IN NOMINE DOMINI. Iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primo ponitur inuocatio diuini nominis, per quam Deus ueneratur, ibi. In nomine Domini. Secūdo ponitur descriptio Imperialis culminis proprij, & appellatiui, tanq̄ cā efficiēs, ibi, Imperator Cæsar. Tertio ponitur cui præsens liber dirigitur, ibi, Cupidæ legum iuuentuti. Quarto ponitur quidam tit. particularis, ad nigrum proximè sequens, incipit Procemium. An gel. Are.

Non cōtinuatur iste tit. quia continuatio debet fieri ad proxima. l. 2. ff. de sta. ho. Vnde cū sit principiū, nihil ante se habere pōt, ad quod continuetur. §. discipuli. in procemio Digest. & l. proximus de uer. sig. Christoph. Porcus.

IN NOMINE Domini Nostri Iesu Christi. [a]

Imperator Cęsar, [b] Flauius, [c] Iustinianus, [d] Alemanicus, [e] Gothicus [f] Franciscus, Germanicus, † Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, [i] fęlix, [g] inclytus, [h] victor, [i] ac triumphator, [k] † semper Augustus, [l] cupidæ legū iuuentuti [m] salutē.

INCIPIT [n] Procemium.

ARGVMENTVM.

Imperatorem non solū decent arma, sed & leges quo belli patisq; tempore Respublica rectè gubernetur.

IMperatoriā maiestatē [o] nō solū armis [p] deco

[x] Iesu Christi. Ex hoc, nota q Christianus fuit, aliàs non posset Imperare, i. Imperij iurisdictionē exercere, ut in auth. iusiu. quod præsta. in prin. ibi, & cōicator Ecclesiæ. c. ij. ubi dr q qlibet administrator debet iurare se esse cōmunicatorē sanctæ chatolicæ Ecclesiæ. sic & aliàs incipit, ut C. de offic. præf pr. Afri. l. in noīe edi. Dñi. & in auth. de armis. in prin. co. 6. Ex hoc. n. seqtur bonū initium melius medium & optimus finis. ut in aut. qō opor. epis. §. 1 uer. bene autē. coll. 1. & gl. 1. in auth. de hære. & Fal. in prin coll. 1.

[b] Cæsar. A Cæsare Augusto, qui regnabat tpe natiuitatis Christi, iuxta illud. Exijt ed ctū a Cæsare Augusto, ut describeretur uniuersus orbis, i. ut quilibet extimaret bona sua, & exinde quilibet Imperator dictus est Cæsar. Vel dr Cęsar, qa fuit cęsus de uētre matris suæ. ADDITIO. Vel quoniam magnam cæsariē pilotū habebat ut hic per Io. Fab. Et not. q debet coronari triplici corona, scilicet ferrea, argentea, & aurea, de qua in gl cle. 1. de iureiu. & an gesta p ipsum ante coronationem teneant, cōmuniter determinatur q sic, ut per Ang. & do. Christoph. hic.

[c] Flauius. Quia erat de familia Flauiorum. uel qa uicit Flauios, ut dixi. ff. e. in prin Alij hīt, flauus, qa talis erat coloris. nā erat rubeus, sed melior prīa sua.

[d] Iustinianus. Quia fuit filius Iustini. ut j. de don. §. est & aliud. & j. quib. non est per fa. testa. §. pe Sed in decre. contra dist. 16. habeo librum. ubi dicitur quod fuit filius Constantini. Sed fortè ibi loquitur de alio Iustiniano quā hic. Vel dic q fuit alius Constātini, quia successit ei in in regno. Vel dicitur à iustitia quā semper coluit, & subditis iniunxit colendam ut C. de sum tri. & fi. catho. l. 1.

[e] Alemanicus. Hoc nomen, & oīa sequētia nobis sūt ab euētu sibi imposita, ut puta, quia uicit Alemanos, & sic de alijs, ut in auth. de hæ. & Fal. in prin. col 1 & hæc oīa sunt nomina prouinciarum, quas deuicit.

[f] Pius. A pio Antonino, vt in auth. ut lic. de exte. coll. 7. §. hoc simile. uerli. faciamus. autem. Acc.

ADDITIO. Vel pius à pietate animi, ut C. de summa tri. & fide cat. l. 1. in prin. & C. de nup. l. imperialis in prin. & C. de ead. tol. l. unica. ult. respon.

[g] Fęlix. A uirtute animi, uel fęlix, id est prosper, qa omnia sibi ad uotum succedebant.

[h] Inclytus. A gestis magnificis Accur.

[i] Victor. In fugiendo hostes. Ac.

[k] Triumphator. Post uictoriam. gloriosus enim erat ob magnifica gesta sua.

N. P.

[y] An autē hic tit. & aliū possit ut textus allegari, & cōiter Doc. cōclu dūt q si ē in ea oratio perfecta. vt l. u. qd quis. iur. & similiter. q tūc possit ut tex. allegari. aliàs autē non pōt allegari, p decisione iuris, ut plenius uide re poteris per Ang. hic. Et Mādo. in 1. quæst. 13. Reg. cancel. nu. 3. & in 2. q. 36. Reg.

[z] Intelligē dr quādā Frācia q est ī Alemania de qua fit mētio in ca. 1. j. de sponsal. Blōdus 3. li. 7. de inclinatione imperii Ro. Ægi. Per.

† Antic⁹ dictus est ab Antis deuictis. sunt autē Antici populi istri fluminis accolæ, q bus cū negotiū Iustiniano fuisse testis ē Procopius de bello Gothorum.

Vel melius à Iulio Cæsare eius auunculo, sm Bald. Iō. Fab. Ch. hic.

Et bū,

[l] Semper Augustus. Quia huius dēt esse propositi quilibet Imperator, ut augeat, licet hoc non semper faciat. [4] hoc in definitione matrimonij, ut j. de pa. pote. in prin. licet interdum diuidatur, ut C. de repu. l. consensu. sic in definitione iustitiæ, ut j. de iustit. & iu. in prin. sm Io.

[m] Cupidæ legum iuuentuti, s. mittit suam gratiam, seu salutē, & hūc librū.

[n] Incipit More te. ctè scribentiū præmittit Procemiū, in quo reddit lectorē attentum, docilem, & beneuolum. Attentum cum dicit, summis vigilijs. nā per hoc q ipse vigilauit, reddit nos attentos, ut uigilare debeamus. nam ius ciuile uigilantibus scriptum est, ut ff. quę in frau. cre. l. pupillus. in fi. j. e. prox. §. ibi. summa prouidentia. Docilem, cum dicit & etiam sacratissimas constitutiones antea confusas, &c. ut j. co. §. omnes. Docilē enim facit, qui summam rei breuiter comprehendit. nam per hoc q ipse abbreuiauit, potesunt amodo facilius edoceri. Beneuolum. i. bonæ uoluntatis ad addiscendum, ut ibi dicit, & q priori tpe. & ibi. summa itaque ope, ut j. eo. §. cumque. in fi. & §. summa itaque &c.

IMperatoriā. D. uiditur in tres partes principales totum hoc procemium vsque ad ti. licèt Io de Pla. diuidit in quinque. Nā primo ponit in quib. debet versari Imperator. Secūdo ponit qualiter Iustinianus illud adimpleuit. Tertio, nos ad studiū exhortatur ostēdendo fructus, q sequūtur ex assiduo studio. Secunda ibi, In §. quorū. Tertia ibi, Summa itaq;. Iterū prima, diuiditur in duas partes, quia primo ponit dictu. Secundo, ponit tres casus Secūda ibi, Vt utriusq;. CASVS. Quidā Iuuenis Instabat corā Imperatore dicens, dñe Imperator ualde miror, & oēs etiam mirātur, uos estis miles, & quilibet Imperator est miles, ut ff. de mili. test. l. 1. ubi Imperator alios milites appellat cōmilitiones. Ex quo ergo estis miles, armis debetis intēdere. & tū legib. & tū ∫rū facitis, qa legib. tm̄ intenditis. Fecistis. n. fieri unū Codicē ex antiqs trib. Codicib. s. Hermogeniano, Theodosiano, & Gregoriano, & cōtra. ꝑta. Itē fecistis cōpilari librū Digest. seu Pandectarū ex antiqs uoluminib. dispat. s. Itē pcepistis trib. uiris peritis. s. Triboniano. Theophilo, & Dorotheo, ut librū Institutionū cōponerēt. Dicite ergo mihi quare hoc facitis, & quare intēditis legib. tm̄, & non armis, cū sitis miles & sic armis debeatis intēdere, ut C. de iu. deli. l. si circa prin. Ad hoc rńdet benignè Imperator assignans duo tempora s. tempus belli, & tempus pacis, & dicit, Fili mi, sic tibi rńdeo, Decens est, qlibet Imperator munitus sit his duobus temporibus, s. armis, & legibus, & hoc iō, quia si his duobus temporibus est munitus Imperator, utrumque tempus poterit rectè gubernare. s. tēpus belli, & tpā pacis. Nā tēpus belli gubernabit p arma, & usum armorum, & sic efficietur uictor & triūphator. Tēpus aūt pacis gubernabit p legē, & usū legis, & sic puniet malefactores delinquētes, et p hoc fiet religiosissimus, & sanctissimus, malefacta puniēdo, ualde religiosus, & sāctū punire malefacta, seu malefactores & iniustitiam quorū.

[q] Imperatoriā maiestatē. i. Imperatorē, q est in maiestate, ut C. de leg. & cōst. l. digna. Sicut etiā loquēdi ornatus. j. q. h. mo. ius pa. po. so. § filius. 1 Imperatoriam celsitudinē. Et nō. q. antipophoris at rńdeo ad

qa ibi loquitur de Iustiniano sub quo sexta Synodus celebrata fuit tpe Agathonis pp, ut xvj. dist. sexta. sub Iustiniano aūt cū ius leges legūtur, celebrata fuit quinta synod⁹ tpe Vigilij Papæ ut d. c. sexta.

† Seneca li. 1. de clementia, testai huic titulū ambitiosè principū maiestati à populo tributū.

Sicut fuit i donatiōe facta p Cōstantinū Papæ Sylnestro & tū non ualere ꝫtiū ut tenet gloss. singu. sm Bald. in. l. a. §. cū ur bem ff. de offi. pra f. urb. Sed de hoc ui de plenius p Petr. de Bel. q multum subtiliter & melius quā aliqs hāc materiam hic ptractat. Vel dic q rō potest minuere Impiū donādo, vel uēdendo. Bartol.

[r] Hinc Polybius li. 6. scribit.

tacitam quæstionem, hanc. s. quare Imperator nō fa cit quod suum est. s. armis intendere, cū milites magis arma scire, q̄ iura oporteat, vt C. de re.deli.i.sclin⁹. §. arma. Ad qđ rñdet, Imperatoriā maiestatē &c.

a Armis decoratā. Quæritur quare quod erat armorū attribuit legibus, & eȝ? Rñdetur ? vt ostēderet alterū alterius auxilio sē per egere: vt C. de iust. Cod. ɔfir. ī pein. & ff. de rei ven. l. q restituere. in princ. Vel dic propriè ponitur, nam arma sunt ad decorē, leges sūt ad armādū. vñ dr: militant nāque &c. vt C. de aduoca. diuer. iudi. l. aduocati. Et leges dñt armare homines, vt C. ad leg. Iu. de adult. l. eum vir nubit. Vel ideo posuit, vt euitetur malus sonus ₃ verruin, scilicet cacephaton id est, turpis sonus.

ratā, ª sed ēt legib. oportet ᵇ esse armatam, ᶜ vtrumq; tp̄s, & bellorū ᵈ & pacis ᵉ rectè possit gubernari, ᶠ & princeps ᵍ Romanus, nō solum in hostilibus ʰ p̄lijs victor existat, sed ēt p legitimos tramites ⁱ calūniātium ᵏ iniquitates expellat: & fiat tā ˡ iuris religiosissimus, ˡ quā victis hostib. triumphator magnificus.

Quantis vigilijs, quantisve sudoribus sese circa arma, & leges habuerit. ab ipso effectu probat.

b Oportet. Id est, oportunum est.
c Armatam. s. Ad hanc vtilitatem quæ sequitur. A.
d Et bellorum. Et sic quo ad vsum armorum.
e Et pacis. Sic quo ad vsum legum. Accur.
f Gubernari. Alterū legib. s. tp̄s pacis, alterū armis, s. tp̄s belli. A[illegible] Vñ Io. Fab. saluado gl. dicit, ꝙ tp̄e belli nō seruant iura, s. de facto, sanctius tñ esset. ꝙ iustitia illo tp̄e fieret, q̄ alio tp̄e. Dicit tñ, ꝙ illo tēpore belli. non debet rigor seruari omnino, vt extra de trans. c. fi. ₐ₉. dist. c. secundum.

g Et princeps. i. Imperator. Intellige strictè & propriè s̄m gl. magnā in cle. a. de bap. Vel in duo. s̄m Ang. hic, aliàs secus, vt no. gl. in c. fundamenta. §. proinde. de elect. lib. 6.

h In hostilib. Qui sint hostes, dicitur ff. de ca. & post li. reuer. l. hostes, & ff. de ver. sig. l. hostes. Accursius.

i Per legitimos tramites. i. leges, quæ sunt via gradiendi, sicut tramites eūdi ₆. Io. bene dico calūniātes puniri p leges. nā in criminibus, siue ordinarijs, siue ex̄ordinarijs. ⁴ ad similitudinem supplicij punitur calūniator. vt C. de accu. l. fi. & ff. ad Turp. l. & l priuatis vbi dr̄. Et in priuatis, & in ex̄ordinarijs criminib⁹ oēs calūniosi ex̄ ordinē pro qualitate admissi plectūtur. Itē in ciuilib. mō pecuniaria pœna, modo sacramēto calūniæ, mō nota infa. vt ī. de pœ. te. lit. p totū, & ī. de ac. §. si quis agens. & C. de plus peti. l. vnica. & de iudi. l. properandū. § & si qu dē. vbi punitur ɔtumax in expensis. Vel dic, ꝙ septem genera pœnarū vocat legitimos tramites: vt ff. de pœn l. 6. in fi. & l. 7. & 8. Vel dic. ꝙ magistrat⁹ vocat tramites p quos iura redduntur. nā parū valeret iura esse in ciuitate, nisi essent q executioni mādarent, vt ff. de ori. iu. l. ij. §. post originē. ⁴ q puniunt in criminalib. pnniūt & in ciuilib in expensis, & in viatico, vt ff de in. i. eū quē, q̄ vltima. ₅ verior est. Accur.

k Calumniantiū. Calumniator est, q falsa crimine sciēter intendit, vt ff. ad Turp l. j. in princ. & facit ad hoc ff. de ijs q no. infa. l. athletas. §. calūniator. ₆ Quid āt sit p̄uaricator, & tergiuersator, dr̄ in p̄dictis legib. Acc. ADDITIO. Tñ hic calumniantium, capitur generaliter pro omnibus delinquentibus.

l Religiosissimus. No. quē fieri religiosum p leges. nā ipsæ sunt sacræ, ⁴ vt C. de legi. & ɔsti. l leges. ₃. Item uo. hic quatuor, p̄portionalia, s. arma, vsus armorum, victoria, triumphus. Item leges, vsus legū,

Rempub. [illegible] b. rectè gubernari, domi ɔ̄ sueta, foris ult t[illegible] ac fortitudine. Quin imo teste Cice. l. r. offi. parū ē arma eē foris nisi sit cōsiliū domi. quo loco urbanas res p̄ferendas esse bellicis cēset. Quā ā re uide quæ scripsit eleganter Viglius I rubric. de mil. test. insti. li. ij. quo loco tractat, utet maiore honore dignus sit. Iurisconsultus ne an miles.

₂ Istā sequuntur ° Io. Fab. & Angel. & cōcludūt hic doct. militi hodie esse p̄ferendū.

₂ Ista est uera secūdū Pet. de Bel. pert.

₃ Illa reprobatur ° Pet. de Bellapert.

₄ Mādo. in xx. cōs. exercuto. r[illegible] parū esse[illegible].

⁴ Priuata crimina & ex̄ ordinaria quę sint no. gl. ı. in l. [illegible] & in priuatis. Ægi. Pet.

Seq̄ tñ Ang. et est [illegible] eū

calumniæ repulsio, & iuris religio.

¶ Quorum. Diuiditur in duas partes, Primo dicit ꝙ Impator pfectè se habuit circa arma, & circa leges. Secūdò hnc suū dictū pbat ab effectu. Secūda ibi, Et bellicos. Itē secūda subdiuiditur. nā primo exēplificat qualr se habuit circa arma. Secōdo. circa iura. Secūda, ibi, Oēs verò ppl̄i.

Quorū vtramq; ᵐ viam cum summis vigilijs, ⁿ summaq; prouidentia ᵒ annuente Deo ᵖ p̄fecimus. Et bellicos ᵠ quidē sudores nr̄os Barbaricæ ʳ gentes sub iuga nostra redactæ ˢ cognoscunt: & tā Africa, ᵗ quā aliæ innumeræ p̄uinciæ ᵘ post tanta tēporū spatia, nr̄is victorijs à cœlesti numine præstitis, iterū ditioni

CASVS Adhuc stabat iuuenis añ principem. & iterū q̄uit, Dñe Imperator dixistis ī. ꝙ quilibet Imperator dēt esse munitus his duob. tp̄ib. s. armis, & legib. & vos dñe Iustiniane qualiter estis muniti de his duobus tēporibus? Rñdet mitius, certè sum vtrunque tp̄e munitus s. armis, & legibus. Nam circa arma probè me habui, & circa leges diutius vigilaui. & hoc vsque ibi, Et bellicos.

m Quorum vtramq;. Si ista debēt esse in principe, tu Iustiniane quid fecisti? Resp. quorum vtramque

n Cum summis vigilijs. i. cū summo labore quo ad leges. nā ius ciuile vigilantib. & non dormiētib. scriptū est, ₇ ut ff. quæ in frau. cre. l. pupillus. ī fi. Acc.

o Prouidētia. s. quo ad arma. Et no. tres hoīs stat⁹, memoriā p̄teritorū. sciam p̄ntiū, p̄uidentiā futurorū.

p Annuēte Deo. Deo gr̄as referri, cui⁹ auxilio triūphū meruit obtinere, vt C. de off. p̄f. p̄t. Afr. l. 1 I pri.

¶ Et bellicos. CASVS Instabat adhuc iuuenis corā Iustiniano Imperatore, & dicebat. Dicite mihi qualiter circa arma vos habuistis, q̄a dixistis ·ī· proxi. §. ꝙ circa arma uos habuistis pbe, & qualiter circa leges, q̄a ī prox. dixistis, ꝙ circa leges diutius uigilastis. Iustinianus rñdet, dicēs primo qualiter circa arma se habuit. ¶ Et dicit. Si uis scire qualiter circa arma me habui, q̄ras ab inimicis meis, quos subiugaui, & superaui, & deuici Et q̄ras ab oīb. de p̄uincia, q̄ appellatur Africa, quia debes scire, ꝙ antiquissimo tp̄e illa prouincia, s. Africa, & aliæ innumerabiles p̄uinciæ erant subiectę Imperio Romano, & Romani pdiderunt illas p̄uincias, & steterunt ille prouinciæ longissimo tp̄e extra iurisdictionē Romanorum, s. p spatium centū quinque annorum, & tandem ego Iustinianus per meam probitatem, ualentiam, & sapientiam recuperaui eas & subieci Imperio Romano, & hoc usque ibi, Omnes uero.

q Et bellicos. Quod coniunctim dixerat dicendo, utramque uiam &c. nunc diuidit. dicendo primo qualiter se habuit circa arma. Accur.

r Barbaricæ. Barbari sunt, qui extra Romanum Imperium sunt, & maximè hostes.

s Redactæ. De nouo.

t Tam Africa. Sub qua multæ p̄uincię ɔtinētur.

ADDITIO. Dic quod septem. ut C. de offi. præf. p̄t. Aphri. l. 1. § Deoq; auxilianre. Ange.

u Prouinciæ. Sic construe, i. in Africa, quam aliæ numerosæ p̄uinciæ iterū adētæ i adiunctæ ditioni Romanæ, i. iurisdictioni, nostroq; Imperio post tanta &c. p̄stantur, ₂ nostris victoriis à cœlesti numine præstitis. nam istæ prouinciæ prius fuerunt de Romano Imperio, post desierunt, & post centum quinque annos redierunt, ut hic. & hoc innuit qñ dicit iterum, ₉ & qñ dicit post tanta temporum spatia &c. ut C. de offi. præf. Afr. l. 1.

Omnes

quia pœnam delictis à lege impositā index exequitur.

₆ Qui in ordinariis criminib. punitur similitudine supplicii, in ex̄ordinaria motu iudicis ut not. in l. fin. & ibi gl. & doc. C. de tran sact. Aug.

₇ Hāc decēdi rōnē nō admittit Vallensis præcepto. ex Theophilo tñ commodius reddit Ia. Curti. ita uertens. Atq; tā iura constituēdo uenerabilē se p̄beat, q̄ deuictis hostibus magnificè triumphet.

₈ In quibusdā exemp. annuēte domino, ut & paulo post · dño propitio.

₉ Harū p̄fessores dñr ab Vlpiano Sacerdotes in le. r. de ius. & iu. & Serui⁹ Sulpitius appellat à Fab. Quītiliano iuris antistites.

₂ Cōcor. sed in ca. nūciatū. ₂₄. distin. bñ facit tex. in l. fi. n. ff. exq. cau ma.

₃ Id est p̄

Romanæ, nostroq; additę Imperio, pręstātur. Omnes [a] verò populi legib. tā à nobis ꝓmulgatis, [b] quā cōpositis [c] regūtur. Et quū sacratissimas constitutiones antea cōfusas [d] in luculentā ereximus cōsonantiā: [e] tūc nr̄am [f] extendimus curā [g] ad immensa [h] veteris prudētię volumina: & opus desperatum, [i] quasi per mediū ꝓfundum [k] euntes, cęlesti [l] fauore iam adimpleuimus. [m]

Tribonianus, Theophilus, & Dorotheus viri illustres Iustiniani mandato, pro faciliore iuuenum eruditione, Institutiones composuerunt.

Cumq; hoc [n] Deo pro

¶ Omnes. CASVS. Quæ sinit iuuenis ab Imperatore: Dn̄e Imperator, dixistis quomodo vos habuistis probè circa arma: nūc quæro qualiter vos habuistis circa leges? Et resp. Imper. Fili mi circa leges me habui, ꝙ quasi omnes hoies de mundo vtuntur legib. aliorum Imperatorum, quas leges in melius reformaui. Ecce em̄ erāt olim tres Codices. s. Hermogenianus, Theodosianus, Gregorianus, & aliæ cōstitutiōes extrauagātes spa:sim positæ, per qoaternos, & leges prædictorum triū Codicū, & aliarum ꝯstitutionum extrauagāuū, quę valde erāt cōfusę, sed ego Iustinianus ex illis tribus Codicib᷒, & alijs extrauagātibus constitutionibus feci fieri vnum C. clarum & elucidatū. Secundo loco ego Iustinianus habui respectū ad aliqua volumina desperata, & immēsa seu prolixa, & infinita: & ex illis voluminib᷒ desperatis compilari feci librum Dig. seu Pandectarū: & quasi per medium profundum vadens iam per Dei gratiam adimpleui illud opus Digestorum, seu Pandectarum. & hoc vsque ibi, Cumque. Fran. de Aret.

a Omnes verò. Vsque huc dixit, qualiter bellicam curam habuit: nunc qualiter legalem. Accursi.

b Promulgatis. Scilicet à nobis. i. de nouo factis. Et est promulgare æquitatem rodem, & naturæ occultā iuris laqueis innodare. Componere aūt, est difficile promulgata in ordinē compendiosè redigere: vt in conponendo sucius fuerit, in promulgādu solus. ADDITIO. Vel dic, ꝙ promulgare legem, est eam condere, & conditam recitare, proferre, pronūciare patefacere, prodere. vel manifestare, sed componere propriè est disponere, constituere, quasi simul ponere vt patet in gloss. seq.

c Compositis. Scilicet ab alijs, quas reformauimus in melius. Vel dic cōpositis à nobis: quasi diceret, cōpilatis à nobis, quasi simul positis à nobis: qualea sont leges ff. C. & aliorum Imperatorum. suas. n. & promulgauit, & composuit. ADDITIO Et hanc differentiam notant Ioan. de Pla. & Io. Fab. hic, pro statutis, quæ debent propriè, & strictè intelligi.

d Confusas. Scilicet in tribus Codicib᷒ positas, Gregoriano. Theodosiano, & Hermogeniano: vt C. de no. Cod. fac. l. 1. in princ.

e Consonantiam. Scilicet vnum Codicem, quem non habemus: sed ex eo factus est iste, quē habemus Vel dicimus consonantiam, vt nulla possit ibi ꝯrietas reperiri, nullaque sopetuacua similitudo. vt C. de vet. iur. enu. l. 1. circa princ.

f Tunc no stram. Id est, statim post compositionem illius Codicis fecimus Digesta.

g Curā. Et sic ex paucis, & tenuioribus releuati ad summam, & plenissimā iuris emendationem peruenire ꝓperauimus: vt C. de vet. iu. enu. l. 1. circa pri. Ac.

h Ad immēsa. Nā erāt tricies cētenta milia versuū (i. legū vel paragraphorū, vel rīsorum) duo milia librorū: & aliæ multæ leges: vt C. de ver. iur. enuc. l. 2. §. sed cum omnia. & in proemio ffrum §. & antea, *

i Desperatum. Scilicet à Constantino. nam & Cōstantinus uoluit hoc facere, sed non potuit.

k Profundum. Reperit enim omnium legū tramite (qui ab urbe Romana cōdita, & Romuleis descendit temporibus) ita esse confusum, ut in infinitum extenderetur, & nullius humanæ naturæ capacitate concluderetur C. de vet. iur. enu. l. 1. in prin. Accur.

testimonij sunt, cū sit notoriū, cuius occasione, Io. hic plene examinat materiā notorij.

§ Quæ dictio propriè sumpta significat bis & hic & ff. de leg. 3. l. fideicōmissa. §. si qs decem, impropriè, verò plu-ries signi ficat ꝫ ut ff. de edē. l. veluti. § hæc vxor. Ange.

Promulgare Cōpone. c.

* Dic ꝓmulgo. id est diuolgo, publico, palā ꝓnūcio. Fe. n᷒, leges ꝓmulgātur cū prīmū ī vulgus eduntur. cōponūtur autem quando fiunt. ergo illæ leges ab alijs fctās ꝓmulgauit, suas uero & cō posuit, & ꝓmulgauit. Ægi. Per.

* Hodie verò sunt tantū. 62. libri. tam ffonum. ꝫ C. sunt āt solū leges 12707.

l Cœlesti fauore. Subaudi mediante ❍.

m Adimpleuimus. Post Digesta ergo, & post primā cōpositionē Codicis, quē nō habem᷒, factus fuit hic liber. sed tū ante compositionem secundi Codicis, quem habemus, vnde & quod hic dicitur, quādoq; per C. corrigitur, vt facit de anno vtili, q obtinet, s̄m hunc librū in restitutione minorū, & maiorū, vt ī. de actio. §. rursus. secus est per Codicem in dictis restitutionib᷒. vt C. de tēp. in integ. rest. l. fi. Item in secunda eius ꝯpositione facit mentionem Institutionū iam compositarum vt C. de emēd. iust. Cod. & secunda eius editione. l. j. §. fin. Accur.

¶ Cumque. Diuiditur in duas partes. Primo ponit, qualiter mandauit fieri hunc librum. Secūdo ponit causas per quas. Secunda ibi, ut liceat.

CASVS. Quæ sinit iterum iuuenis ab Imperatore. Domine Imperator, nonne aliter adhuc uos habuistis circa leges? Rn̄det Imperator. audi fili mi: condito Codice, & digestorum uolumine, nolui adhuc quiescere: sed misi pro tribus sapiētib. curiæ meæ. s. pro Triboniano, qui erat doctor legū, & in dignitatę quæstoria tunc positus. Item misi ꝓ Theophilo, & Dorotheo, qui erāt illustres uir., & antecessores nostri: quia forte fuerant cū præcedentibus Imperatorib. qui tres uiri de tribus poterant commendari. Primo de solertia: qa ualde intenti, & solicitii erant circa artē legalē. Secūdo de scientia. quia ualde erāt sapientes. Tertio de fidelitate: quia præcepta mea efficaciter suscipiebant: & ad effectum fideliter ꝑducebāt: sicut tam multoties uidi, & exēplo cognoui. & cum fuerunt in p̄sentia mea, ego rogaui eos & p̄cepi eisdē, ut mea authoritate, & meis suasionib. librum Iust. i. instituta ꝯponerent, quod fecerūt. Et hic liber Institutionū fuit bonus triplici rōne. Primu fuit bonus ad hoc vt rudes scholares, qui proponunt audire iura, primus studeant in istis institutionibus à me Iusti. compositis, non autē studeant in antiquis Institutionibus, quæ fabulas continēt. Istæ enim Institutiones vtiles sunt, quia nihil inutile cōtinent: & nihil perperam. i. male positū, vel iuri contrarium, & nihil inusitatū: sed continent solum modo ea, q̄ sunt vtilia, & iuri consonantia, & quotidie emergētia, seu eueniētitia, & accidentia. Scdo bonū fuit hunc librum Institutionū cōponere, quia scholares rudes volētes studere in his institutionib. plus scient, & addiscēt in vno anno, quam olim addiscebānt usq; ad quadriennium, qui ab antiquis Institutionibus suum studium inchoabant, sine incipiebāt. Tandē in fine huius parte quinię dirigit sermonē suum Imperator Iustinianus iuuenib. siue scholaribus rudibus, occasione quorum istū librum Institutionū fieri fecit, dicens. O Iuuenes. pincipiū legalis scientię habetis a me Iustiniano, scilicet, librum Institutionum, & finem legalis scientiæ similiter à me habetis, s. Codicem, quem feci fieri ea tribus Codicibus, & alijs extrauagantibus constitutionibus, quia primo anno studij leguntur Instituta, & ultimo anno studij legit Codex, & ambo sunt libri Imperiales. seu Imperatoris. & a me Iusti. compositi. Et sic debetis vos iuuenes valde gaudere de tanto honore, quia principium, & finem studij habetis à me Inst. & hoc vsque ad §. igitur. Franc. de Are.

n Hoc. Scilicet volumen Digestorum, & Codicis

nam ff. vetus habet leges 29[illegible]. Infortiatū. 1234. ff. nouum. 1983. C. 3608. tres ll. C. 954 Ægi. Per.

Institutiones factæ sunt ante Codicem.

pitio [a] peractum est: [b] Triboniano [c] viro magnifico, magistro, & Ex quæstori [d] †Sacri palatij nostri, necnô [e] Theophilo, & Dorotheo viris illustrib. [f] antecessoribus [g] †nostris (quorû [h] omnium solertiâ, & legû scientiâ, & circa nostras iussiones fidê, iâ ex multis rerû argumêtis [i] accepimus) [k] conuocatis, mandauimus [l] spâliter, vt ipsa nostra authoritate, nostrisq; suasionibus [m] Institutiones [n] componerent. vt liceat vobis [o] † prima legum cunabula [p] non ab antiquis fabulis [q] discere, sed ab Imperiali [r] splendore appetere; & tâ aures, quàm animi vestri nihil inutile, [s] nihilq; perperâ positum, [t] sed quod in ipsis [u] rerû obtinent argumentis, accipiât. Et quod priore tpe vix post quadriennium priorib. contingebat, vt tunc constitutiones Imperatorias legerent, [x] hoc vos à primordio [y] ingrediamini, digni [z] tanto honore, tantaq; reperti fęlicitate: vt & initium [a] vobis, & finis [b] legû eruditionis à voce principali, [c] procedat.

Secta sunt institutiones in libros quatuor, quibus quod olim in vsu erat, quod ve hodie Imperiali lima emendatum fuerit traditur.

a Deo propitio. Id est, Deo coadiuuante.

b Peractum est. Id est, completum.

c Triboniano. Hoc nomen, & sequentia sunt datiui casus. & etiam dictio conuocatis, construitur cum illo uerbo inferius mandauimus.

d Exquæstori. Pro suo simplici ponitur. s. quæstori. No. qd trib. modis dicitur quæstor. Primo ille, qui quærebat pecunias tributorû p mundum. & seruabat, [illegible] Secundo ille, qui pærat capitalib. causis. Tertio, qui habat ut legeret libros principales, qui candidatus pricipis dicebatur, & ita hoc tertio mô accipitur hic, ut ff. de off. quæst. l. i. l. fi. & de ori. iur. l. ij. §. deinde cû ærariû. Vel dic fm Ioan. q iâ fuit in illo offo, sed nunc non est. Inde ex quæstor. l. eâ quæsturam positus. Vel dicas tertio esse nomen dignitatis, ut exconsul, ut C. de aduoca. di uer. iud. l. petitione ibi, egredientem.

ADDITIO. Istæ tñ expositiones recidunt in unñ, quia ex administrationê positus qs retinet dignitatê C. ut dign. ord. ser. l. 2. li. 12. fm Io. Fab. & Ang. hic.

e Necnon. Not. quod duæ negationes faciunt unâ affirmationem, ut hic, & ff. de uerb. sign. l. duobus ADDITIO Tu dic hoc uerû, si sint circa idê neq; resultet sensus iuri ɔtrius, aliàs secus, ut in § si uero in auth. de iis, q ing. ad ap. col. 5. Itê plures negatiôes in numero pari affirmât i dispari negât, nisi aîr ɔtlet de mête pferêtis, fm Io. Fa & An hic, p qb. & aliis huc spectantibus uide Mand. in Gl. Facul. §. nec nô elect.

f Illustribus. Quatuor sunt ordines dignitatû. Maximi, ut sup illustres. Magni, ut illustres. Medii, u. spectabiles. Minimi, ut clariss. quos specifica, ut in auth. de appel. §. 1. 2. 3. & 4. col. 4. & in auth. ut ab illustrib. & qui s. eam dignitatem sunt col. 5. Sunt & infimi. & defensores ciuitatum & magistratus municipales, & isti non habent merum imperium. sed superiores sic. Accur. ADDITIO. Vnde versus.

Illustris primus: medius spectalibus: imus.
Vt lex testatur, clarissimus esse probatur.
Et super illustris præponitur omnibus istis.

g Antecessorib. Seia, uel ætate, uel q a fuerât cû pcedêtib. imperatorib. ADDITIO. Aut ancessores dicunt ab ancedêdo, qd pntê aîr Impatorê p tribunali sedêtê sederent. Vide si libet, Alcia. ii. dispûctionû 3. c. 12. qui ambigit assessores ne legendû sit, an ancessores.

h Quorû. Hic est interpositio usque illuc, conuocatis &c. Et no. q in trib. cômendâtur, qui sunt huic arli intenti. Primo in solertia. i. in cautela, uel ingenij sciêtia, ut l. 1. C. si ma. fac. alie. fac. sine decre. ra. hab. Dr aut solers. à solû, q est totû, & ars artis, quasi totus ea arte côsistês, ut est doctus aduocatus, qui sępe publicis, ac priuatis in rebus lapsa erigit sua industria, câm pditâ restauràs, fatigata reparàs, litibus multo tpe ptractis finê ipones. & q̃madmodû miles strenu9 clypeis, & thoracibus Rempublicam, sic aduocatus peritus gloriosa uoce, & solertia patriam, parentesq; saluat, & protegit. C. de aduo. diuer. iudi. l. aduoc. ti. Item in legum magistra scientia. Eligendus est. n. talis magister, qui in se laudabilem uitam probis morib. monstrauerit, & docendi peritiam, facundiam dicêdi, interpretâdiq; subtilitatem, & copiâ dissetendi se habere patefecerit, ut C. de profes. q in ur. Côst. l. 1. li. 12. Item in fidelitate. nâ ex quo hactenus fideles extiterunt, psumitur pro eis. ff. de re mil. l. non oês. §. a barbaris, de pæte ritis. n. sumimus cô lecturâ ad futura. ff. de accus. l. si cui. §. isdem, & q̃ que occultâ coniecturâ sumimus ad pteritum, ut C. ad l. Iul. de adult. l. si ij qui adulterij. uide gl. i c. scribâ, de psump.

i Ex multis rerum argumentis. Id est, ex multis rebus, uel negotiis, quæ sunt argumenta. 4 Ac. ADDITIO. Vnde dicit prouerbiû. Opus laudat magistrum. sic in auth. de monachis. § sancimus.

k Accepimus. Id est, recepimus. Accur.

l Mandauimus. Id est, præcepimus.

m Suasionibus. In bonâ partem, accipe, aliàs in malam accipitur, ut ff. de ser. cor. l. 1. § persuadere. & C. de fur. & ser. cor. l. si quis seruo alieno suaserit.

n Institutiones. Ideo sic dictas, quia in statû Romani iuris nostrâ erigût intelligêtiâ, ut î. ti. j. §. his igit.

o Vobis. Loquitur iuuenibus.

p Cunabula. Per simile loquitur. quia sicut in cunis îfantes primo morâtur, ita iuris pceptor Institutiôes primo legere dêt. sic ff. de off. psf. p. l. 1. §. his cunabulis.

q Fabulis. Quia in antiquis institutionibus erât fabulę q̃ fabulę, nec uera nec uerisimilia continebât, secundu Tullium. li. 1. de inuentione. ADDITIO. Et iô tâgit hic Ang. quib libris sit fides adhibenda.

r Ab imperiali splêdore. i. ab Impatore, q splendet.

s Nihil inutile. Quo ad alium, uel nihil inutile. i. inusitatum, ut patet ex eo qd dicit §. pai. uer. & qd &c.

t Perperam positum. Quo ad aures. Vel dic, id est, malè positum. & contrarius.

u In ipsis. i. in ipsa rei ueritate, uel in iis, q̃ quotidie emergere possunt. Non autê inueniuntur hic ea, quę non pût euenire quia de his nô curât legislatores, ut in auth. ut sine prohi. ma. debi. & cred. §. quia uero. coll. 7. & ff. de leg. & senatusc. l. iura. & l. seq.

x Legerêt. Nâ & olim à prin. legebât Imperiales ɔstitutiones antiquas, ut in pœm. Dig. §. discipuli. Acc.

y Primordio. i. tm primo anno, pficietis, quâtû pficiebatis i quatuor. Et no q adulat nobis impat. Ac.

z Digni. Vos dico digni &c.

a Initium. Sci icet liber iste.

b Finis. Id est, Codex. Nâ primo anno institutiones legi debent in quinto legitur Codex: ut in prœmio ff. orum. §. pro responsis. ibi, quibus si bene. Acc.

c Principali. i. Principis. Et not. quod hæc scientia caput [illegible]

Ex q̃sto ri aut Tribonianû uocat, q q̃stura fuerit functus, q̃ionû dicemus tâ & et si diuer sâ sentiat Alcia. lib. dispunct. 4. c. 1.

Quæstori legedum cum teste Suida Iustiniani q̃stor fuerit: & î t. §. & de ai. de liber diutios dr Triboniano viro excelso q̃store nro, &c. Vide ad hęc si libet Crinitû li. 8 honest. discip. z. c. xij.

Alci li. pater. 2. c. 2 putat legêdû pfessores dici à Iusti. antecessores: q̃ p eât schola sticis, eos docendo. quam sententiâ sequit Frâc. Balduin9 in côment. ad has Institutiôes hoc ipso. Æmilius tû Ferre. i notis suis ad Istitut. existimat Antecesso ris appellatione dignitatê, aut officiû significari ab ancedêdo: quêadmodû & pceres dici sunt à pcedendo. l. ab imperando.

Ægid. Per dicit antecessorib9 ad ante leodeo. i. pside deo, nam ante & p in côpositione idê sût. hi antê ancessores dicebâtur tpe Iustiniani, quos nunc vulgo pfides, seu pfectes vocam9 q principa loca in côuêtibus publicis obtinent.

In quibus idem est. vt î cat nobis atque ita legit Æmilius Ferr.

Et hic Iuredinet iis noibus nuncupatur, i. iusceptor, & opiator, vt C. de exact. tri. l. missi.

Et ideo pitici. & rectores ciuitatû hic debent posset lgere pcr sâguinis, vt hic per Ange.

vide lo. An. i cle. t. de offic. deleg.

Not. ex vnico actu nô psumi quê bonû vel malû seu meretoriê: sed ex plurib. actib. vt pura si aliq̃s pluries bene, & correctê impssit lib. ū psumitur

Igit. [a] post libros quinquaginta [b] Digestorū [c] seu Pandectarū, [d] in quibus oē ius antiquū collectū est, quos [e] per eundem virū excelsum Tribonianū, nec non cæteros [f] viros illustres, & facūdissimos confecimus, in hos quatuor libros easdem [g] Institutiones partiri iussimus, [h] vt sint totius legitimę sciētiæ prima [i] elementa: in quibus [k] breuiter expositū est, & quod antea obtinebat, [l] & quod postea desuetudine [m] inumbratum, Imperiali remedio illuminatum est.

Institutiones compositas legit in primis Iustinianus, ac recognouit: denique plenum robur accommodauit.

Quas ex omnibus antiquorū Institutionibus, & præcipue ex commentariis Caii [n] nostri tam Institutionum, quam rerū quotidianarū, [o] aliisq; multis cōmētariis cōpositas, cū tres [p] viri

caput hēt & finē, licet in aliis artib. hoc nō sit, licet vilissimæ sint, vt in proœmio Digst. §. sed quia. Acc.

[a] Igitur. Iste § diuidit in duas partes Primo ponit qualiter mandat diuidi hūc librū in quatuor libros Secundo ponit quid continetur in his quatuor libris. Secunda ibi, in quibus. Item prima subdiuiditur i duas partes: Nam primo ponit dictū, secundo eius causam. Secunda ibi, vt sint.

CASVS dicit Imperator. Iustinianus I hoc §. quasi se commēdans. Quid feci ego post omnia prædicta, & post cōpositionē Codicis & post op⁹ Digestorum, seu Pandectarum (quam compilationē Digestorū feci p Tribonianū. & sapiētes alios (& post librū Institutionum? Ego præcepi prædictis trib. s. Triboni. Theo: & Doro. vt volumen Instit. quod fecerāt in quatuor libros diuiderent, quod fecerūt. Primus liber durat vsque de rerum diuisione, Secund⁹ de hęreditatibus ab intesta. Terti⁹ de obligationib⁹. Quartus abinde vsque ad finē huius voluminis. & hoc fieri feci. s. lib. Insti. in quatuor libros partiti ad similitudinem quatuor elementorū. s. aquæ, terræ, ignis & aeris: quia sicut ex his oē corpus gubernat humanū, ita ex hoc volumine Institutionū p quatuor libros partito, seu diuiso, iuuenes sustētant. i. adiuuant, vt postea possint securè accedere ad libros legales ex quo in istis instit. j. studuerint. Et h. vsq; ad §. i qb. Fr. Are.

¶ Igitur. Ita continua secundùm Ioan quia prædictorum virorum scientiā, & authoritatem probauimus nec per alios poterat commodius expediri. igit mandauimus p eos diuidi vel quia ab imperiali splendore approbat, & ideo mandat diuidi, vt melius possit intelligi, ff. de verb. sig. l. ij §. cuiusque.

[b] Quinquaginta Qui comprehenduntur intra Digestum vetus. & infortiatum, & Digestum nouum.

[c] Digestorum ideo dicuntur d gesta, quia oīa ibidē dicenda digeruntur, & soluuntur. Ac.

ADDITIO. Dicebant quidā q olim Digestum scribebat duplex dd. vel per d. & g, & postea per vitium scriptorū corruptū fuit, sed hoc non est verū imò debet scribi p duplex ff. quia ille liber fuit Digestus secūdario p duos Fridericos Imparores. à quorū colus liber noīe sumpta ē prima lra f, & sic eiūs duo ff.

[d] Pandectarū. A pan. quod est totū. & decten, qd ē doctrina: quia ibi est doctrina oium iurisc̄osultorū vt C. de vet. iu. enu. l. 2 §. sed cū oīa, in fi. vt hic, seqt.

[e] Quos. s. quinquaginta libros Digestorum. Acc.

[f] Nec non cęteros. s. 15. ex pmissu Iustiniani electos vt C de vet. iu. enu. l. j. § 2. & l. a. §. quæ omnia.

[g] Easdē institutiones. i. eadē instituta. vnde colligitur hunc librū sūptū ex volumine Digestorū vel ppriè dicit institutiōes, quas mādauit fieri: nūc mādat partiri. nā partitio animū legentis incitat, mētem intelligentis pparat, memoriā artificiosè reformat: vt j. de le. §. sed non vsq; & ff doli mal. & met. excep. l. j.

[h] Iussimus. q d. Institutiōes iussimus fieri ex libris antiquorū, ita vt continerent quęd rebus quæ in psenti vsu vertuntur cōsentaneū est: vt C. de vete. iur. enuc. l. a. §. sed cum prospeximus. Ac.

[i] Prima elementa. Quia sicut ex quatuor elemētis omnia corpora conficiūtur, vt terra & aqua & igne & aere. i, ex viribus horum quatuor elementorū totus mundus gubernatur, ita hic liber cōprehēdit oia iura. Et not q terra est frigida, & sicca: aqua frigida, & humida. ignis calidus, & siccus aer callid⁹ & humidus: Primum habet naturā melancholiæ. Secundū s. aqua, phlegmatis, ignis choleræ, sanguis respondet aeri.

¶ In quibus. CASVS. Quidā quæsiuit ab Imperatore: Domine Imperator quæ est materia ista rum Institutionū? Et ipse respon. sicut ex auro, & argento sen ex materia auri fit annulus: ita istæ Institutiones factæ sunt ex eo, quod olim erat in vsu ex legib⁹ antiqs, & ex eis legibus antiquis, quę i vsu esse desierūt: Sed ego Iustinian. eas illuminaui, & ad vsum reduxi in hoc libro Institutionum eas componendo, siue faciēdo eas cōponi. h. d. vsque ad §. quas ex omnibus.

[k] In quibus. Scilicet institutionibus.

[l] Obtinebat. i. erat in vsu & nondum desijt. Ac.

[m] Desuetudine. Not. legē tolli p desuetudinē vel p cōtrariam consuetudinē. & iterū eandē cōsuetudinē p superuenientē legē tolli. hic ff. de sepul. viol. l. iii §. diuus Adrianus. in gl 3. & in auth de hęre. & fal. §. j. aliàs. §. sed qm, col. j. Et subijcit. Ab imperiali &c. est optimum exemplum C. de iud l. rem non nouam.

¶ Quas ex omnibus. CASVS Dicit Iust. pdictis tres viri. s. Tribo. Theop. & Doro cōposuerūt has institutiones ex antiqs institutionibus quas non habemus ex cōmētarijs, i glossis Caij quas gl. fecit ipse Caius ad expositionē pdictarū Institutionū antiquarū & ad expositionem cuiusdā libri q appellat liber rerū quotidianarū, & ex multis cōmētarijs ab ipso Caio factis Et prædicti tres sapiētes. s Trib. Theop Doro. qui hunc librum composuerūt, & ipsum compositū sicut diximus (in quatuor libros diuiserunt, iā bene cōpositū & diuisum in nra psentia attulerūt quem nos ipsi legimus & bene cōpositū inuenimus sic, qd illū librū Institutionū approbauimus & plenū robur ei accomodauimus, ita quod volumus vt tm̄ valeāt leges istarum Institutionū quantum valent leges in nostro Codice positæ, extra casum: vel quātū valent leges positæ in ff. & hoc vsque ad §. summa.

¶ Quas. Scilicet Institutiones. & accipe legimus, & recognouimus, s. esse compositas ex omnibus &c.

[n] Caij nostri. Commentarijs dico factis super libros institutionum antiquarum.

[o] Quotidianarū. 6 Liber erat sic appellatus eo q in singulis diebus gerenda à magistratibus continebat, qualiter iudicarent.

[p] Cum tres Interpositio. est.

¶ Summa itaque. CASVS. In hoc § cōcludit Iustinianus: & loquitur iuuenibus, seu studiis dicens. O iuuenes, accipite hunc librum Institutionum alacriter: & viriliter in eo studete. Et postquam ipsum studueritis & in ipso & alijs libris legalib. seu alios libros legalū sciueritis, vos eritis gubernatores reipublicæ, & nostratum ciuitatum, seu prouinciatum,

qd adhuc bñ, & correctè imprimet ex mēte Pet. de Bel. pt. & aliorū.

¶ Quod.

Digesta vnde dicā tur.

Multo aēr Alcia li. 3. disp. cap. 16. & aēr Laur. Val. i Raudensē versus finē.

Vide Budeū ad l. 1. ff. de iust. & iu. in fi.

Hæc verior sm Ang. quia iste liber non ex lute fictorū, sed ex cōstitutionibus, Imperatoris confect. est: vt patet i §. p.

Elementa & eorū qualitates sunt quatuor.

Obtinere, Quot modis dicatur. Māndo. in glo. Facti §. sanè, I uers. obtinebat.

Hoc est verū si in tali vsu fi sit Implicit⁹ vsus cōtrarius sec⁹ d quo vide j. tit. a. §. ex nō scripto: scd̄m Ang. & ē de mente Pet. d Bel. pti. & Io. d Pla. hic Et de lege extranagāti & statuto vsu nō receptis, Mād. in r. q. 2a. Regu. nu. 3. & seq. Ordo literæ.

6 Et ideo aduerte, q ea quæ quotidie versant, & q vtilia sunt magis debent attēdi: vt dicit tex. ff. d lib. leg. l. legaui, s princ. sm Ang. hic.

propter sapientiam, & doctrinã vestram. quia citius uiri periti, & docti eligantur remp. regẽdam, quam laici. & hoc dicit tota ista constitutio. Fran. de Aret.

a Ope. Quantum ad corpus. Vnde Verg. Labor improbus omnia vincit. Ac.

prudentes prædicti nobis obtulerũt: & legim[a], & recognouimus: & plenissimum nostrarũ Constitutionum robur eis accommodauimus.

Alacri, indefessoq; studio, huic disciplinæ incumbendum suadet, ac vberimos fructus pollicetur.

Summa itaq; ope [a]& alacri [b]studio has leges nostras [c]accipite & vosmetipsos sic eruditos o[d]stendite, Vt spes [e]vos pulcherrima foueat toto legitimo opere [f]perfecto posse ẽt nostram [g]rempublicam in partib. ei[h] vobis [i]credẽdis, [k]gu-

b Et alacri. Affectio enim operi tuo nomen imponit. vt C. ad leg. Cornel. de sicar. l. j. ff de fur. l. q iniuriæ. in prin.

ADDITIO. Vnde Ang. ĩ. in proœ. ponit hos vers. Si quis forte velit Iuris consultus haberi. Cõtinuet studiũ, uelit à quocũq; doceri, Inuigilet, nec ueniat cũ tortura laboris. Fortior insurgat, cũctisq; recẽtior horis

c Leges nostras. Scilicet Institutionũ. Accur.

d Ostendite. Id est, ita proficite in hoc libro, ut ita morib. informati sitis. Nã boni mores pl[9]. quã diuitiæ operanẽ: ut ff. de tu. & cur dat. ab his. l. serte. §. cũ reliquis ibi neque enim ff de verb[9] obl. l. si quis stipolatus. in fine.

e Vt spes. Id est, hęc spes sit de uobis nostram rempublicam posse gubernari.

f Perlecto. Id est, lectis alijs libris.

g Nostram. Aliàs uestram.

h Eius Reipublicæ Ac.

i Vobis. Id est à uobis credendis lectis ẽt alijs libris, uel si habea credendã i. cõmittẽdã uobis datiuè legitur, & hoc dico isto opere perfecto. i. cõ qnquẽnio legentia. nã tũc opna cõsumanẽ, ut ĩ ꝓœmio ff eo §. sed qa soluiũ Et qđ dicit ĩ partib ei[9] idest: qa multæ sunt partes ei[9]: ut pfecturs, ꝯsulat[9] & aliæ multæ. ut patet ea tractatib. de officijs in Diges. & in Cod.

k Crededis i. quia creditur. secundũ primã expositionem, uel si habes credendũ, dic ut in gl. ĩ. Accur.

DE IVSTITIA ET IVRE.

¶ Iustinianus tractaturus [1]iura populi Romani, præmittit de iustitia quæ est mater iuris & ideo ab ea incipit: sic obligatio mater est actionis: [2] ut ff. de proc. l. licet. § ea obligatio. & ideo præmittitur in tractatu: ut j de ob in prin & de act. in prin

ADDITIO. Aduerte hic in quantum in gl. dẽ. ꝙ iustitia est mater iuris dic hoc uerũ si cõsidereẽ ius ꝓ ut ẽ in actu: sec[9] si ꝓut est in habitu hois. qa ius & iustitia tunc fuerunt. & sunt simul omni tpe Ias.

l Et iure. s. quod iustitiã prosequitur. vt minister, uel fili[9]. Sed quare de hoc ponit I ti. cũ ĩ textu nihil dicaẽ definiẽdo, licet diuidẽdo sic? Rñdẽt qdã iõ nõ ponti in textu de iure, ne graoaret rudes animos, fm Py quod nihil est [3] Vel dic hoc plerũq; fieri ut aliquid ponaẽ in ti qđ in textu non ponit: ut C de reli. & sump. fun. & de lud. alex nam nihil in tex. ibi dẽ de ludo alex Vel dic (quod est uerius) ut definiaẽ ut dicemus. J eo. ti. § Iuris præcepta, in glo. [4]

Iustitia Totus iste tit. quinque habet partes Nam in prima ponit definitionem iustitiæ. In secunda ponit definitionem iuris prudentię In tertia declarat quo ordine, & qua uia tractandæ sunt leges.

1 Iurã cõtinuatione sequitur. Nic

2 Scilicet natiuę Iason. in §. I. J. de ac.

Quæstio.

3 Et bene sm Por.

4 Et ibi ista op. sp probs p Bartio. & Por. D. nisio.

In quarta describit præcepta iuris, vel definit ius fm opinionem quam teneho. In quinta diuidit Ius per membra. Secunda ibi, Iuris prudẽtia. Tertia ibi, His igitur generaliter cognitis. Quarta ibi, Iuris præcepta. Quinta ibi, huius studij. Christoph. Porc.

bernari. Datum Cõstantinop. xj. Cal. Decem. D. Iustiniano. PP. III. Cõs.

Institutionum, seu elementorum D. Iustiniani sacratissimi principis. Liber. I.

TITVLVS. I.

DE IVSTITIA [l]& iure.

Iustitiæ, & iurisprudentiæ definitio.

IVstitia † [m]est cõstãs & ppetua volũtas, i[9] suum cuiq; tri

Iustitia. CASVS. In prima parte solũ dicit de pria parte tit. s. de iustitia. & ĩ ipsa prima parte definit Iustitia. Et est sciendũ ꝙ hęc prima pars in qua definiẽ iustia, dupliciter põt ĩtelligi, vno mõ vt loquiẽ de iustitia diuina. alio mõ ut loquiẽ de humana iustitia. Si uis intelligere de diuina iustitia pone casum. Deus qui est iustus habet uolũtatẽ constantẽ. i. firmam stabilẽ & ppetuã. i. non temporalẽ, sed semper duraturam, tribuendi unicuiq; ius suum. i. bene meritis paradisum malè meritis infernũ. Si aũt uis ĩtelligere secundo modo I. de humana iustitia: sic pone casum. Homo iustus habet i. habere debet uoluntatem tribuendi unicuique ius suũ. Et pone exẽplum in iudice iusto qui debet habere uoluntatem absoluendi innoxios, & inculpabiles, & puniẽdi criminosos Et fm hanc secundam expositionem, illa duo vocabula posita in definitione iustitiæ s. cõstãs & perpetua, sunt abijcienda & remouenda ab ipsa definitione quia iudex q est homo humanus, nõ est constans in uolontate nec perpetuus. In secunda parte incipit tractare de secunda parte tit. s. de iure. in qua secunda parte sic forma casum. Ego quæsiui à Iustiniano Imperatore. O dñe, rñdeatis mihi ad hãc qõnem Nos dicimus quotidie, quod bonum est habere iuris prudentiam Dicite ergo mihi, quid est iuris prudentia. uel quis dicaẽ habere iuris prudentiã? Et certe Impator rñdet dicẽs, ꝙ ille dĩ habere iuris prudentiã, qui scit cognoscere res diuinas, & humanas: & qui cognoscit iustum, & iniustum. Tertio dicit ex quo uidemus in prima parte qđ est iustitia & ex quo videmus in secũda, quod est iuris prudentia: ẽt uideam[9] qualiter leges sunt docẽdæ, & quo ordine Et certè leges sunt docendæ hoc modo. qa scholares q uolunt audire iura ciuilia. primo debẽt incipere à leuib. s. ab hoc libro Institu postea debẽt ascẽdere ad grauiora. s. ad librũ Digestorũ, & Codicis. Et reddiẽ rõ quare sit incipiendum à leuib[9]. quia si incipiant à grauiorib[9]. s. à libris Digestorũ & Codicis vnum de duob. malũ accidet, seu eueniet. qa aut tardis pp nimiã difficultatẽ deseret, seu relinqnet ꝓfessus studium aut si non deserat, hoe est pp nimiam difficultatem non dimittat studium cum magno labore ad hoc perueniat, quinetiam eum diffidentis: quis non habebit spem, nec fiduciam, quod unquã aliquid sciet, seu perueniet ad fructum scientiæ ad cuius fructum citius peruenisset, si a leuioribus studium suum inchoasset hoe dicit Fran. de Aret.

m Iustitia Hęc iustitię definitio pt ĩtelligi de diuina iustitia. d Diuina. iustitia ẽ uolũtas [5] cõstãs & ppetua & c. & fm hoc hæc uerba in ea Posita sunt plana Sed

† Iustitiã hic accipe ꝓ habitu animi uolentis quicquid et scripserit cõstãs, & ppetua ratio. Vidẽ Fran. Balduinum hic: q definitionẽ hanc pulchrè explicat. ac defendit aduers[9] Roduibum Agricolã.

5 Id est, Intenitio. Ang.

buendi † [a] iuris prudentia est diuinarum, atque humanarum rerum notitia, [o] iusti, atque iniusti scientia.

Leuiora primū, deinde altiora tradenda sunt, ne tyrones rei perplexitate, & varietate perterriti, aut studia deserant, aut maiore cū sudore tardius huiusce disciplinæ notitiam assequantur.

His igitur [c] generaliter cognitis, [d] & incipientib. [e] nobis [f] exponere iura Pop. Ro. ita vñr posse tradi [g] cōmodissimè, si primo leui [h] ac simplici [i] via, post deinde diligentissima [k] atque exactissima [l] interpretatione [m] singula tradantur. alioqui si statim ab initio rudē adhuc & infirmum animum studiosi, multitudine, ac varietate rerum onerauerimus: duorum alterū, aut desertorem studiorū efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cū diffidentia (quæ [n] plerūq; iuuenes auertit) [o] serius ad id perducemus, ad quod leuiore via ductus, sine magno labore, & sine vlla diffidentia maturius [p] perduci potuisset.

Iuris præcepta [q] sūt hęc, Honestè [r] viuere, alte-

Tria sunt iuris præcepta ad quæ quicquid in iure scriptum est, refertur. Publicum ius publicā vtilitatē respicit, priuatum verò singulorū peculiare commodum.

† Sed nōne iniustū fuit, [1] q tm̄ datū fuit mercenario in sero venienti, quantū illi, q mane venerat? q tā Dei iustitia laudat: vt ff. de an. leg. l. a. & de ver. sig. l. a. §. cuiusq; Rñ illud diuinū, vel mysticè, vel allegoricè debet intelligi q d. tm̄ habebit de paradiso ille, qui decedit in hoc vltimo sæculo, si faciat bonum, quantū ille, qui decesserit l primo sæculo, vt patet in his verbis. Vinea culta fuit cultores præmia quęrūt. Non labor æqualis, æqualia dona fuerunt. Sic Deus ostendit, quod quandocū que venimus, Arripiamus iter, certi de munere simus. Vel dic śm Io. [2] quod de fragili hoīs iustitia loquitur. q. d. iustitia humana, vel q̄ est in hoīe, est volūtas constans &c. & śm hoc illa duo verba, cōstans & perpetua, abijciunt extra. [3] quia hoī non pōt conuenire: cum̄ scriptū sit, q septies in die cadit iustus & illud: Nūquā in eodē statu pmanet: vt in auth. de non ali. aut permu. § vt aūt. col ij. Item q in fi. dicit. suū vnicuiq; tribuent: intellige quantū ad affectionē q ad actū nō pōt. q. d. habens affectū tribuēdi: sicut s. in ti. proœmij dr̄ de August. sic & de matrimonio, qd̄ est indiuiduum: vt j. de pa. po. in prin. licet interdū diuidat, vt patet C. de rep. l. cōsensu. Vel tertio [4] expone, vt in summa huius tituli, vt volūtas, i. mēs cōstās i. bonū: quasi habitus mētis bonus. Sed Tullius sic definit Iustitia [5] ē habitus aī cōl vtilitate seruata, suā cuilibet tribuens dignitatē. sed śm Pla. Iustitia est virtus, q̄ plurimū pōt in ijs, q̄ minimū pōt. Vel proq; ego credo. Iustitia [6] est animi cōgrua dispositio ī singulis reb. rectè dijudicās. Acc.

ADDITIO Quæsiuit modū, in quo voluit emendare Iustinianum. & ideo vos dicite, q hic iustitia defi nitur gñaliter, ad argumēta verò breui distinctione facilè tñ indebitis. Aliqñ ꝯsiderat iustitia pu est in abstracto: & tūc iustitia est ꝯstās, & ppetua Aliqñ vero cōsiderat pot est in ꝯcreto, ut est posita l corpore hominū administrantium: & tūc dr̄ corruptibilis: nō rōne essentialitatis iustitiæ, sed rōne mali continuentis, hoc est, praui hominis Fut Chrisť. Pore.

[a] Tribuendi. Vt honestè viuat sibi, & sic alterū nō lædat: imò proficiat, vel dic ius suum i. hoīs meritū.

[b] Notitia. Potest rectè legi, vt illa dictio scientia, sit ablatiui casus: vel eꝯ si noīatiui casus & hæc dictio notitia, sit ablatiui casus. sic j. titu. j. in prin. [7] Sed nunquid secundum hoc oportet, q quicunq; vult iurisprudēs, vel iurisɔō esse, debeat theologiā legere? rñ. nō, nā in corpore iuris hęc oīa inueniuntur: vt C. de sum. tri. & fide cath. & de sacrosan. eccl. & de epis. & cle. & in auth. sub multis titulis: vbi specialr de diuinis tractatur. Item quę est differentia inter iustitiam, & ius, & iuris prudentiā? Resp. Iustitia est virtus: ius est virtutis exequutiuū: iuris prudentia est scientia illius iuris. Item iustitia est summum bonum: ius mediū: iuris prudentia, infimum. [8] Itē iustiti vult tribuere vnicuiq; ius suum: ius vero coadiuuat iuris prudentia docet qualiter illud fiat. Accu.

[c] His igitur. Nunc vult dicere, qualiter leges sunt docendæ. Accur.

[d] Cognitis. Id est, visa definitione Iustitiæ, & iuris prudentię.

[e] Et incipiētib. Datiuè potest legi cum verbo, infra uidetur: uel ablatiuè, ut supe rius respiciāt, & hęc uerior. Accur.

[f] Nobis Loquūtur cōpilatores huius libri in persona Iustiniani, qui debet exponere per eos.

[g] Tradi. Scilicet iura populi Romani.

[h] Leui. [9] Quo ad subtilia uerba Acc. Simplici. Quo ad sententiam.

ADDITIO Et ideo positionibus dēt sine piica respondeɾi. nisi essent respōdenti captiosæ uel rei, de qua agit natura ipsā exigeret. Aug.

[k] Diligentiss. Quo ad subtilia uerba.

[l] Exactissima. Quo ad subtilē materiā, & suiam. Accur.

[m] Interpretatione Id est facili sñia.

[n] Quæ Scilicet diffidentia.

[o] Auertit. No. ꝯ inconstantiam: [10] sic ff. de procu. l in cāæ in prin & in auth. de mona. §. cogitādū, col. j. vñ Salomon. [11] Tria sunt mihi incognita, & quartum penitus ignoro, Via colubri super lapidem. Via auis volantis in aere, Via nauis in medio maris, quartum difficilius, Via iuuenis in adolescentia sua. [12] Vnde dantur in inte. rest. eorum facilitatibus: vt j. de hære. quali & diff. §. extraneis. Accur.

ADDITIO. Et ista patent his versibus. Cum sit pœna grauis cognoscere quę via nauis, vel colubri, vel auis, pueri grauior via quauis.

[p] Maturius. Hic nota prouerbium: Qui vadit planè vadit sanè.

Iuris præcepta CASVS Hic incipit quartas pars, in qua dī q ius nostrū ciuile vno de trib. accipitur: aut pcipit, vt quis honestè viuat aut pcipit. vt q alterū nō lædat: aut vt vnus hō ius suū vnicuique tribuat. De primo ponitur exēplum in gl. quæ incipit, Quantum ad se &c. De scdo ponit exemplum, q non debet vnus alteri iniuriam inferre: ff eo. l. iij. de quo ponit exēplū, vt iudice, q vnicuiq; debet suum ius tribuere, put s. dixi ī definitione iustitię. Frā de Ar.

[q] turis præcepta. i. iura pręcipientia, præcipiunt ali quid, quod pertinet ad aliquod istorū trium. Nā nō omne ius pręcipit: imò quoddā punit, quoddā vetat, quoddam permittit: vt ff. de legi. & se l legis. quoddam consulit: vt ff. de rei vend. l. is qui destinauit. & quoddam hortatur: vt C. de transact. l age.

[r] Honestè quātū ad se, q̄ honestas & circa mrimonia est: vt ff. de ri nupt. l. sp & circa mores seruatur s vt ff. de tu. & cu. da. ab his. l. scire oportet. §. pe & vlt.

ADDITIO. Et ideo dicit Ang. mulierē honestè viuere, quæ viuit scd̄m mores loci, sed castè viuere nō intelligit, q̄ trāsit ad secunda vota, s. respectu mariti defuncti, vel filiorū eius, sed respectu aliorum secus.

[1] Cōcor. cum hoc l prin sa. q xj. can. cū deuotissima, & glos. in c. sona sup ver. iustitia ex. de ver. sigul.

[2] Dic qd̄ nō, q pr. fam. tanq moderator rei suę potuit in ea talē legē statuere: vt C. mand. l. l re manda ta. śm Pe. de Belui. Por. & Ia.

[3] Et bene Angel. & Pote. & ē de mente omnium. scrib.

[4] Nihil ē q intelligunt pui hoi ꝯueni re posiūt. Frāc. Au. & Ias.

[5] Istud ē diuinare: śm Petr. hic.

[6] Ista pōt esse vera śm Pe. de Be. p hic.

[7] Ista dis plicet Pe. de Bel pt.

[8] Imo vtrūq; est nominatiui casus, śm Chris. Por. quia pūct9 sub verbo notitia obtinet vim copulæ r ad ea quæ adducit Mādo. in Gl. Facul. §. habita. in ver. S. Rom. Ec. col. iij. in iij. stella.

[9] Hoc verū śm doctō. hic. si ꝯsiderat hęc verba quo ad ordinē prioritatis, & posterioritatis: & tūc dicerē mū, i. primū &c. vt j de iure psonarū l prin. aliàs sec9. Bar. Fa. Ang.

[9] Not ex gl. iuncto tex. q scientia dēt tradi prius d̄ facilibus: secūdo de difficilib. Ange.

† Sic dr̄ in proœm. Decret. in glo. bonestè. & in prine. Decret. c. humanū genus.

[10] Quæ nō admittit inter niuos i ꝯtrib. noīatis circa idē. si actu aleti seu circa diuersa si sini ꝯnexa aliàs sec9. Ange.

[11] Prouerb. cap. xxx.

[12] Aliàs uia almæ, seu adolescentulæ. Mādo. in Gl. Facul. §. necnon electionl, in uer. Alma.

a Alterum non lædere. Vnde illud: Quod tibi non vis fieri, alij ne feceris. vt in Decre la prin.

- Suũ. Vt non ſolũ nõ lædat: ſed etiã adiuuet. n: nã nõ ſufficit abſtinere à malo, niſi fiat qđ bonũ eſt: vt arg in decr. lxxxvj. di non ſatis. Sed nõne hæc verba accipiunẽ hic, ſicut ſ. i definitione iuſtitiæ, in fi. Rñd. non, imò ibi hæc tria cõprchendũt: hic aũt illud ſolũ, qđ extra illa duo prima relinquitur. Et not. ꝙ in hoc reprobo .opi. Py & aliorum, qui dixerunt, ꝙ in hoc titulo non definiebatur ius: ꝙ eſt ars boni, & æqui, cuius meritò quis nos ſacerdotes appellet. Nã dico, quod hæc verba, quę hic ſunt, tãtundem præſtãt. Nam quòd hic dicit præcepta iuris, per hoc dicit ars: cũ ars

rum non lædere, ſuũ[b] cuique tribuere. Huius ſtudij duæ ſunt poſitiones, publicũ, & priuatum. Publicum ius eſt, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. Priuatũ eſt, quod ad ſingulorum vtilitatem pertinet. Dicendum eſt igitur de iure priuato quod tripertitum eſt. Collectum eſt. n. ex naturalibus pceptis, aut gẽtiũ, aut ciuilibus,

ſit collectio multorũ præceptorũ. Item per hoc qđ dicit honeſtè viuere, alterũ nõ lędere, valet tantum quantum boni, & æqui. Item per hoc quod dicit, ius ſuũ vnicuique tribuere, colligo cuius merito qs nos ſacerdotes appellet i ſacra vł iura ſne cuilibet miniſtrantes: vt hic, & ff. eo. l. j. ij. reſpon.

Huius ſtudij. Diuidiẽ in quatuor partes, ſicut ſũt quatuor dicta Ange. CASVS. In hac quinta, & vltima parte figara caſum ſic. Ex quo vidimus qđ ẽ iuſtitia: ſiẽ ex quo vidimus, quot, & qualia ſunt iuris precepta: eſt ſciẽdũ vltimo loco, ꝙ ius noſtrum ciuile in duas partes diuiditur. ſ. in ius publicũ, & priuatum. Et primo dicit, quid dicatus ius publicũ. Et certè ius publicum dicitur illa pars iuris noſtri, quæ tractat de vtilitate totius mundi. quod dic, vt in glo. q̃ incipit, Et conſiſtit. Secũdo dicit, quid dicatur priuatum. Certè ius priuatum dicitur illa pars iuris noſtri, quæ tractat de vtilitate ſingulorum: puta vt fundus meus ab altero poſſeſſus reſtituatur mihi: vł puta vt debitor meus, quod debet mihi ſoluat. & alia infinita exẽpla poſſes ponere. Tandẽ dicit: ex quo vidimus, quid eſt ius publicũ: nunc videndũ eſt, quid eſt ius priuatum. Et ſciendum eſt, ꝙ ius priuatum eſt collectum ex præceptis trium iurium. ſ. ex pręceptis iuris naturalis. Item ex præceptis, vel pręceptio iuris gentium. Item ex præceptis iuris ciuilis. Et de his pceptis iuris naturalis, gentium, vel ciuilis pone exẽpla, vt ingl quę incip. In iure enim Franc. de Aret.

c Huius ſtudij. Id eſt artis adipiſcẽdæ per ſtudium.

d Poſitiones. i. ſpecies, ſm Pla. ſed ſm Azo. ſc. i ſup duob. generib. nõ ſpecieb. ponitur hæc ars ſtudio legendi diſcẽda. Nec n placet, ꝙ ex multitudine rerũ multa dicantur iura. ſic enim diceretur ius aliud equinum, quod ſuper equo tractaret, aliud aſininum. & ſic de ſingulis. ſed ego credo, ꝙ iſte non fuit Py. intellectus, ſed ille, qui eſt præceptoris mei. Accur.

ADDITIO. Pro cõcordia dicendum eſt, ſm Por. ꝙ ſpecies ſumitur dupliciter. Vno modo dialecticè, & tunc ſumiẽ ꝓ ſpecie pdicabili de plurib. differẽtibus numero, & hoc mõ Pla. itellexit, quã ſpeciẽ Azo genꝰ appellauit. Alio mõ capit ſpẽs legaliter ꝓ vno quoque indiuiduo, l. eũ qui ædes ff. de vſuc. vt etiã no. in l. legato ff de leg. j gl. in l. ij ff ſi cer pet.

e Publicum ius. Et conſiſtit in ſacris, in ſacerdotib. & magiſtratib ff eo. l. j. § publicum. & in auth. vt iudices & aliq. § ſi. verſi. quia verò col. vij & C. de ſum. tri & fide catho. l. inter claras. & ff de orig. iu. l. ij. §. poſt origenem. Gloſſ in d. § publicum, in verb. in ſacris declarat hanc Egi. Per.

f Rei Romanę. Id eſt Romani Imperij. ſic ponitur. j. de pat pot. §. ius autem.

Iſta gl. preſtat arg an qs teneaẽ adiuuare aliquẽ q offendiẽ? & dẽ ꝙ de iure can. teneor in iuuare verbis ĩterponẽdo me honeſto mõ: vt a. q. 7. cap. negligere ſed ſecundũ leges regulariter nõ teneor adiuuare: vt l. metũ. §. ſed licet. & ibi Bal. ff. qđ met ca. Tulli. li. j. de of. ſic ẽ Qui alterũ nõ defẽdit ſi põt (inqt) tam in vitio ẽ, quã ſi patriã, aut parentes deſerat. Ægi. Per. An aũt incurret excõicationem ſeipſum offendẽs, dic ꝙ ſic, ſm Bart. Fe. & Bel. Per. & Angc. hic.

r Aliàs tripartitum.

c Et bene. ſm Porc. quis laſ. dubitet ẽ iure nãli.

Similes gl. ſunt in l. iuſtitia. §. j. ff. de iuſt. & iur.

No. ꝙ Azo fuit pręceptor Accur.

TITVLVS II.

DE IVRE NATVRALI, gentium, & ciuili.

Quod naturalis inſtinctus oĩa animãtia docuit, ius naturale dicitur; iõ mares faminas appetere liberos procreare; procreatiſque educare (quæ etiam cum brutis communia habemus) hoc iure impellimur.

IVS naturale eſt, quod

g Spectat. ſ principaliter, nã & ſingulorũ eſt vtilitas. Rẽ. publicam ſaluã cõſeruari Accur.

h Pertinet. Scilicet principaliter: ſecundario ãt ed publicã vtilitatẽ ptinet. expedit. n. Reipub. &c. vt j. de his, qui ſunt ſui, vel alien. iuris. §. nam Antoninus.

i De iure priuato. Sed qd de publico? Rñ. nõ dicet in hoc libro: ſed dicitur. ff. d in. ſiſ. & C. e ti. & in alijs tit ſequentibus: & ferè per oẽs tres libros Codicis: vbi de iure pub. tractatur. Et nũquid illud eſt tripertitè collectum? Reſpond. ſic, vt ſtatim dicam, & ex eiſdem præceptis. Cum ergo eadem ſint exempla publici, & priuati, quare de priuato tãtum dixit quod eſt tripertitè collectum? Reſpon. quia plura erat de eo priuato dicturus. Item cum feciſſet hunc librum cauſa rudium, nolebat eos multum aggrauare, quod feciſſet, ſi tractaſſet de iure pub. in hoc lib.

k Tripertitũ eſt. In iure enim priuato, vt in ſuo toto tripertitis ſunt pręcepta naturalia: vt hic, Neminẽ cũ alterius dãno fieri locupletẽ: vt ff. de cõdi. inde. l. nã hoc natura. Itẽ gentiũ: ut qđ quiſq; ob tutelã ſui corporis fecerit, iure feciſſe exiſtimet, ut ff. eo. l. j. ij & iij. Item ſunt præcepta ciuilia: ut præcepta de uſuc. quia de priuata utilitate eſt uſuc. ut j. de uſuc. in pri. ibi, ne dñia &c. Et ſic publicũ eſt ex eiſdẽ exẽplis & pone eadẽ exempla: ut ecce à iure nãli, ut nõ locupletetur cum iactura alterius Reſpub. A iure gentium, ut liceat Reip. propulſare iniuriam. Itẽ à iure ciuili, ut Reſp. uſucapiat, ſicut priuatus, quæ exẽpla poſuimus ſupra ſtatim ĩ uerbo, iure priuato.

l Naturalibus. Id eſt iuris naturalis. 6

m Aut gentium. Id eſt pręceptis iuris gentium. 7

n Aut ciuilibus. Præceptis. 8

DE IVRE NATVRALI &c.

Dictum eſt ſuprà, quòd ius priuatum eſt collectum ex naturalib. præceptis gentium, & ciuilibus nunc de eis dicit, & primò de iure naturali.

IVS nãle eſt. Totus iſte ti. diuiditur in quinque partes. Primò, ponit de iu. nãli. ſecundò de iur. gen. & ciui. Tertiò ponit vnam diuiſionẽ iuris ciui. Quartò, rediẽs ad ius ciuile, & nãle, ponit vnã drĩã inter ipſa iura. Vltimò, ponit circa q̃ verſaẽ ius ciu. Secũda ibi. Ius aũt ciuile, Tertia ibi conſtat aũt. Quarta ibi, Sed nãlia. Quinta ibi. Oẽ aũt. Et hoc prin ẽ diuidiẽ in tres partes. Primò ponit definitionẽ iuris nãlis. Secundò, declarat illã, Tertiò, probat per effectũ. Secunda ibi, Nam ius Tertia ibi, Hinc deſcendit. CASVS. Quidã ſcholaris rudis acceſſit ad Prin iuſt. & corã eo talẽ ꝓpoſuit qõnẽ. Dñe Imp. dicite mihi, qđ ẽ ius nãle? Imperator reddit ei, ius nãle ẽ qđ iã ſ. quo iure oia alalia ſũt inſtructa & perita a nã. i. a Deo. Vel ius nãle ẽ, qđ dã

ius,

† Ius nãle dici nõ põt, niſi cõſtitutũ ſit: ſt. n. ius nõ eſſet. neqs quicquid nãle eſt, id continuo ius nãle eſt. ſed id dũtaxat, qđ hoiem facere, aut nõ facere nãlis rõ iubet, qđ inde nãle eſſe deprehendiẽ, ꝙ idẽ obſeruatũ eſſe videamus à cæteris quoque animantibus, q̃ nõ niſi nã. & ſenſu ducuntur.

5 Iſtud exẽplũ reprobatur p Bald. & Porc. hic. & p Bal. ſ §. j. j. ti. p xi.

6 vt ſuã prolẽ nutrire.

7 Vt ſuo dño parere.

8 Scilicet, qđ promã ſit p ſtipulationẽ, ſoluere.

ius, quo iure natura. I. Deus oīa aīalia instruxit, & docuit. & in idem per oīa recidit hęc positio casus cū prima. Bene dico, oīa aīalia: quia nō solum habet locū in hoibus, sed ī oib' aīalib. siue in cœlo. i. in aere nascant: vt aues: siue ī terra, vt alia aīalia, siue ī aqua nascant, vt pisces. Videmus etem. i. videre possumus oīa aīalia, nedū hoīes eē perita hui' iuris naturalis. h. d. vsq; ad vers. Hinc descēdit. In quo ponunt duo, vel tria exēpla de hoc iure naturali. Mouet. n masculi' ad ꝯiūgēdū se fœmellæ: vel vir ad cōiungendū se fœminæ: q̄ cōiūctio vocatur matrimonium, ſm iura ciuilia. Secūdū exēplū ē tale: Iure isto naturali mouetur homo, & fęmina ad procreādos, & nutriendos liberos. i. filios. Nā isto iure naturali mouētur hoīes, & fęminę ad cōmiscendū se adinuicē: quā coniunctionē faciūt, idō vt liberos procreēt: & eisdē liberis ꝓcreatis mouent eodē iure naturali ad eosdem liberos alendos, & nutriendos. Fran. de Are.

natura [a] oīa aīalia docuit. Nā ius [b] istud non humani [c] generis ꝓpriū est, sed omniū aīalium, quæ in cœlo, [d] quæ in terra, [e] quæ in mari [f] nascunt. Hinc [g] descēdit maris, [h] atq; fœminę cōiūctio, † [i] quā nos matrimoniū [k] appellamus. hinc liberorum procreatio, [l] hinc educatio. [m] Videm' etenim cætera [n] quoq; animalia istius iuris [o] peritia censeri. †

Quodquæque ciuitas sibi ius statuit, ius ciuile dicitur, quasi ipsius ciuitatis peculiare: quod verò rationis iudicio ab omni populo custoditur, ius gentium vocatur.

† Aliàs coniugatio.

[3] Hæc nō est legis intentio: & natura hic accipit ꝓ virtute ista cuilibet rei. Bar. Nic. Fab. & Placē.

[x] Placen. & Ias. ponunt q̄nque. quos vide hic ꝑ eosdē.

a Ius naturale est. Quod natura. i. Deus [3] & nominatiuè, & ablatiuè pt leg. sic ē. ti. j. §. j. Et no. q̄ quatuor [x] modis ius nāle ponit. Q̄nq; pro iure gentium: vt j. de re. di. §. singulorū. Q̄nq; pro iure pactorū: & sic pro iure ꝑtorio. vt ff de pac. l. j. Q̄nq; ꝑ eius ꝯtrio. s. pro eo, q̄d rescindit pacta: vt in rest. min. vt ff. de mi. l. j. Q̄nq; pro instinctu naturæ: vt hic. & ff. e. l. j §. ius aūt naturale. Sed secundū can. ius naturale dr, q̄d in lege Mosaica, vel in Euāgelio cōtinetur: vt in prin Decre Et istud (q̄d) hic ē noīatiui casus, q̄n. hæc dictio (natura) est ablatiui casus, & eꝯ est accusatiui, quan. (Natura) ē noīatiui: & tūc dic natura. i. Deus.

ADDITIO Dic ſm Pore q̄ hoc relatiuum (q̄d) erit accusatiui casus, & verbū (natura) erit noīatiui. Nam hoc verbum (docuit) in textu positum, pōt regere duos accusatiuos diuersos: ut in gl. or. in l successores. C. ad l. Fal. & habetur in l. eam quā, C. de fideic.

b Nā ius Bene dico oīa aīalia. Nā ius istud &c. non solum est hominū, sed cōe omniū animaliū. Accur.

c Humani. Id est hominum.

d In cęlo. Id est in aere: vt aues, quæ in arboribus, & aere nascuntur vt j. de rer. di §. apum.

e In terra. Vt feræ bestiæ, quæ in suis lustris. i. cubilibus nascuntur: & etiam quædem aues.

f In mari. Vt pisces. Idē dico & si in qualibet alia aqua nascuntur.

g Hinc. i. ab hoc iure naturali. s Deo, q̄ primo Adā Euæ coniunxit. & in paradiso deliciatū posuit. Acc.

h Maris. Id est, masculi.

i Coniunctio. s. animorū, nō corporū: vt ff de reg. iur. l. nuptias. ADDITIO Est iā differētia ſm Ang. q̄ secuto solo cōsensu possibilis est separatio per ingressum monasterij: ut C. de epis. & cle. l. Deo nobis, circa prin. & l Decre ex publico. de cōuer. cōiug. secus autem secuta carnali copula.

k Matrimonium. Id est effectū matrimonij. Et sic not. q̄ matrimoniū quo ad originē est de iure naturali. s. à Deo: vt hic dr. [3] de iure gentiū etiā dici potest: quia ab eo receptum est. [4] De iure ciuili etiam dici potest: quia formam ei adiunxit, & solēnitatē ſm Azo. vt patet j. de nupt. per totum titulum: cum dicit à quarundā nuptijs abstinere necesse est: vt ff. de ritu nupt. per totum. vnde debet dici de iure ciuili: vt ff. de iusti. & iur. l. ius ciuile.

ADDITIO. Intellige hoc nisi quo ad prohibitionem graduum lineæ ascēdētis, vel descēdētis, vel etiam collateralis in primo gradu: q̄ a dīr de iure diuino. e. literas. § sanè versi opinioni & § seq extra de restit. spo. Item quo ad formā verborū est de iure ciuili. sed quo ad instinctū coniunctionis, seu cām finalem, s. conseruationē indiuidui, est de iure naturali, secundùm Christoph Por. hic.

[3] Vel aliter ſm Ioan. Fa. ne parētes sint incerti de filijs quos alere tenētur, rō nāli dictat matrimonium.

[4] Vel quo ad substātiā cōsensus.

l Hinc liberorum procreatio. Nā Deus operatur ad liberorum procreationē, & naturalis Instinctus.

m Hic educatio. Nā hoc iure, scilicet naturali mouetur parens ad educationem filiorum suorum potius, quam alienorum, vt ff. vnde lib. l. scripto hæred. in fi. & ad hoc etiam tenetur parens: nisi pro se sit insufficiēs: vt ff de lib agn l. si qs. § sed & si filius. & § deniq;.

n Cætera. Scilicet animalia præter homines.

o Istius iuris. Scilicet naturalis, de quo loquimur. Ex eo enim, q̄ auis volat, piscis natat, gallina oua calefacit: mouentur isto iure naturali.

† Censeri, i. referri in numerū eorū, q̄ huius iurisperiti sunt trāslatione sūpta ab his q̄ cēsentur capite vel patrimonio, tametsi Budæus existimet, eē ferì, hoc loco significare idē q̄d admirationi esse. Vide Bud. in Anno. in Pand. ad l. j. ff. de instit. & iur.

Educatio si cōsideret inspecto naturæ instinctu, est de iure naturali: si ꝑut est redacta ad necessitatē, ē de iure ciuili. l. si qs à liber. §. fi. ff. de lib. agno. nā pr cogitur iure ciuili alere libros vt de Suphocle scribit Tull. In Cat. Ægi. Per.

Ius autem, Diuiditur in tres partes. Primo ponit dictum bimembre. Secundo ponit exemplum primi membri. Tertio ponit exemplum secundi membri. Secunda ibi. nam quod. Tertia ibi, Quod verò.

CASVS Quidam scholaris accessit ad principem & talem proposuit quæstionē. Domine Imperator, dicite mihi, quæ differētia est inter ius gentium, & ius ciuile: & ideo quęro: quia volo vnum ius ab illo scire discernere Imperator respōdit: Amice dico tibi q̄ oēs populi, qui vtuntur iure scripto, & iure nō scripto, pro parte vtuntur suo proprio iure. s. ciuili, & pro parte vtūtur iure communi omniū hominū. Secundò, dicit scholaris Domine Imperator, vos loquimini sic obscurè, q̄ nō intelligo vos. Quid est hoc dicere, quod omnes populi, qui vtūtur iure scripto, & iure nō scripto, ꝑ parte vtunt suo ꝓprio iure: & pro parte vtūtur iure communi omnium hominū. Dicit Imperat. Quod dixi tibi, q̄ vtunt ꝑ parte suo proprio iure, sic intellige, q̄ ius, q̄d sibi facit quilibet populus, illud est propriū ius illi' populi, vel ciuitatis, & appellatur ius ciuile, id est, ius propriū illius ciuitatis: puta statuta municipalia, quę ī singulis ciuitatibus fiunt. Tertiò dicit Imperator, q̄ illud ius, quo vtūtur omnes gētes de mundo naturali rōne, idest, discretione est inductum appellaturq; ius gentiū, i. ius, quo omnes gentes de mūdo vtuntur. Et sic modo aperta est differentia inter ius gentiū, & ciuile, quia ius ciuile est propriū cuiusq; ciuitatis: ius vero gentium est commune omnib'. Quartò dicit Iustinianus. Non solū quidē alij populi vtuntur pro parte iure proprio, idest, ciuili: & pro parte iure cōmuni omnium hominum, id est iure gētium: sed etiam populus Romanus hoc facit q̄ a pro parte vtitur suo iure, id est, suis ꝓprijs statutis, & ꝑ parte vtitur iure cōmuni omniū hominū, idest, gentium. Quinto respondet Imperator cuidā tacitæ obiectioni quia possent aliqui dicere: Domine Imperator, vos fecistis mentionem nunc de iure gentiū, & ciuili: dicatis de natura vtriusq; iuris, Dicit Imperator, excusando se: Ego hoc dicam in competēti loco, scilicet, in § pen. vbi dicit, q̄ ius gentiū est immutabile, & ius ciuile mutabile, secundum expositionem istius. §. vel alio modo intellige istā quintam particulam, vt in glo. quæ incipit. s. intra gentium. Et hoc totū in prima parte principali. In secūda parte assignat

gnat Iustinianus secundum differentiam inter ius gentium, & ius ciuile, quę secunda pars cōtinet quatuor partes, vt ī dixi. In prima particula. h. d. Quamuis ius gentium non habeat denominatonē ab aliqua ciuitate: quia non dr ius gentiū Romanorū: vel ius gentiū Bononiensium: tñ ius ciuile habet denominationē ab ea ciuitate, in qua factum est: vt ecce statuta, q̄ fiebant apud ciuitatem Athenarū per suos sapientes, scilicet Solonem, & Draconem, possunt dici ius ciuile Atheniensium. Secundò, adducit simile, q statuta facta Romę pōt dici ius ciuile Romanorū, vel ius ciuile Quiritium: q a Romani appellabantur. Quirites à quodam eorum rege, q Quirinus appellabatur. Tertiò dicit, Sed quid decemus, si simpliciter dicatur ius ciuile, nec addatur nomen ciuitatis, in qua factum est illud ius, de quo iure intelligimus? Respōd. per excellentiam intelligitur ius ciuile de iure ciuili Romanorum, id est de statutis eorum. Quartò, adducit simile. Ecce cum dico, poeta, & ei nō addo nomen proprium: per excellentiam intelligitur de Homero apud Græcos: vel de Virgilio apud Latinos. h. d vsque ad §. ius autem gentium.

in. l. ius ciuile j. rñ. & hæc exēpla sunt ibi notata. Acc.

Ius [a] aūt ciuile a iure gentiū distinguitur, qđ oēs populi, qui legib. & morib. [b] † reguntur, partim suo proprio, partim cōi [c] oium hominū iure vtuntur. Nam quod quisq; populus ipse sibi ius constituit, † idipsius ꝓpriū ciuitatis est; vocaturq; ius ciuile, [d] quasi ius ꝓpriū ipsius ciuitatis. Qđ vero naturalis rō [e] īter oēs hoīes cōstituit, id apud [f] oēs populos ꝑęq; custodit, vocatq; ius gentiū, quasi quo iure oēs gētes vtunt. [g] Et populus itaq; [h] Romanus partim suo [i] ꝓprio, partim cōi oium hominū iure vtit. Quæ singula [k] qualia sint, suis locis ꝓponem⁹. [l]

Ius ciuile à sua quaque ciuitate, vel legislatore nomē sortitur, iuris tamen ciuilis simpliciter prælati appellatione ius Romanorum (tanquam nobilius) significamus.

Sed ius quidē [m] ciuile ex vnaquaq; ciuitate appellatur: [n] veluti Atheniensiū. Nam si quis velit Solonis, [o] vel Draconis leges appellare ius ciuile Atheniensiū, non errauerit. [p] Sic. n. & ius, [q] quo Romanus populus vtit, ius ciuile Romanorū appellamus, vel ius Quiritū [r] quo Quirites vtuntur. Romani enim a Romulo. Quirites à Quirino [s] appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cuius sit ciuitatis, [t] nrm [u] ius [x] significamus. Sicuti cū poetam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus: apud nos Virgilius. [y]

a Diuiditur. i. vnum ab altero hic dignoscitur. Acc.

b Legibus & moribus. Nam quidam sunt, qui regūtur tantum moribus: & etiam quidam, qui nec moribus, nec legibus: vt homines syluestres: etiam quidam, qui legibus tantum & non moribus.

c Communi. Id est, eo iure, quod est in communi apud omnes, siue scriptum sit, siue non.

d Ius ciuile. Vt sunt statuta terrarum: quæ iura municipalia dicuntur: vt C. de eman. li. l. j. & sic dr ad dr̃am iuris naturalis. i. iuris gētium. & ita accipitur hic. Secundo modo dr ius ciuile [z] lex xij. tabularum: vt ff. de iust. & iu. l. ius ciuile. §. hoc igitur. Tertio, dr ius ciuile omne ius, qđ non est prætorium, & sic accipitur ff. de iusti. & iu. l. ius aūt ciuile. in prin. & §. ius prætorium. Quarto dicitur disputatio prudentum, quæ fuit facta super l. xij. tab. vt ff. de orig. iur. l. ii. §. hæc disputatio. secundū Ioā. Quinto, quicquid scriptū habemus de iure, dr ius ciuile: vt cum dicitur. Est enim sanctissima res ciuilis sapiētia quæ pretio nūmario non est æstimāda. vt ff. de var. & extraord. cogn. l. j. §. proinde. Sexto, dr quoties adijcit aliquid iuri naturali, vt in matrimonio modo diximus: vel detrahitur iuri naturali, vt in vsucapionib. vt j de vsucap. in prin. [3] Vel additur iuri gen. vt in tutela inuēta à iure ciuili originaliter: vt j. de tut. in prin. vel detrahitur, vt in potestate se mortē restricta: vt j. de his, qui sui vel alieni iuris sunt §. sed hoc tēpore. hoc enim ius ciuile dicitur, vt ff. de iustitia &

e Naturalis ratio. No q ius gentium naturali rōne est inductum: vt hic, & j. de rer. di. §. singulorum. vnde est ius immutabile: vt j. eo. §. sed naturalia. Acc.

f Id apud. Nouæ solu. t. Accur.

g Vtuntur. Vt est religio erga Deum, vt parentibus, & patriæ pareamus: [4] vt ꝙ violentiam resistamus: vt ff. de iust. & iu. l. j. in fi. & l. 2. Item conuentiones, siue pacta, quæ apud omnes gentes valēt: vt j. eo. §. ius. autem gentium, & ff. de pac. l. iuris gentium. in prin.

h Itaque. Quia oīs populus vtitur, partim iure cōi, & partim &c.

i Suo. Quod pro se tm̄ cōposuerat: al's esset lex generalis: vt j. eo. §. lex.

k Quæ singula. Scilicet iure gentiū, & ciuilia, quibus vtuntur ciues Romani, & effectus eorum iurium dicet j. de rer. diui. § singulorū vsque ad fi. tit. vbi dr qualiter acquirunt dn̄ia iure gētiū. Itē j. de vsuc. & in tit. seq. in qb. dr qualiter acquirunt dn̄ia iure ciuili, & secundum hoc refert ad proxi. dictū. & illud intelligas de iure ciui. Ro generali. Vel aliter dic, proponemus j. eo. ti. §. pe. vbi dicit alterū de iuribus variabile, vt ciuile: alterū non, vt gentium & sm hoc non refert ad proximū dictū: sed ad id, qđ dicit ī Nā &c & etiā. Quod verò &c.

l Proponemus. Sed vbi? R. fortè j. de rer. di. § singulorum. & refertur non ad ꝓximū [5] dictū, sed ad id qđ dictu est. Nā qđ quisq; &c. & ibi. Quod vero &c.

m Sed ius quidē. &c. diximus populus commune, aut proprium ius habere: sed &c.

n Ciuitate appellatur. Id est nomen illius ciuitatis vbi factum est ius ciuile. debet ei imponi.

o Solonis. Noīa sunt cōpositorum statutorū in illis ciuitatibus, sicut appellaret quis ius ciuile Bono. statutū à cōpositoribus inuentū, & consilio cōfirmatū.

p Non errauerit. Imò bene dixerit.

q Sic. n. & ius. Quod pro se tm̄ cōposuerunt: aliter esset generalis lex: vt j. eo. § lex est. & de hoc. s iure ciuili generali potest hic intelligi, vel loqui. Accur.

r Ius Quiritum. Pro eodem, licet nomina mutet.

s A Quirino. i. Romulo. Qui fuit eorū rex, dictus à quiris, q est hasta: quia magna hasta in bello vtebatur.

t Ciuitatis. Sed simpliciter dicitur ius ciuile.

u Nostrū. s Romanorū, p excellētiam. ADDITIO. Et ideo dicit Io. Fab. q in supplicādo pro præbenda ecclesiæ cathedralis, specificatio ipsius ecclesiæ ciuitatis: quia sufficit, quod dicatur in ecclesia Lugdunensi, vel Parisiēsi, & q ita de facto vidit obseruari.

x Ius. Scilicet ciuile Romanorum, si est proprium, vel generale, si est factum, vt tit. generale.

y Virgilius. idē in Apostolo. nā Paulus ī diuina scriptura

a Aliàs ius aūt ciuile, vel gentiū ita diuiditur oēs &c.

† Mores quarꝫ loco accipiē di sint vt de Budæū ad l. ius ciuile. ff. de iust. & iu.

† ꝓprio, abundat.

† Qđ sibi licitu est. ꝯcor. c. q̄ ī ecclesiarū. in gl. j. ī prin. ex. de ꝯsti. & in c. venerabilē. in gl. super versi. Lothari⁹ ex. de elect.

[z] Oēs tñ sunt de se mine A- dę Io. Fa. ius ciuile sex modis dr.

[3] Ista gl. est magistralis f. in Ange. ad sciēdū, quot modis capit ius ci.

[3] In hoc. f. quia eo iure omnia erant cōia fm Iaso. hic, aliàs si gl. ꝓsupponeret q illo iure esset dare meū & tuū, eēt falsa, vt p Iac. d' A. Bal & alii. & in l. ius ciuile. ff. de iust. & iur.

4 Tex. est no. fm Ia. in l. j. §. & grarꝫ ff. de ven. in posse. mi. quē Bald. reputat singularē in l. mres C. ad Tertu. & cui potius sit parendū vide p Ang. hic.

5 Ista gl. ꝫdicit gl. pced. sed ambæ sūt bonæ, vt referat ad ꝓximum dictū, vel ad remotiū: cū fm ambas expōnes loquamur de iure gētiū, vel ciuili, fm Nico.

Quirinus vnde dr.

prura intelligi. Itē vbi dī sapiēs, intelligit Salomon. Ius autem. Primo ponit vnū dictū. Secūdo ponit rō, quare ius gentiū fuit inuentū. Tertio ponit effectus siue ponunt inuentiones iuris gentium. Secūda ibi. Nā vsu. Tertia ibi, Bella. CASVS Quāuis in superiori. § tractauerit de iure gentiū, & ciuili: quia tamen de iure gentium nō tractauit ibi plenè: ideo hic plenius tractat repetendo et de eo, quod dixerat. Et diuidit hunc §. in tres partes. sicut supra dictum est, In quarū prima parte dicitur q ius gentiū est cōe omnibus hominib. de mundo. Secundo reddit rationē quare ius gentium fuit inductum, quæ ratio talis est. Homines indigebant aliquibus statutis, & ideo multa inter se statuerunt quę dicuntur ius gentium & maximè bella, & captiuitates, & seruitutes sunt à iure gentium: quæ seruitutes sunt cōtrariæ iuri naturali: quia de iure naturali omnes homines liberi nascebantur. Tertio dicit, quod ex hoc iure gentium sunt introducti quasi omnes contractus: de quibus multa exempla ponit in textu hoc dicit vsque ad §. constat.

Diuisio.

Cōis vsus, humanaque necessitas iuri gentium originem dedere, Ex hoc itaque iure orta sunt bella, sequutæ captiuitates & seruitutes, ac contractus ferè omnes introducti.

Ius autem [a] gentium omni humano [b] generi cōmune est. Nam vsu [c] exigente, & humanis necessitatibus, gētes † humanæ iura quædā sibi cōstituerūt Bella [d] etenim orta sunt, & captiuitates secutæ & seruitutes. quæ sunt naturali iuri cōtrariæ. Iure. n. naturali oēs hoēs ab initio [e] liberi nascebantur. Et ex hoc iure gentiū omnes penè [f] cōtractus introducti sunt: vt emptio, & venditio † locatio & cōductio, societas, depositum, mutuum, & alij innumerabiles. [g]

Per hūc textum Bar. dicit verbum hoc gentes, comprehēdere mares, & fœminas.

a Ius autem. Autem pro sed, & repetit de iure gentium, vt aliquid addat.

b Omni humano Sed nūquid plora humana genera sunt? Resp. nō. ea pone : ergo. i. omnibus hominib.

c Nam vsu. Ab initio enim pauci erāt hoīes indiguerunt tñ aliquo cōi vsu: & quāto plures fuerunt, tāe magis suas cōstitutiones habebāt, & statuta: puta ut nullus vineā, vel hortum alterius intraret, & hoc sequitur: & probatur ff de iusti. & iur l. ex hoc iure.

d Bella. Sed quō à iure descendit bellū, cū sit à iure prohibitū. vt ff. de s sufr. l. æqssimū Rñ. loquit de eo, qđ à populo Romano est indictō hostib⁹. vt ff. de cap. & postli. reuē. l. hostes. §. ī bello. Itē ꝓpulsare violētiā: qđ ē licitū vt ff. de iust. & iur l. vt vim. & ff. de vi, & vi ar l. j. §. vim vi, cū moderamine tñ. vt C. sā vi l. j. ADDITIO In quo moderamine requiritur primo debita instrumentorū ꝓportio quamuis sm Io. Fabr. aggredientem sine armis possim cum armis repellere, si aliàs tutè me defendere nequeo. Secundo q fiat incontinenti. i. In ipsa actus flagrantia, in defensione personæ, vel ante quā diuertāt ad extraneos actus, in defensione rerum Tertio quod nō ad vindictam: in quo attendit modus facti, qualitas psonarum & potentia. Et no. secundū Ias. q ipsa ꝓpulsio est de iure naturali: sed cum moderamine est de iure gentium, secundum Ang hic.

e Initio Sed nunquid hodie? Quidam dicunt sic, nos contra: nam seruus nascit vt ĩ de iure perso. §. serui & ff de nata. resti. l interdum. Accur.

f Penè Penè dicit [g] ꝓp quatuor cōtractus: vt pp stipulationem: vt ĩ. de act. §. de const. Item pp literarum obligoem. vt ĩ. de lit. obli. Item pp contractū emphyteuticum. vt ĩ. de loc. & condu. § adeo. Item pp sponsalitiam largitioem. i. donationem pp nuptias. si in auth vt spon larg. l j. & ij coll. ix. Et nota q hic dr omnes ꝯtus esse de iure gentiū: sed non omnes obligationes. Nam quæ ex maleficio, vel quasi sunt, non sunt de iure gentium. sed vel à lege. aij. ta. vel ab alia lege. ADDITIO Prout gl loquitur in quasi maleficijs. approbatur: quia in his contingit aliquem obligari ex facto alieno: quod ius gentium nō cōsiderat: sed prout loquitur in maleficijs. reprobat per l. j ff. de fur vt per Ange. & Christopho hic.

g Innumerabiles. Id est non facile ad numerandum habiles vt ĩ de rebus corpo & incorpo. in princ.

g Vel expone omni. i. toti, secūdum Ni. & Io. Fab.

Bellū est à iure introductū.

a Imò quocūq; etiā priuato ꝓ suo recuperādo. & de licētia superioris si per ipsū recuperare nō valeat, & hoc nedū § suū defēdētes. sed et eos iuuantes. secūdū. Io. & doct.

q. Idem Bar. & Nico. & vide gl. similē ī l. ex hoc iure, ff de iust. & iu. & in l. legitima ff. de pac.

¶ Cōstat. Diuidit iste §. in tres partes. Primo ponit dictum bimembre. Secundo ponit exēplum primi mēbri. Tertio exēplū secūdi mēbri. Secunda ibi. Scriptū. Tertia ibi in §. Ex nō scripto. Prima secunda sub diuidit in duas partes. Primo ponit, qđ est ius scriptum. Secundo ponit exēpla. Secunda. ibi, Lex. CASVS. Vidimus de iure naturali in principio huius titu li. Item videmus de iure gentium ī. §. ꝓxi. Item vidimus de iure gentium, & ciuili mistim ī. §. ius āt ciuile vsque ad § ius aūt gentium. Sed quia de iure ciuili nō plenè tractatū est, ideo tractabit in hoc § & seq vsq; ad §. sed naturalia Et ideo diuide aliter hūc. § quā ā. secundùm Fran. de Are. in sexdecim partes, vsq; ad §. ex non scripto. In prima parte dr, q ius nrum ciuile diuidit in duas partes. s. in ius scriptū, & in ius non scriptum: & hoc ad similitudinem Græcorū, q similiter iure scripto, & iure nō scripto vtebant Secundo dicit q primo est videndū de iure scripto. Et est sciēdum quod ius scriptū cōstat ex sex partib. iuris s. ex lege, & plebiscito. ex senatusconsulto, ex principum placitis, ꝑtorum edictis, & ex rñsis prudentū. Tertio dicit quid est lex. Certè lex dicit illa, quam Roman⁹ populus faciebat cōsule senatorum interrogante populum, vt ecce qñ emergebat aliqua qō quæ nō erat soluta per aliquā legem, populus pulsabatur cum campana Ad arengam, Ad arengam Ad arengam. Et sic congregabatur pop. Rom. & tunc loquebat magistratus senatorū & dicebat populo ibi congregato: Dñi mei talis qō emergit de nouo. quam qōnem non reperim⁹ decisam in nostro iure. placet ne vobis, q ad decisionem illi⁹ ita, & ita statuat? Et populus simul, vel diuisim clamabat, vel clamabant dicētes: Sic fiat, vel sic fiat, & sic illud taliter cōstitutum dicebatur lex. Quarto dicit, quid si plebiscitum. Et certè plebiscitum dr illud ius, quod plebs Romana faciebat tribuno plebiorū interrogante plebē. Ecce. n. qñ emergebat aliqua qō pertinens ad plebē, seu plebeios, q non erat soluta per legem aliquam: pulsabat cū quadam alia campana. Ad arengam, Ad arengā, Ad arengam. Et sic congregabat plebs Romana. Et sic tunc surgebat magistratus s. tribun⁹ plebis & dicebat plebi, Talis qō emersit, placet ne vobis, q ad decisionē illius sic, vel sic statuatur, Et ipsi clamabant dicentes Fiat sic & sic ergo illud taliter constitutum appellabatur plebiscitum Quinto dicit, Diximus q lex fit à populo, & plebiscitū à plebe. Sed quæ dña est inter populum, & plebem? Resp populus est genus: quia appellatione populi omnes ciues Romani continēt scilicet nobiles patricij, & senatores, & ignobiles plebs verò sine patricijs, & senatorib⁹ cæteros ciues significat Sexto respondet cuidam tacitæ quæstioni nam posset aliquis dicere Nunquid tantum valent plebiscita quantū leges? E dicit q sic, ex quo fuit facta quadam lex quæ appellatur Hortensia in qua cōtinetur q plebiscita obtinent vim legum Septimo quid est senatusconsultum? Et certè senatusconsultum est statutū à senatorib. cōpositum, siue leges à senatoribus

Diuisio.

† Nomine ēptionis, & vēditionis hoc loco intelligēdā esse pmutationē putat Æmilius Ferret⁹ in notis suis In hūc ipsum locū cū ēptio non cōstat sine ꝑcio ecq; ī numerata pecunia: nummi autem nō sint inuenti iure gentium quorū initiū, ergo, refert ad Eginetas longe post liberū patrem, quē Plin. lib. vij. natur. histo. tradit inuenisse emptionem & venditionem.

toribus promulgatæ. Octauo respondet cuidã tacitæ quæstioni nã aliqs posset dicere. Senatuscõsulta videnẽ superflua: none sufficiebãt leges & plebiscitis? Rũdet dicẽs, ꝙ senatuscõsulta nõ sunt superflua. Nã populus Romanus erat in tm̃ augmentatus, quòd erat quodam modo impossibile, ꝙ sæper qñ debebãt fieri aliq̃ leges nouæ ꝙ populus, & plebs cõgregari possent & ideo vtile visũ fuit populo ꝙ senatores possent iura condere sine populo & plebe: & sic quando cõgregabatur populus Cõsul senatores interrogabat Noue, qđ ẽ principis placitũ? Dicitur lex imperialis nam qđ principi placuit pro lege seruaẽ Decimo. rñdet cuidam tacitę qõni. Nam posset aliquis quęrere. Quare princeps põt legem facere? Respon Quis populus Romanus transtulit in eũ principem omne ius suum, & imperium: & maxime potestatem legis cõdendæ. Vndecimo dicit, ꝙ Imperator põt facere legẽ, ut dixi: ergo id qđ Istituit Imperator, seruaẽ ꝓ lege, ẽt si i modũ epistulæ faciat vt j. de his q sui vl alie. iur. sunt §. fi. Vel ita si inter litigãtes cognouit & definitiuè pronũciauit volẽs ꝙ illa sententia esset lex. vt C. de legi. & cõstit. l. fin. Vel ẽt si apponat in lege, qu à facit, hoc vocabulũ edictali, vel edicto: ut C. de secũ. nu. l. hac edictali. Duodecimo ꝙ leges imperiales propriè appellantur constitutiones. Tertiodecimo dicit, legum, siue constitutionũ imperialiũ q̃dã sunt ꝑsonales, quædã generales. Personales dicunẽ, quæ ad alias personas nõ extẽdũtur. Ecce si alcui ob meritũ, id est, propter suum meritũ princeps indulsit. i. pepercit. q a deliquit ꝯ principẽ & princeps videns istum ꝙ bene sibi seruierat dat sibi suã gratiã: ista gratia quam dat sibi princeps non transit ad aliã personam. Ideo dicitur in textu quod priuilegiũ personale non transgrediẽ personã, cui tale priuilegiũ cõceditur. Aliæ vero generales cõstitutiones aũt in omnibus alijs bolbus. Quattodecimo dicit de magistratuũ siue ꝑtorum edictis, dicens ꝙ prætorũ edicta obtinent viui legum. Etiã dicit, ꝙ hoc ius prætoriũ potest etiã honorariũ appellari, ab honore ipsorũ ꝑtorũ, qui faciebant huiusmodi ius Quintodecimo dicit, ꝙ isti ꝑtores Romani ẽrãt multi. & ... erant quidã qui appellabanẽ ædiles curules: q similiter faciebant suas leges super certis articulis, vel capitulis: q̃ leges sunt pars iuris prætorij. Sextodecimo dicit, quæ sunt respõsa prudẽtũ. Et certè responsa prudentũ dicunẽ sententiæ & opiniones illorum sapientũ Romanorum, quibus permissum erat à principe iura cõponere, q Iuriscõsulti appellabantur: quæ responsa eorũ tantam habebant potestatem. quod nullus iudex poterat contra eorum responsa semel pronunciare. Fran. de Aret.

Ius ciuile ex scripto constat & non scripto iuris autẽ scripti partes sunt sex, quæ recta serie pertractantur.

Constat autem ius nostrum [a] quo vtimur aut scripto, [b] aut sine scripto, vt [c] apud Græcos [d] τῶν μὲν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δ' ἄγραφοι. Scriptũ, [e] ẽ lex, plebiscitũ senatusconsultũ [f] principũ placita, magistratuũ edicta, responsa prudẽtiũ. Lex est, [g] qđ populus Rom. senatorio magistratu interrogante, veluti [h] Cõsule, [i] constituebat. Plebiscitũ est, qđ plebs plebeio magistratu interrogãte, veluti [k] Tribuno, constituebat.

Plebs autem á populo eo differt, quo species [l] à genere. Nã appellatione populi, vniuersi ciues significantur, cõnumeratis ẽt [m] patriciis [n] & senatoribus. [o] Plebis aũt appellatiõe, sine patriciis & senatoribus cæteri ciues significanẽ. [p] Sed &

a Ius nostrũ. Id est ciuile. Romanorũ, de quo diximus ... e sedius. Lege uocatur ius ciuile, quicquid scriptũ habemus de iure generali: vt diximus ā. eod. in glo. vt sunt illa tertiũ &c. ibi quanto &c. Itẽ quicquid habem⁹ de moribus hic comprehendit, s. generalibus: vt patet ea inferioribus.

b Scripto De hoc dicit vsque ad §. 1. ex non scripto & de non scripto ibi dicet. Ac.

ADDITIO Non tñ est necessaria scriptura ad substantiam legis: sed ad probationẽ tantum arg. l. contrahitur. ff. de pig. secundum doct. hic.

c Vt Pro sicut.

d Apud Græcos. Nam Græci vtebanẽ iure scripto, & non scripto. vt j. eo. § & non inelegãter. Ac.

ADDITIO Græcum quod in textu est, ita vertas: legũ aliæ quidẽ scriptæ aliç vero nõ scriptç. Budæus vero in ad notationib. ad Pandectas hoc ipso tit. legit tamen agraphõ, to denomicõ, sed in idem recidit.

e Scriptum autem ius. Scilicet ciuile Romanorũ: de quo dixit ā. eo. §. sed ius Accursius.

Senatusconsultũ Quare dicti sunt cõsules no ff. de ori. iuris. l a. § exactis.

g Lex est. Hæc definitio quo ad sententiã cõcordat cum ea, quæ est ff de legi & senatusc. l j. licet quo ad verbs differentias. Definiẽ & alio modo lex est sanctio sancta, iubens honesta, prohibens contaria, quæ sumitur ex lege Græca ff. de leg & senatusc. l 2 Item definiẽ tertio modo, vt in alia lege Græca colligitur in eo tit de legi. & senatuscon l j. Ac.

h Veluti. Exemplificatiuè ponitur, ut ī § prox. nã facta conuocatione populi Romani magistrat⁹, idest senatus non totus, sed qui maior erat omnib⁹ interrogabat populum, scilicet cõsulendo, an sic placeret, & sic ad libitũ populi fiebat. vt ff. de orig. iur. l. a. §. deinde. j.

i Consule. Nam consul vice omnium senatorum interrogabat populũ & sic ipsi senatores videntur interrogare Nam qui per aliũ facit, per se facere vr: vt ff. de ui, & ui ar. l. 1 § deiecisse & ff. de admin. tut. l. ita aũt gessisse. Nã rectè omnia nostra facim⁹ quib. à nobis authoritas impertitur: vt C. de uete. iur. enuc l. j. § sed si quid uer. omnia.

k Veluti Exemplificatiuè ponitur: ut ī. §. prox. erat enim unus nomine tribunus, qui præerat plebeijs & eorum magistratui: qui interrogabat plebeios: ut ff. de orig. iur. l a § postea uer. mox cũ reuocata. & §. ijs dẽ tꝑib. & multas leges habem⁹ de his, vt de le. Aql. vt j. de leg. Aquil. §. ex hoc tñ capite, & ne ꝑsides accipiant niũ eleulentia. ut ff. de offic. procon. l. solẽt. §. fi. & ff. de offi. prætid l. plebiscito.

ADDITIO Sed hodie nec illa, si habent salarium ut ibi no secus in delegatis extra de rescrip. c. statuĩs §. insuper, lib. v. 10. n. Fab.

l Species à genere. Est autẽ genus, quod prædicatur de plurib⁹ differentibus specie: ut animalium aliud rationale, aliud irrationale, & sic se hẽt populus (ut sequiẽ) ad nobiles, & ignobiles. Species aũt est, quod prædicaẽ de pluribus differẽtibus numero, ut hominum alius Titius, alius, Seius, sic se habet plebs nam minores tantum comprehendit, ut sequitur.

ADDITIO. Et sic nal et argu. de specie ad genus affirmatiuè ut l. 2. § doli, ff. ui bon. rap non aũt negatiuè. l. duobus §. si quis ff. de iureiur. secundũ Ia hic.

m Etiam. Quasi dicat non solum populi appellatione nobiles connumerantur, sed etiam patricij.

n Patricijs Qui erãt quasi patres principis, ut J. qui bus modis ius pat pote. so §. filius.

Aliàs scriptum ante Ius, &c.

Aliàs plebiscita seu senatusconsulta, &c.

Cõcor. in c. post electionẽ in gl. super uer. nulla ten⁹, post princi. ibi sic nomine populi ex de electio & gl. in c. sedes in uer. maiores, pro pe fi. ibi, plebis aũt appellatione extra de rescrip.

Abũdãt quo utimur.

Certè olim plebe cõtinebanẽ Equites, postea tñ ordinẽ suum illi quoqꝫ acceperunt. ut hoc loco ex Plinio annotauit Æmili. Ferr.

Imò dic sm Pore. ꝙ ibi defininẽ lex ꝑ quidditatẽ & substãtiã & ꝑ effect⁹ q ex ea sequuntur: hic uerò ꝑ cãs efficiẽtes, seu in esse ꝑducentes.

Et iõ dicit Ange. ꝙ nõ ualeret statutũ I cuius confectione cõstaret, ꝙ nõ fuerit in cõsilio ꝑ priorẽ facta ꝓpositio. lc... in dubio Ang Are.

Debet tñ in libello ea primi, ꝙ ꝑ te uel aliũ tuo noie tale qđ cõmissũ fuerit: aliàs agẽdo ꝯ te, & ꝓbãdo ꝙ alio tuo noie expoliante, nõ obtineret sm Ioan. Fa. & An.

Excipiũtur tñ clerici, ubi ꝙ eorũ ꝑiudicio agiẽ sm Pan. ca j. ex de uita & honeẽ cle. & Ias. hic. Aliàs cõcedat.

Piitcij. q dicant, uide Budæũ, ad l. ulti ff. de senatoribus, & Alcia. ad lt. C. xii, tit. de ꝯsu. & non spar. pecu.

Sed

plebiscita [a] lege Hortẽsia [b] lata non minus valere, quã leges cœperunt.

Senatusconsultum est, quod senatus iubet, atq; cõstituit. [c] Nam cũ auctus eẽt populus Romanus in modũ, vt difficilè esset in vnũ cum cõuocari legis sanciendæ cã: [d] æquum visum est, Senatum vice populi cõsuli. [e]

Quod princeps animo legis cõdendæ statuit, legis vim obtinet: et constitutio dicitur, ligatq; oẽs, modò generalis sit: q̃d si ob certa personæ meritũ ediũtie emanarit, ad exemplũ nõ trahitur: & cum personalis sit, personam non egreditur.

Sed & q̃d principi placuit, [f] legis [g] hẽt vigorem. [h] cũ lege Regia, [i] q̃ de eius Imperio [k] lata est, populus ei, [l] & in eum oẽ Imperiũ suum, & ptãtẽ cõtulerit. [m] Q̃d cũ que ergo Impator p̃ epistolã [n] cõstituit, vel cognoscens decreuit, [o] vel edicto [p] p̃cepit, legẽ [q] eẽ cõstat. Hæc sunt, [r] q̃ cõstitutiones appellantur. Planè ex his q̃dã sunt personales, [s] q̃ nec ad exẽplũ trahunt: q̃m non hoc princeps vult. Nam q̃d ob meritũ [t] ĩdulsit alicui, [u] vel si quã pœnã irrogauit, [x] vel si cui sine exẽplo [y] subuenit [z] p̃sonã nõ trãsgredit. [a] Aliæ autẽ cum gñales sint, oẽs proculdubio tenent. [b]

Prætorum edicta vim legis habent: adiutumq; edictum pars est iuris prætorij.

Prætorũ quoq; edicta [c] nõ modicã [d] obtinẽt iuris authoritatẽ. Hoc ẽt ius honorariũ solemus appellare: q̃d [e] q honores gerunt, i. magistratus, [f] authoritatẽ huic iuri dederunt. [g] Proponebant & ædiles curules [h] edi-

[a] Sed & plebiscita. Videbantur minus valere, quasi loco, & argumẽto sumpto ab authoritate: q̃a maior est patritiorũ, & senatorum authoritas: vt C. de leg. l. humanum & ff. de eden. l. si quis ex argen. §. 1. sed hoc sublatum est per legem latã ab Hortẽsio Rege, vt sequitur, & ff. de orig. iur. l. ij. §. deinde cum esset. versi. mox cũ renouata.

[b] Lege Hortensia. Sic dicta ab Hortẽsio, qui pacem cõposuit inter nobiles, & plebeios, & inter eos sic statuit, vt valeret plebiscitum.

[c] Constituit. Nam poterat facere legẽ, vt hic, & ff. de legi. & senatuscon. l. nõ ambigitur.

[d] Legis sanciẽdæ causa. Nam idẽ est ac alia, quia difficile erat tot homines conuenire. Ac.

[e] Consuli. Id est, interrogari. Nã antea populus interrogabatur. vt s. eo. tit. § plebiscitum & sicut populus interrogabatur prius. sic postea senatores (q certũ erant numero) interrogabãtur à cõsule, vt C. de pet. hære. l. fi. in princ. & ff. de orig. iur. l. ij. §. deinde q a difficile.

[f] Sed & quod. Ille §. diuiditur in quatuor partes. Nã primo ponit dictũ. Secundo eius rationẽ. Tertio ponit illationem. Quarto dictum modificat, & declarat. Secunda ibi, Cum lege. Tertia ibi, Quodcunque. Quarta ibi, Planè.

Placuit. Causa faciendi eõdem legẽ. [2] & generalẽ, alias nõ esset lex cõis, vt sequit, & C. de sen. & inter. om. iud. ex stipulatiõe. Nã ibi dicit, nõ ols vox iudicis est sententia. & sic non ols vox principis est lex.

[g] Legis. Quam non habemus.

[h] Habet vigorem. Id est, lex est, & pro lege seruat.

[i] Lege regia. Hac lege cautum fuit, [3] vt ptãs legis faciẽdæ transiret de populo ad principẽ, vt hic & ff. de ori. iu. l. 2. § nouissimè, & facit ad hoc ff. de const. pri. l. 1. vbi sunt eadẽ verba. Et hanc legẽ Regiã nõ habemus. Nã facta fuit super regno. i. Imperio trãsferẽdo.

[k] Imperio. Transferendo de populo ad principem.

[l] Ei. s. principi quo ad honorẽ, & in eũ quo ad onus.

[m] Contulerit. Id est, transtulerit. sic vt ipse populus amodo nõ habeat hoc ius. sic C. de vet. iur. enu. l. 2. §. hoc autem, & de le. & constit. l. fi. Sed alij dicũt, quod adhuc populus potest facere legem. [4] & quod dicit solum principẽ hoc posse, verum est solus, id est, nullus alius solus, secundum Ro.

[n] Per epistolam. Vt j. de his qui sui, vel alie. iu. sunt §. dominorum. & ff. de constit. prin. l. 1.

[o] Decreuit. Sedens pro tribunali dando sñiam definitiuam, vt C. de leg. & constit. l. fin. Nã interlocutio principis non habet vim legis, nisi hoc expressẽrit a princip. vt ead. l. fin. C. de legi. Accur.

ADDITIO. Dic hoc verum esse, scilicet definiendo præter ius, & præsentibus partibus. aliàs non. vel etiam interloquendo, dummodo in corpore iuris claudatur, secundum Angelum hic.

[p] Edicto. vt C. de legi. & consti. l. 2. & de secun. nup. l. edictali.

[q] Legem. Generalẽ, q̃ potes cognoscere quatuor modis. [5] Vt C. de legi. & cõsti. l. leges. vel specialem, vt sequitur.

[r] Hæc sunt. s. quas constituit Impe. Ac.

[s] Personales. Dummodo in iuris corpore nõ sint clausæ, [6] aliàs omnes sũt generales, vt C. de Iusti. Cod. confirmã do. l. vnica. in §. fin. Accursi.

[t] Ob meritũ. Quia multũ seruierat principi, [7] & ideo aliquam pœnam, quã debebat ille pati, p̃pter delictũ, quod fortè fecerat, ei remisit. Ac.

[u] Alicui. Pœnã merenti.

[x] Irrogauit. Scilicet nõ merenti, vel merẽti, sed maiorẽ fortè, quã qua esset dignus, vt pœna eius metus sit multorũ. vt ff. de pœnis. l. aut facta. §. fi. Ac.

[y] Sine exemplo. Id est, vt alij non caperent exẽplum. Acc.

[z] Subuenit. Vt clericis, q̃bus indulta sunt specialia, vt in auth. vt cle. apud prop. epis. & C. de epi. & cle. l. cum clericis. & l. omnes qui, & curiæ, & alijs, vt C. de le. & cõst. l. 2. Sed nunquid intelligitur sine exemplo subuenire, si cui simpliciter rescribat? Respond. sic, dummodo non sit ibi aliquod signũ ex his quatuor, quæ dicuntur C. de leg. & consti. l. 4.

[a] Non transgreditur. ff. q̃d quisque iur. l. 1. cõtra. Sed distingue, an ad sui postulationẽ sit concessum, quo casu transgreditur. vt ibi. aliàs nõ, vt hic, & ff. q̃ q̃sq; iu. l. 3. [8] Et sic soluit aliud cõtra. C. de fru. q̃d li. exp. l. fi. Vel dic ad vtrũque contra q̃d ad aliud extẽditur. hoc est dicere, vt alius habeat priuilegiũ. Vel dic, [9] q̃ illud est speciale in illa l. C. de fru. & li. expen. p̃p æqualitatẽ in iudicijs obseruãdã. ar. C. de postulan. l. p̃uidendum. vel melius licet egrediatur personã, non est tñ gñale ius, nec vincetur alius. s. aduersarius proximus, cum sit contingens occasione controuersiæ.

[b] Tenent. Id est, ligant. Accur.

[c] Edicta. Quæ scripta erant in albo prætoris, vt ff. de iur. om. iu. l. si id q̃d in t. tñ. Accur. Et p̃tores hodie sunt præsides prouinciarũ habẽtes sub se officiales totius territorij, vt est ptãs Florentiæ. An.

[d] Non modicam. Sed magnam.

[e] Quod. Id est, ideo quia.

[f] Magistratus. Scilicet ipsi prætores. vt ff. de iust. & iure. l. ius autem. §. ius autem prætorium.

[g] Dederunt. Vt ff. de ori. iur. l. 2. §. eo tempore.

[h] Ædiles curules. A cura dicti. Obseruabãt enim ne- [illegible]

[1] Dicit tñ Angel. q̃ quis loco senatorũ hodie successerint cõsiliarij, seu decuriones, nõ tñ possent sup. principe preseruatis statuere, puta ad famã, seu ius gẽtiũ, aliquẽ restituere, spurios legitimare, aut veniã ætatis cõcedere.

[2] Dũmodo sit iustũ, & honestũ sm Angel. & Iac. hic, p̃ ea q̃ pulchrè not. Bal. in l. q̃d ex libera C. de ope. lib.

[3] Idẽ Nic. & est de mẽte omniũ. scrib.

[4] Quod ẽ verum s. municipalẽ, vt s. eo §. oẽs. seu particularem, dum nõ hẽat collegiũ approbatũ nõ aũt generalẽ. vt per Io. Fab. & Angel. Aret. hic.

[5] Aliàs & si cui. Aliàs enim.

Cõcor. in proœ. Decretal. in gl. vlt. post prin. ibi. Et indulgẽtia. & c. t. in glo. post prin. ex q̃ calũnia.

[6] Sequũtur Nic. Io. de Pla. Porc. & Ias. dicit tñ Ioan. Fab. q̃d sex modis.

[7] Idẽ Nic. & Fab.

[8] Istã gl. & seq. in ver. irrogauit, sequuntur Ang. & ẽt Io. de Pla. & Por.

[9] Fallit in casib. notatis hic p Angel.

Istã approbat, Bar.

ruina vel incendijs ædiū deformaretur vrbis aspect⁹.
a De quibusdā causis. vt de morbis, & morbosis, & vitiosis aialib. vt patet i. ff. de ædi. edi. l. 1. ADDITIO. Dic hoc verū respectu actiōis redhibitoriæ sec⁹ respectu actiōis, q̄to minoris, q̄ durat p an. fm An. hic.

de legi. & se. cō. l. de cōsuetudine. Nunquid ergo iudicatur exēplis? Rñ. nō: vt C. de sen. & interlo. om. iu. l. nemo iudex. & facit ff. de off. præ. l. sed licet. Sed ex consuetudine, q̄ approbatur exemplis, & sic conceditur aliquid per obliquum. quod directo nō cōceditur, sic arg. ff. quæ res ping. obli. pos. l. Aristo. in fi. sic e con tra, peto ex pomissiōe, quæ pmissio probatur. ex longo vsu: vt ff. de vsu. l. cum de in rē verso.

ctum de quibusdam causis: a quod & ipsum iuris honorarij b portio ē.

Iureconsultorum sententia (quibus à Cæsaris iura interpretandi facultas data erat) responsa prudentum dicuntur: quæ vsq; adeò iuris pondus obtinebant, vt nec cuiquam iudicum ab his recedere fas esset.

Rñsa prudētiū sunt snīæ, c & opiniones d eorū quib. pmissū erat de iure rñdere. † Nā antiquitus cōstitutū erat, vt essent, q iura publicè e interpretarent. quibus à Cæsare f ius rñdendi datū est q iuriscōsulti appellabantur: quorū oium snīæ, & opiniones eā authoritatē tenebāt, vt iudici g recedere à rñso eorum nō liceret, vt est constitutum. h

Consuetudo moribus vtentium comprobata vim iuris scripti habet: hæc tamen ab Atheniensibus, illa à Lacedæmo. ortum habuit.

Sine scripto i ius venit, l qđ vsus approbauit. † Nā diuturni k † mores cōsēsu l † vtētiū cōprobati, legē imitātur. m Et nō n inelegātur i duas species ius ciuile o distributū eē vr. Nam origo p eius ab institutis q duarū ciuitatum Athenarū, s. & Lacedæmoniorū, r fluxisse vr. In his. n. ciuitatibus ita agi solitū erat, vt Lacedæmonij quidē magis ea, quæ p legib. obseruabāt memoriæ mandarent: Athenienses verò ea, quæ in legib. scripta comprehendissent. s custodirent.

b Honorarij. Qualiter? Respon. quia ædiles erant ex pte to ib. vt j. de diui. stip. §. prætorias. & ff. de verb. obli. l. v. §. prætoriæ.
c Sententiæ. Snīa est firma, & indubitata rñ. secundum Io.
d Opiniones. Opinio est cum dubitatione responsio. secundum Ioan.
e Publicè. Id est, quorum interpretatio fiebat publica authoritate cōcessa à principe, vt Vlp. Pap. & similes, qui fecerūt leges. ff. de ori. iur. l. ij. §. post originē. & §. iuris ci uilis scientiam. ADDITIO. Hodie tñ snīa doctorū est pbabilis. et non necessaria: vt no. gl. i. l. i. circa fi. C. de le. & legendi, seu interpretandi licentia in doctoratu collata, operat, vt hæc possint publicè fieri: q alias non liceret. l. i. C. de stud. lib. vr. Ro lib. xi.
f A Cæsare. Augusto, vt ē. in primo titu. ponit. Acc.
g Vt iudici. Scilicet nulli.
h Vt est constitutum. Id est, sicut ipsi ɔstituerunt.
¶ Et nō scripto. CASVS. Vidimus de iure ciuili scripto à §. præcedenti vsq; huc. Nūc hic sequit videre de iure ciuili nō scripto. Et ē sciēdū q iste. § vsq; ad §. sed naturalia. diuiditur in duas partes principales. In prima parte dr, q ius non scriptū est illud, qđ vsus populi Romani, vel alterius populi approbat. & obseruat: qđ ius quāuis in scriptis non sit redactū, tñ obtinere vires, & vicē legis scriptæ. scđo reddit rationē, quare ius ciuile in duas ptes diuidit. s. i ius scriptū, & in ius nō scriptū: vt ī. §. constat. Et est tō q a leges Romanæ habuerūt originē à duab. ciuitarib. Græciæ. s. Lacedæmonia. q̄ vtebat iure nō scripto. i. ɔsuetudine vel vsu. & habuerunt ēt ortū leges Romanæ ab Athenis, quæ vtebantur iure scripto.
i Ex non scripto ius venit. De iure scripto vidim⁹: quod in sex partes diuiditur. sequitur de non scripto: vt supra eod. §. constat.
k Diuturni. Sed quanto tpe vsus facit mores, vel ɔsuetudinē? Rñ x. an. vt ff. qui. & à qb. ma. li. non fi. l. cum fideicōmis. §. Aristo. licet fm quosdā exigatur tps cuius nō exstet memoria: ut. ff. de aqua plu. ar. l. 1. in fi. & ff. de aqua quo. & æsti. l. 3. §. ductus. & C. q̄ sit lon. consue. l. consuetudinis. & C. de sac. san. eccl. l. fi. 4 Item quia dr longa, vt patet in tit. C. eo. & ff. eo. longa autem x. ann. dr de vsuca. §. 2. sequitur ergo, q x. an. sit iobnsta. 5 Sed nunquid semel sufficit: vt intra x. ann. secundum etiam iudicetur. Res. non. imò debet ad minus bis secundum eam iudicari: 6 vt C. de epis. au. l. 3. in fi. vel q̄rimoniā, vel libellū pponitū q cōsuetudinem talē spernere: vt ff.
dicatur exēplis? Rñ. nō ... (cf. supra)
l Consensu. Aliās nō potest esse cōsuetudo: eñ dicatur cōsuetudo. quasi communis assuetudo, et error consuetudinē impediat: vt ff. de le. & se. con. l. quod non ratione. ADDITIO. De hoc verū si error durauit, vel consuetudo sit penitus irrationabilis: puta contra fidem, ius naturale, vel diuinum: seu inductiua peccati. Sed si supuenit sciētia, vel error fuit circa causā impulsiuam: quāuis sit senera, & minus rationabilis. tamē valet saltē in casu suo, vt ibi: nisi expresse per legē, vel constitutionem reprobetur secundum communiter Doct. hic.
m Imitantur. Id est, tantū valet cōsuetudo ubi lex scripta non est, quantū lex ubi scripta est. Et no. tres uirtutes ɔsuetudinis, imitādi legē, ut hic. Itē interpretandi legē, ubi lex est dubia, ut ff. e. l. si de interpretatione in fi. Item corrigendi ut ff. de legi. & cōs. l. de quib. in fi. & j. e. §. ea uerò. Quod distingue, aut est gñalis cōsuetudo per totum mundum, & tūc uincit legem ubique: ut ff. de le. & senatusc. l. de quib⁹. §. fi: aut specialis, & tunc uincit legē in eo loco, ubi est, ut ff. comm. præd. l. uenditor. §. si constat, dūmodo post legē fuerit inducta, aliàs uincitur à lege superueniēte, ut ff. de sepul. uio. l. 3. § diuus. in aliu autem loco consuetudo specialis non vincit legē, sed uincitur à lege, ut C. eo. l. cōsuetudinis. & hoc secundum Ioan. & Pyl. licet alij aliter distinxerint.
ADDITIO: Et sic gl. dupliciter restringit illā legē: & cum ea transeunt cōiter doct. sed c. fi. de consue. videtur dictam legem intelligere. nisi consuetudo esset rationabilis, & legitime præscripta. Ia.
n Et non. Hic, § cōis est ad duo supradicta. s. ad ius scriptum, & non scriptum, ideo bene est hic. §.
o Ius ciuile. Largè accipe: vt no. in. §. ɔstat. s. e. i gl. j.
p Origo. Id est, lex 12. tabul. quæ fuit origo totius iuris ciuilis, & principium.
q Institutis. i. ordinamētis, Nā Romanus pop. decem viros pro isto iure misit, q x. tabulas eburneas retulerunt iā de iure scripto Atheniensium, q̄ non scripto Lacedæmoniorum: sed quia postea aliquid deerat, vel emendationē desiderabat: data fuit potestas per vnum annum his decē viris, vt ius, & leges corrigerent addēdo, & detrahēdo: & si opus eēt interpretarētur, q vt ea facerēt, duas tab. addiderūt: & sic l. 12. ta. ex accidēti dicta ē: vt ff. de ori. iu. l. 2. §. j.

† Hoc nō repetitur iure cautum secūdū Nicō.
2 Idē Nico. Ange. & Pla.
3 Approbat p Nico. Ange. & Ioā. de Plat.
† In vul. exēp. quibus pmissum erat iura condere.
4 Ista est falsa: q a tacit⁹ populi ɔsēs⁹ ex quo inducit cōsuetudo, semp est cōtinuus, & præsumitur spatiū decem annor. & hoc in cōsuetudine, p quā ius cōstituit. sed i ea p q̄ ius acquirit, seruatur de iure ciuili, vt no ta. in l. cū de i rem vers. ff. de vsuf. & l. si certis annis C. de pac. de iur. canonico, distingue an hēat titulum vel nō. & an sit ī ī⁹ cōe, vt p Io. Fab. & Ang. hic.
5 Et nx c

est cōis opinio fm Christ. & Ias. hic, nā si de iure cano. i rebus ecclesiasticis. vbi requiritur spatiū 40. annorum secūdum Ioā. Fab. & Ange. hic.
6 Hoc verū in consuetu. concernente iudicialia, fm Ange. hic, aliàs sufficit duo actus, etiā extraiudiciales, dūmodo sit notarij. aliàs relinquitur arbitrio iudi. fm cōmuniter doct. hic.
* Aliās ex nō scripto.
† Cōe ortum huc tex. c. cæterum. cum glo. 2. extra de testa. cog.
† Tacito. nam si ex precio, est ser. l. municipalis fm Nico. de Neap.
† Ita q bis est iudica:ū hē. p consuetudine Ægi. Per.
* In q̄bus dā exēpl. & Lacedæmonis.
* Aliās deprehendissent.
Lex 12. tabularum vñ ortum habuit.

Ius naturali ratione apud omnes gentes obseruatum, & ciuile, in hoc discrepant, quoniam primum immutabile est, reliquum verò consuetudine, aut contraria l. mutatur.

Sed naturalia [a] quidē iura, quę apud oēs gentes perę q; obseruātur, diuina quadā ꝓuidētia cōstituta, sēp firma, atq; imutabilia [ſ] pmanēt. Ea verò, quę ipsa sibi queq; ciuitas cōstituit, [b] ſępè mutari ſolent, vel tacito cōsensu [c] populi, vel alia [d] postea lege lata.

Ius commune ad personas, vel actiones spectat: & à dignioribus sumendum exordium.

¶ Sed naturalia. CASVS. Iste §. dupliciter pōt intelligi. Vno mō, vt faciat dr̃iā inter ius naturale qđ est cōe oib. animalib. qđ est [a] immutabile, & ius ciuile cuiuscunq; ciuitas qđ est mutabile. Ecce enim ciuilia iura, & statuta alicui⁹ ciuitatis, Romanæ vł alterius, tollūtur per nouā consuetudinē ꝯtriam. Alio modo pōt intelligi, vt differētiā faciat inter ius gentiū, quod est cōe omnib. hominibus ex vna parte: & ius ciuile ex alia parte. h. d. vsq; ad §. oē autē. Fran. de Are.

[a] Sed naturalia. Hic §. pōt intelligi de iure naturali primæuo, quo mouent oīa animalia ad aliqd ꝓsequendum. vt no. ꞅ. eo. ti. In prin. sed qđ dicit esse immutabile, est ꝯ id qđ de seruitute dicitur: quę est ꝯ ius naturale: & tn̄ præualet: vt ꞅ. eo. §. ius autē. Sed dic, nō derogaī ob hoc, licet nō seruetur in illo casu: nā nihilominus bonum, & ęquū est. [ſ] Et eodē mō r̄ndeo ad illud qđ dr̄ ꞅ. de cap. dim. §. qđ aūt. qđ ē ꝯ. Vel ibi non tollit̄ cognatio. sed ius [ꝛ] succedēdi. Itē eodē mō. vt pri⁹ r̄ndeo ad illud qđ de vsucapione dr̄ ꞅ. de vsuc. in prin. qđ cōllat esse ꝯ ius naturale: vt ff. de cōd. inde. l. nā hoc natura. [ʒ] Vel dic, ꝙ iste loquitur de iure gentium: quod patet ex illa litera. Quæ apud omnes gentes & sup. eo. §. quod verò naturalis. Accur.

[b] Constituit. De consuetudine speciali, vel lege municipali scripta.

[c] Tacito consensu. Scilicet contraria consuetudine: vt ff. de leg. & se. con. l. de quibus. in fine.

[d] Vel alia. Id est contrario statuto: & sic redduntur singula singulis.

¶ Oē aūt. CASVS. In hoc §. de iure ciuili tractat̄ & sic de tertia parte ti. Et dr̄, ꝙ totum nostrum ius ciuile diuidit̄ in tres partes. In prima parte tractatur de ꝑsonis. In scda de rebus. In tertia de actiōib⁹. Secūdo dicit, Primo videam⁹ de ꝑsonis, tanquā de dignoribus. Et reddit̄ rō quare primo de ꝑsonis est videndū: quæ rō talis est qa nihil ꝓdest scire iura, nisi primo sciremus de ꝑsonis, & cōditionib. ꝑsonarūt quarū personarū cā, seu gratia, & earum fauore iura cōdita, & composita sunt: hoc dicit vsque ad finē.

[e] Omne. Quid sit ius, & qualiter diuidat̄ dixit: nūc differentiam inter ipsa iura ponit.

[f] Ad personas. De hoc dicitur ꞅ. in toto primo libro vsque ad tit. de re diui.

[g] Ad res. De hoc dr̄ ꞅ. lib. ij. & 3. vsq; ad ti. de oblig.

ADDITIO. Et quid appellatione rei meæ contineatur, vide per Ang. Aret. hic.

[h] Ad actiones. De his dicitur ꞅ. de actio.

[i] Personæ. Nā hō est dignissima creaturarū: vt ff. de ædil. edi. l. iustissimè. in prin. vñ Ouid. Pronaq; cum spectēt aīalia cętera terrā. Os hōi sublime dedit. cęlū q; videre Iussit: & erectos ad sydera tollere vult⁹. Et Ver. Igne⁹ ē ollis vigor, & cęlestis origo. Seminibus.

[k] Ignorent. Et sic statim ponit de iure personarum. Et nota hic quod digniora præponēda sunt. sic ꞅ. de bo pos. §. aliam vero, in glo altiori. & per hoc faciunt multas formationes titulorum.

[a] Hic Cicero lib. 3 de republica legē naturę cōstātem, & sempiternā atq; & immutabilem appellat.

[ꝛ] Hoc est quātū in se est, scilicet, ī abstracto viget semp vniformiter, sed quātum est ī concreto, pōt in aliquo mutari, ſm Ang. hic.

[ʒ] Ista est vera ſm Ang. hic.

[ſ] Et not. ꝙ ea quæ sūt de necessitate naturæ, nō mutantur, ut hic se es quæ sunt de ꝑsumptiōe sicut leonis feritas, & hominis mā suetudo, In qb⁹ inspicitur magis accidens, quā natura, qđ Inducitur ī arg. ad represalias ꝯ aliquos pnta Ferrarięses ꝓcessas. vt per Angel. & Ias.

Ouid. 1. Metam. & Virgil. 6. Enei. Mercu. Trimegistus, mirā dū ḡ l. dixerat: homo. nem.

DE IVRE PERSONARVM. *Quia oē ius aut ad ꝑsonas, aut ad res, aut ad actiones ꝑtinet, [4] l. 1. ff. de sta ho §. 1. su. ti. 1. §. fi. Cū ergo ꝑsonæ quibuscūq; reb. digniores sint, l. iustissimè. ī princi. ff. de edi: dic. ideo ab eis exordiū facturus: subdit de iure personarum. Secundum Por.*

Omne [e] autē ius, quo vtimur, vel ad ꝑsonas [f] ꝑtinet vel ad res, [g] vel ad actiones. [h] Et prius de personis videamus. nā parū est ius noscere, [i] si ꝑsonę, [i] quarum cā constitutum est, ignorētur. [k]

TITVLVS. III.

DE IVRE personarum.

Prima personarum diuisio: exinde libertatis, & seruitutis finitio.

SVMMA. [1] Summa. Totus iste ti diuidit̄ in sex ptes. Nam primo ponit diuisiones ꝑsonarū. Secūdo definitionē libertatis: ibi & libertas. Tertio definitionē seruitutis ibi, Seruitus. Quarto quare dicāt serui, ibi. Serui autē. Quīto quot modis qs efficiatur seru⁹: ibi Serui aūt: Sexto ponit diiā inter suos, & liberos. ibi, I seruorū. Areti.

CASVS. Ad euidentiam diuide hunc titu. aliter quam sup. ſm Fran. de Are. in septem partes. In quarū prima ponit quādā diuisio ꝑsonarum. q̄ diuisio talis est Dr̄. n. quod ois homo de mundo aut est liber, aut seruus. Scđo dicit qd est libertas. Vñ libertas est qdā ptās concessa hominib. à iure naturali, quæ cōsistit in hoc. vt ipsi homines possint facere quicqnid voluerit: nisi efficiātur serui de iure gentium: vel nisi se faciant seruos de iure ciuili, Tertio dicit quid est seruit⁹, & dicit ꝙ cum ius gentium multa statuerit, iuxta hoc est vnū statutum, & vna cōstitutio ordinata à iure gentium, vt qs sit subiectus alteri, & subijciat̄ dñio alieno, q̄ cōstitutio, siue statutum est ꝯtrium iuri naturali, quia ſm ius naturale omnes homines liberi vocabātur, & nascebātur. Quarto dicit, quare serui habeāt hoc nomen serui. Et certè serui dicuntur non à seruiendo, sed a seruando. Nam olim, & in tpe præterito, si aliquis capiebat aliquem hominē in prælio, siue in bello, plerumq; Imperatores pręcipiebant capienti, i. illi qui illum hoiem in bello ceperat. ne occideret illū hoiem captiuū, sed vēderet, vel seruaret. Quinto dicit ꝙ serui, qui capiunt in prælio, pnt ēt appellari mācipia, qa manu capiunt̄ in ꝑlio. Sexto dicit, ꝙ quidā non sunt serui ab ipsa natiuitate, sed postea efficiunt̄, qđ accidit, i. euenit, qñq; de iure gē. et qñ aliqs capit̄ in ꝑlio, tūc. n. efficit̄ seru⁹ capiētis, qñq; de iure ciuili, vt qñ liber hō patit̄ se vēdi eo pacto, vt partē ꝑcij habeat, vt si vado ad aliquē hoiem, & sibi dico, veni ego sū liber. sed ñ habeo pecuniā scio ēt ꝙ tu modicā pecuniā habes. sed scis, qd faciem⁹ inueni vnū emptorē, & dic ꝙ tu habes vnū seruū, & tu me vēdēs. sed tu iurabis mihi, ꝙ de ꝑtio quod hēbis de me, mediā partē mihi trades, & alius dicit qd vult. Ille talis lib. homo qui passus est se venūdari. & accepit partē pretij de eo, ipse efficitur seruus de iure ciuili, & efficitur emptoris. Septimò dicit, ꝙ inter seruos nulla est dría, tam est seru⁹ vnus. quam alter. Sed inter liberos multæ sunt differentiæ, quia qdā sunt ingenui, quidā libertini, quidam latini, quidā dedititij, vt in duobus ti. seq. Fran. de Are.

[1] Sum. ms. i. prima. [ʒ] qa & aliæ sequūtur, vt ꞅ. de his. qui

[4] Istā continuationem sequitur Pe. de Bel. pert. hic.

[a] Aliàs nosse.

Diuisio.

[ʒ] Sūmus qũot modis dica. Mādo. in gl. Facul. l superscri ꝑtio. dum de sūmi Pontificis denominationib. tractat in vers. Episcopus.

itaq; divisio de iure personarum hæc est quod oẽs hoĩes,ᵃ aut liberi sunt, aut servi.ᵇ Et libertas quidẽ est ex qua ẽt liberi vocantur, naturalis facultas eius, quod cuiq; facere libet: nisi si quid vi, aut iure prohibetur. Servitus autẽ est constitutio iuris gentium, qua quis dominioᵉ alieno contra naturamᶠ subijcitur.

Servi à servando dicti sunt: cum magis intersit reipublicæ captivos servos vivere, quã mori ingenuos: mancipia vero quasi manu capta dicuntur.

Servi aũt ex eo appellati sunt, quod Imperatores captivos vendere,ᵍ ac per hoc servare,ᵍ nec occidere solẽt: q ẽt mãcipia dicti sunt, eo quod ab hostibus manu capiuntur.ʰ

Servorum quidam naturaliter servi, quidam iure gentium, quidam verò iure civili. Et qui ex ancilla nascuntur, servus nascitur.

Servi aũt aut nascunẽ, aut fiunt.ⁱ nascunẽ ex ancillisᵏ nostris: fiunt aut iure gentiũ, i. ex captivitate:ˡ aut iure civili: cũ hõ liber maior.ⁿ

qui sunt sui, vel alie. iur. in prin. & j. de tu. in princ. Vel dic. Sũma. i. maxima. q̃a partim est de iure naturali, ut libertas, & partim de iure gentiũ, ut servitus, quorũ utrũq; sit ius naturale, & gentiũ, antiquius est iure civili, ut j. de re. di. §. singulorũ. Vel dic, summa, i. brevis sic j. de obl. §. 1. ADDITIO. Et est hęc bona, s̃m oẽs, q̃a brevior esse nõ pot, ut ff. de ɔdi. indeb. l. in summa. & ff. de eo qd certo loco. l. qd si Ephesi. in fin. Prima ẽt cõiter approbatur secũdũ Car. stnph. hic.

a Oẽs hoies. Sed pone qd hic sint duo hoies, unus liber, & alius servus, tũc hęc, propositio est falsa. Dic quod pluralis oratio convertitur in singularẽ, & tunc est uera, & nõ falsa, ut ff. de ɔdõne & dem. l. falsa. §. fi. & ff. de peti. hæred. l. diuus. in fi gl. pe. & de orig. iur. l. 2. §. exactis. de verb. sig. l non est. Econtra singularis ponitur pro plurali. ut eodem tit. l. in usu. ff. de testa. tut. l. si quis ita §. 1. & dic has quæstiones positas. ff. de sta. hom. l. 3.

b Aut servi. Sed quid de statu libero? uidetur liber. ff. si ex nox. cau. aga. l. fi. Sed cõtrã est, ut ff. de stat. lib. l. stat. lib. Idem quid de ascriptitio. uel censito? Videtur quòd servi sint, ut C. de agri. & cens. l. ne diu tius. l. si & l. fi. lib. xi. & C. in quib. cau. colo. do. acc. pos. eod. lib. xi. l. fin. Sed contra est, secundum Io. (licet alij aliter distinxerũt) cũ possint fieri clerici. & sine dominorum uoluntatem, quod non est in uerè servis. ut C. de episco. & cle. l. iubemus §. servos. & in authen. de san. epis. §. adscriptios col. ix. Item in dubio pro libertate iudicandum est. ut ff. de reg. iur. l. Libertas. & quod in cõtrarijs legibus continetur loquitur quo ad servilia, quibus est astrictus. quare poterunt prædicti ẽt facere testamẽtũ & ferre testimonium & alios actus civiles exercere, nec alienari possunt sine solo, ut C. de agri & censi. l. quemadmodũ. lib xi. Itẽ quid de monacho, uel regulari canonico? Respond liberi sunt, & ideo possunt reddere testimonium. quod dic ut diximus in auth. de mõ. §. cogitã. id. col. 1. licet quo ad actus quosdã fingantur mortui, ut in auth. de mõ. §. illud. & §. si qs aũt. col. 1. & in auth. de nup. §. per occasionem. coll. 4.

c Libertas. Hæc definitio tribus modis potest legi. Primo secundũ Ir. ut definiatur libertas eo iure, quo inuenta est, i. naturali. & sic etiam servi, secundum hoc sunt liberi nam & ipsi possunt facere qd uolunt, nisi qd ui. i. de facto, uel iure, i. aliquo prohibentur, & hæc uerba, e quã etiã liberi &c. possunt esse de definitione, nam & ipsi liberi uocantur secundum idem ius, ut j. de lib. §. 1. alij dicunt definiri libertatem liberi non libertatem servi, quia ex prima uocantur, scilicet hodie liberi, non ex secunda, scilicet quam debent servi. Est ergo libertas alia in servo, alia, in libero & secundum eos uerba, ut exponitur ut prius. Sed nec prima, nec secunda, placet, quod servi sint ẽ quo iure liberi. cum ius gentium in hoc derogaverit iuri naturali. ut j. e. ... Et expone ui, i. ẽ iure gentiũ, quòd quadam necessitate induxit servitutem, scilicet per captivitatem, ut sup. tit. 1. §. ius aũt. & iure, scilicet civili, qñ maior xx. an. vendit se ad precium participandũ. ut j. §. servi. q. d. liber quilibet est, nisi fiat servus iure gentium, uel civi. hæc uerba ex quo etiam liberi &c non oportet [11] quod sint de definitione, sed quendam effectum libertatis demonstrant. Accur.

d Cõstõ. Id est, unũ de statutis iuris gẽtiũ. nã & alia multa statuit ius gẽtiũ, ut s. tit. 1. §. ius autẽ. sed hodie dici põt servitus de iure civili formatione.[12] nã alia olim, & alia hodie est hęc ptãs, ut j. de his, qui sunt sui vel alien. iur. §. pe. quare est de iure gẽtiũ inuẽtione, sed de civili, formatione, ut ff. de iusti. & iu. l ius ãt civile. ADDITIO. Et dicit Christoph. quod cũe forma dat esse rei,[10] & ab ea sit de nominatio, qñ actus sine ipsa procedere non põt, quod non est in servitute, & ideo denominatur à iure gentium.

e Dominio. Aliquando sine dñio ut ff de rer. di l. 1. §. 1. ibi, nã res. ff pro derel. l. fi. ad idem. ff. de sup. ser. l. quod servus & ff de li. cau. l si usumfruc.

f Contra naturam, i. contra ius naturale, cum eo iure omnes liberi sint, ut j. de li. §. 1. & s. tit. j. §. ius autem. Accur.

g Servare. Nota servũ dici à servando, & non a serviẽdo s̃m Isidorũ,[13] sed tabellio dicitur servus publicus à serviendo, ut ff. de adop. l. nec ei & l. non nou aliter. & ff. rem pupilli saluã fo. l. 2. qui tñ servus non potest esse, ut C. de tab. l. generali. lib. x. Ac.

h Capiuntur. ff de statu homi. l. 4. in fine.

i Fiunt. Ex accidenti.

k Ex ancillis Licet patrẽ liberum habeant, ut j. tit. 2. & C. de rei uen. l. partũ. Quid si ex adscriptitio & libera? Resp. sequitur uentrem, ut in auth. con. quæ ex adscri. & li. na. §. col. v. ADDITIO. Istã sequitur Ang. hic, & ratio diversitatis est favor ipsius partus, cui matris conditio prodest uno de tribus tpibus s. conceptionis, nativitatis, uel medio tpe, patris vero tpe conceptionis tantum, qñ est causa efficiens, & de cætero nihil habet, secundum eundem. Ang.

l Captiuitate. Quæ occasione belli contingit, quod est de iure gentium, ut s. ti. pro. §. ius autem.

m Iure civili. Et est tertius modus, ut C. de asser. tol l. 1. §. pe est & quartus, ut per ingratitudinẽ revocationis in servitutem. ut in auth ut liberti de cætero. §. 1. in fi. & §. illud uero. col. 9.

n Maior. In quo facto sunt quatuor necessaria, scilicet quòd sit maior xx. an. ut hic, & C. de libe. cau. l. si minister. Itẽ & ut eo animo pretij accipiat partem, ut hic. & C. de lib. cau. l. non ideo. Item & quod uerè habeat parẽtẽ, ut ff. qui. ad lib procla. no licet. l. 1. [14] Item quod uendatur ignorãti conditionem uẽditi, ut ff de lib. cau. l libertus. §. si quis sciens. Itẽ & quintum, ut hic sciat conditionem suam, ut ff. si liber ingenuus esse di. l. ... & si quid horum defuerit, iure cõi provocat in ingenuitatẽ alias non poterat provocare in ingenuitatem. nec ẽt si manum tratui ut ff de sta. ho. l. homo liber. & ff. de lib. cau l. cum pacto. nisi redderet preciũ, & dominus sponte acciperet. nec enim dominus precium accipere compellitur. ... quidã contra ...

[1] hæc falsa est s̃m Caio. hic quia ẽt formalis cã tur à iure civili, ut in §. pen. infra eo.

[2] Istã gl. sequũtur Nicol. de Neapo. & Ia. hic, qui quã ai. q. d. ufr, proponitur, si ps ulis est falsa, tota oĩo redditur falsa, ut l. si is q. ducẽta. §. utrũ ff. d re. du. Mãdo. Itẽ in gl. Facul. §. A: ẽt, in uer. locũ tenentes. colu. 4. & seq.

[3] Intellige istud uerũ qñ ẽ collectiuũ, uel ratione paritatis, seu cõnexitas hoc inducit. l. si cui lana. ff. de le 3. aliàs secus s̃m Io. Fab. & Ang. hic.

[4] Hoc est quo ad quedã hr pro libero, & quo ad quedã p servo, ut no. in l. fin. si ex noxa. cau. agatur, s̃m oẽs Doct. hic.

[5] Istã cõiter approbant oẽs Doct. hic. & est expressũ c. de iis c. 2.

[6] Dic hoc verum inter extraneos, s̃m Io. Fab.

[7] Dũm lurent cũ licentia sui superioris. Io. Fa. & Angel. hic.

[8] Alias uendere iubent.

[9] Dic s̃m Pe. d Bel. p. quod non reputantur mortui q̃tum ad actꝰ civiles, sed bñ q̃tum ad ea quę sunt contra suam professionem.

[10] Istam reprobat Ang. hic, ex facti impedimento nõ tollit libertas, ut probatur, in l conficiũtur. ff. de iur. co. & p hoc ẽt reprobatur hic secũdũ opi.

[11] Istam cõiter tenẽt Doct. hic.

[12] Hoc ẽ verũ quo ad id qd additur, non quo ad id cui additur. Ias.

[13] Ex ista gl. hẽs quod etymologia seu allusio uocabuli sumitur ab eo qd fieri solet secundum Iason.

[14] Scilicet ... s̃m Ioan. Fab. uel cũ effectu ex quo ... est de precio participando ...

Add. : fm Io. Fa. vel cheffectu ex quo seavoluit eū de precio participate. & ad l. placet. ff de acq here. Rñ. qd lo quitur de acquisi. tis p fernum iam factū: hic verò p liberū tge quo ad seruitutē p̄ngredi. tur, fm Christop.

e contradicēt, ut ff si lib. inge. esse dic. l. 2. 1. ff. & C. qn̄ liceat ab empt. dis. l. 1 & j tit. 2. in fi. Vnde versus. Annis viginti iuuenem qui venditur, aliter vult ius: & precio qnn uenit participare. Rursus eū seruum, qui venditur esse putare: Et propriā scitē qui uenit conditionem. Sed nun-quid habet in integrum restitutionē, eum sit minor 25. maior 18 an. Rñ nō: quia nnn est mutanda tanta solennitas: quia nō est locus restitōni, vbi res mutat statum prorsus amittendo: ut ff. de minori. l. si ea causa. §. Pomponius. ff. de l integ. rest. l. diuus. Sed nūquid patri, vel affini permittit̄ reuocatio, vel per officium iudicis, vel per rei venditionem vtilē, cum ad enumignuminiā respiciat: ut ff. de rei ven. l. 1 §. 1. & de lib. cau. l. 1. 3 4 & 5. Rñ non: ut ff. de ea. di. l. tutelas. §. si libertate. licet quidam dixerint contra, arg. dictarum legum. Sed certè ibi non mutauerat statum, sed mutare volebat.

† Seruorū qdē eā vna est i cū oēs eq̄ subijciantur alteriusdñio. Iterū tū eorū artificia, acofficia, & p inde nomina variafantur, quæ de re vide quæ scribit Alex. ab Alex. lib. 3. Gen. dierū. c. 25. & Aem. Fer. hic.

‡ Id est in meliori statu, & opinione nō aūt in dignitate ppria. p l. gñali. C. de tab. lib. 6. An.

§ Credit hic Pe. q hęc dictio duo, iporter plurālitatē, sed nō multitudinem.

¶ Idem An. hic. Istā continuationē sequit Pe. de Bel. p. hic.

viginti annis ad precium participandū sese venundari [a] passus est.

Inter seruos non est differentia, vt vnus sit magis seruus, quam alius inter liberos verò differentiæ sunt multæ. Ange.

In seruorum conditione non est differentia. [b] † in libertis autem multæ, [c] aut enim sunt ingenui aut libertini.

a Venūdari, Idē si quolibet alio titulo patiat̄ se trāsferri ī aliū: qd̄ verū est, si aliqd̄ lucrū sentiat: ut C. de li. can l. si ministerū. & ff d li. can. l. si vsufructū. §. j.

b Nnn est differentia. Sed vr ‡: nam quidam sunt in dignitate, ‡ quidam non, vt inf. de inint. §. sed pœna. & ff. de vsuf. l. sed & si quid. §. j. Item quidam ordinarij, quidam vicarij: ut j. qd̄ cum eo. § cum autem. Item alij veterani, alij nouitij vt ff. de adil. edic. l. fi. § fi & ff. de pub. l. interdū §. quoties. vbi dr̄ qui sunt nnuitij, qui veterani. Sed dic, quod nullus est magis seruus, quam alter: licet qnn ad actus, & quo ad ministias, & similia, sit differentia: licet olim magis vnus quam alter esset seruus: vt C. de nudo iure Quiri. tol le. l. vnica. nam olim quidam habebāt nudum domi niū in seruis, quidam plenum, quidam semiplenum.

c Multæ. Quidā pnnūt hic falsam notā, ut dno. § sunt multæ: arg. ff. ad Syl. l. r. §. hoc rescripiā. Sed certè ibi sunt tria appellata, § non dno tm̄. Dic ergo quod quatuor sunt differentiæ liberorum bnium: ut ingenui, libertini, Latini, & dedititij: ut hic, & j. titu. j. de liber. §. libertinorum, arg. ff. vi bo rap. l. 4. § 1. secundo resp. pro prima est in Auth. de depo & renunciationibus. in prin. ibi, cum & alia multa, colla 6.

TITVLVS IIII.

DE INGENVIS.

Qui liber nascitur, ingenuus est: quin etiam quantum ad

DE INGENVIS.

Quia supra dixit de iure personarum, quarum quędam sunt seruæ, quędam sunt liberæ: liberorum autem quidam ingenui, quidam libertini: ideo de his tractaturus præmittit de ingenuis, tanquam de dignioribus.

Ingenuus. Diuiditur in duas partes Nam in prima tractat qualiter qs dicatur ingenuus In secunda qualiter ingenuitas perditur. Secūda ibi, Cum aūt. Prima subdiuiditur in quinque Nam in prima ponitur dictūm. In secunda illud declaratur. In tertia respōdetur tacitæ quæstioni. In quarta alteri quæstioni resp. In quinta deciditur incidens quæstio. Secunda ibi, Siue ex duo bus. Tertia ibi, Sed & si quis Quarta ibi, Et ecōtrario Quinta ibi, Ea bis. CASVS. Pro clariori euidētia di uide hunc titu. aliter quam supra fm Fran. de Are. in septem partes. In prima parte dr̄, q si aliquis nasca tur ex patre, & matre ingenuis: siue ex patre & ma tre libertinis, siue ex vno ingenuo, & altero libertino: q nihilo minus in genuus est ab ipsa natiuitate Secūdo dicit idem i q est ingenuus, si nascatur ex patre seruo, & ma re libera, i. ingenua, vel libertina: quia ingenuus est, idē, qd̄ liber, Etiam libertina eā seruus, effectus liber per manumissionem. Tertio dicit idem. s q quis est ingenuus si nascatur ex libera matre, & incerto patre: ut ta, qui na scitur ex meretrice ille est ingenuus: quia nascitur ex ma tre libera, si libera sit & incerto patre qnia ignorant quis sit eius pater: quia cui pater est populus, pater est sibi nullus Quarto dicit, q si mater fuerat libera: pe quo peperit: quāuis fuerit ancilla tge quo grauida erat: ii is, qui ea ea un scitur, est ingenuus, i. liber: quia ingenuus est, qui sta tim ut natus est, liber est Et ratio dubitandi erat, qa videbatur q natus ex ea esset seruus: quia quando ipsa illum concepit, erat serua, sed decidit in contrarium Quinto dicit, quod idem est econtra, ut si qn ipsa illum pariebat, erat libera; & qn̄ ipsa illum conceptt erat serua, q nihilominus ipse est liber. Sexto dicit, quid autē dicemus si tēpore, quo concepit, erat ancilla, & tune fuit manumissa, & aliquo tpe stetit in libertate, postea facta est ancilla de nouo: ita quod tēpore partus inuenitur similiter ancilla: an is puer, qui nascitur ex ea, erit ingenuus i. liber: Et dr̄ q sic: quia sufficit ei, qui in ventre est & cum in ventre. Sep ti mo dr̄ in § cum autem. quod si aliquis liber homo possidetur tanquam seruus, & postea manumittitur: talis manumissio non nocet ei, ut ob hoc, idest propter seruitutem aliquam fiat, qnia fit ingenuus, quia nec primo verè seruus erat, sed ingenuitatem suam retinebat h d vsque ad finem. Franc.

ingenuitatem pertinet matris conditio spectatur. Ad hæc sufficit matrem aut conceptionis, aut natiuitatis, aut media tempore liberam fuisse, vt quis ingenuus dicatur.

Ingenuus † est is, q statim, vt nat' est, liber ē, siue ex duobus [d] ingenuis matrimonio edit' est, siue ex libertinis duob', siue ex altero [e] libertino, & altero īgenuo. Sed & si quis ex matre nascitur [f] libera, † p̄re vero seruo, ingenu' nihilo min' [g] nascit̄: quēad

d Ingenuus. Quandoq; aliter: quia per sn̄sam: ut ff. de sta. homi l ingenuum. * Item per restitutionem naralium: ut ff. de nata. resti. l a & l. patrona §.

d Ex duobus. Sic cōstine, siue ex matrimonio, subau di cōstante ex duobus ingenuis editus, &c. Et sic ex pone omnia sequentia capitula. ADDITIO. Quandoque tamen ex duobus seruis nascitur liber: vt in l. enm inter. C de fideicom. libe & ff. eo. titu. l. cum vero §. apparet, & l. si quis rogatus. secundum Ioan Fab. & Ang hic. Item in alio casu in l. cum Syllanianum. C. de iis, qui vt indignis.

e Ex altero Sic C. de oper. lib. l. quod ex liberta.

f Nascitur. Seruandum sc. Accur

g Nihilo minus. Quia ventris status semper consideratur: ut hic, & in auth. cōstitutio quæ ex adictipt. §. 1. col. 5 & C de rei vē l. partū. * nisi in casu: ut C de ser fugi l. si & nisi in nn ssilegnio: ut C de murile. l. qui autem patre. & l. ingenuę, & l. h., g lib aj & hoc iure Romano, secus iure Lungobardorum, quia ig inde

† Cōcor. cum hoc pri. c. 1. 19 tia gl j ex de purgatan

Restō in integrum nō datur m nori 25 anno. qui se vē. didit.

† Quo ad sta. uni. filius matrē sequi tur. sed originē, & honorem patrē & rō, quia quo ad libertatē le ges inspexerūt qd̄ certius ē, sed mater sp est certa, io eius condō inspicitur. Cyn Aeg &c.

Idem si qsiurauit se ingenuum adhuc satio deferēte ff de Iniu ria. l cum q. § si libertur. Aeg Per.

¶ Dic illud uerū distinctē in nō edi to ea legi timo matrimonio, alias quo ad statum libertatis sēqt matrem: sed quod origine familiā, & honores, sequit patrem secū dum oēs scrib. hic: & tēnem diuersitas vide j. tit. j. in §. penult. in addit.

modū qui ex matre libera [a] & incerto patre natus est, quoniā vulgo conceptus est. Sufficit [b] autē liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et econtrario si libera cōceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit eum, qui nascitur, liberū nasci: quia nō debet calamitas [c] matris ei nocere, qui in vētre est. Ex his illud quæsitū est, si ancilla pgnans manumissa sit, deinde ancilla facta postea pepererit: liberum, an seruū pariat? Et Marcellus probat liberum nasci. sufficit. n. ei, qui in vtero est, liberam matrē, [d] vel [e] medio tempore [f] habuisse, vt liber nascatur: quod verum est.

super gl. in verbo, ex ancillis.

in deteriorem statum trahitur: ubi sit matrimoniū, aliud si concubinatus: nam tunc seruatur ius Romanum, quod sequatur ventrem. Accur.

a Libera. Puta meretrice.

b Suffi. it. Quantum ad conditionem: secus quantum ad honores: vt ff. de sena. l. filiā, & l. liberos § si & secus quo ad patriam: vt ff. ad muni. l. assumptio § filius & ff. mād. l. si procuratorē. & ff. pro socio. l. si id quod. §. si filius. & ff. de nego. gest. l. sed an vltro.

c Calamitas. Quasi cadamitas: quia iterum fuit facta ancilla, & sic quodammodo rursus cadit in seruitutem.

ADDITIO Et est rō sm Christopho. hic, quia partuam concepto est ius ingenuitatis quęsitū, quod non debet tolli &c per regulā iuris, id quod nostrū. Et sic procedit i natis tantum, uel conceptis antea: secus si post, nisi adhuc viueret anus: quia ēt tunc parentum macula non noceret filijs, sm Io. Fab. hic. de quo Ange. se remittit.

† Et sic spectatur initiū, facit cap. a. cū gl. sup ver. cōceptio. extra, q fil. sint legi.

d Liberam matrem. Facit ad hoc C. si man. ita fue. ali. vt ma. l. si iusta.

e Vel. Pro saltem. [g] Accur.

f Medio tēpore. ff de acq. rer. do. l. adeo. §. cum qs.

g Cum autem. sup dixit qualiter contingat ingenuitas nunc qualiter perseueret. Accur.

h Non officit. Nisi post manumissionē talem quinquennio ita steterit: ut ff si liber ingenuus esse dicatur l. a. sed illud hodie correctum est. ut hic. & C. ubi causa sta. agi debeat. l. si.

i In seruitute. Id est, in statu seruili. Accur.

k Manumissum. Scilicet de facto ADDITIO. Dic quod ratio dubitandi potuit esse, quia manumissio tanquam priuatio præsupponit habitum, ut l. decē. ff de ver. ob. sed ratio decidendi fuit: quia ex quo interuenit de facto, etiam præsupponitur seruitutē de facto præcessisse. quod non præiudicaret ingenuitati, secundum Ang. & Christoph. hic.

l Natalibus. Id est, ingenuitati, quæ probatur per natales. Erant autem natales scripturæ cum annis dñi, & præconizatæ: quæ dicebant, Lucium esse natum & ingenuum & deinceps sic erat, nisi tunc contradiceretur. [z] vnde & in legendis sanctorū intitulatur natale sancti Nicolai, qñ moritur. quasi tūc nascatur nunquam moriturus: & scribuntur gesta in vita. Vel dic, quod natale appellatur prima natiuitas quæ est de iure naturali, & oēm hominem dicit esse liberū. vnde bene dicitur, seruus esse restituitur natalibus, id est illi libertati, quam habet de iure naturali, ff. de na. resti. l. s. & ff de sta. ho. l. Imperator. [y]

m Officere. Nisi uendiderit se: ut sup. tit. i. §. penul. tunc enim nō redit in statum pristinum vt ff de sta. homi. l. homo liber. quæ est contra Accursius.

† Mādo. I Gl Facul. §. ac tam, in ver. vel Viceregē tem, vers. vel p saltem. Scriptura præconizata facit fidē apud omnes

z Istā gl. reputat Ange. singula & ve ram hic.

y Die natales hic sumi pro statu in quo quis nascitur: ut d. l. 2. ibi, nō in quibus aliter simit hoc in e. l. ibi, illis n. nam lib. Ægi. Per.

DE LIBERTINIS.

Hic ponitur secunda pars diuisionis positæ in text. super tit. ij. § fin. & ista est continuatio huius titu. Aretinus.

Putatiua seruitus natalium splendori non afficit: nec facta secuta manumissio, quicquam ingenuitati detrahit.

Cum autem [g] ingenuus aliqs natus sit, non officit [h] ei, in seruitute [i] fuisse & postea manumissum [k] esse. Sæpissimè n. constitutum est, natalibus [l] nō officere [m] manumissionē.

TITVLVS V.

DE LIBERTINIS

Libertini qui dicantur, quid manumissio, & quo iure introducta.

Illud annotato, Priuationem nequaquam posse præcedere habitum. Ad hoc nauiter emergētia non egere auxilio.

Libertini sūt

Libertini. Tot' iste tit. diuiditur in q̄n que partes. Primo ponit, qui sunt libertini. Sc̄do, q d sit manumissio. Tertio, quot modis serui manumittant. Quarto, q serui inuiti possunt manumitti. Quinto, qualiter de iure antiquo status libertinorū erat tripartitus, & correctiones status libertinorū. Seconda ibi, Manumissio. Tertia ibi. Multis. Quarta ibi, Serui verò. Vltima ibi, Libertinorum. Aret.

CASVS. Principiū huius tituli vsque ad §. libertinorū, diuide aliter, quā ā s. secundū Fran. in octo partes. In prima dr quod libertini sunt illi, qui verè erant serui, & manumissi sunt per dños suos. Secundo dicit, quid est manumissio: de qua in prima parte habita est mentio. Et certè manumissio dr, qñ dñs dat libertatem seruo: nā ante, quam manumittatur seruus, est in ptāte dñi sui. Sed post q̄ ipse seruus, est manumissus, ipse liberatur ab illa ptāte. Tertio dicit, q manumissio est primitiua, idest primo inuenta à iure gentium, non aūt à iure naturali: quia ius naturale prius fuit, quam ius gentium, ideo sm ius naturale hoies erant liberi: & sic non erat cognita seruitus, & per pñs nec manumissio, sed postea per ius gentiū seruitus, & manumissio est inuenta. Quarto dicit, q ex prędictis, quę superiori parte diximus, paret q sm ius naturale vnum erat genus hominum, s. q a erant oēs hoīes liberi: sed postea per ius gētium cœperūt esse tria gña hominū. s. ingenui, siue liberi, serui, item libertini. s. illi, qui primo fuerunt serui & postea manumissi sunt. Quinto dicit in §. multis. q manumissio seruorū pōt fieri qnq; modis. Nā qñq; pōt fieri manumissio i ecclesia corā epo, & populo, vt C. de his, qui in eccl'a manumittunt, p totū ti. qñq; pōt fieri manumissio vindicta. i. cū quadā virga percutiendo ter s. illū, quē manumittit: dicendo ter, aio te liberū: aio te liberū: aio te liberū, & ista manumissio fit causa cognita corā iudice, & in iudicio. Qñq; pōt fieri manumissio in pñtia amicorū: vt qñ dñs manumittit seruū suū cōuocatis amicis suis, & in pñtia eorum, qñq; pōt fieri manumissio per epistolam seruo suo missam: vt qñ dñs mittit literam, siue epistolam seruo suo: in qua epistola cōtinet, q ipse emit seruū, quē manumittit, & dat sibi libertatē: vel in qua ep'la dr, volo serue mi, q deceriero sis liber. tūc valet talis manumissio Qñq; manumissio relinqr i testō, vl i codicillis, vl alia quacūq; volūtate. Sexto dicit, q serui

non

non solũ efficiũt liberi quinq; modis, sed ẽt sine manumissione, qui modi in veterib. & nouis cõstitutionib. ptinent & pone exempla: vt in gl. Septimo dicit quod solis dominis licitum est seruos suos manumittere. Octauo dicit, q̃ quãdo manumissio fit corã iudice: nõ est opus tunc, q̃ iudex sedeat: sed etiam eo ambulante ad balneum, ad spatiandum, ad theatrũ i. ad locum publicũ ciuitatis, vel ad aliũ locum põt fieri corã ipso manumissio. h. d. vsque ad §. libertinorum. Franc.

qui ex iusta [a] seruitute [b] manumissi sunt. Manumissio autem est de manu missio id est datio libertatis. [c] Nam quãdiu aliqs in seruitute est, manui † & [d] potestati [e] suppositus est: & manumissus liberatur a ptãte. Quæ res [f] a iure gentium originẽ sumpsit: vtpote cum iure naturali oẽs hoĩes liberi nascerentur: nec esset nota manumissio: cũ seruitus esset incognita. Sed postquã iure gẽtium seruitus ingenuitatẽ inuasit, secutũ est beneficiũ manumissionis. Et cum vno cõi noĩe oẽs hoĩes appellarentur, iure gẽtiũ tria ominũ genera [g] esse cœperunt: liberi, & his contrarium serui, & tertium genus libertini, qui desierant esse serui.

Multimode etiam inter viuos q̃ in vltima voluntate manumissio exercetur.

Multis autem modis manumissio procedit. aut enim ex sacris constitutionib. in sacrosanctis ecclesijs [h] manumittuntur aut vindicta, [i] aut inter amicos, [k] aut p epistolã, aut p testm̃, aut per aliam quãlibet [l] vltimam volunatẽ. Sed & alijs [m] multis modis libertas seruo cõpetere põt, q [n] tã ex veterib. [o] q̃ ex nostris [p] constitutionibus, introducti sunt.

Manumissio (cũm voluntariæ sit iurisdictionis) vbiq; & quocunq; tpe fieri põt.

Serui [q] vero à dominis semp manumitti solent; adeo vt vel in transitu [r] manumitantur: [s] veluti cùm prætor: aut præses, aut proconsul in balneũ: [t] vel in theatrũ [u] eant.

a Et iusta. i. vera sic e ꝯ: vt j. tit. j §. semel [1] uel iusta: q̃a adeo iuste seruierunt domino: ut meruerint manumitti. [2] vel die iusta: quia est de iure gentium: ut supra ti. a. §. seruitus. & ff. de iusti. & iu. l. manumissiones.

b Seruitute. Et hui⁹ manumissi filius est ingenuus, ut sup. ti. j. i priu. licet grãmatici dicãt eũ libertinũ. sed & manumissũ libertinũ dicunt.

c Datio libertatis. Id est detectio ſm Irn. sic ff. de seq. rer. do. l. adeo. §. cũ q s. i fi. ibi cũ n. giana. Vel ſm Plac. Ioan. & Azo q̃ dat libertatẽ. quam prius ille seruus non habebat. alias si diceremus dari illam quam ante habebat, non diceretur dari. [3] vt j. de act. §. sic itaque. Sed opponitur: aut quam habebat, ei dabat, & sic illi quidem nulla remanet, cum non habeat, nisi vnam: [4] aut quã non habebat, quod est absordũ. Sed dic, q̃ dat quã non habebat [5] & hoc plerumque cõtingit, quod quis dat, q̃d nõ habebat: vt inf qui. ali. ll. § i. & ff. de vsufr. l. quod nostrum. & ff. de acq re. dom. l. non est.

d Et. Pro id est. [6]

e Potestati ff de iusti. & in. l. manumissiones. & l. ex hoc. § fi. ff. de In. codi. l. diul. Ac.

f Quæ res Id est manumissio.

g Tria genera. Sic erat vnũ & addita sunt tria: ergo sunt quatuor? Resp. [7] non sequit nã si habes tres filios & nascatur hodie vnus: incipit habere quatuor filios & prius habebas tres ergo septẽ, quod falsũ est: quia quod primo erat, cõputatur in sequẽtem numerum. simile. ff quemadm. ser. amit. l. j.

h Ecclesijs Scilicet sub aspectu populi, & antistitis, & interueniente qualicunq; scriptura vice actorũ: vt C de ijs qui in eccl. manu. l. 1 & 2. Ac.

i Vindicta. Id est causa cognita coram prætore, qua tm̃ modo poterat antiquitus maior 30. an. manumittere. vt inf. ti. j §. eadẽ, q̃ ideo dr̃ dari vindicta. q̃a Vindicius quidã seruus Vitelliorũ primo sic fuit manumissus, ff. de ori. iu. l. 2. § in initio & §. cũ placuisset. vers. initio successionis fuisse. Vel (vt quidã dicũt) ſm Boetiũ in Top. vindicta erat virga prætoris, qua ter pcutiebat manumissus, & dicebat prætor, ter alo te liberũ esse more Quiritiũ, arg. C. si aduer. li. l. 2. ibi vindictæ &c Acc.

k Inter amicos & In hoc, & seq casu necessarij sunt quinque testes [8] vt C. de la. li. tol. l. j. §. sancimus. & § sed & si quis.

l Quamlibet. Vt in codicillis, vel in testõ minus solenni, quod valet iure patrem, & filios, ut C. de testa. l. hac. cõsul. §. ex imperfecto.

ADDITIO. Ac si dicat, quod manumissio facta in testõ non solẽni valet, ut facta inter uiuos nõ ut in testõ: p gl. in l. j. § j. C. de lat. li. tol.

m Sed & alijs, preter supradictos.

n Qui. scilicet modi

o Ex veterib. Scilicet, ex legib. aliorũ Imperatorum: vt C. quib. ex cau. ser. pro præ. li. ac. per totum. Acc.

p Nostris. Vt C. cõmu. de manu. l. fina. & in authẽt. de man. prin § 2. col. 1. & in authen. de mo. §. 1. colla t.

q Serui. q. d. Qñcunque etiã innititur C. de testa manu. l. fina. §. si vero quidam. licet secus sit in filijs: ut in auth. quib. mo. nat. effi. sui, §. generaliter. c 7.

r Trãsitu. Idest dũ transit & est rõ [9] quia sine eo fieri poterat, vnde aliud est quando manumissio poterat fieri sine ptore. vt infra ti. 1. §. eadem. Item aliud est in cõtentiosa iurisdictione. quæ. s. redditur in inuitum. [10] vt ff. de ver. ob. l. inter stipulantẽ §. 1 & C. de dila. l. à procedẽte. Ac.

s Manumittantur Not q̃ dicit instituere. vel liberare, si prætermisit dationem libertatis.

t In balneum. Tunc enim videbatur nõ valere. quia præ gaudio cuilibet concederet.

u In theatrum. Id est in locum vbi homines sũt ad videndum: & dicitur à theomai, q̃ est videre, & idem multo magis: si alio quocunque vadat.

¶ Libertinorũ. Iste §. diuiditur in sex partes primo tãgit, qualiter status libertinorũ erat tripartit⁹ olim. Secũdo qualiter redactus est ad vnũ cũ correctione facta p eũ. Tertio id, q̃ gñaliter dixerat, specificat in dedititijs q̃ fuerãt ea pulsi. Quarto de latinis, Quinto, qualiter oẽs libertos reduxit ad vnũ i⁹. Sexto, q̃ alijs ẽt modis serui efficiunt liberi Scda ibi, Sed dedititiorũ. Tertia ibi, Et dedititio Quarta ibi, latinos. Quinta ibi. Et oẽs. Sexta ibi, Multis Acc. Supra in prin. huius ti. est habita mẽtio de libertinis: nõ adhuc prosequit: & est sciendũ q̃ iste §. diuiditur in sex partes sicut s. in diuisione Aretini dictũ est In prima dicit, q̃ iure antiquo erant tria genera libertinorum. Nã quidam erant serui manumissi, q̃ planã cõsequebãt libertatẽ & illi fiebãt ciues Romani: q̃d minorẽ cõsequebant, & illi appellabant Latini. Et isti Latini fuerũt inducti p legẽ Iuniã Narbonã, quorum talis erat status, seu cõditio, q̃ in vita, seu dũ viuebãt erãt liberi. & in morte, seu dũ moriebantur fiebant serui,

† Manus i. potestas. Psal. 48. Deus redimet aui mã meam de manu. in feri. Ægi. Per.

* Alibi à Dñi potestate.

* Ingenuitatem nõ est in aliquibus codicib.

1 Hæc bona scd̃m Christop. q̃a si de facto manumiss⁹ fuisset, nõ eẽt libertin⁹ sed ingenuus: ut s. ti. 1. §. fi.

2 Iste duę expones displicẽt Por. & Angel.

3 Idem Ang. hic.

4 Sed hoc falsũ ſm Bar. quia virtus distribuitare cipit icrementũ: vt ff. de lega. 3 l. legatis §. ornatricib. vl' dat eã q̃ hẽt i potentia: & sic non eandẽ numero, sed spẽ, vt Io. Fab. Ang. Christop.

5 Istã reprobãt cõiter Doct. hic per regulã. l. traditio. ff d̃ ac. re. do.

6 Mãdo. in Gl. Facu. § Nos q̃ in ver. & col. 1.

7 Et bñ ſm Pe. Vindicta quid.

8 Hoc verũ in vltim. [illegible] duo secũdũ Io Fa. & Nico. Ægi. Per.

† Idẽ dũ vadit, rõ q̃a ẽ act⁹ volũtari⁹ iurisdictionis. iõ nõ requirit, q̃ iudex sedeat, secus si sit cõtentiosa. j. Para. 28. Elegit Salomonẽ, vt sederet i throno Ægi. Per.

9 Istud dicũ glo. sequit Ias. hic.

10 Hoc reprobat Ia. q̃a ẽt manumissio reddit in inuitũ, & temitrit ad no. per Bartol. & Bal. in l. 2. de offi procons.

Libertinorum multiplici statu exploso, vnica omnium hodie est conditio, quando quidem oẽs ciues Romani efficiuntur.

Libertinorum autẽ status tripartitꝰ antea fuerat: Nam qui manumittebantur, modo ᵃ maiorem, & iustam libertatem non sequebãtur, & fiebant ciues Romani: modo minorem: ᵇ & Latini ᵃ ex lege Iunia Norbana fiebãt, modo inferiorẽ, & fiebãt ex lege Aelia Sentia † dedititi ᶜ ᵃ Sed quoniam deditiorum quidẽ pessima conditio iã ex multis temporibus in desuetudinem abierat. Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas ᵈ omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderãs, duabus constitutionibus ᵉ hoc emendauit, & in pristinũ statum reduxit: quia & à primis vrbis Romæ cunabulis vna atq; simplex libertas cõpetebat, ᶠ id est eadem, quã habebat manumissor. nisi quod scilicet libertinus ᵍ fit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus, sit. Et deditios ʰ ᵃ quidem per constitutionem nostram expulimus: quam promulgauimus inter nostras decisiones: per quas suggerente nobis Triboniano, viro excelso Quæstore nostro, antiqui iuris altercationes ⁱ placauimus. Latinos autem Iunianos ᵏ & omnem quę circa eos fuerat, obseruantiam, alia constitutione per eiusdem quæstoris suggestionem correximus: quæ inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes ˡ libertos nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittẽtis, nec in manumissionis

Quidam consequebãtur interiorẽ, libertatẽ & illi appellabant Dedititi, quasi dediti & dati seruituti: seruiebant n. quã uiuebant. i. durante uita eorũ erant serui, morte fiebant liberi, & peculium eorũ remanebat hæredibus. & isti fuerunt inducti per legẽ Aeliã Sentiã & hanc legẽ statuit Rex Romanorum, qui Aelius Sentius dicebatur. Latinos autem fecit Rex Romanorum, qui dicebatur Iunius Norbanus, qui statuit, ꝙ quicunque subiugaretur de nouo imperio Romano esset in uita sua liber: & in morte eẽt seruus: & peculium ipsius Romania assignaretur. Deditiorum autem pessima erat conditio: & propter hoc abijt in desuetudinem, id est recessit à cõsuetudine. & amplius non est consuetudo, quod sint tales homines dedititi. Latinorũ autẽ conditio parum frequẽtabatur in orbe, uel in urbe. Et propter hoc Iustinianus uolens omnia augere, & augmentare, & reducere in meliorem statum, fecit duas cõstitutiones, unam scilicet C. de la. lib. tol. l. unica, aliam C. de ded. liber. tol. l. unica In quibus cõstitutionibus cauet, quòd hodie deditij, & Latini non habeant locum, nec sint in vsu: sed quilibet, qui manumittitur, efficiatur eodem modo. Et dominus qui manumittit, appellatur patronus & ille, qui manumittitur, appellatur libertus: quasi à seruitute liberatus Et hæc quidem erant iure antiquissimo antequã uenisset pdicta praua cõditio. s. Latinorũ & Deditiorũ. Tertio dicit Deditios esse sublatos p pdicta cõstitutionẽ C de dedi. li. tol. l. unica q̃ constitutio est una de quinquaginta decisionibus: quam constitutionem cõposuit dñ Iustinianus. s. ex cõsilio Triboniani peritissimi uiri quæstoris sui Quarto cõcludit, dicens, ꝙ omnes manumissi plenã libertatem hodie consequunt nec refert i. non est differẽtia, cuius ætatis sit manumittens. i. ille. q manumittit, nec ét refert per quẽ fiat manumissio: cum multi sint modi manumittendi: ut ĩ. eo. ti. §. multis in prin. Vltimo dicit (quod nos habemus ĩ eo. §. multis) ꝙ multis modis pòt fieri manumissio: hoc amplius est sciendũ ꝙ hodie sunt multi modi, siue casus, in quibus serui plenariè efficiunt liberi. quãque etiam sine manumissione: in quibus casibus olim. i. in tempore præterito fiebant Latini h. d. vsque in §. Fran.

ᵃ Libertinorum idẽ erat de seruis: vt C. de an. iu. q. tol l. 1 §. 1. Ac.

ᵃ Modo. id est, aliquando.

ᵇ Minorem. Id est mediam ut ĩ. de ea. di. §. i. & ff. de su. & arg. leg. l. qui tan. cem. secundum Ioan.

ᶜ Deditij. Id est, uocabant Deditij: & erant inducti hac lege Aelia Sentia: quæ & multa alia induxit. Et erant hi toto tpe vitæ suæ serui. & tũc fiebãt liberi cum moriebantur: quod proderat: quia bona (vt peculium à dño nõ occupabantur: sed in Latinis aliter fiebat: ut colligitur hic ex eo quod minꝰ habebant Deditij quã latini: ut infra de succ. lib. § fina. Ac.

ADDITIO Facit l. i § illud C. de la. li. tol. & facit secundũ Io. Fab. contra illos, qui se faciunt milites, uel fratres minores in mortis articulo, ff. de milit. testa. l. fin. & ff. de vsufruc. leg. l Titio cum morietur. Aug. Arc.

ᵈ Pietas. Id est nos qui sumos pij.

ᵉ Constitutionibus, ut C de lat. lib. tol. l prima, & C. de dedit. lib. tol. l.

ᶠ Competebat. Scilicet manumissis secundum hoc nota tria tempora in primo, & ultimo, deinceps. scilicet idem iuris est sed in medio hoc ius pessimũ fuit inductum: ut infra de succ. li. § ulti.

ᵍ Libertinus. Ex quo contingit multiplex effectus i primis circa obsequialea operas, scilicet, quę sunt in faciendo. vt de assurgendo, & seruiendo. siue in non faciendo, vt de non uocando in ius sine uenia, quæ ipsa natura patrono debentur etiam sine impositione: ut C. de in ius uoc. l. uenia, & ff. de condi. ind. l. si non sortem. § libertus. Et si uocauerit in ius patronum, sine uenia ponitur in quinquaginta aureis ff. de in ius uoc. l. pen. & ulti. qui aurei accipiuntur quilibet pro uno solido: ut infra de pen. te. li § fin. Et ex his iuribus sumitur arg. quòd aureus pro solido accipit in iure nostro. (Sed ex quo pro eodẽ delicto tales sentẽtiæ promulgaut eadem intelligunt esse dandæ filio emancipato, si sine uenia patrem in ius vocauerit: ut C. de in ius uo. l. si. Item cõtingit reuocatio in seruitutem ppter offensam. vt ff. de lib. & eorum libe. l. si manumissus. & alia multa. Sed hodie hæc omnia tolluntur, præterea, quæ ipsa natura dabantur: ut in auth. ut liberti de cætero § 1 col. 6 quæ contra. Tu dic: ut no. in d. l. si manumissus.

ʰ Et deditios. Qđ dixerat in genere, nunc p species ponit Vel qđ coniunctim dixerat, nũc diuidit. Ac.

ⁱ Altercationes. Quas non habemus Sed quare non erant serui, sicut illi, qui perpetuo sunt serui: cũ tẽpore uitæ suæ seruire cogerentur Rñ: secundum Ioan. quòd erant liberi licet seruire cogerentur. ut C. com. de manu. l. 1. § si autem proprietarius.

ᵏ Iunianos. Id est, ex lege Iunia Norbana inductos ut ĩ eo. §. libertinorum.

ˡ Oẽs. Sic cõstrue: & oẽs libertos decorauerimus i. honorauimus ciuitate Romana, id est plena libertate

ᵃ Id est, fiebãt ciues Romani quoad priuilegia tñ sicut Latini erant nõ autẽ quo ad honores, & magistratus Romæ cõsequẽdus. Aegi. Per

† Aliàs de deditiorũ numero

ᵃ De deditijs uide Angel. Politianũ miscellaneorũ ca. 84 & Alc. lib. dispu. 3 c 24.

ᵃ Istam gl. sequitr Ange. hic

ᵃ Vide Val. l Anto. Rand. Aegi. Per

Libertus quas operas debet patrono.

ᵃ De quibus vide gl. in l. si. C. de bon. lib.

ᵇ Sed hoc reprobãt doct. hic, nisi patronus renũciet ca ꝑfessio.

Ordo literæ.

tate: vt supra eo. §. libertinorum.

a Discrimine. Id est nulla differentia habita nec ętatis manumissi: vt etiam infans possit manumitti, imò etiam in ventre: cum quantum ad hoc habeatur pro iam nato: vt ff. de statu ho. l. qui in vtero, nec dñi manumittentis: dū tñ habeat xx. anu. vt j. tit. j §. eadem. nec in modo manumittendi, s. in testō, seu inter viuos quoquomodo. vt j. ead §. multis.

* Aliàs donauimus.

ADDITIO. Not. q̄ licet verba sint gñalia, restringi tñ pñt, & debēt p aliā, l. specialiter loquētē, cōcos. l. q̄uis. ff. de inlus vo. l. vt gradatim. §. sed si lege. ff. de mu & ho. p Bar. in l. j ff. q̄d vi aut clā. pes cano. in c. irē cum q̄s, ex. de rest. spo & iō si statutum dictauerit, q̄ ꝯ instrm publicum nulla possit opponi exceptio: pōt tñ opponi, si alio statuto permittatus, secundum Christo.

\+ Qui & ex quibus causis a numirte se nō pñt in aliqb' Codicib'.

modo discrimine [a] habito (sicut iā antea [b] obseruabatur) ciuitate Romana [c] decorauimus. [*] multis modis additis, [e] per quos possit libertas seruis cū ciuitate Romana, q̄ sola [f] est in pñti [g] pstari.

TITVLVS VI.

QVIBVS † EX causis manumittere non licet.

Manumissis facta inter viuos in creditorum fraudem in

b Antea Scilicet, quàm veniret ista praua conditio.

c Ciuitate Romana. Id est, plena libertate.

d Decorauimus. Id est, honorauimus.

e Additis: Scilicet a nobis eis, quos habuimus: s̄ eo. §. multis autem. & sunt additi nouem. Primus, si dominus ægrotantem seruum suum elecit. Secundus, si ancillam vendiderit, ne prostituatur, & prostituta fuerit, vel si venditor sibi retinuerit manus iniectionem, & eam ad ipsum reuertētem prostituit postea. Tertius, si serui pileati defuncti funus præcesserūt. Quartus, si ceperit eū velle esse Latinum. Quintus, si sub conditione relicta libertate hæres ante conditionem manumiserit. Sextus, si in iudicio liberali dño superatus seruus fuerit, & pretium pro eo dño solutū fuerit. & ipse postea receperit. Septimus, si ancillam suam maritauerit alicui libero. Octauus si coram actis filium nominauerit seruū suum. Nonus, si instrumenta seruitutis reddiderit coram testibus. Et probantur hi modi. C. de la. libertate tollen. l. vnica §. sed scimus. vsque in finem legis.

Serui libertatem cōsequuntur nouē modis.

*Vide nostras annotatiōes hic. Ægi. Per.

f Sola. Scilicet libertas plena.

g præsenti. Idest. in consuetudine.

QVIBVS EX CAVSIS manumittere non licet.

De varijs modis manumittendis dixit: [1] sed quia non omnibus manumittere licet, nec ex omnibus causis: de hoc nunc submittit secundum Por.

1 Istā cōtinuatione sequit, & tenet Petr. de Belu. hic. Diuisio.

NON tñ iste titulus diuiditur in octo partes. Primo, qualiter q̄s inter viuos in fraudē creditorum seruum proprium manumittere nō potest. Secūdo, qualiter in vltima voluntate cum libertate hæredem instituit. Tertio, qualiter in vltima voluntate instituit simpliciter. Quarto, qualiter præsumatur, q̄ manumittat in fraudē creditorum. Quinto, qualiter minor xx. annis prohibetur manumittere, nisi certis causis. Sexto, q̄ sunt causæ iustæ. Septimo, an causa semel approbata possit improbari. Octauo, si quis attigerit decimū & octauum annū, potest in testamento manumittere. Secunda ibi, § Licet autem. Tertia ibi, Idemq;, Quarta ibi, In fraudem. Quinta ibi, Eadem lege. Sexta ibi. Iustæ autem. Septima ibi, Semel. Octaua ibi, Cum ergo. CASVS. Ad cuius euidentiam no. q̄ in hoc tit. ponuntur duo casus speciales, in quibus dña non potest seruos suos manumittere. Primus qñ in fraudem creditorum fit manumissio: quia tunc nō valet. exemplū, vt quando aliquis debitor debet aliquā pecuniā, & nihil habet in bona, vel saltem non habēt bona sufficientia ad soluēdum suis debitoribus. nisi vendat, vel det in solutū seruos: & istos seruos manumittit, vt illos non det suis creditoribus in solutum & vt eos creditores frustret debito suo: tunc talis manumissio nō valet, quia est facta in fraudem suorum creditorum, id est, vt fraudet, seu defraudet suos creditores debito, nisi in casu, scilicet quando ipse dominus instituit seruum suum hæredem, & liberum eum esse vult. in prin. tit. vsque ad § Eadem lege Secundus casus est, qñ dominus est minor xx. an. quia similiter non valet, nisi in casu, s. coram iudice, & causa cognita fiat manumissio: hoc dicit vsque ad finem tit. Et hoc præsupposito, dic in hoc prin q̄ quamuis videatur ex his, quæ s̄ tit. prox. habuimus, q̄ quilibet possit seruum suum manumittere: tamen sciendum est, q̄ non est licitum cuique volenti manumittere seruum suum, illum manumittere: quia si habeo creditores, & in eorum fraudem seruos meos manumitam. vt efficiar non soluendo, nihil ago. hoc dicit vsque ad § Licet autem. Franc.

re non subsistit: licet tamen domino quantumuis obærato seruum suum liberum hæredemque facere: modo nemo alius ex testamento extiturus sit hæres.

NON tamen cuicunq; [h] volēti manumittere licet: nā is, qui in fraudem [i] creditorū manumittit, [k] nihil agit: [l] † q a lex Aelia Sētia [m] impedit libertatē.

* Frequens est hæc apud Iuris consultos locutio, vt in l. vl. ff. de lib. & posth. & in l. vnic. ff. de tutel. & ratio. distr. habetque non nihil prouerbialis schematis, quo significat, inanis, & frustranea alicuius opera.

h Nō tñ cuicunq;. Quamuis s̄. tit. j. § multis. & §. fin. dictum sit quemlibet manumittere posse. nō tamen &c. [2] sic j. de ea hære. lib. in prin. Accut.

2 Idem Pet. hic.

i In fraudem Hoc expone j. eod. §. in fraudem.

k Manumittit Scilicet inter viuos, vel in vltima voluntate s. non instituēdo eum tunc esset liber, & hæres. vt j. proxi § & ff qui, & a quibus l. si mortis.

ADDITIO Et dicit hic Iason, q̄ si in testamento ponatur clausula, q̄ valeat iure contractus, erit irreuocabile: quia contractus in eo celebratus, reuocari nō potest, vt hic, de quo vide Bar & Ang. in l. stipulatio hoc modo, ff de verbo. obli.

Et sic est nulla ipso iure: aliàs .n. eēs irreuocabilia: vt l. & si fine. §. sed q̄ Papinianus. ff. de minor. secus in aliis reuocabilibus: vt l. si feiēs in fi. ff. de cōtra. empt. & ita no. glo. in l. fi. uoa ail in prin. ff. de noxa. Ias.

l Nihil agit. s. vt noceat creditoribus, [3] vt ff. qui & à quibus l. si mortis. sibi tamen nocet, si velit reuocare, vt C de ser. pig da. manu l. si creditoribus.

m Qua lex Aelia Sentia. Similis est ratio, quia lex vult, vt j. de vsucap. §. furtiuæ. & illa inhibet vsucap. rei furtiuæ. Accur.

Licet autem. Diuiditur iste. §. in quatuor partes. Primo ponit suum dictū. Secundo illud restringit. Tertio ponit rationē primi dicti modificati. Quarto rationem rationis Secunda ibi, Si modo. Tertia ibi, Valde. Quarta ibi, Ne in iusta CASVS. Sed quid domine imperator, iam video, q̄ regulariter statutum est, q̄ debitor manumittens in fraudem creditorum nihil agit, pro Deo dicatis mihi, quæ fuit ratio huius statuti? Ad hoc respond. Iustinianus dicens. Amice, ratio huius statuti est, quia in hoc, quādo debitor in fraudem creditorū manumittit, lex Aelia Sentia impedit libertatem Sed domine, p Deo, nunquid generaliter hæc regula est vera, ita quòd nullam patiatur

3 Sic legis voluntas p tōne. citari potest fm Por. Ægi. Pes.

Licet [a] autē dño, qui soluēdo non est, in testō seruum [b] suum cū libertate hæredē instituere, vt liber fiat, hæresq; ei solus, [c] & necessarius: [d] si mō ei nemo alius ex eo testō hæres extiterit: aut qa nemo hæres scriptus sit: aut qa is, q scriptus est, quali bet ex cā hrs ei nō extiterit, [e] Idq; eadem lege [f] Aelia Sētia prouitum est, & rectè. [g] Valde.n. pspiciendū erat, vt egentes [h] hoies, qb. alius hæres extiturus nō esset, vel [i] ser uū suū necessariū hrdem haberēt, [k] qui satisfacturus esset creditoribus: aut hoc eo [l] non faciēte, [m] creditores res hrditarias serui [n] noie vēdāt: ne iniuria [o] defunct' afficiat.

Serua simpliciter (nulla libertatis mentione facta) instituta, censetur etiam data libertas.

Illud annotata, Concessa aliquo, etiam id concessum videri, sine quo illud consistere non posset.

Idemque iuris est, & si sine libertate [p] seruus hæres istitut' est. Qđ nostra constitutio [q] non solū in dño, qui soluēdo non est, sed gñaliter cōstituit noua humanitatis rōne: vt ex ipsa scriptura [r] istōnis [a] ēt libertas ei cōpetere videatur. Cū non sit [t] verisimile, eū, quē hrde sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationē, seruum remanere uoluisse, & neminem sibi hæredē fore.

In creditarum fraudem manumissio facta videtur, si manumissoris facultates tempore, qua manumittit, æri alieno pares non fuit, vel datis libertatibus impares sunt futuræ.

Sic quædam sunt pmissa in vltla voluntate q̃ non inter viuos secūdū An. Æ. gl Per. Neque enim op. probrio carere pt, cuius bona publicè venerunt. Hinc Cic. p Quintio, Hercule, inqt, cuius bona ex edicto possident huius fama ois, & existimatio cū bonia simul possidentur. De quo libel li in celebertimis locis ppo nuntur, huic ne perire q. dē lacitè obscure-- q̃ illcebit, & q̃ ibidē subsequū tur in eādem sententiam. Sic eadē lex vnum pmittit, & prohibet diuersa rōne. Por. Aeg. Per. Trussa est: imò paupertas nūquā pdest, sed l quibusdā calib. potius paupei fauet, quā dinitii ēm Pe. de Bel gt & dixit Cy. īd. l si qs ad declinandā. §. si. qđ à tali pdest.

Instantiam? Ad hoc respon. Iustin. & dicit, quod nō: certè licitum est domino, qui soluendo non est, seruum suum eam libertate in testamēto suo hæredem instituere: licet hoc in fraudem faciat creditorum, vt iste seruus fiat liber, hæresque necessarius dño suo. & hoc est verum, si nullus alius institutus fuit in illo testamento: sur fortè: qa institutus morte preuentus est, aut qualibet alia cā impedit' hæres existere non potuit, aut fortè noluit, & hoc eadem lege Aeliæ Sentia prouisum est: vt liceat dño, qui soluendo non est, seruum suū sibi hæredem necessarium instituere. Et dñe, pro Deo, q̃ est tō legia Aeliæ Sētie, vt permittaẽ in casu isto dño seruum suū manumittere? Et respon. Iusti. Certè amice optima fuit rō: multum enim prospiciendū erat, vt egeni homines, quibus nullus hrs esset extiturus, saltē seruum suum hæredem habeant necessarium, qui quidem seruus hæres institutus creditoribus dñi possit satisfacere: vel si ipse non satisfecerit, creditores res hæreditarias nomine serui instituti distrahant, ne memoria defuncti, si nomine ipsius res hæreditarias distraherent. quadam iniuria afficeretur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. Idemque iuris. Franc. de Are.

[a] Licet. Id est, licitum est.

[b] Seruum. Scilicet vnum, & non plures: ut ff de hære. insti. l. ei qui soluendo. in fi. cum l. seq. & etiam in fraudē creditorum: [a] vt C de nece. ser l. 1. in prin. ei nisi specialiter pignori datus fuerit: vt ff de hęre. insti. l. pignori. qui non potest fieri necessarius, nisi dominus creditori satisfacixt, ut d. l. pignori.

[c] Solus. Et in casu etiam cum alio: ut ff de hæred. insti. l. si is, & l qui soluendo.

[d] Necessarius Quia siue velit, siue nolit, cogitur esse hæres: vt j de hęr quali. & diff. §. j nisi in tribus casibus, quos habes ff. de hær. insti. l. si seruo.

[e] Non extiterit, quo vltimo casu seruus institutus est hæres.

[f] Eadem lege. s. quæ prohibuit: eadē & ex iusta causa concedit: vt hic, & j. eo § eadem. Accur.

[g] Et rectè Scilicet est prouisum.

[h] Egentes. No q prodest paupertas: [2] quia fauetur paupertati. ut ff de trans l. cum hi. §. si in annos. & C de epi & cle. l. si quis ad declinandam. § pen. ff. de offi pręt. l libertas § fi. [3] Arg contra. ff. de excus. tut & cu. l spadonem. § fi. & in Aut de test. §. j. col 7 & illud.

Pauper vbique iacet Licet contra dicatur.

Cantabit vacuus coram latrone viator. Accur.

[i] Vel. Pro saltem.

[k] Haberent. Sic ff de interrog. act. l. quia. in prin. & j. de bono. poss. § quos autem.

[l] Eo. Seruo, nunc libero facto.

[m] Nō faciēte. i. nō satisfaciente creditoribus. Accu.

[n] Serui. Quondā: sed mō liber est. ADDITIO Et de hac dictione quōdā, vide gl. singulatē l j. sup verbo. olim. ff. de ope no. nū. & l § sed aliqñ j. de vsu. & Mādo l gl. Facul. § sanè l ver. quōdā.

[o] Iniuria Quo ad famā: q̃ ei post mortē qñq; dānaẽ: ut ff. de ace l ex iudiciorū.

¶ Idēq; iuris est. Diuidiẽ in tres partes. Primo ampliat §. pcedentē. Secūdo ampliationē extendit. Tertio rōnem subdit. Secūa ibi, Quod nostra. Tertia ibi. Cū non sit. CASVS. Dñe, iam video q li cet dño, qui soluendo nō est, seruū suū cū libertate hrdem instituere. Sed ponamus q aliquis instituat seruū suū hæredē, nulla facta mentione libertatis: nūqd valebit talis institutio? Ad hoc rñ Iusti. q sic. nam certe idē iuris erit, cū aliquis seruū suū hæredē instituit omissa datione libertatis, ac si eundē cū libertatis expressa instituisset Et hoc nostra constitutio nō solū in dño, qui soluēdo nō est, quadā noua humanitatis rōne, sed in quolibet dño seruū instituēte gñaliter constituit: ut ipse seruus institutus ex ipsa institutione beneficiū libertatis consequatur: licet dūs ipsum instituendo libertatem non expresserit: cum non videatur verisimile dūm, qui seruum suum sibi hrdem elegit, voluisse ipsum in seruitute remanere, licet dationem libertatis prætermiserit: & ita neminem sibi hęredē existere, hic dicit vsque ad § in fraudem. Franc.

[p] Sine libertate, Nō q dicat, instituo te sine libertate quia tūc nō esset hęres: vt statim dicetur in fi huius §. sed prætermisit dationem libertatis: ut in fi §.

[q] Constitutio. Qua fit liber, & necessarius hæres. ut C de necess. ser hęre insti. l. quidam in prin Acc.

[r] Scriptura. Sic ex datione tutelæ: vt j. qui dari tut. pos. in prin. de qua pdixit mō: & C de nec. ser l q dā.

[a] Institutionis. Arg q aliquo cōcesso illud conceditur sine quo illud esse non pōt: vt ff de iur. om. iu. in l 2.

[t] Cum non sit. Hęc est noua ratio, de qua prædixit modo: sed lex ipsa antiqua fuit, [4] vt j. de hęred. insti. §. t. quę est contra.

¶ In fraudē, Diuidiẽ iste § i tres partes Primo qualiter psumaẽ manumissio i fraudē. Secūdo qñ pp fraudē ipediaẽ manumissio siue libertas, cū rōne. Tertio ex rōne infert. Secūa ibi, Præualuisse Tertia ibi, Itaq;. CASVS. Dñe Imperator, vos dixistis mihi s. q debitor, qui manumittit in fraudē creditorū, nil agit. p Deo exponatis regulam istam. & dicatis mihi qn in fraudem manumittere dr? Ad hoc rñ. Iusti. & dicit: Amice

se liberet. nos De'. [1] Vbi pena erat extraordinaria, & pecuniaria, aliàs secus, vt l. fi. ff de in i' voc. & l. Pedi'. ff. de incēd. rui. nauf. Ange. & la.

[4] Et uide ibi gl sup verbo innouationem, sed Chris. hic exponit noua, i. singulari: qa alia rōne lex antiqua moueri non potuit, ac gu. e. erit lex j dist. & l. scire legea. ff. de leg.

Amice certè ille dr in fraudem creditorũ manumittere, qui iam eo tpe quo imponit libertates, est soluẽdo. sed post per dationem libertatis desiit esse soluendo & hæc sunt vera de rigore iuris. ¶ Præualuisse tñ vr de æquitate non aliter reuocari libertates nisi debitor manumittens animũ fraudandi habuerit, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant. Sæpe enim sperant homines plus habere in suis facultatibus quã habeãt. Sic igitur demũ intelligimus libertates datas ab eo reuocari posse qui soluendo non est: cum vtroq; mõ creditores fuerint defraudati, & cõsilio manumittentis, & re ipsa. i. quia sicut ipse manumissor eos fraudare ꝓposuit. ita in rei veritate fraudati sunt ambo: ita ꝙ tam datis libertatibus, bona eius creditorib' non sufficiãt. Et hęc dicuntur vsque ad illum § Eadem lege Ælia Sẽtia. Franciscus.

lium obligatorium, quia fuit fraudolentum.

¶ Eadẽ. Iste §. cũ § seq. diuidit in tres partes. Primo ponit, qualiter minor 20. ann. non potest manumittere, nisi ex causa. Secundo ponit, quæ sunt causæ iustę Tertio limitat vnã prædictarum causarum. Secunda ibi. Iustæ Tertia ibi & seruus.

In fraudem [a] autẽ creditorum manumittere videtur qui vel iam eo tempore, quo manumittit, soluendo [b] non est: [c] vel qui datis libertatibus desiturus est soluendo esse.

Non aliter poteris semel data libertas impediri, nisi & decipiendi animo, & ipso rei euentu fraudati fuerint creditores.

Præualuisse [d] tamen videtur (nisi animũ quoque fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatem: [e] quãuis bona eius creditorib' non sufficiant. Sepe [f] enim de facultatibus suis amplius quàm in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cũ vtroque modo [g] fraudantur creditores, id est, & cõsilio [h] manumittentis, & ipsa re, eo quòd eius bona non sunt suffectura creditoribus.

Minor annis viginti non aliter seruum manumittere potest quam causa cognita, & iusta manumissionis causa: quæ autem sint iustæ causæ, hic traditur.

Eadem [i] lege Aelia Sentia dño minori [k] viginti annis non aliter manumittere ꝑmittitur, quã si vindicta [l] apud cõsiliũ, [m] iusta cã manumissionis adoptabat, fuerint manumissi. Iustę aũt manumissionis cãæ [n] hæ sũt veluti, si quis patrem. [o]

CASVS. Domine, iã nidi vnum impedimentum manumissionis, quod interuenit rõne fraudis. nunquid est adhuc aliqđ aliud impedimentum, qđ obest manumissioni? Ad hoc rñd. Iusti. quòd sic. Nam certè eadẽ lege Ælia Sentia statutum est dñm minorem 20 anno. non posse aliter seruum suum manumittere nisi iusta cã manumissionis fuerit apud iudicem approbata. Sed postea domine, pro Deo dicatis mihi, quę sunt istæ causæ manumissionis? Ad hoc respondet Amice, istæ causæ manumissionis sunt iustæ: veluti, si quis habeat filium, vel filiam, naturalem etiam, aut fratrem aut sororem aut nutricem, aut pędagogum, aut educatorem suum aut eum quis aluit & velit manumittere. aut si quis velit collactaneum suum manumittere: aut seruum suum gratis procuratoris habendi qui manumissus non minor 17. ann. manumittatur, vel si velit manumittere ancillam, vt eã ducat in vxorẽ. Nam certe omnes illæ causæ iustæ vidẽtur ita tñ in hoc casu minor 20. annis ancillam suam manumittere permittit, si intra sex menses à tempore manumissionis connumerando vxorem ducat, nisi aliqua iusta causa superueniens matrimonium impediat, & h. d. vsq; ad illum. § semel. Fran. de Are.

[a] In fraudem Sic ff. eodem titu. l. qui & à qui. ma. li. non fiunt. l. in fraudem.

[b] Soluendo. Cum & sciat se habere creditores: vt ff. quæ in frau. cre. l. omnes. § Lucius.

ADDITIO. Et dicit Ang ꝙ hoc probatur, si erat de facto suo & non de longinquo Argu. l. si pro suo. & & est tex. in l. si quia cum habere ff quæ in frau. cre.

[c] Non est Et tunc erit peius soluendo.

[d] Præualuisse. Nã quidã dicebant ꝙ sufficiebat solus euẽtus: & alij dicebant, ꝙ exigebatur vtrũque, s. fraus, & euentus: & ista sñia ꝑualuit. Tñ ex prædictis videbatur sufficere euentum solum tantum &c.

[e] Non impediri libertatem. Hic diligenter attende, ꝙ si directè detur libertas: nõ solũ inter viuos, sed ẽt in vltima volũtate duo necessaria sunt. s. cõsiliũ. hoc est fraus, & euentus: vt hic. & ff. eo l. in fraudẽ, & C. eo l. 1. In fideicommissaria sufficit solus euẽtus vt C. qui ma. no poss. l. fi. Et est rõ: quia facilius libertas de facto data ab hẽde. reuocatur, quã à defuncto (cuius dispositio videbatũr lex) vt ff de fideicõ. lib. l. 4 §. si in fraudem. Alia ratio no C. eo. l fi. in alijs autem alienationibus, quæ in fraudem creditorũ fiunt dic vt j. de act. §. item si quis in fraudem.

[f] Sæpe. Respondet tacitæ obiectioni quomodo põt esse animus bonus: cũ ipsa veritate fraudẽt eos? Rñd. Sæpe. n. &c. Sed arg. contra C. de rescin. ven. l si quis.

ADDITIO Solue istud ɔtriũ, & dic ꝙ hoc procedit in vltimis voluntatibus, nisi ɔtrium aliqua suadeat qualitas: vt in auth. sed cum testator. cum glo. C. ad leg falci ibi verò inter viuos in rebus immobilibus seu mobilibus, & præsentib. quæ peruenerunt ab antiquo alias secus. secundum Ang Are. hic.

[g] Cum vtroque modo. Scilicet cum fraus, & euẽtus interuenit, vt subijcit. & facit ad hoc ff. qui & à qui. ma l non si in fi. i. in fraudem.

[h] Consilio. Not. Quem teneri de consilio. Sed contra ff man. l. a. §. fi. sed hic fuit fraus. iõ fuit tale consilium obligatorium, quia fuit fraudolentum.

[i] Eadem. Scilicet, de qua habita est mentio. sup. eo. in princip.

[k] Minori. Sufficit ergo si non sit minor 20 ann. & si non sit maior vt quis tetigit vltimũ diem vicesimi anni: vt ff. de manu. l. 1. sicut in testamento, fa nosse sui: vt ff. de testa. l. qua ętate.

ADDITIO. Quando sũt tempus cæptũ habeat pro completo, vel non, distingue vt no per Christop. hic.

[l] Vindicta. Hoc expone: vt s. ti. j. §. multis.

[m] Apud cõsiliũ. Id est, apud locũ illũ vbi habet super hoc cõsiliũ. i. deliberatio. & sic ponitur id, qđ fit pro eo vbi fit: vt ff de insti. & iu. l. pe. §. fi. Vel dic apud eos qui præsunt consilio: vt sunt oẽs habentes ordinariã iurisdictionẽ, ẽt minimi magistratus cum hoc sit de voluntaria iurisdictione: vt ff. de officio proconſ. & le. l 2. & in Aut. de defen. ci. § insinuãdum. in fi. & in gl. & quicquid & gl. pen. col 3.

[n] Iustæ autem manumissionis causæ. Facit ff. de manu vin. l. si minor. cũ l seq. vsque ad i. apud. vbi iustę causæ connumerantur: connumeratur enim inter iustas causas manumittendi, si dominum à periculo vitæ vel infamiæ liberauit seruus: vt ff. de manumis. vin. l. iusta Acc.

[o] Patrem. Sed qualiter potest filius habere seruum

Libertas in fraudẽ data an possit reuocari.

Presumitur autem fraus, si sciat se habere creditorem: vt i si qs cũ hæret. ff. quæ in fraudem. Ægi Per.

Quia in eo nõ est voluntas testõris: vt est tex. nota ſm Ias. in l. si pf l priu. ff. de his q̃ in frau. nã nõ vr mandasse illicitũ. s. ꝙ fraudẽtur creditores l. creditor. § fi. ff manda. Item nec hẽdis, quia vr facere ex debito nõ sua volũtate. vt est tex. in l j. C de lib. & eorũ lib. & ita hãc gl. approbat Ias. quis Auge. teneat gl. ɔtria.

Et quot alijs modis ɔsiliũ sumatur Mãdo. in Gl. Facul. § habita, l ver. consilio.

Et hæc vera sm q̃ text. non supfluit: cũ ɔsilũ. & verbũ vindicta: expositũ: vt in gl. a. s. de lib. sint diuersa: & sic ẽ speciale hic, vt hęc manumissio fiat in loco maioꝝ: qa exigit plenã causę cognitionẽ. aliàs secus vt ibi no.

Ista glo. relata ad textũ est falsa: qa tũc manumissio nõ cõpetit iure magistrat'. nec est delegabilis: vt ff. e. l. a. cũ gl. s. sed ꝓcedit in maiore manumittente ſm Pe. Angel. & Ias. hic.

ruina vel incendijs ædiū deformaret vrbis aspect[9].
a De quibusdā causis.vt de morbis,& morbosis,& vitiosis aialib.vt patet.ff.de ædi.edi.l.1. ADDITIO. Dic hoc verū respectu actiōis redhibitoriæ sec[9] respectu actiōis,q̄to minoris,q̄ durat p an. fm An.hic.

b Honorarij. Qua liter? Respon. quia ædiles erant ex pt̄e toribus. vt.§.de di ul.stip.§. prætorias. & ff.de verb.obl.l. v.§.prætoriæ.

c Sententiæ. Snia est firma,& indubitata rñ.secundum Io.

d Opiniones. Opinio est cum dubitatione responsio. secundum Ioan.

e Publicè. Id est, quorum interpretatio fiebat publica anthoritate cōcessa a principe, vt Vlp. Pap.& similes, qui fecerūt leges. ff. de ori.iur.l.ij.§. post originē.& §.iuris ci uilis scientiam. ADDITIO. Hodie sn̄ia doctorū est pbabilis. et non ne cessaria:vt no.gl.l. t.circa fi.C.de le.& legendi, seu interpretandi licentia in doctoratu collata, operat, vt hæc publicè fieri: q̄ aliàs non liceret.l.1.C.de stud.lib.vr.Ro.lib.11.

f A Cęsare. Augusto,vt ff.in pmio tit.ponit. Acc.

g Vt iudici. Scilicet nulli.

h Vt est constitutum. Id est, sicut ipsi sstituerunt.

r Hoc nō reperitur: iure eautum secū dū Nico.

a Idē Nico. Ange. & Pla.

y Approbat p Nico. Ange. & Iod. de Plat.

† In vul. exēp. qnibus pmissum erat inra condere.

a Ista est falsa: qa tacit[9] populi psēs[9] ex qno in duci cō-suetudo, semp est cōtinuus, & præsumitur spatiū decem annor. & hoc in eō suetudi-ne, & quā iua cōtituit. sed l ex.g ius acquisit, seruatur de iure ci uili, vt no ta. in l.cū de l rem verf.ff. de vsuf. & l. certis annis C. de pac.de iur.canonico, distingue, an hēat titulum, vel nō. & an sit 5 i[9] cōe, vt p Io.Fab.& Ang. hic.

§ Et n̄æ c

ctum de quibusdam causis: [a] quod & ipsum iuris honorarij [b] portio ē.

Iureconsultorum sententia (quibus à Cæsaris iura interpretandi facultas data erat) responsa prudentum dicuntur: qua vsq; adeò iuris pendus obtinebant, vt nec cuiquam iudicium ab his recedere fas esset.

Rn̄sa prudētiū sunt snīę, [c] & opiniones [d] eorū quib. pmissū erat de iure rn̄dere. † Nā antiquitus cōstitutū erat,vt essent, q̄ iura publicè [e] interpretarent.quibus à Cęsare [f] ius rn̄dendi datū erat q̄ iurisc̄ōsulti appellabantur: quorū oium sniæ,& opiniones eā authoritatē tenebāt,vt iudici [g] recedere à rn̄so eorum nō liceret,vt est constitutum. [h]

e Et nō scripto. CASVS. Vidimus de iure ciuili scri pto à §.præcedenti vsq; hnc. Nūc hic sequit videre de iure ciuili nō scripto. Et ē sciēdū q̄ iste.§. vsq; ad §.sed naturalia. diuiditur in duas partes principales. In prima parte dr,q̄ius non scriptū est illud,qd vsus populi Romani, vel alterius populi approbat. & obseruat: qd ius quāuis in scriptis non sit redactū,tn̄ obtinere vires,& vicē legis scriptæ. scd̄o reddit ratione,quare ius ciuile in duas ptes diuidit.f. l ius scriptū,& in ius nō scriptū:ut §.constat. Et est ro.q̄a leges Romanæ habuerūt originē à duab.ciuitatib.Græciæ.f.Lacedæmonia.q̄ vtebat iure nō scripto.i.ɔsuetudine vel vsu.& habuerunt ét ortū leges Romanę ab Atheņis, quæ vtebantur iure scripto.

i Ex non scripto ius venit. De iure scripto vidi[9]: quod in sex partes diuiditur. sequitur de non scripto:vt supra eod.§.constat.

k Diuturni. Sed quanto tpe vsus facit mores, vel ɔsuetudinē?Rñ x.an.vt ff.qui.& à qb.ma.l.nō fi.l. cum fideicōmis.§. Aristo. licet fm quosdā exigatur tps cuius nō extet memoria: ar.ff. de aqua plu. ar.l. 1.in fi.& ff. de aqua quo. & æsti.l.3.§.ductus. & C.q̄ sit lon.consue.l.consuetudinis.& C.de sac.san.eccl. l.fi. Item quia dr̄ longa, vt pater in tit.C.eo.& ff.eo. longa autem x.ann. dr̄ de vsuca. §.2.sequitur ergo,q̄ x.an.sit robusta. l Sed nunquid semel suf ficit:vt intra x.ann.secundum etiam indicetur. Res. non.imò debet ad minus bis secundum eam iudicari: vt C.de epis.au.l.3.in fi.vel rimoniā,vel ll bellū ɔpositū q̄ ɔsuetudinem talē sperueret:vt ff. de legi.& se.cō.l.de cōsuetudine. Nunquid ergo ia dicatur exēplis?Rñ.nō:vt C.de sen.& interlo.om iu. l.nemo index.& facit ff.de off pręs.l.sed licet.Sed ex consuetudine,q̄ approbatur exemplis, & sic conceditur aliquid per obliquum.quod directò nō cōceditur, sic arg.ff.quę res ping. obli.pos.l.

Consuetudo moribus vtentium comprobata vim iuris scripti habet: hac tamen ab Atheniensibus, illa à Lacedæmo.ortum habuit.

Sine scripto [i] ius venit, [k] qd̄ vsus approbauit. † Nā diuturni [l] † mores cōsē su [m] † vtētiū cōprobati, legē imitātur. [n] Et nō [o] inelegātur ī duas species ius ciuile [o] distributū eē vr̄. Nam origo [p] eius ab institutis [q] duarū ciuitatum Athenarū,s.& Lacedęmoniorū, [o] fluxisse vr̄. In his.n.ciuitatibus ita agi solitū erat,vt Lacedęmonij quidē magis ea, quę p legib. obseruabāt memoriæ mandarent: Athenienses verò ea,quę in legib.scripta comprehen dissent, [o] custodirent.

Aristo.in fi.sic econ tra, peto ex pomissiōe, quæ promissio probatur. ex longo vsu: vt ff. de vsu. l. cum de in rē verso. l Consensu. Aliàs nō potest esse cōsue tudo:eō dicatur cōsuetudo. quasi com munis assuetudo,et error consuetudinē impediat: vt ff.de le & se.con.l. quod nouatione. ADDITIO De hoc verū si error durauit,vel consuetudo sit penitus irrationabilis: puta contra si dem, ius naturale, vel diuinum:seu in ductiua peccati.Sed si sapientē scientia, vel error fuit circa causā impulsiuam: quāuis sit senera,& minus rationabilis. tamē valet saltē in casu suo,vt ibi: nisi expresse per legē, vel constitutionem reprobetur secundum communiter Doct. hic.

m Imitantur. Id est,tantū valet cōsuetudo vbi lex scripta non est,quantū lex vbi scripta est. Et no.tres virtutes ɔsuetudiois, imitādi legē, ut hic.Iiē interpretandi legē,ubi lex est dubia,ut ff.e.l. si de interpretatione in fi.Item corrigendi ut ff.de legi.& cōs. l.de quib.in fi.& §.e.§.ea verò. Quod distingue, aut est gn̄alis cōsuetudo per totum mundum,.& tūc uio cit legem ubique:ut ff.de le.& senatusc.l. de quib[9]. §.fi:aut specialis,& tunc uincit legē in eo loco , ubi est,ut ff.commu.præd.l.venditor.§.si constat, dūmodo post legē fuerit inducta,aliàs uincitur à lege superueniēte,ut ff.de sepul.uio.l.3.§ diuus.in alio aurem loco consuetudo specialis non vincit legē, sed uincitur à lege,ut C.eo.l.cōsuetudinis.& hoc secun dum Ioan.& Pyl.licet alij aliter distinxerint. ADDITIO. Et sic gl.dupliciter restringit illā legē: & cum ea transeunt cōiter doct sed c. fi.de consue. uidetur dictam legem intelligere. nisi consuetudo esset rationabilis, & legitime præscripta. Ia.

o Et non.Hic,§.cōsi est ad duo supradicta.s.ad ius scriptum,& non scriptum,ideo bene est hic. §.

o Ius ciuile. Largè accipe:vt no.in.§.ɔstat.s.e.i gl.j.

p Origo.Id est, lex 12.tabul. quæ fuit origo totius iuris ciuilis, & principium.

q Institutis i.ordinamētus, Nā Romanus pop. decem viros pro isto iure misit, q. x.tabulas ebui eas retulerunt tā de iure scripto Atheniensium, q̄ non scripto Lacedæmoniorum :sed quia postea aliquid deerat,vel emendationē desiderabat : data fuit potestas per vnum annum his decē viris, vt ius. & leges corrigerent addēdo, & detrahēdo:& si opus eēt interpretarētur, q. vt ea facerēt,duas tab.addiderūt: & sic l.ra.12.ex accidēti dicta ē:vt ff. de ori.iu.l.2.§.j. §.d

est cōis opinio fm Christ. & Ias.hic,ni si de iure cano.i res bus eccle siasticis. vbi requi tur spaciū 40. annorum secūdum Iod. Fab.& An ge.hic.

6 Hoc verū in cōmuni cernente iudicia: lia,fm An ge.hic, aliàs sufficit duo actus,etiā extraiudiciales, dū modo sit notarij, ālias relinquitur arbitrio iudicis fm cō muniter doct. hic.

* Aliàs ex nō scri pto.

ꝭ Cōc or cum hoc lex.c.cęte glo.2. extra de te. sta. cog.

‖ Tacito. nam si ex presso, est lex.l. municipalis fm Nico. de Neap.

† Ita p̄ bis enuncia:ū ht. p̄ consuetudo Ægi. Pet. -ta gbus, dà exēpl. & Lacedęmonis.

* Aliàs deprehendissent. Lex 12.tabularum vū ortum habuit.

Ius naturali ratione apud omnes gentes obseruatum, & ciuile, in hoc discrepant, quoniam primum immutabile est, reliquum verò consuetudine, aut contraria l. mutatur.

Sed naturalia [a] qđē iura, q̄ apud oēs gentes perçq; obseruātur, diuina quadā ꝓuidētia cōstituta, sēp firma, atq; imutabilia pmanēt. Ea verò, q̄ ipsa sibi queq; ciuitas cōstituit, [b] sępè mutari solent, vel tacito cōsensu [c] populi, vel alia [d] postea lege lata.

Ius commune ad personas, vel actiones spectat: & à dignioribus sumendum exordium.

¶ Sed naturalia. CASVS. Iste §. dupliciter pōt intelligi. Vno mō, vt faciat drīā inter ius naturale qđ est cōe oib. animalib. qđ est [a] immutabile, & ius ciuile cuiuscunq; ciuitas qđ est mutabile. Ecce enim ciuilia iura, & statura alicui⁹ ciuitatis, Romanæ vł alterius, tollūtur per nouā consuetudinē ɔ̄triam. Alio modo pōt intelligi, vt differētiā faciat inter ius gentiū, quod est cōe omnib. hominibus ex vna parte: & I⁹ ciuile ex alia parte. h. d. vsq; ad §. oē autē. Fran. de Are.

a Sed naturalia. Hic §. pōt intelligi de iure naturali primæuo, quo mouent̄ oīa animalia ad aliqd faciendum. vt no s. eo. ti. In prin. sed qđ dicit esse immutabile, est ɔ̄ id qđ de seruitute dicitur: q̄ est ɔ̄ ius naturale: & tñ præualet: vt s. eo. §. ius autē. Sed dic, nō derogat̄ ob hoc, licet nō seruetur in illo casu: nā nihilominus honum, & ęquū est. [1] Et eodē mō rñdeo ad illud qđ dr̄ j. de cap. dim. §. qđ aūt. qđ ē ɔ̄. Vel ibi non tollit̄ cognatio. sed ius [2] succedēdi. Itē eodē mō. vt pri⁹ rñdeo ad illud qđ de vsucapione dr̄ j. de vsuc. in prin. qđ cōstat esse ɔ̄ ius naturale: vt ff. de cōd. inde. l. nā hoc natura. [3] Vel dic, ꝙ iste loquitur de iure gentium: quod patet ex illa litera. Quæ apud omnes gentes & sup. eo. §. quod verò naturalis. Accur.

b Constituit. De consuetudine speciali, vel lege municipali scripta.

c Tacito consensu. Scilicet contraria consuetudine: vt ff. de leg. & se. con. l. de quibus. In fine.

d Vel alia. Id est contrario statuto: & sic redduntur singula singulis.

¶ Oē aūt. CASVS. In hoc §. de iure ciuili tractat̄: & sic de tertia parte ti. Et dr̄, ꝙ totum nostrum ius ciuile diuidit̄ in tres partes. In prima parte tractatur de ꝑsonis. In scđa de rebus. In tertia de actiōib⁹. Secūdo dicit, Primo videam⁹ de ꝑsonis, tanquā de dignoribus. Et reddit̄ rō quare primo de ꝑsonis est videndū: quæ rō talis est q̄a nihil ꝓdest scire iura, nisi primo sciremus de ꝑsonis, & cōditionib. ꝑsonarū: quarū personarū cā, seu gratia, & earum fauore iura cōdita, & composita sunt: hoc dicit vsque ad finē.

e Omne. Quid sit ius, & qualiter diuidat̄ dixit: nūc differentiam inter ipsa iura ponit.

f Ad personas. De hoc dicitur j. in toto primo libro vsque ad tit. de re diui.

g Ad res. De hoc dr̄ j. lib. ij. & 3. vsq; ad ti. de oblig. ADDITIO. Et quid appellatione rei meæ contineatur, vide per Ang. Aret. hic.

h Ad actiones. De his dicitur j. de actio.

i Personæ. Nā hō est dignissima creaturarū: vt ff. de ædil. edi. l. iustissimè. in prin. vñ Ouid. Pronaq; cum spectēt alalia cętera terrā. Os hōi sublime dedit. cęlū q̄ videre iussit: & erectos ad sydera tollere vult⁹. Et Ver. Igne⁹ ē ollis vigor, & cęlestis origo. Seminibus.

k Ignorent. Et sic statim ponit de iure personarum. Et nota. hic quod digniora præponēda sunt. sic j. de bo pos. §. aliam vero, in glo altiori. & per hoc facimus multas formationes titulorum.

a Hic Cicero lib. 3 de republica legē naturę cōstitem, & sempiternā atq; ē immutabilem appellat.

b Hoc est quātū in se est, scilicet, ī abstracto viget semp vniformiter, sed q̄tum est ī concreto, pōt in aliquo mutari, fm Ang. hic.

[a] Ista est vera fm Ang. hic.

[3] Et not. ꝙ ea quæ sūt de necessitate naturæ, nō mutantur, ut hic. se ea quæ sunt de ꝑsumptiōe sicut leonis feritas, & hominis mā suetudo, in qb⁹ inspicitur magis accidens, q̄ natura, qđ induc̄tur f arg. ad tepsalias ɔ̄ aliquos pura Ferrariēses ꝓcessas. vt per Angel. & Ias.

Ouid. t. Metam. & Virgil. j. 6. Enei. Mercu. Trimegistus, mirā dū [illegible] dixerunt hominem.

DE IVRE PERSONARVM.

Quia oē ius aut ad ꝑsonas, aut ad res, aut ad actiones ptinet, [4] l. 1. ff. de sta ho §. 1. su. ti. 1. §. fi. Cū ergo ꝑsonę q̄buscūq; reb. digniores sint, l. iustissimè. ī prin ci. ff. d' edi: edic. ideo ab iis exordiū factū rus: subdit de iure personarum. Secundum Por.

Omne [e] autē ius, quo vtimur, vel ad ꝑsonas [f] ptinet vel ad res, [g] vel ad actiones. [h] Et prius de personis videamus. nā parū est ius noscere, [a] si ꝑsonę, [i] quarum cā constitutum est, ignorētur. [k]

TITVLVS. III.

DE IVRE personarum.

Prima personarum diuisio: exinde libertatis, & seruitutis finitio.

SVMMA [1]

Summa. Totus iste ti diuidit̄ in sex ptes. Nam primo ponit diuisiones ꝑsonarū. Secūdo definitionē libertatis: ibi & libertas. Tertio definitionē seruitutis ibi, Seruitus. Quarto quare dicāt serui, ibi. Serui autē. Quito quot modis qs efficiatur seru⁹: ibi Serui aūt: Sexto ponit diīā inter suos, & liberos. ibi, isseruotū. Areti.

CASVS. Ad euidentiam diuide hunc titu. aliter quam su. fm Fran. de Are. in septem partes. In quarū prima ponit q̄dā diuisio ꝑsonarum. q̄ diuisio talis est Dr̄. n. quod oīs homo de mundo aut est liber, aut seruus. Scđo dicit qd est libertas. Vñ libertas est q̄dā ptās concessa hominib. à iure naturali, quæ cōsistit in hoc. vt ipsi homines possint facere quicquid voluerīt: nisi efficiātur serui de iure gentium: vel nisi se faciant seruos de iure ciuili. Tertio dicit quid est seruit⁹, & dicit ꝙ cum ius gentium multa statuerit, iuxta hoc est vnū statutum, & vna cōstitutio ordinata à iure gentium, vt qs sit subiectus alteri, & subijciat̄ dñio alieno, q̄ cōstitutio, siue statutum est ɔ̄trium iuri naturali, quia fm ius naturale omnes homines liberi vocabātur, & nascebātur. Quarto dicit, quare serui habeāt hoc nomen serui. Et certè serui dicuntur non à seruiendo, sed à seruando. Nam olim, & in tpe præterito, si aliquis capiebat aliquem hominē in prælio, siue in bello, plerumq; Imperatores prçcipiebant capienti, i. illi qui illum hoīem in bello cęperat. ne occideret illū hoīem captiuū, sed vēderet, vel seruaret. Quinto dicit ꝙ serui, qui capiunt in prælio, pūt ēt appellari mācipia, q̄a manu capiunt̄ in ꝓlio. Sexto dicit, ꝙ q̄dā non sunt serui ab ipsa natiuitate, sed postea efficiunt̄, qđ accidit, i. euenit, q̄ñq; de iure gē. et qñ aliqs capit̄ in ꝓlio, tūc. n. efficit̄ seru⁹ capiētis, q̄ñq; de re ciuili, vt qñ libe. hō patit̄ se vēdi eo pacto, vt partē ꝓcij habeat, vt si vado ad aliquē hoīem, & sibi dico, veni ego sū liber. sed ñ habeo pecuniā scio ēt ꝙ tu modicā pecuniā habes. sed scis, qd faciem⁹ inueni vnū empturē, & dic ꝙ tu habes vnū seruū, & tu me vēdēs. sed tu iurabis mihi, ꝙ de ꝓtio quod hēbis de me, mediā partē mihi trades, & alius dicit qd vult. Ille talia lib. homo qui passus est se vendidari. & accepit partē pretij de eo, ipse efficitur seruus de iure ciuili, & efficitur emptoris. Septimò dicit, ꝙ inter seruos nulla est diīa, tam est seru⁹ vnus. quam alter. Sed inter liberos multæ sunt differentiæ, quia q̄dā sunt ingenui, quidā libertini, quidam latini, quidā deditij, vt in duobus tit. seq. Fran. de Are.

[1] Summa. i. p'ma. [5] qa & aliæ sequūtur, vt j. de his.

[4] Istā continuationem sequitur Pe. de Bel. pert. hic.

[a] Aliās nosse.

Diuisio.

[5] Sūmus quot modis dica. Mādo. in gl. Facul. l superiori ꝓuo. dum de summi Pontificis denominationib. tractat in vers. Episcopus.

c ontradicant, ut ff si lib. inge. esse dic. l 2. 1. rñ. & C. qñ liceat ab empt. dis. l. 1 & j tit 1. in fi. Unde versus. Annis viginti iuuenem qui venditur, esse vult ius: & precio quo uenit participare Rursus eũ seruum, qui venditur esse putare: Et propriã scirẽ qui uenit conditionem. Sed nunquid habet in integrum restitutionẽ, cum sit minor 25. maior tñ 20. Rñ nõ: quia non est mutanda tanta solennitas: quia nõ est locus restitutioni, vbi res mutat statum prorsus amittendo: vt ff. de mi. l. si ex causa. §. Pomponius. ff. de l integ. rest. l. diuus. Sed nũquid patri, vel affini permittit reuocatio, vel per officium iudicis, vel per rei vendicationem vtilẽ, cum ad eorum ignominiã respiciat: ut ff. de rei ven. l. 1 §. 1. & de lib. cau. l 1. 2 3 4 & 5. Rñ. non: ut ff. de ca. di. l. tutelas. §. si libertate. licet quidam dixerint contra, arg. dictarum legum. Sed certè ibi non mutauerat statum, sed mutare volebat.

viginti annis ad precium participandũ sese venundari [a] passus est.

Inter seruos non est differentia, vt vnus sit magis seruus, quam alius inter liberos verò differentiæ sunt multæ. Ange.

In seruorum conditione non est differentia. [b] † in libertis autem multæ, [c] aut enim sunt ingenui aut libertini.

TITVLVS IIII.

DE INGENVIS.

Qui liber nascitur, ingenuus est: quin etiam quantum ad ingenuitatem pertinet matris conditio spectatur. Ad hæc sufficit matrem aut conceptionis, aut natiuitatis, aut medio tempore liberam fuisse, vt quis ingenuus dicatur.

Ingenuus † est is, q statim, vt nat' est, liber ẽ, siue ex duobus [d] ingenuis matrimonio edit' est, siue ex libertinis duob[a], siue ex altero [e] libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur [f] libera, † pre vero seruo, igenu' nihilo min' [g] nascit: quẽad

[a] Venũdari, Idẽ si quolibet alio titulo patiat se trãsferri i aliũ: qđ verũ est, si aliqđ lucrũ leuiat: ut C. de li. cau l. si ministeriũ. & ff đ li. cau. l. si vsũfructũ. §. j.

[b] Non est differentia. Sed vr ǯ: nam quidam sunt in dignitate, [1] quidam non, vt inf. de iniur. §. sed pœna. & ff. de vsuf. l. sed & si quid. §. j. Item quidam ordinarij, quidam vicarij: ut j. qđ cum eo. §. cum autem. Item alij veterani, alij nouitij vt ff. de ædil. edic. l. fi. § fi & ff. de pub. l. interdũ §. quoties. vbi dr qui sunt nouitij, qui veterani. Sed dic, quod nullus est magis seruus, quam alter: licet quo ad actus, & quo ad militias, & similia, sit differentia: licet olim magis vnus quam alter esset seruus: vt C. de nudo iure Quiri. tollẽ. l. vnica. nam olim quidam habebãt nudum dominiũ in seruis, quidam plenum, quidam semiplenum.

[c] Multæ. Quidã posuũt hic falsam notã, ut duo. [2] sunt multa: arg ff. ad Syl. l. 1. §. hoc rescriptũ. Sed certè ibi sunt tria appellata, [3] non duo tm. Dic ergo quod quatuor sunt differentiæ liberorum hoium: ut ingenui, libertini, Latini, & dedititij: ut hic, & j. titu. j. de liber. §. libertinorum, arg. ff vi bo rap. l. 4. § 1. secundo resp. pro prima est in Auth. de depo & renunciationibus. in prin. ibi. cum & alia multa. colla 6.

DE INGENVIS.

Quia supra dixit de iure personarum, quarum quædam sunt seruæ, quædam sunt liberæ: liberorum autem quidam ingenui, quidam libertini: ideo de his tractaturus præmittit de ingenuis, tanquam de dignioribus.

Ingenuus. Diuiditur in duas partes Nam in prima tractat qualiter qs dicatur ingenuus In secunda qualiter ingenuitas perditur. Secũda ibi, Cum aũt. Prima subdiuiditur in quinque Nam in prima ponitur dictum. In secunda illud declaratur. In tertia respõdetur tacitæ quæstioni. In quarta alteri quæstioni resp. In quinta deciditur incidens quæstio. Secunda ibi, Siue ex duobus. Tertia ibi, Sed & si quis Quarta ibi, Et ecõtrario Quinta ibi, Ex his. CASVS. Pro clariori euidẽtia diuide hunc titu. aliter quam supra sm Fran. de Are. in septem partes. In prima parte dr, q si aliquis nascatur ex patre, & matre ingenuis: siue ex patre & matre libertinis, siue nascat ex vno ingenuo, & altero libertino: q nihilo minus ingenuus est ab ipsa natiuitate. Scđo dicit idem i q est ingenuus, si nascatur ex patre seruo, & matre libera, i. ingenua, vel libertina: quia ingenuus est, i. qđ liber, Etiam libertus est seruus effectus liber per manumissionem. Tertio dicit idem. s q quis est ingenuus si nascatur ex libera matre, & incerto patre: vt is, qui nascitur ex meretrice ille est ingenuus: quia nascitur ex matre liberta, si libera sit & incerto patre: quia ignoratur quis sit eius pater: quia cui pater est populus, pater est sibi nullus Quarto dicit, q si mater fuerat libera i pe quo peperit: quãuis fuerit ancilla tpe quo grauida erat: tñ is, qui ex ea nascitur, est ingenuus, i. liber: quia ingenuus est, qui statim ut natus est, liber est Et ratio dubitandi erat, qa videbatur q natus ex ea esset seruus: quia quando ipsa illum concepit, erat serua, sed decidit in contrarium Quinto dicit, quod idem est econtra, ut si qñ ipsa illum pariebat, erat libera: & qñ ipse illum concepit erat serua, q nihilominus ipse est liber. Sexto dicit, quid autẽ dicemus si tẽpore, quo concepit, erat ancilla, & tunc fuit manumissa, & aliquo tpe stetit in libertate, postea facta est ancilla de nouo: ita quod tẽpore partus inuenitur similiter ancilla: an is puer, qui nascitur ex ea, erit ingenuus i. liber? Et dr q sic: quia sufficit ei, qui in ventre est & c: ut in textu. Septimo dr in § cum autem. quòd si aliquis liber homo possidetur tanquam seruus, & postea manumittitur: talis manumissio non nocet ei, ut ob hoc, ideõ propter seruitutem aliquam fiat, quin sit ingenuus, quia nec primo verè seruus erat, sed ingenuitatem suam retinebat h d vsque ad finem. Franc.

[c] Ingenuus. Quandoq; aliter: quia per sniam: ut ff. de sta. homi l ingenuum. * Item per restitutionem natalium: ut ff de nata. resti. l 2 & l. patrono §. fi.

[d] Ex duobus. Sic cõstrue, siue ex matrimonio, subaudi cõstante ex duobus ingenuis editus, & c. Et sic expone omnia sequentia capitula. ADDITIO.

Quandoque tamen ex duobus seruis nascitur liber: vt in l. cum inter. C de fideicom. libe & ff. co. titu. l. cum vero §. apparet, & l. si quis rogatus. secundum Joan Fab. & Ang hic. Item in alio casu in l. cum Syllanianum. C. de his, qui vt indignis.

[e] Ex altero Sic C. de oper. lib. l. quod ex liberta.

[f] Nascitur. Seruatum sc. Accur

[g] Nihilo minus. Quia ventris status semper considerature: vt hic, & in auth. cõstitutio quæ ex adscripti. §. 1. col. 5 & C de rei vẽ l. partũ. [4] nisi in casu: ut C de ser fugi l si & nisi in mancipio: ut C. de mulile. l. qui autem patre. & l. ingenuæ, & l. his, g lib xi & hoe iure Romano, secus iure Longobardorum, quia ibi inde.

Insti. Imper. B

Sed: sm Io. Fa. vel excuseretur ex quo sexuiuit eã de precio participare. & ad l. placet. ff de acq. here. Rñ. qđ loquitur de acquisitis g seruum iam factũ: hic verò g liberũ tpe quo ad seruitutẽ progreditur, sm Christop.

† Seruorũ qdẽ ea vna est: cũ oẽs eq subijciantur alie. nus dñio. Iterim tñ eorũ artificia, a cofficia, & p inde nomina variasetaut, qua de re vide quæ scribit Alex. ab Alex. lib. 3. Gen. dierũ. c. 25. & Aem. Fer. hic.

[1] Id est in meliori statu, & opinione nõ aũt in dignitate ppria. g l. gñali. C. de tab. lib. 6. Au.

[2] Credit hic Pe. q hæc dictio duo, iporter pluralitatẽ, sed nõ multitudinem.

[3] Idem Au. hic. Istã continuationẽ sequit Pe. de Bal. g. hic.

† Cõcor. cum hoc prin. c t. ...ta gl j ex de purgacan.

Restitutio in integrum nõ datur minori 25 anno. qui se vẽdidit.

† Quo ad statum filius matrẽ sequitur. sed quo ad originẽ, & honorem patrẽ: & rõ, quia quo ad libertatẽ leges inspexerũt qđ certius ẽ, sed mater sp est certa, iõ eius condõ inspicitur. Cyn Aeg fer.

Idem si qs iurauit se ingenuum adnersatio deserere ff de iniuria. l. cum g. § si libertus. Aeg Per.

[4] Dic istud uerũ distincte in nõ edito ex legitimo matrimonio, aliàs quo ad statum libertatis sequitur matrem: sed quoad originẽ familiã, & honores, sequitur patrem secũdum oẽs scrib hic & rõnem diuersitatis vide s. tit. j. in §. penult. in addit.

modū qui ex matre libera [a] & incerto patre natus est, quoniā vulgo conceptus est. Sufficit [b] autē liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et econtrario si libera cōceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit eum, qui nascitur, liberū nasci: [†] quia nō debet calamitas [c] matris ei nocere, qui in vētre est. Ex his illud quæsitū est, si ancilla pgnans manumissa sit, deinde ancilla facta postea pepererit: liberum, an seruū pariat? Et Marcellus probat liberum nasci. sufficit. n. ei, qui in vtero est, liberam matrē, [d] vel [e] medio tempore [f] habuisse, vt liber nascatur: quod verum est.

in deteriorem statum trahitur: ubi sit matrimoniū, aliud si concubinatus: nam tunc seruatur ius Romanum, quod sequatur ventrem. Accur.

[a] Libera. Puta meretrice.

[b] Sufficit. Quantum ad conditionem: secus quantum ad honores: vt ff de sena. l. filiū, & l. liberus § si & secus quo ad patriam: vt ff. ad muni. l. assumptio § filius & ff. mād. l. si procuratorē. & ff pro socio. l. si id quod. § si filius. & ff. de nego. gest. l. sed an vltro.

[c] Calamitas. Quasi cadamitas: quia iterum fuit facta ancilla, & sic quodammodo rursus cadit in seruitutem. ADDITIO. Et est tō sm Christopho. hic, quia partuum concepto est ius ingenuitatis quęsitū, quod non debet tolli &c per regulā iuris, id quod nostrū. Et sic procedit ī natis tantum, uel conceptis antea: secus si post, nisi adhuc vluerit auus: quia et tunc parentum macula non noceret filijs, sm Io. Fab. hic. de quo Auge. se remittit.

[d] Liberam matrem. Facit ad hoc C. si man. ita fue. ali. vt ma. l. si iusta.

[e] Vel. Pro saltem. [t] Accur.

[f] Medio tēpore. ff de acq. rer. do. l. adeo. § cum qs.

[g] Cum autem sup dixit qualiter contingat ingenuitas nunc qualiter perseueret. Accur.

[h] Non officit. Nisi post manumissionē talem quinquennio ita steterit: ut ff. si liber ingenuus esse dicatur l. z. sed illud hodie correctum est. ut hic. & C. ubi causa sta. agi debeat. l. si.

[i] In seruitute. Id est, in statu seruili. Accur.

[k] Manumissum. Scilicet de facto ADDITIO. Dic quod ratio dubitandi potuit esse, quia manumissio tanquam priuatio præsupponit habitum, ut l. decē. ff de ver. ob. sed ratio decidendi fuit: quia ex quo interuenit de facto, etiam præsupponitur seruitutē de facto præcessisse. quod non præiudicaret ingenuitati, secundum Ang. & Christoph. hic.

[l] Natalibus. Id est, ingenuitati, quæ probatur per natales. Erant autem natales scripturæ cum annis dñi, & præconizatæ: quæ dicebant, Lucium esse natum & ingenuum & deinceps sic erat, nisi tunc contradiceretur. [a] vnde & in legendis sanctorū intitulatur natale sancti Nicolai, qū moritur, quasi tūc nascatur nunquam moriturus: & scribuntur gesta in vita. Vel dic, quod natale appellatur prima natiuitas quæ est de iure naturali, & oēm hominem dicit esse liberū. vnde bene dicitur, seruus ille restituitur natalibus, id est illi libertati, quam habet de iure naturali, ff. de na. resti. l. 2. & ff de sta. ho l. Imperator. [y]

[m] Officere. Nisi uendiderit seruus sup. tit. i § penul. tunc enim nō redit in statum pristinum vt ff de sta. homi. l. homo liber. quæ est contra. Arcuinus.

Super gl. in verbo, ex ancillis.

[†] Et sic spectatur initiū, facit cap. 2. cū gl. sup ver. cōceptio. extra, q fil. sint legi.

[y] Mādo. l. Gl Facul. §. ac tam, in ver. vel Viceregē tem, vers. vel p saltem. Scriptura pręconizata facit fidē apud omnes.

[z] Istā gl. reputat Ange. singula & veram hic.

[p] Dic natales hic sumi pro statu in quo quis nascitur: ut d. l. 2. ibi, nō in quib'. aliter sumit hoc tu e. l. ibi, illia. n. nata lib. Ægi. Per.

DE LIBERTINIS.

Hic ponitur secunda pars diuisionis positæ in text. super tit. ij. § fin. & ista est continuatio huius titu. Aretinus.

Putatiua seruitus natalium splendori non officit: nec facto secuta manumissio, quicquam ingenuitati detrahit.

Cum autem [g] ingenuus aliqs natus sit, non officit [h] ei, in seruitute [i] fuisse & postea manumissum [k] esse. Sępissimè. n. constitutum est, natalibus [l] nō officere [m] manumissionē.

TITVLVS V.

DE LIBERTINIS

Libertini qui dicantur, quid manumissio, & quo iure introducta.

Illud annotato, Priuationem nequaquam posse præcedere habitum. Ad hoc noniter emergētianono egere auxilio

Libertini sūt

Libertini. Tot' iste tit. diuiditur in quinque partes. Primo ponit, qui sunt libertini. Scdo, q d sit manumissio. Tertio, quot modis serui manumittant. Quarto, q serui inuiti possunt manumitti. Quinto, qualiter de iure antiquo status libertinorū erat tripartitus, & correctiones status libertinorū. Secunda ibi, Manumissio. Tertia ibi. Multis. Quarta ibi, Serui verò. Vltima ibi, Libertinorum. Aret.

CASVS. Principiū huius tituli vsque ad §. libertinorū, diuide aliter, quā s. secundū Fran. in octo partes. In prima dr quod libertini sunt illi, qui verè erant serui, & manumissi sunt per dños suos. Secundo dicit, quid est manumissio: de qua in prima parte habita est mentio. Et certè manumissio dr, qñ dñs dat libertatem seruo nā ante, quam manumittatur seruus, est in ptāte dñi sui. Sed post q ipse seruus, est manumissus, ipse liberatur ab illa ptāte. Tertio dicit, q manumissio est primitus, idest primo inuenta à iure gentium, non aūt à iure naturali: quia ius naturale prius fuit, quam ius gentium, ideo sm ius naturale hoies erant liberi: & sic non erat cognita seruitus, & per ɔñs nec manumissio, sed postea per ius gentiū seruitus, & manumissio est inuenta. Quarto dicit, q ex pędictis, quę superiori parte diximus, patet q sm ius naturale vnum erat genus hominum, s q a erant oēs hoīes liberi: sed postea per ius gētium cœperūt esse tria gña hominū. s. ingenui, siue liberi, serui, item libertini. s. illi, qui primo fuerunt serui & postea manumissi sunt. Quinto dicit in §. multis. q manumissio seruorū pōt fieri qnqz modis. Nā qūqz pōt fieri manumissio i ecclesia corā epō, & populo, vt C de ijs, qui in eccl'a manumittunt, p totū ti. qūqz pōt fieri manumissio vindicta. i. cū quadā virga pcutiendo ter s. illū, quē manumittit: dicendo ter, aio te liberū: aio te liberū: aio te liberū, & ista manumissio fit causa cognita corā iudice, & in iudicio. Qñqz pōt fieri manumissio in pñtia amicorū: vt qñ dñs manumittit seruū suū cōuocatis amicis suis, & in pñtia eorum, qūqz pōt fieri manumissio per epistolam seruo suo missam: vt qñ dñs mittit literam, siue epistolam seruo suo: in qua epistola cōtinet. q ipse emit seruū, quē manumittit, & dat sibi libertatē: vel in qua ep'a dr, volo serue mi, q decætero sis liber. tūc valet talis manumissio Qñqz manumissio relinqt ī testō, vl ī codicillis, vl alia quacūqz voluntate. Sexto dicit, q serui

non

non solũ efficiũt liberi quinq; modis, sed ẽt sine manumissione, qui modi in veterib. & nouis cõstitutionib. ꝯtinent & pone exempla: vt in gl. Septimo dicit quod solia dominia licitum est seruos suos manumittere. Octauo dicit, ꝙ quãdo manumissio fit corã iudice: nõ est opus tunc, ꝙ iudex sedeat: sed etiam eo ambulante ad balneum, ad spatiandum, ad theatrũ l. ad locum publicũ ciuitatis, vel ad aliũ locum põt fieri corã ipso manumissio. h. d. vsque ad §. libertinorum. Franc.

qui ex iusta [a] seruitute [b] manumissi sunt. Manumissio autem est de manu missio id est datio libertatis. [c] Nam quãdiu aliqs in seruitute est, manui † & [d] potestati [e] suppositus est: & manumissus liberatur a ptãte. Quæ res [f] a iure gentium originẽ sumpsit: vtpote cum iure naturali oẽs hoĩes liberi nascerentur: nec esset nota manumissio: cũ seruitus esset incognita. Sed postquã iure gẽtium seruitus ingenuitatẽ inuasit, secutũ est beneficiũ manumissionis. Et cum vno cõi noĩe oẽs hoĩes appellarentur, iure gẽtiũ tria ominũ genera [g] esse cœperunt: liberi, & his contrarium serui, & tertium genus libertini, qui desierant esse serui.

Multimode etiam inter vi- *uos q̃ in vltima voluntate manumissio exercetur.*

Multis autem modis manumissio procedit. aut enim ex sacris constitutionib. in sacrosanctis ecclesijs [h] manumittuntur aut vindicta, [i] aut inter amicos, [k] aut p epistolã, aut p testm̃, aut per aliam quãlibet [l] vltimam volunatẽ. Sed & alijs [m] multis modis libertas seruo cõpetere põt, q̃ [n] tã ex veterib. [o] q̃ ex nostris [p] constitutionibus. introducti sunt.

Manumissio (cùm voluntariæ sit iurisdictionis) vbiq;, & quocunq; tpe fieri põt.

Serui [q] vero à dominis semp manumitti solent: adeo vt vel in transitu [r] manumittantur: [s] veluti cùm prætor: aut præses, aut proconsul in balneũ: [t] vel in theatrũ [u] eant.

a Et iusta. i. vera sic e ꝫ: vt j. tit. j §. semel vel iusta: qa adeo iuste seruierunt domino: ut meruerint manumitti. [2] vel dic iusta: quia est de iure gentium: ut supra ti. 2. §. seruitus. & ff. de iust. & iu. l. manumissiones.

b Seruitute. Et huius manumissi filius est ingenuus, ut sup. ti. j. l prin. licet grãmatici dicãt eũ libertinũ. sed & manumissũ libertinũ dicunt.

c Datio libertatis. Id est detectio ſm Irn. sic ff. de acq. rer. do. l. adeo. §. cũ qs. ĩ fi. ibi cũ. n. glana. Vel ſm Plac. ioan. & Azo. ꝙ dat libertatẽ. quam prius ille seruus non habebat. alias si dicerẽtur dari illam quam ante habebat, non diceretur dari. [3] vt j. de act. §. sic itaque. Sed opponitur: aut quam habebat, ei dabat, & sic illi quidem nulla remanet, cum non habeat, nisi vnam: [4] aut quã non habebat, quod est absurdũ. Sed dic, ꝙ dat quã non habebat [5] & hoc plarumque cõtingit, quod quis dat, qđ nõ habebat: vt inf qui. ali. li. § i. & ff. de vsufr. l. quod nostrum. & ff. de acq re. dom. l. non est.

d Et. Pro id est. [6]

e Potestati ff de insti. & iu. l. manumissiones. & l. ex hoc. § fi. ff. de iu. codi. l. diui. Ac.

f Quæ res Id est manumissio.

g Tria genera. Sic erat vnũ & addita sunt tria: ergo sunt quatuor? Resp. [7] non sequit nã si habeat tres filios & nascatur hodie vnus: incipit habere quatuor filios & prius habebat tres ergo sepiẽ, quod falsũ est: quia quod primo erat, cõputatur in sequẽtem numerum. simile ff quemadm. ser. amit. l. j.

h Ecclesijs Scilicet sub aspectu populi, & antistitis, & interuenienate qualicunq; scriptura vice actorũ: vt C de ijs qui in eccl. manu. l. 1 & 2. Ac.

i Vindicta. Id est causa cognita coram prætore, qua tñ modo poterat antiquitus maior 20. an manumittere. vt inf. ti j §. eadẽ, q̃ ideo dr̃ dari vindicta. qa Vindicius quidã seruus Vitelliorũ primo sic fuit manumissus, ff. de ori. iu. l. 2. § in initio & §. cũ placuisset. vers. initio successionis fuisse Vel (vt quidã dicũt) ſm Boetiũ in Top vindicta erat virga prætoris, qua ter pcutiebat manumissus, & dicebat prætor, ter alo te liberũ esse more Quiritũ, arg. C. si aduer. li. l. 2. ibi vindictæ & c Acc.

k Inter amicos & in hoc, & seq casu. necessarij sunt quinque testes [8] vt C. de la. li. tol. l j. ꝯsancimus. & § sed & si quis.

l Quamlibet. Vt in codicillis, vel in testõ minus solenni, quod valet inter patrem, & filios, ut C. de testa. l. hac ꝯsul. §. ex imperfecto. ADDITIO. Ac si dicat, quod manumissio facta in testõ non solẽni valet, ut facta inter uiuos nõ ut in testõ p gl. in l. j. §. j. C. de lat. li. tol.

m Sed & alijs, preter supradictos.

n Qui. Scilicet modi

o Ex veterib. Scilicet, ex legib. aliorũ Imperatorum: vt C. quib. ex can. ser. pro præ. li. ac. per totum. Accur.

p Nostris. Vt C. cõmu. de manu. l. fina. & in authẽt. de man. prin § 2. col. 1. & in authen. de mo. §. 1. coll. 1.

q Serui. q. d. Q̃ncunque etiã inuitis: ut C. de testa manu. l. fina. § si vero quidam. licet secus sit in filijs: ut in auth. quib. mo. nat. effi. sui, § generaliter. c 7.

r Trãsitu. Idest dũ transit & est rõ [9] quia sine eo fieri poterat, vnde aliud est quando manumissio poterat fieri sine ꝑtore. vt infra rl. 1. §. eadem. Item aliud est in cõtentiosa iurisdictione. quæ. s. redditur in inuitum. [10] vt ff. de ver. ob. l. inter stipulantẽ §. 1 & C. de dila. l. à procedẽre. Ac.

s Manumittantur Not ꝙ dicit instituere. vel liberare, si prætermisit dationem libertatis.

t In balneum. Tunc enim videbatur nõ valere quia præ gaudio cuilibet concederet.

u In theatrum. Id est in locum vbi homines stãt ad videndum: & dicitur à theomai, ꝙ est videre, & idem multo magis: si alio quocunque vadat.

¶ Libertinorũ. Iste §. diuiditur in sex partes primo tãgit, qualiter status libertinorũ erat tripartit⁹ olim. Secũdo qualiter redactus est ad vnũ cũ correctione facta p eũ. Tertio id, ꝙ gñaliter dixerat, specificat in dedititijs q fuerãt expulsi. Quarto de latinis, Quinto, qualiter oẽs libertos reduxit ad vnũ ı⁹. Sexto, ꝙ alijs ẽt modis serui efficiunt liberi Secũda ibi, Sed dedititiorũ. Tertia ibi, Et dedititio Quarta ibi, latinos Quĩta ibi. Et oẽa. Sexta ibi, Multis Ate. Supra in prin. huius ti est habita mẽtio de libertinis: nũ adhuc prosequit: & est sciendũ ꝙ iste §. diuiditur in sex partes sicut ã. In diuisione Aretini dictũ est in prima dicit, ꝙ iure antiquo erant tria genera libertinorum. Nã quidam erant serui manumissi, q plenã cõsequebãt libertatẽ & illi fiebãt ciues Romani: qđ minorẽ cõsequebant, & illi appellabant Latini. Et isti Latini fuerũt inducti p legẽ Iuniã Narbonã, quorum talis erat status, seu cõditio, ꝙ in vita, seu dũ viuebãt erãt liberi. & in morte, seu dũ moriebantur fiebant serui,

† Manus l. potestas. Psal. 48. Deus redimet animã meam de manu. in fer. Ægi. Per.

* Alibi à Dñi potestate.

* Ingenuitatem nõ est in aliquibus codicib.

1 Hæc bona secũdm Christop. qa si de sacto manumiss⁹ fuisset, nõ eẽt libertin⁹ sed ingenuus: ut s. ti. 1. §. fi.

2 Iste duæ expones displicẽt Pot. & Angel.

3 Idem Ang. hic.

4 Sed hoc falsũ ſm Bar. quia virtua dicitur distribuire incipit ĩcrementũ: vt ff. de lega. 3 l. legatis §. ornatricib. vł dat eã q̃ hẽt ĩ potentia: & sic non eandẽ numero, sed spẽ, vt Io. Fab. Ang. Christop.

5 Istã reꝓbãt cõiter Doct. hic per regulã. l. traditio. ff. d ac. re. do.

6 Mãdo. in Gl. Facu. § Nos q in ver. & col. 1.

7 Et hũ ſm Pe. Vindicta quid.

8 Hoc verũ in vltima voluntate, secus inter viuos, in quo sufficiunt duo secũdũ. Io Fa. & Nico. Ægi. Per.

† Idẽ dũ vadit, rõ qa ẽ act⁹ volũtari⁹ iurisdictionis. iõ nõ requirit ꝙ iudex sedeat, secus si sit cõtentiosa. j. Para. 28. Elegit Salomonẽ, vt sederet i thro no Ægi. Per.

9 Istud dũ ꝯ glo. sequit Ias. hic.

10 Hoc reprobat Ia. qa ẽt manumissio redditur in inuitũ, & remittit ad no. per Bartol. & Bal. in l. 2. de offi procons.

Libertinorum multiplici statu exploso, unica omnium hodie est conditio, quando quidem oẽs cives Romani efficiuntur.

Libertinorum autẽ status tripartit⁹ antea fuerat: Nam qui manumittebantur: modo [a] maiorem, & iustam libertatem non sequebãtur, & fiebant cives Romani: modo minorem: [b] & Latini [*] ex lege Iunia Norbana fiebãt, modo inferiorẽ, & fiebãt ex lege Aelia Sentia [c] dedititi [*] Sed quoniam dedititiorum quidẽ pessima conditio iã ex multis temporibus in desuetudinem abierat. Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas [d] omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderãs, duabus constitutionibus [e] hoc emendauit, & in pristinũ statum reduxit: quia & à primis urbis Romæ cunabulis una atq; simplex libertas cõpetebat, [f] id est eadem, quã habebat manumissor. nisi quod scilicet libertinus [g] sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios [h] [*] quidem per constitutionem nostram expulimus: quam promulgauimus inter nostras decisiones: per quas suggerente nobis Triboniano, viro excelso Quæstore nostro, antiqui iuris altercationes [i] placauimus. Latinos autem Iunianos [k] & omnem quæ circa eos fuerat, obseruantiam, alia constitutione per eiusdem quæstoris suggestionem correximus: quæ inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes [l] libertos nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittẽtis, nec in manumissionis

Quidam consequebãtur inferiorẽ, libertatẽ & illi appellabanẽ Dedititij, quasi dediti & dati servituti: serviebant. n. qñ uiuebant. i. durante uita eorũ erant servi, morte fiebant liberi, & peculium eorũ remanebat hæredibus. & illi fuerunt inducti per legẽ Aeliã Sentiã & hanc legẽ statuit Rex Romanorum, qui Aelius Sentius dicebatur. Latinos autem fecit Rex Romanorum, qui dicebaẽ Iunius Norbanus, qui statuit, ꝙ quicunque subiugaretur de nouo imperio Romano esset in uita sua liber: & in morte eẽt servus: & peculium ipsius Romanis assignaretur. Dedititiorum autem pessima erat conditio: & propter hoc abijt in desuetudinem, id est recessit à cõsuetudine. & amplius non est consuetudo, quod sint tales hoies dedititij. Latinorũ autẽ conditio parum frequẽtabatur in orbe, uel in urbe. Et propter hoc Iustinianus uolens omnia augere, & augmentare, & reducere in meliorem statum, fecit duas cõstitutiones, unam scilicet C. de la. lib. tol. l. unica, aliam C. de ded. liber. tol. l. unica In quibus cõstitutionibus cauet, quòd hodie dedititij, & Latini non habeant locum, nec sint in usu: sed quilibet, qui manumittitur, efficiatur eodem modo. Et dominus qui manumittit, appellatur patronus & ille, qui manumittitẽ, appellatur libertus: quasi à servitute liberatus Et hæc quidem erant iure antiquissimo antequã ueniret pdicta praua cõditio. s. Latinorũ & Dedititiorũ. Tertio dicit Dedititios esse sublatos p pdicta cõstitutionẽ C. de dedi. li. tol. l. unica q̃ constitutio est una de quinquaginta decisionibus: quam constitutionem cõposuit d. Iustinianus. s. ex cõsilio Triboniani peritissimi uiri quæstoris sui. Quarto cõcludit, dicens, ꝙ omnes manumissi plenã libertatem hodie consequunẽ nec refert i. non est differẽtia, cuius ætatis sit manumittens, i. ille, q manumittit, nec ẽt refert per quẽ fiat manumissio: cum multi sint modi manumittendi: ut ĩ. eo. ti. §. multis in prin. Vltimo dicit (quod nos habemus ĩ eo. §. multis) ꝙ multis modis põt fieri manumissio: hoc amplius est sciendũ ꝙ hodie sunt multi modi, siue casus, in quibus servi plenariè efficiunẽ liberi, qñque etiam sine manumissione: in quibus casibus olim. i. in tempore præterito fiebant Latini. h. d. usque in fi. Fran.

[q] Libertinorum idẽ erat de seruis: ut C. de mu. in. q ui. tol. l. a. §. i. Ac.

[a] Modo. id est, aliquando.

[b] Minorem. id est mediam ut ĩ. de ca. di. §. i. & ff de au. & arg. leg. l. qui tan cem. secundum Ioan.

[c] Dedititij. id est, uocabanẽ Dedititij: & erant inducti hac lege Aelia Sentia: qua & multa alia induxit. Et erant hi toto tpe vitæ suæ serui. & tũc fiebãt liberi cum moriebantur: [z] quod proderat: quia bona (vt peculium à dño nõ occupabantur: sed in Latinis aliter fiebat: ut colligitur hic ex eo quod min⁹ habebant Dedititij quã latini i. ut infra de succ. lib § fina. Ac.

ADDITIO. Facit l. j. § illud C. de la. li. tol. & facit secundũ Io Fab. contra illos, qui se faciunt milites, uel fratres minores in mortis articulo, ff. de milit. testa. l. fin. & ff. de usufruc. leg. l Titio cum morietur. Ang. Are.

[d] Pietas. Id est nos qui sumus pij.

[e] Constitutionibus, ut C de lat. lib. tol. l prima, & C. de dedit. lib. tol. l.

[f] Competebat. Scilicet manumissis secundum hoc nota tria tempora in primo, & ultimo, deinceps. scilicet idem iuris est sed in medio hoc ius pessimũ fuit inductum: ut infra de succ. li. § ulti.

[g] Libertinus. Ex quo contingit multiplex effectus i primis circa obsequia les operas, scilicet, quæ sunt in faciendo, vt de assurgendo, & seruiendo. siue in non faciendo, vt de non uocando in ius sine uenia, quæ ipsa natura patrono debentur etiam sine impositione: ut C. de in ius uoc. l uenia, & ff. de condi. ind. l. si non sortem. § libertus. Et si uocauerit in ius patronum, sine uenia ponitur in quinquaginta aureis ff de in ius uoc. l. pen. & ulti. qui aurei accipiuntur quilibet pro uno solido: ut infra de pen te. li § fin. Et ex his iuribus sumitur arg. quòd aureus pro solido accipiẽ in iure nostro. (Sed ea quo pro eodẽ delicto tales sentẽtiæ promulgaui eadem intelliguẽ esse danda filio emancipato, si sine uenia patrem in ius vocauerit: ut C. de in ius uo. l. si Item cõtingit reuocatio in seruitutem ppter offensam. ut ff. de lib. & eorum libe. l. si manumissus. & alia multa. [2] Sed hodie hæc omnia tolluntur, præterea, quæ ipsa natura dabantur: ut in auth. ut liberti de cætero § 1 col 6 quæ contra. [3] Tu dic: ut no. in d. l. si manumissus.

[h] Et dedititios. Qđ dixerat in genere, nunc p species ponit. Vel qđ coniunctim dixerat, nũc diuidit. Ac.

[i] Altercationes. Quas non habemus Sed quare non erant serui, sicut illi, qui penitus sunt serui: cũ tẽpore uitæ suæ seruire cogerentur. Rñ: secundum Ioan quòd erant liberi licet seruire cogerentur. ut C. com mu. de manu. l j § fin autem proprietarius.

[k] Iunianos. Id est, ex lege Iunia Norbana inductos ut ĩ eo. § libertinorum.

[l] Oẽs. Sic cõstrue: & oẽs libertos decorauerimus. i. honorauimus ciuitate Romana, id est plena libertate. rum

[a] Id est, fiebãt ciues Romani quoad priuilegia tm̃ si cut Latini erant nõ autẽ quo ad honores, & magistratus Romæ cõsequẽdos. Aegi. Per

† Aliàs de dedititiorũ numero

[*] De dedititijs uide Angel Politianũ miscellaneorũ ca. 84 & Alc. lib. dispu. 3 c. 22.

[1] Istam gl. sequiẽ Ange. Are.

[*] Vide Vsl. ĩ Anto. Raud. Aegi. Per

Libertus quas operas debet patrono.

[2] De quibus vide gl. in l. fi. C. de bon. lib.

[3] Sed hoc reprobãt doct. hic. nisi patronus renunciet cap. fe.

Ordo literæ.

tato: vt supra eo. §. libertinorum.

a Discrimine. Idest nulla differentia habita nec etatis maoomissi: vt etiam infans possit manumitti, imò etiam in ventre: cum quantū ad hoc habeat pro iam nato: vt ff. de statu ho. l. qui in vtero, nec dñi manumittentis: dū tñ habeat xx. ano. vt j. tit. j §. eadem. nec in modo manumittendi, si in testō, seo inter vivos quoquomodo. vt j. ead. §. multis.

* Aliàs donaoimus.

ADDITIO. Not. ꝙ licet verba sint gñalia, restringi tñ pñt, & debēt p aliā, l. speciliter loquētē, cū cor. l. q̄uis. ff. de in ius vo. l. vt gradatim. §. sed si lege. ff. de mo & ho. p Bar. in l. j §. qd vi aut clā. per eā oo. in e. itē com g⁹, ex. de rest. spo & iō si statutum dictaoerit, ꝙ ī instrm publicum oulla possit opponi exceptio: pōt tñ op poni, si alio statuto permittatur, secundum Cbristo.

\+ Qoi & ex quibus causis manumittere nō pñt in aliqb⁹ Codicib⁹.

modo discrimine [a] habito (sicut iā antea [b] obseruabat) ciuitate Romana [c] decorauimus. [d] multis modis additis, [e] per quos possit libertas seruis cū ciuitate Romana, q̄ so la [f] est in pñti [g] pstari.

TITVLVS VI.

QVIBVS † EX causis manumittere non licet.

Manumissi facta inter viuos in creditorum fraudem in

b Antea. Scilicet, quàm veniret ista prima coostitio.

c Ciuitate Romaoa. Id est, plena libertate.

d Decorauimus. Id est, booorauimus.

e Additis: Scilicet a nobis eis, quos habuimus: ī eo. §. multis autem. & suot additi oonem Primus, si dumious ægrotantem seruum suum eiecit. Secuodus, si socillam vendiderit, ne prostituatur, & prostituta fuerit, vel si venditor sibi retinuerit manus iniectionem, & eam ad ipsum reuertētem prostituir postea. Tertius, si serui pileati defuncti funus præcesserūt. Quartus, si expressit sē velle esse Latinum. Quintus, si sub conditione relicta libertate hæres ante conditionem maoumiserit. Sextus, si in iudicio liberali dño superatus seruus fuerit, & pretium pro eo dño solutū fuerit. & ipse postea receperit. Septimus, si ancillam suam maritauerit alicui libero Octauus si coram actis filium oominauerit seruū suum. Nonus, si iostrumenta seruitutis reddiderit coram testibus. Et probantur hi modi. C. de la. libertate tolleo. l. vnira §. sed & imos. vsque io finem legis.

Serui libertatem cōsequuntur nouē modis.

*Vide oo stras annotatiões hic. Ægi. Per.

f Sola. Scilicet libertas plena.

g præseoti. Idest. io consuetudine.

QVIBVS EX CAVSIS manumittere non licet.

a Iūs cōtinuatio nē sequit, & tenet Petr. de Belu. hic. Diuisio.

De varijs modis manumittendis dixit: [1] *sed quia non omnibus manumittere licet, nec ex omnibus causis: de hoc nunc subnittis secundum Por.*

NON tñ. Iste titulus diuiditur in octo partes. Primo, qualiter qs inter viuos io fiscu dē creditorum seruum proprium manumittere nō potest. Secūdo, qualiter io vltima voluntate cum libertate hæredem instituit. Tertio, qualiter in vltima voluntate instituit simpliciter Quarto, qualiter præsumatur, ꝙ manumittit in fraudē creditorum Quinto, qualiter minor xx. sunt prohibetur maoumittere, nisi certis causis. Sexto, q̄ sunt causæ iustæ. Septimo, an causa semel approbata possit improbari Octauo, si quis attigerit decimū & octauum anoū, potest in testamento manumittere. Secunda ibi, §. Licet autem Tertia ibi, Idem q; Quar.

N. P.

ta ibi, In fraudem. Quinta ibi, Eadem lege. Sexta ibi. Iustæ autem. Septima ibi, Semel Octaua ibi, Cum ergo. CASVS. Ad cui dentiam no. ꝙ io hoc tit. ponuntur duo casus speciales, in quibus dñs non potest seruos suos maoumittere. Primus qñ in fraudem creditorum fit manumissio: quia tunc nō valet exemplū, vt quando aliquis debitor debet aliquoā pecooiā, & nihil habet in bonis, vel saltem non habet booa sufficientia ad soluēdum suis debitoribus. nisi vendat, vel det in solutū seroos: & istos seruos maoumittit, vt illos non det suis creditoribus in solutum & vt eos creditores fraudet debito suo: tunc talis manumissio nō valet, quia est facta in fraudem suorum creditorum, idest, vt frandet, seu defraudet suos creditores dubio, oisi io casu, scilicet quando ipse domiona instituit seruum suum hæredem, & liberum eum esse vult. in prin. tit. vsque ad §. Eadem lege. Secundus casus est, qñ domious est minor xx. an. quia similiter non valet, nisi in casu, s. coram iudice, & causa cognita fiat manumissio: hoc dicit vsque ad finem tit. Et hoc præsupposito, dic io hoc prio ꝙ quamuis videatur ex his, quæ ī tit. prox. habuimus, ꝙ quilibet possit seruum suum manumittere: tamen sciendum est, ꝙ non est licitum cuiq̄ que voleoti manumittere seruum suum, illum maoumittere: quia si habeo credi. tores, & in eorum fraudem seruos meos manumit. tam. vt efficiar non soluendo, oihil ago. hoc dicit vs. que ad §. Licet autem. Franc.

re non subsistit: licet tamen domino quantumuis obærato seruum suum liberum hæredemque facere: modo nemo alius ex testamento extiturus sit hæres.

NON tamen [a] cuicunq; volēti manumittere licet: nā is, qui in fraudem [1] creditorū manumittit, [k] nihil agit: [1] [l] qa lex Aelia Sētia [m] impedit libertatē.

* Frequēs est hæc apud iuris consultos locutio, vt in l. vl. ff. de lib. & posth. & io l. nihil. ff. de tutel. & tutio. distr. habetque nonnihil poetbialis schematis, quo sigoificat, ioaoīs, & frustranea actuus opera.

h Nō tū cuicunq. Quamois ī. tit. j. §. multis. & §. fin. dictum sit quemliber maoumittere posse. oō tamen &c. [2] sic j. de eahare. lib. in prin. Accur.

i In fraudem. Hoc expone j. eod. §. in fraudem.

k Maoumittit. Scilicet inter viuos, vel io vltima voluntate soo instituēdo nam tunc esset liber, & hæres. vt j. proxi §. & si qui, & a quibus l. si mortis.

ADDITIO. Erdicit hic Iason, ꝙ si io testameoto ponitur clausula, ꝙ valeat iure contractus, erit irreuocabile: quia contractus in eo celebratus, reuocari nō potest, vt hic, de quo vide Bar & Ang. io l. stipulatio hoc modo, ff. de verbo. obli.

l Nihil agit. Cvt nocest creditoribus, [3] vt ff. qui & à quibus l. si mortis. sibi tamen nocet, si velit reuocare, vt C de ser. p.g. da. manu l. si creditoribus.

[2] Idem Pet. hic. Et sic est nulla ipso iure: aliàs a. eēt irreuocabilis: vt in l. & si sioe. §. sed ꝙ Papioianus. ff. de minor. secus à alii s re oocabilibus vt l. si sciē s in h. ff. de cō tra empt. & itano. glo. in l. si ocasll in prio. ff. de oora. Ias.

m Qualex Aelia Sentia. Similis est ratio, quia lex vol 1, vt j. de vsucap. §. furtiuæ. & illa iobibet vsucap. rer furtiuæ. Accur.

Licet autem: Diuiditur iste. §. in quatuor partes. Primo poonit vnum dictū. Secundo illud restringit. Tertio ponit rationē primi dicti modificati. Quarto rationem rationis Secunda ibi, Si modo. Tertia ibi, Valde. Quarta ibi, Nemini a CASVS. Sed quid domine Imperator, iam video, ꝙ regulariter statutum est, ꝙ debitor manumitteos in fraudem creditorum nihil agit, pro Deo dicatis mibi, qua fuit ratio huius statuti Ad hoc respond. Iustinianus dicens. Amice, ratio huius statuti est, quia in hoc, quādo debitor in fraudem creditorū manumittit, lex Aelia Sentia impedit libertatem Sed domine, p Deo, nunquid gñe raliter hæc regola est vera, ita quòd nullam patiatur

[3] Sic legis volun tas ꝙ iō ne. citari poresi fm Por. Ægi. Pet.

Instit. Imper. b 3 iouan-

Licet [a] autē dño, qui soluēdo non est, in testō seruum [b] suum cū libertate hæredē instituere, vt liber fiat, hæresq; ei solus, [c] & necessarius: [d] si mō ei nemo alius ex eo testō hæres extiterit: aut quia nemo hæres scriptus sit: aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex cā hrs ei nō extiterit, [e] Idq; eadem legē [f] Aelia Sētia prouisum est, & rectè. [g] Valde. n. pspiciendū erat, vt egentes [h] hoies, quib. alius hæres extiturus nō esset, vel [i] seruū suū necessariū hrdem haberēt, [k] qui satisfactu rus esset creditoribus: aut hoc eo [l] non faciēte, [m] creditores res hrditarias serui [n] noie vēdāt: ne iniuria [o] defunct⁹ afficiat.

Serua simpliciter (nulla libertatis mentione facta) instituta, censetur etiam data libertas.

Illud annotato, Concessa aliquo, etiam id concessum videri, sine quo illud consistere non posset.

Idemque iuris est, & si sine libertate [p] seruus hæres institut⁹ est. Qd nostra constitutio [q] non solū in dño, qui soluēdo non est, sed gnaliter cōstituit noua humanitatis rōne: vt ex ipsa scriptura [r] istōnis [s] ēt libertas ei cōpetere videatur. Cū non sit [t] verisimile, eū, quē hrde sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationē, seruum remanere uoluisse, & neminem sibi hæredē fore.

In creditorum fraudem manumissio facta videtur, si manumissoris facultates tempore, qua manumittit, æri aliena pares non sint, vel datis libertatibus impares sunt futuræ.

instantiam? Ad hoc respon. Iustin. & dicit, quod nō certè licitum est domino, qui soluendo non est, seruum suum cum libertate in testamēto suo hæredem instituere: licet hoc in fraudem faciat creditorum, vt iste seruus fiat liber, hæresq; necessarius dño suo, & hoc est verum, si nullus alius institutus fuit in illo testamento: aut fortè: quia institutus morte preuentus est, aut quali bet alia cā impedit⁹ hæres existere non potuit, aut fortè noluit, & hoc eadem lege Aelia Sentia prouisum est: vt liceat dño, qui soluendo non est, seruum suū sibi hæredem necessarium instituere. Et dñe, pro Deo, quæ est rō legis Aeliæ Sētię, vt permittat in casu isto dño seruum suū manumittere? Et respon. Iusti. Certè amice optima fuit rō: multum enim prospiciendū erat, vt egeni homines, de quibus nullus hrs esset extiturus, saltē seruum suum hæredem habeant necessarium, qui quidem seruus hæres institutus creditoribus dñi possit satisfacere: vel si ipse non satisfecerit, creditores res hæreditarias nomine serui instituti distrahant, ne memoria defuncti, si nomine ipsius res hæreditarias distraherent, quadam iniuria afficiatur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. Idemque iuris. Franc. de Are.

[a] Licet. Id est, licitum est.

[b] Seruum. Scilicet vnum, & non plures: vt ff de hære. insti. l. ei qui soluendo. in fi. cum l. seq. & etiam in fraudē creditorum: [1] vt C de nece. ser l. 1. in prin. ei nisi specialiter pignori datus fuerit: vt ff de hęre. insti. l. pignori. qui non potest fieri necessarius, nisi dominus creditori satisfaciat, ut d. l. pignori.

[c] Solus. Et in casu etiam cum alio: vt ff de hæred. insti. l. si is, & l qui soluendo.

[d] Necessarius. Quia siue velit, siue nolit, cogitur esse hæres: vt j de hęr quali. & diff. §. j nisi in tribus casibus, quos habes ff. de hær. insti. l. si seruo.

[e] Non extiterit, quo vltimo casu seruus institutus est hæres.

[f] Eadem lege. s. quæ prohibuit: eadē & ex iusta causa concedit: vt hic, & j. eo § eadem. Accur.

[g] Et rectè. Scilicet est prouisum.

[h] Egentes. No quod prodest paupertas [2] quia fauetur paupertati. sic ff de trans l. cum hi. §. si in annos. & C de epi. & cle. l. si quia ad declinandam. § pen. ff. de offi prę. l libertas § fi. [3] Arg contra. ff. de excus. tut & cu. l spadonem. §. fi. & in Auth de test. §. j. col 7 & illud.

Pauper vbique iacet Licet contra dicatur.

Cantabit vacuus coram latrone viator. Accur.

[i] Vel. seu saltem.

[k] Haberent. Sic ff. de interrog. act. l. quia in prin. & j. de bono. poss. § quos autem.

[l] Eo. Seruo, nunc libero facto.

[m] Nō faciēte. i. nō satisfaciente creditoribus. Accu.

[n] Serui. Quondā: sed mō liber est. ADDITIO. Et de hac dictione quondā, vide gl. singularē l j. sup verbo. olim. ff. de ope no. nū. & l § sed aliqn j. de vsu. & Mādo l gl. Facul. § sanè l ver. quōdā.

[o] Iniuria Quo ad famā: quæ ēt post mortē quandoq; dānatur: ut ff. de acc. l. ex iudiciorū.

¶ Idēq; iuris est. Diuidit in tres partes: Primo ampliat §. pcedentē. Secūdo ampliationē extendit. Tertio rōnem subdit. Secūda ibi, Quod nostra. Tertia ibi. Cū non sit. CASVS. Dñe, iam video quod licet dño, qui soluendo nō est, seruū suū cū libertate hrdem instituere. Sed ponamus quod aliquis institust seruū suū hæredē, nulla facta mentione libertatis: nūquid valebit talis institutio? Ad hoc rñ Iusti. quod sic. nam certe idē iuris erit, cū aliquis seruū suū hæredē instituit omissa datione libertatis, ac si eundē cā libertatis expressa instituisset Et hoc nostra constitutio nō solū in dño, qui soluēdo nō est, quadā noua humanitatis rōne, sed in quolibet dño seruū instituētē gnaliter constituit: ut ipse seruus institutus ex ipsa institutione beneficiū libertatis consequatur: licet dñs ipsum instituendo libertatem non expresserit: cum non videatur verisimile dñm, qui seruum suum sibi hrdem elegit, voluisse ipsum in seruitute remanere, licet dationem libertatis prætermiserit: & ita neminem sibi hęredē existere, hoc dicit vsque ad § in fraudem. Franc.

[p] Sine libertate, Nō quod dicat, instituo te sine libertate: quia tūc nō esset hęres: vt statim dicetur in fi huius §. sed prætermisit dationem libertatis: ut in fi §.

[q] Constitutio. Qua fit liber, & necessarius hæres. ut C de necess. ser hęre insti. l. quidam in prin Acc.

[r] Scriptura. Sic ex datione tutelæ: vt j. qui dari tut. pos. in prin. de qua pdicit mō: & C de nec. ser l. quidā.

[s] Institutionis. Arg quod aliquo cōcesso illud conceditur sine quo illud esse non pōt: vt ff de iur. om. iu. in l. 2.

[t] Cum non sit. Hęc est noua ratio, de qua prædicit modo: sed lex ipsa antiqua fuit, [4] vt j. de hęred. insti §. t. quę est contra.

¶ In fraudē, Diuidit iste § i tres partes Primo qualiter psumatur manumissio i fraudē. Secūdo quā pp fraudē ipediatur manumissio sine libertas, cū rōne. Tertio ex rōne infert. Secūda ibi, Pręualuisse Tertia ibi, itaq;. CASVS. Dñe Imperator, vos dixistis mihi s. quod debitor, qui manumittit in fraudē creditorū. nil agit. pro Deo exponatis regulam istam. & dicatis mihi quis in fraudem manumittere dī? Ad hoc rñ. Iusti. & dicit:

Am.ce

[✦] Sic quædam sunt permissa in vltima uoluntate quæ non inter viuos. secūdū An. Aegi. Per.

[†] Neque enim opprobrio carere pt, cuius bona publicè venerunt. Hinc Cic. pro Quintio, Hercule, inquit, cuius bona ex edicto possident huius fama ois, & existimatio cū bonis simul possidentur. De quo libelli in celeberrimis locis pponuntur, huic ne perire quidē tacitè obscureque licebit, & quæ ibidē subsequūtur in eādem sententiam.

Sic eadē lex vnum pmittit, & prohibet diuersa rōne. Por. Aeg. Per.

[2] Trussa est: imò paupertas nūquā prodest, sed in quibusdā casib. potius paupertati fauet, quā diuiti sēm Pe. de Bel pt & dixit Cy. i d. l si quis ad declinandā. §. si. qd à tali pdest.

se liberet. nos De⁹.

[3] Vbi pena etates extraordinaria, & pecuniaria, aliàs secus, vt l. fi. ff de in i⁹ voc. & l. Pedi⁹. ff. de incēd. rui. nauf. Ange. & la.

[4] Et vide ibi gl. sup verbo innouationem, sed Chris hic exponit noua, i. singularis: quia alia tō ne lex antiqua mouerl non potuit, ut gu. e. erit lex j dist. & l. scire leges ff. de leg.

Amice certè ille dr in fraudem creditorū manumittere, qui iam eo tpe quo imponit libertates, est soluēdo. sed post per dationem libertatis desinit esse soluendo & hæc sunt vera de rigore iuris. Prævaluisse tñ vr de æquitate non aliter revocari libertates nisi debitor manumittens animū fraudādi habuerit, quamuis bona eius creditoribus non sufficiant Sepe enim sperant homines plus habere in suis facultatibus quā habeāt. Sic igitur demū intelligimus libertates datas ab eo revocari posse qui soluendo non est: cum vtroq; mō creditores fuerint defraudati, & cōsilio manumittentis, & re ipsa. i. quia sicut ipse manumissor eos fraudare ꝓposuit. ita in rei veritate fraudati sunt ambo: ita ꝙ iam datis libertatibus, bona eius creditorib' non sufficiāt. Et hęc dicuntur vsque ad illum § Eadem lege Æ.lia Sētia. Franciscus.

lium obligatorium, quia fuit fraudolentum.

¶ Eadē. Iste § cū § seq. diuidit in tres partes. Primo ponit, qualiter minor 20 ann. non potest manumittere, nisi ex causa. Secundo ponit, quæ sunt causæ iustę. Tertio limitat vnā prædictarum causarum. Secunda ibi. Iustæ Tertia ibi & seruus.

Libertas in fraudē data an possit revocari.

In fraudem [a] autē creditorum manumittere videtur qui vel iam eo tempore, quo manumittit, soluendo [b] non est: [c] vel q datis libertatibus desiturus est soluendo esse.

Non aliter poterit semel data libertas impediri, nisi & decipiendi anima, & ipso rei euentu fraudati fuerint creditores.

Prævaluisse [d] tamen videtur (nisi animū quoque fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatem: [e] quāuis bona eius creditorib' non sufficiant. Sepe [f] enim de facultatibus suis amplius quàm in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cū vtroque modo [g] fraudantur creditores, id est, & cōsilio [h] manumittentis, & ipsa re, eo quòd eius bona non sunt suffectura creditoribus.

Minor annis viginti non aliter seruum manumittere potest quam causa cognita, & iusta manumissionis causa: quæ autem sint iustæ causæ, hic traditur.

Eadem [i] lege Aelia Sentia dño minori [k] viginti annis non aliter manumittere ꝑmittit, quā si vindicta [l] apud cōsiliū, [m] iusta cā manumissionis adoptabat, fuerint manumissi. Iustę aūt manumissionis cāæ [n] hæ sūt veluti, si quis patrem. [o]

CASVS. Domine, iā vidi vnum impedimentum manumissionis, quod interuenit rōne fraudis. nunquid est adhuc aliqđ aliud impedimentum, qđ obest manumissioni? Ad hoc rñd. Iusti. quòd sic. Nam certè eadē lege Ælia Sentia statutum est dñm minorem 20 anno. non posse aliter seruum suum manumittere nisi iusta cā manumissionis fuerit apud iudicem approbata. Sed postea domine, pro Deo dicatis mihi, quę sunt iustæ causæ manumissionis? Ad hoc respondet: Amice, Iustæ causæ manumissionis sunt istæ: velut, si quis habeat filium, vel filiam, naturalem etiam, aut fratrem aut sororem aut nutricem, aut pędagogum, aut educatorem suum aut eum quia aluit & velit manumittere. aut si quis velit collactaneum suum manumittere: aut seruum suum gratia procuratoris habendi qui manumissus non minor 17. ann. manumittatur, vel si velit manumittere ancillam, vt eā ducat in vxorē. Nam certe omnes istæ causæ iustæ videntur ita tñ in hoc casu minor 20. annis ancillam suam manumittere permittit, si intra sex menses à tempore manumissionis connumerando vxorem ducat, nisi aliqua iusta causa superueniens matrimonium impediat, & h. d. vsq; ad illum. § semel. Fran. de Are.

a In fraudem Sic ff. eodem titu. l. qui & à qui. ma. li. non fiunt l. in fraudem.

b Soluendo. Cum & sciat se habere creditores: vt ff. quæ in frau. cre. l. omnes. § Lucius.

ADDITIO. Et dicit Ang. ꝙ hoc probatur, si erat de facto suo & non de longinquo Argu. l. si pro suo. & & est tex. in l. si quis cum habere t ff quæ in frau. cre.

c Non est Et tunc erit plus soluendo.

d Prævaluisse. Nā quidā dicebant ꝙ sufficiebat solus euētus: & alij dicebant, ꝙ exigebatur vtrūque, s. fraus, & euentus: & ista snia ꝑualuit. Tñ ex prædictis videbatur sufficere euentum solum tantum &c.

e Non impediri libertatem. Hic diligenter attende, ꝙ si directè detur libertas: nō solū inter viuos, sed ēt in vltima volūtate duo necessaria sunt. s. cōsiliū. hoc est fraus, [3] & euentus: vt hic. & ff. eo l. in fraudē, & C eo l. r. In fideicommissaria sufficit solus euētus vt C. qui ma. no poss. l. si. Et est rō: quia facilius libertas de facto data ab hrde. [2] reuocatur, quā à defuncto (cuius dispositio videbatur lex) vt ff de fideicō. lib. l. 4 §. si in fraudem. Alia ratio no. C. eo. l si. In alijs autem alienationibus, quæ in fraudem creditorū fiunt dic vt j. de act. §. Item si quis in fraudem.

f Sæpe. Respondet tacitæ obiectioni quomodo pōt esse animus bonus eū ipsa veritate fraudēt eos? Rñd. Sæpe. n. &c. Sed arg. contra C. de rescin. ven. l si quis.

ADDITIO Solue istud ꝯtriū, & dic ꝙ hoc procedit in vltimis voluntatibus, nisi ꝯtrium aliqua suadeat qualitas: vt in auth. sed cum testator. cum glo. C. ad leg falci. ibi verò inter viuos in rebus immobilibus seu mobilibus, & præsentib. quæ peruenerunt ab antiquo aliàs secus. secundum Aug Are. hic.

g Cum vtroque modo. Scilicet cum fraus, & euētus interuenit, vt subijcit. & facit ad hoc ff. qui & à qui. ma l non fi in fi. l. in fraudem.

h Consilio. Not. Quem teneri de consilio. Sed contra ff man. l. a. §. fi. sed hic fuit fraus. iō fuit tale consilium obligatorium, quia fuit fraudolentum.

i Eadem. Scilicet, de qua habita est mentio. sup. eo. in princip.

k Minori. Sufficit ergo si non sit minor 20 ann. et si non sit maior vt quia tetigit vltimū diem vicesimi anni: vt ff. de manu. l. 1. sicut in testamento, fs no. 2e sui: vt ff. de testa. l. qua ętate.

ADDITIO. Quando aūt tempus cæptū habeat pro completo, vel non, distingue vt no per Christop. hic.

l Vindicta. Hoc expone: vt ī. ti. j. §. multis.

m Apud cōsiliū. [3] Id est, apud locū illū vbi habet super hoc cōsiliū. i. deliberatio. & sic ponitur id, qđ fit pro eo vbi fit: vt ff de insti. & iu. l. pe. §. fi. [4] Vel dic apud eos qui præ sunt consilio: vt sunt oēs habentes ordinariā iurisdictionē, ēt minimi magistratus [5] cum hoc sit de voluntaria iurisdictione: vt ff. de off. proconf. & le. l 2. & in Aut. de defen. ci. § insinuādum. in fi. & in gl. & quicquid & gl. pen. col 3.

n Iustæ autem manumissionis causæ. Facit ff. de manu vin. l. si minor. cū l. seq. vsque ad l. apud. vbi iustę causæ connumerantur: connumeratur enim inter iustas causas manumittendi, si dominum à periculo vitæ vel infamiæ liberauit seruus: vt ff. de manumis. vin. l. iusta Acc.

o Patrem. Sed qualiter potest filius habere seruum suum

[1] Præsumitur autem fraus, si sciat se habere creditorem: vt l. si qs cū hæret. ff. quæ in fraudem. Ægi Per.

[2] Quia in ea nō est voluntas testatoris: vt est tex. nota fm Ias. in l. si pr̄ i prin. ff. de his q̄ in frau. nā nō vr̄ mandasse illicitū. s. ꝙ fraudētur creditores l. creditor. §. fi. ff. manda. Item nec hrdis, quia vr̄ facere ex debito nō sua voluntate. vt est tex. in l. j. C de li be. & eorū lib. & ita hāc gl. approbat Ias. quis Ange. teneat gl. l. ꝯtra.

[3] Et quot aliis modis ꝯsiliū sumatur Mādo. in Gl. Facul. § habita, i ver. consilio.

[4] Et hæc vera fm q̄ teat. non sufficit ꝯ cū ꝯsiliū. & verbū vindicta r expositū: vt in gl. a. ī. de libe. sint diuersa: & sic ē speciale hic, vt hęc manumissio fiat in loco maiorū: quia exigit plenā causę cognitionē. aliàs secus vt ibi no.

[5] Ista glo. relata ad textū est falsa: quia hīc manumissio nō cōpetit iure magistratus. nec est delegabilis: vt ff. e. l. 2. cū gl. 3. sed ꝓcedit in maiore manumittente fm Pe. Angel. & Ias. hic.

suum

suum patrem, vel ecôtra: vel frater fratrē suum, siue sororē? Rñ bene potest. ut quia instituit dominus filium serui sui hæredem, vel filium ancillæ, vel econtra: & sic de alijs, quo casu sic institutus fit liber, & dñs est omnium bonorū, quorū dñs fuerat testator: vt sup eo. § 1 & ff. de acqui poss. l. cum hæredes, in princi. Item potest esse, vt si habeat quis filium ex ancilla sua: nam est seruus, & filius: vt C. cômu de manu. l. si & eā. si seruus habeat filiū ex domina: nam filius est & liber, & dominus: cum ventrem sequatur quo ad statum: vt C. de rei ven di. l. partum. licet possint ipse, & dñs accusari: vt C. de mu. q̄ ser. ppr. l. j. & j. de nat. iusti § 1.

aut matrē, filium filiāve aut fratres, sororesve naturales, [a] aut pedagogum, [b] aut nutricē, aut educatorem, aut alumnū, [c] alumnamve, aut collactaneum [d] manumittat, aut seruum, procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonij habendi causa: dum tamen intra sex menses in vxorem ducatur, [e] nisi iusta causa [f] impediat. Et seruus, qui manumittitur procuratoris habendi gratia nô minor decem & septem [g] annis manumittatur.

Semel approbatum, siue iustum siue iniustum sit, non potest reprobari.

[a] Naturales. Et legitimos: vel naturales tantum. Ac.

Pædagogus.

[b] Pædagogum. Scilicet qui ab initio instituit pueros. & dicitur à pes, quod est puer. & agogos. qd est ductor: quasi ductor, siue gubernator puerorum.

[c] Alumnum. Palli te, quem, vel quam alumnus aluit vt differat à superiore educatore.

[d] Collactaneum. Q. simul mecum lactauit. quem fratrem Bononienses appellant.

[e] Ducatur. Prædito super hoc sacramento: ut ff. de manu vind. l. si collactaneus in fi.

[f] Iusta causa. vt infirmitas. quæ tribuit dilationem. vt ff. si quis cau. l. a § 3 & 4 & ff de re iudic. l quæsitū, uel alia quælibet iusta: vt ff ea qb. cau ma l. j in fi.

Procurator est duplex.

[g] Decem & septē annis. Sed quomodo minor 25. an potest esse procurator: vt C de procu l. exigēdi & ff de procu. l. minor? Rñ. hic ad negotia fuit, nō autem in iudicio eē pōt. sic aliàs est differētia inter hos procuratores: vt ff. man l. si procuratorem § j. Ac.

Et hæc est ueritas hodie decisa in c. qui gñaliter. de p̄cu. lib 6. fallit tñ in casu dictæ l. exigendi fin. do. hic Et sic nota q̄ ubi articulus dubius de iure ciuili, est clarus de iure ca no. sequimur ius cano. et in terris imperij: sm Dot. Angl. Rca.

¶ Semel autem CASVS Dñe iam video q̄ non licet minori 20. an seruū suū sine iusta causam anumittere. Sed ponamus q̄ aliquis minor 20 ann. volens manumittere seruum suum allegabat iustam cām coram iudice, puta q̄ seruus ille, quē voluit manumittere, fuit sibi socius in armis, uel in scholis, & iudex illā cām tāquam iustam approbauit: unde iste minor seruo imposuit libertate postea procedente tpe apparuit illam cām fuisse iniustam: nunquid occatione illius causæ nō iustæ, poterit libertas data reuocari? Ad hoc respon. Iustī. q̄ non Cā n à iudice semel approbata, siue iusta, siue iniusta fuerit nūquam postea retractabitur. & hoc usque ad illum §. cum ergo

[h] Causa. Scilicet manumissionis.

[i] Approbata Scilicet apud consilium.

[k] Siue falsa. Quasi dicat, si dixit filium, licet nō sit, uel patrem, uel similia: licet hæc ita non sit secundū quosdā quod reprobo cum id quod falsum sit, nihil sit, nec præster causam: ut ff de uerb. sign. l. Paulus. & C. si ex fal. instr. per totum. ff. de excep. l. qui agnētis. Vnde dic uera, id est, iusta, falsa. id est, iniusta: ve quia dixi eum socium meum fuisse in armis, uel in scholis, q̄ m̄ ducebā pro iusta causa, & talis fuit cā uel similis, approbata, licet non debuerit approbari.

& sic vera ponitur p iusta. sic ff de reg. l. l. si fideiussor § 1. & ff. de in integ resti. l. omnes. sic econtra iusta pro vera: vt s. tit 1 in prin.

[l] Non retractatur. Sic ff. de manu. vind l. iusta. quia nihil facilè immutādū est ex solennib. ut ff de i inte. rest. l diuus. Sed contra ff de excusa. tut. l. sed & reprobari. j. rñ. sed hoc fauore libertatis illud fauore sanitatis. Ac.

Semel aūt causa [h] approbata, [i] siue vera sit, siue falsa, [k] nō retractatur. [l]

Minori annis viginti non ante, licet proprijs seruis testamento libertatem dare, quam decimumoctauum annū attigerit.

Illud nota, Mediam uiam eligendam.

Cum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Aeliam Sētiā cōstitutus [m] eēt, eueniebat, vt qui quatuordecim annos expleuerat licet testamētum [n] facere & i eo sibi hæredē istituere legataq; reliquere possetā si adhuc minor esset

ADDITIO Ex hac gl. dicit Bal. q̄ potestas, qui duxit vicarium vsque ad annum: si ignarus reperiatur, potest remouere, & hoc fauore Reipu. quam debet administrare secundum Christopho. Cum ergo. Diuidit iste §. in quatuor partes: quia primo ponit vnum dictum. Secūdo ꝫ illud adducit plures rationes. Tertio pro eo adducit aliàs rōnes. Quarto ad concordiam reducit, mediā eligens viam: & rōnem annectit. Secunda ibi, Quod nō erat. Tertia ibi, Secundum Quarta ibi, Ideo nos.

CASVS. Dñe, Iam uideo quid statuit lex Ælia Sentia circa minores manumittere seruos suos nolētes. quid nobis vr de statuto l Aeliæ Sentiæ nunquid hodie obseruandum est? Ad hoc respondet Iustinianus dicens Amice, certè nobis uidetur prima facie ex statuto. l. Aeliæ Sentiæ quoddā ius intolerabile emergere, cū enim minoribus 20. ann. authoritate le. Aeliæ Sentiæ certus modus manumittendi sit statutus: ex hoc statuto contingebat, ut licet minor qui quatuordecim annos impleuerat, testm̄ posset condere, & in eo hæredē instituere sibi, & legata relinquere: h tñ adhuc minor 20. ann. fuerat libertatē uni seruo dare nō poterat, qđ non vr aliquatenus ferēdum. Cum n. huiusmodi minori omnium bonorū suorū libera dispositio in testō concedatur. satis vr absurdum, q̄ ei beneficium manumittendi denegetur. Quare enim non similiter, ut de cęteris rebus suis, ita & de seruis suis in ultima uoluntate, quemadmodū uoluerit disponere conceditur: ut ipsis libertatis bñficiū possit impertiri? Hoc non vr rationi consentaneum. Verūtamē cum libertas inæstimabilis res sit, & ideirco minori 20. ann eā præstare seruis suis antiquitas prohibuit, ideo his rationibus moti, quodammodo uiam mediā eligimus, & non aliter minori 20. an. ꝯcedim⁹ dare seruo testō libertatē, nisi compleuerit 17. ann. & parum 18. an attigerit. Cum enim antiquitas huiusmodi ætatis hominibus pro alijs in iure postulare concesserit, non uidemus rōnem, cur stabilitas iudicij sui in tm̄ eos titubare nō credat, ut saltē ij dicta ætate constituti, libertatē seruis suis in ultima uolūtate possint imponere. h. d. usque ad fi. Fran. de Are.

[m] Cōstitutus. Nā eū dicit sine causa non posse manumitti, ergo ecōtra cū eā ualet manumissio. sic ff de eden l. si quis ex arg § prætor. & §. prohibet. & ff. de pact. l. iuris gentiū. § prætor, & § dolo malo.

[n] Testamentum. Si est masculus. fœmina uero in duodecimo. ut ff. de testa. l. qua ætate & ff. de lib. leg. l. Aurelio, § Caius.

a Sed cum libertas Vsque huc allegando innuit, ꝙ eodem tempore possit manumittere, quo testari. nūc econtrà duas rationes considerat: & quia inæstimabilis est libertas: quia si vendat quis se, precium ad vendentem non transit, imo penes emptorem eundem dñm remaneat: vnde est inæstimabilis: vt hic, & ff de re iud. l. libertas. & ff. de tabu. exhi. l. 1. §. fi. & quia antiquitas aliter statuebat, cui est deseruiendū: vt C. de testa. l. testamenta. quare visis allegationibus soluit, mediam eligens viā. sic infra de re. diui. §. cum ex aliena, licet sit argum. contra ff de neg. ge. l. Nessēnius. in fin. & ff. de in rem verso l. si pro parte. § idem quærit.

ADDITIO. Dic, ꝙ vbi maior est præsumptio pro vna parte quā pro alia: & tūc non eligitur media via, vt l. Nessennius & quod ibi not. glo. contra Iasam Rustici, in fi. secus, qñ non esset maior præsumptio pro vna parte quàm pro alia. ita not. in l. sed & si lege § adeo ff de pet. hær. Ang. Are. & Ias.

b Mediam. Nota mediā viā sectādā. sic ff si pars hæe. pet. l. antiqui. & j. de rei. di. § cū ex alie.

viginti annis, libertatem seruo dare non posset. Quod non erat ferēdum. nam cui tutorum suorum bonorum in testamento dispō data erat, quare nō similiter ei, quemadmodum alias res, ita & de seruis suis in vltima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus: vt & libertatem eis posit præstare? Sed cum libertas a inæstimabilis res sit, ꝓpter hoc ante vicesimum ætatis annum antiquitas libertatem seruo dare prohibebat: ideo nos mediam b quodam modo viam eligentes, nō aliter minori xx. annis libertatem in testamento dare seruo suo concedimus, nisi decimūseptimū annū īpleuerit, c & decimū octauū attigerit. Cū n. antiquitas d hmōi ætati, & pro alijs postulare e cō cesserit: cur non etiam sui

c Impleuerit. Sed hodie ex quo testari possunt & libertates relinquere possunt: ut ia authen. vt spon. lar col. 9. § e. quod exaudi, si in ultima voluntate velit quis libertatem relinquere. quod patet ea bne ver bo relinquere: quod in d auth. saltem in summario Bar. positum est, quod ad morientes a tantum spectat: vt ff de tabu. exhib. l 1 § fin. Sed quid si inter viuos velit quis manumittere? Rñd. non potest: nisi habeat 20. annos, vel nisi causa cognita sit eum nec liber ille, nec Authen. loquantur, nisi in vltima voluntate. Vnde seruatur tenor eiusdem legis Æliæ Sentiæ cum non sit correctus. vt C. de appell. l. præcipimus. in fine.

ADDITIO. Et sic aliàs de contractu ad vltimas voluntates bonum sit argum l. seruum filij §. eum qui. ff. de leg. 1. imò secundum Ias. æquiparantur in terminis proprijs: vt infra titu proxi. & C eo. tit. not. Secundum communiter doctores quod lex noua corrigens in vno casu, non trahitur ad alium similem rationem habentem, vel æquiparatum.

d Antiquitas. Vt ff de postu. l. 1. §. initium.

e Postulare Id est desiderium amici sui, vel clientuli sui coram iudicibus exponere: z ut ff de postu. l. 1. § 1. non autem pro se poterit esse in iure: vt C. de adu. præst. l. clarum. & est ratio: y quia quando pro alio accedit, sibi imputet. qui tali committit causam suam, vt ff de mino. l. cum mandato. pro se vero non, quia semper restituitur. Accur.

ȝ Sed hoc reprobat Chso. hic, per l. 1 ff. quib' ad liber. procl. nō lic. & gl. sing. uers. malor. in §. pen. j. de' in. pers. ad istum tex rñdet ꝙ hic nō libertas, sed seruitus putatiua æstimatur cum emptor putet eū seruū vt nut. in de. gio.

a Si est ꝑsumptio maior ꝓ una parte quā pro alia, non eligitur. Ang & Iaco Ægid. Per.

a Hæc gl. e sing ad hoc ꝙ ista cētū ī vltima uolūtate nō extendit, ad dispositionem inter uiuos: sin Ang & Iaso Ægid Per.

x Sola tñ § eū lata ualet: sed rescindit p l integ. res. l. cum & maiores. ff. si ad uer. rē iu.

y Ista rō gl. nō est bona sin Ang. hic, iō dic alit ꝑ eum.

f Peruenire. Interrogatiuè legis, & respond. non est ratio, quare sit diuersum: est ergo idem ius statuendum, vt ff de verb. ob l. a Titio. in fi. nam vbi est eadē ratio, idem ius statuēdum est: vt ff ad l. Aqui. l. illud. & C. ad l. Fal. l. vlt. Ac.

iudicij stabilitas ita eos adiuuare credat, vt ad libertatem dandam seruis suis posint peruenire? f

TITVLVS VII.

DE LEGE FVSIA a Caninia tollenda.

Potest quis in testamento omnibus seruis libertatem dare cessantibus omnibus aliis impedimentis sicut inter viuos, non obstante statuto legis Fusiæ Caniniæ. Aret.

Ege Fusia † Caninia † certus modus h constitutus erat in seruis testō manumittendis: quam i quasi libertates impedientē, k & quodāmodo inuidā, l tollendā esse censuimus, cū satis fuerat inhumanū, viuos qdē licētiā habere

DE LEGE FVSIA. &c.

Viso a es quibus causis manumissio fieri possit, & qa interdū manumissio fieri prohibetur à lege Fusia Caninia: iō de eo nunc subdit. Porcus.

Ege Fusia. Diuiditur in tres partes. Primò facit mentionem legis Fusiæ Caniniæ. Secundò eā corrigit. Tertio aliam rationem assignat. Secunda ibi, quam quasi. Tertia ibi, Cū satis.

CASVS. Accessi ad Iustin. & ita quæsiui ab eo: Dñe. vos vultis tractare de lege Fusia Caninia. Dicatis mihi, quid statutum fuit in illa? Ad hoc respondet Iustinianus dicens, Amice, in lege Fusia Caninia certus fuit modus cōstitutus in seruis in vltima voluntate manumittēdis: vt licet quis inter viuos arbitrio suo posset seruos manumittere: tamē in testamēto vltra quā 2. vel 3. forte propter prohibitionē legis Fusiæ Caniniæ, non poterat libertatem præstare, quam quidem legem Fusiā Caniniam quasi inuidam, & libertatibus impedimentum afferentem, tollendam esse iudicauimus, & eam in perpetuum silere censuimus, & ad ipsam tollendam tali ratione moti eramus. Satis enim videbatur nobis absurdum, atque inhumanum viuos habere licentiam totam familiam suam arbitrio suo manumittere. nisi aliquatenus iusta causa impedimentum manumissioni præstaret, & huiusmodi licentiam ad mortem tendentibus auferre hoc dixit. Fran. de Aretio.

g Certus. Vt vltra duos, vel tres fortè non possent manumittere in vltima voluntate, vt j. eo. in fi.

h Modus Id est, numerus.

i Quam. Scilicet legem Fusiam Caniniam, fortè à quodam, qui Caninius nominabatur, inductam, vt in Publiciana dicitur. ut j. de actio. §. namq; si cui. in fi. nam canis seruabat naturam, qui stat in palea, qui nec sibi potest habere paleam, nec alij permittit accipere, sic nec sibi poterat tenere seruos, quia moriebatur, ut j. de don. §. 1. nec libertatem patiebatur eis dari, unde merito Caninia dicitur, ut sit conueniens nomen rei, ut j. de dona. §. est & aliud.

k Impedientem. Id est impedimentum afferentem.

l Inuidam. Not. contra inuidos. sic C. de cadu. tollend. in princip.

a Istā cōtinuationē sequitur Pe. hic.

a Fusia P. Pl. in inscript. l. 37. de cō. & demō.

† Vide annotati. nras hic, Ægi. Per.

† Huius legis Fusiæ Caniniæ nō facile apud ueterum quēquā mētionē reperies, præterꝗ apud Flauium Vopiscū, qui ī uita Taciti, Seruos, inquit, oēs urbanos manumisse utriusq; sexus intra centū, ꝗ, Ne Caniniā trāsire uideretur.

Addit

intellige istam glo. esse verā actiuè nō passiuè, sm Por. onde Ora. Inuidiam placare parat vir tute relicta: vt l. nec quicquam. § da officio procons. & leg.

a Familiam id est, omnes seruos qui familia dicuntur: vt ff. de ver. sig. l. pronūciatio § i.

b Causa. Vt fraus vel ætas manumittētis. vt j. ti. i. in princi. & § eadem.

c Morientibus. Sed quomodo potest aliquid eis adimi, cum nihil habeant: nam mors omnia abstulit, vt in Authen. de nup. § deinceps. col. 4. Respon. dic morientibus, id est, ad mortem tendētibus. quia laborabant i extremis, vel quasi, vel etiā etiam sani, sed timore mortis hoc faciebant: vt ff de dona. cau. mor. l. 3. 4 5 & 6.

d Adimere. Nota hic argum. quod ea, quæ nō sunt inter viuos, trahūtur ad voluntates vltimas. & sic econtra. ff. de pactis. l. pactum. & C. de leg. l. fin. ff. de pignor. actio. l. non est mirum.

Facit ad statutum, quo cauetur, si quis portauerit frumētū extra territoriū & reperiatur in via portās, q nō debet puniri, q a portauit: sicut qui moritur nō dū mortu' est sm Por. Ægi. Per.

totam suam familiā a libertate donare, nisi alia cā b impediat libertatē, morientibus c autem huiusmodi licentiam adimere. d

TITVLVS VIII.

DE HIS QVI SVI vel alieni iuris sunt.

Hic ponitur secunda diuisio personarum cum subdiuisione alterius membri. Et cognita vno de contrarijs, cognoscitur & reliquum: cum contrariorum sit eadem disciplina. Are.

Equitur de iure psonarū alia diuisio e Nā qdā psonę sui iuris sunt, f quædā alieno g iuri subiectæ. Rursus earū, q alieno iuri subiectæ sunt, aliæ sunt in ptāte h parentum, alię i potestate dñorū. Videamus itaq; de his q alieno iuri subiectæ sunt. Nā si cognouerimus q istæ psonę sunt: simul intelligemus. i q sui iuris sunt. Ac pri' inspiciam' d his q in ptāte dñorū sunt.

Et si olim domino seruum occidere impunè liceret, hodie tamen in eum non (nisi ex legitima causa) sæuire licebit: quinino vsque adea dominorum asperitas coercetur: vt si intolerabilis sit, seruos iusto pretio venundare cogantur: cum Reipublicæ intersit, ne quis re sua abutatur.

In potestate itaque dominorum sunt serui. Quæ quidem potestas iuris gē

de iuregentium cum non sit seruitus iure naturali cognita: vt j. de lib. § i.

f Sui iuris sunt. Hic restringitur primū mēbrū primæ diuisionis positę. j. de iu. glo. vt nō cōprehendat quosdā liberos hoīes. s. filiosfam.

g Item statim cū dicit alieno iuri, &c. ampliat secundum membrum dictæ diuisionis: vt comprehendat ēt quosdam liberos. s. filiosfa. Cū ergo fiat additio, & detractio dictæ diuisioni iam est de iure ciuili hæc diuisio vt ff. de iusti. & iu. l. ius ciuile. At superior de iure personarum, fuit secūdō ius naturale, & gentium, vt ibi diximus, & ideo imutabile, vt j. de iure na. gen. & ciui. § pen. Ac.

Istā gl. j hoc reprobat, quia innuit eos eē seruos qd est falsum sm Angel. & Por. hic.

h Quædam alieno. Quædam neutro. a iure tenētur: vt filij, quorum patres sunt capti ab hostibus: vt infra quibus. modis ius pat. pot. sol. § si ab hostibus. Nam & aliæ quædā sunt in pendenti: ut ff. de vsufru. l. sed & si quis interdum. § i. & in Auth. de nō eligen. § hoc autem. colla. 8 & hoc secundum quosdam. Nos contra, a nā sui iuris sunt cum enim pater sit seruus hostiū & in eorū ptāte: vt ff. de iure perso. § serui. ergo alium habere nō potest in ptāte: vt ff de acq. rer. domi. l. homo liber § quicquid. ff de acqui pol. l. cum hæredes. circa med & ff ad leg. Iul. de adul. l. si eueniet. & præterea eorum ratio vel sententia est absurda, qui dicunt, q hæc diuisio recipiat medium: vt C. de seu. pas. l. fi. circa prine.

Et malè Ia. & Por. Aegi. Per.

Dic q i̇ respectu futuro statu sunt in pēdenti, sed inspecto præsenti sūt sui iuris Porci. Aegi Per.

ADDITIO Et d hoc dic vt p Ang. i d § si ab hostib.

h Potestate. 6 Hoc verbum quinque modis accipitur: vt ff de verb. sign. l. potestas.

6 Potestas quot modis accipiat. Mād. i Gl Fac. i ves. ptāte. § Et ipsa.

i Simul intelligemus. Nam vt dicit Aristoteles. Contrariorum eadem est disciplina: vt hic, & j. de tute. p tū. & ff eo. l. j. 7 Et est hic arg q per notitiā vnius immediatorum peruenitur ad alterius notitiam & faciunt ad hunc § ff de proc l. Pomponius. § sed & si verū nam cum & ff. e. l. 2 & ff de præ. stip. l. 2. § stipulationum istarum j. de tute circa prin.

7 Qd ē verū in directo cōtrijs & quo ad cognitionē, vt hic, secus quo ad effectū vel iuris dispōnē: vt cōtra est rō. l. inter stipu! Stē § sacrā ff. de ver. ob. & l. j. ff. sol. matr. & l. pen. C. de iob.

¶ In potestate. Diuiditur i tres partes. Primo ponit, qui sunt in potestate dñorum. Secundo vnde ista potestates descendit. Tertio, duos eius effectus. Secūda ibi, Quæ quidem Tertia ibi. Nam apud Ang. Are.

CASVS. Domine iam video, q vos prius intenditis tractare de Dominica potestate: dicatis ergo mihi si placet, qui sunt in potestate dñorum: & vnde descendit potestas, quā dñi habent in seruos? Ad hoc respon. Iustinianus dicens, certè in potestate dominorum sunt serui, & hæc potestas, quam habēt domini in seruos, de iuregentium est quæ tali liquet ratione. Nam apud omnes gētes perpendere possumus pers que dominia in seruos uitæ necisque potestatē fuisse, & quodcunque per seruum acquiritur id domino acquiri censetur. Cum igitus ius gētium sit quod peræque apud omnes gentes custoditur, manifestum est

DE HIS QVI SVI VEL ALIENI IV. &c.

Posita prima diuisione personarum, a restat videre de secunda. Textus seipsum satis continuat.

Equit. Totus iste tl. diuidit io quinque partes. Primo ponit duo genera personarum Secundò, qui sunt in ptātē dñorū & quo iure sunt introductū eorū dñiū. Tertiò ponit nouum statutū, restringens ptāte circa mortem: & puniens cōtraciēt ea. Quarto, aliā restrictionē ptātis ēt circa sæuitiā de occidēdo. Quintò ponit uerba nouæ cōstitutionis. Secūda ibi in ptāte. Tertia ibi, Sed hoc tpe. Quarta ibi, Sed & maius. Quinta ibi, Cuius Et diuiditur hoc principium. Primo ponit unam diuisionem personarum bimembrem. Secūdo secundū subdiuidit mēbrum. Tertio dicit se uelle tractare de secundo membro sub diuisionis. Secundo ibi, Rurs' Tertia ibi, Videamus. Quarta ibi, Ac prius. Are.

CASVS. Dicit Iustin. continuando subsequētia præcedentibus. Visu prima diuisione de iure personarum quædam alia diuisio subsequit talis: Quædā n. psonæ sui iuris sunt, qdā alieno iuri subiectæ sunt, illarū q alieno iuri subiactę sunt qdā in ptāte parentū sunt, qdā in ptāte dñorū. Sed dñe de quib vultis prius tractare: vtrū de his q sui iuris sunt, an de his, q alieno iuri subiectæ sunt? Ad hoc resp Iusti q primo dicturus est de his, q alieno iuri subiectæ sunt. Nā si cognouerimus, quę sunt illę personæ q alieno iuri subiectæ sunt certè simul intelligemus q sui iuris sunt. Vñ uideam' prio de his psonis q ptāti dñorū subiectæ sunt & h d usq; ad illū § in ptāte itaq;

e Alia Diuisio. Quę est de iure ciuili, etiā cū in ea ius gētiō distinguat. ut ff de iusti. & iu. l. ius ciuile superior autē quam habuimus j. de iu. perso. j. sm est

Arguit pōt p cōtrarijs ad vltim. volūtates a Hoc verū in cōtr' & vltima voluntas cōuenit in rōnis idēritate. Fa. Ang. Aegi. Per.

a Idem, imo est de iur gētium, sm Pers. hic.

4 Quod ē verū quo ad priam ptātē, sec' quoando minicā i j. eo. § in ptāte, qd cōtigue: vt in § serui. j. da iure psonarum.

est istam potestatem iure gẽtium originẽ sumpsisse, & hæc dicuntur vsque ad illum §. sed hoc tpe. Frãc.
a Iuris gentium. Id est, de iure gentium introducta, vt supra. de ius. perso § seruitus.
b Animaduertere. Id est, in animo vertere, & cogitare, vt dicit Cato.

tium a est. Nam apud oẽs peræque gentes animaduerte b possumus, dñis in seruos vitę, necisque potestatẽ esse: c & qđcunq; per seruũ adquiritur d in dño e adquiri. f Sed hoc tempore nullis hominibus qui sub imperio nostro sunt, licet g sine causa legibus h cognita i in seruos suos supra modum sæuire.

c Esse. Impropriè ponitur pro fuisse, vt statim colligit, & ff. eod. l. 1. & erat eadẽ patris in filiũ: vt colligitur secundum vnam literam ff. de lib. & posth. l. in suis, & j de noxa. act. §. fi. in prin. & in gl. 1. C. de patria potesta l. fi.
d Adquiritur. Scilicet iustè sm quosdam. ut ff de acquir. pos. l. quod seruus. in fi. Sed certè hoc esse non pōt: nam si acquiritur, ergo domino: quia sibi non: ut j. per quas perso. no. acquir. § item uobis. & ff de acq. hæred. l. placet. quare dic, q̃ semper dominu quæritur, etiam si quid per dolum, uel metum seruus acquirat ut ff. pro empto. l 2. §. Celsus. & §. Pomponius. & §. si seruus a Sed hoc solo inspecto, an quæratur, puta si seruus stipulerit operas a libero: ut ff de stipu. seruo. l. antepen vel si aliud factum sit in stipulatione. vt ff de stip seruo §. sed cum factum, nisi in casibus. quod dic, ut j. de stip. ser. §. sed cum. Nec obstat d. l. quod seruus. quia non quærit dominu, vt sibi remanear: nam tenetur reddere. Sed nunquid libertas data a dño, uel à lege (quod fit interdum: ut C. de seruis qui pro præmio liber. acc. per totũ. & in auth de mons § 2. col. 1.) dño quæritur? Responde non. nam licet quæratur seruo, libero tamen non potest dari libertas: ut j de act. §. sic itaque. & ff. de fideic. lib. l generaliter §. si homini. tamen eo ipso momẽto sic fit liber, ut dñm non habeat. a Et si hæc oppositio est de puncto, sic & aliàs: ut hic uadit Romam. & hic facit murum, non est tamen verum eum iuisse, uel opus fecisse: licet sit in ultimo momento perueniendi. Similis quæstio fit ff. quod met. cau. l. extat.
e Domino. Vel quasi domino: ut fructuariu, & bon. fid poss. quibus quæritur ex duobus causis: vt j. per quas perso. nob. acq § de his
f Adquiri. Nota hic duos effectus dominicę potestatis: & est tertius: ut non torqueatur in dñm, nisi in casibus: ut C. de quæst. l. 1 & l. seruos. Accur.
¶ Sed hoc tempore. CASVS. In hoc §. vsq; ad finẽ talis est. Domine, iam video quę sit potestas dominorum in seruos secundum iura antiqua: nunqd licebit dñis adhuc eandem potestatẽ in seruos exercere? Respond Iustin. q̃ non Nam hoc tempore nullis hominibus, qui sub nostro Imperio sunt, licet sine causa legibus approbata in seruos suos supra modum sęuire. Ex constitutione enim Diui Pij Ant. cauetur: qui proprium seruum occiderit sine legitima causa, q̃ non minus puniatur, quàm qui alienum seruũ interfecisset. Et non solummodo illos, qui seruos occidunt, puniri iubemus: sed etiam hi, qui maiorẽ asperitatẽ quã æquũ sit, in seruos exercẽt, eiusdem principis constitutione coercentur. Nam idem princeps consultus à quibusdam præsidibus prouinciarũ qd iuris esset de his seruis, qui propter sæuitiam dominorum ad ædes sacras, & ad statua principum confugiunt: in rescripto suo præcepit, vt si sæuitia dñorum circa ipsos seruos intolerabilis uideatur, cogantur ipsi domini seruos bonis conditionib. uendere:

a Et hoc cōiter sm doc. in dominio, vt & possessione ex repeculiari, acquisita, vbi est multũ iuris: & ido non opus est aio, cũ acquirat & ignorãti. l. cũ pater. § sur. du. ff. de leg. 2. sm Ial. secus ĩ ea q̃ hẽt multum facti. ut ĩ prin. glo. & ista oia pñt dici de filio respectu patris, uel fratris, quo ad illicitè acquisita, vt hic p Ang.
a Intellige istud verũ ĩ ijs, quæ nunquã pñtęri domino, sed bñ ipsi seruo aliàs fec etiã mo-

& precium de seruis venditis habitum dominis def. Sed domine, quid videtur vobis de hoc statuto diui Pij Anto. Et certè dicit Iustl. nobis videtur ipsum recte statuisse. Expedit. n. Reipubl. ne quis re sua male vtatur. Et verba scripta ipsius principis ad Aelium Marc. proconsulem missa, sunt hæc: Dominorum quidẽ potestatẽ i seruos suos illibatã esse, id est, non diminutam a quo quam, nec cuiquam hominũ ius suum in aliquo detrahi æquum est, verumtamen in casu isto ipsorum dñorũ interest, ne auxiliũ contra eorum sæuitiam, uel intolerabilem iniuriam ipsis seruis iustè deprecantibus denegetur. Nã si permitteretur eis sæuitiam suam in seruos suos exercere: aut fortè seruos suos occiderent: aut eos fugitiuos efficerent: & sic ipsis seruis, & eorum pretio carerent. Et ideo o tu Ael. Mar. de querelis seruorum, qui ex familia Iulij Sab. pp eius sæuitiam ad statuas principum confugerũt, diligẽter cognosce: & si tu cognoueris eosdem durius habitus, quam æquum sit, & intolerabili iniuria affectos, uenundari iube: ita quod deinceps in potestatem Iulij Sabini non reuertantur, & si idem Iulius Sabinus huic nostræ constitutioni fraudem fecerit, sciat nos hoc delictum aduersus se seuerius executuros. hoc dicit. Franc. de Are.

mẽto: ut dic. l. Placet. in gl. alleg. sm Ias.

Nam ex constitutione k diui Antonini, qui sine causa seruum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quàm si alienũ seruum l occiderit.

Nimia dominorum asperitas in seruos coercetur. Et ex causa cogitur quis rem suam uendere: & iusta deprecantibus non est denegandus assensus. Item officialis fraudans legem punitur Arc.

g Licet. Id est, licitum est.
h Legibus. Quia si seruus sciat insidias dño parari, & ipsi auxilium non tulerit, supplicium debet perferre, quod mortem interpretamur. Sed & si accusauerit cũ criminaliter (excep crimi. lęsæ maiest.) aut si dñm viderit periclitantem, & non adiuuerit, uel se immiscuerit uxori suę, vel alijs modis.
i Cognita. Vt quia cum uxore sua inuenerit: vel in simili delicto, quo casu etiam occidere licet: ut ff. de uerb. obl. l. qui seruum, & ff. de lega. 1. l. quid ergo. la j. §. si heres & ff. ad legem Iuliam de adult. l. marito. § 1. si autem aliàs deliquerit, uel domino non obedierit: legitimè eum corrigere potest, non tamen ultra modum boni uiri arbitrio comprahensum: ut C. de emenda serui. l. 1 Sed nunquid sine causa uerberare potest? Respon. sic modicè, secundum Io. p ut C. de emenda. ser. l. 1 Pla dicit q̃ non, aliter si nimia corripiat sine culpa, tenetur vel vẽdere, vel dare: vt hic sequitur, & ff eod. tit. l 1.
ADDITIO Hæc gl. communiter approbat, & dicũt Doct. idem in marito erga uxorem, & in magistro erga scholarem, in patre erga filiũ. in Abbate erga monachum: quia potestas tributa magistro erga scholarem, intelligitur tributa marito in vxorẽ l. sed & si quæcunq; § si ad leg Aqui. Christopho.
k Constitutione. Cuius verba sunt. j eo. § fi.
l Alienum seruum suũ. Sed certè qui alienũ seruũ occidit, lege Aquilia tenetur: vt ff ad leg. Aquiliam l. secũda. in princip & infra ad legem Aqui. in prin. quę actio hic locum habere non potest, cum non domino, imò contra dominum daretur: quod esse non debet: ut ff ad legem Aquil. l. item Mela. § legis Sed dic, quòd hoc, quod hic dicitur, est verum quantum ad criminalem pęnam legis Corn. de sica ut j de publi iud §. item lex. quæ pęna tam in seruis, quàm in liberis locũ habet. ut ff. ad leg. Cor de sica l. 1 § 2. a Interdum etiã ciuiliter tenetur, si alterius interest, vt etc.

p Ista opinio Io. approbatur hic p Pet. de Bel. pt. & Ang.
a Nisi probaret eũ nō ex vulneribus mortuũ, vt q̃ post triduum surrexit & cũ baculo incessit: ut no. gl. in l. 1. C. de emẽ. seruo. sm Ial. hic,

vt creditoris vt ff. de pig. l. seruū si quē quis, vel fructuarij: vt ad legem Aquil. l. sed & proprietatis. & ff. de dolo. l. & eleganter §. si seruum vsuratium.

¶ Sed & Diuiditur iste §. in quinque partes. Primo ponit dictum in gñe. Secundo illud exemplificat, & rōnem reddit, Tertio ponit verba rescripti, de quo fit mē tio in principio §. Quarto concludit. Quinto minatur officiali nō obseruāti legē istā, Secunda ibi, Nā Antoninus consultus. Tertia ibi, Cuius rescripti. Quarta ibi, Ideoque. Quinta ibi, Qui Sabinus.

a Maior. Id est magna, vel maior quā æquum sit.

b Consultus. Id est, interrogatus sic ff. de pac. l. item quia. §. fi. vnde illud, Consulo te quærens. tibi consulo cōsilium dans. Accur.

c Aedem sacrā. Ad quæ loca olim, & hodie confugiunt circa quæ distingue, vt diximus in Auth. de man. prin. §. neq; autem. in gl. cogentur. colla 3.

ADDITIO Et iuuatur fm Ioan. Fab. & Ange. qñ sine armis, nullo præcedente delicto, sed propter dñi sæuitiam, uel etiam sui criminis grauiorem punitionem confugiunt: vt hic, aliàs nō: vt l. si seruos. & l. fi. § adijcientes, versic. & hoc quidem. C. de his, qui ad eccl. confug. & c. inter alia. extra de immu. eccl. Sed de iure canonico non iuuatur delinquens in ecclesia c. fin. extra eod. titu. aliàs sic, nisi esset publicus latro: vt dicto c. inter & idem pec omnia intelligas de cœmiterio: vt 17. q. 4. c. si quis contumax. Ang.

Cogantur. Nota hic, quòd aliquis cogitur vendere rem suam.

Bonis condōnibus. s. vt pretium habeat: & ad dñm primum non reuertatur, vt ĩ § proxi. versic. sed hoc. & ne simili pœna anteriorum afficiantur, vel ne exponantur, vel prostituantur, uel exportentur, uel venda tur quomodo: vt ĩ. proxi. §. & §. fi. Accur.

Rectè. Scilicet præcepit.

Malè Quia interest principis locupletes sub se habere subiectos: vt in Auth. vt iud. sine quoquo suffr. §. cōsideranimus col. ij. quod non contingeret, si cuilibet seruos suos liceret occidere. Et nota, q illud idē quod interest priuati principaliter, & Reip. interest secundario: vt supra dixi de iusti. & iur. § fi. Ang. cōtra ff. sol. ma. l. etiam. §. licet. & l. si constante §. si maritus Accu.

Vtatur. Nota, q qñq; distrahitur res inuito dño, propter odium dñorum: vt hic. qñque fauore religionis: vt ff. de relig. l. si quis sepulchrum. quandoque fauore libertatis, vt ĩ. de do. in fi. qñque fauore vltimę voluntatis: vt ff. de leg. j. l. si fideiussor. §. meminisse. & hoc est ꝯ regulam, vt C. de ꝯa. emp. l. inuitu. Acc.

i Martianum. Proconsulem Atticę: aliàs Eutica, seu Vtica vrbis: vt ff. eo. l. ij. in princ.

k Dominorum. Hinc inde allegat. & primo duas pro dominis rationes vel dicta ponit.

l Illibatam. Id est, non diminutam.

Sed & maior [a] asperitas dominorum eiusdē principis constitutione coercet. Nā Antoninus cōsultus [b] quibusdā præsidibus prouinciarū de his seruis, q ad ædē sacrā [c] vel ad statuas principū cōfugiūt, præcepit, vt si intolerabilis videatur sæuitia dominorum, cogantur [d] seruos suos bonis conditionib. [e] vendere: vt pretium dñis daretur: & rectè. [f] expedit. n. Reipublicæ, ne sua re quis malè [g] vtatur. [h] Cuius rescripti ad Aeliū Martianū [i] missi verba sunt hæc: Dominorū [k] quidē potestatē i seruos suos illibatā [l] esse oportet: nec cuiquā hominū ius suū detrahi: sed dñorum interest, [m] ne auxilium sæuitiam, vel famē, vel intolerabilē iniuriam [n] denegetur [o] his, qui iustè deprecantur. Ideoq; cognosce de querelis eorū, qui ex familia Iulij Sabini ad sacram [*] statuam confugerunt: & si vel durius habitos, quā æquum est, vel infami [p] iniuria adfectos esse cognoueris: venire iube, ita in ptātem dñi non reuertantur. Quod [*] si meæ cōstitōni fraudem [q] fecerit: sciat me [*] admissum seuerius exequuturum.

m Interest. Id est expedit, vt seruos nō pdāt. & dic, denegetur, s. à nobis. vel dic, interest. i. ad eos pertinet. ne denegetur, s. à dñis: eū forte vxor, aut filii, vel alij dñi familiares inferāt hoc sed prima verior.

o Iniuriā. Quā patiunt iure naturali īspecto, nō iure ciuili: vt ĩ. de iniu. §. ser.

o Denegetur. Sic ff. de offic. præfec. vrb. l. j. § quod autem.

p Infamis. Id est, infamata, seu magna iniuria.

q Fraudem. Vel euidentē, quia non obedit, vel callidam, dicens non esse illum seruum, qui fugit.

TITVLVS IX.

DE PATRIA potestate.

In potestate [s] † nostra sunt liberi nostri quos ex iusti [s] nuptijs procreauimus. nuptiæ [t] autē. siue mrīmoniū, est viri & mu

DE PATRIA potestate.

Quia suprà dixit de his, qui sunt in potestate dominorum: iā subiungit de his, qui sunt in potestate parentum. vt promiserat supra tit. 1. § i. Aret.

In potestate. Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit dictum in genere, qui sunt liberi in nostra potestate. Secundo, definitionem nuptiarum, vel matrimonii. Tertio, qui habent filios in potestate Quarto, ex prædictis infert specificando quod primo dixerat. Secunda ibi, Nuptiæ. Tertia ibi. Ius autem. Quarta ibi, Qui igitur CASVS. Accessi ad Iustinianum, & quæsiui ab eo, Dñe vos vultis tractare de patria potestate, dicatis ergo mihi, qui sunt in patria potestate. Ad hoc respondet Iustinianus dicens: In potestate nostra sunt liberi, quos ex iustis nuptijs procreauimus. Sed quid domine? iam video qui sunt in patria potc. dicatis mihi, quid est matrimonium, seu nuptiæ Ad hoc resp. Iustinia. quòd nuptię, siue matrimonium est viri, & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ retinens consuetudinem, & hoc vsque ad illum §. ius autem. Fran. Accur.

s In potestate. Hoc verbum multis modis sumitur: vt s. proxi. tit. dixìmus. §. j.

s Ex iustis. Quæ sint iustæ, dicitur ĩ tit. prox.

t Nuptiæ. Et dicuntur ab obnubendo. i. velando, qa velatæ incedere debent, vt ait Isido. Sed matrimonium dicitur ideo, quia mulier nubit, vt mater fiat. [t] & hęc duo nomina (licet diuersis rationibus) idem significant. Item cōiugium & connubium, & consortium vt ff. de rit. nup. l. in eo inse §. hoc caput, licet hoc vltimum quandoque inter seruos accipiatur: vt C. de ser. fug. l. fi. inter quos propriè dicitur contubernium vt C. de incest. nup. l. cum ancillis.

Coniun.

† Hic mos fugiendi ad statuā manauit à seruo Vectij Pollionis Eqtis Ro. qui fugit ad pedes August. Cęsaris, apud ipsū Vectium Cęnitansis. Vide Senecam. Porro ne qs in alterius inuidiā ad statuas imaginesve confugiat, censuit Senatus, ut est relatum à Calistrato in l. capitaliū §. ad statuas ff. de pœnis.

Solue. fm doct. hic. Et dic nō teneri de culpa, vt ibi: sed de sæuitia, & dolo, vt hic, quæ ex facti qualitate pęsumunt: vt l. t. ff. de do. excep.

* Ad sacram, non est in quibusdam exemp.

* Aliàs Sabinus.

* Alibi, sciat me hoc admissū aduersus se seuerius exequuturum.

† Cōcor. cum hoc tex. c. vlt. extra. de cōuer. infid. in me, ibi eū autem. Vide Alcia. lib. dispu. a. c. 22.

† Et ideo ab ea potius, quā à patre denominatur. quia maiora sustinet onera. Et in ante partum onerosa; in partu dolorosa: & post partum laboriosa. vt extra, de cōuer. in fi. de ca. ex literis.

lieris coniunctio, [a] indiuiduam [b] vitæ consuetudinem continens.

Patria potestas iure Romano instituta fuit, solisque Romanis propria, ac peculiaris est.

Ius autẽ [c] potestatis, qđ in liberos habem' ꝓpriũ est ciuiũ Romanorum. [d] Nulli n. alij sũt homines, qui talẽ in liberos habeãt potestate qualem nos habemus.

Filij ex legitimis nuptijs progeniti, omnesque per filiorum stirpem descendentes, in patria sunt potestate. ex filia vero nati, nequaquam.

Qui igitũ ex te, & vxore [e] tua nascitũ, in tua [f] ptã te est. Itẽ, q ex filio tuo, & vxore eius nascitur, i. nepos tuus, & neptis: æq; in tua sunt ptãte, & ꝓnepos, & ꝓneptis, & deinceps cę teri. Qui autẽ ex filia tua nascuntur, in ptãte tua nõ sunt, [g] sed in patris eorũ.

TITVLVS X.

DE NVPTIIS. †

Masculi decimumquintum annum attingentes, & fæminæ decimumtertium iustas coeunt nuptias: quas in potestate constituti, non nisi patre assentiente, contrahere possunt, modo talis sit pater, qui consensũ præstare valeat.

IVSTAS autẽ nuptias in-

[a] Coniunctio. Animorum, non corporũ tñ. [1] vt ff. de reg. iur. l. nuptias & illa coniunctio animorũ significat vnionẽ, quæ consistit inter Deũ, & iustã animã Vnde Apostolus Qui adhæret Deo, vnus spiritus est cũ eo. Reliquũ. s. coniunctio corporũ, designat conformitatem, quæ cõsistit in carne inter Christum, & sanctã ecclesiã i. humanum genus. Vnde euange lista, Verbum caro factum est: & habitauit in nobis.

ADDITIO. Vide ca. debitum, extra de biga.

[b] Indiuiduam. Quo ad affectionẽ: sic s. de iusti. & iu. i prin. Actu enim plerũq; fit separatio, tam iure veteri, quam nouo eimittente: vt C. de repud. l. cõsensu, in prin. & in authen. de nup §. si ergo, colla 4 & in authen. vt lic. mat. & auię §. qa verò, colla. 7. [2] Sed nũquid hãc affectionẽ habet aliquis ad cõcubinã quãdoq; ? Certè sic. & iõ adijciat huic definitioni, diuini. & humani iuris cõicatio: vt ff de ri. nup. l. 1. Diuini: quia eiusdem sectæ debent esse: vt non sit vnus Christianus, & alter Iudæus: vt C. de Iudæ. l. ne quis Humani: quia forum viri sequitur vxor: vt ff. ad muni. l. fi. §. ij. sed secus est in concubina, vel qualibet minus legitima vxore: vt ff. ad mun. l. de iure. §. fi. licet cõcubinatus iure pmittẽte fit ff de ꝯcu. l. in ꝯcubin. in fi. ¶ Neque valet oppositio de matre ad filium: quia ibi non est talis cõsuetudo. qualis ad vxorẽ: vt j. tit. 1. §. ergo. & in auth. quomod. opor. epis. §. 1. col. j. & §. volumus autem, ibi, Sed aut solæ &c.

¶ Ius autem. CASVS. Dñe dicatis mihi si placet, quorũ propriũ est ius pat. pot. Ad hoc tñ. Ius patr. pot. qđ in liberos habemus propriũ est ciuiũ Romanorũ liberorũ omniũ de Romano Imperio. Nulli. n. homines, sunt, qui talẽ potestatẽ habeant in liberos, qualem nos habemus. Sed dñe, dicatis mihi, qui sunt in pat. pot. Ad hoc tñ Iusti. Amice, dicimus, ꝙ illi sũt in pat, pot. nostra, quos de iustis nuptijs procreauim' Ex hoc igitur manifestè liquet, ꝙ illi: qui ex te, & legitima vxore tua nascuntur, in tua potestate sunt, vt proprij tui filij, & q ex filio tuo, & vxore eius nascuntur, vt nepotes: & idẽ est in pronepote, & cęteris deinceps per masculinã lineã descendentibus. Sed quãq̃ diacrim nepotes natos ex filio in tua esse ptãte: secus tñ in nepotib. natis ex filia. Nã qui ex filia tua nascũtur in potestate tua non sunt, sed in potestate patris eorum & hæc dicuntur vsque ad fi. ti. Fr de Are.

[c] Ius aũt. Quod consistit in septẽ. Primo quia necessitate famis pater filium vẽdere potest, vel obligare: vt C. de pat. qui fil. distr. l 2. Secũdo quia ab eo in ius vocari non potest: vt C. de in ius voc. l. fi. Tertiu: qa nec cũ eo agẽdo, iudiciũ habere possumus: vt ff. de iud. l. lis Quarto: quia per eum acquirimus: vt j. per quas perso. no. acqui. § 1. Quinto, quia in iudicio ꝯ eliũ sine licentia nostra esse non potest: vt C. de bo. quæ li. l. finali. § 1. [g] Sexto, quia eo inuito sua bona aduẽtitia administramus. vt j. per quas perso. no. ac. §. j. Quidam tamẽ dixerũt, ꝙ alimenta ad inuicẽ hoc iure ꝓstantur quod falsum est: cũ in emancipatis ẽt hoc sic vt ff de lib agno. l. si quis a liberis. in prin. Itẽ ciuilis obligatio inter nos esse nõ potest. vt j. de inutil stip. § item inutilis. [4] Est & octauus. vt possim petere filium in meam potestatem. Circa quod distingue: quia aut à nullo detinetur, aut ab aliquo. si ab aliquo: volens, an inuitus. Primo casu petam eum per officiũ iudicis, ff. de li. exhi. l. 3. §. hoc autem & præiudiciali actione in rem agam: vt infra de ac. §. præiudiciales, non interdicto nisi in casu, vt si volo eum adire hæreditatem, in qua factus est hæres: vt ff. de acqui. hæredi. l. si quis mihi. §. iussum & de libe. exhib. l. si eum. In secundo eadem auxilia locum habent, & plura s. rei vendicatio de iure Roma. vt ff. de rei ven. l 1. In tertio locum habet interdictum de lib. ho. exhi. Item actio in rẽ de iure Quiritum: vt ff. de rei ven. l. j. §. j & de lib. exhib. l. j j. res. Ac.

[d] Romanorũ. Idest omnium qui sunt de Rom. Impe. aliæ vero gentes quædam, vt seruos tenẽt filios: vt Sclaui, aliæ vt prorsus absolutos, vt Frãcigenæ, ideo cautè dicit j. talem qualem.

ADDITIO Dum dicit, ꝙ filij Franciginarum non sunt in potestate parentum: adde ꝙ hanc gl. in hoc reputat vnicã, & singu Bal. in c. 1. §. si duo fratres. aliàs ille § est c. 2. in tit. de fratri. de nouo benefic. inuesti. Hãc ẽt gl. Bal. cõmendat in c. j. an maritus suc. vxo. in benefic. & vide totum in l. pe. in fi. char. qui test. fac. poss. & in d. c j. an mari. succ. vxo. in benefi. dicit Bal. ꝙ ista gl est singu. Et eam ẽt dicit sing. Ia. ad hoc qđ Rex Franciæ non est sub Imperio Romano. Ias.

[e] Et vxore. Aliud si ex concubina: vt ins. ti. j § fi. vel incesto coitu natus: vt in auth. quib. mod. natu. effic. leg. col. 6 §. fi.

[f] In tua. Si tamen tu sis tui iuris, non aliàs: vt ff. ad l. Iul. de adul. l. sic eueniet.

[g] Non sunt Quia qui nascuntur patris familiam sequuntur: vt j de legi. agna. tu. §. s.

ADDITIO Et in hoc sequitur conditionem patris vt ff de sta hom. l. cum legitimæ.

DE NVPTIIS.

Supra [5] ti. px. in prin. dictũ est, ꝙ in ptãte nostra sũt liberi, quos ex iustis nuptijs procreauerim' iõ hic subiũgitur inter quos dictæ iustæ nuptiæ cõtrahuntur.

IVstas autem. Iste ti. diuiditur in 8. partes. in prima ponit, qui possunt contrahere matrimoniũ & qualiter subijciẽdo qõnẽ de filio & filia furiosi. Secũda ibi Ergo nõ oẽs. vbi ponit generaliter, & specialiter quasdam esse personas, inter quas non potest esse matrimoniũ s. inter ascendentes, & descendentes. Tertia ibi, inter

ea.

[1] Ista glo. idest male dicere per l qui fuerit ff. de condi. & demõ. & gl. nuptias, ff de re. ius. & 27. q. 2. in prin. Angel.

[2] Sed de iure canonico nullo mõ est pmissus: qa quãlibet fornicatio simplex est peccatũ mortale. vt c ad nostram. de hæreti. in cle. & 32. q. 4 c. oẽs & ca. nemo. fm Aug. hic, [3] Scilicet spãli. nec sufficeret gñalis, siue vlis. Itẽ nec ista habitio postea sequens: vt no. gl. i l. 3. § sed vtrum. ff. de mi. & hæc verat nisi simul cum pce agat, vel concniat. Itẽ nisi in cã criminali, vel i causa. vbi pñi nõ q̃rit vsusfructus t fm Ang. hic. Item nisi sit tu torali cur' vel ꝓcurat ca. qui gñalis. de ꝓcu. li. 6. la.

[4] Adde hic septimum fm doct. quia sattoriori bus delictis filius. qui est in ptãte patris. nõ excusat pp iussũ patris & in delictis atrocioribus mitius punitur licet nõ excuse tur in totũ. vt ff. de reg. iur. l. ad ea fm Bel. perti, hic.

† In scriptis quibusdã exempla. legitur de iustis nuptijs.

[5] Istã cõtinuationẽ sequũtur Pe. de Bel. perti ca & Ige. hic.

Ascendentes cum descendentibus naturali, vel adoptiuis vinculo coniunctis, nuptias celebrare nequeunt. idemque iuris est & si emancipatione soluta sit adoptio.

Ergo[a] non oēs[b] nobis vxores ducere licet nā à quarundā[c] nuptijs abstinendū est Inter eas.n. personas, quæ parentum † liberorumve locū inter se obtinent contrahi nuptię non pñt, veluti īter patrē, & filiam, vel auum, & neptem, vel matrem & filiū, vel auiam, & nepotem, & vsque in infinitum[d] † Et si tales personæ inter se coierint; nefarias, atque incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et hæc adeo vera sunt, vt quamuis per adoptionem parentū, liberorumve loco sibi esse cęperint nō possunt inter se matrimonio iungi intantum vt etiam dissoluta adoptione idem iuris[e] maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia, vel neptis esse cœperit, non poteris vxorem ducere, quamuis eam emancipaueris.

Inter fratrem, & sororem ex vtraque, vel altera parente prognatos coniugium consistere nequit quod ius ad adoptiuos fratres (quamdiu adoptionis vinculum permanet) etiam trahitur: eo vero soluto, nil obstat nuptijs contrahendis.

Inter eas quoq; personas, q̄ ex transuerso gradu cognationis iunguntur, est quædā similis obseruatio sed nō tanta.[f] Sane.n. inter fratrē, sororemq; nu-

& intrare monasterium ut auth. de sanct. epis. § sed & hoc præsenti. colla. 9.

¶ Ergo. Diuiditur in quinque partes. Primo ponit vnum dictum Secūdo ponit rationem dicti. Tertio suum dictum specificat Quarto ponit, quid resultat cōtrahendo cum aliqua de prohibitis hic. Quinto extendit ad filios adoptiuos. Secunda ibi, nam à quarundam. Tertia ibi, Inter eas. Quarta ibi, Et si tales. Quinta ibi, Et hæc adeo. CASVS Dicit Iustinianus inferendo ex præcedentibus: ex quo dictum est supra, q̄ liberi homines, qui secundum præcepta legum coierunt, iustas nuptias cōtrahunt, ergo manifestè patet, q̄ non licet nobis quamlibet vxorem indistinctè ducere Nā à quarundam mulierum nuptijs, cū quibus leges cōtrahi vetāt, abstinendum est. Nā inter eas personas, q̄ parentes, vel liberorum locū inter se obtinent, nuptiæ cōtrahi nō pñt: veluti inter patrē, & filiam, vel auiā, & nepotē, vel matrē, & filium, vel auum, & neptem nuptiæ prohibitæ sunt Et nō solū inter istas personas, sed ēt inter oēs superiores, & inferiores directo existentes vsque in infinitum. Et si tales personæ inter se coierint, nefarias, atque incestas nuptias inter se contraxisse censentur: & hæc in tantum sunt vera, vt etiam si aliqui per adoptionem loco parentum, uel liberorum sibi esse cœperint: inter eos n̄ nuptiæ cōsistere non possint, & licet etiam per emancipationem adoptio dissoluta fuerit: idem tamen iuris erit: ut si aliquam adoptaueris tibi in filiam, aut neptem: licet postea eam emancipaueris: eam tamen in uxorem ducere non poteris. hoc dicit usque ad §. inter eas. Frāciscus de Areti.

[a] Ergo. Quia secundum præcepta legum fiunt matrimonia ergo &c.

[b] Non omnes. Scilicet mulieres.

[c] Quarundam. Scilicet mulierum.

[d] In infinitum Adeo, vt si Adam hodie viueret, non posset habere vxorem, secūdum Ioan. vt ff. de ri. nup. l. nuptiæ consistere. ADDITIO. Et hęc vera, siue sint ex legitimo matrimonio, siue nō: vt ff. de ri. nup. l. & nihil. secundum Io. de Pla. & Aug.

[e] Idem iuris. Vt non possint coniungi. ADDITIO Dic secūdum Pet. de Bella pert. q̄ hoc est propter publicæ honestatis iustitiam aliàs diffamaretur: quia in copulandis nuptijs semper inspicitur honestas: ut l. semper. ff de ri. nup. secundum Io. de Plat. & Aug.

¶ Inter eas. Diuidit in quatuor partes. Primo ponit dictum in genere in transuersalibus. Secundo illud specificat in transuersalibus cōiunctis per sanguinē. Tertio de cōiunctis per adoptiuuem. Quarto infert ex prædictis vnum casum. Secunda ibi, Sanè. Tertia ibi, Sed si. Quarta ibi, Et ideo. CASVS. Domine, iam vidi de impedimētis nuptiarū interuenientibus in linea recta: an eadē sit obseruatio in linea trāsuersali? Rñdet Iustinianus q̄ sic. Nā certè inter eas personas, q̄ ex trāsuerso gradu cognationis iunguntur, est q̄dā obseruatio: licet non tanta, quanta est in linea directa Nā certè inter fratrē & sororē nuptiæ omnino prohibitæ sunt & hoc siue habuerint eundē patrem tm̄, & matrē diuersam: siue eandem matrem tm̄, & patrem diuersum. Et non solummodo inter fratrem, & sororem naturales nuptię prohibitę sunt, sed & inter adoptiuos Nā si aliqua mulier cęperit sibi esse soror p adoptionē: quandiu durat adoptio, inter te, & ipsam nuptiæ consistere non possunt: si tamen per emancipationem postea dissoluta adoptio fuerit, iam cessat tibi soror esse: vnde eā in vxorem ducere poteris: cum nec naturali, nec ciuili iure tibi coniuncta sit. Et non solummodo si ipsa fuerit emancipata, eam ducere poteris, sed etiam si à pře emācipatus fueris, nihil inter te, & ipsam nuptijs cōtrahendis obstabit. Vnde si quis generum suum velit adoptare primo debet filiam suam emancipare: & similiter si qs voluerit nurum suam, id est vxorem filij sui in filiā adoptare, primo debet filium suum eiusdem mulieris maritum emancipare nam si esset in potestate eiusdem: nuptiæ non possent inter eos consistere. Et nō solum prohibitæ sunt nuptiæ inter prædictas personas, sed etiam non licet alicui fratris sui, uel sororis suæ filiam ducere, nec etiam neptem: licet ipsa in quarto gradu sit. Cuius enim filiam ducere uxorem quis nō potest, nec eius neptem ducere poterit. Sed licet filiā sororis naturalis in uxorē ducere non poteris: secus tamen est in filia sororis adoptiuæ Nā filiam sororis illius mulieris, quam pater tuus in filiam adoptauit, ducere non prohiberis uxorē: quia neque iure naturali, neq; iure ciuili filia sororis adoptiuæ tibi coniuncta est, Sed etiam filiam, uel neptem sororis naturalis uxorem ducere non poteris. Liberi quoque duorum fratrum, uel sororum, uel liberi fratris ex una parte, & sororis ex alia, nuptias inter se contrahere possunt. Item amitam tuam uxorem ducere non poteris: nec etiam materteram: quia parentum loco habentur Et eadem ratione magnam amitam, & magnam materteram uxorem ducere prohiberis hoc dicit usque ad §. affinitatis quoque. Frāciscus de Aretio.

[f] Sed non tanta. Scilicet vsque ad gradum septimū, secundum canones: vt xxv. quæstio. 3. capit. progenie. & capit. de consanguinitate & capitulo, in copulatione. & capitulo, nulli. Sed secundum leges usque ad quartum: ut infra eodem. § fratris. Idem hodie iure canonico: [z] vt extra de cōsanguinita. & affi. c. nō debet,

[z] Scilicet exclusiuè sed de iure ciuili, inclusiuè: vt j. eo. §. duorū. & ideo hanc gl. reprehēdit hic

† Matrimonium prohibere, ita honestū est, sicut monasterium intrare: & ideo sicut tenetur ingressus monasterij sine consensu curatoris Ita tenet, & matrimonium secūdum Ægi. Per.

† Quorū appellatione ueniunt parentes, & liberi in infinitū: secūdum Ia.

† Siue ex legitimo coitu nati sint. siue non. l. & nihil. ff. de ritu nuptiarum secūdum An. de Ægi Per.

debet, & ca. vlt. Sed tñ aliter accipitur gradus secũdũ canones, quã secundum nos: vt dicet j. de grad. cog.
a Quamdiu. Sic ff de ver. obl. l. si stipulatus fuero in si aliàs si stipuler §. 1. sic ff. de lib. & posthu. l. si quis posthumos in fine.
b Dissoluta. Quia ipsa est emancipata vt differat a sequenti casu.
c Generum. Id est, maritum filię.
d Eum. Scilicet patrem.
e Antea. Id est, primo.
f Filiam. Hoc ideo: quia emancipatione facta desinit esse agnata patri, ergo per patrẽ non põt fieri agnata tali filio adoptiuo: vt ff. de adop. l. qui in adoptione. hodie verò non desinit: vt j. de leg. agn. suc. §. fi. & ita hoc cõsiliũ hodie nõ valet. ADDITIO Sed hęc glo. cõiter reprehenditur: quia etsi non quo ad facultatem succedendi, desinit tñ quo ad familię nomen. l& ad contra. §. sed hodie j. tit. 1. respon. secũdum Christophorum, quamuis in potestatem nõ transeat, iura tamen adoptionis consequitur: vt C. de in ins voc. l. fina. & l. adoptiuum, vel secundum Iasonem transit. sed habetur pro non transeunte: vt d. l. fi. Ias.
g Nurum. Id est, vxorem filij: ut probatur infra eo. §. affinitatis.

ptiæ prohibitæ sunt: siue ab eodẽ patrem, eademq; matre nati fuerint, siue ex altero eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cęperit quamdiu [a] quidem constat adoptio, sanè inter te, & eam nuptiæ cõsistere non põt. Cũ verò p emancipationem adoptio sit dissoluta: [b] poteris eã vxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris: nihil est impedimẽto nuptijs. Et ideo cõstat, si quis generum [c] adoptare velit: debere eum [d] antea [e] filiam [f] suam emãcipare. & si quis velit nurum [g] apoptare: debere eum antea filium suum emancipare.

Filiam, vel neptem fratris, vel sororis suæ non potest quis ducere in vxorem. Aret.

Fratris vero, vel sororis filiã vxorẽ ducere nõ licet. Sed nec neptẽ fratris, vel sororis qs ducere potest: quamuis † quarto gradu sint. † Cuius [h] enim filiam vxorem ducere non licet, neque eius neptem permittitur.

† Vnica nõ est huius: quia ego sũ illi loco parẽtis, nam quarto gradu de iur. ciuil. põt cõtra hi nuptię. Ægi. Per.
† Aliàs, sit. s. neptis sororis, aut fratris, q est mihi iuncta quarto gradu & caue referas ad filiã sororis q hęc nõ est mihi iuncta nisi tertio gradu. Ægi. Per.
r Vel melius secũdum Ias. dic, vt j s gl. su. verbo materteram magnã, in fi.

¶ Fratris. Diuiditur in tres partes Primo ponit dictum. Secũdo illud extendit. Tertio rationem reddit. Secunda ibi. Sed nec. Tertia ibi, Cuius enim.
h Cuius. Sed opponitur, filiam aui, vel auiæ nõ possum ducere: tñ neptem possum, quæ est mihi consobrina: vt j. eo. tit. §. duorum? Rñ. hanc regu. strictè intelligi in eo casu, in quo loquitur & in omni simili. s. qñ ego, & ille cuius filiam ducere non possum sumus in gradu primo ad stipitem, & in pŧte eiusdẽ & sic ctins, scilicet fratris, & sororis meæ filiã &c. r & hoc in naturalibus, secus in adoptiuis, ut j § ‚pxi.
ADDITIO. Intellige istud verum quando per adoptionem, nõ contrahitur cognatio: ut ibi, secundum Ang & Ias aliàs secus.
i Eius. Sic construe, nõ videris impediri ducere vxorem filiam eius mulieris quàm pater &c.
k Ciuili iure. De naturali constat: De ciuili sic ‚pbo, illa filia sororis adoptiuæ nõ est in potestate matris: vt j de hære. qua & d. §. qua de causa, ergo nõ transit in potestatem illius, qui adoptat matrẽ, licet mater transeat: quia illi transeunt cũ alijs, qui sunt in potestate: vt j tit. 1 § illud. & ff de adoptio. l. si pater. & ipsa mater adoptata est mihi coniuncta per agnationem per patrem, in cuius potestate, est ff. de adopt. l. qui in adoptionem. Accursius.
¶ Duorum. Diuiditur in tres partes Primo ponit de duobus cõsobrinis. Secundo de amita. Tertio de matertera Secunda ibi, Item amitam. Tertia ibi, Item nec materterã.

Filiã sororis adoptiuæ potest quis ducere in uxorem Are.

Eius [i] vero mulieris, quã pater tuus adoptauit, filiã non videris impediri vxorem ducere, quia neque naturali, neque ciuili iure [k] tibi coniungitur.

Filij duorum fratrum, vel sororum possunt simul contrahere matrimonium inter se. An. Iure tamen pontificio, cui potius in his adhærendum est, duorum fratrum filij legitimo coniugio copulari non possunt, teste Accursio hic. cui subscribunt Doctores.

Duorum [l] aũt fratrũ, vel sororũ liberi, vel fratris, & sororis cõiũgi possunt.

Nepos cum amita, etiam adoptiua, vel matertera matrimonium non contrahit, nec etiam cum magna amita, & magna matertera. Aretin.

Item amitam, [m] licet adoptiuam, [n] ducere vxorem non licet. item nec materteram: [o] quia parẽtum loco habentur. Qua ratione verum est, magnã quoque amitam, & materteram magnam [p] prohiberi vxorem ducere.

l Duorum. Hoc secundũ leges: vt hic, & C. eo. l. celebrandi. secus iure cano. Vel dic hunc §. loq de adoptiuis, secus in naturalib. Accur.
m Amitam. Quæ est soror patris.
n Adoptiuam. Ab auo paterno.
o Materteram. Nota cautè, quia non repetit adoptiuam materteram &c. quia matertera, vel auunculus non fit adoptione, vt hic & j. eod. §. eius. & ff eo. l. si qua. §. fi. sed contra videtur. ff. de ritu nup. l. p adoptionem. §. pe. Respon. illud intelligitur qñ adoptio in nepotem, quasi ex filia natum, vel in pronepotem quasi ex nepote nato ex filia: qđ possũ, sicut si nullum haberem filium: vt j. titu. 1. § licet, tunc enim soror, & frater eius, loco cuius filij facta est adoptio, est matertera, & auunculus: alij mihi filij sui, vt patet: & sic non imitatur naturam: quia aliter nepos ex filia naturali, & legitima non est in potestate: hic aũt cum suis cõcordantijs loquitur, qñ aliquam adopto in filiam t hæc quidem nõ erit matertera filij nati ex alia mea filia naturali, & legit. ma Sed quæ est ratio diuersitatis? Respon quia altero casu, scilicet quando adopto in nepotẽ ex filio: est commodũ materteræ, & auunculo: quia maiores quidem parentes imperant minoribus: quod secus est in aduerso casu: ex hac depẽdet alia, vt naturales, & legitimi sunt adoptiuo subiecti, & est ridiculum. econtrario casu esset æquum.
ADDITIO. Hanc rationem reprobant Christoph. & Ias. hic: tum quia inter collaterales non est huiusmodi reuerentia: ut not. in § inter eas, sup. eod. tum quia idem videretur dicendum in patruo, & amita. Itẽ quia esset contra vers. eius verò j eo. Et assignat aliam rationem: quia in d. §. si adoptatus agnoscitur existenti in agnatione adoptantis, puta filiæ: hic aũt non existentibus, puta filijs filiæ, quod fieri non põt vt ff de adoptio. l. qui adoptionem.
p Materteram magnã. Magna matertera soror auiæ maternæ est: amita magna soror aui paterni est: vt j de grad.

a Et hoc cõiter tenetur, ex quo sequitur quod filij Iudeorum obseruantium hũc §. nõ sunt legitimi quia tã eis, quam nobis hæc lex correcta est, arg. l. Iudæorum. C de iud. Ang.

a Ista cōi ter approbatur: ꝓ quo facit glo. in §. quarto gradu. in verbo, auūculus. j. de grad. sm̄ Az.

grad. cogna § 4. Sed qd de fratre aui materni? Rñ. est patruus magnus: j. vt C. de suc. edic. l. j licet Pla. j. vt ibi notat. Sed cum sint in quarto gradu, quare prohibentur: vt j. eo. §. fratris? Respon. quia hę personæ sunt de superioribus transuersalibus, quæ habentur loco parētū: vt in hoc §. &c. quia ipsa est j primo gradu stipites: ut nu j. eo §. sed nec neptē. Et licet no. caute. ꝓ ordo transuersalium subdiuidit in tres partes s. j. & ex latere, ut j. de grad. §. iij. iiij v. & vj & maior est abstinentia versus superiores: vt hic, & inferiores, vt j. eo. § fratris q̄ transuersales: vt j. eo. § duorum.

Affinitatis veneratione, eam quæ olim mihi priuigna, nurus, socrus, vel nouerca extitit, vxorem ducere non licet, multoque minus licebit, si adhuc mihi sit priuigna, nurus &c.

Quoties eiusdem dispositionis duæ sunt rationes, sublata è duob. altera, nō ob id cessat dispō reliqua remanente.

Adfinitatis quoq; veneratione a quarundam a nuptijs abstinere necesse est. Vt ecce priuignam, b aut nurum vxorem ducere non licet: quia vtræq; filiæ loco sunt. c

¶ Affinitatis, Diuiditur in septem partes. Nam primo ponit quādam prohibitionem in gñe. Secundo, illā prohibitionē exemplificat i nuru & priuigna. Tertio, rōnem ꝓhibitionis factæ de nuru, & priuigna assignat. Quarto, dictam prohibitionem de nuru factam modificat. Quinto, rationē dictæ modificationis assignat. Sexto, modificat prohibitionem circa priuignam. Septimo rationem dictæ modificationis assignat. Secūda pars incipit ibi, Vt ecce. Tertia ibi, Quia vtraque. Quarta ibi, Quod ita scilicet Quinta ibi, Quia eadē. Sexta ibi, Item si. Septima ibi, Qui duas.

Domine. iam vidi de impedimentis nup. interuenientibus rōne cognationis, tam ex linea directa, quā ex transuersali Nunquid adhuc plura sunt impedimenta nupt. Respon. Imper. ꝙ sic. Nam non solum rōne cognationis: sed etiam rōne affinitatis impediūtur nupt. Rōne enim affinitatis à quarundam mulierū nuptijs abstinendum est. Nam priuignam, vel nurū tuam vxorem ducere prohiberis quia vtraque illarum tibi loco filiæ est: sed hæc specialis prohibitio locum habet, si fuit nurus tua, & nunc non est, uel si fuit priuigna tua, & nunc non est. Nam si est adhuc nurus tua i. si adhuc cōstat matrimoniū īter ipsam, & filium tuum adhuc viuentē: naturali, gñali, & cōi rōne tibi nubere non poterit. quia viuente filio tuo marito eius, nec tibi, nec cuiuis alij nubere poterit. Eadem enim mulier duobus viris simul nubere nō pōt. & idem iuris est in priuigna tua. Nam priuigna tua, si adhuc est priuigna tua, id est si mater eius adhuc tibi nupta est, specialis prohibitio nuptiarum inter te, & ipsam ꝯhendarum locum non habet: qa durante matrimonio inter te, & matrem eius gñali, & cōi rōne non poteris cum ipsa ꝯhere, quia eodem tempore duas habere uxores non poteris. Et non solū inter has personas prohibentur nuptiæ rōne affinitatis, sed etiam inter plures alias Socrum n. tuam, id est matrem uxoris tuæ, uel nouercam tuam, id est, uxorem patris tui vxorē ducere prohiberis: quia vtraq; istarū loco matris tibi est, & hæc similr ꝓhibitio spālis, sicut in casu superiori, tunc demū locū habet, cum solutū fuit matrimonium, quod est causa affinitatis. Nā si adhuc est tua nouerca. i. si adhuc patri tuo nupta est, gñali rōne nuptiæ inter te, & ipsam prohibētur: quia viuente patre tuo marito eiusdem, nec tibi, nec cuiuis alij nubere pōt, quia eadem mulier duobus simul, & eo. tpe nupta esse nō pōt. & idem iuris est in socru tua. Nā si adhuc est socrus. i. si adhuc filia eius tibi nupta est: gñali rōne cū ipsa contrahere prohiberis quia simul duas vxores habere non poteris. Sed ponamus, ꝙ Petrus filiū ex vxore legitima habuit: similiter & Berta ex marito iam mortuo habuit filiam. ponamus ꝙ Petrus mortua vxore ꝯhit matrimoniū cū Berta, certē durante mrīmonio inter Petrū & Bertā, filius Petri, quē habuit ex alia vxore, cū filia Bertę q̄ suscepit ea alio marito, licitè poterit mrīmonium ꝯhere: & licet filii ex mrīmonio īter Bertā, & Petrū ꝯcto nati, corū fratres sint cōes: ipsi tamen nec naturali, nec ciuili iure cōiunguntur. Sed ponamus, quid si diuortium sit celebratum inter Petrum, & vxorē suā: & Berta post diuortium contrahit cum secundo marito, & ex eo suscipiet filiam: modo quæritur, vtrum Petrus quondam maritus Bertæ possit contrahere cum filia Bertę ex secundo matrimonio nata? Et videbatur ꝙ sic. nam ista filia Bertę non est priuigna Petri quondam mariti Bertę: quia priuigna propriè dicitur filia uxoris tuæ, quam habuit, ante quā tibi nuberet: sed ista filia nata fuit ex secundo mrīmonio post diuortiū inter Bertā, & Petrū celebratū: ergo nō est ꝓpria priuigna Petri. Iulian⁹ tñ i hoc casu dicit ab huiusmodi mulieris nuptijs rōne honestatis esse abstinendum & hoc ꝓbat per duo argumenta a simili. Sponsa enim filij non est nurus patris, & tamen à nuptijs hmōi mulieris abstinendū est: quia neque pater cum sponsa filij, nec filius cum sponsa patris contrahere poterunt. A simili concludit: licet enim huiusmodi filia non sit priuigna Petri quondam mariti eiusdem Bertę: tamen inter ipsam, & Petrum matrimonium consistere non potest. h. d. vsque ad §. illud certum Franciscus.

Quod ita, s. accipi debet, d si fuit f nurus, aut priuigna tua. Nam si adhuc nurus tua est: e id est, si adhuc nupta est f filio tuo: alia ratione g vxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta esse non pōt. Item si adhuc priuigna tua est, id est, si mater ei⁹ tibi nupta ē: ideo eā vxorē ducere nō poteris, qa duas uxores eodem tēpore habere non licet. h

Cum socru, vel nouerca præsenti, vel præterita matrimonium contrahi non potest. Ar.

¶ Affinitatis. Est autem affinitas regulariter personarū ex nuptiis coniunctarū oi carēs parētela. s. sanguinis: vt ff. de gra. affi l. non facile. § affines. & §. sciendum est. ideo di ex nuptijs: quia sine nuptijs contrahi non potest, sed secundum canones etiā sine nuptijs. Sed cum vxor videatur affinis viro: quare permittitur matrimonio nri? Respon non est affinis, sed causa affinitatis: sicut unitas non est numerus, sed principium numeri. Accur.

a Quarundam. Scilicet mulierum.

b Priuignam. Hæ nomina exponūtur statim proxi. in uers quod ita &c.

c Loco sunt. Facit ad hoc ff. solut. matr. l. quia. & l. rei iudicatæ § si.

d Accipi debet. Scilicet hæc prohibitio.

e Nurus tua est. Quæ contineatur appōne istarum, dic, ut ff. de rit. nup l. adoptiuus §. nunc uideamus.

f Nupta est. arg sumit hic, & ex ꝓxi § si quis habet gñale auxiliū, non dēt petere spāle: ut ff de mi l. l cautæ. j. rñ. & de ver. ob l. dolī, & ff de ed. l. q̄dā sūt.

g Alia ratione. Non solum supradicta.

h Non licet. Imo efficitur infamis: ut C. ad legē Iul. de adult. Imper.

f Sic uerba p̄teriti tpis sunt abnegatiua p̄ntia sm Por. Ægi. Per.

f Vel iō dr affinitas, quia vnus tendit ad finē alteri⁹ & ecōuerso secundum Christoph.

f Hoc reꝓbat Angē quoad mrīmoniū ꝓhibendū, ꝑ l. adoptiu⁹. §. ꝯ pudorē. ver. idē tñ. ff. e. & ff. de ri. nupt. f. nihil interest?

f Vide c. discretionem. & c. sem̄p. ex. de eo qui cog. cōs. vxo.

f Contra hū tenēt Christoph. & Ias. in uxore, licet sit secus i sponsa.

de adul. l. eum qui. ADDITIO Idem in hñte duas sponsas vel concubinas. seu vxorem & concubinam: vt est gl no in §. si vero effusa super verbo consisten te in Authen quibus modis nati. effi. sui. licet de facto non obseruetur. vt hic per Ias. vir vxori deficiēte omni parētela, et excluso fisco. vt C. unde vir & uxor. l. prima & in authen. ibi assignata. Acc.

l Priuigna Quia illa est priuigna mea, quæ ex mea uxore est nata, antequam esset vxor, & fœminę ille est priuign°, qui ex marito natus fuit ante quã suus esset maritus, vt su. eo §. affinitatis. & § so. crũ Sed hæc postea fuit nata. Tamē dicit Iulianus abstinē dũ rõe honestatis. vt subijcit, & ff de ritu nuptiarum l. si qua §. si uxor. & l. semper & ad hoc inducit duo argumenta. Nam &c. Accur.

¶ Socrum. Diuiditur in quatuor partes: quia primo ponit unũ dictũ prohibitiuũ, cũ rõne. Scdo illud modificat Tertio modificatũ declarat circa nouercã cum rõne. Quarto declarat circa socrũ, cum rõne. Secunda ibi, quod & ipsum. Tertia ibi. Alioqn. Quarta ibi. Item si.

a Socrum. Quę sint hæ personæ, dic ut ff. eo ti. de ritu nup. l. adoptiuus § nunc uideamus.

b Prohibitum. Iure aff & ad huc refertur illud. Quod & ipsum &c.

c Affinitate. Hæc litera sibi 𝔷ria videtur nam si dissoluta est affinitas nõ ergo debent nuptię ratione affinitatis impediri. Sed dic dissoluta &c. id est, dissoluto matrimonio, propter quod cõtingit affinitas. sed ipsa affinitas non est dissoluta.

ADDITIO Cõcordat cum hac gl. ca. fraternitatis. § porrò. & ibi gl. xxxv. q x quo ad matrimonium; secus quo ad alia, vt 3. quæst. vij. & affinitatis Ang.

Socrum [a] quoq;, & nouercã prohibitum [b] est vxorē ducere, quia mrĩs loco sunt: Quod & ipsum dissoluta demum affinitate [c] pcedit. Alioqui si adhuc nouerca [u] est. id est, si adhuc patri tuo nupta est communi iure impeditur tibi nubere, qa eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est, idest si adhuc filia eius tibi nupta est, ideo impediuntur tibi nuptiæ: quia duas vxores habere non potes. [e]

Filius ex vxore præmortua contrahere potest matrimonium cum filia vxoris ex marito præmortuo.

Mariti [f] tñ filius ex alia vxore, & vxoris filia ex alio marito, vel cõtra, [g] mrĩmoniũ rectè cõtrahũt, licet habeant [h] fratrē, sororēve [i] ex matrimonio postea [k] contracto natos.

Etiam ob publicam honestatem, à quibusdam nuptijs abstinetur, quamuis nullum cognationis, vel affinitatis obstaculum adsit.

Si vxor tua post diuortiũ ex alio filiã procreauerit, hęc non est qdem priuigna [l] tua, sed Iulianus ab hmõi nuptijs abstineri † debere ait. Nã cõstat, nec sponsam filij nurũ esse, [m] nec prĩs sponsam nouercam esse: rectius [n] tñ & iure facturos [o] eos qui ab hmõi nuptijs abstinuerint.

Inter suos etiam manumissas cognatio impedit matrimonium contrahendum.

Illud certum est seruiles [p] quoque cognationes [q] impedimento nuptijs eē, si fortè pr̃, & filia aut frater, & soror manu

m Nurum esse. Licet sit sponsa, tamē non est nurus ante quã eius fiat vxor & e contra, licet sit sponsa patris, quia tamen non est uxor patris adhuc, ideo non est filij nouerca: vt hic. & ff. de ritu nup l. si qua § j. & tamē licet nulla sit affinitas, est abstinēdum. vt subijcit, Rectius &c.

n Rectius. A simili concludit, in casu proposito primo in huc §

o Facturos. Scilicet fecimus: vel constat.

q. Illud certum est.

3 Istam reprobãt Io. Fab & Ang. hic. quia non reperitur iure cautũ, & contrariũ ibi not quãuis Io. de Plac. eum sequatur.

4 Quæ oritur ēt ea sponsa lib de futuro, & de factu contractis, vt uõ possit 𝔷hi eum aliquo primi 𝔷hētis cõsanguineo: vt c. vnico. de despõ. im pub. in 6. An.

5 Idē in sponsa alicuius, q̃ nullus cõsāguineo eius sponsũ põt ducere vxorē. vt i c. spõsã. ex de sponsa. & matri.

x Sic per sola sponsalia non 𝔷hit affinitas, sed p nuptias sm Ang.

d Nouerca. Sic dicta, quasi nucẽa arcus, vel quia noua est arca, quasi sine fructu, & facit. ff. de inoffic. testa. l. 3 in fi. & l. 4

e Non potes. Aliàs non possis, scilicet eodem tempore subaudi: ut supra prius. §.

f Mariti. Licet inter se frater. & soror prohibeantur: ut sup. eo. §. inter eas tamen &c.

g Vel contra. Id est contrariu.

h Habeant. Illi minores.

i Ex matrimonio. Maiorum.

k Postea. s. post natiuitatem istorũ, & sic aduerbiũ, postea determinat dictionē 𝔷cto. Vel dic q determinat verbum, habeant & dic 𝔷cto, scilicet prius. Nam qui ex eo matrimonio scilicet maiorum, nascũtur, fratres sunt ex parte matris illi qui natus est, vel nata prius ex fœmina. Idem dicas econtra q erit frater, vel soror ex parte patris illi, qui fuerat ex illo patre natus: & tñ isti nullo iure sibi adinuicem iungũtur viri enim cognati uxoris iungũtur, & nõ alijs cognatis uiri. Itē ecõtra, quia cognati uiri uxori iunguntur, non autem alijs cognatis uxoris. Vnde reprobatur quorundam opinio qui dixerunt, q nullus de arbore ducit alium. Nam in ea continentur cognati uiri, & uxoris. & tamen iungunt, ut hic dr̃. Nec inter se ante matrimonium inter duos cognatos uiri, & uxoris cõtractum succeduntur C. commu de succes. l. amitę, nec postea. nisi sicut iacit

CASVS. Domine, uidi de impedimentis, nuptiarum interuenientibus, tam ratione cognationis quàm etiam ratione affinitatis: nunquid adhuc sunt plura impedimenta nuptiarum? Respondet Iustinianus quod sic Non solum enim impediũtur nuptiæ ratione cognationis inter liberas personas, sed etiam inter seruos. Nam seruiles cognationes præstant impedimentum nuptijs: ueluti si pater, & filia manumissi fuerint, & frater, & soror. Nam inter istas personas obstante cognationis impedimento, licet ad libertatem peruenerunt, nuptię considere non possunt. Sũt & aliæ personæ multæ, quæ propter diuersas causas inter se matrimonium contrahere prohibentur: quas quidem personas in latioribus libris Digestorum, seu Pandectarum enumerari permisimus h d vsque ad § si aduersus. Franc.

p Seruiles Id est, dum durant serui.

q Cognationes. Id est, consanguinitates, quæ sunt inter seruos, & impediunt nuptias inter eos. Item affinitates, vt hic, & ff de ritu nup. l. adoptiuus. §. seruiles. Sed quõ hoc, cum nulla cognatio sit inter eos: vt j de capi. dimin §. quod autem? Sed illud in iure succedendi, & in tutela, vel hæreditate dē, hoc autē in iure sanguinis, quod nullo iure ciuili tolli põt: vt hic. & ff de reg. iu. l. iura sanguinis & per consequēs etiam in prohibitione matrimonij. Sed nõne & alia ratione inter eos matrimoniũ impeditur: quia sunt serui, vt ī eo. j. respon & C de incest. nup. l. cum ancillis? Respon. durante seruitute hæc sunt duo impedimenta: & eis manumissis durat hoc vnũ, vt sequit.

Manumissi

1 Imò quasi nouna domus princeps à patre super inducta, quasi νέαρχος ad accersendã familiam.

2 Intellige prius, s. quã isti duo contrahant matrimonium Ias.

a Facit capi. pe. & c. quod sup his. ex de cõsangui. & affinit.

mis si fuerint. [a]

Ponit generaliter quasdã esse personas, inter quas non potest constitui matrimonium. Ang.

Sunt & aliæ personæ [a] quæ propter diuersas rationes nuptias contrahere prohibentur: quas in libris Digestorũ, seu Pandectarum ex veteri iure collectarum enumerari [b] permisimus.

Vbi nuptiæ contra legum interdicta celebratæ fuerint, ibi neque nuptiarum neque uiri, neque vxoris neque dotis vllum ius erit vel appellatio: at has contrahentes pœnas hic traditas, aliasque plures incurrunt.

Si aduersus ea, quę diximus, [c] aliq coierint nec vir, nec vxor nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque [d] hi qui ex eo coitu nascunt, in potestate patris nõ sunt: sed tales sunt (quantũ ad patriam potestatẽ [e] pertinet) quales sũt hi, quos mater vulgo [f] concepit. Nam nec hi [g] patrem habere intelliguntur. cũ & his pater incert[h] sit. [h] vnde solẽt spurij appellari. † παρὰ τὴν σποράδην [i] ἀπάτορες [k] quasi sine patre filij. Sequitur [l] ergo, vt dissoluto tali, coitu, nec dotis, nec donationis exactioni. [m]

[a] Manumissi fuerint. Vel ambo. & tunc tantum est impedimentum sanguinis, vel unus tantum: & tunc duo sunt quæ impediunt: ut modo diximus.

[b] Enumerari. Possunt autem enumerari quatuordecim modi cum his quos in hoc ti. habemus. Primus est ratione seruitutis. vt ã. e. t. rñ. & C. de incest. nup. l. cũ ancillis. Secũdus est ratiõe ætatis. vt mares minores 14 annis, fœminæ minores 12. vt infra eod. 2. respõ. Tertius est ratione sanguinis: quod in tria diuiditur, ascendentes, descendentes, & collaterales. vt s. eod. §. ergo. & §. inter eas. & § fratris & § e.[9] & §. duorum. Quartus ratione adoptionis: vt s. eo §. ergo. & §. inter eas in fine vtriusq;. Quint[9] rõne affinitatis præsentis, præteritæ, & futuræ. vt s. e. §. affinitatis. & §. socrum. & §. si vxor. Sext[9] ratione matrimonij. Nam si habet vnam non debet habere alteram eodẽ tempore, aliàs est infamis: vt s. eo. § socrum in fi. & §. affinitatis, in fi. C. ad leg. Iul. de adul. lege eum. Septimus per senatusconsultum, qđ vetat fieri matrimoniũ inter tutorem, & curatorem & filios eorũ ad quandã pupillam & adultam suã, vel patris: [3] vt C de interdict. matrimo. inter tuto. l. 1. Octauus per legem Papiam, & Iuliam, scilicet inter senatores, & eorum liberos & libertas vel alias vilis conditionis fœminas, vt ff de ritu nup. l. Iulia. & C. de nupt. in l. si libertam. qđ capitulũ hodie correctum est: vt in Auth. vt libe. de cæ §. si quis aũt. colla. 6 Nonus est vt, inter præsidem. & sibi subiectam ratione Iurisdictionis vt C. de nup. l. & si contra, & C. si quacunq; præd. po. l. j. Decimus est per constitutionem principis. vt cum ea quã quis de sacro fonte leuauit: [a] vt C de nup. l. si quis alumnam. in fi. Idem seruatur de ipsa commatre: licet nostro iure cautum non reperiatur: [3] Vndecimus est ratione honestatis. vt s. eo §. si vxor & ff eo. l. si qua. §. [1] & duodecimus rõne ordinis ut neat vt cum clericis in sacris ordinibus constitutis: vt in Auth quomo. oportet episco § nos que autẽ, col. la. 1. in Auth de sanct. epis. § si quis, col la. 9. [4] Est tertiusdecimus. vt in monialib. & cõuersis monachis licet non sint in sacris ordinibus constituti, vt i Authen de monachis § antep. coll. 1 & in Auth de nup. § distrahuntur. versic. per occasionem, colla. 4 Et est decimusquartus in muliere rapta, quæ proprio nubit raptori, quod prohibetur: vt in Auth. de rapt. mul q ra nubunt § 1. colla. 9.

ADDITIO. Isti autem modi possunt comprehendi his ver Ætas editõio, numerus monachatus & ordo.
¶ Optio, nobilitas, sanguis, tutela, potestas.
¶ Fons facet, affinitas, raptus repugnat, honestas.
¶ Ista quæ faciunt cõnubia legib[9], hæc sunt. Ang.

¶ Si aduersus. Iste §. seq. diuidit in 6. partes Primo ponit dictũ suũ annullans. Secũdo isert. Tertio rõnẽ assignat. Quarto infert alium effectũ quo ad nomen. Quinto infert alium effectũ quo ad exactionem dotis, & donationis ppter nuptias. Sexto addit alias pœnas. Secunda pars ibi itaque. Tertia ibi. Nã nec Quarta. ibi. Vnde solet. Quinta ibi. Sequitur ergo. Sexta ibi § sequen. scilicet ibi.

¶ Qui aũt. CASVS. Domine. iã vidi satis de impedimentis nuptiarũ, dicatis mihi, qualiter puniuntur illi, qui contra præcepta legũ iniustas nuptias contrahunt? Ad hoc respõdet. Iustinian[9] dicens, q si aliquid aduersus pcepta legum tradita super. hinc egerint, nec erit ibi vir, neque vxor. neque matrimoniũ, neque dos ibi intelligitur. nec filij ex illo coitu illicito potestati patris subijcientur. Sed quantũ ad potestatẽ patria pertinet. tales erũt quales sunt hi, quos mater vulgo concepit Nã nec hi vulgo concepti patrem habere intelliguntur quoniã pater eorũ incertus est, vnde solent filij spurij appellari à Græca voce sic dicti. vel quasi vulgo concepti vel quasi sine patre filij vnde dissoluto tali illicito coitu, dos per actionẽ ex stipulatione repeti non poterit. Cum enim ibi nullum intelligatur matrimonium, neq; dos ibi esse poterit. & si dos ibi non sit, sequitur q repetitioni dotis locus esse non poterit. Et nõ solum istas pœnas patiuntur illi qui prohibitas nuptias ptrahunt, sed innumeræ aliæ pœnæ, q in sacris constitutionibus continentur, eis infliguntur, & h. d. vsque ad § aliquando Franc.

[c] Diximus. Vt supra eo per totum. & etiam adiecimus in proæ. §.

ADDITIO. Vide Clemen. j. de consan. & affin.

[d] Itaque. Bene infertur. vt s ti. 1. in prin.

[e] Ad patriam potestatem. Propter hunc casum posuit de nuptijs post titulum de patria potestate.

[f] Vulgo Scilicet qui patrem demonstrare non possunt, vel illicitum: [5] vt ff de sta ho. l. vulgo.

[g] Nec hi. Scilicet vulgò concepti: vel dic hi de quibus loquimur. scilicet concepti.

[h] Incertus sit Cui pater est populus, pater est sibi nullus & c. is, Cui pater est populus nõ habet ille patrẽ & sm hoc dic his s. vulgò cõceptis. Vel dic his. s. incestuosis: & tunc dic iuris fictione est incertus.

[i] A Græca voce sporadẽ. Sporaden Græce, dr Latinẽ vulgo passim, & sparsim. ADDITIO & ita legi vult Alciatus li prætermissorum. j. in dictione spurius, nec perperam, vt video. cũ in vetustis meis exemplaribus eius dictioni vestigia inuenerim.

[k] Sine patre. Iure ciuili inspecto.

[l] Sequitur. Bene infert. cũ n. sine matrimonio esse non potest s. dos. & vbi nõ est dos, actio dotis nõ est. vt C. de do. ante nup. l. si. ibi, Sicut enim &c.

[m] Exactioni Scilicet per actionem ex stipulatu, q datur pro dote. vt j de actionibus. § fuerat Sed nunquid p condictionem sine causa, vel ob causam, quasi ob causam datum fuerit, nec causa sunt secuta? Respõdet Placentin. quòd, sic siue ignorans, siue sciens dederit. vt ff. de condictione sine causa. l. finali.

Matrimonium. 14. modis impeditur.

[1] Sec[9] est iure. can. vt l c. pe. e x de sec. nup. sm doct.

[2] Mãdo. sup signã gtæ de dis spen. mĩ. ver. cognatio spiritualis.

[3] Iste modus ẽ supfluus sm Ias quia poũ[9] est s. l quarto.

[4] Seruus in æternum l nõ sacris, vel minoribus ordinib. q si scedat i habitu, & tõ sura gaudẽt priuilegio. e. si qs suadẽte 17. q 4. i priuilegio fori. vt e. 1. de cle. cõiug. lib. 6.

† In vulgari editione sic scriptũ erat vel à græca voce σποράδην quasi vulgò cõcepti: vel Sp i. quasi, sine pre filij. atq; ita legisse vr Theol[9] græcus in institutionũ paraphrastes.

† Rõnem huius etymo. redd. dit Plut. in Romanis qõ. ita scribens. Quã veteres i quit. Romã. cõplures nomina vnis literis, aut binis ternis vel signarẽt ve luti P. Cn. Ser. & Sex hoc ẽ Publios, Cneos, Seruios, & Sextos. q patiũ forẽt prænoĩa. Spuriũ itidẽ binis lĩis ita notabãt, Sp. q descriptio & orbatos parẽtib. indicabat. q̃a si quos sine parẽ tib diceret, Sp tantũ scriptitabãt Quo factũ est vt spurios ẽt vocarẽt eos q icerto gñe crederentur. Vide Cri. li. de hone. discip. xa ca. v. & Catellianũ Cottã i dictione Spurij.

[5] Hoc verum nisi vterq; s. masculus, & fœmina, vel alter tantũ ignoraue rit. quia tunc filij sũt legiti. e. ij. in fi. q fil. sint leg & suc cedunt parẽtiẽt sciẽti. ca ex tenore. cũ. e. it. & nõ qui eos dã eit spurios dẽt p dobarẽ, sm Ang. hic.

sed Io. dat talem condictionem, ignoranter nõ scienter danti. vt C. de condi. ob. cau. da. l. 1. & ff. de cond. cau. da. l. 1. §. fi & l. 2. nec immerito. cum turpiter dãti nulla sit repetitio. vt ff de condic. ob turp. caus l. ob turpem. & hæc omnia locum habent, quando nõ fuit secutum matrimonium.

[a] Prohibitas. Per alii quem de quatuordecim modis, licet 1r. has pœnas ipnsucrit tantum eis, qui incestas nuptias faciunt vel nefarias, nõ qui aliàs inutiles: vt in Auth. de incest. nup. §. 1 col 2.

[b] Aliàs pœnas Vt est amissio bonorũ: & icursus infamiæ: vt C. de incest nup. l. qui contra. & l si quis incest. hodie vero & confiscatio bonorum & exilium, & cinguli, siue dignitatis depositio, & verberatio sils eis imponit. vt i Auth. de incest. nup. § sancimus col 2.

CASVS.

¶ Aliqñ. Dñe, vos dixistis mihi s. ti. proxi. pcedẽti, q illi sunt i ptãte parẽtum q ex iustis nuptijs pcreantur: nũquid sunt aliqui qui statim, vt nati sunt in ptãte parentũ ñ siãt? Et dicit Imperator, q sic. Cõtingit n. q licet aliqui

locus fit. Qui aũt prohibitas [a] nuptias ɔ̃hunt, & alias pœnas [b] patiuntur: quæ sacris constitutionibus continentur.

Naturales liberi curia oblati legitimi fiunt & patris potestatem subintrant. Item ex ea nati, cum qua iustas contrahere nuptias licebat, connubio subsecuto, dotalibusque instrumentis confectis, æque legitimi censentur atque illi qui ex matrimonio nati sunt.

Aliqñ aũt euenit, vt liberi q statim vt nati sunt, in ptãte parentũ non sunt: [c] postea redigãtur in ptãtẽ patris qualis est is, qui dũ naturalis [d] fuerat, postea curiæ [e] datus ptãti patris subijcitur. Nec nõ is [f] qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minimè legibus interdictum [g] fue-

in ptãte patris beneficio natiuitatis ab initio non fuerunt postea tñ legis authoritate potestati patris subijciuntur, vt in tali casu: pone q aliqui habeat tñ filium naturalẽ, si pater iste filium naturalem seruitio principis, vel presidis prouinciæ det, vel curiæ alicuius ciuitatis offerat, per istã oblatione filius patris potestati subijcitur, & ius legitimi filij in bonis patris cum cæteris legitimis in omnibus consequit. Item pone, q aliquis habeat licitam concubinã ad quam consuetudinem habeat cuius: matrimoniũ legibus non sit interdictum, & ex ipsa in concubinatu prolem procreauerit: si postea maritali affectione ductus vir contrahat matrimonium, & dotalia cõficiat instrumenta secũ nostræ constitutionis tenorem, non solum filij post dotalia instrumenta procreati, sed & ante matrimonium celebratum nati tanquam legitimi patris potestati subijciuntur, & iura legitimorum in bonis patris beneficio nostræ constitutionis obtinebunt. h. d. usque ad fi. Franc.

[c] Parentũ nõ sunt Hoc mirabile p duo pbat exẽpla

[d] Naturalis Scilicet tantum.

[e] Curiæ Cum enim uult aliquis naturalem filium tantum qui in potestate patris non est (ut hic & i. c. s. in prin.) facere in potestate, detur in seruitiũ Imperatoris vel præsidis prouinciæ. Nam in potestate efficitur loco meriti patris & efficitur legitimus loco meriti filij: [1] ut in Auth. qui. mo. na. effi. sui. §. si quis igitur col 6. Acc.

[f] Nec non is. Nunc ponitur aliud exemplum.

[g] Interdictum nam altam uxorem non habuit tpe

[1] Qđ An̄gel. intelligit verũ siẽtẽ, nõ verũ qđ no. pro statutis: vt est tex. in l 3. C. de nat. li. & qua re succedant, vide hic per eũ

concubinatus. aliàs contra: vt C de con l 1.

ADDITIO. Et tunc quid si eũ ea p dispensationẽ matrimonium ɔ̃xerit: vide Christoph. & Iason. hic.

[h] Constitutione. Vt C. de natu. lib. l. cum quis.

[i] Instrumentis. Sed nunquid sine instrumentis est matrimonium tale? Dicunt quidã q nõ ut Pla. & Azo. qñ de corati maximis dignitatib. faciunt matrimoniũ ut i Auth. ut lic. ma & aui. §. quia uero legem du dum. colla. 8 melius aũt si quib. mo. na. eff. leg. §. illã quoq; uers. hæc ergo casta. coll. 6 Sed dic q matrimoniũ nudo cõsensu perficitur sine scriptura. ut in Authen. de nup. §. nuptias, colla. 4 & ff. de reg. iur. l. nuptias. Sed filij primogeniti non sunt legitimi si dotalia instrumenta non sint facta. [1] vt hic & fecit ad hoc C. de natu lib. l. cum quis, & l. nuper. & l. fin. & in Authen. de here. quæ ab intest. def § 2. coll. 9 & in Authenti. de si ante do. instru. na. circa med. coll. 5 & in Authen. de incest. nup. § si col. 2. & de trie. & semis. §. 6.

rat, sed ad quam † prĩ cõsuetudinem habuerat. postea ex [h] nostra constitutione [i] dotalibus instrumentis [k] compositis in potestate patris efficitur. Quòd & alijs liberis, qui ex eodẽ matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio [k] præbuit.

Potestas patria etiam adoptione constituitur, cuius duæ sunt species: altera arrogatio dicitur altera adoptio: illa principis authoritate eos, qui sunt sui iuris arrogamus: hac vero in alterius potestate existentes imperio magistratus adoptamus.

TITVLVS XI.

DE ADOPTIONIBVS †

NON SOLVM autem natura

[k] Costitutio. Vt C. de na li. l nuper. sed si nõ fecerit eã sibi uxorem: ad hue tñ hm̃õi naturales sunt alẽdi à patre. Item succedunt ex testamẽto in totum si pater vult legitimis non existentibus, uel parentibus iã defunctis: aliàs liberi in unam unciam tñ permittunt naturales succedere superiores qñ ipsi tm̃ supsunt, nõ impediunt eos nisi in sua legitima, quæ superiorib' debet. ab intest. vero duas habet uncias paternæ substantiæ cũ matre eorum uiriliter diuidendas, qñ nõ sunt ascendentes nec descendentes. Alunt & ipsi patrẽ & hoc in licitè natis: sed nõ, si illicitè nati sunt: imò ab oĩ beneficio sunt exclusi: ut in auth. qui mo. na. effi. sui § deserisis usque in fi. consti. colla 6.

† Aliàs quã & solam.

[a] Dic q hodie de iure can. ẽt i terris Imperijs sine dictis instrumẽtis ẽnce matrimonij, & filij efficiũtur legitimi. ut hẽ in c. tãta q fil. sint legit. sm Ias. hic. Filij naturales tñ an succedant.

[1] Dic q de iure canon. debentur eis alimenta de hoc ẽ tex. singul. in c. cũ haberet ex de eo qui cognouit consan.

† Gellius li 5. c. 19. docet adoptionẽ generalẽ esse trãsitus, seu cõmigrationis in alienã familiam, quo loco explicat veterẽ cõsuetud. nẽcius item q adrogationis uetustissimũ autem cũ adoptio-n. e usum. ex eo constat quod Mosea adoptauit filia Pharaonis ut hẽ Exo. c. 2.

AD ADOPTIONIBVS.

Quia supra dixit de nuptijs ex quibus acquiruntur filij legitimi & naturales: ideo nunc de adoptionibus ex quibus acquiruntur filij legitimi tantum Vel sic, Suprà qualiter filij nostri sunt in nostra potestate dixit: nunc autem qualiter alieni efficiuntur à potestate nostra. Ang. Are.

NOn solũ. Iste ti. diuidit in nouẽ partes principaliter Primo ponit, q adoptiui sũt in ptãte adoptantis. Secũdò qualiter fiat adoptio & arrogatio Tertiò primũ dictum limitat, & declarat. Quarto de impubere, q le ad arrogandũ dedit. Quinto, q adoptans debet saltẽ adoptatũ pcedere 18 an. Sexto, qñ aliquis ut nepos, uel pronepos adoptat. Septimò, in qbus cõueniunt & in q-bus

bus non adoptio, & arrogatio. Nono, quod serui adoptati à dominis sunt liberi. Secunda ibi Adoptio. Tertia ibi, Sed hodie Quarta ibi, Cum autem. Quinta ibi, Minorem. Sexta ibi, Licet autem. Septima ibi, in plurimis. Octaua ibi, Illud. Nona ibi, Apud Catonem.

CASVS. Accessi ad dñm Iustinianum: & ita proposui corā eo, Dñe, vos vultis tractare de adoptionibus pro Deo, quę rō monit nos ad tractandū hic de adoptionibus? Ad hoc rñ. Iust dicēs: Amice, ī tractauimus de ijs, q sunt in pa. po. & qa non solū naturales liberi & legitimi de qbus, ī. diximus, sunt in parentū ptāte, sed & adoptiui: idcirco ā adoptiuis hic tractare Itēdim⁹. Et hæc vsq; ad §. adoptio. autē.

a Naturales sub. & legitimi: quare di stingue, qa filiorū alij sunt naturales, & legitimi, vt ex legitimo matrimonio nati vt hic, & ī. de pa. po. in princ. Alij naturales tm̄, nati ex concubina: vt ī. tit. j. §. fin. Alij legitimi tantum: ut adoptiui. de quibus hic titu loquitur. Alij nec naturales, nec legitimi iuris præsumptione, vt incestuosi, vel aliàs illicitè nati: ut in auth. quibus modis nat effi. sui. § si colla. vj. Alij sunt, qui prius non fuerunt legitimi, sed nunc sunt, i. efficiuntur duobus modis: ut in auth. quibus modis nat effi sui § j. & ī. tit. j. in fi.

les a liberi, secundū ea, quæ diximus, in potestate nr̄a sunt, verumetiam ij, quos adoptamus. b

Authoritate principis arrogantur, qui sui iuris sunt, sed magistratus imperio, qui sunt sub potestate alterius. Areti.

Adoptio c aūt duobus modis fit: aut principali rescripto, d aut imperio magistratus. e Imperatoris authoritate adoptare quis potest eos, easve, qui, quæve sui iuris sunt: quæ species adoptionis dr̄ adrogatio. f Imperio magistratus adoptamus eos, easve: qui, quæve in potestate parentum sunt: siue primū gradū liberorū obtineāt, qualis ē fili⁹, filia; siue inferiorem, g qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis,

Filiusfamilias extraneo in adoptionem datus, extranei potestatem minime subintrat, quamuis illi intestato succedat. Datus verò cuiuis ascendentium, eius potestati subijcitur.

Annotata, Duo vincula vno fortiora esse.

Sed hodie ex nostra constitutione, h cum filiusfamilias a patre naturali i extraneæ personæ in adoptionem datur, iura patris naturalis minimè dissoluuntur, nec quicquam ad patrē adoptiuū transit: nec in ptāte eius est: licet ab intestato iura successionis eis à nobis tributa k sint Si vero pater naturalis l nō extraneo

b Adoptamus. Scilicet in potestate nostra sunt: & hoc iure veteri; vt hic, & ff. eo. l. j. sed hodie distinguitur, vt J. eo. §. sed hodie.

¶ Adoptio. Diuiditur istæ § in tres partes. Primo ponit in genere dictum bimembre. Secundo exemplificat, & ponit exemplum primi membri. Tertio exemplum secundi membri. Secūda ibi Imperatoris. Tertia ibi, Imperio. CASVS Domine iā video, quæ ratio monet vos ad tractandū de adoptio. dicatis ergo mihi si placet, quot modis fiat adoptio? Rñ. Insti. ꝙ adoptio fit duob. modis, scilicet rescripto principis, aut Imperio alicuius magistratus. Sed domine ponatis mihi exemplū, qñ fit adoptio rescripto principis, & in quo casu fit Imperio magistratus alicuius. Ad hoc resp. Iust ꝙ quando aliquis adoptat eum q sui iuris est, tunc necesse est fieri adoptionē authoritate, siue rescripto prīcipis. & hæc species adoptionis, quando. s. ille qui sui iuris est, alienæ potestati subijcitur: est primo, & speciali nomine arrogatio. Imperio autem magistratus adoptantur illi, q sunt in potestate parentum, siue obtineant primū gradū liberorum, qualis est filius, & filia, siue inferiorē gradum obtineant: vt nepos, neptis, & deinceps pronepos, & proneptis. Et hoc vsque ab §. sed hodie.

c Adoptio. Est autem adoptio secundum Pla & Io. legalis actio ad solatium eorum, q liberos nō habēt penè i. ferè naturam imitans. Sed certè & ab ijs, q liberos habent, fit adoptio. vt ff. e. l. nec ei. § præterea. & J. eo §. licet. quare sic potest simpliciter definiri, Adoptio est legitimus actus, per quem fit quis filius, qui non est, penè naturam imitans, & hæc est veritas: vt ff eo. l. j. & J. eod. §. minorem.

d Rescripto. Hoc est, vel ante ipsum principem, vel ante alium magistratum delegatione facta per rescriptū à principe: ut C. eo. l. ij in fin. & l. arrogatione. Sed quid si Imperator non est? Rñd nō pōt fieri, licet Imperium semper sit. vt in Auth. quomo opor. episc. § si colla j.

e Magistratus, Scilicet cuiuscunq; ordinarij, et defensoris ciuitatis q minimus est: ut in Auth. de defen. ciu §. nulli. colla iij. Nec mirū, cū sit de volūtaria iurisdictione: ut ff. de offi. proconsf. & leg. l. secunda.

f Adrogatio. Quia adoptator interrogatur, an velit, eū quē adoptat sibi iustum filium esse, & adoptatus, an id fieri patiatur: vt ff eod. l 2.

Vnde versus.

¶ Arrogo qui sunt est, sed habet meus esse necesse.

Patris adopto suum, sed patris permanet idem. Acc.

g Inferiorem Id est, sequentem.

¶ Sed hodie. Diuiditur in duas partes Primo ponit quando pater dat filium in adoptionem extraneo. Secundo quando dat auo materno vel paterno. Secunda ibi, Si verò pater. CASVS. Domine, vos dixistis mihi supra, ꝙ illi qui adoptantur, sunt in potestate patris adoptiui, nunquid hoc indistinctè est verum? Ad hoc respondet Imperator dicens. Amice, certè secundum iura antiqua omnes adoptiui indistinctè transibant in potestatem patris adoptantis hodie autem secundum iura noua secus. Nā hodie statutum est in nostra constitutione, cum filius naturalis a patre suo naturali alicui extraneæ personę in adoptionem datur, si pater naturalis filium suum naturalē dederit in adoptionē auo sui filij materno, vel ēt proauo materno: uel si ipse pater naturalis a patre suo emancipatus fuerit, & filium auo, uel proauo paterno in adoptionem dederit: in hoc casu, qñ iste filius datur in adoptionē alicui de ascēdentibus in linea directa, quia in unam personam concurrunt naturalis, & adoptionis iura, manet stabile ius patris adoptiui: vtpote naturalis cognationis uinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo annexo: & ideo in familiam, & potestatem huiusmodi patris adoptiui amodo efficitur: & hæc vsque ad illum § Cum autem impubes. Franc.

h Constitutione. Vt C. de adop. l. cum in adoptiuis.

i Naturali. Et legitimo.

k Tributa Id est, in prædicta constitutione. & facit ad hunc §. J de hære quæ ab intest. defe. § sed ea omnis. vers. inuenimus. & J de exhære. lib. § circa adoptiuos. & J. de inoffi. testa. §. 2.

l Pater naturalis. Et legitimus.

[Inner margin:]

a Tu dic gisse tex. posset stare siue subandi sione, si referret ad §. fin. ti. pcedē. tñ aduertē qa ibi nō loquitur de naturalibus tm̄, quia ibi naturales tm̄ nō sūt ī ptāte, vt ibi dr̄. sed qñ sunt legitimati. Ias.

2 Istā definitionē sequitur Io. de Plate. hic.

3 Et sic ē delegabilis, qa cōpetit iure magistratus l. j. de off. eius cui mā. est in. nec plenā cāę cognitionē requirit. vt p Bar. in l. nec quā. §. vbi decr. ff de offi. pro cons. & Ias.

[Outer margin:]

4 Sed de iu. cā fieret authoritate apostolica: cū mortuo Imp. succedat ecclesię ad ministrationē: ut c. licet ex tra de fo. cōpe. sm Ange. & Ias. hic.

5 No. sr, ꝙ in matrimonio cō trahendo spōsus debet prius interrogari, tiquā spō sa de quo uide gl. l. a. in prl. ff. eo.

6 Etiā cō currētib. legitimis & naturalibus, quā uis iure se nil habeant parentelæ: quod no. sm Ang. & lō non transit in ptātē, qa p emancipationē priuat hereditate vtriusq; sm cōem opi. ut l. cū in adoptiuis C. eo. sed cū hodie nemo emancipet iuliti §. gñaliter. ī auth. qui mo. na. ef fic. sui vt̄ iste §. esse correct⁹. de quo vi ̄ de Ia. hic.

sed auo filij sui mēno, a vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, b etiā auo † vel proauo simili modo c pr̄no, vel mēno filiū suū dederit in adoptionem, in hoc casu, quia concurrūt d in vnam personam, & naturalia, & adoptionis iura, e manet stabile ius p̄ris adoptiui, & naturali vinculo copulatū, & legitimo adoptionis modo. † constitutū, vt & in familia, & in p̄tāte huiusmodi patris adoptiui sit.

Impuberis arrogatio, causa cognita celebratur, cavetque arrogatar se bona arrogati (si intra pubertatem obierit) illis restituturum, ad quos peruentura erant adoptione non facta.

Cum autem f impubes per principale rescriptum g adrogatur, causa cognita h adrogatio i fieri p̄mittit̄, & exquirit̄ causa adrogationis, an honesta k sit, expediatque pupillo. Et cū q̄buſdā cōditionibus adrogatio fit, id est, vt caueat l arrogator personę publicę, m † si iura pubertatē pupillus decesserit, restitutum se bona illis, qui si adoptio facta non esset, ad successionē eius venturi n essent.

Arrogatus non nisi cā cognita emancipatur: cui propria bona restituens debens, iubeturq; arrogator quartam bonorum suorum illi relinquere.

Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa o cognita dignus emācipatione fuerit, & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedēs

a Materno In cuius p̄tāte prius non erat: sed modo efficitur, vt subijcitur: vt ī. de pat. pot. in fi. Accur.

b Emancipatus. Aliàs cū esset in p̄tāte aui, quō adoptaret eum quem habet? Certè nō p̄ōt plus esse quā filius, vel nepos: vt hic, & ff e. l. si pater. §. si duos. & intellige emancipationis t̄pe filiū non esse cōceptū. q nūc datur in adoptionē aliàs ī potestate aui remansisset. vt ī. tit. j § fin.

c Simili modo Id est, similē facias distinctionē. n̄ materno ꝓ auo distinctè: paterno verò s̄m q̄ mō distinxit ī auo, daſ in adoptionem.

d Cōcurrūt. Sed si ego adoptē filiū fratris mei: nūquid potestati meæ subijcit? R̄n̄ s̄m Ioan. ꝙ non: & quod hic dr̄ naturalia expone, id ē natiualia, quia ab eo auo cōtrahit natiuitatem, & originem, quod non est in filio fratris mei.

e Iura Vnde præfertēdus est ei, in quē vnum ius tantum cōcurrit, & sic duæ rationes, vel plures præualent vni: vt in Authen. de cōsang. & vter. fra. §. quia igitur. ver. vult autem. in glos. meliores, colla vij. & C. de edi. diui Adr. tol. l. fi. nisi vna sit melior duabus: vt coll giтnr. ff. de inoffic testam. l. nam & si, & ff. vnde lib. l. scripto.

f Cum autem. Diuiditur in quinque partes Primo quòd arrogatio fiat causa cognita Secūdo quod fiat iusta causa Tertio ponit modū sub quo fiat. Quarto ꝙ non potest arrogator ipsum emancipare sine cā. Quinto quod quartam partem bonorum suorum eidem siue in vltima voluntate, siue inter viuos relinquar Secunda ibi, Et exquiritur. Tertia ibi, Et cum Quarta ibi, Item nō aliter. Quinta ibi, Sed & si. Acc.

CASVS. Dn̄e, vos dixistis mihi, ꝙ illi, qui sui iuris sunt, authoritate principis arrogantur. Pone igitur ꝙ sit aliquis impubes sui iuris, qui habet opulentam hæreditatem: nunquid poterit quilibet indistinctè authoritate principis ipsum arrogare, & in p̄tātem suam redigere. Ad hoc respon. Imperator, ꝙ nō. Cum enim aliquis impubes arrogat, in hoc casu arrogatio non indistinctè i. non inconsultè p̄mittit̄, sed quæritur causa arrogationis an sit honesta & an ipsi impuberi expediat Item arrogatio fit cum quibusdam cōditionibus, videlicet vt pater arrogator cautionē cū fideiussionibus promittat, vt si ipse pupillus arrogatus ante pubertatē decesserit: restituat oīa bona sua integrè illis qui si adoptio nō esset facta ad eius successionem fuissent venturi: Item non aliàs poterit iste pater arrogator istū impuberē authoritate principis arrogatum emācipare, nisi prius causa cognita dignus inuentus fuerit emācipatione, & tūc necesse habet eidem omnia bona sua restituere. Itē si iste pater arrogator istum filium impuberem in testamēto suo exhæredauerit, vel inter ipsos viuos ipsum sine causa emancipauerit, iubetur quartam patrimonij sui eidem arrogato relinquere, præter bona, quæ ad patrem arrogatorem transtulit: & præter ea bona quorum vsumfructuum post arrogationem patri arrogatori acquisiuit. h. d. vsq; ad §. minorem nat. Franc.

g Rescriptum. Vt quia sui iuris est: vt ī. eo in prin.

h Cognita Quę aūt in causæ cognitione vertūr: p̄ ordinē scripta sunt ff e. l. si pī. §. in arrogationibus & l. seq. vsq; ad § fi. Et quædam ēt hīc dn̄r in persona impuberis, quæ & ibi dicuntur.

Accur. De q̄bꝰ vide Ang. hic, q dicit ꝙ si fuerint quæsitæ vel p̄ delegatū à principe: vt l 2. C. eo. vel ēt per ordinarium ipsius impuberis: quamuis non bene ꝓnūciauerit, actus tñ tenebit: vt no glo in l. cū hi. §. si prætor. ff de trāſ. Ang Aret.

i Adrogatio. Vt q̄a sui iuris est, vt ī. eo in prin.

k An honesta Id ē. si eo ꝓpositū: vt eius res deuoret: vt ff e. l. nec ei § eorum,

l Vt caueat Id est, vt cautionem promittat, sine fideiussore tamen. C. de verb. signifi. l. sancimus.

m Personę publicæ Hoc est tabellioni q seruus publicus dr̄: vt C. eo. l 2. aliàs enim seruus purus tabellio esse non potest: vt C. de tabul l ḡnāli. lib. x. Sed certè ideo sic dicitur, quia publicè seruit.

n Venturi. vel Iure successionis ex testō, vel ab intestato. vel dic ti. vniuersali. vel singulari, vt legatariꝰ. omnibus enim consulitur hac ratione pupillo decedente in pupillari ætate: aliàs si postea: pupillaris subitò euanescit vt hic, & ff eo. ti. l. nō aliter, & l. his verbis & ī. de pup. sub §. j. Sed nōne sine hac cautione facta admittunt̄ supradictæ personę ex testū? R̄n̄. non, cum testm̄ sit ruptum minima capi di. s. arrogatione ī. quib mo. test. infi § non tm̄. Item nunq̄d legitimi sine hac cautione admitterent̄? R̄n̄. nō: q̄a pōt arrogator omnia iure peculij occupare, vt ff. de cast. pec l. tj. Hæc tñ cautio omissa, ꝓ facta hr̄: vt ff e l. his verbis. in fi. vt & aliàs. C. de rei vxo. act. l. vnic. § 1 Sed quare legitimi non stipulant̄, ēt vltra pupillarē ætatē: cū & postea erant admittēdi ad successionem si adoptio facta nō esset? R̄n̄ illud est de fortuna, & aduentitium erat, vnde nō fuit cōsiderādū: vt ff qui, & a q. l. Iulianus potuissent enim post pubertatem test. fecisse: vt ī. qui. ex cau. §. cum ergo.

o Nisi causa. Veluti si ita hīs instituit̄ iste adoptatꝰ si emācipatus fuerit: & tūc quartā p̄dit, quā tunc deberet habere de bonis arrogantis, vt ī ꝓx s̄. & ff. si quid in fran. pat. l. fi. s̄m quosdam. Vel dic, ꝙ tunc non p̄dit quartā. vt ī. ꝓxi tñ ꝓbat: q̄ cum isto continuat: & q̄ in d. l. cōtinet, intelligit̄ q̄n erat iusta cā ī filiū: arg q̄a ꝓuocabat p̄rem ad irā: & in istā vt ēt exhæredari potuerit: & bñficiū collatū, vt cōferēdum

† Alibi auo pater no, vel ꝓ auo.

† Aliàs cōtractum.

3 Nota ex hac gl. ꝙ ad hoc vt filius existēs in potestate patris p̄ adoptionem trāseat in p̄tātē alterius, necesse ē ꝙ det ī adoptionē afini, q sit de ascendētibus, puta auo p̄rno, vel mr̄no, q̄a nepos ab auo trahit originē, & sic ponit̄ nālia, i. natiualia, aliàs si det affini collaterali, puta fratri patris, non transit. Similē glo. habes C. eo. l. pen. §. si vero pr̄. & c. sed istā gl. est tex. in §. in plurimis, in princi. in ven. nō ex traneum. ī. eo. Las.

† Personā publicā hoc loco interp̄taſ Theophilus tabellionē. Notarius nō pōt eē seruus. satisdatio arrogatoris quibꝰ prodest.

a Et iō ex alijs substitutionibꝰ: q̄a nō filij, sed p̄rīs eē sec. quod non rūpiā p̄ arrogationem filij, peteretur ab arrogatore tāquā debitū arrogati s̄m doct. hic.

3 Secus tñ si præmoreret̄ arrogator ex quo ēt tabulę pupillares cōualescerēt, vt hic per Ang.

4 Ista est vera secūdū Iuā. de Pla. & eā tenet gl. & Sal. in l. 2. C. eo.

5 Et hæc est vera secundū doc. hic: q dicūt hāc quartā debere dari in vltima voluntate p̄ p̄ verbū relinquere hic positū, secus ī alijs bonis p̄ p̄ verbum tādē Las.

dum reuocari: vt C. de reuo don. l. fi. & in auth. vt li. de exte ro § illud. ver. qui. etiam col. 6. & fm hoc intellige pro respon. quod sequitur.

a Exhæredauerit. Vel præterierit: vt ff. eo. l. si arrogator Accur.

b Iubetur. Nota, non cauet sic le reli ctum: tunc enim nō valeret: vt C. de inuti. stip. l. ea eo. & C. de iof test. l. si qū §. j. sed et iubetur g legem vt sic faciat.

c Quartam partem. Quid ergo si alios filios sex vel plures habeat nūquid hic plus, quam alij habet? Respond. sic secundum Bulg. quasi debeat imputari ei quare arrogauit. Vel dic (vt puto) quartam suæ patris per condictionem ex l. diui Pij: vt hic, & ff. eod. l. si arrogator & ff de inoffic. testa. l. Papinianus. § si q. impubes. & hoc ad instar naturalium, & legitimorum: vt ff. de inoffi. testam l. Papinianus. § quoniam. & C. de inoffi. testam. l. cum quæritur. & leg. parentibus. Absurdum est enim hunc legitimum plus iuris habere quam naturalem. & legitimum: vt s. eo. §. sed hodie. in fi. Ac.

pater eum exhæredauerit, [a] vel viuus sine iusta causa emancipauerit iubetur [b] quartā [c] partem bonorum suorum ei relinquere videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptiuum transtulit, & quorum commodum [d] ei postea adquisiuit.

Quod natura fieri non potest, nec arte poterit: ars. n. naturæ est imitatrix.

Minorē natu [e] maiorē non posse adoptare placet. Adoptio enim naturā imitatur. [f] & pro monstro est, [g] vt maior [h] sit filius, q pater. Debet itaque is, qui sibi filiū per adoptionem. vel adrogationē facit plena pubertate, id est, octodecim annis [i] præcedere.

Carens filio potest alium adoptare in locum nepotis, vel pronepotis. hoc dicit Aret.

Licet autem & in locū nepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quāuis filium quis non habeat. [k]

Potest quis filium alienum in nepotem suum, & nepotem alienum in filium suum adoptare.

Etiam filiū alienū quis in locum nepotis adoptare potest, quam nepotem in locum filij. [l]

Quando quis adoptat aliquem vt nepotem ex filia sua legitima, & naturali, vel legitimo tātum, debet interuenire cōsensus filij sed non cōtra, quando quis dat in adoptionem nepotem suum ex filio. Aret.

Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex eo filio, quē hēt iā adoptatū, vel quasi ex illo, quē naturalē i sua ptāte hēt, eo casu & fili⁹ ɔsentire dēt: [m] ne ei inuito suus hæres

potest quis adoptare quāuis etiā filium non habeat & tam filium alienum potest quis adoptare in locū nepotis, quā etiā alienum nepotē in locum filij, sed si aliquis in locū nepotis aliquē adoptet quasi ex filio adoptiuo, aut ex filio naturali, quē habat in potestate: in eo casu filius patri adoptanti debet ɔsentire, ne ipse nepos ipso inuito adoptatus, suus hæres agnascatur. Si enim filius adoptioni à patre factæ cōsenitat: tūc mortuo auo iste nepos adoptatus in potestate p̄ris, suus hæres efficietur, sed in hoc casu ɔsensus filij requiretur, secus tamen est in casu econuerso. Nam si auus nepotem ex filia natum alij in adoptionem dederit, nō est necesse consensum filij interuenire. hoc dicit vsque ad §. in plurimis. Franc. Aret.

e Natu. Id est, natiuitate. hc ff de minor. l. 1. §. prima.

f Imitatur. Plerumque, quandoque tamen non: vt infra eod. §. sed illud & §. in pluribus.

g Pro monstro est. Id est, non secundū naturam, sed contra naturam: vt & aliàs ff. de statu ho. l. non sunt liberis.

ADDITIO. Et hanc approbant cōiter doctores, & an sit hodie ancta hæc quarta per authen. nouissima, C. de inoffi. testa. vide gl. in §. hoc obseruandum, in Auth. de trien & semis.

d Commodum. Repete, & præter ea bona. s. aduentitia, quorum commodum filius arrogatus post arrogationem acquisiuit patri. s. vsumfructum. nā & hæc acquisita restitutione: non dico vsumfructū ipsum, quē debet lucrari pater. vt C. de bon. quę libe. l. cum oportet §. si quis itaque ad instar mariti in rebus dotalib. vt ff fam ercis. l. si filia §. j. & sic hoc verbū pręter non excludit: vt hic, & ff. de pig act. l. s. in fi. & ff. de proc. l. sed & hæ. §. pen. & facit ff de vulg. substi. l. sed si plures. §. in arrogato.

¶ Minorē natu. CASVS Domine ego sum quidam iuuenis, & habeo amplum, & magnum patrimoniū meum: & habeo quendam vicinum valde discretū, & prouidum virū iam penè sexagenarium: cuius cōsilium in multis extitit mihi fructuosum. possum ne ipsum arrogare, vel adoptare in filiū? nunquid licet mihi hoc facere? Rñd. Imp. q non. quia certè minor natu maiorē adoptare, vel arrogare nō poterit: & hoc rōne: quia adoptio imitatur naturā. sed ɔ naturā, & pro monstro esset, q filio maior esset tēpe patre. vnde dico tibi, q ille qui g arrogationē sibi filiū facere vult: debet plane pubertate, s. 18 ann. filium arrogatum, vel adoptatū excedere. Item nō solū pōt qs adoptare, vel arrogare aliquē in filiū, sed etiā in locum nepotis, vel neptis, pronepotis, vel proneptis

h Maior. Scilicet tempore, non persona.

i Octodecim annis s. 18. annos debet habere pl⁹ adoptans, q adoptatus qui faciunt vnā plenā pubertatē tanti tpia Sed nūquid qui plures adoptat, debet pluribus vicibus præcedere in tanto tpe? Rñ nō vt puto: cum secundum naturam etiam in vno anno ex diuersis fœminis, vel ēt vna possit habere filios plures, & in hoc adoptio imitat naturā, vt hic. Et not. pluribus modis dici plenā pubertatē. nam īterdū quatuordecim anno. vt j. qb. mo. tu. fini. § j. & s. ti. j. j. tñ. aliàs xv. vt in Authen. de tem. nō so. pec. super dote. §. generaliter. col. vij. aliàs xvij. ann. vt s. qui man. nō pos. §. fi. & ff. de posthu. l. 1 §. pueritiā, interdū 18. anno. vt ff. de ali. & cib. leg l Mela. Acc.

k Non habeat. Vel licet vxorem non habeat: quo casu tamen est contra naturam. vt ff. eo. l. & qui vxores Accur.

l In locum filij. Item nepotem ex vno quasi ex altero naturam. vt ff. eo. l. si pater. § qui duos non autem loco fratris. vt C de hęre. insti. l. nec apud.

m Consentire debet. Quod non est in alijs cognatis, q possent sperare successionem: vt ff eo. l. cū adop. Et si quidē filius cōsentiat, bene est. & recideret nepos adoptiuus in ptātem suā. s. filij mortuo pre: vt ff eo. l. si quis nepotē. Si aūt cōsentiat filius, tunc agnoscitur, id est appropinquat, seu ɔgnatus fit ei. i. auo hic nepos, & suus efficitur hæres etiam filio inuito: nec recidit in potestatem eius. siue dicas eū succedere, vt filium, licet non sit filius, siue vt nepotem, quasi ex

Ætates sūt septē. īfantia durat ad vij. annū pupillaris ętas ad 14. i mas. pueritia, seu pubertas ad 18 adolescentia seu plana pubertas ad 25. iuuētus, seu virilis ætas ad 50. & qnque ad 60. senectus ad 80 decrepitas ad 100. ann. Ægi. Per. Sed hęc gl. aut male, aut improbe loquens, sm Christ. qa nullū tps plenā pubertatem constituit nisi. 18. ann. Ang.

adnascat. Sed ex ꝯtrario, si auus ex filio nepotē det ī adoptionē: nō est necesse filium consentire. [a]

Adoptiuus pater adoptatum filium in potestate sua constitutum, vel arrogatum, alteri in adoptionem dare potest, haud secus quā naturalis pater possit.

In plurimis [b] aūt cāis assimilat is, q adoptat[c], vel adrogatus est, ei q ex legitimo mr̄imonio natus est. & iō si qs per Imperatorē, vel apud p̄torē, vel p̄sidem ꝓuinciæ nō extraneū [c] adoptauerit: p̄t eūdē ī adoptionē alij dare.

Qui secundum naturam liberos generare nequeunt, nec secundum artem sibi parare queunt.

Sed & illud vtriusq; [d] adoptionis cōe est: quod & hi qui generare non possunt: [e] quales sunt spadones, [f] adoptare possunt: castrati autem non possunt.

Fœmina non potest adoptare, nisi eidem prope amissis liberos ex principis indulgentia concedatur.

Annota, Fœminas filios in potestate non habere: quo fit, vt iuribus potestatis patriæ minime fruantur.

Fœminæ quoque adoptare non possunt: [g] qa nec naturales liberos in sua potestate habent [h] sed ex indulgentia [i] principis ad solatiū liberorum amissorum [k] adoptare possunt.

Adrogatus non solum in adrogantis cannolas potestatem, sed etiam liberi, quos in potestate habebat.

Illud propriū est adoptionis illius, quæ per la-

altero filio præmortuo natū: quo casu æqualiter cū patruo admittatur. vt ĩ. de hær. quæ ab intesta. § cū autem. Alij dicunt hoc totum, ei inuito, id est, filio inuito: & agnascatur, l. inuita eū quasi nascatur quoad successionē, quod satis ī idē recidit. Alij hoc totū, ei inuito, id est, auo inuito. qui voluntate filij proposuerat adoptare. nunc autem cōtra propositum suum facit & hic dicitur inuitus ratione ꝓpositi primi. Et secundū istos hic nepos inuito auo, & filio adoptat° nō succedit vna cū filio: sed demum eo mortuo. prima verior. ē Sed quare hic filius impediret matrimonium sui filij, etiam auo volente, & non impedit hōc ciuilem actum. vt ff de rit. nup. l. oratione. § j. Respon. quia matrimonium est vinculum magis indiuiduum: vt ĩ. de patr. pot j. respon.

A . . . I . . O.

Et sic ista gl intelligit hunc text. tripliciter ibi, ei inuito Primo diuisim, vt exponsē ei, scilicet auo inuito, scilicet filio. Secundo, & tertio cōiunctim vt illa verba in totū referantur, vel ad filium vel ad auum: contra quæ facit d. l si quis, nepotum. Ias.

[a] Consentire. Sed videtur ꝙ sic nam læditur filius in duob. & in hæreditate, siue in bonis quæ ad filiū suum proponebat ex voto transmittere: vt ff vnde li be. l. scripto hærede. quod non facit: vt ĩ. de hær. quæ ab intest. defer. § at hi. & qa in potestatē illius trāsit quare ī patris sui naturalis potestatē nō recidit iure isto veteri: vt ŝ. j. tū. Ad primū respondeo: quia alio modo potest euitare, instituendo eum. Ad secundum dico, quòd non potest æstimari patria potestas: vt ff. de leg. j. l filiusfamilias §. secundum vulgatam [r] Sed hodie vterque timor cessat. nā & succedet & in suam potestatem recidet. vt C. de adopt. l. cum adoptiuus § scimus. & ŝ eo § sed hodie.

¶ In plurimis. CASVS Dicit Iustinianus, quòd in plurimis ille qui adoptatus, vel arrogatus est assimilatur ei q ex legitimo matrimonio procreatus est vnde si quis eum qui sui iuris est authoritate principis arrogauerit: vel eum, qui in parentis p̄tāte est, non extraneum apud prætorem, vel præsidem adoptauerit: poterit eundem ac si esset filius suus naturalis, & legitimus, alij in adoptionem dare. Et non solū p̄dicta in vtraque specie adoptionis cōia sunt, sed etiā illud vtriusque specie adoptionis cōmune est, ꝙ ii ii, qui generare non possunt nihilo minus adoptare possunt, quales sunt spadones. Ab hoc tamē generaliter excipiuntur castrati, quibus natura beneficiū generandi denegauit Castrati enim adoptare non possunt. Et idē est in fœminis Feminæ enim neque adoptare, neque arrogare possunt: & hoc ea ratione: quia nec naturales liberos habent in potestate, verū tamen ex indulgentia principis ad solatiū liberorū pro Repub. amissorū eis adoptare permittitur, h. d. vsque ad §. illud proprium. Franc.

[b] In plurimis. Quandoque enim est contra. vt ĩ. de hæredi. quæ ab intesta. §. minus, secūdum Azo. Item in eo, ꝙ adoptiuus pater non tenet eū instituere. vt ĩ. de hæredita quæ ab intesta. §. sed ea omnia. versic. cum nec necessitas.

[c] Extraneum. Vt sic transeat in suam potestatem. vt ŝ. eod §. sed hodie.

[d] Vtriusq;. Quarū vna hodie vocatur arrogatio, alia adoptio: vt ĩ. eod. §. Imperatoris

[e] Non possunt. Qui omnes eunuchi vocantur: sed ab hoc genere detrahit castratos, qui generare nō possunt, id est castè sic natos, vt nūquam potuerint generare.

[f] Spadones * Quib. testiculi, vel genitalia abscissa sunt cultello vel spatha, & est ratio. quia fortius est impedimentum naturæ, quàm accidentis • vt hic & ff. de libe. & posthum. l. sed est quæsitū § j. & 2 Et nota, ꝙ vulgariter promiscuè appellantur. Acc.

[g] Nō possunt. Sed ipsæ arrogari possunt: vt ff. eo. l. nam fœminæ. Accur.

[h] Habent Nota fœminas non habere filios in potestate, & facit ad hoc ff. de suis & legi. l. nulla. & ff. de hære. qual & differ. §. cæteri. & ff. de ꝯtra tab. l. illud. § ad testamenta. Acc.

[i] Sed ex indulgentia de nouo iure concedenda: • vt C. eo. l. mulierem.

[k] Amissorum. In acie principis vt hic innuit, & ĩ. de excu. tu. §. sed & si in bello, ff. de inoffi. test. l. si suspecta. §. si Sed nūquid & tunc habebit in potestate? Videtur ꝙ sic, cū beneficia principum sint extendēda: vt in Authen. consti. que de digni §. pe. colla. vj. & ff. de constit. princ. l. fi. Sed tamē contradico ad instar scilicet naturalium. nam naturam imitatur adoptio vt sup eo. in § minorem. • & facit ad hoc. C. eo. l. mulierem. Ac.

¶ Illud proprium. CASVS Dñe iam vidi in quibus species adoptionis, & arrogationis conueniunt. & in quibus differunt Nunquid est adhuc alia differētia inter eas? Respond Imperator, ꝙ sic. Nā illud est propriū, & speciale adoptionis illius, quę per sacrum oraculum id est, per principem, & rescriptum principis fit: vt si ille, qui se in arrogationem dederit liberos in potestate sua habuerit: non solum ipse in potestatem patris arrogatoris transeat, sed etiā omnes liberi ei°, quos in potestate habet potestati arrogatoris tanquam nepotes vna cū eo subijciantur: & hoc factum fuit in persona diui Augusti, quēdā Germanicum in filium arrogare volētis & ille Germanicus nolebat consentire: vnde non potuit procedere arrogatio

Pr̄ia p̄tās inęstimabilis.

[r] Sed facit ĩ glo. s̄m Iaco. qa si de ī æstimabili agit p̄ in dicio, vt necessari° eius cōsēsus.

* Spadones q dicūt, qdqs fieri in ter spadones, castratos thlasias, & eunuchos, nemo meo iudicio meli° explicat, q Anton. emendatio 3 c. 5. vide et q de hac rescrib. Alc. ī l spadonū ff. de verbor. & rer. significa.

[a] Scilicet à pricipe non aūt à comite palatino, secūdū An. per id qd̄ hic dicit et ī bastardo per eū legitimando.

[b] Et ad ꝯ riū rndēt hic doct. ꝙ imò debēt moderari sēm ei° eōe. l ex facto. in prin ff de vul & pu. sub.

gatio sua, sed diuus Augustus cuidam nomine Tiberio iniunxit, vt ille Germanicũ arrogaret: quo facto princeps arrogau t Tiberium, & ille habuit Tiberiũ in filium & per consequẽs Germanicum filium adoptiuum Tyberij habuit in nepotem. Et hæc dicuntur vsq; ad § apud Catonem Frsnc.

Dic, ꝙ oraculũ ē qđ ad oro nē alicu iua vel ꝑ ces ꝓcessũ ē: vel ē diuina volũ tas ore ho minis ex ꝑssa ꝑ gl. in l. digna vox. C. de legatis t. viux vocis oraculo pleni' q̃ ꝑ aliũ ꝑ Mãd. in gl Facul. §. Et l ipa, l vet. fungitur. Ægi. Per.

† Aliàs, veniunt.

Huius adoptiõis meminit Sueto. in vita Tiberij Cesaris

Et hic ex nolatiõe alicuius acquirit vt hic, & in ca. per tuas. cum gl ĩ. in verbo appellauit, post medium. ibi itẽ est hic ar. ex q fil. sint legit.

Hic tex. est singu. ſm Iac. de Rauẽ. ad hoc, ꝙ ꝓbans se filiũ alicuius vł ꝓbare se legitimum. Ægi. Per.

Idem si hmõi verba blãda, & adulatoria ꝓferant in te

cum oraculum [a] fit, ꝙ is qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subijcitur. sed etiam liberi [b] eius in eiusdem fiunt † potestate, tanquã nepotes. Sic etenim diu' Augustus [c] non antea Tyberium adoptauit † quàm is [d] Germanicum adoptasset: vt protinus [e] adoptione facta [f] inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

Seruus a domino adoptatus uel apud acta filius nominatus libertatem nancifscitur.

Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas, seruos † si à domino adoptati [g] sint ex hoc ipso posse liberari. † Vnde & nos eruditi in nostra

[a] Oraculum. Id est per principẽ, vt de eo qui sui iuris est, & ideo transit ẽt hodie in potestatẽ arrogatoris. vt s̃. eo. in princi. ideo sic dictum. quia oramus, siue deprecamur eũ vt in talibus præstet authoritatem. Accursius.

[b] Liberi. Omnes nati & nascitur, & etiã reuersuri ab hostibus vt ff. e. l. si paterfamiliàs, in prin. fallit hoc ff de oper. libert. l. operæ.

[c] Diuus. Augustus. Hic Imperator volebat adoptare quendã nomine Germanicũ, & hic Germanicus noluit cõsentire, vnde non poterat procedere adoptio vt j. titu. j. §. si pater & ff. eo. l 2. in prin. vnde August' callidè suasit cuidã nomine Tyberio, vt illum Germanicum adoptaret, quod fecit: & tũc Tyberium postea arrogauit princeps. quare & per cõsequẽs habuit Germanicũ loco nepotis.

[d] Is. Tyberius.

[e] Protinus. Id est statim.

[f] Adoptione facta. A principe.

¶ Apud Catonem. CASVS Dñe iam video quid iuris quando aliquis adoptat liberum hominem. dicatis mihi si placet, quid iuris est, si aliquis dominus adoptauit seruum suũ? Respon' Imperat. dicens, Amice antiqui referunt in hoc casu se meminisse bene scriptum apud Catonem: vt si serui fuerint adoptati, posse eos consequi libertatem. Vnde nos authoritate Catonis eruditi, illos seruos, quos dominus actis interuenientibus in filios adoptauerit, in constitutione nostra liberus esse constituimus, licet hoc eis ad ius filij consequendum non possit sufficere: & hæc sunt quæ dicuntur vsque ad fi. ti. Fran. de Arct.

Adoptati. Scilicet à domino. ab extraneo autẽ non potest etiam libertus. vt ff. eo. l si pater, in fin.

Constitutione. Vt C de lat. lib. tol. l. vnica. §. simili quoque modo.

[i] Actis. i. cotam iudice. dicendo hęc verba, veni huc, fili, [t] secundum. Azo. vel vt puto, coram iudice agebatur, vt filius fieret aduptiuus, & inde facta fuit scriptura, non tamen res peruenit ad perfectionem: vt differat à proximo casu superiori. Aliud si extra iudicium talia fierent, vel agerentur. vt C. de liber. can. l pe. & sic collige ex hoc, superiori respõ ꝙ si id quod ago, nõ valet vt ago: valet tñ vt valere. potest: sic C. de latin liber. toll. l. vnica §. simili quoque modo Argumen. contra. ff de iu codi. l. 1 &

ff. de pact. l. si vnus §. acceptilatio.

ADDICIO Respondent doctores, ꝙ ibi cõstabat testantem nolle codicillari.

QVIBVS MODIS IVS PAT. &

constitutione [h] etiam eum seruum, quem dominus actis [i] interueniẽtibus filium suum nominauerit, liberum esse constituimus, licet hoc ad ius filij accipiendum sufficiat.

TITVLVS. XII.

QVIBVS MODIS ius patriæ potestatis soluitur.

Mortuo patre, mox sui iuris filius efficitur: mortuo verò auo, ita demũ nepos sui iuris euadit, si non super sit ei pater, in cuius recidat potestatem

Videam' nũc quibus modis hi, qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberentur.

Supra visum est quomodo dominica potestas cõstituatur & constituta tollatur, subsequenter visum est qualiter patria potestas causetur. Sequitur de iure videre, quibus modis dissoluatur, secũdum Porcium.

Videamus. Tot' iste titul' diuiditur I sex partes. Primo, qualiter dissoluatur patris potestas morte naturali. Secundò qualiter morte ciuili ex delicto prouenienie. Tertiò, qualiter propter dignitatẽ à filio acquisitam. Quartò qualiter ꝑ ꝑ captiuitatem patris vł filij. Quintò qualiter emancipatione. Sextò qualiter per dationẽ in adoptionẽ auo paterno vel materno. Secunda ibi, cum autẽ. Tertia ibi, Filius Quarta ibi. Si ab hostib'. Quinta ibi, Præterea. Sexta ibi, Sed & si pater. Itẽ hoc principiũ subdiuidit I quatuor. q̃a primo ponit de quo est tractaturus. Secũdò qualiter aliàs supra dixit de seruis. Tertiò qualiter filij liberent à patria potestate generaliter rñd. Quartu dictam respõsionem diuidit. Secunda ibi. Et quidem. Tertia ibi. Hi vero. Quarta ibi, Sed hoc.

CASVS. In prin. istius tit. dicit Iusti. continuando processum suum Videamus nunc de illis qui alieni iur. subsunt qualiter à nexibus illius iuris liberentur. Sed tñ de liberatione seruorum qualiter à do. po. lib. nihil in hoc ti. dicetur. Qualiter n. serui de potestate dñorum eximantur. per ea quæ in ti. de liberti & de manumis. ser. diximus exponitur. Sed quia dñe Imp. video ꝙ vultis tractare in ti. isto qualiter liberantur liberi à ptãte paren Dicatis ergo mihi si placet aliquem modũ tollendi. pat. pu. Ad hoc rñ Imp. dicens: Amice liberi in pa pot. existẽtes ꝑ mortẽ naturalẽ parentis sui iuris fiunt, hoc tñ non est sine distinctionis remedio accipiendũ. Nã mortuo patrefa. liberi in primo gradu existentes, vt pote filius, vel filia gñaliter sui iuris efficiuntur sed ꝑ mortẽ aui nepotes, qui in eius ptãte fuerũt, nõ omnes sui iuris fiũt sed ita demum, si post mortẽ aui in p̃ris sui naturalia ptãte non sunt recasuri. vñ si tpe mortis ipsius aui pater ipsorum nepotũ vixerit & in patris sui naturalia ptãte tũ: nec ante mortẽ eius de ptãte sua exiuit In hoc casu nepotes ex eo post mortẽ aui in potestatẽ eius recidũt: nec per mortẽ aui sui iuris efficiunt: sed si moriẽte auo pater nepotũ aut mortuus fuerit aut per emancipationẽ de p̃ris sui ptãte liberat' tũc nepotes ex eo, q in potestatem patris tã mortui, vel eman-

stamentis q̃a disponũt. l. Paulus. §. Paulus. ff. de fideicõ. libert. enũciatiua aũt an debeãt verificari, puta si dicatur Semproniũ filium, vel fratrẽ hæredẽ instituto vide hic ꝑ An.

Aliàs et non sufficiat.

emancipati recidere non possunt per mortē aui, sui iuris fiunt. h.d. vsque ad §. cum autem. Fran.

a Et quidem. quasi dicat, quid sit circa seruos de absolutione potestatis eorum diximus supra de lib. §. j & § multis.

Et quidem a quemadmodum liberentur serui à potestate b dominorum, ex his itelligere possumus quæ de seruis manumittendis superius exposuimus: Hi vero qui in potestate parentis c sunt mortuo eo, d sui iuris fiūt Sed hoc e distinctionem recipit. Nā mortuo patre f sanè omnimodo filii filiæve sui iuris efficiuntur. Mortuo vero auo non omnimodo g nepotes, neptesq; sui iuris fiunt sed ita, h si post mortem aui in potestatem patris sui recasuri non sunt. Itaque, si moriente auo, pater eorum i viuit, & in potestate patris sui est: tunc post obitum aui in potestate k patris sui fiunt. Si vero is, l quo tempore auus moritū, aut iam mortuus est, m aut per emācipationem exiit de potestate patris, tunc ij, qui in ptātem eius cedere non possunt, sui iuris n fiunt.

Deportatio patris, aut filij patriæ potestatis vinculum soluit, restitutio vero principis, id in pristinum statum reponit.

Cum autem, is qui ob aliquod maleficiū in insulam deportatur, o ciuitatem amittit sequitur, vt qui eo modo p ex numero ciuiū Romanorum tollitur perinde quasi eo mortuo, q desināt liberi in potestate eius esse. Pari r ratione & si is qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desint esse in potestate parentis. Sed si ex indulgentia s prin-

b A potestate. Subaudi dominica.

c Parentis. Strictè accipe pro his tantum, qui sunt superiores ex linea masculina Nam fœminæ nō habent in potestate filios: vt ī. ti. j. §. fœminæ generalius accipitur ī. tit. 2. §. t.

d Eo. l. parente.

e Hoc. Scilicet qd̄ dixi morte superioris inferiores effici sui iuris.

f Patre. s. familias. subaudi supra quē nullus est ratiōe potestatis.

g Non omnimodo. Id est generaliter.

h Sed ita. Scilicet fiunt sui iuris.

i Eorum. s. nepotū.

k In potestate. Et non exiuit, nā si exiuit & postea rediit quia est arrogatus: non recideret filius in potestatem eius. vt ff. de adoptio. l. si pater filiū & est ratio: vt ibi no.

ADDITIO. Scilicet, quod ius semel quęsitum nepoti non debet tolli per arrogationē p regulā iuris, ius nostrum. Alia. n. rō ibi polita reprobat. * quod facit vt post impetrationem vacaturæ nubens non obtineat etiam si vxor moriatur. Ang.

l Scilicet filius prędictus.

m Mortuus est. Scilicet filius prædictus.

n Sui iuris. Nisi in casu. vt quando per dignitatem filius sui iuris factus fuisset: vt in authen. consti. quę de digni. § illud colla. vj.

¶ Cum autem diuiditur in quinque partes Primo, de deportatione patris. Secundo, de deportatione filij. Tertio, de indulgētia principis. Quarto de relegatis. Quinto, de seruis pœnæ. Secunda ibi, Pari ratione, Tertia ibi, Sed si ex indulgentia. Quarta ibi. Relegati. Quinta ibi, pœnæ Aieti.

CASVS Domine laudabiliter video qualiter morte naturali tollitur patria potestas. nunquid pluribus modis tolli poterit? Respond. Imperator quod sic. Nam non solum morte naturali, sed etiā ciuili tollitur patria potestas. Si quis enim ob aliquod maleficium perpetratum per sententiā deportationis ciuitatem amiserit, sequitur vt liberi eius qui aliqñ collitur de numero ciuium Romanorum, perinde desinant in sua potestate esse, ac si morte naturali ī potestate eius esse desinerent. Eadē rōne & si liberi in potestate existētes deportati fuerint. per deportationem desinunt in potestate parentū esse Et hæc sunt vera durante deportatione. Nā si ex indulgētia principis restituti fuerint: per omnia pristinum statū recipiunt. Et hæc omnia vera sunt in deportatis. secus tamē est in relegatis. Nā parentes relegati nihilominus retinent in potestate liberos suos: & similiter in casu conuerso, liberi relegati in parentum potestate nihilo minus remanent. Et non solūmodo prædictis casibus morte ciuili tollitur patria potestas. sed etiā in hoc casu: Nā si aliquis pęnæ seruus effectus fuerit desinit habere liberos in potestate. Sed domine dicatis mihi quis intelligitur fieri seruus pœnę? Ad hoc respon. ꝙ illi serui pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestijs subijciuntur. Et hæc vsq; ad illum §. filiusfamil. Fran.

¶ Cum autem. Dictum est su. qualiter soluitur patria potestas morte naturali: nunc ponit, quando morte ciuili. Accursius.

o Deportatur. Hic no quod hæc sententia deportationis vt valeat s. vt statum, & ciuitatem perdat non potest dari, nisi à quatuor iudicibus scilicet ab Imperatore, uel ab eo, q eius vice iudicat: & à pręfect. prætor. & à pręfect. vrb. ff de pęn. l. a § t. & de lega 3 l. j §. à præfecto. & ff. de inter. & releg. l. l. interpęnas. § j. Idē decre do in senatoribus, q parem sententiam, i. parem habent effectum principi uel maiorem, quā prædicti: ut ff à qui appel non licet. l j § j. 2 Si autem alius iudex talem sententiam det, non valet: nec mandatur executioni. nisi princeps approbet eam vel insulam siue locum assignet: ut ff de lega 3. l. 1 § 2 & § deportatos. & ff de iniusto & irri. testa l. si quis §. ciut. in gl j. Quæ autē sint delicta pro quibus in insulā debent deportari: dicemus. ī. de publ. iudi. per totum titulū, sed relegare potest quilibet, qui habet merum imperium: vt ff. de inter. & rele. l. relegatorum j respon Et not. quòd primo de media. 2 secundo de relegatione, tertio de maxima dicit. Prima & vltima tollunt patriā potestatem: sed relegatio non sic, cum status nō sit mutatio, nec capi. diminutio.

p Eo modo. Id est per istā deportationem in insulā.

ADDITIO Et ea isto tex. not. Ang. ꝙ dictio pinde importat similitudinem: sed non omnimodam, maximè in pœnalibus: vt per Barto. in l. sacrilegij ff. ad leg. Iul pecu.

q Mortuo No. deportatum mortuum. s. ciuiliter. sic ff. de contrahē. l. j. § quidā filium & ff pro soc. l verum § societas vers. intereunt.

r Pari. Hic no ꝙ ubi est eadem, vel similis ratio, idē ius constituatur sic ff. de ver. obl. l. à Titio circa si & j. quod eum eo, qui in alie. po. §. si igitur. l si. & ff de eden l. quædam. § nūmularios. in gl quia & ff. ad le. Aquil. l illud. Argu. contra ff. de collat. bon. l. si quis in si. j. respon ibi hoc in patre.

ADDITIO solue s'm Io. Fab & Ang. hic ꝙ ibi non erat eadem ratio per omnia.

Facit ꝙ graduatū noiatū ꝙ vxor postea ducta & ea demū mortua priori bnolatio nibus vti nequeat. Ægi. Per.

Deportare possūt quatuor iudices.

Aliàs p ide ab eo mortuo.

* Aliàs principali. In quibusdā exemp. pœnę aūt pro seru⁹ &c.

Sed tūc vr̄ obstare re. l. j. C. d̄ sen pr̄ pt̄. Pro cuius sol. Ias. dubitat. dicēda à sententijs Senatorum fortè non posse iam supplicari.

Contrariū tenet Ias. p l. 3. ff. d̄ inte. & relega. de quo j. de cap di minu in princip.

Princi-

cipis [a] restituti fuerint, per omnia pristinum statum [b] recipiunt. Relegati autem patres in insulam, in potestate liberos retinent. [c] Et ex contrario, liberi relegati in potestate parentum remanent.

Seruitus pœnæ patriam potestatem tollit. Angel.

Pœnæ [d] seruus effectus filios in potestate habere desinit. Serui autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum [e] damnantur, † & qui bestijs [f] subijciuntur.

Sola patriciatus dignitas filium a patria potestate eximit.

Filiusfamiliàs si militauerit, [g] vel si Senator, vel Consul factus fuerit, remanet in potestate patris. Militia enim, vel Cõsularis dignitas de patris potestate filium non liberat. [h] Sed ex constitutione [i] nostra summa † patritiatus [k] dignitas illico [l] Imperialibus codicillis præstitis, filium à patria potestate

a Principis. Aliàs principali. Sed nunquid per alium poterit restitui? Rñ. non. nisi fortè per senatorẽ, qui poterit restituere ad statum, vt ff. de postulan. l. j. §. cũ qui. ver. de qua, & § an autem.

b Statum. Scilicet quãtum ad honores, vel ordines, & similis, vt C. de sent. pas. l. prima. ergo & patriã ptãtẽ, & hoc vult dicere. Sed contradicit. C. de sen. pas. l. in insulã. & l. si pater. Sol. hic spãliter ad oĩa fuit restitutus, fm M. & sic facias punctũ ibi, per oĩa. hãc reprobo: quia semp intelligitur ad oĩa restitui, nisi cõtradixerit expressim t uam uerbum, restituo generale est: ut ff. de usur. l. uideamus 2. §. in Pauiana. Alij hoc intelligunt ad patrem reuertentem tantum referẽdum, cui debet restitui filius in ptãtem: sed filio restituto nõ sic, quia sic noceret ei restitutio, arg. C. de leg. & con. l. qđ fauore. Sed hanc opinionem reprobo. nam libertus deportatus: & restitutus in liberinitatem recidit: ut ff. de iure pat. l. siue libertus. Dic ergo interesse utrum princeps dicat hæc uerba. restituo te & tũc ad oĩa restitutus, uĩ, ut hic an, hęc, indulgeo tibi, quo casu de pęna tm̃ remittẽda cogitasse uĩ, ut, ĩ cõtrarijs ar. C. de sen. pas. l. gñalis. & tutor & cũ idulgẽtia. & C. đ gen. ab. l. si A.

c Retinent. Nota dñ tam inter deportatum, & relegatum quo ad familiam: ut hic. & §. proxi. [1] §. Itẽ hic bona retinet, ille non: ut ff. de interd. & releg. l. 3. Itẽ hic ciuitatẽ retinet, ille nõ, vt ff. de Interd. & rel. l. relegati & l. relegatorum § sine ad tempus. & § ad tẽpus. Itẽ q hic ad tempus. uel in perpetuum, ille autem tantum in perpetuum deportatur, ut ff. de interd. & relegat. & l. relegatorum. §. hæc est differẽtia. sed in libertate non est differentia nam uterque liber remanet, ut ff. de bon. damn. l. sed & si alia §. 1. Sed bannitos nostri temporis quibus eõparabimus? Rñd si tantum est maleficium, ut etiam eum ciuitate bona sua publicentur uel dic inte, uel de consuetudine ciuitatũ, tunc deportato comparabo, aliàs relegato, ut arg. ff. de bonis dam. l. 1. [2] non autem dico, q possit deportare a præside de iure, ut supra, §. proxi diximus, nec relegari aliquis potest à uicensore ciuitatis, cum sit de imperio meo relegatio, ut in Auth. de de en. ciui. § nulla. in fi §. col. 3

ADDITIO Vnde uersus. Qui deportantur semper pęna cruciãt Pęna relegatis est tpalis estq; perẽnis.

d Pœnę Idest, supplicij. Supplicium. n. suus dominus est, non fiscus, unde ei nihil quærit, ut ff. de his, quæ pro non scriptis hab. l. 3. Sed nouo iure nemo ingenuus sit seruus ex supplicio, ut in Authẽ. de nup. § quod autem & § si uerò, col. 4

ADDITIO. Dic istud esse uerum si remanet uiuus. secus si in eo fiat executio mortis naturalis: uel saltem præsens ab habente potestatem capitaliter condemnetur, quia eius testamentum non ualet, nisi in malè ablatis restituendis: sed in absente secus, quia ualet testamentum, secundum Angelum hic.

e In metallum. Idest, in opus metalli ad fodiendũ metallum, uel etiam portandum, & hi ne fugerent, ligabantur, & pondere quodam opprimebantur, ut ferro, vel alio modo. Alij uero erant, qui dicebantur damnati in opus metalli: & hi non tanto pondere opprimebantur, & qui hinc fugiebant, in metallum ponebantur. Alij uerò erãt, qui in ministerium, uel in seruitium metallicorum tantum ponebantur. & hoc si perpetuò fieret, erãt serui, aliàs contra: ut ff. de pœnis. l. aut damnum. § inter eos. & §. qs. quis. & §. in ministerium. Sed quid si prouincia non habeat metalla aliqua, uel ferri, uel alicuius similis conditionis? Respond. in uicinam prouinciã mittebantur. [3] ut ff. de pęnis l. aut damnum. §. est pœna. Alij sũt in opus publicum perpetuo dati, uel ad tps, qui sunt similes relegatis: ut ff. de pœnis. l. quidam, sed huiusmodi pœnę non sũt in usu hodie. Ac.

f Bestijs. Deducendis fortè, uel etiam ut comederet cum eis, uel alia bestialia faceret. de hac pœna dic ut no. ff de pœn. l. qui in ultimo.

Filiusfamiliàs. Diuiditur in quatuor partes. Primo ponit dictum in gñe. Secundo reddit rationem. Tertio excipit à dicto. Quarto assignat rationem. Secunda ibi, Militia. Tertia ibi, Sed ex cõstitutione. Quinta ibi, Quis enim. CASVS. Dñe pono q aliqs filiusfamiliàs factus fuerit miles, & senator, uel consul: nunquid liberatus à patria potestate? Rñd Imperator q non. Nam militia, uel consularis dignitas filium à patria potestate non liberat, sed ex constitutione nostra summa dignitas patritiatus filiũ à uinculis patrię potestatis liberat. Quis. n. patiatur patrem quemlibet posse filium suum à nexibus suæ potestatis per emancipationem relaxare, & Imperatoriam celsitudinẽ nõ ualere eum, quem sibi elegit patrem, ab aliena eximere potestate? q. d. hoc nullatenus est tolerandum: & ideo prædictæ dignitatis adeptione filius incontinenti à patria ptãte liberatur. Et hic usque ad illum §. si ab hostib. Franciscus.

g Militauerit. Id est, miles factus fuerit: ad quod multa sunt necessaria, ut in authen. de man. princ. §. fin uersic. si quidem, in gl. 1 colla. 4 diximus etiam in l. penul ex quibus causis maio. ubi sex requiruntur ad hoc, q quis sit miles. Vel dic militauerit, id est, in exercitu militiæ fuerit.

h Non liberat. Hoc est iure isto, nam nulla dignitas præter patriciatum releuat filium à potestate patris, ut subijcit, sed hodie tñ. sunt dignitates, quæ liberant aliquem hominem curialem à curiali conditione, ut C. de decur. l. fi. lib. x. & illæ eadem liberant à patria potestate, ut in Auth. constit. quæ de dig. § 1. & § generaliter. collat. 6. unde cum sit ibi consul, corrigitur quod de eo dicitur.

i Constitutione. Vt C. de consulibus. l. fina. libro duodecimo.

k Patritiatus. Erat enim patritius, quasi principia pater unde Salustius, O patres conscripti, nam scripta erant eorum nomina in aliquo loco, uel in corona capitis eorum, uel aliàs.

l Illico. Hoc est speciale in patritio, & consule hodie, ẽ ut sola collatione, i. datione codicillorum, id est, dignitatis scripta, uel per aliquod priuilegium.

sant

† Aliàt dantur.

Deportatus & relegat⁹ differunt.

[1] Hoc verum nisi esset relegatus in ppetuũ: quia põt sibi per sñiam adimi pars bonorũ. l. relegati. tu si & l. relegatorũ. §. ad tps. ff. eo. tit. Ang.

[2] Ista cõiter reprobant doc. hic Ingenuus ex supplicio nõ fit seruus.

[3] Quod facit sm Christ. q vacãre se de p mortẽ plati, si opus sit chrisma te õrendi sint ẽpi vicini: & est gl. in c. si ẽps à paganis. de sup. negl. pla. lib. 6. Vide in hunc locũ. Alcia. in 12. lib. C. tit. de consu. & non spat. pec. & Budæum in l. vlt. ff. de senatoribus uterque enim Accur. taxat in interpretatione dictionis patritiatus.

liberat.[a] Qui enim[b] patiatur, patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare: Imperatoriam aűt celsitudinem nō valere, eū quem sibi patrem† elegit,[c] ab aliena eximere ptāte.

Captiuitate patris aut filij pendet magis, quàm intereat ius patriæ potestatis propter postliminij ius. Retrò enim fingitur in ciuitate fuisse, qui ab hostibus regressus est.

Si ab hostibus[d] captus fuerit parens quamuis seruus hostium fiat: tñ pendet[e] ius liberorum propter ius postliminij:[f] Quia ij, qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint: omnia pristina iure recipiunt, idcirco[g] reuersos* etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus[h] est, in ciuitate semper fuisse. Si verò ibi decesserit: exinde ex quo captus[i] est pater, filius sui iuris fuisse videtur. Ipse quoq; filius, neposve si ab hostib. captus fuerit, similiter dicimus propter ius postliminij, ius quoque potestatis parentis in suspēso esse. Dictū est aūt postliminiū, à limine, & post.

† Vnde eū, qui ab hostibus captus est, & in fines nostros postea peruenit, postliminio reuersum rectè dicimus. Nā limina sicut in domo finē quendam faciunt: sic & imperij finem esse limen, veteres voluerunt. Hinc & limen dictum est, quasi finis quidam, & terminus.

stāt sui iuris & sine administratione: in alijs decē. tunc demum cū ceperint administrare: vt in Authē. cōstitu. q̃ de digni. § j. in gl. codicillos. colla. vi. que est C. de epis. & cle. auth. sed dignitas, & C. de decur. l. fina. lib. x. Itē in tertio casu cum ordinatur episcopus: qui est & vltra supradictos cas⁹. vt in Auth. enim quæ de digni. §. palam. colla. vj.

ADDITIO. Et nota q̄ vbi elec. est necessaria ex parte vtriusque q̄a eligentes cogunt eligere: & elect⁹ cōsentire, quē ius ex sola electione ēt absenti, & ignorāti. l. illud. ff. d tut. & cura. dat. ab his. Sed si nō sit necessaria ex parte electi: vt in epō, non quæritur ius ante acceptationē. c. si tibi absenti. de præben. lib. vj. Itē vbi fit electio p viam facultatis, vt à populo, uel dño. Sed est speciale in Patritio, & cōsule, ut hic. Ange.

a Liberat. Scilicet dignitas.

b Quis enim. Quasi dicat, si quilibet pater etiā vtillissimus filium suum emancipat, quando vult: vt infra eo. §. admonēdi. & § præterea, quare hoc imperator non poterit facere? Vel dic in casu electi patritij, quasi dicat: cum ipse pater patritij possit emancipare, & ad hoc compellatur cum alapis, & verberibus. ut in Auth. constit. quæ digni. j. respon. colla. vj. quare & ipse imperator &c.

c Elegit. Quod raro fit: ut C. de consulibus. l. fi. lib. xij secundum M.

¶ Si ab hostibus. diuiditur ī tres partes principales. Primo loquitur, quando pater fuit captus. Secundo quando filius. Tertio declarat q̄d sit postliminium. Secunda ibi, Ipsa quoque. Tertia ibi, Dictū est. Are.

CASVS. Dñe uos dixistis mihi, q̄ per mortem ciuilem tollitur pat. po. nunquid generaliter est uerum? Respond. Imperator q̄ non. Nā si aliq̄s paterfam ab hostibus captus fuerit: Quamuis seruus hostium efficiatur: tamē pat. pote. omnino non extinguitur: sed propter ius postliminij in tempus futurum suspenditur. Illi. n. qui ab hostibus capiuntur, si in ciuitatē reuertantur: omnia pristina iura iure postliminij recipiunt. vnde & iste pater ab hostibus captus si reuersus fuerit, liberos in ptāte habebit: q̄a ius postliminij eum qui ab hostibus captus est, si postea reuersus est, fingit in ciuitate sp̄ fuisse. Si uerò apud hostes decesserit: filij sui iuris effecti sūt. Si ipse quoque filius, aut nepos ab hostib. captus fuerit: ius pat. pot. in suspēso erit iure postliminij. Sed dñe dicatis mihi si placet, vnde dr̄ postliminium? Ad hoc rñdet Imperator, q̄ postliminium dictum est à limine, & post. Nam eum qui ab hostibus captus est, cū postea ad fines nostros redierit, postliminio reuersū rectè dicimus. Sicut. n. limina in domibus quendam finē faciunt: ita finem Imperij limen esse, omnes veteres voluerunt. vnde & limen dictum est, quasi finis, & terminus quidam, & hac rōne. est, vt qui ab hostibus vltra limē, id est, vltra metam, & finem imperij ducebatur, postea eodem limine reuertebatur, quo amissus fuerat. Sed pone q̄ aliquis sit captus intra fines Imperij: & ibidem uictis hostibus recuperatus: nunq̄d cēsetur, ipse postliminio reuersus? Et vr̄ q̄ non cū fuerit intra limen, id est, metam, uel finem Imperij? Respon. Imperator, q̄ iste postliminio redijsse censetur. Et hæc dicuntur vsq; ad illū §. præterea. Franc de Are.

d Ab hostibus. Hostes sunt quibus popul⁹ Romanus bellum indixit: vel ipsi populo Romano: vt ff. de cap. & postli. re. l. hostes.

e Pendet. Hic colligitur quoddam hominum genus esse in pendenti ut dixi⁹ supra, de ijs qui sunt sui uel alie iuris. §. primo sed certè q̄d hic dicit pendet, verum est propter iuris fictionē: nam quo ad ueritatem sui iuris est filius: vt ff de testament. l. lege Cornelia. in fine, & ff. de liberis & posthumis l. penultima. & C de senten. pass. l. final ibi. quod maximè &c. & ff. ad Macedonian l prima §. primo. nam pater seruus est hostium: vt ī. de iu. persona §. serui ergo alium in potestate habere non potest: vt ff. ad legem Iuliam de adulterijs. l si ce euenier. Dic ergo, quòd nulla præterita, vel præsentia pendent inspecto statu pręsenti, sed futuro: vt infra de verborum oblig. §. conditiones.

ADDITIO Etiam quo ad testamentum, vel contractus filij super aduentitijs acquisitis ante captiuitatem, nec in alium translatis quouis titulo, præterquam hæreditario: alias secundum Angelum Aretinum sed secundum Iasonem non pendet contractus filij nisi patris præiudicium concernat.

f Postliminij. Est autem postliminium ius amissæ rei recuperandæ ab extraneo, & moribus, & legibus constitutum: vt colligitur ff. de cap. & postl. reuer. l. postliminium. j. respon. Accursius.

g Idcirco Quia reuersi omnia iura recuperant.

h Captus Et reuersus: vt ff de cap. l retro.

i Captus. Intra fines nostros, nec vltra deductus. ita impropriè reuersus dicitur postliminio. Vel dic captus fuerat ultra fines tunc dicitur etiam redijsse ante, quam ad limina redeat: quia sic recuperat statum licet impropriè. & facit ad hunc § ff. de capti. l. in bello. §. j. item ad idem. ff de vi, & vi arma. l. qui possessionem.

¶ Præterea. Diuiditur in sex partes. Primo, qualiter per emancipationem liberatur filius à patria ptāte. Secundo

† Patrem i. senatorem ingt Nebriss. i lexico suo iuris ciuilis in ver. pater

* Reuersus parēs. l. aliquib. Codicil.

† Seruius, vt l topicis ad Trebatiū testaf Cicero: dici vult à post, & liminiū, illud pductinnē eē uerbi, sicut ī finitimo, legītimo, ædituo non plus est tīmū quam meditullio, tullium.

Hostes q̄ dicant.

Fili⁹ capt⁹ ab hostibus in veritate est sui iuris.

† Excepta possessione rerum suarum. l. denīq. & l. nec utilem. ff. ex qui. cau. ma. Ias.

r Quia fuit recuperat⁹ antequā excederet fines. Ang. Por.

Secũdo qualiter fiebat emancipatio de iure antiquo. Tertio qualiter fiat hodie. Quarto, ꝙ pater habet legitimã in bonis emancipati, sicut patronus in bonis liberti. Quinto ꝙ pater legitimus est tutor filij impuberis emancipati. Sexto, quòd nepotẽ potest emãcipare retẽto filio in potestate, & ecõtra. Secunda ibi, Sed emancipatio. Tertia ibi, Nostra. Quarta ibi, Et tunc. Quinta ibi, Et pterea. Sexta ibi, Admonendi. Acc.

CASVS. Domine, iam vidi plures modos, quibus tollitur patria potestas. nũquid ad huc tolli poterit plurib. modis? rñd ꝙ sic. Nã certè post supradictos modus tollit̃ emancipatione p̃ria potestas. Sed Dñe, dicatis mihi qualr̃ fit emancipatio. Ad hoc rñ. Imper. ꝙ aliter olim fiebat emancipatio, & aliter hodie fit. Nam olim aut p antiquã legis obseruationẽ fiebat q̃ p imaginarias venditiones, & manumissiones ab imaginario emptore factas celebrabat aut p Imperiale rescriptũ. sed nr̃a pruidẽtia hæc p quandã constitutionẽ ĩ meliorem statum reformauit. Statutum enim est constitutione nostra antiquorum fictione sublata parẽtes ad competentes iudices, vel magistratus directa via intrent. & ibidem filios, vel filias & deinceps liberos cæteros à sua potestate dimittant: & ex tempore emancipationis factæ eadem iura præstantur parẽti in bonis liberorum ab ipso emancipatorum. quæ tribuuntur patrono in bonis liberti: & etiam si aliquis eorum emancipatorum impubes fuerit, parens qui emancipauit, per emancipationem eius tutelam nanciscitur. Et hæc vsque ad §. admonendi. Franc.

* Quia eo demũ Iuli... ne seuer... tebatur quo missus erat.

Ab eo postliminium dictum est: quia a ad idem limẽ reuertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus victis hostibus recuperatur: postliminio redijsse existimatur.

Emancipatio apud quemuis magistratum (et citra antiquam solennitatem) facta patriæ potestatis vincula soluit verum pater ex emancipati bonis sibi iure debitam portionẽ consequitur: illiusque (si impubes sit) legitimam tutelam.

Præterea a emãcipatione quoque desinunt liberi b in potestate parentum esse: sed emancipatio antea q̃dẽ, vel p antiquam legis obseruationem procedebat, c quæ per imaginarias d venditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur, vel ex Imperiali rescripto. e Nostra autem prouidentia, etiam hoc in melius per constitutionẽ f reformauit: † vt fictione g pristina explosa, h recta via i ad cõpetẽtes iudices, vel magistratus k parentes intrent: l & filios suos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps à sua manu m dimittant. Et tunc n ex edicto o prætoris ĩ bonis p huiusmodi filij, vel filiæ, nepotis, vel neptis, qui quęve à parẽte manumissus, q vel manumissa fuerit, eadem iura præstantur parenti, quæ tribuũtur patrono r in bonis liberti. Et præterea si impubes sit filius, vel filia, vel cæteri, ipse

ADDITIO. Quæ fictio non debet deduci in generẽ putaquos contractus fit simulatus. sed in specie. & qualiter præsumatur, vel probetur per testes, vide per Angelum hic.

h Expulsa. Id est explosa. sic j. de fideicom. hered. § sed quia stipulationes.

i Recta via. Vel indirecta: non curo vel dic, id est, recto iure.

k Vel magistratus. Quoslibet, etiam si non habent merum Imperium, vel mistum. vt in Auth de defen. ciui. §. iusiurandum. versi. & quicquid aliud. & ibi gl. coll. 3. & etiam extraordinarios. vt duo Bononien. corã iudice Mutin. vt ff. de manu. vind. l. et §. fina. & C. de iud. l. vlti. aliàs pen.

l Intrent. Si iudex est in domo. idem vbicunq; sit dũmodo nõ sit in loco turpi: vt ff. de iuf. & iu. l. pe. ff. de arbit. l. cũ dies. §. pe.

m Sua manu. Id est, debet capere eũ per manum, & relaxare eum per verba ad hoc idonea. a Vel dic manu. id est, potestate, nam quando que & non capta manu emancipatur: vt C. de emen. lib. l. penul. Accur.

† Reformauit in meliꝰ. In significatione accepit vter que Quĩctil. aliter li. ra. c. 6. Apollonio Miloni Rhodi rarius reformandũ ac velut recoquendã se dedit. Alter verò fug. sign. Græ ris. de reformationibus.

a Et ita cõiter obseruatur ??m Ang. qñ fit inter pñtes, secꝰ si inter absẽtes, vt hic seq.

n Et tunc. Id est, ex tunc nam priusꝰ occuparet pater omnia iure peculij. vt j. qui non est permis. fac. test. §. 1. & est simile tunc ff. de condi. & dem. l. 4 in fin. & si. cer. per l. lecta. circa prin. ibi tunc eo amplius & in l. tunc. & ff de vul. lubst. l. in pupillari §. j.

o Ex edicto. Scilicet posito. ff. si à pa. quis fue. ma. l. j. in fi. primi. respons.

p In bonis Acquirendis, vel acquisitis. vel à patre sibi nunc collatis.

q Manumissus. Id est, emancipatus, impropriè enim ponitur. vt ff. quando act. de pecu. est anna l. prima. §. alienatio.

ADDITIO. Quod est verum de stricto iure C. secus de iure ff. secundum Ias. propter l. Pantonius. ff. si à pa. quis fue. manu.

r Patrono. Patronus aũt succedit liberto in totum ab intestato, filijs non extantibus: ex testamento in tertia parte bonorum liberti: liberis existentibus. In nihilum licet olim esset aliter vt j. de succes. lib. §. 1. & 2 & §. sed nostra. Sic erit hic in patre. Sed hæc similitudo interdũ fallit. nam interdum habet totũ pater. vt si filius turpem personam instituit hæredẽ. vt ff si à paren quia fue. manumis. l Pantonius in prin. Interdũ nihil ex successione, vel alio modo. vt in sex casibus, scilicet, quando pretium emãcipationis accepit pater à filio. Item quãdo filius est miles & habet castrensia. vt ff. si à pat. quis fuer. manu l. j. § si parẽs & §. est & alius & ff. de mil. testa. l. si à milite. §. fi. & l. seq. Item filijs. alijs patris licet hæredibus non datur. vt ff. si à pa. qs fue. manu. l. j. § fi. secus est i filijs patroni. Item qñ emancipauit coactus: vt ff. si à para quia

Patronus qualr̃ succed. liberto.

a Præterea. Non solum supradictis modis, sed præterea &c.

b Liberi Generale nomen est ad omnes inferiores: vt j. tit. 2. § fin.

c Procedat. Id est, ea demum ad effectum perducebatur. Acc.

d Per imaginarias. Id est, fictitias. 3 sic & ff. de regu. iur l. imaginaria. nam pater vendebat filium pro vno nummo fortè, & emptor eum manumittebat, vt hic & ff. de capi. dimi. l. liberos. §. 1. & C. eo. l. fi. j. respon. & facit ad hoc j. de testa §. 1. & propter hoc dicebatur filius capite minui. Sed cum hodie talia non fiant, vt sequitur. nunquid dicitur capite minui? Respon. sic. quia statum suum mutat ad minus: vt j. de ca di. l. j. respon. & § minima.

3 Quæ vẽditiones, & ex consequẽti manumissiones: licet essent nullæ, quo ad ?modũ ?. herium. l. nuda. si d ?a. emp. & §. fi. j. de lge. tũ ad ?eorũ l. cõmdũ hõ valebãt: vt hic per Ias.

e Ex Imperiali rescripto. Et hoc modo etiam sine vẽditione fiebat. vt puto.

ADDITIO. Et erat ratio ??m Ang hic. quia frustra precibus imploratur, quod datur à iure l. 1. in gl. fin. ff. ad munic.

f Per constitutionem. Vt C. de eman. lib. l. fin.

g Fictione. Aliàs functione, id est, vsu. aliàs factione

posthi. tener.] si me tibi. Accursius.

a Ex ea nascitur. Secus in ancilla prægnante manumissa, vel alienata: vt j. de inge. §. sufficit. b ff. de acq rer. dom. l. fi. & C. de proba. l. matrem.

b Et quidem. Hoc est seruandum præceptum: & repete scire oportet, quòd neque &c.

c Naturales. Subaudi, & legitimi. nam naturales tm̄ non sunt in ptāte: vt j. de nuptiis § fi.

d Penè. Hic no. talē regulam, q nullus filius pōt compellere patrem vt emācipet eum quod fallit in quatuor casibus: & ideo dicit penè, vt si pr agnouerit legatum sibi relictū hac cōtemplatione, vt liberos emācipare: nā tunc cōpellit extra ordinē emancipare, vt ff. de cōd. & demon. l. si cui legatum. Itē si Titius adoptauit priuignū suum, compellitur emancipare eum eo pubere facto, si probauerit sibi nō expedire esse in potestate: vt ff. de adop. l. nonnunquam. & l. seq. Item in quolibet adoptiuo: vt ff. de mino l. 3. § si quis minor. Item si filiæ peccandi necessitatem imponat: vt C. de episc. and. l si lenones. Item si filium malè, & cōtra pietatem affc erit: vt ff. si à pa quis fue. ma. l fin. Item econtra filius nō potest compelli, vt emancipetur. * vt in Authen. quibus modis nat. effi. sui § generaliter colla. vij.

ADDITIO Nisi ex prædictis causis, secundū Bar. in l. q̄dam eum filium. de verb obl. & Iaf. hic. Sed Ang. tenet 9trium, nisi qn̄ filius agnouisset legatū sibi relictum cōtemplatione emancipationis. & not. in d. l. quidam. ex eisdem causis, quem posse inuitum emācipari, ex quibus potest exhæredari.

Rō est fauor libertatis vt l. q in vtero. ff. de statu ho. Ægi. Per.

Emācipare filiū pater cogit̄ī quatuor casibus.

* Etiā si prem male tractet, &c. secundū Ioā de Pla. & Angel. hic. Æg. Per.

ex ea nascitur, a in ptāte tua nascitur. Quòd si post emāc pationem, vel adoptionē cōcept' fuerit, patris sui emācipati, vel aui adoptiui ptāti subijcitur.

Pater non cogitur inuitus emancipare filium, nisi ex causa.

Et quedem b neque naturales c liberi, neque adoptiui vllo penè d modo possunt cogere parentes de potestate sua eos dimittere.

TITVLVS XIII.

DE TVTELIS.

Panit triplicem speciem personarum. Et cognito vno de contrarijs, cognoscitur & reliquum hoc dicit. Are.

DE TVTELIS.

Imperator continuat hunc tit. Vel sic. Dictum est supra de quadam diuisione personarum: quia quædā sunt sui iuris, quædam alieno iuri subiectæ sunt. Verum quia est reperire aliā diuisionem: quia quidā sunt in tutela etc. ideo sequitur videre de tutelis.

TRanseamus nunc. Iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primo subdiuidit primū membrum personarū positū s. tit de his qui sunt sui vel alieni iur. Secundo definit, quid sit tutela Tertio, q sunt tutores. & vnde dicantur. Quarto, qui sunt illi qui possunt tutores ex testamento dare. Secunda ibi, Est autem. Tertia ibi, Tutores. Quarta ibi, Permissum. Aretin.

CASVS Iustinianus dicit hic continuando processum suum Nunc transeamus ad aliam diuisionē personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt: quædam sunt in tutela, vel in cura: quædā neutro iure tenenē, vnde videamus de illis personis, quæ sunt in tutela, vel cura Nā cognitis illis personis, quæ sunt in tutela, vel cura: cæteras quoq; personas, illas videlicet quę neutro iure tenētur, simul intelligimus. Prius n. inspiciamus de illis personis, q̄ sunt in tutela & hæc dicunē vsq; ad illum §. Est aūt tutela. Franciscus.

TRanseamus nunc ad aliam e diuisionē psonarum. Nā ex his f psonis, quæ in ptāte non sunt, g q̄dā vel in tutela sunt, vel ī curatione, q̄dā neutro h iure tenent. videamus ergo de his, q̄ in tutela, vel curatione sunt, ita n. i intelligemus cæteras personas, q̄ neutro iure tenenē Ac prius dispiciamus de his, quæ in tutela sunt. k

Illud ex tutelæ finitione nata, tutorem primario personæ tuendæ causa datum, secundario bonorum.

Est autem tutela (vt Seruius l definiuit) vis 1 ac ptās m in capite libero...

e Ad aliam. Nam diximus duas: ut s. de iur. pers. in prin. & supiā de his qui sui uel alieni iuris sunt in prin.

f Ex his. Not. ergo, q hic subdiuiit illud membrū: quædam sui iuris sunt: quod est oppositū illi. quędā alieno iuri subiectæ sunt: ut supra, de his q sui vel alieni iuris sunt

g Non sunt Qui ergo in tutela, vel cura sunt, sui iuris sunt Filiusfamiliàs ergo non potest habere tutorem uel curatorem: ut hic, & C. de curat. furio l fin. in prin. 1 Sed contra C. de senē. pal l fi. § j. quia filius eius, qui est apud hostes est in tutela: & tamen non est sui iuris: ut supra tit j §. si ab hostib. sed ibi verè non erat in potestate, eum pater deportatus esset, vt diximus supra tit. j. §. eum autem.

h Neutro. Nec tutela, nec cura.

i Ita enim. Quia contrariorum eadem est disciplina, ut hic, & suprà, de his qui sui vel alieni iuris sunt. in principio.

K In tutela sunt. De alijs dicetur. j de cura.

¶ Est autem. CASVS Domine, iam video, q vultis de illis tractare, qui sunt in tutela. Dicatis ergo si placet quid est tutela? Respond. Iustinianus definiendo tutelam Tutela (prout Seruius Iurisconsultus definiit) est vis, ac potestas &c Et definitionis partes in casu mutari non possunt & hoc vsque ad illum §. Tutores autem sunt &c. Sed domine, iam video quid est tutela, dicatis ergo qui sunt tutores? Ad hoc respondet Iustinianus, quòd tutores sunt, qui eam vim, & potestatem acceperunt: ex qua vi, & ptestate nomen suum acceperunt. Nam dicuntur tutores à tuendo, quasi tutores, Id est defensores: sic æditui dicuntur, qui ædes tuentur. Et hæc vsque ad illum § permissum.

l Seruius. Nomen est Iurisconsulti. & facit ad hūc § ff. eodem. l. j.

m Vis, ac ptās. Id est, violenta potestas. 2 Nam daē tutor inuitus: cum. n sit munus publicum, vt j. de excu. tut. & cura. in prin. ibi, exēplo cęterorum munerum, ergo inuitus datur, vt C. de decur l. nullus. libro decimo. Item inuito datur, vt ff. de tut. & cura. da ab his l. necnon. & ff de tute. l. ij. Vnde patet, q hic est alia potestas, quam patris in filium, cū: in seruum: cum illa ad cōmodū sit, ut j. per quas perso. nob. acq. §. j. & supra, de his q sui uel alieni iuris sunt §. secundo. hæc ratiō ad onus. tenetur enim de dolo, & lata culpa, vt C. arbit. tut. l. iij. Item per hoc q datur inuito, differt à curatore, qui volenti datur: vt j. de

Vis ac ptās ī definitione tutelę idē ferè significāt, nisi q p uim significaē facultas, quam ex ingenuitate quis habet, p ptā aūt facultatē legibus cōcessam indicat Quot autē modis ptās accipiaē, & ptātis significationes explicat Mā do in Gl. Facul. §. & l ipsa, in ver. potestate.

Nisi in his in q. bus patria authoritas, vel eō sensus nō sufficit: vt qa uō de ipsius, sed filij cōmodo, vel incōmodo tractaē: quo casu daē curator bonis, ut l. fi. §. fin aūt in secūda C d bo. q̄ lib. ruiua sola anth. & criminalibus, vel actionib. psonalib. pōt filius esse in iudicio, vt p Ang. & Ias. hic.

2 Et erit figura Endiadis Mā do. in Gl. Facult §. Etiam. & l. j.

vt ĩ.de cura.§.item inuiti, & ff.eo l.ij §.si pupillus. vel dic, vis ad cogendum, potestas ad imperandum.

Libero. Nam nisi sit liber pupillus, non potest habere tutorem, cum si seruus sit, nõ sit sui iuris, quod est necesse: vt ĩ.e.in prin. Item & si dubius est, pt habere tutorem, vt ff. de tut. & cur. dat. ab his l.ei q. Est tñ casus, vbi seruo datur tutor, vt ff. de tutor. & curat. da. ab his.l. si impuberi j. respõ- cui tñ legi signatur contra. ff. ad Treb. l. si res aliena. § si ser uus. & l.cogi §.si & his duabus est alia contra. ff eod tit. l. mulier. §. non est. Quæ legum contrarietas its soluitur: cũ libertas fideicõmissaria, & hæreditas relinquit ab eodem prestãda, poterit seruus cogere, vt institutus hæreditatem adeat, & tunc datur etiam seruo tutor. vbi verò ab vno hæreditas, & ab alio libertas relicta est: nõ potest, nisi prius prestita ei libertas. tunc enim coget alium hæredem hæreditatem adire, & sibi restituere, secũ dum Ioan.

a Per hoc differt à patria potest, à qua filius non liberatur pubertate, vt pupill⁹ à tutela. Sm Nic. Ægi. Per. Tutor q̃ñ que seruo datur.

b Ad tuendum. Per hoc etiam remouet patriam potesta: ẽ, quę non est ad tuẽdum, sed ad gubernandum prout vult, & sibi acquirendum.

bero,[a] ad tuendum[b] eum, qui propter[c] ætatem se ipse defendere nequit, iure ciuili[d] data[e] permissa.

Illa est tutor, in quem cadit definitio tutelæ. Aret.

Tutores aũt sunt, qui eã vim,[f] ac potestatem hñt, ex qua re, ipsi[g] nomẽ acceperunt. Itaq; appellantur tutores, quasi tuitores atq; defensores[h] sicut æditui dicuntur, qui ædes[i] tuentur.

Concessum est patri, impuberibus filijs, quos in potestate habet, testõ tutorem dare.

Item nepotibus modò eo mortuo non sint in eorum patrum recasuri potestatem.

Permissum est itaque[k] parentibus, liberis impuberibus,[l] quos in potestate[m] habent, testamento[n] tutores[o] dare: & hoc in filios, filiasq; pcedit oĩmodo. Nepotibus vero, neptibusq; ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mortem eorum, in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tuæ tempore in potestate tua sit:[p] nepotes ex eo non potuerunt[q] ex testamẽto tuo tutores[s] habere quamuis in potestate tua fuerint, scilicet quia mortuo te in patris sui potestatem recasuri sunt

Posthumo quoq; (qui si viuo patre natus esset, in eius potestate futurus fuisset) testamento tutor dari potest.

Cum autem in compluri bus[t] alijs causis posthumi pro iam natis habeantur: & in hac causa placuit, non minus posthumis, quàm iã natis testamẽto tutores dari posse si modo in ea causa sint, vt si viuis parentibus nati

permissum est parentib. qui liberos tpe mortis in potestate hñt, liberis suis impuberibus ĩ testamẽto suo dare tutores. & hoc in filijs, & filiabus gñaliter locũ obtinet, sed secus est in nepotibus, & neptibus, & cęteris liberis in remotiori gradu cõstitutus. Nepotib⁹ enim & neptib⁹ ita demum possunt parentes in testamento suo tutores dare, si post obitum eorũ huiusmodi nepotes in patris sui potestatẽ recasuri nõ sunt. vnde si in tempore mortis me filium tuum, & ex me nepotes, & neptes in potestate tua habeas, nepotes & neptes in testõ tuo tutores accipere non poterũt, licet in potestate fuerint quia statim post mortem tuam in potestatem patris sui sunt recasuri. Sed pone. Domine, iam video q̃ parentes in testamẽto suo liberis suis ĩpuberib. tutores dare possunt, sed nunquid permittitur parentibus dare posthumis suis tutores in testamento? Respond. Imperator q̃ sic. Nam cum pluribus alijs causis posthumi pro iam natis habeantur, statutum est in hac causa nõ minus posthumis, quam etiam iã natis tutores à parentibus in testamento dari posse: & hoc est verum, si in hac causa sint posthumi, vt si viuis parentibus essent nati, in eorum potestatem caderent. Et hæc vsque ad illum §. sed si emancipato. Franciscus.

c Per ætatem. Ad differentiam curatorum, qui dantur furiosis, & mente captis, qui propter morbum se defendere non possunt, vt ĩ. de cur. §. furiosi. Accur.

d Iure ciuili. Nota tutelam esse de iure ciuili, licet omnes fere contractus sint de iure gentium: ut ĩ. de iur. nat. §. ius autem.

e Data. Scilicet à lege, uel iudice: permissa verò à testatore dr: vt ĩ.eo, §. permissum. Vel dic, data personę principaliter: permissa secundario rebus: vt ĵ. ti. j §. certæ. & ĵ. de excu. tuto. §. datus.

f Eam vim. Quæ est dicta ĩ proxi §.

g Ex qua re ipsi. Id est vi, & potestate.

h Defensores. Et sm hoc etiam curatores sunt tutores, secundum Ioan. & plerumq; sic appellantur ut ff. de leg. iij. l. cum filio. § j & ff de mino. l. j. § ij.

ADDITIO Hanc gl. reprobat Ias. q a licet allusio vocabuli conueniat, non tamen procedit: quia repugnat definitio: ut in Bar. in l. j. de test.

i Qui ædes. Vt est præfectus vigilum, & qui cum eo de nocte vadant: ut ff. de offic. præfe. vigil. l. iij. §. secundum Accur.

Permissum est. Diuiditur in tres partes Primo ponit dictum in gñe. Secunda illud modificat. Tertio modificationem exẽplificat Secũda ibi. Nepotibus. Tertia ibi. Itaque Aret. Domine, ex quo voluis tractare de tutelis, & testamẽtaria tutela, quæ dignior est: dicatis ergo in primis, qui possunt dare tutores in testõ, & quibus? Ad hoc respond Amice

k Permissum est itaq; Quia quædam gñaliter vidimus de tutelis: & omnis tutela est vel testamentaria, vel legitima, vel datiua, itaq; prius de testamẽtaria, vtpote de digniore videamus in hoc ti. & seq. De legitima aũt dicetur ĵ. de leg. agna. tu. vsque ad ti. de Atti. tu. de datiua dicetur ĵ de Att. tu per totum.

l Impuberibus. Etiam inuitis: vt ff de tu. l. muto. hoc etiam pretori, & præsidi licet: vt ff. de tu. & cur. dat ab his. l. necnon. & l. nec mandante. § si.

m In potestate. Naturalibus et dare pñr in ijs, quæ sibi relinquuntur: vt C. de confir tu. l. fi.

n Testamento. Vel codicillis testamento confirmatis. vt ff. de test. tute l iij.

o Tutores Sed non curatores, ut ĵ de cura. in prin.

p Tua sit. Et nunquam exiuit, alioqnin nõ recidit, vt ff de adopt. l. si pater filium. & de hoc dixi ĩ. tit. j. § j Accursius.

q Non poterunt. Licet miles sit testator: vt ff de testa tut. l. secunda.

s Tutores Si sũt filius, vel emancipatus est, uel mortuus, tũc nepotes ex eo sunt sui iuris mortuo auo, vt ã tit. j. § j. in fi. vnde ex testamento aui possunt habere tutorem, vt hic innuitur.

t In compluribus Vt quoties de commodo eorum quę.

1 Et est ratio, quia tunc non dr dari tutor psonę, sed hęreditati si ne rebus. l. pr. §. j. ff de test. tute. & si dixeritis, nonne tutor datur persona? Respõd. verũ q̃ñ datur à lege, vel à iudice, q hẽt subditos in potestate, vel à testatore hñte pupillũ ĩ potestate, secundum Christo.

quæritur: vt ff. de sta. ho. l. qui in vtero non si de commodo aliorum, vt ff de verb. signi. l. quod dicimus, vel si incommodo matris: vt ff de sta. ho. l. Imperator. ff quo casu non habetur p o iam nato.

a Fierent. Vi quia ex uxore nasciturus erat, vel nonu: aliud si ex concubina, nisi in his q sibi dimitteretur C. de cōsit. to. l. si. tales. n. tunc non nascerentur in potestate. j. de nup. §. fi.

scerentur, sui heredes, & in potestate eorum fierent. a

Emancipatis inutiliter testō datur tutor, datus tamen ēt sine inquisitione à iudice confirmandus est.

Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento: confirmandus b est ex snia prǽsidis omnimodo, i. sine inquisitione. c

¶ Sed & si emācipato. CASVS Dñe iam video q pmissum est patentibus liberis suis impuberibus in sua potestate existentibus in testamento suo dare tutores: sed pone, quòd pater in testō filio emācipato dederit tutorem, nunquid ualet in casu isto tutoris datio? Rñd. q non: sed tñ licet in casu isto de iure nō teneat tutoris datio: si tñ de facto pater in testamēto suo filio emancipato tutorem dederit: iste tutor à patre de facto datus ex præsidis sententia confirmādus est omnimodo, id est, sine inquisitione. Et hæc dicuntur vsque in fi. tit, Franc.

Tutor cōfirmatus est datiu[9] & non testamentarius.

b Confirmandus, Non ergo valebat datio per se: cū non esset in ptāte: ut s. eo. § permissum. Sed nūquid hic tutor confirmatus dr testamentarius: quod si esset, preferretur legitimo, vt j. ti. 2. in priu. an datiuus quod pōt admitti, & facit pro hoc ff de ueib. sign. l. lege 1 & in Auth de defen. ci. § si de cætero. coi. 3. ita legitimus tutor huic præfertur: vt j. de Atti. tut. In priu. 2 & ideo glossauit, id est, sine inquisitione, nō q vellet eum cōfirmari, si alius esset legitimus 1 sed quia non quæritur an sit locuples, vel non. Sed ar. contra. ff. de cur. fur. l. si furioso pubeil.

1 Imò nō facit secū dū D. qa datc non vr qui ex necessitate confirmat. ut hic in verbo, omnino. arg. l. rem lega. tam. ff de adi. lega. Sed meli[9] pbat i l. 3 ff. de cō fi. tot. obi cum assimilet testamentario, pater q non est adē l. qd Nerua ff. deposi.

c Sine inquisitione. Id est, quia non satisdat, frem pupilli saluam fore. Item locuples sit. uel nō. hoc. n. quæritur: vt ff. de confir. tu. l. j. Sed aliud in mře dante tutorē filio. ibi u. & si uō satisdet, tñ cū inquisitione datur, vt d. l. dr & C. de cōfir. tu. l. 1. Sed quare diuersum in matre dante tutorē filiæ? Rñ. in memoriam præcedētis potestatis: ut ff de quæst. l. vnius. §. seruus, primo. & ff. qui pe. tuto. l. fi. facit ad hoc j. de satisd. tu. & cura. in priu. & ff. de liber. agno. l. 1. §. Iulianus. & C. de epis. aud. l. de creationibus. Sed argomentum contra. ff de in lit. iuran l. uideamus.

TITVLVS XIIII.

QVI TESTAMENTO tutores dari possunt.

Filiusfamiliàs etiam testamento rectè datur. Item proprius seruus cum libertate, quin etiam si non libertatis mentione tutor datus sit, tacite libertas data videtur, ni errore quasi liber datus sit.

Dari aūt tutor potest testō, non solum paterfamiliàs, d sed ēt filiusfamiliàs e Sed & seruus prius testō f cū libertate rectè tutor dari pt. Sed sciēdum est, eum & sine libertate g tutorem datum, tacitè libertatē directā h accepisse videtur.

Quarto quando credebātur liber. partes de se patēt. CASVS. Dñe, iam vultis tractare, qui pñt to. da. i testō Ad hoc resp. Imp Amice, tutor in testamento dari potest, non solum patesfamiliàs, sed ēt filiusfa. & non solum liberi homines i testamento tutores dari pñt, sed etiam serui. Nam quis seruū propriū in testō suo cū libertate tutorē dare potest, & nō solū si libertatem expresserit, tenebit tutoris datio: sed etiā si proprium seruum sine libertate testamento tutorem dederit. Ex ipsa enim datione tutelæ ipse seruus videtur directam libertatem accepisse: & per hoc administrationem cōsequitur. & hoc verum est quando testator, qui dedit eum in tutorem, serui conditiónem non ignorauit. Nam si per errorem quasi liberum eum dedit, aliud erit dicendum: quia in eo casu nec liber, nec tutor erit. Et hęc vera sunt in proprio seruo. Sed si seruus alicuius purè in testō datus tutor fuerit, cū liber erit: puta testator ita dixit, Stichum seruum Petri cum liber erit, tutorem do: vtiliter datus vr. & hoc est verum in seruo alieno. Sed si proprium seruū eo modo dederit tutorē, videlicet cum adiectione, cum liber erit, inutiliter dedisse intelligitur. Sed pone, quidam satis inconsultè prouidens liberis suis, dedit eis quendam furiosum tutorem, vel fortè minorem vigintiquinq; ann. quid iuris est in hoc casu? Ad hoc respon. Imperat. q si furiosus, uel minor vigintiquinque ann. tutor datus fuerit: tunc demum tutor erit, cum furiosus compos mentis factus fuerit, aut maior viginti quinque ann. extiterit. Et hæc vsque ad illum § ad certum tempus Franc.

2 Scilicet penitus: aliàs sec[9] l. fin. ff. de legi toto. Itē hoc verū in psonalib[9] vt hic ēt si talis morb[9] superuenerit: qa desinit ipso iure ēt si ad modus labiorum intelligeret, vt hic p Bal. Secus tñ i munerib. pimonia lib[9]. Loēa §. t. ff. de muner. & honor.

d Paterfamiliàs. Nisi sit mutus, uel surdus. 3 qa tutor & loqui, & audire dēt: ut ff. de tu l. 1. §. pe. & §. fi.

ADDITIO Et lō taciturnitas, seu patientia tutoris non haberetur pro authoritate: ut no. gl. in l. 3 ff. de auth. tuto. posset tñ esse procurator ad negotia, sed non curator: ut per Ang. & alios hic.

3 Nā in his, q sūt publici iuris filius hr p patre. maximè in his q repsentant duplicē psonam, ut sunt magistratus, sed in his in quib[9] represen. simplicē, psonā, ut i testamēti factione nō hr pro pre, sm Nico. Ægi Per.

e Filiusfamiliàs. * Cum. n. tutela sit ius publicum: vt j. de excu. tu. in priu. non curat ius patr. pot. ut ff. ad Treb. l. uā quod, j. tñ. ff de his qui sui vel alie. iu. sunt. l. filius familias quo casu pater de peculio tenetur, nisi agnoscat. tunc u s. qñ agnouit, in solidū: ut ff. de tu. l. si filius, & ff. de admi tu. l. Lucius Titius.

f Testamento. Sed à præside tutor dari non potest seruus: ut C qui dari tut. pos. l. in seruili.

g Et sine libertate Non expsso hoc, q sine libertate det sed omisit libertatis dationē: ut s. g ma nō pos. §. licet iu fi. & C. de necess. ser l. quidam. § illo. Ac.

h Directam. Imò uidetur q fideicommissariam t

QVI TESTAMENTO tutores dari possunt.

Dictum est suprà in §. permissum. ti. 1. quibus dentur tutores. Restat videre, qui possunt dari tutores, ideo ad hoc videndum ponitur hic titulus. Areti.

Dari autē. Totus iste titulus diuiditur in quinque partes Primo qui pñt tutores dari. Scdo qūo seru[9] alienus pōt in testō tutor dari. Tertio qñ furiosus, uel minor tutor datur. Quarto quando ad certum tempus, uel sub conditione, uel certæ rei datur. Quinto qñ filijs, vel filiabus datus: quibus datur videatur. Secunda ibi, Seruus autem. Tertia ibi, Furiosus. Quarta ibi, Ad certum tempus. Quinta ibi, Si quis filiabus Et hoc principium subdiuidit in quatuor partes. Primo q paterfamiliàs, & filiusfamiliàs pōt tutor dari. Secūdo qñ seruus proprius dsē cum libertate. Tertio q si sine libertate, tunc tacite videt sibi data libertas.

4 Dic, q eūis opi. est in cōtratiū ppter ordinem titulorum.

ri: & per hoc recte tutorẽ esse. Planè si per errorem quasi liber tutor datus sit: aliud dicendum est.

Alienus seruus sub conditione libertatis futuræ tutor in testamento creari potest: prius autem sub conditione prædictæ tutor inutiliter datur.

Seruus aũt alienus à inutiliter testō datur tutor: sed ita, cum liber erit, vtiliter datur. Proprius autẽ seruus inutiliter eo modo tutor datur.

Tutor creatus, qui est inhabilis ratione alicuius accidentis annexi temporale impedimentum præstantis: eo cessante, tutor efficaciter erit. Aret.

Furiosus, vel minor viginti quinque annis tutor testō datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut maior viginti quinque anni fuerit factus.

Ad certum tempus, ex certo tempore, vel sub conditione, & ante hæredis institutionem tutor dari potest, secus autem ad rem certam, vel causam. Aret.

Ad certũ tempus, vel ex certo tpe: vel sub cõditione, vel ante hæredis institutionem posse dari tutorem non, dubitatur. Certę autem rei, vel causæ tutor dari non potest: quia personæ, non causæ, vel rei, tutor datur.

Filiorum appellatione, posthumi quoque primi gradus continentur, non etiam vlteriores: liberorum autem appellatio, etiam nepotes, ceterosque descendentes includit posthumos verò nomen quoscunque liberorum gradus complectitur.

Si quis filiabus suis, vel filijs tutores dederit: etiam posthumę, vel posthumo dedisse videtur: quia filij, vel filiæ appellatione, & posthumus, & posthuma cõtinentur. Quid si nepotes sint: an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, vt & ipsis quoq; dati videantur, si modo liberos dixerit.

vt C. de fideicō. li. l. & si nō adscripta. § Sed certè hic testō hoc fit, ibi alia volontate, pota codicillis, vel per epistolam. Vel dic, q ibi alienum credebat, hic suum sciebat. Item alia rōne non videtur valere datio: quia ille solus datur tutor, qui testamenti habet factionem: ut ff. de test. tut. l. testō tutores. Rñ. illud intellige in passiua significatione: io qua l. a. C. si et seruus dr̃ habere testamẽti factionẽ, vt j. de hæredum qual. & diff. § testamenti.

a Datus sit. Scilicet proprius seruus, licet hoc nō sit uerisimile: ut C. de rescio. ven. l. quisquis. sed forte ex causa hæreditaria nouiter habebat: ut ff. de reg. iur. l. qui in alterius. & j. de vsucap. § qđ autem.

b Dicendum est. Scilicet vt neq; liber neq; tutor sit. idem multò magis in alieno. vt ff. de fideicō. li. l. gñaliter. § si qs tutorem. & ff. de testa. tu. l. si quis tut.

c Inutiliter. Scilicet vt statim sit: sed cum liber erit.

d Datur. quia directò nō erit liber, sed p fideicōmissum: vt ff de testa. tute. l. si hæreditas § fi. & C. de fideicom lib l. & si non adscripta.

e Eo modo. Scilicet cũ liber erit. nã nō erit tutor, iutilis. n. dr̃ et stipl̃o pp inut. itẽ adiectionẽ: ut ff. de stip. ser. l. sed si tibi. vel aliter inutiliter. qa p nō adiecta hr̃, & erit tutor, ac si non esset adiecta. ut & aliàs j. de hæred. insti. § impossibilis uel die tertio fm P. non erit tutor nunc, sed condōne extãte. hæc non placet, qa sic non esset differentia inter suum, & alienum, sed prima uerior est: ut ff de regu. iur. l. actus.

ADDITIO. Quæ lex procedit etiam in testamẽtaria tutela, quando scilicet conditio est prohibita: ut hic, alias secus, ut j. proxi. § secundum Io. Fab. & alios hic.

f Compos Siue hoc dictum fuerit à testatore, siue non: ut ff. eo. l. si hæreditas. § si furiosus. & facit ad hoc ff. de iudi. l. cum furiosus. r. respon.

Ad certum. CASVS. Dominus quidam sub conditione dedit tutorem, numquid tenet datio in isto casu? Respon. Imper. quòd sic. Nam ad certum tempus, & ex certo tempore, & sub conditione, & ante hæredis institutionem tutorem dari posse non dubitatur Certæ autem rei, uel causę tutor dari non potest, quia tutor principaliter personæ, & non causæ, vel rei datur. & hoc in secunda parte vsque ad illum § Si quis filijs. Franciscus.

g Ad certum tempus. vsque ad Pasca.

h Ex certo. Id est, à paschate in antea: vt ff. de actioni. & obl. l. sed obligationum. § j.

i Vel ante hæredis. Contra videbatur j. de leg. § ante hæredis Accursius.

k Posse dari. A testatore, non a iudice: vt ff. de regu. iuris. l. actᵒ. Accur.

l Certę aũt rei. Scilicet Africanæ, vel Syriacę utiliter dari vt ff. de testamẽ. tu. l. si tamen tutor.

m Causæ. Scilicet certæ: ut ad rei vendi. sed videtur contra C. de in lit. dan. tut. l. ad litẽ. sed ibi tutor pro curatore ponitur. Item videtur contra. ff de testamen. tute. l. si tñ tutor. sed ibi uniuersitati rerum datur, non rei certæ.

n Personæ. Scilicet pupilli principaliter, ut eum instruat bonis moribus, & et salaria præstet magistris eius: ut ff. de administrat. tuto. l. cum plures. § cũ tutor. & C. de alimen. pręstan. l. fi. ad hoc enim principaliter datur: secũdariò aũt rebus datur: ut j de excus. tuto. § datus, sed in curatore econtra nam principaliter rebus, secundario personæ datur: vt C. de nup. l. in copulandis.

o Si qs &c. CASVS Ponamus. Titius in testō dedit tutorem liberis suis in hunc modum: Filijs, & filiabus meis Maiuũ tutorem do. & postea decessit vxore prægnãte relicta. demum procedente tempore peperit posthumum, & posthumam. nũquid in casu isto istis posthumis tutor datus: videt̃? Ad hoc rñd. Imperator q sic. Nam ex quo filijs, & filiabus tutorẽ dedit: & posthumo, & posthumæ intelligitur dedisse Filij. n. vel filiæ apptõne posthumus, & posthuma continentur. Sed pone, q nepotes posthumi nati sunt ex vxore filij quam pater tpe mortis habuit in potestate: nunquid huiusmodi posthumis nepotibᵘ tutores dati intelligũtur? Respon. Imperat. q refert, quibus verbis vsus est testator dando tutorem. Nam si testator dixit sic liberis meis tutorem do: tunc non solum filijs, sed etiam nepotibus posthumis dedisse intelligitur. Cæterum si pater dãdo tutorem ita dixit, filijs meis tutorem do: in hoc casu filiorum appellatione nepotes non continebũtur. Aliter. n. nepotes & aliter filij appellantur. Sed si pater ita dixit, posthumis meis tutorem do: posthumorum appellatione nō solum filij posthumi, sed et cæteri liberi in remotiori gradu nascituri continebuntur. h. d. vsq; ad § Frau.

Posthumo Scilicet filio.

p Quia filij. Hæc dictio filij, cõprehẽdit posthumũ, & postu-

Ex quo no. q pro mouens ad dignitatẽ scit̃ ter inhabilẽ, vt cũ eo dispẽsare si pr. nō alias. sm Ang. De quo p Mãdo. 10 s. q̃st. Regu. can. & Idioma. nu. 4.

Die q testōr vs rogare hę redem ut seruũ hũc emat, & manumittat, secundu Nico. Ægi. Per.

Imò ibi vitiat̃ inutilis adiectio, sm Aug. hic.

Quam. nis opio. Pla. sit reprehẽsibi lis: ista tñ rō reprehẽsionis est falsa p l. sed si hęreditas. § fi. ff. de testa. ma. secundũ Ange.

Vide in hanc rem Alci. lib. iij par. ca. xiiij.

& posthumã: cũ masculinũ possit ɔcipere fœmininũ sed hæc dictio filiæ non cõprehendit vtrumq; & sic nec posthumũ, cũ fœmininũ non concipiat masculinũ: vt ff. de leg. 2. l. si ita scriptũ. in prin. & ff. de l. 3. l. qui duos. & l. seruis legatis. ſ Itẽ no. q̃ appellatione natorum, et non nati continentur. cũ de eorũ cõmodo tractatur: vt ff. de statu ho. l. qui ĩ vtero. & ã. ti. s. §. cũ autem. & facit ff. de test. l. si quisita §. j. & l. si qs filiab. & l. q̃ si.

Cæterum si filios: [a] nõ continebuntur. [b] Aliter enim filij aliter nepotes appellantur [c] Planè, si posthumis dederit. † tã filij posthumi, q̃ cœteri [d] liberi continebuntur.

TITVLVS. XV.

DE LEGITIMA agnatorũ tutela.

Cessante testamentaria tutela locus est legitimæ, quæ quidem ad proximos defertur agnatos, non ẽt ad cagnatus. Agnati autem sunt per virilis sexus cognationem coniuncti, cognati vero per fæminei sexus personas.

Vibus [e] autem testamẽto tutor datus non est his ex lege duodecim tabularum [f] adgnati sunt [g] tutores, qui vocantur legitimi.

Sunt autem adgnati † cognati per virilis sexus cognationem coniuncti, quasi à patre connati, [h] veluti frater ex eodem patre natus, fratris filius neposve ex eo, [i] item patruus, [k] & patrui filius, neposve ex eo. At qui per fœminini sexus personas cognatione iunguntur, adgnati [l] non sunt, sed aliàs naturali iure cognati. Itaque amitæ [m] tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus, & inuicem tu illi eodem iure [n] coniungeris: quia qui ex ea nascuntur, patris, nõ matris familiam [o] sequuntur. †

a Si filios Scilicet dixerit. Accur.

b Non cotinebuntur. Scilicet nepotes.

c Appellantur: ab omnibus in vsu, vel consuetudine: sed secundum verã significationẽ verbi quia filius dicitur à philos (quod est amor) etiam nepos dicitur filius, & etiam quilibet quem aliquis diligit prima directione: vt ff. de verb. sig. l. liberorum, §. sed & Papyrius. quę videt contra.

d Cæteri. Et etiã nati secundũ quosdã, quod falsum est: vt ff. de verb. sign. l. nomen. Dic ergo cæteri, s. ex filijs nascituri, qui sui posthumi sunt per leg. Velle: vt ff. de iniusto rup. test. l. posthumorum. & j. de exhæ. li. § posthumi. & ff. de libe. & posthu. l. Gallus. j. respon.

DE LEGITIMA AGNATORVM TVTE.

Supra duobus titu. præcedentibus dictum est de tutela testamentaria. hic autem ponitur de tutela legitima quę sequitur testamentariam Ange.

Q Vibus aũt. Totus iste tit. diuid ĩ ĩ quatuor partes. Primo ponit qualiter lex xij. tabu. dat agnatos in tutores pupillis, deficiẽtibus tutoribus testamentarijs. Secũdo qui sunt agnati, & qui non sunt. Tertio qualiter intelligenda sunt illa verba posita hic in principio: videlicet quib. aũt in testõ tutor datus nõ sit Quarto qualr ius agationis perimit. Secunda ibi. Sunt aũt. Tertia ibi. Qđ aũt. Quarta ibi. Sed agnationis. Et subdiuiditur hoc principium in tres partes: quia primo dicit qualiter deficiente tutela testamentaria vocantur legitimi. Secundo. qui sint agnati, Tertio qui cognati. Secunda ibi, Sunt autem. Tertia ibi. Atqui.

CASVS. Domine, iam video quòd vultis tractare de legit. agnato. tute. dicatis ergo mihi, quando locum habet huiusmodi tutela? Respondit Imperator, quod deficiẽte testatamẽtaria tutela locũ habet legiti. agnat. tute. Nam quibus impuberibus liberis tutor in testamento à parente datus nõ fuerit: bis ex lege xij. tabu. agnati sunt tutores: & isti agnati ex lege xij. tabula. ad tutelam vocati legitimi tutores appellantur. Sed pone: domine, iã video quando legitima agnat. tut. habet locũ, & unde descendit. dicatis modo mihi, qui dicuntur agnati? Respond. Impera. q̃ agnati sunt cognati per virilis sexus cognationẽ cõiũcti. & dicunt agnati, quasi à patre cõnati: quia ab eodẽ patre natus, tibi agnatus est, vt fratris filius, & etiam nepos ex eo Itẽ patruus est tibi agnatus, & filius patrui, & nepos ex eodem filio patrui natus. Sed qui per fœminini sexus cognationes iũguntur, nõ sũt agnati, sed aliàs naturali iure cognati. vnde amitæ tuæ filius nõ est tibi agnatus: sed tantum naturaliter cognatus: quia per fœmininã lineam, scilicet per amitam tuam tibi cõiungitur: & tu inuicem illi eodem iure coniungeris: quia qui agnascuntur, patris, non matris familiam sequuntur, Et hæc vsque ad §. Quod aũt lex. Fran. de Aret.

e Quibus. Scilicet pupillis.

f Duodecim tabularum. Quos ipsa lex vocat verbis, & sententia: & nisi gerãt, eorum periculo agitur: vt ff. eod. l. legitimos. aliàs autem quandoque ex sententia legis datur: non ex verbis vt j. ti. 2. & 3.

ADDITIO. Qui facto inuentario, & præstito iuramento de vtilibus faciendis & prætermittendis inutilibus: promittendo etiam expresè ipsum pupillũ defendere, & satisdare rem pupilli saluam fore, non ante administrabũt, quàm sibi per iudicem administratio decernatur. leg. 3. §. final. ff de administra. tuto. Angelus.

g Agnati sunt. Si sint maiores xxv. ann. vt j. de fidu. tu. in fi. & minores lxx. ann. aliàs excusantur: vt j. de excus. tu. §. item maior.

h Cognati. Nomen ergo cognationis generale est: agnationis nomen speciale: nam omnis agnatus est cognatus: sed non conuertitur: vt hic, & infra, de legitim. agnat. successio. primo responso. & ff. eo. l. sunt autem.

i Ex eo. Filio fratris.

k Patruus. Repete si fuerit natus eodem patre cum patre tuo. alioquin est cognatus: vt C de leg. hær. l. fi. § sed nec. & §. cum autem.

l Agnati Etiam si masculus interueniat: vt puta si sint duo fratres vterini: filius vnius fratris filij fratris sui patris non erit agnatus, sed cognatus, inspecto fœmineo sexu propter quẽ ad inuicem sunt cognati, secundum. Ioan.

m Amitę. Sed ipsa amita est tibi agnata: quia p patrem tuum ibi coniungitur.

n Iure. Scilicet cognationis.

o Familiam. Id est agnationem. licet & alias multas habeat significationes hæc dictio, familia: vt. ff. de ver. sig. l. pronunciatio. §. familiæ, facit C. de ver. sig. l. fi. & ĩ. de pat. po. §. fi.

Vide glo. in c. gñali. de ele. lib. 6.

Haloãd. legis, Planè si posteris non nũt ĩ l. qđ si nepotes ff de test. tut. vnde ad verbũ hic locus de sũptus est admonuimus. I Pãd. Flor. scriptũ est se, si posthumis dederit: Natorum appone cõtinenſ nõdũ nasci. Filius Vnde dr.

† Ad hoc vt aliqui sint agnati, oportet q̃ habeãt communẽ stipitẽ masculinis. vt patru^s meus & pater si sũt ex eodem pře. Itẽ q̃ ipsi nõ hẽant maiorem fœminis gnis: & sic filius amitæ meæ si est mihi agnatus. Ægi. Per.

† Cõcor c. ex parte M. cũ gl. vni. ĩ prĩ. ex de appe. & c. 2. iuncta gl. sup vers. ptãte. de quer. Isid.

Cognatio & agnatio se habent sicut gen^o & species

Quantum ad tutelam pertinet, is testatus decessisse videtur, qui cum testatus sit, tutorem testamento non dedit aut datio effectum sortita non fuit.

Quòd autem lex duodecim tabularum ab intestato vocat ad tutelã adgnatos: non hanc habet significationem, [a] si omnino [b] non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si (quantum ad tutelam pertinet) intestatus decesserit: qđ tunc quoque accidere intelligitur: cum is, qui datus est tutor, viuo testatore decesserit.

Agnationis ius (cum ciuile sit vinculum) capitis diminutione tollitur: cognationis vero non ita.

Annotatio, Nil tam naturale esse, quàm eo genere quodque dissolui, quo ligatum est.

Sed agnationis quidem ius [c] omnibus modis † capitis deminutione, † plerumque perimit. Nam [d] adgnatio, [e] iuris Ciuilis nomen est. [f] Cognationis vero ius non omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest: naturalia [f] vero non vtique, [g]

¶ Quòd autem. CASVS Domine. Titius laborãs liberis suis impuberibus, quos in potestate habuit tẽpore mortis, Mæuium tutorem dedit, sed viuente adhuc Titio testatore decessit Mæuius: isti impuberes adhuc tutore carent. Agnati autẽ proximi ab onere administrationis se nituntur excusare tali ratione. Dicunt enim ꝙ legitima agnatorum tutela ex l. xij. tab. locum habet cum tutor in testamento datus non est. Cum autem in testamẽto patris sui istis impuberib⁹ tutor datus fuerit, dicunt se ab onere excusari. Domine pro Deo dicatis mihi, quid iuris est in hoc casu? Ad hoc rñd. Imper. dicens: Amice, isti agnati frustra nitũtur se excusare in hoc casu ab onere tutelæ, malè enim intelligunt l. xij. tabul. quæ ab intestato ꝓximos agnatos ad tutelam vocat. Non enim hanc significationẽ habet tantum, vt si ille, qui tutorem in testamẽto dare poterat, omnino testamentũ non fecerit, tunc demũ uocẽtur agnati. sed etiam si quantũ ad tutelam pertinet intestatus decesserit, quod tantum valere poterit, si is, qui in testamẽto datus fuerat, viuente testatore decesserit. Cum igiť in hoc casu proposito id contigerit. manifestum est ꝙ agnati ab onere tutelæ non poterũt prædicta ratione excusari. Et hæc usque ad illũ §. sed agnationis. Fran. de Are.

a Significationem. Scilicet tantum.

b Si omnino. Vel aliud contingat, quod tantũdem valeat: quod diximus j. de hær. quæ ab intest. j. tñs. & facit ff. quod cuiusque vni. no. l. j. § & quidem.

ADDITIO Et ille propriè dř intestatus, qui potuit testari, & nõ est testatus: sed dř intestabilis, qui testari nõ potest, quod not. ꝑ statut. s. ſm Christop. & Ias. hic Et deficiẽte testamentario, legitimo, vel datiuo, quis in locum deficientis admittatur, an legitimus, an datiuus. vide Ange. hic.

¶ Sed agnationis. CASVS Domine, iam video quando habet locũ leg. agn. tu. & qui sunt agnati. & etiam quomodo intelliguntur verba l. xij. tabul. quibus agnati uocantur ad tutelam. nunquid est aliqua differentia inter ius agnationis, & ius cognationis. Respond. ꝙ sic, quia ius agnationis oĩbus modis capitis diminutione plerũque permittitur. Nã nomẽ agnationis a iure ciuili deriuatum est sed ius cognationis quod ab origine nomen sumpsit, & à iure naturali descendit, non omni capitis diminutione mutatur. Ciuilis enim ratio ciuilia iura corrumpere potest naturalia autem nequaquam. hoc dicit usque ad finem. Franc.

c Sed agnationis quidem ius Nota diligenter hunc §. Est autem ius agnationis, & ius cognitionis, siue agnatorum. Agnati enim habent in a prærogatiuũ ad cognatos, scilicet, vt præferantur in hæreditatibus agnatorum mortuorum. vt j. de legit. agnat. suc. primo responso. Item præferuntur in tutelis agnatorum paruulorum. vt s. eodem titu. prin. respon. his autẽ deficientibus, in hæreditatibus & tutelis cognati suo iure admittuntur: inter quos etiam agnati vocantur qui desierũt esse in iure agnatorũ, vel desierunt habere iura agnatorũ. vt per cap. di. vt j. de hære. quæ ab intest. § admonendi. Illud autem ius ꝓrogatiuum, quod habent agnati, quia vltra communia habent per l. xij. tab. facilè perdunt. vt omnibus modis capitis dimi. Id est, per omnem cap. di. vt per maximã, vel per mediam: de quibus duabus non est dubium. cum & iura cognationis perdantur. vt j. titu. j. §. quod autem. Item per minimam tollitur ius agnationis, vt hic dicitur, & ff. de capit. dimi. l. tutelas. nisi in duobus casibus tantum. [a] vt inter fratres, licet alter emancipetur: vt C. de legi. tuto. l. iij. & iiij Item inter patrẽ & filium. vt j. de leg. agn. suc. §. fin. & propter hos duos casus, qui de minima cap. di. excipiuntur, dicit hic plerũque. at iura cognationis nõ commutantur omnibus modis. quia non tolluntur minima capit. diminu. & est ratio, vt subijcit.

d Nam. Pro quia.

e Agnationis iuris ciuilis nomen est. Id est, à l. xij. ta. est inducta hæc prioritas agnatorũ: sed ius cognationis est naturale nomen [a] nã rõne sanguinis hoc nomen impositum est. vnde & vnũ ius ciuile põt per aliud facile tolli: vt hic, & ff. de reg. iur. l. nihil est.

f Naturalia. Id est iura cognationis sic dicta: quia ea quæ cõsequuntur per natiuitatem: vt ā. de adopt. §. sed hodie. in fi. §. non sic de facili tolluntur.

g Vtique. Id est, certè non tolluntř capitis diminutione: cũ sint immutabilia hęc iura vt ā. de iu. nat. §. sed naturalia. Item nec ea, q̃ naturalem æquitatem hñt. vt ff. de cap. di. l. eas & l. legatũ. Itẽ nor. quia q̃dam cognatio est ciuilis tantũ, vt per adoptionẽ: vt ff. de ado l. q. in adoptionem. Item naturalis tantum vt ad filios naturales tm. Item naturalis, & ciuilis, vt ad eos qui legitimi sunt, & de hac intelligiř hic. vt ff. de grad. aff. l. nõ facile. §. j. Item no. quia ciuili. iure hæc. s. tutela, & hæreditas tribus modis deferuntur: ex verbis & sentẽtia legis xij tab. vt l. agnatis. Itẽ ex sententia tm̃ j. de leg. pat. tu. & j. de fiduc. tu. Item ex alijs legibus veteribus, vel nouis: ut C. de ca. ot. l. tutelas. quã quidam mediam vocant. Nunquid ergo hæc omnia facile perdunť ꝑ omnem ca. dimi? Rñd. sic in duob. primis tantum [a] nõ in tertio, vt hic, & i. d. l. tutelas. Item q̃ro an futuras tutelas acquirendas, & hæreditates tm̃ tollat: an etiã præteritas adimat? Rñ futuras tantu, vt ff. vnde lib. l. ij. Quid enim potuit diminuare lex deferens hẽditatem, uel tutelam de futuro ea. di. vt C. de testa. l. iubemus in fi. Certè nullo modo: ut ff. mand. l. si fideiussor j. respo. Hodie. necessitatem differentiam agnationis quærere nõ oportet: cũ agnati ante cognatos nihil habeãt: ut in Auth. de hære. ab intest. ueniẽ. §. ea lj. col. ix. Item nota ꝙ licet prædicta iura cognationis tollantur maxima, & media capitis diminutione: ipsa tamẽ consanguinitas non tollitur, ut ff. de reg. iur. l. iura sanguinis.

Agnati p̃ferunt cognatis in duobus. Agnatorũ prærogatiua facile p̃di tur.

† Id est oẽm capitis diminutionẽ.

† Nebrissen. l. lexi co suo iuris ciui. in dictiõe deminuo, annotatũ esse à Ludouico Bol. in Pandect. Flor. semp ꝑẽ scribi nõ ꝑ i. deminuo: deminutio.

[a] Ista gl. refert ad ius nouũ, de quo in l. 3 ff. eo. secus de iure antiquo. vt ibi no. Ange.

[a] Et io si statutum vtať verbis naturalibus, puta fili⁹ př, mř, & frater, & soror, nõ attendim⁹ ci ciuile sed solũ naturale, vt sic cũprebẽdať et naturalis. & spurius, & et ferun: vt d. l. tutelas. ſm Ang. hic.

[a] Et q̃nã tũnc desferaľ ꝑ noĩa naturæ, puta při, vř fřis: sũt iportans agnationẽ q̃ facilius tolliť & sic non ob. d. l. tutelas, ſm la.

Consanguinitas nunq̃ tollitur.

De cap.

DE CAPITIS DEMINVTIONE.

Cōtinuatur, quia supra visum est de legitima agnatorum tutela, & quia ius agnationis capitis diminutione corrumpitur § fi. supra tit. 1. meritò sequitur videre de cap. diminu. Psr.

TITVLVS XVI.

DE CAPITIS deminutione. †

Hoc principium non summatur: quia breue, & quia ponit definitionem. Are.

EST autem capitis deminutio, prioris status [a] mutatio † [b] eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam [c] vocant) aut minima.

Qui perdit ciuitatem, & libertatem: patitur maximam capitis diminutionem.

Maxima capitis deminutio est, cum aliquis simul & ciuitatem, & libertatē amittit quod accidit ijs, qui serui pœnæ efficiuntur atrocitate [d] sententiæ: vel libertis [e] ut ingratis erga patronos condenatis, vel ijs, qui se ad pretiū participandum venundari passi sunt. [f]

Per deportationem, vel aquæ & ignis interdictionem contingit media capit. diminutio. Aret.

Minor, siue media capitis deminutio est, cum ciuitas quidem amittitur, libertas vero retinetur: quod accidit ei, cui aqua, & igni interdi-

EST aūt. Totus iste titulus diuidit in quinque partes Primo ponit quid sit capitis diminutio, & quotuplex sit. Secundo de maxima capitis diminutione. Tertio de media. Quarto de minima. Quinto remouet certa dubia: Secunda ibi. Maxima. Tertia ibi, Minor. Quarta ibi, Minima. Quinta ibi, Quibus aut. Et hæc diuisio sufficit, licet alij aliter diuidant. CASVS Domine iam video, q vultis tractare de capit. dimi. Dicatis igit mihi quid est capi. diminutio? Respond, Imperat. q capitis diminutio est prioris status cōmutatio. Sed pone Dñe, video quid est cap. di. sed si placet dicatis mihi quot modis fit capitis diminutio. Et tñ Imper. q capi. dimi fit tribus modis. Aut.n. est maxima capitis diminutio: aut minor, quam quidam mediam vocant: aut minima Sed pone domine, iā video, quot modis fit cap. dimi. Dicatis ergo mihi, qñ locum habet cap. dimin. maxima, qñ minor, & qñ minima? Ad hoc rñd. Imperat. dicens q maxima cap. dimi. est qñ aliquis ob aliquod enorme delictum ciuitatem, simul & libertatem amittit. quod contingit in ijs, qui atrocitate sententiæ serui pœnæ efficiuntur vel etiam in libertis, qui pp ingratitudinem ꝯ patronos commissam in seruitutem rediguntur: vel etiam in ijs, qui maiores xx. annis ad participandum pretium suæ venditionis se venundari passi sunt. Minor autem, siue media cap. dimin. est, cum aliquis ob delictum suum ciuitatem amittit. sed tñ retinet libertatē: qđ in eo accidit, cui ignis, & aqua interdicitur, & q in insulā deportatur. Minima capi. dimi. est, cū qs ciuitatē simul, & libertatem retinet, qui statum suū tm̄ comutat: quod accidit in ijs, qui sui iuris fuerunt, & se in arrogationem postea dederunt: & ita alieno iuri per speciem arrogationis subiecti esse ceperūt. Et similiter in casu couerso. s. cum ij, qui alieno iuri subiecti sunt, per emancipationē sui iuris efficiuntur: veluti nō filiusf. emancipatus à patre fuerit. Nā in hoc casu minimā cap. di. pati intelligitur. Et hæc dicūtur vsq; ad illum § seruus autem. Fran. de Are.

a Status Hic status cōsistit in tribus: in libertate, ciuitate, & familia. iure agnationis. Cum.n. primū. l. libertatem quis perdit, per cōsequens & duo vltima perdit, & tūc maximam cap. di. patit Cū verò secūdū perdit, p cōsequens perdit & vltimū, sed non primū & tunc dr media ca. di. Cum verò ultimum perditur, non perdunt duo prima: & tunc minimā cap. di. patit, ut j. § 1. 2. & 3 & ff. eo. l fi Sed P dicit statū hominis l. conditionem, in qua quis plurimum pōt

† Quidā putāt dictionem priorē, abundare: cū tñ nō omisit Theophilus in græcas Institutionib.

† Mutationem innumeras videre poterit apud Mando. ī Gl. Facul. § volēes ī vers. mutatus.

t Et sic ad pditionē maioris sequit perditio minoris, si inctar: ut hic & l. fi. ff. eo. aliàs nō: vt. l. telegatorū §. pōt. ff de iniur. & tele. imò regula est in ꝯtrium ut l. q indig ff de seruit Fm Ang hic.

N. P.

b Mutatio. Non ergo accipit hic ad literam, ut dicatur capitis dimi. qñ caput abscindit: sed qñ status mutatur, vt caput status dicatur, ut ff. ad Tertu. l. j. § capitis. Sed vr hæc definitio non conuerti cū suo definito. nā morte patris filius mutat statum, quia fit sui iuris. vt ī quib. mo. ius patr. pot. sol. § j. non tñ dr capite minui, ut ff. ad maœc. l. si filiusfa. § fi. sed dic subaudiri hic, facto hōis interuenientē: vt emācipatione, ut deportatione patris, vl simili mō, vel ēt quasi facto, qđ dico pp filios arrogati: q a venā cū patre mutant statum, ut ff. eo. l. liberus. j. de adop. § pe. Arg. cōtra in Authen. eunsl. quæ de dig. § palam. coll. 6. vbi non ab homine, sed à lege qs efficit sui iuris Et moriēte patre non interuenit factum hominis imò magis dei. Quid si interficiatur pi? Rñ. idē, quia mors semper Dei dispositione aduenit.

a Hanc subauditionē Im pbat Ia. & adꝯtiū tñd. q ibi filius nō mutat familiā, & sic nec statum. l. familię. ver sic. cū inse. ff. de ver. si. Illud exemplū re pbat per l. 3. ff. de inter. & relega.

ADDITIO

Dicitr, q mors semp euenit diuina dispōne, vnde illud, Homo es, ergo morieris & illud Phi. Separatur hoc ab hoc tanquā ppetuum à corruptibili. Et Seneca, Prima dies dedit extremū; sed modus mortis relictus est pprio arbitrio, & libero: vñ scriptū est, Sapiens dñabit astris, de quo disputāt Theologi, Chtl.

c Mediam. Sic. ff de au. & ar. l. qui lancem. & ī de libertinis. § libertinorum.

d Atrocitate. Est aūt atrox, & dura hæc sententia, licet iustè feratur: ut ī qb. mo. ius &c. § pœnæ autē sed hodie propter huiusmodi pœnas nemo ingenuus fit seruus. vt in Auth. de nup. col. iiij. § quod autem prius, & § seq. Accur.

e Libertis. Scilicet condemnatis vt subiicit, & qđ dicit ingratis, aliàs est ingrati. i. ingratitudini. quæ reuocatio fit per actionem ingrati: vt dicunt quidam, vt C. de lib. & eod. lib. l. pen. vel per vtilem rei uen. fm alios ad istar donationis causa mortis, quæ reuocatur: vt ff. de do. ca. mor. l. si mortis cā res, vel (q est verius) accusatione. vel actione extraordinaria, per quam officium iudicis imploratur. ut C de lib. & eorum lib. l. non est. & fit hæc reuocatio pp oēm offensam, & ēt leuem: ut C de lib. & eo. lib. l. ij. non autem fit pp omissionem obsequij: ut C. de lib. cau. l. solo nisi in casu, ut cum denegat alimenta: ut ff. de lib. agn. l. alimenta § Imperatores. Nam tunc ēt occidere nelle videtur eum: ut ff. de lib. agn l. necare. & huc nisi remiserit ius patronatus. tunc.n ex his causis solum reuocatur, ex quibus & donatum: ut in Authē. vt lib. de cę. § illud collat. vj. quæ causæ sunt numeratæ. C. de reu. do. l. vlt. & hæc vera sunt cū quis ex voluntate ppria manumittit. ut C. de lib. & eo. lib. l j. & ij. sed si non ex uoluntate, nō reuocatur: ut C de lib & eo. lib. l. j. Sed quid si manus in patronū iniecit Rñ. Dānat in metallū; si verò cōuicia dixerit: mittitur in exillum: vt ff de iur. pa l j.

f Passi sunt. Hic multa sunt necessaria. ut ī. de iure perso. § penul.

g Ista cōiter tenet in d. l. a. In gl. allegata fm Ang.

d Idē si filio emancipato, & vasallo patri, vel domino alimenta deneganti-bus: & in donatario omniū bonorū, vl maioris partis ut no. gl. in d. l. fin. secus in paruæ quantitatis, ut per Bald.

a Interdictum. Hanc pœnam in vsu non habemus, sed eius loco successit deportatio: vt ff. ad l. Iul. pecu. l. 3. sed instar excōicatorū habeantur, quibus talia denegabantur. Sed vt hunc ēt fieri seruum licet hic denegent. ff. de var. cog. l. cognitionum. in fi. ī, sed perditur libertas, vt ibi dī, vt nō possit facere testm̄, cui sic est interdictum, vt ff. de iniuste rup. testa. l. si quia filio §. eius nō quòd fiat seruus verè.

dis capite minui, vt ī. eo. in prin. autem, pro sed: sed quibus dignitas, &c.

g Constat. Vt ff de sena l. 3. & hic si fuerit remotus pp turpitudinem: non pōt iudicare, vel testimonium dicere, vt ff. ad leg. Iul. re. l. eadem. §. t. & ff. de sena. l 2. Accursius.

† De aquæ, & ignis interdictione vide Bud. in l. pen. ff. de do. int. vir. & vxo.

ctū† a fuerit: vel ei, q in insulā b deportatus est.

Per emancipationem, vel arrogationem contingit minima capitis diminutio. Aret.

Minima capitis diminutio, est cum ciuitas tenet, & libertas: sed status hominis commutatur. qđ accidit ijs, qui cum sui iuris fuerint, cęperūt alieno iuri subiecti esse, c vel contra: d veluti si filiusfamiliás à patre emancipatus fuerit, est capite diminutus.

Nemo potest perdere, quod non habet. Vel sic, Priuatio præsupponit habitum. Are.

Seruus aūt manumissus capite non minuitur: e quia nullū caput habuit.

Remotus à dignitate non perdit statum. Vel sic, Qui non turpiter a dignitate remouetur: non dicitur capite minui. Are.

Quibus autem f dignitas magis, quàm status permutatur, capite non minuuntur, & ideo à senatu motos, capite non minui constat. g

Cagnationis ciuiles effectus, non minima, sed media aut maxima capitis diminutione tolluntur.

Non abre dixi ciuiles effectus: quoniam sanguinis iura nulla ciuili iure dirimi possunt: regula iuris.

Quòd autem dictum est, h manere cognationis ius etiam post capitis diminutionem: hoc ita est, si minima capitis diminutio interueniat: manet enim cognatio. i Nam si maxima capitis diminutio interueniat, ius quoque cognationis k perit, vt puta seruitute alicuius cognati: & ne quidem si manumissus l fuerit, recipit cognationē. Sed & si

b In insulam. Secus si in metallū, vt ī. qb. mo. ius pa. po. soluit. §. pęnæ ī casu sū ēt libertatē pdit damnatus in insulā: vt C. vt nemo pri. l. a §. cum autem.

c Subiecti esse. Vt in arrogatis.

d Vel ī. Aliàs est In litera: si filius à pře emācipatus fuerit, est capite minutus. 1 & secundum hoc, est expositio huius verbi, vel ī. aliàs verò hoc totū deest: & tunc idem subintelligo. Alij dicunt qđ sui iuris non est, transferunt in potestatem alterius, puta aui materni, uel ēt paterni: vt suprà de adopt. §. sed hodie. qui casus est cōtrarius illi, quando qui sui iuris est, in arrogationem datur. Sed quare filiusfamil. cū emancipatur, capite minui dicitur? Respond. propter imaginariam venditionem, quæ fiebat: vt ī qb. mo ius pat. po. sol. §. præterea. in princip. Sed cū hodie non fiat hæc venditio, vt in eo § continetur, videtur, q̄ hodie non minuatur capite. Sed certè illa sola non erat ratio: imo & aliā, quia mutat familiā: vt ff. eo l. liberos. in prin.

1 Conuenit tū in solidū p obl'onib' ī cīa sub patria potestate ut l. j. § j. ff. e. nisi l ca sibus no. § l. j. ff qđ cū eo. vbi pōt excipere q̄ nō condēnet nisi quatenus facere pōt. l. pf filio. ff. qđ cū eo. p Ange. & Ioā. Fab. hic.

¶ Seruit autem. CASVS. Quidam manumisit seruum suum, nunquid in casu isto seruus manumissus capite diminutus censetur? Rñ Impe. q̄ non: seruus enim manumissus capitis diminutionē non patitur: quia ante manumissionem nullum caput habuit. Sed pone, q̄ aliquis sit ab ordine senatorum remotus: nunquid in casu isto capite minuitur? Rñd. Imper. quod non. Nam dignitas eius, qui ab ordine senatorum remouetur, magis, quàm status commutatur. Cum igitur capitis diminutio sit prioris status commutatio, manifestum est ab ordine senatorum remotos nullam pati capitis diminutionem. Et hæc dicuntur vsq; ad illum § quod autem. Fran. de Are.

e Non minuit. Id est, eius status non mutat, cum primò nullum habuerit statum: ut hic, & ff eo. l. liberos in fi. & l seq. sed contra est C de bon. proscri. l. j. 2 Sed dic, q̄ ibi crimine capitali seru' accusat, id est tali quod esset aliàs in libero capitale. Item quid si quādoque habuit caput: quia fuit liber, & nunc seruus est, & manumittitur? Rñd idem: quia præsens tempus considero Accursius.

2 Ibi caput capitur naliter: hic ciuiliter. vt no. in l. ī. ria. Ægi. Per.

f Quibus autem. Dixit aliquem aliquo de tribus mo

Quod aūt. CASVS. Domine, vos dixistis mihi ī. ti. prox. § fi. qđ ius cognationis durat ēt post capitis diminutionem: nūqd generaliter hoc est verum in qualibet cap dim. Ad hoc respō. Imp q̄ non. Nā quod dictum est manere ius cognationis post cap. dimin. hoc intelligēdum est de minima cap. dim. interueniēte: quia per illam ius cognationis non perimitur. sed si maxima capi. dimi. interueniat: vt puta si aliquis de cognatis in seruitutē redactus fuerit: tūc in casu isto ius cognationis amittit. & licet postea beneficio manumissionis ad libertatem perueneri, non tamē ius cognationis recuperabit. Et non solum maxima, sed etiam media cap diminu. ius cognationis perimitur, veluti si quis in insulam deportatus fuerit. Nam etiā in isto casu ius cognationis amittit. Et hæc vsque ad illum §. cum autem. Franc. de Are.

h Quod autem dictum est. supra titulo proximo. §. finali.

i Cognatio. Id est, ius cognationis à prætore inductum ex quo ad bono. pos. uocantur per vnde cogna, ī. de here. quæ ab intest. §. admonendi.

k Cognationis. Id est, ius succedendi, & ad tutelā vocandi perit, sed ipsa consanguinitas non perit: ut ff. de reg. iur. l. iura sanguinis. cum sit de iure naturali, ut sup. de iure natu. §. penult. & supra de nupt §. illud contra. Sed qualiter cognatis defertur, imò agnatis: ut sup. tit. j. in principio? Respond. post agnatos. vt ī. de hered. quæ ab intesta §. admonendi.

l Si manumissus. Aliud si restitutus, s'm Ioan. ut ff. ad Tertullia. §. filio qui mortis. contra. & C. de sen. pas. l. si. contra, & ff. de contra tab. l. j § si & l. ij. contra. 2 Item contra est in eo q̄ hic dicit tolli ius cognationis per maximam, & mediam capitis diminu. ff. de reb dubijs l. si cognatis. sed aliud in legato, in quo uertitur ius naturale: ut ff eod. l. legatum. Vel ibi loquitur de cognatione iuris ciuilis, quæ p adoptionē constituitur: ut ī. de leg. agna. suc. § per adoptio. & ff. de adoptioni. l. qui in adop. hic verò de naturali cognatione. ut ff. de gradibus affini. l. nō facile, § j. & sic ibi de minima cap dim. loquitur. itē ī ī. de seruis cogn. in fine. j. respon. Solu hic loquitur in his qui primo fuerūt liberi, & postea serui: quod eorum

2 Et est rō diuæ secū Christ. qa restō licet ligitur vt fiat pleno iure, vt d. l fin. sed manumissio delet tm̄ nubeculā seruitutis. l. manumissiones ff. de iust. & iur.

tum delicto contingit. unde nō debent habere cōmu dum: vt ff. sol. mat. l. si ab hostib. §. 1 & ff de minnn. l. Papinianus. ibi indignum, &c. licet ibidem illa nō corrigatur. ibi vero semper fuerunt serui. Vel illa no ua corrigit istam nam ex Græca cōstitutione illa est extracta, ut ibi dr.

in insulam [a] quis depor tatus sit: cognatio [b] sol- uitur.

Tutela defertur proximiori in gradu, & si plures sunt de eodem gradu, defertur ad om- nes, hoc dicit Aret.

Cum autem ad adgna tos tutela pertineat: [c] non simul ad omnes per- tinet: sed ad eos tantum, qui proximiores gradu [d] sunt, vel si plures eiusdē gradus sunt, ad omnes pertinet: veluti si plures [e] fratres sunt qui vnum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.

TITVLVS XVII.

DE LEGITIMA patronorum tutela.

[a] Sed & si in insu- lam. Hic ponit exē- plum de media: sed supra, modo posuit exemplum de maxi- ma.

[b] Cognatio. Id est, Ius cognationis: vt §. proxi. § diximus.

Cū autē. CASVS. Vos dixistis mihi su pra in ti. præcedentis in prin. quod tutela im- puberum agnatorū, ad agnatos ex l. 12. tabu. pertinet. Pono ergo, quòd plures sint agnati ex diuer- sis gradibus consti- tuti: nunquid scili- cet ad omnes perti- nebit? Rñd quod non. Nam qđ dictum est tutelam ad agnatos pertinere, non intel ligendum est, quod ad omnes ptineat, sed ad eos tantum, qui sunt in proximiori gradu constituti. vn- de si plures sunt qui eundem gradum co gnationis obtinēt. veluti plures fratres: omnes ex l. 12. tabu. ad tutelam vocantur. Et hæc dicuntur vsque ad fin. huius titu. Fran. de Aret.

[c] Pertineat. Vt ī. tit. j. j. respon.

[d] Gradu Facit ad hunc § ff. de leg 3. l. si plures. & ī. de leg ag. suc §. si plures & ff. de sepul. vin. l. 3. §. si ad plures. Hodie verò hic §. corrigitur. qa æqualiter tā ad agnatos, quā cognatos defertur tutela, sicut hære- ditas. vt in Auth de hęre. ab intest. §. si ex his. coll. 9.

ADDITIO Et sic lex noua corrigens unum ex spe cificatis à leges veteri, cēsetur etiam corrigere aliud: vt hic, & l. si quis seruo C. de fur. & per Ang. in §. j. ī. de iure naturali.

[e] Si plures. Aliàs isti duo versiculi desunt, Si plures fratres sunt qui vnum gradum obtinent pariter ad tutelam vocantur. sed ego habeo. Acc.

DE LEGITIMA PATRONORVM TVTELA.

Quia supra visum est de legitima agnatorum tu telas & quia est alia, quæ appellatur legitima, s. tute- la patronorum: ideo de ea tractaturus subdit de legi tima patronorum tutela. Porc.

Ex eadem. Diuiditur in sex partes. Primo qualiter tutela libertorū psonis deferat. Secūdo, quō vocat: & est legitima à l. xij. tab. proueniēs, Tertio illud p rōnē pbat Quarto confirmat per exemplū Quintò exemplum pbat p rōnē. Sexto rōnē declarat. Secūda ibi, Quę & ipsa. Tertia ibi, Eo enim. Quarta ibi, Cū & agnatos. Quinta ibi, Quia plerumque. Sexta ibi, Ideo aūt. Arc.

CASVS. Domine quare intenditis hic tractare de legi. pa. tut. Ad hunc rñd. Impe. Amice tractauimus de leg ag tu. quæ ex verbis, & sententia leg 12 ta descendit: sed quia legī pa tu. ex mente eiusdē legis ad patronos, & libertos eorū pertinet, idcirco de ea hic tractare intēdimus. Et hæc eadem tutela legitima sicuti superior appellatur. Non tū ideo legitima dicitur, quod aliquid de ea nominatim in verbis legis 12 tab. expressē su isset introductū. Sed dñe pro Deo, quare mouit Iuriscō- sultos ad talem interpretationē faciēdā? Ad hoc resp. Impe. Amice. hæc fuit ratio, quæ mouit iurisconsultos. Lex. 12. ta. tab. iussit hæreditates libertorum, & libertarum ad patronos, & liberos eorū pertinere, si intestati decessissent: vnde eo ipso crediderunt Iurisconsulti veteres, quod lex 12. tabu. vellet, quod etiam eorum tutela ad patronos, & liberna similiter deberet ptinere, & ad istam tacitam voluntatem præsumēdā tali ratione mouebantur quia lex 12 tabul. proximos agnatos ad hæreditates agnatorū ab intestato mortuorū vocat: & eosdē agnatos ad impuberum agnatorum tutelam vocat. similiter ergo in casu proposito dicebant quòd sicuti patroni & liberi eorum ad successionē libertorū ab intestato ex lege 12. tabu. vocantur ita debere eos ex mente eiusdem legis ad onus administrationis tutelæ vocari: quia plerunque vbi est successionis emolumētum, ibi & onus tutelæ esse debet. Sed domine, pro Deo, quare dixisti plerumq;? Ad hoc resp Impe. ideo autem plerumq; diximus. quia si aliqua femina filium suum impuberem manumiserit, ipsa quidem ad successionem eius ab intestato vocatur: alius tamen quam ipsa eiusdem tutor erit hoc dicit vsque ad fi Franc.

Patroni ad libertorum tutelam ex sententia legis xij. tabu. vocantur: cum ipsi intestatis libertis succedāt. Vnde par est, vt is anus tutelæ subeat, ad quem hæreditatis emolumentum pertinet.

Ex eadem [f] lege duode cim tabula rum liberto rum [g] & li- bertarum tutela ad patro nos, [h] liberosque eo- rū ptinet. Quæ & ipsa [i] legitima [k] tutela vocat: nō qa nominati in ea lege de hac tutela caueat: sed qa pinde accepta est per interpretationē, [l] ac [m] si verbis legis introdu- cta esset. Eo enim ipso, quòd hæreditates liber- torum, libertarumque, si intestati decessissent,

[m] Aliàs atque.

[f] Ex eadem. Scilicet per interpretationem, non ex verbis eius, vt subijcit. & ff. de legit. tu l. tutela. §. respons. Accur.

[g] Libertarum. Scilicet impuberum.

[h] Ad patronos Quocunque modo manumittentes: nisi libertas detur à lege: vt ff. de leg. tu. l. tutela. vsque ad fi Acc.

[i] Quæ & ipsa Quasi dicat, non solum aliæ quædā legitimæ sunt, sed & ista.

[k] Legitima. Scilicet ex mente legis, nō ex verbis. nō tamen satisdant nisi eorū personę sunt vulgares & minus honestæ, aut modus tutelæ, quia magnum patrimonium, vel magna tutela nimis, aut persona quia suspecta, vel non diligens in pupillum, vel non honesta aut causa admittat. & recipiat satisdationē: vt ff. eo. l. legitimos. §. 2 licet alij legitimi indistin- ctè satisdent: vt ī. de sat. sda. tu. §. j.

[l] Per interpretationem. Scilicet Iurisconsultorū.

[l] A qb. sicitū est recedere sm Ange. pp tria. primo pp iniquitatē insurgētē. Secundo pp legis rōnē repugnantem. Tertio pp eorū vsū loquendi sm proprietatē L. liberorum. § quod tū Cassius. ff. de leg. 3.

a Lex. Scilicet xij. tab. vt ȷ. de succ lib ǀ. respon.
b Veteres Scilicet sap̄ientes.
c Legem. Scilicet xij. tab.
d Vocat Scilicet lex xij. tab. vt ȷ. de leg. agn. suc. §. j.
e Iusserit. Vt de leg. agna. tut. j. rñso. &. sic notabiliter hic ꝙ vbi est eadem æquitas, idem ius debet statui. sic ff ad legē Aquil. l. illud. & ff. de furt. l. prima. §. primo.

Æquitas vbi eadē est, ibidē & idē ius statui debet.

iusserat lex [a] ad patronos liberosve eorũ pertinere, crediderunt veteres, [b] voluisse: legem, [c] etiam tutelas ad eos pertinere. † Cùm & adgnatos, quos ad hæreditatem lex vocat, [d] eosdem & tutores esse iusserit. [e] Quia plerumque vbi successionis est emolumentum, ibi tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus plerumque, [f] quia si à fœmina impubes manumittatur: ipsa ad hæreditatem vocatur cũ alius sit tutor. [g]

f Plerumque. Quare hoc dicit, statim subijcit. & facit ad hanc regulam ff. de regulis iur. l. secundum naturam. & ȷ. de contrahen empt. §. cum autem. & C. de furt l si §. sed cũ in secunda & C. de cadu. toll l. j §. pro secunda. & ff de peric. & cõm. rei ven. l. id quod.

† Nā vbi onus, & emolumētũ, & ecōtra: vt 12. q. 4. charitatē. in c. accedēti-- b* in gl j. bi itē sbi extra de præscr.

g Tutor. Et ita apud alium est hæreditas, & apud alium tutela. scilicet agnatum, vel cognatũ. vt hic, & ff de legi. tu. l. j §. j. Item minor viginti quinque annis manumittens succedet in hæreditate, vt patronus non tamē erit tutor. vt ȷ. de fidu. tu. in fin. & C de legit. tut. l. vlti. § fi.

ADDITIO Et qualiter mr, auia, vel prouia possunt esse tutrices vel curatrices: & an alijs præferantur legitimis, & transeundo ad secunda vota, vel inhoneste viuendo, quomodo tutrices esse desinant, vide. Ang. hic.

TITVLVS XVIII.

DE LEGITIMA parentum tutelæ.

Extensione Iurisconsultorum pater emancipatus est legitimus tutor filio emancipato. Aretinus.

DE LEGITIMA PARENTVM TVTELA.

Quia supra visum est de legitima patronorum tutela: & quia est & alia quæ legitima appellatur, vt parentum: ideo de ea subdit. Porcus.

Exemplo Diuidit̃ I tres partes. Primo, quòd tutela, q̃ defert̃ emancipatori, est similis illi, q̃ defert̃ patrono. Secundo ꝙ dr̃ est legitima. Tertio exemplificat. Secunda ibi, Quæ & ipsa. Tertia ibi, Nam si quis. CASVS. Dicit hic Iusti. quòd exemplo patronorum est alia tutela parentum p̃ interpretationem Iurisconsultorũ ex mēte legis xij. tab. recepta, & sicut superior legitima appellat̃. ita & ista Nā si parens filiũ, vel filiam, vel nepotem. vel neptem ex filio, vel deinceps impuberes emancipauerit. ipse legitimus tutor eorũ erit. Et hæc dicuntur per totum titulum. Fran. de. Are.

h Recepta Scilicet per interpretationem Iurisconsultorũ vt superior cum desineba: esse agnatus nisi contracta fiducia emanciparet, quod hodie semper præsumitur, vt ȷ. de legit. agna. success. §. fi. vnde hodie est semper legitimus.

i Tutor erit. Scilicet q emancipauit, si ipse est maior 25. ann. vt ȷ. ti. j. in fi. & facit ad hoc ȷ. quibus modis ius patr. potestatis solu. § & præterea si impubes. & ȷ. titu primo respon.

DE FIDVCIARIA TVTELA.

Cõtinecantur ad præcedentes hoc ordine. Supra visum est de legitima parentũ tutela. Verũ quia alia, ꝗ fiqa fiduciaria appellatur: ideo de ea tractaturus intitulauit de fiduciaria tutela.

Exemplo patronorum recepta [h] est & alia tutela, quę & ipsa legitima vocatur. Nam si quis filium, vel filiam, nepotem, aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipauerit, legitimus eorum tutor erit. [i]

TITVLVS XIX.

DE FIDVCIARIA tutela.

Pater vigesimum quintum superãs annum, filij sui ab alio emancipati, post eius mortē fiduciarius est tutor. item frater emancipati fratris filius verò mortui patroni legitimus tutor erit.

Est & alia tutela [k] q̃ fiduciaria appellat̃. [l] Nā si pr̃ filiũ, vl̃ filiā, nepotē. vel neptē, vel

Est & alia. Diuiditur in quinque partes. Primò ponit dictum. Secundò illud exemplificat. Tertiò ponit diuersum in filio patroni. Quartò diuersitatis rationem assignat. Quintò, ponit aliud dictum. Secunda ibi, Nam si. Tertia ibi, Atqui. Quarta ibi, Quoniã Quinta ibi, Ita tamen.

CASVS. In hoc princi. dicit Iusti. ꝙ est quędã alia tutela, quæ appellatur fiduciaria, quæ habet locum in tali casu. Si parens filium, vel filiam, nepotes, vel neptes ex filio. vel deinceps impuberes emãcipauerit, ipse legi. tu. eorũ nanciscit̃. sed mortuo ipso parente eorum, denique legitimo tutore, si liberi eius virilis sexus pfectę ætatis extiterint. ipsi eorũdē impuberum emancipatorum post obitum parentis fiduciarij tutores efficiunt̃. Et hæc dicuntur vsque ad §. atqui. vbi dicit Iusti. ꝙ hoc vi llate nõ posse. & hoc tali rõne qa si patronus legitimus tutor libertorũ impuberũ decesserit: liberi eius in eadem tutela ipsi parẽti succedunt, & similiter legitimi tutores efficiũtur, à simili vř in casu proposito, ꝙ sicuti pater legitimus tutor erat, ita & filij sui in eodē tutela ei debebãt succedere: & similiter legitimi tutores existere. h. d. vsque ad vers. qm̃ ibi rñ. Iusti: ad opinionē p̃dictã in hũc modũ. nõ est mirũ, si secus sit in casu proposito de filio p̃troni Nã in casu p̃posito si fili⁹ defuncti q in fiduciariã tutelã fratris recedit, ĩ potestate pris, sui semper fuissẽt: post mortē patris, sui iuris effecti⁹ fuisset nec in potestate fratrum suorũ aliquatenus recidisset & sic nõ eodē iure fuisset apud fratrē, quo extiterat apud patrē: donec in eodē tutela erit apud fratrē in qua erat apud patrē. Sed secus est in liberto Nã si seruus in p̃tãte dñi ipe mortuus fuisset. eodē iure post mortē dñi futur⁹ esset apud liberos ipsius dñi in quo extiterat apud ipsum dñm viuentem. Nec igitur mirum, si idem manumissus incidit in eandē tutelã apud liberos patroni, in qua fuerat apud ipsum patronum. Et hoc vsque ad illum §. ita tamē. Franc.

k Est & alia tutela: Id est, alio nomine vocata.
l Fiduciaria appellatur. De qua dicitur. ȷ. §. quod defuncto. Accur.

Impube-

a Impuberes. Nam si puberes, non erit eorum curator legitimus: vt ff. de excu. tut. l. amicissimos § Lucius. a Arg. contra in auth. vt lj. qui ob. se hab. per. § j colla 6 Ioan.

b Manumiserit. Id est emancipauerit: vt ff. qn̄ act. de pecu est ann. l. 1. §. j & facit. ī titu. 1. & ff de leg. tu. l. tutela §. fi. & l seq.

c Quo. Scilicet patersa qui erat tutor filiorū & nepotum. Accur.

d Si liberi. Qui remanserunt in potestate patris. Idē puto & si filij fuerunt emancipati. Si autē tam impuberes. quā puberes remanserūt in potestate, ipso iure recidunt in potestatem sui patris illi, qui fil j sunt. sed fratres recidunt in tutelam fiduciariā semper. vt ī quibus mod ius pat. pot. sol. In. § j & ī de tut. §. permissum.

ADDITIO. Istam gl. reprehendit. Ias. quia tunc erit legitima ex mente & verbis l. 12 tabula. per text. In terminis in l. tut. in prin ff ad Velleia.

deinceps impuberes. a manumiserit: b legitimā nanciscitur eorum tutelam. Quo c defuncto, si liberi d eius virilis sexus existant: fiduciarij tutores filiorum suorū: † e vel fratris, vel sororis, f & cæterorum efficiūtur. Atqui g patrono legitimo tutore mortuo liberi quoque eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à viuo patre emancipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur nec ī fratrum potestatem recidere, h ideoque nec in tutelam. i Libertus aūt si seruus mansisset vtique eodem iure k apud liberos domini post mortem eius futurus esset. Ita tñ hi ad tutelam vocantur si perfectæ l sint ętatis, quod nostra cōstitutio m in omnibus tutelis, & curationibus obseruari generaliter præcepit. n

e Filiorum suorum. Scilicet nepotum defuncti.

f Sororis. Sed certe frater vř esse legitimus. vt C. de exce l aduersus. quę est ȝ Sed certe qui fiduciarius est, legitimus est per interpretationē licet aliud nomē habeat. s. fiduciari⁹: & illū respectum habuit ibi vt legitimum fiduciarium appellaret.

ADDITIO. Istam gl. reprehendunt cōiter omnes docto per hunc tex. in uer. atqui. & ad contrariū respondēt, q̄ loquitur in fratre non emācipato: quem īter agnatos vocat l xij. tab. secus ī emācipato, ut hic.

g Atqui. Pro certe. Aliàs at quin & tunc dic at pro sed & quin pro certe, & est oppositio, quare filij patronorū sunt legitimi: ut ī. de leg. pa tu j. rñ & isti filij nō sic. de quod ïndet: qm̄ filius &c Sed hæc ratio non tenent, nisi inter fratres, qui nō dicunt reccidere in potestatem fratrum suorū: sed filij. i nepotes erant reccasuri in potestatem, ergo in tutelam legitimā. a Sed tñ deo, non recidunt filij iure hæreditario in potestatem. sed iure paternitatis, & filiationis, At seruus si non esset manumissus: iure hæreditario erat futurus seruus apud filios dñi & nisi essent hęredes, non essent domini: sed filius et si nō sit hæres patris: tñ filium suum in potestate habet: vt ī. quibus mo. ius. pa. po. sol. § j. Erat & alia rō iure veteri: quia emancipatione tollebaf ius agnationis minima cap. di. ēt inter patrē & filiū, nisi eēt emācipat⁹ ȝcta fiducia, nedū inter fratres: vt C. de legi tu l. 4 & ī. de leg. ag. tu. §. fi Sed hodie corrigif: vt d. l 4 C. & j. de leg. agn. suc. § fi Vnde dicunt quidā, ut Azo hodie fiduciariam esse legitimam ex verbis, & sententia l. 12. tab. ex quo hæc secunda ratio cessat, sed potest dici contrarium quia remanet prima.

ADDITIO. Forsitan facilius, & melius habebitur intellectus totius ti. si dixerimus solos fratres tutores fiduciarios suorū fratrū, & nūquā filiorū suorū, & exponamus tex. in principio filiorū suorū. s. defuncti, vel fratris. & exponetur vel pro id est, vt sit sensus q̄ liberi virilis sexus perfectæ ætatis sint tutores fiduciarij fratrū suorum, qui sunt filij patris defuncti, vt notū est, & hoc euidēter apparet per rōnē quā subiungit tex. vbi sola de fratribus mentio fit. Ias.

* Et hæc cōiter approbātur do cto. & ad ȝ rñdent, q̄ loquf in certis casi b⁹ ibi expssis: q̄a nō ē dare curā legitimā: nisi l furioso, pdigo, vř menteca pto § furiosi. j. de curato. & l. de crea tionib. C. de epi. audi. cū si.

† In plerisque exemp. desunt hæc verba, fiorū suorum, eaq; tāq̄ adulterina rejecit Æmilius Ferretus atq; Et Franc. Balduin⁹.

• Istā partem dicit Ia. esse tutiorē. nec obst. iste text. ibi Filiorū suorū: q̄a debet intelligi. s. ani defuncti: & alterna tiua vel, ponif pro id est, cū cadat īter duo idem importantia: iuxta gl. in t. t. ff. si ager

h Recideret. Dicūt quidam, q̄ si nō esset emancipatus, nō erit futurus in potestate fratris, sicut erat patris: & ideo emancipatus non ita erit apud fratrem, sicut erat apud patrem, id est, in simili tutela.

i Nec in tutelam. Scilicet legitimam, sed fiduciariam. Ac.

k Eodem iure. Seruus enim si nō manumittatur, erit in potestate filij patroni iure hæreditario: sed filius in potestate patris iure patriæ potestatis. Ac.

¶ Ita tñ. CASVS. Domine vos dixistis mihi, q̄ mortuo patre legitimo tutore impuberum liberorum emancipatorum, exterū liberi eorundem fiduciarij tutores erunt. Estne hoc generaliter verum sine distinctione ætatis? Resp. quòd non. Nam impuberum emancipatorum liberi virilis sexus nanciscuntur tutelam, si legitimam ætatem. id est 25. anno. compleuerint, quod nostra constitutio non solum in fiduciarijs intelit, sed generaliter in omnibus tutelis, & curationibus obseruari p̄cepit. Et hæc vsq; ad fi. Fran.

nectig vř emphyt. pe. nec sequēs sol. gl. est bona, q̄a fra eā idē eēt ī ano emācipati.

l Perfectæ. Id est 25 an uā quoties fit mentio de ętate perfecta, vel de maiore annis, de 25. annis intelli. gitur: vt C. de ijs, qui ven. æta. impe. l. fi. & ff. de leg. 3 l. cum filio. §. fina.

Ætas perfecta quæ est.

ADDITIO. Et per quæ verba intelligatur hæc ætas: & an iste minor possit esse executor vltimæ voluntatis, procurator, index, arbiter, aduocatus de antianit, vel de alio regimine ciuitatis: vide An. hic.

m Constitutio. Vt C. de leg. tu. l fi.

n Præcepit. Scilicet vt si perfectæ ætatis, & est rō: vt j. de execu. tu § in notes 25. ann. Ace.

TITVLVS XX.

DE ATTILIANO Tutore, * & eo, qui ex lege Iulia, & Titia dabatur.

Cessante testamentaria, & legitima tutela, locus est datiuæ. i. à iudice dandæ.

I cui nullus

DE ATTILIANO TVTORE. &c.

Supra visum est de testamentaria tutela: & subse quenter de legitima. Verū quia cessante testamētaria legitima opus est prouidere de datiua, idea subdit de Attiliano tutore. Porcius.

* De Attiliano tutore. Id est, de eo tutore, qui dabatur per legē factam ab Attilio. vt in tex. exponitur.

I cui. Totus iste tit. diuidif in quatuor partes. Primo ponit ius antiquum circa dationem tutoris. Secundò ponit ius nouum. Tertiò ponit ius nouissimum. Quartò ponit nouum casum, videlicet, q̄ naturali æquitati ꝯuenit īpuberes esse sub tutoribus: & q̄ finita tutela teneant ad rōnē reddēdam. Secunda ibi. Sed hoc iure. Tertia ibi, Nos aūt. Quarta ibi, Impubere Itē prima subdiuidif in alias quatuor partes. Primo ex quibus

omnino tutor [a] fuerat: ei dabatur in vrbe quidē à prętore vrbano, & maiore [b] parte tribunorum plebis tutor ex lege Attilia: in prouincijs vero à prȩsidibus prouinciarū ex lege Iulia, & Titia.

Quoties spes testamentarij tutoris pendet, datiuus habet locum, qui tutor est quousque testamentarij impedimentum cessat. Are.

Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo [c] datus fuerat, quamdiu conditio aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor † alius interim dari poterat. [d] Item si purè datus fuerat: quandiu ex testamento nemo [e] hæres existebat, [f] tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat [g] esse tutor, si conditio [h] extiterat, aut dies venerat aut heres extiterat.

Impedimento superueniēte tutori testamentario, quod tamen speratur tallı de iure cam ... datur interim tutor à iudice, qui desinit esse tutor, impedimenta testamentarij cessāte. Are.

Ab hostibus quoq; tutore capto, ex his legibus tutor petebatur. [i] q desinebat [k] esse tutor, si is, q captus erat, [l] in ciuitatem reuersus fuerat: nam reuersus recipiebat tutelā iure postliminij.

Item lege Attilia, & lege Titia non cauebatur de satisdatione tutoris: ideo ex his desierunt tutores dari. Are.

Sed ex his [m] legib⁹ [n] tutores pupillis desierūt dari posteaquā prīo [o] cōsules pupillis vtriusq; sex⁹ tutores ex inquisitione [p] dare cęperūt, deinde ṗtores ex constitutionibus. Nā supradictis [q] legibus,

quibus legib⁹ ipse tutor dabatur deficiente oī tutore testamentario, & legitimo, & à quibus dabatur Secūdo, qn̄ testamētario dato sub cōditione, vel in diem, purè tutor datur. Tertio, qd̄ si testamentari⁹ tutor sit captus ab hostib. Quarto quomodo istæ leges ab vsu recesserunt. & causam propter quam. Secunda ibi, Sed & si Tertia ibi, Ab hostibus. Quarta ibi, Sed his.

CASVS. Domine, iam video quòd vultis tractare de datiua tutela, dicatis igitur mihi quando locum habet datiua tutela, & à quibus dentur tutores datiui? Ad hoc resp. Impe. Amice: Si cui nullus omninu tutor neque testamentarius, neque legitimus sit: tunc demum habet locū datiua tutela. & illis, qui neque testamentariū, neque datiuum habent tutorem, olim quidē secundū iura antiquissima dabatur tutor authoritate leg. Attil. in vrb Ro à prætore vrbs, & à maiore parte tribunorum Plebis, sed in prouincijs dabaᵣ tutor eisdē à præsidibus prouinciarū authoritate l. Iul. & Titiæ: & non solummodo si null⁹ tutor, sed etiā licet in testamento tutor datus fuerat, cū sub cōditione, aut in diē certū dabatur. nā si in testamento tutor sub conditione, aut in diē dabaᵣ authoritate legū pr̨edictarū, interim quis tutor dari poterat in defectū tutoris sub conditione, vel in diē dati: q pēdente cōditione vel die poterat administrare. Quandoq; etiā si purè datus fuerat tutor testamēto. tā nihilominus datiuus tutor locum habuit quādiu hæres ex testamēto nō adijt tādiu enim ex eisdē legibus tutor dabatur, & in omnibus his casibus tutor ille datiuus in defectum testamētarij datus desinebat tutor esse cōditione, vel die adueniente, vel hērede ex testamento hr̄ditatē adeunte Itē in alio casu ṗdict⁹ tutor dari solebat. Nā si testamētarius tutor vel ēt legitimis ab hostibus captus fuerat ī defectum tutoris capti alius tutor ex eisdē legibus dabatur. & iste luco capti subrogatus desinebat eē tutor captiuo in ciuitatem reuerso Nā reuersus in ciuitatē administrationem tutelæ iure postliminij recipiebat. & hęc dicuntur vsque ad illum. §. sed ex his legibus. Fran.

† Quidā reijciunt hæc, alius interim.

[a] Tutor fuerat. Scilicet ex testamento nam quādiu testamentaria tutela superest, non est locus alij. Item nec legitima, nam nec datiua tunc locum habet. vt C. qui dari tut. poss. l. si sororia.

[b] Et maiore. Id est, à duobus Erant enim tres vt arg. C de offi præt. l. 2 & ff. de orig. iu. l. 3 §. eisdem

[c] Ex die certo. Vt à paschate in antea sis tutor.

[d] Dari poterat. Et hodie datur. [a] vt ff. de test. tut. l. si quis. sub conditione.

[a] scilicet in his tri-

[e] Nemo. Nam si vnus de pluribus hæredibus adierit, valet tutela: vt ff. de test. tut. l. si nemo. [a] Idem in libertate in testamento relicta: vt ff. de test ma. l. testamento. §. testamento.

[f] Existebat. Sed quid si nullus fuit īstitutus cū pupillo, sed tm̄ pupillus est hæres? Potest dici, q authoritate iudicis adeat: vt C. de iu. del. l. si infāti. & tunc valebit tutela, & incipit tutor administrare. Accur.

ADDITIO. Vidè plenius hanc quæstionem per gl. in l. si nemo. r. ff. de testa. tute.

[g] Desinebat. Id est ille, qui sic erat datus in subsidiū, desinebat, cū testamentari⁹ venit, vt subijcit.

[h] Cōditio. Hic tutor tacitè, vsque ad diē, vel condōne existentē datur, exp̄ssè non potest: vt ff. de reg. iur. l. actus.

ADDITIO. Quod procedit in cōditione intrinseca ṗuenicnte ex natura rei s̄m Christopho. vt hic, & l. mutu. §. sub conditione. ff. de tute.

[i] Petebatur. Nec erat locus legitimæ. vt ff de leg. tuto. l. j. §. si apud.

[k] Qui desinebat. i. iste talis qui erat datus in subsidium.

[l] Iure postliminij. Quo iure etiam omnia alia recuperat: ut s. quib. mo. ius pat. pot. sol § si ab hostibus. nec de administratis interim tenetur hic reuersus. vt argu. ff. si quis cau. l. 4 § illud sciendum.

bus tantum sed non ꝑ l. Attiliā, vel Titiā quia illæ sunt sublatæ vt j. eo. §. sed ex his.

[a] Etiam si fuerit in re certa. alijs vt ī statutis adeūtib⁹, vt ibi notat Bart. ꝑ l. j §. si ex fundo. ff. de hēd. inst. Angel.

¶ Sed ex his. CASVS Dn̄e iam vidi à quib secūdū iura antiqua dabātur tutores, dicatis mihi si placet, qualiter illa iura antiqua correctionē receperunt. Et certè dicit ipse Impe. postquā cōsules ceperūt dare per inquisitionē tutores pupillis vtriusque sexus, & prætores per constitutiones nostras, tunc ex supradictis legibus desierunt tutores dari Nam illis legibus neque de cautione à tutoribus danda rem pupi. sal. fore, nec de compellendis tutoribus ad administrationem tutelæ quicquā cauebatur. Et hæc dicuntur vsque de illum §. sed hoc iure vtimur. Fran.

[m] Sed ex his. Nunc recitat secundum ius: nam quatuor sunt iura, quæ in hoc titu notari possunt.

[n] Legibus. Scilicet, Attilia, & Iulia: & Titia. vt eo. titu. in prin.

[o] Posteaquam primo. Aliàs, quam primum.

[p] Inquisitione. Scilicet inquirendo facultates eorū, an sint pares muneri iniuncto. vt j. de excu. tut. §. sed & propter. Item bona conuersatio requiritur, vt & aliàs in patre arrogatore ut ff. de adopt. l. nec. ei. §. eorum & s. de adopt. §. cum autem.

[q] Nā supradictis Bene dico, q desierunt ꝑ has leges tutores dari. postea quā cōsules dederunt ex inquisitione. & bonum fuit propter duas rationes quas ponit

nit. Nam pro quia &c.
a Fore. Hanc cautionem præstant tutores & cur. vt ff. rem pu. sal. for. l. non quasi. §. j. & l. si ad species.
b Compellendis. s. captis pignoribus, vt j. de satisda. tut. § penul.
c Sed hoc iure.

Casus. Dñe, iam video qualiter iura antiqua correcta fuerunt, & qualiter fm mediā iuris pruden tiā tutores dabant. Ideo dicatis mihi si placet: à qbus dant hodie tutores secundum iura moderna? Ad hoc rñd. Imper. Amice, hoc iure hodie vtimur, vt præfectus vrbis, vel ptor fm suam iurisdictioné: & in prouincijs præsides, tutores pupillis possint dare. Et non solum præsides in ,puincijs hoc facere pñt, sed ēt magistratus delegatione eis facta à præsidibus, uidelicet si non sint magnæ facultates ipsius pupilli. Et hæc ita obtinebant primo, tempore nostri Imperij. Nos tñ postea quia difficultatem esse in expectanda iussione præsidum perpendimus: huiusmodi difficultates hominum per constitutionem nostrā resecare curauimus. Vnde in cōstitutione nostra statuimus, ut si facultas pupilli vsq; ad quingentos solidos ualeat, defensores ciuitatis, vna cū eiusdē ciuitatis religiosissimo episcopo, uel aliæ publicæ psonæ, id est magistratus, uel iudices Alexandriæ non expectata iussione pñsidū, tutores, uel curatores dare possint, legitima cautione rem pupilli saluam fore, secundum eiusdem constitutionis normam à tutoribus interponenda, eorum uidelicet periculo, q huiusmodi satisdationem accipiunt. Et hæc vsq; ad illum §. impuberes autem. Franc.

neq; de cautione à tutoribus exigenda, rem saluam pupillis fore, [a] neq; de cōpellēdis [b] tutorib. ad tutelæ administrationē, quicquam cauebatur.

De iure nouo, Romæ Præfectus, & Prætor in prouincijs præsides, uel magistratus eorum iussu, si facultates pupilli non sunt magnæ, dant tutores. Arc.

Sed hoc iure utimur, [c] vt Romæ quidē præfect[d] vrbi, vel ptor secundū suā iurisdictionem: [e] in ,puincijs āt Præsides ex inqsitione tutores creēt: [f] uel magistratus iussu [g] præsidū, si non sint magnæ pupilli facultates.

Iure nouo, si pupilli facultates aureis quingentis non fuerint ampliores, a quocunque iudice una cum ciuitatis episcopo tutor datur, cautione ab eodem præstita, rem pupilli saluam fore, cuius cautionis periculum ad recipientem spectat.

Non autem per constitutionem [h] nostram hmōi difficultates hoīum [*] resecantes: nec expectata iussione [i] Præsidum, disposuimus, si facultates pupilli, uel adulti usque ad quingētos solidos [k] [†] valeāt: defensores ciuitatū, una [l] cum eiusdem ciuitatis religiosissimo antistite, uel alias [m] publicas psonas. i. magistrat[9], uel iuridicum Alexandrinæ [n] ciuitatis, tutores, uel curatores creare, legitima cautela secūdum eiusdē cōstitutionis normam præstanda: uidelicet eorum [o] periculo, qui eam [p] accipiunt.

Aequum est, ut regatur impubes, qui nescit se regere.

cendus est ad alterum locum de his tribus: & ibi tutelam accipiet: ut C qui pe. tu. vel en. l. j. Accu.
g Iussu præsidum. Ergo delegat. Sed § ff de tut. & cu. da. l. nec mandante. Sed ibi mandatum est, qd nō importat necessitatem, * hic iussus q importat. ut ff q tut. l. j. & § j. & ff ma. l. j. Vel ibi erāt magnæ facultates pupilli, hic paruæ. Sed certē & si sint paruæ adhuc vl idē. nā datio tutelæ ē mixti Im. perij: vt ff d iu. l. mu ro. § datio ubi dī, q tut. datio. illi soli cōpetit, cui nominatī hoc dedit, vel lex, vl senatusconsultū, vel princeps, ergo nō pt delegari: ut ff de of. eius cui ma. est iur. l. r. t. rñ. Sed dic, q si pōt delegari nō habē iurisdictionē: sed hñ ri sic: ut ff. eo de tu. & cu da. ab his l. iua dādi, vt hic dī. Sed q̄ sunt magnæ facultates? Rñd. quinquaginta aurei: vt C. de defen. ci. l. r. Vel decē libræ auri: ut in Auth: de ap. § & col. 4. uel ecc. aurei: ut T Auth. de defen. ci. §. & iudicate. col. 5. Vel uerius usque ad quingentos solidos sunt paruæ, si vltra, sunt magnæ, ut infra proxi. §.

Additio. Quod uerum, quo ad materiam istam, alias autem relinquitur iudicis arbitrio iuxta consuetudinem, vulgi opinio. & qualitatem personarum: ut hic per doct.
h Per constitutionem. Quam non habemus.
i Iussione, i. delegatione, sine præcepto. Nā in hoc differt a mandato: q a mandatum ex voluntate est, sed iussus necessitatis: ut ff. qd iusl. j. § a ff. man. l. j.
k Solidos. i. aureos: ut j. de pœ. te. liti. §. fi. quorum septuaginta & duo faciūt libram auri: ut C. de suſ. & ar. l. quoties. lib. 10.
l Vna. Id est, simul.
m Vel alias. Hoc qñ extra ciuitatem, ut in municipio. nam magistratus municipalia dabit.
n Alexandrinæ. Hoc qñ tutor datur in ciuita. Alexandrina.
o Eorum. s. tabellionum. & aliorū: non verò ipsorū maiorum iudicum, qui habent potestatem dandi tutum: ut j. de satis. tut. & cu. § fi. qui sont contra.
p Eam. Scilicet satisdationem.

Sed foræ tancil obsequii satisdatione. Aegi. Per.

* Aliàs omnino.

† Solidus qd signi ficet, vide Bud li. 5. de asse & partibus eius, quo loco explicat qd dicatur libra auri iure.

Facultates, q dicā tur magnæ.

‡ Mādo. § form. comif. in uer. atten ra grauitate.

§ Ex quo infert la. § statutū loquēs de moneta simplr debet intelligi fm p̄ sumptionē alteri statuti. Sed inter Shē. talis locutio intelligit se cūdū cōmunem rursum regionis.

Mādo. in glo. Facul. § Et ipsa uer. vnā.

† Imò ēt ciuiles, scdū Ang. gc. & Iaf. vt l. j. §. q ca. & §. cura carnis. & l. iij. ff. de off pf. vrb. & sic nō obstat l. solem. § latrunculator. ff de iud. sufficit n. dare mstā tiā. vt no. glo. 2 q. t. sicut vige si.

c Sed hoc iure utimur. Hoc est tertium ius, quod erat tempore Iustiniani: & hodie est quartum additum, quod est inf. proxi §.
d Præfectus. Ad præfectum cognitiones criminales t ad prætorem ciuilia negotia nanciebātur patet ff. de offi. præ. vrb. per totum ti. & ff de off. præ per totum ti. Sed tutelam habent dabat utrumque, ut hic. Acur.
e Iurisd. ctionem. Præfecti urbis est iurisdictio usq; ad c. milliaria, sed prætoris Romæ tñ: ut ff de off præfe. vr. l. § cum vrbem, & in sum. Azo. de offic. præt. Dabunt ergo eum, & ei, qui est de sua iurisdictione: ut statim in præside notabis.
f Creent. s. eum qui est de sua iurisdictione, dabūt: vt ff de tut & cur. da. ab his. l. ius dādi. Si verò ibi nō inueniantur idonei: ēt in alio loco quærēt, & in præsidi nunciabūtur ff. eo de tu. & cu. da. ab his l. diuus. l. ē ei, qui sit de sua iurisdictione: vel rōne originis, uel rōne possessionis, vel ratione domicilij: ut ff eo. de tu. & cu l. r. §. ult. & l. diuus. Si aūt in altero hor ū trium locorū non inuenit, sed in quarto loco, redu-

Impuberes aūt. Casus. Dñe, iā video à qbus dabant tutores olim iure antiquo: & et qb. dant hodie fm constitutionem vestrā, pro deo dicatis mihi, si placet, qualiter hmōi impuberes sunt in tutela. Ad hoc rñd. Imp. amicè, certe naturali rōne cōuenit: & iuri cōsentaneū est, vt ipuberes I tutela sint: vt uideliter illi q pfectæ ætatis n sūt aliorū tutela regāt. Sed dñe Imp dicatis mihi si placet, quo iure coguntur finita tutela reddere rōnē suę administrationis, ad hoc rñ. Imp Amice, cū tu. pupillorū, pupillarūq; negotia administrēt: finita administrōne actiōe tutelę rōne administrōnis suę reddere ,pellūt. Et hæc vsq; i fi. Et impube-

a Impuberes. Hic §. est generalis ad omnes praecedentes tit. de tutelis.
b Iuri. i. aequitati.
c Gerant. Aliàs egerunt, id est gesserunt, aliàs gerunt.
d Post pubertatẽ. Sed & ante. si finita tutela fuerit prius: vt ff de tu. & ra. distr. l. nisi finita. aliàs (id est nisi esset finita tutela) nõ nascitur actio tutelae: sed aliae actiones natae sunt: sed nõ exercentur: vt ff de tu. & ra. distr. l. si tutor. §. si & l. sed non datur.

ADDITIO. Nõ dicerentur ideo est: quia actio tutelae est gñalis: & sufficit eã semel nasci, & nõ saepius p singulas cãs, vt in la. Ang. tñ tenet cõ istã gl. & de casib. in qb. possis exerceri ẽt durante tutela, se remittis ad no. in l. ij. C de admi tut.

e Tutelę iudicio, i. actione tutelae, q̃ daf in simplũ: & pp dolũ, & culpã latã, & leuẽ. Est & alia actio qua tutor tenetur f. de ronib. distrahẽdis. sic n. noiaf: vt ff. dc cõ acti. tut l ij. & daf in duplũ, & pp dolum tm: & in duplo cõtinet rei psecutio. Prior datur cõ tutorẽ, & cõ hrdes, posteriori cõ tutorẽ tm: vt ff de tu. & ra. distr. l. j. § pen. & l ij. Itẽ vna intẽtata, altera denegaf, licet plus sit in ea. & cõ t secus in actione tutelae, & furti, quae secum cõpetit: vt ff. de tu. & ra. distr. l. j. §. in tutela.

Actio tutelę, & actio d rõnibus distrahẽdis differũt.

Impuberes a aût in tutela esse, naturali iuri b cõueniẽs est: vt n.s, q̃ perfectae aetatis non sit, alterius tutela regatur.

Tutela finita administrationis ratio redditur: nec ante cõuenienda est tutor tutelae iudicio, quàm officiũ expirarit.

Cũ ergo pupillorũ, pupillarũq; tutores negotia gerant, c post pubertatẽ d tutelae iudicio e rationem reddunt.

TITVLVS XXI.

DE AVTHORITATE tutorum.

Pupillus etiam sine tutoris authoritate conditionem suã meliorem facere potest, deteriorem non potest: quo fit, ut in contractibus vltrò, citròq; obligatorijs contrahentem sibi obliget, ipse autem illi non obligetur.

Authoritas aût tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est: in quibusdã non est necessaria vt ecce, si quid dari sibi stipulentur, non est necessaria f tutoris authoritas, q̃ si alijs promittant g pupilli, necessaria est h tutoris authoritas. Namque placuit meliorem quidẽ conditionem suam licere eis facere, etiã sine tutoris authoritate, deteriorẽ verò non aliter quã cum tutoris authoritate. Vnde in ijs causis, ex quibus obligationes mutuae nascunt: vt in emptionibus, & venditionibus i locationibus, cõductionibus, mandatis, depositis, k si tutoris authoritas nõ interueniat, ipsi quidem qui cum his contrahunt, obligantur, aut inuicẽ pupilli non obligantur, l

Haereditatem adire, bonorum possessionẽ petere, aut fideicommissariã haereditatem suscipere, non nisi cum tutoris authoritate pupillus potest.

DE AVTHORITATE TVTORVM.

Dictum est qualiter suprà tutores creantur, hic quã do creati sunt, qualiter se regere debeant, & authoritatem praestare. Ares.

Authoritas aũt. Totus iste titulus diuiditur in tres partes principales. Primo ponit in quibus casibus est authoritas tutoris, & quibus non. Secundo qñ illa authoritas debeat impartiri. Tertio remouet quoddam dubiũ. Secunda ibi, Tutor autem. Tertia ibi, Si inter tutorem. Item prima pars vsque ad §. neque tamen, subdiuiditur in quatuor. Primo ponit dictum bimembre, Secundo exemplificat quodlibet ex dictis membris. Tertio rationem annectit. Quarto infert, & illationem clarificat per exempla. Secunda ibi, ut ecce. Tertia ibi, Namque Quarta ibi, Vnde in his.

CASVS. Dñe, vos vultis tractare de authoritate tutor. nunquid semper est necessaria tutoris auth. Respõ. Imperat. q̃ non. In quibusdam enim causis non est necessaria, si n pupilli stipulantur sibi dari a'quid: in eo casu non est necessaria tut auth. secus est si tñ ta casu econuerso. Si enim ipsi pupilli aliquid aliis promittant, ad hoc vt ipsi ex illa promissione eis effecte obligetur, necessaria est tut. author. Meliorem enim suam cõditionem possunt facere sine tutoris authoritate, deteriorẽ verò neqnaquã facere possunt, nisi tutoris authoritas interueniat. Vnde in illis casibus ex quib. ex vtroq; latere nascitur obligatio, vt in emptione, venditione, locatione, cõductione, mandato, & deposito, nisi tutoris auth. interueniat t illi qui cũ pupillis contrahunt, obligantur: sed pupilli eis nequaquam obligati sunt. Et hęc vsque ad illud § neque tamen. Franciscus.

f Non est necessaria vt C de contrahen. & com. stipula. l neq; & l j. C. de su thoritate praestan.

g Promittant. quia tunc est verisimile, quod malè agant & facit ad hoc infra q̃bus alie. li. vel non q. nunc admonendi & §. at ex contrario & ĩ de inu. stip. §. pupillus & ff. de acq. rer dom. l pupillis & ff. de pact. l. contra iuris. l idem de muliere super dote pacifcente, vt ff. de pact. do. l de die. Idem in alimenta rio transigẽte, vt ff. de transa l. cum hi. § quid ergo. Item facit. C. de contra. & comm. stipu. l. neque.

h Necessaria est. In duobus tamen casibus obligatur pupillus sine tut. auth ff. de act. & ob. l. furiosus. vbi scilicet ex re actio venit.

i Venditionibus. Si autem pupillus petat rem ex venditione, repellitur exceptione doli mali: nisi pre tium dare velit: vt ff. de rescinden. venditio l. si id quod § vlt. in fine.

k Deposita. Pupillus tamen doli capax tenetur depositi, si quid doli commisit, vel locupletior factus sit, ut ff. dep. l. j §. an in pupillum. Accur.

l Non obligatur. Et sic not. quod contractus claudicat quandoque, vt hic: & ff. de actioni. empt. l. Iulianus § si quis à pupillo. argumen contra. ff de arbitr. l litigatores § pen. & fi. in Auth. de non eligen. secundo nub § prospeximus coll j.

Item hoc est verum nisi locupletior sit pupillus, aliàs excipitur si agat, & contra poterit agi, vt ff. de administratione tutorum. l. si minoris, & C. pro emptore. l. si. & eadem lege quinta. §. j. & derelcindenda vend. l. si id quod § si.

Neq; tñ. CASVS Dñe, vos dixistis mihi. s. q̃ licet pupillo meliorem facere cõditionem suam sine tut. aut. Pono igitur, q̃ aliqua lucrosa hreditas delata sit alicui pupillo: nunquid poterit illam hereditatem sine tuto. aut. adire? Rñ. Imper. quod non. Licet enim

e Intelligẽ, q̃ valet authoritas in cõ tibus ex quib. pt vtilitate reportare aliàs nõ: quia esset authoritate donare nõ põt. C. de admi. tut. l non omni. Em la. & Por.

Die boc qñ cõtus claudicat est bona gl. in e. de illis. ex q̃ despõ. im pu. quẽ vi de & in e. j. iñsta gl. si cõ. d eo qui du. in matrimonium.

Dic q̃ hoc ẽ ipse casus sauore pupilli Em Ang.

enim dictū fuerit generaliter ī. q licet eis facere cōditionem suam meliorem sine tu. auth. hoc tō fallit lo casibus specialibus: Neque enim hæreditatem adire, ucq; bonorū possessioné petere, neq; hēditatē ex fideicom suscepere poterit, nisi tu. auth. interueniat: quāuis lucrosa sit, & hoc ideo statutum est, ne ille damnum inde habeat. & hoc vsque ad §. tutor autem. Franciscus de Are.

Neque tamen hereditatem [a] adire, neque bonorum possessionem [b] petere, neque hæreditatem ex fideicommisso [c] suscipere aliter possunt, nisi tutoris [d] authoritate (quāuis illis lucrosa sit) [e] ne vllum [f] damnum habeant. [g]

Tutor præsens debet authoritatem interponere, aliàs non valet.

Tutor autem statim in ipso negocio præsens, [†] debet [t] author fieri, [a] si hoc pupillo prodesse existimauerit: [1] post tempus [a] vero, vel per epistolam: [b] aut per nuntium [†] interposita authoritas, nihil agit.

Tutor sibi authorari non potest nemo enim in rem suam author fieri potest.

Si inter tutorem, pupillumque iudicio [a] agendum sit: quia ipse tutor

[a] Hæreditatē. Quæ ex testamento, vel ab intestato defert scilicet iure ciuili: vt ff. de peti. hær. l. 1. & 3. Et hæreditas est successio in vniuersum ius, quod habuit defunctus tempore mortis suæ deducto ære alieno: vt ff. de verbo. signific. l. nihil.

[b] Bonorum possessionem Ex testamento, vt secundum tabulas, vel ab intestato, vt vnde liberi. & similes, quæ sunt omnes de iure prætorio. vt j. de bon poss § quos autem. Et est bonorum possessio ius persequendi, retinendiq; patrimonij, quod cuiusque fuerit, cum is moritur: vt ff. de bon. poss. l 3 §. bonorum, Hoc tamen in bon poss. fallit in casu, cum pupillus non habet tutorem, tunc. n. prætor authoritatem tutoris potest supplere: vt C. q admit ad bon poss. l. bonorum. Idem in hæreditate; vt C. de iu. delib l. si infanti. In fi.

ADDITIO. Et alios casus in quibus iudex supplet defectum tutoris, vel impedimentum, vide per Ang. hic & pcedūt in iurisdictione volūtaria, & qñ ex actis apparet, q iudex facit ex certa scientia: item vbi tutor solus sufficeret: aliàs secus, secundum eum.

[c] Ex fideicommisso. Vt p senatusconsultum Trebellianum: vt j. de fideic. hær §. sed quia. [g] Idē dico & si bona velit recipere causa seruandarum libertatū eum & ibi possit temere dānum, quia est successio in vniuersum ius: vt j. per quas perso. no. acqui. §. si.

[d] Tutoris Id est, administratoris, cui administrato sit concessa in testamento. alioqui nō valet: nam & si ab eo, qui tutelam non gerit, sciens aliū gerere eum, dūt non efficiat: vt ff eo. l. 4 Item nunquid curatoris pupilli sufficit authoritas ad adeundam hæreditatē, vel bono. poss. delatam pupillo? Rñd [a] non. vt ff. de appel. l. cum in vna. §. tutor vsque ad fi. legis.

[e] Lucrosa sit Id est appareat lucrosa. ne occasione lucrosæ adeat damnosam quia adeundo oneratur legatis, & fideicommissis, & alijs oneribus: & ita obligat. sed non potest obligari sine tutoris authoritate. & ī. e. in prin. Sed si obijciat: cessante causa &c. hoc ratiò accidit q hæreditas non sit onerosa: sed frequenter ɔtrium: & ad ea quæ frequentius acciduot, iura adaptantur: vt ff. de leg & senatusc. l. ea ı. ad ea.

ADDITIO Et quamuis gl. in l. si quis mihi bona. §. t. in gl. hæreditatem. ff de acqui. vel amit. hær. teneat ɔtrium, ista tñ est veritas pro qua facit q necesse est adeuntem cognoscere causam suæ aditionis: puta ex testamento, vel ab intestato tāquam agnatus, vel cognatus: vt l. qui in aliena ff de acq. hær. quod pupill' discernere non potest: secundum omnea hic.

[f] Ne vllum Est & alia ratio, [g] etiam si sit lucrosa. quia litibus, & sumptibus vexaretur. vt ff. de mi. l. minorib' 20 ān. Et his eisdem ēt rōnibus nec in iudicijs ciuilibus, & criminalio. [4] pōt esse sine tutoris authoritate. vt ī. si aduer. rē iud. l. cū minores. & C. de

[1] Si tñ sit infans, pt soli tutori fieri restitutio. l. restituta. §. si ff. ad Tre & solus tutor adire. l. si infanti. C. ō io. deli. aliàs sec'. l. potuit. C eo. Itē pōt solus bon. pos. agnoscere q a l facto consistit. fm Aog. & Ias.

[a] Istā sequit Aog. hic.

[q] Istā rōnē sequit Bat. in l. potuit. C. de tu. de. libe.

[q] Contrariū tenet Ias. q a pt torquert sine tutoris authoritate, q supplet iudicis præsentia vt no. Bal. in §. itē sacramenta. in si. de pace ius. firm.

aut pst. l. clari. Nisi in quatuor casib' vt in possessione momētanea. vt C. si per vim, vel alio mo. l. s. & C. q leg. perso l. momentaneæ, in gl. 3 4 Item in violato thoro minor sine curatore accusatur: vt ff. de adul. l. si maritus a. §. lex. sed hoc in adulto. Itē si veniā ætatis impetret vt C. de his, qui vē. ęta. impe. l. t. & a. Itē in loter dicto de libero homine exhibendo. vt ff. de liber. ho. exhib. l. quod & lex. §. sed & si mulier.

[g] Damnum habeāt. [d] Quia forte subest æs alienum latens. Accur.

¶ Tutor autem. CASVS Domine lā video in quibus casibus tuto. auth. debet interuenire, dicatis mihi, si cordi est, qualiter debeat interponitur. auth. ad hoc respō Imper. Amice, tutor in ipso negotio à pupillo suo cōtrahē do debet personaliter interesse, & quod actum est a pupillo laudare, si hoc pupillo, suo prodesse existimauerit. Nam tutoris authoritas post tempus, vel p epistolā interposita nihil agit. Et hæc vsque ad illū §. si inter tutorem. Fran. de Are.

[a] Author fieri. Id est probare, & laudare, quod fit p pupillum: ut ff eo. l etiam.

[1] Existimauerit. Non enim compellitur. Primo, q a est iniquum. Secundo quia tenetur pupillo damnū resarcire tutor: vt ff. eo l si tutor. Ac.

ADDITIO Sic etiam filius non pōt adire hēditatē sine voluntate patris. vt C. de bo. quæ lib. l. fi. §. pen.

[a] Post tēpus. Scilicet nō modicū aliàs valet authoritas: vt ff. de acq. hær. l. si quis mihi §. iussum. quę est cōtra & est rō: quia videntur inesse, quæ incontinenti fiunt: vt ff. si cer. pe. l. lecta. § dicebam. & ibi gl.

[b] Per epistolā. Non caute, & redde singola singolis nā dixerat duo. s. statim. ad quod refertur, post tempus. & Itē in ipso negot o pśens, ad quod refertur hoc p epistolam q inter absentes mittuntur [a] vt j. de obli. ex cōsensu. §. ideo. in fi. Idem & si alio modo inutiliter authorizetur. vt ff eo. l. 1 § fin. & l. seq.

¶ Si inter tutorem CASVS Dñe, iā vidi qualiter debeat interponi tut. auth dicatis mihi mō, si aliquod iudicium agendum sit inter tutorē, & pupillum. q d iuris est in casu isto? Ad hoc Imp dicit Amice, si iudiciū inter tutorem, & pupillum agendū sit: in casu isto non prorius tutor (vt olim cōsueuit fieri) cōstituet sed loco eius curator dabitur, & interueniente ipso curatore iudicū peraget. & finito iudicio desinet esse curator. Et hæc dōr vsq; in fi ti. Fran de Are.

Iudicio Scilicet rei vendicationis vel alterius psonalis vel realis actionis pter actionē tutelæ. q contra tutorem erit danda: q durante officio non dat. vt ff de tut. & rō. distra l. nisi finita, §. fin & l. cū adhuc. & Idem in vtili generali neg gesto. quæ datur contra curatorem adultis. vt ff. de admin. to. l. cum cura tore. & C de admin tut. l 3. & l rationes. Sed certè necaliq videntur interim posse intendi: vt ff. de tute. & ra. distra. l. sed non dantur. Sed illud intelligo, vt ipsemet exerceat, non dantur: sed per procuratorem sic: vt hic dr. Item nunquid hæc correcta sunt hodie per Authen. vt lj, qui ob sc. perhi ha. res m § r. coll. 6 cū nullus creditor, vel debitor possit esse tutor vel curator? Respond. q sic: nisi in tutore testamentario, in quo potest adhuc hodie hic §. loqui, cū

hoca

Abeuntdant hæc. aōt p unum tium. nec habentur In l. obligari §. tutor. ff. eo. dē vnde θεμάτον hoc adverbū sūptū est. Bono. possessio.

Rō fm Bar. quia ocul' certior aurę p §. agnationis de gradib. cognat. Ægi. Per.

Rō quare sol' pupillus nequit adire hēditatē, q a nō hēt discretionem. nec cognoscit cās acquiē dę hēditatis, quod requirit: vt l. popillus. ff. de acq. hære. Ægi. Per. Anto. Augu. emandatio lib. 3. ca 7. legēdū censet, nec vllū. dānū habeat.

Idē Tu. lib. epist. 2. epist 3. Ægi. Per.

Iudiciom vtrū inter tutorē & pupillum possit eē.

Sic nec debitor, nec creditor ecclesiæ pōt eē miniculanus eiosdem Ægi. Per.

fides talis tutoris ab ipso testatore sit approbata. vt j. de satisda. tut. vel cur. § 1. & C. de episc. aud. l. de erea tionibus. § in prin. Vel idem in eo qđ in alijs, vt in pd. auth. diximꝰ. Itē & circa reales actiones hūc §. hodie facimus loqui cum in eis non sit obligatio, vnde Authen. cessat. vt j. de act. §. j. Ac.

a Et ista ē cōis opi. si testator sciuerit: s si ignorauerit fm Ang.

a In rem suam. Et pupilli, quę sua dr, cum bene administrat. vt ff. de furt. l. interdū. a. § qui tutelam.

b Author esse non potest. Facit ad hoc ff. de ver. sig. l. quod dicimus. & C. ne quis in sua causa. l. vnica. a & C. de testi. l. oībus vt. ff. eo. l. v. i. rñ. arg. contra. C. de fideicō. l. fi. ibi cum ipse sibi iudex & testis &c.

g Pōt tñ i ꝯñtiā ēt ad ppriā rē, autho- rare & sibi soluere, ac tradere rem debitā ēt immobilē sine iudice: vt l. si- filulas. ff. de ȝn. ēp.

g Ratio autem textus præsentis est qa sequeretur, vt in eodem negotio esset quis actor, & reus, quod est incōueniens. Accur.

c Vt olim. Nam olim in tali casu dabatur tutor prętorius, quod hodie non est. vt hic dicitur.

d Sed curator. C. de in lit. dan. tut. l. s.

e Datur etiā inuito: vt ff. de tut. l. a. §. idē Cassius.

f Et eo. Scilicet iudicio.

h Dic, q ibi impropriè dr iudex. & testis.

in rem suam a author esse non potest: b non prętorius tutor (vt olim) c cōstituitur: sed curator d in locum eius datur. e quo interueniente, iudicium peragitur: & eo f peracto, curator esse desinit.

TITVLVS XXII.

QVIBVS MODIS tutela finitur.

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

Dictum est de ingressu tutelarum: & supra tit. x de progressu, restat de fine: sicut est in operibus naturæ ingressus, processus, & finis. Are.

Tutela multis modis finitur.

¶ Notandū est, quod modi qui tutelā finiri faciunt sunt octo: & ad istos oēs alij modi possunt reduci. Et sunt hi, Suspicio, qñ tutor remouet tanquā suspectus Crimen, qñ pp crimen deportat vel in seruitutē redigitur. Mors naturalis pupilli. vel tutoris Conditio adimpleta. Status i. capitis diminutio, vbi status mutat: vt qñ capit ab hostib. vel arrogat. Ætas s. pubertas. Tp̄s adueniēs. s. si ad certū tp̄s datꝰ sit tutor, & sit finitū tp̄s. Causa: qñ pp aliquā cām tutor excusatur. Vnde versus. Suspicio, crimen, mors, conditio status ætas. Tempus causa, solent tutelæ ponere metas.

PVpilli. Totus iste ti. diuiditur in vij. partes Nam primo ponit qualiter pubertate tutela finit. & q sit pubertas. Secundo, qualiter arrogatione, vel deportatione, vel seruitute pupilli, vel tp̄is finitione. Tertio qualiter morte pupilli, vel tutoris. Quarto, capitis diminutione tutoris. Quinto, etiā minima capi. dimi. pupilli. Sexto propter aduentum temporis, vel conditionis. Septimo propter remotionem factam de tutore. Secunda ibi, Item finitur Tertia ibi, Simili modo. Quar ibi, Sed & capitis Quinta ibi, Sed pupilli. Sexta ibi Præterea. Septima ibi, Desinunt. Item prima subdiuiditur in tres. Nam primo ponit qualiter tutela finiatur pubertate. Secundo qualiter pubertas accipiatur iure antiquo. Tertio, qualiter de iure nouo. Secunda ibi, Pubertatem. Tertia ibi, Nostra autem.

CASVS. Dñe, vos vultis tractare, quibus modis tut. fi. Dicatis ergo mihi aliquem modum, quo tutela finiatur. Ad hoc respond. Imperator Amice, dico tibi generaliter, q pubertate pupilli, vel pupillæ tutela finitur. Cum enim pupilli pupillæve puberes esse cœperint, à tutela liberantur. Sed dñe dicatis modis qñ cēsentur pupilli ad pubertatē peruenire? Ad hoc respōd. Impe. Amic, aliter olim ęstimabatur pubertas in masculis. hodie aliter Veteres enim non solū ex numero annorum, sed etiā ex insinuatione habitudinis corporis pubertatem in masculis ęstimari volebāt. quam in fęminis ex aspectu corporis ęstimari, impudicū esse existimabāt. Nostra autem maiestas dignū putauit esse castitate tempoꝛū nostrorum hoc, quod ipsis antiquis in fœminis visum est esse impudicum, in masculos etiam extendere. Et ideo sacram constitutionem nostram promulgauimus: per quam constituimus pubertatē in masculis post decimumquartum annum completum initium accipere, sed normam antiquitatis i fœmineis psonis satis bene positam, in suo statu integram, & illibatam reliquimus: vt videlicet ipsæ fœminę post xij. ann. cōpletos, prout antiquitꝰ bene erat statutū, viripotentes esse credantur. Secūdus modus finiēdæ tutelę est si pupillus dederit se arrogādū alicui. Qualiter autem det se arrogandū. vide s. de adop. Tertius est, si pupillꝰ deportetur. Quartus modus est, si pupillus efficiatur seruus: vt quia cū sit libertus alicuius reuocatur in seruitutē ꝓpter ingratitudinē Quintus modus est, si ab hostibus pupillus capiat: Sextus modus est si alicui pupillus datus sit tutor in testamēto hac forma: vt sit tutor vsq; ad certā cōditionē. puta vsq; dum nauis venerit ex Asia. Nam conditione existente desinit esse tutor. Septimus est moriatur pupillus vel tutor. Octauus est si tutor patiatur maximam, vel mediam capi. diminutio. quia cuiuscunque generis tutor sit, desinit esse tutor. Quid aūt si patiatur tutor minima capi. dimin. puta quia arrogandū se dederit: an desinat esse tutor? Resp. si legitimus erat tutor, bene desinit esse tutor: sed si erat testamentarius vel datiuus, tunc non desinit esse tutor. Nonus modus finiendæ tutelæ, est si pupillus patiatur quacunque capi. dimi. quamuis de minima habuimus s. in secūdo mō Decimus, si alicui pupillo datus sit tutor in testamento hac forma, vt esset tutor vsque ad certū tp̄s: puta vsque ad Pascha. Nā adueniente paschate, desinit esse tutor. Vndecimꝰ est, si à tutela remoueatur tanquam suspectus, vt s. de suspect. tut. & cura. p totum. Duodecim. si iusta ex ex causa se excusauerit à tutela, quā iam inceperat administrare. vt j. de excus. tut. per totum h. d. vsque ad fi ti. Franc.

Exploso impudico antiquorum iudicio, tutela masculi anno xiiij. expleto finitur, fœminæ verò xij.

PVpilli. g pupillęque cū puberes esse cęperit. à tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solùm ex annis, sed etiam ex habitu h corporis in masculis æstimari volebant...

Pupilli q sunt.

g Pupilli. Nota, quod pupilli sunt, qui de potestate patris impuberes exierunt, vel morte, vel emancipatione: vt ff. de verb. signi. l. pupillus primo respon. licet impropriè dicatur aliquando pupillus, qui est in potestate. vt ff. de verbo. oblig. l. fin § si pupillus. Accursius.

h Ex habitu. Id est, aspectione, vtrum haberet barbā vnam, vel alteram: vt j. innuit: & facit ff. de minoribus. l. minor a5. anno. adito prætde ex aspectu &c. Et nota pro opinione Mar. qui secundum conscientiam dicebat iudicem debere, iudicare. & facit ff. de fer. l. 2. in ñ. & ff. si .regundo. l. si irruptione. §. fin. in glo. pen. Accursi.

ADDITIO. Vide tu canonista no. per glo. in c. 1. extra

Iudicare an iudex dēat fm ꝯscientiā.

* Dic, si qđ est notū iudici, dēt iudicare fm cōsciētiā, si vt priuato, secūdū allegata fm Pore. Qđ verū est i indicee q est, j. legē. nā si ē s. vt Papa, & priceps vt cū qi ei nota veritas debet fm eā iudicare. l. i. C. si ad ver. ven. Ægi. Per.

extra, de off ord. & de off & po. ind. dele. ca pastoralis. §. qa verò: in notab. arg ȝ Hug. vbi gl. cõcludit in dicem fm allegata, & prouata debere in nomine dñi indicare, & conscientiã la fcm depoenere. & ibi recitatur illud dictum Psal. Trepidauerunt timore, ubi non erat timor, facit & glo. in §. si minus j. de actio Opiniones in hac materia varie i narijs doctoribus inoeniuntur, diuersa dñibus consilia, sed inter cætera vi conscientiã reddere iutorem consilium Capolæ, quod inter suas cautelas continet. Procuret (inquit) iudex in tali cõstitutor anxietate, apud accusatum: ot alium in ipsius indicis locum subrogari petat, ipsum eunde iudicem io testem se productorum allegando, & eo pacto iodex à iudicãdi officio causa testimonij remotua deponet pro accusato quæ sibi dictabit conscientia, cõtra quã facere est ad gehennam ædificare c. literas § nos aût. vers. omne qđ. de testi. spo. Consiliũ istud, quod re vera tutissimum putatur, fondamentum habet ex c. dilecto. extra. de testi.

Authen de nup § deinceps in prin. col 4.

i Libertas Et tunc maxima: vt ĩ. de cap. diminu. §. maxima. Accur.

k Ciuitas. Et tunc media. vt de capi. dimin. § minor. Accur.

bant. Nostra aût maiestas indignum esse castitate nostrorũ temporum existimans, bene putauit, qđ in fœminis & antiquis impudicum esse visum est, id est, inspectionẽ habitudinis corporis, hoc ẽt [a] in masculos extẽdere. Et ideo nostra sancta constitutione [b] promulgata, pubertatẽ i masculis post decimum quartum annũ cõpletum illico initium accipere disposuimus: antiquitatis normam in fœminis bene positam suo ordine relinquentes, vt post duodecim annos completos viripotentes esse credantur. [c]

Varios tutelæ finiendæ modos vsque ad tituli calcem videre potes: quos breuiori compendio perstringere potius laboriosum, quam vtile fuisset.

Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, [d] vel deportati: itẽ si in seruitutem pupillus redigatur, [e] vel si ab hostibus captus fuerit.

Tutela conditionalis finitur euentu conditionis. Ar.

Sed & si vsque ad certam [f] conditionem datus sit tutor testamento; [g] æquè euenit, vt desinat esse tutor existente conditione.

Morte naturali pupilli, vel tutoris, tutela finitur.

Simili modo finitur tutela morte [h] vel pupillorum, vel tutorum.

Capitis diminutione tutoris maxima, vel media, vel etiam minima pupilli omnis tutela finitur: minima autem tutoris solum legitima finitur.

Sed & capitis diminutione tutoris, per quã libertas, [i] vel ciuitas [k] amittitur oĩs tutela [l] perit.

Huius dicti ea est ratio, nam capitis minima diminutione tollitur agnatio.

Minima autẽ capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionẽ [m] dederit, legitima tantũ [n] tutela perit, cæteræ [o] non pereunt. Sed pupilli, & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit, [p] omnes tutelas tollit.

Temporalis tutela tempore adueniente finitur.

Præterea, qui ad certum [q] tẽps testõ dãtur tutores, finito eo, deponũt tutelã.

Qui remouentur a tutela propter suspicionem, vel qui in perpetuum excusantur: tutores esse desinunt. Are.

Desinunt ẽt tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id, ꝙ suspecti visi sunt: vel qui ex iusta causa se excusant, [r] & onus administrãdæ tutelæ deponunt, secundũ ea, quæ inferius [s] proponemus,

a Hoc etiam. Scilicet quòd sit indicandum per aspectum impudicum.

b Constitutione. Vt C. qñ in. vel cur. esse desierit. l. fi.

c Credanť. Facit ad hoc ã. de nup. j. rñ.

d Adhuc impuberes. i. i pupillari ætate adhuc existentes, vt hic, & ff. de ado. l. nec ei. §. eorum. & hoc cũ ɔsensu oĩum tutorum: ut C. de au to. præstan. l. fi.

e Redigatur. Ex ingratitudine, si sit dolo capax, [t] non autem, ex venditione, quia non nisi sit maior 20. ann. potest per vẽditionẽ fieri serua, vt ĩ. de in. person. § pen. ȝ est. C. de inoff test. l. si quia. §. fi. Sed ibi de eo dicit qui doli capax non est

f Certam i. specificatam, vt qñ Titius erit consul.

g Testamento. Not. ꝙ dicit testamento, oam à lege, vel iudice non sic: ut ff de reg. iu. l. actus.

h Morte. Naturali: nam de ciuili iam dixit ã. proxi. § ubi dixit de deportato, & seruo facto p ingratitudinem, quia mors omnia soluit, nedũ tutelam, vt in

l Omnia tutela. Etiã testamentaria, vel datiua: cũ ea q̃ sunt iuris nãlis, tollantur: [a] ut ĩ. de capit dimi § quod autem.

m Si se in adoptionẽ. Sed emancipatione filij legitima tutela non finiť, q̃a filius famil. legitimos tutor esse nõ pt: eũ, pater eũ pcedit: ut s de ca. dimi. §. fi. [2] nisi in casu: ut cum manomittit seruum maternum delatum sibi, vt ĩ. de legiti. patro tut. § j. [4] Et tunc defertor com sui iuris erit, ut ff fa mi. ercis. l. maritus.

n Legitima tantum. Sed quare hæc legitima tantum perit? Respond quia agnatio perit minima cap. dimin. vt ĩ. de legit. agn. tut § fi. & legitima inter agnatos tm̃ consistit, vt sup de leg. agn. tut. j. respon.

ADDITIO. Dic ꝙ hodie non procedis, quia ita cognasis, sicut agnatis defertur tutela, ut no. gl. supra de leg. agn. tut. §. sed cum ille. licet capite minutus remaneat cognatus, ut ibi habetur, ergo tutela potest deferri. facit l. r. cũ glos. in versic. prouidentia. & quod ibi not. Bartol. ff. de legi. tute.

o Cæteræ. Scilicet testamentaria, & datina, secundom M. & Azo.

p Licet minima: vt quia datur in arrogationem, ut sup. eod. §. r. Accur.

q Ad certum. Idem si ad incertum tempus, scilicet ad conditionem, vt ã. eo. § sed & si. quæ conditio ad esse, & ad non esse se habere potest. ut j. de verb. ob. §. conditiones.

r Excusant Scilicet in perpetuum, ut quia mutus quod dic, ut ff de mino. l. uerum. § ex facto. Nam si ad tempus non desinunt esse tutores: ut j. de excusa. to & cur. §. item qui Reipublicæ.

s Inferius. Vt j. de suspe. to. p totũ. & j. de excu. tut. & cur. per totum. Et no. ꝙ eisdẽ modis finitur cura.

2 Ista rõ gl. reprobať p Ange. hic, q̃a naturalia sunt immutabilia, vt § pen. ĩ. de iur. natur.

3 Istud dictũ gl cõiter reprobãt doct. per l 3. §. pen ff. de leg. tu. ut q̃a pr sit ipeditus ipedimẽto naturali, vel ciuili, iudice hoc principaliter non agẽte, & qđ faciliter tolli non potest.

4 Quod põt taliẽ cũ cõsensu pris, secũdũ Ias. q̃uis Ios. Ra. & Ang. teneãt indistincte ȝ p l. fi §. finua aût. C. de bo. q̃ lib. Et, i hoc caso gl. intelligit tutelã pdi p emãcipationẽ, ẽt reprehẽdiť, cu tũc nõ iura agnationis, sed psonatna tm̃ cõsidereť vt ĩ. de legi. pat. tut. p to. Ang. Cnia qñ finitur.

1 Cõiter tenetur. Mãdo. de æta. mio. c. 4 đ poenitia. nu. 49. Mors oĩa. soluit.

fi

si quos hēant pupilli curatores:& codē tpe.vt C.qñ tu.vel cu.esse deñe.l.j. Adultorū verò curatores tūc finiunf cū virilē vigorē cōpleuerit minor. s 25.ann. vt ff.de min. l.j.in fi.& j.ti.j j. rñ.nisi ad certā cām, vel speciem fuerint dati. Nā tunc finito negotio,finif offm: vt s.tit.j, §. fi. Itē curatores aliorū, quā minorū: vt j. ti.j §.furiosi & § sed & mētecaptis. tūc desinūt, qñ sanā mentē pdictę psonę recipiunt: vt ff. de cur.fur.l.t.§ fi.

ADDITIO Nota, q eisdē modis,qbus finif tutela finif ēt authoritas officij adiūcti tutori, qđ est in multis casibus, vt j.ti.j.§.interdum.in verbo.idoneus & in l. potuit. & in l.pp. C.in quib.cau.tu.vl cur. ha.tu.Nam finito officio principalis, & finitur illud coadiutoris adiūcti l.j.C.qñ tut.uel cur. esse defic. & ideo coadiutor datus debili, vel suspecto episcopo,de quo s c.venerabili. ex. de offi. deleg.desinet morte prælati esse, p dictā legem primam, Ias.

ADDITIO Et de hoc coadiutore Mādo.supra signa. Gratiæ.de coadiutoria.

TITVLVS XXIII.

DE CVRATORIBUS.

Adultis vsque ad annum vicesimumquintum curatores dantur ab eisdem magistratibus à quibus & tutores: testamento autem non recte datur curator: datur tamen à iudice confirmandus est. item volenti, non etiam inuito (nisi in litem) curator dari potest.

Asculi quidē puberes,& feminæ viri potentes vsq; ad vicesimūquintū annum [a] completum curatores accipiunt; quia licet puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negotia tueri non possint. † Dantur autem curatores ab ijsdē magistratibus, [b] à quibus & tutores. Sed curator testō non datur, datus [c] tñ cōfirmatī decreto prætoris, [d] vel præsidis [e] Item inuiti adolescētes curatores nō accipiūt, [f] præter quā in litē. [g] Curator [h] .n.& ad certam cām dari potest.

Cura furiosi, & prodigi cuiusuis ætatis, lege duodecim tabularum agnatis defertur, quibus deficientibus à iudice datur curator: reliquis item maioribus viginpiquinque annis, qui in ea causa sunt, ut rebus suis superesse non possint æquè à iudice decernitur.

Furiosi quoque, & prodigi, [i] licet maiores viginti quinque annis sint,

præter q ad litem: tunc enim inuiti coguntur: licet tutor ad certam causam dari non pōt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §.furiosi quoque Franc.

[a] Vicesimumquintum annum. Nisi imperent a principe veniā ætatis, masculi in 20. an. fœminæ in 18. ut C. de his qui ve. æta. impet.l.2.& ij Accursius.

[b] Magistratibus Id est,à prætore, præside, proconsule, præfecto Ægypti: ut ff. de tut.& cur.dat.ab his.l.j Item à præfecto vrbis,& à defensore ciuitatis, vel iuridico Alexandriæ: vt suprà de Atti. tut. §. pe. & in Auth. de defen ciui. §. iosiurandū: vers nulla.colla. 3. & ff. de offic. pse. vib l.1 § itē solent.

[c] Datus de facto.

[d] Prætoris. Scilicet in vrbe.

[e] Præsidis In prouincia.

Non accip unt. Secus in tutore: ut ff. de tut. & cura. da.l. necnon.& de tu.l.2. vt diximus s. de tu. §.est aūt.in gl.2. l'ē vi. ff. de min l t.in fin. Sed quod ibi dicit nō cōmitti eis adultis res suas añ 25. ann. verū est, vt sint tata, quę fiunt per eos.committunf tñ vt hic.sed remittuntur, vt ibi, & j de act.§. si quis agens.

[g] In litem. Tunc enim cogitur. ; sed pupillos in litem non cogitur: ut ff.de tut.l.qui habet. §.si pupillus.quod expone ut ibi. Accur.

[h] Curator. Quasi dicat, non dubites de hoc, licet aliud sit in tutore ut supra, qui dar. tutores possunt §.certæ.

¶ Furiosi quoque. CASVS. Domine, iam video quibus dantur curatores ratione minoris ætatis. & à quibus dantur: nunquid sunt aliqui alij, quibus dantur curatores? Respond. quòd sic. Nam quidam sunt, quibus dantur curatores ratione inordinati consilij, vel ratione morbi, licet sint maiores viginti quinque annis. Furiosi enim, & prodigi, quamuis legitimæ ętatis sint: tamen sunt in curatione agnatorum ex lege duodecim tabularum. Deficientibus autem agnatis, solent præfecti vrbis, vel prætores in defectu agnatorum curatores dare, in prouincijs verò præsides ex inquisitione. Et non solum illis personis curatores dantur, sed ēt mente captis, & surdis, & mutis, & illis qui perpetuo morbo laborant: qui suis rebus administrandis superesse non possunt, curatores dandi sunt. Et hæc vsque ad illū §.interdum. Franc.de Aret.

[i] Furiosi quoque, & prodigi. Not. hos duos accipere curatorem à lege, alij omnes sunt dati ut, ut eante hic colligitur. & infra proximo §. & C.de episcopali audientia l. de creationibus. Accursius.

ADDITIO Contra hanc glossam tenent Bald. Io. de Plat. Pet & Ias hic, ut omnes accipiāt à lege curatorem qui ex defectu mentis ipsum sibi petere nequeunt: licet Ang. teneat cum glo.

† Marc⁹ Antoninus Philosophus prim⁹ cōstituit ut oēs adulti curatores acciperent non redditis causis, cū ante non nisi ex lege Lectoria, vel propter lasciuiam, uel propter dementiam darētur. Ange. Ga po.me.

DE CVRATORIBVS.

Finita tutela, pupilli indigent curatoribus: ideo de ipsis subdit.

Asculi. Totus iste ti.diuidif in tres partes principales: Primo ponit de curatoribus datis puberibus. Secdo de datis illis, qui laborant aliquo morbo, vel vitio. Tertio de curatoribus datis pupillis. Seda ibi, Furiosi. Tertia ibi, Interdū. Itē prima pars diuidif in tres partes. Primo qualiter puberibus danf curatores. Secundo à quibus dantur. Tertio, an inuitus quis cogatur curatorem accipere. Secunda ibi, Dantur. Tertia ibi. Item inuiti. Aret. CASVS Dñe: vos vultis tractare de cur. dicatis ergo mihi, quibus danf curatores. & vsq; ad quantum tps? Ad hoc respon. Imper. Amice, masculis puberibus, & fœminis viripotentibus à tpe pubertatis quo à tutela liberantur, dantur curatores vsque ad xxv.ann. completum. Licet enim huiusmodi personę puberes sint, adhuc nihilominus ætatis talis sunt, vt sua negotia rectè administrare nō possint Sed pone, Dñe iam uideo quibus dantur cur. dicatis modo mihi à quibus dantur? & respō. Impe. q curatores ab eisdem magistratibus dantur, à quibus tutores, & in hoc conueniunt tuto.& curat. sed certè in alijs differunt: quia licet tuto testō denf, curator tñ testō dari non potest. Si tñ de facto datus fuerit curator, confirmator ex sententia prætoris in vrbe: & ex præsidis sententia in prouincijs. Item inuiti adolescentes non compelluntur, curatores accipere, licet secus sit in pupillis, & hoc verum est, quod adulti inuiti non compelluntur curatores accipere,

Tutores à quibus iudicibus dantur.

Etiā si sit actor sm Ang. & Ias hic in §.j. s. de tut.gl. & Bar. in d. §.si pupillus, tenet cōtrū. Et nota, q ipse curator nō cogif nisi ex cā. ut l.a. §. itē qrif. ff.de cur.bonis dā. & dēt esse præsena. & licet de cōsoendine nō cōficiat inuentariū: satisdat tñ ad instar tuto. Ange.

Sed

tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent [a] Romæ præfectus vrbi, vel prætores, & in prouincijs præsides ex inquisitione eis curatores dare. [b] Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant, (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt. [c]

Si tutor pupilli, cuiuscumque generis sit, non est idoneus, vel si ad tempus excusatur: datur pupillo etiam curator.

Interdum autem pupilli curatores accipiunt: vt. puta, si legitimus tutor nō sit idoneus: [d] quoniam hñti tutorē tutor dari nō potest. [e]

Item si testō [f] datus tutor, vel à prætore, aut præside, idoneus [g] non sit ad administrōnē, nec tñ fraudulenter negotia administret, solet ei curator † adiungi. Item loco tutorū, qui non in ppetuum, sed ad tps [h] a tutela excusantur, solent curatores [i] dari.

Si pupillus sit infans, vel absens: & tutor infirmitate, vel necessitate impediatur: potest actor pupillo constitui.

Quod si † tutor vel aduersa valetudine, [k] vel alia necessitate [l] īpediatur quominus negotia pupilli administrare possit: & pupillus vel absit, [m] vel infans sit: quem ve-

a Sed solent. Scilicet agnatis deficientibus, uel non habilibus constitutis. vt C. de cur. fur. l. fin. §. sin autem testamentum. Acc.

b Curatores dare. Et hoc ratione furoris, vel dementiæ, nisi istæ personæ sint minores xxv. ann. & tunc ratione ætatis tutores, vel curatores recipiunt, ut ff. de tute. l. q habet. §. quod autē. a liē nisi sint in potestate, ut C. de cura. fur. l. si §. 1.

c Dandi sunt. Scilicet ab his, quos modo in superiori. §. diximus.

¶ Interdū. CASVS. Domine, iā uideo qualiter dantur curatores quibusdam maiorib⁹ xxv. ann. nunquid aliquibus alijs dantur curatores. puta si legitimus tutor idoneus non sit, in subsidiū eius, curator datur, qui, alius tutor dari non potest? Habenti enim tutorē, alius tutor non datur. Et non solum in subsidium legitimi tutoris datur curator, sed ēt qñq; in defectum testamentarij, uel datiui datur curator. Si.n. tutor testamentarius uel à prætore, uel à præside datus, nō sit idoneus ad administrationem, nec tñ fraudulēter negotia pupilli administrat, solet in subsidium curator adiungi. Item in locum tutoris, qui non in perpetuū, sed ad tempus administratione tutelæ aliqua rōnabili causa excusatur, solent curatores subrogari. Item si tutor aliqua aduersa ualetudine, uel alia necessitate fuerit impeditus, ut negotia pup. sui administrare non possit, & ipse pupillus uel absit, uel infans sit, poterit prætor in urbe, uel præses in prouincia, quē uelit actorē periculo ipsius tutoris decreto suo pupillo constituere. Et hoc dicit usq; in fi. ti. Frau.

d Non sit idoneus. Vel rōne paupertatis. uel quia non est industriosus, ut decet, fidelis tñ est, & diligēs, alias repelleretur prorsus, ut j. de suspec. tu. § pe. & fi. & C. de suspe. tu. l. pietatis. Et bene dico curatores. & non tutores, quoniam &c. Acc.

e Dari non pōt. Fallit hæc regula in casi. sex, ut si detur tutor loco tutoris surdi, uel muti, uel furiosi, ut ff. de tu. l. pe. a Itē & si habet tutorem rōne rerum unius puinciæ. poterit habere aliū rōne rerum quas habet in alia prouincia, ut ff. de excus. tu. l. pp litem. alias. l. licet. §. fi. & C. in qui. cau. tu. ha. tu. da. po. l. fin. Item & mater antequam nubat, tutrix existēs, alium petit tutorem dari, ut in auth. de nup. §. si uerò etiam naturalium tutelā. col. 4. Sed rō est, quia abire nunc spetatur, ut C. communia de leg. l. fi. §. a. Item & qñ ad tempus est relegatus, uel excusatus, uel remotus, nam interim tutor datur, ut C. in quib. cau. tu. ha. l. pe. Item si quis tutor sit apud hostes non ut seruus. ut legatus, uel transfuga, alius dator, ut ff. de tu. a l. si quis tutor. Item si Reip. causa absit, potest alius dari, ut ff. de tu. l. quæsitum & ff. de suspe. tu. l. 3. §. si quis absuturus. Sed secūdum Placen. in his omnibus casibus tutor pro curatore accipitr, & hæc regula nō fallit. Sed cū litera in omnibus supradictis legibus de tutore faciat mentionem. ab ea non discedamus, ut ff. de le. 3. l. non aliter. & ff. de exerc. l. 1. §. si is. ibi. in re igitur Sed quæ est ratio, cum vbique dari possit curator habenti curatorem, uel tutorem, Sed tutor non potest dari habēti tutorem? Respond. quòd tutor, qui prius dabatur, habebat plenam potestatem. j. tit. 3. §. datus. & j. de tu §. 1. ita quod alium secū in eadē plenitudine admittere non potest, sed nō sic in curatore, qui rebus datur, ut C. de nupt. l. in copulandis. Vnde tutor authorizaē hæreditati adeūde qđ in curatore pupilli non est, ut ff. de appell. l. cum in una. §. tutor. Sed nonne tota die inuenimus unum pupillū plures habere tutores? ut C. de diui tut. l. 2. Respon. illud est quando simul dantur. Nam quædam fiunt simul bene, quæ non ualent si fiunt separatim, ut duorum reorū obligatio, vt j. de duob. reis stipu. §. 1.

ADDITIO. Not. gl. magistram, quæ plenè ponit casus, in quibus pupillo habēti tutorem tutor datur. Sed j. si. huius gl. facit. l. 2. C. de test. tut. vbi simul nō dantur, & tñ vterque administrat. Sed dic, q ibi simul dicuntur dati, habito respectu ad tēpus mortis quo vterque tutor constituitur. Sed de hac materia plenius videas hic per Ang.

f Item si testamento. Posuit exemplum de legitimo, nunc de datiuo, & testamētario minus idoneo.

g Idoneus. Id est sufficiens.

h Ad tempus. Excusatur n. aliquis, qñq; in perpetuum: qñq; ad tempus: vt patet per multa exempla. j. de excu. tu & cu. §. 1. & quasi per totum tit.

i Curatores. Vel ēt tutores: vt j. prox. §. dixi, s. put iudici videbitur: vt C. in quib. cau. tut. ha. l. 1. & 2. Sed qd si pupillo tutor nō sit, an dari possit curator? Rñ. sic & argumentum à contrario sensu sumitur ff. de tut. & cura. da. ab his l. curator. quod est validum. ff. de offi. eius, cui man. est iur. l. 1. §. huius rei. Ac.

ADDITIO. Nisi sit contrarium legi. l. nemo. C. de iur om. iud. vel rationi naturali: vt C. de epis. & cleri. l. conuenticula.

k Aduersa valetudine. Id est infirmitate: quæ valetudini, & sanitati contraria est.

l Necessitate. vt quia longo tpe absuturus est. vel sua maiora negotia habet pertractare, vel alias similes necessitates. vt ff. de procu. l. filiusfamil. §. fi. & l. seq & l. post litē. & ll. seq. vsq; ad l. q oia. a Et nisi hmōi necessitas sit, non potest secundum quosdam: vt C qui da. tu. vel cu. pos. l curatorem. & l. curator. imò certè & li qocunq; alia sit iusta quoquo modo: vt ff. de admi. tu. l. decreto. s Et hæc eadē sunt in curatore: vt C. de app. l. si actor

m Absit. Si enim pſens sit, & habet intellectū, etiā procuratorem eum authoritate tutoris facere pōt: vt

† Et erit tunc duo actus sm Bal. s. interdictio administrationis subueniēs pdigali, & decretū tutelæ subueniens ætati. Et qñ naturalis cū accidentali pponderet, & cæ: vide in §. pmissū. in gl. a. j. de in.

a Qd nō est verum in hste al lucida interualla: vt l. nō solū. §. si & l. post suscepiā. ff. de excus. tu secus † perpetuo furioso: sm Ang. Idē in hāuito q trāsfugæ æquiparatur: sm Ang. hic.

Tutor quare dari nequit hñti tutorem.

† Curator. s. adiunct⁹ siue coadiutor, Ias. j. tit. 1. §. fi. in gl. fi.

† Facit ad hūc §. c. significauit. cū glo. a. ibi sed si ca. ex. de ap. Tutores poterit plures pupillus habere.

a Idē est pp inimicitias nisi cēnt capitales: q a tunc esset tutor remoued⁹. Ang.

s Et ita sm Ang. hic, & Bart. in l. actor. ff. rē ta. ha. quis idē Bartol. & Dy. in d. l. decreto teneāt, q possit etiā sine aliqua cā.

lit [a] actorem [b] periculo ipsius tutoris, pror, vel qui prouinciæ præerit decreto constituet.

TITVLVS XXIIII.

DE SATISDATIONE tutorũ. vel cura.

Soli testamentarij tutores, & ex inquisitione dati, immunes sunt a satisdando: cæteri verò rem pupilli saluam fore satisdare coguntur.

NE tamen [c] pupillorũ, pupillarũve, & eorũ, qui, quæve in curatione sunt, negotia à curatoribus, tutoribusve consumantur, [d] vel deminuantur: [e] curet prætor, [f] vt & tutores, & curatores eo nomine satisdent. [g] Sed hoc non est perpetuum. [h] nam tutores testamento dati satisdare non coguntur, quia fides eorum, & diligentia ab ipso testatore approbata est. [i] Item ex inquisitione [k] tutores, vel curatores dati satisdatione non onerantur, quia idonei [l] electi sunt.

C.de proc.l.neque.Acc.

a Velit. Scilicet tutor.

b Actorem. Qui hic dicitur actor, aliàs adiutor dr vt ff.de tute.l.solet. aliàs curator: vt ff.de tut. & cura da.ab his.l.in oēm, & C.de proc.l.neque. Et nota hic varia nomina eorum, qui alio rum facta agũt, vt actor: vt hic iam dictum est. Item tutor qui datur pupillis. s.de tu.§.est autem. Item curator, qui datur adultis, vel etiam furiosis, vel similibus: vt s. eod in prin. & §.furiosi. sed & mente captus. Item procurator, qui aliena gerit negocia cũ mãdato: vt ff. de procurator.l.1. Item negotiorum gestor. qui sine mãdato gerit, vt j.de obligat. quæ ex quasi contract. §.1. itẽ œconomus, cui res ecclesiastica gubernanda mãdatur ab episcopo cũ cõsensu fratrum, vel capituli. vt C.de sacrosan. eccl. l.iubemus.& C.de episcop. & cleri.l.omnes. §.nihilo minus.vers.hunc enim sine dubio. Item idem dr apochrisarius: vt in Authen. quomodo opor. episc.§. non aliter.& §.neque autem.& §.si verò.ibi. præsertim. Item syndicus, qui sic Græcè dicitur, Latinè singulorum dicens causas, ut ff de muneribus, & honoribus l.munerum. §.defensores. Quandoque tamen actor & syndicus pro eodem ponuntur, ut ff. quod cuiusque uniuersita.l.1.§ quibus & §.pen.& l. item eorum.§.actor.facit ad hoc.ff. de authorita.tuto.uel curator.per totum. Vel etiam dic, q differunt, ut ibi notatur.l.in d.l.1.quod cuiusque uniuersitatis nom. §.quib. in gl.syndicum.

ADDITIO. Hodie tamen non fit differentia in nomine, ut in cap. petitio. extra de procuratoribus. Angelus.

DE SATISDATIONE TVTORVM vel curatorum.

Iste titulus sic continuatur. Dictum est supra de tutoribus, & curatoribus, & quia ipsi tenentur satisdare, ideo videndum est de satisdatione tutorum, & curatorum eorundem.

NE tamen. Totus iste titulus diuiditur in tres partes principales. Primo ponit qui tenentur satisdare & qui non. Secundo, q illi, qui non tenentur satisdare: si satisdent, præferuntur socijs in administratione. Tertio qui officiales teneantur de satisdatione non exacta, vel non idonea. Secunda ibi, sed si. Tertia ibi, sciẽdũ. Itẽ prima subdiuiditur in duas partes. Nã primo ponit regulam. Secundo ponit duas fallentias, secunda ibi, Sed hoc. CASVS. Dñe, iam video qualiter dant tutores, uel curatores: nunquid ad libitum suũ res pupillorum, uel adultorum sine metu periculi põt administrare? Rñdet Imperator quod non. Ne enim tutores, vel curatores res pupillorum, vel adultorũ, uel cæterorũ, qui in curatione sunt, aut in totũ consumant, aut in parte diminuant, curet prætor, vt tam tutores, quam curatores satisdent rem pupilli saluã fore. Sed dñe, nunquid est hoc gñaliter verum, quòd oẽs tutores, & curatores indistinctè ad prædictæ satisdationis interpositionem teneantur? Rñdet q nõ. Nam certè hoc qđ diximus tutores, vel curatores debere satisdare, nõ est perpetuum. Nã tutores testamẽto dati huiusmodi satisdationem præstare non coguntur. Et hoc tali ratione, q a fides, & diligentia eorum à testatore, qui eos in testamẽto dedit, satis ꝓbata videtur. Idem dico in tutorib. cũ inquisitione à iudice datis. Nam certè illi similiter hmõi satisdatione non onerantur, quia idonei electi sunt. Et hæc vsque ad illum.§. Sed si ex testamento. Fran.de Are.

c Ne tñ. Diximus dandos tutores uel curator. rõne ætatis. ne tñ &c. Ac.

d Consumantur. In totum.

e Deminuantur. Pro parte.

f Prætor. Sic & præfectus urbis, & præses prouinciæ, ut sup. tit. 2 §. 1.

g Satisdent. Rem pupilli saluam fore, ut diximus s. de tute.§.si s.cum fideiussore, ut ff.rem pup.sal.fo.l. non quali.in prin.& ff.de præto.stip.l.prætoriæ.iij.& ff.qui satisd.cog l.1.Accur.

h Perpetuum. Id est generaliter uerum, aliàs perpetuum, i.generale, ut C.de eden.l.edita. aliàs pro tpe ponitur, s.quamdiu uita durat, ut j.de verb.obli.§.at si ita.& ff.pro soc.l.1.ubi de hoc.

i Approbata est. Idem in curatoribus in testamento datis (licet curatores non dentur in testamento, regulariter tamen, si dati fuerint, confirmantur decreto prætoris, uel præsidis. sic s.tit.proxi.§.2. & tunc liberentur à satisdando, ut tutores) ut hic. & ff.de cõfir.tu.l.si filio.& l.in confirmando. & l.seq.& l.utilitatem. Secus in dato à matre, ut ff.de confir tu.l.2. ad finem.l.aliàs.C.eo.tit l.1. Sed quare secus? Rñd. quia firmum est consilium patris, [a] & non matris, ut ar. j.qui.ali.l.l.in fi.1.respon. & j.de iniu.§.1. Et quod dicit in testamento, idem in tutoribus in codicillis datis dicam, ut ff.de testam.tut.l.3.& facit ad hoc.C.de episc.aud.l.de creationibus.

k Item ex inquisitione. Id est dati à iudice cum inquisitione, ut sup.de Atti.tu.§.sed hoc iure.

l Idonei. Scilicet præsumptione iuris, cõ quam non admittitur probatio in cõtrium, sed si cõ apparet, tenebitur ille qui dedit, ut j.eod. §.sciendum. Sed hoc fallit in curatore furiosi qui satisdat, si non habeat idoneam substantiam, licet sit cum inquisitione datus, ut C.de cura.furiosi.l.fi.§.& si quidem.& §.si ne rò non talis. Item debent iurare isti omnes bene agere, i.non ꝑtermittere [a] utilia, & nõ facere inutilia, vt in auth.ut hi qui ob.se per.ho. res mi.§ si.colla.6. Si ergo nec testamentarii, nec datiui satisdant, qui erunt illi, qui satisdant? Rñd. legitimi, nisi in casu, s. patronus liberto, ut ff.de legitimis tutoribus. l.legitimos.§.primo. Item datiui, quando non fiunt cum inquisitione, ut C.de authoritate præstãda.l.fi.& nisi satisdent,

Dic q imò dixere runt ẽm Io.Fa. q a curator à iudice, actor uero à iudicis decreto constituit. Curator, Procurator. Negotiorũ gestor. œconomus, Apocrisarius, Syndicus

Perpetuũ multipliciter sumit. Mando.in sup script. Facul. Regẽ. in Gl. i ver. Ad ꝑpetuũ. Curatores dati i testõ liberant à satisdando, Tutor datus à matre i testõ tenet satisdare.

[a] Nota q cõsiliũ pris, & sic masculi, est firmũ & bonũ, & nõ matris, sic fœminæ est cõsilium debile.

Curator furiosi et cũ inqsitione, datus satisdare dẽt.

[a] Etiam dẽt promittere cũ satisdar pupillis indemnsũ nõ relinquere Itẽ facere inuẽtariũ. Itẽ recipere administratione ex decreto iudicis, excepto testamẽtario, q sua authoritate admĩnistrare põt. Ægi. Per.

Satisdatio à qb. tutoribus dãda est.

satisdent, non administrant: vt C. de tuto. & cur. qui satis non dede. l. prima, & fin. Et secundum hoc sunt quatuor genera tutorum, scilicet testamentarij, item legitimi, item, datiui cum inquisitione, item datiui sine inquisitione, vt dictum est.

Tutorum gña quatuor dici possunt.

¶ Sed si. Diuiditur in quatuor partes. primo, quod contutor tenetur cōtutori satisdare, vt i administratiōe præferatur. Secūdo. quid fiet si nullus ex contutoribus vult satis offerre de indemnitate. Tertio, quid agēdum, cū tutores discordant in eligēdo. Quarto extēdit ad datiuos dictū in testamētarijs. Scd̄a ibi, Quod si nemo. Tertia ibi, Sin aūt. Quarta ibi, Idē & in pluribus. Are.

CASVS. Dixistis mihi, quòd tutores testamentarij, & cū inquisitione dati non satisdant, nunquid hoc est gñaliter verum? Rñ. Imperat. q non. Nam si duo, pluresve tutores in testamento dati fuerint, poterit vnus ex eis offerre satisdationē de indemnitate pupilli contutori, vel concuratori suo, & si ipse admittit huiusmodi satisdationem, ei in administratione pfertur, sed tutor, vel curator nō poterit p se à contutore, vel cōcuratore suo huiusmodi satisdationē exigere: sed offerre eā debet vt electionē det cōcuratori, vel ɔtutori suo satis accipere, & administrationē ei exponere vt ipse solus administrare possit: & si nullus eorū satisdationē humōi offerat: tūc si testator in testamēto expresserit, qs in administratione pferri debeat: ille solus administrabit. si verò à testatore de hoc nihil dictum fuerit: tunc quē maior pars eorum idoneum elegerit, ille solus administrabit. Sed si ita fuerit, q in electione ipsi tutores, nec aliquatenus p se concordare potuerunt, Prætor partes suas interponet: & aliquē idoneū administratorē eligere cōpellet. Idē iuris est in pluribus tutoribus, vel curatoribus ex inquisitione datis: vt videlicet maior pars possit eligere aliquem idoneum, qui solus negotia pupilli administret. Et hæc dicūtur vsq; ad illum. §. sciendum est autem. Fran.

Si quis ex pluribus testamentarijs, aut ex inquisitione datis tutoribus satisdationem offerat, is solus administrat, nisi alius etiam offerret: nullo autem satis offerente, is geret quē testator destinauit: quòd si testamento scriptum non sit electo à maiori parte datur administratio: ipsos autem inter se in electione dissidentes, iubet prætor concordes esse.

Sed si ex testamento, [a] vel inquisitione duo pluresve dati fuerint: potest vnus offerre satisdationē de indēnitate pupilli, vel adolescentis: & contutori suo, vel concuratori præferri, vt solus administret, vel vt contutor, aut concurator satis offerens pponat ei, vt & ipse solus administret: † Itaque p se non pōt petere satisdationē à cōtutore suo, vel concuratore, sed offerre debet, vt electionem det concuratori, vel contutori suo, vtrum velit satis accipere, an satisdare. [b] Quòd si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptum [c] fuerit à testatore, quis gerat: ille gerere debet. Quòd si non fuerit adscriptum: quem maior pars [d] elegerit, ipse gerere debet vt edicto prætoris [e] cauet. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum, vel eos, qui gerere debent, prætor partes suas [f] interponere debet. Idem & in pluribus [g] ex inquisitione datis comprobādum est, id est, vt maior pars eligere possit, per quem administratio fiat.

Qui tenetur accipere satisdationem à tutore, si non recipit, vel minus idoneam, tenetur subsidiaria actione, quæ etiam transit contra heredes. Et potest tutor, vel curator cogi satisdare, etiam captis pignoribus. Aret.

Sciendum aūt est non

† Segnius enim expediunt, cōmissa negotia plures, dum quisq; curam in socium reijcit. quo nōie Rex Nicocles apud Isocratē præfert monarchiā democratiæ.

[a] Sed si ex testamento. Duo ponit, & vnum tantum nunc prosequitur, s. de testamētaria: [1] sed in fi. §. dicit de alio. Item hæc eadem in curatoribus plurib. locum habent: vt ff. de admi. tu. l. 3. §. quod in tutoribus. Item quid in legitimis? Resp. idem cum sit eadem ratio: ne deterius negotia per plures exerceantur: vt ff. de admi. tut. l. si plures. 1. §. quamuis. ver. apparet ergo. Acc. Vnde versus.

¶ Segnius expediunt commissa negotia plures.

[1] Imò vtrūq; sm Ang vsq; ad versic. q si nemo. quia cū indefinitè loquatur, psumi ridere ad interrogata l. si defensor. §. qui interrogatus. ff. de inter. act.

[b] An satisdare, Sic j. he inuti. stip. §. alteri. in fin. Ac.

[c] Adscriptum. Scilicet in testamento, vel aliter appareat eius voluntas euidenter, quia dixit in satisdatione quis pferri debet: quod si non fuerit adscriptū quem maior pars elegerit, ille gerere debet. Acc.

[d] Maior pars. Dūmō omnes velint per vnū administrari. aliàs enim nō cōpellerentur, sed omnes gerere possunt si velint, vt ff. de admi. tu. l. si plures. t. §. fi. & l. vel in partes [a] Et not. hic arg. q statur maiori parti. sic ff. de pact. l. iuris gentiū §. vlt. & l. suū hēdem. §. fi. & l. maiorē. & l. seq. §. fi. & ff. de testib. l. 3. §. a. ibi, aliàs numerus testiū &c. arg. j. ff. de ser. rust. præd. l. p fundū: & ff. cōmu. prædi. l. si

ADDITIO. Solut. ibi loquitur in cōstitutione indiuidui, puta seruitutis in qua oēs requirūtur, hic de administratione q est diuidua, & penes vnū in solidum est possibilis secūdum Bald. Vel ibi loquitur de re communi pluribus, vt vniuersis, hic verò in communi, vt singulis. Quæ tamen regulæ fallūt in multis casibus, vt per doctores hic. Vide capit. t. de ijs, quæ fiunt à maio. par. cap.

[a] Reo tñ postulāte vnum ex eis eligi, plures simul agere nō psc. & si vnus velit diuidere, fiet diuisio cæteris inuitis per officiū iudicis, ar. l. & puro. ff. fa mi. etc. & l. cōmuni diuid. §. si duo. ff. cōi diuid.

[e] Edicto prætoris. Quod non habemus.

[f] Partes suas. Id est, se, & officiales suos, & milites in sititz. Sed cur non committitur fortunæ: [1] vt aliàs C. commu. de leg. l. fi. 1. rñ. & j. de leg. §. optionis l. rñ. non ita alicuius factum, scilicet pupilli. possunt fortunę committere, vt suum proprium & concor. huic ff. de leg. 1. l. huiusmodi. §. fi. & ff. de vsuf. l. si vsusfructus. 1. §. sed inter duos arg. contra in co. ti. de vsufr. l. quoties duobus. 1. respon.

[t] Fortunæ, seu sorti quæ committenda sint Mādos. in t4. q. 33. Regn. cācel. nu. 12 & seq.

[g] Idem & in pluribus. Per omnia: vt ā. nisi q hic à testatore non potuit scribi quis gereret: cum nihil dixerit de tutela: nam non darentur ex inquisitione si essent testamentarij: vt j. de Atti. tut. s. respon.

¶ Sciendū. Diuiditur in quatuor partes. Primo quod officialis conuenitur subsidiaria actione. Secundo, quando, & in quibus casibus teneātur. Tertio ad heredes extendit. Quarto ponit nouum casum: videlicet, quod tutor cogitur satisdare. Secunda ibi, Subsidiaria. Tertia ibi. Quæ quidem Quarta ibi, Quibus constitutionibus. Aret.

CASVS. Domine, iam video in quibus casibus tutores satisdationē rē pupillis saluā fore interponere debeant: Pone modo quod non fuerit pupillis p tutores bene cautum, qualiter in defectū tutorū, vel fideiussorū ab eisdem receptorū subueniatur ipsis pupillis? Rñ. Imp. Amice, in hoc casu optimū remediū

beneficio legis ipsis pupillis indulgetur. Scire enim debes, quod non solum tutores, uel curatores ex administratione sua pupillis, uel adultis, uel furiosis, uel cæteris qui in curatione sint, tenentur, sed et in magistratus, qui huiusmodi satisdationem à tutoribus, vel curatorib. accipiunt, vtilis actio subsidiaria dabitur, quæ quidem actio subsidiaria ultimum huiusmodi pupillis, uel adultis possit præstare subsidium. Et hæc actio subsidiaria non solum aduersus illos competit, qui non idoneam cautionem à tut. uel curato. exponi passi sunt, nec solum aduersus magistratus datur, sed et tam ex prudentum responsis, quàm ex constitutionib. principum in hæredes eorum extenditur, nec immerito. In eiusdem enim constitutionibus expressè cauetur, ut tutores, uel curatores ad prædictam satisdationem interponendam per pignorum captionem coerceantur. vnde cum ipsi magistratus sibi legis beneficio poterant ab huiusmodi periculo cauere: non est mirum, si ipsi, & etiam eorum hæredes pro sua negligentia teneantur. Scire tamen debes quod neq; præfectus vrbis, neque prætor, neque præses prouinciæ, neque aliquis alius, qui ius dandi tutores habet, prædicta actione subsidiaria pupillis, vel adultis vel cæteris in curatione existentibus tenebuntur, sed solum hi qui huiusmodi satisdationem accipere solent. Et hæc dicuntur vsque in finem tit. Franc.

† Aliàs auxilium.

solum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cęterisq; [a] personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisdationem accipiunt, [b] subsidiariam actionem esse, quæ vltimum eis [c] præsidium † possit afferre. Subsidiaria [d] autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus, vel curatoribus satisdari non curauerunt: aut non idoneè [e] passi sunt caueri. Quæ [f] quidem, tam ex prudentium responsis, [g] quam ex constitutionib. [h] Imperialibus, etiam in hęredes eorum extenditur. Quibus constitutionib. [i] & illud exprimitur: vt nisi caueant [k] tutores, & curatores, pignoribus captis coerceantur. [l]

Actione subsidiaria non tenentur, qui tantum dant tutores, sed qui satisdationem exigunt.

Neque autem præfectus vrbi, [m] neque prætor, neque præses prouinciæ, neq; quisquam alius, cui tutores dandi [n] ius est, hac actione tenebitur, sed hi tantummodo, qui satisdationem exigere solent. [o] †

TITVLVS XXV.

DE EXCVSATIOnibus tutorum, vel curatorum.

admi. tut. l. Lucius. 2. § pen. & C. de diui. tu. l. 2. Sed tamen in quatuor casibus unus pro alterius parte tenetur, tamen post magistratum. s. si tutorem, ut suspectum remouendum non remouit, uel tardè remouit, uel remouendo iura pupilli prodidit, uel non exegit satisdationem rem pupilli saluam fore, cum videret eum, non soluendo, ut C. de diui. tu. l. 1. & ff. de adm. tu. l. Lucius. §. pen. Secundo casu conuenitur primo gerens, secundo magistratus, tertio non gerens, nisi in dictis quatuor casib. ubi conuenitur et qui non gessit ante magistratum, ut C. de diui. tut. l. 2. & ff. de admi. tut. l. etiam. & l. Æmil. § si. & l. tres tutores de hoc dixi in l. 1. ff. de tute. & rat. distra. & in l. 1. C. de transact.

ADDITIO Et nota quod in omnib. prædictis casibus pupillus conueniens tutorem, præfertur cęteris creditoribus. l. dabimus. ff. de pri. credi. secus si conueniat iudicem. l. 1. §. prin. ff. de mag. con.

† Quales sunt defensores ciuitatum, itemq; magistratus municipales qui nunc uisi dantur. apud eos enim satisdatio exigi solet à tutorib. siue ipsi eos dederunt, siue a præside, quod eos dederit, iussi sunt satisdatio nem exigere. l. 1. in princ. & §. 2. uersi. planè si præses. ff. de magistra. conuen.

a Cæterisq;. Vt furiosis. & mente captis: vt supra tit. 1. §. furiosi. & §. sed & mente captis.

b Accipiunt. Vt magistratus, quod die vt dicemus, infra eo. §. neque autem.

c Eis. Scilicet pupillis, & similibus. Acc.

d Subsidiaria. Scilicet tutelæ vtilis contra eum, qui malum dederit tutorem, vel vtilis negotiorum gestorum, quæ in malum curatorem: nam eadem vtilis in magistratum datur, [t] quæ in administratorem directa datur, & vsuræ veniunt vt in prima: vt ff. de magi. con. l. fi. & C. e. l. pen. Subsidiaria autem dicitur pœnalis aptitudine: vt legis Aquiliæ actio dicit pœnalis aptitudine: vt infra ad l. Aqui. §. illis autem. nam nec illa semper pœnalis est: nec hæc semper in subsidium datur: quia quandoque agitur antequam conueniantur omnes tutores: vt colligitur ex his, quæ dicuntur in hac gl. circa fi. Quare ad horum euidentiam distingue: aut fuit vnus tutor, vel curator, aut plures. Primo casu conuenitur prius tutor, vel curator, & postea magistratus, vt hic. Si verò plures. & tunc aut omnes gesserunt tutelam, aut curam aut nullus, aut alter tantum. Primo casu omnes conueniuntur ante magistratum: vt ff. de admi. tut. l. Lucius. a §. pe. & de magist. con. l. duo. In secundo idem: vt ff. de admin. tu. l. plures. 2. In tertio subdistingue, aut fuit diuisa tutelæ administratio per iudicem, vel testatorem, aut non: Primo casu pro sua gestione quilibet tenetur, & non pro alterius; & postea magistratus in subsidium. ff. de

t Contrarium tenet gl. In l. a. ctio. ff. de neg. ge. & ibi Bart. ubi uide an sit actio directa, & quæ nsilis.

Tutores plures & magistratus quo ordine conueniri possint.

e Idoneè. Aduerbium est: & facit ad hoc. ff. de magist. con. l. 1. §. sciendum. & §. exigere.

f Quæ. Scilicet tutelæ actio subsidiaria, vel negotiorum gestorum, vt diximus.

g Responsis. vt ff. de mag. conue. l. 1. §. sciendum est. & l. quod ad hæredem.

h Ex constitutionibus. vt C. de magis. con. l. 2. & in alijs Græcis constitutionibus: sed aliter hæres tenetur, qui de dolo, & lata culpa tantum, aliter defunctus, qui etiam de leui culpa tenetur: vt ff. de magi. conue. l. non similiter.

i Quibus constitutionibus. Scilicet Græcis.

k Caueant. Scil. esse rem pupilli saluam fore.

l Coerceantur. Facit ad hoc ff. de admi. tu. l. 1. § fi. & ff. de dam. infe. l. 4. §. 3. & ff. de lib. agn. l. si quis à liberis. §. si quis ex his. & C. de suspec. tu. l. 3. & ff. de ven. insp. l. 1. §. quid ergo.

m Vrbi. Scilicet Romanæ, [x] per excellentiam, vt supra. de iur. nat. §. sed quoties. Item facit ad hunc §. de magi. con. l. 1. seu quod est ff. de admi. tu. l. Æmilius. [*] Sed distingue tria genera iudicum, quidam possunt dare tutorem, & non exigere satisdationem, de quibus hic loquitur. Alij & dare, & exigere de quibus ibi dicit. [§] Alij exigere, & non dare, vt tabelliones, & aliquis miles iustitiæ, cui talia committunt, & isti tenentur in subsidium, vt supra de Att. tu. §. pe. & de mag. con. l. fi. Item estimatores patrimonij pupillorum, propter quorum prauam æstimationem viliores fideiussores excepti sunt, vt ff. de ma. con. l. 1. §. diuus. qui erant dandi pro rei qualitate, vt ff. de in ius vo. l. 1. & q. sat. cog. l. si verò. §. 1.

n Dandi. Scilicet, ius.

o Solent. Aliàs debent. sed isti nec debent, nec solent, vt diximus.

x Mandum in Gl. Facu. §. Nec non electioni in versic. urbis.

* Gl. 1. in d. l. Æmil. est similis huic.

§ Et si differant accipere satisdationem, uel expedire processum, ut hoc onus transeat ad successorem, poterunt conueniri in syndicatu, ut d. l. 1. §. sciendum lat.

DE EXCVSATIONIBVS tutorum, vel curatorum.

De excu-

[1] *De excusationibus tutorum, vel curatorũ nunc dicit: quod supra qui. mo. tu fin. promisit. Accurs. Vel continua sic secundum Porc. Quia supra visum est de tut. & cur. & quia varijs ex causis excusari solent. ideo merito subdit de excusationẽ tutor. vel curatorũ. Porc.*

Liberorum numerus hic scriptus à tutela munere vacationem prestat: adoptiui verò liberi ita demum ad excusationem prosunt: si à quopiam ascendentium adoptati sint: non etiam si ab extraneo. Item nepotes ex filio premortuo prosunt.

Excusant aũt tutores & curatores varijs ex causis.[1] Plerumque tamen propter liberos,[a] siue in potestate sint, siue emancipati.[b] Si enim tres liberos superstites Romę[c] quis habeat,† vel in Italia quatuor, vel in prouincijs[d] quinque, á tutela vel cura potest excusari, exemplo cœterorum muneũ.[e] nam & tutelã, & curã placuit publicũ munus[f] esse. Sed adoptiui

Excusant. Totus iste titu. diuiditur in sexdecim partes. Primo ponit qualiter qs excuseтur à tutela pp numerum liberorum. Secunda ibi, Item diuus, qualiter expeditur negotijs fiscalib. & reipub. Tertia ibi, Et qui potestatem, qualiter quis excusetur pp potestatem, & iurisdictionem. Quarta ibi, Item propter, qualiter excusetur pp litem, pręcedentem cum pupillo, vel adulto. Quinta ibi, Item tria, qualiter excusetur pp numerum tutelarum. Sexta ibi, Sed & pp, qualiter excusetur pp paupertatem. Septima ibi, Item propter aduersam, qualiter quis excusetur pp infirmitatem. Octaua ibi, Similiter, qualiter quis excusetur propter imperitiam literarum. Nona ibi, Item propter inimicitias, qualiter quis excusetur propter inimicitias. Decima ibi, Item is qui, qualiter quis excusetur propter controuersiam status. Vndecima ibi, Item maior, qualiter quis excusetur propter ętatem. Duodecima ibi, Idem & in milite, qualiter excusetur propter militiam. Decimatertia ibi, Item Romę, qualiter excusetur propter exercitium liberalium artium. Decimaquarta ibi, Qui autem, in quantum tempus potest quis se excusare. Decimaquinta ibi, Qui tutelam, qualiter quis excusetur à cura pupilli sui, uel uxoris suę. Decimasexta ibi, Si quis autem, declarat q falsa excusatio non prodest. Item prima pars diuiditur in quinque partes. Primo ponit, q plures, & varię causę sunt, quibus quis à tutela, uel cura excusatur. Secundo ponit qualiter quis pp liberos excusatur. Tertio quot liberi habent excusare, seu pp quot liberos quis excusetur à tutela, vel cura. Quarto fortificat dictum suum per similem rationem diuertendo. Quinto declarat, qui liberi sint illi, qui prastant excusationem. Secunda ibi, Plerũque. Tertia ibi, Si enim tres. Quarta ibi exemplo. Quinta ibi. Sed adoptiui. CASVS. Accessi ad Iustinianum, & ita coram eo proposui: Dñe, uos vultis tractate de excu. tutor. vel cura. dicatis ergo mihi quib. mod. excu. tut. uel cur. ab onere administrationis? Ad hoc rñ. Imp. Amicè, tutores, uel curatores uarijs modis à tutela, uel cura poterunt excusari. Qñque enim per numerum liberorum suorũ merẽtur excusari, siue hmõi liberi in potestate sint, siue emancipati si tres liberos aliquis habuerit Romę superstites, uel in Italia quatuor, uel in prouincia quinque, à tutela, uel cura poterit excusari, & hoc ad modum aliorum munerum ciuilium. Nam & tutelam & curam placuit esse munus publicum, unde sicut à cęteris munerib. publicis quis excusari poterit, ita & ab istis. Sed qd dñe Iustiniane, uos dixistis p liberos quẽ posse à tutela uel cura excusari, dicatis mihi pro Deo, an illud locũ hẽat indistinctè in olb. liberis? Rñ. Imper. quod tibi, dixi gñaliter aliquem per liberos posse excusari, intelligere debes de naturalibus & legitimis. Nam adoptiui liberi patri adoptiuo ad excusationem non proficiunt: liberi.n. naturales, & legitimi extraneę personę à patre naturali in adoptionem dati nihilo minus ad excusationem prosunt. & hoc vsque ad ver. item nepotes, in quo sic pone casum. Vidimus q per liberos quis à tutela, vel cura excusatur, sed qa appellatione liberorum, veniunt nepotes: quęritur à domi. Iustiniano, an istud se extẽdat ad nepotes? Rñ. Imperator, q non solum liberi in primo gradu existentes prosunt sed & nepotes ex filio mortuo auo suo ad excusationẽ prosunt: quia in locum sui patris mortui succedunt, sed licet nepotes ex filio post mortem ipsius filij, hoc est patris nepotum, auo prosint, nepotes tñ ex filia ei prodesse non poterunt. Et hoc usque ad uersiculum, filij autem, in quo sic figuratur casus. Vidimus superius a principio tit. huc usque, q liberi & nepotes ex filio excusant quem à tutela, uel cura. Sed quęro domine Iustin. an hoc verum sit de filijs mortuis? Rñd. dñs Imp. quod dixi tibi filios prodesse, intelligere debes, q filij superstites tñ ad tut. uel cur. oneris excusationem prosunt, mortui enim non prosunt, & hoc usque ad uerticulum illũ, Sed si in bello. in quo sic ponitur casus. Ostensum est s. q liberi mortui nõ prosunt ad excusationem tutelę, uel curę. Nũc quęritur ab Imperatore, quid si in bello pro Republica occisi fuerint, an patri ad excusationem prodesse possint? Et respondet. Certè constat eos prodesse, qui in acie principis ceciderunt. Qui enim pro Republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam uiuere intelliguntur. h.d. vsq; ad §. Item diuus Marcus. Franc. de Aret.

[a] Propter liberos. Superstites, & incolumes, ut ff. de vac. mu. l. 2.

[b] Emancipati. Nisi pater filio emancipato curator petatur, tunc enim non excusatur à cura emancipati, vt ff. eo. l. amicissimo §. fi. [1] Vel dic, [2] q licet faciat ẽ filmulos naturales, tñ bõ pr vt ibi innuitur.

[c] Romę. Hoc est in ciuitate Romana, & vsque ad centesimum milliarium, ut ff. de offic. pręfect. vrb. l. 1. §. cum urbem. Accur.

ADDITIO. Secus si dixisset in vrbe, uel in urbibus, quia urbs muris cingitur, ut l. urbis. ff. de verb. signi. Et quid appellatione ciuitatis, uel patrię contineatur, & quid si dicatur Aretium, Florentia &c. Angelus hic se remittit.

[d] In prouincijs. Sed nũquid illę prouincię, q̃ aliàs habent iura Italię, & hoc habebunt? Rñ. non, quia illud pp tributa conceditur eis, ut ff. de censib. l. 1. & fi.

[e] Munerum. i. onerum ciuilium, ut decurionatus. secus si patrimonij sit onus, ut ff. de ua. mu. l. sextumdecimũ. §. numerus. & § patrimoniorũ. & l. his onerib. j. rñ. & C. de his qui nu. li. uel pa. exc. mer. l. 1. li. x. Item secus in honoribus, vt ff. de uac. mun. l. 4. & l. in honoribus. [3] Item secus in oneribus, quę honori inhęrent, ut de ua. mu. l. sextũdecimũ. §. numerus.

[f] Publicum munus. Authoritate, nam datur inuitis, vt C. de decur. l. nullus. lib. 10. & scit. ff. de uerb. signif. l. pupillus. §. munus. & l. munus propriè, & ff. de mu. & hon. l. 1. §. illud. Sed contra. ff. eo. l. athletę. §. tutela. Sed non est publicum munus, ut ibi dr, utilitate, licet

† Quam vetus sit iua trium liberorũ, quamq; multa olim priuilegia indu cta sint i gratiã eorum qui filios genuissent, elegãter explicat Frã. Bald. in cõmẽ. suis i hũc lõm locũ.

[1] Et ista est verior sm Ang. hic, quia beneficio quod habeo pp te non dio vti cõtra te, saltem vbi tu participas de eodẽ, sm Christoф. per l. si iudex circũuento. ff. de mi. alias secus, ut i d. l. amicissimos.

[2] Istã approbat Cy. in d § fi. & Angel. hic.

[3] Ab eo tñ excusant 15. liberi, ut tenet gl. in l. si qs decurio. s. C. de dec. li. 10. quã approbat Angel. & Por. hic licet gl. in l. 1. C. de ijs q nu. li. vel pa. &c. dicat q requirant 16

liect authoritate sic, vt hic dicitur: sed vtilitate publicũ est secũdario: q̃a expedit Reip. &c. vt s. de his qui sui vel alie. iur. §. fi. Item cõtra ff. eo. l. spadonem, §. qui accepit, & l. non tantum. §. non omnia. Sed licet ibi generaliter remissionẽ publicorũ munerũ habuit: tñ generali remissione nõ continetur tutela, vel cura fauore pupillorum & adultorũ sicut & aliàs de generali dicto q̃dam excipiuntur: vt ff. de leg. 3. l. vxorẽ. §. fellicissimo. & ff. de procurat. l. Pomponius. 1. respon. ff de lib. le. l. Aurelio. §. Caius.

liberi non prosunt [a] in adoptionẽ autem dati naturali patri [b] prosunt. Item nepotes ex filio prosunt, vt in locum patris [c] sui succedant, ex filia non prosunt. [d]

Ita demũ liberi à prafato munere immunitatẽ prębent, si superstites fuerint, mortui verò non, nisi gloriosè pro republica in acie ceciderint.

Filij autẽ superstites [e] tantũ in ad tutelæ, vel curæ muneris excusationẽ prosunt, defuncti [f] aũt non prosunt. Sed si in bello amissi sunt, quæsitum est, an prosint. Et constat eos solos prodesse, qui in acie [g] amittuntur. Hi enim qui pro Republica ceciderunt, [h] in perpetuum per gloriam viuere [h] intelliguntur.

Procurator fisci excusatur à tutela, vel cura. Ar.

Item diuus Marcus in semestribus [i] rescripsit eum, qui res fisci administrat, à tutela vel cura quamdiu administrat, [k] excusari posse.

Reipublica causa absens, à tutela, & cura recenter delata excusatur: susceptam antẽ quamdiu abest, intermittit, reuersus verò intermissæ onus statim reassumit.

Item qui reipublicæ cã absunt, [l] à tutela, vel cura excusantur. [m] Sed & si fuerint tutores, vel curatores dati, deinde Reipublicæ causa abesse cęperint, à tutela, vel cura excusantur, [n] quatenus reipublicæ causa absunt,

[a] Non prosunt. Et hoc dico ad excusationem. vt hic. & ff. de vac. mu. l. sextũdecimum §. adoptiui. maximè hodie, cum nihil ad patrẽ adoptiuũ trãseat: vt s. de adopt. §. sed hodie. Sed olim bene acquirebant ei, scilicet patri adoptiuo. Æg. Per.

[b] Naturali patri. Licet adoptiuo nõ prosint. vt s. ꝓxi. re spon. & secundum hoc pũcta ibi, dati: Vel dic dati in adoptionẽ naturali patri, id est, auo vel proauo. p:o sunt. s. arroganti: cum transeant in familiam eius: vt s. de adop. §. sed hodie. in fi. §. & § seq. & secũdum hoc fiet hic inctio illius noui iuris, & punctabis ibi, naturali patri.

[c] In locum patris. Apparet q̃ eo mortuo tantũ ꝓsunt: eo autem viuo non prosunt: vt hic cum dicit in locum patris &c. & C. de his qui nu. lib. l. 2. & 1. lib. 10. Sed nunquid oẽs loco vnius cõputantur? Rñ. quidam q̃ non. Sed contra dicunt leges expressè: nã loco vnius numerantur quotcunque sunt: vt in Grǽca l. ff. eod. l. 2. §. quotcumque. nam etiam in successione loco vnius computantur: vt j. de hære. quæ ab intesta. §. cum filius. arg ff. de contratab. l. 1. §. 1.

[d] Non prosunt. Quia non sunt in potestate sua: vt s. de patr. pot. §. fin. hæc ratio non est bona: vt s. e. in prin. dicit. n. de emancipato. vnde dicas, non prosunt auo materno: quia alij prosunt: vt C. de testa. milita. l. quinta. & fi.

[e] Superstites. Id est viui.

[f] Defuncti. Idem & in non natis, licet conceptis: quia quo ad hunc casum non sunt pro iam natis: vt ff. e. l. 2. §. qui autem in ventre. Ac.

[g] In acie. Scilicet principis: vt s. de adop. §. feminę.

[h] Per gloriam viuere. Not. mortuum viuere p gloriam: vt ff. ad legem Aquil. l. qua actione. §. si quis in collatione. Et cũ quis fingitur mortuus, q̃ viuit per vituperium, vt deportati: vt ff. de contrat. b. l. 1. §. 1. & § pen. in fi. & ff. de do. inter vir. & vxo. l. cum hic. §. si donator. ubi seruus viuit. & tamen pro mortuo reputatur quo ad ius ciuile: vt ff. de reg. iur. l. quod attinet & l. seruitutem.

¶ Item diuus Marcus. CASVS Domine, iam vidi qualiter qs excusatur ab onere tutelę, vel curę nũ qd pluribus modis poterit cõpetere excusatio? Rñ. q̃ sic. diuus enim Marcus rescripsit in Semestribus suis administrantem res fiscales durante administratione posse se ab onere tutelę, vel curę excusare. h. d. vsque ad §. itẽ qui. In quo sic figura casum. Titius cã Reipub. absens datus est tutor, vel curator, q̃ritur ab Imperatore an possit se legitimè excusare? Resp. Imperator, q̃ qui absentes cã Reipubli. dati sunt tut. vel curato. ab onere administrationis tut. vel cura. excusant. h. d. vsq; ad ver. sed & si. in quo sic figuretur casus. Vidimus qualiter absẽs datus tutor, vel curator excusatur. Sed quid si aliquis datus tutor, vel curator Reipublicæ cã abesse incipiat, an similiter excusetur? Respondet dñs Imperator, q̃ non solum illi qui labsentia dati erãt, possunt excusari & sed & si primo fuerãt dati tutores vel curatores, & postea cœperunt abesse cã Reipu. à tutela, vel cura excusantur, & interim curator loco eorum datur: quibus reuersis curator loco eorum subrogatus desinit curator esse: & ipsi administrationis onus recipiunt, nec in casu isto post reuersionem anni habent vacationem: vt Papinianus libro quinto responsorum scripsit. Hoc enim spatium indulgetur his, q̃ post reuersionẽ ad nouas tutelas, vel curas vocantur, non aũt eis, qui pristinæ administrationis onus recipiunt. h. d. vsque ad §. & qui potestatem.

[i] In semestribus. • Id est, in sex mensibus, quibus dabant operam studio, nam alternis sex mẽsibus dabant operã Imperatores bello, & studio, vt ff. de origine iuris. l. 2. §. ex his. in princ. vltimæ chartæ. Vel dic, q̃ nomen erat libri in illis sex mensibus compositi, quod in idem recidit.

[k] Administrat. Qui dicitur procurator fisci. & facit ad hunc. §. suprà de cur §. item in loco.

[l] Absunt. Vel absfuturi sunt, vt ff. de procu. l. filiusfamilias. §. fina.

ADDITIO Quia paria sunt esse, vel de ꝓximo sperari. l. pen. ff. de milit. testa. qđ facit an licentiatus gaudeat bñficio doctorũ de quo dic, vt ibi p docto.

[m] Excusan. Hoc primũ rñ. loquitur, qñ eo existente in absentia Reip. causa datus fuit tutor, vel curator, quo casu perpetuò excusatur, si p 10. an. militauerit, vel cõpleuerit militiæ spatium, & non ignominiosè missus est. Aliàs qui intra quinquennium missus est, pnta q̃a infirmus, nullã habet excusationem, q̃ post quinq; an. habet annũ q̃ post 8. an. hẽt biennium, q̃ post 12. habet triennium, qui 16. habet quadrienniũ, qui post 20. excusationem perpetuam habet, vt dictum est, & ff. e. l. sed & milites, §. 1. 2. 3. 4. & 5. & quãdoque, vsque ad §. qui autem post. Ac.

[n] Excusantur. Si hoc postulauerint prius. & etiam alium actorem, vel curatorem petierint, aliàs nõ. vt C. si tu. Reip. cã. l. 1 & ff. de admi. tut. l tutores. §. p se.

Et qui

* Sic in gñali dispensatio ne ad obtinẽdum quoduis beneficiũ regulare non continci beneficium regulare Cluniac. ordi. nisi exprimatur. Æg. Per.

3 Et beut gñalis immunitas nõ extenditur ad mun' publicũ authoritate & vtilitate priuatum, ita nec ad reale ordinariũ, sed extra ordinariũ sic. vt no. Bart. & Dy. in d. §. qui accipit.

† Tul. in somnio Scipio. dĩ cit oib. q̃ patriã ser uarũt, inuerũt, auxerũt, cer tũ esse in cœlo, & definitũ locũ, vbi beati sem piterno æuo fruã tur. Ægi. Per.

‡ Idem in eo qui ingressus ẽ religionẽ etiam B Franciſci ſcdm oẽs hic at gu. l. ini. les, & ibi gl. ff de re ind.

• Tu dici to. Semestium appellatiõe notari libros qb' res gestæ, & administratæ sex mẽsibus explicabãtur, vti & Annales, qui res vnius anni gestas continerent dicti sunt.

• Et q̃ parum distat, nihil distare vr ait Arist. Ægl. Per. Milites à bello missi quotannos excusantur habent.

& interea curator loco eorum daẽ, qui si reuersi fuerint: recipiunt onus tutulæ. Nec anni habent vacationem: vt Papinianus lib. v. resp. scripsit. Nam hoc spatium habent ad nouas tutelas vocati.

Publicam habens Iurisdictionem à suscipienda tutela excusatur: susceptā autem non deponit.

Et qui ptātem [a] aliquā habent, se excusare pñt, vt diuus Marcus rescripsit, sed susceptā [b] tutelā deserere nō possunt.

Propter litem quam quis habet cum pupillo non excusatur à tutela, nisi sit omnium, vel maioris partis bonorum. Aret.

Item propter litẽ, quā cum pupillo, vel adulto tutor, vel curator habet, excusari non potest, nisi fortè [c] de omnibus bonis, vel hæreditate [d] controuersia sit.

Tria tutelæ non affectata onera separatorũ patrimoniorum, quamdiu administrentur, immunitatem tribuunt.

Item tria onera [e] tutelæ non adfectatę, vel curæ, præstant vacationem, quādiu administrantur, vt tamen plurium pupillorum tutela, vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro vna computetur.

Paupertas, infirmitas, & literarum imperitia simplicitati annexa, vacationem à munere tutelę tribuunt.

Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tam diui fratres, quā per se diuus Marcus rescripsit, si quis imparem [f] se oneri iniūcto possit docere. [g]

Infirmitas excusationẽ præstat à tutela vel cura. Aret.

Item propter aduersam

Et qui potestatem. CASVS. Visum est superius de pluribus generalis quo aliter se possint excusare à tut. vel cur. Nunc queritur a domino Imperatore an sint aliæ personæ, quæ possint excusari? Respon. Impera. quod non solum prædicti à tutela, vel cura excusantur, sed etiā qui aliquam potestatẽ habent: vt præfectus vigilum, vel annonę quia tūc illi à susceptiōe tutelæ, vel cura durāte officio suo se possunt excusare: vt diuus Marcus rescripsit: sed tutelam susceptā occasione potestatis non possunt deserere. Sed nūquid si aliqui datus tutor vel curat. habeat litem cū pupillo, vel cum adulto. poterit occasione litis se excusare? Respond. quod nō, nisi de omnibus bonis ipsius pupilli, vel fortè de hæreditate aliqua ipsi pupillo delata controuersia fuerit. In hoc enim casu excusatio habebit locū. Et hæc dicunt vsque ad §. Item tria. Aret.

[a] Potestatem. Vt quia sit præfectus vigilum, vel annonæ: vt ff. eod. l. administrantes. [1] & similes, qui potestates vocantur: vt C. de mod mul. l. eos. lec. si sit circa latos principia. exceptam enim non complebit: vt ff. eod. l. iurisperitos. in principio. Accursius

[b] Sed susceptam. Vt ī proxi. §.

[c] N. si forte Imò & sine forte. vel etiam si de maiori parte bonorum pupilli sit controuersia: vt ff. eo l. propter litem. a. respon. & facit C. eo l. si vt allegas. & s de autori. tuto §. fin. & C. qui dare tuto. poss. l. creditorem sed hodie non potest creditor, vel debitor esse tutor: vt in Authent. vt ij, qui ob. se hab. per. §. t. collatione. vj.

[d] Hæreditate. Scilicet ipsi pupillo à parte delata, vel à quocunque non curo, propter magnitudinē enim litis ponit de hæreditate.

¶ Item tria. CASVS Domine, nunquid sunt adhuc plures modi, quibus tutor, vel cur. ab onere administrationis poterunt excusari? Respond. quod sic: Nā tria onera tutelæ, vel curę non affectatę quamdiu administrantur, tribuunt excusationem. ita tamē in casu isto intelligenda sunt tria onera, vt tut. vel cur. plurium pupillorum eiusdē hæreditatis, vt puta fratrum vel nepotum, pro una tutela computentur. Nam non numerus pupillorum, sed separatio patrimoniorum facit plures tutelas, & non solum in prædictis modis locum habet excusatio. Et hoc vsque ad §. Sed & propter. Franciscus Aretinus.

[e] Item tria onera. No. dicit onera. quatuor enim posset habere tutelas, quæ sibi excusationem non darēt si sint leues, vel leuissimæ. vt hic. [a] Item no. quod dicit tria onera. tres enim posset habere, & tñ pro una computarentur: puta fratrū. vt sequi. Nō n. numerus pupillorum plures tutelas facit, sed patrimoniorū separatio: vt ff. eo l. tria. & l. si is. [t] Item quod dicit non affectatæ, nota, nam si dedisset operam, & sic affectasset eas habere. non prodessent: quia non viderentur onerosæ: vt aliàs, qui date opera Rei publicæ causa abest vt ff. ex quibus cau. maio. l. & qui data. & facit ff. si quis cau. l. 2. §. si tamen. & ff. ad leg. Corn. de fal. l. vxori. § a. iuxta illud. Hoc portat lamiter, quod portat quisque libenter. Itē hæc tria onera in domo vna esse sufficit: vt si pater, vel filius gerat omnes, excusantur: sed non computātur, nisi ob aliū tutorem teneantur: vt ff eod. l. diximus. §. fina & l. seq. & ff. de ritu nup. l. si quis tutor. Itē Honorarius ho: nomine nō computatur: vt ff e. l. spadonem. §. si cl...natia.

ADDITIO. Item duæ excusationes imperfectæ diuersi generis puta duæ tutelæ cum duobus filijs non faciunt vnam plenam l. excusantur § amplius ff. eo. & an vnus testia cum fama probet in criminalib. Vide Ang. hic q̄ sed & pp.

CASVS Titius volens facere testm̄, sub Mauiū vicinum pauperem, & adeo in rebus tenuem, vt non habeat vnde viuat, nisi ex suis operis, in suo testamento filijs suis impuberibus tutorem, aut puberibus curatorem instituit. Quærebatur à dño Impera. an iste Mæuius propter suam paupertatē possit se excusare ab administratione huiusmodi tutelæ. Rñ. dominus Ius quod quis excusatur à tutelis, vel cu. propter paupertatem, si sit adeo pauper, vt non possit administrationi tutelæ, vel curæ intendere, sed habet necesse operari, vt viuat, & hoc tam diui fratres, quā diuus Marcus rescripserunt. Et hanc paupertatem debet probare is, qui ad tutelam. vel curam vocatur. Fran. Are.

[f] Imparem. Id est si non habeat tm̄ in bonis, [a] quātum pupillus cui datur tutor: vt hic. ff. e. l. paupertat. Aliàs aut dicitur pauper, qui non habet quinquaginta aureos in bonis. vt ff de acc. l nonnulli. Vel dic verius eum esse hic pauperē & imparem oneri, qui sic laboribus est implicatus propter paupertatem, vt tutelæ superesse non possit: cum forte in agro eum tota die esse oporteat. Nec enim placet prima expositio. cum hoc munus magis in obsequio personæ, quā in aliqua erogatione consistat. vnde paupertas talis nō nocet: dummodo possit superesse tutelæ: [a] vt ff. de muneri. & ho. l. cura. § inopea. & l. tit. r §. fin.

[g] Docere. Id est probare.

¶ Item propter. CASVS Titius in extremis vitæ constitutus Mæuiū in suo testamēto tut. aut cu. suis filijs dedit: qui quidem Mauius adeo infirmitate detineba

[1] Melius fecit lex, athletæ, §. gentiū. ff eo vbi dixit Barto. quod officiales publici, vel Authaul sunt immunes à gabellis vel collectis extraordinarijs nō or. Ange.

[a] Tñ si ac... onera ipsa

r ū, vel & quarta in proueniens sit breui tēpore tñ, & puta ius. semestre l. non tātum. In priu. ff. e. ; Ex quo textu infert Bart. vnum fur tum magnū aqui pollere tribus, & pro eo furem suspendi posse. Et quo intel ligatur furtū vnum, vel plura, vide in le. cum qui, §. idē tribu. ff. de furtis Ang.

Tutor per quam paupertatē a tutela excusetur.

Paupertas nō excusat à tutela.

[a] Rō, quia onus tutelæ non est reale, sed psonale, nec tñ sumptor cut quā respectu patrimonij, sed personæ secundum Angel. & gid. Per.

[a] Ista cōmuniter approbat pti Doc-

tor, vt suis rebus, seu proprijs negotijs interesse nequisset. ille Meui⁹ voluit se excusare ab administratione hmői tut. vel cur. pp suam infirmitatē qua tenebatur, quærebatur à dño Imper. an. ista excusatio eum reddat immunē ab onere tut. vel cur Respond. domin⁹ Imperator quòd ꝓpter aduersam valetudinem, per quam quis proprijs rebus administrandis superesse nō possit: ex. usatio locum habebit.h.d. Franc. de Are.

Imp ꝙ non Nā diui fratres rescripserūt non esse admittēdā excusationē eius qui, hēt solū ꝓ rōne,ꝙ pr̄i pupillorū ignotus fuerit.Item si aliquis exercuerit capitales inimicitias cū patre pupillorum,nec postea reconciliatio interuenit:poterit se ob onere tute.vel curæ excusare. iō iuris est. Et si aliquis stat⁹ q̄ōnē à patre pupillorū passus erit, vel si ille quęstionē status moueat:in vtroque casu locum habet excusatio. Et h. d. vsq. ad §. itē maior lxx. Fran. Aret.

valetudinem: [a] propter quam ne suis quidem negotijs interesset potest, excusatio locum habet.

Homo simplex & ignarus literarum habet à tutela excusationem.

Similiter eos, qui literas nesciunt, [b] excusandos esse, diuus Pius rescripsit: quamuis & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.

A capitali inimico tutor testamento datus excusatur: videtur enim datus, vt debitis, implicetur, & negotijs inuoluatur.

Item si propter inimicitias [c] aliquo testamento tutorem pater dederit: hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelā administraturos patri pupillorum promiserant. [d]

Eò quòd quis non cognoscit patrem pupilli, non excusatur à tutela. Are.

Non esse autem admittendam excusationem eius, qui hoc solo vtitur, quod ignotus [e] patri pupillorum sit, diui fratres rescripserunt.

Inimicitiæ capitales, si reconciliatio non sit secuta, præstant vacationem à tutela.

Inimicitiæ, quas quis cū patre pupillorū, vel adultorum exercuit, si capitales [f] fuerunt, nec reconciliatio interuenit: à tutela, [g] vel cura solent excusare.

Qui passus fuit controuersiam status à patre pupilli, habet vacationem. Are.

Item is, qui status controuersiam à pupillorum [h] patre passus est; excusatur à tutela.

a Aduersam valetudinē. Vt si est surdus, vel mutus, vel perpetua valetudine detēt⁹: vt C. qui morb. se excu l. 1.ꝙ morb⁹ prout durauerit, excusat. Sed furor non excusat, sed interim curator datur, ſm Io. vt ff. eodem, l nō solum. §. fi. & seq. duab. legibus, vsque ad §. sunt & alij. Sed quidam ex supradictis etiam si velint, non admittuntur: vt surdus, & mutus: vt ff. de tute. l. 1. §. pe. & § fin. Qua e dic, ꝙ quantum ad eos impropriè ponitur excusatio: vt j. eod. §. minores.

Similiter. CASVS Vidimus superius qualiter propter penuriam rerum tēporalium, & sanitatis quis à tutela excusatur: sed quia est alia penuria, quæ dicitur ignorantia: ideo quærebatur à domino Imper. an imperitia literarum quem possit à tutela vel cura excusare; Resp. dominus Impe. ꝙ etiam ratione imperitiæ literarum possit quis a tut vel cura excusari. Diuus enim Pius rescripsit eum qui literas nescit, ab onere administrationis tutelæ, vel curæ excusandum esse. Not. ꝙ dictio quamuis, in medio §. posita potest poni aduersatiuè. Item potest poni correctiue, siue determinatione, s. vt etiam imperiti literarum possint esse tuto. vel curato. si sint experti negotijs, & hoc vltimum verius est. h. d. Franc.

b Literas nesciunt. Et simplices sūt, vel rudes, aliud si sunt sagaces in negotijs: tunc enim excusantur, vt subijcit: quamuis &c. vt ff. eod. l. Athletæ §. pe. & fi. not. literarum ad aliqua admitti, ad quæ non recipitur illiteratus: [1] vt C. de postu. l 2. & in Auth. de iudi. §. 1. in glo. qui ex se. col 6. Et not. melioris conditionis esse sapientem, quam stultum.

c Item si propter. CASVS. Si pater in testamento aliquem tu propter inimicitias dederit: puta sic dicēdo. Titiū tutorē pupillis filiis meis do, vt debitis subponatu., & a pupil is vexet. eo ipso ꝙ pr̄ hoc expressit ille Titius tutor datus poterit se ab onere administrationis excusare: sicuti per ȝtrium non excusant illi, qui promiserunt p̄r̄i pupillorum se eorundē tutelā administrare. Sed pone ꝙ datus fuit tutor quibusdā pupillis: & ipse hoc solum adducit in excusationē ꝙ erat ignotus patri pupillorum: nunquid rōne talis excusationis ab onere administrationis liberatꝰ Rñ.

c Inimicitias. Vt q̄a ideo eum dedit tutorem, vt debitis supponatur, & à pupillo vexet Et not. quòd tribus casib⁹ excusat inimicitia: vt si exp̄sserit, vt dictum est, vt hic. I. ē & q̄n intercesserit post testamentum. I. ē & secundum quosdā ēt q̄n ante testamentum: si tamē fuit capitale certamen. In quarto casu non: vt si ante testam. facta fuit, & non capitalis: quia videtur remisisse ex quo in testamento dedit tutorē: vt ff. e. l. Athletæ. §. dat remissionem, ꝓut est ibi in litera pri⁹, vt & j eo. § inimi. itē.

d Promiserant. Licet aliās habeāt excusationem: vt hic ff. de testa. tu. l. ex Inia. in fi. & hoc vbi ꝓmisit, vel sic se iactauit. Quid autē si in testō se tutorē scripsit? Rñ. non erit tutor, nisi vel euidenter idoneus appareat, vel pr̄ eum confirmauerit: vt in d. l ex Inia. & tunc decretero erit tutor, & ff ad l. Cor. de fal l. vxori. § 1. Accur.

e Ignotus Sed is excusatur, qui ibi domicilium non habet, vbi datus est: vt ff. eo. l. fin. in fi.

ADDITIO. Quod est verum, ſm Aug. si ibi cōstituerit domicilium; aliàs aūt non est opus excusatione, cū à iudice dari non possit: vt est gl. in l. neq; C qui da. tu. pol. Et qua actione teneatur, si sponte gessit, & an tertius debeat cognoscere cōtrahētes: vide hic, cū determinat ꝙ sic, si deponant de facto contrahentis.

f Si capitales. Capitales accipe, vel quia accusabat eū de aliquo crimine, qđ ingerebat pęnā capitis, l. status: vel qđ ingerat pęnā sāguinis, vel insidiabatur vitę ipsius. ſm Azo. & no. hic fieri aliquid rōne inimicitiæ, qđ non fieret aliās. sic. ff. de arb l. non distinguemus. §. cum quidā & l. licet sūt. & ff. de li. cau. l. si pariter. §. quod si adhuc. Nā inimicus iudex esse nō potest: vt ff. de ꝓc. l. filiusfamilias. §. fi. & l. vel exilio.

g A tutela Ve. datiua, vel legitima: si autem testamentaria, dic vt ā in gl. vt quia &c.

h A pupillorum patre. Vt quia pater pupillorū quādoq; dixit hunc, quem dat mō tutorem suum seruum fuisse, vel libertum. Istæ n. sunt q̄ōnes de statu: vt inst. de ac. §. præiudiciales. Et est iō: quia mortis accusationi hæc quæstio assimilatur: vt ff. quod me. cau. l. isti quidem §. j. Idem est cōtra si hic mouet q̄ōnē status ipsis pupillis: vt ff. eo. l. athletæ §. amplius. Accur.

* Nā mor b⁹ dat vacationem. solo tute, & sic volens non admittitur. l. luminibus. C. q. da. tu. po. & gl. Pet.

[1] Sic de iure canonico illiterat⁹ nō pōt obtinere beneficium: vt c. cum nris. extra de cōcess. prębē. vbi Inno.

Inimicitia tribus casib. excusat a tutela.

Inimicitiæ dicuntur capitales duplicites.

Addi-

ADDITIO. Intellige istud verum, si non studiosè, vel ꝑ calumniam mouit quæstionem: vt ibi: aliàs secus. quod facit vt testis nõ repellatur à testimonio cõtra eum, qui ipsum accusauit, vel percussit studiosè. vt ipsum excluderet, secundùm Ang. hic.

¶ Item maior.

CASVS. Domine, iam vidi plures modos, quibus tutores, vel curatores excusantur: nunquid adhuc poterũt pluribus modis excusari? Rñ. quòd sic: quãdoque enim excusantur ratiõe ętatis. nã si maior lxx. annis tutor, vel curator datus fuerit, rõne ætatis se excusare poterit. Et nõ solum ratione senectutis, sed etiam ratione minoris ætatis, secundum iura antiqua, excusatio locum habebit. Minores enim xxv. ann. olim ab onere administrationis tutelę, vel curę excusabantur: hodie verò ꝑ cõstitutionẽ nostram ad tutelę, vel curæ administrationẽ aspirare ꝓhibẽtur, in tm̃ videlicet vt de cętero excusatione opus non sit. Nã & si vellẽt, nullo mõ admitterentur. In cõstitutione enim nostra expresiè cauetur, vt nullus pupillus ad tutelã legitimã vocet, nec adultus. Inciuile enim nobis videtur eos, q in rebus suis administrãdis alieno auxilio egere noscũtur, & sub alijs reguntur, aliorum tutelam, & curam subire. Et idem in milite in expeditione militari existente seruandum erit, vt ipse etiã volens ad tutelę, vel curæ administrationem non admittatur. Et hæc dicuntur vsq; ad § Qui autem vult. Fran.

† Sic Cato apud Cic in senectute, quã ob rẽ & legib⁹, & institutis vacat ætas nr̃a muneribus ijs, q̃ non põt sine viribus sustineri.

* Aliàs sub alijs.

Maior septuaginta annis à tutela excusatur: minor 25. non admittitur Arn.

Item maior septuaginta annis [a] à tutela, & curase põt excusare. † Minores autem xxv. annis, olim quidem excusabantur, nostra autem constitutione prohibentur ad tutelam, vel curam aspirare: adeò vt nec excusatione [b] opus sit.

Qua constitutione [c] cauetur, vt nec pupillus ad legitimã tutelam vocetur, nec adultus: cùm sit inciuile eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab * alijs regũtur, aliorum tutelam vel curã subire. [d]

Miles militans tutor esse non potest.

Idem & in milite [e] obseruandum est, vt nec volens [f] ad tutelæ onus admittatur.

a Septuaginta annis. s. iam. cõpletis: vt ff. de iure immu. l. 3. & ad Treb. l. qui filiũ, & filiam. §. 1. aliàs non esset maior: vt ff. de mino. l. 3. §. minorem. 1 sed alio personali publico munere statuit tp̃s lv. annu. vt C. qui ætate. l. fi. li. x. Et no. ratione senectutis aliqua fieri, quæ aliàs non fierent. vt hic, & ff. de iure immu l. semper. i. respon. & C. de postul. l. prouidendum.

b Nec excusatione. Sed larga significatione, ẽt qui prohibentur excusantur: at ff. de postul. l. 1. §. initiũ. & C. qui morbo, l. vnica. & ff. de tutel. l. j §. pe. & fin. & ĩ. eod. §. penul. & fi. facit. ad hoc ff. de regu. iur. l. eius est nolle. Accur.

c Constitutione. C. de leg. tu. l fi. & facit ĩ. de fiduc. tut. §. fi. Acc.

d Subire. Facit ad hoc in Aut. de sanct. epis. §. damus aũt. ibi, qui enim alios. col. ix. & ff. de edẽ. l. si qs ex arg. §. prætor ait. ibi prohibet, & in gl. vt edatur.

e Idem & in milite. in militia existẽte: secus in veterano: qđ dic, vt diximus. ĩ. e. §. itẽ qui reipublicæ. Ad hoc aut, ꝙ aliquis sit miles, sex sunt necessaria: vt diximus in Authen. de man. ptinc. §. fi. & in l. pen. ff. ex quib. cau. maio. & ĩ. de mil. test. super rub.

1 Qñ aũt requirat annus cõpletus, vł sufficiat cœptus, vł qñ tp̃s requirat de momẽto ad momentum, dic vt ibi ꝑ gl. Bart. & docto. Aug.

ADDITIO. Et refert Ang. quòd milites nostri temporis gaudẽt priuilegijs, dummodo in eis sit eadem ratio, & causa priuilegij concedendi.

f Ne: volens. & ita ipso iure non tenet datio: vt hic, & C. q da. tu. pos. l. militiæ, nisi a cõmilitone detur: vt ff. eo. l. ꝑ magistratum. §. fi. 2 Aliud est in cœlesti milite, vt in clerico, q admittit vsq; ad quartũ gradũ: vt in Authen. de san. epi. §. presbyteros. collat. ix. quam habes C. de epi. & cle. super l. generaliter.

2 Sed Ia. de Aretio ibi tenet ꝯriũ & illũ tex intelligit in veterano.

ADDITIO. Dic ꝙ imò hodie vsque ad decimũ gradũ sicut ad successionem, sm̃ Io. de Pla. per. §. si verò neque. in Anth. de hæred. ab intest. de iure tamen canonico omnis electus, vel ꝓmotus episcopus, & monachi possũt suscipere tutelam ex causa pietatis, quamuis nõ cogãtur, nisi in subsidiũ, & pro miserabilibus personis. octuagesima sexta di. c. ꝓuenit & xvj. q. 1. c. generalr. in gl. 1.

Docentes grammaticam, vel rhetoricam, vel medicinam, vel Romę, vel in patria sua, intra numerum deputatum, excusantur à tutela. Aret.

Item Romæ Grammatici, [g] Rhetores, & Medici, & qui in patria sua has artes exercent, & intra numerum sunt, à tutela & cura habent vacationem.

Plures vacationis causas habens, si in quarundam probatione defecerit, alijs intra præscriptum à lege tempus vti non prohibetur.

Qui autem vult se excusare, † si plures habeat excusationes, & de quibusdam non proba-

g Grammatici. id est magistri de grãmatica, & idem dicas de sequẽtibus. Et adiunge his, sophistas, id est. Dialecticos: ita ꝙ oẽs q docent triuium, excusantur: vt hic, & ff. eodem. l. si duas §. 1. & hoc si docent Romæ, vbi est communis patria, vt ff. ad municip. l. Roma. & hic. Item si in patria sua. vt hic subijcit. Itẽ oportet, ꝙ sint intra numerum. habebat enim quælibet ciuitas numerũ secundum suam quantitatem, & Grammaticos. & Dialecticos, & Rhetores, & Physicos, siue medicos, ita tamen ꝙ nulla vltra decem haberet, quibus hanc immunitatẽ daret: vt ff. eodem. l. si duas. §. fin. Sed aliud videtur in ijs, qui docent quadriuium, vt Musicam, Astronomiam, Geometriã, & Arithmeticam, nã non videntur habere excusationẽ: vt ff. eo d. l. Geometrę. Quid de legum doctoribus: Nõ excusantur, nisi Romæ: vt ff. eodem. l. sed & reprobari. § fina. & §. pen. vel nisi in consilium principis sint assumpti: vt ff. eodem. l. iurisperitos. Vltra numerum autem, vel extra patriam suam nemo excusatur: nisi sint multum disciplinati: vt ff. eod. l. sed & reprobari. §. amplius. Item philosophos. qui docent in naturalibus, cõstat excusationem habere: ut ff. eodẽ. l. sed & reprobari. §. amplius.

† Cõcor. cũ hoc. §. c. pastoralis. cũ glo. super vet. audiant. in princi. ex̃. de excep.

Sciẽtię triuiales excusant tutores.

Scientiæ quadriuiales non excusant a tutela.

Doctor leg. an excusetur a tutela.

¶ Qui aũt vult se excusare. CASVS. Dñe, quidã datus fuit tutor, vel curator, qui multas, & varias habuit excusationes: & quosdam ex illis proposuit, & alias proponere prætermisit: postea excusationes propositas in processu iudicij probare non potuit: nunquid alias excusationes, quas ab initio nõ ꝓposuit, adhuc proponere poterit? Respondeo quòd sic, Qui enim se excusare vult: si plures habeat excusatiões, & quasdam ex ijs, in exordio litis propositas nõ probauerit: alias excusationes sibi competẽtes, licet ab initio omissas, attamen intra statutum tempus proponere

ponere, & probare non prohibetur. Et hæc vsque ad illum. §. Qui autem excusare se volunt non appellant &c. Franc. de Aret.

a Alijs vti. Dummodo initio omnes proposuerit, secundum quosdam. 1 alias non potest: vt ff. eod. l. scire oportet. §. sufficit. vers. scire autē. Vel quod verius est, secundum Io. hic, quod illud quod ibi dicit, simile est ei, quia se non excusauit, quod oēs prius non proposuit, verum est quo ad non nominatas: quia oportet quod adhuc proponat, si non est lapsum tps: vt hic, & ff. eo. l. pp litem. §. j. & ff. de exce. l. nemo. & ff. de transac. l. cum hi. §. si prætor. ꝫ C. de inoff testam. l. ꝫ maiores. Sed ibi ab initio duas proponere nō potuit: quia sibi esset cōtrarius. & ita verum est.

b Tpa. Quæ sint ista tpa habes, §. pxi. §. Qui āt excusare.

1 Et tūc sufficit quod vnā probet, & hęc tēpora ei currunt, etsi ignorauerit ius sibi cōpetere secūdū Doct. hic.

uerit: alijs vti [a] intra tēpora [b] constituta non prohibetur.

Qui se à tutela immunem dicere vult, si intra centum milliaria à loco, i quo tutor destinatur, constitutus sit: excusationis causas intra dies quinquaginta continuos, ex quo nouit se tutorem, propenat: qui verò supra centum distat, pro singulis viginti millibus vnum diem habet: & extra hos dies triginta, sic tamen vt collectis omnibus non minus sint, quàm quinquaginta dies.

Qui autem excusare se volunt, non appellant: [c] sed intra quinquaginta dies [d] continuos, ex quo cognouerunt [e] se esse tutores, vel curatores datos, se excusare [f] debēt, cuiuscūque generis sint, i. qualitercumque dati fuerint [g] tutores, si intra centesimum lapidem [h] sunt ab eo loco, vbi tutores dati sunt. si verò vltra centesimum habitant: dinumeratione facta viginti milium [i] diurnorum, & amplius triginta dierum: [k] qui † tamen [l] (vt Scæuola dicebat) sic debent computari, [m] ne minus sint, quàm quinquaginta dies.

Iul. de adul. l. mariti. §. præterea. & hoc secundum quosdam. Vel dic, quod hi quatuor menses currunt à die cognitionis: sicut & quinquaginta: & hoc quātum accursum cāx. Sed initiū est vsq; ad quinquaginta dies, & sic parum vltra duos menses pōt hæc cā durare post 50. dies: & sic intelligitur pdicta lex quin quaginta. Sed quod ibi dicit i si. ex die nominationis, subaudi & cognitionis. 2 aliās verò regulariter triēnio durant lites: vt C. de tud. l. properandum. in principio.

e Cognouerunt. Sed nūquid in dubio præsumetur eū scire, vel ignorare sp? Respon. videtur quod semper scire præsumatur, etiam ex die nominationis, saltem ex tunc, qn ad eam notitia venire potuit: nisi pbet se ignorasse: vt C. de peric. tut. l. si tutor. Sed tñ contradico, s. vt præsumatur semper eum ignorasse, nisi probetur eius, sciētia: vt ff. de admi. tut. l. hoc autem. & C. qui mil. poss. vel non poss. l. seruis. in gl. t. lib. xij. & ff. de probat. l. verius. Nec obstat prædicta l. si tutor. quia ibi publice erat notum: vnde nec ille tutor potuit ignorare. vt ff. de iur. & fac. igno. l. regula. Vel quod dicit ibi, idque liquidis probationibus ostenderis, s. eo quod non probetur contra, vel aliter, vt ibi solet dici.

2 Et hoc ne inetidamus i abfurdum: videlicet quod prius præscribatur tēpus cognitionis, s. quatuor mensiū propositionis, s. quinquaginta dierū: quod non contingit, tñ ad l. mariti. cū ibi oē tēpus detur ad initiandū accusatiōnes, non autem ad perficiendū: & sic non obst. las.

f Se excusare. Scilicet dando initium excusationi, vt modo diximus, & eam redigendo in scriptis: pet libellum: vt ff. eo. l. scire oportet. §. oportet aūt. non tñ solus libellus hic sufficit, nisi & probet excusationem, quæ ibi continetur: vt ff. eo. l. excusare. Accur.

ADDITIO. Quod facit, vt teminus datus ad opponendū, seu excipiendū, intelligitur & datus ad opposita, seu excepta probandum, fm Christoph. hic.

g Dati fuerint. Siue à testatore, siue à lege, siue à iudice: vt ꝫ. tit. t §. ij.

h Lapidem. Id est, milliarium. lapidibus etenim signabantur milliaria.

i Viginti millium. Vt pro vnoquoque die viginti milliaria computentur: vt ff. si quis cau. l. t.

k Triginta dierum. Scilicet debet dari terminus, intra quem se excusent. Vel dic, excusare se debent facta dinumeratione xxx. dierum &c.

l Qui tamen. Repete, debent se excusare intra illos triginta dies: qui tamen, &c.

† In scriptis nfis exemp. legitur quod tū, vt Scæuola dicebat, sic debet computari.

m Computari. Caueas ne fallaris in hac computatione. si n. per centum milliaria abest, vel minus, tūc habet dies quinquaginta, si aūt abest vltra etiā per vnum milliarium, habet pro quibuslibet xx. milliaribus vnam diem. & sic pro centum milliaribus hēt quinque dies, cum quinquies viginti faciant centū. Item fortè vnum diem: quia vltra est per milliariū vnum, vel parum plus. Item triginta dies habet, & sic habet xxxvj. dies, & ita est in deteriori conditione, qui remotior est. sed tamen, vt subijcit, ita est facienda computatio, ne sint minus ꝫ quinquaginta dies. Et sic apparet, quod nisi per xxj. dictas, vel plus sit vltra centesimum milliarium, non prodest adiectio triginta dierum: vt hic. & ff. eo. l. scire. §. aliud autē.

CASVS. Domine, Datus fui tut. cuidam pupillo, & ego habebā tres liberos in vrbe vel quatuor in prouincia, vel quasdam alias excusationes mihi competentes, vnde à datione tutelæ volebam appellare. iudex non admisit appellationem meā, dicatis mihi quid iuris est in casu isto? Ad hoc respon. Iusti. Amicè, iudex ꝫ te iustè processit. Qui cum ab onere administrationis tutelæ, vel curæ se volnerint excusare, ab ipsa datione non debent appellare: imò intra quinquaginta dies continuos connumerandos, ex quo nouerunt se datos esse tu. excusationes sibi cōpetentes debent coram iudice proponere, cuiuscūque generis sint, hoc est, siue à testatore, siue à lege, siue à iudice dati extiterint, & hæc sunt vera, si intra centesimum milliare à loco in quo dati fuerint, habitent. Alio enim modo facienda est computatio, si vltra centesimū milliare ab eo loco, in quo dati fuerant, habitent. Tunc enim pro singulis viginti milliaribus donec venerint ad locum, in quo dati fuerunt, computabitur eis vnus dies: & cum venerint ad eundem locum, numero resultanti ex computatione dierum, ex beneficio legis adijcietur spacium xxx. dierum: intra quod poterunt se excusare. Sed tñ vt Scæuola dicebat: in hoc casu, si minor numerus ex computatione dierum, & adiectione xxx. dierum resultet, quam spacium l. dierum: de æquitate ita erit facienda computatio vt illi qui habitant vltra cētesimū milliare ad suas excusationes proponēdas, nūquam minus hēant, quam l. dies. Et hæc dñt vsque ad illum §. Datus autem tutor Fran. de Arct.

Appellare an possit ab iniūctione munerū.

c Non appellant. Sed contra. ff. de app. l. cū in vna. §. tutor. Sed ibi appellatum fuit ab ipsa sententia lata contra excusationem. sed ab ipsa datione appellari non potest: vt hic, & ff. quan. app. sit, l. t. §. si quis tutor. Sed in alijs muneribus contra: quia à datione appellatur: vt C. de appella. l. hi qui. & C. de temp. & re. app. l. t. & C. de decur. l. ij. lib. 10.

d Intra quinquaginta dies. Ita tñ quod intra quatuor menses contineantur isti quinquaginta dies: licet cognouerit se fortè datū circa fi. quatuor mensium: vt ff. eo. l. quinquaginta, arg. eius, quod est. ff. ad legē

Datus

Tutor simpliciter datus totius patrimonij tutor est.

Datus autem tutor, ad vniuersum patrimoniũ [a] datus esse creditur.

Cuius pupilli quis tutelam gessit, eius curam subire non cogitur.

Qui tutelam alicuius gesſit, inuitus curator eiuſdem fieri non compellitur: [b] intantum, vt licet paterfamilias, qui testã tutorem dedit, adiecerit, se eundem curatorem dare, tamen inuitum eum curã suscipere non cogendũ, [c] diui Seuerus † & Antoninus rescripserunt.

Maritus etiam si se immiscuerit in cura vxoris suæ, hẽt excusationem. Aretinus.

Iidem rescripserunt, maritum [d] vxori suæ curatorem [e] datum, excusare [f] se posse, licet se immisceat. [g]

Falsis excusationibus liberatus non est excusatus. Aret.

Si quis autem falsis [h] allegationibus excusationẽ tutelæ meruerit, nõ est liberatus [i] onere tutelæ.

TITVLVS XXVI.

DE SVSPECTIS Tutoribus, vel curatoribus.

Tutores suspecti, à tutela remouendi sunt, cuius rei cognitio magistratib. hic scriptis data est.

Ciendum est, ...

¶ Datus autẽ tutor. CASVS. Dñe, quidam in testamento suo habens quinquagintadno patrimonia in prouincijs, tutorem dedit, sic dicendo, Titium tutorem do. pupillo meo. Modo quæro à vobis, vtrum teneat ex illa datione administrare res existentes in alia prouincia, quam in qua habet domicilium, vẽ. n. mihi, q ipso iure non debeat teneri de administratione exigendũ sit officiũ in alia prouincia, ita q non sit sibi opus aliqua excusatione vĩ. Ad hoc respõdet Iustinianus. Amice, tutor in testã datus ad vniuersum patrimoniũ pupilli datus intelligi, vnde dicitur, q ipso iure non est liberatus ab onere administrationis alterius prouinciæ sed si vult nõ teneri, necesse hẽt earum nomine se excusare. Et hæc dicũtur vsque ad il lum §. qui tutelã.

a Patrimoniũ. Facit ff. eo. l. pp litem § fi. Sed cõtra. l̃. qui dat. tut. poss. §. ceterũ. Solue vt ibi.

¶ Qui tutelam. CASVS. Dñe, datus fui tutor cuidam pupillo, & administraui tutelam eius. & iã pubertate adueniente finita est tutela. modo idẽ adultus quondam pupillus meus me petit in curatorem sibi dari, & iudex me inuitum cogere vult suscipere onus administrationis: ego q̃ro à vobis quid iuris est in hoe casu? Rñ. Imp. Amice, iudex te ad hoc cogere non potest. Qui. n. tutelam alicuius gessit, inuitus curatore idem fieri non compellitur: & hoc in tantum est verum, vt licẽt testator, qui in testã suo tutorem dederit, illum eundem curatorem se date adiecerit, tamen in hoe casu diui Seuerus, & Anton. rescripserunt illum inuitum nullo modo cogendum esse ad administrationem curæ suscipere. Item si maritus fuerit datus curator vxori suæ, ijdem principes rescripserunt eum posse ab onere curæ se excusare, licet administrationi rerum vxoris suæ se immiscuerit. Et hæc vsque ad illum §. si quis autem. Ft. de Aret.

b Non compellitur. Quasi sufficiat ei tantum sefuisse: vt C. de neg. gest. l. tutori.

c Non cogendum. Facit ad hoc C. eo. tit. l. curator. Sed cõtra est ad hunc. §. C. e. l. liberos. §. fi. Sed specia le est in liberto, 2 vt nõ excusẽ i licet tutor fuerit.

d Maritum. Idem de sponsa: vt ff. e. l. 1. § fi.

e Curatorem. Sed procurator pot esse: vt C. de procu. l. maritus. Ideo autem non ponit h̃ curatorem: quia alijua vxor non est pupilla: vt ĩ. de nup. in princ.

f Excusare. impropriè ponitur nã & si vellet nõ admitteretur: vt C. qui da. tut. pos. l. maritus. Et est rõ qa pp affectum vxor omnia sibi remitteret. 2 Et hæc omnia sunt vera, vbi datus est curator postquã fuit sponsus, vel maritus, si verò prius fuit tutor, vel curator, non posset postea esse maritus: vt C. de intecedic. ma. per totum tit. Item hic maritus, qui post matrimonium fuit datus curator ignorans forte, alium debet petere substitui: vt C. e. l. amplissimi: & l. licet.

ADDITIO. Dic hoc esse verum de iure ciuili, sed aliter de iure canonico, vt habetur in cap. pen. extra de secund. nup. secundum Christophorum.

g Immisceat. Sed si alius, scilicet de pdictis q excusationem habent se immiscuit, non posset se excusare, vt C. si ex fal. al. l. 2. & 3.

¶ Si quis autẽ. CASVS. Dñe, quidam datus fuit mihi tutor, iste tutor ad excusationẽ suam dicebat se habere tres liberos ĩ vrbe, cũ non haberet nisi vnũ vel duos fortẽ, & iudex admisit eius excusationẽ, & ita falsis allegationibus se excusauit, dicatis mihi qd iuris est in casu isto? Rñ. Impe. Amice, q falsis allegationibus ab onere tutelæ se excusat, nõ est liberatus ab onere administrõnis imò ex tpe dationis tenetur, & iõ dico tibi, q tutor tu^s nõ obstãte excusatione sua q p falsas allegatiões obtinuit, de picuio administrõnis tibi tenetur. Et hęc dñr vsq; ad fi. tl. Fr.

h Falsis. Vbi ueritas fuit mutata, nã falsum nihil aliud est, quã immutatio veritatis: vt in auth. de fi. instru. in prin. col. vj.

i Non est liberatus. Imò ex tpe dationis tenetur: vt C. si ex fal. al. l. 1. in fi. & facit ad hũc. §. ff. de re iud. l. diuus. & de exce. l. qui agnitis. & C. si ex fal. instr. per totum ti. Quid si est iniusta excusatio, licet nõ falsa vel non gratiosa? Respon. potest adhuc idem dici, vt non teneat in minoris præiudicium: vt C. si ex fal. al leg. l. 1. Quid si per ignorantiam? Respon. idem: vt C. si ex fal. al. l. vlti. licet aliàs sententia gratiosa teneat: vt ff. ad Treb. l. seruo inuito. §. cum Prætor.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS, vel curatoribus.

Quia supra visum est de tutoribus, & curatoribus, ac etiam eorum excusationibus: & quia hi aliquando non excusantur, & inuiti tanquam suspecti remouentur, ideo de his subdit. Porcius.

Ciendum Totus iste ti. diuiditur principaliter in quinq; partes. Primo vnde habuit exordiũ crimẽ suspecti. Scdo q pñt de suspecto cognoscere. Tertio qui pñt fieri suspecti. Quarto q pñt accusare tutorem de suspecto. Quinto qb. eau. qs fit suspectus. & si accusatur de suspecto, qd sequit. Scda ibi, Datũ. Tertia ibi, Osñdim^s. Quarta ibi, Cõsequẽs. Quinta ibi, suspectus. CASVS. Dñe, iã video, q vultis tractare de susp. tu. dicatis mihi, si sedeat elo, vñ descendit crimẽ suspicionis? Rñ. Imp q ex l. xij. tab. descendit. Et hęc vsq; ad illũ. §. datũ est aũt. Sed pone, Dñe. iã video vñ descendit crimẽ suspicionis, dicatis mõ mihi, q pñt de hoc crimine cognoscere, & suspectos tu. ab administratione remouere? Rñ. Iust. remouẽdi suspectos tu. ab administratione dstum est ius Romæ prætori, in prouincijs autem præsidibus prouinciarum, & etiam delegato à procõsule. Et hæc vsque ad illum §. ostẽdimus.

Suspecti

Marginal notes (left): † Alcia. li. dispun. 3. c. 2. Isi. Et Æliũ Verũ vnà cũ Antonino imperasse, vt hic legendũ sit diui Verus, & Antoninus. Idẽ vult Nebriss. I lexico iuris ciuilis in dictione Antoninus Pius. ex Antonius Bartolin in fi. annotasuarũ in leges de ordine Imperat. diuũ Iulianũ occisum, Seuerũ imperasse una cum filio Antonino cognominẽ to Caracalla. tu dispice. ‡ Intelligẽ uerò si sponte pionum fuit liberatᵉ, secus si p fidicõmissũ ut l. libertus. §. pe. & §. nequaquã. ff. eo. sm Ang. hic. Suspicio pp crimẽ quod cõmittit tutor, uel curator sm An. Ægi. 2 Illud dictũ gl. reprobat, & est rõ, qa teuoeatio pro curatoris pendet à mero arbitrio domini, ut j. man. §. item mãdatum. sm Ang. hic.

Marginal note (right): Falsum est immutatio ueri tatis.

suspecti crimē † [a] ex lege [b] duodecim tabularū descēdere. † Datū ē autem ius remouendi tutores suspectos Romæ [c] Prætori, [d] & in prouincijs Præsidibus [e] earū, & legato proconsulis. [f] †

Suspecti crimen aduersus cuiuscumque generis tutores intentari potest: patronus tamen tutor quasi suspectus remotus, infamiam non incurrit.

Ostēdimus, [g] q possint de suspecto cognoscere: nūc videamus, q suspecti fieri possint. Et quidē oēs tutores [h] pōt fieri suspecti: siue sint testamētarii, siue non sint, sed alterius [i] generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus sit? Adhuc idem erit dicendum: [k] dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum [l] esse † licet vt suspectus remotus fuerit.

Suspecti accusatio quasi publica est i. cuilibet de populo competens vsque adeo, vt etiā mulieribus (modo pro pietate aut ꝓpēso amore pupilli moueātur) accusare concedatur.

Cōsequēs est, vt videamus, q possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam [m] esse hanc accusationem: hoc est, omnibus patere:

[a] Suspecti crimen. Id est, huius criminis accusationem scilicet de suspecto. Vel simplicius crimen suspecti, id est, suspicionis.

[b] Ea lege. Ex quo est legitimum crimen, nunquid se inscribet qui accusabit? Respon. potest dici q sic: vt ff. de prin. delict. l. fi. & de mu. & ho no. l. rescrip. §. si qs. Alij contra, vt ff. e. l. 3. §. præterea. Sed illud pōt intelligi quādo sine accusatore res procedit. Aliud est si cum accusatore: vt dictū est s. Sed quæ erit hic pœna talionis, cū accusator nō sit tutor: vt remoueatur? Respond. infamia: vt j. e. §. suspectus. 2. Item quia quandoq: erit puniēdus vltra remotionem: vt j. eo. §. sed si quis præsens.

[c] Romæ. Sic in Auth. de defen. ci. §. iurisiurandū. ibi, non habente. colla. tertia.

[d] Prætori. Et illi cui à ꝑtore mādata est iurisdictio: vt ff. eo. l. 1. §. 2. Sed dicūt quidam quantum ad cognitionem, non quantū ad remotionem: & dicit tantum esse speciale in legato à proconsule, vt ipse possit remouere: non sic in legato à præside, sed cognoscere tantum potest.

[e] Præsidibus. Sub hoc vocabulo continetur ꝓconsul. vt ff. de offi. præsid. l. 1.

[f] Legato proconsulis. i. delegato à proconsule. Sed hic non habet ordinariam iurisdictionem. ergo remouere non potest: vt ff. ad Turp. l. 1. §. suspecti. q est §. Sed dicunt quidam nomen ꝓsidis ibi gñale esse, vt etiam hunc delegatum, & sic omnem delegatū cōprehēdat: vt ff. de offi. præsi. l. 1. [1] Sed verius est in hoc legato duo esse specialia. vnum est, vt de hoc crimine possit cognoscere & definire: vt hic, & ff. e. l. 1. §. 1. & §. cui aūt. & ff. de offi. eius cui man est iurisd. l. cognit. o. Item & aliud, vt de omni crimine cognoscat, licet non ꝓnunciet: vt ff. de offi. ꝓcō. l. solent. Restat ergo, vt per alium delegatum hoc fieri non possit, nisi per illum, & prætoris. vt s. prox. dixi.

ADDITIO. Tu dic, q si accusatio fit ad remouendum, pōt cognitio demandari, non aūt remotio, nisi fiat à lege. quia tunc potest demandari ipsius declaratio. Sed remotio per sententiam non pōt fieri, nisi per delegatum proconsulis, vel prætoris, vt hic, vel ēt principis, ar. l. à iudice. C. de iudi. Si vero fiat ad puniendum, nullus delegatus, nec etiam ipse prætor, sed solus præses prouinciæ cognoscit: vt dicto. §. suspecti. & l. 1. §. fi. cum l. seq. ff. eod. Ang.

[g] Ostendimus. CASVS. Dñe, iam video vnde descendit crimen suspicionis, & qui pñt de illo crimine cognoscere, dicatis modo mihi. qui possunt accusari de suspicione? Et rñdet Imperator: De suspecto possunt accusari siue sint testamētarij, siue alterius gñis tutores. vnde & si legitimus sit, adhuc idē dicēdū erit, videlicet vt accusari possit. Sed pone q sit legitimus tutor, vt patronus liberti sui. nunquid potest de suspecto accusari? Respondet, certè sic: verūtamē famæ patroni parcetur: vt nihilo minus integra maneat, quāuis vt suspectus remotus fuerit. Et hæc vsq; ad §. consequens est. Franc.

[g] Ostendimus. Vt supra proxim. §. & ff. de suspect. tut. l. 1. §. ostendimus.

[h] Omnes tutores. Id est, omnis generis tutores, siue sint testamētarij siue datiui, siue legitimi: nō āt oēs, id est, boni, & mali: quia boni & paupere fiūt, non remouent: vt s. eo. §. vlt. ponit ergo genera singulorū tutorū, & non singula sub generibus posita, seu singula generum: sic & aliàs s. quib. mo. tute. fi. §. sed & capitis. & j. de fideiusso. in princip & ff. de pecul. l. quam Tuberonis. §. peculiū. & ff. de iust. & iure l. 1. §. ius naturale. Sed nunquid eadem seruātur? quolibet alio curatore, puta furiosi, vel ꝓdigi? Respon. sic, vt ff. e. l. 3. §. non tm. & §. sed & si quis. Acc.

[i] Alterius. Puta datiui.

[k] Dicendum Scilicet vt possit accusari, & remoueri. Sed certè imò vr debere curator adiungi tam patrono, quā cuilibet legitimo, nō aūt remoueri. vt ff. eo. l. si tutor. q est huic ꝯria? Rñ. illud est cōsilium nō preceptum. sic & aliàs s. de nup. l. viduæ. in gl. 1.

[l] Parcendum. Sed qualiter parcetur cum condēnetur ob dolum, statim ēt infamis: vt j. eo. §. suspectus autem? Respon. causa non exprimatur in sententia: vt ff. e l. hoc enim. in prin. 1. respon.

¶ Consequens est. CASVS. Dicit Iustinianus cōtinuando mām suam Ex quo vidimus qui pñt accusari super crimine suspicionis consequens est, vt videamus qui possunt accusare suspectos. Et sciendū est hanc accusationē de suspecto, quasi publicā esse hoc est omnib. patere. Non. n. solum masculi ad hāc accusationē procedere pñt, sed ēt mulieres ex rescripto diuorum Seueri, & Antonini admittuntur. Sed licet mulieres admittantur, non tñ omnes: sed illæ solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ ad hoc ꝓcedunt, vt puta mater ipsius pupilli, vel nutrix. vel ēt auia, vel soror. Et non solummodo istæ mulieres admittuntur, sed etiam si qua alia fuerit, cuius magnā pietatem Prætor intellexerit: quæ quidem mulier verecundiam sexui muliebri competentem non egrediatur, sed pietate quasi mota, iniuriam pupilli sustinere non possit. ad istam accusationem eam admittit. Sed hodie nunquid poterunt impuberes qui in tutela sunt suos de suspecto accusare? Et rñdet q non, sed licet impuberes tutores accusare non possint: puberes tamen in cura existens curatores suos de consilio necessariorum super crimine suspicionis arguere possunt. & ita diui Seuerus. & Antoninus rescripserunt. Et hæc usque ad illum. §. suspectus autem est qui. Fran.

[m] Quasi publicam. Ideo dicit quasi, q2 nō cuilibet indistinctè accusare permittitur, vt statim probatur. Publica autem dicitur quasi populica, id est, cuilibet de populo competens, vt j. de pub iud. §. 1.

Procedunt

† Suspicio ꝑꝑ crimē qd nō mittit tutor, vel curator. sm Ao. Ægi. Per.

Accusans de suspecto se debet inscribere qñ agitur criminaliter, secus si ciuiliter.

† Id ē eē crimē ciuile. Ioā. de Pla.

[1] Hinc inferunt nō nulli cognitionē suspecti tutoris, nō meri Imperij, sed mixti eē: cū mādata iurisdictione imperiū qd merū est non transeat. l. 5. & fi. ff. de officio ei⁹ cui mā. est iurisdi. porrò legat⁹ ꝓcōsulis iurisdictionē nō hēt nisi à ꝓconsule mādatā l. legati. ff. de off. ꝓcō. & leg.

[1] Quo casu iudice ꝑ inquisitionē ꝓcedēte nō oportet cāo suspicionis exprimere, nec sequitur infamia, sm Bal.

Legatus ꝓcōsulis duo hēt specialia.

Oēs tutores pñt fieri suspecti, an sit vera ꝓpositio.

† Et sic persona remot⁹ à tutela nō efficitur infamis: vt hic & in c. ꝑ tuas I glo. super ver. amoneri. ii me. ex. d simo.

[2] Sed secūdū hoc nūquā ꝓpriè esset dare indiciū publicum: cū semꝑ fœminæ repellātur. Dic ergo quasi pu. sm Ioan. Fab. quia desistens non incidit i Turpillisnū i vt d. §. suspecti. vel quia ꝑ ꝓcurator consutui

Quinimò & mulieres ad mittuntur[a] ex rescripto diuorum Seueri, & Antonini. sed eæ solę, quæ pietatis necessitudine ductę, ad hoc procedunt: vt puta mater, nutrix quoque, & auia, potest & soror. Sed & si qua alia mulier fuerit, quam prætor propensa[b] pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientē[c], sed pietate productā non sustinere[d] iniuriam pupillorum: admittet eam[e].

Impuberes de suspecto non accusāt, sed puberes sic. Arc.

Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare: puberes autem curatores suos ex[f] consilio necessariorum suspectos possūt arguere: & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt.

Qui mala fide in tutela versatur (tametsi diues sit) suspectus est. Et qui tutor designatus est, nec adhuc administrationem attigit, quasi suspectus remoueri potest.

Suspectus[g] autem est, qui non ex fide[h] tutelā gerit, licet soluendo sit, vt Iulianus quoque scripsit. Sed & ante, quam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri[i]. Idem Iulianus scripsit: & secundum eum constitutum est.

Tutor ob dolum remotus, infamiam incurrit; ob culpam verò integra fama à tutela abit.

Suspectus autem remotus, si quidem ob dolum[k], famosus est[l]: si

a Procedunt. Etiam impeditæ, & facit ad hoc: C. e. l. pietatis, § ii. & ff. eo. l. 1. §. consequens & ff. de procurat. l. fœminis, secus in alijs accusationibus: ut ff. de accusa. l. qui accusare. & secus in postulatione: ut ff. de postul. l. 1. §. sexum. Sed ℨ. ff. de reg. iu. l. ij. cum suis cōcor. Sol. hoc est special. Item in eo, quod dicit matrem admitti, est ℨ ff. de in lit. iur. l. videamus. in princip. ver. sed nec. Sed certe si iuraret in litē pro filio, prius matri committeretur, quasi esset iudex, q̄ si filij noīe accusaret: cū magis sit in iudicis arbitrio, utrum sit suspectus iudicandus, uel nō. Sed si sacramētū est in arbitrio iudicis. maximè iure nono secūdum quod nō refrenatus secundū quosdam: postquā est præstitum: vt in Authenti. de indi. §. oportet. c. vj. vel licet postea texet: rarò vel parum inniuit de eo quod iurauit. Acc.

b Propensa. Id est, magna Accursius.

c Egredientem. Q̄d fecit Calphurnia: vt ff. de postul. l. 1. §. sexum.

d Sustinere Subandi posse.

e Eam. Scilicet fœminam.

f Necessariorum. Scilicet parentum. & facit ff. de in lit. iur. l. videamus §. adolescens.

¶ Suspectus autē est. CASVS. Dn̄e, iam video qui possunt accusare de suspect. dicatis mihi si placet, quis intelligitur suspectus? Ad hoc rn̄. Impe. q̄ ille suspectus est, qui nō ex fide tutelā pupilli sui gerit: licet soluendo sit & ita Iulianus scripsit. Plus ēt dicit, videlicet, quod tutor antequam incipiat tutelā administrare, poterit quasi suspectus remoueri. & hoc sm̄ Iuliani a. constitutum est. Et hæc vsque ad illum. §. suspectus autem remotus. Franc.

g Suspectus. Sic J. eo. §. nouissimè. Accur.

h Ex fide. Scilicet bona.

i Remoueri. Quia fortè in alijs tutelis malè fit versatus: vt ff. eo. l. 4. §. si autem, & dic remoueri, sed non accusari: vt ff. e. l. hæ enim. in si quæ huic est cōtraria. Vel ibi non possunt accusari suspect. ex verbis xij. tab. sed ex sententia sic, vt hic dicitur. Vel dic q̄ antequam gerat, ex dolo tantum accusatur suspectus: vt C. eod. l. 3. pro culpa non; & quod dicatur in d. l. hæ enim, hoc verū est, quando ob ignauiam fecerūt, id est, administrauerūt: postquam verò cœperit gerere, & propter dolum, & propter culpā potest accusari suspectus: vt J. proxi. §.

ALBERICVS. Nec obstat. l. patre furioso. ff. de his, qui sui, vel alieni iuris sunt vbi facilius impeditur fieri, quam factum tollatur. quia illud procedit, vbi eadē est ratio, sed hic est maior ratio in iā producto in esse (cum plus delinquant) quam in producendo. arg. l. si tertius. §. cum per venditorem. ff. de act. emp. Ias.

Calphurnia fuit mulier inuerecunda.

1 Ista solutio non est bona pp tex. in l. 2. ff eo.

a Et hęc est bona sm̄ quā in accusatione tantū, non in remotione sit differētia: qa ita pp culpā, sicut propter dolū remoueri poterit siue impediri administrare, iuxta distinctionē. Ange. hic, nō autem de suspecto accusari, nisi pp dolū. Iu Iac.

¶ Suspectus autem remotus. Dn̄e, iam video quis est suspectus, sed pro Deo dicatis mihi, quis est effectus illius criminis? Ad hoc respōdet Imperator Antoni, si quis remotus fuerit ab administratiōe sua propter crimen suspicionis, si quidem ob dolum infamis efficitur. Si verò ob leuem culpam, vel leuissimā fuerit remotus non efficitur infamis. Et non solum autē esse decū interpret crimē suspicionis, sed etiā aliorum. Nam si aliqs fuerit de crimine suspicionis accusatus quousq; cognitio finita fuerit, interdicitur ei administratio. & ita Papiniano visū ē. Sed si aliqs d̄ huiusmodi crimine accusatus fuerit, & pendente cognitione decesserit accusatus, cognitione suspecti extinguitur. Itē si aliquis tutor copiam sui nō fecerit, vt alimenta pupillo suo decernant, pupillus in possessionē bonorū ipsius tutoris cā rei seruādæ mittū: & q̄ per motam deteriora futura sūt, dato curatore vēdi iubent. Liquet igitē q̄ tutor, qui alimēta pupillo non pręstat: vt suspectus remoueri possit. Si autem tutor præsens fuerit, per mendacium tamen alimenta pupillo decerni non posse ob inopiā pupilli dicat, ad præfectum vrbis mittetur puniendus: vt Iurisconsul. placuit. sicut ille remittitur ad præfectum vrbis puniendus, qui per pecuniam ministerium tutelæ redemit. Item libertus si fraudulenter gessisse tutelam, vel curam filiorum, vel nepotū patroni probatus fuerit, ad præfectum vrbis similiter remittetur puniendus: & in hoc casu vt ingratus accusari poterit. Nouissimè autem sciendum est, tutores, vel curatores fraudulenter administrantes res pupillares, omnino esse remouendos. Licet enim satisdationem offerat de indemnitate pupilli, tamē quia satisdatio maleuolum tutoris propositum non mutat. sed diutius malignādi facultatem præstat. remouēdi sunt. Item suspectū enim meritò putamus: qui moribus talis est, vt suspectus haberi debeat. Licet eñ tutor, vel curator pauper sit: si tamen fidelis, & diligens sit in administratione, non est vt suspectus remouendus. Et hæc vsq; in finem tituli, Fran.

k Ob dolum expressum in sententia, puta sic, remoueo te: quia in dolo tali fuisti. Accur.

l Famosus est. Excepto patrono, vt sup. eod. §. ostendimus. in fi. & ff. eod. l. 1. §. ostendimus. Sed quid si remouetur simpliciter, non expresso dolo, vel culpa? Videtur quòd semper remaneat integræ famæ, vt ff. eo l. 4. in fin & l. hæ enim. § quid ergo. Potest tamen distingui, vtrum accusatus fuerit ob dolū, an ob culpam, an ob vtrumq;. In primo fit famosus, in secūdo non æquè, in tertio intelligitur semper ob culpā nisi in contrarium probetur. Pœnæ enim non sunt augendæ

geodæ, ſed molliendæ, vt ff. de pœo. l. pen. & de exce. rei ind. l. ſi teſtamento, & ff de liber. & poſthu. l. cum quidam, & ff. eo. l. 1. & 2. 3. reſpon.

a Ob culpam. Scilicet leuem, vel leuiſſimam, ſecus ſi pp latam, quia tunc vr̃ infamis, vt ff. eo. l. impuberibus. §. ſi fraus. Et eſt ratio: quia dolo comparatur, vt ff. ſi men. fal. mo. dix. l. 1. §. hæc actio. & ff. de preca. l. quæſitum. §. cum quoque. & ff. depoſ. l. qđ Nerua. niſi in duob. caſibus. Primus eſt in criminib. publicis, vt ff. ad leg Corne. de ſica. l. in lege. Secundus in delatione ſacramẽti in litem, vt ff de in li. iur. l. in actionib. §. ſed in his. his enim caſib. lata culpa dolo nõ comparatur. Vel dic ſecundum Azo. & de lata etiã intelligi, vt ſicut in perditione perſonę dolo non comparatur, vt dictũ eſt: ſic in perditione famę vt nõ fiat infamis. nec obſtat d. l. impuberib. ff. eo. quia de dolo intelligitur. Vel dic vt ſtatim dicam in gl. l. nõ ſimiliter. in fi.

b Non æquè. Id eſt non ſimiliter ſit famoſus, damnatus ob culpam leuem, ſicut ille, qui remouetur ob dolum, ſit tñ infamis de facto ſicut & aliàs qs ſit famoſus de facto ſolo, vt in cõdõnib. ex turpi cã deſcendentib. ot ff. de act. & oblig. l. ceſſat. Item in interdictis ex famoſa cã ſimiliter venientib. vt ff. de vi, & vi arma. l. neq; vñ vi. Sed vr̃, ꝙ & ex culpa leui quis ſit infamis, ut ff. de his qui no. infa. l. liberorum. §. notatur, quę eſt huic ꝯ, in eo quod ibi dicit ignorantiam iuris non excuſare ab infamia. Sed certò poteſt dici, ꝙ iuris ignorantia ſit lata culpa, quod ſic probo, quia oẽs debent ſcire iura, exceptis paucis ſ. mulieribus, minoribus, & militibus, ut ff. de iur. & fact. ign. l. regula. in prin. C. de legibus. & conſtit. l. leges ſacratiſſimæ. & C. de iur. & fact. igno. l. conſtitutiones. ergo ſi quis ignorat, eſt in culpa lata: cum culpa lata ſit id ignorare quod oẽs ſciunt, ut ff. de verb. ſig. l. latæ culpæ. non eſt ergo mirum, ſi eſt infamis, ut ff. eod. l. impuberibus. §. ſi. Vel verius ſm Azo. lata culpa non infamat per ſententiam damnatum, ſed ipſo facto ſic, ſi eſt tale factum ut in d. l. liberorum. §. notatur. Et ſic ſunt tres caſus, ubi lata culpa non comparatur dolo: unus hic, duo in glo. ſuperiori, quæ incipit, ſcilicet, leuem &c.

c Quoad. Id eſt, donec.

d Interdicitur. Arg. vt donec prælatus accuſatur, ꝙ non debet adminiſtrare eccleſiaſtica bona, & facit ad hoc. C. de ſen. paſſ. l. ſi. ff. eo. l. impuberibus. §. fin. C. eo. l. eum quem vt ſuſpectum. & ff. de ſol. l. ꝙ ſi forte. §. 1. ver. dico igitur.

ADDITIO Imo adiungitur ſibi alius cum quo adminiſtrat ſm Ang. Vide tu canoniſta notata in c. venerabili. de offic. deleg. in ver. ſuſpectus. vbi concludit glo. ꝙ plātus de dilapidatione denunciatus, ſeu accuſatus, tanq̃ ſuſpectus ab adminiſtratione non remouetur lite pendẽte, niſi primo probetur ſuſpectus de dilapidatione & male adminiſtrando.

ob culpam, [a] non æquè. [b]

Accuſatio de ſuſpecto lite pendente interdicta eſt adminiſtratio, & ſuſpecti accuſatio morte expirat.

Si quis autem ſuſpectus poſtulatur: quoad [c] cognitio finiatur, interdicitur [d] ei adminiſtratio, vt Papiniano viſum eſt. Sed ſi ſuſpecti cognitio ſuſcepta [e] fuerit, poſteaque tutor, vel curator deceſſerit, [f] extinguitur [g] ſuſpecti cognitio.

Latitante tutore ne pupillo alimenta decernantur, pupillus in poſſeſſionem bonorum illius mittitur, & quæ ſeruando ſeruari non poſſunt dato curatore venduntur, ac is vtpotè ſuſpectus remouetur.

Si quis tutor copiã ſui non faciat, vt alimẽta pupillo decernantur: [h] cauetur epiſtola diuorũ Seueri, & Antonini, vt in poſſeſſionem [i] bonorum eius [k] pupillus mittatur: [l] & quæ mora deteriora futura ſunt, dato curatore diſtrahi iubentur. Ergo vt ſuſpectus remoueri poterit, qui non præſtat alimenta.

Tutor præſens, qui per mendacium denegat alimenta pupillo poſſe decerni, remittitur ad præfectum puniendus. Idẽ in eo, qui per pecuniam tutelam acquiſiuit. Et idem in liberto, qui malè adminiſtrat.

Sed ſi quis [m] præſens negat pp inopiam alimenta poſſe decerni, [n] ſi hoc per mendacium [o] dicat, remittendum [p] eum eſſe ad præfectum vrbi puniendum, placuit: [q] ſicut ille remittitur, [r] qui data pecunia miniſteriũ tutelæ acquiſierit, vel redemerit. [t] Libertus quoque, ſi fraudulenter tutelam filiorum, vel nepotũ patroni geſſiſſe ꝓbetur, ad præfectum vrbi remittitur [s] puniendus.

Qui fraudulenter tutelam gerit, licet ſatiſdationem de indemnitate offerat: tamen ut ſuſpectus remouetur. Aret.

e Suſcepta. Id eſt, incœpta.

f Deceſſerit. ſ. accuſatione pendente.

g Extinguit. Quia non niſi vt ab ea remoueatur, intenditur, ſed ex quo mortuus eſt verè remotus eſt. & quod hic dr̃, ſi tutela morte tutoris finiatur, idẽ eſt ſi quocunq; alio mõ finita tutela ſit, vt ff eo. l. pe. §. pen.

h Decernantur. Per iudicem. Ita ꝙ ſp ex reditu patrimonij aliqđ ſuperſit. p tex. in l. ius alimẽtorum. §. 1. ff. vbi pu. edu. đb. An.

i Vt in poſſeſſionẽ. Sed mulcta indici poterit, vt ff. de arbit. l. non diſtinguemus. §. ſi arbiter. & facit. ff. e. l. impuberibus. §. ſi.

k Eius. Aliàs eſt tutoris in text. aliàs non eſt, ſed tamen ſubauditur. ff. eod. l. impuberibus.

l Sed alij dicunt, eius, ſ. pupilli, ut ita adminiſtratio tutori auferatur.

l Mittatur. Cauſa cuſtodiæ: non ut ex eis alatur, ſed vt cautum ſit pupillo, ſi malè geſſit tutor, ſed de ſuo: vt ff. vbi pup. edu. de. l. ſi. in fi.

m Si quis. Scilicet tutor.

n Decerni. Puta ſi negat alimẽta poſſe decerni, i. dari, & qđ ſequit, ſi hoc p mendaciũ &c. ſit de rũſione.

o Per mendacium. Quid ſi non dicat per mendaciũ imò verum dicat, nunquid de ſuo alere tenetur. Re ſpon. non, vt ff. ubi pup. edu. de l. 3. §. ſi.

p Remittendum. Sed non remouendum, ut ff. eod. l. tutor. §. tutor.

q Placuit. Hoc ideo, quia maior pęna imponetur, q̃ remotio, ut ff. de officio præfect. vrb. l. 1. §. itẽ ſolent.

r Remittitur, Scilicet puniendus extra ordinem, ut ff. de tut. l. in eos. 1 Et no. hic arg. contra eos doctores, qui pecunia data ſibi acquirunt ſcholares, ut ff. de offi. præfec. vrb. l. 1. §. item ſolent. & in Auth. ut ea quæ dicuntur inſinuatiua. §. 1. colla. 2.

s Remittitur. Ob hoc etiam ut ingratus accuſari poteſt, ut C. de lib. & eor. lib. l. 3. & facit C. eod. l. 1. & 2. & ff. eo. l. libertus, quæ eſt lex ij.

a Imò ibi lata culpa æquiparatur dolo quo ad remouendũ tutorem, non quo ad infamandum ſm Ang. hic.

Prælatus ſuſpectus an ſit ab adminiſtratione remouendus.

Abundant hæc vel redemerit.

a Iſta gl. approbatẽ per Ang.

b Quę remiſſio nõ io ciuilibus ſed in criminalibus fit. Si tñ iudex qui cęgit malefactorẽ, cognouerit de delicto, non cogit remittere, niſi eſſet incompetẽs, vt hic. An. Are.

Nouiſ-

a Nouissimè. Id est, In vltima parte huius tit. sic ff. de insti. act. §. nouissimè. nam & ibi in vlt. par. tracta. sui Vlpianus ponit nouissimè.

b Grassandi. i. delinquendi: vel, i. animandi ad delinquendum. sic ff. de pę. l. capitalium. §. grassatores. inde grassor, aris, i. nitor ad malum.

Nouissimè a autem sciendū est, eos, qui fraudulenter tutelam, vel curam administrant, etiam si satis offerant, remouendos esse à tutela; quia satisdatio † tutoris propositum maleuolū non mutat, sed diutius grassandi b in re familiari facultatem præstat. c

Mali mores, & non paupertas sola, faciunt tutorem suspectum. Aretin.

Suspectum d eum putamus, qui moribus talis est, vt suspectus sit. Enimuero tutor, vel curator, quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est e quasi suspectus.

c Præstat. Facit. ff. eodē. l. suspectus. & l. quia satisdatio. Et facit in ar. ad qōnē talem: Si emi librū, & antequam soluā precium, comperiā alienum, vel vitiosum, ꝙ non teneat soluere precium. Quia expedit poti' non soluere, quam cautionem de reddendo in cām euictionis, vel vitij recipere, quib. consonat. ff. de cōpen. l. 3. Præterea lex dicit', quod non dēt quis se committere fragilitati cautionis. ff. ad Trebel. l. cogi. §. idē quærit. & C. in quib. cau. in integ. restit. nō est ne. l. fi. & C. qñ li. vnicui. l. j. ADDITIO. No. qđ quotiescumq; imminet euictio in limine ꝯtus ante solutionem precij: emptor non tenetur soluere precium, nisi venditor det idoneos fideiussores. adde. l. si post perfectam. C. de euict. de quo per Bar. in l. 1. §. stipulatio duplæ. & ff. de præto. stip. & an venditor compellatur satisdare ante actiōis, vel ope exceptionis: dic ꝙ ope exceptionis: & solum tenetur respectu illius dūtaxat mouentis quæstionem d. §. stipulatio. & ibi per Bart. Ias.

d Suspectum. Nā tutorē suspectum nō facultates paruæ, sed fraudulenta, vel callida cōuersatio in rebus pupillaribus commendat, id est probat. Hæres verò solis facultatibus paruis suspectus habetur creditoribus: vt hic, & ff. de priui. credi. l. si creditores.

e Remonēdus non est. Imò vī ꝙ sic: vt C. de tuto. & cura. q non satisdedit. l. 2. quæ est huic ꝯ Sol. Ibi non repellitur pp paupertatē: sed quia non satisdabat, hic autem satisdedit, potest tamen iste se excusare: quod dic, vt ş. ti. 1. §. sed & propter paupertatem. Est tamen huic curator adiungendus: vt ş. de cura. §. interdum. & C. eo. l. pietatis. §. quod si nihil. & C. de peri. tu. l. 2.

† Satisdatio propositū maleuolū non mutat: sed diutius grassandi facultatē pstat, con cor. c. a. in §. j. in gl. fin. extra. de sol.

r Imò tenetur dato mihi fideiussore l. si post pfectā. C. d euic. & l. fi. ff. de rescin. vē. & l. pe. ff. de pe. & cō. mo rei vē. q fideiussor qualiter teneatur, & in qb. casib' p vēditorem præstetur, & qd si maliciosè petatur: itē qd si res vēdita reperiatur alicui obligata, vide Angel. hic.

DE RERVM DIVISIONE, & acquirendo ipsarum dominio.

Dictum est de personis, sequitur de rebus, vt promisit supra de iure natu gen. & ciui. § fi. de quibus dicit vsque ad tit. de obli. Et in hoc medio dicitur qualiter acquiruntur res iure naturali, vt à §. singulorum vsque ad tit. de vsuc. Item qualiter iure ciuili, vt ab inde in antea. Item qualiter iure singulari, vt vsque ad tit. de testam. Item qualiter per vniuersitatem, vt ex testamento, vel ab intestato, vel simili modo, vt à tit. de testamen. vsque ad tit. de oblig. Accur. a

a Istam glo. tenet & sequtur. Ang. hic.

Institutionū, seu elementorum D. Iustiniani sacratissimi Principis. Lib. II.

TITVLVS I.

DE RERVM † DIuisione, & acquirendo ipsarum dominio.

Secundam iuris prudentiæ partē, quæ est de reb. ptractandā sumit Imperator. Et summam rerū diuisionē annectit.

Vperiore libro de iure personarū f exposuim': modo g videamus de rebus, quę vel in nostro patrimonio, † h vel extra i patrimonium † nostrum hñr. k

Superiore libro. Iste tit. diuiditur principaliter in duas partes. Primo continuat istū librum ad præcedentem. Secundo incipit tractatum. Secunda ibi, Modo videamus. Item ista secunda subdiuiditur principaliter in duas partes. Nam primo ponit de rebus communibus iure naturali, de publicis, de his quę sunt vniuersitatis, & de ijs, quæ nullius bonis sūt: & oīa ista per exempla clarificat. Secundo ponit qualiter res acquirantur de iure gentium, & efficiantur priuatorū. Secunda ibi, Singulorum autem. Et illa secunda subdiuiditur loco suo. Redeo ad primā quæ subdiuiditur i quatuor partes. Primo ponit exempla de communibus. Secūdo de publicis. Tertio de ijs quæ sunt vniuersitatis. Quarto de ijs q̃ nullius sunt. Secunda ibi, Flumina. Tertia ibi, Vniuersitatis. Quarta ibi, Nullius autem. Aret.

CASVS. Dicit Iustinianus continuando processum suum. Postquam in superiore libro de iure personarum exposuimus, modo in hoc secundo libro de rebus, quæ in patrimonio nostro, vel extra nostrum patrimonium habentur, videamus. Sed pone: Domine, vos dixistis mihi supra ꝙ vultis determinare de rebus, quæ sunt in patrimonio nostro, vel extra. nunquid est ista diuisio sufficiens? Ad hoc respon. ꝙ sic, & ꝙ sufficiens diuisio præmissa sit, tali ratione liquet, quia quædam naturali iure communia sunt omnium, quædam publica, quædam vniuersitatis, quædam nullius: pleraq; singulorum, & ea quæ singulorum sunt varijs ex causis acquiruntur, sicuti ex inferioribus apparebit. Franc.

f De iure personarum. Ab illo titulo, de iure persona. vsque huc.

g Modo. Sicut proposuimus. ş. de iure naturali. §. fi. Accursius.

h Patrimonio. s. aptitudine. Aptæ enim sunt esse in patrimonio, vt res pro derelicta habita. Accur.

i Vel extra. Scilicet aptitudine, quia non sunt aptæ, vt sint in patrimonio, ut sunt res sacræ uel religiosæ, ut j. eod. §. nullus. Interdum tamen dictæ res sunt in patrimonio, ut si ab hostibus sint captæ, ut ff. de relig. l. cum loca. similiter res profanæ extra patrimonium nostrum sunt, si religiosis adhærent, ut ff. de rei vend. l. quæ religiosis.

k Habentur. Talis diuisio hic sumitur. Rerum enim aliæ sunt in patrimonio, aliæ extra: quæ dicitur insufficiens nam aliæ sunt nec in patrimonio, aliæ extra: vt seruitutes: vt ff. de vsufructu lega. l. 2. contra. Sed Io. dicit, quòd hic pueris l loquitur simpliciter. nam quædam pro docendis pueris dicuntur. quæ aliàs non dicerentur: vt ff de act. & obli. l. obligationum. in fi. quod non est verisimile, quòd propter pueros malè loquatur: vnde nō placet. Alij

† Res quot modis accipiat, Mando. in Gl. Facult. §. Ac tā. in ver. reb.

† Vt res profanæ. Porc.

† Vt res sanctæ & religiosę, sic df in l. 1. ff. eo. s. rerū q̃dā sunt diuini iuris, q̃dā humani, l. q̃dā sunt i patrimonio nřo, q̃dā extra. Ægid. Per.

l Exēpla non ponimus vt vera sint, s. vt per ea addiscens aliqd discat, sm Are. Ægi. Per.

Alij dicunt hic de corporalibus rebus tantum loqui: quod est falsum, quod colligitur ex continuatione huius tituli ad quatuor sequentes. Nos dicimus seruitutes esse in bonis nostris, cum earum nomine agamus, & excipiamus, ut ff. de acq. rer. do. l. rem. & l. sta tuas. Quod autem in dicta lege dr eas non esse in bonis, nec extra, dr ideo, q a per se non censentur, ut est possessio tigni in domo positi, quia non intelligitur tigni, dum durat dom' per se, vt ff. de vsucapio. l. cum qui.

Seruitutes sunt in bonis nostris.

Ratio quia non pnt stare, sinere, vel psona cuius sunt. l. si aliena. §. hoc iure. ff. de vsuc. Ægid. Per.

Quædam. Hic fit alia diuisio.

Communia sunt. Non tñ agitur communi diuidundo. secundùm Placen.

ADDITIO

Quia non possunt stare sine re, vel per sona, cuius sunt. l. si aliena. §. hoc iure. cum. si. ff. de vsur. Angel. Aret.

Quædam enim naturali iure communia sũt omnium, quædam publica, quædam vniuersitatis, quædam nullius, pleraque singulorum: quæ ex varijs causis cuique acquiruntur; sicut ex subiectis apparebit.

Hæc quæ scribuntur hic, sunt cõmunia omnium, & ideo ad litus maris accedi potest, dummodo abstineatur à villis, & locis ibi positis. Aret.

Et quidem naturali iure cõia sunt oium hæc, aer, aqua profluens, mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur: dum tñ à villis, & monumẽtis, & ædificijs abstineat: quia non sunt iuris gentium, sicut est mare.

Flumina & portus sunt publica. Et littus maris dicitur quãto plus extendi potest. Are.

Flumina autẽ omnia, & portus, publica sunt, ideoq; ius piscandi omni-

Et per hoc. Id est, per consequens, cum sit accessio maris: arg. j. eod. §. si tamen. Sed contra. ff. ne quid in loco publi co. l. littora. ubi dicitur littora esse populi Romani. Sed illud est verum, quo ad iurisdictionem: verè tamen sunt communia, ut hic. sic C. de quadriennij præscriptione. l. bene à Zenone. secus in ripa fluminis, quæ non est publica. licet flumen sit publicum, ut insra eodem, §. riparum. ibi, sed proprietas. Et potest esse ratio, quia inundatio fluminis rarò uenit, & ideo potest esse utilitas in proprietate ripæ. At mare Assiduè inundat: vnde patula esset vtilitas. non ergo proprietas quæritur, ut C. de bonis quæ liber. l. fi. §. fi. Accur.

ligere, illud expsit, ut i §. riparũ. & §. littorũ. j. eo. nec obst. arg. gl. q a ius gentiũ iuri naturali derogauit quãd ad aliàs res, aliàs non esset dñia inter cõe, & publicũ om oẽs Doct. hic.

Vtilis. Ab alio ibi positis. & hẽt duas significationes, dicitur enim casa, uel insula quædã, in qua non habitatur, sed uel teria ponuntur, uel pp aquam illuc confugiunt, vel fructus reponuntur, ut hic, & ff. de usufr. l. arboribus. in princ. si uerò ibi habitaretur, esset prædium urbanum, ut infra de seruit. rustic. prædio. §. prædiorum. Item dicitur villa congregatio hominum.

Omnium. Scilicet vsu, non proprietate, ut dicitur j. eodem. § & quidem.

Publica. Quasi populica, scilicet omnium populorum, ut supra tit. 1. §. consequens. & j. eodem. §. flumina. Aliàs dicitur publicum, quod est huius populi, uel illius tantum, ut campus Martius, ut C. de sacrosanct. eccl. l. fi. & hoc dicitur magis vniuersitatis. Accurs.

Quo modis dicatur publicum, vide hic notabiliter p Angel. Ægi. Per.

Vniuersitatis. Vt j. eod. §. uniuersitatis.

Nullius. Vt j. eod. § nullius.

Quæ. Scilicet quę sunt singulorum, nec enim ad superiora refertur.

Et subiectis. eodem. §. singulorum. usque ad fi. tit.

Et quidem. Diuiditur in quatuor partes. Primo ponit dictum. Secundo ex dicto infert. Tertio illationem restringit. Quarto rationem restrictionis assignat. Secunda ibi, Nemo. Tertia ibi, Dum tamen. Quarta ibi, Quia non sunt. Aret.

CASVS Domine dicatis mihi si placet, quæ sunt communia omnium? Ad hoc respondet: Amicè, Certè naturali iure introductum est, quòd communia sunt omnium animantium hæc, scilicet aer, & aqua de cœlo cadens, & mare, & per consequens littus maris: cum sit eius accessio. Vnde dico tibi, quòd nemo ad littus maris prohibetur accedere: dum tamen à villis, & monumentis, & ædificijs in littore positis se abstineat, quia huiusmodi uillæ, & ædificia non sunt communia de iure gentium. sicut est ipsum mare. Sed domine dicatis mihi in quantum durat littus maris? Ad hoc respondet Imper Amicè, littus maris durat quatenus hyemalis fluctus quando maximus est, excurrit. Et hæc dicuntur usque ad illum. §. flumina autem. Franc. de Are.

Naturali iure. Id est, [illegible] gentium, quod est naturali ratione inductum, ut ff. de iusti. & iu. l omnes §. quod uero, de quo hic loquitur, ut j. eod. § singulorum. & in fi. [illegible] §. nam iure naturali primæuo, etiam alia essent communia Accur.

Ta dic imò de iure natu rali primæuo, q a cñ Imperatori placuit de iure gentiũ intel-

Communia. Non tamen agitur communi diuidundo, secundum Placen. nisi postquam facta fuerint occupantium. Et quod dicit omnium, scilicet usu, non proprietate, ut prædixi.

Profluens. Id est, de cœlo cadens.

Mare. Sic. ff. de iur. [illegible] 1. §. si qs me prohbeat.

Monumentis. Quid sit monumentum, habetur de relig. 4 l. 2. § monum.

Ædificiis. Scilicet allis.

Non sunt iuris gentium, id est, communia de iure gentium, sicut est mare: imò eorum, qui ibi ædificauerunt, vt ff. eod. l. in tantum.

Sicut est mare. Huic continua quod est j. statim. §. est autem.

Flumina autem. CASVS Domine iam uideo quæ sunt communia, dicatis modo mihi si placet, quæ sunt publica? Ad hoc respond. dico. Amice, publica sunt omnia flumina perpetua, & similiter portus publici sunt. vnde dico tibi, quòd ius piscandi in portu, & fluminibus omnibus in communi publicè patet: & sicut ipsa flumina publica sunt, ita & vsus riparum ipsorum fluminum publicus est &c. Et ideo naues ad ipsas ripas applicare, & funes arboribus ibidem natis religare, & onus aliquod in his reponere cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen nauigare. Sed quamquam dixerim tibi riparum vsum publicum esse: secus tamen est in proprietate earum: Proprietas enim illorum hominum est quorum prædijs adhærent, eadem ratione proprietas arborum in ripis natarum eorundem est: & sicut ego dixi tibi de vsu riparum, ita dico tibi, quòd vsus littorum omnibus publicè patet, sicut vsus ipsius maris: vnde cuilibet liberum est casam. i. domunculam ibi ponere, in quam se recipiat, liberum est etiam cuilibet [illegible] retia deducere, & ibidem siccare: sed [illegible] proprietas littorum nullius esse intelligitur, sed eiusdem iuris sicut & ipsum mare, & quæ subiacent mari, terra, videlicet & arena. & hæc dicuntur vsque ad illum. §. vniuersitatis. Franc.

Dũmodo iniuste edificaue rint. s. cũ decreto ptoris, aľs per quẽlibet iure publico prohiberi pñt secundum Angel. hic.

Flumina autem omnia. Scilicet perpetua: vt Padus & Rhenus. quædam enim sunt priuata. vt fossata in agris posita, quæ crescunt, & decrescunt, quæ qñq; currunt, qñq; non: vt ff. de fl. & ne quid in flu. l. 1. §. ij & ff. e. l. nemo, in fi.

Omni

a Omnibus. nec qui fuit primo longo tpe piscatus, alium superuenientem repellere pôt. ut ff. de vsuca. l. fi. nisi fortè spatio 30. ann. ut ff. de diuer. & tēp. præscrip. l. si quisquam. uel fm Ioan. intellige illam l. si quisquam, quando erat in possessione piscandi. ADDITIO. In qua cōstituitur per prohibitionē alterius non ꝯdicentis. Et an idem sit de molendino, & de multis aliis. qōnib. de hac materia uide Christoph. hic.

communis verò quo ad proprietatem. ADDITIO. Cuius respectu uera fit opinio Ioan. nam cōia sunt relicta sub suo iure naturali primæuo, quo oīa erant cōia: nec in aliquo sibi ius gentiū derogauit: cum pp eorum incomprehensibilitatem in solius Dei dñio remanserint. Publica verò, veluti comprehensibiliora totius populi de mundo per ius gentium fuere applicata dominio.

bus [a] commune [b] est in portu, fluminibusque. Est autem littus [c] maris quatenus hybernus [d] fluctus maximus excurrit. [e]

Riparum vsus publicus est, illarum verò dominium ad eos pertinet, qui proximi eorum prædiorum domini sunt: littorum quoque vsus, quamuis publicus sit illorum tamen proprietas nullius est.

Riparum [f] quoque vsus publicus est iure gentium, [g] sicut ipsius fluminis. Itaque naues ad eas appellere, † funes arboribus ibi natis religare, onus aliquid in hisdeponere cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumē nauigare: sed proprietas earum [h] illorum [i] est, quorum prædiis hærent, [k] qua de causa arbores quoque in eisdem [l] natæ, eorundem [m] sunt.

Littorum [n] quoq; vsus publicus [o] est, & iuris gētium, [p] sicut & ipsius maris: [q] & ob id cuilibet liberum est, casam ibi ponere, in quam se recipiat: sicut retia [r] siccare, & ex mari deducere. Proprietas autem eorū [s] potest intelligi nullius [t] esse, sed eiusdem iuris esse, cuius & mare, & quæ subiacet mari, terra, vel arena.

Quæ dicantur vniuersitatis, & non singulorum propria, & quæ in nullius bonis, exemplis docet.

Vniuersitatis † [u] sūt, non singulorum, quæ in ciuitatibus [x] sunt, theatra, [y] stadia, [z] & his similia, [a] † & si qua alia [b] communia sunt ciuitatum.

Et quæ sunt diuini iuris, in nullius bonis sunt. Arc.

b Cōe. Id est, in cōi oīb. patet, non autē est cōe, ideo publicum, secundum Io.

c Est aūt littus. ut ff. de ver. sig. l. littus.

d Hybernus. Id est, hyemalis, qñ uento vndæ trahunt. q.d. quantumcūq; mare aliquo tempore plus extenditur in hyeme, uel æstate, tm est littus eius.

e Excurrit. Hic continua quod est j. eo. §. litorum.

f Riparum. Id est, fluminis

g Iure gentium. Id est, de iure gentium: vel id oīb. gētibus publicè patet.

h Earum. Scilicet riparum.

i Illorū. Scilicet hominum, quorū &c.

k Hærent. Sed quid si via publica est in medio inter flumen, & agrum? Respon. idem * qđ hic. ut ff. de acq. rer. dom. l. Martius.

l In eisdem. Scilicet ripis.

m Eorundem. Sed quid si piscator vult ligare: domi nus vult incidere? Videtur dñs præferendus. ut s. de his qui sui uel alie. iur. sunt in h. ibi, nec cuiquā, &c. & C. de Iudæ. l. nemo. & ff. sol. mat. l. etiam. §. licet. Sed contra credo. ut ff. de usu & hab. l. fi. & ff. de vsufruc. l. æquissimum. §. item Netia.

n Litorum. Scilicet maris, ut sequitur.

o Publicus. J. eo. § & quidem. ibi, & per hoc &c. contra. sol. dicit Pla. omnia esse publica. & econtra, s. ratione quorundam usuum, ut ecce tam mare, quam flumina, & littora, & ripæ in usu animantium sunt, & in bibendo, & in abluendo, & commorando, & similia quæ exigit natura. Sed ius piscandi, qđ in his est, solum competit hominib. & retia siccandi, & q̄dā similia. potius tñ dicit esse publicos, non cōes. Sed Ioan. dicit nulla communia esse publica, uel econtra. Ea enim demum sunt communia, quæ cum sint in usu omnium animantium, tñ occupanti. h. conceduntur, ut lapilli, & gemmæ in littore maris. ut j. eo. §. item lapilli. & ff. eo. l. item lapilli. Sed publica non solum non conceduntur occupanti. immo interdicta præponuntur, ne quid eis fiat. ne quid in loco publico. & de flum. & aliis tit. Præterea. quomodo potest esse, quod ait Placen. cum in distinctione s. posita uelut duæ species oppositæ ponantur, communia, & publica. ut s. eod. in princ. Proinde quod dicit hic, publicus, id est cōmunis, uel publicus, quo ad usum

p Iuris gētium, Id est, de iure gentiū.

q Maris. Scilicet vsus publicus est.

r Sicut retia. Hysterōn proteron, i. ordo conuersus. ut ff. eo. l. riparum.

s Eorum. Scilicet littorum.

t Nullius. Scilicet hominis singularis: omnium aūt sunt: & sic differt ab illo §. nullius. j. statim positio.

¶ Vniuersitatis. CASVS Iam dixisti mihi s. de communib. & publicis: dicatis mihi modo si placet, quæ sunt vniuersitatis? Ad hoc tñd. Vniuersitatis sunt, quæ in ciuitatibus ad vtilitatē, vel ad delectationem populi fiunt, vt theatra, & stadia, & similia, & si qua alia sunt communia ciuitatum. Et hæc dicuntur vsque ad illum § nullius. Franc. de Aretio.

u Vniuersitatis. Quæ & publica quæque dñt, l. unius populi. ut C. de sacrosanc. eccl. l. fi. in prin. Sed aliter accipitur. s. eod. § flumina. nam loquitur ibi de illo, quod est publicum omnium populorum.

x In ciuitatibus. Et ciuitatum sunt.

y Theatra à theaomę, id est inspicio, ut in arena Veronensi.

z Stadia. Stadium est octaua pars milliarij, qđ Hercules concurrebat uno anhelitu, ut legitur in histor.

a Similia. Quæ sunt ad delectationem populi, ut lateę uię, & picturæ in pratio.

b Et si qua alia. Scilicet necessitatis cā facta, ut curia cōis, palatium, nauigium, & sunt supradicta uniuersitatis dñio. & usu. Sed Pl. cen. dixit usu tm esse uniuersitatis. Alia sunt, quæ dominio, & fructu sunt uniuersitatis, non usu, ut fundi, serui ut ff. de in ius uoc. l. sed si hac. §. qui manumittitur. Et de uerb. sig. l. inter publica. & de contrahen. empt. l. sed Celsus. §.

ADDITIO Dicite ex mente Doct. φ hæc omnia dicuntur uniuersitatis, & quo ad dominium, & quoad usum communem, ut hic, & l. sicut. §. 1 quod cuiusque uni. Est tamē differentia inter res uniuersitatis, quia quædam uniuersitatis appellantur & quo ad dominium, & quo ad usum communé, ut sunt theatra, & stadia: quædam uerò sunt uniuersitatis quoad dominium, & quo ad usum particularia, ut sunt prata uniuersitatis, ex quibus commodū percipitur in particulari, & ita dicunt Doct. Christoph.

† Aliàs applicare fm Bolo. in l. riparum. ff. e. sed idem est. Terēt. Applicat primū ad Chrisidē. Ægi. Per.

* Hæc est singu. fm Poic. ad hoc, quia publica si impedit ius cohærētiæ, hæc ē practica tabellionū ponen rium pro cohærentiis etiam agros, qui sunt ultra viam publicā. Ægid. Per.

** Et in hoc redditur utilis pprietas. Idēt fructibus ibi nascētib. Nec obst. l. 3. §. nec tñ. ff. de vsufruc. qa vsus ē cōmunis q̄tū ad ea tm, q hic intea. ponuni puta siccare retia. &c. Ang.

Cōe, & publicū differunt.

a Et tunc vera ē op. Placen. vt cōia dicātur publica. sed nō econtra: nisi respectu quorundam vsuum.

† Gl. vni. cir. princ. in c. cum nuncius. extra. de testi. induxit hūc §. ad coadiuuandū illud cap. cum nun cius. ubi dr, φ clerici pōt ferre testimonium in cā suæ ecclesiæ.

† Abundāt, & his similia.

Theatrū. Stadium. Hercules fuit bon cursor.

Nullius a autem sunt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ, quod enim diuini iuris est, id nullius in bonis est.

Res sacra sunt quæ ritè per Pontifices Deo dedicata sunt, seu ad diuinum ministerium deputata, quæ non possunt nisi pro captiuitate hominum alienari. Aret.

Sacræ res sunt, quæ ritè per Pontifices b Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, c & donaria, d quæ ritè ad ministerium Dei dedicata sūt: quæ etiam e per nostrā constitutionem f alienari, & obligari prohibuimus, excepta g causa redemptionis captiuorum. Si quis autē authoritate sua quasi sacrum sibi constituerit: sacrum non est, sed profanum. †. h Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet. i vt Papinianus scripsit.

Religiosum locum quisque propria authoritate facere potest: mortuum scilicet in proprium fundum inferendo: ideo socius communem fundum inuito socio religiosum non facit: nec proprietarius contra dicente fructuario.

Religiosum locum vnusquisque k sua voluntate facit, dum mortuum l infert in locum suum. In communem autem locum purum m inuito socio inferre non licet. n in commune verò sepulchrum etiam inuitis † o cæteris licet inferre. Item si alienus vsusfructus p est: proprietarium q placet, nisi consentiente r vsufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum consentiente domino licet inferre, & licet postea ratum non † habuerit, quam illatus est mortuus, tamē locus religiosus fit.

¶ Nullius autem. Ista pars vsque ad §. singulorum diuiditur in quatuor partes. Primo ponit, quæ sunt in nullius bonis. Secundo ponit exemplum de rebus sacris. Tertio de religiosis. Quarto de sanctis rebus. Secunda ibi, sacræ sunt. Tertia ibi, Religiosum. Quarta ibi, Sanctæ quoque. Et quamlibet partem summabo per se.

CASVS. Domine, iam vidi quæ sunt vniuersitatis: dicatis modo mihi, quæ sunt nullius? Ad hoc rñdet Impera. Amicè, nullius sūt veluti res sacræ, & religiosæ, & sāctæ: & hoc patet tali rōne. Hmōi enim res diuini iuris sunt, & quod diuini iuris est, 1 nullius bonis est. Sed pone. Dñe iam video ꝙ ea, quæ nullius sunt, consistunt in sacris & religiosis, & sanctis, dicatis ergo mihi, quæ sunt sacra? Respon. Amicè, sacra sunt quæ ritè per Pontifices Deo consecrata sunt: sicut ædes sacræ, & donaria &c. prout iacet in litera vsque ad illū §. religiosum. Franc.

a Nullius. Scilicet hominis, vel hominum, nec pōt esse, sed sunt in bonis Dei, hominum censura, siue dispōne: & sic non obstat, ꝙ posset dici de cōib & publicis reb. vniuersitatum: quæ uidentur nullius esse, quia esse possunt, & sunt hominum, licet non hominis singularis. 2 Item contra infra eodem. §. feræ, Solu. ut ibi.

b Pontifices Id est, Papas. & Episcopos. Sed nunquid Imperator dedicare potest: Vr ꝙ sic. vt ff. eo. l. sacra. §. j. vbi dedicat, i. potestatem dedicandi dat. nā olim Imperatores erant sacerdotes, ut in canonibus dicitur. Vel dic dedicat alij, puta Episcopo permittendo sine requisitione, uel concedit, s. requisitus.

c Ædes sacræ. Hic locus dicitur sacer, ut hic, & sanctus, ut C. de sacrosan. eccl. l. sancimus j. Item religiosus, ut in Auth. ut religiosæ domus.

d Et donaria. Alias dona. i. Thuribula, & Cruces, & Calices. Accur.

e Quæ etiam, s. donaria, non autem referas ad ædes sacras. nam illæ nullo modo possunt alienari, ut in Auth. de Alie. & emphy. §. & quoniam cognouimus. colla. 10. Accur.

f Constōnem. Vt C. de sac. san. eccl. l. sancimus. Acc.

g Excepta. Nam hominum animæ quibuslibet reb. præponēdæ sunt, ut C. de sacrosan. eccl. l. sancimus. j. in fine. 3 Item propter debitum, si quod habet ecclesia, ut in Auth. de alie. & emphy. § hoc etiam super ipsis, colla. 9. Item propter alimenta pauperum, vt xlj. q. ij. ca. aurum habet ecclesia. Accur.

ADDITIO Vnde versus. Vtilitas, incommodū, pietasq;, necesse. Res alienari permittunt ecclesiarū.

h Profanum, i. non sacrum.

i Sacer adhuc manet Desinit tamen esse sacer, si ab hostib. capiatur, ut J. de inut. stipul. §. 1. & ff. de religio. l. cum loca. Itē locus ille religiosus esse desinit, quā ea remouētur, quæ talem eum reddebant. ut ff. eod. l. sacra. §. illud. & de relig. l. antepen. in fi.

¶ Religiosum.

CASVS. Domine, iam video, quæ sunt sacra: dicatis mihi, quæ sunt religiosa? Ad hoc rñdet Imperator. Amicè, religiosa loca sunt, in quib. corpora mortuorū sepulta sunt. Religiosum enim locum vnusquisq; pro sua voluntate facit, dum in locū suum mortuum infert &c. ola p ana sunt vsq; ad §. sanctæ.

k Vnusquisque. Aliud in facto, ut sup. eod. §. sacræ.

ADDITIO. Hodie tū de iure canonico requiritur authoritas episcopi, c. pen. in fi. extra de consecr. eccles. uel alta. ista tamen ciuilis religiositas impediet loci alienationem, sm Ias. & Ang. hic.

l Mortuum. Scilicet totum, 5 vel saltem caput. cuius imagine cognoscimur. ut ff. de religio. l. cum in diuersis locis? Respond. illum esse religiosum, ubi est maior pars, ut argumen. ff. de statu hom. l. quæritur. & infra de vulga. substitu. § & si ex disparibus. Si autem æqualiter, neutet, secundum Ioan.

ADDITIO. Et no. ꝙ si pars interior apparet, illa tanquam nobilior inspicitur. argum. l. quod conclane. ff. de dam. infec. Ang.

m Locum purum. 6 Id est, qui neque sacer, neq; sanctus, neque religiosus est. ff. de relig. & sum p. funе l. 1. §. purus autem locus. vide glo. in c. abolendæ. extra, de sepult.

n Inferre non licet. Extraneos. nam ipse socius rectè ibi sepeliri potest, etiam sine consensu cæterorū, maximè cum non est alius locus, in quo sepeliretur: vt de relig. & sum. fun. l. si plures.

o Inuitis. Hoc fauore religionis iam factæ, aliàs contra, ut supra proximo §. & ff. communi diuid. le. Sabinus.

p Vsusfructus. Scilicet loci puri, argum. ff. de vsu. & habi. l. finali.

q Proprietarium. Nisi consentiat fructuarius, uel nisi testatorem, qui usumfructum legauit, uelit sepelire hæres, ut ff. de relig. l. 2. §. si vsumfructum.

r Consentiente. Quid si primo consensit, post pœnituit

† Profanū & sacrū opponuntur. Man. sup 3. cōmen. gl. 1.

1 Sed dices tu, aer nec ē in bonis hominis singularis, nec hominis in cōi: itē nec redigi pōt in bonis alicuius, ergo debuisset poni sub mēbro nullius. So. ꝙ aer sit in oium nec in nullius bonis prouenit facto naturæ, & iō cōis oib. appellat⁹ ē, sed res sacræ, sanctæ, & religiosæ q̄ sunt dedicatæ Deo facto hominum, & ideo nō cōes, sed in nullius bonis appellatæ sunt Christoph.

2 Idem dicitur in cap præcipimus, l princ. 12. q. 4.

† Cōcor. c. cū oēs. l gl. 1. post med. ibi. Nisi tem concedat de conti.

† Expungendā esse hoc loco negationem quemadmodum & in l. in tū. §. religiosu. ff. eo. censet Ant. Aug. emendatio. l. a. c. a idq; probat cum ex P. F. tū ex Theophilo Græco institutionum interprete. atq; ita huius loci sensus erit, locū religiosū fieri, si q̄uis nō cōcedente dño illatus sit mō id ratū postea dominus habuerit.

5 Non tū fundū totum, sed locum cadaueris solū efficit religiosū. Ang.

6 Ista gl. non reperitur l antiquis originalib⁹, nec de ea faciūt mētionem Doct.

nitult aute illationem? R[n]. sufficit semel uoluisse, ut ff. de aqua plu. arc. l. in diem. & j. proxi. §.

¶ Sanctæ quoque. CASVS Domine, iam uideo, quæ sunt sacra, & religiosa, dicatis mihi, quæ sunt res sanctæ? Ad hoc rñ. Amice, sanctæ res sunt ueluti muri, & portę ciuitatis, Hmői. n. res quodammodo diuini iuris sunt, & idcirco in nullius bonis esse censentur. Sed domine, quare dicuntur muri sancti? Ad hoc respon. Amicè, idcirco muros ciuitatis sanctos legis authoritate, id est, firmos dicimus, quia pęna capitis constituta est aduersos eos, qui aliquid in muros deliquerint. vnde & illas partes legũ, quibus pœnas ꝯ earum transgressores constituimus, sanctiones appellamus. & hęc dicuntur vsque ad §. Singulorum.

Res sancta sunt porta, & muri ciuitatum, quasi pœna legali firmatę. Item leges pęnales propriè vocantur sanctiones. Aret.

Sanctæ † quoque res veluti muri, [a] & portæ ciuitatis, quodammodo diuini iuris sunt: & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos [b] dicimus, quia pęna capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. [c] Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus [d] aduersus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones [e] vocamus.

Hic exordium sumit postrema pars diuisionis rerum, qua per vniuersum hunc secundum librum, & eo amplius diffunditur. Rerum dominia singulis hominibus, aut iure naturali, aut iure ciuili acquiruntur. Quibus igitur modis res fiant nostra naturali iure tradere incipit.

[a] Muri. Scilicet ciuitatis Romanæ. [t] Quid de ciuitate alia, uel castro? Rñd. nec ibi quicquam facere licet sine authoritate præsidis. ut ff. e. l. sacra. §. muros. Vel fortè vniuersitati licet, non priuato. ut C. de ope. pub. l. omnes.

ADDITIO. Ista gl. iuncto suo text. est no. ad hoc, quod illi stultè agunt, imò etiam contra ius, qui domus construunt cõtiguas, seu adhęrentes muris ciuitatis, uel castri, ut ff. eodem, leg. sacer. §. muros. Placen.

[b] Sanctos. Id est firmos à sancio sancis, non calce, uel lapidibus, sed lege firmatos, ut sequitur.

[c] Deliquerint. Scilicet trãscēdēdo, uel rũpendo, sicut fecit Rhem⁹ frater Romuli, ut hic, & ff. e. l. fi. unũ Lucanus, Fraterno primi maduerũt sãguine muri.

[d] Constituimus. Vt C. de leg. & const. l. non dubiũ. & similes. Acc.

[e] Sanctiones. In stricta significatione, qñq; ponitur largius pro qualibet Imperiali lege. vt C. de nouo Co. fa. §. quibus. ver. colligentes verò &c. Quandoq; largissimè pro collectione totius iuris ciuilis, vt in proœ. Digest. in prin.

¶ Singulorum. Ista est secunda pars principalis huius tituli, q̃ diuidit in qnq; partes principales. Primo qualiter acquiruntur nobis res, quæ in nullius bonis sunt. Secundo, qualiter acquiruntur ea, quæ sunt alterius, ex facto nostro, ex permistione, uel fabricatione. Tertio qñ vsufructuarius, vel bonæ fidei possessor facit fructus suos, & quid contineatur appellatione fructuum. Quarto ponit vnum casum exceptuum à prima parte. videlicet, qđ ea, quæ sunt in nullius bonis: non tñ in totum efficiuntur occupantis. Quinto qñ per traditionẽ, uel non, in ꝑsonã certam, uel incertam dominiũ transferatur. Secunda ibi, in §. cũ ex aliena materia. Tertia ibi, Si quis aũt. Quarta ibi, in §. thesauros. Quinta ibi, in §. per traditionem.

CASVS Dñe, iam uideo, quę sunt naturali iure cõmunia, & quæ publica, & uniuersitatis, & quę nullius. Dicatis ergo mihi, si placet, quę sint singulorum hominum res? Et rñ. imper. dicens, quod multis modis fiunt. Quarundã. n. rerum dñium nanciscimur iure naturali, qđ, sicut diximus, ius gentiũ appellatur: & quarundam rerum dominiũ nanciscimur iure ciuili. Sed pone casum. Domine, iam video, ꝙ rerum dominium acquiritur de iure gen. & de iure ciui. sed pro Deo dicatis mihi, de quo iure intenditis primo tractare? Ad hoc respond. Amicè, commodius est à uetustiore iure incipere. Manifestũ autem est ius naturale vetustius esse: quod cum ipso gñe humano rerũ natura prodidit. Ciuilia enim iura tunc primo esse cœperunt, cum ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt. Et hęc dicuntur vsque ad §. feræ igitur. Fran.

Singulorum † autem hominum multis modis res fiunt: quarũdam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali, qđ (sicut diximus) [f] appellatur ius gentium: quarundam verò iure ciuili. [g] Commodius est itaque à vetustiore [h] iure incipere. palam est autem, vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura [i] prodidit. [k] † ciuilia autem iura tunc esse cœperunt, cum & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cęperunt.

Horum qua subÿciuntur dominio, præoccupanti iure gentium conceduntur. Et in alieno aucupata fera occupanti quæritur.

Annotato, alienum fundum domino reluctante ingredi nemini licere.

[f] Diximus. Sed vbi? Resp. s. de iu. natu. §. 1. ibi, quod verò naturalis. Vel supra de iu. nat. §. sed naturalia. Vel melius. s. eo. §. & quidem.

ADDITIO. Dic, ꝙ ista gl. vr approbare vltimam opi. hic positam in gl. sed illa non videtur vera, ut in §. 1. in uer. quod uerò, s. de iure natu Ang.

[g] Iure ciuili. Vt vsucapione, arrogatione, successione, deportatione, monachatione: de quibus incipiet dicere j. de usucap.

[h] Vetustiore. Sic ff. de iure immu. l. semper.

[i] Rerum natura. Id est, Deus.

[k] Prodidit. Id est, statim cum procreauit Deus gentes, statim fuit ius gentium. Accur.

ADDITIO. Et potes exponere prodidit, id est, adinuenit. Inde proditus. i. adinuentus, ut j. si quadr. paup. fec. di. in prine. Quandoque etiam proditus i. datus. j. de act. §. huic autem, uers. qua de causa. Et sic accipi hoc loco non esset ineptum.

¶ Feræ igitur. CASVS. Dñe. iam video, ꝙ vultis tractare de iure gentium, tanquam de uetustiore, dicatis ergo mihi, si placet, aliquem modum acquirendi dñium de iure gentium? Ad hoc rñ. Insti. Amicè, ferę bestiæ, & uolucres, & pisces, & oĩa animalia fera quæ in terra, & quæ in mari, & quæ in cœlo. i. in aere nascuntur, statim cum ab aliquo capta fuerint, iure gentiũ occupantis fiunt, & hoc tali ratione. Mũdi. n. animalia fera in nullius bonis esse intelliguntur, & qđ ante nullius est, id iure gentiũ (qđ naturali rõne introductum est) occupãti conceditur. Nec interest quantum ad acquirendum dominium, utrum quis huiusmodi feras bestias, & uolucres in suo pro-

† Sanctũ quot modis sumatur. Mãd. in Gl. Facul. §. Cõsiderãtis, in verbo sanctæ.

[t] Et tunc capite punitur. ut l. fi. ff. e. In aliis autẽ est pœna extraordinaria ad arbitriũ iudicis: quod quãque potest se extẽdere usq; ad mortem, si sit enorme delictũ. Ang. Are.

† Iste §. declarat qño res acquirũtur iure gen. usq; ad tit. de vsuca. j. Ægi. Per.

† Ex hoc loco facilè est intelligere, quod scribit M. Cicer. lib. 1. de legi. legem illã naturalẽ fuisse ante, quã ciuitas vlla cõstituta esset: utpotè natam cum ipsis hominib. quos contentos casulis, & collibus. certũ est diu ignorasse omnem politiam.

Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces; & omnia animalia, quæ mari, cœlo, a & terra nascũtur, simul atque b ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt. Quod enim † ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur. † Nec interest c feras bestias & volucres, vtrum in suo fundo quis capiat, an in alieno. Plane è, qui alienum fundũ ingredit venandi, d aut aucupandi gratia, põt à dño, si is præuiderit, prohiberi, ne igrediatur. e Quicquid aũt eorũ ceperis, eousq; tuum esse intelligitur, donec tua custodia coercetur. Cum verò tuam euaserit custodiam, & in libertatem f naturalem sese receperit: tuum esse, desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in cõspectu tuo vt difficilis g sit eius persecutio: h

Licet fera sylvestris ab aliquo vulneretur, ita vt verisimiliter possit capi, tamen non efficitur vulnerantis, nisi eam ceperit Aret.

Annotato, Illud vulgatum, multa cadunt inter calicem, supremaq; labra.

Illud i quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, vt capi possit, k statim tua esse intelligatur. Et quibusdã placuit, statim esse tuã, & eousq; tuam videri, donec eam persequaris quòd si desieris persequi, desinere esse tuã, & rursus fieri occupantis. Alij vero putauerunt non aliter tuã esse, quàm si eam ceperis. Sed posteriorẽ l sniam nos cõfirmamus, q multa accidere m soleant, vt eam non capias. n †

Apes, q in nullius bonis sũt, occupanti cõceduntur, & earũ fructus, sicut aues: licet in aliena arbore capiãtur. Dominus tamen à principio ingredi prohibere potest Et examen eorum tuum est, donec difficilis non est persecutio, Ar.

prio fondo ceperit, ao in alieno: & hoc est verũ, nisi probibitio domini intrare volẽtes præcesserit. Nam qui in fundũ alienũ ingreditur venãdi, aut aucupãdi gratia: poterit à domino prohiberi, ne ingrediat, si dominus fundi eũ præuiderit. Sed pone: Domine, itã video, q p occupationẽ huiusmodi ferarum, & volucrum acquiritur mihi dominium: dicatis mihi quãdiu durat mihi huiusmodi dominiũ acquisitum? Ad hoc rñd. Amice, dico tibi, q quicquid prædictorum animalium ceperis, tãdiu tuo dominio subiectũ eẽ intelligitur, quãdiu in custodia tua detinet: sed cũ tuã custodiã euaserit, & io pristinã naturalem libertatẽ se receperit, in tuo dominio esse desinit, & rursus sient prius occupanti concedi tur. Sed domine dicatis mihi, quando dicitur se recepisse in naturalem laxitatem, vel libertatem? Ad hoc resp. In naturalẽ laxitatem dicitur se recepisse, cũ vel omnino conspectũ oculorum tuorũ euasit, vel ita sit in cõspectu tuo, vt impossibilis sit eius persecutio. Vnde super tali quæstione apud veteres multum fuit disputatum & quæsitum. Quidam venator, puta Titius quendam ceruũ vulnerauit, & mortale vulnus ei iofixit: ita q ceruus vulneratus capi poterat. Nam in casu isto dubitatur, vtrũ dominium cerui vulnerati incontinenti post vulnus inflictum intelligatur Titio vulneranti acquisitum. Et certè quidam veteres dixerũt statim post vulnus inflictũ huiusmodi ceruum vulneratũ, fieri ipsius vulnerãtis. & tandiu in eius dominio videri, quãdiu eũ persequitur. Et si Titius eum persequi desierit: dixerũt huiusmodi ceruũ desinere in dominio Titij esse: & rursus occupanti concedi. Alij verò non aliter putauerũt huiusmodi ceruũ fieri Titij, quam si eum Titius ceperit. Sed domine, quid dicitis vos super hoc? Certè dicit Iusti. Nos posteriorem sniam tanquam iustiorem confirmamus: vt videlicet ita demum intelligat Titij esse, si Titius eum ceperit. Multa enim solẽt accidere impedimenta: vt Titius eum nõ capiat. Et hæc dicuntur vsque ad §. Apum quoque. Franciscus.

¶ Feræ igitur. Quia a vetustiori incipiendum est, igitur &c. Accursius.

a Cœlo. Id est aere. Accur.

b Simul atque. Id est, statim postquã &c. Sed ounq̃d res sacræ cõcedunt occupanti: vt s. eo. §. nullius. Rñ. Res dicitur esse in nullius bonis sex, vel septem modis Natura, vt hic, Facto, vt j. e. §. pe. Iterũ tempore: vt ff. de acq. re. do. l. nunquam. §. thesaurus. Et in his tribus locũ habet hæc regula, nisi q in thesauro de æquitate dimidiũ domino soli restituitur: vt j. eod. §. thesaurus. Item censura: vt s. eo. §. nullius. Itẽ casu, vt in hæreditate iacẽte, quę vicem domini repræsentat: vt j. de stip. seru. in pri. Item culpa hominis, vt si eiiciam seruum ęgrotantẽ, vt C. de la. lib. tol. l. 1. §. sed scimus. & et hic. Item iuris naturalis constitutione: vt liber homo: vt ff. de verb. obli. l. Inter stipulantẽ. §. sacram.

c Nec itereft. Quo ad acquirendũ dominium.

d Venandi. Aliud si cau. reqoirẽdi fugitiuũ meum: vt ff. de serui. fug. l. 2. vel glandis colligẽdæ causa: vt ff. de gland. le. l. 1. vel vt recipiam pecuniã, quam ibi abscõdi, vt ff. ad exhiben. l. thesaurus. vel si vindemiam, quã emi, tollere me vẽditor prohibeat. z vt ff. de actio. emp. l. qui pendentem.

e . Ingrediat. Quid si post probibitionem quid ceperit? Respond. non facit suum: vt C. de rei ven. l. si fundum. & l. certum. & facit j. eo. §. apum. versi. planè.

ADDITIO. Dic illud verum secundũ Ang. si fructus fundi cõsistebant in venatione, aliàs secus: vt tenet glo. in l. diuus. ff. de ser. vr. præd. & in l. 3. ff. de acq. rer. do. quamuis Pot. sequatur istam glo.

f In libertatem. Id est laxitatẽ, vt statim sequitur: vt ff. de acq. rer. do. l. naturalem. & l. Pomponius.

g Difficilis. Id est, impossibilia sic ff. pro soc. l. de illo. in gl. difficile. econtra. ff. de ijs qui deiec. vel effu. l. 2. Acc.

h Persecutio. Sic ff. de acq. pos. l. 3. § Nerua.

i Illud Sic ff. de acqui. re. do. l. naturalem, §. Illud.

k Capi. possit, cõsiderata natura hominis, & animalis, nõ diuina possibilitate. licet nec omnino facilitatem consi lero.

l Sed posteriorem. Sic ff. de acqoir. rer. dom. l. in laqueum.

m Accidere. Licet enim probetur vnum, id est, eam vulneratam, nõ tamen sequitur: vt capi possit: vt C. de proba. l. neque natales.

n Non capias. Not. q inspicitur, qđ euenire potest sic

† Quod in nulli' bonis est, id occupãti cõcedit. & ad hũc §. & sequẽtes remittit gl. in c. si culpa. sit. p verbo aĩalia. añ si gl. ex q iniutijs, & dã. da.

Hinc Cice. li. 1. off. Sunt autẽ, io. qt, priuata natura nulla, sed a veteri occupatione: vt q quondã in vacua venerunt &c.

Res dicitur esse I nulli' bonis septẽ mod. s.

i Scilicet cũ authoritate iudicis quã de facili pstibit. Sed in a-

sia re p̃ dit ita demũ si aliqua & leuia prece daor indicia sm Chris. Et an qs cogit idicare sutẽ. vi de Ias. hic.

† Et sic I rebus incertis nõ põt ferri snia certa, vt hic, & in cap. iuuenis. iuncta gl. a. post pri cip. ex. de spõ. & matri. & est arg. q ad ea q̃ frequentius accidunt, iura adaptant: vt hic, & in c. literas. iũcta glo. sup verbo cõsueuerint. Iu me. i versic. Itẽ ar. ad ea. extra. de despon. impube.

a Idẽ vbi via publica, vel ẽt priuata & diruta: secundũm Ias. hic.

l Imò tex. dẽt Intelligi p̃ nr iacet: & hoc tñ stat in arbitrio iudicis, vt actũ gl. su p verbo capi. j. e. secũdum Christ. Et notat hũc tex. Ang. pro eo q nõ titè captus post ea restituit libertati pristinæ.

ff. loca.l. si qs domum §. idē qrit si sumptus. & ff. ad Treb.l. Lucius.§.pen.& ad leg. Falc.l.in quantita te.§.magna.& ff. ex quib.cau.ma.l.sed & si per pto rē.§.si feriæ,& ff. de fer. rusti.præ.l.q sella. §.2.& de dam.infect.l.qui bona.§.cū inter.arg.tū contra.ff. de pec.l.eo tempore.r.

Aliàs respon.

Apium. ADDITIO. Plinius tū nālis hi. lib. xj. c. v. scribit, apes esse insecta q̄dā, neq; mā sueti gñis neq; feri, sed media cuius dā naturæ.

Ibi euētus erat impossibilis, cū nihil esset in peculio,secundùm Angel.vel nō erat ciuilis nec honestus, secūdum Christopho.de quo Brocardo dic, vt p Ang.Aret.hic.

¶ Apum quoque. CASVS. Institiator in hoc §.prosequitur materiā suā de prorsus feris Et dicit, quòd natura apum fera est,id est nō mansueta, vnde apes si i arbore tua consederint anteq̄ à te i alueo tuo fuerint inclusæ,nō magis intelliguntur esse tuæ, quam volucres,quæ in arbore tua nidificauerint, valde si huiusmodi apes in arbore tua consideutes aliquis ali⁹ incluserit, ipse earū dominus efficietur, & etiam si huiusmodi apes ante,quam à te fuerint inclusæ,aliquos fauos in arbore tua,vel in fundo tuo fecerint, quilibet eos eximere potest: veruntamen sire integra præuideris aliquem ingredientem in fundum tuum,poteris iure prohibere, ne fundum tuum ingrediatur. Sed pone, quoddam examen,id est, universitas apum euolauit de alueo meo,in quo à me fuerat inclusum,ego quæro quamdiu dominio meo intelligitur esse subiectum? Ad hoc rñ. si examen ex alueo tuo euolauerit:tādiu intelligitur esse tuū, quamdiu intelligitur esse in cōspectu tuo: nec difficil s sit eius persecutio,alioqui si euasit conspectum tuum,vel ita sit id conspectu tuo,vt difficilis sic eius persecutio, occupanti conceditur. Et hæc dicuntur vsq; ad illum § pauonum. Fran.

Apū [a] quoq; fera [b] naturæ ē, [†] Itaq; apes, q̄ in arbore tuo cōsederit, antequā à te alueo [c] iclu dant, nō magis tuæ intelligunt eē, quā volucres, q̄ in arbore tua nidū fecerint. Ideoq; si alius eas iclusẽrit: [d] is earum dñs erit. [e] fauos quoque si quos effecerint, eximere qlibet pōt. Planè integra re, [f] si p̄uideris [g] igredientem fundum tuum: poteris eū iure prohibere,ne ingrediat. Examē [h] quoque,qd ex alueo tuo euolauerit,eo vsq; intelligit esse tuū, donec in cōspectu tuo est,nec difficilis p̄secutio eius est:alioquin occupantis fit.

Animalia quæ naturaliter sunt fera, sed per accidens mā suetæ:tamdiu sunt nostra,quā diu retinent consuetudinem eundi, & redeundi.

Pauonum quoq;, & columbarū fera [i] natura est.nec ad rem ptinet, [k] q̄ ex consuetudine euolare,& reuolare solēt.nā & apes idē faciūt, quarū [l] cōstat ferā esse naturam. Ceruos quoq; quidā ita māsuetos habēt,vt in sylvā ire,& redire soleant: quorū [m] & ipsorū [n] ferā eē naturā,nemo negat. In ijs autē animalib. q̄ ex consuetudine abire, & redire solēt, talis regula [o] comprobata est: vt eousque tua esse intelligantur: donec animum reuertendi habeant. Nam si reuertendi animum habere desierint, [p] etiam

¶ Pauonum quoque. CASVS. Domine, quidam habent pauones,& columbas, qui ex consuetudine solent euolare, & reuolare, modo quæro à vobis, verū natura huōi pauonum, & columbarum debeat censeri feral Rñ. quod sic. nec obstat, quo minus natura pauones, & columbarum fera eēseatur, q̄ huiusmodi pauonū, & columbæ ex consuetudine euolare,& reuolare solēt. nam hoc idem faciunt apes. & tū manifestum est,naturam earum ferā esse. Hoc idem etiā in ceruis quādoq; contingit. Quidam eni ceruos ita mansuetos habēt, vt in syluas ire,& redire soleāt. Nemo tamē negare pōt naturā omnium ceruorum in genere,& etiam ipsorum singulorū speciem ferā esse. In his igitur animalibus accidētaliter mansueris, quæ ex consuetudine ire & redire solēt: alia regula à iure comprobata est, vt tamdiu intelligantur tuo domino subiecta esse quamdiu habnerint animum reuertendi.Nam si reuertendi animum habere desierint, in tuo dominio esse desinunt, & occupanti conceduntur.Sed domine,prō Deo dicatis mihi, qualiter perpendam,q̄ desierint habere animum reuertēdi? Ad hoc respon. Amice,tunc intelliguntur desinere habere animum reuertendi,cum reuertendi consuetudinem deserunt,Et hæc dicuntur vsq; ad illū § gallinarum,vbi tractat de animalibus prorsus mansuetis:& casus eius planus est vsq; ad illum §.item ea quæ ex hostibus,Franc.de Aret.

[a] Apum. Concor. ff.de acq.rerum domi. l.naturalem.§ apum.

Alueus duo signi ficat. [b] Fera.Id est non mansueta.

[c] Alueo.Vas est vbi apes manēt.Qnq; pro loco, vbi flumen currit,ponitur:vt j.e §.insula.

Scandalū timendū est. [d] Incluserit.Quod.Bul.facere noluit in his,& similib.dicens,magis timeo scandalum,quā futu-ū iudicium,vt no. ff de acquir. rerum. do.l.in laqueum.

[e] Dñs erit. Nec furti tenetur, vt ff. de furtis. l.apes.

[f] Integra re id est antequam intrent,vel prius,quā eximantur.

[g] Præuideris. Quid si fuerit ingressus,an poterit retinere eum,vt det quod acceperit,cum homo quilibet possit prohibere, ne quis inter fundum suum Resp.cum dominus factus sit per occupationem, nō video quare desinat esse dominus,ar.huius.§.qui tum præuidenti consuluit.

Examen tripliciter accipitur. [h] Examen.i.vniuersitas apum. aliàs pro approbatione ponitur,aliàs pro iudicio, vt C.de aduo.diuer. iudi.l.nemini.§.r.& forte fermatur aliud de consuetudine,in hoc §. & in superioribus duobus.

[i] Fera i.non prorsus domestica,vel mansueta. Accu.

[k] Nec ad rem pertinet.Id est,non obstat ijs,quæ diximus.

[l] Quarum.Scilicet apum.

[m] Quorum.Scilicet ceruorum in genere.

[n] Ipsorum.Scilicet singulorum in specie.

[o] Talis regula.Hic no. tria genera animalium. Mansueta,vt sunt gallinæ:in quibus locum habet hæc regula,vt vbicumq; sint,dñi esse intelligant: vt j.pro xi.§.Item fera prorsus,& in his habet locum alia regula,quia occupanti conceduntur:vt s.eo.§.feræ & § illud & §.apū.& §.examen.Item fera naturaliter, sed accidentaliter māsueta: [‡] & in his obtinet hæc p̄sens regula:& facit ad hoc ff eo.de acquiren. rerū do.l.naturalem.per totum, vsq; ad §.fi. Animalium tria sunt gña.

[p] Desierint.Exteriora iudicant animi secreta interiora.facit ad ædil.edict.l.si tamen.§.2.vnde versus. Intima per mores cognoscimus exteriores.

ADDITIO. Et hoc comprehenditur,si viso domino, vel familiaribus non redeunt vt solebant: nisi per aliquos dies hincinde,non tamē si in syluis abcrrasset,secundum Ang.

‡ Ista gl. reprehenditur per doc. hic, q̄a apum nā nō adeo fera, quin mutari possit secundum Pos. hic.

a Gallinarum. Scilicet omnium, vt statim innuit. Vel die singularum in specie.
b Feras. Vt phasianos. Accur.
c Anseres. Scilicet domestici.
d Gallinæ tuæ. Scilicet domesticæ.
e Turbati. Vt per vulpē, vel miluum.
f Qui lucrādi animo. Scilicet vt habeat pēnas, vel oua. aliās. n. non cōmitti tur furtum, nisi lucrādi animus interueniat: vt ff. de fur. l. 1. §. fi. Sed nunquid dolus fit i vno ouol Rñd. sic, sed de dolo non agitur in re minore duobus annis vt ff. de dolo. l. si oleum. §. fi. & l. sequen. Sed quare nō agitur de dolo, cū quo agitur furti: vt hic? Reip. furtum fit plerumque: & ideo frequentius punien dum est: secundūm Ioan. vt ff. de pœn. l. aut facta. §. fina. Et not. ex hoc. §. quod qualibet actio etiā pro vno nummo da tur, vt ff. de damno infecto. l. si propric tarins. in fin. l. resp. & ff. de coninng. cū emancip. lib. l. 1. §. il lud. Sed fallit in casibus, vt ecce si com modo tibi seruum, & tu eum alis: non repetis à me expensas modicas: vt ff. commo. l. in rebus. §. possunt. & ff. de impensis in rebus dot. fac. l. omnino. Et excepta actione doli, vt dictum est. item excipe, quod est ff. de dam. infecto. l. ex damni. in princip. Accur.

Furti actio dat. ꝓ modico. non autē actio de dolo. Hanc rōnē improbat Io ann. Fab. qꝫ dolus sit fine furto, sed nō eꝫ, die ergo furtū esse im pbius, & eius actio nē cōpete re de iure cōi, de do lo aūt de iure spāli, cū sit q̄dā spēs restitutionis restringēs ea q̄ cōsensus partiū firmauerat. l. 1. ff. de dol. et go & e. ar. l. eiꝰ mili tis. §. mili tia mis-sus, ff. de re milit. Ang.

† Facit l. pœ. decr. gl. vlt. vbi dī, ꝙ pro vna galli na furtū cōmittit post me. gl. & gl. fi. in fi. c. eū re. extra. de re iud.

† Hoc sti ius gētiū Interpretatione sumit à lu re ciuili, vt nō militā meritum.

tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur desinere habere tunc, cum reuertendi consuetudinem deseruerint.

Gallina, & anseres domestici tui sunt, etiam si concisse illum tuum effugerunt: & qui eas accipit animo lucrandi fur tum committit. Aret.

Illud annota, Etiam in re modica & exigui pretij fur tum fieri.

Gallinarū, a aūt & anserum nō est fera natura: idq; ex eo possumus intelligere, quod aliæ sunt gallinæ, quas feras b vocamꝰ itē aliȷ sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoq; si anseres c tui, aut gallinæ tuæ d aliquo modo turbati, e turbatæve euolauerint, licet cōspectū tuū effugerint: quocunq; tñ loco sint, tui, tuæve esse intelliguntur: & qui lucrandi animo f ea animalia detinet, furtum cōmittere intelligitur. †

¶ Item ea quæ. CASVS Dñe. iam vidi qualiter dñium ferarum, & volucrum singulis acquiritur per occupationem. Nunquid plurium rerum dñium acquiri potest per occupationem de iure gentium? Rñ. ꝙ sic. Nam ea quæ ab hostibus nostris capimus statim iure gentium nostro dominio acquiruntur, & hoc in tantum verum est, vt liberi homines, quos ab hostibus capimus, dominio nostro subijciantur, & in seruitutem deducantur. si tamen nostram potestatem euaserint, & ad suos corpore, & animo reuersi fuerint, pristinum statum libertatis iure postliminij recipiūt. Et non solum supradicta iu e gentiū per occupationem acquiruntur, sed etiam lapilli, & gemmæ, & cætera quæ in littore maris inueniuntur statim cum ab inuentore occupata fuerint iure gentium, quod naturali iure introductum est inuentoris fiunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. Item ea quæ ex animalibus.

g Ea hostibus. Vt quibus populus Romanus bellū indixit, vel ipsi populo Romano, vt ff. de capti. & postli. reuer. l. hostes. & ff. de verbo. signi. l. hostes. & l. quos nos hostes.

h Si euaserint. Animo, & corpore: vt ff. de capti. & postli. reuer. l. nihil. princ.

i Recipiunt iure postliminij. vt §. quibus modis ius patriæ potesta solui. §. si ab hostibus.

ADDITIO Hodie tñ quantum ad personas, non obseruant iura captiuitatis, & postliminij, nisi quātum ad res.

Etiam si hominem liberum ex hostibus ceperimus, de iure gentium noster fit: qui si exierit potestatem nostram, recuperat antiquam libertatem. Aret.

Itē ea, quæ ex hostibus. g capimus, iure gentiū statim nr̃a fiū: † adeo qđē, vt & liberi hoīes ĩ seruitutē nostram deducanť: q̃ si euaserĩt h nostrā ptātē, & ad suos reuersi fuerint, pristinū statū recipiūt. i

Inuentoris fiunt lapilli, & alia quæ in littore maris inueniuntur. Aret.

Item lapilli, k & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris l inueniūť, iure naturali m statim inuentoris n fiunt.

Nata ex animalibus nostris nostra sunt. Aret.

Item ea, o quæ ex animalib. p dñio tuo q subiectis nata sunt, eodē iure r tibi acquiruntur.

Quod per alluuionē (i. paulatim, & latenti incremento) fundo nostro adijcitur

k Lapilli. Scilicet ptiosi. Et q̃ sit inter lapillos, & gēmas, & margaritas dicta, dic vt ff. de auro & arg lega. l. & si non sint. §. fi.

l Inueniunť. Quæ tñ non sunt alicuiꝰ, aliās contra: vt j. e. §. fi. Acc.

m Iure naturali. Id est gentium, vt s. e. §. singulorum. Acc.

n Inuentoris. Ita demum si occupet siue apprehēdat, s non aliās, secundū Azonem. nam in su periori § & in alijs præcedentibus de ijs, quæ per occupationem quęruntur, tractatur. vnde qđ idem prosequatur hic vicinitas scripturæ innuit, vt ff. de testa. l. hæredes, §. sed & si notam. ff. de lega. 1. l. si seruus plurium. §. finali. Et aduerbium sini litudinis, scilicet, itē, quod est in principio §. apertè dat intelligere aliud esse in thesauro, cuius tractatus est valde ab huc separatus, vt infra eodem. § thesauros. & ideo primum videtur, & inuenti, non capienti quæritur.

cenatione rū fiāt huiusmodi spolia sed publicentur. l. si ea ptinns. ff. de cap. & postli. reuer vt ita poꝰ reipub. fine quā ipsiꝰ occupātis aut poti ad Ducē ptineant quam ad ipsos milites. l. dinus. ff. de iure fisc.

† Maria abundat.

† Hoc vetū in vaeā tib. vt bio & l. si Bar satorā. C. & fideius. Quod no ta ꝙ tamē to loquēte d eo ꝙ inuenerit bannirū. Itē in nō vacātib. si possidētis alus non cōcurrat. al. ās solo acqrūtur aspectu. Dictio itē eū repetibilis pcedētiū clausularū qđ est vetū si co pulatiuē ponat, secus si con tinuatiuē Ægi. Per. Itā gl. approbat B. hic.

† Fallit in lcporibus hntibus vtrūq; sexū. Tertū te ipse lepꝰ es, & pulpamē tum quis. Ægi. Per.

¶ Item ea quæ ex animalibus. CASVS. Domine, iam vidi qualiter acquiritur dominium rerum per occupationem, nunquid pluribus modis acquiri potest? Respond. ꝙ sic. Nam ea quæ ex animalibus dominio nostro subiectis nata sunt, iure gentium per accessionem nobis acquiruntur. Et hæc dicuntur vsque ad illum. §. Præterea quod per alluuionem. Franc. de Aretio.

o Item ea. Nunc mutat stylum, & materiam, & dicit de ijs, quæ acquiruntur per accessionem discretam, & in sequen. § præterea, dicit de accessione cōcreta.

p Ex animalibus. Fœminini a generis, siue rationalibus, vt ex ancil is, vt supra, de iure persona. §. serui. & C. de rei vendi. l. partum. siue irrationabilibus, vt ff. de rei vendi. l. idem Pomponius scribit si frumentum. §. idem scribit.

q Dominio tuo. Vel quasi, vt si bona fide possides animal irrationale. vt ff. de acquir. rer. domin. l. bonæ fidei. §. si non ita irrationali, vt j. eo. §. in pecudum. & est ratio, vt ibi.

r Eodem iure. Scilicet gentium.

Præterea

¶ Prætereà. CASVS. Iustinianus in hoc. §. dicit, quod præter supradictos modo acquirendi, de iure gentium acquiritur nobis dominium per accessionem concretã. Quod.n. per alluuionẽ agro tuo flumẽ adijcit, iure gentium tibi acquiritur. Sed dic, pro Deo dicatis mihi, quid est a luuio? Ad hoc rñd. Est aũt alluuio incremẽtum latens. vnde illud per alluuionẽ agro tuo vr adijci, quod ita paulatim, & successiuè adijcitur, ut licet tota die intuitum figas, tñ intelligere non possis quantũ in quolibet momento agro tuo adiectũ fuerit, verũ est tñ quod illud latens incrementũ tibi iure accessionis acquiritur. Sed si impetus fluminis aliquã partẽ grussam ca prædio tuo detraxerit, & illã partem detractã vicini prædio appulerit, manifestu est eã partem ex prædio tuo detractã nihilominus in tuo dñio permanere. Si tñ lõgo tpe fundo vicini tui adhæserit, ita quod arbores, quas secũ traxit in fundũ vicini radices emiserint, ex tempore immissionis radicum uident̃ fundo uicini iure successionis acquisitæ esse. Et hæc dicuntur usque ad illum. §. insula. Franc.

nostrum sit: quod verò impetu fluminis vicino prædio ademptum est, & nostro accessit, vicini remanet: arbores autẽ quæ fundo nostro adhæserunt, & tandem radices egerunt, nostræ fiunt.

Prætereà quod per alluuionem agro tuo flumen adijcit, [a] iure gentium tibi acquiritur. Est aũt [b] alluuio incrementum latens. Per alluuionẽ autẽ id vr adijci, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligi non possit, [c] quantũ quoquo momento tpis adijciatur. Quòd si vis fluminis de tuo prædio aliquã partem detraxerit, & vicini prædio attulerit: [d] palam est, eam tuam permanere. Planè, si longiore [e] tpe fundo vicini tui hæserit, arboresque, quas secũ traxit, in eum fundũ radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo acquisitæ [f] esse.

Insula in medio fluminis emergens, eorum fit qui ab vtraque fluminis parte proximiorum sunt prædiorum possessores, pro modo s. latitudinis (s. frontis) cuiusq; prædij, quæ propè ripam est: at si in medio enata non sit, proximiori ripæ modo præscripto accedit: sed si alicuius ager ad formam insulæ à flumine redactus sit, eius remanet cuius fuit.

Insula, quæ in mari nata est, (quod rarò accidit) [g] occupantis fit: nullius enim esse creditur. [h] At insula in flumine [i] nata (quod frequẽter accidit) si quidem mediã partẽ [k] fluminis tenet, communis

a Adijcit. Ponendo iuxta tuum prædium.

b Incrementum. Id est, augmentum. Accur.

c Intelligi nõ possit. Licet tota die ibi figas intuitũ, & hoc pp imbecillitatẽ naturalis uisus, qui tã subtilia perpendere non põt, ut in cucurbita patet quæ cito crescit, quæ tñ percipi non põt, quantũ crescit quoquo momẽtu tpis. Sed in quodam gñe agrorũ cessat ius alluuionis, ut in agris militib. assignatis à principe, qui limitati dñr, ut ff. eo. de acq. rei. do. l. in agris. Quæ sit ratio diuersitatis, dicitur in ea l. ff.

d Attulerit. Aliàs applicuerit .i. apposuerit, ut subijcit, puta crustam terræ forte uineatæ, uel arboratæ.

e Longiore. Id est lõgo. s. tãtu ut faciat radices, ut sequitur, uel ẽt ipsa terra apposita unitatẽ alteri terræ fecerit cui opponit, ut ff. de dã. infe. l. hoc amplius. §. ita demũ. [l] Sed quõ sciã qñ hæc unitio, uel immissio erit facta? Rñ. p rusticos, q a talia sciũt, ut in auth. de nõ alie. aut pmu. § quod aũt dictum est. coll. 2. Ac.

f Acquisitæ. Vtilis tñ rei uendicatio priori dño dat, sm M. ut ff. de rei uen. l. idem Pomponius scribit, si frumentum. §. de arbore Sed nos contra, sed in factum ad æstimationem damni, ut ff de rei uendi. l. in rem. 1. §. item. Sed rei uendicatio non datur, ut ff. de dam infec. l. hoc amplius. §. Alphenus. [m]

[illegible] Dic sm Io. Fab. quod imò nec in factum datur, ut d. l. hoc amplius. §. ita demum. ff. de damno infect. nec obstat. §. de arbore. quia ibi loquitur, qñ fuit facta unitio actu sine facto hominis, hic loquitur, qñ fuit facta facto fluminis, & ideo cũ quæritur de flumine, hoc uidetur satis rationabile, fuit opinio antiquorum, sed opinio quæ hic nota. fuit Azo.

quæ satis est æqua, secundum Ang. hic.

¶ Insula. CASVS. Dic, ponamus, quod aliqua insula nascatur in mari, dicatis mihi, cuius iuris esse intelligatur? Resp. si aliqua insula in mari nata sit, (qđ tñ rarò accidit) occupanti conceditur. Nã ante occupationem nullius esse intelligitur. Sed licet dixerim tibi de insula quæ in mari nascitur, quod occupãtis fit, secus tñ est de insula in flumine nata. nã in flumine insula nata, (quod frequẽter accidere solet) si quidem mediam partem fluminis teneat, cõis est eorum hominum, qui ab utraq; parte fluminis propè ripã prædia possidẽt, videlicet pro modo latitudinis cuiusq; fundi, quæ latitudo propè ripam sit. qđ si alteri parti fluminis proximior est, eorum est tm, qui ab ea parte propè ripã prædia possidẽt, qđ si ab aliqua parte diuisum flumẽ sit, deinde infra unitũ, agrũ alicuius in formam insulæ redegerit, hmõi ager ad modum insulæ diuisiõe fluminis circundatus redactus, eiusdem permanet, cuius ante diuisionem fluminis fuerat. Sed ponamus, quod flumen naturalẽ alueum penitus dereliquit, & ex alia parte ceperit fluere, dicatis mihi quid iuris in illo casu? Ad hoc resp. quod si naturali alueo in uniuersum derelicto, ab alia parte fluere cœpit, tunc prior alueus à flumine derelictus, eorum incipit esse, qui propè ripam eius prædia possident pro modo latitudinis cuiusque agri, quæ latitudo propè ripam sit. Sed ponamus, nouus alueus iam occupatus, publici iuris incipit esse, sicut est ipsum flumẽ, sed si post aliqđ tpr ad priorem alueum flumen reuersum fuerit, nouus alueus iam à flumine derelictus, eorum incipit esse qui propè ripam eius prædia possident, Aliud tamen iuris est, si totus ager alicuius aqua inũdatus fuerit. Inundatio enim aquæ, faciem fundi non immutat, & idcirco, si aqua à fundo recesserit, manifestum est manere dñm fundi, qui ante dominus fuerat. Et hæc dicuntur usque ad illum §. cũ ex aliena &c. Franc.

¶ Insula Dicitur locus undique circumdatus aqua, ut hic, & ff. eo. l. adeo. §. insula. & l. insula. aliàs quandoque pro domo in mari posita, quæ in salo posita est, secundum Isido. Item quandoque pro qualibet domo, ut ff. de eo, quod certo loco da. l. 3. § si quis insulã Itẽ nota diligẽter ista rñsa usq; ad §. alia sanè.

g Quod rarò accidit. Sed opponam ad ea, quæ frequentius accidunt, potius iura adaptantur, ut ff. de legib. & senatusconsult. l. nam ad ea. Respond. quod illud uerbum potius, solutionem inducit, nam bene infertur, potius, ergo ad alia. Accur.

h Creditur. Scilicet, antea.

i In flumine. Id est: in medio fluminis.

k Mediam partẽ. Quod scilicet poterit sciri accepta

F 4 chorda

* In hac insula relictum ab Aggeno Vrbico Cassium Longinũ. sic dixisse. quicquid aqua lambendo abstulisset, id possessorẽ amittere, cui imputandũ est, quod ripã suã sine alterius dãno non munierit aduersus iniuria fluminis.

l Quòd si non fecerit põt directo vẽdicari.

m Eguinarius Baro hoc loco sũpta occasione regulã tradit. qua definit, quid sequendũ sit, quotiens iurisconsultorum sniæ inter se pugnãtes reperiuntur. tu eũ videto.

Insula tria signi ficat.

Dic. quod insularũ alia ẽ naturalis, ut Corsica, & Sardinia, alia casualis, vel accidentalis, quæ I flumine sæpè nascit, in mari p rarò.

Naturaler insulæ sunt principis, non in dominio patrimoniali, sed I dñio iurisdõnali, ut l. insulæ. ff. de iudi. & l. illicitas. §. qui uniuersas, ff. de off. pſ. sed d hac materia plenius uideas hic per Ang.

est eorum, qui ab utraque parte fluminis propè ripā prædia possident, scilicet pro modo latitudinis [a] cuiuscunque fundi, quæ latitudo propè ripam sit. Quòd si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte [b] diuisum sit flumen, deinde infra [c] vnitum [d] agrū alicuius in formam insulæ redegerit, eiusdem permanet is ager, cuius & fuerat.

Prior alueus à flumine derelictus, eorum fit, qui prædia secundum ripam propiora habent: nouus verò incipit publicus fieri: flumine autem in antiquum alueum reuerso, nouus alueus derelictus, eis accedet, qui iuxta ripam agros habent.

Quòd si naturali alueo in vniuersum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit, prior quidem alueus [e] eorum est, qui propè ripam eius prædia possident, pro modo, scilicet latitudinis cuiusque agri, quæ propè ripam sit. Nouus autem alueus eius iuris esse incipit, [f] cuius & ipsum flumē est: id est, publicus. Quòd si post aliquod tempus ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui propè ripam eius prædia possident.

Ager impetu fluminis inundatus, non desinit eius esse, cuius fuerat.

Alia sanè causa est, si cuius totus ager inundatus fuerit: neque enim inundatio fundi speciē [g] commutat: & ob id, si recesserit aqua, palam est eum fundum eius manere, [h] cuius & fuit.

Cum ex aliena materia noua species confecta est, refert an ad eandem materiam, & pristina initia species reduci possit, an non possit: priore casu, qui dominus est materiæ, idem quoque speciei dominus erit: altero verò casu, qui speciem induxit, dominium nascitur.

Cum ex aliena materia species aliqua facta [i] sit ab aliquo, [k] quæri solet, quis eorum naturali ratione [l] dñs sit, vtrum is, qui fecerit, [m] an potius ille, qui materiæ dñs

chorda, & puncto posito in medio inter vtrumque agrum: & tunc si punctum est ex vna parte tm̄, alij cedat: aliàs fin quod punctum extenditur, ut colligitur. ff. eo. de acq. rer. dōm. l. inter eos. & l. seq. Ex his patet, quod pro diuiso possident insulam, & habent dominium circumdantes flumen, ut ff. eo. de acq. rer. do. l. pro regione.

a Latitudinis. Existentes ab vna parte, cum plures sint ex una parte, & unius fundus latior est, q̄ fundus alterius: & in hoc tantum frontem agri considero: ut ff. eo. de acq. rer. domin. l. insula. in princ.

b Parte. Scilicet, superiori.

c Infra. Scilicet in inferiori parte.

d Vnitum. Scilicet flumen. i. coadunatum, & hic fit punctum. Vel dic vnitum agrum &c. & tunc puncta ibi, infra.

e Alueus. A quo nunc vltimò recessit flumen.

f Incipit. quantum ad strictam rōnem. nā de æquitate vix obtinet. i. non obtinet: ut ff. eodē. l. ad eo. §. insula. in fi. Et not. hic, q̄ flumina uicem iudicum tenent: & dant, & auferunt dominia, vt hic, & ff. eo. de acq. re. do. l. ergo. §. alluuio. Accur.

g Speciem. Id est, faciem fundi. Sed §. ff. de flumin. & ne quid in flu. pub. l. i. §. si fossa. in fi. §. Sed ibi totum occupauit, hic partem. Vel hic eodem impetu recessit, quo uenit, ibi non: sed diu coopertum tenuit.

h Manere. Fuit ergo dñs etiam tunc tpis, qñ aqua inundabat. Sed contra. quib. mod. vsusfruct. amit. l. si ager. Solu. ibi impropriè dicit amittit s. quantum ad commodum fruendi. * Vel hic inundauit pp impetum aquarum: ibi ut faceret alueū, ut probatur prædicto tit. l. quid tñ. §. agri. Et hæc uera sunt quantum ad proprietatem, sed possessio indubitâter rpe inundationis amitteretur, ut ff. de acq. poss. l. 3. §. Labeo. & l. qui uniuersas. §. ij & l. Pomponius. j. resp. tamen [1] aqua recedente etiam possessio restituenda est. ue ff. de itin. actique priua. l. 1. § sed & si quis.

¶ Cum ex aliena. Diuiditur in quinque partes. Primo ponit thema. Secundo quæstionem. Tertio per exempla thema declarat. Quarto ponit responsionē. Quinto per exempla responsionem declarat. Secunda ibi, Quæri solet. Tertia ibi, Vt ecce. Quarta ibi, Et post multa. Quinta ibi, Vt ecce uas.

CASVS. Domine, iam vidi plures modo acquirendi dominium de iure gentium. Numquid pluribus modis de iure gentium acquiri poterit? Respond. q̄ sic. Per specificationem de iure gentium acquiritur nobis dominium. Cum enim quis ex aliena materia. &c. Casus planus est. Vsque ad il lum. §. si tamē alienam. Fran. Ac.

i Facta. Facta autem intelligitur & cœpta, licet non perfecta: ut ff. de auro, & argento legato. l. & si nō sunt. §. quid ergo. Ratio huius est, quia quæ in opere sunt, inesse uidentur. ff. si certum petatur. l. lecta. § dicebam. & cap. officij, extra. de electio.

ADDITIO. Sed ibi species quantum ad materiam erat perfecta: licet quædam ad bene esse deficerent. Et ideo reprehēditur hæc glossa propter verbum fecerit, q̄ perfectionem significat, ut l. s. ff. quod quisque iuris.

k Ab aliquo. Scilicet bona fide, ut ff. ad exhibendum. l. de eo. §. si quis & suo nomine: at ff. de acquirendo rerum domin. l. adeo. §. cum quis. in principio, & l. quicquid §. secundo. Item & tertium, scilicet quòd non possit redire ad priorē materiam, secundum Ioannem, ut in fine huius §. Quid si duo specificauerūt vnus bona fide, alius mala fide? Respon. communis est domini, & specificantis bona fide non autem mala fide: [a] vt ff. quibus ad libertā. proclamare non licet. l. si duo. Azon. Eodem modo quæro, & soluo ea, quæ sequuntur. Quid si ex diuersorum materiis speciem fecit, & in una habuit bonam fidem, & in aliis malam fidem? Item quid si in materia unius partim bonam, partim malam fidem habuerit? Item quid si partim suo specificanti nomine, partim nomine domini?

ADDITIO. Intellige secundum præcedentia, quòd habeat bonam fidem. Item quòd omnia sint paria, aliàs minus preciosum cedet preciosiori. secundum omnes Doct. hic, per l. quicquid. §. ti. ff. eodem, de acq. rer. dom.

l Naturali ratione. Id est, iure gentium.

m Fecerit. Id est, detexerit quo ad spicas, ut ff. eod. de acq. rer. dom. l. adeo. §. cum quis, in fine, sic supra de liberti. §. i.

mo depēdet, sed dominiū est iuris, & in iure consistit. Et iō possidentes prędia penes flumina, q̄ sępè solēt inūdari: item propè cōfinia belli, vel epidēmiæ ratò præscribūtur.

Flumina & indices æquiparantur.

* Vel fortè ibi capitur pro proprietas & possessione, hic p̄ pr. è Ægi. Per.

1 Et est ratio secū dū Christ. quia possessio est facti. quæ à solo ani

a Fur nomine proprio. & bona fi de secundū Chri stoph.

Mulsum.

fuerit: vt ecce, si quis, ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit, aut ex alieno auro, vel argento, vel ære, vas aliquod fecerit, vel ex alieno vino, & melle mulsum [a] miscuerit, vel ex medicamentis alienis emplastrum, aut collyrium [b] composuerit: uel ex aliena lana vestimentum fecerit, vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium, vel subsellia fabricauerit. Et post multam Sabinianorum, [c] & Proculianorum ambiguitatem, placuit [d] media sententia [e] existimantium: si ea species ad priorem, & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit. si non possit reduci, eũ potius intelligi dominum, qui fecerit: [f] vt ecce, uas conflatum potest ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad vuas, vel oliuas, vel spicas [g] reuerti non potest: ac ne mulsum quidem ad uinum, & mel resolui potest. Quòd si partim ex sua materia, partim ex aliena [h] speciem aliquam fecerit qs, veluti ex suo uino, & alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum, aut collyrium, aut ex sua lana, & aliena [i] vestimentum fecerit, dubitandum non est hoc casu eum esse dominum, [k] qui fecerit, cum non solum operam suam dederit, sed & partem eiusdem materiæ præstiterit.

Quod cuiusq; rei ornandæ causa adhibetur, vt accessio principalis cedit: etiamsi preciosius sit, quam ipsa res cui accedit.

Si tamen alienam [l] purpuram [m] vestimento suo quis intexuerit, licet preciosior [n] sit purpura, tamen accessionis vice cedit uestimento, & qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum, qui

[a] Mulsum. Id est, nectar, siue palladium.
[b] Collyrium. Idest, vnguentum ad oculos.
[c] Sabinianorum. Id est, Sabini, & suorum fautorũ, qui dixerunt speciem cedere domino materiæ. Sed Proculus cum suis sequacibus econtra, s. ut specificanti rãtum cedat, ut ff. eod. l. adeo. §. cum quis.
[d] Placuit. Scilicet nobis. Accur.
[e] Media * sententia. Quæ nec uni in totum, nec alteri cõcordat, uel discordat: sed distinguit, ut sequitur. Et nota medium seruandũ. sic s. quib. ex caus. manum. non licet. §. pen. Arg. * contra. ff. de nego. gest. l. Nessennius. in fi.
[f] Fecerit. Si & alia duo interuenerũt, quę in principio huius. §. diximus.
[g] Vel spicas. Et ita apparet, quod frumentum cedit specificanti. Sed cõtra. ff. de acq. rer. domi. l. adeo. §. cum quis, in fi. §. Solu. hæc posuit gratia exempli pro pueris, s. in Pla. quædam enim gratia docendi * dicũtur, quę aliàs nõ dicerentur, ut ff. de act. & oblig. l. obligationum substantia. §. fin. Vel dic secundo secundum Azo. illam per istã corrigi. Item ad hæc omnia exempla in quibus dicitur, speciem specificanti cedere est cõtraria regula, quæ dicit, quod ex re mea est. uel nascitur, meum est. ut ff. de exhi. l. de eo. §. si quis. in fi. & de rei ven. l. solum. §. meum. So. illa regula locum habet in quinque casib. s. ubi dñs specificauit. Item vbi alius eius mandato. item ubi sine mandato, sed ratum habet. [z] Item ubi alius mala fide, & suo nomine. item vbi bona fide, sed res potest ad priorẽ materiam reduci. quorũ nullius est hic. itẽ ti hæc vera sunt, q; specificanti cedant. Tertia est regula, quę dicit, neminem cum alterius iactura fieri locupletiorem. ut ff. de condic. indeb. l. nam hoc natura. Respõ. licet fiat sua species quo ad dominium, tamẽ actione in factum tenetur ad æstimationem. ut ff. de rei vend. l. in rem. j. §. item quæcunque. & ff. de don. inter uir. & uxo. l. si mulieri. §. j. & l. seq.
[h] Ex aliena. Scilicet materia.
[i] Ex aliena. Scilicet, lana.
[k] Dñm. Sed si non possit reduci ad priorem materiã, fit cõis, habita rõne materiarum, ut non cedat specificanti. ut ff eod. de acq. rer. dom. l. quicquid. § fin. in fi. item fortè erit, & qui mala fide fecit, licet reduci non possit. ut ff. de exhib. l. de eo. §. si quis. Accur.

¶ Si tamen alienum. CASUS. Titius manicam, uel gyronem de purpura aliena intexuit uestimẽto suo. modo quæritur, utrum purpura cedat uestimento, uel uestimentum tanquam uilius, & minus preciosum accedat purpurę? Respond quod purpura licet preciosior sit, iure tamen accessionis cedit uestimento, & per consequens Titio dominio uestimẽti acquiritur. Veruntamen ille, qui dominus fuerat purpuræ, licet iam dominium purpuræ per accessionem amiserit, contra eum tamen, qui surripuit, furti habet actionem, & condictionem furtiuam, quæ semel ei contra furem cõpetit, quã licet postea sine culpa sua à dominio cadat, non amittit. Nam hmõi res, quæ iure accessionis alteri rei cedunt, licet à priori domino vendicari non possint, à furibus tñ, & à quibuscunque aliis malæ fidei possessoribus per condictionem furtiuã, uel sine cã condici poterunt. Et hæc dicuntur usque ad illum. §. si duorum.
[l] Si tamen alienã. Hic incipit dicere de accessione, quæ fit humana, natura operante.
[m] Purpuram, ut manicam, uel gyronem, si autem ipsa fila, puta in tela, iure alia ratione est dominus factus purpuræ, scilicet iure specificationis, vt supra prox suo §. & præcedenti, hic autem. §. aliquid vult adiicere supradictis, s. de acquisitione iure accessionis, ne ergo nil operetur adiungit hoc quod nunc dixi. ut ff. de legatis primo. l. si quando in principio.
[n] Preciosior. Nota preciosius accedere viliori. * sic ff. de contrahen. emptio. l. si in emptione. Sed contra. ff. de ædilitio edict. l. iustissimè. Sed ibi speciale in homine. Sed & inf. de fideiuss. §. si & fideiussores. Sol. vt ibi. Item loquitur hic § quãdo dicta purpura gratia ornãdi vestimẽti fuit apposita. Sin aũt ecõtra, vt vestimẽtum seruiret purpuræ, vt fortè eam seruaret, tunc cedet vestimentum purpuræ, vt in duabus legibus contrarijs, vt ff de vsucap. l. rerum mistura. § quid ergo. & ff. de auro, & argento lega. l. & si non sunt. §. perueniamus. Si autem neutrum causa alterius apponatur, tunc neutrum alteri cedit, & vtrumque possidetur, vt ff. de vsucap. l. rerum mistura. §. quid ergo.
ADDITIO. Dic secundum Doc. q; neutrum possidetur communiter, sed quodlibet de per se sic, vt not. in d. §. quid ergo. Ang. Are.

* Medium tenuere hic. hanc Lu. aa. ca. Ego in medio vsum sum. Ægid. Per.
Solutio vna multas qõnes terminat.
* Dic q; in dubio. s. quolibet extremorũ æqualiter stante, medi via est eligenda, sed ubi clarũ est p altera parte, nõ, ut in contratio. Ægid. Per.
* Nihil prohibet falsã legẽ exẽpli cã ponere, quo facilius intelligatur.
Tullius de inuen. libro 2.
Meum est quod ex meo nascitur.
[z] Intelligas gl. qñ noĩe dñi specificauit, aliàs si nõ fuisset specificata noĩe dñi, non posset habere ratũ eum non sit factũ sui fauore. ut l. si pupilli. §. si ergo. ff. de nego. gest.

* Hoc verũ qñ apponitur preciosius gratia ornatus, aliàs sec9, q. a ipsum vilius sequitur not. in lins. Ægid. Per.

Surri-

a Surripuit. Si surripuit, aliàs istis actionibus famosis non tenetur.
b Et condictionem. Scillcet furtiuã, vel sine causa vt ff. de cond. sine cau. per totum.
c Siue ipse. Scilicet fur. nam fortè erat sartor.

g Dominorum. Bene dicit dominorum voluntate. Nã si vnus dominus fecit inde speciẽ. i. mulsum, vel uas ex argento meo, & suo: sua erit iore specificationis, non communis: vt s. eo §. q si partim. & ff. de rei ven. l. idem Pomponius scribit si frumentum. §. t.

surripuit, [a] habet furti actionem, & condictionem. [b] siue ipse [c] sit, qui vestimentum fecit, siue alius. Nam extinctae [d] res, licet vendicari † nõ possint, condici tamẽ à furibus, & quibusq; alijs possessoribus [e] possunt.

Materiarum confusio, dominorum voluntate, aut fortuitò facta, eius quod ex confusione factum est, cõmunionem inducit, specierum verò commistio, ita demum, si inuicem commiscentium dominorum voluntas accesserit.

Si duorũ [f] materiae ex volũtate dñorũ [g] cõfusae [h] sint: totũ id corpus, quod ex confusione fit, vtriusq; cõmune est: veluti, si qui vina sua confuderint, aut massas argẽti, vel auri cõflauerint. Sed & si diuersae materiae sint, & ob id propria species facta sit, fortè ex vino, & melle mulsum, aut ex auro & argento electrũ, [i] idem iuris [k] est. nam & hoc casu cõmunem esse speciem non dubitatur. Quòd si fortuito, & non voluntate dominorum confusae fuerint, vel eiusdem generis materiae, vel diuersae, idem iuris esse placuit. [l] Quòd si frumentum [m] Titij frumẽto tuo mistum fuerit, si quidem ex voluntate vestra, commune est, quia singula corpora, id est, singula grana, quae cuiusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt. [n] Quòd si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse, quia singula corpora in sua substantia durant. [o]

d Extinctae. Quantum ad dominiũ, quod perdidit dominus eius, & ideo dicitur quantum ad eum extinctum, quia quamdiu est intexta purpura, extincta est, nec põt vẽdicari, sed agi potest ad exhibendum. vt exhibeatur, & post vendicetur, vt ff. ad exhib. l. gemma. & ff. de rei vend. l. in rem actio.
e Possessoribus. Veluti à praedonib. & malę fidei possessoribus, vt iste fuit: vt hic, & s.d. actio. §. sic itaque, ff. vsufruct. quemadmodum. cau. l. fin. in fi.
¶ Si duorum. Diuiditur principaliter in duas partes. Primo quando voluntate dominorũ. Secundo, quando casu sunt confusae. Se cunda ibi, Quòd si fortuito. Item prima subdiuidit. Primo, quando eiusdẽ generis materię cõfunduntur. Secũdo, quando diuersi generis. Secunda ibi, Sed & si diuersae. Aret.

† Aliàs uindicari, ut & ferè semper. F. oindicari, scripiũ reperias pro & uindicationem pro uendicatione.

CASVS. Sed domine Imper. nunquid dominium de iure gentiũ adhuc pluribus modis acqri poterit? Respon. q sic. Nam per cõfusionem materiarũ acquiritur dñium de iure gentiũ. Si enim materiae duorũ dñorum de voluntate, & consensu eorũ cõfusę sunt, totum corpus, quod ex confusione materiarũ resultat, vtrique dominorũ commune fit: veluti si aliqui vina sua confuderũt, aut massas argẽti, aut auri in aliquod vas conflauerunt. Et ista sunt vera, quando eędẽ materiae confunduntur. Sed pone, q materiae sunt diuersae: nunquid idem iuris est? Respon. q sic. Si enim diuersae materię cõfusae fuerint, & ex illis materijs cõfusis aliqua species facta sit: veluti ex vino Petri, & melle Martini mulsum, aut ex auro Petri, & argento Martini electrum, in hoc casu nulla dubitatio est huiusmodi speciem ex diuersarũ materiarum cõfusione de voluntate dominorũ factam, communẽ esse. Sed pone, q diuersae materiae, vel materiae eiusdem generis fortuito casu: & non interueniẽte volũtate dominorum sunt cõfusae: nunquid idem iuris erit? Respõ. q sic. Hoc tamen intelligo, nisi materiae separari possint. Si enim separari possent, secus tunc esset. Et haec dicuntur vsque ad illum §. quod si frumentum. Fran. de Aretio.

Dñium varijs mõdis quaeritur.

f Si duorum. Acquiritur dominium, nõ solum specificatione: vt s. eodẽ, §. cum ex aliena, & §. quod si. & accessione. vt supra eodem §. si tamen, sed etiam cõfusione, vt hic. Item immistione. vt i proxi. §. quod si frumentum.

ADDITIO. Hoc intellige bona fide, & suo nomine, vt vidisti in §. cũ ex aliena. s. eo gl. vt hic Aug.
h Confusae. Id est, simul fusae.
i Electrũ. Genus vasis, vel species metalli, & ad hoc est ff. de aur. & arg. leg. l pediculis. §. Neruatiua.
k Idem iuris. ... cõ... vt subijcit.
l Placuit. Scilicet vt sit cõmune, nisi separari possit, veluti si ex aere meo, & plumbo, vel argento tuo species facta esse, de quibus casibus separari potest: & gl. habet vẽdicat suũ: vt ff. de rei vend. l. idẽ Pomponius scribit si frumentum. sed §. si plũbũ, & ff. de acq. rer. do. l. lacus. §. fina.
¶ Quod si frumentũ. ... In hoc §. dicit Iustin. quòd si frumentum Titij frumento tuo mistum fuerit voluntate vestra: totum illud frumentũ tibi & Titio cõe erit: nã licet singula corpora. i. singula grana, ante missionem in sua substantia durant: tñ ex consensu vestro per mistionem cõicata sunt, & hoc verum est, quando fuit facta mistio de voluntate vestra: si tñ casu frumentum mistũ fuerit, vel si Titius nõ voluntate tua id miscuit: non videtur huiusmodi frumentum p mistionẽ cõe esse. Singula.n. grana in sua substãtia remanent: & durãt in dñio eius, cuius fuerant añ mistionem. Nã in casibus illis quando fit mistio sine dominorum voluntate, non magis intelligit frumentũ cõe esse, quam grex ouium cõis esse intelligitur, si pecora Titij tuis pecoribus permista fuissent. vñ si totũ huiusmodi frumentum retineatur à Titio, actio in rẽ, aduersus Titiũ competit, & iudex, qui in huiusmodi actione cognoscet, aestimabit quantum, & quale totũ frumentũ fuerit: & tantundẽ frumẽti, & eiusdẽ qualitatis, uel eiusdem aestimationis tibi faciet restitui. Et haec dicuntur vsque ad illũ §. cũ in suo solo Franc. Areti.

Electrum quid sit. Aurũ quoque cũ ta argenti portio ẽ, electrum uocatur. Pli. li. 33. c. 4. & lib. 37. cap. 2 ubi dicit succinũ esse, de quo i Apo. ca. et spẽs electri. Aug. Pet.

m Quod si frumentũ. Diximus quando confunduntur vt separari non possint: nunc videndũ est, quando singula corpora in sua substantia durant: quo casu dicuntur immisceri.
n Communicata sunt. Et ideo locum habet cõmuni diuidundo actio: vt ff. de rei vendi. l. Idem Pomponius scribit si frumentum. z. respon.
o In sua substantia durant. sed nunquid idem si nfa voluntate fuissent immissa? Vt quòd sic: nostra enim contemplatio, uel uoluntas non potest mutare substantiam granorum, quin semper discreta, & diuisa

† Istam gl. nõ credu cẽ Ac. q nõ reperi i antiquis orãginalibus nec de ea Doct. aliq faciut mentionem.

Sed nec magis istis casib. cõe sit frumentum, q̃ grex intelligit̃ esse cõis, si pecora Titij tuis pecorib. mista [a] fuerint. Sed si ab alterutro vestrũ totũ id frumentum [b] retineatur: in rem quidẽ actio ꝓ modo [c] frumenti cuiusq; competit: [d] arbitrio autem iudicis cõtinet̃, vt ipse æstimet, quale cuiusq; frumentum fuerit.

Quod in suo alienove solo ædificatur, solo cedit: materia verò dominium eius permanet, cuius & ante fuerit: nisi quis sciens in alieno ædificaverit: tunc enim (cùm donasse videantur) etiam diruto ædificio materiam non vendicat.

Cum in suo solo [e] aliquis ex aliena materia ædificauerit, [f] ipse intelligitur dominus ædificij: quia omne quod solo inædificatur [g] solo cedit: Nec tñ ideo is, qui materiæ dñs fuerat, † desinit [h] dñs eius esse, sed tantisper [i] neq; vendicare eã potest, neq; ad exhibendũ [k] de ea re agere, ꝓꝑ legem duodecim tabularum, [l] qua cauetur, ne quis tignum alienum ędibus suis iunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet, per actioné, quæ vocatur de

diuisa sint à se inuicem, quod vr̃ esse ꝯ §. præcedẽti. Sed respon. nõ est mirum. aliàs. n. simile reperimus, nonne tempus continuum est sui natura? cum tps sit mensura motus primi nobilis, qui motus est uniformis, & continuus, ut dicit Arist. in 8. Physicorum. & tñ partes in ipsa contemplatione distinguimus, & assignamus, dicentes quoddam præsens, quoddam pteritũ, quodadm futurũ, sic in granis frumẽti dicimus, quod licet eorum corpora sint discreta in suis terminis cõia tamẽ ea possumus facere, ita q̃ aliqua non sit particula in tuo grano, quam tu nõ communices mihi, nulla in meo, quã ego tibi non cõmunicem, quod nõ esset deficiẽte nostra uolũtate, sicut nec in tempore distincto generarẽtur diuersitates nostra significatione, uel respectu deficiente.

Tempus quid sit.

Tẽporis diuisio.

a Miila. Quod fit per errorẽ, quo casu dominium non transit, ut ff eo. de acquir. rer. do. l. si procurator. uel ut melius pascantur & facit j. ad legem Aquil. in prin ubi dicit, q̃ gregatim pascuntur. Sed contra ff. de sol. l. si alieni. Solu. ibi speciale est in pecunia numerata, ut ibi dicitur, ut ff. si certũ peta. l. singularia.

b Frumentum. Nondum bona fide consumptum, tunc. n. in factum actio daretur, ut ff. ad leg. Aquil. l. qui occidit. § si quis alienum uinum.

c Pro modo. Id est, mensura.

d Competit. Id est, q̃ cuilibet tantum frumentũ restituatur, quantum fuit suũ, qñ non appatet quantũ fuerit suum, & hoc ꝓpter impossibilem discretionẽ, ut ff de usufruct. l. usufructuarium. §. si in uiuarijs. Si autem apparet quod cuiusque fuerit, hoc iudex æstimet, ut subijcit. secundũ Azo. & secundum hoc dic quale, id est, quod. & sic cuilibet sua grana restituantur. Vel dic proxim. respon. arbitrio &c. esse de eo de quo est illud, s. qñ non appatet, quod fuerit suum & hoc innuit hoc uerbum quale, non. n. dicit quod, sed quale, ut in qualitate officium uersetur & quantitate, non autem in corpore, cum illud sit impossibile discernere & sic probabit, qui dicit suũ fuisse melius. Et nota triplicem esse differentiam inter hunc. § & superiorem. Species. n. dicuntur inferi, ut hic, materia confundi, ut s. sed P contra. Itẽ hic remanet eadem substantia, ibi non. Item cõfusa fiunt communia, etiam sine dominorum uoluntate, ut s. prox. § hic non.

Distiguit duos §§.

¶ Cum in suo. CASVS. Dñe, Titius in solo suo ędificauit ex materia aliena, modo quæro quis sit dñs illius ædificij, utrum Titius qui ædificauit, an ille qui erat dñs materiæ? Ad hoc rñd. q̃ Titius ædificator dominus est ædificij. Cum. n. in solo suo ex aliena materia quis ędificauerit, dñs ædificij intelligitur, & hoc propter rationem iurisgentium qua dicitur. Omne quod in solo ædificatur, solo cedit. Et quamuis Titio directum dominium ædificij acquiratur, ille tamen qui dominus fuit materiæ dominus eius non desinit esse, sed utile dñium retinet, sed tñ quãdiu materia sua iuncta est ædificio, neq; eam uendicare, neq; ad exhibẽdum de ea agere potest, & hoc ꝓꝑ legem duodecim tab. qua cauet̃, ne quis tignum alienum ædibus suis iniunctũ eximere cogatur. Veruntamen dño materiæ eadẽ leg. 12. tab. consulit̃. Nã cõpetit ei actio de tigno iniuncto, cuius beneficio ab eo qui iniunxit, uel iniunctũ habet, duplum consequi poterit. Sed pone, q̃ aliquis alienos lapides uel trabes, uel cæmenta in ędibus suis ponat, quid iuris erit tunc in casu isto? Ad hoc tñ q̃ idẽ iuris est, q̃ si alienũ tignũ ædibus suis iniunxisset. Appellone. n. tigni, oĩs materia ex qua ędificia fieri põt intelligit̃. Sed dñe, quare ita statutũ fuit l. duodecim tab. ne quis cogatur eximere alienã materiã ędib⁹ suis iniũctã? Ad hoc rñ. Amice. hoc ideo statutum fuit in l. 12. tab. ne sit necessariũ ædificia ex aliena materia constructa rescindi, & urbem ruinis deformari. Sed licet durante ædificio materia uendicari non possit, si tamẽ aliquo casu dirutum fuerit ædificium, poterit dñs materiæ materiã suã uendicare, & de ea ad exhibendum agere, & hoc est uerum, nisi per actionem de tigno iniuncto duplum fuerit pro materia sua consecutus. Et hæc dicuntur usque ad § Ex diuerso. Fran. de Are.

† Hic limita· regula, uerba pteriti tpis sunt abnegati ua pñtis, nã hæc se quẽtia, ratione ꝯdictionis uitãdæ, ampliãt etiã ad pñs sm Pot. Ægi. Per.

e Cum in suo solo. Suum est etiam, si alius habeat ibi usumfructum, ut j. de hær. insti. §. 1. ubi ꝓprius seruus dr̃, in quo proprietatem nudã habet testator.

f Ædificauerit. s. bona fide. aliàs non. imò tignum suũ uẽdicaret, ut ff. de rei uẽ. l in rẽ §. tignum. ar. à contrario sensu, uel ex ea exceptione, quæ ibi ponitur, & iurabitur in litem, ut ibi no. Acc.

g Inędificatur. i. in ipsa terra configit. Quid ergo de domo non affixa solo? Rñ. non cedit solo, ut ff. de acq. re. do. l. Titius. & facit ad hanc regulã. C. de ędi. pri. l. 1. idem in satis, & plantatis qđ hic in ædificatis dr̃, ut j. e. §. si Titius. & §. qua ratione. uñ uersus. Quicquid plantatur, seritur, uel inędificatur. Oẽ solo cedit, redices si tamẽ egit. Sed ꝯ hanc regulã est ff. de rer. diui. l. in tantum. in prin. Sol. illud speciale est.

ADDITIO. Erat enim ibi ædificatum in communi omnium solo, quo ad usum, & nullius quo ad proprietatem, quod ideo cedit ædificio, quia primo occupanti conceditur. Christoph.

Et q̃uis nõ possideat malæ fidei existẽs, q̃ l. cũ q. ædes. ff. de usu c. conuenit tñ qa dolo desijt possidere. l. ... q dolo. ff. de rei uẽ. Et uẽdicabit nõ q̃dẽ ut ęstim..., sed ut in litẽ iuretur sm Christop. hic.

h Desinit. s. ex causa ędificationis, sed ex alia causa potest desinere, ut ff. de usuca l. rerum mixtura. §. Labeo. quæ huic regulæ signatur contraria.

i Tantisper. Id est, interim.

k Ad exhibendũ. ut. s. eximat, nisi mala fide fecerit ut ff. de rei uend. l. in rem. §. tignum. & ff. de tig. iniun. l. si. sed tunc nõ eximit, sed in litem iuratur, ut ff. de solu. l. qui res. §. si. q. arbitrariæ sunt istę actiões. ut ff. de in litẽ iur. l. in actionib. & j. de act. §. pterea.

l Duodecim tabularum lex quædam fuit, de qua dic ut s. de iure nat. §. & non ineleganter. Accur.

De

Nullius [a] autem sunt res sacræ, & religiosæ, & sanctæ, quod enim diuini iuris est, id nullius in bonis est.

Res sacra sunt qua ritè per Pontifices Deo dedicata sunt, seu ad diuinum ministerium deputata, qua non possunt nisi pro captiuitate hominum alienari. Ares.

Sacræ res sunt, quæ ritè per Pontifices [b] Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, [c] & donaria, [d] quæ ritè ad ministerium Dei dedicata sũt: quæ etiam [e] per nostrã constitutionem [f] alienari, & obligari prohibuimus, excepta [g] causa redemptionis captiuorum. Si quis autẽ authoritate sua quasi sacrum sibi constituerit: sacrum non est, sed profanum. † [h] Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet. [i] vt Papinianus scripsit.

Religiosum locum quiuis propria authoritate facere potest: mortuum scilicet in proprium fundum inferendo: ideo socius communem fundum inuito socio religiosum non facit: nec proprietarius contra dicente fructuario.

Religiosum locum vnusquisque [k] sua voluntate facit, dum mortuum [l] infert in locum suum. In communem autem locum purum [m] inuito socio inferre non licet. [n] in commune verò sepulchrum etiam inuitis † [o] cæteris licet inferre. Item si alienus vsusfructus [p] est: proprietarium [q] placet, nisi consentiente [r] vsufructuario, locum religiosum non facere. In alienum locum consentiente domino licet inferre, & licet postea ratum non † habuerit, quãm illatus est mortuus, tamẽ locus religiosus fit.

¶ Nullius autem. Ista pars vsque ad §. singulorum diuiditur in quatuor partes. Primo ponit, quæ sunt in nullius bonis. Secundo ponit exemplum de rebus sacris. Tertio de religiosis. Quarto de sanctis rebus. Secunda ibi, sacræ sunt. Tertia ibi, Religiosum. Quarta ibi, Sanctæ quoque Et quamlibet partem summabo per se.

CASVS. Domine, iam vidi quæ sunt vniuersitatis: dicatis modo mihi, quæ sunt nullius? Ad hoc rñdet Impera. Amicè, nullius sũt veluti res sacræ, & religiosæ, & sãctæ: & hoc patet tali sõne. Hmõi enim res diuini iuris sunt, & quod diuini iuris est, [1] nullius bonis est. Sed pone. Dñe iam video quæ ea, quæ nullius sunt, consistunt in sacris & religiosis, & sanctis, dicatis ergo mihi, quæ sunt sacræ? Respon. Amicè, sacra sunt quæ ritè per Pontifices Deo consecrata sunt: sicut ædes sacræ, & donaria &c. prout iacet in litera vsque ad illũ §. religiosum. Franc.

[a] Nullius. Scilicet hominis, vel hominum, nec pñt esse, sed sunt in bonis Dei, hominum censura, siue dispõne: & sic non obstat, quod posset dici de cõib & publicis reb. vniuersitatum: quæ uidentur nullius esse, quia esse possunt, & sunt hominum, licet non hominis singularis. [1] Item contra infra eodem. §. feræ, Solu. ut ibi.

[b] Pontifices id est, Papas & Episcopos. Sed nunquid Imperator dedicare potest: Vr quod sic. vt ff. eo. l. sacra. §. j. vbi dedicat, l. potestatem dedicandi dat. nã olim Imperatores erant sacerdotes, ut in canonibus dicitur. Vel dic dedicat alij, puta Episcopo permittendo sine requisitione, uel concedit, s. requisitus.

[c] Ædes sacræ. Hic locus dicitur sacer, ut hic, & sanctus, ut C. de sacrosan. eccl. l. sancimus j. Item religiosus, ut in Auth. ut religiosæ domus.

[d] Et donaria. Alias dona. s. Thuribula, & Cruces, & Calices. Accur.

[e] Quæ etiam, s. donaria, non autem refertur ad ædes sacras. nam illæ nullo modo possunt alienari, ut in Auth. de Alie. & emphy. §. & quoniam cognouimus, colla. 10. Accur.

[f] Constitutionem. Vt C. de sac. san. eccl. l. sancimus. Acc.

[g] Excepta. Nam hominum animæ quibuslibet reb. preponẽdæ sunt, ut C. de sacrosan. eccl. l. sancimus. j. in fine. [2] Item propter debitum, si quod habet ecclesia, ut in Auth. de alie. & emphy. §. hoc etiam super ipsis, colla. 9. Item propter alimenta pauperum, vt xij. q. ij. ea. aurum habet ecclesia. Accur.

† Profanum & sanctũ opponuntur. Man. sup 3. cõmen. gl. r.

[1] Sed dices tu, aer nec ẽ in bonis hominis singularis, nec hominis in cõi: itẽ nec sedigi põt in bonis alicuius, ergo debuisset poni sub mẽbro nullius. So. quod aer sit in oium nec in nullius bonis prouenit facto naturæ, & iõ cõis oib. appellat° est, sed res sacræ, sanctæ, & religiosæ quæ sunt dedicatæ Deo facto hominum, & ideo nõ cões, sed in nullius bonis appellatæ sunt Christoph.

[2] Idem dicitur in cap præcipimus, I princ. 12. q. 2.

ADDITIO Vnde versus. Vtilitas, incommodũ, pietasq; necesse. Res alienari permittunt ecclesiarũ.

[h] Profanum, i. non sacrum.

[i] Sacer adhuc manet Desinit tamen esse sacer, si ab hostib. capiatur, ut j. de inue. thesaur. §. 1. & ff. de religio. l. cum loca. Itẽ locus iste religiosus esse desinit. quũ ea remouẽtur, quæ talem eum reddebant. ut ff. eod. l. sacra. §. illud. & de relig. l. antepen. in fi.

¶ Religiosum.

CASVS. Domine, iam video, quæ sunt sacra: dicatis mihi. quæ sunt religiosa? Ad hoc rñdet Imperator. Amicè, religiosa loca sunt, in quib. corpora mortuorũ sepulta sunt. Religiosum enim locum vnusquisq; pro sua voluntate facit, dum in locũ suum mortuum infert &c. oia p ana sunt vsq; ad §. sanctæ.

[k] Vnusquisque. Aliud in sacro, ut sup. eod. §. sacræ.

ADDITIO. Hodie tñ de iure canonico requiritur authoritas episcopi, c. pen. in fi. extra de consecr. eccles. uel alta. ista tamen eiusius religiositas impediet loci alienationem, fm Ias. & Ang. hic.

[l] Mortuum. Scilicet totum, [3] vel saltem caput. cuius imagine cognoscimur. ut ff. de religio. l. cum in diuersis locis? Respond. illum esse religiosum, ubi est maior pars, ut argumen. ff. de statu hom. l. quæritur. & Infra de vulga. substitu. § & si ex disparibus. Si autem æqualiter, neuter, secundum Ioan.

ADDITIO. Et no. quod si pars interior apparet, illa tanquam nobilior inspicitur. argum. l. quod conclane. ff. de dam. infec. Ang.

[m] Locum purum. [4] Id est, qui neque sacer, neq; sanctus, neque religiosus est. ff. de relig. & sum. p. fune l. 1. §. purus autem locus. vide glo. in c. abolendæ. extra, de sepultu.

[n] Inferre non licet. Extraneos. nam ipse socius rectè ibi sepeliri potest, etiam sine consensu cæterorũ, maximè cum non est alius locus, in quo sepeliretur: vt de relig. & sum. fun. l. si plures.

[o] Inuitis. Hoc fauore religionis iam factæ, aliàs contra, ut supra proximo §. & ff. communi diuid. l. Sabinus.

[p] Vsusfructus. Scilicet loci puri, argum. ff. de vsu. & habi. l. finali.

[q] Proprietarium. Nisi consentiat fructuarius, uel nisi testatorem, qui usumfructum legauit, uelit sepelire hæres, ut ff. de relig. l. 2. §. si vsumfructum.

[r] Consentiente. Quid si primo consenit, post pœnituit

† Cõcor. c. cũ oẽs. I gl. 1. post med. ibi. Nisi item concedat de consti.

† Expungendã esse hoc loco negationem, quemadmodum & in l. in tũ. §. religiosu. ff. eo. censet Ant. Aug. emendatio. l. 2. c. 2 idq; probat cum ex P. F. tũ ex Theophilo Græco institutionum interprete. atq; ita huius loci sensus erit, locũ religiosũ fieri, si quis nõ concedente dño illatus sit mortuus, si id ratũ postea dominus habuerit.

[3] Non tñ fundũ totum, sed locum cadaueris solũ efficit religiosũ. Ang.

[4] Ista gl. non reperitur I antiquis originalib°, nec de ea faciũt mẽtionem Doct.

uoluit ante illationem? R͞n. sufficit semel noluisse, ut ff. de aqua plu. arc. l. in diem. & ͡j. proxi. §.

¶ Sanctæ quoque. CASVS. Domine, iam uideo, quæ sunt sacra, & religiosa, dicatis mihi, quæ sunt res sanctæ? Ad hoc r͞n. Amice, sanctæ res sunt uelu- ti muri, & portę ciuitatis, H͞mōl. n. res quodammodo diui ni iuris sunt, & idcirco in nullius bonis esse censentur. Sed domine, quare dicuntur muri sancti? Ad hoc respon. Amicè, Ideirco muros ciuitatis sanctos legis authoritate, id est, firmos dicimus, quia pęna capitis constituta est aduersos eos, qui aliquid in muros deliquerint. vnde & illas partes legū, quibus pœnas ͡c earum transgressores constituimus, sanctiones appellamus. & hęc dicuntur vsque ad §. Singulorum.

† Sanctū quot modis sumatur M͞ād. in Gl. Facul. §. Cō siderātis, in verbo sanctæ.

Res sanctæ sunt portæ, & muri ciuitatum, quasi pœna legali firmatę. Item leges pęnales propriè vocantur sanctiones. Aret.

Sanctæ † quoque res veluti muri, [a] & portæ ciuitatis, quodammodo diuini iuris sunt: & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos [b] dicimus, quia pęna capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. [c] Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus [d] aduersus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones [e] vocamus.

Hic exordium sumit postrema pars diuisionis rerum, quæ per vniuersum hunc secundum librum, & eo amplius diffunditur. Rerum, dominia singulis hominibus, aut iure naturali, aut iure ciuili acquiruntur. Quibus igitur modis res fiant nostræ naturali iure tradere incipit.

[a] Muri. Scilicet ciuitatis Romanæ. [t] Quid de ciuitate alia, uel castro? R͞nd. nec ibi quicquam facere licet sine authoritate præsidis. ut ff. e. l. sacta. §. muros. Vel fortè vniuersitati licet, non priuato. ut C. de ope. pub. l. omnes.

ADDITIO. Ista gl. iuncto suo text. est no. ad hoc, quod illi stultè agunt, imò etiam contra ius, qui domus construunt cōtiguas, seu adhęrentes muris ciuitatis, uel castri, ut ff. eodem, leg. sacer. §. muros. Placen.

† Et tunc capite punitur. ut l. fi. ff. e. In aliis autē est pœna extraordinaria ad arbitriū iudicis: quod qn̄que pōt se extēdere usq; ad mortem, si sit enorme delictū. Aug. Are.

[b] Sanctos. Id est firmos à sancio sancis, non calce, uel lapidibus, sed lege firmatos, ut sequitur.

[c] Deliquerint. Scilicet trāscēdēdo, uel rūpendo, sicut fecit Rhem⁹ frater Romuli, ut hic, & ff. e. l. fi. ut ait Lucanus, Fraterno primi maduerūt sāguine muri.

[d] Constituimus. Vt C. de leg. & const. l. non dubiū. & similes. Acc.

[e] Sanctiones. In stricta significatione, qn̄q; ponitur largius pro qualibet Imperiali lege. vt C. de nouo Co. fa. §. quibus. ver. colligentes verò &c. Quandoq; largissimè pro collectione totius iuris ciuilis, vt in proœ. Digest. in prin.

¶ Singulorum. Ista est secunda pars principalis huius tituli, q̄ diuidit in qnq; partes principales. Primo qualiter acquiruntur nobis res, quæ in nullius bonis sunt. Secundo, qualiter acquiruntur ea, quæ sunt alterius, ex facto nostro, ex permistione, uel fabricatione. Tertio qn̄ vsufructuarius, vel bonæ fidei possessor facit fructus suos, & quid contineatur appellatione fructuum. Quarto ponit vnum casum exceptiuum à prima parte. videlicet, qd ea, quæ sunt in nullius bonis: non t͞n in totum efficiuntur occupantis. Quinto qn̄ per traditionē, uel non, in p̄sonā certam, uel incertam dominiū transferatur. Secunda ibi, in §. cū ex aliena materia. Tertia ibi, Si quis aūt. Quarta ibi, in §. thesauros. Quinta ibi, in §. per traditionem.

CASVS. Dn̄e, iam uideo, quę sunt naturali iure cōmunia, & quæ publica, & uniuersitatis, & quę nullius. Dicatis ergo mihi, si placet, quę sint singulorum hominum res? Et r͞n. Imper. dicens, quod multis modis fiunt. Quarundā. n. rerum dn̄ium nanciscimur iure naturali, qd̄, sicut diximus, ius gentiū appellatur: & quarundam rerum dominiū nanciscimur iure ciuili. Sed pone casum. Domine, iam video, ꝙ rerum dominium acquiritur de iure gen. & de iure ciui. sed pro Deo dicatis mihi, de quo iure intenditis primo tractare? Ad hoc respond. Amicè, commodius est à uetustiore iure incipere. Manifestū autem est ius naturale vetustius esse: quod cum ipso gn̄e humano rerū natura prodidit. Ciuilia enim iura tunc primo esse cœperunt, cum ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt. Et hęc dicuntur vsque ad §. feræ igitur. Fran.

Singulorum † autem hominum multis modis res fiunt: quarūdam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali, qd̄ (sicut diximus) [f] appellatur ius gentium: quarundam verò iure ciuili. [g] Commodius est itaque à vetustiore [h] iure incipere. palam est autem, vetustius esse ius naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura [i] prodidit. [k] † ciuilia autem iura tunc esse cœperunt, cum & ciuitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cęperunt.

Horum quæ subijciuntur dominio, præoccupanti iure gentium conceduntur. Et in alieno aucupata fera occupanti quæritur.

Annotato, alienum fundum domino reluctante ingredi nemini licere.

† Iste §. declarat qn̄o res acquiruntur iure gen. usq; ad tit. ͡j de vsuca. ͡j. Ægi. Per.

† Ex hoc loco facilè est intelligere, quod scribit M. Cicer. lib. i. de leg. legem illā uālē fuisse ante, quā ciuitas vlla ꝯstituta esset: utpotè natam cum ipsis hominib. quos contentos casulis, & collibus. certū est diu ignorasse omnem politiam.

[f] Diximus. Sed ubi? Resp ͡s. de iu. natu. §. i. ibi, quod verò naturalis. Vel supra de iu. nat. §. sed naturalia. Vel melius ͡s. eo. §. & quidem.

ADDITIO. Dic, ꝙ ista gl. vr̄ approbare vltimam opi. hic positam in gl. sed illa non videtur vera, ut in §. i. in uer. quod uerò, ͡s. de iure natu Aug.

[g] Iure ciuili. Vt vsucapione, arrogatione, successione, deportatione, monachatione: de quibus incipiet dicere ͡j. de usucap.

[h] Vetustiore. Sic ff. de iure immu. l. semper.

[i] Rerum natura. Id est, Deus.

[k] Prodidit. Id est, statim cum procreauit Deus gentes, statim fuit ius gentium. Accur.

ADDITIO. Et potes exponere prodidit, id est, adinuenit. Inde proditus. i. adinuentus, ut ͡j. si quadr. paup. fec. di. in princ. Quandoque etiam proditus i. datus. ͡j. de act. §. huic autem, uers. qua de causa. Et sic recipi hoc loco non esset ineptum.

¶ Feræ igitur. CASVS. Dn̄e. iam video, ꝙ vultis tractare de iure gentium, tanquam de uetustiore, dicatis ergo mihi, si placet, aliquem modum acquirendi dn̄ium de iure gentium? Ad hoc r͞n. Imp. Amicè, feræ bestiæ, & uolucres, & pisces, & oīa animalia fera quæ in terra, & quæ in mari, & quæ in cœlo. i. in aere nascuntur, statim cum ab aliquo capta fuerint, iure gentiū occupantis fiunt, & hoc tali ratione. M͞ādi. n. animalia fera in nullius bonis esse intelliguntur, & qd̄ ante nullius est, id iure gentiū (qd̄ naturali rōne introductum est) occupāti conceditur. Nec interest quantum ad acquirendum dominium, utrum quis huiusmodi feras bestias, & uolucres in suo pro-

& ff. loca. l. si qs domum §. idē q̃rit si sumptus. & ff. ad Treb. l. Lucius. §. pen. & ad leg. Falc. l. in quantitate. §. magna. & ff. ex quib. cau. ma. l. sed & si per proto. §. si feriæ, & ff. de ser. rusti. præ. l. q sella. §. 2. & de dam. infect. l. qui bona. §. cũ inter. arg. tñ contra. ff. de pec. l. eo tempore. r. respon.

a Aliàs Apium.

a Plinius tñ nãlis hi. lib. xj. c. v. scri- bit, apes esse insecta qdã. neq; mãsueti gñis neq; feri, sed mediæ cuius dã naturæ.

ADDITIO. Ibi enctus erat impossibilis, cũ nihil esset in peculio, secundùm Angel. vel nõ erat ciuilis nec honestus, secũdum Christopho. de quo Brocardo dic, vt p Ang. Aret. hic.

¶ Apum quoque. CASVS. Institianus in hoc §. prosequitur materiã suã de prorsus feris. Et dicit, quòd natura apum fera est, id est nõ mansueta, vnde apes si i arbore tua consederint anteq̃ à te i alueo tuo fuerint inclusæ, nõ magis intelliguntur esse tuæ, quam volucres, quæ in arbore tua nidificauerint, valde si huiusmodi apes in arbore tua confidentes aliquis aliꝰ incluserit, ipse earũ dominus efficietur, & etiam si huiusmodi apes ante, quam à te fuerint inclusæ, aliquos fauos in arbore tua, vel in fundo tuo fecerint, quilibet eos eximere potest: veruntamen si re integra præuideris aliquem ingredientem in fundum tuum, poteris iure prohibere, ne fundum tuum ingrediatur. Sed pone, quoddam examen, id est, vniuersitas apum euolauit de alueo meo, in quo à me fuerat inclusum, ego quæro quamdiu dominio meo intelligitur esse subiectum? Ad hoc rñ. si examen ex alueo tuo euolauerit: tãdiu intelligitur esse tuũ, quamdiu intelligitur esse in cõspectu tuo: nec difficilis sit eius persecutio, alioqui si euasit conspectum tuum, vel ita sit id conspectu tuo, vt difficilis sit eius persecutio, occupanti conceditur. Et hæc dicuntur vsq; ad illum § pauonum. Fran.

Apũ [a] quoq; fera [b] natura ē, Itaq; apes, q̃ in arbore tuo cõsederīt, antequã à te alueo [c] iclusæ, nõ magis tuæ intelligunt eē, quã volucres, q̃ in arbore tua nidũ fecerint. Ideoq; si alius eas incluserit: [d] is earum dñs erit. [e] fauos quoq; si quos effecerint, eximere qlibet põt. Planè integra re, [f] si p̄uideris [g] igredientem fundum tuum: poteris eũ iure prohibere, ne ingrediat. Examẽ [h] quoque, qđ ex alueo tuo euolauerit, eo vsq; intelligit esse tuũ, donec in cõspectu tuo est, nec difficilis p̄secutio eius est: alioquin occupantis fit.

Animalia quæ naturaliter sunt feræ, sed per accidens mãsuetæ: tamdiu sunt nostra, quã diu retinent consuetudinem eundi, & redeundi.

a Apum. Concor. ff. de acq. rerum domi. l. naturalem. §. apum.

Alueus duo significat.

b Fera. Id est non mansueta.

c Alueo. Vas est vbi apes manẽt. Qñq; pro loco, vbi flumen currit, ponitur: vt j. e. §. insula.

Scandalũ timendũ est.

d Incluserit. Quod. Bul. facere noluit in his, & similib. dicens, magis timeo scandalum, quã futurũ iudicium, vt no. ff. de acquir. rerum. do. l. in laqueum.

e Dñs erit. Nec furti tenetur, vt ff. de furtis. l. apes.

f Integra re. id est antequam intrent, vel prius, quã eximantur.

g Præuideris. Quid si fuerit ingressus, an poterit retinere eum, vt det quod acceperit, cum homo quilibet possit prohibere, ne quis inter fundum suum. Resp. cum dominus factus sit per occupationem, nõ video quare desinat esse dominus, ar. huius. §. qui tãtum præuidenti consuluit.

Examen tripliciter accipitur.

h Examen. i. vniuersitas apum. aliàs pro approbatione ponitur, aliàs pro iudicio, vt C. de aduo. diuer.

iudi. l. nemini. §. 1. & forte seruatur aliud de consuetudine, in hoc §. & in superioribus duobus.

¶ Pauonum quoque. CASVS. Domine. quidam habent pauones, & columbas, qui ex consuetudine solent euolare, & reuolare, modo quæro à vobis, vtrũ natura hmōi pauonum, & colũbarum debeat censeri fera? Rñ. quod sic. nec obstat, quo minus natura pauones, & columbarum fera cẽseatur, q̄ huiusmodi pauonũ, & columbæ ex consuetudine euolare, & reuolare solẽt. nam hoc idem faciunt apes. & tñ manifestum est, naturam earum ferã esse. Hoc idem etiã in ceruis quãdoq; contingit. Quidam enĩ ceruos ita mansuetos habẽt, vt in syluas ire, & redire soleãt. Nemo tamẽ negare põt naturã omnium ceruorum in genere, & etiam ipsorum singulorũ speciem ferã esse. In his igitur animalibus accidẽtaliter mansuetis, quæ ex consuetudine ire & redire solẽt: alia regula à iure comprobata est, vt tamdiu intelligantur tuo dominio subiecta esse quamdiu habuerint animum reuertendi. Nam si reuertendi animum habere desierint, in tuo dominio esse desinunt, & occupanti conceduntur. Sed domine, pro Deo dicatis mihi, qualiter perpendam, q̄ desierint habere animum reuertẽdi? Ad hoc respon. Amice, tunc intelliguntur desinere habere animum reuertendi, cum reuertendi consuetudinem deserunt. Et hæc dicuntur vsq; ad illũ § gallinarum, vbi tractat de animalibus prorsus mansuetis: & casus eius planus est vsq; ad illum §. item ea quæ ex hostibus, Franc. de Aret.

Pauonum quoq;, & columbarũ fera [i] natura [k] est. nec ad rem ptinet, q̄ ex consuetudine euolare, & reuolare solẽt. nã & apes idẽ faciũt, quarũ [l] cõstat ferã esse naturam. Ceruos quoq; quidã ita mãsuetos habẽt, vt in syluã ire, & redire soleant: quorũ [m] & ipsorũ [n] ferã eē naturã, nemo negat. In ijs autẽ animalib. q̃ ex consuetudine abire, & redire solẽt, talis regula [o] comprobata est: vt eousque tua esse intelligantur: donec animum reuertendi habeant. Nam si reuertendi animum habere desierint, [p] etiam

i Fera i. non prorsus domestica, vel mãsueta. Accu.

k Nec ad rem pertinet. Id est, non obstat ijs, quæ diximus.

l Quarum. Scilicet apum.

m Quorum. Scilicet ceruorum in genere.

n Ipsorum. Scilicet singulorum in specie.

Animalium tria sunt gña.

o Talis regula. Hic no. tria genera animalium. Mãsueta, vt sunt gallinæ: in quibus locum habet hęc regula, vt vbicumq; sint, dñi esse intelligant: vt j. proxi. §. Item fera prorsus, & in his habet locum alia regula, quia occupanti conceduntur: vt s. eo. §. feræ & §. illud & §. apũ. & §. examen. Item fera naturaliter, sed accidentaliter mãsueta: [s] & in his obtinet hęc p̄sens regula: & facit ad hoc ff. eo. de acquiren. rerũ do. l. naturalem. per totum, vsq; ad §. fi.

s Ista gl. reprehenditur per doc. hic, qa apum nã nõ adeo fera, quin mutari possit secundùm Por. hic.

p Desierint. Exteriora iudicant animi secreta interiora. facit ad ædil. edict. l. si tamen. §. 2. vnde versus. Intima per mores cognoscimus exteriores.

ADDITIO. Et hoc comprehenditur, si viso domino, vel familiaribus non redeunt vt solebant: nisi per aliquos dies hincinde, non tamẽ si in syluis abtraxissent, secundùm Ang.

a Gallinarum. Scilicet omnium, vt statim innuit. Vel dic singularum in specie.
b Feras. Vt phasianos. Accur.
c Anseres. Scilicet domestici.
d Gallinæ tuæ. Scilicet domesticæ.
e Turbati. Vt per vulpē, vel miluum.
f Qui lucrādi animo. Scilicet vt habeat pēoas, vel oua. aliàs. n. non cōmitti tur furtum, nisi lucrādi animus interueniat: vt ff. de fur. l. 1. §. fi. Sed nunquid dolus fit i vno ouo? Rñd. sic, sed de dolo non agitur in re minore duobus aureis vt ff. de dolo. l. si oleum. §. fi. & l. sequen. Sed quare nō agitur de dolo, cū quo agitur furti: vt hic? Reip. furtum fit plerumque: & ideo frequentius punien dum est: secundum Ioan. vt ff. de pœn. l. aut facta. §. fina. Et not. ex hoc. §. ꝙ qualibet actio etiā pro vno nummo datur, vt ff. de damno infecto. l. si proprietarius. in fin. 1. resp. & ff. de coniung. cū emancip. lib. l. 1. §. il lud. Sed fallit in casibus, vt ecce si eom modo tibi seruum, & tu eum alis: non repetis à me expensas modicas: vt ff. commo. l. in rebus. §. possunt. & ff. de impensis in rebus dot. fac. l. omnino. Et excepta actione doli, vt dictum est item excipe, quod est ff. de dam. infecto. l. ex damni. in princip. Accur.

Furti actio datꝰ p modico. non autē actio de dolo.
Hanc rōnē improbat Io ann. Fab. qa dolus fit fine furto, sed nō e͂, die ergo furtū esse im pbius, & eius actio nē cōpete re de iure cōi, de do lo autē iure spāli, cū sit qdā spēs restitutionis restringēda ea q̃ cōsē sus partiū firmauerat. l. 1. ff. de dol. et go &c. ar. l. ei' mili tis. §. mili tia mis sos, ff. de re milit. Ang.

tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum videntur desinere habere tunc, cum reuertendi consuetudinem deseruerint.

Gallina, & anseres domestici tui sunt, etiam si conspectum tuum effugerint: & qui eas accipit animo lucrandi furtum committit. Aret.

Illud annota, Etiam in re modica & exigui pretij furtum fieri.

Gallinarū, a aūt & anserum nō est fera natura: idq; ex eo possumus intelligere, ꝙ aliæ sunt gallinæ, quas feras b vocam' itē aliꝗ sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoq; si anseres c tui, aut gallinæ tuæ d aliquo modo turbati, e turbatæve euolauerint, licet cōspectū tuū effugerint: quocunq; tū loco sint, tui, tuæve esse intelliguntur: & qui lucrandi animo f ea animalia detinet, furtum cōmittere intelligitur. g

¶ Item ea quæ. CASVS Dñe. iam vidi qualiter dñium ferarum, & volucrum singulis acquiritur per occupationem. Nunquid plurium rerum dñium acquiri potest per occupationem de iure gentium? Rñ. ꝙ sic. Nam ea quæ ab hostibus nostris capimus statim iure gentium nostro dominio acquiruntur, & hoc in tantum verum est, vt liberi homines, quos ab hostibus capimus, dominio nostro subijciantur, & in seruitutem deducantur. si tamen nostram potestatem euaserint, & ad suos corpore, & animo reuersi fuerint, pristinam statum libertatis iure postliminij recipiūt. Et non solum supradicta iure gentiū per occupationem acquiruntur, sed etiam lapilli, & gemmæ, & cætera quæ in littore maris inueniuntur statim cum ab inuentore occupata fuerint iure gentium, quod naturali iure introductum est inuentoris fiunt. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. Item ea quæ ex animalibus.

g Ex hostibus. Vt quibus populus Romanus bellū indixit, vel ipsi populo Romano, vt ff. de capti. & postli. reuer. l. hostes. & ff. de verbo. signi. l. hostes. & l. quos nos hostes.

1 Facit ī pœ. decr. gl. vlt. vbi dr, ꝙ pro vna galli na furtū cōmittit post me. gl. & gl. fi. in fi. e cū re. extra. de re iud.

Hoc tū ias gētiū interpti tione fi mit à iure ciuili, vt nō mi sitā mer

h Si euaserint. Animo, & corpore. vt ff. de capti. & postli. reuer. l. nihil. princ.
i Recipiunt iure postliminij. vt §. quibus modis ius patriæ potesta solui. §. si ab hostibus.

ADDITIO Hodie tñ quantum ad personas, non obseruari iura captiuitatis, & postliminij, nisi quātum ad res.

Etiam si hominem liberum ex hostibus ceperimus, de iure gentium noster fit: qui si exierit potestatem nostram, recuperat antiquam libertatem. Aret.

Itē ea, q̃ ex hostibus. g capimus, iure gentiū statim nra fiū: h adeo qdē, vt & liberi hoies i seruitutē nostram deducant: q si si euaserint h nostrā ptātē, & ad suos reuersi fuerint, pristinū statū recipiūt.

Inuentoris fiunt lapilli, & alia quæ in littore maris inueniuntur. Aret.

Item lapilli, k & gemmæ, & cætera, quæ in littore maris l inueniūt, iure naturali m statim inuentoris n fiunt.

Nata ex animalibus nostris nostra sunt. Aret.

Item ea, o quæ ex animalib. p dñio tuo q subiectis nata sunt, eodē iure r tibi acquiruntur.

Quod per alluuionē (i. pau latim, & latenti incremento) fundo nostro adijcitur

k Lapilli. Scilicet pretiosi. Et si sit inter lapillos, & gēmas, & margaritas diff. dic vt ff. de auro & arg lega. l. & si non sint. §. fi.
l Inueniunt. Quæ tū non fuot alicui', aliās contra: vt j. e. §. fi. Acc.
m Iure naturali. Id est gentium, vt j. e. §. singulorum. Acc.
n Inuentoris. Ita demum si occupet siue apprehēdat, à non aliās, secundū Azonem. nam in superiori § & in alijs præcedentibus de ijs, quæ per occupationem quęruntur, tractatur. vnde qd idem prosequatur hic vicinitas scripturæ innuit, vt ff. de testa. l. hæredes, §. sed & si non m. ff. de lega. 1. l. si seruus plurium. §. finali. Et aduerbium fini tudinis, scilicet, itē quod est in principio §. apertè dat intelligere aliud esse in thesauro, cuius tractatus est valde ab huc separatus, vt infra eodem. §. thesauros. & ideo primum videnti, & inuenti, non capienti quæritur.

¶ Item ea quæ ex animalibus. CASVS. Domine, iam vidi qualiter acquiritur dominium rerum per occupationem, nunquid pluribus modis acquiri potest? Respond. ꝙ sic. Nam ea quæ ex animalibus dominio nostro subiectis nata sunt, iure gentium per acessionem nobis acquiruntur. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. Præterea quod per alluuionem. Franc. de Aretio.

o Item ea. Nunc mutat stylum, & materiam, & dicit de ijs, quæ acquiruntur per accessionem discretam, & in sequen. § præterea, dicit de accessione cōcreta.
p Ex animalibus. Fœminini generis, siue rationalibus, vt ex ancil. is, vt supra, de iure persona. & ff. & C. de rei vendi. l. partum. siue irrationabilibus, vt ff. de rei vendi. l. idem Pomponius scribit si frumentum. §. idem scribit.
q Dominio tuo. Vel quasi, vt si bona fide possides animal irrationale. vt ff. de acquir. rer. domin. l. bonꝗ fidei. §. si non ita in rationali, vt j. eo. §. in pecudum. & est ratio, vt ibi.
r Eodem iure. Scilicet gentium.

cēnatio-rū siāt hu iusmodi spolia sed publicentur. l. si ca ptiuus. ff. de cap. & postli. reuer vt ita pot' reipub. sint quā ipsi occupātis aut pot' ad Ducē ptinerent quam ad ipsos milites. l. diuus. ff. de iure fisc.

1 Maris abundat.

1 Hoc verū in vacā tib. vt hic & l. si Bar satori. C. & fideius. Quod no ta ꝙ statu to loquēte d co q inuenerit haouitū. Itē in nō vacātib. si possidētis alus non cōcurrat. aliās solo acqrūtur aspectu. Dictio itē est tepetibilis pcedētiū clausula-rū qd est verū sico pulatinē ponas, secus si con tinuatiuē Ægi. Per. Itā gl. approbat E. hic.

* Fallit in leporibus hātibus vtrūq; sexū. Terē. tute ipse lep' es, & pulpamē tum quis. Ægi. Per.

Præterea

nostrum sit: quod verò impetu fluminis vicino prædio ademptum est, & nostro accessit, vicini remanet: arbores autē quæ fundo nostro adhæserunt, & tandem radices egerunt, nostræ fiunt.

Præterea quod per alluuionem agro tuo flumen adijcit, [a] iure gentium tibi acquiritur. [b] Est aūt alluuio incrementum latens. Per alluuionē autē id vr̄ adijci, quod ita paulatim adiicitur, vt intelligi non possit, [c] quantū quoquo momento tp̄is adijciatur. Quòd si vis fluminis de tuo prædio aliq̄ partem detraxerit, & vicini prædio attulerit: [d] palam est, eam tuam permanere. Planè, si longiore [e] tp̄e fundo vicini tui hæserit, arboresque, quas secū traxit, in eum fundū radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo acquisitæ [f] esse.

Insula in medio fluminis emergens, eorum fit qui ab vtraque fluminis parte proximiorum sunt prædiorum possessores, pro modo s. latitudinis (s. frontis) cuiusq; prædij, quæ propè ripam est: at si in medio enata non sit, proximiori ripæ modo præscripto accedit: sed si alicuius ager ad formam insulæ à flumine redactus sit, eius remanet cuius fuit.

Insula, quæ in mari nata est, (quod rarò accidit) [g] occupantis fit: nullius enim esse creditur, [h] At insula in flumine [i] nata (quod frequēter accidit) si quidem mediā partē [k] fluminis tenet, communis

¶ Præterea. CASVS Iustinianus in hoc §. dicit, q̄ præter supradictos modo acquirendi, de iure gentium acquiritur nobis dn̄ium per accessionem concretā. Quod.n. per alluuionē agro tuo flumē adijcit, iure gentium tibi acquiritur. Sed dic, pro Deo dicatis mihi, quid est alluuio? Ad hoc rn̄d. Est aūt alluuio incremētum latens. vnde illud per alluuionē agro tuo vr̄ adijci, quod ita paulatim, & successiuè adijcitur, ut licet tota die intuitum figas, tn̄ intelligere non possis quantū in quolibet momento agro tuo adiectū fuerit, verū est tn̄, q̄ illud latens incrementū tibi iure accessionis acquiritur. Sed si impetus fluminis aliquā partē grossam ea p̄dio tuo detraxerit, & illā partem detractā vicini p̄dio appulerit, manifestū est eā partem ex p̄dio tuo detractā nihilo minus ī tuo dn̄io p̄manere. si tn̄ lōgo tp̄e fundo vicini tui adhæserit, ita q̄ arbores, quas secū traxit in fundū vicini radices emiserint, ex tempore immissionis radicum uideri fundo uicini iure successionis acquisitæ esse. Et hæc dicuntur usque ad illum § insula. Franc.

a Adijcit. Ponendo iuxta tuum prædium.

b Incrementum Id est, augmentum. Accur.

c Intelligi nō possit. Licet tota die ibi figas intuitū, & hoc p̄p imbecillitatē naturalis uisus, qui tā subtilia perpendere non pōt, ut in cucurbita patet quę cito crescit, quæ tn̄ percipi non pōt, quantū crescit quo quo momēto tp̄is. Sed in quodam gn̄e agrorū cessat ius alluuionis, ut in agris militib. assignatis à principe, qui limitati dr̄, ut ff. eo. de acq. rer. do. l. in agris. Quæ sit ratio diuersitatis, dicitur in ea l. h.

d Attulerit. Alias applicuerit i. apposuerit, ut subijcit, puta crustam terræ forte uineatæ, uel arboratæ.

e Longiore. Id est lōgo. s. tāto ut faciat radices, ut sequitur, uel ēt ipsa terra apposita unitatē alteri terræ fecerit cui opponit, ut ff. de dā. infe. l. hoc ampli⁹. §. ita demū. [1] Sed qūo sciri qn̄ hæc unitio, uel immissio erit facta? Rn̄. p̄ rusticos, q̄ a talia sciūt, ut in auth. de nō alie. aut p̄mu. § quod aūt dictum est. coll. 2. Ac.

f Acquisitæ. Vtilis tn̄ rei uendicatio priori dn̄o daī, ſm M. ut ff. de rei uen. Idem Pomponius scribit, si frumentum. §. de arbore Sed nos contra, sed in factum ad æstimationem damni, ut ff de rei uendi. l. in rem. 1. §. Item. Sed rei uendicatio non datur, ut ff. de dam infec. l. hoc amplius. §. Alphenus. [a] Die ſm Io. Fab. q̄ imò nec in factum datur, ut d. l. hoc amplius. §. ita demum. ff. de damno infect. nec obstat. §. de arbore. quia ibi loquitur, qn̄ fuit facta unitio actu sine facto hominis, hic loquitur, qn̄ fuit facta facto fluminis, & ideo cū quæritur de flumine, hoc uidetur satis rationabile, fuit opinio antiquorum, sed opinio quę hic nota. fuit Azo. quæ satis est æqua, secundùm Ang. Itic.

¶ Insula. CASVS Dn̄e, ponamus, q̄ aliqua insula nascatur in mari, dicatis mihi, cuius iuris esse intelligatur? Resp. si aliqua insula in mari nata sit, (qđ tn̄ rarò accidit) occupanti conceditur. Nā ante occupationem nullius esse intelligitur. Sed licet dixerim tibi de insula quæ in mari nascitur, q̄ occupātis sit, secus tn̄ est de insula in flumine nata. nā in flumine insula nata, (quod frequēter accidere solet) si quidem mediam partem fluminis teneat, cōis est eorum hominum, qui ab utraq; parte fluminis p̄pe ripā prædia possidēt, videlicet pro modo latitudinis cuiusq; fundi, quæ latitudo propè ripam sit. qđ si alteri parti fluminis p̄ximior est, eorum est tn̄, qui ab ea parte propè ripā prædia possidēt, qđ si ab aliqua parte diuisum flumē sit, deinde infra unitū, agrū alicuius in formam insulæ redegerit, huiōi ager ad modum insulæ diuisiōe fluminis circundantis redactus, eiusdem permanet, cuius ante diuisionem fluminis fuerat. Sed ponamus, q̄ flumen naturalē alueum penitus dereliquit, & ex alia parte ceperit fluere, dicatis mihi quid iuris in illo casu? Ad hoc resp. q̄ si naturali alueo in uniuersum derelicto, ab alia parte fluere cœpit, tunc prior alueus à flumine derelictus, eorum incipit esse, qui propè ripam eius prædia possident pro modo latitudinis cuiusque agri, quæ latitudo propè ripam sit. Sed ponamus, nouus alueus iam occupatus, publici iuris incipit esse, sicut est ipsum flumē, sed si post aliqđ tp̄s ad priorem alueum flumen reuersum fuerit, nouus alueus iam à flumine derelictus, eorum incipit esse qui propè ripam eius prædia possident, Aliud tamen iuris est, si totus ager alicuius aqua inūdatus fuerit. Inundatio enim aquæ, faciem fundi non immutat, & idcirco, si aqua a fundo recesserit, manifestum est manere dn̄ium fundi, qui ante dominus fuerat. Et hæc dicuntur usque ad illum §. cū ex aliena &c. Franc.

¶ Insula Dicitur locus undique circumdatus aqua, ut hic, & ff. eo. l adeo. §. insula. & l. insula. alias quandoque pro domo in mari posita, quæ in salo posita est, secundum Isido. Item quandoque pro qualiber domo, vt ff. de eo, quod certo loco da. l. 3. §. si qs insulā Itē nota diligēter ista tn̄sa usq; ad §. alia sane.

g Quod rarò accidit. Sed opponam ad ea, quæ frequentius accidunt, potius iura adaptantur, ut ff de legib. & senatusconsult. l. nam, ad ea. Respond. quod illud uerbum potius, solutionem inducit, nam bene infertur, potius, ergo ad alia. Accur.

h Creditur. Scilicet, antea.

i In flumine. Id est in medio fluminis.

k Mediam partē. Quod scilicet poterit sciri accepta

[a] In hāc insulam relatum ab Aggeuo Vrbico Cassium Longinū, dixisse quicquid aqua lambendo abstulisset, id possessorē amittere, cui imputandū est, q̄ ripā suā sine alterius dāno non munierit aduersus iniuriā fluminis.

[1] Quòd si non fecerit pōt directo vēdicari.

[a] Eguinarius Baro hoc loco sūpta occasione tegitlā tradit. qua definit, quid sequendū sit, quotiēs iurisconsultorum sniæ inter se pugnātes reperiuntur. tu cū videto.

Insula tria significat.

Dic, q̄ insularū alia ē naturalis, ut Corsica, & Sardinia, alia casualis, vel accidentalis, quæ i flumine sæpè nascuī, in mari, p̄ rarò.

Naturales insulę sunt principis, non in dominio patrimoniali, sed i dn̄io iurisdōnali, ut l. insulæ. ff. de iudi. & l. illicitas. §. qui uniuersas, ff. de off. p̄s. sed & hac materia pleni⁹ uideas hic per Ang.

chorda, & puncto posito in medio inter vtrumque agrum: & tunc si punctum est ex vna parte tm̃, alij cedat: aliàs fin quod punctum extenditur, ut colligitur. ff. eo. de acq. rer. dom. l. inter eos. & l. seq. Ex his patet, quod pro diuiso possident insulam, & habent dominium circumdantes flumen, ut ff. eo. de acq. rer. do. l. pro regione.

est eorum, qui ab utraque parte fluminis propè ripā prædia possident, scilicet pro modo latitudinis [a] cuiuscunque fundi, quæ latitudo propè ripam sit. Quòd si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte [b] diuisum sit flumen, deinde infra [c] vnitum [d] agrū alicuius in formam insulæ redegerit, eiusdem permanet is ager, cuius & fuerat.

Prior alueus à flumine derelictus, eorum fit, qui prædia secundum ripam propiora habent: nouus verò incipit publicus fieri: flumine autem in antiquum alueum reuerso, nouus alueus derelictus, eis accedet, qui iuxta ripam agros habent.

Quòd si naturali alueo in vniuersum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit, prior quidem alueus [e] eorum est, qui propè ripam eius prædia possident, pro modo, scilicet latitudinis cuiusque agri, quæ propè ripam sit. Nouus autem alueus eius iuris esse incipit, [f] cuius & ipsum flumē est: id est, publicus. Quòd si post aliquod tempus ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui propè ripam eius prædia possident.

Ager impetu fluminis inundatus, non desinit eius esse, cuius fuerat.

Alia sanè causa est, si cuius totus ager inundatus fuerit: neque enim inundatio fundi speciē [g] commutat: & ob id, si recesserit aqua, palam est eum fundum eius manere, [h] cuius & fuit.

Cum ex aliena materia noua species confecta est, refert an ad eandem materiam, & pristina initia species reduci possit, an non possit: priore casu, qui dominus est materiæ, idem quoque speciei dominus erit: altero verò casu, qui speciem induxit, dominium nascitur.

Cum ex aliena materia species aliqua facta [i] sit ab aliquo, [k] quæri solet, quis eorum naturali ratione [l] dñs sit, vtrum is, qui fecerit, [m] an potius ille, qui materiæ dñs

[a] Latitudinis. Existentes ab vna parte, cum plures sint ex una parte, & unius fundus latior est, q̃ fundus alterius: & in hoc tantum frontem agri considero: ut ff. eo. de acq. rer. domin. l. insula. in princ.

[b] Parte. Scilicet, superiori.

[c] Infra. Scilicet in inferiori parte.

[d] Vnitum. Scilicet flumen. i. coadunatum, & hic fit punctum. Vel dic vnitum agrum &c. & tunc puncta ibi, infra.

[e] Alueus. A quo nunc vltimò recessit flumen.

Flumina & iudices æquiparantur.

[f] Incipit. quantum ad strictam rōnem. nā de æquitate vix obtinet. i. non obtinet: ut ff. eodē. l. ad eo. §. insula. in fi. Et not. hic, q̃ flumina uicem iudicum tenent: & dant, & auferunt dominia, vt hic, & ff. eo. de acq. re. do. l. ergo. §. alluuio. Accur.

[g] Speciem. Id est, faciem fundi. Sed §. ff. de flumin. & ne quid in flu. pub. l. 1. §. si fossa. in fi. §. Sed ibi totum occupauit, hic partem. Vel hic eodem impetu recessit, quo uenit, ibi non: sed diu coopertum tenuit.

[h] Manere. Fuit ergo dñs etiam tunc t̃pis, q̃ñ aqua inundabat. Sed contra. quib. mod. vsusfruct. amit. l. si ager. Solu. ibi impropriè dicit amittit s. quantum ad commodum fruendi. [a] Vel hic inundauit pp̃ impetum aquarum: ibi ut faceret alueū, ut probatur prædicto tit. l. quid tñ. §. agri. Et hæc uera sunt quantum ad proprietatem, sed possessio indubitāter t̃pe inundationis amitteretur, ut ff. de acq. poss. l. 3. §. Labeo. & l. qui uniuersas. §. ij & l. Pomponius. j. resp. tamen [1] aqua recedente etiam possessio redintegranda est. ut ff. de itin. actuque priua. l. 1. § sed & si quis.

[a] Vel forte ibi capitur pro proprietas & possessione, hic p̃ p̃prie. Ægi. Per.

[1] Et est ratio secū dū Christ. quia possessio est facti. quæ à solo ani

¶ Cum ex aliena. Diuiditur in quinque partes. Primo ponit thema. Secundo quæstionem. Tertio per exempla thema declarat. Quarto ponit responsionē. Quinto per exempla responsionem declarat. Secunda ibi, Quæri solet. Tertia ibi, Vt ecce. Quarta ibi, Et post multa. Quinta ibi, Vt ecce uan.

CASVS. Domine, iam vidi plures modo acquirendi dominium de iure gentium. Numquid pluribus modis de iure gentium acquiri poterit? Respond. q̃ sic. Per specificationem de iure gentium acquiritur nobis dominium. Cum enim quis ex aliena materia. &c. Casus planus est. Vsque ad illum. §. si tamē alienam. Fran. Ac.

[i] Facta. Facta autem intelligitur ēt cœpta, licet non perfecta: ut ff. de auro, & argento legato. l. & si nō sunt. §. quid ergo. Ratio huius est, quia quæ in opere sunt, inesse uidentur. ff. si certum petatur. l. lecta. § dicebam. & cap officij, extra. de electio.

ADDITIO. Sed ibi species quantum ad materiam erat perfecta: licet quædam ad bene esse deficerent. Et ideo reprehēditur hæc glossa propter verbum fecerit, q̃ perfectionem significat, ut l. 1. ff. quod quisque iuris.

[k] Ab aliquo. Scilicet bona fide, ut ff. ad exhibendum. l. de eo. §. si quis & suo nomine: at ff. de acquirendo rerum domin. l. adeo. §. cum quis. in principio, & l. quicquid §. secundo. Item & tertium, scilicet quòd non possit redire ad priorē materiam, secundum Ioannem, ut in fine huius §. Quid si duo specificauerūt: vnus bona fide, alius mala fide? Respon. communis est domini, & specificantis bona fide non autem mala fide: [a] vt ff. quibus ad libertā. proclamare non licet. l. si duo. Azon. Eodem modo quæro, & soluo ea, quæ sequuntur. Quid si ex diuersorum materiis speciem fecit, & in una habuit bonam fidem, & in aliis malam fidem? Item quid si in materia unius partim bonam, partim malam fidem habuerit? Item quid si partim suo specificanti nomine, partim nomine domini?

ADDITIO. Intellige secundum præcedentia, quod habeat bonam fidem. Item quòd omnia sint paria, aliàs minus preciosum cedet preciosiori, secundum omnes Doct. hic, per l quicquid. §. si. ff. eodem, de acq. rer. dom.

[l] Naturali ratione. Id est, iure gentium.

[m] Fecerit. Id est, detexerit quo ad spicas, ut ff. eod. de acq. rer. dom. l. adeo. §. cum quis, in fine, sic supra de liberti. § 1.

mo dep&det, sed dominiū est iuris, & in iure consistit. Et iō possidentes prædia penes flumina, q̃ sępè solēt inūdari: item propè cōfinia belli, vel epidimiæ ratò præscribūtur.

[a] Suo nomine proprio, & bona fide secundū Christoph.

Mulsum.

fuerit: vt ecce, si quis, ex alienis vuis, aut oliuis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit, aut ex alieno auro, vel argento, vel ære, vas aliquod fecerit, vel ex alieno vino, & melle mulsum [a] miscuerit, vel ex medicamentis alienis emplastrum, aut collyrium [b] composuerit: uel ex aliena lana vestimentum fecerit, vel ex alienis tabulis nauem, vel armarium, vel subsellia fabricauerit. Et post multam Sabinianorum, [c] & Proculianorum ambiguitatem, placuit [d] media sententia [e] existimantium: si ea species ad priorem, & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiæ dominus fuerit. si non possit reduci, eũ potius intelligi dominum, qui fecerit: [f] vt ecce, uas conflatum potest ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad vuas, vel oliuas, vel spicas [g] reuerti non potest: ac ne mulsum quidem ad uinum, & mel resolui potest. Quòd si partim ex sua materia, partim ex aliena [h] speciem aliquam fecerit qs, veluti ex suo uino, & alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum, aut collyrium, aut ex sua lana, & aliena [i] vestimentum fecerit, dubitandum non est hoc casu eum esse dominum, [k] qui fecerit, cum non solum operam suam dederit, sed & partem eiusdem materiæ præstiterit.

Quod cuiusq; rei ornandæ causa adhibetur, vt accessio principalis cedit: etiamsi preciosius sit, quam ipsa res cui accedit.

Si tamen alienam [l] purpuram [m] vestimento suo quis intexuerit, licet preciosior [n] sit purpura, tamen accessionis vice cedit uestimento, & qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum, qui

a Mulsum. Id est, nectar, siue palladium.
b Collyrium. Id est, vnguentum ad oculos.
c Sabinianorum. Id est, Sabini, & suorum fautorũ, qui dixerunt speciem cedere domino materiæ. Sed Proculus cum suis sequacibus econtra, s. ut specificanti tãtum cedat, ut ff. eod. l. adeo. §. cum quis.
d Placuit. Scilicet nobis. Accur.
e Media * sententia. Quæ nec uni in totum, nec alteri cõcordat, uel discordat: sed distinguit, ut sequitur. Et nota medium seruandũ. sic s. quib. ex caus. manum. non licet. §. pen. Arg. * contra. ff. de nego. gest. l. Nessenius. in fi.
f Fecerit. Si & alia duo interuenerũt, quę in principio huius §. diximus.
g Vel spicas. Et ita apparet, quod frumentum cedit specificanti. Sed cõtra. ff. de acq. rer. domi. l. adeo. §. cum quis, in fi. §. Solu. hæc posuit gratia exempli pro pueris, * in Pla. quædam enim gratia docendi * dicũtur, quę aliàs nõ dicerentur, ut ff. de act. & oblig. l. obligationum substantia. §. fin. Vel dic secundo secundum Azo. illam per istã corrigi. Item ad hæc omnia exempla in quibus dicitur, speciem specificanti cedere est cõtraria regula, quæ dicit, quod ex re mea est. uel nascitur, meum est. ut ff. de exhi. l. de eo. §. si quis. in fi. & de rei ven. l. solum. §. meum. So. illa regula locum habet in quinque casib. s. ubi dñs specificauit. Item vbi alius eius mandato. item ubi sine mandato, sed ratum habet. * Item ubi alius mala fide, & suo nomine. item vbi bona fide, sed res potest ad priorẽ materiam reduci. quorũ nullus est hic. itẽ in hac vera sunt, ꝙ specificanti cedant. 3tia est regula, quę dicit, neminem cum alterius iactura fieri locupletiorem. ut ff. de condic. indeb. l. nam hoc natura. Respõ. licet fiat sua species quo ad dominium, tamẽ actione in factum tenetur ad æstimationem. ut ff. de rei uend. l. in rem. j. §. item quæcunque. & ff. de don. inter uir. & uxo. l. si mulieri. §. j. & l. seq.
h Ex aliena. Scilicet materia.
i Ex aliena. Scilicet, lana.
k Dñm. Sed si non possit reduci ad priorem materiã, fit cõis, habita rõne materiarum, ut non cedat specificanti. ut ff eod. de acq. rer. dom. l. quicquid. §. fin. in fi. item forte erit, & qui mala fide fecit, licet reduci non possit. ut ff. de exhib. l. de eo. §. si quis. Accur.

* Mediũ tenuere, bñ. hinc Lu. 22. ca. Ego i medio vsum sum. Ægid. Per.
Solutio vna multas qõnes terminat.
* Dic ꝙ in dubio. s. quolibet extremorũ ęqualiter habente, media via est eligenda, sed ubi clarũ ẽ pro altera parte, nõ, ut in contrario. Ægid. Per.
* Nihil prohibet falsã legẽ exẽpli cã ponere, quo facilius intelligatur.
Tullius de Inuen. libro 2. Meum est quod ex meo nascitur.
* Intelligãs gl. qñ nolẽ dñi specificauit, aliàs si nõ fuisset specificata nolẽ dñi, non posset habere satis eum non fit factũ sui fauore. ut l. si pupilli. §. si ergo. ff. de nego. gest.

¶ Si tamen alienum. CASVS. Titius manicam, uel gyronem de purpura aliena intexuit uestimẽto suo. modo quæritur, utrum purpura cedat uestimento, uel uestimentum tanquam uilius, & minus preciosum accedat purpuræ? Respond. quod purpura licet preciosior sit, iure tamen accessionis cedit uestimento, & per consequens Titio domino uestimẽti acquiritur. Veruntamen ille, qui dominus fuerat purpuræ, licet iam dominium purpuræ per accessionem amiserit, contra eum tamen, qui surripuit, furti habet actionem, & condictionem furtiuam, quæ semel ei contra furem competit, quã licet postea sine culpa sua à dominio cadat, non amittit. Nam simul res, quæ iure accessionis alteri rei cedunt, licet à priori domino vendicari non possint, à furibus tñ. & à quibuscunque aliis malæ fidei possessoribus per condictionem furtiuã, uel sine cã condici poterunt. Et hæc dicuntur usque ad illum. §. si duorum.
l Si tamen alienã. Hic incipit dicere de accessione, quæ fit humana, natura operante.
m Purpuram, ut manicam, vel gyronem, si autem ipsa fila, puta in tela, tũc alia ratione est dominus factus purpuræ, scilicet iure specificationis, vt supra prox. uno §. & præcedenti, hic autem §. aliquid vult adiicere supradictis, s. de acquisitione iure accessionis, ne ergo nil operetur adiungit hoc quod nunc dixi. ut ff. de legatis primo. l. si quando. in principio.
n Preciosior. Nota preciosius accedere viliori. * sic ff. de contrahen. emptio. l. si in emptione. Sed contra. ff. de ædilitio edict. l. iustissime. Sed ibi speciale in homine. Sed 3 inf. de fideius. §. si & de inflores. Sol. vt ibi. Item loquitur hic § quãdo victa purpura gratia ornãdi vestimẽti fuit apposita. Sin aũt ecõtra, vt vestimẽtum seruiret purpuræ, vt fortè eum seruaret, tunc cedet vestimentum purpuræ, vt in duabus legibus contrariis, vt ff. de vsucap. l. rerum mixtura. § quid ergo. & ff. de auro, & argento lega. l. & si non sunt. §. perueniamus. Si autem neutrum causa alterius apponatur, tunc neutrum alteri cedit, & vtrumque possidetur, vt ff. de vsucapio. l. rerum mixtura. §. quid ergo.
ADDITIO. Dic secundum Dnc. ꝙ neutrum possidetur communiter, sed quodlibet de per se sic, vt not. in d. §. quid ergo. Ang. Are.

* Hoc verũ qñ apponitur preciosius gratia ornatus, aliàs secus, quia ipsum vilius sequitur nobilius. Ægid. Per.

Surri-

a Surripuit. Si surripuit, aliàs istis actionibus famosis non tenetur.

b Et condictionem. Scilicet furtiuā, vel sine causa vt ff. de cond. sine cau. per totum.

c Siue ipse. Scilicet fur. nam fortè erat sartor.

d Extinctæ. Quantum ad dominiū, qđ perdidit dominus eius, & ideo dicitur quantum ad eum extinctum, qa quamdiu est intexta purpura, extincta est, nec pōt vēdicari, sed agi potest ad exhibendum. vt exhibeatur, & post vendicetur, vt ff. ad exhib. l. gemma. & ff. de rei vend. l. in rem actio.

† Aliàs uindicari, ut & ferè semp̄ P.F. uindicari, scripiū repetitas pro & uindicationem p̄ uendicatione.

e Possessoribus. Veluti à prædonib⁹ & malę fidei possessoribus, vt iste fuit: vt hic, & j. đ actio. §. sic itaque, ff. vsufruct. quemadmodum. cau. l. fin. in fi.

f Si duorum. Diuiditur principaliter in duas partes. Primo quando voluntate dominorū. Secundo, quando casu sunt confusæ. Secunda ibi, Quòd si fortuito. Item prima subdiuidit̄. Primo, quando eiusdē generis materię cō funduntur. Secūdo, qn̄ diuersi generis. Secunda ibi, Sed & si diuersæ. Aret.

surripuit, [a] habet furti actionem, & condictionem. [b] siue ipse [c] sit, qui vestimentum fecit, siue alius. Nam extinctæ [d] res, licet vendicari † nō possint, condici tamē à furibus, & quibusq; alijs possessoribus [e] possunt.

Materiarum confusio, dominorum voluntate, aut fortuitò facta, eius quod ex confusione factum est, communionem inducit, specierum verò commistio, ita demum, si inuicem commiscentium dominorum voluntas accesserit.

Si duorū [f] materiæ ex volūtate dñorū [g] ꝯfusæ [h] sint: totū id corpus, quod ex confusione fit, vtriusq; cōmune est: veluti, si qui vina sua confuderint, aut massas argēti, vel auri conflauerint. Sed & si diuersę materię sint, & ob id propria species facta sit, fortè ex vino, & melle mulsum, aut ex auro & argento electrū, [i] idem iuris [k] est. nam & hoc casu cōmunem esse speciem non dubitatur: Quòd si fortuito, & non voluntate dominorum confusæ fuerint, vel eiusdem generis materiæ, vel diuersæ, idem iuris esse placuit. [l] Quòd si frumentum [m] Titij frumēto tuo mistum fuerit, si quidem ex voluntate vestra, commune est, quia singula corpora, id est singula grana, quæ cuiusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt. [n] Quòd si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse, quia singula corpora in sua substantia durant. [o]

g Dominorum. Bene dicit dominorum voluntate. Nā si vnus dominus fecit inde speciē. i. mulsum, vel vas ex argento meo, & suo: sua est iure specificationis, non communis: vt s. eo. §. qđ si partim. & ff. de rei vend. l. idem Pomponius scribit si frumentum. §. 1.

ADDITIO. Hoc intellige bona fide, & suo nomine, vt vidistis in §. cū ex aliena. s. eo. p gl. vt hic Ang.

h Confusæ. Id est, simul fusæ.

i Electrū. Genus vasis, vel species metalli, & ad hoc est ff. de aur. & arg. leg. l. pediculis. §. Neratius.

k Idem iuris cō vt subijcit.

l Placuit. Scilicet vt sit cōmune, nisi separari possit, veluti si ex ære meo, & plūbo, vel argento tuo species facta sit: quibus casibus separari potest: & quilibet vēdicat suū: vt ff. de rei vend. l. idē Pōponius scribit si frumētum. sed §. si plūbū, & ff. de acq. rer. do. l. lacus. §. fina.

Electrum quid sit. Aurū cui quoquinta argenti portio ē, electrum uocatur. Pli. li. 33. c. 4. & lib. 37. cap. 2 ubi dicit uicinū esse, de quo l Apoca. erat spēs electri. Aigl. Pet.

¶ Quod si frumentū. In hoc §. dicit Iustin. quòd si frumentum Titij frumento tuo mistum fuerit voluntate vestra: totum illud frumentū tibi & Titio cōe erit: nā licet singula corpora. i. singula grana, ante mistionem in sua substantia durant: tñ ex consensu vestro per mistionem cōicata sunt, & hoc verum est, quando fuit facta mistio de voluntate vestra: si tñ casu frumentum mistū fuerit, vel si Titius nō voluntate tua id miscuit: non videtur huiusmodi frumentum p mistionē cōe esse. Singula. n. grana in sua substātia remanent: & durāt in dñio eius, cuius fuerant añ mistionem. Nā in casibus istis qñ fit mistio sine dominorum voluntate, non magis intelligit̄ frumentū cōe esse, quam grex ouium cōis esse intelligitur, si pecora Titij tuis pecoribus permista fuissent. vñ si totū huiusmodi frumentum retineatur à Titio, actio in rē, aduersus Titiū competit, & iudex, qui in huiusmodi actione cognoscet, æstimabit quantum, & quale tuū frumentū fuerit: & tantundē frumēti, & eiusdē qualitatis, vel eiusdem æstimationis tibi faciet restitui. Et hæc dicuntur vsque ad illū §. cū in suo solo Franc. Areti.

CASVS. Sed domine Imper. nunquid dominium de iure gentiū adhuc pluribus modis acqri poterit? Respon. qđ sic. Nam per cōfusionem materiarū acquiritur dñium de iure gentiū. Si enim materiæ duorū dñorum de voluntate, & consensu eorū cōfusę sunt, totum corpus, qđ ex confusione materiarū resultat, vtrique dominorū commune fit: veluti si aliqui vina sua confuderūt, aut massas argēti, aut auri in aliquod vas conflauerunt. Et ista sunt vera, qñ eędē materiæ confunduntur. Sed pone, qđ materiæ sunt diuersæ: nunquid idem iuris est? Respon. qđ sic. Si enim diuersæ materię ꝯfusæ fuerint, & ex illis materijs cōfusis aliqua species facta sit: veluti ex vino Petri, & melle Martini mulsum, aut ex auro Petri, & argento Martini electrum, in hoc casu nulla dubitatio est huiusmodi speciem ex diuersarū materiarum cōfusione de uoluntate dominorū factam, communē esse. Sed pone qđ diuersæ materiæ, vel materiæ eiusdem generis fortuito casu: & non interueniēte volūtate dominorum sunt cōfusæ: nunquid idem iuris erit? Respō. qđ sic. Hoc tamen intelligo, nisi materiæ separari possint. Si enim separari possent, secus tūc esset. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. quod si frumentum. Fran. de Aretio.

Dñium variis mōdis quæritur.

f Si duorum. Acquiritur dominium, nō solum specificatione: vt s. eodē, §. cum ex aliena, & §. quod si. & accessione. vt supra eodem §. si tamen, sed etiam cōfusione, vt hic. Item immistione. vt j proxi. §. qđ si frumentum.

m Quod si frumentū. Diximus quando confunduntur vt separati non possunt: nunc videndū est, quando singula corpora in sua substantia durant: quo casu dicuntur immisceri.

n Communicata sunt. Et ideo locum habet cōmuni diuidundo actio: vt ff. de rei vendi. l. Idem Pōponius scribit si frumentum. 2. respon.

o In sua substantia durant. sed nunquid idem si nra voluntate fuissent immista? Vī quòd sic: nostra enim contemplatio, uel uoluntas non potest mutare substantiam granorum, quin semper discreta, & diuisa

Istam gl. nō credo eē Ac. qa nō repetiī in antiquis originalibus nec̄ de ea Doct. aliq̄ faciut mētionem.

diuisa sint à se inuicem, quod vr esse 5 §. præcedēti. Sed respon. nō est mirum. aliàs.n. simile reperimus, nonne tempus continuum est sui natura? cum tps sit mensura motus primi nobilis, qui motus est uniformis, & continuus, ut dicit Arist. in 8. Physicorum. & tñ partes in ipsa contemplatione distinguimus, & assignamus, dicentes quoddam præsens, quoddam ṗteritū, quodadm futurū, sic in granis frumēti dicimus, quod licet eorum corpora sint discreta in suis terminis cōia tamē ea possumus facere, ita ꝙ aliqua non sit particula in tuo grano, quam tu nō communices mihi, nulla in meo, quā ego tibi non cōmunicem, quod nō esset deficiēte nostra uolūtate, sicut nec in' tempore distinctio generarētur diuersitates nostra significatione, uel respectu deficiente.

Tempus quid sit.

Tēporis diuiso.

Sed nec magis istis casib. cōe fit frumentum, q̄ grex intelligiẗ esse cōis, si pecora Titij tuis pecorib. mista [a] fuerint. Sed si ab alterutro vestrū totū id frumentum [b] retineatur: in rem quidē actio ꝓ modo [c] frumenti cuiusq; competit: [d] arbitrio autem iudicis cōtineẗ, vt ipse æstimet, quale cuiusq; frumentum fuerit.

Quod in suo alienove solo ædificatur, solo cedit: materia verò dominium eius permanet, cuius & ante fuerit: nisi quis sciens in alieno ædificarit: tunc enim (cùm donasse videatur) etiam diruto ædificio materiam non vendicat.

a Mista. Quud fit per errorē, quo casu dominium non transit, ut ff. eo. de acquit. rer. do. l. si procurator. uel ut melius pascantur & facit j. ad legem Aquil. in prin. ubi dicit, ꝙ gregatim ꝓpascuntur. Sed contra ff. de sol. l. si alieni. Solu. ibi speciale est in pecunia numerata, ut ibi dicitur, ut ff. si certū peta. l. singularia.

b Frumentum Nondum bona fide consumptum, tunc. n. in factum actio daretur, ut ff. ad leg. Aquil. l. qui occidit. § si quis alienum uinum.

c Pro modo. Id est, mensura.

d Competit. Id est, ꝙ cuilibet tantum frumentū restituatur, quantum fuit suū, qñ non apparet quantū fuerit suum, & hoc ꝓpter impossibilem discretionē, ut ff de usufruct. l. usufructuarium. §. si in uiuarijs. Si autem apparet quod cuiusque fuerit, hoc iudex æstimet, ut subijcit. secundū Azo. & secundum hoc dic quale, id est, quod. & sic cuilibet sua grana restituantur. Vel dic proxim. respon. s. arbitrio &c. esse de eo de quo est illud, s. qñ nun apparet, quod fuerit suum & hoc innuit hoc uerbum quale, non. n. dicit quod, sed quale, ut in qualitate officium uersetur & quantitate, non autem in corpore, cum illud sit impossibile discernere. & sic probabit, qui dicit suū fuisse melius. Et nota triplicem esse differentiam inter hunc. § & superiorem. Species. n. dicuntur misceri, ut hic, materia confundi, ut s. sed P. contra. Itē hic remanet eadem substantia, ibi non. Item cōfusa fiunt communia, etiam sine dominorum uoluntate, ut s. prox. § hic non.

Distiguit duos §§.

Cum in suo. CASVS. Dñe, Titius in solo suo ędificauit ex materia aliena, modo quæro quis sit dñs illius ædificij, utrum Titius qui ædificauit, an ille qui erat dñs materiæ? Ad hoc rñd. ꝙ Titius ædificator dominus est ædificij. Cum. n. in solo suo ex aliena materia quis ędificauerit, dñs ædificij intelligitur, & hoc propter rationem iurisgentium qua dicitur. Omnia quod in solo ædificatur, solo cedit. Et quamuis Titio directum dominium ædificij acquiratur, ille tamen qui dominus fuit materiæ dominus eius non desinit esse, sed utile dñium retinet, sed tñ quādin materia sua iuncta est ædificio, neq; eam uendicare, neq; ad exhibēdum de ea agere potest, & hoc ꝑꝑ legem duodecim tab. qua caueẗ, ne quis tignum alienum ædibus suis iniunctū eximere cogatur. Veruntamen dño materiæ eadē leg. 12. tab. consulit. Nā cōpetit ei actio de tigno iniuncto, cuius beneficio ab eo qui iniunxit, uel iniunctū habet, duplum consequi poterit. Sed pone, ꝙ aliquis alienos lapides uel trabes, uel cæmenta in ędibus suis punat, quid iuris erit tunc in casu isto? Ad hoc tñ ꝙ idē iuris est, q̄ si alienū tignū ædibus suis iniuxisset. Appellone. n. tigni, oīs materia ex qua ędificia fieri pñt intelligiẗ. Sed dñe, quare ita statutū fuit l. l. duodecim tab. ne qs cogatur eximere alienā materiā ędib' suis iniūcta? Ad hoc rñ. Amice. hoc ideo statutum fuit in l. 12. tab. ne sit necessariū ædificia ex aliena materia constructa rescindi, & urbem ruinis deformari. Sed licet durante ædificio materia uendicari non possit, si tamē aliquo casu dirutum fuerit ædificium, poterit dñs materiæ materiā suā uendicare, & de ea ad exhibendum agere, & hoc est uerum, nisi per actionem de tigno iniuncto duplum fuerit pro materia sua consecutus. Et hæc dicuntur usque ad § Ex diuerso. Fran. de Are.

Cum in suo solo [e] aliquis ex aliena materia ædificauerit, [f] ipse intelligitur dominus ædificij: quia omne quod solo inædificatur [g] solo cedit: Nec tñ ideo is, qui materiæ dñs fuerat, † desinit [h] dñs eius esse, sed tantisper [i] neq; vendicare eā potest, neq; ad exhibendū [k] de ea re agere, ꝑꝑ legem duodecim tabularum, [l] qua cauetur, ne quis tignum alienum ędibus suis iunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet, per actionē, quæ vocatur de

† Hic limita regula, uerba ṗteriti tpis sunt abuegata ut ptitis, nā hæc se quētia, ratione ꝯdictionia uitādæ, ampliāt etiā ad pñs fm Por. Ægi. Per.

e Cum in suo solo. Suum est etiam, si alius habeat ibi usuumfructum, ut j. de hær. insti. §. 1. ubi ꝓprius seruus dr, in quo proprietatem nudā habet testator.

f Ædificauerit. s. bona fide. aliàs non. imò tignum suū uēdicaret, ut ff. de rei uē. l in rē §. tignum. ar. à contrario sensu, uel ex ea exceptione, quæ ibi ponitur, & iurabitur in litem, ut ibi no. Acc.

Et q̄uis nō possideat malæ fidei existēs, ꝙ l. eū q. ædes. ff. de usu. c. conueniẗ tā qa dolo desijt p[illegible] sidere. l. [illegible] q dolo. ff. de rei nō. Et uēdicabit nō q̄dē ut ęstimet, sed ut in litē iuretur fm Christoph. hic.

g Inędificatur. i. in ipsa terra configit. Quid ergo de domo non affixa solo? Rñ. non cedit solo, ut ff. de acq. re. do. l. Titius. & facit ad hanc regulā. C. de ędi. pri. l. 1. idem in satis, & plantatis qđ hic in ædificatis dr, ut j. e. §. si Titius. & §. qua ratione. nñ uersus. Quicquid plantat, seri, uel inędificatur Oē solo cedit, radices si tamē egit. Sed ꝯ hanc regulā est ff. de rer. diui. l. in tantum. in prin. Sol. illud speciale est.

ADDITIO Erat enim ibi ædificatum in communi omnium solo, quo ad usum, & nullius quo ad proprietatem, quod ideo cedit ædificio, quia primo occupanti conceditur. Christoph.

h Desinit. s. ex causa ędificationis, sed ex alia causa potest desinere, ut ff. de usuca. l. rerum mixtura. §. Labeo. quæ huic regulæ signatur contraria.

i Tantisper Id est, interim.

k Ad exhibendū. ut. s. eximat, nisi mala fide fecerit ut ff. de rei uend. l. in rem. §. tignum. & ff. de tig. iniun. l. si. sed tunc nō eximit, sed in litem iuratur, ut ff. de solu. l. qui res. §. si. q[illegible] arbitrariæ sunt nāq; actiōes. ut ff. de in litem iur. l. in actionib. & j. de act. §. ṗterea.

l Duodecim tabularum lex quædam fuit, de qua dic ut s. de iure nat. §. & non inelegantes. Accur.

De

...tigno iniuncto? ª Appellatione ᵇ autē tigni oīs materia ᶜ significatᵣ, ex qua ædificia fiūt. Quod iō prouisum est, ne ædificia rescindi necesse sit. Quòd si aliqua ex causa dirutū sit: ædificium poterit materiæ dominus, si nō fuerit duplum iam consecutus, ᵈ tunc eam vendicare, ᵉ & ad exhibendum de ea re agere. Ex diuerso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificauerit: illius fit domus, cuius & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem eius amittit: quia voluntate eius intelligitur ᶠ esse alienata: vtique si non ignorabat, se in alieno solo ædificare: & ideo licet diruta sit domus, materiā tamen vindicare non potest. ᵍ

Possidens fundum alienū, in quo bona fide ædificauit, potest expensas ædificij ope exceptionis retinere Aret.

Certè illud constat, si in possessione constituto ędificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec soluat precium materiæ, & mercedes fabrorū: ʰ posse eum per exceptionem ⁱ doli mali repelli: vtiq; si bonæ fidei ᵏ possessor fuerit q ædificauit. Nam scienti alienum solum esse, potest obijci culpa, ꝙ ædificauerit ˡ temerè in eo solo, quod intelligebat alienū esse. ᵐ

ª De tigno iniuncto. Qua actione teneᵣ, & ꝗ iniunctum habet, licet nō iniunxerit: & qui iniunxit, licet non possideat sed altero soluente alter liberaᵣ: vt ff. de ijs, q deie. vel effud. l. si verò. §. si id qđ. & de fin. l. 1 in fi. & quod vi aut clam. l. competit. §. fi. Sed qđ si velit magis rem reddere, & eximere, quā duplū præstare? Respond. nō auditur: quia propter publicam vtilitatē hoc fuit statutum, vt infra eod. quod ideo &c. & ff. de operis noui nūcia. l. prætor. & ff. de lega. 3. l. cætera. §. si duobus. Itē nūquid hæc actio competent ꝯ eū, q bona fide iniunxit? Resp. sic, vt hic, licet ꝯ dixerint q.dā. ᶜ Sed cōtra mala fide iniungentem alia præter hæc auxilia cōpetunt, vt rei vēdicatio, itē ad exhibendū, itē furti, itē furtiua cōdictio, item hæc actio de tigno iniūcto, vt j. de act. §. sic itaq;. & ff. de tigno iniuncto. l. 1. in fi. & l. fi. Acc.

ᵇ Appellatione. Facit ad hoc ff. de verbo. sig. l. tigni. & ff. ad exhib. l. gemma. & l. tigni. & ff. de acqui. rerū domi. l. adeo. § cum in suo. Item quod in domibus dicitur, idem dic in caupona, siue domuncula, vt subijcit, quod ideo &c. ad hoc ff de verb. signi l. vrbana prædia. Quidam tamen contra. Item idem in vinea. vt ff. de tigno iniuncto. l. 1.

ᶜ Materia. Vt cementa, & lapides.

ᵈ Consecutus. Hic est ꝯ ff de tigno iniuncto l. fi. Sed ibi non cum effectu fuit consecutus duplum, quia licet exegit, non tñ percepit adhuc duplum, vt ar. ff. de his. qui deie. vel effude. l. perceptione.

ᵉ Vendicare. Nulla temporis præscriptione obstante in rei vendicatione, vt ff. de rei vend. l. in rē. §. fi. quia nec prius agere potuit. vt C. de an. exce. l. 1. §. fi. Aliud, ergo si mala fide iniunxit, quia tunc agere potuit, vnde a xxx. ann. repellitur a rei vendicatione. vt C. de præscrip. 30. anno. l. sicut.

ADDITIO. Quam commoditatem non ex sua mala fide: sed ex negligentia non petentis consequitur, aliàs esset absurdum secundum omnes doctores hic.

¶ Ex diuerso. CASVS Dicit Iustinianus, quòd ex diuerso si quis in alieno solo ex sua materia domū ædificauerit. dñium illius fit, cuius est solū. Sed certè in hoc casu secus est, quā in prædicto. nā dñs materiæ proprietatem eius amittit, nam voluntate eius materia alienata intelligiᵣ, & hoc est verum, si non ignorat se in alieno solo ędificare: & ideo licet postea domus diruta sit, materiam tñ sua voluntate alienatam uendicare non poterit. Sed pone, ꝙ ille, qui in alieno solo bona fide ex sua materia ędificauit, sit in possessione illius ędificij, & domin⁹ soli ab eo vendicet ędificiū: q.d iuris est in casu isto? Ad hoc rñ. Amice. certè illud cōstat. ꝙ si ędificatore constituto in possessione, dñs soli petat domum suam esse: & non soluat ꝑcium materię, & mercedes fabrorū: poterit per exceptionē doli mali repelli. & hoc verū si fuerit bonæ fidei possessor. Nā aliàs si ipse cōtra dominum vendicantem excipiat: dñs ꝯ eius exceptionem ope replicationis iuuabitur. Scienti enim alienum fundum esse, ꝓpria culpa obijci potest, videlicet ꝙ temere ædificauit ī eo solo, quod intellexit alienum esse, & ideo beneficium retentionis non habebit Et hęc dicuntur vsq; ad illum § si Titius. Fran. de Are.

ᶠ Intelligitur. Sic C. de ædit. priua. l. si is contra quem. Accursius.

ᵍ Non pōt. Quæ alienata est, nō potest vendicari. Sed contra C. de rei vē. l. 2. in fine. Sed ibi ex aliena materia, & in alieno ędificauit: hic de sua in alieno. Quare dic. aut đ mea materia & in meo ædificio, & tunc planum est. aut đ aliena ī meo, vt supra ꝓox. §. aut de mea ī alieno, vt hic, aut de aliena in alieno, vt in dicta. l. contraria continetur.

ʰ Fabrorum. i. magistrorū de lignamine, vel murorum. sic ff. de eo quod cer. lo. l. 3. §. item Iulianus.

ⁱ Per exceptionem. Quæ locum habet. vbicumque æquum sit exceptionem locū habere, siue alia cōpetat, siue non: vt de excep. do. l. ij. §. & generaliter. & ar. j. eod. §. literæ.

ᵏ Bonæ fidei. s. ab initio, & ex postfacto cum ędificauit. nam si ante quàm ędificet, sit bonæ fidei: & cum ædificat, malę fidei sit: eligit quędam media via: ita vt neq; vt malæ fidei puniaui, neque vt bonę fidei expēsas conseruet, quia permittitur abrasio: vt ff. de rei vendic. l. Iulianus. lib. viij. Digestorum scribit, si in aliena, quæ est huic contraria. & facit ad hoc ff. de mino. l. intra vtile. §. vendentibus.

ˡ Ædificauerit. Cū de nouo ædificat. Et vt hæc plenè sciantur dic, dum impendit in rem alienam. aut suo, aut meo nõie. Primo casu loquitur ille tit. de neg. gest. & ff. & C. eo. ti. Si meo: tūc aut fructuū gratia, & tunc ex fructibus deducitur, aliàs nullus fructus intelligitur: vt ff. so. ma. l. fructus. & ff. famil. ercis. l. fundus qui. ª Aut causa rei seruādæ tūc aut de nouo faciendo, aūt non: primo casu si bona fide, habeo exceptionem, non actionem. secundum Io. & s. ꝓxi. & ff de cond. inde. l. si in area. & ff. de doli mal. exce. l. Paulus. sed M. ēt actionem dabat. & est pro eo. ff. de peti. hære. l. hæreditas. §. 1. & ff. si pars hære. pet. l fi. & C. de rei ven. l. 1. & l. domū. Sed ibi ipso gesto negotium fuit hæreditarium: quod necesse habuit facere vnde actionem dabat. Sed Ioa. ꝯ, vt dictum est. & facit etiam pro eo. ff. de rei vēdi. l. sumptus. & ff. de ac. emp. l. ideq;. & ff. de pet. hær. l. planè. ᵇ Si verò mala fide, tunc nec excipiendo, nec agendo cōseruo, vt hic: nā neminē mihi volui obligare, vt ff. cōmu. diu. l. in hoc iudicium. secundum Io. sed M. ēt dabat negotiorum

---

ᵃ Nec ob l. de eo. in fi. ff đ donat. inter virum & vxo. quia ibi iure tuū, hic verò & iure, & volūtate dñi refragāte ædificatū fuit.

Sic dolosi cōditio melior est, ꝗ nōdolosi, qa dolosus vtitur benficio ꝑscriptionis nō dolosus verò nequaꝗ fm Por. Agl. Pet.

Edificari pōt quadrupliciter.

Impensæ in alienis negotijs factę qualiter recuperantur.

ᶠ Sanè sumptus necessarios possessor malæ fidei seruat ꝑ exceptionē doli in iudicijs ī rem spālibus. l. domū. C. de rei vēd. l. in fundo. ff. e.

ª Est tñ dria fm Ang. qa ꝑ peti. hęr. malę fidei possessor nō deducit expensas si fructus non extēt, sed bonę fidei sic.

ᵍ Si tñ ius in rē, vel cām habeat à domino, vt est emphiteuta, colonus, & similes, repetit. nā si probet ꝙ alō donādi fecerit fm Ang. hic.

gotiorũ gest. actionẽ, ut ff. de neg. gest. l. si pupilli. §. sed & si quis. Sed ibi nomine alieno gerebat. Itẽ & pro eo facit. C. de rei. uen. l. 2. Sed ibi loquitur qñ ex aliena materia, & in alieno impẽditur, ut ibi plenè notatur. Si uerò in reficiendo, aut bona fide, & tũc necessarias, & utiles ꝑ doli exceptionem, uoluptarias ꝑ abrasionem seruam³, nisi dominus uellet tm̃ date, quãtũ posset habere his ablatis, & corrasis: ut ff. de rei uen. l. in fundo. Si uerò mala fide necessarias ꝑ officiũ iudicis, cũ tñ possideo, utiles ꝑ abrasionẽ conseruo, uoluptarias nullo mõ, ut C. de rei uen. l. domũ. Hinc est qđ dixit Bul. hic, q̃ expẽsas repetã qñq; ꝑ a. i. ꝑ actionẽ, ut ff. de ne gestis. l. si pupilli. §. sed & si qs. Item per e. i. ꝑ exceptionẽ, ut hic. Item & ꝑ o. i. ꝑ officiũ iudicis, ut per. l. C. de rei uen. l. domũ, ut modo diximus. Et hæc in rei uẽ. locũ habent. In petitione uerò hæreditatis bonę fidei possessor seruat oẽs. at malæ fidei possessor. necessarias, & utiles ꝑ officiũ iudicis, aliàs ꝑ exceptionẽ doli re existẽte meliori ĩ qua factæ sũt, uoluptarias uerò abradit, ut ff. de petitio. hæredi. l. planè in cæteris.

Impensæ necessariæ vtiles & voluptariæ.

Expensas repeto per a. e. & o.

Plantata, & sata eius fiũt, in cuius solo seruuntur, aut plantantur: modo radices immiserint: bona fide tamen alienum serens fundum, doli mali exceptione opposita sumptus, si quos fecerit, consequetur.

Si Titius alienã plãtã in solo suo posuerit: ipsi⁹ erit. Et ex diuerso, si Titius suã plantã in Mæuij solo posuerit: Mæuij planta erit: si modò vtroq; casu radices egerit. antè.n. q̃ radices egerit, eius ꝑmanet, cuius fuerat. Adeò aũt ex eo tpe, quo radices egerit planta, proprietas eius cõmutatᷓ, [a] vt si vicini arbor ita terrã Titij p̃sserit, vt in eius fundum radices [b] egerit, Titij effici arborẽ dicamus [c] rõ [d] enim nõ ꝑmittit vt alterius arborẽ esse intelligatᷓ, q̃ cuius in fundũ radices egerit. Et iõ prope cõfinium arbor posita, si etiam in vicini fundũ radices [e] egerit, cõis fit.

Qua ratione aũt plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt: [f] eadẽ ratione frumenta quoque quæ sata sunt, solo cedere intelligũtur. Cæterùm sicut is, qui in alieno solo ædificauit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali secundum ea, quæ diximus, [g] ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa bona fide conseuit. [h]

Scriptura quantumuis preciosa cedit suppesita chartæ: tabula tamen pictura superimposita cedit.

Literæ quoq; licet aureæ sint, perinde chartis, [i] mẽbranisve [k] cedunt, ac solo [l] cedere solẽt ea, quæ inędificantᷓ, aut inseruntᷓ. ideoq; si in chartis, mẽbranis ve tuis carmen, [m] vel histo-

¶ Si Titius. CASVS. Domine Titius eradicauit plantã Mæuij, & illam in solo suo plantauit. modo quæro à uobis, quis censetur dñs illius plãtę? Ad hoc rñ: si Titius plantam Mæuij in solo suo plãtauerit, ipsius Titij planta efficitur. Et similiter in casu ꝯuerso, si Titius suã plantã ĩ solo uicini plãtauerit, dominiũ plãtæ uicino acquisitũ intelligitur, & hoc est uerũ in utroq; casu, si planta radices egerit: Nã añ emissionẽ radicũ, eius ꝑmanet, cuius antea fuerat. In tantũ aũt ex eo tempore, ex quo planta radices emisit. proprietas ipsius plantæ trãsfertur, ut si arbor Mæuij in terram Titij radices egerit, arbor per emissionẽ radicum intelligatᷓ esse Titij. Ratio enim naturalis non permittit, ut arbor alterius esse dicatur, quàm eius, in cuius fundũ radices egerit. unde arbor ꝓpe cõfiniũ tuorum fundorũ posita, si in uicini fundum radices emiserit, per emissionem radicum cõmunis erit. Et hæc dicuntur usque ad illum §. qua ratione.

a Commutatur. Sed uidetur nõ commutari cũ primo domino rei uendicetur. ut ff. de rei uen. l. si frumẽtum. s §. de arbore, quæ est cõtra. Sol. licet ibi dicãt Varus, & Nerua, Damus nõ tamẽ sequitur, ergo nos damus, uel damus de æstimatione, sed nõ de plãta, ut diximus. s. eo. §. planè, si longiori tempore. ADDITIO. Et hæc ultima coiter approbatur per l. in rẽ §. item quæcumq;. ff. e. de rei uen. Christ.

s Hodie scipit idẽ Põpo. scribit, si frumentum.

b Radices. Omnes, ut differat à sequenti.

c Dicamus. Imo uidetur eius, in cuius fundo origĩnẽ duxit, ut ff. arb. fur. cæ. l. si plantes. §. si. Sol hæc corrigit illã. [s] Vel dic ibi, poterat uiuere arbor ex fundo primo, hic non. Vel efficitur [t] Titij ꝓ parte. s. ut hic, non in totũ, ut ibi.

s Dic hoc non tenetᷓ, quia legũ correctio est euitãda. An.

d Ratio. Facit ff. e. t. s. de acq. rer. do. l. adeo. in fi. & l. seq. & l. qua ratione.

e Radices. Pro parte.

t Ista est vera vt tenet gl. in d. §. fi. sm Ac.

¶ Qua ratione &c. CASVS Domine, Titius seminauit frumẽtũ suum in solo uicini: modo q̃ro quis intelligitᷓ esse dominus illi⁹ frumẽti? Ad hoc rñ. Amice, eadẽ rõne, qua diximus, q̃ plantæ, quæ in solo alteri⁹ radices egerunt solo cedunt, eadẽ ratione frumẽta, q̃ in alterius solo seminata sũt, solo cedere itelligũtur, & ꝑ cõsequens domino soli iure accessionis acquruntur. & sicut s. diximus, q̃ ille, q̃ ĩ alieno solo ædificauit, si dominus soli ab eo uendicet ędificiũ, tueri se poterit aduersus dominũ uẽdicãtem ꝑ exceptionẽ doli mali, nisi p̃tiũ materiæ, & ĩpensas in ædificio facta dñs paratus sit ei refundere, ita qui in alieno fundo bona fide suis impensis seminauit, si dñs fundi ab eo uẽdicet frumentum, eiusdẽ exceptionis auxilio tutus esse poterit, & hęc dicuntur usque ad illum §. literæ quoque. cuius casus planus est. usque ad illum §. si quis. Frahc. Accur.

f Solo cedunt. Vt s. prox.

g Diximus. Supra, eodẽ. §. certè. Sed quid si aliquis ex semine meo in alieno fundo seminauit, ꝯtra quẽ agam? Respon. contra seminantem non, quia nõ possidet, nec dolo fecit, quo minus possideret. Item nec contra possidentem, quia eius facto nihil actum est. Sed tamen dic eum teneri instar tigni iniũcti, qui tenetur etiam si positũ ab alio habeat, uel teneat, ut diximus supra eodẽ. §. cum in suo, per legem. ff. de ijs qui deiec. uel effu. l. si uerò. §. si id quod positum. [u] Et eadem quæstio fit in plantis, & eodẽ modo soluitur, cum sit ratio similis, ut ff. mandat. l. Lucius. §. 1. in fine.

Si quis seminauit ex semine meo ĩ alieno fundo, agam contra dñm fundi.

u Intellige totã hanc. gl. ĩ bona fide seminante, & in eo, q̃ seminatum hẽt bona fide sm Fab. Ægi. Fer.

h Conseuit. Id est, plantauit, uel seminauit.

i Chartis. Vt de bombice, ut sunt hæ, quæ de Pisis ueniunt. Accur.

k Membranisve. Quæ de membris animalium eripiuntur.

Membrana vnde dicatur.

l Solo. Vt s. e. §. cum in suo.

m Carmen. Metrice,

Histo-

riam, a vel orationē b Titius scripserit: huius corporis c nō Titius, d sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas e tuos libros, tuasve membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus sis, poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, vtique si earū chartarum, membranarumve possessionem bona fide f nactus est.

Titulo & bona fide alienum fundum possidens, perceptos fructus suos facit: mala fidei verò possessor, etiam consumptos restituit.

Si quis in aliena tabula pinxerit, g quidam putant, tabulam h picturæ cedere: alijs videtur picturam, qualiscumque sit, tabulæ cedere. sed nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim, picturam Apellis, vel Parrhasij k in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Vnde si à domino tabulæ imaginem possidente is, qui pinxit, eam petat, l nec soluat precium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submoueri. At si is, qui pinxit, eam possideat, consequens est, vt vtilis actio m domino tabulæ aduersus eum detur. quo casu, si non soluat impensam picturæ: poterit per exceptionem doli mali repelli, vtique, si bonæ fidei possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. a Illud enim palam est, quòd siue is, qui pinxit, surripuit o tabulas, siue alius, p competit domino tabularū q furti actio.

Bona fidei possessor facit fructus suos: nec eos sumptos cogitur restituere, secus si fuerit malæ fidei. Aretin.

Si quis à non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide r

a Historiam. Noui, & veteris testamenti. idem dicā in fabula, vel romantia, vel quolibet libro prosaico.
b Orationem. Ad Deum, vel ad populum, vel ad principem.
c Corporis. Id est, libri.
d Non Titius. Scilicet scriptor bonę fidei.
e Petas. Directa in rem.
f Bona fide. Si aūt mala, laborem donasse videtur, vt j. eo. §. certè. Sed nunquid actionem scriptor habet reddito libro? Resp. sic, si bonā fidem habuit. actionē dico, scilicet in factū, vt ff. de rei vendic. l. in rem, §. item si quæcumque. si malā fidem habuit, nō hēt actionē, q a nec exceptione habet, vt hic. Sed cum hodie pciosior sit scriptura quā charta, nunqd mutat hoc. Rñdēt quidā, vt Azo. ꝙ sic, Nos quod nō. arg. C. de testa. l. sancimus. & C de appel. l. pręcipimus. in fi.
g Pinxerit. Siue bona fide, siue mala fide secūdū Pla. nos contra. quia bona fide, vt j. e. §. ibi, vtique &c.
h Tabulam. Quid si in marmore? Resp. cōtra seruari sorte. Arg. tamen contra. j. de rest. §. pen.
ADDITIO. Sed ibi loquitur in re separabili à materiā, hic secus. Et ideo non actionē, sed exceptionē habet p istū tex.
i Cedere. ff. de rei vendi. l. in rē. § sed id qd in charta. contra. Sol. hæc corrigit illā. Vel distingue, an preciosior sit illa sciptura, quā tabula secundū P. qui ait locum habere, quod hic dicitur, si pictus est homo, non vrsus: bono colore, non atramento.
ADDITIO Dic quod glo. bene loquitur in hoc, sed malè in eo, ꝙ dicit de vrso, quia depictū semp exornat materiam, dummodo sit honestum, secundùm Christopho. hic.
k Apellis, vel Parrhasij ppria nomina pictorū.
l Eam petat. Scilicet directa rei vendicatione, vt ff. de acquir. rer. domin. l. qua ratione. §. sed nō vt literæ. secundùm Azonem.
m Vtilis actio. In rem non directa, quia desijt dñs esse. & sic est mirabile, ꝙ non dominus à domino vēdicat, sic contingit alias in Publiciana in quibusdā casibus vt no. j. de actio. §. aliæ.
n Imposuit. Hoc mirabile contingit hic, ꝙ cōditio possidentis est deterior, quā petentis, aliàs contra, vt s. de interd. §. commodum. sic & aliàs ff. de noxali. l. si quis à multis. & ff. si ex nox. cā agā. l. 1. in fi. & l. 2. & ff. de peti. hæ. e. l. cum idem. Sed ad hoc respon. ꝙ in causa noxali esse poterit, quod secūdo agēs nō probabit. Item in petitione hæreditatis, si bona iura habuit in vincendo, hæc eadē habuit in defendēdo, & sic non est eorū conditio deterior. Item cum hic habeat actionē pictor, si non possideat, multo magis exceptionē dēt habere soluto precio, vt ff. de superfi. l. 1. §. quod autem. & ff. de regu. iur. l. cui damus. Sed nunquid domino quondā tabulæ idē conceditur, si possideat, si preciū picturæ soluat? Rñ. Ro. ꝙ sic, cum sibi actio detur. Ego cōtra, vt sit differentia inter dominū, & pictorē. Item qa præfertur, si ambo cōtra extraneū possidētem agant? Respon. is, qui directā habet actionem, id est, pictor, secundū Ioan. Sed nunquid si tabula fuerit abrasa, remanet pictoris? Respon. sic, vt ff. de rei vendi. l in rem. §. item quæcūque. versic & quod scutel. Sed quare aliud in picturis, q̄ in scripturis? Rñd. quia pictura preciosior est, quā scriptura, secūdum Io.
o Surripuit. Ante, quàm pingeret.
p Alius. Post picturam.
q Tabularum. Etiam, subaudi. nam & pictori cōtra extraneum furem datur. secūdum Azo. Vel melius (vt mihi videtur) hic loquitur, quando fuit surrepta ante, quam esset picta, sed etiam contra dominum tabulæ sibi surripientē posset dari pictori furti actio, facto furto tabula iā picta, vt infra de obligation. quæ ex delict. nascūtur §. Aliquando.

¶ Si quis. CASVS. In hoc §. dicit Iusti. ꝙ si emerit aliquis fundum bona fide à non domino, quem tamē ipse crediderit dominum esse, uel causa donationis, vel qualibet alia iusta causa, quæ ad dominij translationem sufficiat, bona fide accipiat, iure gentiū, quod naturali rōne introductū est fructus, quos inde receperit pro cultura, suos facit. vnde verus dominus postea vendicans ab eo fundum, qui eū emerit, de fructibus ab eo consumptis aduersus eū agere non poterit, secus est in malæ fidei possessore. Nā ille, qui sciēs alienum fundū possederit, fructus suos nō facit. vnde si dominus fundi ab eo fundum vēdicauerit, non solum fundū, sed etiam fructus cū fundo, licet ab eo consumpti sint, cogitur domino restituere. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. is verò.

r Bona fide. Quæ in initio exigitur. s. vt credat sibi dantem habere ius distrahendi, vt ff. de usuris. l. qui scit. § fi. 4 Nec obst. quod est, ff. de acqui. rer dom. l. bonę fidei. §. in contrarium, quia ibi opponendo loquitur, non ponendo.

1 Si aūt sit scriptor ad mercedē, & sibi de suo labore non satisfiat, potest retinere qnternos, vt no. gl. Il. si nō sortē. §. si cēsū. & ibi Barto. & Bal. de cō d. Ide. & Cy. & do. in l. fi. C. commo. An.

2 Et bñ secūdùm An. hic, p istū text.

Vendicat aliqñ nō dominus à dño.

Pictura pciosior ē scriptura.

• Hæc vera. nam tā in pictura, quā in scriptura Ispiciē qd est preciosius ſm Ange. Æ gi. Per.

• Hęc rō non vī p petna: qa scriptura pciosior eē pōt, & carior secūdū Frā. Ægi Per.

: Bñ loquitur de colore, & atramento, sed de hoīe, & vrso non, qa nō est qrēdū qd sit pictū, mō sit honestū. ſm F. Æg. Pe.

Apellis & Parrhasij meminit Plin. li. na. hi. xxxv. ca. x. & alijs itē locis.

4 Dic hoc verū in alijs ꝯtractib pterqnā I emptiōibus, quia In illis requirit, ꝙ duob tēporibus hēat bonā fidē videlicet tēporib cōtract, & tpe traditionis, vt est tex. in l. 2. ff. pro empto. & quæ sit rō differentiæ. ibi no. Ang.

Iusta.

fundū emerit, vel ex donatione, aliave qualibet iusta [a] causa æquè bona fide acceperit, naturali ratione [b] placuit, fructus, [c] quos percepit, eius esse ꝓ cultura, [d] & cura. [e] Et ideo si postea dñs superuenerit, & fundū vendicet: fructib. ab eo cōsumptis agere nō pōt. [f] Ei verò, alienū fundū sciens possederit, nō idē [g] concessū est. itaq; cum fundo etiā fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere. [h]

Fructus à solo separati fructuarij fiunt, non etiam pendentes: ideo nondum perceptos ad haredes non transfert.

Is verò, ad quem vsusfructus fundi ptinet, non aliter fructuū dñs efficit, quā si ipse [i] eos pceperit. Et ideo licet maturis fructibus nondū tñ pceptis [k] decesserit, ad hæredes eius nō pertinent: sed dño [l] ꝓprietatis acquiruntur. Eadem ferè & de colono [m] dicuntur.

Fœtus, lac, pilus, & lana sunt in fructu pecudum: partus verò ancillæ non dicitur in fructu: & ideo non pertinent ad fructuarium ancillæ. Aret.

In pecudum fructu etiam fœtus [n] est, sicuti lac, pilus, [o] & lana. itaque agni, hędi, & vituli, & equuli, & suculi [p] statim naturali iure [q] dominij

a Iusta. Cum multæ sint causæ, siue tituli acquirendi: vt in ff. colligitur in varijs titulis, sub tit. de vsuca. vsque ad titulum, de re iud. idem tamen & si titulum non habeat: vt arg. ff. fini regund. l. 4. §. post litem. versic. sed ante.

b Naturali rōne. id est, iure gētium, de quo loq. hic ti. cui naturalis insita ratio est.

c Fructus. *.s. industriales. aliud in naturalibus: vt ff. de vsuf. l. fructus. Nec obstat ff. de acquir. rerum do. l. bonæ fidei. i ptin. quod. n. ibi dicit oēs, exponit siue facto possessoris, siue alteri' ꝑcepti, industriales tñ ut ff. de vsur. l. qui scit. §. ptérea. Sed naturalib. fructibus consumptis, an teneatur possessor? Resp. Non tenetur possessor rei vendicatione: quia nō possidet, nec dolo desijt possidere: sed condictione sine causa tenetur i. quantum locupletior est: ar. ff. si cer. pet. l. si & me.

ADDITIO. Sed si non sit effectus locupletior, non tenetur, nisi esset malæ fidei. Ang.

d Pro cultura. Vt segetes.

e Et cura. Vt lac, & pilus, & lana.

f Non potest, nec ad precium: vt j. de offi. iud. §. & si hæreditas. versi. si verò. & ff. finiū regun. l. 4. post litem versic. sed ante, si tamē extant, non rei vēdicatione, quia percipiētis sunt, sed officio iudicis tenetur reddere: vt C. de rei ven. l. certum. §. bona fide.

g Non idem. Vt faciat fructus suos.

h Cogitur restituere. Distingue tñ: quia si habet titulum malę fidei possessor, de cōsumptis cōdictione sine * causa, de extantibus rei vendicatione tenetur, de percipiendis ꝑ titulum excusat, vt C. de rei vendi. l. si fundum. nisi in quatuor casibus. Primo qñ emit ab eo, quē scit vendere in fraudem creditorū vt ff. quæ in fran. cre. l. ait prætor. §. per hāc. Secundo qñ emit ab eo, qui metu cōpulsus est: vt ff. quod metus cau. l. sed & partus. Tertio, qñ emit ꝯ interdicta legū sciens. vt C. de agr. & cens. l. quemadmodum. lib. xj. Item in quanto, s. qñ emit à tutore non solenniter vendente, vt C. de fide inst. & iur. hastę fi. l. j. [i] Isti quatuor casus etiā no. ff. quod met. cau. l. sed & partus. & l. si fundum. C. de rei vend. Si non habet titulum, de consumptis cōdictione sine causa, de extantibus rei vendicatione: vt C. de condi. ex lege, l. pen. C. de rei uend. l. si fundum. de percipiendis officio iudicis. ff. de rei vendi. l. si nauis §. fi.

¶ Is verò. CASVS. Dñe. Titius habet vsumfructū in vniuersitate fundi, modo q̄ro à uobis, quando Titius usufructuarius dñs fructuum esse intelligatur? Ad hoc rñd. Amice, ille ad quē usufructus pertinet, non aliter dñs fructuum effici intelligitur, quā si huiusmodi fructus ipse perceperit, & in horreo suo reposuerit, & ideo si usufructuarius maturis fructib'. & à solo separatis. nondū tñ in horreo suo repositis decesserit, ad hęredem suum huiusmodi fructus nō transmittit: sed dño proprietatis morte vsufructuarij acquiruntur. Et quæ de vsufructuario diximus, eadē ferè & de colono, qui nūmis colit, intelligunt. Sed pone, ꝙ aliquis habeat vsumfructū in oue, vel in capra, vel in equo, vel in vacca: modo quæro, q̄d intelligit esse in huiusmodi vsufructu? Ad hoc rñ. Amice, in pecudum fructu etiam fętus sunt sicut lac, pilus, & lana, vnde dico tibi, quod agni, hœdi, & suculi, & equuli statim cū editi fuerint naturali iure in dñio vsufructuarij esse intelligūt, sed secus est in eo, q habet vsūfruct. ancillæ, quia ad dñm ꝓprietatis pertinet. Sed dñe, pro Deo quare nō fuit statutum partum ancillarum esse in vsufruc. sicut fœtus pecorum? Ad hoc respō. Amice, optima rōne hoc statutum fuit. Absurdum. n. videbatur hominē in fructu esse: cum omnes fruct' hominis gratia ipse De' adinuenerit. Sed si aliquis usum fructum gregis habeat, & aliqua ouis perijt, usufructuarius in locum demortuorum animalium ex fœtu submittere debet, & ita Iuliano uisum est. Et similiter qui habet usumfructum uinearū uel arborū, aliàs substituere debet. Rectè. n. colere debet fructuarius, & quasi bon' paterfamiliàs uti. Et hæc dicuntur usq; ad illum §. thesauros. in quo Insti. determinat qualiter per inuentionem dñium acquiritur de iure gentium: & casus planus est vsq; ad illum §. per traditionem. Franc.

i Ipse. alio enim percipiente non fiunt sui, [a] sed fiunt bonæ fidei possessoris: et tam si eos alius percipiat, vt ff. de usur. l. qui scit. §. præterea. vel aliter si ille percepit, non etiam hæres eius. nec enim ad hæredem transmittit. Accur.

k Perceptis. Vt si in horreo depositi * sunt, facit suos fructuarius, sed bonæ fidei possessor statim, vt à solo separati sunt, ut ff. qb. mo usufruc. amit. l. si vsusfr. Est & alia dīia, quia fructuarius facit suos naturales fructus, bonæ fidei possessor nō, ut ff. de usufru. l. usufr. l. legato, & de usur. l. fructus.

l Domino. Sed per quam actionem? Respō per rei uendicationem, cum dominus sit, uel condictione ex hac lege.

m De colono. Qui nūmis * colit. nā oēs fructus facit suos, ut usufructuarius, sed differūt, qa colonus talis facit fructus suos statim, ut à solo decerpti sunt ut ff. de fur. l. si apes. §. fi. secus in usufructuario, ut hic dr. Vel dicas de partiarijs, * ut ff. loc. & cōdu. l. cū in plures. §. messem. fm Azo. Item dicit ferè. ꝑ aliud: quia colonus transmittit ad hæredē, ut j. de loca. & condu. §. fi. sed fructuarius non, ut hic.

n Fœtus. Quasi dicat, ita fœtus, sicut &c.

o Pilus Bouis, uel ēt caprarum, ad borià sellarum.

p Et suculi. Id est parui sues.

q Naturali iure. Id est, gentium, de quo loquitur j. eo. §. singulorum.

* Fruct' Industriales, q' nō ꝓueniūt sine hois industria, ut uinū, oleū, frumentum. Naturalis verò, q ipsa natura ꝓueniunt, ut poma, fœnū, Ægi. Per.

* Condictio sine cā cōpetit quoties aliqd ē, uel fuit apud te sine causa, quod mea interest hēre. ff. de cōd. sine causa per totū. Ægi. Per.

* Hoc ꝓcedit qa ille emit circūscripta solennitate iuris, secundū Chri.

* Et ē ratiō, quia usufructuarius adminiculum facti desiderat, ut le. i. ff. qū dies usu. lega. ced. nec sola naturalis possessio, quā hāt, sufficit ad acquirēdū sine separatione noie suo facta, fm Ang.

* Idē est si nō cēnt i borreo, sed tñ essent' plenè recepti, ut qa excussi à spicis, fm Por. Ægi Per.

Colonus & vsufructuarius.

* Colon' q sub certa annua mercede pecunia numerata agros suscepit colēdos. Ægi Per.

* Partiarij sūt q tertià colūt ꝓ parte dimidia, uel tertia, uel alia fm fertilitatē terræ, aut sterilitatē. Æg. Per.

r

Pertinet,

fructuarij sunt. Partus verò ancillæ i fructu nō est: itaq; ad dñm ꝓprietatis ꝑtinet.[a] Absurdū[b] enim videbatur, hoīem in fructu[c] esse: cū oēs fructus rerum natura,[d] gratia hominis comparauerit.

Debet vsufructuarius gregis de fœtibus submittere in locum demortuorum: & similiter arbores: & vites in locum demortuarum. Ar.

Sed si gregis[e] vsumfructū quis hēat: in locū demortuorū capitū ex fętu[f] fructuarius submittere[g] dēt: (vt & Iuliano visum est) & in vinearū demortuarum, vel arborum locum, alias debet substituere. Rectè enim colere, & quasi bonus paterfamilias vti debet.

Thesaurus, vel in suo, vel in religioso, vel in sacro loco inuentus efficitur inuentoris: in alieno verò casu fortuito inuentus: solum pro dimidia efficitur dominus inuentor: & dominus soli pro alia dimidia. Aret.

Thesauros,[h] quos quis in loco[i] suo[k] inuenerit, diuus Adrianus naturalē æquitatē secutus, ei cōcessit, q eos inuenerit.[†] Idē que statuit, si qs in sacro, aut religioso[l] loco fortuito casu[m] inuenerit. At si quis in alieno loco,[n] non data ad hoc opera, sed fortuitu inuenerit: dimidium dño[o] soli concessit, & dimidium inuentori. Et conuenienter, si quis in Cæsaris loco[p] inuenerit: dimidium inuentoris, & dimidium esse Cęsaris statuit. Cui conueniens est, vt si quis in fiscali loco,[q] vel publico,[r] vel ciuitatis[s] inuenerit, dimidium ipsius esse debeat, & dimidium fisci,[t] vel ciuitatis.

Rerum corporalium traditio à domino facta ex causa ad dominij translationem idonea, accipientem dominum facit.

a Pertinet. Quantum ad plenam proprietatem, nisi etiam & in partu sit usufructus legatus. ut ff. de vsufruc. l. uetus.

b Absurdum. Sic ff. de usuris. l. in pecudum.

c In fructu. s. vt ipse sit fructus, sed tñ in eo relinquitur vsusfructus.

d Rerū natura. Id est Deus. sic ï. de iu. natu. in prin. vñ dē apud Ouidium. Pronaq; cū spectēt animantia cætera terrā. Os homini sublime dedit, cęlūq; videre iussit, & erectos ad sidera tollere vultus. Sic ff. de ædil. edic. l. iustissime. & ff. de fur. l. quas. §. ex furtiuis. & ff. de peti. hær. l. ancillarum.

e Gregis. Grex est numerus decē ouiū vel quinq; porcorū simul, & ꝯgregatim consistentiū. ut ff. de abigeis. l. oues & facit ff. de vsuc. l. rerū mistura. § tertium.

f Ex fętu. Aliunde enim nō submittit, secūdū quosdā, uel fortè submittet et aliūde ar. ff. de vsufru. l. qd ergo. §. sed quod dicitur. in fin. ADDITIO. Hæc gl. communiter approbatur, ut non solum ex fœtu aliarū suppleat capita, sed & opus habeat aliū de quærere, & supplere. Christoph. & Ang.

g Submittere. Quæ submissio non fit, si in singul. capitibus sit usufructus. ut ff. eo. de usufru. l. quid ergo. §. sed quod dicitur. in fine.

h Thesauros. Est autem thesaurus, pecunia ab ignotis dñis uetustiori tpe abscondita. ut C. de thesauris. l. 1. lib. 10. in prin. uel depositio pecuniæ, cuius memoria non extat. ut ff. de acq. rer. dom. l. nunquā. §. thesauros. quandoque impropriè dicitur. ut ff. de acqui. pos. l. peregrè in prin. & ff. ad exhi. l. thesauros.

i Loco. Aliàs solo.

k Suo. Iure directo. uel utili, ut feudatarius, uel emphyteuticarius, uel similes, ▲ licet Placen. aliud dixerit in his. Quid si mercenarius ⁊ dum laborat in alieno, uel creditor in pignore inuenit thesaurū? Respon. dimidiū eius est, in cuius fundo inuenitur: & dimidium sibi acquirunt. ut ff. de acq. re. dom. l. si is qui. §. quod si creditor.

l Religioso. Vt ff. de iure fisci. l. 1. §. si in locis. cōtra. Sol. hic corrigit secundum B. uel hic secundum naturalem rationem, ut patet in littera: ibi, secundum ciuilem rationem, quæ præualet: sicut & in usucapione contingit, secundum Ioan.

m Fortuito casu. Casus est inopinatus rei euētus ex diuersis causis proueniēs, ob aliud & aliud inceptis.

n Non data ad hoc opera. Aliàs totum dño redditur. in suo tamen loco potest operam dare nō tamen magica arte, aliàs esset fisci, vt C. de thesau. l. vnica. lib. x. Accur.

o Dño. Sed per quam actionem? R. per rei vendicationem, cum dominus sit, vel ex condi. ex hac lege. ADDITIO. Pecunia tamen recondita in muro domus venditæ non cedit emptori. sed remanet reconditoris. Ang. An āt sufficiat solus oculorū aspectus, vel etiam requiratur apprehēsio, & quis præferatur, vide per Christophorum hic.

p In Cæsaris loco, Scilicet patrimoniali.

q Fiscali loco. Non tamē publicè deputato. Accur.

r Vel publico. Id est, publicè deputato.

s Ciuitatis. Quæ loco priuatorū sūt, vt ff. de verb. significa. l. eum qui vectigal.

t Fisci. Sed si fisci partem suppresserit totum cū altero tanto reddit, ut ff. de iure fisci. l. 1. §. fi.

Per traditionem. CASVS. Dñe, iam vidi multos modos per quos acquiritur dñium de iure gentium, nunquid p̄ter istos modos pōt acquiri? Respond. q sic. Per traditionem. s. à domino factā. iure gentium, qđ naturali ratione introductum est, dominium nobis acquiritur. Nihil enim tam conueniens est æquitati naturali, quam uoluntatem domini uolentis rei suæ dominium in alium transferre, ratam haberi, & ideo cuiuscūq; generis sit res corporalis. videlicet siue mobilis, siue immobilis, tradi potest: pōt: & à dño tradita alienatur. Et ideo stipendiaria, & tributaria prædia per traditionem eodem mō alienari possunt. Sed dñe, quæ dicuntur pręcdia stipendiaria, & tributaria? Respon. Iustinia. Stipendiaria, & tributaria prædia dicūtur, quæ in prouincijs sunt. Sed licet in Italia non sint talia prædia, (cum inter prædia prouincialia, & Italica quantum ad dominij translationem ex nostra constitutione nulla sit diff:) tamen si Italica prædia ex causa donationis, vel dotis, vel qualibet alia iusta causa ad dñij trāslationem sufficiente, à domino alij tradantur, sine dubio transferuntur, sicut prouincialia prædia, quæ eodem modo tradita fuissent. Sed licet dixerim tibi per traditionem transferri, hoc tamen non generaliter est verum: nam venditæ res, & emptori traditæ à dño, non aliter acquiruntur emptori, quam si emptor venditori pretium soluerit, vel alio modo eidē satisfecerit, puta dando ei fideiussorem, aut ēt pignus, & hoc cauet etiam lex duodecim tabularum. Rectè tamen dicitur de iure gentium hoc effici. Verumtamē si venditor neq; pretio sibi numerato, neq; fide-

r Itē decē homines cōstituunt populū, uel turbam, tres collegiū, duo congregationē, & rixam. ut c. 3. extra. de electi. secūdum Christ. Et decem homines faciunt turbam. ff. ui bo ca. l. prætor. §. 1. & numerus charitum incipit cō uiuium, musarum uerò numerus finit ipsū. i nō debēt esse in cō uiuio pauciores tribus, nec plures 9. ut scribit Gelli. in noc. Atti. & Macro. Ægl. Per.

2 Quid si concurrāt unus con trahentiū, uel ambo ꝰ tertium quid iuris, sic qd in usufructuario, uel si reperiat in fundo ꝓscripto, seu dotali, uide p Ang. hic.

3 Qui ad hoc fodiēdum non fuit cōductus, aliàs secus. ut l. qui pro prio. §. ꝓcurator, et in cęteris. ff. de procurat. Ang.

4 Hoc est falsum, ut l. is q̄ f

alieno. §. fi. ff. de acquir. rer. do. Ang.

† Halus rei meminit Spartianus in Adriano.

† Et si partē ad fiscū pertinētē suppresserit, totum cum altero tāto cogitur soluere. l. 3. §. fi. ff. de iure fisc. Ægi Per. Quędam excep. hīr ī loco publico, uel fisci, uel ciuitatis.

fideiussore, vel pignore sibi dato, fidē emptoris secutus, ei rem tradiderit: dicendū est statim rem emptoris fieri. Sed pone, procurator Titij de voluntate dñi vendidit mihi equū Titij: & pretio numerato equū mihi tradidit: modo quæro, vtrum per traditionem à procuratore factam dominium equi videatur mihi acquisitum? Respond. quòd sic. Nihil enim interest, vtrum ipse dominus rem suam alicui tradat, an alius de voluntate eius: & ideo si alicui libera vniuersorum negotiorum administratio à domino permissa fuerit: & ipse administrator ea huiusmodi negotijs aliquam rem vendiderit, & tradiderit: huiusmodi rem per traditionem accipientia facit. Et hæc dicūtur vsque ad illum. § interdum. Francis. de Are.

Per traditionem quoq; [a] iure naturali [b] res nobis adquirunt: [c] nihil [d] n. tā cōueniens est naturali æquitati, quā voluntatem [e] domini volentis rem suā in aliū transferre, ratā, haberi, & ideo cuiuscūq; [f] generis sit corporalis [g] res, tradi pōt, & à dño [h] tradita alienatur. [i] Itaq; stipēdiaria [k] quoq;, & tributaria [l] pdia eodē modo alienant. [m] Vocant aūt stipendiaria, & tributaria pdia, quæ in prouincijs [n] sunt: inter quæ, [o] necnō & Italica pdia ex nostra constitutione [p] nulla est differentia. [q] Sed siquidem [r] ex causa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, [s] sine dubio transferuntur.

Ita demum traditione rei venditæ emptor dominus efficitur, si aut precium venditori solutum sit, aut fides de precio habita: atque quod per alium facimus, ipsi quoque facere videmur.

Venditæ [t] verò [u] res [x] & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, q̄ si is venditori precium soluerit, vel alio modo ei satisfecerit: veluti expromissore: aut [y] pignore [z] dato. [a] quod quamquā cauet ex lege [b] duodecim tabularum: tamen rectè dicitur, & iure gentium, id est, iure naturali [b] id effici. [†] Sed si is, qui vendidit, [c] fidem emptoris; [d] secutus fuerit: dicendum est, statim rem emptoris fieri. [e] nihil [f] autem interest, vtrum ipse dominus tradat alicui rē suā, an voluntate eius alius, cui eius rei possessio permissa sit. [g] Qua rōne,

Nihil enim interest ... alius de voluntate eius ... (left margin:) Nihil tam naturale quam eo genere quidque dissolui, quo colligatum est. Ita voluntatē rem suam alienare ... fuerit. — Facit ad hunc. §. gl. ij. in c. ii. extra de pig. Nam & M. Ci. lib. 2. de inuē. gēn. scribit, q̄ vel natura, vel cō suetudine iura fuerūt p̄bata, eadē inde legū metu sanita esse: neque tamen propterea desinunt natura iura esse: & à mero ciui li iure, ac legitimo differunt. — Interea sub ... pro traditione ... à cū ... Italia cēs. ... cōcessā pb. In qua & tradēa, & accipientes cōue niant: pu ta qa am bo cam sciant vel credant subesse. Prædia sti pēdiaria prædia tri butaria.

[a] Per traditionem quoque. Non solum inuentione: vt s. §. proxi.

[b] Iure naturali. Id est gentium: vt infra. §. proxi.

[c] Acquiruntur. Causa præcedente vera, vel putatiua, vt indebitū: aliàs non: vt ff. eodem. l. nunquam. & infra hoc ibi §. Sed si quidem &c.

[d] Nihil. Imò Deo seruire, sed hyperbolicè loquitur. ut ff. de pact. l. j. prima, in princip. & ff. de actio. emptio. l. ex empto in princip. & C. de transac. l. non minorem.

[e] Voluntatem. Dum tamen sit legitima. nam cui bonis interdictum est, non alienat: vt ff. de acq. tu. fur. l. j. in principio.

[f] Cuiuscunque. Id est siue mobilis, siue soli.

[g] Corporalis. Incorporales. n. tradi non possunt: vt ff. de acquir. rerum domi. l. seruus §. incorporales.

[h] A domino. Hoc quandoque fallit, & eius contrium inuenitur verum: vt j. qui alie. licet, vel nō. Sed hoc est regulare: vt hic. & ff. eo. l. traditio.

[i] Alienatur, id est dominium transfertur. Accur.

[k] Stipendiaria. Scilicet quæ militibus pro stipēdijs dantur: vt ff. de rei ven. l. item si verberatū. §. 2. & de euic. l. Lucius. & de acquir. rer. do. l. in agris.

[l] Tributaria. Quæ tributa Romæ reddunt.

[m] Alienatur. Per traditionem.

ADDITIO. Quæ quot modis fieri intelligatur, vide Ang. Et an per verbum tradidit, positum in testamento probetur, vide Bald. & Christoph. hic.

[n] In prouincijs. Quasi dicat, talia prædia non sunt in Italia. Accursius.

[o] Inter quæ. Scilicet prouincialia.

[p] Constitutione. Vt C. de vsuca. transf. l. vnica.

[q] Nulla est dña. Scilicet quantum ad dñij translationē: vt C de vsucap. transfor. l. vnica. sed quantum ad tributa est differentia. C. de episc. & cler. l. de his.

[r] Sed si quidem. Vere nulla est dña: & sed & si &c.

[s] Tradantur. Scilicet stipendiaria prædia, & tributaria. Accursius.

[t] Transferuntur. Scilicet prouincialia prædia, sicut Italica, & est verum in omnibus nisi scriptura necessaria sit secundū Io. vt C. de sussra. l. vnica §. quod si prædia. Item sunt vera, si accipiēs inducatur in vacuam possessionē, secundum quosdā, vt C. de probatio. l. cum res luenn. contra. vt ff. de fun. dot. l. si fundum. & de acquir. rerum dom. l. homo liber. §. quicquid. sufficit, enim induci in possessionem, licet non vacuam. Quod autem in dicta. l. de probati. dicitur, demonstratiuè quòd sic euenerit, non causatiuè, dicitur.

[u] Verò. Pro sed. Accursius.

[x] Res, quæ loco pignoris à venditore teneri possunt, vt ff. de act. empt. l. Iulianus §. offerri.

[y] Pignore. Quod sic intelligo, si placeat venditori aliud quam precium accipere: alias non. vt ff. si certum petatur. l. 2. §. primo.

[z] Dato. Poterit ergo vendicare venditorem, scilicet si nō fuit de precio satisfactum: vt ff. de tribu. l. procuratoris. §. sed & si dedit mercedem. nisi emptor tunc pretium offerat: vt ff. man. l. diligenter. §. j. in fi. & ff. de precario. l. ea quæ.

[a] Lege duodecim tabularum. Quæ est ius ciuile: vt ff. de iust. & iur. l. ius ciuile. §. hoc igitur. non solum gentium.

[b] Iure naturali. Sic dictum, quod naturali ratione inductum fuit, vt s. de iure natura. §. quod vero. & §. sed naturalia.

[c] Vendidit. Et tradidit.

[d] Fidem emptoris. Quid si dedit diem ad soluendum? Respon. non facta solutione vendicat. secundum Ioan. vt de pact. inter empt. & vendi. l. commissoriæ potest tamen contradici: quia aliud est simpliciter diem solutioni statuere, aliud pactum legis commissoriæ ponere. Item quid si simpliciter tradidit? non videtur sequi fidem, nisi contra probetur, vt quia fortè dicebat emptor præsentem se habere pecuniam: vt arg. ff. de pig. act. l. 2. Et argu. contra ff. de tribu. l. procuratoris. §. sed si dedi.

[e] Emptoris fieri. Nisi in casibus. vt ff. de iure fisc. l. si procurator. §. fina. & ff. de re iudica. l. à diuo Pio. §. sed si emptor.

[f] Nihil. Quod. n. quis per aliū facit, ipse facere videtur, vt ff. de vi, & vi arma. l. j. § deiecisse. & j. de iniur. §. non solum. & ff. de iniur. l. item apud. §. fecisse.

[g] Permissa sit. Vel ab ipso domino, vel ab alio domini voluntate.

(right margin:) Nā hæ res, ppriè pign° nō sunt quia adhuc cū res fiunt sicut anie traditionē. tō q̄ pignus, & dñiū nequeūt cōcurrere. l. neque pign°. ff. de regu. iur. Ægi. Per. — Ea quo non principaliter, sed approbatiuè transfert dñiū. ingnoria ap probat ip sum pactū mā, vt nō aliter trāsfeat, q̄ si fuerit de p̄cio satisfactum. Christop. — In p̄tiū est veritas: quia tūa vt habere fidē de p̄cio: & trāsfert dñiū ēt si præstatus cēt se nō ↄfidere vl tradecem dies, secū dum An. — Pactū legis cōmissoriæ dī qū aliqua res vēdit ea ↄditione q̄ nisi p̄ciū soluat ad certū diē, erit inempta: vt colligitur ea l. a ff. de le. cōmis. Ægi. Per.

si cui libera [a] vniuersorum negotiorum administratio permissa fuerit à domino, isq; ex his negotijs rem vendiderit, & tradiderit: faciet eam accipientis.

Qui rem suam iamdudum alicui ex causa ad dominium minus idaneè traditam, eidem postea iusto titulo concessit, dominium sine noua traditione transtulit.

Interdũ ẽt sine traditione nuda [b] voluntas dñi sufficit ad rẽ transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis cõmodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit, postea vẽdiderit tibi, aut donauerit, aut dotis noïe dederit. Quãuis.n. ex.ea cã tibi eã non tradiderit: eo tñ ipso, q patitur tuam esse, [c] statim tibi adquirit proprietas, perinde, ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

Per traditionem clauium videtur traditum dominium mercium venditarum. Arc.

Itẽ si qs [d] merces in horreo depositas [e] vẽdiderit, simulatq; [f] claues [g] horrei tradiderit emptori, transfert ꝓprietatẽ mercium ad emptorẽ.

Etiam incertæ personæ fortuita à domino facta traditio dominium transfert: ideo missilia in vulgus iactata, & res pro derelicta habitæ, apprehendentis fiunt. Quæ autem pro derelicto habita dicantur, & quæ non, subijcitur.

a Libera. Secus in generali procuratore, qui non habet liberam: vt ff. de procu. l. procurator cui, & l. ꝓcurator totorum. sed M. distinxit inter procuratorẽ totorum bonorum. vt ibi & vniuersorum, vt hic. ADDITIO. Dic plenè per Bar. in l. procurator cui generaliter libera. ff. de procurat. & quando, & quomodo dicatur libera cõcessio, vide per Bart. Ang.

Interdum. CASVS. Dixi suprà quòd nõ solum traditione transfertur dominium: sed etiã quandoque sine traditione nuda voluntas dñi sufficit ad dominiũ rei suæ transferendum: veluti si Titius aliquam rem tibi accommodauit, aut locauit, aut apud te deposuit. nam si præterea eandem rem tibi vendiderit, vel donauerit, aut dotis nomine dederit. quamuis eam rẽ ex causa vẽditionis, aut donationis, vel dotis tibi non tradiderit: eo tñ ipso, q ipse patitur. huiusmodi rem tuam esse, statim per eum dominium eius tibi acquiritur, ac si eo nomine tibi eã tradidisset, & idem contingit in alio casu. Nam si quis vendiderit tibi merces in horreo suo repositas, & claues horrei tibi emptori traditæ sunt: dominium tibi mercium acquisitum intelligitur. Et non solum voluntate transfertur dñium, quando habet voluntatem transferendi in personam certam: sed etiam aliquando volũtas domini sufficit ad dominium rei suæ transferendũ in personã in certam, vt in tali casu. Prætores, vel consules qñ missilia, id est aurũ, vel argentum in vulgus ꝓijciunt, vt in multitudine populi ad huiusmodi missilia concurrente, liberius possint pertransire: licet ignorent, quantum quisque accepturus sit, tamen quia volunt unumquemq; esse dominium eius, quod acceperit, statim accipientem dominũ efficiunt. Et eadem ratione verius esse videtur, si aliquis rem pro derelicto à dño habitam occupauerit: statim ipsum occupantem dominũ fieri. Sed dñe dicatis mihi, quomodo dr quid haberi pro derelicto? Ad hoc respon. Amice, illud pro derelicto habetur, quod dñs ea intentione abiecit, vt illud amplius in numero rerum suarum esse nolit: & ideo statim eum abiecerit, dominus esse desinit. vnde cũ in nullius bonis sit: de iure gentium occupanti conceditur. Sed & alia causa proijciendi res est: vt qñ in tẽpestate maris causa exoneranda nauis eijciunt: & idcirco in huiusmodi reb. eiectis aliud ius statuit. Nã huiusmodi res in tempestate maris eiectæ remanent in dominio eorum, qui eas eiecerũt: quia verum est dominos eas nõ eo animo eiecisse, vt amplius eas nõ haberent: sed quo magis ipsi cum naue exonerata periculum maris euadere possent & ideo si qs huiusmodi res fluctibus expulsas, vel ẽt in ipso mari cõsecutus fuerit animo lucrandi: furtum committit, & actione furti tenetur. Non enim multum videtur distare ab illis rebus, quæ de rheda currente dñis non videntibus cadũt. hoc dicit. vsque ad finem. Franc.

b Nuda. s. à traditione sic. C de pac. l. traditionib⁹. Item in alijs casibus dominium sine traditione daf: qui possunt his leg b⁹ notari ff de acquir. posses. l. j. §. si iusserim. & §. idemq; & l. quod meo §. venditorem. & l. quarundã. Item. C. de acquirẽ. possess. l. minus & C. de donat. l. j. & l. quisquis. [1] Item si volens tibi tradere dominium, nomine tuo me constituam possidere, vel conducam à te: vt ff de acquir. poss. l. qđ meo. & de rei ven. l. quædam mulier.

c Tuam esse. Si res est præsens: vt ff. de rei vend. l. eius. & l. hæc si. Vel hic in vera venditione, ibi in ficta: vt ff. pro empto. l. 2. Item hoc est verum, si precium sit solutum, vel satisfactum: vt s̃. eod. §. venditæ.

d Item si quis. [2] Hic est casus, vbi sine possessione tradita acquiritur dominium, & alios habes notatos ff. de rei vendic. l. si ager. in glos. fina.

e Depositas. Id est, repositas.

f Simulatque. [3] Id est, statim postquam: vt s̃. eod. § feræ. & j. de empt. & vendi. in prin.

g Claues. Aliter de consuetudine Daciæ: in qua cũ aliquis vult legare, vel dare fundum ecclesiæ, sumit parum terræ in panniculo, & ponit super altare, & ita transfert dñium: vt extra, de consue. ca. 2. Est autem casus mirabilis, in quo sine omni traditione, sed sola voluntate transfertur possessio, & dominium ipso iure: vt C. de dona. l. quisquis. vbi retentio vsusfructus in re donata inducit traditionem possessionis & dominij per quandam iuris fictionem. Item si relinquatur ecclesiæ, vel ciuitati hæreditas, vel legatum, uel ei res aliqua donetur, aut uendatur: statim dominium transfertur sine possessionis traditione. C de sacrosan ecclе. l. vt inter diuinum.

h Transfert ꝓprietatem Et possessionem Et qđ dixi de ꝓprietate, uerũ est, si dñs est tradens: aliàs causam præstat usucapiendi, si hæc fiant coram horreo, & hoc pp præsentem [*] ulsionem rei: ut ff. de contrah. emp. l. clauib. & de acq. pos. l. j §. si iusserim. Et sunt hæc in argu. ut si uendam equum, quẽ tradam per frenũ, uel capistrum, ut dñium transeat. Accur.

ADDITIO Sunt multi casus, in quibus res non apprehenditur, & tñ possessio transfertur. Per solum visum: ut ff. de acquir. pos. l. quod meo. §. si uenditorem. Per venditionem rei commodatæ uel depositæ: ut s̃. eo § interdum. Per traditionem clauiũ, ut hic. Per traditionem instrumenti: ut l. j C. de do. Per conductionem de re propria factam, s. qñ quis etiam rẽ suam uult possidere nomine alterius. Vnde versus, Visu, siue rei mutuatæ uenditione, Clauibus, & chartis, mea si cõduco scienter: Quãuis nõ aliter det, possessio transit. Vide tu canonista notata in c. ex literis. in gl. fi. extra, de cõs vide ẽt glo. in uec. unda. §. interdum. s̃. eo. quæ pro materia alleg posuit sufficientes.

[1] Et ita habẽs instrumentum credati uideatur constitutus procurator nide Ias. hic.

[2] Ista gl. nõ est Accursij, imò est additio. Dñiũ sine traditione acq̃ritur.

[3] Ista gl. nõ est Accur. cum seq super verbo claues. sed sunt additiones: idcirco caue ne eas alleges ꝓ ordinarijs.

[*] Dic q uisio nil agit sed traditio clauium, s. præsentia horrei, scđm Por. Aegi. Per.

Possessio sæpe trãsferẽ licet res nõ apprehendatur.

Hoc

Missilia unde dicuntur.

Aliàs quid eorum.

Hoc amplius,[a] interdũ & in incertã[b] personam collata volũtas dñi transfert rei proprietatẽ: vt ecce p̃tores & cósules cũ missilia[c] iactant in vulgus, ignorãt, qđ eorũ quisq; sit accepturus: & tñ quia volũt qđ q̃sq; acceperit eius eẽ, statim eũ dñm efficiunt. Qua rõne verus esse vr̃, si rem pro derelicto à dño habitam occupauerit quis: statim eum dominũ effici. Pro derelicto autẽ habetur, quod dominus ea mente abiecerit. vt id i numero rerũ suarũ esse nolit;[d] ideoque statim dominus eius esse desinit.[e]

Proiecta in mare tempore tempestatis, vel cadentia de curru alicuius non fiunt occupant. Arc.

Alia sanè causa[f] est earum, quę in tempestate leuãdæ nauis causa eijciuntur: hæ enim dominorum permanent: quia palam est, eas non eo animo eijci, quod quis eas hẽre nolit, sed quo magis cum ipsa naui maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus[g] expulsas, vel etiam in ipso mari nactus lucrandi animo abstulerit, furtum[h] committit. Nec longè[i] videtur discedere ab ijs, quæ de rheda[k] currente non intelligentibus[l] dominis cadunt.

[a] Hoc amplius. Scilicet est hic, quam supra in alio casu: quia supra semper in personam certam: hic in incertam.

[b] Incertam. Arg. contra j. de leg. § intor. Accur.

[c] Missilia. Sic dicta: quia in populum mittuntur, sine proijciuntur, vt illuc currente multitudine possint p̃tores, uel consules pertransire: ut in coronatione domini Papæ uidi: ut ff. pro der. l. si id quod §. id quod. & in auth. de consulib. coll. 4. §. spargere autem. ibi, argumentum uero &c.

[d] Nolit. Verè, uel legia interpretatione: ut in authen. de nup. § & multo potiua. coll. 3. & C. de infan. ex po. l. fin. & C. de la. li. tol. l. j. §. sed scimus.

[e] Definit. Si abiecit, uel habere desijt rem immobilem: alioqui possessionẽ perdere potest, non dominium: ut ff. de acquiren. posses. l. si quis ui. §. differẽtia. & ff. p̃ derelic. l. 1. & 2.

ADDITIO. Aut stat in possessione, & habet animũ habẽdi pro derelicto, & non perdit dominium: ut dicta. l. si quis ui. §. differantia ff. de acq. posses. Autexiuit de possessione. & tum etiam perdit dominium, & habetur pro derelicto. & ita tenet gl. secunda secundum unam opinionẽ in d. §. differentia. quã ibi sequitur Bar. & doctores. Ang.

[f] Alia sane causa. Aliàs alia causa, scilicet proijciendi: & ideo aliud ius statuitur. Vide c. excommunicationem. de rap. extra.

[g] Fluctibus. Idest, vndis.

[h] Furtum. ff. de furt. l. falsus. § si iactum, contra. Solu. distingue animum proijcientis: quod patet, ut si librum, apertum proijciam, secundum Ioan. ut ex hac lege, & illa colligitur: & argu. ff de dam. infec. l. si finita. §. si quia meus. Item quid d. stat hoc furtum ab illo titulo. ff. de incen. rui. nau. Respond. hoc locum habet quando non in ipso naufragio aliquid quis furatur, ibi in ipso naufragio: ff. de incen. rui. nauf. l. prima, in fine. & l. a. & ff. pro derelict. l. 1. 2. & 3. Accur.

[i] Nec longè. Nam in aliquo distat, quia hoc sciente, illud ignorante domino fit: vt ff. de acquir. poss. l. interdum. § j.

[k] De rheda. Id est, de curru ducto ab equis.

[l] Non intelligentibus. Id est, non uidentibus.

DE REBVS CORPORALIBVS & incorporalibus.

Quia visum est de secunda diuisione rerum s. quòd quædã sunt publica, & q̃dam sunt nullius, & q̃dã singulorũ &c. sequebatur de tertia diuisione videre, q̃ ita se habet, & rerũ q̃dã corporales, q̃dã incorporales. de qua diuisione tractaturus intitulauit istũ titulũ, de rebus corporalibus, et in corporalibus. Porcius. Cõtinuatio.

TITVLVS II.

DE REBVS † CORPORALIBUS & incorporalibus.

Corporalia tangi possunt de sui natura: incorporalia vero non licet in eis contineantur corporalia siue sint seruitutes reales, siue personales. Arc.

Quædã præterea[m] res corporales sunt,[n] quædam incorporales.[o] Corporales eæ sunt, quæ sui natura[p] tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.[q] Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ

Quædã. Totus iste titulus diuidit in quinq; partes. Primo ponit unam diuisionem rerum. Secũdo definit res coporales, & per exempla monstrat. Tertio definit res in corporales, & etiam per exẽpla demonstrat Quarto respondet cuidam tacitæ quæstioni. Quinto prædicta extendit. Secũda ibi, Corporales sunt. Tertia. ibi, incorporales. Quarta ibi, Nec ad rẽ. Quinta ibi, Eodem nume ro. Pone casum per teipsum: quia litera satis plana est. Diuisio.

†De his, & qđ ueniat appellatione rei plenè Mãd. in Glo. Facul. §. actã. in nez. rebus.

[m] Pręterea. Id est, præter prædictã diuisionem, supra tit. 1. in princi. est alia: quia quędã communes quędã publicę, quædam vniuersitatis, quædã nullius, quędã singulorum. hic q̃dã corporales, q̃dã incorporales: ut hic subijcit.

*Abundans, sui natura. Rerũ diuisiones quot sũt.

[n] Corporales sunt. Sic ff. de rerum diuisio. l. prima. §. quædam.

[o] Quædam incorporales. Quid de hac diuisione nos iurisconsulti agemus? Respon. quia multa in corporalibus locum habẽt, quæ non obseruantur in incorporalibus. Incorporalia enim non traduntur, nec usucapiuntur regulariter: vt ff. de acqui. rerum domi. l. seruus, §. incorporales. & de usucap. l. usucapionem. non uendicatur: ut ff. de rei. uendic. l. uendicatio. ac non transferuntur penitus: ut ff. pro socio l. 1. 2. & 3. non possidentur: ut ff. de acquiren. poss. l. 3. in princip.

r Scilicet p̃ se, sed cũ rebus corporalibus sicdũ modo cõcorrat scientia aduersarij licet in alijs p̃scriptionibus non requiratur: ut l. si. C. de præscri. lon. tem. sm Ang. hic.

ADDITIO. Et de ista dictione in quid importet, uide Christophorum hic ad notata in uersicu incorporales.

[p] Sui natura. Nam secus, si propter difficultatem, ut res in profundo maris, uel cœlo affixa.

[q] Innumerabiles. Id est, non habiles ad numerandum. Ioannes.

a Quæ in iure consistunt. Id est sub hoc prædicabili ius iungitur: in quarum definitionibus ponitur hæc dictio ius in prædicato qualis sunt omnia iura, scilicet in corporalia: ut ff de rer. di. l. j. §. quædam.
b Hæreditas: Vt ff. de uerb. sign. l. nihil.
c Vsusfructus. Infra de usufr. in prin.
d Obligationes Infra de obli. in prin.
e Quoquo modo. Id est siue ex contractu, uel quasi ex maleficio, vel quasi: ut j. de oblig. §. fi.
f Nec ad rem. Respondet tacitæ obiectioni. quasi dicat quomodo hæreditas est incorporalis cum in ea sint res corporales.
g Ex fundo. In quo vsumfructum habemus.
h Plerumque. Propter seruitutes, quæ per actionẽ. vel obligationem debentur j. de actin. §. a. & propter actionũ cessionem. vt ff man l. procuratorem §. fi. & ff de rei vend. l. si hominem. aliàs Iulia. §. vsque adeo. Accur.
i Nam. Pro sed, aliàs tamẽ, & melius.
k Ipsum ius hæreditatis. l. ipsa hæreditas, & sic intransitiuè hæc tria legũt.
l Fruendi. Scilicet vsusfructus.
m Ipsum ius obligationis. Id est, obligatio ipsa.
n Eodem numero. Id est, incorporalis.
o Iura. Id est, seruitutes.
p Vocantur. De quibus j titu proxi. dicitur statim. Mequibusdã quæritur, licet ad nos non pertineãt: vt de aere famo, & de flatu animalis? Respon. secundum Philosophos esse corporalia, Itẽ quid de Angelis bonis, & malis. & anima hominis? Respon hæc incorporalis esse.

† Si ecõtentũ nõ neq sequitur naturam cõtinentis: hinc est, quod si solus fund[a] sit in peculio, non sequitur eo venditeo, quod & ipsum peculiũ venditeẽ. Ægi. Per.
† Obseruãdũ hoc loco admonet Fran. Balduin[9], res hæreditariss, esse in hẽditate sed nõ eẽ ipsam hẽditatẽ. Hinc qui vendidit hẽditatẽ non pstat euictionẽ rei. alien ius hẽditatis l rj. ff. de hær. vel actio. vend.
Fumus, & aer corporalia sũt.

in iure cõsistũt [a] sicut hẽreditas, [b] ususfr. [c] usus, & obligationes [d] quoquo mõ [e] cõtractæ. Nec ad rẽ [f] pertinet, quod in hæreditate res. Nã & fructus, q ex fundo [g] percipiuntur, corporales sunt: & id qd ex aliqua obligatione nobis debetur plerũq; [h] corporale est: ueluti fundus, hõ, pecunia. nã [i] ipsum ius hæreditatis, [k] & ipsum ius utẽdi, fruendi, [l] & ipsum ius obligationis [m] incorporale est. Eodem numero [n] sunt iura [o] prædiorũ urbanorũ & rusticorum, quæ etiam seruitutes uocantur. [p]

TITVLVS III.

DE SERVITVTIBVS PRÆDIORVM RVSTICORŨ, & VRBANORŨ.

Animaduerte seruitutum quasdã a re, rei deberi, (quas reales appellamus) quasdam vero a re personæ: de priorib. hoc titulo traditur: de reliquis, proximioribus titulis disceitetur.

Est autem seruitus realis (vt Bart. lib. viij. ff rum. tit. de serui. in l. 1. definit) ius prædijs inhærens, ipsius vtilitatẽ respiciens, & alterius libertatem diminuens.

Rusticorum prædiorum seruitutes sunt, quæ rusticis prædijs (id est, gratia fructuum percipiendorum, aut colligendorum factis) debentur: vt via, iter, actus: & id genus similia.

Vrbanorum vera prædiorum sunt, quæ vrbanis prædijs (id est, ædificijs) debentur, quarum exempla profusè hic traduntur constituuntur autem seruientes, vt scribitur ad finem huius tituli.

Rusticorũ [q] prædiorũ iura [r] sunt hæc iter, actus, quia, aquæ ductus. Iter est ius eundi [s] ambulandi [t] hoĩs, [u] nõ etiã iumẽtũ agẽdi, uel uehiculũ. Actus est ius agendi iumentum [x] uel uehiculum: Itaque q hẽt iter actũ non hẽt: [y] sed qui hẽt actum, & iter habet: [z] eoque [a] uti potest etiã sine iumento. Via est ius eũdi, [b] & agendi & ambulandi: nã iter & actum uia in se continet. [c] Aquæductus est

DE SERVITVTIBVS PRÆDIOR.

Dictum est su. de rebus incorporalibus in genere, sequitur videre in specie & ideo a seruitutibus initium facit, quæ sunt incorporales: vt sup. tit. t. in fi.

Diuisio

Rusticorum Iste ti. diuiditur in quinque partes. Primo ponit de seruitutibus rusticorum prædiorum. Secundo de seruitutibus vrbanorum prædiorum. Tertio redit ad seruitutes rusticorum. Quarto ponit quæ appellantur seruitutes prædiorum. Quinto ponit quomodo dictæ seruitutes constituuntur. Secunda ibi in §. P. æ bio.ũ. Tertia ibi, in §. Inter rusticorũ. Quarta ibi. Ideo autem Quinta ibi, in § Si quis velit.

CASVS. Domine, iam video, quod utilis tractare de seruitutibus rusticorum prædiorum. dicatis ergo mihi quid est iter? Ad hoc respon. Amice. iter est &c. prout continetur in litera, & sic pone casum de ceteris seruitutibus vsque ad §. prædiorum urbanorum. Franciscus.

q Rusticorum. Sic & ff eod. l. j.
r Iura. id est, seruitutes. Et no. hic tria genera seruitutum, quædã à persona personæ debentur: de quibus dicit supra de iure personarũ, quædam ab vna re alteri rei: de quibus dicitur in hoc titulo. [r] quædam à re personæ: vt vsusfructus & vsus, & habitatio: ut infra titulo primo, & secundo pôt & quartum dici, vt à persona rei debeantur: vt ff. de conditionibus, & de monstrationibus l. Titio centum. §. Titio ij & de alimen. & cibar. legat. l. seruos.
s Ius eundi. Solus, vt per hoc discrepet a sequẽti. Accursius.
t Ambulandi. Scilicet, cum alio.
u Iumentum. Scilicet separatum à se, vel armenta separata à se, sed super equum ire potest. vt ff de serui. rusticor. prædiorũ l. qui sella. in principio. & l. iter. Quandoque iter nõ est seruit[us]: vt si vsufructuario detur à domino alterius prædij: vt ff. si seruitus ven. l. ij. §. ij. Tertio grossè dicitur qualibet via, per quam itur.
x Iumentum. Vt subrus, vel ante se & idem si in vehiculum.
y Actum non habet. Per consequentiam.
z Iter habet. Quo ad commodũ, non quo ad seruitutem. sunt enim duæ seruitutes diuersæ vt ff. si serui. vend. l. loci. § j. ff. de alimen. leg. l. j.
a Eoque. Scilicet itinere contento sub actu.
b Eundi. Hæc verba expone: vt supra eodem. §. prima.
c Continet. Sed quæ est differentia secundum hoc inter actum, & viam? Respond. qui habet viam, potest trahere trabem, & lapides, rectè ferre hastam. [?] quæ non permittitur habenti actum. ut ff. de serui rusticorum prædiorum l. qui sella. §. prima. Item certa viæ latitudo est viij. pedum in directum, in angulis 16, nisi maiorẽ, vel minorem placuerit facere constituentibus: [?] quod non est in actu: ut ff. de serui. rusticor. præd. l. viæ: & l. certo. §. latitudo. & l. uia constitui. Acc.

[r] Quæ postea quæ sunt constitutæ transeũt cũ re ipsa ad quemcunque vadat: secus si esset promisse. Et in ipsa rũ constitutiõe, debet tã cõstituens fundi seruientis, quã is cui cõstituit, fundi dominantis in solidũ hẽre dñiũ. Ang.
[a] Hominis abundat.
[z] Dũmõ ciuiliter gerat: & nõ deuastet fructus.
Qd no. pcapitaneo, & cui cõceditur transitus per aliqd territoriũ. Ange. & Ias.
[?] Et si expresse in aliquo loco angusto cõcedatur, valet saltem vt actus, sm Ægid. hic.

ª Aquæ ducendæ. Siue inuentæ, siue inueniendæ: vt ff. eo. l. Labeo.

¶ Prædiorum vrbanorum. CASVS. Dñe iam vidi quæ sunt serui. rustic. præd. dicatis mihi si placet, q̃ sunt ser. urb. prædiorum? Ad hoc respond. Amice, seruitutes vrbanorũ prædiorum dicuntur, quæ ipsis ædificijs inhærent. Dicuntur enim seru. vrba. prædiorum, qm̃ omnia ædificia, prædia vrbana appellamus, etiam si in villa posita sint. Non enim locus, sed materia vrbanum prædium efficit. Sed domine, si placet, ponatis mihi exempla de seruit. vrba prædio. Ad hoc respon. Amice, seruitutes vrba. præd. sunt hæ, vt vicinus onera vicini sui in ædibus suis sustineat: videlicet vt liceat vicino tignum de ædibus suis in parietem vicini sui immittere. Item vt vicinus stillicidium vicini sui, vel flumen in cloacam, vel in aream suam recipiat, & etiam inter seruitutes prædiorum vrba. connumeratur hæc seruitus, ne quis ædes suas altius extollat, ne luminibus uicini officiat. Et hæc dicuntur usq; ad § inter rusticorum. Franc.

ius aquæ ducendæ, ª per fundum alienum.

Seruitutes quæ ædificijs debentur, licet in villa consistunt, dicuntur seruitutes vrbanorum prædiorum.

Prædiorũ vrbanorũ sunt seruitutes eę, q̃ ædificijs inhęrẽt. ideo vrbanorũ p̃diorũ dictæ: qm̃ ædificia oĩa vrbana p̃dia appellamus, etsi in villa ᵇ ædificata sint: itẽ vrbanorũ p̃diorũ seruitutes sunt, vt vicinus ᶜ onera vicini sustineat: vt in parietẽ ei⁹ liceat uicino tignũ immittere: ut stillicidiũ, ᵈ uel flumẽ recipiat qs in ædes suas, uel in aream, uel in cloacã, uel nõ ᵉ recipiat: † ne altius quis tollat ᶠ ædes suas: † ne luminibus uicini officiat.

† In nonnullis exẽplarib. uetustissimis desũt hæc uerba, uel nõ recipiat.

† Theophil⁹ hoc loco non constituit nouã speciem seruitutis, sed superiori cõiungit hæc uerba, ne luminibus, &c. quasi reddãt rationẽ, & explicent usum seruitutis altius non tollendi. A Iurisc. tñ nostris secernuntur hę species seruitutũ, ut di Fran. Bal. diui. hic.

Machabæ. 7. c.

ᵇ In uilla. Non. n. locus, sed materia facit urbanum prædium, quod dic. ut ff. de uerb. sig. l. urbana prædia.

ᶜ Vicinus. Id est, domus uicini.

ᵈ Stillicidium. Quod stillat: & interdũ directò cadit, interdum non, ꝑ g uentum fortè: sed flumẽ directò cadit: & maximè p dochiam i. canalem: ut de ser. urb. præd. l. seruitutes. § stillicidium. Accur.

ᵉ Non recipiat. Hoc, s. nõ recipere, est ius nõ seruitutis: imò potius libertatis, & hanc negatiuam refer. ad omnia exẽpla ꝓximè dicta. Vel dic: sicut recipere talia, est seruitus: ita eꝫ si desinit recipere, est mihi quondam recipienti seruitus, & onus, sicut in præscribenda seruitute indigebã aliquo facto: sic eꝫ in præscribenda sua libertate indiget facto. s. vt foramina obturet, vel similia faciat, quæ non sunt necessaria in præscriptione libertatis contra rusticam seruitutem: & ideo tantum in affirmatiua lex dicit de eis, scilicet ius eundi, agendi &c. vt ff. de serui. vrba. præd. l. v. & ĩ. co. circa prin.

ADDITIO Dic rationem diuersitatis, q vrbanæ seruitutes sunt nubiliores, & magis interest Reipublicę, q conseruentur, quam rusticæ: & ideo si quædã foramina obturantur, quædam non: in nihilo acquiritur libertas, secundum Ang. hic.

ᶠ Tollat, Vel nõ tollat: quod potest prodesse mihi ad lumina refulgẽda. vnde dicitur in lib. Machabæorum: Refulsit Sol in clypeos aureos: & resplenduerũt montes ab eis: vt ff. eod. de seru. vrb. præd. l. si arborẽ. § interdum. Vel dic q tollat, vt sit seruitus, vt modo in alijs diximus.

¶ Inter rusticorum. CASVS. Dñe, uos dixistis mihi, q̃ sunt seruitutes rustic. præd. & quæ vrba. sed nunquid plures sunt seruitutes rust. præd. Ad hoc rñ. q sic, nam inter seruit. rust. præd. quidam rectè putãt huiusmodi seruitutes connumerari: videlicet ius hauriendi aquã ex fonte vicini, item appulsum pecoris ad aquam: item ius pascendi, item seruitutem calcis coquendæ, vel arenæ fodiendæ. Et hæc dicuntur vsque ad §. ideo autem Franc.

In seruitutibus rusticorum prædiorum computantur hic descripta.

Inter rusticorũ prędiorum seruitutes quidã cõputant: rectè putant aquæ haustum, ʰ pecoris ad aquam adpulsum, ius pascendi, calcis coquendæ ⁱ arenæ fodiendæ.

Omnes supradictæ dicuntur seruitutes prædiorum: quia sine prædijs esse non possunt.

Ideo aũt hæ seruitutes prædiorum appellantur, quoniam nisi prædijs cõstitui non possunt. Nemo enim seruitutem potest acquirere urbani, uel rustici prędij, nisi qui habet prædium; nec quisquam ᵏ debere, nisi qui prædium habet. †

ᵍ Aquæ haustũ. Scilicet ius hauriendi aquam necessariam agro meo, vel laborantibus in eodem ex fonte vicini.

ADDITIO Dic quatenus est necessarium pro vtilitate fundi mei: vt l. ergo §. Neratius ff. de seruit. rusti. prædio.

ʰ Pecoris. Scilicet constituti ad stercorandum agrum meũ, & sic bibent, uel pascẽtur in suo vicino agro: & sic sunt reales seruitutes. Sed ꝫ. ff de alim. & cib. leg. l. Mela. §. nam & si haustus. in glo. perso nę Rñd. ibi ꝑsonales dicunt: q a cũ persona durant. argu. ff. de ser. rust. p̃d. d. l. pecoris. vel si nõ habeo p̃dium: cui supradicta expediãt, nõ erit seruitus: sed magis aliud ius, scilicet pactionis, yel conuentionis: vt ff. de seruit. l. vt pomum. Accur.

ⁱ Calcis coquendæ. Necessariæ ad domunculam in agro meo conficiendam propter fructus recipiendos. Idem dicas de arena fodienda.

¶ Ideo autẽ. CASVS. Dñe, iam video, q̃ sunt seruitutes tam rusticorũ, quàm vrbanorum prædiorum: sed dicatis m hi, quare hmõi seruitutes dicũtur prædiales? Ad hoc rñ Imperator. Certè amice optima rõne dicuntur p̃diales prædictæ seruitutes. Huiusmodi enim seruitutes sine p̃dijs cõstitui non possunt. Nemo enim seruitutem vrbanorum, vel rusticorũ prædiorũ potest acquirere, vel alij debere, nisi p̃dium habeat. Sed pone. Domine, iam video quare dicuntur huiusmodi seruitutes prædiales, dicatis mihi qualiter constituuntur huiusmodi seruitutes? Ad hoc respond. huiusmodi seruitutes possunt constitui duobus modis. Aut enim constituuntur seruitutes hmõi inter viuos, aut in vltima uoluntate. Si inter viuos aliquis velit seruitutem aliquam de superiorib. vicino suo constituere, hoc pactis, & stipulationib. efficere debet. Si autem in vltima uoluntate, potest etiam testator in testõ suo hæredem institutum damnare, vt altius ædes suas non tollat. &c. prout continetur in litera, hoc dicit vsq; ad finem tit. Fran.

† In ue tu. : æ exẽplaribus desunt hæc, nec q̃squã debere nisi qui p̃diũ habet. & certe ea ut adulterina seiecerunt. Em. Fer. & Franci. Balduin.

ᵏ Nec quisquam. s. ut seruitus sit: obligatio tñ esse potest: vt ff. de euic. l. fundũ. ij. §. j. & ff. fam. ercis. l. hæredes. §. an ea. sti. uer. contra si promissor uiæ &c.

ADDITIO Et no. q debent esse dñi in solidum: alias fundo cõmuni nõ põt per unum ex socijs libertas acquiri, nec seruitus imponi: quamuis sibi p̃indicet, alijs postea etiam singulariter consentientib. põt tamen pręscribere seu petere declarari ipsam deberi. Itẽ pluribus socijs promissam unus ex eis in aliorũ præiudicium remittere potest, secundùm Ang. hic

a Ius. Id est aliquam seruitutem de superioribus.

b Pactionib⁹. i. pactionalib. stipulationibus similis expositio est, ff de acquir. pos. l si rē. in fi. Vel pactionib. i. ɔ̄ctib. alijs, vt vēditione, & donatione, & quod subijcit stipulationib. i. obligationib. verborū tantū.

Edificare licet vsq; ad cœlū.

c Ædes suas. Quib. seruitutib⁹ non impositis cuilibet vsq; ad cœlum liberū est ædificare. vt ff quod vi aut clam l. si §. pe. & de ser. l. fina.

d Ducere. His deficiētib. cuilibet res sua libera est, & poterit aliū prohibere volentem ingredi in suum agrum, vt s̄. de rer. di. §. feræ. & §. plane.

† Dānare. i. obligare: ingt Nebris. in lexico in. ci. in dictione dāno.

Cōtinuatio.

† Et dies huius seruitutis legatę cedit ab adita hǣditate, nō à morte secundum Nicol. Acgl.

Per.

Diuiso.

Per omnem contractum, & etiam per vltimam voluntatem potest seruitus constitui. Are.

Si qs velit vicino aliqđ ius [a] constituere, pactionib. [b] atq; stipulationib. id efficere dēt. Pōt ēt testō qs hr̄dē suū dānare, † ne altius tollat ædes suas, [c] ne luminib⁹ ædiū vicini officiat: vel vt patiat eū tignum in parietē suū immittere, stillicidiumve aduersus eum habere, vel vt patiatur eum per fundum ire, † agere, aquamve ex eo ducere. [d]

DE VSVFRVCTV.

Visum est supra de seruitutibus realib. sequitur videre de personalibus, ideo sequitur de vsufructu, qui est seruitus personalis: vt l. i ff. de seruitutibus: quia plures sunt species seruitutis, vt no. gl supra tit. i. in princ.

TITVLVS IIII.

DE VSVFRVCTV.

Vsusfructus seruitus est personalis, a re persone debita: definitur autem hic à Iustiniano, constituiturque tam inter viuos, quàm in vltima voluntate. Item vsusfructus à proprietate separatus est.

Qualitas non potest esse sine subiecto, & ad remotionē subiecti sequitur qualitas it remotio, seu accidentis. Ares.

Vsusfructus [e] est † ius. [f] alienis reb⁹ [g] vtēdi [h] fruendi [i] salua [k] rerū substātia. †. Est āt [l] ius [m] in corpore, quo sublato, [n] & ipsū [o] tolli necesse est. Vsusfructus [p] à ꝓprietate separationē recipit, idq; pluribus modis accidit: vt ecce, si qs vsūfructū alicui legauerit. nā hæres nudam [q] hēt ꝓprietatē, legatarius verò vsumfructū. Et ecōtrà, si fundum legauerit, deducto vsufructu, legatarius nudā habet ꝓprietatem, hæres verò vsumfructū Item alij vsumfru-

e Vsusfructus. Totus iste tit. diuiditur i quattuor partes. Primo ponit definitionem vsusfructus. Secundo qualiter constituatur. Tertiò super quibus rebus. Quarto quomodo finiatur. Secunda ibi, Vsusfructus. Tertia ibi, Constituitur. Quarta ibi, Finitur. CASVS. Accessi ad Iustin. & ita proposui coram eo: Domine, iam video, ꝙ vultis tractare de vsufruct. dicatis quid est vsusfructus? Ad hoc resp. Imperator: Amice, vsusfructus est ius vtendi, fruendi reb. alienis salua rerum substantia. Et ꝙ hæc definitio bona sit, patet tali ratione: vsusfructus est ius, Id est seruitus constituta in corpore: quo corpore sublato & ipsum vsumfructum tolli necesse est. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. vsusfructus.

e Vsusfructus Sic. ff. eo. l i. & 2.

f Est. ius. Id est seruitus. & per hoc patet, ꝙ nō loquitur de ipsis fructib. fundi, qui sunt corporales: imò de iure vtendi: vt s̄. de reb. cor. & incor. §. i. Sicq; per hoc verbū. s quia expono ius. i. seruitus, remouet vasallus, superficiarius, & q aliàs vtile dn̄iū habet. Item hoc ius est ēt ꝑsonale: quia cū persona extinguitur: vt j eo. § finitur. Item est forma quędā à proprietate separata: eum apud vnum possit esse proprietas, apud alium vsusfructus: vt ff. de acq pos. l. permisceri. Ius autem quod dominus fundi habet in fructib. percipiendis, est cum causa. i. cum proprietate: vt ff. de ea ce. rei iud. l si eum testamentu § pen.

Vsusfructus formalis. Vsusfructus causalis.

g Alienis rebus Nā sua res nemini seruitutē dēt: vt ff de ser. vrb. pd l. in re cōi. & ff. ti vsusf. pe. l. vti frui. lu prin. Itē qđ subijcit reb⁹, dic. s quibuslibet, nisi vsu consumant, vt j eo. §. ɔstituit. & ff si cer pet. l. j. in fi.

h Vtendi ad differētiā creditoris, qui vti non debet pignore: vt j. de obl. q ex delic. na. §. furtum. Accur.

i Fruendi Ad differentiam nudi vsus: in quo tantū vti, & non frui permittitur: vt j. tit. j. in prin.

k Salua rerū substātia. i ꝑstita cautione, vel satisdatione de saluanda substantia rei, scđm quosdā. & sic dicunt cautionē esse de substātia vsusfructus, arg. ꝓ eis. C. eo. l. j. & ff. de vsufr. leg. l. vxori. Nos j. dicimus. n. ꝙ hæc cautio nō est de substantia vsusfructus. nā sine ea vsusfruct⁹ est. pl⁹ dico: q2 in casib. nullo mō ꝑstat ss. vt leg. vel fideicom. no cau. l. j. §. si ad fiscum. & C. de bo q li. l. fi. & ff. vsufru quemad. ca. l. si vsusfructus. § illud & §. plane. Dic ergo salua rerū substantia. i. ne pereat rerū substantia. q. d. tamdiu durat vsusfruct⁹, quamdiu durat substātia. & hoc statim probatur ibi: est autē &c. & sic verba illa sunt de definitione, sed non cautio.

† Hæc definitio vsusfruct⁹ ponitur in gl sup uerbo utat. in ca. fin. extra. de pigno.

† Quāobrē ut dom⁹ ꝓpcietas salua sit eā sua īpensa reficiet. l. hoc amplius. § ul. l. iter fructuarii. ff. de dā. infe. Hactenus sā ut sartam tectāque hēat; & mudifica refectio tm ad eū pertineat: l. hactenus. ff. de vsufruct.

l Est aūt s. vsusfru.

m Ius. id est seruitus, vel forma corpori inhærens.

n Quo sublato. Id est corpore perempto: vt domo destructa: vel fundo chasmate perempto, vel iumento mortuo, in quo vsusfructus habetur: vt ff. pro socio. l. verum. § pen.

o Ipsum. Scilicet ius vtendi, & fruendi. Accur.

Vsusfructus. CASVS. Dn̄e, iam video quid est vsusfr. dicatis mihi si placet qualiter ɔstituatur vsusfr. Ad hoc rn̄. Amice, vsusfr. recipit separationē à ꝓprietate, & hoc pōt varijs modis contingere. vt ecce si Titius legauit tibi vsūfr. fundi sui. nā in hoc casu hæres institutus nudam habet ꝓprietatem: & tu habebis vsūfr. à ꝓprietate separatū & similr i casu cōuerso, si Titius legauit tibi fundū deducto vsufr. nā in hoc casu tu legatarius habebis nudā ꝓprietatē: & vsusfr penes hr̄dē Titij testatoris remanebit. Itē poterit testātor in suo testū vni vsumfr. legare: alij vsufr. deducto fundū legare pōt. Et hæc dicunt vsq; ad illū uer. Sine testō. Sed pone, Dn̄e, iam uidi qualiter cōstituit usufr. in ultima uoluntate, nūquid alio mō ɔstitui pōt? Rn̄d. sic. Inter uiuos n. usufr. constitui pōt. Vnde si qs uelit ulumfr. alij sine testō ɔstituere, hoc pactionib. & stip. inter uiuos efficere pōt. Hæc dicuntur usq; ad illum uer. Ne tn̄. Sed pone, Dn̄e, iam uidi ꝙ usufru. formalis separat à ꝓprietate, & ꝓprietas nuda remanet: q ergo utilitas erit in ꝓprietate; Ad hoc rn̄. Amice, magna utilitas est I ꝓprietate. Ne. n. I uniuersū inutiles cēnt ꝓprietates, semꝑ usuf. existēte separato, statutū est certis modis usumfr. finiri. Et hæc dicuntur usque ad illum. § constituitur. Fran.

† Quod est uerum respectu rerū quæ usu nō cōsumunt: alias sec⁹ ut j. eod. §. ɔstituitur in fi. quis las. dubitet ꝑ l. hoc senatusc. § j ff. de usufru. ea. re. q usu consu. & ꝑ ꝑspālia huius gl.

p Vsusfructus. Sed oppono: ante separationē nō est usuf. sed nec post separationē recipit separationē. Resp. usufructus. i. qui postea dicitur usufructus.

q Nudam. Sic. C. de muli. quæ se. ꝓpri. l. j. §. filij. sic & C. eo. de ma. l. j. in prin.

Deducto

a Deducto No. deducte. ſi enim vni ſimpliciter fundū alij vſumfruct legauerit, ambo cōcurrunt in vſufructu: vt ff de vſuſfru. accre l. idē Neratius § non ſolum. & de vſufru. earū rerū, quæ vſu. conſu l. ſi tibi. ADDITIO. Quod eſt verum ſecundum Angel. qū vtrūq; legatum erat ſpeciale: ſec' ſi legatū vſusfru. eſſet vniuerſale: puta omnium bonorum: qđ non obliget ad collectas, & ad debita hæreditatis, vide p Aug. j. in §. ſeq.

nis apprehēdēdæ loco proprietatis remanebit, & ſimiliter ſi vſusfru. aliarum rerum, quæ ipſo vſu cōſumūtur legatus fuerit veluti vini, olei, & frumēti: huiuſmodi res ita traduntur legatario, vt eius fiant: ſed tamen antequā tradantur legatario, æſtimant: & legatarius ſatiſdat hæredi ſe, cū morietur, aut capite minuet, tātum reſtituturū, quantum huiuſmodi res ope traditionis æſtimatę fuerāt. Ex prædictis igitur manifeſtè patet, qꝫ ſenatus non fecit vſumfr. earum rerū, quæ vſu conſumuntur, (nec enim poterat hoc facere) ſed tamen per huiuſmodi ſatiſdationem hęredi expoſitam quaſi vſumfructum in rebus huiuſmodi vtilitatis cauſa conſtituit. & hæc dicuntur vſque ad illum. §. finitur. Franc. de Aret.

ctum, alij deducto a eo fundum legare poteſt b Sine teſtamento vero ſi quis velit vſumfruct. alij conſtituere, c pactionibus d & ſtipulationibus id efficere debet Ne tamen in vniuerſum inutiles eſſent proprietates, ſemper abſcedente e vſufruct. placuit certis modis f extingui vſumfruct. & ad proprietatem reuerti.

Vſumfructum in quibuſuis rebus conſtitui poſſe explorati iuris ē, ſolis exceptis, q̄ vſu pereūt: quia ſalua nō manet res ſubſtantia: quaſi tamē vſusfructus in eis cōſtituitur: quo caſu vſufructuarius cautionē domino præſtat (quę loco proprietatis ſuccedit), de tanta pecunia, aut rerum conſumptarum iuſta æſtimatione vſufructu finito reſtituenda.

Cōſtituit aūt vſusfructus nōtm̄ in fundo g & ædibus, verū ēt in ſeruis, & iumētis, & cæteris rebus, exceptis ijs, q̄ ipſo vſu cōſumuntur. Nam hæ res, neque naturali h ratione, neque ciuili i recipiunt vſumfructum: quo in numero ſunt vinum, oleum, frumentum, veſtimenta, k quibus proxima eſt pecunia numerata. † Nanque ipſo vſu aſſidua permutatione l quodammodo extinguitur. Sed vtilitatis cauſa ſenatus m cenſuit, poſſe etiam earū rerū vſumfructum conſtitui: vt tamen eo nomine hæredi vtiliter caueatur. Itaque ſi pecuniæ vſusfructus legatus ſit: ita datur legatario, vt eius fiat, & legatarius ſatiſdet n hæredi de tanta pecunia reſtituenda, ſi morietur,

b Legare poteſt. Itē & alijs modis: vt ff. eo. tit. l. Proculus. datur autem cū inducitur in poſſeſſionem fructus eius & proprietarius patitur eum vti frui. vt ff. eo. l. 3. in prin.

c Conſtituere. Inter viuos.

d Pactionibus Expone: vt ſ. tit. j. diximus. §. fi.

e Abſcedente. i. ſeparato exiſtente. Et erit pro quæſtione illa, quòd liber homo non poterit locare operas * ſuas in ꝑpetuū: ne libertas ſit inutilis: qđ ſt. cōceſſit: ar. de cond. & demon. l. Titio. §. Titio. 2. & de liber. ho. ex. l. j. Sed Ioan. contra: cū poſſit per ſubſtitutū ſeruire: vt C. de epi. & cle. l. quiſquis cenſibus. §. fi. in gl. ſubrogato. & l. ad ſimilitudinem. cum hoc non agatur, ut per ſe tantum oporteret: vt C. de caduc. tol. l. vnica § ne autē. & ff. de duob re. l. nemo eſt, vel etiam poſſit intereſſe pręſtare: vt ff. de re iud. l. ſi qui ab alio. § fi. Acc.

f Certis modis. vt j. eo. § finitur.

Conſtitui. CASVS. Domine, iam video quid eſt vſusfructus, & quibus modis conſtituitur vſusfruct' dicatis modo mihi, in quibus rebus vſusfructus conſtitui poteſt? Ad hoc reſpondeo: Amice, conſtitui poteſt uſufruct. non tantummodo in fundo, & ædificijs: ſed etiam in ſeruis, & iumentis, & pecoribus, & omnibus alijs rebus, tam mobilibus, quam immobilibus exceptis videlicet iis, quæ ipſo vſu conſumuntur. Nā in huiuſmodi rebus neque ciuili, neque naturali ratione vſufru. cōſtitui poteſt: veluti in vino, & oleo, frumēto, veſtimentis: quib' ſimilis eſt pecunia numerata nam ſicut prædictę res uſu conſumuntur ita pecunia numerata in ipſo vſu aſſidua permutatione, quodāmodo ſubſtātialiter extinguitur. Sed licet propriè in prædictis rebus uſusfruct. cōſtitui nō poſſit: tamen ſenatus vtilitatis cauſa ſtatuit huiuſmodi rerum, quæ uſu conſumuntur, quaſi uſumfructum poſſe conſtitui: Ita tamen, ut nomine earum rerum hæredi idoneè cautum ſit. unde ſi pecuniæ uſusfructus alicui legat' ſit, ipſa pecunia ita legatoria datur, ut etiam in dominiū ipſius legatarij transferatur: ſed legatarius ſatiſdationem exponit hæredi de tanta pecunia hæredi reſtituenda, cū ipſe legatarius morietur, aut capite minuet. & ita ſecuritas cautio-

g In fundo. etiam ſterili: vt ff eo. l. ſtatutæ §. j.

h Naturali. Quia non poteſt eſſe ſalua ſubſtantia, quod eſſe debet: vt ſ. eod. in prin.

i Ciuili. Quia tranſit in dominiū legatarij: vnde ſibi ſeruire non poteſt: vt ff. ſi vſusfruct. peta. l. vti frui in prin.

k Veſtimenta. ff. eo. l. ſed & ſi quid § & ſi veſtimentorum econtra Sol. ibi loquitur de quibuſdam veſtimentis q̄ perpetuo durabant, hic de temporalibus. ADDITIO Tu dic ſecundum Iac. qꝫ ibi ſit differentia: quia vſusfructuarius quantitatis habet etiam dominium, vt hic, non autem vſufructuarius veſtimentum: ut ibi, ſecundum Angel.

l Permutatione. Nā quę hodie eſt mea, cras erit tua ſic extinguitur quo ad dominiū meū, quod deſinit. ſic. ſ. de rerum diui. §. ſi tamen. Item ſi cum alia miſceatur, a extinguitur: vt ff de ſol. l. ſi alieni.

m Senatus. Cuius nomen non habemus.

n Satiſdet. Sed nūquid hæc ſatiſdatio, vel illa, qua ſatiſdet legatarius, vel vſusfructuarius ſe vſurum arbitrio boni, viri pōt remitti à teſtatore? Rńd. vt ff. vt in poſ le. l. ſi pecuniæ, & de vſusfr l. j. & vt le. no. ca. l. pe. illa aūt ſatiſdatio, q̄ pſtat hęres de legato ſoluendo, bene pōt remitti: vt ff vt l. no. ca. l. licet & l. ſi. Et eſt ratio: quia hæc ſatiſdatio contēplatione hæredis interponitur illa aūt de legato pſtando, gratia teſtatoris, vt ſua voluntas adimpleat: vt C. vt le. no. ca. aliàs vt in poſ leg. Nō eſt ergo mirū ſi illud quod ſua gratia introductū eſt teſtator pōt remittere. aliud aūt ñ: vt C. de pact l. ſi quis in cōſcrib & ff. de pact. l. pactū. & de ope. li. l. cerdonē. & ad l Fal l quod de bonis §. ſi.

ADDITIO Imo æquè de fauore hæredis ac de ſuo diſponere poteſt, ſecundum Chriſtop. per l. vnū ex familia. §. ſi rem. ff. de legat. 2. Et dicit ipſe rationem, quia vno caſu inuitaretur ad delinquendū. In alijs autem non. Ang. Are.

★ Hæc tōlter ꝓbat ſimilis eſt gl. in l. antiquitas. C. eo. ex hoc ſequit̄, qꝫ qs nō poteſt renūciare iuri cedendi, nec ſe obligare ad perpetuū carcerē, ſm Por. Ægi. Per.

a Periculoſo tñ ſuo ēt ſi, fuerit approbatus à iudice pro. ut requiritur. Item debet eſſe talis qui aliàs principaliter ꝓ ſe eſſet idoneus. Itē verū ſi nō fuit electa induſtria pſonæ, & nō poſſit per ſemetipſum ſeruire, aliàs ſecus. Aug.

† Hęc verba recitāt in gl. pe. ibi, item pec. numerata, in c. ſi. extra de pigno.

a Scilicet bona fide aliàs ſec' ſm Aug. Satiſdatio, de legato ſoluēdo pōt remitti à teſtatore, ſed nō de vtendo & fruēdo arbitrio boni uiri. Fauori ꝓprio renūciare licet.

aut capite minuetur. [a] Cæteræ quoq; res ita traduntur legatario, vt eius fiant: sed æstimatis his, satisdatur: [b] vt si moriatur, aut capite minuat, tanta pecunia restituat, quanti hæ fuerint æstimatæ. [c] Ergo senatus non fecit quidē earum rerū vsumfructū, (nec.n. poterat) [d] sed per cautionem [e] quasi vsumfructum constituit.

Vsusfructus finitur modis hic descriptis. Are.

Finitur autem vsusfructus morte [f] vsufructuarij, † & duabus capitis [g] diminutionibus, maxima & media, [h] & non vtendo per modum & tēpus: [i] quæ omnia nostra statuit constitutio. [k] Item finitur vsusfructus si domino proprietatis ab vsufructuario cedat: Nā cedēdo [l] extraneo, nihil agitur: Vel ex contrario, si vsufructuarius proprietatem rei acquisierit: [m] quæ res [n] consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si ædes incendio cōsumptæ fuerint, [o] vel etiam terræmotu, vel vitio suo corruerint: extingui vsumfructum, & ne areæ [p] quidem vsumfructum deberi. Cum autem finitus fuerit totus [q] vsufructus: reuertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

TITVLVS V.

DE VSV ET habitatione.

Hæcquoque seruitus vsus personalis est, id est à re personæ debita: itidem dicito de habitationis seruitute: qd aūt differat vsus ab vsufructu, aperit Iustinianus.

Iisdē illis modis qb. vsusfruct[9] cōstitui-

---

[a] Morietur, aut capite minuetur. His enim duobus modis tantū amittit usufructus: ut ff. de usufructu ea. re. quę usu consu. l. in stipulatione. & l. quoniam.

[b] Satisdatur. A legatario.

[c] Æstimatæ. s. eo tempore, quando dātur legatario. & c ff. de usuf. ea. re. quæ usu cōsum. l. si tibi vini. Accur.

[d] Poterat. Scilicet cū substantia in his non saluetur, & dominiū mutetur: ut s. dictum est.

[e] Cautionem impropriè. Nam satisdare debet: ut C. de verb. signi. l. sancimus. & ff. de usufr. ea. ret. quæ usu cōs. l. tribus. in fin. quæ cautio loco proprietatis erit apud hæredem.

Finitur. CASVS. Domine, iam uideo quid est ususfruct. & qualiter cōstituitur: & in quibus cōstitui potest. dicatis mō mihi quibus modis finit vsusfruct. Ad hoc resp. Amice, ususfruct. naturali morte usufructuarij finitur, & similiter morte ciuili, uidelicet maxima, & media cap. diminut. vsufructuarij. finitur etiam ususfructus, si usufructuarius nō utatur usufructu per tempus a lege statutum. & hæc omnia statuit nostra constitutio. Et non solum modo prædictis modis finitur vsufructus, sed etiam cessione. Nam si vsufructuarius domino proprietatis cesserit: finitur vsusfructus secus si extraneo cesserit. nam extraneo cedendo nihil agit, & similiter in casu conuerso, si vsufructuarius proprietatem rei in qua habet vsumfruct. acquisierit, finitur vsusfr. & huiusmodi acquisitio proprietaria appellatur consolidatio. Et non solum prædictis modis finitur vsusfr. sed etiā interitu ipsius rei, in qua quia habet vsumfruct. nam si ædes incendio in totum cōsumptę fuerint, vel terræmotu, vel vitio proprio corruerint: constat vsumfr. extingui, nec areæ usumfru. deberi. & hæc dicuntur vsque ad illū versiculum cum autem, in quo pone casum sic Domine, iam video quibus modis finit vsusfr. Dicatis mihi, si placet. quid iuris est, quando totus ususfruct. est finitus? Ad hoc resp. Amice. cum totus vsusfr. finitus fuerit, reuertitur statim ad suam proprietatem: & cōsolidatur cū ea. & qui primo erat dominus nudæ proprietatis, incipit ex eo tempore planā proprietatem. & potestatē in rem habere. hæc dicuntur vsque ad finem titu. Fran de Are.

[f] Morte Scilicet naturali. Sed contra ff. de nonat. l. si vsusfru. Solu. non contradicit, ibi enim antequam essem vsufructuarius, delegaui: unde ex eius persona qui delegaui, finitur. quæ in eius persona incipit, si autē postea delegassem, ex mea persona finiretur. ut ff. de pericu. & commo. rei uen. l. necessario. § fi.

ADDITIO Tu dic quòd formalis ususfru. in formalem transire non potest, sed in causalem sic & econtra. & ideo ibi utendi tātum commoditas ceditur, secundum Ang hic.

[g] Capitis ij. de capitis dimi. § 1. 2 & 3.

[h] Maxima. & media. Quæ mortes ciuiles sunt ut ff. pro soc. l. Lucrum. §. societates, uer. intereunt. non autē minima capitis diminutione: ut insra. de acqui. per arroga. in princip.

[i] Per modum & tēpus Scilicet, ut bonus pr̄familiàs. [2] Vel melius per modum & tempus, id est, per moderatum tempus, scilicet decem annorum inter præsentes, & uiginti inter absentes, ut C. de usufru. l. corruptionem. Sed relictus ciuitati durat centum annis. ut ff. eodem, l. an usufru. fruc. actio uero competens pro usufructu, non tollitur ipso iure: cum tempus non sit modus tollendæ obligationis: sed per exceptionem dicto tempore tollitur, licet in alijs modis fructū di ipso iure etiam actio tollatur: ut ff. de act. & oblig. l. obligationum ferè. §. placet.

[k] Constitutio. C. de vsufru. l. corruptionem.

[l] Cedēdo. j. tit. j. in fi. primi casus cō Sol. hic dicit de iure vtendi, qd cedi nō pōt: tūc ad proprietatē redit, vt hic, & ff de iu. do. l. si usufr. ibi, de ipsa fructuū perceptiōe. [1] ar. ff. de peri. & cō. rei vēd. l. necessario. §. fi.

[m] Acquisierit. Scilicet finitur vsusfructus. Accur.

[n] Quæ res. Id est talis acquisitio.

[o] Cōsumptę fuerint. s. in totū: vt ff. eo. l. si cui insulæ.

[p] Ne areæ. Sic ff. qui. mo. usuf. ami. l. repet. §. pe. ar. cōtra. ff. de pi. act. l. domo. [illegible] Dic, q ibi loquit in pignore: & ideo facilius extinguit vsusfr. q pignus ne proprietas reddatur inutilis: iuxta princ. huius tex. secundum Ias.

[q] Totus No. totus. si. n. pro parte, nō redit ad proprietatem: ut ff. qui. mo. vsusfru. amit. l. excepta. Item si sint duo cōfructuarij. vno perdente, alteri accrescit. vt ff. de vsufru. accres. l j. §. pen.

DE [illegible]

Supra tractatum est de vna seruitute personali. videlicet, de vsufr. hic sequitur de alijs.

Iisdē illis. Totus iste ti. in tres partes diuidit. Primo ponit de vsu. Scdo de seruitute habitationis, Tertio facit quoddā præambulum.

---

† Sic etiā clerici cēsentur vsufructuarij rerum beneficiorum suorum, ut in ca. fin. extra. de pigno. & ca. ult. in glo. 2. de peccu. cleri. & eorū morte finit vsusfruct[9]: vt in dictis casibus.

† Theophilus uertit. ...ἰὸν τρόπον ἰκανόν καὶ ὡρισμένῳ χρόνῳ. quasi hic dictū sit per modū conuctū & statutū tempus, Et sic alibi legitur per modū, & tēpus.

[2] Imo tūc finit: sed agit cōtra ac. l. Aql. cautione interposita: ut l. equissimū. §. j. cum duab. seq. ff. de usufruc.

[1] Et intelligat tūc haberi titulo lucratiuo t qd no. p statutis. Itē finitur per mutationem formæ ipsius rei, et in melius, et si fuisset per proprietariū inchoata. l. vsufructuari[9] nouū riuum. ff. de vsufr.

tur,[a] ēt nudus vsus cōstitui solet:[b] ijsdemq; illis modis[c] finit, qb. vsusfruc. definit. Minus[d] āt † iuris est ī vsu, q̄ in vsufructu: nam is, qui fundi nudum hēt vsum, nihil vlterius hēre intelligit quam vt olerib. pomis, floribus fœno,[e] stramentis,[f] & lignis, ad vsum quotidianum[g] vtatur.[h] In eoq; fundo hactenus ei morari licet, vt neque dño fundi molestus sit, neque ijs, per quos opera rustica fiunt, ipedimēto.[i] Nec vlli alij[k] ius, qđ hēt, aut locare, aut uēdere aut gratis cōcedere pōt: cū[l] is qui vsumfructū hēt, possit hæc omnia[m] facere.

Habens vsum domus potest in ea habitare cū marito, vel vxore, & familia, & hospitē recipere: sed tale ius non potest alteri cedere. Arc.

Itē is, qui ædiū usum hēt, hactenus ius hēre ītelligitur, vt ipse tm[n] inhabitet: nec hoc ius ad alium trāsferre pōt. † Et uix receptū esse vř, vt hospitē ei recipere liceat: & cum vxore, liberiq; suis, itē libertis, nec nō p̄sonis alijs liberis quibus nō minus, quā seruis vtitur habitandi ius habeat. Et conuenienter si ad mulierem vsus ædium pertineat, cum marito[o] ei habitare liceat.

Qui habet vsum serui, ipse tantum vti potest: & idem in iumento: sed si pecoris vsum habet solum vtetur ad impinguandum agrum. Arc.

Item is, ad quem serui vsus pertinet, ipse tantum opera, atque ministerio eius vti potest:[p] ad aliū vero nullo modo ius suū trāsferre ei cōcessum est. Idem. s. iuris est & in iumento.[q] Sed & si pecorum, vel ouiū vsus legat[us] sit, † neq; lacte,[r] neque agnis, neque lana utetur vsuarius: quia ea in fructu[s] sunt. Planè ad stercorandum agrum suum pecoribus uti potest.

Angustior est seruitus vsus quam habitationis: nam cui habitatio data est, non tantum in habitandi ius habet, sed etiam alteri locandi, & accommodandi: cui vero vsus concessus fuit, ipsum solum vti oportet.

Sed si cui habitatio[t] legata, siue aliquo modo[u] constituta sit: neque vsus[x] uidetur, neque vsusfructus,[y] sed quasi propriū aliqđ ius: quamquam habitationē habētibus, pp rerum vtilitatem

Decisio-

bulū, trāsiens ad alias materias. Secūda ibi, Sed si cui. Tertia ibi, Hæc de seruitutibus. Litera satis plana est vsq; ad illū § Sed si cui. ideo pone casum p teipsum.

a Cōstituit. s. in testō, & inter viuos: vt s. tit. j. § j.

b Solet. Nisi quòd vsus pro parte cōstitui nō pōt: vt ff. eo. l. vsus pars: sed aliud in usufru. ut ff. de usufru. l. vsufructus ab initio. Et ratio est: quia diuidu[us] est, quod non est in alijs seruitutibus, vt ff ad l. Falcid. l. 2. §. si vsusfructus. Non obs. si duobus vsus constituit, q concursu partes fiunt: quia occasione, i. necessitate magis quam ratione cōtingit: vt ff. de riuis l Labeo.

c Modis. Quos supra titu. j. §. finitur. habemos.

d Minus aūt iuris. Sed in calib. equales sunt fructuarius, & vsuarius, vt in vsu. pecuniæ. vt ff. de vsufru. ea re. l. hoc senatus. §. fin. item in fundo de quo tantū fœnū tollitur, quātū soli sibi sufficit: vt ff. e. l. fundi. Item in sylua remota, ex qua vterque ligna vendere poterit. vt ff eo. l. diuus.

e Fœno. Id est, de herba.

f Stramentis. Id est, de melega genus est bladi.

g Quotidianum. Quid si hodie vsus qui mihi sufficit, cōstituatur, & cras ab alio in alio fundo cōstituatur? Res. locus erit electioni, vel gratificationi in toto, vel in parte, arg. j de le. § si generaliter. & ff. de relig. l. fi.

h Vtatur. Nunquid in vino, vel in frumēto, & oleo? Rñ. quidā nullo modo. Alij cōtra, quorū sententia est uerior: ut ff. eo. l. plenum. §. præter. Itē quis colet agrum? Res. Proprietarius, si uult. alias usuarius. ut ff. eo. l. si domus usus, & ff. de usufruct. l. hactenus.

i Impedimēto. Aliàs, i. si alia de causa interueniat dominum, & eius familiā poterit prohibere: ut ff. eo. l. si habitatio § fi.

k Alij. Quasi dicat, nisi proprietario.

l Cum. Id est, quamuis.

m Hæc omnia. s. tit. §. 1. finitur, contra Solu. ot ibi. item ff. loca. l. locare. contra Solu ibi, in prædialibus seruitutibus loquitur: hic in personalibus.

n Vt ipse tantum. ff. eo. l. a § 1. contra Sol. ibi ponitur solū, pro solummodo, ut ff. de uulg. substit. l. qui liberis. in prin.

o Cum marito. Præsenti, & futuro: vt ff. eo. l. ceterū. §. mulieri. & generaliter oēs recipiet quos & masculus dūmō honeste: ut ff e. l. nō solū. & l. nō aliter.

ADDITIO. Et inducit iste tex. vt statuta & sententię, quāuis sint stricti iuris: tamen recipiant interpretationem extensiuam: quā aliàs nō possunt sortiri effectum. quod not secundùm. Ang.

p Vti potest. Non autē locare pōt. si tamen aliquid cōducat faciendum in eo poterit uti opera vsuarij serui. Itē ipsi eidē seruo sua opera poterit locari. l. acqrit, autem ex re, non ex opera vsuario: vt ff eo. l. plenū § si. & l. seq Acc.

q Et in iumēto. Facit ff. eod l plenum. § sed si pecoris. versi. cul. sed si bouem. & §. equitij.

r Neque lacte. Nisi modico: ut ff. e. l. plenū. §. sed si pecoris. Aliàs nullo modo secundum P. Ioan. contra. dicit enim omnibus his ad suum vsum, & suorum posse vti: ut in fundo supra diximus

s In fructu. Sic supra de rer. diui. § in pecudum.

§ Sed si cui. CASUS. Dicit iuuenis: Domine Impera. uidi supra quid sit vsusfructus, & quid sit usus: Nunc uellem scire, quid sit habitatio: an conueniat cum vsufructu, & cum vsu? Et respond. Imperator quòd habitatio non est vsusfructus, neq; usus: sed quoddam ius medium, & proprium. Item qui habet habitationē. non solum ipse potest habitare in domo, cuius habitationem habet sed etiam alij &c. Textus sequens est planus usque ad sequen. tit. Fran.

t Habitatio. Siue dicatur habitatio siue usufructus habitationis. Idem est: ut C. eo. l. cum antiquitas.

u Aliquo modo. Scilicet inter uiuos pactionibus. & stipulationibus. sic supra de seru. §. fina. & de usufru. § primo.

x Neque usus. Quis loest: ut C. eo. l. cum antiquitas sed usuarius non: ut s. eo. in prin.

y Neque usufructus. Quia hæc non finitur, nisi morte: ut ff. eo. l. si habitatio circa prin. sed usufru. multis modis: ut s. de usufr. § finitur.

† Cōcor. cū hoc §. c. si. in gl. sup uerbo front, ex. de pi. ga. ubi ponit tenor huius §. † Cocor. c. q in ecclesiarū. s gl. sup uerbo alienādi, circa prl. extra. de cōstit. Et oiū rerū q usu psumuř. & est rōi qa tūc uidet etiam pprietas legata. l. qm. cum glo. ff. de usufruct. earū rerū q usu cōsu. & §. its que supra tit. proxi. sm Chris. Qđ uerū est quo ad pceptionem fructuū: nō quoad ius alienandi. Stramē tū genus bladi non est. sed stipulæ sunt ac culmi post excussa grana collecti, ut de. Ide aisli. substernicula fiāt. † Quæ sit rō, q usū ædiū habēs eas locare non possit, habitationē habēs possit, pulchre explicat Eguinaro Bar. hic in illū uideto. Vt puta qa fūdus pl[us] fruct[us]

affert quod sit de necessitate usuarij. Sic not. q seruitutes psonales possūt alienari. prediales ū, sm Pos. Et quatr intelligāt uerba si nupserit, uel uidua lit vixerit, itē si nupta erit, nř uidua, ī testō posita: uide Ang. hic. Nec aliteri cōcedere utendū. si tū habeat alcūbouē usuariū, pōt coniūgeř cū boue uicinis ot alternis dieb[us] utař sm Ang. Ægi. Per. l. Nec usque ad lucrum, sed ad usum & idē in cæteris fructibus gl. in d. §. Sed si pecoris licet Io. d Plat. spāle esse dicat I la. c. Ægid. Per. Ista gl. cōiter approbař sm Ang. hic. Modico tū lacte uti pōt oc que. n. iā stricte sūt interpretādæ de suo ctorū uolūtate leg. pecoū. §. sed si pecoris ff e. Ægi. Per. Et iō nō transit ad hę.

[a] Decisione. Vt C. eo. l. cum antiquitas.
[b] Hæc de seru tutibus. Excusat se, quare de hæreditatibus & obligationibus non dicit: cum uideret hæc dicere debere: ut ī de reb. cor. §. 1.
[c] Proponemus. s. ī. de hæred. insti. usque ad tit. ī. de obligat. & exinde usque ad titulum de actio.
[d] Exposuimus Hęc continuatio refertur supra de rerum diuision. §. singu.
[e] Et, pro id est.

DE VSVCApionibus. &c.

Hic titulus continuatur p Imperatorem ad præcedentia vt visum est supra tit. proxi. in fi. Quia supra dictum est, qualiter res iure gentium nobis acquirantur: nunc sequitur videre qualiter iure ciuili nobis acquirantur. Arc. Et dic de vsucap. s. mobilium: sed præscriptio immobilium: vt patet infra eodē in princip & C. in quibus cau. cess. lōg. tempor. præ. l ij. sed in ff. eod. vsucapio large sumitur per totum titu. & maximè in l quare. Acc.

secundum Marcelli sententiam nostra decisiōe [a] promulgata, permissus, non solum in ea de gere, sed etiam alij locare. †

Præmissa epilogatione, facit quoddam præambulum, transiens ad alias materias.

Hæc de seruitutibus [b] & vsufructu, & vsu, & habitatiōe dixisse sufficiat. De hæreditatib. aūt & obligationib. suis locis pponemus. [c] Exposuimus [d] summatī, quibus modis de iure gentium res acquirunt: modo videamus quibus modis legitimo, & [e] ciuili iuri acquiruntur.

TITVLVS VI.

DE VSVCAPIONIbus, & longi temporis præscriptionibus.

Qui bona fide rem à non domino emerit, alio vt iusto titulo habuerit, eam, si mobilis sit, annis vtique tribus: si immobilis, decennio inter præsentes [a] & inter absentes vicennio vsucapit.

IVRE ciuili [f] constitutū fuerat; vt qui [g] bona fide ab eo, qui [h] dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit: vel ex donatione, alia ve [i] quauis iusta causa acceperit: is eam rem, si mobilis erat, anno vbique vno: si immobilis, biennio tantum in Italico solo [k] vsucaperet: ne rerum † [l] dominia in incerto essent. †

Vre ciuili. Totus iste tit. diuidit in nouem partes. Nā ponit primò, q ad usu. sequit bona fides, & iustus titulus, & spatiū tpis. Secundò, q licet prædicta interueniat: nō tñ pcedit usucapio pp naturā uel uitium rei. Tertiò rediēs ad primā regulā ponit qualr in re aliena mobili possit tradēs habere bonā fidē. Quartò, q in reb' immobilib nō uitio possessis mala fides authoris nō nocet successori. Quintò ponit casū, i quo res furtius pōt usucapi. Sexto, an res fisci possit usucapi. Septimò, qualis debeat eē res uel titul'. Octauo an possess. authoris psit successori. Nonò quāto tpe res aliena alienata à fisco uel donata ab Impatore usucapiat. Secunda ibi, Sed aliqñ. Tertia ibi, Sed tñ Quarta ibi, Qđ aūt. Quīts ibi. Aliqñ. Sexta ibi, Res fisci Septima ibi, Nouissimè Octaua ibi, Diutina. Nona ibi, Edicto Item prima subdiuiditur. Nam primo ponit ius antiquum. Secundò illud corrigit. Secunda ibi, Et cum.

CASVS. Dixit iuuenis legum studiosus dño Imperatori. Cū essem in domo patris mei audiui à quodā uiro antiquo, q quoddā pratū situ ppe urbē in qua natus fui, ptinebat olim ad auum meū: & me in tm instigauit, q cōuenī possessorē dicti prati in iudicio uendicando ipsum pratū, quasi ad me ptineret. Et cū satis diu litigassemus, tandē aduocatus quidā doctissimus in legib' interrogauit aduersariū meū quanto tempore possedisset illud pratūqui respondit: per uiginti annos cū titulo, & bona fide. Postea eius aduocatus opposuit in iudicio contra me præscriptionem: quare absolutus fuit aduersarius meus à iudice, & ego, in expēsis condēnatus fui. Ab illo tēpore citrà semper op' mi fieri iurisperitus: & inter cæteros titulos iuris ciuilis desideraui scire materiam pscriptionum & usucapionum. Deprecor igit maiestatē uestrā quatenus me doceat, qđ sit usucapio, & longi tēporis pscriptio? Cui adolescēti resp Imperator. O dilecte iuuenis, nihil nobis unquam delectabilius fuit, quā iuuenum syncerus amor ad leges perdiscendas. Ideo nihil à te, quod petieris abscōdem', sed omnia ex scrinio pectoris nostri explanabimus tibi. Debes igitur scire q maiores nostri aliter de vsucapionibus, & præscriptionibus sentiebāt quàm nos. Nam si quis aliquam rem bona fide ab eo, quē dominum esse credebat, emisset, aut alio iusto titulo habuisset illam rem, si erat mobilis, usucapiebat uno anno, si immobilis, biēnio. & hoc in Italia tantum: ne rerū dominia in incerto eēnt. Nos uerò usucapionum, & præscriptionū amplissimus, & tempora & loca, & constitutionem fecimus, qua ordinauimus, q usucapiones compleant non minori tempore, quam triennio in rebus mobilibus: præscriptiones uerò rerum immobilium inter pñsentes cōpleantur decem annis, & inter absentes uiginti non tantum in Italia, sed in omnibus locis, uel prouincijs nostro Imperio subiectis iusta causa possessionis pręcedente. Fran.

[f] Iure ciuili Id est, l. xij. tabu. uel Romanorum per excellentiam vt ī de iure na. §. quoties.

[g] Qui bona fide. Quod præsumitur, si à domino credat se emere: ut ff de ꝯh emp. l. qui à quolibet, uel quia putat uendētē habere ius uēdendi: ut ff. de uer. sig. l. bonæ fidei emptor. q bona fides præsumit semper. ut ff. de prob. l. uerius [1] Exigit aūt in uenditione duobus temporibus bona fides s tempore contractus, & tempore traditionis in alijs aūt ꝯtibus tpe traditionis sufficit: nec nocet posterior scīa: secus in pet. hę. ut ff. de pro solu l pe. & pro emp. l. a. & C. de usu. trāsfor. l. unica § cum aūt ibi, hoc tm modo. & ff. de pet. hæred. l. sed & si §. quod ab initio Ac.

[h] Dominus non erat Si enim erat dominus: & accipiēs tūt dominus per traditionem unde nō usucapit ut ff eo. l sequitur. §. lana, & de cap. l. in bello. §. si qs seruum & ī. de rer. di. §. per traditionem.

[i] Alis ve Cum sint multæ causæ iustæ, sine titulis: ut ff. de publi. l. 1 §. sed cur, usque ad l. eum qui.

[k] In Italico solo. Id est, in Italia non ergo etiam in prouinciali, ut C. de usu trāsfor. l. unica circa princi.

[l] Ne rerum dominia. Hæc est ratio, quare usucapio sit inducta. [2] & alia, scilicet ut aliquis sit litium finis. ut ff pro suo. l. fin. Ac.

ADDITIO. Dic quòd istæ rationes hic introductæ processerunt propter bonum publicum: ut dicit text. in l. 1. ff. de usuc. de hoc uide Ang hic.

Et

redes, nisi relicta esset in gradimentū. Et qđ iuris qñ maritus relingt uxorem dominam, masſatiam, & usufructuariā: uide hic doct.

† Nō tñ gratis cōcedere. l. si habitatio. l pri. ff. e. quia legatū habitationis vt legatum alimentorū. ff. de alimen. leg. & iō non pōt gratis ꝯcedere i qa fieret ꝯ mentē instituētis scdm Nicol. Æ. gi. Pet.

Hanc differentiam improbat, hoc loco Eguinar.' bato: quē omnino uideas.

† Hæc est recitatur in c. uigilanti. cū gl. super verbo sognitiē extra, de pscri.

† Originē, rōnē q usucapiōis eleganter, ac copiosè tractat. [1] usuc. Balduinus in præludijs ad hunc titulum.

[2] Dic hoc verum in rebus corporalibus. Itē si habet titulū verū, uel putatiuū, vt p Inn. in c. uigilanti. de pscrip. uel saltē utat iure cōi. c. ī. de pscri lib 6. aliàs secº. Et rō est in corporalibus, qa qlibet res præsumit libera. l. altiº. C. de seruit. & aqua.

[a] Puta qa sine ipsa semp hñs rē aliquo titu. esset incertū, an cēt effectus dominº, uel qa aliàs esset difficile pbare dominiū, Ias.

Et cùm hoc placitũ erat, a putantib. b antiquioribus dñis ſufficere ad inquirendas c res ſuas, pfata tpa: d nobis melior ſnia reſedit, e ne dñi maturius f ſuis reb. defraudenẽ, g neq; certo loco h beneficiũ hoc concludaẽ. Et ideo cõſtitutionẽ i ſup hoc pmulgauimus, qua k cautũ eſt, vt res quidẽ mobiles l p triẽniũ, m immobiles verò p lõgi tpis poſſeſſionem (id eſt n inter præſentes o decennio, inter abſentes viginti annis) vſucapiantur, p Et his modis non ſolũ in Italia, q ſed etiã in omni terra, quæ Imperio noſtro gubernaẽ, dominia rerum, r iuſta s cauſa poſſeſſionis præcedente, adquirantur,

Homo liber, res ſacra, vel religioſa, & ſeruus fugitiuus, non poſſunt vſucapi. Arc.

Sed aliquando, etiam ſi maximè quis bona fide rem poſſederit, non tñ illi vſucapio vllo tempore t procedit: veluti ſi quis liberum hominem, vel rem ſacram, u vel religioſam, vel ſeruum fugitiuum x poſſideat.

Furti, & violentiæ expulſiuæ vitium vſque adeò rei infigitur, vt furtiua res, & vi poſſeſſa, nec longi temporis curriculo, à quantumuis bonæ fidei poſſeſſore vſucapi poſſint: tantum abeſt, vt ab ipſo fure, aut violento occupatore vſucapiantur.

a Et cum hoc placitũ erat. Id eſt cum iſtud placebat.
b Putantibus. Scilicet Iureconſultis.
c Ad inquirendas. Vel amittendas.
d Præfata tempora. Scilicet anni, vel biennij.
e Reſedit. Scilicet in animo.
f Maturius. Id eſt maturè.
g Defraudenẽ. Quod intra volunt: vt C. de vſufruct. l. corruptionem. & de præſcript. xxx. annorum. l. finali.
h Certo loco. Scilicet, ſolo Italico, vt olim: vt ſ. eod.
i Conſtitutionem. C. de vſucap. transfor. l. j.
k Qua. Scilicet cõſtitutione.
l Res quidem mobiles. Et ſe mouentes: vt ff. de verbo. ſigni. l. mouentium.
m Per triennium. Quæ tempora tam præſcriptionis, quam vſucapionis cõtinua ſunt: vt ff. eo. l. nunquam. §. j. & in vſucapione ſufficit tetigiſſe vltimum diem. In præſcriptione verò quæritur de momento ad momentũ: vt ff. eod. l. in vſucapionib & ff. de act. & obl. g l. in omnibus. Et eſt ratio: quia vſucapio fauorabilis eſt, z præſcriptio verò odioſa: vt C de edic. diui. Adria. tollen l. fi. & ff. de libe. & poſthu. l. enim quidam.
n Id eſt. Quandoq; longum tempus aliter ponitur: ut ff. de damno infe. l. ſi finita § non autem. Itẽ aliud in perſonalibus actionibus: vt C. quib. non ob. longi. temp præſcri. l. neque. & de conſti pecu. l. ij.
o Præſentes. Scilicet in eadem prouincia degẽtes: ſed abſentes, in alia: vt C. de præſcr. lon temp. l. fin.
p Vſucapiantur. Propriè pro mobilibus accipitur: impropriè pro immobilibus quantum ad hunc titulum. tit. ff. de offic. procon. l. ij.
q Non ſolum in Italia. Ex differentia enim locorum &c. vt C. de temp. in integ. reſti. l. ſuperuacuam.
r Dominia rerum. Ex hac littera voluit dicere M. q præſcriptione x. vel xx ann. dominium quæratur, p eo eſt. ff. eo. l. eum qui. in ſi j. tñ. Bul. Q dicit g arg ff. de iureiur. l. ſi duo § j & C. de præſcrip. xxx. ann. l. ſi quis emptionis. in prin. & eſt ar. pro B ff de pig l j §. cum prædium. & C. de pig l. vſucapio, & quod hic dicit, & his modis, referas ſecundum B. ad vſucapionem tantum, per quam ſecundum omnes dominium quæritur: vt C. de pact. l. traditionibus. vel quod dicit, dominiũ ponitur propriè quantum ad vſucapionem: impropriè verò quantum ad præſcriptionem: hoc eſt pro effectu dñij, id eſt, vt poſſidentes habeamus exceptionem: non poſſidentes habeamus actionem vtilem: vt ff. de acq. re do. l rẽ in bonis. & C de præſcri. xxx. ann. l. ſi quis emptionis. in prin. Et eſt ratio quare vſucapione magis dominiũ quæratur: quia mobilium rerũ vtilis eſt poſſeſſio: vt ff. de acquir. poſ. l. ſi rem.
s Iuſta. Vel quaſi: vt dicemus ſ. eo. §. error.

Sed aliqñ. CASVS. Inſtat iuuenis cupidus ſcientiæ legalis apud dñm Imperatorem. Dñe Imperator, ſupplico quatenus audiatis me patienter. Intellexi à veſtra maieſtate morem antiquorum, ſ. quanto tpe compleri valebant vſucapiones, & pſcri. Item audiui opinionem, & ordinationem veſtrã, qualiter ipa, & loca vſucapionum, & præſcriptionũ ampliaſtis. Sed generaliter locuti eſtis, ſcilicet ſi quis rem &c. Rei autem nomen eſt generale. Vellem igitur edoceri, an vſucapio, & pſcriptio habeant locum in omnib. reb. indifferenter. Nam ſunt quædam res ſacræ, ſunt quædam religioſæ, ſunt liberi homines, ſunt ſerui fugitiui: ſunt quædam res furto ſublatæ: ſunt res vi poſſeſſæ: an ſi quis tales res bona fide poſſideat, poſſit eas vſucapere, ſeu præſcribere? Ad quæ quæſita reſpondet Imperator: Videmus te, egregie adoleſcens, ita eſſe ſubtili ingenio præditum, quòd faciliter te in virum doctum in legib. euaſurum ſperam: quæ res profectò nos ſummopere delectat: & vtinam tales adoleſcentes plures in noſtra Repub. Deus nobis cõtuliſſet. Speramus. n. noſtras prouincias optimè p tales viros gubernãdas fore. Laudãdi n. ſunt, q ſingula perſcrutari volunt, & plenius de ijs edoceri. Quapropter, q̃a in te videmus multũ ineſſe latentis energiæ, plenius te cupim inſtruere, & de qb. vltrò q̃ſiuiſti, rñdem, q licet gñaliter locuti ſim de rebus q̃ poſſunt vſucapi, & pſcribi: excipiuntur tñ ab illa regula nřa liberi homines, res ſacræ, vel religioſæ, ſerui fugitiui, res furtiuæ, res vi poſſeſſæ. Nã licet qs tales res bona fide poſſederit per ipſ prædictum: tñ nõ poterit eas vſucapere, ſeu pſcribere. Lex n. duodecim tabu. quæ eſt lex antiquiſſima, phibuit vſucapionẽ vel pſcriptionẽ talium rerũ. Quærit vltra ſcholaris. Sereniſſime, & clemẽtiſſime Impator quãto pl audio de hac materia tãto magis dubito. An hoc qđ maieſtas veſtra nõc primè dixit debeat intelligi de ipſis furibus, q alienas res furanẽ: an de his, q ipſi vi rapiunt: an de his, qui inuaſerunt poſſeſſiones alienas p vim? Rñ Impator: O iuuenis nõ debetis dicta nřa de talibus furib, vi raptorib, aut violentis hominib intelligere, quia tales alia rõne nõ pñt vſucapere, vel pſcribere: q a ſunt malæ fidei poſſeſſores: ſed intelligenda ſunt de his pſonis, q̃ à talib furib, vi raptorib, aut violentis hominib. tales res acquiſiuerũt, quãuis bona fide à talib. acceperint. Et ideo in reb mobilib. nõ faciliter ẽt bonæ fidei poſſeſſorib. acquiruntur res per vſucap. Nã qui ſciens alienã rẽ vẽdiderit, vel ex alia cauſa tradiderit furtum eiuſdem rei committit.
t Vllo tempore. Etiam quadraginta annorum: vt C. de præſcrip. long. temp. quæ pro lib l fi.
u Rẽ ſacrã, vel religioſam. Niſi deſinãt eſſe ſacræ, vel religioſæ: quod fieri põt vt ff de reli l. cũ loca. Accu.
x Seruũ fugitiuũ. Qui facit furtum ſui ipſius, vt C. de ſer. fugi. l. j. Sed nũquid xxx. ann. fugitiuus vſucapiẽ? Reſpon.

z Et ſic comparatiuum pro poſitiuo, vt cõcordaa. habes per Q Mand. in Gl. Facul. § cõſi derantes, in ver. nobiliora. a.

a Quia ſolo fauore vſucapientis nulla inſpecta negligentia petentis currit: ſm Chri. qđ tñ eſt falſum p iſtum tex. ibi, puta n tib. & l. j. ff. eod. dic ergo rõne q a in reb mobilib vt plurimũ agitur de minori præiudicio ſecundũm Iaſ.

a Quem ſequuntur vltramontani: vt refert Chil. hic, & procedit ſm aliquos qñ præſcribit dño patiente & ſciente: aliàs procedit opin. But. vt refert An. opi. tamẽ glo. eſt cõmunis.

Seruus fugitiuus an xxx. annis vſucapiatur.

Respon. non, cũ possessio retineaẽ: vt ff. de acq. poss. l.j. § per seruũ & l. rem quæ in fin. ergo non currit vsucapio possidenti: vt C. de præscri. xxx. vel xl. ann. l. male. nisi ex tunc qñ ab illo cœperit possideri, vel steterit diu. r quia ex tunc desinit possideri: vt ff. de acquiren. poss. l. 3. §. si seruus. & l. per eum. § per seruum.

Furtiuæ quoque res, & quæ vi [a] possessæ sunt, nec si prædicto longo tpe [b] bona fide possessæ fuerint, vsucapi pñt [c] nã furtiuarũ [d] rerũ lex duodecim tabularũ, & lex Attilia inhibẽt vsucapionẽ: vi possessarum, [e] lex Iulia & Plautia. Quòd aũt dictũ est furtiuarũ, & vi possessarũ rerũ vsucapionẽ p leges phibitã eẽ, nõ eò pertinet, [f] vt ne ipse fur, quive p vim possidet, vsucapere possit: (nã his [g] alia rõne [h] vsucapio nõ cõpetit: quia s. mala fide possidẽt) sed ne vllus [i] alius, quãuis ab eis bona fide emerit, vel ex alia cã acceperit, vsucapiendi ius hẽat. Vñ [k] in rebus mobilibus non facilè pcedit, vt bonæ fidei possessor.b. vsucapio competat. [l] Nã sciens alienã rem vẽdiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum eius committit.

Rem alienam bona fide possessam, vitioque reali carentem, si quis bona fide accipienti, ex causa ad dominium idonea, tradiderit, tunc vsucapio procedit: licet in facto, vel in iure tradens errauerit.

Sed tamen id aliquando aliter se habet. nam si hæres [m] rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hæreditariam esse, bona fide accipienti [n] vendiderit, aut donauerit, aut dotis [o] nomine dederit: quin is, qui accepit vsucapere possit, dubiũ non est: quippe cum ea res in furti uitium non ceciderit: cùm utique hæres, qui bona fide tanquam suam alienauerit, furtum non committat. Item si is ad quem ancillæ ususfructus pertinet, partum suum esse credẽs

¶ Sed tamen. CASVS. Dñe Imper. inquit iuuenis, quomodo pñt hæc fieri: & qua via potest procedere vsucapio in rebus mobilibus? Respon. Impera. profectò dilecte iuuenis, ũ esse si vir grãdæuus, & prouectus, inde possemus vobis respõdere, q dominus noster in Euãgelio rñdit Nicodemo: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras? Verũ tamen quia estis teneræ ætatis: audiemus vos patienter, docebimusque vos quomodo vsucapio potest procedere in rebus mobilibus. Nam si aliqua res alicui commodetur, vel apud aliquem deponatur, vel alicui locata fuerit: & ille cui commodata, vel locata erat, vel apud quem deposita erat, moriatur, & hæres qui eidem succedit, adiuerit hæreditatẽ eius: & inuenerit res illas in hæreditate defuncti, credens eas esse de bonis ipsius mortui, easque res alicui alij vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, aut quolibet alio titulo sufficiente ad dominij translationẽ tradiderit: in his casibus non est dubium, quin ille, qui huiusmodi rem bona fide acceperit, eam vsucapere possit: quia in prædictis casibus huiusmodi res mobilis ab hærede bon. fid. & iusto tit. tradita, furti uitio non est affecta. Hæres enim, qui huiusmodi rem tanquam suam bona fide alienauit, furtum non committit, & non solũ in pdictis casibus habet locum usucap. sed ẽt in alio casu. Nam si usufructuarius ancillæ crediderit partũ eius usufr esse, & ideirco partũ ancillæ credens esse suum, alicui bo. fi. ementi uẽdiderit, iste fructuarius furtũ nõ cõmittit. & hoc sm illã regulam gñalem, qua cauet, furtũ sine affectu furandi nõ cõmitti. Et non solum his modis, sed ẽt alijs multis modis pôt accidere, ut quis rem alienam mobilem sine vitio furti in aliũ transferat: & ita efficiat vt à bonæ fi. poss. vsucapi possit. Et hæc dicuntur vsq; ad illum. § quod autem. Franc. de Are.

a Vi. Scilicet expulsiua, non compulsiua: vt C. quod met. cau. l. si vi vel metu. in gl. fin.

b Prædicto longo tempore. Scilicet triennij, vel decem, vel viginti annis: sed xxx. vel xl. ann. possunt: vt C. de præscript. xxx. vel xl. annor. l. omnes. & l. sicut in rem. & de an. na. exceptio. l. j. §. ad hæc. Accur.

ADDITIO. Quod procedit in eo, qui ab ipso emit bona fide. aliàs secus de iure canonico, vt dixi supra.

c Possunt. Nisi purgato vitio: vt j. eod. §. aliquando.

d Nam furtiuarũ. Similis ratio, quia lex vult: vt s. quib. ex ca. manumit. nõ lic. in princ. vnde illud, Sic volo, sic iubeo: sit pro ratione voluntas. Est & alia ratio: quia res vitiosæ sunt: vt j. eod. §. nouissimè.

e Vi possessarum. Scilicet si expulit, & possedit: nec sufficit expulisse: vt ff. eo. l. sequitur. §. si ru vi.

f Non eò pertinet. Scilicet tantum.

g Nã his. Scilicet possessoribus violẽtis, & furibus.

h Alia ratione. Nor. quod præualet generalis ratio speciali. sic ĩ de nup. § affinitatis. & §. socrum argu. contra. ff. de eden. l. quædam.

i Sed nec vllus. C. quod metus cau. l. si vi, vel metu. cõtra. Sol. hic de vi expulsiua: ibi de compulsiua quæ volũtarem, licet coactam habet in se vt ff. quod me. cau. l. mulier. § pen.

k Vnde. Quia in rebus mobilibus alienis fit furtũ contrectando. vt j. de obl. quæ ex del. nasc. § j. & ex eo fit furtiua & sic non vsucapibilis: vt ĩ prox. inde sequitur quod in rebus mobilibus &c.

l Competat. Sed videtur, q culpa authoris non cõmittetur, non sequatur accipientem: vt ff. de diuer. & temp. præ. l. an vitiũ & ff. de doli ma. exce. l. apud Celsum. §. si cum legitima? Rñ. si vitium est rei, comitatur, vt hic: si psonæ comitaẽ in vniuersum succedentẽ: vt C. de acqu. pos. l. vitia. & C. communia de usuc. l. fi. sed si in rem singularem succedat, non comitatur: vt ff. de doli ma. exce. l. apud §. de authoris. & C. de peric. & com. rei ven. l. dolum. nisi qñ utetur accessione temporis eius authoris: & ff. de acq. pos. l. Pomponius §. fi. Sed hodie vitium psonæ nocet singulari successori per auth. malæ fidei.

m Nam si hæres. Sic ff. eo. l. potest, & l. seq.

n Accipienti. An ipse hæres vsucapit titulo pro hærede? Resp. nun: vt ff. de diuer. & tempo. præscr. l. cum hæres. Alij contra si vellet ex sua persona continuare possessionẽ: vt C. de præscr. lon. temp. l. i. quod falsum est. Qñ ergo locum habet vsuca. pro hærede, cũ nec in suis hæredibus locum habeat: vt ff. pro hære. l. 2. § filium. & C. de vsu. pro hære. l. nihil? Respond. quando defunctus retinebat aliquam rem credens suam, sed non vsucapiebat, quia deficiebat titulus, & hæres est extraneus.

o Dotis. Pro filia, vel auia: nam & hic iustus est titulus: vt ff. pro dote. l. i.

Pro libero, & bõa fide. Itẽ si sit parat⁹ subire iudiciũ liberale: sm doc.

Sũt qñ que gña violentia rũ. Expulsiua, cum qs expellit à rei immobili. Ablatiua cũ res mobilis aufertur alicui & hæ duę impediũt usucapi. & pscri. Compulsiua, cũ qs cogit rẽ suã alienare.. Turbatiua, cũ qs turbat in possessione. Inquietatiua, cũ duo ptẽdũt possidere & alter alterũ inquietat: & nulla illarũ impedit usucapionem aut pscriptionem, sm Por. & gl. in l. 2 C. qđ met. cau. Ægi.

Causa rei tõ est, ne, l. male fictũ alienũ potius q dñi negligentia cãndatet sẽ ab alienandi. Eguin. Baro.

Authoris uitiũ an successorẽ comitetur.

Et quæ sint realia, & q psonalia vi...

fin, & sic cõtra successorem agentẽ in iudicio possit opponi de vitio authoris, vt de Ange. hic.

Vsucapio pro hærede quãdo habeat locũ.

a Furtum non committit. Et ita vsucapitur. Sed nõ ne fuit in inte erratum: ut ĩ de rer. diu. §. in peendũ ? ergo vsucapio non procedit: ut ff eod l. nunquã. 2. in ptinc. & l. si fur. § j. Respo hic errauit tradens, ibi accipiens: vt ex illis legibus colligitur. a Vel nõ prodest, vt ibi: sed nõ nocet: vt hic.

a Et est rõ diuersitatis, q̃a I pscribẽte requiritur nedũ bona fid. sed & iustus titu. quem hic error impedit: sed in tradente sufficit bona fides.

b Furtum enim sine affectu Sed probo, q̃ sine affectu furtũ committitur. Nam in interdictum vnde vi incidit sine affectu: quod est simile furto: ergo & furtum fit sine affectu: vt C. vnde vi. l. cum quærebat § j. ibi, & generali & ibi, cum talis &c. Rñ ĩ interdicto est affectus, licet nõ cõtra psonã certã sed hic suũ cẽ credebat.

s Non committit. Sic j. de obl. quæ ex deli. nas. §. placuit.

c Alijs. Vt si iusto errore credã me hæredem, cũ nõ sim: ut ff. eo. l. põt. Itẽ mihi legatũ, cum sit adẽptum: vt j. de act. §. si quis agẽs, sic ff. p leg. l. 4 in fi. & aliàs ubicunque quis putat rem suam.

† Aliàs quo autẽ ad eas res q̃ solo cõtinent ex peditius ita procedit &c pcedit scilicet usucapio, ita enim legit Fran. de Aret. I casu ad hunc. §.

¶ Quod autem. CASVS. Dñe, vos posuistis mihi exẽpla de vsuc. rerũ mobiliũ. sed dicatis mihi, si placet, qñ locũ habet usucapio rerũ immobi. Ad hoc Rñ: q̃ quò ad præscriptionẽ earũ rerũ, q̃ solo continent expeditiua ita pcedit usuc. ut si qs sine ui nactus sit possessionẽ alicuius fundi vacãtis, qđ põt uarijs modis cõtingere. aut uidelicet ppter absentiã, dñi aut propter eius negligẽtiã, aut si dñs fundus sine successore decesserit, licet ipse q̃ occupauit ma. fi. possideat, cũ intelligat se alienum fundũ occupasse: si tñ alij bo. fi. accipienti hmõi fundũ tradiderit: poterit ille cui traditur pscribere: & hoc ideo: quia hmõi fundus nun vr̃ uitio affectus cũ ille qui fundũ acceperit. neq; furtiuũ, neq; ui possessum accepisse intelligatur ex quo iste fundus nõ sit furtiuus, ptet tali rõne: quia rei immobilis furtũ fieri nõ põt. abolita est n. quorũdã ueterũ sententia, q̃ putabant ipsius fundi, uel partis ipsius furtũ posse committi. Patet igitur, q̃ cũ huiusmodi fundus nõ sit furtiu°, nec etiã ui possessus: pscribi possit. Principalibus enim cõstitutionibus pspectũ est, ne aliqui eorũ qui res mobiles bona fide possident, longa & indubitata possessio auferri debeat. h d. usq; de § aliquãdo Frã.

c Quod autem Hucusque ad usu rerum mobilium dictum est nunc procedit ad iura immobilium.

Locus est plen° semiplenus & vacu°.

r Loci uacantis. Locus interdũ dicitur plenus, ut q̃ possidetur. Interdum semiplenus: ut ille in quo aliquis est causa legatorũ, uel rei seruandæ cã: ut ff de acq. pos. l. 3 §. si de act. emp. l. j §. j. Interdũ uacu°: & hoc tribus mod. ut hic: sic ff de acq pos. l. si id qđ Accur.

* Hæc gl. singu. & g pulcra. Æ. si. Per.

g Propter absentiã. Sed hoc uidetur falsum, q̃ propter absentiam amittatur possessio: ut ff. de acq. pos. l. clam §. qui ad nundinas. Sed tamen hoc pp effectum absentiæ dicitur, s. obliuionẽ: ut quia longo tẽpore abfuit, presumitur q̃ pro derelicto habuit, tẽpus enim inducit obliuionẽ: & ita obliuione amittitur dñiũ: vt ff de dam. infec. l si finita § nõ aũt, quod ipsi erit in arbitrio inducijs: ut ff de iu. delib. l. j. § si & l seq dũmodo longũ sit, & obliuionẽ inducat, & animũ retinendi habere desinat: ut ff e. l furtũ. §. j ff de acq. pos. l. quẽadmodum. Ac.

Tempus obliuionẽ inducere, qua cõsequitur, dominij perditio.

h Aut negligentiã. Tantum ut respuat rei possessionẽ, quod facile fit ut ff de acqui poss l. si quis vj. § j. & §. differentia.

i Sine successore. Idem & si eum successore. dũmodo nõ fuerit apprehensa. ut ff de acq pos. l. cum hæredes.

uendiderit, aut donauerit, furtũ non cõmittit. a Furtũ enim sine affectu b furandi non committitur c alijs d quoque modis accidere põt, ut quis siue uitio furti rẽ alienã ad aliquem transferat, & efficiat ut à possessore vsucapiatur.

Vacuæ possessionis occupator si cuipiam bona fide accipienti ex iusta causa cã tradiderit, vsucapiendi conditionem transfert.

Annota, Furtum in rebus soli nequaquam cadere.

Quod autem † e ad eas res, quæ solo continentur, expedit, ius ita procedit: ut si quis loci uacantis f possessionem propter absentiam, g aut negligentiam h domini, aut quia sine successore i decesserit, sine ui nanciscantur: quamuis ipse mala fide possideat: (quia intelligit se alienum fundũ occupasse) tamen si alij bona fide accipienti tradiderit: poterit ei longa k possessione res adquiri: quia neque furtiuum, neque vi possessum acceperit.

l Abolita m est enim quorundam ueterũ sententia, existimantium etiam fundi, lociue n furtum o fieri. Et eorum utilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionib. prospicitur: ne cui longa, & indubitata possessio auferri debeat.

Furtiua & vi possessa possunt vsucapi vitio purgato.

Aliquando etiam furtiua, uel ui possessa res usucapi p põt: ueluti si ĩ

k Longa. Scilicet x vel xx annis. Sed hic §. duabus rationibus est hodie correctus. nã præsumitur hodie talis possessio violenta: ut C. unde ui l. cum quærebatur. ergo non habet locum hæc præscriptio: ut ĩ. §. furtiuæ. Item alia ratione: quia bona fides desideratur ab utraque parte, aliàs 30. annorum tantum præscriptio currit: ut in authen. ut spõsa. larg §. rursus. colla 6 Acc.

Dicit. §. esse correctum.

l Acceperit. Verè, non furtiuè.

ADDITIO. Quod uerum intellige. sine debitor surripuit, siue alius, secundum communem opin. licet gl. i ultimo casu uariauerit: ut hic per Christoph.

m Abolita. Id est perempta. Inde abolitio, id est, accusationis peremptio.

Abolitio quid est.

n Loci ve. Id est, partis fundi. sed fundus totus dicitur ut ff de uerb signi. l. locus.

o Furtum. Et est simile. ff eo. l. quare. Sed contra ff. de furtis l. si quis uxori. § si sulphurariæ & l. si certe Solu ibi non loci, sed terræ, quæ eximebatur furtum fiebat. Et quod subijcit, & eorum &c. sic cõstrue: & prospicitur principalibus constitutionibus, ne cui eorum qui possident res soli, longa &c. & tunc nõ est necesse, q̃ in textu sit utilitati. & sunt hæ principales cõstitutiones: ut C. de præscrip. long. temp. per totum. Accur.

a Et hoc facit pro sal uando dicto testis deponentis de filio alicuius qui iã sit mortuus: q̃a subaudit filius Caij quondã &c. Christop. Por. Et de subauditione dictionis quõdam uel olim Man dos. I Gl. Facul. §. fand, in uer. quondam.

¶ Aliqñ. CASVS. Dñe, dixistis mihi supra, quòd res furtiuæ, & ui possessæ usucapi non possunt: nunquid hoc generaliter est uerum, q̃ res semel furtiua, & semel ui possessa nunquã possit vsucapi? Ad hoc rñ. q̃ nõ. Nam res quondã furtiua, vel ui possessa, aliqñ usucapibilis efficitur uelut, si postea reuersa fuerit in domini potestatem. Tũc enim purgato uitio qđ usucap. eius impediebat. bene poterit eius usucap. pcedere. Et hæc dicuntur usq; ad §. res fiscl. Fran. Acc.

p Vsucapi. Duabus rõnibus stare non põt, qđ hic dicitur. Prima; q̃a desijt esse uitiosa: unde nõ erit mirabile qđ vr̃ uelle inducere cõtra id qđ est ĩ. e. §. furtiua? Rñ dic furtiua uel ui possessa. l. quondam. a Secũda q̃a dñs non vsucap. cũ sua sit: nec aliud ab eo accipiẽs, cũ retineat dñiũ: vt ff. e. l. sequitur. §. lana. & §. tunc in po.

dñi a ptātē reuersa b fuerit. tūc.n.vitio rei purgato pcedit ei' vsucapio.

Res fisci vsucapi non possunt: ante tamen, quam fisco denunciata fuerint, vsucapiūtur. Are.

Res fisci c nři vsucapi non potest. d Sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nōdum nūciatis, e bonæ fidei emptorē traditā f sibi rem ex his bonis g vsucapere posse. h & ita diuus Pius, & diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

Non aliter res vsucapibilis est, nisi & vitio reali, aut quasi reali careat, & eius non sit cōmercium interdictū.

Nouissimè i sciendū est, rē talē esse debere, vt in se non habeat vitiū, k vt à bonę fidei emptore, vsucapi possit, vel qui ex alia iusta causa possidet.

Opinatia seu credulitas tituli vsucapionem non inducit.

Error l aūt falsæ cāę vsucapionē nō parit: veluti si qs cū ñ emerit, emisse se existimās possideat vel cū ei donatū ñ fuerit quasi ex donatione possideat.

Bona fides in vsucapione ab exordio consideranda est, ideo defuncti bona fides vniuersali successoris malā fidē excusat, continuatur. n. defuncti possessio: & ex contrario, mala fides authoris hæredi, vtcunq; bona fides, obest. Item authoris tēpora singulari successori ad vsucapionē complendam accedunt, et continuātur.

in potestatem. Sed respond. vsucapi potest id est, vsucapibilis est: vt si ab aliquo non domino alienatur non committente furtum eius, vsucapiet emptor.

a Dñi. Vel quasi, vt tutoris, vel creditoris, si alie oã rem debitor obligauit: vt ff. eod. l. sequitur. §. si pupilli & pro soluto. l. si. aliud si suam: ut ff. eo. l. sequitur. §. si rem. Accur.

b Reuersa Vel quasi: vt ff. de furt. l. q̃. uis. & ita quòd non possit ab eo auelli. vt ff. eod. l. sequitur. §. tunc

Res fisci. CASVS. Domine, vos posuistis exēplū de quibusdā rebus, quæ vsucapi non possunt: nūquid sunt plures in quibus nō habet locū vsucap. vel præscri. Respond. q̃ sic Res enim fisci nři vsucapi nō possunt & hoc est verum in reb. fisco acquisitis: sed secus est in acquirendis. nā Pap. scripsit q̃ si bonæ fid. emptor de bonis vacantibus, & nondū fisco denūtiatis aliquam rē emerit: & eandē bo. fi. sibi traditam acceperit: poterit eam rē beneficio vsuc. acquirere Et hoc idem diui Seuerus, & Anto. rescripserunt. Et hæc dicuntur vsque ad illū §. nouissimè sciendū. Fr.

c Fisci. Id est Imperij.

d Non potest. Triennio mobilis, vel x. vel xx. anno. immobilis. Idē in patrimoniali principis: vt C. ne rei domi. vel templo. l. j. Idē in re ciuitatis: vt C. de sacro san. ecc. l. si. Idē ī re ecclesiastica vt C. de sacrosan. eccle. l. fi. Præscribunt tamē dictæ res spatio xl. ann. excepta re mobili ecclesiastica nō sacra, q̃ triēnio vsucapit: vt C. de præscri. xxx. an. l. omnes. & in auth. de eccle. ti. §. pro temporalibus. colla. ix. & in auth. hæc constitutio innouat cōstitutiones. coll. 8. Item exceptis publicis, q̃ sunt vsui publico deputatæ: ut ff. de via pub. l. j. Itē res pupilli nō usucapit̃ ut ff. de acq. re. do. l. bonæ fi. in fi. j. res. ibi nec interest. i Itē res filij à patre alienata, nisi xxx. an. à tēpore quo est sui iuris, vt C. de anna. exce. l. j. in fi. & in auth. de nup. §. si verò expectet, coll. 4. Itē res data præsidi ꝯ legē Iuliam repetundarū: ut ff. ad leg. Iul. rep. l. quod ꝯtra legē. Itē fundus dotalis: ut ff. de fun. do. l. si fundum.

ADDITIO Nisi fuisset inchoata ante, quam esset dotalis: uel haberetur respectus ad prąiudicium alienantis tantum: quia valeret Angelus.

e Nōdum nunciatis. Ab aliquo, cum variæ sint causę quibus ad fiscum denunciatio fieri solet: ut ff. de iure fisci. l. j in princ.

f Traditam. Scilicet ab eo, qui acceperat possessionem horum bonorum.

g Bonis. Scilicet alicuius morientis sine hęde, cui successit fiscus non idem in ciuitate: ut C. de bo. vac. l. r. & l. uacantia. lib. x. Accur.

h Vsucapere posse. Scilicet triennio, uel x. uel xx cū habeat titulum. si aūt titulum non habet, & vult ex tempore dilationis sibi cōputare tpš habet quatuor annos: vt ff de iu. fis. l. j. §. diuus. & de diuer. & temp. pn. l. inter. §. j Sed si ex tempore ex quo cœperāt ad fiscū peruenire, xx. an. habet: vt ff. de iu. fis. l. j. §. præscriptio & hæc vera sunt siue in re singulari, siue in vniuersitate & sic loquit. ff. de pet. hæ. l. et si putauit §. itē si quis à fisco

Nouissimè. CASVS. Domine iam posuistis mihi exemplū, quando habet locū vsuca. vel pscriptio: Sed pro Deo dicatis mihi regulā gñalem per quam possim cognoscere generaliter quando locū habere poterit vsucap. vel pręscrip. Ad hoc rñ. Imp. Amice, scire debes generaliter rē talem esse debere ut in se vitium non habeat, ad hoc vt à bo. fi. emptore, vel ab eo q alia quacunq; ex cā ista possidet vsucapi, vel præscribi possit. Sed domine, iam video q̃ res debeat carere vitio ad hoc quod possit vsucapi: sed nunq̃d sufficit ad vsucap. q̃ possessor errore deceptꝰ credat se iusto tit. possidere rē quā sine titulo possidet. veluti, si per errorē credat se titulo donationis, uel emptionis possidere? R ñ. q̃ nō, error. n. falsę causæ vsuc nō parit: ueluti si quis rem nō emerit, & se eā emisse existimans, quasi titulo possideat emptionis, vel cū res ei donata nō fuerit, quasi ti. donationis se possidere, existimet, nā in his casib. cum in veritate titulus deficiat vsuca. procedere nō poterit. Et hæc dicuntur usque ad illum §. diutina. Fran.

l Nouissimè. Id est, in vltimis, ut breuiter dicā, sic ī. de suspect. tut. § nouissimè.

k Vitium. uel quasi: ut ī. proxi. §. & §. aliquando. Sunt autē uitia, ut quia furtiua, uel ui possessa: ut ī. eo. § furtiuæ. Nunquid precaria possessio est uitiosa? Respon. non. arg. ff commu. diuid. l. communi diuidūdo. § inter prędones Nunquid litigiosa? Resp. nō vt C. de pscrip. long. temp l. j. Nunquid clandestina? m Respond. non dr̃ res clandestina aliqua, lege, sed possessio. Quidam tamen dicunt omnia supradicta esse uitia rerum: ut arg. ff. de acquirend. possess. l. Pomponius §. cum quis.

l Error. De errore facti loquitur, idē magis in errore iuris: ut ff. eo. l. nunquam. 2 in princ. Sed hic error facti quandoque prodest: ut ff pro empt. l. quod uulgo. ★ & ff. pro leg. pro legato. & ff pro soluto. l. 3. & ff pro suo. l. hominem. In quib. casibus dicūt quidam locum habere titulum pro suo & tantū in his, & alijs, qui à lege spacialiter inueniūtur: ut ff. de iu. dot. l. Proculus secundum Azo. Nos idem secundum Ioan. in omnibus, & de his gratia exēpli posuit lex, & titulo emptionis, uel simili usucapiebatur: nō pro suo tantum: ut tamen in emptore iustiorem errorem exigamus ut ff pro empt. l. 2. & l. 3. in prin. Itē quid si non errat, sed scit? Resp. nō potest sibi causam possessionis mutare: 3 vt ff. de acq. pos. l. 3. §. illud, & ff. eo. l. non solum. § quod vulgo.

† Quādo aūt dicat in ptātē domini reuersa. pulchrè explicat Paulus in xisc. l. 4. §. qđ aūt. & §. tunc in ptātē. ff. de usuca.

3 Ipse tñ in re aliena pñat usucapiēdi cōditionē. Et no. q̃ usucapio incepta cū maiore, continuatur ꝯ minorē: sed ex clausola gñali restitui pōt, nisi iōgissimi tpis fuerit, q̃ dormit durante pupillari ętate. Ao.

★ Rem clandestinā nō dicit, sed possessionem. Error duplex est.

★ Ibi est iustissima cā erroris, quæ dat cām usucapiendi secundū Bart. & gl. in d. l. qđ uulgo. Ægi. Per.

3 Et nota q̃ ad hoc ut ex iusta causa qs possit mutare sm gl. in d. l. nemo oportet quod pilmā possessionem penitus à se abdicauerit, sm Ang. hic.

Diuti-

Diutina. CASVS Dñe, pater meus Titius possidebat alienum fundum, quem emerat à non domino, per octo annos continuos inter præsentes: & postea decessit Titius pater meus, & ego ei successi. eundem fundum inter præsentes per biennium continuum. vel ẽt ꝑ triẽniũ sine omni interruptione possedi: & ita tempus præscriptionis à Titio patre meo inchoatum compleui: sed veniẽs postea verus dominus cœpit eundẽ fundum à me vendicare: & ego obieci ei exceptionem præscriptionis: ipse replicauit præscriptionẽ per mortem patris mei esse interruptam. Domine, dicatis mihi si ope huiusmodi replicationis possit exceptionem pręscriptionis elidere, & per cõsequẽs in rei vendicatione obtinere? Respon. ꝙ non. Nam diutina possessio, q̃ prodesse cæperat defuncto: & hęredi succedenti de iure ciuili & etiam bonorum possessori de iure prætorio succedenti continuatur: nec per mortem ipsius defuncti interrumpitur: quamuis ipse hæres, vel bonorum possessor scientiã habeat rei alienæ, & hoc verum, quando defunctus iustum habuit initium: secus est in casu conuerso. Nam si ipse defunctus iustum initium non habuit, possessio eius hæredi, vel bonorum possessori fidem habenti prodesse non potest, quod nostra constitutio non solũ in præscription. bua, sed etiam in vsucap. obseruari constituit: vt videlicet inter defunctũ & eius successorem tempora continuentur. Et hæc non solum locum habent in eo qui succedit in titulo vniuersali: sed etiam qui in titulo singulari succedit. nam inter emptorem, & venditorem tempora debere continuari diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Et hæc dicuntur vsq; ad §. edicto diui Marci. Franciscus de Aret.

† Pro lis, & ꝓ seq. §. Mand. super Regu. de Anna. quæst. 23.

Diutina [a] possessio, q̃ ꝓdesse cœperat defuncto, & hæredi, [b] & bonorũ possessori cõtinuatur. [c] licet ipse sciat [d] ꝑdiũ alienũ eẽ. Quòd si ille initiũ iustũ non habuit: hęredi, & bonorum possessori, licet ignorãti, possessio nõ ꝓdest. Quod nr̃a cõstitutio [e] similiter [f] & ĩ vsucapionib. obseruari cõstituit, vt tpa cõtinuentur. †

Tempus venditoris coniungitur cum tempore emptoris Aret.

Inter venditorẽ quoq;, & emptorẽ coniungi tẽpora, [g] diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

[a] Diutina. Scilicet decem annorum inter præsentes, vel viginti inter absentes, vel triennij: vt ff. qui & à qui. l. si cum fidei §. Arist. & ĩ eo. in princ. huius tituli. & C. eo. l. diutina. t Accur.

Aliqñ ꝑ anno. Mand. inter casus Annales, post nu. 9

[b] Et hæredi. Hæres iure ciuili, bonorum possessor iure prætorio; vt ĩ. de bo. pos. §. quos autem.

[c] Continuatur. Nisi ipsi hæredi tradita sit possessio: vt ff. eo. l. hæres eius.

[d] Sciat ff de acq. rei. do. l. quæsitum. ij. respon. contra. Sol. ibi hæres sciebat rem esse eius, qui causam à testatore habet: vt legatarij: quod nocebat. hic alterius sciebat: quod non nocet ad vsucapionem.

Præscribit hæres cum mala fide.

[e] Nostra constitutio. vt C de vsucap. transfor. l. 1.

[f] Similiter. Non solum præscriptione.

[g] Tẽpora. s. vt cõtinuentur, sed in hoc differt, quia in titulo singulari vtrumq; s. emptorem, & vẽditorem bonam fidem habere oportet: vt ff. pro empt. l. 2 §. si eam rem. aliàs contra. secus in vniuersali tit. vt hic, Et est ratio. quia si hæres non adiret, hæreditas compleret: vt ff. eod. l. nunquam. §. vacuum. z quia est eadem persona: vt in auth. de iure in à mor. præ. in fi. j. resp. ibi, cum vtique col. v. concor. cum hoc. § ff. pro emp. l. ij. §. emptori. & §. si defunctus, & fit hæc coniunctio ad lucrum & ad damnum: vt ff. quemadmo. ser amit. l. si quis alia § tempus.

Et per Mãdo. in 22. qõ. Regu. de Anna. nu me. 2.

Edicto diui Marci. CASVS Dicit Instinia. quòd edicto diui Marci ita cautum est, ꝙ si aliquis emerit rem alienam à fisco vendente vt suam, & dominus rei rem suam ab emptore intra quinquẽniũ postquam tempus venditionis lapsum fuerit non repetebat: postea emptor per exceptionem quinquennalis præscriptionis dñm rei repellebat. Et hoc obtinebat vsque ad tempus domini Zenonis. Postea autem cõstitutio bonæ memoriæ Zenonis, illis, qui à fisco vendente rem alienam vt suam, aliquid emerint, aut titulo donationis, vel alia quacunq; iusta causa acceperint, bene prospexit. nã in constitutione Zenonis cautum est, vt illi, qui à fisco alienam rem vendente vt suã aliquid accipiũt: statim securi fiãt & existãt victores siue agãt aduersus alios, siue ab alijs cõueniantur. Sed certè dñe vr̃ mihi, ꝙ iniqua sit ꝯstitutio Zenonis, q̃ statuit ita veros dños per alienationẽ à fisco factam statim excludi Ad hoc rñ Amice, non est ita iniqua cõstõ Zenonis sicut tibi vr̃. nã in eadẽ constitutione & dñis rerũ ꝓspectum est. Licet. n. aduersus emptores venire nõ possint, actiones tñ suas, si quas sibi in hypotheca, vł dño rerũ à fisco alienatarũ putauerit cõpetere: ꝑ eandẽ constitutionẽ vsq; ad quadriennium aduersus sacratissimum ærarium poterunt exercere. Sed dñe, iam video qd dñs Zeno statuit in alienationib factis à fisco vendente rem alienã vt suã. Sed ponamus ꝙ Imper. vẽdat aliquã rẽ de patrimonio proprio, qđ habuit ante diadema Imperij quid iuris erit in casu isto? Ad hoc rñ. ꝙ idẽ iuris in casu isto erit qđ statutum fuit in ꝯstõne Zenonis. Nam in ꝯstitutione quã nuper promulgauimus de ijs, qui à nostro priuato patrimonio, vel à patrimonio venerabilis Augustæ aliquid acceperint: statuimus eadẽ per oĩa seruari, q̃ in præfata diuæ memoriæ Zenonis ꝯstitutione continentur. Et hæc dicuntur vsq; ad fi. tit. Franc.

Alienam rem à fisco quouis titulo idoneo habens, mox tutus est, dominusque fit: ius autem in re, vel ad rem sese habuisse confidẽtes intra quadriennium aduersus fiscum experiri debent.

Edicto [h] diui Marci cauetur, eũ, q à fisco [i] rẽ alienã emit, [k] si post vẽditionẽ qnquẽniũ ꝑterierit, posse dñm rei exceptiõe repellere. Constitutio [l] autẽ diuæ memoriæ Zenonis bñ ꝓspexit [m] ijs, q à fisco ꝑ vẽditionem, aut donationẽ, vel aliũ titulũ aliquid accipiunt: vt ipsi quidem securi statim [n] fiant, & victores existãt,

[h] Edicto. Id est, præcepto generali. aliàs prætorum dicũtur edicta: vt quod metus caus. & similia: vt ff. quod metus cau. l. si mulier. circa prin. Accurs.

[i] A fisco. Vt à procuratore Imperialium rerum. nam de patrimonialibus dicitur ĩ eo. in fin.

[k] Emit. s. à fisco vẽdẽte vt suã, à quo edicto res minorũ excipiuntur: vt C. si aduer. fis. l. fi. Si aũt vt alienã, vt qs cessatum est ĩ solone tributorũ, tria exiguntur. Et ꝙ sit debitũ & ꝙ sit cessatũ: vt si aduersus fis. l. fi. & C. si ꝑꝑ pu pẽ l. fi. ij. rñ fortè biẽnio: vt ff. loc. & cõdu. l. quæro. § inter. versi quarto Item tertio, ꝙ res subhastetur, l. præconizetur: vt C. si propter pu. pen l. fina.

Fiscus vẽdit rẽ, vel vt suã vel vt alienã.

ADDITIO Et plura alia requisita vide per Angel. hic, & per gl. in l. j. C. de fi. instr. & iur. hast. fis lib. x.

[l] Constitutio. C de quadrienn. præscript. l. omnes.

[m] Bene ꝓspexit. Corrigendo edictum diui Marci.

[n] Statim. ff. de peti. hære. l. etiam in § itẽ si quis, in glo.

gl emerit. §. Sol. ibi, in vniuersitate hic in re singulari loquit. Alij dicunt q hic corrigitur. ¹ Et eodem modo (scilicet primo, non secundo) respon. ad l. Codi. de hære. vel act. ven. l. j. Item ibi erat res fisci.

a Quadriennium. Nisi sit minor, vel Reipublicæ cã absens, vt C. de resti. mil. l. neque.

b Actiones. Sed q ? Respon. condictio ex hac lege. sm Ioann. sed P in rem dabat hic non dño, contra dñm arg C de hære. vel act. ven. l. j contra. Solu. ibi de uniuersitate uẽdita, hic de re singulari.

c Constitutio. C. de quadrien præ. l. bene à Zenone.

d A nostra Id est à priuata nostra substãtia: sed ĩ. de fiscali diair: vt C. de quadrien præscri. l. bene à Zenone. Accur.

¹ Et istã cõiter approbant oẽs: quia illo iure hæc pscriptio erat incognita. Ad l. i. rñd q ibi conueniebatur ex natura rei q cõtinet credita & debita: nõ ex eo q esset aliena: qa ad rẽ ipsam. s. hæreditatem nõ emptor sed fiscus cõuenire tur, Ias.

siue experiant, siue cõueniant. Aduersus aũt sacratissimũ ærarium usq; ad quadriẽniũ ^a liceat ijs intẽdere q p dño, uel hypotheca earũ rerũ, q alienatæ sunt, putauerint sibi quasdã competere actiones. ^b Nostra aũt diuina cõstitutio, ^c quã nup pmulgauimus, et de ijs, qui à nostra, ^d uel uenerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, q in fiscalib. alienationib præfatæ Zenonianæ constitutionis cõtinent,

DE DONAtionibus.

Iste tit. continuatur per Imperatorẽ. Dictum est suprà de quibusdam modis acquirendi s. de acquisitione quæ fit per vsucapionem & præscriptionem. Nunc dicendum de alio modo acquirendi qui fit per donationem.

* Franciscus Balduí. hoc loco refert Apellũ adserere uidisse secaẽplar ueterus harũ institutionũ cõscriptum añ annos quadringentos in quo adhunc modũ distinctus erat hic de donatiõe Titulus, ut prior psrs q tractat de Donationib. cã mortis, subsequatur titulũ de Legatis. altera ps subijcitur tit. Mandati.

TITVLVS VII.

DE DONATIOnibus. †

Donatio causa mortis dicitur, quæ ob mortis imminentis, vel futuræ suspicionem

Est & aliud. Totus iste tit. diuidit in quinque partes Primo ponit continuationem cum distinctione bimembri. Secundo de donatione cã mort. Tertio de donatione inter uiuos Quarto de donatione propter nuptias. Quinto de una acquisitione de iure ciuili, quæ est correcta. Secunda ibi in § Mortis cã Tertia ibi in §. Aliæ autẽ. Quarta ibi in §. Est & aliud. Quinta ibi in §. Erat olim. CASVS Dñe, iam uideo qualiter per usucap. & præscrip. acquiritur dñium rerum de iure ciuili: nunquid sunt plures modi acquirendi dñiom de iure ciuili? Ad hoc resp Iustin q sic. Est n. alius modus ciuilis acquisitionis, uidelicet donatio. unde hic de don uidendum est, & hoc in j. parte. Sed pone in secunda. Domine, iam uideo, q uultis tractare de dona. ponatis mihi aliquam diuisionem donationum? Ad hoc rñd Donationum duo sunt genera. Est enim quædam donatio inter uiuos, & alia causa mortis. Sed dñe, dicatis mihi quid censetur donatio causa mortis? Ad hoc rñ. Amice, dona causa mortis est, quæ fit pter mortis suspicionem: ueluti si quis donat, ut si ipsum mori contigerit, remaneat dona. penes donatarium & huiusmodi mortis causa don trib' modis reuocatur, uidelicet si donator conualuerit, uel cum donationis suæ pœnituerit, aut si donatarius prius decesserit: & huiusmodi mortis causa dona. per omnia fere ad exemplum legatorum redacta est. Nã cum ante tempus nostrũ ueteres iuris prudentes dubitarent, utrum donationem causa mortis oporteret obtinere similitudinem cum legato, an cum donatione simplici inter uiuos: & quidã ant q cã uellent donationi simplici comparare, & quidã legato: nos huiusmodi discordiam antiquorũ sopiendã à nobis constitutũ est, vt huiusmodi dona. causa mor. p oĩa ferè legatis cõnumeretur: & sic omnino procedat quemadmodum nostra constitutio procedere constituit: & vt breuiter de hac donatione expediamus: in summa scire debes, q mortis causa donatio est, cũ aliquis res donat, ut magis velit seipsũ habere, si conualuerit, quam donatariũ: magisq; donatarium si moriatur, quã hẽdẽ suum: sicut Homerus recitat Telemachum his verbis expressis donasse Prizo. Et hac dicuntur usq; ad illum. §. aliæ autem Fisne.

sit, quæ (semota veteri dubitatione) instar legatorum sere per omnia redacta est. Reuscatur autem donatoris conualescentia, & pœnitẽtia, item donatario præmoriente.

Est & aliud genus adquisitionis ^e donatio. Donationũ ãt duo sũt gña: mortis cã, & nõ mortis ^f cã. Mortis ^g cã donatio est, q pp mortis fit suspicionẽ: cũ qs ita donat, ut si qd humanit' ei cõtigisset, ^h hẽret is, q accepit: sin aũt superuixisset: ^i is, q donauit reciperet: uel si eũ donõnis pœnituisset. ^k aut prior decesserit is, cui donatũ sit. Hę mortis cã donationes ad exemplã lega-

e Adqsitionis. Scilicet de iure ciuili nã per stipulationẽ tãtum contrahebatur, scilicet donatio: quę scilicet stipulatio est de iure ciuili: sed hodie fit nudo pacto: vt C. eo. l. si qs argẽtum. §. fi. ^a & J. de act. §. de pstitura Vel dic eam esse iuris ciuilis approbatione, non inuentione, sed iuris gentiom r ut J. de rerum diui §. per traditionem. Vel dic. sui origo fuit de iure gentium uno modo scilicet per traditionem: sed postea de iure ciuili fuit ille modus approbatus, & alios inuentus, s. per stipulationem. Tertio per Iustinianum additus est tertius, puta per nudum pactum Accur.

f Et non mortis Si largè hæc duo mẽbra accipiunt: in tearu nil deest, & pprie ponunt gña. nam multæ species sub quolibet cõtinentur & hoc approbo. Vel accipe stricte p duabus speciebus tantum donationum. s. simplicis inter uiuos, & simplicis causa mortis. adde aliàs donationes, ut legatum, vt J. de lega' in prin. Item donationẽ propter nuptias: ut j eo §. est & aliud. Item & quod est j. eo. §. fina.

g Mortis. Scilicet instantis, uel futuræ: ut ff. eo l 2. 3 4 5 6 si quidem ubiq; ^a mors timenda est, cum eius dies incertus sit: ut ff. eo. de mor. cau. do. l scnatus. §. mortis & de condi. & demon l. t.

h Si quid humanitus ei contigisset. ^a Id est si moriatur: ut ff de uerb. sig. l. in uulgari § fin. & debet hoc exprimi: aliàs non est mortis causa donatio. ut ff eo. de mortis cau. do. l. Seia §. fi. nisi ex coniecturis appareat eum uelle donare causa mortis.

ADDITIO Nota, q ad hoc, ut sit donatio causa mortis, requiritur q fiat mentio mortis. Item not. glo. Bart. Ang. & Raph. & Imol. in d. l Seia. §. fin & glo. & Bart. in l. Seia. ff. de do. præleg & Bal in l. quæ dotis. in fi. t. col. ff. solu. mat. aliàs autem licet aliquis sit in extremis constitutus, si simpliciter donat, nec adijcitur causa mortis, intelligitur donatio inter uiuos. & est tex. singularis in d l. Seia §. fin. quod not. secundum Ang.

i Superuixisse. l. cõualuisset. & ita trib modis reuocatur, ut hic subijcitur, & ff. si cer pet. l. non omnes.

k Pœnituisset. Quia uoluntas est ambulatoria usq; ad mortem:

t Etiam si sit donatio causa mortis s sm cõiter docto. de quo uide Ang in §. in psonã J. de act. & Chri. J. eo. In gl. manifestauerit.

* Hoc uetum enim quid agẽ facinorose, secus ubi uirt' exercet. quis tunc non est timenda mors. Seneca t sic discas quasi nũquã moriturus, sic uiuas, qua si cito moriturus t nil. n. mali in morte est.

Tulli. uiro forti nõ modo non timẽda mors p patria, est, sed appetenda. Ægi. Per. Donatio cã mortis nõ ẽ, nisi exprimat mors.

s Mori mentis quẽ signi ficam', ut annotauit Mãd. in gl. Facult §. sanè, in uer. diẽ claus. sit.

torū [a] redactæ sunt per oia. [b] Nā cū prudētib. ambiguū fuerat, vtrū donationis, [c] an legati instar eā obtinere oporteret, & vtriusq; causa q̄dā habebat [d] insignia, & alij ad aliud genus eā retrahebāt: [e] à nobis constitutū est, vt per oia ferè legatis [f] cōnumeretur: & sic pcedat, queādmodū nostra cōstitutio [g] eā formauit. Et in summa [h] mortis causa donatio est, cū magis se quis velit [i] hēre, [k] quā eū, cui donat: magisq; eum, cui donat, quā hæredē suum. Sic & apud Homerū [l] Telemachus donat Piræo. †

Τόν καὶ πείραιος πρότερος μῦθον ἔειπεν.
Τηλέμαχ' αἲψ' ὄτρυνον ἐμὸν πρὸς δῶμα γυναῖκας.
Ὡς τοι δῶρ' ἀποπέμψω, ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκε.
Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ηὔδα.
Πείραι' οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
Αὐτόν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Inter viuos donatio est, quæ nulla mortis suspicione fit, sed ex pura liberalitatis fontibus procedit: quæ solo consensu perfecta, temerè non reuocatur: egetq; publica insinuatione, si quingentorum aureorum summam prætergrediatur, in certis tamen casibus etiam citra insinuationem, effectum sortitur.

Aliæ autem [m] dona-

ad mortē: vt ff. de adi. lega. l. 3. in fi. & quia donatio est ob causam, scilicet si moriar, & sic possum pœnitere: vt ff. eo. de mor. cau. do. l. senatus. §. 1. in fi. & ff. de condi. cau. da. l. 3 §. 1.

a Ad exemplum legatorum. Quantum ad vim & ptātem: q̄a sicut legata morte ɔfirmātur, ita donationes causa mor. vt reuocari non possint.

b Per omnia. Subaudi ferè, vt statim dicet: nam in multis differunt.

c Donationis. Scilicet simplicis, & inter viuos: aliàs non esset huiusmodi distinctio, cum omne legatū sit donatio: vt patet ex definitione eius: vt ff. de leg. 2. l. legatum.

d Habebat. Scilicet donatio causa mortis. nā cū donatione īter viuos hēt īsi gnia: vt liberalitas. cū legato, vt morte cōfirmet, & vt detrahatur Falcidia: C. ad leg. Fal. l. fi.

e Retrahebāt. Subaudi, & alij ad aliud.

f Fere legatis. Dicit ferè, quia in quibusdā discrepat à legatis. ecce. n. si donas ī annos singulos: donatio vna est, sed legata plura: vt ff de don. cau. mort. l. senatus. §. fi. Itē legatum ab hærede semper traditur: vt patet ex definitione legati. j. de leg. in prin. donatio autem vel ab hoc, vel ab alio. Item in donatione obligaī donans, in legato non. Item si testm̄ accuso: perdo legatum, non donationem: si tn̄ accuso vt falsum: ar. ff. de his quib. vt indig. l. post legatum. §. qui mortis. Item aliter substituitur in legatis, secundum quosdam: vt ff. de don. cau. mor. l. ei cui mortis. & de leg. 2. vt hæredib. Item filiusfamiliàs donat: sed non legat: vt ff. eo. de mor. causa do. l. tam is & j. quib. non est permis. fac. testa. in prin. Item in legato tria tpa considerantur, vt sit capax legatarius, vt j de hæredū quali. & dif. §. in extraneis. ‸ In donatione non vt ff. de do. cau. mor. l. in mortis. Itē quia pro legato daī interdictum quorum legatorū, non p donatione. qd̄ dic vt in summa. C. quorū lega. l. 1. & in l. Marcellus. §. Paulus. ff de do. cau. mor. Accur.

ADDITIO. Imò habet locum, quorum legatorum saltem in eo, quod excedit Falcidiam: vel si p donatarium sit occupata, secundùm Io. Fab. & Ang. | cundùm Ang. ibi.

g Constitutio. s. coram quinque testib. scriptura interueniente, vt C. e. l. fi.

h Et in summa. Id est, vt breuiter de hac donatione expediamus: vt ff. e. l. 2.

i Velit. Id est, vellet.

k Habere. s. si superuixerit: vt ff. eo. l. senatus. §. 1.

l Et sic apud Homerū. i. sicut recitat poeta Homerus, q Telamachus dictis verbis expressis donauit.

¶ Aliæ autem. CASVS. Dn̄e, iam vidi exemplum de do. cau. mor. & de eius effectu, ponatis mihi exēplū de donat. inter viuos. Ad hoc rn̄. Amice, sunt q̄dā aliæ donationes, quæ sine aliqua mortis cogitatione fiunt: & hmōi dona. inter viuos appellant: & tales dona. legatis non comparantur. Si enim perfectæ fuerint, temerè reuocari non possunt. Sed dn̄e, dicatis mihi, qn̄ dicunī perfectæ? Ad hoc rn̄. Amice, huiusmodi donatiōes pfectę cēsenī, cū donator voluntatē suæ liberalitatis in scriptis, vel sine scriptis donatarijs manifestauerit, puta p talia verba, dabo vel donabo tibi talem rē. & in nr̄a cōstitutione cautū est huiusmodi donatiōes semel pfectas tradītiōis necessitatē ad exemplū venditionis in se habere: vt sicut venditor rem vēditam numerato sibi ptio tradere cōpellit: ita donatori post emissā liberalitatis vocē authoritate nostrę ɔstitutionis tradēdi necessitas īponaī. Sed antiq pricipes statuerūt donationes simplices summā ducētorū aureorū excedētes, sine insinuatione scripturæ nō valere, nunqd placet vobis, qd̄ illud hodie obseruet? Ad hoc respon. q non. Nam cum constitutiones antiquorum principiū statuerunt huiusmodi donationes simplices excedētes summam ducentorum aureorum actis interuenientib insinuari, nostra constitutio huiusmodi summā vsque ad quingentos solidos ampliauit, & statuit vsque ad quingentos solidos sine omni Insinuatione valere donationes, & per eādem constitutionem quasdam species donationum introduximus, quæ licet quingentos solidos excedāt, tamen nullam insinuationem desiderat: sed in se sine omni insinuatione plenissimam habent authoritatem. & alia insuper multa ad vberiorem exitum donationū inuenimus: quæ omnia & singula ea constitutionib. nostris, quas super hmōi donationib. fecimus, manifestissimè colligi pn̄t. Sed dn̄e, vos dixistis mihi. quòd hmōi donationes simplices semel perfectæ nō possunt reuocari. nunquid est hoc generaliter verum? Respon. q non. Licet enim dixerimus tales donationes non posse reuocari. tamen sciendum est, q & si plenissimæ sunt huiusmodi donationes: si donatarij ingrati extiterint erga donatores: licebit ipsis donatoribus per nostram cōstitutionē certis ex causis eas reuocare. & hoc ideo statuimus, ne donatores, qui beneficiū suæ liberalitatis in alios contulerunt, ab illis iniuriam patiantur: secundum modos in nostra constitutione enumeratos Et hæc vsque ad illum §. est & aliud. Fran.

m Aliæ autem. Nunc prosequitur aliud genus donationis dictum est de donationibus causa mort. nūc de don. simplici, id est, inter viuos. h. d. Acc.

† Hoc vero versus quidā hoc loco addidit ex Homero li. 17. Odissea: neq; n. habentur in vet. exē. quorum hæc est interptatio. Hoc sermone visū Piræus cōmouet vltro: Telemache ad nias famulas age dirige sedes: Vt tibi, q̄ dederat Menelaus dona reportent Ad quem Telemachus sapiēs ita fatier ossus; Piræe, haud eqdē hęc possū dignoscere facī. Nāq; pcisi me spatiosa p atria furti Occidant, rapiātq; sibi patrimonia fortes. His te malo frui domi nis, q̄ quēlibet horum. Quòd si illos fato, merita & mulctane ro morte. Tū mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.

, Hoc intelligas, vt dicit gl. in l. ēt. ff. de inof. test. & pleno p Io. & Imo. in l. si. ff. de donat. caus. mor. An.

, Hoc est falsum se

tiones sunt, quæ sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas inter viuos appellamus, quæ nõ omnino cõparant legatis: quæ si fuerint perfectæ, temerè [a] reuocari non psũt. † Perficiunt aũt, cùm donator suã volũtatẽ [b] scriptis, aut sine scriptis manifestauerit. [c] Et ad exẽplum vẽditionis [d] nostra constitutio [e] eas ẽt in se habere necessitatẽ traditionis voluit: vt etiã si nõ tradant [f] habeãt plenissimũ, & pfectum robur, & traditionis necessitas [g] incumbat donatori. Et cùm retro principum [h] dispositiões insinuari eas actis interuenientibus volebant, si maiores fuerant ducentorũ solidorũ constitutio [i] nr̃a eã quantitatẽ vsque ad quingentos solidos ampliauit: quam stare ẽt sine insinuatione [k] statuit. Sed quasdã donationes inuenit, [l] * q̃ penitus insinuationẽ fieri minimè [m] desiderant: sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia [n] insuper multa ad vberiorem exitum donationũ inuenimus, quæ omnia ex nostris constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt.

Donatio inter viuos etiam perfecta, ex aliquibus causis reuocari potest. Aret.

Sciendum est tamen, quòd & si plenissimæ sint donationes: si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est, donatoribus per nostram constitutionem [o] licentiam præstitimus, certis ex causis [p] † eas reuocare: ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur iniuriam vel iacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos.

a Temerè. Ideo dicit temerè. qnia quandoq; reuocantur: vt j. eo. §. sciendum.

b Voluntatem. Etiam nudo pacto: vt C. de dona. l. si quis argentum. §. fin. Acc.

ADDITIO. Si tamen donetur factum, requiritur stipulatio, & traditio sicut olim. Itẽ præsentia donãtis, & donatarij, vbi fit certæ personæ, secus si incertæ.

c Manifestauerit. Scilicet p verba futuri tẽporis: vt dabo, vel donabo, ad instar stipulationis vt ff. de verborum oblig. l. quinta. §. stipulatio. vel præsentis temporis, vt do, vel dono. cũ nudo pacto fiat, & pactũ etiam fiat per verba præsentis temporis, vt C. eod. de do. l. si quis argentum. §. fina. ff. de pact. l. tale. in prin. & in gl. 2.

d Venditionis. Ex hoc verbo dicebat M. venditorem præcisè teneri ad rem tradẽdam. sic ff. de verb. obliga. l. vbi aũt non apparet. in fi. Ioã. cõtra. s. vt interesse dãdo liberet, ut ff. de act. emp. l. 1. in prin. & similitudo quæ hic fit, est in hoc, ut sicut necessitas imponit venditori ad aliqd, sic & donatori, licet à principio nullus cogebat, ut C. de actio. & obl. l. sicut. Sed nunquid donator de euictione tenetur? Respon. si incipit a traditione, non, ut ff. eo. de don. l. Aristo. in fi. [i] Si à pactione, sic, ut C. de iure do. l. 1. Accur.

ADDITIO. Et est ratio, quia cum donatio sit dominij datio, ille paciscens obligatur expressè ad dandum. l. senatus. §. 1. ff. de do. cau. mort. & ideo non liberatur, nisi transferat dñium, secus autem, ubi sola traditio sine facto interuenit. Ex quo infertur, quòd pro euictione hic agitur primæua actione quasi non dedit, etiam re nondum euicta in totum, uel pro parte. Secus in venditione, ubi pro euictione noua nascitur actio, quasi per traditionem obligatione ablata quod not. pro præscriptione, & libelli formatione secundum omnes hic.

e Constitutio. Vt C. de do. l. si quis argentum, §. fi.

f Etiam si non tradantur. Id est, si tradere nolit donator Accur.

g Necessitas. Per condictionem ex lege, quæ stricti iuris est. ff. e. de do. l. cum qui. & C. eo. l. si quis argentum. §. fi.

h Retro principiũ. l. eorũ, q ante nos fuerunt ex nostra etiam patria. ut C. eo. de do. l. sancimus. in fine.

i Constitutio. Vt C. eo. l. pe. in fine.

k Insinuatione. i. scriptura facta in p̃sentia publicarum personarum. [a] In actis, vbi superfluum est testes adhiberi, cum publica monumenta sufficiãt, ut C. eo. l. data, & l. in donationibus.

l Inuenit. s. nostra cõstitutio, ut si donetur in redemptionem captiuorum, uel à magistro militũ donetur militibus, uel in refectione domus donetur alicui, ut C. eo. l. pen. Idem & si donet Imperator, uel ei donet, ut in auth. de non alie. §. si uerò minus. coll. 2. & in auth. ut nõ fiant pign. §. quia igitur. colla. v. Idẽ in donatione propter nuptias, vt in auth. ut spon. lar. colla. ix in princip. Idem in remissione vsurarũ futuri tẽporis, ut ff. eodẽ. l. Modestinus. Acc.

ADDITIO. Idẽ in donatione facta pro bene meritis l. Aquil. ff. eo. dũmodo appareãt, & eis proportionẽtur, sm doctores.

m Minime deside rant. Licet quingẽtorũ solidorũ summam excedant.

n Alia. Veluti cũ plures donationes diuersis tẽporibus factæ coacerventur, ut C. e. l. sancimus. §. si quis. aũt. Idem ut ij, qui pecuniam recipiunt in redẽptionem captiuorũ, iurẽt se ibi bona fide expendere. Item vt sacramẽto dñi domus quæstio dirimatur, ut C. eo. l. pe. in fi.

o Constitutionem. Vt C. de reuo. do. l. finali.

p Ex causis. Quinq; s. vt si atroces iniurias in eum effundat, uel impias manus inferat, uel graue damnũ in bonis, uel uitæ periculum intulit, uel si legi dictæ in donando nõ paruerit, ut C. de reuo. do. l. fi. Sed donatio liberto facta solo obsequio nõ p̃stito reuocat, aliud i libertate, ut C. de reuo. do. l. 1. & de lib. ca. l. solo. Est & hic arg. pro dño, ut his causis possit reuocare feudũ. sic in auth. ut lib. de cæ. §. illud vero. coll. 6. & ff. de lib. agno. & alen. à paren. & c. l. alimenta.

ADDITIO. Vñ uersus. Quinq; modis pdo mihi q̃ donata fuere. Infero si dãnum grauitẽr donãtis in re. Hinc p me si sit atrox iniuria facta, Si sit persona manuali vulnere tacta. Qñ suæ uitæ, crudeliter insidiabor Ingratus dño, re donata spoliabor. Ingratum factum dic me cum fregero pactum. Ius antẽ reuocãdi donationẽ ex causa ingratitudinis, nõ trãsit ad hæredes, si defunctus facultatem reuocandi habuit.

q Est & aliud. CASVS. Dñe, iam uidi de don. simplici. q appellatur. dona. inter uiuos, nunquid est aliqd aliud genus donationis inter uiuos? Ad hoc rñ. q sic. Est enim quoddam aliud genus donationum. quod ueterib. Iuriscõsultis penitus erat incognitũ: sed postea à iunioribus principibus fuit introductũ: & secun-

Donatio an possit fieri sine stipulatione.

† Vt hic & c. vlti. 1 instit. gl. in fin. extra eo.

Triplex ẽ interesse. Cõuentum, vt p̃ lituũ, quod cõuenit. Cõe, vt quãti res cõiter valeat. Singular qđ vtrumq; aliorũ excedit, sm gl. in l. 1. ff. de acti. emp. Ag. Per.

† Nisi de ipsa ẽt nuda eẽt pmissum. nt l. 2. C. de euic. secundũ Ange & Ias. Itẽ debet intelligi qp p̃cesserit nuẽtio [illegible] ordi ne intellectus, cũ alias ex sola traditione nõ trãsfert [illegible] dñiũ, secundum Ca. hic.

† Puta qualiscũque iudicis etiam extranei, nec hẽt necesse decretũ iter ponere. Et pñthęc oĩa fierẽt ex interuallo, q̃ si nõ interuenerint non annullãt totam donationẽ: sed p parte tñ in qua excedit. Ang. Et an insinuationi possit renunciari, & sine ea donationẽ validari: & an simplici remissiõe ipsa insinuatio, Item in accessiõe debitoris citatio requirat, uide An. & Ias. hic.

* Aliàs, Instituit.

† Scilicet pp ingratitudinẽ ut hic dr & xvj. q. vij. c. in ueniã. & lvj. dist. c. satis puersum, & extra de do. ca. vlt. Insinuatio quid est.

Donationes inter viuos certis ex causis reuocantur.

& secũdum eos donatio ante nuptias appellabatur, & in se habebat tacitam conditionem, ut uidelicet tunc rata esset hæc donatio, & effectus haberes cum matrimonium esset subsecutum. Sed dñe quare appellabatur ante nup. Rñd. ꝙ ideo, quia sꝫ ante nupt.

Propter nuptias donatio (quę olim ante nuptias diceba tur) non solum contracto matrimonio augeri põt. sed etiam constitui, & initium sumere.

Est & aliud genus inter viuos donationis, qđ veterib. quidẽ prudentib. penitus erat incognitũ, postea autem à iuniorib. diuis principib. introductũ [a] est, quod ante nuptias uocabatur, & tacitam in se conditionẽ habebat, [b] vt tunc ratum esset, cũ matrimonium esset insecutum. [c] Ideoque ante nuptias appellabatur, ꝙ [d] ante matrimoniũ efficiebatur, & nũquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem diuus Iustinus pater † noster [e] cum augeri [f] dotes & post nuptias fuerat [g] permissum: si quid tale [h] eueniret, & ante nuptias augeri donationem, & constante matrimonio, sua cõstitutione permisit. [i] Sed tñ. nomen inconueniẽs remanebat, cum ante nuptias quidem uocabatur, post nuptias autẽ tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupiẽtes, & consequentia [k] nomina rebus esse studentes † constituimus, [l] vt tales donationes nõ augeantur tantum, sed etiã constante matrimonio initiũ accipiant, & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur, & dotibus in hoc exæquentur, [m] vt quemadmodũ dotes constante matrimonio non solum augentur, sed etiam fiunt, ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, nõ solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto [n] augeantur, & constituantur.

fiebat, licet effectũ non hẽret. nisi nuptiis subsecutis, & nunq̃ post nup. celebratas talis donatio potuit ichoari. sed postea diuus Institinus pr̃ meus hmõi obseruationẽ semiplenè correxit. Nã cũ permissum fuerat dotes constante matrimonio posse augeri, permisit in constitutione sua hmõi donatio. ante nup. & post nup. celebratas ad similitudinẽ dotiũ posse augeri, sed tñ nomẽ inconueniens penitus remanebat. nã ante nupt. nocabatur ut prius, licet ex contõne sua post nup. tale susciperet incremẽtum, & ita augebatur post nup. tñ ante nup. appellabatur. Et ita manifestè patet, quod nomen non bñ consonabat rei, vñ nos plenissimo fini sanctiones tradere cupientes, & consona nomina reb. esse cupientes, uel studentes, in nostra constitutione statuimus, ut hmõi dona. non solum post celebratas nupt. augmentum suscipiat, sed etiam initium suscipere possint. & in hoc dotib. parificantur, ut quemadmodum dotes constante matrimonio non solum augeri, sed etiam de nouo fieri possunt, ita huiusmodi donationes, quæ pp nuptias introductæ sunt, non solum constante matrimonio contracto augeri, sed etiam de nouo constitui possint, & hęc dicuntur usque ad illum §. erat olim.

a Introductum. Vt C. de do. ante nup. per totum tit.
b Habebat. Et hodie habet, si fiat donatio prius, nam & postea fieri potest. ut j. eo. §. sed tamen.
c Insecutum. De iure, & de facto.
d Quod. Id est, quia.
e Pater noster. Sic j. quibus non est permiss. fac. testamen. §. cæcus.
f Cum augeri. Id est cum hoc non esset. [g] Accut.
g Fuerat. Etiam ante se.
h Tale. Puta, quia augeatur dos.
i Permisit. Scilicet diuus Iustinus. ut C. de don. ante nup. l. penul.
k Et consequentia. Aliis conuenientia. sic C. de epi. & cle. l. decernimus. in fi. gl. fi. & in suminario. & de offic. præfec. urb. l. 1. in fi. & de defen. ciui. l. defensores arg. contra. C. de consti. pec. l. 2. §. pen. & ff. de adi. leg. l. 3. § conditio.
l Constituimus. C. de dona. ante nup. l. fi.
m Exæquentur. Si de nouo fiat donatio, uel dos post matrimonium, uel uetus augeatur, est æqualitas. ut C. de don. ante nupt. l. fi. §. si igitur dote. Si ante matrimoniũ poterat esse inæqualitas. ut C. de pact. con. l. ex morte, in princ. Sed hodie æqualitas est ante & post in constituendo, & in pactis lucrorum, ut quantum dat uxor in dotem tñ det in datione pp nuptias maritus, & sicut hic fit dñs dotis, sic illa donationis pp nuptias: vsumfructum tñ hẽat maritus, ne accidat matrimonij onerib. dotẽ nõ seruire. Nã æquitas suggerit, ꝙ dos debeat eẽ ibi, vbi sũt onera matrimonij. ut ff. de iur. do. l. dotis fructus & l. plerũq; § si serui. cum tantũdem reddatur uxori, ex qua donõ consulitur mulieri soluto matrimonio, si res dotales non exstant, & q̃ a non potuit alienare maritus, ẽt ea ꝯsentiente. [a] ut j. tt. pxi. in prin. licet alĩs iuri hypothecæ possit renũciare ut C. ad Velle. l. ẽt. & l. iubemus. & i auth. sine à me. eo. tit. C. Et sicut dos uxori, sic & talis donõ iure redditur uiro, soluto matrimonio cũ sit æqualitas. ut in authẽ. de æqua. do. §. 1. col. 7. est & spõsalitia largitas, qñ spõsus sposæ p uerba de futuro, uel ꝫ donat purẽ, non respectu dotis, q̃ similiter conditionem matrimonij habet. ut C de don. ante nupt. l. cum ueterum. & l. si à sponso. Ac.

ADDITIO. Tu dic ꝙ aliqñ fit ex mera liberalitate hoc exp̃sso ꝙ uu lo casu repeti possit. & hẽt locũ l. si mater. C. de do. ante nu. aliqñ fit simpliciter nullo expresso, & tũc olim p̃sumebatur ex mera liberalitate. & erat irreuocabilis. l. 2. l. si filiæ & l. si tibi. C. e. hodie verò ob cãm futuri mrĩmonii. l. cũ veterũ. e. ti.

n Sed eo etiã cõtracto. Hodie hoc corrigitur in Authen. de æqua. do. col. vii.

¶ Erat olim. CASVS. Dñe. vidi plures modos acquirẽdi de iu. ci. nũq̃d adhuc reperiũtur plures modi ciuilis acq̃sitiõis? Respõ. ꝙ sic. Erat eñ olim alius modus ciuilis acquisitionis p ius accresc ẽdi, qđ q̃dẽ ius accrescẽdi erat tale. Si duo habebãt seruũ cõmunẽ, Petrus, & Mar. si Petrus solus inter viuos, vel in vltima volũtate cõmunẽ seruũ manumitteret, libertas nõ valebat, sed in eo casu pars Petri penitus amittebatur, & Mar volenti manumittere accrescebat: & ita seruus, qui prius cõmunis erat, totus Martino p ius accrescẽdi acq̃rebatur, sed cũ hoc pessimũ fuerat exẽplũ seruũ q̃dẽ manumissum libertate defraudari, & impositiõe libertatis humanioris. dñs dãnũ inferri, & seuioribus lucrum acquiri: ideo hoc quasi inuidia plenum pro remidio per nostrã cõstitutionem duximus corrigẽdum: & inuenimus viã p quã

1

† Patrem suũ Iullinum nocat qđ ab eo adoptatus esset, cũ tc uera fuerit eiusdẽ Iustini ex sorore nepos.

Dos, & donõ pp nuptias debẽt eẽ in æqualitate.

Dos datur ut inde matrimonij onera supportẽtur.

[g] Aliàs cum hoc esset.

† Hic est casus in quo filius corrigit patrẽ, nec obstat Auth de nu. §. si uerò expe. Agid. Per.

[a] Nisi post biennũ iterũ cõsentiat & ex aliis bonis ꝗ supsunt sibi sit cõsultũ, nec tunc sibi p̃iudicat nisi quatenus ꝓbetur uersum in rẽ suã. Ang. Hodie tñ de cõsuetudine talis donõ non constituitur. vt vult gl. in authẽ. æqualitas. C. de pac. cõ. & Bal. in authen. dos data. C. e. Ias.

tam manumissor, quã socius eius manumittere nolens, quam & seruus, qui libertatem accepit. nostræ permissionis beneficio cõiter perfruãtur. Statuimus enim ut libertas seruo cõi imposita debitũ effectum sortiatur. Manifestum.n. est antiquos legislatores in fauorem libertatis multa ꝯ regulas cõmunis iuris statuisse, & statuimus, ꝙ dñs qui libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudeat: & socius indemnis conseruetur: & preciũ serui manumissi dño manumittête seruum secundum partem dñij constõne definiti accipiat. Et hæc vsque in fi. tit. Fran.

Hodie si vnus ex dominis manumisit seruum communem: seruus efficitur liber: & socius conseruatur indemnis, dato sibi precio partis suæ h.d. Are.

Erat olim & alius modus ciuilis acquisitionis per ius accrescendi, quod est tale. Si communem seruum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit, vel vindicta, vel testamento, eo casu pars eius amittebatur, & socio adcrescebat.

Sed cum pessimum fuerat exemplo, a & libertate seruum defraudari, & ex ea humaniorib. quidem dominis damnum inferri, sæuioribus a autẽ dominis lucrum adcrescere: a hoc quasi inuidiæ plenum pio remedio per nostram constitutionem b mederi necessarium duximus.

Habet casum, in quo contra iuris communis regulas quis inuitus rem suam vendere cogatur.

Et inuenimus viã, per quam & manumissor, & socius eius, & qui libertatem accepit, nostro bñfi cio fruantur: libertate cũ effectu procedẽte; (cuius c fauore antiquos legũlatores multa etiã contra cões d regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eam libertatem imposuit suæ liberalitatis stabilitate gaudente, & socio indemni conseruato, preciumque serui secundum partem dominij, quod nos definiuimus, e accipiente. e

---

TITVLVS VIII.

QVIBVS ALIENARE licet, vel non.

Etiam vxoris accedente cõsensu fundi dotalis alienatio, & obligatio viro (quamuis ciuili iure dotis dominus sit) interdicta est.

Accidit aliquando, ut qui dñs rei sit, alienare non possit, & cõtra, qui dominus non sit alienandæ rei potestatem habeat. Nam dotale prædium g maritus

Exemplo. Sic C. de ꝓbati. l. exẽplo.

b Nostram constitutionem. C. de cõmu. seru. man. l. 1. §. ne autem. & §. fin autem socius.

Cuius. s. libertatis.

c Cões. Scilicet: vt libertates per l. Fal. non minuantur. Itẽ vbi nõ ualet testm̃, libertates non reuocantur. ff. de inoffic. testa. l. Papin. §. sed an & libertates. & §. fi. Idẽ ff. de fideicom. libe. l. generaliter § si qui seruo.

Definiuimus. C. de commu. ser. ma. l. 1. §. ne autem. & §. fin autem totius.

e Accipiente. Vel eo deposito: ut C. de com. ser. ma. l. 1. §. ne autem. & §. fin aũt socius. Et no ꝙ compellitur quis vendere, quod est speciale contra regu. vt C. de contrahen. emp. l. inuitum. & C. de iure delib. l. nec emere. quod plenè no. in auth. de fideiuss. §. pen. col. 1.

Libertatis fauor in quibus consistit.

a Aliàs seuerioribus.

a Aliàs accedere.

Vendere quis cõpellitur aliquando.

QVIBVS ALIENARE LICET, vel non.

Dictum est supra de acquisitione facta per vsucapionem vel per donationem: nunc dicit per quas alienatio possit fieri, & per quos non. Are. Vel sic continua. Supra dictum est quomodo efficitur dominus iure gentium, vel ciuili, hic tractare intendit de quadam specialitate: quæ contingit circa eos, qui dominia rerum acquirunt: generale enim est, vt qui dominus est, possit alienare: & qui dominus non est, alienare non possit, hic in specialibus casibus contingit contrarium.

Accidit. Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primo qñ dñs non potest alienare res suas. Secundo econtra, qñ nõ dñs alienat. Tertio redit ad primum casum. Secunda ibi, Contra autem. Tertia ibi, Nunc admonendi. Vel diuide subtilius. Primo, qñ prohibetur alienatio ꝓpter rem, quæ est inalienabilis. Secundo qñ permittitur ex pactione. vel ꝑꝑ publicam utilitatem. Tertio qñ prohibetur ratione personæ alienantis, vel rõne personæ in quam fit alienatio, quia pupillus est.

CASVS. In prima parte dicit Iustinianus ꝑmittendo ea, de quib intẽdit hic tractare; aliqñ accidit, ꝙ ille, qui dñs est rei, dñiũ tñ eiusdem rei in aliũ transferre non possit, ut in casu illo, e conuerso similiter qñqꝫ accidit, ut ille, qui dñs non est, ptãtem tñ dñinm transferendi in aliũ hẽat. & hæc dñr vsque ad vers. nã dotale in quo talis figuratur casus: Dñe vos dixistis mihi ꝗ. ꝙ dñs rei aliqñ rẽ suam alienare non põt, ponatis mihi exemplum de hoc. Ad hoc tñ. Amice, ecce maritus licet sit dñs prædij dotalis, tñ inuita muliere prædium sibi in dotem datum per legem Iuliã de fundo dotali, alienare prohibetur, & hypothecas earũ rerũ, quæ uolente ẽt muliere fiebant. quam legem Iuliam per constõnẽ nostrã correximus, & in meliorẽ statũ deduximus. cum.n. prohibitio l. Iul. tñmodo in reb. immobilib. Italicis locũ hẽbat: & alienationes rerum dotalium, ẽt in oĩ re, quæ inuita muliere fiebãt, inhibebat: vtriqꝫ remedium adhibuimus: & statuimus, ut non solum in Italia interdicta sit alienatio, uel oblig. rerum dota. sed ẽt in oĩ prouinciis, quę Romano subiecta est Imperio: & non solũmodo inuita muliere locum hẽat huiũ prohibitio, sed alia neqꝫ alienatio, uel oblĩo, licet de consensu mulieris facta fuerit, robur obtineat, & hoc ideo statuimus, ne fragilitas sexus muliebris, quæ de facili ad consentiendum alienationi per blanditias mariti posset induci, in perniciem substantiæ mulierum uideatur conuerti, & hæc usque ad illum. §. ꝯ autem. Franc.

g Dotale pdiũ. Scilicet inæstimatũ: ut C. de rei uxo. act. o. l. 1. §. & cũ lex. versic. in fundo aũt. aliàs si æstimatum esset, posset alienari, nisi ęstimatio fiat, vt sciatur quantũ ualet: ut C. de iu. dot. l. quoties: & l. si inter uirũ. & de fundo dota. l. Et dic dotale, uel quasi: ut ff. de fun. dot. l. 3. & 4. Quid si res mobilis est? Rñ. põt alienari, si maritus est soluendo. C. de ser. pig. da. ma. l. 1. facit. l. si ex lapidicinis. ff. de iu. do. Accur.

f Idẽ est et si fiscus sit socius qa eo inuito poterit seruus manumitti fm Nico. per l. j. C. de uecti. & cõmiss. Ægi. Per.

Et l his casib. ubi nõ ꝑt alienari en si deiussor datus à viro oblige tur, uide Ias. hic.

Additio

inuita muliere [a] per legem Iuliam prohibetur [b] alienare: [c] quamuis ipsius sit [d] dotis cã ei datum. quod nos, legem Iuliam corrigentes, [e] in meliorem statum deduximus. [f] Cùm enim lex [g] in solis tantummodo reb. locum habebat, quæ Italicæ [h] fuerant, & alienationes inhibeat, quæ inuita muliere [i] fiebãt: hypothecas autem earum rerum, etiam volente ea: [k] vtrique [l] remedium imposuimus, vt etiam in eas res, quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta [m] sit alienatio, vel obligatio, vt neutrum eorum neque consentientibus [n] mulieribus procedat: ne sexus muliebris fragilitas in perniciem [o] † substantiæ earũ conuertatur. [p]

Pignus non solum ex debitoris pactione à creditore distrahi potest, quamuis dominus non sit, sed etiam si nulla pactio de vendendo pignore interuenerit, modo iuris præscripta forma seruetur.

Contra [q] autem creditor pignus ex pactione, quamuis eius ea res non sit, alienare [s] potest. † Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari: qui ab initio contractus pactus est, vt liceret creditori pignus vendere, † si pecunia non soluatur. [s] Sed ne creditores ius suũ persequi impedirẽtur, [t]

ADDITIO. Sed iure canonico indistinctè valet alienatio vxore consentiente, & iurante. c. licet mulier. de iureiur. lib. vj. ut si prius iurasset se nunquam tali alienationi faciendæ velle consentire.

[a] Inuita muliere. Ergo ea volente poterat, vt innuit, quod corrigitur statim.

[b] Prohibetur. Nisi procedatur ad diuisionem fundi dotalis: vt C. de fun. do. l. fi. Item nisi ex necessitate: vt C. de li. cau. l. 1. Item nisi cũ vniuersitate: vt ff. de fun. do. l. 1. Item nisi vertatur ad vtilitatẽ mulieris: vt ff. de iure dotium. l. fina.

[c] Alienare. Hoc largè accipias, siue dñiũ muter, siue in alijs constituat: vt C. de reb. alie. nõ alie. l. fi. & in Auth. de nõ ali. §. alienationis. coll. 2. & ff. de fundo do. l. Iulianus. Ac.

[d] Ipsius sit. Scilicet de iure gẽtiũ, & per traditionẽ: & ciuili, s. approbatione: secundum Io. Alij dicũt de iure ciuili, s. fictiõe, nõ iure gentium: vt C. de iur. do. l. in rebus. Sed quod ibi dr de iure naturali vxorem dominam esse, uerum est primæuo iure, quo dicitur Quodcunque calcauerit pes tuus &c. non naturali, i. iure gentium, sed rerum domina dicitur quo ad spem, & quantum ad hoc, ut ex eis sustentetur, sicut filij dicuntur domini rerum paternarum. ut j. de hære. quali. & dif. §. sui. vers. sed sui quidẽ. & C. de furt. l. quamuis. & C. rer. amo. l. 1. uel domina est inspecto exitu, sicut filius dicitur dominus. ut ff. de libe. & posthum. l. in suis. Accur.

ADDITIO. Circa hoc dicas, quod verum, & effectuale dominium habet maritus: sed fictum, & interpretatum habet uxor, ex quo cum uiro uiuit continuo, & præsumitur eadem persona.

[e] Corrigentes. In duob. capit. & in alijs non. Accur.

[f] Deduximus. ut C. de rei uxo. actio. l. unica. §. & cum lex.

[g] Lex. Scilicet Iulia.

[h] Italicæ. Id est, in Italicis prohibebat alienationẽ, & hoc erat primum eius uitium. Accur.

[i] Inuita muliere. Sed ea uolente concedebat, & hoc erat secundum uitium.

[k] Volente ea. Similiter prohibebat.

[l] Vtrique. Scilicet vitio.

[m] Interdicta. Quid si fiat? R. ñ. uendicat maritus constante matrimonio contra factum suum ueniens, cum fuerit contra legem. ut C. de agri. & censi. l. quemadmodum. cir. fi. lib. 11. & de rei uen. l. doce. sed dissoluto eo mulier repetit, ut C. de iure do. l. in rebus. Idem in prælato ecclesiæ alienante rem ecclesię, quia potest eam repetere prælatura durante. ut extra. de reb. eccl. non alien. c. si quis presbyterorum.

[n] Neque consentientibus. Speciale ut suo fauori nõ possit renunciare, quia etiam reipublicæ interest. ut ff. sol. mat. l. 1. sic ff. de pac. do. l. de die.

[o] In perniciem. Id est, destructionem.

[p] Conuertatur. Similia sunt, vbi etiam dominus non alienat. ut C. ad legem Iul. maiesta. l. fi. & C. de hær. & ma. l. manichæos § pen. & C. de præd. decu. l. fi. lib. 10. & j. eo. §. nunc admonendi.

ADDITIO. Vnde versus, Coniunx, ecclesia, furiosus, mẽteq; captus, Prodigus, atq; minor, existẽs sub patre nat⁹: Aduersans fidei, maiestatis re⁹ iniã: Res alienare proprias de iure uetantur. Præfacto debet sub iure decurio scribi. Aret.

¶ Contra autem. CASVS Dñe, iã vidi casum in quo dñs alienare non possit. Pro Deo ponatis mihi exẽplũ quando non dñs dñiũ rei in aliũ trãsferre põt? Ad hoc tñ. Amice, licet creditor nõ sit dñs rei obligatæ: tñ si ipse pignus ex pacto, vel lege alienauerit, dñiũ eius in alium transfert. sed forsan in primo casu, videlicet quando ex pacto sibi facto à debitore pignus alienat, vt hoc fieri, quia voluntate debitoris intelligit pignus alienare, quia debitor ab initio cõtractus pactũ fecit, ut liceret & creditori pignus vendere, si intra tps statutum non solueretur, & ita in casu isto potius ex pacto, & volũtate debitoris vr dñium translatum, quam ex facto, siue traditione ipsius creditoris. Sed certè non solum in eo casu quando pactum de distrahendo pignore à debitore interpositũ est, licet creditori vendenti dñiũ pignoris ad alium transferre: sed et quando authoritate legis pignus distrahitur. Ne ergo creditores ius suum persequi diutius impedirẽtur, & et ne debitores ad unius cito rerum suarum dñium amitterent: nostra cõstitutiõne vtrique parti prospectum est, & per eandẽ cõstitutiõnẽ certus modus est inuentus, per quẽ quidẽ modũ pignorũ distractio possit procedere: cuius cõstitutiõnis tenore vtriusq; partis indẽnitati in eo casu, quando pactũ de distrahẽdo nõ intercesserit, sufficienter & abũde prouisum est. Et hæc dicuntur usq; ad illum. §. nunc autem. Fran.

[q] Contra. Id est, contrario.

[r] Alienare põt. Idem in iudice, ut ff. si ex nox. caus. aga. l. s. & j. de off. iud. in fi. Idem in flumine. ut ff. de acq. rer dom. l. ergo. §. alluuio. Idem in Imperatore & Augusta. ut s. de usuc. §. ult. Idem in prelatis ecclesiarum, ut in authen. hoc ius porrectum. C. de sacrosan. eccl. Idem in tutorib. qui aliorũ locum obtinent. ut ff. de fur. l. interdum. §. qui tutelam, Idem in procuratore, qui hẽt liberam administrationem: ut s. de re. di. §. nihil aũt, idem in seruis hñtib. liberam peculij administrationem. ut ff. de pig. act. l. si conuenerit. §. si & l. seq. Vnde uersus, Princeps, Augusta, iudex, ac officialis. Tutor, curator, procurator, fluuiusque Creditor exactor, prælatus, seruus habentur, Hi numero bis sex alienantes aliena.

[s] Non soluatur. Scilicet tempore constituto.

[t] Impedirentur. Vbi non esset pactio de pignore vendendo. Accur.

† Ad quã si prodest mulieri, & maritus prouocare, per Ang.

Dotis dominiũ an sit mariti uel uxoris.

† Id est ne fragilitate naturæ in repentinã deducatur inopiã. l. 1. §. & cũ lex. C. de rei vxo. actio. Ægl. Per.

† Et sic plus iuris in alium transfert quã ipse hẽat. de quo uide gl. si. in c. pastoralis. ex. de iure patr. Alienans quãque repetit, quod alienauit. Dñi multi sunt qui suas res alienare non pñt.

† Non et sibi loco debiti habere. nã hmõi pactũ legis cõmissoriæ in pignorib. reprobatũ est, utpote captiosum. l. ul. C. de pac. pign.

† In qua nõ uenit dol⁹, nec quod possit donare ui si exprimatur. & tunc intelligitur de dona. inter uiuos non cã mortis: Et qualiter libera administratio cõcedatur, vide Ange. hic.

neq; debitores temere [a] suarum rerum dominiũ amittere viderentur: nostra constitutione [b] cõsuetum est, & certus modus [c] impositus est per quem pignorum distractio possit procedere: cuius [d] tenore vtriq; parti creditorum, & debitorũ satis abũdeq; prouisũ est.

Pupillo rerum suarum sine tutoris authoritate interdicta est alienatio: ideo mutuo datas pecunias accipientis non facit, sed aut extantes vindicat, aut bona fido consumtas condicit, aut si mala fide absumpta sint, de his exhibendis agit.

Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam, vllã rem [e] sine tutoris authoritate alienare posse. [f] Ideoque si mutuam pecuniam sine tutoris authoritate alicui dederit: [g] non contrahit obligationem: [h] quia pecuniam [i] non facit [k] accipientis: ideoque vindicari nummi possunt, sicubi extãt. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide [l] consumpti [m] sunt, condici possunt: [n] si mala fide, ad exhibendũ [o] de his agi potest.

Solutione debiti facta pupillo, eiusve tutori, ita demum debitor plenissimam consequitur liberationem, si id iudicis interueniente decreto fieri contigerit, quod si soli pupillo solutũ sit, & pecuniam adhuc saluã habeat, aut locupletior ex ea sit, exceptionis ope liberatur: aliàs non liberatur.

a Temere. Id est nimis cito, ut j. de donat. §. alias autem. in princ.

b Constitutione C. de iu. dot. impe. l. fi. §. 1. & 2. Acc.

c Certus modus. Vt si actum sit de vendendo, iuxta conuentionem vendere possit. a Sed si nihil fuit dictum de hoc denunciabit semel, & tñc elapso biennio uendet. ut C. de iu. dot. imp. l. fi. §. 1. & 2. Si aũt dictum fuit, ut non uendat, ter nũciabit, & tunc vendet. vt ff. de pig. act. l. si conuenerit.

ADDITIO. Et inter denunciandum, quæ interualla sint necessaria: itẽ quid si emptor non reperiatur, uel pignus, plus uel minus ualeat quã creditum: item quid in pignore iudiciali, vel prætorio, & an huic bñficio de uendendo pignore possit renunciari. uide Ang. hic.

d Cuius. Scilicet constitutionis. Nũc admonendi.

CASVS. Domine iam vidi casum, in quo dñs alienare non põt. nũquid sunt plures casus, in quibus dñs rei suæ alienãdæ ptãtem nõ hẽt? Et resp. quod sic. qa neq; pupilli, neq; pupillæ sine tutoris authoritate ullã rẽ alienare põt, licet dñi rerũ suarũ censeãtur. unde si pupillus alicui mutuam pecuniã tutoris authoritate nõ interueniẽte dederit, obligationem mutui nõ ɔ̃hit. & hoc ideo, qa pecuniã, quã mutuo dat, accipiẽtis non facit, unde si nũmi à pupillo sine tutoris authoritate mutuo dati existant, uẽdicari poterũt, si tñ ipse, qui nũmos à pupillo mutuo acceperit, eosdem bona fide consumpserit, ad exhibendum cũ eo agi poterit. Et licet dixerim tibi, quod neq; pupillus, neq; pupilla rei suæ dñium sine tutore in aliũ trãsferre possint, econuerso tñ omnes res, videlicet tam mobiles, quam immobiles sine tuto. pupillo. uel pupillæ dari põt, ita uidelicet quod dominium in eos trãsferatur, & ideo si debitor pupillo, uel pupillæ debitum soluerit, necessaria est ei tutoris authoritas. Si enim sine tutoris authoritate pupillo, uel pupillæ soluerit, beneficium liberationis non consequetur sed hodie euidentissima rõne in nostra cõstitutione quã ad Cæsarienses aduocatos ꝓmulgauimus, statutum est. In qua quidem constitutione depositũ est, ita demũ licere tutori, uel curatori debitorẽ pupilla rẽ soluere, si primũ sine iudicio, & sine oĩ dãno sportularũ, & sine qualibet mercede tabulario ꝑlanda hoc ꝑmittat. Nã si iudex soluẽdum pupillo ꝓnũciauerit, & debitor post solam iudicis interpositam soluerit, hmõi solutio plenissimam securitatem obtinebit, qm in nullo euentu poterit debitor post hmõi solutionem iterum inquietari. Si uerò aliter quam in nostra constitutione dispositum est, debitor pupillo soluerit, & pupillus huiusmodi pecuniam sibi solutam aut saluam habeat, aut aliàs locupletior factus sit, licet debitor per huiusmodi solutionem ipso iure liberatus non sit, tamen pupillus adhuc eandem pecuniam petat: poterit debitor per exceptionem doli mali pupillum iterum petentem tanquam de præda solicitum repellere. & hæc sunt nera, qñ pupillus hẽt pecuniam saluam, uel ex ea locupletior factus sit. Si verò pupillus hmõi pecuniã sine tut. authoritate sibi solutam, aut malè consumpserit, aut furto, aut alio casu amiserit: si iterum eandem pecuniam petat, inutilis erit debitori doli mali exceptio, quia nihilo minus ad solonẽ iterum faciendam condemnabitur. & sibi imputet, qa debitum sine tut. autho. & non sm nræ constõnis tenorem pupillo soluerit. Similiter in casu conuerso pupilli vel pupillæ sine tu. autho. soluere non põt, qa id qđ sine tut. auth. soluitur non fit accipiẽtis. Nullius n. rei alienatio sine tuto. authoritate eis concessa est. Et hæc vsque in finem tituli dicuntur.

e Vllam rem. Neq; ratione proprietatis, neque rõne possessionis, q̃ animo retinet, licet corporalem sine tutore perdere * possit. ut ff. de acq. rer. domi. l. pupillus & de acq. possess. l. possessionem. Quid in adulto? Respon. si non habet curatorem, potest alienare, quæ seruando seruari nõ possunt. si habet curatorem, similis est prodigo. ut C. de in integ. resti. min. l. si curatorem.

f Alienare posse. Sic j. de autho. tut. in princip. ff. de solu. l. quod si fortè. in fin. & l. pupillo. & ff. si certum peta. l. non omnis. §. si.

g Dederit. Id est, * tradiderit, cũ dare sit accipientis facere: ut j. de act. §. sic itaque. si poneres propriè, non hẽret locũ quod sequitur, ideoq; vẽdicari &c.

h Obligationem. Scilicet personalem ex mutuo.

i Quia pecuniam. Bona est ratio. ut j. quib. mo. re ɔ̃h. obli. in prin. & ff. si cer. peta. l. 2. §. appellata.

k Non facit. Quod est necesse, quia dicitur mutuũ, quod de mea fiat tuum. ut ff. si cer. per. l. 2.

l Bona fide. Credens eum maiorem: vt ff. pro empto. l. 2. § si à pupillo, vel et errans in iure: licet sit argu. contra: vt ff pro emp. d. l. ij §. si à pupillo.

m Consumpti. Quod fit expendendo. vel cum alijs immiscendo, vt s. de vsufru. §. constituitur. & ff. de solu. l. si alieni.

n Condici possunt. Scilicet cõdictione certi ex mutuo recõciliato per consumptionem, vt ff. si cer. pet. l. si à furioso & l. seq. Itẽ stipulatione reconciliatur, vt C. si cer. pet. l. quamuis. Item vsucapione. vt ff. de iure do. l. Proculus & no. j. quib. mod. re cõtrah. oblig. in princip in verbo. tuum fiat. & melius in §. itẽ is. in verbo. mutuum.

o Ad exhibendum. Quia tenetur, qui dolo fecit, quo minus possit exhibere. Vt C. ad exhi. & sic iuratur in litem ex eo, quod interest pupilli citius pecuniam redditam esse, vt ff. de in litẽ iuran. l. in actionibus. & l. nummis.

Temere quot modis accipiatur Mand. super com. t4. hoc ver.

a Et per pactũ: nec est necessaria aliqua denominatio de pignore luẽdo, quod no. pro limitatione l. si conuenerit. ff. de pig. Ang.

* Non tñ alienare. alind est ẽm amittere, aliud alienare sm gl. in l. possessionẽ. ff. de acq. poss. Ægi. Per.

Adultus non possit alienare.

* Sic verba impropriãtur vt cõueniãt materiæ: oportet ẽm rebus cognatos eẽ sermones. ca. intelligentia. ex. de verb. sig. Ægi. Per.

Mutuum tripliciter reconciliatur.

Rectè,

At ex contrario, oẽs res pupillo, & pupillæ ſine tutoris authoritate rectè [a] dari poſſunt. Ideoq́ue ſi debitor pupillo ſoluat, neceſſaria eſt debitori tutoris authoritas, alioqui nõ liberabitur. [b] Sed hoc et euidentiſsima rõne ſtatutum eſt in conſtõne, [c] quam ad Cæſarienſes aduocatos ex ſuggeſtione Triboniani viri eminentiſsimi, Quæſtoris ſacri nr̃i palatij, promulgauimus, qua diſpoſitum eſt, ita licere tutori, vel curatori debitorem [d] pupillarem ſoluere, ut prius iudicialis ſnia [e] ſine omni damno [f] celebrata, hoc permittat; [g] quo ſubſecuto, ſi & iudex pronunciauerit, & debitor ſoluerit, ſequatur hmõi ſolutionem pleniſsima ſecuritas. [h] Sin autem aliter, q̃ diſpoſuimus, ſolutio [i] facta fuerit, pecuniam autẽ ſaluã hẽat pupillus, aut ex ea locupletior [k] ſit, & adhuc eandem pecuniæ ſummã petat: [l] per exceptionem doli mali poterit ſubmoueri. Qđ ſi malè conſumpſerit, aut furto, aut vi amiſerit: nihil proderit [m] debitori doli mali exceptio, ſed nihilo minus cõdẽnabitur, [n] qa temere ſine tutoris authoritate, & nõ ſ̃m noſtrã diſpoſitionem ſoluerit. [o]

Pupillus ſine tutoris authoritate non poteſt debitum creditori ſoluere. Aret.

Sed ex diuerſo, pupilli, vel pupillæ ſoluere ſine tutoris authoritate non poſſunt: [p] quia id, quod ſoluunt: non fit accipientis: cum. ſ. nullius rei alienatio eis ſine tutoris authoritate conceſſa ſit.

TITVLVS IX.

PER QVAS PERſonas nobis [*] acquiritur.

Acquiritur nobis non ſolum per noſmetipſos, ſed etiam per perſonas hic deſcriptas. Are.

[a] Rectè. Vt res fiat accipientis, non ut debitor liberetur, & hoc ſequitur.
[b] Non liberabitur. Scilicet debitor pupilli. Sed ȝ. ff. de ſol. l. ſi ſtipulatus fuero. Rñ. ibi pupillus erat adiectus, nec quicquam ſibi debebatur, cum ad ſolõnem tm̃ ponat. ut in e. ti. de ſol. l. qđ ſtip̃s, & l. qui res. §. at ubi.
[c] Cõſtõne ut C. de admi. tu. l. ſancim⁹, & l. conſtitutionẽ.
[d] Debitorẽ. Ex mutuo, uel ſimili cauſa, nõ ex penſione, vel reditu. ut C. de admi. tu. l. ſancim⁹. & l. conſtitutionẽ.
ADDITIO. Tunc n. ſine iudice pleniſſimam ſecuritatem conſequitur. dummodo penſio, nec duos annos, nec centum florenorũ ſummam excedat, ſecundum Ang.
[e] Snia. Scilicet interlocutoria, quam præceptum uulgariter appellamus. vt ſi dicat. Decerno, vł præcipio tibi ſoluere, vel deponere. ut ff. de mino. l. ait prætor. §. quid tamen.
[f] Sine ol damno. Vel ſportularum, vel preciorum tabellionum. [*] Sed nũquid debitor pro ſua parte ſoluet? Rñd. non. ut C. de fruct. & lit. expenſ. l. fi. & facit ſic. C. de epiſc. aud. l. tam dementis. §. fi. & in auth. de ſanct. epiſc. §. ſportularum. collatione ix. Acc.

[*] Snia interlocutoria & præceptũ iudicis idẽ. Hoc iure expſſum in l. ſacris C. de pxi mis ſacr. ſcrin. lib. 12.

ADDITIO. Priuilegiũ. n. litis ordinationẽ ſiue proceſſum reſpiciens vni cõceſſum trãſit ad aduerſariũ, ſecus ſi deciſionem, niſi verba reſcripti hoc ſonent.
[g] Permittat. No. ꝙ tutor & iudex neceſſarij ſunt, ſecundũ P. Sed ſcđm nos ſolus iudex ſufficit: vt ff. de min. l. ait prætor. §. qd tñ. & l. ꝙ ſi minor. in fin. Acc.
ADDITIO. Et hoc eſt verum in caſu nr̃o, & in alienatione rerum mobiliũ: alias in alienatione immobilium opus eſt vtroque. Ang. Are.
[h] Securitas. Vt nec reſtitutio det: ſecus in p̃dio alienato cũ decreto. quia emptio ex voluntate, ſolutio de neceſſitate fit: vt ff. de mino. l. ait prætor. §. qd tñ. & l. qđ ſi minor. in fi. & C. de præd. mi. l. ſi quoð. Ac.

Solutio fit de neceſſitate

[i] Solutio. Vt ſoli pupillo vel adulto curatorẽ hñti ſine eo: vñ ipſo iure non liberatur: vt ȝ. ibi, nihil proderit &c.
[k] Locupletior. Quod eſt, ſi non eſt factus pauperior vt ff. de ſol. l. pupillo. ibi nam hoc ipſo quod. Accur.
[l] Petat. Et ſic eſt de præda ſollicitus, vnde nõ audientur: vt C. pro emp. l. eum qui. Acc.

Pupilli non poſſunt ſoluere.

[m] Nihil proderit. Apparet ergo, quòd ipſo iure nõ eſt liberatus: ſi aũt cum authoritate tutoris, ipſo iure liberatẽ: ſed tũc reſtituerẽtur minori perdita pecunia. ut C. ſi aduer. ſol. l. 1.

[n] Condemnabitur. Scilicet ipſo minore petente. vel alio ſuo noĩe. [¹] non e x̃neo. ut ff. de ſol. l. filius.
[o] Soluerit. Circa hanc diffuſam materiã diſtingue, cum debitor pupillo ſoluit, aut conſequitur plenã, aut pleniorem, aut pleniſſimam ſecuritatẽ. Si ſoluat pupillo ſine tutoris authoritate, & pupillus hẽat ſaluã pecuniam, uel ex ea locupletior eſt, liberat non ipſo iure, ſed exceptione, niſi eſſet adultus ſine curatore, ut hic, & ff. de ſol. l. in pupillo. Si aũt ſoluat tutore authore, ipſo iure liberatur. põt tñ in integrũ reſtitui, ſi non hẽat tem ſaluã. ut C. ſi aduer. ſol. l. 1. niſi in quatuor caſib. ut C. de admi. tu. l. ſancim⁹, & l. conſtõnẽ, qđ n. legitimè factũ eſt, ex euentu retractari non dẽt. ut C. ad Senatuſcõ. Trebel. l. ſancimus. Pleniſſima eſt ſi iudex interueniat cũ tutore vel ſine eo. ut ff. de mi. l. ait prætor. §. quid tñ. Et de hac materia ibi plenè no.

[¹] Vel ab eo cauſã hñte, qa bñficium reſtõnis cedi p̃t, & tranſit ad hæredem e x̃neum. ut l. quod ſi minor. ff. de mino. Ang.

[p] Non pñt. Diſtingue, aut id, qđ erat ſoluendũ, non poterat alienari ſine decreto, quo caſu decretũ interponendũ eſt in ſoluẽdo. ut ff. de reb. eor. qui ſub tut. l. magis. §. ſi pupillus. alias non tenet, & p̃t uendicari qđ ſolutum eſt, niſi conſumpſerit creditor, ut hic. & ff. ſi cer. pet. l. nõ oĩs. §. fi. Aut poterat, quo caſu ſolus ſufficit tutor, uel curator, nec adultus non hñs curatorẽ, nec reſtituitur, cum non ſint decepti. Si ſine tutore ſoluerit, nõ liberatur. nec dñium tranſit, niſi per conſumptionem, ut hic. & ff. ſi cer. peta. l. non oĩs. §. fi. Et hoc qñ debitum erat ciuile & naturale. Si aũt naturale tm̃, per retẽtionem poterit repetere, ſi legitimè ſoluit, aliàs ſuo iure condicet. ut ff. de condi. indeb. l. interdum.
ADDITIO. Et tũc qa minor ætas facit mediũ cõcludẽdi, ſatis eſt dicere ſe minorẽ indebitẽ ſoluiſſe, & ſi non exprimat p̃ ignorantiã, qđ aliàs in maiore requiritur, ne donaſſe videatur, quod no. ſ̃m Ang.

[*] Aliàs, cuique.

PER QVAS PERSONAS &c.
Eſt modus in rebus ſunt certi deniq; fines. Quos ultra, citraq; nequit conſiſtere rectũ. Nam licet multis modis res nobis acquirãtur, ut à §. illo ſingulorũ. de re. di. vſq; nunc traditum eſt, tñ certi ſunt hões per quos nobis acquiritur, & ſunt ſex. ſ. per nos, per filios nr̃os, per ſeruos, p̃ alienos in quib. uſumfr. hẽmus, p̃ alienos, quos bona fide poſſidemus, per liberũ hominẽ, quẽ bona fide poſſidemus. Eſt ſeptimus. ſ. ille in quo nudũ [*] uſum hẽmus. Eſt octauus quoq́ue ut liber homo. i. procurator, de quibus hoc tit. dicit. Diſ-

Horatius in primo ſermonũ.
[*] Hoc verũ ſi acqſitio emanat ex re nr̃a, uel operis ſerui, ſecũdũ Por. Ægi. Per.

ſeri,

fert aūt à quodā alio. j. per quas perso. no. acq. oblig. quia ibi de obli. acqrenda. hic de rebus tracta'. Acc. ADDITIO. Adde q etiam sunt alij, qui acquirūt alijs, vt religiosi suo monasterio, vt ex. de stat. mo. c. cū ad monasteriū. §. 1. ibi, vnde si quicquam. & beneficiati suis beneficijs C. de ep. i. & cl. auth. licentiam. Aret. Cōtinua autē istū tit. sic dictū ex. s. de multis modis acqrendi dñia, nūc sequit videre de psonis, p quas dñia acqrūtur, sm Por.

ACquirit: Iste ti. diuidit in tres partes principales. Primo ponit per quos nobis acquirit. Secundo illud exeqtur singulatim, & in specie. Tertio facit præambulū transiens ad alios titulos & materias. Secūda ibi. Igitur liberi vestri. Tertia ibi. Hactenus. Iste ēt casu positiune est facilis ideo vide p re ipm.

ADquiritur vobis nō solū p vosmetipsos, sed etiā p eos, quos in potestate habetis: [a] † item per seruos, in quibus vsumfructum [b] habetis: item per homines liberos & p seruos alienos, quos bona fide [c] possidetis, de quibus singulis diligētius dispiciamus.

Explosa veteri inhumanitate, hodie bonorum aduentitiorum filij solus vsusfructus patri acquiritur, profectitiorum verò etiam proprietas quęritur.

Igitur [d] liberi vestri vtriusque sexus, quos in potestate habetis, olim [e] quidem quicquid ad eos peruenerat (exceptis videlicet castrēsibus peculijs) [f] hoc parētib. suis acquirebant sine vlla distinctione: [g] * & hoc ita parentū fiebat, vt etiā esset eis licentia, quod per vnū, vel vnā eorū acquisitū eēt, alij [h] filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocumq; mō voluerant applicare. Quod nobis inhumanum visum est, & generali cōstitutione [i] emissa, & liberis pepercimus, & parētib. honorē † debitū reseruauimus. Sācitū etenim à nobis est, vt si qd ex re [k] patris ei [l] obueniat: hoc sm antiquā obseruationē totū parēti adqrat. Quæ .n. inuidia ē, [m] qd ex patris occasiōe pfectū ē, hoc ad eum reuerti? [n] Qd ex alia causa sibi filiusfamiliàs adqsiuit, huius vsūfructū [o] patri qdē acqrat: dominiū autē apud eum.

a In potestate habetis, Vt j. eo. §. 1. & § item uobis.

b Vsumfructū. Vt j. eo. §. de his Quid si nudū. vsuim Rñ. ex re nrā acqrit, non aūt ex opera, vt ff. de vsu & hab. l. p. seruū. & j. p quas pers. no. acq. ob. §. cū quoq;. In gl. ADDITIO. Vbi videtur probari cōtrariū, & ideo dic quòd ex locatione operarum serui, usuario non acquirit, ut hic, sed ex ipsis tu re usuarij, uel conducta sic, ut ibi, & l. plenū. §. si. ff. de vsu & habi. Ange.

c Bona fide, Vt j. e. §. idē placet, quæ bona fides in possidēte, nō in possesso reqritur, vt ff. de acq. pos. l. cū hæredes. §. fi. & ff. de stip. ser. l. seruus ex testamento, & de acq. re. do. l. homo liber. in prin. & exrgitur bona fides in principio possessionis, & cōtinua in libero homine, quo ad aliquid acquirēdū p eū, nō in vsucapione, q a nō vsucapitur, ut ff. d acq. re. do. l. qui bona fide, §. 1. & C. de lō. tēp. præs. quæ pro liber. l. sola. Sed in seruo sufficit, & quo ad usucapionē, & quo ad fructus, in initio bonā fidē hēre, ut ff. de usu. l. qui scit. §. ulti. & C. de usuca. transfer. l. unica. §. cū aūt uersi. hoc tantūmodo. Acc. ADDITIO. Sed de iure canonico requirit bona fid. cōtinua usq; ad pfectionē pscriptionis. c. fi. cū ibi no. ex. de præscri. Et facit iste tex. quòd monachus trāsiēs de uno monasterio ad aliud acquirat * secūdo bona fide possidēti.

¶ Igitur. Diuiditur in tres partes. Nam primo ponit de acquisitione facta per liberos, & per quos, & qd acqratur. Secundo quādo per seruos nostros, & per quos, & qd acqrat. Tertiu de acquisitione p liberā psonā, an possit acquiri, & quid. Secūda ibi. Itē uobis. Tertia ibi, Ex his. itē prima subdiuidit in tres partes. Nam primo ponit ius antiquū. Secūdo rationem correctionis. Tertio ponit suū statutū. Secunda ibi, Quod nobis. Tertia ibi, Sancitum. Aret.

d Igitur. Quia de singulis dicere uult, de filijs, ut de dignioribus, primo dicit.

ADDITIO. Facit ex. gl. ff de edē. l. argen. in §. ædi.

e Olim. Antiquit. tē primo recitat, & hoc ideo, vt nihil antiquitatis penitus ignoret, vt j. tit. prox. in prin. nam id quod tollit uel reformatur, non debet ee icognitū, vt C. d. ca. tol. l. unica. in fi.

f Castrensibus peculijs. Idē in quasi castrēsibus, etiā iure ueteri, ut ff. de col. bo. l. 1. §. nec castrēse, nō solū iure nouo, ut C. de bo. quę li. l. cū oportet. §. exceptis. & §. eadē obseruando. Est aūt castrēse, qd filiusfa. à quolibet in castris acqrit, nō acqsiturus aliàs, ut ff. de cast. pe. l. si forte. & l. castrēse. Quasi castrēse est, qd magistri liberalium artiū, medici, clerici & aduocati de publico acqrūt, ut C. de inoff. test. l. fi. ad pri. & C. de epi. & cle. l. sacrosāctæ. & l. cum lege.

g Sine ulla distinctione aduentitij, vl pfectitij, pprietatis, vl vsusfruct.

h Alij Scilicet fratri, qd grauius esse vr: vt C. de bo. q li. l. cum oportet. §. 1.

i Constitutione. Vt C. de bo. quę li. l. cum oportet. Accur.

k Ex re. Largè pone. i. ppter rem, ut fructus ex rebus patris; uel occasione patris quocūq; mō qsitā. ut ff. de incē. rui. nau. l. 2. §. 2. & ff. de usu. l. in fideic. §. cū Pollidius. & de uulg. sub. l. sed & si plures. §. in atrogato. & de cast. pec. l. si forte. & l. si castrēse. nisi aliūdò fili' sit habiturus p se, ut ff. de iur. do. l. v. §. si pr. Et sic ponit ex re. i. ppter rē ff de acq. hæ. l. aditio. in fi. Ar. j. ff. de pecu. l. eo tēpore. in fi. Arg. similiter j. ff. de act. emp. l. Iulianus. §. si quid seruo. Accursius. ADDITIO. Sol. dictio, ax propriè & strictè sumpta denotat īmediatū, vt ibi, secus si large, vt hic Bal. Et pro, p p. & q item causam proximam, & immediatā denotet Mand. in prin. gl. Facul. in ver. ex.

l Ei. Scilicet filio.

m Inuidia est. Scilicet filio, quia acqsiuit.

n Reuerti. Quasi dicat, nulla.

o Vsumfructū. Quē habet in aduētitijs, nisi remiserit: * vt C. de bo. q li. l. cū oportet. §. sin aūt res. Vel nisi ab aliquo sibi detur, vel relinquat hoc pacto, vt ad patrē nō ptineat vsusfructus, vt in Authē. vt lic. mat. & auiæ. in pr n. c. 8. Vel nisi succedat filius unacum patre in hæreditate fratris, uel sororis, ut in Aut. de hæ. quæ ab inte de. §. si uero. col. ix. Vel nisi seruus donet filiofamiliàs eo pacto, ut manumittatur statum, ut C. de bo. quæ li. l. ult. ad fi. Vel nisi quādo pater nolit consentire filio adeūti hæreditatē alliquā ut C. de bo. quæ li. l. vlt. ad finē. Vel nisi parēte minus legitimè diuertēte bona filijs applicent, vt in Auth. vt nul. iu. §. q a verò qdā. col. x. idem qñ pr ptraxit incęstas nuptias, vt in Auth. de ince. nu. §. 1. col. 1.

Additio

seruād' ē honor patris scdm Ang. Æg. Per.

Quod ē verum, si dēt ne cessaria ad bellū, alias distīgue an detur à nobis propter castra, an aliàs, vt l. d. l. si forte, i gl. alle & ita potest intelligi l. j. C. de castren. pe. li. xij. vbi latius ponitur hęc distinctio sm Ang.

Peculiū castrēse. Scilicet: licitè, & tūc id qd tribueret personæ propter laborē, & industriā censet adueltitiū & ipsius filij pprium aliàs ex delicto, puta usuris, nec patri quæritur, nec fructibus cōfert: sicut necesseria aduētitia. ut l. fina. C. de col. Ang.

Hoc est bonū con filiū pro filijs quorū patres sunt debitores, vt faciāt eos renūciare vsusfructut aduētitiorū: nisi hoc fiat in fraudē creditorū sm Por. Ægi. Per.

† Velati p seruos. & cōcor. in procę. decre. in gl. 1. circa princ. ibi uel seruus dr.

† Dūmodo stipulei mihi, aliàs acq. rit stipulanti. & quāuis is teneatur mihi restituere p cōdictionē sine cā vt l. pe. ff. de stipul. ser. Ange.

* In quibusdam exemp. legitur, sine vlla distinctiōe vsusfructus & pprietatis.

* Ratio, q a monachus, & seruus æqui parantur. & cum o. lim. d pri. ul. Ægi. Per.

Peculiū quasi castrense.

† Facit ad hoc quod à vnaqua q dispositione.

ADDITIO. Et alios casus uide per Ang. hic in quibus omnibus licet nõ habeat pater ius vsusfr. debet tñ habere cõmoditatẽ ipsius iuris, nisi de ipsa ĩ pacto vel remissione fiat expressa mentio, vt hic per eum.

a Prospera fortuna. Quid dicemus in dubio vide ꝑ uenerit? Resp. quidã ex bonis patris præsumitur habuisse, sicut si vxor habet, præsumitur ex bonis mariti: vt C. de don inter vir. & vx. l. etiam. & ff. de do. inter vir. & ux. l. Quintus. Nos cõtra, & distingue, an filius sit diligẽs, vel diues, & pater inops, vel econtra: vt ea bonis diligen tis (aliàs diuitis) quasitũ fingamus vt C. arbit. tut. l. si defunctus. & ff. de hæred. vend. l. uẽditor ex hæreditate, § sed vbi hæreditatem. ibi, precium n. hominis, &c. & ff. ad l. Falc. l. si hæres institutus. in princ.

ADDITIO. Et hæc est cõmunis secundùm An licet Ioã. Fab. hic sentiat contrarium. & malè. quia ĩ dubio nõ ꝑsumitur delictũ: vt l. merito. ff. pro socio. Ang.

b Procedat. Collige, peculium aliud Castrẽse, aliud quasi castrẽse, aliud rusticanũ, siue paganum: quod diuidit in ꝓfectitiũ & aduentitium: vt C. de inof. te. l. fi. in prin. de quib. oibus dr̃ in hoc ti. q d iuris sit. & C. de bo. q̃ li. l. cum oportet.

remaneat: ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna [a] accesserit, hoc in alium perueniens, luctuosum ei procedat. [b]

Pater filium emancipans dimidiam vsusfructus aduentitium filio remun. rationis causa consequitur: quæ loco trientis dominij, quem olim habebat, successit.

Hoc quoque [c] à nobis dispositum est [d] & in ea specie, [e] vbi [f] parens emancipando liberos suos, ex rebus, quæ acquisitionem effugiebãt, [g] sibi tertiam partem retinere (si voluerit) * licentiam ex anterioribus constitutionibus [h] habebat, quasi pro precio quodammodo emancipationis. Et inhumanum quiddã accidebat, vt filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte tertia defraudaretẽ, & qđ honoris ei ex emancipatione additũ erat, ꝙ sui iuris effectus eẽt, hoc per rerum deminutionẽ decresceret. [i] Ideoq́ue statuimus, vt parẽs ꝓ tertia parte dominij, quam retinere poterat, dimidiã [k] non dominij rerum, sed vsusfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebũt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia [l] dimidia potiturus.

Seruus acquirit domino etiam ignoranti Hæreditas verò sine iussu domini ab eo adiri non potest. Et tam proprietas quàm possessio per eum domino acquiritur. Aresi.

Item vobis † acquiritur, quod serui vestri ex traditione nanciscuntur: siue quid stipulentur: [m] siue ex donatione, vel ex legato, siue ex qualibet [n] alia causa acquirant. Hoc enim vobis ignorantibus, & inuitis obuenit: [o] ipse enim seruus qui in potestate alterius est, nihil suũ [p] habere potest. Sed si hæres [q] institutus sit: nõ aliàs, nisi nostro iussu hæreditatem adire

ctũ, ex quo corrigitur illud quod iure antiquo cautũ erat, vt hic. & s. §. 1. & C. de bo. q̃ lib. l. cũ oportet.

h Constitutionib. Scilicet Cõstantini ante Iustinianũ, vt recitatur C. de bo. quæ li. l. cum oportet. §. pe.

i Decresceret. Ar. contra. s. de leg. pa. tu. ꝑ totũ, & C. de cad. tol. l. vnica. §. pro secundo. Ac.

ADDITIO. Tu dic, ꝙ onus cũ emolumento pecuniario põt causare honorẽ. sed honor sine emolumento nõ põt esse cũ onerosus, quãuis quãdoq; contingat honorẽ esse sumptuosum.

k Dimidiã. Quam semper retinet, nisi expisè remittat: vt C. de bo. quæ li. l. cũ oportet. Accu.

ADDITIO. Dic ꝙ in peculio ꝓfectitio est necesse, ꝙ pater expressè retineat: aliàs donare videtur. l. donationes. §. pater. ff. de do. Et est ratio diuersitatis. quia profectitiũ pr̃ pot adimere: & totũ ex eius volũtate depẽdet, ideo ei nõ prouidit, sicut in aduẽtitio, qđ pater non potest adimere, cũ ꝓprietas sit ipsius filij, secundùm Ioã. Fabr.

l Pro tertia. Id est loco tertiæ, quã habebat olim ĩ bonis maternis ratione ꝓprietatis, hẽt hodie dimidiã vsusfructus ĩ omnibus aduẽtitijs, vt C. de bon. quæ. lib. l. cum oportet. §. pen. Acc.

c Hoc quoque. Scilicet, vt parentibus honorem seruemus. & filijs parcamus.

d Dispositum est. C. de bon. quæ lib. l. cum oportet. §. cum autem.

e Specie. Id est casu. Accur.

f Vbi. In quo.

g Quæ acquisitionem effugiebãt. Id est patri nõ acquirebatur quantũ ad proprietatẽ. Sed secundũ q̃ tẽpora locũ habebat qđ hic dicitur? Secundũ antiqua nõ, quia sola castrẽsia, & quasi, nõ acquirebãtur, de q̃b. nihil detinebat pater, vt C. de bo. q̃ li. l. cũ oportet, §. 1. secundũ moderna verò nõ, q̃a nõ erat adhuc statutũ in aduẽtitijs, vt nõ acquirãtur patri tp̃e huius legis antiquæ, q̃ recitatur hic. Rñ. quatuor iura hic successiuè ꝯsiderari. Antiquissimũ, quo sola castrẽsia, vel quasi, nõ acqrebãtur: vt s. §. 1. Antiquũ, vt tẽpore Cõstãtini. quo res maternæ, & ex materna linea delatæ, ut nõ acqrant patri statutũ est, vt C. de bo. mat. l. 1. 2. & 3. Tertio quod hic recitatur, vt pater emancipando filium de his maternis tertiã teneat pro premio. Quartũ quo cauetur, vt omnia aduentitia acquirant filijs, quantũ ad ꝓprietatẽ, patri quantũ ad vsumfructũ

m Stipulentur. Et ita obligationẽ domino quærit, vt j. per quas perso. no. ob. acq circa prin.

n Ex qualibet. Vt per occupationẽ, vel specificationem, vel inuẽtionẽ, vt s. de rer. diuisi. §. feræ. §. cum quis. & §. thesauros.

o Inuitis obuenit. Sic ff. de acq. re do. l. etiã inuitis. sic & ff. de verb oblig. l. seruus vetante. Arg. contra. ff. de dona. l. hoc iure. §. non potest. Accur.

ADDITIO. Sol. dic, ꝙ inuitis acquiretur ipso iure, sed non incõmutabiliter, vt ibi, arg. l. inuito. ff. de regulis iuris.

p Nihil suum. Scilicet ad suam vtilitatẽ, sed ad domini vtilitatẽ põt, vt j. de stip. seruo. §. sed cũ factum. quæ est contra. imò etiã ad suam vtilitatem quãdoque, vt si dominus seruo legatũ relinquat, vt C. de necess. ser. l. quidã §. illo? Rñ. illud de ætate, nõ ratione dicitur, quia in alimenta erat relictũ, vt C. de leg. l. seruis & ff. de alimen. & cib. leg. l. seruos. aliàs autẽ non tenetur hæres. nisi velit. Acc.

ADDITIO. Quod facere debet de vrbanitate, si suam grauare nolit opin. vt ibi no gl.

q Sed si hæres. No. in hæreditate adeũda à seruo tria esse

Vt tollatur coniectura turpis, quæ ex adulterijs. Ægid. Petrinus.

* Aliàs acquisitionẽ patris effugiebant.

* Aliàs si voluerat.

Peculiũ est multiplex.

Pater sm̃ diuersa tẽpora diuersa iura habuit in bonis filij.

† Aliàs incipit iste §. Itẽ quod serui. & ita cõmuniter allegator; Sed tunc subaudi, nobis acquiritur.

Beneficiũ confertur inuitum.

Seruus an possit habere aliqd suũ. Hæreditas p̃ seruũ adiri nõ põt, nisi iussu cõcurrant.

potest. Et si vobis iubentibus adierit, [a] vobis hæreditas acquiritur, perinde, [b] ac si vos ipsi hęredes instituti essetis. Et conuenienter, l. vobis legatum per eos acquiritur. [c] Non solum autē proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis acquiritur, sed etiam possessio. Cuiuscumque enim rei possessionē adepti fuerint, [d] id vos possidere videmini. [e] Vnde etiam per eos vsucapio, vel [f] longi temporis possessio [g] vobis accidit.

Alienus seruus, cuius vsūfructum habemus: item is, quem bona fide possidemus, siue liber sit, siue seruus, si quid ex re nostra, vel suis operis nanciscatur, nobis acquiritur; quod verò extra has causas assequitur, verò domino, aut ipsi libero homini quaritur.

De ijs autem seruis, in qbus tm̄mō [h] vsumfructū [i] habetis, ita placuit: vt qcqd ex re [k] vestra, vel ex operis suis acquirunt, id vobis adijciat; qd verò extra eas causas consecuti sunt, id ad dominū proprietatis [l] ꝑtineat. Itaque si is seruus hęres institutus sit, legatūve qd, [m] aut donatū fuerit, nō vsufructuario, sed domino ꝑprietatis acqritur.

Liber homo, & seruus alienus bona fide possessus, acquiruntur possessori: ex re ipsius, et operis suis. Ex alijs verò causis liber homo acquirit sibi, & seruus domino suo. Et non tantùm per prædictos acquiritur nobis dominium, sed etiam possessio. Aro.

Idem placet, [n] & de eo, qui à vobis bona fide possidetur, siue is liber [o] sit, siue alienus seruus. Quod enim placuit de vsufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas cās [p] acquiritur, vel ad ipsum ꝑtinet, si liber est, [q] vel ad dominū, si seruus est. Sed bonæ fidei possessor cum vsuceperit seruum, (quia eo modo dominus fit) [r] ex omnibus causis

esse necessaria, q̄ sunt: iussus, vt hic: & ꝙ præcedat: vt ff. de acquit. hær. l. si qs mihi §. iussum. & serui voluntas: vt C. de hær. inst. l. cū proponas. §. fi. in glo. pe. In Trebellianica restitutione seruo facienda solius domini sufficit volūtas. At in bonorū possessione seruo delata, seruū cōsentire, & dominū velle siue añ, siue post oportet: vt ff. ad Treb. l. seruo inuito. & ff rem rat. hab. l. pe. In legato nō est opus iussione, cū emolumētū tm̄ contineat: vt ff. man. l. si hęr̄ditatē.

[a] Adierit. Scilicet, seruus.

[b] Perinde. Quandoque nō perinde vt si filio meo substituam eos, quos hęredes mihi fecerint. Nā vocantur ex substi. q per se, nō q per seruos hæredes sunt: vt ff. de vul. & pup. subst. l. q liberis, §. hęc verba. Itē alibi: vt ff. de lega. 1. l. cum filio. §. deniq;. versi. ipsi verò. & versic. & ideo. Ac.

ADDITIO. Quod facit: vt cōpromissum factum in abbatē sācti Proculi, eo mortuo nō transeat in successorē: quia prædefuncti industria videatur electa: vt p Bar. ibi.

[c] Acquiritur. Sine seruus tantum velit, siue dominus iā tum: vt ff. de dona. cau. mort. l. fin. & de adi. le. l. si seruo cū libertate.

[d] Adepti fuerint. Scilicet iuste, [1] secundum quosdam. Vel aliter: quod dic: vt diximus s̄. de his qui sunt sui vel alieni iuris. §. 1.

[e] Videmini. Etiam ignoranter: vt ff. de acq. poss. l. 3. §. saltus.

[f] Vsucapio. In rebus peculiaribus statim: In dominicis postquā dominus scit: vt ff. pro so. l. 2. & de vsuca. l. Labeo.

[g] Possessio. Id est præscriptio, quæ est effectus lōgæ possessionis. vt ff. de vsuca. l. 3.

[h] Tantummodo. vt ff. de do. caus. mort. l. vlti. & de adi. leg. l. seruo.

[i] Vsumfructum. De eo, in quo vsum tantummodo habemus: dic quòd ex operis tantū non acquirit: qa operæ serui in fructu sunt: vt ff. de vsu & habit. l. per seruum. Accur.

[k] Ex re. Expone: vt s̄. §. 1.

[l] Ad dominum proprietatis. Nisi contemplatione vsufructuarij sit institutus, vel aliud sibi datum fuerit: quo casu ex re eius scilicet vsufructuarij sic sibi quæsitum esse videtur: vt ff. vsufruct. leg. l. sed & si quid. non tñ vsufructuarij iussus sufficit ad adeundam hæreditatem: vt ff. de acq. hære. l. aditio. § præterea. Accur. ADDITIO. Sed adibit iussu domini, qui fructuario restituet: & si nolit iubere, cogetur: vt not. e. ti. de acq. hær. l. si quis mihi. in prin. & in gl. 2. & ff. de vsufr. leg. l. si serui. Ioan. Fab.

[m] Quid. Id est aliquid.

[n] Idem placet. Scilicet quo ad acquisitionem, vt statim sequitur: nā in alijs differt: vt j. e. §. sed bonæ fidei.

[o] Is liber Hic dic quod diximus s̄. e. in princip.

[p] Extra istas duas causas. Veluti, si fuerit hęres institutus, vel legatū fuerit ei aliqd vel donatū.

[q] Si liber est. Prætor possessionē, quę sibi. s. libero possesso qri non possit. cū ipse ab alio possideatur: vt ff. ad leg. Iul. d adul. l. sic eueniet Item præter vsucapionem, quæ sibi nō quæritur sine possessione: vt ff. de acq. rer. domi. l. homo liber. §. quid. & ff de vsuc. l. sine possessione. Sed in hæreditate p liberum hominē mihi quærēda, sex sūt necessaria. quorum si quid defuerit, non quæritur, scilicet, vt mei contemplatione instituatur. Itē vt sciat cōditionem suā in stitutus. Item quòd iussu meo adeat. Itē ꝙ volēs adeat. Itē quòd velit mihi quærere. Item quòd bona fide possideā. Bene dico, quòd oportet: vt sciat conditionem suam. Nā ignarus suæ cōditionis nulli acquirit, sibi enim non, vt ff. de acq. hære. l. qui putat. §. qui bona fide. & l. vj. § 1. quia se obligare non voluit. Item possessori nō, si non interuenit iussus: vt ff. de acquir. hæred. l. si quis mihi bona. §. iussum. Itē & si interuenit: vt ff. de acqui. hære. l. vj. §. Celsus. & §. 1. nam seruili necessitate creditur hoc fecisse: vt ff de ne. gest. l. at qui. §. si libero, quare nō potest acquirere: vt ff. de acquiren. rerum domi. l. homo liber. Si sciat cōditionem suā, volens quærere mihi, quærit sibi: sed restituitur mihi possessori per condictionē sine causa, cuius intuitu fuit institutus, sicut volēs quærere possessori, cuius intuitu fuit institutus, iussu eius adeūdo quęrit, sed si nō eius contemplatione, nihil. ut ff. de acq. rer. do. l. liber homo. & l. hō liber. in prin. [s] Itē potest dici, quòd ignarus quærit sibi: vt ff. de acq. hær. l. qui putat. §. de eo, cum non contemplatione possessionis instituatur: vt ff. de acq. hær. l. qui in aliena. in fin.

[r] Dominus fit. Sic. C. de pact. l. traditionibus. Acc.

[1] Et hoc tenet Angel. i l. qđ seruus. ff. de acqui. pos. qđ facit, ut lucrum ex usuria nō quæratur patri, nec sit fratribus cōferēdū, nisi utant̄ cautela, de qua p eū hic.

Possessionē possessius non quæ tit.

Hr̄ditas nō quæritur p hominē liberū bona fide possessū nisi sex ꝯcurrant.

[s] Dic ꝯm Io. Fab. ꝙ hoc ꝑt eē verum in quo iusſ nō interuenit, qa tunc non vr̄ sibi velle acquirere ī dubio. ut ff. de acqui. hær. l. qui in aliena. §. j. sed de hac materia pleniꝰ uide hic per Ang.

Non

Hæc est a Non possidet.s.ciuiliter,sed naturaliter. ut ff.de cõis opin. acq.pos.l.naturaliter. i unde utile interdictũ unde licet Ra- ui,ubi datur.ut ff.de ui,& ui arma.l.3.§.unde ui. ph. dicar b Sed habet.Sic.ff.de acqui.pos.l.1.§.per eum. sic ff. §.cuius & qui satis.cog. l.sciendum.§.2.Accur. opinioni c Quia scit. Vnde inhæret non vsucapit, cum Ang. hic, malam fidem ha- quem ui- beat. ut supra de deas. vsufruct. in princi- pio.

d In vtriusque. Nota in trib. utriusque dici. Vel melius dic utriusque, fructuarij & bonæ fidei possessoris.

e Proximè. Vt supra eo §. de his. & §. idem placet.

f Apparet. Scilicet argu. à cõtrario sensumpto. nam si tantum per dictos homines acquirit ergo non per alios vt ff. de offic. eius cui mã.est iur.l.j.in princ. & supra de tute.in princ.

Arguentum à cõtrario sensu est in iure validum.

g Acquiri. Fallit in tutore & curatore & similibus personis. vt dicemus j. de inutil.stip.§. si qs alij.

ADDITIO. vide bit is ibi gl.plenam, qui potest pro alio stipulari, de quo latè per Bar.& doct. in l.stipulatio ista.§. alteri. & §.si quis insulam.ff. de verbo.oblig. Auge. Aret.

h Possessionem C. de acqui. pos. l.1.& ff. de acquir. poss.l. possessio quoque.§. & si possessio.

Possessio non quit.

i Constitutionem. Quæ est C.per quas perso.no. acqui.l.1.

k Per hanc. ita quod & per procuratorẽ namque sola possessio (cum res inanimata sit) mihi non quærit. nam & per traditionem res mihi quæritur & possessio, sed illa eadẽ & per me acquiritur, vt supra de rerum diuisio. §. per traditionem. & supra eod. in princi. Alij dicunt,vt Azo. per solam possessionem acquiri domi nium, vt hic, & C. eod.l.prima.Sed ibi non dicit simpliciter excepta possessione, sed dicit excepta causa possessionis, id est, dominio, quod est causa possessionis secunda post vsucapionem. ut ff. de vsucapionibus.l.3.

l Præscriptionem. Vobis scientibus. vt C.de ac.pos. sess.l.2.

per eum sibi acquirere pt. Fructuarius verò vsucapere non põt:primum, quia nõ possidet, [a] sed hẽt [b] ius vtendi, fruendi.deinde quia scit [c] seruũ alienum esse.Non solum autẽ proprietas per eos seruos in quib. vsumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberã personam,quæ bona fide vobis seruit,vobis acquiritur,sed ẽt possessio. Loquimur aũt in vtriusq; [d] persona fm distinctionẽ, quam proximè [e] exposuimus: i. si quam possessionem ex re vestra,vel ex suis operis adepti fuerit.

Per prorsus extraneam personam (excepto procuratore per quem possessio, dominium, & vsucapiendi conditio nobis quæritur) nil nobis acquiri pt.

Ex his itaque apparet, [f] per liberos homines, quos neque vestro iuri subiectos habetis,neque bona fide possidetis: item per alienos seruos,in quibus neque vsumfructum habetis, neque possessionem iustam:nulla ex causa vobis acquiri [g] posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse: excepto eo, quod per liberam personam,veluti per procuratorem,placet non solùm scientib. sed & ignorantib. vobis acquiri possessionem, [h] secundum diui Seueri constitutionem. [i] & per hanc [k] possessionem etiam dominium, si dominus fuerit qui tradidit vel vsucapionem, aut longi temporis præscriptionem, [l] si do minus non sit.

Epilogando transit ad alias materias cum quodam præambulo.

Hactenus tantisper admonuisse [m] sufficiat, quemadmodum singulæ res vobis acquirantur. [n] nam legatorum ius [o] quo & ipso iure singulæ res vobis acquiruntur: item fideicommissorum, vbi singulæ res vobis relinquuntur:opportunius inferiore loco referemus. [p] Videamus itaque nunc, quibus modis per vniuersitatem res vobis acquirantur. Si cui ergo hæredes [q] facti sitis, siue cuius bonorum [r] possessionem petieritis, vel si quem arrogaueritis, [s] vel si cuius bona libertatum conseruandarum cã vobis addicta fuerint: [t] eius res omnes ad vos trãseunt. Ac prius de hæreditatib. dispiciamus: quarũ duplex conditio est. nam vel ex testõ, [u] vel ab intestato ad vos pertinent: Et prius est, vt de ijs dispiciamus, quæ ex testamento vobis obueniunt: qua in re necessarium est initium de ordinandis testamentis exponere.

m Admonuisse. j. de re.diu. §. singulorũ.

n Acquirantur. Per vos, & alios, ut in titu.isto.

o Nam legatorum ius.Respond.tacitæ obiectioni,quæ fieri posset de singularibus acquisitionibus legatorum.

p Referemus. Vt j.de leg.per totũ. & j.d sing.re. p fideic. seli.per totum.Acc.

q Hæredes.Scilicet de iure ciuili, vt j. de hære.insti vsque ad tit. de bon. possessionibus.

r Bonorum possessionem, s. de iure prætorio,vt j.de bo no possessio.per totum tit.

s Arrogaueritis. j. de acquis. per arro. per totum.

t Addicta fuerint. j.de eo,cui lib. causa bona addic. per totum.

u Ex testõ.De quibus vsq; ad tertium librum dicetur.

TITVLVS X.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

Annota, testamentum (vt Vlpian.lib 28. Digestorũ titu. eod. l.1. plenis verbis definit) est voluntatis nostræ iusta sententia,de eo quod quis post mortem suam fieri voluit.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS.

Iste titu. & sequentes continuantur per Imperatorem,vt supra tit. 1. § fi. dic vt ibi. Vel dicas sic,& familiariter. Dictum est supra in §. fin. titu. præcedentis, quòd per vniuersitatem res nobis acquiruntur, & per hæreditatem, & alios modos ibidem positos. Verùm quia hæreditates quandoque deferuntur ex testamento, & quandoque ab intestato, ideo primo sequitur videre de testamento.

Testa-

a Per æs, & libram Proprium nomen testamenti.
b Venditionē.Sic ī.qui.mo. ins pa.po.sol.§.prærea.
† Vide in c Libripende. Id est æstimatore, qui libri pēdebat, hūc locū vel æstimabat familiā uno nummo: deinde emptor Budæū in manumittebat totā familiam cum omnibus bonis. adnot. ad d Ciuibus Romanis. Pādectas Id est liberis bo ad l.s. de minibus. ut ī.de li orig. iur. be. §.fin. quo loco e Puberibus. Supra, qd sit fi- quib.mod. tut.fi.in duciaria princ. venditio, f Familiæ. Id est, & quid hæreditatis:ut ff.de emācipa- verb. sig. l.pronun tio, expli- ciatio. §. familiæ. cat. Accur.
* Aliās g Emptor. Qui erat Et. loco hæredis: ut ī.
† De emā §:sed neque.Acc. cip. tione h Libram. Scilicet per æs & adæquatā.i.æstima- librā vide tam rem. & dicitur Sne.l Au- libra hæreditas: qa gusto. & sicut libra diuidi- ibidē Be- tur in 12.uncias, ita roaldū in & hæreditas: ut ī. cōmenta- de hære.instit. §.hæ- riis. Plau. reditas. ubi di adæ- in cassi. quata libra. id est, ibi, una li hæreditas æstimata. bella li- i Partim. Quia nu- ber effici merus testium re- possum. mansit.
Horati k Et prædicta. Ali- hoc car- ās præfata. & ita al- mine. Si legatum quandoq; pprium inuenitur. quoduis l Ad ius ciuile. Sci libra mer licet, quia ius ciui- catus & le inuenit. ære. Oul. m Postea. Scilicet cum ait, de media iurispru- Meqi suū dentia. libra no- n Honorario. Id est uit & ære prætorio ut ī. de iu magis. Va re natu. § prætorū. ler. Max. o Quodammodo. lib. s. de Quia cōputato li- Iu. Triū. bripēde, & empto- §.Catul. re, * septē erāt. A. Luctat. p Sub scriptione. Alcia. li. Vt subscribant se te- parerg. 3. stamento assuisse, & Vigliū & cuius sit:vt ff.e.l. hic. pe.& antepe.
† Non tū q Cōstitutionibus. intelligas Vt C. de test. l.hac primā te- consultissima. stādi ori- r Vno contextu. ginē à iu- Id est, nullo actu i- re ciuili, terpositio, * nisi aut ptō- necessario natura: rio cē: est ut ff. e.l. hæredes.in eā iuris ff.& C.e.l.cum anti gentium, quitas. Acc. authore ADDITIO. Theophi Propter quæ si a sig lo Græco recedat ante, quàm sa..ēnum loco ipsorum alij paraphra subrogentur:potest i.e l § qd aliquid fie.l, si im- ius ē gen miner periculum.

genus testōrum, quod dicebatur per æs & librā,a scilicet & per emancipationem, † id est imaginariam quandam venditionem b agebatur, quinq; testibus, & libripende,c ciuibus Romanis d puberibus e præsentibus, & eo, qui familiæ f emptor g dicebatur. † Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt. Quod verò per æs, & libram h fiebat, licet diutius permanserit: attamen partim i & hoc in vsu esse desiit. Sed prædicta k quidam nomina testamentorum ad ius ciuile l referebantur. Postea m verò ex edicto prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. † Iure enim honorario n nulla emancipatio desiderabatur: sed septem testiū signa sufficiebant: cū iure ciuili signa testiū non essent necessaria.

Testamenti inscriptis solennitas partim iure ciuili, partim sacris constitutionibus & prætorio iure nititur: conficitur autem tale testamentum testibus septem vno contextu adhibitis, & facto testamento subscribentibus, ac demū illud suis sigillis munientibus.

Sed cum paulatim, tam ex vsu hominum, quam ex constitutionum emendationibus cœpit in vnā consonantiam ius ciuile, & prætorium iungi: constitutum est, vt vno eodemque tempore (quod ius ciuile quodammodo o exigebat) septem testibus † adhibitis, & subscriptione p testium (qd ex cōstitutionibus q inuentum est, & ex edicto prætoris) signacula testamentis imponerentur: ita ut hoc ius tripertitum esse uideatur, & testes quidem, & eorum præsentia, vno contextu r testamēti celebrandi gratia, à iure ciuili descendant: Subscriptiones autem testatoris, s & testium ex sacrarum constitutionum obseruatione adhibeantur: Signacula autem, & testium t numerus ed cto prætoris. Sed his omnibus a nostra constitutione propter testamentorū synceritatem, vt nulla fraus adhibeatur, hoc additum est, vt per manus testatoris vel testium nomen hæredis exprimatur, & omnia secundum illius constitutionis tenorem u procedant.

Omnes testes possunt vno annulo proprio, vel alieno sigillare h d. Are.

Possunt autem omnes testes & vno annulo * x signare testamentum, y Quid enim, si septem annuli vna sculptura fuerint, secundum quod Papiniano visum est? z Sed & alieno quoque annulo licet signare testamentū.

Qui ex testamento capere potest, is testamentarius testis esse potest: sed persona hic enumerat, quamuis testamenti factionem habeant: testamēto testes adhiberi nequeūt.

Testes autem adhiberi

vitæ testatoris, aliàs non.
s Testatoris. Si potest: ut C. eo. l. iubemus.
t Testium. Si non potest testator scribere. Sed hodie indistinctè per alium scribere potest nomen hæredis: ut in Auth. ut spon. lar. § quia uero, coll. 6.
u Tenorem. Est aūt tenor, si pōt scribe re, faciet aliàs dicet corā testibus, & scri betur per aliquem, uel per aliquos de eis, aliàs non ualet. Imo falsi pœna ta bellio tenetur: ut C. eo. l. iubemus. in fin. Acc.
ADDITIO. Quod est uerū, quādo solēnitas nō fuit obseruata nec scripta in testā, secus si fuit obseruata, licet nō scripta: ut l. si libratius. ff. de reg. iur. Ange.
x An nulo. Scilicet habente characteres, q signatorius dī: & sic eū in eo sigillo, nō aliā alio signo: ut ff. e. l. ad testium. §. signū, & de uerb. signifi. l. signa torius.
y Testamentū. Vel et linteū, si quo inuolutū est testam: ut ff. e. l. ad testium. §. si.
z Visum est. Hac ratione & cū tribus, uel paucioribus, nel pluribus pōt signari testam. ar. 7. man. §. is qui exequitur. alij dicunt tantum cum septē nel uno debere signari.
¶ Testes autem. CASVS. Domine, tam ideo quot testes debeant adhi beri in testamento. Dicatis modo mihi, qui possunt esse testes in testamento? Ad hoc respōd Amice, testes iure adhiberi solent hi, qui ex testamento capere possunt. Hoc tamen nō est generaliter uerum: quia neque mulier, neqs impubes, neq; mutus, neq; furiosus, neque ille, cui administratio bonorum interdicta est, neque famoso cri mine damnatus, nec muliebria in corpo re suo passus (quem lex iubet improbū intestā-

tium de iu. natu. gen. &c. quo loco testōrum perscriptio. nē recentē fert inter ea q sunt tariis gen tium. Vide Vigliū hic. Emptor hæreditatis. fm Ægi. Per. Vno cō textu est nullum testō immiscere actum. Ægi. Per. † Idē dicitur in c. cū testes. ex. eo. tit. Imo suf ficit, qd interrogati an uelit talem esse hære dē uel ita dispone- re, ut co- lā eo, te- stib. & no tario tā- dit, & sic fm Ang. Annu- lus, & si- gillū pro eodē ple- rumq; po nuntur Mando. l gl. Facul. §. & primum, in ner. sigil- lū i princ. Cōcot. c. boc §. c. post ces sionē. in glo. r. post princ. ibi & alieno annulo. extra de proba.
* Aliàs annulo, & pin'a post annu li.

intestabilemq; esse in numero testium in testamentis condendis adhiberi possunt. Et hæc dicuntur usque ad illum §. sed cum aliquis. Franc.

a Testamenti factio. Passiuè accipe: hic, ut bona sit acceptio: sed neq; mulier &c. aliàs & accipitur actiuè. ut j. de her. qual. & diff. §. testamēti.

b Neque mulier. In aliis autem casibus omnibus recipitur præterquā in testamentis. ut ff. e. l. qui in testō. §. mulier. Ratio est. ut C. de fideicom. l. fi. & est timor falsitatis. Quid de hermaphrodito? Rñ. si prævalet in masculino sexu. recipitur. ut ff. de sta. hom. l. quæritur. & de testi. l. repetundarum. §. 1.

c Neque impubes. Quid de eo qd' vidit in pupillari ætate? Rñ. aliàs (id est, præterquā in testō) posset testificari, sicut, & seruus. ut ff. de verb. sig. l. nolignitionem. §. instrorū. & C. de hære. & manichæ. l. quoniam. in fin. sed hic non: quia faciūt ad substantiam testamenti, ut hic dicitur.

posunt ij, cum quibus testamenti factio [a] est. Sed neque mulier, [b] neque impubes, [c] neque seruus, † neque furiosus, [d] neque mutus, [e] neque surdus, neque is, cui bonis interdictū est, [f] neque ij, quos leges iubēt improbos, intestabilesq; [g] esse, possunt in numerum testium adhiberi.

Annota, Cōem errorem ius facere, & veritati præferri.

Sed cum aliquis ex testibus, testamenti quidem faciendi tpe liber existimabatur, postea au'ē seruus apparuit. tam Diuus Adrianus Catoni, quam postea Diuus Seuerus, & Antoninus rescripserunt, subuenire se ex sua liberalitate [h] testamento: vt sic habeatur firmum, ac si vt oportebat, factum esset: cum eo tempore, quo testamentum signaretur [i] omnium consensu [k] hic testis liberi loco fuerit: nec quisquam esset qui status ei quæstionem moueret.

Potest in vno, & eodem testamento esse testis pater cum filijs & fratribus, dummodo sit alienum: secus autem si proprium vel domesticū. Aret.

Pater, necnon is, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt, vtique testes in vno testamento fieri possunt, quia

t Istud si placet Io. Fa. & Angel. Mulier vbique testificari pōt pterquā i testis.

† Nā cū testiū psē tia fit ex iure ciuili, veteres aūt ad solēnia nec mulierē, nec seruū nec impuberem admitterēt nō mirū si mulier testis in testō esse prohibeatur. Vtglins hic.

a Idem An. qui dicit tūā gl. eē no.

b Qd' est verum de eo qd' uidit proximus pubertati, secus si p ximus infantiæ. Io. Fa. & An.

d Neque furiosus habetur. Nisi habeat dilucida interualla. ff. eo. l. qui testamento. § nec furiosus.

e Neque mutus. Qui uihil loqui uel audire potest. ut j. qui test. fa. pos. § item surdus. ADDITIO. Etiam si talem morbum habeat à casu & sciat literas, quamuis tunc possit testari secundum Io. Fab. hic.

f Interdictum est. Vel à lege, quia commisit in legē Iuliam maiestatis. ut C. ad leg. Iul. maiest. l. fin. Vel à iudice. ut ff. eo. l. is cui. in fi. c. resp.

g Intestabilesque. Vt de crimine famoso damnatus uel muliebria passus. ut ff. eo. l. is cui. §. si & l. cum lege & ff. de testi. l. ob carmen. in princ.

¶ Sed cum aliquis. CASVS. Dñe, quidā cōdidit testm̄, & in testō septē adhibuit testes spāft conuocatos, & cotā eis uoluntatē suā ultimā declarauit, & nomen hēdis expressit, & testes subscripserunt, & testm̄ sigillauit, quo facto decessit testator, mortuo testatore qdā ex testib. apparuit seruus, q. tū tpe faciendi testamenti liber ab oībus putabatur, mō q̄to utrū istud testm̄ dēat infirmari, quāi iuris solennitate non seruata? Et rñ. q non. imò testm̄ tanquā ritē factū firmitatē obtinebit. Cum. n. aliquis ex testib. tpe testamēti faciendi liber ab omnib. existimatur, quamuis post ea seruus apparuerit, tam diuus Adrianus, quàm diui Seuerus, & Antoninus Catoni super tali dubitatione quærenti scripserunt subueniendum esse testō ex hmōi libertate putatiua, ut sit ratum, & firmum habeatur, ac si ut oportet omnia facta fuissent, & hoc tali ratione moti dixerunt, quia eo tpe quo testamentum à testibus signabatur, iste testis communi consensu omniū loco liberi hominis habebatur, nec erat aliquis qui eo tempore status quæstionē ei moueret. Et hæc dicuntur usque ad illum §. pater. Francisc.

Opinio præfertur veritati.

h Liberalitate. Et sic plus ualet quod est in opinione, quam quod est in ueritate, sic ff. de sup. lega. l. 3. in fi. Arg. contra. j. de leg. §. si quis rem suam.

i Signaretur. Quidam hoc intelligunt gñaliter uerum, ut siue oñdatur testm̄ in scriptis conditum siue nuncupatiuum, dēat ei creduliue defuerint testes esse. siue non, & sic se habet consuetudo. vt arg. C. de edicto diui Adri. tol. l. fi. & C. de dona. l. in donationibus, & arbi. tut. l. fi. Nos cōtra, si in nuncupatiuo de iure & quod hic dicitur in testō condito in scriptis, loquitur: in nuncupatiuo. n. si proferatur, non dēt ei credi sine testibus: cum in eis cōsistat uis substantia testamenti: ipsum tñ valet licet pbatio deficiat: vt ff. de testa. tuto. l. duo. Quid si seruus factus est, uel infamis, & uelit recognoscere sigillum suum? Rñ. non admittitur ut ff. de Carbon. edict. l. Carbonianum. §. duæ autem sunt causæ.

k Omnium cōsensu. Nota errorem prodesse. ut ff. de sup. leg. l. 3. in fin. & C. de lat. lib. tol. §. sed & si quis. & ff. de offic. præto. l. Barbarius. Et error communis facit ius, ut patet. bis versibus. Error communis ius efficit, ut manifestat. Testificans seruus, qui liber creditur esse.

4 Pro iis & gl. j. in ver. ofum vide omnino Lap. alle. s. 9. ver. venio ad secundum, post, n. 8. & aliis sequenr. & ibidem. Q. Mādo. in apost.

5 Nisi de eo sit facta pnblica scriptura, uel pars cōfiteatur testamentū sic fuisse factū, aut testes depon at an teqnā ip forū defectus appareat, quia tunc scriptura probabit abs que eo testes pducātur. Ang.

¶ Pater. CASVS. Quidam fecit testm̄ suum, & in testō suo adhibuit vij. testes: inter quos fuit Petrus, & Martinus filius Petri, quem Martinum Petrus habuit in sua potestate: modo quæro, utrum pater, & filius existens in potestate eius, s. Petri, possint esse testes in eodem testō? Respond. q sic. Nam pater, & ille, qui in eiusdem patris potestate est, in eodem testō testes adhiberi possunt. Nil enim nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi posse. Et hæc dñr usque ad illum §. in testibus. in quo pone casum sic: Quidam condidit testm̄, & in testamento suo filium quē habuit in potestate testem adhibuit: modo quæro, utrum de iure hoc potuit facere? Rñd. q non. Nam testis non debet esse ille, qui in potestate testatoris est. Et non solum repellitur ille à testimonio, qui est in potestate testatoris, sed etiam qui habet in potestate testatorem. unde si filiusfam. miles post reuersionem de castrensi peculio testetur: pater eius in suo testō testis adhiberi non potest, nec ēt aliquis qui est in ptāte eiusdem patris. non solum enim in aliis causis, sed & in testamentis domesticū testimonium reprobatum est. Et non solummodo supradictæ psonæ repelluntur à testamentariis testimoniis: sed & hæres scriptus, & pr̄ eius qui eū in ptāte hēt, & & patentes hæredis scripti, & fratres qui in eiusdem patris ptāte sunt, & etiam qui in ptāte testatoris sunt, penitus à testamentariis testimoniis repelluntur, & hoc ea rōne, quia totum negotium qd' agitur iure faciendi testamenti, creditur hodie inter hæredem, & testatorē agi, licet olim totum ius testamēti faciendi circa testes adhibēdos conturbatū fuerit. nam quidā ueteres in illo testō, qn dicebatur p æs, & libram,

nihil nocet, ex vna domo plures testes alieno [a] negotio adhiberi.

Testamentarij testes esse nequeunt, qui in testatoris est potestate, & qui testatorem in potestate habet, item hæres scriptus, & qui in potestate eius sunt: quive eum habet in potestate, & fratres sub eisdem patrijs nexibus existentes quibus hæres, quicquid circa hæc placitum fuerit antiquitati

In testib. autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est. Sed si filiusfamiliàs de castrensi peculio post missionem [b] faciat testamentum: nec pater eius rectè adhibetur testis, nec is, qui in potestate eiusdem patris est. Reprobatum est enim in ea re [c] domesticum testimonium, †

In testamento non potest esse testis hæres scriptus in eo, nec pater, nec filius in potestate, nec frater in eiusdem patris potestate. Azo.

Sed neq; hæres script⁹, neq; is, [d] q in ptãte eius est, neque pater eius, qui eum habet in potestate, † neq; fratres, qui in eiusdẽ patris potestate sunt, testes adhiberi [e] põt: quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, ditur hodie inter testatorem, & hæredem agi. [f] Licet autem totum ius tale conturbatum [g] fuerat: & veteres quidem familiæ emptorẽ, [h] & eos q p ptãtem ei cõiuncti fuerãt, à testamentarijs testimonijs repellebant: hřdi [i] aũt, & ijs, q p potestatẽ ei cõiuncti fuerant, concedebãt testimonia in testamẽtis pstare licet ij, q id pmittebant, hoc iure minimè abuti [k] eos debere suadebant: nos eam obseruationẽ corrigẽtes, & qđ ab illis suasum est, ĩ legis necessitatẽ trãsferentes, ad imitationẽ pristini familiæ emptoris, meritò nec hæredi, q imaginẽ vetustissimi familiæ emptoris obtinet, neq; alijs psonis, q̃ ei (vt dictum est) cõiũctę sunt, licentiã cõcedimus, sibi quodãmodo testimonia præstare: ideoq; nec eiusmodi veteres constitutiões nostro Codici inseri permisimus.

Cui legatum aut particulare fideicommissum relictum testamento fuit (cum ad eum nõ pertineat hæreditatis damnũ nec emolumentum) testis in eo testamento esse potest.

Legatarijs, [l] autẽ & fideicommissarijs, qa non rei singularis successores sunt, & alijs personis eis coiunctis testimonium præstare in testamentis non denegamus, imò etiam quadam cõstitutione nostra eis specialiter cõcessimus: & certè multo fortius his, qui in potestate legatariorum, vel fideicommissariorũ sunt, vel qui eos in potestate habent, huiusmodi licentiã donauimus. Et hęc dicuntur vsq; ad illum. §. nihil autem interest. Franc. de Acc.

[a] Ridicu lũ est si qs in litę do mesticis testimonijs pugnet. Tullius lib. 4. rhetor. tit. s. Ægid. Per.

† Verbũ in ptãte. non solũ refertur ad liberos q sũt ĩ ptã te, sed ẽt ad eos quos rede misti ab hostib. l. q testõ. In princ ff. e. Ægi. Pet.

[1] Tn dic q filiꝰ cũ nihil sibi q̃rit, pt p pre testificari, scđm Ioã. Fab. idẽ eẽ in eo negotio ex quo nec pri, nec filio resultat ɔmodũ, vt ĩteresse. & qđ đ matre & fratrib. vid p Ang. hic.

[2] Intellige verũ ĩ his, quos dñs attingit tñc domus, suę & in quibus habet aliquod ius: & sic ɔdõ natis ĩ psona, non in simplici colono: itẽ hoc verũ ĩ familiarib. vilib. & qñ dñs eos p ducit: nec eit qõ iter eos: alias secus secũ dem Ao.

librum, familiæ emptorem, qui loco hæredis erat, & ɔiunctos ei p ptãtem à testimonijs testamẽtarijs repellebant. In primis autem duabus cõditionibus testamentorũ, hæredi coniunctis per potestatem concedebãt testimonia in testamẽtis præstare, licet illi ijdem, qui id permittebãt, hoc iure minimè abuti đbere eos psuadebant. vnde nos eãdẽ obseruationem antiquorũ corrigentes, & qđ ab ipsis ãtiqs psuasũ est, videlicet q hæres, vel ɔiuncti ei p potestatẽ inter testes admittantur, licet hoc eis pmissum fuerat tamẽ in legis necessitatem transferentes, ad imitationẽ familiæ emptoris, q in tertio gñe testamẽtorum (vt dictum est) à testimonio repellebatur: merito hæredem, & coniunctos ei p potestatẽ ab huiusmodi testimonio repellimus: nec eis licẽtiã damus sibi quodammodo testimonia pstare. vnde huiusmodi veteres constitutionem in qua hoc permissum fuerat, nostro Codici inseri nõ p misimus & hæc dicuntur vsque ad illum. §. legatarijs.

[a] Alieno. Aliud si in suo: vt infra pro xi. §. & ff. de testa. l. testis. Acc.

[b] Post missionem. Id est, remissionẽ. aliud si ante: vt ff. e. l. qui testamento. § per contrariũ. in gl. posse.

ADDITIO. Et est ratio secundum gl. ibi, in verbo posse. quia tunc testes neq; togati, neq; ad solennizandum actum exigũtur: quãuis duo requirantur ad probandum veritatem. Angel.

[c] In ea re. Idem & in alijs: vt C. de testi. l. a. [1] Sed quis est domesticus? R̃n. colonus, & adscriptitius, vel similes, vt C. de his q ad eccl. ɔfu. l. fi. §. sanè enim si seruus. [2] & C. de q̃st. l. pridem. Itẽ vxor marito, & eɔ: vt sup. de vsu & habi. §. item is, item seruiẽtes siue dapiferi. vt ff. de pœn. l. respiciendum. §. furta.

ADDITIO. Intellige illud verum, si sint seruitores commensales: vt quia viuant expensis domini: aliàs contra. nisi habuissent licentiã siue spe reuertendi: tempus enim productionis, & depositionis inspicitur, secundum Ioan. Fab. hic.

[d] Neque is. Nota q his tribus modis dicitur quis contingere me per potestatem.

[e] Adhiberi. Quia eorum negotium est, cum lucrũ & damnum ad eos pertineat. ff. quando appel. sit l. 2. in propria. [1] & vere eorum: quia &c.

[f] Agi. Cantè posuit agi, cum sit gñalissimum: vt ff. de ver. signi. l. Labeo. a in princ. & l. verba. habet enim se ad ius testandi & contractus. Acc.

[g] Conturbatum. Nã olim hæres in duob. primis gñibꝰ testamentorum poterat esse testis: in tertio verò ille, qui erat loco hæredis, non poterat esse testis, & sic erat turbatio iuriũ: & ad eiꝰ similitudinẽ verus hřs hodie testis non erit, vt sequit.

[h] Familiæ emptorem. Dicitur ille, q constituebat hæres per æs & libram.

[i] Hæredi. Qui erat ex primis duob. generibus testamentorum.

[k] Abuti. Sic C. de cad. tol. l. vnica. §. 1. & ff. si fa. furt. fec. dic l. fin. & supra, q bus ex caus. ma. nõ licet. §. 1. Acc.

[l] Legatarijs. CASVS. Quidã fecit testamentum, & in testamento legauit Petro decem, nerũ tamen Petrum legatarium in testamento testẽ adhibuit: modo quæro, vtrũ ille Petrus legatarius possit esse testis ĩ illo testõ, in quo sibi legatũ relictũ est? Et rñ. q sic. Licet em hřdes q sunt iuris successores, à testimonio repellant: legatarijs tñ, & fideicomissarijs, q nõ iuris, sed

[1] Est & alia rõ. i. affectio, quã hñt adinuicẽ, ex qua p cedit ille tex. & hodie in casib. in qb. pri nihil q̃rit, monachi tñ in monasterio põt eẽ testes. e. insuper ex. đ test. idẽ in hominibus vniuersitatisꝰ, p ipsa vniuersitate, vel castro in negotijs ex qb. nõ resultat cõmodũ ĩ particulari, sed cõi tantũ. Ang.

[2] Propria cã est, cuius emolumentũ, vel dãnũ ad aliquẽ suo noĩe pertinet. Ægi. Per.

[l] Legatarijs. Discrepant hi iure veteri à fideicõmissarijs: vt j. de fideic. hæred. §. pterea. Sed hodie nõ: vt j. de leg. §. sed nõ vsq. quidã §. hunc intelligunt, qñ legatum fuit repetitum à succedentibus ab intestato, vt tunc non videatur ferre testimonium in testamento

mento iure: quia iuris successor est, qui in quota parte hæres institutus est. Accur.

a Non iuris. Sed rei, & sine onere. vt ff mād.l.si hæreditatem. ADDITIO Per hoc pstet secus esse in fideicōmissario vniuersali: quia habetur loco hæredis. §.restituta.j. de fideicommis. hęre. Ioan.Fab.

b Cōstitutione. Gręca. vel dic de illa, q̄ est.ff.eo. l.qui testō. in prin. quę est Iustiniani per approbationē: vt C.de uet. iu.enucl.l.1.§.sed si. ī fi. vers. omnia em merito. prima verior.

c In potestate. Itē tabellioni: vt ff.eo. l.Domitius Accursius.

d Damus. C.de testi. l.omnibus.§.sol. hic agitur de uirib. testamēti inter heredem & aliū agentē ꝯ testm̄, & aliàs cōiunctus ꝑ cōiuncto nō ferret testimonium, id est, vnius legatari* alij. Et secūdum hoc falsò hic sumitur argu. ꝙ socius ī causa socij admittitur in testimonium. Vel dic hoc speciale, r ut coniunctus pro coniuncto admittatur quasi ī re sua, fauore testamenti, & vltimæ voluntatis, quæ debet dominari, si legitima est: ut C. de le.l.cum quæstio, in fin. & erit bonum argu. ꝯ.dictum. Sed argu. contra est. C.de test.l. quoniam.in fin. Sed respondeo, s finis illius legis non refertur ad totum, quod erat dictum. Distingue tamen, an lucrum tedeat ad eum socium, vt tunc non admittatur, aliàs sic: vt ff. quando appel. sit.l. 1.§. in propria.

iuris [a] successores sunt, & alij personis eis cōiunctis testimonium nō denegamus: † imò in quadā nr̄a constōne, [b] & hoc specialiter eis cōcessim*. Et multo magis ijs, qui in eorū ptāte sunt, vel q eos habent in potestate, [c] hmōdi licētiam damus. [d]

Testamentum potest in qualibet materia scribi. Aret.

Nihil aūt interest, testm̄ in tabulis, an in chartis, [e] mēbranisve, vel in alia materia fiat.

Potest idem testamentum in pluribus codicibus scribi, quod quandoque necessarium est. Ang.

Sed & vnum [f] testm̄ pluribus codicibus conficere quis pōt, † secundum obtinentem tamen obseruationem omnibus factis, quod [g] interdum etiā necessariū est, veluti si quis nauigaturus, & secū ferre, & domi relinquere iudiciorum suorum contestationem velit, vel propter alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatibus imminēt. [h]

Supremæ voluntatis viua voce, coram septem rogatis testib. declaratio à testatore facta, nuncupatiuum testamentum dicitur.

Sed hæc quidem de testamentis, quæ scriptis cōficiunt. Si quis autem sine scriptis voluerit ordinare iure ciuili testamentū, septem testibus [i] adhibitis, [k] & sua voluntate coram eis nuncupata, [m] sciat hoc perfectissimū testamentum iure ciuili, firmumq; constitutum.

¶ Nihil autem. CASVS. Dñe, iam nobis dixistis plures solennitates, quæ in testō ꝯdendo debent obseruari: sed pro Deo dicatis, in quo testm̄, debet scribi? Respon. Amice, non refert vtrum testm̄ fiat in tabulis, vel in chartis, membranisve, vel in alia materia, & ēt unum testm̄ pōt in plurib. codicib. scribi, & ualet causa necessitatis, ueluti si quis extra patriā secū ferre uelit & domi relinquere suorum iudiciorū contestationem.i.testm̄, uel pp alias innumerabiles causas, quæ nobis imminent. Et hæc dicuntur usque ad illum §.sed hæc quidem. Fran.

e In chartis. Sic ſ.de rerum diui. §.literæ. Acc. ADDITIO Et dic in chartis etiam rasis: secus tamen in alijs instrumentis. Ang.

f Et unum. Sic ff.eo.l.unum.

g Quod. Scilicet ut pluribus codicibus fiat.

h Imminēt. Sic in Auth. de cōsang. & uter. frat. §. qa igit.uersi.si igit.ibi mulię namque sunt homini. col.vj. Sed nunquid ex his exemplis ꝑbabit? Rū. nō sine authentico: vt in authen. ut spon. lar. §. & hoc insuper. col.ix. & ff.de fide instr.l.quicumq;.& ff.de bo.pos.secundum tab.l.2.§.sed & si unū.sed hic ambo sunt principalia. Accur.

¶ Sed hæc quidem. CASVS. Dñe, iam video, quę sit obseruanda solennitas in testō in scriptis ꝯdito: nunquid tota prædicta solennitas in testō nūcupatiuo obseruari debet? Et rñd. ꝙ non. nam hęc quæ supradicta sunt de testamentis in scriptis conficiēdis sufficiunt. Si qa enim uoluerit facere testm̄ de iure ciuili sine scriptis, hoc ei facere licebit, si septē testes ad hoc cōuocauerit, & uolūtatē suā eis expresserit. & hoc testamētū de iure ciuili factū ꝯstituim* fortissimum, & firmum. & hæc dicuntur usque in fin. tit. Franc. de Are.

i Septem testibus. Quandoque nullus uocatur: ut si miles moriatur in bello, ut no. C. de test.mili. l.milites. qñque unus, ut Imperator: ut C.e.l.oīum. qñq; duo, 1 ut inter filios. vt C. e.l.hac ꝯsultissima.§.ex imp fecto. Vel si in tētorio faciat testm̄ miles, vt ff. de mil.tes. l.Lucius. qñq; tres, vel quatuor, uel pauciores. vt C. eo. l.si non spāli. qñq; quinque: vt in testō rustici. vt C. e.l.si.§. sin autē. qñq; septē generaliter: vt hic & C.e.l.hac ꝯsultissima. circa princi. quandoq; octo. vt C.qui testa. facere pos. l.hac consultissima.§.quæ in eundem. in gl. Accur.

k Adhibitis.i.rogatis vt intersint, & sint attēti: vt ff. e.l hr̄des, §.pe. & ī Aut.đ tes §.& licet.ī fi.§.coll.7.A.

l Coram. Scilicet palam nominando hæredes: vt ff. eo.l.hæredes.in princ.

m Nuncupata. Inde dr̄ nuncupatiuū testamentum.

TITVLVS XI.

DE MILITARI testamento. †

Miles in expeditione potest facere testamentum iure militari, quomodo vult. Aret.

DE MILITARI TESTAMENTO.

Est autem miles, qui iurauit à signis non recedere: vt ff.ex qui.cau.maio.l.pe. & scriptus est in matricula, vbi & alij milites scripti sunt. vt ff.eo l.pen. & per tot ti. Sunt & alia necessaria vt aliquis sit miles, vt diximus ff.ex quibus cau ma.l. pe. & in Aut. de man. princi.§.fi.col.3 Item miles dicitur à malo, quod sustinet pro alijs, vel à mille, quia ex numero mille hominum eligitur. vt ff.e.l.prima. § miles. A.

ADDITIO. Continua illū tit. ad præcedentem, sm Christoph. Porc.sic. visum est ſ.de testam.in genere: nunc sequitur uidere de testamentis in specie. Vel aliter. uisum est sup. de testamentis, quæ fiunt secundum

r Sic etiā clericus potest ferre testimonium in eā suę ecclesiæ: ut I c. cū nūci*. extra, de testib. ubi uide glo. unicā de illa materia.

1 Quod ideo unū appellat i quia unū negotium & una hæreditas sit: singulę tū tabulæ, singulæ codices si dem faciunt cum sint originalia, & authentica oīa, q̄ græci αὐτόγραφα appellant ab eodem testatore, eisdēq; testib. signata. Egui. Baro hic. Testiū numerus q ī testīs ē adhibēdus.

r Istā ꝑbat Bar. in l. q testamēto. ff.e & idē hic Ang. & Pla. hic.

s Idē Fa. hic.

1 Etiam si sūt mulieres, ?& qui aliàs nō essent idonei: vt ib i not. p Ang.

Testes debēt rogari.

Militū iura reiq; militaris disciplinā q̄ diligenter tractarint Iuriscon. uide apud Vigliū hic.

Miles unde dicatur.

Vpradicta diligēs obseruatio [a] in ordinandis testamētis, militibus ꝓꝓ nimiā imperitiā [b] eorū, constitutionibus principalibus remissa est. Nā ꝗuis ij, neq; legitimū numerū testiū adhibuerint, neq; aliā testōrū solennitatē [c] obseruauerint, rectè nihilo minus testātur, videlicet cū in expeditionibus occupati sunt. quod meritò nostra constitutio itroduxit. [d] Quoquo.n. modo volūtas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue sine scriptura, valet testamentum ex voluntate eius.

Miles etiam filiusfam. tamdiu iure militari testandi habet priuilegium, quādiu in expeditione est: qui si extra castra degat, communi omnium iure testari debet.

Illis autem [e] temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in alijs locis, vel suis ædibus degunt, minimè [f] ad vindicandum tale priuilegium adiuuantur. [f] Sed testari quidem, etsi filij familiarum [g] sint, ꝓpter militiam conceduntur, iure tamen communi [h] eadem obseruatione & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum [i] proximè exposuimus.

Licet remittatur solennitas in re agenda, non tamen remittitur congrua probatio rei gesta. Et licet lex priuilegiet aliquid factum: intelligitur tamen inquantum de facto legitimè appareat, & constet. Aret.

secūdū cōis iuris dispositionē, nunc sequitur videre de Illis, q̄ fiunt iure priuilegiato: vt est testm̄ militare: ideo &c. Aduertendum est, ꝙ in milite sex sunt necessaria ad hoc ꝙ habet priuilegia militib. cōcessa. Primo, ꝙ ense cingat. ff. de milit. testa. l. pen. Secūdo, ꝙ i nnumero aliorū ponat, & in matricula scribatur. ff. de mi. test. l. ex eo tpe. Tertio, ꝙ pſtet sacramentū, ꝙ mortē nō euitabit ꝓ republica, neq; à signis recedet. ff. ex qb. ca. ma. l. pe. & de ijs, q not. infam. l. 2. §. miles. Quarto, ꝙ stigma, i. nota publica brachijs suis inscribat. C. de fabri. l. 3. li. xj. Quinto, ꝙ examinet. C. q mi. nō pos. l. 1. li. xij. Sexto, ꝙ nō sit negotiator. C. neg. ne mil. l. 1. li. 12. vnd versus: Ensis, mātricula, necnō iuratio, stigma, Ac examen, erunt isthęc in milite signa.

Milites cognoscitur per sex signa.

Vilia nec debet tractare negotia miles.

Vpradicta. Totus iste tit. diuiditur principaliter in duas partes. Primo ponit de militib. testātib. in tētorio eorū, vel in peculio castrensi. Secundo de testamento in quasi castrēsi. Secūda ibi, Sciendum. Item prima subdiuidit. Nam primo ponit continuationem per modum remotionis, siue exceptionis cum positione noui statuti. Secūdo qualiter priuilegium concessum militibus, quod possunt testari quomodo uolunt, intelligat. Tertio, ꝙ etiam miles mutus, & generaliter defectiuus potest testari. Quarto qualiter post missionē testetur. Quinto, ꝙ mutatio status ipsius militis, dum modo interueniat noua uoluntas, non vitiat testm̄ factum. Secūda ibi, Planè. Tertia ibi, Quinimo. Quarta ibi, Sed hactenus. Quinta ibi, Sed & si quis. CASVS. Accessi ad Iustinianum, & ita proposui coram eo: Domine iam video, quòd uultis tractare de militari testamēto. p. o Deo dicatis mihi, quæ ratio mouet vos ad tractandum separatim de militari testō, nunquid illa quæ sunt à uobis tradita, in omni testameto possunt sufficere? Ad hoc respond. Amice, qm̄ supradicta diligens obseruatio, quam de ordinādis priuatorum testamentis supra exposuimus, authoritate principalium constitutionum militibus ꝓꝓ eorum imperitiam remissa est: ideo hic specialiter de priuilegiatis militū testamētis tractare intendimus. Quamuis. n. milites neq; legitimum numerum testium in suis testamentis adhibuerint, neq; aliam testamentorum solennitatē obseruauerint: nihilo minus rectè testari, & hoc verum est, qn̄ in expeditione militari occupati sunt. nā vt ita demū gaudeāt priuilegio militari cū in expeditiōe armorū fuerint occupati, nō immeritò nostra introducta est cōstitutio. Quocunque. n. modo volūtas suprema militis in expeditione occupati, siue in scriptis, siue sine scriptis inueniat. valet eius testm̄ ex uoluntate eius. Secus tn̄ est, qn̄ nō est in necessitate militaris expeditionis. In illis. n. tpibus, qb. milites in alienis, vel suis ędib. degunt: ad vindicandum sibi tale priuilegium nequaquam poterūt adiuuari. Et hæc dicūtur vsq; ad illū §. Sed testari. Sed pone: Dicit Iustin. ꝙ quāquā priuilegiū militib. ɔcessū circa sulēnitatē testamēti post missionē ab expeditione militari finiat, aliđ tn̄ priuilegiū ɔcedit, eis circa substantiā testamēti dūtaxat: nā testari pñt milites ex̄ castra militaris expeditionis existētes, ꝗuis filijfam. sint: iure tn̄ cōi in hoc casu, qn̄ morātur ex̄ castra, eadē obseruatio in eorū testamētis adhibēda est quā s. in testō paganorū exposuimus: Et hæc dicunt vsq; ad illum. § planè. Franc.

[f] Aliàs vindicandum.

[g] Aliàs filijfamilias:

[a] Obseruatio. Quæ cōsistit in quatuor, vbi est in scriptis testm̄ ɔditū, vel in sola nūcupatiōe hīdis eorā sepiē testib. vt s̄. tit. 1. §. sed cū paulatim. & §. si. & ff. de hæred. insti. l. 1. §. qui neque.

[b] Imperitiā. C. đ in. de. l. fi. §. 1. & C. de iu. & fa. ig. l. j.

[c] Solēnitatē. Scilicet circa sigilla, & subscriptiones.

[d] Introduxit. Sed tunc demū cū in militia sunt, habent priuilegium, vt C. eo. l. pen. & hic subijcit.

[e] Autem, pro sed.

[f] Adiuuant. Et not. ꝙ cessante causa cessat & effectus. & pōt hic sumi ar. ꝙ cessāte clerico ab ecclesia, cessat præbenda. sic C. de episc. & cle. l. gn̄aliter. 2. In gl. fi. Sed ar. ꝯ ff. de post. l. 1. §. secundo loco. versi. sexum quia Calphurnia dedit cām edict. vnde cessante causa cessare debet edictū, quod non est verū. Sed hoc vltimū gn̄ale de causa impulsiua dicit: primum de finali, sine qua res esse non potest.

ADDITIO. In dubio aūt præsumitur esse impulsiua, vt per gl. sing. in l. 2. §. fi. ff. de do. Ang.

[g] Et si filij familiarum. Licet hi aliàs ꝓhibeant: vt j. ti. 1. in prin. & ff. de dona. cau. mor. l. tam is. §. 1.

[h] Iure tū cōi. Scilicet quātū ad solēnitātē, nō quo ad hoc, vt det qrela ꝯ eius testm̄, sicut in alio veterano. qa sui iuris ē: ut C. de inof. tes. l. fi. §. in his. & de inof. tesl. Papinianus. §. si qs militia. Itē hoc est verū, qn̄ ē domū reuers⁹: sicut ꝓx. dixit aliàs sicut miles al⁹ vtitur speciali iure, sic iste, arg. ff. co. l. ex militari. §. 1 & l. testamenta eorum. §. fin.

ADDITIO. Hodie tn̄. ſm cōem opi. l filiosa. milite ꝑ ꝑteritionē factā sine causa annullat eius testm̄, quātū ad institutionē. aut ex cā. C. de li. ꝑto. Si verò cū cā, hētur ꝓ exhæredato, & subiacet qrelę, vt p Ang. hic.

[i] Paganorum. A pago, quod est villa, dicitur. quasi dicat non militum.

[a] Scilicet ɔtumaciter: vt qa citatus à superiore minimè intra tp̄a ɔueniens veniat: secundum Doct. hic. Et Mādo. sup. sign. Gratię, de indul. percipiē. fructus in absentia.

[b] Dic ꝙ cessāte cā fi. non impulsiua, cessat effectus. ſm Pot. Ægi. Per.

[c] Dic paganorū. i. togatorū à qbus differūt milites. Pli. Milites à plebe annuli distinxere, sicut tunica ab annulia senatum. Ægi. Per.

Instit. Imper. I Planè.

Planè. CASVS. Domine, iam video, quòd testamentum de millibus mirabiliter est priuilegiatum. licet enim iuris solennitatem non seruauerit miles, tamen testamentum eius in castris conditum valet. Pone igitur, quòd aliquis dicat aliquem militem in expeditione militari occupatũ, & ipsum in suo testamento hæredẽ instituisse: & hoc tñ neq; per ministrũ, neque per testes ad hoc cõuocatos probare poterat: nũqd creditur eius assertioni: ita vt ad hæreditatẽ militis valeat admitti? Et rñ. q nõ. De militantib. in testamẽtis diuus Traian⁹ Statilio Seuero in cõsimili casu qrenti rescripsit sic, O Statili Seuere, illud priuilegiũ qđ militãtib. testamẽtis datũ est, vt videlicet ea testamenta quocunque modo facta, rata sint. sic debet intelligi, vt omnino prius cõstet eus testamentũ fecisse, quod etiam sine scriptura non solũ a militantibus sed etiam a nõ militantibus fieri põt. Vnde si is miles de cuius bonis quæstio apud te ventilatur, ad hoc conuocauit saltem duos homines vt causa testandi coram eis voluntatem suam exprimeret: & ita coram eis locutus est, vt declararet in præsentia eorũ, quem vellet sibi hæredem esse, & cui vellet libertatẽ tribueret: potest videri etiam sine scripto hoc modo rectè fecisse testamentum, & voluntas eius suprema omnibus modis rata habenda est. Cæterum si causa ludendi, vel demonstrandi alicui iocosè dixerit. Ego te hæredem facio: vel, Bona mea tibi relinquo. sicuti plerumque sermonib. incolis fieri solet, non oportet hoc pro testõ obseruari. Nec videmur in hoc, priuilegio militari in aliquo derogare. Nec enim vllorum magis interest, quam ipsorum militum, quibus hmõi priuilegium datum est huiusmodi exemplum pro testamentis non admitti: alioqui si tale testamẽtu admitteretur, non difficulter post mortẽ alicuius militis existerent testes, qui dicerent se audisse militem relinquere bona sua alicui, prout eis videretur expedire: & ita vera militum iudicia frequẽter subuerterentur Et hæc vsque ad illum. §. quinimò. in quo reuertitur ad secundum casum, determinando plenius de priuil. mil. quod circa substantiam testamenti conceditur militibus, videlicet vt quamuis sint filijfamiliàs, testari possint, sic & hic vt miles surdus, & mutus testamentum facere possit. Et hæc vsq; ad illum. §. sed hactenus. Franc.

Planè de testamentis militum diuus Traianus Statilio Seuero ita rescripsit. [a] Id priuilegium, quod militantibus datum est, vt quoquo modo facta ab his testamenta rata sint: sic intelligi debet, vt vtique prius constare debeat, testamentum factum esse: quod sine scriptura à non militantibus quoque fieri potest. Si ergo miles, de cuius bonis apud te quæritur, conuocatis ad hoc hominibus, [b] vt voluntatem suam testaretur, ita locutus est, vt declararet, quem vellet sibi hæredem esse, & cui libertatem tribueret: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus: & voluntas eius rata habenda est. Cæterorum si (vt plerumque sermonibus fieri solet) dixit alicui, Ego te hæredem facio; vel, Bona mea tibi relinquo: non oportet hoc pro testamento seruari. Nec vllorum [d] magis interest, quàm ipsorũ, quibus id priuilegium datũ est, hmõi exemplũ non admitti: aliòqui non difficulter post mortẽ alicuius militis testes existerent, q adfirmarẽt se audisse [1] dicentem aliquem se relinquere bona cui visum sit: & per hoc vera iudicia subuerterentur.

Miles licet sit mutus vel surdus, tamen testatur.

Quinimo [e] & mutus [f] & surdus miles testamentum facere potest.

Miles post remissionem, vel extra castra existens debet iure communi facere testamentum. Sed si fecerit testamentum in castris iure militari, durat & post missionem si moritur intra annum: licet post extiterit conditio institutionis. Aret.

Annotato, Conditionem in testamentis ad diem mortis testatoris retrahi.

Sed hactenus [g] hoc il

[a] Rescripsit. Vt ff. eo. l. diuus. & iste. §. est ibi lex sub eadem verborum forma, & incipit, diuus Traianus

[b] Hominibus: Saltem duobus: vt ff. eod. l. Lucius. & ff. de testibus. l. vbi, & hoc est quando in tentorio. si autem [1] in conflictu belli, nullo etiam teste vocato: vt C. eo. l. milites. [2] si autem est domi, iure communi, vt sup eo. §. illis.

[c] Sermonibus. Fortè cã demõstrandi, vt magister discipulo, vel ludi causa, vt ff. de act. & obl. l. obligationũ substãtia. §. fi. vel affectionis: vt ff. de codici. l. litera.

ADDITIO. Tu dic, quòd nulla verba operãtur testũ, nisi appareat, q volnerit testari, & ad hoc se disposuerit: secus in cõtractib⁹, vbi in dubio verba præsumuntur obligatoria, nisi aliud ex coniecturis appareat. An verbum relinquo, importet institutionem, legatum, vel fideicommissum. vide Ioan. Fab. hic.

[d] Nec vllorũ. Sic ẽ. ad legem Fal. circa prin. ibi, idque ipsorum. sic C. de rescin. ven. l. ratas.

[e] Quinimò. Habet priuilegiũ [3] circa solennitatem: quin imò & circa substãtiam testamenti: vt qui alias testari nõ posset, hic tñ possit: vt ff. eo. l. 4.

[f] Mutus. Siue natura, siue casu, vt sit priuilegium aliqđ: vt C. qui testa. fa. poss. l. discretis, & hoc iure militari: vt ff eo. l. iure mili. Acc.

ADDITIO. Dũmodo appareat ipsum sic voluisse testari p signa sua, q̃ pnutos potuerũt interpretari.

Sed hactenus. CASVS. Dñe, dicatis ergo mihi, quãdiu durat priuilegium militare circa solennitatem testa? Ad hoc rñ. Amice, hoc priuilegium circa solennit. testa. tamdiu ex principalib. constitutionib. militib. indulgetur, quãdiu militant & in castris degunt. Post missionẽ verò a castris, siue veterani, siue adhuc militantes extra castra fecerint testamentũ, id cõmuni iure omnium ciui. Ro. facere debent. Verum tamen illud test. quod in castris factum est, intra annum tantum valet: Pone igitur, q aliquis miles in castris fecerit testa. iure militari, & hęredẽ sub conditione instituit, & postea iste miles iam decessit: si conditio, sub qua erat hæres institutus, diu post annum, vel fortè post biennium extiterit: nunquid valebit illud testamentum militis? Et respon. q sic. Nam placet hoc testamentum, quasi militis ualere. Cõditio enim retrotrahitur, & perinde habetur, ac si hæres purè institutus statim post mortem militis adijsset. Et hæc dicuntur vsque ad illum. §. sed & si quis ante militiam. Franc.

[g] Sed hactenus. Quidã dicunt hic nõ esse §. & asserunt, q oẽ priuilegium, quod habet miles, perdit cum

[1] Idem Pla. Fa. & Ang.

[2] Debet tñ aliquo mõ de uolũtate constare uł p duos testes: uel p cõparatione literarũ, uel aliàs & facit ur remissa penitus omni solennitate nõ de naturali, sed ciuili tñ intelligatur. Ang.

[1] Hic tex. est singu. ad hoc, q testes qui sunt præsentes in testõ debent audire nocẽ testantis, & quod plus est, et uidere ei⁹ faciẽ: nec sufficit cortina in mediu: licet gl. in l. 2. §. idẽ Labeo, ff. de aqua plu. ar. teneat ɔtriũ, sed reprobat per l. si nnus. C. de test. Ægi. Per.

[3] Idem Fab. Ang. & Ias.

lis a à principalibus cõstitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionem b verò veterani, vel extra castra alij, si faciant adhuc militantes testamẽtũ: cõi omniũ Ciuiũ Romanorum iure id facere debent. Et quod in castris fecerint testm̃, non communi iure, sed quomodo voluerint: post missionẽ intra annum tm̃ valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit, conditio autem hæredi adscripta post annum exiterit: an quasi militis testamentum valeat? Et placet valere c quasi militis.

Testamentum factum ante militiam sine solennitate valet, si post militiam apparet de militis voluntate. Et idem si miles post testamentum factum capite minutus fuerit.

Sed & si quis ante militiam non iure fecit testamentũ, & miles factus, & in expeditione degens resignauit d illud, & quędã adiecit, e siue detraxit, vel aliàs manifesta est militis voluntas, hoc valere volentis: dicendũ est valere hoc testm̃ quasi ex noua militis volũtate. Deniq; etsi in adrogationem datus fuerit miles, vel filiusfamiliàs emancipatus est: testm̃ eius quasi ex noua militis volũtate valet: nec vr̃ f capitis deminutione irritum fieri.

Qui de quasi castrensibus testatur, iure communi testari debent.

Sciendum tamen est, q cum ad exemplum castrensis peculij, iam anteriores leges, h q̃ principales constitutiones i quibusdam k quasi castrensia dederãt peculia: & horũ quibusdam permissum fuerat, etiam in potestate degẽtibus: testari: nostra id cõstitutio l latius extendens, permisit omnibus, in his m tantũmodo peculijs testari quidem, sed iure cõmuni. n Cuius constitutionis tenore perspecto, licentia est, nihil eorum, quæ ad

cũ redit de militia. Sed nos dicimus §. hic esse: & distinguimus inter priuilegiũ qđ habet, vt testetur qui aliàs testari nõ potest, vt filiusfamiliàs, & mutus vt illud duret post reuersionẽ: vt s. pxi. §. & §. sed testari. & ff. e. l. Titius. in prin. Alia verò priuilegia, quę habet in testãdo, finiuntur: vt hic, & s. eo. §. illis antẽ.

Illis militibus, vt reliqua priuilegia. s. de numero testiũ habeãt in testãdo & sic non refert ad proximũ §. Acc.

b Post missionẽ honestã. Scilicet finito tẽpore militiæ: vel causariã, si ante tp̃s ex necessitate recessit. si aũt ignominiosa à missio, desinit statim valere: vt ff. eo. l. testamẽta eorũ & C. e. l. ex testamẽto. c Sed si miles ꝗ capitali crimine dãnatus fuerit: si qdã de cõmuni, vt homicidiu, & simili non poterit amodo testari. ff. de vet. fuc. l. 1. in fi. Si aũt militari, vt q̃s al. enauit arma, vel similia, q̃ numerantur. ff. de re mi. l. 2. & 3. (& idẽ ẽt de fide rupta) nõ põt testari: vt ff. e. l. ex militari. aliàs poterit ꝗ castrẽsibus tñ, si ei in sñia ꝑmissũ fuerit, aliàs nõ, vt ff. de inius. rupt. testa. l. si q̃s filio, §. irritũ sit. vers. sed & si q̃s capite, & de le. 3. in l. si q̃s. i prin. §. miles. ADDITIO. Ergo à contrario sensu in pagano erit secus, imò testm̃ antea factũ ab eo postea ex capitali sñia incidẽte, nõ valet: nisi pẽdẽte appl̃one, vel supplicatione pro gratia consequenda, moreretur de hoc ũi de Ang. hic.

e Valere. Quia cõditio retrotrahitur: vt ff. de peric. & com. rei ven. l. necessario §. q si pendente. & ff. qui pot. in pig. hab. l. Titi. & fac. ff. si. eo. l. quod dicitur. & l. quod constitutum. Acc.

¶ Sed & si quis. CASVS. Accessi ad Iustini. & ita proposui corã eo: Dñe, quidã añ militiã fecit testa. iuris solen. nõ adhibita: q̃a forte nõ adhibuit, nisi tres testes ita q testa. nõ valuit pp defectũ solẽnitatis. post ea idẽ miles fact9, & in expeditiõe militari occupat9 illud testa. resignauit. i. aperuit: & q̃dam adiecit siue detraxit, vel alio modo manifestauit se velle valere hoc test. iure militari: mõ q̃ro, utrũ hoc testm̃ qđ ab initio nõ ualuit, ex volũtate militis qualescere possit. Rñ q sic. nã in hoc casu testm̃ valere dicendũ est quasi ex noua militis volũtate. Sed pone. Quidã miles fecit testm̃: & postea dedit se i arrogationẽ: & ita post testm̃ passus est capitis diminotionẽ, vel qdã filiusfamiliàs in castr. peculio cõdidit testm̃, & postea à patre emancipatus est, & ita capite dimin. est, nunq̃d in his casibus per capitis diminotionẽ irritatur test. Respon. quòd nõ: imò in vtroque casu valet testam. quasi ex noua militis voluntate: & nõ videtur capitis diminutione irritũ fieri: q̃a sicut de nouo cap. diminu. lore ciuili, & primũ testamẽtum facere põt: ita vetus test. cap. diminu. nõ euanescit. Hæc dicũtur vsq; ad illũ §. sciendũ est tñ. Fran.

d Resignauit. Id ẽ sigilla aperuit, & remonit: contrarium s. sub simplici.

e Adiecit. Vt ff. de iure co. l. conficiuntur. § si miles.

f Ex noua. Not. q ab initio nõ valuit, ex postfacto tamen conualescit.

f Nec vr̃. Quod resignauit post ea. Vel dic. sicut nunc de nouo facere potest: sic vetus non rescinditur: & secundum hoc die de noua voluntate. si tacita. Aliud in pagano vt s. quib. modi test. infir. §. alio.

¶ Sciendum tñ est. CASVS. Domine, iam video qualiter milites priuilegiati sunt circa factionẽ testa. & qualiter intelligendũ sit priuilegiũ datum militibus: & inquãtũ durat: nõ videtur mihi, quod de extero possem quiescere. Ad hoc rñ. Amice, adhuc nõ est locus quieti: imò certè in hoc loco sciendum est, q ad exemplũ castrensis peculij tã anteriores, quã principales constitutiones qbusdã ꝑsonis in dignitate cõstitutis in quasi castrẽsi peculio specialiter concesserũt testari, qđ quidẽ nr̃a cõstitutio latius extendẽs generaliter oibus quasi castr. pec. habẽtib. in hoc permisit testari iure tñ cõmuni obseruatu, cuius tenore ꝑspecto, licitum est, nihil eorum, quæ ad prefatum ius ptinẽt, ignorare. Et hæc dicuntur vsque ad nu. hic. Franc.

h Leges. Scilicet, digestorum: vt ff. de colla. bo. l. 1. §. nec castrense.

i Constitutiones. vt C. de asses. l. uelut. & C. de aduo diuer. iud. l. fori. & alias plures. Accur.

k Quibusdam. Vt consulibus, & ꝑfectis legionum, & ꝑsidibus prouinciarum, qui sunt filijfamilias: vt, C. de inofficio test. in. l. fi.

l Constitutio C. de inoffic. testa. l. fi. Acc.

m In his. Scilicet castrensi, & quasi. nã in aduẽtitio nõ potest, licet habeat proprietatem: vt C. de bo. q̃ li. l. fi. §. filijs autem familias, in gloss. 1. Acc.

n Iure commu. l. Nisi sit miles in castris: vt s. eo. in prin. Item tale testa. non expugnatur per querelã inoffic. testa. ut C. de inoffic. testa. l. fi.

¶ Idem ꝑ Ia. hic.

Ista est vera, etiã si sit surd9 & mut9 à natura: nõ possit testari, itelligẽdo tñ, ut p Ang. j. §. pxi. q̃ mis. In. Fa. tenẽat cõtrarium.

Et dicit Angel. q scholaris absens à studio p quinquẽnium perdit priuilegium.

Idẽ in scholare, qui si est ꝑ ꝑis post gradũ doctoratus, vel miss9 ob morbũ gaudet intra annũ priuilegio scholastico. secus si ẽ bannitus. Sm Por. Ægi. Per.

f Resignare pro aperire & in aliis significationibus Mã. do. super signa. Gratiæ, de Resignatio.

Istud hodie est latinum, secundum Ange.

QVIBVS NON EST PERMISSVM facere testamentum.

Dictum est supra qualiter testamenta fiunt, sequitur videre de personis quæ testari possunt, et quæ non, quamuis fuerit ordo præposte rus: quia si quæramus, an valeat testamentum, prius videndum est, an persona testantis potueris testari l. si quæramus. ff. de testam. Ang Are.

præfatum ius pertinent, ignorare.

TITVLVS XII.

QVIBVS NON EST permissum facere testamentum. †

In parentum potestate constituti (etiam si paternus accedat consensus) iure testari nequeunt: his tamē adēptis, qui castrense & quasi castrense peculium habent, t qui vel in castris, vel bonis literis militant: quibus super eo (haud secus quasi sui iuris essent) etiam inuito patre: testandi libertas data est.

Annotate, Castrensia, aut quasi, mortuo patre non communicanda fratribus.

Non tamen [a] omnib. licet facere testam. Statim [b] enim ij, qui alieno iuri subiecti sunt, † testamenti faciendi ius non habent: adeo quidem, vt quamuis parētes eis permiserint, [c] nihilo magis [d] iure testari possint: exceptis ijs, [e] quos antea cōmemorauimus, & præcipuè militibus, qui in potestate parētum sunt, quib. de eo, qđ in castris acquisierunt, permissum est ex constitutionib. [f] principum, testm̃ facere. Quod quidē ius [g] ab initio tm̃ militantibus datū est, tam ex authoritate diui Augusti, quā Neruæ, [h] necnon optimi Imperatoris Traiani, postea verò subscriptione [i] diui Adriani etiā dimissis à militia, i. veteranis [k] cōcessum est. Itaque siquidē fecerint de castrensi peculio testm̃, pertinebit hoc ad eum, quem hæredē reliquerint. Si verò intestati decesserint, nullis liberis, vel fratrib. superstitib. [l] ad parentes eorū iure cōi [m] pertinebit. Ex hoc intelligere possumus, qđ in castris acquisierit miles, qui in ptāte patris est, neque ipsum patrē adimere posse, neque patris creditores id vendere, † vel aliter inquietare, neq; patre mortuo cum fratrib. cōe [n] esse: sed. s. proprium eius esse, qui in castris acquisierit, quamquā iure ciuili, [o] oīum qui in ptāte parentum sunt, peculia, [p] perinde in bonis parentum computentur, ac seruorum peculia in bonis dñorum numerētur, exceptis videlicet ijs, quæ ex sacris constōnib[9], & præcipuè nostris, [r] pp diuersas cās non acquirunt. [s] Præter hos igitur qui castrense peculium, vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfamiliās testamentum fecerit, inutile [t] est: licet suæ potestatis factus decesserit. [u]

† Huic tractatui adde, mulieris olī prohibitū fuisse testari: tam apud Athenienses, quàm apud Romanos, donec in manū uiri transirent, quia prius erāt in perpetua quādā tutela. Hinc Cic. I Topicis nit, scdm mulieris tabulas bonorum possessionē nō dari. Franc. Bald. hic. † Tā uestales olī ut primū erant captæ, ius fa cicendi testamentū adipiscebātur, licet prius essent in ptāte parentū. fm Fenestel. lā de uestalibus. Ægi. Per. † Ista gl. est approbata per Ang. hic. Filiusfamiliās, licet testari nō possit sine tū pōt dona cā mor. Nihilo magis & nihilo minus, differunt.

Non tamē. Ecce titu. diuiditur in sex ptes partes: quia enumerantur sepiē gradus personarū. Et primo ponit de filiosa. Secundo de impubere. Tertio de furioso. Quarto de prodigo. Quinto ponit de surdo, & muto. Sexto de caeco. Septimo de capto ab hostibus. Secunda ibi, Preterea. Tertia ibi, Item furiosi. Quarta ibi, Itē Prodigus. Quinta ibi, Item surdus, & mutus. Sexta ibi, Cecus. Septima ibi, Eius. Iste tit. est faciles in casibus positione: ideo vide per te ipsum.

[a] Non tā. Videbatur quemlibet seruantem supradicta posse testari: sed contrarium est in tredecim casibus, qui in tutu. illo pro parte dixi. [1] Et hoc est qđ dicit, non tamen &c. & no. ff. eo. §. fi. Accur.

[b] Statim. i. in primis, uel statim. j. eo ipso.

[c] Permiserint. Sed cā mortis filius donare pōt patre consentiente: ut ff. de dona. cā mor. l. tā is. in fi. Et rō diuersitatis est, quia testm̃ ex arbitrio debet procedere: ut ff. de hær. institu. l. illa institutio. Accur.

ADDITIO. Quamuis n. donō cā mor. fit ult. uoluntas tñ magis cedit ʒctui: ut no. ʒ. de do. in princ.

[d] Nihilo magis. Id est non ideo magis. h[...]t. n. in se nec affirmatiuam: sicut nihilo minus affirmatiuam. Accur.

ADDITIO. Aduerte, licet tex. dicat filios non posse testati: hoc tamen fallit, quando testantur ad pias causas, quia tunc possunt c. licet. de sepul. lib. 6.

[e] Iis. s. castrense. uel quasi castrense peculium habentibus, ut ʒ. tit. proxi. §. fi.

Con stitutionibus. Extrauagantibus.

[g] Quod quidem ius. i. posse testari in castrensibus.

[h] Augusti quā Neruę &c. Quorum dicta nō hēmus. A.

[i] Subscriptione. Cuius uerba non habemus.

[k] Veteranis. s. filiis familiās: de quibus hic loquitur.

[l] Nullis liberis, vel fratrib. superstitib. nam liberi defuncti militis, & fratres patrē excludebant: ut C. cō. de suc. l. fi. Hodie soli liberi militis. ut in Auth. de hær. ab intes. ve. circa princ. ibi si qs igitur. coll. 9.

ADDITIO. Quib. non extantibus succedit pr vna cum fratrib. ut not. co. ti. §. si igitur defunctus descenden tes. ne. si uerò cum, dummodo deferatur tanquam hæreditas: ut ʒ. proxi.

[m] Iure cōi. Nō hæreditario: sed tan. quam occupāti peculium profectitiū, uel aduentitiū: ut ff. de castr pecu. l. 1. hodie vi & iure hæreditario: ut in Auth. de hær. ab intest. ve. §. si igitur defunctus descendentes. colla. 9. Accur.

[n] Cōe. Sic ʒ. quas pers. uob. acq. §. 1.

[o] Iure ciuili. s. anti quo. sic ʒ. per quas perso. nob. acq. §. 1.

[p] Peculiā. s. aduentitia, & profectitia. nam castrensia, uel quasi ēt iure ueteri non acquirebantur patri: ut ff. de colla. bo. l. 1. §. nec castrē.

[q] Nostris. Et alienæ, & nostræ sunt: C. de bo. mat. & C. de bo. q li. p totū.

[r] Profectitiū tñ sili peculiū eos ut dere posse aperte docet hoc loco Theophilus: sic n. ille ait ut Iac. Cuiatius uerut. Si qs graue æs alienū ʒxit, & i o na eius à creditoribus distrahantur, p fectitium. filii peculium una uenditur, castrense vero ne quaquā.

[s] Et sic tractus non aualidat inualidū.

[t] Et hoc uerū indistinctē si. de psona bæredis idē si in psona testatoris: ut qa sit restituabilis: se cus si one ratus creditoribus seruos instituere nequeat: ut l. ei q. soluēdo. institu. de fect[...] quo nitatis, ut in nu. sēptē testiū rogatorū ex post facto cōfirmari non pōt. nisi. i. casu le. t. C. de fidei co. lib. se cus si respiciat fauorē priuatū. l. fi. lio præterito. ff. de iniu. test. Ang.

[t] Non acquiruntur. s. nobis patribus.

[t] Inutile est. Quia quod ab initio nō ualet, ex tractu tpis non conualescit. ar. ʒ. tit. 1. cir. prin ibi, aliàs qui. Arg. ʒ. C. de nup. l. & si ʒ. Sol. ibi non ualuit matrimonium ex primo, sed ex nouo post matrimonij cōsensu.

[u] Decesserit. Nō idē de seruo testante, si fideicōmissū sit relictū: q a ualet, si durat uoluntas: ut ff d le. 3. l. § §.

Impu-

Impubes non potest facere testamentum: nec etiam furiosus: nec factum conualescit: licet efficiatur puber, vel sanæ mentis. Are.

Annota, ab initio nullum, tractu temporis non conualescere: & versa vice, rem legitimè factam, etiam si ad eum casum venit à quo initium sumere non potuit, nequaquam irritari.

Præterea † testamentum facere non pôt impuberes, [a] quia nullum eorum animi indiciû [b] est: Item furiosi, [c] quia mête carent. † nec ad rem pertinet, si impubes postea pubes, aut furiosus postea côpos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi [d] autem si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est iure testati [a] esse videntur, certè eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neq; testamentum rectè † factum, neque vllum aliud negocium [f] rectè gestû postea furor interueniens perimit.

Non valet testamentû prodigi factum post interdictum: sed prius factum sic. Aret.

Item prodigus, [g] cui bonorum suorum administratio interdicta est, [h] testamentum facere non potest, sed id quod antè fecerit, quàm interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est. [i]

Mutus, & surdus possunt certis casibus condere testamentum: sed non semper. h.d. primo. Et vitium superueniens post testamentum perfectum, non nocet. Aret.

Itê surdus, & mutus nô semper [k] testm̃ facere pôt. Vtique aût de eo surdo [l] loquimur, qui omnino non exaudit, nô qui tardè exaudit. Nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tardè loquitur. Sæpè.n. etiam literati, & eruditi [m] homines varijs casibus & audiendi, & loquendi facultatem amittunt. [n]

[a] Impuberes. Sed ex quo tetigerunt de vltimo die xiiij. vel xij. anni: satis est fauore testamêti: vt ff. eo. de test. & q testa. fac. pos. l. qua ætate. Idem in vsucapione: vt ff. de vsucap. l. in vsucap. Secus in pscriptionibus odiosis: vt ff. de actio. & obli. l. in omnib. temporalibus. Item secus, vbi est fauor eius q vult progare, vt in ptractibus à minore factis: vt ff. de mino. l. 4. §. minorem.

[b] Iudicium. Id est discretio: vt ff. de iudic. l. cum prætor. §. nô autem. versic. lege. Quandoque ponitur p snia, vt rei iudicatæ stãdû est: vt C. de re iudic. l. 1. Quandoque p initia causæ ptestatione: ut C. de iudic. l. pperãdû, g :otnin. Qñq; pro actione: vt iudiciû familiæ erciscundæ, vel cômuni diuidundo, vt J. de off. de iudi. §. si familiæ erciscendæ & §. fi. Quandoq; p lite, siue côtrouersia: Vt iudicium pendet super hæreditate: vt ff. ad Trebe. l. 1. secundo resp. Quandoque pro authoritate, vt negotia ecclesiastica nô sunt disponêda laicorum iudicio, id est, authoritate, extra, de iud. c. decernimus. Quandoq; p foro, vt cã iurispatronatus definiri debet ecclesiastico iudicio, id est foro. ca. quãto. ex̃. de iudi. Qñq; pro arbitrio. ff. qui satisd. cog. l. arbitrio. Si enim arbiter est iudex: ergo arbitrium est iudicium: Qñq; p vltima voluntate, [a] ut iudicium testatoris cassum esse non debet. C. de sacrosan. eccle. l. 1. Qñq; p quæstione, vt ciuilis causa in iudicium, id est in quæstionem deducta cum criminali, post criminalê est distinguenda. C. de ordi. iudi. l. fi. Quandoque pro discussione siue iuris dispositione. vt in ti. de iud. ff. & C. Quandoque pro potestate iudicandi, vt ff. de iudi. l. iudicium soluitur vetante eo, qui iudicare iusserat. Quandoque pro pnicie siue damnatione, ut ibi, Qui manducat & bibit indigne corpus & sanguinê Dñi, iudicium sibi manducat & bibit. Quandoque pro pœna, vt ibi. Qui bona egerunt, ibunt in uitam æternam: qui verò mala, in resurrectionem iudicij & pœnæ æternæ. Quandoque pro pcessu iudiciali: vt e. ti. de iud. lib. vj. Et ista xv. significata Iudicij possunt his versibus comprehendi. Actio, lis, author, forus, arbiter, ultima velle: Quæstio, discret. sen. instant. discussio, posse: Pernicies, pœna, processus iudicialis.

ADDITIO Facit ca. in iudiciis. de re. iu. libro sexto.

[c] Idem furiosi. Repete, non possunt testamentum facere.

[d] Furiosi. Hac ratione idem in mente capto dicam vt arg. ff. de verbo. obl. l. à Titio, in fine.

[e] Testati. Vt C. eo. q test. fa. pos. l. furiosum. in prin. ADDITIO Idem in dubio, si tempus testamenti erat remotum à tpe furoris, sed si vicinum, tunc ex qualitate ipsius act' psumitur, fuisse sanæ mentis. vel non. Et qualiter pbet furor: vide Ang. hic.

[f] Negocium. Vt vsucapione inchoatã: ut ff. de vsucap. l. in 1:0. §. eû. vel possessionê qsitã: vt ff. de acq. poss. l. si is qui animo. sic ff. de pecu. l. quam Tuberonis. in prin.

[g] Proditus. Prodigus est, q neq; finê, neq; modû habet î expesis: ut ff. de cur. fur. l. 1. Nã pdigus dat dãda, & nô dãda: auarus tenet tenêda: & nô tenêda: largus mediû tenet inter vtrumque. ADDITIO. ¶ Vnde versus, Prodigus est, animi vitio retinenda profundens. Qui retinet danda cupide, cêsei auar'. Largus, q sumptû facit ex ratione libenter. Vide notata in c. ex parte extra, de consuet. in gl. 2.

[h] Administratio interdicta est. si dicas. à iudice, planû est, si dicas a lege: vt quia crimê legis Iuliæ maiesta. committit: multo minus testatur: sed & tunc prius factum rumpitur: vt C. ad legem Iuliam maie. l. fi.

ADDITIO. Et sufficit, q fiat præconium publicè cû causæ cognitione, quòd nemo contrahat cum eo, vel quòd iudex declaret eum esse prodigum: vel det ei curatorem tanquam prodigo, seu aliter notorie prodigus existat.

[i] Ratum est. Quid si fiat interdictio, cum tamen non sit prodigus: Respond. fortè non valet interdictio; arg. ff. de tuto. & curator. dat. ab his. l. Seiç. [1] Sed contrarium verum est, cû sit facta côtra ius litigatoris tantum: non contra ius legis. ff. quæ senten. sine appella. rescin. l. 1. in princip. & §. 1. & C. quando prouoca. non est neces. l. 2.

ADDITIO. Vide capit. cû inter, ex̃. de re iudicata.

[k] Non semper. Sed quandoque possunt, secundum distinctionem sequentem.

[l] De eo surdo. Sic j. de inu. tstip. §. mutum.

[m] Eruditi. Scilicet in minoribus.

[n] Amittunt. Et maximè impij aduocati, [2] vt in eo puniantur, in quo deliquerunt. e. literas. de tempo. ord. e. pastoralis. de iure patro. & e. fina. de immunita. eccles. cum simi. quia per quæ quis peccat, per hæc torquetur.

† Facit ad istum §. qd dr 1 e sicut tenor. iûcta gl. super ũ. mentê. ex̃. de reg.

Têporis tract' nô côualidat inualidû.

† Valeri' tñ maximus, lib. vij. c. viij. author ê centû viros pbasse testm̃ Tuditani perpetuo furore agitati, quo ille filiũ hĩdê scripserat.

[1] Aliàs rite.

[a] Hinc iudicare qñque i. in vltima voluntate aliqd relinquere. c. licet. de sep. li. vi. Ægid. Per. 1. Cor. xi Ioan. v.

Versus.

Prodig', quis est.

[1] Et hoc verum qñ datus est simpliciter curator impuberi tanquã puberi, vt l. si tutor petitus. ff. de tut. & cura. da ab his. secus si tanquã prodigo, cû nô sit, ut hic in fi. & est rõ q a pupillû declarat natura sed pdigû ipse iudex, vel qa curatoris dario facili' id ê solo tractu tpis pdit virea q̃ pdigalitas, vbi exigit certitudo reditus ad sanã mentê. Ang.

[2] Huc ptinent q̃ in ingratos Aduo catos scribi: Quin. Mand. in tracta. de ingratitudine. cap. 83.

Vnde nostra constitutio [a] etiam h s subuenit, vt certis [b] casibus & modis secundũ normam eius possint testari, aliaque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis [c] post testamentũ factum aduersa valetudine, aut quolibet casu mutus, aut surdus esse cœperit, ratum nihilo minus manet eius testamentum.

Cæcus cum solennitate cõmuni non potest facere testamentum, sed seruando quandam solennitatem specialiter ad hoc assignatam. Aret.

Cæcus [d] autem non potest facere testamentũ, nisi per obseruationẽ, [e] quam lex diui Iustini patris nostri [f] introduxit.

Captus apud hostes testamentum facere non potest, sed prius factum, si ibi moriatur, ex l. Cornelia valet: si redeat ex postliminio. Are.

Eius, qui apud hostes [g] est, testamentum quod ibi fecit, non valet, [h] quamuis redierit. Sed quod, dũ in ciuitate fuerat, [i] fecit: siue redierit, valet iure postliminij, [k] siue illic decesserit, valet ex l. Cornelia. [l]

---

a. Constitutio, ut C. qui testa. fac. pos. l. discretis.

b. Certis. Vt mutus, & surdus casu, vel mutus tantũ, siue natura, siue casu, si scribere nouit, sua manu scribat testamentum. Si autem per alium scribere velit, impetret hoc à principe, ut ff. eod. de testam. & qui test. fa. pos. l. si mut°. Item si surdus tantũ casu est, uel & natura, testetur si vult, si põt loqui articulatè, ut C. qui testa. face. pol. l. discretis. si aũt natura est surdus, & mutus, non põt, nisi sit miles, ut s. tit. 1. §. quinimò.

ADDITIO. Quidam dicunt debere itelligi de muto, & surdo à casu: & tunc miles testabitur de licẽtia prĩcipis in iis casibus, in quibus paganus non posset.

c. Sed si quis. Sic s. eo § præterea, & §. si furiosi.

Testamẽti p cæcũ faciẽdi solennitas.

d. Cæcus. Naturaliter, uel casu, & orbatus utroq; lumine. secus si vno tantũ: ut C. de excusa. tu. l. frater.

e. Per obseruationem. Scilicet ut coram septem testib°, & tabellione, uel alio loco eius, si non inueniatur tabellio, dilucidius uoluntatem suam declaret, & in hereditatibus, & in legatis: & omnia in scriptis referantur, ut C. eod. l. hac consultissima.

f. Patris nostri. Aliàs mei. sic. s. de do. §. est & aliud.

Legis Corneliæ fictio.

g. Apud hostes. Scilicet ut captus, uel obses, ut ff. eo. de testa. l. obsides.

Testam facere mutis prohibetur à iure.

h. Non ualet. Quia serui sunt, uel quasi, ut s. de iure perso. §. serui, & ff. de libe. homi. exhi. l. a.

i. Fuerat. Ante captiuitatem.

k. Postliminij. Qd fingit eũ sp in ciuitate fuisse, ut s. quib. mod. ius pat. pote. sol. § si ab hostib. non autem l. Corne. ita fingitur, & qd di C. de cap. l. 1. & l. captũ. impropriè ponitur lex Cornelia p iure postliminij.

r Intellige si sint dati p patre tenenda, & à populo Romano, in qb. hẽt locũ & lex Cornelia: sin lo. Fa. ats si dati as alia ciuitate, vl duo, non fiunt serui. ut pct Ang. hic.

l. Ex lege Cornelia. Quæ fingit eum prima hora captiuitatis mortuum, & sic liberum, ut ff. eo. de testa. l. lege Cornelia. Aliud esset si nulla esset fictio, ut in seruo pœnæ facto, ut j. quib. mo. testa. infir. §. non tñ. Vltimo no. q xiii. sont personæ, & plures quæ testari non põt. Filiusfamilias. Itẽ seruus, ut s. eo. in princ. ff. eo. de test. l. si filius. Item impubes. Item furiosus. Itẽ mentecaptus. Item prodigus. Item mutus. Item cæcus. Item surdus, ut s. eo. § præterea & §. Item furiosi § Item prodigus. & §. Item surdus. & §. cœcus. Itẽ damnatus ad mortem naturalem, uel ciuilẽ, ut ff eo. de testa. l. eius qui. §. 1. usque ad si Item obses, ut ff. e. l. obsides. r Item de crimine famoso damnatus, ut ff. eo. l. ia cui. §. si & l. cum lege. Item de statu suo dubitantes, ut ff. eo. l. qui in dñi, & l. de statu. Itẽ monachus, ut in Auth. de mon. §. illud quoque. coll. 1. sed hodie fm quosdam corrigitur, ut in Auth. de sanct. epis. §. si qua mulier. coll. 4. Item is cui interdicitur bonis à lege, ut C. de hær. & manichæ. l. manichæos, & ad legem Iuliam maie. l. ultima. Vnde versus.

Testari nequeunt, impubes, religiosus.
Morti damnatus: sub patre filius, obses.
Prodigus, & stultus, dubius, seruus, furiosus.
Crimine dãnatur, cum muto surdus, & illum.
Qui maiestatem læsit. cæcum quoq; iungas.

TITVLVS XIII.

DE EXHAEREDAtione liberorum.

Quisquis filium habens in potestate, ritè testari vult, operæprecium est, vt eum aut instituat, aut nominatim exhæredem faciat: illius etenim præteritione vsque adeò nullum fit testamentum, vt etiã si viuo patre decesserit, non conualescat. In filiabus autem cæterisq; per virilem sexum descendentibus, longè diuersam rationem tenuit antiquitas: vt ex hoc textu degustare potes.

NOn tñ vt

DE EXHÆREDAtione liberorũ.

Continuatio. *Iste tit. continuatur per gl. t. inf in nigro. Ang. Vel sic, dictũ est sup de testamentis, & eorum ordinatione: verum quia in testamentis quandoq; liberi exhæredantur: ideo sequitur tit. de exhæredatione liberorũ.*

Diuisio. NOn tamẽ. Tot° iste tit. diuidi. principaliter in tres partes. Primo ponit qd iuris erat de iure antiquo circa exhæredationẽ liberorũ, & qua forma exhæredabantur. Secũdo qualr hodie exhæredari dẽant. Tertio aliqua dubia circa pdicta subinfert. Secunda ibi, Sed hæc qdẽ. Tertia ibi, Sed si in expeditione. Itẽ prima subdiuiditur. Nã primo ponit quãdã ↄtinuationẽ ad pcedentia. Scdo ponit qualr exhẽdationẽ fieri de iure antiquo sufficiebat de liberis natis & in ptãte, & primũ locũ, siue gradũ obtinẽtib. Tertio de liberis nascituris, vel de natis nõ obtinẽtib. primũ gradum. Quarto de emãcipatis. Quinto de liberis ciuilib. tm, & de eorũ exhẽdatione. Scda ibi, Sed q filium. Tertia ibi, posthumi. Quarta ibi, Emancipatos Quinta ibi, Adoptiui. CASVS. Dñe, iã uideo de hac obseruatione solẽni obseruãda i testõ: nũqd sufficit hmõi obseruatio ad hoc, q testm inexpugnabilr ualeat? Rñdet q non. Nõ.n. ut oĩno ualeat testm, sufficit pdicta obseruatio, quã s. de testa. ordi. exposuimus; sed testator, q filiũ in ptãte hẽt, eũ uel hẽdẽ in testõ instituere, uel noĩatim exhæredare necesse hẽt. Si.n. eũ sub silẽtio pterierit, inutile erit testm: & in tm erit inutile, ut licet iste filius pteritus uiuẽte testatore mortuus fuerit, nemo tñ ex eo testõ hæres existere possit & hoc ea rõne, qa pterito filio in ptãte tpe facti testamenti existente, testm ipso iure nullum fuit & hoc uerum fuit in filiis masculis primi gradus, sed secus erat in filiab. Nã non ita de filiab. uel aliis liberis utrinsque sexus in remotiori gradu cõstitutis apud ueteres obseruabatur. Neq;.n. exhæredabantur, & tñ testamentum pp hæredis præteritionem. non infirmabatur: sed ius accrescendi usque ad certam portionẽ, id est dimidiam

dimidiã illius portionis, quã habituri eẽnt ab intestato, eis pstabat. Nec sulũ fuit hmõi differẽtia inter filios masculos, & hmõi psonas. sed etiã alia: q̃a licet filij masculi nominatim debeãt exhęredari, nõ tñ supradictas personas nominatim exhæredare parẽtib' erat necesse: sed licebat eis illas psonas inter cæteros exhæredare. Sed domine dicaris mihi, qd est exhæredare nominari? Ad hoc rñd. Amice, exhæredare nñatim videt, q̃ pprio nõie expsso exhæredat. veluti si testator dicit. Titius filius meus exhæres esto. uel nõ addito pprio nõie sed appellatiuo tm: ut puta, si testator unũ solum filiũ habuit. Et hoc dr usq; ad illũ §. posthumi quoq; Frã de Aret.

a Non tñ ut oino. Licet dicta obseruatio. ĩ. de test. or. solẽnis sit: nõ tñ &c. Vel sic. ĩ. de ea obseruatione q̃ est circa fidem, & probationẽ, satis dictũ est: nunc de ea, q̃ est circa pietatem dicendũ est ꝛ & licet ea obseruatio, quæ circa fidẽ est, satia diligens sit non tamen &c.

b Supra. Scilicet in titu. de test. ordin.

omnino [a] valeat testamen ũ, sufficit hæc obseruatio, quã supra [b] exposuimus: sed qui filiũ [c] in potestate [d] hẽt, curare debet, vt cũ hæredem instituat, vel exhæredẽ nominatim faciat. Aliòqui, si cũ silentio prætererit, [e] inutiliter testabit: adeò [f] q̃de, vt si viuo patre filius mortuus sit, nemo [g] hæres ex eo testõ existere possit, quia. s. ab initio nõ constiterit [h] testm̃. Sed non ita [i] de filiabus, & alijs per virilem sexum descendentibus liberis vtriusque sexus antiquitati fuerat obseruatum sed si non fuerant scripti hæredes, scriptæve, vel exhæredati, exhæredatæve, testamentũ quidẽ nõ infirmabat, [k] ius tamen accrescendi eis ad certam portionem [l] præstabatur. Sed nec [m] nominatim eas personas exhæredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros [n] hoc facere.

Exhæredatio nominatim fit dupliciter. Aret.

Nominatim autem q̃s exhæredari videtur, siue ita exhæredetur, Titius filius meus exhęres esto, siue ita, Filius meus exhæres esto, non adiecto proprio nomine, scilicet, si alius filius non extet. [o]

Posthumi præteritione non protinus ab initio infirmatur testamentum, sed ita demum cum natus fuerit posthumus: quo non nascente firmum manet testatoris iudicium.

Posthumi quoque liberi, vel hæredes institui [p] debent, vel exhære-

c Filiũ. Etiã militẽ: vt ff. de lib. & posth. l. filiusfami.

d In potestate. Secus in emãcipato iure ciuili. sed idem iure prætorio, ut ĩ. e. §. emancipatos. Acc.

ADDITIO. Imò hodie præteritus dicit nullũ etiã de iure ciuili, sicut in ptãte cõstitutus, ut per glo. in §. exhęredatos, in gl. nouit. in auth. de hęr. & f. l. An.

e Prætererit. Scilicet nec instituẽdo, nec exhæredãdo: ut ĩ de hære. q̃ ab intesta. § eadem, nec ipso iure ualet: ut C. de lib præte. l. maximum.

f Adeo. Scilicet inutiliter testabitur.

g Nemo. ff. de iniu ru test. l. filio. §. si. contra Sol. ibi fili' uiuit, hic nõ. Vel hic iure stricto, ibi ęquo. * Ac.

h Nõ constiterit. Aliud si cõstitit: licet postea rumpatur: puta agnatione posthumi, qui postea morit: quia tunc reconualescit testamentũ: ut ff. de iniusto rup test. l. posthumus in prin. ꝛ & ĩ. e. §. posthumi. ibi, quod & filio &c. Nec est mirum: quia si ab initio rumpit agnatione posthumi: eo mortuo cõualescit. arg. ff. de reg. iur. l. quod ab initio.

i Sed nõ ita. No. ex una parte ponit filios tm̃, ex alia filias, & oẽs ex masculis uel fœminis descendentes.

k Nõ infirmabat. Cõtra ĩ. e §. sed feminini. Sol. ut ibi.

l Ad certam portionem. s. dimidiam eius, qđ ab intestato habituri essent: ut C. de lib. pt. l. maximũ. circa me. ibi, cum enim contra tabulas &c.

m Sed nec. Hęc est secunda differentia inter prædictas personas.

n Inter cæteros s. hoc modo unũ de filij meis exhęredo, uel uno instituto, sic dico, reliquos exhæredo. nam nisi diceret cæteros exhæredo, licet dicat, filiũ meum exhæredo, cũ plures habeat nemo exhæreda tus uidetur. ut ff. de liber. & posth. l. 2. sed secus erit in istis, nam bene ualet ut hic dicitur.

o Non extet. Itẽ alijs modis. vt omnes liberi mei sint exhæredati: & si sit unus tantum: ut ff. de libe. & post. l. Titius. in prin. Itẽ si dixerit alia uerba quęcũque, dummodo certa, ut ff. si cer. pet. l. certũ, de iniusto ru. testa. l. posthum. §. nominatim. & ff. de lib. & postu. l. . & 2. sed secus si dicat, filiũ meũ instituo, cæteros liberos exhæredo, uel Scium cattaneũ instituo: liberos autem exhęredo. & hic non dicit omnes, ut non contradicat pr nci. gloss. ꝛ Nã dicoe exhæradare filium inter exteros, quia mistio fit cum cæteris in remotioribus gradibus constituntis, unde non ualet, enim debeant exhæredari nominatim, ut hic dicitur.

¶ Posthumi quoq;. CASVS. Domine, iã uideo quid iuris est circa exhæredtionem liberorũ iam natorum, sed qd domine si testator reliquerit vxorẽ pgnantem. nũquid necesse habet exhæredare vel instituere vterũ? Rñd. q̃ sic. nam non solum nati liberi, sed etiã posthumi exhæredari debẽt, uel hæredes institui, & ĩ eo par omniũ posthumorũ cõditio est, q quocunq; posthumo siue masculini sexus, siue fœminini pterito non ualet testamẽtũ, quia si nascatur posthumus, uel posthuma natiuitate eius rumpitur testamentũ. unde si mulier pgnans, de qua sperabatur posthumus nasciturus, ediderit abortiuum. nihil erit impedimento hęredibus institutis ad hæreditatẽ ex testamento adeũda. Nam iste abortiuus. qui mortuus natus est, uel ptra formã humani generis editus, pro nõ nato habetur. Sed licet in hac particula sic cõtradictio omni ĩ posthumorum purificata, in alio tamen differunt. nã fœminini sexus posthumæ uel nominatim, uel inter cęteros solebãt exhæredari, prout placuerat testatori, ita tñ ut si testator hmõi personas inter cęteros exhęredaret, aliq̃d eis legaret, ne uiderent hmõi posthumæ per obliuionem à testatore pteritæ esse, sed secus erat ĩ masculis posthumis. Posthumos eñ masculos, puta filiu, & deinceps, statutũ est nõ posse aliter rectè exhæredari, nisi nõiatim exhæredent. Sed dñe, p Deo, qualiter põt posthumus nõiatim exhæredari, si testator de sexu faciat mentionẽ? Respõ. q hoc modo, Quicunque mihi filius masculus genitus fuerit: exhæres esto. Et hæc dñt de ueris posthumis usq;, ad illum §. posthumorum. Franc. de Aret.

p Institui. Ista institutione ex psenti matrimonio nascituri, & ex futuro institui uidẽtur: ut ff de lib. & posth. l. placet. & l. iõq;. Quid ĩ exhæredatione posthumorũ, an omnes, siue ij q̃ sunt in utero tantũ, an alij qui sunt nascituri ex psenti matrimonio uel

Aliàs, almodo.

Tu vero dicito, q aut fili' morit viuo pře & testamen tum oĩno nullũ ẽ, ut hic aut supuiait patri, & si dixit testamẽtũ nullũ, nõ ualet, si verò tacuit, & approbauit, licet iuris subtilitate nullũ sit, ex æquo tñ recõualescit, & id passim tenetur.

t Et ibi est casus ĩ quo etiã hodie necessaria ẽ bonorum possessio, & alios uiginti uid per Ang. qđ est magnæ utilitatis, quia eam liberi ltra annũ, cognati uero intra centũ dies tm̃, & non solũ animo sed corã prætore agnoscẽt.

Exhędatio inter cæteros q̃ aliter fit.

a Istã gl. reprehendit Ioan. Fab. hic.

t Et etiã fili postea adoptati, q dicũtur posthumi ciuiles. l. si q̃s posthumos. ff. eo. An aũt naturales uxoris & qđ si instituat vẽtrẽ vxoris suæ, unde g An. hic

dari. Et in eo [a] par omnium [b] conditio est, quod & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, siue fœminini sexus, siue masculini [c] præterito, valet quidem testamentũ; sed postea adgnatione [d] posthumi, siue posthumæ rumpitur, [e] & ea ratione totum infirmatur. [f] Ideoque si mulier ex qua posthumus, aut posthuma sperabatur, abortum [g] fecerit: nihil impedimento est scriptis hęredibus ad hæreditatẽ adeundam. Sed fœminini quidem sexus personæ [h] vel nominatim vel inter cæteros exhæredari solebant: dum tamen si inter cæteros [i] exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per obliuionem. Masculos verò posthumos, id est filios, & deinceps, placuit non aliter rectè exhæredari, nisi nominatim exhæredarentur: hoc. s. modo: Quicumq; mihi filius genitus fuerit, exhæres esto.

Ex filio nepos viuo patre suus auo hæres non est, quamuis in eius sit potestate, sed si viuo auo patrem mori contigerit, eius patris locum subintrans quasi agnascendo suus hæres sit: ideirco institui vel exhæres fieri debet, ne illius præteritio aut testamentum infirmet.

Posthumorum [k] autem loco [l] sunt & ij, qui in sui hæredis [m] locum succedendo, quasi agnascendo [n] fiunt parentibus [o] sui hæredes: vt ecce, si quis filium, & ex eo nepotem, neptemve in potestate habeat, quia filius gradu præcedit, is solus iura sui hæredis habet: quamuis nepos quoque, & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius eius viuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius: incipit nepos, neptisve in eius locum succedere, & eo modo iura suorum hæredum quasi adgnatione nanciscitur. Ne ergo eo modo rumpatur eius testamentum: sicut ipsum filium vel nominatim exhæredare debet testator, ne non iure faciat testamentum: ita & nepotem, neptemve ex fi-

fatuto, Intelliguntur exhæredati? Respon. non: cum masculi debeant nominatim exhæredari, ut j. eo §. masculus. Accur.

ADDITIO. Et hæc vera, licet glo. teneat contrarium in d. l. placet, quam saluat Ioan. Fab. vbi essent apposita verba multiplicatiua, uel vniuersalia, q. si quis, quicumq;, & similia, secus, si indefinita tantum, ut hic.

[a] In eo. Scilicet quod sequitur: q. & filio, &c.

[b] Omnium. Scilicet posthumorum̃ es se nasciturorũ, & ex filiis suis, licet in iam natis non sit par conditio, ut s. e. §. sed non ita.

[c] Masculini. Siue ex masculo, siue ex fœmina.

[d] Adgnatione. Id est, natiuitate. sic j. quibus mod. testa. infir. §. 1.

[e] Rumpitur. Si verò exhæredabatur, de inofficioso agebatur, ut j. de inoff. testam. § posthumi. Hodie uerò exhæredari non possunt: vt C. de inoffi. testa. l. si quis §. legis.

[f] Infirmatur. Hic adde quod est. ff. de mili. test. l. si filiusfam. 1.

[g] Abortum. Qui est pro non nato: ut ff. de verb. sig. l. qui mortui & C. de posthum. hære. l. 1. Ac.

ADDITIO. Idem in seminato nato mortuo antequam perfectè extrahatur. Secus si in nato ex secto vẽtre, qui non declinat ad monstrum̃ dummodò habeat pulsum, etiam si vocem non emiserit Vide Ang. hic.

[h] Personæ. s. posthumæ nam iam natis fœminis non erat necesse legari. vt C. de lib. præt. l. maximum. in fi. & i. eo §. sed non ita.

[i] Inter cæteros. Hodie per constitutionem omnes nominatim: ut j. eo §. sed hæc. ver nostra Sed nouissimo iure non, cum non sint ingrati: ut in Authen. ut cum de app. cog § aliud. coll. 2. Accur.

ADDITIO. Quæ cã dẽt exprimi, & per hæredẽ probari, ut in auth. ex cã. C. de liber. præter Ang.

¶ Posthumorum. CASVS Dñe, iam uideo, & pater mihi qualiter exhæredẽt liberi nati, & et posthumi, nunquid sunt plures modi exhæredandi, uel instituendi? Et respon. q. sic. Nam sicuti dictum est ueros posthumos debere exhæredari uel instituti, ita & ij qui loco posthumi sunt. Sed dñe dicatis mihi, q. sunt ij, qui loco posthumi sunt? Ad hoc rñdet. Amice, loco posthu. sunt ij, qui tpe testamenti non erant immediatè adiuncti testatori: postea tñ adhuc uiuente testatore in locum sui hæredi succedunt, & ita quasi agnoscendo immediatè adiunguntur testatori & sui efficiuntur, ut patet in tali exemplo. Titius hẽt filiũ in potestate sua, & ex eodem filio nepotem. hoc casu, quia filius vno gradu præcedit nepotem, solus filius iura sui hæredis habet, licet nepos & neptis ex eo in eius potestate sint. unde si Titii filius uiuente adhuc Titio mortuus fuerit, aut de potestate eius exierit, incipit nepos ex filio natus in locũ patris sui mortui succedere, & eo modo quasi agnatione suus hæres efficitur cum nullus in potestate ex. tiens eum̃ pręcedat, & ideo sic ut testator ipsum filium vel hæredem instituere, vel nominatim exhæredare debet, ita nepotem, uel neptem ex illo necesse habet exhæredare, uel hæredẽ instituere: ne fortè viuo adhuc testatore, filio eius, qui immeditate erat ei adiunctus mortuo, uel emãcipato, uel alio mõ patria potestate liberato, nepos ex filio in locũ patris sui succedẽs, quasi agnatione ei rumpat testim̃. Et ista prouisio ad securitatẽ testatorum per legem Velleiã introducta est l qua quidem lege similis modus exhæredationis ad exemplum virorum posthumorum demonstratur. Et hæc dñr vsque ad illum § emancipatos. & casus eius est plenissimus usque ad § sed hæc quidem. Franc. Accur.

[k] Posthumorum. Sic. ff. de iniust. rup. testa. l. posthumorum. ubi omnino habetur iste. §.

[l] Loco. Non tamen ueri posthumi sunt, ut j. eod. §. hoc, in fine.

[m] in sui hæredis. Infra de hæredum qualita. & differen. §. sui.

[n] Agnascendo. Id est, subtus, uel postea nascendo, sicut posthumus uerus. non enim nascitur, cum natus sit, ut supra de adoptionibus. §. primo. Vel dic agnascendo. Id est, incipiendo esse agnati, quo ad effectum succedendi.

[o] Parentibus. Scilicet, masculis nam testamentum fœminæ non rumpitur per legem Velleiam, ut ff. de lib. & posthum. l. Gallus. §. nunc de lege. ibi, nam & si ita uerba sunt [p] sed per querelam irritatur: ut C. de inoffic. test. l. 3. & j. eod. §. mater.

Posthumi hodie exhæredari non possunt.

[p] Nota præteritionẽ matris factã de liberis nõ annullare testamentum: quod iõ procedit: quia præteritio matris hẽ pro exhæredatiõe. vt uidebitur. § mater. j. eod. Christop.

Necesse

lio necesse est [a] ei, vel hæredem instituere, vel exhæredare: ne fortè eo viuo [b] filio mortuo, suc cedēdo in locum eius nepos neptisve quasi adgnatione rumpat testamentū. Idque lege Iulia Velleia. [c] [*] prouisum est: in qua similis [d] exhæredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur.

Emancipati quoque liberi institui, vel exhæredari debēt: alioqui eis præteritis (quamuis iure ciuili succursum non sit) iure prætorio bonorum possessio contra tabulas datur.

Emācipatos liberos iure ciuili, [e] neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse est: [f] quia non sunt sui hæredes. [g] Sed prætor omnes tam fœminini [h] sexus, quàm masculini, si hæredes non instituantur, exhæredari iubet: virilis sexus, nominatim: fœminini verò, inter cęteros, quia si neque hæredes instituti fuerint, neque ita (vt diximus) exhæredati: [a] permittit [*] eis prætor, contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

Adoptiui quamdiu in adoptantis nexibus cōstituti sunt, haud secus quam naturales liberi instituendi, vel exhæredandi sunt: adoptione verò soluta, impunè ab adoptante patre præteruntur: quo tamen ad naturalem patrem, tanquam ab eo emancipati habeři incipiunt.

Adoptiui liberi quamdiu sunt in potestate patris adoptiui, eiusdem Iuris habentur, [k] cuius sunt iustis nuptiis quæsiti. Itaque hęredes instituendi, [l] vel exhæredandi sunt, secundum ea, quæ de naturalibus expoluimus. Emancipati verò à patre adoptiuo, neque iure ciuili, [m] neque iure, quod ad edictum prætoris attinet, [n] inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, vt ex diuerso (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem sunt in adoptiua familia, extraneorum [o] numero habeantur: vt eos neque hæredes instituere, neq; exhæredare necesse sit. [†] cum verò emancipati fuerint ab adoptiuo patre, [p] tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent.

Sublata veteri differentia, recentiori iure sancitum est, vt iysdem testamento modis, et mares, & feminę instituantur, vel exhæredes fiant, idq; in reliquis liberis, vt puta nepotib. neptibus, & deinceps, necnon & in posthumis, & emancipatis filijs obseruare conuenit.

[a] Necesse est. Causatiuè, s. ne rumpatur testam, ut sequitur, non precisè, ut C. de adop. l. pe §. quæ in filio. [b] Eo uiuo: secus si post, ut ff. de iniust. rupt. testa. l. si quis filio, & in hoc differt a uero posthumo: Item differt ab ascendentibus, ut ff. de inoffi. testa. l. pater filium. [c] Velleia. Nomen est cuiusdam nouæ legis: sed ius Galli Aquilii antiquius est. & loqtur in vero posthumo, ut statim dicam, ut ff. de liber. & posthum. l. Gallus. §. si eius qui natum est, filium. [d] Similis. In ueris posthumis talis erat modus: si me mortuo nascetur mihi filius intra decē mēses, ut ff. de liberis & posthumis. l. Gallus. 1. responso. & §. si a. 3. & 4. sic ergo & hic per leg. Velleiā, si suus hæres fnus esse desierit uiuo testatore, ut ff. de liber. & posth. l. Gallus. §. uideudum est nunc. & in hoc hēt locum lex Velleia. [e] Sic etiam est parti tas ab intest nt j. de hær. quæ ab intesta. §. cum autem. [e] Iure ciuili. Sic j. de hęr. quæ ab intestat. §. emancipati. [f] Necesse est. Nam nihilo minus tenet testam: aliud in eo qui est in potestate, ut s. eod. in princ. ADDITIO Die tam de iure ciuili, quia non erat cognatus: quam etiā de iure pretorio, q prætor hēt illas pro tabulis, si septem signis testium signata sint. & dat bonorum poss. secundum tab. ut l. cum tabulæ. ff. de bo. poss. secundū tab. nec de ultio prę teritionis curauit, secundum Ang. [g] Sui hęredes. Supple, & quia desierūt esse hæredes sui: alias non esset bona ratio, cum filii necesse habeant patres instituere: licet non sint patres sui hæredes ad filios. Filius aūt emancipatus per capitis diminutionē desinit agnatus esse, & remanet cognatus, qui non cognoscitur à iure ciuili, ut j. de hęred. quæ ab intesta. deser. §. emancipati, & sup. de legit. agna. tute. § fi. & ff. de bonor. poss. l. sed cum patrono, §. 1. Accur. [h] Fœminini. Licet in suis esset differentia inter masculos & fœminas iure ciuili, ut s. eod. §. 1. [i] Exhæredati. s. ritè. [k] alias aūt exhæredato datur 3 tab. ut ff. de bonor. poss. 3 tab. l. non putauit. §. non quiuis. Item & institutis datur 3 tab. si alius cōmittat eis edictum: ut ff. de 3 tab. l. 3. §. si pater. versic. planè. [l] & ff. de leg. præstan. penita bono. posses. contratab. l. si dno. [m] Hær. Quoad adoptiuum patrem. [n] Instituendi. Ab adoptiuo patre. Ac. [o] Iute ciuili. Qd̄ s. ius ciuile (scilicet adoptionis) quo vocantur sui adoptiui ad hæreditatē, alio iure ciuili, s. p emāncipationem sublatū est, qd esse pōt, ut sic de leg. agna. tu. §. fi. & sinnet. Quod vocat emancipatos, ut s. proximo. §. & est ratio, quia desinunt esse filij. Sed natura les non pōt deline re esse filij p emancipationem, ut j. de hæred. quæ ab intestam. §. minus ergo. ibi nec quia. Ac. [o] Extraneorum. ff. de contra tabu. l. 3. & §. & sui iuris. [p] Patre. ff. de bono. poss. 3 tab. l. si emancipatus. §. pen. in fi. [q] sed hę quidem. CASVS. Dicit Iustinia. q hmōi differentias sexus. & modi exhæred. de quibus dictum est hucusque, vetustas, i. media iuris prudentia introducebat: sed nostra constitutio differētias amotas fuisse uet, & nihil inter masculum, & fœminam, quantū ad modum exhæredandi, uel instituendi interesse existimauit, & hoc triplici rōne. Prima, quia utraq; persona in procreatione hominum similis naturæ officio funguntur. Secunda ratio, quia lex antiqua xii. tab. omnes tam masculos, quam fœminas pariter ad successiones parentum ab intestato uocabat. Tertia ratio est, quia prætores secuti sunt l. 12. tabul. dando scilicet filiabus licet & filiis præteritis bono. possessiones, ratam iure: unde nos his rationib. moti, similem iuris antiquum, differentiis explosis in filiabus, & filiis, & omnibus aliis per virilem sexum descendentibus non solum iam natis, sed et posthumis, introduximus.

Scilicet testatoris. fec. in ne pote post mortē uiusq; na to, ut hic per Doct. [*] In P. F. vbiq; scriptum est, Iunia Velleia. [a] Cuius legis difficultates euitabis apponendo talem clausulā, ... omnes natos, & nascituros, qui mihi agnasci poterunt, in tali re institutio. Quo aūt ad exhæredationem quasi posthumorū q sunt tā nati & q dēt fieri noīatim, sie dices: talē nepotē, ut pro nepotē, si qn̄ meus erit, ex ta li cā exhęredo: pro ppiē n. po sthumi ex hæredati hodie nō sūt, ut g lo. Fab. & Ang. hic. [*] Als p mittit. [*] Verbū f'tè notat solēnitatē Iuris, tecte verò iustitiam. sec sap. de mili. test. in princ. gl. 1. hoc colore ff. de inoffi. test. Tull. lib. t. the-

Ita sine exhæredatione, quia sunt in testam inquit scribunt. testes ritā affuerunt. Ægi. Per. [†] Quam pōt inuicta re et committere in uito, ut l. nonnunquā. ff. de lega. prę stan. Ang. [*] Et ibi gl. declarat qd sit rōmittere & stipulā nē cōmittere. Ægid. Per. [†] Refert tū Valer. Max. li. 7. c. 7. Mar. Anc. Carteolani equitis Romani filiū a Suffenate auūculo adopta tū nihilo minus olī apud centum viros. te sedisse patris naturalis testamentū, in quo pteritus erat. Addicit ptetea tātū fuisse in ea causa nineen di fiduciā ut l. Sextilius, & P. Popill' cō sanguinei pro parte te scripti hēdes nō aust fuerint facio cōtēdere cū adolescente, &c. succubuisse ipsum, qui magis fuerit cō tendere. Fran. Bal. dui. hic.

ximus, & statuimus in cōstitutione nostra: vt omnes siue sint sui, siue emācipati, aut instituantur hǣdes, aut nominatim exhæredentur omnes, siue sint iā nati, siue adhuc in vtero cōstituti, & postea nati sunt, eundē habeant effectū circa parētū suorum testamētum infirmādū, & hæreditatem à stirpis hæredibus auferendā, quē quidē effectū filij sui, vel emancipati præteriti, vel exhǣdati habere poterunt. Et hęc dicunt vsq; ad illum. §. circa adoptiuos, & casus planus est vsque ad finem. Franc. de Are.

Sed hæc [a] quidem vetustas [b] introducebat. nostra verò constitutio [c] inter masculos, & fœminas in hoc [d] iure nihil interesse [e] existimans, quia [f] vtraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio [g] fungitur: & lege antiqua [h] duodecim tabularum oēs similiter ad successionem ab initio vocabātur, quod & prætores postea secuti esse videntur. [i] ideo simplex [k] ac simile ius, & in filijs, & in filiabus, & cæteris descendentibus per virilem sexum [l] personis, non solùm iam natis, sed etiam posthumis introduxit: vt omnes siue sui, siue emancipati sint, vel hæredes instituantur, vel nominatim exhæredentur, & eundem habeant effectum [m] circa testamenta parentum suorum infirmanda, & hæreditatem auferendam, quem filij sui, vel emancipati habēt, siue iam nati sint, siue adhuc in vtero constituti, postea nati sint. [n] Circa adoptiuos autē filios certam induximus diuisionem, quæ in nostra constitutione, [o] quam super adoptiuis tulimus, continetur.

Præteritio militis in expeditione testantis, si scit se habere liberos, pro exhæredatione habetur. Arc.

Sed si in expeditione occupatus [p] miles testamentum faciat, & liberos suos iam natos, vel posthumos nominatim non exhæredauerit, sed silentio præterierit, non ignorans, [q] an habeat liberos, silentium eius pro exhæredatione [r] nominatim facta valere, constitutionibus principum cautum est.

Matris, aliorumve per lineam maternam ascendentiū præteritio vim exhæredationis obtinet: idcirco ad eorum successionem citra querelam aspirare non potest præteritus filius.

Mater [s] vel auus maternus necesse non habēt liberos suos, aut hæredes instituere, aut exhęredare, sed potest eos silētio omittere. nam silentiū matris, aut aui materni, & cæterorum per matrem ascendētiū tantum facit, quantum exhæredatio patris. Neque enim matri filium, filiamve, neque auo materno nepotem, neptemve ex filia, si eum eamve hæredem non instituat, exhæredare necesse est; siue de iure ciuili [t] quæramus

a Sed hæc. Scilicet supradicta à principio tit. vsque ad §. emācipatos. Et dic hæc. s. differentiam sexus, & gradus, & modi exhęredationis: vt ī. eodem, §. 1. & §. posthumi & §. sed fœminini. Non autem dicit de ijs, q̄ postea vsque modo dicta sunt à §. illo. emancipatos.

b Vetustas, id est, media iuris prudētia, ut statim sequitur.

c Cōstitutio. C. de lib. præte. vel exhære. l. maximum.

d In hoc. Alias enim multæ differētię sunt: vt ff. de sta. ho. l. in multis.

e Nihil interesse. vt in auth. quibus mod. nat. effi. sui. §. non autem. collat. septima.

f Quia. Prima ratio.

g Officio. Id est simili officio: vna. n. indiget altera ad procreationem sobolis, & hæc est prima ratio l. 12. tab. vt C. de leg. hæred. l. legem.

h Lege antiqua. [1] argumētatur ex iure antiquo: sic ī. q manumit. non poss. §. fi. & hæc secunda ratio.

i Videntur. Scilicet dando filiæ bon. pos. contra tabulas, in totum, licet non possit dicere nullum: vt C. de lib. præ. l. maximum. ibi, etsi præteritus, &c. & hæc est tertia ratio. Acc.

k Simplex. ad differentiam antiquæ distinctionis: vt supra eodem. §. 1.

l Per virilem sexum. Quid est de descendētibus [2] fœmininū? Respō. admittuntur, sed cum diminutione tertiæ partis. vt ī. de hæredit. quæ ab intesta. §. itē vetustas. versic. diu. & C. de collatio. bono. l. illam. Accursius.

m Eundem habeāt effectum. Quo ad cōmodū, diuerso tamē iure, nā suus præteritus, & dicit nullum & contra tab. habet, si non vult dicere nullū, quādo præteritus est. Sed emancipatus tantū habet contra tab. vt C. de lib. præte. l. maximū. §. sancimus itaque &c. & ff. de leg. præstan. l. is, qui. Si autē exhæredētur, habent querelam omnes: vt ff. de contra tabulas. l. non putauit. §. nō quæuis. & de inofficio. testa. l. Papinianus.

n Postea nati sint. Qui exhæredati nō possunt: vt diximus supra eodē. §. posthumi.

o Cōstitutione. C. de adoptio. l. cū in adoptiuis. & recitatur supra de adop. §. sed hodie.

p Occupatus. Quid si non est in expeditione? Respond. ius commune obtinet: vt supra de mili. testa. §. illis.

q Non ignorans. Si enim ignorat, non valet testū: vt C. de testamen. milit. l. sicut certi iuris. [3] nisi fuerit eius animi, vt si filium haberet esset exhęres: ut ff. de militari testamento. l. qui iure militari.

r Pro exhæredatione. Ideoque querela inofficiosi testamenti agitur, sed hoc cū miles est paterfamiliās: nā tūc nō pōt habere locū castrēse peculium, si enim esset filiusfamiliās, non haberet locum querelæ: vt C. de inoff. testa. l. fi. § fi.

ADDITIO. Ista gl. hodie est falsa: vt not. ī. de mil. testam §. illis autē in gl. super verbo, iure tū communi.

s Mater. Idem intelligo in silentio liberorum ad maternam lineam: vt C. de inoff. testam. l. cum filium. Accur.

ADDITIO. Et hæc vera quando fuit inserta causa, & tunc hoc quo ad matrem vel eius lineam habetur pro exhæredatione, & habet locū querela: vt hic. Quo autem ad patrem & eius lineam, si sit facta præteritio à filio in potestate, competit dicendo nullum: si ab emancipato, datur contra tabulas. Sed hodie non expressa causa testamentum est nullum: ut §. 1. in Auth. ut cum de app. cog.

t De iure ciuili. Quia non habet eos in potestate: vt infra de hær. quali. & diff. §. cæteri.

[1] Nota q etiā ex le. xij. ta. ita admittebat ab intestato fœmina, sicut masculus sm Ange.

Hæres suus præteritus hēt duo remedia, emācipatus vnicū.

Querela dat emancipatis.

[2] Etsi verba essent generalia apta comprehendere oēm nasciturum. sm Bal. licet Ang. dubitet hic. secus tū in pagano: vt hic per eum.

Præteritio an habeatur pro exhæredatione.

Edict.

a Edicto. Quo emancipati vocantur: vt ĩ. eod. §. emancipatos. quia eos non potest emancipare: vnde contra tabulas locum non habet: vt hic, & ff. de contra tab. l. illud. §. testamenta.

b Eis. Scilicet descẽdentibus p lineã fœmininã. dat tñ, & alijs, sed his maximè: vt C. de inoffic. testa. l. filiam.

c Paulo post. Vt ĩ. de inoffi. testa. p to.

siue de edicto [a] prætoris, quo prætor præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem permittit, [a] sed aliud eis [b] adminiculum seruatur, quod paulo post [c] vobis manifestum fiet.

a Aliàs, ꝑmittit.

DE HÆREDIBVS instituendis.

Continuatio.

Continuatur hoc modo, vidimus de ordinatione testõrũ in tit. de testa. ordi. Verum quia causa efficiens fuit necessaria, ideo postea posuit de personis testantium. vt in tit. de mili. testa. & qui testari non possunt in titu. quibus licet facere testamenta, vel non, altàs est titu. quib. non est permissum facere testamentũ. Verùm quia in testamentis hæredes instituuntur. videndum est ergo de hoc tit. Aret. Vel sic Visum est supra de filijs tam natis, quam nascituris hæredibus instituendis, vel exhæredandis. nunc sequitur videre generaliter de extraneis hæredibus instituendis.

TITVLVS XIIII.

DE HAEREDIBVS instituendis. [d]

Liber homo, vel seruus proprius, vel alienus, potest hæres institui siue mentione libertatis. Et etiam intelligitur proprius, in quo habet nudam proprietatem. Are.

Haeredes instituere [e] permissum [f] est tam liberos homines, quã seruos, & tam proprios [g] quàm alienos. † [h] Proprios autẽ olim quidem ſm plurium sententias non aliter, q̃ cũ libertate rectè instituere licebat, hodie verò ẽt sine libertate ex nostra constitutione [i] hæredes eos [k] instituere permissum est. Quod nõ per innouationem [l] induximus, sed qm̃ & æquius erat, & Atilicino placuisse Paulus suis libris, quos tã ad Masurium Sabinũ, q̃ ad Plauciũ scripsit, refert. Propri⁹ aũt seruus ẽt is intelligit, in quo nudã [a] proprietatem [m] testator hẽt, alio vsumfructum habente.

† Propriis & alienũ opponuntur Man. iu Gl. Facul. §. Et ꝓprium. ver. Hic ꝓpriũ opponit termino alienum.

a Aliàs puram.

Seruus accusatus de crimine adulterij commissi cum domina sua non potest ante sententiam manumitti, nec ab ea hæres institui. Are.

d Instituendis Id est qui possunt institui, [a] vt ĩ. eodem usque ad §. si plures. & §. si. Item & qualiter debeant institui: ut ĩ. eod. §. si plures. usque ad §. si.

a Hoc dicit tõnẽ, ʒtij, quia gerundi importat necessitatem. gl. in ti. ff. de eden. uidetur ergo ꝙ hic tractaretur de his qui necessario sunt hæredes instituendi, qđ est falsum secundũ Ias. Ægi. Per.

Hæredes. Totus iste tit. diuiditur in septem partes. Primo ponit regulam generalẽ ꝙ non solum liberi, sed etiam serui, & non tñ proprij, sed etiam alieni possunt hæredes institui. Secundo declarat qualiter proprius seruus potest institui, & quis dicatur ꝓprius seruus. Tertio quis dicatur alienus, & quomodo potest institui. Quarto ꝙ non tantum unus. sed etiam plures possunt hæredes institui. Quinto ponit diuisionem portionum hæreditatis, & de effectu ipsius. Sexto de institutione sub conditione. Septimo, ꝙ etiam ignotus testatori potest hæres institui. Secunda ibi, P oprios autem. Tertia ibi, Alienus seruus. Quarta ibi, Et unum hominem. Quinta ibi, Hæreditas plerunq;. Sexta ibi, Hæres & purè. Septima ibi, Hi quos. Vel diuidas, ut diuidit hic gl. tit.

CASVS. Dñe, vos vultis tractare de hæredib. instituendis. dicatis igitur mihi, qui possunt hæredes institui? Ad hoc rñ. Amice, hæredes institui possunt tam liberi homines, quam serui. & tam proprij serui, q̃ alieni, sed olim ſm sententias plurium non licebat ꝓprios, aliter instituere hæredes q̃ cum libertate expresè data sed hodie secus est, nam authoritate nostræ constõnis, licet dño nulla mentione facta de libertate, proprios seruos in testõ suo hæredes instituere, hoc tñ de nouo non induximus: nã antiquus Attilicinus Iurisconsultus hoc induxerat. Paulus ẽt in libris suis, quos tam ad Masurium Sabinum, quã ad Plaucum scripsit, refert hoc idem Attilicino antiquo Iurisconsulto placuisse. vñ ꝙ antiquitus Attilicino, & Pau. placuit nostra cõstõ in legis necessitatẽ itroduxit, & hęc dñr usq; ad illum §. ꝓprius aũt seruus. in quo pone sic casũ: Dñe, uos dixistis mihi, ꝙ ꝓprius seruus põt hæres institui. mõ dicatis mihi, qs dicatur proprius seruus? ad hoc rñ. Amice, proprius seruus quoad hoc ut possit institui, intelli͂r ẽt ille i quo testator hẽt nudã ꝓprietatẽ, licet alius in eo usũfru. hẽat. nã nihilo minus ꝓprius seru⁹ intelli͂r. Et hæc dñr usq; ad illum. §. est autẽ. Fran. de Aret.

e Hæredes institue re, q. d. dños intus i bonis suis facere. uam hæres, i. dñs vt ĩ de hær. qual. & dif. §. fi. ibi pro hærede. Item ideo dixi intus, quia tunc subintrat hæres in dominium rerũ defuncti ac si eadem persona esset, ut in auth. de lucrsur. à mori. §. 1. ibi, cum utique, coll. 5. & ff. qui. ex cau. ma. l. cum miles, in fi. 1. respon Accur.

a Aptitudine non actu, nam hæres nõ est dominus bonorum testatoris ante aditã hæreditatẽ, Porc.

ADDITIO. Non tñ est idẽ dñium, qđ erat penes defunctum: sed fingitur esse ide. Secus aũt in possessione, quã nolẽs ꝑdere, & in aliũ trãsferre, statim ꝑdit, & noua renasci͂ statim ꝙ est apphensa, & intelli͂r sꝑ fuisse ꝯtinuata, si ĩterim à nemine fuit occupata. An.

Possessio hẽdis an sit eadem cũ possessione defuncti.

f Permissum est. Scilicet à iure.

g Proprios. Scilicet seruos.

h Alienos Sic ff. eo. l. non minus.

i Constõne. Vt C. de ne. ser. hær. inst. l. cum quidam.

k Eos. Scilicet proprios seruos.

l Nõ p innouationẽ, q. d. nõ induximus hoc de nouo, sed apud antiquos hoc idẽ dictat Attilicinus, ut subijcit. Sed ĩ. §. qb ex cau. ma nõ licet. §. ideq; in fi. ibi. Nota humanitatis &c, Soi. iste Iusti. nõ inuenit, sed rõnẽ reddit, cum nõ sit uerisimile &c. ut ibi, uel aliter Attilicino placuit, & Paulo: sed ĩ legis necessitatẽ nõ deduxerunt. sic & ĩ. de test. a §. sed neq; his. Iusti. uerò in legis necessitatẽ induxit. ut ex ipsa institutione liber esse uideat. [t] Itẽ nunq̃d corrigit ꝙ aliàs dĩ. f. ꝙ purè institutus, & sub cõdit. one liber qđ expectatus ꝯdit onis euẽtus: ut ff. e. l. seruus. §. 1. & l. quoties. §. li. & l. qui filio. §. 1. Rñ. non quia illud locum hẽt qđ, hic dĩ, qñ libertas nec est data expresè, nec fuit retardata, at ibi expresè fuit retardata.

t Tu dic ſm Doct. ꝙ primo fuit ius legis necessitate, postea abrogatũ, tertio per Iustinianũ iterum ad legem redactum.

ADDITIO. Si autẽ esset expresè inhibita, nõ ualeret institutio, ut d. §. idemque iuris. Ang.

m Nudã ꝓprietatẽ. Vt iste liber, & bis necessarius sit: ut ĩ. e. 1. in. sed tñ usufruct. ꝑinde est, ac si eẽt ser-

Est tamen

uus adhuc: vt C. cōis de ma. l. t. §. finali. ꝓprietarius ... CASUS. Dñe, vos dixistis mihi sup. ꝙ dñs potest seruum suum in testamento hæredem instituere: nunquid est hoc generaliter verū, ꝙ liceat cuilibet dño seruū suū hæredē instituere? Et tñ ꝙ nō. est enim casus, in quo nō licet domino seruū suū hędē instituere, quāuis libertatē eidē seruo se dedisse in testamēto suo expresserit: & ita cauet constitutione diuorum Seueri, & Antonini, cuius constōnis uerba sunt hæc. Rationis est seruū maculatum, id est accusatū de adulterio cū domina sua cōmisso, non videri iure manumissum ante sentētiā ab eadē domina sua, q̄ fuerat rea postulata eiusdē criminis. unde sequit̃ ꝙ ex quo manumissio ī testō suo nō ualet: nec cū institutione valere possit. Manifestū est igitur, ꝙ institutio hæredis in eundem à domina coll. ita nullius momenti habeatur & hæc vsque ad illum §. alienus seruus. Fran de Are.

[a] Aliàs. Est autē. † Aliàs hæreditatis. al. à. neq; testa habeatur, nec hędis nec hęreditatis. [t] Puniūtur aūt & dña & seruus: qnia uerberati traduntur igni. & idē non cēt ī dño, q cognouisset seruā. ut no. gl. in l. i. & ꝓbat l. ñ. C. eo de. mā. ꝓpterea qa maior honestas req̄rit ī muliere, quā in masculo: ut s. dixi. Vñ turpius esset hoc nro rge ꝙ famulus cognosceret dñam, quā si dominus cognosceret famulā, ꝓp honestatem q̄ maximè requirit ī ipsa muliere. Chri. [3] Hoc est falsum: qa manumissio in testā eo. dies prohibei. q cōputani à die diuortij nō accusationis, vt pꝫ ibi. Fi. & ang. hic.

[1] Est tñ [a] casus, in quo nec cum libertate vtiliter seruus à dña hęs instituit; vt cōstitutione [a] diuorū Seueri & Antonini cauetur, cuius [b] verba hæc sunt † [f] Seuerum adulterio maculatum [d] non iure testamento manumissū [c] ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat eiusdem criminis postulata [f] rationis est. Quare sequit̃, vt in eūdē à dña collata hędis īstitō nullius momēti habeat̃. [g]

Seruus in quo quis habet vsumfructum dicitur alienus: & ideo institutus cum liberta te ab vsufructuario non consequitur libertatem ipsam. Are.

Alienus seruus etiam is intelligitur, in quo vsumfructum testator [h] habet.

Simplex proprij serui institutio eum & liberum & domino necessarium hæredem facit, qui si viuo adhuc testatore libertate donetur, voluntarius efficitur. sin autem à domino alienetur, nec liber, nec hæres fit, sed nouo domino hæreditatem quærit.

Seruus autem à domino suo hæres institutus, si quidem in eadem causa [i] manserit, fit ex testō li

[a] Constitutione. s. Græca, quam non habemus. Acc.

[b] Cuius. Scilicet constitutionis.

[c] Verba hęc sunt. Quæ sequuntur.

[d] Maculatum. id est accusatum. Nam aliàs est in literis, accusatū: vt ff. e. l. his verbis. §. interdum. vbi de verbo ad verbū sunt illa, q̄ hic dicūtur, excepto, ꝙ nō scribitur maculatū ut hic, sed accusatū. similis expositio dicitur in libro Sapientiæ de Ioseph: Maculaue sūt me impij. Et alibi in diuina scriptura. mendaces ostēdit, qui maculauerunt eū. i. accusauerunt eum.

[e] Manumissum. Scilicet videri: vt postea subiicit: & dic manumissum simpliciter, non institutū, & ex hoc infert quod sequitur, ꝙ nec cum institutione fieri potest liber, vt subiicit: quare sequitur &c. Acc.

[f] Postulata. i. accusata de eodem adulterio cum seruo ꝓprio commisso, ꝓ quo grauiter puniť vterq;, vt C. de muli. q̄ ser. ꝓ. se iun. l. i. in prin. [r] Quid si cū extraneo cōmisit adulterium? Rñd. nec tunc manumitti. vsq; ad al. dies: vt C. de adul. l. 3. & ff. de adul. l. si postulauerit. §. iubet. Item quid si adulterium tale cōmisit, nō tñ accusat adhuc? Rñ. bene pōt manumittere, [s] sed in crimine lęsę maiestatis est speciale, ut post commissum crimen tale non possit manumittere vel testari: ut C. ad leg. Iul. maie. l. si. & ff. de don. l. post contractum. & l. donationes. §. si. Acc.

[g] Nullius momenti habeatur. Quia si valeret institutio valeret libertas: vt ī. eod. i. respon. & ī. qui. ex cau. manu. non lic. § i. & ita no. arg. ꝙ vbi aliquid prohibetur fieri directò, similiter & per obliquum prohibetur. sic ff. de condi. insti. l. quæ sub conditione §. sed si sub. ibi, sed est verius. Item argum. quòd cassato principali, cassatur quicquid sequit̃ ex eo, vel ex his. vt C. de legibus & constitutionibus. l. nō dubium Accur.

¶ Alienus seruus: CASUS Dñe, vos dixistis mihi s q̄s intelligit̃ proprius seruus: dicatis mihi quis intellig. tur seruus alienus? Ad hoc rñd. Amice, alienus seruus non solum dr ille, in quo testator nihil iuris habet, sed etiā ille in quo testator habet vsumfructum. Et hæc dicunt usque ad §. seruus autem à domino. Franc. de Aretio.

[h] Testator. Et ideo non pōt eum cum libertate instituere: ut ff. e. l. si alienum. in princ. [s] Sed cōtradicit ad hunc §. ff. de bon. auth. ind. pos. l. in cōditione. Sed certè quo ad alia est loco dñi, nō quo ad hoc ut possit fieri liber. Sed cum alias manumissus esset à fructuario simpliciter sine institutione, erit tanquam liber quādiu duratur erat usufructus: ut C. cōmu. de manu. l. i. § si autē fructuarius. Nunquid & hic seruus & alienus hęres institutus erit tāquā liber; licet verè liber nō sit: Resp. nō: qa ex morte testatoris protinus erat futurus quasi liber, si valeret hoc quod ageretur, ut ar. ī. de hęredum qualit. & diffe. in prin. Item & tunc erat vsusfructus perdendus. ut s. de vsufruct. §. finitur. vnde etiam sic esset quasi liber, donec duraret vsusfructus, quia nisi duraret post mortem testantis, nihil valet talis institutio, vt sit liber, sed dño suo hæreditatē q̄rit: vt inf. eo. §. alienus. Sed quid si erat vsusfructus repetitus in ꝑsona primi hędis, vel ēt vlterius, quod pōt vt ff. quib. modis vsusfruct. amit. l. repe. in prin. Respon. tunc erit quasi liber toto illo tempore: vt in C. communia de ma. l. i. §. sin autem fructuarius.

[t] Et ff. ad Sylla. l. t. §. dñi. de quo uide gl. in l. recētè dicimus. ff. de uerb. sig. Ang.

¶ Seruus autem. CASUS Dñe, iā video, ꝙ ꝓprius seruus à dño in testō hæres institui potest: pro Deo dicatis modo mihi, quis est effectus illius institutionis? Ad hoc resp. Amice, institutio proprij serui à domino facta gloriosum habet effectum. Proprius n. seruus à dño suo hęres institutus, si in eiusdē dñi dñio vsque ad mortem eius perseuerauerit, mortuo testatore fit ex testō liber & hęres, s. necessarius, sed si testator viuus manumiserit, tunc post mortem testatoris adire hæreditatem suo arbitrio poterit: nā in hoc casu, qū à viuo testatore manumissus fuerit, non cogitur hæres necessarius esse: quia non consequitur hæreditatem, & libertatem ex testō domini. Ad hoc. n. ut hæres necessarius sit, necesse est eum tā libertatem, quā hæreditatē ex dñi testō habuisse, & hæc obtinent quando dominus viuus seruum institutum manumisit. Sed pone, quod dominus seruum proprium instituit, & post institutionem alienauerit, uel quolibet alio modo in alium transtulerit, certè in casu isto mortuo testatore iussu noui domini debet iste seruus adire hæreditatem, & eam nouo dño acquirere, & ea ratione per eius traditionē iussu noui dñi factam nouus dominus hæres efficitur. Nā ipse seruus post institutionē alienatus nec liber, nec hæres esse potest: licet etiam cum libertate in testamento expressa hæres fuerit institutus. Dominus enim post institutionem eum alienādo à libertatis datione uidetur destitisse. Et hęc dicuntur vsq; ad illum §. alienus quoque. Fran.

[i] In eadem causa. Id est, seruus eiusdem domini. Io. ut ff. si ex noxa cau. aga. l. t. §. i.

Liber.

ber [a] hæresque ei necessarius. Si verò à viuo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem potest, quia non fit hæres necessarius: cum vtrumque [b] ex domini testamento non consequatur. Quòd si alienatus fuerit: iussu noui domini adire hæreditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit hæres. nam ipse alienatus, neque liber, [c] neque hęres esse potest, etiam si cum libertate hęres institutus fuerit. Destitisse enim à libertatis datione videtur dominus, qui eum alienauit. [d]

Seruus alienus hęres institutus quęrit domino suo hęreditatem si iussu suo hęreditatem adit. Si verò fuerit alteri alienatus, debet iussu noui domini adire. Si verò ante, quàm adeat, fuerit manumissus: potest suo arbitrio adire. Arc.

Alienus [e] quoq; seruus hæres institutus, si in eadem causa durauerit: iussu [f] eius domini adire hæreditatem debet. Si verò alienatus fuerit ab eo, aut viuo testatore, aut post mortem eius [g] ante, quam adeat: debet iussu noui domini [h] adire, at si manumissus est viuo testatore, vel mortuo ante, quàm adeat, suo arbitrio [i] adire potest hæreditatem.

Seruus alienus potest institui etiam post mortem domini sui, & etiam seruus hæreditarius, vel eius qui est in utero. Arct.

Seruus ẽt alienus post dñi mortẽ [k] rectè hæres instituitur, quia & cũ hæreditarijs seruis est testamenti factio. [l] Nondum [m]

a Liber. Nisi aliqua lex impediat libertatẽ: ut ff. eo. l. si non lex, ad fi. tit. uel conditio: ut ff. eod. l. quoties. §. si uel quia ex lege peruenit ad libertatem: ut ff. e. l. testo. ad fi. titu. sm lo. c Item fit liber à semetipso, nisi institutus fuerit ita: cum quis mihi hæres erit, Stichus liber & hæres esto: nã tunc à cohærede accipit libertatẽ: ut ff. de acquir. hęr. l. ex parte. Itẽ, & ignorans fit hæres & liber: ut ff. si cer. pet. l. eius qui. b Vtrumq;. Id est, hæreditatem & libertatem. nã ut liber sit, & hæres necessarius, hæc duo consequi debet de testo dñi: ut j. de hæ re. qua. & diffe. §. 1. c Neq; liber. Dicitur ẽ n. libertas in seruo alieno non põt hẽre locum: sed in futuro põt habere effectum. ut hic. sed aliud in legatis, q̃ adimuntur hoc ipso, q alienantur seruo: ut ff. de adi. leg. l. seruo cum libertate. & ea tatim quia in legato spectatur dies quo cedit, an fit manumissus: ut ff. qñ dies leg. ce. l. si post. §. si eum.

ADDITIO. Hæc ratio nõ est bona, quia siue inspiciamus diem cedẽtis legati, siue diem aditæ hæreditatis, utroque casu repellitur alienus. vnde quemadmodum etiam hæreditas venit acquirenda nouo domino, ita & legatum & propterea noua redditur ratio: quia facilius legata reuocantur, q̃ hæredum institutio. l. ex parte. ff. de adim. lega. cum enim facilius legata instituantur, facilius destituuntur: vt in auth. ex causa. C de lib. præte. Christoph.

d Alienauit. s. alicui habenti factionẽ testamenti: vt ff. eo l. seruum meũ. in fi. j. respon. & hoc nisi redimatur ab eodẽ testatore. qui eũ instituit, & postea eũ alienauit: tunc. n. reuiuiscit libertas: vt ff. de ma. test. l. verum. & ff. eo. l. quoties. §. fi. & l. si nõ lex. & l. pen.

¶ Alien⁹ quoq;. CASVS. Dñe, non video, qs sit effectus institutionis alieni serui? Ad hoc resp Amice alienus seruus hæres institutus, si durauerit in eadẽ cã: debet iussu dñi sui adire hęreditatem & eidem p aditionem hæreditatem acquirere. Si verò alienatus fuerit à dño suo viuente adhuc testatore: aut ẽt post mortem testatoris, tñ ante, quàm hęreditatem adierit: in hoc casu iussu noui dñi debet adire hæreditatem, & hęc sunt vera, qñ iste seruus in seruitute remãserat. sed si à primo dño, vel a nouo viuente testatore, vel mortuo ante aditionem hæreditatis manumissus fuerit. tũc liber factus suo arbitrio hæreditatem adire, & sibi ipsi acquirere poterit. Et hæc dicuntur vsque ad §. seruus autem alienus. Franc.

e Alienus. Qui sic institui potest, cũ liber erit, prius non: vt ff. de condi. insti. l. seruus alienus. & l. qui s. f Iussu præcedente condõne. vt ff. de acq. hæred. l. si quis mihi bona. §. iussum. a & ita domino quærit. aliàs si seruus nolit adire, (quod potest esse etiam dño iubente) non quæritur C. eo. l. cum proponas.

ADDITIO. Si tamen coactus adeat, ualet aditio. Sed pater filio recusante, item monasterium monacho recusante adire, uel ante aditionem mortuo, possunt adire suo iure: ut per Angel. Arc. hic.

g Post mortẽ eius. etiam post iussum eius, ante quàm tñ adiret: ut ff. de acq. hære. l. Antistius. §. 1. Accur.

h Noui domini. Hoc est. n. in hæreditate, ut illi acquiratur, qui tpe aditionis est dñs, uel sibi, si liber est tũc. sed in legato spectatur dies cessionis: vt si tpe mortis legantis fit meus: licet alienem, tamen mihi debeatur legatũ: ut ff. qñ dies le. ced. l. si post. §. 2. & ibi glo. in uerb. statim.

i Suo arbitrio. Sic sup. eod. §. si uerò. Accur.

¶ Seruus ẽt alienus. CASVS. Domine, iam uideo, quòd seruus alienus uiuente domino possit hæres institui: nunquid poterit institui post mortem domini? Et respon. quod sic. Seruus. n. alienus post mortẽ domini hæres potest institui, & cum hæreditariis seruis est testamenti factio. Nam hæreditarij serui acquirunt hæreditati, & per consequens hęredi futuro. Hæreditas enim nondum adita sustinet uicem personę defunctæ, non hæredis futuri: unde sicuti, si defunctus uiueret, ex testamento capere posset, ita eo mortuo capere posset hæreditas: cum hæreditas quantum ad hæc uicem personę defunctæ repręsentet. Item non solum seruus alicuius iam nati institui potest, sed etiam seruus eius, qui in utero est, rectè hæres institui poterit, quia quantum ad hoc qui in utero est, pro iam nato habetur: cum in hoc casu de commodo eius tractetur. Et hæc dicuntur usque ad §. seruus autem plurium. Franc.

k Post domini mortem. Verba legis sunt omnia, & secundum hoc planum est, uel testatoris, quia sic dicat: instituo seruum hæredem post mortem domini. & probatur hæc lec. ij. ff. eo l. qui alio. j. respon. nec obstat, q uideatur in diem fieri hæc institutio, ut j. eo. §. hæres. quia incertus est dies mortis: ut ff. de cõdit & demonstr. l. 1. §. dies autem unde ualet. ut ff. e. in l. in tempus. in prin.

l Testamenti factio. Scilicet passiuè, non actiuè: ut j. de hæred. quali. & differ. §. testamenti, & iussio hęredum spectatur, si modo cum defuncto fuit, licet cũ hærede instituto non sit testamenti factio: ut ff. eod. l. seruus hæreditarius.

m Nondum. Bene dico seruum hæreditarium posse institui, quia non est nullius, sed alicuius. s. hæreditatis, quæ uicem defuncti obtinet.

a Ex hac gl. quæ si. est, & ex l. in ea al legata, colligite sm Bald. q uxor publica præfertur priuatæ. unde dicit q per statutum posset derogari ultimæ uoluntati ꝓpterea q uox statuentiũ uoci testatorũ est præferenda, ut d. l. testamento. ff. e. Christ. vide Tu. lib. 4. Rethoru. de Iudiciali consitõne. Ægi. Per.

Id est ca psri hęreditatis Ægi Per.

a Quod facit li ex statuto, vł lege regiat iuss⁹, authoritas, consensus, vł voluntas: & an pcedere debeat vł sequi: uide no. in l. fi. §. necessitatẽ C. de bo. q̃ lib.

Dies cessionis spectatur in legatis.

Defuncti.

enim adita hæreditas personæ vicem sustinet, non hæredis futuri, sed defuncti: a cum etiam eius, q in vtero est, b seruus rectè hæres instituatur.

Seruus plurimum ab extraneo institutus, adquiritur vnicuique pro parte dominica. Aret.

Seruus autem plurium cũ quibus c testamenti factio est, † ab extraneo d institutus hæres, vnicuique dñorũ, cuius iussu e adierit, pro portiõe dominij acquirit hæreditatem.

Quis potest & vnum, & plures hæredes facere Aret.

Et vnum hominem, & plures vsque in infinitũ, f quot quis hæredes velit, g facere, licet.

Vniuersa quauis hereditas in vncias xij (quæ assis appellatione continentur) scinditur: quarum qualibet certum nomen à lege sortita est: potest tamen in plures, pauciores ve vncias (prout testatori libitum erit) distribui.

Hæreditas † plerũque h diuiditur in duodecim vncias, i quæ assis appellatione k cõtinentur. Habent aũt & hæ partes l propria noĩa ab vncia vsq; ad assem, vt puta hæc, sescunx, m †. sextãs, n quadrãs, o triens, p quincunx, q semis, r. septũx, s bes t dodrãs, u dextãs, x deunx, y as. * z Non aũt vnque sem-

a Defuncti. Et est fortè ratio: quia defunctus est certus qs fuerit, sed nõ sic de hærede: qa & si certus sit institutus, potest esse q nõ adeat hæreditatẽ: q potest desistere multis de causis: vt j. qb. mo. test. infir. § posteriore. & facit ad hunc §. j. de inp. sex. in pri. & ff. de acq. re. do. l. in eodẽ. in fin. & l. seq.

b Eius qui in vtero est. Cũ pro nato sit habẽdus, quo ad cõmodũ vt ff. de sta. ho. l. qui in vtero. & ff. eo. l. eius. in princip.

¶ Seruus autẽ pluriũ. CASVS. Domine, iã video qs sit effectus institutiõis, qñ seru' vnius instituit. Sed pone, q aliqnis instituat seruũ pluriũ dominorũ: dicatis mihi, quis sit effectus huiusmodi institutionis? Ad hoc respon. Amice. seruus plurium dominorũ cũ quibus testamẽti factio ẽ, ab extraneo hęres institutus vnicuique dominorũ cuius iussu adijt hęreditatem, acquirit pro portione dominij, quam in seruo habet: & efficitur hæres. Sed pone: Domine, iã video q per institutionẽ serui plurium dominorũ plures hæredes institui possunt: est ne hoc verum? Et respõ. quòd sic. nã & vnum hominẽ & plures vsq; in infinitum, quot testator voluerit, hæredes facere potest. Et hæc dicunt vsque ad §. hæreditas. Franc. de Aret.

c Cum quibus. Scilicet dominis.

d Ab extraneo. Si verò ab altero ex dominis sit institutus, acquiritur cæteris socijs hæreditas: qd dic vt ff. pro soc. l. verum. § si seruo communi.

e Iussu. Dic quòd sufficit vna iussio, licet sint plures domini. vt ff. de acq hær. l. seruus duorum.

f In infinitum. Quid ergo si instituã oẽs homines quicumque sunt in mundo? Videt nullam esse. cum effectum habere non possit: puto tamẽ valere, vt hic. sed tamen non poterit confirmari aditione, propter nimiam difficultatem, vel impossibilitatem.

g Velit. Cum suæ voluntas sit lex: vt in authen. de nupt. §. disponat. col. 4.

¶ Hæreditas. CASVS. Dñe, iã video q possunt hæredes institui: & qs sit effectus institutionis. p Deo dicatis mihi, qualiter diuidit hæreditas. Ad hoc resp. Amice, hæreditas plerumque diuidit in xii. vncias. q assis appellatione continẽtur. habẽt autẽ hæ partes hæc nomina ab vncia vsq; ad assem: vt puta hęc, sescunx &c. prout in litera ɔtinetur. Et hoc dicunt vsq; ad §. nõ aũt. in quo pone sic casum: Domine, vos dixistis mihi, quòd hęreditas diuiditur in xii. vncias: & propria noĩa vnciarũ mihi expressistis: nunquid generaliter oportet esse xii. vncias in hæreditate? Et resp. q nõ semp xij. vncias in hæreditate oportet esse. Nã tot vnciæ assem cõstituunt, quot testator voluerit. Si enim testator vnum tm̃ hæredem ex semisse instituerit: totus as in semisse cõtinebit. & hoc ideo: qa idẽ ex parte testatus, & ex parte intestatus, decedere nõ põt. & hoc est verum, nisi sit miles, q in castrensibus testari põt, & in paganicis intestatus decedere. Sola enim uoluntas militis in testando spectat. Cũ igitur aliquis in semisse vnũ tm̃ instituerit, & aliũ postea nõ instituerit, psumit in totum assem instituisse, & similiter in casu conuerso: quia sicut ego tibi dixi, nõ semper esse necesse xij. vncias ɔtineri in asse, ita & in quantascũq; voluerit plurimas vncias põt qs hæreditatem diuidere. Et hæc dicunt vsq; ad §. si plures instituãtur Fran. de Ar.

h Plerũq;. Ideo dicit plerumq; quia quandoq; in plures vt j. eod. §. si plures. quãdoq; in pauciores diuiditur vt j. e. §. non autem.

i Quæ. Scilicet vnciæ simul collectæ.

k Appellatione. Id est significatione.

l Hæ partes. Infra positæ, in quantitate differentes, vel dic melius hæ partes, scilicet vnciæ xij. ad partes redactæ est. n. ad superiora facienda relatio.

m Sescunx. Id est, vncia & dimidia. vt ff. de inofficio. testam. l. Papinianus. §. qm autẽ quarte, l' si. Sed quare nõ posuit nomẽ, qd vnciã signaret? Rñ. qa plura sunt negotia, q̃ vocabula. vt ff. de pſc. verb. l. natura. Et no. q primum & sm & tertium & quartum nomẽ interpositionẽ sumit, ex eo qd quotã designat hæreditatis portionẽ. Sescunx enim dicit quasi semiuncia & vncia: & est tertia ei' litera s. nõ x. Sextãs quia sextam partem signat i. duas vncias. Quadrãs: qa quartã: & ita tres vncias signat. Triẽs, qa tertiã ptẽ, & ita quatuor vncias signat. Sequentia vero noĩa etymologiã hñt ex eo, q certum numerum vnciarum signãt. Dicit n. qcunx, nõ qa qntã partẽ hẽt: sed qa qnq; denotat vncias. Semis, qa sea, & sic de singulis p ordinẽ. Itẽ no q nõ oẽs vnciæ q̃ signãl p ista noĩa, ɔtinẽt in asse: licet hoc innui videat. Sic enim ɔhitueret lex vsis vncias & dimidiũ. ideo autẽ punit has partes qa q̃libet põt in asse ɔtineri, hac rõne & homo dicit risibilis: & actio legis Aqliæ pœnalis dicit: vt j. ad leg. Aql. §. his verbis. Item no. ista tria noĩa, as, põdus, libra, idẽ signare. Item qñq; as ponit p obolo, vnde illud. Nomine duo pariter asse venire versus, as, obolus, põdus, as est possessio tota. i. hæreditas, ut hic, sed & pondus largè dicit omne quod est in statera positum. sed hic strictè accipit pro pondere xii. unciarũ. vnde dupondiũ, quasi duplex pondus. s. xxiiii vnciarum vt j. e. §. & si plures. & facit ad hunc §. ff. eo. l. seruum meum. §. fin.

n Sextans. Id est duæ unciæ, quasi sexta pars assis.

o Quadrãs. Id est tres unciæ. quasi quarta pars assis.

p Triens. i. quatuor vnciæ, quasi tertia pars assis.

q Quincunx. Id est quinque vnciæ.

r Semis. Id est sex unciæ. s. dimidium assis.

s Septunx. Id est septem unciæ.

t Bes. Id est viii. vt olim des, quasi dempto triente.

u Dodrans. Id est ix. quasi dempto sex ante.

x Dextans. Id est x. quasi dempto quadrante.

y Deunx. Id est xj. quasi dempta vncia.

z As. Id est xii. quasi

Totus

t Mãdos. de Eta. minor. capi. a. de cõceptio nu. 42. & seq. vbi etiam declarat, & limitat.

† Passiua f. ij qui ex alieno testamento capere possunt. non enim põt institui seruus, nisi eius dñs habeat passiuã testamenti factionẽ: vt j. de hære. qualita. & differẽ. §. in extraneis. Ægi. F. t.

Hæreditas iacens defunctũ & non hæredem repræsentat.

* Hæc gl. nõ est Accursii.

Hæredes institui possunt simul oẽs homines mundi.

Voluntas testatoris est lex.

† Cũ hoc §. concor. c. Raynaldus. in gl. super verbo expressit extra. de testam.

* Porro vncia in sextulas sex diuiditur. pars continẽs sextulam & sextulæ dimidiũ sicilicum appellatur: huius mẽtio fit apud Sceuolam in l. liberto. §. filiũ ff. de annuis lega. Duella autẽ dicitur ea portio, q sextulas duas continet. Semis autẽ vnciæ, q sextulas tres continet, semũcia dicitur.

◦ In vetustissimis exẽplaribus nõ est, sescunx.

◦ Abundat, as

◦ De asse & partibus eius vide Blõdũ li. 2. de Ro. instaurata. Bartholomæ. sõtiũ in Persiũ saty. vlti. Sex. Pompe. & Tull. li. 1. rhetor. de legitima constitutiõe. §. ex ambiguo Ægi. Fer.

Versus As tria significat: Asũ partes declarantis.

a Totus as. Nam in totũ præsumitur instituisse defunctus, cum alium non instituit. vt hic. & ff. eo. l. interdum. §. j. Idẽ quoq; p̃sumitur in milite: vt C. de testa. mil. l. iiij. §. nam. i Nisi, quod hic sequitur nõ ad superius proxi. respõsum, sed ad hoc quod sequitur, refertur, scilicet neque enim &c. Sed si miles fecerit testamentũ in castrẽsib. põt decedere in testatus in paganicis; vt C. de testam. mili. l. 2. Acc.

b Intestatus decedere. Imò videtur q̃ sic. ut ff. de inoff. testa. l. nam & si parentibus. §. pen. & fin. quæ est contra. Sed hoc verum ab initio: sed ex post facto potest: ut C. de inoff. testam. l. cũ duobus. Et no. hic idem iuris non esse i parte quo ad partem, quod est in toto quo ad totum ut ff. famil. ercisc. l. in hoc iudicio. Argu. cõtra. ff. de pac. l. iurisgẽtiũ. §. adeo & §. seq. & facit ad hunc. §. ff. de regul. ant. l. in testamẽtis. Accur.

ADDITIO. Et melius l. ius nostrũ eo. titu. Et procedit iste tex. indistinctè, siue simpliciter sit facta institutio ĩ re certa, vel parte, de reliquorũ facta mẽtione: siue dixerit testator in residuo se velle intestatum decedere. Ioan. Fa. & Ang. Aret.

c Et ista est cõmunis opi. licet Ang. putet de iure veti. sic distinguẽdũ, ut procedat qñ uerba p̃nt aptari ad ius cõmune: aliàs p̃sumitur testatus de iure speciali. l. si miles unum ex fundo. ff. de milit. testam.

per duodecim vncias esse oportet. nam tot vnciæ assem efficiunt, quot testator voluerit: & si vnũ tantum quis ex semisse (verbi gratia) hæredem scripserit: totus as [a] in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus [b] decedere potest, nisi sit miles, [c] cuius sola voluntas in testando spectatur. Et econtrario potest quis in quotcũq; [d] voluerit plurimas vncias suã hereditatẽ diuidere.

Qui partibus non designatis heredes scripti sunt, equis portionibus scripti videntur: qui vero iam aliquot in certis partibus instituti simpliciter instituuntur, quotquot sint, in residuo assis heredes fiunt. asse autem toto distributo, qui sine partibus scripti sunt, semissem hereditatis consequuntur.

Si plures instituantur hæredes: ita demũ in hoc casu partium distributio [e] necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus [f] hæredes esse: satis enim cõstat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes esse. Partibus aũt in quorundã personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit: si quidem aliqua pars assi deerit, ex ea parte hæres fit. [g] Et si plures sine parte scripti sunt: omnes in eandem partem concurrunt. Si verò totus as, completus sit, ij, qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem [h] vocantur, [i] & ille, vel illi omnes [k] in alteram dimidiam. Nec interest, [l] primus, an medius, an nouissimus, sine parte hæres scriptus sit. ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

Pars hereditatis per testatorem non distributa accrescit heredibus pro portionibus hereditarijs. Item econtra, si testator plus distribuit, q̃ sit in hereditate: tunc. n. cuilibet heredum decrescit pro rata. Aro.

casu prædicto ille, qui sine parte institutus est, in semisse erit hæres. & idẽ iuris est, si plures sine parte instituti sunt. nã omnes in eã partem, quæ assi deest, cõcurrũt, & hæc sunt vera, qñ aliqua pars deest assi. sed pone, q̃ totus as completus sit: quia institui Publium in semisse, & Mæuium in alio semisse: postea unũ vel plures sine parte institui: quid iuris est in casu isto? Ad hoc rñ. Amice, si totus as sit cõpletus, oẽs instituti vocantur in dimidiã partẽ hereditatis: & ille solus, qui sine parte institutus fuerit, uel etiam si plures sine parte instituti fuerint, in alteram partem uocabuntur. Nec etiã interest in eo casu, quãdo aliqui sunt instituti ĩ certa portione, & postea alius sine portione ĩstitutus est, utrum primus, uel medius an nouissimus sine parte institutus fuerit nam semper illa pars, quæ uacat, intelligitur data ei, qui sine certa portione ĩstitutus est. & hæc dicuntur vsq; ad §. videamus. Franc.

c Distributio. Idest, assignatio partium: quã scilicet partem velit testator quemlibet habere.

f Ex æquis partib. Facit. ff. eod. l. quoties. §. heredes.

c Nisi sit miles. Nam miles bene potest pro parte testatus decedere. & pro parte intestatus, ut C. de testam. milita. l. a.

d Quotcunque Et facit. ff. eod. l. interdum. §. paterfamilias. & l. seq. usque ad l. ex facto.

¶ Si plures. CASVS. Dñe, pone q̃ aliquis plures instituit heredes: nunquid necesse est, q̃ testator exprimat partes in quib. eos instituit? Rñ. q̃ non: nisi uoluerit eos ex disparib. partibus hæredes esse. Si. n. plures hæredes instituuntur: ita demum necessaria est partium distributio, si noluerit testator hæredes instituendos ex æqualib. portionib. succedere. Satis enim manifestum est, q̃ si eos simplr̃ instituat, partibus hæreditatis in institutione non expressis oẽs institutos ex æqualib. portionib. hæredes esse intelligendum est. Sed pone, q̃ testator quosdam instituit in certis portionibus, puta Titium in triente, & Mæuium in sextante, & postea Semproniũ instituit simpliciter, nulla portione in eius persona expressa: dicatis mihi, q̃d iuris erit in casu isto? Ad hoc rñ. Amice. si plures instituantur certis partib. in quorundã personis expressis, & aliquis postea sine parte institutus fuerit: ille, q sine parte institutus est, si aliqua pars assi deest, ex ea parte institutus intellr̃. vnde in

g Hæres fit. Eadem est ratio in dupondio: vt ff. eod. l. item quod Sabinus. & ĩ. eo. §. & si plures. Item est hoc verum, si testator non ignorabat ff. eo. l. quo loco. §. 1. quæ est contra. Acc.

h In dimidiam partem. Alter. n. si asse expleto scripsit, ex reliqua parte hæres esto. tunc. n. cũ nihil reliquum sit, ex nulla parte hæres institutus est: ut ff. eo. l. item quod Sabinus. §. vnde. vers. sed si asse. Acc.

i Vocantur. Scilicet illi, qui erant instituti in tota hæreditate partibus expressis.

k Omnes. Qui erant instituti sine partibus. Acc.

l Nec interest. Hoc refertur non ad proximum casum, sed ad superiorem, s. qñ pars uacat: idẽ tñ in secundo: sed non haberet locum rõ q̃ redditur. Ea. n. &c. vel dic, q̃ ad proxi. §. & statim cum sic fit institutio intelligitur pars vacare, & facit ad hoc. ff. eod. l. quo loco. i. respon.

Videamus. CASVS Domine, iam uideo quid iuris est, quãdo aliqua pars deest assi, & aliquis instituitur sine parte, sed pone, quòd aliqua pars prævalet: & nemo sit institutus sine parte: ut in tali exemplo: testator instituit Publium in quadrante & Mæuium in alio quadrante: & Titium in quadrante, & ita tres instituit ex quartis partibus, modo

Videamus,[a] si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit hæres institutus, quid iuris sit: veluti si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et constat vacantem partem singulis tacite pro hæreditaria parte accedere: & perinde haberi acsi ex tertijs partibus hæredes scripti essent. Et ex diuerso, si plures hæredes scripti in portionibus sint, tacitè singulis decrescere, vt si (verbi gratia) quatuor ex tertijs partibus hæredes scripti sint: perinde habeantur, acsi vnusquisq; ex quarta parte scriptus hæres fuisset.

Si plures unciæ, quam xij. sunt distributæ, & alius sit institutus sine parte, fit transitus ad dupondium Aret.

Annota, dupondium appellat hæreditatem in 24 uncias distributam: quasi duo pondo, i. duo asses, sic in tripondio dicito.

Et si plures vnciæ, quam duodecim distributæ sint, is, qui sine parte institutus est, quod dupondio[b] deest, habebit. Idemq; erit,[c] si dupondius expletus sit, quæ omnes partes ad assem postea reuocantur,[d] quamuis sint plurium vnciarum.

Hæres potest institui purè, & sub conditione, non autem ex certo tempore, vel ad certum tempus. Si tamen sic instituatur, valet institutio tanquam pure, vitiata tali adiectione.

Hæres purè, & sub conditione institui potest, ex certo tempore,[a] † aut ad certum tempus † non potest, veluti, Post quinquennium, quàm moriar, vel, ex calendis illis, vel vsque ad calendas illas hæres esto. Denique diem adiectum haberi pro superuacuo placet, & perinde esse, acsi purè hæres institutus esset.

Impossibilis conditio adiecta institutioni, legato, vel fideicommisso vitiatur, dispositione pura remanente.

do manifeste liquet, quòd quarta pars hæreditatis vacat. dicatis mihi quid iuris est in casu isto? Ad hoc tamen. Amice si tres ex quartis partib. hæredes instituti sunt: in hoc casu constat, vacantem partem singulis tacita voluntate testatoris pro hæreditaria portione accedere: & perinde erit, ac si ab initio singuli ex certis portionib. fuissent instituti. Idē iuris erit in casu contrario. Nā si plures in portionib. instituti fuerit, singulis pro hæreditarijs portionib. decrescet: vt puta si iure in certis portionib. instituti sūt. nā si testator P. instituit in triēte & Mæuium in alio triēte, & Titium in alio triēte, & Caiū in alio triēte, in hoc casu perinde erit, ac si vnusquisq; in quadrante institutus fuisset. Et hæc dicūtur vsq; ad illum § & si plures unciæ. Frā.

a Videamus. vt ff. e. l. interdum § Paterfamilias. usq; in finem leg. s.

¶ Et si plures unciæ. CASVS. Quidā instituit P. in semisse, & M. in semisse, & ita plures unciæ, quam duodecim sunt distributæ. & postea instituit Titium sine parte. mōquaero quid iuris sit in hoc casu Ad hoc tamen. Amice si plures unciæ, quàm duodecim à testatore distributæ sūt, & postea aliquis sine parte institutus fuerit: in hoc casu ad dupondium transeundum erit: & q institutus est sine parte, quod deest dupondio habebit. & idē iuris est si dupondius fuerit completus: nam tunc transeundum est, ad tripondium, & sic deinceps: nec propter hoc augetur hæreditas, licet in plures vncias distribuatur: quia omnes partes distributæ postea ad assem reuocantur, quamuis sint plurium vnciarum. Et hęc dicūtur vsque ad illum § hęres. & purè. Fran.

b Dupondio. Dicitur aūt depondium, pondeus siue hæreditas in xxiiij. vncias diuisa. sic. n. pondus dr ea quæ in xij. diuiditur: & tripondiū quod in xxxvj. & quadripondium, quod in xlviij. & sic de singulis.

c Idemq; erit. Id est, quod diximus si quis expleto asse fuit institutus hæres, in dimidiā vocatur vel nō expleto asse in vacantē partē vocat. vt s. e. § partibus aūt. vel trāscendente in vacantem vsque ad dupondium. vt s. proximo. Idem est etiam si dupondius sit expletus. Sed contra ff. eod. l. item quod Sabinus. In fin. l. ubi dicit, expleto dupondio institutum non habere partem uacantē vsque ad tripondiū. Sed certè imò dicit, quod sic: si rectè illa litera intelligitur: & ita concordat. Item uidetur cōtra ff. eod. l. ex uncijs vj. Sed certè, & illa est concordantia, si rectè ibi fiat computatio unciarum. Sed magis uidetur contra. C. de leg. l. cum qd. vbi dicit, nō fieri transitum ad dupondiū vel tripondium: sed tamen videt adimi primo, quantū cōfertur secundo. Sed distingue, aut voluit testator excedere assem, uel dupōdium: quod pōt, ut s. eo. § si non ait. & ita hic intelligitur. Aut noluit: & tunc habeat locum lex cōtraria. Item & tunc quādo dubium est, similiter locum habeat l. cum quęstio, q est cōtra. Alij dicūt hanc corrigi per illam. Acc.

ADDITIO. Aduerte diligēter, quod si nominati assē expleuit, nō trāsitur ad dupōdium, aliās non: vt l. qui nō militabat. § si filijs. ff. eo. Et de effectu an fiat trāsitus ad dupōdiū, uel nō, uide Io. Fab. hic, q infert quod si Papa ex certa scientia prouideat duobus de eadem prebēda: quod uterq; admittat. contra. de re script. c. duobus: in si. lib. vj.

d Reuocantur. Hęreditas enim non ideo augetur, quod in plures diuiditur uncias, sicut nec libra, licet per solidū, uel aliū numerū diuidat: & ideo quotam partē quis debet habere in dupōdio, totā potest partem habere de asse. ut hic & ff. eod. l. ex uncijs.

Hæres. CASVS. Domine, quidam instituit hæredem sub conditione, nunquid valet talis institutio? Et te respon. quod sic. Nam hæres purè, & sub conditione institui pōt: ex certo tamen tempore, vel vsq; ad certum tempus non potest instituti: veluti si quis ita instituerit Titium post quinquennium quàm moriar, hæredem instituo. In hoc enim casu nō ualet institutio eo modo quo facta est. Dies. n. in institutione ad ectus pro superuacuo, siue pro non adiecto habebitur: & perinde erit acsi Titius purè & sine diei adiectione institutus fuisset. Et hæc dicuntur vsque ad illum § impossibilis conditio. Franc.

c Ex certo tempore. Sed in diem incertum quis potest instituti hæres, puta cum ipse poterit capere ex testō, a vel cum ipse morietur uel cum Titius morietur: vt ff. eo. l. in tēpus & l. qui filio. primo vñ. & ff. de lib. & posth. l. filius à pātre. primo rūso. & C eo. l. extraneum. Miles autem potest etiam extraneum ex certo tempore, uel in certum tempus instituere: vt ff. de militari testamento l. miles, & facit ad hunc § ff. eodem. l. hæreditas, argumentum tamen est contra ff. de reg. iuris l. actus. sed ibi non loquitur de hoc actu, scilicet factionis testamenti: unde interpretandum est, ut magis ualeat quàm pereat: ff. de reg. iur. l. quoties.

¶ Impossibilis. CASVS. Quidam Titium hæredem sic insti-

Dupōdiū. Pondium. Tripōdium. Quadripundiū.

1 Hęc gl. diuidit in quatuor partes. In prima declarat tex. In secūda format unū contrariū ad istum uers. Idēque, & soluit. In tertia format aliud contrarium nō ad istum uersic. sed ad uersic. sed & si plures. proxime precedentem. In quarta format aliud contrariū, quod potest eē cōe ad utrumq; uersic.

† Rō quia quod nō recipit diuisionē I re, nec i ipe, sed hereditas nō recipit diuisionē in re, quia nō pōt quis decedere partim testatus, & partim intestatus, ergo nec in ipe, sm Fōr. Ægi. Per.

† Rō, quia impossibile est, ut qui fuit semel hæres, desinat esse hares, sm Nic. Ægi. Per.

a Quod est verum quā capacitas est respectu hæredis tamen: secus si eēt respectu testantis: ut in spuitio, quod quo uide An. hic.

Impossibilis 9dō a in isti tutiōib. & legatis, necnō ĩ fideicōmissis & libertatib. p nō scripta b habet.

Ad veritatem copulatiuæ requiritur implementum vtriusque partis. Ad veritatē verò alternatiuæ sufficit verificatio alterius.

Si plures conditiones in instōnib. adscriptæ sūt: si quidem coniunctim, vt puta, Si illud & illud factum fuerint, oīb. parēdū est: c si separatim, d veluti, Si illud aut illud factum erit, cuilibet conditioni obtēperari satis est.

Etiam penitus ignotus, & quem testator nunquam vidit, potest institui. Are.

Ij, quos nunquam testator vidit, hæredes institui pñt: veluti, si fratris filios e peregrinantes, f ignorans qui essent, hæredes instituerit. Ignorantia enim testantis inutilē institutionem non facit. †

TITVLVS XV.

DE VVLGARI substitutione.

Potest quis plures gradus hæredum facere, & in subsidium substituere seruum necessarium hæredem. Est autē substitutio, vt Accur. & interpretes, eo. tit. ff. in tit. definiunt, secunda conditionalis institutio vulgaris autem substitutio, de qua hoc tit. differitur, vt ex dictis scribentium in l. 1. ff. eod. colligere est, sic potest definiri: substitutio vulgaris est directa substitutio, in locum prioris institutionis effectum non sortientis facta, quæ à quolibet, & cuilibet fieri potest, nihil specialitatis habens.

POTEST † autē quis in testa-

Et istas[?] fit instituit. Titium heredem instituo, si cœlū digito tetigerit, quro à vobis, vtrū valeat institutio istal sūdet q sic. Nam in hoc casu impossibilis conditio nō vitiat, sed vitiatur: & instō pro pura hr. Impossibilis enim conditio in instōnibus, & legatis, & fideicommissarijs libertatib. adiecta, p non scripta habet, & perinde est, ac si nulla conditio fuisset apposita. Sed pone, quidā instituit hæredem sub pluribus conditionibus. nunquid oportet omnes conditiones adimpleri ante, quàm possit adire? Ad hoc resp. Amice, si plures institutioni adscriptæ sunt conditiones, distingue vtrum per cōiunctionem copulatiuam, vel disiunctiuā illæ conditiones sunt appositæ. nā si p 9iunctionē copulatiuā, vt puta si illud, & illud factum fuerit, Titium hæredem instituo: necesse habet hrs in hoc casu omnes conditiones ad implere. Si verò sub disiūctiua 9iunctione plures 9ditiones appositæ sunt, vt puta si illud, aut illud factum fuerit, Titiū necessarium meum heredem instituo. in hoc casu tm̄ alteri obtēperare satis est.

Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. hi quos nunquam Franc. de Aretio.

a Impossibilis 9dō. Trib. modis pōt dici conditio impossibilis. Vel de natura: vt si cælum digito tetigeris, hæres esto: vt j. de inut. stip §. si impossibilis. Item de iure: vt si patrem ab hostib. non redemeris, vel similis. nam hoc facere nos nō posse p̄sumit lus: vt ff. de cond. insti. l. conditiones. & l. filius. & in his duab habet locum iste §. impossibilis Item de facto: vt si mōtem aureum dederis, hæres esto. Et hoc casu non valet instō, vel libertas, cum nec animus dandi fuerit iuris p̄sumptione: vt ff. de lib. lib. l. cum hæres. § j. Item est quædā quarta impossibilitas pp perplexitatem, quæ vitiat: vt hæc, si Titius hæres erit, Seius hæres esto: vt ff de conditio. instit. l. si Titius. quæ l est huic contra Sed certe hic de impossibilitate naturæ dicit: vt s̄ de inuti. stip §. si impossibilis. Sed certè idem vr̄ in primis duabus q vitietur instō: vt infra, de legatis §. fin. in glo. impossibilia, quæ est contra. Sed solue, vt ibi. Item facit. ff. de lega. r. l. si mihi. §. j. & ff de condi. insti. l. j. Accur.

b Pro non scripta Sed cur secus in 9ctibus. vbi vitiat contractum impossibilitas: vt j. de inuti. stip. §. si impossibilis, & ff de act. & obl. l. non solum ł Respon hoc solum est fauore vltimæ voluntatis.

c Parendum est. Si sit potestatiua, vt hæc, si decem dederis, vel mista, vt si iueris Romam, vt ff. eo. l. suus quoque. §. puto generaliter. si autem casualis, tunc sufficit primam, * existere, vt ff de condi insti. l. si plures institutiones. Accursius.

d Si separatim. i. sub disiunctiua 9iunctione. Idem in legato seruat, quod hic in instōne dicit. Sed si in diuersis partibus testamenti inserat, nouissimæ debet obtemperari. a Sed in libertate directa cuilibet obtemperari sufficit: vt ff. de cond & demon. l. si sub diuersis in fideicōmissaria nouissimæ: vt ff de 9di & demon. l. p fideicōmissum. & l qd traditū, fm Io. Et facit ad hunc §. ff de verb. oblig. l. si ita quis stipuletur. l. quos.

Dñe, quidā instituit quosdā sibi ignotos hrdes. nunqd valet talis instō? Et rñd. q sic Nam ij, quos nunquam vidit, testator hrdes institui pñt, veluti si aliquis fratris sui filios peregrinantes hrdes instituit: nō iō impedit institutio, si testator ignorauerit q essent: ignorātia. n. testatoris inutilē instonē non facit. Et hæc dñr vsq; ibi si rit. Frāc de Are.

e Fratris filios. Vel etiā suos seruos, vel quēcunq; aliū: vt C. eod. l. extraneum.

f Peregrinantes. Alias peregrinos: puta quia visitant limina sancti Iacobi, vel sancti Petri. aliud si esset peregrinos. i. deportatus, tunc eñ institui non pōt, vt C. eo. l. j. quæ est huic contra. & ff. e. l. sed & si in conditione. §. solemus. Item sunt & alij qui nō possunt institui hæredes, vel habere commodum ex testamento, quos no j de leg. §. legati.

DE VVLGARI SVBSTITVTIONE.

*Suprà dictum est de institutionibus primis, vt supra eo. tit. §. j Nunc de secundis, quæ substitutiones dicuntur, siue primo gradu fiant, * siue alia, vt infrà ead. in prin. Et quia vulgaris est magis cōmunis, quia & à quolibet, & cuilibet fieri potest, ideo de ea vulgari præmittit. Accursius.*

POtest Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes, primo ponit, q cuilibet liberū est facere pluralitatem graduum hæredum. Secundo q loco vnius instituti possunt plures substitui, & econtra. Tertio qñ partes sunt in institutione expressæ, & non in substōne. Quarto, qñ seruus alienus, vt paterfamilias instituit. Secūda ibi Et plures. Tertia ibi, Et si ex disparibus. Quarta ibi, Si seruum. Et nota, quòd istud principium tex. cum § j. habetur ferè sub eadem forma verborū in l potest. ff de uulg. & pupil. substi. CASVS Domine nos vultis tractare de substitutione vulgari, dicatis ergo mihi qualiter fit vulgaris substitutio? Ad hoc resp. Amice, testator in testamēto potest facere plures gradus hæredum unde hoc modo habet fieri

Et istas[?] possibilis natura aliqñ ronis in dispōe: & tunc si fit circa substantialia semper vitiat, si circa accidētalia, l vltimis voluntatibus vitiat idē l 9ctib. bonæ fi. & ĩ iudicijs si à principio fuerat falsiē vbi iudex cā nō expressit. Aliqñ ponitur ĩ 9ditione t & tñc l 9ctib. vitiatur, l iudicijs, vł arbitrijs vitiat leniē tiā. ¶ Conditio est triplex. Hæc est gl. disbolica scdm Pet. Fab. Angel. & Por. quia vbi sunt plures cōditiones ĩ instōne debēt oēs obseruari Ægi. Per.

a Qđ ē verū in legatis, sed in instōnib. vr̄ q prior q existit: vt d. l. si plures. & isto casu pōt verificari gl. pcedens.

† Laudat tñ à Trāqllo Cæsar Augustus hoc noie q ignotorū testamenta sibi delata nunquā agnouerit.

* Nā oīs

hrs post primū dr̄ secundus fm Boe. in topic. Plin lib. vij. c v ex snia Masurij Iuris con ibi secundo hæ rede l. agente gl. in titu. ff. e. & C. de secun. nū pt. tex. in l. si filius q. l princ; in vce. ex secundis. ff eo. Sueton. tñ in Clau e de fauore eius, uocat tertios heredis secundo loco substitutos. Ægi Per.

De forma huius substōnis vulgaris hr in glo. in e. Raynu. super versi. literis. post prin. glo. ex. de testa. & ult. nolunt.

1 Differūt tñ, qa substitut° I re certa per verbum eōe nunquam trahit ad totū: vt l. cogi. §. qualiter. ff. ad Tre. nisi esset substitutus ĩ quota alio nō existente hrde, sec° autem est in institutione, vt l. j. §. si ex fundo. ff. de hæred. insti. Ang.

mēto a suo plures gradus b hæredum facere: vt puta, Si ille hæres nō erit, ille hæres esto, & deinceps inquantum c velit testator substituere d potest. vt nouissimo e loco in subsidium vel f seruum necessarium hæredē instituere † possit.

Possunt plures in locum vnius, & vnus in locum plurium, & singuli singulis, vel oēs inuicem substitui. Aret.

Et plures in vnius locū pñt substitui: vel vnus g in pluriū, vel singuli ī singulorū, vel inuicē h ipsi, i qui hr̄des instituti sūt.

Quem testator instituendo prædilexit, eum etiam substituendo prædilexisse creditur: ideo hæredes ex disparibus partibus instituti, & inuicē simpliciter substituti ex ijsdē portionibus substitui censentur, ex quib. instituti fuerūt.

Et si ex disparib. partib. k hr̄des scriptos inuicē substituerit, & nullā mentionē partiū in substōne habuerit, † eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit, l & ita diuus Pius rescripsit.

Si institutus fuerit cohæredi substitutus, & demum tertius substituto, substitutus admittitur ad partes vtriusque neutro institutorum adeunte. Aret.

Sed si instituto hæredi m & cohæredi suo n substituto dato, o alius substitutus fuerit: diui Seuerus & Antoninus sine distinctione p rescripserunt, ad vtramque partem substitutum admitti.

vulgs. subst. veluti, si testator primo ita instituat, p. hæredem instituo: & si P. hæres nō erit. M. ei substituo: & si M. non erit hæres, Ti. ei substituo: & sic deinceps inquantū testator voluerit, substituere pōt p negatiua verba gradus substitutionis multiplicādo. & nouissimo loco si habet hr̄ditatē suspectā, seruū suum pōt hæredem de necessitate substituere: vt si fortè oēs alij hr̄ditatem repudiauerint saltem seruū in subsidium hæredem necessariū habeat. Et non solum vnus in locum vnius substitui pōt. sed ēt plures in locū vnius substitui possunt: & etiā ipsi hæredes instituti inuicem substitui possunt, & vnus in locū plurium substitui potest: veluti si testatorij ita dixerit, P. & M. hæredes instituo, & eos sibi inuicē substituo: nam in hoc casu tacitè vulgariter, alter alteri intelligitur substitutus. Et hæc dicuntur vsque ad illum § & si ex disparib. Franciscus de Aretio.

In testamēto. In alia autem voluntate, quam in testamento: vt in codicillis, vel aliqua alia, non fit s. huiusmodi substitutio, vt directò valeat, sicut nec institutio fieri pōt: vt j. de codi. § pen. & C. de cod. l. hæreditatem. i fit tñ in codicillis ex certa scientia, vt per fideicōmissum saltem directò substitutus per hæc verba, substituo, admittatur: vt ff ad Treb. l. Scęuola respon. nisi testator putaret se facere testamentum, & facere codicillos non destinasset, licet posset. Nam tunc & substitutus in his, nec directò, nec per fideicommiss. admitteretur, licet posset: vt C. de coll. l. fi. § fi. § illud quoque, & facit. ff eodem. l. potest. Accursius.

b Gradus. Ad similitudinem enim graduum sic dicuntur, qui faciunt scalas, sic & dicitur gradus consang. vt ff de grad. l. iurisconsultus § gradus.

c Inquantum. Id est, quot.

d Substituere. Scilicet potest.

e Nouissimo. Id est, vltimo, sic ī. de sus. tu § nouissime. Sed nunquid in alio nisi in vltimo fieri potest? Rñd. non, cum. n. ipse seruus omnino esse hæres compellatur. vt hic subijcit, & j. de hær quali. & dif. § r. pater alium, qui esset ei substitutus, non admitti, vt C eo. de impub. & ali substi. l. post aditam. Accurs.

ADDITIO. Et sic licet datio substituti vulgaris tollat sutilatem in filio, non tamen tollit necessitatem in seruo, & intelligitur tunc collata substitutio in talis impotentiæ. Ang.

f Vel. Pro saltem.

g Vel vnus. Scilicet substitui pōt in locū plurium.

h Inuicem. Sic j. titu. t. § substituitur. & per talia verba fit substitutio compendiosa.

i Ipsi. Scilicet possunt substitui.

¶ Et si ex dispttib. CASVS. Quidā fecit testamentum, & in testamento suo instituit tres hæredes ex disparib⁹ partib. puta P. in sex vncias, M. in quatuor & Titium in duas: & postea adiecit, vos inuicē substituo: & nullas partes ī substitutione expressit. mortuo testatore, P. in sex vncias institut⁹ ante, quā adiret, decessit: vel fortè vnus portionē suam repudiauit: modo quæro in quas portiones substituti P. debeāt succedere? Ad hoc respō. Amice, si ex disparibus partib. hæredes institutos testator inuicem substituerit, & nullā mentionem partium in substitutione fecerit easdē partes videtur in substitutione dedisse, quas in institutione expressit, & ita diuus Pius rescripsit: vnde dico tibi, q in casu proposito M. institut⁹ in quatuor vncias, quatuor vncias ex īstitutione habebit, & Titi⁹ īstitutus in duas, ex substitutiōe ad duas similiter vocabitur. Eodem enim modo, quo eos testator dilexit in institutione, videtur eos in substitutione dilexisse. Et hæc dicuntur vsque ad illum. § . Sed si instituto, Francis.

k Disparibus partibus. Puta vnum in sex vncias, alium in quatuor, aliū in duas institutum ponas, nam si non adeat institutus in sex vncias, quatuor accrescunt habenti quatuor, & duæ habenti duas vt hic, & ff. eod. l. si in testamento. & l. si plures: & C. eod l. s.

l Expressit. Contra. ff. ad Trebel. l. quoties. & l. non nunquam, sed hic loquitur, cum non expressit propria nomina, a nec pecuniam ex æquis partibus substituto dare iussit.

¶ Sed si instituto. CASVS. Quidam fecit testamentum, & in testamento suo Titium & Seium hæredes instituit: & postea adiecit, si Titius hæres non erit, Seium cohæredem suum substituo: & si Seius hæres non erit, Mæuium substituo. Mortuo testatore, Titius primo repudiauit. Seius secundo, modo Mæuius qui fuit substitut⁹ Seij, vult admitti ex substitutione, modo vertitur quæstio, vtrum debeat admitti Mæuius ad totam hæreditatem, vel ad partem dimidiam? Et certe respondet, quòd ad vtramq; partem admittitur. & ita diui Seuerus, & Antoninus, in hoc casu requisiti, sine distinctione rescripserūt. Et hæc dicuntur vsque ad §. seruum alienum. Franciscus de Aret.

¶ Sed si instituto. CASVS. Titius, & Seius instituti sunt hæredes: & Titio Seius substitutus, & Seio fuit substitutus Mæuius primo Titius, secundo Seius repudiauit admittitur Mæuius in partem vtriusque hæredis, vt hic, & ff. eodem. l. si Titius. & l. cohæredi. in prin. Accursius.

m Hæredi. Scilicet Seio.

n Cohæredi suo. Scilicet Titio.

o Alius. Scilicet Mæuius.

p Sine distinctiōe. Scilicet ordinis pupillaris vel vulgaris

a Ab vndest, substituere potest.

† Hic tex. nō negat seruo substitui posse, licet dicat vltimo loco instituī, quia verbū potest, nō inducit necessitatē. l j. C. quō & qñ. l. nō quicquid. ff de iud. Aegi. Per.

a Nec ex hæredatio, & ex istitutī dubio testatu, sine ipsis aūt codicilliari voluisse psumit. l. illā. §. testari. ff. de iur. co. & est gl. singularis in l. verbis ciuilibus. ff. eod.

Pro salte, & quot alijs modis ponat Mand. in Gl Facul. §. Actā. in vet. vel vt exsegētē.

† Aliàs fecerit.

† Aliàs, instituto hęredi cohęredē substituto dato &c.

Scilicet ipsos substitutos, q a tūc admitterent p virili. idē si appellatiuo qñ sic fuisse appa- ret de voluntate testatoris. vt l. verū. §. fi. ff de re. du. qd aūt si aliquos proprijs, aliquos appellatiuis vel oēs simul vtrisque nominibus appellauerit, & qd si aliqui fuerint in substōne cōiuncti, & vnus separatus vide hic Angel.

Vulgariter substitutus alieno seruus, quem testator liberum spinabatur, quamuis domini iussu seruus hæreditatem adierit, ad partem hæreditatis admittitur: qualis aût sit horum verborum, si hæres non erit, interpretatio, hic traditur.

Si seruum alienum, quis patremfamilias [a] arbitratus hæredem scripserit: & si hæres nõ esset Mæuium ei substituerit, isque seruus iussu [b] dñi adierit hęreditatem: Mæuius substitutus, in partem [c] admittitur. Illa enim verba [d] Si hæres non erit, [e] in eo quidẽ, quem alieno iuri subiectum esset testator scit [f] & uulgariter substituit.

garis substitutionis, quasi dicat non distinguunt, si fuerit pupillaris uel vulgaris substitutio, & q̃ fuerit primo facta, vel institutio, vel substitutio: & idẽ in vulgari. Sed hæc reprobant qdã: qa debet ibi esse ordo: vt primo principalis institutio, & postea substitutio fiat: vt ff de vulgs. & pupil. substit. l. ij. §. p.ius. Sed certè ille §. prius. corrigitur per seq. § vsque in fine. dictæ legis. Sed ego reprobó: qa non est hæc huius literę intentio: sed hæc, quia hic fuit de facto, quòd non distinxerunt, cum ab eis quæreretur. Est tamen distinguendũ à nobis. sicut & aliàs ff. de iud. l. non port in fi. & de postuian. l. Imperator. in fi gl. ij. Item non dicitur hic de pupillari. sed de vulgari tantum: vt paret ex serie tit. per [r] quod etiã reprobatur superior sententia, s. qa in prin gl. fuit dictum secundum quosdam non distinguitur, an fuerit pupillaris an vulgaris substitutio: distingue ergo, vtrum institutus adierit, vel cohæres, vel ambo, vel nullus. si enim vterque adinit, substitutus repellitur, si cohæres tantũ, s. Seius, idem, quia Mænius repellitur. itẽ si venter habet locũ qd hic dicitur. s. q Mauius habet totum, si autem Titius tantum. s. primus hæres adeat, & Seius non, in partẽ repellitur. s. Mæuius. nam in partem repellitur quã adijt. Titius: vt C. e. l. post aditã. & ff. de vulg. sub. l. qui habebat filium. j. respon.

¶ Si seruum alienum CASVS. Quidam fecit testamẽtũ, & in testamẽto suo seruum P. quẽ credebat liberum hoiem, hæredem instituit, & postea adiecit, & si institutus hæres nõ erit, Mæuium ei substituo. mortuo testatore apparuit, quòd ille quẽ testator errore deceptus credebat fuisse liberũ, & tanquã liberum hæredem instituit, seruus erat P. de ita iussu, P. domini adiuit hæreditatem, qui eam direbat sibi acquisitam: ex aduerso Mænius substitutus viriliter se P. opponebat, & allegabat in hunc modũ. Ego dñe P. dico, q per aditionẽ serui tui in casu isto non potest tibi acquiri hæreditas: quia testator errore deceptus credebat liberũ seruũ tuũ, que sibi hæredẽ instituit: vnde cũ in rei veritate nõ tenuerit institutio facta ideõ deficiente institutione, dico me ex substitutione ad totam hæreditatem admittendũ, & te omnino repellendũ. Sed in cõtrariũ P. videbatur sibi posse defendere hæreditatẽ, in hunc modũ allegando cõtrar. dicens: Domine Męui, ego dico, q ueritas pferenda est opinioni. vnde cũ in veritate seruus meus fuerit institutus, & si hæres nõ esset, tu ei futurus eras substitutus, & ipse seruus iussu meo adierit hanc hrditatem, mihi per traditionẽ totã hęreditatẽ acquisiuit: & vulgaris substi. expirauit: & sic ex virtute uulgar. substit. nihil iuris in hac hrditate poteris vendicare, cũ aditione substitutio penitus sit extincta, & ita magis crescebat cõtentio inter. P. dominum serui instituti, & Mænium substitutum: & ideo supplicauit Impe. dicens, pro Deo domine, si placet terminetis istã contentionẽ, & dicatis quid iuris est in casu isto pposito? Ad hoc Rñ. Amice, si qs alienũ seruũ patref. arbitratus hæredẽ istituerit, & si hæres nõ esset, Mæuiũ substituerit: licet iste seruus p errorẽ institutus. iussu domini adierit hęreditatẽ, nõ tamẽ substitutio uulg. penitus euanuit: imò Mænius vulgariter substitutus in partẽ hrditatis acquisitę admittendus est. Sed dñe, qualiter respõ. ad allegationes hinc inde ppositas? Ad hoc respõ. Amice, Allegatio domini pro seruo instituto, locum hẽt in eo seruo quem testator sciens esse seruũ, hæredem instituit. Illa. n. uerba, q̃ ponuntur in vulgari. Sed si hæres nõ erit, in eo, quẽ testator in rei veritate scit esse seruum, intelligunt, si neque ipse seruus institutus acquisierit sibi hæreditatẽ, neq; domino psenti, neq; futuro: quia tunc demum admittit substitutus, si in hoc casu prio ignorabat ipsum esse seruum: & ita non omnino obtinet allegatio domini. P. Allegatio vero Męuij substituti locum habet in eo seruo quẽ testator sciẽs hominẽ liberũ instituit, & uulgariter substituit. Ista enim uerba, s. si hrs non erit, in eo seruo, quẽ testator scit esset patref hoc significãt, si neq; ipse sibi acquirit hrditatẽ. neque illi, cuius iuri postea subiectus erit: tunc. n. demũ ad hæreditatẽ admittit substitutus, sed certe secus erat in casu proposito. nã testator credebat ipsum esse liberum, & in rei ueritate seruus fuit: unde nõ est mirũ si aliud. j. rñ quã in 2. vel 3. statutum sit. Nec uideat alicui nos aliqd durũ in hoc casu statuisse. Nã ita Tiberius Cæsar in persona Parth. serui sui quondã à testatore per errorem instituti, constituit Frã. de Are.

a Patremfamiliàs. Id est, liberum hominem. Ac.

ADDITIO. Hoc uerum, nisi error esset in ea personæ qualitatę, q̃ præsumeretur causa finalis ipsius institutionis pura in cõsanguinitate: ut l. si pater. C. de hæred. instu. Ang.

b Iussu. Quem iussum necessario oportet pcedere, ut ff. de acq. hær. l. si quis mihi § iussum.

c In partem. Sed in quam? Respond. hæreditas in duas partes diuidit: & uerũ unus semis diuiditur in duas partes, q̃ sunt duæ quartæ totius: & unam harũ particularũ habet dominus instituti, aliã substitut°, ut ff. de hær. instit. l. si pater fa. i fi. Sed de alio semisse quid erit? Respon. quidã, quod substitutus habet inspecta opione testantis. s. qui credit institutum liberũ fuisse: & ita per 9sequẽs credit substitutũ admitti, si hrditatem ubi institutus non acquisierit, vel alij cuius iuri postea subiect° foret: vt in fi. huius §. ergo si aliqd istorũ duorũ non contingit, debet habere substitutus sm opinionẽ testantis totam hrditatẽ: sed quia nõ erat liber, ut testator credidit. de ęquitate datur dño ipsius quarta hęreditatis, & facit p hoc illud generale opinionem cõsiderã. ut ff. pro empt. l. 2. §. si à pupillo. in gl. si in re. & ff de acq hæred. l. is qui putat. Alij dicũt, q domino dat consideratã ueritate magis, quã opinione: quia uere seruus dñi fact° erat ille qui institutus fuit: qd uerius esse vr, ueritate magis attẽta, unde facit & illud generale, ueritatem spectandam: vt j de leg. § si quis rem. Accu.

ADDITIO. Dic quòd ultr. opi. gl. est uerior. & no. glo & doct. in d. l si pater fa. uidelicet, quòd dominus serui habeat totum alium semissem. Ang. Are.

d Illa enim verba. Nunc mutat casum, ut s. dixit, quando aliud arbitrabatur testator, & aliud erat. in his autem duobus responsis, q̃ sequũtur, idem est id quod arbitratur testator Acc.

e Si hęres non erit. Quæ apponuntur in substitutionibus uulgaribus.

f Testator scit. Et uerũ. Aliàs enim non diceretur scire: nisi esset: ut ff. de aqua plu. arc. l. 2. §. item Labeo ait, cum quæritur.

K 2 Erit

Left margin note: a Et si ea tantũ procedit iste tex. itẽ in casu suo ubi. s. cohæredi substitutio ẽ, facta substitutio tũc n. quãuis p ius accrescendi habeter substitut° partẽ illius cui non fuit substitut°, tñ nulla tali in eis facta distinctiõe hoc est diuisione, eã habebit iure substitutionis, & hęc fuit forte mẽs istius literę: sec° tñ esset in pupillari. uel aliàs ubi ius accrescendi locũ habere nõ posset: ut per Doct. hic.

Right margin note: Opinio an sit veritati antep° ponenda.

g Erit. Scilicet liber factus.
h Neque alium. l. si neq; sibi, si liber fieret, vel dño suo præsenti, vel etiam futuro quæsiat.
c Effecerit. Nam tunc quando non est aliquod isto rum duorum, admittitur substitutus.
d Arbitratur. Scilicet testator, subaudi, & verom arbitratur. Acc.
e Sobiectur. puta quis vendidit se ad precium participandum, vel quis dedit se in arrogationem, quod potest.
f Acquisierit. Supple i litera. At in no stro casu primo, s. huius § aliud est, & aliud arbitratur: vñ ibi in partẽ admittitur, vt ibi diximus. & hæc oĩs distingnẽ do seruauit pricepa qñ seruus suus fuit institutus, & alius institutus, vt hic dicit & ff de hæ inst. l. & hoc Tiberius, Collige ergo talẽ distin ctionẽ. quia cũ hære dẽ aliquẽ institno, & si hæres nõ erit, sub stituo. aut scio liberũ, aut scio seruum: & tunc seruat qđ in secũdo & tertio tñ. huius. § dr̃. Aut puto liberũ falso, cũ sit seruus & tunc subdistinguo, aut p eũ volui aut nolui alium fieri hæredem. quia hoc expssi, & tũc seruatur mea volũtas: ut C de hæt. institu. Leuni proponas. in gl. per ibi, item no. q̃ est huic cõtraria. Aut est dubium, an volui vel non alium fieri hæredem per eum; & tunc seruatur quod in prin. huius. § dicitur. Si autem poto seruum, cum sit liber.
i hic casus indubitabilis est. s. quòd erit liber hæres.
g Serui. Scilicet instituti. a cui fuerat alius substitutus. Nam diuisa fuit hæreditas inter Tiberium dominũ serui, & inter ipsum substitutum. vt patet in l. & hoc Tiberius ff. de hæredi. insti.

a Aliàs Titus. vide Alci. li. dispũc. j. ca. ij. & Catellianũ Cottã I dictione testm̃.

l Sic princeps pr̃ ei sa iudex I caosa sua cõcor. l. & hoc Tiberius. ff de hæ. ist. & eõ huius tex. fit magis ex voluntate prĩcipis, quã ex subtilitate rõnũ Ægi. Per.

t In dubio aũt error nõ p̃sumit & tunc hoc cõsistit in aio testatoris, qui nõ p̃bat nisi ex cõiecturis: qđ aũt in filio vel monacho institutis cũ datiõe vulgaris quos testator crede bat esse sui iuris, vel etiam sciebat eẽ alieni, & an hæres primi instituti ex iure deliberãdi p̃ferat, an substitutus, vide Aug. hic.

u Ista gl. nõ est Accu. sed additio.

x Respõsum illud viđ elegãter interp̃tatum simul & emendatũ per Emil. Ferretum in notis

sic accipiuntur; si neque ipse hæres erit, a neque alium b heredem effecerit. c in eo verò quã patremfamiliàs esse arbitratur d illud significat. si hr̃ditatẽ sibi vel ei cuius iuri postea subiect⁹ e eẽ cęperit, nõ adq̃sierit. f Idq; Tiberius Cęsar in p̃sona Parthenij g serui sui constituit. i

TITVLVS XVI.

DE PVPILARI substitutione.

Qui liberos impuberes in suis habet sacris constitutos, non solum vulgariter, id est si hęredes non erunt, sed etiã pupillariter si hæredes f uerint, & intra pubertatẽ decesserint, eis substituere potest ideo primo casu contingente substitutus fit testatoris hæres secundo verò casu ipsi pupillo hęres efficitur.

Liberis k a impuberib. quos in p̃tãte quis habet, nõ solum ita, vt supra diximus, i sub stituere potest: id est vt si hæredes ei nõ extiterint, alius fit ei hæres: sed eo amplius, vt si hęredes ei extiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis hæres: veluti, si q̃s dicat hoc mõ: k Titius filius meus hæres mihi esto: l Et si filius m meus hæres mihi nõ erit, siue hęres n erit, & prius moriatur, q̃ in suam tutelã venerit, i. ante, quàm pubes o factus sit, tunc Scius hæres esto: quo casu, p si quidẽ nõ extiterit hæres filius: tũc substitutus patri fit hæres. q Si vero extiterit heres fili⁹, & ante pubertatẽ decesserit: ipsi filio r fit hæres substitutus. nam morib. s institutũ est t vt cum eius ætatis u filij sint, in qua ipsi sibi testamentum facere nõ possunt, parẽ-

DE PVPILARI SVBSTITVTIONE.

Continuatur. Quia supra visũ est de vulgari substitutione, & q a parẽtes non solũ vulgariter, verũ ẽt pupillariter liberis substituere possunt, ideo sequebatur videre pupillari de substitutione. Porc.

Liberis. Totus iste ti. diuidiĩ in sex partes. Primo ponit qualiter quis possit facere pupillarem substitutionem. Secundo de exemplari substitutione cui fieri potest. Tertio reddit ad pupillaris substitutionis materiam. Quarto. Quod etiam exhæredatis potest fieri illa substitutio. Quinto circa pupillarem substitutionem aliquos casus ponit. & postremò vsque ad quam quantitatem fieri possit. Sexto, quòd maiori vel puberi, ei extraneo fieri non potest pupillaris Secunda ibi. Qua ratione. Tertia ibi. Igitur Quarta ibi. Non solum. Quinta ibi. Quæcunque. Sexta ibi. Extraneo. Litera in hoc titulo est planissima: ideo pone casum per teipsum.

a Liberis. Nota ex hac litera tria esse necessaria, vt pupillaris substitutio teneat. Primum, vt fit de liberis, cui substituitur. nam extraneo substitui nõ potest, vt infra eod. § extraneo. Secundum, quòd sint impuberes. nam puberibus nõ potest substitui: vt infra eod. § masculo. Item tertio, quòd habeat in potestate: vt hac litera probatur p ordinem emancipatis autẽ nõ potest substitui: vt ff. eo. l. 2. §. x. t Item est necessarium quartum, quòd filij sint instituti, vel exhęredati, aliàs nullũ esset principale testamentũ t vt j. de exhæ. lib. in princi. & ff eo. l. j in fi. vnde nec pupillare valeret: vt j. eod. § liberis. & hęc omnia similites in nepotibus seruãtor, si non sint recasuri in sui patris potestatẽ. vt ff eo. l ij. § planè postbu. aliàs cum sunt recasuri, nõ valet testamentum: cũ in ea caosa sint, vt eorom testamenta non valeant, etiam si ipsi sint maiores.

i Ita vt sopra diximos. Scilicet vulgariter supra ti. j. & hoc idem hic subijcit: vt si hæredes &c.
k Hoc modo. Hic caute no. quòd in primo ponit verba institutionis. Secũdo substitutionis vulgaris. Tertio substitutionis pupillaris. Acc.
ADDITIO. Aliquid dicunt, quod omnia sunt verba pupillaris substitutionis: q̃ etiam non hæredi, & exhæredato fieri põt: cum hic tex non intẽdat exẽplificare vulgarem. Jo. Fab.
l Esto. Hęc est institutio tantum. Acc.
m Et si filius. Ecce vulgaris. Acc.
n Siue hæres Ecce pupillaris.
o Pubes. Bene facit quòd exponit: aliàs interdũ pro xiiij annis: interdum pro xv. ann. ponitur hæc oratio, cum in suam tutelam venerit. ff. de leg. 3. l. cũ filio.
p Quo casu. Supradicto.
q Patri fit hęres Et solius patris habeat bona, secũdum. Azo.
r Ipsi filio. Et nihilo minus patri: vt ff e l paterfamilias, & bona pupilli vndecunque q̃sita sint hẽt: vt ff. eo. l. sed si plures § ad substitutos, nisi in duob. casibus, vt in testamento militis, & arrogatoris: vt ff. eo. l. sed si plures. § in arrogatore. & § ad substitutos; in fi Ac.
s Moribus. aliàs à maioribos. vt C. de impu & ali. substit. l. humanitatis.
t Ætatis. Vt masculi ante xiiij ano fœminæ antem ante

fuit ad sũstitutiones hoc ipso loco.

y Forma huius pupillaris substitutionis ponitur in ca. Rainuci⁹ in gl. sup vers. liberis post pri. extra de testa. Substitutio pupillaris hẽt quatuor necessaria.

3 Et est ratio t quia substitutiones sunt đ iure ciuili sm quod emancipat⁹ hr̃ pro extraneo: fallit tñ hoc I milite: ut l. miles ita. § ex hęredato. ff. đ test. mili. dũmodo: filios non sit i ptãto aui, aliàs secus. l. cũ filius. ff. eod. titu.

a Abũdãs hæc id est antequã pubes factus sit.

r Morib. aliquid inductũ eẽ, quo accipiendũ si apud Iustic. elegãter explicat Vigli⁹ in cõmentariis suis in hũc ipsum locũ.

ante duodecim ann. ff. de test. l. qua ætate. & §. qui manu. non poss. §. cum ergo.

a Excitati. Scilicet nos Iustinianus.

b Constitutionem. C. de impu. & ali. substitut. l. humanitatis.

c Certas psonas. Scilicet filios mente captos, si hēant: aliàs frātres mēte captis alias quoscunque voletur: vt in d. l. humanitatis, continetur.

ADDITIO. Etiam supradictis existentibus, qui sunt spurij, vel naturales tantum, aut etiam mente capti. Angelus.

d Resipuerint. Id est, cum compotes mentis, vel sani facti fuerint.

e Ad exēplum. Et ita hæc vocatur exēplaris substitutio. vnde vt plenè de his hēas notitiam, distingue quinque gña substitutionum. quia alia est vulgaris, alia pupillaris, alia exemplaris, alia breuiloqua, alia cōpendiosa. Prima, s. vulgaris subdiuiditur: quia alia expressa, vt q̄ fit verbis negatiuis: vt, si hæres non eris, Titius erit hæres, vt s. prox. Alia tacita, quæ fit verbis affirmatiuis: vt hic, vos inuicem substituo: vt ff. de hære. insti l. cum in testamento. §. j. Item hæc quisquis erit mihi hæres, sit filio meo impuberi hæres: vt ff. eodem. l. qui liberis. §. hæc verba. & hæc vulgaris adita hæreditate expirat: vt C. eod. l. post aditam. Secunda autem, scilicet pupillaris, similiter subdiuiditur: quia alia expressa, quæ fit verbis affirmatiuis: vt hic si hæres eris, & morieris in pupillari ætate, Titius sit hæres: vt supra prox. Alia tacita, scilicet vt si vulgariter tantum pupillo substituatur, quo casu tacita subintelligitur pupillaris. & sic sub pupillari tacita vulgaris intelligitur vt ff eo. l. nam & hoc iure. in princ. & C. de impuberum & ali. substi. l. quamuis. & hæc adueniēte pubertate expirat, vt in fine huius. §. Tertia, scilicet exemplaris hic ideo dicitur. quia ad exemplum pupillaris est inducta. vt hic dicitur. In multis tamen differūt quia hæc etiam maioribus fit, sed alia tm̄ impuberibus. Item vsque ad certā ætatem fit pupillaris, scilicet decimumquartum annum: vel duodecimū annum in fœmina: vt j. e. §. masculo, vel etiam minus tempus certum, non maius: vt ff. eod. l. si ita quis substituerit. & l. in pupillari. at hæc exēplaris in incertum. Item in hac, s. exemplari, certæ personæ substituuntur, vt C. eod. l. humanitatis. in pupillari autē quilibet potest substitui. Quarta autem, id est breuiloqua, fit ita, duobus hæredibus institutis, vos inuicem substituo: & si ambo pupilli sunt, quatuor substitutiones his verbis breuibus comprehenduntur, & appellat lex hanc reciprocam substitutio. N. P.

tes eis faciant.

Qua ratione potest pater filio impuberi pupillariter substituere, eadem poterit filio furioso, aut mente capto exēplarem substitutionem facere: itaq; sicuti pupillaris pubertate adueniēte expirat, ita exemplaris furore sedato, & sanitate mentis restituta euanescit.

Qua rōne excitati [a] & ɔstōnem [b] in nr̄o posuimus Codice, qua ꝓspectū est, vt si q mētecaptos, habeāt filios, vel nepotes vel ꝓnepotes cuiuscunque sexus, vel grad⁹, liceat eis etsi puberes sint, ad exemplū pupillaris substitutionis certas psonas [c] substituere, sin autē resipuerint, [d] eandē substitutionē infirmari. [e] & hoc ad exemplum [e] pupillaris substitutionis, q̄ [f] postquàm pupillus adoleuerit, [g] infirmatur.

Facta pupillari substitutione, censentur duo testamenta, vel vnum duarum hæreditatum. Areti.

Igit̄ in pupillari substitutione s̄m p̄fatum modū [h] ordinata, duo [i] quodāmodo [†] sunt testamenta: alterum patris, alterum filij, [†] tanquam si ipse filius sibi hr̄dem instituisset: aut certe vnum testm̄ est duarū causarū, id est, duarū hæreditatū.

Potest pater facere substitutionem pupillarem filio separatim clausam, & signatam: & disponere quod non aperiatur viuo filio, quæ dispositio valet, etiam si non fuerit per se ita clausa, & signata. Areti.

Sin autē qs ita formidolosus [k] sit, vt timeat, ne fili⁹ suus pupill⁹ adhuc ex eo, [*] ꝙ palā substitutū accepit, post obitū ei⁹ periculo īsidiarū subiaceat, [l] vulgarē qdē substitōnē [m] palā facere, & ī primis testamētipartib. ordinare [*] debet. Illam autē substi-

nem: vt ff. eo. l. nam & hoc iu. §. j. Quinta, s. compendiosa, fit his verbis aliquo instituto: quandocunque decesserit, Titium substituo, & si quidem hoc fiat à milite pupillo vel non pupillo: valet de iure directo, quandocunque decedat institutus. vt ff. de milita. testam. l. miles ita hæredē. §. primo. nisi mater sit in medio, quo casu iure fideicommissi valet, si pubes iam factus decedat institutus: vt C. eodem. l. precibus. Si verò paganus, siue non miles, faciat eam, valet iure directo, si moritur institutus in ætate pupillari. Si verò postea, tunc aut per hæc verba fit, substituo illum: & tunc trahitur ad fideicōmissariam, vt ff. ad Trebelli. l. Scæuola. aut per hæc verba, te instituo, & si decesseris quandocunque tibi illum facio hæredem, & hæc nō valet: vt ff. eodem, l. verbis ciuilib. Accursius.

f Quæ. Scilicet pupillaris.

g Adoleuerit. Item finitur arrogatione impuberis: vt ff. de ado. l. nec ei. in fine.

i Item. si patris nō fuit hæreditas adita, vt ff. eodem. l. sed si plures §. si ex asse. Itē si nascit̄ posthumus testatori: vt ff. eodem, l. si pater filium. Item per secundum testamentum, quod tamen non valet: vt ff. eodem. l. si quis eum. §. fina. Item si testamentum paternum rumpatur per querelam in totum, aliud si pro parte: vt ff. eo. l. in substitutione. & de inofficioso testa l. Papinianus, §. sed nec impuberes. Sed contratabulas bonorum possessio mota non facit pupillarem substitutionem cessare. quia ibi non quæritur de viribus testamenti: vt ff. eod. l. ex duobus. §. fin. & de inoffic. testa. l. filius. §. j.

h Præfatum modum. Vt supra eodem, in principio.

i Duo. Nota, quòd duo dicuntur quo ad quid: quia duobus fit. nam instituitur hæres duobus, patri scilicet, & filio. Item duarum hæreditatum. vnum verò dicitur, quia ab uno factum. & facit ad hoc. ff. eodem. l. patris & filij. & ff de conditio. & demonstratio. l. hæc scriptura. & ff. de bonorum possessio, secundum tabulas. l. si ita scriptum. §. fin. & l. ut bonorum.

k Formidolosus. Id est, timidus, & meticulosus.

l Subiaceat. Quibus insidijs eum subijceret substitutus, ut haberet eius hr̄ditatem, ut fecit Zacharellus.

m Substitutionem. Scilicet cùm ipsa institutione nam hic est ordo, ut primo institutio, secundo uulgaris substitutio, tertio pupillaris fiat, ut supra codē tit. in princip.

a In im̄ ꝗ exteris exhæredatis, uel ex iusta causa præteritis unum tm̄ modo substituere potest. An.

Substitutio uulgaris.

* Sācim⁹ in nōnullis libris additur.

Substitutio pupillaris.

* Et sicut pr̄ pōt facere filio impuberi testm̄, ita ēt pōt eidem eligere sepulturam: ut hr̄ in cap. de uxore, iūcta gl. sup uerbo, definitū. ex. de sepul.

Substitutio exemplaris.

Breuiloqua.

* Aliàs, item hoc iure. Compendiosa.

† Dictio quodammodo, est nota improprietatis: vt hic, & l. 1 fin. ff. de lib. & posth. glo. in l. si me in uacu, āff. de acqr. pos. & gl. Per.

* Et sicut pr̄ pōt facere filio impuberi testm̄: ita ēt pōt ei dem eligere sepulturam, ut hr̄ in c. de uxore. iuncta glo. su per uerb. definitū. extra. de sepult.

* Et ē tō q̄ tūc impedit̄ arrugat⁹ nō solum ex defectu ætatis testari sed ex alio defectu, qa eīr subiectus alterius potāti, cui per dationem pupillaris substituti potuit ꝓuideri: s̄m Cin.

* Alibi adhuc cō.

* Aliàs scribere

tutionē, per quam si hæres extiterit pupillus, & intra pubertatē decesserit, substitutus vocatur,[a] separatim in inferiorib[us] partib. scribere[b] debet, eamq; partē proprio lino,[c] ꝓpriaq; cera consignare, & in priori parte testamenti cauere,[d] nē inferiores tabulæ viuo filio, & adhuc īpubere, aperiant̄. Illud palā est, nō iō minus[e] valere substōnē impuberis filij, ꝙ ī eisdē tabulis[f] scripta sit, qbus sibi qsq; heredē instituisset: quamuis pupillo hoc periculosum sit.

Substitutio pupillaris potest fieri non solum filio instituto, sed etiam exhæredato: & veniunt in ea omnia bona pupilli vndecunque quæsita, quod locum habet etiam in posthumis. Aretinus.

Nō solū aūt hæredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parētes pñt, vt si hæredes eis extiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis hęres is, quem ipsi voluerint, sed ēt exhæredatis.[g] itaqꝫ eo casu[h] si qd exhęredato pupillo ex hęreditatib. legatisve, aut donationibus propinquorū, atq; amicorum adquisitū fuerit,[i] id omne[k] ad substitutū[l] pertinebit. Quæcūq; diximus de substōne impuberum liberorū, vel hæredū institutorū,[m] vel exhæredatorū,[n] eadem etiam de posthumis intelligimus.

Non potest pater pupillo suo substituere pupillariter, nisi sibi faciat testamentum: & si non valet testamentum patris, non valet substitutio. Aret.

Liberis autem † suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi[o] faciat.[p] nā pupillare testamentum pars,[q] & sequela est paterni testamēti, adeò vt si patris testm̄ nōn valeat,[r] nec filij quidem valebit.

Pupillaris substitutio potest fieri singulis pupillis, vel ei qui vltimus morietur. Are.

a Vocatur. Quæ est pupillaris.

b Scribere. Vel etiam alia charta: quia & hoc fieri potest: vt ff eod l. patris & filij.

c Proprio lino. Linū appellat ipsam chordulā, q̄ fit de lino: vt videmus fieri in literis dñi Papæ, in quib. chordulis testamenti apponebātur septem sigilla de cera. Et ideo dicit proprio lino, quia si alieno, vendicaret domīnus, ‡ & ita aperiretur. & consilium legis nullum esset. vel dic ꝓprio, id est, separato ab alijs partibus testamēti. Sed nonne magis insidiabit substitutus: cum tantam constructionem, id est, ordinationem videat, & propter se? Resp. hoc ignorabit, an ꝓpter se, an propter alium facta fuerit illa ordinatio. Accursius.

ADDITIO. Nec ideo inualidabitur illud consilium, quia sub expressa vulgari tacita pupillaris continetur, quia illud verum, nisi de mente tacita, vel expressa testantis contrarium appareat: vt hic, & l. iam hoc iure, ff. eod.

d Cauere. Idem est & si hoc non caueat dum tamen separatim signet. Accursius.

e Non ideo minus. Quasi dicat dixim[us], quòd sic cautè fieri potest. Sed si non ita fecerit, nunquid valet ideo minus? Respon. non ideo minus &c. vt hic dicit.

f Tabulis. Scilicet apertis. Accur.

g Exhæredatis. Scilicet substituere possunt.

h Eo casu. Scilicet quando exhæredato substituit.

i Fuerit. Vt quia gratiosus erat hic pupillus, sic vt ei donaretur, vel legaretur.

k Id omne. Imò videtur: ꝙ tm̄ in eis bonis valet substitutio, quæ à patre peruenerūt ad filium exhæredatum: vt ff de mil. testa. l miles §. exhæredato, q̄ est huic ꝯtia. sol. ibi miles, emancipato substituebat: quod in alio, scilicet pagano, non toleratur: vt ꝯ eo: §. extraneo, & ideo cum vnū pro eo induclitur, scilicet ꝙ potest substituere emancipato, & aliud cōtra eum inducitur, scilicet quòd non potest substituere emancipato, nisi in his bonis, quæ sibi dedit: vt arg. ff. de iure iur. l. eum qui. in princ.

ADDITIO. Imò existenti in potestate, quod pater, quia exhæredatur: quæ exhæredatio esset inepta in emancipato. vnde dic ꝙ ibi loquitur in milite, qui instituto, vel emācipato potest substituere ꝓ parte, & pro parte non: secus in pagano. Ang.

l Ad substitutum. Qui substitutus nullo potest grauari legato, & in ea re, quæ pupillo fuit relicta, vt C. de leg. l. cum quidam. sed ipse exhæredatus sic iure sibi relicta: vt ff. eod l. coh æredi. § cū filiæ. in fi. §. ‡ Et no hunc. §. non posse hodie habere locum, nisi talis sit impubes, qui possit esse ingratus: vt proximus pubertati. vt not. ꝯ. qb. mod. tutel. fi. §. ētē si in seruitutem. aliàs non potest exhæredari: vt C. de inoffi. test. l. si quis in suo. §. legis.

m Institutorum. Vt ꝯ. e. in prin. vsque ad proximum §.

n Exhæredatorum. Vt supra proxi. §.

o Et sibi. Hic not. quòd si filiū exhæredet, cui substituit: prius sibi. deinde debet facere filio testamentum. Si autem eum instituat, tunc vel ante, vel post valet institutio, vel substitutio: vt ff eod l a §. prius. & § sed si quis. & § sed & si. & §. fi.

ADDITIO. Sed hanc reprobant doctores. quia non habet rationem, & dicunt istum textum, & dictum § prius procedere, quando substitutio fit ex interuallo: secus si eodem contextu: quia non curatur quid præcedat. Ange.

p Faciat. Hoc fallit in milite, qui potest substituere pupillo: licet non instituat sibi aliquem hæredem: vt ff de vulga. & pupil substitutio. l. secūda. §. quisquis.

q Pars. Sic ff. quemadmodum testamenta aperiantur. l. penultima.

r Non valeat. Scilicet à principio: vt quia filius fuit præteritus vt ff. eodem. l. si quis cum in fine leg a, vel aliàs, scilicet non valet testamentum à principio: cum multi sint modi, quibus testamentum non valet: vt ff de iniust. rup. testa. l. 1. Idem etiam si ex postfacto rumpatur in totum scilicet testamentum patris. Secus si pro parte tantum: quia tunc substitutio remanet: vt ff eod l. in substitutione & ff. de inofficio. testa. l. Papinianus. § sed ace. Itē hæc sunt vera, si iure ciuili expugnetur testamentum. Aliter autem si iure prætorio: vt si per contra tabul. expugnetur testamentum: quia remanet substitutio: vt ff. eodem. l. ex duobus. in fine, & l. sequen. quæ huic legi contrariæ sunt. Sed certè aliud est, eam expugnatur iure ciuili, vt hic: aliud cum iure prætorio. vt ibi. nam prætor non potest facere esse, nec desinere hæredem: vt infra, de bonorum possessio. § quos autem. Item nota hic, quod de alienis rebus quis testatur, vt patet de bonis filij. sic & aliàs. ff. de donatio. inter virum & vxorem. l. cum hic. § si dona-

† Proprio id est suo & quot modis dicat̄ ꝓpriū, Mand. in Gl Fscul. § & proprium.

‡ Doctores ꝯ gg publicam vtilitatē ad similitudinem sigul iniuncti. vt p Io. Fab. & Angel. hic.

‡ Et est rō diuersitatis: quia substitutio exhæredati est simpliciter testm̄ filij, ita ꝙ nō patris à quo nullā quotā hæreditatis accepit. & ideo in alieno testamento legare nō pōt: secus si ex eadē voluntate quotā hæreditatis haberet substitutus, & substitutione locus esse posset, vt hic. Ang.

† Facit ad hūc. §. ea. in nottā. in gl r. in fin. extra, de sepul.

donator vers. similes. & ff. de iniust. rup. l. si quis filio. § sed & si quis fuerit. Est & alius casus secũdum quosdã: vt C. de secun. nup. l. fœminæ § si. Sed de iure cõmuni aliter est. ut ff. de test. l. eius qui, §. j. & de iure cod. l. conficiuntur. § si post.

Vel singulis [a] liberis vel ei, qui eorum nouissimus [b] impubes morietur, substitui [c] potest. Singulis quidẽ si neminẽ eorũ intestatũ decedere voluerit: nouissimo, si ius legitimarum hæreditatũ [†] integrum inter eos custodire velit.

Pupillo substitutus dari potest certo, & proprio nomine, aut generaliter, his verbis (quisquis mihi erit hæres, filio meo impuberi sit hæres) quo casu qui ex testatoris iudicio hæredes fuerunt, pro hæreditarijs portionibus substituti videntur.

Substituitur aũt impuberi, aũt nominatim: [d] veluti, Titius, [e] aut generaliter: vt, Quisquis mihi hæres erit. [e] Quibus [f] verbis vocantur ex substitutione impubere mortuo filio illi, & qui scripti sunt hæredes, [g] extiterunt, [h] pro qua parte [i] hæredes facti sunt.

Pubertate euanescit pupillaris substitutio, nec lõgiorem habet progressum, quàm in pubertatem vsque.

Masculo igitur vsq; [k] ad xiiij. annos substitui potest fœminæ vsque ad xij. annos, & si hoc tempus excesserit, substitutio [l] euanescit. [l]

Extraneo & puberi filio post aditam hæreditatem directo substitui non potest: sed per fideicommissum potest.

Extraneo verò, vel filio puberi hæredi instituto ita substituere nemo põt, vt si hæres extiterit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit hæres, sed hoc solum permissum est, vt eum per fideicommissum [m] testator obliget [n] alij hæreditatem eius, vel totam, vel pro parte restituere, quod ius quale sit, suo loco trademus. [o]

TITVLVS XVII.

QVIBVS MODIS testamenta infirmentur.

Si quis facto testamento quempiam sibi seu in filium arrogauerit, vel ex suis descendentibus aliquem adoptauerit, protinus quasi sui hæredis agnatione quod prius fecerit, rumpitur testamentum.

Testamentũ iure factũ vsq; eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat. Rumpitur autem testamentum,

[a] Vel singulis. potest enim esse, quòd quis habeat plures filios, & oẽs impuberes, si ergo cuilibet substituere vult, poterit [t] si autem vltimo loco morienti. & hoc potest: vt hic, & ff. eodem. l. vel singul. & hoc casu vno moriente defertur sua portio iure legitimo, scilicet per legem duodecim tabularũ ad fratres: ut hic, & infra de legitim. agnato. success. §. j. Sed certè ex eo, quòd tantum vltimo moriente substituit, uidetur eos inuicem substituisse vsq; ad vltimum: & ita iure substitutionis magis quam legitimo inter eos succedi videtur. vt ff. de legatis secundo. l. Titia Seio. §. Seia, in fine. quæ est hoie contra. Sed certè ibi dixit plus, Scilicet, quòd non alienarent, qđ testator eis dimittebat. & ex hoc ibi dicitur iure substitutionis succedere: non quia ultimo tantum substituitur. vt ff. de legat. tertio l. is qui. in fine.

[a] Etiam vnica oratione. qđ facit vt si filiis. le gentur cẽtũ, pro qualibet, q̃. nis verbis sint cõiũctæ: nõ tũ habeãt accrescendi, vt l. huiusmodi §. quibus ita ff. de leg. j. Ang.

[†] Quasi dicat cum substituit ei q. vltimo moriet, si vn⁹ pmoriat, eius portio defert ad alios fratres: & hoc fit iure legitimo l. per l. xij. tab. Ægi. Per.

[a] Alibi Titius hæres esto.

ADDITIO.

Et nota, quòd iste §. est lex. ff. eodem titulo. & incipit, vel singulis. ideo non ab re sic §. iste debet incipere: & ita habent correcti codices.

[b] Nouissimus. Id est, vltimus. puta his verbis Quis es liberis meis impubes vltimus morietur, ei Titius hæres esto.

[c] Substitui. Scilicet pupillariter.

[d] Nominatim. Sic supra de exhæredatio. libero. §. nominatim.

[e] Hæres erit Subaudi. sit hæres filio meo.

[f] Quibus. Scilicet generalites verbis.

[g] Hæredes. Scilicet patri.

[h] Extiterunt. Scilicet ipsimet. hæredes. [t] nã secus si alij qrant: ut puta patri vel domino. nam tales, scilicet pater & dominus, qui sunt hæredes per filium vel per seruum, ex his verbis generalibus non admittuntur ea substitutione. Idem dicas de hærede hæredis: vt hæc notantur ff. eod. l. cum filio. & l. qui liberis. §. hæc verba. & l. seq.

[g] Quod facit ad materiã l. fina C. de edic. diui Adr. toll. cuius bñficiũ dat hæredi scripto. Ang.

[i] Pro qua parte. Pront enim dilexit testator eos instituit æqualiter vel inæqualiter, sic in substitutione præsumitur: vt hic, & ff. eo. l. si pater & s̃. titu. j. § & si ex disparibus.

[k] Vsque. Ad xiiij ann. scilicet, completos nam pupilli esse desinunt: ut s̃. quib. mod. tut. fi. in prin. sed intra hos annos potest substitui: vt ff. eo. l. si ita quis. & l. qui plures.

[l] Substitutio. Scilicet. directa: si tamẽ aliqua verba inueniantur fideicõmissi in testamẽto, iure fideicommissi valebit: vt C de fideicõ. l. si frater tuus.

[m] Per fideicõmissum, quod semper fecisse videtur. cum dicit, si filius meus quandocunq; decesserit, substituo ei Vitalem: quia uerbum substituo, cum sit generale verbum, & ad directã, & fideicõmiss. substitutionem possit trahi: ad id restringetur, qđ est rei aptius. id est ad fideicommissum: quia directa non habet locum quandocunque decedit: & probatur hoc. C. de impube. & alijs subst. l. precibus. §. si uerò substitutio. [s] & ff. de vulga. substitu. l. cohæredi. §. cum filiæ. & ff. de legi. & sen. con. l. in ambigua. fortè idẽ si dicat. Vitalis hæres esto. nam trahitur ad fideicommissariam: quia de hæreditate restituenda rogasse videtur: vt ff ad Trebel. l. ex facto. j. respon. & l. Scæuola. Sed contra est: ut no supra indistinct.

[n] Obliget. Rogando eum per fideicommissum, vt restituat. Accur.

[o] Trademus. Vt infra de fideicom. hær. per totum.

[l] Cõcor. in ca Ral nutius in glo. super versi. libu tis ante me ibi pupillaris ẽ. extra, de testa.

[a] Tu dili genter ex pẽde hãc glo. cuius contrariũ no glo. in l. verbis ciuilib ff. de vulga. & pupil. quæ vult, quoties substitutio directa fit, oñ quã possit valere iure directa pp defectu pionæ, q eam facit, vel cui fit, sed obliquæ iure fideicõ. q̃ gl. vera ẽ, & hæc falsa cũ pcedentib. fm Bal. hic, & Ioã. de Pla. Et vide Bar. in d. l. uerbis ciuilib.

[s] Nota, q substitutio cõpendiosa facta verbis cõibus valet oĩ pe ut fideic. & idẽ tenuit gl. in d. l. pcib⁹ & est cõis opi. licet aliq diae sint, q infra tpa valeat iure directo, post tẽpora vero iure fideicõ. & dicatis vt ibi Christ.

QVIBVS MODIS TESTAmenta infirmentur.

Vsq; nũc qualiter firmentur testamẽta nũc qualiter infirmentur, nã nihil est adeo firmũ, quod non rumpatur in auth. de nupt. §. nuptias. col iiij.

Testamentum. Totus iste ti. diuidit. in 5. partes. Primo ponit qualiter testm̃ tollatur agnatione sui hẽdis nouiter adoptati. Se-

cundo qualiter per 2m testamentum tollat primum. Tertio qualiter testamentū irritet ea dim. testantis. Quarto an voluntas solēnis possit tolli nuda volūtate testantis. Vltimo, ꝙ etiam Impe. nō capit ex testamēto imperfecto. Secūda ibi, in § posteriore. Tertia ibi, Alio quoque ɔ. Quarta ibi, Ea eo autem. Quinta ibi, Eadem oratione ɔ:

cùm in eodē statu manēte testatore, ipsi⁹ testamēti ius vitiatur. Si quis.n. post factum testm̄ adoptauerit a sibi filiū per Imperatorē, eum, qui est sui iuris: aut per prætorem secundū nostram constitutionē b eum qui in potestate parentis fuerit: testamentum, eius rumpitur c quasi adgnatione d sui hæredis.

Posteriore testamento ex quo quis iure ciuili aliquo casu adire potuit hæreditatē (quāuis non adita fuerit) rumpitur prius testamentum.

Posteriore quoq; testamēto quod iure perfectum est superius rumpitur, e nec interest, extiterit aliqs hæres ex eo, f an nō. hoc.n. solū spectatur, an alieno casu existere g potuerit. Ideoque si quis, h aut noluerit hæres esse, aut viuo testatore, aut post mortē eius antè, quā hæreditatem adiret, decesserit: i aut conditione sub qua hæres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamiliàs intestatus moritur. Nā pri⁹ testamentum non valet ruptum à posteriore, & posterius æquè nullas habet vires: cū ex eo nemo hęres extiterit.

Etiam posteriore ritè facto testamēto, in quo in certis reb. quispiam institutus fuit, primum, cui hæres est vniuersalis, tollitur testamentum: sin autem secundis tabulis, vt priores quoque vim obtinerēt iusserit testator: tunc qui ex re certa scriptus est vniuersam hæreditatē hæredi, qui priore institutus est testamento restituere tenetur.

CASVS Domine, vos vultis tractare quib. mod. infir. test. dicatis mihi primo, quamdiu valeat testamentum rectè factū? Ad hoc respon. Amice, testa. iure factum semper valet, donec aliquo modo rumpatur, vel irritum ɔ fiat. Sed quid domine iam video, quādiu valet teste. dicaris modo mihi, quādo intelligatur test. rumpi? Ad hoc resp. Amice, tests. ꝓpriè dicitur rumpi quando in eodem statu manente testatore, ius ipsius testa. vitiatur, vt patet in tali exemplo. Quidā fecit testa. solenne, & post testa. arrogauit Imp. rescr. quendam sibi in filium, aut fortè per prætorem aliquē sibi adoptauit secundum tenorem nostræ constit. nam in casu isto per arrogationē, vel ꝑ adoptionē istius filij, qui nec est exhęredatus nec institutus, rumpitur test. sicut rumperet si post factū. test. aliquis suus hæres testa. agnasceretur. Et h.d. vsque ad illū § posteriore quoque. Fran

a Adoptauerit. Id est, arrogauerit.

b Constitutionem. Puta auus est, qui adoptat: vt C. de adopt. l. cū i adoptiuis. & ī. de adop. §. sed hodie.

c Rumpitur. Si autem eū prius instituisset, nō rumperetur. licet postea arrogaret: vt ff de lib. & posth. l. filio §. fi. Si autē fuit exhæredatus filius emācipatus, & postea arrogetur, tūc nō rumpitur, aut extraneus, qui postea arrogatur, & tunc rumpitur: vt ff. de contra tabul. l. nō putauit. §. si quis emancipatum. Extraneum autē nepotem accipe, qui non est suus hæres: cum alius eū præcedat. alias frustra tunc exhæredaretur: vt ff de uerb. oblig. l. quidam cum filium. & de lib. & posthu. l. si quis posthumos, §. si filium.

ADDITIO Et hæc vera, quando ante testamentū fuit facta exhæredatio quid autem si eodem, vel in vno testamento instituat, in alio postea simpliciter exhæredetur, aut si post ius quæsitū exhæredatio conferatur? vide Ange hic.

d Quasi adgnatione. Id est sicut natiuitate alicuius posthumi. nam tunc certū est rumpi: vt ff. de iniusto rup. testa. l. j. in fi & l. 3. in princ & l. certum. & hoc in masculi testa. secus in test. feminæ: ut ff de libe. & posthu. l. Gallus. § nūc de le. Velle. in fi. §. & est ratio. quia præteritis matris habetur pro exhæredatione: vt ī. de exhæred. lib. § fi sed de inoffic. testam agit talis posthumus: ut C. de inoffic. testa l 3.

¶ Posteriore quoq;. CASVS. Domine iam video quare rumpitur testa arrogatione, & agnatione sui hæredis: nunquid pluribus alijs modis rūpi pōt? Et res. Imp ꝙ sic. nā certè primū testa. de iure factū rumpitur per secundū testa. iure factū: nec in hoc casu refert, vtrum quis hæres extiterit ex secundo testa. an non. Nam hoc solum spectatur, quantum ad hoc, vt per secūdum rumpatur primum: an aliquo casu ex secundo test. existere potuerit. Ideoq; si quis in secūdo testa. institutus aut repudiauerit hæreditatem ɔ aut viuo testatore, aut post mortē eius ante, quā adierit, decesserit, aut fortè deficiente conditione sub qua fuit hæres institutus, esse non possit: in omnibus his casibus paterfamil. intelligitur intestatus decessisse ɔ. nā primum test. nō valet: quia ruptū per 2m cum solennitate factum, & similiter secundum, nullas vires habet, cum ex eo nullus hæres extiterit. & ita nec valet primū, nec valet secundum. Et hæc dicuntur vsque ad §. sed & si quis. Franc. de Are.

e Rumpitur. Hoc est verum secundū quosdam, quādo secūdū nō cōcordat cū primo aliàs durat primū. ut C. de testa. l. sancimus. Sed certè hoc stare non pōt. nam si valet 2m, non valet primum: cum idem non possit duo testa. facere cum ex secundo tantū adeatur hæreditas. Econtra in sentētijs. nam valet prima, nō secūda ab eodem & super eo. lata: ut ff. de re iudi. l. iudex.

f Ex eo. Scilicet posteriore testamento.

g Existere potuerit. Nota non cōsiderari quod est sed qđ esse potest: vt hic, & ff. de hære. insti. l. pater filio, & ff. de iniu. rup. test l. cu in secundo in princ. & § in furium. Sed contra ff de libe. & posthum. l. si filius. j. Solu. ibi secundum testamentum non ualuit, etiam in principio: hic autem valuit licet ex eo non adeatur hæreditas. Itē not quòd id quod valet plus, rumpitur per id quod minus ualet sic ff de adimen. le. l. legatum sub conditione § j Argu. cōtra. ff. de rescinden. uend. l. si id quod. in prin. & §. fi. dicut ibi not. in glo. j.

h Ideoq; si quis. Scilicet institutus hęres in ij. testa. Et iste uersic. est exemplum, quando ualet primū testa. & nō extitit ex eo hæres & uide tertiū exēplum.

i Decesserit. Quare non transmittit, nec olim, nec hodie ad hęredes: vt C de cad. tol. § in nouissimo.

¶ Sed & si quis. CASVS. Domine, iam video qualiter rumpitur test. primū per secundum, licet secundū test. non habet effectū. an pluribus alijs modis rūpi pōt? Et res ꝙ sic nam aliquando rūpitur primum p secundum ita tñ quod utrumq; valeat, tñ primū valet iure fideicōmissi, nō tāquā ex primo. sed tanquā ex secundo vt liquet isto exemplo Quidā fecit testamentum solēnitate obseruata, postea fecit testamentū secundum

Alià vis.

Et intellige extra neū ex extraneitate qua filius emācipatus. & sic necessariè exhæredatur imò lex consuluit vt §. posthumorū. ī. de exhęred. libe. & ita bene sequitur gl. aliàs frustra. & c.

Testm̄ tamen ritè factum postea per ingressū monasterij non irritatur sed regulatur 2m auth. si qua mulier C de sac. sanct. eccle. dic vt per Angel. hic.

Testamētū 2m p̄fertur primo: sicut prima sētentia p̄fertur secundæ.

g Hoc verum vbi fiūt ex intervallo alias secus de contractu & contrà eildē re sub. possunt duo originalia confici. Ioan. Fab.

Sed & si quis [a] priore testamento [b] iure perfecto posterius æquè iure fecerit: etiã si ex certis rebus [c] in eo hæredē instituerit: superius tamen testamentum sublatum esse, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. cuius constitutionis verba & hic inseri iussimus: [d] cum aliud [e] quoq; præterea in ea constitutione expressum sit. Imperatores [f] Seuerus & Antoninus Cocceio Cãpano: [g] Testamẽtum secundo loco factũ, licet in eo [h] certarum rerum hæres scriptus sit, perinde iure valere, [i] ac si [*] rerũ mentio facta non esset: sed teneri hæredem scriptum, [k] vt contentus reb. sibi datis, aut suppleta [l] quarta ex lege Falcidia, hæreditatem restituat ijs, qui in priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissi verba secundo testamento, [*] quibus vt valeret prius testamentum, expressum est: [m] dubitari non oportet. Et ruptũ quidem testamentũ hoc modo [n] efficitur.

Per capitis diminutionem testamentum proprie fit irritum. Et largo modo testamentum ruptum, vel iniustum dicitur irritum, & econtra. Arc.

Alio quoque [*] modo testamenta iure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit testamentum capite diminutus sit. [o] quod quibus modis accidit, primo libro retulimus. [p] Hoc autem casu [q] irrita fieri testamenta dicuntur, [r] cum alioqui [s] & quæ rumpuntur irrita fiant: & ea quæ statim ab initio non iure fiunt, irrita sint. Sed & ea quæ iure facta sunt, & postea post capitis deminutionẽ irrita fiunt, possumus nihilo minus rupta dicere. Sed quia sane commodius erat singulas causas [t] singulis [u] appellationibus distingui: ideo quædam non iure facta [x]

...audendũ similiter cũ debita iuris solẽnitate, & in secundo testõ institui hędem in certis rebus, & cum fecisset secundum testm̃, adiecit. Volo quòd illud quod dixit in primo testamento, valeat. In casu isto dubitatur, vtrum primum testamentũ videat ruptum per secundum? Diui Seuerus, & Antoninus rescripserũt primum testamentum per secundũ sublatum esse: licet in secũdo testamẽto hæres in certis rebus sit institutus, & verba constitutionis prædictarũ principum in hoc titulo inseruimus, & sunt verba constitutionis hæc. Imper. Seuerus, & Antoninus Augu. Cocceio Campano salutem. Dubitari non oportet testamentum secundo loco factum, licet in eo in rebus certis hæres scriptus sit, perinde iure valere, ac si certarum rerum mentio in eo facta non esset, sed tamquã hæres esset simpliciter institutus. Veruntamen in hoc casu hæres scriptus in secundo testamento debet esse contentus rebus sibi in secundo testamẽto datis. si sufficiant ad quartam totius, vel si nõ sufficiant, suppleta sibi quarta ex leg. Falcid. tenebitur vt fideicomm. hæreditatem hæredibus scriptis in primo testamento restituere, & hoc propter hęc verba inserta secundo testamento, quibus testator expressit: vt prius testamentum valere. Et his modis supradictis, videlicet arrogatione, & sui hæredis agnatione, & secundi testamenti constitutione, testamentum iure factum rũpi intelligitur &c. Cætera, quæ in hoc titu. dicuntur planissima sunt.

[*] Aliàs valere sic si &c.

[*] Abũdat secundo testamento.

[a] Sed & si quis. Iste §. est lex. ff. ad Trebel. & incipit, Si quis priore. Acc.

[b] Priore testamento. Not. hic arg. pro sententia appellationis: vtrum ex ea vel ex prima agatur. [*] Sed contra arg. C. de don. inter vir. & vxor. l. ex verbis. Et simile potest notari in l. pen. eiusdem ti. Ac.

ADDITIO. Tu dic, quòd agitur ex prima in criminalibus, idẽ in ciuilibus si lapsu temporis sit confirmata, puta quia est appellatio deserta alias & per secundam sententiam, secundum Ioan. Fabr. agit ex vtraque, sed secundum Ang. ex secunda, ex qua etiam agitur si sit contraria primæ.

[*] Dic quod aut prima sniã tẽpo ris lapsu: vt pote quia appellatio deserta, & agitur ex priã, aut cõfirmat per secũdã & ex ea agitur glo in l. hæres vbi Bart. C. de app.

[c] Ex certis rebus. Quia totũ habet, licet ex certa re sit institutus, & ideo rumpit primum testm̃, vt hic & ff. de hære. insti. l. 1. § si ex fundo. in glo. institutes.

ADDITIO. Et hoc verum, quando in eodem testamento non est datus alius cohæres. aliàs habetur locum legatarijs. præterquam in querela inofficiosi testamenti, de quo dic: vt per Ange. hic.

[d] Inseri iussimus. Hoc titulo statim.

[e] Aliud. Scilicet quod expresse confirmari potest primum in secundo, & aliàs: vt patet in sequẽtibus.

[f] Impera tores. Ecce verba constitutionis. Acc.

[g] Campano. s. rescripserunt salutem.

[h] In eo. Scilicet secundo testamento.

[i] Valere. Accipe, dubitari non oportet: quod est infra. Accur.

[k] Scriptum. Scilicet in secundo testamento.

[*] Aliàs, alio aũt, &c.

[l] Suppleta quarta. Scilicet si res sibi datæ non faciant quartam.

[m] Expressum est. Nam testator voluit primum testamentum manere: & tamen non potuit, nisi iure fideicomm. ex tacita tamen voluntate, quæ ex secundo testamento percipitur, remanet primũ vt si dicam in secundo, ideo instituo talem, quia mortuus est quem institueram in primo: nam si errauit, remanet primus hæres, & legata ex vtroque præstantur. scilicet à primo hærede: ut ff. de hæred. institu. l. fin.

ADDITIO. Et sic ex qualitate p̃fationis colligitur causa finalis ipsius dispositionis: & tũc ab ea licitum est arguere. Ange.

[n] Hoc modo. Scilicet tribus modis per arrogationẽ & agnationem: vt supra eodem. §. primo. Item & per secundi testamenti compositionem: ut s. eo. §. posterior quoque. vsque huc.

[o] Diminutus sit. Licet minima capitis diminutione: ut innita eodem §. non tamen. in fine. & ff. de iure codicillorum. l. conficiuntur. §. si post factum testamentum. sed contra supra de milita. testamento. §. penultimo. Sed illud speciale est in milite. Pñt & alius modus irritandi testamẽtum adijci: quia per legem quãdoque cassatur in duobus casibus. [*] Vt in authentica. vt cum de appellationes cognosc. si quis de prædictis & §. si vnum ex parentibus. col. 8.

[p] Retulimus. Vt s. de cap. dim.

[q] Hoc autem casu. Scilicet cũ quis capite diminuit.

[r] Dicuntur. Scilicet proprie.

[s] Alioqui. s. si improprie dicere velim, & large.

[t] Causas id est, differentias.

[u] Singulis appellationibus id est proprijs nominibus. & facit ff. de supel. l. Labeo. § fi.

[x] Non iure facta. Vt sunt illa, quæ carent solẽnitate testium, uel quando testator nõ habuit testamẽ

[*] Primus casus est quñ ille qui cognouit se hęredẽ scriptũ in testõ, testatorem inopia laborantẽ nõ alimẽtauerit, imo illũ passus est fame necari. Secũdus casus est, quñ testatorẽ ab hostibus captũ nõ redemit: tunc iudicatione quadã hæredis testm̃ viribus vacuatur, propterea quod hæreditas ex eo non adit. Fin Christop.

[*] Ista gl. cũ duab. sequẽtib. non sunt Accursij, sed additiones.

dicuntur, quædam iure facta rumpi, [a] vel irrita fieri. [b]

Capitis diminutione testatoris iure ciuili irritum fit testamentum: quod tamen, si hæres mortis tempore pristinum statum recuperarit, iure prætoria conualescit: & ex ea secundum tabulas bonorum possessio peti potest.

Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio iure facta per capitis diminutionem irrita facta sunt. Nā si septem testitium signis signata sunt: [c] potest scriptus hæres secundum tabulas testamenti bonorū possessionem agnoscere, si modo defunctus, & ciuis Romanus, [d] & suę potestatis. [e] mortis tēpore fuerit. [f] Nā si iō irritū factum sit testamentū: quia ciuitatem, vel etiam libertatē [g] testator amisit: aut quia in adoptionē se dedit, & mortis tempore in adoptiui patris potestate sit, non potest scriptus hæres secundum tabulas [h] bonorum possessionem petere.

Simplici nudaque volunta-tis expressione præcedens ritè factum testamentum minime infirmatur, item posterioribus tabulis imperfectis non fiunt irritæ priores perfectæ.

Ex eo autem solo [i] non potest infirmari testamentum, q̄ postea testator id noluerit [k] valere vsque adeo vt & si quis post factum prius testamentum posterius & facere cœperit, & aut morte [*] præuentus, aut quia eum eius rei pœnituit, id non perfecerit, diui Pertinacis oratione cautū sit ne aliàs tabulæ priores iure fectæ, irritæ fiant: nisi sequentes iure ordinatæ, [l] & perfectæ fuerint. Nam imperfectum testm̄ sine dubio nullum est, [m]

Si quis idcirco principem hęredem scripserit, vt aduersario, cum quo sibi lis erat, duriorem constitueret litigatorem, nulla est dispositio huiusmodi.

Eadem oratione expresfit, [n] nō admissurū se hæreditatem eius, qui litis causa principem reliquerit [o] hæredem, neque tabulas non legitimè factas: in quibus ipse

---

ul factionem, & facit vel q̄ filiū in potestate cōstitutum præteriit: vt l j. ff de iniust rup test.

[a] Rumpi. Scilicet trib⁹ modis videlicet per arrogationem, per agnationem, & per secundi testamenti compositionem.

[b] Irrita fieri. Vt per capitis diminutionem testatoris, vel quando hęres institutus non adit hæreditatem: quia tūc testamentum cōstituitur irritum: ut l. j. ff. de in ius. ru. tes.

[c] Signata sunt. Et postea testator capite diminutus est.

[d] Ciuis Romanus. Vt qn̄do maximā vel mediam capitis diminutionem passus fuerit postea restituitus.

[e] Suæ potestatis. Vel in minima. Accursius.

[f] Fuerit. Et aliquo indicio voluntatem primā retineat: vt ff de bono. poss. secundum tabulas. l. qui ex liberit. §. testamento.

[g] Libertatem. Imò etiam facto seruo testatore: vt quia captatus ab hostibus & ibi seruus moriatur. nam tunc valet testamentum: vt supra, quibus non est per. fa. testamen. §. fina. q̄ est cōtra, sed illud est propter fictionē legis Corne. vt ibi, & ff. de vulga. subst. l. lex Cornelia.

ADDITIO.

Et tunc quando impedimentum, tollitur per viam fictionis, vt ibi: uel restitutionis in integrū à principe: vt l. si q̄s filio §. pe. ff de iniust. test. reconualescit testamentū etiam de iure ciuili, nisi quo ad relictum tali mandato factum, vel ipsius institutionem secundum. Ange. hic

[h] Secundum tabulas Not. q̄ de iure ciuili nō admittitur. cum sit irritū testa. sed de iure p̄torio. quo inspecto non potuit infirmari quod erat factū: cū circa talia ius p̄toriū non habeat vim: vt infra de bo. pos. §. quot autem. Acc.

[i] Solo. Benè dicit solo: qa si plus interuenisset. licet non sit perfectum, secundum tñ quandoq; rūpit primum, ut in fi. huius §. dicemus.

[k] Noluerit. Scilicet dicendo hęc verba, nolo testamentum quod feci valere.

[l] Perfectæ fuerint. Imo quandoque & si sint imperfectæ secundæ rumpunt primo factas: vt C de testa l. sancimus, quæ est contra. Sed ibi tam ex cursu decē anij, quam mutatione uoluntatis illud euenit, non sola mutatione. Item contra ff de milit. te. l. eius militia. §. si militia missus. Sed ibi primū erat minus solenne iure cōmuni inspecto; vnde facilè potuit rūpi. Itē cōtra ff. de iniusto rup. test. l. a. Sed ibi secundum licet non sit perfectū iure communi est tamen perfectum iure militari vnde rūpit primū. Item contra C. de testa. l. hac cōsultissima. §. si q̄a autē. Sed ibi in secundo fuerūt instituti q̄ & aliàs ab intestato successuri erant: vnde facilè rumpit primū testamentū, in quo extranei sūt instituti. & faciliùs admittūtur venientes ab intesta. ut argu ff. de vulgari, & pupi. substitu. l. si filius. item contra. C. de test. l. nostram. & ad idem contra ff. si ta. testa. nullæ ex. l. j § si hæres. Sed in istis legibus plus fecerat testator: vt rūperet primum: quia incidit, quod magis est quàm si aliud testamentum facere voluisset: argumen. ff. de ijs quæ in testam. delen. l. 2. Item contra, ff. de acq. hæred. l. Claudius. Sed ibi non ualet primum: non quia ruptum sit à secundo: sed quia hæres institutus in primo non adiuit ex eo hæreditatem, vnde non valet testamentum, quod hæredem non hēt: ut ff. de ijs quæ in testa. delen l proxime nec potuit eā transmittere suo hæredi adeundam ut C. de cadu. tol. l. vnica. §. in nouissimo. item contra. C. de his qui, ut indig l. hæreditatis. Sed ibi dixit talia verba, q̄ hæres erat indignus uel similia, q̄ plus faciūt, quam si simpliciter diceret, nolle prius ualere: uel quam si secūdum cepisset facere, & ideo ibi receditur à primo. Vel dic, illud quod hic dicit esse uerum de iure directo, ut non rumpatur primum, sed tamen auferat ei hæreditas, ut indigno: ut ibi enim hoc cogitauerit testator: ut argu ff. de condi insti. l. quidam. in fi.

[m] Nullum est. No nihil esse quod perfectū non sit C. de ijs qui. ut indi. l. cū Syllanianum in fi Sed cōtra ff. quēadm. testa. ap. l. ij § testamētū. Sed ibi aperiuntur dicitur aliquid quod non erat perfectū. Item contra C. de testa l. hac cōsul §. ex imperfecto. Sed illud speciale est fauore liberorū, ut ibi dicit: sicut & illud est speciale in illis, ut difficili⁹ rumpat testator illud in quo ipsi īstituti sūt: ī Aut. de tes imp § pe col. 8.

[n] Expressit. Scilicet diuus Pertinax.

[o] Reliquerit. Scilicet solenni testamento, quod facit, vt

---

[*] Nisi deharet uolūtatē suā in actis coram testib⁹ & post lapsum decennij. l. sancimus. C. de testa. Aegi. Per. Multa cōtra iā format & soluit.

[*] Vel dic quo ille casus nō est pprie excep⁹ à regula: q̄a h. e primū erat ualidū de iure cōi. sed ibi primū erat ualidū iure speciali ex priuilegio. Ang.

[*] Aliàs. mortalitate.

[*] Aliàs Clodius.

eit, vt duriorem faciat aduersatium suis adoersarijs: quæ institutio est odiosa, & inuidiosa: vt ff. de hæred instit. l. penultima.

a Ob eam causam Scilicet litis. nam si legitimas nō probat, scilicet princeps, multo minus ꝓbabit nō legitimas. Accur.

ob eā cām [a] hæres institutus erat, probaturū: [b] neq; ex nuda voce hæredis nomen admissurū: [c] neq; ex vlla scriptura, † cui iuris authoritas [d], desit, aliquid adepturum. † Secundū hoc diui Seuerus & Antoninus sæpissimè scripserunt. [e] Licet .n. (inquiunt) [f] legibus soluti [g] simus, attamen legibus viuimus. [h] †

b Probaturum. Id est, cōmendaturum.

c Admissurum. Id est, nisi solēniter sit institutus, nolit etiā nomen hæredis habere. Accursius.

d Authoritas desit. Vt quia aliquid desit, ꝑꝑ qđ testamentum non valet, cum multa sint in ei⁹ factione necessaria: vt ī. de testa. § 1 & 2.

e Rescripserunt. Vt C. de test. l. ex imperfecto.

f Inquiunt. Imperatores.

g Soluti. Vt ff. de leg. & senat. consu l. princeps. & facit. ff. de iure fisci. l. fiscus. j. §. fina.

h Viuimus. Id est, viuere volumus, vt hic, & C de leg. & cōstitu. princi. l. digna vox. & facit. ff de legat. 2. l. quod princi pi. & l. seq & ff. de leg. 3. l. ea imperfecto. & ff de inoffic. testa. l. Papinianus §. si Imperator.

ADDITIO Imò ꝯ fiscū in dubio est ferenda sntia si causa sit merè lucratiua: aliàs secus, vt hic. Ang.

TITVLVS XVIII.

DE INOFFICIOSO testamento.

Liberi indebitè exhæredati, inofficiosi querela proposita, parentū possunt impugnare testamenta; quod ius parentibus quoque à liberis exhæredib. factis competit, itē fratribus turpi persona institu-ta, reliquis autem cognatis non conceditur hoc querelæ beneficium.

Quia plerumque parentes sine cā † liberos suos exhæredant, [l] vel omittunt, [k] inductū est, vt de inofficioso testō agere possint † liberi qui [m] quærun-tur, [n] aut iniquè se exhǽdatos, [o] aut iniquè ꝑteritos, [p] hoc colore, [q] quasi nō sanæ mētis fuerint, cū testm̄ ordinarēt. Sed hoc dicitur, nō quasi verè furiosus sit, sed rectè quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. † Nam si verè furiosus sit, nullum testamentum [r] est.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO

Qualiter ipsa iure testamēta infirmentur sup. ti. t. dictum est, nunc aūt qualiter officio iudicis, id est, per sententiam iudicis intentetur querela inoff. test.

Quia pleruq; Totus iste tit. diuiditur principaliter ī duas partes. Primo ponit quibus ꝑsonis cōpetat querela. Scđo qñ q̄rela cesset. Scđa ibi, Sed hęc ita. Itē prima subdiuiditur. Nam primo de querela descendentiū contra testamenta ascendentium. Secundo contra, de querela ascendentium contra testamenta descendentium. Tertio de querela collateralium. Quarto, quod querela est remedium subsidiariū. Secūda ibi, Non autem. Tertia ibi, Soror. Quarta ibi, Tā autem.

CASVS. Domine, vos vultis tractare de querela inofficiosi testamenti: dicatis mihi, si placet. quare q̄rela inofficiosi testamenti fuit introducta? Ad hoc rñ. Amice, ideo fuit introducta, qa pleruq; parentes ex linea paterna in testō instituunt extraneos hæredes, & liberos suos sine iusta causa exhæredant: vel etiam ex linea materna prætereunt. idcirco in subsidium liberorū introducta fuit querela inoffic. testa. vt liberi q conqueruntur se à parentib. sine iusta cā exhæredatos, aut inique præteritos, per querelam .n officiosi testamenti parentum suorum testm̄ in quo iniuste à beneficio suæ successionis exhęredati sunt, aut ex linea materna præteriri, possint expugnare, & eodem modo hæreditatem scriptis hęredib. auferre, Et sub hoc verborum colore q̄relam ꝓponent, quasi insanæ mentis fuissent parentes: cū ordinarēt testamentū. Non aūt dicent parentes fuisse furiosos eo tēpore, quo fecerunt testm̄, sed rectè quidē fecerūt testamentum: officium tñ pietatis circa sanguinē suū omiserunt, liberos suos sine iusta causa exhæredando, vel ꝑtereundo: & instituēdo extraneos. Et hæc dicuntur vsque ad illum. §. Non aūt libe ris: in quo Imperator determinat, qb. cōpetit querela inoffic. testa. & plana est littera vsque ad illū §. Sed hæc ita accipienda, in quo Imperator determinat qualiter quia excludit à querela inoffi. test. Et hæc similiter plana est vsq; ad illū § si tutor. Ad cuius euidentiam notandō est, qꝛ q semel approbāt testm̄ agnoscendo aliquid ex illo testamento: post ea idē testm̄ reprobare non pōt, & similiter in casu ꝯtio q scilicet reprobat testm̄, intentando querelam inoffi. testam. approbare, vel aliquid ex eo petere non potest. His breuiter prænotatis pone casum, sicut ponitur in apparatu. Cætera quæ dicuntur plana sunt vsque in finē titul. Fran de Aretio.

l Exhæredant. Hoc refertur ad eos qui ascendunt per lineam masculinam ★ & fœmininam, sed sequens clausula respicit tantum fœmininam.

k Vel omittunt. Hoc tm̄ ad fœmininam ★ lineam refert. Nam illatū ꝑteritio pro exhæredatione habetur vt ī. de exhæ. li. §. mater. Si sūt aliqs de linea masculina omitteret filiū in potestate, nullum ipso iure esset testa. si emancipatū filiū omitteret, valeret, sed ꝑ ꝯ tab. rumpit: vt ī. de exhæ li in prin. & §. emancipatos. hodie ēt emancipatus præteritus pōt dicere nullum ipso iure: vt ī. de exhær. lib. §. nostra. aliàs. §. sed hæc quidem. & C. de lib præte. l. maximum, Accur.

ADDITIO. Quod est verum, si sine legitima causa sit facta præteritio, Alias contra tab. habet locum secundum communem opin. Ang.

l Agere possint. s. ab adita hǽditate intra quinquennium. [z] vt C. eo. l. scimus. §. si & l. si qa filiū. in fine & ff eo. l. Papinianus. in fi. & C. in qoib. causis in integ. rest. non est necessa. l. 2. Et hoc ꝓposita quadam petitione ad hoc, vt testm̄ rescindatur, quæ non est actio prorsus, nec accusatio, sed medium tenet, & quandoque actio, quandoque accusatio dicitur: sed proprius dicitur querela. vt no. ff. eo. l. postbumus. §. si quis ex personis. in gl. j. si quis in fin.

m Qui. Scilicet liberi.

n Quæruntur. Id est, conqueruntur.

o Se exhæredatos. A qualibet linea.

p Præteritos. Ab aliquo de linea fœminina.

q Hoc colore. Id est, hac honestate verborum.

r Nullum testamentum. Vt ī. quib. non est permissum facere testa. §. item furiosi.

Libero

[Left margin:]
e Et its in dubio, ꝓsumis ꝓ fisci causa mā ꝑtātē, sec⁹ in pri uato: vt l. ea hoc. §. sed & hæc. ff. de allen. in. mu. causa fact. Ang.

† Q. d. si testm̄ est imꝑfectū nō valet, ēt si princeps sit in eo institutus, secundū Alexā. de Imol. Ægi. Per.

† In hāc sniam de eo. Pertinace scribit Capitolin⁹ in eo. Legem tulit, vt testamenta priora nō prius cēnt irrita, quā alia perfecta essent: neve ob hoc fiscus aliqñ succederet. Ipseq; ꝓfessus est, nullius se aditurum hǽditatem q aut adulatione alicuius delata esset, aut lite ꝑplexa, vt legitimi hǽdes, & necessarii ꝓiuarent.

ʒ Cōcor. t. t. i gl. fin per verbo, ab olbna ī fin. ex de consti.

★ Imò est Alex. Imꝑator vt d. l. hic ei tata. Ægi. Per.

† Quia nihil tū ꝓprium im-

[Right margin:]
peril, qui legib. viuere: vt d. l. In d l. Aegid. Per.

★ Querella inoffic. testa. etiā nouissimo iure locū hēt filio exhǽredato nulla expressa exhæredationis causa. putat Vigli⁹ ī præludijs ad hunc titu. aduersus receptam ferè ꝑ ōnim sniam.

† Pietas .n. vt inquit Cic. li. ae. veteria, ē ꝑ quā sanguine coniunctis patriæq; beniuolis officiū, & diligens tribuit cultus. Quid igitur pietate alienius, qua liberos ꝓprios, hoc ē sua ipsa velut viscera negligere.

★ Pone casum de Tectio filio Tectij, apud Val. Maxi. lib. 7. de test. rescis. §. C. autem. Aegi. Per.

★ Pone casum d Sapientia & eius filijs apud eundem Val. Max. Aeg. Per.

z Supplemētū aūt legitimæ ēt ꝑparatum transmittiš, & durat 30. annis sm cōem op.

Non aũt liberis tantum permissum est testm̃ parentum inofficiosum accusare; verum etiam liberorum [a] † parentibus. Soror aũt [b] & frater † turpibus [c] personis scriptis hæredibus, ex sacris constitutionibus prælati sunt [d] Non ergo [e] contra omnes hæredes agere possunt. [f] Vltra [g] fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere. [h]

Querela inofficiosi non habet locum, vbi competit aliud remedium.

Tam aũt naturales [i] liberi, q̃ s̃m nostræ constitutionis diuisionẽ [k] adoptati, [l] ita demum de inofficioso testõ agere pñt, si nullo alio iure ad defuncti bona venire possint. Nã, qui ad hæreditatem totam, vel partẽ [m] eius alio iure veniunt, [n] de inofficioso agere non possunt. Posthumi [o] quoque, qui nullo alio iure venire possunt, de inofficioso agere possunt.

Cessat querela, vbi aliquid relinquitur: quia tunc ad supplementum agitur.

Sed hæc [p] ita accipiẽda sunt, si nihil eis penitus à testatorib. testõ [q] relictũ est, qđ nostra cõstitutio [r] ad verecundiã naturæ introduxit. Sin verò quantacunque hr̃ditatis pars, vel res eis fuerit relicta, de inofficioso querela quiescente, id qđ eis [s] deest, vsq; ad quartã legitimæ partis repleatur, licet non fuerit adiectũ, [t] boni viri arbitratu debere eam compleri.

Qui officij necessitate coactus legatum ex eo, in quo exheres factus fuerat, testamẽto petijt, non prohibetur illud inofficiosi querela impugnare: è regione ẽt, qui impugnauit, legato sibi in eo testamento facto minimè priuabitur.

Si tutor [o] noie pupilli, cuius tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatũ acceperit, cũ nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo, nihilo minus [x] poterit nomine suo de inofficioso patris [y]

[a] Liberorum. Parẽtib. s. est permissum accusare filiorum testm̃, quando sunt ab eis exhęredati, & hoc accipe in filio pagano emancipato: aliàs si esset miles, non subijceretur querelæ. vt C. eod. l. fina. in fine. Item si esset in potestate, testamentum ipso iure non valeret: vt s. q. bus nõ est permissum facere testamẽ. in princip. & facit. ff. eo. l. nam & si parentibus.

[b] Soror autem. Et frater. Hoc accipe in ɔsanguineis & vterinis, vel ɔsan. tñ. nã vterini non possunt, vt C. eod. l. fratres. Et nota, quòd dno dicit iste §. primum, quòd frater, & soror possunt agere querela: secundum quod hoc verũ est, quando turpes personæ instituuntur hæredes.

[c] Turpibus. Scilicet infamibus ipso iure vel per sententiam: vel etiam de facto. ADDITIO. Et talis infamia iuris, vel facti etiã excludit à querela: vt l. in arenam. C. eod. Ang.

[d] Prælati sunt. Id est, admissi sunt, & tunc turpibus personis, ablatiui sunt absoluti. Vel dic prælati sunt, i. propositi turpib. personis, datiue legendo.

[e] Non ergo. Hoc refertur ad primum responsum: vel potius ad secundum. Accursius.

[f] Possunt. Scilicet de iure.

[g] Vltra. Hoc ad secundum, vel potius ad primum, si rectè inspiciatur series textualis.

[h] Agentes vincere. s. ẽt de facto agentes nõ vincerẽt melius ergo facerent, si se sumptib. inanib. nõ vexarẽt, vt ff. eo. l. j. Sed s. ff. e. l. posthumus, §. si qs ex his. Sed ibi nemo repulit agẽtẽ, repelli tñ potuit, vt hic. Sed an filij fratrum agant? vĩ ex hac litera eos excludi. Sed cum hodie vocentur ab intestato, & fratribus æquiparentur, fortè & ipsis querela datur, vt in authen. de hær. ab intesta. ve. § reliquum. & in authen. vt fratrum filij. §. j. coll 9. quæ est in C. de legi. hær. auth. cessante & arg. ff. de inoffi. testa. l. posthumus. in prin. Sed respondeor quidam, q̃ non admittuntur ad querelam, & tñ vna cum eo, qui põt agere, admittuntur ab intestato, vt C. de inoffic. testa. l. fratres & C. cõia de suc. auth. itaque. Vel posset rñderi, q̃ admittuntur iure diuerso. nam frater agit querela & rumpit, & filius alterius fratris cum sit ruptum testamentum, admittitur ab intestato. Accur.

ADDITIO. Si autem esset solus, à querela excluderetur Ang.

[i] Naturales. Scilicet & legitimi: nam naturales tantum non agunt in bonis patris, sed matris: vt ff. eod. l. si suscepta. §. j.

[k] Diuisionem. Vt ab auo paterno, vel materno.

[l] Adoptati. Id est, arrogati, qui habent quartam ex constitutione diui Pij, vt ff. eod. l. Papinianus §. si qs impubes. Item adoptati si auo paterno dati sunt, vt C. de adop. l. cum in adoptiuis. & sup. de adop §. sed hodie. & hoc prædixit.

[m] Partem. Scilicet quartam. si autẽ minus, tunc ad supplementũ agitur, vt j. §. proximo.

[n] Veniunt. Id est, venire põt: vt iure legati vel donationis, vt infra eod § penul. vel quia eorum filij, vel serui sunt instituti: vt ff. eod. l. nihil.

[o] Posthumi. Scilicet exhæredati. nam si præteriti, ipso iure rumpitur testamẽtum, vt supra de exhære. li. §. posthumi. sed hodie non possunt exhæredari: vt C. eo. l. si quis in suo. §. legis.

[p] Sed hæc. Hoc refertur ad supradicta à principio vsque huc.

[q] Testamento. Scilicet iure institutionis cum testamentum facit, vt in authen. vt cum de appell. cog § aliud, coll. viij. sed si aliam voluntatẽ facit: sufficit quoquo relinquatur titu. vt in authent: c. de triente & semisse. §. primo. et l. la. tertia.

[r] Constitutio. Vt C. eodem l. omnimodo. Accursius.

[s] Eis. Scilicet exhæredatis, vel præteritis.

[t] Non fuerit adiectum. Vt C. eodem, l. scimus. in principio.

[o] Si tutor. Testator extraneum instituit, & filium exhæredauit, & eidam pupillo existenti in tutela filij sui legatum reliquit: quod petijt filius nomine pupilli sui, non tamen ideo repellitur à querela suo nomine. Sed contra ff. eodem. l. fina. primo responso. Sed ibi certè aduocatus, vel procurator spontè faciebat, cum illa officia sint spontanea: vt s. manda. §. mandatum. at hic etiam ex necessitate: quia tutela ex necessitate suscipitur, ut ff. de tut. & curat. da. ab his. l. nec non & necessario geritur, vt ff. de admini. tuto. l. s. in prin.

[x] Nihilo minus. Nam videbatur paternum indiciũ approbasse, & sic nõ posse postea querela agere, sed tamen nihilo minus potest. vt hic dicit.

[y] Patris. Scilicet ipsius tutoris, in q̃ò erat exhæredatus. Accursi.

† Pone casum de Vitellio senone apud Val. Max. lib. vij. ti. vij. Ægi. Per.

† Pone casum in filio Ter. quę patrẽ exhæredauit, sed Piso vrbis p̃fect⁹ ɔtra filiũ iudicauit: cũ aũt mouit paitia maiestas, donum vitę, & beneficium educationis, vt ait Valer. Maxi. l. vij. de testa. resc. §. autem. & s. eod. §. soror.

Dũmodo sint ex legitimo matrimonio nati, aliàs sec⁹, ẽt si p rescriptum principis ẽẽnt legitimati. Itẽ procedit iste text. siue sint exhæredati, siue pręteriti: dũmodo legitimã in totũ, vel in partẽ non habeant, quia tunc agunt ad supplemẽtũ. vt hic per Ang.

Ista expositio est mala. qa arrogatia consul: ẽ alio remedio. s. per condictionem ex l. vt ibi. & l. si arrogator. ff. de adop. igitur. &c.

* Beneficio cuius pl ni⁹ inasculequuntur, quam legati, p̃p accrescendi ius, qđ habent in testõ et à ex cã partis vĩ rei, qđ habẽt legatarij, iuxta ea q̃ tractantur in l. quotiens. de hær. institu. C. in gl. vlti. vt hic nescit Bald &c. lac. de Ar.

Aduocati & pcuratoris officium est spõtaneũ.

testamento agere. Sed si econtrario [a] pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, superatus est: ipse tutor, quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

Sufficit quòd filius habeat vnam quartam quoquo relicti titulo, ad hoc, vt excludatur à querela, siue sit vnus siue plures Arc.

Nouissimo autem iure institutionis titulo legitimam relictã esse operæ preciũ est.

Igitur quartã [b] quis debet habere, vt de inofficioso egere nõ possit, siue iure hæreditario, siue iure legati, [c] vel fideicõmissi: vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter viuos, [d] in his tãtummodo casibus, quorum nostra constitutio mentionem facit: vel alijs modis, [e] qui in nostris constitutionibus cõtinentur. Quod autem de quarta diximus, [f] ita intelligendum est: vt siue vnus fuerit, siue plures, qbus agere de inofficioso testamento permittiẽ quarta eis dari possit: vt ea pro rata eis distribuatur: id est, pro virili portione. [g]

TITVLVS XIX.

DE HAEREDVM qualitate, & differentia.

Triplices sunt hæredes. Angel. Arc.

HAeredes autem aut necessarij dicũẽ, aut sui & necessarij, aut extranei. [i]

Seruus proprius hæres à domina institutus, dicitur necessarius: quia est hęres velit, nolit: bona tamẽ, quæ post mortem domini quærit, propria sibi reseruantur. Arc.

a Sed si econtrario. Hic testator filiũ suũ pupillũ exhæredauit, & tutori, quẽ ipsemet pater filio dabat, legatũ dimisit licet ergo agat de inoff. noĩe popilli, & succõbat: tñ. ad legatũ admittiẽ. Et ita no. ar. ex hoc & superiori respõso quòd quis agit aliquid interdũ non vt ipse, sed vt alius simile. ff. de adop. l. si pater § qui duos & ff. eod. l. is qui. §. si hæres & l. adoers⁹. § j. & C. de admi tut. l. cũ quædã. & ff de compẽsa. l. pe. C. de dolo. l. j.

b Igitur quartam Contrarium formatur ex eo. quod habes ĩ. eo. §. sed hæc ita vbi dicit etiã si minus quarta hẽt, nõ agit querela, sed ad cõplemẽtum So. hic loquiẽ ante Iustinianũ: vt C. eo. l. cum quæritur. & ff. eod. l. Papinianus. §. qm autem quartam arg ã. secundum Iustiniani tempora, p legem. C eo l. omnimodo. Et illud igitur, quod est hic ponitur inceptiuè, nõ illatiuè. sic ff de iusti. & iur. l. ius ciuile, § hoc igitur. vel lege illatiuè ex eo, quod habes ĩ. eo §. iam autem. in fi.

c Iure legati. Sed hodie iure institutionis, si facit testamentum: vt in Authen. vt cum de appellatio. cognosc. §. aliud, coll. viij. [a] Si vero alia sit uolũtas, sufficit quoquo relicti titulo: vt in Authen. de trien. & semiss. §. j. coll 3.

d Inter viuos. Scilicet data ea cõditione. vt hæc donatio inter viuos in quartã computetur. [a] vt C. eo. l. si quando § generaliter. hic subijcit.

e Alijs modis. Vt dotis causa & donationis pp̃ter nup. vt C. de inoffi. test. l. quoniam nouella.

f Diximus Supra proxi. §.

g Pro uirili portione. Vt s. quilibet habeat quartã bonorum patris, q̃ habiturus erat ab intestato: ut C. eo. l. parentibus]l. cum q̃ritur hoc tamen est hodie iure Auth. nouam. s. vt tertia def, si sũt quattuor vel pauciores. Si verò plures sunt filij exhæredati, hẽt dimidiam: ut in Auth. de trien. & semis § j. cõl. iij. quæ est C. e. auth. nouissima. [a] Vñ versus. Quatuor aut infra, dãt natis iura trientem. Semissẽ vero dãt natis quinque vel vltra. Et no. in fi. huius ti. q quidã dicũt hũc ti hodie nõ habere locum nisi inter fratres tua pibus personis hæredibus institutis. & hæc fuit sñia M. per auth. C. de lib. pte. vel exhære authen. non licet, & auth. ex causa Sed nos dicimus, q habet locũ vt olim: quod plene diximus in Auth. vt cũ de appel. cog. § aliud col. 3. in gl nominatim, in fi & d. Auth. ex causis nisi q quædam ca in d. auth. circa querelã sunt innouata: vt q a olim non transmittebaẽ ad hæredem etiam suum, nisi esse pparata: vt ff. eo l. posthumus. §. fi. & l. seq. hodie sic ad suũ hęredẽ: vt C. e. l. scimus. in fin. Item olim quarta dabaẽ, hodie triens vel semis, ut dictũ est. Itẽ olim filij se gratos esse probabãt: hodie hæ̃des probant ingratos: ut C. eodem. l. omnimodo. in gl. arguantur. Item no. hunc ti. loquiẽ de gratis filijs, si eñ essent ingrati, nihil teneretur pater eis dimittere vt in Authẽ. de hær. & fal. §. exhæredatos. col. j. in glo. iustè ibi, vsq;. & Authen. de immẽ. do. in fi. § fi. Et sũt causæ ingratitudinis. xiiij. quibus filij exhæredantur: & vij. quibus pater à filijs, vt in Authẽ. vt cum de app. co. §. causas & tres qbus frater à fratre: ut in Auth. de nup. §. ingratitudinem. Acc.

ADDITIO. Istæ omnes causæ facilè habenẽ per hos versus. Bis septẽ causis exhæres filius esto: Si patrem feriat, vel maledicat ei Carcere detrusũ si negligit, ac furiosum, Crimina accuset, aut paret insidias. Si dederit grauis sibi dãna nec hoste redemit: Testari prohibet, sui dei arenalocũ Si prauos s. qui tur vel ama. genitoria amicam. Non orthodoxus, filia quãdo coit. Sed pater ex septẽ, si nati spernet honorẽ. Hũc accusabit, dira venena dabit. Testari vetat, aut vxorẽ diligit eius Nõ redimit captum, dum furit odit eum: Pelliẽ à fratre causis tribus, vt si, Arguit hũc sceleris: vel ei vult tollere vitam, Vel si iacturam rerum sibi mouerit vnquam.

[1] Quod ẽ verũ etiã in legitima q̃ debeẽ parẽtibus, & an sit necesse q eapsse relinquant iure institutionis, an sufficiat relinquere p legitima, vel falcidia. vide Ang. hic.

[2] Quod satis vñ exprimere si dixit, dono tibi hoc pro parte tua arg. l. pe co. ĩ prin. ff de l. ij. Et est cõ, istiua gl. q a legitima debeatur ex bonis, q̃ reperiũtur ipe mortis ĩ qbus nõ reperitur hæc donatio q cũ iã ĩ vita patria perfecta exiuerat. Ang.

[3] Idẽ in quarta debita parẽtibus: sec⁹ in debita fratribus. An. autẽ portio venius filij incapacis accrescat alijs, uide Ang. hic.

Pater filiũ xiiij. casibus, filius patrẽ septẽ, & frater fratrẽ tribus exhæredare potest.

DE HÆREDVM QVALITATE & differentia

Quia hęredes de quibus supra dictũ est diuersi sunt: ideo de eorum differentia & qualitate, j. differenti qualitate [a] videamus. Acc.

HÆredes. Totus iste no. tl. diuidiẽ principaliter in duas partes. Primo ponit regulam, quòd hæredum sunt tris genera. Secũdo illa genera prosequitur, & declarat eriatim: Secunda ibi, necessarius hæres.

a Necessarij Scilicet tantum.

i Aut extranei. De his autem omnibus ble ti. dicit per ordinem: vt infra proxi. §. & §. sui. & §. cęteri.

c Necessarius. Diuidiẽ in tres partes. Nam primo prosequitur primũ genus hæredũ, s. qui sunt necessarij hæredes tantum. Secundo prosequiẽ secundum membrũ siue genus: videlicet, q sunt sui & necessarij. Tertio prosequiẽ qui sunt extranei hæredes. Secũda ibi, Si autem. Tertia ibi, Cæteri qui. Item subdiuidiẽ prima pars in quatuor partes. Primo quia sit hæres necessarius tantum. Secundo rationẽ assignat quare sit vocatus. Tertio infert, cõsulendo testatori,

* Figura est endiadis. nã diuersa nomina ĩ vnã conuenientiã iũgunẽ. sic s. de to. §. j. ibi, vis atq; potestas. i. violenta ptãs Vir. Molẽque & mõtes s. mole motũ & pateris lĩbamus & auro. i. pateria aurea, & In p dam, & parte i. partẽ p dę & C. de agri. & cẽs. in ti. & l. iõ nobis ibi legitimẽ vẽ ex pacto. legitimo C de epi. & cle. Ægi. Per. Et g Mano. in gl. Fac. Et texa gl. j. ĩ p...

qui

qui non est soluēdo. Quarto prouidet ipsi seruo Secunda ibi, Ideo. Tertia ibi, Vnde qui. Quarta ibi. Pro hoc tamen.

a Necessarius. Ad hoc vt sit necessarius, est necesse vt sit seruus testatoris tpe testamenti: vt hic, & ff. eo. de hær. insti. l. si alienum. in princ. Itē & tempore mortis: vt ī de hæred. instit. §. seruus. j. Item ꝙ non sit alteri legatus. tunc enim legatario q̄reret hæreditatē. & ipse eius esset: nisi idem seruus sibi substitutus esset hæres, & liber. vt ff. de pupil. subst. l. fin. § j.

b Protinus. Id est, statim, & si quidem purè institutus est, à seipso libertatem consecutus videtur: vt ff. de acquir. hær. l. ex parte. & ff. de hæredi. insti. l. sed & si in conditione. §. fi. & etiam ignorās: vt ff si cer. pet. l. eius qui. in princip. & in gloss. statu. & ff. de testamen. l. qui in domini.

c Et necessarius. nisi sit institutus sub hac conditione, si vellet: quæ verba faciunt eum voluntariū: sed in extraneo nihil operantur: vt ff. de conditio. instit. l. verba. & ff. de hær. institu. l. Cornelius. Accursius.

d Vnde. Quia necessarius.

e Suspectas. Vt qui sciunt se nō esse soluendo: & tacit supra quib. ex causis ma. non lic. in prin. & suprà de vulgs. substi. in prin.

† Die hoe verum si-ue insoli-dum, siue pro parte sit hæres: vt ibi no. glo.

† Qui in vno grauatur, in alio releuatur. Aegi. Per.

teris postea impetrare separationem, nisi sit minor: vt ff. de min. l. aii prætor. § non solu. quo casu ista, si. enim est minor separationē impetrabit: etiam si iam attigerit hæreditatem, non autem vt ab hæreditate se abstineat. vt ff. de seq. hær. l. necessarius. §. fi.

Necessarius [a] hæres est seruus hæres institutus. Ideoq; sic appellatꝰ: quia siue velit, siue nolit, oīno post mortē testatoris protinus [b] liber, & necessarius [c] hæres fit: Vnde [d] qui facultates suas suspectas [e] habēt, solent seruum suum primo, aut secundo, aut etiā vlteriori gradu hæredem instituere, vt si creditoribus satis non fiat, [f] potius eius hæredis [g] bona, quàm ipsius testatoris à creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos diuidantur. Pro hoc tamen incommodo, [h] illud ei commodum præstatur, [i] vt ea, quę post mortem [k] patroni [l] sui, sibi adquisierit, ipsi reseruentur. [m] Et quamuis non sufficiant bona defuncti creditoribus, iterum tamen ex ea causa res eius, quas sibi adquisierit, non vęneunt. [n]

Vt quis suis nomine dignus sit, duo copulatim interuenire necessum est: vt. s. in potestate sit morientis, & priorem locum tunc temporis obtineat. quorum alterum nequaquam sufficere aperto iure ostenditur. & quanquam olim qui sui erant, hi quoque essent necessarij, iure tamen prætorio eis abstinendi beneficium conceditur.

Sui autem & necessarij hęredes sunt, veluti filius, filia, nepos, neptisve ex filio: & deinceps cæteri liberi, qui in potestate [o] morientis modo fuerint. Sed vt nepos, neptisve sui hæredes sint, non sufficit eum, eamve in potestate aui mortis tempore fuisse: sed opus est, vt pr̄ eius viuo patre suo desierit [p] suus hæres esse, aut morte interceptꝰ, [q] aut qualibet alia rōne [r] liberatus à patris potestate: † tunc. n. nepos, neptisve in locum patris sui succedit. [s] Sed sui quidē hæredes ideo appellanī: [t] quia domestici [u] hæredes sunt: & viuo quoque

n Non veneūt. Id est non venduntur.

¶ Sui autē. Iste. §. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit, qui sunt sui & necessarij hæredes. Secundo hoc limitat & restringit. Tertio rationem reddit, quare dicuntur sui hæredes. Quarto rationem ponit, quare dicuntur necessarij Secunda ibi. Sed vt nepos. Tertia ibi. Sed sui quidem. Quarta ibi, necessarij.

o In potestate. Aliàs si sunt emācipati, extranei sunt: vt infra eo. §. cæteri.

p Desierit. Impropriè ponitur: quia viuo patre non fuit hæres: sed dicit desinere quantum ad id quod futurum erat sic & aliàs: vt ff. vsufru quemadmo. ca. l. 3. §. desinere.

q Interceptus. Scilicet filius, & aliàs est interēptus, aliàs intercepius. i. temotus ab hoc sęculo.

ADDITIO. Vnde Ouidius in sua metamorphosi loquēs de ranis dicit, Colla intercepta videntur.

r Alia ratione. Veluti emancipatione, vel depotatione: vt ī. quib. mod. ius pat. po. sol. §. præterea. & §. enim autem.

† Vel si ē pr̄ exhæredatus: tūc enim nepos est suus hæres, & necessarius, l. qui aliena. §. interdū. ff. de acq. hær. Aegi. Per.

f Satis non fiat. Scilicet, ab hoc seruo hærede. & libero instituto.

g Hæredis. Id est, serui instituti. & hoc ne defunctꝰ iniuria afficiatꝰ. vt ī. quib ex cau. ma nō li. §. j. in fi.

h Incommodo. Quia inuitus hæreditati adstringitur. Accursius.

i Commodum præstatur. Sic & aliàs inuenitur in multis locis: vt qui in vno casu grauator, debeat in alio releuari: vt ff de inreiutan. l. cum qui. in princi. in glo probandi.

k Post mortem. Scilicet ante aditam hæreditatē: vt C. ad Sylla. de his qui. vt indi. l. cum Syllanianum. Vel certè hic protinus videt adita hæreditas: & d. l. cum Syllanianum alio casu loquitur.

l Scilicet quando libertas est legata sine institutione, quæ statim non cedit: vt l. vnica. §. libertatibus C. de cadu. toll.

l Patroni. Id est, qui esset patronus, si esset liber in vita illius.

m Reseruentur. Separatione impetrata, si bona patroni nō attingat. i. nō inceperit adm nistrare: vt ff. de sepa. l. j. §. aliàs. l. si incepit administrare, nō po-

s Succedit. Ita vt etiam filius emācipatus repellaī & nepos, q remansit in potestate ex eo, vel alio filio natus admittatur, & hoc iure ciuili, quod nō cognouit emācipatos. quia erant capite minuti: vt J. de hæred. q̄ ab intest. l. emancipati. de iure aūt p̄torio soli filij emancipati admittunī. non nepotes: vt d. §. emācipati. sed per edictū de coniungendis cum emancipato liberis eius, admittiī simul filius, & nepos: vt ff. de coniung. cū emancip. l. 1. ij. respon. Quod (id est, ꝙ simul nepos cum patre, vel fratre patris admittatur) locum hodie haberet. cum sit sublata omnis differentia, quæ fiebat occasione emancipationis: vt in Auth. de hær. ab intesta. §. j. colla. ix. Accur.

ADDITIO Quod est uerum, quando ab intestato succeditur nullo facto testamento: vel facto, sed non solenniter, aut eo per querelam penitus expugnato, secus si per contra tabulas de iure prætorio filius succedat: quia etiam hodie procedit dictus tit. de coniungen. &c. Ang.

t Appellantur. Scilicet, supradicti filij, & nepotes.

u Quia domestici. No. filiū domesticum pr̄i. Sunt & alij multi domestici, vt C. de ijs, qui ad eccl confu. l. præsenti.

patre quodammodo domini existimantur. [x] †

Vnde etiam si quis intestatus moriatur, prima causa est in successione liberorũ. [b] Necessarij verò ideo dicunt, [c] quia omnino siue velint, siue nolint, tam ab intestato, q̃ ex testõ ex lege duodecim tabularum hæredes fiunt. [d] Sed his prætor permittit [e] volentib. abstinere [*] hæreditate, vt potius parentis, quã ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.

Qui non est in potestate morientis tempore mortis, dicitur hæres extraneus Aret.

Cæteri, qui testatoris iuri subiecti nõ sunt extranei hæredes appellantur. † [f] Itaq; liberi quoq; nostri, qui in potestate nostra non sunt, hæredes à nobis instituti, extranei hæredes nobis videntur. Qua de causa & qui hæredes à matre instituunt, eodem numero sunt: [*] quia fœminæ in potestate liberos non habent, [g] Seruus quoq; hæres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur. [h]

Extraneũ hæredem (qui ex testamento sibi delatam assequatur hæreditatem) tribus temporib. esse capacem inra requirunt, testamenti. s. tẽpore, & mortis testatoris, itẽ aditionis: media autem tempora inter prædicta hæreditati capescendæ eum minime inhabilem reddunt.

In extraneis [i] hæredibus illud obseruatur, vt sit cum eis testamenti factio: [k] siue hæredes ipsi instituantur, siue ij, q in potestate eorum [l] sunt. & id [m] duobus [*] temporibus [n] inspicitur; [o] testamenti quidem facti tempore, vt cõstiterit institutio: mortis verò testatoris, vt effectum habeat. Hoc amplius, & cũ adit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio; siue purè, siue sub conditione hæres institutus sit. Nam ius hæredis, eo maximè tempore inspiciendũ est, quo adquirit hæreditatem. Medio autem tẽpore inter factum testamentum, & mortẽ testatoris, vel conditionẽ institutionis existentem, mutatio [p] iuris non nocet hæredi: quia (vt diximus) tria tẽpora [q] inspici debent.

Testamenti factio capitur in actiua, & passiua significatione.

Testamenti autem factionem [r] nõ solum is habere videtur, qui testamentũ facere potest, sed

---

præsenti. §. sanè enim. & ibi gl. s. Accursius.

ADDITIO. Et ideo ex furto facto per filium, seruum, aut vxorem, non oritur actio ciuilis vel criminalis: cum sit domesticum: nisi esset magnum. quod no, secundùm Angelum hic.

a Existimant. Scilicet ex artificio iuris ciuilis: quod fingit eãdem personam patrem, & filium. vt C. de impu. & ali. subst. l. fi. in fi. Itẽ eandem vocẽ vtrinque: vt ĵ. de inutil. stipul. § ei qui. Item & ideo videtur [r] dominus quia in bonis patris alitur sicut ipse pater: sicut vxor dña dotis dicit, & habere possessionem: vt C. de iure do. l. in reb. ad prin & in gl. iure naturali. & C. qui pot. in pign. l. fin. Itẽ & possessionem viuo patre habere videtur filius, vt ff. de acq. hære l. 2. in fin hinc est q sola administratio dicitur transire ad filium, cum pater moritur: vt ff. de liber. & posthu. l. in suis.

b Liberorum, Vt infra, de hæred. quæ ab intest. §. 1.

c Dicuntur. Scilicet dicti filij.

d Hæredes fiunt. Scilicet iure ciuili inspecto, aliud de prætorio: vt subijcit, quod præualet.

e Prætor permittit. i. liberis in potestate positis: nõ vt habeãt necessitatẽ adire pro rem: sed sufficit si se nõ immisceãt: vt ff. de acqui. hæred. l. ei q se. C. si mi. ab hær. se absti. l. 2.

f Appellantur. Sic C. de rei vxo. acti. §. accidit. versic. extraneum.

ADDITIO. Alio modo dicitur extraneus ille qui nihil attinet, vel non est de ascendenti aut descendenti linea, quæ faciunt ad quæstionẽ de eo qui promisit nõ alienare in manum extraneam, secundùm Ioan. Fab. & Ang. hic.

g Non habent. Vt ĵ. de adopt. §. fœminæ.

h Habetur. s. vt sit hæres extraneus, nã nõ consequitur ille vtrumq; s. libertatem, & hæreditatẽ ex domini testamento, quod est necesse, vt sit hæres necessarius: vt ĵ. de hæred instit. § si verò à vino.

i In extraneis hæredib. ʒ Iste §. habetur sub eadẽ verborum forma in l. si alienum seruum. ff. de hære. insti. circa prin. vsque ad finem legis.

k Testamenti factio. Passiuè accipe. s. vt possit capere ex testamẽto: Quod potest quilibet exceptis quibusdam, quor not. ĵ. tit. r § legati.

l Eorum. Nam seruo instituto, dñi personæ inspiciturvt ĵ de hære. instit. §. seruus autem plurium.

m Id. Scilicet quòd sit capax.

n Duobus tẽporibus. Aliàs trib. aliàs duobus, sed tñ tria spectantur tempora, vt subijcit.

o Inspicit. ʒ Testamenti facti: vt cõsisterit instio, & mortis testatoris, vt effectũ habeat, ita est textus in l. si alienum. ff. de hæred. insti. & re vera melius, & ornatius quam hic.

p Mutatio. Vt qs medio tpe efficiatur nõ capax. tñ his trib tpib. bene inuenitur capax: vt hic & ff. de hæredi insti. l. sed si in conditione. §. solemus. & l. si alienum. § in extraneis. sed cõtra ff. de acqui hæred l si seruus eius qui Sed certè quòd seruus ĩ seruitute non dicebatur capax, vt ibi: ex psona domini principaliter erat: nam dominus erat nõ capax. vnde eo manumisso non nocet ei manumissio, cum psumatur nũc, q tunc fuerit capax. Item sunt arg. cõtra. ff. pro emptio. l. a. in princip. & in Authent. vt cum de appella cognn § generalem col. vij.

ADDITIO. Die prout loquitur ibi in cõtractu emptionis concordat: sed cum loquitur in alijs cõtractibus, contradicit,: sed ibi loquitur in capace, & qui non patiebatur defectum in persona sua, sed hic secus Ang.

q Tria tempora. Scilicet in extraneo hærede: sed in suo, & necessario exigitur vnum, secundùm Ioã. Scilicet tempus mortis: vt supra eod § sui. vel secundum Azonem, etiam tempus testamenti inspicitur, tempus autem aditæ hæreditatis non inspicitur: qr statim sunt hæredes patre mortuo, scilicet de iure ciuili: vt ff de suis, & leg. l. in suis. In necessarijs autem tantum duo tempora inspiciuntur, scilicet testamenti, & tempus mortis, vt ff. de hæred. insti. l. si alienum. § respon & l. seruum.

r Factionem. Scilicet in actiua significatione.

Adquirere

---

† Hæc p. tinet qd Plin. I panegyrico ait, domesticos hæredes bona, q sanguine, gẽtilitate sanctorũ denique societate meruissent, nõ capere vt alienæ sed vt suæ semperq; possessa: ac pinde remissã illis vicesimã, q ab extraneis hæredib. fisco pendebatur.

s Ex quo seqt, q si gradatus noster du cat vxorẽ, ex mortua potest vti sua nouatione ipetrata ante nuptias. facit sup. quib. mo. test. infir. §. non tñ. & ff. de adi. leg l. 3. in fin. & l. seq cõtrium no. s. qui. mo. ius pa. potes. sol. sapostilla sup gl. in potestate Aegi Per.

a Dic q imò mutua est dñs & possessor pñtate matrimonio, non vxor. vt l. docet. cum ibi not. p gl. & doc. C. de rei vend. Sed mortuo viro dñiũ trãsfert in vxorẽ: & pinde est ac si semp fuisset apud eam, vt d. l. in rebus C de iur. dot. sed si filiũ nõ trãsfertur sed cõtinuat. vt l. in suis. ff de li. & postb.

Et ideo fil. eius ex ne hæres matris: ex quo legt q liuitas, causæ ex pña potestate, qua subista tollitur & ipsæ suitas Aegi. Per.

* Aliàs abstinere ab hrditate.

* Aliàs, eodẽ numero extraneorũ sunt.

ʒ Ista gl. nõ ẽ Acc.

ʒ Ista gl. ẽt non est Accu. sed additio.

* Aliàs tribus.

ʒ Nisi ex tali mutatione tacitè induceretur repudiatio hrditatis, vt q facerct actũ cõtrariũ incõpatibilẽ: puta intrãdo religionẽ fratrũ minorum idẽ in eo q impetrauit primũ beneficiũ vacaturũ. & interim duxit vxorẽ: vel habitum dimisit quo te assumpto, vel mortua vxore, vacat beneficiũ, vt hic per Ioan. Fab.

ēt qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alij adquirere, a licet non possit facere test[amentu]m. Et ideo furiosus, & mutus, & posthumus, & infans, & filiusfamiliās, & seruus alienus testamēti factionē b habere dicūtur. Licet.n. test[amentu]m facere non possint: attamen ex testamēto vel sibi, c vel alij d adquirere possunt.

Extraneis hæred. h. facultas libera est adire vel repudiare, nisi semel fuerit hæreditas adita, quia tūc non pōt re pudiare, nisi à minore. Aret.

Extraneis autē hæredibus deliberandi p[o]t[est]as est de adeunda hæreditate, vel nō adeunda. Sed siue is, cui abstinendi e potestas est, immiscuerit se bonis hr̄ditatis, siue extraneus, cui de adeūda f hæreditate deliberare licet, g adierit, postea relinquendæ hr̄ditatis facultatem non habet, nisi minor sit vigintiquinq; annis. Nam huius ætatis hominibus sicut in cæteris oībus h causis, deceptis, ita & si temere dānosam hr̄ditatem susceperint, p[ræ]tor succurrit. i Sciendum est t[ame]n, diuū Adrianū ēt maiori k vigintiquinq; annis veniā l dedisse, cū post aditā hr̄ditatē grāde æs m alienum, qd aditæ hæreditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidē diuus Adrianus cuidam speciali beneficio pręstitit, diuus autem Gordianus n postea militibus tantu[m] m[od]o do hoc concessit. o

Quisquis inuentarium rerum hæreditariarum ritè cōfecerit, tutus etiam contra deliberationem subire hæreditatem potest; creditoribus etenim eatenus tantum tenebitur, quatenus hæreditatis vires sese extendunt.

Sed nostra beneuolentia cōmune omnib. subiectis imperio nostro præstitit o hoc p beneficium & constitutionē q tam æquissimā, r quàm nobilissimā s scripsit: cuius tenorem si obseruauerint hoies, licet eis adire hæreditatem, & in tantum teneri, quantū valere bona hęreditatis cōtingit, vt ex hac cā neq; deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa obseruatione nostræ constitutionis, t & deliberandū existimauerint, & sese veteri grauamini u aditionis supponere maluerint.

Etiā nuda voluntate verbis, aut facta declarata, aditur hæreditas: facta autem declarat, qui se pro hærede gerit, id est hos actus exercet qui non nisi ab hærede, & domino fieri queunt.

Item extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimā x hæreditatem vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate y suscipiendæ hæreditatis hæres fieri.

---

a Adquirere scilicet potest.
b Factionem. In passiua significatione.
c Sibi. Si sunt sui iuris.
d Alij. Si sunt in aliena potestate: vt hic, & ff. de test. i filiusfamiliās. & facit. ff. de flu.l.j.§. fina.

e Abstinēdo. Vt est suus hæres, cui dat abstinendi p[er] facultas per prætorem, vt supra eo. §. necessarij. Accursius.

f De adeūda Nota hic quatuor proportionabilia, scilicet immiscere, & abstinere, quæ duo pertinent ad suos hæredes. Itē adire, & repudiare, q[uæ] duo p[er]tinent ad extraneos, vt hic dicitur. Sed quandoque suus ad adire, & repudiare: vt C. de legit. hæred. l. defunctis.

g Deliberare licet. Intra annū deliberationis, petito tempore, & indulto ab Imperiali culmine: à nostris autem iudicibus intra nouem menses, & non nisi semel peti pōt, vt C. de iure deli. l. scim[us]. §. & hæc quidem. Accursius.

h Omnibus, nisi sint v[bi] iure cōl, vt ff. de mi. l. verum §. item non restituitur. Itē nisi iurauerit adultus super facto, vt in i. Fide. hac edictali. ti. de pace tenenda §. itē sacramēta. lib. 2. feud. quæ est in auth. sacramenta puberum. C. si aduer. vend.

i Succurrit. Vt ff. de mi. l. ait prætor. §. sed & si hæreditatē.

k Maiori. Scilicet cuidam pro priuilegio.

l Veniam. Abstinendi. Accursius.

m Grāde æs. Sic. ff. de cōdi. indeb. l. ij. §. si quid & l. iij.

n Gordianus. Sed vbi sunt leges istorum Imperatorum? Respond. non habemus, sed habet mentio earum. C. de iure deli. l. scimus in principio.

o Præstitit. Aliàs præstauit.

p Hoc. s. vt aliquis nō grauetur p[ro]p[ter] improuisū debitum, vel ē[tiam] p[ro]uisum. si nō est sufficiens hæreditas, vt C de iure deli. l. scimus. §. ex omnib[us]. & hoc facto inuentario si res præsentes sunt, intra tres mēses: si absuerint, intra annale spacium, vt C. de iure deli. l. scimus § sinautem dubius. & §. siu autem à locis.

q Constitutionem. Vt C de iure deli. l. scimus.

r Aequissimam. Quantum ad tractatum.

s Nobilissimam. Quantum ad s[e]n[tent]iam.

t Constitutionis. Quæ de cōpositione dicti inuentarij loquitur.

u Veteri grauamini. sed q[uo]d erat grauamen? R[espo]n[deo]. tenebantur in solidum omnib. creditorib. & legatarijs. etiam si excedant mensuram hæreditatis: vt C. de iure deli. l. fi. §. si verò postquam. Si autem petijt t[em]p[u]s ad deliberādum, & fecit etiā inuentarium, creditorib. quidem tenetur insolidū, sed de legatis detrahit Falcidiam: siue adierit hæreditatem intra deliberationis tempus, siue non recusauerit. sed si non fecisset inuentarium, omnib. in solidum teneretur: vt C. de iure deli. l. fina. §. si autem hu[iu]c aliquis. & §. si quis autem.

x Ad legitimam. s. iure ciuili, aliud si iure prætorio. tunc enim necesse habet corā prætore agnoscere: vt C. de iure deli. l. 2. l. puberem. & l. suum. & C. qui ad. bon. pos. l. vlt.

ADDITIO. Dic q[uod] sola agnitio bonorū possessionis facta coram p[rae]tore ē[tiam] nō autorante sufficit, siue sit bonorū poss. s[ecundu]m tabul. siue ab intestato, siue ēt [contra] tab. vt est gl. sing. in l. fi. § j. C. de cu. fu. i ver. pro antiqua Ang.

y Nuda voluntate. Oportet t[ame]n, q[uod] extra secus declaretur. Si quid ergo pro hærede velut hæres gessit. vt hic dicit, tunc voluntatem illam declarat, nisi protestetur, se nō vt hæredem facere, vt hic, & ff. de acqui. hære. l. pro hærede. in prin. & l gerit. Sed [contra] id: quod. dicit hic, nuda voluntate, est C. de iu. deli. l. potuis. Sed certè est necessaria voluntas, & actus. si ab actū incipias: sic & aliàs. ff. de acquir. poss. l. quemadmo.

Hæredes sui immiscēt & abstinēt; adeunt, & repudiāt extranei.

* Id est eo iure quo quilibet diligēs paterfa. vteret. quia non tenentur d[omi]ni restitutionem indulgere, sed inconsulta facilitas. d. l. verum.

* Et sic iuramentū interpositum tollit bñficium restitutionis secundum Por. Aegi. Per.

* Aliàs, s[ed] milites tāmodo hoc t[r]ibuendit.

Inuētarij faciendi, tempus. Inuentariū facientes vnde grauant.

* Et sic q[uo]d vulgo dī hrditatem nuda volūtate posse adiri, intelligi[tur] dūmodo hæc voluntas ad ext[er]ius sit declarata secundùm Por. Ægi. Per.

Gerit p[ro] hærede, q[ui] alo cognouit successionē, licet non attingat rē hrditariā. l. gen. titu ff. de acq. hær. Ægi. Per.

t Quæ p[ro]testatio nō est necessaria vbi facit actū pium q[ui] dilatione[m] nō recipit, nec relenat vbi facit actū [contra]riū: vt c. cum M. Ferra. de consti. s[ecundu]m Io. Pa. & Angel. hic.

Pro

Pro hærede [a] autem gerere quis vr̃, si reb. hr̃ditarijs tanquam hæres vtat̃, vel vendendo res hr̃ditarias, vel prædia colendo, locãdo ve, & quoquo mõ voluntatem suam declaret, vel re, vel verbo [e] de adeunda hæreditate: dum modo sciat eum, in cuius bonis pro hæredẽ gerit, testatum, intestatumve obiisse, [b] & se ei heredem esse. [c] Pro hærede enim gerere, est pro domino [d] gerere. veteres.n. hæredes pro dñ̃is appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit: ita c̃rta destinatione [e] statim ab hæreditate repellitur. Eum, qui surdus, vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet p̃ hærede gerere, & acquirere sibi hæreditatem: si tamen intelligit, [f] quod agit.

a Pro hærede. Id est factis ipsis gerendo pro hærede.
b Obiisse. Aliàs enim nisi hoc sciat, non præiudicat sibi aditio. nam non uidetur adire, vt hic, & ff. de acquir. hære. l. si is, & l. eum qui.
c Hæredem esse. Etiam purè. nam si sub conditione, non ante existẽtem condõnẽ adiret, ut ff. de acq. hæred. l. is qui hæres. §. cæterũ. Sunt & alia necessaria. s. ut sit liber, & sui iuris, qui adit, alias nõ poterit, nisi iussu patris, uel dñ̃i præcedente, ut ff. e. l. si quis mihi. §. iussũ & l. quoties. Itẽ oportet qđ sit eum pos menus, ut in fine huius titu. Item ꝙ sit maior 14. ann. alias non potest adire, ut C. de iure deliber. l. potuit, & l. si infanti. in prin. l. ẽ ꝙ sciat mortuũ esse testatorẽ: aliàs non potest adire, ut ff. de acq. hære. l. is qui hæres, §. si quis dubitet, & l. qui hæreditatem, & l. neminẽ, & l. qui superiuris. Item certus de conditione testatoris esse debet, ut ff. de atquir. hære. l. hæres. 1. §. fi. & l. seq.

ADDITIO. Simile habetis in l. illud si pats hæred. pe. & l. is qui putat. de acq. hær. hinc est quod vulgo dr̃, ꝙ ille qui vult adire hæreditatem, dẽt scire cãm ex qua defertur, ut l. si is ad quem. de acq. hære. secundum Christoph.

d Pro domino. Vnde herus, i. dominus, ut ff. ad legẽ Aquil. l. item Mela § item & cum eo uers. legis autẽ Aquiliæ. Item dicunt Teutonici, hæres, i. dominus.
e Destinatione. Dummodo & hoc actu estrinseco declarent. argu. tamen contra. ff. de pecu. lega. l. non statim. Accur.
f Intelligit. Non ergo demens uel furiosus.

[e] Aliàs verbis. In quibusdã verò exẽplaribus vetustis apud dominu Victorem adijcitur vel literis.

DE LEGATIS.

[r] Continuatio. *Dic quod textus continuat istum titulum. Vel sic, Dictum est supra, de testa. in quibus legata relinquuntur: nunc sequitur videre de ipsis legatis.*

Diuisio. Post hæc. Totus iste tit. diuiditur principaliter in quinque partes. Primo continuat se ad præcedentia. Secundo ponit definitionem legati. Tertio recitat, quot gñ̃a legatorum olim erant. Quarto illud corrigit. Quinto incipit tractare materiã legatorũ. Scđa ibi, Legatũ. Tertia ibi, Sed olim. Quarta ibi, Nostra aũt. Quinta ibi, Non solũ aũt. Et illa quinta suo loco subdiuiditur.

CASVS. In hoc princ. dicit dñ̃s Iustin. continuando processum suum. Post hæc quæ diximus s̃. de test. videamus de legatis nunc: sed certẽ hæc pars iuris, quæ circa legata uertitur, vr̃ esse ex̃ propositam materiam: nam locuti sumus s̃. de illis solis iurib. qb. p̃ vniuersitatẽ nobis acqritur. Igit̃ vr̃ mihi, ꝙ materia legatorũ hic non dẽat tractari. Sed licet prima facie videri possit: tñ cũ diligenter de testis locuti simus, & de hñ̃dib. qui in testis instituũtur, & cum legata relinquãtur in testis, & ab hñ̃dib. p̃stẽtur, iõ p̃t in hoc loco non sine rõne cõpetẽti materia legatorum tractari. & hęc dñ̃r usq; ad illũ §. legatũ itaq; ẽ. Frã.

TITVLVS XX.

DE LEGATIS.

Legatarijs triplici actione eorum persequi posse legata, concessum est: videlicet personali, in rem, & hypothecaria.

Post hæc [g] videamus, de legatis, [h] quæ pars iuris extra propositam [i] quidẽ materiam vr̃, nam loquimur [k] de ijs iuris figuris, [l] quibus per vniuersitatem res nobis acquiruntur, sed cum omnino [m] de testamentis, [n] & de hæredibus, [o] qui in testamento instituuntur, locuti simus, non sine causa sequenti [p] loco potest hæc iuris materia tractari.

Definitio legati. Ang. Are.

Legatum [q] itaque, est donatio [r] q̃dam [s] à de-

g Post hæc. Scilicet quæ diximus. s̃. de testa. ordi. hucusq;.
h Pars. s. quæ est circa legata. & longa est, ut patet. ff eod. per multos tit.
i Propositã. s̃. p̃ quas pso. no. acq. §. fi. Ac.
k Loquimur. Id est locuti sumus. Et sic tp̃s pro tp̃e ponitur, ut C. de iis q notan. infa. l. si Possidoniũ. Vel loqmur, Id est loq dẽtemus, si materiã p̃ceden. p̃sequetemur [t] sic in Auth. de consan. & vter. fra. l. si igitur. colla. 6.
l Figuris. Id est partib. uel formis, quæ quatuor sunt. p̃ sue cessionẽ ciuilẽ, p̃ p̃toriã, p̃ arrogationẽ p̃ addictionẽ ɔ̃seruã dæ libertatis cã̃, ut cã̃, quas perso. nob. acqu. §. fi.
m Omnino. Id est, diligentissime.
n Testamentis. Vt s̃. de test. & trib. seq. tit. Ac.
o Hæredibus. Vt s̃. de hær. insti. usque huc. Acc.
p Sequenti. Quia nec debẽtur nisi in testõ relicta, & post hñ̃dis institionẽ. Sed hodie ɔ̃ in utroq; ut ĩ. đ fidei. com. hære. §. p̃terea, & ĩ. e. §. sed non usq;. & ante. Ac.
q Legatum. Diuiditur in septem partes. Primo ponit qualiter definiatur legatum. Scđo quot erant olim gñ̃a legatorum. Tertio qualiter unumquodq; genus legatorũ fiebat, q̃a erãt certa uerba assignata. Quarto qualiter dicta uerborum solẽnitas est hodie sublata. Quinto qual'r per Iusti. oẽs isti modi legandi, uel oĩa ista gñ̃a legatorum sunt redacta ad unã naturam, & legatarijs datur ius persequendi legata altero de tribus modis. Sexto remouet dĩam, quæ erat inter legata & fideicommissa & ea adæquat. Septimo rñ̃det cuidam tacitæ obiectioni. Secunda ibi. Sed olim. Tertia ibi, Et certa quædam. Quarta ibi, Sed ex constitutionibus. Quinta ibi, Nostra. Sexta ibi, Sed non usq;. Septima ibi. Sed ne in primis. CASVS. Dñe, iam uideo, ꝙ vultis tractare de legatis. Dicatis ergo mihi si placet, quid est legatum? Ad hoc rñ̃. Amice legatum est donatio quædam à defuncto relicta, &c. Et hæc dñ̃r usq; ad illum §. sed olim. Fran. de Aret.
q Legatum. Sic ff de leg. 2. l. legatum. sed aliter definitur, ff. eo. t. l. legatum est. ad finem tit.
r Donatio quædam. Sunt enim tres donationes: [a]

[t] Dic, ꝙ p̃teritũ p̃fectũ sub iũctiuo in ɔ̃ctib. quã nõ potest verificari in p̃terito trahit̃ ad futurum: vt l. cum stipulamur. ff. de verb. obl. sed in testamẽtis, & legib' q̃dam forma, & essentiã capiũt à futuro: s̃m Ang.

[r] Quæ fit pp merita. Ægid. Per.

[a] Scilicet cã mortia inter viuos, & legatum. Ægi. Per.

functo relicta, ab hærede præstanda.

Antiqua solennitas verborum, quæ olim in legato obseruabatur, est hodie sublata. Ar.

Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor, per vindicationem, per damnationem, † per sinendi modum, per præceptionem. †. Et certa quædam verba [a] cuique generi legatorum assignata erant, per quæ singula gña legatorum significabant. Sed ex constitutionibus [b] diuersorum principum solennitas huiusmodi verborũ penitus sublata est. [c]

In omnibus legatis in quib spectatur potius voluntas quã verba, una natura imponitur, habentq; legatarij ius persequendi legatum tribus actionibus.

Nostra aũt constitutio, [d] quam cum magna fecimus lucubratione, [e] defunctorum voluntates [f] validiores [g] esse cupientes: & non verbis, sed voluntatib eorum fauentes, disposuit, vt omnibus legatis [h] vna sit natura: [i] & quibuscumq; verbis [k] aliquid relictum sit, liceat legatarijs id perseq, nõ solum per actiones psonales, [l] sed etiam per in rem, [m] & per hypothecariam, [n] cuius constitutionis perpensum [o] modum ex ipsius tenore pfectissimè accipere possibile est.

Sublata legatorum, & fideicommissorum multiplici differentia, omnium hodie vna, eademque natura est.

vt ff. de do. l. s. Et differt hæc a donatione causa mortis: vt diximus s. de do. §. t. in fine Itẽ à donatione inter viuos: cum legatum reuocari possit vsq; ad mortem: vt ff. de adimen. le. l. s. in fi. & l. 4. Sed in donatione inter viuos non est ita: vt s. de do. §. aliæ. ‡ Itẽ differt ab hæreditate: cũ hoc singulare & sine onere sit, illud verò vniuersale & cũ onere, vt ff. mã. l. si hereditatẽ. & arg. ff. de eden. l. q̃dã. §. nihil interest.

¶ Sed olim quidẽ, CASVS. Dicit Imperator, quòd olim erãt quatuor gña legatorũ assignata: p q̃ qdẽ verba gña legatorũ discernebãtur. Si n. testator legabat his verbis: puta vendica tibi rem illã: tunc dicebat illud genus legati p vẽdicationẽ. Si aũt dicebat testator hæredi suo, Damno te Titium, legatario illam rem dare: tunc illud legatũ diceba tur p dãnationem. Si dicebat hæredi, sinito Titium illam rẽ habere: tunc dicebatur per sinẽdi modum. Si verò dicebat alteri hæredũ, illam rem præcipito, id est ante partem hæreditariam capito: tũc dicebatur per præceptionem. Et ita singula legatatorũ ex verbis singulis, quibus testator in legando vtebatur, proprium nomen sortiebantur, & hoc ita antiquitus obtinebat: sed postea ex constitutionibus diuorum principium huiusmodi verborum solennitas penitus sublata est. Nos verò cupientes voluntates testatorũ esse validiores: & non verbis testatorum, sed voluntatibus eorum fauẽtes: in constitutione nostra, quam cum magna deliberatione fecimus, disposuimus vt omnibus legatis decætero vna sit natura & quibuscunq; verbis, idoneis tamen, aliquid à testatore relictum sit, liceat legatarijs id legatum persequi, non tantum per personales actiones ex testo, sed etiam p rei vendicationem, & per hypothecariam: videlicet in alijs rebus, q̃ erant testatoris tpe mortis, & ita triplex remedium competit legatario ad legatũ sibi relictum persequendum. & huius nostræ constitutionis perpensum modum potestatis ex ipsius cõstitutionis tenore profectissimè accipere. Et hęc dicuntur vsque ad illum §. Sed non vsque. Fran. de Are.

[a] Quædã verba. Vt si dicat legatario. Vindica tibi rẽ talem: vel hẽdi dicat, Damno te illum ære alieno liberare, ut j. eo. §. sed & tale. Item si sic dicat, Sinito illum habere talem rẽ. [*] Itẽ si dicat vni hẽdũ, pcipito rem illam, i. ante partem capito: vt ff. eo. l. si a pluribus in prin. ibi, præcipere iubeatur. Acc.

[b] Ex constitutionibus. Quas non habemus. Acc.

[c] Sublata est. Scilicet dudum retro. Accur.

[d] Constitutio Quæ est C. commu. de leg. l. 1.

[e] Lucubratione. Id est, vigilantia, maximè nocturna. nam secundum Philos. Luna dicitur habere radios lugubres, sed Sol claros: sic in Authen. vt iudi. sine quoquo supra. in Prin. col. 2.

[f] Voluntatis. Interdum non est voluntas validior scriptura. vt ff. de vsu. l. si alij. ‡ & ff. de sup. leg. l. Labeo. Et facit ad hoc, qđ in tex. dĩ. s ꝙ voluntas sit validior scriptura, qđ est verum: vt ff. de leg. 2. l. cum pater. §. cum imperfecta. & de le. 1. l. 4. fm Io. & hoc nisi sit impossibilia vel probrosa: vt j. e. §. fin. vel inepta: vt ff. eo. l. seruo alieno. §. fi.

[g] Validiores. Quã sint verba solennia, vel quã sit scriptura. Accursius.

[h] Omnibus legatis. Id est, omni genere legatorum.

[i] Vna sit natura. Quãtum ad hoc, vt debeantur: sunt tñ quædam fauorabiliora alijs: vt j. de obli. q̃ ex quasi contra. §. fi.

[k] Quibuscumque verbis. Aptis tñ ad hoc. sic ff. de consti. pecu. l. qui autẽ. in fi. & ibi in gloss. fi. & l. seq.

ADDITIO. Nota, ꝙ lex gñaliter loquens recipit restrictionẽ de habilitate. concordat, gl. 1. l. 1. §. nunciatio. & ibi docto. ff. de noui ope. nunci. & in l. vt gradatim. §. sed si lege. ff. de mun & honc. & Bat. latè in l. omnes populi. ff. de iusti & iure. Ang.

[l] Per actiones personales. Scilicet ex testamento.

[m] Per in rem. id est per rei vendicationem. nam recta via transit dominium in legatarium rei legatæ. vt ff. de fur. l. à Titio. Accur.

ADDITIO. Id est, sicl è à morte testatoris, & verè ab ab adita hæreditate, reuocabiliter tñ. hæc vera, qñ purè legat res testatoris, & legatarius nõ repudiat. Et tũc fructus post mortẽ ante aditionẽ, post moram in adeũdi, ab hærede pcepti, demũ facta aditione debẽt legatario restitui. Si verò lege res hęredis, nullo modo transit dominium, nisi facta traditione.

[n] Per hypothecariam. ‡ Scilicet in rebus alijs, quę fuerunt defuncti. Et no. ꝙ si legatum sit in specie, & sit res testatoris: competunt illæ tres actiones. Si in gñe, vt seruus, competũt duæ. s. testamenti, & hypothecæ. sed in casu tñ vna actio. s. ex testõ. & vna exceptio competit: vt si lego debitori liberationem: vt ff. de li. leg. l. quod mihi. & ff. vt in pos. leg. l. 1. §. si debitori. Si aũt sit res aliena, duæ tñ competunt s. personalis & hypothecaria: vt C. comm. de leg. l. 1. Non tñ omnibus aget, i. actione in rem. & ex testõ: sed vna quam elegerit: vt ff. de leg. 2. l. cum filius. §. varijs. Sed si legatarius sit dominus, qualiter psonali aget? vt j. de act. §. sic itaque. Respon. ratione possessionis: vt ff. de condi. tri. l. 2.

ADDITIO Et sic ex testõ agitur ad pstandũ, seu tradendum, non autem ad dandum. Vel dic ꝙ §. sic itaque. loquitur in vero dño facto per traditionẽ de iure communi, hic verò de iure speciali sine traditione. igitur nõ est mirum si datur concursus, vt l. in rebus C. de iure do. secundum doct.

[o] Perpensum. Id est, deliberatum.

‡ Et hæc adducunt ad q̃stionẽ, si testator dicat, dono Titio fundũ pñti, & recipienti, an cẽseat legatũ, vł donatio: vt p totã. Fa. & Angel.

[a] Hæc verba, ab hærede pstãda, videntur esse ascititia, temerè, ab aliquo adsuta: nec ea Modest. hẽt in l. legatũ ff. de le. ij. quo ex loco definitio hæc sumpta ẽ, nec ea hic adiecit Theophil' græcarũ institutionum author.

† Id est obligationẽ, vel cõdẽnationẽ in pœnam: ut si hĩs meus Titiã duxerit vxorẽ, in dãnũ ei' cẽtum lego Ægi. Per.

† Id est, antecaptionem. Ægi. Per.

[*] Et si testã esset apud eum cni legat, & testatos iubeat apud eũ manere. Ægi. P.

[f] Nõ ob. hæc lex si alij. qa videi solũ ꝯdicere. qa ibi attẽdit scriptura: qa voluntas testatoris erat ambigua. Cæterũ si eius fuisset clara volũtas ab ea non recederet, imò obseruaretur scriptura, relicta iterptatine: vt l. cũ mater. C. de fideicõ. & hic. Ias.

† Cõcor. c. Raynutius. in gl. sup. versi. dote. post med. ex. de testa.

‡ Hæc gl. diuidit in quatuor partes. in prima declarando textũ, remonet quoddã ꝯtriũ tacitũ. In secũda p modũ notabilis remonet aliud ꝯtriũ. In tertia remouet aliud ꝯtrium. In quarta & vltima p modum q̃onis remouet aliud ꝯtriũ. Secunda ibi. & no. tertia ibi. nõ tñ omnib quater ibi, sed si legatarius. Ias.

Sed

Sed non vſque ad eam [a] conſtitutionem ſtandũ eſſe exiſtimauimus. Cum enim antiquitatem inuenimus legata quidem ſtrictè [b] concludentem, fideicommiſsis autem, quę ex voluntate magis [c] deſcendebãt defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: neceſſarium eſſe duximus, omnia legata fideicommiſsis exęquare, [d] vt nulla ſit inter ea differentia, ſed quod deeſt [e] legatis, hoc repleatur ex natura fideicõmiſſorum, & ſi quid amplius [f] eſt in legatis, per hoc creſcat fideicommiſſorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis [g] permiſtim de his exponendo ſtudioſis adoleſcẽtibus quandam introducamus difficultatem: operæprecium eſſe duximus, [h] interim [i] ſeparatim prius de legatis, [k] & poſtea de fideicommiſsis [l] tractare: ut natura utriuſque† iuris cognita, [m] facilè poſsint permiſtionem eorum eruditi [n] ſubtilioribus auribus accipere.

Etiam res aliena poteſt legari. & hęres tenetur eã redimere ſi põt, & ſoluere, aliàs tenetur ęſtimationem præſtare. Et hoc verum, ſi teſtator ſcit eſſe rem alienam: & agenti incumbit onus probandi. Aret.

Non ſolum† aũt teſta-

¶ Sed non uſque. CASVS. Dñe, Iam uideo, ꝙ feciſtis ſatis utilem conſtitutionem circa materiam legatorum: in qua quidem conſtitutione ſatis diligenter legatariis prouiſum eſt: vnde videtur mihi ꝙ illa conſtitutio poſſit ſufficere. Sed ad hoc reſpon. Amice, certè minime bene uidetur ſufficere. Non. n. prædicta conſtõne contẽti ſumus. Inuenim⁹ enim, ꝙ antiquitas ſtricto iure concludebat legata, & fideicommiſſis pinguiorem naturam indulgebat. Idcirco nos hac differentia ab antiquo iure introducta moti, neceſſarium duximus oĩa legata omnibus fideicommiſſis penitus exæquare, ut de cætero inter ea nulla ſit differẽtia. Statuimus enim eadem cõſtõne, ut qđ hactenus legatis defuit, hoc ex natura fideicommiſſorum impleatur. ſi quid amplius ẽt fuit in legatis, hoc fideicõmiſſis accedat, & ꝑ hoc fideicom. & legata per noſtram conſtitutionem exæquata ſunt. Vnde dixi, Quare igitur coniunctim non tractatis de legatis, & fideic. Ad hoc reſpon. Amice, ad hoc optima ratio nos induxit ut diuiſim de illis tractare debeamus. Ne. n. in his primis legum cunabulis coniunctim de lega. & fidei. tractando, adoleſcentib. ſtudioſis difficultatem introducamus, utile nobis uiſum eſt ſeparatim primo de legat. & poſtea de fideicom. animos informare, ut ita natura utriuſque iuris per ſe cognita, facilè poſſint iuuenes de utriuſque natura erudiri, & ꝑmiſſionẽ eorundem ſubtiliorem aurib. intelligere. Et hæc dicuntur uſque ad illum §. non ſolum: Franc.

[a] Sed non uſq; ad eam. Id eſt non ſumus contenti. ſ. dicta conſtitutione: imo & aliam fecimus circa iſtã, & eandem materiam, ut C. commu. de leg. l. 2. Prima tamen remouet differentiam quatuor generũ leg. ſ. in quo erat differentia inter ſe. Secunda uerò remouet differentiam inter leg. & fideicom. Accur.

[b] Strictè. Id eſt, ſtricto iure: ſic ut ex teſtamento tantum debeantur, ut j. de fideicom. hære. §. præterea.

[c] Magis. Scilicet quam legata, ut ab inteſtato etiam debeantur, ut j. de fideicomm § præterea. Vel dic ex uoluntate magis ꝗ̃ ex ſolennitate teſtamenti. Ac.

[d] Exæquare. Quantum ad finem, & tractatum, non quantum ad uerba. nam non dicitur hodie legataria libertas, & hæreditas: licet fideicommiſſaria appelletur. Item ꝑ legatum non cogitur quis adire, ſed ꝑ fideicom. uniuerſale ſic, [a] ut j. ad leg. Falc. §. quantitas, verſ. ex diuerſo, & ad Treb. l. quia poterat, & j. de fideicom. hære. §. ergo, uerſic. ſed ſi recuſet.

[e] Sed quod deeſt. In tribus enim deeſt, ut j. e. §. poſt mortem, & j. de fideicom. hære. § præterea, & j. de ſing. reb. per fideicom. rel. in princ.

[f] Amplius. Scilicet ut ex neceſſitate dentur, qđ non erat in fideicommiſſis, ut j. de fideic. hær. in princ.

[g] In primis legum cunabulis. Id eſt, hoc uolumine: ut ſ. in proœm. circa medium.

[a] Intellige iſtam adęquationẽ procedere in legatis particularib⁹ quo ad particularia: & in vl'ibus quò ad vſia, & nõ alr. vt ꝑ Doc. hic, & in l. 1. ff. de leg. 1.

[h] Operæprecium eſſe duximus. Id eſt, pulchrum putauimus, & utile, ut dicitur in Saluſtio.

[i] Interim. Id eſt, ante, quam ueniamus ad illã conſtitutionem, ubi tractantur communia eorum.

[k] De legatis. Vt hoc titulo, & duobus ſequentibus.

[l] De fideicommiſſis. Vt j. de fideicommiſ. hære. & alio ibi proximo titulo.

[m] Cognita. Id eſt, ſeparatim.

[n] Eruditi. Sic ſ. de iuſt. & iur. §. his igitur generaliter.

¶ Non ſolum. CASVS. Dñe, Iam video quid eſt legatum, & quot erant olim gña legatorũ, & qualiter authoritate noſtræ conſtitutionis natura legatorum, & fideicommiſſorum exæquata eſt, & quæ rõ uos induxit ad ſeparatim tractandum primo de legatis, & poſtea de fideicommiſſis. pro Deo dicatis modo mihi, ſi placet, quæ res legari poſſunt? Ad hoc rñ. Amice, non ſolũ res teſtatoris, uel hæredis legari põt, ſed etiam aliena. Sed in hoc caſu, qñ teſtator rem alienam legat, hęres eius compellitur rem legatã redimere à dño rei. ſi emere põt. Si enim nullo modo vel pro nõ certo precio redimere põt: ad eius ęſtimationem tenetur. & hoc verum eſt, ſi talis eſt res, cuius commercium haberi poſſit. Si eñ res legata ſit talis, ꝙ ſuper ea contrahere non licet: tunc nec ipſa res, nec eius æſtimatio debetur: velut, ſi teſtator alicui legauerit campum Martium, vel baſilicas, vel tẽpla, vel ea quę ſunt publico vſui deſtinata. Nam in his caſib. legatum nullius momenti eſt. Sed qđ diximus generaliter alienam rem legari poſſe, hoc ita intelligendum eſt. ſ. ſi teſtator qñ legauit, ſciebat rem alienam eſſe: non aũt ſi ignorabat alienam eſſe: q̃a tunc forſitan ſi ſciuiſſet eam alienam eſſe, nõ legaſſet: & ita oĩa hæc diuus Pius reſcripſit. Sed pone caſum. Quidam legauit Petro rem alienam: vnde mortuo teſtatore, Pe. illud legatum petebat ab hęrede. Hęres autẽ ex diuerſo ad ſui defenſionem allegabat teſtatorem ignoraſſe illam rem eſſe alienam, & idcirco dicebat ſe non teneri ad huius legati præſtationem. Legatarius uerò in ꝯ̃trarium aſſerebat teſtatorem ſciuiſſe rem alienam, & ita dicebat legatum ualere, unde magna fuit diſcordia inter hęredem, & legatarium ſuper iſto legato. Pro Deo Dñe dicatis mihi, q̃d iuris eſt in caſu iſto, uidelicet, utrum legatarius debeat probare teſtatorem ſciuiſſe rem alienam eſſe, uel hæres debeat probare teſtatorem ignoraſſe? Ad hoc reſpondet: Amice, in hoc caſu uerius eſt ipſum legatarium oportere probare ſñiam teſtatoris: Non aũt oportet hæredem probare ipſius ignorantiam, & hoc ꝑ illam regulam generalem, qua cauetur, quòd ſemper neceſſitas probandi illi incumbit, qui agit. Igitur cum legatarius in hoc caſu agat ad legatum ſibi relictum præſtandum, merito onus probandi ei dẽt incumbere. Et non ſolum in caſu iſto prædicto locum habet hæc diſtinctio, ſed etiam in alio

† Scilicet legati & fideicom. Ægi. Per

† Cõcor. cũ hoc §. e. filius cũ gl. 2. extra de teſt.

casu: ueluti, si testator legauit rem creditori suo obligatam. Nam in hoc casu idem placet, quod in superiori sit: ut videlicet ita demum necesse habeat hæres eã à creditore luere, si testator sciebat rē esse obligatã: & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserũt. & hoc est uerum, nisi appareat de cõtraria uoluntate testatoris. Nã si testator voluerit legatariũ luere, & hoc in testamento, & codicillis expressit: quãuis testator sciebat rem obligatam, hæres tamē in hoc casu eam luere nõ debet. Et hæc dicũtur usque ad illum § si res aliena. Fran.

toris vel hæredis a res, sed et † aliena b legari pôt: ita vt hæres cogatur redimere c eam, & præstare, vel si eam non potest redimere, d æstimationem eius dare. Sed si talis sit res, cuius commerciũ non est, e vel adipisci f non pôt: nec g æstimō eius dētur: veluti, si quis campum Martium, vel basilicas, h † vel templa, vel quæ publico vsui destinata sunt, i legauerit. nam nullius momenti tale legatum est. Quòd autē diximus alienam rē posse legari: ita intelligendú est, si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat, k forsitan.n. si sciuisset l alienam rem esse, nõ legasset, & ita diuus Pius rescripsit.

Annotato, ignorantiam in dubio præsumi: idcirco sciam asserēs onere pbādi grauatur.

Et verius est m ipsum qui agit, i. legatariũ, probare oportere, sciuisse alienam rem legare defunctum: non hęredē probare oportere ignorasse alienam, quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit. n

Rei hypothecatæ, quam testator cuipiam sciens prudensque legauerat, luitio ad heredem spectat: nisi aliud sensisse testatorem appareat.

Sed & si • rem obligatam creditori aliquis legauerit, necesse hē. hæres eā luere. o Et in hoc quoq; casu idem placet, quod in re aliena, vt ita demũ luere necesse habeat hæres, si sciebat defunctus rē obligatam esse, & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserũt. Si tñ defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expresserit, non debet hæres eam luere.

Legatarius rei sibi legatæ dominus ex cā lucratiua nactus, legatū nequaquam petere

r Hæredis. Et in his nihil refert: an scierit hoc defunctus, an ignorauerit: ut j. e. § si quis rem suam. & ff. de leg. a l. vnum ex familia. § si rem tuã. Idem de re cõmuni legata, secundũ Io. ut ff. eod. l. v. §. 1. & ij. sed certè ibi non ualet legatum, nisi pro ea parte, p qua non est error.

ADDITIO. Idē si alicui rē communem simpliciter legaret: qa non valeret, nisi pro parte sua. Et est ratio: qa cum pro illa parte legatũ sit utile, maior ratio facit ut ad eam referatur. non sic in re penitus aliena. Io. Fab.

b Aliena. Etiam hostium: ut ff. e. t. l. ab omnibus. § etiam. secundum Ioan item ab hostibus capta: ut ff. e. t. l. seruus ab hostibus & l. id quod.

c Cogatur redimere. Speciale propter præceptum testatoris: sic ff. com. diui. l. cõmuni diuidundo §. fi. Regulariter contra. ut C. de contrah. empt. l. inuitũ.

d Non potest redimere. Vllo modo. quia non uult uēdere: uel, si uult, tamen nimium petit p'o precio: ff. eo. l. non dubium. §. fi. & de legat. 1. l. idem Iulianus consulit.

e Commercium non est. Id est, non potest super ea re contractus haberi.

f Adipisci. Passiue accipitur. i. acquiri, uel haberi.

g Nec æstimatio. Si apud nullum est cõmerciũ, uel aliã est, sed cum grandi difficultate, nõ ualet legatũ: ut hic, & ff. eod. l. idem Iulianus. §. fi. nisi testator uoluerit contrariũ manifestè: ut ff. eo. j. l. si quis inquilinos. ad fi tit. & ibi gl. 3. & nisi in alio casu: ut si liber homo sibi legetur, qui fuerat redemptus ab hostibus quo casu à pignore eximitur: ut ff. eo. l. senatus. 1. §. fi. Si autem cõmerciũ • est in cõmuni, sed nõ est ei, à quo relinquitur: valet vt ipsum detur, vel eius æstimatio: vt ff. e. a. l. mortuo boue. §. Labeo. 2. respõ. & sic intelligitur ff. de leg. 1. l. sed si res. Si autem tantũ ei nõ est, cui præstari debet: si propter suum delictũ, vel sectæ diuersitatē, vt in Iudæo, & mancipio Christiano: ut C. ne Iud. Christia. mã. l. 1. nõ ualet nec æstimatio datur: ut ff. de leg. ij. l. mortuo boue. §. Labeo. 3. respon. & de uer. ob. l. multum interest. Si propter status cõditionē, uel corporis uitiũ ut quia seruo militia, uel cõtracto legetur impēdium cursoris. si testator scit uitiũ inesse, datur æstimatio: aliàs non: ut ff. de leg. 3. l. fideicō. § si seruo alieno. & ff eodem. l. filiusfamiliàs. §. si quid alicui. Accur.

ADDITI. Vide. gl. fere similē. ff. e. l. sed si res aliena. facit gloss. in l. multum. ff. de uer. obligation.

h Basilicas. Basilica Græcè. Latinè regia domus dicitur. Accur.

i Destinata sunt. Vt uia publica.

k Ignorabat. Quæ ignorantia nocet. nisi coniunctæ personæ sit relictum, ut C. eo. l. cum rem alienam, & nisi cũ relinquitur libertas seruo alieno ut ff. de fideicō liber. l. Paulus. t. responso. Quid si res legata fuerit euicta? Resp. si in specie, non teneri debet hæres de euictione: ut C. de euictio. l. hæres & ff. de legatis. primo l. si à substituto, § hæres. a Si in genere, siue extra iudicium, siue in iudicio tradita fuerit legatariũ nõ stipulãti de euictione aget: ac si nihil sibi datum esset si est extraneus. s. ille legatarius: vt ff. de leg. 1. l. si domus. §. 1. & l. non quocumque, & de lega. 3. l. qui concubinam. §. si hæres. & de euict. l. hęres. Si de coniunctis est legatarius, vt si vni de fratribus est prælegatum, nõ agit ne crescat inuidia inter eos: vt C. de bo. quæ l. l. si cum oportet. & ff. de leg. 2. l. cum pater. §. euictis. Sed quando omnibus est prælegatum, omnes agunt: siue distributio prælegatorum sit per iudicem facta. siue per partes. Si autem a testatore, excipiendo seruant, non agendo: vt C. communia vtriusque iud. l. si fratres. & ff. de leg. 2. l. cum pater §. euictis.

l Sciuisset. In eo casu quo ignorauit.

m Et verius est. Vt ff. de proba. l. verius. C. de rei vēdi. l. fi. & ibi gl. fi. & C. de edendo. l. qui accusare voluit. C. de excep. l. si quidē. j. de interd. §. commodũ. C. de act. & obli. l. negantes. & C. de prob. l. actor.

n Qui agit. Nisi qui negat, neget ius, & nisi præsumeret ius pro actore tūc enim probat reus negãs: vt ff. de pbatio. l. ab ea parte & ff. de donat. inter vir. & vxorem. l. Quintus.

o Luere. Tribus casibus luit hæres, Si sciebat testator rem esse obligatam, vt hic. Item si ignorabat, sed relinquit cõiunctæ personæ, vt C. de fideicom. l. prædia. vel pro tanto res erat obligata, quantũ valet vel pro maiori summa: vt de leg. 1. l. si res obligata. §. 1.

Addi-

Qui scit esse alienã, & de qua est cõmercium. Ægi. Pet.

• Aliàs, nec ipsa, nec estimatio &c.

† Basilicas vocabant veteres locos publicos & quasi regias aulas in qb' iudicia exercebãt & uenalia olã pponebãtur. Eas ita ædificari debuisse scribit Vitruuius vel superiore pte iudicia, l inferiore negotia tractarẽt. Fran. Bal. hic.

Siue quis fuerit, siue nunq̃ dũmodo leget sub cõditione si nostra efficiat, nel sit spes q efficiat, aliàs secus. Io. Fab. & Ang.

Legatũ rei, cuius commerciũ nõ ẽ, an valeat.

• Cõmerciũ dr, de re, qñ est in dñio alicuius, cõis & pt subijci dñio alterius priuati. Ægid. Per.

Basilica.

• Aliàs, rē suã obligatam.

Legatũ si euincatur, an hæres defuncti teneatur.

Nisi sciẽs alienã: vel cõiunctę personæ legasset sm Io. Fab. hic, sed sm An. tunc debet pea viã retentionis, nõ actiõis si sit hæres, & cohęredibus ẽt fuerit p legatũ, ut hic in fin. gl. de qua materia vide plenius Ange. hic.

Legata res obligata p hære dē in trib' casibus est luēda.

ADDITIO. Not. ꝙ qñ teſtator legat rem pignoratam, obligatam pro tanto, uel pluri quàm ualebat: ſiue ſciuerit, ſiue ignorauerit obligatã: tenetur hæres luere. Nam ſi teneretur legatarius, ex legato nullum commodum reportaret. Sed tñ dubium facit: quia quãdo obligatur res ꝓ tãto, uel pluri quam ualeat, uſ res ipſa haberi ꝓ alienata, facit quod no. gl. in l. qui habebat. ff. de legat. 3. Sed qñ legatur extraneo res aliena ignoranter, nõ tenet hæres luere, ergo nec hoc caſu, & hãc tenuit Rapha. ſed hæc eſt cõmunior. Iaſon. Ad uerte diligentes, ꝙ luo, eſt uerbum æquiuocum ad quatuor, uno modo ſignificat redimere, ſiue liberare: ut luo pignus ære: & ſic accipitur hic. Secũdo modo eſt ſuſtinere ſiue pati, uel punire, ut fur luit pœnas. & crux luit mala, id eſt, punit. Tertio modo eſt purgare, uel expellere: ut lux luit tenebras. Quarto modo pertinet ad actum uenereum, cum oues ſunt in ardore coeũdi. Vnde uerſus, Aere luo pignus, cruce pœnas, luce tenebras. Dicit & luere, quando fallitur ouis. Vel ſic & breuius, Crux luit, æs, crepo, lux, mala, pigu⁹, ouẽ, tenebras q́ue. De hoc eſt gl. not. in l. licet certis. C. de locato & conducto.

Luo luis, hēt quatuor ſigni ficata.

poteſt: diuerſum erit ſi ex onerosa: qui tamen lucratiuo titulo æſtimationem rei adeptus fuit, nõ prohibetur ex alio rem ipſam petere.

Si res aliena legata fuerit, & eius rei viuo teſtatore [a] legatarius dñs factus fuerit: ſi quidem ex causa emptionis: ex teſtõ actione pretium conſequi poteſt. [b] Si verò ex cauſa lucratiua, veluti ex donatione, vel ex alia [c] ſimili cauſa, agere [d] non põt. Nam traditum [e] eſt, duas lucratiuas cauſas in eundem hominem, [f] & eundem rẽ [g] concurrere nõ poſſe. [h] Hac ratione [i] ſi ex duob. teſtamentis [k] eadẽ res eidem debeat, intereſt, verũ rẽ, an æſtimationem ex teſtamẽto conſecutus ſit. Nam ſi rem habet, agere non poteſt: [l] quia habet eam ex cauſa lucratiua, ſi æſtimationem, agere poteſt. [m]

Etiam res futura, quæ tamẽ eſſe ſperatur, legari poteſt. Aret.

Ea quoq; res, [n] quæ in rerũ natura † non eſt, ſi

¶ Si res aliena. CASVS. Dñe, quidam legauit P. rem alienam: & P. viuente adhuc teſtatore conſecutus fuit dominium illius rei. modo quæro, utrũ mortuo teſtatore P. rõne illius legati, cuius dñium habuit ante mortẽ teſtatoris, aliquid conſequi ab eius hærede poſſit. Ad hoc reſp. Amice, ſi res aliena legata fuerit, & eiuſdem, dñium legatarius uiuo teſtatore ꝯſecutus fuerit: diſtinguẽdum eſt ex qua cauſa legatarius cõſecutus fuerit dominiũ rei legatæ. nam ſi ex cauſa emptionis, uel alia cauſa onerosa dñiũ conſecutus fuerit, nihilo minus actione ex teſta. æſtimationem eiuſdem rei ab hærede teſtatoris cõſeq poterit: ſi uerò ex cauſa donationis, uel ex alia cauſa lucratiua, puta ex cauſa legati in alio teſtamento ſibi relicti factus fuerit dominus rei illius. tunc de cætero ab hærede nihil petere poterit: & hoc pp regulã iuris gñalem, qua cauetur duas lucratiuas cauſas in eundẽ hominem, & in eandem rẽ non poſſe directè cõcurrere. Et eadem ratione ſi ex duorum teſtamentis eadem res alicui legatario debeatur· multũ refert, utrum legatarius rem, an æſtimationem ex teſtamento unius ꝯſecutus ſit. nã ſi ipam rẽ habeat: aduerſus hæredem alterius agere non poterit: cũ ex cauſa lucratiua iam ipſam rẽ habeat. Si uerò æſtimationẽ illius rei cõſecutus prius fuerit: nihilo minus ab hærede alterius ipſam rem ꝯſequi poterit. Et hæc dicuntur uſque ad illum §. ea quoque res. Fran.

a Viuo teſtatore. Idem eſt, & ſi poſt mortem: ut ĩ. §. ſi cui.

b Conſequi põt. Not. cautè ponit, conſequi. nã precium petere non põt, ſed rem, quæ tantũ eſt in obligatione, ſecundum nos: æſtimatio tñ datur pp defectum: vt ff. de verb. obl. l. ſi ſeruum, § effectus. Sed cõtra nos eſt ff. de leg. 3. l. ſi res mihi. Reſpon. ibi, propter defectum iuris petendi, ex præſumpta uolũtate defuncti rẽ legatam legatarius amiſit: ſed hic nõ ex uoluntate defuncti amiſit emẽdo. Quidam tñ dicũt æſtimationẽ eſſe in obl'one: ut ff. de cõdi. furt. l. in re furtiua. in prin. ibi ſed utrũ in ſi. Et not. quatuor caſus qb. peto id quod habeo. Primus eſt ubi res mihi data põt auferri: ut ff. de ſol. l. ſi rem. & l qui res. 1. reſp. Itẽ ſi habeo ex alia cauſa, quam debeã habere: quia nõ uideor habere, cũ precium abſit: ut hic. Itẽ ſi aliquid iuris rei deeſt, id adhuc tradendum eſt: ut ff. de ſo. l. etiam, & de uerbo. obli. l. Iulianus. §. ſi. Item ſi res deterior ẽ dolo dãtis: ex cauſa ſtricti iuris dať de dolo, licet habeat rem: ut ff. de dolo l. & eleganter. §. non ſolũ. ſed ĩ bonę fidei agitur ex primo ꝯtu. ut ff. commo. l. 2. §. ſi reddit.

[g] Quæ leges nõ faciũt ad ꝓpoſitum: q̃a cũ res ſit euicta, nõ põt dici ꝙ eam hẽat, & petat: ſed facit ff. de le. 1. l. non quocumq; in prĩc. Eſt & ali⁹ caſus quãdo res traditur, forma tñ mutata: vt l. mulieris. §. res abeſſe. ff. de uerb. ſig. ſm Ioan. Fab.

c Ex alia. Vt legati: ut ff. man. l. ſi hæreditatem uel dotis promiſſione: ut ff. de acti. & obli. l. ex promiſſione. Accur.

d Agere. Etiam ſi ſua poſtea eſſe deſinit: vt ff. de le. 2. l. Mæuius. §. duobus.

e Traditum. A iure: ut ff. de acti. & obli. l. omnes. & ff. de le. 1. l. ſi ſeruus legatus Stichum. Acc.

f In eundem hominem ff. e. l. ſi ſeruus. §. 1. ꝯ. Sol. ibi per obliquum concurrunt, non directo: vt hic & ar. ff. de vulga. ſubſtit. l. quæ liberis. §. ſi.

† Hue ſpectãt q̃ ſcribit Mã. in 7. q. 3. Regu. nu. 2. & 23.

g Rem. Id eſt, ſpeciem, aliud ſi quantitatem: ut ff. de leg. 2. l. Titia Seio. in prin.

h Non poſſe. Sed cur ſecus qñ emit? Rñ. quia nec rem habere uidetur: cum precium ei abſit, & loco rei ſucceſſerit: vt ff. de peti. hæred. l. ſi rem. & quod metus cauſa. l. uideamus. & l. ſi ipſa.

i Hac ratione. Scilicet ſupra dictæ regulæ.

k Ex duobus teſtamentis. Scilicet duorum hominum, ſi enim unius eſſet, primum, p ſecundum corrigeret: ut ĩ. quib. mod. teſta. infir. §. poſteriore. Quid ſi in eodem bis legauit? Rñ. diſtingue ſpẽm à quantitate: [*] vt ff. de leg. 1. l. planè ubi. §. ſi eadem. uſque ad illum §. ſi coniunctim.

[*] Vt ſcilicet ſpẽa. uř ei⁹ æſtimatio ſemel tñ peti poſſit: quantitas autẽ bis dẽař cui⁹ rei rõnẽ reddit Vlpianus in l. planè §. 1. de leg. 1. qđ eadẽ res ſępius ꝓſtari nõ põt eadẽ aũt sũma uolẽte teſtatore multiplicari põt.

l Agere non poteſt. Vt ff. de leg. l. planè vbi. §. ſi eadem verſi. ſed ſi duorum contra, ut ſequitur ex eodem teſtamento. Sol. illa intelligitur ſecundum huius §. diſtinctionem.

m Agere põt. ff. de leg. 1. l. hmõi. §. 1. ꝯ. Sol. ibi teſtatoris & hæredis teſtantis eſt eadẽ perſona, ut in Authen. de iureiur. à mo. in prin. colla. v. Vel ibi in ſecũdo legato commodũ repræſentationis primi legati relictum uř, ut ĩ. e. §. ex ꝯrio: quia non uidet legari bis in duob. teſtamẽtis: ideo nõ habebit niſi ſemel.

¶ Ea quoq;. CASVS. Dñe, pono, ꝙ aliquis legauit rem, quæ tpe conditi teſtamenti in rerũ natura nõ erat, futura tñ ſperabatur, nunquid ualet legatum. Et rñ. ꝙ ſic. ea. n. res quæ in rerũ natura non eſt, ſi tñ futura ſperetur, rectè legari põt: uelut ſi teſtator legauerit fructus, qui in fundo Sẽproniano nati erũt: uel ſi legauerit, quod ab ancilla natum erit. nam in utroq; caſu valet legatum. Et hæc dicũtur uſque ad illum § ſi eadem res duobus. Franc. de Aret.

n Ea quoque res. Sic ff. de leg. 1. l. quod in rerũ, in princ. & de leg. 3. l. etiam. Acc.

modo futura est, a rectè legatur: veluti fructus, q in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit. b

Eiusdem rei legatum duob. coniunctim, aut separatim factum utriq; accipienti aequis portionib. quaeritur: sin autem alterius portio defecta fuerit, accrescendi quodam iure ad collegatarium pertinebit.

Si eadem res duobus c legata sit, siue cõiunctim, d siue disiunctim e si ambo perueniant ad legatum: scinditur f inter eos legatum. † si alter deficiat, quia aut spreuerit legatum, aut viuo testatore g decesserit, h vel alio quoquo modo defecerit: i totum ad collegatariũ pertinet. Coniunctim k autem legatur, ueluti si quis dicat, Titio, & Seio hominem Stichum do, lego. Disiunctim l ita Titio hominẽ Stichum do, lego, Seio hominem Stichum do, lego. m Sed si expresserit, eundem hominem Stichum, aequè disiunctim n legatum intelligitur.

Si legati fundi proprietas ad legatarium oneroso titulo peruenerit, vsusfructus verò lucratiuo, proprietatis aestimationem iudicis officio tantum consequetur.

Si cui fundus alienus

a Futura est. Si aũt nec fuit res, nec est in rerũ natura, nec erit, vt chymera. vel fuit, sed non est, vt homo mortuus, nõ pot legari: vt j. de inu. stip. in prin. Si aũt est dubium, an sit uel non sit in rerum natura: cauet hæres de ꝓsequendo & restituendo: ut ff. de le. 1. l. seruo legato. §. fi. Idem in seruo legato, qui fugerat ante testm̃. aliud in eo, q fugerat post testm̃, q scilicet ẽ periculo legatarij: vt ff. e. tit. l. cũ seruus, & l. si seruus, legatus. 1. resp.

ADDITIO. Die plenius & ordinatius per gl. in d. l. cũ seruus. & ibi Ba. & do. ff. de leg. 1. & p gl. ll. si qs seruo. ff. de leg. 2. & adde qd̃ no. gl. & doc. l. quod legatur. ff. de iud. Ang.

b Natum erit. Et tũc cõpetit sibi ex actio: vt ff. de verb. obli. l. interdũ. 1. rñ.

¶ Si eadẽ res. CASVS. Dñe, quidam legauit eadẽ rem duobus P. & M. ego q̃ro, qd iuris sit in isto casu? Ad hoc resp. Amice, si duobus eadem res legata sit: si diuisim vel coniunctim legetur, si ambo peruenerint ad legatum, diuiditur inter eos legatũ. Si autem alter eorum per modum repudiandi deficiat: vt qa legatum peruenit in casum caduci: vt puta, qa legatarius decesserit viuo testatore: vel si quolibet alio modo deficiat, veluti per mortem ciuilẽ: tunc omnibus his casibus totum legatum ad legatariũ iure accrescendi pertinebit. Sed Domine, iã video, quid iuris est, qñ eadem res legatur duobus siue coniunctim, siue disiunctim: pro Deo dicatis mihi, qñ qs censetur legare coniunctim, & qñ disiunctim? Ad hoc respon. ꝙ coniunctim vr quis legare lo hũc modum: veluti si quis dicat, Titio, & Seio hominem Stichum do, lego. Sed disiunctim videtur qs ita legare. veluti si dicat, Titio Stichum do, lego. Seio Stichum do, lego. nam in hoc casu etiam si expressetit eundẽ hoĩem, s. dicendo sic, Stichum do, lego, nihilo minus eum disiunctim legare intelligitur. Et hæc vsque ad illum §. si cui fundus. Fran. de Are.

c Duobus. Quid si dicat, illi, aut illi lego? Respon. duo rei stipulandi esse videntur: vt ff. de leg. 2. l. si Titio aut Seio. Acc.

d Coniunctim. Scilicet per copulatiuam. coniunctionem: vt ff. de hæred. insti. l. si ita quis hæredes.

e Disiunctim Id est, separatim: vt j. prox. §.

f Scinditur. Vtiliter, nisi simul duo coniuncti essẽt, qui locum unius obtinent: ut ff. de hæredi. instit. l. Titius, & l. interdum. in prin. Acc.

g Viuo testatore. Nam si testatore mortuo legatarius decedat: ad hæredem suum legatum transmittit: vt C. de cadu. tollen. §. cum igitur.

h Decesserit. Post testamentum tamen: ut differat à sequenti.

i Defecerit. Scilicet legatarius, vt per mortem ciuilem. Vel dic legatum, quod trib. casibus deficit: & accrescit legatario. præter duos, qui ponuntur hic. Primus si nõ est collegatarius in rerũ natura tẽpore testamenti, vt C. de cadu. tollen. § 1. in prin. secũdus si mihi, & posthumo legatur, q abortietur postea: vt ff. e. 1. l. si duobus. §. fi. Tertius si mihi, & hæredi suo legat: vt ff. eo. t. l. planè vbi. §. si duobus. & sic sunt quinque casus. Econtra sunt tres casus, quibus deficit legatum: sed collegatario non accrescit. Primus si mihi, & seruo suo legat. vt ff. eo. t. l. planè vbi. §. si coniunctim. Secũdus si mihi & tibi res tua legatur: vt ff. e. 1. l. huiusmodi. §. si Titio. Tertius si mihi & nõ capaci legatur: vt ff. de legat. 2. l. si Titio.

k Coniunctim. Scilicet re & verbis: vt ff. de leg. 3. l. re coniuncti.

l Disiunctim. Scilicet verbis tãtum. nam re sunt coniũcti.

m Do, lego. Sed nonne dando Seio, adimit Titio: vt ff. de pupil. substit. l. si quis eũ. & de adi. le. l. 3. in prin. & l. sicut? Respon. sic si probatur testatorẽ hoc scilicet adimere Titio, & dare Seio voluisse, non aliàs: vt ff. eo. 1. l. si pluribus. §. 1.

n Disiunctim. Id est verbis tantum, re tñ coniuncti sunt: vt ff. de leg 3. l. re coniuncti. Sũt & alij re & verbis disiuncti, vt si ita dicam, lego Titio dimidiũ serui, Sempronio lego dimidiam eiusdem serui: vt ff. eo. 2. l. & Proculo. Nec obstat in eo. tit. de lega. 2. l. Mæuio. in prin. quia illa intelligitur qñ vnam dimidiam vtriq; legauit. Et in istis non habet locum accessio. i. ius accrescẽdi, vt d. l. & Proculo. sunt etiã re disiuncti, sed verbis ꝯiũcti, vt si dico lego tibi & Sẽpronio pro æquis portionib. Sunt & alij re, & verbis coniuncti, vt s. proxim. Et coniuncti vtroque modo præferuntur disiunctis vtroque, vel altero tantum modo coniunctis. Coniuncti uerò uno modo tãtum, simul admittuntur, scilicet re tantum. Coniuncti cũ verbis tantum, & disiunctis re, & verbis præferũtur: vt ff. de hæredib. instituen. l. si ita quis hæredes, & ff. de leg. 3. l. re coniuncti. §. pen. & §. fin.

ADDITIO. Similem gl. habes in l. 1. §. fin. ff. de vsufruct. accrescendo.

¶ Si cui fundus. CASVS. Dñe, quidam legauit Petro fundũ alienum, postea legatarius, s. P. proprietatem eiusdem fundi emit, vel ex alia causa onerosa deducto vsufructu acquisiuit, procedente tẽpore vsusfructus eiusdem fundi peruenit ad P. per mortẽ, uel capitis diminutionem vsufructuarij, vel ex alia causa lucratiua, vsufructu finito & ad proprietatem reuerso: & ita legatarius fundum in plena ꝓprietate habuit. modo P. nihilo minus agit ex testamento contra hæredem, & petit totum fundum in plena proprietate ab hærede testatoris. modo quæro. vtrũ P. legatarius rectè agere videatur? Et resp. ꝙ sic. Nã si fundus alienus legatus fuerit, & postea legatarius emerit proprietatem eiusdem fundi deducto vsufructu, licet postea vsusfructus ad legatarium ex causa lucratiua peruenerit, tamen ad fundum nihilo minus actione ex testamento rectè agere poterit. & ita Iulianus ait. Contrarium tamen videbatur. nam si legatarius petat fundum in plena proprietate, quæ proprietas

† Inter coniũctos fiunt qui dẽ ab initio partes inter disiunctos aũt partes concursu fiũt. l. planè alij. §. si coniunctim ff. de legat. 1. Porrò qui coniuncti faciãt partes iur. digestorũ vel nõ faciãt, subtiliter admodũ tractat Zasius in intellectib. suis singularibus.

Legatum quinq; casib. deficit & legatario accrescit.

Legatum in trib. casib. deficit. nec legatario accrescit.

Puta qa hoc expssit vt sub cõmemoratione primi legauit secundo, ut fundum quẽ legaui Titio, lego Sempronio. aut hoc fecit ex interuallo sm̃ Io. Fa.

Legatariorũ quidam sunt coniuncti re tm̃, alij re, & verbis. alij prorsus disiuncti.

proprietas constat ex duobus, videlicet ex nuda proprietate, & vsufructu: si legatarius ex cā lucratiua habuit vsumfructum, vī ꝙ fundum in plena ꝓprietate petere non potest Ad istam tacitam obiectionē, quæ fieri posset, respond. Iusti. in litera dicens ꝙ hæc obiectio non obstat:

legatus sit, & emerit [a] proprietatem deducto vsufructu, & vsusfructus ad eum peruenerit: [b] & postea ex testamēto agat: rectè eum agere, & fundum [c] petere, [d] Iulianus ait: quia vsusfructus [e] in petitione [f] seruitutis [g] locum obtinet, sed officio iudicis continetur, vt deducto [h] † vsufructu, iubeat æstimationem [i] præstari. [k]

Legatum rei propria legatarij non valet, etiam si post testamentum sua esse desierit. Aret.

Sed si rem legatarij qs ei legauerit: inutile est legatum. [l] quia qđ pro-

quia vsusfructus in petitione tali, videlicet quę fit ꝑ actionem ex testō nō obtinet partem dominii, sed uicem seruitutis, & ideo petendo fundū in plena proprietate, non vī petere illā partē rei, quæ sibi obuenerat ex cā lucratiua, s. vsufructu. & hoc est verum de rigore iuris: sed de æquitate ait Iulianus officio iudicis contineri, vt æstima tione vsusfruct. deducta, hæredem ad æstimationem nudæ proprietatis debeat condemnare. & hæc dñr usq; ad illō. §. sed & si rem.

† Id est detracto à proprieta te. sic Pla. deduco pedes delecto. i. de traho, separo. Æg. Pet.

a Emerit. Scilicet legatarius.

b Peruenerit. Scilicet morte usufructuarii, uel capitis diminutione, uel simili causa, lucratiua tamen, ut ī. de usufr. §. finitur. & sic factus est casualis.

c Et fundum. Id est proprietatem plenam de iudicis tamen officio aliter fit, ut ⁊. sequitur.

d Petere. Hic repete, qđ diximus, ī. eo. §. si res. Ac.

e Quia usufructus. Dixit fundum peti, & sic in plena proprietate. Sed opponitur: plena proprietas constat ex duobus. s. ex nuda proprietate, & usufructu. & iam habes partem. I. usumfructum ex cā lucratiua, qūo ergo petitur fundus in plena proprietate? Rñd. usufructus hoc casu cum fundus petitur in plena proprietate, non obtinet partem dominij, sed uicem seruitutis prædialis, quæ non est pars rei, cum non possit esse sine re, & ideo non uidetur peti ea pars rei, quæ obuenit ex cā lucratiua, s. vsufruct. & hoc de rigore: sed contra de æquitate, ut subiicit.

Vsusfructus an sit pars dominii.

f In petitione. Scilicet tali. I. prędicta fundi per actionem ex testō, aliàs in multis locum dñii habet, ut ff. de dam. infect. l. qui bona. §. & superficiarium. & ff. de bo. aut. ind. pos. l. in uenditione in prin. & ff fam. ercisc. l. & puto. §. 2. & ff. de usufruct. l. 3. & 5.

Vsusfructus I multis locum dominij habet.

ADDITIO. Dic ꝙ non est pars dominii prædicatiua, seu subiectiua, ut posita specie ponatur genus: sed est pars integralis, quia fructus iuncti cum proprietate faciunt plenum dominium, ut per glo. in l. rectè dicimus. ff. de verb. sign. Ang.

g Seruitutis. Scilicet realis.

h Deducto usufruct. Id est æstimatione usufructus. quem scilicet vsumfructum ex causa lucratiua habet. ideo non debet plus habere. & ī. eo. si res.

i Æstimationem. Scilicet proprietatis.

k Præstari. Scilicet ab hærede suo.

¶ Sed si rem. CASVS Domine quidam legauit P. fundum ipsius P. modo quæro à nobis utrum ualeat? Et respond ꝙ non. Nam licet ī. dictum sit alienā rem legari posse: si tamen aliquis rem propriam ipsius legatarii ei legauerit: inutile est legatum. & hoc ideo, quia illud ꝙ proprium est ipsius legatarii, amplius eius fieri non potest. & in hoc casu iterum inutile est legatum, & nullius est momenti, quia nec ipsa res nec æstimatio debetur. Sed po. Quidam testator rem suam propriam credens esse alienam rem,

prium est ipsius, amplius eius fieri non potest. [m]

† Et licet alienauerit [n] eam, non debetur, nec ipsa res, nec æstimatio eius.

Valet legatū rei testantis, licet testator putauerit alienā.

Si quis rem suam quasi alienam [o] legauerit, valet legatum. Nam plus valet, quod in veritate est, quàm quod in opinione. [p]

† Sed & si legatarij esse putauit, valere constat, quia exitum [q] voluntas defuncti habere potest.

Ita demum rei legata alienatio, aut pignoris datio legatum adimit, si testatorem adimendi animo alienasse constet.

Si rem suam legauerit

quasi alienam legauit Pe. ergo quæro vtrum ualeat? Respon. Iusti. quòd sic, dicens ita. Si quis rem suam quasi alienam legauit, in hoc casu bene ualet legatum. nam plus valet quod est in ueritate, quam quod est in opinione. Sed domine ponamus ꝙ testator putans rem suam esse legatarii, legauit; nunquid ualet tale legatum? Respond. ꝙ sic. In hoc enim casu legatum ualere constat, quia uoluntas testatoris uolentis huiusmodi rem acquiri legatario, exitum habere potest. Et hæc dicuntur usque ad §. si rē suam. Franc.

† Hic locus Itelligēdus est ꝗ re, cuius legatarius plenū, ac firmū dñium hēt vt nec incrementū recipiat, & nullo mō ab eo auelli possit, aīs nō inutiliter legaret, ꝑ l. nō quocūq;. ff. de legat. 1. Et cōcor. cū hoc. §. tex. in ca. inter dilectos. ante fi. cum gl. sup uerb, qđ meū. ex. de fide instr.

l Legatum. Vt ff. de lib. leg. l. 1. contra. Sol. ibi liberatio relinquitur, quæ nō erat debitoris.

m Non potest. Sic ⁊. de actio. §. sic itaque. ff. de leg. 3. l cum quis. 1. respond. & ff. de exceptio. rei iudi. l. & an eadem. § actiones, & de acquiren. possess. l. 3. §. ex pluribus. Accur.

n Alienauerit ff. de reg Cato. l. 1. in si contra. Sol. secundum B. ibi viuo testatore alienauit, hic postea. Vel hic purum fuit, ibi conditionale, secundum Io. arg ff. eo l. cætera. §. 1.

o Quasi alienam. Id est credens alienam.

p In opinione. Not. sic. ff. de mand. uind. l. si pater. §. quoties. ibi, plus est enim. & ff. de iur. & fact. ign. l. regula. §. qui ignorauit. arg. contra. ff. de acq hære. l. is qui putat Sol. ibi de re, quæ consistit in animo.

q Exitum. i. effectum: ut ff. quemad. test. ape. l. uel negare. ibi, publicè enim expedit suprema hominum iudicia exitum habere, id est res talis legatario acquiri potest.

† Qñ dicatur pl' cē id qđ i veritate, ē ꝗ qđ in opinione aut ꝗ pl' esse qđ in opinione ē quā qđ ī veritate, pulchre explicat hoc loco Frā Bald. vide ēt in eā rē Æml. Ferre. hic. Et oīno Lap. ī pul cherrima alleg. 39. ver. venio ad fin n. 9. cū pluribus seq. & Mā. in Apost. ad eūdē Lap. Hæc rīsio nō est bona, qa quātū ad conualescentiā legati nihil refert an viuo testatore rē sibi legatā propriam

¶ Si rem suam. CASVS. Quidam legauit P. fundum: postea idem testator eundem fundum uendidit M. quæro utrum ualeat legatum: an uerò uideatur ademptum per alienationem factam à testatore? Respon. Iustin. quod in hoc casu sententia Celsi tenenda est. Celsus enim in hoc casu existimat. si testator non adimendi animo fundum legatū uendidit, nihilo minus etiam post alienationem deberi legatum. & hoc idem diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, & iidem principes in quodam alio casu idē iura statuerunt: videlicet in tali casu. Quidam fecit testamentum, & in testō suo quędam prædia legauit Pet. & postea eadem prædia Pet. legata pignori obligauit. Nam rectè in hoc casu rescripserunt testatorē obligando prędia legata, legatum non uideri ademisse, & ideo legatarius cū hærede experiri poterit actione ex testō, ut prædia à creditore luantur. Et quod dixit supra quando testator totam rem legatā alienauit, idē iuris est, & si partē rei legatæ alienauerit. nā in parte non alienata ita demū ualet legatū, si te-

 stator

alienauesit, an uerò post eius mortē, ut l. cætera. §. t. ff. de leg. 1.

stator non adimendi animo eam alienauerit. Et hęc dīt vsque ad illum, §. si quis debitori suo. Fran.
a Alienauerit. Vedendo, sed donando indistinctē vē adimere: nec distinguitur, an ualeat donō, vel non: & et si reuocetur, ut ff. de adi. leg. l. cum seruus: & l. rem legatam. & l. legatum sub conditione. §. t. si ex alia cā à donatione, distingue animum, ut hic, & in dubio probat hæres mutatam volūtatem, ut ff. de lega. 3 l. fideicōmissa. §. si rem, & ff. eo. a. l. Lucius. §. pe. ibi, nisi hæres, & ff. de prob. l. enim qui.
b Non adimendi animo. Qui animus ex hoc probatur, qa si necessitate rei familiaris, non vē reuocasse: alias sic. § distinctio in donatione non cadit, ut ff. de adim. leg. l. tē legatam & no. C. e.
c Deberi. C. rē legatario, arg. ī. e. §. non solum. uoi ab initio fuit alienata.
d Idemque. Scilicet iuris esse.
e Idem. Scilicet Imperatores Seuerus, & Antoninus.
f Pignori dedit. Quid si rem obligatam creditori debitor legauerit: nunquid ualet legatum? Respon. sic, & nihilo minus poterit petere debitum, nisi uoluntas testatoris ostendatur uolentis compensare, ut ff. de leg. 2. l. creditorem. Accur.
g Non uidesi. Nisi sub dicta constitutione, i. an habuit animum adimendi, vel non. Vel dic nullo modo, ut hic, & C. eod. l. qui post, & hoc quia primo nahuit rehctum, aliàs contra, ut C. de do. inter uir. & uxo. l. si maritus. ij. & ff. de do. inter uir. & uxo. l. cum hic status. §. si maritus, & ibi in gl. a.
h Si uerò. Nota de toto ad partem.
i Quis. Scilicet, testator.

† Ex hoc §. no. do. q si feudatarius feudi par tē dño nō rogato alienet, q duntaxat, parte priuetur, qđ nō placet Iacob. de Aret. si q. dē p 3ue. tionem in parte à to to feudo is cadat p l. si qs ingrati. §. si quis ignorans. uer. fin aut. ff. ad Velleia. & l. si pars. ff. de le. s. at hoc plenius uide bis p Bal. & Iac. Alua. in uū. feu.

testator, posteaq; eā alienauerit: ^a Celsus putat, si non adimendi animo ^b vēdidit, nihilo minus deberi, ^c idemq; ^d diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Iidem ^e rescripserunt, eum, qui post testm̄ factum prædia, quę legata erant, pignori dedit, ^f ademisse legatum non videri: ^g & ideo legatarium cū hærede eius agere posse, vt prędia à creditore luantur. Si † verò ^h quis ^i partem rei legatæ alienauerit: pars, quæ non est alienata, omnino debetur, pars autem alienata ita debetur, si nō adimendi aīo alienata sit.

Liberationis legatum, tutū legatarium, eiusq; in posterum iuris successorem, reddit: A creditore, & aduersus creditoris hæredem, vt liber ab obligatione fiat, adquirit.

Si quis debitori suo liberationem legauerit, ^k legatum vtile est, ^l & neque ab ipso debitore, neque ab hærede eius potest hæres ^m petere, ^n neque ab alio, ^o qui hæredis loco sit, ^p sed & potest à debitore conueniri, vt liberet ^p eū. Potest etiam quis vel ad tempus ^q iubere, ne hæres petat.

Debitor creditori debitum legando tunc vtiliter legat, cū qualecumq; commodum creditor legato consequitur.

Ex contrario, si debitor ^r creditori suo ^s quod debet, legauerit: inutile est legatum: si nihil plus est in legato, quàm in debito, quia nihil am-

¶ Si quis debitori. CASVS. Quidam habuit debitorem in c. & in testō suo legauit debitori suo liberationem: modo quęrro, utrum ualeat hmōi legatū? Et rñ. Iudi. q sic. nā si quis debitori suo liberōnē siue quietationē legauit: in hoc casu utile est legatū, & neq ab ipso debitore, neq ab hærede debitoris, uel à quocūq; alio eius successore hæres testatoris aliqđ conseq poterit: sed & debitor cū liberatio legata est cū hǽde testatoris agere poterit, ut eū liberet. At non solū in casu pd.cto ualet legatū, uidelicet, qñ liberatio legata est: sed & si dilatio debiti legata sit. Pōt. n. testator iubere, ne his suis usq; ad aliquod certū tps à debitore petat. Sed licet dixerim tibi ualere legatū liberationis: secus tñ est in casu conuerso. Nā si debitor quod dēt purè creditori suo, eidē legauerit, inutile est legatū, & hoc est uerū, si nihil prius est in legato, quā in debito, qa in hoc casu legatarius nullā uti litatē ex hmōi legato habiturus ē, & hoc est uerū qñ purè debitū legauit. sed si debitor qđ in diē uel sub conditione debet creditori suo purè legauit eidem: in hoc casu utile est legatū, uidelicet pp modū repræ-

† Nisi tanta pecunia eēt pignorata q non sit uerisimile eam redimi, ut l. qui habebat. ff. de leg. 3. Ang.

sentationis: quia illud, quod primo erat in diem, uel sub condōne debitum, per legatum mortuo testatore purificatum est. Sed quid si uiuo testatore dies uenerit, uel condō extiterit: nunquid euanescit legatū, & certè uidebatur q sic, cum debitum per aduentū diei, uel condōnis iam sit effectum purum, & ita nihil amplius est in legato, q in debito. Papinianus tñ in hoc casu scripsit nihilo minus valere legatum, & hoc ideo, qa ab initio tenuit. & certè snia Papiniani è uera. Non. n. placuit nobis snia quorundam existimātiū in hoc casu extinctum esse legatum, quia, in eam cām inciderit à qua incipere non pōt. Et hæc dñr usq; ad illum, § sed si uxori. Casus qui sequuntur plani sunt usq; ad illum § si peculium. Fran. de Are.

g Liberationem legauerit. Quod trib. modis fit. Pr. mus peti nolo, uel quod debet, relinquo, uel actionem remitto, & sic liberandus est legatarius ab omni debito, ut hic, & ff. de libe. leg. l. si quis rationes, & l. Aurelio. i. respon. Secundus est si negotium testatoris gessisset, & testator dixerit, rationes reddere nolo, & hic ab omni debito liberatur, nisi ab eo, quod penes eum sit, & ab eo, quod dolo fecit, vt ff. de lib leg. l. Aurelio. §. si. cum suis concor. Tertius si damnauit hæredē ne exerceat actiones, quo casu si bonam causam hēt testator litis euentus & sumptus ab aduersario facti legati uidentur, ut ff. de libe. lega. l. petitor, si malam causam, nihil uidetur legare, ut in eadem lege.
ADDITIO. Similem glo. habes. in l. Aurelio. ff de libe. lega.
l Vtile est. Licet res sua sibi legari uideatur, ut ff. de libe. lega. l. t. respon. & est hoc uerum, nisi testatore nino exactio fiat, ut j. eo. tit. §. tam autem, & ff. eo. 3. l. fideicommissa. §. si rem. Accur.
m Hæres. Vel hæres hæredis, ut ff. de lib. leg l. 2. in fi.
n Petere. Cum effectu propter exceptionem, ut ff. de lib. leg. l. 4. §. nunc de effectu.
o Hæredis loco sit. Sicut est bonorum possessor, & fideicom. uniuersalis, ut j. de bon. poss. §. quos autē, & de fideicom. hære. §. restituta.
p Vt liberet. Per acceptilationē, si solus est debitor. si habet correum socium. idem, aliàs correus siue socius pacto est liberatus, ut ff. de libe. lega. l. 4. §. nunc de effectu. in fi.
q Ad tpa. Vt ff. de lib. leg. l non solū nostrū. §. 2. Ac.
r Si debitor. Secus si alius, quia si tenetur creditoris plures reos habere, ut ff. de liber. legat. l si quis decedens. § aliàs incipit. Iulianus.
s Creditori suo. Scilicet ciuiliter, & naturaliter, & cum effectu, & purè, aliàs ualet, ut ff. de leg. 1. l. si cre ditori per totam legem, & l. sin autem. Accur.

• Aliàs • ab illo.

† Tenebitur tñ purè nel in grosso tōnes reddere omissa scrupulosa inquisitione, ut l. si seruus uetitus. ff. de leg. i.
† Quia si non ualet principale, nec accessoriū. Agi. Ber

Nihil

plius [a] per legatum habet. Quòd si in diem, vel sub conditione debitum ei [b] purè legauerit, [c] vtile est legatũ pp repræsentationem. Quòd si uiuo testatore dies uenerit, vel conditio extiterit, Papinianus scripsit, vtile esse [d] nihilo minus legatum, quia semel constitit. [a] quod & verum est. Nõ enim placuit sententia existimantium extinctum esse legatum, quia [f] in eã causam peruenerit, à qua incipere non potest. [g]

Dotis prælegatio uxori à marito facta iure subsistit propter commodum repræsentationis: dotem igitur (etiam si nullam dederit) cõsequetur uxor: modo certam dotis quantitatẽ testator legando expresserit.

Sed si vxori maritus dotem legauerit, ualet legatum, quia plenius est [h] legatum, quàm de dote actio. Sed si quam non accepit dotem, [i] legauerit, diui Seuerus, & Antouinus rescripserunt, si quidem simpliciter † legauerit, inutile esse legatũ, † si verò certa pecunia, vel certũ corpus, aut instrumẽta dotis [k] in prælegando [l] [m] demonstrata sunt: valere legatum.

Si res legata facto hæredis etiam ignorantis præstari non potest, hæres tenetur: secus si non suo facto. Aret.

Si res [m] legata sine facto [n] hæredis perierit, [o] legatario decedit. [p] Etsi seruus alienus legatus, sine facto [q] hæredis [s] manumissus [t] fuerit, non tenetur hæres. Si uerò hæredis seruus legatus sit, & ipse eum manumiserit, teneri [r] ipsum Iulianus scripsit, nec interest [u] sciuerit [x] an ignorauerit a se legatum esse. Sed & si alij donauerit [y] seruum, [z] & is, cui donatus est, eum manumiserit, tenetur [b] hæres, quamuis ignorauerit [b] à se eum legatum esse.

Copulatorum altero pereunte, aliud æquè principale firmũ manet, & si alteri fuerit accessorium, principali corruente, & id quod accedit corruere necessum est.

Si quis ancillas cũ suis natis [c] legauerit, etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt

[a] Nihil amplius. Sed nunquid hodie semper est plus. cum habeat statim rei legatæ dominium, & hypothecariam aliarum rerum defuncti? Respond. non, ut ff. de leg. 3. l. 3. §. si rem. [1] quia plus tantum quatuor modis dicitur, ut j. de act. §. plus autem. & iste modus non est aliquis de his. Acc.

[b] Ei. Scilicet, creditori.

[c] Legauerit. Scilicet, debitor.

[d] Vtile esse. ff. de lega. 2. l. debitor. in prin. j, ubi est inutilis. Solutio. hoc corrigitur. Vel ibi dicit inutile, i. non utile, cum & aliam habebat actionem. [2] potest tamen & ista agi, ut hic. Accur.

[e] Constituit. Id est ualuit. Accur.

[f] Quia. Rõ illius falsæ opinionis. Ac.

[g] Non potest. Nota arg. pro utraq; parte ad hanc regulã. ff. de uerb. obliga. l. existimo, & l. pluribus. § & si placeat, & de iis, quæ pro nõ scrip. hab. l. si in metallum. §. item si seruo, & de seru. l. pro parte.

ADDITIO. De isto Broeardo. dic, ut per Dynum in regula. factum de regu. iur. in 6 & per Bar. in l. pluribus. §. 1. ff. de uerb. obli. Ang. Aret.

[h] Plenius est. Scilicet in commodo repræsentationis: cũ legatum statim, dos uerò annua, bima, trima die ol. m: hodie post annũ mobilia, sed immobilia statim, ut C. de rei uxor. actio. l. 1. §. eum autem. & ff. de dote præleg. l. 1. §. verum est. Itẽ de dote datur actio inquantum maritus facere potest, uel eius hæres, ut ff. soluto ma. l. etiam. 1. respon. at legatum insolidum. nisi in Falcidia per beneficiũ inuentarii, ut in Auth. de hære. & fatc. §. si uerò non fecerit. coll. 1. Item si qua pacta in præiudicium mulieris facta sunt, beneficio legati tolluntur, ut ff. de do. præle. l. 1. j. respon. Accur.

[i] Dotem i. illam dotem, quam non recepit. Accurs.

[k] Instrumenta dotis. Scilicet in quibus confessus fuit se recepisse dotem, quam non recipit, ut ff. de dot præleg l. fi. & l. cum scriptum. § item ei quæ.

[l] In prælegando Id est legando, abundat enim præ. ut ff de dote præle. l. 1. j. respon in gl. 1.

[m] Si res. puta seruus Stichus. ADDITIO. Et sic seruus uenit appellatione rei. Mand. in Glo. Facul. §. Ac tam. in nec. rebus.

[n] Sine facto. i. mora: quo casu de interitu tenetur, ff. de uerb. obli l. si seruum. 1. respon. de leg. 1. l. cũ res. §. fi. [4] Vel quia sine causa occidit, ut dicta l. si seruum. Aliud si cum causa, ut ff. de leg. 1. l. quod ergo. §. si hæres tenetur enim de dolo & lata culpa, & leui, ut ff. eod. 1. l. cum res. §. sed si Stichus. uer. sed si culpa, & §. culpa. Accur.

[o] Perierit. Vel non comparat: quo casu caueat hæres de dãdo si ad eum redierit, & suis sumptib. recuperatur, quando post mortem fugit: aliàs i. si in uita, sumptibus legatarii, ut ff. de legat. 1. l. cum res. §. item si res: & de lega. 2. l. si quis seruum. in pri.

[p] Decedit. Quia qui in specie tenetur eius interitu liberatur, ut hic, & ff. de uerb. oblig. l. si ex legati.

[q] Sine facto. In hoc quoque, s. alieno seruo, potest admitti culpa, puta non certificauit hæres dominum (qui sciuisset se posse uendere, non manumisisset) s. fortè, cum uideret eum uelle manumittere, ut ff. eod. 1. l. cum res. §. sed & si alienus, & §. pen. & fina. item si fuerit in mora emendi, ut ff. de uerborum obligat. l. si seruum. §. si autem alienus & dic facto id est, culpa, uel mora.

[s] Hæredis. Contra de lega. præstand. l. namq; naturam.

[t] Manumissus. Nã manumissus similis est mortuo, ut ff. de solutionib. l. si mihi alienum.

[r] Teneri. Scilicet ad æstimationem, ut ff. eo. 1. l. si quis inquilinos. §. 1. & ff. qui & a qui. l hæret. Sed hic non dicit teneri manumissionem. sed dicit quod non minus ualeat legatum, s quo ad æstimationem Accur.

ADDITIO. Et ualet & manumissio, quia dñiũ serui hæredis non transit in legatariũ, ut hic, & d. l. si quis inquilinos, secus in seruo hæreditario & sub cõdõne legato. l. si seruũ qui sub condõne. ff. de manu. Ang.

[u] Nec interest. Cur secus ubi seruum indebitum sibi solutum quis manumiserit, ut ff. de cond. inde. l. in summa § si seruum, quæ est contra. Solu. respon. quia debuit scire, cum factum suum censeatur, ut in Auth. de tutorib. à mo. 1. respon. coll. 5.

[x] Sciuerit. Scilicet ipse hæres.

[y] Donauerit. Scilicet hæres.

[z] Seruum. A testatore legatum, & erat hæredis.

[a] Tenetur. Ad æstimationem, ut s pro. dixi.

[b] Ignorauerit. Scilicet hæres.

[c] Suis natis. Aliàs suo nato.

[f] Ista gl. dicit necessariũ respectu hypothecæ. sed respectu dominij valet legatum: vt ibi pbat, Ang.

[2] Ista est vera, quã etiã sequitur Barto. in d. l. de bitor. An.

[†] Dicendo vxori sũm Pot. Ægi. Per.

[†] Quia nõ cõstat quã dotẽ legauerit suũ Pot. Ægi. Per. Dotis legatũ a marito vxori factũ, valet;

[3] Mandos. inter casus Annales. nu. 84

[4] De negligentia vero non tenetur debitor actione psonali, nisi fuerit in mora, vel perat res q̃ fuit creditoris, vel negli

genti, si circa rẽ sen per emptionẽ subhastæ rei debitæ. Arge.

[l] Aliàs in relegando.

[r] Secus si sit debitor quantitatis, quæ nũquam perire potest l. incẽdiũ. C. si cer. petat. Ægi. Per.

[5] Falsa ẽ hæc gl.

Cedunt

dunt. a Idem est, b & si ordinarij c serui cum vicarijs legati fuerint, quia licet mortui sint ordinarij, tamen vicarij legato cedunt. Sed si seruus fuerit cum peculio legatus, mortuo d seruo vel manumisso, vel alienato, peculij legatū extinguitur. e Idem est, si fundus instructus, f vel cum instrumento g legatus fuerit. † Nam fundo alienato, h & instrumēti † legatum extinguitur.

Grex etiam in vna oue retinetur: & legato grege veniunt oues adiunctæ gregi post testamentum. Idem est in legato ædium.

Si † grex i legatus fuerit, & postea ad vnam ouem k peruenerit, qđ superfuerit, vendicari potest. l Grege autem legato, m etiam eas oues, quæ post testamentum factum gregi adijciuntur, legato cedere, Iulianus ait. Est autem gregis vnum corpus n ex distantibus capitibus, sicut ædium vnū corpus est ex cohærētibus lapidibus. Aedibus denique o legatis, colūnas & marmora, quę post testamentum factum adiecta sunt, legato dicimus cedere. o †

Quicquid legato peculio adhuc viuo testatore accrescit vel decrescit, legatarij commodum, vel damnum respicit: quicquid verò mortuo testatore, nondumq; adita hæreditate accedit, ipsi seruo manumisso cedit: quod si alij, quàm seruo legatum sit, quod ex rebus peculiaribus augmentum prouenit tantum consequitur legatarius.

Si peculiū legatū fuerit, p sine dubio quicquid peculio q accedit, vel decedit viuo testatore, legatarij lucro, vel damno est. Quòd si post mortem testatoris ante aditam hæreditatem aliquid seruus adquisierit, Iulianus ait, si quidē ipsi manumisso peculium legatum fuerit, omne, quod ante aditam hæreditatem adquisitum est, legatario r cedere: s †

a Cedūt. Quia duo legata sunt separata: vt ff. de pe. le. l. at si ancilla. quæ est l. 3. Sed cōtra. ff. de vē. inspi. l. 1. §. ex hoc. vbi dicitur. ꝙ partus est portio viscerū matris. Respon. ibi loquitur donec in ventre est.

b Idem est. Sic ff. de pecu. lega. l. 4.

c Ordinarij. Qui sunt hi; Dic vt j. qđ cum eo. §. cum aūt.

d Mortuo. Scilicet, viuo testatore, non si post. vt ff. de pec. lega. l. tunc inutile.

e Extinguitur. Quia accessio est: vt ff. de pec. leg. l. 1. & 2. Sed quare non ita in superiori casu? Resp. propter hominis dignitatem, quia nō ita accidit, vt ff. de ædil. edi. l. iustissimè in prin. † Itē quid si vicarij erāt tantum in peculio, & legatus est cū peculio? Rn̄. idem, vt exprimere peculiū noceat: vt ff. de condi. & demon. l. si in diem, in fi.

ADDITIO. Idem & si aliæ res erāt in peculio, eadē ratione. Si verò leget ordinariū cū vicarijs, & peculio, obtinet, quasi separet vicarios à peculio: vt l. si peculiū. §. si seruum. j. de pecu. leg.

f Instructus. Huic primo articulo contradicit ff. de fundo instru. l. si cui. in fi. Sol. sm Ro. hic simpliciter pp rudes sic loqtur. Vel dic, ꝙ sit idē qđ in perso., & vicarijs. & qđ sequit cū instro referat ad ꝓximū de peculio. Vel subtilius refert inter instrumētū fundi, qđ perit semp perēpto legato fundi, instrumētum patrisfam. qđ non perit, licet legatum fundi pereat, & hoc casu loqtur lex cōtraria, & alia contraria in eo. ti. l. 1. arg. contra. ff. de fund. instru. l. quæsitum. §. si fundus & § si instructo, quibus dicit, si fundus instructus legatus sit, instrumētū patrisfam. cōtinetur, non agri. Sed ibi subaudi, tantū. Vel dic illā esse Pauli sententiā in l. si cui. istam Labeonis à Iusti. probatam. & sic corrigitur illa.

g Instrumēto. Est aūt instrumētum apparatus rerum diutius permansurarum, sine quibus nō posset exerceri possessio: vt ff. de fun. instru. l. quæsitum. 1. rń. Et sunt instrumēta fundi, quę fructus quærendi, cogendi, seruandi gratia comparata sunt: vt de fundo instr. l. instrumenta. in princip.

h Alienatio: A testatore.

i Si grex. Qui ex decem ouibus cōstat, vel quatuor, vel quinque porcis: vt ff. de abigeis. l. oues.

ADDITIO. Tres autem homines constituunt collegium vt l. Neratius. ff. de verbor. signi. not. in c. 1. extra, de elect. secundum Christoph.

k Ad vnā ouem. Sic ff. quod cuiusq; vniuer. l. sicut. §. fi. & ff. e. ti. l. si grege.

l Vendicari potest ff. quib. mod. vsusfr. amit. l. si contra. Solu. facilius perditur legatū vsus fructus, quàm proprietatis: vt arg. ff. eod tit. l. repeti. § rei mutatione. & ff. eo. ti. l. si grege, in fi.

m Legato. Sic ff. eodem l. grege. sic j. §. prox.

n Corpus. Tria em̄ sunt corpora rerū. Vnum qđ vno spiritu. i. elementatione continetur: vt homo, lapis. Secundū quod ex cohærentibus constat: vt domus, & armarium. Tertium qđ ex distantibus corporibus, ut grex, & populus, vt hic, & ff. de vsucap. l. seruum mixtura. §. 1. & ff. de rei vend. l. in rem actio. § at in ijs.

o Cedere. Sed columna vel tignum domus legari purè nō pōt: vt ff. de leg. 1. l. cætera. ne urbs deformetur. Acc.

¶ Si peculium.

CASVS. Quidam in testamēto suo legauit peculium, & viuo testatore auctum est; vel fortè diminutum est: modo, quæro, cui⁹ lucro, vel periculo hmōi augmentatio, & diminutio peculij ē? Ad hoc respō. Iust. generaliter, qđ si peculium legatum fuerit, quicquid viuēte testatore peculio accesserit, vel decesserit, sine dubio legatarij damno, vel lucro cedit. & in hoc casu si augetur, vel diminuitur peculium viuente testatore, non refert, vtrum legatū seruo proprio cū libertate, an alicui extraneo. secus tamē est, si augeatur peculium post mortem testatoris ante aditā hæreditatē. nā si seruus hæreditarius aliqd acquisiuerit, vel alio modo peculium legatum augmētū susceperit: Iulianus ait, ꝙ si ipsi seruo manumisso peculium legatum fuit: quicquid ante aditā hæreditatē peculio accesserit ipsi seruo legatario cedit, sed secus est. si peculium extraneo fuerit legatū. In persona enim extranei dies legati à morte testatoris in peculio legato cedit. & hoc est verū, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculiū, In hoc enim casu augmentū ex rebus peculiaribus procedens legato cedere debet. Et dicuntur vsque ad illum §. peculium autem.

p Legatum fuerit. Seruo extraneo.

q Peculio. Nam & futurum peculium legari potest: vt ff. de pecu. legato. l. eis quoq;. & facit ad hoc supra proximo. §.

r Legatario. Eidemque manumisso. Acc.

s Cedere. Nota tria tempora: ante mortē testatoris: & post

Ex quo sequit, ꝙ mulier ventre hēda Inaui, nō debet mercedē ꝓ partu in vtero. l. sed addes. §. si qs mulierē. ff. loca. itē nil debet ꝓ lupo, existēte i vētre matris, nota. doc. l. l. q̄ in vtero. ff. de stat. ho. Ægi. Per.

Sec⁹ aūt esset i fœtu animaliū brutorū & his q̄ non veniūt p modū principalis & accessorij vt si legaret equus cū asino: qa duo legata cēsent. Et hęc inducūt ad q̄stionē d ingrediēte monasteriū: vt vitiato ingressu nō valeat bonorū dedicatio nisi expssè se & sua dedicasset, sm do. hic.

† Fūdi instructi legatū qđ differat à legato fūdi cum instrumēto, docet Anto. Augu. li. eme. 2. ca 3.

† Scilicet fundi: nō patrisfa. glo. in l. si cui. ff. de fun. inst. Ægi. Per.

† Ex hac lite eiusq;

gl. not. ꝙ licet grex nō possit nisi ex pluribus capitibus cōstitui, cōstitutus tū semel gregis nomen retinet, & si ad caput unū deuenerit: ut hic, & l. grege legato cū l. seq. ff. eo. Idq; in ꝓprietatis legato, qm secus in legato gregis vsusf. qui. si grex ad pauciora x. capitibus deueniat, extīguit. l. fi. ff. q. mo. vsusfruc. amitt.

Instrumētū fundi qd sit, hic declaratur. Instrumētū patrisfa. est qđ habet in rure pro subsidio personæ. Ægi. Per.

Aliàs, quoque.

Factum abundat.

† Idē accedere, siue accrescere, aliter est in i⁹ alicui⁹ nenitur j. e. §. 1. ibi legatario cedet, itē legati ē cedere: itē incipere legatū debet. j. e. §. 1. ibi. qa hmōi. Ægi. Per.

† Id est ī ius eius venire. Æg. Per.

& post, ante aditam hæreditatē: item & post. In primo, tpe, s. quo nō inuenitur cessisse dies legati, oēs legatarij sunt pares. nā quicquid eo tpe acquirit seruus talis: ei, cui hoc peculium est legatum, acquirit: siue ipsi seruo, siue alij extraneo sit relictum, quia non cedunt legata, sīc in tertio, s. sunt pares. In secūdo distinguit extraneus à seruo, ut hic. Nā quod legatū cedit extraneo à morte, hoc seruo ab adita hæreditate: qa nec libertas sibi pri⁹ debetur. C. de cad. tol. §. cum igitur. & §. in nouissimo. Nam pura legata, vel in diem certam relicta à morte cedūt: nisi in sex casibus, vbi ab adita hīditate: ut C. de cadu. tollen. §. cum igitur. & §. in nouissimo. & ff. quādo dies le. ced. l. a., Iter quos legatū seruo manumisso relictū, ē vn⁹: ut hic. Conditionalia, vel in diē certū relicta, ex die vel ex cōditione existē te cedūt, id est, trāsmittuntur ad hæredes, nam ante conditionem, vel diem uenientem si decedit legatarius, nō trāsmittuntur ut C. de cad. tollen. §. sin autem. nisi in trib⁹ casibus. Primus. ff. de cōdi. & dem. l. cōditiones. Secundus ff. e. t. l. 3. Tertius ff. quādo dies leg. ce. l. si cum præfinitione. Item verbum cedere, duas habet significationes, Id est, incipere deberi, ut ff. de uerbo. signifi. l. cedere. Item cedere quātum ad transmissionem, ut accipitur C. de cad. toll. per totum. & in utraque potest hic accipi

quia [a] hmōi legati dies ab adita hæreditate cedit. sed si extraneo peculiū legatum fuerit non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit. [b]

Datus libertati in ultima voluntate, peculium (nisi expressim legatum sit) nequaquam petere potest: secus si inter viuos: si quid autem seruus, cui peculium quoque legatum fuit, pro domino impenderit, non repetit. Item legata alicui libertate si rationes reddiderit, & reliqua intulerit, etiam legatum videtur peculium.

Peculium [d] autē nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quamuis si viuus manumiserit, sufficit, si non adimatur, & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt. Ijdem rescripserunt, peculio legato [e] non videri id relictum: vt petitionē [f] habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Ijdem rescripserunt, peculium videri legatum cum rationibus [g] redditis liber esse iussus est, & ex eo reliqua [h] inferre. [i]

Iura incorporalia possunt legari. Aret.

Tam autem corporales res legari possunt, quàm incorporales. [k] & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, vt actiones suas hæres legatario præstet, [l] nisi exegerit [m] viuus testator pecuniam. nam hoc casu legatum extinguitur.

[a] Quia. Bona est ratio. si enim prius cederet, idem esset quod in extraneo. Est & alia ratio, ut ff. de pec. leg. l. denique §. fi. ubi dicitur quod uerisimile est eū omne augmētum ad ipsum ptinere uoluisse, cui &c.

[b] Auctum fuerit. Scilicet peculium.

[d] Peculium autem. CASVS. Quidam condidit testm, & in testō suo Sticho, qui ualde pingue habuit peculium legauit libertatem, uulla mentione facta de peculio, modo q̄ro, utrum legando libertatē uideatur legasse peculium? Et rñ. ꝙ nō. Nam peculium nisi expresè fuerit legatum, seruo manumisso non debet. & hoc uerum est in ultima uoluntate, secus tñ est inter uiuos, quia si manumiserit, uř ei donasse peculiū, nisi illud expresè ademerit: & ita diui Seuerus, & Antoninus rescripserūt. Sed pone. Quidam legauit seruo suo peculium. ille seruus, idēq; legatarius multa de peculio impendit in rōnes dūi, & etiā dūi factus est debitor peculiaris: Modo quæro, utrum seruus mortuo testatore ab hęrede dūi petere possit illud, quod in rationes dūi impenderit? Et rñ. ꝙ non. nam ijdē principes, scilicet Seuerus, & Antoninus in hoc casu rescripserunt, peculio legato non uideri id relictum seruo: ut petitionem habeat pecuniæ quam in rationes dominicas impendit, & hęc dicuntur usque ad illum §. iidem rescripserunt. Peculium. Sic C. de pecul. eius, qui li. me. l. 1.

[d] Quamuis. Cur tam varie? Respon. qa secundo casu s. qn̄ inter viuos, operas eius manumissor erat habiturus. vnde cōuersa donatio præsumitur. sm̄ Ioā. ff. man. l. si vero non. §. inde Papinia. [a] vel sm̄ P. pp. ꝓ occupationem mortis: quia præsumitur auferre, si potuisset. vt in Auth. de trien. & sem. §. illud quoq;. ibi, præ tumultu mortis angustiatus &c. & C. qui testa. face. pos. l. hac cōsultissima. § at cum.

Ijdē rescripserunt. CASVS. Quidā legauit seruo suo libertatē his verbis, Volo, ꝙ seruus meus redditis rōnibus liber sit: & de peculio reliqua soluantur. i. ea in qbus apparuerit eū mihi teneri: modo q̄ro, vtrū testator his verbis videtur legasse peculiū? Et resp. qđ sic. nā p̄dicti duo principes rescripserunt peculiū deberi legatū, cum rationibus redditis seruus liber esse iussus est, & ex ipso peculio reliqua inferre. & hæc dicuntur usq; ad illū §. tā aūt corporales res. Cæteri casus, qui sequuntur in parte ista planissimi sunt vsque ad §. illum. Legari autem.

[e] Peculio legato. Scilicet seruo. & etiam libertas fuit legata, aliud si extraneo: vt ff. de pecul. leg. l. vi. §. fi. & l. si Sticho. Accur.

[f] Petitionem. Nisi testator fuerit huius consuetudinis, vt redderet seruo quæ sibi debebat, vt ff. de pecu. leg. l. dominus. Sticho §. t. in fi.

[g] Cum rōnibus. Quasi diceret, si relinquo seruo libertatē rōnib. ab eo redditis: eo ipso & peculiū legare tibi uideor. aliud eē si libertatē relinquo, & rōnes reddere vero: q a nō vř legatū peculium, ut ff. de leg. 2. l. si seruus uetitus. in fi. Rationes autem teddere dicitur, quando amoto dolo & fraude reddit: vt ff. de fideicommis. lib. l. Thais. §. Stichus.

ADDITIO. Et sic nota, ꝙ remissio redditionis rationum nō cōprehēdit reliqua, nec dolū, seu latā culpā, sed scrupulosam tm̄ inquisitionem, qđ facit ad quæstionem de eo cui concessum est liberum arbitrium Ita quod non possit syndicari secundùm Ang. hic.

[h] Reliqua. Aliàs reliquas, id est, alia, quæ erant reddenda reddere. cum iam quædam reddiderat, vel ēt si nihil, ut ff. de uerb. sign. l. cæterorum.

[i] Inferre. Repete, iussus est.

[k] Incorporales. i. actiones, & seruitutes, vt ī. de reb. corp & incorp. & ff. de leg. t. l. 1. & l. cætera, in prin.

[l] Præstet. Sine cessione tñ vtiles habet legatarius, ut C. eo. l. ex legato. Accur.

ADDITIO. Nisi res sit litigiosa, uel lis cępta. l. q cūq; & auth. uunc si hęres. C. de liti. secundū Ange. Et not. ꝙ quāuis directam personalē exercere non possit nisi cedat; poterit tñ exercere directam realē: quæ quia non ossibus affixa est, transfertur in eū directa via. l. sine §. fi. cum l. seq. ff. de cond. fur. Ang.

[m] Nisi exegerit. Nam si exegerit, semper in dubio præsumo,

[c] Id est huiusmodi legatū īcipit deberi à die aditæ hæreditatis. Ægi. Per.

[a] Aliàs, auctū fuerit peculium.

[a] Et hæc uera qn̄ dies ē certa an & qn̄. Si uero est certa an, sed incerta, qn̄: ut qn̄ dies mortis, & tūc si apponit diē mortis legatarij & hř p puro: si extranei, uel hæredis hř p cōditionali sicut qn̄ dies penitus est incerta, sed qn̄ omnino ex extitura, ut si sol, uř anti christus nascetur, hř p puro, secūdū Ang. hic.

Legata pura & cōditionalia quādo cedunt.

[a] Istā rōnem reputat inefficacē Ioā. Fab. hic. cū p manumissū debeāt operæ exhiberi filio, nec nisi ex cōuentione debētur l. 1. C. de ope. lib. & l. si operarū iudicio. ff. e. unde dicit ipse ꝙ inter uiuos ē maior affectio dñi, qa se priuat dñio serui, & eius seruitio qđ retinere poterat, non sic ubi moriens dat, qđ sibi retinere nō p̄t. alias rōnes uide per Ang. hic.

[†] ēi debitam.

[†] Nisi probauerit non adimēdi animo exegisse. l. pe. §. fi. ff. de adim. leg. Ægi. Per.

præsumo voluisse legatum extinguí: vt ff. de adim. & leg. l. pe. §. fi. & de lib. leg. l. non solum autem. §. libe ratio nisi probetur contrarium, vel quia debitor vlt ro obtulit eo non petente, vel quia ex sectam pro le gatario deposuit: vt ff. de leg. 3. l. fideicommissa. §. si rem.

Facta legari possunt.

Sed & tale legatum valet, Danas esto heres meus domū illius reficere: vel, illū ęre alieno liberare. a

Legari in genere, † electio est legatarij.

Si † gñaliter † seruus, vel res alia b legetur, electio legatarij c est: nisi aliud testator dixerit.

Optandi ius (quicquid antiquo iure seruaretur) hodie ad heredes transfertur: plurib. autem quib. optio competit inuicem circa optandum dissentientib. illius optione prior erit sententia ad quē sors deuenerit.

Optionis legatū, i. vbi testator ex seruis suis vel alijs reb. optare legatariū iusserat, habebat olim in se conditionem: d e & ideo e nisi ipse legatarius viuus optasset, ad hæredem legatum non transmittebat. Sed ex constitutione f nostra & hoc in meliorem statum reformatum † est: & data licentia hæredi legatarij optare seruū, licet viuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nr̃a constitutione g additū est, siue plures legatarij extiterint, qb. optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo, siue vnius legatarij plures hr̃des sint, & inter se circa optādū dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiēte: h ne pereat legatū (quod pleriq; prudentiū cōtra beneuolentiā l introducebant) fortunā esse huius optionis iudicem, & sorte k † hoc esse dirimendum: vt ad quem sors peruenerit, illius sententia l in optione præcellat.

Illi possunt ex titulo legati capere, q̃ pñt haredes institui.

Legari autem illis so-

† Scilicet infimo. q. d. si gen' infimū legetur, datur optio legatario. Azo. Per.

† Dic, si legat gen' gñalissimum, vt substātia nō valet. si subalternū ut aial, & nō valet. si infimum vt seruus, equus, valet & dat optio. si species, ut Stich', & valet. Ang. Per.

† Cōcor. cū hoc §. c. inter cę teras. cū glo. super uer. quod cumq; ex tra. de rescrip.

† Aliàs, cōditionem tacitam.

† 1 Quia nō est uerisimile testatorē uoluisse id legare quod nō fuisset in spē ꝯcessu tus. sed ubi electio ē hæredis uel debitoris, poterit dari uilius. dū tñ nō sit oino inutile, qa potuit testator uel credi tor cogitare ꝙ daret min'. Io. Fab.

a Et hoc uerū qñ dubiū o-

a Ære alieno liberare. Nam vtilitatem habet.

b Res alia. Vt equus.

c Electio legatarij. Et a principio, & ex postfacto, secundū B. vt hic. & ff. de le. 1. l. si seruus legatus §. cum homo. Sed Ro. à principio dabat electionem hæredi: sed ex cōtumacia transferebatur in legatarium: ut ff. de ser. l. si cui. & C. de solu. l. Io. distinguit, aut in genere generalissimo, vel subalterno, vt si substantia vel corpus vel animal legatur: quo casu non valet cum festucam, vel muscam dādo liberetur, vel in eo genere, quod dialectici specie appellāt: vt homo, & similia: & tūc subdistingue aut habebat in hr̃ditate seruos, & tunc legatarius elig t, dū modo non meliorem, 1 vt hic & ff. eodē. 1. l. legato primo respon. & l. qui duos & de optio. legat. l. 2. Aut non habebat 1 & tunc hæres eligit. vt ff. de vino, triti. & oleo lega. l. 3. 1. respon. & l. 4. Si autē testator ex certis reliquit incertum: aut ipse sensit de certo (quod patet expresso nomine eius) & tunc eligit hæres, & eius uoluntatem interpretatur: ut ff. eod. 1. l. si quis à filio. §. si quis plures. aut non sensit & tunc legatarius eligit: vt ff. de legat. 1. l. qui duos. In domo autē in genere legata, si habet testator domos, vnam ex his eligit hæres, si non habet & relinqt derisorium est legatum: vt ff. eod. 1. l. si domus. In fundo in genere legato dic non valere legatum: cū unius digiti possit fieri fundus: ut ff. de iure dot. l. cū post. §. gener. & ff. eo. l. quod in rerum. §. si quis. & l. locus. de uerb. signi.

d Conditionem. Scilicet si eligeret.

e Et ideo. Bona ratio: ut C. de cad. tol. § sin autem.

f Ex constitutione. Quæ est C. communia de leg. l. fina. in principio.

g In nostra constitutione. Scilicet prædicta.

h Eligere cupiente. Et alio aliud subaudi.

l Contra beneuolentiam. Id est, contra æquitatem, scilicet quod perient, id est, de iure stricto perire debent: ut ff. eo. 1. l. huiusmodi. §. fin.

k Et sorte. Vel eū taxilis, uel alio modo. sic ff. de iudi. l. in tribus. 2 Sed quare index nō compellit eos ad consentiendum. ut ff. eo. 1. l. huiusmodi, in fine. Respondet. imò hoc nō compellit. vel ibi compellit in actione eligenda, q̃ datur iure, hic autem non compellit in eo, quod datur à testatore.

l Sententia. Vt tamen cæteri æstimationem præstet suarum partium: vt C. commu. de lega. l. finali. in principio.

¶ Legari autem. CASVS. Dñe, iam video, quæ rēs legari possunt: dicatis mihi qbus legari possunt: Et ipse respondet quòd illis enim quibus testamenti factio est, id est, ad quorum vtilitatem testamentum fieri potest. sed secundum antiqua iura multæ erant personæ, quibus legari non poterat. Incertis enim personis neque legata, neque fideicommissa relinqui olim concessum erat: & hoc intantum secū dum iura antiqua obtinuit, vt nec ēt milites incertæ personæ legari potuerint, & ita diuus Adrianus rescripsit. Sed pone, Domine, iam video, ꝙ olim incertis personis legari non poterat, ꝓ Deo, si placet, dicatis mihi, quæ persona censebatur incerta? Ad hoc respondet, Amice, Incerta persona videbatur, quam testator opinione incerta animo suo subijciebat, velnti si qs dicat in hunc modum. Quicumq; filiam suam filio meo in matrimoniū copulauerit, hæres meus illi fundum Sēptonianum dato. nā in hoc casu huiusmodi legatum incertę psonę videbatur relictum. & similiter in hoc casu, ueluti si quis ita dicat, Iis qui post testamentum scriptū primi consules designati erunt, hæres meus cētum dato, Nam in hoc casu incertæ personæ sicut in superiori casu legati videbat. & multæ aliæ species repetiri possunt, in quibus incertæ personæ legari videbatur, & incertæ personæ libertas dari, veluti si quis ita dicat, Illum seruum, qui primus ascenderit Capitolium. liberum esse volo. Olim enim libertas hoc modo data inutilis erat. & hoc ideo, quia placebat seruos nominatim liberos fieri. Sed licet dixerim tibi incertis personis legari antiquitus, non posse, sub certa tamen demonstratione, id est, ex certis personis Incertæ personæ, etiam olim rectè legabatur, veluti si quis ita dicat. Et cognatis meis, qui nunc sunt, quicumq; filiam meam in vxorem duxerit, hæres meus illi fundum Sempronianum dato. Nam in casu isto licet incertæ personæ uidebatur relictum, ratione tamen demonstrationis etiam olim valebat. Sed licet dixerim tibi legata, uel fideicommissa incertis personis relicta olim non, valere, cautum tamen erat in sacris constitutionibus talia legata, vel fideicommissa per errorem soluta repeti non posse. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. posthumo quoque.

rit sup ista re nec, à lege decidi, & discordant in iudiciū fini. alias, si ad iudiciū tertij iudex cōpellit ad cōcordiā aliqñ pesse, & aliqñ cau satinè du biū aūt in facta ꝓbatione dirimit, ut l. actor. C. de proba. Ang.

† Reformare in meliorē statū, seu formam, uterque Quintil. ilie li. ta cap 6. Appolino Miloni (inquit) Rhodi. rursus reformādū &c. Hic uerò sug sign. Gratiæ. tit. de reforma.

† Sorte pluta dixi mi. Quintil. Mand. in t4. q. 33. Reg. nu. 12. & seq.

Finga-

lum[a] pōt, cum quib. testamenti factio[b] est.

Neque paganus, neque miles poterant olim incertę personæ relinquere, & quæ dicatur persona incerta, declarat per duo exempla. Ang.

Incertis verò personis, neque legata, neq; fideicōmissa olim relinqui concessum erat.[c] Nam nec miles[d] quidem incertæ personæ poterat relinquere, vt diuus Adrianus rescripsit. Incerta aūt persona videbatur, quam in certa opinione animo suo testator subiiciebat, veluti si quis ita dicat: Quicūque filio meo filiam suā in matrimonium dederit, ei hæres meus illum fundū dato. Illud quoque quod ijs relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi consules designati essent,[e] æquè incertę personæ legari videbatur. Et denique multæ aliæ huius modi species sunt.

Olim legatum etiam libertatis, quę est multum fauorabilis, incertę personæ factum erat inualidum.

Libertas quoq; incertæ personæ non videbatur posse dari,[f] quia placebat nominatim seruos liberari.[g]

Incertę personæ ex certis personis, etiam olim legari poterat. Ang.

Sub certa[h] verò demonstratione, i. ex certis personis incertæ personæ rectè legabatur, veluti, ex cognatis meis, qui nūc sunt, si quis filiam meam vxorem duxerit, ei hæres meus illam rem dato.

Licet legata incertis personis facta, olim essent inualida: si tamen per errorem soluta fuerant, repeti non poterant. Ang Aret.

Incertis autem personis legata, vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta, repeti nō posse,[i] sacris constitutionibus cautum erat.

Olim non poterat legari posthumo alieno, i. qui non erat testatori futurus suus hęres.

Posthumo quoq; alieno inutiliter antea legabatur.[k] Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos,[l] hæres te-

a Solum. Et contra idē solus legat, ut ff. de leg. 1. l. 2.

b Testamenti factio. In passiua significatione accipe, ut s. de hæred. qual. & diffe. §. testamenti. Sed qui sunt isti, qui non habent testamenti factionem? Rn̄. incerta persona, ut j. proxi §. Item peregrinus, siue deportatus, ut C. de hær. insti. l. 1. Item in metallum damnatus, ut ff. de iis, quæ pro non script. hab. l. si in metallū. Itē seruus de adulterio cum domina cōmisso accusatus, ut s. de hær. institu. §. 2. Item collegiū, nisi probetur licitū, vt C. de hær. institu. l. collegium. Item incestuosi, ut in Auth. quib. mod. natu. effic. sui. §. vlt. col. 7. Item hæretici maioris hæresis, ut C. de hæretic. l. manichæos. §. ipsos quoque, & §. ergo. Item apostatæ, ut C. de apost. l. 2. qui sanctam. Item mulier nubens intra annū à tēpore mortis mariti, ut in Auth. de nupt. §. 1. colla. 3.

ADDITIO. Sed hoc hodie cessat propter dictum Apostoli, quia omnes pœnæ pp festinationem intra tps luctus sunt sublatę: non autem propter transitum ad secunda uota. Angel. pro quibus uide etiam Mandos. inter casus annales nu. 39.

c Concessum erat. Hodie cōtra, etiam ante legem Græcā inferiorem in pauperibus, ut C. de episc. & cleric. l. id quod.

ADDITIO. Tu dic, q aut incertitudo est in persona legantis, & ualet legatum, quia hęredi onus iniunctum intelligitur, aut in persona legatarii, & tunc aut certificanda ex futuro euentu, aut non. Primo casu ualet, etiam si erat incerta de incertis, ut l. si quis ita scripse. tt. ff. de reb. du. Secundo casu ualet, si per legem certificatur, ut d. l. id quod, C. de episc. & cler. sed de hoc uide Ang.

d Nam nec miles Cuius, s. militis uoluntas seruatur pro lege, alias, ut C. de testa. mil. l. 1.

e Designati essent. In Calen. Ianuar. sortiebantur, i. incipiebant honores administrare, & ante per tres menses designabantur, ut ff. de condi. & demonstrat. l. Publius, & C. de magi. mun. l. 1.

f Posse dari. Vt si dicat ita, illum liberum esse nolo qui capitolium primus ascenderit, uel simile fecerit, vt s. proximo § incertis. Vel Stichum liberum esse uolo, cum habeat duos Stichos, ut ff. de manu. testa. l. cum ex pluribus.

g Seruos liberari. Aduerte q in aliquib. libris sequitur illa clausula. Tutor quoque incertæ personæ dari non potest, quam non inuenies in emendatis codicib. & si ea, q̄ sequunt in textu & gl. diligēter inde pspexeris: profecto eā prorsus superuacuā iudicabis.

Hęc gl. nō est Ac. Ægi. Per.

h Sub certa Sic. de leg. præstā. l. 3. §. hoc amplius. sic ff. de leg. 1. si seruus legatus §. hmōi, sic ff. de reb. dub. l qdā. sic. ff. e. l. legato. §. 1.

i Repeti nō posse. Quasi naturale debitum, ut ff. de condict. inde. l. Iulian⁹. in fi. & l. frater à fratre. in prin. ibi, naturalem enim, & l. si dominus. in fi.

¶ Posthumo quoq;. CASVS. Dūc, iam video plures personas, quib. olim legari non poterat, nunq̄d sunt adhuc plures personę, quibus olim legari nō poterat? Et tu q sic, nam posthumo alieno olim inutiliter legabat. Sed dūc, si placet dicatis mihi q̄s censetur posthum⁹ alienus? Ad ho. rū. Amice alienus posthumus est, qui inter hæredes suos hęres testatoris futur⁹ non est: sicut nepos ex filio emancipato cōceptus extraneus posthum⁹ erat auo. & hæc oia supradicta ām iura antiqua obtinebant. sed non solūmodo oia supradicta ab eo. §. incertis, sed ēt speciē circa posthumū alienū correximus. Nam in Codice nostro q̄dā constō posita est: quam quidem constitutionem ēt huic parti remedium adhibuimus, nō solum in hæreditatibus, ut alienus posthumus hęres instituti possit: sed ēt in legatis, & fideicommissis, & hoc euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Sed quanquam dixer in tib incertis perso[illegible]s au thoritate nostræ constitutionis hodie leg[illegible] posse, [illegible] tutor tñ incertis non solum fm antiqua iura [illegible] seu ēt per nostram constōnem dari non dēt, & hoc ideo, q a certo iudicio dēt quisque pro tutela suæ posteritati prospicere, & licet s. dixerim alieno posthumo fm iura antiqua legari non posse, alienus tn posthumus, & olim de iure prætorio, & hodie potest hæres institui de iure ciuili, & hoc uerum est, nisi sit in utero illius mulieris, quæ de iure nostro uxor esse non pōt. & hæc dicuntur usq; ad illum, §. si quis in nomine.

Aff, &c.

k Legabatur. Sed nec instituebatur iure ciuili, ut ff. de libe. & posthum. l. Gallus. §. ille casus.

l Suos. Scilicet, quondam ante emancipationem, vt sequitur.

Futu-

statori futurus [a] nõ est. † Ideoq; ex emancipato filio conceptus nepos extrane⁹ erat posthum⁹ auo.

Hodie legatum incerta personæ, aut posthumo alieno factum, valet. h.d. iuncta gl.

Sed nec [b] hmôi species penitus est sine iusta emendatione relicta: cum in nostro Codice cõstitutio [c] posita sit, per quã & huic [d] parti medemur, non solum in hæreditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis, quod euidenter ex ipsius cõstitutionis lectione clarescit.

Tutor certus, & certa personæ dari debet h.d. cum gl.

Tutor autem, nec per nostram [e] ꝯstõnẽ ĩcert⁹ [f] dari dẽt, q̃a certo iudicio dẽt, q̃s ꝓ tutela suę posteritati [g] cauere.

De iure prætorio alienus posthumus etiam olim poterat hæres institui, & hodie potest:

dummodo nasciturus sit ex ea, quę vxor esse possit. Ang.

Posthumus aũt alienus hæres institui, & antea poterat: [h] & nunc põt, nisi in vtero eius sit, quæ iure nostro [i] vxor esse non potest. [k]

Error nominis, prænominis, agnominis, et cognominis, nõ vitiat, si de corpore constat. Are.

Si quis † in nomine, [l] † cognomine, prænomine, agnomine † legatarij testator errauerit: cũ [*] de persona constat, nihilo minus valet legatum. [m] Idemq; in hæredib. [n] seruatur, & rectè. Nomina.n. significandorum hominum gratia reperta sũt qui si alio quolibet modo intelligantur, [o] † nihil interest. [p]

Falsa demonstratio non vitiat legatum.

Huic proxima est illa iuris regula, Falsa demonstratione † legatum non perimi. veluti si quis ita

[a] Futurus. Scilicet hæres.

[b] Sed nec. Quasi dicat non solum in posthumo, sed omnia supradicta ab illo. §. In certis correcta sunt, vt arg. ff. eo. in l. hoc legatum. 1. respon. & l. ea tamẽ.

[c] Constitutio. Quam non habemus.

[d] Huic. Scilicet posthumo.

[e] Per nostram constitutionem. Scilicet supradictã constitutionem Græcã, nec ueteri iure, ut ff. de testa. tut. l. tutor incertus.

[f] Incertus. Vt si ita dixit: illum tutorẽ do, qui primus de Tuscia uenerit. nec incertæ personæ datur, ut ff. de testam. tutel. l. tutor ita.

ADDITIO. Et est ratio, sm Iož. Fab. quia quamuis postea certificetur, tñ poterit uenire talis ribaldus, quò pupillo prouisum nõ erit ꝫ id quod iura intendunt. Incertæ tñ personæ post certificandæ testamentarius dari potest, non datiuus, ut hic per eum.

[g] Posteritati. Id est, filiis.

[h] Poterat. Scilicet de iure prætorio nõ ciuili, ut ĩ. de bono. posses. 1. respon. ꝫ & ff. de libe & posth. l. Gallus. §. ille. Ac.

ADDITIO. Sol. ibi loquitur in posthumo alieno tẽpore testamenti nato non suo, qui postea succedendo in locum primi, suus efficitur. hic vero & in eo, qui nunquam efficitur suus. Ang.

[i] Nostro. Id est, Romano.

[k] Non potest. Sed quæ est illa, quæ uxor esse nõ potest? Respond. multæ sunt illæ, quæ uxores esse non possunt, ut ĩ. de nup. diximus. §. si aduersus. C. de incest. nup. l. 4.

¶ Si quis in nomine. CASVS. Quidam fecit testamentum, & in testõ legauit cuidam e. sed tamen errauit in nomine legatarii, nam cum deberet dicere, lego Titio, dicebat, lego Sempronio, unde constabat de persona legatarii, modo quæro, utrum hmôi error uitiet legatum? Et respon. ꝙ non. Si q̃s enim in nomine, cognomine, uel agnomine, & prænomine legatarii errauit, si tñ de persona constat, nihilo minus ualet legatum, & idem seruatur in hæredibus instituendis, ut si quis errauit in nomine, cognomine, agnomine, & prænomine ipsius hæredis instituẽdi, nihilo minus valeat institutio, si de persona hæredis constat, & certè in utroque casu hoc optima ratione statutum fuit. Nomina enim signandorum hominum gratia inuenta sunt. Igitur, si per quodcumque aliud indicium intelligantur, nihil refert. unde argumento huius regulæ cauetur falsa nominatione legatum non perimi. Est enim quædam alia iuris regula, qua cautum est, falsa demonstratione legatũ non uitiari: veluti si quis ita legauerit. Stichum seruum uernam Titio do, lego. Licet. n. Stichus non uernа, sed emptus sit: si tñ de persona constat, non obstãte hmôi falsa demonstratione, valet legatum, & similiter si ita demonstrauerit testator, Stichum seruum meum, quem à Seio emi, Titio do, lego. Licet enim ab alio emptus sit, nihilo minus ualet legatum, si de persona serui constat, & sicut dixi tibi, scire debes q⁹ longè magis adiecta falsa cã legato, legatum nõ vitiat: veluti, si quis ita dixerit. Titio, q̃ absente me negotia mea utiliter curauit vel gessit, Stichũ do lego, vel si ita dixerit, Titio: q̃a patrocinio ei⁹ à capitali crimen liberatus sum, Stichum do lego, nã si ita dixerit, valet legatũ. Licet enim Titi⁹ legatarius negotia testatoris nunquã gesserit: neque testator patrocinio Titij legatarij capitali crimine liberatus sit, in vtroque tñ casu legatũ valet. sed aliud ius statutũ est, si huiusmodi causa cõditionaliter enũciata sit: veluti, si q̃s dixerit hoc modo, si negotia mea curauerit fundũ ei do lego nam in hoc casu ita demũ valet hoc legatum, si conditio extiterit. Et hæc dicuntur vsque ad §. an seruo hæredi.

¶ Si quis. Sic C. de testa. l. si nomine. Accur.

[l] In nomine. Nomen est genus: sed ponitur hic per specie sui, ut Albertus, quod dicitur proprium personæ nomen. Cognomẽ, quasi cõe cognationis nomẽ; ut Asinellus. Prænomẽ quod cã differentiæ ponitur, ut si sint duo Tullii, & uni superaddatur Marcus, & dicatur Marc. Tull. nam Marcus, est prænomẽ. Agnomen est, quod imponitur ab euentu, ut Africanus, qui uicit Africam: Alamanicus, & Gotthicus, ut s. in tit. procœmii huius libri.

[m] Valet legatum. Sic ff. si cer. pet. l. certum, & C. eo. l. si Fortidianum.

[n] In hæredibus. Scilicet fieret in eorum nomine.

[o] Intelligantur. Scilicet à testante. & hoc in ꝓprijs. In appellatiuis distingue sm Io. An parum erret, ut si libros membranas appellet quo casu ualet, maximè cum fuerit consuetus sic appellare, ut ff. de le. 3. l. librorum. §. quod tamẽ Cassius. An multum erret, & nunc contra, ut ff. eod. tit. l. 4. & de sup leg l. Labeo, in medio legis. §. sed de iis, in fi.

[p] Nihil interest. Vnde liber homo sibi nomen mutare potest: licet seruus non possit, ut C. de mu. no. l. 1 & ff. ad leg. Cor. de fal. l. falsi.

Vernam

† Hũc locum pulchrè explicat Lelius Tauxellus in pręludiis suis ad interpretationẽ legis Gallus. ff. de lib. & posthum.

* Vide q̃ in hũc §. scripsit Alcia. lib. 6. Paergõ. cap. 1.

† Si q̃dẽ.

† Vide in hunc locũ Alcia. lib. dispũ. 4. c. 1.

† Anto. Ang. emẽda. lib. 4. c. 5. putat expungẽdã hoc loco vocem agnominis: tũ q; eius ueteres nõ meminerint tum ẽt q; non extet in vet. exempl. Addit ꝓterea nihil appellatione agnominis

signari, q̃ nõ abũde explicet ꝑ dictionẽ, cognomẽ. Porrò q̃d apud veteres significarit, ꝑnomen, q̃d cognomẽ, diffuse tractat Æmi. Ferrar. in notis suis hoc ipso loco.

* Aliàs si.

† Quia nola imposita sũt ad rei cognitionẽ, ut hic, & l. ad recognoscendos. C. de inge. mã. & sufficit q; res cognoscat, siue ꝑ se, siue ꝑ aliũ l. certũ, ff. si cer. pet. Ægi. Per.

† Cõcor. c. q̃a circa cũ gl. sup verbo, falsa cã, ex. de ꝯsang. & affin.

Nomen, cognomẽ, ꝑnomẽn, & agnomen differunt.

† Et ẽ rõbi, q̃a nomẽ appellatiuũ tãquã naturale mutari nõ ꝑt sine mutatione essentiæ ipsius rei, cũ sit de substãtia: alĩs secus sed d hac materia vide plenius hic per Ang.

legauerit, Stichum seruum meum vernam [a] do, lego. Licet enim non verna, sed emptus sit: tamen de seruo constat: vtile est legatum. Et conuenienter, si ita demonstrauerit, Stichū seruū, quem à Seio emi: sitque ab alio emptus: [b] vtile est legatum, si de seruo constat.

Falsa causa adiectione ita demum legatum perimitur si conditionaliter enuncietur.

Longè magis [c] legato falsa causa adiecta nō nocet, veluti cum quis ita dixerit, Titio, quia me absēte negotia mea curauit, Stichū do, lego. vel ita Titio quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichum do, lego. Licet.n. neque negotia testatoris vnquā gesserit Titi⁹, neque patrocinio eius liberatus sit: legatū tamen valet Sed si conditionaliter [d] enūciata fuerit cā. aliud iuris est: veluti hoc modo, Titio, si negotia mea curauerit, fundum meum do, lego.

Hæredis seruo purè legari non potest, sub conditione potest sortitur tale legatum, si verificata conditionis tempore ab hæredis nexib. seruus solutus sit, domino autem (cuius seruus hęres scriptus fuit) indistinctè valet factum legatum: quod tamen euanescit, seruo hæreditatem iussu domini adeunte.

An seruo hrēdis rectè legemus, q̄rit. & cōstat purè inutiliter [e] [†] legari. [f] nec q̄cquā ꝓficere, [g] si viuo testatore de ptāte hęredis exierit: [h] qa qđ [i] inutile foret legatū si statim post factū testm̄ decessisset testator, hoc nō dēt iō valere, [k] qa diutius testator vixerit. [†] Sub conditione verò rectè legat̄ seruo: vt requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in ptāte hæredis nō

[a] Vernam Verna est seruus ex ancilla testatoris dominatus.

[b] Emptus. Idem & si non emit: vt arg. ff. de vsuc. l. nonnunqnam. § fi. secus in uenditione: vt ff. de contrahen. emp. l. si quis fundum.

[c] Lōgè magis. Iō dicit magis: qa verba falsæ demōstrationis sūt de substātia ipsius legati: vt cum dico, Stichum vernā do lego, sed uerba falsę causæ nō ita. Itē qa causę legandi non cohærent legato: vt ff. de ꝯdi. & demon. l. cū tale. §. falsam causam. [i] Item quia hic donare præsumitur: vt ff. de condi. indeb. l. in summa. §. ei quoque.

[d] Sed si ꝯditionaliter. Not. conditio ꝑ si apponit. & ꝑ cū. vt hic. & ff. de ꝯdi. indeb. l. qui ꝓmisit. & ff. de verb. oblig. l quodcūq;. §. nō solum. nisi in casu: vt ff. de tut. l. muto. §. sub conditione. Modus ꝑ ut: C. de iis, quæ sub mod. l. ij. Causa per quia: ut hic. Demonstratio fit ostēdēdo aliquid quod non est, ut supra ꝓxi. §. & ff. eodem. l. si sic. §. 1. Circa hęc quatuor sic dicas, & primo: Falsa causa nō nocet, vt hic. Cōditio nocet, si deficiat, vt hic, & ff. si cer. pet. l. cum ad p̄sens. & l. itaq;. Modus idē qđ ꝯditio operatur: excepto ꝙ hic qđ dat sub modo, ēt ante, quā modus impleat, petit: cautione tñ interposita de modo implēdo, quod non est in ꝯdōne: ut ff de condi & demon. l. qui hæredi. §. fi. & de annu. le. l. liberto, §. Lucius. & ff. e. 3. l. si tibi. In demonstratione distingue: ut ff. eod. 1. l. si sic. §. 1. & l. non quocunque. unde uersus, Scito quod ut, modus est, si ꝯditio, quia causa uide ca. uerum. extra. de condi. appo.

¶ An seruo hæredis. CASVS Domine, quidam fecit testamentum: & in testamento suo Titium instituit hæredem: & Sticho seruo ipsius hæredis instituti legauit fundum, modo quæro, utrum huiusmodi legatum ualeat? Ad hoc respond. Iustini. distinguendo, utrum seruo hæredis instituti purè, uel sub conditione legetur. nam si purè legetur: inutile est legatum, nec quicquam proficit etiam si uiuente testatore seruus legatarius de potestate hæredis exierit. illud.n. quod inutile foret, si statim post testm̄ factum testator decessisset, nō debet ideo ualere, qa testator diutius uixit. sub ꝯditione tñ seruo hæredis rectè legari pōt: nam in hoc casu si tempore existētis ꝯditionis in potestate hæredis nō sit, legatum ualet. Sed quicquid dixerim tibi, seruo hærede instituto, dño ipsius sine cōditione legari posse non dubitatur ueluti si quis ita dixerit. Stichum seruum Sempronij hæredē instituo. & postea adiecerit. Sempronio domino Stichi hęredis instituti fundū do, lego. Nā in hoc casu quamuis statim post factum testamentū testator decesserit: non tamen apud eum, qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur. Per seruum.n. institutum, si ante, quā iussu domini adierit hæreditatē, in alterius potestatem translatus fuerit: alij hæreditas acquiri poterit: uel si fortè ipse seruus ante aditionē a dño suo fuerit manumissus, tunc tm̄ ipse hęres efficitur, & ualet legatum: sed si ille seruus in eadem causa permanserit & uiuente domino, eodemq; legatario, hæreditatē adierit, euanescit legatum. Et hæc dicuntur usque ad §. ante hæredis institutionem. cuius casus planus est usque ad finem tituli.

[e] Inutiliter. Sic C. de necessa. seru. hæredi institut. l. quidam. §. illo. contra. Sed ibi nō imponitur necessitas dandi. Vel in alimentis loquitur: ut ff. de alimentis & cibarijs legatis. l. seruos. [i] Nam cum sit purum: à morte testatoris cedit: ut C. de caducis tollēdis. §. cum igitur. & domino ex persona serui acquiritur: ut supra, per quas personas nobis acquiri §. item uobis acquiritur. quod serui &c. sed idem dominus erit hæres: ergo non ualet legatum, quia idem non potest esse hæres & legatarius: ut ff. de legatis primo. l. legatum est. §. primo, Accursius.

ADDITIO. Quod est uerum, si legatur sine libertate seruo testatoris uel hęredis, secus si alieno: cederet ab adita hæreditate, nisi dies mortis & aditionis esset idem: vt l. si optio. ff. de optio. leg. l. quādo verò cum libertate legatur, cedit vel à die competētis libertatis, si sit sub cōditione relicta, vel ab adita hæreditate, si uerum que sit purum: vt § in nouissimo. C. eo. ti. de cadu. tol. Ang.

[f] Legari. Propter confusionem hæredis. & legatarij. quia eadem persona sibi ipsi debere non potest.

[g] Nec quicquam proficere Quia actus morientium non possunt esse in suspenso, vt ff. communia prædi. l. fin. in fine, & propter regulam Catonis, quæ sequitur.

[h] Exierit. Seruus legatarius.

[i] Quia quod. Hæc est regula Catoniana.

[k] Valere. Exceptis quibusdam casibus, vt cum res tu[a] sit tibi legata, & ante mortem testatoris alienata.

[i] Puta a necessitate dispositio nō sequtur ex causa, aliàs sec⁹ vt hic per Ang.

[a] Mād. in Gl. Facul. in ꝓę. in ver. si.

[†] Rō, qa hereditas n̄ separat̄ à legato, & idē eēt hęres, & legatari⁹ cū ꝑ fruū sibi acq̄rat legatū. Æg. P.

[†] Et sic qđ ab initio nō valuit, tractu tpis n̄ conualescit. simile in c. 2. cū gl. fi. extra de eo q̄ duxit in matrimo niū q̄ pol. per adul.

[i] Vel dic s̄m Ioan. Fab. ꝙ ibi testator legauerat seruo ꝓprio, hic verò hæredis.

sit. [a] Ex diuerso, hærede instituto seruo, quin domino rectè etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nã & si statim post factum testamentum decesserit testator, non tñ apud eum, [b] qui hæres sit, [c] dies legati cedere intelligitur: [d] cum hæreditas à legato separata sit: & possit per eũ seruum alius hæres effici, si prius, quàm iussu dñi adeat, in alterius potestatem translatus sit: vel manumissus ipse hæres efficitur: quibus casibus vtile est legatum. Quòd si in eadem causa permanserit, & iussu legatarij [a] adierit, euanescit legatum.

Legata, & libertas hodie relinqui possunt ante hæredis institutionem, & postea, & inter institutionem, et substitutionem. ar. Annotato, potius spectandũ voluntatem, quàm scripturæ ordinem.

Ante hęredis institutionem inutiliter antea legabatur; [f] scilicet quia testamenta vim ex institutione hæredis accipiunt: & ob id veluti caput, atque fundamentũ [g] intelligitur [f] totius testamẽti hæredis institutio. Pari rõne nec libertas ante hæredis institutionem dari poterat. Sed quia [i] inciuile esse putauimus, scripturæ ordinẽ [h] q lẽ leg. (qđ & ipsi antiquitati vituperãdũ fuerat visũ) spernĩ aũt testatoris voluntatẽ: [k] per nr̃am cõstitutionẽ [h] & hec vitiũ emendauimus: vt liceat & ante hæredis institutionem, [i] & inter medias [m] hrẽdũ institutiones legatũ relinquere: & multo magis libertatem, cuius vsus fauorabilior est. [n]

Hodie ante, & post mortẽ hæredis & legatarij, & pridie mortis ipsorum, legari pôt. Are.

Post mortẽ quoq; hæredis, aut legatarij simili mõ inutiliter legatur: veluti si qs ita dicat, Cũ hęres meus mortuus fuerit, do lego: itẽ, Pridie q̃ hr̃s, aut legatarius morietur. Sed simili mõ & hoc correximus, [o] firmitatẽ huiusmodi legatis [p] ad fideicõmissorũ similitudinẽ præstantes, ne in hoc casu deterior causa legatorum, quã fideicõmmissorum inueniatur. [q]

Hodie potest pœnę nomine legari, & legatum transferri, vel adimi, nisi præcipiatur aliquid impossibile, vel legibus interdictum, vel probrosum. hoc dicit. Aret.

Pœnę quoque nomine inutiliter antea legabať, & adimebať, [r] vel trãsferebatur. Pœnæ aũt nomine légari videtur, quod coercendi hæredis causa relinquitur, quò magis aliquid faciat, [s] aut nõ faciat, [t] veluti si quis ita

[a] Non sit. Nam si est adhuc seruus, non valet legatum. aliàs valet. sic. ff. ad legem Falc. l. si à seruo.

[b] Apud eum. Id e'l apud eundem, s. dominum qui sit hæres per seruum: quia adhuc non est. Acc.

[c] Hæres sit, hoc est dicere, mortuo testatore statim post testamentum: non, ideo statim dominus serui erit hæres per seruũ, & legatarius p se: & ita nõ erit apud eum, id est eundem hęredẽ hæreditas & legatum: quod erat superiori §. imò ad hoc vt sit hæres per seruum: duo præcedere oportet, iussũ domini & obedientiam serui, & interim serui conditio poterit variari: sed legatum tãtum interim habebit dominus. sunt ergo separata hæreditas & legatum interdũ: cum legatum apud dominum sit, hæreditas apud nullũ, donec seruus, vel manumissus sibi, vł iussit alicuius domini eam adeat.

[d] Intelligitur. Nã nemo est hæres adhuc, cum & domini iussus, & serui debeat sequi volũtas: vt C. de hær. instit. l. cũ proponas. & licet hæreditatis dies cedat ea adita, tñ legatum a morte testatoris cedit: vt C. de caducis tollẽ. §. in nouissimo. vñ apud dominũ erit legatum: sed hr̃ditas apud nullum: q̃ poterit esse vł apud hunc: uel apud aliũ si alienabatur. scilicet seruus p. ius, vt sequitur.

[a] Legatarij. Qui & dominus est.

[f] Legabatur. Aliud in tutore et olim: vt i. qui da. tu. poss §. ad certum.

[g] Fundamentum. Cum sine illa nullum dicatur. [l] ff. de iure cod. l. fi. & j. ti. 3. §. in primis. & de ijs, quæ in testa. delen. l. pe. ibi, Calphurnius.

[h] Scripturæ ordinem. Not. ordinem scripturæ non seruandum. sic ff. de solu. l. non enim. Sed ꝯ. arg. ff. de fideicomm. lib. l. generaliter. §. quid ergo. & in Authen. de hære. & Falc. §. inordinatum. col. 1.

[i] Voluntatem. Repete vituperandum erat.

[k] Constitutionem. Quam non habemus secundum quosdam, uel dic uerius, quòd loquitur de ea quæ est in C. de testamen. l. ambiguitates, & quod ibi dicit, non ex mente, referas ad alia, non ad hunc ordinem.

[l] Ante hæredis institutionem. Quia primo potest legare rẽ, postea hęredem instituere.

[m] Medias. Quia primum instituit hæredem: & postea legauit & postea aliũ hæredem instituit: & ita legat inter medias hæredum institutiones.

[n] Fauorabilior est. Nisi in duobus casibus: ut ff. de manumis. testament. l. cum ex pluribus. & de legat. 1. l. si quis à filio. §. penul. & l. ferre. & ad Trebellia. l. si patroni. §. sed & si sine fructibus.

ADDITIO. Dic secundùm Ioã. Fab. q hoc non videtur verũ imò videtur idem vtrobique: quia incertitudo vitiat legatũ & libertatem: secus in re legata. vbi antẽ libertas legatur: est incertitudo & in re, & in persona, & sic uitiat: vt notat Dynus in regula, in obscuris, de regulis iuris, in sexto. Ang.

[o] Correximus. Vt C. vt actio. ab hære. & contra hære. leg. prima.

[p] Legatis. In stipulationibus idem: ut dicta l. prima. C. ut act. ab hæred. & cõtra hæred. l. 4. Caue tamen, quia legatũ sic incipit ab hærede, uel hæredi dari, quòd primo nullo modo fuit, [a] sed stipulatio fuit, licet inefficax, ut ff. de euictione. l. qui à pupillo & l. si per imprudentiam. §. non mirum.

[q] Inueniatur. Vt ff. eodem, l. prima. & supra eodem titulo. §. sed non vsque.

[r] Adimebatur. Hæc verba expone, ut infra illu. primo.

[s] Aliquid faciat. Quod fieri vult, secundùm Ioannem, hoc adiecto, scilicet in pœnam hæredis se committere. aliàs est conditio, & valet, vt ff. de ijs, quæ pœ. no. l. 1. & 2.

[t] Non faciat. quod fieri non uult. Acc.

Seru' hr̃s institutus nõ acquirit domino nisi duo concurrant.

[f] Cõcor. cum hoc tex. capit. Raynaldus. iũcta glo. super uerbo, legauit prope fi. extra, de tes. Et sic legata pcedere põt testim ordine literæ, sed ordine intellectus institutio pcedit. Æg. Pet.

Cõcor. glo. 1. in pr n. in c. e tibi ex. de tes.

[a] Quod & uerũ si legauit post mortẽ hæredis, vel alterius, sec' si post mortẽ legatarij: q statim est nata obligatio vt i stipulatione: sicut not. gl. in l. cedere diẽ: ff. de uer. obl. Ang.

a Collocauerit. Scilicet quod fieri nolo. Scilicet eã collocari.
b Non collocauerit. Scilicet quod fieri volo, scilicet eam collocari.
c Alienauerit Quod nolo.
d Nõ alienauerit. Nã vt alienauerit volo.
e Perquam. Id est, valde.
f Agnoscere. Scilicet posse: vt ĩ quib. mod. test. infir. §. fi. in fi.
g Obseruabantur. vt C. de test. mili. l. 1.
h Collocauerit. Scilicet quod fieri nolo.
i Constituimus Vt C de ijs quę pę. no. l. 1.
k Impossibilla. ff. de leg. 1. l. si mihi & tibi. §. 1. §. Sol. ibi ñ erat impossibile, poterat. n. esse ꝙ diu viueret: & intra triduum posset id fieri, quod fieri volebat. Vł dic, ꝙ ibi volnit testator hęredẽ constituere se solo tutũ si decederet, s. testator intra triduum: qđ potuit, non autẽ soluere. 1 Itẽ §. ĩ. de hær. instit §. impossibilis. Solue quidam dicunt, nõ valere sicut testator voluit, vt hic: valet tñ purè. vt ibi. Vel distingue secundũ Ioã. aut apponitur conditio impossibilis hæredi, aut legatario. si hæredi, non valet legatũ, vt hic: si legatario, valet: vt ibi, & quere exẽpla. C. de his quæ pœ. no. l. 1.

ADDITIO. Exẽplũ, qñ apponitur cõditio ĩpossibilis hæredi, siue onerato. vt det hr̃s, si cęlũ digito tetigerit: & tunc vitiat. quasi nõ stet p eũ quo minus impleat, sed p impossibilitatẽ Qñ legatario, siue honorato: vt tibi relinquo, si cęlũ tetigeris digito. & hæc nõ, vitiat, sed vitiatur, & ꝓ nõ adiecta hr̃. Et est rõ: q̃a nõ debet auferri beneficiũ honorato, cui ꝓuidere voluit testator. vide gl. no. in l. 1. ff. de cond. instit.

k Impossibilia. De impossibili dic: pręcipit: hæredem transferre montem: aliàs ei adiecit cohæredẽ, uel aliam pœnam imposuit. De legibus interdicto, ut præcepit hæredi, vel legatario, ut daret inquilinos sine prædijs De probroso: ut præcepit reliquias suas in mare proijci, uel se cum uestibus sepeliri, aliàs pœnam imposuit. nam in prædictis, & similibus remanet hæres, & legatarius: nec tenetur ad impossibile. vel legib. interdictum, vel probrosum, nec etiam ad pœnam: ideo quod impossibile, vel legib. interdictum, vel probrosum non impleuit.

l Legib. Interdicta. Vt inquilinos sine prædijs, vt ff. de leg. 1. l. si quis inquilinos, vt patuit supra.

ADDITIO. hoc verum, vbi aliquid est per ius dispositũ, vel consuetudinẽ: quod testator immutare non põt. vt q̃a fortè ob ius publicũ vel fauorem, aliàs secus. Ioan. Fab.

m Probrosa. Vt vestimẽta in funus: vt ff. de le. 1. l. seruo alieno. § fin. vel reliquias in mare. vt ff. de cond. : ostit. l. pe in prin.

n Secta meorũ tẽporũ i. ego qui in se quor iustitiã hoc tẽpore non patior. sic de pac. l. fi. in fi.

scripserit, Hæres meus, si filiã suã in matrimoniũ Titio collocauerit, a vel ex diuerso, Si nõ collocauerit, b dato decem aureos Seio: aut si ita scripserit, Hęres meus, si seruum Stichum alienauerit, c vel ex diuerso, si non alienauerit, d Titio decem aureos dato. Et in tantum hęc regula obseruabatẽ, vt perquam e pluribus † principalibus cõstitutionibus significaretur, nec principem quidẽ agnoscere f quod ei pęnæ nomine legatum sit. Nec ex militis quidem testãmẽtis talia legata valebãt: quamuis alię militum voluntates in ordinandis testamentis valde obseruabantur. g Quinetiã nec libertates pœnę nomine dari posse placebat. Eò amplius nec hæredẽ † pœnæ nomine adijci. † posse, Sabinus existimabat: veluti si quis ita dicat: Titius hæres esto: si Titius filiam suam in matrimonium Seio collocauerit, h Seius quoq; hr̃s esto. † Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, vtrum legati datione, an cohæredis adiectione. Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit. Et generaliter ea q̃ relinquũtur, licet pęnæ noĩe fuerint relicta, vel adempta, vel in aliũ translata nih l distare à cæteris legatis cõstituimus, i † vel in dãdo, vel in adimẽdo, vel in transferendo: exceptis videlicet ijs, quæ impossibilia k sunt, † vel legibus interdicta, l aut aliàs ꝓbrosa. m Huiusmodi enĩ testamẽtorũ dispositiones valere, secta meorũ tẽporũ n nõ patit.

TITVLVS XXI.

DE ADEMPTIONE legatorũ & translatione. a

Quod cuipiam testamento relictum fuit, potest eodem, alterove testã quibuslibet verbis adimi, vel ad alium transferri.

ADemptio legatorum (siue eodem testamento adimãtur, o siue codicillis) p firma est. q sed & siue cõtrarijs verbis fiat ademptio. velut si quis ita quid legauerit, Do, lego: ita adimatur, Non do, non lego: siue non contrarijs, sed r

DE ADEMPTIONE &c.

Quia ambulatoria est defuncti voluntas vsq; ad supremum vitæ exitũ: vt ff. de adi. leg. l. 3 §. fi & l. seq. ideo post data legata, & de eis adi. videamus. Accur.

ADemptio diuidit̃ ĩ duas partes. Primo loquitur de ademptione. Secundo de translatione Secunda ibi, Transferri.

o Adimantur. Scilicet legata.

p Codicillis. Scilicet testamento confirmatis, secundum quosdam: non aliter. Sed non contra: vt in Auth. de testi. fideic. §. manifestum. col. 10. Acc.

ADDITIO. Et est ratio, quia nõ est ridiculum codicillos, ẽt cõtrarios per testamentũ confirmari: quia uidemus agi ex contractu, ut cõtractus rescindatur. l. sed Celsus. §. 1. ff. de contrahen. empt.

q Firma est. Vt si eodem testã fiat, videatur nec datum: si alia uoluntate, uideatur datum, sed postea ademptum: ut ff. de ijs q̃ in test'a. del. l. 1. in prin. & ff. de leg. 1. l. si ita scriptum. sed vĩ, ꝙ nulla talis uoluntas ualeat, cum uideat sibi repugnare. ut ff. de re. iu. l. ubi repugnantia, quæ est hic contraria sed dic, ꝙ ibi dicit de repugnantia, quæ fit propter simplicitatem uerborum: ut ff. de condi. ĩ o: it l. si Titius. Vel habet locum prædicta regula, qñ nõ ap paret, quæ sit

* Quam plurimis. † Istas solutiones reprehendit Io. Fa. hic, & dicit ꝙ ibi ideo ualet legatũ: q̃a nõ ꝑtinet ım possibile; sed adiectio tp̃s est impossibilis q̃ nõ uitiat. † Idẽ cohęredem. † Idẽ ad rigi f hæredi prius instituto. Ægi. Per. † Et hoc e'ẽ pœna, quia ex quo Titi⁹ filiam dedit Seio uxorẽ, testator adierit. i. adiunxit ei pro pœna ipsum Seium cohęredem, Ægi Per. † Sic ergo pœnæ noĩe legari põt. ut hic, & in ea Rayn. iuncta gl.

super uerbo, adijcies, ex. de testa. † Si hr̃s iubeat facere ĩpossibile, & si nõ faciat legat aliquid ab eo, nõ ualet. l. 1. C. de ijs quę pœ. nom. tõ, q̃a nõ est impo nenda si nõ ipleuerit ĩpossibile l., in testõ ff. do ꝯdi. & demonstrat. Ægi. Per. * In quibusdam exẽp. non est, translatione. * Hic titulus de ea adẽptione duntaxat meminit q̃ expsse fit à testatore. At ll. 34. Pan. tit. ẽ, de his q. ut indig. &c. ĩ quo fit mẽtio de ademptione, q̃ fit qdẽ a lege: sed ex ꝯiectura mẽte testatoris, cuios titu li breuẽ eã qdem sed elegã tẽ & dilucidã synopsim, seu cõpendio sam enarrationem habes apud Frãc. Balduinũ in cõmẽ. suis ad huius titulum. * Aliàs, id est.

vltima, quo casu neutra valet. Si autem apparet, vlti ma valet, ut ff. eo. l. nihil prohibet Accur.

a Alijs. Scilicet vt adimo, vel pœniteo eius, quod dedi, vel similia. Imò ēt nuda voluntate præsumpta, ut si inimicus postea factus sit legatarij, vt ff. de adimen. leg. l. 3. in fi. & l. 4.

Legata voluntate pſumpta reuocantur.

ADDITIO. Idem si ab ignorante fiat ignoranti aliquid etiā post mortem, quod si sciuisset testōr, non fuisset legaturus. Ang.

b Trāsferri. Facit ff. eo. l. translatio Ac.

c Et Seio. Sed si Seius est non capax: nunquid ademptio à primo facta valet? Rñdetur sic, ut ff. de le. 1. l. planè, in prin. Accur.

alijs a quibuscumq; verbis. Transferri b quoq; legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit, Hominē Stichum, quē Titio legaui, Seio do, lego: siue in eodem testō, siue in codicillis hæc fecerit, quo casu simul & Titio adimi videtur, & Seio c dari.

TITVLVS XXII.

DE LEGE Falcidia. †

Ne suprema testantium iudicia non adita hereditate corruant, l. Falcidia cautum fuit, ne cuiquam vltra bonorum dodrātem legatis exhaurire fas sit: alioqui quadrans hæreditatis per legem Falcidiam resecatur. & penes vnum pluresve hæredes remanet.

Vperest, vt de lege Falcidia d dispiciamus, qua e modus nouissimè legatis impositus est. Cum. n. olim lege duodecim tab. libera erat legandi ptās, vt liceret vel f totum patrimoniū legatis erogare (quippe cum ea lege ita cautū esset, vti quisque g legasset, suæ rei h ita ius esto) visum est, hanc legandi licentiam coarctare: idque ipsorum testatorū i gratia prouisum est, ob id, q plerumq; intestati moriebantur, recusantibus scriptis hæredib pro nullo, aut minimo lucro hæreditates adire. k Et cum super hoc l tam lex Furia, quam lex Voconia latæ sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consumationē videbatur, nouissimè m lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare n liceat, quā dodrantem o totorum bonorū, id est, vt siue vnus hæres institutus sit, siue plures, apud eum, eosve pars quarta remaneat.

DE LEGE Falcidia.

Hęc lex Falc. plebiscitum est cuius author fuit, C. Falc dius tribunus plebis Augusti Cæsaris tem poribus. eius meminit Eusebius in chronicis.

Qualiter minuantur legata ademptione, vel translatione dictum est: nunc qualiter lege Falci. minuantur. & ideo dicit, superest. Accur.

Differentia inter hunc tit. & sequentem habetur per hos versus Tūc defalcaris, si per legata grauaris: Sed trebellabis cū reddere cūcta rogaris.

Continuatio.

Diuisio.

Vperest. Totus iste tit. diuiditur principaliter in quinque partes. Primo continuat se ad præcedentia. Secundo ponit effectum legis Falcidię, tam de iure legis xij. tabu. quam de iure quo nos vtimur. Tertio ponit vnum dubium, s. an hæres non grauatus respectu sui cohæredis grauati possit detrahere Falcidiam. Quarto ad qđ præsens tps redigatur, ut inspiciatur, an lex Falci. habeat locū. Quinto qñ lex Falcidia imponitur, qđ est ante deducendum. Secunda ibi Cū enim. Tertia ibi, & cum quæsitum. Quarta ibi, Quantitas autem. Quinta ibi, Cum asit. CASVS. Dñe, multa dixistis nobis circa materiā legatorum, & de adop. & transl. eorundem. vnde vr q ad aliquam aliā materiam de cætero poteratis transire. Satis. n. vr q ea quę iā dicta sunt circa materiam legatorum possunt sufficere. Ad hoc tñ. Iusti. Amice, non bene tibi vr: imò circa materiam legatorum ēt insistendum est adhuc: nam ex quo de ademptt. & transla. legatn. ū uidemus: sup est, ut de l. Fal. per quā modus legans nouissimè impositus est, dispiciamus. Sed pone: Dñe, iam video q vos vultis tractare de l. Fal dicatis mihi, si placet, qua re fuit introducta l. Falc. & quis sit eius effectus. Ad hoc tñ. Amice, lex Falc. optima rōne fuit introducta, & eius effectus fructuosus est. Cum. n. olim l. xii. tab. libera erat legandi ptās, intm vt liceret testatoribus totum patrimonium suum per legata erogare, & nihil penitus apud hęredes scriptos relinquere (nam l. xii. tabu. ita cautum erat, qđ sicuti quisq; legasset rem suam, ita ius esset) ideirco utile uisum est legūlatorib. hmōi liberam licentiam legandi coarctare, quia pp hmōi plerumq; moriebātur hoīes intestati, nā licet hrdes essent insti tuti: scripti tñ hrdes pp nullū hrditatis lucrū ea nolebant adire, & quāuis ēt sup hmōi licētia legandi coarctāda tā lex Furia, quā Voconia latę sunt: neutra tā eatū ad rei ɔsummationē sufficere videbatur, vñ nouissimè lata est l. Falci. qua cauet, ne liceat testatorib. plus legare quā dodrantē totorū bonorū, ut siue vnus hrs sit institutus, siue plures, apud eū qñ vnus eēt institutus: vel apud eos, qñ plures essent institui, quarta pars totius patrimonij ipsius testatoris itegra remaneat. Et hęc dicunt vsque ad illū §. & cum quęsitum.

d Falcidia. Ideo sic dicta, quia. vt falx fœnum, sic hæc lex legata resecat. Vel dic à Falcidio authore; i vt & Pub. à Publicio dicta, ut ꝗ. de act. §. aliæ.

i Quī fuit consul. & tō Fal. resecat ipso iure, ut l. lineā. ff. eo. secus si fuisset sm Ioan. Fab.

e Qua. Scilicet Fal.

ADDITIO. f Vel pro etiam. Idē Mand. in Glo Facul. §. Actum, in vet. vel vicesimagentem, coll. 3. & ibidē quot modis. vel, accipiatur.

g Vti quisque. Hæc sunt verba leg. xii. tab.

h Suæ rei. Idem in sua re tota, quā ipse legauit: vel ēt aliena. nā & aliena res legari poterat, & pt, ut hic, & ff ad leg. Fal. l. 1. in Princ & ꝗ de leg §. non solum.

i Ipsorū testatorū. Non tñ licet testatorib. eā renūciare, n. si in casu, ut ff. e. l. qđ de bonis §. fi. & l. si debitor, ar. ꝗ C. de pac. l pe. ibi, cū & alia sīa sit. &c. Sed hodie per authen. sed cū testator, quæ est C. ad leg. Falc. ꝗ.

ADDITIO. Quod est uerum expresse i secus si tacite, puta dicendo tota, uel integra legata solvas, nisi adiecerit, quod amplius hæres habere nō possit, &c. secundum Ang. In Trebellianica autem idem dicas, quod in Fal. secundum Ioan. Fab.

k Adire. Facit ꝗ. tit. 1. §. sed quia hæredes. Accur.

l Super hoc. Id est, super coarctanda legādi licētia.

r Qđ est verum in fideicommis. particularibus non in vniuersalibus, ut ꝗ. tit. proxi. §. 1.

m Nouissimè. Id est, vltimo Accur.

n Legare. Vel etiam eā mortis donare, nam & ibi locum habet Falc. Item & in mortis causa capione, ut C. eod. l. pen. licet de hac quidam contradicant. & est pro eis arg. ff. e. l. acceptis. Item in fideicom. ut C. eo. l. 2. r Item in donatione inter viuos, quæ morte confirmatur, non aliàs, ut C. eo. l. in donatione, & in his habet locum quod hic de legatis dicitur.

o Dodrantem. i. nouem uncias totius hæreditatis. sic

ſic enim dodrãs dicitur:ut ĩ.de hære.inſti.§.hæreditas.Si ergo fiat in cõtratiũ:de ſingulis põt fieri ſectio.i.quartæ partis detractio. & ipſo iure ꝓpoſita ẽt rei uẽdicatione:ut ff.e.l.itneã.in fi.1.rñ.& l.Plautius. & C.eo.l.a.Iam ergo nõ eſt quæſtio,an hæres poſſit retinere Falcidiã in vna re. nam nõ poteſt : vt in d.l.Plautius, ℓ Sed aliud qñ quis legat partẽ bonorũ, tunc.n.ſue curtitur hæredi, ſiue rerum partes,ſiue æſtimationẽ dare maluerit:vt ff.de legat.1.l.non amplius.l.t.

¶ Et cum quæſitũ. CASVS. Domine, iam video quòd effectus l.Fal.talis ẽ, ꝙ teſtator non poteſt legare vltra dodrantem totorũ bonorũ, videlicet vt quarta pars patrimonij ipſius teſtatoris remaneat apud hæredes : ſiue ſit vnus hæres ſcriptus,ſiue plures. Dicatis igitur mihi, quid iuris eſt in tali caſu?Quidã,facit teſtamentu, & in teſtamento ſuo inſtituit duos hæredes ꝑ æqs portionibus puta Titiũ, & Seiũ:& partẽ Titij aut totam exhauſit legatis,quæ nominatim reliquit à Titio præſtanda, quòd nihil penitus apud Titiũ remãſit : aut ſi aliqd remanſit, ſupra modum tamẽ partẽ Titij onerauit. à Seio verò,aut penitus nulla legata reliqt: aut ſi q̃ ab eo reliquit partem,tamẽ dimidia portio eadem integra penes ipſum Seiũ remãſit: & ita quarta pars totius hæreditatis apud Seiũ hæredẽ ſcriptum ſine aliqua diminutione,& ſine onere remanſit.vnde in hoc caſu multum fuit dubitatum,& q̃ſitũ, vtrũ liceret Titio vltra quartã partẽ ſuæ portionis grauato aliquid ex legatis ab eo nominatim relictis retinere:vt ita beneficio leg. Fal.quartam partẽ ſuę portionis ſaluã habeat? Ad hoc rñ. Iuſti. Amice,certẽ in q̃ſtione propoſita placuit,vt liceat Titio vti beneficio legis Fal.& de ſingulis legatis ab eo relictis intantũ detrahere,vt quartam partẽ ſuæ portionis ſaluã habeat:non obſtante ꝙ quarta pars totius hæreditatis apud Seium cohærede ſuũ integra remaneat.Nã in ſingulis hæredibus ratio leg.Fal.habẽda eſt : vt qlibet quartã ſuæ portionis ſaluam habeat, Et hæc dicuntur vſque ad illum §.quantitas autem.Fran.

ℓ Hoc ue rũ ſi plures ſint legatarij,ſecus ſi un⁹ q a põt ea rei neceſſitate,uel legatarij uolũtate ut ibi, & l.planè,& l. ſe,§. ſi ſolus.ff.e. Vbi aũt ñ cadit cõmoda diuiſio diuidi ad arbitrium iudicis, ut l.ñ am plius. ff.d fal.l. 1.§. ſi.de Trebelliani. ea uerò, uel legitima : dic vt habet l. filium quẽ habe tẽ.C.fam. erciſ.An.

Hæredum quilibet partis ſuæ legatis exhauſtæ quartã detrahere poteſt,quamuis cohæredis portio nullatenus grauata extiterit.

Et cum quęſitũ eſſet, [a] duobus hr̃dibus inſtitutis,(veluti Titio, & Seio) ſi Titij pars, aut tota exhauſta ſit legatis,q̃ nominatim ab eo data ſunt, aut ſupra modũ [b] onerata: à Seio verò aut nulla relicta ſint legata,aut q̃ partẽ eius duntaxat in partẽ dimidiã minuant: [c] an q̃ is [d] quartã partẽ [e] totius hæreditatis, aut amplius habet. Titio nihil ex legatis,q̃ ab eo relicta ſũt, retinere liceat, vt quartã partem ſuæ partis ſaluã habeat? [f] Placuit poſſe retinere [g] etenim in ſingulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda eſt.

Vt Falcidiæ locus ſit, vel non,quantitas patrimonij teſtatoris à morte ſpectanda eſt: ideo vt bona mortuo teſtatore, hæreditate iacente aucta nihil obſunt hęredi, quin quartam de legatis detrahat, ita & diminuta non prohibent quin ſolida legata debeantur.

Quantitas autem patrimonij,ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore [a] ſpectatũ.Itaq;(v.g.)ſi is, qui centum aureorũ patrimoniũ in bonis habeat,centum aureos legauerit:nihil legatarijs prodeſt, ſi ante aditã hæreditatem ꝑ ſeruos hæreditarios, aut

a Et cum quæſitum eſſet Facit ff.eo.l in ſingulis.

b Supra modum.Id eſt ſupra quartam Acc.

c Minuant.Et ſic remanent ei tres vnciæ,quæ ſunt quarta pars aſſis.Accur.

d Is.Scilicet Seius.

e Quartam partem Id eſt,tres vncias.

f Habeat.Hoc interrogatiuè lege : & poſtea reſponde,& placuit &c.Acc.

g Poſſe retinere.Scilicet quartã partẽ ſuæ partis,q̃ iure hæreditario habet,nõ autẽ datũ cauſa adĩplẽdę cõditionis ſibi ab aliquo imputabit in quartã, niſi à ſtatu libero eẽt datũ,& de pecunia hæreditaria,de qua ei dare puniſit, vt ff.e.l.ad aũt.& de do.cã mor.

l.qđ ſtatulibet. Itẽ nec legatũ à cohærede relictũ ſibi imputat:ut ff.e. l.inquãtum.niſi teſtator hoc cauerit: g vt ff.eo.l.quod autem.1.reſpon. §.Marcellus.

¶ Quantitas antẽ. CASVS. Domine,iã video,quòd beneficio leg. Fal.ſingulis hęredibus ꝓuiſum eſt.ſed dicatis mihi quo tẽpore inſpicitur, vt lex Falc. locum habeat?Ad hoc reſpõ. Amice, quãtitas patrimonij à teſtatore relicta,ad quam ratio le.Fal.reducitur, tẽpore mortis ipſius teſtatoris inſpicitur: ſicut manifeſtè liquet in tali exemplo : Quidam habuit c.aureos in bonis, ipſe laborãs in extremis condidit teſtamẽtum : & in teſtamento inſtituit hæredẽ:& c.aureos legauit : & ita totum patrimoniũ ſuũ exhauſit legatis:unde mortuo teſtatore beneficium leg.Falc locum ſibi vẽdicat. Sed quid ſi antequam hæres adierit hæreditatẽ, bona hæreditaria ꝑ ſeruos hæreditarios uel ea fœtu pecorum, vel ex partu ancillarum intantum ſunt aucta,quòd omnibus legatis in ſolidũ ſolutis,hæres quartã partem totius hæreditatis, vel ẽt amplius ſaluam habere poſſit?Et reſpond.quòd certè huiuſmodi augmentũ poſt mortem teſtatoris ante aditionem hæreditatis adueniens, legatariis nõ ꝓderit,ſed nihilo minus hæres beneficio legis Falcidiæ,q̃ tempore mortis ipſius teſtatoris cõpetit,vtetur:quartã partẽ à ſingulis legatis detrahẽs.& idem ius in caſu cõuerſo obſeruatur.Nam ſicut augmẽtũ rerum hæreditariarũ ante aditã hæreditatem non poteſt prodeſſe legatarijs:ita diminutio rerũ hæreditariarum eis non nocet, verbi gratia.Ponamus retento primo themate,quod ille qui habebat c.in bonis,legauit lxxv.& ita reliquit quartam partem hæreditatis,vnde mortuo teſtatore ratio leg.Falcid.locum ſibi uendicare non poterit: ſi tamen ante aditionem hæreditatis bona hęreditaria intantum decreuerint incendijs fortè, aut naufragijs, fortè per mortẽ ſeruorum,aut pecorum, ut lxxv.tẽpore aditionis in hæreditate uix inueniãt, certè in hoc caſu huiuſmodi diminutio legatarijs nõ nocet: imò nihilominus hæres ad præſtationẽ legatorũ in ſolidũ tenetur. Sed fortè obijceret aliquis ſic: Hoc uidet iniquum, uidelicet compelli adire hæredẽ huiuſmodi damnoſam hæreditatem, & nihil lucrari. Ad iſtã tacitam obiectionem reſpond. Iuſti.in litera,ac ſi facta eſſet ſibi,dicens:Amice,hoc nullatenus dãnoſũ eſt. hæredi.nam liberum habet arbitrium nõ adire hĩditatem, & ita huiuſmodi periculũ euitare.unde in hoc caſu neceſſe eſt ipſis legatarijs cũ hærede de certa portione legatorũ recipienda paciſci, ne hæres deſerat teſtamentum:& ita deficiẽte,teſtamẽto legata in eo relicta nõ debeant.Hæc dicuntur uſq; ad illum §.cum autem ratio.

a Mortis tẽp.Supra,de leg.§.ſi peculiũ contra.Sol.

Hæc gl. ſequunt Fa.Pla.& Angel.

ex partu ancillarum hæreditariarũ, aut ex fœtu pecorum tñ accesserit hæreditati, vt centum aureis legatorũ noĩe erogatis, hñs quartam partem hæreditatis habiturus sit: sed necesse est, vt nihilo minus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si septuagintaquinq; legauerit, [a] & ante aditam hæreditatem intãtum decreuerint bona (incendijs fortè, aut naufragijs, aut morte seruorum) vt non amplius q̃ septuagintaquinq; aureorum substantia, vel etiam minus relinquatur, solida legata debentur, [b] nec † eã res [c] damnosa est hæredi, cui liberum est nõ adire hæreditatem, quæ res efficit, vt sit necesse legatarijs, ne destituto testa͂tõ nihil consequantur, cum hǣde ĩ portione pacisci. [d]

Falcidia ratio ita habenda est: primum omnes æs alienum, funeris impensa, & seruorum precia deducantur, exinde si quid reliqui est, ex legatis exuperetur, vsque adeo quorumlibet minuuntur legata, vt viribus patrimonij consequentur: postremò ita Falcidia detrahitur, vt quadrantem heres, dodrantem verò legatarij ferant.

Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur as alienum, [e] item funeris [f] impensa, & precia seruorum [g] manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, [h] vt ex eo quarta pars apud hæredem remaneat, tres verò partes inter legatarios distribuantur, pro rata [i] scilicet portione eius, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si finga-

ꝗbi remanet seruus quasi peculij dominus.

ADDITIO. In æstimatione tñ debitoris est secus. q̃a si post mortẽ testatoris & ante aditã hæreditatẽ efficiatur non soluendo: cedit damno hæredis: si eõ, cedit lucro legatariorũ quo ad Falcidiam, ut l. cũ quo. ff. eod. Et est ratio, quia est spes, ꝙ de inopia deueniat ad pinguiorem fortunam. l. si defunctus. ibi. nec enim paupertibus. C. arbi. tute. Ioan. Fab.

[a] Legauerit. Scilicet tres partes hæreditarias, & quarta remanet, ita ꝙ non habet locum Falcidia, quia centũ habebat in bonis, ut supradictum est.

[b] Solida legata debentur. Aliàs dẽtur. Hoc locum hẽt, qñ res hæreditariæ nõ legatæ perierunt. Si autẽ legatę pereãt, distinguetur: aut erant in põdere, numero, vel mẽsura, & tunc idem quod hic dr. [t] Aut non, & tunc aut incertum: utpu ta hominem: & tũc idem qđ hic. aut in certum ex certis, ut vnũ de seruis suis, & tũc si oẽs pereãt, legatarij dãnũ est: vt ff. e. in rõne. l. Fal. l. mortes. §. diligenter. & § incertæ. aut penitus certa, ut Stichus, & tũc perit legatario, ut ĩ. & leg. §. si res legata.

Legatæ rei periculũ ad quẽ ptineat. [t] Nisi ta lia essent legata, ut spẽs: puta talẽ uege tẽ uini. l. si necio. §. si. cum l. seq. ff. sol. matrim. † Ea res nõ debet uideri ali cui dãnosa, quã ip se uolens fecerit. Ægi. Per.

[c] Nec ea res. Respondes tacitæ obiectioni quasi dicat, nonne erit iniquum compelli adiri, & non lucrari, & ita damnum sentire?

[d] Pacisci. Id est aliquid oportet eos dare hæredi, ut adeat. Et ita not. ꝙ non per omnia etiam hodie sunt exæquata fideicommissa legatis, nec legata fideicõmissis. nam fideicommissarius cõpellit hæredẽ scriptum adire, & nihil ei dat, ut j. tit. 1. §. ergo si quidẽ. ver. sed si recuset, sed illud ẽ in gñalib. fideicõmissis, hoc in specialibus. Quæ autem sit differentia inter legata, & fideicommissa, dixi in l. 1. ff. de lega. 1.

¶ Cum aũt. CASVS. Dñe, uideo quare l. Falc. fuit intro ducta, & qs eius effectus sit, & quo tpe spectat, vt l. Falc. locũ sibi uendicet, pro Deo dicatis mihi, in quibus reb. locum sibi uẽdicet. l. Fal. Ad hoc rñ. Amice, cum ratio; l. Falc. petitur primo deducitur oẽ æs alienum. i. quicquid testator tpe mortis aliis debat. Itẽ impensæ circa funus testatoris factæ, & ẽt precia seruorũ manumissorũ liĩt deducuntur, & facta tali deductione: tunc deinde in residuo hẽt locum ratio l. Falc. ut ex eo quarta pars integra apud hæredem remaneat, & tres partes residuæ inter legatarios pro rata portione eius, qđ cuiq; legatariorũ relictũ fuerit, distribuantur. Ponamus igitur, ꝙ aliquis hñs patrimonium 400. aureorũ, quadringetos aureos legauerit, certè in hoc casu quart. pars singulorũ legatariorũ de singulis legatis detrahi dẽt: ut per hmõi detractionẽ quartã partẽ c. heres scriptus l. Fal. beneficio habeat, & hoc est verum: qñ tñ erat legatum, quantum erat in patrimonio. Sed pone retento primo themate. s. ꝙ ille, qui hẽt in patrimonio quadringentos aureos legauit 350. & ita 8. pars quadringẽtorum apud hæredem remaneat: in hoc casu hæres nõ quartam, sed tñ octauã partẽ de singulis legatis detrahet, retẽta parte octaua, quã saluam habuit, hæc. s. octaua à singulis legatis detracta. quartã totius patrimonii integrã habebit. Sed pone retento primo themate, ꝙ testator hñs quadringentos aureos in bonis legauerit quingẽtos, & ita plus legauerit, quã erat in patrimonio. in hoc casu primo centũ in qb. excessit patrimoniũ detrahenda sunt. i. perinde habenda, ac si non essent relicta, & postea quartã partem singulis legatariis detrahet hęres. Et sic primo detrahendum est, qđ ultra patrimonium testatoris legatũ est: & postea illud, qđ ex bonis testatoris superest, apud hæredẽ remanere oportet. Et hac dñr usq; in fi. tit. l tanc.

[e] Æs alienũ. Etiam ꝙ ipsi hæredi debeatur tpe mortis, licet confusione sit factũ indebitum, ut ff. eo. l. qui fundum, & C. eo. l. irritum. [a] nisi expresse ꝓhibeat, ut ff. eo l. si debitor creditorem.

[f] Funeris. Non monumenti, ut ff. eo. l. 1. § fi.

ADDITIO. Nisi esset impensa necessaria, puta quia esset dedecus sepeliri in terra secundùm Aug.

[g] Seruorum. Mos erat antiquitus, ut qui seruos non habebat, unum uel plures emeret, qui honoris cã funus testatoris pileati antecederent, quo facto statim intelliguntur manumissi, & sic illorum manumissorum detrahitor precium, & facit ad hanc positionẽ, C. de lat. lib. tol. §. sed & qui domini. Vel dic quod testator alicui. x. legauit, ut alienum seruum redimeret legatarius, & manumitteret, de hoc enim legato non detrahitur Falcidia, nisi de eo, quod superesset fortè facta emptione, ut ff. de fideicom. lib. l. decẽ & ff. eo. l. sed & si non seruus. Si aũt ut suum proprium legatarius manumitteret: tũc nullã patitur Falcidiã legatarius. [t] & ita hæc precia deducuntur, ut Falcidiam non patiantur. ut ff. e. l. si seruus, & l. Iulianus.

ADDITIO. Ex quib. legib. no. ꝙ qñ uni legãtur duo, quorũ alterũ tm est defalcabile, ꝙ de illo Falcidia pro utroque deducitur, secus aũt si diuersis esset legatum, ut no. glo. in auth. similiter. C. eo. Accur.

[h] Ratio hr. Habita. s. æstimatione rerum, non ex affectione, sed communi ęstimatione, ut ff eo. l. precia.

[i] Pro rata. Vt ita quartam detrahat hæres, si nihil ei dimiserat testator, uel si aliquid erat relictum penes eum adhuc detrahat ad suppletionem, uel quintam vel etiam millesimam, ut ff. eo l. in quantitate. § tũ & facit ad hoc. C. eod. l. 2. & ff. eo. l. Plautius.

[x] Qđ est verũ hodie si fecit inuentariũ, aliàs secus. l. in impor tanda. C. eo. legatum alicui, ut seruũ manumittat nõ defalcatur.

[t] Hodie tñ est clarũ, ꝙ de legato libertatis, & sic pio, nõ detrahitur Falcidia. auth. similiter. C. eo.

Fingamus

a Fingamus. Retento casu, quòd habeat in bonis quadringenta.

b Octaua. Scilicet quadringentorũ, q̃ est q̃nquaginta: & ita habebit hĩa prima q̃nquaginta, & hæc alia quinquaginta detracta, & sic centum, & sic quartã.

c Quingentos. Retento casu, ꝙ habebat ĩ bonis quadringenta: & sic legauit ultra, quam haberet, s. centum.

d Detrahi debet. Impropriè ãt ponit detrahi, quò ad id qđ excepit: & ꝓpriè quò ad quartã, q̃ ē ĩ bonis. & sic semel positũ uerbũ ꝓpriè, & impropriè ponit: ut ff. de offic. procõ. l. 2. Item no. ꝙ hæc Fal. cessat in multis casibus, quos dices ut dixim⁹ I. I. ĩ testõ. in glo. a. C. ad legẽ Falc. & in Auth. de hære. & fal. § hiuc nobis. col. 4. Et illica sus parèt in his uer. Falcidiã cessare facit pars debita natis. Dos, miles, vetitum, libertas, spõte solutũ. Res vetitæ vendi, pietas, & chartula, crimẽ. Ac hæres si non facit inuentaria subsit.

mus a quadringẽtos aureos legatos eẽ: & patrimonij quantitatẽ, ex qua legata erogari oportet, quidringẽtorũ esse: quarta pars legatarijs singulis dẽt detrahi. † Quòd si trecẽtos q̃nquagi:a legatos fingamus: octaua b dẽt d̄trahi. Qđ si q̃gẽtos c legauerit: initio q̃nta, deĩde quarta detrahi dẽt. d Añ .s. detrahẽdũ est, qđ extra bonorũ quãtitatẽ est, deinde qđ ex bonis apud hr̃dẽ remanere oportet.

† Id est, à singulis legatarijs ꝓ rata legatis tm̃ ẽ auferẽdũ quãtũ sufficiat ad quartã totius hære dicatis: q̃ apud hęredẽ dẽt remanere.

Verbũ semel positũ ꝓpriè & impropriè põt poni.

Falcidia in xj. casib⁹ cessat.

† Fideicõm sũ dĩ q̃a olĩ pẽdebat ex fide hęredis. Æg. P.

† In quibusdã exẽplarib. solũ legi: d̄ fideicommissis.

e In q̃busdã excẽp. hoc loco addii, & libertatibus.

Cõtiuuatio.

a Sumit̃ hic Falcidia ĩpropriè, vt cõprehẽdat Treb. Aegi. Per.

Diuisio.

TITVLVS XXIII.

DE † FIDEICOMmissarij † hr̃ditatib. a & ad Senatusconsul. Trebellia.

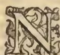
ADDITIO. No. diligenter hos versus, ex quibus habes, ꝙ Falcidia cesset in xj casib. Primo, in bonorum subsidio liberis relicto. Secundo, in legato dotis, quando videlicet maritus vxori dotem suam legat. Tertio, in testamento militis. Quarto, quando testator prohibuit illam detrahi. Quinto. in libertatibus relictis. Sexto, quando hæres non ignorans patrimonium defuncti spontè soluit, non retẽta Falcidia. Septimo, quando testator aliquam rem legat, & prohibet illam à legatario alienari. Octauo, In legatis ad pias causas relictis. Nono legato chartularũ, siue instrumentorum: quando. videlicet aliquis legat instrumenta prædiorum aliquorum, quod quidem legatum affert vtilitatem probationis, quæ defalcari non potest. Decimo, cessat Falcidia propter crimen, siue delictum hæredis, qui tacitum legatum personæ incapaci soluit. Vltimo, quando hæres inuẽtarium facere non curauit.

DE FIDEICOMMISSARIIS HÆREDItatibus: & ad Senatusconsultum Trebellianum.

Iustinianus post tractatũ legatorũ, de lege Fal. prius q̃ de fideicõmissis tractauit: q̃a lex Fal. a in legates prius fuit inuẽta, q̃ in fideicõmissis, secundũ P. Vel sic, dictũ est de legatis, sed q̃a de fideicõmissis sumus pollicitũ dicere. vt sup. de leg. § sed ne in primis ideo de fideicõmissis tractamus Et q̃a fideicõmissorũ aliud gñle, aliud speciale: gñle vero dignius, de gñle primo videamus: vt inf. e. in prin. & inf. si s. in pri. A.

NVnc transeamus. Totus iste tit. diuiditur in septem partes. Primo ponit, qualiter iure vetustissimo non de necessitate, sed verecundia quadam fideicommissa præstabantur. Secundo quomodo tempore Augusti certis personis ex necessitate præstabantur: vel etiam de iure prætorio. Tertio quomodo fideicommissum fieri debeat, ut valeat. Quarto, q̃ñ restituta erat hr̃ditas, ꝙ ex senatuscõ. transibãt actiones oẽs in fideicõmissariũ. Quinto qualiter ex Senatusc. Pegasiano hęres institutus poterat detrahere quartã: & qualiter dicto iure hęres rogatus de tota hęreditate restituẽda, vt trãsirẽt actiones ꝓ rata ĩ fideicõmissariũ stipulatio interponebat, si hæres volebat adire. si verò recusabat, ex dicto Senatuscõ. cogebat. Sexto, Iustinianus ista duo senatuscõsulta æq̃parat: & oĩa q̃ senatuscõsultũ Treb. statuit, eidẽ, reseruat & q̃ Senatus. Pegasianũ statuit, attribuit Senatuscõ. Treb. tanq̃ antiq̃ori. Septimoq̃, circa materiã fideicõmissorũ certos casus dubitabiles ponit. Secũda ibi. Post ea. Tertia ibi, in primis. Quarta ibi, Restituit. Quĩta ibi, s. q̃a hr̃des. Sexta ibi, Sed q̃a stipl̃ones. Septima ibi, Nihil aũt interest.

Fideicommissa ab hæredis fide nomen acceperunt: quæ licet nulla iuris necessitate. sed solo fidei pudore olim præstarentur, hodie tamen ad iuris necessitatem reducta sunt.

Vnc transeamus ad fideicõmissa: sed prius est, vt de hæreditatibus † fideicommissarijs videamus. Sciendum itaque est, c omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse: quia nemo inuitus cogebatur præstare id, de qua rogatus erat.

† Quæ & à Bat. II. Selus. ad Treb. fiduciariæ dicuntur ex forma qua & hęres fiduciarius i. fideicommissari⁹.

Dñe, multa iã dixistis nobis circa materiã legatorũ ꝓ Deo dicatis mihi, q̃d ꝓpouitis in hac materia facere? Ad hoc rñ. Amice, certè ex quo expedita est materia legatorũ, nũc ad fideic. transeundũ est: & primũ de fideicom. hæreditatib. breuiter uideamus. Et hæc dicunt vsq; ad illũ ver. sciẽdũ est. in quo pone casum sic, Dñe, video qđ vultis tractare de fideicõ. hær. dicatis mihi modo si placet, qualiter erant introducta fideicõ. & quare sic appellabãtur? Ad hoc rñ. Amice, scire debes, ꝙ olim oĩa fideicom. tã generalia, quàm specialia primitiuis temporib. infirma erant: quia nemo inuitus hmõi fideicom. de quib. erat à testatore rogatus. soluere cogebatur: & pro filijs spurijs, & cæteris non capacibus, quib. testatores non poterant hæreditates, & legata in testõ suo relinquere, fuerũt fideicom. introducta. vnde sub hac cautela relinquebant. nam fideicom. qui capere poterant ex test. hęreditatem committebant: & ideo fideicom. appellata sunt: quia nullo vinculo iuris innodata erant: sed tm̃ pudori eorum committebant testatores hmõi fideicõ. soluere: sed nõ cogebant, & ita hoc vsq; ad tp̃s diui Augusti obtinebat. postea verò prim⁹ diu⁹ Aug. gratia personarũ capaciũ (quia fideic. defraudabant) motus, fideic. hmõi ad iuris necessitatem induxit. vnde quia aliq̃s ꝑ fidẽ suam, uel per ipsius principis salutem aliquid rogatus nõ soluebat fideicõ. ideo propter magnam quandam ꝑfidiam, q̃ fidem implere recusabant, p̃cepit consulib. vt ipsi authoritatem suã interponerent: ut illi, q̃ rogati essent fideic. soluere, ad eorũ præstationẽ cogerent, quia hoc iustum videbat, & populo expediebat, paulatim conuersum est ĩ assiduam iurisdictionem: & ꝑ ꝓcessum tp̃is fauor fideicõ. intantũ augebat ut ẽt ꝓprius prætor circa huiusmodi fideic. crearetur: quem fideic. prætorem appellabant. Et hæc dicũtur vsq; ad illum § in primis.

c Sciẽdũ itaq; est. q. d. tractaturis nobis de fideicõ.

quia eorum apud antiquos aliter se habebat tractatus, ne quid antiquitatis penitus ignoretur: itaq; dicamus de fideicō generalibus & specialibus, vt arg. ꝭ.de test.in prin.

a Quibus. Vt spurijs. & in his nil innouatur. nā nec hodie valet fideicōmissum: vt ff. de iu.fisci.l.nō intelligit.§.1.2.& 3.& C. de na.li.l.1 & 2. & C.ad leg.Fal.ēt sm. Azo. Sunt & alij, q capere non poterāt vt supra de le.§.legari.diximus,& in his omnibus nil innouatur: vt in muliere, quæ trāsit ad secunda vota intra tempus luctus, cui ab extraneo relinqui non potest: vt C.de incest.nup.l.si quis incesti. & C. de secun. nup.l.1.

b Nullo vinculo. Id est, nulla actione sed ꝑ officium iudicis: vt ff.de verborū significatio.l. pecuniæ verbum. §.actionis.

c Personarum Capacium dūtaxat nō earum quę sunt nō capaces: de quib supra loquutus est. & dic personarū, quarundam.

d Interponere. Scilicet vt fideicōmissa præstentur generaliter in omnibus.

e Populare. Id est populo expediens.

f In assiduam iurisdictionē. Id est, vt assiduè, de hoc ius redderetur ēt ab alijs quam à Cōsulibus. Accur.

g Eorum. Scilicet fideicommissorum.

h Crearetur. Vt ff. de orig. iur.l.2.§ post deinde diuus. Accur.

¶ In primis. CASVS. Dñe, iam video qualiter fideicom. quæ olim erant infirma: postea per diuum Augustū ad necessitatē iuris sunt introducta: ꝓ Deo dicatis mihi modo, qualiter testator in testō suo rogat aliquem soluere huiuſ fideicom. Sed anteq̄ Iustinianus soluat hanc q̄ōnem, præmittit quoddam aliud, & dicit: Amice, in primis sciendum est, ꝙ necesse est ꝙ aliquis hæres instituat in testō: & postea fidei hæredis instituti committatur: vt illam hæreditatem alicui alij restituat. Si enim secus fieret, testamentum inutile esset, in quo nullus hæres esset institutus: & per consequens ea, quæ in illo testō relinquerentur, nullius essent momenti. Cum igitur aliq̄s in testō sibi adscripsit hæredē: puta ꝑ talia verba, Lucius Titius hæres meus esto. poterit postea sic adijcere, Luci Titi hæres cum primum possis hæreditatem adire: eam Caio Seio reddas, & restituas. Et non solum de hæreditate restituenda potest testator rogare hæredem suum, sed ēt de parte hrēditatis alicui restituenda eum rogare pōt. & liberū est ipsi testatori vel purè, vel sub ꝯditione, vel ex die certo fideicōm. tā generale, quam speciale relinquere. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. restituta. Fran.

a In primis igit. Scilicet q̄a ius fideicommissorum expositurí sumus, quoniā aūt fideicō missa vniuersalia & singularia hoc, scilicet vt hęres primo instituat, in sua habent natura cōmuniter: igitur de eo in primis notandū est. sic & econtra dicitur, & cōtinuatur supra de le. §. sed in primis.

Quib. a .n. non poterāt hrēditatē, vel legata relinquere, si relinquebant fidei committebāt eorum, q capere ex testō poterāt hrēditatē, † Et iō fideicō missa appellata sunt: q̄a nullo vinculo b iuris, sed tm̄ pudore eorū, q rogabant, continebant. Postea diuus Augustus primus, semel, iterumq; gratia ꝑsonarū c motus, vel q̄a ꝑ ipsius salutē rogatus quis diceret, aut ob insignem quorūdā ꝑfidiam, iussit cōsulib. authoritatē suā interponere. d Qđ quia iustum videbatur, & populare e erat: paulatim conuersum est in assiduā iurisdictionē: f tātusq; eorū g fauor factus est, vt paulatim ēt ꝑtor ꝓprius crearet, h q de fideicommissis ius diceret, quem fideicommissarium appellabant. †

Ad hoc, vt valeat fideicōmissum vniuersale, ex testamento debet hæres vniuersaliter institui. qui potest grauari de tota, vel parte hæreditatis capaci restituenda. Aret.

In primis igit a sciēdum est, opus esse, vt aliquis recto iure testō hæres instituatur b eiusq; fidei committatur, vt eā hæreditatem alij restituat: aliòqui inutile i est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Cum igitur aliquis scripserit, Lucius Titius hæres esto: potest adijcere, rogo te Luci Titi, vt cum primum poteris hæreditatem meam adire, eam Caio Seio reddas, restituas. Potest autem quisq; & de parte restituenda hæredem rogare. Et liberum est, vel purè, vel sub conditione m relinquere fideicommissum, vel ex certo die.

Restituta hæreditate nomen hæredis indelebile apud restituentem remanet: in fideicommissarium verò actiua, passiuaq; actiones transferuntur.

Restituta autem hæreditate is, quidē, qui restituit, nihilo minus hæres

b Hæres instituatur. Potest etiam ab intestato. vt j. eodē. §. præterea. qui est contra.

i Inutile. Not. non valere testamētum sine hærede. sic ff. de ijs, quæ in test. del.l. ꝓximè §. Calphurnius Lōginus. & ff. de codicil.l. finali.

m Sub conditione Quæ & à quo sunt implēdę conditiones, dic vt ff. ad Trebel. l. facta §. si sub conditione.

ADDITIO. Secus tamen est in directa. §. hæres. supra de hęred. instit. Est ratio, quia hoc ius hæreditariū nō est in suspenso: q̄a remanet penes hæredem: vt j. proxi. §. Angelus.

¶ Restituta. CASVS. Dñe, iam video qualiter testator pōt rogare hęredē institutū, ut ipse alicui restituat totā hæreditatē vel eius partem. Sed pone: Quidam instituit Petrum hæredem, & rogabat eum per fideicommissum vt totam hæreditatem restitueret M. modo quæro à vobis, vtrum facta restitutione secundum voluntatem testatoris P. nihilo minus debeat hæres censeri? Et respondet Iustinianus ꝙ sic. nam restituta hæreditate ille hæres, qui fuit institutus, nihilo minus post restitutionē ꝑmanet hrēs. Fideicommis. verò cui hrēditas restituitur q̄nq̄ue loco hæredis, quandoque loco legatarij habebatur: sed Neronis tempor bus Trebellio Maximo, & Anneo Seneca existentibus Consulibus factum fuit Senatuscōsultum Trebellianū, in quo quidem senatuscons. cautum est, vt si hrēditas ex causa fideicommis. alicui restituta sit: omnes actiones quæ de iure ciuili ipsi hæredi, vel aduersus hæredem competerent: fideicommis. & aduersus ipsum post restitutionem hrēditatis ei factam darentur. & post illud Senatuscon. pręτor actiones ipsi fideicō mis. & aduersus ipsum quasi hæredi & in eundē dare cœpit, & ita manifeste liquet, ꝙ secundū Senatusc con. Trebellie cui ex fideic. restituta erat hæreditas quantum

a Nisi tñ ipsis à patre relictū esset ab extraneo ꝑ fideicommissum: nā tūc valeret. not. Spec. titu. de succe. ab intest. §. in primis. Cui' rōnē esse ait Bald. ꝙ ipsis à iure relinqui ꝓhibitū non sit. Atqua rōne possint efficaciter institui spurij, vide ꝑ Cepol. in 71. cau q̄ icipit, Octaua cautela.

† Veluti olim non poterat à marito vxor his instituti. s. ꝑ fideicommissū fieri poterat, vt ad eā bona ꝑuenirēt qđ indicat Fabius li. 2. c. 2. Frā. Balduin. hic.

‡ Quis aūt de fideicōmissis pri' cognouerit Rumæ, tradit Quintili. li. 3. cum ait, Nō debes apud prętorem petere fideicommis. sed apud consules: maior. n. ꝓpria cognitione sūma est. At tu, infert huc q̄ tradit Bu. in Pāde. li. 1.

permanet, [a] is verò qui recipit hæreditatem, aliquando [b] hæredis, aliquando [c] legatarij loco habetur. Et Neronis quidem temporibus, Trebellio [d] Maximo, & Anneio Seneca Cõsulibus, [e] Senatuscõsultum factum est, quo cautum est, si hæreditas ex fideicommissi causa restituta sit, omnes [f] actiones, quæ iure ciuili [g] hæredi & in hæredem cõpeterent, ei, & in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hæreditas: Post quod Senatusconsultum, Prætor vtiles actiones ei, & in eum, qui recepit hæreditatem, [h] quasi hæredi, & in hæredẽ dare cœpit.

Pegasiano Senatusconsulto introductum fuerat, hæredẽ totam hæreditatẽ restituere grauatũ, quadrãtẽ detrahere posse, ne solo nomine hæres esset, actionibus tñ actiuis passiuisq; apud eũ remanẽtibus, nisi stipulatione sibi prouideret, vt damnũ, lucrumq; sibi, & fideicommissario pro quota cõe foret: sin autem intra dodrãtẽ restituere rogabatur, tũc Trebelliano Senatusconsulto locus erat: ex quo tã hæres, q̃ fideicõmissarius pro ratis portionib. onera sustinebant.

Sed q̃a hæredes scripti, [a] cũ aut totã hæreditatẽ, aut penè totã plerumq; restituere rogabant, adire hæreditatẽ ob nullum, vel mini-

quantũ ad emolumentũ, & onus loco hæredis habebatur, & ista dicuntur in tertia parte vsque ad illum §. sed quia hæredes.

a Hæres permanet. Not. quod semel est, semper erit, sic ff. de mto. l. & si fine. alias incipit. & si fine. §. sed quod Papin. in fin. ibi, sine dubio hæres. & ff. de hæred. inst. l. ei qui soluendo. in fine. Acc.

ADDITIO. Hoc obtinet in immutabilibus de natura, vel constitutione iuris, aliàs secus: ar. §. vt autem. in authen. de non alie. colla. t.

b Aliquando. Id est, sm vnum ius: vt per Treb. vt statim dicet. nam omnia transibant.

c Aliquãdo. Id est, secũdum aliud ius non erat loco hæredis, sed legatarij, vt per Pegasianum: secundum quod retinet institutus quartam: vt in. sta eodẽ. §. sed quia. & §. post quod.

d Trebellio. Et hinc dictum fuit Trebellianum Senatusconsultum, & Macedonianũ à Macedone: ut ff. ad Maced. l. i.

e Consulibus. Scilicet existentibus.

f Omnes. Imò non omnes, etiam per Trebellianũ: vt j. eo §. ergo cõtra. Sol. licet hic dicat, omnes nõ tamen dicit tot, vel in totum, sm Ioan. [a] Vel dic, quod quando de toto erat rogatus, habebat locũ qđ hic dicitur. si autem retenta quarta de cætero erat rogatus, habet locum, quod dicitur infra. Acc.

a Et sic verbũ oĩs, ẽ distributiuũ vniuersaliũ, tot⁹ vero particulariũ: qđ no. sm Ang. Sed Ioan. Faber hoc re, pbat q̃ tenet sequẽtẽ sul.

g Iure ciuili. Vel etiã prætorio: dũmodo tales sint prætoriæ, quæ sunt transitoriæ: vt sunt persecutoriæ: vt ff. de act. & obli. l. in honorarijs. & ff. eod. ad sen. Treb. l. i. §. quamquam. secus in pœnalibus: vt j. de act. §. pęnales.

h Hæreditatem. Non facta cessione actionum. aliàs enim etiam directas habet ex nomine cedentis.

¶ Sed quia hęredes. CASVS. Domine, iam video, quòd secundum S. C. Trebel. cui restituebatur hæreditas, quo ad onus, & emolumentũ loco hæredis habebat, sed vos dixistis mihi supra, q̃ hæreditas quo ad onus quandoq; habebatur. Ad hoc respõ. Iustin. q̃a supra diximus; q̃ hæredes scripti in testamento, totius hęreditatis resti. poterãt grauari, nec p Sena. consul. Treb. aliquod remediũ habebant: & idcirco hęreditatem ob nullum, vel minimũ lucrũ adire plerumq; recusabant: cũ vel totã hæreditatem, vel ferè totã per fideicom. restituere cogebantur: vnde testamento ab hæredibus scriptis deserto fideicõ. in testamẽto relicta penitus extinguebantur: ideo postea tẽporibus Vespa. Augusti, Peg. & Pusione existentibus Consulibus facto erat Sena. Cõsul. Peg. in quo quidẽ Sena. cõsul. statutũ fuit, vt liceret hæredi scripto, qui rogatus esset per fideicõ. hæreditatẽ restituere, quartam totius hęreditatis retinere, sicuti beneficio l. Fal. ex singulis legatis quartã retinere conceditur. Et nõ solum huiusmodi beneficiũ retẽtionis quartę in vniuersitate erat hæredibus cõcessum: sed et in singulis quoq; rebus per fidei. relictis eadẽ retẽtio quartæ ex Pega. Senatuscõs. hǣdi indulgebat: vñ post Sena. Cõs. Pega. hęres scriptus occasione illius onera hǣditaria sustinebat: ille verò q ex fideicõ. partẽ hæreditatis recipiebat, puta dodrãtẽ, loco legatarij partiarij habebatur. i. illius legatarij, cui pars bonorũ legabat. Nã huiusmodi species legati vocabat partitio: & hoc ideo, quia talis legatarios cũ hęrede participabant hæreditatem: & in hoc casu stipulationes, q̃ solebant inter hæredẽ, & partiariũ legatariũ interponi, eadẽ inter fideicõ & hæredẽ inte ponebantur, id est. vt lucrum & damnũ hæreditarium pro rata portione inter eos commune esset, unde tunc demũ habebat locum senatosc. Trebel. quando non totam hæreditatẽ, vel vltra dodrantẽ hæreditatis restituere rogabatur hæres: & in hoc casu ex senatuscon. Treb fiebat restitutio. & sine interpositione stipulationis actiones hæreditariæ in vtrũq;, videlicet hǣdẽ scriptũ, & fideic. qui loco hæredis habebatur, p rata portione diuidebantur. Si verò plus, quã dodrãtẽ, vel totã hæreditatẽ fideic. restituere rogabatur: tũc ex sen. Peg. fiebat restitutio. & his, q semel adibat hǣditatẽ sua voluntate, & cõpulsus hoc fecerant: siue bñficio Peg. vsus sibi quartã retinebat, siue quartã sibi retinere nolebat: nisi p interpositionẽ supradictæ stipulationis sibi pspexisset, vniuersa onera hæreditaria p senatuscõ. Pegasi. sustinebat: quarta tñ ab hærede retenta ẽt ad euitationẽ onerũ hæreditariorũ quasi partis p parte stipulationes interponebantur, q̃ solebant interponi inter partiariũ legatarium, & hæredem. Alter enim ab altero stipulabatur, vt vterque eorũ onera hæreditaria, sicut emolumẽtũ p rata portione sustineret si verò hǣs scriptus totã hęreditatẽ fideicõ. restituebat in hoc casu emptæ vel vẽditæ hæreditatis stipulationes inter ipsum hæred. & fideic. interponebãtur. & hæc dicũtur vsque ad illũ ver. Sed si recuset. in quo pone casum sic. Dñe, iã video in quo casu habebat locũ se. cõ. Treb. olim. & in quo casu locũ habebat Peg. & q̃ fuit ratio suæ intẽtionis Pegasiani: & in q̃bus differũt illa duo senat. pro Deo, dicatis mihi si placet, si in aliquo casu habeãt cõuenictia illa duo senatusc. Ad hoc rñ. Iusti. q̃ sic, Dictũ ẽ. n. supra, qđ iuris est qñ hæres scriptus sua spõte adhibat, & restituebat hǣditatẽ sed certè si scriptus hǣs recusauerit hæreditatẽ adire q̃a dicit eã sibi suspectã esse quasi dãnosam: in hac casu cauebat sen cons. Peg. vt desiderãte fideic. sibi restitui hæreditatẽ iubente pretore scriptus hæres hęreditatẽ adire, & restituere fideic. cõpelleretur: & tũc oẽs actiones hæreditariæ ipsi fideic & aduersus eum cui authoritate Peg. sen. facta fuisset restitutio, dabãtur. & in hoc casu, qñ hæres coactus hæreditatẽ restituit, stipulationes à Peg. descẽdẽtes nõ erãt necessariæ, q̃a sine interpositione cuiuslibet stipulationis simul hæredi scripto, q coactus hæreditatẽ restituebat, plena dabat securitas, & oẽs actiones hǣditariæ ipsi fideic.

in eum transferebantur. In hoc enim casu vtrumq; sen. quo ad mentem concurrebat. Et hæc dicuntur vsque ad illum. §. sed quia stipulationes.

[a] Recusabant. Sic s. tit. 1. in prin.

[b] Consulibus. Scilicet existentibus.

mum lucrum recusabāt: [a] atque ob id extinguebantur fideicommissa, postea Vespasiani Augusti temporib. Pegaso & Pusione Consulibus, [b] Senatus censuit, vt ei, qui rogatus esset hæreditatē restituere, perinde † liceret quartam partē [c] † retinere, † atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquūtur eadem retentio permissa est. [d]

Post quod Senatusconsultum [e] ipse hæres onera [f] hæreditaria sustinebat; ille aūt, qui ex fideicōmisso recipiebat partē [g] hæreditatis, legatarij partiarij loco erat, i. eius legatarij, cui pars bonorū [h] legabatur, quæ species legati partitio vocabatur, quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatem. Vnde quæ solebāt [i] stipulationes inter hæredem, & partiariū legatarium interponi, [k] eædem interponebantur inter eum, qui ex fideicommisso recepit hæreditatē, & hæredem, i. vt lucrum pro rata parte inter eos commune esset. [l]

Olim quando quis erat rogatus de restituendo dodrantem, ex S.C. Trebelliano actiones diuidebantur pro rata, sed si vltra dodrātē, tunc ex S.C. Pegasiano omnes actiones remanebant penes hæredem, nisi stipulatio de diuidendo fuerat interposita, & hoc si sponte adibat: sin autem coactus, ex S.C. Trebelliano actiones omnes transibant in fideicommissarium Aret.

Ergo siquidem [m] non plus, quam dodrantē hæreditatis scripī⁹ hęres rogatus sit restituere, tunc ex Trebelliano S.C. restituebatur hæreditas, & in vtrumq; actiones hæreditarię pro rata parte [n] dabantur, in hæredem quidē iure ciuili, in eum verò, qui recipiebat hæreditatē ex S.C. Trebelliano, tamquam in hæredem. At si plus, quam dodrantē, vel etiam totam hæreditatem restituere rogatus esset, locus erat Pegasiano S.C. & hæres, qui semel adierat hæreditatem (si modo sua voluntate adierat) siue retinuerat quartā partem, siue retinere noluerat, [o] ipse vniuersa onera [o] hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatariū, & hæredem. Si verò totam hæreditatem restitueret, [p] emptæ & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur. [q]

Hęreditatem restituere grauatus, inuitus adire & restituere cogitur: quo casu in fideicommissarium omnes transmittuntur actiones.

Sed si recusabat scriptus hæres adire hęreditatem, ob id quòd diceret, eam sibi suspectam esse,

[c] Perinde liceret quartam. Id est dicere, sicut per legē Falcid. defalcantur specialia legata, vt s. tit 1. §. cum aūt, & §. 1. ita q̄uale fideicommissum defalcatur per Pegasianū Senatusconsultum, ut hic. Et no. triplicem esse quartam. Vna [*] dr̄ naturæ debita, vt quæ debetur filiis, & filiab. & inferioribus, & superioribus, & quibusdam transuersalibus, ut C. de inof. testa. l. cum quærit. & l. parentibus. quę est aucta in auth. de trien. & se. §. i. col. 3. & hoc dr̄ debitum bonorum subsidiū, vt C. de inoff. dona. l. si totas. Alia est q̄ debetur iure institutionis, ut ex singularibus legatis & fideicommissis, ut s. tit. 1. Alia quæ dicitur Trebelliani-ra, ut j. e. §. sed qa, licet fuerit per Pegasianum inducta, vt hic. Itē est quarta quędam, quę debetur ex constōne diui Pii filio arrogato, ut s. de adopt. §. cum autem.

ADDITIO. Item est & alia, quę debetur rōcubinę, quam quis acceperat ea intentione, ꝙ eam duceret in vxorem: qm̄ si postea animo mutato illam expellat, tenetur ei quartam partem suæ substantiæ dare, ut in aut. qui. mod. na. effic. leg. §. sit igitur, aliàs, & melius, §. quoniam autem, quasi circa fin. tit. col. 6.

[d] Permissa est. Per S.C. Pegasi. s. ab hærede, non à legatario grauato alii dare, vel restituere, ut diremus j. §. 1.

[*] Hēs in ea gl. aliā in l. in quartam. ff. ad l. Falcid. & in l. filiū. C. fa. ercis.

[l] Not. quos charitas non prouocat ad beneficia spe lucri inritandos. Ægi. Per.

[i] Ergo uidetur, ꝙ hæc quarta debeat dici Pegasiana potius quā Trebelliana. dic ꝙ sublatū est S.C. Pegasi. & eius authoritatē hēt Treb. ut j. eo §. sed quia. Ægi. Per.

[†] Cōcor. eum. hoc tex. c. Raynucius, & glo. super verb. Trebell. ante medium extra de testam.

Quarta est multiplex.

[e] Post quod S.C. Scilicet Pegasianum.

[f] Onera. Scilicet omnia.

[g] Partem. Scilicet dodrantem.

[h] Pars bonorum. [t] Intelligas tamen sub nomine hæreditario, aliàs autem iste textus non procederet: quia ille cui relinquitur pars bonorum, non sustinet aliqua onera, vel bonorum. ff. de uerb. sig. & nota. in l. non amplius. §. fi. in gl. fi. cum l. sequenti, & ibi Bar. ff. de lega. 1. & facit tex. cum gl. & Bart. in l. mulier q̄ duob. §. fi. ff eod. ad S. C. Treb. Ang.

[t] Ista gl. nō est Accurs. sed additio.

[i] Solebant. Scilicet iure uetustissimo, s̄m Placen. nam legatarius non sustinebat onera, & ideo hęc stipulatio interponebatur. Sed rurum hodie legata fideicommissis sint adæquata, ut s. de leg. §. sed non usq; & in fideicommisso diuidantur onera inter hæredem, & fideicommissariū, ut j. proximo. §. ergo, & §. sed quia stipulationes. patet ꝙ hæc legata uniuersalia, seu particularia sine stipulatione debent transire cum onere, & facit ad hūc § ff de leg. 1 l. si quis seruum. §. fi. & l. seq. in princ. tit. Accur.

[k] Interponi. Puta quando legabatur dodrans Acc.

[l] Commune esset.

[*] Sed hac stipulatione non interposita omnia onera erant hæredis rogati, occasione quartæ, quam retinebat, ut j. eod. §. proxim. uersic. at si plus. Accur.

[m] Ergo si quidē. Tunc demū locum habet S. C. Pegasianum, qn̄ uel totū uel ultra dodrantē hæres rogatus est restituere, ergo &c.

[n] Pro rata parte. Supra e. §. restituta, contra. Solut. ut ibi in glo. omnes. Accursius.

[o] Vniuersa onera. Nisi stipulationem supradictam interposuisset, ut s. eo. §. sed quia. uersic. post quod & hic subjicit.

[p] Restitueret. Scilicet spōte. nā poterat quartam retinere per Pegasianum, ut s. e. §. post q̄d

[q] Interponebantur. Facit. ff. de pec. l. si creditor, & ff. mand. l. hæredem. §. fi.

[*] Ad hoc non procedit legata bonorum parte etiā facta exæquatione s̄m Bart. ind. §. fin.

[*] In plerisq; exēpl. atque adeo ipsa Haloādri editione scriptum est liue retinere uoluerat, sed nō recte, ut patet ex ver. Si u[er]ò totam hæreditatem, quo loco casū hūc decidit, quo noluit hęres retinere quartam. sed maluit integrā hæreditatem restituere.

Cete Theophilus, nostrā hanc lectionē sequutus ē: sic. n. ille scripsit. Εἴτε παρεχώρησε τὸ τέταρτον εἴτε ἐκὼν... [illegible] sine retinuerit quartā, ue retinere voluerit.

Quasi.

quasi damnosam, a cauebatur Pegasiano S.C. vt desiderante eo, cui restituere rogatus esset, iussu prætoris adiret, & restitueret hęreditatē, perindeque ei, & in eum, qui reciperet hęreditatem, actiones darentur, ac iuris est ex Trebelliano S.C. quo casu b nullis stipulationibus est opus, quia simul, & huic qui restituit, securitas datur, & actiones hęreditariæ ei, & in eum transferuntur, qui recipit hæreditatē utroq; c Senatusconsult. in hac specie concurrente.

Expleso Senatuscon. Pegasiano, & omni eius authoritate Trebelliano attributa hodie hæres restituere grauatus, quadrantem hęreditatem hęreditatis indistinctè consequitur, actionesq; inter eum, & fideicommissarium pro quota portione scinduntur: nisi aut totam hæreditatem spontè restituat, aut coactus adeat, quibus sane casibus quicquid commodi, uel oneris est in hæreditate, id totum in fideicommissarium deuoluitur.

Sed quia d stipulationes ex Senatusconsult. Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casib. e captiosas eas homo excelsi ingenij Papinianus appellat, & nr̄is legibus magis simplicitas, f quā difficultas placet, iō omnibus nobis suggestis, g tam similitudinib. quam differentiis vtriusque Senatusconsulti, placuit, exploso Senatusconsul. Pegasiano, quod postea h superuenit, omnē authoritatem Trebelliano S.C. præstare, vt ex eo fideicōmissariæ hæreditates restituantur, siue habeat hęres ex voluntate testatoris quartā, i siue plus, siue minus, siue nihil penitus, ut tunc qñ uel nihil, vel minus quarta apud eum remanet: liceat k ei vel quartam, uel quod deest, ex nostra authoritate reti

a Quasi damnosam. Licet causam nō assignet: qa variæ sunt hominū voluntates: vt ff. ad Treb. l. qa poterat. ibi, non enim. Accur.

Iudicem recusāti, sufficit allegare suspicionē.

ADDITIO. Idem dicunt doctores hic in recusatione iudicis: qa sufficit simplex allegatio suspicionis cū iuramento. nisi recusatio esset notoriè frustratoria, vt quia datus esset de cōi cōcordia partium, & ideo interim processus iudicis recusati est nullus ipso iure, quæ omnia obtinent de iure ciuili, & in terris Imperij. sed de iure canonico dēt inferri causa, & probari coram arbitris communiter eligēdis. cap. suspicionis: extra. de officio deleg. & cap. cum speciali. de appel. Ang. & Pore.

b Quo casu. Id est eum per Trebellianum restituitur tota. Vel dic per Pegasianum, s. in casu proposito ubi coactus adiit. si uerò non coactus, sed spontè, secus, ut s̄. e. §. si uerò totum.

c Vtroque. Scilicet. Trebelliano, quia nihil retinebat, & Pegasiano, quia cogebatur, & ita quo ad sententiam concurrunt, quo ad verba enim non concurrunt: cum alio casu unum, & alio aliud loquebatur.

¶ Sed quia stipulationes. CASVS. Domine iā video in quibus sen. cō. Treb. & Senatusconſ. Pega. differebant, & in quibus cōueniebāt. nūqd remanet adhuc hodie vtrumq; in suo vigore? Ad hoc respon. q̄ non. Cum enim stipulationes ex Pegasiano Senatusc. s. descendētes nō solum modernis, sed etiā ipsi antiquitati displicuerint. & Pap hō excelsi ingenij easdē stipulationes in quibusdam casibus captiosas appellet: & nobis magis simplicitas, q̄ difficultas in legibus placeat: ideo relatis nobis omnibus tā similitudinibus, quam differētijs vtriusq; senatuscōs. placuit abrogato Sen. consl. Pega. qđ postea circa fideicom. hæreditates inuētum erat: omnē eius authoritatē sen. cō. Treb. attribuere: vt hodie ex solo se con. Treb. fideicōmissariæ hæreditates restituātur siue hæres ex voluntate testatoris quartam partē, siue plus, siue minus, siue penitus nihil retinuerit: & in eo casu, qñ ex voluntate testatoris, vel nihil, vel minus quarta habet, liceat ipsi hæredi vel quartā, qñ nihil penitus habet: vel quod deest quartæ, qñ aliqd habet, minus tñ quarta, ea nostra authoritate retinere: vel si fortè totā hæreditatē per ignorātiā facti restituerit: liceat ei quartā repetere: & in hoc casu statuimus ea Sen. cōs. Treb. actiones hēditarias, tā in hæredem, qui restituit hæreditatem, quam in fideic. cui restituitur, pro rata portione vtriusque cōpetere. & hæc locum habēt quando hæres quartā sibi retinet. Si verò hæres totam hæreditatem fideicommis. sponte restituerit. in hoc casu omnes actiones hęreditariæ fideicommiss. & aduersus ipsum dabuntur. Et nō solum, q̄ dicta sunt transtulimus in Senatuscons. Trebell. sed etiā; illud, quod precipuum fuerat in Senatuscon. Pegasia. ut s. quando hæres scriptus recusabat adire, authoritate Pega. compelletur, & totam hæreditatem fideicommis. restituere, & omnes actiones ad fideicom. & aduersus eum conferre, & hoc etiā ad S. C. Trebellia. transtulimus, uolentes, ut ex eo solo hæres compellatur adire & fideicom. desideranti hæreditatem, restituere: in hoc casu nullo damno, vel commodo apud hæredem adire, & restituere coactum remanente. Et nihil in hoc casu recessit. vtrum aliquis hæres institutus ea asse, totam hæreditatem, aut pro parte restituere rogatus fuerit: an ex parte hæres institutus totam partem aut partem illius partis restituere sit rogatus: nam & in hoc casu eadem iussimus obseruari, quæ in restitutione totius hęreditatis s̄. diximus. & hæc diffūtur vsque ad §. si quis vna, cuius casus planus est vsque ad §. præterea.

d Sed quia Dixi interponi stipulationes ex Senatusconsulto Pegasiano &c. Accur.

Simplicitas est legib. amica.

e Quibusdam casibus. Scilicet propter solennitatē verbo. ut dicūt: vel tunc quādo is cui restituta erat, nō erat soluēdo unde inutilis erat stipulatio. Vel uerius hos captiosos modos nescimus qui sint.

f Simplicitas. Not. simplicitatē amicā legib⁹, & facit j. de leg. agn. suce. §. 1 os verò. & ff. de dol. l. 1. in prin.

ADDITIO. Intellige de simplicitate, quæ est cōtraria fraudi, non autem de fatuitate, quia illa est dānabilis. l. 3. §. si. ff. de suspect. tut. Et de hac simplicitate, & quot modis simplex accipitur plenè. Quint. Mādo. in glo. Facul §. volentes, in uer. simplicis.

g Suggestis. Hic no. q̄ in sententia sunt allegationes repetendæ.

h Quod postea. Quia prius fuit Trebellianum.

i Quartam. Scilicet de bonis hæreditatis, detracto tamen alieno ære: ut C. eo. l. & sine scriptura.

Pōt tñ fideicommissario volente quartam totius hæreditatis deducere, & tūc tenet creditoribus pro sua rata, ɋ quo & quarta legatariis teneatur: uide per Ang. hic.

k Liceat. Etiam ɔ̄ uoluntatem defuncti iure isto. s. Institutionum, ut C. ad leg. Falc. l. si ut allegas. hodie forte contra, secundum quosdam, ut in Authenti. de hęred. & Falc. §. si uerò expressim. coll. 1.

Solu-

nere, vel repetere solutũ, [a] quasi ex Trebelliano senatusconsulto, ꝓ rata portionem actionib. [b] tã in hæredem, quã in fideicõmissarium cõpetentib. Si verò totã hæreditatẽ sponte restituerit, [c] oẽs hæreditariæ actiones fideicõmissario, & aduersus eum cõpetunt. [d] Sed ẽt id, qđ præcipuũ Pegasiani Senatusconsulti fuerat, [e] vt qñ recusaret hr̃s scriptus sibi datã hr̃ditatem adire, necessitas ei imponeret, totam hr̃ditatem volenti fideicommissario restituere, & oẽs ad eum, & cõtra eũ transferre actiones, & hoc transposuimus ad Senatuscõsultum Trebellianũ, ut ex hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipso nolente adire, fideicõmissarius desideret restitui sibi hæreditatẽ, nullo nec damno, nec cõmodo apud hr̃dẽ [f] remanente.

Quod iuris est de toto quo ad totum: idem iuris est de parte quo ad partem. Arc.

Nihil autem interest: verũ aliquis ex asse hæres institutus, aut totam hæreditatem, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadẽ obseruari ꝑcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus. [g]

Hæreditatem deducta quarta restituere grauatus, pro ea parte hæreditaria onera sustinet, quod si certa re quantumuis maxima, certave quantitate præcepta, restituere, nullatenus oneribus implicatur, sed vniuersa ad fideicommissarium conuolant.

Si quis vna aliqua re deducta, siue ꝑcepta, quæ quartam [a] continet (veluti fundo vel alia re) rogatus sit restituere hæreditatem, simili mõ ex Trebelliano Senatusconsulto restitutio fiet [f] perinde, ac si quarta parte retenta, rogatus esset reliquam hæreditatem restituere. Sed illud interest, ꝙ altero casu, l. cum deducta, siue ꝑcepta aliqua re restituitur hæreditas, in solidum ex eo Senatusconsulto actiones transferuntur, & res, quæ remanet [i] apud hæredem sine vllo onere hæreditario apud eum remanet, quasi ex legato ei acquisita. Altero verò casu id est, quum quarta parte retenta rogatus est hæres restituere hæreditatem, & restituit, scinduntur actiones, [h] & pro dodrãte quidem transferuntur ad fideicommissariũ, pro quadrãte remanent apud hæredem. Quinetiam licet vna re aliqua deducta, aut præcepta restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, ĩ qua maxima pars hæreditatis contineatur, æquè in solidum transferuntur actiones. Et secum deliberare dẽt is, cui restituitur hr̃ditas, an expediat sibi restitui. Eadẽ, l. interueniunt, & si duab. pluribusve deductis, ꝑceptisve reb. restituere hr̃ditatẽ rogatus sit. Sed & si certa sũma deducta, ꝑceptave, q̃ quartam, uel ẽt maximam partem hæreditatis conti

[a] Solutum. Propter facti, non iuris ignorantiam, ut C. ad leg. Falc. l. error.

[b] Actionibus. Scilicet creditorum, non legatorum, ſm B. ut ff. ad Senatusc. Treb. l. 1. in fi. & l. apud, t. rñ. sed & legatariis rñdet hæres, cum eis fideicommissaria portio non sufficit: sic tñ, ut totius hr̃ditatis quarta sibi reseruetur, ut ff. ad Treb. l. 1. §. si is qui. ſm Ioan. Sed Azo contra C. ad Trebellian l. 2. Sed illa secundum supradictã distinctionem intelligitur.

[c] Restituerit. Quæ restitutio fit re, & verbo. re, ut si patiatur res hæreditarias à fideicommissario possideri, vel totas, vel aliquas earum, hac mente ut sibi restituat hæreditas, uerbo autẽ sic, restituo hæreditatem tibi, licet corporaliter rerum possessionem non tradam, & ex tunc res fiunt fideicommissarij in utroque casu, ut ff. ad Trebell. l. facta. in princ. Sed nunquid etiam ante factam restitutionem est fideicommissarius dominus: ut C. commu. de legat. l. fi. § sed quia? Respond. non: quia ante restitutionem omnia facit hæres, & etiam manumittit seruum hæreditarium: quod non faceret, si alius esset dominus, ut ff. ad Trebellian. l. Marcellus. § res, & l. si hæres institutus. §. si hæres. Nec obst. dicta l. fin. cõmunia de legat. quę dicit dari rei uendicationem fideicommissario generali. nam est intelligendum ex quo hæreditas est restituta. Vel speciale est in rebus alienatis, ut ante restitutam hæreditatem detur fideicommissario utilis rei uendicatio.

[d] Competunt. Quia per omnia est ut hæres, ut ff quod cum eo. l. si filius. §. finali.

[e] Fuerat. Vt §. eod. §. ergo, versic. sed si recuset.

[f] Apud hæredem. Cui etiam cauebit fideicommissarius de præstando eum indemnem futurum occasione hæreditatis, ut ff. ad Trebel. l. cum hæreditas. & etiam pro futuris habet exceptionem, ut ff. ad Trebel. l. 1. §. quandam. Sed hæc cautio de qua hic dicitur, qualiter fit? Respõ. per officium iudicis postulante eo, cui est restituenda hæreditas, uel quota pars, non autem si singulare fideicõmissum sit relictũ, ut ff. ad Trebel. l. nã quod. §. non omnis, uel etiam postulãte procuratore eius, cui sit mandatum. nec sufficit cauere de raro, ut ff. ad Trebellian. l. quidam. §. t.

ADDITIO. Et not. ꝙ procuratori simpliciter, & habẽti speciale mandatum potest fieri restitutio hæreditatis: non autem procuratori in rem suam siue cessionario, ut est casus mirabilis in l. si mulier. §. ex asse. ff. de iur. do.

[g] Diximus. Vt sup. eo. §. sed quia stipulationes, & proxi. §. Et not ꝙ idem iuris est in toto, quo ad totum, quod in parte, quo ad partẽ, ut ff. de acquir. hæred. l. si seruus. & ff. de usuca. l. qui scit. in princ. Argu. contra. ff. de euict. l. ex mille. in gloss. pro parte.

ADDITIO. Tu dic, quod hæc regula procedit, quando est eadem ratio in parte, quæ in toto: aliàs non, ut in contrario.

[h] Quartam. Vel etiam minus quarta: sed tamen agitur ad supplementum, [2] vel retinebit, ut ff. eo. l. 1. §. si hæres præcepto, in fine.

[i] Remanet. Facit C. de hæred. institu. l. quoties.

[k] Actiones. Scilicet creditorum, nõ legatorũ, qđ dic, ut ĩ. e. § sed q̃a. in fine.

[1] Hoc uerũ facta restitutione, sed ante ipsam bñ cõuenit. l. ita tñ. §. q ex Trebelliano. ff. eodem. Ang.

[†] Adeo ut ẽt illa certa res, q̃ quartã continet, amittat, si coact⁹ hæres adeat. l. ita tñ. §. si ꝑceptus. ff. ad Trebellia.

Ius idem est in toto quo ad totum qđ in parte quo ad partem, & ecõtra.

[2] Et nunc pro eo qđ suppletur tenet creditoribus quia illud vr̃ hęre ad restõnẽ quota.

Institu-

a Institutus. Vt restituat retenta certa re.

¶ Præterea. CASVS. Dñe, uos dixistis mihi qualiter hæres oueratur ad præstationem fideicom. sed nunquid poterunt successores ab intestato fideicom mis. similiter grauari? Rñ. Iusti. ꝙ sic, nam præter supradictos modos, quibus in testã grauatur hæres ad restitutionẽ fideicõmissi, potest etiam quis si fortè esset intestatus moriturus per fideicommissum, rogare eum, quem intelligit sibi de iure ciuili, uel de iure prætorio ab intestato successurum, ut hæreditatem suam totam, uel partem eius, aut rẽ aliquã singularem, ueluti fundum, hominẽ, vel pecuniã, alicui restituat. Sed licet hoc sit uerum in fideicom. secus tñ est in legatis. Legata enim olim non nisi ex testõ ualebant, & non solum successorem in uniuersitate ab intestato potest quis grauare: sed & eum cui aliquid restituitur per fideicõmissum potest rogare, ut illud rursus alii totum, aut pro parte restituat, aut & aliquid aliud, qđ tantundẽ ualeat, & hæc dicuntur usq; ad §. & q a prima.

b Rogare. In codicillis.

c Restituat. Ideo potest ab his fideicommissum relinquere: quoniam sua spontè relinquere legitimam hæreditatem vt non instituendo alium, ut ff. de iure cod. l. confieiuntur. §. 1.

d Non ualeant. Sed quo iure hoc est verũ antiquo non, ut ff. de leg. 1. l. 1. Item nouo non, ut C. commu. de lega. l. 2. Dic ergo antiquiori iure locum habere, quod hic dicitur. Vel dic, ꝙ dicta lex, de lega. secundum noua iura loquitur, secũdum quæ æquiparata sunt legata fideicõmissis. ut s. de lega. § sed non usque.

e Restituat. Etenim inquantum quis honoraretur, & onerari põt, ut ꝗ. titu. 1. §. hoc solum. Sed nunquid quartam retinebit? Respon. nr ꝗ. tit. 1. §. hoc solum.

¶ Et quia prima. CASVS. Dñe, iam uideo quid erat olim circa fideicommissum, & quid hodie obtinemus. Vnde cum satis manifestum sit, quid de antiquitate tollatur, & in quib. per uestram constõnem circa fideicommissum insistere dẽamus: transeatis igitur si placet ad aliquã aliã materiã. Ad hoc rñ. Amice adhuc non ad aliquã aliã materiã transeundũ. Primo adhuc circa materiã fideic. insistẽdũ est. Nã qa prima fideicõmissorũ cunabula à fide hrẽdũ pẽdebãt, & tã nomen, quã substantiã acceperunt, & iõ primus diuus August. ut ꝗ. dictũ est, fideicommissa ad legis necessitatẽ deduxit, & laqueis iuris innodauit. Igitur nos eũdẽ principem circa figmenta fideicom. nuper superare contendentes, ex quodam facto ꝑ Tribonianũ uirũ excelsũ sacri palatii Quæstorẽ nobis relato, quandã fecimus cõstitutionẽ, qua statuimus, ut si qs testator hæredẽ suum ꝑ fideic. rogauit, ut uel hæreditatẽ, uel aliqđ spãle fideicõ. alicui restituat, & hmõi uolũtas testatoris, neq; ex aliqua solenni scriptura, neq; per quinq; testes, qui in codicillis sufficiunt, ꝓbari possit, qui fidẽ hæredis sui elegit: ĩ hoc casu si hæres perfidia ductus fidẽ adimplere recusauerat negando tale onus à testatore sibi fuisse impositum, si fideicõmissarius iusiurandũ ei detulerit, facto de calum. à fideic. prius præstito, necesse hẽbit hæres uel iusiurãdum subire, uel fideic. siue gñale, siue spãle sb eo relictũ fideic. soluere, & ita ꝑ nostrã constõnẽ induximus, ne ult. uolũtas testatoris fidei hæredis sui cõmissa depereat. Sed pone, ꝙ ille à quo fideic. petitur, postquã per iuerm, aut per testes cõuictus fuerit cõfiteatur fideicom. à se relictum: ad legis tamen subtilitatem decurrat: uidelicet allegando ex minus solenni uoluntate hoc fuisse relictum: certè in hoc casu in pœnam incidit mendacii, & nõ obstante hmõi defensione, ad fideicom. prestationem omnino cogẽdus est. Et hæc dicuntur usque, in fi. Fran. de Are.

f Nomẽ. No. nomẽ ꝯsis rei, ut s. de do. §. est & aliud.

g Retraxit. Hæc iura sunt. §. eod. in prin.

h Ex facto. Id est, ex quæstione de facto.

i Constitutionem. Vt C. de fideicom. l. fi.

k Legitimus. No. testes quinque in codicillis necessarios esse, ut C. de cod. l. fi & de fideicom. l. fi. ibi, sed siue quinque, &c.

† Sane si quis rogatus sit hæreditatẽ restituere præcepto seruo & peculio ci⁹: actiones de peculio cogetur suscipere: nec poterit eo nomine conueniri is: cui restituta ẽ hæreditas. l. 1. §. pe. ff. q̃n de pecul. act. ẽ anna.

† Dicẽdo q̃sq̃s mihi hæres erit, & nõ ẽ necesse exprimere ꝓpriũ nomẽ. ſm Iac. Ægi. Per.

b Et ideo quãuis directo I codicillis relinqui nõ possint, ut no glo. in d. l. 2. ff. de le 1. tñ relicta ualent ut fideicõmissa, & nihilo minus. habẽt effectũ legati, nisi I libertatibus, & tutelis: de q̃b. dic. nr ꝗ. de codicil. §. non tantum.

ne, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere: idem iuris est. † Quæ aũt diximus de eo, qui ex asse institutus a est, eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est.

Ille qui ab intestato bona defuncti cœperit, & etiam fideicommissarius, põt grauari de restituẽdo totã hæreditatẽ, vel partẽ hæreditatis, h. d. Ar.

Præterea intestatus quoque moriturus põt rogare b eum, ad quem † bona sua vel legitimo iure, vel honorario pertinere intelligit, vt hæreditatem suam totã, partemve eius, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui restituat: cum alioqui legata nisi ex testõ non valeant. d Eum quoque cui aliquid restituitur, potest rogare, vt id rursum alij aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat. e

Quis sit huius litera sensus: acerrimè inter iuris commentatores pugnatum est, ad extremumq; anhelitum vsque laboratum: iuxta tamen receptiorem, & communi calculo probatam sententiam. h. d. Si quis legum solennia obseruare nolens hæredis fide, ac legalitatẽ fretus fideicommissum reliquerit, iusiurandum subire cogitur hæres, nũ tale quid relictum fuerit, quod si recusat ad fideicommissi solutionem arctatur: nec audiendus est, si minus solennem voluntatem alleget.

Et quia prima fideicõmissorum cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen, f quam substãtiam acceperunt, ideo diuus Augustus ad necessitatem iuris ea retraxit: g nuper & nos eundẽ principem superare contendẽtes † ex facto, h quod Tribonianus vir excellentissimus quæstor † sacri palatij suggessit, constõnẽ i fecimus, per quã dispo suimus, si testator fidei hæredis sui cõmisit, vt vel hæreditatẽ, vel speciale fideicommissum restituat, & neq; ex scriptura, neq; ex quinque testium numero (qui in fideicõmissis legitimus k esse noscit) possit res manifestari, sed vel pauciores quã quinq;, vel nemo penitus testis interuenerit: tunc siue pr̃ hæredis, siue aliquis quicumque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit, si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam, si fideicommissarius iusiurandum ei detulerit, † cum prius ipse †

† Nõ est im ꝓbũ si quis aliũ uirtute uincere contẽdat, nisi hoc fiat ad humanã gloriã. §. cogitãdũ. in verbo zel⁹ eis &c. Authẽ. de mo. secundum Por. Ægi. Per.

† Alias, exq̃stor.

† Id est, ꝙ alo calumniãdi non petit fideicommissum: quo casu defert iuramẽtum hæredi, secũdũ Por. Ægi. Per.

† Scilicet fideicommissari⁹. † Codicillia quinque testes ad sunt.

Itaque-

de calumnia iurauerit: [a] [b] necesse eũ [†] habere, vel iusiurandũ subire, q nihil tale à testatore audiuerit: vel recusantẽ, ad fideicõmissi vel vniuersalis [†] vel specialis solutionẽ coarctari: [c] ne depereat vltima volũtas testatoris fidei hr̃dis cõmissa. Eadẽ [d] obseruari censuimus, & si à legatario, vel fideicõmissario aliqd similiter relictũ sit. Quod si is, à quo relictũ dr̃, postquã negauerit, cõfiteatr̃ qdem aliquid à se relictũ eẽ, sed ad legis subtilitatẽ [f] recurrat: omnino soluere cogẽdus est. [g]

TITVLVS XXIIII.

DE SINGVLIS rebus per fideicommissum relictis.

Etiam res singularis potest per fideicommissum relinqui, & tam ab harede, quàm à legatario.

Potest tamẽ quis ẽt singulas res [a] per fideicõmissum relinquere: veluti fundũ, argẽtũ, hominẽ, vestẽ, & pecuniã numeratã: vel ipsũ heredem rogare, vt alicui restituat: vel legatarium: [b] quamuis à legatario legari non possit. [c]

Non tantum res testatoris: sed etiam heredis, aut cuiuslibet alterius per fideicommissum relinqui potest. Et legatarius de re sibi legata sua, vel aliena, alteri restituenda potest grauari, dummodo non plus oneretur, quam honoratur. Et quando res aliena legatur: vel ipsa, vel eius æstimatio præstanda est. Aret.

Annota, Eatenus quem fideicommissis grauari posse, quatenus honoratur.

Potest autem non solũ proprias res testator per fideicõmissum relinquere: sed & heredis, aut legatarij, aut fideicommissarij, aut cuiuslibet alterius. [d] Itaque & legatarius, & fideicõmissarius non solum de re rogari potest, vt eam alicui restituat quæ ei relicta sit, sed etiam de alia siue ipsius, [e] siue aliena sit. Hoc solum obseruandum est, ne plus quisquam rogetur [f] alicui restituere, q̃ ipse ex testamento ceperit. nã qd amplius ẽ, inutiliter [g] relinqt. Cùm autem aliena res

---

[b] Iurauerit. Nam in omni casu erat olim iurandũ & in omni capi. ut C. de iur. calũ. l. 1. in princ. hodie sufficit semel iurare, vt in auth. de ijs, qui ingre. ad app. §. fina. colla. v.

[b] Necesse eum habere. Sed nũquid hodie corrigit hoc, cũ nulli deferat inuito: ut C. de iure. l. fi. & l. gñaliter, §. sed iuramẽto. ver. sin aũt? Respon. nõ, quia hæc est posterior cõstitutio Iustiniani: vt C. de fideicõ. l. fin. & ita est iste specialis casus, in quo quis compellitur iurare.

[c] Coarctari. Nota propter cõtumaciã non iurantis eũ condemnari: vt C. de iura. calumn. l. 2. §. penulti.

[d] Eadem. scilicet vt compellat iurare, vel soluere.

[e] Quod si. Dixi qñ contumax fuit non iurãdo, nunc qñ iurauit, & per sacramentum fuit confessus, vel etiam ante, quàm iuret, sed prius negauerat relictũ: vel sine huius sit. dicemus statim.

[f] Subtilitatẽ. Quæ est, vt ex quo est voluntas nõ solennis, non valeant ea quæ facta sunt, vt C. de fideicommiss. l. si veritas. & C. de testa. l. non dubium. §. illud.

[g] Soluere cogendus est Sed quomodo coarctatur ex nõ solenni voluntate? sic ergo soluuntur inutiliter relicta, sicut & vtiliter, quod esse non debet. vt C. de fideicommiss. l. si veritas. quæ est contra. solut. quidã dicunt, quòd vbi solenniter testari voluit, & non fecit, habet locum lex contraria: aliàs si noluit testari solenniter, habet locum quod hic dicitur, vt ff. de iu. cod. l. f. Sed hæc falsa est, quia & hic de testatore loquitur, qui solenniter facit vt ibi, si testator fidei hæredis sui commisit. Alij. vt B. dicebant esse distinguendum, an dicat hæres, nõ est uerum sibi legatum esse, in quo casu cogitur probare esse verum, & solenne, vt in cõtrario, eo saluo, vt si deferatur sacramẽtum iuret, vt supra prox. §. an dicat, nõ potes petere, quia est minus solenne, in quo casu cogitur, vt hic. Sed hoc nõ valet, quia secũdum hoc expediret ei negare, qd esse non debet, vt ff. de trib. l. illud, §. penult. Dic ergo secũdũ Ioan. aut ab initio confitetur relictum, & tunc non tenet ex non solẽni uolũtate. vt in l. illa cõtraria: Aut negauit, & tũc ex solenni voluntate nõ tenetur, sed postea per sacramentũ, vel per pbationes cõpellatur, ut ita põne sui mendacij teneat, vt hic, & arg. in auth. de trien. & semiss. §. iudicium. & §. ad hoc.

DE SINGVLIS REBVS per fideicõmissum relictis.

De fideicommiss. generalib. sup. ti. s. dixit, nunc de specialibus dicit. Accur.

Potest. Totus iste titu. diuiditur in tres partes. Primo ponit de fideicomisso pecuniario Secũdo de libertatibus. Tertio p q̃ verba fieri debeãt. Secunda ibi, Libertas quoq. Tertia ibi, Verba.

[a] Singulas res Nõ solum generaliter, ut s. tit. 1.

[b] Vel Legatarium. Scilicet rogare, ut aliquid alicui restituat.

[c] Non possit. Antiquo iure inspecto, sed nouo iure aliter est. nam põt à quolibet, q cõmodũ quocumque mõ habet, legari, & fideicõmitti, ut C. com. de leg. l. 2. §. fin. & hoe statim subijcit.

ADDITIO

Dic sm Ioan. Fabr. quòd accipiendo legatum propriè fortè non potest legari nisi ab hærede, sed fideicõmitti sic, ut l. si fuerit, §. 1. ff. de lega. 1. & quod ibi notã. maximè p Barto. sed quia legatũ, & fideicommissum idem sunt, & facta sunt hodie similia, & synonyma, ideo illa differentia hodie non tenet, ut dicta l. 2. §. fin. C. communia de leg. & plenè no. per gl. & doct. l. 1. ff. de lega. 1. & ibi dixi supra de leg. 1. §. 1. sed ibi Raph. dicit, quòd iste text. nõ potest loqui de iure antiquo cum hic sit uerbum, possit, dum dicit, legari nõ possit, non autem dicit, legari non poterat, &c. dic ut per eum. Ang.

Alterius. Refert tñ an leget rem extranei, an hæredis. primo casu distinguitur an sciuerit alienã, uel crediderit suam, secundo nõ, ut s. de lega. § quod aũt. & ff. de leg. 2. l. unum ex familia. §. si rem.

[e] Ipsius. Scilicet legatarij.

[f] Inutiliter. Facit ff. de le. 1. l. planè. 2. §. fi. & l. uidendum. & ff. de leg. 3. l. 1. §. sciendum. & l. 3. §. Iulianus. & l. si legatarius. in prin. Sed cõtra in dicta l. planè §. cui. Sed ibi licetis p legatariũ quo minus meliorẽ acceperit

---

[†] Scilicet hęredem.

[†] Aliàs vniuersale.

[‡] Et hæc lectura videtur satis pbari p illũ text. quem sequuntur Franc. Accursi. M. Sil. & alij do. vt refert Bart. l. fi. C. eo. & Angel. hic sm q̃ erat practica, q hęredi ab initio nõ negãti deferret fideicõmissari? iuramentũ si testator uolens solenniter testari fidei suę cõmisisset tale legatum, quo iurante cẽtit securus, & recusantem vero aget cõdictione ex isto §. Et quã uis ẽt in isto mem b. o opi.

Io. sit cõmunis, tñ Ioan. Fab. hic eã impugnat, & si in testo uel codici. fuerit relictũ, & tñdet ad l. si ueritas, q qñ hr̃s negat li. cõfest. legatari? habet duo remedia uel q deferat iuramentũ & obtinet iste §. & d. l. fi. Vel q oneret se pbatione, & tũc sibi imputet, q a debet probare dispositionẽ solẽnem, ut ibi.

Legari põt à legatario.

[·] Nõ põt qs pl? grauari, quã honorari, imõ dẽt habere lucrũ l. 3. §. Iulianus. ff. de le. 2. Ægi. Fer.

per fideicommissum relinquitur, necesse est ei, q rogatus est, aut ipsam redimere, & præstare, aut æstimationem eius soluere.

Etiam libertas seruo per fideicommissum pōt relinqui, & non tantum seruo proprio, sed etiam alieno, vt quando poterit ematur, & manumittatur. h. d.

Libertas quoque seruo per fideicommissum dari pōt, vt hæres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicōmissarius. Nec interest, vtrū de suo proprio seruo testator roget, an de eo, qui ipsius hæredis aut legatarij, vel ēt extranei [a] sit. Itaque & alienus seruus, redimi & manumitti dēt. Quòd si dñs eū nō vēdat: [b] si mō [c] nihil [d] ex iudicio ei⁹, qui reliq̄t libertatē, recepit: [e] non statim extinguitur fideicommissaria libertas: sed differtur: [f] quoad possit tpe procedente, vbicumque occasio serui redimendi fuerit, præstari libertas.

Directa libertati datus, testatoris libertus efficitur: fideicommissariam autem adeptus libertatē hæredis est libertus.

Qui aūt ex fideicōmissi cā manumittitur, non testatoris fit libertus, etiam si testatoris seruus fit: sed eius, qui manumittit. [g]

At is, qui directò ex testō liber ee iubetur: ipsius testatoris libertus fit: qui ēt Orcinus † [h] appellatur. Nec alius vllus directò ex testō libertatem hr̄e pōt, quā qui vtroq; tpe testatoris fuerit, & quo faceret testm̄, & quo moreretur. Directa aūt libertas tunc dari vr̄: cū non ab alio seruum manumitti rogat, sed velut ex suo [i] testamento [k] libertatem ei competere [l] vult.

Sine præceptiuis, siue rogatiuis verbis fideicommissum fiat, valet h.d. Aro.

Verba aūt fideicommissorū hæc maximè [m] in vsu hn̄r: peto, rogo, volo, mando, fidei tuę committo, quæ perinde singula firma sunt, atq; si omnia in vnum congesta essent.

TITVLVS XXV.

DE CODICILLIS.

Codicillos & non testatus quiuis facere pōt: porrò ante testamentum facti nulla expressa confirmatione, nouo iure indigent.

ANte Augusti tpa constat codicillorū ius in vsu non fuisse, sed primus Lucius Lentulus (ex cuius persona etiam fideicommis-

---

petit, uel melior vr̄ esse quem elegerit, licet deteriorem elegerit: ut ar. j. de act. §. præterea Itē ar. j. ti. de lega. l. Impe §. 1. ibi. n. uerò [a] &c. Sed hoc qd hic dr̄ intellige, qñ in quantitate legatur alicui, & in quātitate oneratur: ibi aūt qñ quātitas datur, & in specie grauatur: quo casu tm̄ vr̄ æstimasse speciē suā legatarius accipiendo quantitatē, ut ex eadem l. colligitur. [b] Itē j. ff. ad l. Fal. l. sed & si nō seruus in prin. Sed & ibi eodē mō rñde, q a quantitas erat legata, & onus erat positū in faciēdo. Sed cū quātitas legatur, & in quātitate grauatur sic, ut hic loqtur, nūquid quartam iure Falcidiæ pōt oneratus retinere: siue sit legatarius, siue fideicōmissarius q sit grauatus. Qdā dnt q sic, ut ar. ff. ad l. Fal. l. pen. ¶ les. § fi. Nos j, ut in eo. tit. l. lex Falc. si interueniat. §. nunquā. & de vulgari substit. l. cohęredi. §. cum filiæ.

ADDITIO

De quo dic, ut p gl. in d. § nunquam & in l. 1. § denique & ibi Bar. ff. ad Tre. & per Ang. hic not.

[a] Extranei. Licet & crediderit suū, ut ff. d fideic. lib. l. Paul⁹. l. 1. & l. alieno, in prin. Sed l pecuniario legato distinguitur, sciuerit vl̄ ignorauerit rē alienā, ut j. de leg. § qd aūt. & § non solum.

[b] Eū nō uēdat. Vel ēt si uēdat, sed ultra iustū pciū uendere vult. nā tunc perinde est ac si non uendat, ut ff. de leg. 2. l. non dubium. § fi.

[c] Si modo. Interpositio est.

[d] Nihil. Si n. aliqd ēt modicum relinquitur alicui, ut uē dat & ille legatum accepit, compellitur uendere, ut hic, & C. de fideicom. lib. l. liberti, & l. si rem donatam. & C. ad leg. Falc. l. si ea cuius ultum.

[e] R. ecepit. Scilicet dominus illius.

[f] Differtur. Qd differtu, non aufertur, sic ff. de iud. l. cum furiosus. Arg. j. C. de inoffic. test. l. scimus § fi. & de usufr l. usustructus. [a] Item no. q inspicitur, quod euenire potest, sic ff. de iur. om. iud. l. si idem. § ita gl adiudicari, & ff. de adi. leg. l. si seruo.

[g] Eius qui manumittit. Id est, hæredis, uel legatarij, uel fideicōmissarij. C. de fideic. lib. l. his quib. Ac.

[a] Etiam ibi est casus l quo plus grauatur qs quam honoratur, sm Porc. Ægi Per. [a] Et qñ spēs erat sua: si ue rò aliena, procedit sext. hic. Vbi autē relinquitur spēs, si simpliciter grauetur, habet locū iste tex. si alternatiuè procedit tex. in d. § si cui.

[a] At in ↄrium facit tex. in d. l. alieno.

[a] De isto Brocardo dic, ut p Bart. in l. inter stipulantē. § sacra. ff. de uer. obl.

[h] Orcinus. Sic dictus ab orco. i. manumissus ab eo, qui uendit ad orcum. i. infernum. Vel orthinus ab orthos, quod est rectū. Vnde orthinus. i. directo manumissus. Vel ab orce, quod est capio (nam & inde archiorcus) quia muta capiunt manumissi in testō, in quo multa fiūr.

[i] Ex suo. Non expectata manumissione ab alio faciēda.

[k] Testō. Vel ēt codicillis testō cōfirmatis: ut ff. de manum. test. l. libertas.

[l] Competere. Quæ cōpetit hęreditate adita ēt ab uno ex plurib. hæredib. ut ff. de manumis. test. l. testō manumissus, §. testamento.

[m] Maximè. Ideo hoc dicit, quia quibuscunq; uerbis relinqui pñt, ut j. de leg. in prin. siue directis, siue pcariis, ut C. com. de leg. l. oē uerbū. & facit ff. ad Treb. l. Scæuola.

ADDITIO.

Et hoc uerū, si nec ea importent dispositionem, itē fideicommissum, uel ad hoc extendi possint ex coniectura ta mē re testatoris non aliàs, ut l. pater, §. pē filios. ff. de leg. 3.

Orcinus qs, & ut dicatur.

† Orcin⁹ ob id dicitur q libertus sit defuncti, & iam ad Orcū missi. Alcia. lib. 1. pter mis. legit Orthinus sed aptior est uox Orcini. Theophilo dicitur χαρω-νιανὸς ἀπελεύθερος. i. Charonianus libertus, à Charōte interiori pot tuore.

DE CODICILLIS.

Quia testamēta & eorū accidentia dicta sunt: nunc de codicillis. i. de paruula, vel de minima scripta uoluntate Nā ideo codicilli dnr, q a in breuiori chartula, vel cedula, q̄ testamētū fiebant, & solum in eis quasi fideicommissa relinquebantur, & tales sunt ad testamentū quasi scedula ad ānum. Sed nunquid secundum hoc possunt fieri sine scriptura? Quidam dicunt quòd non: sed tamen dico etiam sine scriptura hodie fieri posse, licet forte olim in scriptis tantum fierent. C. de bon. lib. l. fi. in prine. Accur.

ANte Augusti &c. Iste tit. diuiditur, in quatuor partes. Primo quomodo fuerit introductum usus codicillorum. Secundo, quando codicilli testamento confirmati ualent. Tertio, an hæreditas directo possit dari, uel

Continuatio.

Codicilli sine scriptura fieri pñt.

Diuisio.

vel adimi in codicillis. Quarto, an quis possit facere plures codicillos. Secunda ibi, Nō tantū. Tertia ibi, Codicillis. Quarta ibi. Codicillis. CASVS Domine, iā video, quòd vultis tractare de Codicillis, dicatis igitur mihi, si placet, qñ primo ius codicillorū in vsu esse cœperit, & quis primo introduxit codicillos? Ad hæc rñ. Amice, ius codicill. tēporib. diui Augusti primo i vsu esse cœpit: nam certum est ante Augusti tēpora ius codicillorū in vsu nō fuisse: sed primo Lucius Lētulus, ex cuius psona etiā fideicom. sumpserūt originē, codicillos introduxit. Nā cum prædictus Lucius Lentulus, in Africa diem extremum clauderet, quosdā scripsit codicillos i testamento suo con firmatos, quibus rogauit Augustū per fideic. vt aliquid faceret. & cum diuus Augustus volūtatē suam in codicil. cōtentā impleuisset: postea cæteri auctoritatē pīcipis secuti fideicōmissa pstabant, & filia eiusdē Lētuli legata i codicillis pīs sui cōtenta soluit. ad quorū pstationē diuus Augustus iurisp.udentes cōuocauit, inter quos erat Trebatius cuius tunc authoritas maxima habebat, & ab eisdem inqsiuit, an vsus codicillorū recipi posset, & an nō dissoni esset codicilli iuris rationi? Et dicit Trebatium respondisse Augusto vtilissimum, & necessarium fore vsum codicillorū, & maximè propter longas, & magnas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: vt si quis te īm solenne pp impotentiā facere non posset, faceret saltē codic. quibus vltimā voluntatē declaret. vnde post illa tempora cum etiam Labeo iurisconsul. codicillos fecisset, iam nemini dubiū erat, quin codicilli iure optimo admitterentur. Et hæc dicuntur vsq; ad §. non tantū autē.

a Cōfirmatos. Hic nota q̄ quatuor modis codicilli confirmantur. aut enim in futurum cōfirmantur, vel in testamento prius facto, in quo dictum est, quicquid dixero in codicillis valere volo: & postea codicilli facti sunt. Aut in præteritū: veluti codicilli prius testamento facto postea cōfirmati sunt, & hi duo casus. C. eo. l. fine in initio. Tertio fiūt cum testōr vel luti eū testator q̄ testm implere nequierit, adiiciet vt vim codicillorū haberet. vt C. eo. l. fin. § illud pla ne. ibi, nisi id ille &c. Quarto sine testamento, sab intestato: vt ff. eo. de iure codic. l. conficiuntur. & §. eo. § non tantum, & C. eo. l. non idcirco. hic autem

a Nota, q̄ quādo conārma tio pcedit suū cōfirmabile, fa cit īm Ba. & Sals. in d. l. fine, i initio. C. e. ti. q̄ eps pōt confirmare ele-ctionem

(sa esse cœperunt) codicillos introduxit. Nā cū decederet in Africa, scripsit codicillos testamento cōfirmatos, a quibus ab Augusto b petijt per fideicommissum, vt faceret aliquid. Et cum diuus Augustus voluntatem eius implesset: deinceps reliqui eius c authoritatē secuti fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ iure non debebat, d soluit. Dicitur autem Augustus conuocasse sapientes viros, inter quos Trebatium quoque, cuius tūc authoritas maxima erat: & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absonus à iuris ratione codicillorum vsus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quòd diceret vtilissimum, & necessariū hoc ciuibus esset propter magnas, & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: vbi si quis testamentum facere non posset, e tamen codicillos posset. Post quæ tempora cum & Labeo codicillos fecisset, iā nemini dubium erat, qn codicilli iure optimo admitterent.

Etiam ab intestato codicilli fieri possunt. Sed quando ante testamentum fiebant: non aliter valebant, nisi erant in testamento confirmati. Hodie verò semper videntur confirmati. Ar.

Non tantum autem testamento facto potest qs codicillos facere. sed & intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant: Papinianus ait, nō aliter vires habere, quā si speciali postea voluntate confirmentur. f Sed diui Seuerus, & Antoninus rescripserunt, ex ijs codicillis qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui testamentum fecit, à voluntate, quā in codicillis expresserat, non recessisse.

Codicillis nec dari, nec adimi directò hereditas potest:

fuerunt confirmati, vel ante, vel post.

b Augusto. Cui aliquid relinquebatur.

c Eius. Scilicet Augusti.

d Non debebat. Quia legata non debebatur, nisi ex testamēto iure antiquo: vt diximus s. tit. 2. § præterea.

e Non posset. Propter impotentiā faciēdi: vt quia non hēt tot testes, q̄ testamē to conficiendo sufficiant: secus si propter impotentiam initis: vt ff. eodem. l. diui. §. codicillos. quæ est contra. Et probatur hæc solutio. ff. eodem. l. conficiūtur. §. codicilli.

¶ Non tantum autem, CASVS. Domine, iā vidimus, quod primo Lucius Lentulus fecit codicillos testamento suo confirmatos. nō quid igitur requiritur de necessitate, quòd fiat testamentum ad hoc, q̄ possint valere codicilli? Et respond q̄ non. Nam non tantum facto testamēto potest quis codicillos facere: sed & intestatus decedens codicillos facere potest: & in eis fideicōmis. relinquere. Papi. tamē ait codicillos ante testamentum factos nō aliter iuris necessitatē habere, nisi postea speciali voluntate testatoris, & in testamento cōfirmētur. Sed diui Seuer. & Antoninus rescripserunt ex codicillis ante testamentū factis postea cum effecto fideicom. peti, licet in testamento subsecuto non fuerint expreſsè confirmati, si ita tamen appareat testatorem qui post factos codicillos fecit testm, à uoluntate in codicillos expressa nō recessisse, & ita non est necessaria specialis confirmatio, sed sufficit si non appareat de contraria voluntate testatoris. Et hæc dicuntur vsque ad illum §. codicillis autem.

f Confirmentur. Scilicet expressim, uel etiā si quo quo iudicio retineatur prima uolūtas: ut ff. eo de iure codic. l. ante tabulas testamenti. sed Ioan. contra. Nam siue ante, siue post fiant, semper uidētur cōfirmati: vt hic dicitur statim & ff. eo. de iure codic. l. si quis eum. §. fi. & l. ab Intestato. Accur.

ADDITIO. In hoc tamē remanet hodie differētia sm Io. Fab. quia quādo e præsse cōfirmant, valēt iure directo, quæ in his continentur. secus si tacitè l. libertates. ff. de manu. test. & de test. tut. l. 3. quamuis glo ibi notet contrarium.

g Codicillis autē. CASVS. Domine, iam uideo, q̄ codicilli añ testamentū, & post testamētū fieri possunt, & ab intestato. Sed nūquid eandē potestatē habent

faciēdi q̄ patronos ecclesiæ antequā fiat: quod not. uide l. cum antea. C. de arb. an qs possit approbare laodi antequā proferatur, & sic an prius quis possit approbare & confirmare electionē antequā facta fuerit. Ange.

bent codicilli, quam & testm̄? Ad hoc rñ. q non: imò codicilli in multis differunt à testō. Hæreditas enim in codicillis nec directò dari, nec adimi pōt, & hoc ideo statutum est, ne ius testamentorum, & codicillorum confundatur: unde nec exhæredatio directò in codicillis scribi pōt: sed oīa supradicta à testō fieri pñt. sed licet in codicillis hæreditas directò dari non possit: in illis tñ fideicom. iure relinqui pōt. Item nec conditio hæredi instituto in codicillis adiici potest, nec ēt substitutio directò fieri. Et non solum in prædictis differunt codicilli à testō, sed ēt in aliis: nam plures codicillos quis facere pōt, ita ut omnes ualeant, & nullam solennitatem ordinationes verborum desiderant: licet secus in testamento. Et hæc dñr vsque in fi. tit.

Vt l. Scæuola. ff. ad Trebel. & ul. de Ioan. And. de testa. in c. si pater. in glo. sup. per verb. iterdū 7.

nec instituto hæredi conditio adijci nec directò substitui: fideicommitti autem potest.

Codicillis autem hæreditas neque dari, [a] neque adimi † potest, ne confundatur [b] ius testōrum & codicillorum, & ideo nec exhæredatio scribi. [c] Directò autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi potest. Nam per fideicommissum hæreditas codicillis iure relinquitur. [d] Nec conditionem hæredi instituto [e] codicillis adiicere, [f] neque substituere directò [g] quis potest.

Plures codicillos unus facere potest omnes habentes effectum, secus in pluribus testamentis Aret.

Codicillos autem etiā plures [h] quis facere potest, & nullam [i] solennitatem ordinationis desiderant.

[a] Neque dari. Directò, sed per fideicommissum, siue ab eo quem prius fecerat hæredem, siue à legitimis, bene potest relinqui, ut ff. eo de iur. cod. l. 2 §. fi. & C. eo. l. hæreditatem. & j. proxi. §.

ADDITIO. Et assignat gl. l. hæreditatem. rationem differentiæ, quia non tm̄ aufertur per fideicom sicut directò aufertur. Vel dic sm̄ Sal. aliqua virtus attribuitur uni, quæ non attribuitur alteri, ut l. fi. C. eo. & maiorem uim testamenta, quam codicilli habēt, pp maiorem solennitatem in eo requisitam. Ang.

[b] Ne confundantur. Id est, ne istæ duæ voluntates sic misceantur, ut una ab altera discerni non possit: nam si idem significarent, quare diuersa nomina darentur, ut C. eod. l. si idem.

[c] Scribi. Scilicet ut de iure ualeat.

[d] Relinquitur. Sed qua actione hæreditas uel etiā alia in codicillis relicta petuntur? Rñ. quidā in cōdictione ex l. ut ff. de condictio. ex lege. l. 1. Vel dic utili actione ex testamento, cum ad imitatione testamenti codicilli sint inuenti, ut ff. eo. de iure codic l. 2. §. 1.

[e] Institutio. Scilicet in testamento.

[f] Adiicere. Et cui conditioni adiectæ necesse parere non hēt, sed in eius conditionis defectum de adēptione hæreditatis cogitasse vr̄, ut ff. de condi. instit. l. pe. in fi. [a] Sed forte in uanū cogitauit ut ibi dixi.

[g] Directo. Si tñ substituerit, uidetur rogasse p fideicommissum, ut restituat, ut ff. ad Treb. l. Scæuola.

[h] Plures. vt etiam omnes ualeant, nisi contrariam contineant uoluntatem, ut C. eod. l. cum proponas. aliud in testamentis, ut j. quibus mod. testa. infir. §. posteriore. & facit. ff. eo l. diuus. §. 1.

[i] Et nullam. Scilicet de illis quatuor, quæ in testamento desiderantur, uel septem testium, uel sigillorum, vel quòd sua manu scribantur, uel quòd subscribant testes, ut j. de testa. §. 1. Sed quędam solenniter, & hic desiderantur, ut sunt quinque testes, ut dicimus, sup. tit. a. §. fi.

[a] Idem econtrario, q a cō dō appositā in testamēto nō pōt in codicillis remoueri, quia tunc purè hæreditas dari videtur j illum tex. nisi forsan ob fauorē liberorū, per no. in l. diui. ff. eod. clausula tñ derogatoria apposita in testō p in codicillis reuocari, ut p Ang. hic.

Institutionum, vel elementorum. D. Iustiniani sacratissimi Principis. Lib. III.

TITVLVS I.

DE HÆREDITATIBVS, QVÆ AB intestato deferuntur.

Hic titulus est generalis ad omnes sequentes titulos vsque ad tit. de bon poss. ubi mistim tractabit ex testō, & ab intestato, sed tex. huius tit. loquitur tātum de suis hæredibus, & sic aliàs, ff. si cer. pet. & de rebus credit. ubi tractat de mutuo in specie tantum. Accur.

ADDITIO. Iste tit. sic continuatur, Dictum est supra, de hęreditatib. quæ testō facto deferuntur, nunc sequitur uidere de hæreditatib. quæ ab intestato deferuntur. Continuatio.

Intestatus dicitur quis decedere pluribus modis, qui hic describuntur. Aret.

Intestatus † decedit, qui aut omnino testm̄ non

Intestatus Tot⁹ iste tit. diuiditur in quatuor partes principales. Primo ponit quis dicitur decedere intestatus. Secundo, q prima cā est liberorū, & qui sunt liberi, & sui. Tertio de emancipatis qño admittantur, & de adoptiuis. Quarto ponit aliquas suas correctiones. Secunda ibi, Intestatorum autem. Tertia ibi, Emancipati autem. Quarta ibi, Sed ea omnia. Diuisio.

† An aliud idē sit intestatum decedere, qđ ab intestato, vide p Bar. in l. Centurio. ff. de vul. & pu pil. & l. 1. ff. de suis & leg. per Bald. in l. gñaliter. § princ. C. de inst. & substitut. sub cōdi. & per Io. And. l ad di. ad Specu. tit. de succes. ab intest.

CASVS Dñe, iam uideo, q uos vultis tractare de hæreditatib. quę deferūtur ab intestato, pro Deo si placet uobis, dicatis mihi quis intelligitur decedere intestatus? Ad hoc rñ. Intestatus decedere intelligitur ille, qui aut nullo modo fecit testm̄: aut de facto quidem fecit testm̄, non tñ de iure, utpotè, quia iuris solennitate caruit, uel testamenti factionē non habuit: aut testm̄. quod iure fecerat, arrogatione ruptum fuit, uel capitis diminutione irritum factū est: aut si ex testō solenniter facto nullus hæres extiterit: oib. n. his modis intelligitur quis intestatus decedere, & hæc dñr vsq; ad illum §. intestatorum. Dñe, iā uideo quis intelligatur decedere intestatus, dicatis modo mihi, si placet ad quos intestatorum hæreditas pertinet? Ad hoc rñdet, Amice, hæreditas intestatorum ex lege xii. tabul. primo pertinet ad suos hęredes. Sed quid Domine Imperator, uos dicitis, q hęreditas intestatorum pertinet ad suos hæredes: dicatis mihi si placet, qui intelliguntur sui hæredes? Ad hoc rñdet, Amice, sui hæredes intelliguntur, qui in ptāte morientis sunt, de cuius hæreditate tractatur, ueluti filius, & filia, nepos, & neptis, descendentes ex filio, pronepos, & proneptis, & per masculinam lineam directò descendentes: nec interest quo ad hoc ut hæredes censeantur, utrum sint naturales liberi, an adoptiui. Nā adoptiui liberi tpe mortis in ptāte existentes, sui hæredes intelliguntur, & non solū supradicti ex binis matrimoniis existentes procreati dñr sui hęredes, sed ēt necesse est eos inter suos hæredes cōnumerari, qui ab intestato non erant in ptāte parentū: vtpotè naturales, qui nō sunt ex legitimo matrimo-

nio

fecit: [a] aut non iure fecit: [b] aut id, qđ fecerat, ruptũ [c] irritũve [d] factum est: aut si ex eo nemo hæres extiterit. [e]

Intestatorum hæreditates suis hæredibus in primis deferuntur, in quorum numero sunt naturales liberi, quàm primum legitimi (secundùm præscriptos in l modos) sunt effecti.

Intestatorũ autem hæreditates ea lege xij. tab. primum ad suos hæredes pertinent. † Sui autẽ hæredes existimantur (vt s. diximus) [f] qui in potestate morientis fuerint: [g] veluti filius filiave, nepos neptisve ex filio, pronepos proneptisve ex nepote ex filio nato, [h] prognatus [i] prognatave. Nec interest, vtrum naturales [k] sint liberi, an adoptiui. [l]

Liberi legitimati siue per oblationem curiæ, siue per subsequens matrimonium, de numero suorum hæredum sunt censendi. Aret.

Quib. [m] cõnumerari necesse est etiã eos, q ex legitimis quidẽ nuptijs, vel mãtrimonijs nõ sunt progeniti, curijs [n] tñ ciuitatũ dati, sm Diualium [o] cõstitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, hęredum suorũ iura nan ciscuntur. Nec non eos, [p] quos nostræ amplexæ sunt constitutiones, [q] per quas iussimus, vt si quis mulierem in suo cõtuberno copulauerit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere coniungium, & ex ea liberos sustulerit: [r] postea verò affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta [s] cũ ea fecerit, & filios, vel filias

...nio geniti, postea tñ parentibus naturalibus curijs dati sunt. & ita in potestatẽ patris redacti. Hi.n. bene ... diualium constitutionum, q super filijs naturalibus positæ sunt, inter suorum hæredum nãciscuntur. Nec solum supradicti inter suos hæredes constituuntur: sed etiam illi, quos nsa cõstitutione statuimus, vt si quis aliquã mulierem in suo cõtubernio copulauerit: non tñ ab initio affectione maritali eã habuerit: erat tñ talia cũ qua poterat habere legitimum coniugium, si ex ea prolem procreauerit: & postea maritali affectione interueniente cum eadẽ muliere instra dotalia confecerit, & filios, & filias ex eadẽ habuerit: statuimus dico, non solum posteriores liberos scilicet post matrimonium cõtractũ editos, legitimos, & in potestate patris eẽ, sed etiã priores videlicet ante matrimonium editos, & hoc merito statuimus. Nã illi liberi ante matrimoniũ nati, occasionẽ legitimi nomina etiã alijs post matrimonium natis præstiterunt. Ratione.n. affectionis, q pater ad prolem primo procreatam habuit, & quia matrem eorum habuit in prole fœcundam, ideo eam sibi maritali affectione copulauit, & hoc obtinere cẽsuimus, nõ solum si post dotalia instra cõfecta liberi nati fuerint, & extiterint, sed etiam si nulli post matrimoniũ fuerint nati. vel etiã si aliqui fuerint nati, sed postea mortui. in omni.n. euentu censuimus liberos ante matrimonium natos maritali affectione secundum tenorem nostrę cõstitutionis postea subsecuta legitimos esse, & intra suorum hæredum in omnibus habere. Et hæc dicũtur vsque ad illum §. ita demum. Franc.

[a] Non fecit. Vel quia nõ vult: vel quia non põt: vt pupillus, & furiosus: licet hi impropriè intestati dicuntur esse: quia & si vellent testari non possunt: vt ff. co. sc. licet de suis & legi. l. t. in prin.

ADDITIO. Quod no. secundùm Io. Fab. ꝯ. eos, qui vendicant sibi bona intestatorum ex ꝯsuetudine: vel ꝓferunt ex statuto. de quo, & an facto testõ, & postea rupto habeat locum dictum statutum, ꝙ ab intestato præferantur agnati &c. vide latè per Ang. hic.

[b] Non iure fecit. Quia caruit solennitate testium vel non habuit testamenti factionem, & fecit.

[c] Ruptũ Arrogatione, vel agnatione posthumi. vt ꝯ. q. mo. te. infi. i. rñ. [t] Et no. ꝙ nõ est pola idẽ qñ rũpit, ac si nullũ factũ eẽt, si tñ fecit codicillos: cum primo casu s. qñ rũpit, legatũ vt ex codicillis nõ valeat, vt C. de codi. l. i. in prin. secũdo sic: vt ꝯ. de fideicom hær. §. præterea. & ff. de iu. cod. l. si quis eñ. in fi. l. tñ. & in l. ab intestato. & ꝯ. ti. i. §. nõ tantũ. Accur.

[d] Irritumve. Vt per capitis diminutionem testatoris: vt s. quib. mo. test. infi. §. non tamen. & facit ff. de verb. sign. l. intestatus.

[e] Extiterit. Sunt & alij duo modi: vt p querelam, vel contra tabulas testamẽto rescisso: vt C. de collat. l. vt liberis. Accur.

ADDITIO. Hoc verũ si sit mota adõ aditam hẽditatem. secus si post: qa ꝑtot non põt facere desinere quem esse hẽdem. §. quos aũt. de bon. pos. Ang.

[f] Supra diximus. ꝯ. de hẽd. qua & diff. §. sui. Ang.

[g] Fuerint. Itẽ aliud est necesse. vt nemo eos præcedat. vt ibidẽ dicitur: vt ꝯ. de hære. quali. & diffe. §. sui.

[h] Ex filio nato. Aliud si ex filia. vt ꝯ. de pa. po. § filius.

[i] Prognatus. id est, procul à me natus: qa in quarto [a] gradu est mihi, qui vocatur abnepos: vt j. de gradi. §. quarto. vel dic [b] cõpositũ poni pro simplici: id est, natum vel natam. & sic pone ꝓ nepote prędicto. Vel dic melius. loquitur de omnibus descendẽtibus [*] vlterioribus: & ideo dicit prognatus: quia vsq; in infinitũ succedunt: vt in Auth. de hære. ab intest. §. i. & sic propriè ponitur prognatus, id est, procul natus.

[k] Naturales. Id est, legitimi.

[l] An adoptiui. Quo ad hoc vt sui dicant [c] nisi emãcipati fuerint: tunc.n. interest, cũ naturales emãcipati iure ꝑtorio succedant, adoptiui nõ: vt ff. de suis & legi hæred. l. i. §. suos. & j. e. §. minus. Acc.

[m] Quibus. Scilicet suis hæredibus.

[n] Curija. Erat.n. curia siue corpus in qualibet ciuitate, q curia indigebat officialibus, vt negotia expedirentur: vt in Auth de defen. ci. §. nulla. in fi. colla. 3. vnde quicunq; vellet nãle suũ filiũ dare illi curiæ: vel ipsemet filius post mortẽ patris se offerre, nõ extantibus legitimis, vel pater testõ illud dicat, legitimus fiebat, vt in Auth. quib. mod. nat. effi. sui. §. qđ verò. & § si quis igit. col. vj. sicut fit remissio peccatorum ijs, qui vadunt vltra mare.

[o] Diualium. Id est principum, scilicet Theodosij & Leonis, vt C. de nat. lib. l. si quis. & l. quoniam.

[p] Nec non eos. Scilicet, necesse est connumerari inter suos. Acc.

[q] Constitutiones. C. de na. li. l. cum quis. & l. super.

[r] Sustulerit. Id est, habuerit.

[s] Instrumenta. In quibus contineat matrimonium inter Titium, & Bertã esse ꝯctum, & dotẽ datã esse: q instrumenta dotalia, vel nuptialia dicunt. & sine his duob. s scriptura, & dote dicit P. nõ valere matrimonium: quia lex plerunq; de his dixit tali casu: vt hic, & ꝯ. de nup. §. si. non alias i vt ff. de regu. iuris. l. nupt.

† In testa totũ hẽdi tatem ad quos, quo ordine deueniret, primꝰ ꝯsti tuisse vr Moses Hebreorũ diuinus legislator. qua de re vide Nume. c. 27. Porro cũ hæc iuris ciuilis ꝑs vat. è iacẽtata, & tñ mõ cõfusa esset apud Romanos Iustinianus editis Nouellis constitutionibus, & in primis Cõ stit. 118. certum & simplicẽ ab intestato succedendi ordinẽ præscripsit. Testari aliq nolũt aliq ñ põt. Testamẽ per duo rumpitur.

[t] Intellige vt ibi ꝑ Io. Fab. Ior. & Ange.

[a] Imo quarto gradu sm eũdẽ Nicol.

[b] Prima est melior sm Nico. Et qñ cõpositũ ꝑ simplici, & ꝑ capiatur, tractat Mãd. I Gl. Fac. § sane. in ver. obtinebat.

[c] Scilicet ab intestato, secus ex testõ. & quo dicit ꝑ Ang in § hodie. ꝯ. d adop. Ita hoc si obtinet i feudo. ẽt nouo, ẽt si cũ ꝯsensu dñi adoptet agnatus. c. adoptiꝰ. in ti. de feudo su. ꝯtro. & de suc. fu. c. i. vt per Ioã. Fa. & Ange.

* Peccata remittunt peregrinatib.

habuerint: nō solum eos liberos, q post dotem editi sunt, iustos [a] in potestate patris esse: sed etiā anteriores, † qui & ijs, qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis p̄stiterunt, [b] Quod obtinere censuimus, [c] & si nō progeniti fuerint post dotale instr̄m cōfectum liberi. vel ēt nati ab hac luce subtracti fuerint.

Nepotes & infrà hos, etiā posteriores, tunc demum suorum nomine digni sunt, si in potestate constituti primarias ēt partes in gradu occupent. quod accidit si, qui eos præcedebat, viuo adhuc parēte desierit in potestate esse.

Ita demum tñ nepos, neptis ve, p̄nepos, proneptis ve suorū hæredū numero sunt, si p̄cedēs psona desierit [d] in potestate parentis esse: siue morte id acciderit, siue alia rōne, veluti emancipatione. [e] Nam si per id tempus, [f] quo quis [g] moritur filius in potestate eius [h] sit: nepos ex eo [i] suus hr̄s esse non potest. idq; & in cęteris deinceps liberorum personis [k] dictum esse intelligimus. Posthumi quoq;, qui si viuo parente nati essēt, in potestate eius futuri forēt, sui hæredes sunt. [l]

Suus hæres statim post mortem parentis efficitur hæres, ēt ignorans, licet sit pupillus, & furiosus, & sine authoritate sui administratoris.

Sui autē hæredes sunt etiam ignorantes: [m] & licet furiosi sint, hæredes [n] possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis adquiritur, ex ijs causis & furiosis adquiri potest. [o] Et statim morte parentis quasi [p] continuatur do-

nuptias nō dicimus valere matrimonium: [f] vt C. de nup. l. si vicini & in Auth. de nup. §. nuptias. col. 4. sed non fieri liberos legitimos. vt in Authen. de trien. & semis. §. fi. colla. 3.

a Iustos. Repete iussimus.

b Præstiterūt. Scilicet primi. nam & ob hoc retinēt q dā prius concubinas, vt experiant an ex eis possint filios habere, vt postea accipiāt eas in vxores, vel repellant. quod scilicet vt repelantur, in vxore prohibitum est, vt in Authen. quibus modis natur. effic. legiti. §. quoniam, colla. vij. ADDITIO. Nota cautelam gl. quæ vult habere filios, sed dicta cautela nō est bona quo ad animam, quia omnis fornicatio est hodie prohibita: vt dixi supra, de nuptiis. §. si aduersus. & §. fin. Ang.

c Censuimus. Quasi dicat: non solum si nascantur postea, & viuant cum primis, siue non nascātur aliqui, siue etiā nascantur, & moriātur, vt C. de natur. li. l. nup. Et nota, quod etiam si legitimos habēt ex vxore quōdā: tñ hæc valent. & siue ex libera, siue ex liberta, siue ex serua, quā postea manumiserit, & in vxorem duxerit, hæc seruantur: vt in authent. de incest. nup. §. fi. colla 3. & in authen. de trien. & semil. §. fina. colla. 3. & in authen. de filijs ante do. instrumenta natis. per totum tit. colla. 3.

Ita demum. CASVS. Dn̄e, vos iam dixisti mihi q nepos, & neptis, & pronepos, & proneptis in numero suorū hæredū computari, si persona directo præcedens desierit in ptāte parentis esse, siue hoc contingat morte, siue capitis diminutione. Si. n. eo tpe, quo quis moritur, filium habuit in potestate: nepos ex eodem filio procreatus suus hęres suo esse non pōt: quia pater eius gradu præcedens eum à iure sui hęredis excludit & idem est in pronepote intelligendū & in cæteris liberorum personis. Si n. aliquis ex filio nepotem habuerit: ex eodem nepote p̄nepos non poterit suus hæres existere. Nepos. n. i. pater pronepotis ipsum p̄nepotem tāquā in remotiori gradu constitutum à iure sui hæredis excludit. Et hæc dicuntur vsque ad illū § posthumi quoque.

d Desierit. Sed nonne filius præcedit nepotem ex altero filio vno gradu, vt j. de grad. cog. §. primo gradu & §. 2 & tamen non excludit, ◆ vt j. eo. §. cum filius? Rn̄ non videtur præcedere, cum sui patris locum obtineat: vt in d. §. j eod.

e Emancipatione. Vel capitis diminutione maxima, vel media, non autem capitis minima: vt j. quibus modis ius patr. potest. sol. §. si ab hostibus. & ff. de suis, & legi. hæred. l. 1. §. si filius.

N.P.

f Nam si per id tempus. Contra j. eod. §. cum aut [illegible] quæritur in princip Sol. vt infra titu. 1. §. proximus Accur.

g Quis. Veluti auus &

h Eius. Scilicet aui.

i Ex eo. Scilicet auo.

k Personis. Cum omnes liberi appellentur: licet post tri nepotē impropriè: vt ff. de gradibus. l. Iurisconsultus §. parentes. & ff. de verborum signific. l. liberorum.

¶ Posthumi quoq; CASVS. Domine, iam vos plures connumerastis mihi qui inter suos hæredes connumerari pñt. nunquid sunt aliqui alij à prædictis, qui debeant inter suos hæredes cōnumerari? Respon. quod sic. Non enim solum iam nati, sed etiam posthumi inter suos hæredes cōnumerātur: & hoc est verum, si tales sunt posthumi, qui si suo legitimo viuo parēte nascerentur, sui & in potestate eius essent futuri. Scire enim debes, quod sui hæredes siue iā nati siue posthumi etiam ignorātes hęredes fiunt: & licet furiosi sint, nihilo minus hæredes existere possunt, & hoc ideo: quia ex quib. causis nobis ignorantib. acquirit, ex eisdē causis ēt furiosis acqri poterit: & statim post mortem parentis quasi continuatur dominiū inter suū hæredem & defunctum, & ideo pupillis hæredibus suis non est necessaria tutoris authoritas, ad hoc vt acquiratur eis hæreditas, cū suis hæredib. etiā ignorantibus (vt supradictum est) acquirat hæreditas: nec etiam furioso sui hæredi contensu curatoris sui acquiritur hæreditas: sed ipso iure: & hæc dicunt vsq; ad illum §. interdum autem. Franc.

l Sui hæredes sunt. Cum habeantur pro natis quoties de eorum cōmodis quæritur: s vt ff. de sta. ho. l. qui in vtero. Et nota, quod posthumus dicitur propriè, qui post humationem patris nascitur: & dicit etiam impropriè ille, qui facto testamento nascitur. ff. de iniust. rup. testa. l. 3 § primo.

m Etiam ignorantes. Et inuiti. & statim, licet iure prætorio abstinere possint: vt supra, de hęred. quall. & diff. § sui. & ff. si quis omis. cau. test. l. 1. §. prætermittitur. vers. qui sunt.

ADDITIO. Quod prætoris beneficium etiam si nō impetretur, competit ipso iure. l. ei qui se immiscuit. ff. de acquiren. hæred. Ang.

n Hæredes. Scilicet sui aliàs non: nisi per curatorem. sm quosdam: vt C de cura. fur. l. fi. §. [illegible] itaq;.

o Acquiri potest. Sic ff de action. & obliga. l. si à furioso in princ. & ff. si certum petatur. l. si a furioso

p Quasi. Hoc ideo, quia in corporalib. dicitur pro-

Instit. Imper. N prie

s Idē An. in §. fi. j. de nup.

ſ Idē cautelam sequuntur Angel. & Por.

† Cōcor. cum hoc text. c. tāta. cū gl. x. ex. q fi. lij sint legitimi. Mr̄imoniū sine scriptura et dote p̄t valere: sed non filij legitimari.

■ Quod verum intellige ēt sine ipsorum consensu, & nulla de ipsis in instrumento facta mentione secus tñ in legitimatione facienda per rescriptum sm Ang. hic.

◆ Idē Pa. Pla. & Ang.

† Nepos tñ ex alio filio præmortuo bene ēt suus hr̄s vna cum altero filio viuo. Angi. Per.

s Idē Ange. l §. cū autē. ſ. de tut.

Posthumus dicit dupliciter.

priùs continuatio: sed dñium est incorporale. Hoc ve probo, quia & possessio est res incorporalis. vn & vna cum alia continuatur: vt ff. de acqui. poss. l. Pomponius §. præterea & §. in dote & §. si iussu, & §. sed & legatario. & §. pe. Dic ergo impropriè fieri continuationem: quia inter diversa, non inter eadem fieri debet, sed pater & filius vnum fictione iuris sunt: vt C. de impu. & alijs subst. l. fina. §. fin.

a Pupillis. Aliàs si est hæreditas extranei & non patris: tutoris authoritas, & pupilli actus necessarius est: nisi sit infans: quo casu sufficit tutor: vt C. de iu. se delibe. l. potuit. & l. si infanti, §. pæ. sente, & ff. de tuto. & cura. dat. ab ijs, l. Impuberi.

¶Interdum autem. CASVS. Domine vos dixistis mihi s. q illi censentur sui hæredes, qui erant in potestate parentum tempore mortis eorum. nunquid est illud generaliter verũ, q existentes in potestate tempore mortis fiunt sui hæredes & nulli alij?

miniũ: & ideo nec tutoris authoritate op° è pupillis, a cũ ẽt ignorantibus adquiratur suis hæredibus hæreditas. Nec curatoris assensu adquirit̃ furioso sed ipso iure.

Qui ab hostibus captus fuit esse desijt, etiam mortuo parente regressus, beneficio postliminij retro semper suus fuisse fingitur. Item patre etiam post obitum maiestatis damnato, filius iure suitatis privatur.

Interdum b autem, licet in potestate parentis mortis tempore suus heres non fuerit, tamẽ suus c heres parẽti efficit̃, veluti si ab hostib. qs reuersus fuerit post mortẽ patris sui. ius. n. postliminij d hoc facit. Per contrariũ autẽ hoc euenit, vt licet quis in familia defunctus sit mortis tpe, tñ suus hrs non fiat: veluti si post mortem e suam pr iudicatus fuerit perduellionis f reus, ac p hoc memoria g eius dãnata h fuerit. suũ. n. hrdẽ habere non pt: cũ fiscus ei succedat. sed potest dici, i ipso quidem iure eẽ suũ hæredẽ: sed desinere. k

Nepotes ex præmortuo filio, eorum patris locum assumentes simul cum patruo, vel amita aui successionem consequuntur, in stirpes scilicet non in capita, quod si ex præmortuis fratribus nepotes tantum supersint, quæ quã proles in eam duntaxat partem succedat, quam pater, si superstes esset, assequuturus fuisset.

Cùm filius, filia ve, &

Ad hoc rñdet, q non. Quandoque enim contingit licet aliquis in potestate parentis tempore mortis non fuerit, nihil minus tamen suus hæres parenti afficiatur, sicuti contingit in filiofamil. ab hostibus capto: Nam si post mortem patris in ciuitatem reuersus fuerit, suus hrs patri efficitur. ius. n. postliminij semper fingit eum in ciuitate fuisse, & sic per consequens in potestate patris tempore mortis extitisse, & ius postliminiũ eum patri suum hæredẽ facit. Et non solũ in hoc casu recipit prædicta regula instantiam, sed ẽt in casu contrario. Contingit enim qnq; vt licet quis in potestate defuncti tpe mortis fuerit, tamen hæres suus existere non possit: veluti si pater eius post mortem suam iudicatus fuerit reus perduellionis, & per hoc memoria eius damnata sit. nam in hoc casu, licet filius in potestate patris tẽpore mortis extiterit, suus heres patri esse nõ poterit. Pater. n. cuius memoria per sententiam damnata est, suum hæredem habere non pôt, cum fiscus ei succedat. & hæc sũt vera de iustitia primitiua. sed hodie dici potest ipso iure filium suum esse hæredẽ: licet postea sententia ista contra memoriam patris detinat esse suus hæres. Et hæc dicuntur vsque ad illum. §. cum filius filiave. Fran. de Are.

b Interdum. Vt ff. de suis. l. 1. §. sed si quis. versi. interdum. Accu.

c Suus. ff. de testa. l. lege Corn. in fi. contra. Sol. ibi illo qui fuit captus, non fuit reuersus: sed hic sic.

d Postliminij. Quod fingit eũ semp in ciuitate fuisse: vt quib. mod. ius. pa. pote sol. §. si ab hostibus.

e Post mortẽ. No. q̃d delicta transire ꝯ hæredem etiam lite non contestata, vt læsæ maiestatis in duobus casibus, quando quis contra principem, vel rem publicã. fuit molitus: aliàs non: vt ff. ad legẽ iul. maiest. l. fi. & his duob. casib bñ etiã loquit̃. Item de residuis, & peculatus, & repetundarũ: vt ff. ad legẽ Iul. repe. l. fi. Item apostatarum: vt C de apost. l. a & l. apostatarum. in fi. Quædam ẽt non transeunt lite nõ contestata, vt omnia alia publica. vt ff. de accu. l. ex iudiciorum. Alia contestata lite transeunt, aliàs non: vt omnia priuata delicta: vt C. ex delic. defun. l. 1. & ꝗ de per. pet. & tempo. actio. §. non autem.

f Perduellionis. Ideo dicit perduellionis: qs p duellũ fichat certamẽ, si aliquis criminis huius dicebat reus: pro aliquid in ipsum principem, vel rempublicam fuisset molitus, fm Pla. Et pt dici ei hoc, & defendi: quia & secundum iura Romana, videmus posse fieri debere pugna: & sunt aliqua ar. vt ff. ad legem Aquil. l. qua actione. §. si quis in colluctatione. & ff. de se iudi. l. commodis. & ff. de ijs, q notant infam. l. athletas. & de athletis. l. j. C. li. x. & ff de excu. tut. l. athletæ, in pri. & C q. res pi. oblig. pos. l spẽ. & ff. de dona. l. donationes, in fi. his enim legibus habetur mentio de tali pugna: quæ nõ fierat nisi, de iure affet. Vel dic perduellionis, id est hostilis criminis. nam perduelles hostes dicũtur: vt ff. de verb. sig. l. quos nos.

g Memoria. Nam ipse cum sit mortuus, non potest damnari nisi à Deo vt ff quæ senten. sine appel. re. l penult.

h Damnata. Hoc scilicet modo, pronunctio contra imperium Lucium fecisse: & ideo bona eius in fiscũ inferri. nam per hoc memoria damnatur: & infamis quadam defunctus afficitur: i vt supra ex q. bus casibus man non lic. §. j & ex tempore commissi delicti alienationes ab eo factæ non valebunt: vt C. ad legem Iul maiesta. l. penul. in fi. & ff. de dona. l. donationes. § fi. Accur.

ADDITIO Ex hoc loco notari pôt, q de criminе aliquius etiam post mortem qorere licet. quod verũ est si agitur propter bona, vel contra personã, & bonat secus si contra personam, vel de persona tantum: quia tunc non licet: cum criminis morte extinguantur. Vide pro hoc glo. no. in c. a nobis, secundo, de senten excõ. in notabi. puta in hæresi, &c. Iutium allegationes breuitatis gratia omitto, quas illic videre poteris.

i Potest dici. Scilicet verius.

k Desinere. Scilicet lata sententia Nã nõ facit ipso iure desinere hæredem suum esse tale delictum.

¶Cum filius. CASVS Quidam decessit, qui ipe mortis habebat filium in potestate, & ex altero filio præmortuo nepotes. Modo quæro, vtrũ iste, qui gradu præcedit nepotes ex fratre suo, à successione iure statu parẽtis illos nepotes debeat excludere? Ad hoc rñ q nõ. Cũ n filius, filiave, & ex altero filio p̃mor tuo nepos

Marginal notes (left):

a Hoc verũ secundũ Bar. de fura cinti: nõ sũt de iure gẽtium.

Scilicet Romanorũ. arg. l. cũ qui ve ctigal. ff. d ver. sig. Idem in alijs ciuitatib. fm gl. in l. a lacite. C. de abo li. Quod est verum si nũ ieco gnoscit superiorem: aliàs sec°, vt gl. in l. r. in princi. ff. ad l. Iuli. ma. die vt per Ang. hic.

Marginal notes (right):

i De iure canonico est prohibitum talibus pugna sub miniſtris ſacramenta maximè prouocati. vt ij. q̃ iiij. monomachiã. & in Specu. de accu. §. sequit, ver. qđ si. Ange. hic.

k Idẽ Fa. Pla. & est singula. t fm Ang. hic. Crimina an post mortem possint inquiri.

ex altero filio [a] nepos neptisve existunt, pariter ad hæreditatem aui vocantur, nec qui gradu proximior est vulteriorem excludit. Aequū [b] enim esse videtur, nepotes, neptesque in patris sui locum succedere. Pari ratione & si nepos, neptisve sit ex filio, & ex nepote pronepos, pronepusve, simul vocantur. [c] Et quia placuit nepotes, neptesve, item pronepotes, proneptesve in parentis sui locum succedere, conueniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes [d] hæreditatem diuidi: vt filius partem dimidiam hæreditatis hēat, & ex altero [e] filio duo, pluresve nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus filijs [f] nepotes, neptesve existant ex altero [g] vnus [h] forte aut duo, ex altero tres, aut quatuor: ad vnum, aut duos dimidia pars pertineat; ad tres vel ad iiij. altera dimidia.

Vt quis suus dici queat, etiam destituti testamenti tēpus inspicitur: quo fit, vt qui nepos mortis aui æ tēpore suus non erat, si tamen destituto testō priorem locum occupas, sui hęredis iura nanciscitur: mō viuo auo conceptus fuerit: alioq nullatenus admittetur.

Cùm † autē [i] quęritur, an quis suus hæres existere possit: eo tempore quærendum est, quo certum est [k] aliquē sine [l] testamento decessisse, quod accidit, [m] & destituto † testō. Hac rōne si filius exhæredatus fuerit & extraneus hæres institut[us] & filio mor[n]tuo postea certū fuerit hæredem institutum ex testō non fieri hæredē, aut quia noluit eē hæres, aut quia non potuit: [o]

suo nepos, vel neptis extiterit: omnes simul ad hǽditatem vocanť: nec ille, qui gradu ꝓximior est, in vlteriore gradu constitutus à successione excludit. Æquum. n. est visum esse nepotes, & neptes in locum patris sui præmortui succedere. Igitur pari ratione si quis intest: tus decedens habuerit nepotem ex filio præmortuo, ꝓnepotem, vel pronepté: oēs pariter ad successionē vocantur intestati patris. Et quia i hoc casu placuit nepotes, & neptes, & pronepotes & ꝓneptes in locū patris sui ꝑmortui succedere: conueniens esse visum est in stirpes, & nō in capita eos hæredes esse: ita videlicet vt filius ex vna parte existens dimidiā hæreditatis habeat: & nepotes ex altero filio siue sint duo, siue sint plures alteram dimidiam consequantur: vt sicuti pater si viueret, vna cum fratre suo in vna dimidia totius intestato patri succederet: ita nepotes ex eo in locū ei[us] succedentes ad portionem eius tantūmodo admittantur. Et idē est si ex duob[us] filijs premortuis nepotes vel etiam neptes existant: & ex altero fortè vnus, vel duo: & ex altero filio ꝑmortuo tres, vel quatuor. Nam in hoc casu, sicuti in superiori ad vnum, vel ad duos ex altero filio natos dimidia pars hæreditatis aui intestati pertinet: ita & ad tres quatuor, vel plures ex altero filio natos altera dimidia pertinebit. Et hęc dicuntur vsque ad illum §. cum autem quæritur. Franc. de Are.

a Ex altero filio. Secus si ex filia: ut j. eod. §. item vetustas, & j. eo. §. diui.

ADDITIO Hodie secus, ut ibi nota. & in l. lege. in prin. C. de legi. hæred. Accu.

b Æquum. Vt in Authen. quib. mod. nat. effi. sui: §. ergo. ibi, quid enim legalius. colla. vij.

c Vocantur. Idem est & si per bonorum possessionem nocentur. ut ff. de contratabul. l. s. §. uocanť. Sed contra ff. de contratab. l. 3 § 1. Solu. non est contra: quia ibi præcedit filius: quia patris loco est adoptatus ad nepotem: ut j. eod. §. ita demum.

d In stirpes. Infra tit. 1. § hoc etiam addendum. in fi. contra. Solu. ut ibi.

e Ex altero. Sic j. eod. §. si sic ff. de inoffi. testa. l. Papinianus, §. proinde si ex duobus. sic & de suis & legiti. l. nepotes.

f Ex duobus filijs Præmortui.

g Ex altero. Scilicet filio.

h Vnus. Scilicet nepos.

¶ Cùm autem quæritur; CASVS. Dñe, iā uideo qui sunt hæredes: & qualiter sui hæredes succedant siue sint in eodē gradu, siue in diuersis gradib. cōstituti. Dicatis ergo mihi, qū quærendū est an aliquis suus hæres esse possit? Ad hoc respondet, Amice, cū quæritur, an aliquis suus hǽs existere possit, eo tpe querendum est, quo certum esse cœperit eū intestatū decessisse. & hoc contingere potest, etiā testamento destituto, quod patet tali exemplo. Quidam qui habebat filium in potestate, & ex filio nepotem, cōdidit testamentum, & in testamēto suo quendam extraneū instituit hǽdē, & filium proprium exhæredauit. mortuo testatōre ante aditā hæreditatem decessit filius exhæredatus: mortuo filio extraneus hæres scriptus deseruit testamentum, vel fortè qa noluit adire hęreditatem, vel morte, vel alia causa impeditus hǽs esse non potuit: in hoc casu cum certum esse potuerit hæredem institutū ex testō non fieri hæredē, nepos ex filio præmortuo suus hæres auo ab intestato existit: qa qū certum est patrēfamiliàs intestatum decessisse: & ita causa testamenti redacta est ad causam intestati, solus nepos suus hæres auo innenitur. Et hęc obtinent, non solum si iste nepos uiuente auo natus sit: sed et licet post mortē aui sit natus, uiuo tñ auo cōceptus. Secus. n. esset, si post mortē aui conceptus fuerit, & natus: nam certè in hoc casu hæres auo existere non pōt, & hoc ideo: quia nullo iure cognationis patrem sui patris. i. auum suum attigit. Auo. n. uiuēte nōdum animal fuit. Et sicut ipse nepos post mortem aui ꝯceptus & natus suus hæres auo esse nō pōt ita nec ille inter liberos cōnumerať, quē filius emāncipatus post emancipationem adoptauerit, unde cū hi, uidelicet nepotes nati post mortem aui, & à filio emancipato post emancipationem adoptati, nō sint sui liberi, quantum ad hæreditatem de iure ciuili: neqꝫ bonorum possessiones de iure prætorio petere pōt, quasi proximi cognati. Et hæc de heredibus dicta sufficiunt. Et hæc dicuntur usqꝫ ad §. emācipatū autem. & littera planissima est usqꝫ ad fi. titu. Franc.

i Cum autem. Eo diligenter notato, qui sunt sui hęredes, nunc nota quo tempore quærendum est, quis suus hæres sit.

k Certum est. j. eo. §. ita demum. ꝫ. Sol. vt ibi dixi.

l Sine testamento. Quod contingit vij. modis. ut j. eod. in prin. diximus in glo. extiterit

m Quod accidit &c. Scilicet, ut uideatur quis sine testamento decessisse.

n Filio mortuo. Scilicet exhęredato

o Nō potuit. Morte præuentus: ut j. eo. § ita demū.

Et sic nepos assumit ꝑsonā pris nedū ab intestato, sed & facto testō: qđ postea impugnatur. Quod est uerū si succedit ti. hęreditario qa tūc iure pria dispo filio, quæ talis est. ꝯsiderať: sec[us] si tit. fideicommissario: quia cōsiderať affectio: q̄ naturaliter est maior erga filios, q̄ nepotes. Ang.

† Vide j. tit. 1. §. ꝓximo, qui declarat hūc Ægi. Per.

† Id est de semo.

nepos auo suus hæres existet: quia quo tpe certum est intesta um decessisse patremfamiliâs, solus [a] inuenitur nepos. & hoc certum est. [b] Et licet post mortem aui natus sit: tamen auo viuo conceptus, mortuo [c] patre eius, posteaq; deserto [d] aui testô, suus hęres efficitur. Planè si & côceptus & natus fuerit post mortem aui, mortuo patre suo, desertoq; postea aui testô, suus hæres auo nô existet: quia nullo iure cognationis patrē sui patris attigit. [e] Sed nec ille est inter liberos aui quem filius emâcipat^9 adoptauit. Hi aût [f] cū nô sint sui (quâtū ad hęreditatē) liberi: neq; bonorū possessionem petere potsût quasi ꝓximi cognati. [g] hęc de suis hæredib.

Emancipatus de iure ciuili incognitus ad successionem parentis non venit: prætoris tamen beneficio per bonorum possessionē. Vnde liberi, per inde admittitur, ac si in eius potestate mansisset. Arc.

Emâcipati aut liberi iure ciuili nihil iuris habent, (neque.n. [h] sui hæredes sunt, qui in potestate parentis esse desierūt) neque vllo alio iure [i] ꝑ legem duodecim ta. vocātur. Sed prætor naturali æquitate mot^9 dat eis bonorū possessionem. Vt si liberi ꝑinde ac si in ptāte parentis tpe mortis fuissent: siue soli sint, [k] siue cum suis hæredibus [l] cô currant. Itaq; duobus liberis existentibus, emancipato vno, & eo qui tempore mortis in potestate fuerit: sanè quidem is qui in potestate fuit, solus iure ciuili hæres est, & sol^9 suus hæres. Sed cum emâcipatus beneficio prætoris in partem admittitur: euenit vt suus hæres pro parte [m] hęres fiat.

Emancipati filij qui sese adoptandos extraneo dedere, ita demum naturali patri olim succedebant, si eo viuo finita esset adoptio: quæ si eo mortuo dissolueretur, nec ad eius, nec ad adoptiui patris successionem vllo iure peruenire poterant.

At ij, [n] qui emancipati à parente in adoptionem [o] se dederunt, [†] non admittuntur [p] ad bona naturalis patris, quasi liberi, si mô cū is [q] moreretur in adoptiua familia fuerint. Nam viuo eo [r] emancipati ab adoptiuo patre perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso [s] eênt, nec nunquā in adoptiua familia fuissent. [t] Et conuenienter, qđ ad adoptiuū patrē ꝑ inet, extraneorū loco esse incipiunt. Post mortem verò naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre: & quantū ad hûc adoptiuū patrem ptinet, æque [u] extraneorū [u] loco fiunt: & quâtū ad naturalis pȓis bona ꝑtinet nihilo magis liberorū gradū nâcisciunt. Qđ iô sic placuit: qa iniquū erat esse in ptāte patris adoptiui, [x] ad quos bona naturalis patris pertinerent, vtrum ad liberos eius, [y] an ad agnatos. [z]

[a] Solus. Scilicet suus hæres.
[b] Certum est. Scilicet nepotem suum hęredem esse, cum nullus præcedat eum: vt s. eo § 1.
[c] Mortuo. Ante quàm adeatur ex testamento hæreditas, Vnde côstat non trâsmitti ad filium de inofficioso querelam. imò etiam ea adita non transmittebat olim, sed hodie contra: [1] vt C. de inoffi test. l. scimus § fina. & l. si quis filium. ibidem.
[d] Deserto. Scilicet ab hærede, qui non vult adire.
[e] Attigit. Nec enim fuit ꝓximus cognatus ei. s. auo viuo, quo viuo nôdū animal erat. vt ff vêtre. l. 1. §. si qs ꝓximus. Sed nunquid hodie ꝑ auth. succedit? vt in Auth. de hēd. ab intesta. §. 1. col. ix. P. dicit ꝙ sic: quia naturalis causa tantū spectatur. Ioan. contra: [2] quia nec iure prætorio, quo casu naturalis inspiciebatur, & admittebat: vt sequit: vt j. eo. §. emancipati. & ff. de suis & legi. l. Titius. & l. pe. ADDITIO Et hæc est cômunis opinio: vt per Ioan. Fab. & per Ang. hic.
[f] Hi autem. Scilicet côcepti, & nati post mortem aui.
[g] Quasi proximi cognati. id est, tâquam agnati. nam agnati sunt proximiores, quam cognati. Nunquid ergo tertio ordine inter cognatos vocantur? Resp. M. ꝙ sic: ut ff. eo. l. 1. in fi. & in glo. fi. Ioan. contra: quia ibi de côceptis prius natis postea loquitur, secus si postea concipiuntur, & nascuntur, vt hic: [3] & ff. de iniu. rup. test. l. si qs filio. §. nô fuisse.
[h] Neque enim. Bona ratio. vt s. de hæ. quali. & diffe. § sui & s. eod. §. 1. ibi. sui autem. &c.
[i] Neque vllo alio iure. Scilicet neque vt patroni: neq. vt agnati, quos vocat lex xij. tabu. vt j. tit. 1. i prin. & j. de suc. li. in prin. aliàs econuas: vt j. tit. 1. § tin.
[k] Soli sint. Scilicet emancipati.
[l] Cum suis hæredibus. Scilicet cum alijs qui remâserunt in potestate.
[m] Pro parte. Scilicet dimidia: ut ff. de verb. signifi. l. nomen filiarum. §. portionis.
[n] At ij Scilicet vocant emancipati ad successiunem patris sed non oēs & hoc sequitur at ij &c.
[o] Adoptionem. Id est, arrogationem.
[p] Non admittuntur: ff. de côtra tab. l. 3 §. si quis filio. contra. Solu. ibi nô valuit adoptio secūdum Io. sed hic valuit. Vel distingue, an detur extraneo, vt hic, an detur in adoptionem nepos ex filio emancipato patri eiusdē vt ibi: & arg. s. de adopt § sed hodie. Item C. de adopt. l. pe. §. sed si quidem. [4] quæ est contra. Sol. illam intelligę: vt j. eod §. admonendi.
[q] Cum is. Scilicet pater naturalis.
[r] Viuo eo. Scilicet patre naturali.
[s] Ab ipso. Scilicet patre naturali.
[t] Fuissent. Vt s. de exhæred. lib. §. emâcipatos.
[u] Extraneorum. Si autem mortem patris adoptiui facti essent iuris sui, durat agnationis ius inter eos, i. inter adoptiuum & naturalem filium adoptantis non emancipatū, ut sibi succedat: vt ff. de grad affi. l. si filium naturalem & l. nô facile. §. cognationis. & ff. vnde cognati. l. j. §. cognationē. & de adoptio. l. antepenul. M. Item & ipsi adoptiuo patri succedunt: ut j. eod. §. sed ea.
[x] Adoptiui. Post emancipationē, nô prius: vt s. eod. §. in testamentū versic. nec interest.
[y] Eius. Scilicet naturalis patris.
[z] Ad agnatos. Nā si nô emancipat: certum est quod filii non succedunt naturali patri: & ita agnati succedūt; vt s. proxi.

[1] Idē Fab. Pla. & Angel.
[2] Sequuntur Io. Fa & Ang.
[3] Et hæc côiter tenet: q̄ hodie procedit qñ filius fuit natè & iustè exhæredatus, nec secuta aditio iuxta glo. fin. i §. ex hæredatos in Auth. de hæ. & fal. aliàs virtute trāsmissionis bñ admittitur. ut ꝑ Ioā. Fab. & Ang.
[4] Dic ꝙ ista differentia est sm ius antiquū, quia sm nouū debet dici ꝙ qa qñ dat ascēdenti non admittit ad successionē patris naturalis, qñ extraneo, sic: vt s. d adopti. §. sed hodie sm Ioan. Fabr. Sed iudic melius sm Io. de Pla. ꝙ hic loquitur de arrogatiōe: ibi de adoptione. Ang.
[5] Et ij, q ab ipso patre i. adoptati sūt ꝑ hæc prędicta uerba vt ad tex. sunt supplēda, vel textus ita legēd^9 est. At ij, q emācipati in arrogationē, & ij q. i parē te in adoptionē dati sunt, alias Triboniaunus videret pulchrè hallucinat^9 & vt scribo j. e. §. sed ea oia. in pri. Ægi. Per.
[*] Æquè dictio hic nô côiungit casus pariformiter, & de illius natura MA. do. in gl. Fac. §. & in ipsa in ve. æquè.

supra palmè.& ff. eo.lib.1.2 Si autem emancipares, sue cederent filij: vt s. pxi.§.& sic in eius potestate esset ad quē bona naturalis patris ptinerent quod est absurdum & cōtra regulam iuris, vt hic, & ff. de hæred. insti. l. illa institutio circa prin.

de legat præstan. l nonnunquam. Accur.

ADDITIO. Quod facit ad quæstionē. vt ex cōtemptu alicuius, qui debuit in electione adhiberi, et ipso nolēte, cæteri q interfuerunt, possint eā dicere nullā. Dic vt in c. quod sicut. extra de electio. g Ioan. Fab. hic

ADDITIO. Item qa tunc sē, quod auferretur ius quæstitum agnatis quod est inconueniens. Et ex his no. quod neque ex testamento, neque ab intestato potest esse voluntas captatoria. Ang.

Filius legitimus, & naturalis emancipatus vocatur ad bona patris naturalis beneficio prætoris: Sed filius adoptiuus emancipatus nullo modo potest admitti ad bona patris adoptiui. Aret.

Minus ergo iuris [a] hñt adoptiui filij, q̄ naturales. Namq; naturales [b] emācipati bñficio ptoris gradū liberorū retinent, licet iure ciuili perdant, Adoptiui verò emancipati, [d] & iure ciuili perdunt gradū liberorū, & à ptore nō admittūtur, [e] & rectè. Naturalia.n. iura ciuilis rō [c] pimere nō pt. [f] nec qa desinunt sui hrdes eē, pnt desinere filij filięve, aut nepotes, nepotesve esse. Adoptiui verò emācipati [g] extraneorum loco incipiunt esse: [h] quia ius, nomēq; filij filięve, quod per adoptionē consecuti sūt, alia ciuili ratione, id est, emancipatione perdunt.

Filius legitimus & naturalis in ptāte, vel emancipatus, hēt contra tabulas de iure ptorio si sit pteritus: nisi fuerit ī adoptiua familia tūc tpis: adoptiuus verò secus.

Eadē [i] hæc obseruantur, & in ea bonorū possessione, quā cōtra tabulas testamēti parentis liberis ptcritis, i. neq; hęredib institutis, [k] neq; vt oportet, [l] exhęredatis, [m] prętor pollicetur. Nā eos qdē qui in ptāte [n] mortis tpe fuerint, & emancipatos, vocat prætor ad eadē bonorū possessionē. eos verò, q ī adoptiua familia fuerit p hoc tps, quo naturalis parēs moreretē, repellit. [o] Itē adoptiuos liberos emancipatos ab adoptiuo patre, sicut [p] ab intestato, ita lōge minus contra tabulas testamēti ad bona ei' nō admittūt: qa desinūt in numero liberorū eius esse.

Quamuis alim emancipato filio extranea in adoptianē dato ad patris naturalis successionem consequendam bonorum possessio vnde liberi, vel vnde agnati denegaretur, ei tamen cognati bonorum liberis & agnatis deficientibus deferebatur.

Admonendi tñ [p] sumus, eos, qui in adoptiua familia sunt, quive post mortē naturalis parentis ab adoptiuo pre emācipati fuerint, intestato parente naturali mortuo licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorū possessionē [q] vocantur, non admittant: alia tñ parte vocari, s. qua cognati defūcti vocant. Ex qua parte ita admittunt, si neq; sui hrdes liberi, neq; emācipati [r] obstēt, neq; agnatus qdē vllus ītervueniat. Añ.n. prætor liberos vocat tā suos hrdes, q̄ emācipatos: deinde legitimos [s] hæredes deinde proximos [t] cognatos.

[a] Minus ergo iuris. Quia naturales emācipati iure prætorio vocantur, sed adoptiui emancipati non: vt s. prox. in §. ergo. &c.

[b] Naturales. Et legitimi.

[c] Emancipati. Ab adoptiuo patre.

[d] Non admittunt. Nisi sint de suis: qa auus adoptauit nepotem in filium, & postea emancipauit: vt ff. ad Tert. l. secunda §. liberi aūt. ver. adoptiui.

[e] Ciuilis rō. id est, emācipatio, quæ de iure ciuili est: vt ff. de te. inr. l. actus.

[f] Non potest. Sic s. de leg. agn. tut. §. fi. sic ff de regul. iur. l. nihil tam.

[g] Emancipati. Ab adoptiuo patre: & post mortem nālis: vt s. pximo. §. ver. post mortem.

[h] Incipiunt esse. Not. quod si emancipetur filius, vel filia, vel deinceps, non sunt sui hrdes: non tamen desinunt esse filij, vel filiæ.

[i] Eadem. Quæ obseruant in bonorū possessione. Vnde liberi. & in contra tabulas bonorum possessione seruantur:

[k] Institutis. His n. institutis non datur hæc bonorum possessio, nisi præteritus rumpat testamentum: & huic scilicet institutu viam aperiat. & hoc est quod dicitur, nisi præteritus committat edictum: vt ff. de contra tab. l 3 si quis ea liberis primo. si autem pteritus nolit postquā semel agnouit, [a] institutus habet cōtra tabul. iure suo & secundum tabulas, quod est mirabile: nec spectat præteritum: vt ff. de contra tab. l. si post mortem. §. fi. & taurin.

[l] Vt oportet. Scilicet masculi nominatim. fœmine inter cæteros: vt s. de exhæred lib. §. primo.

[m] Exheredatis. Cum ergo matris pteritio pro exhæredatione habeatur: vt s. de exhr. lib. §. vlt. cessat ibi contra tabulas bonorum possessio: vt ff de cōtra tabu. l. illud. §. ad testamenta.

ADDITIO. Et est rō: quia etiam remoto emancipationis obstaculo (. Id quod prætor principaliter intendit) nō esset seruus feminę. cum eos in potestate habeat, vt ibi. Angelus.

[n] In potestate. Emancipatis committentibus edictum, non aliàs sm Mat. vt ff. de contra tabulas l. tertia §. si quis ea liberis. Sed Ioan. contra. nam nullum dicere possunt. & contra tabulas suo iure habent: [a] vt ff. de lega. præs. l. si duo. & C. de liberis pteri. leg. maximū.

[o] Repellit. Scilicet prætor: nisi sint instituti, & eis cōmittat edictū: vt ff. de cō tab. l. non putauit. §. in adoptione. & § vt autem. Item cō tra ff. de contra tabu. l. 3 § si quis filio Solu. supra eo. §. at ij. Accur.

[p] Admonendi tamen. licet hos duos qui sequuntur, non admiserim de iure ciuili: vt s. eod §. ad ij tamen admonēdi sumus, id est, admonemus &c.

[q] Ad bonorum possessionem. Scilicet vnde liberi.

[r] Emancipati. Qui sunt sui per prætorem: vt supra eodem § emancipati.

[s] Legitimos. Id est, agnatos: vt infra titu. primo. j. respon.

[t] Proximos. Sic ff. si tab. testa. l. 2. sic ff. quis ord. in bono. posses. ser. l. 1. Acc.

Aliàs admittuntur.

Præterit', qāq; committit edictum.

[q] Imò licèt et si repudiat: vt è casus in l. nonnunquā. ff. de leg. pñ. Ang.

Matris p̄teritio hēt p exhęredatione.

[a] Aliàs sicut nec ab intestato, ita lōgè min' ↄ tabulas testamenti ad bona eius admittit.

[a] Dic vt l. ia qui ī ptāte. ff. ↄ le. pst. nā vt hic est tex. clar', licet p emancipatia ptor adiuenerit bon. pos. qa erat eia necessaria: nō tñ voluit eā denegare suis, imò ↄcessit in casu quo voluit: vt dictis in rib. qa q. vocāt ad ↄ tab. de iure ciuili. vt l. 1. §. vocant ff. de ↄ ta. Ao.

[o] Sic j. ↄ suc. liber. §. si ī pri. & j. ↄ gra dib. co in prin. ff. de gra. affi. l. 1 §. sed admonēdi. & l. a. § admonēdi. e tit. et j. ↄ affig. li. i prin. Ægi. Per.

Filius qui ad extraneum patrem adoptione translatus est, omnia sui naturalis patris inuiolata iura retinet perinde atque si in familiam alienam datus non fuisset: idcirco ei intestato, aut testato succedit: adoptiuo autem patri ex intestato tantum succedit: conditio autem testio praeteritus, testatoris nequaquam impugnat iudicium: nisi cuipiam ascendentium in adoptionem datus sit.

Sed ea oĩa [a] antiquitati quidem placuerunt, aliquam [b] aũt emendationẽ à nostra cõstitutione [c] acceperunt, quam super ijs personis cõposuimus, quæ à patrib. suis naturalib. [d] in adoptionẽ alijs dant. Inuenimus etenim nonnullos [e] casus, in quib. filij & naturalium parentũ successionem pp adoptionem amittebant, & adoptione facilè per emãcipationẽ soluta, [f] ad neutrius [g] pris successionẽ vocabãtur. [h] Hoc solito more corrigentes, constitutionẽ [i] scripsimus, per quã definiuimus, qñ parẽs naturalis filiũ suum adoptãdum alij dederit, integra oĩa iura ita seruari, atqȝ si in patris naturalis ptãte permansisset, [k] nec penitꝰ adoptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tãtummodo [l] casu, vt possit ab intestato [m] ad patris adoptiui venire successionem. Testã autẽ ab eo [n] facto: neqȝ iure ciuili, [o] neqȝ prætorio, [p] ex hr̃ditate eius aliqd persequi põt, neqȝ ꝯtra tabulas bonorũ possessione agnita, neqȝ inofficiosi [q] qrela instituta: cùm nec necessitas patri adoptiuo impõnat, vel hr̃dem eum instituere, vel exhæredatũ [a] eum facere vtpote nullo naturali vinculo copulatum: neqȝ si ex Sabiniano senatusconsulto [b] ex tribus maribus fuerit adoptatus nam & in huiusmõi casu, neqȝ quarta ei seruaẽ: neque vlla actio ad eius [c] persecutionem ei cõpetit. Nostra aũt constitutione [d] exceptus est is, quem parens [e] naturalis adoptandum susceperit. Vtroqȝ.n. iure tam naturali, q̃ legitimo in hanc personam concurrente, pristina iura tali adoptioni [f] seruamus: [g] quẽadmodum [y] si paterfamiliàs sese dederit adrogandum: quæ specialiter, & sigillatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi.

Explosa veteri iniquitate, Diualibus constitutionibus statuitur, vt ex filia nepotes, pronepotesve cum reliquis filijs & ex eis descendentib. ad materni aut successionem æquo iure vocentur, sed cum trientis diminutione: quę etiam locum obtinent cùm nepotes vnà cum filijs aut filiabus superstitibus auiæ succedunt.

Itẽ vetustas [z] ex masculis progenitos plus diligens, solos [a] nepotes, vel nepies, qui quæve ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem: & iure adgnatorum eos anteponebat: [b] nepotes autem, qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, post adgnatorũ lineam eos vocabat, [c] tam in aui, vel proaui ma

[x] Malelo quis hæc gl. nam in §. per eã hic citato, tex nõ loqi niũ de arrogatis in qb. nihil corrigit hic. sed antiqua iura seruant, vt patet i fi. huiꝰ §. dic ergo duorũ alterũ, aut q Triboniani lectio hic inxata est, & de filijs à patre in adopt. datis corrigẽs: quod non est in hoc tit. dictum. eũ nulla de his in hoc tit. mẽtio fiat. aut q oportet extẽdere. §. at hi. s. eod. vt ẽt de adop. intelligatur, quod vt fiat legas illum tex. vel ad eum supleas: vt ibi dixi. Aegi. Per.

[*] Aliàs exposuimus.

[y] Opinio nẽ istius glo. ꝙ Pla. approbat Ange. hic quo adprimam qõnem indistinctè, licet Io. Fa. videaẽ stare cũ Pla. Item quo ad secundam: nisi opetaret ipsi patri adoptiuo.

[a] Sed ea omnia. Quæ s. eo §. at hi. dicta sunt, & s. proximo. §.

[b] Aliquam. Quasi dicat, quædam correximus, quædã retinuimus.

[c] Constitutione. Vt C. de adop. l. penultima.

[d] Naturalibus. Et legitimis.

[e] Nonnullos. Id est aliquos. Accur.

[f] Soluta. Scilicet post mortẽ. secus si ante: vt s. eo § at hi.

[g] Ad neutrius. Vt s. eo. §. at hi. Accursius.

[h] Vocabantur. Hoc idem videtur etiam cõtingere hodie in casu, quẽ habemus infra hoc. §. versicu. nostra autem C. de adop. l. penul. §. sed hoc. Sed dic, q auus adoptans tenetur ei relinquere quartã, vt filio arrogato: vt j. hoc §. versicu. nostra. ibi, quemadmodum &c.

ADDITIO. Sed hanc reprobat gloss. in d. l. pen. quia vbi destituitur omni remedio, sibi imputet qui se emancipari permisit.

[i] Constitutionem. Scilicet prædictam.

[k] Permãsisset. Nunquid ergo nõ pmansit? Rñ. imò pmansit: vt s. de adop. §. Sed hodie. Sed hod dicit referendo se ad factũ. q. d. ac si de iure & de facto in eius familia permansisset.

[l] Tantummodo. Nunquid eũ in ius vocabit sine venia? Item nunquid alimenta tali filio dare tenetur? Rñd. non, per hãc literam: vt s. de adop § sed hodie. [*] P. dicit contra.

[m] Intestato. Id est, simul cum alijs naturalibus: vt C. de suis, & legiti. l. si te. non tamen succedit alijs consanguineis sui patris adopt vl a vt C. de adop l. pen. §. sed si quidem. in fin. Accur.

ADDITIO. Hoc verum de iure nouo: secus de iure antiquo: vt ff. de adoptio. l. qui in adoption cum

[n] Ab eo. Scilicet adoptiuo patre.

[o] Neque iure ciuili. Quia non est in potestate sua.

[p] Neque prætorio. Quia non est emancipatus ab eo: vt s. de exhæred. lib. in prin. & §. emancipatos & § si

[q] Inofficiosi. Supra de inoffic. testa. § tam autem. cõtra. Sol. illa intelligitur secundum distinctionem huius §. vt ibi dicitur.

[r] Sabiniano senatusconsulto. quod nõ habemus: sed dicebat, q tres iuuenes arrogatori offerebantur, vt vnum eligeret quo casu magna erat hæc solennitas: vnde ex constitutione diui Pij quartam ei dabat arrogator, quod hodie non est in vsu: imò idem hoc casu ivs & aliàs. vt hic. & C. de adopt l. pen. §. quæ autem.

[s] Ad eius. Scilicet quartæ.

[t] Constitutione. Vt C. de adoptio. l. pe. §. si verò pater.

[u] Parens. Hoc in insultum accipe: vt ff. de grad l. Iurisconsultus. §. parentes.

[x] Seruamus. Vt siue loco filij, siue nepotis, adoptetur, perinde habeat, ac si verè naturalis esset, scilicet filio præcedente nepotem: vt C. de adoption. l. penultima. §. quæ in filio.

[y] Quemadmodũ. Quasi dicat, sic transit in hoc casu q sequitur.

[z] Item vetustas. Correximus ius antiquum circa liberos primi gradus naturales, siue adoptiuos: nunc circa vlteriores.

[a] Solos. In hoc male. Accur.

[b] Anteponebat. In hoc bene.

[c] Vocabat. Scilicet vetustas, non ciuilia iuris authoritas, vt supra, sed prætorij: vt infra titulo primo. §. sed quia.

argum l. in rebus. §. põr ff. commod. vt nisi pr nãlis ageret, & adoptatus nõ habebat vñ se alere posset, ar l pe. ff. de lib. agnoscen.

[*] Aliàs exhæredẽ

[*] Aliàs I tali adoptione.

Materni

ternis, quæ auiæ, vel proauiæ, siue paternæ, siue maternæ successionem. Diui autem principes non sunt passi talem contra naturam iniuriam sine competenti emendatione relinquere. sed cum nepotis, & pronepotis nomen commune sit vtrisque tam ex masculis, quam qui ex fœminis descendunt, ideo eundem gradum, & ordinem successionis eis donauerunt. Sed vt amplius aliquid sit eis, qui non solum naturæ sed etiam veteris iuris suffragijs muniuntur: portionem nepotum, vel nepotum, vel deinceps (de quib. supra diximus) paulo minuendam esse existimauerunt: vt minus tertia parte acciperent, quam mater eorum vel auia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel auus paternus, siue maternus, quum fœmina mortua sit, cuius de hæreditate agitur: hisque (licet soli sint) adeuntibus, adgnatos minimè vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes, vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionem aui sui vocat: ita & principalis dispositio in locum matris suæ, vel auiæ eos cum iam designata partis tertiæ diminutione vocat.

Quamuis olim existentibus etiam ex filia nepotibus quadras hæreditatis agnatis transuersalibus defuncti deberetur, hodie tamen non debetur, item nepotes ex filia ex persona matris cum aui filio succedentes in stirpes succedunt.

Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos, & memoratos nepotes: quartam partem substantiæ defuncti agnatis sibi vendicaub. ex cuiusdam constitutionis authoritate, memoratam quidem constitutionem a nostro Codice segregauimus: neque inseri eam ex Theodosiano codice in eo concessimus, nostra autem constitutione promulgata, toti iuri eius derogatum est, & sanximus, talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps suprascriptis, adgnatos nullam partem mortui successionis sibi vendicare, ne ij qui ex transuersa linea veniunt, potiores ijs habeantur, qui recto iure descendunt. Quam constitutionem nostram obtinere sm sui vigorem & tempora, & nunc sancimus: ita tamen, vt quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas statuit non in capita, sed in stirpes diuidi hęreditatem, similiter nos inter filios, & nepotes ex filia distributionem fieri iubeamus, vel inter omnes nepotes, & neptes, & inter pronepotes, & proneptes, & alias deinceps personas: vt vtraque progenies, matris vel patris, auiæ vel aui portionem sine vlla diminutione consequatur: vt si forte vnus, vel duo ex vna parte, ex altera tres aut quatuor extent, vnus, aut duo dimidiam, alteri tres, aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

TITVLVS II.

DE LEGITIMA Adgnatorum successione.

Post suos hæredes eosque qui eorum loco habentur, agnatis proximis (id est, per virilis sexus cognationem iunctis) successio defertur: in quorumtiam albo sunt qui ciuiliter (hoc est per adoptionem) fiunt agnati.

Margin glosses (left):

Mittenti. Scilicet moriente masculo, de cuius bonis agitur: vt j. proxi. §.

Maternæ. Scilicet moriente fœmina, vt j. proxi. §. Accursius.

Diui autem principes. vt C. de suis, & legiti. l. si defunctus. & C. de colla. l. aliam. circa prin.

Donauerunt. s. principes: sed non idem commodum, vt sequitur.

Veteris iuris. i. l. xij. tab.

Muniuntur. Nota duas rationes vincere vnam: vt s. de adopt. §. sed hodie. in fi. §.

Diximus. Scilicet nullo modo, nisi in tertio ordine succederent supra proxi. §.

Paulo. Nota parum de tertia parte totius sei dici sicut in auth. de exhi. & in troduc. §. sancimus, glo. nullum. colt. v.

ADDITIO. Quod facit ad mul. Agi. Per. ta imo in die quod hoc reliquit iudicis. l. hac adiectio. ff. de verb. sig. & l. cum furti. ff. de in litem iur.

Existimauerunt. Scilicet principes.

Mortua sit. Not. duos casus. Si enim mortua fœmina, nepotes, vel neptes ex masculis, vel fœminis in nihilo olim nisi post agnatos hodie cum diminutione tertiæ partis succedunt. Si moritur masculus, nepotes ex filia tantum vocat cum diminutione tertiæ partis, vt hic dicitur.

Iisque. Scilicet Qui descendunt ex fœmineo sexu.

Vocat. i. eo. §. cum filius. Accur.

Patris tertiæ diminutione. Quod de hac diminutione tertiæ dicitur corrigitur per sequentem §. secundum M. sed nos secundum B. dicimus sequentem §. loqui

Outer margin: Contra natura est plus diligere nepote ex vitio li sexu, quam fœmineo. fal l. maxi mu. C. de lib. præ. Agi. Per.

Si agitur de hæreditate patris ipsius auię Agi. Per.

Si agitur de hæredi tate ipsius cuius. f. patris.

Si agitur de hæredi tate ipsius aui præi. & sequ.

Margin glosses (right):

In quadam aliapar te quæ debebatur agnatis, s. quarta: non autem de hac tertia: sed per Authen. dicimus de hac tertia correctum, scilicet, vt æqualiter hodie veniant: vt in Authentic. de trien. & semiss. §. neque illo colla 3.

Constitutionis. Quam non habemus vt sequitur.

Constitutione. vt C. de suis, & leg. l. fin.

Transuersa linea. Sic in Authent. de non eligen. §. cum igitur. circa fin. collatio. 1.

Ijs Scilicet nepotibus, & pronepotibus ex filia.

Et tempora. Vt in futuris casib. tantum valeat: vt C. de suis & legiti. l. vlti. Accur.

Ita tamen. Hoc quod sequitur, est referendum supra ad §. diui. non ad proximum.

Antiquitas sta tuit s. e j. cum filius.

Diminutione. Scilicet quartæ, quę debebatur agnatis non tertiæ, quę debebatur patruis: ut supra, proxi. §. diximus.

Habeant. Imo in capita videtur diui di vt infra titul. 1. §. hoc etiam adden dum in fin. Sed ibi de collateralib. hic de descendentibus loquitur.

ADDITIO. Nota, quod non tantum nepotes, sed & pronepotes succedunt in stirpes: & veniunt per repræsentationem: cuius contrarium videtur dici in Authen. de hę redi. ab intest. veni. §. huiusmodi. colla. nona. Ang.

DE LEGITIMA agnatorum successione.

Alias vero legitimi, & vnde agnati.

Cōtinuatio.

Quia supra ti. prox. dictū est qualiter succedant sui hęredes siue liberi: & qa post suos vocātur pri⁹ agnati, q̄ cognati: vt infra e. § fi. & l. post suos. ff. de suis, & le. sō post titulū p̄cedentē posuit istū. Ang. Are.

Diuisio.

Si nemo suꝰ. Totꝰ iste ti. diuidit̄ in vij. partes. Primo quando admittitur agnatus. Secundo quis est agnatꝰ. Tertio, vsque ad quorū gradum agnati veniūt, & vsq; ad quotas personas fœminas deuoluantur tā de iure vetustissimo, & de iure prætoris, quā etiam media iuris prudentia. l. xij. tab. & tempore Iustiniani. Quarto q̄ generi agnatorum imperator addit vnum cognatū. Quinto, q̄ lege xij. tab. proximus agnatus vocatur: & quia dicatur proximus. Sexto, q̄ ex leg. xij. tabu. proximo repudiante, sequens non admittebatur: hodie verò sic. Septimo, quòd filij emancipati hæreditas est legitima patri. Secunda ibi, Sunt autem. Tertia ibi, Cæterum. Quarta ibi, Hoc etiā addēdum. Quinta ibi, Si plures sint. Sexta ibi, Placebat. Septima ibi, ad legitimam.

Duo fratres ex eodē patre dicunt̄ cōsāguinei.

a Si nemo. etiam vnus: vt ff. de testa. tut. l. si nemo.

b Suus. supra titu. j. §. primo Accursius.

c Prætor supra ti. j §. emancipati. Accursius.

Si nemo [a] suus [b] hæres vel eorū, quos inter suos hęredes prætor, [c] vel constitutiones [d] vocant, existat [e] qui successionem, [f] quoquo modo [g] amplectatur: tunc ex lege duodecim tabula. ad adgnatum [h] proximum [i] pertinet hæreditas.

Agnati sunt illi, qui ex linea masculina descendunt vel etiam ex adoptione: dummodo sint in priori gradu. Ang.

Sunt autem adgnati, [k] (vt primo quoq; libro [l] tradidimus) cognati virilis sexus personis cognatione [m] cōiuncti, quasi à patre cōnati: Itaq; ex eodē patre nati fratres adgnati sibi sunt: qui & consanguinei [n] vocantur: nec requiritur, an etiam candē matrē habuerint. Itē patruus fratris filio, & inuicem. [o] is illi adgnatus est. Eodē numero sūt fratres patrueles. i. qui ex duobus fratrib. procreati sunt, qui etiā cōsobrini [p] vocantur. Qua ratione etiam ad plures adgnationis gradus peruenire poterimus: Ij etiam qui post mortem patris nascuntur, iura consanguinitatis [q] nanciscunt̄. Non tn̄ [r] oībus simul adgnatis dat lex [s] hæreditatem: sed ijs, [t] qui tunc proximiores gradu sunt, cū certū [u] esse cęperit aliquē intestatū decessisse. Per adoptionē quoq; [x] adgnationis ius cōsistit: veluti inter filios naturales, [y] & eos quos p̄r eorū adoptauit. Nec dubiū est q̄n hi im̄p̄priè cōsanguinei appellent̄. Itē si q̄s [z] ex cęteris adgnatis tuis, veluti frater aut patruꝰ, aut deniq; is q̄ lōgiore gradu est, adoptauerit aliquem; adgnatus inter suos esse [a] nō dubitat̄.

Ex agnatis mulieribus nulli penitus (nisi sorori) ad agnatorum successionem per mediā iuris prudentiam dabatur aditus: quamuis prætoris beneficio post omnes deinceps agnatos cognatosq; per vnde cognati, ad bo. pos. admittebantur. Hodie autem constitutum est omnes agnatos, siue masculos, siue fœminas, pari ratione ad iura successionis ab intest. vocari.

Cæterum. [b] inter ma-

n ...ti agnati non dicuntur cōsanguinei: vt ff. de suis & leg. l. 4. & j. de succ. cog. §. vulgo.

o Inuicem. Scilicet filius fratris patruo.

p Etiam consobrini. Impropriè: vt infra de gradib. cognatio. §. 4.

q Iura consanguinitatis, s. ad suos fratres prius natos: ad reliquos vero agnatos agnationis tantum ius sequitur: vt s. proximè diximus. Et est verum hoc si viuente eo de cuius hæreditate agitur, concepti saltem erant: vt ff. de suis. & legi. hæred. l. Titius ibi, responde. & ff. vnde co g. l. ij § si quis proximior. Accur.

ADDITIO.

Aliàs ex persona sua non succedit sed bene ex persona patris. Angel.

r Nō tn̄. Quamuis agnati vocentur ad hæreditatem, nō tamen &c.

ADDITIO.

Et sic no. secūdum Ange. dispositionē absolutā debere intelligi secundum ordinis prærogatiuam. Quod facit ad eum, qui accepit in emphyteusim: vel cui legatur aliquid pro se & filijs suis. vt videantur esse vocati secundum ordinis charitatem.

s Dat lex. Scilicet duodecim tabularum.

t Sed ijs. Et omnibus ijs: vt j. eo. §. si plures.

u Certum. Quod est etiā, scilicet, facto testamento; quod euanuit: qđ dicit vt j. § proxi.

Quid autem in vterinis, an dicant̄ cōsāguinei vide Angel. hic.

d Constitutiones. s. ti 1. §. quibus cōnumerati. & §. Item vetustas. ver. diui. Acc.

e Existat. Dico & amplectatur: nam hæc duo necessaria sunt. Acc.

f Successionem. Defuncti Acc.

g Quoquo modo. Scilicet ciuili, vel prætorio iure.

h Agnatum. Capite non minutum: vt ff. de suis, & legi. hære. l. capitis.

i Proximum. Id est, qui proximior est defuncto. j. eo. §. plures. & §. proximus Ac.

k Sunt autem adgnati. Sic ff de legi. tuto l. sunt autem. Accur.

l Libro. vt s. de leg agn. tu § sunt autem.

m Cognatione. Cognatio est genus, agnatio species. vnde quisquis est agnatus, est cognatus, sed nō conuertitur.

n Consanguinei. Quasi ex eodē sanguine nati: cęte-

x Per adoptionē quoq;. Quasi dicat, nō solū iure naturali constituit̄ agnatio, sed etiā ciuili vt per adoptionē, scilicet, quālibet iure isto: vt ff. de adoptio. l. j & s. de adop. in princ. sed hodie per eam tantū ex qua transit in potestatem arrogatoris: vt s cod. ti. s. §. sed ea omnia. versi. nostra autē sed tamē licet non fiat agnatus, scilicet hodie: quia non transit in potestatem extranei arrogantis: succedit tamē ab intestato patri tantum, nō alijs patris agnatis: vt C. de ado. l. pen §. sed ne articulum. ver. sed si quidem.

y Naturales. Et legitimos, nō tantū emancipatos. Vt ff de grad. affi. l. si filium.

z Item si quis. Non solum pater, de quo dictum est.

a Inter suos esse. Id est, agnascitur alijs agnatis adoptantis, & eis cognatus fit: vt ff. de adoptio. l. q in adoptionem.

b Cæterum. i. certè: vel aliter, lex quidem xij. tabu. defere-

sculos quidem adgnationis iure hæreditas etiam si lōgissimo gradu sint, vltro, citroq; capitur. Qđ ad fœminas verò attenet: ita placebat, vt ipsæ consanguinitatis iure tantum capiant hæreditatem si sorores sint: vlterius nō capiāt. masculi autē ad earū hæreditates (etiā si longissimo gradu sint) admittantur. Qua de cā fratris tui, aut patrui tui filiæ vel amitæ tuæ hęreditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non ptinebat. Quod ideo ita constitutū erat: quia cōmodius videbatur, ita iura constitui: vt plerūque hęreditates ad masculos confluerent. Sed quia sane iniquum erat in vniuersum eas quasi extraneas repelli: prętor eas ad bonorum possessionē admittit eā parte, qua proximitatis nomine bonorum possessionē pollicetur, ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neq; adgnat⁹ vllus, neque ꝓximior cognatus interueniat. Et hęc quidē lex duodecim tabul. nullo modo introduxit: sed simplicitatē legibus amicā amplexa simili mō omnes adgnatos, siue masculos, siue fœminas cuiuscūque gradus ad similitudinem suorū inuicē ad successionē vocabat. Media aūt iuris prudentia, q̄ erat qdē lege duodecim tabularū iunior, Imperiali autē dispositione anterior, subtilitate quadam excogitata pręfatam differentiam inducebat, & penitus eas à successione adgnatorum repellebat, omni alia successione icognita donec prętores paulatim asperitatem iuris ciuilis corrigentes siue quod deerat implentes, humano proposito alium ordinē suis edictis addiderunt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eos adiuuabant, & pollicebantur his bonorum possessionē, quæ vnde cognati, appellatur. Nos verò legem duodecim tabularum sequentes, & eius vestigia hac in parte conseruantes, laudamus quidem prętores suæ humanitatis: † non tamen eos in plenum huic causæ mederi inuenimus: Quare etenim vno, eodemque gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis, tam in masculis, quàm in fœminis ęqua lance constitutis: masculis quidē dabatur ad successionem venire omnium adgnatorū, ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionē patebat aditus? Ideo nos in plenum omnia reducentes, & ad ius duodecim tabularum eandē dispositionem exęquantes: nostra constitutione sancimus, omnes legitimas personas, id est per virilem sexum descendētes (siue masculini generis, siue fœminini sint) simili mō ad iura successionis legitimè ab intestato vocari, secundum sui gradus pręrogatiuā, nec ideo excludendas: quia consanguinitatis iura, sicut germanę, non hebent.

Vterinæ, vel consanguineę

deferebat hæreditatem agnatis proximis, sed media iuris prudentia cum distinctione: & ideo hic dicit cæterum, pro sed.

a Longissimo. Id est, decimo. vt j. de success. cog. § fi.

b Feminas. Agnatas.

c Ita placebat. Nota cautè dicit placebat, & non placet: vt j. §. nos verò, & hoc erat per mediā iuris prudētiam, nō per l. xij. tabu. neq; per prætorem: vt j. eod §. & hoc quidē & § media.

d Consanguinitatis i. agnationis

e Earum. Scilicet, fœminarum.

f Tua. Scilicet, hæreditas.

g Plerumque. Hoc propter consanguineas sorores de quibus modo dixit.

ADDITIO.

Ex hinc sumit ratio statutorū communiter per Italiā, quod stantibus masculis fœminæ non succedāt: quia statuta ex parte masculorū sunt fauorabilia, & ex parte fœminarum odiosa: vt hic p Angelum.

h Ad masculos. Sic supra titul. j §. item vetusta.

i Eas, id est, agnatas fœminas.

k Proximitatis. Id est cognationis.

l Interueniat. Nec aliquis suorū: vt j. tit. j §. admonendi in fi. §.

m Et hæc quidem. Quæ scilicet in §. cęterū. & §. sed quia, dicta sunt.

n Sed simplicitatē. Remota differentia agnatorū inter masculos, & fœminas. sic j. de fideicō. hæred. §. sed quia.

o Iunior. Et sic no. quòd lex xij. tabul. est vetustior, quam media iuris prudentia: & quā iura prætorium.

p Anterior. constitutione anterior

ri infrascripta. quæ est C. de leg. hæred. l. lege xij. tabul. Acc.

q Præfatam s. dictam supra eod. §. cæterum.

r Eas. Agnatas fœminas nisi sorores.

s Omni. Nam ordo cognatorū non erat ad huc: Vel dic etiā deficientibus agnatis: ipsi tamen non vocabantur.

t Iuris ciuilis. Id est mediæ iurisprudentiæ. quod scilicet ciuili dicitur: ut ff. de ori. iu. l. ij. §. hæc disputatio.

u His. Scilicet mulieribus agnatis, vltra sorores.

x Vnde cognati. Sic dicta. quia per eam cognati uocantur. Accur.

y Nos verò. Hic Iustinianus loquitur.

z Laudamus quidem ptores. No. q̄ ille est laudādus, qui est inuentor alicuius ordinationis, siue dispositionis, licet non æquè perfectè adinuenerit: q̄a facilè est inuentis addere: ut l. j. C. de vete. iur. enu. §. omnia enim nostra. Ange. Aret.

a Huic causæ. Id est expulsioni agnatorum.

b Quare etenim. Bene dico sure prouidendū agnatis fœminis. quare etenim.

c Titulis Id est nominibus Accur.

d Constitutis. Id est, ordinatis.

e Dabatur. Id est, concedebatur.

f Aditus. Certè nō erat ratio iusta nel sufficiens, licet aliqua sit: ut s. eo. §. cęterum. in fi.

g Constitutione. Vt C de leg. hæ. l. lege duodecim tab. Accursius.

h Simili modo. Id est hinc Ide, vel dic ita fęminę: ut marea

i Consanguinitatis. Id est licet non sint sorores, quę germanę vocātur, quasi ex eodem germine natę.

Aliàs agnationis iure hæreditas.

De quo simplicitate intelligere debeamus. Mandos. in glo. Facit. §. uolentes in ner. simplicis. Simplicitas legib. amica.

† Deest hoc loco ablatiu⁹. nomine: aut eā, co scilicet loquendi genere, q̄ nos admouet Antu. Augu. lib. emend. 2. cap j. Ista glo. nō est Accursij sed additio.

Titulus quod modo dicat accipiat Man du. in ij. quæst. 7. Reg. nu. 2. & seq.

sororis filij filiæve ad eumnem li successionem vna cum filijs fratrum defuncti (non etiã cum ipsis fratribus) hoc iure admittuntur. f non in stirpes.

Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimauimus, a vt transferatur vnus tantummodo b gradus à iure cognationis in legitimã c successionē: vt nō solū fratris filius, & filia (ſ.n qđ iã definiuimus) ad successionē patrui sui vocentur: sed ēt germanę d cōsanguineæ vel sororis vterinę e filius, & filia soli nō & d- f inceps personæ vnà cùm his ad iura auūculi sui perueniant: & mortuo eo q patruus quidē est sui fratris filijs, auunculus autē sororis suę soboli: similimodo ab vtroque latere succedant tanquam g si omnes ex masculis descendentes legitimo iure veniant: scilicet vbi frater, & soror superstites h non sunt. His etenim personis pręcedentibus, & successionem admittentibus, cæteri gradus remanent penitus semoti: videlicet hæreditate non in stirpes sed in capita i diuidenda.

Licet sint plures agnati: tamen solus proximior in gradu vocatur. Et si plures sunt in proximiori gradu, omnes simul vocantur. h d. Angel. Aretin.

Si plures sint k gradus agnatorū: aperte lex xij. tab. proximū vocat. Itaq; si (verbi gratia) sint defūcti frater, & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. l Et quãuis † singulari numero ula lex duodecim tabul. proximum vocet: tamen dubium nō est quin si plures sint eiusdē gradus oēs admittant. † Nã & ppriè pximus ex pluribus gradibus intelligitur, & tamē non dubium est, quin licet vnus sit gradus adgnatorū, pertineat ad eos hæreditas.

Proximus inspicitur tempore testamēti destituti quãdo testamentum factum est: aliàs autem tempore mortis testantis. Are.

Eum proximiorem agnatum etiam dicimus qui destituti testamenti tempore proximior est.

Proximus m aūt (sigdē nullo testamēto facto quisquã decesserit) p hoc tēpus requirit, quo mortuus est is, cuius de hrdi tate quærit. n q si facto testamēto quisquã decesserit: p hoc tps requirit quo certum esse cęperit nullum ex testō hæredē extiturum, tunc enim o ppriè qsq; institut' decessisse itelligit. Qđ qdē longo aliqñ tpe p declaratur. In quo spatio tēporis sæpe accidit, vt proximiore mortuo proximus esse incipiat qui moriente testatore non erat proximus.

Lege duodecim tab. cessabat edictum successoriū de gradu in gradum, (nisi quo ad tutelæ onera) vnius enim capitis persona defecta sequentes in gradu personę nequaquam admittebantur, sed proximus alteri capiti deferebatur successio: quod hac constitutione emendatur.

Placebat q autem in eo genere r percipiendarum hęreditatum successionem non esse: s id est, quamuis proximus, qui secundum ea, quæ diximus, vocatur ad hęreditatem, aut spreuit hęreditatem: aut ante, quam adeat decesserit, nihilo magis t legitime iure sequentes admittantur. Quod iterū prætores iure imperfecto corrigentes: non in totum u sine adminiculo relinquebãt: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, vtpote adgnationis iure eis recluso. Sed nos x nihil perfectissimo iuri deesse cupientes, nostra constitutione, quam de iure patronatus, humanitate suggerente protulimus, x sancimus successionem in adgnatorum hæreditatibus non esse eis denegandam: cum satis y absurdum erat, quod

a Existimauimus. Vt ff. de legit. hære. l. lege xij. tab. §. 1. & §. in his.

b Tantūmodo. Id est nō vlterior, proximior tamē sic, vt ipsæ sorores vel fratres vterini, uel vterinæ: vt sequitur. C. de legi. hære. l si §. sed neque.

c In legitimã. Scilicet agnatorū. Acc.

d Germanæ. i. natę ex eodē patre, & matre cum defuncto.

e Vterinæ. i. natę ex eadē matre tantum.

f Deinceps. Id est, vlteriores. siue in gradu remotiores.

g Tãquam. No. ex hoc tex. quòd isti impropriè sunt agnati: & ideo non cōprehenderent in statutis loquentib. de agnatis. Ang.

h Superstites. Hoc corrigit p auth. cessante. C. de leg. hær. q a cū his admittuntur. Idem & in alio qđ subijcitur, hic §. corrigitur: quia in stirpes fit diuisio hodie, sed post hos filios fratrū fit diuisio in capita, vt l Auth. de hære. quæ ab itest. §. si igit defunctus neq; col. ix. & i Aut. vt frat. filij. §. j. colla. ix. Vel dic', quod dicitur in authen. in stirpes diuidi, verum est, quando cum alijs, scilicet patruis vocãtur nepotes: aliàs in capita: vt hic

i In capita. s. tit. 1. in fi. contra. Sol. ibi de descendētibus loquitur: hic de collateralibus. Accursius. vide glo. j. §. huiusmodi. l Auth. de hæred. ab intest.

k Si plures sint. Sic l Auth. de hær. ab intest. ve. §. si verò neque fratres. coll. ix. & ff. de suis & legi. hær. l a. § hęreditas.

l Habet Hoc corrigit: vt s dixi per authē. cessante Accur.

m Proximus. Sic s tit. j. §. cum autem.

n Quæritur. Sic s. eod. §. sunt autem.

verū. non tamen.

o Tūc enim. Scilicet cū nō adit hæreditas ex testamento.

p Longo tempore. Id est post mortem.

q Placebat. Scilicet ex l. xij. tab.

r In eo genere. s. iure successionis.

s Successionē non esse. Id est, successorium edictum inter agnatos locum non habere, scilicet de persona in personã sed inter cognatos sic: vt infr. sequitur: vt ff. de success. edic. l j. §. quibus. sed de ordine in ordinem, seu de capite in caput sic: vt de, libe in agnatos, de agnatis in cognatos, & post in virum, & vxorem, vt sequitur, vt ff. si ta. testa. nul. ex l. j. j. respon.

t Nihilo magis. Id est, non ideo magis.

u Sed nos. Loquitur Iustinianus.

x Protulimus. Scilicet in Græco.

y Cum satis. Ratio prima.

Aper-

Ista glo. dt nō est Accursij.

Filij, fratris succedūt cū patruo: & in stirpes fit diuisio.

Vnde si statutū ē q primus qui intrauerit cattiū habeat cētū, & plures simul intrãt, simul habebūt cētū: & partiētur inter se p hunc text. Ægi. Per.

Id est ūā succedūt nepotes sine patruo supstite. rō qa æqualiter distãt à defuncto, ergo ęqualiter denēt succedere vt ī § j l. bi, qm si plures.

† Scilicet æqualis, & sic p capita.

Nota p euidentia q caput, hoc ordo gñalius ē & sūt quatuor. vnđ liberi: vnde agnati vnde cognati: & vir & vxor. & vnūquodque ipsorū continet sub se plures gradus, puta in vnde libe. sūt primo filij: secūdo nepotes, tertio pronepotes, & sic deinceps: & eodē modo in quolibet capite.

* Aliàs ppriè etiã quisque, &c.

* Aliàs non in tantum.

cognatis à prætore aptũ est, [a] hoc adgnatis esse reclusum: maximè [b] cùm in onere [c] q̃dẽ tutelarũ & primo gradu [c] deficiente sequẽs succedit: & qđ in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

Olim pater admittebatur ad legitimam hæreditatem filij emancipati, si in emancipatione fuerat contracta fiducia. Hodie verò præsumitur contractam esse fiduciã. Aret.

Ad legitimam [d] successionẽ nihilo minus vocet ẽt parẽs, [e] q̃ ɔtracta fiducia [f] filiũ, vel filiã, nepotẽ, vel neptem, ac deinceps emãcipat, qđ ex nr̃a cõstitutione [f] oĩno inducit, vt emancipationes liberorũ semper videant̃ quasi ɔtracta fiducia [g] fieri: cùm apud veteres non aliter [h] hoc obtinebat, nisi spẽaliter contracta fiducia parẽs manumisisset. [i]

TITVLVS III.

DE SENATVSCONsulto Tertylliano.

Lege duodecim tabularum mater succedebat filio ab intestato, nec econtra filius matri sed ex constitutione senatusconsulti Tertylliani, si ingenua tres, libertina quatuor liberos enixa fuerat, illis ab intestato succedebat. Aret.

de successione matris ad filium, & econtra est. Aret. Differentia huius tit. & sequentis notari potest in his versibus Matri dat mœstæ geniti bona Tertyllianum, Fili maternas tibi res dabit Orficianum.

Annota. Filiam etiam nuptui datam in paterna semper residere potestate.

Ex duodecim tabularũ ita stricto iure vtebat̃, & p̃ponebat. [k] masculorũ ꝓgeniẽ: & eos q̃ p̃ fœminini sexus necessitudinẽ [m] sibi iungunt̃, adeo expellebat, vt ne q̃dẽ inter matrẽ, & filiũ, [n] filiãve vltro citroq; hr̃ditatis capiẽdæ ius daret. [t] nisi q̃ prætoris ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem bonorum possessione, Vnde cognati, accommodata, vocabant. Sed hę iuris angustiæ [o] postea [p] emendatæ sunt. Et primus quidem diuus Claudius matri ad solatiũ liberorũ amissorũ, [q] legitimam eorum. [r] detulit hr̃ditatem. Postea aũt senatusconsulto Tertylliano, qđ diui Adriani tp̃ib⁹ factũ est, plenissime de tristi [†] successione matri, [s] nõ etiam auiæ deferẽda cautum est: vt mater ingenua trium liberorum ius habens, [t] libertina quatuor, ad bona filiorum, [u] filiarumve admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parẽtis sit, [x]

---

[a] Apertum est Id est, successorium edictum de personis in personam.

[b] Maximè Ratio 2.

[c] Gradu. Agnatorum.

[d] Ad legitimã. Est.n filius agnatus patri ꝓximus: vt ff de suis, & leg.l. filius. quod ius non tollit̃ p̃ capitis diminutionẽ: sicut neq; inter fratres, vt hic, & C. de legiti. tut.l. ꝙ tutor.

ADDITIO Quamuis tñ pr̃ succedat filio ab intestato, & sic sm̃ tacitã eius volũtatem: vt l. consicium sur. ff. de iure codic. non tñ ɔ̃ voluntatẽ si ab ipso filio aliq̃d, vel tantum accepesit, qđ satis sit ad legitimã l j. § parens. ff. si à par. quis fuc. manu. de qua materia dic vt p̃ An. hic.

[e] Parens. Secus econtra: vt s̃. titu. s. §. emancipati.

[f] Constitutione, vt C. de eman. li. l. fin.

[g] Contracta fiducia. Sic dicendo: ius succedendi in bonis tuis mihi reseruo. vel etiam sic emancipo te contracta fiducia.

[h] Nõ aliter. Quod non erat rectum: vt ff. de reg. iur. l. secundum naturam. & s̃. de legit. patro. tut. in fin. & j. de emp. & vend. § cum autem circa medium. nam qui sentit incommodum, sentire debet commodum, ut dicunt iura superius allegata, & econuerso. non est enim sensendus, qui lucrum amplectitur, onus autem subire recusat. C de cadu. tollen. l. unica. § pro secũdo. in si habent canonistæ regulam iuris, qui sentit onus. de reg. iur. in 6.

[i] Manumisisset Id est, emancipasset. sic. ff. quando act. de pe. est an. l. 1 § alienatio.

[k] Præponebat. Impropriè [a] nam cognatos nullo modo vocabat, vt sequit̃.

[l] Masculorum progeniẽ. i. agnatos: vt s. tut. t. in princ.

[m] Necessitudinẽ. i. cognationẽ. nã dicuntur cognati necessarij: vt ff. de iust. & iur. l. fi.

[n] Matrẽ. & filium. Qui adinuicem sunt cognati: vt j. de succes. cog § vulgo.

[o] Iuris angustiæ. Nota ius dici angustiosum, aliàs iniquum dicit̃: vt j. de sne lib. in prin. & ff. quod quisque iu. l. 1. in prin.

[p] Postea. Post legẽ duodecim tab. & per diuũ Claudium, & per senatusconsultum Tertyllianum, vt sequitur.

[q] Amissorum. Scilicet in acie principis: vt arg s̃. de exc. tu in prin. Vel dic, q̃ gñaliter statuit: vt C. de inof. test. l. liberi. prin verior est.

[r] Eorum. Scilicet filiorum.

[s] Auiæ. Etiam hodie auia succedit sicut mater, ut in Auth. de hære. ab intest. §. consequens. colla. ix.

[t] Trium liberorũ ius habens Id est tres habens filios, non aũt in potestate: ut s̃. de adop. §. fœminæ. quos tres habere videt etiam si tergeminos peperit: secundùm Ioan. ut ff de uerb. signi. l. ter enixa.

[u] Filiorum. Quod dic ut s̃. de hære. quæ ab inte. §. 1 & 2 & § emancipati & § diui.

[x] Parẽtis sit. Scilicet mater: Et ita nota de iure Romanorũ uxorẽ alicuius esse in potestate parentis.

Ex duodecim. Tor iste iii. diuid. tit. in quinque partes. Primo, q̃ ex le aij. tab. mater ad hæreditatẽ filij, & econtra non admitteb. tur. Scđo qualiter admittebatur ex senatusconsulto Tertyllia. Tertio, q̃ p̃sonæ p̃ponebant̃ tunc matri. Quarto constitutionem. Tertylliani remouet. Quinto remouet alias constitutiones Secunda ibi, Et primus Tertia ibi, Præferunt̃. Quarta ibi, Sed nos. Quinta ibi, Sed cum antea.

DE SENATVSCONSVLTO, &c.

Post agnatas de quibus suprà, succedunt cog. ideò sequebatur videre de cognatis. Verùm licet mater, et filius sint cognati; tamen ex speciali prouisione sibi adinuicem vt agnati succedunt: vt inf. de succes. cog. in prin. ideò post alios agnatos, ante cognatos ponit

Filius est pr̃i agnatus.

[*] Aliàs onus.

[*] In quibusdã excep q̃ nõ ɔ̃tracta fiducia &c. sed hic rectius. Nec Theophi. hoc loco negationẽ habet.

[a] Erat rõ diuersitatis: q̃a pr̃ multum cõferebat filio per emancipationem se expoliando priuilegijs patriæ p̃tãtis. ideo in recõpẽsationẽ admittebat̃ ad ei⁹ hæreditatẽ. Aug.

Cõtinuatio.

Diuisio.

[t] Aliàs datur.

[a] Nã propriè non dr̃ p̃poni illi quòd nõ sequiã quãuis ꝓpriè ꝓximus dicatur, quẽ nemo sequitur: vt ff. vñ cogna. l. 1 § ꝓximus. Ang.

Ius q̃ñq̃ dicit̃ iniquum.

† Successio liberorũ est tristis. Aegi Fer.

[*] Et ideo nõ põt testari, nec codicillari ẽt cum consensu pr̃is: vt p̃ Ang. hic

non

non mariti, nisi quo ad debitum carnis aliud de iure Longobardorum: vt hic, & C. de condict. ia ser. l. si vxor tua & in Longobarda qualiter mulieri aliena re permissum sit, l. j. Tenetur tñ operari viri vxor: vt l. sicut cum ibi not ff de oper. libec. me nã auus patri defuncti præfertur: vt ff eo. l. æq ssimum. § i. & pater matri: nõ sũt auus solus p̃fer: l matri. Sic fallit in Auth. de æqua du § his ɔsequẽs. col. vij. Item in auth. qb. mod nat. eff. sui §. discretia. in gl. ɔiunge. colla. vj. Itẽ ff. qui pot in pig hab. l Claudius. Sic ff de inmit. rup test. l. pen.

Vxor non est i p̃tate mariti.

a Iussu Scilicet iure antiquo, cũ quælibet hæditas p̃ri per filium quærerẽ: vt ff de acq hær. l q in aliena, in princ. Sed hudie in sola profectitia, non aduentitia, s exigitur iussus: vt C. de bono. quæ lib l fin § siue econtratio.

† Hæc triplex d ffe rẽtia sublata est p §. sed nos. j. e. Ægi. Per.

ADDITIO No q in profectitijs iussus hodie nõ est correctus, sed est necessarius vt olim Idem no. gl i l fi. § j C. de bo. quæ lib. Ang.

b Liberi. Etiã adoptiui & ita demum si ipsi succedere velint: vt ff. eod. l 2. §. liberi. & §. ita demũ. Accur.

c Defuncti. Scilicet filij, de cuius hæreditate nũc agitur.

d Suorum. Quod dic vt s. de hære quę ab inte § 1 & § 2 & § emancipati. & §. diui.

e Primi gradus Vt filij.

f Vlterioris. Vt nepotes & similes.

g Sed & filiæ Quasi dicat non solum nepos ex filio masculo excludit matrẽ defuncti, sed & nepotes ex filia.

● Aliàs sine cum.

h Præponitur. Id est præfertur.

i Defunctæ. Scilicet filiæ.

k Pater. Non adoptiuus: vt ff. eod l 2. §. sed neque auus.

l Vtriusq. Scilicet filii & filiæ, hoc est maritus huius matresia volẽtis succedere filio mortuo.

Si vinco vincentẽ te, vinco te qũque fallit.

m Inter eos solos. Scilicet auum & matrem defuncti. Si autẽ sit auus, & pater defuncti, præfertur auus matri, & ẽt patri vt ff e. l. æquissimum. §. 1. Et not q hic fallit regula, si vinco vincentẽ, &c. vt ff de diuer. & tẽpo. præsc. l. de accessionibus §. nam qui

† Quartũ i quo mr̃ idistinctè succedit. Ægi. Per.

vt scilicet cum alieno iure subiecta est, iussu [a] eius adeat hæreditatẽ, cuius iuri subiecta † est

Filij defuncti excludunt matrẽ vsq; in infinitũ Idem in patre, & fratre, qui etiam matrẽ excludũt. Soror autem defuncti vna cum matre admittitur. Are.

Præferuntur autem matri liberi [b] defuncti [c] qui sui sunt, quive suorũ [d] loco sunt siue primi gradus, [e] siue vlterioris. [f] Sed & filię [g] suæ mortuæ filius, vel filia præponitur [h] ex constitutionibus matri defunctæ, [i] id est, auiæ suæ, Pater [k] verò vtriusque, [l] non etiã auus & proauus matri anteponitur. s. cum inter eos solos [m] de hæreditate agit. Frater autẽ consanguineus tam filij quam filiæ excludebat [n] matrem: soror autem [o] consanguinea pariter cũ matre admittebatur. [●] Sed si fuerant frater, & soror consanguinei, & mr̃ liberis [p] onerata: frater quidẽ matrẽ excludebat, cõis autẽ erat hæreditas ex æquis partibus fratribus, & sororibus.

Abiecta antiqui iuris impietate, hoc iure vtimur, vt q̃cunq; matres (ẽt si ter enixæ non fuerint) intestatorũ successionẽ exclusis agnatis consequantur, exceptis tamen defuncti filij fratribus ex vtroque, vel altero parente natis, qui vnà cum matribus forma hic tradita succedunt.

Sed † nos cõstitutione, quã in Codice [q] nr̃o nomine decorato posuimus matri subueniẽdum esse existimauimus, respicientes ad naturã, & puerperiũ, & periculum, & sæpè mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoque impium esse credidimus casum fortuitum [r] in eius admitti detrimentũ. Si † enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit: immerito defraudabatur successione suorum liberorum Quid enim peccauit, [s] si non plures: sed paucos peperit? Et dedimus ius legitimum plenũ matrib. (siue ingenuis, siue libertinis) & si nõ ter enixę fuerint, vel quater, sed eũ [t] tm̃ vel eã, qui, quæve morte intercepti [u] sunt, vt sic vocent in liberorũ suorũ legitimam successionẽ.

Mater præfertur omnibus alijs agnatis, exceptis fratribus & sororibus, & cum sororibus solùm venit ad dimidiam; et cum sororibus & fratribus pro virili. † Are.

Sed cum antea cõstitutiones [x] iura legitimæ successionis p̃scrutantes partim matrẽ adiuuabãt, partim eã prægrauabãt: nec † in soliduẽ eã vocabãt, sed in qbusdã casib. tertiã ei partẽ abstrahẽtes cęteris [y] legitimis dabãt p̃sonis [z] i alijs ãt ɔtrariũ faciebant: [z] nobis visũ est, [a] recta, & simplici via matrem omnibus p̃sonis [b] legitimis antepo ni, & sine vlla deminutione [c] filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris, & sororis persona, siue consanguinei sint, siue sola cognationis iura habentes: vt

n Excludebat. Sed malè hodie: vt j. eo. §. sed cum.

o Admittebat. Et bñ: vt j. e § sed cum.

p Liberis. Trib. vel quatuor: vt s. eod §. postea autem.

q In Codice Non in eo quẽ habemus: sed in primo C. remãsit: quæ est C. de iure delib. l 2.

† Feminę libertinæ p̃creãdis libenuam nauabant operam olim laudabãtur. Ægi. Per.

r Fortuitum. Scilicet habere, vel non habere tot filios: cũ ex diuina gratia hoc descendat.

s Peccauit. Nam si peratum est, magis fuisset mariti: vt C. de leg. hæ. l. lege xij. tab. in si 1. respon.

t Eum, Scilicet cui succedere vult.

u Intercepti. Aliàs interempti.

x Constitutiones. Quas non habemus, secundum. Ioan.

y Personis Patruo & filio & nepoti patrui. vt C. eo. l. fin. in si j. respon.

z Contrarium faciebant. l. nihil. dabant nisi prædictis

a Visum est. Vt C. eodem. l si.

† Id est in capita.

b O nuib. p̃sonis. Etiã patri defuncti: nisi in vsufructu & toto, q̃ h̃ebat d̃functũ in p̃tãtẽ aliàs in brissem tm̃ sed & in hoc casu hodie etiã in totũ habet: vt C. eod. l. fina. & de leg. hæ. l. de emãcipatis. Iure verò auth ascẽ dentib. defert æqualiter paternis, & maternis: vt in authen. de hæ. ab ĩte. §. si igi. tur defunctus descẽdentes colla. ix.

† Aliàs & nõ in solidũ, in añ est dicere nec, qđ & nõ vt per Mãdol. in gl Facult. §. Et taxã i ver. nec, vel. Et ex ponemus nec cõiicet, id est, & nõ cõiicet.

ADDITIO Dic q hodie filio defuncto relictæ mre & sorore, vel fratre aliter succedit, vt auth. de-functo C. eo. Ang

c Deminutione. s. Quæ fiebat per agnatos supradictos in principio illius. §. Quemad-

● Aliàs ceteris.

Cōmodū sēt ēs sētiat onus. a Quemadmodum Quasi dicat, qui in vno honoras in alio grauetur ff. de iureiur. l. eum qui. in princi. b Eam. Scilicet matrem. c Simul. Scilicet cum matre. d Sorores Hoc casu est hodie idē quod in seq. §. vt f Auth de nup § pe. & § & quoniā, col. lat 4. e Legitima. Quia sunt sorores ex vtro que parente. f Cognationis. Quia sunt tantū ex matre sorores. g Prospex mus. In successione. h Consulere. Scilicet in tutore petendo. Accur.

ADDITIO. Et dic petendo, s. intra annū, vt hic. Et istam upi. dici Angel. esse communē: & eam tenent tanquam magis æquā: per l. seiant. C de legi. hære. quamois Bart. ibi & doct. velint quòd teneatur petere statim cū potest. nisi fuerit impedita legitima causa. ita quod annū non transcendat.

i Scituris eis. Scilicet matrib. negligētibus. aliàs non perdunt: vt C. qui pet. tut. l. cum à matrib. & maioribus. aliàs similiter non perdunt: vt C. si aduer. delic. l. 3. ¶ Acc. k Impuberum. Aliud si puberes moriantur. vt C. eod. l. matres. l Vulgò quæsitus. Nisi mater sit illustris. Sic econtra talis filius illustri matri non succedit: vt C ad Orfic. l. si qua illustris.

† Et sufficit eā esse mi norem tpe mortis mariti etiā si postea maior facta, intra annū nō petierit, Angel.

ADDITIO. Idem si esset natus ex dānato coitu: secus si ex concubina etiā illustri, vt per Ang. hic.

quemadmodū [a] eam [b] toti alij ordini legitimo præposuimus, ita oēs fratres, & sorores, siue legitimi sint non, ad capiendas hæreditates simul [c] vocemus. ita tñ vt si quidem solæ sorores [d] adgnatæ, vel cognatæ & mr defuncti, vel defunctæ supsint: dimidiā quidē mr, alterā verò dimidiā partem oēs sorores habeāt. Si verò mr superstite, & fratre vel fratribus solis, vel & cū sororib. siue legitima [e] siue sola cognationis [f] iura hñtibus, intestatus quis vel in testata moriatur: in capita distribuatur eius hæreditas.

Quæ filio suo impuberi intra anni spatium tutorem petere neglexerit, ab eius successione (si intra pubertatem decesserit) prorsus fit aliena.

Sed quemadmodū nos matribus prospeximus, [g] ita eas oportet suæ soboli cōsulere: [h] scituris eis, [i] q̄ si tutores liberis non poterint: vel in locū remoti, aut excusati in:ra annum petere neglexerint: ab eorū impuberū [k] moriētiū successione merito repellentur.

Filio non tantum legitimo, sed etiam vulgo quæsito mater succedit.

Licet aūt vulgo q̄situs [l] sit filius filiave: pōt tñ ad bona eius mater ex Tertylliano senatusconsulto admitti.

Cōtinuatio. DE SENATVS consulto Orficiano.

a Visum est ti. superiori qualiter mater succedat filijs p S.C. Tertyl. videamus nunc qualiter filij succedunt matri qd sit p senatusconsultum Orficianū.

Diuisio. Et contrarium. Totus iste ti. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit qualiter filij ad hæreditatem matris, & nepotes ad hæreditatē auiæ admittantur. Secundo nunquid capitis diminutione tale ius succedēdi tollatur. Tertio qui sunt illi filij, qui ad hæreditatem matris admittuntur. Quarto subnectit nonum casum ad materiam ab initio. Secunda ibi, Sciēdum est. Tertia ibi, nouissimè. Quarta ibi, Si ex pluribus.

TITVLVS IIII.

DE SENATVSCONsulto Orficiano.

Filius, & nepos veniunt ad hæreditatem matris, & auiæ ab intestato ex senatusconsulto Orficiano Are.

Et cōtrariū [m] aūt liberi [n] ad bona matrū [o] intestatarum admittuntur ex senatusconsulto † Orficiano, qd Orficio, & Ruffo consulibus factum est, diui Marci tēporibus: & data est tam filio, quā filiæ legitima [p] hæreditas, etiā si alieno iuri subiecti sint, & præferuntur [q] consanguineis, [r] agnatis defunctæ matris. Sed cū ex hoc senatuscōsulto nepotes, & neptes ad auiæ successionē legitimo iur nō vocarent, postea hoc cōstitutionib. [s] principalibus emendatū est: vt ad similitudinem filiorū, filiarumq; & nepotes, [t] & neptes vocentur.

Successio ex Tertylliano, vel Orficiano non tollitur minima capitis diminutione.

Sciendū āt est, hmōi successiōes, q̄ ex Tertylliano & Orficiano senatusc. deferunt, capitis deminutione [u] nō perimi, pp illam regulam, [x] † qua nouæ hæditates legitimæ capitis deminutione nō pereūt: sed illæ solæ, [y] q̄ ex lege

m pet contrarium. Id est. Econtrario. nā ī tit. 3. tractatum est qualiter mater filio succedit: nunc dicit econtra. Vnde versus: Matri succedens ònate per Orficianum Inuidiam portat econtra. Tertyliani. Accur.

n Liberi. Strictè ponitur pro filijs tā nō: vt j. eo. § j. vers. sed cum aliàs continet: vt ff de verb. signi. l. liberorum.

o Matrum. Ingenuarum vel libertinarum: vt ff. eo. l. j. j. respon. itē & ancillarum, dummodo sit sibi facta moranda fideicomm. libertate præstanda: vt C. e. l. finali.

p Legitima. Non quia lege xij. tab. deferatur imò denegabatur, vt ī ti. j. in prin. sed senatuscōs. dat, quod vicē legis obtinet. vt inf. de exce. § hæc exempli eā.

q Et præferuntur. licet filij.

r Consanguineis. Idē cognatis. Accu.

ADDITIO. Alibi exponit consanguineis, id est, fratribus: vt l. j. C e. tit. & illa communi ter tenetur. Ang.

s Constitutionib. Quas non habemus.

t Nepotes. Idē ī alijs descendentib. ex hac linea dicam. sed quid si nepos iste fuit conceptus post mortem auiæ? Rū non hr. vt ī. de hæred. quæ ab intesta. §. cum autem. dicamus.

u Capitis deminutione. scilicet ea minima. nam per aliam omne ius etiam cognationis tollitur: vt ī. de cap. di. §. quod autem.

x Regulam. Cuius tenor est hic, & ff. de cap. dim. l. tutelas Primo responso.

y Sed illę solæ. ff. vnde lib. l. fi. in fi. contra. Sol. Hic dicit solę, vt excludat eas tantum, quæ ex senatusconsulto

2 An sit in consels uris secus æqualitas: vide Bartol. in l. 2. C. de eu. ex in. l. xj. Angel. De quo & ītē libelli sup ea firmatione. quoque: iisidem vt comperat requirant vide apud Ro. eo. ti. in lib. vij. parte.

† Id est q ex nouis legib. dantur vt ex senatusc. Terty. & Orfi. & l. tutelas, in fi ff. de eo. dim. Ag.

Per. Hæditas p capitis di minutionē minimā quandoq; gdatus quā doq; nō.

duodecim tabularum [a] deferuntur. [b]

Etiam filius vulgò quæsitus ad hæreditatem matris admittitur.

Nouissimè sciendum est, etiam illos liberos, qui vulgo [c] quæsiti sunt, ad matris hæreditatē [d] ex hoc sen. cōs. admitti. [e]

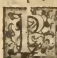
Quoties plurib. legitimis hæredibus delata est hæreditas, non adeuntiū portio adeūtib. adcrescit, qd adcrescendi iꝰ ad hr̄des quoq; trāsfertur.

Si ex pluribus [f] legitimis hr̄dibus quidā omiserint hr̄ditatem: vel morte, vel alia cā [g] impediti fuerint quòminus adeāt reliquis qui adierint, [h] adcrescit [i] illorū portio, & licet ante decesserint, [k] ad hæredes tamen eorum pertinet. [l]

TITVLVS V.

DE SVSCESIONE cognatorum.

Ubi defuncta neque suus hæres, neq; agnatus superest, tunc proximiores cognatos, i. per fœminas orivndos, ad successionē vocat prętor, ī quorū numero sunt emancipati agnati, solis tamen fratre & sorore demptis.

Post suos [m] heredes, eosq; quos inter suos hr̄des ꝑtor [n] & cōstitutiones [o] vocāt, & post legitimos, quo [p] numero sunt adgnati [p] & ij, [q] quos in locum agnatorum, tam ſ dicta senatusconsulta, [r] quā nr̄a erexit cōstitutio, [s] ꝑximos [t] cognatos ꝑtor vocat, qua parte naturalis cognatio [u] spectatur. Nam agnati capite deminuti, quiq; [x] ex his progeniti sunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos nō habent, [y] sed à prætore tertio

Continuatur ꝑ sꝑsum tex. ī prin. ad ꝑcedētia. Vel sic et clarius, quia supra de successione suorū & agnatorū dictū est, & quia post illos vocantur cognati, ideo sequitur de successione cognatorum.

Post suos. Iste ti. diuiditur in tres partes. Primo, qñ cognati admittantur, & quo iure. Secundo qui sint cognati. Tertio vsque ad quotum gradum cognati & agnati admittantur. Secunda ibi. Qua parte. Tertia ibi, Hoc loco.

fulto deferuntur, non prætorias successiones, vt ibi.

a Ex lege duodecim tabularū. Sic ff e. ad senatusc. Tert & Orfi. l. j. § capitis. sic ff de suis & le. l. capitis:

b Deferuntur. Quare magis lege xij. tabularum data hæreditas perditur per capitis diminutionē minimam, quam senatusconsulto delata? Respon. quia illa agnatis defert, quæ agnatio per capitis diminutionē minimam tollitur: at senatusc. filio, cui matri est cognatus, & cognatio non tollitur per capitis diminutionem minimam: vt s. de leg. agna. tut § s.

c Vulgo quæsiti. Quia nō habent certum patrem. vt ī de nup. §. si aduersus. multo magis in naturali tantum: vt C. eod. l. penul.

d Hæreditatem. Scilicet vna cum legitimis, nisi erat mater illustris, tunc enim cum legitimis ab intestato nō veniūt, secus in naturalib. ex licita consuetudine procreatis: vt C. eo. l. penul.

e Admitti. Nunquid hodie succedit vulgò quæsitus? Videtur quòd non: vt in Auth. quib. mod. nat. effi. sui. §. vlt. Sed tamē distingue, aut ex tali coitu, qui possit damnari, vt incestꝰ adulterij nefarij, & similis: quo casu non succedit, cū ob hoc ipsum damnādus est: vt in dicta auth. & ff. solu. mat. l. si ab hostibus. aut nō: & tunc succedit matri. ut hic: non patri, cum sit incertus nam & si habet certū patrem naturalem, nō tamen succedit ei, nisi in duabus uncijs ab intestato, non extantibus legitimis, aliàs in nihilum: vt in Auth. quib. mod. nat. effi. sui. § discretis. col. vij.

f Si ex pluribus. Iste §. est cōmunis ad omnes titulos, quos in hoc tertio libro habuimus non tantum ad hunc titu. & de iure accrescendi inter legitimos tantum tractat: vt hic, & ff eo. l. j. §. si nemo. & C. de cadu. tollen. §. his ita. Idē etiā est in his, qui de iure prætorio succedunt. vt ff. de bonor. posses. l. 3. in fin. & l. 4. & 5.

ADDITIO. Nota, quòd iste §. est lex. ff. de suis & legitim. hæred. & incipit. Si ex pluribus.

g Alia causa. Vt si defecerit conditio sub qua instituti erant. vt s. quib. mod. test. infir. §. posteriore.

h Adierint. Sic ff. de leg. 2. l. cum pater. §. libertis. ibi, Cæterum prout.

i Accrescit. Sed pro qua parte? Respon. prout erāt instituti: vt C. de cadu. tol. §. his ita, & ī. de vulg. substit. §. 2. Itē nunquid est necesse iterum adire? Respon. non, nisi quādo ex alterius persona, puta serui fiat mihi augmentum: vt ff. de acqui. hæred. l. si solus. in j. respon. & in fine. legit.

k Ante decesserint. Quia accresceret eis, vel die ab- quā illi repudiarent, vel ante quā adirēt illorū portionem, non autem ante, quā suam partem adirent: imò adierant, vt sequitur, aliàs non transmitterent olim vel hodie: ut C. de cadu. tol. §. 1 nouissimo, nisi in personis liberorū, vt C. de his, qui ante apert. tab.

ADDITIO. Hoc verū, nisi in hæreditate ascendentium ex vtraque linea nō in hæreditate transuersalium, vel extraneorum: quia non adita per liberos ad posteritatem non transmittitur. Suus transmittit ad quoscunque, etiam extraneos. dic vt per Angel. hic.

l Pertinet. Scilicet, augmentū supradictum, vel portio illorum.

m Suos. Vt ī. de hæred. quæ ab intest. §. j. & J. de seru. cogn. § j.

n Prætor. Vt J. de hæred. ꝗ ab intest. § emancipati.

o Constitutiones. Vt ī. de hære. quæ ab intest §. q-bus. versic nec non. §. & item vetustas, versi. diui.

p Agnati. Vt ī. de legi. agn. suc. in priu.

q Et ij. Scilicet qui sunt de numero legitimorum.

r Senatusconsulta, Vt ī. proximis duobus titulis.

s Constitutio. Vt ī. de leg. ag. succ. §. hoc etiam.

t Proximos. Scilicet quos nemo cognatus antecedit, vel præcedit. siue vnus sit, siue plures. & inspicitur quis proximior sit eo tempore quo bonorū possessio defertur: vt ff eod. vnde cognati. l. prima. §. proximus, & §. gradatim.

u Cognatio. Nunquid ergo inter seruos datur hæc bonorum possessio? Respond. etiā si fiat postea liber nō datur: vt ff. eo. vnde cog. l. j. § pertinet; & l ia qui. Sed nunquid adoptiuis: qa nū videtur ibi naturalis causa? Respon. sic, quia quibus agnascūt, & cognascitur. vt ff. eo. vnde cog. l. j. §. cognationem. Accursius.

ADDITIO Sed hoc nō obtinet iure nouo. Vide ī. de hær. quæ ab intes. §. at ij, qui. ver. post mortē in fi.

x Quique. Breue debet esse illud, que.

y Non habentur. Vt ī. ti. 2. §. sciendum.

Tertio

c De æqtate rā canonica, à parentib. sunt alēdi. c. cum haberet, de eo qui du. I mar. q pol. ꝑ adulter. ex quo inferūt do. ꝗ pater pōt retinquere bestardis ꝑ dote & alimentis, si vltra in fraudē non relinquat sm Ange.

z Dic ꝗ ī hr̄ditate paradefiā ciēs accrescit etiā inuitis. Fallit primo si iuē spāli desiciat. Itē si ope exceptionis. Itē si iure diuerso succedat. Item in pluribus partibus ꝑuenientibus ex plurib. hereditatib. & ex codē testō sm Ang.

l In scripto exem. pluribus legi. ē, & licet ante decesserint, quā adierint ad &c.

† Legitimos. i. agnatos. Cōtinuatio.

Aliàs quorum.

Cognatio est de iure naturali, ideo capitis diminutiōe non tollitur. ī. de cap. d. m. §. quod autem. Ægi. Per. Diuisio.

a Tertio ordine. Nam sunt quatuor ordines succedendi: vt ff. si tabu. testa. nul. extab. l. 1.
b Exceptis. Nam isti inter legitimos numerantur.
c Quos l. frates emancipatos & sorores. Accursius.
d Lex Anastasiana. Quam nõ habemus, sed de ea habetur mentio C. de legi. tut. l. 4. & de legi. hæred. l. fi. §. pri. Accur.
e Integri iuris. Id est non emãcipatis.
f Diminutione Tertiæ partis forte. &c.
g Eos. s. fratres emãcipatos. Accur.
h Cognatis. Scilicet ante point. & sic vocantur cum fratribus, & agnatis, & cognatis vlterioribus præferuntur.
i Eos etiam. Non solum agnatos capite minutos: vt supra &c.
k Tertio gradu. Scilicet cognationis.
l Liberi. Vt ĩ. de hęred. quę ab intest. §. admouendi.

ADDITIO. Dic, hodie immutatum est vt habetur C. de adop. l. penult. Ang.

m Eodem gradu. Scilicet tertio, puta cognationis.
n Species est. Nam agnatio genus est. Consanguinitas est illa, quæ inter fratres tm est, vt C. de suis & legit. l. 2. primo respon. & supra de legit. agnat. succession. §. 1.
o Cognati sunt sibi, Sic ff. eodem, l. si ... omnibus ... cogn. l. hac pa...
q. Hoc loco ... cõmunis est ad totũ istum titulum. & illum. ĩ. de legit. agn. succes. sic ĩ. titu. 1. §. fina.
r Ligitimis. Scilicet agnatis.
s Proximitatis. Id est, cognationis.
t Prætor. casi è tacet hic de iure ciuili. nã cognati de iure ciuili non vocantur. Accur.
u Vsq; ad sextam imò videtur, q vsque ad quintum tantum vocentur tam agnati, quam cognati: vt ff. de vetera. mili. suc. l. a. §. fi. Sed respon. illa etiam in castrensibus loquitur, hęc in alijs Vel dic q ibi ita erat de facto, s. quidam in quinto gradu: & ita factum narrat.

ADDITIO. Dic q prima solutio pbat, & obstat in duobus quo ad agnatos, & cognatos: sed ibi speciale: q a ius peruilegiatũ, q non transit sicut ius commune. Ang.

Consanguinitas ioa est species agnationis. Consanguinitas est inter fratres.

ordine a vocantur; exceptis b solis tantummodo fratre, & sorore emãcipatis, si ẽt liberis eorũ quos c lex Anastasiana d cũ fratrib integri iuris e cõstitutis, vocat quidẽ ad legitimã fratris hęreditatẽ, siue sororis, nõ æqs tñ partib. sed cũ aliqua deminutione; f quã facile est ex ipsius cõstitutionis verbis colligere. alijs vero adgnatis inferioris gradus, licet capitis diminutionẽ passi ñ sũt: tñ anteponit eos g et pculdubio cognatis. h

Transuersales per lineam fœmininam, & liberi in alterius familia adoptiua existentes vocantur ex isto ordine. Aret.

Eos ẽt, i q p fœminini sexus psonas ex transuerso cognatione iũgũt, tertio gradu k pximitatis noĩe ptor ad successionẽ vocat. Liberi l quoq; q i adoptiua familia sũt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu m vocantur.

Vulgò quæsitus non habet agnationem, sed cognationem: ideo succedit matri, & alijs ex sua linea descendentibus isto ordine. Are.

Vulgò q̃sitos nullos habere adgnatos, manifestũ est. cũ adgnatio à pr̃e sit, cognatio à matre. hi aũt nullũ patrẽ hẽre intelligũt. Eadẽ rõne ne iter se qdẽ pñt videri cõsanguinei esse: qa cõsanguinitatis ius spẽs ẽ n adgnationis. Tm ergo cognati sũt sibi, o sicut & mr̃i cognati sunt, itaq; oĩbus p istis ex ea pte cõpetit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

Agnati ad decimum vsq; gradum, cognati verò in sextum, ad hæreditates ex intestato admittuntur.

Hoc loco q & illud necessariò admonẽdi sum' adgnationis qdẽ iure admitti aliquẽ ad hr̃ditatẽ, & si decimo gradu sit. siue de lege xij tabula. q̃ramus, siue de edicto, quo ptor legitimis r hr̃idib. daturũ se bonorũ possessionẽ pollicet. Proximitatis s vero nomine ijs solis prætor t bonorum possessionem promittit, qui vsq; ad sextum u gradũ cognationis sũt, & ex septimo x sobrino, sobrinaq; nato, natave. y

Proximitas.

x Ex septimo. Subaudi, qui sunt.
y Natave. Sed nũquid sunt alij in septimo gradu? Respõ. multi & alij esse possunt: vt colligit ĩ tit. j. §. vj. Item & quare magis hi vocantur, quã alij in septimo gradu? Rñ. quia hi respiciũt inferius lineã trãsuersalẽ, alij oẽa superiora: vt ar. ff. vñ libe. ri. l. scripto in fi. Sed nunquid corrigitur hodie distinctio huius § p Auth. de hæredi. ab intest. §. 1. col. ix vbi nulla inter agnatos, & cognatos differentia sit? P dicit oẽs in infinitũ succedere, & sic corrigi quod hic dr. Nos oẽs vsq; ad x gradũ vocamus: nõ autem trahimus agnatos ad cognatos, cum extendere successionem debeamus id est velimus vt j de bo. pos. § adhuc. ar. ĩ. de pa. cõ l. leg. & in Auth. de nup §. deinceps. colla. 4.

ADDITIO. Qd dictõ est patet in authen in suc. C. de suis & legi.

Hic colligi pt ex verbis gl. q non liceat ducere arg. ab enũciatiuis verbis legis, qd sæpe accidit, vt hic j l. ex his C. de testa. mil. Cognati & agnati pariter succedunt hodie vsque ad decimum gradum.

z Sol. ibi maior trahit ad minorẽ quia cõstat partes in hoc tm cõuenisse ad hoc satis cõstat de mẽte legis successionẽ amplıare volens. Præterea est text. hodie vocet cognatos & agnatos: cõstat eos cẽlerẽ legitimos & vt legitimos succedere vsq; ad decimũ gradũ, vt hic arg. ĩ. e. in pri. Ang.

TITVLVS VI.

DE GRADIBVS cognationum.

a *Quo huiusce tituli perfectam noticiam, veramq; graduum cognationem intus, & in cute oculari quadã inspectione assequaris, ad cuiusdã arboris figurã, quæ non ab re inseritur, accurita. Ad hæc si, quid sit cognatio, quid gradus, quid linea, quid affinitas ac plurium deniq; vocum significationes scire cõcupiscas, amplissimus de grad. affinitatis tractatus ex pandect. xxxviij. libro decerptus, omnia egregie tibi suppeditabit.*

Hoc loco necessarium

DE GRADIBVS cognationum.

Quoniã in succedẽdo admittitur qui est pximior in gradu: vt cõprehẽdatur quota gradu quis sit ponitur ista sit.

a Similis tit. ẽ ff de grad. affi. Continuatio.

Hoc loco. Iste titulus diuiditur in plures partes. Primo cõtinuat materiam. Secundo incipit dinumerare gradus. Tertio dat vnã regulam gñalem in gradibus ad cognatos. Quarto ponit, quomodo numeretur gradus agnatorum Secunda ibi, quare in. Tertia ibi, l. nostenus. Quarta ibi, Agnationis.

Diuisio.

Necessa-

cessariū a est exponere, quemadmodū gradus b cognationis numerentur. Quare in primis admonendi c sumus, cognationem aliā s numerari, aliā infrà, aliā ex transuerso, d q et à latere dr. Superior cognatio est parē tū, inferior liberorū, ex trāsuerso fratrū, sororūve, & eorū qui, quæve ex his generant: & cōueniēter patrui, amitæ, auunculi, materteræ. Et superior quidem inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea quæ ex transuerso numeratur à secundo. e

Ponit personas primi gradus, tam ascendendo, quam descendendo.

Primo gradu ē supra pr mr: f infra fili⁹, filia. g

Auus, & aliæ personæ hic enumeratæ sunt in secunda gradu. Aret.

Secūdo gradu sup. auus auia: inf. nepos neptis: ex trāsuerso h frater, soror.

Proauus & aliæ personæ hic positæ sunt tertio gradu cognationis. Ang.

Tertio gradu sup. proauus, pauia: inf pnepos, proneptis, ex trāsuerso i fris sororisq; filius, filia: & cōuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Patruus k est frater patris, qui Græce l πατράδελφ appellatur. Auunculus est frater matris, qui Græcè μητράδελφ dr, & vterq; promiscuè θεῖ appellaē. Amita † est patris soror, quæ Græcè πατράδελφη appellatur. Matertera verò matris soror quæ Græce μητράδελφη dē, & vtraq; promiscuè θεία appellat.

Qui dicitur à stipite per tres personas, vel gradus, tā in linea ascendēti, quam descendenti: directā est in quarto gradu, sed in linea transuersali, si distat per duas psonas. Aretinus.

Quarto gradu sup. abauus, & abauia, inf. abnepos, abneptis. ex trāsuerso fratris, sororisq; nepos † m neptis ve, & conuenienter patruus magnus, n amita magna, i. aui frater, & soror, item auunculus magnus, o & matertera magna, i. auiæ frater, & soror consobrinus, cōsobrina, i. qui quæve ex sororibus, aut fratribus procreantur. p Sed quidam rectè consobrinos eos propriè dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi cōsobrinos: Eos vero, qui ex duob. fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari: si autē ex duob. fratrib. filiæ nascuntur: sorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre, & sorore progenerantur, amitinos ꝓpriè dici putant. Amitę tuæ filij consobrinum te appellant, tu illos amitinos.

Atauus, & atnepos, & aliæ personæ hic enumeratæ sunt in quinto gradu. Aretinus.

Quinto gradu supra atauus, a: auia, infra atnepos † atneptis, ex transuerso fratris, sororisque pronepos, proneptis, & conuenienter propatruus, proamita, id est proaui frater, & soror, & proauunculus, & promatertera, i. proauiæ frater, & soror. Item fratris patruelis, vel sororis patruelis, cōsobrini, & cōsobrinæ,

a Necessarium. Sed quid ad nos de his? Respondet propter hæreditates, quæ p gradus deferuntur: et tutelas, et propter testimonia non dicenda: vt ff. eod de grad. affini. l. iurisconsultus

b Gradus. Quid sit dic vt j. eodem, §. hactenus.

c Admonendi. Sic ff. eod. de grad. affini. l. prima.

d Aliam ex transuerso. Hæc superflua videtur: vt ff eod. l. stemata. contra So. ibi in directa linea tantum loquitur, hic quare hic in indirecta.

Cognatio trāsuersa quare nō incipit à primo gradu.

e A secundo. Sed quare non à primo respon. cum ego patri meo sim in vno gradu, & ipse pater fratri meo in alio: sumus ergo in duobus gradib. ego cum fratre facto ascensu ad patrem, quasi per quendam gradum: vt ff. eod. l. iurisconsultus § gradus. t sed nullus ex transuerso ꝓximor fratre inuenitur. ergo non potest inueniri primus grad⁹ à latere: vt hic. & ff eo. de grad. affi. l. j. i prin.

f Pater, mater. Si pater est mihi i primo, & ego sibi in alio primo: ergo sumus in duobus? Respon. non sequitur nam sum ei primo, ita quòd in eodem vnū tantum gradū facimus ad similitudinem fenestræ, nā quæ columnæ ex lateribus vnā faciunt fenestram, tertia autē adiecta fieret alia fenestra. & ita in gradu personā adiecta et am vna deinceps facit gradum: vt j. eod. § hactenus.

† In placiono. n. de eo est genoest graduᵃ, & item tū, à pre ē secedit ad filiā, & ē secundus grad⁹. de iure antē canoni. ñ ascēditur ad stipitē, imò ḡ sal tus etiā i linea pla na fit computatio, vt ḡ Ang. hic, & j. e. §. hactenus.

† Amita dr quasi à me tertia vel quo à pie meo amata sit nā p.⁹ sorores & fratrib⁹, quam fratres diligi solent. Ægi. Per.

g Nota hanc gloss. ꝙ ad faciēdum vnum gradum primum nō sufficit ponere vnā personam, sed duæ personæ primæ faciunt vnum gradum, quo primo gradu facto ex duabus personis vnaquæq; ꝑsona sō la q postea adiungitur, facit aliū gradū ad similitu-

g Filius filia. Qui licet multi sint, omnes tamen sunt pa tri in primo: inter se autem in secundo, vt ff. de grad. affin. l. iurisconsultus §. transeamos.

h Ex transuerso. Nunc de hoc gradu incipit: cum nemo ex hoc ordine sit pri mo gradu Inueniatur: vt s. e. l. j. in principio.

a Ista gl. non est Accu. sed additio.

i Ex transuerso. Nota autē, quòd etiam illi, qui sunt ex trāsuerso, diuiduntur in superiorem, & inferiorem lineam: & sic reperies in sequen. gradibus, & quandoque in parentibus: vt inf. eo. §. 4.

a Aliās q ve ex fratrib. pro generant aut sororibus. Sed &c.

k Patruus. Vnde versus: Sunt patrui patris fratres, ami tæque sorores: Frater auunculus est, soror est matertera matris.

† Hic dicit Nico. & Ang. ꝙ filius fratris dicit nepos, ꝑ hūc text. & l. I. ss. C. de don. quæ sub mo. sed hic text nihil facit. dicit tñ Dy. ꝙ quāque capit nepos ꝑ fi. lio filij. quāque & ꝓpriè ꝓ filio fratris: vt in gl. r. & in l. anunculo. ff. de don. cau. mor. tex. in x. col. qui. mo. seu. § similiter. sic Augustinus Caia ria nepos ex sorore dict⁹ est. Aegi. Per.

l Græce. i. id est patruos, vt clarè patet ex texe: frater patris, & mitroos, frater matris: & vterque potest dicit theios. Similiter patradelphi, est soror patris: Mitradelphi vero soror matris: & vtraque theia dicitur.

m Nepos. Hoc inferius respicit.

n Patruus magnus. Hoc refertur ad superiorem lineam transuersalem.

o Auunculus magnus. Hoc autē constat, ꝙ qui est mei patris patruus, mihi erit magnus patru⁹ q meæ matris auunculus est, mihi erit magnus auunculus. Sed quid si erat patruus matris meæ, vel auunculus mei patris Respondit Ioan. omnem illum mihi esse patruum, vel auunculum magnū, q est meo patri, vel matri simplex: vt ff. e. de grad. afin. l. Iuriscon.

l. Iurisconsultus. §. patruus. & C. de successo. edict. l. j. Sed Ro. can.

a Filius, filia. Isti nominatiui regunt superiores genitiuos ab illo vers. item fratris, &c. Et sunt omnes isti in quinto gradu lineæ collateralis respectu descendentium.

amitini, & amitinæ filius, filia: [a] propius sobrino [b] propius sobrina: † hi sunt [c] patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius, filia.

Tritauus, & alia personæ hic enumeratæ sunt in sexto gradu.

Sexto gradu supra tritauus, tritauia: itē fratris trinepos, trineptis: ex transuerso fratris, sororisq; abnepos, abneptis, & conuenienter abpatruus, abamita, id est, abaui frater, & soror, abauunculus, abmatertera, id est, abauiæ frater, & soror. Item propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius, filia. (Item propioris sobrini, sobrinæve filius filia. †) Item sobrini sobrinæque, i. qui quæve ex fratribus vel sororibus patruelib. vel cōsobrinis, vel amitinis progenerantur.

Vnica persona adiecta alteri persona per carnis propagationem: facit gradum, tam in cognatis, q̄ in agnatis. Aret.

Hactenus ostēdisse sufficiat, quemadmodū gradus cognationis numerētur. Namq; ex his palam est intelligere, quemadmodū vlteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe sp generata [d] persona gradum adiicit: [e] vt longè facilius [f] sit respondere, quoto quisque gradu [g] sit, quā propria cognationis appellatione quemquam denotare.

In gradibus agnationis, & cognationis similis est computatio Et quia facilius ostenditur res ad oculum corporalem, ideo necessa rium est hic arborem consanguinitatis inscribi. Aret.

Adgnationis quoq; gradus eodem modo [h] numerantur. Sed cum magis veritas occulata fide, quàm per aures [i] animis hominum infigatur: ideo necessariū duximus post enarrationē graduū, eos ēt præsenti libro inscribi: quatenus possint & auribus, & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci. † [k]

b Propius sobrino. Quasi dicat, qui filius dicitur propius sobrino, & filia quę dicitur propior sobrina.

ADDITIO. Vel dic, & fortè melius, sensum textualem esse q̄ propior sobrinus, & propior sobrina sunt in quinto gradu. Et q̄ sint tales, declarat textus subiungens, Hi sunt patrui, & cætera. Hi enim propior sobrinus filius patrui magni, vel amitæ magnæ, & idem dicas de propiore sobrina, q̄ scilicet sit filia & cętera, ut clarè patet in arbore. Qui aliter intelligeret, arborem corrumperet.

c Hi sunt. Subaudi in quinto gradu illneæ collateralium ex parte ascendentium, s. filius patrui mei magni, & similium, de quibus dicitur hic. & ff. eo. l. 1. in fi. & l. 2.

d Generata quæq; &c. Hoc est uerum, si una ab una non si plures ab una, ut ff. eo. l. Iurisconsultus. § trāscamus. & hoc est uerum ex omni ordine graduum sm nos. i Sed sm canones ex latere trāsuerso aliud est. nam quē nos dicimus in secundo, ipsi dicunt in primo quem nos in quarto: ipsi in secundo, & sic de singulis, ut in Decret. 35. q. 1. c. 2. Sed fuit eorum consideratio bona propter matrimonia: nostra etiam bona propter hæredicates quæ per gradus deferuntur, ut j. de bonorum possessio. §. quos autem. ff. eod. lege Iurisconsultus. in princ.

ADDITIO. Item in statutis, & pactis, ubi de peccato non agitur, secundum Ang. hic no. hanc gl. quæ allegatur quotidie, q̄ in concernentibus peccatum prævalet ius canonicum etiam in terris Imperij, & econtra in non concernentibus peccatum, prævalet ius ciuile etiam in terris ecclesiæ, ut per Ang. hic.

e Adiicit. Hic potest colligi definitio gradus, ut dicatur, Gradus est numeratio singularum personarum cognatione, uel affinitate sibi coniunctarum, quanto gradu una persona distat ab altera optime iudicans. Dictus quasi lapideus gradus, ut ff. eodē, lege Iurisconsultus. Accur.

ADDITIO Gradus secundum Doct. aliter diffinitur, Gradus est distantia unius personę ab alia in linea consanguinitatis. Vel est habitudo distantium personarum qua cognoscitur quota sit agnationis, uel cognationis, seu affinitatis distantia.

f Longè facilius. Fit pp duas rationes, & quia ultra trinepotem, uel tritauum uocabula non inueniuntur specialia sed superiores, & inferiores uocantur, ut ff. eod. l. fina. §. parentes. & hoc, quia sunt plura negotia, quam uocabula: vt ff. de præscip. verb. l. 4. Sed vsque ad quem numeramus? Respon, vsque ad vij. cognatorum, & vsque ad x. agnatorum: vt ff. eod. non facilè, & s. tit. 1. § fi. nisi rōne demonstrandi uellemus ulterius numerare, non utilitatis: licet decretistæ hic aliter dicāt.

ADDITIO. No q̄ decretistæ cōtrarium dāt solum in collaterali linea, non autem in directa, ut supra dixi. Si uis ergo scire de duob. agnatis quoto gradu distant de iure ciuili: incipe ab uno, & computa ab illo descendēdo ad personam mediam ex qua omnea descendunt, & postea descende ab illa usque ad aliā, quam vis computate, & apparebit quoto gradu sit. Sed de iure canonico incipias à persona, ex qua descendunt personæ de quarū gradu agitur. Verbi gratia. vis scire quoto gradu sunt filii duorum fratrum de iure canonico? incipe ab auo, & fac unū gradum ad filium, & de filio ad nepotem ex alio fratre, qui similiter est in secundo gradu. unde quoto gradu quilibet distat à stipite, tali gradu sunt inter se: remotior autem addit gradum, ut in cap. ad sedē, 30. q. 1. Ang.

g Quoto q̄sq; gradu. Scilicet octauo, vel decimo.

h Eodem modo. Scilicet adiecta persona.

i Per aures. Vnde Horatius in arte poetica. Segnius irritant animos demissa per aures. Quam quæ sunt oculis subiecta fidelib. Certior ante arbiter est oculus, & ut ait Candaules in Herodoto, magis incredulæ sunt hominibus aures, quam oculi. Ægi Per.

k Adipisci. Vnde quidam habent hic Arborem. Accurs.

ADDITIO. Et in rei veritate debet esse cum tex. & gl illam requirant.

† Propius sobrino quis dicatur q̄ uē dicantur sobrini, elegāter ac diffusè tractat Ant. Aug. emēdati. lib. 2. c. 5. Sunt autē Sobrini, q̄ ex duob. ɔsobrinis nascūtur Porro ɔsobrini mei filiis ego ppius sobrino sū, quasi vno gradu ppior q̄ sobrinus. Aliàs propior sobrinus propior sobrina.

† Hæc, q̄ parēthesi inclusa sunt reijcienda cē tanq̄ notha & adulterina cēset Anto. Augu. eo ipso loco, quem mō citauimus q̄ nec in nostris exē pla. habētur. Debuisse autē ait Iustinianū consobrinos cū nepotib. sexto gradu enumerare.

a Et sic directa linea ascēdentium nō est des

f erentia q̄ a vtroq; iure si personæ de q̄b. agit. distant inęqualiter: toto gradu distat remotior.

i Ipsi. n. Incipiūt à psona ex qua descēdūt illi de quorū gradu agit. Sed de iure ciuili incipim9 ab vno ex istis de q̄bus agit, extēdēdo ad stipitē, & ab eo itērū descēdendo ad aliū & quoto gradu distāt remotior, toto gradu distāt inter se, vt hic p doc.

† Debemus dare doctrinā p modū magis facilem. Ægi. Per.

COGNATIONIS SPIRITVALIS, studiosissimis quibuscumque, præsertim ecclesiasticis, apta, & vtilis materia.

HRISTOPHORVS Porcius, iuris vtriusque professor acutissimus, quia difficultates aliquas circa cognationis spiritualis materiam hic luculenter tractauit: eius mentem verbis non mutatis referre non erit absonum, neque à proposito alienum, quæ verba talia sunt.

Quæritur, an ratione cognationis spūalis matrimonium impediatur? Circa quē articulum dicite breuiter, quod inter cōpatrē, & commatrem impeditur matrimonium: ac ēt inter patrē spirituale, & filiā susceptā ex sacro fonte, & hoc si ista cognatio spiritualis fuerit cōtā siue per sanctum baptisma, siue p sanctum chrisma. 30 q. 4. cap. si quis vnus.

Addite prædictis, ꝙ si maritus, & vxor tenuerint aliquem, vel aliquā ad baptismū, vel chrima, quilibet eorum efficitur compater, vel commater. d. c. si quis vnus. & hoc verū, qñ tpe cognationis spiritualis ꝯctæ cōstabat inter eos matrimonium: secùs si ex postfacto fuerit ꝯtum. ca. Martinus Bertam. extra, de cogna. spiritu. cum sua gl. Econtra aūt si tenueris ad sacrum chrisma, vel sanctū baptisma filium, vel filiam meam ex alia muliere, ꝙ̄ vxore, non efficitur tibi commater. ca. qui spirituale. 30. q. 4. Ratio, quia in ꝯhenda cognatione spirituali maritus, & vxor copulāt sibi actiones, & non passiones. Quod igitur agit vnus cōiugum, intelligitur alius agere, quia sunt duo in carne vna, d. c. si quis. in fi.

Sed quid si fornicator teneat aliquem ad sacrum baptisma, an concubina efficiat com materꝛ Vr ꝙ sic. Nam sicut vxor hoc casu iō efficitur commater, quia est eadem caro cū marito. d. c. si quis vnus, ita de concubina, qa qui adhæret meretrici, vnum corpus efficiť cū ea. 32. q. 4. c. in eo. Alij ibi tenuerunt ꝯriū, quorum sñia magis placet, quia absurdè dictum videretur, ꝙ spiritualitas super re improbata causaretur: ex vtraq; scriptura, & hominū opinione. Non obstat, ꝙ concubina & fornicator dicantur duo in carne vna, qa illa verba exponuntur, i. duo conueniunt in eodem opere carnali, & ita exponit glos. in d. c. in eo. Sed an vxore mea mortua potero mihi copulare eam, quæ fuit sibi commater ante matrimonium? Dicite ꝙ sic, capit. post vxoris obitū, 30. q. 4. Sed quid de filijs duorum compatrum: an poterunt simul matrimonio copulari? Dicite ꝙ sic, siue nati fuerint ante compaternitatem, siue post, dummodo matrimonium non ꝯhatur cum eo, vel cum ea, per quorum alterum deuentum fuit ad compaternitatem. c. 1. & ca. super eo. extra. de cogna. spiritu. Christoph Porcius iuris vtriusque Doctor acutissimus.

Nota pro ampliori & faciliori intelligentia huius materiæ, ꝙ cognatio spiritualis, ꝗ impedit matrimonium ꝯhendum, & dirimit post ꝯtum, oritur ex datione duorū sacrorum duntaxat, quæ sunt baptismus, & cōfirmatio: non autem ex aliorum datione, seu ministratione patet in c. fi. de cogn. spiri. li. 6. Ratio est, quia in baptismo renascitur, & chrismatio frontis ipsum confirmat, quod non est in alijs sacramentis Io. And. in d. c. fi.

Nota vlterius, ꝙ ex hac cognatione 20. sunt casus prohibiti, s. 10. ratione baptismi, & 10. ratione confirmationis, ratione enim baptismi contrahitur cognatio spiritualis impediens, & dirimens, vt dictum est.

Primo inter has personas,

Baptizatum, & baptizantem.
Baptizatum, & vxorem baptizantis prius cognitam:
Baptizatum, & filios baptizantis.
Parentes baptizati, & baptizantem:
Parentes baptizati, & vxorem baptizantis prius cognitam.

Secundo inter has personas, videlicet inter,

Baptizatum, & suscipientem:
Baptizatum, & vxorem suscipientis prius cognitam:
Baptizatum, & filios suscipientis:
Parentes baptizati, & vxorem suscipientis prius cognitam.

Ecce decem casus prohibiti ratione baptismi. Totidem in confirmatione reperies, in qua sunt, confirmatus, confirmans, & tenens ante confirmationem, qui. s. ponit fasciolam supra frontem post confirmationem episcopalem. De hac vide tex. cum gl. in c. 1. de cogn. spir. lib. 6. ista clarissimè referantur per carmina sequentia.

Spiritualis

Spiritualis ab his cognatio fit sacramentis,
Qua sunt: baptismus: ac confirmatio frontis.
Personasq́, decem connectit quodlibet horum.
Baptizans, huius uxor si cognita primo,
Ac eius nati sunt abluto sociati:
Cum consorte thori, baptizans atque parentes.
Fonte sacro loti, sunt tali fune ligati,
Baptizans, & suscipiens hic equiparantur.
In confirmato totidem reperire licebit.

HAEC NOTA DILIGENTER, quia singularia sunt, & plurimum vtilia: nec est plures casus reperire, qui matrimonium dirimát.

QVeritur ad propositum materiæ præsentis de quæstione quotidiana, & apud vulgares satis dubia. Pone q̄ duo, vel plures tenent aliquem in baptismo, nunq̄d isti inter se efficiuntur cópatres? Innocentius (& bene) dicit q̄ non, vnde possunt adinuicem contrahere matrimonium. Nam quemadmodum compatres carnales, vt concubinarius, & concubina nō prohibentur matrimonium contrahere, vt in c.tanta, extra, qui filij sint legi. ita & isti qui sunt compatres spirituales respectu baptizati, non debent prohiberi cōtrahere matrimonium. Et pro hoc facit tex. & ibi gl. in c.fi 30.q.4. vbi dicitur q̄ maritus, & vxor nō debent aliquem simul de sacro fonte leuare, ne infamentur de facto, nam vulgares existimant illos esse compatres. Hæc sunt verba Abba. Sicul. in c. Martinus. extra de cognat. spiritua. De hoc in summula pauperum.

Vnde versus.

Masculus, & mulier puerum de fonte leuantes
Legitimè iungi poterunt, nec sunt prohibendi.

Quæritur vlterius: Pone, quod tenui aliquam puellam in baptismo, volo contrahere cum eius sorore, an possim? Dicendum quòd sic. pater enim spiritualis bene tenet matrimonium. 30.q 3.c.vlt.

Vnde versus.

Duco mea nata germanam spiritualis.

Quæritur insuper, Pone, quòd filius meus tenuit in sacris fontibus filiam, volo cum illa filia postquam ad annos nubiles peruenit contrahere, an liceat? Dic quòd sic. Potest enim pater sumere filiam spiritualem filij sui carnalis, quia licet cognatio spiritualis de patre ad filios descendat, vt c.1. & c. super eo. extra, de cogna. spirit. non tamen ascendit de filijs ad patrem, cum iure cautum non reperiatur, & edictum de matrimonio prohibitorum est; adeo, quòd cuilibet licet contrahere, nisi expressè prohibeatur. c. cum apud. extra, de sponsa. & matrimonio. Hoc notat Ioannes Theutonicus glo. decret. in c.fi. 30. quæst.3. Hoc idem recitat, & approbat Io. And. in c.1. de cogn. spiritua. lib.6.

Vnde versus.

Esse meinati coniunx, mihi spiritualis
Filia legitimè poterit, nec iure vetatur.
Descendunt, & non ascendunt talia vincla.

Multo plura de huiusmodi materia possent adduci, sed pro nunc hæc sufficiant. Si tamen vis videre, an per procuratorem talis cognatio spiritualis possit contrahi, recurras ad Bar. in l. Gallus, §. forsitan. ff. de liber. & posthum. ad Angel. Aret. in §. illud. Institu. de nupt. Ioan. Andr. in regula, Potest quis per alium. de reg. iur. in sexto. & ad Panormi. in cap. veniens. extra, de cogna. spirit. Decisionem tamen communem, & magis approbatam potes notare per versus sequentes, in quibus patet, quòd licet matrimonium per procuratorem possit contrahi. ca. fin. de procurato. lib.6. non tamen cognatio spiritualis.

Vnde versus.

Procurator habet nodos vincire iugales.
Non tamen hoc nexus domino dat spirituales.

Pro præmissis, & alijs huc spectantibus vide omnino Quint. Mand. super signa Gratiæ titu. de dispensatio. matrimo. verficu. cognatio spiritualis triplex est, cum ijs quæ sequuntur.

DEO GRATIAS.

Hactenus fœde hic allucinatum est. Nam quum trinepos fratris dicatur quasi tertius eius nepos, sicut tritauus quasi tertius auus. l. fi. §. sexto gradu. ff. de grad. affi. Clarum est quòd filius trinepotis fratris, nô potest dici quadrinepos ipsius fratris, quippe qui quartus eius nepos non est, sed tertij tantùm nepotis ipsius fratris filius. Quamobrem reposuimus in hac penultima cellula (fratris trinepotis filius, filia) sicuti & in vltima cellula (fratris quadrinepos, quadrineptis.) Nam nepotem trinepotis fratris, eiusdem fratris quadrinepotem, id est, quartum nepotem esse nemo ambigit, non quinque nepotem, vt praua hactenus inoleuit consuetudo. Ex aduerso item huius arboris latere, in penultima cellula sic emendauimus (Sororis trinepotis filius filia) expunctis his verbis (Sororis quadrinepos quadrineptis.) Et in vltima. in horum verborum locum (Sororis quinquenepos, quinqueneptis) Substituimus hæc, Sororis quadrinepos quadrineptis. Qua autem ratione moti id effecimus, vide gloss. vsque ad quintum. § multis alijs. infra, de succes. liber. quæ non vocat filium trinepotis quadrinepotem, sed trinepotis filium. Et ratio est: quia vltra tritauũ, & trinepotem non reperiuntur vocabula specialia, vt vult idem Accursius, & rectè in § hactenus. sup. eodem. hoc pacto locus hic nimia temporum vetustate iam pene obsoletus, impureque temeratus, germanæ lectioni nobis authoribus nunc primum, vt spero restituetur. Aegidius Perrinus.

Arbo-

ARBORIS CIVILIS DECImum ad gradum descendentis peculiaris declaratio.

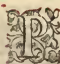
Radus, lineę, & consanguinitatis definitionib. omissis, sciendum, ꝙ numeratio pūctorum: qui sunt in cellulis, est numeratio gradunm, habito respectu ad cellulam vacuam: à qua oēs sumunt nomen, exceptis ijs, qui per genitiuum nominātur. Hāc Ioan. And. nomine sui bidelli Petruciū, vult uocari. Pūcti, q superiores sunt cōputationē iuris can. denotāt. Illi aūt q inferiorē locū retinēt, cōputationem ciuilis iuris exprimunt, qđ canonico subesse ipsa gradnū situatio declarat. Ea pdicta cōputatione, si diligenter inspicit, appatet, ꝙ in ascēdentiū, & descendentiū numeratione ius vtrūq; cōcordat: q i in eis psona addita psonæ p eatnis propagationem, gradū adijcit. Vt aūt hæc arbor cunctis innotescat, notandæ sunt tres regulæ.

Prima, Ascendentium, & descendentiū, quot sunt personæ, de quib quætitur, computatis intermedijs vna dempta, tot sunt gradus inter eas. Verbi gratia: Abanus distat à Petrucio quatuor gradibus: & sic de alijs.

Secunda (sm ius ciuile, cuius tm̄ gratia hęc arbor fuit hic impressa) talis est: Collateraliū in linea ęquali quoto gradu qs distat à cōmuni stipite, eodē duplicato distāt inter se, vel sibi attinēt. vt P & pnepos ppatrui distāt vij gradib. cū abnū stipitē facis. Nam sm leges quælibet persona gradum facit in collateralibus: vnde duo fratres duos efficiunt gradus.

Tertia collateraliū in linea inæquali quot sūt psonæ, stipite dēpto, tot sunt gradus. vn̄ P. distat à propatruo qnq; gradib. Ab eius filio, sex: & sic de alijs. Non inutile fortiran iudicabitur, si aliquid de ꝯputationis diuersitate inter ius ciuile, & cano. subijciemus. In legibus ob nihil aliud ipsa graduum mētio facta est: nisi vt hæreditas, vel successio ab vna ad alteram personam inter consanguineos deferatur. In canonib. verò ob hoc pgenies computa', vt aptè mōstret vsq; ad quotam gñationem à consanguineorū nuptijs sit abstinendum. Hac ergo de causa, quia hæreditates nequeunt deferri, nisi de vna ad alterā personam: idcirco curauit sęcularis Imp. in singulis personis singulos pficere gradus. Quia verò nuptiæ sine duab nō valēt fieri personis, ideo sacri canones duas in uno gradu constituere personas. Hæc habenť plenè c.a. xxxv. q. v. & ferme per totam illam q̄ōnem. Et hoc idem not. hic Christopho. Porc. in versi. circa primum, ibi, secunda differentia. & Ioan. Andr. in declaratione huius arboris.

CHRISTOPHORI PORCI IN arborem & ipsius intelligentiam quæstiones plurimum vtiles.

Ro declaratione iuris cano. & ciuil. & etiam intelligentia huius materiæ, & eorum quæ pertinent ad illam, quædam uidenda sunt Primo qualiter fiat dinumeratio gradunm de iure ciuili, & de iure canonico secundum vtriusque iuris rōnū diuersitatem. Secundo vsque ad quem gradum deferantur hæreditates, & tutelæ. Tertio vsque ad quem gradum copula matrimonialis impediatur. Quarto vsque ad quem gradum possit Papa dispensare.

N. P.

Circa primū dicite, ꝙ quo ad lineam ascendentē nulla est dria inter ius ciui. & ius cano. Vtroq; n. iure pr̄ & mr̄ sunt in primo gradu ascendentiū, & similiter filius & filia descēdētiū: & sic s. & j. in infinitū: qa in dinumeratione gradnū in linea ascendētiū & descēdētiū vtrumq; ius habuit respectū ad stipitē, s. ad primū parentē: vt hic, cū gl. as av. q. v. ad sedē in linea trāsuersali inter ius ciuile, & ius can. duplex est dria. Prima. qa iure ciuili frater, & soror sunt in secundo grado, iure canonico sunt primo: Rō differētiæ sumit ea regula iuris ciuilis, q̄ dicit, ꝙ vnaqueq; psona adiecta nouū gradū gñat, vt hic in ver. hactenus Vnde cū ego sim in primo gradu patri meo, si nascať mihi frater, vel soror, ex generatione huius psonę causať nouus gradus, & cōsequēter appellaī in secundo. Sed iure can. ideo appellatur in primo: qa Inscanonicum nō cōsiderauit dinumerationem graduum in linea transuersali, habito respectu ad stipitem. i. cōem parentē: sed considerauit, ꝙ duo fratres, & duæ sorores tribuunt initiū lineæ transuersali, & ideo in primo gradu illius lineæ illos cōstituit. Secūda differentia est, quia iure ciuili regula tradiť, ꝙ in linea transuersali sola persona adiecta nouū gradū facit, vt hic, iure aūt canonico p regula tradit, ꝙ ad causandum nouum gradum duæ personę requirantur, dicto c. ad sedem. Ratio differentiæ, qa ius canonicum dinumerat gradus rōne copulæ matrimonialis, vnde sicut ad causandum copulam matrimonialē requiriť cōcursus duarū psonarū: ita ad causandū gradū quo ad eā. Sed ius ciuile dinumerat gradus quo ad hæreditates, & tutelas: vnde cū tutela, & hæreditas deferaī de vna persona in aliam: nil mirum, si vnaquæque persona generat nouum gradum. Ista fuit ratio posita in dicto capit. ad sedem.

Quo igit ad inhibendam, vel permittendam copulam matrimonialem dinumerabuntur gradus secūdum ius canonicū: quo aūt ad tutelas, & hīditates deferendas, connumerabuntur secūdum ius ciuile. Matrimoniū vsque ad quem gradū prohibeatur.

Circa secundum, dicite quod vsq; ad decimū gradum deferunť hęreditates & tutelę: vidistis s. tit. t. §. fi. cum sua gl & s. de capit. diminu. §. fi. & de le. ag. tute. in tex. & in gl.

Circa tertiū, dicite ꝙ olim erat prohibita copula matrimonialis vsque ad septimum gradū agnationis vel cognationis inclusiuè: hodie aūt est phibita vsq; ad quartū gradū inclusiuè, dinumeratiōe facta sm ius cano. c. nō dēt. ex̄, de cōsan. & affi. Sed hic dubitať, Pone, ꝙ vnus sit in quinto gradu transuersalium, alius sit in quarto, an impediaī copula matrimonialis? Si inspiciamus personam existētē in quarto gradu, illa impedi': Si inspiciamus personā existētem in quinto gradu, pmittr. Dicite, ꝙ copula est pmittēda: quia quoto gradu remotiur distat à stipite eo de gradu distat à quolibet descendente. c. fi. extra de consan. & aff. illud tn̄ est palam, ꝙ inter ascendētes, & descendentes est phibita copula matrimonialis in infinitū, vnde si Adam viueret, uxorem habere non posset. §. inter eas. & ibi gl. s. de nup.

Sed quid de gradu affinitatis? Dicite ꝙ licet olim tōne affinitatis esset phibitio vsque ad tertiū genus vt aliqui dixere: veritas tn̄ hodie est, ꝙ solum phibetur quo ad genus primum: vt no. gl. 3. c. non debet. extra de consangui. & affinitate.

Sed nūquid p coniunctionē illicitā causaī affinitas? In hoc articulo non parcā in totū verecundiæ, Arch. xxxv q. 3. ca ordinaria. dixit p hāc dissolui mrīmoniū: & in hoc bene, sed nō causari affinitatē, ppterea qa affinitas est irregularitas psenatū ex nuptijs descēdentiū. l. nō facile. §. affines. ff. de grad. ubi ergo nō sunt nuptiæ, ibi non causatur affinitas. Sed gl. tenuit ꝯtriū in §. affinitatis. s. de nu q̄ cōmuniter comprobatur per. c. tux, & per c. Iordane. & p c. discretionem. extra. de eo qui cogno. coniung. vx. sue. Affinitas an ꝯtrahatur ex coitu illicito.

Stat igitur conclusio, ꝙ per illicitam coniunctionem cōtrahitur affinitas. Sed qui si quis nō intrauit claustra vuluæ, in circuitu tñ palpitauit, vel feras reserauit sed opus nō expleuit, an ꝯnatur affinitas, gl. in d. c. extraordinaria. dicit ꝙ nō. Itē dicit illud quod nō dico. Dicit Innoc. ꝙ ad causandum affinitatem, requiritur concursus vtriusq; seminis. Sed tamen cā euitandi peccata, ius canonicū. & sancta mater Eccl'a in dubio p̄sumunt ex copula ꝯcursum vtriusq; seminis, & maris, & feminæ interuenisse. c. iuuenis. ex. de spō. Addite prædictis, ꝙ si aliquis promiserit alicui illā accipere in vxorem, postmodum habeat copulā cū ea sine alijs verbis, intelligitur validum matrimonium extitisse contractum: nec cum alia contrahere posset, sed matrimonium postea cum alia contractum esse dissoluendum. c. is qui fidem, extra. de sponsa.

† Hoc loco ñ esse affigēdū nouū titulū, sed totū hūc locum appēdicē eē tituli de Gradibus cognationum existimat Fran. Balduin. hoc ipso loco: nec vllā in uetust. exēp esse hic sectionē, atque huiꝰ suæ sententiæ authorē laudat Theophilū græcū Institutionū paraphrast.

¶ Circa quartum dicite breuiter, ꝙ in gradu ascēdētiū & descendentium non posset Papa dispensare, vt copula matrimonialis ꝯhat. Nō posset. n. Papa dispensare, ꝙ filia patri copularetur. Item nec in linea trāsuersali in gradu primo. vnde non posset Papa dispēsare, quod fratri soror nubat. Itē nec in gradu secundo linea existente inæqualiter. vñ nō posset dispēsare, quod neptis patruo nuberet, vel auunculo. In linea verò æquali bene posset dispensare, vt cōsanguineo copularetur, & ita cōiter concludit in c. literas. extra de resti. spol. facit. c. gaudemus. extra. de diuor.

¶ Sed an Papa possit dispensare, vt matrimonium semel ꝯctum dissoluatur? Dicite breuiter, aut mr̄imonium fuit per copulam carnalē consumatū, aut nō, priore casu nō pot, posteriore aūt sic: qa primo casu effecti fuere duo in carne vna: secundo verò nō. Itē quia matrimoniū cōsummatū sortitur naturā ex cōstitutione diuina, contra quam non potest Papa dispensare, c. propositit. & ibi, ꝯ. ius extra, de concess. præb. sed matrimonium non consummatum sortitur naturam ex constitutione Ecclesiæ, contra quam Papa bene potest dispensare. Illa est gl. ord. in ca ex publico. extra, de conuer. coniug. in gl. fi.

Matrimonium semel ꝯctū an possit per Papā dissolui.

¶ Sed nūquid maritus, & vxor pñt se separare? Dicite, aut copula non est subsecuta: & tunc quilibet eorum altero inuito potest separare matrimonium per ingressum religionis: secus si copula fuerit subsecuta. nisi vterque concordauerit ꝙ vterque pariter intret religionem, vel alter qui remanet in sęculo, sit talis conditionis & qualitatis, ꝙ nulla suspicio fornicationis sinistra sit contra eum. vt quia in ætate confectus. cap. quidam. cap. verum. cap. vxoratus. & cap. cum sis præditus. extra. de conuer. coniug.

TITVLVS VII.

DE SERVILI COGNATIONE. †

Cognationē seruilē, i. sanguinis necessitudinē q̄ seruorum filij cū parentib. hñt, antiqua iura nō admittebāt, hodie aūt serui nati, & deinde manumissi, non modo parentib. ēt libertate donatis ex intestato succedunt, & parentes eis, sed ēt sibi inuicem, & cum reliquis fratribus ex legitimis nuptijs, atque in libertate procreatis ad successionem vocantur.

Illud certū [a] est, ad seruiles cognationes illā partē edicti, [b] qua proximitatis [c] nōie bon. possessio p̄mittitur, non p̄tinere. [d]

DE SERVILI COGNATIONE.

Continuatio. *Quia sup. de cognatione, & successione cognatorum liberæ conditionis dictum est: nunc quia naturali iure inspecto inter seruos etiam cadit cognatio, & dubitari posset, an inter seruos esset successio: de seruili cognatione, merito subdit. Nec obstat, quòd inter illum tit. de succes. cog. & istum sit tit. intermedius, de gradibus, quia ex quo pertinet ad materiam horum titu. continuatio non vitiatur. l. ... § fi. ff. de dub. reis. Porc.*

Illud certum. Totus iste tit. diuiditur in tres partes. Primo ponit vtrum serui habeant ius cognationis cōtractæ in seruitute. Secundo infert ex similibus præpositis videlicet ꝙ non sp sequitur, ꝙ qui prior est in gradu, potior sit in iure. Tertio illa melius declarat. Secunda ibi, Repetitis. Tertia ibi, Amotis. Diuisio.

Dñe, iam uideo, ꝙ uos vultis tractare de seruil. cog. & speciale tractatum facere. Nā uos dixistis mihi s. titu. de succes. cog. circa quos in bon. pos. unde cog. quā prætor proxima agnatis pollicetur, sola naturalis cā spectatur: nunquid igitur cognati in statu seruili concepti, & nati, & postea manumissi p̄ bono. pos. vnde cog. in tertio ordine cā naturali inspecta sibi inuicē poterunt succedere? Ad hoc rñdet. Iust. ꝙ non: illud. n. certum est, eandem partē edicti prætoris qua bo. pos. iure cogna. permittitur, ad seruiles cognationes antiquitus non pertinere. Nec. n. illa antiqua lege talis cogn. quo ad onus tutelæ, vel ad cætera onera ciuil. computabatur: vnde visum erat hmōi cog. seruilem quo ad emolumentum successiō. non computari: nec quo ad onera computabatur. & hæc vsque ad nostra tempora ita obtinebant: sed nos per constitutionem nostram, quam pro iure patron. fecimus, (qđ quidem ius patron. vsque ad tp̄s nostrum satis obscurum atq; nube plenum, & vndiq; confusum fuerat) & hoc suggerente humanitate statuimus, vt si quis in consortio seruili constitutus ex libera, vel seruilis conditionis, muliere liberū, vel liberos habuerit, vel econuerso mulier serua ex libero, vel seruo liberos cuiuscunq; sexus habuerit, & tandē parentibus, & liberis ex seruili ventre natis ad libertatē peruenientibus, vel dum fortè ipsæ mulieres liberæ erāt, & ita liberi ab illis nati ingenui, & postea patres, q hmōi liberos in seruili statu p̄creauerint, ad libertatē peruenerint, statuimus dico, in oībus his casibus vt oēs hi liberi ad successionem patris, vel matris ab intestato admittantur, iure patron. in hac patre penitus sopito. Nam hos liberos non solum in parentum successionem, sed ēt parentes in liberorum mutuam successionem authoritate prædictę cōstitutionis nostræ specialiter vocamus: & hoc obtinere statuimus, siue hmōi liberi ex seruili matre nati, postea manum. fli soli fuerint, siue cum alijs, qui post libertatem parētum concepti, & nati, ad successionē vocentur, siue ex eodem patre, vel eadē matre, siue ea alijs nuptijs procreati fuerint, & hoc statuimus ad similitudinē eorum: qui ex iustis nuptijs procreantur. Et hoc dicit vsq; ad illū §. repetitis itaque. Cætera plana sunt vsque ad finem ti. quia non pot casus poni nisi secūdum quod litera iacet. h. d. Franc. de Aret.

[a] Illud. Aliàs est hic titulus, de seruili cognatione, aliàs non. Accursius.

[b] Edicti. Sunt enim quatuor partes successionis ab intestato: vt ff. si quis or. in bon. poss. l. 1.

[c] Proximitatis nomine. Id est, cognationis, vt sequitur: vt ff. vnde cog. l. 1. §. pertinet.

[d] Non pertinere. Sed nec aliam aliquam, vt vel ipse succedat, uel ei succedatur, ut C. commu. de succes. l. fi. nisi in tribus casibus, ut C. de his qui, ut ind. & ad Sylla. l. pen. & C. de suis & legi. l. apud hostes. [1] & ad Gen. l. fi.

[1] Sed illud procedit si ctione postliminij. ut ibi no. Ang.

Computa-

a Computabatur. Hæc videtur mala ratio: cũ magis iure prætorio, quod naturalẽ cãm intuebatur, deberet computari: ut s. de hæ quæ ab inte. §. emãcipati. quã ciuili. Sed dic q̃ ẽt ad alia, ut ad tutelas, & similia: nisi quo ad nuptias: vt s. de nup. §. illud. & ff. de rit. nup. l. adoptiuus. §. seruiles. libertum vnum alteri eidem fratri suo. & ita frater liberti pfert patrono, & hoc fm quosdam, vt hic. Sed Ioan. s: pfert enim patronũ fratri vt ff. de bon. lib. l. liberto. ff. de suis & leg l. intestato. in prin. & j. tit. s. §. sed nostra. vers. fin autem fine.

nam nec † vlla antiqua lege talis cognatio cõputabat. a Sed nostra constitutione, quã pro iure patronatus fecimus (qđ ius vsque ad nr̃a tempora b satis obscurũ, atq; nube plenum, & vndiq; confusum fuerat) & hoc humanitate suggerẽte cõcessimus, vt si quis in seruili constitutus cõsortio, liberum, vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex seruilis cõditionis muliere: vel cõtra, serua mulier ex libero, vel seruo habuerit liberos cuiuscũque sexus: & ad libertatẽ his c peruenientibus, ij, qui ex seruili ventre nati sunt, libertatẽ meruerint: vel dum mulieres liberæ erant, ipsi d in seruitute e eos habuerint, & postea ad libertatẽ peruenerint: f vt hi oẽs ad successionem patris, vel matris veniãt, g patronatus iure in hac parte sopito. Hos enim liberos nõ solũ in suorũ parẽtũ successionẽ, sed et. ã alterũ in alterius successionem h mutuã vocauimus, ex illa lege i specialiter eos vocãtes: siue soli inueniãtur, qui in seruitute nati, & postea manumissi sũt: siue vnà cum alijs, q post libertatẽ paren. ũ concepti sunt, siue ex eodẽ patre, siue ex eadem matre, siue ex alijs a nuptijs ad similitudinẽ eorũ, q ex iustis nuptijs procreati sunt.

Cum de intestatorum successione agitur, liberorum prima habetur narratio qui etiã, si gradus sint remotiores, quoscumq; ascendentes, & cognatos quantumuis proximiores excludunt.

Repetitis k itaq; omnibus, quæ iam tradidimus, l apparet, nõ semper eos, qui parem gradũ cognationis obtinent, pariter vocari: eoque amplius, ne eum quidem, qui proximior sit cognatus, semper potiorem esse. Cùm n. prima causa sit suorum hæredum, & eorum, quos inter suos hæredes enumerauimus: m apparet pronepotem, vel abnepotem defuncti potiorem esse, quàm fratrẽ, aut patrem, matremq; defuncti cùm alioqui pater quidẽ, & mater (vt suprà quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater verò secundum, pronepos autem tertio gradu sit cognationis, & abnepos quarto. Nec interest in potestate morientis fuerit, n an non: quòd vel emancipatus, vel ex emãcipato, aut ex fœmineo sexu o propagatus est.

Nouissimo tamẽ iure, agnationis & cognationis sublato discrimine, omnes simul æquo iure succedunt: ita tamen, vt eorum prior habenda sit ratio, qui sunt gradu proximiores.

Amotis p quoq; suis hæredibus, & quos inter suos hæredes vocari diximus, adgnatus, qui integrum ius habet q adgnationis, etiam si longissimo gradu sit, plerumque r potior habetur, quàm proximior cognatus.

Nam patrui nepos, s vel

a Not. q̃ ĩn seruis quo ad matrimoniũ impediendũ ẽt post manumissionẽ dẽt eẽ cognatio: ut d. §. illud: q̃a ẽt dr esse affinitas: ut d. §. seruiles. Ang.

† q. d. seruos nõ habere cognationẽ quod fallit quò ad matrimonia. Ægi. Ber.

a Hæc nõ est bona: q: nõ apparet expresiè de correctione, ut ar. l. præcipimus. in fi. C. de app.

a Aliàs si ne ex alijs qualicũq; copulatione nati sunt ad similitudinem &c.

i Sed nũ qd dñs ex sui psona succedit cognatis serui? Rñ. nõ: ut hic dicitur. Acc.

ADDITIO. Not. ergo aeq̃ũ domino ab intes. sicut ex testamẽto. Et est ratio quia ius solũ defert hæreditatẽ ab intes. secundum quod seruus nihil est. l. quod attinet, ff. de re. iur. sed ex testamento defert uoluntas testantis, quam ius sequitur. Aliud tñ est in monacho, & monasterio: vt l. Deo nobis. C. de ep. & cle.

b Nostra tempora. Loquitur Iustinianus.

c His. Scilicet parentibus.

d Ipsi. Scilicet parentes.

e In seruitute. Idẽ donec serui erant.

f Peruenerint. Scilicet parentes.

g Veniant. Aliud si liber factus seruũ suũ manumittat ut ff. vñ cog l. is qui contra. & s. de cap. di §. quod sũt quia est ibi, quod sibi imputetur. Sed nunqd etiã ille, qui est in l. is qui hodie succederet naturali eã spectat: vt C. de suis & legi. hær. auth. in successione? Respõ: non, secundum Io. quia prætor naturalẽ causam intuebatur: & tñ non vocabat eũ ut dictum ẽ. Itẽ ecõtra: C. d suis & legi. l. ex libera. Sol hic nouum ius. Vel ibi loquit, quãdo nec de facto erat matrimoniũ. Vel ibi quo ad honores loquitur, hic quo ad successiões.

h In alterius successionem: id est, parentes liberis, & econtra exclusu patrono: & hoc secundum omnes. Item

s Ista cõmuniter approbat per Doct. hic.

i Ex illa lege. Scilicet supradicta Græca. Accur.

k Repetitis. Hic §. communis est ad omnes tit. s. hoc li. 3. posi tos. & idem in seq. prox. §. Sic & aliàs. supra de suc. cog §. ul. & ad Orfi. §. fin.

l Tradidimus. A principio tertij libri.

m Enumerauimus. Vt eunq; datos & emancipatos. vt s. de hæred. quæ ab intestia. §. 1. & §. quibus connumerau. & §. emancipati.

n Fuerit. Hoc subaudiitur.

o Ex fœminea sexu. Qui tamen cum diminutione tertiæ p tis succedit huius legis tẽpore. s. de hære. quæ ab intesta. §. item vetustas. vers. diui. hodie sine diminutione: ut in Authẽ. de trien. & sem. §. nec non. col. 1.

p Amotis. Id est, cessantibus suis. Fallit adhuc hæc regula, qui prior est in gradu &c. ut eo. §. tottea. Acc.

q Integrũ ius habet. Id est capite minutus non est sic. s. de suc cog. resp. in fin. nã secus esset, si esset capite minutus: q: illæ successiones, q̃ veniunt ex leg xij tab. pereunt p min. ca. dum ea. Sed Senatuscon. Orfi. secundum.

r Plerumque. Propter fratrem, & sororem emãcipatos: ut s. eo. ibi, exceptis. Item propter quosdam cognatos, qui uocant ut agnati ut. s. de legit. agna. succe. §. hoc etiam. Item propter patrẽ, q. filium emãcipauit: ut j. de legit. agna. suc. §. fin.

s Nepos. Qui est in iv. gradu agnationis

 Pinne-

a Pronepos. Qui est in sexto gradu agnationis.
b Auunculo, uel materteræ. Qui sunt in tertio gradu cognationis.
c Præfert. In successione eius, qui tales hēt agnatos.
d Toties. No. regulā bonam, vt C. commu de succes. de his subdit. Vnde nota quod dicit hic, Accurs. de successione libertorum, passiuè accipi, qualiter succedatur eis: non actiuè, id est qualiter ipsi succedant alijs.

† Nota singulariter lā l. quia posit nepo tē qñ con currit cū patruo vr auuncu-lo qui prior ē in gradu po rior est in iure, nec assumit g sonam pa tris sui pa ret ibi g auūculus qui est in tertio gra du præfer tur fratri consobri-no, qui ē in quarto licet glo. J. tit. t. §. multum. in verū. quo ad qutū gra-dum. ali-ter dicat: sed ibi di cemus. Ang.

† Legit quidā de successio. in bonis libertorū.

* Sic. ff. de bon. libert.

l. auunculo, l & C. vnde lib. l. s. Et ad eius euidētiam nota tres esse ordi-nes succedendi. s. in feriores & superio-res, & ex latere ve-nientes, ut in Auth. de hær. ab inte st. in prin. coll. ix. Primo descendentes in in-finitum vocātur, vt §. de hęred. quæ ab inte. §. 1. & in Auth. de hære. ab inte. §. j. col. ix. His cessanti-bus vocantur ascen dentes primo pf, & mater. secūdo auus, & auia, & sic dein-ceps: sic tñ vt fratres ex vtroque parente defuncto cōiuncti cum his superiorib. vocentur: licet qdā dicāt cum patre, & matre tm eos uoca-ri, & alios superio-res per fratres exclu dt. & pro nobis est Authen. de hæred. ab intesta. §. si verò cum ascēdentibus. coll. ix. & ff de suis. & legi. l. a. §. hæredi tas. Superiorib. ces-santibus: primo fra-tres ex vtroq; paren te, & soror, & eorū filii. Secundo ex al-tero tm, & eorū filii. Tertio hæc regula obtinet, ut q prior est in gradu &c. ut hic, & in Authē. de hær. ab inte §. si re-liquum, & §. si verò neque frater. & in Auth. ut fratrum fi-lii. §. t. col. 9. Accur.

ADDITIO.

Dic q hodie est su-blata differentia a-gnationis, & cogna tionis, ut in d. §. 1. in Auth. de hær. ab intest. uen. colla. ix. Christoph.

e Tradidimus. Vt §. §. pr. & hoc eo §.
f Exceptis Excipit ab eo qd §. dixerat qui integrum, &c.
g Præferunt. Vt sup. de succes. cog. t respon.

pronepos a auunculo, b vel materteræ præfertur. c Toties d igitur dicimus, aut potiorē hēri eum, qui proximiorē gradū cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quoties neq; suorum hæredum, quique inter suos hæredes sunt: neq; adgnationis iure ali quis præferri debeat, sin ea, quę tradidimus: e exceptis f fratre, & sorore emācipatis, qui ad successionem fratrum, vel sororum vocantur, qui etsi capite deminuti sunt, tñ præ feruntur, g cæteris vlterioris gradus adgnatis.

TITVLVS VIII.

DE SVCCESSIONE † libertorum.*

Olim patronus habebat ex lege xij. tabula. ius in bonis liberti solum ab intestato, nullo suo hærede relicto. Aro.

Vnc h de libertorum bonis, videamus. Olim i itaque licebat liberto patronum suum impunè k testāō præterire. Nam ita demum l lex xij. tab. ad hęreditatem liberti vo cabat patronum, si intesta tus mortuus esset libert', hærede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is auum hrdē m reliquisset: patrono nihil in bonis eius iuris erat. Et si quidē ex naturalib. o aliquē suū hrdē reliqsset, nulla videbatur querela. p Si verò adoptiuus filius fuisset, aptè iniquū erat, nihil iuris pñono supesse.

Prætorio iure patronus in liberti bonis dimidiā hēbat, non solū hærede instituto, sed ēt ab intestato relicto filio adoptiuo. Ipsum tñ patronū excludebāt liberi, siue essent in ptāte, siue emancipati, siue ēt in adoptionem dati: dummodo si instituti essent, aut pręteriti, bonorū possessionem petyssent. Aro.

Qua de cā postea q prętoris edicto hæc iuris iniquitas r emendata est. Siue .n. faciebat testm libertus; s iubebatur ita testari, vt patrono partē dimidiā t bonorū suorū relinqueret, & si aut nihil, aut minus parte dimidia relinqueat: dabatur pñono ꝯtabulas testamenti partis dimidię bonorū possessio u Siue intestatus moriebatur, suo † hærede relicto filio adoptiuo: dabaē æquè pñono ꝯ hunc suum hrdē partis dimidię bono rū possessio. Prodesse aūt liberto solebant x ad excludendū pñonū y natu rales z liberi, non solum quos in ptāte mortis tpe hēbat, sed ēt emancipati, & in adoptionem dati: a si mō aliqua ex parte scripti hrdes erant, aut prætę riti ꝯ tabulas bonorū possessionē ex edicto pīorio petierant, nam exhęredati

Vnc de libertorum. Totus iste ti. diuiditur in tres partes. Primo circa successionē liberto rū ponit duplex ius antiquum. Secūdo ponit statutū circa successionem, & q vsque ad quattum gradum agnati patronorū succedunt liberto. Tertio ponit aliā nouā ꝯstonē circa psonas & gña libertorū. Scda ibi, Sed nostra. Tertia ibi, Sed hęc. Atet.
h Nunc, quia hue vsque de bonis ingenuorum dixit.
i Olim. Scilicet. l. xij. tabu. & hoc est primū ius. quator enim sunt: vt hic, & j. §. 1. & §. postea. & §. sed nostra.
k Impunè. Id est sine timore testamē ti rumpendi. Acc.
l Ita demum. Et non aliter.
m Hæredem. Naturalē, vel adoptiuū. ut j. iunuit.
n Nihil. Id est nullum ius, scdm Ioā.
o Ex naturalibus. Ad differētiam ad optiuorum.
p Querela. Id est non poterat patronus conqueri. Ac.
q Qua de causa po stea. Secundum ius.
r Iuris iniquitas. Dic, ut §. ad S. C. Tert. in princ.
s Libertus. Nullū filium hās legitimum, & naturalē, vt j. eo. § prodesse.
t Dimidiā. Nisi in ex tris sint bona ꝗsi ta, ut ff. de ho. lib. l. 3. §. patronus. Ac
u Bonorum possessio. Vnde lega. j. de bo. poss. § cumque.
x Solebant. Hoc iure prætorio. Nam de primo non erat dubium, ut ē. ibi. Itaque intestato &c.
y Ad excludendum patronum. Scilicet in totum.
z Naturales. Et legitimi.
a In adoptionē dati. Si instituti erant, ut sequitur.

Diuisio.

† Et sic adoptiu' est suus hæres. sic §. eo. uer. §. uerò, & §. de hær. quę ab intesta. desert. §. ꝓ Ang. Pen.

DE SVCCESSIONE LIBERTORVM.

Cōtinuatio. *Supra de successione ingenuorum visum est. Et quia in bonis libertorum est dare successionem: ideo*

nullo modo repellebant [a] patronum.

Per legem Papiã patronus vocabatur ad successionem liberti, una cum filijs ipsius liberti pro virili: nisi tres vel plures fuissent liberi. vel libertus minus centũ aur. habuisset in bonis: siue decesserit intestatus, siue condito testãto. Acc.

Postea [b] verò lege Papia adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos hẽbãt. Cautũ [c] est.n. vt ex bonis ei, qui sestertium centũ millium patrimoniũ relique rat, † & pauciores, q̃ tres liberos hẽbat, siue is testõ facto, siue intestatus mortuus erat, virilis pars patrono d[e]beretur. [d] Itaq; cũ vnũ quidẽ filiũ, filiáve hẽdẽ reliquerat libertus: pinde pars dimidia dẽbãt prono, ac si is sine vllo filio, filiave intestatus decessisset. Cũ verò duos, duasve hẽdes rel. q̃rat, tertia ps dẽbãt prono: si tres rel. q̃rat, repellabatur pronus.

Abiecto antiquo iure, hoc volumus, liberto minori centenario. s. cuius facultates minores sunt aureis centũ, & praeterito patrono liberũ testandi ius sit: et in intestato nulla sobole relicta patronus succedit: q si maior sit centenario, & testatus fuerit, patronumq; praeteriterit, tunc si careat liberis, vel eos exhaeredes fecerit, patronus per contra tabu bon poss. quadrantẽ merib. liberũ, cui illius supplementũ, si quid forsan ei relictum fuerit consequetur.

Sed nostra constitutio, [e] q̃ pro omni notione [f] Graeca lingua compẽdioso tractatu habito composuimus, [g] ita hmõi cãm definiuit, vt si quidẽ libertus, vel liberta minores cẽtenarijs sint. i. minus centũ aureis habeant substantiam (sic.n. [h] legis Papiae summam interpretati sumus, vt pro mille sestertijs, vnus aureus computetur) nullum locum [i] habeat patronus in eorum successione, si testm̃ fecerint. [k] Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus ius (quod erat ex lege xij. tab.) integrũ reseruauit. [l] Cum verò maiores centenarijs sint: si haeredes, vel bonorum [m] possessores liberos hẽant, [n] siue vnum, siue plures, cuiuscumque sexus, vel gradus: ad eos [o] successiones parentum deduximus, patronis oĩbus modis, [p] vna cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint: si quidem intestati, ad oẽm haereditatem patronos patronasq; vocauimus. [q] Si verò testm̃ quidem fecerint, [r] patronos aũt aut patronas p̃terierint, cum nullos liberos haberent, vel hẽres, eos exhaeredauerint, vel mat[r]e, siue auus [s] maternus eos p̃terierint, ita q̃ nõ possit [t] argui inofficiosa eorũ testamenta: tunc ex nostra constitutione [u] per bonorũ possessionem c̃ tabu. non dimidiam, vt antea, [x] sed tertiam partem bonorum liberti consequantur: [y] vel quod deest eis, ex constitutione [z] nostra repleatur, [a] si qũ minus tertia parte bonorum suo rũ libertus, vel liberta eis

aliàs nec contra tabu. datur eis, ut ff. de contra tabul. non putauit. §. adoptio.

a Repellebant. Quia pro mortuis hñr, ut ff. de con-iun. cum eman. li. l. 1. §. sed & si patruus. i nec à iure ciuili respiciuntur, ut in Auth. de hae. & fal. §. exhaeredatos. coll. 1.

b Postea. Tertiũ ius.

c Cautum. Scilicet lege Papia. & malè. vt & alias. C. de eadu. tol. in prin. Ac.

d Deberetur. Ex lege Papia.

e Sed nostra. Quat tum ius.

f Omni notione. Alias oĩ natione: aliàs oĩum notitia.

g Composuimus. Et huius, ut credo, hĩ mentio in multis locis, ut ĩ. ti. i. de ser. co. in princ. & ĩ. de leg. ag. suc. §. fi.

h Sic enim. Interpositio est.

i Nullum locum. Et in hoc non corrigit lex Papia. Et no ta, q̃ prodest pauper tas filio liberti. sic & aliàs C. de epi. & cle. l. si qs ad declinandam. §. sin autẽ in gl. pauperior.

ADDITIO. No. q̃ paupertas pdest: sed à tali pdest se libera non Dñs de quo in l. eum nõ facile, in glos. fi. ff. si cui plusquã per legem Falci. & in l. si quis ad declinãdã. §. i. C. de epi. & cler. & in Authen. cui relictũ. C. de in d. vid. tol. Ang.

k Fecerint. Scilicet illi liberti minores centena iis.

l Reseruauit. Scilicet nostra constit. s. vt in totum succedat, ut ĩ. eo. in prin.

m Bonorum possessores. Id est, filios emancipatos, ut ĩ. de haer. quae ab inte sta. § emancipati.

n Habeant. Scilicet liberti.

o Ad eos. Scilicet liberos libertorum. qui tamen haeredes instituti si se abstinuerint, vel milli haereditati in integrum restituti fuerint, dabitur patrono ius succedẽdi, ut ff. de bo. li. l. & si ex modica. §. si filius.

Nisi q̃s tractat de portione sua, cui accrescat. compu tur. n. i nu mero filiorũ: vt facit ad augeri legitimã fratrũ: secus in fratre minore, & filia dotata p illa tum suc cessione priuata. q a nõ pos sunt. Au.

† Vide q̃ scripsi in hũc locũ Ang. Au gu. emen da. lib. 2. cap. vij.

p Omnibus modis. Sed nunquid econtra moriente filio, qui est libertus praeponitur pater patrono? R ãd. sic, ut ĩ. ti. de ser. cog. in fi. i. respon.

ADDITIO. No. q̃ sicut patronus excluditur per filios liberti, ita etiam per parentes liberti. & idem no. gl. ĩ. tit. i. in fi. in uer. alterius Ang.

q Vocauimus. Etiã ante fratres liberti, quod dic, ut ĩ. ti. i. in fi. i. respon.

r Fecerint. Scilicet ad extraneos.

s Mater siue auus. Quorum praeteritio pro exhaeredatione habetur, ut ĩ. de exhaered. lib. §. mater.

t Non possint. Quia iusta eã ingratitudinis intercessit, quae sunt xiiii. ut in authen. ut cum de appel. cogn. §. causas, collat. ix. quo casu nullo iure agũt, ut in Authent. de immen. do. §. fi. in fin. collat. 8. Sed quid si filium emancipatũ pater praetereat sine cã, unde ĩ tab. hẽt, non aũt querelam, videtur admitti patronus? Sed R.ũ. hic large accipi de inofficio: ut etiam contineat per contra ta bul. sic. C. fam. erci. l. filij. Accur.

ADDITIO. Nec obstat, quia hodie ad instar filij in potestate praeteriti videtur posse dice re nullum. & c. cum sit sublata differentia emancipationis & pat. potesta. quia illud est uerum ab intestato, non autẽ ex testamẽto. Ang.

Testm̃ inofficiosũ q̃nq; côti-net exhę redationẽ & praeteri-tionem.

u Constitutione. Scilicet Graeca. Accurtius.

x Vt antea. Sicut erat de iure praetorio, ut ĩ. e. §. qua de causa. Ac.

y Consequantur. Scilicet quocumq; tit. relicto, ut ff. de bo. lib. l. 3. §. fi.

z Constitutione. Scilicet cõditione ex lege Graeca, ut ĩ. de conditi. ex lege. l. i.

a Repleatur. Praeter hoc res succedẽdi, est & aliud ius patronatus. ĩ. ut uõ voc.

Ius patro natus multis cõ stitu-

reliquerit:ita sine onere, [a] vt nec liberis [b] liberti,libertæve ex ea parte legata,vel fideicommissa p̃stentur: [c] sed ad cohæredes [d] eorũ hoc onus redundet.

Liberto non tantum patronus succedit sed etiam coniunctis ipsi patroni vsque ad quintum gradũ,in capita tamen & qui proximior est patrono præfertur.Arct.

Multis alijs casibus, [e] á nobis in præfata constitutione cógregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionem iuris p̃speximus: vt tam patroni, patronęq;, [f] quam liberi [g] eorum, necnon qui ex transuerso latere veniunt, vsque ad quintũ gradũ, [h] ad successionem libertorũ, libertarũve vocentur, [i] sicut ex ea cõstitutione intelligẽdũ ẽ. vt si eiusdẽ patroni, vel patronæ, vel duorum, duarũq;, pluriũve liberi sint:qui proximior est,ad liberti, vel liberte vocetur successionem:& in capita, [k] non in stirpes diuidat successio:eodẽ mõ & in his,q ex trãsuerso latere veniũ., [l] seruando.

Penè [m] .n.cõsonãtia iura ingenuitatis, & libertinitatis in successionib. ecimus.

Differentia inter libertos est hodie sublata: & ideo p̃dicta procedũt in omnibus libertis: qa hodie oĩs manumissus efficitur ciuis Romanus. Are.

Sed hęc de ijs libertinis hodie dicẽda sunt,q in ciuitatẽ Romanã peruenerũt: [n] cũ nec sint alij liberti,simul & dedititijs, & Latinis sublatis:cũ Latinorum legitimę successiones nullæ penitus erãt: qa licet vt liberi vitã suã peragebãt,attamẽ ipso vltimo spiritu simul animã, atq; libertatẽ amittebãt, & quasi seruorum, bona eorum iure quodammodo [o] peculij,ex lege Iunia Norbana manumissores detinebant. Postea verò Senatusconsulto Largiano cautum fuerat:vt liberi manumissoris non nominatim [p] exhæredati facti,extraneis hæredibus eorũ [q] in bonis Latinorum præponerentur. Quibus [r] etiam superuenit diui Traiani edictũ, quod eundẽ hominem, si inuito,vel ignorante pa-

vocetur ab eo in ius sine venia:vt C.de in ius vo. l.2. Itẽ vt non vlat eum:vt ff.de lib. agn.l.si quis à liberis. §. solent.Item vt turpem actionẽ,vel exceptionem,cõtra eum nõ proponat.vt ff.de do.ma. except. l.apud Celsũ.§.aduersus.& ff.de obse.l.honori.& l.parens. Item vt possit eum in seruitutem reuocare: vt in Auth. vt lib. de cæt.§ 1.coll. vj.Item vt vbi eum inuenerit, faciat ei reuerentiam: vt ff. de in ius voc. l.generaliter. Et hæc iura multis modis p̃duntur.Primo,si patronus remiserit:vt in Authen. vt li.de cæt. §.illud, colla. vj. [1] Item si compulit libertum iurare ne accipiat vxorem, vel libertã ne nubat: vt ff.de iure patro.l.qui cõtra legem. & l.adigere. Item si denegabat ei alimẽta: ut ff de bon. lib. l.si patronus nõ aluerit. Itẽ propter tertiæ partis cõcessionem: vt hic, & ff.de bon. libe.l.etiam.§.toties. Item si alteruter eorum relegatus fuerit, uel deportatus: ut ff. de iur.pa.l.si-ue. Itẽ si natalibus restitutus est libertus: ut ff.de bo.li. l. etiam. §. 1. Item si mercedem p̃ futuris operis ab inuito liberto extorsit: ut C. de agno. liber.l. si quis.§.si quis. Itẽ si libertus domini mortem vindicauerit,ut ff. de iure patro.l.penul.Item, si eum patronus capitis accusauerit: vt ff. de bon. libert. l. qui cum maior.j.respon. Itẽ si non suis nummis emptus est,uel à principe factionẽ liberam testamenti impetrauerit:ut ff.de bo.liberto.l.etiam, § 2.& ead.l.planè Acc.

[a] Sine onere. Sic Auth.de hære.& fal.§.non autem. colla. 1. Acc.

[b] Liberis. Quibus dantur aliàs legata,etiã rupto testamento per contra tabulas:ut ff.de leg.præst. contra tab bono.pos pe.l.1.

[c] Præstentur. Sed cum filij sint,quare nõ excludunt patronum: ut s.eo.§.cũ uerò maiores? Respondet,hi filij erant ingrati:ut s.eo.§.si vero. Vel dic,q hi liberi erant nepotes,qui & liberi dicuntur ut ff.de uerbo. sign.l.liberorum.& cos præcedit eorum pater: & eis talia legata dabantur: ut ff.de lib.præ. l. .§.genera.

[d] Ad cohæredes. Sed nunquid in solidum tenebuntur cohæredes? Respõd.non:vt ff.de legatis tertio. l. finali. §.fina.& de vulgari substitutione. l.& si contra tabulas.

[e] Multis alijs casibus. Qui sequuntur statim.

[f] Patronæque. Vt ff.de bo.lib.l.patrono. 2

[g] Liberi. Vt ff.de bo.li.l.si pater exhæredato. & l.si ex patronis.§.Iulianus.

[h] Vsque ad quintum gradum. Nunquid filius trinepotis ipsius patroni, uel etiã ipse trinepos admittetur? Videtur quod nõ.hoc dicit usq; ad quintum gradum, si qs tamen uelit contra dicere,illud p̃ se inducet,quod nõ omnes ascendẽtes sui patris loco succedũt: ut ff.de hæred. quæ ab intestato.§. cum filius.& in Authen. de hær. ab intesta.§. 1.coll.ix.

ADDITIO. Ista glo. non procedit duplici ratione. Primo, quia hic nõ assumitur persona alterius,ut cum altero pariter succedat.Secundo, quia etiam in casu ubi assumitur hoc non est usque in infinitum, ut per Angel. hic.

[i] Vocentur. Per nostram constitutionem: licet olim per bonorum possessionem, tanquã ex familia uocarentur. ut j.de bonor possess. §. sunt autem. uersic. quinto tanquam.

[k] In capita. Cum eodem gradu plures inueniantur: aliàs patruus nepotem ex fratre excludit: ut ff. de bonis liberto. l.si libertus prætetito.§.si libertus.in fine.

[l] Veniunt. Scilicet ab ipsis patronis.

[m] Penè. Propter tria dicit,penè & quia hic usq; ad quintũ gradũ succedũt, ut hic dicitur, aliàs usq; ad decimum,vel sextũ:vt s.de suc.cog §.fi. Itẽ:quia hic in capita succedunt,vt hic dicitur.aliàs non ita:vt s. de hær.quæ ab inte.§.& qa placuit.aliàs est.versi in §.cu filius. [z] Itẽ: quia unius patroni filius excludit nepotes ex altero: qd nõ est ita in ingenuis.licet M. contra dixerit: vt ff de bo lib.l.si libertus p̃terito §. si libertus.& de legi.tuto.l.tutel 1.§.si duo.

[n] Peruenerunt. Id est qui facti sunt plenè liberi.

[o] Quodammodo. Non enim est verè peculium, cũ sint liberi:vt C.de inoff.test.l. fi.in fi.

[p] Nominatim. Quid hoc sit, dic vt supra, de exhære.lib.§.1.

[q] Eorum, Scilicet manumissorum.

[r] Quibus. Scilicet Latinis.

Ius patronat⁹ multipliciter perditur.

[1] Dic hoc uerũ quo ad ius succedẽdi,re manet tñ sibi ius reuerentiæ quãuis remiserit si bi ius patronatus. ac etiã talli casu ex liaria nõ uerbali, sed illata in p̃sonã tñ põt ẽt eũ i seruitutẽ reuocare: vt ẽ tex.in l.fi. C.de lib. & eor.lib. Ang.

[2] Ex quo l.no.q licet filij patrõ vtsuccedant liberto nõ sit necesse q̃ sint hæredes patris: debẽtñ esse tales & patri, vel matri, vel matri suecedet possint. Ang.

Successio libertinorũ, & ingenuorũ triplicitet differt.

[3] Et ẽrõ qa i successione ingenuorum plures descẽdentes ex vnõ habẽtur ut venuẽ:secus in successione liberti. vt hic fallit i patr. ois ecclesiæ: vt io c. cũ plures. de iure patronatus.

a Ad ciuitatem Romanam. Scilicet ut ciuis Romanus effi ceretur, impetrado ius aureorū annulorum, vel natales, quod inuito patrono non est faciēdū, ut ff. de na. re. l. 2. in fi. & l pen. & fi.

Ista glo. non est, Accur.

b Constitutione. Vt C. de la. lib. toll. per totum. Accur.

c In perpetuum deleri. No. q qđ fit abrogatio alicuius iuris, intelligit esse perpetua: quia lex semper loquitur, & est in viridi obseruantia, ut l. Attiagon. C. de hęre. Ang.

† Alciat. lib. Paret gon. 1. c. 36. pittat adiectiones hoc loco accipi p modis adsequēdi ius ciuitatis Romanae

d Quibusdam adiectionibus. Scilicet decem, vel xl. casib. vt C. de la. lib. toll. per totum.

Continuatio.

DE ADSIGNAtione libertorum.

Supra visum est, quemadmodū patroni, & eorū liberi succedant libertis. Verum quia liberti interdum consueuerunt adsignari liberis patronorū, ideo de hac assignatione subdit. Perc.

Diuisio.

IN sūma qđ. Tot' ille titu. diuiditur in tres partes. Primo q pater pōt vni ex liberis libertum assignare, & ille solus liberto succedit. Secundo declarat quib. liberis hoc fieri pt. Tertio, quibus verbis, & in qua uoluntate. Secūda ibi, Datur autem. Tertia ibi, Nec interest. Accur.

e Senatum. Cuius verba sunt. ff. eo. de adsig. lib. l. 1.

f Pertineant. Nulla scilicet facta assignatione.

g Eius. s. patroni.

h Filio. Etiam posthumo, ut ff. eo. de assig. lib. l. fi.

trono ad ciuitatē Romanam a venire ex beneficio principis festinarat, faciebat quidem viuum ciuem Romanum, Latinum verò morientē. Sed nostra cōstitutione b pp hmōi condōnum vices, & alias difficultates, cū ipsis Latinis ēt legem Iuniam, & S.C. Largianum, & edictum diui Traiani in perpetuum c deleri censuimus, vt omnes liberti ciuitate † Romana fruantur, & mirabili modo quibusdam adiectionibus d ipsas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam transposuimus.

TITVLVS IX. DE ADSIGNATIONE libertorum.

Patrono duos, pluresve liberos in potestate habenti cōcessum est libertum vni liberorum assignare: per quam assignationem is cui assignatur, solus efficitur patronus, & successor in bonis liberti, alijs liberis prorsus exclusis: q si is cui assignatio facta fuit sine sobole decedat, ad caeteros ius patronatus transfertur. Item emancipatione eius, cui fuit assignatus libertus, assignatio prius facta euanescit.

IN summa (qđ ad bona libertorū attinet) admonēdi sumus censuisse Senatū: e vt quamuis ad oēs patroni liberos, qui eiusdē gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant: f tñ licere parenti, vni ex liberis adsignare libertū, vt post mortē eius g solus is p̄ronus hēatur, cui adsignatus est, & cæteri liberi, qui ipsi quoq; ad eadem bona nulla adsignatione interueniente, pariter admitterenē, nihil iuris in his bonis hēant: sed ita demū pristinū ius recipiant, si is, cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis. Nec tm̄ libertū, sed ēt libertā non tantum filio, h nepotive, sed ēt filiæ, neptive adsignare permittitur.

Vni ex liberis in ptāte pōt libertus assignari in oi volūtate, et quibuscūq; verbis Aret.

Datur aūt hæc adsignādi facultas ei, q duos, pluresve liberos i in ptāte hēbit, vt eis, quos in ptāte hēt, adsignare libertum, libertamve, liceat: Vñ qrēbat, si eū, cui adsignauit, postea emancipauit: nū k euanescat l adsignatio? Sed placuit euanescere, qđ & Iuliano, & alijs pleriq; visum ē Nec interest, an testō qs adsignet, an sine testō, sed ēt quibuscūq; verbis m hoc patronis pmittitē facere, ex ipso S. C. qđ Claudianis tpib. factum est Sabellio † Rufo, & Asierio Scapula Cōsulibus.

TITVLVS X. DE BONORVM possessionibus.

Bonorum possessiones introduxit pretor, iuris ciuilis emēdandi, impugnandi, & coadiuuandi, seu confirmandi gratia, q tam ex testō, q ab intestato cōpetunt: ex testō quidē duæ, ab intestato verò octo, quarum quatuor, vtpotè superuacuas resecauit Iustinianus, & ad sex ordinarias oēs redegit: septimamq; extraordinariam adiecit: cui locus est, quoties nō ua lege bon pos. ex testō, vel ab intestato alicui defertur.

IVs bonorum

i Pluresve liberos. Nam in vno nō est necesse. Accur.

k Num. Id est, an.

l Euanescat. ff. eo. l. vtrum ei. § So. fm Placē ibi ualet assignatio facta emancipato, ut ibi: licet emācipatione hoc perdatur, si antea facta fuerit assignatio, ut hic arg. ff. de arbit. l. non distinguemus. §. sacerdotio, vel dic fm Azo. q in l. 3ria nō dicit fieri assignationem in emancipatū: sed quærit an soli fieri in ptāte possit. sed nec in d. l. de arbit. dicit solui compromissum, sed non compelli sententiā dicere. Accur.

ADDITIO. Requiritur ergo, vt assignatio teneat, q filius sit in ptāte, vt hic: siue sit exhæredatus, vel non: siue iam natus, siue posthumus, ut l. 1.

m Quibuscumque verbis Etiā nutu. vt ff e. l. 1. §. assignare, & purè, vel sub conditione. ff. eodē. l. assignare.

† Quod facit, ut obligat' assignare reditus nō teneatur trade re fūdos, nec dāū eorū: sed sufficiat dicere, sū per tali fundo recipiatis, de quo vide Ioā. Fab. hic.

† ff. eo. l. 1. Velleio Rufo & c.

DE BONORVM possessio.

Supra visū est, de hereditatib quę ex testō, & ab intestato deferuntur iure ciuili, & partim iure praetorio. Verū quia pretor interdū emendauit, interdū confirmauit ius ciuile, in successione testati & intestati, dando bonorū possessionem, ideo sub. dit de bono. possess.

Continuatio.

* Anto. Augu. libro emē. 1. c 7. legēdū putat es Pā. Fl. Velleio Rufo. & Hosterio Scapula consulib. & in quibusdē codicib. legit Sullio Rufo, & Hosterio Scapu la ɔsulib.

IVs bono rū. Tot' ille titu. diuidit i quatuor partes Primo ponit causa pp quas sunt introducta bon. possessio. de in re pturio. Scđo ponit quas bo possef. Praetor facit. Tertio Diuisio.

Impe-

possessionis. [a] introductum est à prætore emendandi [b] veteris iuris gratia. Nec solùm in intestatorum hæreditatib. vetus ius eo modo prætor emendauit, [c] sicut suprà dictum est: sed in eorum quoq; qui testamento facto decesserint. Nam si alienus posthumus [d] hæres fuerit institutus, quamuis hæreditatem iure ciuili adire nô poterat, [e] cù institutio non valebat: honorario [f] tamen iure bonorum possessor [g] efficiebatur: videlicet cum à prætore adiuuabatur. Sed & is [h] à nostra cõstitutione [i] hodie rectè hæres instituitur, quasi & iuri ciuili nô incognitus. [k] Aliquando tamen neque emendandi, [l] neque impugnandi [m] veteris iuris, [n] sed magis confirmandi gratia prætor pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoq;, qui rectè testô facto hæredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorû possessionê. [o] Item ab intestato suos hæredes, & agnatos ad bonorum possessionê vocat. sed & remota [p] quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hæreditas iure ciuili.

Prætor solus non facit quê hæredê, sed loco hæredis. Are.

Quos autem solus vocat prætor ad hæreditatê, [q] hæredes quidem ipso iure non fiunt. nã prætor hæredem facere non pôt. † Per legem enim tantum, vel similem iuris cõstitutionê hæredes fiunt: veluti per senatusconsulta, [r] & constitutiones principales. Sed cum eis prætor dat bonorum possessionem: loco hæredum constituuntur: [s] & vocantur bonorû possessores.

Imperator quosdam corrigit, & emendat. Quarto quantum tempus, & quale statutû sit ad cognoscendam bonorum possessionem Secunda ibi, Sunt autê bonorum. Tertia ibi, Sed eas quidem. Quarta ibi, Cum igitur plures.

CASVS. Dñe, iam uideo, q vos vultis tractare de bonorû possessionibus, dicatis igit mihi, si placet, quare bonorû pos. inuêtę fuerint? Ad hoc rñdet, Amice. ius bonorû possess. introduxit ptor gratia antiqui iuris emendandi. Nec.n. solum in hæreditatibus intestatorum antiquum ius per bonorum poss. emêdauit prætor, vt supra dictum est: sed etiam in hæreditatibus eorum, qui facto testamento decesserunt. Nã olim si alien' posthumus ab aliquo esset institutus, quamuis iure ciuili hæreditatê adire non poterat, vtpote, quia institutio non valebat, iure tamen prætorio iuuabatur, & ad bono. possess. admittebatur. Et ita loquitur in hoc casu, qualiter ptor vetus ius, & facto testamento p bonorum possess. emendauit. Sed licet hoc de iure antiquo obtinebat, hodie tñ per nostram cõstitutionem hmôi posthumus alienus rectè institui potest, tãquã iure ciuili nô incognitus. sed quanquã diximus tibi, q ptor introduxit bonorum pos. gratia antiqui iuris emendandi: aliqñ tñ neque emêdandi, neq; impugnandi antiq iuris, sed magis confirmandi grat a prętor bonorum possess. pollicet Prætor. nô solum indigentibus à iure ciuili exclusis, sed êt nô indigentibus suum tribuit auxilium. Nam & illis, qui in testô facto hæredes instituti sunt, & de iure ciuili adire possunt, bonorum possessionem sm tabulas testamenti pollicetur. Item ab intestato suo hæredes, & cognatos ad bonorum possessionem admittit. Hi tamen omnino bonorum possessione remota de iure ciuili ad hęreditatem admittuntur. Et hæc dicuntur vsque ad illû §. quos autem. Franc.

[a] Ius bonorum possessionis. Id est bonorum possessio, q est ius persequendi, retinendique patrimonij, quod cuiusque, cum is moritur, fuerit: vt ff. eo. l. 3. §. bonorum. Accur.

[b] Emendandi. Id est, supplendi. quia minus plenè dixerat ius ciuile, nô cognoscens emancipatos: ut s. de hæred. quæ ab intest. §. emãcipati. sic ad legê Rhodiam de iactu. l. vlt. §. 1. & fina. Vel dic, emendãdi p priê, ut in agnatis fœminis, vbi ius prætorium s ius ciuile induxit: ut s. de legitima agn. suc §. cæterum. ver. sed quia & in posthuma: ut j. §. prox.

[c] Emendauit. Expone ut supra.

[d] Alienus posthumus: Quis sit, dic vt supra de lega. §. posthumo.

[e] Non poterat. Vt s. de legatis. § posthumus. contra Sol. ut ibi.

[f] Honorario ff. eod. l. non est §. ubicumque, contra. Sed hic specialiter et illa regula excipit per ipsum ptorem. & quo ad hoc derogatur illi regulæ generali, q nô est dubiû, quin generi per speciê derogetur: ut ff. de pœnis. l. sãctio legum.

[g] Bonorum possessor. Secundum tabulas.

[h] Sed & is. scilicet posthumus alienus Accur.

[i] Cõstõne. Scilicet Græca: ut s. de leg. § posthumus.

[k] Nô incognitus, Sed cognitus. Nam constitutiones sunt de iure ciuili: vt ff. de iusti. & iur. l. ius autem ciuile.

[l] Neque emendãdi. Vt supra eodem, primo respô. Et dic emdandi, id est, supplendi.

[m] Neq; impugnãdi. Vt supra proxi. resp. dic, id est, corrigendi.

[n] Veteris iuris. scilicet ciuilis.

[o] Bonorum possessionê. Nota tres uias prætoris.

[p] Remota. Quare ergo fecit prætor? Rñ. ut successorib. uias ampliaret: ut j e §. quos. sic. ff. de leg. 2. l. cû filius. §. uarijs. Arg. j. ff. naut. cau. stab. l. idê, §. sed an sit. & §. sed si gratis.

ADDITIO. Dic, quòd imo concordant: quia ibi & si non necessarium, utile tamen fuit prętorem se intromittere: quia qui recipit, omnino tenetur, ut ibi, quod non semper erat de iure ciuili, secundum Ang. hic.

Quos autem. CASVS. Dñe, iã uideo, q prætor succurit non solum indigentibus: sed pro Deo nunquid est & alia differentia inter eos, qui de iure prætorio, & eos q iure ciuili succedunt? Ad hoc rñdet, q sic. Illi.n. quos solum prætor ad successionem uocat, ipso iure hæredes nô sunt. Nam prætor hæredes facere non potest. Per legem.n. tantum, uel per similem constitutionem iuris, ueluti per senatusconsulta, uel per constitutiones principium fiunt hæredes: sed illi quib. prætor dat bono. pos. loco hæredum cõstituuntur, & in bonorum possessionem loco hæredum: Indicuntur: & bonorum possessores appellantur. Et hæc dicũtur usque ad illum. §. adhuc autem.

[q] Ad hæreditatem. Id est, ad successionem. ut emãcipatos ab intestato, & cognatus.

[r] Per Senatusconsulta. Tert. & Orfic.

[s] Constituuntur. Vt C. de suis & legiti. hæred. lege fina.

ADDITIO. Idem in succedentibus ex constitutione alicuius Baronis uel Marchionis: quia censetur esse ius

Eliciût hinc doc. aliud esse bonorû possessionê, & aliud possessionê bonorû, q altera iuris sit, altera uerò facti. Quæ qd sint, uide hic apud Bal. Ioan. Ra & per Ias. in addi. ad Por. At cur ita appelletur. vide apud eun dem Por. nu. 6.

Tu uerò uideto hic apud Por & ibidê de tripici posthumo ibidem Iaddi. Ias.

Generi p speciê derogatur.

† Huius rõne uide apud Alci. li. 3. parergõ. c. 1.

esse ius prætoriũ. Et nota quòd non habet nisi actiones utiles, nec ciuiles efficioni prætoriæ fm. Ang.

¶ Adhuc autẽ. CASVS. Domine, iam video quare prætor introduxit bonorum possessio. & in quo differant illi, qui admittuntur de iure ciuili, ab his q de iure prætorio admittũtur. nunquid est aliqua alia rõ, quæ mouit prætorem, ut ipse successiões ampliaret? Et ipse respond. quòd sic. Adhuc eñ omnes alios gradus in bonorum possessio. dandis facit prætor. Multum enim studuit prætor ad hoc, ne aliquis sine successione moriatur, & ideo ius percipiẽdarum hæreditatũ per legẽ duodecim tabularum finibus augustissimis constitutum prætor ex bono, & æquo (bonorum possessionũ introducendo) dilatauit. Et hæc dicuntur usque ad illum §. sunt autem bonorũ possessiones. Cuius casus est planissimus usque ad illũ §. Sed cas. Fran.

Prætor ampliat successionis materiam ulterius, quàm sit per legem xij. Tabul. h.d. Are.

Adhuc autem, & alios complures [a] gradus prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dũ id agebat, ne quis [b] sine successore moreretur. Nã angustissimis [c] finibus constitutum per legẽ duodecim Tabularũ ius percipiendarum hæreditatũ, prætor ex bono, & æquo dilatauit.

Decem bonorum possessiones hic enumerantur, quarũ duæ primæ competunt testamento facto, reliquæ verò ab intestato. Ang.

Sunt autem bonorum possessiones ex testõ quidem hæ: prima quæ præteritis liberis [d] datur, vocaturq; Contratabulas. [e]

Secunda, quam omnib. iure scriptis hæredib prætor pollicetur, ideoq; vocatur. Secundũ tabulas. [f] Et cum de testatis † prius locutus est, ad intestatos transitum fecit. [g] Et primo loco [h] suis hæredib. & iis qui ex edicto prætoris inter suos hæredes cõnumerantur [i] dat bonorum possessionẽ, quę vocatur. Vnde liberi. [k] Secundo legitimis [l] hæredib. Tertio decem personis, quas extraneo manumissori [m] præferebat. Sunt autem decem personæ hæ, pater, mater, auus, auia, tam paterni, quã materni, item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia: frater, soror, consanguinei, vel uterini. Quarto cognatis [n] proximis. Quinto tanquã ex familia. [o] † Sexto patrono [p] patronæque liberisque eorum, & parentibus. Septimo [q] viro, & vxori Octauo cognatis manumissoris.

Bonorum possessiones contratabulas, & secundum tabulas: item Vnde liberi, & Vnde legitimi, siue agnati, hodie sunt necessaria.

a Cõplures. Quàm lex duodecim tabularum, vel quæ in dixerat.

b Ne quis. Sic ff. de interrog. act. l. & quia. in prin.

c Nam augustissimis. Nam sui hæredes, & agnati tantum: succedebãt de iure ciuili, ius integrum habẽtes quia nõ sunt emãcipati, de alijs enim non dicitur vt ĩ. de hæred. quæ ab intesta. §. 1. & de legi. agna. suc. in princ.

d Præteritis liberis. Siue emancipatis, siue non: ut C. de lib. præ. l. maximum circa prin. Acc.

ADDITIO. Non tamen datur exhęredatis: item nec instituti, nisi * cõmisso edicto per præteritos: vt l. non putauit. in prin. & §. fi. de bon pos. contra tabul. licet adhuc dicẽbus præteritus nõ petat, nec amplius petere possit contra tabulas secundum Ange.

e Contra tabulas. Sed quare datur suis contratabulas: cum ipso iure nullũ sit testamentũ: vt ĩ. de exhæ. li. in prin. Rñ. duas habet vias, Vnã de iure ciuili, per quam potest dicere nullũ. Aliam de iure prætorio, per quam non dicit nullum, sed annullandũ. ex nũc fieri, nec desinere possit hęres de iure prætorio: vt C. de li. præ. l. fi. & ĩ. eo. §. quos autem. Item quare contra tabulas dicitur ex testamento: cum magis cõtra testamentum dici deberet. cũ rumpit testamentũ: vt C. de col. l. vt liberis. Respond. ideo sic dicitur, quia sine testamento competere nõ potest. Item quare hæc præmisit, cum secundum tabulas dignior sit? Rñ. quia donec illa competit, & illa dari nõ potest vt ff. de cõtra ta. l. illud. §. fi. & de se. nup. l. a §. æquissimũ. 1. respon. Item nunquid hęc parenti datur contra ta. filij emancipati. Resp. sic, ad instar patroni: ut ff. si à pa. quis fue. ma. l. 1. & ar. ff. de bo. dã. l. fi. sic ff. si ta. test. nul exta. l. 1.

f Secundum tabulas. Sic ff. si ta. test. nul. exta. l. 1. Et hoc quando testamentum factũ est in scriptis. alias secundũ nũcupationem: ut C. de sec. tabu. l. 1.

g Fecit. Sic ff. si ta. testa. nul. exta. l. 1. in prin.

h Primo loco. Scilicet inter ea, quæ ab intestato deferũtur. Et no. hũc ordinẽ qui sequitur, in edicto fuisse: sed nõ in obseruãdo: ut ĩ. sequitur.

i Cõnumerantur. Vt ĩ. de hæred. quæ ab intesta. §. 2. & §. emancipati.

k Vnde liberi. Quid ergo ecõtra filio emãcipato mortuo? Responde, pater habet bonorũ possessionem, Vnde parentes, vel Vnde liberi vtiliter: cum æqua ratione vocent partẽ ad hæreditatẽ filij: vt ff. de inoffic. testamẽ. l. nam & si. ff. unde libe. l. scripto. Vel dic. Vnde legitimi, cum semper contracta fiducia eũ emãcipet: ut ĩ. de legitima agnato. success. §. fi. Itẽ quid filio in bonis matris dat hęc bonorũ possessio? Rñd. non: ut C. de suis & leg. hęredib. l. fi. Item non quid in alijs vlterioribus ex linea descendentib. supradicta seruant. s. ultra filios? Rñ. sic, cũ oẽs inferiores dicãtur liberi: vt ff. de ver. sig. l. libetorũ. in prin.

l Secundo legitimis. Id est agnatis, & eis qui eorũ loco sunt, vt ĩ. de leg. agnat. suc. §. 1. & 2. & hoc etiã, & ff. unde legi. l. 2. §. hæc autem. s. & l. 3.

m Tertio a Personis quas extraneo manumissori. l. ei qui emebant filiũ à patre, & postea eũ manumittabat. 3 nã sic fiebat olim emãcipatio: vt ĩ q mo. ius pa. po. sol §. præterea. vel melius: vt ĩ. §. quæ autem.

n Quarto cognatis. Qui iure ciuili nõ vocantur: vt ff. unde cog. l. 1. j respon. & ĩ. de suc. agna. 1. respon.

o Quinto tanquam ex familia. Quæ dabatur patrono. liberto moriente intestato: sequens dabat eodẽ liberto moriente cum testamento, secundũ quosdã. Vel dic, 3 q hæc familiæ l. agnatis trãsuersalibus patroni dat vsq; ad quotũ gradu: vt ff. de ver sign. l. pronunciatio. §. familiæ & j. e. §. cũq;, & ĩ. de suc. li. §. multis. Sequẽs patrono & descendẽtib. & ascẽdentibus vsq; ad quintũ gradũ. Prima eñ nõ valet cũ hic tractetur tantum de ijs quæ ab intestato deferuntur, 4

p Sexto patrono. Quare primo agnati patroni vocan, q' ipsi patronitrũ. 4 hic ordinẽ edicti fuat: si qualiter succedi d facto dẽat: & hic error in alijs casib. inuenitur. 5

q Septimo. Deficiẽte parẽtela & fisco exclusa vt C. vnde

* Cõmittere edictũ, l. aperire edictũ instituto, de ĩ ta. qd facit præteritus petendo. glo. in l. 1. § si qs à liber. s, ff. de ĩ ta. nã institutis eo ipso q alij sũt præteriti habent bo. pos. ĩ tab. gl. in le. si post mortẽ §. fi. ff. d bo. pos. ĩ ta. & non solũ aperitur edictũ p natum, sed ẽt p nascituũ. l. illod §. fi. ff. de ĩ ta. Ægi. Per.

Idẽ fere operat bonorum possessio ĩ ta. & q̃rela inofficiosi testamenti sed ista d iure ciuili. Æg. Pe.

† Aliàs, de testamentis.

1 Etiã si sit nullũ testamentũ: vt q sine ẽ præteritus sit sicut de filio supra dictũ est, & hæc vera in ascẽdẽtibus p masculinũ sexũ secus si p fœmininum. q dat q̃ ea tm. l. il lud. § ad test. ff. de ĩ ta. Ang.

Pr quo iure venit ad bona filij emãcipati.

† His verbis. Tanq̃ ex familia, ius gẽtilitatis significari putat Alc. li. parerg. 1. c. xij. quo loco pulchrè explicat q dicerẽt gentiles.

2 Placet Fa. & Angelo.

3 Idẽ lo. Fa. Ange. & Ias.

4 Idem p dic scrib

5 Idẽ Angel.

Aliã verò bonorũ possessionẽ, q̃ Vñ vir & vxor appellatur: & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore seruauimus, & altiori [a] loco, i. sexto eam posuimus: decima [b] quoque bonorum possessione erat Vnde cognati manumissoris propter causas enumeratas [c] meritò sublata: vt sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pollentes.

Si lex dat alicui bonorum possessionem de nouo ex testõ, vel ab intestato: illa dicitur septima extraordinaria. Aret.

Septima eas secuta, q̃ optima rõne p̃ores introduxerunt. [d] Nouissimè .n. pmittitur [e] edicto ijs ẽt bonorũ possessio, qbus vt det̃, [e] lege, [f] vel Senatuscõsulto, [g] vel cõstitutione [h] cõprehẽsũ est: quã neq; bonorũ possessionib. quæ ab intestato veniũt, neq; ijs, quę ex testõ sunt, prætor stabili iure connumerauit sed quasi vltimũ, & extraordinariũ [i] auxiliũ (put res exegerit) accõmodauit his, s. q ex legib. Senatusconsultis, constitutionibusve principium, ex nouo iure, vel ex testõ, vel ab intestato veniunt.

Ne diu eius creditores suis actionibus experiri remorentur, ac percunctando eludantur, liberis, & parentibus anni spatium, agnatis vero & cognatis dierum centum, ad petendã bonorũ possessionẽ præfinitur: portio autem non petẽtis pari in gradu accrescit: vel si nullus extiterit, per edictum successorium qui in sequenti sunt gradu admittuntur.

Cum igitur plures [k] species successionũ prętor introduxisset, easq; per ordinem disposuisset, [l] & in vnaquaq; specie successionis sæpe plures extent dispari gradu personę, ne actiones creditorum differrentur, [m] sed haberent quos conuenirent: & ne facilè in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo mõ sibi consulerẽt, iõ petẽdę bonorũ possessioni certum tempus præfiniuit. Liberis [n] itaq;, & parẽtibus, tam naturalibus,

ADDITIO. Qui excludunt agnatos, & cognatos ipsius liberti: vt l. libertu sine liberis. ff. de bo. lib. nec eis fit iniuria: q a si stetissent in seruitute, non habuissent cognationem.

[a] Altiori. Hinc trahe, quòd digniores altiori loco sedere debẽt [1] & est altior, qui proximior domino est, ti sones verò posteriori: ut C. de tiro. l. fi. lib. xij. & ff. de aqua plu. arcẽ l. 1. §. pc. & C. de offi. recto. pro. l. potioris. Acc.

[b] Decima. bene dico sextu poni. & hoc dico sublata decima. Acc.

[c] Enumeratas. s. eo. §. cumque.

Septima eas. CASVS. Domine iam video qualiter correxistis ius prætorium circa bonorũ posses. à prætore introductas: & qualiter quatuor per uestram constitutionẽ sublatis, sex tãtum modu bonorũ possessio. fecistis, pro Deo dicatis, si placet, nũq d est aliqua alia bonorũ possessio: Et respon. quòd sic. nam sex prædictas bonorum poss. ordinarias septima extraordinaria sub secuta est, quã qui dẽ septimam extraordinariam prætores optima ratione introduxerunt: & hæc septima extraordinaria omnibus his cõpetit, quibus ut detur bonorum possessio, lege, uel nouo iure, vel Senatuscõsulto cautum est: quã quidam septimam extraordinariã bonorũ poss. prætor, neq; bonorũ possessionib. q̃ ab intestato, neque eis q̃ ex testõ sunt, stabili iure connumerauit: sed quãque ex testamento & quãque ab intestatu, quasi ultimum, & extraordinarium auxilium prout res exigit, accommodauit illis, qui ex legibus, uel Senatuscon. uel principum constitutionibus nouo iure ex testõ, uel ab intesta. ad successionem ueniũt. Et h. d. usq; ad illum §. Cum igitur plures species. Cæteri casus vsque in fi. tit. plani sunt.

[d] Introduxerunt. Vt ff. ut ex legi. & senat. l. 1. §. respon.

[e] Vt detur. s. bonorum possessio, Et nota duo [2] esse necessaria, ut hæc bonorũ possessio competat, scilicet ut lege caueatur, vt bonorum pos. detur, & ꝙ de iure ciuili non possit succedere, aliàs competit Vnde legitimi: ut ff. unde legi. l. 3. & ff. ut ex legi. & sena. l. 1. §. fin. Accur.

[f] Lege. Ponunt quidam ex testamento: ut C. de inoffic. testa. l. 3. §. sed cum e. ex eo, ꝙ filius natus in puerperio institutus præsumitur. ab intestatu, ponunt exẽplũ in agnatis fœminis, & in quibusdã cognatis: q efficiũtur agnatis similes: ut s. de leg. agn. suc. §. hoc ẽt. Vtrũq; reprobo: [3] quia nulla lex expressè dat supradictis bo. pos. sed eos succedere dicit. Ergo nõ datur hęc septima, sed uñ legitimi ut ff. unde legit. l. 3. pone ergo exẽplũ ex testõ in posthumo alieno institutu: ut s. e. §. 1. q incipit, nã si alienus ĩtẽ tã ex testamẽto, quàm ab intestato. pone exemplũ in eo, qui decessit apud hostes, ĩ cuius bonis datur bonorum possessio ex lege noua Corn. ff. de bonorum poss. l. 3. §. sed & eius.

[g] Senatuscõsulto. Orfic. & Tert. ut ff. unde la. l. 2. in princip. & §. fi. nam eis datur bono. pos. ibi, & non succedebãt de iure ciuili: ut supra ad Tert. l. ã principiu. debet ergo dari hic, ut ff. unde legi. l. 3

[h] Constitutione. Ponunt exemplum supra de legit. agn. suc. §. hoc etiam. Item C. de eman. libe. l. fin. Sed hoc reprobo. cum lege nõ caueat eis dari bonu. posses. Vnde legitimi: vt ff. unde legi. l. 3. Potest tamen dici, ꝙ ibi subaudiatur maximè, & sic stabit prima expositio. Vel melius dic, si aliqua noua cõstitutiu fieret de nouo, quæ daret bonorum possessionem, ex ea daretur hæc septima.

[i] Et extraordinarium. No. duob. modis fieri bonorum possessionem extraordinariam, quia naga, ut hic. item quia non tribuit ius, ut Carbuniana, & si uenter mittatur in possessionem & illa quæ datur gratia agnuscendæ litis q̃ datur [5] sine causæ cognitione ut ff. de Carbo. edict. l. 3. §. causæ. & de uent. in posses. mit. l. ubicumq; §. interdũ. & de inoffi. test. l. Papinianus. §. 1. & aliæ cum suæ cognitiune: ut ff. de bo. poss. l. 3. §. si causa. & quis ordo in bonorum pos. ser. l. 2. §. dies, & §. in bonorum.

[k] Plures. Quia decem, quarum sex remãserũt ordinariæ. ut s. eod. §. aliam. usque ad §. septime.

[l] Disposuisset. Aliu modo in edicto, quàm de facto competit, ut diximus s. eu ti. §. sexto.

[m] Differrentur. Sic ff. de suc. edic. l. 1. §. respon.

[n] Liberis Naturalibus & emancipatis & emancipantibus, ut ff. de suc. edict. l. 1. §. fin.

[1] Et ad hoc iplorari põt officiũ iudicis, non ontẽ agi actiune iniuriarũ: sm Ioan. Fab. hic.

[f] Aliàs, promittitur.

[2] Imò quatuor requiruntur. las. in l. fi C. vnde legi.

[3] Placet Ale. in l. fi. C. unde. leg. in 4. col.

[4] Dic hoc exẽplũ nõ esse bonũ sm Doct. q a ĩ iure nouo succedũt, de iure ciuili ergo habẽt Vñ legitimi, ut ff. vñ le. l. 3. de iure antiquo õptur dabat bono. pos. ergo ille cessat. ut s. ã le. §. posthumo. Ang.

Carboniana possessiu ius nõ tribuit.

[5] In scriptis exemplaribus est datur.

Hodie autẽ siue petitiõe, & sine causæ cognitiune, & datiõe corã iudice agnoscũtur, argu. l. pe. & fi: & quod ibi not. p gl. & doc. C. qui admit. ad bon. poss. &c. Ang.

Anni

a Anni spatium &c. In honorē sanguinis: Imò non videtur coarctādi: cū velut ad ꝓpri. bona veniāt: ut ff. e. de suc. edic. l. 1. §. largius, & de li. posth. l. 1 suis,

b Adcrescit. Partes. n. non petentium accrescunt petentib. c vt C. quan. non pe. par. pe. acc. l. 1.

†F: hoc verū etiā ipso iure q.i. codē iure succedūt, secus si diuerso: vt hic p Ange.

†Sic sua cuiq; nocet mora. Ægi. Per.

Ex successorio edicto. Hoc intellige in cognatis, sed inter agnatos successoriū edictū locum nō habebat: sed hodie ut umq; locum habet. ut supra de legi. agna. suc. §. placebat.

d Pollicetur. Scilicet prætor.

e Non esset. Exclusus tamen tanquā filius admitti pōt vt agnat⁹, & exclusus vt agnatus, admittit ut cognatus, ut sibi succedere videatur: vt ff. de suc. edi. l. 1. §. sed viden dum.

ADDITIO. Tu dic ꝙ simplex repudiatio, vel relata ad hæreditatem, cōcernit omne ius, & oēs vias succedēdi, q̄ hēt substitutum. secus si ad ius adeūdi: q̄a ad illud tantum refertur, quod exprimit: nisi esset adiecta causa generalis, puta q̄a hæreditas est dānosa, vel similis: nam ex tali ratione repudiatio ad vtrumq; refertur, secundùm Ang. hic.

f Repudiauerit. Intra suum tēpus.

g Admittūtur. Vt C. eo. l. fi.

h Dies vtiles. In quibus tria cōcurrere oportet, scilicet qđ iudicis copia sit, itē actoris, itē rei, vt ff. de diuer. & tem. præsc. l. 1. & ff. quis ordo in bon. pos. ser. l. 1. in prin & §. dies.

ADDITIO. Hoc verum intellige de iure antiquo. Itē in illis bo. pos. quæ tribuunt ius: secus in alijs, vt est bon. pos. q̄ datur gratia litis agnoscendæ. Itē Carboniana, & quæ ventris nomine: de qb. an tribuant ius in pos. & an hodie procedant & in eis locum habeat iste tex. vide per Io. Fab. hic. Hodie autem indistinctè in omnib. bo. pos. dies dicuntur vtiles: etiam si iudex pro tribunali non sedeat: & incipiunt currere à die scientiæ: & currunt quādiu non dubitat, an sibi competat bon. pos. secundum Ang.

i Principes. C. qui amit. ad bonorum possessionem l. penul. & l. fin.

k Pro petenda Erat enim alia edictalis, quæ ex edicto mortui prætoris competebat: hanc nō erat necesse peti: vt ff. de bo pos. l. 3. § sed si nemo Alia decre-

quā adoptiuis in petenda bonorū possessione anni spatiū, a cęteris aūt adgnatis, vel cognatis, cētū dierū dedit. Et si † intra hoc ips al‍iq; bonorū possessionē nō petierit, eiusdē gradus ꝑsonis adcrescit: b vel si null⁹ sit, deīceps cæteris bonorū possessionē pinde ex successorio edicto c pollicet, d ac si is, q̄ pcedebat, ex eo numero non esset. e

Primo repudiante bonorū possessionem statim sequenti incipit currere tempus. Aret.

Si quis itaq; delatam sibi bonorum possessionem repudiauerit: f nō quousq; tempus bonorū possessioni præfinitū excesserit, expectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur. g

Dies ad bonorum possessionem agnoscendam præfixi vtilēs sunt, non continui: & bonorum possessionem circa solennitatem coram iudice agnoscere sufficit.

In petēda āt bonorum h possessione dies vtiles singuli ꝯsiderant. Sed bñ anteriores pricipes i & huic cāæ ꝓuiderūt, ne qs ꝓ petēda k bonorū possessiōe currat: l sed quocūq; † mō admittētis eā iudiciū (intra statuta tñ tpa ostenderit, l plenū habeat earū beneficium.

talis, q̄ à ꝑtore viuo decernit: a & hoc olim solēniter: hodie sufficit quocunq; mō dicat se velle agnoscere, q̄ iudicialis dici pōt, q̄ in iudicis pñtia agnoscit ut hic. & C. q̄ admit. ad bo. pos. l. pe. & fi. Itē nun qd hodie bonorū possessiones locū hēant? Rñ. sic: nā & eas pponere qs pōt: & ꝫ tabulas necessaria ē filio emācipato & pterito: Itē vñ uit, & vxor, necessaria vr. & olim aliæ nō erāt necessariæ, sic nec hodie: eis tñ uti possumus. Alij ꝫ, cum nouus modus succedendi sit inuentus: vt in Auth. de hær. ab intest. ꝑ torū colla. ix.

l Ostenderit. Corā quocumq; iudice.

TITVLVS VII.

DE ACQVISITIONE per adrogationem.

Quamuis omnia adrogati bona (his demptis quæ capitis deminutione pereunt) arrogatori patri olim pleno iure acquirebantur, hodie tamen solus aduentitiorum vsusfructus (instar naturalium liberorum) illi quæritur.

Est & alterius generis ꝑ vniuersitatem successio, m q̄ neque lege duodecim tabularū, neq; ꝑ oris edicto, sed eo iure, qđ cōsensu n receptū est, introducta est. Ecce. n. cū paterfamiliās sese in adrogationem dat: oēs res o eius corporales, & incorporales, quæq; ei debitæ sunt, adrogatori antea p quidē pleno iure adquirebantur: exceptis ijs q̄ ꝑ capitis diminutionem q pereunt, quales sunt operarum, r obligationes, & ius adgnationis. s †

DE ACQVISItione per &c.

Quia bona q̄ nobis acquiruntur iit. vniuersali, aut acquiruntur per aditionē hæreditatis, aut per bo. pos. aut ꝑ arrogationē, aut per addictionē bo. causa libertatum conseruādarū. § fi. sup. per quas ꝑso no acq. in viso sup. de hær & bo pos sequtur videre de acquisitione ꝑ adrogationē Porc.

Est & alterius. Tot⁹ iste titu. diuidit in tres partes. Primo vñ fuit introducta acqsitio ꝑ arrogationē. Secūdo postea illud declarat tā de iure antiquo q̄ moderno: & qđ arrogatori acqrat. Tertio an arrogator teneatur ad debita arrogati. Secunda ibi, Ecce enim. Tertia ibi, Sed ex diuerso.

m Successio. Vt ff. pro soc. l. actione. §. morte vnius. ver. societas.

n Consensu. Scilicet arrogantis, & arrogati.

o Omnes res. Et etiam filij: vt s. de adop. §. illud.

p Antea. Id est, iure veteri.

q Per capitis dimin. Scilicet minimam, nam dando se in arrogationem, minimam capitis diminutionē patitur: ut s. de capi. dimi. §. minima.

r Operarū. Hoc intellige de opis, q̄ à libertis debētur & nō trāseūt ad hēdē extraneū: ut sunt obseqales. q̄ in faciēdo ꝯsistūt. s. assurgere, & similia: vt ff. de ope. lib. l. liberti. Itē in fabrilib. incertis: ut ff. de ope. li. l. si operarum iudicio, aliud si ꝯduxerit iste arrogatus operas alicuius. Nam l. æ arrogatori ꝗuaruntur.

s Ius agnationis. Ius succedēdi, quod quis per agnationem

a Hodie tñ recessit ab aula, q̄ a nec decreto, nec partis citatione opus est, vt d l. fin. sm Ang.

† In scriptis exemplarib. & qbusdam impressis legitur curet.

† Aliàs admittētis cumq; ad iudiciū &c. in scriptis exemplarib. sic, si admitten di eā iudicium intra statuta &c.

a Hęc gl. non est Accursij.

Diuisio.

† Perdit arrogatus agnationem, i. ius succedendi tāquā agnatus, sed nō tāquam cognatus. Ægi. Per.

Operas obsequiales dbent liberti patronis.

ctionem consequitur. & hoc hodie est, vt ℨ. eod. §. mortuo. Item ius petendæ bonorum possessionis perit, si ante eam petitam arrogandum se dederit, aliud si iam petijt, vt ff. vnde lib. l. fina. & de contra tab. l. 3. §. si emancipatus. Accur.

ADDITIO Instũ adeũdi q̃ iure ciuili indistinctè ret net, & fortè ēt suitus adire cogi poterit ad instar nãlis.

a Cõstitutio. C. de vsufru. l. corruptionem. Accur.

b Nunc autem. Aduersat ei, quod supra dixerat, q̃ omnes res acquirebantur arroganti.

c Naturalium parentum. Vbi in aduentitijs tãtũ vsusfructus quęritur, vt C. de bo. quæ lib. l. cum oportet.

d Quæ extrinsec⁹. Idest in aduẽtitijs.

Arrogato quæ psonæ succedere debent.

e Alię personę. Vt descendentes ex filio arrogato, vt C. cõmu. de succe. l. fi. vbi est cõstitutio de qua hic fit mẽtio. Item si hic arrogatus esset impubes, & impubes decederet, admitterentur & alij ex stipulatione, vt ff. de adoptio. l. non enim aliter. & l. his verbis. & l. hæc autẽ & supra de adopt. §. cum autem. Sed quid in patre naturali, à quo hic arrogatus erat emancipatus? Rñ. Pla. cũ præsẽti arrogantis sed hodie fratres vtrinq; cõiuncti vocantur cum arrogante, vt in Authen. de here. ab intesta. §. cõsequens colla. ix.

s Qđ verũ intellige, vbi arrogatus ẽ sibi in secũdo gradu, vt q̃a est arrogatus tãquã nepos, aliàs secus secũdum Ang. hic.

s Qđ verũ si ꝯait de peculio, aliоq; si sibi hæreditas delata fuerit, distinguitur, an iussu pr̃is quęsierit vel nõ, & an fili⁹ repudiet, & pr̃ adire petit pro se & ꝯ sicut fit in naturali, & legitimo, vt l. fi. § j. C. de bo. quæ libe. Angel.

f Non possunt. Vt in aduentitijs, profectitia enim sibi non auferuntur.

g Conuenitur. De facto. nam nõ tenetur de iure, sed de ijs, quæ contraxit postquam fuit arrogatus, tenet̃ de peculio, vt ff. q̃ peculio. l. f. arrogatorẽ s & si tunc non descendat pater, in bonis ipsius patris fit missio, vt ff. quibus ex caus. in possessio. eatur l. Fulcinius. §. si quis. Accur.

vsus etenim & vsusfructus, licet his antea cõnumerabantur: tñ capitis deminutione minima eos tolli nr̃a ꝓhibuit cõstitutio. [a] Nũc aũt [b] nos eãdẽ adqsitionẽ q̃ ꝑ adrogationẽ fiebat, coarctauim⁹ ad similitudinẽ naturaliũ parẽtũ. [c] nihil. n. aliud, nisi tm̃mõ vsusfruct⁹ tã naturalib. parẽtib. q̃ adoptiuis ꝑfiliosfamilias adq̃ritur i ijs rebus. q̃ extrinsecus [d] filijs obueniunt, dñio eis integro seruato.

Arrogati filij in arrogatoris vita defuncti successio ad arrogatorem pertinet: nisi superfint, qui ei præferantur. Item pro debitis ante arrogationem contractis, non tenetur arrogator.

Mortuo aũt filio adrogato in adoptiuafamilia, ẽt dñiũ rerũ eius ad adrogatorẽ ptrãsit: nisi supsint alię psonæ, [e] q̃ ex cõstitutione nostra patrem in ijs, quę adquiri non possunt [s] antecedant.

Arrogator non tenetur nomine proprio ad debita arrogati prius contracta, sed nomine filij tenetur. Aretin.

Sed ex diuerso, pro eo quod is debuit, qui se in adoptionẽ dedit, ipso q̃dẽ iure adrogator nõ tenet̃, sed noĩe filij conuenit̃: [g] & si noluerit eum defendere, ꝑmittitur creditorib⁹ ꝑ ꝯpetẽtes nr̃os magistratus bona, q̃ eius cũ vsufructu futura fuissẽt, si alieno iuri nõ subijcisset, possidere: & legitimo modo ea disponere.

DE EO, CVI LIBERTATIS causa bona addicuntur.

Suprà visum est de acquisitione, quæ fit per arrogatiõnẽ, & sic titulo vniuersali, verum, quia est & alia, quæ fit per addictionem bonorum, libertatum conseruandarum causa. §. fina. supra per quas perso. nob. acqui ideo subdit de eo cui libertatis cã bona addicuntur. Pere. Cõtinuatio.

TITVLVS XII. DE EO, CVI LIBERtatis cã bona addicuntur. †

Si hæreditas illius, qui libertates reliqt. nõ adeatur, potest ille cui libertas est relicta, vel alius petere sibi addici bona defuncti, & satisfacere creditoribus, & erit tanquã successor defuncti: & serui & quibus libertas directò, vel per fideicommissum est relicta, erunt liberi, etiam si bona forent à fisco occupata. Aretin.

ACcessit nouus casus successionis [h] ex cõstitutione [i] diui Marci. Nã si ij, q̃ libertatẽ acceperũt [k] à dño in testo, [l] ex quo non aditur [m] hæreditas, [n] velint bona sibi addici libertatum cõseruandarũ cã: audiuntur. Et ita diui Marci rescripto ad Põpilium Rufum cõtinet̃. verba rescripti ita se habẽt. Si Verginio Valenti, qui testõ suo libertatẽ quibusdã adscri psit, nemine successore ab intestato existente, in ea cã bona eius esse cęperunt, vt venire [o] debeãt is, cuius de ea re notio ẽ, aditus rõnẽ desiderij tui habebit: vt libertatũ, iam earum, q̃ directò, q̃ carũ, quæ per speciẽ fideicommissi relictæ sunt, tuẽdarum gratia addicantur tibi: si idoncè [p] creditoribus [q] caueris de solido, quod cuiq; debetur. soluendo. Et ijquidem, quibus directa libertas data omnibus, vel vni nomine omnium: Instit. Imper.

Ccessit. Totus iste tit. diuiditur ĩ quatuor partes Primo ponit acquisitionẽ causa libertatis conseruãdæ Secundo illud per rescriptũ diui Marci probat. Tertio verba dicti rescripti interpretatur. Quarto illud supplet. Secunda ibi, Et ita diui. Tertia ibi, Hoc rescripto. Quarta ibi, Sed cum multas. Accur. Diuisio.

† Addicere qd sit vide Budeũ in anno. ad Pãdectas ti. de in diẽ addictione, & Nebri. in lexico iur. ciui in dictione addicere. Significat enim ferè hoc titu. addici, idẽ quod adiudicari ꝑ iudicẽ, vñ hęc etiã prætoris verba. do. dico, addico.

h Nouus casus successionis. & est hic quartus succedẽdi modus, vt supra, ꝑ quas person. no. sequit. §. fin Accur.

i Ea cõstitutione. Cuius verba sunt ℨ. eo §. si Verginio.

k Acceperunt. Destinatione.

l In testamento. Idem priuilegiũ datur cuilibet petẽti bona hac contemplatione, vt C. de testa. ma. l. fi. Acc. ADDITIO. Et is præfertur qui præuenit: vt ibi in d. l fi. §. sancimus.

l Nota casum vbi priuatus. põt stipulari ꝑ altero ℨ. l. stipulatio ista. §. alteri. ff de ver ob. & in §. alteri. ℨ. d ver bo. obl & est iõ fauore libertatis, vt facilius possit dari expedimentũ quo liberi tem serui cõsequuntur. Ang.

m Non aditur. Scilicet ab hærede.

n Hæreditas. Quomõ ergo valet, qđ in eo relictum est, C de fideicom l cũ quam? Respon. hic speciale est.

o Venire l. vendi

p Idoneè Fideiussoribus vel pignoribus, vel fide habita, vt, ff de fideicommis. lib. l. iii §. addici.

q Creditoribus vel ꝑ vt ff de fideicommis.

est: perinde liberi erunt, acsi hæreditas adita esset. [a] Ij aũt quos hęres manumittere rogatus est: à te libertatẽ cõsequentur: ita, vt si nõ alia cõditione velis tibi bona [†] addici, q̃ vt ij ẽt q directò liberta tẽ acceperunt, tui liberti fiant. [b] Nam huic [c] etiã volũtati tuę, si ij, de quorum statu agitur, consentiant, [d] authoritatẽ nostrã accõmodamus. [e] Et ne hui[9] rescriptionis nostrę emolumẽtũ alia rõe irritũ fiat, si fiscus bona agnoscere voluerit, & ij, q reb. nostris attendũt, [f] sciãt cõmodo pecuniario pferendã [g] esse libertatis cãm: & ita bona cogẽda, [h] vt libertas ijs salua sit, qui eam adipisci potuerunt, acsi hæreditas ex testamento adita esset. [i]

Bonis addictis cessat venditio ipsorum. Aret.

Hoc rescripto subuẽtũ est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditorib. possideãt, & vencãt. [k] Certè si fuerint hac de cã bona addicta cessat bonorũ vẽditio. Exi stit. n. defuncti defensor, & quidẽ idoneus, qui de solido creditorib[9] cauet.

Addictio bonorũ tũc demũ habet locũ, cũ defunctus reliquit libertates ex testamẽto, vel ab intestato. Aret.

In primis hoc rescriptũ toties locũ hẽt, quoties testõ libertates datę sũt. Quid ergo si quis intesta tus decedẽs, codicillis libertates dederit, neq; adita sit ab intestato hęreditas, an fauor cõstitutiõis debebit locũ habere? Certè si intestatus decesserit, & codicillis d̃derit libertatẽ: cõpetere eam. [l] nemini dubium est. tunc. n. cõstõni locũ eẽ verba ostẽdũt, cũ nemo successor, [m] ab intest. existat. Ergo quãdiu icertũ erit, vtrum existat, an nõ: cessabit cõstitutio. Si verò certũ esse cęperit neminẽ [n] existere: tũc erit cõstõni locus.

Licet ille, qui repudiauit hereditatem possit in integrum restitui, & iterũ adire: tamen addictio semel facta, & libertates non cessabunt. Aret.

Si is, qui in integrũ resti tui põt, abstinuerit hęreditate, an q̃uis põt in itegrũ restitui, possit admit ti cõstitutio, & bonorum addictio fieri? [o] Quid ergo si post addictionem libertatum cõseruandarũ cã factã, in integrũ sit restitutus? vtiq; nõ erit, [q] dicẽdũ reuocari libertates, quia semel cõpetierunt.

Si libertates data fuerint inter viues, datur addictio bonorum: sed reuocatur in dubium: an data fuerint in fraudem creditorum. Aret.

Hæc cõstitutio, libertatũ tuẽdarũ cã introducta est. Ergo si libertates nullę sunt datæ, cessat hęc cõstitutio. Quid ergo si viu[9] d̃derit libertates, vel mortis cã, & ne de hoc q̃rat, vtrũ in fraudẽ creditorum, an nõ factum sit, idcirco velint sibi addici bona, an audiendi sint? Et magis est, vt audiri debeant, & si deficiant verba constitutionis. [†]

Supplet rescriptum diui Marci.

Sed cum multas diuisiones [p] eiusmodi cõstitutiõi deesse pspexim[9], lata est à nobis plenissima cõstitutio, [q] i qua multę species collatę sunt, qbus ius hmõi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsius le ctione constitutionis põt quis cognoscere.

TITVLVS XIII.

DE SVCCESSIONIBVS quæ fiebant per bonorum venditiones.

---

commiss. lib. l. 4. §. addici. versic. credi toribus.

[a] Adita esset. Nota mirabile, quod ex hac pactioue fer ui fiunt liberi, vt Orcini vt hic. & ff. de fideicõmiss. lib. l. 4. §. 1. ad. Ad. Qui fiut Orcini: & vnd dicatur, dictum est. ȷ. de sing. reb. per fi deic. reli. § pen.

† Sic ff. de fideic. li. l. iiij. §. ij. qui ad.

[b] Tui liberti fiaut. Subaudi, hoc tibi cõcedimus, sed opas neq; Orcinis, neq; ab eo manumissis imponet, vt ff. de oper. liber. l. si quis hac lege.

[c] Nam huic. Subau di concedimus.

[d] Cõsentiãt. Aliàs in seruitute remaneant, & quem no lunt habere patronum, habebunt do minum, C. de ma. testa. l. fi. §. 4.

ADDITIO Vide quod not. in d. l. fi. quia quod dici tur hic, obtinet vbi extrane[9] petit addi ci. Sec[9] si sit aliqua de illis, cui sit relicta libertss, qm̃ ẽt põt petere dissentiẽtibus alijs. Ang.

[e] Accomodamus. ff. de fideicom. lib. l. 4. § ij. qui.

[f] Attendũt. Vt pcuratores nostri.

[g] Præferendã. Hoc est, quia compeiẽt libertates. Accur.

[h] Cogenda. i. accipienda per fiscum.

[i] Adita esset. Olim prius fiscus admittebat bonis nõ adi tis ab alio, & etiam aditis, dũmodo essent bona soluẽdo, aliàs aditio ab alio facto valebat, vt ff. de fideicommiss li. l. 4. §. peu. hodie indistinctè admittit, vt C. de test. manumis. l. fi. §. pen.

[k] Veneant. Idest, vendantur.

[l] Eam. libertatem. Accur.

[m] Successor. Nanq̃d ex testõ, vel ab itestato erit iste hęres? R̃nd. neutrum dici põt. Dic ergo hũc anomalũ successorẽ eẽ, sicut illũ, qui succedit hęredi nõ implẽu defuncti voluntatem, vt in auth. de hær. & fal. §. in omnib. col. j. & iura sepulcrorũ habet, vt bonorũ possessor, vt ff de fideic. liber. l. 4. §. j. is autem cui.

[n] Nemiuẽ. Hæredem ab intestato.

ADDITIO Puta quia repudiauit, vel lapsus est termi nus præfixus ad instãtiam petẽtis bona sibi addici. Sed si solum ad instautiã creditorũ fuisset præfixus, habetes̃ p hærede. Ang.

[o] Fieri. Et respondeo sic, vt ff. de fideicom. liber. l. 4. §. j. Accur.

[p] Diuisioues. Idest casus.

[q] Cõstitutio. C. de testa. ma. l. fi.

[r] Species. Idest, casus.

DE SVCCESSIONIBUS, &c. Cõtinuatio.

Suprà visum est de multiplici specie successionũ: sed quia sunt quadam, qua hodie sunt sublata, vt est illa qua fiebat per bonorum traditionẽ, vel senatusc. Claudianum, ideo subdit de successionibus sub latis. Porc.

Erant

† Licet verba legis deficiãt, si tñ legis mẽs viget, habebit locũ legis dispõ. & ideo rõ legis locũ habet, licet verba deficiant, fm Auge. Egi. Per.

Diuisio.

ERant ante prædictam. Totus iste titulus diuiditur in duas partes. Primo tollit venditiones & successinnea, quæ ex eis fiebant. Secundo quæ fiebant ex Senatusconsulto, Secunda ibi, Erat.

& ex senatusconsulto Claudiano.

Successio facta per venditionem bonorum debitoris est hodie sublata. Arc.

ERant ante pdictam successionem olim, & aliæ per vniuersitatem successiones, qualis fuerat bonorum emptio, [a] quæ de bonis debitoris venditis, [a] per multas ambages [b] fuerat introducta. & tunc locum habebat, quando iudicia ordinaria [c] in vsu fuerant. sed cũ extraordinarijs iudicijs posteritas vsa est, iõ cum ipsis ordinarijs iudicijs etiam bonorum venditiones expirauerunt: [d] & tantummodo creditorib. dat̃ offi cio iudicis bona [e] possidere &(prout vtile eis visum est) ea disponere. qđ ex latioribus Digest. libris [f] perfectius apparebit.

Successio, quæ fiebat per senatusconsultum Claudianum, est hodie sublata. ar.

Erat & ex senatusconsulto Claudiano miserabilis per vniuersitatẽ adquisitio, cũ libera mulier seruili amore bacchata [g] ipsam libertatẽ p senatusconsultum amittebat, & cũ libertate substantiã: [h] qđ indignum nostris temporibus esse existimãtes, & à nostra ciuitate deleri, & non inseri nostris Digestis concessimus.

1 Not. q sæpe verbũ venditio ponit p emptione, & ꝯ, etaduerte quod fortius dico, q licet simpliciter dicat vnũ, intelligitur de vtroque, q sũt correlatiua: vt l. si. C. de indict. vidu. tol. & l.j ff. d accepti. Angel. Et q correlatiuorũ idẽ sit ius ẽt in statutis iuris correctorijs pbat Mã do. in 7. qst.13. Regu. post nu. 10.

[a] Alias vẽdendia.

[a] Emptio Idest vẽditio: vt sequitur. sic & ff de acti. empt. l. veteres. Accursius.

ADDITIO. Quod facit vt pęnale dispositũ in uno, puta uendente, habeat locũ etiam in emẽte, cum sint correlatiua.

[b] Ambages. Nam pponebat creditor actionem, & si cadebat à syllaba cadebat à cã. Si verò nõ cadebat, bona d bitoris absentis, vel præsentia vendebat sua authoritate, qđ hodie nõ est, ut hic, & C. de formul. & impedi. l. prima, & secunda.

[c] Ordinaria. Idest solennis.

[d] Expirauerunt. Id est, recesserunt.

[e] Bona. Scilicet omnia, ut ff quibus ex cau. i possess. eat. l. 1. sed hodie pro mẽsura debiti declarati, vt Auth de exhibẽ. & intro re. §. si vero seme. col. 5.

ADDITIO. Dic hoc verũ, quando agit personali, secus si agatur etiam hodie reali, vel hypothecaria, q̃ iura antiqua remanent incorrecta. & sic fit missio insolidum in possessio. vt no. gl. In verb prosequitur. in authen ei qui. C. de bo. aut ind. poss. & in l. 3. in gl. pen C. de procur.

Ebrius & mulier luxuriosa æquiparantur.

[f] Libris. Vt ff quib. ex cau. in poss. erat. per totũ. & de bon auth. iud poss. per totum.

[g] Bacchata. Idest, capta, vel decepta. ut enim vino quis capitur vel baccho, ita & amore. Item ferunre amoris nihil vehemẽtius inuenitur, ut in Auth qb. mod nat effic. legi §. illud verũ nnnimus col. vi.

ADDITIO. Et maximè in iuuenib. Vnde versus.

Militat in teneris annis amor hospes amœnus,
Atque in canicie ridiculosa Venus.

Facit c. cum iuuentute extra, de præsump.

[h] Substantiam. Si coniungebat se alieno seruo, & cõtra domini nuntiationẽ. ut C. ad se con. Clau. l. 1.

DE OBLIGATIONIBVS.

Cõtinuatio.

Hic incipit tertia pars principalis diuisionis totius istius operis, gratia commodioris diuisionis, & etiam materiarum, facit l. Cum §. 1. ff. de leg. 3. cum si. ibi not. quoniam hic tractatur de tertia parte, siue de tertia materia, in qua versatur ius nostrum, quoniã versatur circa tria, aut circa res, aut circa actiones, & obligationes, vt supra de iu. natu. gen. & ciui. §. fin. vsque huc tractauit de personis, & rebus, vt dicit glo. titu. igitur aliam & tertiam partem faciemus de obligationibus, & actionibus, & per consequens de tertia materia totius iuris ciuilis. Aret. Accur autem sic continuat istum titu. Dictum est supra de personis lib. 1. de rebus in secundo, & tertio vsque huc. Nunc de actionibus debet dicere: vt supra de iure nat. §. fin. sed quia obligatio mater est actionis, vt ff. de precaria l. licet. §. ea obligatio Ideo præmittitur de his obligationibus: & ideo dicit hic, Nunc transeamus ad &c. Accurs.

TITVLVS XIIII.

DE OBLIGAtionibus.

Tertiam iuris ciuilis partem expositurus, de obligationibus, vnde actiones ceu ex matre oriuntur, titulum generalem, atque deinceps earum species proponit, quò prælibatis obligationibus, naturas actionum maturius assequatur.

NVnc transeamus ad obligationes. Obligatio [a] est iuris vin-

Diuisio.

NVnc trãseamus, &c. Totus iste titulus diuiditur in quatuor partes. Primo ponit definitionem obligationis. Secundo ponit vnam diuisionem obligationis. Tertio ponit secundam diuisionẽ. Quarta illã diuisionem in aliam subdiuidit. Secunda ibi, Omniũ autem. Tertia ibi Sequẽs. Quarta ibi, Prius est.

CASVS. Quæsiui ab Imperatore sic Domine, cum curã adhibueritis ad res, & ad personas, ad quid pponitis vos trãsferre? Rñdet Imperator, Nunc &c. Quæsiui etiam vltra sic: Domine, quid est obligatio? Respondet ipse, Obligatio est iuris vinculum &c. Sed quia vnum quodque tunc perfectè cognoscitur, cum in se, & in suis partibus demonstratur, Ideo dominus Iustinianus data definitione dat obligationis diuisionem, ut sic de obligat. in se, & in suis partibus plenius, & perfectius habeatur notitia. Et primo dat dominus Iustinia. oblig. diuisionem generaliorem, & breuem, & secundo specialiorem, & primam continentem. Item primo diuidit. Secundo membra diuidentia exponit, & sic vno modo ponitur casus. Aliter autem ponitur secundum dominum Guliel. sic casus. Ego iuuenis volens legalibus fulciri nutrimentis accessi ad Iustinianum & talia verba proposui coram eo: Domine, vidi per continuationes multiplices, quòd nunc est ad tract. de obligat. transeundum; pro Deo dicatis mihi, quid est obligatio, Frater, dicit Iustinianus, obligatio est &c. Franciscus.

1 Obligatio. Videtur quod nulla obligatio definiatur. nam ciuilis sola non habet effectum exigẽdi, ut patet in obligatione literarũ ante biennium [a] vt j. de litt. obl. Item patet in omni obligatione ciuili, &

Obligatio num quędã est ciuilis tã tũ, q̃dam naturalis tãtũ, q̃dã ciuilis & naturalis simul.

★ Et hæc sñia cõia habetur licet Vltra mont. nec naturalẽ, nec ciuilẽ natã velit d quo habetur I l. cũ quia. C. de iur. & facti igno. et cũ his sentit Iac ab Are. tametsi glo. sequit hic Porc. quẽ tu videto.

culum, [a] quo necessitate [b] adstringimur [*] alicuius rei [c] solnēdæ secundū [d] nostræ ciuitatis iura.

Ponit primam diuisionem obligationum: quia aliquę sunt ciuiles, aliqua prætoriæ.

Omnium autem obligationum summa [e] diuisio [f] in duo genera diducitur: namque aut ciuiles sunt, aut p̄torię. Ciuiles sunt, quę aut legib. [g] constitutę, aut certo † iure ciuili cōprobatę [h] sunt, Prætoriæ sunt, quas prætor ex sua iurisdictione cōstituit, [i] quę etiam honorariæ [k] vocantur.

Ponit secundam diuisionem obligationum, quę est quadruplex.

Sequens diuisio [l] in

naturali simul nam si pactum fieret de non petēdo, tollit naturalis, & remanet ciuilis, vt ff de sol. l. Stichum aut Pamphilū. §. naturalis, & tamē non habet effectū istum: vt j. de excep §. præterea. Item nec naturalis, quis nec per eā fit actio, licet impediatur repetitio, vt ff d̄ du l. hoc iure. §. fi. & ff d̄ cōd. indeb l. iudex. & l. Iulianus. Sed dic q̄ simul vtraq; hic definitur. Itē si bona ē definitio: ergo conuertitur cum suo definito. Vbicūque ergo est iuris vinculū, est obligatio: & econtra, vbi non est tale iuris vinculum, non est obligatio, ergo nec fideiussor adhiberi potest: vt ff. de verb obli. l. j §. 2. Icipit, si qs ita. in fi. qd̄ est falsum, quia naturali obligationi accedit, vt j. de fideiuss in princ. Sed dicas q̄ hic est deceptio nā si dicas non est obligatio, scilicet ciuilis, & naturalis, uera est, si dicas obligatio, scillcet nulla, etiā naturalis, falsa est & sic nis est in dictione obligatio. vbicūque enim dico, q̄ naturali obligatione quis tenetur, intelligo de iure gentiū, quia cōuenit solis hominibus, & omnibus.

[a] Iuris vinculum. Idest, Ius vinciens, & sic est res in corporalis, vt s̄. de re. cor. & icor. in fi. vt enim boues funibus visualiter ligant, sic homines verbis ligant intellectualiter, ut ff. de uerb. sig. l rei. §. 1. ADDITIO. Iuxta illud, Verba ligāt hoīes, taurorū cornua funes Cornu bos capit, voce ligat homo.

[b] Necessitate. Tunc enim verè debitor est cum necesse habet solnere, vt ff. de uerb. sig. l. debitor. & ita sm hoc nulla obligatio, cui opponitur exceptio, definitur hic. quod verū est, si opponatur exceptio: ideo quia desijt esse vinculū naturale, vel ciuile. Nā quædā exceptiones proponuntur etiā quando vtrunque vinculum adest, vt Macedoniani, & Velleiani. Sunt enim effectualis obligationis duæ radices, una naturalis, s. q̄ ꝯsensu nascit, q̄ inter omnes fieri potest etiā inter seruos, & hæc naturalis dr̄, vt ff. de pac. l. 3. §. adeo, hæc radix cōtrario consensu tollitur, ut ff. de sol l. Stichū §. naturalis. qa nil tā naturale &c. ut ff. de reg iur l. nihil tam. sed hæc naturalis nim non habet exigendi. impedit tamē soluti repetitionē, ut ff. de fideius. l. fideiussor. §. fideiussor. Huic quādoq; accedit ciuilis ēt radix, q̄ illi naturali faciē dat uel formā, vel vestē, vt possit parere actionē. Et hæc ciuilis tollit contrario ciuili actu, nō naturali, ut per acceptilationem, vt j. quib. no. tol. obl. §. 1. aliàs. §. Item p acceptilationē. Itē per sententiam remanēte naturali, sed hoc nō est ipso iure. sed per exceptionē, ut ff. de ꝯdi. inde l. Iulian⁹. sola enim est de iure ciuili cū omnia iudicia sint de iure ciuili, ut dixim⁹ s̄. de iur. na. §. ius aūt in gl. vt sunt &c. p. l. ff de ori. iu. l. 2. §. his legib. latis. verti hæc disputatio. Et hæc ciuilis nō adheret seruis, cū nil sint ispecto iure ciuili, ut ff. de reg. iu. l. seruitutē. & l quod attinet. Itē filio cōtra patrē, vel ecōtra, nō nascitur, vt ff de cōd ind. l. frater à fratre. cū īter eos nō possit esse iudiciū, ut ff. de iud. l lis. iure ciuili Ipediēte, rōne patrię potestatis, vt s̄. de pat. pot. § i⁹ aūt. Ac. ADDITIO Hodie tā ī aduētitijs fortè nascit ciuilis obligatio, quāuis durante patria potestate, cōtra eū nō exerceat, [3] Ang.

[c] Rei. Vel ēt facti, qa verbū rei generale est, ut ff. si cer. pe. l. j l si & ff de uer si. l. rei. ADDITIO No. appellatione rei factū cōtineri ex quo dixerunt aliqui, q̄ si statuto caueat, q̄ pro quacunque re petita soluatur solidus pro libra, q̄ habebit locum in facto petito, quod verū limitat hic Bal. quādo tale factum petitū erat æstimabile, ut librum scribi, domū ædificari, & fossam fodi. Si aūt esset inęstimabile, ut facere vxorē cōsentire, tūc nihil esset soluēdū: qa verba statuti debēt intelligi in casu possibili: hoc est quo res ęstimari possit. l. non solū. ff. de ac. et ob. & l. si ideo. C. de ijs qui. vt ind. & ad Syll. Christo.

[d] Secundum. Istud secundum potest referri ad totā diffinitionē. q. d. obligatio sic definitur secundum iura Romana, idest, secūdū leges. & sic ciuilis, & naturalis hic simul definitur. Vel dic q̄ refertur tātū ad principiū, scilicet iuris vinculum. Et quod dicit quo adstringimur. s. quādoq; est ciuilis, & naturalis, quādoq; nō, vt quādo est naturalis sola, vel ciuilis sola, & sm hoc quælibet definitur hic, non etiam naturalis, vel ciuilis sola. Vel dic, q̄ ponitur remotiuè hæc dictio, sm, q. d. illa obligatio est iuris vinculū, q̄ est sm ius, nō contra ius. ff. de verb. obli. l. generaliter. & l. veluti & secundū hoc refertur ad primum. Vel dic q̄ refertur tātum ad illam dictionem soluendā. nam scd̄m ius sunt faciendæ solutiones, ut res ęque bona soluatur. vt ff si cer. pe. l. cū quid, & ff. commo. l. 3. §. si reddita. Item cōgruo loco & tempore, ut ff de sol. l. si soluturus, Itē de euictione promitti debeat, alias non uidetur soluere. ut ff. de uerb obl. l. Iulianus. §. qui fundum. & ff. de cond. cau. dat. l. fi. de euict. l. 3. Item per competētes actiones, & iudices fiat solutio, aliter nō ualet sententia, nec solutio fieri debet, vt C. si à non compe. iudi. l. fin.

Omniū autem. CASVS. Obligationis posita definitione, hic ponit eius duplicem diuisionē, quæ patet in litera, dū tamē sciatur, quòd prima diuisio sumitur respectu iuriū à quibus procedit obligatio q̄libet, secūda verò procedit à causis, propter quas introducunt obligationes, quia omnis obligatio est ex contractu vel quasi &c. Franciscus de Aretio.

[e] Summa [3] Idest, prima, vel summa. idest, breuis sic s̄. de iure perso. in prin. est enim quādoq; maior, vt inf. eod. §. fi.

[f] Diuisio. Diuisio est innumerabilis materiæ breuis compositio. & diuisio ad multa facit, ut diximus in proœmio. §. penul.

[g] Legibus. Vt legis Aquiliæ obligatio, vt infra de lege Aquil in prin. Item de pauperie per legem duodecim tabularū ff. si qua pau. fec dic. l. prima. primo respon. Item furti nec manifesti, vt infra de noxali. §. sunt autem. Secus autem est de furto manifesto: qa illa obligatio est prætoria, ut j. de perpe. & tempo. act. § furti quoque.

[h] Iure ciuili comprobatæ. Vt sunt obligationes iure gētiū inuētæ, ut s̄. de iur. nat. §. ius aūt. quæ à iure ciuili sunt comprobatæ, ff. de iust. & iur. l. ius ciuile.

[i] Cōstituit. Vt obligatio ex furto manifesto, vt j. de perpe. & temp. act. § j. Item ex rapina, & ubicunq; p̄tor aliquam obligationem inducit, ut patet per multos titulos, ut ff de iustit. & iure. l. ius autem ciuile. §. ius prætorium.

[k] Honorariæ. Quia prætores honores gerebant, qd̄ dic, ut sup. de iure nat. §. prætorum.

[l] Sequens diuisio. Scilicet obligationum.

Ex contra,

[*] Alias astringit.

Definitio bona conuertit cū suo definito.

Obligatio effectualis habet radicem naturalē & ciuilē.

Obligatio ciuilis tollitur p acceptilationē & sententiam.

Obligatio ciuilis q. busdā personis non adhæret.

[3] Et idem est Bald.

† Dictio, certo nō est hoc loco temere addita: q̄. nis eam Theophilus reiecit. indicat enim dictimē qd̄ dam iuris Prætorij, qd̄ olim duplici noīe fuit incertū: tū q̄ p̄tores nō dicerēt ius ex edicto ppetuo, tum q̄ sequerent solā æquitatis regulā, quę ob narias rerū circunstātias à q̄b⁹ pēdet, à Cicerone quoq; dicit Ius Icertum. Fran Baldum. hic.

[3] Summa quot modis accipiat, Mando in sing script. gl. Facul. in ver. opus, vers. Et dicitur summus.

a Ex ɔtractu. Vt j. vsq; ad tit. de obli. q̃ ex quasi ɔtractu.
b Ex quasi. ɔtractu. Vt j. de obli. ex quasi ɔtractu. Sequẽtes duo titu. vsque ad quartum librum, sunt cões. s. per quas perso. nob. acqui. & quot mo. tol. oblig.
c Aut ex maleficio. Vt j. de obl. ex malefi. vsq; ad titu. de oblig. ex quasi malefi.
d Ex quasi maleficio. vt j. de oblig. ex quasi mal. & subaudi, aut ex varijs figuris cãsarũ: vt ff. de act. & obl. l. j. in prin.
e Ex ɔtractu. Propriè ponitur quo ad illos ɔtractus, vbi hic eidẽ nascitur oblĩo. Im ppriè quo ad alios: vt ff. de verbo. sign. l. Labeo. sic ff. si cer peta. l. certi cõdictio. in princ. & de nsti. pconf. & leg. l. ij.

ADDITIO. No. appellatione ɔtract⁹ intelligi pprie ɔtractũ vltro, citroq; obligatoriũ. pro quo l. Labeo. ff. de ver. sig. Ex quo dicit Bal. q si statuto caueatur, q qui petierit debitum ex ɔtractu intra decẽ ann. cadat à iure suo: non habet locum in creditore ex mutuo, quia ille non est propriè contractus, cũ solũ recipiens obligetur, non autem numerans. Christoph.

quatuor species diuidit. Aut. n. ex cõtractu[a] sũt, aut quasi ex contractu,[b] aut ex maleficio,[c] aut quasi ex maleficio.[d]

Obligationes ex contractu sunt in quadruplici differentia. Ang.

Pri⁹ est, vt de ijs, q̃ ex ɔtractu[e] sunt, dispiciamus. Harũ æquè[f] q̃tuor sunt species. Aut. n. re ɔhunt,[g] aut verbis,[h] aut literis[i] aut consensu:[k] de q̃bus singulis dispiciam⁹.

TITVLVS XV.

QVIBVS MODIS RE cõtrahitur obligatio.

f Æquè. Vt supra. Accur.
g Re contrahuntur. Vt infra tit. proximo.
h Verbis. Vt j. tit. ij. vsq; ad tit. de lit oblig.
i Literis. Vt j. de lit. oblig.
k Cõsensu. Vt j de obli. ex consensu, cũ seq. tit. Sed q̃ est dña inter actionẽ, & oblĩonẽ, & ɔtractum? R̃n. ɔtractus est verbor. conceptio, vel consensus, vt patet ff de verb obli. l stipulationũ. §. stipulatio, & est facti, vt ff de cur. fur. l. consilin in fi. Obligatio est, quæ inde nascitur, vt arg ff. si cer pet l. ij. circa fin. Actio est, quod postea inde surgit, & sic nullum est alterũ, vt ff. de pcura l licet §. ea. & j. tit. ij. in prin. & hæc dun sunt iuris, vt in definitionibus patet.

Contractus, obligatio, & actio differunt.

QVIBVS MODIS RE contrahitur obligatio.

Continuatio istius tituli ad praeced. patet suprà titu. proximo in fine. Ang.

Diuisio.

RE ɔtrahit. Totus iste ti. diuidit in quinq; partes. primo ponit de mutuo. Sc̃o de indebito soluto. Tertio de commodato. Quarto de deposito Quinto de pignore dato. Secũda ibi, l §. is quoq;. Tertia ibi, Itẽ is Quarta ibi, Præterea. Quinta ibi, In § creditor quoq;. CASVS. Dñe, s. dixisti mihi, q obligationũ q̃ ex ɔtractu nascuntur, quatuor sunt species. Quarum prima est, q re ɔhitur obligatio. Dñe pro Deo dicatis mihi, qualiter re cõtrahitur obligatio? Et dñs Imper. respondet, q mutui datione contrahitur obligatio re. Sed dñe, p Deo in quibus rebus cõsistit mutui datio? Ad hoc respon. dominus Imper. q mutui datio cõsistit in his rebus, quæ consistunt pondere, numero, & mensura, veluti vino, oleo, frumẽto &c. hoc est in rebus istis, quæ sunt vt quantitas, non vt species: quas res aut i numerãdo, & hoc refert ad pecuniã numeratã, aut in metiẽdo, & hoc refert ad vinũ, oleũ, & frumentũ; aut in appendendo, & hoc refert ad æs, aurũ, & argentũ, in hoc damus, vt accipiẽtium fiant, & de natura mutui est, vt nõ idẽ corpus reddat, sed in eod. gñe. Trãsit n dñiũ rei mutuatæ i accipiẽte: licet teneat de corpore æqualẽ ti in eod gñe. Ideo enim dr mutuũ q a de meo fit tuũ. Sed dñe vos tota die loquimini de ɔtractu mutui, sed p Deo q̃ actio nascitur ex isto ɔtractu? R̃n. Imp. q nascit ex isto ɔtractu q̃dã actio, q̃ vocat certi condictio spãlis. & h. d. dñs Guido. Vel alio mõ pone sic casum: Posuit Iusti. determinãdo spẽs oblĩonis, & specierũ spẽs. vñ primo d prima spẽ subdit exẽplũ. Dixi ẽt ei, Dñe, vos dixistis mihi s. quod q̃q; re ɔhit oblĩo, sed dicatis si placet, quã? R̃n Imp re ɔhit &c. Et q a cõsistit primo in mutui datione: iõ ɔsequenter determinat, in quib. consistit mutuũ siue mutui datio: ibi, Mutui. Cõseqñẽter modũ designat, & addit rõnẽ, quare sic appellat ibi, Vnde &c. In fine dicit, q actio ex eo nascitur determinãdo, & ita quinq; principaliter in hoc §. sso continentur Fran.

Mutuum ex eo dictum, q de meo tuum fiat, in ijs reb. tantum consistit quas numero, pondere, vel mensura cõstantes in hoc damus, vt eorum fiant, à quibus recipiuntur, & ad nos non illa ipsa, sed eiusdem qualitatis alia reuertantur.

RE † ɔhitur[l] obligatio, veluti mutui datione. Mutui aũt datio † in ijs rebus ɔsistit, q̃ põdere,[m] numero, mẽsurave ɔstãt: veluti, vino, oleo, frumẽto, pecunia numerata, ære, argẽto, auro: quas res aut numerando,[o] aut metien-

† Hoc princ. rñdet tit. de reb. cred. ff. Eg Per.

† Alias, obligatio

l Re ɔhitur. In primis no. vestiri pactũ id quod est nudum vj modis n Re, vt hic. Verbis, vt j. ti j Literis, vt j. de li. ob Cõsensu, vt j. de obl ex ɔsen Cohærentia ɔtractus, vt si iuxta ɔtractum apponat aliquod pactũ ante vel post, vt C. de pact. l. petens. & ff. de pac. l iurisgentiũ §. quinimo. Item interuentu rei, vt in ɔtractibus innominatis. ex q b. nascit actio demũ re secuta, vt C. de rer permu. l. ex placito. Sed q d differt ea q̃ vestit re, ab ea, q̃ interuẽtu rei vestit? R̃n prima habet vestimẽtũ & robur statim cũ nascit, nã tacitè agitur, vt reddat mutuũ vel cõmodatũ ff. si cer. pet. l. cũ quid. Sed in alia dudum fortè postea, qñ res traditur C. de pact. l. petens. & C. de rer permu. l. ex placito. Et adde duos modos, vt no. d. §. quinimo i gl j. scilicet qñ vestit legis auxilio a* quod est quoties nudum pactum actionem parit, vt in donatione, vt ff. de pact. l. legitima, item rei principio, vt in pollicitatione facta reipub. vt ff de pol. l j Accur.

* Et dr pactũ nudũ qđ stat in puris finibus cõuẽtionis, alias, si trãsit in propriũ nomẽ ɔtract⁹, vel formã seu solennitatem, vel cãm, per quã robur & efficaciã assumit, erit vestitũ. Ang.

ADDITIO. Item vestitur pactum authoritate legis, vt C. de do l si quis argentum, sed iste modus comprehenditur sub prædi. Item iureiurando, vt ff. de oper. lib l. vt iurisiurandi.

* Hoc nõ recipit Azo, quẽ sequitur hic Bal.

m Mutui. Not q quatuor debent esse in mutuo, natura, vt ad hoc sic inuẽta, vt mẽsuret, vel ponderet, vel numeret, sicut est i pecunia, vt ff de ɔtrahen. empt. l j Itẽ ɔsuetudo Item aptitudo vt ad numerũ vel ad põdus suæ naturæ aptet. Itẽ actus s vt detur ẽm naturã suã. Nã si dedero pecuniã in sacculo nõ numeratã, vt tantundem reddas, nõ erit mutuũ, sed innominat⁹ cõtractus. Vide hos casus ff si cer pet. l. a. §. 2.
n Põdere. ff. si cer pet. l. a. § itẽ mutuũ ɔ. Sol. ibi large accipit nomen pecuniæ: vt ff. de leg. j l. talis. Acc.
o Numerando. Vt pecuniam.

a Metiendo. Vt vinum, oleum, frumentum.

b Appendēdo. Vt ære, & argento, & auro. Sed quid si librum ad pondus dedero? Rñ non est mutuum: quia consideratur ꝯsuetudo, & aptitudo, & natura rei talis: sic ff. e l. 2. §. 1. Itē quid si pecuniā in sacculo vt speciem? Rñ nō est mutuū, q; actus mutuo similis exigitur, vt ff. de leg. 1. l. plane vbi. §. 1. ver sic. sed hoc ita erit.

† Vide, q in hūc locū scribit Ant. Aug. lib. emēd. iij. ca. vij.

c Et qñq; e. Incidē ter n. quandoq; ea dem, quia nō indiget ea, vt argu ff. si cer. pet. l. qui pecuniam, sed com acci pit, eius debet esse propositi, vt aliud reddat, vt ff. si cert. pet. l. 2. in princip. Accur.

† Aliàs, quoniā.

† Aliàs vnde.

d Qualitatis. Idest bonitatis, quod racite semper præsumitur agi, vt ff. si cer pet l. cū qd. §. 2.

e Inde. Quia fit ac cipientis Accur.

† Aliàs, certi condictio.

f Tuum fiat. Com ponitur. n. ex integro, & corrupto, vt hic, & ff. si cer pet l. 2. § appellata: Et no. q licet deseruire nomini, quia noīa debēt esse consonantia re bus, vt s. de do. § ost & aliud. Et no. reconciliari mu tuum trib. modis, vt no. ff. si cer. pet l. 2. § appellata. in gl. 2. & J. eod § item is in gl. mutuum.

Mutuum vnde cōponitur.

ADDITIO. Quib adde duor alior modos, s. pp superueniētiam dñij in mutuante ex causa de præterito, vt l. ꝑ inde ff si cer. pot. Idem ratihabitione secuta, vt l. si ꝓcurator ff de condi. inde. & hæc vera in mutuo mere naturali, aliàs merè ciuili cursu biennij. Item ciuile, cui natura cooperatur, recōciliat stipulatione, siue præcedat, siue sequatur, vt per Ang. hic.

g Condictio Scilicet specialis, q de mutuo datur: q hic appellat à quibusdam, si certum petatur. vt ff. de condic triti. l. j. Sed dic, q condictio certi ex mutuo specialis dat. Est & alia gñalis, q dat ex omni causa & ex omni ꝯtu, ex quo certū petit, vt ff. eo. de reb. cred. l. certi condictio. in prin. Sed nunquid ad inter esse datur certi condictio? Quidam dicunt q non, vt ff. si quis in ius voc. nō ier l. fi. Nos dicimus q sic. & q d. l. dicitur incerti condictio. dic idest, certi cōdictio, quæ datur ad interesse, quod est incertum. & est ratio, quia licet prima facie sit incertū, certificatur tamen per iudicē, vt J. de act § curate. secus si ad factum, quia etiam in sententia non certificatur quantitas, vt ff de ver. obl l vbi autem § quid quod, & ff. de re ind. l. siquis ab alio. § fina.

Cōdictio certi specialis. Conditio certi generalis.

Interesse petit con dictione certi.

† Et pro hoc alleg. Ange hic casum in l. 11. C. de inuti. stipula Non est n I po testate actoris quātitas Iter esse, sed spectat ad iuditem.

do, [a] aut appēdēdo [b] in hoc dam[c], vt accipientiū fiāt. † & qñq; [c] † nobis nō eędē res, sed aliæ eiusdē naturæ, & qualitatis [d] reddantur. ¡ Inde [e] etiā mutuū appellatū est, qa ita à me tibi datur, vt ex meo tuū fiat: [f] & ex eo ꝯtu nascitur actio, quæ vocatur condictio. [g]

Indebito per errorē soluto perinde re obligatur recipiēs, atq; si et mutuū factum fuisset: idcirco in eo condicti tia actio datur.

Impuberes autem sine tutore indebitum recipientes, nihilo magis re obligantur.

Is quoq;, † q nō debitū [a] accepit ab eo, q per errorē [n] soluit, re obligatur, daturq; aduersus eum contra eū repetitionē cōdictitia actio. [i] Nā pinde ab [j] eo [k] cōdici [l] pōt, si apparet [m] eū dare oportere, ac si mutuū accepisset. [n] Vnde pupillus, [o] si ei sine tutoris authoritate indebitum per errorē datum est: non tenebitur indebiti condictione, nō magis, quam mutui [p] datione. [q] Sed hæc species obligationis nō vi-

quàm ex mutuo.

Is quoqs. CASVS. Dixi Imperatori, Dñe, iā be ne vidi qualiter mutuo re ꝯhitur obligatio. ꝯhitur na alio modo? Ad hoc rñ dñr Imp. q sic, quia non solum qui mutuū cepit, re obligatur, sed etiā ille, q indebitum sibi per errorem solutum recipit, te obligatur. vnde si aliquis putat se tibi teneri in cētū, cū i veritate nō teneaf, & alia tibi soluerit, te obligatur es ei, & competit sibi ꝯ te condictio indebiti, quę da tur pp indebita soluta. Nam ab eo, q indebita recipit à sibi soluente per errorem, potuerunt ꝯdici per condictionem indebiti: sicut ab eo, qui accipit mutuam pecuniam, potest illa pecunia cōdici per cōdictionem certi specialis de mutuo, & ita nūc ista duo paria sunt in effectu, & in mō obligationis. Sicut n.

qui mutuam pecuniam recipit, tibi re obligatur, & pōt ab eo pecunia recepta condici per condictionem certi specialis de mutuo, sic & iste qui indebitū recipit ab eo, qui indebitū soluit per errorem, re obligatur, & ab eo pōt pecunia illi ꝯdici. Sicut ergo paria sunt in ponēdo, siue in affirmādo, sic & paria debēt esse in negādo, vnde sicut pupil[o], si sibi mutuaret pecunia nō tenebit, sic nec tenebitur, si indebitū sibi fuerit solutū. In fine dicit, q quædam iniuria vi detur fieri huic speciei, eo q ponit inter species, quæ ex contractu oriūtur, eo q ille qui indebitū soluit, credens se teneri, cū tñ non teneatur, magis intendat distrahere negotiū, quā ꝯhere eo q soluit intē dit deliberare. Frā.

† Facit ad hanc §. e. vlt. cū gl. ꝑ ash med. ibi indebitū iuris naturalis, extra de solu. vbi est bona gl. de mā. repetio-nis indebiti.

† Respon det hic §. ti. de ꝯdi. inde. ff.

h Per errorem. Aliud si ex certa sciētia, vt ff. de condit. inde. l. 1. & ff. de regu. iur. l. cuius per errorem. & C. de iur. & fact. igno. l cum quis. Accur.

† Aliàs ei

ADDITIO. Ex quo no. modū cōcludendi esse quod indebitum soluit per errorem iuris, vel facti, prout fuerit, & et necesse hoc ex primere, nisi quali tat personæ agentis esset causa dandæ condictionis, vt in pupillo, in demente, vel furioso. Angelus.

i Cōdictitia actio. Idest, cōdictio indebiti, q daf pp indebita soluta si facta sint accipientis, vt ff. e. de ꝯdi. indeb. l. indebiti. § j. aliàr nolla condictio daf nisi dñium sit trāslatum, vt ff. vsufru. quemad. ea l. fi. & J. de act. § de iraqs. & § appellamus. Itē ad augmenta naturalia, vt ff. eod. de cōd. indeb. l. indebiti. noo ad ciuilis, vt C eo l. 1. & inquantum locupletior est accipiens si bona fide percepit, vt ff eo. l. si non sortem. § libertus. aliàs si sciens acceperit in rotum, vt ff co. l in summa. §. si seruum, & quandoq; furti, vt ff. de condi. fur l. quoniam. vel dic vt ibi.

Cōdictio indebiti ad qd datur.

k Ab eo. Scilicet qui soluit.

l Condici. Et cui solutum est.

m Si apparet. Si idest, qa Sed vr hic dici, q primo appareat indebitū, & sic ꝑbeť ante, quam actio ꝑponatur, & ita ante lit. ꝯtestā quod est falsum, nisi i casu, vt C. de te[?] i anth. sed & si qs. Sed rñ. hoc verbū pr, qđ hic est, ītelligit cū effectu, s. vt ꝯdēneť reus.

n Accepisset. Vnde tenetur, nisi in casib. vt si soluit ex causa, q inficiatione crescit, vt C. eo. de cōd Ide. l. ea quæ. Item ex causa pietatis, vt ff. eod l. cum is. §. si mulier. Item transactionis, vt ff. eod. l. in summa. Item rei iudicatæ, vt C. eod. l. j. Item scientiæ, vt ff e. l. j. & bic dr Item iuramenti, vt J. de act. § itē siqnit postulante Et aliàr vt no. J. de obli. q ex quasi ꝯtu §. fi. & ēi in l. eleganter. §. fi. in gl. fi. ff. de ꝯdi. indeb.

a Si pro quis. Māđo. in ꝑe. Gl Facul. in ver. si. Indebitū accipiens in certis casib. testi tnere nō tenetur.

† Scilicet actiōe ex eo ꝯtu ēt si ad eum aliqd per uenit, tenet tamē tūc cōdictiōe fine eā, vel ad exhibendum, vt l. j. in prin. ff. cōmo. Et idē dicas de ꝑximo infantiæ et sm Ange.

o Vnde pupillus. Sed si pupillo soluerit indebitum per errorem credens teneri non poterit ꝯ pupillum agere condictione indebiti, nec certi condictione ex mutuo, sed ista obligatio non videtur ex cōdictione descendere, quia soluit pupillo per errorem.

p Mutui. Quia neutra, nisi factus locupletior.

q Datione Sed qualiter teneť ex mutuo? Distingue: aut est infans & tūc nullo modo, teneť. j vt ff. eod. de condi.

de cōdi. inde. l. quod pupillus. & ff. de act. & ob. l. pupillus aut maior infante, & tunc si tutori promittat nullo iure debet̃, ut ff. de aut. tuto. l. pupillus. si alij promittat & sine tutore, naturaliter tantum tenet̃. vt ff. de noua. l. 1. si cum tutore, & ciuiliter & naturaliter obligat̃. sed restituitur. ut ff. de auth. tu. l. ipuberes. & C. si tuto. vel cur. inter. per totū. Et in adulto habēte curatorē idē qd̃ in pupillo, ut C. de l inte. in stit. min. l. si curatorē. aliter enim, idest si curatorem no habet, ciuiliter & naturalr̃ tenet̃. ‡ sed restituit̃. Et hæc oia sunt vera nisi fact° sit locupletior, uel quia sit salua pecunia, vel i aliā rē versa: ut ff. de solu. l. in pupillo, tūc enim tenetur & ciuiliter, et naturaliter, & cum effectu, vt ff. eod. l. naturaliter. §. fin. & l. seq. & ff cōmod. l. iiij. His ergo eisdem modis & de indebito tenetur, ut dicitur. Et nu. similitudinem inter mutuū, & indebitum, quod ualet ad multa, ut ff. e. l. indebiti. §. 1. & 2. voi reconciliatur indebitum eisdem modis, quibus mutuum.

conducta, quod nec est in commodato, quia cōmodatum debet esse gratuitum.

b Itē is cui. q. d. nō solū in duobus superioribus casibus, s. quādo aliquis accipit mutuū, vel quādo accipit indebitū, obligatur re, sed etiā in hoc casu. Acc.

dēt ex ꝯtractu [a] ꝯsistere, cū is, q soluendi aio dat, magis voluerit negotium dīstrahere, q̃ contrahere. †

Non minus re obligatur, qui commodatum accepit, quàm qui mutuum, in hoc tamen differunt, quòd mutuum accipiens rei dominium assequitur, & ob id aduerso casu non liberatur: is autem cui commodatur, dominus non fit. qui quamuis rei custodiendæ exactissimam curam præstare debeat: de casu tamen fortuito (nisi culpa præcesserit) minimè tenetur.

Itē † is, cui [b] res aliqua vtēda datur, [a] i. commodatur, re obligat̃ & tenet̃ commodati actione. Sed is ab eo, qui mutuū accepit, longè distat. Namque [d] nō ita res datur, vt eius fiat, [e] & ob id de ea ipsa re [f] restituenda [g] tenetur. Et is quidem, [h] qui mutuū accepit, [i] si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit: veluti, incendio, ruina, naufragio, [k] aut latronum, hostiumve incursu, nihilominus obligatus remanet. At is, qui vtendum accepit, sane quidem exactā [l] diligētiā custodiendæ rei præstare iubet̃: nec

† Quia i- tēdit liberare solutum.

‡ Nisi cōtrahat sup re cui° alienatio ē interdicta, q's nō obligaret̃ sine decreto. l. ad re soluēdā. C. de præ. minor. Angel.

† Itē est dictio repetitiua l. in repetē dis. ff. de lega. 1. Egi. Per.

ADDITIO No. q̀ si cōmodauero tibi aliquam rem, te obligaris, vt possim ꝯtra te agere cōmodati actione Sed differētia est īter illū, qui mutuū accepit, & illū cui cōmodata ē res, q̄a si cōmodauero tibi equum meū, ego nō do tibi eū, vt tu° fiat, & iō teneris mihi & d̄ ea dē restituēda. sec° ī mutuo, q̄a si mutuo tibi nō teneris mihi reddere eādē rē sed aliam rē eiusdē naturę, & æque bonā. Alia est differentia: quia qui mutuū accepit, si casu fortuito amiserit quod accepit mutuo, veluti incendio, ruina, naufragio, aut in cursu latronum vel hostium, nihilominus possum agere ꝯ eum ea mutuo. Sed cōmodatarius diligenter debet custodire rē sibi cōmodatam, nec sufficit si adhibeat talē diligētiam in custodiēdo, qualem in suis rebus solet adhibere, si aliàs nō diligētius potuerit custodire. Si uerò propter maiores casus cōmodatari° rē sibi cōmodatam amiserit, nō tenetur, dum tamē propter culpam suam casus iste nō euenerit. alioqui si tibi commodauero scyphum meū, vt haberes ī domo tua, & tu forsitan tecū in peregrinatiōe attuleris, & icursu latronum amiseris, uel naufragio, teneris mihi de eo restituendo, uel ad eius æstimationem.

Comodatū & mutuū differunt dupliciter.

a Ea contractu. Nec est, imò ex quasi cōtractu, ut j. de oblig. ex quasi contractu. §. item is. Aliquid tamē tacitè gerit̃ propter quod est positus hic casus inter obligationes ex cōtractu, vt ff. co. l. si in area. t. resp. & ff. commo. l. si is qui. §. vlti.

Item is cui &c. ADD. Expeditis duob. modis quibus re cōtrahit̃ obligatio, s. mutui datione, & indebiti solutione, superest aliud gen°. Per quod re cōtrahit̃ obligatio, s. per cōmodatū. Si enim res alicui vtēdi gratia detur, i. cōmodetur, re obligat̃, & tenetur actione cōmodati. Sed diceret aliqs. Dn̄e, satis patet similitudo inter illū qui recipit mutuū, & illū q recipit cōmodatū, q̄a vterqȝ re obligat̃. sed si placet dicatis mihi, q̄ est differentia inter eos? Frater, dicit ipse, differentia est, quia q mutuū recipit, fit dn̄s rei mutuatę, si dn̄s fuerit ille, qui rē sibi mutuauerit, qui aut cōmodatū accipit, no fit dn̄s rei cōmodatæ, vnde tenet̃ restituere idē corpus, quod acrepit. Dn̄e Iusti dixi ego, nūquid alia differētia inter eos reperitur? Vtiqȝ dicit ipse. Ille enim qui recipit mutuū, re obligatur, & ab illa obligatione per casum fortuitū nequaquā liberatur. sec° in illo q recipit cōmodatū quoniā is exactam custodiā tenet præstare circa rē sibi cōmodatā si tñ eā per casum fortuitū amiserit, non tenet̃, & hoc verū est, nisi culpa sua præcessit casum illū. Sed domine pro Deo ponatis mihi exēplū de culpa fortuitum casum præcedēte. Libenter, dicit ipse. Si ego tibi scyphos meos argēteos commodauerim, vt eis domi inter vicinos tuos, quos ad ꝯuiuiū inuitaueras, utaris, & tu eos tecū peregrè portasti, si postea aliquo casu fortuito amiseris, teneberis, eo quòd tua culpa præcesserit casum illū. Sed domine pro Deo dicatis mihi, quando dicitur res propriè cōmodata Frater dicit ipse: Res tunc dicitur cōmodata propriè esse, quādo nulla merces interuenit, quia si merces interuenisset, diceretur potius locata, uel

c Dat̃ i. tradit̃ a quia dare est dominium transferre, vt l. vbi autem. § fi. ff. de uerb oblig. & j. de act. §. sic itaqȝ, quod non fit in re commodata. Christoph.

a Ista gl. nō est Accursij.

d Namque. Prima differentia inter mutuum & commodatum.

e Vt eius fiat. Quod est in mutuo.

f De ea ipsa re. Quod non est in mutuo.

g Restituenda. Etiam non deteriore, alias non uidetur reddita, unde tenetur ad interesse, ut ff. commo. l. 2. § reddita.

h Et is quidem. Secunda differentia.

i Mutuum accepit. Hic no. mutuū esse triplex. Naturale tantū, s. quādo fit numeratio sine stipulatiōe de soluendo Ciuile tantū, quādo stipulatio interuenit de soluēdo sine numeratiōe. Ciuile & naturale, quādo numeratio & stipulatio īteruenit vt ff si cer. pe l. ij. Itē no q̀ deficit mutuū ratione rei, vt ī fure, vt ff eo l ij. §. mutui & §. appellata & ratione personę, vt ff. si cer. pe l. si à furioso. & ratione dissensus, vt ff. si cert peti l. si ego pecuniā & l si me & Titiū. Recōciliatur autem mutuum cōsumptione, ut ff. si certum pet l. nam & si fur stipulatione, vt C. si cert. pe. l. quamuis. vsucapione ad iuuat alienæ pecuniæ datæ in dotem. ut ff de iure dot. l. Proculus.

Mutuum est triplex.

Mutuum deficit triplicitér.

Mutuum recōciliatur pluribus modis.

k Naufragio. Hic nota fortuitos casus melius, quā in aliqua lege. sic enumerantur aliqui casus C. de pigno. actio. l. quæ fortuitis.

l Exactā. Alias. exactissimam * & sic ponit̃ positiu° pro

* Sic ī scriptis exēplarib. legitur.

pro superlatiuo. Et distingue, q a interdũ solus dolus venit in cõmodato, vt si cõmodo vxori meę vt cõpta veniat ad me, vt ff. e. cõmo. l. si vt certo. §. nũc videodum. & §. interdũ. Quãdoq; dol⁹, & culpa leuis: vt si cõmodo tibi scyphũ, vt cões amici inuitentur ad cœnã, vt ff. co. cõmo. l. in rebus §. hoc ita. Interdũ leuissima, & hoc generaliter, vt hic. Interdum casus, vt si culpa præcedit casum, ut hic sequitur, & ff eod. l. in rebus. circa prin. versi. alioquin.

ADDITIO. Si q̃rit an i cõmodato cõmodatari⁹ teneatur de dolo, lata culpa vel leui, dic ex mẽte doc. i d. l. Si vt certo q si cõtractus celebratur gratia dãtis, tunc recipiẽs tenetur solũ de dolo & lata culpa. Sed si gratia recipiẽtis tantum, tũc tenetur de dolo et oi culpa, sed non de casu fortuito, nisi culpa præcedat casum, ut hic. Si gr̃a vtriusq;, tũc de dolo, lata culpa, & etiã leui. Quid si res commodata sit ęstimata ante, quam commodetur? Dic q ęstimatio semper addit vnã speciem obligationis primę, vt per glo. & Bar. in d. l. si vt certo. secundùm Ias. et Christopho.

Commodatari⁹ de quibus tenetur.

† Vis maior quæ dicaṫ, pulchrè Budę⁹ i ann. ad Pandectas ti. de loc. & cõ. l. si merces. §. vis maior.

† Ant et post eius moram l. quod te. ff. si cert. pet.

sufficit ei [a] tantã diligentiã adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est: si modo alius diligentior poterat eã rẽ custodire: sed propter maiorem vim † maioresve casus [b] non tenetur: si modo non ipsius culpa † is casus iteruenit. Alioqui, si id qđ tibi cõmodatũ est domi, peregrè tecũ ferre malueris: & vel incursu hostiũ, prędonumve, vel naufragio amiseris, dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tũc propriè intelligitur, si nulla mercede [c] accepta, vel cõstituta, res tibi vtenda data est: alioqui mercede interueniente locatus tibi vsus rei videtur. gratuitum enim debet esse commodatum. [d]

Depositarius obligatur re, et tenetur de dolo. h. d. Aret.

a Ei Scilicet commodatario.
b Casus. Scilicet alios.
c Mercede. Sic inf. loca. §. 1. sic inf manda. §. fi.
d Cõmodatum. Commodatum est, si dedi tibi rem meam, vt vtaris: nec ide accepi mercedẽ. si vero merces interueniat, erit locatio, & conductio, gratuitum enim debet esse cõmodatum: ideo teneris ad exactissimam diligentiam. sic. inf. loca. §. 1. sic inf mand. §. fi.

Cõmodati declaratio generalis.

Præterea. CASVS. Hic prosequitur Iusti. quartũ modum quo contrahitur re obligatio, dicẽs quod pter pdictos modos re cõtrahiṫ obligatio, s. in deposito. vnde si tu rẽ tuã penes aliquẽ deposueris, ipse te tibi obligaṫ. & cõpetit tibi actio depositi, depositari⁹ tñ non tenetur nisi de solo dolo subaudi, & de lata culpa, de alio vero non. vñ si rẽ depositã p modicã culpã amiserit depositarius, non teneṫ: qa est quod imputeṫ deponenti. Suæ n. facilitati imputare debet & cõqueri, qui rẽ suã custodiendam amico tradidit negligenti. Itẽ dicit Imperator in §. creditor. q non solum dictis quatuor modis re cõtrahitur, obligatio sed ẽt creditor, qui pignus accepit à debitore, re obligaṫ, & tenetur de re restituenda quã accepit, pignoratia actione. Sed domine, dicai ego, tenetur ne de leui culpa? Resp. q nõ, quia pignus vtrinsque gratia datũ est, creditoris, vt magis pecunia sua in tuto sit, & debitoris, quia forsan non cederetur ei pecunia. & propterea sufficit vt exactã diligẽtiam adhibeat, & hæc est illa, quã rebus suis adhibere solet: quã si præstiterit, quanquã pignus amiserit, nõ teneṫ, & nihilominus creditum petere poterit. h. d.

e Præterea. i. præter supradictos modos accipiens depositum re obligaṫ. Vnde si deposui penes te rẽ meã, mihi obligatis, & possum agere cõtra te actiõe depositi ad rẽ mihi restituendam & teneris ex solo dolo, si dolum cõmiseris, sed si negligenter custodieris, non teneris. Et ideo si depositarius rem sibi depositã per negligentiã suã amiserit furto, debet sibi imputare qui custodi endã rẽ suam amico suo tradidit negligenti, ut dicit in fi. huius §.

Depositi declaratio.

Præterea [e] & is apud quẽ res aliqua deponitur [f] re obligatur, tenetur q; actione depositi: quia & ipse de ea re, quã accepit restituenda teneṫ, si quid dolo [g] cõmiserit: culpæ [h] autẽ nomine, i. desidiæ, ac negligentiæ non tenetur. Itaq; securus est qui parũ diligenter custoditã rẽ furto amiserit, quia q negligenti amico rem custodiendam tradit, non ei, sed suæ facilitati id imputare [i] debet. [k]

Pignoris quoque obligatio re contrahitur, quę quia vtriusque contrahentis gratia celebratur, creditorem de dolo, & leui culpa tantum, obnoxium reddit.

Creditor [l] quoque, † qui pignus accepit, [m] re obligatur. quia & ipse de ea re, quam accepit, restituẽda tenetur actione pignoratitia. [n] Sed quia

f Deponitur. Idest custodienda datur. vt ff. depo. l. 1.
g Dolo. Not. in deposito solum dolũ venire, vt hic, & ff. depo l. 1. §. illud. Itẽ venit lata culpa, q̃ pro dolo accipiṫ, vt ff. eodem. l. quod Nerua. Quandoque leuissima, ut si hoc fuerit pactum, vt ff. eo. l. 1. §. sæpe. Item si fuit in culpa quia portauit rem depositam per locum periculosum, vt ff. commo. l. in rebus. §. 1. & l. si vt certo. §. interdum. Item mora facta in restitutione, vt ff depo. si. l. si in Asia. § fi. & hic, & superior similiter tenetur de casu.
h Culpæ. Scilicet, leuis.
i Imputare. Sic. inf pro so. §. fi. & ff. de min l. cum mandato. §. fi.
k Debet. Hic nota aliud esse dolum, vt qñ est machinatio studiosa, vt ff. de do. l. 1. §. 2. Aliud latã culpam vt non intelligere quod oẽs intelligunt. ut ff. de iur. & fa. igno. l. regula. §. si fili⁹. & de vet. tig. l. latę Aliud leuẽ, vt desidię & negligẽtię, vt hic. Aliud leuissimã, vt si quocunq; modo potuit prævidere, & non pręuidit. vñ furtũ fieri nõ pt sine leuissima culpa, ut ff. p so. l. cum in duobus. vel incendiũ nasci, licet non noceat inculpabilibus, ut ff. de of. pręf. vig. l. 3. §. 1. & ff. de peri. & commo. rei ven l. si vẽdita & ĩ. prox. §. Aliud casum fortuitum, qui, s. prævideri non potest vt sup. prox. §. & C. de pig. act. l. quæ fortuitis.
l Creditor. Creditorem accipere ex omni causa, ut in authen. de fideins. § si & de ner. sing. l. si cui.
m Accepit. Nota cautè ponit accepit, aliter nõ dr̃ re obligari sed pignus creditori etiã nuda cõuẽtione tenetur. vt ff de pig act. l. 1. & hypothecaria sibi nasciṫ ad pignus illud psequendũ, ut ĩ. de ac. §. item Seruiana.
ADDITIO Pro hac glo. uide tex. in l grege. §. & in superficiarijs. de pigno.
n Actione pignoratitia. Quę nasciṫ demũ soluta pecunia, vel alias satisfacto, ut ff de pig. act. l. si rem. §. oĩs. Sic in actione tutelę, quæ demũ finita tutela nasciṫ, vt ff. de tut. & ra. dist. l. si tutor. §. fi. & l. seq. licet quidam

Et sic est tex. dicat solo dolo not. q licet lex taxatiuè loquaṫ: tñ extendiṫ ad casum similẽ, ut hic per Ang.

† Hic §. rñdet tit. ff. de pig. acti.

Dolus.
Culpa lata.
Culpa leuis.
Culpa leuissima.

Cum leuissima tñ adhuc est casus fortuitus sec⁹ si sit leuis. & sic intelligiṫ qđ nota. in l. nanta. ff. naut. cau. po. stabu.

Actio hypothecaria & actio tutelæ quãdo nascunṫ,

quidam dicant etiam prius causa nasci, sed non intentari, vt no. in d. §. omnia.

a Exactam. Propriè ponitur, non superlatiuo, ut s. eod. §. & is: non enim tenetur de leuissima, ut ff. de pig. act. l. si cum venderet. §. venit. & l. seq. Acc.

b Quam. Scilicet exactā diligentiam.

c Fortuito casu. Sed quis probabit hunc casū? Res. creditor pbat se amisisse, ut C. de pig. act. l. si creditor. Itā debitor pbabit dolum vel culpā creditorē cōmisisse, vt ff. de pba. l. in exceptionib. & l. quoties. §. q dolo. Sed tertio creditor pbat casum, si vult euadere: licet Bal. aliter distinxerit, ut not. in d. l. si creditor. Acc.

d Securum esse. Re pete, placuit.

Et hæc est cōis opinio sa cūdū Io. Fab. & p cedit idistinctè qñ est talis casus qui committi pōt sine culpa, ut hostiū incursus, alias debebat pbari io tali casu culpā, nō cōmisisse. Ang.

Cur aūt pro pecunia numerata non competit triticaria mire somniant hic docto. in reddenda ratione, q̄ quibuslibet vide hic apud Por. Tu vero cū Zasio i l. triticū. ff ver. ob. dicito id esse ob id q sub appellatiōe tritici ueniāt opes frumētariç oēs q̄ in terra serunt, vt et veteres intellexerūt. Itē & q̄ in pecoribus ↄsistebāt, excepta pecunia numerata, ac pinde triticariā ↄdictionē veteribus dictā, nō vt glo. ibi sētit à tritico: existimat idē Zasius.

Nam & olim veteribus triticū supra modū nobile fuit.

pignus vtriusq; grā daī, & debitoris, quo magis pecunia ei credaī, & creditoris, quo magis ei i tuto sit creditū: placuit sufficere, si ad eā re custodiendā exactā [a]diligentiā adhibeat: quā [b]si pstiterit, et aliquo fortuito casu [c]rē amiserit: securū eē, [d]nec impediri creditū petere.

TITVLVS XV.

DE VERBORVM obligationibus.

Quæ ex stipulatione, idest vltro citroque facta interrogatione, et responsione obligatio oritur, verborum obligatio dicitur, ex qua, si certum in ea deductum sit, certi condictio. si incertum, ex stipulatu actio proficiscitur, & quamuis solemni quadam verborum formula olim concipi deberet, hodie tamen quibuscunque verbis (modo vterque contrahentium quid alter velit intelligat) fieri potest.

DE VERBORVM obligationibus.

Ista continuatur ad præcedentia, vt patet in text. supra de obli. in si Aret.

Verbis. Totus iste titulus diuidiē in quatuor partes. Primo ponit qualiter obligatio verbis ↄhitur, & quæ actio ex ea resultet. Secūdò quibus verbis olim & hodie concipitur. Tertio, quot modis stipulatio fieri pōt. Quarto, illud per exēpla declarat. Secūda ibi. In hac re. Tertia ibi, Omnis stipulatio. Quarta ibi, Pure veluti. CASVS. Quæsiui à Iustin. Dñe qualiter obligatio contrahiē verbis? & rñ. Ex interrogatione præcedente, & responsione subsequente, cū qd dari, fieriue stipulamur. Ex qua obligatione verborū duæ pficiscūtur actiones, s. certi ↄdictio ex stipulatione, & actio ex stipulatu, si res incerta deducatur in stipulationē. Sed dñe, quod est nomen verb. obli. Et rñ dñs Imp. q vocaē stipulatio. Sed domine, quare diciē hęc obligatio, stipulatio? Et ad hoc res. q hoc est ideo, q stipulatū apud veteres firmum appellabatur, à stipite descēdēs: & ideo hęc obligatio tanquā firma vocabatur stipulatio. Franc.

e Ex interrogatione, s. præcedente. & responsione sequente, vt hic, & C. de vsur. l. 1. alias non valeret.

f Dari. s. certū, quod appareat, quid, quale, vel quantū sit i obligatiōe, ut ff. e. l. stipulationū, & l. seq. Ac.

g Fieri ve Vel etiam non fieri ut i. eo. l. vbi autē. §. id quod. & inf. eo. §. fi. Acc.

h Stipulamur. Est autem stipulatio verborum conceptio, qua aliquid dare, vel facere promittimus &c. vt ff. eo. l. 5. §. Stipulatio. Acc.

i Ex qua. Scilicet obligatione verborum.

k Cōdictio. s. certi generalis, de qua dic vt i ti. 1. diximus circa princ. Item & triticaria locū habet. ubi petitur certum, vel incertum, nisi petatur pecunia numerata, ut ff de tritic. l. 1.

l Ex stipulatu. Si autem incertū quid mihi debeaī, nō ex stipulatione. sed alio ↄtu, agiē cōdictione incerti. nā dico q est propriū nomē actionis, ut ff. condi. inde. l. sed & si me. §. 1. vbi de de hoc notaui. Acc.

m Si incerta. Nisi in casu, vt C. de rei uxor. actio. in prin. Sed quid si promitto aliquid in genere? Respō. non ualet. nam dādo muscam liberarer. oportet. n. q aliqua certitudo ibi sit, vt homo, vel equus. quæ certis finib. contineator. alias non valet, ut ff. eod. l. ita stipulatus. in princ. & ff. de iure do. l. cū post. §. gener à socero. Acc.

n Quæ. Scilicet. Stipulatio.

o Stipulom. Alludit vocabulo, sic i. de testa. in principio. & ff de acquir. possessio l. 1. in principio. oā nomina cōsonantia debēt esse rebus, vt i. de donatio. §. est & aliud.

p Firmum. Nam & baculum. vel stipitem paleæ dabat vnus alteri pro inuestitura, vt hodie fit in Marchia, sed in Lombardia bibunt, alibi per mātellum inuestiunt. sic ff. de pactis. l. 1. Acc.

ADDITIO. Ista tamen inuestitura non est necessaria de iure ciuili, sed de cōsuetudine sic. Idē i beneficialibus de iure can per eam tñ possessio nō acquiriē, vt hic p doctores.

Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione, [e]& rñsione, cū quid dari, [f]fieriue [g]nobis stipulamur: [h]ex qua [i]quæ pficiscuntur actiones: tā ↄdictio [k]certi, si certa sit stipulatio, q̄ ex stipulatu, [l]si incerta [m]sit, quæ [n]hoc nomine inde vtiē, q stipulū [o]† apud veteres firmum [p]appellabatur, fortè à stipite †descendens. †

Olim requirebatur quedam solennitas in stipulatione, qua hodie est sublata, nec refert qua lingua fiat interrogatio, & responsio, dummodo se intelligant. Are.

In hac re. CASVS. Quæsiui a legislatore sub qua forma fieret stipulatio? Et dicit legislator. i. ipse Iust. Frater recitabo tibi antiquitatē circa hoc, & ēt nouitatē, & recitat primo antiquitatē dicens, q antiquitas erat q p illud idē verbū, p qd̄ fiebat interrogatio debebat fieri responsio, mutata, s. persona secūda à parte quærētis in primā personā à parte respondentis. Verbi gratia, Spōdes? spōdeo. sed hęc solemnitas identitatis verborū per dom. Leonē fuit sublata p constitutionē suā, quā habes C. de contrah. & commi. sti. l. omnes. Vnde constitutio illa Imperatoria de solēnitate verborū nō curauit, sed itellectū cōsonātē inter partes desiderauit, vt stipulātes adiouicē se itelligerēt. nec curauit illa ↄstitutio p q̄ verba fieret stipulatio dūmō fieret p verba ad stipulationem idonea & istā ↄstōnē approbat hic Ius. & sic patet sub qua forma dēt hodie fieri stipulatio. Sed qd dñe, iā bene video q solēnitas verborum, q̄ olim necessaria erat ad stipulationem, hodie est sublata. sed dñe pro Deo posset ne stipulatio fieri diuersis linguis? Ad hoc res. & dicit, q nō refert, quacunq; lingua fiat stipulatio, siue Græca siue alia dūmodo ↄhentes se ad i uicē itelligāt: Nec ē necessariū, q ambo vna lingua vtātur: sed prius vnus vna lingua q̄rere, & alius altera lingua rñdere pōt, & nihilomin' valet stipulatio: dū tñ verba apta fuerīt ad stipulationē, & vterq; alterū intellexerit. Nam duo ēt Britones verbis Gallicis contrahere possunt, & Galli Britonicis verbis: dummodo se intelligant, unde Græci Latina lingua

contrahere

† Stipulū in hāc significationē, q̄ dicit Iust. apud Istinos non reperiri asserit Castellianus Cotta in Memorabilib' suis & stipulationē à stipe potius deduci, q circa stipē. i pecuniā maxime consistat.

† Stipulari est stipē i. pecuniā obligare. Valer. Maxi. lib. ij. Egi. Per.

Alciat. lib. Parergon. 1. ca. xxxix. legendum putat. ἀπὸ τοῦ στυπτοῦ qd̄ apud græcos στυπτὸς significet firmū ac solidum.

In hac re [a] olim talia verba tradita fuerũt: Spõdes? Spondeo. Promittis? Promitto. Fide,pmittis? Fide,pmitto. Fideiubes? Fideiubeo. Dabis? Dabo. Facies? Faciam. [b] Vtrum autẽ Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua [c] stipulatio concipiatur, nihil interest, scilicet si vterque stipulantium [d] intellectum eius linguæ habeat: nec necesse est, eadẽ lingua vtrunque vti: sed sufficit congruenter ad interrogata respondere. quinetiam duo Græci Latina lingua obligationẽ contrahere possunt. Sed hæc [e] solennia verba olim quidẽ in vsu fuerunt: postea autẽ Leonina constitutio [f] lata est, quæ solennitate verborum sublata, sensum, [g] & consonantem intellectum ab vtraq; parte solũ desiderat, quibuscunq; [h] tandẽ verbis expressum est. †

Stipulationis pura statim cedet dies, & petendi ius com petit, stipulationis verò in diem quamuis statim dies cesserit, non tamen antea promissum peti potest, quam etiam tota dies, in quam stipulatio facta fuit, præterierit.

Ois stipulatio, aut purè, aut in diẽ, aut sub conditione fit. Purè, veluti. Quinq; aureos dare spõdes? idque confestim [i] peti põt. In diẽ, [k] cum adiecto die, quo pecunia soluaẽ, stipulatio fit: veluti, x. aureos primis [l] calendis Martijs dare spõdes? Id autẽ quod in diẽ [m] stipulamur, statim quidem debetr: sed peti prius, quã [n] dies venerit, non põt. [o] At ne eo quidẽ ipso [p] die, in quẽ stipulatio facta est, [q] peti põt: quia totus is dies arbitrio soluẽtis tribui debet. [r] Neque enim certum est, eo die, i quẽ promissum est, ...

contrahere possunt. Fran.

a Io hac re. Scilicet stipulatione contrahenda.

b Faciã. Quæ omnia dici debebant in stipulatione, vel aliqua de his. sic j. de sing. reb. per fideic. rel. §. si. sed hodie vel vnum ex his, vel etiam aliud dũmodo aptum sufficit, vt j. eod. §. versi. sed hæc. qui cõtinnari debet cum isto. §.

c Lingua. Vt Assyria, Latina, Græca, vel alia, vt ff. eo. l. j. §. fina.

ADDITIO. Dũmõ se intelligãt alias erit necessari interpres. Idẽ in teste in Illyrico nato, cuius lingua non intelligit, quia iudex eũ interrogabit per interpretẽ. Et si ipse iudex, & notarius. vel ẽt notarius sol fit interps, sufficient: ut ò ipsius scriptura vel instrumẽtũ facere fidẽ ẽt contianũ tiam, vel testẽ dicẽtes aliter denuntiasse, vel deposuisse q̃ scriptũ sit. & hæc ue es i iudicijs ciuilib. secus in criminalibus vt per Ang. hic.

d Stipulantiũ. Propriè & ipropriè sic: Aut ẽ çqua do. §. 1. eol vij. & sic im ,priè ẽt promittẽs dicitur stipulati, ut hic, & ff. de condic. indeb. l. si non sortẽ §. si decem.

e Sed hæc quæ diximus j e. §. in hac.

f Cõstitutio. Vt C. d & com. stip. l. oẽs.

Sẽsum Aliis cõsensũ. C. verbis expressũ ab vtroque, & in cõtinenti, vt ff. e. l. j. § prin. & § q pẽsens & §. siquis ita interroget, licet verba inutilia fuerint Iser ta, vt ff. eo l. quę extrinsecus. alias si diceret verba ex pẽss non exigi, non differet ab his contractib. qui ,,sensu contrahuntur, vt j de obl. ex cõsen. j. resp. Ac.

h Quibuscunq; habilib. tñ ad hoc. Quid. n. si dicã a, & verum repręsẽtare, ,pmittis tu dicas b & velis repręsentare promittoino non valet. vt ff. de cõti pec l. q autem. §. si in glo. fin & l. seq. & ff. de mu. & ho. l. vt gradatim §. & ti lege. tbi, sic idonei sont.

Omnis stipulatio. CASVS. Dial Inst. Dñe, procedatis I materia, & dicatis mihi aliquã stipulationũ diuisionẽ, Et in q̃ omnis stipulatio, aut ẽ pura, aut I diẽ, aut sub cõditiõe. Sed dñe, posuistis tã trimembrẽ diuisionẽ: ponatis de primo exẽplũ si placet. Et rñ. q̃ stipulatio ẽt pure. Nã si quæriã à te sic, frater v. aur. dare spondes? & tu rñdeas, ,pmitto. ista stipulatio dicit pura, & ideo illud, quõd i ã stã stipulatiooẽ deductũ est, statim peti põt, nõ i si sic intelligẽdũ est, ut statim veniat cũ sacco paratus. Sed dñe, iam vidi qua liter fit stipulatio pnrè, sed qualiter I diẽ? Rñ. dicẽs. In diem fit stipulatio, veluti si dicas stipulator, Promittis mihi in primis cal. Ianuj a & promissor rñdeat, promitto. Ista stipulatio est in diem, & statim

Vnde si dnnnis capite, non valet. l. 1. §. fi. ff. eo. qa conceptus mentis debet dep̃hendi p verba, nõ per signa, Bart. tñ refert de quodã q p moiũ labiorũ. quẽlibet loquentẽ intelligebat. Egid. Per. Stipulatio fieri dẽt verbis aptus.

stipulatione facta, debet q̃d promissũ est: sed nõ põt peti anteq̃ dies venerit, & die adueniẽte, vel stãte adhuc nõ potest peti promissũ, nisi tota dies sit præterita, siue elapsa, q̃a incõmutabiliter nõ possumus dicere, q̃ nõ soluerit sua die, i. apposita vel pfixa anteq̃uam totus dies fuerit elapsus.

i Confestim. Idest statim, vt ff. eo. l. cũ qui calendis. §. fi. & hoc nisi ratione loci sit in diẽ, vt j. eo. §. loca. vel ratione rei, quæ adhuc non est in rerum natura vt inf. de exc. §. ante pe. & ff. e. l. interdũ. I prin. & de cõd. & demõ. l. 1. §. fi. Sed ad q̃d fit ,pmissio, cũ nõ incõtinẽti sol uit? Rñ. nõ sicpra ne intelligendũ verbũ confestim, vt ẽ niat statim cũ sacco parat; vt ff. de solu. l. quod dicimus sed aliquod spatium pu ta decẽ dierũ dãdã est ut. j. de innt. sti. §. si. & ff. de constit. pecu. l. ,pmissor. sic etiã fere vbique cõsuetudo interpretatur, vt intra decem dies fiant præcepta à Potestatibus, quæ est bona legũ interpres i vt ff. de leg. & senatusc. l. si de interpretatione & e cũ di lectus. ex. de cõlue.

k In diem. Scilicet sit stipulatio, sed nũ q̃d stipulatio, vel destur ciuilis? Resp. sic, vt j. de ac. §. de stitutã. ergo nõ dẽt recipere diem, nec ẽt cõditionẽ, vt ff. de reg iur. l. actus. Sed dic, q̃ hic actus ibi non computator, sic in noua tione vt dicitur ff. de noua. l. nouatio. Et illa regula, actus, habet locum in suis numeratis casibus.

l Primis. Superflue hoc dicitur. ff. eo. l. eum qui calendis. in prin.

m In diem. Aliud si ad diem. nam tunc vsq; ad diẽ tenetur, & non post, ut ff. de act & obl. l. obligationum fere. § 1. & die, quod idem est dicere ex die, quod in diem, vt d. l. in prin. & hic.

n Prius quam. Nam cessit, sed non venit dies. quod dic, vt ff. de ver. sig l. cedere.

o Nõ pt. Sic ff. s cer. pet. l. certi cõdi. io prin. & si petat repellit per exceptionẽ, ut j. de exce. §. præterea.

p Ne eo quidem ipso. Nisi ab initio sic dicat. Hodie dare spondes I quo casu puta, vt ff. eo l. liber homo. §. decem, sed si est pura, ergo peti nõ potest ante decem dies. Ita enim determinatur verbum, cõfestim. sup. eod. §. omnis & in l ff cod. l. liber homo. dicitur quod eadem die, ergo male. Sed ibi expressa est dies.

q Facta est. Scilicet vt soluatur.

r Tribui debet. Hic no q̃nem de facto: index statuit terminum peremptoriũ partibus ad audiendam sñiam, puta diem Iouis, vna partium non veniente eadem die, quæro quando debeat sententia ferri in die

† Et sic pt fieri sine interrogatione. gl. Et spõso. ff. de ver. sig. Egid. Per.

† Non est tñ ibi nata actio, vt obligatio: qa cũ sit Icertũ, an fruct nascãtur, vel non t dies, quæ tacitè Iest habet ,p cõditiõe I vt l. t. ff. de adit. & dem. An.

† Nisi ita cõcepta sit stipulatio, hodie dare spõdes? tunc n. statim peti põt. l. liber homo. §. decem. ff. de ver. obli. Stipulatio an post fit heri sub conditione. In diẽ & ad diẽ differunt.

Cõfestim determinatur per x. dies.

die statuta, vel sequenti ? Et videtur ꝙ nõ die statuta: quia, vt in ȝctib. tota illa dies videtur sua, vt hic. & pro hoc est ff. de ferijs. l. more Romano, per quã legem etiã si media nocte venisset, satis sufficeret. vnde patet, ꝙ ea die ferri non debuit. Item alia rõne, quia post peremptorium debet eã partem absentẽ citare iudex, vt ff. de iudicijs. l. & post edictũ & inter vnã citationem, & aliã debet esse spatium decẽ dierum olim, vt ff. de iudi. l. per interuallũ, hodie triginta dierum. vt in Auth. de liti. §. omnẽ. colla. viij & secundum consuetudinem Bononiẽ. vnius diei. vnde patet, ꝙ in die peremptorij nõ debet ferri. Sed ĩ illa l & post edictũ. exponit, debet. i. potest. Itẽ videtur contra, quòd in die peremptorij

datum non esse [a] prius, quàm [b] is præterierit.

Stipulatio annua quoad quis viuet, pura, & perpetua est, sed post mortem stipulatoris obstat exceptio hæredi. Arc.

Annota, Tempus ipso iure non posse tollere obligationem, sed exceptionis ope.

At si ita stipuleris, Decẽ aur. annuos, [c] quoad viuã, † [d] dare spõdes? & purè facta [e] obligatio itelligit, & ꝑpetuat: [f] † qa ad tẽpus nõ põt deberi, sed hæres petẽdo, pacti exce-

debeat iudicari. vt C quãdo prouoc. non est ne l. cũ non eo die Item si sit ita prope sero, vt certũ sit eã partem amplius non posse venire, debet iudicare in die peremptorij, vt ff de verb. oblig. l. cum stipulatus sum mihi à Procuio, & l. liber homo in si. Et hæc verior opinio. Sed tamen post vesperas statim, vel in ipsis vesperis debet ferri: vt in Authen. de iudic. §. sedebunt. colla. vj. sed nec in nocte debet ferri sententia, & ita psuiõ post excessum vesperarum debet iudicari. Et ita quidam electi ad quoddam consilium de facto iudicauerunt.

ADDITIO. Nisi iurisdictio iudicis sit peritura. Et hæc ꝓcedunt in definitiua nõ in interlocutoria: quæ etiam de nocte ferri põt. & ab opin. istiua glo. quam etiã tenuit Bar. & Bal. dicit Ang. non esse recedendum. & an die sequenti peremptorium possit ferri sententia, vide pulchre per eum hic.

[a] Datum non esse. Idest, non est hoc verum incommutabiliter.

[b] Prius quam. Vt ff eo. l. quicquid. §. fina. & ff. de pig act l. si necessarias. §. si annua.

At si ita stipuleris. CASVS. Supra vidimus, ꝙ ille, qui ꝓmittit, non põt conueniri cum effectu quousq; dies venerit: sed dñe quid diceteris de illa stipulatione qua quia mihi ꝓmittit decẽ quo ad viuã? Fraret, dicit ipse, ista stipl'o pura est, & ꝑpetuo obligatus est ꝓmissor. vnde si pura est, possum singulis annis quãdiu viuam, agere ad decẽ in principio cuiuslibet anni. & hæres ẽt meus de rigore iuris põt agere, sed submouebit per exceptionem pacti facti de nõ petendo, quasi videar tacitè pactũ fecisse, ꝙ ego possim petere dũ viuo, hæres aũt meus nõ possit. istud autem (vt dicunt) pactũ tacitũ est inductũ à potestate iuris ab isto vero in stipulatione inserto, videlicet quoad viuã Eo n ipso, ꝙ fuit mihi ꝓmissum illud annuũ quoad viuerẽ, per hoc tacitè videor pactus fuisse, ne hæres meus petat & h. d. Et ie gatur illud at s. quod ponitur in prine. §. aduersatiue, videlicet sic, ita est, quod illa stipulatio in diem, quæ est in proxi § non est pura at. pro sed.

[c] Annuos Aliud si dixerit, singulis annis Nam primo casu in initio cuiuscunq; anni, secũdo ĩ fine cõmittit stipulatio, quia sic est in legato sic relicto: vt C. quãdo dies leg ced. l. j. & ff. quãdo dies leg. ced. l.

† Quoad uiuam, in diem. uitæ meæ, ad mei seu meã uitam: & quoad moriat idem est dicere. Mãdos. in Gl. Facul. §. Acẽt, ĩ uer. obtineat.

† Neque enim semel nata obligatio tolli tẽpore. certis modis inuentis ad eam tollendam, de qb' J. ti. q mo. toll. obli. Snĩa die ƒsiaa debet ferri ĩ ẽt absente altera partium.

Promitto x. aureos annuos, & singulia annis differũt.

nec semel. Vñ versus. Annua si debes, tunc inspicies caput anni. Anno si debes, in fine teneberis anni, vt dices J. de inuti. stip §. q hoc anno. & ff. eo l. qui hoc anno. Sed nunqd est vna stipulatio. vl plures? Rñd. vna est, vt ff. eo. l. si Stichũ. §. j. [s] licet legata sic relicta sint plura, vt ff de do cau. mor. l. senatus §. fina. Sed quæ est rõ ? Respõ. quia semel in stipulatione inspicit cõditio stipulantis, vt si sit filius, acqrat patri, & vna est actio, vt ff. eo l. si filius. sed in legatis pluries cõsideratur s. singulis annis; cũ singulis annis cedat dies legati, & plures sint actiones, vt ff. de annuis legatis l. cũ in annos. & qñ di. leg. ced. l. cũ in annos. Sed M dicebat hãc esse differentiam, quia in stipulatione est vna verborũ

ptione submouebitur.

Stipulatio collata in aliquem futurum euentum incertum, est conditionalis. Arct.

Sub conditione stipula tio fit, cũ ĩ aliquẽ casum [g] differtur obligatio: [h] vt si aliqd factũ fuerit, vel nõ fuerit, cõmittat stipulatio: veluti, Si Titius cõsul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?

Stipulatio sub negatiua condĩne concepta; cum viuo stipulatore ĩpleri nequeat, eo mortuo effectum sortitur.

conceptio, sed quãtum ad rei vtilitatẽ plures sunt, sicut legata. & facit ꝓ eo. ff eod l. pluribus. §. j. Sed ibi certe ꝑ alia verba fuit facta, s per hæc, annus, bima, trima die, vel dic ꝙ ibi quorundam sententia recitatur. Nec obstat, quod vna est conceptio, nam & in legato vna est conceptio.

[d] Quoad viuam. Idest donec viuam.

[e] Purè facta. Scilicet rõne primi anni: sed rõne sequẽtium est in diẽ quo ad quid, quia ante annũ nõ debetur: & conditionalis quo ad aliud, nã aliàs nõ debetur, nisi viuam, arg. ff eo l. hoc iure & ĩ in illa. Vel dic, ꝙ est Pura abnegatiuè i non conditionalis.

[f] Perpetuatur. Idest donec viuat. sic ff ꝓ socio, l. j. secundum quosdã. imò dic, ꝑ omnia secula ẽt post mortem, nã tꝑe non tollitur obligatio, ipso. s. iure. [a] vt sequitur, vt ff de actio. & obliga l obligationũ fere. § placet, & ff. de seru. l seruitutes. sed per exceptionem, vt sequitur, sed hæres petendo &c. vt ff de actio. & obli l obligationum fere §. placet, & ff de serui. l seruitutes.

Sub conditione. CASVS. Dixi Insti. Dñe iã vidi exemplum de primo mẽbro diuisionis nostrę, s qualiter fit stipulatio purè, & ẽt de secundo mẽbro, s. qualiter fit stipulatio in diem. nouissimo modo, si placet, exẽplũ de tertio membro. s. qualiter fit stipulatio sub ꝯdõne. Et ad hoc rñ dñs Insti. ꝙ sub cõditione, fit stipulatio, cum in aliquem casum promissio differtur, hoc est ad aliquid, quod indifferenter se habet ad esse, & ad non esse, veluti, si aliquid factũ fuerit, promittis mihi x uel si aliquid factũ nõ fuerit, ꝓmittis mihi decem ? Et primo ponit exemplũ conditionis, quæ fit per uerba affirmatiua, ut puta, Si Titi' factus fuerit ꝯsul, v aureos dare spõdes? Fiã.

[g] In aliquem casum. Idest, in aliquam fortunam inopinatam, ut possit se habere ad esse, & nõ esse, qđ in futuris tantum est. ut J. eod. §. conditiones.

[h] Differtur obligatio. Nam ante euentum cõditionis obligatio cessat, ut ff. si cer peta. l. si omnis, & sic ea pendẽte nõ est debitor, sicut nec hęres sub ꝯdõne institutus interim est hęres, vt ff fa erc. l. si maritus. Arg J. C de consti pe l 2. in eo quod dicit conditionale debitum posse cõstitui, quod nõ posset nisi eẽt debitũ, ut ff de consti. pe l j. Sed dic, ꝙ sufficit debitũ spe. Itẽ nec illud interim debet, ut ff. de cõsti. pe l. id quod

[1] Hoc uerũ ubi nõ ennumerãtur anni, siue aliqd qđ ꝓlong nõ cohæreat fit ex parte stipulatoris implẽdum, siue nihil, dũmodo ex cursu tpis debeat stipulatio cõmitti. alias si in euentum alicuius ꝯdõnis, vel exꝓsse fuerit anni dinumerati est secus, ut per Aug. hic.

[a] Nisi ex ꝓsiẽ, uel tacite ex stipulantia paupertate ꝓ alimẽtis deducta cẽserentur. & ita fm Bart. põt saluari gl. in l. stichum. §. hmõi. ff. eod. licet sit magna diuinatio. uel dic, quòd quoties agitur de multiplicãda obligatione infinitas est euitãda, ut l si dei õm. § si decẽ. ff. de leg. j. Arg.

l. id quod. Itē arg. ſ. ff. ex quib. cau. in poſſeſ. eat. l. in poſſeſſione, & ff. de verb. ſign. l. creditores. Sed rōne ſpei creditores dicuntur, vt j. eo §. ex conditionali.

ADDITIO. Impropriè tñ: ꝓpriè aūt creditor eſt, q fidem alterius credēdo ſecututus eſt. Et ita intelligitur ſtatutum de eo q credidit faciens mentionem: ſecus ſi de creditore ſimpliciter, quia intelligitur quocūque modo alium habeat obligatum dummodo non in diem, vel ſub conditione. Angel.

Si qs ita ſtipuletur. CASVS. Ponit exemplum cōditionis prolatæ ꝑ verba negatiua dicens, q ſi aliqs ſtipuletur, Promittis mihi decem, ſi Capitolium non aſcēdero, bene valet talis ſtipulatio, ſed ꝑinde eſt, ac ſi ſtipulatus eſſet cū moreref, decem ſibi dari, nam in vtroq; caſu demum poſt mortē ſtipulatoris poterit illud, qđ ī ſtipl'onē deductū eſt, peti cū effectu. Nota. q ꝯditio alia reſpicit pñs futurū, vt ſupra eod. ſub conditione. alia præteritum, & alia præſens.

† Rō, q̃a ex ſtipl'one conditiōali nō poteſt agi prius, quā ꝯditio ſit purificata: ſed nō pōt purificari ante mortē ergo &c. Egi. Per.

† Vide j. de inuti. ſtip. §. qs ſub. qui hūc §. declarat. Egid. Per.

Si qs ita ſtipulet, Si in Capitoliū nō aſcēdero,[a] dare ſpōdes?[b] ꝑinde erit, ac ſi ſtipulat⁹ eēt, cùm † morietur,[c] ſibi dari.

Conditionalis ſtipulationis ſpes tranſmittitur ab heredes.

Ex cōditionali ſtipulatione, tm̄ ſpēs ē[d] debitum iri: eamq; ipſam ſpē in hrdē traſmittimus,[e] ſi prius, q̄ conditio extet, mors nobis contigerit.[f]

Si certo loco ſolutio faciēda deſtinetur, etiā pura ſtipulatio tacitū habet diem, qua ſcilicet ad locum veroſimiliter peruenīri poſſit.

Loca ēt inſeri ſtipulationi ſolent, veluti. Carthagini dare ſpōdes? quę ſtipulatio licèt purè fieri videaf, tñ & ipſa habet tēpus[g] adiectum, † quo ꝓmiſſor vtaf ad pecuniā Carthagini dandam. Et ideo ſiquis Romæ ita ſtipuletur, Hodie Carthagini dare ſpondes? inutilis erit ſtipulatio: cū impoſſibilis[h] ſit repromiſsio.

Eam propriè conditionē dicimus qua futurum reſpicit, idcirco conditio, qua ad præſens aut præteritum refertur, ſtipulationem conditionalem non reddit, ſed aut puram, aut nullam.

Cōditiones, † quę ad præſens, vel præteritum tempus referuntur, aut ſtatim infirmant obligationē, aut oīno non differunt, veluti, ſi Titius cōſul[i] fuit: vel, Si Męuius viuit, dare ſpōdes? Nā ſi ea ita nō ſunt, nihil valet

a Si in Capitoliū nō aſcendero. Supra poſuit in affirmatiua ꝯdōne & negatiua: nunc in negatiua rm̄.

b Date ſpondes. Scilicet v. aureos, vel aliqd aliud.

c Cū morief. Similes ſunt iſtę duę ſtipl'ones in hoc, quia mortuo ſtipulāte in vtroq; caſu cōmittitur vt hæredes agāt. nam pōt obl'o. ab hærede ſic incipere vt C. vt act. ab hære. & ꝯ hære. l. j. Diſſimiles in hoc, quia prima conditionalis, ſecunda in diem: in quem diem certum eſt euenire, vt ff de condi. indeb. l. nā ſi. licet neſciamus quando, vt ff de condi. & demon. l. j. & in Authen. de nupt. §. deinceps colla. iiij.

Ex conditionali. CASVS. Aliqs ſtipulatur eſt aliqd ſibi dari ſub conditione q̄ pendet: nunqd habet ſtatim alium ſibi obligatum, ſ. illū à quo ſtipulatus eſt? Et rñ q non. imò ex conditionali ſtipulatione tantum ſpes eſt in debito: & ſi contingat ipſum decedere ante, quam conditio exiſtat, ipſe iſtā ſpem tranſmittit ad hæredem ſuum.

Diem cedere. & venire differunt.

d Spes eſt. Non autem ceſſit, vel venit dies: ſed in pura ſtatim cedit, & venit ff. de verb. ſign. l. cedere, ſed in illa quæ eſt in diem, ſtatim cedit dies legati, ſed non venit. ſupra eo. §. in diem.

Legatari⁹ ꝯdōnalis legati ſpē nō tranſmittit.

e Tranſmittimus. Sic C de iis qui ante aper. tab. l. j.

f Contigerit. Sed quare legatarius conditionalis legati ſpem ad hæredem non tranſmittit: vt C. de cad. tol. §. ſin aūt aliqd? Rñ in ſtipulatione interuenit factum ſtipulātis volentis ſibi proſpicere: & ſic hęredi: vt ff. de proba. l. ſi pactum quod non eſt in legatario: cuius nullum factum interuenit, & eodē modo reſponde in hæreditate conditionali.

Loca etiam inſeri. CASVS. Supra dictum eſt, q in ſtipulationem quandoque dies, quandoque conditio venit. Et non ſolū illa, quæ ſupra dicta ſunt, poſſunt uenire in ſtipulationē: imò ēt loca ſtipulationibus inſeri pñt, puta ſi dicam ſic, Promittis te mihi daturum decem Carthagini & tu rōdes, Promitto, & huiuſmodi ſtipl'ones licet potę videātur: tñ ipſa, tñ habent tacite tēpus adiectū, quo aliquis ire, vel mittere poſſit ad locū illum, in quo promiſit pecuniam ſe daturū. vnde ſi aliquis ita ſtipuletur Romæ: hodie Carthagini dare ſpondes iſta ſtipulatio nō valet, cū repromiſſio ſit impoſſibilis, & ratione huius impoſſibilitatis vitiatur huiuſmodi ſtipulatio.

† Aliàs, iniectū. Quædam vetuſta ex ēp. habēt, interiectum.

Loca etiam. Nō ſolum conditio vel dies.

g Tempus. Quod bon⁹ iudex arbitratur. quod dic, vt ff. eodem l. cōtinuus. §. cum ita.

ADDITIO. Nota, quòd licet in actibus iudiciariis tēpus itinerādi ſit ſtatutum certum, vt viginti miliaria ſingulo die. vt l. j. ff. ſi quis cau. (& dic vt ibi per Bar. & doc̄to.) tamen in ꝯc̄tibus nō eſt determinatum: ſed totum reſidet in pectore iudicis: qui multa debet conſiderare, & locum, & periculum, & qualitatem perſonæ: vt l. continuus. §. primo. & ibi vide Bartolum & Imol. ff eodem. Ang.

† Cōditiones propriè ſunt de futuro, nō aūt đ p̄ſenti, ſeu præterito Mād. in 18. q. 32. Regu. nu. 16.

h Impoſſibilis. Ratione enim impoſſibilitatis ſtipulatio vitiatur, vt j. de inutil. ſtipu. §. ſi impoſſibilis. niſi vterque haberet ibi procuratorem, & egiſſet quilibet cum ſuo, vt eadem die fieret ſolutio: vt ff. eodem l. fina. §. ſi inter eos.

Conditiones quæ. CASVS. Quęſiui à Iuſtiniano Dñe ſupradictum eſt, q ſtipulatio conditionalis eſt, cum differtur in aliquem caſum. Sed dñe, nunquid omnis ſtipulatio eſt incerta, quæ ſit per hanc coniunctionem, ſi? Rñd. dñs Iuſtin. q non: nam ea quæ ſunt præſentia, vel præterita, non dicuntur pēdere: ſed ea quæ ſunt futura, propriè dicuntur pendere: quaſi diceret: tunc intelligitur ſtipulatio ſub conditione qñ differtur in aliquem caſum futurū. Quando autem in aliquem de p̄terito, vel de præſenti concipitur: tunc non eſt ſtipulatio ſub conditione: imò aut ſtatim valet obligatio, aut non valet. Ea enim quæ per rerum naturam certa ſunt, nō morantur obligationem. Si enim dicam, Promittis mihi decem, ſi Mæuius viuit? & tu rūdeas, Promitto. ſi viuit tempore conceptę ſtipulationis, ſtatim valet ſtipulatio: ſi autem non viuat tempore conceptæ ſtipulationis, non valet, imò ſtatim infirmatur & ita ſtipulationes, quæ concipiūtur in aliquem caſum præſentem, vel præteritum: quanquā illi caſus nobis ſint incerti, quia tamen quo ad naturam naturantem ſunt certi, non morantur &c. Franc.

i Conſul fuit. Sic ff. ſi certum peta. l. itaque, & l. cum ad præſens tempus, patet etiam in l. conditio. ff. de verborum obligatio.

Natu-

stipulatio. sinautem ita se hñt, statim valet. Quæ.n. ꝑ rerũ naturã [a] sũt certa, nõ morãt [b] obligationẽ; licet apud nos icerta sit. [c]

Factum in stipulationibus deduci posse explorati iuris est, quibus (cum interesse præstando à facti obligatione eximatur promissor) vbi vtile est pœnam adijci: propter eius quod inter est difficilem probationem.

Nõ solũ res in stipulatũ deduci pñt, sed ẽt facta, vt si stipulemur fieri aliqd, vel non fieri. & in hmõi stipulatiõib. optimũ erit pœnam subijcere, [d] ne quantitas [e] stipulationis i incerto sit, ac necesse sit actori probare [f] ꝙ eius intersit. Itaq; si quis, vt fiat aliqd stipulet: ita adijci pęna debet. Si ita factũ non erit, tunc pœnę noĩe x. aureos dare spondes? Sed si q̃dam fieri, [g] q̃dam non fieri, [h] vna eadẽque cõceptione stipulet quis, clausula [i] hmõi erit adijcienda: Si aduersus ea factum erit, [k] siue qd ita factũ nõ fuerit [l] tũc pœnę noĩe x. aur. dare spondes?

TITVLVS XVII.

DE DVOBVS reis † stipulandi † et promittendi. †

Ne credito hic reos à reatu, siue delicto dici, sed eos reos stipulandi dicimus, qui duo pluresve ab aliquo sibi quid dari, aut fieri stipulantur, quibus simul respondetur: promittendi vero reos qui separatim interrogati, cuipiam idem dare, aut facere singuli promittunt. proinde quod duobus reis stipulandi debetur, singulis insolidum debetur, & è regione quod plures promittendi rei spoponderunt, singuli solidum dare tenentur, vnius tamen solutione, aut receptione vtriusque perimitur obligatio.

ET stipulandi, & promittendi duo, pluresve rei fieri pñt. Stipulandi ita, si post omnium interrogationem

a Naturam. Ergo nec futura morantur obligationem. nam etiam illa per rerũ naturam certa sunt, ut de iud. l. sed & si restituatur. §. si cõtra. Sed dic, quòd aliud est esse certũ per rerum naturam, idest, per naturalem cursum naturæ, per quã sola præterita, & ꝓsentia sunt certa, & ita hic accipitur. Et etiam illa futura certa sunt, quæ non habent se ad vtrum libet, vt si moriar. nam & hæc nõ morantur obligationẽ, vt ff. de condic. indeb. l. nam & si & l. præced. & seq. & ff. de nouat. l. si pupillus. §. qui sub conditione. ; Et aliud est in natura rerum. i. in sciẽtia Dei, ĩ qua omnia, q̃ sunt, vel fuerunt, vel futura sunt teste Boetio tã quã præsentia sunt. Item & alias, sunt mille anni ante ocu los eius tanquã hesterna dies, quę præterijt & dicitur prima natura naturata sed secunda natura naturans, quod idẽ est, quod ipse Deus. b Non morantur. Idest, nõ suspẽdunt siue differunt. Acc. c Incerta sunt. ff. de regu iur. l. in totum contra. Sol. illa loquitur in his, vbi præsens solennitas exigitur, vt septem testes in testamẽto, vt s. de testam. §. 1. Vel loquitur ĩ illis casib', vbi certa scia & intellect' de præsenti exigitur in cõtractibus puris, ut C. de donatio l nec ignorans, nec inuitus. hic autem in conditionali.

Non solũ res. CASVS. Supradictum est de stipulationibus, q̃ consistunt in dando, nunc tractãdũ est de stipulationibus, quę consistunt in faciendo. unde dicit Iusti. non solum res possunt deduci in stipulationem, sed & facta puta cũ stipulor aliquid à te fieri, vel non fieri in futurũ, & si nõ fuerit factũ scđm stipulationem, potero agere ꝯtra te, & petere interesse meũ. & quia difficile est probare interesse, propterea dat Iusti. consilium stipulatori, vt adijciat pęnã in stipulatione quã petere poterit stipulator, si non fuerit factum secundum stipulationem, & ita nõ habebit necessario probare quãti sua interest Et docet in litera qualiter pœna debet stipulari, dicẽs, ꝙ si aliquis stipulet aliquid fieri, velꝑu turrim, ita adijcere debet. Et si turrim nõ feceris, decẽ aureos dare spondes nomine pęnę? Contingit autẽ aliquãdo, ꝙ in eadẽ stip. stipulet quis aliquid fieri, & aliquid non fieri: puta, Stipulor à te, vt eas Romam, sed ꝙ nõ eas ꝑ Florentiã, & in istis stipulationibus in quib. stipulor aliquid fieri, & nõ fieri, ita erit pœna adijciẽda, si aduersus ea factũ fuerit. i. si iueris per locũ prohibitũ, seu ita factum non erit, idest, si non iueris Romã decem aureos dare spõdes? Et hæc dicuntur vsq; ad §. Non solum. De stipulationibus quæ in dando consistũt hucusq; diximus, nũc de ijs, quę in facto ꝯsistũt.

d Pœnam subijcere. Sic ff. de præt. stip. l. fin vbi dat simile consilium.

e Quantitas. ff. de arbit l. non autem. contra. Sol. non interest quo ad hoc, vt valeat cõpromissum. interest tamen quo ad utilitatem stipulationis.

f Probare. Sed quo modo interesse probatur? Respond. per testes, vt hic innuit. & C. de senten quæ ꝓ eo l. 1. §. 1. nisi petat ex dolo alteri': quia tunc per solũ sacramentum, ut ff. quod ui aut clam. l. semper. § in hoc interdicto. & § sequẽ. & C. vnde vi. l. si quando. & C. de iur dom. impe. l 1.

g Quædam fieri. Puta ire Romam.

h Quædam non fieri. Puta per Florentiam non ire.

i Clausula. Scilicet pœnalis. Acc.

k Factum erit. Hoc redditĩ secũdo dicto.

l Factum nõ fuerit. Hoc refertur ad primũ. Et si ex vno capite sit pęna cõmissa nõ cõmittet pl': vt ff de arb l. si duo. § si. nisi hoc actum sit vt pluties committatur, ut ff. de transactionib. l. qui fidem.

ADDITIO. Itẽ nisi sit apposita sup facto iterabili, vel continẽte plura capitula, si ratione interesse petatur secundùm Ioan. Fab. hic. Et nota ꝙ iuramentum de nõ contraueniendo habet vim istius clausulę, item facit, vt actus valeat eo meliori modo quo potest. Angel.

† Rei inquit Emilius Ferretus in notis suis ad hunc titulũ dicunt quorũ res in iudicio tractatus. Allegat ĩ esse rẽ & Ciceronẽ et Noniũ: tu illum videto.

† Re' stipulandi ẽ reus credẽdi i. cui debetur res, ñ ꝙ ei res credatĩ sed q̃a res credat, vel ꝑ Ide fit ac si crederet. Egid. Per.

Reus ꝑmittẽdi ẽ reus debẽdi. l. qui rẽ sibi creditã dẽt & eã promittit solueri, et no. ꝙ reus actiuè est re' stipulandi, sed passiuè ẽ reus debẽdi seu promittendi. Egid. Per.

* Tu vero ĩ hoc qua ratione ꝓbet ĩteresse, adđ vt in c. si ex. quod me. cau. & aptius ĩ c. si diligenti. extra. de for. cõ. & ff. de vi & vi ar. l. 3. §. interdicto & iij. q. iij c. qđ frater. & ꝑ Iun ĩ c. fi. qđ me. cau. et Barto. in l. ne mo. ff. de duob. reis ad fin. Adđs quoq; qđ licet

DE DVOBVS REIS STIPVLAN. &c.

Quia in stipulatione de qua dictum est sup. tit. 1. plures personæ interueniunt quandoque, quarum quadam dicuntur rei stipulandi, aliæ rei promittendi: ideo dicit de duobus reis stipulandi ac promittendi. Accurs.

ET stipulandi. Totus iste ti. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit de duob re. stipulandi qualiter fiant. Secũdo de duobus reis promittendi. Tertio ponit effectus ipsius obligationis pluriũ reorum. Quarto redit ad duos reos promittẽdi. Secũda ibi, §. duo pluresve. Tertia ibi, Ea huiusmodi. Quarta ibi, Ex duobus. CASVS. Quæsiuit à Iustiniano qualiter possunt fieri duo pluresve rei stipulãdi, vel ꝓmittẽdi? Et respon. dicens, quòd hoc pacto, si postquã duo stipu-

Natura est duplex.

t Not. ex gl. cõditiones ĩ futurum collatas q̃ necessariam habẽt existẽtiã, nõ differrĩ obligationẽ ꝙ uerum limita, si ꝑfectãtur ꝑ tale qd qđ tẽpus significat, promitto cũ morieris. §. id autẽ. J. de inuti. stipulati. Chris.

promissor rñdeat, Spondeo [a] vtputa cũ duob. separatim stipulãtib. ita ꝓmissor rñdeat, Vtriq; vestrũ dare spondeo. Nam si pri⁹ Titio spopõderit, deinde alio interrogãti spõdeat: [b] alia, atq; alia erit obligatio, nec creduntur duo rei [c] stipulandi.

Si duo promittant eidem eandem pecuniam, efficiuntur duo rei promittendi. Ar.

Duo, pluresve rei promittendi ita fiũt: Mæui x. aureos dare spondes? & Sei, eosdem x. aureos dare spondes? si rñdeant singuli separatim, Spondeo. [d]

Natura duorum reorum est, vt quilibet teneatur insolidum, sed vnius solutione, & receptione tollitur obligatio vtriusque. Are.

Ex huiusmodi obligationibus, [e] & stipulationibus solidũ singulis debetur, & promittentes singuli insolidum tenentur. In vtraque [f] tamen obligatione, vna res vertitur, & vel alter [g] debitum accipiendo, vel alter [h] soluendo, omniũ perimit [i] obligationem, & omnes liberat. [k]

Etiam diuersitas temporis adiecta solutioni non facit cessare constitutionem duorum reorum. Are.

Ex duobus reis promittendi, alius purè, alius in diem, vel sub conditione obligari potest: [l]

nil de eo qđ interlit, ꝓbatũ lit, si tamen iudi el aliunde vt pote ex informatiõib⁹ quibusdã officioei⁹ receptis cõ- stet: debeat ipse iudea cõdẽnationẽ facere. vt l. j C. defen tẽ q̃ ꝑ eo qđ iter. & ibidem ꝑ Bart. & l. semp. I gl. alle. hic. Et facit qđ no. idẽ Bar. in l si q. d ea Pa- philo. ff de leg. 2.

stipulati fuerint eãdem rem ab eodem, ipse post amborum interrogationem respondeat, vtrique vestrũ dare spondeo, verbi gratia: pone quod sum stipulat⁹ à Titio in hunc modum Promittis mihi Stichum? & Petrus incontinenti post meam stipulationẽ, & ante promissoris responsionẽ stipulatus fuerit ab eodem Titio sibi dari eũdem Stichum, & ipse post ambas interrogationes respondeat, Vtriq; vestrum dare spondeo. & ego & Petrus effecti sum⁹ duo rei stipulandi. Sed pone, domine quid si mihi primo stipulanti Stichum promiserit? deinde Petro stipulanti ex internallo eũdẽ Stichum ꝓmiserit? Respon. domin⁹ Iusti. dicẽs, quòd nos, scilicet, ego, & Petrus sumus duo creditores in eadem re, sed nõ sum⁹ duo rei stipulandi vnius obligatiõis, sed diuersarũ obligationũ. Vna .n. obligatio mihi est acquisita, & alia Petro stipulanti ex interuallo: quia natura duorum reorũ stipulandi hæc est, vt nihil sit mediũ inter stipulationẽ vnius, & alterius. sed si statim post vnam stipulationem fiat alia, qualiter intelligi debeant ex sequentibus apparebit. Francisc.

Reus stipulandi. Et stipulãdi. Hic dicitur reus stipulandi, qui rẽ aliquam, vt pecuniam stipulatur à re, nõ à reatu dict⁹. Et ecõtra reus promittendi, qui aliquam rem ꝓmittit,

Reus promittendi. vt ff eo l. 1. alias reus tantũ debitor dicitur, ut patet C. de iur cal. l. 2. alias dicitur reus, qui cõuenitur, ut C de iud l properãdum § & siquidẽ. & dic ut ff. eod. l. 1. Potest dici & alio respectu reus stip. & promittendi, ut dicitur in gl. Acc.

Reorũ debendi vel credendi cõstitutio an per interuallũ impediatur.

a Spondeo. Hoc adiecto, ut sint duo rei in solidũ & iure veteri, vt ff eo l. reos § si & § eum in tabulis.

b Spõdeat. Ex interuallo, puta si diuerterint ad alios actus extraneos, ut ff eo l duos. § si alias si nõ est extraneus actus contra diceret d. l. ei, qđ modo dixerat ibi, nam si prius. & quod dicitur. ff eo. l. 3. Acc.

ADDITIO. Tu dic, quòd interuallũ magnum, puta unius diei, cum actu extraneo, uitiat cõstitutionẽ duorũ correorum, si interueniat inter interrogationem & respõsionem: alias si inter obligationẽ vni⁹ perfectam, & alterius perficiendam, non uitiat constitutionem correorum expressam, sed tacitam sic, saltem in duobus reis credendi.

c Nec credũtur duo rei. Scilicet ut una sit obligatio. & unius rei, sed sunt creditores duo, & diuersarũ rerum, vt inf. eo. § ex huiusmodi.

Duo pluresve CASVS. Dixi Iust. Domine tu dixisti qualiter fiãt duo rei stipulãdi, ponatis si placet exẽpla de duobus reis promittẽdi. Resp dominus Iusti. dicẽ. sic: In duobus reis promittẽdi sunt duo, q stipulantur ab eodẽ. sed vbi sunt duo rei promittẽdi vnus stipulator à pluribus. Vnde scire debes quòd duo rei promittẽdi ita fiũt, si fuero stipulatus in hũc modũ, Mæui promittis mihi decẽ aureos? & ipse respõdeat, ꝓmitto, & postea sine interuallo dixero Seio. Sei promittis mihi eosdẽ x. aureos, quos stipulat⁹ sum à Mæuio, & ipse respõ. promitto. isti sũt duo rei debẽdi, vel promittẽdi. sunt enim duo debitores debentes eandem rem. Francisc.

d Spondeo. Hoc acto vt fiant duo rei, & insolidũ, ut ff. eo. l. reos §. fin.

Ex huiusmodi. Dixi Iustin. Iam vidi qualiter fiant duo rei stipulandi & promittendi, pro Deo dicatis mihi, q̃s est effectus earum obligationum? Ad hoc respon. Iusti. quòd ex stipu. huiusmodi solidũ singulis debetur, sup reis stipulãdi, & solidum debẽt singuli s. rei promittẽdi, quia vterq; eorum insolidũ obligatur: sic singulis eorum stip. solidũ debetur sed licet insolidum teneãtur, vel solidum singulis dẽbeatur, tamen vna res sola i obligatione vertitur. unde si fuerint duo rei stip. & ita duo creditores: si tamẽ vnus eorum recipiat illud, quod deductũ erat in stipulãtionibus, ille qui rècipit, perimit obligationem singulorum, vnde ab altero reo stipulãdi liberatur promissor. & si fuerint duo rei promittendi, & ita duo debitores eiusdẽ rei, si alter rẽ illã soluat, perimit oblig. illam, & liberatur alter. Franc.

e Obligationibus. Hoc refertur ad reos promittendi: & quod sequitur & stipulationibus, ad reos stipulandi, vt probatur ins. statim. — Obligatio eadẽ põt esse una & plures.

f In vtraque. Idest, vtriusq; obligatione. nam vna est quo ad vnum effectum, vt ff. eo. l. 3. in si sed plures sunt. quia plures tenentur, vt hic.

g Alter. Scilicet reorum stipulandi.

h Alter. Scilicet reorum promittendi.

i Perimit obligationem. Ille, qui accepit.

k Liberat. Ille qui soluit. Similis lectio, seu implicatio verborũ est. ff. de arbit l. si duo. in princ. Vel dic quòd quilibet istorum refertur ad vtrunque supradictum. & possunt fieri in stipulatione duo rei, & in quolibet genere obligandi, ut ff. eo l. eandem.

Ex duobus reis &c. CASVS. Quæsiui à Iusti. an vnus de duobus reis promittẽdi aliter possit obligari, quã alius? Et videt quòd non, quia videtur, quòd æqtas omnimoda, siue paritas debeat esse iter duos reos debendi, dicit tamen, ꝙ ex duobus reis ꝓmittẽdi alter purè, & alter sub conditione obligari potest. puta x. fui stipulatus à Titio purè, & eadem x fui stipulatus à Martino sub cõditione. Isti duo intelligũtur esse duo rei debendi, & licet Marti. sub cõditione obligetur, non ideo minus petere potero illa x. à Titio, q mihi purè est obligatus quanquam adhuc pẽdeat conditio & hoc dicit Francisc.

l Potest. Sed nonne est hic imparitas? quod esse nõ debet, vt ff. eodem. l. eandẽ §. sed si quis Respon. secundùm M. quod ibi regulariter dictũ est, fallit hic, vt ff eodem l si ex duobus §. fina. Alij vt P. dicunt quòd hic non est imparitas: cũ adueniente conditione, vel die ambo æqualiter teneantur, sed adhuc medio tẽpore — Obligatio an possit imparitatem cõtinere.

* Et huic post oẽm disceptationẽ a stipulãt laſ. pore remanet imparitas, quare dic* q in quantitate debita, vel re quæ debetur, non poteſt eſſe impari tas, vt ibi, ſed in alijs poteſt, vt hic, & ff. eod. l. ſi ex duobus. §. fina.

a Quo minus. Sed adueniente cõdõne sociū poterit cõuenire mãdati ſm quoſdã, vel verius nego. geſt. vt C. eo. l. j. Patet ergo cõſtitul poſſe purè duos reos debẽdi & quẽlibet inſolidũ conueniri, vt C. eo l. j. Hodie ſ. enã ſi hoc actũ ẽ expreſſim, niſi altero abſente, vel inope exiſtẽte, vt ĩ Authẽ d̃ duob. reis. §. j. col. ij. & autẽ hoc ita eo. tit. C. niſi renũtiatum fuerit illi conſtitutioni. vt C. de pact. l. pen. & ff. de minorl. ſi iudex.

Rei debẽdi in ſolidũ nõ põt cõueniri. * Hæc qua ſi mirabilẽ notat, atqi exen tit la quẽ videtohie cum magno certẽ tibi futuro emolumento.

nec impedimẽto erit dies, aut conditio, quò minus [a] ab eo, qui purè obligatus eſt, petatur.

TITVLVS XVIII. DE STIPVLATIONE ſeruorum.

Si qd hæreditarius ſeruus in cente adhuc hæreditate ſtipuletur, future hæredi acqritur. Itẽ vtcũq; cõcepta fuerit ſerui, aut filij ſtipſo, dño aut patri protinus quæritur.

Seruus ex pſona dñi [b] ius ſtipulãdi habet. Sed & hæreditas in pleriſq; [c] perſonæ defuncti [d] Vicẽ ſuſtinet: ideoque† qd ſeruus hæreditarius ante aditam hæreditatẽ ſtipulaĩ, adqrit hæreditati: [e] ac p hoc etiã hędi poſtea facto adquirĩ.

Seruus, ſiue filiusfam. à quocunque ſtipuletur, & in cuiuſcunque perſona ſtipulatione conceptat: acquirit domino, & patri. Are.

Siue aũt dño, ſiue ſibi, [f] ſiue cõſeruo ſuo, ſiue impſonaliter [g] ſeruus ſtipulẽ, dño adqrĩ. Idẽ iuris eſt & in liberis, q ĩ ptãte pr̃is ſunt, ex quibus cauſis adquirere [h] poſſunt.

Seruus factum, ſuã ipſius perſonam reſpiciens ſtipulãdo, ſibi non domino quærit.

Sed cùm factũ [i] in ſtipulatione continebitur: omnimodo [k] pſona ſtipulantis continẽ: [l] veluti ſi ſeruus ſtipuleĩ, vt ſibi ire agere [m] liceat.

DE STIPVLATIONE ſeruorum.

Cõtinuatio. † Ergo põt ſtipulari iacẽte hæreditate, qa pſonã defunctt repręſentat. Egi. Per. Diuiſio.

Suprà tit. 1 & tit. præceden. dictum eſt de ſtipulatione liberarum perſonarum, Verùm quia interdum ſerui ſtipulantur: ideo de his tractaturus intitulauit de ſtipulatione ſeruorum.

Seruus. Tot' iſte ti. diuidiĩ in tres partes. Primo, q ſeruus ſtipulãdo acqrit dño, ĩ cuiuſcunq; pſon a'ſtipſo cõcipiaĩ. Scdo exeipit à regula, q factũ nõ acqrĩ. Tertio ſi ſint plures dñi, p dñicis portioni bus acquiritur. Secunda ibi, ſed cũ factũ Tertia ibi, Seruus cõis. CASVS. Quæſiui à Iuſti. vtrum ſerui haberent ius ſtipulandi? & videbaĩ quod non, cũ ſtipulatio ſit actus ciuilis. & quantum ad ius ciuile ſeruus pro mortuo habetur, & reſp. dñs Iuſt q quãquã ſeruus quantum ad perſonam ſuam propriam p mortuo habeaĩ, ex pſona tñ dñi ſui poteſt habere ius ſtipulandi. Sed dicet aliquis, Dñe, hoc verum eſt, ſi ſeruus habet dñm, ſed qñ non habet dominũ, puta dum hæreditas iacet, nunquid valet ſtipulatio? Et rñ. Iuſti q ſic, quia hæreditas in caſu iſto vicem dñi ſuſtinet. vnde ſi ſeruus hæreditatis ante aditã hæreditatem ſtipuletur, acquirit hæreditati, & ſic hæredi futuro. Franc.

Dñs ẽ caput ſerui. Hrẽditati furtũ fieri nõ põt. † Itẽ pp iuſſum q reqrit ad adeũdam hẽditatẽ ſeruo hæreditario delatã. ibi em nõ po terit hẽdi tas loco dñi hẽri. l. hęditas ĩ multis. ff de acq. rer. domi.

b Domini Quia dominus caput eſt ſerui, vt ſ. de no xal. §. omnis. ex ſua enim perſona nihil poteſt, vt ff. de regul. iur. l. ſeruitutem. & l. quod attinet, niſi ex quo manumittitur, tunc enim incipit habere caput, vt ff de capit dimin l. bodie.

c In pleriſq;. Hoe propterea dicit, quia hæreditati furtum fieri non poteſt, niſi in tribus caſibus, vt ff. de fur l. hæreditariæ & l. ſequẽ Item propter vſumfruc. qui ſeruo hæreditario promitti non poteſt, vt hæreditati quæratur, vt ff eo. l. vſusfructus.

ADDITIO. Et eſt ratio ſecundum docto. quia ſine perſona cui accidit, deberi non poteſt.

d Defuncti. Nõ hẽdis, vt hic, & ĩ de hĩ lſti. §. ſeruus. & ff. de acq. rer. domi. l. hẽditas. Et q̃ ſit ratio, quare pſonã defuncti, & ſic hẽdis ſuſtinet, dic vt d. §. ſeru°.

e Hæreditati. Sic ff de iniur. l. j. §. quoties autem.

Siue autem &c. CASVS. Dixi Iuſt. Dñe, vidi q ſi ſeru° ſtipuletur aliquid dari dño ſuo, q illud domino ſuo acquiretur, ſed ponamus, q non dño ſuo ſed ſibi ſtipulet aliquid dari, acquirit ne dño ſuo? Et rñ. Iuſti dicens, q ſiue ſeruus ſtipulet dño ſuo, ſiue ſibi, ſiue ſeruo ſuo, ſiue imp ſonaliter, ideſt, p ſona non adiecta, om nib. iſtis modis qua tuor dño acquirit. Idem iuris eſt in filio, qui qualitercũque ſtipuleĩ, patri ſuo acquirit ex his cauſis, per quas patet p filium acquirere poteſt. Fran.

f Siue ſibi. Niſi in caſibus, vt cum factum eſt in ſtipulatione, quo caſu dño nõ acquiriĩ, vt ĩ. p xi. §. & cũ operas ſi hero ſtipulatur, & vt ff. eo l. antepe. & in aliis caſib°, quos not ff. e. l. j. & l. ſeq. Sed nunquid frater põt ſtipulari fratri ſuo in eadem poteſtate exiſtenti? Dic q ſic, quia ſeruus conſeruo ſtipulari poteſt, vt hic, igitur frater fratri. argu. C de diuer. reſcrip l. j. Item, quia vox filii, vox patris intelligitur, & vox ſerui, vox domini intelligitur, vt ĩ. de inutil ſtipul. § ei vero qui. & § poſt mortem.

Nec valet talia ſtipſo. q cũ pſona cohęreẽ de pſo na ſerui ĩ dñm trãſire ñ pñt. Item qa operas no mo niſi dominus ſtipulaſ: valeret tñ ſi eas vel ĩpſonaliter, vel dño ſtipuleĩ, vt per Ang. hic Stipulari ire & ſtipulari inter differunt.

g Impſonaliter. Nullius facta mentione, ideſt, vel proprio nomine, vel appellatiuo, vel facta mentione de nomine appellatiuo, ſed non proprio, vt ſup. de exhæ. lib. §. j. Accur.

ADDITIO. Idem per omnia dici poteſt in monaco ſtipulante Ang.

h Acquirere. Vt ex cauſa profectitia, & aduentitia iſto iure. quod dic, vt ſupra, per quas perſonas nobis acquir. §. primo.

Sed cum factũ &c. CASVS. Supra dictũ eſt, q quocunq; modo ſeruus ſtipuleĩ q dño acquirit, ſed hoc eſt verum, ſi ipſe ſtipuletur aliquid quod conſiſtat in dando. Sed pone, q ſeruus aliquod factum ſtipuletur. puta, vt liceat ei ire, agere, tunc ſeruus per hanc ſtipulationem dño nihil acquirit, ſed ſibi ſoli. vnde ſi dominus vellet Ire agere, bene poſſet prohiberi, ne iret, vel ageret. Franc. de Are.

i Cum factum Sed ſi ſtipulatus ſeruus ſibi ſcribi librum, & ſic factum, nonna acquirit dño? Rñ. ſic. & quod hic dicitur, ſed eum factum &c. ideſt, à ſeruo faciendum, & non ab alio, vel etiam à domino.

ADDITIO. Tu dic ſecundùm Angel. quod factum ſi perſonæ ſerui inhæreat, à quocunque ſiue ipſi ſeruo, ſiue ſibi ab alio ſit præſtandum, non acquiritur domino, aliàs ſecus Ioan Fab.

k Omnimodo. Sic ff de vſu & habita. l. plenum. §. ſi vſus

l Continetur. Sic ff. de condi. & demonſtra l. qui hę redi. Accurſius.

m Ire agere. Hæc verba expone, vt ĩ. d̃ ſer. prin & ff. de ſer.

de ser.rusti præd.l.j. Et no. quia hic per verba loquitur: aliud si per nomen puta iter, tunc enim domino acquiritur: vt ff eod.l si communis.

ª Non etiã dñs, Subaudi, ꝓhiberi non debet: quasi diceret, debet prohiberi. Sed contra s̃. per quas person.no. acqui.§.nũ solũ.& sup. de his, q sunt sui vel alieni. §j. Sed non est ꝯ: qa & hic acquiritur domino commodum, nã ad sui domini vtilitatem ibit seruus.

ipse.n. tñ ꝓhiberi nõ debet: nõ erit dñs [a] eius.

Ex communis serui stipulatione vnicuiq; dominorũ pro portione, s. dominica acquiritur: nisi vnius dñi iussu, aut noĩe stipulatus sit: quod aũt vni dominorũ q̃ri non potest, alteri accrescit. insolidum alteri. Aret.

Seru⁹ cõmunis &c. CASVS Supra dictũ est, qñ seruus vnius stipulat, sed dũe, quid iuris est si seruus cõmunis stipulat? Et respõ. Iustin. ꝙ si seru⁹ cõmunis stipulet aliquid sibi dari impsonaliter, vel dñis sub nomine appellatiuo: acquirit vnicuique domino ꝓ portione dñij, non ꝓ portione virili: nisi vnus ex dñis iusserit eũ stipulari: tunc enim iubẽti acquiritur: vel si nullus eorũ iusserit ei, ipse tñ alterum nominauerit, puta stipulatus est. Petro dño suo, tunc per hanc stipulationem acquiritur nominato. Si autem vnus iusserit, & ipse aliũ nominauerit, quid iuris sit, habes in gl Fran.

† Fallit primo qñ stipulatur vni ex dominis nominatim secũdo si iussus vnius pcedit, tertio si res stipulata nõ posset acquiri alteri ex dominis. Egid. Per.

Seruus cõis stipulãdo, [b] vnicuiq; dñorũ ꝓ portione dominij adquirit: nisi iussu vnius eorum, aut nominatim [c] alicui eorum stipulatus est: [d] tunc.n. soli ei acquiritur.

Seruus cõmunis stipulãdo rẽ quæ non potest vni ex dñis acquiri, alteri acquirit.

Quod seruus cõis stipulatur, si alteri ex dominis adquiri nõ põt, solidum alteri adquiritur: veluti si res, quã dari stipulatus est, vnius domini sit. [e]

* Rõ. qa noĩa appellatiua sequẽtia stãt demõstratiuè, nõ dispositiuè. Egid. Per.

b Seruus communis stipulando. Impersonaliter, vel sibi, vel dñis suis sub nomine appellatiuo, aliud si ꝓpria nomina expresserit. nã tunc acquirit ꝓ virili non ꝓportione dñij. Sed quid si ꝓprium nomen, & appellatiuum? Rñ si præponat ꝓprium, pro virili, si appellatiuum præponat, pro dñica, vt ff. de stipu ser.l. si communis seruus ita stipuletur, Lucio Titio. & ff. de statulibe.l ita.§ j Accur.

c Nominatim. Proprio nomine: vt s̃. de exhær.libe. §.j. vel appellatiuo: dummodo intelligatur de quo domino dicat, vt C. de libe. prate.l.2.& 3.& ff. si certum peta.l. certum. Accur.

d Stipulatus est. Hoc disiunctim, i. diuisim exaudi. Sed quid si vnus iussit seruo, & ipse alteri stipulatus est nominatim? Distingue, ex cuius re, vt si ex re iubentis sibi quæratur, aliàs nominato: vt C. per quas person.no. acquir l.fi.§.& ff eod.l. proinde.§. fin.& l.seq. licet antiqui aliter distinguebant.

Quod seruus cõis. CASVS. Supra dictum est quid iuris sit, qñ seruus cõmunis stipulatur sibi dari aliquid, & dictum est, ꝙ vtrique dñorum põt acqui sed dñe, quid iuris est, si seruus communis stipuletur aliquid, quod alteri dominorum acquiri non potest: veluti si res quam seruus stipulatus est, sit alterius dominorum: cum res sua sibi acquiri nõ possit? Et respon. Iustin ꝙ tunc necessarium est, ꝙ alteri acquiratur, hoc dicit Fran.

e Vnius dñi sit. Nam cum sua sit, amplius ei quæri nõ põt, vt s̃ de leg §. sed si rem.& j. de actio.§. sic ita q̃ testat ergo vt soli alteri q̃rat. Aliud si ex re vnius stipulet qa tunc omnib. quæritur, sed cõi diuidũdo iudicio reddetur, i. cum aget communi diuidun. ꝓ isto seruo, potest etiã deducere, ꝙ socius suus lucratus erat ex stipulatione facta ex rebus suis & reddit illi, ex cuius re quæritur: vt ff. eo.l. fi. ex re.§.j.

DE DIVISIONE STIPVL.

Suprà dictum est de stipulationum materia. Verũ quia earum multiplex est species, ideo subdit de diuisione stipulationum Porc. Cõtinuatio.

TITVLVS XIX. DE DIVISIONE stipulationum.

Prætoria stipulatio est, quæ est inducta ab edicto prætoris, iudicialis à iurisconsultis, vel alijs partibus iuris, quàm à prætore: conuentionalis à sola partium conuentione: communis quandoque à prætore, quandoque à iurisconsultis inducta est Aret.

STipulationum aliæ sunt iudi-

STipulationũ. Totus iste tit. diuiditur in duas partes principales, Primo ponit diuisionẽ stipꝰonis. Secũdo illã ꝑ exẽpla declarat. Sc̃d ibi. Iudiciales. Diuisio.

CASVS. Tradit Iusti. diuisionẽ stipulationum: modo singula mẽbra diuisionis ꝑ exempla declarat. Et primo ponit, quę sunt iudiciales, dicẽs, ꝙ illæ sunt iudiciales stipulationes, q̃ a mero iudicis offic. ꝓficiscũtur. quod sic intellige, s. quæ proficiscuntur ab officio iudicis mercenario, & appellatur iudicis officiũ mercenariũ, qñ aliquid expeditur per iudicẽ, ꝑꝑ quod iudex principaliter non aditur. Verbi gratia: aliquis vsucepit rem meam, quam à non dño emit bonafide, ergo egi ꝯ eũ rei vendicatione, & litem cũ eo sum cõtestatus: lite contestata compleuit vsucapionem, nõ obest ei litis contest quò ad cursum vsucapionis complẽdę. Sed secus est in præscriptione: quia si tantũ completa vsucapione probem illam rem meã esse, tenetur illã mihi restituere, & ita licet quo ad cursum non noceat sibi litis contest tñ quo ad effectũ vsucapionis ei obest, & debet iudex ipsum facere cauere, ꝙ nõ cõtra, sit dolũ in re illa, seruũ forsan petitũ alienando, vel manumittendo, vel aliquo alio modo: vt ff de rei ven.l. si post accepiũ Et illã cautionẽ debet iudex facere interponi per officiũ mercenarium, & sic accipe, qđ litera dicit, mero: qa nunquã ꝓtor viuus, vel mortuus de hoc intromisit, sed lege iubẽte interponit̃ hmõi cautio, vt in cautione, de dolo ꝑ l. prius alleg ff. de rei vẽd.l. si post, i. & subdit exempla duo primum est veluti de dolo cautio. Secũdum dr̃ esse quædam stipulatio iudicialis, Si enim ago ꝯ aliquem pignoratitia actione, debet iudex ex officio suo facere reo interponere cautionẽ, ꝙ in re pignorata nõ cõmisit dolum seruitutes admittendo, vel aliquo modo ius læserit, vel de ꝑsequẽdo seruo se: Si n. aliq̃s metu abstulit à me seruũ meũ, & illum postea ꝑdiderit: debet iudex facere cauere de persequendo seruo illo, & de restituẽdo eius pretio. Prætoria aũt ꝓpriè est illa stipulatio ꝑꝑ quã aditur iudex viuus ad hoc, ꝙ illud exequatur, quod mortu⁹ iudex promisit, vel præcepit Cum.n prætor mortuus præceperit, ꝙ ille cuius domus minatur ruinã, caueat de dãno infecto, si addatur prætor viuus ad executionem illi⁹ ꝓcepti, hoc est ad hoc, vt faciat ipsum, cuius domus minat̃ ruinã, cauere de dam infect ista cautio, siue stipulatio ꝓtoria nuncupat̃. In versi prætoriæ. Iusti. manifestat per exempla, q̃ sunt ꝓtoriæ stipulationes, q̃ ꝓficiscunt̃ à mero prætoris officio, i. puro, ita

ctũ, q nõ iudicis officio interponant, veluti dãni infecti cautio, & legatorũ, & dicũt stipulationes ædilitias sub ptorijs stipulationibus ɔtineri: ita q si animal tibi vendam: & de vitijs (prout teneor) caueam: dicitur ista cautio, quamquam sit ædilitia, prętoria. Frã.

Stipulationum. Simile per omnia. ff. de ver. oblig l. stipulationum. a.

a Iudiciales. Qñ iudex cognoscit d aliqua causa, & pendẽte causa incidẽti facit īterponere cautionẽ, & dicunt, iudiciales à iudice.

b Prætoriæ. Qñ nõ aditur iudex alia de cã, sed principaliter vt talis cautio interponat veluti dãni ĩfecti, & cautio legatorũ pstandorũ: & talis est dña i ex ea quæ dicta sunt. Sed cũ hic ponat ptoria, vt species opposita iudiciali: quare ff. de præto. stip l. j in prin. ponitur vt genus? Rñ. ibi, aliter accipitur iudicialis, s. à iudicio: hic à iudice: vt ff. manda. l. Lucius.

ADDITIO. Gloss ista non intellexit bene differentiam sed melius dicit j. eod. in verbo veniunt Christophorus.

...ciales, a aliæ prætoriæ, b aliæ conuentionales, c aliæ cões, d tam prętoriæ, quã iudiciales. Iudiciales e sunt dũtaxat quæ à mero iudicis officio † proficiscuntur: veluti de dolo cautio, f vel d psequendo seruo. g qui in fuga est, restituendove h precio. Prætoriæ i sunt, q̃ à mero k prætoris officio proficiscuntur veluti dãni infecti, l vel legatorum m Prætorias aũt stipulationes sic exaudiri oportet, vt ĩ his etiam contineãtur ædilitiæ n †nam & hæ à iurisdictione prętoris veniũt. o Conuentionales sunt, quę ex cõuentione vtriusque partis concipiuntur; hoc est, neque iussũ iudicis, neq; iussu prætoris, sed ex conuentione contrahẽtium, quarũ p totidem genera sunt, quot (pene q dixerim) rerum contrahẽdarum, r Com-

h Ve. Pro vel.

i Prætoriæ. Stipulationes.

k A mero. Idest, puro: sic quod nõ iudicis officio, s. tali, quali in superiori casu: vt statim dicam. Accur.

l Damni infecti. Vt ff. de dã. infect. l. prætor alt. §. de eo. vers. in eũ q. Dicit & alio respectu prætoria illa, q ab initio exigitur: siue sit prætoria inuentione, siue ciuili, siue alio quocunque modo inuenta: ex eo, scilicet q ptor eam approbat, vt ff. de verb. sign. l. lege. & hoc sensu cõprehendit prætorias, & iudiciales & cõmunes, & omnes prætorias cõuentionales: & ita accipitur ff de præto. stipul. l. j sic est de adoptione ff. de adopt. l. 2.

m Vel legatorum. Vt ff. vt leg. vel fideicom no. ca. l. prima primo respon.

n Adilitiæ. Scilicet stipulationes: vt si animal tibi vendo de vitijs eius cauere debeo: vt ff. de ædil. edi. l. itaque. & l. si venditor.

o Veniunt. Cum ędiles erant ex prætoribus, vt ã. de iure na § pponebant. Sed q̃ erit intelligibilis differẽtia inter prætorias, & iudiciales cum hoc ti. accipiat prætoria, vt iudicialis? Rñ quia prætoria ptore mortuo inducta est, sed iudicialis à iurisconsultis alijs. Itẽ in prætoria inuenies iudicẽ; ob hoc ipsum principaliter aditi: sed in iudiciali per consequentiam: vt patet ex supradictis exemplis. Item iudiciales vagæ sunt per totum corpus iuris. sed prętoriæ licet & ipsæ sint vagæ, comprehẽsæ tñ sunt simul in vno ti. vt ff. de præto. stip. l j. itẽ potes notare quartam differentiam, vt notatur ff. de verb. oblig l. v § 2.

ADDITIO Hanc differentiam dominus Ioan. addit dicens: quia prætoriæ sunt, quæ per solum iudicem ordinarium interponuntur: & iudiciales quæ per quemlibet alium iudicem.

Conuentionales sunt, quę &c. CASVS. Quæsiui à Iust. q̃ essent stipulationes conuentionales? Et tñ q illæ sunt stipulationes cõuentionales, q̃ sunt, vel fiunt ex conuentione ɔhentiũ: hoc est, neq; iussu prætoris, neque iussu iudicis ordinarij. Sed domine, quot sunt genera conuentionalium stipulationum? Respõ. tot ferè sunt, quot dicimus esse genera rerũ contrahendarum, & in quibusdam valet cõtractus: verbi gratia, venditio in quibusdam valet, in quibusdam non valet stipulatio ff. de contrahen. empt. & vendi. l. & liberi. & l. liberi homini. §. fin. & j. titu. prox l. j. respon. Franc de Are.

p Quarum. Scilicet conuentionalium.

q Penè. Ideo dicit penè, quia in quibusdam valet alius contractus: vt venditio in libero homine, & similib. vt ff. de ɔhen emp l & liberi & l. liberi hominis. & j. de contrahen. emp § fin in quibusdam non valet stipulatio, vt j tit. j primo respon § j.

r Rerum ɔhendarũ. s. esse genera i. quot possumus dicere esse genera contractuum, tot sunt genera stipulationum, idest vbicunq; põt contrahi, ibi potest stipulatio interuenire. nam stipulatio propriè non est contractus: vt ff de verb. sign. l Labeo.

Communes fuit &c. CASVS. Quæsiui à Iusti. q̃ essent cõmunes stipulationes. Et ipse rñ. dicẽs, q cõmunes stipulationes sunt, veluti rẽ pupilli salu. fore.

c Conuentionales. Quæ ex conuentione partium fiunt, & de his certum est, & planum.

d Communes. Veluti rem pupilli saluam fore: quia principaliter potest adiri iudex vt interponatur cautio, cum pupillus habet tutorem, qui non satisdedit rem pupilli saluam fore: & sic dicitur prætoria. Põt vero adiri iudex non principaliter, vt cautio illa interponatur, sed ex alia causa: veluti cum pupillus nõ habet tutorem, põt petere coram iudice, & iudex q dat tutorem, ex officio suo facit interponi cautione rẽ pupilli saluã fore: & ita dr iudicialis. Item quidam dicunt illam cautionem rem ratã haberi, esse cõem, quia quãdoque interponitur à procuratore actoris, quandoque à procuratore rei: vt ff de procura l. Põponius. § sed & is qui. Vel alia rõne dr communis: veluti cum procuratorio nomine quis alium conuenit: iudex ex officio suo debet facere, vt cautio rem ratam haberi, interponatur: & tunc est iudicialis. Prętoria est, quando quis promisit mihi q promitteret rem ratam haberi: modo volo, q promittat: & sic principaliter ad illam stipulationem vado ad prætorem vt ipsa interponatur. Residuum. gl (quæ in alijs impressionibus hic communiter ponitur) in fi. glo. huius tituli habetur.

e Iudiciales. Scilicet stipulationes.

f De dolo cautio. Vt si ago pignoratitia: caueas ne seruitutes dolo pdideris, vel rei ius ĩ aliquo læseris. vt ff. de pig. act l creditor. Itẽ si rei ven agam pro re, quam vsucepisti: iã lite contestata caues de dolo, ne alienaueris, vel manumiseris seruũ: vt ff. de rei vẽ. l. si post. sic & ff. mand l. si procuratorẽ §. pe. & l. seq.

g De persequendo seruo. Vt si metu mihi abstulisti seruum, quẽ postea perdideris, caueas de eo psequendo, vel eius precio restituendo: vt ff quod met. cau. l. si cum exceptione. §. quatenus. vers q si homo. Item emptor qui redhibet, & non habet seruũ, quem reddere debet, quia aufugit debet cauere venditori de persequendo seruum: vt si habere poterit, illi restituat: vt ff. de ædil edi l. redhibere. §. fi. sic & ff de cõdict. caus. da l. si pecuniam. §. penul.

† Merum officium hic vocat, qđ vulgo dr nobile. Nec aliud significat hoc loco, Merum, quã solũ. itaq; Theophilus trãslulit hic Frãc. Balduin. hic. μόνον.

* Hęc Balduí. non placet, quem tñ hic videto.

Cautio rem pupilli saluã fore, est cõis.

Cautio rem ratã haberi, est cõis.

† Harũ stipulationum Ædilitiarũ mẽtio est apud Varronẽ de re rus. li. j. Emptor inqt stipulatur prisca formula sic, Illasce oues, qua de re agitur, sanas rectè esse, vti pecus ouilũ, qđ sanum rectè est extra luscã, surdã minã. i. ventre glabro, neq; de pecore morboso esse, habereq; rectè liceret hęc sic recte fieri spondes?

Stipulationes prętoriæ, & iudiciales multipliciter differunt.

r Hanc quoq; dãnãt aliq. vt per Io. Fabr. hic. q a de dã. infecto, quãuis sit ptoria, p quẽlibet ẽt magistratũ expediri potest, vt l. j. & l. 5. §. j. ff. de dam. infec. nisi fortè dicat ibi speciale pp periculũ moræ. Angel.

Stipulatio. n. quæ interponitur rem pupilli saluã fore est cõmunis: quia & prætor mortuus pręcepit hãc cautionẽ interponi: & iudex viuus hoc exequitur, si aliter res hmõi non possit expediri. Similiter stipulatio de rato est cõis: q̃a prætor mortuus p̃cepit, q̃ caueã de rato à p̃curatore actoris: & q̃nq; p̃cipit iudex viu[9] q̃ caueaẽ de rato. Alio ẽt modo dr̃ cautio de rato cõis, q̃a interponiẽ à p̃curatore actoris p̃priè & quandoq; à p̃curatore rei dr̃: vel q̃nq; interponitur ĩ iudicio, & q̃nq; extra, vt hic ĩ gl.

a Alias habetur exigitur.

Cautio petitur à tutore q̃n que principaliter, quãdoq; incidenter.

a Communes. Ab negatiuè lege, i. nõ prætoriæ tm̃, vel iudiciales tm̃, vel cõuentionales tantũ, sed partim ex vno, partim ex altero naturam accipiunt. Nam si non cauerit tutor pupillo, hoc ipsum peti pót, & quò ad hoc habet naturam prætoriæ: si petitur tutor, & p̃ consequens præstatur satisdatio, in hoc habet naturã iudicialis, vt ff. de satisd. tu. §. 1. Sed de hoc dic plenius, vt ff. de ver. obl. l. v. §. prætoriæ, vbi est hic tit. de verbo ad verbum. Item si petatur hæc satisdatio ab altero tutorum, vel curatorum, ex consequentia petitur, & non præcisè, vnde & in hoc habet naturam iudicialis, vt ff. de admin. tut. l. ij. respon. & supra, de satisda. tut. vel cura. §. 1. & §. 2. Vel dic communes alio modo, vt j̃ eo. §. sed secundum hoc omnis prætoria potest esse communis.

ADDITIO Dic q̃ hæc glo. secuta fuit errorẽ suũ, q̃ illa appellatur cautio prætoria, p̃p̃ quam interponendam iudex principaliter aditur, illa vero appellatur iudicialis, p̃p̃ quam interponendam iudex non principaliter, sed in consequentiam aditur, quæ opinio ibi fuit reprobata, secundùm Christoph.

b Prætor. Scilicet mortuus, cuius verba non habemus, sed sententiam, vt sup. de satis. tut. in princip & §. 1.

c Iudex. Scilicet viuus.

d Non potest. Quia sponte nõ vult satisdare ex præcepto mortui prætoris, vnde inuitus compellitur à iudice viuo.

e De rato. Hæc est cõis alia eã, quã superior. nã hæc est cõuẽtionalis quandoq;, vt si fiat extra iudiciũ ex cõuẽtione, vt ff. rem ra hab. l. interdũ Item iudicialis quãdo interponiẽ à p̃curatore actoris, cũ dubiũ est, an sit procurator, vt C. de proc. l. j. & de satis. l. j. alias non potest res expidiri, cum non admittaẽ, vt j̃. de satisd. § pen. Alij dicunt eam communem. s. de rato, quia à procuratore rei præstatur quãdoque, non solum actoris, vt ff. de procu l. non solum. §. si status & §. est, & alius casus. & §. vlt. & l. Pomponius. §. ij. & l. si defunctus. §. vlti. Accur.

Cautio de rato ẽ cõis.

ADDITIO Et hæc melior, ideo q̃ dicanẽ cõmones, q̃a partim p̃ prætores, vt in p̃curatore actoris, partim p̃ iurisc̃osultos, vt ĩ p̃curatore rei, fuerint inuentæ, vt hic: Cautio aũt, q̃ ex forma statuti indicitur, si sit factum à toto populo, vel repręsentantibus ipsum, dicetur ciuilis. Si verò ab episcopo, duce, vel marchione: dicitur prætoria. Ang.

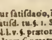
Cautio à statuto inducta an sit ciuilis, an prætoria.

munes [a] sunt, veluti rem saluã fore pupillo (nã & p̃tor [b] iubet, rẽ saluã fore pupillo caueri: & ĩterdũ iudex, [c] si aliter hæc res expediri nõ pót) [d] vel de rato [e] stipulatio.

TITVLVS XX.

DE INVTILIBVS stipulationibus.

Stipulatio rei, quæ non est, nec esse potest in rerum natura, non valet: secus si posset in nostro dominio haberi. Aret.

Mnis res, q̃ dñio nostro subijciẽ, [f] in stipulationem deduci pót: siue mobilis [g] sit, siue soli. At si quis rẽ, quæ in rerum natura [h] non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit, veluti Stichũ qui mortuus sit, quem viuere credebat, [i] aut hippocentaurum, [k] † qui esse non possit: inutilis [l] erit stipulatio.

Stipulatio rei, quæ in dominio nostro non est, vel quæ est, sed postea desinit, licet possit effici in nostro commercio, non valet: siue purè, siue conditionaliter fuit concepta. Aretinus.

DE INVTILIBVS STIpulationibus.

Suprà in tit. de verborum oblig. dixit in genere de stipulationibus interpositis ab vno: verum quia tam ex parte creditorũ, quàm ex parte debitorũ aliquãdo plures personæ interueniunt, & sunt duo rei: ideo subiecit titulum de duobus re. Verum, quia non tantum stipulatio interponitur a libero, sed etiam à seruo: ideo subiecit titulũ de stipulatione seruorum. Verũ quia stipulatio non est simplex, sed multiplex: ideo postea annectit titulum de diuisione stipulationum, vt supra titu. prox. Verum quia aliquando stipulatio est inutilis, & quia hoc potest contingere multis modis: ideo posuit hic istum titulũ, de inutilibus stipulatio. Angel. Aretin.

Cõtinuatio.

Mnis res. Qm̃ iste ti. est valde longus, & habet plurimos §§. & vnusquisq; habet materiam de per se, ideo non diuidam: quia esset valde lõga diuisio. CASVS. Quæsiui à Iusti. super quibus rebus posset fieri stipulatio. Rñ. dña Iustin. q̃ super illis, quæ dñio humano subijci possunt, siue illa sit mobilis, siue immobilis, dum tamẽ sit subijcibilis commercio humano. Sed si quis stipulatus fuerit sibi dari, quod nõ est in rerum natura, licet fuerit, puta Stichũ iam mortuum, aut rem, quæ esse non potest, puta hippocentaurum, non valet stipulatio. h. d. Franc. de Aret.

† Hippocẽtaurus est homo equo mistus, ab hippos, q̃ est equ[9], & cẽteri ĩ. pũgere. vide Diodo. & Virgil. in vij. Hiero. in vita Pauli dicit eẽ taurũ ab Antonio visũ. Pli. in vij. ait se vidisse hippocentaurũ in melle allatũ Claudio princ ipi ex Egypto. ergo ɔtra hũc text. q̃ dicit ĩpossibile esse cẽtaurũ reperiri, tu cogita. Egid. Per.

f Subijcitur i. subijci. pót. Sunt. n. quædam res q̃ nõ põt esse in nostro dñio, vel quia nec sunt, nec fuerũt ĩ in rerũ natura, vt j̃. proxi. §. vel si sunt, impossibile est de natura, vt in Sole, & Luna, & similib. vt j̃. eo. §. si impossibilia, vel de facto, vt aureum montem, vt ff de stato lib. l. cum hæres. §. 1. vel de hominũ dispositione, vt res sacræ, & religiosæ, & sanctę, & publicę, & in vsu publico existentes, & aliæ similes, vt liber homo ex sui natura, vt j̃. prox. §. & ã. de rerum diui. j respon. & §. nullius. & ff. de verb. oblig. l. inter stipulantem. § sacram. Accur.

Dñiũ in q̃busdam reb. habere nõ possumus.

g Mobilis. Cuius appellatione & per se mouentia, vt equi, continentur, 1 vt ff. de verbo. signi. l. mouentum Accur.

1 Iura autem & actiones sub simplici bonorum appłone cõtinenẽ, & sunt q̃dã spẽs q̃ p̃ se, q̃ secũdũ rem cui adijciuntur, mobilia, vel ĩmobilia esse indicantur. sm̃ Ang.

h In rerum natura. Idest, apud aliquos homines. sic infra de verb. obl. §. conditiones Accur.

i Credebat. Maximè subaudi. nã idem si sciret mortuum, nisi mora debitoris præcessisset mortem, vt ff. de consti. pec. l. promissor. & ff. de ver. obl. l. inter stipulantem, quæ est contra.

ADDITIO. Et tũc res ipsa & in stip̃łonẽ, & in petitionẽ, & in cõdẽnationẽ deduci debet. in e[9] tamen æstimationẽ fiet executio. l. si seruũ. §. effectus. vbi gl. in verbo possit. & docto. ff de verb. obl. Ang.

k Hippocentaurum. Animal fortè natum ex equa, & tauro, quod nunquam fuit visum. vnde Horatius. Humano capiti ceruicem pictor equinam iungere si velit &c.

l Inutilis. Idest, vitiosa, quia contra Ius est.

Idem

Idem iuris est, [a] si rem sacram, [b] aut religiosam, [c] quã humani iuris esse credebat: vel publicã rẽ, quę vsibus [d] populi perpetuò exposita sit, vt forũ, [e] vel theatrum: [f] vel liberum hominem, quẽ seruum esse credebat, [g] vel cuius commercium [h] nõ habuerit: vel rem suã [i] dari, quis stipuletur.

Annota, Euentum rei ad quem præsens status non tendit, nequaquam considerandum.

Nec in pendenti erit stipulatio ob id, quòd publica res in priuatam deduci, & ex libero seruus fieri potest, & commercium adipisci stipulator põt, & res sua stipulatoris esse desinere põt: sed protinus [k] inutilis est. †

Annota, Etiam quod à principio valuit, si ad eum perueniat casum à quo initium sumere nequit, vitiari. Mandos. in 20.q.32. Regu. nu 3.

Item contra, [l] licet initio vtiliter res in stipulatum deducta sit: si tamen postea in aliquam eorum causam, [m] de quibus supra dictũ est sine facto [n] promissoris deuenerit,

Idem iuris &c. CASVS. Supradictũ est, quòd inutilis est stipulatio, siquis stipulat̃ dari sibi hyppocẽtaurũ, qui esse nõ potest. Similiter inutilis est stipulatio, siquis stipulatur dari sibi rem sacram vel religiosam, quã credebat esse humani iuris: vel publicã quę publico vsui deputata est, ut forũ, vel theatrum, vel liberum hominem, quem seruum esse credebat: & rẽ cuius commercium habere non potest: uel rẽ suam sibi dari. & si dicas, uidet̃, quòd istæ stipulatiões nõ debent esse, vel dici inutiles, sed magis in pendẽti, eo quod illud, quod modo publicum est, potest priuatum fieri, & ex libero homine potest seruus fieri, & sic de alijs, & sic stipulatio potest valere, nihil dicis. Stipulatio enim, cũ iuribus nitatur, ex præsenti illicito ualet, vel inutilis est, & hoc dicit. Supra dictum est, quòd si aliquis stipulatus fuerit sibi dari liberũ hominem, non valet stipulatio, licet postea fact' fuerit seruus, vel si aliquis fuit stipulatus dari sibi rem suã, licet postea aliena facta fuerit, non ualet stipulatio, uel econuerso si fuerit aliquis stipulatus rẽ alienã sibi dari, si postea facta fuerit sua, nõ ualet stipulatio. Similiter si aliquis stipulatus fuerit sibi dari rẽ priuatam, & postea fiat sacra, & sic de alijs, nõ ualet stipulatio. Quotiescunq; enim sine facto promissoris illud, quod stipulatur, deductũ est in eũ casum, à quo incipere non possit nõ ualet stipulatio. Scire enim debes, quod si ego stipulor mihi dari rẽ sacram, uel religiosam, uel liberum hominem, non ualet stipulatio. Sed pone quòd sic dicam. Promittis mihi Petrũ, qui liber est, cũ fuerit seruus, uel rem sacram, uel religiosam cũ facta fuerit priuata, & sic de alijs, quid iuris erit? certe non ualet stipulatio. Quæ enim de natura sui à dominio nostro ex empta sunt in stipulationem deduci non possunt & h d. Fran.

d Vsibus. Alias si nõ esset in vsu publico, põt alienari: vt ff. de contrahen. emp. l. sed Celsus. l. respon. & l. pacta. §. fin. sic ff. de uia publica l. uiam.

e Forũ. Scilicet ubi redditur ius: ut ff. de iust. & iur. l. pen. vel rerũ uenaliũ. Sed forus est bursa. Acc.

ADDITIO. Item forus dr̃ locus exercẽdarũ litium: vt cap. forus. extra. de uer. sig. Item calcatorium. i. locus, vbi vua calcatur: quod pede calcãtis feriatur. Dicuntur etiam fori tabulata nauiũ ab eo quòd incessus ferant. Itẽ spectacula, hoc ẽ loca erecta, ut ea his spectetur. Itẽ forus, dicitur foramen illod, per quod remus immittitur, à forando. Vnde uersus, Causas, uenditque forũ, signatq; foramen. Alta fori loca sunt, datque carina foros. Hostien. dicit, quod forum in neutro genere ponitur pro territorio cuiusq; iudicis, iuxta quod potest in facinorosos homines animaduertere vnde tota diœcesis dicit̃ territorium episcopi. xvj. q. vij c omnes Basilicæ.

Forum & forus.

† Cõcordat cum hoc text. cap. ad audientiã. iũcta glo. super ver. habere circa medium. extra de sponsa.

f Theatrum. Expone, ut sup de rer. diui. §. uniuersitatis. Acc.

g Credebat. Idem si sciebat: ut inf. pa. & ff. de uerbo. obl. l. inter stipulantẽ. §. sacram. ibi casum. n. &c.

h Commercium. Generale nomen est ad omnes contractus. Vnde dicitur aliquis habere cõmercium rei, quando per emptionẽ, vel alio modo põt eã habere quare Iudæus non habet cõmerciũ Christiani mancipij, vt C. ne Christian. man. Iud. &c unde si Iudæus Iudæo promittit tale mancipiũ, non ualet, uel Christia. Iudæo, ut hic, si aũt Christiano promittat Iudæus, ualet, ut ff. de uerb. obli. l. multũ interest & de leg. 1. l. apud Iulianum. §. fin. alias incipit Aphricanus.

Commerciũ cõprehẽdit oẽs cõtract'.

i Suam Nam cum sua sit, plus sua fieri nõ potest, ut ĩ. de leg §. sed si rẽ & ĩ. de act. §. sic itaq;. nisi ratione possessionis apud aliũ constitutæ, ut ff de contrahẽ. emp. l. si in emptione. §. iij. vel nisi sub cõditione, dũ tamẽ adueniẽte cõditione stipulatoris res esse desierit. vt ff. de uerbo oblig. l. si rem meã. & l. existimo.

Stipulatio rei suæ an valeat.

k Protinus. Idest, statim: quia pura stipulatio suspẽdi nõ põt, vt ff de stipu. seruo l. vsusfructus secus in alijs actibus viuorum, ut ff com pr̃ę l. si. in fi. Acc.

ADDITIO. Pura per euentũ cõfirmationis, quæ ex postfacto fieri potest, sed tamen ipse actus in veritate nõ pendet, sicut nec stipulatio, sed interim, uel est nullius, uel sola ipsius qualitas, puta dominij trãslatio, vel cui acquiratur, pendere dicitur. & hæc vera in actibus puris.

Stipulatio pura non suspẽditur, sed bene alij actus.

l Item contra. Idest, contrario. nã supra dixit, quando ab initio res erat sacra uel similis, sed postea desijt nunc econtra, quã prius non sacra, sed postea sit.

m Eorum causam. Idest, sacra, uel religiosa, uel similis, ut sup. prox. § Acc.

n Sine facto. Quod est cũ erat res aliena, alias si sua, semper suo facto factum uidetur, etiã si aliena fuerit post tẽp' stipulationis. Idẽ & si erat aliena, dũmodo post mortem, vt ff. de uerb. obl. l. si seruum. §. 1. & 2.

Sacræ rei venditio valet inter ignorantes. Aliẽa res vendi põt, sed non obligari.

a Idem iuris est. Scilicet ut sit inutilis. Acc.

b Sacrã. Licet nõ valeat stipulatio, ut hic, ualet tamen uenditio inter ignorantes, ut actio detur, ut ĩ. de contrah emp. §. fi. & ff. de cõtrah. emp. l. liberi, & l. sed Celsus. Sed quæ est ratio? Resp. quia in vẽditione non est necesse transferri dominiũ, in stipulatione sic, ut ff. de contrah emp. & uend. l. si ita. §. fi. & in gl. fi. Et est similis ratio, quare quis potest rẽ alienã vẽdere ut ff. de cõtrahen. emptio. l. rem alienam, sed nõ obligare, ut C quæ res pignori obliga. poss l. q filios. quia in pignore debet ius cõstitui creditori, quod sibi det hypothecariam actionem, in uenditione sola traditio cũ obligatione euictionis sufficit, vt ff. de pign l & quæ nondum. § quod dicitur. & de actio. empt l. ex empto. Acc.

Nisi sit bonæ fidei possessor vt l. si ab eo. ff. de pigno. & est ratio: quia ille reputatur quasi domin' & vt inf. de ac. §. ali'.

a Religiosam. Hæc uerba sacram, & religiosam, expone, ut sup. de re. di. §. nullius. & §. religiosum.

ADDITIO. Dic hoc verũ, quando res in totũ est sacra, uel religiosa, sin autẽ esset pro parte, an ualeat stipulatio empti, vel alia diuisio, uide l. hanc. & l. in modicis. ff. de contrahen. emp. Ang.

extinguitur a stipulatio. Ac nec statim ab initio talis stipulatio valebit, Lucium Titium, cum servus erit, dare spondes? & similia b quę n. natura sui dn̄io nostro exēpta sunt, in obligationē c deduci nullo modo possunt.

Alieni facti promissio inutilis est, facti autem proprij utilis.

Si quis alium d † daturū, facturumve quid promiserit, nō obligabit: e veluti, si spōdeat Titiū qnq; aureos daturū. Quòd si effecturū f se, vt Titius daret, spoponderit: obligat.

Stipulari nemo potest vel alteri (quàm ei cuius iuri subiectus sit) aliquid detur, aut fiat.

Si quis alij, quàm ei, cuius iuri g subiectus sit, stipuletur: nihil agit. h

Adiecto solutioni obligatio non quaeritur, ei tamen rectè soluitur, talisque solutio obligationem perimit: tenetur tamen adiectus mandati actione proposita stipulanti, quod accepit, restituere.

a Extinguitur. Arg. contra sup. de leg. §. si quis debitori. vers. quod si vino.

b Similia. Puta rem sacram, cum erit profana, & sic de singulis. s. sacra vel religiosa, ut sup. prox. §.

c In obligationē. Scilicet utilē. hoc est stipulationē.

Si quis. Quidam promisit, quod dominus episcopus daret mihi decem. valet ne ista stipulatio? Dicitur quod non, quia videtur factum alienū promisisse. si tamē promitteret se facturum, vel praestiturum, vel procuraturum, quod alius aliquid mihi faceret, factum suū promittere videt, & ideo stipulatio valet, & ex ea obligatur. & hoc dicit. Et ad instantiam illam, quae ponitur in glo. contra regulam istam de eo qui cauit dominum suum rem ratam habiturum, respondet, non uidetur factum alienum promisisse, sed interesse rei. qui conuenitur, si dominus suus pro quo agit, ratum non habeat, & similiter est in alijs instantijs. Franc.

d Alium. Prorsus extraneum.

e Non obligabitur. Et est ratio, quia nemo alienum factum promittere potest, ut hic, & ff. de uerb. obl. l. stipulatio ista in princ. nisi poena promittatur, ut j. eod. §. versa uice. nisi in casibus, in quibus pręsumit lex interesse pmitti, nisi sist. vt in cautione iudicio sisti, ut ff. de uer. ob. l. quoties qs. Itē in stipulatione ista, habere licere, ut ff de uer. obli. l. stipulatio ista, i. respon. Item in stipulatione de rato, ut ff. rem ra. hab. l in stipulatione. Item in stipulationibus aedilitijs, vt sanū esse seruū venditū, vel non furē, & similia, vt ff. de euic l. si ita qs. Itē in stipulatione rē pupilli saluā fore. nā cum sit pretoria, exigitur fideiussor, vt ff. de prae. stipu l praetoriae. Stipulat ergo pupill' his verbis à fideiussore. Promittis rem meā saluam fore p tutorem, vel curatorē meum & his verbis ab eis stipulatur, vt ff. rē pup saluā for. l. 1. & l. cū pupillus. Praeterea nōne quis semp promittit per se, & suos haeredes ea facta. quae per aliū possunt explicari, vt C. de contrah. stip l si. licet contra sit si non potest per alium fieri, vt ff. e. de verb. obl. l. centesimis. § id quod & C. de cadu. tol. l. vnica. § ne aūt? Respō. Nō est alius haeres, quam testator, imo idē praesumitur, vt in auth. de iureiur. à mo. prae §. 1. col. v.

ADDITIO. Adde secundùm Ang alios casus, puta quando promittit alium dare, vel facere id, ad qd etiā promissor tenebatur. Item quando inrauit, qa facit valere omni meliori modo, quo potest, ut l. cum pater, § filius. ff de leg. 2. Aug.

f Effecturum. Tunc enim suum factum manifestè promittit. Idem si dixit se curaturum, ut fiat, vt ff. si cert peta. l. fina.

Si quis alij. CASVS. Pone, φ ego stipuler dari ei centū, cuius iuri nō sum subiectus, valet ne ista stipulatio? Et rū. Inst. φ nō cōsiderata stipulationis natura. Inuēta enim fuit stipulatio, vt per stipulationē vtriusq; sibimet aliqd acquirat. Sed licet stipulādo extraneo aliqd acquirere nō possim': tn̄ in psonā alterius solutionē possum' cōferre. Verbi gratia, pmittis mihi x. aut Seio; & tūc tn̄ valet hmōi stipulatio. Obligatio enim mihi stipulāti acqsita est, solutio tn̄ pōt fieri adiecto, me inuito, & cōtinget promissori plena liberatio. Cōpetit tn̄ stipulatori cōtra adiectū actio mādati propter id, quod solutū est. h. d. Extra casum no. speciale casū, in quo si soluat debitor alij quam ei cui soluere debet, puta adiecto s. alternatiue, liberatur. Not. quòd vox patris est vox filij, & econtra. Franc. de Aret.

g Iuri. Idest domino, vt seruus domino, cui acquirit: vt ī. per quas per. no. acq. §. Itē nobis. Itē reuerentia paterna. vt filius patri: vt ī. per quas p. no. acq. §. 1. Item obedientia: vt monachus monasterio cui quaerit, & se & alia, vt ī auth. de monach. §. illud col. 1. Idem dicas de seruo fructuario. Idem de vsuario. Idem de seruo bona fide possesso, & libero bona fide possesso, qui ex duabus causis quaerunt, vt sup. per quas pers. no. acq. §. de his, & §. idem placet.

h Nihil agit. Et est ratio, quia inuētę sunt &c. ut j. e. §. alteri. & ff. de uer. ob. l. stipulatio ista. §. alteri. fallit tn̄ in casib. 16. In primis, ut si stipulantis intersit, quia si tutor eius, cui stipulatur rē pupilli saluā fo. Secundo, quis procuratori stipuletur dn̄s. Tertio, si stipulat creditori, ut j. eo. §. sed si quis stipulet. uers. & si creditori. & ff de ver. obl. l. stipulatio ista §. si stipuler. & §. si quis insulā. Quarto fallit in oīb praetorijs stipulationibus, ut ff. de praet. stip. l. in omnib. ut est dāni infecti ff de dā. infe. l. dāni. §. fi. Itē iudicatū solui, & similes, ut ff de proc. l. in causae. §. fi. 2 Item fallit in pcuratore pśentis, ut ff. de uerb. ob. l. si procurator, & ff. de proc. l. qd procurator. 3 Itē fallit in actore municipū, ex cuius pactu q̄ritur municipib. Itē in curatore furiosi, & cōsimiliū personarū, & tutoribus, vt ff de cōsti. pe. l. cū qui. §. si actori. Itē fallit in institore. nā sibi actio ex pacto instituti quaerit: vt ff. de institio l. j in fi. & l. 2. Itē fallit ī iudice, vel notario, vl' simili psona publica, ex quorū pactis & stipulationib. alteri quaeritur, ut ff. rē pup. sal. fot. l. 2. §. & 4 j. resp. & in auth. de execu. & ijs qui cō. §. 1. col. 7. & in auth. de haer. ab int. §. ex his. colla. ix. Itē fallit ī creditore, ex cuius pacto quaerit actio debitori, vt ff. de pig. act. l. si cū vēderet. j. rū. Itē fallit, si auus paciscat dotē reddi nepti, quā ēt ī potestate nō habet, vt ff so. ma l. Caius Seius. Itē fallit in procuratore vēdētis, ut ff d ac. emp. l Iulian'. §. si pcurator. Itē fallit ī deponēte, si paciscat alij rē restitui. Itē fallit ī cōmodāte faciēte simile pactū, ut ff depo. l. publia. & C. ad exhi l. si res. Itē fallit in donāte simile pactū faciēte ī euētū alicuius cōditionis, ut C. do. quae sub modo. l. quoties. 4 Itē fallit, si pr̄ stipulet filio, uel alij posito sub sua potestate post mortē suā. s. patris. Nā & filio quaeritur, licet haeres nō sit, ut ff. de uerb. ob. l. q cunq;. §. si qs itā. Si verò purè & nō post mortē, ipsi stipulāti q̄rit, ut ff. de verb. ob. l. dn̄s seruo. His. u. casibus ex pacto vel stipulatione alterius, alteri quaerit, nō alias, ut hic, & C. per quas pers. no. acqu. l. j. Cū. n. sint speciales, nō sunt trahēdi ad cōsequētiā, vt ff. de le. & senatuscons. l quod vero. Sed M. dicebat hos casus facere regulam, & sic quis casus esset cōtra illud speci-

* Tu vero dicas, ideo ibi actum nō vitiari, licet in eū casū perductus esset, a quo cępisse non potuit, qd ille casus ad eundē finē pertinebat ad quē & causa ipsa nēpe vt legatū valeret, sm Pote.

† Facit ad hunc §. qd dicitur in ca. ex rescripto. in gl. si. in fi. extra de iureiu.

Factum alienum quādoq; licite promittitur.

† Et hoc ideo ibi, quia pcessit contra factus emptiōis de cuius natura tenet ex facto oīum etiā extraneo tū, puta d' euictione, secundū Aug. sm Ioan. Fabr. contra, quia etiā tunc nō, nisi d' facto suo, vel haeredis tenet vel quāti interest, vel poenā promiserit.

Stipulatur alter alteri 16. modis.

2 Etiam si formet verba in psona domini. & est ratio authoritas iudicialis per quā interponūtur. ff. de diu. stipu. circa princ. Ioā. Fabr.

3 Nec refert in cuius persona verba pcipiant vt p Ioā. Fab. hic.

4 Hoc operat dominium rei, quod est in persona illi' cui stipulatur. Ex quo colligē stipulationem alteri factā sup re sua valere, & tenet, sm Christop.

speciale esset, & quod hic regulariter dr, & j. eo. §. alteri, & C. p quas pso no. acq. l. j. dicebat iure directo non valere. sed vtiliter acquiri posse. & secundum eum semper ex pacto alterius quærit, quod falsum est, cum parum interesset, directo, an vtiliter quæreretur, ut ff. de nego. gest. l. actio. Accur.

a Acquiratur. Scilicet tantum.

b Seio. Non tamen hæredi eius, ut ff. de uer. obl. l. cum quis. Item hoc intellige statu huius adiecti nõ mutato alias secus, ut ff. de so. l. cum quis. Item hoc intellige ante litem cõtestatam à stipulante. aliàs cõtra, ut ff. de soluti. l. si qs stipulatus fuerit decẽ. §. primo. Item licet solui possit adiecto, non tamẽ agere potest adiectus, ut ff. de constit. pec. l. sed & si filiofam. in fin. & l. si uero.

Solutio an possit fieri adiecto.

c Inuito eo. Qui stipulatur.

d Contingat. Nisi in casu, ut ff. de eo quod certo loco l. 3. §. idẽ Iulia. Sed ibi facta fuit solutio alibi, quã fieri debuit. unde uenit interesse, ut ff. de actio §. loco l quo nõ potuit domino præiudicare accipiendo sortem adiectus, ut ff de reg. iur. l. non debet, licet & ipse dominus posset, ut ff de eo quod cer. lo l. centum in fi. & l. fina. in fine.

Planè solutio et in extraneã personã conferri pôt: veluti si quis ita stipuletur, Mihi aut Seio dare spondes? vt obligatio quidẽ stipulatori acquiratur,[a] solui tamen Seio[b] et inuito eo[c] rectè possit, vt liberatio ipso iure contingat,[d] sed ille[e] aduersus Seium habeat mandati[f] actionem.

Si quis sibi & alteri copulatiuè stipulatur dimidia tãtum stipulatori debetur.

Annota. Ea est ratio: nam extranei adiectio inutilis, vtilem pro parte stipulatoris vitiare non debet stipulationem. Vtile enim per inutile nequaquam vitiatur.

Quòd si quis sibi, & alij, cuius iuri subiectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: valet[g] quidẽ stipulatio: sed verũ totum debeatur stipulatori, qđ in stipulationẽ deductum est, an verò pars dimidia: dubitatũ est: sed placuit, non plus,[h] quàm dimidiam partem ei adquiri.

Si pater stipulatur filio, acquiritur sibi. Accur.

Ei verò, qui iuri tuo subiectus est, si stipulatus sis, tibi adquiris,[i] quia vox tua, tanquam[†] filij[†] sit,[k] sicuti & filij vox, tanquã tua intelligitur in ijs rebus, quæ tibi adquiri[l] pñt.

Responsio interrogationi non conueniens stipulationẽ nullam efficit, & qui interrogatus simpliciter respondet, cum omnibus interrogationi connexis qualitatibus respondisse censetur: quandoquidẽ ad omnia in interrogatione deducta refertur simplex responsio.

Adiectus cui soluit, diuersa actione tenetur.

e Ille. Scilicet stipulator.

f Mandati. Nunquid adiectus mandati semp tenetur? M. dicit q sic, ut hic, & ff. de uerb. obl l Iulia. §. fin Nam semper tacitum mandatum, & si nõ expressum interuenire dicebat, & in absentia, & sine nuntio, uel epistola, quod est cõtra legem ff. de procu l j. §. j. Quare dicemus, q mandati agitur si intercessit mandatum, ut quia præsente adiecto fuit stipulatus, ut hic, & ff. de uerb. obli. l. Iulia. §. fin & mand. l. qui fidem. alias agit nego. gestio. cum non sit procurator. ut ff de sol. l. uero procuratori. §. interdum. & j. de oblig. quæ ex quasi contract. in princi.

ADDITIO. Nota bene hanc glo. qua actione teneatur, & ista sunt uera, nisi adiectus esset animo sibi donandi, ut d l. Iulia. §. j. & ibi Bar. de uerb. obl. In dubio autem non uidetur adiectus animo donandi, ut l. si cum autem ff de solu. Angel.

Quod si quis. CASVS. Supra dictum est, q si stipuler alteri dari, quã ei qui iuri meo subiectus est, nõ ualet stipulo. Sed pone, q aliquis stipulet, aliquid dari sibi, & extraneo, ualet ne ista stipulo? Rñ. q sic, sed nunquid in totum? Resp q non, sed p parte dimidia, s. p parte stipulatoris. Super isto §. quæri pôt quare ita est, q si ego emero fundũ mihi, & extraneo p decẽ, ualet totus cõtractus, ut ff. de cõtrah. empt & uen. l fundus. si autem stipulatus fuero decem dari mihi, & extraneo, nõ ualet stipulatio in totũ sed p parte? Rñ contractus emp. & uendi. celebratur, tam gratia emptoris, quàm uenditoris, unde tam emptori, quàm venditori expedit q valeat cõtractus, nisi in totum valeret venditio, cõtractus, utriusque gratia celebrari dr. in detrimentum alterius partis redundaret, quod esse non debet. Sed si dicas, potest esse, q non expediet emptori, q emptio in totũ valeat semper, Ad hoc dico, q tibi imputet. Regulariter. n. loquendo, gratia utriusque cõtractus hmõi dicitur fieri. Nõ sic autẽ est in stipulatione. Semper enim expedit pmissori, q stipulatio potius valeat in partẽ, quam in totũ. hoc dicit. Franc.

g Valet. Scilicet pro parte dimidia, vt subijcit, vt ff de eo quod cer. lo. l. j. § si qs. Et collige, q nõ vitiatur utile[l] p inutile. sic ff de uer. ob. l. 1. §. sed & si mihi. arg cõtra ff de arbit. l parui. aliàs Pedi.[9] §. 1. & dic ut ibi.

h Non plus. Vt ff. de uerb obl. l. si mihi. Sed cõtra ff de contrahen. empt. l. fundi. Sed dic ut ibi.

Et qui. CASVS. Supra dictũ est. q si stipulor aliqd dari extraneo, nõ ualet stipulatio. Sed pone q stipuler aliqd dari ei, q iuri meo subiectus est, ut puta filio, uel seruo, ualet ne stipulatio ista? Dr q sic, quia uox patris, uox filij intelligitur & hoc uerũ est q ualet stipulatio in rebus illis, q patri possunt acquiri per filium, ut in bonis aduentitijs proficit, in bonis autẽ castrensibus, uel quasi non ualet h. d. Fran. de Are.

i Acquiris. Sic ff de uerb. obl. l. dña seruo & C. de cõh. & cõmit stip. l. lj & ff de pac. l hæredi §. nos autem.

k Filij sit. Cũ una psona censeatur pater, & filius, ut C. de impu. & ali. substi. l. si sic, & in seruo, & dño est eadem uox, ut j. eo. § post mortem.

l Acqri pñt. Vt pfectitio peculio, & aduẽtitio quo ad usumfructũ, ut s. p quas pso nob acqui. §. 1. Acc.

Præterea inutilis. CASVS. Dixi supra Dñe, s. dixisti multos casus, in qbus inutilis est stipulatio, sed præter illos sunt ne alij casus, in quib. stipulatio inutilis sit? Et rñ q sic. Quotiescunq;. n. ille qui promittit, ad ea quæ interrogatus est, non rñdet, ueluti si dicat aliquis, Promittis mihi decem? & tu rñdeas, Promitto quinq;, uel econuerso, uel dicat aliqs Promittis mihi decẽ? & tu rñdeas, Promitto, si nauis uenerit ex Asia, uel alicui stipulãti in diẽ, uel sub cõditione, tu rñdeas, psenti die, uel purè, dũ th illud exprimas, uidelicet psenti die, uel purè, rñdeo, nõ ualet stipulatio. Si. n. stipulanti in diẽ, uel sub cõditione respõnderes, & non exprimeres, q præsenti die, uel purè pmitteres, ualeret stipulatio, & uidereris in eandem diem, uel purè spopõdisse. Nõ. n. necesse est in rñdẽdo eadem omnia repeti, quæ stipulator expressit: quæ enim in præfationibus dicuntur, in responsionibus repetita creduntur, ut ff de uer obl l. Titia. §. idẽ rñdit. Item dr. q si ad ea quæ interrogata sunt, non rñdeat pmissor, nõ ualet stipulatio. Hoc intelligas nisi

g Vtile p inutile in dimidium nõ uitiatur secus in indiuiduis. Quinti. Mãdo. in 9. qõ. Regn. de Idio. nu. 6. & seq. Et inducta summa uitiãt. Idẽ Mãd. l 24. q. 1. Reg. de Non. iud. in c. for. sup. num. 19. iuata 2. editio.

† Filius est pars uiscerũ patris. Aristo. in §. Ethico. uñ Christus Ioã. ut Ego inqt in patre, & pr i me manet. Egi. Per.

† Quia pr & filius cẽsentur una psona & cõcor. gl. in ca. sup eo. ibi, & pr, & filius ex. de testa. & ca. tua nobis in gl. sup uer. iucro. circa medi. ex d dec. Vtile per inutile nõ uitiatur. Filius & pr cẽsent eadem psona. Stipulatio semp uitiatur ex respõsionis diuersitate.

diuersitas placeat stipulanti. Quæ autẽ diuersitas vitiet stipulationem, vtrum ea quę est in qualitate, vel in quantitate, vel in specie: habes in glo. ordi. non tamen sufficienter. hoc dicit Franc.

a Inutilis est. Interdum in totũ: interdũ pro parte.

b Non respondeat. Scilicet cõgruè: diligẽter tñ attẽde, q̃ vbicũq; est diuersitas, si incontinenti placet diuersitas stipulatori, valet stipulatio: vt ff. de ver. ob. l. j. §. cum adijcitur. Si autem non placeat, r aut est in qualitate, aut in quãtitate, aut in specie diuersitas. In primo casu nullo modo valet vt hic: ibi, aut si ille &c. & ff. eo. l. j. § cum adijcitur & si quis simpliciter. Si verò in quantitate: in eo quod cõsonat, valet, siue detrahat, siue adijciatur: vt ff. de ver. obli. l. j. §. si stipulanti q̃ est ȝ in alio nõ, vt hic: ibi, veluti &c. Si autẽ in specie: aut ꝓmittit vna species ꝓ altera: & tũc non valet: vt ĩ. eo. l. § si de alia aut alia adiecta, & ita copulatiuè: & tunc valet ĩ alia, non in adiecta, vt ff. de verbor. oblig. l. j. §. sed si. Si autem plures stipuletur: tunc aut copulatiuè fuit facta interrogatio, & valet in eo quod rñsum est, aut disiunctiuè: vt, illã, aut illã rem promittis? quo casu valet: siue ad vtrũq;, siue simpliciter rñdeat, & in vtraque. Si verò in vnã, non valet etiã in ea. sed in summa non vitiatur alternatiua, si respondeatur ad vnam tantum: vt ff. de ver. obl. l. 1. § si quis. & l. inter stipulantem. §. si stipulantem. Acc.

ADDITIO. Et est ratio diuersitatis secundùm Ioan. Fab. quia in speciebus talis responsio facit diuersitatem in qualitate: quia in qualibet sub conditione interrogasse videtur. Sed in alternatiua summarum minor est in obligatione. l. si ita stipulatus fuero decem, aut quinque ff eo. ideo de ea interrogatum & responsum esse videtur.

e Expresserit. Quæ enim in præfationibus dicũtur, in contractibus repetita creduntur: vt ff de verb. obl. l. Titia §. Idem respondit.

Item inutilis. CASVS. Nõ solũ in casib. qui prętulerũt, est inutilis stip̃lo, sed & in alijs: qa si fueris stipulatus aliquid ab eo, qui iuri tuo subiect⁹ est: vel si is à te fuerit aliquid stipulatus, inutilis est stipulatio. Sed dr̃ia est inter seruũ, qui est in potestate, & filiũfa. qui similiter est in p̃tãte: quia seruus neq; dño, neq; extraneo promittẽdo obligat. Filios autẽ fami. patri suo nõ obligatur præter quã in voto, & in mutuo. Sed videt q̃ filiusfa. promittendo in voto obligatur, per l. in authen. de san. episc. §. interdicimus. Sed potest responderi distinguendo inter votũ personę, & votũ rerũ. In voto rerum nõ obligatur, in voto aũt personæ obligatur. & sic loquitur Auth. Fra.

Præterea inutilis est a stipulatio, si quis ad ea, q̃ interrogatus fuerit, non respondeat: b veluti, si quis decẽ aureos à te dari stipuletur, tu quinq; promittas, vel cõtra: aut si ille purè stipuletur, tu sub cõditione promittas, vel cõtra: si modò. s. id exprimas idest si cui sub conditione, vel in diem stipulãti tu respondeas, Præsenti die spondeo. Nam si hoc solum respondeas, Promitto: breuiter videris in eandem diem, vel conditionem spopondisse: neque enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit. † e

Inter dominum, & seruum, patrem, & filium non contrahitur stipulatio. Aret.

Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, q tuo iuri subiect⁹ est: vel si is à te stipuletur. d Sed seruus quidem non solũ dño suo obligari nõ põt, e sed ne quidem vlli alij. Filij verò familiarum alijs obligari possunt. f

Mutus & surdus omnino non possunt stipulationem contrahere. Are.

Mutum neq; stipulari, neq; ꝓmittere posse, palàm est: † quod & in surdo receptũ est: quia & is, qui stipulatur, verba promittentis: & is qui promittit, verba stipulantis audire debet: vnde apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: sed de eo, q omnino nõ audit.

Furiosus neque stipulari, neque aliter contrahere potest. Aret.

Furiosus nullum negotium g gerere põt: h quia non intelligit, quod agit.

c Itẽ inutilis. Quãtũ ad ciuile vinculũ, sed naturale ȝhitur, vt ff de cõdic. indeb. l. si id quod. & l. frater à fratre. §. j. vnde fideiussor accedit, vt ĩ. de fideiuss. in princ. Et hæc vera sunt, nisi in castr. pec. vel quasi. nã tũc est loco patrisfamil. vt ff. ad Macedo. l. ij. & ff de coll. bon. l. j. §. nec castrẽse. tunc enim & cũ patre obligatur: & agitur cum effectu: vt ff. de iudi. l. lis nulla.

d Stipuletur. C. de pac. cõ. l. pactũ dotale ȝ. Solu. maximè. ibi positum abũdat, sic. C. de testa. ma. l. si. §. 1.

e Obligari non potest. Scilicet ciuiliter. Accus.

f Obligari possunt. Ex omni causa: vt ff. de iudi. l. rã ea ȝ. ctibus, & conueniri insolidum durante patria potestate, authoritate tñ patris interueniẽte: ad qd̃ pater cõpellitur officio iudicis: vt C. de bonis quę libe. l. cum non solum. § j. & postea, nisi in sex casib⁹ qui sunt ff quod cum eo. l. 2. Excipe duos casus vt in mutua pecunia, ex qua nõ tenetur cũ effectu propter exceptionem Macedoniani, neq; pater: vt C ne filius pro patre. l. j. itẽ in votu, vel Deo, vel Reipub. facto: vt ff de poll. l. si quis rem §. voto. Nam licet aliàs scilicet ex contracto, vel quasi conueniatur à prælato maiore loci illius: hic tamen nõ conuenitur: vt C. de episc. & cle. l. nulli & in Auth. de eccle. ti. §. si quis col. 9.

Mutum. CASVS. Quæsiui à Iustin. vtrũ mutus stipulari posset? Et rñ dicens, q̃ mutus neq; stipulari põt, neq; ꝓmittere, & rõ hui⁹ est: qa stip̃lo fit vno interrogante, altero rñdente: & sic vtroq; loquente. Idẽ dicit de surdo ꝑꝑ defectũ auditus. Qui. n. stipulat, exaudire debet ꝓmittentẽ: & q ꝓmittit, verba interrogantis similiter exaudire debet & hoc planũ est. Quod tñ de illo surdo intelligitur, qui oĩno non exaudit: & nõ de illo qui tardius exaudit. Qui. n. tarde exaudit ꝓmittentẽ, & stipulantẽ poterit exaudire, quãquam illicò: & ita stipulari, & ꝓmittere põt. Itẽ q̃siui à Iusti. de furioso, an posset verbalẽ obligationẽ ȝhere. & dicit q̃ non. Nullũ n. negotium furiosus rectè gerit: quia nõ intelligit quod agit. Fran.

g Nullũ negotiũ s. obligatoriũ. Idẽ in ꝓdigo, cui bonis interdictũ est ff. eo. de ver. ob. l. is q. qoia furioso similis est: vt ff. de cura. furio. l. 1. primo tñ, & ff. de reg. iu. l. furiosi. Idẽ in a mente captu: vt ĩ. de cur. § j.

ADDITIO. Idem in fatuo Et intellige de his qui alio nihil rõnis sapiunt: aliàs secus, secundùm Ang.

h Potest. Scilicet ciuiliter.

Pupillus. CASVS. Quæsiui à Inst. an pupillus posset rectè stipulari. Rñ q̃ pupill⁹ oẽ negotiũ rectè geri

r Subaudi nte expressè displiceat: quia tũc non esset locus d. §. cũ adijcitur, nec huic materię. Ioã.

† Nisi vt fiet actum stipulatione nõ valere nisi sub toto: vel nisi validitas stipulatiõis noceret stipulãti: vt l. si decẽ ff loc. & hæc vera q̃ã stipulatio, & tãliõe de toto, & parte numerabili: aliàs si de toto integrali, & parte propria, vel impropria: dic vt per Io. Fabr. & Ang. hic.

† Rñsio iuxta interrogata intelligi debet. Mã dos. in xj. q ȝ Regu num. 10.

Obligatio naturalis inter patrẽ & filium potest cõsistere.

† Maximè, & similes dictiões quæ abundãt Mld. in Gl. Facul. §. nos qui. l ver. p̃fertim, ver. Qñq; dictiones p̃sertim.

† Neque enim stipulatio cõfici põt nisi vtroque loquente. l. j. ff de verbo oblig.

a Scilicet captis pignoribus. Et si nullo modo velit consentire, si filius agat & p̃ illo p̃sens: repellitur à iudicio: secus si p̃ sit absens longa absẽtia, vel filius cõueniatur. Ang.

a Tu tñ intellige gl. hãc de ꝓdigo, & mente capto, cui bonis interdictũ sit aliòq obligaretur, quãuis manifestè, ac apertè ꝓdig⁹ esset, sm Bald.

sit, dum tamē tutoris authoritas intercedat: & hoc quando necessaria est, scilicet, cū se alteri velit obligare: alterū tamē sine tutoris authoritate bene pōt obligare. In versiculo, Sed quod diximus, pone sic casum. Supra dictum est, φ pupillus rectè gerit oē negotium: ergo cum infans sit pupillus, omne negotium recte gerit: vel ita stipulari, & promittere rectè poterit, sed non est ita simpliciter. Et ad hoc respōdēs legislator dicit, qđ dictū est de pupillo intelligēdum esse de eo, q proximᵘˢ est pubertati: & etiam de illo q aliquem habet intellectū. Infantes enim, & illi, qui proximi sunt infantiæ, non multum distāt à furiosis: q a nullū habent intellectū. Sed deinde statim corrigit iam dictum suū quo ad vnum membrum, dicens, quòd pupilli proximi infantiæ non per omnia sunt censendi tanquā furiosi: sed habent idem iuris, qđ pubertati proximi, scilicet, φ cū tutoris authoritate se alijs possint obligare & sine tutoris authoritate sibi alios obligaŕ possint. Sed potest ne filiusfam. impubes authoritate patris sui alteri obligarí patris authoritate pcedente: sicut potest pupillus tutoris authoritate? Et respon quòd non, & huius ratio potest esse: q a si tutor male præstiterit authoritatē pupillo suo, pupillus habebit illum sibi obligatum; nō sic autem filius patrem. Fran. de Are.

Qui infantiam excessit, aliū sibi obnoxium, etiam sine tutoris authoritate, reddere potest, ipse autem obligari non potest.

Pupillus[a] omne negotiū rectè gerit:[b] ita tñ, ut ubi tutoris authoritas necessaria sit, adhibeať tutor: ueluti, si ipse obligetur,[b] nā aliū sibi obligare, ét sine tutoris authoritate[c] pōt. Sed qđ diximus de pupillis, utiq; de ijs uerū est, q iā hñt aliquē intellectum: nam infans[d] et qui infantię proximus[e] est, nō multū[f] à furioso distāt: quia hmōi ætatis pupilli nullū habent intellectū. Sed ī proximis infantiæ, pp utilitatē eorū, benignior[g] iuris interpretatio facta est: vt idē iuris habeant,[h] quod pubertati proximi. Sed quí in potestate parentis est impubes,[i] ne authore quidem patre[k] obligatur.

Conditio impossibilis vitiat stipulationem: conditio verò necessaria facit eam haberi pro pura. Arc.

Annota, conditionem impossibilem negatiue conceptam, cum potius necessaria, quàm impossibilis dicatur, stipulationem non vitiare, nec suspendere, sed puram reddere.

Si impossibilis conditio obligationib.[l] adijciať, nihil ualet stipulatio. † Impossibilis autē cōditio habetur, cui natura[m] impedimēto est, quo minus existat: ueluti si qs ita dixerit: Si digito cœlū attigero, dare spondes? At si ita stipuletur: Si digito cęlum non attigero, dare spondes? purè[n] facta obligatio intelligiť: ideóque statim,[o] peti potest.

Negotiū hoc loco accipe p cōtractu. nam alias nō oē negotiū rectè gerit pupillus: cū testari nō possit. ī. quibus nō est permissum fac. testa. §. pterea. Et quot modis negociū capiať vide Blandos. in glo. Facul §. cōsiderantes, in ver. negociorū.

a Pupillus. Scilicet pubertati proximos: ut sequiť. & est ratio, quia intellectum habet: vt ff. de reg. iur. l. in negotijs. Acc.

b Obligetur. Scilicet alij.

c Authoritate. Sic. ī. de author. tut. in princi. sic ff. de pac. l. contra iuris ciuilis.

d Infans. Idest, vsque ad septem annos: ut C. de iure delib. l. si infanti primo respon.

e Infantiæ proximus. Idest, vsque ad decem annos & dimidiū: & sic pximus respicit infra. sed cū dico pubertati pximū, à decem annis & dimidio supra intellige, nā sic in masculis debet fieri dimidiario: in fœminis ī nono & dimidio: ut ī. qui ex cau. ma. non lic. §. si & sup quib. mod. tut. finia. in respon.

f Non multū. Nā distat aliquantulū, ut in hereditate, quā transmittit infans: ut C. de iure delib. l. si infanti. §. 1. secus ī furioso: ut C. de cur. fur. l. si §. finali & hoc secundū Acc. Sed certè sic posset dixisse: q a vnus paruus, alter magnus, alter cōtinuum tempus, alter habet interualla dilucida. Dic ergo. distat in stipulando in hoc: q a infans sine intellectu interdū stipulatur: sed furiosus nūquā: ut ff rē pupil. sal. fore. l seruum pupilli. Itē dicit non multum, propter pximum infantiæ, qui intellectū habet: & ideo colligitur statim quod hic dicitur ibi, sed in proximis. Acc.

g Benignior. Quam supra dictum est. Acc.

h Idem iuris habeant. Vt alios sibi obligent: alijs vero non obligentur sine tutore, vt sup prox. §.

i Impubes. Aliud si pubes. nam obligatur. ac si esset sui iuris: vt ff eodē de uerb. obliga. l. si. §. 1. nisi in duob. casibus: vt ī. eo. §. Itē inutilis. diximus.

k Parte. Sed quæ est ratio de hoc ad pupillum: cū tutore authore obligetur? Respond. quidam, quòd ob hoc ipsum datur tutor, sed patria potestas est ad corrigēdum. & est pro eis C. de bo. quæ lib. l. fina. §. sin autem. Vel dic φ tutorem habet obligatū, si male authoratur, patrem nō vt C. de bo. quæ libe. l. cum oportet. §. sub hac tamen, ver. non autem hypothecā. Accurs.

ADDITIO. Hoc verum, qñ de pupillo mere obligando tractatur: secus si de mera utilitate: quia potest etiam sine patre. Si varie potest esse utilitas, & damnū: puta quando vsusfructus, vel aliquid pater qri potest, quo casu de iure nouo pater legitimā administrationē habet, sufficit ipsius authoritas nō ī alijs. ut l. si infanti C. de iu. del. An.

Si impossibilis. CASVS. Supra habuistis multa exempla inutiliū stipulationum, adhuc ponitur hic vnum, scilicet cum impossibilis conditio stipulationi adijcitur: & appello impossibilē cōditionem, illam, scilicet cum natura impedimēto est: vt puta hominē in statu illo existentē cœlum digito tāgere. unde ista stipulatio, Promittis mihi decē, si cęlum digito tetigeris? inutilis est: sed si negando cōditionē impossibilem pmittas aliquid alicui stipulāti: vt puta, Promitto tibi decē, si cęlū digito non tetigero. pura est stipulatio: & quod stipulatur incōtinēti peti potest hoc dicit. Nota, quòd impossibilis conditio vitiat stipulationem. Franciscus.

l Obligationibus. Quibuscūque: ut hic, & ff de act. & oblig. l. nō solū. a Secus est in ultimis voluntat. b. quia tunc pro non apposita habetur: vt sup de hære. insti. §. impossibilis.

m Cui natura. Non ita si uerborum perplexio sistat ff. de condi. institu. l. si Titius. los contra, tunc enim quandoque non diceretur impossibilis, licet nō posset existere: ut ff de uerb obli. l. si Titius. secundum Acc. & facit ad hunc § ff. de reg. iur. l. impossibilium & ff eo. l. impossibilis § 1.

n Purè. Idest sine conditione, etiam si dies esset apposita vt ff eo. l. in illa stipulatione. § si.

o Statim. Cum spatio tamen, quo solui possit: ut ī. eo. §. si ff. eo. l. cū qui calēdis. Et hoc dixi ī. de uerb. obli. § omnis stipulatio. Acc.

Proxim' pubertati. Hæreditas transmittitur p infantē, sed nō per furiosum. Stipulatur q̄sq; infans, nō autem furiosus. Mandos. de Æta. mino tit. de pactisia, cap 4. num. 35.

Filius impubes ēt cum authoritate patris nō potest obligari.

l Quia impossibilium nulla est obligatio: vt hic. & ī c. ad audiētiam. Innocē gl. sup verb. habera. post prin. ext. de spō. & ma. Et fa. cap. vlti. cum glo. sup ver. impossibilis. extra de cōdi. appo. Et dum gloss. ibi soluit cōtrariū de l. si militem. C. de condi. ob caus. est contraria huic glo. illa tamē est verior. Nec obst. cōtra q̄a rō: q cū hic & ibi cōditio & causa impossibilis annullet effectum. nō enim ad cōficiendum agiť, sed solum ad reuocanda mādata. secūdum l. ā Fab.

Item verborum. CASVS. Supra dixisti domine, multa exēpla de inutilibus stipulationibus: sed pro Deo, quid si īter absentes fiat stipulatio, ualet ne stipulatio? Resp. q̄ non, sed est inutilis, & hoc scilicet, qu ò l stipulatio inter absentes concepta inutilis sit, hoc ideo est, quia viam, siue materiam altercandi cōtentiosis hominibus præstabat. Cum enim aliquis ab aliquo sibi promissum per stipulationem peteret, & instrumētum in quo fuit promissum, pro se produceret in medium, in huiusmodi calib. solebant promissores sæpissimè contra stipulatores talib. vti allegationibus. Frater quāquam in instrumēto contineatur, me tibi hoc, vel illud promisisse, ista tamē stipulatio nullius est mom. ēti, cū ego non essem præsens tali die in loco in quo conficiebatur instrumentum, vel etiam cum tu non esses præsens, & stipulatio inter absentes cōcepta sit inutilis. Et ideo propter celeritatem diri ī ē darum litium introducta fuit à domino Iustiniano quædam constitutio, quam habes C. de contrahen. & comm. stipula. l. optimam. quam scripsit ad Cæsarienses aduocatos, in qua cautum est, q̄ huiusmodi scripturis, quæ partes præsto fuisse indicant, omnimodo fides adhibeatur, nisi ille, qui talibus vtitur allegationibus, scilicet dicendo aliquam partium absentem fuisse manifestissimis probationibus ueluti per scripturam aliam, uel per testes idoneos, quibus nulla possit opponi exceptio, probauerit se, uel aduersarium suum in alio loco fuisse, quam ubi instrumentum confectum erat h. d. Fran.

Stipulationis contractus partium præsentiam expostulat: publicę tamen scripturę partes præsentes fuisse enarranti vsque adeo fides adhibetur, vt nisi absentiam allegans eam legitimè probarit, perpetuò illi stetur.

Item verborum [a] obligatio inter absentes [b] cōcepta, inutilis est. Sed cum hoc materiam litiū contentiosis hominibus prȩstabat, [c] fortè post tēpus [d] tales [e] allegationes opponentibus, & non [f] præsentes fuisse, vel se, vel aduersarios suos contendentibus: ideo nostra constitutio [g] pp celeritatē dirimendarū litium introducta est, quā ad Cæsarienses aduocatos scripsimus: [h] per quā disposuimus, tales scripturas [i] quæ præsto [k] esse partes indicant, omnino [l] esse, credendas, nisi is, qui talibus vtitur improbis [m] allegationib. manifestissimis [n] probationibus, vel per scripturam, [o] vel per testes idoneos [p] approbauerit, toto eo die, [q]

[a] Item uerborum. Sicut per conditionem impossibilem, ita per absentiam fit inutilis stipulatio.

[b] Absentes. Ita intellige absentē, ut audire non possit, unde si est in turri, vel à remotis, & clamet, ualet stipulatio, si se audiant. [1] arg. ad Syll. l. 1. §. eo. alias accipitur multis modis, ut ff. de uer. sign. l. absentem. & no. in Auth. de fideius. §. 1. Sed cōtra est ff. de do. inter vir. & vxo. l. ea q̄. Sed ibi intercesserat stipulatio ante absentiam, cuius verba etiam inter absentes nunc repetuntur. Item contra ff. de pact. l. Labeo. in prin. Sed aliud in pacto quolibet alio, quod sine hmōi solennitate fieri pōt. Sed stipulatio nō, ut ff. de pac. l. j. in fi & j. de act. §. de constituta. Item ꝯ. ff. de spō. l. 4. & l. 5. Sed potest dici ibi speciale ut valeant inter absentes. Vel dic, q̄ per stipulationem fieri possunt sponsalia, & tunc inter præsentes, ut hic. Item consensu. s. solo, possunt fieri sponsalia & tunc etiam inter absentes, ut d. l. 4. Acc.

ADDITIO. Et hæc vltima communiter tenetur in l. 1. in prin. ff eo.

[c] Præstabat. Antiquitus.

[d] Post tempus. Post ideo dicit, quia quādo ꝯueniantur post tempus contractus, talia opponuntur. Acc.

[e] Tales. Quales subijcis statim, & non &c. Acc.

[f] Et non. Ecce allegationes.

[g] Cōstitutio. Vt C. de ꝯhen. & cōmit. stipul. l. optimā.

[h] Scripsimus. Loquitur Iustinianus auctor illius constitutionis.

[i] Scriptura. Sed qd si vnus proferat instrumentū, in quo cōtineaſ cōtrahentes fuisse præsentes Romę tali die, alter q̄ Bono. Dicūt quidā, q̄ neutrū credit. Alij, q̄ bonus iudex debet animaduertere, cui potiꝰ credendū sit, vt stipulator ipso tēpore tenebat scholas Bonon. stabitur illi instrumēto, quo cōtineſ ipsum fuisse Bononiæ.

[k] Præsto. Idest, præsentes.

[l] Omnino. Nota standum scripturæ, nisi cōtra probetur. sic C. de proba. l. cū precibus. & inf. eo. §. si scriptū & j. tit. j. §. fi. & hoc quādo formā habet publicam, alias si priuatam, si pro scribēte, non valet, si contra scribentem, valet, si est cum causa, ut in Authen de iureiu. à mo. §. 1. & C. de non nume. pecu. l. generaliter. Acc.

ADDITIO. Scilicet sola, sed cū adminiculis sic, puta si à trib. testibus sit annotata, pro tertio th si p̄sona scribēs sit legalis, scriptura priuata faciet semiplenā p̄bationē, per Ioā. Fab et Ang hic.

[m] Improbis. Scilicet prima facie, quæ forte probæ apparebunt tandem. sic C. de epis. & cleri. l. omnes qui circa prin. secundùm Ioan.

[n] Manifestissimis. Quia contra scripturam.

[o] Scripturam. Scilicet aliam, quod est melius.

[p] Idoneos. Omni exceptione maiores, idest, q̄ nulla exceptio poterit eis opponi, ut C. de contrahen. & com. stip. l. optimam. Acc.

[q] Toto eo die. No. q̄ dies debet inseri in instrumēto & alia sunt necessaria, vt dixi in auth. vt p̄ponaſ nomen Imperatoris. & facit C. de diuer. re. l. ii. qua Sed quomodo hoc probabitur, cū dies instrumēti nō debeat exhiberi, vt ff de edendo l. 1. § editiones? Resp. tribus modis petiſ instrumentū edi. Primo, vt fundet intentionē ea instrumento rei actor, uel reus ea instrumento actoris fundet exceptionē, cū neutro casu aduersarius vteretur, qd̄ nō debes esse, & tūc nulla pars inuita debet exhibere, ut C. de eden. l. fi. in fi. & C. de test. l. nimis. Sc̄do. s. quando aduersarius vtiſ. nā tunc editur, ut videatur, an aliquid possit ei opponi, & tunc exhibetur, sed sine die, & ꝯsile, ne materia detur falsum fabricandi, ut d. l. ff. de eden. l. 1. §. editiones, & ff quēad. testa. aper. l. 1. §. 1. Tertio, ut de falso accuseiur, [a] & tunc ēt cū die, & cōsule est exhibendum, ut hic, & C. de contrahen. & com. stipu. l. optimam. & C. de fi. instru. l. fi. Alijs aūt modis petuntur instrumenta edi. vel tradi per varia genera actionum, ut ff. de eden. l. quędā personę sunt. sed dictis tribus modis petuntur edi. i. demonstrari. Item quo modo hoc est, qd̄ hic probat reus. ꝯ iuris ordinem, ut C. de eden. l. qui accusare? Resp. hoc propter præsumptionē, quæ est contra eum propter scripturā, ut ff. de pac. l. iurisgentium §. quod fere. Itē nunquid duo testes hoc probātes. s. alterum ꝯhētium absuisse, sufficiunt? Resp. sic, ut ff. de testib. l. ubi. Sed nonne instrumentum vicem duorū tenet, ut C. de fi. instru. l. in exercendis. quare videtur, q̄ in dubio pro instrumento stetur. Sed certè non directè ꝯdicitur instrumento, sed per obliquum, scilicet fuisse in scriptura quadam facta Romæ, vel ut testis, uel ut contra-

Instrumēta duo si sint eiusdem diei, sed diuersi loci, cui stabitur.

Scripturæ an semp standum sit.

[1] Sub & Intelligat.

[2] Et dicit Bar. illum dici vicinū cuius vox audiri potest, si ea ostio clamauerit. Egid. Pet.

Sponsalia īter absentes, & præsentes fieri possūt.

Instrumēti editio tripliciter petitur fieri.

[a] Siue criminaliter siue ciuiliter & ꝯtra quācūq; partē instrumenti falsitas opponatur, si alio bono modo p̄bari nō possit, ass illa pars tm̄ edit, cōtra quā opponit, debet tamen ante exhibitionem accusator se subscribere ad pœnam talionis, vt per Io. Fab. & Ang. hic.

cōtrahen. Si verò cōtra eam directè dicitur, plures quā duo exiguntur, vt vincant scripturā, ut ff. de testi. l. iij. ibi, alias numerus &c. Vel dicas ēt hic exigi tres. Sed nūquid si aliqui testes dicāt pro instrumento, vel in eo scripti, vel nō, tot, vel plures erūt necessarij ɔtra instrumentū? Resp. sic, quia instrumentum per se vicē duorū tenet, vt dictū est. Itē & pter ipsum sunt ꝓbationes, vt ponis, ut ff. de pig. l. ɔtrahit. Itē quod dicit eo die, idē dicas, si alio tali quod hic esse nō potuit, vt ar. ī. de uer. ob. §. loca. Acc.

lante, erat stipulatio inutilis, ita & seruo talia uerba dicente uel filio, ut hic, & sup. eo. §. ei qui. & facit C. de impu. & ali. substi. l. fi.

g Pridie. i. die præcedēti mortē, ut ff. de ser. l. pridie.

h Erat. Scilicet, olim.

* Alias, fuisse.

quo [a] conficiebatur instrumentum: sese, vel aduersarium suum in alijs locis esse. [b] [*]

Actiones hodie ab hæredibus & contra heredes initium capere possunt.

Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat: [c] non magis, quàm post eius mortē, [d] à quo stipulabatur. Ac nec is, q in alicuius ptāte est, post mortem eius [e] stipulari poterat, quia patris vel dñi voce loqui videretur. [f] Sed & si quis ita stipularetur, Pridie [g] quàm moriar, vel pridie quàm morieris, dare spondes? inutilis erat [h] stipulatio. Sed cum, vt iam [i] dictum est, [k] ex consensu contrahentium stipulationes valeāt, placuit [l] nobis etiā in hunc iuris articulum necessariā inducere emendationē, vt siue post mortē, siue pridie, quàm moriatur stipulator, siue ꝓmissor, stipulatio concepta sit, stipulatio valeat. [m]

Præpostera stipulationis conceptio inutilem minime reddit stipulationem.

Item siquis ita stipulatus erat, Si nauis cras [*] ex Asia venerit, [n] hodie dare spōdes? inutilis erat stipulatio: quia præpostere [o] concepta est. Sed cum Leo inclytæ recordationis in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse reijciendā existimauerit: [p] nobis placuit, [q] & huic perfectum robur accommodare, vt nō solum in dotibus, sed etiam in omnibus [r] valeat huiusmodi conceptio [s] stipulationis.

Stipulatio cum morietur promissor, vel stipulator, vel post mortem tertij, valet etiam de iure veteri. Are.

ADDITIO.
Ex hac gl. no. q duo testes probantes p indirectū contra instrumentum, faciūt vacillare instrumētum, qa probant affirmatiuā, & ēt uoci uiuæ magis creditur, q̄ mortuę. Auth. si qa aliquid. C. de test. Christoph.

a Quo. Vel etiam alio. dummodo sit tantum remotus locus, in quo dicit fuisse tempore, quo dicitur instrumentum fuisse factum, quod hic nō potuit esse, ut ff. de uerbo. obl. l. vlti. §. fi. & ī. de uerbo. ob. §. loca. Accurs.

b Esse. Idest, fuisse. sic sup. de his q sūt sui vel alie. iur. §. in potestate.

i Sed cum, vt iam. Nunc corrigitur.

k Dictum est. Sic sup. de uerb. oblig. §. sed hæc.

l Placuit. Vt C. de contrah. & com. sti. l. scrupulosam.

ADDITIO.
Et sic qñ constat de mente ɔtrahentiū, sm eā fit interpretatio etiam in his, quę stricti iuris sūt, quod facit, ut statutum recipiat interpretationē extensiuā, nam ēt actiuā, si sic cōstet de mente statuentiū, alias secus, vt per Ang. hic.

m Valeat. Scilicet statim, efficax autē erit post mortē, vnde ab hærede, & ɔ hæredem incipient actiones hodie, qđ olim non erat, ut C. de act. ab hær. & cōtra hære. l. i. Itē si quis. CASVS. supra vidimus stipulationem vnā, q̄ olim erat inutilis, & adhuc recitat vnum casum in quo olim erat stipulatio inutilis, hodie tamē vtilis ē. Olim enim si aliquis stipulabatur ita. Si nauis venerit ex Asia, hodie dare spōdes? inutilis erat talis stipulatio propter præposterationē. Innuitur enim ista stipulatione, q datio euentū conditionis debeat præcedere. Sed cum præposteram stipulationē in dotibus non existimauerit reijciendam, placuit Iustin. & huic stipulationi non obstante præposteratione perfectū robur accōmodare, vt non solum in dotibus, sed & in alijs valeat stipulatio præpostera, & præpostere concepta h. d. Fran. de Are.

* Alias, non est, cras. Et sane Anto. Augu. emēdatio. l. 1. c. ix. tractāa de interpunctionibus huius loci, nō addit eā dictionē admonet tamen eam haberi in græcis Institutionibus Theophili.

Post mortem. CASVS. In §. isto recitat nobis Iusti. antiquā formā stipulationū, & eā corrigit. Olim enim ita fuerat. q si aliquis stipularet ita, Promittis mihi decē post mortē tuā? nō valebat stipulatio; eo q post morem stipulatoris, vel promissoris, qui quod in stipulationē deductum est, solueret, vel reciperet, ex iure vetustissimo, qđ in fine huius §. corrigit, neq; ab hæredibus, neque cōtra hęredes incipere posset obligatio. Similiter si is qui in potestate alicui' esset, ut patris, vel domini stipulareţ, sibi aliqd dari post mortē patris, uel dñi, nō ualebat stipulatio olim. sicut si ipse pater, vel domin' stipulareţ aliqd post mortē suā sibi dari, quia filius, uel seruus uoce patris, vel dñi loqui uideţ. Similiter siquis olim ita stipularetur. Pridie quā moriar, uel Pridie quā moriens promittis mihi decem? nō valebat stipulatio. Sed demū iam dicta corrigit Iustin. dicens, q cū stipulationes valeant, quæ consensu cōtrahentiū sunt cōceptæ, sibi placuit hūc iuris articulū emēdare, statuens, vt siue post mortē, seu pridie quā moriaţ, fuerit quis stipulatus aliquid sibi dari, vel promisit aliquid se daturum, valeat stipulatio. h. d. Fran.

* Addas qđ imo iure ff. alioqui superuacanea esset correctio. l. fi. C. de cōtrah. et cōmit. stip. Nec huic obstabit l. quodcūque. §. nō solum. ff. eod. quoniā loqui tur in stipulatiōe, cum moriar. de qua in sequen. §.

c Nemo stipulari poterat Scilicet iure vetustissimo, quod hodie corrigitur, vt in fi. huius §. [*]

d Non magis. Quia nec hæc valebat. Acc.

e Eius. Scilicet patris, vel domini.

f Videretur. Vnde sicut patre, vel domino sic stipu-

n Venerit. Post hoc verbum venerit, est punctum, & subaudi quandoque, vel vsque ad annum, si autē esset post illam dictionē hodie, nō esset stipulatio inutilis etiam iure veteri, sed vtilis & conditionalis, ut sup. de verb. oblig. § sub conditione.

o Præpostere Primo enim debet venire nauis secundum naturam conditionalis stipulationis, vel conditionis, quam dari hodie.

p Existimauerit. Scilicet cum ita stipulabatur mulier, si sine liberis decesseris, ꝓmittis mihi dotē reddere, vt de ea possim testari? cū pri' testati proponebat, & ea mortua dotem reddi, ut C. de iur. dot. l. si mulier. vel dic secūdùm Io. cum stipulatur maritus sic, Si dabis mihi x. promittis te mihi nupturam? primo enim nubere, & postea dare debebat.

Dupliciter literā exponit.

q Placuit. Vt C. de testibus l. præposteri.

r In omnibus. Scilicet obligationibus.

s Conceptio. Exactio tamē fit post cōditionem exi-
stentem

stantēr vt C.de test.l.præposteri. in fi. & facit ad hūc §.s. quod non sit curandus ordo scripturæ.ff.de pec. lega l.quidā. in fi. & glo fi.ī.de leg.§.ante, & ff. de solu l.nec enim.

Ordo scripturæ attēdendus non est.

Ita aūt ꝯcepta stipulatio, veluti, si Titi[a] dicat, Cùm moriar, dare spondes? vel Cùm morieris? & apud veteres vtilis erat, [a] & nūc valet. Itē post mortē alteri[b] rectè stipulamur.

Verbum promisisse in scriptis repertum, importat stipulationem. Aret.

Annota, Ea est ratio, nam omnia solenniter acta præsumuntur.

Si scriptū[c] in instrumento fuerit ꝓmisisse aliquē perindè[d] habetur, atque si interrogatione præcedente responsum sit. †

Si plures res deducantur in stipulationem, & simpliciter respondet promissor, ad omnes tenetur: alias ad eas tantum, in quibus respondet. Areti.

Annota, Tot inesse stipulationes, quot res in stipulationem deducta.

Quoties † plures res vna stipulatione comprehenduntur: siquidem promissor simpliciter respōdeat. Dare spōdeat: ꝓp oēs tenet. Si verò vnā ex his, vel quasdam daturum se spoponderit,[e] obligatio in his pro quibus spoponderit, cōtrahitur.[f] Ex pluribus enim stipulationibus vna, vel q̄dam uidenē esse profectæ, Singulas.n. res stipulari, & ad singulas respōdere debemus.[g]

Vt alteri detur, vel fiat, stipulari non possum, quando quidem alteri acquiri, nostra minimè interest: pœnam tamen, si promissa non præstantur, stipulari nobis non prohibemur.

Alteri[h] stipulari, vt supra dictum est,[i] nemo † potest. Inuentæ enim sunt huiusmodi stipulatiōes, uel obligationes ad hoc, ut unusquisq; adquirat sibi, quod sua interest. Cæ-

Ita autē cōcepta. CASVS. Supradictū est, ꝙ huiusmodi stipulatio, Promittis mihi x. post mortē? Inutilis erat olim: hodie tamē vtilis est. Sed qd dices de ista stipulatione, Cū morias, dare spondes? Et respō. Iusti dicēs ꝙ olim huiusmodi stipulatio vtilis erat, & hodie etiā vtilis est. Itē si quis ita stipuletur, Promittis mihi x. post mortē Titij? bene valet stipulatio huiusmodi vt hic. Franc.

[a] Vtilis erat. Vt ff. de bo an. iudicis poss. l. hæreditatū. Accursius.

[b] Alterius. Scilicet tertij.

† Atque id ydē in dubio præsumi? ad mittit, tā probatio sō contrariū. l. iuris gentium, §. qd fere. ff de pa.

Si scriptum fuerit. CASVS. Scriptum fuerat in quodā instrumēto Petrū promisisse Titio centū: postmodū Titio cētum illa petenti ꝓ. textū illius instrumenti Petrus opponit in hūc modum. Frater, quanquā cōtineat in instrumēto me tibi ꝓmisisse centū, tñ cōtinetur ibi, ꝙ interrogatio ꝓmissionem non præcesserit: vnde cū nō valeat promissio in stipulatione, nisi interrogatio præcedat, nō poteris per illud instrumentum ad illa cētum agere. Quæsitū ego à Iusti. In isto casu qd iuris, & resp dñs Iust. ꝙ si scriptū fuerit in instrumento quempiā aliquid promisisse perinde habetur ac si interrogatione præcedente promissio facta esset. Cū enim in instrumento contineat ipsum promisisse, videntur omnia solenniter acta & hoc dicit. Franc.

† Facit ad hunc § c. præterea. cū gloss. ibi. ītē at. extra de ver. signifi.

* Nam sæpe testes sunt iuris periti, tabelliones nō: dicere go ꝙ id ꝓuenit ea ratiōe intellectus, ꝗ ita cōceo: itellectus iudicat in instrumēto sed testes nō aud. ītus super eo, qd ꝑcipiūt ratione intellectus, sed super eo, quod percipiūt sensu corporeo ad extra declarato.

[c] Si scriptum. Nunquid idē sit, si testes dicāt aliquē promisisse vt etiam tunc intelligat præcessisse interrogatio? Videtur ꝙ sic: vt C. de fide instr. l. in exercenda. Sed tñ cōtradicitur vt C. de vsur. l. i. in glo pe. Et est ratio sm Ioan. quia testes nō sic in iose instructi sūt vt instrumenta quæ à iurisperitis fiunt. Acc.

[d] Perinde. Nisi contra probetur: vt ff de pact. l. iuris gentium. §. quod fere.

Quoties plures res. CASVS. Quidam stipulatus est sibi dari plures res, vt puta, Codicem, Digestū, & Instituta. Quæritur vtrū ualet talis stipulatio? Et respon ꝙ si respōdeat ꝓmissor, Promitto, omnia uidatur promisisse. Si autem respondeat, Instituta ꝓmitto: pro solis Institutis contrahit obligatio. Singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus hoc dicit Fran de Areti.

[e] Spoponderit. Alias responderit.

[f] Contrahitur. Imo uidetur non ualere, cū sit diuersitas in respondendo: vt sup. eo §. præterea. Sed distingue, ut ibi diximus.

[g] Respondere debeamus. Si volumus in omnibus teneri, alias tenemur tantū in his, in quibus respondemus: vt hic. Itē & sufficit simplex rñsio, ut diximus, cū æquiparetur ei, quādo ad omnes respondet. ff de verb.ob.l.Titia.§.idem respōdit. & ī. eo.§. præterea.

Alteri stipulari. CASVS. Supra dictū est, ꝙ nemo potest alteri stipulari, eo ꝙ inuentæ sunt hmōi obligationes ad hoc, vt vnusquisque, sibi acquirat, qd sua interest: sed non interest stipulatoris, quod aliquid alteri detur. Sed ponam⁹ quòd aliquis velit alteri aliquid stipulari qualiter poterit hoc facere? Et respō ꝙ pœna debet stipulari, videlicet sic, nisi ita factū sit, vt comprehensū est in stipulatione. verbi grā. Promittis Titio decem? ꝓmitto, & nisi illa decē dederis, ꝓmittis mihi viginti? Pœna autē adiecta in secūda stipulatione nō facit primam stipulationē, quæ primo erat inualida, valere: sed mera pœna, quod in prima stipulatione cōtentū est soluit. Nisi enim dederit decē in prima stipulatione contēta, committitur illa stipulatio sc. viginti. Cum autem quis stipulatur pœnam non inspicit qd interfit stipulatoris, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis, qd sic intelligunt quidā ꝙ pœna non excedat duplum. Alij autem dicūt, quod nō debet excedere quadruplū. Dominus autem Guido sic distinguit. Cū autē pœna interponitur, aut interponitur ꝑ verba quantitatē designantia, cuiusmodi sunt duplum, triplum, quadruplū: & talis pœna non debet excedere quadruplum, aut ꝑ verba designantia qualitatē: & tunc quantaecunque fuerit quātitas etiam in centuplum, bene ualet stipulatio. h. d. Frāc.

† Hūc locū intellige, ac limita vt ꝑ Barto. ac glo. in l. stipulatio ista. §. si stipulatio. ff. de verb. obl. & uide Angel in §. sed & si quis. ī. eo.

[h] Alteri. Sic ff de uerb. oblig. l. stipulatio ista. §. alteri. Accurs.

[i] Vt supradictum est. Supra, eo. §. si quis alij. hoc tamē fallit in multis casibus vt ibi diximus. Et nota, ꝙ hic tribus modis alteri stipulamur. Nā interdū directā acquirim⁹ actionē, subandi alteri stipulādo, vt filius patri, seruus domino, & contra: vt s. eo §. si qs alij. & §. ei uero qui quādoq; utilem: vt tutor pupillo, & in similib⁹ ratione officij, ut seruus publicus: vt ff de constit pecu. l. cū qui § pecul. & ff rem pup salvam fore. l. iiij. Interdū nullam, & tūc necessaria est pœna, vt hic dicit. Itē no. quòd in hoc vltimo caso verba stipulatiōis, & sortis, & pœnæ, possunt formari tribus modis. Aut o sic dico, Promittis mihi, quòd dabis illi, & eodē modo pœnā? Aut sic, Promittis illis, quod dabis ei, & eodē modo pœnā? Et in his duobus casibus nō valet, neq; sortis neque pœnæ promissio. Sed aliud, quādo debetet vtilis vī directa acquiri. ut in

Stipulando alteri quādoq; sibi actionē quærimus, quādoq; non. Stipulatio alteri facta potest tribus modis formari.

terum si alij detur, nihil interest stipulatoris. Planè si quis velit hoc facere: pœnam stipulari conueniet: vt nisi ita factum sit, vt est comprehẽsum, committatur pœnæ stipulatio etiã ei, [a] cuius nihil interest. Pœnam enim cũ stipulatur [b] quis, non illud inspicitur, quod intersit eius: sed quæ sit quãtitas [c] in conditione stipulationis. [d] † Ergo si quis ita stipuletur, Titio dari? [e] nihil agit. Sed si adiecerit pœnam, Nisi dederis, tot aureos dare spondes? [f] tunc committitur stipulatio. [g]

Quoties nostra interest extraneo dari, toties & stipulari possumus.

Sed & si qs stipuletur alij, cũ ei' [h] interesset: † placuit stipulationẽ valere. Nã si is, q pupilli tutelã administrare cœperat, cesserit [i] administrationẽ cõtutori suo, & stipulet rẽ pupilli saluã fore: qm interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est (cùm obligatus futurus sit pupillo, si malè res gesserit) tenet obligatio. [k] Ergo & si qs pcuratori suo dari stipulatus sit: stipulatio vires [l] habebit.

Et si creditori suo qs stipulatus sit, q sua interest, [m] ne fortè vel pœna committat, vel pdia distrahãtur, quæ pignori data [n] erant: valet stipulatio. [o]

Promissio facti alieni non valet, nisi apposita sit pœna. Aret.

Versa vice, [p] q alium facturum promisit, videtur in ea esse causa, vt nõ teneatur, nisi pœnam [q]

---

in primis duob. casibus, vt ff. de cõsti. pec. l. eũ qui. §. si actori. & §. Iulianus. & hic. Aut sic. Promittis mihi q dabis illi? aut pœnam tm̃ mihi stipulor: q a & tũc habet locum quod hic dr. Aut quarto modo dico, Promittis, q dabis mihi recipienti nomine eius? quo casu valet vtrũque: & ego illi cedã, cuius nomine stipulatus sum, vt ff. manda. l. si procuratorẽ. § finali.

ADDITIO. Et hoc verũ, siue sim pcurator habẽs mãdatũ, siue negotiosũ gestor, siue saltẽ gñalis, vt mihi acqrã, & postea cedã, si eut pcurator cum ratihabitione &c. vt l. fi. C. ad Maced. & l. si ego. ff. de nego. gest. vt per Ioã. Fab. & Aug hic.

[a] Etiam ei. Scilicet stipulanti, cuius tñ non interest dari ei cui fuit stipulatus, nec mirum, quia sibi fuit stipulatus pœnam, vt modo diximus, & facit ff. de recept arbitr. l. cum pœna. Sed cõtra. ff. de recept arbi. l. ad uersus. § sed si cum. Sed ibi non directo contra arbitriũ itur: & ideo inspicit an intersit etiã in pœna: cum ad ea quæ frequẽter accidunt iura se referant: vt ff. de legib. l. nam ad ea. Item contra. ff. si quis in ius voca l. 2. §. fi. in gl. interlit. Sed ibi in pœna prætoria, hic autem in conuentionali dicit. Vel ibi ideo non committitur, quia non debuit venire: quia aduersarij non intererat: & ita per obliquum illa ratio redditur.

[b] Pœnam. n. cũ stipulat no q cautè ponit, stipulatur, nã secus est, cũ paciscit tantũ: cũ pœna ex nodo pacto. et incõtinenti apposito, sicut vsura, nõ possit peti: vt ff. de ser. expor l. si ita vt in gl. 1. & C. de vsu s l. j.

[c] Quæ sit quãtitas. i. quæ sit quãtitas. & quæ sit cõditio. Inspicitur conditio, vtrum sit possibilis, vel probabilis, vel nõ, vt s. eo. §. si impossibilia & j. eod. §. qd̃ turpi. Quantitas uerò q sit inspicitur, ut quantacunque sit, petat certi cõdictione, si est certa: aliàs si stipũo est icerta, actione ex stipulatu: ut hic & j de uer. obl in prin. Ista. n. nomina, qa, & quæ, substãtiæ sunt significatiua, non quantitatis s. certæ, uel taxatæ, uel taxandæ: & hoc secundùm Azonem. Sed contra est, ut j. de actio. § omnes. Solue ut ibi. Item contra. ff. de euict. l. si dictũ. in prin. Sed ibi sic agebatur. Itẽ contra. C de sponsa l mulier. §. quæ omnia. Sed illud fauore matrimonij: ne in infinitum pœna excedat. C. de inuti. stipu. l 2. Alij, ut M. dicunt usque ad duplũ: & in hoc cõsideratur hic quãtitas ut duplũ nõ excedat sm eũ: ut C. de sen. quæ pro eo qd̃ interest l. j. Alij, ut Ioan. distinguunt inter eũ, qui sciẽter pmittit ultra duplũ, cũ sciat se nõ teneri, ut ille teneatur: aliàs nõ ut ff si quis cau. l. sed si quis. §. fi. Alij dicũt usq; ad quadruplũ semper extẽdi, & nõ plus: ut j. de act. §. omnes. prima uerior est. Accur. ADDITIO.

† Cui nõ possit adijci pœna. uide hic p Ange. ex sententia Iac. Ioã. And. in 3. col. ad medi. uers. dolet eẽ du.

† Rõ qa hic decit causa finalis ob quã modus stipulationis adhibendus est: qa qs stipulat qd̃ sua interest. Egid. Per.

Pœna ex pacto nõ põt peti. Quis & quæ, substãtiam significãt.

† Dic q ibi loquitur in pœna legali, q̃ nõ excedit quadruplum. sed nos loquimur in pœna cõuentionali, q̃ põt excedere quadruplũ ex dispositiõe cõuentiũ. mitti' eñ agit cũ lege quam cũ hoīe: ut l. si cũ dies. §. fin. & l. sequ. ff. de arb. Christop.

Quæ procedit, vbi datio quantitatis non est in oblatione: vt quia promittis daturum te centum Titio, ad ea enim agere nõ possum: & sic facti obligationis pœna censetur apposita, sm Ioan. Fab. & Aug. hic.

[d] In cõditione stipulationis. i. in pœnali stipulatione q̃ est cõditionalis. s. si nõ pareat pmisso principali promissioni. Accur.

[e] Titio dari. Vt pmittis Titio, vel mihi, quod dabis Titio? Accur. Flo.

[f] Spondes. s. mihi: alias non valet hoc, vt modo diximus. Accursius.

[g] Committitur stipulatio. s. pœna eo non dãte, nõ autem illa inutilis efficiẽ vtilis, sed pœnæ metu, & illi statur: vt & alias. C. de arbit. l. 1. Accursi.

Sed & si quis. CASVS. Supradictũ est, quod nemo põs alteri stipulari: nũc quæritur, qualiter hoc est intelligẽdũ? Et dicit Imperator, q hoc est sic intelligendum: nisi intersit eius qui stipulat. Nã si tutor, qui tutelam pupilli sui cœpit ministrare, cesserit administrationẽ cõtutori suo: bñ poterit cõtutor stipulari rẽ pupilli saluã fore, & alteri stipulari, cũ eius intersit: eo, q si male administrauerit cõtutor tutelã, hẽret pupill' tutorẽ, q prĩo administrauit, tibi obligatũ. Et eadẽ rõne poterit aliqs aliqd stipulari pcuratori, q aliquid certa die a dño suo pmisit sub pœna, ne pœna cõmittat, vel creditori suo, ne pignora sua distrahant. h. d. Frã.

[h] Eius. Scilicet stipulantis.

[i] Cesserit. Sic s de satisda. tuto. § alias. 1.

[k] Tenet obligatio. Nam utilis actio pupillo datur: ut ff. de mag. conue l. j §. pen. Item ipsi stipulanti directa acquiritur, ut hic dicitur.

[l] Habebit uires. Interest enim mea pcuratori meo solui, qui in rem meam expendit: ut j. manda. §. j. ubi sic. tua gratia & mandantis.

[m] Quod sua interest. Quod, idest, quia.

[n] Data. Ab isto, qui nunc stipulatur.

[o] Valet stipũo. nõ ut pcuratori, uel creditori actio cõpetat: sed q stipulat' est, aget actione ex stipulatu ad itẽresse quãti sua ĩterest creditori, uel pcur. fuisse solutũ: ut C. de inut. sti l. fi. & ff. de uer. ob. l. liber hõ §. fi & C. de do. l. cũ res. Vel sm nos aget certi cõdi. ad interesse, quod pbauimus. s. de uer. obl in prin. Acc.

Versa uice. CASVS. Supra dictũ est, q si aliqs alteri stipulet, nõ ualet stipũo, nisi fuerit stipulat' sic, si ita nõ factũ fuerit, ut in stipũone cõprehẽsum est, in casu cõtrario. Nã si aliquis pmiserit aliũ aliqd facturũ, & stipulatur: non ualet promissio, nisi pœnam promiserit, si illud non fecerit aliud. h. d Fran.

[p] Versa uice. Ad superiorem §. alteri.

[q] Pœnam. Sed & tunc ad pœnam tantum tenetur. & facit s. eo. l. si quis aliũ.

Item

Item nemo. CASVS. Aliquis promisit tibi fructum fundi in futurum, valet ne huiusmodi stipulatio? Et respon. Iustinia. ꝙ non. Nemo. n. rē suam futuram, in eum casum quo sua sit, vtiliter stipulatur hoc dicit. Franciscus.

ipse promiserit.

Nemo potest stipulari rem suam. Aret.

Itē nemo rē suā futurā, [a] in eum casum, quo sua sit, [b] vtiliter stipulatur. [c]

Inutilis est stipulatio, si in re, quæ in stipulationem deducitur, dissensus verseiur.

Si de alia re stipulator senserit, de alia ꝑmissor: ꝑinde nulla ꝯhit obligatio, ac si ad interrogatum rñsum nō eēt: veluti si hominē Stichū à te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichū vocari credideris. [d]

Stipulatio turpis, vel ex turpi causa descendens non valet. Aret.

Quod turpi ex cā ꝑmissū est, [e] veluti si qs homicidiū, vel sacrilegiū se factutū ꝑmittat, nō valet. [f]

[a] Futuram. Vt partum ancillæ, vel fructum animaliū futurum, quæ sua futura sunt, vt supra, de rer. diui. §. item ea. Item multo magis si stipuletur rē, quæ nunc est sua, vt sup. eod. §. 1.

[b] Quo sua sit. Hoc ideo, quia in eo casu quo sua futura nō est, valet stipulatio. ff. de vet. obli. l. si rem meam. Acc.

[c] Stipulat. Scilicet dari. & rō, quia qđ suum est, amplius suum fieri non pōt, vt j. de act. §. sic itaque restitui tamen possum stipulari, vt ff. de ver ob. l nemo j respond. & ff vsufructu, quemadmodum cau. l. 1. §. sed quod diximus.

Si de alia. CASVS. Stipulatus fui à Titio in hunc modū, Promittis mihi animal? intelligens de equo, & ipse respō. Promitto, intelligēs de asino. valet ne ista stipulatio? Et respond do. Insti. quod non. Cum. n. de vna re senserit stipulator, & de alia promissor perinde non valet stipulatio, acsi ad interrogatum respon sum non esset, & hoc dicit. Et istum §. bene intellige, nisi diuersitas illa placeat stipulatori, quia si sic, bene valet stipulatio. h. d. Fran.

[d] Crediderís Hoc est verū, quando certū est eos dissensisse, vt ff. de ver. obl l. continuus. §. j. aliàs aūt si potest fm vtriusq; intellectum valere, valet fm intellectū promissoris, vt ff. de ver. obl. l. qui ea pluribus, & l. stipulatio ista §. cum qui. [l] Nec obstat quod dicitur minorem præstari debere, vt ff. de leg. 1. l. apud Iulianum. §. scio. quia minor est, quam dare vult promissor, vt j. de act. § præterea. Si autem secundum vnius intellectum tantum valere pōt, secundū eius intellectum valet. vt, hodie dare mihi Bononiæ decem promittis? si enim de hac Bononia in qua sumus intelligatur, valet, alias non, vt j. de verb. obl. l. quoties in stipulationibus, & de reb dub l. quoties. z.

[l] Nisi fauorabilius esset secū dū stipulatorē interpretari l. in ambig. 10. ff. de reg iu.

Quod turpi. CASVS. Stipulatus fui sic, Promittis mihi decem, si Titium occidero, vel si furtū fecero? valet ne huiusmodi stipulatio? respond. ꝙ nō. Quod enim ex turpi causa promissum est &c Franc.

[e] Promissum est. Siue dicam, Promittis homicidiū facere? siue dicam, Promitto decem, quia promittis facere homicidium, vt ff de verb. obl. l. generaliter.

[f] Non valet. Huiusmodi. n. conditiones turpes, impossibiles ꝯnumerā à iure, vt ff de condi. insti. l. si filius. vnđ nō valet stipulatio, vt ā. eo. §. si impossibilis. Circa qđ th dic, ꝙ aut ipsum qđ promittitur, est turpe, vt facere homicidiū, & tunc non valet, nec ēt poena apposita, vt ff. de verb. obl. l. generaliter. & l. vearū.

futi. & l. si plagii. Idem dico, etiā sub ꝯdōne turpi, vt hic Aut si honestū ꝑmittit, sed tamē turpiter, vt dare decē, sed ꝑ metū vel ꝑ dolū, tūc valet qđē promissio facta, sed exceptione elidit, [*] vt C. de inuti. stip. l. dolo nisi in casu, vbi ipso iure, nō valet ꝑmissio facta ꝑ metū, vt ff qđ met. cau. l. si mulier §. dos. secundū Ioā.

Stipulatio conditionalis transit ad hæredes stipulatoris, & promissoris. Aret.

Cùm quis sub aliqua cōditione stipulatus fuerit, licet ante conditionē decesserit, postea existente conditione hæres eius agere pōt. [g] Idem est & ex promissoris parte.

Qui promittit certo tēpore dare: non potest conueniri, nisi totum terminus sit elaps⁹.

Qui hoc anno, [h] aut hoc mense dari stipulatus est, nisi omnibus partibus anni, vel mensis præteritis, [i] non rectè [l] petet.

Promissori datur tempus habile ad soluendum. Aret.

Si fundum dari stipuleris, vel hominem, non poteris continuò agere, nisi tantum spatium præterierit, quo traditio fieri

Cū qa. CASVS. Stipulat⁹ fui à Titio dari mihi decē, sub aliqua ꝯdōne, ah, quā existeret, ꝯdō decessi postmodū existēte cōdōne, qrit verū meus hrs agere possit ex ista stipulatione? Et rñd. Iustin. ꝙ sic. Eodē mō, si me stipulatore, viuente demū ante ꝯdōnis euētū decedat promissor postmodum si existat ꝯditio, poterit agere ꝯ hæredes ꝑmissoris. Frāc.

[g] Agere pōt. Hoc in contractibus, vt hic, & ā. de ver. oblig. §. ex conditionali aliud in relictis, vt C. de cadu. toll §. sin autem aliquid. & ff. de manu. test. l. si ita scriptum fuerit. in si legis. Et facit ad hunc §. ff. de periculo & commo. rei vē. l. necessario. §. quod si pendente. j. respon.

Qui hoc anno. CASVS. Stipulatus fui à te dari mihi decē hoc anno, vel hoc mēse, qritur qñ possim istā decē petere? Et rñ. Imper. ꝙ oibus partibus anni vel mensis præteritis possum petere, aliud aūt est, si stipulatus fui mihi dari aliquod annuum, quia tunc in principio anni potest peti. h. d. Fran. de Are.

[h] Qui hoc anno i. qui stipulatus est his verbis. Promittis hoc anno vel hoc mense. Et nota ꝙ iste § est lex. ff. de verb. obl. & incipit. qui hoc anno. Acc.

[i] Præteritis. i. elapsis. sed secus est in relictis fauore vltimæ volūtatis oā in capite anni præstatio fit, vt C. quādo di. leg. ced. l. j. vel distingue, aut ꝑmittit ꝑ hæc verba, hoc anno, vel quolibet anno & tunc in fine anni fit solutio, vt hic, & ff de ver. ob. l q. hoc anno. & heū qui certaiū Aut annuū, & tunc in capite anni fit solutio, siue legatum sit, siue in ꝯctu fiat ꝑmissio secundū Io & B vt ff. de condi. & dem. l. si in annos. & ff qñ di. leg ced l. nec semel. Vnde versus Annua si debes, tunc inspicies caput anni. Anno si debes, in fine teneberis anni. Sed quid si vsque ad forum rem promiseris? Videtur ꝙ statim incepto foro possit agi, vt ff. ad Treb l. qui filium. §. Sabinus.

ADDITIO. Et hanc ap. Ang. hic, propter dictionem vsque, quæ de proprio significato excludit, vt l. 1. ff de pig. act. secundum Ang.

Si fundū. CASVS. Promisit fundū & hoiem pure, qro ergo cū ista stiplō sit pura, vtrū ex ea incōtinēti possim agere? Et resp. Iusti. ꝙ nō, nisi tantum tempus præterierit, quo traditio fieri possit. & h d. Super aūt isto tx. solebat aliquādo à quibusdā fieri tale quare, quare apud antiquos ista stipulatio, ꝑmittis mihi pridie q̄ moriar, erat inutilis, hæc autē, Promittis mihi

[*] Vel per iudi. officium rescindit. l. si dolo. C. de inutil. stip. & l. inter positas. C. de trāsi. l. si. §. j. ff. qđ met. caus. qđ hr in l. eleganter. ff. de dol.

[l] Nota quia hoc ips fauore promissoris, vnđ debet interpretari in eius fauorem, vt demū anno finito teneatur, secus si dixisset annuū promitto qa hoc tēpus est appositum fauore stipulatoris. Egi. Per.

Stipulatio an vitietur ꝑ turpitudinem.

Solutio quādo fieri, si hoc anno promisū sit.

mihi x. cum moriar, apud antiquos erat vtilis? quidā istud quare reputāt ꝓ trufa, cū Ius antiquū hodie sit correctū. sic tñ respōderur. Incertior est dies mortem præcedens, quā dies morti dicat°, vt l plurib. & propter maiorē incertitudinē dies ꝓxima morti dicebatur apd̄ antiquos stipulatio in diē ꝓximā morti, nō sic āt in diē mortis. Frāc.

a Fieri possit. Cum cōmodo promissoris: 1 vt ff de ver. fi. l. nepos Proculo. nec tñ nimiū expectat, licet prius nō possit soluere, vt ff. de uerb. obli. l. continuus. §. illud. Item & si incontinenti pōt, nō tamē iō statim exigitur, ut ff. de sol. l. quod diximus. Quoddā ergo tempus mediū eligimus s. x. dietū, secūdum quosdā, vt ff. de constit. pe. l. promissor. vel dic arbitrio iudicis, cū lege nō sit determinatū, vt ff de iur. delib. l. j. in fi. qui iudex statuet tēpus quoddā, nec nimiū, nec modicū, vt ff. de sol. l. ratū. & rē ra ha. l. quo enim §. j. & ℨ. de off iud. j. resp. Item nunquid idem in quātitatibus, quod in speciebus hic dicitur? Resp. non, imo tempore tanto quantum iudicatis datur, expectatur, vt ff de iudi. l. si debitori. s. quatuor mēsiū. 2 vt C. de vsur. rei iudica. l. 2. secundum quosdā. vel verius dic: vt no. ℨ. de ver. obliga. §. omnia. in glo j. statim &c.

1 Promissor an statim conueniri possit.

2 Quibus pendentibus capi peterit, nisi satisdet ꝙ aduenīēte termino satisfaciet 2 nec interim compēsat, vel aliqd opponer poterit, qa taletēpus miseratio nis causa cōceditur secūdùm Ang.

possit. a

TITVLVS XXI.

DE FIDEIVSsoribus.

Quandoquidem non semper es qui promittit tutū est credere, cautius erit alium assumere, qui obligationem illam in se recipiat promissore quoque remanente obligate, quem fideiussorem à fide promissa appellamus, qui quidē cuiuis obligationi vtcunque contracta, etiam si naturalis tantum sit, accedere potest.

PRo eo, qui promittit, b solent alij obligari, q fideiussores appellanť: quos hoīes c accipere solēt, d dū curāt, vt diligētius sibi cautū sit. e

Omni obligationi accedere potest fideiussor, & ciuili tantum, & naturali tantum, & non tantum pro homine libero, sed etiam pro seruo. Aret.

In oībus autē obligationib. f adsumi pñt. i. siue re, siue verbis, siue literis, siue consensu g ꝯ̄ctę fuerint. At nec h illud quidē interest, vtrū ciuilis, i an naturalis k sit obligatio, cui l adijcitur fideiussor: adeo m qdē, vt ꝓ seruo n quoq; obligeť, o siue extraneus sit, qui fideiussorem à seruo accipiat,

DE FIDEIVSSORIBVS.

Continua. sic, Visum est de ijs, qui principaliter obligantur ex pluribus contractibus. Verùm quia, vt hic dicit textus in principio, pro eo qui obligatus est, solet accedere fideiussor: ideo post illos titulos subijcitur iste de fideiussoribus. Aretinus.

PRo eo. Totus iste ti. diuiditur ī v. partes. Primo qualiter fideiussores accipiuntur Secūdo ī qua obligatiōe accedeť possūt. Tertio quādo sūt plures fideiussores, an insolidum vel pro parte quilibet obligetur. Quarto, ꝙ non potest fideiussor obligari, quam principalis, & quādo dicitur in plus obligari. Quinto, quando solēnitas intrinseca præsumitur. Secūda ibi, ī oibus. Tertia ibi, Si plures. Quarta ibi, fideiussores. Quinta ibi. In stipulationib. CASVS. Quęsiui à Iusti. vñ procederēt fideiussores, siue ortū haberēt (Certè dicit ipse, sępè cōtingit, ꝙ vnus principaliter obligať, & alius pro eo introducēdo obligať, q fideiussor appellatur, & fideiussores istos accipiunt creditores, dum curant vt tutius sibi caueatur. Fran.

b Promittit. Scilicet principaliter. s. per stipulationem. & idē si quocūq; alio modo quis obligetur, ut ℨ. eo. § j & ff. eo. l. j. Nunquid autem accessoriæ obligationi accedere fideiussor potest? Resp. sic, ut ff. eo. l Grece. § fi. & de pign. act l. si rem. §. 1.

c Quos homines. Idest fideiussores.

d Solent. Scilicet creditores.

e Cautū sit. Et est cautū sine dubio, ut ℨ. de repli. §. fi.

ADDITIO. Vnde plena cautio dicitur cum fideiussorib°, sed plenior cū pignorib°, simpliciter verò prolata ab homine intelligitur sine fideiussorib°: secus si à lege vel à prætore, nisi ꝓcederet vltra declarando nudam cautionem sufficere. Ang.

In omnibus. CASVS. Quæsiui ab Imperatore, an fideiussor accipi possit solūmodo à debitore, qui est uerbis obligatus? Resp dicēs quòd fideiussor potest accipi in omni obligatione, siue sit obligatio contracta re, siue verbis, siue consensu, & plus dico, ꝙ fideiussor potest dari pro obligatione ciuili tātum, & pro naturali tantum, & pro ciuili & naturali, vnde cum seruus domino suo possit naturaliter obligari, potest & dare fideiussorem domino suo in id, qd̄ ei naturaliter debet, & etiam extraneo, & erit ille fideiussor à seruo datus domino naturaliter & ciuiliter obligatus: cum tamē debitor principalis sit tm̄ naturaliter obligatus: quod mirū vř: cū plus non debeat esse in accessione, quā in principali obligatione: vt ℨ. e. ti. §. fideiussores. Ad quod respōdet quod plus loco, vel tpe, vel re, vel causa non pōt esse in fideiussore. quā in principali debitore: tamē circa illud idē quod dēt principalis debitor, potest esse efficacior obligatio fideiussoris, quam principalis debitoris. Fran.

f In omnibus autem obligationibus. Idest in omni specie obligationum, dūmodo non sit ꝯ̄ legem: vt ff. eo l. cum lex. Sed ꝯ̄. C. ne fideiuss. do. den. l j Sol. illud speciale est. 1 Item in præsentibus, & futuris negotijs potest accedere fideiussor: vt ff. de iudi. l nō quemadmodum. & ℨ. eo § fideiussor.

g Consensu. Siue etiam ex maleficio vel quasi: vt ff. eo. l. Græce. §. sed & si ex delicto.

h Nec. Idest non.

i Ciuilis. Scilicet tantum. vt pro eo, qui fuit confessus spe futuræ numerationis: vt ℨ. tit. proxi habet tamen eandē exceptionē, quam reus. vt C. de non numera. pecu. l. pen. in fi. & l. tam mandatori. Et sic nota, ciuili tantum obligationi accedere fideiussorem, vt hic, & dicta l. dicitur. & ff eodem. l. fideiussor obligari. §. 1.

k Naturalis. Scilicet vt pro seruo, ut subijcit, & eo. l. fideiussor. § fideiussor accipi. ergo quantum ad dationem fideiussoris nō interest, sed quo ad alia multa interest. s. inter ciuilem & naturalem obligationē vt ff. de const. pec. l. 1. §. debitum. & l. quod si maritus. §. si quis autem. Acc.

l Cui. Scilicet obligationi.

m Adeo. Idest, in tantum.

n Pro seruo. Qui seruus de iure naturali tenetur tātum non ciuili, ut ff. de condi inde. l. si id quod, & ℨ. de lib. §. j & ℨ. de inuti stl § Itē inutilis. & huic naturali accedit hic fideiussor. At ipse seruus fideiubere non potest, ut ff eo. l seruus inscio & l seq.

o Obligetur. Fideiussor. Qui pro eo intercedit.

1 Hoc verum in fideiuss. de dote conseruanda ꝓpter ꝑfidiā cuiusdam inter eos, vt ibi dicit tex. quid autem de dote restituēda, vide in l. cōstante. §. quoties. ff so. ma. Angel.

Seruus ciuiliter nequit obligari.

Domi-

a Dominus. Non idē contra, vt dominus seruo pos-sit fideiussorē dare. Et est ratio, qa talis fideiussor ob ligādo seruo per consequens domino obligatur. Item pro eodē. s. domino obligatur: quod esse non pōt, vt idem pro eodē, & apud eundē possit obligari, vt ff. e. l. si quis pro eo. §. 1. & l. Vranius. & ff. ad Velleia. l. tutor. Accurs.

nisi expresse insolidū promiserit: & sic videtur cor-rigi qđ hic dicitur: ut in Auth. de duo. reis. §. j. colid. vij. Vel verius (vt puto) dicta auth loquitur in pluribus reis debendi: in quibus & iure veteri videt fuisse cau tum, vt pro partibus teneātur. vt ff. de duo. re. l. reos

Fideiussor, an sēper relinquat hęrede obligatum.

Fideiussor. CASVS. Si aliquis pro debitore aliquo fideiubeat, non solum ipse est obligatus, quā diu viuit, sed etiam si decesserit, relinquit hæredē obligatum, & huius ratio est: quia ex ɔtractu tenetur hæres.

b Relinquit obligatū. Sine hoc dictū sit siue nō. & idē in ol obligatione ex ɔtractu, vel quasi in ipsa re principali: vt hic, & ff. de re & obli. l. ex contractibus. Sed quid si ad pœnam furti obligatus est, vel alia actio ne, vel obligatione, quę nō trāsit ad hę redes? Respon. Non puto teneri ex hoc casu hæredē, quasi naturam mutet hoc casu stipulatio: ut argu. ff. si quis cau. l. si cum. §. qui iniuriarum. & inf. de ac. §. fuerat aūt: & fa- cit ad hunc § ff. eo- dem l. iiij §. finali.

siue ipse dñs[a] in id, qđ sibi naturaliter debetur.

Obligatio fideiussoria est trāsitoria ad hæredem. Ar.

Fideiussor non tm̄ ipse obligatur, sed et hęredem reliquit obligatum.[b]

Fideiussor potest adhiberi: etiam pro futura obligatione. Aret.

Fideiussor & pręcedere[c] obligationē, & sequi pōt.

Si plures sint fideiussores pro eodem interuenientes, in solidum tenētur singuli, dimi tamen Adriani beneficio si omnes litis contestatę tempore soluendo existant, in viriles scinditur debitum: quòd si vnus fideiussorum neglecto di ui Adriani beneficio solidū debitum exoluerit, frustra à confideiussoribus viriles re petere nititur: sed ei cum principali debitore experien dum est.

Si plures sint fideiussores, quotquot erūt numero, singuli insolidū tenentur.[d] Itaq; liberū est creditori, à quo velit solidū petere. Sed ex epistola[e] diui Adriani cōpelliť creditor à singulis, q mō sol uēdo sunt litis contestatæ tpe, partes[f] petere. Ideo que si qs ex his fideiussorib. eo tpe soluēdo nō fit: hoc cęteros onerat.[g] Sed si ab vno fideiussore creditor totū cōsecutus fuerit, huius solius detrimētum erit, si is,[h] pro quo fideiussit, soluēdo non sit: & sibi imputare debet, cùm potuerit iuuari[i] ex epistola diui Adriani, & desiderare, vt pro parte in se detur actio.

Fideiussoria obligatio accessoria est principali, quo fit vt maior principali esse nequeat: minor autem queat.

Annota illud vulgatum. Qui citò dat, bis dat.

Fideiussores ita obli-

Ar secus fit in fideiussoribus, quorum quilibet tenetur in solidū, vt ipse reus pro quo intercedit. & ita habebit locū epistola hodie, ut olim.

ADDITIO. Et ista communiter approbat. Adhibentur enim isti pro securitate: vt a. eo. in princi. secus in duobus reis: ideo &c. Io. Fab. & Ang.

e Ex epistola. Sed vbi est hæc epistola? Responde, non habemus eam scriptam: multoties tñ de ea mētionem facit lex, ut hic, & C. de consti pec. l. fin. & ff. eod. l. inter fideiussores. & l. seq.

f Partes. Hæc tamē epistola fallit in v. casibus: vt in fideiussoribus tutorum qui non implorant beneficium, licet tutores implorent: ut ff. rem pup. saluam fore. l. fina. & ff de tut. & ra distra. l. 1. §. nunc tractemus. Item fallit in fideiussore fideiussoris: vt ff. eod. l. si plures §. fi. Itē fallit, quādo cæteri fideiussores soluēdo non sunt tpe litis ɔtestatæ: ut infra subijcit statim. Itē fallit, quādo eiusdē summę sunt fideiussores, sed non pro eodem debitore: ut ff eo. l. si à Titio. Item & quando inficiant: vt ff. eo. l. si dubitet §. ita. Sed nunquid hęc exceptio epistolę est perēptoria vel dilatoria? Videt perēptoria: quia prorsus perimit id quo opponitur. Itē ecōtra videtur dilatoria: qa ante litē contestatam opponi debet, vt hic quare videtur dilatoria: vt C. de probil. exceptionē. Sed dico el quasi anomalā; cū nec perēptorias prorsus imitetur, quæ vsq; ad sniam opponuntur: nec dilatoriss, quæ tantum differunt: ut j. de excep §. hæc excepti. & C. sen. rescin. non poss. l. peremptorias.

Exceptio diuisio- nis fallit inquinq; casibus.

Exceptiō epīæ diui Adriani est anomala.

c Hoc verum intelligo quando simpliciter, ꝑ ta li actionē vel delicto fideiubet fee[?] si pro nam, uel certā sum mā, licet & delicto promiserit vel pro eo q ia erat eodem natus: q a cō tra hæredē trāsit: nisi sub ɔditione promissit. Io Fa & Ange.

Fideiussor. CASVS. Pone quòd aliquis ita fideiussor pro Titio. Fideiubeo pro Titio in id quod sibi credes, uel in id quod sibi credidisti: valet ne talis fideiussio? Respō quod sic. & hoc est, quod in istis duobus §§. dicitur Francisc.

c Fideiussor & pcedere. Puta fideiubeo in id quod sibi credes, vel credidisti, vel credis. Nam in his tribus temporibus potest accipi, ut hic. & ff de vsufru. earum rerum, quæ vsu con l. quoniam. §. fi.

Si plures CASVS Pone, ꝙ pro quodam debitore penes suum creditorē quatuor fideiusserūt, nūquid isti plures fideiussores tenētur insolidū? Resp. Iusti. quod sic & liberum est creditori à quo petat, si velit exigere solidum, de rigore iuris primitiui sed postea inuenta fuit epistola diui Adriani, in qua cauit, quod inter omnes fideiussores, qui sunt soluēdo tempore litis cōtestatæ diuidatur obligatio. sed si tē pore litis contestatæ unus inueniatur non soluēdo, exteros onerat. Sed pone, ꝙ quatuor sunt fideiussores, quod vnus conuētus à creditore, solidū soluerit quid iuris in isto casu? Respon. Iusti. ꝙ si principalis debitor non sit soluendo, hoc erit suum detrimētū. & sibi debet imputare, quare totū soluit: quia potuisset se iouisse epistola diui Adriani. h d. Franci.

d Tenentur. Idem est in pluribus mādātibus, vel in bentibus: vt ff. quod iussu l. si. Sed uidet iure nouo, quòd pro parte sua tantū quilibet teneatur ipso iure vt iam nō sit necessaria epistola, de qua subijcit hic

g Sed quid si fossum, nunquid repeter quasi sit fauorabilis exceptio? Vī ꝙ sic, vt in Velleia. ut ff. de condi. inde. l. qui exceptionē. & ff eo. l. si contendar. Sed ɔdico: quia nō inuenio, quod sit sic fauorabilis, & quia suum recipit: vt ff de condi. inde l. repetitio.

g Onerat Argu. contra ff. ad leg Rhod. de iact. l. ij. §. si quis. Acc.

s Tu dic, ꝙ ēt vsq; ad sniam potest opponi: vt no. in gl. l. fideiussor. C. eo. an autem post sentē tiam vide Ang. hic.

ADDITIO. Solu. ibi non erat fideiussor obligatus, nisi pro sua parte.

h Si is. Scilicet reus.

i Iuuari. Facit ff. eo. l. vt fideiussor.

Fideiussores. CASVS. Quæsiui à Iustinian. vtrū fideiussores ita possint obligari, ꝙ plus debeāt, quā debeat debitor principalis? Et respon. Iustin. ꝙ non.

Obli-

Obligatio. n. fideiusſoria acceſſoria eſt princi. obligationi. Plus enim non debet eſſe in acceſſione, quā in principali obl'one, ſed econuerſo bene pōt eſſe. Si. n. principalis debitor obligeť in decem, bene pōt fideiuſſor obligari in quinq;, ꝙ fideiuſſor obligeť in viginti hoc eſſe non pōt.

gari non poſſunt, vt plus debeant, quàm debet is, pro quo obligātur.[a] Nā eorū obligatio acceſsio eſt principalis obligationis: nec plus[b] in acceſsione poteſt eſſe quā in principali re. At ex diuerſo, vt minus debeant, obligari pñt. † Itaque ſi reus decem aureos promiſerit, fideiuſſor in quinque rectè obligatur, contra[c] verò obligari non poteſt.

Item ſi ille purè promiſerit, fideiuſſor ſub conditione promittere poteſt: contra[d] verò non poteſt. Non ſolum autē in quantitate, ſed etiam in tēpore minus, aut plus intelligitur. Plus eſt enim[e] ſtatim aliquid dare, minus eſt poſt tempus dare.

Fideiuſſor ſoluens pro reo,

In verſi Itē ſi ille, caſus eſt talis. Supra dixi, ꝙ in maiori quātitate nō pōt teneri fideiuſſor, q̄ debitor principalis. Idē dico in tp̄e, nō enim pōt eſſe, ꝙ fideiuſſor teneať pure, qñ principalis d̄bitor ſub ꝯdōne obligať, qa ſic i plus teneret fideiuſſor, q̄ debitor principalis, qa pl' intelligiť nō ſolū i quātitate, ſed ēt in tp̄e min' & pl' intelligiť, ecōuerſo aūt non pōt obligari pure. hoc dicit.

† Cōcor. l. fideiuſſores & l. in partē. ff. eod.

[a] Obligantur. Sed nūquid in idipſum in quo re' tenetur, ſaltē remanet obligatus, qñ in plus fideiuſſit l Quidā dicūt ꝙ ſic ꝓ qbus eſt hoc gñale. Vtile per inutile nō vitiať, ut ff. eod. l. ſi à reo §. 1. & C. de don. l ſi qs argentum. §. ſed a hia omnib'. Nos cōtra, ſcilicet quòd in nihilo teneatur, & eſt pro nobis ff eod. l. Græcè. §. illud.

ADDITIO. Collige ex glo. duas opiniones. Prima, ꝙ vbi fideiuſſor fideiubet in plus, quā reus principalis debet, obligať d̄ cōcurrente quātitate & pro hac ſententia allegať primo l. ſi à reo. ff. eo l. ſ. hactenus. in fi. ff. de conſti pecu. l. rogatus. in fin ff. manda. allegať vulgaris regula. Quia vtile ꝑ inutile vitiari non debet, regula iuris, vtile, lib. vj. Chriſtopho.

[b] Nec plus Contra hanc regulā eſt ī. de rer diui. §. ſi tamē rem alienam. Item ff. de cōtrab. emp l. ſi in emptione, in prin. ibi, nec refert Item. ff. de ſolu. l. quitres. §. mihi decē. & qui ſtipulať. & §. mihi. Romæ ſed his omnib. da generalem ſolutionē, vt ſic exponas hanc literā, non plus eſſe poteſt in receſſione &c, i. in acceſſoria obligatione, ſecundū Ioan. Item ꝯ. ff de ind l. non quemadmodum. Sed ibi nō eſt plus, quia licet fideiubeat ante reum, non tamen plus tenetur. • Item contra ſupra eod. §. j. verſi. at nec Sed ibi nō eſt plus eo modo, quo dicitur plus. Dicitur enim plus quatuor • modis, quorum nullus eſt ibi, vt infra de act. § plus autem. Accur.

• An aūt his quatuor modis cōtingat i. amplius fideiuſſorem, atq; reū obligari, vide hic ꝑ Ioan. Pla.

ADDITIO. Et eſt ratio, qa in dictis quatuor modis diſparitas prouenit ex facto ſtipulatoris, ideo ſibi imputet Diſparitas vero in efficacia, ſeu ſubſtantia obligationis ex iuris ordinatione prouenit, ideo ſibi magis ſuccurritur.

[c] Contra. i. ſi reus quinq; promiſit, fideiuſſor decē.

[d] Contra verò Si reus ſub conditione promittat, & fideiuſſor purè Accur.

[e] Plus eſt enim. Facit ad hoc ff. de ver. ſig. l. ſi cui. §. ff. & ī. de actio. §. plus autem. & ff. de ſolu. l. ſolidum. & ff. ſol. mat. l. ſi conſtante. §. quoties. Accur.

Si quid. CASVS. Supra dictum eſt, ꝙ inter fideiuſſorē & creditorē eſt obl'o verborū, ſed q̄ eſt obl'o inter fideiuſſorē & principalē reū? Et rñ. Intt. ꝙ ſi aliquid fideiuſſor ꝓ reo ſoluerit, habet ꝯ eum actionē mandati. & ita quāquam verborum obligatio, q̄ eſt ſtricti iuris, ſit inter fideiuſſorem, & principalē debitorē, eſt obligatio mādati, q̄ eſt bonę fidei Fran.

habet contra eum mandati actionem. Aret.

Si quid autē fideiuſſor ꝓ reo ſoluerit:[f] eius recuperādi cā habet cū eo mādati iudiciū.[g] Græce[h] ēt fideiuſſor ita accipitur, τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω λέγω. † ſed & ſi dixerit θέλω. • ſiue βούλομαι, • ſed & φημὶ. • pro eo erit, ac ſi dixerit, λέγω. †

Solennitas intrinſeca interueniſſe præſumitur, quando ſcriptura verba apta ſunt illam comprehendere.

In ſtipulationibus fideiuſſorum, ſciendum eſt hoc generaliter accipi: vt quodcunque ſcriptum ſit quaſi actum, videatur etiā actum.[i] Ideoq; conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fideiuſsiſſe: videri omnia ſolenniter[k] acta.[l] †

Fideiuſſor i quatuor caſibus agit antequā ſoluerit.

[f] Soluerit. Siue per iudicē, ſiue nō, vt ff. mādati l. ideq; §. ſi fideiuſſores. Sed ēt in caſib quatuor ante, quā ſoluat, agit mādati, vt ſi hoc dictū ſit, vt ad tp̄s teneať. Item ſi fuerit cōdēnatus, Item ſi cępit bona ſua diſſipare reus, item ſi diu ſtetit fideiuſſor i obligatione, v C. mād. l. ſi ꝓ ea. & ff mād. l Lucius. i aliàs nō agit ante, quam ſoluat, ſed ſoluere debet, ut ff. de ꝯdi īdebi. l. indebitū. Sed ēt i his caſib' nullo mō agit, ut ſi ꝓ inuito, aut donādi animo, aut in rem ſuā fideiuſſit, vt ff mandā l. ſi remunerādi. §. ſi paſſus. & l. ſi ꝓ re præſente. Item ſi hoc actū ſit. vt non agam, ur ff man. l. ſi remunerādi. § Marcellus. Item ſi mandatum non ſit obligatorium, vt ī. mandati § illud. Item & ſi fideiuſſor non oppoſuit exceptionem, quam debuit opponere, vt ff mandati. l. ſi fideiuſſor. Accur.

† Ideſt mea fide iubeo ego.

• i. volo Ideſt ꝯſulto volo.

• Ideſt affirmo.

• , i. dico.

• Intellige d̄ arbitrio iudicis, ſcd̄m cōem opini. & not. qa d̄buit ſtetiſſe in obl'one, nec ſufficeret ꝙ ſtetiſſet i ꝓmiſſiōe tm̄, vel ſi deiuſſiōe.

† Et alios caſus adde ad iſtā gl. vt per Ang. hic.

• No ſm Ang. hic. ꝙ falſitas inſtri, itē ſolēnitas vel error ſcribētis pñt ꝓbari ꝑ teſtes, itē ſimulationes, dūmō ꝯtr' fuerit ſine ſcriptis celebratus, licet i ſcriptis redactus fuerit, aliàs ſi in ſcriptis ſit celebratus nō reprobať niſi ꝑ ꝯtriā ſcripturā. De qua m̄ l. vide ī. ti. j. §. item verborū. Ang.

[g] Mandati iudicium. Ideſt, actionem, ſi interceſſit mandatum, vel etiam eo præſente fideiuſſiſſet, vt ff mandati l. qui fidem & l ex mandato.

[h] Græcè Facit ff. cod. l Græcè. j. reſpon & ī. quibus mo tolli. oblig. §. 1. verſic. ſed & Græcè & ſupra, de verb oblig. §. vtrum autem. Accur.

In ſtipulationib. fideiuſſorū. CASVS. Stipulatio autē in fideiuſ. pōt eſſe cauta, & non cauta, ſi autem cauta non ſit, vt ſi inſtrum dicat, quod ipſe ꝓmiſerit creditori interroganti, nihilominus omnia præſumū tur ſolenniter acta, quaſi interrogatio promiſſionē præceſſiſſet b.d. vſque ad finem. Fran.

[i] Etiā actum q.d. ſi ita dicit ſcriptura ac ſi verè ita fuiſſet factū, quod forte fuit, vel nō fuit actū, certę ꝑ ſumiť ꝓ ſcriptura, vt ſic videať actū, & eſt hæc ſcriptura priuata dicit n. ſi quis ſe &c & ex cā vnde incontinēti præiudicat, niſi ꝯ probetur, vt ff de nō nu. pec. l. generaliter. Et facit ad hunc § ff de verb obl. l. ſciendum, & C de contra. ſtipu. l. 1. & ī. tit §. ſi ſcriptū in ſcriptura aūt publica conſtat et ſtandū multo magis, niſi ꝯ probetur, vt C. de proba l. cū precibus. & in Auth de fide inſtru. §. ſi vero moriatur. in prin. §. coll. vj. [l] Item nota hic præſumi omnia ſolenniter acta quod probant ſupradictæ leges Accur.

† Sic etiā ꝓſumiť ꝓ iuſta iudicis, ꝙ ſit ſolēniter

[k] Solenniter. Ideſt, etiam interrogationem factam fuiſſe quam neceſſe eſt præcedere, vt ſup. de verb. obl in princip & C. de commi. ſtipu. l. j.

[l] Acta. Sed ꝯ ff. de pub. in rem actio. l. quęcunque. §. fina.

Iſta, vide tñ ꝙ hoc in ca. qñi ꝯ de ꝓba. & in c. ſicut nobis in glo. in ver. expreſſaſ, poſt medi. de re iudi.

§ fin Sol. ibi ſunt extrinſecæ ſolẽnitates de tutore & iudice, qui debent adeſſe, cum pupillus vẽdit. At hic actus ꝓmiſſionis nullus eſt ſine actu iterrogationis. Vnde ex quo dixi, fideiubeo, vel ꝓmitto, intelligiť iterrogatio facta eſſe quaſi pars promiſſionis, & ſic non eſt extrinſeca ſolennitas, cum ſit pars ſtipulationis.

DE LITERArum obligationibus.

† Sic C. de nõ nume. pecu.

TITVLVS XXII.
DE LITERARVM obligationibus.†

Qui ſe mutuum accepiſſe, numerationis futura ſpe, in ſcriptis confeſſus fuerit, ni intra biennij ſpatium non numeratæ pecuniæ exceptionem obiecerit, poſtea literis effectualiter obligatur.

Olim ſcriptura [a] fiebat obligatio, quę nominib. fieri dicebať † quæ noĩa hodię nõ ſunt in vſu. Planè [b] ſi quis [c] debere [d] ſe ſcripſe

Iſte tit. continuatur ad præcedentia. Quia ſupra viſum eſt de obligationibus quæ contrahuntur re & verbis: ideò nunc ponit de his, quæ contrahuntur literis. Aretin.

Olim ſcriptura. Tot' iſte ti. diuidiť ĩ duas partes. Primo ponit qualiter olim ſcriptura obligabať, & eius correctionẽ & nouũ ſtatutũ. Scđo ponit intra quantũ tempus olim & hodie poteſt opponi exceptio nõ numeratæ pecuniæ. Secunda ibi, Multum.

CASVS. Quæritur à dño Iuſti. quid eſſet obligatio literarum? Et rñ dicens, ꝙ obliga. literarũ eſt illa q̃ neq; conſtat re, neq; verbo, conſenſu, ſed literis, ſiue ſcriptura. Iſta obl'o literarũ fiebat olim cum quadã ſolẽnitate, quã hodie non habemus. Obl'o tñ iſta inefficax eſt, quandiu ei põt opponi exceptio nõ numeratæ pecuniæ, ſ. olim vſque ad quinquenniũ: ſed hodie intra biẽnium. Ex iſta aũt obl'one naſciť actio, quæ vocatur condictio ex lege ſ. tunc qñ non habet locum exceptio non numeratæ pecuniæ, cum nõ ſit verborum obligatio, ſi enim eſſet verborum obl nõ haberet locũ tit. iſte, ſed ad præcedentes tit eſſet recurrendum. Ad intellectũ tñ tam tex. quàm gl iſtius §. ſciendũ eſt, ꝙ ſi aliquis confiteatur in iudicio ſe debere aliquid alicui. tũc valet iſta cõfeſſio ẽt ſi ſine cauſa cõfiteatur, cum authoritas iudicis ſiue iudicij vicem cauſæ ſuppleat: vt ff. de inter act l j. & §. ſi autem extra iudicium facta ſit cõfeſſio, aut eſt facta ſine cauſa, & tunc non valet, aut cum cauſa & tũc diſtingue: quia aut apponitur cauſa mutui, & tunc in odium fœneratorũ poterit opponi exceptio non nu. pec. intra biennium: & cõpelliť fœnerator ꝓbare pecuniã ſe numeraſſe. Aut opponiť cauſa dotis, & tũc intra mẽſem, vel annũ poterit opponi exceptio non nume. dotis. Si aũt ex alia cauſa confiteať ſe debere, veluti cauſa empt ſimiliter incontinẽti præſumitur cauſa vera. & ſic confitenti præiudicat. Idem quęriť, cum quis confiteť in ſcriptura ſe debere, quare non ſtať ſcripturę præciſè, ſed põt opponi ꝯ eã excep. nõ nu. pecu. Dicas ꝙ multum refert, vtrum in ſcriptura iſta contineatur ſic, Noueritis M in noſtra præſentia conſtitutum confeſſum fuiſſe ſe debere tali ex cauſa mutui centum. Hæc n. ſcriptura non dicit pecuniam non numc. fuiſſe, ſed confeſſum fuiſſe ſe debere tali: qđ forſan ſpe futurę numerationis fecit. q̃ forſitã nõ fuit ſubſecuta: & ꝓpterea ꝯ talem ſcripturam bene põt opponi except. nõ num. pec. nec ſequiť ꝙ de neceſſitate tali ſtetur ſcripturæ, vt põt ſubtiliter idagãti liquere. Si aũt ita ꝯtineatur in ſcriptura. Noueritis ꝙ talis in præſentia noſtra cõſtitutus numerauit, vel numerari fecit tali centũ, hic fit mẽtio ꝓciſè in ſcriptura de numeratione factã: iõ ſcripturæ ſtare oportet: qa nõ põt hmõi literis excep. nõ nu. pec opponi. Item ſcire debes, ꝙ ꝑꝑ tres gradus exiſtentes in ſcriptura. ſ. ſcripturę, ſtipulationis, & iuramenti, dicunt quidã, tres ſunt exceptiones rñdentes iſtis trib. gradib. Aut n. cõfiteť quis ſe debere aliquid in ſola ſcriptura. ſ. ſine ſtip'one, vel iuſo, & ꝯ iſtã ſcripturã habet locum exceptio nõ nu. pec. aut in ſcripturam in qua continetur ſtipulatio, & ꝯ iſtam opponitur exce. in factum, Aut in ſcriptura, in qua cõtinetur iuſum, & ꝯ iſtam opponiť exc. doli. Alij dicunt, ꝙ exce. non num. pec. nõ eſt exceptio ſpecialis, ſed generalis cum qua concurrit exce. doli ſpecialis. ſed quia excep doli non habet locum ꝯ parẽ, vel patronũ, ideo adinuenta fuit exceptio in factũ, q̃ poterit opponi ꝯ ſcripturas in tali caſu. Multi aũt dicunt, ꝙ ſ. debitor ante bienniũ exc non nu pec opponat, & arctet creditorẽ ad ꝓbandũ pecuniam fuiſſe numeratã, poſt bienniũ ẽt poterit ipſam opponere, ſed nõ cũ tanto effectu: qa tunc neceſſe habebit ꝓbari pecunia nõ fuiſſe numeratam. h. d. Fran. de Aret.

† Vnde & nomina facere, eſt debitorem ſibi cõſtituere. Ci. li. j. offic. Emit homo cupidus & locuples tãti, quanti Pythius voluit, & emit inſtructos, nomina facit, negotium conficit.

[a] Scriptura. Ideſt, ſolennitate quadam ſcripta, quæ per quædam nomina ſpecialia fiebat, vt ſubijcit.

[b] Planè Licet dicta verba ĩ vſu eẽ deſierint: planè &c.

[c] Si quis, ſ. homo priuatus. Idem eſt ſi fiat ꝑ alium, dũmodo ꝑ publicã perſonam, aliud ſi ꝑ priuatam: vt C de ꝓba. l. inſtrumẽta arg. tñ ꝯ. ff. de pign. l. fideiuſſor. §. j. ſed ibi in ſcribentis præiudicium creditur.

ADDITIO Nota regulariter ſcripturam priuatã nõ facere fidẽ. Fallit qñ hæc ſcriptura aliqd ꝯtinet ꝯ ſcribentẽ: qa nõ eſt veriſimile aliquẽ ſcribere ꝯ ſe, qđ veritati nõ innitať: arg in l exemplo. cũ ibi no. C. de ꝓba Fallit ſecũdo, ſi talis ſcriptura priuata habet ſubſcriptionem triũ teſtiũ fide dignorũ, auth. ſi quis vult caute deponere. C qui po. in pig ha Chriſtoph.

[d] Debere, ſ. ex cauſa mutui, & ſine ſtipulatione: hæc n. verba non ſunt apta ad ſtipulationem: vt ꝯ. de ver. obl. §. j. Si autẽ ſine cauſa, nõ præiudicat: vt ff. de ꝓba. l. cũ de indebito in ſi. Quid ſi ſtipulatio interuenit? Rñ. & tunc habet locũ effectus huius titu nam exceptionem in factum põt opponere: vt C. de non nu. pec l cũ vltra. & hoc ſi ſpe futurę numerationis: aliàs ſi tanquam iam eſſet debitũ, cũ non eſſet, ſcienter confiteretur, vł donare, aliàs, i. ſi non vult donare, ſed quia credit ſe ei debere, non valet ſtipulatio: qa obijciť exceptio: vt ff. de reg. iur. l. cuius. & ff de exce. do. l ij. Et nota caute hic ꝙ ꝑ verba pñtis tẽporis fit hæc obligatio. vt ꝑ hæc, Scribo me debere, vel Cõfiteor me debere, vt hic dr: & ſic eſt ꝯ opinionem noſtram, qua dicimus obligationem literarum debere fieri per verba futuri tẽporis: vt C de poſtu. l. ſi ſub ſpecie, vt, Scribo me daturum tibi x ex cauſa mutui, ad inſtar ſtipulationis, quæ ꝑ verba futuri temporis tantum fit: vt ff de verb obl. l. ſtipulationum §. ſtipulatio. Sed certe nec hic dico, ꝙ per hæc verba naſcatur nunc, & vt nunc, ſed quaſi etiam prius nata ſit, ſi confiteor per verba præſentis, vel præteriti temporis & facit C. de epiſ aud. l. ſi præſens & C de non num. pec. l in ꝯtractibus in princi. Vel apertius, non faciunt hæc verba vt obliger, ſed vt obligatus pſumer: licet habeam* exceptionem. Vel verius, licet opponam ꝑ verba præſentis vel pteriti tpis, tñ ſemꝑ intelliguntur futura. Quid. n ꝓdeſt dicere, Confiteor me accepiſſe. x. vel debere x ex cauſa mutui: & hoc ſcribam, niſi intelligatur, & ideo reddã? Item quid ſi dicam. Recepi ab illo x. ex cauſa mutui, & hoc ſcribã? Rñ q dã nõ teneri, ꝑꝑ ſupradictam rationem: qa ꝑ verba futuri tpis debet fieri. Sed certè ſatis puto, ꝙ præſumatur

Stipulatio tantũ fit ꝑ verba futuri tẽporis.

* Hæc gl. Por. non placet. tu hic eum videto.

Obligatio fit tantũ ꝑ verba futuri tẽporis.

rit, [a] quod sibi numeratum non est: [b] de pecunia minimè numerata, post multum [c] téporis exceptionem [d] opponere non pôt: hoc.n. sępissimè constitutū est. [e] Sic fit, ut & hodie [f] dum q̄ri nō [g] pôt, scriptura [h] obligetur [i] & ex ea nascaẽ cōdictio, [k] cessante. s. uerborum obligatione. [l] Multum [m] autem tēpus in hac exceptione antea quidem ex principalib. constitutionibus [n] usq; ad quinquéniū procedebat, sed ne creditores [o] diutius possint suis pecunijs [p] forsitan defraudari: per constitutionem [q] nostram, tempus coarctatum est, ut ultra biennij metas [r] huiusmodi exceptio minimè extendatur. [s] †

TITVLVS XXIIII.

DE OBLIGATIOnibus ex consensu.

~~~~ obligatus, sicut & cū scribo me debere, vt hic. nec.n. verbis, imo reb. legē imponim' C. cōia de le. l. ij. Vel dic, q ibi intelligitur futurum, vt prædixi.

a Scripserit. Idest scriptura confessus fuerit.

b Numeratū non est. Aliàs. n. si numeratū esset, nō literis, sed re obligatus esset, vt ī. quib. mo. re cōtrahi. obl. j. respon.

c Multū. Hoc exponitur j. proxi.

d Exceptionē. Scilicet nō num. pecu q̄ pôt pponi, siue petat actor, siue nō, vt ar. C. eo de nō nu. pec. l. si quasi, & in scriptis secundum quosdam, vt in Authe. de temp nō so. pe. super dote. §. j. colla. vij. Vel forte illud speciale in dote. Primum tñ secundùm Ioan verius est. Accur.

ADDITIO. Et hoc verū, vbi non prouocatus opposuit. Et est ratio, quia tunc obtinet vicem actoris, aliàs secut. Angel.

e Constitutum est. A multis Imperatorib. qui fecerunt leges tales C eo per totum vsque ad l. generaliter. nam postea Insti. sunt.

f Hodie. Hic loquiẽ quasi supradicta loquanẽ ante tpa Instl. & nunc subijcit, quod hodie sit idem. Vel dicit. Hodie i. postquā euenirit hoc tempus. s. quinquennium olim. hodie biennium, ut j. proxi. & secundum hoc non debet esse, & in textu. Accur.

g Dum quæri non. Dum quærimoniam proponere non potest de exceptio. non num. pec. ea quo cucurrit tempus, obligabitur per scripturam ad dandam pecuniam non numeratam.

h Scriptura. Idest p scripturam. Sed certè vr̄ neminem scriptura, vel literis obligati, sed intellectu, q ea literis percipitur & uerbis ff. de act & oblig l no figura, quod quidam concedunt, sed certe utcunq; facit ad obligationē, & ipsa figura literarū, & cōtentius quem ea primunt, & quod d. l dicitur nō figura, i. sola. Item nunquid & per contrariam scripturam obligatio ciuilis nata poterit tolli, ut si creditor sic scribat, Confiteor me non numerasse, uel te confessum non fuisse, vel illum soluisse l Rñ sic, ut ff de se iudic. l nihil tam naturale est. Accur.

i Obligetur. s. ciuiliter & nāliter, post bienniū quasi biennium parat nālem oblīonem, nā ante erat ciuilis tm̄, non nālis, cum nihil numeratum fuerat Item si ciuilis non esset, frustra diceretur habere locū exceptio. Dicimus ergo, q sola ciuilis sit ante bienniu, sed post bienniū nālis adijciẽ. Vel, quod est verius, non adijciẽ, sed prima ciuilis incipit habere vim naturalis & ciuilis nā & stipl'o est de iure ciuili. habet tñ effectū naturalis oblīonis & ciuilis: nam ciuilis p se non valet ad exigendū, vt diximus s. de obli §. j. itē sic est i re iudicata. Adhuc tñ dicūt quidā, vt Io. & Hu q si vult post biennium exceptionē opponere: & pbare sibi non numeratam pecuniā, q admittiẽ, sed ante bienniū pbat creditor: vt C eod de nō nu pec l. si ea cautione. qđ certè est ęquū, & ita biēniū hoc solū operaẽ, q pbatiōis conuertaẽ onus & ēisp his facit, quod alias dicitur, q non fiant illicitæ exactiones, vt ff de offi. præsi. l. illicitas. Sed certè aliter de iure vr̄. s. vt nullo modo admittatur etiā probans nam sacramentū nō pôt deferre, quod est species probationis, vt C. eod. l. in ɔ̄ctibus. §. illo, & C. de iure deli. l. ff. §. licētia. Sed certe satis credo primū verū & æquū Nec obstat, quod de iure diximus, quia ex parte illius l. in ɔ̄ctibus. non habet iuramentū vim probationis, si non vult aduersarius, vt C de re. cre. & iureiur. l. generaliter. §. finaute m.

ADDITIO. Ex hac gl. collige, q ille q opponit exceptionē non nu. pec. ante bienniū, nō tenetur probare fundamētum suæ exceptionis, hoc est pecuniā non fuisse numeratā, in ò agena tenetur probare illā fuisse numeratam. Christopho.

k Condictio. Scilicet ex illa l. C. de non num pecu l in contractibus.

l Verborum oblig. Idest, stipulatione, quæ verbis fit. nam tunc titulus iste cessat, & habet locū s. de ver obli. qñ accepit, vel hēt locū exceptio i factū, vt C. eo. ti. de nō nu. pec. l. cū vltra, qñ non accepit.

Multū aūt. CASVS. Quia s dixit Iusti q exceptio non nu. pe. post multū tp̄s opponi nō poterat, ideo hic exponit, quid est multū tp̄s, dicens q hoc tp̄s erat olim vsq; ad quinquēniū, sed ne creditores suis pecunijs defraudarenẽ pp logū tp̄s intra quod olim potuit opponi exceptio nō nu pec. illud tēpus per constitutionem Imperatoris vsq; ad bienniū est coarctatū, ita q intra bienniū possit illa exceptio opponi cū effectu, post bienniū veru nō cū effectu, sed cū oneret creditorem ad probandum pecuniā fuisse numeratam. poterit etiam post biennium probare hoc, vt s dictum est, h. d. vsque ad h. u Fran.

m Multum. Quia post multū tempus exceptionē pponere non pôt, vt s. modo dixi, quid sit multum, exponit hic Et not. multum pro quinquennio poni, sed diu pro decennio ponitur, vt ff. qui & aqui. l. si eum fideicommissaria. §. Aristo.

n Constitutionib. Quas non habemus.

o Sed ne creditores. Non soluni isti, sed veri.

p Suis pecunijs. Subaudi, ēt. Nā occasione hmōi si daremus longum tempus, & veri debitores interdū talia opponerent, & ita occasione liciti committeretur illicitum, quod esse non debet, imo etiam licitū coarctatur, vt vitetur illicitum, vt hic, & in authen. de eccle. re. non alie. in prin. col. i.

q Per constitutionem. Vt C. de non num. pec. l. in contractibus.

s Vltra biennij metas. Sic C. de omni agro deser. l. qui agros. lib. xj.

t Minime extendatur. Et hoc in causa mutui si vero diu ex alia causa cōfitratur in scriptis, velut emptionis, vel simili, incontinenti præiudicat sibi, nec potest contra probari, nisi per aliam scripturam, vt C. de non nu. pec. l. generaliter. Item hoc in debitore confitente, sed in creditore confitente sibi solutum xxx. dies statuuntur, nisi in casibus, vbi incontinenti præiudicatur, vt C. de non nu. pec. l in contractibus. §. super certis & §. sed quoniam.

Et hoc l. his q̄ numero pōdere &c. constant. At in his q̄ nō numero ac pōdere cōstant, habet locū exceptio nō habitæ rei in qua excipiens debet pbare secundum Por. hic.

Literarū obligatio tolli pôt p ɔ̄riā scripturam.

Exceptio nō numeratæ pecuniæ & post biennium pôt opponi.

Inim est species pbationis.

† Cōcor. cum hoc tex. glo. j. ante me. ibi, & hoc est verū, l c. vlti extra de solu.

* Dic q multum aut modi rū iudicatur secūdū mām subiectā, uel hoc moderaẽ arbitrio iudicis. Egid Per. Multum quinquennium, & decenniū cōprehendit.

Liciti occasione, illicitum nō debet cōmitti.

DE OBLIGATIONIBVS &c.

Suprà dictum est de obligationibus quæ verbis & literis contrahuntur: verum quia sunt alia quæ consensu contrahuntur: ideo de his subdit. Christopho. Por.

Cōtinuatio.

Instit. Imper. A Consen-
~~~~

Diuisio.

Onsensu. Totus iste tit. diuidit̄ i tres partes. Primo ponit quot casib. q̄s obliget̄ ex ɔsēsu solo. Secūdo quare ī his magis cōsensu solo, quā ī alijs oblō ɔhit̄. Tertio ponit effectū hui⁹ oblōnis, ponēdo drīā īter hūc ɔctū & stipulationē. Scd̄a ibi Ideo aūt. Tertia ibi, Item in his.

CASVS Quæsitū à Iusti. Dñe, ī quib. exemplis est hoc, q̄ oblō solo consensu ɔhit̄? Et rñ q̄ in emptione, venditione, locatione, cōductione, societate, & mādato. Sed q̄uī iterum. Dñe, quare dr̄ his quatuor modis ɔhi oblō consensu? Quia ad hoc q̄ istis quatuor modis ɔhatur obligatio, nō est necesse, q̄ partes sīt p̄sentes, neq; q̄ īteruenīat scriptura, nec q̄ etiā aliq̄d dari: sed sufficit, q̄ contrahentes ɔsentiāt: vnde isti ɔctus etiā inter absentes contrahi possunt, vel per epistolam, aut per nuncium. hoc dicit. Franciscus de Aretio.

Anneta, in cōtractib. qui cōsensu perficiuntur, ea omnia venire, quæ ex bono, & æquo præstari oportet: in stipulatione verò ea sola, q̄ ex cōuētione partiū expressum stipulationi adiecta sunt.

Onsensu [a] fiūt obligationes in ēptionib. [b] vēditionib⁹, locationib. [c] cōductionib. societatib. [d] mādatis. [e] Ideo aūt istis modis obligatio dr̄ ɔsensu ɔhi: q̄ neq; scriptura, [f] neq; p̄ntia omnimō op⁹ ē, at nec dari q̄cquā necesse ē, vt substātiā capiat obligatio, sed sufficit eos, q̄ negotia gerūt, ɔsētire. Vñ inter absētes quoq; talia negotia ɔhunt̄, veluti p̄ epistolā, [g] vel per nunciū. Item in his [h] ɔctib. [i] alter alteri obligat̄ ī id, q̄d alterū alteri ex bono, & æquo p̄stare oportet: [k] cum alioqui in verborū obligationibus ali⁹ stipuletur, [l] † alius p̄mittat.

a Consensu Sic ff. de actio. & obliga. l. consensu quæ est. l. 2. Accur.

b In emptionibus vt ff de contrahen. empt. l. j. §. fin. & j. tit. j in princ.

c Locationibus. Vt j. tit ij. in princ. Accur.

d Societatibus. Vt j. pro socio. in prin. Sed ɔ. ff. pro soc. l. 4. j. rñ. Sed certè ibi non negatur, quin consensu contrahatur societas: vnde non est contra.

e Mandatis. Sed nōne in stip̄lone cōsensus debet interuenire. vt ī. de verb obl. § j. versi. sed hæc. & ff de pac. l j § pen. Rñ. ibi expressis verbis debet esse consensus: vt ff de verb obl l. j rñ. hic autem etiam sine verbis, & inter absentes: vt j. proxi ibi, inter præsentes tantum & ī. de inuti stip. §. item verborum.

f Neq; scriptura Hic caute nota differentiā, quam facit inter hunc titu & superiores. Nam quod dicit, neq; scripturā, in hoc discrepat ab oblōne literarū: vt ī tit j. Item in eo, quod dicit, neq; præsentia, dicit propter verborum obligationē, quæ inter præsentes fit: vt ī. de inuti. stipn. §. itē inutilis itē in eo, quod dicit non esse necesse quid dari: ideo dicit, vt discrepet ab illa, quæ fit re: vt ī. quibus modis re cōtrahitur oblig per totum.

ADDITIO. Tu potes dicere s̄m Ioann. Fab. imò etiam iste tex dicit ad differentiam contractus innominati, qui rei interuentu contrahitur: vt l. ex placito. C. de rerum permu Ang.

g Per epistolam. Vt ff. de rei vend. l. quædam mulier, ad finem titu. Accur.

Item in his ɔctibus. CASVS. Ad intellectum istius § scire debes, q̄ stip̄lo dicitur stricti iuris. Sed quæritur, quando cōtractus dicitur stricti iuris? Ad hoc dico generaliter, q̄ quotiescunq; in ɔctu nihil venit, nisi q̄d inter partes expressè cōuenit: tūc ille ɔctus dr̄ stricti iuris. vñ rescripta demū data iudicib. dicunt̄ tota die esse stricti iuris, eo q̄ in eis nihil venit, nisi ea de quib. in eis cautū est, & arbitriū dr̄ ēē stricti iuris, eo q̄ in arbitrio nihil venit p̄ter verba exp̄ssa in ɔuētione siue in cōpromissione. Hoc p̄uotato pone casum in isto §. sic: dixi Iusti. Dñe, vidi ī. h. drīā ḡnalē īter hūc ti. & sp̄es superiores ɔheud. s. inter oblōnē, q̄ fit re, & oblōnē verborū, & oblōnē literarū, sed dñe p̄ Deo, de tis aliā drīam inter oblōnē, q̄ fit ex cōsēsu, & oblōnē verborum? Et tūdet, dicēs, Frater, ecce ēē aliā drīam. In oblōne n. quæ fit ex cōsensu obligat̄ hīnc & inde alter alteri, in his etiam, q̄ non sunt dicta in cōuētione, ex bono, & æquo, ea p̄stari oportebat. In stipulatione aūt verborū, nihil venit vltra id quod inter partes conuenit h. d. vsque ad fi. tit. Franc de Are.

h Item in his. Fuit supior drīa ad tria gūa obligationum: hic autem fit differentia ad stipulationem, vel verborum obligationē. Accur.

i Contractibus qui fiunt consensu.

k Oportet. q. d. hincinde contrahitur obligatio etiā in ijs, quæ non sunt dicta. nam veniunt vsuræ post motam: vt ff. de actio. emp. l. Iulianus §. ex vendito. Idem est & in omnibus bonæ fid. iudicijs: licet non ex contractu, sed quasi nascantur: vt j. de act. §. in bonæ fidei. Accur.

l Alius stipuletur. q. d. necesse est, q̄ omnia deducā tur in stipulationē. nam aliàs nihil venit in talem obligationem: [a] vt ff. de nego. gest. l. si pupilli in fi. & l. quia tantundem. Accur.

Die certè q̄ idē vī posse dici ī omnibus pactis, q̄bus ɔhit̄ oblō ex ɔsēsu. vt ff d solu. l. ī his. §. imperator, & tñ regulariter nō requiritur scriptura, nisi tātū in quatuor casibus hic descriptis, vt l. pactū q̄d bona fide. C. de pact. & sic vī q̄ iste tex sit defectiuus. dic scd̄m Ioā. Fab. q̄ hic cōtrahūtur oblōnes efficaces, ibi nō: vñ hic de obligationibus efficacibus loqui intendit. Ang.

† Rō differentiæ est, q̄a ibi stip. partes sunt p̄sentes, & imputat̄ eis q̄ omiserit, q̄d in tēporū sit: hæc autē oblō fit etiā inter absentes, lō lex p̄uidet ipsis, vt ex bono & æquo eis succurratur Egid. Per.

† Tit. de ɔh empt. & ven ff. correspōdet huic & de peri cu. & cōmod. rei ven.

[a] Nec aliquid extrinsecus subintelligit̄ l. ita stipulat⁹. §. Chrysogon⁹ l. in ɔuētionalibus & l. quicquid astringendæ. ff. de verb. obl.

TITVLVS XXIIII

DE EMPTIONE & venditione. †

Emptio, & venditio sine scriptis contracta solo consensu perficitur, quam primum de precio conuenit, ēsi nil sit numeratū, aut arrha nomine datū. q̄ verò in scriptis conficitur, nō aliter perfecta est nisi instrumēta emptionis completa, atque in mundum recepta, & partibus prælecta fuerint: quibus nondum absolutis, impunè contrahentibus ab emptione recedere licet: ni arrha interuenerint: quas perdit emptor, venditor autem duplicatas restituit.

Mptio, & vē

DE EMPTIONE ET VENDI.

Suprà dictum est de obligationibus, quæ consensu contrahuntur: Verum quia illa consistunt aut in emptionib. & venditionib. aut locationibus, & conductionibus, vel societatibus, vel mandato: vt supra titu. s. in princip. ideo de his tractaturus incipit de emptione, & venditione. Christoph. Porc.

Cōtinuatio.

Diuisio.

Mptio. Totus iste ti. diuidit̄ in v. partes. Primo, qn̄ ēptio, & vēditio ɔhat̄, & qn̄ ab ea possit recedi. Secundo, q̄ preciū debet īteruenire. Tertio qn̄ emptio est p̄fecta, ad quē spectat periculū rei vēditæ. Quarto an sub ɔdōne possit ēptio celebrari. Quīto quibus casib. emptio esse non possit. Secunda ibi. pretium aūt. Tertia ibi, Cū aūt. Quarta ibi, Emptio

nam

ditio contrahitur, [a] simul atque [b] de pretio conuenerit, quamuis nondum precium numeratum [c] sit ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ [d] nomine datur argumentum est emptionis, & uenditionis contractæ. [e] Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus, quę sine scriptura [f] consistunt, obtinere oportet. nam nihil à nobis in huiusmodi emptionibus, & venditionibus [g] innouatum est.

In his autem, † quæ scriptura conficiuntur. [h] non aliter perfectam esse venditionem, & emptionem constituimus, [i] nisi & instrumenta [k] emptionis fuerint cōscripta, uel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem scripta, à contrahentibus [l] autem subscri--

---

tum sub conditionē. Quinta ibi Loca sacra.

CASVS Quęsiui à Insti. qualiter cōtrahit̃ emptio & uenditio? Et respondet dicens, ꝙ emptio, & vēditio contrahitur solo cōsensu, quàm cito fuerit de p̄tio conuentū, licet nō fuerit arrha data, neque preciū, neque aliquid loco pretij, & hæc obtinent ex natura emptionis, & venditionis, quæ fiūt sine scriptura. In huiusmodi enim emptionibus, & uenditionibus nihil à nobis innouatum est. Frā.

a Contrahitur. Hic nota tribus modis perfici emptionem. Vno modo, scilicet ex quo non possunt discedere contrahētes, vt C. de actio. & oblig. l. sicut ab initio secūdum quem modum etiam cōditionalis emptio est perfecta Secundo modo, quādo est pura, & tunc incipit periculum rei ad emptorem pertinere, ut ff de peri. & cōmo rei vend. l necessario in princip. & ita contrahitur hic, siue perficitur. Tertio, quando res traditur, dicitur plus perfici adhuc, siue impleri, ut ff. de actio empt l. si quis rem alienam

Emptio trib. modis conficitur.

ADDITIO. Et istam reducit Ioan Fab ad decisionem quæstionis, an, & quando ex consuetudine domino, uel proximo per rei vendic. ius aliquod quæsitum esse censeatur. Angelus.

b Simul atque. Idest, statim postquam, ut supra de rerum diuisi. § ferę Acc.

c Numeratum Nec aliud datum loco pretij, ut supra tit. r. in prin.

d Arrhæ. Vt ff eodem, de contrahenda emptione. l. quod sæpe in prin.

e Emptionis, & venditionis contractæ Non autem est de substantia contractus.

f Sine scriptura. Idest, sine solennitate scripturæ.

g Venditionibus. Scilicet quæ fiunt sine scriptura.

In ijs autem. CASVS. Dñe supradictum est, ꝙ si fiat emptio, & uenditio sine scriptis, solo cōsensu perficit̃, sed quid erit de emptio. & uen. quæ scriptura conficitur? Et respon. dicens, ꝙ aliter nō ualet talis emptio, & uenditio nec est p̄fecta, nisi instrumenta ab omni vituperio munda, manu alterius contrahentium fuerint conscripta, uel si ab alijs sint scripta, oportet ꝙ illa à contrahentibus sint subscripta, & si fiant p̄ tabellionē oportet ꝙ illa scripta sint à partibus. subscripta, & approbata, vt accipiant cōplementum. Donec enim aliquid deest huiusmodi scripturæ, pœnitentiæ locus est tā emptori quā uenditori sine aliqua pœna. & hoc verū est, si nō fuerit arrha data, siue in scriptis, siue sine scriptis celebrata fuerit emptio, quia tūc emptor à ɔ̃ctu recedere pōt, perdit tamen arrhas, quas dedit. Si autē venditor, ꝙ arrhas recepit, à cōtractu recedere velit, poterit, sed restituet arrhas duplicatas ipsi emptori, etiā si super arrhis nihil inter cōtrahētes actum fuerit. hoc dicit. Quæri potest hic, si tabellio scripturā suam sup̄ contractu emp & uend fecerit & eam p̄ annū, uel biennium tenuerit, vtrū sit cōtrahētibus locus pœnitētiæ? & potest responderi ꝙ non, nisi ɔtractus in scriptis celebretur, sine scriptura sic. Sed vlterius q̃ri potest, quis cōtractus in scriptis celebrari potest? Et resp. ꝙ super hoc diuersæ sunt opi M enim dicit, ꝙ ɔtractus tunc dicitur in scriptis celebrari, quando ita cōuenit inter partes, ꝙ nō valeat cōtractus, nisi inde fiat scriptura. sed non inuenitur in l. cautum, Dominus autē Guid. dicit, ꝙ contractus dicitur fieri in scriptis, quādo in prin dictum est, ꝙ super contractu illo debeat fieri scriptura. vt C de fide instr. l. cōtractus. Sine scriptis autē appellat cōtractus, super quibus nō conuenit ut fieret scriptura, uel si fiat scriptura, tamen nō fit. ut per scripturā cōtractus melius valeat, sed solūmodo ad memoriam. Scire autē debes ad dilucidiorē huius materię intellectum, ꝙ in Italia talis est consuetudo, quòd primo fit imbreuiatura, quando super aliquo cōtractu à tabellione publico debet confici scriptura, & fit munda, quod nihil aliud est, nisi noua scriptura principalis, q̃ debet esse nō cancellata, nō viciata, nec in aliqua sui parte abolita, sed ab omni vituperatione munda, & postea vocantur partes, & legitur istud mundum coram partibus, & si cōsentiant partes, tūc dicit̃ scriptura à partibus absoluta. Cū autem à tabellione fiunt subscriptiones, tunc est superscriptura completa. Et ista cōsuetudo, dixit dominus Iacob. Bal. ab illo §. est deriuata, illa autē in hoc versiculo, hoc enim subsecuto, siue in scriptis, siue sine scriptis &c. sic intellige vtrunq; §. quantum ad pœnam arrharum. Idem est, siue in scriptis, siue in nō scriptis fuerit vēditio celebrata, sed non intellige quo ad pœnitentiā. unde referas hoc, quod dicit solummodo ad pœnā arrharū, & cōcordabit scriptura. Nā tunc quando contractus in scriptis celebrat' est, & cōpletus, si uelit emptor, vel uenditor à contractu recedere, sustinebit pœnā arrharum, sed non solum. Si autem non fuerit cōtractus scriptura completus, volens recedere à ɔtracto solam pœnam arrharum sustinebit. No. ꝙ solo consensu emp & uend p̄ficitur. Item no. ꝙ arrha nō est de substantia contractus. Item nota puniri arrhis illum contrahentem, quem pœnitet Franc. de Aret.

† Elegantē admodum formulā cum p̄iōis scripturæ olī confectæ vide I cōmētarijs Frāc Balduini hoc ipso titulo.

h Scriptura cōficiunt̃. Patet hic, ꝙ alia est emptio, siue venditio in scriptis, alia sine scriptis. In scriptis dicit̃ qñ hoc agūt ɔtrahētes, ut non aliter valeat contractus, nisi fiat scriptura, secūdū quosdā q̃d nō uidimus in vsu. Alij dicūt, ut P ꝙ sufficit, ꝙ ɔ̃hentes, uel aliquis eorū dicat in principio ɔtractus, ꝙ inde scriptura fiat, licet nō dicat, ꝙ aliter nō valeat, nisi fiat, et hoc approbat vt C. de fi. instr. l ɔ̃ctus. ibi, illos tamē quos in scripturis fieri conuenit &c. Si aūt simpliciter fiat ɔ̃ctus, sed postea ad p̄bationē fiat scriptura, valet q̃d actū est, & ēt valuisset sine ea, vt ff. de pign. l. ɔ̃hit. Et eodē modo dico esse itelligēdū, vbicūq; dr̃ lege ɔ̃ctum aliquem in scriptis fieri, vel distractū, ut C. de test l. testiū. & in Au de test §. & licet. co. 7. Sed cū fiat i scriptis huiusmodi vēditio, & sine scriptura nō valeret, quare nō dicitur obligatio literarū? Res. quia aliud habet nomē. s. emptio, & uerū est hoc nomē, at in mutuo nō est uerū mutuarū esse, tūc enim re esset obligatio contracta, ut ĩ. de lit obl. §. plane.

Venditio fit in scriptis & sine scriptis.

† Et hæc vera sm Ange. qñ cōtractus ad sui validitatem vel saltē probationē requirit scripturā siue de iure communi, siue municipali aut consuetudinario, vt no. in ca j de cē si. in vj & in simili ĩ l. instrumētis. C. de fide instru. alias secus sm Ang.

i Cōstituimus. Præteriti temporis est, & dic ut C. de fide instrum. l. contractus.

k Instrumenta. Quæ vulgo rationes dicuntur, secūdum Ioannem.

l A ɔ̃hentib. Emptore, & uenditore, & talis subscri

ptio sit, & alias vbi contractus alius fit in scriptis, vt in Auth. de fide inst. alias de istrumēto. cautela. & si §. si quis igit. & §. sed & si quia aut mutus, & §. se. eo. 6.

a Fiunt. Scilicet hæc instrumēta. & subaudi, non aliter valeant, nisi & comple. &c.

b Completiones. Idest mundum completum.

c Acceperint. Scilicet ab eodem tabellione, & à partibus, vt subijcit.

d Absoluta. Vt quia lecta fuerint partibus, & laudauerint. Vel dic absoluta. i. subscripta.

e Sine pœna. Sed quomodo sine pœna, cũ statim in arrhis cũ pun. at? Respond. sine pœna in teresse & iuriiiuran di in litem. Nã hæc pœna esset quãtum ad soluentem, licet non quantum ad accipiētem, vt ff. si qs ius di. non obt. l. j. §. fi. non aũt ab arrhis aliter liberatur, ut subijcit, ita tamen &c. Item ille talia non facit contra legem. C. de ac. & ob. l. sicut. cum hæc lex sibi permittat. Et no. q̃ huius legis pmissio est cũ aliqua pœna, arg. contra in

pta, & si per tabellionem fiunt, a nisi & completiones b acceperint, c & fuerint partibus absoluta. d Donec enim aliquid deest ex his, & pœnitentiæ loc° est, & potest emptor vel venditor sine pœna e recedere ab emptione & venditione. ita tñ impunè eis recedere cõcedimus, nisi iam arrharũ nomine aliquid fuerit datũ. Hoc enim subsecuto, siue in scriptis, siue sine scriptis venditio celebrata est, is qui recusat adimplere cõtractum, si quidem est emptor, pdit qđ dedit, si verò vēditor, duplũ restituere cõpellit̃, f licet nihil sup arrhis expressũ sit. g

Contractu emptionis certum debet interuenire pretium: pretio autem in arbitrium tertij collato suspenditur effectus emptionis, vt si tertius arbitretur, valeat, eo non arbitrante, non valeat.

Pretium autem constitui oportet. nã nulla emptio sine pretio esse potest. h Sed certũ i esse pretium k debet, alioq; si inter aliquos ita conuenit, vt quãti Titius rem æstimauerit, tãti sit empta, inter veteres satis, abundeq; hoc l dubitabatur, constaretne vēditio, an non. Sed nostra decisio m ita hoc constituit, vt quoties sic composita sit venditio, Quanti ille æstimauerit, n sub hac conditione staret contractus, ut si quidem ille, qui nominatus est, o pretium definierit, p tunc

Auth constitutio, quæ de digni. §. illud. col. vj. Sed a si nõ est subscriptũ, & tamē res est tradita, an valeat translatio? Quidã dicũt q̃ nõ, ut C. de vsufr. l. unica. Alij contra, ut C. si quis alteri vel sibi. l. multũ interest. in fi. & in gl. fi. & ff. de dolo. l. & elegãter in prin. Distingue aut per errorem, aut scienter.

f Compellitur. Sed qua actione? Respon. cõdictione ex lege ista. & ex lege illa C. de fide instru. l. contractus vel etiam per officium iudicis, ut ar. de rescin. ven. l. 2. Item per actionem ex empto, si tamē fiebat vēditio sine scriptis. Nã si fieret in scriptis, nec esset mundum completum nõ ageret̃ actione ex empto, cũ nõ esset adhuc vēditio, ut hic dicitur, sed per cõdi. ex leg. vel offic. iudi. vt dictum est. Sed nũquid vltra hanc duplicationem arrharũ tenetur uēditor ad interesse, si nõ tradat. vt ff. de ac. emp. l. j. & l. ex empto vers. idem Neratius? M & Azo dicunt quòd nõ quia sibi piudicauit accipiēdo arrhas, sicut & alias sibi pjudicat qa sibi eligēdo, nt ff. de tri. ac. l. qđ in hērē. §. eligere. liē qa hoc videnť agere cõtrahentes inter se vt amissione, & duplicatione arrharũ debeãt esse cõtenti, ergo pro expressũ est habēdũ, ut ff. si cer. pet. l. cum quid. Item facit ff. de leg. 2. l. cũ filius. §. varijs. B & Ioã contra. Dicũt enim adhuc posse agi ad hoc, vt tradat̃, vel ad interesse, ita vt arrhæ i interesse cõputent̃. t & facit pro eis ff. de mil. test. l. 4. & ff. de inof. test. l. mater. & C. de pact. dot. l. fi. facit melius ff. de act. emp. & uend. l. prædia. in fi. Sed a quid si dederit pro arrhis, & pro pigamento? Respond. pactum seruandum, idest, non potest discedere, ut ff. de pact. l. in traditionib. Et nota duo operari isto casu. vnũ vt arrhæ debeant duplicari uēditore pœnitēte. Itē ut emptio remaneat firma, & agat̃ ad iteresse.

a Hoc resciduũ nõ est Accu. Egid. Per.

Venditor vtrum vltra arrharũ duplicationem pdi tionem teneatur ad interesse.

s Et sic ad interesse agit̃ quatenus ē vltra arrhas q̃ opi. verior sm Ange.

t Et adde hmõi cõtractũ arrha tũ eẽ cõtractũ p se, ab alio tñ pendeť ad qđ vide Cy. l. s. C. qñ liceat ab emp. discedere.

Item emptore pœnitente eadem duo operatur.

ADDITIO. Et tunc nõ totum, sed qđ pro arrhis duntaxat datum est duplicatur. Et no. q̃ vbi vēditor se nomine emptoris possidere constituit, non potest agere ex empto vt tradat, sed aut rei vēdicatione, vel Publiciana simul, aut vti possidetis, vt dicit gl. in auth. sacramēta puberũ. C. si aduer. ven. Ange.

g Nihil expressum sit. Idest, nihil dictũ fuit à partibus, qđ super arrhis fiat, altero pœnitente.

Pretiũ CASVS. Supra dictum est, q̃ emptio, & venditio cõtrahitur inter cõtrahentes, si inter cõtrahentes fuerit de pretio conuentum. Sed debes scire, q̃ oportet, q̃ pretium sit constitutum, & etiam q̃ certum pretium constituatur. Sed pone cũ vellē equum amici mei emere, dixit mihi, q̃ haberem equum illum pro tãto, pro quanto Titius communis amicus noster æstimaret, quid erit in isto casu? Et dicit Imperator, q̃ alibi ordinatũ est, quòd si communis amicus noster definierit pretium, valeat contractus. Si autem ille qui nominatur, noluerit, vel non potuerit pretium definire, non valeat contractus. Idem etiam intelligitur in loca. & conduc. h. d. Franc.

h Esse potest. Vt ff. eo. l. 2. & C. eo. l. vlti.

i Sed & certum. Nota duo, & q̃ pretium debet esse, & quòd certum.

k Pretium. Repetit de pretio, quod debet interuenire, vt addat duo, scilicet q̃ sit certum, item in pecunia numerata. Acc.

l Hoc Idest, de hoc.

m Decisio. Vt C. de contrah. emp. l. fi.

n Æstimauerit. Nota, q̃ cautè ponit de tertia persona. Nam secus si in contrahentis arbitrium, vt dicemus inf. eo. §. emptio.

o Nominatus est. Quid si in innominatum contulimus, vt vēdo, pro quanto æstimabitur? Respond. nõ valet, instar locationis sic factæ, vt ff. locati. l. si merces in prin. nisi in vno casu, qui est de pigno. l. si fundus. §. fi. Acc.

ADDITIO Sol. ex præcedentibus contractibus, quorum occasione deuenitur ad venditionē, potest super declaratiõe pretij officiũ iudicis implorari, ut ibi. Secus si nullus præcessisset cõtractus, vt hic. Ange.

p Definierit. Etiã iniquè, quia à persona incerta nõ receditur, vt ff. de verbo. obl. l. si quis arbitratu. z & hoc verum est, q̃ id, quod est de substantia cõtractus, apponit̃, sed secus si conferatur quod est de accidente contractus. nam tunc ad arbitrium boni viri recurritur, ut ff. de contrah. empt. l. hæc venditio & ff. pro socio. l. si ita coita. & l. societatem & ff. locati. l. si in lege. in princi. quę omnes huic sunt contrariæ, & hoc secundum Ioannem. Sed secundum Azo. hoc

z Hoc reprobãt doctor quia qñ si fuit arbitrat°, recedit̃ ab eius psona, etiã si de stando suæ sententiæ iuratũ fuerit. l. si libertus iurauerit. ff. de ope. li. & c. quintauallis. extra de iureiurã. Ang.

hoc redigiẗ ad arbitriū boni viri: & ſic nō ꝯdicūt dictæ leges. Nec ob ff de ver. obl. l. ſi quis arbitratu. qa ibi non fuerat arbitratus, quo caſu concedo non recurri ad boni viri arbitriū. Sed qñ dr̃ iniquè deffiniri? Rñ. fortè vltra dimidiam iuſti pretij, vt ar. C. de reſcind. vēd. l. ſi voluntate. & l. ij. Vel (vt puto) iudicis officio expeditur. at ſi minor ſit deceptio, dūmodo non minima: vt ff de in inte grum reſtitu. l. ſcio. Nā non tātum ſibi committitur in alienis, quantum ipſis dominis liceret, vt ff ſolu. mat. l etiā. §. j. & l. ſi conſtante. §. ſi maritus.

oīno ſm ei⁹ ęſtimationē † & pretium ꝑſoluaẗ, a & res tradaẗ, b & venditio ad effectū ꝑducaẗ: c emptore qdem ex empto d actione, venditore ex vendito agente. Sin aūt ille, qui nominatus eſt, vel noluerit, vel nō potuerit ꝑtiū definire, tunc ꝑ nihilo e eſſe venditionē, quaſi nullo pretio ſtatuto. f Qđ ius cū in vēditionib⁹ nobis placuit: nō eſt abſurdū & in locationib. g & ī cōductionib. trahere.

Vendita rei pretium innumerata pecunia conſiſtere debet, non etiam in alys rebus: alioqui facile diſcerni non poſſet, vter emptor & venditor ſit: ſic nec qua res vendita, quodve pretium: ideo tunc potius permutatio dicetur, quæ ſeparatim ab emptione ſpeciem parit.

Item pretium h in numerata pecunia cōſiſtere debet. Nā in cęteris reb⁹ an pretiū eſſe poſſet valde ꝗrebaẗ: veluti an hō, aut fund⁹, aut toga alteri⁹ rei ꝑtiū eſſe poſſet. Et Sabin⁹, & Caſsius ēt ī alia re putabant i ꝑtiū poſſe cōſiſtere. vñ illud eſt, qđ vulgo dicebaẗ ꝑmutatione rerū emptionem † & vēditionē ꝯhi: eamq; ſpeciē emptionis & vēditionis vetuſtiſsimā eſſe: argumētoq; vtebātur Gręco poeta k Homero, q aliquā partē exercit⁹ Achiuorū vinū ſibi cōparaſſe ait ꝑmutatis quibuſdā rebus: l his verbis. m

Νῆες δ' ἐκ Λήμνοιο παρέστασαν, οἶνον ἄγουσαι. Ἐνθὲν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες, Ἀχαιοί, Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ, Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν, Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

a Perſoluatur. Ita ꝙ fiat accipiētis, vt ff de actioni. empt. l. ex emp. §. j etiam vſuræ poſt moram: vt ff. de actio. empt. l. Iulianus. §. ex venditio.

b Tradatur. Cautè dicit tradatur, & nō detur, nam non teneẗ facere accipientis, ſed de euictione ſe obligare, vt ff de actio. emp. l ex empto in prin. Sed nunquid præcisè teneẗ ad rem tradendam? M. dicit, ꝙ ſic, & facit ꝓ eo quod hic dr̃, omnino tradatur, &c. vt ff. de rei vend. l qui reſtituere, & ī. de donat. §. aliæ. Sed B. contra, dicit. n. eum liberari præſtando intereſſe, & facit ꝓ eo. ff. de act. emp. l. j in. & l. ex empto §. & ex empto. uer. idem Neratius ſeri. & C. de act. emp. l. 4. Sed fortè hic poſſet diſtingui, an uenditor habeat rem, & tunc ſententia M. tenet per ſuas leges, an non habeat rē, & tunc, aut dolo, & culpa deſijt eā habere, in fraudē puta emptoris, & tunc ſententia B tenet. Aut ſine dolo, & culpa, & tunc non tenetur uenditor, ut ī. eo. §. cum autē. Eſſet. n. ualde mirum (quod ait B) ut ſic compellatur æſtimationem pro re recipere, ut ff. ſi cer pe. l. 2. §. 2. & C. de fideicom. lib. l. ſi. Itē ſic improbè pacta rumpere, cum prætor dicat, pacta ſeruabo, ut ff. de pac. l. iuriſgentiū. § ait ꝑtor.

c Ad effectum perducatur. Scilicet iā dicto modo, ſcilicet per traditionem rei, & pretij, ut ī. quibus modis tolli. obliga. §. fina.

d Ex empto. Nota, ꝙ ex empto emptor, ex uēdito, uenditor agit, ut hic, & ff de actio. emp. l. ex empto. j reſpon. & l. Iulianus. §. ex uendito.

e Pro nihilo. Vt nec ad boni uiri arbitrium recurratur, ut mō diximus, ſed legatū nō, ideo nō eſt ꝓ nihilo ſic relictū. ut C. cōmu. de leg. l. ſi duobus. §. ſed & ſi quis. Sed ibi fauore ultimę uolūtatis, ne pereat.

ADDITIO. Hoc uerum intellige cum diſtinctione, an fuit datum arbitrium conditionaliter, an nō iuxta l. ..cum materia ff. de leg. 2. Itē quo ad ſubſtantiā legati, non quo ad pęnæ commiſſionem, ut l. multa. in prin. ff. de condi. & demon. Ang.

f Pretio ſtatuto. Sine quo eſſe non poteſt venditio, vt in prin. huius §.

g Et in locationibus. Vt ff. loca l ſi merces, in prin.

Item pretium. CASVS. Supra dictum eſt ꝙ duo requiruntur ad hoc, ꝙ valeat emptio, & vēditio, videlicet ꝙ pretiū conſtituatur, & ꝙ certum pretium. & adhuc tertium eſt neceſſarium, ſ. ꝙ ſit in pecunia numerata. Sed nōne ſi dedero tibi equum pro uino, & ita equum pro vino ꝑmutauero, erit emptio, & venditio? Et rñdet Impe dicens, quòd ſuper hoc apud antiquos quærebatur, & Caſſius, & Sabinus dicebant, ꝙ ſic. Dicebāt. n ꝙ ꝑmutatio erat vetuſtiſſima ſpecies emptionis, & venditionis, & hoc probāt argumento Homeri dicētis ꝙ aliqua pars exercitus Achiuorum vinum ſibi emit permutatis quibuſdam rebus vino & ita permutatio dicitur emptio ſecundum Homerū. Sed diuerſæ ſcholæ authores aliud ſentiebant. Dicebant enim aliud emptionem, aliud permutatio. quia in permutatione non poteſt patere, quæ res nomine pretij data eſt, & quæ data non eſt. Quòd autē vtraque videaẗ vēdi, & loco pretij dari, hoc nulla ratio permittit. Sed Proculus dicebat permutationem eſſe ſpeciem ſeparatā ab emptione, & venditione, & eius ſententia prę ualuit. Sed domine, quid videtur vobis de ſententia Caſſij & Sabini, quæ vtitur authoritate philoſophorum? Et reſpondet, ꝙ ſententia Proculi melior eſt, & rationibus validioribus vtitur h d. Fran.

h Item pretium. Dixit pretium debere certum eſſe: nunc dicit ꝙ in numerata pecunia.

i Putabant. Sed malè, vt infra dicam.

k Poeta Homero. Nota argu. quod authoritates authorum, & philoſophorum ſunt in cauſis allegādæ. ſic ff. de ſolu. l ſi pater. §. nam & Ariſtoteles. & ff. de indi. l. proponebatur. & ff. de ſtatu homi l. ſeptimo. Sed interdum redarguuntur: i vt hic, & ff. de rer. diui. l in tantum. § ſi. & l. ſed diui.

l Rebus. puta equis.

m His verbis. Scilicet Græcis, quæ legi non poſſunt. Accurſius.

ADDITIO Ab aliquo huius artis ignaro. Verſus Homeri ſunt in ſeptimo Iliados, quorū interꝑtatio hęc eſt, Affuit ex Lemno ratibus tūc copia vini, Cęſarie inſignes redimūt hinc uina Pelaſgi Pars dedit æs nitidum, ferrum pars altera, bubus Tergora diripiena hinc protulit, ille agit ipſos Ad naues tauros, hic bello corpora capta. Egidius Pertinus Vides igitur mentem tex optime probari per illud Gręcum. Græc

Sed an & ſi iniquè ſtatuat ꝑtiū, minimè, nā id nō ꝯueniret iuditio bonæ fidei, in quo ſimplex arbitrij appellatio ita accipiēda eſt, ut boni uiri arbitrio intelligiẗ. l. ſi in lege. ff. locati. & condu.

Venditor an teneatur ꝑcisè ad rē tradēdā, uel ad intereſſe.

† Pro hac opinione facit illud Iuſt. lib. 3. Emi ſingulas res nō pecunia, ſed cōpenſatio mercium Licurgus inſtit, auriq; & argenti uſū uelut omniū ſceleſtum materiā ſuſtuliſſe. Plutarch⁹ tñ ait eū ferreū nūmum ꝑcuſſiſſe. Egid. Per.

V. d. Budeū in an no. ad Pādectas, in l. 1. ff. de ꝯhē. empt. & Alciat. li. præter. ij. hoc ipſo titu.

i Et malè, nā hic nō redarguitur dictum Homeri, ſed Sabini iuriſcōſulti dictū aliā Homeri auctoritate reprehenditur. Egid. Per.

Diuersę scholę[a] authores ꝯ sentiebãt: aliudq; cẽ existimabãt ꝑmutationẽ rerũ, aliud emptionẽ, & vẽditionẽ: alioq non posse rẽ expediri[b], permutatis reb. q̃ videaꝛ res venisse, & q̃ pretij nomine data esse; nã vtranq; videri & venisse, & pretij nomine datã esse, rationem nõ pati. Sed Proculi sñia dicentis permutationem propriam esse speciẽ cõtractus[c] à venditione separatã, meritò præualuit: cum & ipse alijs Homericis versib.† adiuuaretur, & validiorib[9]† rationibus argumẽtaretur, quod & anteriores diui pricipes admiserũt: & in nostris Digestis[d] latius[e] significatur.

Absoluta venditione rei, vendita commodum & periculum (licet res nendum tradita sit) ad emptorem pertinet: modò neq; dolus neque culpa venditoris interuenerit: aut periculum custodia vsque ad traditionem venditor susceperit.

Cũ aũt emptio, et vẽditio ꝯtracta sit, (qđ effici diximus,[f] simulatq; de ꝑtio cõuenerit) cũ sine scriptura res agiť, periculũ rei venditæ statim[g] ad emptorem pertinet: tametsi

Græci enim pro vino dederunt aliquãdo æs, alij ferrum. alij coria, alij ipsos boues, alij mancipia.

a Scholæ. Singolaris numeri est hic. Sic infra de mã dato. § is qui exequitur.

b Expediri. Idest, cognosci.

c Speciẽ ꝯtus Scilicet innominati. Nam nõ habet nomẽ suũ: vt ff de rerum perm.l. j. §. itẽ empti. Sed quare dr innominatus, cum ita curiale nomẽ habeat? R̃ndet, quia illi ꝯtus sunt nominati, qui statim vt fiunt, pariunt actionem: vt ff. de pac.l. iurisgentiũ in prin. siue fiant cõsensu, vt vẽditio: vt ĩ. eo ł prin siue re, vt motuũ, vt s̃. quib. modis re contrahi. obl. in prin. At permutatio nec ex pacto parit actionem nec ea re: sed parit ex vtroq;, s. postea dum re interueniẽte ea pacto primo, vt subtiliter colligitur C. de rei. permutat. l. ea placito. Et ex hoc contractu oritur actio præscriptis verbis: vt ĩ de actio §. actionem, & condictio ob causam, vt ff. de præscript. verb l naturalia. § 1.

ADDITIO. No ꝙ sunt quidam ꝯtus nominati, & quidam innominati: de quibus in dicta l. iurisgentium. in prin. ff. de pac. in l. naturali per totũ. ff. de præscrip. verb. & naturam talium contractuũ habes in gl. vnde dixeruot quidam, ꝙ donatio erat contractus innominatus: quia ex se non pariebat actionem, cum detur condictio ex l. si quis argentum C de dnna Christophorus.

d Digestis. Vt ff eod. l j §. j. Accur.

e Latius i. melius & aptius in ff. dicitur, quam hic.

Cum autem emptio. CASVS. In superiorib. dictũ est, ꝙ emptio, & vẽditio ꝯhitur simulatq; de pretio cõuenerit: licet adhuc res nõ sit tradita, neq; pretiũ solutũ, & hoc si sine scriptura ꝯta fuerit vẽditio. Si enim aliqua venditio ꝯhitur in scriptis poterit tam emptor, quàm vẽditor impunè à ꝯtu recedere, donec totum fuerit completũ. Cum igitur dicat legislator post ꝯtum completum periculum rei vẽditę ad emptorem pertinere: apparet, ꝙ periculum rei venditæ pertinet ad emptorem postquam de pretio fuerit conuentum: completus aũt dr ꝯtus vt ex precedentib patet, quam cito de pretio cõuentum est, quamuis emptori res tradita nõ fuerit, sed penes vẽditorem perierit vnde seruus si fuerit vẽditus, & ante quam emptori tradatur, sine dolo, & culpa venditoris penes vẽditorẽ decesserit, vel aliqua parte sui corporis læsus fuerit, emptori perit, & nihilominus necesse habebit venditori integrũ pretiũ restituere, si nondum pretium fuerit solutũ. Idẽ ẽt est, si ædes venditæ ante, quam tradanť, totæ, vel aliqua ex parte sui incendio consumptæ fuerint, vel fundus vẽditus ante, quã tradať, vi fluminis totus, vel ex aliqua parte ablatus sit, vel inundatione, vel aliquo modo deterior sit factus. q̃a semper emptoris damnũ erit. Quicquid n sine dolo. & culpa vẽditoris accidit, in eo vẽditor securus est: periculum autem ad emptorem ꝑtinet. Sed pone, ꝙ in re vẽdita, ante, quã tradatur, aliquod lucrum cõtingit puta res vendita ꝑ alluuionem, vel aliquo alio mõ longè melior est effecta, cuius erit lucrũ? Et r̃ndet dñs Iusti. ꝙ emptoris; quia secundum naturam est, vt cum sequãtur commoda, quẽ sequunť incommoda hoc dicit. Fran. de Are.

f Diximus. Supra eo. in prin.

g Statim. sed cõtrà imò nõ statim: sed nonẽ sunt necessaria. Primo ꝙ vẽditio fiat non in scriptis, aliàs. n si fiat in scriptis vẽditio, nõ trãsit ad emptorẽ periculũ, nisi mũdu eẽt cõpletũ, vt hic, & C. de fi. instr. l. ꝯtũs. & C. de pericu. & cõmo. rei vendi. l. cũ inter. Itẽ ꝙ fiat purè, aliàs n perit emptori. licet secus si facta sit deterior: vt ff. de pericu. & cõ. rei vẽ l. necessariò. §. quod si pẽdente. versi. sanè si extat. Item ꝙ sit facta vẽditio in specie. nam si in genere, vt puta, vendo hominẽ, non perit emptori ante traditionẽ, vt ff. de peric. & cõmo. rei vẽdi. l cũ qui. & l quod si neq; in glo. j Itẽ ꝙ sit certa species: quia si sub incertitudine sit vendita, licet sit species, nõ tñ spectabit semꝑ periculũ ad emptorẽ: puta vendo Stichũ, aut Pamphilũ primus n. moritur periculo venditoris, vt ff. de ꝯh en. empt. l. si in emptione §. si emptio. Itẽ ꝙ alio modo pereat, quã publicatione rei nam tunc nõ perit emptori, vt ff. loc. l. si fundus. Item ꝙ nullũ pactũ sit interiũ, ꝙ periculũ venditorẽ respiciat. nã tunc non periret emptori: vt ff eo. de peri. & cõmo. rei ven l. si in vẽditione, in prin. & ĩ prox §. ꝙ si fugerit &c. siue specialiter esset de casu fortuito dictũ secundùm B. siue generaliter secundùm M. vt diximus ff si quis cau. l. sed & si quis. §. quæsitũ.

† Itẽ ꝙ venditor non fuerit in culpa, vel dolo, quare res pereat, vt ĩ. prox. §. Itẽ ꝙ non sit in mora. nã tũc qui vltimã fecit morã, sibi perit, vt ff. de peri. & com. rei venditæ. l. illud. & hoc est verũ hoc casu. s. siue res ꝑitura erat penes emptorẽ: siue non ẽm lo. vt ff. de leg. j l cum res. §. fi. licet M. distingueret ff. de rei ven. l. item si verberatũ. §. fi. Itẽ ꝙ nõ sit res, q̃ degustationem desideret: vt vinũ & zinziber, & similia. Nã tũc distinguiť an nẽdať in specie, & tunc post degustationẽ est periculũ emptoris, Ao ighe: et tunc sunt duo necessaria, ut sit emptoris periculo, s. degustatio, & mensura siue pondus, & hoc ẽm lo & B. & Pla ut ff. de peri. cõ. rei ven. l j. in princi. & §. j. Sed Azo dicit, ꝙ ĩ uino sit speciale, ꝙ statĩ facta uẽditione, ẽt ante degustationẽ sit emptoris periculũ, si sit in specie venditio. ut ff. eo. de contrahen. empt. l. quod sæpe. §. in his, sed ouquid distinguitur periculum peremptionis à deterioratione uino uẽdito in mensura, ut in uenditione conditionali diximus modo per l ff de peri & cõ. rei uen l necessario. §. ꝙ si pendente, ut sit effusionis periculũ ad uenditurẽ, acoris & mucoris ad emptorẽ pertineat? Bul ait ꝙ sic, quia hoc sub quadam condõne fit. s. si degustetur. Sed certe ipsemet mutauit cõsiliũ postea & merito:

† Facit il lud Pli. ll. 33. qã sũ feliciore quo, cum res ipsę ꝯ mutabantur inter se, ut Troiani epi-b[9] Homero credi conuenit ita. n. ut opinor, cõmercia uict[9] grã inuẽta alios ferro emptitasse tradit. Serui[9] in uersu illo Georgi. Quia Milesia magno Velle ca mutentur, sic ait magno mutentur idest, magno ꝑtio ꝯparẽtur. Egid Per.

† Hi apud Homerũ leguntur in 6. Illiados, latinè sic. Iupiter eripuit mẽtẽ hic ꝑeor dia Glauco, Qui cũ Tidide demens crepitãtia mutat Arma sub æratis aoco uisẽda corusco. Val sic declara ultimũ uersum, ut apud Atisto. lib. 5. Ethic. c 9. Proq; nouẽcẽtum, pro ferro tradidit aurũ, ibi enim dr Glaucũ aurea arma permutasse cum æreis, non auteaurea cũ arma aureis emptitasse armis Egid. Per.

† Pro hac opinio facit illud Iusti. li. 1. Emi singulas res nõ pecunia, sed cõpensatione mercium, Lycurg[9] iussit, auriq; & argẽti usum nollet olum scelerum materiã sustulit. Plutarch[a] tñ ait eũ ferreũ nũmum percussisse. Egid. Per.

† Cautela tñ est, ꝙ maximi cas[9] & terribiles ex primã quia cũ gñalis sub sequẽs nõ nisi ad alios minores, uel æquales referť, ut in clem. 2. de ꝑcu. imò ubicũque qs teneť de casib[9] intelligiť de cõsuetis & solitis & non aliter l. fistulã. §. fi. ff. e. Ang.

tio, qa aliud est in alia cõditione, quę nõ est in potestate venditoris, aliud in hac quæ in potestate est, cũ possit denuntiare emptori vt gustet & accipiat, alias potest effundere, [r] vt ff. de peri. & cõm. rei ven. l. 1. in fi. Et si indistinctè periculum ante mẽsurã est venditoris. Acc.

r Vel ab eo die in antea petere pęsio nẽ vasis. Et hoc verũ quãdo est appositum tempus ad mẽsurandũ, alias debet cõseruare donec vasa erunt sibi necessaria. & hęc procedũt in vino, secus aũt in alijs re bus qa pp hoc effundi nõ poterunt. Angel.

adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaq; [a] si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ędes totę, uel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint, aut fundus ui fluminis totus, uel aliqua ex parte ablatus sit, siue ẽt inũdatione aquę, aut arboribus turbine deiectis, lõgè minor, aut deterior esse cęperit: emptoris damnũ est, cui necesse est, licet rẽ nõ fuerit nactus, pretiũ soluere. Quicquid.n. sine dolo, & lata [c] culpa uenditoris accidit, in eo uenditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluuionẽ accesserit: ad emptoris cõmodũ pertinet. Nam & cõmodũ eius esse debet, cuius periculũ est, [b] Quòd si fugerit homo, qui uenijt, [c] aut surreptus fuerit, ita ut neque dolus, neq; culpa [d] uenditoris interuenerit, animaduertendum [e] erit, an custodiam eius usque ad traditionem uenditor susceperit. [f] Sanè enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus [g] pertinet. si non susceperit, securus est. Idem et in cęteris animalibus, cæterisque rebus intelligimus.

Annota, Quoties quis ideo tenetur, quia actionem habet, eam cedendo liberatur, alioqui secus.

Vtique tamen uendicationem rei, et condictionem [h] exhibere [i] debebit emptori, quia sanè qui rẽ nondũ emptori tradidit, adhuc ipse dñs est. † Idẽ etiam est de furti, et damni [k] iniuriæ actione.

† Porro vindicare rẽ nemo potest nisi qui eius dominus est l. in rẽ actio. ff. de rei vẽdicat.

Etiam sub conditione potest emptio celebrari, & accidentalia cõtractus possunt in alterutrum ex contrahentibus celebrari. Aret.

Emptio tam sub conditione, quàm purè contrahi potest. Sub conditione, ueluti, si Stichus intra certum diem tibi placuerit, [l] erit tibi em-

a Itaque. Nunc ponit exempla.

b Periculum est. Facit ff. de pericul. & com. rei ven l. idq. & de leg Int. l secũdum naturam. & j. de leg pa. tut. § fin.

Quod si fugerit. CASVS. Dixi Iustiniano. Domine, supra dictũ est quid iuris est, si res vendita antequam tradatur penes venditorẽ deterior fiat, uel pereat, sed modo quæro, quid iuris sit si seruus vẽditus post cõpletam vẽditionem, antequã tradaẽ fugerit vel surripiaẽ, ad quẽ spectabit periculum istud fugę? Et respon dominus Iustin. dicẽs ꝙ si sine dolo, & culpa venditoris fugerit, vel surreptus fuerit animaduertendũ est primo, vtrum vẽditor aliquod fecerit pactũ cum emptore, ꝑ qđ in se receperit periculũ fugę, vel surreptionis, veluti si custodiam serui venditi in se susceperit vsque ad traditionem. Tunc enim periculũ tam fugę, quam surreptionis ad venditorem pertinebit, & de omni periculo cõtingente tenebitur. Aliqui autem dicunt, ꝙ etiam adstringitur per illud ad pretiũ generale, si ꝑiculum contingat Si autem nihil conuenerit inter emptorem, & uenditorẽ tunc erit ꝑiculum emptoris. Sed qualiter poterit ei subueniri, cũ non sit dominus serui, eo ꝙ seruus nõ traditur, sed magis seruum illũ à uẽditore possit petere uel rei uendicatione uel cõdictione furtiua? Et responderi potest ad hoc ꝙ emptor aget cõtra uẽditorem ad hoc, quòd uenditor cedat ei tam uendicationem, quam condictionem furtiuam. Idem dicit, si damnum datum fuerit in seruo uendito post contractum perfectum, quia actionem legis Aquilię sibi competentem propter damnum in re datum post contractum tenetur venditor cedere emptori. hoc dicit Franc.

Lata, nõ est in aliquibus codicibus.

c Venijt. Idest venditus est.

d Neque culpa. Etiam tali qualis in cõmodato gratia vtriusque partis contracto venit, vt ff de peric & commo. rei uend. l. custodiã & ff. commod. l si ut certo. §. interdum.

e Animaduertendum. Idest distinguendum.

f Susceperit quod pactum ualet, ut hic, & ff. eod. de contrahen. emp. l. quod sæpe. §. si res. & ff. de peric. & commo. rei ven. l. 1. §. 1. Acc.

g Is casus. Etiam leuissima culpa contingens, secundum Io. non vero fortuito, licet M. contra, vt C. de pig. act. l quæ fortuitis.

h Condictionem. Scilicet furtiuam. quæ scilicet soli domino dabatur, vt hic, & ff. de condic. furti l 1.

i Exhibere. Sed cedendo actiones istas. & hoc quando non fuit in culpa, alias non liberatur cedendo, vt ff. pro socio. l. de illo. in princip. quę est contra.

k Et de dãni. Puta, si fuerit res vendita uenditori subtracta, uel in ea datum sit dãnũ, ut in principio huius. §. nam hęc actio damni iniuriæ domino daẽ, vt ff. ad legẽ Aquil. l item Mela. § legis.

Emptio tam. CASVS. Quæsiui à legislatore, Dñe, vultis ne plura dicere de emptione, et venditione? Et ipse respon dicens, Frater adhuc præter prædicta scire debes, quòd emptio tam purè, quàm sub cõditione contrahi potest. Et ponit ea exemplum de emptione facta sub conditione, quia puta emptio omnibus manifesta est. Et est exemplum suum tale, si emptori dicat vẽditor in hũc modum, Si Stichus intra certum diem, ue intra hinc ad quindecim dies, tibi placuerit, erit tibi emptus pro decem, hæc est emptio sub conditione, hoc dicit. Et nota ad intellectum huius § quòd cum tria sint in emptione, scilicet commercium. pretium & res, duo prima non possunt conferri in arbitrium alterius cõtrahentium, hoc est emptoris, veluti, si dicat venditor emptori sic, Vendo tibi rem pro quãto valuerit. Secus autem est, quando datur à venditore emptori optio in re ipsa, veluti cum conuentũ est de ẽptio, & dicat vẽditor emptori sic. Si res tibi placeat hinc ad dies octo, sit tibi empta pro tot. Sed dicet aliquis, semper intra terminũ illum potest emptor dicere, ꝙ res sibi non placet, & ita in potestate emptoris erit, vtrum contractus valeat, necne. Certè verum est, quòd per obliquum, & implicitè est hoc in potestate sua, sed directè non, neque expressè. Expressa enim nocent, non expressa non nocent. Franciscus.

Emptio an possit in alteri[us] contrahẽtium arbitrium cõferri.

l Placuerit. Sed videtur ꝙ in alterius contrahentium arbitrium cõferatur emptio, quod esse nõ potest, ut C. eo de contrahẽ emp. l in vendẽtis, vel ementis, & ff eo. de cõtrah empt. l quod sæpe § j. quæ sunt ɔ̃trię. Sed dic rẽ ipsam hic cõferri in arbitrium emptoris. Aliud si cõmerciũ, vt sit tibi empta si uis, vel pretiũ

ptus aureis tot. [a]

Emens ignoranter rem, quæ non eſt in commercio, habet cōtra venditorem actionem ex empto ad intereſſe. Ar.

Loca † ſacra, [b] vel religioſa, itē publica (veluti forū, baſilicā) fruſtra qs ſciēs † emit. q̄ tñ ſi ꝓ prophanis, vel priuatis [c] decept⁹ à vēditore qs emerit, habebit actionē ex empto, ꝙ [d] nō hēre ei liceat, vt cōſequatr qđ ſua intereſt, eū deceptum nō eſſe. Idē iuris eſt, ſi hominē liberum ꝓ ſeruo emerit. [e]

TITVLVS XXV.

DE LOCATIONE & conductione. †

Sicut emptio & venditio ſolo conſenſu ſimul atque de pretio conuenit perficitur, ita locatio, & conductio quā primum merces conſtituta eſt, quæ vſque adeo emptioni ſimilis eſt, vt eiſdem regulis conſtet, idcirco ſi locationi incerta merces interuenerit, à contrahentibus tamen poſtea certificanda, nō propriè eſt locatio, ſed innominatus contractus.

Locatio, [f] & cōductio ꝓxima eſt [g] emptioni, et vēditioi, iſdē iuris regulis cōſiſtit. † Nā vt emptio, & venditio ita cōtrahit, ſi de ꝑtio [h] cōuenerit, ſic et locatio, & cōductio ita cōtrahi intelligit, ſi merces [i] cōſtituta ſit. et competit locatori qdē locati [k] actio, cōductori verò cōducti. Et q̄ ſupradiximus, [l] ſi alieno arbitrio [m] pretiū promiſſum * fuerit, eadem & de locatione, & cōductione dicta eſſe intelligimus, ſi alieno arbitrio merces ꝓmiſſa fuerit. Qua de cā, [n] ſi fulloni [o] polienda,

---

Tu dic pro quanto voles, vt dictis legibus cōtrarijs. Item opponit. hæc uenditio, q̄ hic nō non videtur cōditionalis, vt ff. eo. de cōtrahen. empt. l. iij. quæ eſt contra. Sed certè ibi fuit empta purè, ſed reſolutio debebat ſub ꝯditione fieri, at hic ſub ꝯditione facta fuit, vnde nō pōteſt impleri, niſi impleta conditione. ut ff e l. hęc venditio in princ.

a Aureis tot. Puta decem.

Loca ſacra. CASVS Quæſiui à Iuſtin. vtrum poſſum emere loca ſacra, vł religioſa? Et reſpō. dicens, ꝙ loca ſacra & religioſa cuiuſmodi ſunt, iter, forum, & baſilica fruſtra qs emit & hoc verum eſt de publicis, quæ publico vſui deſtinata ſūt, cuiuſmodi ſunt forū, & baſilica. ſecus autē eſt in rebus, quæ ſunt in patrimonio publico, vt cœmeterium Et hoc eſt verū, ſi ſciens quis huiuſmodi res emerit ſi aūt quis ignorās emerit decept⁹ à vēditore, credens ea prophana, vel priuata, tunc ſibi competit actio contra vēditorē ad intereſſe. Idem iuris eſt, ſi hominem liberum deceptus à venditore pro ſeruo emerit h. d Franciſcus. Aret.

b Loca ſacra. Quæ ſint iſta. habes inf. de re. diu. §. flumina & § nullius & §. religioſum.

c Priuatis. Redde ſingula ſingulis. nam priuata contraria eſt publicæ, prophana ſacræ, & religioſæ. 1 & facit ff. eo de contrahend. empt. l. & liberi. & l. quia. & l liberi. Acc.

d Quòd. Ideſt, quia. 3

e Emerit. Ignorans, ut ff. de contrahen. empti. l. liberi hominis.

DE LOCATIONE ET conductione.

Text. continuat titu. Quia locatio eſt ſimilis emptioni, vt in tex & ff eod. l. 1. ideo poſt emptionem ſequitur videre de locatione. Acc.

Ocatio. Totus iſte tit diuidit in v. partes. primo ponit quòd iſte ꝯtus habet ſimilitudinē cū ꝯtu empt. Secundo illud per exēpla declarat. Tertio, qd veniat in iſto contractu Quarto ad quid tenetur cōductor. Quinto, an iſte cōtractus trāſeat ad heredē. Secūda ibi, Nam vt emptio. Tertia ibi, In §. conductor. Quarta ibi, Qui pro vſu. Quinta ibi, in fi. Mortuo. CASVS. Quæſiui à Inſtit. Quæ eſſet natura locationis & cōductionis? Et reſp dicens, ꝙ proxima eſt emptioni, & uenditioni. Eiſdē enim regulis ꝯſiſtunt iſti duo cōtractus nā ſicut emptio, & uenditio cōtrahunt, ſimul atq; de pretio ꝯuenerit, ita locatio, & cōductio, cū certa merces, i pretiū fuerit inter eos cōſtitutū contrahit, ꝙ ſicut in præcedenti cōtractu actio ex empto dat emptori, & actio ex vendito datur vēditori, ſic in iſto cōtractu actio ex locato datur locatori, & actio ex conducto datur cōductori, & dicit ꝙ locatio, & conductio proxima eſt emptioni, ideſt, uicina quo ad tractatum, & quo ad ſententiā. Sed domine, ſatis vidi, quòd iſti duo contractus conſiſtunt iiſdem regulis. habetis ne plura exempla? Dicit, ꝙ ſic, quia ſicut ſi vendidero rem pro pretio, quod Petro iuſtū viſum fuerit, ſi pretium definiuerit Petrus, valet contractus, ſi autē non fuerit arbitratus, quod ſit iuſtum pretium, nō valet cōtractus, vt ſ. titu. proximo dictum eſt, ſic eſt in contractu locationis, & cōductionis, quòd ſi aliquis domum ſuam locauerit alicui, pro quanto Petrus æſtimauerit, ſi Petrus æſtimationem definiuerit, valet contractus, ſi non definiuerit, nō valet contractus. h. d. Franc. de Aret.

f Locatio. Sic ff. eo l. 2. Acc.

g Proxima eſt. Quo ad tractatū, & quo ad ſententiam.

h Si de pretio. Vt ſ. tit. 1. pretiū antē.

i Si merces. ſ. certa, & in pecunia numerata, vt ff. de poſi. l. j. §. ſi quis ſeruū. & ff. de præſc ver. l. naturalis §. at cū dotē. Vnde partiarius colonus, qui partē domino reddit fructuū, impropriè dicit cōductor, imò ſocius magis, vt ff. eo. l. ſi merces. §. via maior. Accu. ADDITIO. Et ideo emptor cogetur ſtare tali colono, quod no. pro limitatione no. in l. emptorē. C. eod. Angelus.

k Locatori quidem locati. Sicut venditori ex vendito, emptori ex empto actio competit, ut ſup. tit. 1. §. ſed & certum eſſe pretium. in fi.

l Supra diximus. Vt ſ. ti. 1. §. ſed & certum eſſe. Acc.

m Arbitrio. ff. eo. l. ſi merces. 1. reſp.

Qua de cauſa. CASVS Verſic. iſte non refertur ad verſic. proximè dictum, & præcedentē, ſed ad illud quod dictū eſt in prin. tit. quia ſicut emptio, & vēditio contrahitur, quam cito de pretio conuenitur, ſcilicet, certę pecunię, ita ſi ī pecunia numerata fuerat merces cōſtituta ꝯtrahitur locatio, & cōductio, qua de cā ſi ī pecunia numerata nō fuerit certa mihi res cōſtituta, nō valet cōtractus locationis, & conductionis. Pone ergo, ꝙ tradidero veſtes meas poliēdas, nulla certa mercede cōſtituta, dicit ne cōtractus locationis, & cōductionis? Et rñ. ꝙ non. Qualiter ergo aget inter me, & ipſum, cū non poſſit agi locati, & conducti? Et reſp. dicens, ꝙ agetur præſc. ver. h. d. Fran.

n Qua de cauſa. Quia dixi certum debere pretium interuenire.

o Si fulloni. Eſt aūt fullo qui lauat, ſiue tingit, ſiue polit.

ꝙ omnia illa ſunt de ſubſtātia cōtractus q̄ in voluntatē alteri⁹ cōtrahentiū cōmitti nō pōt ēt ꝑ verba importantia arbitriū boni viri. hic autē non ſubſtātia, ſed accidens, vel qualitas committit. Ange.

† Facit ad totum iſtum. §. c. de iure. cū glo. fi. extra. de iure pa et ca. i. cum gl. j. de re li. & uen. ſan.

† Secus ſi ignorās, quia tenet contract⁹, nō vt conſequatur rē venditā, ſed interesſe. & l. & liberi. ff eo. & ſi venditor ignorat, ſoluit pretium tantū. ſi ſcit ſoluit intereſſe totale. l. emptorē. in fi. & glo. fina. ff. de act. empt. Egi Per.

1 Sic ff. locati, & cōducti.

2 Mādos. ſup. §. cōmiſ. gl. 1.

3 Mādos. in glo. Facul. §. ſanē, in ver. & quod, verſ. Non nunq̄ qđ, pro quia.

† Multas tamen eſſe iuris regulas, q̄ non poſſunt vtrique cōtractui cōuenire, annotauit hoc loco Frā. Baldui. tu illum videto.

* Alias promiſſum.

Colonus partiarius nō eſt cōductor.

Fullo.

curandave, aut sarcinatori [a] sarcienda vestimenta qs dederit nulla stati mercede cõstituta, sed postea [b] tm̃ daturus, quãtũ inter eos ꝯuenerit, nõ ꝓpriè locatio, & cõductio ꝯhi intelligit, sed eo noĩe [c] actio præscriptis verbis [d] dat.

Locata rei merces in numerata pecunia cõsistere debet, alioquis si in specie consistat, non locatio quidem, sed innominatus cõtractus est, ex quo ꝑscriptis verbis actio oritur.

Præterea sicut vulgo quærebatur, [e] an ꝑmutatis rebus emptio, & vẽditio cõtraheretur, ita q̃ri solebat de locatione, & cõductione, si fortè rẽ aliquã utendã siue fruendã tibi aliqs dederit, & inuicem à te vtendã, siue fruendã aliã rem acceperit. Et placuit nõ esse locationẽ, & cõductionẽ, sed propriũ genus ꝯctus, ueluti, si cum vnũ bouẽ quis haberet, & vicinus eius vnũ, placuerit inter eos, vt per denos dies inuicẽ boues cõmodarẽt, [f] vt opus facerent, & apud alterum, alterius bos perierit, [g] neq; locati, neq; conducti, neq; commodati cõpetit actio, qa nõ fuit [h] cõmodatum gratuitũ, verum præscriptis verbis [i] agendum est.

Emphyteusis constitutio (id est, cum prædium perpetuò fruendum annua pensione constituta cuipiam conceditur) neque venditio, neque locatio est, sed propriam contractus speciem parit, in qua si de rei periculo nihil inter contrahentes actum sit, totius rei interitus ad dominum, particularis verò ad emphyteutam spectat.

Adeo autẽ [k] aliquam [l] familiaritatem inter se videntur habere emptio, & venditio, [m] item locatio, & cõductio, [n] vt in quibusdam causis quæri-

polit. Accursius.

Sarcinator.

[a] Sarcinatori. Sarcinator est, qui facta vestimẽta resarcit, vt dicemus ĩ. mã in fi. & proprius dixisset sartor, secundum aliquos, à sarcio, sarcis.

ADDITIO. Tamen etiã bene stat sarcinator, & dicitur à sarcina, & est propriè ille, qui plurimũ vestium sumit, & aliqñ ponit pro sutore, ut hic.

[b] Postea. Nota, postea. nã prius re nõ secuta, i. nondũ tradita ad reparandũ, actio non dat, ut C. de rerum permu. l. ex placito.

[c] Nomine. Quasi ex nouo contractu nominato, ut ff. de præscr. uer. l. i.

Merces quãdoq; est certa, quãdoq; incerta, quãdoq; nulla.

[d] Præscriptis uerbis. ĩ. man § fin. contra sed distinguẽ, aut certa merces interuenit, & tũc agit locati, ut s. eodẽ in princip. aut incerta & tunc præscriptis verbis agit, vt hic, aut nulla, & tũc est mandatum, ut ff. de præscriptis uerbis l. si tibi polienda. & in contrario.

ADDITIO. Intellige si res erat solita locari, aliàs secus: vt l. naturalis. §. at cum do. ff. de pręscrip. verb Ang.

Præterea sicut. CASUS. Dixi Iustin. Domine, bene perpendi per exempla superiora, ꝙ isti duo contractus scilicet emp & vend. loc. & conduct magnã habent ad inuicẽ familiaritatem, siue conuenientiã: quid amodo super illis ostẽdere proponitis? Frater, dicit ipse, adhuc istud tibi propono ostẽdere in alio exemplo, sicut enim dictũ fuit in præced ꝙ apud veteres dubitabat, vtrũ empt. & ven. possit esse in permutatione & dictum fuit ꝙ non, ita solebat quæri de loc. & cõduct vtrum posset fieri in rerum permutatione. & dĩ ꝙ nõ, sed est proprium genus cõtractus. Pone enim ꝙ ita conuenerit inter me, & te, ꝙ si ego non haberem nisi vnum bouẽ, & tu similiter vnum, ꝙ tu haberes bouẽ meũ ad arandum vna cum tuo per duos dies, & ego tuũ haberem postea ad arandũ per alios duos dies, & bos meus apud te tua culpa perierit, q̃ actio mihi competit cõtra te? non actio emp. & uẽd. quia non est certum pretiũ conuentũ inter nos neque loca. & conduct quia non est certa merces cõstituta inter nos. neque cõmodati, non enim erat gratuitum. Quid ergo erit? Et respon ꝙ præscriptis uerbis est agendum. hoc dicit. Franc. de Aret.

[e] Vulgo quærebatur. Supra. tit. i. §. item pretium.

[f] Commodarent. Impropriè ponitur, ut sequitur.

[g] Bos perierit. Sua culpa, alias non tenetur, cum vtriusque gratia contractum sit, ut hic, & ff de præscrip. uerb. l. si gratuitam. §. si margarita. & ff. commo. l. si ut certo. §. nunc uidendum.

[h] Quia non fuit. bona ratio, ut s. quib. mod. re contrahi. oblig §. commodata.

[i] Præscriptis verbis. Quæ cõpetit ex cõtractibus tribus innominatis, do ut des, facio vt facias, do ut facias, ut ff. de præscr uerb. l. naturalis §. 1. 2. & 4. alias dat ex pactis incontinenti appositis, ut C. de re. permu. l. rebus, [l] alias datur quãdo dubium est de nomine ꝯctus, ut ff de præsc. verb. l. j. & fi & l. 2. 3. & 4.

Præscriptis uerbis agitur tripliciter.

[l] Hoc verũ si sup accidentalibus apponatur, secus si sup substantialibus, ut l. pactũ. ff. de contra he. emp. Ang.

Adeo autem. CASUS. Dixi Iustin. Domine per exempla supradicta perpendi, quòd est maxima familiaritas inter cõtractũ istũ, & præcedentẽ quid plura? Frater, adhuc maior familiaritas potest patere in isto casu, in quo dubitatur, an sit cõtractus loca. & conduc. uel contra emp. & uendi. Pone ergo, quòd ego tradiderim alicui sub annuo censu aliquod prædiũ de meis fruendum, dicens, ꝙ quandiu pensio prædij domino p̃dij, uel eius hæredi solueretur, non liceret domino, neque eius hæredi, cõductori, neque eius hæredi, vel ei cui cõductor, hæresve eius prædium uendiderit, alione modo alienauerit auferre. de cõtractu tali dubitabatur apud antiquos, vtrum esset ꝯctus emp & uen. eo, ꝙ conductori nõ potest dominus auferre prędium. quãdiu pẽsio fuerit soluta. rursum potest ille cõtractus sapere naturã loca. & conducti, eo ꝙ quolibet anno soluit certa pẽsio. super hoc. dubitauerunt antiqui vsq; ad tempora christianissimi Zenonis, qui dicebat cõtractum illum nec eẽ emp. & uẽ. neq; loca. & ꝯduc sed ꝯctum emphyteuticum, qui dicit proprius ꝯtractus & suam ꝓpriã habet naturã. Sed pone ꝙ tanta fuerit sterilitas in prędio sibi dato in emphyteusim perpetuã, ita ꝙ ꝯductor nihil possit de fructibus illius prędij suscipere, cuius erit detrimentum, uel domini conductoris, uel illius emphyteutæ? Et respon. Iust. ꝙ Zeno ita ordinauit in isto cõtractu, ꝙ si aliqua cõuẽtio facta est inter ipsum, q prædia dedit i emphyteusim, & emphyteutam, ꝙ conuẽtio illa obseruet, si autẽ nihil conuenerit inter eos, aut est periculum totale, & tunc detrimentum illud pertinet ad dñm, ita ꝙ non teneatur emphyteuta pro tẽpore illo sibi reddere pensionem, aut est particulare detrimẽtum, & tunc erit periculum emphyteutæ h. d. Fran.

[k] Adeo autem. Quia iisdem regulis, & cõstitutionibus consistunt, multa ergo habent inter se cõmunia.

[l] Aliquam. Alias non est in litera aliquam.

[m] Et uenditio. Scilicet ex una parte.

[n] Et conductio. Scilicet ex alia.

Vtrum

solcat, vtrum emptio, [a] & venditio contrahatur, an locatio, [b] & conductio. vt ecce de prædijs, quę perpetuo [c] † quibusdam fruenda traduntur, [+] idest, vt quandiu pensio, [d] siue redditus [e] pro his domino præstetur, neque ipsi conductori, neq; hæredi ei⁹, cuive conductor, hęresve eius id prędium vendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, aliove quocunque modo alienauerit, [f] auferre liceat. [g] Sed talis contractus, quia īter ueteres dubitabat, et à qbusdā locatio, à qbusdā vēdito existimabatur, lex Zenoniana [h] lata est, quæ emphyteuseos [i] † contractus propriam [k] statuit naturam, neque ad locationem, [l] neq; ad venditionem [m] inclinantem, sed suis pactionibus fulciendam. et siquidē aliquid pactū fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis [n] esset contractus: sinautē nihil de piculo rei fuerit pactum, tunc, si quidē totius rei interitus accesserit, ad dñm [o] super hoc redundare piculum: sinautem particularis, [p] ad emphyteuticarium huius modi damnum uenire. † quo iure utimur. [q]

Conuentio vt ex artificis materia opus fiat mercede certa constituta, venditio est, quòd si ex conductoris materia, locatio est.

Item quæritur, si cum aurifice Titius conuenerit, vt is ex auro suo [r] certi ponderis, certęque formę [s] annulos ei faceret, et acciperet (uerbi

a Vtrū emptio. Quod videbatur, cū talis datio alienatio sit, vt in Auth. de nō alie. §. alienationis. col. s. quod locatio non facit, vt ff eo l. non solet. Acc.
b An locatio. Quod videbatur, cum mercedem soluere teneretur.
c Perpetuo. Aliter accipit ff. p soc. l. 1.
d Pēsio. In pecunia.
e Reddit⁹. In specie.
f Alienauerit. Cū multi sint modi alienandi, ut ff de publ. l. 3. 4. 5 & 6.
g Auferre liceat. Interdū autem dat ad certū tēpus, interdū in tertiam personā, vel generationē, cū omnia pacta super hoc ɔ̄tu habita ualeāt vt j. pxi § sed ecclesia dat in emphyteusim vsque ad tertiā generationē tantū, vt in Auth de non alie. colla. s. §. emphyteusim. Vel vt puto, ei l pperuū dabit, vt q libet priuatus, ut hic & in Auth de alie. & emphy. § licentiam. eo lat. 9. Acc.
ADDITIO Tu die de iure canonico cui stādum est, q aut fit sine solēnitate, de qua habet 1r. q 1. sine exceptiōe. & in c. 1. de reb ecclē non alie in 6. & in c. nulli. extra eo. ti. & tūc nō valet vllo mō, aut fit cū dicta solēnitate, & ualet, & ad oēs ēt exoeos trāsibit. An Pro qb⁹, & alijs huc ptinētib. vide Mād. sup signa gię ti. ti i eulpentem.
h Lex Zenoniana, vt C. de iu. emph. l. 1.
i Emphyteuseos. Emphy. Græcè Latinè dicitur melioratio. hoc ideo, quia olim tātum sterilia dabant, vt melioratent, sed hodie nō tantū sterilia dant, sed etiā fertilia, nisi in ecclesia quæ dat sola ea, quę congrua vidētur œconomio & alijs gubernatoribus ecclesię sic C de san. eccl. auth ppetua quoque. Accu.
k Propriā. Agit ergo cōdictione ea lege ad omnia obseruanda, quæ cōueniunt. 1 Sed nunquid emphytheuta potest alij dare in emphyteusim? Rñd sic, ut in hoc § in auth de nō alie. aut pmut §. alienatiōis. col. 2. Itē nūquid illud vtile dominiū qđ solū habet trāsfert in eū? Rñ sic, cū rei vēdicatio utilis sibi det, vt ff si ager vec. l 1. & 3. Sed qualiter aget prim⁹ emphyteuta contra sm, ut cū eapellat? Rñ rei uendicatiōe, q̄ licet de iure sibi nō cōpetat exceptio tñ oppo ni nō pōt, qa replicarit, & sic non dñs dñium uincit, vt C de transac l. vbi. vbi de facto tm̄ agit, & vincit, & ff de except. rei iu. l siquis. Vel verius aget pscriptis verbis, vel die ea lege Zenonis ad mercedem.
l Neq; ad locationē. Imo differt in septē. Nā hic ēt in specie pstat pēsio, sed ibi in pecunia tantū, ut ble scripsimus. Itē hic possidet naturaliter, sicut fructuari⁹, vt ff de acqui pos. l. naturaliter. sed ɔductor nō, vt C. cōmu de vsuc l 1. Itē hic habet dominiū utile, sed cōductor nō, ut ff. eo l. non solet. Itē hic ɔ̄ctus fit in immobilibus tantū, ille etiā mobilibus. ut in Auth. de alie. & emph. §. licentiā. col. ix. Itē agit hic condictione ex lege, ibi, ex conducto. Item hic contractus iuris ciuilis est, ille naturalis, vt hic dicitur. Itē est hic in scriptura, ille etiā sine ea ut C. de iure emphy. l 1 & ī. de oblig ex cōsensu. vt ī. eo. in prin.
m Neque ad venditionē. Quia hic pensio pręstatur, ibi res libere trāsit. Item ob hoc res reuocatur, sed ab emptore, non p uenditorem, vt C. de rei vend. l. luciulle. Itē hic utile transit dominiū, ibi directū, vt ī. de rer. diuisi. §. per traditionem.
n Naturalis. Idest iuris gentium, quod naturali ratione est inductū, ut ī de iu. natu. §. quod uero hic enim est de iure ciuili, vt & alij, ut inf. de actio §. de constituta pecunia.
o Ad dominum. Vt pensionem non habeat. Acc.
p Particularis. Idest medietatis, uel minus, sm M. & Iosu. Arg. ff de vsufro l. etiam & de uer. sig. l. nomen filiarum. § portionis & ff. de dam. Infec. l. inter quos §. damni. & de contrahen. emp l. domum. Nos dicimus, si aliquid etiā psrū remansit, dam nū emphyteutæ esse, arg huius §. & C. eo. l. j. De hoc dātur tales versus. Res perijt tota, tūc nil dabit ēphyteuta. Si p parte pit, nō ita liber erit.
q Vtimur. Sūt & duo alia naturalia siue tacita pacta in hoc ɔ̄ctu, vt de reijciēdo emphyteuta, si nō soluerit pēsionē p triēniū, vt C. e. l. 2. §. 1. & in Auth. de nō ali. §. scire. col. 2. Itē & si velit emphyteuta vēdere, q dño primo denuntiare debet, vt C eo l fi. §. 1. Accu.
ADDITIO. Qđ dictū ē emphyteutā posse expelli nō soluta pēsiōe p triēniū. verū est in emphyteuta priuati, qm̄ emphyteuta ecclesiæ cessans p biēniū in solutiōe expelli pōt. auth qui rē. C. de sac. san. eccl. & no. C. de iur. emphy l. s. in gl. repellere. & ex. de loca. c. potuit. & in Auth. de nō alie §. scire in gl. homi nō coll. 1. Sed in simplici colono indistinctè bienniū expectatur, ut ff. de loca. l. quæro §. inter locatorem.
Item q̄ritur. CASVS Per exēpla superiora vidisti familiaritatem inter istos ɔ̄ctus, adhuc est familiaritas mirabilis in exēplo seq. v g conueni cū quodam aurifice, vt de suo argento mihi faceret scyphū certæ formę, certiq; ponderis, q̄rit modo vtrū inter me & ipsum videat emp & ven. vel lo. & cōdu. Cassius dicit, q i casu quantū ad materiā est emp & vē. quantū uero ad operā est cōd & lo. Iusti aūt dicit, q magis placet sibi, q ea toto sit emp. & vē. q a pinde est, ac si auri faber scyphū de argento suo fecisset, & postea mihi factū vēdidisset. Sed pone, q ɔueni cum auri fabro, vt de meo argēto mihi scyphū certi pōderis certęq; formæ & mēsuræ faceret, qđ iuris in isto casu? Et rn. Iusti. q nō dubiū, qa sit locatio & cōduc.
r Suo. Scilicet, artificis.
s Formę. s. demonstratæ, sed quid si certa non est mate-

† Sic exponit gl. x q 1. l §. perpetua. quę ponit quot modis accipitur hęc dictio ppetuo, pro qua dictiōe vide Mandos. in superscrip. glo. Facul. in ver. ad ppetuā, & §. volētis, in ver. ppetuo.
† Immōi agri si publici ciui tatū sunt vectigales à iuris cōsulto di cunt in l. j ff si ager vecti. vel emphyt. Emphyteusis dat ad varia tempora.
† Cōcor. cum hoc tex. e. vlt. cū gl. 1. in princ ea. tra eo. ti.
Emphyteusis vnde dicit.
† Imò oritur quædam actio spālis quę vocatur actio emphyteusis sm Bart. ī l. 1. ff. de condi. ex leg. & Angel. hic.
Dñs vincit à non domino.
Emphyteusis à locatione i septē differt.
† Nisi cōduxisset ad nō modicum tēpus, vt ff. si ager vecti. per lo an. Fab.
Emphyteutica res si pereat, cui⁹ erit damnum.
† Colonus tamē pp sterilitatē min⁹ pendit, ēt si substantiā rei integrā habeat. l. licet. C. de loca q̄ tā ratio sterilitatis ī Colono habenda sit licet colligere ex l. si merces. §. vis maior & ex l. ex conduc §. j. ff loca.
Emphyteusis duo tacita pacta continet.

materia demonstrata? Respond. non interest: ut ff. de contrahen emp. l. conuenerit. & l. Sabinus. Vel fa ciea punctum in dictione suo.

Conductor autē omnia: CASVS. Dicit dñs Iusti. ꝙ conductor omnia, secundum quod cōuenit in cōuentione, facere debet: si aūt aliquid eēt omissum, ita ꝙ in cōductione đ eo nihil esset actū, verūtamē inter eos đbet illud quod fuit omisũ ex bono, & æquo p̄stari: puta si conductor in mora fuerit soluendę pēsionis. Nam licet de vsuris nihil actum fuerit, tenet tū ad vsuras, & ecōuerso, licet nihil actū fuerit de ostijs reficiendis, nihilominꝰ adhuc tenet locator, & hoc vult dicere litera præsens.

a Legem. idest, pacta, vt ff. depos. l. j. §. si cōueniat. Accur.

b Ex bono, & æquo. Vt vsuras post moram, vt C eod. l. præsea. Itē ecōtra, nam cōductor agit vt domus & ostia sibi reparentur, vt ff eo. l. ex cōducto. in princip.

Qui ꝑ vsu aut vestimētorū CASVS. Quidā ꝯcessit mihi iumentū suum, aut vestimentum suum aut argentum vtendum ꝑ certa mercede, quæritur qualē custodiā in ista re mihi concessa p̄stare teneat? Et rn. Iusti. ꝙ talem diligentiam teneor præstare, qualem paterfam. diligēs præstaturus esset, & ita expone, diligentissimus. i. diligens. & hoc est, quia vtriusque gratia celebratur contractus. hoc dicit. Franc.

c Diligentissimus. Idest, diligēs. sic exponit ff eo. l. si merces §. qui columnam. nam cū vtriusq; gratia fiat locatio, non venit exactissima diligentia, vt ff. cō. l si vt certo. §. nunc videndū. Alij ꝓpriè ponūt, & dicunt speciale in his rebus, quæ facile p̄nt frāgi.

a Et hæc vera ubi eius vsus fructꝰ cōstituit secus si fructus vsq; ad certū tp̄a vendant, uel locentur: ut hic per doct.

ADDITIO. Et hæc vltima videtur cōmunior, diuersitatis rō fundatur sup facili harū rerū fragilitate, ideoque diligentior cura est adhibenda. c. vbi periculum. de elect. in vj Christoph.

d Amiserit. Vel damnum datum sit, quod præuideri non poterat, vt ff eo. l. sed & de damno.

Mortuo conductore CASVS Quęsiui à Iusti. sic, Quidam conduxit sibi hospitium, intra tp̄a conductionis decessit conductor, & successit hęres eius in conductione, ꝑ retitne alieri domum locare? Et rn. Iust ꝙ sic, quod intellige, iure loca. & conduc non autem iure societatis. h d. vsque ad finem.

e Cōductore Proprietatis, secus in vsufructu, vt C. de vsufru. l. si domina. Vel dic ut ibi, ꝛ & de iure dot. l. si socius, in fine.

f Succedit. Vt C. eo. l. ulam, sed an moriente scholare, uel recedente, substituere pōt? Rñ. sic de iure cōductionis, sed ratio societatis prohibet, quæ præualet, ubi certa persona eligitur, ut j. in j. §. soluitur.

grā) decē aureos: vtrū emptio & vēditio, a locatio & conductio ꝯhi videat? Cassius ait, materiæ qdē emptionē & vēditione ꝯhi, opę āt locationē et ꝯductionē. Sed placuit tm̄ emptionē & vēditionē ꝯhi. Qđ si suū aurū Titius dederit, mercede ꝓ opa cōstituta: dubiū nō ē, qn locatio, et conductio sit.

Quæ partium expressa cōuentione promissa fuerunt, necnon & quæ ex bono, & æquo præstari debent (licet de ijs conuentū non sit) hæc in contractu seruanda sunt.

Cōductor aūt oīa s̄m legē[a] conductionis facere debet: et, si quid in lege p̄termissū fuerit, id ex bono, & æquo[b] præstare.

Conductor de leui culpa tenetur. Aret.

Qui ꝓ vsu, aut vestimētorum, aut argēti, aut iumēti mercedē aut dedit, aut ꝓmisit: ab eo custodia talis desiderat, qualē diligentissimus[c] p̄rfamilias suis rebꝰ adhibet: quā si p̄stiterit, & aliquo casu fortuito eā rē amiserit,[d] de restituēda ea nō tenebit.

Mortuo conductore[e] intra tp̄a cōductionis, hęres eius eodem iure in conductione succedit.[f]

TITVLVS XXVI.

DE SOCIETATE.†

Contractus locationis ad heredes transit conductoris. Aret.

Et omnium bonorum, & certa negotiationis coiri potest societas: in qua quæ circa eam lucrum aut damnū pacta sunt, seruari oportet; quod si nihil conuentum sit, æquas partes & in lucro, & in damno inuicem referre docet. in hac tamen socij pacisci queunt, ut alteri plus lucri, alteri plus dāni obueniat: quinimò & quòd vnus lucri partem ferat, de damno verò non teneatur.

Annota. Id lucrū dici quod omni damno deducto superest.

Ocietatē coire solemus, aut

DE SOCIETATE.

Iste titu. sic continuatur. Dictum est suprà de quibusdā cōtractibus, qui sunt cō sensu: verum quia societas est etiam contractus, qui fit consensu, vt patet supra, de oblī ex consensu. §. 1. ideo sequitur titu. de societate. Accur.

Cōtinuatio.

† Sic ff. ꝓ socio.

Est autem societas (vt ait Marcus Tullius) duorum pluriumve conuentio honesto contracta ad vberiorem quæstum, & commodiorem vsum.

a Nā malorū non est societas. l. si à reo. §. id qđ ff. đ fideiu. ergo si est inhonesta dic. cōuētiencula l. rōnē ticulā C. de episc. & cle. ab historicis cōiuratio nocatur. Egi. Pen.

Ocietatē. Totus iste tit. diuiditur i quatuor partes Primo ponit in quibꝰ rebus possit cōtrahi societas. Secūdo quæ partes possint esse in lucro, & dāno, & si non fuerint à partibus expressę, quę intelliguntur. Tertio quādo societas, & quo modo finitur. Quarto ad quid socius tenetur. Secunda ibi. Et quidem, Tertia ibi, Manet autem. Quarta ibi, Socius soelo.

Diuisio.

CASVS Dixi Iustinian. Domine, bene perpendi per supradicta, quod iam de societate estis tractaturus. pro Deo qualiter contrahitur societas? Et respondet dominus Iustinianus, quòd solemus contrahere societatem omnium bonorum, quam Græci cœnopraxian appellabant: aut vnius negotiationis, veluti vini, olei, frumenti vendendi, & emendi, & tunc æqualiter participabunt lucrum, & damnum. si autem super partibus lucri aut damni aliquid statuerint: tunc quod inter eos conuenit, seruabunt. Sed quid dices de tali conuentione. vt ad Titium duæ partes lucri ꝑtineant, damni verò tertia ad Seium verò duæ partes damni, tertia verò lucri, valet ne ista conuentio? & dicitur quòd sic. Quintus tamen Mutius dicebat, ꝙ talis conuentio erat contra naturam societatis & quòd non valebat Seruius autem Sulpitius dicit, quòd talis pactio valeat. quod iure conuentionis intelligi potest etiā ita cōtrahi, quòd vnus pecuniam conferat, alius autem nihil, lucrum tamen inter eos cōmunicabunt, quia sæpe alicuius ꝓuidētia, vel opera pecunię preualet. Sed quid si ita fuerint pacti inter se, quòd vnus habeat

habeat partem lucri, partem aũt damni nõ ferat, valet ne pactum tale in societate? Dicit Seruius ꝙ sic, ita tñ ꝙ si sit in vna re lucrum, in alia damnum, debet fieri compensatio lucri cum damno: & illud solum, quod superest, dicitur lucrum. hoc dicit.

strię, quam alter: vt ff. eod. l. si nõ fuerit in prin. ibi, si verò placuerit ſm Azo. cũ societas, sit fraternitatis iure: vt ff. eo. l. verum in fi. j. rñs. Ioã ꝰ. & subaudit in l. illa, si nõ fuerint maximè. Alij idem, quod Ioã. sed tali ratione, q̃a iure conuentionis valent, nõ societatis. ff. de pollici. l. j. §. si conuenerit. Accur.

totorũ [a] bonorũ, quam Gręci spãliter κοινοπραξίαν, † appellãt: aut vni⁹ alicui⁹ negotiationis, veluti mãcipiorũ vẽdẽdorũ, emẽdorũq;, aut olei, aut vini, aut frumẽti emẽdi, [b] vẽdẽdiq;. Et q̃dẽ si nihil de partibus lucri, et dãni nominatĩ ꝯuenerit, æquales [c] .s. partes & in lucro, & ĩ dãno spectanĩ. Quòd si expressę [d] fuerint partes: hę seruari debẽt. Nec. n. vnquã dubiũ fuit, q̃n valeat cõuẽtio, [e] si duo inter se pacti sint, vt ad unũ quidẽ duæ partes & lucri, & damni ꝑtineant, ad aliũ tertia. [f]

Valet cõuẽtio inter socios, vt maiorẽ partẽ lucri ferat alter quã dãni, & ecõtra. et ẽt ꝙ lucrũ participet alter, & damnũ non sentiat, Et lucrum dicitur, quod superest omni damno deducto. Are.

De illa sanè cõuẽtione q̃sitũ est: si Titius & Seius iter se pacti sint, ut ad Titium [g] lucri duæ partes ꝑtineant, dãni tertia: ad Seiũ duæ partes dãni, lucri tertia: an rata debeat haberi cõuẽtio? Quintus Mutius ꝯ naturam societatis talem pactionem esse existimauit: & ob id nõ esse ratã habendã. Seruius [h] Sulpicius (cuius snĩa præualuit) ꝯ sensit quia sæpè quorundam ita preciosa est opera in societate, vt eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coiri posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tñ lucrum inter eos cõe sit: q̃a sępè opa alicuius pro pecunia ualet: Et adeo [i] contra Quinti Mutij sententiam obtinuit; ut illud quoque cõstiterit, posse cõuenire, ut q̃s lucri partem [k] ferat, de dãno non teneaĩ, q̃d & ipsũ [l] Seruius conuenienter sibi [m] fieri existimauit. Q̃d tñ ita intelligi oportet, ut si in alia ee lucrũ, in alia dãnũ illatũ sit: cõpẽsatione facta, solũ quod superest intelligatur lucro esse.

Pars in lucro adiecta, in damno quoque adiecta videtur, & econuerso.

Illud expeditũ est, si in una causa pars fuerit expressa: ueluti in solo lucro, uel in solo dãno: ĩ altera verò omissa: ĩ eo quoque q̃d ꝑtermissum est, eandẽ partem seruari. [n]

Renuntiatione soluitur societas, quo fit, vt quæ post renuntiationem obuenere, communicanda non sint: nisi callidè quis societati ideo renuntiarit, vt solus expectatum lucrum consequeretur.

Manet autem societas

[a] Totorum. Idest, omniũ, & expresse: vt ff. eod. l. j. §. j. & l. iij. §. j. Nã hoc nomẽ s. totus, tota, totum, totitatem ad vnam rem signat.

ADDITIO Hoc verum si ad vnam adijciĩ, aliàs si ad vniuersitatẽ, de illa tãquã de vno prædicatur. Ioan. Fab.

[b] Emendi. Item duob. alijs modis, s. simpliciter • vt ff eo. l. coiri & l. nec adiecit. Item vnius rei: vt ff eo. l. societas. Accur.

[c] Æquales. Sic ff. de hæredi. instit. l. quoties. §. hæredes, & ĩ. de hære insti. §. si plures. & ff. eo. l. si nõ fuerint, & dic æquale fuisse capitale. Accur.

ADDITIO Aliàs erit in arbitrio iudicis consideratis sociorum operis. Et no. ꝙ sicut capitale, ita nec lucrum durante societate extrahi potest. Aug.

[d] Expressę. Etiam in solo lucro, vt j. eo §. illud.

[e] Conuentio. Scilicet talia vt sequiĩ.

[f] Tertia. Scilicet pars lucri & dãni.

[g] Ad Titium. Computatio hic ita expedita fiat, vt si lucrũ ĩ vna re, in alia verò dãnũ ꝯtigerit, vt s. deducto omni dãno lucrũ supersit, vn⁹ in duas partes, alius in tertia partẽ admittaĩ ei⁹ lucri. Si verò tñ dãnũ superest. is q̃ duas partes dãni ferre dẽt: ĩ rebus, q̃ supersunt, tanto minus quã alter accipiat: quantum faciat tertia pars damni: vt ff eo. l. Mutius.

[h] Seruius hic. Seruius sibimet contradicere videĩ, vt ff eo l. Mutius. sed non est verum. nã ibi dicit de facto hoc esse non posse, scilicet vt damnum, & lucrum sit in eadem societate: cum damnum lucro, & econtra lucrum damno deducto intelligatur, vt ibi dicitur. & j. eod. versũ. & adeo.

[i] Et adeo. Hæc pacta inæqualia tunc demum locũ habent, quando alter plus contulit operæ, vel industrię...

• Quidã hoc loco legunt. κοινωνίαν ꝓpriè appellari eã q̃ magis re ipsa ꝯhiĩ quam ꝯsensu: vt magis videaĩ esse cõto, quã societas. Theophilus tamen hac dictione hoc loco vsus ẽ.

• Si nõ sit expresse dictũ, ꝙ sit oĩum bonorũ: & tunc vĩ esse coita vniuersorum q̃ ex q̃stu veniunt. i. si quod sit lucrũ ex empt. vend. loca. condu. & tie tacere nocet ſm gl. in d. l. coiri Egi. Per.

ADDITIO Ista cõmuniter approbatur: vt per Christopho. hic. Et hæc vera intellige, quãdo vel de vtroque, vel de altero tantũ aliquid inter partes cõuẽtũ est. Si verò nihil, sed simpl'r tm̃ sit ꝯcta societas, dic vt per Ang. hic.

[k] Partem. Non totum: aliàs esset Leonina, • vt dĩ in fabula Auiani, vel Esopi, & ff eo. l. si nõ fuerint § si & l. si v-n⁹. §. sed si ꝓtiũ l si.

[l] Quod & ipsum. Scilicet dictum hoc proximo casu.

[m] Cõueniẽter. Id. est, conueniens suę sententiæ, quam dixit ĩ. eod. §. de illa. Illud expeditum.

CASVS. Pone duo mercatores societatem • adinuicẽ ꝯtraxerunt: & super hoc literas conﬁci fecerunt: in q̃bus cõtinebaĩ ꝙ lucrũ si quod iter eos cõtingeret, diuideretur, & nulla fuit facta mẽtio de dãno, quid iuris ĩ hoc casu? Rñ. ꝙ eadem est rõ obseruanda ĩn damno, q̃ & in lucro est expssa, & ecõuerso, hoc dicit.

[n] Seruari. Nota eãdem esse rõnẽ contrariorũ, sic ff ð leg. iij l. fin. §. si. ff famil. ercisc. l. si filia. §. Papinianus. Arg contra ff. de libe & posthum. l. commodissimè. & ff. loca. l. ea l. j. respon. & ff. de nego. gest. l. siquis negotia.

• Idest si non habito respectu ad lucrũ de certa q̃titate cautũ sit, puta volo x. annuatĩ a ẽt si cõcedens pecuniã in se periculum suscipiat, ſm Ang. hic.

• Inig̃ significat. n. genus societatis ẽ, in qua quia dãnũ non ẽt lucrum spectat, vt ibi dicĩ. Egid. Per.

Manet aũt. CASVS Supra dictum est, qualiter societas ꝯhitur, restat aũt videre, qualiter dissoluiĩ. Dicit ergo Iustin. ꝙ societas inter aliquos tandiu manet, quandiu perseuerauerint in eo consensu, cum autem alter eorum, societati renuntiauerit: dissoluitur societas, si aũt callidè renũtiauerit, ad hoc, ꝙ ipse solus aliquod lucrum sentiat: illud lucrum solus non habebit, sed tenetur illud lucrũ socio suo cõicare: si aũt aliq̃d lucrũ aliũde sẽserit q̃ sibi sperabat,

ſo ſocietati renũtiauit.l.ex inſperato ſibi euenit, id totũ habebit, quicquid autẽ lucratus fuerit ille, cui renuntiatũ eſt, poſt renuntiationẽ illi ſoli acquirit.
a Renuntiauerit. Præſenti ſocio, non abſenti, ut ff.eo.l ſed & ſocius.§.ſi abſenti.

Vel eius Procuratori, alias nõ tenet, niſi in præiudicium renuntiãtis. Ange.

Societas multis modis ſoluitur.

†. Captare hoc loco accipitur pro eo quod eſt blãditijs quibuſdã ac illecebris obſequijſq; et laudationibus uenari, ut ſic dixerĩ. Hinc et captatoriæ inſtitutiones. ff de hęr. inſtitu.l.captatoriæ Hic et captãds hęreditas C. de tranſa. l.ſi maiores. & apud Oratiũ lib. 2. ſermonũ Capres aſtutus vbique Teſtamenta ſenum.

b Callidè. Idem & ſi intempeſtiuè renuntiet, item & ſi expediat non renũtiari, vt ff.eo.l. actione §. Labeo. & l.ſed & ſi ſocius § fin.
c Totorum. Ideſt, omniũ, hoc expreſſo, ut ff eo.l 3 §. 1. alias contra ut ff.e. l. nec adiecit.
d Si quid uerò. Alias ſiquidem ſic ff. ex quib. cau.in poſ. eat l. Fulcin § quod ſi aduerſus. ſic ff eo. l.actione §. diximus.
e Non captauerit. Ideſt, non præcogitauerit.
f Conceditur. Nota hic v. modos ſoluendæ ſocietatis, & ſequẽtibus quatuor §§. Sunt & alij duo, vt interẽptione rerũ naturaliũ, vel ciuili ũ. vt ff.e. l. verũ, § pen incipit, ſocietas. Item cũ ab alio ſtipulor animo nouandi, vel iudicium cũ aliquo dicto animo nouãdi, ut ff.e. l.actione §. reſpon.ſ.
Soluitur Adhuc. CASVS. Non ſolum per renũtiationem de qua dicitur ſup ſolui ſocietas, ſed & morte, unde non ſuccedet ſocio ſuperſtiti hęres i ſocietate, niſi hoc placuerit ipſi ſocio ſuperſtiti, & tunc ẽt dicitur contrahi ſocietas, & ſi plures contraxerunt adinuicem ſocietatem, ſi vnus illorũ deceſſerit, diſſoluitur ſocietas inter omnes, niſi aliter cõuentũ fuerit inter eos. In §. itẽ ſi alicuius rei &c. dicit Imperator quòd non ſolum duob. modis ſupradictis diſſoluit ſocietas, imo & tertio modo, ſcilicet, quãdo finis impoſitus eſt negotio, propter quod cõtraxerunt adinuicem ſocietatem. In § publicatione. caſus talis eſt, iã vidiſtis tres modos ſoluendi ſocietatẽ, modo ponit hic quartus modus, quo ſoluitur ſocietas, puta per publicationem omnium bonorum ſuorum in fiſcũ propter ſuum delictum. Quando enim fiſcus loco ſuo ſuccedit, pro mortuo habetur.
Item ſiquis. Iam vidiſtis quatuor modos, quibus ſoluitur ſocietas. Itẽ quinto modo ſoluitur ſocietas, veluti ſi vnus ex ſocijs ceſſerit bonis, ne in carcerem detrudatur, ſi tamen adhuc alter in ipſum conſenſerit noua uidetur contrahi ſocietas.
g Morte Idem eſt in tutela, ſecus in depoſito, & mandato. ut ff de his qui not.infa.l.furti.§.illud.
h Etſi. Ideſt, quamuis. Acc.

eo uſq; donec in eodem conſenſu perſeuerauerit. At cũ aliquis renuntiauerit [a] ſocietati, ſoluitur ſocietas. Sed planè ſiquis callidè [b] in hoc renuntiauerit ſocietati, ut obueniens aliquod lucrũ ſolus habeat, ueluti, ſi totorum [c] bonorũ ſocius, cum ab aliquo hæres eſſet relictus, in hoc renuntiauerit ſocietati, ut hęreditatem ſolus lucrifaceret, cogitur hoc lucrũ cõmunicare. Siquid uerò [d] aliud lucri faciat, quod non captauerit, [e] † ad ipſum ſolum pertinet. Ei uerò, cui renũtiatũ eſt, quicquid omnino poſt renuntiatã ſocietatẽ adquirit, ſoli conceditur. [f]

Adijciuntur quatuor modi, quibus finitur ſocietas; ſcilicet. morte. ſocij, negotio finito, publicatione, & bonorum ceſſione.

Soluit adhuc ſocietas etiam morte [g] ſocij, quia qui ſocietatẽ contrahit, certã perſonã ſibi eligit. Sed & ſi conſenſu pluriũ ſocietas cõtracta ſit, morte unius ſocij ſoluitur, & ſi [h] plures ſuperſint, niſi in coeunda ſocietate aliter conuenerit. [i] Item ſi alicuius rei [k] contracta ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus eſt, finitur ſocietas. Publicatione [l] quoq; diſtrahi ſocietatẽ manifeſtum eſt; ſcilicet, ſi uniuerſa bona ſocij publicentur. nã cum in eius locũ alius [m] ſuccedat, pro mortuo [n] habetur. [o]

Item ſi quis ex ſocijs mole debiti pręgrauatus bonis ſuis ceſſerit, [p] & ideo propter publica aut priuata debita [q] ſubſtantia eius veneat, [r] ſoluit ſocietas. Sed hoc caſu, [s] ſi adhuc conſentiat in ſocietatem, noua videtur incipere ſocietas.

Socium in communi re tantum adhibere diligentiam, quantam in propria ſufficit, ideo eo nomine tantũ tenetur, ſiquid in communibus rebus ſegnius egerit, quàm in ſuis.

Socius ſocio vtrum eo nomine tantum teneatur pro ſocio actione, [t] ſi

i Cõuenerit. Scilicet vt duret inter ſuperſtites etiã vno moriẽte, non autẽ ad hæredem tranſit * etiam ex pacto, ut ff eo. l.adeo. & l. nemo niſi in ſocietate vectigalium, ut ff.eo.l.verũ.§.in hæredem. & l adeo. §.reſpon. & niſi denuo conſentiant, ut ff eo.l.plane.
ADDITIO. Itẽ niſi iuramento hinc inde appoſito, quia fortè de iure canonico teneret etiã in perſona hæredis, nec morte unius ex ſocijs ſolueretur. per c.cum cõtingat. extra, de iureiur ſecũdum Io Fab.hic.
k Item ſi alicuius rei. Vt duo tabernarij de vendendo uinum in foro.
l Publicatione. Quæ publicatio fit propter delicta, ut ff.de bon.dam.l.1.1. reſponſo.
m Alius. Aliàs alter, ſcilicet fiſcus.
n Pro mortuo. Sic ff eo.l.actione.§. publicatione. Acc.
o Habetur. Sed quid ſi hic ſocius, cuius bona publicata ſunt ratione operæ ſocius erat non rerum, quod eſſe poteſt, vt ſup eo.§.de illa verſic. nam its? Reſpon. idem cũ libertatem, uel uitã, vel ciuitatem amittat, ut ff.de bo dam. l. 1. & j. proxi.§ innuitur. in fi.
p Bonis ſuis ceſſerit. Quod facere poteſt, ne in carcerem detrudatur, ut ſup. de actio.§.fina. * & de ceſſ bon.l. 1.
q Debita. Quia fiſco, vel priuatis debebat, ut ff eodem l actione.§.1.
r Veneat Ideſt, vendatur.
ſ Sed hoc caſu Quaſi dicat. non ſicut ſuperiori, proximo, ſcilicet, quando bona fuerunt publicata. nam hic uiuens, & in ciuitate exiſtẽs ſibi poſtea acquirere poteſt, ut ff.de ceſſ bona l 5.
Socius ſocio. CASVS. Dixi Imperatori. Domine iam uidi quinq; modos, quibus ſocietas ſoluit, modo quæro, vtrũ ſocius ſocio ſuo teneatur propter dolum, uel etiam propter culpam, uel etiam ex negligẽtia teneatur? Et reſpon. Imper. quòd non ſolum ex dolo tenetur, ſed etiam ex negligentia Sed domine, quã diligentiam debet præſtare ſocios? Reſpondet quòd non exactiſſimam, ſed eandem, quã in rebus ſuis ſolet pręſtare. unde ſi in rebus ſuis ſolet eſſe negligens quanquam in omnibus rebus ſit diligens, non tenetur ſed debet de ſe conqueri, qui parum diligentem ſocium ſibi aſſumpſit. h.d.
t Pro ſocio actione. Quę eſt directa ab vtraq; parte, vt j. de pę teme. litig.§.ex quibuſdam. & finita ſocietate naſcitur, ut C.eo.l.tandiu.niſi in caſu, ut ff.eo. l.actio-

* Ratio quia in ſocietate eligitur induſtria perſonæ. et licet hæres non ſit ſocius, tenetur tamẽ inchoata à defuncto perficere. l hęres ſocij ff eod. Egid.Per.

* Non tamen cedens liberatur à creditoribus, ſed in poſtea quantis habet beneficiũ ne conueniatur niſi in quantum facere poteſt. l. 5 ff de ceſſ bon. Egid.Per.

Ceſſio bonorũ quare fit.

l. actione §. si communis versic. nonnunquam.

a Passus est. Qui de solo dolo tenetur, & lata culpa quæ dolū repræsentat, vt ff. deposi. l. quod Nerua. & ff. si quis test. lib. esse iuss. fue. l. 1. § non autem.

b Teneri. Nisi alter tantam culpam præstiterit, quantam & iste, & afferret per damnū, quo casu compensatur culpa, itē dolus cum dolo. vt ff. de compēsa. l. si ambo in princ. de dolo. l. si duo.

c Solet. Ante contractā societatē. i & in hoc discrepat à depositario, qui vt in præsenti tenetur, sic ff. deposit. l. quod Nerua. sic est in eo, cum quo habeo rē communem sine societate, vt ff. famil. ercis. l. hæredem. §. non tantum.

d Qui parum diligentem. sic ī. quib. mod re contrah oblig. §. præterea.

quid dolo cōmiserit, sicut is, q deponi apud se passus est, a an etiā culpæ, idest, desidiæ atque negligētiæ nomine, quęsitū est. præualuit tamen etiā culpæ nomine teneri b eum. † c Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim talem diligentiam cōibus rebus adhibere socium, qualem suis rebus adhibere solet. c Nam qui parū diligentem d socium sibi assumit, de se queri, sibique hoc imputare debet.

Depositarius solum tenetur de dolo & lata culpa.

Scilicet si nunc erat diligē tior alias secus, ut p gl. in l. cum duobus §. 1. ff. eod.

Atque in eā quidem sententiā ex Celsi authoritate respondit Vlpia. socius inter se dolū, et culpā pstare oportere. l. cum duobus. §. venit. ff pro socio.

i Sic ff. mandati.

DE MAN- dato.

Obligationum alia re contrahuntur, alia verbis, alia literis, alia consensu, vt supra de obligatio. Item eorum quæ ex consensu, alia per venditionem, alia per locationem, & conductionem, alia per societatem, alia per mandatum, vt supra de obliga. ex consensu. in principio. De tribus primis dixit, nunc de quarta, idest, de mandato. Accurs.

TITVLVS XXVII.

DE MANDATO. †

Mandatum obligatorium contrahitur pluribus modis, nec obligatur quis si mandatarij gratia tantum mandet.

Mandatum e contrahitur quinq; modis, f siue sua tantùm gratia aliquis tibi mandet, a siue sua & tua, siue aliena tm̄, siue sua & aliena, siue tua & aliena. At si tua tm̄ gratia mādatum sit, superuacuum est mandatum, et ob id nulla ex eo obligatio, g nec mandati inter vos actio nascitur.

Eius gratia fieri mandatum dicitur, cuius emolumentum respicit.

Mandantis tantum gratia interuenit mandatum, † velut, siquis tibi mandet, vt negotia eius gereres, h vel vt fundum ei emeres, vel vt pro eo sponderes. Tua gratia, & mandantis, veluti, si mandet tibi, vt pecuniam sub vsuris i crede-

Mandatum. Totus iste ti. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit quot modis mādatum cōtrahitur, & illud per exempla declarat. Secūdo q fines mādati nō sunt prætereundi. Tertio, quō mandatū finiatur, & qn mandatū possit renunciari. Quarto, q mādatum debet esse gratuitū. Secunda ibi, Is qui. Tertia ibi Rectè. Quarta ibi, In summa. CASVS. Quęsiui à Iust. de mandato quot modis cōtrahitur. & ipse considerans respondet, q sex modis. Dicit n. q mandatum quinque modis obligatorijs contrahitur. Aut enim tua gratia cōtrahitur &c. et alijs quatuor modis enumeratis in litera. Sextus autē modus non est obligatorius, quia quando aliquis tua gratia tantū mandat, nullum est mandatum, nec aliqua nascitur obligatio, sed quinque modis pcedentibus obligatio cōtrahitur. & ex his mandati actio nascitur.

e Mandatum. Mandatū est officium gratuitū ab eo, qui susceperit exhibendū: nisi enim fiat gratis incipit esse locatio, si non erat facturus alias tale factū, ideoq; locari cōsueuit, vt ī. eo. § si & fit per verbum rogo, volo, mando, supplico. & similia, vt ff e l. 1. §. 1.

f Quinq; modis. Imo videt q sex, vt sequitur. Sed dic quinque s. obligatorijs. Vltimū si n s qn tua gratia non est obligatoriū, ut ff eo ti. l. 2. §. fi. Itē secūdū Io. est quoddā aliud sextū obligatoriū, vt cū sua grā, & tua, & aliena aliqs tibi mādat, vt emas fundū p me & te, & Titio. Ac. ADDITIO. Et exēplifica, vt ff. eo. l. si procuratorē. §. si tutores. vbi tutor mandat cōtutori suo, vt seruū necessarium emat pupillo, & sic gratia mādātis, et mādatarij, et pupilli cōtrahit mādatū.

g Obligatio. Nisi dolus, & calliditas intercedant, vt ff. de regul. iur. l. consilij.

Mandantis tantum. CASVS. Quæsiui à Iustin. dñe, qualiter pōt interuenire mandatū gratia mādantis tātū? Et resp. q tunc mandantis gratia interuenit mādatū, cū mādat tibi aliqs, vt negotia eius geras, aut fundū ei emas, aut pro eo fideiubeas, & si tale mādatū susceperis, de necessitate obligaberis, quanquā ab initio tibi liberū sit suscipere mandatū, vel nō suscipere, & h d. & super illa gl. et tūc quia suscepit, intellige q si bene gessisset, nō esset obligatus. Item si malè gessit, nō ppter hoc est obligatus. Sed si malè gessit, cū ei esset mandatū, obligabit ne eodē mō, ac si ita esset mandatū vt nō ageret, & gessit tua gratia, et sua? Et rn̄ q tūc hoc modo contrahitur, sed malè impleuit. Modo sumus in ver. tua gratia, &c. Quęsiui à Iustin. qualiter mandatum contrahitur. quādo aliquis tibi mādat vt sub vsuris pecuniā credas ei, qui rē suā esset mutuaturus, vel si fideiussor datus tibi, mandet tibi volēti agere cōtra eum, vt periculo suo experiaris cū reo principali, vel si idē fideiussor tibi mādet, vt suo periculo stipuleris à quodā, quem delegabit tibi eo tempore, quo cœpisti agere contra eum. Qualiter n. homini mandata contrahantur, tam mādātis gratia quam mandatarij, patet cuilibet intuēti & sumus in vers. & aliena &c. Modo videam⁹ qualiter aliqs mādat gratia alterius tantum, exemplum est planū, veluti, si mādet tibi aliqs, vt Petri negotia gereres, qđ nō est gratia tui, nec sui. imō solū gratia Petri, & sic de alijs exemplis In ver. sua & aliena &c. ponit exēplum qualiter mandatum contrahitur gratia sua, & aliena & nihil ad vtilitatem suā, & est exemplum tale, veluti, si de cōmunibus negotijs sibi, & Titio, tibi mandet aliquis, vt sibi, & Titio fundū emeres, vel vt pro eo & Titio penes aliquem spondeas. h d Frā.

h Gereres. Et tunc quia suscepit mandatum, nō qa gessit, tenetur. vt ff. eo l si remunerandi §. 1.

i Sub vsuris. In hoc est vtilitas mutuātis ppter vsurarū lucrū. Sed cō ff. de vsu l. cū quidā. §. si pupillo. in fi. Sed ibi debet subaudiri tm̄. Vel dic non sunt pp lucrum inductæ leges principaliter, ut ibi, secundario tū sic, vt hic dr. Acc. ADDITIO. Solu. aliter secundū doc. aut vsuræ debent ex stipulatu, qa I stipulatū ex pſſe deductę sunt, & tūc lucrū sapiūt, & loquit hic. Aut debentur vsuræ pp morā, siue negligētiam non soluētis, & tunc non sapiunt lucrū, qa tāquam

k Intellige si sit cōsiliū rei honestæ, nec esset alias facturus. Et tū qui ex hoc dāni ficat⁹ fuerit, indistinctè tenetur, p Ang. hic.

† Mandatū impotat voluntatē spontaneā, iussum necessitatē, rogatio si emanat à supiore, pceptum. Hinc vulgo dici solet, rogatio dñi pceptū est. Ouid. est oratre ducū species violēta iubendi. Et quasi nudato supplicat ense potēs. Ausoni⁹. Blādo vis lata impetio. vide gl. in l. 1. i vers. sed ego. ff. qđ iussu. Egi. Petri.

quam intereſſe præſtantur, vt loquitur d.l.cum qui dam.§.ſi pupillo Chriſtoph.

[a] Ei. Pura procurarori mandantis.

[b] Ipſius.ſ.mandātis Et in hoc eſt vtilitas mādātis.

[c] Mander Scilicet fideiuſſor. Et hoc caſu agetur cōtra fideiuſſorē mandātem actione mādati, non ea ſtipulatione prima ſi nouādi animo hoc mādatū interceſſit: vt ff eodem, l. ſi mandato meo, in fine legis. Si autem non nouādi animo, agetur ea prima cauſa: vt ff.de procur.l. licet.§.ea. obligatio. in fine.

[d] Mandet. Hic agi pōt duabus actionibus, mandati ſcilicet contra mandantem, & negotiorū geſtorum contra Titium, quæ datur & mandanti: vt C. de nego geſt.l. ſi mandatum.

[e] Crederes. Scilicet mandauerit.

Tua tantum gratia. CASVS. Vidiſtī iā qualiter quinque modis obligatorijs ɔ̄hitur mādatum, licet etiā ſexto modo ɔ̄hat mandatum, ſed non ſit obligatorium: veluti ſi mādet Titi', vt pecunias tuas poti' fœneres, quā in emptionem prædiorū colloces, vel ecōuerſo, & huiuſmōi obligatio plus ſortitur nomen conſilij, quā mandati, & hac de cauſa nō eſt obligatorium, & illud patet euidenter, quia nemo ex huiuſmodi conſilio obligatur quamquam mandatario non expediat, niſi in caſibus exceptis: & hoc ideo eſt, quia liberum eſt ſuſcipienti conſilium penes ſe explorare, an ſuſceptum conſiliū tibi expediat, necne, & ꝑꝑ hoc ſi te pecuniam habētem monuerit aliquis, vt ex ea rem aliquā comparares, vel crederes, non tenetur tibi iudicio mandati, licet tibi non expediat eam emiſſe, vel alicui credidiſſes & hæc vera ſunt, cū mādatum ſit ſine aſſignatione certę perſonę. Sed pone ꝙ mandabat tibi aliquis, vt Titio nominatim crederes pecuniam, nunquid eo facto is qui tibi mandauit, erit tibi obligatus? Et certè ſecundū ſententiam domini Sabini dicendum eſt, ꝙ ſic, quia forte aliter non credidiſſes Titio, niſi tale mandatum ſuſcepiſſes. Franc.

res ei, [a] qui in rē ipſi' [b] mutuaret: aut ſi volēte te agere cū eo ex fideiuſſoria cauſa, mandet [c] tibi, vt cū reo agas ꝑiculo mādātis: vel vt ipſius ꝑiculo ſtipuleris ab eo, quā tibi deleget in id, qđ tibi debuerat. Aliena aūt tm̄ cā īteruenit mādatū: veluti ſi tibi aliqs mādet, vt Titij negotia gereres, vel vt Titio fundū emeres, vel vt ꝑ Titio ſpōderes. Sua, & aliena: veluti ſi de cōib' ſuis, & Titij negotijs gerēdis tibi mādet, [d] vel vt ſibi, & Titio fundū emeres, vel vt ꝑ eo, & Titio ſponderes. Tua, & aliena, veluti ſi tibi mādet, vt Titio ſub vſuris crederes: qa ſi ſine vſuris pecuniā crederes, [e] aliena tm̄ gr̄a intercedit mādatum.

Mandatum gratia mandatarij tantum factum, potius conſilium, quam mandatum eſt: quamobrem mandantem non ligat: cum ex conſilio ēt pernicioſo nemo obligetur: niſi vt certa ꝑſona mutuet, mandatū fuerit.

Cōſilium non facit quem teneri, niſi in caſib' qbuſdā.

[f] Tua tantum gratia Hic autē adducit hoc ſextum modum, quod dic vt ſ. eo.in princ. in glo. imò videtur &c in fine glo.

[g] Ex ɔ̄ſilio. Nota bonā regulā, quę de conſilio non teneri. Fallit tn̄ in caſibus, qui his legibus dicuntur: vt ff.de do.l.quod ſi cum ſcires, & ff. de ꝓxene.l.ij. Sed certè ibi fuit fraudulētū ɔ̄ſiliū: vt ff. de reg iur. l.conſilij Item fallit, vt ff.ad legem Aq l. l. liber homo j.rū & j̄. de iniur. §. non ſolum. & ff de iniur. l. nō ſolū. in prin. & §. Proculus. & ff. quod vi aut clā. l.ſemꝑ §.j. & ff.de furt.l. ſi quis vxori.§. cum Titio. & ff de ſer. corrupt. l. j. primo reſponſ. & §.perſuadere, ſed hoc in maleficijs, iō nō datur mandati: tenetur tamen vel de dolo, vel alijs actionibus. Itē aliàs facturus nō erat in prędictis caſibus, aliàs obtinet hæc regula, vt hic, & ff eodem, l. ſi remunerādi.§.plane. Sed certè nec his caſib. vr̄ teneri: vt j̄. proxi.§. ſed hic non tenetur illi cui tale cōſilium præſtitit, vt ibi: ſed illi in cuius læſionem cōſuluit, vt hic dicimus. Vnde dici poteſt, quòd nec his caſib' fallit dicta regula: cum dicat non teneri illi, ſcilicet cui conſilium præſtitum eſt: niſi in caſu illius l. fina. ff. de dolo. l.ꝙ ſi cum ſcires, & illius legis. ff de proxene l. 2.

ADDITIO Eādem gl. habes ff eo. l.ij. §.fina.

Tua tantū gratia [f] interuenit mādatū: veluti ſi tibi mandet, vt pecunias tuas in emptiones poti' prædiorū colloces, quā fœneres: vel ex diuerſo: pecunias tuas fœneres potius, quā ī emptiones prædiorū colloces. Cui' generis mādatū magis cōſiliū, quā mādatū eſt, & ob id nō eſt obligatoriū: qa nemo ex cōſilio [g] mādati [h] obligat, ēt ſi non expediat ei, cui mandabatur: cū liberū [i] cuiq; ſit, apud ſe explorare, an ſibi expediat conſiliū. itaq; ſi otioſam pecuniā domi te habentē hortatus fuerit aliqs, vt rē aliquā emeres, vel eā crederes, quāuis non expediat eā tibi emiſſe, vel credidiſſe, nō tn̄ tibi mādati tenetur. Et adeò hęc ita ſunt, vt quęſitum ſit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, vt pecuniam Titio fœnerares, ſed obtinuit Sabini ſententia, obligatorium eſſe in hoc caſu mādatum: qa nō aliter [k]

[h] Mandati. Scilicet actione.

[i] Liberū. Scilicet ſuſcepto ɔ̄ſilio, ſed ſuſcepto mandato neceſſe eſt conſumari, ſecundum Io. niſi congruo tēpore renūtietur, vt j̄. eo §. mandatum. & ff eo.l ſi mandauero §.fi. & ff.commo.l in commodato.§.ſicut.

[k] Non aliter. Hoc eſſe videtur pro opin Plac. qui dixit duo, ſcilicet vbi conſulo certæ perſonę mutuari, teneor ita demum, ſi aliàs facturus non eras Vbi autem non eſt deſignata aliqua perſona, non teneor: etiam ſi aliàs facturus non erat. Sed Ioan in vtroq; caſu dicit contra. Nam primo indiſtinctè teneor, ſiue aliàs eras mutuaturus, ſiue non. Secundo autem, cum diſtinctione, non aliàs. & facit pro eo ff eodē, l.ſi remunerandi §. plane. & ſupra eodem §. tua & aliena. in fi & ff de negot.geſt l. tertia, in fi. & lege quarta Nec obſtat quod hic dicitur: quia & ſi aliàs etiam facturus erat, tenetur, qui mandauit, vt dictum eſt: vnde poteſt ſubaudiri maxime, quia non aliter &c.

ADDITIO. Hæc opinio Ioan veluti communior approbatur: de quo in l. ſi remunerandi.§. plane. ff. eo. Chriſtophorus.

Illud quoq;. CASVS. Dixi Iuſti. Dñē ſ. vidimus qualiter mandatum cōtrahitur quinq; modis obligatorijs, & etiam ſexto modo non obligatorio, quid

quid modo plus dicetis? Et dñs Insti. rñdet: Fratert vna cũ prædictis scire debes, φ sicut mandatũ gratia tua tm̃, nõ est obligatorium, sic nec ɔsiliũ seu mandatũ de re turpi: veluti si tibi mãdet aliquis vt furtum facias, vel iniuriam aut damnũ alicui inferas, hmõi non obligat quem, & si mãdatarius pstiterit pœnam ei ꝑ quem deliquit: attamen aduersus mandantem nullam habebit actionem. Fran.

mihi fundũ ꝓ cẽtũ aureis ꝓ minori ꝓtio illũ cõparauit: nũquid habebit act. ꝯ me? Et certe sic, quia rite videor mandasse, vt dictũ fundũ pro minori pretio emerem si possem. Litera est plana vsq; ad fi. tit. Fran.

Titio credidisses, quã si tibi mandatum esset.

Mandatum rei turpis, vel contra bonos mores, non valet.

Illud quoq; mandatũ non est obligatorium [a] quod ꝯ bonos mores [b] est: veluti, si Titius de furto, aut de dãno faciẽdo, aut de iniuria faciẽda mãdet tibi: licet. n. pœnã illi[a] facti nomine pstiteris: [c] non tñ ullã habes aduersus Titium [d] actionem.

Mandati fines excedere nequaquã licet: alioqui excedẽti (quatenus excesseris) mandati actio denegatur.

Is qui exequit̃ mandatum, [e] non debet excedere fines mandati, ut ecce, siquis usq; ad centum aureos mãdauerit tibi, ut fundũ emeres, uel ut pro Titio spóderes: neq; pluris emere debes, neq; in ampliorẽ pecuniã fideiubere: alióqui nõ habebis cũ eo mãdati actionẽ: [f] adeò quidẽ, ut Sabino, & Cassio placuerit, ẽt si usq; ad cẽtũ aur. cũ eo agere uolueris, inutiliter te acturũ. Sed diuersæ scholæ authores rectè usq; ad cẽtũ aur. te acturũ existimant, quæ sñia sanè benignior est. Qđ si minoris emeris, habebis, s. cum eo mãdati actionem: [g] qm̃ qui mandat, ut sibi centũ aureorum fundus emeret, is utiq; mandasse intelligitur, ut minoris (si possit) emeretur. [h]

Mandatum re integra reuocatum extinguitur: rem autem integrã appellamus, si quando nihil quod ad mãdati consumationem attinet, vel factum, vel inchoatum sit: morte quoq; mandantis reintegra contingente euanescit mandatum: mandatario tamen mortẽ, aut reuocationem ignoranti subuenitur.

[i] Rectè quoq; mãdatũ ɔctũ, si dũ adhuc integra res sit, reuocatum fuerit: euanescit. [k] † Itẽ, si adhuc integro [l] mandato mors alterutrius interueniat, i. uel eius, qui mãdauerit, uel illi[a], q mãdatũ susceperit: soluit mandatum. † Sed utilitatis causa receptum est, si eo mortuo, qui tibi mandauerat, tu ignorans eum decessisse, executurus fueris mandatum: posse te agere mandati actione:

[a] Non est obligatoriũ. * ẽt si iuramentum interceder et, vt in Auth. sacramenta pubes si solũ. §. j. col. lat v. : & facit ad hunc. § ff. eo. l. si remunerãdi § rei turpis & l. si mãdauero ij §. qui ędem. & ff. ď arb. l. si cũ dies. §. cõpromisso, & ĩ. de inuti. sti. §. quod turpi. & ff. de verb. obligatio. l. generaliter & l. sequ. & ff. de cõdit. instit. l. cõditiones. j. & ij.

* Quia tale iurm velut peccati nutritiuũ, nec ɔctũ firmat. c. nõ est ď reg. iur. lib vj. Egi Per.

Et hoc verum in cibus pactis q̃ rõe turpitudinis vel publicæ vtilitatis principaliter improbanẽ. Secꝰ si secundario vel in odiũ creditoris aut pp defectum sensus, vł imbecillitatẽ psonæ improbẽtur, quia iurõ ɔfirmanẽ. Et qđ dř nõ valere iuramentũ ꝯ legẽ, intellige de canonica nõ aũt de ciuili: vt per Ang.

[b] Cõtra bonos mores. Hic quæritur. quid si mandaui tibi, vt illi nomine meo iniuriã inferres, an teneor? Rñ. vtique arg. ff. de dã. infect. l. damni §. si mandato.

[c] Præstiteris. Scilicet ei, cui commissum est maleficiũ, vt pœnam dupli. & ita licet interfit mãdatarij: tamen non agit, quia nec interesse fingitur, vt ff. de cond insti l. filius in fine. & melius ff. de reg. iur. l. quod quis ex culpa in fin.

[d] Titium. Scilicet mandantem.

Is qui exequitur. CASVS. Diai. Iusti Dñe, bene vidi quot modis, & qualiter ɔhitur mandatum, pro Deo dicatis mihi, qualiter mandatarius tenet̃ exequi id, quod sibi dat̃ in mandatis? Dicit ipse. Scire debes φ si mandetur alicui sub certa forma, nõ debet mandatarius illã formam excedere, nã si aliquis tibi mãdasset, vt ei fundũ emeres, veluti ꝓ centũ, vel vt ꝓ Titio in tãta pecunia spõderes. nec teneberis pluris emere, nec ĩ ampliorẽ pecuniã fideiubere, φ si feceris, adid qđ expẽdis ꝓdictã actionẽ n habebis. Vnde Cassius & Sabinus dicebãt in hoc casu, φ nõ competeret tibi actio ꝯ mandantẽ ẽt ꝓ centum aureis in mandato cõprehẽsis, & hoc si cõtra formã mandati plus expenderis: Aliter tamen obtinuit secundum opinionem aliorũ, quòd vsq; ad pecuniam in forma mandati comprehẽsam agere poteris. Sed pone φ is cui mandaui, vt emeres

[e] Mandatũ. s. certæ formæ. Nam qñq; habet certam formã, & tũc habet locum qđ hic dř, vt ff eod. l. diligenter. qñq; non, & tunc bona fide facere debet, vt ff. eo. l iij. & probatur etiam hęc distinctio. ff eod. l. si quis pro eo.

[f] Mãdati actionẽ. Sed nec certè nego. gest. s'm B. & Ioã & est ꝓ eis. C ď nego. gest. l. vlt. & ff. ď nego gest. l. qui aliena. § libertos. & de pecu. l. si creditor. §. j. Sed M. dabat vtilẽ nego. gest. actionẽ & respondebat illi l. fin de negot gest. q a specialis ibi fuit ꝓhibitio. Sed certe miror ď hac opinione, cum videat̃ lea expedita, q̃ etiã vtilem denegat expresse, vt ff e. l. si ꝓ te. & ff. de ędil. edic. l. j. § causa.

Quo casu nõ habet ẽt vtilẽ, nisi in cautis piis & necessarijs, puta alẽdo liberos, vel faciendo id qđ tenetur ad exonerationem, vel euasionẽ personæ, seu infamiæ mandantis, vt ꝑ Io. Fab. & Ange. hic.

[g] Mandati actionem. Pro pretio dato, vt ff. de in re vet. l. si fundum.

[h] Emeret. Est antẽ illa ratio, quia maiori summæ minor inest, vt hic, & ff de verb. oblig. l. j. § ij. & l inter l. ipulantẽ §. ij & ff de receptis arbit l. die. §. si plures.

ADDITIO. Et hæc vera, vbi negotium, quod mãdat̃, respicit damnũ vel vtilitatem mandantis, vel mandatarij: secus si tertium tãtum, quia nõ potest ampliari nec restringi tanquam odiosum, vt in c. cui de non sacerdotali, de præben. in vj Ioan. Fab.

Simile in c. i cau lis. vbi res non esset integra, cum glo. sup verb. integra. extra. ď ele.

[i] Rectè. Nam si non rectè, non est necesse reuocari, vt ĩ eo. § illud.

[k] Euanescit. Speciale est in mandato, vt sic facile reuocet̃ ꝑ voluntatẽ vnius partis tm̃ in alijs. n. ɔctibus non sic, vt C. de acti. & oblig. l. sicut, q̃ est ɔria huic. Et est ratio, quia hic non statim interest, & id non statim hincinde nascitur obligatio, quæ ex interesse datur, vt ff eod l. si procuratorem § mandati actio & facit ad hunc § ff de iurisdic l. i & quia, & ff. de mino l quod si minor §. Scæuola. & C. de repu. hære. l. si & ff de rit. nup l. plerisq;.

† Nisi mãdatum sit exequendum post mortem, vel mandãs de necessitate teneatur exequi. Egi. Per.

[l] Item si adhuc integro. Sed vsq; quò dicitur integrum? Resp. Si mãdata fuit emptio donec arrhas dederit, vel alias se emptori obligauerit, & idem in similibus,

bilib. Et(vt breuius accipias)si iā cœperit interesse mandatarij, non est res integra, aliàs secus: arg ff e.l. si ꝓcuratorē.§.mãda.i. Si verò nō est res integra, nō finit mādatū, nisi in iudicio: vt ff. de in.l.tā ex cōtractibus § fi. i Sed quid prodest, si nō finitur mandatum re nō integra? Resp. quia per hæredem cœpta negotia debent cōsummari. ff pro soc.l. fi. licet noua inchoare necesse nō sit: vt ff. de neg ge l nam & Seruius.§. si viuo & ff ꝓ soc l. hæres socij. quod non est re integra, cum nullū cœptum sit.

t Tu dic qui a mandata iurisdictione res desinit eē integra et ꝑ solā citationē. in mandato verò ꝓcuratoris ad iudicia sit actoris ꝑ ll. ꝯte. si rei sufficit q̄ dñs ꝑ eo sciēte, vel volente satisdederit: ꝑ ꝓcuratorē āt ad negotia sufficit fecisset ꝑparamēta necessaria: puta sine quib. pŕcipale negotiū expediri non pōt. Ang.

aliōq a iusta, & ꝓbabilis ignorātia b tibi dānū afferret. c Et huic d simile est, qđ placuit, si debitores manumisso dispēsatore Titij ꝑ ignorātiā liberto e soluerit, liberari eos f cum aliq stricta iuris rōne nō possent liberari: g quia alij soluissent, q̄ cui soluere debuerint.

Mandatum suscipere, voluntatis est susceptum verò adimplere necessitatis: nisi congruo tēpore illi renuncietur, q̄ si aut nō renuncietur, aut intèpestiuè renunciatū sit, mandati actio aduersus mandatarium competit, nisi iusta ratione excusetur.

Mandatū non suscipere cuilibet liberū est, susceptū aūt cōsummādū est, aut quāprimū h renunciādū: vt ꝑ semetipsum, aut ꝑ aliū eādē rē mandator exequat. Nā nisi ita renunciet, vt integra causa mādatori reseruet eandē rē explicādi, nihilominus mādati actio locum habet, nisi iusta causa i intercesserit, aut non renūciandi, aut intempestiuè renunciandi. Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest.

Mandatum debet esse gratuitum, aliàs transit in aliū contractum. Arc.

In summa k sciendum est, mandatum nisi gratuitū sit, in aliā formā negotij l cadere. Nā mercede m constituta, incipit locatio, & cōductio eē. Et, vt generaliter dicamus. quib. casib. sine mercede suscepto officio mādati, siue depositi cōtrahit negotiū: his casibus interueniente mercede n locatio, & cōductio intelligitur cōtrahi. Et iō si fulloni o polienda, curandavē quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarciēda, nulla mercede constituta, neque promissa: mandati competit actio. p

TITVLVS XXVIII.

DE OBLIGATIONIBUS quę quasi ex cōtractu nascuntur.

a Alioqui. i. Idest si non posses agere. Acc.

b Probabilis ignorātia. Quæ est in facto alieno: vt hic, & ff eo.l. idemq; § penu. aliàs nō est ꝓbabilis: vt ff. ad Velleia.l. quamquam. & C. de rescin vendi. l. q̄squis. & ff. de ędi li.edic.l.1.§.causa.

c Afferet Quod esse non debet.

d Et huic. Scilicet proximo casui.

e Liberto. Idest dispensatori, & seruo. Accur.

f Liberari eos. Facit ff si cert. peta.l. cius qui in prouincia & C de solu.l.si cum seruus.

g Non possent liberari. Nisi in casib. vt inf. quib. modis tol.obl. in princ. dicemus.

h Quàm primum. Scilicet potest fieri.

i Iusta causa. Puta casus fortuitus. nam de dolo tenetur, & lata culpa, & leui, & leuissima secundum B & Ioan. vt C. eo.l. in re mandata. & l. a procuratore. Alij dicunt de leuissima mandatarium non teneri: sed de dolo tantum, quando gratia mandantis tantū fit: vel de leui culpa, quando vtriusque gratia, instar aliorum contractuum: vt ff. de reg iu.l. cōtractus. Sed primū videtur verius: cum hic contractus multum discrepet ab aliis contractibus.

ADDITIO Tu dic, quòd de lata culpa, leui, vel leuissima culpa eatenus tenetur quatenus id quod venit in mandato exactam, vel exactissimam requirit diligentiam. Ang.

k In summa. Idest, breuiter amodo hunc titulum expediamus.

l Negotij. Idest, contractus.

m Mercede, s. vt mercede: vt quia aliàs nō erat pariturus mādato. si aūt aliàs pariturus erat, & cōstituit aliquod salariū gratia remunerandi, non minus erit mandatum: vt ff eo l. si remunerandi. §. respon. Et ad huius rei euidētiā distingue: quia aut est incertū re, & gñe. puta si dicam tibi, Benę retribuam tibi hoc seruitium: vel recognoscam, & tunc nō pōt peti quicquam: vt C. eod l. salariū & ff eo.l. q̄ mutui §. salarium 4 Aut certum genere, licet incertum specie, vt dabo tibi equum, vel par vestimentorum & tūc pōt dici, q̄ valeat cōuētio salarii: cū nō sit ꝓrsus incertum: vt ff. eo. l. si fideiussor in gl. j secus in ijs q̄ pondere, vel numero consistunt: vt ff. de leg. j l. si hominem. Si autem certū omnino: tunc aut stipulatione ꝓmittitur, & tunc certi condictione petit. Si aūt sine stipulatione, & incōtinenti ad mādatum vel post petitur actione ex eo ꝯtu, s. cōtraria mādati informata. Si autem ex interuallo, scilicet postquā contrahentes ad alia diuertissent negotia, petitur officio * iudicis: vt C. eodem.l. 1. & ff. eo. l. salarium & C. de pact. l. petens. & de duobus reis. l. duos. in fine. Acc.

n Interueniente mercede. Scilicet in pecunia numerata, vt diximus, s. loca. in princ. Item hæc regula generalis est vera; nisi sit talis persona, quæ non consueuerat locare operas suas, vel res talis quæ nō cōsueuerat locari, tūc enim nō locati sed pręscriptis verbis agitur: vt ff de pręscript verbis. l si tibi & l. naturalis. §. at cum do

o Fulloni Fullo est, qui lauat, & tingit pannos, & etiam polit eleuando superflua. Sed sarcinator e cōtra, qui sarcit, & addit, vbi est scissum vestimētum, vel pannus, & consuit. Vnde dicitur. Iste habet sarta tecta: quia cum essent fracta, sunt reparata ex quibusdam adiunctionibus: vt ff de vsufru l hactenus. Et dicitur sarcinator a sarcina: & significat proprie eum qui plurimum vestium suit. Aliquando etiam pro sutore accipitur, vt hic

p Actio. Imo videtur pręscriptis verbis competere, vt sup. loc. §. 1. sol. vt ibi.

a Alioq ꝓ si non, & q̄ conditionem faciat. Mā dosi. in 6. q Reg. de vnio. n. 5.

Mandatarij de quatuor tenetur.

§ Negociū quot modis accipiat Mādo. in Gl. Facult. §. cōsiderantes, ī ver. negociorum.

Salarium interueniens in mandato an peti possit, & qua actione.

4 Pōt tū officio iudicis peti sicut qn nullo mō fuit promissum dūmodo non constet, q̄ sine ꝑstatione verbis gratis fuisset passurus. Ang.

* Ex hac gl. collige qualiter salarium aduocati, & ꝓcuratoris petitur officio iudicis, idē est de ꝑsbytero q̄ celebrādo faciat aliqua seruitia pro aliquo, q̄ nō per actionem, sed iudicis officio petet salariū. Egi. P.

Fullo. Sarcinator.

DE OBLIGATIONIBVS † QVÆ quasi ex contractu nascuntur. †

Tituli istius continuatio sumitur ex §. sequenti, supra tit. de obligationib. Vbi dicitur, quòd obligationum quædam sunt ex contractu, quædam ex quasi contractu, &c. Et quia dictum est supra de obligationibus ex contractu, sequitur de obligationibus ex quasi contractu, & hic continuatur in tex. Ac.

† Alias deest q̄. † Sic ff. & C de neg. gest. Continuatio.

Post gn̄a Tot⁹ iste ti. diuidit principaliter in duas partes. Pr̄io ponit ɔtinnationē ti tuli ꝗ quo ē tractatur. Scd̄o illud p exē pla declarat. Secunda ibi, Igit cum quis. Istū ti. ɔtinuat sutu. cū præcedē tib. ita dicēs, ꝙ post gn̄a ɔ̄ctuum enumarata, dispiciendū est de quibusdā ɔ̄ctib⁹ siue obligationib ꝗ ex ɔ̄ctu ꝓpriè nascunt, ꝗa tñ nō oriūtur ex maleficio, nec ex quasi maleficio supple p totū titulum istum, vt bona sit illatio, nec ex ɔ̄ctu, vt dictum est in princip. relinquitur ergo. ꝙ ex quasi ɔ̄ctu nascantur: vnde de huiusmodi ɔ̄ctibus. siue obligationib ponit dominus. Iustinia. plura exempla. Et primū exemplum est tale Aliquis gessit negotia absentis alicui⁹ sine mādato. ex illa gestione nascuntur duę actiones, i. nasci possunt. Si enim bene gesserit negotia absentis, datur sibi actio nego. gest ɔ̄. ria ɔ̄ eū, cuius negotia gessit; ad repetē dum illud quod impēdit. Si autem malè gessit, datur actio negotio. gest. directa ei, cuius negotia gesta sunt, ɔ̄ gerentē. Sed dīc, ꝗ est differentia inter has duas actiones? Et dicit, ꝙ quo ad effectum nulla est differentia, sed subtilitate iuris talis est differentia, quod actio illa, quæ datur domino contra gerentem, vocatur directa: illa autem quæ datur gestori contra dominum, vocatur contraria, vt dictum est, & nascuntur istæ duæ actiones, vt supra dictum est, quando aliquis sponte, & sine mandato accedit ad negotia alterius gerēda, vt puta absentis: & si ea bene, & vtiliter gerit, habet eum cuius negotia gerit, & ignorātem, & inuitum sibi obligatum. & hoc maximè vtilitatis causa factum fuit, siue institutum, scilicet ne negotia negotiatorum, qui subita festinatione compelluntur abesse, nulli demādata negotiorum suorum gestione, deserta relinquerentur, quod contingeret, nisi huiusmodi actiones negotiorum gestoribus darentur. Nullus enim sine mādato accederet ad negotia aliena gerenda, si de eo, quod impendisset, ad illud recuperandum nullam haberet actionem. In versicu. Sicut autem. Casus est talis: Supra dictum est. quod ille, qui sine mandato vtiliter gessit negotia absentis, si aliquid de suo impendit, poterit illud recuperare per actionem negotiorum gestorum contrariam, eodem modo; & econuerso, scilicet si malè se habuerit gestor in gerendo negotia absentis, dño tenetur actione negotiorum gestorum directa,

[a] *Valet argumentum à sufficienti partium enumeratione. Aretin.*

Post gn̄a [a] ɔtractuū enumerata dispiciamus ēt de ijs obligationibus quę quidem nō propriè nasci ex ɔ̄ctu, intelligūtur, sed tñ quia nō ex maleficio [b] substantiam capiunt, quasi ex ɔtractu nasci videntur.

Cùm quis absentis negotia sine mandato curauit, hincinde ex quasi contractu nascitur obligatio: ex qua duæ proficiscuntur actiones. altera negotiorum gestori aduersus dominum (si quid eius nomine vtiliter impenderit) competit. altera verò domino contra gestorem, vt administrationis rationem reddat: qua quidem si minus diligenter quam oportebat gesserit, tunc etiam de leuissima culpa tenetur, cum alius commodius negotia erat administraturus.

Igit [c] cū qs negotia absētis gesserit: vltro, citroq; [d] inter eos nascūt actiones, q appellant negotiorū gestorū. sed dño quidē rei gestę aduersus eū qui gessit, directa cōpetit actio: negotiorū aūt gestori [e] contraria. † quas ex nullo cōtractu ꝓpriè nasci manifestū est. qppe ita nascunt istę actiones, si si ne mādato [f] qsq; alienis negotijs gerēdis se obtulerit. Ex qua cā ij, quorū negotia gesta fuerint, ēt ignorātes obligant, idq; [g] vtilitatis cā receptū est: ne absentiū, q subita festinatione coacti, nulli demādata negotiorū suorū administratione peregrè profecti essent, desererentur negotia: [h] quæ sane nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam [i] habiturus eē actionē. Sicut aūt is, q vtiliter gessit negotia, dñm hēt obligatum [k]

& hac rōne ad reddendas rōnes administrationis suæ tenetur gestor præstare exactā diligentiā, & nō sufficit, ꝙ talem diligentiam adhibeat, qual ē in rebus suis adhibere solet, & hoc est verū, si alius diligentior eo accessisset ad negotia illa gerēda, si ipse ea non gessisset. h. d. Franc.

[a] Genera. Idest, maneries, vel diuersitates cōtractuum: vt s. de obli. §. si. vsque huc.

[b] Ex maleficio. Subaudi, vel quasi, vt sit bona argumētatio, sic infra, de obligation. quæ ex quasi malef. in principio.

[c] Igitur. Quia de his obligationibus, quæ ex quasi cōtractu sunt, dicere debemus, incipiamus de hac quæ ex sola prouenit amicitia, vt j. eo. §.

[d] Vltro, citroq;. Idest, hincinde possibile est eas nasci. nō ex vna parte tantum quādoque igitur, vt si alterius nō intersit, sed sua tantum.

ADDITIO. No. verba legalia significare habilitatē, & potētiam, licet semper significare non possint: vt no. supra de iustit. & iure, in princip. secundum Christophorum.

[e] Negotiorum autem gestori, licet ēt vnum negotium sit gestum. ff. de nego. gest. l. j. §. 1. versi. negotia. sic j. vi bo. rap. in princ. & ff. vi bo. rap. l. 2. §. quod ait prætor.

[f] Sine mandato s. eius, cuius negotia gesserit & sic soluitur. C. de neg. gest. l. si mandatum.

[g] Idq;. Scilicet vt repetat, qđ impendit, nisi denuntiatio inhibeat, vt C. de nego. gest. l. si paterna affectio, vt C. eo l. si paterno & l. quod in vxorem, & ff. eo. de neg gest l. is qui. Vel obsequiū, quod est si libertus patroni negotia gerat, vt C. eo. l. officio. His enim casibus nihil repetitur, alioqui quāqs repetitur in quantum locupletior est, vt dicemus j. §. proxi.

[h] Desererentur negotia. Quod in multis noceret, vt ff. eo l j. Accur.

[i] Nullā. Cū neminē sit verisimile suā pecuniā iactare vel effundere, vt ff de ꝓb. l. cū de indebito. §. sq. n.

[k] Obligatū. s. insolidū: dūmō sit vtiliter cęptū negotiū, licet diuersus exitus sit secutus, vt ff. eo. l. sed an vltro. §. j. In casib. tñ nō tenet insolidū, vt si pupill⁹ est, cuius negotia sunt gesta. Itē si animo deprędādi gessit, vt ff eo. de neg gest l. S pupilli. j. rñ. & §. sed & si quis negotis mea. l. Item & si ad noua [a] negotia gerēda accessit, vt ff. eo. l. si quis negotis. Itē si pacto hoc actum est. vt C. eo. l. negotiū Itē & si fuit in culpa gerens, vt ff eod. l. siue hæreditaria. Itē si fuit in mora. vt ff. de leg j. l. cum res. §. fina.

Negotiorū gestor certus in casib si te petit qđ impēdit.

† Quoties in ɔ̄ctu vtriusq; rō par est, vtriusq; nascit actio directa. Quoties verò potior est alterius cā: hic nascitur directa, inde cōtraria. Porrò directa actio vocatur etiam principalis. l. I cōmodato, §. j. ff. cōmod. Frā. Balduin⁹ hic.

Negotiorum dñs nō semp insolidū tenetur.

[i] Vltro, citroque opponuntur. Mā. in Gl. Facul. §. volentes, in ver citra.

[a] Noua, i. insolita, sūt n. tria genera negotiorū, ɔsuetū, insolitū, & desertum gl. si solitus in l. si negotia. ff. eo. Egi. Per.

[a] Pacto. i. si casū cepit in se p pactū. Egid. Per.

Negotiorū gestor. de quo tenetur.

Addi-

negotiorū gestorū, ita & contra iste quoq; tenet̄, vt administrationis reddat rationem, quo casu ad exactissimam [a] quisque diligentiā compellitur reddere rōnē, nec sufficit talē diligentiam adhibere, qualē suis rebus adhibere solet si modo alius diligentior eo cōmodius administraturus esset negotia.

Ex qua inter tutorem & pupillum ex gestione tutelę oritur obligatio, ex quasi contractu nasci dicitur, ex qua tutela actio directa, & contraria resultat, prima pupillo datur, vt tutelę rationem consequatur, reliqua tutori, vt quod ei pupilli nomine abest, recuperet.

Tutores [b] quoque, qui tutelæ iudicio tenent̄, nō propriè ex cōtractu obligati esse itelligunt̄ (nullū .n. negotiū inter tutorē et pupillū contrahit̄) sed quia sanè nō ex maleficio [c] tenent̄, quasi ex cōtractu teneri videt̄. Hoc autē casu mutuæ sunt actiones. Nō tantum .n. pupillus cum tutore habet tutelæ actionem, [d] sed & contra *tutor cū pupillo habet contrariam [e] tutelæ, si uel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, [f] aut rem suam creditoribus eius obligauerit.

Habentes rem aliter quam ex contractu societatis communem, vltro citroque ex quasi contractu obligantur, qua obligatio actionem familiæ erciscundę & communi diuidundo producit.

Item si inter aliquos communis res sit sine societate, [g] veluti, quod pariter eis legata, donatave esset, & alter eorum alteri ideo teneatur cōmuni diuidundo iudicio, quod solus fructus ex ea re percepit, aut quod socius eius [h] solus in ea rem necessarias impensas fecerit, nō intelligitur ex contractu propriè obligatus esse, quippe nihil inter se contraxerunt, sed quia ex maleficio [i] non tenetur, quasi ex ɔtractu teneri videt̄. Idem iuris [k] est de eo, qui cohæredi familię erciscundę iudicio ex his causis [l] obligatus est.

ADDITIO Et est ratio, quia in oībus istis casib. gerens tenetur ēt de casu fortuito, & in eis nō sufficit esse cœptū vtiliter, nisi vtilitas pduret, ut no. gl. in l. si negotia. in uerb. sit solitus. ff. de neg. ge. Ang.

a Ad exactissimā no. Gestorē interdū de dolo solo, & lata culpa teneri, ut si ad deserta negotia cessit. ff. de nego. ge. l. iij. §. interdum. Quandoq; de dolo, lata culpa, & leui, et hoc regulariter, vt C e. l. tutori. & ff. eo. l. si pupilli. §. si Quandoq; de leuissima, ut quando alius diligentius volebat administrare, vt hic dicitur, & ff. eo. l. si pupilli. §. uideamus, quandoq; de casu, ut in his casibus, ubi agitur in quantum dominus locupletior est, ut modo sup. diximus in eo. §. Acc.

ADDITIO. Et hæc uera in gestis. de neglectis aūt tenet̄, siue gerere incepit, & postea dimisit, siue non incipit, dummodo à principio, ut oīa gesturus accesserit Idē si non ut omnia gestur⁹, si alias diligēs erat gesturus, alias secus Angel.

Tutores quoque. CASVS. Viso vno exemplo de obligationibus, quæ ex quasi contractu nascuntur, uidendū est de alio. Non solum enim gestores negociorū sine mandato tenētur quasi ex cōtractu, uerum etiam tutores, q tutelæ officio tenētur, ea quasi contractu obligantur. Nullū enim negotiū inter pupillū, & tutorē geritur, sed quia nō tenetur ex ɔtractu, nec ex maleficio vel quasi supple, ex quasi ɔtractu teneri videt̄, & nascūtur actiones hincinde. Ex ista enim obligatiōe nascit̄ actio directa pupillo cōtra tutorē, cōtraria verò nascit̄ tutori cōtra pupillū ad petēdū si aliqd impendit de suo ī negotijs pupilli, aut si aliqd est ei ab futurū, vt si pro pupillo alter fuit obligatus. h.d. Franc.

* Alias sed ex cōtrario.

b Tutores. Scilicet quondam nam quandiu est tutor, non oritur obligatio, ut ff. de tu. & ra. distra. l. si tutor. §. fi. & l. sed non datur. Azo.

c Ex maleficio. Subaudi vel quasi, vt bona sit illatio. Accurs.

d Actionem. Scilicet directam, tenetur ēt alijs actionib. tutor, vt dicim⁹ ī. de Atil. tut. §. fi. Et ita habes hoc §. actionem tutelæ directam, & contrariam esse ex quasi contractu. Quid de actione pro tutela? Respon. idem, cum ad instar actionis tutelæ sit inducta, ut ff. de eo, qui pro tu. neg. ge. l. 1. §. pro tutore,

Actio tutelæ directa, & contraria est ex quasi ɔtractu.

e Cōtrariā. Quā finita tutela demū intendit, ut mō diximus de directa, ut ff. de cōtr. act. tu l. j §. finito. Ac.

f Obligatus. Vnde absuturum est, quod perinde est ac si iam abesset, ut ff. de nego gest. l. 2 in fi. & l. si qs mandato in fi.

Item si inter aliquos &c. CASVS. Vidistis iā duo exēpla de obligationibus, q ex quasi contractu nascunt̄, modo ponit hic dominus Iusti. tertiū exēplū, dicens. Si inter aliquos fuerit res communia sine societate, ut qa eis pariter fuerit legata, vel donata, si unus eorū alteri teneatur iudicio cōmuni diuidundo, & hoc, uel quia alter solus ī re cōmuni fecerit impensas, vel quia ipse solu⁹ fruct⁹ ex ea receperit tūc nō intelligit̄ ꝓpriè obligatus ex contractu, eo quod nihil inter se ɔtraxerint, sed quoniā ex maleficio, vel quasi supple non tenet̄, ex quasi cōtractu teneri uidetur. Idē iuris uidetur de eo, q cohæredi suo obligatur, uel quia cohæres in re communi fecerit impensas necessarias, uel quia ipse solus fructus perceperit, cū .n. inter se non contraxerint, nec ex maleficio sit obligatus vel quasi, ideo ex quasi cōtractu obligatus vt̄ h d. Fran.

g Sine societate. Tunc .n. ageretur pro socio, i. s. si esset societas. Videtur tamē quod hic §. sibi ipsi contradicat, nam nūc dicit quod nō est societas, & post ea dicit socius eius &c. Sed dic, quod non est societas vera, sed quædam incidens, nam vera contrahitur consensu, ut sup. de oblig. ex consen. in prin. Hæc autē præter spem, ut in hoc §. dicitur.

h Socius eius Idest consors eius improprie enim ponitur, ut modo diximus.

i Ex maleficio. Subaudi, vel quasi, vt sit bona illatio vt sup eod. in princ. & facit ad hunc §. ff. fa er l. hærede §. non tantum, in fi & ff. commu. di. l. 2. in fi. i. respon. & ff. pro soc. l. vt si pro socio. & l. actione §. si post distractam. Acc.

k Idem iuris. Non per omnia, quia superior, scilicet communi diuidūdo pro rebus singularibus competit, hæc autem ad vniuersitatem, vt ī e. prox & ff. pro socio. l. pro socio arbiter. Item superior pluries intendi potest, hæc autem semel tantum, vt ff fam. erci. l. si filia §. familiæ. & C. fami erci l. 1.

l Ex his causis. Quas superiori §. diximus.

i Et sic presupponit, quod nō cōmuni diuidūdo, quod est falsū per l. 2. ff. cōi diuidun. igit̄ dicit tex. sine societate, quia alias esset contract⁹ & non quasi, de quo hic intendit. An autē expensę p vnum ex fratribus factæ debeant sibi postea in diuisione imputari vide Io. Fab. hic.

Hæres quoq; &c. CASVS In proximo §. dictū est, q hæs si sit cohæredi obligatus ex causis supradictis. l. si fruct⁹ rei cōmunis solus perceperit, vel si coheres suus in rē cōmunē impēsas fecerit necessarias, q tunc ex quasi contractu intelligitur obligatio cō-tracta. Sed quid dicetis de hęrede, qui obligatus est legatario, obligaturne ex quasi contractu? Et resp. dns suit dicens, q ex cōtractu non est obligatus legatario, eo q nullū negotium gessit legatarius cū hęrede, neque cū defuncto, nec ex maleficio, nec ex quasi supple, quare intelligit obligatus ex quasi contractu h d Frāc.

a Ex maleficio. Subaudi, uel quasi.

b Intelligitur. Scilicet actiue ea testamēto, vt s de legat. §. nostra Rei vēdicatio autē quæ datur. vt in eod. §. dicitur, nūquid est ex quasi ɔtractu? Rñ non puto, quia nō est obligatio, vnde non debet dici ex ɔtractu, vel quasi, vt j de actio. § j Idem. f. qd ī rei vendicatione, da hypothecaria dico, quę similiter legatarijs datur, in C. cōmu. de leg. l. 1. & in d. §. nostra sup. de leg. Sed unde nascit hic quasi cōtractus, uel unde oritur actio ex testamento? Resp adeundo hęreditatē, hæres quasi contrahere videtur, ut ff quib. ex cau. in poss ea. l. apud Iulianum. § si & l. seq. Itē quid de petitione hæreditatis? Res & hæc est ex quasi cōtractu, cū is nō contraxerit, qui possidet pro hęrede, uel pro possessore, nec etiā deliquit, uel quasi. unde sequit ex argumētis, quæ fiunt l hoc titulo, q sit ex quasi ɔtract. item quid de actione finium regundorum? Resp. idem. quia & illa habet similitudines multas cum actione familiæ erciscundę, & cōmuni diuidundo, & cū petitione hęreditatis, ut j. de actio. §. quædā. & ff de pe hær. l. si bonæ fidei. §. petitor autem hæreditatis & l sed & si lege. § petitio hæreditatis.

Aditione hæreditatis quasi contrahere hæres cum legatarijs dicitur.

Hæres quoq; legatorum noie non propriè ex ɔtractu obligatus intelligit (neq; .n. cū hærede, neq; cū defuncto vllum negotium legatari⁹ gessisse propriè dici pōt) & tamē, quia ex maleficio [a] non est obligatus, quasi ex contractu debere intelligitur. [b]

Qui recipit indebitum solutum per errorem, ex quasi contractu dicitur obligatus ad restituendum illud. Aret.

Annota. Videto paragraphum, Is quoque supra, quibus modis re contrahitur obligatio.

Item is cui quis per errorem non debitum soluit, quasi ex cōtractu debere vr. [c] Adeo .n. non intelligitur propriè ex contractu obligatus esse, vt certior rationem sequamur: magis (vt supra diximus) [d] ex distractu, quàm ex contractu possit dici obligatus esse. Nam qui soluendi animo pecuniam dat, in hoc dare videtur, vt distrahat potius negotium, quàm contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, [e] ac si mutuum ei daretur, & ideo condictione. [f] tenetur.

Si in eo causarum genere, quæ inficiando duplantur, indebitum fuerit, repetitio cessat. ideo quod ex lege Aquilia, vel legato religionis, & pietatis intuitu venerabilibus locis facto, solutum est, non repetitur.

Ex quibusdam [g] † tamen causis repeti non potest, quod per errorem [h] non debitum solutum fit. Sic nanque definierunt veteres. Ex quibus cau-

Item is, cui. CASVS. Iam habuistis multa exempla de oblig. quæ fiunt ex quasi contractu, Adhuc restat unum exemplum, uoluti siquis credēs se debere Titio centum, cum in ueritate sibi in nullo teneretur, per errorem soluerit indebitum. hēt Titium, cui ista centum soluunt indebita, obligatum, & nō ex ɔtractu propriè, imo uidetur magis ex distractu obligatur. Dicitur ex distractu, quia q soluendi animo pecuniā dat, potius eā dare uidet, ut distrahat, quam vt cōtrahat, nec ex maleficio est obligatus, uel quasi supple, qa per diuisionē illā ī. de obliga §. sequēs diuisio, apparet q ex quasi ɔtractu obligatus est unde iste q indebitum accepit, prode obligat, ac si mutuū ei daret. & hoc uerum quātū ad effectū obligādi, & nō quātū ad nomē obligationis, uel actiōis h d. Frā.

c Debere uidetur. Nam eo ipso, q soluit, aliquid negotij contrahere videt, vt ff. de cōd. inde. l. si in area. Cum ergo sit ex quasi cōtractu, ad quid ponitur hęc cōdictio indebiti inter actiones, siue obligatiōes ex contractu, ī. qui mo. re cōtra ob §. j quæ est huic contra? Respō. vt ibi in fi. §. diximus in glo. conductitia.

ADDITIO. Rñde, q ideo hæc cōdictio indebiti fuit apposita inter obliga. quę re contrah. non quia dicatur prouenire ex ɔtractu, sed quia nō pōt sine re sustētari. ibi igit posita fuit, vt eius substantia denotet hic aūt etiā posita fuit, vt eius insinuetur origo, qa ex quasi ɔtractu trahit originem. Christophor.

d Supra diximus. Vt s. quib mo. re cō trah. oblig. §. is quoque. Acc.

e Obligatur. Scilicet benignitate inspecta, quæ præualet, vt C. de iudic. l. placuit nam nemo dēt locupletari cū aliena iactura, vt ff. de condi. indeb. l. nam hoc natura.

f Codictione. Scilicet, indebiti & ita trāsit dominiū in accipientē, alias. n cōdictio nulla daret, contra furem, vt ff. vsufr. quēad. ca. l si. Sed cōtra. ff. de acq. re. di l. si pcurator. So. multū interest an error sit in obligatiōe, an in re primo casu trāsit dñiū, vt hic dicitur, & ɔdictio orit. Secūdo uero, nec trāsit dñiū, nec orit actio, vñ agēs exceptione repellitur, ut ff. man. l. seruum Titij Acc.

Ex quibusdā. CASVS. Iste §. nō est propriè pertinens ad titulū istum, sed ponitur hic gratia vberioris doctrinæ ad proximam materiam de indebito. Et pone casum. Supra dictum est, q si aliquis soluit alicui indebitū p errorē, q ille qui Idebitū recipit, soluēti obligatur ex quasi cōtractu, & iste qui soluit à recipiente, pecuniā illā repetere pt. Aliqñ tñ in aliquibus casibus non est ita, velut, siquis soluerit indebitum ex causa illa, q̄ ex inficiatione crescit. Est & aliud exēplū i legato relicto, & hoc verum erat, sed nō in oī legato. Quatuor .n. olim erāt genera legatorum s per vēdicationē, p dānationē, p sinendi modū, & p pceptionē, vt s. de le. §. j. Illud aūt beneficiū p qd cresceret legatū per inficiationē, solūmō locū habebat in relicto p dānationē, sed cū vna hodie sit natura oium legatorū, & et fideicōmissorū, ut ī. de le. §. nostra autē ɔsti. ideo non distinguit hodie qualiter legetur, sed cui leget. Si .n sacrosan. ecc. vel alijs venerabilibus locis, quæ religionis, vel pietatis intuitu decorant, aliqua legata sint, hmōi legata p inficiationem crescunt, & si hmōi locis legata indebita soluantur non repetuntur. h d. vsque ad fi. Fran.

g Ex quibusdam. Iste §. non facit ad hunc titulum, sed ponitur hic gratia vberioris doctrinæ ad proximam materiam de indebito.

h Quod per errorē. Licet ponat vnū casum tantum

Locupletari nemo dēt cū aliena iactura.

Error an impediat dominij trāslationem.

† De hoc §. & gl. facit mentionē gl. t. in cap. 1. extra. de sol. Et hic §. respicit titulū de condic. inde. ff. & C.

b Imo differūt, qa rei vendi. nulla præcedēte obligatione ex solo dominio causat, sed hypothecaria ex cōuentione. et præsupponit obligationem personalem eē vel fuisse. ideo in ea dic idē qd in actione ex testamēto, sm Io Fab & Ang. hic

...sis infitiãdo lis crescit, ex ijs causis nõ debitũ solutũ repeti nõ posse, veluti ex l. Aqui. [n] Itẽ ex legato [o] qđ veteres quidẽ in ijs legatis [p] docuã hẽre voluerũt, q certa cõstituta, per damnationem [q] cuiq; [r] legata fuerant. Nostra autẽ constitutio [f] cũ vnam naturã oĩbus legatis, & fideicommissis indulsit, huiusmodi augmentũ in omnibus legatis, [g] & fideicõmissis extendi voluit: sed non omnibus legatarijs [h] hoc prębuit: sed tantummodo in ijs legatis, & fideicõmissis, quę sacrosanctis ecclesijs, & cęteris venerabilib. [i] locis, quę religionis [i] vel pietatis [k] intuitu honorantur, relicta sunt: quę si indebita soluantur, non repetuntur. [l]

* Qđ est crescat p inficiatione declarat glo. j. ij. & ... l. ex ... C. eodem. Egi. Per.

s Vel dic rõnẽ, qa vt solutum se pp dubiũ pbationis, vt euitet dolũ ex quo insurgit qđã ficta trãsactio q repetitionẽ impedit.

* Not. q quãuis qs cõfitendo se cõmisisse delictũ sibi p. iudicet ciuiliter ad pœnã temporalem: tñ secus, si agit criminaliter ad pœnã corporalem. Rõ diuẽ est: qa ille ẽ arbiter suorũ bonorũ, hic verò non est dñs suorum mẽbrorũ vide An. hic. Egid.

* Et ero, qa licet esset sã indebitũ tñ nõ cessat cõiectura pietatis, q impedit repetitionẽ ut l. cũ is. §. mulier. ff. de condic. inde. pssertim cũ nõ sit euidenter relictum nõ esse, ...

... in quo solutum p errorẽ indebitum, nõ põt repeti: tñ & alij sunt casus: vt si sciens ... soluit indebitũ: nã non habet locum repetitio, vt ff. de cond. ind. ... Item pp sententiam solutũ & indebitum non repetitur, vt C. de condi. ind. l. j. Item pp transactionem, vt ff. de condi. inde. ... l. si ... C. eod. ... Itẽ si iurauit quis sibi deberi & indebitum ... fuerit solutum, nõ repetitur, vt ff. de iureiurã. l. nã postea. §. j. Item qñ soluit in causa, quę per inficiationem [*] crescit, vt ff. eo. de cõdic. inde. l. elegãter. §. fi. in gl. fi. & C. eo. de condic. inde. l. ea quę. & hic dicitur. Item causa pietatis solutũ indebitũ nõ repetitur: vt ff. de condi. indeb. l. cum is. §. si mulier. Item si est ab alio debitũ, licet sit indebitum ab eo qui dedit: vt C. de pet. hæred. l. de hæredit.

ADDITIO. Intellige: si ... debitoria ... alias ... §. j. ff. de ... de. Roge.

a Ex lege Aquilia. Vt si solum ... emendando damnum ab alio datum, quasi ego nocuissem, video. n. confiteri me damnum dedisse, quod ab alio datum est. r Nam si à nullo datum est, non impediar repetere, sicut nec mihi præiudicat confessio mea, si à nullo datũ esset damnum, vt ff. ad legem Aquil. ... Neratius. l. fin. & l. seq. & ff. de interrogat. act. l. qui seruum. §. j. & §. ij in si. Sed numquid hæc sunt vera siue in iure, siue in facto erret is qui soluit? Rñd. cum lex illa C. eod. tit. de cond. inde. l. ea quæ non distinguat, nec ego distinguã, & est arg. ff. ... pos. ... l. 2. Sed quidã distinguũt, vt si errauit i iure, nõ repetat: si in facto, repetat. Primę tñ sñię sto vt ff. eo. de cõdi. inde. l. sed & si me puniẽ. Sed cõ hũc § est ff. de cõdi. inde. l. elegantet. § fi. Sol. illa erat pœnalis à principio, hæc autẽ ex infitiatione, vt hic dicitur, & j. de act. § sed furti.

n Item ex legato. Quod & ipsum per inficiationem crescit, vt j. de act. § item mista. Accur.

o In ijs legatis. f indebite solutis, quantum ad soluentem, debite tñ quantum ab alio, vt & modo diximus in lege Aquilia, & hoc secundum quosdam. Sed B. j. dicit enim de indebito à quolibet, & sic differt à superiori proximo casu, & est speciale in hoc legato de quo hic dr. alias aũt i. in alio legato distinguo, aut soluitur sciẽter indebitum legatũ quocunque modo, & tunc nõ repetitur, vt ff. de cõdi. inde. l. fideicommissum. Si autem per errorẽ iuris, idem est, vt non repetatur si est debitũ naturaliter, sed ciuiliter indebitũ, vt C. ad leg. Falc. l. error. ... qui repetit vtroq; casu per restitutionem in integrum, vt C. si aduer. sol. l. 2. Si verò p errorẽ facti, repetit, vt C. de cõd. ind. l. fideicõmissum.

p Per damnationem. Vt per hæc verba, Dãnas esto ...

hęres, illũ ęre alieno liberare, vt j. de l. § sed & tale.

e Cuique. Aliàs cuiuscunque.

f Constitutio. Vt C. commu. de leg. l. 2.

g In omnibus legatis. i. in omnib. gñib legatorum, quorum quatuor erant genera, vt j. de leg. § j.

h Legatarijs. Vt eis solutum indebitũ non repetatur.

i Religionis. Vt monasterijs.

k Pietatis. Vt hospitalia & similia, q nominant in Au. de nõ alie. § nos igitur. colla. ij.

r Rõne exceptionis i duobus casib. hoc § cõtinentur, pulchre explicat Fräcisc. Balduin. hic. in illum uideto.

Cõtinuatio.

TITVLVS XXIX.

PER QVAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ACQUIRITUR.

Obligatio acquiritur etiã per seruum vel filium: per seruum quidem in totũ, per filium autem quoad commodum vsusfructus. Aretin.

Expositis generibus obligationum, [l] quæ ex cõtractu, vel quasi ex cõtractu nascũtur: admonendi sumus, adquiri nobis nõ solum per nosmetipsos, sed p eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt: veluti per seruos, & filios nostros, vt tamen [m] quod...

PER QVAS personas nobis obligatio adquiritur.

Continuo ipsum titu. ut hic in pigre, in principio. dictum est supra de obligat. tam de illis quæ contrahũtur re, verbis, literis, & consensu, quam de alijs. Nunc sequitur videre per quas personas nobis acquiritur obligatio.

Expositis. Totus iste ti. diuidit in tres partes: Primo ostẽdit quo nobis acqrit per illos, qui sunt in totũ in dñio, vel potestate nra. Secundo quo p illos in quibus habemus aliquod ius, vel q seruiũt nobis bona fide. Tertio quomodo acquiritur per illos, qui sunt in dominio nostro pro parte. Secunda ibi, Item per liberos. Tertia ibi, Communem.

CASVS. Dicit Iusti. q nõ solum p nosmetipsos nobis acquiritur aliquid, sed & p eos, quos in ptãte habemus veluti p seruos, ac filios nostros. Sed dñe, est ne dña inter illud, quod, acquirit alicui per seruum, & illud quod acquiritur alicui per filium? Et rñ. q sic. Quod enim ex obligatione aliqua p filium meum mihi acquirit, illud mihi acquiritur quo ad vsumfr. filio aũt quo ad proprietatẽ. C de bo quæ li be. l. fin. & hoc verum est, nisi obligatio fuerit ex castrensi peculio. vel quasi. tũc. n nec quo ad vsumfr. nec quo ad proprietatem patri acquirit, quod ex tali oblone filio debetur. Ex omni enim causa aduentitia acquiritur proprietas rei filio per obligationẽ in personam filij factam, & vsusf. patri, & competit etiam actio patri, & non filio. h. d. Franc.

l Quæ s. obligationes. Sed qd differt hic ti. à superiori s. per quas perso. nob. acqui. Rñ ille dicit de rebus acquirendis hic aũt de obligatione, vt ibi diximus. Item quid differt iste ab alio s. de stipu. ser. cũ ibi de obligatione dicat? Rñ. ille specialis est in obligationibus quæsitis per stipulationẽ: hic aũt in omni gñe obligationum loquitur acquirendo [*] per filium, vel seruum, præterquam si sint ex castrensi peculio, vel quasi quibus casibus nec ad proprietatem, nec ad vsumfructum patri acquiritur: vt C. de bo. quæ lib. l. cum oportet. § ij.

m Vt tamen. Aliàs est attamen aliàs, vt quod, & hic similiter subauditur tamen.

* Ac, pin de collat. patri per filiũ qri at qualiter ilipso, ne filio acqrat, ui de hic apud Bal.

Diuisio.

per seruos nostros nobis adqrit,[a] totū nrūm fiat; qđ aūt p liberos, quos in ptāte habemus, ex obligatione fuerit adqsitū, hoc diuidatur sm imaginē[b] rerū ppietatis, & vsusfructus quam nostra decreuit constitutio:[c] vt quod ab actione commodum perueniat, huius vsumfructum quidē habeat pater, ppietas aūt filio seruet, scilicet patre actionem[d] mouente secūdū nouellæ nostræ cōstitutionis diuisionem.[e]

Liberi, & serui alieni bona fide possessi, & serui vsufructuarij & vsuarij acquirunt nobis ex re nostra, & ex opera ipsorum. Aret.

Itē p liberos hoīes,[f] & alienos seruos, quos bona fide possidem⁹, adqrit nobis: sed tm ex duobus causis, idest, si quid ex opis suis, vel ex re nostra adqrant. Per eū quoque seruū, in quo vsumfructū,[g] vel vsum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis adqrit.

Seruus communis acquirit dominis communiter pro portione dominica, nisi vni, vel iussu vnius fuerit stipulatus. Aret.

Cōem seruū p dnica[h] parte dominis adqrere certū est: excepto eo, q nominatim vni stipulando, aut p traditionē accipiēdo, illi soli adquirit: veluti cū ita stipulat, Titio dño meo dare spondes? Sed si dñi vnius iussu seruus fuerit stipulatus:[i] licet antea dubitaret, tñ post nostram decisionem res expedita est, vt illi tantum adquirat, qui hoc ei facere iussit, vt suprà dictum est.[k]

a Acquiritur. Nisi ab alio possideat seruus: qui possessori nec dñium, nec possessionē quærit, si non ex re eius cōparauit: vel ex opera sua: nec dño si ex re bonæfidei possessoris, vel opera sua acquisiuit: quia enim non possidet: vt ff. de acquir. rerū domi. l. si ser uus j respō & l. homo liber. §. si.

b Secundum imaginē. Quasi dicat, fiat hæc diuisio imaginariè, & intellectualiter nā visibili ter fieri non pōt: cū sint incorporalia, q̄ non diuiduntur: vt ff. de acq. rer. do l. seru⁹. § icorporales. & ī. de reb. corp & incorp. §. respon. & ā. de vsufr. in prin.

c Constitutio. Vt C de bon quæ libe. l. fina. §. vbi antem. Accur.

d Actionem. Proprietas tamē ipsius actionis est filij, vt hic dr. & hoc obtinet hodie in oībus aduētitijs. Sed olim tantū quinq; actiones filiofamilias cō petebāt rōne ppietatis: vt iniuriarum quod vi aut clam, depositi, commodati, & actiones in factum, vt ff de actio. & obli l. filius fami lias, & l in factum. has iū patri exerce bat vel suus pcura tor, non filius, vt ff. de iniur. l. sed si venius. §. ait prætor. & §. filio. & l. pater. in fin. nisi pater abesset: vt ff de indi. l. si longus. §. j. quod etiam in mutuo erat, vt ff. si cer. peta l. cum filius. Sed hodie ex omni causa aduentitia acquiritur ipsi filio proprietas. vt hic dicitur.

ADDITIO. Dic vndecunq; dictæ actiones in factū descendunt, vel ex edictis prætoris, vel ex interdictis, & est rō: quia prætor vsus est æquitate, & illa tantum motus. & in illis non tantum quæritur patri, quando aliquid non remanet penes filium: vt l. j. cum ibi not. C qui amitt. ad bon. pos. ergo non mirum, si omnes actiones in factum filiof. competebant, & ita dicit Bar in d. l in factum Ang.

e Diuisionem. Quam diuisionem longum esset hic dicere, sed dicitur plenè per ordinē in d. l. C. de bo. quæ libe l. fina.

Item p liberos homines. CASVS. Non solum p filios nostros, & seruos nobis acquirit, sed etiā p liberos homines, & seruos alienos quos bona fide possidemus, nobis aliq d acqrit: sed hoc intellige in duob casib. s si ex operis suis aliquid acquirant, aut ex re nostra: & similiter per seruum illum in quo vsumfru habemus, vel vsum secundum aliā literā, vt patet in notula, ex duabus causis nobis aliquid acquiritur h d Franc.

f Per liberos homines Not. q liber homo quandoque bona fide possidet, vt qñ possessor eredit eū esse suum esse, & suū, & qñq; malafide, vt qñ credo eū seruum esse, & scio meū non esse: vt ff. de acq. poss. l. j. § sed p eum. qñq; nullo modo possidet, licet detineat, vt qñ scit liberum esse: vt ff. de acqui. pos. l. qui vniuersas §. j. & ff. de ptoba. l. si quis liberum.

g Vsumfructum. In qbusdā libris est in litera, vsufructū, vel vsum,* & sm hoc vř, q p eum seruum I quo habeo vsum, ex duab. causis acq rā. Sed ? ff. d vsu, & habi. l. p seruum in prin. Sol. dicūt qdā illud corrigi. Vel dic sm Ioā. q illud verbū, ex duab. refe ratur ad solū vsum fructum: alterū verò si ex re, ad vsuariū, & sic erit in litera cōfusio: sicut C. de colla. l. illā, & ī. q test. da tut. pos §. si qs. Sed in alijs libris nō est, vel vsū: & tunc planū est, & nullum est contrarium. Accur.

ADDITIO. Tu dic, sm doct. vsuarium posse vti operis serui in suis fundis, non autem eas alteri locare. Ang.

Communem ser uum. CASVS Supra dictū est, quòd per seruos nostros acquirimus: sed nū quid per seruū communem possumus nobis acquirere? Et rñ. q p seruū cōem domino acquirit, quod ītelligo vt sic dicendo, Dnis meis dare spondes? fiat stipulatio, s. ptopria nomina in stipulatione inserendo. Tunc. n. pro virilibus portionibus dñis acquiretur. Et hoc verum est, nisi nominatim vni eorum rē stipulatus fuerit, vel vni ttadiderit. Itē quęsiui à lu sti. Dñe, si vnus dñorum seruo communi iusserit, q aliquid sibi stipuletur, ipse autem seruus alterum (cui voluerit acquirere) nominauerit in stipulatione: cui acquiritur post stipl'onem illam? Et rñ q ei q iussit & non ei quē nominauit, sic ponunt multi ca sum ī isto vlti. rñ. Sed si dni, & sic vult gl. ordi. q ita ponat: sed dns Guido dicit, q iste nō est casus istius ver. quāquā veritatē cōtineat: iste n. ē casus quē ha ber C. per quas pers nob. acq l. 1. & non istius rñ. & hoc patet per hoc q dicit in fi. istius ver. ibi, suprà dictū est. Pōt ergo sic poni casus: Sed qd si vnus ex do minis iusserit seruū cōem aliquid stipulari, cui acqrit p stipulationē istam? Et rñ. d. q licet ante rga hu lus libri in tali casu dubitaretur vtrum duob. dñis, an iubenti stipulationem istam acquireretur: tamē post compositionem huius libri est quæstio ista expedita, scilicet q iubenti tantum acquiret, vt supra dictum de stipulatio, seruo. §. vlti.

h Pro dominica. Nisi cum ppria nomina eorum ff palationi inseruit, vbi pro virilibus portionibus acquirit, vt ff. de stip. ser. l. si communis seruus.

i Stipulatus. Scilicet simpliciter vel sibi, vel domino iubenti, vt statim sequitur, aliàs nullum esset dubium, vt ī. de stip. sereo. §. penul.

k Supra dictum est ī. de stip. ser. §. penul.

Filiofamilias olim v. actiōes competebant rōne pro peca tis, quas tamē nō exercebat. Aduentitiorum ppriet as filij est.

Liber homo qñq; bona, qñque mala fide possidetur.

* Et hanc recipit Azo andez.

Seru⁹ vsufructuari⁹ qnqris no bis ex re & operis t sed vsuarius ex re tantum.

Quibus

QVIBVS MODIS TOLLItur obligatio.

Visum est supra de obligatione inducenda, sequitur videre de obligatione dissoluenda, siue tollenda, quia nihil tam naturale est, quam vnum quodque vinculo, quo ligatur dissolui posse. l. nihil tam naturale. ff. de reg. iu. h. d. Aret.

TITVLVS XXX.

QVIBVS MODIS tollitur obligatio. †

Eius quod debetur solutio à debitore, vel à quouis ipsius nomine facta, omnem obligationem perimit, quo fit vt solutione principalis euanescat fideiussoria obligatio, & versa vice idem dicto.

TOllitur [a] autẽ oĩs † obligatio [b] solutiõe ei⁹, qđ debetur, vel siqs consentiente creditore [c] aliud ꝓ alio soluerit. Nec interest, q soluat, vtrũ ipse q debet, an alius ꝓ eo. liberatur.n. & alio soluẽte, siue sciẽte, siue ignorante debitore, vel inuito eo solutio fiat. [d] Itẽ si reus soluerit, etiam ij, qui pro eo interuenerunt, [e] liberantur. Idẽ ex cõtrario cõtingit, si fideiussor soluerit, non enim ipse solus liberatur, [f] sed etiam reus.

Acceptilatione (idest imaginaria quadam, & ficta solutione, mutua interrogatione, & responsione concepta) verborum obligatio tantum tollitur, reliqua vero obligationes ex re, consensu, & alio quouis modo contracta, non antea soluuntur quam in Aquilianam stipulationem, idest verborum obligationẽ deducantur, vt sic demum acceptilatione sopiri queant.

TOllitur. Totus iste titul⁹ diuiditur in quatuor partes. Primo ponit qualiter tollatur obligatio solutione. Secũdo qualiter acceptilatione. Tertio qualiter nouatione quarto qualiter ꝯsensu. Secũda ibi, Itẽ per acceptilationem. Tertia ibi, Præterea obligatio. Quarta ibi, Hoc amplius.

CASVS. Scire debetis, quòd obligatio tollitur per solutionem eius, quod debetur. Sed nũqd tollitur obl si debitor soluat aliud q̃ debeat, puta si asinũ dederit pro pecunia quã debebat? Et respõ ꝙ sic dum tñ volẽte creditore fiat. Regulariter em̃ loquẽdo inuito creditore aliud pro alio solui nõ põt. Sic ergo, vt iã dictum est, solutione eius, quod debetur, tollitur omnis obligatio, sed verũ est, si ipse debitor soluat qđ debetur, siue aliquo nomine debitoris, etiã debitore inuito, & ignorãte. h. d. Ad intellectum glossæ signatæ super illo verbo. Omnis obligatio &c. scire debes ꝙ omnis obligatio tollitur solutiõe eius qđ debetur, ẽt si fuerit ciuilis tantũ Et ad inducta in contrariũ. ff. de sol. l. qui hominẽ §. fi. resp. dominus Iusti. ꝙ speciale est ibi, ꝙ aliud operetur solutio, quã credebat soluens, & pone casũ, qualiter aliquid solũ ciuiliter obligatur. pone ꝙ aliqs mihi cẽtũ numerauit, & ita naturaliter, & ciuiliter sum obligat⁹, fecit mihi postea pactũ de nõ petẽdo, & ita tollitur obligatio naturalis, & remanet ciuilis. Sed si post illud pactũ factum de nõ petẽdo ignorãs sibi soluero qđ debebã, non liberor à ciuili obli. per istã solutionẽ, quia operatur repetitionẽ, unde liberationẽ parere nõ põt, vt ĩ prædicta l. qui hominẽ. Itẽ In superioribus dictum est, ꝙ bene liberatur debitor solutione eius, quod debetur. Sed nunquid per istã solutionem liberantur fideiussores? Et respõd. ꝙ sic. & ecõuerso si soluat fideiussor creditori, quod ei debetur, liberatur principalis debitor. h. d. Fran.

[a] Tollitur. Alias tollitur, alias soluitur. * Si tollitur, ergo non renascitur decætero, vt ff. de solu l. qui res §. areã. vers. in perpetuum. & de noxa. l. si alienoa & C. de rem pig. l. cum ex causa & de seu. pas. l si debitor. vbi magis suscitatur solutio eius, quod debetur quã tollatur, vt ff. de noxa l. electio. §. fi. Sed ibi ęquitatis ratione, nec sublata dicitur.

[b] Omnis obligatio. Siue re, siue verbis, siue literis, siue cõsensu. nã de his s. dictũ est à tit. de oblig. vsq; huc. Sed nũqd est idẽ in ijs, quæ ex maleficio sũt, vel quasi? Rñ. sic. * Itẽ hęc sunt vera, siue ciuilis, & naturalis fuerit obligatio simul, siue naturalis tm̃, vt hic, & ff. ad l Fal. l. si pupillus. in prin. Sed nunqd ciuilis tãtum tollitur solutione eius, quod debetur? videtur ꝙ non ut ff de sol. l. qui hominẽ. §. fi. & hoc qdã dicũt. Sed cõtradico, si enim sciens me debere ciuiliter tm̃, sicut ecõtra si undo pacto tibi decem debeã, et soluã cã meę fidei implẽdæ, quare nõ liberor, ut ff. de cõdi inde. l. fidei cõmissum. Qđ aũt l d. l. qui hoiem, dicitur, ideo est, quia aliud operatur solutio, quã crederet soluens s. repetitionẽ, cũ errabat credẽs se teneri naturaliter, non ergo mirum, si non facit quod credebat soluẽs. s. liberationem. Item est contra ad hoc l. iñ. ĩ Auth. vt ij qui ob. se hab. ꝑ hæc res. §. si verò tacuerit col. 6. [1] Solu. illud specisle est. Item contra ff. de solu. l. si tẽ meam. Item contra ff de verb obl l. Iulianus. §. qui fundũ. Item contra ff com mo. l. 3 §. si reddita. Sed his legibus licet fuerit facta solutio, si tñ fuit facta sicut debuit fieri, vñ pro non facta quãtũ ad hoc habetur, Itẽ ꝯ id quod subijcit, ꝙ demũ sciente creditore soluitur aliud ꝓ alio ff. de leg 1. l. non amplius. §. fi. & l. si domus. §. 2. & 4. & ff. de aur. & ar. leg. l. 1. § fi. & C. de do l. si qs argentũ ff de sol. l. qui holem & ff de uer. ob. l. inter stipulantem § pen. & l. si seruus. In quibus legibus dicitur, ꝙ liberatur quis soluendo aliud pro alio. Sed hæc specialia sunt, hoc autem regulare.

[c] Consentiente creditore. Interdum tamen etiam aliud pro alio soluitur creditori etiam inuito, ut diximus in Auth. de fideiuss. § pen. in gl. coarctum. col. 1. & quosdam ex his nouimus. sup proxi.

[d] Solutio fiat. Patet hic, ꝙ beneficiũ cõfertur in inuitum. Sed contra ff. de regu iur. l. inuito Sol illa regula in priuilegijs loquitur, hæc aũt in alijs. Vel dic ꝙ non potest directò, potest tamen per medium, prima uerior est. [s] Sed nunquid econtra potest fieri alij solutio inuito creditore? Resp non, vt ff. de don. l. si Stichum. §. fi. nisi creditori creditoris soluatur, ut ff de neg ge. l. si liber. vel procuratori creditoris, uel ei cui extiterit hæres creditor, uel futuro debitori, vel similibus personis quæ numerantur ff de sol. l. solutam & ff. de pig. act. l. solutum. §. solutam.

[e] Interuenerũt Vt sũt fideiussores, & mãdatores. & spõsores, ut ff de exce. & l. oẽs. & C. de nõ nu pe l. 4.

[f] Ipse solus liberatur. Scilicet fideiussor. & siquidẽ soluat noĩe suo, ; liberatur ipso iure, reum autẽ liberat ꝑ exceptionẽ, ut ff man. l. si qs in fi. & l. Papi. & ff de pet. hær l. si qd possessor in priu. Si vero nõie rei, liberat ipso iure reũ, vt ff. de neg. ge l soluendo, & ff. de noua. l. si Stichum. in fi. Sed si hoc verum est, ꝙ liberatur reus soluente fideiussore, quomodo cedat actionẽ creditor fideiussori qđ facere debet, ut ff de sol. l. modestinus. & ff de fideius. l. fideiussoribus q̃ sunt ꝯ hãc legẽ? Rñ. Illud põt fieri ante solutionẽ s. cessio, vel etiã postea, hoc acto prius, quia vr̃ in esse.

Continuatio.

† Eis modis dissoluẽdarum obligationũ, quos hoc titulo Iustin. recenset addi pñt duo, Interit⁹ speciei debitæ ꝯtingens citra moram, aut culpã debitoris, eo .n. debitor liberatur. l. qđ te. si cer. pet. l. si ex legati. ff. de ver. obliga. Aliter est obligatiõis ꝯfusio, ut cum creditor debitoris hæs existit. l si debitori creditor. ff. de fide. iu s. Fran. Bal. hic.

† Cõcor. cum hoc prin. cap. 1. cum sua glos. post med. ibid. itẽ tollitur solutione. extra. de reg. iu. iu anti.

* Hęc fuit gl. Accur. in veteri Impress. Venet. & scriptis exemplaribus. Eg. Per.

★ Ex hac gl. habes ꝙ obligatio ex maleficio, vel quasi solutiõe facta dãnũ passo tollitur. qđ verum est qñ pœna nõ est applicãda fisco, q. ius publicũ pacto priuatorũ nõ tollitur, l. ius publicũ. ff. de pac. Egi. Per.

[1] Dic ꝙ ideo in p̃dictis legib⁹ solutio non parit liberationẽ, quia fuit facta aut aliter quàm debuerit, aut alterĩ quã debuisset. formãda est igitur regula ꝑ hunc modũ. Solutio ei⁹, qđ debetur facta pleno iure ꝑsonæ cui debetur, debitor liberatur, & cessãt oĩa cõtraria. Christop.

[a] Tu dic ꝙ contrariũ loquitur vbi beneficiũ respicit cómodum contradicẽtis tãtum, secus si etiã alterius ĩ toto ti. de mnue. & ho. & hic Ang.

[s] Quod ĩ dubio pręsumitur, nisi essẽt ęque principaliter obligati, vt duo rei & duo tutores, q s tũc simpliciter soluendo totalẽ actionem quæ ambos ligat, dissoluit, secundũ Ang.

probatur hæc solutio. ff. de fideiuss. l. cū is. Item notā hic vnā solutionē pariē plures liberationes & facit ī. de duo re. §. ex huiusmodi. & ff. de at l. si duo Acc.

Itē per acceptilationē. CASVS. Iam vidistis vnū modum principalem obl. tollēdæ, est & alius modus obli. tollendæ principalis, vt per acceptilationē. Sed domine qd est acceptilatio? & respōd. q̃ acceptil. est imaginaria solutio. Si enim creditor debitori suo illud, quod sibi debet ex ver. oblig. remittere velit, poterit hoc facere in hunc modū, si patiatur debitorem hæc verba dicere, Domine creditor, quod tibi debebo per stipulationem, habesne acceptum? & respōdeat creditor, Habeo, liberat⁹ est debitor, ac si creditor soluisset ei quod debuisset. Item videbatur aliquibus, q̃ stipulatio posset fieri per verba latina tm̄, & non per verba græca, & quasi ad istā dubitationē resp. Iusti. dicens, q̃ non solū per verba latina, sed ēt per verba Græca potest fieri acceptilatio. dum tamen per verba Græca sic fiat, sicut exigitur per verba Latina, & dissoluuntur per acceptilationē obligationes verbis solūmodo contractę, quia ɔ̄sentaneū est iuri, obligationē verbis contractam, verbis posse dissolui. Ad intellectum finis naturę signatę super illo verbo certè distinguere debes vtrū acceptilatio sit inutilis ratione rei, super qua cōcipitur: vt si sup debito conditionali cōcipiatur: quia talis acceptilatio inutilis est, & quāquam nō habeat hanc vim acceptilationis, attamē habet vim pacti, & sic intelliga illas leges, ff. de rescin. vē l. cū emptor. & ff. de accep l. acceptilatio. Aut sit ratione cōceptionis inceptæ: vt si tibi dicā, Quod ego tibi debeo habesne acceptū in diē? & tu ipse respondeas. Habeo acceptū, & talis acceptilatio inutilis nō hēt vim pacti, & sic intelligo, l. an inutilis. ff. de accept in ver. Sicut ubi Casus est talis. Quærebatur à legislatore, an acceptilatio possit fieri in parte debiti, sicut fit in toto: rñ. dicens, q̃ acce. pōt fieri pro parte debiti, sicut pōt fieri pro toto. h. d. & summus in ver. est aūt prodita. in quo dic: Tractatū est sup. q̃ oblig. alia à verbali pōt deduci per stipulationē, & tunc tolli potest per acceptilationem: hic aūt dicit q̃ est prodita quædam stipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur. Aquilius enim, qui valde fauorabilis erat ad stipulationes dissoluendas, adinuenit istū modū dissoluendi, & liberandi per acceptilationē debitorē illum, qui ex quocūque cōtractu alio tenerētur, q̃ ex contractu verbali: sicut potest liberari per acceptilationem is, qui verbis est obligatus. Adinuenit n. stipulationem quādam, in quā possent deduci omnes aliæ obligationes, quæ in stipulationē deductæ, per acceptilationem tolli possunt. Stipulatio n. Aquiliana omnes obligationes nouat, Qualiter autem confici debeat hæc stipulatio, narrare magis laboriosum est, quam subtile. Apertissimè enim de hoc traditur in litera Et h d. vsque ad illum §. præterea.

Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autē acceptilatio imaginaria [a] solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, vt patiatur [b] hæc verba debitorem dicere, Quod ego tibi promisi, habesne acceptum? & Titius respondeat, Habeo. Sed & Græcè [c] potest acceptilatio fieri, dummodo sic fiat, vt latinis verbis solet exigi. ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; ἔχω λαβών. Quo genere (vt diximus) [d] tantùm ex soluuntur obligationes, quę ex verbis cōsistunt, non etiam cætera. [e] Cōsentaneum [f] n. visum est verbis factam obligationem, alijs posse verbis dissolui. Sed & id, quod alia ex causa [g] debetur, potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolui [h]. Sicut autem quod debetur pro parte rectè soluitur, [i] ita in parte debiti acceptilatio fieri potest.

[a] Imaginaria. Idest, ficta sic ff. de reg. iu. l. imaginaria. Vel dicit̄ imaginaria. i. p momētū duratura. ut in Auth. quomo opor. epis. circa prin. §. neque enim idiota. in gl. nec imaginariam. col. i. & in Psal. In imagine pertransit homo &c.

ADDITIO. Ipsa tamē acceptilatio habet p solutionē, vt l. si ex pluribus. ff. de accep. vt in simili ēt diximus de iuramento, quod habet loco solutionis inter deferētem, & iurantem, non tamen etiā est propriè solutio. vel. duobus. §. i. & ibi gl. i. verbo, solutionis. & doct. ff. de iureiur. Ang.

[b] Vt patiatur. Et ēt respondeat ei, vt ī. eo. §. est autē. in fi. §. nam sola patientia non prodest.

[c] Sed & Græce, nō solum latinis, sed ēt græcis uerbis, dum tamen aptis ad hoc vt sequitur. & facit ī. de ver. obl. §. vtrū & de ver. oblig. l. i. §. fi. Acc.

Porro Græcorum quæ hic adiecta sūt ia est sensus, Tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.

[d] Vt diximus. Supra eo. §. ibi, qd̄ n. ex verborū. Acc.

[e] Cęterę. Scilicet q̃ sunt de iure gentiū, cū acceptilatio est, quæ est ciuilis actus, ut ff. de reg. iur. l. actus. nō possit iura gen. tollere, vt ī. de leg. agna. tu §. fi. q̃ sunt vetustiora, & firmiora, vt ī. de re. diu. § singulorū. Sed nūquid alias obligationes iuris ciuilis tollet acceptilatio, vt literarum, & emphy. & similes, vt diximus ī. de iure natu. gen. & ciui. §. ius aūt? Rñdetur nō, cum solam obligationē verbis inductā tollat, ut hic dicit̄. Sed certè licet nō possint tolli iure acceptilationis. s. obligatio iuris gentium, & aliæ ciuiles, tñ possunt iure pacti etiam acceptilatione facta secūdū ho. vt ff. de rescin. ven. l. emptio. & l. cū emptor. Quod generaliter etiam dicebat M. q̃ vbicunq; fieret acceptilatio inutilis, q̃ habeat vim pacti. & facit pro eo. ff. de pact. l. si vnus §. pe. vbi de hoc. At B totum contrarium, & erat pro eo. ff. de accep l. an inutilis. i. resp. & ff. de cōst. pecu. l. i. §. cū qui. Sed nos dicim⁹ idem, quod M. vbi fuit inutilis ratione rei, vt dictū est: item idem quod Bulg. vbi est inutilis ratione cōceptionis, & facit pro nobis. ff. de acceptila. l. si acceptolatum. Acc.

ADDITIO. Et est ratio diuersitatis, quia minus est peccatum, quod pueniet ex alieno facto, ut in primo casu, quā quod prouenit ex propria culpa, ut in secundo casu. Ioan. Fab.

[f] Consentaneum. Et facit ad hoc ī. eo. §. fin. & ff de reg. iur. l. nihil est tā. & C. quando lic. ab emp. disce. l. i. & ff. de pact. l. ab emptione.

[g] Ex alia causa. Scilicet, quàm verb.

[h] Dissolui. Scilicet ipsum debitum, Et nota mirabilem proditionem. nam cum nō pateretur cōtractus alius tolli suo cōtrario actu, scilicet per acceptilationem, decipitur, & deducitur in quendā nō prorsus contrarium actum, vt in stipulationem, qd̄ est obligatoriū, & sic fit nouatio indistinctè iure isto, vt ī. e. §. præterea. & C. de actio. & oblig. l. obligationū fere. §. fina. & ipsa stipulatio patitur se tolli per acceptilationem, vt hic dicitur.

[i] Rectè soluitur. Scilicet volente creditore. Sed nūquid eo inuito debiti pars soluitur? Rñd. aut confitetur de toto debitor, & tūc nō pt soluere nisi totū: vt ff. de usuris. l. tutor, §. Lucius, quę est huic cōtra. nisi volen-

Continuatio.

[*] Hu. gl. residuum nō est Accursij quia ne græca quidē elementa nouit, vt nota sup. de empti. & vē. § item pretiū ī gl. his verbis Egid. Per.

Acceptilatio inutilis ratiōe rei habet vim pacti secus si est inutilis ratiōe cōceptionis ineptæ.

Solutio particularis an creditore inuito possit fieri.

Est autem prodita stipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes, et à Gallo Aquilio ita cõposita est: [a] quicquid te mihi ex quacunq; causa dare [b] facere oportet, oportebitve, præsens, in diemve, aut sub cõditione, [*] quarumcunq; rerum mihi tecum est actio, [c] quæq; aduersus te petitio, [d] vel aduersus te persecutio est, vel erit, quodq; tu meum habes, tenes, possides, dolove [e] malo fecisti, quo minus possideas, quanti quodq; earum rerum res [f] erit, tantam pecuniam dari stipulatus [g] est Aulus Agerius, spopondit Numerius Nigidius. Quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spopondit, id haberet ne à se acceptum, Numerius Nigidius Aulum Agerium rogauit, Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.

Nouatio est prioris debiti in aliam obligationem transfusio, qua fit, vt anteriori obligatione sublata noua cõstituatur, qua olim noua persona interueniente (etiam quæ naturaliter tantum obligari posset) inducebatur, eadem vero interueniente persona, ita demum nouatio facta erat, si quid priori obligationi posterior adijceret, vel detraheret, hodie autem nunquam inducta censetur nouatio, nisi expressim à cõtrahentib hoc agatur, alias anterior firma manet, & posterior loco incrementi accedit.

Preterea [h] nouatione † tollitur obligatio, veluti si id quod tibi Seius debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuentu nouæ personæ, [k] noua nascitur obligatio, et prima tollitur trãslata in posteriorem, adeo vt in-

soluenti creditori; vt hic dicitur. Aut dissentit, & tunc pars confessata tantum recipiet ab initio, vt ff. si cert. pet. l. quidam existimauerunt, & hoc etiam casu potest intelligi quod hic dicitur.

[a] Ita cõposita est. Idest his verbis, quæ sequuntur quicquid te. &c. Idem habes ff. de accep. l. i. & vno. §. eius rei. Et nota quòd non potest sic legi, quia aliqua ver. sunt hic superflua. Item nunquid vnũ solum ex his duobus, scilicet, date vel facere, sufficit, scilicet date, cũ solũ quod erat dandum, in hac stipulatione deducitur, ut j. ibi, tantam pecuniã &c. Ri. sic. arg. j. de verbo. obliga. §. sed hæc solẽnia. & C. de dona l. si.

[b] Date. Vbi debet dominium transferre, vt j. de act. §. sic itaque, & ff. de ver. obl. l. vbi autẽ non apparet. §. fi.

[c] Actio in personam, at petitio in rẽ, persecutio vtrunq; continet, ut ff. de ac. & oblig. l. actio in personam.

[d] Petitio. In rem.

[e] Ve. Pro vel.

[f] Res. Idest, æstimatio.

[g] Stipulatus. Nunc mutat personas, de secũda enim trãsit ad tertiã. Et nota quod etiã realis actio deducitur in stipulatione facta rei æstimatiõe & ipsa pecunia sine rei æstimatio deducitur in stipulationẽ, & in acceptilationẽ. Nam ipsa res nõ potest, cum nemo rem suã possit stipulari sibi dari, vt j. de inutil. sti. §. 2. Sed quomodo deducã æstimationem, cũ non debeatur? Respõ. imo quasi debita est, liberatur enim exceptione quasi à rei vendicatione, si præstat æstimationẽ, vt ff. de rei uen. l. eius rei. & l. seq. Si autem ipsam rẽ in acceptilationem deducam, valet iure pacti, secundum B. vt diximus sup. eo. §. quo genere. Acc.

ADDITIO Tu dic, quod quamuis actio realis nec obligationem, nec officiũ iudicis præsupponat, præsupponit tamen quandã æquitatẽ, ex qua datur actio, & illa æquitas nouatur per acceptilationem. Ang.

Præterea nouatione. CASVS. Iam vidistis, quod duobus modis tollitur obli. tollitur & tertio modo scilicet per nouationẽ volũtariã, veluti, si illa decẽ quæ debes Seio, Seius stipulatus sit ab aliquo alio, quã à se animo nouãdi, quia tũc tollitur prima obligatio, interuentu nouæ personæ, & noua nascitur obligatio, prima obligatione translata in posteriorẽ, adeo est, quod si non valeat noua obligatio, prima per secundã nihilominus tollitur, veluti, si à pupillo sine tutoris authoritate fueris stipulatus illud quod tibi debebã. Omnino est amittitur actio tua, eo quod prima obligatio sublata est, & sic inutilis est actio quo ad effectũ experiẽdi, est tñ aliqua l. naturalis, Sed pone, Supra dictum est, quod si creditor stipulatus fuerit à pupillo id, quod debitor pupilli sibi debet, tollitur obligatio ipsius debitoris. Sed scire debes, quod nõ idem iuris est, si creditor stipulatus est à seruo alicuius animo nouãdi illud, quod debitor sibi debet, cũ enim secũda obligatio nulla sit ipso iure, neque naturali, neque ciuili, quia inde remanet prior debitor obligatus, ac si nõ esset aliqua nouatio facta, verbi gratia, Vbi enim per secundã obligationem debet tolli prima, oportet quod secũda sit aliqua, puta naturalis, uel ciuilis, tamen vtili. Sed si eadem, casus est talis. Supra dictũ est, quod interuentu nouæ personæ non nascitur obligatio sed pone, quod stipulatus fui à debitore meo & ex alia quacunq; causa quam ex stipulatiõe mihi debebat, dico ne in hoc casu fieri nouatio, cũ in hoc casu noua persona non interuenerit? & in. quod sic, si aliquid noui interuenerit in secũda obligatione i. in stipulatione ista, veluti, si conditio, vel dies, vel fideiussor obligationi adiiciatur, scire tamen debes, quod si conditio in nouatione addita existat, ualet nouatio, si aũt non existat non ualet, et sumpsimus i ver. Sed cũ in quo die. Supra dictũ est, quod nouatio fit interuentu nouæ personæ, vel etiã eiusdẽ, dũmodo fiat per diei, vel conditionis adiectionem, vel subiectionẽ. sed scire debes, quod apud antiquos hoc verũ erat, quod his modis fiebat nouatio, dum tamen animo nouandi fieret, & ita quod sæpè diuersæ præsumptiones inducebantur ad probandum, quod animo nouandi fieret, vnde sup hoc apud antiquos magna fuit altercatio. & propter hoc dicit dominus Iusti. Fecimus quandam constitutionẽ ad huiusmodi altercationes tollẽdas, in qua cauetur, quod tũc demum intelligatur fieri nouatio interuentu nouæ personæ (vt dictum est) quando hoc expressè actum est inter cõtrahentes, quod propter nouationem prioris obligationis hoc fiat. alioqui si hoc nõ fuerit expressè actum, non intelligitur fieri nouatio interuentu nouæ personæ, sed accedit secunda obligatio primæ, & manet vtraque obligatio. Fran.

[h] Præterea. Non solum solutione, vel acceptilatione, vt dictum est sup.

[i] Nouatione. Si fiat per stipulationem, vt subijcit, siue per iudiciũ, vt si aliquis nomine meo iudicium suscipiat animo nouãdi, vt ff. de solu l. solutionẽ. & ff. de in rem verso l. si pro parte & ff de uerb obli. l. scire debemus. in fi. i. respon.

[k] Nouæ personæ. Etiã si hoc non agitur vt fiat nouatio iure illo, hodie contra, vt inf. eod. §. sed cum

A pu-

* In quibusdã ex emp desunt hæc, aut sub cõditiõe: eaq; omisit Emi. Ferretus. Persecutio continet actionem et petitionẽ.

g Res per æstimatione, & quot aliis modis capiatur Madof. in glo. Facu. §. Ac tã. in ver. rebus. Actio realis potest in stipulationem deduci.

† Nouatio est prioris obligationis in aliã transmissio, vt prior perimatur, & nouæ constituatur. l. 1. ff de noua. Eg. Per.

terdum licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouatiōis iure tollatur, veluti, si id quod Titio debes, à pupillo [a] sine tutoris authoritate stipulatus fuerit, quo casu res amittitur. Nam & prior debitor liberaī, & posterior obligatio nulla est. [b] Non idem [c] iuris est, si à seruo quis fuerit stipulatus, nam tūc prior perinde obligat⁹ manet, ac si postea null⁹ stipulatus [d] fuisset. Sed si eadē persona sit, à qua postea stipuleris, ita demum nouatio fit, [e] si quid in posteriore stipulatione noui sit, fortè si conditio, aut dies, aut fideiussor adijciatur, aut detrahatur. Quod autem [f] diximus, si conditio adijciatur nouationem fieri, sic intelligi oportet, ut ita dicamus factam nouationem, si conditio extiterit, alioqui, si defecerit, durat prior obligatio. Sed cum hoc quidē inter ueteres constabat, tunc fieri nouationem, cum nouandi [g] animo in secundam obligationem itum fuerat, per hoc autem dubium erat, quādo nouandi [h] aīo videreī hoc fieri, et quasdā de hoc ꝑsūptiones alij ī alijs casib. itroducebāt, [i] ideo nostra processit constitutio, [k] quæ apertissimè definiuit, tūc solum nouationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quòd propter nouationem prioris obligationis cōuenerunt, alioqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere, [l] vt maneat ex utraque causa obligatio, secundum nostræ cōstitutionis definitionem, quā licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

Contractus qui consensu cōtrahitur, contrario consensu re non secuta dissoluitur.

[a] A pupillo. Qui naturaliter tenetur, ut ff. de noua. l. 1. in fi. si est maior infante. alias nec naturaliter, ut ff. de act. & obli. l. pupillus.

[b] Nulla est. Sed nunquid restituitur creditor ī priorē debitorem. Quidam dicūt ꝙ sic, vt C. de repu. l. 1. §. 1. & ff. de fideiuss. l. si Titius. §. huic. quæ est contra. & quod hic dicit, res amittitur, scilicet, iure communi, sed non per restitutionem, ut dictum est. Alij, vt Plac. dicunt hanc in impubere, (quasi stultè acceperit hic creditor tā paruulum) illam in pubere loqui. Vel vetius, refert an minor iunetur, ut non teneatur per beneficium restitutionis, & tunc etiam restituitur creditor in veterem debitorē, vt ibi, An verò non restituatur, q̄a non est necesse, cum tantum naturaliter sit obligatus, vt ff. de nouatio l. 1. in fi. & tūc nec creditor restituiī, vt hic, nec etiam tunc quando dolo creditoris minor fuit obligatus, vt ff. de fideiuss l. si. Titius. §. fin. (Vnde * huic doloso non succurritur. quia frustra legis auxilium inuocat, qui cōmittit in legem. ff de mino. l. auxilium. in fine & l. si ex causa. §. nunc videndum, & ad Velleianum l. si decipiēdi) Quod etiam in muliere distinguitur, nam restituitur in primum debitorem actio ea subducta per Velleianum, vt C ad Velle. l. si mulier. nisi fuerit dolo īducta, ut ff. ad Velle l. quidam & d l. si Titius in fi. At secus esset, vbi nulla esset secunda obligatio, ut in seruo subijcitur, quia non potest etiam naturaliter teneri fideiubendo, uel intercedēdo quoquo modo, ut ff. de fideiuss l. seruus inscio & l sequen. Idem etiā in infante dicam qui secundo se obligauerit. Nā cū nulla sit, non tollitur prima, cū non habeat in quē transeat. Quidam tamē dixerunt naturaliter seruū teneri, etiam fideiubendo, quod falsum est, nā nec aliter teneī, nisi naturaliter, cuius occasione domin⁹ tenetur de peculio, at hic nō tenetur, ut ff de peculio, l. 3. §. si filiusf & facit ad hunc § ff de fideiussor. l. si Titius § huic similis.

Et ita cōmuniter teneī nisi uirtute alterius naturalis obligatiōis soluisset, quia tūc cōtra sol. & contra oblig. restitueret. Ang.

* Hæc clausula vi: &c usque ad illā qd ēt, nō est Accursij.

Seru⁹ nō pōt obligari fideiubendo.

[c] Non idē. Sed quæ est ratio diuersitatis inter hunc § & superius responsum? Respond quia ibi saltē naturalis obligatio fuit, hic nulla in seruo, ut ibi diximus. Itē hoc ideo, quia pupillus potuit obligari naturaliter & ciuiliter cū authoritate tutoris, & ꝑ eū, scilicet, creditorem stetit, quare sibi imputet. Vnde prior actio tollitur, & posterior non manet. Seruus autem nullius authoritate potest obligari ciuiliter, ideoque non imputatur, scilicet creditori, unde etiā actio prior durat.

ADDITIO. Dic ꝙ seruus non potest esse fideiussor alicuius, nisi ex causa peculiari, ut l. 3. §. filius familias. ff. de pecul. Ang.

[d] Stipulatus. Idest Interrogatus. Stipulor enim, idest, interrogo, secūdùm Priscianum. sic accipitur ff. de condi. indeb. l. si non sortem. §. si decem.

Stipulor significat interrogo.

[e] Nouatio fit. Nota hic tria iura circa nouationem, Antiquissimum, ubi etiā si nihil noui interuenitet, fiebat tamen nouatio, ut ff. de actio. & obligat. l. obligationum ferè. §. fina. Item nouum, ubi nouatio præsumptiuè fiebat, quoties noui q d interueniret, & semꝑ intelligebatur hoc agi. vt hic, & ff de noua. l. 2. Itē tertiū, quando hoc expressum diceretur, vt C. de nouatio l. finali. Vel die tantùm (& verius) duo esse. Primo fiebat si hoc agebaī, expressè, uel tacitè, vt ff. eodem, de nouatio. l. 2. & nouo iure (si id exprimatur, ut inf eod. §. proximo. & in d. l. obligationum ferè.) nouum interueniebat, scilicet, stipulatio pœnalis. & [illegible] ad hoc supra [illegible] modis [illegible] ia firm. §. ff de re iudicata l. 4. §. si ex conuentione. & §. sed & si pignora.

Nouatio triplici iure fit.

ADDITIO. Et not. ꝙ casus, in quibus olim ex verbis expressis insurgebat tacita coniectura nouationis hodie non corriguntur, quia in illis fit nouatio saltem ope exceptionis. Ang.

[f] Quod autem. Facit ff. de noua. l. quoties.

[g] Cum nouandi. Expressè, vel tacitè.

[h] Quando nouandi. Scilicet tacitè

[i] Introducebant. Et alij in alijs, ut quia forte aliquid noui in obligatione erat adiectum, ut sup. eo. §. versicu sed si eadem.

[k] Constitutio. ut C. de nouatio. l. fi. Acc.

[l] Accedere. Fit tamen exactio tantum semel de eo. vt ff. de reg iur. l. bona fides.

Hoc amplius. CASVS. Iam uidistis tres modos principales tollendæ obligationis, quarto etiam modo obligationes, quę consensu nascuntur, contrario cōsensu tolluntur, veluti, si cōuenerit inter me, & Titium vt fundum Tusculanum habeam emptum pro centum, deinde nondū precio soluto, nec fundo tradito, placuerit inter nos, quòd ab emptione, & uenditione discedatur, inuicem liberamur, & sic per cōtrarium consensum tollitur obligatio consensu contracta

Hoc amplius, ex obligationes, quæ cõsensu [a] ꝯthunt, ꝯria voluntate dissoluũtur. Nam si Titius, & Seius inter se consenserint, vt fundũ Tusculanũ emptum Seius haberet centũ aureis: deinde re nondum secuta, idest, neq; precio soluto, [b] neq; fundo tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione, & vẽditione: inuicem liberãtur. Idem est in cõductione, & locatione, & in omnibus cõtractibus, qui ex consensu descendunt; sicut iam dictum est.

Finis tertij Libri.

* Obl'oñes q̃ solo ꝯsensu ꝯthunt, solo dissensu soluũtur. l. nihil tã. ff. de reg. iu. Egid. Per. a Hoc verũ intellige quoad ꝑiudiciũ partis: nõ fisci, vel reipu. sicut econtra princeps faciẽdo gratiã malefactori, non tollit ius pœnæ q̃ñ parti. Ange. a Intellige facta ꝯgruo loco & tpe: & sola sufficit in iudicio. Idẽ est iudiciũ si res sit immobilis: alñ secus: q̃a requirit ꝯsignatio & depositio. Aug. * Proinde addas, ꝙ creditor reddẽs instrumentũ, vr tacitum pactũ inire de nõ petẽdo & iõ solã nãlẽ oblig. tollit. l. Labeo. la ij. ff. de psc. Secus aũt in pignoris redditione per quam nõ vr remissum debitũ. Et rõ diuersitatis est, ꝙ instri redditio: nullã affert aliã vtilitatẽ, q̃ de biti remissionem: ꝑ verò pignoris redditio. De qua ui de ꝑ Bar. in l. item quia. & dicta l. Labeo, & hic per Por.

tracta. Idem etiã intelligas in omnib. alijs ꝯtrib. ex consensu descendentibus. h. d. vsque ad finem.

a Quæ ꝯsensu. Scilicet solo, sed quę sunt hę? Rñd. enumerant̃ s. de obli. ex cõsensu. Item in quibusdã ex maleficio, vt nudo ꝯsensu etiã tollant̃ ipso iure, vt iniuriarũ, itẽ furti, & similes, vt ff. d pact. l. si tibi decẽ. §. qdã actiones. alię nõ ipso iure tollũt consensu, s. pacta d nõ perẽdo, sed ꝑ exceptionem, vt ff. de pact. l. si vnus. §. pactus. Accur.

b Neq; pretio soluto, sed quid si partem precij soluat? Rñ. non est res integra, & ideo nõ receditur nudo consensu, sed ita demũ si hincinde facta sit terto traditio, vt C. quã lic. ab emp. disc. l. 1. & ff de pac. l. ab emptione. & est rõ vtrobiq;, quia nihil est tam conueniẽs naturali æquitati, q̃ eod. genere quodque dissolui, quo ligatũ est, vt ff. de reg. iu. l. nihil.

c Dictum est s. eo. §. & no. in fi. huius ti. xij. esse modos per quos tollit̃ obligatio tam ciuilis, quàm naturalis ipso iure, vt nullæ maneãt reliquię Per solutionẽ, vt s. e. in prin. Item per acceptilationem: vt s. eo. §. item per acceptilationem Item per nouationem voluntariam: vt s. eo. § præterea. & s proxi. §. Item per nouationem necessariam, vt per sententiã, & contestationẽ litis, vt si alius meo nomine subeat pro me iudicium aĩo nouandi, & liberandi me: vt ff. de noua. l. delegare. §. j. & l aliam. Item ꝑ compensationem, vt j. de act. §. penul. & §. in bonæ fidei. Item per delegationem: vt ff. de noua l. delegare j rñ. Item per confusionem debiti, ut ff. de inf. l. si debitori creditor. Item per oblationem, consignationem, & depositionem, ut C de so. l. obsignatione. & ẽt ipso iure, ff depositi l. j. § si pecunia. in fin. §. item per interitum speciei: vt ff. de verb. obli. l. si ex legati. Itẽ maleficio sua mora non præcedente, vt per cõstitutionem, si quis in tantam, vel per edictum diui Marci, vt C. unde vi. l. si quis in tantam & ff. quod met. cau. l. extat. & ff. ad legem Iuliam de vi priua. l. pen Item nudo cõsensu qñq;: vt in hoc §. Item nudo pacto, vt in maleficijs. Sed & alijs modis tollitur non vtraque. s. ciuilis & naturalis, sed interdum ciuilis tantum, & remanet naturalis, vt per sententiam, ut ff. de condic. indeb. l. Iulianus. Item remanet ciuilis, & tollitur naturalis, vt per pactum, & chirographi redditionem, & iusiurandũ: vt ff de sol. l. Silchum §. naturalis, ipsa etiam ciuilis sic eliditur, vt non habeat vigorem: vt infra de except. § præterea. Item sunt & alij modi, quib tollitur obligatio per exceptionem: quos habemus infrà de excep. per totum. Accur.

DE OBLIGATIONIBVS QVÆ ex delicto nascuntur.

Hanc continua, vt in principib. huius titu. continuatur. Dictum est suprà, de obligationibus ex contractu, & ex quasi contractu, Verùm quia est reperire obligationes, quæ sunt ex delicto, & ex quasi delicto: ideo videndum est de ipsis. Sed quia obligationes ex delicto sunt maiores, & generaliores, ideo de ipsis prius videndum est.

Institutionum, siue elementorum D. Iustiniani sacratissimi Principis. Lib. IIII.

TITVLVS I. DE OBLIGATIONIBUS QUÆ EX DELICTO NASCŨTUR. †

Omnis obligatio ex delicto nascitur ex re, idest, ex maleficio. Aret.

Cum sit expositum libro superiori de obligationib' ex

Cum sit. Totus iste ti. I nouem partes diuidit̃. Primo ꝯtinuat istũ libiũ ad librũ ꝑcedentẽ, Secũdo ponit definitionẽ, allusionẽ, & diuisionẽ furti ibi. Furtum est ꝯtrectatio. Tertio ponit duo genera furtorũ, eorũ pœnã annectẽdo: ibi. Manifestũ est. Quarto in quib. reb' fiat furtum, & qñ fur excusetur: ibi, Furtũ autem fit. Quinto quãdo quis præstat opem: ibi, Interdũ furti: Sexto quando illi, qui sunt in potestate alteri', dño, vel patri furantur: ibi, Hi qui. Septimo eni competit actio furti: ibi, Furti aũt actio, Octano an impubes cõmittens furtum teneatur: ibi, In summa. vltimo ponit quæ sit uera pęna furti manifesti.

† Sic ff. de furt. Egi. Per.

CASVS Cum igitur in superiorib satis dictum sit de obligat. quæ ex ꝯtractu, vel quasi cõtractu nascuntur nunc tractandũ est de obligationib. quæ ex maleficio, vel quasi descẽdunt. Scire tamen debetis, ꝙ obligationes q̃ nascunt̃ ex contractu, in quadruplici genere repeiiũtur, vel in quatuor genera diuiduntur: obligationes tamẽ quæ nascuntur ex maleficio in vno genere repetiũtur. semꝑ enim nascuntur ex re ipsa, idest, ab ipso delicto perpetrato, velutì ex furto, aut damno, aut iniuria h. d Sed sup § isto dubitari potest super id, quod dicit, ꝙ obligationes ex ꝯtctu in quatuor genera diuiduntur: obligationes tamen quæ ex maleficio nascuntur, sunt vnius gñis. Et quia sicut obligationes, quæ ex cõtractu nascuntur, aliquando ex re, aliquando ex verbis, aliquando ex literis, aliquando ex consensu nascuntur: sic obligationes quæ ex maleficio oriuntur, aliquando fiunt re, vt patet in furto: aliquando verbis, vt patet in contumelia: aliquando literis, vt patet in libello famoso ad infamiam alicuius composito. quid est ergo qđ dicit obligationes ex maleficio esse vnius generis magis, quam obligationes ex contractu? Si dicas, quod omnes nascuntur ex re ipsa, idest ex maleficio ipso: sic similiter & ex alia parte omnes obligationes ex contractu nascuntur Ad hoc dicas, ꝙ ex vno fonte nascuntur obligationes ex maleficio, ideoque omnes sunt eiusdẽ generis, vnde licet omnes sint odiosæ, & stricti iuris, & diuersam hẽant pœnam: secus tamẽ est in obligationib quæ nascuntur ex contractu: quia diuersam sortiuntur naturã secundum diuersam contractuum qualitatem. Quædam enim sunt obligationes bonæ fidei, quædam stricti iuris. Item obligationes quæ fiunt ex maleficio, statim obligant maleficio commisso, sic autẽ nõ est in obligationibus, quæ nascuntur ex contractu. Sed diceret aliqs: Nõne actio iniur ę dissimulatione aboletur?

[illegible] Dic q̄ ista gl. nō [illegible] [illegible] dicit [illegible] in isto tit. [illegible] de obl. [illegible] malefi. [illegible] tractaturus, sed in isto lib. Ang.

† Furtorum gn̄a, & pœnas copiose explicat Ant. Augu. emen. lib. 4. c. 4.

† Furtū prohibitū à iure naturali, vt hic & l. 1. ff. e. Iustinus lib. 2. Nullū crimē apud Scythas furto grauius: qui iure nālitātū vtebātur. idem dē iure diuino. Exo. 20. Nō furtum facies, & Leuit. 19. & Deutero. 5. & Exo. 21. Qui furatus fuerit hominē, & vendiderit, morte moriatur. Vide gl. in l. j. §. ius naturale. ff. de iust. & iur. Egid. Per.

* Hic incipit gl. Accur. quod præcedit, non est ipsius. Egi. Per.

[illegible] quare ergo ipso maleficio nō videtur malefactor obligatus? [illegible] deberet cōntrariū cō[illegible] cladere: [illegible] enim aboletur dissimulatione, ergo [illegible] hoc dicit Franc. [illegible]

a Ex contractu Vt s. de obliga. ex cōtractu: [illegible] de oblig. ex quasi contractu.

b Quasi ex cōtractu. Vt supra de obliga. quæ ex quasi contractu. Acc.

c Ex maleficio Causæ [illegible] licet hic promittat dicere de omnibus [illegible] nō [illegible] dicit in hoc titulo de ijs q̄ sūt ex quasi maleficio: sed dicet j. de oblig. ex quasi malefic. Nec enim de omnibus, quæ ex maleficio, sed de solo furto agitur in hoc tit. [illegible] & [illegible] rubrica est generalior, quam in text. vt ff. si certū peta. & de con. cert. & C. de rebus cred. & iure iur. Nam non dicit ibi de reb. cred. sed in sequentibus tit. post illum. [illegible]

ADDITIO. Nota, q̄ non est inconueniens, q̄ rubrica sit aliquando generalior text. de quo dic vt dictum est s. in rubrica proximi. Ang.

d Sed illæ. s. quæ sunt ex contractu; non autem repetit eas, quæ sunt ex quasi contractu.

e Diuiduntur. Scilicet re, verbis, literis, & consensu, vt supra de obli. §. fi.

f Hæ, s. quæ sunt ex maleficio, vel quasi.

g Iniuria Sed nōnne fit iniuria verbis & conuitio? vt ff. de iniur. l. j. §. iniuria. Item literis infamatorijs vt ff. de iniur. l. ex Cornelia. §. si quis librū & j. de iniur. §. j. Sed certè & tunc ex maleficio fit; & sic re fit, quia maleficium fit verbis, vel literis, & sic habet locum, quod hic dicitur. Accur.

Furtum &c. CASVS Quærit à legislatore quid esset furtū, & quid rapina &c. Et ipse primo ponit definitionem de furto, dicens q̄ furtū est cōtrectatio rei alienæ inuito dño: & exponit hoc nomē rei [illegible] siue ipsius rei, idest proprietatis, siue possessionis: & istud furtū cōmittentes fuit prohibitum à lege diuina [illegible] præceptum [illegible]: Nō furtū facies h. d. Franc.

h Furtū est cōtrectatio &c. & [illegible] [illegible] in [illegible], & ibi gl. furtum? [illegible] exiguntur in furto, & sine ea nō fit furtū, licet voluntas, vel alia verba, vel scriptura interueniat, vt ff. eo. l. si quis vxori. §. si quis [illegible]. & l. inficiando in prin. & l. Aj. sola. Quæro, cū sine contrectatione, vt in charta rasa, vt ff. eo. de furt. l. qui tabulas. §. fi. & l. si quis vxori §. si quis asinum. Sed certè ibi cōtrectatio intercessit, cum generaliter cōtrectationem accipiamus, licet non fuerit ibi amotio. Accur.

l Fraudulosa. Hoc ideo dicit, q̄ si credat sibi licere nō facit furtū, vt j. eo. §. quia [illegible] Item si credat dñm permissurum, nō facit furtū. j. eod. §. placuit. in duobus tñ casib. vt furtum fieri et [illegible] fraude furandi. vt in eo qui sacculum pecuniæ surripuit. Nam etiam sacci nomine fur tenetur, licet saccum non proposuerit furari, sed pecuniam, vt ff. eod. l. qui sacco. Sed certè [illegible]

contractu, a & quasi ex contractu: b sequitur, vt de obligationib. ex maleficio c & quasi ex maleficio dispiciamus. Sed illæ d quidē (vt suo loco tradidimus) in quatuor gn̄a diuidunt: e hæc f verò vnius generis sunt, nā oīs ex re nascitur, i. ex ipso maleficio: veluti ex furto, rapina, damno, iniuria. g

Furtum latius, clariusq; sic definitur. furtum est contrectatio rei alienæ, inuito dño fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel et vsus eius, vel possessionis.

† Furtū est cōtrectatio h fraudulosa i lucri faciēdi grā, vel ipsius k rei, l vel et vsus m ei, possessionis n vel, quod lege natu[ralis] o prohibitū ē admittere. Furtū aūt vel à furuo, id est nigro dictū est, q[uod] p clā, & obscurè fit, & plerūq; nocte, vel à fraude, vel à ferēdo, i. auferēdo: q vel à Græco r sermone, quo φῶρας appellant fures. Imò & Græci ἀπὸ τοῦ φέρειν φῶρας dixerunt. s

Qui cum re furtiua nō eo peruenerit, quo furtum perferre destinarat, vbicūq; loco: rum deprehensus fuit, fur est manifestus: & qui si ad locum destinatum iam aduentarit, etiam si demum cum re prehendatur, non manifestus dicitur.

Furtorum autem duo sunt genera: manifestum, & nec manifestum.

[illegible] non principaliter, secundariò tñ voluit saccum surripere. Aliud casus est, j. [illegible] & [illegible] ad l. pen. §. sed si [illegible]. Item subaudi ad diffinitionem, quæ fit inuito domino, nam eo volente non potest cōmitti furtum, vt infra eod. §. placuit.

k Vel ipsius. Scilicet rei, idest proprietatis ipsius rei.

l Rei. Subaudi mobilis. Nā de immobilibus non potest fieri furtū, vt ff. de vsucap. §. quod aūt, nisi in casu, vel [illegible] Sed certè in illa immobilis, vt ff. eo. de fur. l. si [illegible]. Itē subaudi corporalis, nam de incorporalib. nō fit furtū, cum nec contrectatio in his esse possit, vt de acre. dor. l. seruis. §. incorporales. Itē subaudi, alienæ. quia rei meæ nō facio furtum, in eo quod est meum, sed secus in communi, vt ff. eodem, l. si socius. Idem & si est nullius: vt hæreditariæ rei non fit furtum, vt ff. eo. l. hæreditariæ, & ideo dixi subaudiri, alienæ.

m Vsus. Vt habet exēplū j. eod. tit. §. furtum aūt fit. Sed qualiter quadruplicat [illegible] & si vsus æstimatio tantum quadruplicat, vt nō plus extendat pœna quam delictū, vt C. de pœ. l. sancimus in fin. & facit ff. eo. l. vulgaris, in fi. & l. si quid fu. j. eo. §. [illegible] & l. verū est. Alij dicunt etiam ipsam proprietatē debere æstimari, quia non pōt separari vsus à proprietate, vt ff. eo. l. qui iumenta. & l. si vēdidero. §. cum autem. Prima tamen verior est, vt nota. in l. 2. C. de serui. fug.

ADDITIO. Dic primā opi. q̄ vsus tñ quadruplet tenet gl. in l. 2. C. de ser. fug. & ibi Cy. & docto. in gl. in l. qui furtum ff. de condic. fur. & istam opinionem sequitur Bar. in dicta l. qui iumenta ff. eo. Ang.

n Possessionis. Et hoc dico ipsam possessionē duplicari, cū aliud sit preciū rei, aliud possessionis, vt ff. vti pos. l. si duo. §. fi. & subaudi quod hoc fecerit animo lucrādi, aliàs non est furtū, vt ff. eo. l. j. §. j. Accur.

o Lege naturali. i. diuina vā aliud. Non facies furtū, &c. l. est illud. Quod tibi nō vis fieri, alij ne feceris.

p Quod. Idest, quia.

q Auferendo. Quia fur aufert.

r A Græco. Phor, Græce, dicit fur Latine, & phoras, s. fures & epautophoro. i. manifestus fur, s. qui cū re deprehenditur. & est, indeclinabile, nam apud Græcos aduerbium est, aliàs dicitur autophoros.

s Furtorū aūt &c. CASVS. Satis s. dictū est, quid est furtū, & vñ dicat: modo dicendum est, quot sunt genera furtorum, & dī q̄ duo, quia furtum aut est manifestū, aut nō manifestū. Imo diceret aliquis, q̄ quatuor sunt gn̄a furtorū. Aliud est manifestū, aliud nō manifestū, aliud cōceptū, & aliud oblatū. Et tñ q̄ nō est ita, q̄ cōceptum, & oblatū ponūt species potius, quā gn̄a. Et dubitatur super hoc, quod in isto §. dicitur, q̄ si extraneus viderit furem rem meā furtiuè asportantem, q̄ pp visionē extranei fur ille dicat manifestus, & ita actione furti manifesti tenetur mihi ad quadruplū, & ita visione extranei mihi acquiritur

r Alij à Græci à ferēdo, φῶρας dixerunt.

s Dic tñ q̄ licet socius possit cōmittere, furtū tñ non præsumitur, vt l. merito. ff pro so. qd̄ est verū qñ socius tulit ad eū vsum ad quē eā destinata erat vt l. Sabinus. & l. si ędes. ff. cō. diuid. secus si aliter vteretur: Ita q̄ aufert socio cōmoditas partis suæ, vt d. l. Sabinus. ita dixit Bar. in d. l. si socius. Ang.

Nam cōceptum & oblatum species [a] potius actionis sunt furto cohęrētes, quā genera furtorū, sicut inferius apparebit. [b] Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ † appellant, nec solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo furtū fit, veluti, qui in domo † furtū fecit, & nondum egressus ianuam deprehensus fuerit, & qui in olivueto olivarum, aut in vineto vuarum furtum fecit, quandiu in eo oliveto, aut vineto deprehensus fuerit. Imo vlterius furtum manifestum extendendum est, quandiu eam rem fur tenens visus, uel deprehēsus fuerit, siue in publico, siue in priuato, vel à domino, vel ab alio [c] antè quàm eo perueneerit, quò deferre, vel deponere destinasset. [d] Sed si prulit, quo destinauit, tametsi deprehendatur cū re furtiua, non est manifestus fur. † Nec manifestum [a] furtum quid sit, ex ijs, quę diximus, intelligitur. nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est.

Varia furtorum genera, ex quibus quoq; variæ actionū species prodibant, hodie in desuetudinē abierunt. Qui sciēs prudēsque rei furtiuæ receptator & occultator est, furti non manifesti obnoxius fit.

Conceptū furtum dr̄, [e] cū apud aliquē testibus p̄sentibus [f] furtiua res quę sita & inuenta sit. nā in eū ꝓpria actio cōstituta est, [g] quamuis fur non sit, quę appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cum furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit, utique si ea mente tibi data fuerit, vt apud te potius, quàm apud eum, qui dederit conciperetur. nam tibi apud quem concepta sit, propria aduersus eum, qui obtulit, quamuis fur non sit, constituta est actio, quę appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum, q furtum quærere testibus pręsentibus volentē prohibuerit. Præterea pœna cōstituitur edicto prætoris per actionē furti non exhibiti aduersus eū, qui furtiuā rem apud se quęsitam, & inuētam non exhibuit. Sed hę actiones, scilicet concepti, & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti in desuetudinem abierunt. Cum enim requisitio rei furtiuę hodie secundum veterem obseruationem non fiat, [h] merito ex consequentia, [i] etiam pręfatæ actiones ab vsu communi recesserunt, cū manifestum sit, quòd omnes

quiritur actio, quod est cōtra illud generale Per liberā ꝑsonā nihil nobis adqri. Ad hoc dicūt qdā ꝙ hoc est speciale in odium furti, sicut & in odiū furis hoc introductū est ꝙ aliquis teneaſ act. furti ꝑpetuo, cū aliæ prætoriæ actiones pœnales sunt annales. Alij dicunt; ꝙ in isto casu mihi acquiritur actio non per liberā personā, sed ex delicto furis mihi acquiritur, cum exinde vitiatur h. d. Fran.

[a] Species. Idest, casus. Acc.

[b] Apparebit. Vt ĩ. eo §. concepti, & §. oblatum. Acc.

[c] Ab alio. Per hoc videtur infringi regula, per liberā ꝑsonā nihil acquiri, vt C per quas person. no. ac. l. j. qđ falsum est, qa magis ex delicto suo proprio, q̄ alterius facto hoc euenit, ut ff. de vsu. l. si qs solutioni. §. si & ff. quod vi aut clā. l. prohibere. Et sunt hæc vera. nisi in casu l. cum se occultauit ille cui fiebat. Nā licet fur visus fuerit, tñ est fur non manifestus, ut ff de fur. l. si quis in seruitute. §. ceterū.

[d] Deponere destinasset intantum sm Hug vt si vltra mōtes perferre destinasset, tamē si dēprehēdatur ante, erit fur manifestus.

[a] Nec manifestum. s. qa ꝯtrariorū eadē est disciplina, ut supra de hiis q sui vel alie iur sunt. §. 1. & facit ad hunc §. ff. e. l. 2. 3. 4. 5. 6. 7. & 8.

[e] Conceptū furtum &c. Dixi Iust. Dñe, satis uidi quid est furtum manifestū, & ex consequēti quid est furtū nō manifestū, sed intellexi à vobis fieri mentionē de furto cōcepto, & oblato. vñ quęro Dñe, quid est furtū conceptū? Et dicit Imp Frater hodie furtū ꝯceptū non est in vsu. olim tñ erat talis eius natura, ꝙ si aliqs credebat rē furtiuā in domo alicuius esse, ad eam cū magna pompa ꝯueniebat. & si dominus domus rē restituere nolebat, quā quam nō esset fur, dabatur tamē dño rei contra eū actio furti concepti, Olim quoq; erat alia species furti quæ vocabaſ oblatum, & habebat olim locū actio furti oblati ĩ tali casu Pone sic, Quidā erat amicus meus specialis, & penes eū erat res furtiua deposita, ipse aūt vidēs, ꝙ res furtiua cū magna diligētia quærebaſ plus diligēs suā honestatē quā meā, penes me cū illā furtiuā ꝺposuit, deīde fuit res illa furtiua penes me inuēta, unde teneor ego actiōē furti concepti, & illa, q penes me rē illā deposuit tenet mihi actiōe furti oblati, ad resarciendum quicquid illi soluero, conuentus ac. furti concepti. Fuit ēt olim quædā ac. quę vocabatur actio furti prohibiti, quæ dabatur cōtra eū, qui me q̄rare prohibuit testibus præsentibus rem furtiuā, quam in domo sua esse dicebam: & adhuc ex edicto prætoris fuit ꝯstituta ac. furti nō exhibiti aduersus eū qui rem furti. quæsitā, & penes eum inuentā nō exhibuit. sed oēs istę actiōes videlicet furti cōcepti, oblati, prohibiti non exhibiti, quæ propter inquisitionem rei furtiuæ olim erant adinuentę, hodie in desuetudinem abierūt. quippe cū hodie requisitio rei furtiuæ locū nō habeat, eo ꝙ hodie omnes, qui rem furtiuam scienter ceperint, & occultauerint, furti non manifesti teneanſ. Item quęsiui à Iustinia. quæ esset pœna furti manifesti? Respond quòd ĩ pœna furti manifesti est quadruplum, non manifesti autem duplum. Fran.

[f] Testibus præsentibus. l Nota, quòd ĩ magis dicitur notus ille, qui præsentibus testibus in delicto deprehenditur, facit l hæredes palam. In principio ff de testa. Angelus.

[g] Constituta est. Scilicet olim. Acc.

[h] Non fiat. Imo fit. vt ff de ser fug l. j §. hoc autem Sed illud est speciale in persona serui.

[i] Ex consequentia Hæc non est semper bona consequentia, ut sublata solennitate, ideo id tollatur, qđ cum solennitate fit, ut sup. de uerb. ob. §. sed hæc & C. de for. & imp sub. l. 1. & 2. Acc.

† Idest in ipso furto admisso, scilicet ꝺ ꝑhahēsū Alcia. aūt lib. 2. prętermisso. tit de furtis, legandū cēset.

Idest furē manifestum. Libera ꝑsona alij non acquirit.

† Duo faciunt furtū manifestū locus, ĩ quo furtum cōmissit, & apprahēsio seu clamor ante quā ꝑuenerit ad locum destinatum. Egid. Pat.

* Alias q̄ sic, & ĩtem quę destinauit, Disciplina eadem est cōtrariorum.

† Ex narbia legis duodecī tabularū sumpsit est, iquit Budæus, olim cm̄ nec ꝓ nō dicabatur. Cice li 1. de legib. Senator qui nec adcrit, aut cā, aut culpa esto. Dequo ēt, & quot alijs modis nec accipiaſ, Mādos. in gl. Facul. in § Et taxā. ĩ ver. nec.

* De furto concepto itē q̄ de oblato, vide Alcia. lib. Parergō. v. ca. viij. Vide etiā Auto. Augu eo. loco, quam ĩ. §. 1. citauimus.

* Ista gl. non est Accursij.

Pœna

qui scientes rē furtiuā susceperit, & celauerint, furti nec manifesti obnoxij sunt. Pœna manifesti [a] furti, quadrupli †est, tā ex serui [b] q̄ ex liberi psona, nec manifesti, [c] dupli. [d]

Quanis indebita aliena rei controctatio inuito domino facta, furti alligat contrectantem, qua propter, qui re aliena abutitur furtum committit.

Furtum autem fit nō solū cum quis intercipiēdi cā rem alienam amouet, sed generaliter cum quis alienam rē inuito domino [e] contrectat. Itaq; siue creditor pignore, siue is apud quē res deposita est, ea re vtatur, siue is, qui rē vtendā accipiat, ī alium vsum eam transferat, quàm cuius gratia ei data est, furtum cōmittit, veluti, si qs argētū vtendū acceperit, quasi amicos ad cœnam inuitaturus, et id peregrè secū tulerit, aut si qs equū gestandi causā [f] commodatum sibi, lōgius aliquò duxerit, quod veteres scripserunt de eo, qui in aciē equum perduxisset. [g]

Contrectans rem, quam controctare credit probabiliter domini voluntate, furti non tenetur.

Placuit tamen eos, qui rebus cōmodatis aliter vterentur, quā vtendas acceperint, ita furtū cōmittere, si se intelligant [h] id inuito domino facere, eūq; si intellexisset nō permissurū, [i] at si permissurum credat, extra crimen uideri, optima sanè distinctione, quia furtū sine affectu furandi nō cōmittitur. [k]

Qui etiam inuito domino cōtrectare falsò credit, si id volente domino faciat, furti reus non est, excipe alieni serui improbum solicitatorem, quippe qui etiam si domini applausu, eius rē assequutus fuerit, furti obnoxius est, nihilominus serui corrupti iudicium subiturus.

Sed & si credat aliquis inuito domino se rem cōmodatam sibi contrecta-

[a] Pœna manifesti. Quæ est de iure prætorio, vt j. de perpe. & temp §. 1. Acc.
[b] Ex serui. Hoc tamen casu seruus pro noxa dari poterit, vt inf de noxa. act in princi.
[c] Nec manifesti. Scilicet quæ descendit ex lege 12. tab vt j. de no § sūt autē Sed quare minor pęna iure l. 12. ta. imponitur, quā per prætorē? respō. quia maius delictū est, vt j. tit. proxi. in prin præterea tēpore l. 12. tab. pauperiores erant homines, unde minores pœnæ imponebantur, vt inf de iniur. §. pœna. Acc.
[d] Dupli Nisi in casu, vt C. de seruis fu l. mancipia. Acc.
Furtum autem fit &c. CASVS Quæsiui à Insti. qualiter fieret furtū? Respō. dicens, q non solū fit furtū, quādo animo intercipiendi i. intrandi ꝓprietatē aliquis q̄ppiā amouerit, sed ēt cum aliquis rē inuito domino contrectat, vnde si creditor pignore vtatur, vel depositarios re deposita penes ipsum, vel res quę ad vnum vsum conceditur, in aliū trāsferatur, quā cuius gratia data est, omnibus his casib. furtum fit Vnde scire debes, q illi, qui habent rem sibi ad vnū vsum cōmodatam, si in aliū vsum cōuertat, ita demū furtū committūt, si se intelligant inuito dño hoc facere. Sed pone quid si credat se inuito dño hoc facere, sed dominus hoc ratum habeat, fit ne furtum in hoc casu? Rñ. q non. Vnde ad hoc q commodatarios conuertens rem sibi commodatā in aliū usum, quam in eum ad quem cōmodata erat, furtū faciat, duo exiguntur, uidelicet, q credat se inuito domino hoc facere, et credat eum non permissurum, h. d vsque ad §. sed & si. Francisc.
[e] Inuito domino. Et quandoque volente, inf. eo. §. vnde illud. Acc.
[f] Gestandi causa. Idest, ducendi.
ADDITIO No cōtra illos, qui accipiunt in commodatum equum vsq; ad villam, & postea ducunt eum Bononiam, quia furtum committunt. Ang.
[g] Perduxisset. Idē est & si alij cōmodauit, species, n. furti est de alieno largiri, vt ff. eo. l. si pignore. §. 1.
[h] Intelligant. Et est ratio, quia volnntas distinguit maleficia, vt ff eo l. qui iniuriæ in fi. 1. resp. & facit. C. ad l. Corne. de sic l. 1. & ff. si cer. pe. l. quod te. ▪ patet in c. tuto volunıate, extra de sen excom.
[i] Permissurum. Quid si hoc credidit. s. dominū permissurū sed stulte credebat? Resp. furti nō tenetur, cū nō fiat furtū absque affectu vt hic subijcit, & sup. de vsuca. §. itē si is. & facit. ff. de fur. l. inter oēs. §. recte. Sed actione ex eo cōtractu, ut commodati vel simili, bene tenetur, vt ff eod. l. qui re sibi cōmodata. Sed secus, si stultè opinor te permissurum rem tuam accipere, vt ff. de fur. l. qui vas. §. vetare. Acc.
ADDITIO. Quid autem in filiofamilias, vxore, viro, vel monaco corruptis an habeat locum pœna istius §. dic vt per Ang. hic.
[k] Non committitur, Nisi in duobus casibus, vt dixi sup. eo. §. Acc.
Sed & si. CASVS. Supra dictum est. quòd furtum non fit, nisi contrectatione rei alienæ, & domino inuito, & ita necesse est, q duo concurrant, scilicet, quòd contrectans credat se inuito domino contrectare, & quòd domino inuito contrectet, & quia it est, ideo quæritur, vtrum verum esset furtum. commissum in tali casu, Titius accessit ad seruum meum, & eum solicitauit hoc modo, Serue nequam, vade furare domino tuo res suas, & cum eis venias ad me ad castrum meū, & ego bene defendam te cōtra dominum tuum. Seruus autē ille accessit ad me dominum suum, & intimauit mihi omnia hæc. Ego aūt volens Titiū in furto deprehēdere, dixi illi seruo meo, Serue bone, & fidelis sup multa te cōstituā, volo, q res illas capias, & fugias ad Titiū solicitatorē. Seruus aūt ille de voluntate mea res illas detulit ad Titiū, venio postea, & res meas furtiuas, seu furatas, simul cum seruo meo inuenio apud Titiū, facio eū in iudiciū cōueniri, & intendo ꝯ eū tā actionē furti, quā serui corrupti. Ex aduerso aduocati Titij ipsum viriliter defendentes, dicunt se paratos esse ostendere, quòd neutra istarū actione teneatur, Innotuit enim iā nobis tota ueritas, Actione. n. serui corrupti non tenetur, dicunt ipsi, quia seruus non est corruptus, q a nō habet res illas me īuito, sed magis me volēte, & iussu meo fuerunt sibi deportatæ. Super ista quæstione olim fuit magna dubitatio, cōstitutio tñ domini Iust. statuit, q teneat actionib ambabus, q a quātū in eo fuit, ipse res illas iuito dño contrectauit, & ēt seruū corrupit. Et propter hoc statuit, quòd prædictis duabus actionibus teneaf, vt auferat occasio delinquēdi, ne fortè si I casu isto impunit⁹ remaneret, ex huius īpunitate alij tētarēt seruos alienos corrūpere, q de facili possēt corrūpi, quanq̄ iste bon⁹ nō fuit corrupt⁹. h. d. & litera plana est vsq; ad §. interdū quoq; furtū. Fr.

Furtum.

† Sic Lucæ xviij. Si aliquē defraudaui, quadruplum reddo. Et Exod. xij. Siquis furat⁹ fit bouē, aut ouē, quinq; boues ꝓ uno, & quatuor oues pro una restituet, si nō habuerit quod pro furto reddat, ipse venundabit. Et nota q de furto quęsitis non debet fieri eleemosyna, exēplo Zachæi, sed pot⁹ reddi domino cū quadruplo, vt c. fin. xiij. q. 5. Eg Per.

Furtum facit qui de alieno largitur.

Prætor pl⁹ puuit quam lex xij. tabularum.

▪ Hoc nō est Accu. Egi. Per.

re, dño autem volente id fiat: dr̃ furtũ [a] non fieri. Vñ illud q̃sitũ est, cum Titius seruum Męuij solicitauerit, vt q̃sdã res dño [b] subriperet, & ad eũ [c] perferret, & seruus id ad Męuiũ pertulerit: [d] Mænius autẽ dũ vult Titiũ in ipso delicto deprehendere, pmiserit seruo quasdã res ad eũ p ferre: utrũ furti, an serui corrupti iudicio teneaẽ Titius, an neutro? Et cũ nobis sup hac dubitatione suggestũ est, & antiquorũ prudentiũ sup hoc altercationes pspeximus, qbusdã neque furti, neq; serui corrupti actionẽ pstantibus, qbusdã furti tantũmodò: nos hmõi calliditati obuiam euntes, p nr̃am decisionẽ [e] sancimus, non solũ furti actionẽ, [f] sed & serui corrupti ꝯ eũ dari. Licet [g] n.is seru⁹ deterior à sollicitatore minimè factus est, & ideo non concurrant regulæ, [h] quæ serui corrupti actionẽ introducunt: ñ consiliũ corruptoris ad perniciẽ [i] pbitatis serui introductũ est: vt sit ei pœnalis actio imposita, tanquã si re ipsa fuisset seru⁹ corrupt⁹: ne ex hmõi impunitate [k] & in alium seruum, qui facilè posset corrumpi, tale facinus à quibusdam [l] perpetretur.

In filijs in potestate potest etiam furtum committi. b. d. Aret.

Interdum ẽt liberorũ hominũ furtũ: [m] veluti siquis liberorum nostrorum, qui in potestate nr̃a sunt, subreptus fuerit.

Debitor qui surripit rem pignoratam creditori, furti tenetur.

Aliqñ aũt etiã suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rẽ, quã creditori pignoris causa dedit, subtraxerit. [n]

Furti quoque actione tenetur nõ modò qui furatur, verumetiam qui opem, & consilium ad id patrandum præstat, eademq; pœna qua fur condemnandus est: qui si consilium tantùm dederit, non tenetur.

Interdũ quoq; † furti

[a] Furtum. Vt furti actio nascuntur, furtum tamen fit secundum quosdam. Sed certè imò nec furtum fit, vt ff. eo. l. inter omnes. §. penul.

[b] Domino. Scilicet Mænio. Accur.

[c] Et ad eum. Scilicet. Titium.

[d] Pertulerit. Idest, dño hoc renũtiauerit, vt C. de fur. l. si quia seruo alieno persuaserit.

[e] Decisionẽ. Vt C. de fur. & ser. corrup. l. siquia seruo alieno persuaserit.

[f] Furti actionem. Speciale est, quod hic dr̃: aliàs non fit furtum volenti, vt ĩ. pximo. § & ff. de do iter virũ & vxo. l. de eo. in si qua est ꝯ Sed vi. q nec hoc casu debeat esse speciale, vt C. de ser. fu. l. quicũque. §. si. Sed ibi incipit malitia à dño, hic autẽ ab ipso corrumpente Accur.

[g] Licet. Idest, quãuis. Accur.

[h] Regulæ. Quas regulas habemus ff. de seruo corrup l. j. in princi & per totum titulum.

[i] Perniciem. Idest, destructionem.

[k] Impunitate. Sic infra tit j. §. sed nedum talia.

[l] Quibusdam. Itẽ & vt vnius pœna sit metus multorum, ut C. ad legem Iuli. rep l j. Et nota î hoc §. puniri. affectum, & si nõ sequatur effectus. sic C de episcop & cler. l. si quia non dicam. & C. de ijs, qui. eccl. cõfu. l præsenti. Argu. contra ff de pœ. l. cogitationis. Sed certè hac cogitatio iam deuenerat ad aliquem actum: vnde non erat nuda. Accur.

ADDITIO. Tu dic circa istam materiam, q aut quis non cogitat delinquere, nec agit, nec perficit: & regulariter non tenetur fallit in casu l. quisquis. C ad leg Iuliam maie & l. 2. C de lib. & eorum liber. Aut cogitat tantum, & iure poli punitur, non fori Aut cogitat, & agit, sed non perficit, & tunc ciuilis actio non datur, nisi delictum de facili transeat in exemplum, vt hic. In criminali autem distingue, quia pro delicto accessorio, puta, quia fregit ostiũ, vel fenestras, punitur, non pro principali, nisi processerit ad actũ proximum ipsi delicto, quod ex facti impedimento non perfecerit. Aut egit, & pfecit sed non cogitauit, & tunc siue culpa id euenerit, siue casu, semp tenetur, dũmodo culpa præcesserit casum: mitius tñ punitur, quatenus ex leuiori culpa fuit obnoxius. Quando autem agit, cogitat, & pficit, clarum est ipsum fore puniendũ, nec est locus pœnitentiæ. l. qui ea mẽte. ff. eo. fallit in l. 2. ff de cri. stel. Angelus.

[m] Furtum fit. Nõ rõne dñij, sed maleficij, & ideo ex hoc maleficio nõ ciuiliter, sed criminaliter agiẽ. Nã cũ sit liberũ corpus, nõ recipit æstimationẽ, vt ĩ de oblig. quæ quasi ex del. §. ob hominem. criminaliter autem extra ordinẽ agetur, vt ff eodem. l. fina. & de ptiua. delic l. fina. mater vero non agit, sed & pater non agit condictione furtiua, cũ ipsa ad possessionẽ vel proprietatẽ cõpetat, quorum neutrum in filio habet locum, ut ff. eod. l. eum qui. §. an pater. versicu si filius. & l. mater. in princip & § liberorum. & ff de acquiren. possess l. cum hæredes. § fin & ff. de rei vendicat l prima §. per hanc.

ADDITIO. Istam gloss. reprobãt doct. quia imò ciuiliter agitur, & duplicantur operæ, vel damna, quæ pater sustinuit, qui licet non propriè, largo tamen modo habet in filium dominium, & possessionem, quod patet, quia habet rei ven. de iure Romano, vt l. 1 § 1. ff de rei vendicatione.

[n] Subtraxerit. Sed hæc res non efficitur furtiua, ut ff. de vsucapionibus l sequitur. §. si rem. & ff pro emp l si rem. Vnde dic, q quandoque est res furtiua, & fit furtum, & nascitur actio furti, vt ferè in toto hoc titulo, & ff. eodem, & C. eodem Interdum nullum eorum est, vt si re mea vtar. Interdum furtum fit, & res furtiua, sed actio furti non nascitur: vt supra eodem §. hi qui. Interdum furtum fit, & actio nascitur, sed non fit res furtiua, vt hic dicitur.

Interdum quoq; furti. CASVS. Scire debes, q quandoq; tenetur ille, qui furtum non facit, & hoc reperitur in illo, cuius ope, & consilio furtum factum est, cuiusmodi est ille, qui de manu tua pecuniam, seu nummos excusserit, ut ab alio surriperentur, & etiã qui tibi volenti euadere restitit, vt alius res tuas raperet, necnon & ille, qui panno rubro, vel aliquo alio modo oues, vel boues fugauerit, vt alius abigeus eas surriperet. Et hoc verũ est, si hoc eo animo fecerit, ut alius eas surriperet. Si enim per lasciuiam hoc fecerit, & non vt ab aliquo alio surriperentur, tunc non teneẽ actione fur. sed l. Aquil. Cum autem ope vnius alter furtum fecerit ambo,

act.

Furtum nõ fit volenti.

Affectus punitẽ, licet nõ sequatur effectus.

† Sic Metellus Celer Sergiũ dãnauit, & nõ factũ sed animum î qõnẽ deduct⁹ est: plusq; voluisse peccare nocuit, q̃ nõ peccasse profuit. Vale. maxi. lib. vj. de pudici. Egid. Per.

Corp⁹ liberũ, est inæstimabile.

Cõdictio furtiua ad possessionẽ, vel pprietate ꝯpetit.

Fur, furtiua res & cõdictio furti, quãdoque separantur.

† De mã. liberta. §. vide in c. qui cũ fure. iuncta gl. extra. de fur.

teneť [a] qui ipse furtum nō fecit: qualis est is, cui' ope, & ↄsilio furtũ factũ est. In quo numero est, q tibi numos excussit, vt alius eos raperet: aut tibi obstiterit, vt alius [b] rem tuam exciperet: aut oues tuas, vel boues fugauerit vt alius eas acciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugauit armentum. Sed si quid eorũ per lasciuiã, [c] & nō data opera, vt furtum admitteretť, factum est: in factum [d] actio dari debet. At vbi [e] ope Męuij Titius furtum fecerit: ambo furti tenētur. Ope † & consilio eius quoq; furtũ admitti vr̃, q scalas fortè fenestris supponit: [f] aut ipsas fenestras, vel ostium effringit, vt alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut scalas, vt fenestris supponereť cōmodauerit, sciens cuius rei gr̃a cōmodauerit. Certè, q nullã opē ad furtũ faciendũ adhibuit, sed tm̃ cōsiliũ dedit, atq; hortat'. est ad furtũ faciēdum: nō tenetur furti. [g]

Si quis filius patri furto surripiat, furtum facit, idque furtiuum efficitur, et ea propter inusucapile. filius tamen furti conueniri minimè potest: opem autem, & consilium illi praestans pōt.

Ij, q in parētũ, vel dñorũ ptãte sunt, si rē eis surripiũt, furtũ qdē faciũt: & res in furtiuã cãm cadit: nec ob id [h] ab vllo vsucapi pōt, antequã in dñi ptãtem reuertatur: sed furti actio non nascitur: [i] quia nec ex alia vlla causa p̃t īter eos actio nasci. Si verò † ope, & consilio alterius furtum factum fuerit: quia vtiq; furtũ cōmittiť, cōuenienter ille furti teneť, qa verũ est, ope, & cōsilio eius furtum factum esse.

Actio furti competit illi cuius interest furtum factum non esse. Aret.

Furti autē actio ei competit, cuius interest [k] rē saluã esse, licet dñs non sit. Itaque nec dño aliter competit: quã si eius intersit rem non perire. Vñ ↄstat, creditorē de pignore surrepto furti actione agere posse, ēt si idoneũ debitorem habeat: quia expedit ei pignori poti' incũbere, quã ĩ personã agere. Adeò quidem, vt quãuis ipse debitor eam rē surripuerit: nihilomi

actione fur. teneť. Et caue tibi, q bene scias literã, & naturã distinguere: q. quod iam dictũ est, q ille cuius ope fit furtum, teneť act. fur. Intellige de eo q opem expressam pr̃buit: sicut si aliquis furtũ volēti facere, sciens quid ipse facturus esset, accommodauit scalas, vt fenestram ascendat, & frangat nam aliter vult litera sequēs, s q ille, qui pr̃bet consilium tantum faciētu furtum, act. furti non teneať: veluti si aliqs solũ cōsiliũ dederit alicui facienti furtum quia tunc actione furtiua non tenebitur, h. d. Et ita habes in hoc § tres casus. vnus est qñ aliquis opem, vel consilium expressum p̃buit furtum facienti. secundus quãdo opem, vel consiliũ tacitum tertius, qñ solũ consilium, & non opem. In primis duobus casibus tenetur acti. furti in tertio non tenetur, h. d. Franc.

[a] Furti tenetur. Nō manifesti: licet ēt deprehendať: vt ff. eo l. is qui.

[b] Alius. Facit ad hoc, ff ad leg. Aquil. l. si seruus seruũ. §. si quis de manu mihi. & ff. eod. l. furti. §. penulti. & l. qui seruo.

[c] Per lasciuiam. Idest, stultitiam.

[d] In factum. Idest, vtilis legis Aquiliæ, si corpora læsa sint: alioqui subsidiaria, vt inf. ad leg. Aqui. §. fi. & § pen.

[e] At vbi. Aduersatur proximo dicto, vbi dixit dari in factum.

[f] Supponit. Nota hic dari consilium solo facto, aliàs dicitur cōsilium: hominis intentio, vel propositum: vt ff. eod. l. si quid fur. § 1. Item dr̃ consilium, quod alij datur bonum, vel malum: vt ff eo l. in furti §. pen. in fi. Item consilium dicitur, quod capitur a multis, vt C. de leg. & consti l. humanum.

[g] Non tenetur furti. Cum aliàs esset facturus furtũ ēt sine consilio huius, aliàs s si non erat aliàs facturus: tenetur vterq; ff de furt l. qui seruo. & de verb. sig. l. sæpe. [i] Aliud vr̃ in actiōe serui corrupti, vbi teneť ēt si aliàs esset facturus nec n. oportet laudãdo augere malitiã, vt inf. ad leg. Aquil. §. cęterũ, & ĩ de actio. § in quadruplum & ff de ser. corrup. l 1. § persuadere. Sed quæ est ratio? Resp quia hic agitur delicto secuto post p̃suasionē, nōn aũt ex ipsa p̃suasione Et ideo distinguiť, an erat aliàs facturus, vel nō: sed in alijs casib ex ipsa p̃suasione agiť, quicqd postea sequať: vt ĩ. eo §. vnde illud dummodo non ex interuallo nimio sequatur: vt ff. de ser corru. l. in hoc, & l. Neratius. Itē est ↄ ĩ. de iniu. § nō solum. Sed ibi non erat alias facturus, & fecit.

Ij, qui in &c. CASVS. Meus filius, vel seruus meus eo dicem meum mihi surripuit: nunquid possum ↄ eũ agere act. fur. Rñ. q non. res tñ ipsa ĩ furtiuã cãm deuenit, vnde vsucapi nō p̃t antequã in dñi ptãtem reuertať. Si tñ aliqs filio meo, vel seruo mihi furtum facienti ipsum consilium, & opem dederit: tenebitur actione furti. Franc.

[h] Nec ob id. quod verum est, scilicet rem furtiuam non posse vsucapi, nisi fuerit lis æstimata, vel dominus vendiderit furi. [4] vt ff. eod. l. quamuis. in fi tit. Acc.

[i] Non nascitur. Nisi sit filius habens castrense peculiũ, vel quasi castrense. vbi filius teneatur patri, & pater filio: Idē de vxore, quod hic de filio dicitur. vt ff. eo l. si quis vxori. in prin & l. § j.

Furti autem actio &c. CASVS Dixi legislatori: Domine iam bene video in qbus potest fieri furtum: quia nedum in re aliena sed & in re propria. Sed domine, pro Deo cui competit actio furti? ipse respon dicens, quòd act. fur. cōpetit ei, cuius interest rem non fuisse surreptam, quãuis nō sit dominus rei surreptæ: quia etiã ipsi domino rei non competit nisi eius intersit furtum factum non esse. vnde si creditori res obligata surripiatur: domino rei scilicet, debitori, non competit actio furt. sed magis creditori ipsi: quamuis enim creditor habeat actionem personalē, per quam possit a debitore suũ consequi, si idoneus fuerit debitor: tñ tutius, est ei pignori incumbere, quam in personam agere & hoc vult innuere: quia si debitor creditori pign' surripuerit, poterit creditor cōtra debitorem actione furti experiri, h. d.

[k] Cuius interest Etiam modicè, vt sup. tit. j. §. fin &

ff. vi

[i] Cōcor. cũ hoc §. c. si culpa. iuncta gl. sup vers. tulisti. extra. de iniu. & dã. da.

Quid si lasciuia pulchrè Bud. in anno. ad Pãdec tit de loc. & cōduct. l. ex conduct. §. sed & si labes.

[s] Consiliũ quot modis capiať. Mando. in Gl. Facult. §. Habita, in ver. consilio.

[f] Dic vt per Bart. ĩ l. nō solũ. §. si ea mã dato ff de iniur. aduertas th q isto casu cōcedēdũ est, q teneť de dolo, vt l. si eum sciret ff. de dolo. Ange.

† Sic, licet aliàs vbi principale nō tenet nec accessoriũ l græcè. §. illũ ff de fideiusso. hoc tamē fallit hic: quia licet principalis faciēs furtũ non teneať, tenetur tñ p̃suasor. Vide Bar. in l. si qa seruo ff. e. Egid Per.

[4] Idem si redeat in dñi potestatem de quo dic, vt p An. ĩ §. aliqñ, ĩ. eod.

ff. vi bo. rap. l. 2. §. in hac actione. versi. sed ideo addi di. Itē oportet ꝙ intersit ex iusta causa, & ꝓbabili. nō si est malæ fidei possessor, vel huius rei fur, furti non aget. ut ff. eo. l. itaq; circa priu. ver. sed furti. & l. eū q. emit §. is aūt. Sed si bonū initium habuerit: vt debeat furem ꝯuenire: vt ff. loca. & conduc. l. cū in plures §. vestimenta. Sed ibi de actione in rem, vel condictione furtiua dicit: hic autem de actione furti.

ß Idem est. Vt furti actio competat dño, & facit ad hunc §. ff. de condictione sine causa. In l. si fullo.

nus creditori cōpetat [a] actio furti. [b]

Qui alienæ rei custodiendæ exactam curam præstare tenetur (veputa fullo, & sarcinator) re furto sublata, contra furem experiri possunt: modo integrè soluēdo existāt.

Item si fullo [c] polienda, curandave, aut sarcinator sarcienda vestimēta mercede certa constituta [d] accepit, eaque furto amiserit: ipse furti hēt actionem, non dñs: quia domini nihil interest, eam rem non perire: cum iudicio locati à fullone, aut sarcinatore rē suam persequi possit. Sed & bonæ [e] fidei emptori surrepta re quam emerit, quamuis dominus nō sit oino cōpetit furti actio, quēadmodū & creditori. Fulloni verò, & sarcinatori nō aliter furti actionē cōpetere placuit, q̄ si soluendo fuerint, hoc est, si dño rei æstimationem soluere possint. [f] Nā si soluendo nō sint: tūc qa ab eis suū dñs cōseq nō possit, † ipsi dño furti cōpetit actio: quia hoc casu ipsius interest, rem saluā esse. Idem est, [g] & si in parte soluendo fuerit fullo, aut sarcinator.

Qui è duabus experiundi vijs alterutram elegerit: ita demum alteri renunciasse videtur, si sciens prudensq; plures sibi competere, alteram intentaris: q. si aut nesciens aut dubitans egeris, nil prohibet, quin iam instituta actione omissa, sibi competentem alteram proponat.

Quæ de fullone, & sarcinatore diximus, eadem & ad eum cui commodata res est, transferenda veteres existimabant. Nam vt ille fullo mercedem accipiendo, custodiam præstat: ita is quoq; qui cōmodatū vtendi cā accepit, similiter necesse habet custodiam ꝑstare. Sed nr̄a ꝓuidentia etiam hoc in nostris decisionib. [h] emendauit: vt ī dñi volūtate sit: siue cōmodati actionem aduersus eū, q̄ rē cōmodatā accepit mouere desiderat, siue furti, aduersus eū q̄ rem subripuit: & alterutra earū electa, † dñm nō posse ex pœnitentia ad alterā [i] venire actionem: sed si q̄dē furē elegerit, illū q̄ rē vtendam accepit, penitus liberari: sin autem commodator veniat aduersus eum, qui rem vtendam accepit, ipsi [k] quidem nullo modo cōpetere posse aduersus furem furti actionem: eum autem, qui pro re cōmodata conuenitur posse aduersus furē furti

quia sibi cōmodaui, vel locaui habet actionē furti. Et hic est casus, in quo fur ti agere potest. vt ff. e. l. qui vas §. si ego tibi ver. quia nō debueras ibi, furtum admiseris.

Put furti quādoq; agit.

a Competat. Cōtra debitorem, qui surripuit.

b Actio furti. Res tamen non fit furtiua, vt dixi supra eo. §. aliquando.

¶ Item si fullo. CASVS. Supra positum est vnum exemplum, ī quo actio furti datur ei, cuius interest licet nō sit dñs: vt dictum est in creditore. Hic ponit aliud in fullone, & sarcinatore Si. n. fullo, vel sarcinator vestimenta mea, q̄ sibi curanda, sarcinandave certa mercede constituta dedi, furto amiserit: mihi nō cōpetit actio furti, eo ꝙ mea non interest vestimenta illa non fuisse surrepta. cum iudicio locati à fullone æstimationem vestimentorū meorum consequi possim. Et sumus in vers. sed & bonæ fidei &c. Iam habuistis duo exempla, vltra, in quibus competit actio furti illis quorū interest furtum factum nō fuisse. Hic adhuc ponit quoddam exemplū de eodem. Si enim bonę fidei emptor à nō domino rē emerit, & ei fuerit tradita, & postea surrepta, quamquam nō sit dominus, sibi nihilominus competit actio furti, sicuti & creditori. Scire tamen debea quod aliter fulloni, vel sarcinatori non competit act. furti, nisi sint soluendo, ratio, quia nihil est periculo eius qui nihil habet. Similiter si pro parte fuerit soluendo fullo vel sarcinator: domino, non fulloni competit actio h. d. Fran. de Are.

† Rō, qui nō habet qd̄ reddat, eius periculo nihil est. l. itaq; ful lo ī prin. ff e. Etiā nia est actio quā inopia debitoris excludit. l. nā is ff d̄ dolo. Ægid. Per.

c Fullo Fullo & sarcinator q. fiut, dic vt ī māḋ. §. si.

d Cōstituta. [e] Supple in pecunia numerata, aliàs nō esset locatio: vt l. 1 §. si quis. seruū ff. de pos.

e Sed & bonæ. Facit ff eo. l. itaque.

f Possint. Imò videtur, quòd semper dominus de-

e Ista gl. nō est Accur. sed additio.

Quæ de fullone. CASVS. Supradictū est, quòd si vestimentum fulloni, vel sarcinatori curandū vel sarcinandum traditum surreptum fuerit, quòd fulloni, si soluendo fuerit, non domino competit actio furti. Itē intelligas, si res fuerit surrepta commodatario: quia si fuerit soluendo, commodatario, & non sibi competit actio, quia ad rem restituendam non tenetur. & hæc vera fuerunt secundum iura antiqua. Dñs tamen Iustinianus in quadam costitutione quam habes. C. de furtis, & seruis corruptis, l. fi. §. tales itaq;. hoc emendauit. Statuit enim quod in electione commodatoris sit, vtrum velit agere contra commodatariū actione commodati vel aduersus eum, qui rem surripuit actione furti, & si dominus vnā istarum actionum elegerit, ad alteram non potest redire. Si enim dominus actionem furti moueat aduersus furē, commodatarius penitus liberatur: si autem contra commodatarium moueat actionem, non poterit postea contra furem agere: sed commodatarius, qui à commodatore conuenitur, poterit aduersus furem habere actionem, & nullo modo commodator, nisi ignarus rei surreptę contra commodatarium actione commodati egerit primo, ex hoc enim non obijcitur sibi obstaculum à iure re comperta, quin possit agere, nisi à commodatario sibi fuerit satisfactum. h. d. Franc.

† Tu ī id vbi aduersus duos aut plures qs optionem habet, qñ sibi vno semel electo in actio, ꝑiudicet, & qñ el uariaȓ liceat vid̄ diffusè ꝑ Bart. in l. nonnunquā. ff. de coll. bon.

h Decisionibus. Vt C. de fur. & ser corrup. l. fin. §. tales itaque.

i Ad alteram. Vnde actio furti hoc casu non est ambulatoria.

ADDITIO. Et de dictione penitus, vltra istum tex. vide tex in l. fi. C. de noua. Ang.

k Ipsi. Scilicet commodatori.

a Habere actionē. & pœnam exactam domino restituere non cogitur: quia ubi periculum, ibi commodum: ut C. de fur. & seruis cor sup. l. fi. §. sed cum, in fi. §.

Onus sentiens habeat lucrū.

b Peruenit. Agēdo contra eum actione commodati. Accursius.

c Ab eo. Scilicet cōmodatario.

d Suppositum. Scilicet furem.

e Ei. Scilicet commodatario.

f Cū manifestissimum. Bene dico q eligendo unam, repellitur ab altera: nisi sciens à principio fuit, cum &c.

¶ Sed is apud quē. CASVS. Dictum est su. de fullone & cōmodatario, qualiter eis competit actio, ꝓ re aliena: modo videamus de depositario, utrum si res apud aliquē deposita fuerit depositario competat act. furti. Non enim tenetur nisi de dolo. & ita non interest suam rem non fuisse surreptā. si autē in dolo fuit, non debitur sibi actio ne ex malitia sua actionem consequatur. hoc dicit. Franc. de Aret.

g Dolo. Supra quibus modis re contra oblig. §. præterea. & C. depo. l. j. § pen. & l. fina & idem quod hic habemus ff. eodem, l. eum qui. § is autem.

¶ In summa. CASVS. Dixi Iustin. Domine, qd plura vultis dicere in titulo isto? Iam tantum dixisti de materia ista, quod generatur tædium Deo, & toti mundo Et respon Iustin Praeses, ut breuiter hunc titulum expediamus scire debes, quòd apud antiquos quæsitū fuit utrum im pubes rem alienam amouendo, furtum facere possit, & pla

habere actionem, a ita tamen si dn̄s sciens rem esse surreptā, aduersus eū cui res commodata fuerit peruenit: b Sin aūt nesciens & dubitans rem surreptam esse apud eum, cōmodati actionē instituerit, postea autem re cōperta voluerit remittere qdē commodati actionē ad furti autem actionem peruenire, tunc licētia ei cōceditur, & aduersus furē venire obstaculo nullo ei opponendo: qm̄ incertus constitutus mouit aduersus eū, qui rem utendam accepit, cōmodati actionē: nisi dn̄o ab eo c satisfactum fuerit: tūc etenim omnino furem à dn̄o quidem furti actione liberari, suppositum d autem esse ei, e qui pro re sibi cōmodata dn̄o satisfecit: cū manifestissimum f sit etiā si ab initio dominus actionem cōmodati instituerit, ignarus rem esse surreptam: postea autem hoc ei cognito, aduersus furē transierit oīno liberari eū, q rē cōmodatā acceperit, quécūq; cāç exitū dn̄s aduersus furem habuerit. eadē definitiōe obtinēte, siue i parte, siue i solidū soluēdo sit is, q rē commodatam acceperit.

Depositarius qui tenetur de dolo, non habet furti actionem, sed dominus, h. d. Aret.

Sed is apud quē res deposita est, custodiam non præstat: sed tm̄ i eo obnoxius est, si quid ipse dolo g malo fecerit. qua de cā si res ei surrepta fuerit: quia restituendæ eius rei noīe depositi nō tenetur: nec ob id eius interest rē saluā esse: furti agere nō potest: sed furti actio domino competit.

Impubes non tenetur furti, nisi fuerit doli capax. Aret.

Cum ex furandi dolo sit animo furtum consistat, is tantū furti tenetur, q doli capax est.

In summa h sciendū est quæsitū esse, an impubes rem alienam amouendo i furtum faciat. Et placuit, quia furtum ex affectu furandi consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus, pubertati k sit, † ob id intelligat se delinquere. †

Duplum aut quadruplū, quod in furti actione venit, ad pœnæ persecutionem tantum pertinet, cum præterea rei ipsa furto subtracta, aut à quocūque possessore per rei vendicationem, aut ab ipso fure eiusque hærede per condictionem furtum exsequi queat.

Furti actio, siue dupli, siue quadrupli, tantum ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus: quā aut vendicando, l aut condicendo m potest auferre. Sed rei vendicatio qdē aduersus possessorē est: siue fur ipse possidet, siue ali⁹ qlibet. cōdictio aūt aduersus furem ipsū, hæredem ve eius, licet nō possideat, competit.

TITVLVS II.

DE VI BONORUM RAPTORUM.

Quisquis res alienas rapit non tantum furti obnoxius est sed etiam vi bonorum raptorum actione conueniri potest, quæ intra annum à commissa rapina in quadruplum, post vero in simplum datur, ita quid in qua druplo etiam rei persecutio contineatur: eius enim triplum in pœnam, simplum vero in rem computatur.

cuit domino furti. quod si impubes animum furandi habuerit, & in ipsum posse cadere istud delictum, hoc est, si sit proximus puberti: quòd actio fur teneatur. hoc dicit. Fran.

h In summa. Id est ut breuiter hunc tiexpediamus.

i Amouendo. Nota q furtum fit contrectando, & amouēdo, & sine eo nō fit: ut l. ei qui, ff. eo. Angel.

k Proximus pubertati. A decimo anno & dimidio, scilicet ut supra diximus de inutil. stipu. §. pupillus. & facit ad hunc § ff. eodem. l. impuberem. & ff ad Syllanianū. l. excipiuntur. & ff de reg. Iu. l. pupillus.

¶ Furti actio. CASVS. Quæsiui à iusti. de natura furti, scilicet ad quid de tur actio furti? Et respon Iustin. quòd act. furti, siue sit ad duplū siue ad quadruplum, datur ad pœnam, & non ad rem suam persequēdam, datur enī do mino alia actio, scilicet rei vēdicatio, & cōdictio furtiua. Scire tn̄ debes q rei vēdicatio datur contra quēlibet possidētem, condictio furti datur contra furem & eius hæredē. h. d. usque ad finem tit. Franc. de Are.

l Vendicādo. Id est dominium petendo si extet.

m Condicendo. Id est, in personam agendo conditione furtiua, si consumpta sit. & facit ad hunc § ff de condi. furtiua. l. si pro fure. § furti. & l. in condictione & inst. de actionibus § sic itaque. & C. de fur tit. l. ancillæ.

DE VI BONORUM RAPTORUM.

Vise

† Callistratus in l. non tantū in pri. ff. de excusa. tut. interpretat pupillos ætatē pro pe pubertatem esse si tantum semestre ipsi ad pubertatem desideret. Proximus pubertati quis.

† Et sic & i delictis doli capacitas supplet ætatē ut hic. & l. c. si. iūcta glo. super verbo pru dēnia. ex. de despō. impub. Cōdictio furtiua.

Cōtinuatio

Viso de furto, sequitur de rapina: & consequenter vt potes videre supra tit. 1. in prin.

Diuisio.

Vi res. Totus iste ti. diuiditur in tres partes Primo, q raptor & fur inęqualiter puniuntur. Secundo, qñ q raptor rem suã, vel alienã putãs eẽ suã. Tertio, qd sit subiectũ l hac actione, videlicet, qd debet deducere actor. Secũda ibi, Quia tamẽ, Tertia ibi, Sanè in hac.

CASVS. Dicit Iusti. Domine, iam vidi, quòd ille qui rem alienam clam surripit, tenetur act. fur. qd dicetis de illo, q rẽ alienã vi rapit? Et resp. q ille similiter actione furti tenet. Nullus. n. magis rẽ inuito dño contrectat, quam qui eã vi rapit, vnde improbus fur. dicit, & pro ista improbitate ptor introduxit actionẽ vi bo. rap. & est i tra annũ quadrupli post annũ verò simpli. & datur propter vnã rem vi raptam, quanquam aliter secus uideretur propter uerba in numero plurali posita à ptore in nole actionie. s ui bo. rap. Et sumus in uers. quadruplũ aũt &c. Supradictum est q actio ui bo rap. intra annũ datur in quadruplũ, post annũ vero in simplum, quæro vtrũ quadruplum istud sit totũ pęna? Et rñ. q non, & in isto quadruplo simplum inest, & triplũ est pœna: siue cõprehendat raptor in delicto, siue non. Non. n. debet esse melioris conditionis raptor, quam fur. h d. Frã.

Vi† res alienas[a] rapit, tenetur quidẽ etiam furti, [b] (quis enĩ magis alienã rem inuito domino contrectat, quã qui vi rapit? [c] ideoque rectè dictum est, eum improbum furem esse) sed tamen propriam actionem eius delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur, Vi bonorum raptorum: & est intra annũ [d] quadrupli: [e] post annum, simpli: quę actio vtilis [f] est, etiam si quis vnam rem, licet minimã rapuerit. Quadruplum autem non totum† pœna est, &† sicut in actione furti manifesti diximus: [g] sed in quadruplo inest & rei persecutio, vt pœna tripli sit: siue comprehendatur [h] raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum [i] enim esset, leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quam qui clàm [k] amouet.

Si quis rem suam, aut quã suam opinabatur, penes alium constitutam, violenter aut rapuerit, aut inuaserit, si is dominus sit, à domino cadet, si non sit, post rei restitutionem eiusdem quoque æstimationem vim passo præstare cogitur.

Ita tamen [l] competit hæc actio, si dolo malo

a Alienas. Largè accipe, vt ẽt si sint communes. idẽ sit quo ad socij partem: vt ff de fur. l. si socius. Acc.

b Furti. Scilicet non manifesti etiam si deprehẽdatur, ſm P. quod falsum est: imò si deprehẽdatur, manifestus est, & in quadruplũ potest conueniri: vt ff. de fur l. si vendidero. §. cum raptor, [g] aliàs si non deprahẽdatur, non manefesti tenetur, qua actione si fuerit actum tollitur vi bo. rap. nisi in id quod excedit vt ff. e. l. 2. Itẽ in casu nec manifesti. nec nõ manifesti tenetur: vt si qui a domo, in qua nemo erat, rapuerit, sed tantum hac actione vi bo. rap. tenetur secundum. P. vt ff. de fur. l. si quis de domo. Sed hoc est falsum. quia ibi erat actio furti non manifesti: & iõ amplius cessat actio furti: & ideo datur hæc ★ actio vi bo. rap. quia excedit, & in id quod excedit vt d. l. ff. eo. l. 2. & ff de act. & ob. l. qui seruum. §. si.

c Qui vi rapit. Quasi dicat nullus: vt hic. & ff. quod met. cau l. cum exceptione § qui vim. Acc.

d Annum. Scilicet vtilem: vt C. eo. l. si. & l. 2es. & C. de noxa l. pen.

e Quadrupli. Nisi in casu quo agitur ad duplum tñ tum: vt C. de pag. l. Christianus, quæ est huic contra. Sed illud est speciale.

f Vtilis. Id est. efficax & directa. Vel dic q directa competit, qñ plures res raptæ sunt. sed vtilis quando vnum tantum bonum raptum est, id est. vna res rapta est. Et facit ad hoc quod pluralis oratio l. raptorum trahatur ad singularem. ff de condi. & dem. le. falsam §. vlt. & ff de neg ge. l. 3. §. hæc uerba, uers. negotia & ff. de pet. hære l. regulariter. & l. licet.

g Diximus Vt supra tit. s. in fine.

h Comprehendatur raptor. Sed quomodo potest raptor non deprehẽdi cũ dicatur eripere, quasi de manu auferre: vt ff. ne quis eũ qui in ius. l. 4. §. j. Respon. distingue animum auferẽtis: si vi si erat animus et palam & quasi per vim auferendi, licet ibi neminem inueniat. tñ est raptor. Sed fur est, qui habet animũ, vt faciat clã, licet interdũ deprehendat: ex qua deprehensione efficitur manifestus: vt ar. su. ti. j. §. j. furtum autem à furuo. ADDITIO. Vult dicere gl. q Fur manifestus semper tenetur vi bono. rapt. sed non manifestus ita demum, si habuit animũ, &c. Et aduerte vnicum furtum dici, quod de loco vnico contractu, siue vnico tempore fit, licet plures res simul asportentur: ex quo non veniret quia furca suspendendus, nisi esset egregium, quod pluribus paruis præualeret: vt hic per Ang.

i Ridiculum. Bene dixit, siue nõ, ridiculum. n. &c.

k Qui clam. Id est, fu. nec manifestus. Nã raptor tenet in quadruplũ. hic aũt. s. fur. nõ manifestus in duplũ tm. vel triplũ cũ re surrepta: sed q palã furaẽ, certũ est in plus teneri, quã raptorẽ: cũ in quintuplum cũ re teneaẽ. Acc. ADDITIO. Et ẽ rõ diuersitatis ſm Ang qa raptor. se exponit morti, & iõ cũ incurrat maius periculũ in pœna, leuius puniri in pœna pecuniaria. ar. l. quid ergo. § pœna grauior. ff. de ijs q no. infa. Vel dic q ea rapina inducit crimen publicũ. & in hoc grauat: quia à quolibet de populo pt accusari: itiõ in alio alleuiatur ar. l. cũ qui, in priu. in gl. pbandi. ff de iureiu. Quare aũt in vi bo. rap. ptor eandẽ pœnã in manifesto, & nõ manifesto imposuit, cũ lex aij. tab & ipse ptor i furto diuersas iposuerit? Dic esse rõnẽ pp eũdẽ animũ rapiẽdi q semp requit.

Ita tñ. CASVS. In isto §. dicit q act. ui bo. rap ita competit, si aliquis rẽ alterius dolo malo rapuerit. Cæterũ si aliquis errore ductus rẽ alienam credens esse suam eã alteri rapuerit, iure primitiuo nõ teneretur acti. vi bo. rap. Sed ne inueniat via p quã raptores suã malitiã impunè possint exercere. cõstitutionib. principũ est prouisum, ne alicui liceat rẽ mobilẽ vel immobilẽ, licet suã esse dicat, uel æstimet, alicui p vim auferre si cõtra hoc statutũ venerit, si sit dñs rei, q eã capit, cadit à dñio suæ rei. Si aut res aliena fuerit, debet eã primo restituere, & postea in pœnam sui delicti ęstimationẽ rei pstare, & illud non solũ habebit locũ i reb mobilib, sed ẽt immobilib vt ex hac cã ab oĩ rapina hoies se abstineãt. h. d. Fr.

l Ita tñ: Aliàs quia tamen: sed istud quia, videtur superfluum. Vel pone: quia pro sed. Alias ita tamen, & tunc est planior.

† Aliàs additur. vi.

† Quia pœna est tripli tantũ: & rei psecutio simpli & ita ambo faciunt quadruplum: licet glo. in verbo ex ista. dicat cõtra. Aegi. Per.

† Nõnulli locum hunc ita legũt. pœna est, & extra pœnã rei psecutio ẽ sicut l. &c.

‡ Sed hoc est falsum ſm Bart. l d. l. si vẽdidero. quia op' est: vt acclamet p l. 2. & l. si quis in seruitute. ff. de fur. Auge.

★ Sic habes q minor pęna iniũcta a lege non sollitur p maiorem, inductam ab alia lege ' nisi quatenus cõcurrũt, ſm Bar. i l. 1. ff. eo Aegi. Per.

Actio vi bonorum raptorum ẽ duplex.

Raptor, & fur distinguntur.

Raptor in minus tenet quã fur manifestus.

a Absolui. Scilicet ab actione vi bonorum raptorũ iudicis sententia, vt quidam dicunt: vel ipso iure, secundum Azonem. , argu. ff. de publ. & vectiga. l. commissa. §. fina.

b Sed ne, dum. Pro tamen. secundum quosdam: vel pone propriè.

1 Deposita. Promissa custodia à depositario: vt ſ. ti. à §. pe. Vel ẽt commisit culpam, vt sequitur. 2 Vel etiam si pretiũ accepit depositationis, nõ tamẽ quasi mercedem, tenetur eidem: vt ff. eo l. a. §. dicet aliquis. aliòqui esset locatio: vt ſ. manda. §. fin.

qs rapuerit. Nã q̃ aliquo errore dictus rem suã esse existimans, & imprudens iuris eo omni rapuerit, qua si dño liceat etiã per vim rem suam auferre a possessorib. absolui a debet. Cui. s. cõueniens est, nec furti teneri eũ qui eodẽ hoc animo rapuit. Sed nedum b talia excogitantur, inueniatur via, c per quam raptores impunè suã exerceãt auaritiã: melius diualibus cõstitutionib. d pro hac parte prospectum est, vt nemini liceat vt rapere, vel immobilẽ, vel se mouentẽ. licet suã eandẽ existimet: sed siqui, ꝯtra statuta Principũ fecerit, rei qdẽ suę dño cadere; e sin autẽ aliena res sit post restitutionẽ eius, ẽt ęstimationẽ eiusdẽ rei pstare. Quod non solum in mobilib. reb. q̃ rapi pñt, constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam in inuasionibus, quę circa res soli f fiunt: vt ex hac causa ab omni rapina homines abstineant.

Is cuius interest rapinam factam non fuisse, quãquam dominus non sit, vi bonorũ raptorum actionem mouere põt: vt id s. consequatur, quod sibi abesse docuerit.

Sanè in hac actione g non vtiq; expectatur, rem in bonis h actoris esse. Nam siue in bonis sit, siue non: si tñ ex bonis sit, i locum hæc actio k habebit. Quare siue locata, siue cõmodata, siue ẽt pignorata, siue deposita l sit res apud Titium, sic vt intersit eius eam rem per vim auferri (vel uti, si indeposita re culpã quoque promisit) siue bona fide possideat, siue vsumfructum quis habeat in ea, vel q̃d aliud iuris, vt intersit eius non rapi: dicendũ est ei cõpetere hãc actionem, non vt dñium m accipiat, sed illud solum, qđ ex bonis eius, qui rapinam passus est, id est, qđ ex substãtia eius ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendũ est, ex quib. causis furti actio cõpetit in re clam facta, ex eisdem causis omnes habere hanc actionẽ. n

TITVLVS III.

DE LEGE † Aquiliæ. †

Primo legis Aquiliæ capite cautum est, vt qui alienũ seruum, aut quadrupedẽ, quę eorum numero est, quæ gregatim pasci consueuerunt, iniuria occiderit, quanti ea res eo anno retrorsum plurimi fuerit, tantũ domino præstare cogatur.

Damni infe-

c Inueniatur via. Sic ſ. titu. I. §. vnde illud.

d Constitutionib. Vt C. vnde vi. l. si qs in tãtam. Et in alijs sequentibus vsq; in fin. titu. sed hic prosequitur tantum tenorem illius l. si qs in tãtam. Super qua materia longum esset hic dicere: cum plures q̃stiones ibi notent sup prædic.

e Cadere. ⁎ Repete, prospectum est, & ẽt ibi præstare: nec est necesse ponere, cogit. vel debet: quæ verba non inuenies in libris emendatis.

f Res soli. Propriè ⁎ quandoq; tamen impropriè: vt C. de act. emp. l. 2. sed rei mobilis dicitur occupatio: licet etiam quandoque immobilia dicantur occupari: vt C. de rei ven. l. domum. in gl. a.

¶ Sane in hac. CASVS Dixi Iustin. Dñe, competit mihi hæc act. ita demũ si dñs fuero rei. Resp. ꝙ imò siue, in bonis eius fuerit res rapta, siue in bonis videlicet eius, qui ius aliquod habuerit in re: vt quia sibi sit commodata, vel inpignorata, siue locata, vel deposita, vel aliquid iuris habeat in ea: ita ꝙ eius inter sit modo non rapi. Semper. n. cõpetit ista actio, nõ vt dominiũ rei raptæ accipiatur: sed ꝙ res sibi rapta restituatur. Et vt breuitec me expediam: ex quacũque cã potest cõpetere alicui actio furti propter furtu datũ in re: ex omni consimili causa potest dari actio vi bo. rap. propter rapinã in se factã. h. d. Fr.

g In hac actione. Scilicet vi bo. rapt.

h In bonis. Id est, in dominio, vt ff. de ac. rer. do. l. rem in bo. & l. statuas. & ff. de ver. sig. l. bonorum appellatio. Vel si etiam bona fide possideantur, idẽ est.

i Ex bonis sit. Vt aliquod ius habeat: vt statim per exempla probat.

k Hæc actio. Scilicet vi bonorum raptorum.

ADDITIO Dic ut habetur in l. naturalis. §. secundo. in gl. si rea ff. de præsc. & facit l. a. §. si quia seruum, in glo. non datur. ff. depo. Angel.

m Dominiũ. Id est dominij æstimationem: vt ff. quod met. cau. l. si mulier. §. q. possessionem. & ff. vti pos. l. pen. §. fina.

n Hanc actionem. Facit ff. vi. bo. rap. l. 2. §. & generaliter.

DE LEGE Aquiliæ.

Post maleficiũ rapinę sequitur de damno, quod per legẽ Aquiliã punitur. Ac.

Damni. Totus iste ti. diuiditur in duas partes. Et primo tractat de primo ca. l. Aqui. secundo tractat de tertio capite. Secunda ibi, Capite tertio. Item prima subdiuiditur: quia primo ponit verba primi capitis l. Aquiliæ. Secundo illa interpretatur. Secunda ibi, Quod aũt non præcipue. Itẽ secũda principalis subdiuidit in duas partes. Nã primo ponit verba, secundo interpretat. Secunda ibi, itaq; si quis. CASVS. Si aliqs dederit mihi dãnũ ꝑ iniuriam: ad dãnũ illud puniẽdũ constituitur actio ꝑ l. Aqui. Et sciendum est, ꝙ l. Aquiliæ tria sunt capita. videndũ est ergo de primo capite. In primo autẽ capite est cautum vt si aliquis seruum alienum, alienãve quadrupedẽ q̃ in pecudũ numero sit iniuria occiderit, quãti precij ea res in anno ꝓxi. preterito fuerit, tãtũ dño dare cõdemnetur in vers. Quod aũt, dic casũ, Positis materialiter verbis Gal. l. Aquiliæ, q̃ aliquantulum sũt obscura, intẽdit Imp. verba illa per ordinẽ exponere. & pꝛĩo exponit quare nõ sufficit sibi dicere præcisè, hoĩem alienum aliena mve quadrupedem occiderit, sed adiecit q̃ pecudũ numero sit. hoc. n. adiecit ad significãdũ, ꝙ si aliqs occi-

2 Dic ꝙ si commisisset dolum non haberet actionem furti, nec aliã actionẽ nec ex improbitate sua cõsequiã actionẽ, vt not. in d §. pe. & facit l. ita quæ. ff. de fur. Aug.

⁎ Si non est in aliqb. codicibus.

Continuatio.

Diuisio.

† Hic lege sumi l. pro plebiscito qđ Aquilius tribunus plebis hãc rogauit. Aegi. Per.

† Sic ff. ad l. Aquiliam.

Et vtraque opin. est vera. s. prima si fuerit in iudicio deductũ. Item secũda si nõn fuit deductũ in iudicio: vt per Doct. hic.

⁎ Hęc gl. non est Accur.

⁎ Occupãtur mobilia, inuaduntur Imobilia. Aegi. Per.

In bonis & ex bonis differunt.

occiderit vrsum meum vel leonem, vel aliam ferā bestiam, ꝙ non debeat puniri per primum caput legis Aquiliæ, eo ꝙ nō sunt de numero pecudū illarū quæ gregatim pascuntur, id est in pascuis custodiūtur, sicut eq, muli, oues, & boues, capræ, & similia. Sed domine de suibus q̄d dicemus? nōne ueni ne sub pecudū numero? Et rñ. dicēs ꝙ sic quia gregatim pascuntur. & hoc confirmat per authoritatem antiquorum: dicēs ꝙ sic voluerunt Homerus, & Elius Martianus Franciscus Arcu. nus.

ponitur tale exemplū. Quidam milites ludebāt cū iaculis in campo eis deputato ad se exercitandū. si seruus alienus ibi, transitum fecerit ad ludum respiciendum, cū tñ eius non interfit: si eū aliquis militum se exercitantium traiecerit, non intelligiẗ milites esse in culpa: & ideo non tenetur. Si aūt aliquis priuatꝰ hoc fecerit, cuius nō intererat telo traijcere, culpæ reus est: & ideo tenetur ex primo capite legis Aquil. eodem modo si miles in alio loco, quam militibus ad se exercitandos destinato hoc fecerit, culpæ reus est: & tenebitur. hoc dicit. Franc. de Aret.

...riæ actio [a] constituitur per legem Aquiliam: cuius primo capite [b] cautum est, vt si quis alienū hominem, alienàve quadrupedem, quæ pecudū numero sit, iniuria [c] occiderit: [d] quāti ea res in eo anno [e] plurimi [f] fuerit, tātum dño [g] dare dānetur. Quòd autē nō prçcisè de quadrupede, sed de ea tantùm, quæ pecudum numero est, caueẗ: eò pertinet, vt neq; de feris bestijs neq; de canib. cautū esse intelligamus: sed de ijs tantum, quæ gregatim propriè pasci dicuntur, quales sunt equi, muli, asini, oues, boues, capræ. † De suib. quoq; idem placuit. nā & sues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim [h] pascuntur: sic denique & Homerus in Odyssea ait sicut Aeliꝰ Martianus in suis institutionibus refert. [i]

[*] Δήεις τόνγε σύεσσι παρήμενον, αἱ δὲ νέμονται
Πὰρ Κόρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

Qui casu occidit, lege Aquilia non obligatur, qui aūt aut dolo, aut culpa obligatur.

Iniuria [k] aūt occidere intelligiẗ, qui nullo iure occidit. Itaque qui latronē [l] insidiatorem occiderit nō teneẗ, vtiq; si aliter periculū effugere nō pōt. Ac ne is quidē hac lege teneẗ, qui casu occidit: si modo culpa eius nulla inueniatur nā alioqui [m] nō minus [n] ex dolo, q̄ ex culpa quisq; hac lege teneẗ. Itaq; si qs dū iaculis ludit vel exercitaẗ, trāseuntem seruū tuū traiecerit: distinguitur. [o] Nam si id à milite eo cāpo, vbi solitū est exercitari, admissum est: nulla culpa [p] eius intelligitur. si alius tale quid admiserit: culpæ reus est. [q]

[a] Iniuriæ actio. Id est, actio legis Aquiliæ, q̄ competit pro damno dato, id est, destructione alicuiꝰ rei facta. [1] Nā sic dicitur damnum diminutio patrimonij: vt ff. de dam. infect. l. 3. sin autem rem alterius surriperes, licet videaris damnū inferre, tamen non infers tale, quod per hunc titu. tenearis sed actione furti: vt ff eodem l. si seruus seruum. §. si oliuam & §. idem & in sylua.

[b] Primo capite. Habebat enim hæc tria capita, siue capitula. & de primo capite dr̄ hic Secundum aūt nō est in vsu. De tertio dicitur j. eod. §. capite secundo, & ff. eod. l 2. Accur.

[c] Iniuria. Id est, non iure: vt j. eod. §. iniuria.

[d] Occiderit. Non occiderit, nā si alio mō læserit, ex tertio capite agiẗ: vt j. eo. §. capite tertio. Accurs.

[e] In eo anno. Scilicet præterito.

[f] Plurimi. Habita æstimatione nō ex affectione singulorū, sed cōi æstimatione: vt ff eo. l. si seruū meū.

[g] Domino. Vt ff. eo. l. item Mala. §. ita & cum eod. versi. legis autē Aquil. vel quasi domino vt fructuario, vel alij qui habet ius in re: vt ff. eod l. item Mela. §. fi. l. & sequen.

[h] Gregatim pascuntur. Facit ff. de lega. iij. l. legatis seruis. §. pecoribus.

[i] Refert. [*] Duo hæc carmina Græca ex Odyssea Homeri lib. xiij. deprompta sunt, quorū hic est sensus. Inuenies autem illum suibus assidentem iuxta Coracia saxum, ac fontem &c.

Iniuria aūt. CASVS Exponit Insti. illud verbū positū prius, iniuria occiderit, dicens, ꝙ ille iniuria occidit, q̄ nullo iure occidit & manifestat p exēpla qualiter quis pōt iure occidere, q̄ a hoc vī alicui dubium. Vnde dicit. Si enim seruum meum latronem diurnum dum tñ telo se defenderet, quis occiderit, iure permittente eum occidere videtur. & ideo non tenetur, & hoc intellige ita, si nō possit occisor alio modo euadere periculū. Idē dicit de eo, q̄ casu occidit seruū alienū, si ñ fuerit ī culpa & dolo, & de hoc

[k] Iniuria. facit ff. eo. l. sed & si quemcunq; §. iniuriam. ADDITIO Ex quo text. nota differentiam inter hanc actionem, & actionē iniuriarū quia in illa non sufficit culpa, sed requiriẗ ꝯtumelia, & dolus est et alia differentia: q̄a in hac agitur ad dānum, sed in actione iniuriarum ꝗ agitur ad vindictam: & sapit instar causæ criminalis: vt ff. de iniur. l. prætor edixit. §. 1 Accur.

[l] Latronem. Scilicet diurnum. vt tamen clamet: & ille se defendat, sed furē ēt si se non defendat, vt hic subijcit. & ff. eod. l. 4. Accur. ADDITIO Sed hoc est contra. l. furem. ff de sica. vnde dic, quod est differentia inter insidiatorem, latronem, & furem: vt in Auth. vt nul. iud. §. pen. quia latronē insidiatorem itineris possum occidere indistinctè: vt ff. eod. facit l. 1. & 2. C. quan. li. se si. iud. vin. Si autem sit fur, tunc debet distingui, aut est diurnus: & tunc si potest capi, vel a damno euadi, non debet interfici. Nocturnum autem licet occidere, si interficiens non possit ei parcere sine periculo suo: vt dicit text. in l. furem. ff de sicarijs.

[m] Alioqui. Si culpa interueniat.

[n] Non minus. Id est, non plus ex dolo, quam ex culpa: cum etiam leuissima culpa in hanc actionem veniat: vt ff. eo. l. in lege a. [a] Vel propriè lege: & conuerte literam non minus &c. id est, non minus ex culpa, quam ex dolo. sic & aliàs ff. de pact. l. iuris gentium §. pactorum. in gl. non minus & C. de secū. nu. l. cum apertissimi. in gl. quantum filio. & ff. de pig. l. Paulus §. domina & est figura, hysteron proteron, id est, ordo conuersus. secundum Ioan.

[o] Distinguitur. Vtrum commiserit dolo vel culpa, vel non.

[p] Nulla culpa. Nisi data opera factum est: vt ff. eo. l. item si obstetrix. in fi. & l. nam sicut.

[q] Reus est. Quia hoc nō ē ei deputatū, arg. in Auth. vt ij, qui obli. se habere perhi. res min. §. sin verò tacuit.

[1] No. differentiā inter actionē furti, vel bonorū raptorū, & hāc: q̄a actio furti vel bonorum raptorum competit quādo rē meam tecum asportas tecum quā occidis, vel destruis: q̄a tūc cōpetit hæc actio, licet vtroque mō fit dānū & sic diminutio patrimonij q̄d bene no. Ang.

† Hic sœminenm pōt concipere masc. q̄a ēt ca. pri. intelliguntur quod no. Ægi. Per.

[*] Hæc gl. nō est Accur.

† Vide Alci. lib. ꝑtermi. ri. titu. de leg. 1. nā alij versū hunc sub stituunt. Κλαγγῇ δ᾽ ἄρ στεῖν ὥρ[illegible] συῶν μεγάλα. idest grūnituꝰ autē īgēa exercitabaẗ suū stabulantium in. quā, q̄d rarò fit in aīalib. diuersi ꝑ pastus Græcè aūt q̄ hic habetur sic possis interpretari. Sectātē videas, q̄ errāt per pascua, porcos. Ad Coracis saxum iuxta fontēq; Arethusam.

[2] Pone exēplū, secūdū Old. in leuissima, si Titiꝰ aggredieẗ te, tu restitisti: venit alius ad diuidēdū vos, & tu resistēdo volēs ꝑcutere aggressorē ꝑcussisti mediatorem teneris: vt l. scientiā. §. q̄ cū aliter. ff. eo. Ang.

cult colla. vj. & ff eod. l. Idem iuris in fine.

¶ Item ſi putator. CASVS. Hi ponit aliud exemplũ, in quo ſi in culpa fuerit, qui hominem occiderit tenetur lege Aquil. ſi autem eũ ſine culpa occiderit, non tenetur: & exemplum tale. Quidam putator ex arbore deiecto ramo ſeruũ alicuius interfecit. Vnde quid iuris in iſto caſu ſit, quæritur: & reſpondetur quòd diſtinguitur: quia aut illud factum eſt prope viam publicam, aut prope viam vicinalem: & tunc ſi nõ proclamauit, videtur eſſe in culpa, & tenetur. ſi autem ꝓclamauit, & qui ità ſibat, hoc non obſtante proceſſit, & ſibi præcauere noluit: tunc putator extra culpam eſt, & non tenetur. Idem dico ſi ꝓpè locum aliquem vbi non erat ius conuerſandi vel tranſeundi, ramo ex arbore deiecto, putator ſeruum alicuius ibidem trãſeuntem occiderit: quia tunc quamquã non proclamauerit, extra culpam eſt, niſi de dolo putatoris conſtiterit: quem cum viderit. tamen non proclamauit, in iſto tamen caſu ſemper præſumeodum eſt pro putatore, ſcilicet eum eſſe extra culpam, & dolum, niſi dolus poſſit probari & ſic intellige quod hic dicitur. In §. Præterea Impera. ponit adhuc bonum aliud exemplum in quo ſi aliquis ſeruũ alicuius occiderit, ſi fuerit in culpa, tenebitur, ſi autem non fuerit in culpa, non tenebitur. Si enim medicus ſeruum tuum ſecuit, & poſtea curationem eius reliquit, & ſeruus tuus mortuus eſt; in culpa eſt medicus & ideo tenebitur & idem erit ſi imperitè eum ſecuit, & propter hoc mortuus eſt, in culpa enim eſt & ideo tenetur. imperitia enim culpę annumeratur. hoc dicit. Franc.

Idem iuris eſt de milite, ſi in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus deſtinatus eſt, id admiſerit.

Ex qualitate loci indicatur damnum datum dolo, vel culpa incidenti. h. d. Vel ſic, In putante dicitur adeſſe culpa, quando diligentia potuit prouidere, & non fecit Are.

Item ſi putator [a] ex arbore deiecto ramo ſeruum tuum tranſeuntem occiderit, ſi prope viam publicam, aut vicinalem id factum eſt, neq; ꝓclamauit, † vt caſus euitari poſſet: culpæ reus eſt, ſed ſi proclamauit, † nec ille curauit præcauere: extra culpã eſt putator. Aeque extra culpã eſſe intelligitur, ſi ſeorſum a via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamauit, [b] quia in eo loco nulli extraneo ius fuerit verſandi.

Imperitia culpę adſcribenda eſt: quo fit, vt qui onus pe ritia, & viribus impar ſubierit, ſi ob eius imperitiam, vel imbecillitatẽ quid damni datum ſit, culpę reus dicatur.

Præterea ſi medicus, qui ſeruum tuum ſecuit, dereliquerit curationem eius, & ob id mortuus fuerit ſeruus: culpæ reus eſt. † Imperitia [c] † quoque culpæ adnumeratur: veluti ſi medicus † ideo ſeruum tuum occiderit, quia male eum ſecuerit, aut perperã ei medicamentum dederit.

Simulus, vel equus propter imperitiam, vel imbecillitatem mulionis, vel equitantis ſeruum alterius occiderit: tenetur mulio, vel æquitans lege Aquilia. Are.

Impetu quoq; mularũ, quas mulio propter imperitiam retinere nõ potuit, ſi ſeruus tuus oppreſſus fuerit, culpæ reus eſt mulio. Sed & ſi per * infirmitatẽ [d] eas retinere non potuerit, cum alius firmior eas retinere potuiſſet, æque culpa tenẽt. Eadem placuerunt de eo quoq;, qui cum equo veheretur, [e] impetũ eius aut propter infirmitatẽ, aut propter imperitiã ſuã retinere non potuerit.

Pęnales actiones in delinquentis hæredes non dantur.

His autẽ verbis legis:

¶ Impetu. quoque. CASVS. Habebas mulionem quendam, qui ſeruum Titij impetu mularum quas ꝓp imperitiam retinere nõ potuit, oppreſſit. Vñ mulio iſte in culpa eſt, & ideo tenetur. Si tñ propter infirmitatem eas retinere non potuit, aliàs tamen bene eas retinuiſſet, adhuc in culpa eſt & tenetur. Idem iuris eſt in eo, qui aſcẽdit equum tuum, & propter imperitiam, vel infirmitatem eum retinere non potuit quia ſi equus ſeruum alicuius oppreſſerit, æquè tenetur. Si autem ſatis fortis fuit mulio, & tamen a quo caſu fortuito per mulas, quas ducebat, vel equum quem aſcendebat. ſeruus alicuius oppreſſus fuerit, non tenetur: attamen infirmitas, vel imperitia alicuius nulli debet eſſe damnoſa. hoc dicit. Franciſ.

[d] Infirmitatem. Non. n. debet infirmitatem ſuam in alterius læſionem cõuertere: vt ff eod. l. Idem iuris Accur.

[e] Veheretur. ſcilicet in rheda, vel vehiculo, vel etiam ipſo equo.

His autem verbis. CASVS. Expoſitis duobus membris poſitis ſupra, in princ. hic exponit tertiũ membrum, ſcilicet hoc quod dictum eſt ibi, quanti in eo anno plurimi fuerit: dicens, quod hoc nihil aliud eſt dictum niſi quod ſi aliquis interfecit ſeruum tuum, ſi eo die quo interfecerit fuerit luſcus, vel mancus, in anno tamen proximo præterito fuit integer, pretioſior valde quam eo tempore, quo occiſus fuerit, tenetur quanti in anno proximo præterito plurimi fuerit: & non quanti eo die quo occiſus fuerit: & ideo dicitur hæc actio pœnalis de ſua primitiua natura: quia obligat delinquentem non tanti quantum damni datum eſt, ſed aliquando longè pluris. Et propterea etiam in hæredem non datur: in eum autem daretur, niſi vltra damnum lis æſtimaretur hoc dicit. Et caue, quia quidam volunt dicere, quod hæc actio de ſui primitiua natura non eſt pœnalis ſed pœnabilis ſolum. Dominus autem Guilielmus dicit hanc eſſe pœnalem de ſua primitiua natura, ſicut ſatis poteſt probari per literam iſtam, pœnalem autem eſſe huius legis, verum eſt, dicit ipſe, in duplum quod autem duplũ præſtetur in hac actione, hoc contingit per inficiationem, & ſic eſt pœnalis in duplum. & pęnale de ſui primitiua natura ſemper intellige. hoc dicit. Franciſcus.

[a] Putator. Ideſt, qui putat vites in arboribus poſitas: in quibuſdam terris ſunt: vel etiam ipſas arbores. nam & arbores putantur.

[b] Licet non proclamauit. Niſi fortè dolo. vt ff. e. l. ſi putator.

[c] Imperitia. Facit ff de reg. iur. l. imperitis. & ff. locati. l. ſi quis fundum. § Celſus & § ſi quis vitulos, & ff. de ſuſpectis. tut. l. tutor quoque § fin.

ADDITIO. In iſto caſu medicus non tenetur de ſicar. quia illa lex requirit dolum: vt l. 1. C ad legem Cornel. de ſicar. & l. in leg. ff. eod. tit. ad legem Corneliam, de ſicariis.

† Sic clamans excuſatur. & facit ꝫ eos qui faciunt currere equos. nã debent dicere guarda, guarda, ſcdm Bal. in l. ſi putator ff. e. Aegi. Per.

† Scilicet tẽpeſtiue non poſt factũ. vñ ſumpta eſt practica Par. ꝙ rectores, dominorũ dum domos operiunt ponũt perticas ante domos ſuſpẽſas, vt tranſeuntes admoneantur. Aegi. Per.

† Hoc verũ in aſſerẽte ſe peritum. Ægi. Per.

† Cõcor. cum hoc tex. cap ſi culpa. cũ glo ſuper ver. imperitia. ex. tra. de iniur.

† Medicus teneẽ de culpa anñ factũ nõ ꝓuidẽdo, in facto malè ſecando, & poſt factũ dimittẽdo, ſm glo. in l. idem iuris ff. eo. Ægi. Per.

* Aliàs ꝓpter.

a Quanti id in eo anno. Materialiter hæc verba ponuntur, & habes ca ſ. eo. tit. in princ.
b Non transire. Nisi ex damno locupletior factus esset: vt ff. eodẽ. l. inde. Neratius. § si infans. versicu. hanc actionem.

f Vel comœdia. Id est, qui cantabat de comœdia & vnus sine altero cantare nesciebat.
g Qui supersunt. Facit ar. contra ff. de actio. emp. l. si sterelis §. cum per vẽditorem. t & de pericul. & commo. rei vend. l. fina.

Quanti id in eo anno[a] plurimi fuerit, illa sententia exprimitur: vt si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus aut luscus erit, occiderit; qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit; sed quanti in eo anno plurimi fuerit: Qua ratione creditum est, pœnalem esse huius legis actionem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantum damni dederit: sed aliquando longe pluris. Ideoque cõstat in hæredem eã actionẽ non transire:[b] q̃ transitura fuisset, si vltra damnum nunquã lis æstimaretur.[c]

In lege Aquilia non modo illud dãnum perempti corporis æstimatur, sed eo amplius quicquid perempto eo corpore damni patimur: siue in amittendo, siue in non acquirenda consistat.

Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit, non solum ꝑempti corporis æstimationem habendam esse, secundum ea quæ diximus:[d] sed eo amplius, quicquid præterea perempto eo corpore damni vobis illatum fuerit: veluti, si seruum tuum hæredem ab aliquo institutum ante quis occiderit, quàm is iussu tuo hereditatem adierit, nam hæreditatis[e] quoque amissæ rationem esse habendam constat: Item si ex pari mularum vnam, vel ex quadrigis æquorum vnum quis occiderit: vel ex comœdis[f] vnus seruus occisus fuerit: non solum occisi fit æstimatio: sed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati sunt, qui supersunt.[g]

Actio legis Aquiliæ non solum ciuiliter, sed etiam criminaliter pŏt intentari, Ar.

Liberum autem est ei, cuius seruus occisus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnũ[h] persequi, & capitalis criminis[i] eum reũ facere. Caput secundum legis Aquiliæ in vsu non est.

† Quid aũt si qs dãnũ dee disse se neget, ꝓbetur tñ teneẽ tñ testib. aũt instrumẽtis? Dicea tñ ꝑ ꝑ mẽdaciũ eũ dãnandũ in duplũ & vniuersaũ id qđ læsi inter. est duplicãdũ, alio qui l simplũ deducẽdũ erat vt tradit gl. C. eo. l. cõtra negantẽ. Secus tñ si actor nõ probet ꝑ testes, aut instrumẽta sed tantum ꝑ iuramentũ, ipsi delatum. quĩ cũ relevetur a probãdi onere fiet cõdẽnatio duntaxat in simplũ l. cum q. ff. de iure iu. Quid aũt si deferẽte reo ipsi actori iuramẽtũ, actor ipse dcire ẽtet iges se velle testibus ꝓbare, ne condemnatio minuaẽ nunquid possit & posse tradit gl. & Bar. in d. l. cũ qui ſm Pla.

c Æstimaretur. Opponitur de eo q hodie plurimi fuerit, quam olim, & occisus est ab aliquo. Nam non videtur in hoc casu esse pœnalis hęc actio, ergo videtur transire debere in hoc casu ad hæredes. Sed non sequit. licet enim reperiatur sic in hoc casu, quòd non sit pœnalis, tamen non est apta nata vt transire debeat: vt l hoc exemplo: aliquis nõ videt, vel non ridet actualiter: tamen est aptus ridere, vel ridere naturaliter: vt ar. ff. de aqua quot. & æsti. l. j §. quotidiana, & ff. de flumin l. j. §. item flu. minum.

ADDITIO. Et sic inspicimus ꝓpriam, & primæuã naturam actionis & secundum illam iudicamus, non autẽ secundum accidẽtalem facit quod no. glos. in l. si credito. ri. ff. de leg. j. Quando actio subrogatur & capit naturam alterius: intelligitur secundum naturam ordinariam, & propriam, & primæuã. quod nota. Are.

¶ Illud non ex verbis leg. a. CASVS. Scire debetis, quod nõ ex verbis legis sed ex interpretatione est ꝙ si aliquis seruum meum occiderit iniuste, non solũ actione legis Aquilię fiat æstimatio serui perempti, secũdum qđ iam dictũ est sed & omnia damni mihi in seruitio meo ꝑ illud corpus occisum dati in aliis rebus meis: veluti si seruus meus institutus fuerit hæres & antequam hæreditatẽ adiret ab aliquo fuerit occisus. non solum corporis mei serui fiet æstimatio, sed hæreditatis amissæ est habenda ratio. Ad hoc etiam adiungere possum multa alia exempla. Si enim ex vno pari mularum vna occisa fuerit, vel si ex quadrigis equorum vnus occisus fuerit, vel ex commœdis vnus occisus fuerit: nõ solum æstimatio corporis est habenda: sed si per vnius mortẽ alter, vel altera minus vtil s facta, vel factus fuerit, totius illius damni ratio est habenda. h. d Fran.

d Diximus. Per totum hunc titulum.
e Nam hæreditatis. In lege enim Aquilia damnũ consequimur: & amisisse dicimus, quod aũt cõsequi potuimus, aut erogare cogimur, vt ff. eo. l. proinde si seruum occidisti, & l. si seruum meum.

Liberũ. CASVS. In isto § vltimo dicit Iustin. ꝙ secundum quod sa dictum est & si seruus meus iniuria sit occisus fuerit: si voluero cõtra eum agere ad persequendu damnũ mihi datum in seruo meo occiso, possum hoc facere actione l. Aquil. ex primo capite, possum etiã si voluero criminaliter contra eũ agere, & possum eum accusare l. Cornel. de sica. & hoc intelligo, si dolose eum occiderit. secus autem est, si solum fuerit in culpa occisor. Sed quid dominus satis vidi de primo capite. modo dicatur de secundo capite. Et respõ. Fratec caput secundum in vsu nõ est. hoc dicit Franc.

h Damnum. Scilicet, quãuis fuerit in anno retro: vt ſ. eo. in princip.
i Capitalis criminis. s. l. Corneliæ de sica. vt ff. eod. l. inde Neratius. §. si dolo seruus. & §. sed & si. Nam & pro seruo occiso ea. l. agitur, vt pro libero: vt ff. ad leg. Corne. de sic. l. prima, §. s. donec tamẽ agitur vna, nõ poterit agi reliqua: vt ff. de pub. iud. l 4 & ff. vi bon. rap. l. j. §. j. sed pec acto vno ager reliquo: vt C. quãdo ci. act. prin. cri. l. j. & ff. vi bon. rap. l. 2. § t.

r Solue ꝙ ibi in cõtractu, hoc l delicto in quo venit oẽ interesse, vt ff. de fur. l. inficiãdo. §. j. & ibi Bar. ff. d cõ. fur. l. 3. & ff. d vt, & vi ar. l intee dictũ & ad istoa text. facit l. apud Iulianũ §. j. ff. de leg. j. vbi post mortẽ, & sic post d. lictũ hẽs tenerĩ nõ solũ ad seruum mortuũ sed etiam ad hæreditatẽ ĩ qua erat institutus. l. si seruum ff de ver. obliga. in princ.

¶ Capite tertio. CASVS. Supra vidi de capite primo & sedo. restat videre de tertio cap. Et scire debea ꝙ in capite 3. cauet de oĩ dãno, de quo nõ est cautũ in capite j. vnde tertiũ caput locũ habet, cũ aliqs seruũ, vel quadrupedẽ illã, quę pecudũ numero est, vulnerauerit, vel occiderit. & sic caue tibi qa mors venit ĩ isto capite 2. sicut l j. sed nõ illis animalib. in qbus venit in j. Itẽ damnum iniuria datũ in cæteris alalibus. & in cæteris reb. inaĩatis, hoc 3. capite vindicatur. vnde si quid fuerit ruptũ, vel fractũ, vstum, vel cæsum: actio ex hoc capite constituit. Scire tñ debes, ꝙ plura verba hic posuerunt iuris cõditores, q̃ necesse fuerit. Omnia eñ verbo rupti cõtineri potuerũt. Adhuc etiã scire debetis ꝙ si aliqs ĩ alienũ vinũ vel oleũ aliqd miscuerit, ꝑ qđ natura vini, vel olei corumpaẽ, hoc 3. capite l. Aquil. teneẽ. Itẽ sicut pro occisione: de qua in j. capite tractaẽ per l. Aql pœna imponitur, si dolo, vel lata culpa facta fuerit occisio

& aliter non similiter, & hic non debent, puniri pp dānū datū de quo in tertio capite tractatur: nisi dolo, vel culpa hoc factum fuerit. Scire etiā deberis, ꝙ in primo capite punitur occisor tanti quanti plurimi fuerit res in anno retro: sed in tertio capite sit æstimatio, quāti fuerit in triginta dieb. retro & nō, reperitur hæc dictio, plurimi in hoc tertio capite. sufficit.n. eam esse positam i primo capite. Intelligitur. n. hæc dictio, quanti plurimi &c. in primo capite posita in tertio reperita. h.d. Franc.

tia. §. Idem respondit. & l. qui sic & ff. de reb. dubi. l. fi. & C. fami. ercis. l. quoties, & ff. de condit. institu. l. cum seruus, & ff. de actio. emp. l. venditor. hominis. & ff. de contrahen. emptio. l. qui fundum. & de legatis 3. l. in repetendis. & de conditionibus & demonstrationibus l. auia. & l. libertis. & ff. de legatis 2. l. Latinus. & ff. de fundo instructo l. 3. & l. Seia. §. Caio & ff. de pec. dotal. l. cum pater. Sed argumenta contraria sunt, ff de ann. lega. l. Seio. §. fina. & de fideicommiss. liber l. finali. §. finali. in glo. non uideri. & in gl. finali. & ff de hæredibus instituen. l. item quod Sabinus secundum Ioann.

Reliqua quæ (præter mortem serui, aut quadrupedis, quæ pecudū numero est) rebus nostris animatis, vel aīa carentib. dāna illata sunt, capite legis Aquiliæ tertio vendicantur: quapropter quisquis alteri urendo, frangendo, depascendo, secando, rumpendo, & id genus modis damnum fecerit, quanti ea res in diebus triginta retro proximis plurimi fuerit, domino dare damnabitur.

Capite tertio dę omni cętero damno [a] cauetur. Itaque si quis seruum, vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulnerauerit, siue eam quadrupedem quæ pecudum numero non est, veluti canem, aut feram bestiam vulnerauerit, aut occiderit, hoc capite actio constituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum iniuria datum, hac parte vindicatur. Si quid enim vstum, aut ruptum, aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur: quamquā poterat sola rupti [b] appellatio ī omnes istas causas sufficere. Ruptum [c] enim intelligitur, quod quoquomodo corruptū est. Vnde non solū fracta, aut vsta, sed etiam scissa, collisa, & effusa quoquomodo perempta atq; deteriora facta, hoc uerbo continetur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum, aut oleū id miscuerit, quo naturalis bonitas vini, aut olei corrumperetur: ex hac parte legis Aquiliæ eum teneri. Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quisq; tenetur si dolo, aut culpa [d] eius homo aut quadrupes occisus, occisa ve fuerit, ita ex hoc [e] capite de dolo aut culpa, & de cætero damno [f] quemque teneri. Ex hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta [g] proximis res fuerit, obligatur is qui damnum dederit. Ac ne (plurimi quidem verbum adijcitur: [h] Sed Sabino rectè placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte (plurimi) uerbum adiectum fuisset. Nam plebem Romanam, [i] quæ Aquilio tribuno rogante hāc legem tulit, contentam fuisse quòd prima [k] parte eo verbo vsa esset.

Directa legis Aquiliæ actio competit si corpori à corpore damnum illatū sit: ꝙ si à non corpore corpori, vtilis dabitur: sin autem neq; à corpore datum sit neque corpus læsum in factū actioni locus est.

Cęterū placuit, ita demum directā ex hac lege actionē esse, si quis pręcipuè corpore suo damnū dederit: ideoque in eū q alio modo damnū dederit; vtiles actiones dari solent veluti, si quis hominē alienum, aut pecus ita incluserit, vt fame necaretur aut iumētum ita vehementer egerit, ut rūperetur, aut pecus in tm̄ exagitauerit, ut præcipitaretur aut si quis alieno seruo ꝑsuaserit, vt in arborē ascēderet, vel in puteū dēscēderet, & is ascēdendo, vel descendendo, aut mor-

[a] Cætero damno. Quid.s. nō continetur in primo capite. ut s. eo. in prin.

[b] Rupti. Quod uerbum est legis tertij capitis.

[c] Sufficere. Sed nō est nouū, ut specialiter quibusdam enumeratis gñale subijciatur uerbum in quo singula complectantur: ut ff. eo. l. si seruus seruum. §. inquit lex.

[d] Culpa. Etiam leuissima. ut ff. eo. l. in l. Aquilia, & leuissima, aliàs non, ut s. eo §. iniuria.

[e] Ex hoc. Scilicet tertio, quod est loco secundi.

[f] Damno. Id est, dānno dato in cæteris rebus.

[g] Triginta. Sed quare minus spacium in tertio capite, quam i primo apponitur? Respon. quia in primo grauius deliqt, & ideo grauius punitur: ut ff. de offic. præsi. l. diuus. & melius facit lex præcedens. Ac.

[h] Ac ne plurimi q. dem uerbum adijcitur. id est, non est positum in hoc tertio capite.

[i] Plebem. Romanā Ergo est plebiscitū, quod est uerum: ut ff. eo. l. 2. & supra de iu. natur. §. plebisci tum.

[k] Prima parte. Quæ enim in præfationibus dicuntur, [l] in contractibus repetita esse creduntur: ut ff. de uer. oblig. l. Ti

¶ Cęterum placuit. CASVS. Scire deberis quòd tunc demum habet locū actio legis Aquil. directa, cum corpore suo aliquis damnū dederit in corpus. quando autem aliquo alio modo, quàm corpore suo, aliquis dānum dederit in corpus, habebit contra ipsum actio legis Aquiliæ utilis locū: veluti si hominem alienum aut pecus ita inclusserit, ut fame necaretur: & similiter in alijs exēplis positis in litera. Sed quid dicemus de illo, qui seruum alienum in fluuium deiecit, & is suffocatus fuerit? Rñd. ꝙ non est dubium, quin corpore suo in corpus damnum dederit: & ideo act. l. Aqui. tenetur. Sed domine quid si alicui damnū datū fuerit à non corpore in corpus, ut puta si aliquis misericordia ductus seruū alicuius compeditum soluerit, ut effugiat quid dicemus i isto casu? Respō. ꝙ neq; dabitur in hoc casu actio legis Aquil. directa neque utilis, sed actione in factū subsidiaria, quæ datur pro damnis quæ in l. Aquil. non comprehenduntur, tenebitur. h.d. Fran.

Mortuus.

* Hic Accurs pariter sanum legū. Ægid. Per.

† Appellatione rupti continetur omne quod deteriora tū est, seu per scissuram, effusionem, aut alter Ægi. Per.

• Hoc uerū nisi repetitio. L. ducat ni tium, ut I [illegible] legibus. Ægi. Per.

† Aliàs Interrogatione.

Damni dans causam, damnū dedisse uidef.

[a] Mortuus Quia qui occasionē dāni dat, damnū dedisse videt. vt ff e q occidit: §. in hac quoq; actione. ADDITIO Tu dic fm Flo. ibi. quòd aut qs dat operā rei licitæ: & adhibet illā diligentiā, q̄ pōt: & tunc nō tenet de ijs, q̄ postea sequuntur: vt d. §. in hac. in fine. secus si nō adhibeat diligētiam, aut dat operā rei illicitæ: qs tenetur: argu. ff. eo. l. itē Mela. in prin. & est gl. in c. sicut nobis. extra de test. in ver. dederunt, Ang.

[b] Vtilis actio in eū datur, s. legis Aquiliæ: & nihilo minus in factū: vt ff eodem l. itē si obstetrix. §. si quis hominem.

[c] Non difficulter. imò faciliè: vt ff. eod. l. qua actione. §. pe.

[d] Lege Aquilia. Id est directa actione legis Aquiliæ.

[e] In Factum actione, i. subsidiaria. [†] pro damnis datur, q̄ lege Aquilia non cōprehenduntur, vel non tenentur: vt ff. eo. l. si seruum. §. si. & videtur hæc esse prætoria: vt ff. de p̄script. verb. l. quia actionum.

[†] Quæ datur ī subsidiū vbi mens & verba legis Aqiliæ desūt Ægid. Per.

[f] Si quis misericordia ductus. sed si nō duct' misericordia, datur furti: vt ff. de dolo. l. & eleganter, §. idem Labeo.

[†] Iniuriæ genus cōtinet multas spēs sub se i. speciales, iniurias s. cōtumeliam culpam, iniquitatē. iniustitiā. Tul. li. j. de off. ti. de duob. generib. Iniustitiæ. Ægi. Per.

[g] Compeditum. Est enim dolo proximum: ut ff. de posi ti. l. si hominem, primo respon.

tuus, [a] aut aliqua parte corporis læsus fuerit: vtilis actio [b] in eum datur. Sed si quis alienum seruum, aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit & is suffocatus fuerit eò quòd proiecit: corpore suo damnum dedisse nō difficulter [c] intelligi potest, ideoque ipsa lege Aquilia [d] tenetur. Sed si non in corpore damnum fuerit datū neq; corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit: cū nō sufficiat, neq; directa, neq; vtilis legis Aquiliæ actio: placuit eū q obnoxius fuerit, ī factū actione [e] teneri: veluti si qs misericordia [f] duct' alienū seruū cōpeditū [g] soluerit, vt fugeret. [h]

[h] Vt fugeret. Hic nota. quandoque damnū dat à corpore in corpus: & tūc locum habet actio legis Aquiliæ directa. Quandoq; à nō corpore in corpus, ut patet per multa exempla ī. proxi. §. Quandoque ecōtrario de corpore in nō corpus, vt si annulū excusserit, vt in aquam caderet: vt ff. eod. l. si seruus seruū. §. si quis. de manu. Et in his duob. casib. habet locum vtilis actio legis Aquiliæ: & nihilo minus in factum, fm Ioā. ff eo. l. quemadmodū. §. magistratus municipales cū utroq; casu vtramq; reperiā dari secūdm Ioā. vt ff. vi bon. rap. l. 2. §. si publicanus. Quādoque à non corpore in non corpus, & tunc subsidiaria in factū competit. vt ff. eo. l. si seruum. §. fina. De qua actione in factum quot habet naturas: dic ut ff. de præscript. verb. in tit & ut dicemus. ī. de inter. §. fi.

TITVLVS IIII.

DE INIVRIIS. †

Iniuria potest capi generaliter, & specialiter & specialiter sumitur tripliciter. Ar.

Tullius li. rhe. de defi. Iniuria iniquit, est q̄ aut pulsatione corpus aut cōuicio aures aut aliqua turpitudine vitam alicuius violat.

DE INIVRIIS. [a]

Post alia priuata delicta & de iniurijs ponit qd priuatum est delictum, i. non publicū nec cuiuis cui libet competit, sed iniuriato tantum. Accur.

Eneraliter. Totus iste tit. diuiditur in sex partes principales. Primo ponitur quot modis accipiatur iniuria, & qualiter committatur. Secundo ex cui' persona nobis iniuria illata intelligat. Tertio, q̄ sit pœna actionis iniuriarū. Quarto quando iniuria atrox æstimatur. Quinto, q pro iniuria potest etiam criminaliter agi: & an tūc possit interuenire procurator. Sexto quando tollitur ista actio. Secūda ibi. Patitur autem Tertia ibi, Pœna autē. Quarta ibi, Atrox: Quinta ibi, In summa. Sexta ibi, Sed hæc actio.

Generaliter [i] iniuria dr̄ oē, quod nō iure fit: specialiter, aliàs contumelia, † quę à contemnendo dicta est, q̄ Græci ὕβριν appellant [k] aliàs culpa, q̄ Græci ημα †† dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuria datum accipitur: aliàs iniquitas & iniustitia [l] quam Græci νομιαν καὶ ἀδικιαν vocant. Cum enim prætor, vel iudex non iure cōtra quē pronuuciat, iniuriā accepisse dicitur. [m]

Iniuria non solum committitur in corpus, vt verberibus & pulsatione: sed etiam extra corpus, vt conuicijs, famosis libellis, pudicitia attentata, alijsque modis innumeris.

Iniuria [n] autem committitur, non solum cum quis pugno pulsatus, aut fustibus cæsus, vel etiam

CASVS. Quæsiuit à Iustin. quid dicat fieri per iniuriam? Et respond. dicens, q generaliter dicitur fieri iniuria, qd̄ non iure fit & ita ponitur hic priuatiuè. Specialiter aūt dicitur iniuria pro contumelia à contemnendo dicta: quam Græci appellabant sicut voluerūt Quandoque autem specialiter dicitur culpa, sicut sumitur in actione legis Aquiliæ, vbi ponitur damnum iniuria datum, id est culpa facientis datum. Tertio modo similiter iniuria pro iniquitate, vel pro iniustitia. vnde cum prætor vel iudex contra aliquē iniquè pronunciat: ille contra quem iudicatū est, iniuriā accepisse dicit, siue iniustitiā. h.d. Franc.

† Ita sumitur hic fm gl. in l. j. ff. eod Ægi. Per.

†† Quidā legunt ἔγκλημα Theophilus tamē hoc loco ἀδικήμα scripsit.

[i] Generaliter. Facit. ff. eo. l. j. Ac.

[k] Græci hybrin apellant. Hybris Græce dicitur cōtumelia Latinæ: vt asserit text' Adi Kema, est culpa. Anomia Iniquitas. Adikia est iniustitia. Inde Adi Kon, id est, iniustum.

[n] Hæc gl. nō est Accursi. Aegid. Per.

Iniqtas, & iniustitia diuersa sunt.

[l] Iniustitia. Iniquitatem committit iudex quādo contra æquitatem pronunciat: iniustitiā quādo contra strictū ius iniquitatē & iniustitiam: quando contra utrumque pronunciat. Acc.

[m] Accepisse dicitur. Scilicet ille contra quem est iudicatū. Vel accepisse, id est, fecisse iudicem. sic ff. de dam. infect. l. Proculus. Acc.

¶ Iniuria autē. CASVS. Scire debes in principio q licet iniuria quatuor modis sumat vt ex p̄cedenti responso liquet, attamen in toto isto titulo ꝓpriè sumitur iniuria pro cōtumelia. Volui ergo scire à legislator quomodo dicatur iniuria, siue contumelia committi. Et respon dicens, q nō solum committit iniuria cum quis pugno pulsatus fuerit, aut fustibus cęsus, vel verberatus: sed etiā si alicui conuitium aliquod dictū fuerit. Itē plus dico quòd si aliquis vellet possidere bona alicuius tanquam bona debitoris sui sciens eū nihil sibi debere, iniuriā committit. Item dico si aliquis ad infamiam alicuius libellū famosum composuerit, aut scripserit, aut ediderit, iniuriā cōmittit: & si aliquis pudicitiā alicuius bonę matronæ attentauerit, vel manifestā affectatus fuerit: vel prætextatum. i. masculū, vel prætextatā. i. fœminam affectatus fuerit: & alijs pluribus mod. h. d. Fran. Acc.

Iniuria hic prosequitur prout hoc titulo Accepit. Cornis.

verberatus † erit, sed & si cui conuicium a factũ fuerit, siue cuius bona quasi debitoris, b qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat c nihil eum sibi debere, vel si quis ad infamiam alicuius libellum, aut carmen, aut historiã scripserit, composuerit, ediderit, † doloue malo fecerit, quo quide orum fieret: d siue quis matrẽfamilias e aut prætextatũ f prætextatãve assectatus g fuerit, siue cuius h pudicitia attentata esse dicet: & deniq; alijs plurimis modis i admitti iniuriã, manifestũ est.

Quæ liberis, vxori, aut nurui irrogatur iniuria, parenti, marito aut socero illata videtur: quo fit, vt quandoq; pro eadem iniuria pluribus personis iniuriæ actio cõpetat: viro tamen illatam iniuriam vxori vindicare non licet.

nõ solum per semetipsũ, sed etiã per liberos suos, quos in potestate habet: k item per vxorem suam l Id.n. magis prævaluit. Itaque si filiæ alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris: non solum filiæ nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiam patris m quoq;, & mariti noie. Cõtra aut, si viro iniuria facta sit, vxor injuriarũ agere non põt. Defendi.n. vxores à viris, non viros ab vxoribus, æquum est. Sed & socer nurus nomine, cuius n vir in eius potestate est, iniuriarum agere potest.

Ex iniuria facta servo, non agit servus, sed eius domini: si iniuria sua in cõtumeliã fiat vel fuerit, atrox. Ar.

Servus autem ipsis quidem nulla iniuria o fieri intelligit: sed domino per eos fieri videtur: non tamẽ iisdem modis, quibus etiam per liberos, p

a Conuicium. Quasi conuocium: cum in vnum plures voces conferuntur: vt ff. eod. l. item apud Labeonem §. conuicium.

ADDITIO. Nota q verbum iniuriosum dicit siue in genere, siue in specie improperatur aliquod delictũ commissum: vt not. Bart. Bald. & doct. in l. 3. in prin. ff. de libe. & posthu.

b Quasi debitoris. Cũ non esset: vt hic & ff. eo. l. si iniuriæ. Accur.

c Qui intelligebat. Ex affectu enim fit iniuria: vt ff. eod. l. 2. sed quid si erat vere debitor? Adhuc videtur idẽ: cum nihil adeo durum sit quã familiarẽ pompam ostendi. Quid enim tam durum, tamque inhumanũ quã publicationẽ pompaq; rerum familiarium & paupertatis detegi vilitatẽ &c. vt C. quã. & q. b. debet quarta pars ex bo. defuncti. l. 2. §. 1. lib. 2. sed dico q in sequenti casu, si inter eum prouocauit, vel meum debitorem appellaui, cũ esset: vt argumen. ff. eod. l. eum qui. in princip.

d Fieret. Nisi nocẽ erat. Nam peccata nocentium nota esse expedit: vt ff. eo. l. eum qui, in princip.

e Matremfamilias. Matremfamilias eã dicimus. q est notæ authoritatis, & honestæ vitæ in domo sua: ut ff de li. exhi. l. 2. §. una. & ff. de his, qui sunt sui vel alie iu. l. nam ciuium.

f Prætextatum. Prætexta genus est vestis, qua nobiliores ciues Romani solebant vti. Vnde si alius, quã cui permissum erat deferre, deferebat in alicuius certæ personæ ignominiã: iniuriã tenebatur ille quẽ insectabatur. sic plerumque fit. Acc.

g Assectatus. Assectari, est frequenter sequi. sed attẽtare, est blando sermone pudicitiam alicuius impetere: vt ff. eo. l. item apud Labeonem. §. aliud.

h Cuius. Id est alicuius.

i Plurimis modis. Qui notantur ff. eo per totum. & C. eo. per totum.

¶ Patit autẽ quis. CASVS. Supra dictum est, quot modis fiat iniuria: modo videndũ est, qualiter quis patitur iniuriã: Patitur autem quis iniuriã, non solum si aliquo prædictorũ modorũ ei directo fiat iniuria: vt puta quia conuicium ei dictũ fuit, vel alio quo alio modo: sed etiã si liberis eius, quos in potestate habet aliquo prædictorũ modorũ fiat iniuria, pater dicit passus iniuriã, vnde pro iniuria facta vni psonæ, quandoq; tribus, quãdoq; quatuor datur actio iniuriarũ: vt si facta fuerit iniuria filiæfamil. nuptæ, datur actio iniuriarũ patri mulieris: & etiã mulieri, & marito mulieris. Sed q si marito fuit iniuria facta, potest ne vxor agere pro iniuria sibi facta, & econuerso? Rñ q non. Æquum enim est vxores à viris defendi & non maritos ab vxoribus. Quatuor enim personis competit actio iniuriarũ pro iniuria facta vni psonæ in tali casu. Pone, quod aliqua filiafam. nupta filio meo sit, quem in potestate habebam: huic si facta fuit iniuria, cõpetit actio iniuriarũ nuptæ, & mihi socero pro iniuria facta nurui meæ & etiã filiosã. marito mulieris: & etiã patri mulieris. h. d. Franc.

k In potestate habet. si ille qui iniuriam facit, scit eos esse in potestate, licet ignoret, in cuius potestate sint, alioq non: sicut nec marito si mulierẽ viduã credat: vt ff. eo l. eũ qui nuncenicem §. si Acc.

l Per vxorẽ suam. Vel sponsam: ut ff. eod. l. item apud. §. sponsum quoque.

m Sed etiã patris. Licet in potestate patris eius non esset: vt ff eo. l. 1. §. item.

ADDITIO. Ista gloss. non est vera, per l. sed si unius. §. ait prætor. versicu. idem est, & si emancipatus ff. eodem, & ibi vide glossam. propterea, si non competit patri actio iniuriarum, quando credit pulsatum fore patremfa. vid. l. cũ qui §. si. ff. cod. ergo multo fortius non competit sibi, quando in veritate est paterfam. scilicet, quando est emancipatus: secundum Ioan. Fab. quod credo verum Ang.

n Cuius. Scilicet fœminæ, vel nurus.

¶ Seruis autem. CASVS. Supradictũ est quod patitur aliquis iniuriam non solũ per semetipsum, sed & per vxorem suam, & per liberos suos, quos in potestate habet. Hęc autem omnia intelligere debes vera esse in liberis. Si enim alicui seruo fiat iniuria, non intelligitur ei fieri aliqua iniuria, eo q inspecto iure ciuili serui pro nullo habẽtur: sed domino serui fit iniuria per iniuriam factam seruo: sicut per iniuriã factam uxori, uel liberis. Iniuria fit marito uxoris, & illi in cuius potestate liberi sunt. Solũ enim in duobus casibus fit domino iniuria per iniuriam factam seruo: si uel in contumelia domini apertè facta fuerit seruo iniuria, licet non atrox: uel si seruus atrociter verberetur. Cæterum si aliquis contra seruũ tuũ conclamauerit, & eum leuiter pugno percusserit, nõ dabitur tibi actio iniuriarum. h. d. Fran.

o Nulla iniuria. Quantum ad hoc, ut agant scilicet inspecto iure ciuili, sed sic. Inspecto iure naturali: ut ff. eo. l. eum qui, § j. & ff de his q sunt sui, uel alieni iuris l. a & supra de his, qui sunt sui, uel alieni iur. §. si. qua est contra.

p Per liberos. Id est filios.

Atrociter.

† Dicitur uerberare qui alio modo q̃ pugnis percutit, et ergo pugno percussus, nõ puniretur pœna statuti punientis uerberantem. Ægi. Per.

† Scribit Cor. Tacitus. lib. j. Augustũ Cælatem primũ cognitionẽ de famosis libellis specie legis maiestatis tractasse, cõmotũ Cassij Seueri libidine, qua uiros fœminasque illustres procacib. scriptis diffamauerit.

a Prætextatus quis dicatur, docet Budæus in anno. ad l. ulti. ff. de senato. ubi & locũ hũc eleganter explicat. Vide etiã Anto. Augu. emenda. lib. 3. cap. ix.

x Facit q migueros Aurelianẽses, q quotidie adsectãt puellas, ut l. itẽ §. appellare ff. e. secus si colludendi, aut officij cã id fiat. d. l. itẽ §. meminisse. hoc uerum si sit nesse matrona. ll. eadem. l. § si q uirgines. Ægi. Per.

t No. fm Ioã. Fab. q heremitarũ, seu religiosorum habitum assumẽtes, q puniri põt. Au th. de sanctis episc. § 1. Ang.

a Atrocius. Quàm æquum sit.
b Et quod aperte, Repete, & cum id cõmissum fuerit quod &c. Si autem non in dñi contumeliam, sed serui tantum, tñ ad huc non debet iniuria relinqui impunita: vt ff. eodem, l. item apud Labeonem. §. s. qs sic fecit.
c Ad contumeliam domini respicit. Hic duobus casibus domino datur actio: hoc est siue ad eius contumeliam fiat iniuria: siue seruus atrociter verberetur & sic dominus aget propter iniuriam seruo factam, non tamen serui noie, quasi seruo competat actio: sed in primo casu suo nomine pro iniuria, scilicet sibi commissa.
d In hunc casum. Non solum in superiore casu, quando ad contumeliam dñi facta est iniuria.

tibi concedat actio iniuriarum, quando in cõtumeliam tui iniuria fuerit ei facta. Et hæc sunt, quæ in lit. tera continentur. Franc.
e Dominus. Imò pro parte dñij vt ff. eod. l. sed non, contra: Solu. non contradicit si recte intelligas.

& vxores: sed ita cum qd atrocius a cõmissũ fuerit, & quod aperte b ad cõtumeliam dñi respicit, c veluti si quis alienũ seruum atrociter verberauerit & in hũc casum d actio proponit. At si qs seruo cõuiciũ fecerit, vel pugno eũ percusserit, nulla ĩ eũ actio dño competit.

Pro iniuria illata seruo communi agit vterque dominus habita distinctione dignitatis vtriusque. Aret.

Si cõi seruo iniuria facta sit, æquũ ẽ, ñ pro ea parte qua dñs e qsq; ẽ, æstimatione iniurię fieri, sed ex dñorũ psona: f qa ipsis fit iniuria. qd si vsusfruct. ĩ seruo Titij est, proprietas Męuij: magis g Męuio h iniuria fieri intelligitur.

Pro iniuria facta libero homini & seruo alieno, qui seruiunt nobis bona fide, si facta fuerit in despectum nostrum, competit nobis actio iniuriarum. Aret.

Sed si libero hoi, q tibi bona fide seruit iniuria facta sit, nulla tibi actio dabitur, sed suo noie is experiri poterit, nisi in cõtumeliã tuã pulsatus sit: tunc. n. competit & tibi i iniuriarũ actio. Idẽ ergo est & in seruo alieno bona fide tibi seruiente: vt toties admittatur iniuriarũ actio, quoties in tuam cõtumeliam k iniuria ei facta sit.

Reiecta talionis pœna, q̃ olim iniuriosis irrogabatur, hodie pecuniaria imponitur: vt. s. reus tanti condemnetur quanti iniuriam passus æstimandam duxerit, aut iudici tax anti æquum visum fuerit: quippe qui pro dignitate illius cui infertur, pluris, minorisve iniuriam æstimabit.

Pœna autem iniuriarum ex lege duodecim tabularum † propter

¶ Si communi seruo. CASVS. Supra dictum est, quod si seruo alicuius, qui in totum alicuius est, fiat iniuria: quod in duobus casib. actio iniuriarum competit domino: sed pone, qd seruo communi alicuius simplicis hois, & alicuius nobilis viri pro æqualibus partibus fiat iniuria, ex qua nascatur actio iniuriarum, qualiter debet ista iniuria æstimati? Et respond. qui non debet fieri iniuriæ æstimatio pro ea parte, pro qua quisq; eorũ dominus est: sed ex personis dñorum: hoc est dignitatib. hoc est dicere, quod licet humilis persona tantum habeat in seruo, quantum & nobilis: non tamẽ tantum debet iniuria sua æstimari, quãtum iniuria facta nobili. Ad legem autem inductam per contrarium, ff eo l. sed non est æquum. Resp. sic exponendo, sed non est æquum pro maiori parte, q̃ pro qua dñs est, damnationẽ fieri: hoc sic intelligo, qd quilibet dño tum habebit dimidiam emendæ respectu ad suum totum. Si enim seruus cui facta est iniuria, totus fuisset nobilis estimaretur iniuria sua. xx. solidos: sed qa non est nisi dimidius, æstimabitur decem, & ita æstimatio nobilis viri deducitur ad suum totum. Aut illud æstimabitur habito respectu ad diuturnitatem. Si aũt seruus cui facta est iniuria, totus esset dñi ignobilis, non valeret iniuria nisi decem, cum ergo non habeat nisi medietatem in suo seruo ęstimabitur quinque. Alijs sũt modis soluitur ibidẽ. Sed quid si fiat iniuria seruo, in quo aliquis habet vsumfructum cui competit actio iniuriarum? Et rñ. quod dño proprietatis. Sed pone, qd alicui libero homini, qui tibi bona fide seruit fiat iniuria dabitur ne tibi actio iniuriarum? Et respond. quod non, sed sibi. & hoc verum est, nisi in contumeliam tui dñi, cui bona fide seruit, sit vulneratus, vel pulsatus. Idem est in seruo alieno bona fide seruiente: vt tũc pro iniuria ei facta tibi concedat actio iniuriarum. Aret.

Nam quilibet agit ratione dimidiæ vt si duo sunt vnus nobilis, alius ignobilis si seruus esset totus nobilis, ageret iniuriarum in. xx. nunc ergo aget in decem: ignobilis autem ageret in decem, si esset totus suus seruus: nunc ergo aget in quinque & ita quilibet pro parte sua: & ratio dignitatis habetur. Vel ibi erant pares per omnia domini.
f Ex dominorum psona. Quasi dicat non ex serui psona.
g Magis. Quam Titio.
h Mæuio. Nisi ad cõtumeliam vsufructuari facta sit: vt ff. eo. l. item apud Labeonem. §. si vsumfructum. & §. itẽ si liberum. ad si legis.
i Et tibi. Non solum ei.
k In tuam contumeliam. Nec minus ipse iniuriatus aget. ideo in fructuario distingui oportet a vt ff. eod. l. item. §. item si liberum.
Pœna autem iniuriarum. CASVS. Dixi Iusti. Domine, dicatis mihi quę pęna imponitur pro iniuria in actione iniuriarum? ipse notat mihi antiquas fabulas dicens, qd antiquitus imponebat vnã pęnã pro iniuria per l. xij tab & alia per prætores postea, & secunda, & vt breuiter dicam, membrum pro membro, pro ossa vero fractum, vt si aliquis in ore percuteretur, ita qd sanguis vndique flueret, secundum dominum Guil. sunt pecuniariæ pœnæ constitutę propter veterum paupertatem: quia ita pauperes erant tũc, qd satis puniebantur pro os fractum, si parũ de pecunia soluerẽt. Maluerunt enim tunc temporis suspendi: quam aliquid de pecunia sua dare: vel potest hoc, quod dicit, propter iniuriam paupertatem veterum, referri non ad proximum dictum, sed ad aliud, quod dicit, erat pœna talionis. Quod cum ita pauperes erant olim, qd nõ habebant pecuniam vnde satisfacere possent membrum ruptum: propter hoc fuit cõstituta pęna talionis, sed postea prætores circa naturam iniuriarum tractantes statuerunt, qd pro iniuria agat ciuiliter: & tunc debet iudex intantum condemnare iniuriantem, quanti ille cui fit iniuria, iniuriam sibi factam æstimauerit, vel minoris, secũdum quod sibi æquum visum fuerit. Dicit etiam Iustinia. quod pœna legis duodecim tabul. in desuetudinem abijt: pœna aũt à prætoribus introducta hodie habet locum: nam sm qualitatem personæ, cui fit iniuria, crescit vel minuitur iniuriæ æstimatio. hoc dicit. Franc.

Membrum

a Nota qd maleficiũ nõ debet remanere impunitũ l. ita vulneratus. ff ad l. Aquil. Ex quo nota qd si iniuriam passus nõ potest agere ex forma statuti qa fortè non soluit collectas: tñ iudex ex suo officio potest iniuriantẽ punire, vt d. § si qs sic fecit, & est bon⁹ tex. & ibi Barto. in l. nõ solum. §. quãquã. ff eo. An.

a No. modũ libellãdi, & agendi, qa dñs debet dicere seruũ fuisse verberatũ in contumeliam sui, & lõ qa sibi iniuria illata est suo noie iniuriarum agit sin autem alio modo, succũberet. Ange.

Vera solutio secundum Bart. in l. i ẽ. §. fin. ff. eo. est: qa aut sit iniuria ad contumeliam dñorũ: & habet locum hic text. aut non, sed simpliciter fit seruo: & tũc loquitur lex contra Aegi. Pec.

† De qua re vide apud Gell. lib. xx. c. j disputantem Sex. Cecilium Iurisconsultum cũ Phanorino Philosopho.

membrū a qdē ruptū b talio c erat: ρρ os verò fractū nummariæ pœnæ erant constitutæ, quasi in magna d veterū paupertate. Sed postea ρtores ρmittebant ipsis, qui iniuriā passi sunt, ēt æstimare: vt iudex vel tanti reū cōdēnet, quanti iniuriā passus æstimauerit: e vel minoris: ρut ei visū fuerit.

Sed pœna qdē iniuriæ: q̄ ex lege xij. tabul. introducta est, in desuetudinē abijt: quā aūt ρtores introduxerūt (quę ēt honoraria f appellaē) in iudicijs frequentaē. Nam ſm gradū dignitatis, vitęq; honestatē crescit, aut minuitur æstimatio iniuriæ, q gradus cōdēnationis & in seruili ρsona nō immeritò seruaē: vt aliud in seruo actore, g aliud in medij actus homine, i aliud in vilissimo, vel compedito h ius æstimationis constituatur.

Lege Cornelia de iniurijs tenetur quis etiam in tribus casibus hic specificatis: & domus nostra dicitur etiam conducta. Aret.

Sed & lex Cornelia l de iniurijs loquitur: & iniuriarum actionem introduxit: m q̄ competit ob eam rem, q se pulsatū n q̄s, verberatumve, o vel domū suā p vi introitam esse dicat. Domum autē accipimus, siue in ρpria domo quis habitet, siue in conducta, siue gratis, siue hospitio recept⁹ sit.

Atrox iniuria, grauius punitur: atrocem autem iniuriā ex facto, loco, persona, & corporis parte qua læsa fuis, reputamus.

Atrox q iniuria † æstimaē, vel ex facto: r veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus: vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro, vel in cōspectu ſ ρtoris iniuria facta sit: vel ex persona: veluti si magistratus iniuriā passus fuerit: vel si senatori ab humili persona s iniuria facta sit: aut parenti, patronove fiat à liberis, vel libertis. t Aliter.n. Senatoris & parētis patroniq;, aliter extranei, & humilis personæ iniuria æstimaē. Nonnūquam u & locus vulneris atrocē iniuriam facit: veluti si in oculo q̄s percussus fuerit. Parui āt refert, vtrū patrifamiliàs x an filiofamil. talis iniuria facta sit: nā & hæc atrox iniuria æstimabitur.

Illata iniuria aut ciuiliter, aut criminaliter vlciscitur: ciuiliter, quando mulcta iniuriato adiudicatur: criminaliter, si quando reus iudicis arbitrio extra ordinem puniēdus committitur, quo casu

a Membrum. † Puta manum vel pedem.

ADDITIO Nota ex tex. & gl. qui dicantur membrum. & habetur in l. non sunt liberi. ff. de statu hō. per gl. & doct. & an dens. dicatur membrum. hī in l. cui dens. ff. de ædil. edi. de quo vide Bart & Ioan. de Imol. in l. 2. ff. de publi. iud. Ang.

b Ruptum. Id est detruncatum.

c Talio. Id est, similitudo supplicii: vt membrum pro membro.

d Quasi in magna. Hæc est ratio nō ad proximum, sed ad illud, quod erat pœna rationis. Accur.

e Æstimauerit. Per sacramentum taxatione iudicis.

f Honoraria Facit ʒ. de iur. nat. gen. & ciui. §. ρponebant.

g Æstimatio. Proposita actione iniuriarū prætoria, q̄ anno continuo tollitē: vt C. eo. l. si non cōnicij. nisi l casu, vbi anno vtili datur: vt ff. quod met. cau. l. si cum exceptione §. post annum.

In seruo actore. Id est, castaldo.

i Medij actus homine. Qui me sonauta, aliàs mediastinus diciē. ff. nau. caup. stab. l. j. §. qui sunt, versic. nec n. & §. caupones. vers. cęterum.

h Compedito. Id est, in eo seruo, qui nullam aliam affert vtilitatem: sed tantum ligatus stat.

l Sed & lex Cornelia. CASVS. Scire debes, quòd pro omni iniuria de mūdo debet agi actione iniuriarū ex lege Cornel. de iniurijs. quod contingit in tribus casibus. puta si aliqs dicat se pulsatum, verberatum, vel domum suam vi introitam, & appello domum suā, siue propria tibi fuerit, siue locata, siue gratis concessa. h. d Franc.

Lex Cornelia. Ideo sic dicta, quia Cornel. Sylla ρfectus primus eam fecit: vt ff. de accu. l. hos accusate, in fi. legia. Accur.

m Introduxit. Scilicet d. l. Cornelia. in qua actione cōdemnatio fit æstimatione iudicis nō iure iurādo in litē: vt ff. e. l ɔstitutionib. Sed nunqd in his casib. qui tres sunt ex lege Cornelia, est hęc actio ρpetua? Dicunt quidam, vt M. q sic. cum omnis actio ex lege descēdens sit perpetua: vt ʒ. de perpe. & temp. act. in princip. Sed Io. ʒ dicit. n. semper eam anno cōtinuo tollitē vt C. eod. l. si non cōnicij. Et nota q his trib. casib. est ciuilis aliàs est vbique prætoria, cū à prętore sit inducta: vt ff. e. l. pretor. Accursius.

n Pulsatum. Sine dolore.

o Verberatūve. Scilicet cum dolore: vt ff eod. l. lex Cornelia. §. 1.

p Domum suam. Facit ff. de ijs. qui deiec. vel effu. l. 1. §. habitate.

Atrox iniuria. CASVS Intellexi. Dñe Inst. superius fieri mētionem de atroci iniuria. sed dñe qualiter cognoscā atrocē iniuriam? Et ipse rñ. dicēs, q atrox iniuria quatuor modis cognosciē, videlicet ex loco dupliciter. s. ex loco vbi fit, vē loco vulneris. Itē ex facto vt si aliquia vulnerat⁹ fuerit, vē grauiter læsus, & ēt ex ρsona vt patet ex litera. h. d Fran Are.

q Atrox. Ideo atrox iniuria ab alia separaē, q̄ sit minor, vl ρ hoc magis puniatur vt su. eod. §. pęna ff. e. l. prætor edixit. §. atrocē. & §. fin. & l. vulneris. & l. sequē.

r Ex facto. Magis, quā ex prætio rei. vt ff. de incen. rui. nau. l. Pedius. § 1.

s Humili persona. Quæ sit persona humilis, dic: vt C. de inces. nup. l. humilem.

t A liberis, vel libertis. Quibus aduersus parentes, & patronos agere permittitur, si sit atrox iniuria facta eis a parentibus, & patronis: vt ff eo. l. prætor edixit §. prætetea. quia in oculo, vel in ore: vt ff eod. lege. prætor. §. fina. & l. sequent. Accur.

ADDITIO Dicas secundum Sal. in l. iniquum C qui accu. non pos. q licet pro leui iniuria filius in potestate non possit patrem solenniter accusare vt l. lis nulla, ff. de iu. tamen iudicis officium potest implorare pro graui: vt l. si leones. C. de epis au. Emancipatus quoque ρ leui delicto non accusat, sed pro graui sic: dummodo ciuiliter agi non possit. aliàs secus, vt hic per doct.

u Nonnunquam. Id est, aliquando. & sic duæ negationes faciunt vnam affirmationem. Acc.

x Filiofamil. Nisi quia facta iniuria filio, duę actiones

a Mēbrū quo accipiaē, & q̄ ρpriè dicanē mēbra, & q̄ sint membra ecclesiæ, lata Mand. in Gl. Facul. §. conside rantes, in ver. nobi. liora, & l ver. membra.

† Iudex habet auctoritatē taxandi, minuendi, augendi, & prorsus tollendi. l. videamus. §. fi. & l. in actionibus ff. de in li. iuran. Aegi. Pet.

i Dic, licet glos. ρx. §. & l. d. l. si non conuicij, nullā approbet, & ponat multas? opi. tamē hic, & in l. lex Cor. hāc aprobat, q ista actio sit ciuilis in trib. casib. §. ρxi. ʒ. eo. Ant.

Domus sua.

Lex Cornel. vnde dicatur.

A iu an ne oi c.

i No. q relatiuū suus fua suum, nō semp importat dominiū, & facit q no. Bar. in l. qui⁹. §. argēio. ff. de aut. & arg. lega. Ange. Et quos' modis hoc relatiuū sumaē ρcertim iux a subiectā māam, vel rōne adiuncti, vē de plenè ρ Mādos. in Gl. Facul. §. Acer, in ver. suos.

l Cōcor. c. vl. i gl. cū hoc §. sup versi. atroces. extra de dona. vbi recitat tenorē hui⁹ §. & glo. j paulo p⁹ me. & l c. fin. extra. de ɔse. eccl. vel alt. Nā atrocior est q̄ fit in cōspectu. l. ρtor edixit. in fi. ff. eod. Aegi. Per.

nes nascuntur: & vtriusque exercitium competit patri: vt ff. eod. l. sed si vnius. §. filiosfamiliàs. & l. pater sed facta iniuria patri, non ideo filius aget.

¶ In summa. CASVS. Ille qui patitur iniuriã, potest agere de iniuria sibi illata ciuiliter, si voluerit, vel criminaliter. Si aũt ciuiliter agat, æstimatione facta, secũdum quod supra dictũ est, iudex pœnam reo irrogabit. Si autem criminaliter rũc extraordinaria pœna est imponenda. Hoc autem vult semper obseruari dña Iusti. quia illustres, & superillustres iniurias sibi illatas per procuratores agere possunt, tã criminaliter, quam ciuiliter, secundum tenorẽ constitutionis Leonis, quam habes C. eod. l. fina. ad quam recurre. Franciscus.

a Agere. Et sic tollitur vnum iudiciũ per aliud: cum vtrũque fiat prditum ad vindictam: vt ff eod. l. prætor, §. 1. & l. ꝙ Senatusconsultũ in fin. in gl. l. fi. secus si alterum esset de re familiari. vt C quando ciui. actio crimina. ꝑiud. l. 1. Et ideo si de iniuria atroci actum est iniuriarum nihilo minus potest agi lege Aquilia ad damnum, & ecõuerso. Nec enim actione iniuriarum agiť ad damnum, vt ad dãnum, sed vt ad contumeliam: vt ff eo. l. item apud Labeonem § si quis seruo verberato.

procurator interuenire nequaquam potest: nisi qui iniuriam persequitur, vel se defendit, aut illustris, aut superillustris sit.

In summa sciẽdum est de oĩ † iniuria, eũ † q passus est posse, vel criminaliter agere, [a] vel ciuiliter. Et si quidẽ ciuiliter agatur: ęstimatione facta, ſm qđ dictũ est, [b] pęna [c] reo imponitur, sin autẽ criminaliter, officiũ iudicis extraordinaria [d] pœna reo irrogať: hoc videlicet obseruãdo quod Zenoniana cõstitutio [e] introduxit, vt viri illustres, [f] † quiq; sup eos sunt, & p procuratores possint actionem [g] iniuriarũ criminaliter vel persequi, vel suscipere, ſm eius tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet. [h]

Etiam qui curauit vt cuipiam per alium iniuria fieret, iniuriarum tenetur.

Non solũ aũt is iniuriarũ tenetur, qui fecit iniuriã, i. qui percussit: verũ ille quoq; tenetur qui dolo fecit iniuriam, vel qui procurauit, vt cui [i] mala [k] pugno percuteretur. [l]

Actio iniuriarum non nascitur, nisi ab initio iniuriatus ad animũ suũ iniuriã reuocauerit. Vel sic ſcdm glass. Actio iniuriarum iam nata tollitur dissimulatione. Ar.

Hęc actio dissimulatione [m] aboletur. & iõ siquis iniuriã dereliquerit: hoc est statim passus ad animũ suũ nõ reuocauerit: [n] postea ex pœnitentia remissam iniuriã non poterit recolere.

TITVLVS V.

DE OBLIGATIOnibus, q quasi ex delicto nascũtur.

Obligatio ex quasi delicto oriri dicitur, quãdo nõ ex dolo malo, sed magis imperitia quadã, & minus puide delinquitur: quo pacto & iudex p imprudentiã perperã pronũciauit, facit litem suã: i. damnum eius litis, vt æquitati iudicantis videbitur, læso restaurare compellitur.

Seu leuis sit, siue atrox: quia q totũ dicit, nihil excludit. Aegi. Per.

Scilicet solũ non quilibet de populo, quia in iuria est crimẽ priuatũ, fallit l libel lo famoso. Aegi. Per.

In alijs vbicunq; potest im poni pœna corpo. nõ admittiť pcurator: neque agendo neque defendẽdo, ſcdm Bar. Aeg. Per.

b Dictum est: vt s. eod. §. pęna, in fine. §.

c Pœna. Pecuniaria, scilicet actori danda.

d Extraordinaria. Scilicet, capitis vel status, si iudici sedeat, vel pecuniaria inferenda fisço, non actori: vt ff. eod. l. fi. Accur.

ADDITIO. Et sic vbi pœna est in arbitrio iudicis potest suum arbitrium extendere vsque ad mortem: quod est verum pensata & atentata facti qualitate. l. Pedius §. 1 ff. de incen. ru. nau. Item ex hac gl. elici põt, ꝙ si ageretur de crimine ad pęnã pecuniariã fisco applicandam, iudicium dicitur esse criminale.

Pęna arbitraria ad mortẽ extenditur.

e Constitutio. Vt C eo. l. fi.

f Illustres. Hi sunt qui tãtũ nomine illustres sunt. & non dignitate, illi aũt sunt super eos, qui dignitatem & administrationẽ habent: supra quos nemo est. nisi Imperator. [1] quod dic vt not. in Authent. vt ab illustri. & qui supra eos sunt. coll. v.

[1] Dic vt per gl. & oẽs doct. In l fi. C. eo. Ang.

g Actionem. Id est, accusationem. Et est speciale in accusatione. aliàs cõtra: vt ff. de procu. l. licet §. ad actionem. & ff. de pu. iud. l. pe. §. ad crimen.

h Apparet. Dic ergo hic casum eius legis.

¶ Non solum. CASVS. Scire debes quod nõ solũ tenetur actione iniuriarum qui fecit iniuriã: sed ille qui procurauit. vt ab alio fieret. h. d. Fran. de Aret.

i Vt cui. Id est, alicui. vel cuius, id est, alicuius.

k Mala. Id est, maxilla.

l Percuteretur. Sed videtur, ꝙ ex tali consilio non teneatur: vt supra de obli. quæ ex delicto nascuntur, §. ope, in fine. §. sed dic vt ibi diximus. Item argu. cõtra ã mand. §. tua tantum, ibi, quia nemo ex consilio.

¶ Hæc actio. CASVS Si aliquis fecerit mihi iniuriã, et ego dissimulauerim: si pœniteam postea, & velim agere iniuriarum: nõ possum, hoc dicit Francis.

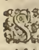
m Dissimulatione. Vt si risi, vel lusi vť commedi cum eo postea. Item tollitur etiã nudo pacto ipso iure: vt ff. de pactis. l. si tibi § q̃dam actiones. Sed numquid est nata etiam statim facta iniuria: an ita demum si dicat, ad animum reuoco? Quod vltimum dixit. B. vt dicunt: Sed certè imo ẽ nata statim. nec enim ex reuocatione ad animum, vel ex verbis talibus nascitur hæc actio, sed ex cõtumacia: vt ff de pactis. l. si vnus §. pactus. Itẽ quomodo aboletur hæc, nisi esset nata? certè nullo modo: vt ff. de in iusto rump. testamẽ. leg. nam & si. § post defectum. & ff. de verborum obligation. l. decem.

Actio iniuriarum q̃uo tollatur.

n Non reuocauerit, Id est. absolnerit. Non enim oportet dicere, ad aium renoco. sed sufficit si remaneat iratus, & ei non reconcilietur. [2] Sed q d si in vltima voluntate penitẽtia remittit quasi coactus morte, & postea conualeant. nunqd renascit? Videť ꝙ sic: vt arg. supra de do. § mortis causa. itẽ qa coactus remãsit: vnde prætor ratũ nõ habet: vt ff qđ metus cã. l. 1. Sed contradico quia fuit semel extincta vnde in perpetuũ resuscitari nõ põt, vt ff. de solu. l. qui res. § aream. ibi in perpetuum. Itẽ ꝑsumo. quod ꝑpetuo voluerit remittere, siue cõualuerit, siue nõ, nã aliàs non potuit bene pœnitere, præsumam ergo eum non fuisse immemorem suæ salutis: vt C. ad l. In. repe. l. fi. Item est cõtra ad id, quod hic dicit. nuda volũtate tolli hãc actionẽ, ff de nego. gest. l. Pomponius: ibi nã quomodo &c. & ibi not. glo. nuda: sed certè ab initio tolliť nuda voluntate & simplici & vnius tãtum. sed si semel ad animũ reuocauerit: nõ remittitur per nudam voluntatem, sed p voluntatẽ nudam verbis, vel pacto expressam, sic etiam ipso iure: vt dictum est p l. ff. de pact. l. si tibi. §. quædam.

[2] Dic. vt ff. de adl. lega. l. fi. lio §. Scia & vide l. 3. §. fina. ibi Bart. eo. tit. Angel.

Quia de obligationibus ex maleficio diximus, sequitur de ijs, quæ ex quasi maleficio sunt. Accur.

Iudex. Totus titu. diuiditur in duas parte principales. Primo ponit casus in quibus quis obligatur ex quasi maleficio. Secundo qua actione his casibus agatur. Secunda ibi, In his autem. CASVS. In toto tit. isto nihil aliud dicit nisi quod ponuntur quædam exempla, quibus quidem exemplis tenetur aliquis ex quasi delicto: & inter omnia exempla primum exemplum est de iudice qui cognoscens inter me, & aduersarium meũ, per suam imprudentiã, vel imperitiã contra iustitiã meam pronũciauit, credens æquũ de me facere. Iste enim iudex dicitur litem facere suã: hoc est damnum alterius in se trãsferre. In id etiam mihi tenetur, in quo per imperitiã suam me læsit. Sed quo genere dicemus ipsum mihi obligatũ? Resp. vt superius dictũ est, quod cum non sit obligatus ex contractu, nec ex quasi cõtractu, eo quod neq; cõtraxit, neque quasi cõtraxit, neque ex maleficio: quia tenebat bene facere: ex quasi delicto obligat. Sed pro. Deo inquantũ sustinebit iudex iste imperit' pœnã? Respon. quod inquantũ æquum visũ fuerit iudici maiori hoc est, secundum quod plus, vel minus iudex maior viderit ipsũ errasse. Secus enim est si circa certa, & cõmunia aliquia iudex errauerit & secus si errauerit circa occulta huius philosophiæ. hoc dicit. Franc.

[Margin: † Idem in tabellione male faciẽte instromẽtum secundum Nico. de Ne. appo. Aegi. Per.]

SI iudex litem suã [b] † fecerit, [c] nõ propriè ex maleficio obligatus vr̃, sed quia neque ex maleficio, neq; ex contractu [d] obligatus est, & vtiq; peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo vr̃ quasi ex maleficio teneri, & inquantum de ea re æquum religioni iudicantis videbitur, [e] pœnam sustinebit.

Si ex ædib. quas quis inhabitat quidpiam deiectum, effusumve fuerit, quod transeũti damnũ intulerit, aut ea parte quæ vulgo iter fit aliquid suspensum habebat, cuius casus periculosus sit, ex quasi delicto obligatus pœnas hic descriptas incurrit.

ITem is cuius cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, in quo gratis habitat, [f] deiectum effusumve aliquid est, ita vt alicui noceret; quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem nõ propriè ex maleficio obligatus intelligitur: quia plerumq; ob alterius culpã tenetur, aut serui, aut liberi. † Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, id po-

[a] Iudex. Siue paterfamiliàs iudex, siue filiusfamiliàs: sed quãdo est filiusfamiliàs, pater de peculio tenetur inquãtũ fuit in peculio: cũ filiusfamiliàs litẽ suam fecit, vt ita sint duo specialia: & quia datus de peculio, licet sit quasi maleficium, quod nõ est aliàs: vt ff. de ijs qui deie. vel effu. l. 1. §. si filius fa. Item quia inspicitur tempus quo fecit litem suã in cõdẽnãdo, licet aliàs rei iudicatæ tẽpus spectet: vt ff de pe. l. quæsitum. & probatur hæc ff. de iudi. l si filiusfa. Vel dic quod filius conuenitur. [g] vt no. ind. §. si filiusfa. Acc.

[Margin: g De peculio cũ pater conuenitur cõuenitur.]

ADDITIO Nota quod iste titu. non habet locum quñ iudex per dolum vel corruptelam tulit sententiã quia tunc tenetur propriè ex delicto: vt etiam not. Bart. in dicta l. si filiusfam. Ang. Aret.

[b] Litem suam. Id est cõtrouersiam, vel litigiũ: vt in id teneatur ipse in quo læsit aliquẽ: & hoc quando per ignorantiã, vel imperitiã, vt j. sequitur. Nã si dolo, tũc si habet locũ hic titulus. sed ex maleficio tenetur: & fit infamis: vt C. de pœ. iu. qui ma. iu. l. fi. Sed nũ quid hæc omnia in arbitro locum habent. Dicit Io. quod sic: vt C. de pact. l. si quis in conscrib. alij contra cum possit pœna per tãtõ nec sua valeat: vt C de arbit. l. 1. l. 2. & maximè secundum noua iura, quæ loquuntur cum est iuratum ab arbitro vel à parentibus, secundum quæ nihil eis erit præter sacramẽtũ vt in Auth. de iu. §. quia verò. vers. si aũt ex ignorãtia. coll. vj. Sed certe sententia prima vera est: nec obstat hæc Auth. quia nihil erat ei. i. arbitro præter sacramentum &c. s. vt possit cogere partes suo stare

[Margin: Arbiter si facit litẽ suam an sit puniẽdus sic vt iudex.]

iudicio vel eis. i. partibus Nam vocabit alterã partẽ per iuramẽtum, sed & contra arbitrum nihilo minus aget, vt dictum est. & per actionem in factum: vt j. e. §. fi.

[c] Fecerit. Id est male iudicauerit.

[d] Ex contractu. Vel quasi.

[e] Videbitur. Vt si dubitauit circa legẽ Fusiam Caniniam. dutius punitur. si autem in l. illa, Gallus Aquilius, minus punitur [a]. & hoc quando non fuit data pecunia iudici: nam vel promissa: aliàs grauius pœnæ sequerentur: vt C. de pœ. iud. qui ma. iud. auth. non uu iure. & facit ad hoc tũ. ff. de var. & extraor. cog. l. fi. Ac.

[Margin: a Et idẽ si fuerit secundum intellectum multorũ doctorũ in vna lege, quæ habet plures intellectus. licet ille sit cõmunis, vt dicit Bac. in l. cum pr. latia § fi. ff de re iudi. valeret tamen talis sententia: vnde opus esset appellatione, & iudex appellationis posset sequi aliã opi. & aliam intellectũ: & retractare, vel cõfirmare sententiã, vt no. Bart. in l. 4. §. hoc autẽ iudicium. in fi. ff de dam. infe. De hac materia vide lari' per Ange. hic.]

¶ Item is ex cuius cœnaculo. CASVS Iam vidisti vnũ exẽplum, vbi obligatus est aliquis non ex contractu, neque ex quasi cõtractu, neq; ex maleficio, sed ex quasi maleficio est obligatus. Modo ponit hic aliud exemplum; vt ecce, Si de cœnaculo alicuius fuerit aliquid eiectum, vel effusũ ex quo aliquis læditur: iste de cuius cœnaculo illud ejicitur, vel effunditur, ex obligatus nõ est cõtractu. neq; ex quasi contractu, neque ex maleficio, quia ipse non eiecerit: sed ex quasi maleficio i. quo ad id quod immloet, quasi deliquisse videatur eo quod visua est opera malorum hominum. Et possum cõiungere sequentẽ versiculum, si ea certa scientia non facio: vt per eaẽ pla distinguam Et sumus in versiculo, Cui similis est. Iã vidistis duo exempla, in quibus est obligatus ex quasi maleficio, adhuc ponit aliud exemplum parũ differẽs a secũdo: Ecce si aliquis habebat aliquid positũ vel suspẽsum sup viã publicã, quod nocere posset transeuntibus, quia ita patitur positũ, vel suspẽsum, tenetur ex quasi delicto, vel maleficio, quanquã nemo læsus fuerit. dom tamẽ id quod positũ est, vel appẽsum, lędere possit aliquẽ si occiderit: & punitur ex secũdo edicto de eiectis, & effusis in decẽ aureis, licet nihil nocuerit. Non. n. inspicitur hic euẽtus, sed quid euenire põt. In eiectis vero vel effusis tũc demum puniẽdus est quis, cũ per eiectum vel effusum alicui nocitũ fuerit. Sed dñe, pro Deo, quæ est pœna de eiectis vel effusis? Et resp. dom. Iust. quod ex primo edicto de eiectis, vel effusis pœna est tripli dãni dati. Si aũt liber hõ interfectus fuerit per eiectum, vel effusum, tunc constituta est pœna quinquaginta aureorũ. Si aũt veniat liber homo, & per eiectum, vel effusum ei nocitum sit: tunc punitur inquantum iudici æquum videbitur. Debet n. iudex cõputare impẽdia in curatione facta, & operas eius quib. caruit: forte si scriptor manu dextera mutilatus est, vel alibi est vulneratus, ita quod scribere non põt: vel quib. caritutus: vt puta scriptor est, & manus est abscissa, qua scribere solebat. quod tñ difficillimum est conarrare. dicit gl. quod non teseras ad inpẽdia, sed ad operas quibus caruit &c. licet enim ita esset quod solebat quolibet anno decẽ libras scribẽdo lucrari, nõ. tamen propter hoc sequitur, quod in postero faceret. Posset. n. cõtingere, quod nõ inuenitet qui operas suas cõduceret. & hoc vult dicere litera ista u d Frao. de Are

[Margin: † Aut vxoris. Aegi. Per.]

[f] Habitat. Hospes plane non tenetur, sed is qui hospitiũ

dedit.

dederit: vt ff. de ijs qui deie. vel effud. l. j. §. pe. Acc.

Nota ꝙ quando quis debet citari ad domum solitæ habitationis, nō sufficit citari ad hospitium. iuxta l. 4. §. prætor, & ibi late Bar. ff. de dam. infe.

a Id positum. Licet ipse non posuerit.

b Si ceciderit. Nō enim spectatur, vt noceat.

c Pœna. Præstāda.

d Decem aureorū, vel solidorum: vt ff. de ijs, qui deiec. vel effude. l. si vero. §. prætor. & §. fin. & tūc dicas actionem in factum fore annalē: vt ff. de popul. actio. l. fin.

e Constituta est actio. Perpetua, quæ hæredi datur, sed in hæredem nō datur: vt ff. de ijs q deiec. vel effude. l. si vero. §. hæc autem actio.

f Quinquaginta. Ideo certa pœna statuitur: quia non potest æstimatio liberi corporis fieri: vt ff. ad legem Rho. de iactu. l. 2. § 2.

g Et competit hæc actio intra annum, & nec hæredi nec in hæredem datur: cum sit pœnalis & popularis: quæ prius datur ei cuius magis interest: vt ff. de ijs, q deiec. vel effu. l. si vero. § quæ autem.

g Actio datur. Perpetua sibi: sed alij puta hæredi pro eo si mortuus est, annalis dat: vt ff. de ijs, q deiec. vel effud. l. si vero plures. §. hæc autem actio. ibi sed si libero, &c.

h Est factus. Quia difficillimū est æstimare futuras operas.

Scilicet facile, alias nō tenerentur. Ægid. Per.

† Vnde vbi lex cōsideret, quod pōt euenire, nō debemus respicere quod actualiter euenerit, secundum Bart. Aegi. Per. Aureus & solid. idē.

a Nota illū tex. quod sit distributio pp iactū, nō fit computatio liberi hominis. facit l. sed addes. §. si qs mulierem, ff. locati. An gel.

† Cicatricū autem nulla fiet æstimatio quia liberū corpus non æstimatur. l. fi. ff. eo. Aegi. Per.

a Quia dubiū est quādiu viuet & quādiu erit vtilis ad operādū. Aegi. Per.

situm[a] aut suspensum habet, quod pōt, † si ceciderit,[b] alicui nocere. † quo casu pęna[c] x. aureorum[d] constituta est. De eo verò, quod deiectū effusumve est, dupli quantum datū sit, constituta est actio.[e] Ob hominē verò liberū occisum quinquaginta[f] aureorū pęna cōstituitur. Si vero viuat, nocitumque ei esse dicat: quātū ob eā rē equū iudici vr, actio dat.[g] Iudex n. computare debet mercedes medicis præstitas, cæteraque impendia, q̄ in curatione facta sūt: præterea operas qb. caruit, aut cariturus est ob id, ꝙ inutilis est factus.[h] †

Si ex cœnaculo filij habitantis seorsum a patre aliqd fuerit proiectum, vel aliquid fuerit appensum, vel fecerit litem suam: pater non tenetur. Acc.

Si filiusfamiliàs seorsum[i] à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectū, effusumve fuerit, siue quid positum, suspēsumve habuerit, cuius casus periculosus est: Iuliano placuit, in patrem nullā esse[k] actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quod & in filiofamiliàs iudice obseruādum est: qui litē suam fecerit:[l]

Nautæ, cauponæ, & stabuli exercitio præfectus, si eij quacum opera vtitur, furtū, aut dolum in naui, caupona, & stabulo commiserint, ex quasi delicta obligatur, eorū factum præstare debet.

Item exercitor[m] nauis aut caupone, aut stabuli, de dolo, aut furto, qd in naui, aut caupona, † aut stabulo factū erit, quasi ex maleficio[n] teneri vr: † si modò ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorū, quorū opera nauem, aut cauponam, aut stabulum exercet. Cùm enim neque ex maleficio, neque ex con-

¶ Si filiusfamiliàs &c. CASVS. Supra dictū est, ꝙ si aliquid de hospitio patrisfa. eiectum vel effusum sit, quod alicui nocuerit vel si aliquid positum, vel suspensum fuerit s. viam publicā, cuius casus transeūtibus sit periculosus, qualiter agatur contra patremfa. ex edicto de deiectis, vel effusis. Sed pone, ꝙ ex domo alienius filijfa. seorsum à patre habitantis fuerit aliquid eiectum, vel effusum, quod alicui transeunti nocuerit, vel aliqd habuerit appensum, &c. qd iuria in isto casu, dabitur ne actio in patrem? Et rn. Iusti. ꝙ nō dabit in patrē aliqua actio, nec ēt actio ex peculio, sed contra filiumfa. est agendum. Hoc etiam idem obseruan dum dicit litera in filiofa. iudice qui per impericiā suam litem suam fecit, & per imprudentiā. Hoc autem exponunt quidam ꝙ si filiusfa. per imperitiam litem suam fecerit: si seorsum à patre habitauerit, non tenetur pater etiam de peculio. Si autē cum patre habitauerit, pater de peculio tenetur. Sed dominus Guido pro constanti ponit, quòd si filiusfa. per impericiam litem suā fecerit: siue seorsum habitauerit à patre, siue cum patre, hoc non refert Semper n. filius tenetur in solidum. pater aūt peculio tenus, & glo. secundum quod in gl. ordi. est. Idē est in filiofa. quo ad hoc, scilicet vt semper teneatur filiusfa. in solidum, siue simul cum patre habitauerit, siue seorsum à patre. sed tā qn̄ filius litem suam facit, pater tenetur de peculio, licet filius seorsum habitauerit, quamquam in casu, qn̄ filiusfamil. aliquid appositum habet, quod nocere possit, pater non teneatur. Franc.

i Seorsum. Id est, separatus à patre.

k Nullam esse. Etiā de peculio: vt ff. de ijs qui deiec. vel effud. l. j. §. si filiusfamiliàs.

l Litem suam fecerit. Scilicet si sine patre habitauerit, aliàs pater de peculio tenetur: vt de iud. l. si filiusfamil. secundum Ioan. Vel dic idem, scilicet vt teneatur ipse filiusfamiliàs, habitet cū patre, vel non. (sed secundùm Azonem pater hic teneatur de peculio, vt dictum est, p. l. ff. de ijs, qui deie. vel effu. l. j. §. si filiusfamiliàs.) Filio verò cōdemnato, & ibi pater tenetur de peculio: cum videatur quasi contrahi. cum filio: vt ff de noxal. act. l. & si condemnatus. & ff. de pe. l. 3. §. idē scribit.

Item, exercitor. CASVS. Non solum in exemplis prædictis tenetur quis, siue obligatur ex quasi maleficio: sed similiter potest conuenienter poni exemplum de exercitore nauis aut caupone, aut stabulario. Si enim aliquod furtum, vel damnum fuerit factum in naui, vel caupona uel stabulo per aliquem eorum, quorum opera vtitur magnus exercitor nauis, vel stabuli, uel dominus cauponæ, ex quasi maleficio obligatur: quia deliquisse videtur, qui opera malorum hominum vtitur. In omnibus autem quatuor exemplis siue casibus supradictis, potest aliquis per actionem in factū quæ hæredi datur, sed non contra heredem, consequi illud in quo sibi obligantur prædicti. hoc dicit vsque ad finem tituli. Fran.

m Item exercitor. Quis sit, dic vt j. quod cum eo. § à Accur.

n Quasi ex maleficio. Id est, actione in factū in duplū, vt ff nautæ, cau. stab. l. fina. & ff fur. aduer. nau. cau. stab. l. prima. Item est & alia in factū actio, quæ est ex eo cōtractu de recepto: vt ff. nautæ caup. stab. l. 1 in prin.

ADDITIO. Et hic dicit Ioann. Fab. quòd si dominus fuit condemnatus ex facto nautarum, ab eis potest repetere: argum. l. si colonus, ff de aqua pluuiæ arcenda. & l. si verò, §. cum autē, ff de ijs, qui deiec. vel effude.

† Secus si extra hospitiū, vel si nō ē factū à familia: qd vetū nisi receperit saluū fore. Ægi. Per.

† Quia in culpa est, q vtitur opera malorū. Ægid. Per.

a Dic secundum An. ꝙ ista vltima verior: quia ex contractu, vel quasi pater tenetur de peculio nō aūt ex delicto, vel quasi.

Ex con-

a Ex contractu. Vel quasi.
b Aliquatenus culpæ reus. Facit ff. ad legem Aquil. l. si seruus seruum §. Proculus, & ff. de fur. aduer. nau. cau. sta. l. j. § penultimo.
c In his autem casibus, s. supradictis omnibus.
d Hæredē. Patientis iniuriā. Sed in casu de suspenso nō daſ hæredi: vt diximus s. eo. § Itē is. vel ad hominem. Et nota hic differētiā inter actionem ex maleficio & quasi ex maleficio. nā vbi ē ex maleficio si plures aũt, q. liber insolidū ɔueniſ: sed sec⁹ I hac actiōe ex quasi maleficio: vt C. d̄ ɔdic. fur. l. j. & ff. nau. ca. sta l. j. & l. fi § si plures. Itē I actione ex maleficio vnus soluēdo ñ liberat aliū. sed in hac sic: vt ff. nau. cau. sta l. licet. §. possum⁹ & d. l. j. de ɔdic. fur. Itē iure nō ceduntur act. ex maleficio: ut ff nau. ca. sta. l. sed & ipsi sed in actione ex quasi maleficio ceduntur: vt d. §. possum⁹. Dat̃ ēt hæc actio nō cessa vt ff de ijs q deie. vel effu. l. si vero plures §. cū aũt. Item hæ. gnaliua danf hæredibus actorum ut hic, quam illæ quę sunt ex maleficio: ut j. de perp. & tem. act. §. sed hǣdibus.

Actio ex maleficio & quasi ex maleficio, differunt.

tractu [a] sit aduersus eū cōstituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus [b] sit q̄ opera malorū hominū vteret: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

Ex quasi maleficio agitur actione in factum, q̄ non transit contra hæredem. Arc.

In his aũt casib. [c] in factum actio competit: quæ hæredi [d] quidem datur, aduersus hæredē autem non competit.

TITVLVS VI.
DE ACTIONIB. [f]

e Aduersus hæredem Vt ff de iudi. l. Iulianus ante: & ff. nau. cau. sta. l. fi. §. hæc iudicia.

DE ACTIONIBVS.

Actio in singulari recte definitur.

Titulus iste continuari pōt: vt dicit gl. sup. in ti. de obli. q̄ sequitur Bal. hic. Vnde nota diligenter gl. Accur. positam super titulum, q̄ soluit aliquas notabiles quæstiones, dicens sic.

1 Istam sequuntur, Cy. Fab. & Angel. & Ias.

f De actionibus. Ideo ponit in plurali, quia plures actiones sunt: vt j. eo. p totū. Sed cū sint plures, quare in singulari numero definit: vt j. eo. § j. Rū licet sit numeri singularis: tñ ponit vt genus, vt in alijs definitionib contingit: & sub se continet oēs actiones. Itē quare nō dicit de agendo? Rū quia illud est facit hoc iuris. Accu. ADDITIO. Vult dicere q̄ gerundia denotant actū put est in facto, vt est in exercitio: quia deriuant à verbo quod significat agere, vel pati: sed hic nō tractat de actionibus, put sūt in actu: sed prout sunt iuris ita dicunt doct. hic.

2 Hanc secūdā continuationē aliqualiter impugnat Iac. Bus. unde hic p dominu Ias.

Vperest Totus iste ti. diuidit̃ i tres partes principales Primo ponit̃ ɔtinuatio istius ti. ad pced. materias. Scd̃o definitur actio. Tertio ponit diuisio omniū actionum. Secūda ibi prope principium, Actio autē nihil. Tertia ibi. Omnium autem actionum.

3 Istā primā partē sequūtur Fa. Ang. & Ias.

CASVS. Dicit Iusti. cōtinuando pcessum suū: Ex quo expeditum est primo de personis, & reb. superest vt iam de actionib. loquamur Sed pone: Dñe, iā video, q̄ vos vultis tractare de action. dicatis ergo mihi quid est actio? Ad hoc rñ. Iustin. definiendo actionem sic, quod actio nihil aliud sit quam ius persequendi in iudicio quod sibi debetur & hoc vsq; ad illum § omnium autem actionum Fran.

4 Quarto mō capit p administratione, ut 10 §. iusiurandū in Authē. ut iudic. sine quoquo suff.

g Superest. Sed qd̄ superest. Rñ format [1] vt s̄ de in. nat §. si Vel dic quòd supra tractatum est de obligation quarū filiæ sunt actiones: vt ff. de procura l. licet, § ea obligatio. & s. de verbo obli in prin. ideo de filia post matrē ponit: quasi ordine successorio.
h Actio autem. Not. q̄ actio qñq; pro actu ponitur: vt in Auth. de non alie. §. finimus, in fi. gl. actio. coll. 2. & C. de sacrosan. eccle. auth. hoc ius porrectum. in prin & ff. de dona. inter virū & vxo. l 3. §. sciendum. circa med. Qñq; pro accusatione criminali. vt C. qñ ciui. acti. cri. prin. l. j. Qñq; p iure agendi uel persequendi: [3] vt hic, & ff. e. l. nihil. [4] Item nota q̄ illud qd̄ de actione hic dr̄ voluit Pla. dicere de causa, s. q̄ causa sit actio: vt sicut apud dialecticos dr̄ argumentum, quod ex propositione, assumptione, & cōclusione consistit, non tantum ɔclusio: sic apud legistas actio causa agendi dicat̃: vt si dicam. conuentio se ad decem. q a vendidi tibi equū pro x. sit idē ac si dicerem, ago contra te actione ex vendito: Sed Azo dicit (quod & verum est) aliud esse causam, & aliud actionem. Nam obligatio est causa & mater actionis: vt ff de pcur. l. licet. §. ea obligatio. sicut ergo aliud est obligatio, & aliud est actio: sic aliud est causa, & aliud actio. Item quia vendidi, est factum: [5] sed actio est ius: ut ff de cor. fur. l. ɔsilio. §. j. & fi. & hic Itē pōt esse q̄ uendidi, & cōpetat mihi actio: quia mihi solutum, est: vel quia remisi unde hæc uerba, quia uendidi, non sunt actio. Item nomina certa actionū sunt inducta, scilicet ex empto & similes: nec hoc inductum est, ut causa sit actio Si quis ergo hoc uelit dicere, non potest, cum lex nō dicat: ut ff de supel. leg. l. Labeo. in fi Item si causa esset actio, frustra diceret lex, mutari actionis nomen, cum agit̃ de dolo patroni, vel parentis, uel similium psonarū: de quorum dolo nō agit̃ per actionē de dolo, sed p actionē in factum. [6] Nam ad quid mutatur nomen, cum tñ causa maneret eadē, si esset ius in sola causa? Concludo ergo & dico. [7] quod aliud est causa, & aliud est actio. Itē licet dixerim, q̄ nomina sunt actionum ex empto, & similes, caue tibi, q a nō sunt actiones, sed actionum nomina, sicut hęc dictio homo, non est homo, sed significat hominem.
i Nihil aliud est. Pater ergo, q̄ olim aliud erat. [8] erat. n conceptio verborū formata à magistratibus: ut ff. de ori iur. l. ij. §. deinde ex his. & §. omniū. unde formula vulgaris dicebat̃. ut ff de fur. l. si seruos nauem. Sed hodie hæc solennitas est sublata: ut C de formu. & impe. l. j. & ij. etiā circa interdicta est sublata hmōi solennitas: ut j. de interdictis. § fi. [9] Sed quę erat olim differentia inter actionem, & interdicta? Nam interdicta erant uerborum conceptiones: ut j. de interdictis. in princi. Rñd. ut dicemus ibi. [10] At hodie nulla est dr̄ia inter interdicta, & actiones: cum interdictum nihil aliud sit quam actio prætoria: ut infra de interdictis. § fi.
ADDITIO. Idem tenuit gl. in si ff de interdic. quæ reprehenditur per Bar. & doct. ibi, quia est differentia inter actionem, & interdictum, sicut inter matrem & filiam. cum ex interdicto oriatur actio in factum ut in §. fi j̄ de interdictis.
k Quàm ius Scilicet ciuile, ubi est actio ciuilis: uel prætorium, ubi actio ptoria est, nā ciuiles actiones & præ-

Non summatur: quia Imperator definiendo procedit: nec possunt definitiones breuius summari. Arc.

Annotata, Tertiam iuris ciuilis partem, quæ actiones respicit, aggreditur Imperator: quas meritò tractauit ab obligationum, vt pate à matre postposuit, cum ab obligationibus, originē ducant.

Vperest, [g] vt de actionibus loquamur. Actio aũt [h] nihil aliud est, q̄ ius [k]

Actio & causa sūt, diuersa.

* Quā hic capi p nō si Mād. in Gl. Facul. §. act. in uer. quā. & pri⁹ ponit alia significata dictionis quam.

5 Franciscus Hotomānus in cōmentarijs suis quos in hunc tractatū scri psit elegātissimos, pu ta hoc loco i⁹ posuit p uis. trāspositione. s. literarū: sicut ɔtrio in diffinitione iure lęnis p i⁹ positū ē ɔtēdit: ut illū uideo.

5 Istā argumēto impossibile est rñdere, fm Ioan. Fab.

6 Verbis tēperatā. Bar. in l. I. famem. ff. de pu. iud.

7 Et hā Dyn. Fab. Angel. & Ias.

8 Imò idē in substantis. Ange. & Ias.

9 Istā gl. reprobat Ias. iō dic aliter ut p eum.

10 Dic q̄ olim erat dr̄ia solū in mō loquēdi. Nico. Fa. & Ias.

Actio ē tā de iure ciuili quam præt ori o

persequendi in iudicio quod sibi debetur.

Prima actionum divisio haec est, ut quaedam reales sint, quaedam personales. Personalibus etenim cum eo experimur, qui nobis aut ex contractu, aut quasi, vel ex delicto, aut quasi, obnoxius est: realibus verò quotiescunque cum eo agimus qui nullo iure nobis obligatur, rei tamen nostrae possessor est.

Omnium aūt actionum

& pretorias, dico hic definiri. Item nota, ꝙ actio est ius quo persequimur, sed obl'o est ius pp quod persequimur. Et si quæratur, quod sit illud ius, vel naturale, vel ciuile, vel prætorium, vel gentium? Rñ. qa ciuile, vel prætorium. vt modo diximus. Nec facias magnam vim ibi, quia cũ multas habeat significationes hæc dictio ius, ut ff. de iusti. & iu. l. pen. & fi. hoc est ẽt unũ de significatis eius, vt dicatur ius agendi uel persequendi. Sed ad cuius dilam ponitur in definitione ius, cum singula membra posita in definitione habeant suum misterium? Rñd. ſm M ꝙ ad dĩiam rerum corporalium hic ponitur, ut det intelligere, ꝙ actio sit res incorporalis, quod verum est, ut s. de reb. corp. & incorp §. 1. Vel melius dicas ad dĩiam officii iudicis, qđ non est actio: ut ff. de min. l. quod ſſ minor. § fi. licet M. dicat, ꝙ offm iudicis est actio, & est pro eo, quod dicit lex, in actione iniuriarum fieri æstimationem iudicis officio, ut s. de iniu. § pœnā aūt, & §. in summa. Sed certè actio iniuriarum est actio, cui inhæret officium iudicis: non tñ illud officium est actio: sed in facto potius hoc cõsistit: ius enim petendi per actionem mihi competit, quod p hoc officium iudicis mitigatur. sed quid petam? Respon. quod æstimauero, nam debeo æstimare, licet iudex possit refrenare, est tamen quoddã aliud officium, quod vicem sustinet, & obtinet actionis, vt dicemus, j. eo. §. præterea, in fi §.

a Persequendi. Hoc dĩ ad differentiam exceptionũ, quæ dantur reis, per quas defenduntur. Sicut enim actiones sunt arma actorum, ita exceptiones sunt arma reorum, ut ff. de excep. l. 2. in prin & §. illud.

b In iudicio Hoe dicit ad differentiam eorum, quæ fiunt, licet etiam extra iudicium: non tamen sunt actiones, vt si nocturnum uel diurnum furẽ, uel militem deserentem militiã quis capiat, ut ff. ad leg. Aquil. l. 4. & C. quando lic. unicuiq; sine iudi se vin. l. 1. & 2. Item & pp debitorem fugitiuum, quem capere possumus, ut ff. de iis, quæ in fraud. cred. l. ait prætor. §. si debitorem. licet quidam exponant, i. illã ibi, quòd captus fuit authoritate iudicis. Accur.

ADDITIO. Dic idem in omnibus personis, quæ pertinent ad obedientiam perpetuam, de quo no sit qõ, ut in monacho, fratre. uel uxore, qa si aufugiant, poterunt capi ꝑpria authoritate, ut p Bal. in l. 1. C. vbi quis decu. aliave coud. conuen. secus si esset q. Ias.

e Quod sibi debetur. Hoc duob. mod. exponitur, uel ad differentiam realis actionis, ſm Azo. & ita strictè accipitur hęc definitio pro personali actione tñ, sicut accipitur. ff. eo. l. actio in personam. Vel largius, ut ẽt realem contineat, non tñ officium iudicis, ut ff. e. l. actionum gñã, qñq; largissimè, ut ẽt iudicia officium contineat: illud, s. quod est loco actionis, ut per quod restõ minorum petitur, ut ff. eod. l. actionis verbo. Vel ponũtur hæc uerba ad dĩiam criminaliũ actionum per quas non persequor mihi debitũ, sed ad uindictam, & ſm hoc ẽt realem actionem dicas definiri hic. licet. n. non sit obligatus, qui realiter tenetur, ut j. eo. §. 1. ibi, aut cum eo agit, qui nullo &c. verum est personaliter: grosse tamen põt dici, ꝙ sit realiter obligatus. Et facit pro hoc, ut ẽt realis hic definiatur, quia uerbum debere, & ad actionẽ in rẽ, & ad actionem in personam refertur, ut ff de uerb. sig. l. pecuniæ. §. fi. Item facit ꝙ est in definitione uerbum persequendi, quod est cõe iam ad realẽ, quam ad personalem actionem, ut ff eo. l. actio in personã. Item facit, j. eod. §. 1. in princ. ubi actio realis specica est actionis, sicut personalis. & ita largè accipio hic verbum debetur. sed in stricta significatione verbi huius debere, tñ alienum, & non meum mihi debetur, vnde personalis actio tñ definiri vr. vt j. eo. §. sic itaq; & s. de leg. §. sed & si rem. Sed certè qñq; ago ẽt ad id, quod mihi non debetur, vt C. de pact. l. si pacto quo pœnã. nam ibi ago ad id, quod non est debitũ: sed ad id, quod ex nudo pacto conuenit. Sed certè illud naturaliter erat debitum quod nudo pacto debebatur: vt ff. de fideius. l. fideiussor. §. fideiussor. Vel nõ agitur ibi ad id, quod nudo pacto debetur, sed ad id, quod uerè dẽtur, sed ꝑtextu eius consequitur ẽt quod nudo pacto dẽtur, ut ff. de uerb. sig. l. si cui. Item oppono de popularib. actionib. Nã in eis non dĩ debitũ, & tñ petitur, ut ff. de popu. act. l. pe. Sed non obst. quia saltem post lit. cont. dẽtur. Vel dic, qa & sibi debitum persequitur. nam cum toti populo sit debitum: ergo & sibi. Item oppono de actione iniuriarum, quia non dĩ esse in bonis, ut ff. de iniur. l. iniuriarum. Item non ad debitum, sed ad vindictam competit, ut ff. de col. bo. l. 3. §. emancipatus, & tñ est actio. Rñ. non est in bonis, vt transeat ad hæredes, ut ff. ad leg. Fal. l. pœnalis. Itẽ licet detur ad uindictam: tñ põt deberi mihi pp id, qđ est in æstimatione uindictæ, uel pp id, qđ est in alterum ut uindica. Itẽ oppono de petitione hæreditatis. Itẽ de actione de peculio. Nam in his agitur ẽt anteq̃ sit penes possessorem, uel antequam sit in peculio, ut ff. de pe. hær. l. 4. & l. si quo, & ff. de pecu l. q̃situ. in princ & ff. de lib. le. l. si qs rerũ. §. idẽ. Sed dic esse subaudiẽdum hic, uel dẽri sperat. Vel dic, ꝙ qñ fuit actio ꝑposita, fuit efficax tm pro eo, qđ tunc erat pęnes possessorẽ, uel in peculio & postea cũ augebatur, eatenus & actionis efficacia crescebat: cum vl's, uel in aliquo vniuerso fuit petitio, ut ff. de iu. l. solemus. Itẽ opponitur de actionib. quas intendunt aliq pro aliis, ut procurator, & tutor, & prælatus, & similes. nã agunt, & tñ non sibi debitum petunt. Sed dic ꝙ quasi domini sunt, ut ff. pro empt. l. qui fundum. § si tutor. Vel dic sibi, i. ei cui actio competit, quæ intenditur. Vel subaudi: quod sibi debetur, uel cuius nomine agitur huius alternatiuæ secunda pars est vera.

¶ Omnium autem. Ista pars diuiditur in sex partes, prout in hoc tit. ponuntur, sex diuisiones actionum, quas enumerat per ordinẽ glo. magistralis, in § sunt prætea. j. eo. Et ibi gl. addit alias sex diuisiones, q̃ ponuntur in aliis locis extra hunc titulum. Prima diuisio actionum est, q̃ respicit cãm materialem, qa q̃dã actiones sunt reales, q̃dã personales, q̃dam cãm mistam hñtes. Et ista pars durat usque ad § sed istæ. Secunda diuisio est, q̃ respicit cãm efficientẽ, qa q̃dam ciuiles, q̃dã prætoriæ Et durat vsq; ad §. sequens. Tertia est respiciens cãm finalem, quia quædã sunt rei persecutoriæ, quædã pœnales, q̃dam mistæ rei, & pœnæ. Et durat usque ad § oẽs. Quarta est respiciẽs causam formalem, quia quædam dantur ad simplum, quædam ad duplum, quædam ad triplum, quędam ad quadruplum, usque ad §. actionum. Quinta est respiciens causam substantialem, quia quædã sunt bonæ fidei, quædam stricti iuris: ibi vsque ad § sunt præterea. Sexta est respiciẽs persecutionis effectum, quia quædam sunt persecutoriæ solidi, quædam nõ, vsq; ad finem, ut sequitur Bal. hic Item prima subdiuiditur in duas partes. Primo diuidit. Secundo membra declarat Secunda ibi. Nam que. nam totus iste titulus procedit per diuisiones actionum.

Sequũtur eam Dyn. Nic. Bal. Ang. & Ias.

Et bñ Ias. hic.

Id est exercitio

Et sic offm iudicis nõ est facti: sed cõsistit in facto, puta in exercitio.

Ius ad qd ponitur I diffinitione actionia.

Officiũ iudicis an sit actio.

Idem Angel. & Ias.

Sequuntur Bart. & Ang.

Idem Pla. Ang. & Ias.

Singularis est ſm Bald.

Et male. Aug.

Quod nota pro statutis, I qb. verba sunt stricte intelligenda. l. 3. §. hæc verba. ff. de ne. ge. & l. qcqd. ff. de ver. oblig. qđ procedit qñ pñt aliquid operari. Mã. in 3. q. Reg. de nõ tollẽ. iu. quęsi. nu. 2.

Idem Io. Fab. & Nic. in gl sup verbo quam uis. s. e. §.

Ista gl. est not. ꝙ verba multoties intelli

gunt grosso mõ tamen I statutis. Pla. Ang. & Ias.

Imò ẽt realia ſm cõiter Doc. hic.

Ista sol. nõ ꝑcedit ſm Doc. quã tñ ad materiã tex. nostri.

Ista cõtinet merã veritatẽ, ut per Doc. hic.

Ista reprobatur cõiter per Doct. hic.

Sed hæc reprobatur, qa arguit Imperatorẽ de insufficientia.

Diuisio actionũ.

Accessi ad Insti. & ita ꝓposui coram eo: Dñe, ego satis bene video, quid eit actio: pro Deo dicatis mihi, si placet, aliquā compendiosam viam, vel diuisionē actionis. & ad hoc rñ. Iustin. amice, libenter dico tibi: quia omnium actionum, quibus inter aliquos litigatores apud iudices ordinarios, vel delegatos, vel etiā apud arbitros cōpromissarios de quacunque re corporali, vel incorporali agitur, summa diuisio in duo gnā deducitur. aut enim omnes actiones sunt in rem, aut in personam. Er ꝙ ista diuisio sit bona, liquet tali rōne. Nam quicunq; in iudicio experitur, aut agit cum eo, qui obligatus est ꝫctu, uel quasi: aut ex maleficio, uel quasi: aut alijs quibusdam, t. ex uarijs causarum figuris: & in hoc casu, qñ agitur ꝯ eū qui in aliquo prædicto rum modorum obligatus eit, prodita sunt actiones in personam: per quas actor intendit aduersarium suum aliquid ei dare, aut facere oportere. Aut agit cum eo, qui nullo iure sibi est obligatus, mouet tñ ei controuersiam de aliqua re, & in hoc casu prodita sunt actiones in rem. Cum ergo quicunque agit: aut agit ꝯ eum, qui sibi obligatus est, & tunc ꝯ eum hēt locum actio in personam; aut ꝯ eum, qui nullo iure est sibi obligatus, & tunc haber locum actio in rem. & pluribus modis agi nō potest, liquet igitur manifestè, ꝙ suptadicta diuisio bona sit. Sed dñe, iam video, quia diuisionem vellem satis probabili rōne confirmatis pro Deo, si placet, ponatis mihi familiare exemplum qualiter agatur cum eo, qui nullo iure est obligatus. Ad hoc respon. Imper. Amice ponamus ꝙ aliquis possideat aliquam rem corporalem, quam Titius affirmat esse suam, & ille qui possidet, dicat rem illam suam esse. Nam in casu isto, si Titius rem illam suam esse intendat, & à possessore iure dominij eam uendicet: tunc actio in rem locum habet. Et hæc dicuntur usque ad illum §. æquè si agat. Franc.

Quæ sit inter iudices arbitrosq; differentia, eleganter explicat Franc. Hotoman. in § sic itaq; discretus. I. cu.

quibus inter aliquos ^a apud iudices, ^b arbitros ve ^c de quacunque re ^d quæritur, summa ^e diuisio in duo genera deducitur: Aut. n. in rem sunt, ^f aut in personam. Namq; agit vnusquisq; aut ꝯ eū eo, ^g qui ei obligatus ē, vel ex ꝯtractu, vel ex maleficio, quo casu ꝓditę sunt actiones in ꝑsonā, ꝑ quas ^h intēdit

^a Inter aliquos. Vt innuere, ꝙ aliæ actiōes sunt quæ coram aliis proponuntur. sed non est verum. Accurs.

ADDITIO. Sol. dic, quod hic relatiuum stat declaratiuè, quia adiicitur qualitati conuenienti vnicuique contento sub genere.

^b Iudices ordinarios, vel delegatos.

^c Arbitros ve. Id est, compromissarios. nam apud eos actiones proponendæ sunt, ut hic, & ff. de arbi. l. t. Accursius.

^d ... Est etiam libellus offerendus, vt C. de arbi. l. cum antea. §. exceptis, videlicet. in gl. conuentum. circa fi. Sed contra, secundum Plac. C. de episc. & cler. auth. generaliter. Ad quod respond. quia ibi non de libelli oblatione loquitur: sed de remissione cautionis, quę consensu partium fieri pōt, ut ff. de feriis. l. j. primo respon.

^d De quacunque re. Generaliter accipe uerbum rei: ut ff. si cer. pe. l. j. in fi. nam pro corporalibus, & incorporalibus competunt actiones, ut j. e. § proxi. & §. 2. & ff. si ser. uendi. l. r. & 2. in prin.

^e Summa. Id est, prima quoad tractatum, s. uel summa, i. breuis. breuior. n. esse non potest, ꝙ bimembris, sicut ista est. Sed opponitur. j. § quædam. Respō. quia & illæ sunt reales, quando ad res agitur. Item in personam, quando ad personales præstationes agitur: imò etiam si simul agatur non tamen egrediuntur hanc diuisionem, cum sint in rem, & in personā, nisi enim sic exponerent. iam multæ inueniuntur breuiores, uel j. eo. §. aliæ. & §. actionum. & aliæ quę dam diuisiones, quæ breuiores inueniuntur.

ADDITIO. Dic, melius facit text. in l. quis ergo casus. ff. de pecu. Sed contra gl. instatur: quia actio in rem scripta rem comitatur, & tamen non est realis: vt infra eodem. §. quædam. sed solue vt ibi, quia ius agendi ex reali oritur ex ipsa re, & ipsi rei cōpetit, & ꝯ ipsam rem: vt hic. & in simili dicimus in fuitute debita fundo, ff. de neg. gest. l. qui aliena. §. fin. & sic in actione personali in rem scripta: vt d. §. quædam. Angel.

^f Aut enim in rem sunt. Ideo in rem dicuntur: quia rem concomitantur: ut ff. de publ. l. Imperatores. & in personam: quia non recedunt à persona obligati, uel hæredis eius, cuius eadem est persona: ut ff. eod. l. actionum genera. §. 1. & 2. & in auth. de iure. iuran à mor. præst. in prin. coll. 5.

^g Imò qa datur occasione directi domini, vel quasi.

¹ Quia re latiuū qs vel q adiunctum alicui generalitati tunc copulā, illā restringit. l. ea tñ adie ctio. ff. de leg. 1.

^t Idē Io. Fab. Plac. Angel. & Iac.

^r Istā sequuntur Bald. & Pau. in d. auth. generaliter.

Vt etiā factū sit cōprehendat. Bar. in l. l. ff. si certū peta. Et ꝙ appōne rei veniāt latè Man. in Gl. Fa. §. Actā, I ver. teb.

Et hoc ideo, q̄a ꝑ eā cognoscitur eā mediata, & immediata actionum iac

LIBELLVS IN ACTIONE IN rem: siue in rei vendicatione.

¶ Namque agit. In actione in rem, siue rei uendicatione si libellum quis formare velit, non poterit nisi contra possessorem, quia possessio parit in rem actionem aduersario, ut C. de ali. iudi. mutan. causa facta. l. unica. uel contra illum, qui dolo desiit possidere, ut ff. de noxali. act. l. electio. ff. de reg. iur. l. qui dolo. extra de iudi. c. dilecti. propter quod sic interroget reum, cum vult experiri contra eū, utrum possideat, uel dolo desiit possidere, ne frustra experiatur, ut ff. de rei uend. l. qui petitorio, & cogitur respondere, & in iure facienda est interrogatio, & responsio, ut ff. de interro. ac. l. qui seruum. §. qui iure. & l. t. in prin. & si neget se reus possidere cum possideat, amittet possessionem, & transfertur in actorem propter mendacium suum, ut ff. de rei uen. l fi. in princ. & si non possideat liber erit, nisi dolo desiet possidere: quem dolum oportebit actorem probare, ut ff de probat. l. quoties § qui dolo. Si uerò dicat uerè se possidere cum possideat: tunc formabitur libellus in hunc modum: Propono, sine dico ego a. contra b, ꝙ ipse detinet rem meam: unde propono rei uendicationem contra eum, & peto rem ipsam mihi condemnari. Nec mireris aliquis, ꝙ ego dixi, qui detinet, & non dixi, qui possidet nam ideo dixi, quia multi detinēt rem, qui non possident, & tenētur rei uendicatione. Hic enim solum considerat libellans in rei uendicatione, ꝙ habeat reus facultatem rei restituendæ, ut ff. de rei uend l. officium & licet actionis nomen edi tum nō sit in libel. sufficit tamen assignare causam. Arg C. de edic. diui Adri. toll l fi & ff. si cer. pet. l. certum. maximè hodie per no. Decr. domini Alexandri papæ, extra. de lib. oblatione. c. fi. quidam tamen con trarium dicunt per legem. ff. de eden. l. r. & C. de edē do l. edita. Et erit causa petendi in hoc libello talis. Vnde cum mea sit, peto illam rem mihi restitui. Hoc uerum est, ꝙ in omnibus actionibus sufficit proponere causam: nisi talis sit causa, quæ plures pariat actiones tunc enim nomē actionis est exprimendum, ut ff. de trib. l. quod in hærede. §. eligere. & ff. de legatis, & fideicom. secundo. l. cum filius. §. uariis. & j. quod cum eo. §. is quoque. circa fi. & in gl. fi. oportet etiā quantitatem, & qualitatem rei exprimere, si sit res mobilis, & hoc per legem. ff. de rei uendicatione. l. in rem. prima.

^g Aut. hoc aut, respicit illud aut, quod est j. eod. aut cum eo, &c.

^h Per quas. Scillicet personales actiones.

^i Intendit. Scilicet unusquisque, uel actor.

Ista gl. & gl. posita in uer. dare. & gl. in uer. facere declarantur per Ang. in gl. magistra. in illo §.

Dat

1 Imo ap probatur per Bart. Nic. Ang. & Ias.

a Dare. Cum datio est in obligatione: ut ff. de uerb. oblig. l. ubi autem non apparet. §. fi.

b Facere, cum factum sit in obligatione: ut si promisisti scribere librũ, quod petitur actione ex stipulatu, ut j. de uer. ob. in prin.

2 Hæc prima expositionem licet glo. reprobet, tñ ea sequuntur cõmuniter doct. hic, & Idẽ cũt ad hoe l. s. ff. eo ui de hic p do. Iaſ. longè tra ctat, an approbe Ʒctus ueniat quaſi cõtract[a].

3 Vel ratione nudæ detentiõis. Ange. & Iaſ.

4 Idẽ Io. Fab. Pla. & Iaſ.

5 Idem Io. Fab. & alij in apparatu. Nic. & Ia. in gl. seq.

6 Imò al terũ quatuor. ſ. dominium directum utile, nel quaſi, uel ius in re. Dy. Nic. Ang. & Iaſ.

7 Displicet Nico. Fa. & Angel.

8 Dic hoc nõ uʼ beneficium ne dicte: quia imò hẽt tantùm tummò publiciana, ut j. e. §. sed istæ aliàs ſi habeset uti... le dominium, -ut dicit gl. p ferrei do minio directo l. r. §. 1. ff. si ager uect.

c Et aliis quibusdã modis. l. ex quaſi ſ. ſtitutione... ex quaſi maleficio, (nec enim ã his ſ. dixerat) quod reprobatus: ... qa ea quo du it de iis, q sunt ex Ʒctu uel ex delicto: p cõsequẽs & de his, quæ sunt ex quasi contractu, & ex quasi delicto, dr iſ: ut j. de oblig. quæ ex quasi cõtra. in prin. & § fi. et in prin. Vel dic oia ista supra eẽ cõprehensa: sed sunt supradicta intelligẽda ubi precisè agebatur ad dãdũ, uel faciendũ: hic autẽ qñ non præcisè sed sub alternatione, ut hoc aut illud. Sed & hoc reprobatur, quia ĩ. nõ dixit, ꝙ pcisè quid fieret. Dic ergo hic de conditione furtiua loqui, q est personalis: non tamen ex contractu, uel quaſi, uel ex maleficio, uel quaſi, sed ex uarijs figuris cãuſ oritur, ut ff. de act. & obl. l. i. in prin. Item de interdictis omnibus potest dici. ꝙ oia sunt personalia: ut ff. de interdic. sen extraord. act. l. i. §. fi. non tamen iure ordinario, sed extraordinario sunt introducta: unde non continentur sub hac diuisione ex cõtractu, uel quaſi ex maleficio, uel quasi ex delicto: iñ, uel pp delictũ qñq; dãtur, ut in interdicto unde ui pt uideri: qñq; non, ut in interdicto, quod ui aut clam, qñ contra eum, qui non fecit opus, sed factum habet datur, ut ff. quod ui aut clam. l. 3. §. clam. & l. competit. §. fin. Et ut breuiter dicam, ille tertius artic. qui dicitur ff. e. l. r. in prin. ex uarijs figuris &c. est quod hic dicitur, & aliis quibusdam &c. Acc.

aduersarium ei dare, [a] aut facere [b] oportere, & aliis quibusdam modis. [c] Aut cum eo agit, qui nullo iure [d] ei obligatus est, mouet tñ ei de aliqua re controuersiam: quo casu proditæ actiones in rem sunt: ueluti, si rem corporalem [e] possideat [f] qs, quam Titius suam esse affirmet, possessor autẽ dñm eius se esse dicat. [g] nam si Titius suam esse intendat: in rem actio est.

d Nullo iure. Nota hic ꝙ ille, qui rem meã tenet, nõ est mihi ideo obligatus, sed rõne possessionis: 5 cũ possum cõuenire: ut C. de alie. ind. mut. cau facta. l. i. Sed oppo. teneris mihi ad rem restituendam: ergo es obligatus. resp. non est uerum. 6 quia uerbum teneris, tur, duobus modis accipitur. Nam si dicas, teneris 7 ideo quia ex natura actionis sit mihi obligatus, falsum est: si uerò dicas: teneris: quia per officiũ iudicis debet tibi necessitas imponi, ut restituas: uerum est, ut ff. de rei uen. l. qui restituere. & si hoc modo acciperetur, teneris. ergo es obligatus, non sequitur. ADDITIO. Et est ratio, quia officium iudicis nullã præsupponit obligationẽ l. qui per collusionem in fi. ff. de act. emp. l. Quintus. in prin. & ſi. gl. 2. ff. de ann. lega. nisi largo modo, secundum quod dicit Bar. in l. fi. ff. de iniur. & uide gl. 2. in prin. in uerbo debetur. Aug.

e Rem corporalem. Bene dicit corporalem: quia in corporalia non uendicantur: 8 ut ff. de rei uend. l. uendicatio.

f Possideat. No. in actione in rem ex parte actoris alterũ duorũ debere interuenire. ſ. dominiũ, ut ff. de rei uen. l. in rem actio. & hic. uel quasi dñium, 9 ut in emphyteuta, superficiario, & in bonæ fidei emptore, & similib. ut j. eo. §. aliæ. & ff. si ager. uec. uel emph. l. 1. § fi. & l. 2. & l. 3. & ff. de superfi. l. i. in fi. l. respõ. & §. quod ait, Item ex parte rei similiter duo rũ alterũ. ſ. possessionem, uel quaſi: ut qa dolo desierat possidere, ut hic, & ff. de interr. ac. l. qui seruũ. §. in iure. & l. si seruus, & de noxa. act. l. electio. §. 1. ADDITIO. Ista gl. nisi põt saluari, nisi loquatur de rei uen. specialiter: quia illa nunquam competit nisi in possidentem, uel quasi.

Etiam pro incorporalibus rebus in rem prodita sunt actiones, confessoria, s. & negatoria, prior quidem ei qui sibi personalem, siue realem seruitutem urbani uel rustici prædij debitam contendit, conceditur: altera pro libertate uendicanda contra uicinum agimus, cuius seruitutes in re nostra esse negamus: incorporaliũ autem rerum huiusmodi actiones ab ijs, quæ pro incorporalibus rebus competunt, in hoc differunt, quòd illa possidenti conceduntur, hæ uerò non.

g Dicat. Hoc non est necesse probare uel dicere: sed ex uolũtate dñ hoc: ut C. de edẽ. l. qui accusare & de rei uẽ. l. fi. & J. de interdi. §. cõmodum. Accu. Æquè. Supra §. primo ponitur de actionibus in rẽ p rebus corporalib⁹: nũc p rebus incorporalibus. Et sunt duæ actiones, cõfessoria, & negatoria. Et diuiditur iste §. in duas partes. Primò ponit de actione confessoria, q intẽtatur pro seruitute cõstituta cõseruanda custodienda. Scdo ponit de actione negatoria, q cõpetit dño negando aduersario suo ius esse seruitutis, & sic cõpetit pro libertate conseruanda. Scda ibi, Cõtra quoq;. Iste totus ille §. sex facit. Primo ponit exẽpla de confessoria, q datur pro seruitute persona li. Scdo dat duo exẽpla de confessoria pro seruitute reali rusticana. Tertio ponit quatuor exẽpla de confessoria pro seruitute reali urbana. Quarto ponit plura exempla de negatoria. Quinto ponit differentiã inter actiones reales, quæ competunt p rebus corporalibus: & inter eas, q competunt p rebus incorporalibus. Sexto infert quandam exceptionem. Secunda ibi. Vel per fundũ. Tertia ibi, Eiusdẽ. Quarta ibi. Contra quoque. Quinta ibi. Quod genus. Sexta ibi. Sane.

ter esse dicitur à uero dominio. l. pe. & qd ibi no. ff. de pub.

9 Onus tñ probãdi assumere potest si uult. Nico. Fab. & Ang.

ph. & iõ hoc è falsum, qa regulariter

CASVS. Accessi ad Iusti. & Ita quæsiui ab eo, & dixi, Domine iã uidi de act. in rem, & unde actio in rem habet locũ pro dominio rerũ corporalium. sed nunquid sunt plures actiones in rẽ? Et resp. Iusti. ꝙ sic. Sicut enim dixi tibi, ꝙ actio in rem locum sibi uẽdicat quãdo aliquis rem corporalem aliquã iure dominii in iudicio intentat suã esse: eodẽ modo dico tibi, ꝙ si aliquis ius utendi fruendi sibi esse in fundo, uel ædibus uicini sui dicat, uel si dicat. us sibi esse ducendi aquã in fundum suum p fundũ uicini sui, in omnibus his casibus actio confessio ia locũ habebit, & non solum in seruitutibus rusticorũ prædiorum uẽdicãdis locum hẽt in rem actio confessoria: sed & in seruitute urba. prædio. Eiusdem. generis est actio, quæ de iure urbanorum prædiorũ competit, ueluti, si aliquis agat se habere ius, ne uicinus suus altius ædes suas tollat. uel si aliqs dicas se habere ius pspicie ndi in fundum uicini sui, uel piiciẽdi aliquid de fundo suo in fundũ uicini suis. Aut si agat ius sibi esse immittẽdi tignum de ædib. suis in ædes uicini sui. & sic in his oĩbus superioribus casibus actio confessoria locum habet in rem. Sed quid domine? Iam satis mihi liquet de confessoria in rẽ, quæ hẽt locum in uendicatione serũ incorporaliũ, nunquid plures sunt actiones in rẽ, quæ locum habere põt in reb⁹ corporalibus? Ad hoc tã. do. Iust. ꝙ sic. Nã sicut ego dixi, ꝙ in seruitute rustic. uel urba. pd. uendicandis locum habet confessoria in rem, eodẽ modo dico tibi in casu econuerso, quod si aliquis negat te habere seruitutem rusticorum, uel urbanorum prædiorum, competit ei actio in rem negatoria. Nã de usufructu, & de ser. rust. præd. itẽ de ser. ur. prædiis

Aequè [a] si agat [b] qs ius sibi esse † fundo fortè, vel ædibus vtendi [c] fruendi, vel per fundum vicini eūdi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est. [d] Eiusdem generis [e] est actio de iure prędiorum vrbanorum: veluti, si [f] quis agat ius sibi esse altius ædes suas tollendi, [g] [*] prospiciendive, vel proijciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes.

ditæ sunt in rē actiones negatoriæ: veluti. si qs agat ius vtendi fruēdi in fundo suo, vel in ędib. suis aduersariū suū habere: vel si aliqs agat ius nō esse aduersario suo eūdi vel agendi per fundū ipsius aduersarij, vel qdā sic dicat, aduersariū suū nō hēre ius in ędib. sui ipsius actoris, ut ipse actor nō teneat altius tollere ædes suas: vel si quis dicat aduersariū suum nō hēre ius prospiciendi per fundū suū vel pijciēdi aliquid i fundū suū: vel si qs agat iꝰ nō eē aduersario suo mittēdi tignū ex ædibus aduersarij in ædes suas. Nā in oībus casib. his, sicut in superiorib. habent locum actiones in rē, sed tñ negatoriæ. Sed hoc genus tñ negatoriæ. s. actionis, in reb. corporalib. locum nō hēt. Nā licet i his casib. supradictis agat possessor negatoria, & hoc in reb. icorporalib. in reb. tñ corporalib. ille agit, qui non incūbit in possessionem: quia nō est aliqua actio corporalis à iure pdita, beneficio cuius actionis possit negare illam rem corporalē actoris esse. Sed licet tibi dixerim regulariter, ꝙ possidenti & detinenti in reb. corporalib. non competat actio: in vno tñ casu ille qui possidet, nihilo minus actoris partes sustinet: sicut i latioribus Digestorū lib. apertius apparebit. Et hæc dicuntur vsq; ad illum §. sed istæ. h. d. Ate.

† Esse, inquit Frāc. Hotomānus hic, p̄sentis tēporis demonstrationē continet, ergo hic de præsenti seruitutis dominio, non de futuro, hoc est, nō de debita seruitute agimus, sed nostra iā, nobisq; ac quisita.

[a] Additꝰ i aliquibus codicibꝰ, agendi.

Libellus pro seruitute personali.

¶ Est quædam actio realis, quæ datur p seruitute vēdicāda, siue sit realis, siue psonalis vt hic, § æquè. & ff. si ser. vend. l. 2. & primo circa seruitutem personalem format libellus. Est aūt seruitus psonalis vsusfructus, quem habemus in reb. alienis: vt ff. de usufruct. l. 1. & s. de usufruc. § cōstituitur. & s. de usu & habi. in prin. forma igitur libellum primo in seruitute psonali in hunc modum. Dico ego B, ꝯ C, ꝙ ipse hēt pdium, in quo habeo ius, siue seruitutem vtēdi fruendi: vñ ppono cōfessoriam actionem ꝯ dictū C, & peto dictā seruitutem mihi adiudicari: & ipsū C, vt patiatur me vti frui condemnari. In qua etiam actione sufficit causa proponere: vt supradictum est: & proponetur ita. Vnde cum habeam ius vtendi, fruendi, peto mihi illum condemnari. Eodē modo formabis libellū in eo, qui habet tantum usum, dimittendo hoc verbū frui, & potest addi sic Et q a tanto tempore me prohibuit, & impediuit vti: peto dictum C, in fructibus, quos percepissem: vel percipere potuissem, mihi condemnari. & hoc per l. 1. 2. 3. & l. fi. ff si usufru. pe.

Libellus pro seruitute reali.

¶ Circa seruitutem realem forma sic lib. sed primo sciendum est, ꝙ seruitus realis nō potest deberi, nisi uterq; habeat prædium, vnus unum quod seruiat, alter aliud cui seruitur, vt s de ser. § ideo autem & ff. commu. præ tam rust. quā urb. l. 1. in fin. Seruitutes rustic pdio. sunt, iter, via, actus, & aquæ ductus, ut ff. de serui. rusti. prædio. l. 1. in prin. Forma ergo sic libellū in ser. rust. præd. Dico ego A, ꝯ B, ꝙ habeo seruitutem eundi p fundū suum ad fundum meum, vnde ppono confessoriam ꝯ ipsum B, & peto ipsam seruitutem mihi adiudicari: & ipsum, ut patiatur me uti hac seruitute mihi condemnari. Eodem mō formabis in alijs serui. rustic. prædiorum, & loco actio. si nō potes ponere causam, & assignare, scilicet, hāc. Vnde quia ius habeo eundi, & formabis, vt in libello superiori continetur.

[a] Æquè. Scilicet datur actio in rem.

[b] Agat. Scilicet actione confessoria. Quòd sic vocetur, legitur. ff. si ser. ven l. 2. in prin.

[c] Vtendi. Hęc seruitus est personalis: sed seqnētes reales: vt ff. de serui. l. 1.

[d] In rem actio est. Scilicet confessoria.

[e] Eiusdē generis. Scilicet ut sit in rē.

[f] Ius sibi esse. [1] no. ꝙ ꝯfessoria ponit verbis affirmatiuis, & negatoria negatiuis, & ex hoc cōprehenditur mediū cōcludendi in hmōi actionib. de quo dic, vt per Angel. hic.

[g] Tollendi. Vt si esses in quasi possessione seruitutis domus meę, ne mihi liceret altius tollere: me volente ędificare, debeo agere negatoria, & ita hic interserit [a] exēplū negatoriæ: vt ff. si ser. vē. l. & si fortè. § 1. In hac. n. seruitute negatoria verbis affirmatiuis, & confessoria negatiuis pponit: vt ff. si ser. vend. l. loci. Alia verò exēpla q ponunt, bene ponunt in cōfessoria vsque illuc, contra &c. Vel pōne hoc exemplum in confessoria: vt si talem mihi debeas seruitutem, ut altius teneas ædificatum: vt ff. de serui. urb. præ. l. si arborē. § interdum. & l. eum debere.

[1] Ista gl. nō est Ac. sed additio.

[*] Quærit hoc loco Hotoma. q fieri pōt ur dñs ædiū agat ius sibi eē ædes suas altius tollendi, cū id pati vicinus teneatur, & naturaliter & ciuiliter. l. altius. C. de seruit. & aqua. cū ptereà res sua nemini seruiat, l. utifrui. ff. si vsusfruc. peta. quem nodū subtiliter adinodū dissoluit, tu illū videto lōgè eñ aliter eā q̄stiōem dirimit quā hactenus fecerint reliqui interpretes.

[a] Displicet Dyn. Nico. Ioā. Fa. & Ange. & dicit Ias. ꝙ est deuijo.

Libellus pro seruitutibus vrbanorum prędiorum.

¶ Contra quoque. Seruitutes vrbanorum prædiorū sunt, vt seruitus pspiciendi, vel immittēdi tignum in uicini ædes, & aliæ similes: vt s. hoc § æque, ver. eiusdem. & ff. de serui. vrba. præd. l. 1. & for. libel. in qualibet illarum act. hoc modo. Dico ego C, ꝯ A, ꝙ ego habeo ius immittēdi tignū de domo mea in ædes suas: vnde propono cōfessoriam ꝯ ipsum, & peto dictum ius, siue serui. immittendi tignum mihi adiudicari: & ipsum A. vt nō patiat vti tali seruitu. mihi cōdēnari. & in libel. potes edere causā p actio. & erit causa talis. Quia seruitutē habeo immittēdi tignum de ędib. suis in ædes meas, vnde peto &c. nihil aliud in libello mutatur. Et eodem modo forma lib. in alijs seruit. vrba. prædio excepta seruitu. altius non tollendi, in qua lib. debet reformari verbis negatiuis, scilicet, hoc modo, Dico ego A. cōtra B, ꝙ ipse nō hēt ius altius tollendi ædes suas, q a ego habeo seruitutem in ædes suas altius nō tollendi, vnde p ponendo confessoriam cōtra ipsum B, peto seruitutem altius nō tollendi mihi adiudicari: & ipsū ne altius tollat, mihi peto cōdēnari. Et in ista, sicut in alijs pōt loco actionis cā pponi, hoc modo: Vnde cū habeam serui. in ædes suas altius nō tollendi, peto &c.

Libellus in actione negatoria.

¶ Est & alia realis actio, q competit p seruitute neganda tam in rustico prædio, quā vrbano & appellatur negatoria: vt ff. si ser. vē. l. 2. in princip. & hic in versi contra: Super quo formandus est lib & in rust. præ. & vrb. Sed primo in ser. rusti. præ. format libellus hoc modo, Dico ego A, cōtra B, ꝙ cum ipse sit in quasi possessione serui. eundi per fundum meū ad fundum suum, & ipse nō habeat seruitutē in fundo meo, pponēdo negatoriā cōtra ipsum B, peto absolui à tali seruitute. In isto lib. pōt poni causa loco act. vnde cum seruitutē nō habeat eundi, peto &c. Similitèr in alijs seruitu. præd vrba. formātur, negādo scilicet. vt act. sit negatoria, & causa similiter. Vnde cū non habeat ius altius seruitu. peto &c. Potest etiam in actione negatoria, quæ datur pro seru. vrba prædio. denegandis, sic formari libel. Dico ego C, contra B, quòd cum ipse sit in poss. immittendi tignum de ædibus suis in ædes meas, & ipse non habeas ius

tus immittendi tignū in ędes meas, peto &c. Et sic formatū libellū in alijs seruit. verba ꝓd. denegādis, formādo ꝑ verba negatiua. Similiter formatur sic. qñ negatur seruitus altius non tollendi, in qua non formabitur libellus verbis affirmatiuis, sed negatiuis, hoc mō: Dico ego A. ꝯ B. ꝙ cū ipse sit in quasi pos. serui. ędium mearum, ipse hēt serui. in ędes meas, ne mihi liceat illas altius tollere: iō peto ꝓponendo negatoriā actio. ꝯ ipsum B. ab huiōi seruitute absolui, & ipsum, ne me altius tollentē impediat, mihi cōdēnari. & causa ī hoc libello ꝓponitur talis: vñ cū ipse non habeat seruitutē in ędibus meis, ne liceat mihi altius tollere, peto &c.

Contra[a] quoque de vsufructu, & de seruitutibus prędiorum rusticorū, item prædiorum vrbanorum, inuicem quoq; proditæ sunt actiones,[b] vt si quis intendat ius nō esse aduersario vtendi, fruēdi, eundi, agendi, aquamve ducendi, item altius tollēdi,[c] prospiciendive, vel proijciēdi, immittendive: istæ quoque actiones[d] in rem sunt, sed negatiuæ. Quod genus actionis[e] in controuersijs rerum corporalium proditum non est. Nam in his[f] is agit, qui non possidet: ei uerò qui possidet,[g] nō est actio prodita, per quā neget rem actoris esse.[h] Sanè vno casu,[i] qui possidet, nihilo minus is actoris partes obtinet: sicut in latiorib. Digestorū lib. opportunius apparebit.[k]

Iam secunda actionum sectio pertractanda capitur: & primo de in rem pretorijs. Qui iusto titulo ab eo quem dominum credebat, rem traditam accepit, si prius rei possessione ceciderit, quam vsucapionem absoluerit, is aduersus possessorē Publicianam in rem actionem intentare potest: vt perinde ei restituatur, ac si vsu capione eius rei dominium nactus fuisset.

Sed istæ quidem actio-

a Contra. i. contrarium. Nā supra de confessoria, ꝑ quā seruitutes debētur: nūc de negatoria, ꝑ quā seruitutes denegātur: vt ff. si ser. vē. l. 1. in princip.

b Proditæ sunt actiones. Scilicet negatoriæ.

c Altius tollendi. Exemplum confessoriæ. 1 In his enim exemplis omnibus reperitur nō. Vel dic, nō, peti, 2 non ad hoc exemplum, sed ad alia sic. Sed quæritur hic, quare nomina talia dantur talibus actionibus? Rñdet Pla. quia negatiuis uerbis ꝓponitur, confessoria uerò affirmatiuis. Hæc opinio reprobatur in seruitute altius tollendi: ibi enim cōfessoria negatiuis, negatoria affirmatiuis 3 verbis proponitur. Dic ergo potius inspiciendam esse naturam, quam uerba, ut confessoria ideo dicatur, quia ad hoc ut cōfiteatur se debere, datur: negatoria autē, quia negatur. Item quare istæ dicuntur in rem? Rñdet: quia ad similitudinem rei uendicationis dātur. Sicut. n. illa rōne dñij, vel quasi, datur, & sic & istæ: ut ecce rōne dominij datur confessoria, scilicet domino fundi cui seruitus debetur: ut ff. si ser. uen. l. 2. §. hoc autē. & ratione quasi dominij, ut fructuario, creditori 4 & superficiario. 5 Item Publiciana datur ei cui seruitus est constituta à non dño fundi: ut ff. de remis. l. ... §. idē Iulianus. & de sirpū. l. ... §. si. & si usufruc. pet. l. ... & de publi. in rem acti. l. si ego. 2. & 3. th. Item sicut rōne possessionis, uel quasi datur rei uendicatio: sic & hæc confessoria rōne uel quasi possessionis aduersus eum q possidet agitur, q seruitutem dēt: ut ff. si usufru. pet. l. uti frui §. ultim. uel quasi possidetur: ut ff. si usufruc. pet. l. fin. Hoc idem in negatoria: nam ipsa ratione dominij datur dño fundi, qui negat seruitutem deberi, utilis autē quasi dño. q a ius habet in fundo, quem negat seruitutem debere: ut ff. si ser. uen. l. 2. Et ꝯ rōne possessionis intenditur ꝯ eum q possidet rem ratione usufructus, ut ff. de acq. poss. l. generaliter: uel qua possidet. ut si re utatur propter illam seruitutem. quā sibi dicit debitam. In quibus non est uera possessio ēt naturalis. arg. de serui. vrb. præd. l. si ædes. §. libertas & §. seq. & ratione hominum, & similium, dicitur in rem. Itē not. qd dicit Pla. ꝙ negatoria ita demū datur, si fuerit seruitus cōstituta, & postea amissa: sed falsa est. competit enim si nulla fuit: ut ff. si ser. uen. l. loci. §. competit. & l. fistulas.

d Istæ quoq; actiones. De quib. ꝯ. prox. l. §. dixit. Nā ad proxima est facienda relatio: 6 ut ff. de leg. 1. l. si seruus plurium. §. si & de test. l. hæredes §. sed & si notā, nā aliæ non sunt negatiuæ, sed affirmatiuæ: sed lco qd dicit, in rē sunt, pōt ad vtrumq; referri.

e Quod gen' actionis. Scilicet negatoriarū, & affirmatiuarū. Et not. ꝙ nomen actionis largè hic ponit: 7 alias verò ꝑ ꝑsonalib. tantum, vt diximus ī. eo. §. 1.

f In his. Scilicet in causis rerum corporalium.

g Possidet. In solidum. Si. n. duo asseverant se possidere, & vterq; vincit, poterit alter uēdicare: vt ff. vti possid. l. si duo. in h. ꝑ respon.

h Neget rem actoris esse. Hæc verba restringunt 9 præcedentia. s. ei verò &c. Nā hoc perpetuò verū est, ꝙ aliàs non datur actio possidenti per quā neget rē actoris esse. Sed pōt poni casus, vt possessor hēat actionem, ꝑ q̄ dicat se dñm esse, vt ff. de rei ven. l. officiū & ff. usufr. quemad cau. l. si usufructus nosc. Cōstat enī cōmodatariū nō possidere: & cōmodātem possidere: vt ff. cōmo l. rei. Idem in conductore & locatore: ut ff de usucap. l. non solum. §. 1. Alij dicunt 9 legem illā, officium, loq: qñ alius nō possidens agit, vt sic rōne detentionis talis agatur. Sunt & alij ut Bul. & Ioan. q dicunt, ꝙ eo ipso ꝙ agit possessor rei vendicatione, renunciat 10 causæ possessionis: cum hoc sit impossibile, ee possidere, & vendicare posse. Prima verior est. Acc.

i Vno casu. Vt in duplicib. iudicijs: vt ff. de iud. l. in tribus. & ꝯ. co. § qdā & ff. uti pos. l. si duo. §. 1. & ꝯ. de interdi §. tertia & ff. fa. ercis. l. 1. 11 Vel dic, ꝙ dicit de qualibet exceptione ꝓponenda. Nec. n hic dicit ꝙ sit actor: sed cautè dicit, ꝓ partes, siue onera actoris sustinet, secundum Io. ut ff de excep. l. 1.

ADDITIO. Dic, nec etiā placet hoc Pet. & Dy. quia secundum hoc essent plus, quàm mille casus. Vnde Pet. ponit exēplum, qñ reus suscepit ī se onus probandi, scilicet ꝙ res petita pertineat ad eum, & non ad actorem: vt l. circa. ff. de proba. & hoc exemplum placet hic Io. Fabro, nā litera nō dicit, actor, sed, uicem actoris sustinet: & sic non est ꝓpriè exceptio, sed quædam illatio. Ang.

k Apparebit. vt ff. de iudic. l. in tribus, secundum primum, uel ff. de excep. l. agere etiam.

¶ Sed istæ. Diuiditur in duas partes. Primo ponit, & declarat actiones præcedentium paragraphorū fore ciuiles. Secundo ponit de actionib. prætorijs, ibi, aliæ autem. Item ista secunda subdiuiditur. Nam primo ponit de actionibus in rem prætorijs. Secundo ponit de personalibus. Secunda inferius in §. in personā. Item prima subdiuiditur. Nam primo ponit quando res petitur quasi usucapta, quæ non est. Secundo quando usucapta est, & petitur ac si usucapta nō esset. Secunda ibi, in § r... s. Itē prima subdiuiditur.

† Quæ in prædictis spēbus dā ius non quidē ad seruitutem, sed ad libertatem adserēdā, pter q̄ in specie altius non tollendi. Quā de re uide quæ scribit Frā. Hotoman. hoc ipso loco.

* Aliàs q agit.

1 Ridiculū est fm Dy & Io. Fa. & Ia.

2 Imo. Dy. & Ia.

3 Habendo respectū ad mediū ꝯcludēdi. An. & Ias.

4 Ista duo exempla displicēt Dyn. Bar. Ioan. Fa. Pla. Ang. & Ias.

5 Istud exēplum placet Nicol. Fab. Pla. Ang. & Ias. & idem dic ī emphyteuta, & uasallo.

6 Hoc uerum si ad oia non possit fieri. Dyn. & Nico.

* Aliàs, possessoris esse, quam lectionē vt amplectitur Fran. Hotom. hic.

* Quis sit is casus & quo sētit hoc loco Insti. pulchrè præter cæteros explicat Fran. Hotomā. hic.

7 Idē Nī.

8 Sequūtur Ang. & Ias.

9 Ista displicet Angel. & Ias.

10 Hoc verū quādo agit occasione illius possessionis, quā erat penes ipsū & per semetipsū possidebat, & sciebat se possidere. Ange. & Ias.

11 Hoc exēplū sequit Dy. hic: sed Io. & Pet. ꝯ. q a excepto dēt esse de regula: nā ī reb. incorporalibus possidēti nō datur actio, nisi in vno casu: sed secundū gl. eēnt plures, q̄ mille. Præterea ī istis duplicib. iudicijs, q agit, nō negat rē actoris esse, nec agit rei vē. pront ista requirit. Ang.

nes, quarum mentionē [a] habuimus, & si quæ sunt similes, [b] ex legitimis, [c] & ciuilib. causis descē dunt. Aliæ autem [d] sunt quas ꝑtor ex sua iurisdō ne comparatas habet tā in rem, [e] quàm in personam, quas & ipsas [f] necessarium [g] est exemplis ostendere, vt ecce, [h] plerumque, [i] ita ꝑmittit prætor in rem agere, vt vel actor dicat [k] se quasi vsucepisse, quod nō vsuceperit, [l] vel ex diuer

Nam primò ponit de actionib. prætorijs in rem. Secundo de eis duo ponit exempla. Secunda ibi, Ecce plerumque. Primū exemplum prosequitur, ibi, Nāq; si cui. Secundum in §. rursus iam allegato. Acc.

CASVS. Dñe iam posuistis mihi vnam compendiosam diuisionē actionum, & membra diuisionis ꝑ dilucida exēpla declarastis. Pro Deo nunqd sunt plures diuisiones actionū? Et rñdet Iusti. ꝙ sic. Nam actiones quædā sunt ciuiles, q̄dam prætoriæ. Illæ enī actiones, de q̄bus superius mentionem habuimus, & si quæ eis aliæ similes sunt, ex legitimis, & similib. causis descendūt. I. ciuiles sunt, aliæ autem actiones sunt, quas prætor introduxit ex sua iurisdictione. Sed domine, nūquid prætoriæ diuidi pñt? Et respondet ꝙ sic. Prætoriarum enim quædam in rem, quædam in personam sunt. Prætor enim quasdam actiones ex sua iurisdictione cōparatas habet tam in rem, quam in personam: quas & ipsas ꝑtorias necessarium est, id est utile exemplis ostendere. Et hoc vsque ad illum versiculū, ecce plerūq; &c. in quo pone sic casum. Dñe, uos dixistis mihi supra ꝙ prætoriarū actionum, quædam sunt in ꝑsonā: & promisistis ꝙ easdem per exempla mihi ostēderetis. Ad hoc rñdet Iusti. Amice, libenter. Ecce plerumque prætor permittit in rē agere: ita ut actor dicat se aliquam rem quasi usucepisse, quam in veritate non usucepit: & tñ utili in rem actione prætoria ita vendicat suam esse, quasi usucepisset. Et non solum in casu isto locum habet actio prætoria in rē, sed in casu cōuerso. Qñq; enim ita permittit prætor in rem agere, ut aliquis dicat aduersarium solum rē quasi non usucepisse, quam in veritate usucepit; & ita eam rem ab eo prætoris auxilio auocat, quasi eam nunquā usucepisset. Sed pone, dñe pro Deo dicatis mihi exēplū familiare, i quo actor dicit se quasi vsucepisse rē, quā in rei veritate nō usucepit. Ad hoc respōdet Amice dabo tibi bonū exemplū: Nam pone, ꝙ aliqua res alicui causa iusta, Puta, Petro à nō dño tradita sit, velut ex causa emptionis, vel donationis, aut ex causa dotis, aut ex causa legatorum, vel ex alia simili causa apta ad dñij translationē; & nec dum Petrus bonæ fidei possessor illius dominiū beneficio illius usucapionis adeptus sit: Si possessionē illius rei aliquo casu amittat, nullam habet de iure ciuili directam actionem in rem ad illam persequendam. Ita enim proditæ sunt actiones in rem de iure ciuili, ut quis ratione dominij rē suam vendicaret. Cum igitur de iure gentium, puta per traditionem, non sit illius rei dominus effectus: neque de iure ciuili, puta per vsucapionem, liquet manifestè, quasi omne beneficium iuris ciuilis in hoc casu Petro sit ꝑclusum. Sed quia prætori, qui naturali æquitate mouetur, durum videbatur in hoc casu Petro possessori bonæ fidei deficere penitus actionē, quandam actionem de æquitate introduxit: beneficio cuius actionis Petrus qui possessionem amisit, dicit se eam rem quasi usucepisse, & ita, prætoria in rem vēdicat suā esse: sicut si in rei veritate eā vsucepisset, & directa in rem ciuili eam vendicaret. & ista actio de æquitate ꝑtoria in hoc casu introducta Publiciana appellatur: quæ ideo sic appellatur: quia primum a Publicio prætore in edicto proposita est. Et hæc dicuntur usq; ad illum §. rursus ex diuerso. Fran.

Sed illæ. Lateter accedit ad secundam diuisionē, scilicet aliæ sunt ciuiles, & aliæ ꝑtoriæ: & de omnibus exempla ponit Sed quæritur de uab. [?] de actione in rē, quæ datur ꝯ eum, qui dolo desijt possidere, vtrum prætoria: ut ff. de nox. act. l. actio. § 1. Sed & ciuilis vt inspecta persona actoris. qui de iure ciuili admittitur ad agendum: vt ff. de rei vendicat. l in rem actio. Sed dic eam ciuilem, [1] inspecta potius persona actoris, quæ dignior ē: vt ff. de do. ma. exce. l. purè §. fi. Et hæc cōsideratio semper habetur. hīs hæreditatis petitio di prætoria, qñ bonoꝝ possessori datur, uel fideicōmissario: licet ꝯ possidentem ꝑ hærede, vel ꝑ possessore detur & eꝯ si detur hæredi de iure ciuili, dicitur ciuilis: ut ff. de petit. hær. l. 1. Semper enim iudicamus an actio sit ciuilis uel prætoria, inspecta persona actoris. [2] Secūdo quæritur de actione commodati. Sed dic eam ciuilem: ut ff. commodat. l. in commodato. §. sicut. Et quod dr eo t. ff. commo. l. 1 in prin. in gl. ait prætor. quæ ei gl. vel approbando, uel confirmādo dicit, non inueniendo: sicut & de petitione hæreditatis dr. ff. si pars hæreditatis petat. l. 1. in prin. Sed tamē ipsa ciuilis est: cum sit ex Senatusconsulto, & cētūuiralis dicat. ut ff. de pet. hære. l. item ueniunt §. cū antequam, & C. de hæred. petit. l. fi. in prin. Omnes. n. actiones, quæ oriūtur ex his quinque partib. iuris, s. legibus, Senatusconsultis, plebiscitis, principiū placitis, & rñsis prudentum, ciuiles sunt. [3] Quæ vero a magistratibus, uel prætorum edicto descendunt, prætoriæ sunt: ut s. de iu. nat. §. cōstat. usq; ad §. ex non scri. & ff. de iust. & iu. l. ius autē. & j. de perp. & tēp. act. in princ. Aliæ aūt præter duas supradictas certæ sunt. verum sint prætoriæ, vel ciuiles. Acc.

[a] Quarum mentionē. Scilicet expressam, ut de quibusdam dictum est.

[b] Et si quæ sunt similes. Vt quæ sunt ex ꝯtractu, vel quasi, uel ex delicto, uel quasi, & quæ descēdunt ex uarijs figuris causarum, ut s. eo §. 1. & 2.

[c] Ex legitimis. Id est, ex lege aij. t. b. & pro id est ciuilibus. Vel dic ciuilibus id est, ex authoritatē iuris prudentium, & eorum responsis. nam totum est ius ciuile: ut ff. de iust. & iu. l. ius autē ciuile. & de ori. iu. l. 2. §. nouissimè.

[d] Aliæ autem. [4] Aduerte, ꝙ hic doctores ita distinguūt hunc §. incipiendo ibi, Sed illæ quidem, tñ cōmuniter allegatur in materia Publicianæ. §. aliæ. hic, & non superius incipiendo.

[e] Tam in rem. Id est, tam in rem tantum, quàm in personam tantum. Nec enim aliqua prætoria [5] inuenitur, quæ sit mixta, scilicet in rem, & in personam: licet ciuilis talis inueniatur, vt j. e. §. quædam Et primo hic de realib. dicit usq; ad §. in personam. & postea de personalibus dicet. Acc.

[f] Ipsas. Scilicet prætorias, quasi diceret, non solum ciuiles, quas exposuimus.

[g] Necessarium. Id est utile, quod enim medicamē in morbis, hoc exhibent iura negotijs, ut in Auth. hæc constitutio Inn. in prin. col. 2. Nec enim necessitas in principe pōt p. test, ut ff de leg. & Senatus. l. princeps. Item quia per exempla apertius intelligitur: ut hic. & C. de transac. l. ut responsum. & ff de col. bo l. prætor. §. uideamus.

[h] Ecce. Hoc est primum exemplum, quod exponitur statim ibi, namque &c.

[i] Plerumq;. Quia non semper dicere non poterit, sc. licet ꝯ dñm, nisi in casibus, ut statim dicemus.

[k] Dicat. Agendo Publiciana.

Vel

[1] Inuentione sed extensione dr ꝑtoria. Fab. Angel. & Ias.

[2] Imò inspecta origine. Bal. & Ias.

[3] Sequūtur eā Pa. & Ang.

[4] Id est vt actor, tanquā vsuceperit quod nō usucepit, dicat suū esse. significat enī particula (quasi) hoc loco idē ꝑpriè qđ tāquā ὡσεί: peride ac si, si aūt idē quod fermè. sicut dicimus publicianam dari quasi dño .i. ei q ꝑind hr, ac si dñs eēt: nō aūt intelligēdū ē dari ei, q fermè dñs est. Hæc ex Fran. Hotomanno hic.

[5] Sequitur gl. Angel. & Ia.

Illa gl. nō est An.

[6] Sequūtur gl. Fa. An. & Ia.

a Vel ex diuerso. Hoc exponitur. inf. § rursus.
b Possessor. i. dominus quondam, ad quē redijt nunc possessio. Vel dic possessor quondam, nunc petitor.

Libellus in actione Publiciana.

¶ Nanq; si cui. Hic tractatur de actionibus prætorijs realibus. & primo de Publiciana, i qua qualiter formetur libellus, est videndū. Vnde sciendum est, ꝙ actio Publicia competit quādo res aliena traditur ex iusta cā, vñ si cadat à pos. aliquo casu poterit hac actione agi cōtra possessorem, nisi sit dñs qui possidet: ut ff. de Publ. l. 1. §. pe. & fi. & sup. eo. §. px. ver. ecce plerūque. Formabis ergo sic in hac act. lib. Dico ego A. contra B. ꝙ ipse detinet rem

so[a] possessor[b] dicat, aduersarium suum nō vsucepisse; qd̄ vsuceperit.

Actio Publiciana dicitur prætoria, & datur ex æquitate prætoris, illi qui rem nactus est à non domino, ex aliquo iusto titulo, qui esset aptus ad dominij translationem: & datur quasi ipse rem vsuceperit. Aret.

Namque si cui ex iusta causa[c] res aliqua tradita[d] fuerit, (veluti ex cā emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legato-

mihi traditam ex cā emptionis, quam quasi vsucepi, vnde proponendo publicianā cōtra ipsum B. peto ipsam rem iure quasi dñi mihi adiudicari, & eūdem B. ad eius restōnem condemnari. In hoc libello licet nomen actionis non proponitur, sufficit tñ cā edatur, quæ talis est. Vnde cum ipsam rem quasi vsuceperim, peto &c. ut in pre. sicto § ecce plerūque vel potest assignari pro causa hoc, vnde cum ipsa fuerit mihi tradita ex causa emptionis, peto &c. & est eadem prima cum ista: quia traditio ex iusta causa parit vsucapionem: vt ff. de Publ. l. 1. 2. 3. & 4.

c Ex iusta causa. i. ex aliquo cōtractu, qui descendit ex iusta causa. i. ex affectione vtriusq; partis: vt ff. e. l. in oībus rebus. ad fi tit. quam affectionem iustum est seruari; ut sup de rer. diuisio. §. per traditionem. Et hoc dummodo[1] talis titulus fuerit aptus dñium trāsferre, licet nō trāsferat: qa traditio nō plus transfert, quàm sit apud eum, q tradit: ut ff de acq. rer. do. l traditio. Et nominantur huiusmodi contractus. ff. de Publi l 1 in fin. & l. a. 3. 4. 5 6. & 7. si uero contractus non est habilis transferre dominium, non cōpetit Publi. vt ff de Pub. l. quæcunque. § 1. & fi.

1 Idem Fab. An. & Ias.

d Tradita. A non domino.

e Dominus effectus. Per vsucapionem. Nam p traditionem dominus factus nō fuit. Si autem altero illorum modorum factus dominus fuerit, Publi. ei non datur sed directa rei vendicatio, vt ff. de Pub in rem actio. l. 1. in prin & §. 1.

2 No. gl. quod furtu & rapina nō cōnumeretur inter casus fortuitos. Angel.

f Casu. Imo & si quocunque modo. Nā & si p furtum, vel rapinā,[2] vel aliam vim amiserit: non tamen hēt in rem actionem directam, sed hāc, licet habeat, & alias actiones, vt furti. uel vi bono. rapt & similes: ut sup. de obl. quæ ex delicto. §. sed & bona fidei. & sup. vi bo. rap. §. fi.

Actio Pub. vtrū competat habēti vtile dominium.

g Nullam. De aliis autē realibus constat: sed de hac rei uenditione dubitatur.

h Directam Sed nunquid Publ. competit rōne utilis dominii? Quidam dicunt quòd sic, dicentes, ꝙ utile dominium habet cui Publiciana competit. & dicunt hanc esse causam Publi: sicut directum dñium est cā directæ actionis in rem: ut ff. de rei uend. l. in rem act. in prin. Alii dicunt,[3] quòd nec utile dominium hēt, cum ille, q utile dñium habet, etiam cōtra dominum agat: ut ff. si ager uect. uel emphy pet. l. 1. 2 & 3. quod non est in Publiciana: ut ff. de Pu-

3 Et bene Ni. Fa. & Ia.

bliciana l. pe. & fi.

i Vendicet. Hoc videtur falsum: nam aut habeo dominium, & tunc non vendico quod habeo: si nō habeo, nec the vendico: vt ff. de rei vendic. l. in rē actio. § resp. Itē dominium est ius & res incorporalis: quomodo ergo vēdicatur? Sed dic dominium. i. rem ratione dominii.

rum) & necdum eius rei dominus effectus[e] est; si eius rei possessionem casu[f] amiserit, nullam[g] hēt in rē directā[h] actionē ad eā psequendā, quippe ita proditę sunt iure ciuili actiones, ut quis dominium suum vendicet.[i] Sed qa sanè durum erat, eo casu[k] deficere actionē,[l] inuenta est à prætore actio,[m] in qua dicit[n] is, qui possessionē amisit, eam rem se vsucepisse, quàm vsu non

k Eo casu. Scilicet isto supradicto.

l Deficere actionē. Quod erat secundominus ciuile.

m Actio. s. Publiciana, vt statim subicit: aliàs nisi prætor actionis nomen diceret, in factum daretur, sicut ex ciuili obligatione non na datur condictio ex lege, si non caueatur de nomine actionis: vt ff. nau. caupo. stabula. l. & ita. §. ait prætor. in gloss. 2. & ff. de condictio. ex leg. l. 1.

Actio in factū est Prætoria: cōdictio ex lege, ciuilis.

A D D I T I O. Nota gl. secundum Dy. quam tene menti pro regula, quæ actio competat ex remedio ciuili, uel prætorio: p qua facit tex. ff. de adul. l. qđ ea lris. Sed cōtra hoc opponitur de l. sed & si possesso rī. in. prin. de rerum. coniuncta gl. in uer. dādam ubi actiūm in factum, & Publi. uidentur esse idem. Sed tu solue. ut ibi per gl. & doct. Ang.

n Dicit. Et sic uī, ꝙ ptor pmittit mentiri: qđ Placen. concessit[4] Idem in sequentibus casibus tribus. & facit C. de bo. mat. l. 1. uñ sic libellum formabat, Peto talem rem, q possides, & quam emi, uel alia simili iusta causa habui à non dño: qa dico me usucepisse, Nam licet hęc uerba: quia dico me usucepisse &c. di rectam rei uendicationem magis uidebatur inducere, tñ ex adiunctis Publi. signant. Alii dixerūt ita esse formandum, Peto talem rem, q̄ dico meam: sed qa fortè nō possem pbare meā, propono Publicianā.[5] Alii dicunt utrāque alternatiuè proponi. s. rei uenđ. & Publi. hoc modo, Peto talem rem iure directi dominii uel quasi, & hanc approbat cōsuetudo.[6] Sed certè duę primæ non placent, quia quomodo diceret rem suam usucepisse, cum hoc non sit uerum? sic enim peieraret in sacramēto calū. ut C. de iureiu. pp cal. dan. l. a. Sed illi rñdent, quia hoc facit lege permittente, unde non peierat. ff. qui satis. cog. l. fin. Sed nec ultima placet, qa unā debet eligere, & nō pluribus agere act. ut ff. de reg. iu. l. nemo. §. quoties. Dic ergo quarto esse formādum in hunc modum libellum: Peto rem talem mihi restitui iure quasi dñii, perinde ac si usucepissē. Verbum. n. quasi, positum. sup. e. §. aliæ hic repete, & similitudinariè ponatur, nō affirmatiuè. i. dicere, sicut uēdicarē quoad effectum tanerē usucapta, ita nunc quasi usucapta. & ita in sequentib' casibus. Ex pdictis patet, ꝙ quoq; sunt necessaria, ut detur Pub. s. traditio, uel quasi, qđ dico pp res īcorporales q̄ tradi nō pñt, ut ff. de acq. re. dom. l. seruus. §. incorporales. ff. de Publ l. 1. & l. tradionem. §. 1. Secundo, quod ex titulo apto ad mutationē dominij ut hic dicit, ut ex uenditione, uel similib'. Itē quod à non domino acceperit, Nā aliàs dñium esset translatum. ff. eod. de Publi. l. 1. in prin. ibi, à non domin. & ibi no. Item quarto, quòd bona fide acceperit: unde credidit se dominum factum esse tunc:[7] ut ff. de publ. in rem act. l. cum ꝙ furioso §. prætor. Quinto,

4 Et maie. Fa. An & Ias.

5 Dic ꝙ istas duas libellādi formas. glo. infra reprobat, & bene secundum doc. & maxime reprobat illam vltimā, qa hodie nō est necesse, ꝙ exprimatur nomē actionis ī libello. ut in c examinata đ iudi. An.

6 Et et si certitudo erat pbabilis. Ia.

7 Et bene Ni. Fa. An. & Ia.

Quinto, quod credat se dominum hodie non esse, cum proponit eam: alias esset sibi contrarius. Sed tamen duo prima ex his quinque sunt difficilia agenti. s. probatio traditionis, & tituli: reliqua consistunt in intellectu agentis, cum sint de sua conscientia, quae per testes probari nõ possunt. Sed quid si dubitat hodie utrum actor fuerit dñs, vel non? Rñ. salua fide proponat quod sibi melius vi, vel rei vendicationem, vel Pub. Sed quando penitus est in dubio, proponat Publicianam, & in ea obtinebit, nisi aduersarius probet actorẽ huius dõm fuisse: quod si probet, dabitur ei rei vendica. qui enim egit actione Public. & succubuit: non repellitur à rei vendicatione directa. Idem econtra, ut ff. de euic. l. minor. §. si seruus. licet quidam dicant contra in utroque casu, quia ius suum undecunque & qualecunque in primo iudicio deduxisse vi, ut ff. de excep. rei iudic. l. si mater. §. eandem. Sed expone vndecunque & qualecũque .i. siue de iure ciuili, siue de iure gentium dummodo directum, ut ff. de rei uendi. l. in rem act. in princ. At illi dicebant, siue directum, siue utile, & ita patet, quod cum sint contrariae rei uendicatio directa, & Publiciana uno libello proponi non pñt, ut C. si ser. ext. l. 1. sed ex consuetudine contrarium seruatur. Nam utraque simul proponitur: licet super una probationes tantũ indueat: ne sibi contrarius fit. quod certe est contra d. l. C. & regulam illam. ff. de reg. iur. l. nemo, §. quoties. & hoc ea parte actoris. Ex parte aũt rei spectamus, an possideat, vel dolo desierit possidere, ut in rei uendi. dial mus. Nam contra oẽm possidentem datur, praeterquam contra dñm, ut ff. de Public. l. pen. & l. fi. Sed & contra dñm datur in sex casib. Primus est, si à non dño emi, quod postea vero dño successi, & ad eum possessio redierit: nam licet sit factus dñs, tenetur tñ Publ. ut ff. de rei uend. l. si à Titio. Secundus est, si rem à non domino emi, & postea uerus dño uoluerit à me uendicare, sed ego fui absolutus, & postea res ad illum rediit, agam Publiciana, & si excipiat de dñio, ego replicabo, quia quandoque eo agente sum absolutus, ut ff. de excep. rei iud. l. si quis rem. Tertius est, si egi noxaliter contra bon. fid. poss. serui, & ipse dedit mihi eum pro noxa: siue enim contra me possidentem uerus dominus agat, siue eo possidente ego agam Public. obtineo, ut ff. de noxa. l. & generaliter, & l. praecedenti. in fi. Quartus est, si ego fui missus in poss. vicinae domus, quam aliquis bona fide possidebat, possessore non cauente, & postea verus dominus inueniatur possidere vi fortè, & unde vi interdictum, & Public. habeo, ut ff. de damno infec. l. damni. §. si pupillus. versi. non solum. Quintus etiam adijcitur, ut si rem possideo, & eam non dolo, sed culpa desij possidere, & sic litis aestimationem tantum, secundum ius uendicanti praestiti, ut ff. de rei ven. l. qui restituere. si postea res ad dominũ redeat, agam Public. contra eum, ut ff. de rei uendic. l. si culpa. Vel expone l. illam, ut habeat utilem actionem, quam actor directam haberet, quasi nomen emisse uideatur. Sextus adijcitur, si me mandante rem meam vendidisti, sed me prohibente tradidisti emptori, hac act. vel exceptione defenditur. Praeterea etiam contra me dominum hac actione agitur, vt ff. de Publ. l. Papinianus.

ADDITIO. No. hanc gl. quae ponit casus. in quibus datur Publ. contra dñm. idem not. in l. fi. ff. eo. Et aduerte, quod licet Angel. in d. l. fin. addat casum l. Papinianus. ff. eo. secundum lec. Dyni, ibi, quod procurator uendidit rem domini: tamen non est opus quod addatur, quia habes hic gl. ord. dum dicit. Sextus adijcitur si me mandante rem meam vendidisti pondeta ibi, meam, & sic mandantis. Ang.

Ista gl. est singu. sm Bal. in c. bone. 2. de postu. praelato.

Origine. nã effectu sũt aequipollentes. Ia.

Istis gl. usque ad §. sequuntur N. co. Dyn. Ia. & Ia.

cepit, & ita vindicat suam esse, quae actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio [a] praetore in edicto proposita est.

Quemadmodum Publiciana pro re nondum vsucapta recuperanda datur, ita ex diverso rescissoria actio pro re, quae vsucapta est, à parte rehabenda, si quis itaque Reipublica aliave quavis causa absens rẽ praesentis vsuceperit, domino concessum est, reverso possessore (impetrata prius rescissione vsucapionis) statim intra annũ rescissoriam actionem instaurare: perindeque rem petere, atque si vsu nunquam capta fuisset.

Rursus ex diverso, si

[a] A Publicio. Sicut ab Aquilio Aquilia fuit inducta, ut ĩ de l. Aquil. § ex hoc tamen capite.

¶ Rursus. Iste §. diuiditur in duas partes. Primo ponit de restitutione danda praesenti contra absentẽ. Secundo addit, & extendit ad alios multos casus. Secunda ibi, Quod genus. Diuisio.

CASVS. Duo sunt hic posita. s. rursus, quae est dictio iteratiua: & etiam haec dictio, ex diverso, dictionem interatiuã ideo bis posuit, quia sicut ĩ. tractauit de praetoria in rem, sic & hic, licet aliquis posset dicere, quod hic tractetur de praetoria in personã in pluribus tamen rescissoria in rẽ & etiam fuit rõ, quare Io. in arbore act. posuit inter act. reales referens se ad ea, quae frequentius accidũt & contingũt. Et ita rñd. do. Iac. de Bel. reprehẽdẽti dñm Io. eo quod rescissoriã inter reales ordinauit in arbore sua. Ex diverso aũt dicit: quia hic tractauit de actione per quã actor negat aliũ vsucepisse quod vsuceperat: in superiori. §. tractauit qualiter actor affirmat se vsucepisse quod nõ vsucepit. Qualiter aũt absens rẽ pñtis pt vsucapere, habes ĩ gl. Itẽ scire debes, quod in isto §. no. scda cã intẽtionia tĩ. de maiorib. restituendis. Prima. n. cã fuit. ne absentes à pñtibus lęderentur: vel si lęderentur: vt restituerentur, & de ista cã tractatũ est ĩ. prox. § Secunda cã fuit, ne lęderentur pñtes ab absentib[9], & de ista scda cã tractat §. iste. s. de restituendis pñtibus contra absentes. Sed quid si ambo essent absentes? restitueretur ne vnus contra aliũ? Rñ. quod sic. Bene. o. restituitur priuilegiatus contra priuilegiatũ, vt ecclesia contra ecclesiam, & minor contra minorẽ. Tria. n. principaliter debes scire circa istũ. §. Primum est, qñ & quibus detur restitutio, & de hoc vsque huc dictum est. Secundũ est, intra qd tẽpus detur restõ: de quo diuersimodè dicunt, vt habes not. super l. quo tpe militiae. C. de rest. mi. & ff. ex qui. cau. ma. l. ab hostibus §. sed quod simpliciter. Dñs autem Ia. dicebat quod tẽpus ipsius nõ mutatur: sed est semper quadriennij cõtinuũ: sed cum aliqs tẽpore lęsus sit, tẽpus ad hoc bene mutat. Tertium est de rescissoria doc. autem dicũt, quod non est propriũ nomẽ act. & dicebant, quod minores restituunt. ior. ae. & minores off. iu. Dñs Iac. dicit contra. Dicit. n. quod simili mõ restituuntur maiores, & minores: vnde dicebãt, quod nihil aliud est rescissoria, quã actio, quae primo ante vsuc. vel praescri. fuit directa, modo est vtilis. Itẽ qd est quod dicit hũc lib. corrigi per C. cũ liber iste postea factus sit, & ante Pand. Codex factus sit: vt ĩ. in proce §. & cum sacratissimas ad hoc resp. quod verum est, quod Imp. primo ad Imperiales constitutiones curã suã direxerit: & ex tribus codi. s. Hermog. Greg. & Theo. fecit fieri vnum, C. quẽ suo felici noĩe nuncupauit: deinde erexit curã suam ad immensa iuris prudentiae volumina &c. Et tertio librum illum mandauit componendum: vt ĩ habetur in proce. prae alle. §. sed postea videns Imperiales constitutiones vagari extra corpus iuris, mandauit postea dissolui Cod. & quod inserentur illae constitutiones: & sic factum fuit: vnde constitutio illa, quae corrigit lib. istum, est vna de constitutionibus.

Libellus in actione rescissoria.

Hic

Quis cum Reipublicæ causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem eius, qui in ciuitate esset, vsuceperit: permittitur domino, si possessor Reipublicæ causa abesse desierit, tunc intra annum rescissa vsucapione eam petere: i. ita petere, vt dicat, possessionem vsu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis, & aliis quibusdam similis æquitate, motus prætor accommodat: sicut ex latiori Digestorum, seu Pandectarum volumine intelligere licet.

Quæ in creditorum fraudem alienata fuerant, vnde à qui-

Per actionem ob id vocatam rescissoriam de qua pulchrè Fra. Hot. hic. Hic tractatur de actione rescissoria, in qua quærendum formetur lib. et videndum. Sed primo sciendum est ꝙ actio rescissoria locum hēt, cum absens ex reipub. vel captus ab hostib. uel ex alia ex necessaria vel probabili causa vsucepit rem petitur, uel præsens rem absentis ex causis præmissis, vt in hoc §. rursus. & ff. qui ex cau. ma. in integ. restitu. l. 1. & 2. vnde reuerso absente formabitur lib. in hunc modū. Dico ergo A. contra B. ꝙ ipse in absentia mea rem meā vsucepit: vnde supplico vobis dñe iudex, im plorando officium vestrum, quatenus rescindatis vsucapionem, ut ea restituta possim rem meam petere quasi eam non vsucepisset. Quo impetrato, poterit agere vtili rescissoria rei vendica. Nec erit proprium nomē act. hoc quod dico rescissoria, sed adiectio quædā: & illa, quæ primo erat directa, dabitur vtilis: vt C. qui ex cau. ma. in inte. rest. l. 1. & C. de post li. reuer. & de redemp. l. ab hostibus.

Die idē si esset ab sens ꝑ facto vnius villæ, uel castri, qd largo modo dr abesse cā reip. vt not. gl. in l. legatis. allega. j. Ang.

Et bñ, qa qñ præsenti ꝗ ab sentē datur restō nō refert de causa absentiæ. An. & Ia.

Sequitur hanc glo. Ang. & Iac.

Melius dixisset i. dominio.

Nt. & Ias.

Et quot modis potestas accipiatur, Mā. in gl. Fac. §. Et in ipsa. iove. ptāte.

Sequitur hāc gl. Ia.

Idē Dy. An. & Ia.

Istā gl. approbāt Ang. Ia.

Qñ absens ꝗ psente restituitur: aliās oñ fit distinctio ȝm Ias.

Rursus ex diuerso. Id est, contrario. Nam ꝗ affirmando, & se vsucepisse dicit: hic negando, & aducrsarium non vsucepisse dicit. Accur.

a Reipublicæ. Scilicet ciuitatis Romæ: vt ff. de verb. sign. l. eum qui. Idem tamen ex generali clausula potest. ff. ex qui cau. ma. l. 1. in fi. Idem in cæteris ciuitatibus dicendum est: vt ff. ex quib. cau. ma. l. sed & si pr. torem. §. pen. Idem etiam si causa muneris pij absentis. vt ff. ex quib. cau ma. l. legatis.

b Abesset. Aliās absens esset. Hic qui absfuit Reipublicæ causa rem præsentis duobus modis potuit vsucapere. s. per se: & quia rem illam secum detulit, siue domi dimisit, & animo possedit: vt dicit de eo qui ad nundinas profectus est: vt ff. de acq. poss. l. clam possi. §. qui ad nundinas. Item per alium, s. per filiū vel seruum, vt statim in capituo dicemus.

c Vel in hostium. Qui sint hostes dicitur ff. de cap. l. hostes. & ff. de verb. sig. l. hostes. s. quibus populus Romanus bellū indixit, vel qui Populo Rom. bellū indixerunt. Si ergo ab alio quis capiatur, nunquid hoc locum habebit, quod hic dicitur? Credo ꝙ sic si tunc quando abest causa alicuius ciuitatis, vel muni cipij: vt dictum est. In hoc aūt differunt, quia non fiunt serui talium hostium: vt ff. de cap. l. hostes. & sic poterit facere restū quod aliās non posset: cū esset seruus: imò & eius obses nō posset: vt ff. de test. l. eius qui. & l. obsides. Accur.

ADDITIO. Idem si princeps, vel Papa, siue eius legatus de commissione Papę, alicui ciuitati subditę ecclesiæ bellum indixerit: quia capti efficiūtur serui & eorū bona efficiuntur captiuā, & sic in oībus hīs habebit locum fictio postliminij. quod no. ppetuo.

d Potestate. s. seruitute. Aliās accipitur ꝓ iurisdictione, vt cū dicimus, Potestas habet noīes de districtu in potestate. i. iurisdictione. Itē ponitur ꝓ obediētia, in qua potestate est monachus sub abbate, & clerici sub ptatis. Itē ponitur pro dilectiōe siue pietate. & hæc patria potest. i. di: vt ff. de ver. sal. potestatis. Sed quo hic ab hostibus captur poterit vsucapere, cū ipse ab alio possideatur: vt j. de v. pso. §. serui ergo ipse possidere ñ pōt: vt ff. ad l. Iul. adu. l. sic euenerit. ibi, in sua. n. & c. ff. de acqui. re do. l. homo lib. §. quid. ergo nec vsucapere: vt ff. de vsu. fine posseßione? Rñ. vsucapit ꝑ filiū, vel ꝑ seruū l re peculiari: vt ff. ex qui. cau. ma. l. Item ait ptor. § hac aūt. & l. de

Recepta est oīs rescissio ē solutio ꝗ ꝗ si vsuca pio sit ꝑ maiori ꝑte cōpleta in absentia, & Aucta in absentia.

niquo & l. ait prætor. §. si planè, & ff. de vsuca. l. in illo §. Sed nec vr, ꝙ seruum possit captiuus vsucapere, vt ff. de usuca. l. naq; seruus. Sed dic ꝙ illa loquitur in cā non peculiari, quod uerum est, uel loquitur ipsa ueritate inspecta: hic aūt iure postliminij inspecto, quod præualet veritati, vt j. quib. mo. ius pat. po. sol. §. si ab hostibus.

ADDITIO. Docto. cōiter sequū tur gl. & do. Ias. reprobat hic Ang. quē videas. & dū teanus notter dicit, ꝙ capt° ab hostib. pōt vsuca pere. lac. exemplificat de actione personali, in qua currit præscriptio non ea possessione præscribentis, sed ex so lo cursu tpis, negligentia petentis, vide per eum.

e In ciuitate esset. q. d. qui non abest. Quid ergo, si vterque abest, & alter alterius rem usucapit? Rñd. & tunc hēt locum hæc restō: vt ff. ex quib. cau. ma. l. & si. vt aūt desinere abesse, cum domum redit, uel redire potuit finito negocio, pro quo erat absens, & tunc dr desinere abesse, oīs iusta cā impeditus fuerit in redeundo attruntur n. ei xx. milliaria diona, vt ff. ex quib. cau. ma. l. sicut. §. tamdiu. Et sic patet ꝙ de necessaria absentia hic intelligitur, aliās ꝗ. vt ff. ea qb. cau. ma. l. hi qui. & l seq. sed uerbū desierit, hic positum, strictius ponitur, i. quod possit connexit. Item econtra, si præsens rem absentis vsucepit, ut ff. ex quib cau. ma. l. 1. § verba, & tunc siue complenta est tota vsucapio in præsentia. i. intra modicum tempus, fine in absentia, siue postea parum idem est, ut ff. eo. l. ab hostibus §. sed quod simpliciter.

f Annū s. vtilē qui cōllgt ex 365. diebus: vt ff. de ftato lib. l. cū heres. §. Stichus. In qb. actor habebit facultatē agendi nec impediretur ꝑ se, nec ꝑ reum, nec ꝑ indicē. Nā hæc tria necessaria sunt: vt vtilis dies aut annus curratur: vt ff. de diuer. & tēp. præscri. l. 1. Hodie verò in oībus restitutionibus quadriennium cōtinuū cōputatur. C. de tēp in inte. re. l. fi. & ita no. hic, ꝙ hic liber corrigitur ꝑ C. in hoc anno vtili generaliter, se eundum quosdā. sed dico ꝗ. quia illa in in restitutio nibus dicit. vnde in hīs remanet vtilis annus.

g Rescissa. Per in integ. resti. petitā à iudice vivo. vt subducatur ipsi vsucapionis, quo fuit absens: vt C. de restituendis. l. 3. sicut & minores petunt: vt ff. de except. l. exceptiones, quę ꝑsonę in fi. Et hoc ipsum. Lꝙ postulare pōt à mortuo ꝑtote cōcedetur eis: vt ff. e. l. j. ꝑ totū. Restituit ergo eos prior vsus, vt sic agant a niquo actione, ac si res nō esset vsucapta, vel actio ꝑscripta: & ideo actio ad ꝗ restituitur, dr rescissoria, sine personal directa, nūc dr vtilis: vt C. ex quibus cau. ma. l. fin. & de cap. l. ab hostibus. Alij dicunt ꝙ statim eo reuerso habet rescissoria: & dicunt esse proprium nomē actionis. & sic dicūt, ꝙ maiores inter actiones, sed minores officio iudicis restituūtur. Dicunt tñ ꝙ hęc rescissoria actio efficacia non hēt, anteꝗ insufflet in eā ptor spiritum vitę dādo restitutionem, quod satis recidit in primā opinionem. Nam semper verum est hoc, quod à prætoris mortui edicto hoc fit: & authoritate prætoris viui.

h Vsu nō cepisse. Et sic vt cōcedere mētiri, ꝙ. F. confitetur. Sed dic quod nō mentitur, sed dicit ubi retinendum ac si vsucaptum nō esset: vt s. per. §. diaim°.

i Actionis. Scilicet rescissoriæ supradictæ. Accur.

k Quibusdā. Vt si rem absentis vsucapiat præsens.

Item

Ille absens restitor ad ipr cis tetis dustatat, ... quō uetere tpis ad vsucapiē nis cōmodū cedret.

Et ita Do cto. Il. qñ tpe. C. de resti. mil.

Et hæc op. cōiter apꝓbatur iod. l. fi.

Illud. cr go quo petit actiō totio, eīt eoffi iudi eis, facit l. qd si mi nor. §. Ser. ff. de minor. & eu. casus hic minis. ... fi qs vipla tus. ff. ex q. cau. ma ior. & hic cōputantur rōne, qa quones ucthe referūtur ad indice rūe ex iste lo. ed etō orif e in iudicio, ut no. glo. in l. si torez. C. de col. & hi in l. 4. ff. de ali mē & cibaleg, & nō ptone Bar. in l. a. ff. de adire. ax leg. sed hoc nō ... ftum est hmōi. ut l. 2. in fi. ff. ex q. cau. ma. ipr. & c. Auge.

Et ex dūc legem nihil faciunt ad ꝓpositū.

Et ita Do cto. hoc. Item teoc Dy. & Bal.

Item si absens fuir probabili cā, ut studiornm. Item in ninculis positus, ut ff. ex qnib. can ma. l. t. & l. sed & si per prætorem. in fi. & l. seq de allis legib. Ī. facit mentionem, cum dicit de nolumine fiorum.

Item si quis. Diuiditur in duas partes. Primo ponif dictū, ex quo tacita quæstio. Secūdo determinatio quęstionis. Secūda ibi. Permittitur. De rescissione alienatiōis. s. qualiter possim petere per rescissoriā rē meā absente me vsucaptā, vel pscriptā rescissa vsucapione p beneficiū restitutionis: satis est dictū sup in materia sua. Nūc āt vidēdū est de quadā alia reuocatione, quæ fit alio casu, videlicet de reuocatione, q̄ fit à creditore, qn̄ debitor in frandē creditorū mala fide alienat. Et circa hāc materiā dicit legislator breuiter, ꝙ si debitor mala fide in fraudē creditorum alienauerit, pmittitur creditoribus bona fide reuocare ab ipso ea, quæ sunt alienata, perinde ac si bona illa remanserint in bonis debitoris illius. Vñ hic tractat de alia reuocatoria, quā fecit in proxi. §. q̄ uocatur Pauliana. Sed vr̄ in prin. ꝙ prætor pmittat mentiri hic sicut in duob. pxi. §§. Et resp. ꝙ nec hic, nec ibi permittit p̄tor mentiri. Ipsa. n. verba hic posita sunt, sicut in bonis debitoris mansissent: & uerba posita superius, ac si non usucepisset, effectum denotant: q. d sicut in rescissoria permittitur ei qui fuit absens cā Reipublicæ, vel alia iusta causa, dum res sua vsucapta fuit, in effectu agere ac si rem suam non vsucepisset aduersarius: eo ꝙ fingit lex rem non esse vsucaptam, rescissa usucapione per beneficiū restitutionis: & sicut prætor fingit hoc non esse vsucaptum, quod in veritate est vsucaptū, remouēdo vsucapionē de medio. & sic fictio hæc ueritati præiudicat: sicut & alibi in fictione legis Cor. quę fingit captiuum mortuum, præmortuum prima hora captiuitatis, & fictione postliminij: vbi fingitur captiuum fuit semper fuisse in ciuitate: vt ff. de capti. & postl. re. l. postliminium. & l. pater. §. fi. & l. quod si filius. hic & in ista reuocatoria permittitur creditoribus rem debitoris in eorū fraudē alienatā, ac si non esset alienata, petere. Sed vr̄, ꝙ malè ponitur in littera hæc dictio iteratiua itē, cū in pxi. § tractatū sit de reuocatoria in rem: cum Paul. sit in personā. Cū igitur sumus in tractatu p̄toriarū realiū, sicut pater inf. & sup. & in illo §. in psonā. vbi de psonalibus agetur: malè vr̄ hic inserere actiones prætorias personales: & malè vr̄ hic poni hęc dictio itē, iteratiua: cū quasi de alia materia hic tractet. Ad hoc rñd. Non est dubiū, quin Pauliana, de qua principaliter in hoc §. tractatur, & aliæ de quibus fit menti. s. Pauliana, Fauiana & Caluisiana. ff. de vsu. l. videamus. r. §. in Fauiana, inter personales sint: tamen eas inter prætorias interserit propter similitudinem, quam habent in reuocando, iō dicit. Itē super isto § pōt formari vnum quare, tale: Reuocatur p Paul. quod in fraudem creditorum a debitoribus est alienatum: p Caluisia. aūt & Fauian. (quanquam super hoc sit dissensio) reuocatur illud quod in fraudē pfoni est a liberto alienatum. Quare ergo cum necesse sit, ꝙ pbetur fraus tā emptoris q̄ venditoris ad hoc, ꝙ creditor possit reuocare illud, quod in fraudem eius est alienatū, in reuocatione q̄ fit à patrono rei alienatæ in eius fraudē à liberto suo, sufficit, ꝙ probet fraudē alienationis solū? Ad hoc dr̄, ꝙ creditor, qui agit Pau. reuocat alienata ab eius debitore non soluto pretio: & pp hoc grauatur: quia tam emptoris, quā venditoris fraudē necesse hēt probare. Patronus autem qui vult reuocare alienata in eius fraudē necesse hēt soluere pretium emptori: & ideo in hoc releuatur: quia non habet necesse probare, nisi fraudem alienantis. Sed dómine, quę est ratio huius diuersitatis, ꝙ plus debeat grauari patronus, quam creditor qui reuocat? Frater dicit Inst. Rō vna iā dicta est, s. quia qui in vno grauatur, in alio dēt releuari, p l. ff. de iniein. l. cū qui. in prin. in gl. probandi. Alia rō est ista, & magis specialis, q̄a patronus q̄ reuocat, certat de lucro captando, creditor āt de dāno uitando. De act. autē Pau. Faui. & Calui. diuersimode sētiūt.

Itē si qs † in fraudē a

buscunq, possessoribus per creditores prius in bonorū debitoris possessionē missos reuocari possunt atq, si tradita nō fuissent, & semper in debitoris patrimonio mansissent.

† Scilicet debitor.

Quidā. n. sicut Car. & omnes antiqui vsq; ad Ioā. & Azo. dixerunt. ꝙ Caluisiana datur patrono, & Paul. creditori, & Fauiana utrique. Et pro se allegabant l. ff. de vsu. l. videamus. a §. in Fauiana. Dixerut enim quòd in l. illa dicit litera, per quas. vnde isti fecerut tales versus. Cal. pa. sed Pau. cre. Fauiana canebit vtrique. Io. & B. eorum sequaces dixerunt, ꝙ Fauian. patrono, Paul creditori, & Caluisiana datur utrique. p alios versus, Creditor a Paulo, Fauioque patronus ametur: Illis Caluisius cōmunis amicus habetur. Do. Gui. dicit, quòd Pauliana datur soli creditori, secundum quod omnes alij dicunt: quia Caluisiana, & Fauiana dantur soli patrono, & nunquam creditori: nec meminit se uidisse legem: quæ dicat Fauianā, uel Caluisianam dari creditori, nisi in l. uideamus. de usu sit ista litera per quas, quod non credit: cōis enim est litera, per quam: & non per quas. Franc.

Libellus in actione in factum, quæ & Pauliana dicitur.

¶ Hic de alia prætoria & psonali tāgitur: & illa datur creditori ad reuocādum ea, q̄ in fraudem eius sunt alienata: & appellatur Pau. siue in factū, de qua ff. de vsur. l. uideamus. a. §. in Fauiana. & ff. de ijs, q̄ in fran. cre. l hæc in factum. Et ponitur hæc act. inter reales, pp quandam similitudinem, quam hēt cum rescissoria: quia sicut p illam rescinditur usucapio. ita & p hanc traditio, ut in hoc §. item si quis, & forma in ea libel. sic, Dico ego e, cōtra b, ꝙ debitor meus alienauit, & uendidit ei in fraudem bona sua, & ego iussus fui ex snīa p̄sidis possidere bona ipsius debitoris: vnde proponēdo contra ipsum Paul act. peto possidere illa bona, ac si non essent tradita ipsi b, & bo. pos. in me transferendā adiudicari peto. Causa istius act. est, hæc. & quia in fraudem alienauit, peto &c. & sufficit, ꝙ loco act. ponatur eā sic: Vnde cum in meā fraudem debitor alienauerit peto &c. Et datur ista Pau. ad reuocanda corporalia, actio uero in factum datur ad incorporalia, secundum quosdam. Sed dicas, ꝙ Pau. non est proprium nomen act. sed quædā adiectio: & datur actio in factum, tam pro corporalibus, quam pro incorporalibus.

Libellus in actione Fauiana.

¶ Actio uerò Fauiana datur patrono ad reuocādum ea, quæ libertus in eius fraudem alienauit, & eodē modo formabis lib sicut in Paul. vel in act. in factū de qua est hic proxi. dictum

Libellus in actione Caluisiana.

¶ Caluisiana verò actio datur utrique. s. tam creditori, quam patrono: in qua eodem modo form. lib. sicut in prædic. action.

a In fraudē No. ꝙ vterq. tā debitor, quam receptor oportet ꝙ fraudem participet, t qn̄ titulus non est lucratiuus: si āt est lucratiuus, (puta donationis: vt si dedit) & hoc intellige ad hoc vt creditor possit reuocare alienationem: tunc sufficit fraudē debitoris tm̄ interuenire: vt C. de reuo. ijs quæ in fran. cre. l. pen. & ff. quæ in fraud. credito. l. qui autem. §. hoc edict. & §. similiq; modo. Et de hac fraude no. bonam distinct. quia aut adhibetur à debitore alienante inter uiuos

t Secus si patrono reuocat alienata quocunq; titulo q̄tis sol' libert' participauerit, fraudē Angel. & Ias.

creditorum [a] rem suã [b] alicui tradiderit † bonis eius à creditoribus possessis [c] ex sententia præsidis [d] permittitur [e] ipsis creditoribus rescissa traditione eam rẽ petere, [f] id est, dicere eam traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse. [g]

Seruiana quoque, & quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria dicitur, in rem prætoria sunt. Prima locatori competit in res inquilini, vel coloni, ædibus, uel fundo locato inuectas: quæ pro merce locationis (etsi nihil conuenerit) tacitè hypothecata sunt: altera verò reliqui creditores pignora & eorum hypothecas persequuntur: nec refert, an cuius nomine experiuntur pignus sit, id est, in re mobili tradita, an verò hypotheca, id est, in re soli consistens: vtque enim

uiuos, aut in ultima uolũtate, vel à liberto in fraudẽ patroni similiter inter uiuos, uel in ultima uoluntate, si in ultima uoluntate, tũc aut ꝑ legata, aut ꝑ libertates, & si ꝑ libertates, aut directas, aut fideicommissarias. Si debitor in fraudẽ alienet inter uiuos, vno casu præsumitur fraus, s. qñ omnia alienauit, ut ff. eo. q̃ in fra. cre. l. omnes. §. Lucius. [i] Si autem non omnia, non præsumitur. sæpè enim de facultatibus suis amplius, quàm in eis est, sperant homines, ut ff. qui ma. nõ po. §. in fraudẽ. debet ergo eam probare creditor. Et hæc distinctio per omnia seruatur, etiam in patrono, ut ff. de probat. l. patronus. & l. quoties §. qui dolo. In vltima uoluntate si legatum, vel fideicommissum in fraudẽ creditoris reliquit, solum euentum inspicimus, licet fraus nõ interuenerit, ut in donatione cã mortis: ut C. de iure delib. l. fin. §. si uerò creditores, cum legata nõ debeantur, nisi deducto ære alieno: vt ff. eu. quæ in fra. cre. l. qui autem. §. pen. & ad Trebel l. 1. §. is qui quadringenta. Idem in patrono per omnia, si libertus in fraudem legauit, vel fideicommissum reliquit, vel donauit causa mortis. nam solum euentum inspicimus: ut ff. si quid in frau. patr. l. 1. in prin. & §. 1. In libertatibus autem in fraudem relictis, distingue directas à fideicommissarijs. In primo enim casu cõsilium, & euentum in secundo euentum tantum inspicimus: ut C. qui ma. non pos. l. fi. & l. 1.

[a] Creditorum. Large accipe ꝓ omni eo, cui aliquid debetur: ut ff. de uer. signi. l. creditorũ. & l. creditores. & l. si cui. & in Auth. de fideius. §. peoul. colla. 1.

[b] Rem suam. Scilicet corporalem, ex eo quod dicit, tradiderit. Idẽ tñ est in incorporalibus, ut patet per multa exempla. ff. q̃ in frau. cre. l. 1. 2. & 3. usque ad legem. qui autem.

ADDITIO. Nota sing. illã l. In principio, ꝙ si debitor repudiat hæreditatem, uel legatum, uel alio mõ, & titulo poterat acquirere, & nõ vult: imò repudiat & in fraudem, & despectum creditorum: an habeat locum ista materia? Dicitur ibi ꝙ non: quia dũmodo non diminuat de suo patrimonio, non habet locum dispositio huius §. quod nota bene Ang.

[c] Possessis Id est possideri iussis: nec n. re ipsa à creditoribus fuerant possessa bona debitoris, cũ ipse alienauerit. Vel dic à possessis q̃ remanserant, & nõ sufficiebant: vt ff. eo. l. ait prætor, quæ Lucius.

[d] Præsidis Puta quia fuit condemnatus, & non satisfecit condemnationi intra tempus. Vnde missus fuit actor in possessio.

[e] Permittitur. s. intra annum utilem. ff. de his quæ in frau. cre. l. 1. primo rñ. de eo tamẽ qđ peruenit ad eũ, uel quod dolo fecit, quo minus perueniret, ppetuo datur: ut ff e l. ait ptor, quæ Lucius. §. hæc actio.

ADDITIO. De ista materia excussionis vide hic latè per doc. & refert hic Ias. casum singularem authẽ. contra, rogatus quis. C. ad Treb. ubi etiã in rei vẽd. est necessaria excussio bonorum.

[f] Eam rem petere. Sed qua actione? Respon. Pauliana, quæ dat creditori ad reuocanda corporalia, sed in facto ad reuocãda iura: ut ff. de usur. l. uidemus. a. §. in Fauiana. & ff. eo. q̃ in frau. cre. l. hac in fact. [3] Vel verius dic quòd nulla dicit Pauliana, nisi adiectiue: quia à Paulo fuit inducta, sed in factũ Pauliana dr. quæ ad reuocanda corporalia, & incorporalia competit, & dat ꝫ accipientem, & hæredem eius in quantum ad eos peruenit, & nõ restituto ei ptio ut ff. eo. l. ait ptor, quæ Lucius. §. fi. & l. seq. & l si debitor. & l. ex his. In eã aũt, q in fraudẽ alienauit, actio nõ datur, cum nudus sit, nisi ita fraudolẽter dispersit: vt res apparere nõ possit, quo casu etiam in carcerẽ detruditur: ut ff. eo. l. si §. fi. Et Fauiana, quæ datur soli patrono ad reuocanda ea, quæ libertus in fraudẽ patroni alienauit inter uiuos, uel in ultima uolũtate, quo minus patronus habeat terriam: ut ff. si quid in fraud. patro. l. 1. in prin. & § 1. & supra de success. lib. §. sed nostra const. tot. Est & Caluisiana, & ipsa tam patrono, quàm creditori competit: ut ff. si qd in frau. patr. l. in Fauiana. Quidam tamen dicunt contra in eo, qđ de Fauiana dictũ est, arg. ff. de fur. l. videamus. 2. §. in Fauiana. Sed certè ita dicit ibi litera, per quam. & sic refertur ad proximã tantũ scilicet Paulianam. Et illæ duæ imitantur naturã superioris in factum Paulianæ. sed q̃ro, quare sunt hic hę positæ inter reales proprias: cum ipsæ personales sint: quod probatur ꝑ id qđ dicit litera In Fauiana quoq;: ut ff. de usur. l. videamus. 2. § in Fauiana. Nã proximè dixerat de personalibus, unde cõtinuat eã cum personalibus, & probatur ff. si qd in frau. patr. l. 1. §. hæc actio. Sed resp. [4] q̃a similitudinẽ habet cũ superioribus duabus casibus in eo, ꝙ sicut ibi ꝑmittitur aliqd dicere quod nõ sit, uel esse facienda aliqua ac si nõ processissent, quæ processerũt: sic & hic. Item sicut ibi fit reuocatio, ita & hic. ergo secũdum hęc ita dici debẽt hę reales, sicut superiores: qđ quidã concesserunt. Sed resp. hic non petitur qđ meum fuerit: ut in superiori casu, nec quasi meũ, ut in Publiciana: ut s. eod § aliæ. Nec obstat ĩ proxi: quia hypothecaria est in rem: nec tamẽ meũ petitur, uel quasi, quia ibi quod peto, peto quasi meũ, id est, possessionem per hypothecariam actionẽ, vel Seruianã. Hic autem neque possessio, neq. dominium est meũ, nec fuit: imò in accipientẽ transiuit, licet in fraudem sit alienatum: ut ff. de contrahen. emp. l. si sciẽs. in fi. & prædictæ tres actiones reuocatoriæ dicuntur. [5] Sed vnde oritur hæc act. Resp. ex quasi maleficio qñ dolus fuit in uendente, & emente. Si autẽ in vẽdẽte tãtum: tunc potest dici ex quasi cõtractu, si agit cõtra illum possidentem. Sed nunqd habet retentionem, vt ab eo nõ reuocetur, si vult soluere, qđ sibi creditori reuocare nolenti debetur? Quidã negãt, vt arg. ff. re. amo. l. si cu dos. § fi. & l. seq. Sed contradico instar posterioris creditoris, si vult soluere priori, qđ sibi debetur, potest habere retẽtionẽ: ut ff. de euic. l. euictã. [6] qđ dic, vt ff. d his q̃ in fra. cre. l. ait ptor, §. illud.

[g] Mansisse. Videtur ergo ꝙ permittat mẽtiri quod non est uerum, sed ita petit, ac si mansisset in bonis debitoris: ut sup. eo. §. al. 2 & §. rursus.

¶ Item Seruiana. Diuiditur in tres partes. Primo ꝙ, actio Seruiana, vel quasi Seruianã est ptoria. Secũdo quæ sit differẽtia inter actionem Seruianã, vel quasi. Tertio, q̃ in differentia inter pignus, & hypothecã. Secunda ibi, Seruiana autem. Tertia ibi, Inter pignus. CASVS. Adhoc prosequitur suam materiam

iuam

Sic tñ nõ sua spõte, aut uolũtate tradiderit, sed iouit, ut pote ex cã iudicati, nõ poterit ea res auocari ab eo, q suũ recepit: quem n. pres iniũ soluere cogat, impune nõ solueret inquit est: l. grauiẽ. §. apud Labeonẽ. ff. q̃ in frau. cred. Fra. Hotoma. hic.

[a] Qui tex licet loquatur in alienatio ne lucratiua, tñ et habet locum in ti. oneroso, us est gl. i l. q te tũ, i uer. modum. & ibi Ba. ff. de ꝓb. & ista ꝓcedunt sm Ias. l si vendi tio olum bonorum eẽt facta ꝙ valde minori ꝑtio q̃ valeret. Idẽ si nõ ola bona, sed maiorẽ ptẽ alienauit, vt est gl. no. in l. nomen. §. si in. In uer. ols substãtia. ff. de le 3. Illã tenent Nic. Pla. Ioan. Fab.

[b] Hæc gl. intelligit decto. in alienasis

inter viuos, sed in ultima uolũtate dãtur, vel ꝓdictio in debiti, vel hypothecaria: ut l. si §. si vero creditores. C. d iu. deli.

[4] Dic ꝙ sunt psonales i rẽ scriptæ. Nic. Ioã. Fab. & Ia.

[5] Et sic te net gl. ꝙ. hæ reuocatoriæ sint mere ꝑsonales: sed d. Ias. in hac re ꝓbat glo. & tenet ꝙ sint in rẽ scriptę. vide hic ꝑ eundẽ.

[6] Vide meliorẽ text. in l. ptor. C. q pot. in pi hab. Ias. Diuisio.

xxx.vel xl.an.l.cũ notissimi.& de an. excep. l. 1.§.1.

a De qua re. Mobili, vel immobili: tradatur creditori, uel non: corporalis, vel incorporalis sit, excepta tamẽ urbana ser. quæ non potest obligari, ne ruinis ciuitas deformetur: vt ff. de pig. l. is qui. §. fi. & l. seq.

cita hodie constitutionib principalib. iussa est recedere ab aula. Secundum exemplũ est in actio. de peculio. Prætor enim proposuit actionẽ de peculio seruorũ. vel filiorum. Tertiũ.n. exemplũ est de act. in factũ, q̃ descendit de iureiu. Prætor.n. Introduxit actionẽ ex iuramẽto, in qua solum quæritur an actor iurauerit. & nõ solũ has act. ꝑsonales, & act. pœnales introduxit p̃tor, sed & alias plures. & h.d.

re [a] inter creditorẽ, & debitorem conuenerit, vt sit pro debito obligata: vtraque hac appellatione [b] continetur. sed in alijs differentia est: Nam pignoris appellatione eam propriè rem contineri dicimus, quæ simul etiã traditur creditori, maximè [c] si mobilis sit: at eam, q̃ sine traditione nuda conuentione tenetur, propriè hypothecæ appellatione contineri dicimus.

Hactenus de prætorijs in rem: nunc de ijs quæ sunt in personam, quæ quamuis innumera sint, de tribus tantum hic dissseritur.

In personam [d] quoq; actiones ex sua iurisdictione propositas habet prætor: veluti de pecunia [e] cõstituta, cui similis [f] videbatur recepticia. Sed ex nostra constitutione, [g] cùm &, si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ cõstitutæ transfusum est, & ea [h] quasi superuacua iussa est cum sua authoritate à nostris legib. recedere. Item prætor [i] proposuit actionem de peculio seruorum, filiorumque familiarum, [*] & eam ex qua quæritur, an actor iurauerit, & aliàs [k] complures.

Quisquis, quod à se aliove debetur, sese soluturum nudo pacto constituat, actione de cõstituta conueniri potest.

De constituta [†] autem pecunia [l] cum omnibus [m] agitur, quicumque pro se, vel pro alio soluturos se cõstituerint, [n] nulla [o] scilicet stipulatione interposita.

ADDITIO. Dic q̃ attenta ratione gl. si esset seruitus vrbana, q̃ nõ esset deformatio ciuitatis, posset obligari, vt puta, obligo tibi seruitutẽ altius nõ tollendi, donec pecunia nõ soluatur. nã tũc valeret. ita dixit Bart. in dicta l. si is qui. §. fi. Ang.

b Hac appellatiõe. Scilicet hypothecaria, ut hac actione peti possit à quolibet possessore.

c Maximè. Hoc abũdat: vt C. de test. ma. l. fin. §. a. Duo enim oportet interuenire, ut sit pignus, & q̃ tradat creditori: ut hic, & q̃ mobilis sit, cũ pignus, à pugno dicatur: ut ff. de uer. si. l. plebs. §. pignus. Si aũt mobilis est, & nõ tradatur: itẽ si immobilis est tradat vel nõ, hypotheca est. Patet ergo q̃ quatuor sunt p̃toriæ actiones in rẽ s. Publiciana, & rescissoria & Seruiana. & quasi Seruiana. Item aliæ duæ reales p̃iudiciales vt j. e. §. p̃iudiciales. Est & alia q̃ dat suspiciario, qñ qs ad nõ modicũ tp̃s cõduxit: vt ff de sup̃fi. l. 1. in fi. 1. rñ & § qđ ait. & l. fi & ff. q̃ rei vẽ. l. superficiario: Est & octaua act. in rẽ: q̃ dat metũ passo, nã illa p̃toria est in rẽ: ut ff. qđ me. cã l. metũ §. volẽti. Sũt & aliæ s. bono. possessoria hæreditatis petitio: itẽ fideicommissaria hæreditatis petitio. Prima dat ei q̃ succedit p p̃torẽ. Scđa ei, cui p Trebellianũ hẽditas restituta est: ut ff. de bo. pos. hæ pe. l. 1. & 2. & ff. de fideic. hę. pe. l. 1. & 2. & 3. & sic x. sunt p̃toriæ in rẽ. ¶ In ꝑsonã. Iste. §. usq; ad §. pęnales. tractat de tilb. act. ꝑsonalib. & ꝑprijs. Et hoc principiũ usq; ad §. actiones ãt. diuiditur: qs ĩ principio p̃mittit de actione de cõstituta, & de peculio. Itẽ & de iuramẽto in gñe, & scđo in specie, & de vtraqnaq; dicit. Scđa ibi, de cõstituta. Itẽ prima subdiuidit, qa primo ponit, qualiter olĩ erat in actione constituta & recepticia: hodie verò sunt oĩa redacta ad constituta, Secũda ibi, sed ex nostra.

CASVS. Non solum prætor introduxit act. in rem, sed etiã in ꝑsonã. Cum igitur supradictũ sit de realibus prætorijs. restat de ꝑsonalib. p̃torijs tractare. Prætoriarũ aũt ꝑsonaliũ actionum ad minus duæ sunt actiones. Prætor autẽ quasdam introduxit act. in personam, q̃ sunt persecutoriæ, & non pœnales, & quasdã introduxit pœnales. In primo igitur mihi ponit exempla prætoriarum act. in personam, q̃ non sunt pœnales. primũ exemplũ est in actione de consti. pec. & illi actioni erat olim similis actio, q̃ dr recepitia. sed si quid antea plenius habebat, hodie in actione de cõsti. est trãsmissum: & ea tãquã superua-

d In personã. Quasi dicat dictũ est de realibus p̃torijs, sequitur de personalibus prætorijs, licet & de quibusdã ꝑsonalibus supra interposuerit. §. item si quis.

e De pecunia. Vt ff. de consti. pecu. l. 1. in princ.

f Cui similis. s. quo ad quædã qa vtraq; dabatur. vbi qs cõstituebat se soluturũ ꝑ se, vel alio: sed & dissimilis vt debatur: quia actio de cõstituta pro his tm̃ rebus in cõstitutione deductis cõpetebat, in qb. mutuũ cõsistit. s. q̃ põdere, numero, & mensura cõtinent: sed recepticia, qñ aliæ res cõstitutione deducebantur: sed hodie pro oĩbus cõpetit actio de constituta: cum omnes res appellatione pecuniæ contineantur: vt C. de consti. pe. l. ij. § pe.

g Constitutione. Vt C. de constit. pec. l. ij.

h Ea. Scilicet recepticia. Acc.

i Item prætor Hæc capitula exponuntur j. proxi. §. Et ideo hic non dicas.

k Et alias. De quibus dicet j. § pœnales.

¶ De constituta autem pecunia. CASVS. ĩ. prox. §. posuit Iusti. tria exempla p̃toriarũ act. personaliũ pęnaliũ quorũ primum fuit de consti. pec. Sed dixi ei, Dñe, pro Deo dicatis mihi effectũ act. de consti. pe. & qñ agitur ac. de const. pe. siue cui cõpetit actio hæc? Frater, dicit ipse, ista actione agitur ꝯ oẽs illos quicũq; ꝑ se, vel pro alio se aliquid soluturos cõstituerũt: dũ tñ nõ interponatur aliqua stipulatio: nã si stipulatio esset interposita, teneret iure ciu. & ñ actiõe p̃t. h. d.

l De cõstituta ãt pecunia. i. hac actiõe q̃ sic vocatur.

m Cum omnib. s. aptis aliàs obligari pro se, vbi pro se interuenit cõstitutio, vel pro alijs, vbi ꝑ alijs interuenit constitutio. sic ergo furiosus, [a] cũ nec ꝑ se, nec ꝑ alijs obliget, nec cõstituere se debere põt. Idẽ in ꝑdigo, & similibus. Itẽ mulieres, cum aliàs ꝑ se tñ obligentur: & hæ constituent pro se tãtum, & nõ pro alijs: ut ff. de const. pe. l. 1. §. 1. & 2. Acc.

n Constituerint Vt puta ꝑ hæc uerba, Cõstituo me soluturũ qđ ego, vel ille debeat, & similia: ut ff. de cõsti. pe. l. q aũt in fi. & l. seq. [b] & hoc ita, si sit debitum, qđ præcedat, siue ciuile, & naturale simul, siue naturale tantum, siue prætorium: secus si ciuile tantum, ut ff. de consti. pe. l. 1. §. pe. & fi. & l. 3. §. 1.

o Nulla. Ergo ex nudo pacto oritur actio hic, quod est

[*] Maximè, & similes dictiones sunt nunq̃ abũdãt. Mãd. in gl. Facu. §. Nos q̃ in ver. ꝑsertim.

[*] Aliàs familiàs.

[†] Quid sit constituere, & ob cuiusmodi debita sit: hæc actio inducta, & an cõpetat vbi ciuilis efficax iudi põt pulchrè explicat Fr. Hotom. hic.

a Idem de pupillo fm Ias.

b Et iuxta hãc gl. ponit hic Ias. vnum notabile q̃ si quis cõstituat Titiũ fideiussorẽ pro se, valebit tale constitutũ, secus si non ꝑ se, sed ꝑ alio, vt hic ꝑ eũ.

est cõtra ius cõmune positũ. ff. de pact. l. iuris gētiũ ꝯ §. sed cũ nulla, & §. quinimo, & §. puta. versi. idē Marcellus. & versi. idem responsum. & C. de pact. l. legē. Et est hoc ideo fortè speciale: quia sicut unum ꝓ eo, q constituit inducitur, vt nõ teneatur, nisi elapsis decē dieb⁹: ut ff. de cõst. pec. l. ꝓmissor cum aliàs statim teneat: ut ff. de uerb. obl. l. eum qui calendis. §. quoties. & de uerbo. sign. l. cedere diem, & sic aliud contra eum, ut ex nudo pacto teneatur: ut argu. ff. de iureiur. l. eumqui. in prin. Sunt & alij adhuc sex casus, in q- bus ex nudo pacto oritur actio: ut ecce ĩ donatione hodie, 1 licet olim fuerit necessaria stipula.

terposita. nam alioqui, si stipulanti promiserint, iure ciuili a tenentur.

Pro filij vel serui contractu eatenus pater aut dominus actione de peculio impeti possunt, quatenus peculij vires patiuntur.

Actiones autem de peculio b ideo aduersus patrem, c dominumve d comparauit prætor, quia licet ex contractu filiorũ, seruorumve ipso iure e non teneantur, æquum tñ est peculiotenus (qđ veluti patrimonium est filiorũ filiarumque, item seruorum) condemnari eos.

Si deferente reo actor eum sibi debitorem iureiurando asseuerarit, vsque adeo plena fides illi adhibetur, vt omissa quæstione, an deberetur, in factum actio iuranti aduersus reum competat.

effectô prīmi tñ. ꝓ Deo dicatis mihi de scđo exēplo, quare inuenta fuit de peculio actio? R̃n. frater, æquũ fuit ꝙ istæ act. inuenirent̃ ꝑ quas cõtra patrē vel dominũ posset agi ex ꝯctu filiorũ fa. vel seruorum: quia licet actione de peculio de iure ciui. non teneātur vt p̄res, vel domini, æquũ tñ est ꝙ peculio tenus teneātur, eo ꝙ peculium est quasi p̄imoniũ filiorũ, vel seruorũ. h. d.

Libellus in actione de peculio.

Hic tāgit de act. de peculio. q̃ datur ꝯ dominum ex cõtractu sui serui: vt j. qđ cũ e. in prin. & ēt datur ꝯ patrem noīe filij. Formabis ergo in eo sic libel. Dico ego A, ꝯtra B, ꝙ vendidi D, seruo suo equum ꝓ x. quare ipse B, de peculio serui sui D, mihi teneī: vnde ꝓponendo ꝯ ipsum B, act. ex vēdito. peto quatenus est in peculio ipsius serui sui D, vsque ad quantitatem illorum x. ipsum B, mihi condemnari. Et aduerte quia hæc dictio, de peculio, nõ est proprium nomen act. sed quædā adiectio: sicut exercitoria. institoria, & tributoria, ar. l. 3. §. Iulianus. ff. de pec. Et erit cā in hac acti. talis. s. Quia vendidi. quam sufficit proponere loco act. s. sic: Vnde quia ꝓ x. vendidi, peto &c. Similiter contra patrem ex contractu filij potest sic formari libellus: Dico ego a contra B, quòd uendidi c. filio suo, quem ipse habet in potestate, equum pro x. &c. De filio in potestate feci mentionem: quia qui sui iuris est, peculium habere non potest; ut C. de inoffi. test. l. fi. in fin.

b De peculio. Volunt quidā dicere hæc esse ꝓpria noīa actionũ. s. de peculio, & de in rē uerso, & qđ iussu: itē exercitoria, & tributoria, & institoria: ex eo ꝙ leges plerũq; appellant eas actiones: ut hic. Sed verius est ut adiectiue ponātur. sic enim dicitur mādatari actio đ peculio; vt ff. de pe. l. 3. §. cui cõgruit. 5 Ac.

c Patreni. Scilicet respectu filij. Accur.

d Dñmve. Scilicet respectu serui, sũt enī correlatina.

e Ipso iure. s. ciuili, qđ nõ volt ut alter ex alterius ꝑsona oblīget: & sic pater nõ debet teneri ꝓ filio, inspecto iure ciui. sicut eo inspecto ꝓ seruo nõ dēt teneri dñs: quia seruus ꝓ nullo est inspecto iure ciui. vt ff. de re. iu. l. qđ attinet. Sed tñ ꝓpter æquitatē considerat: ut quia peculiũ quasi patrimoniũ est filij, vel serui ut subijcit: quia peculiũ ē, qđ sibi quis parsimonia q̃rit 6 ut ff. de pec. l. peculiũ. in prin. verũ tñ nõ est p̄imoniũ filij peculiũ. vt C. de inof. test l. fi. in fi. Itē nec seruii: vt ff. de ver. ob. l. liber homo. a. in fi. & respõ. Ideo tñ quia quasi patrimoniũ est, patrē pro filio, dñm ꝓ seruo teneri dicit: Diligēter tñ distingue, utrũ cõtrahat filius uel seruus: uel quasi cõtrahat. Itē vtrũ delinquat, uel quasi. Si cõtrahat quilibet illorũ, domi- nus, vel pater actione ex eo cõtractu tenetur in peculiũ. In cuius cõdēnatione deducitur ex ipso peculio quicquid seruus naturaliter domino debuit: ut quia dñs seruũ mutuauit, uel aliàs secum contraxit. Itē deducitur quod debetur ijs, qui sunt in potestate dñi, vel tutela, vel cura: cũ videaī dominus prænenisse: ut ff. de pec. l. sed si damnũ. §. 1. & 2. obligatur enim seru⁹ domino naturaliter. ut ꝫ. de fideius. §. 1. & sũt hæc cõmonia in seruo & filio, excepta causa mutui: ex qua nec filius, nec pater tenet: secus in seruo: ut j. ti. 1. §. illud. & C. ad Mace. l. pe. Itē quæ dicta sunt qñ cõtrahit filius, vel seruus: eadē quādo quasi cõtrahit: ut si alte-

vt C. de dona. l. si quis argentũ. §. fin. autē. Item si mulier dotē sine stipulatione dare marito cõuenit 2 ut C. de do. pro. l. ad exactionem. & de rei uxo. actio. l. 1. §. 1. 3 Itē si quis ob honorē decretum, uel decernendum palā pollicitus fuerit, id est, sine interrogatione. vt ff. de pollicita. l. 1. §. 1. & l. pactũ. Idē in nautico fœnore: vt ff. de nautico fœnore l. periculi. in fi. 4 Itē in accessione frumenti, vel vini, vel olei, uel hordei: ut C. de usuris. l. frumenti. Item in usuris ciuitati promissis: vt ff de usur. l. etiam. Aliàs autem propter sui frigiditatem nudum pactum actionē parere non potest.

ADDITIO Adde alios casus, vtputa in curia mercatorum. arg l. Quintus Mutius. ff. de man. & ibi Ba. Item si fieret in iudicio: quia tũc fingitur stipulatio. Item quādo per pactũ nudum aliquid abest parti, si non seruet promissa: quia contra non seruantē dat actio de dolo: vt est tex. no. in l. eleganter. §. seruus. ff. de dolo. ut hic per doct.

a Iure ciuili. Vel actione ex stipulatu, vbi certum est in stipulatione, vel ꝯdictione certi, q̃ ex stipulatione oritur, vbi est certum: ut ꝫ. de uerb. obl. in prin. quæ stipulatio ē à iure ciuili inducta, vt hic: cũ de iure gētiũ ipsa nõ fuerit: licet alij cõtractus fuerint de iure gentiũ: vt ꝫ. de iure natu. gen. & ciuil. § ius aũt. Non autē dr ideo de iure ciuili, ꝙ non habeat in se uinculũ naturale: imò habet: quia sine consensu nõ valet, q cõsensus est de iure naturali: ut ff. de pact. l. 1. §. pe.

Libellus in actione de constituta pecunia.

¶ Hic tangitur de actionibus prætorijs personalibus in quibus qualiter formetur libellus est uidendũ. Et primo de act. de consti. pec. est uidendum. Et nascitur ista act. quoties aliquis ꝯstituit se soluturũ, qđ ipse debet, vel alios. ut ff. de cõsti. pe. l. qui aũt. in fi. & l. seq. dum tñ sit debitũ ciuiliter, & naturaliter: vel naturaliter tantum: secus si ciuiliter tantũ: ut l. 1. §. pe. & l. 3. §. v. in d. tit. Vnde sic formabis lib. Dico ego A, contra B, ꝙ ipse constituit se soluturũ decem libras quas ipse mihi debebat causa mutui: vnde proponēdo ac. de cõst. pe. cõtra ipsum, peto eũdem mihi in dictis decē libris cõdēnari. Et erit causa istius act. hæc. s. Quia constituit se mihi soluturũ quod debet mihi, ideo peto &c. Sed si pro alio constituit se decē libras tibi soluturum, formabis in narratione sic libellum: Vnde cum ipse pro tali constituerit se decem libras mihi soluturum, peto &c. Et eodem modo formabis si ex alia causa, quàm ex mutuo debeatur.

¶ Actiones aũt. CASVS. Dixi dño Iusti. Dñe iā vidi

1 Ista gl. cõmuniter approbatur per doc. quia etiam hodie nõ oritur actio, sed cõdictio ex lege, ꝓpter ipsum pactum.

2 Ista tex habet locũ in donatione causa: & ꝓpter nuptias: & l donatiõe præsumpta. Ias.

3 Iste §. nõ procedit hic, cũ fingat tacite stipulatio, Pa. Plat. Ang. & Ias.

4 Et est ratio ꝓ ipsum periculũ. facit ca. nauigāti, ex. de vsur.

5 Ista secũda opi. cõmuniter tenetur hic ꝑ Doct.

Seruus ꝓ nullo reputa.

6 Istud ꝑ clarat ꝑ Bar. in tit. ff. de pec. Ias.

Patres ꝓ filijs, & dñi ꝓ seruis, an teneantur.

Actio đ peculio.

Item si quis postulãte [a] aduersario iurauerit, [b] deberi [c] sibi pecuniam, quam peteret, neq; ei soluatur: iustissimè [d] accõmodat ei talem actionẽ, [e] per quam non illud quæritur, [f] an pecunia debeatur, sed an iurauerit. †

Qui edictum in albo prætoris positum corruperit, vel qui vocat patrem, vel patronum in ius sine venia, & eximens dolo aliquem vocatum in ius, vel eximi faciens, tenetur actione prætoria. Aret.

Annota, Hic de tertio prætoriarum actionum genere, quas ideo pęnales appellamus, quia ad pœnam non esset rei persequendæ cã competunt.

alterius negocia gessit, ut ff. de neg. gest. l. si filiusfa. Pręter hanc actionẽ de peculio adhuc pater, vel dñs quandoque tenetur de in rem verso, quando. s. filius in rem patris, uel seruus in rem domini conuertit, & est in solidum usq; ad quantitatem uersam, ut ʒ. tit. j §. in rem Azo. Sed de peculio agitur quatenus peculium durat, ut ʒ eo. §. sunt pręterea. & ʒ. tit. 1. §. in rem aũt. [t] Item est actio, qđ iussu, quæ est in solidum: qñ filius, vel seruus, iubente domino, uel parte ʒ. xit: vl. n. ʒhi cũ ipso patre, uel domino, ut ff. quod iussu. l. t. §. fi. Item sunt aliæ tres, s. exercitoria, q̃ datur ʒ dominum nauis, qui præposuit magistrum nauis seruum suum, & eius rei gratia ʒctum fuit. Et ideo dr̃ exercitoria, quia exercitor dr̃ dominus nauis. Item institoria, quæ hẽt locum, quando aliqs seruum suum tabernæ, vel stationi præposuit. [a] Item tributoria, qua agitur ita ꝙ dominus vocatur in tributũ, ut ʒ. tit. t. § introduxit. & §. Institoria. [3] & §. j. In delictis aũt, & quasi delictis, idem olim seruabatur in filio, & seruo, ut pro noxa dari possent, ut ʒ. de noxa. in fi. tit. Sed hodie pro seruis tm̃ agitur noxaliter. ut ibi dicitur, & pro delictis, ut ʒ. de noxa. in pri. & ff. de noxa. l. 1. & in quasi delictis, ut si seruus habitans cum domino, habuit suspensum, vel appensum, uel effudit aliquid quod alicui nocuit, ut ff. de iis, q deiec. vel effude. l. t. §. si seruus. & l si uero. §. prætor, nisi in duob. casib. ut ff de iis, qui deiec. uel effu l. t. §. cum seruus. vbi non habitat cum domino, & ff. de ini. l quod si minor. §. si seruus. Porrò licet in delictis & quasi agatur noxaliter, tamen & de peculio agitur si locupletatus est dominus: in quantum id peculium locupletius est, ut ff. de iud l. tam ex contractib. ff. de pecu. l. licet. §. ex furtiua causa.

¶ Item si quis postulante. CASVS. Dixi Insti. Domine, iam uidi naturam duorum exemplorũ. nunc, si placet, dicatis mihi naturam tertij exempli. s. actionis in factum, quæ datur ex iuramento, s. quãdo hẽt locum hæc act. & ipse respon. Frater, dicit ipse, Si aliquis petierit a. ab aliquo, dicens illa sibi deberi, & reus sacr̃m sibi deferat, & actor delato sibi iuramẽto iurauerit illud esse sibi debitum quod petitũ est: in isto casu accommodat sibi prætor actio. per quam quæritur, an iurauerit. uel non, & non an sit debitũ, quia iur̃m hic pro ueritate est acceptum. Fran.

Libellus in actione in factum ex iureiurando.

Hic tangitur de iureiurando præstito ex delatione iudicis, uel partis aduersæ, ex quo oritur actio in factum si iuretur non adiecta cã, ex qua dicat sibi deberi. s. si iuret informiter, si aũt adiiciat cãm ex qua dicat sibi deberi, ueluti ex mutuo, uel similib. oritur actio ex illa cã, & tunc dr̃ iurasse formiter quasi forma siue cã adiecta, ut l. si duo. §. si quis iurauerit. uel idem dicemus, & §. Marcellus. ff. de iureiurã. & ideo forma in illa libellum sic, Dico ego a, ʒ b, quod cũ peterem ab ipso x. causa mutui, ipse detulit mihi iuramentum, & ego simpliciter iuraui, ꝙ ipse mihi debebat illa decem, unde proponendo act in factum ex iureiurando prouenientem, peto dictum b. in dictis x. libris mihi condemnari. Cã in illo libello erit talis. Quia iuraui, quæ poterit poni loco actionis. Si autem iurasset formiter, i. adiecta causa, ut s. quia ex causa mutui debebat, tunc dicam. Vnde quia proponendo condictionem certi, quæ nascitur ex mutuo, iurauit ex causa mutui mihi deberi, peto &c.

¶ Item si quis. Scilicet actor. Accur.

[a] Postulante. Id est, petente reo. vel deferente, si enim sine uoluntate aduersarii iuraretur, nihil proficeret iuramentum, ut ff. de iureiur. l. 3 in princ.

[b] Iurauerit. Vel ei remissum fuerit, ut ff. de iureiurã l non erit. §. fi. & l. sequẽ. & C. de reb. credit. l. actori.

ADDITIO. Idem si post acceptatum iur̃m etiam antequam iuretur pœniteat deferentem, quia habetur pro remiss.

[c] Deberi. Sic simplr̃. s. non adiecta cã, quare deatur, quod informiter dicimus: si aũt cum forma, ueluti, quia uendidit: tunc agitur actione utili ex eo ʒctu, nata ea sacr̃o cum pro ueritate accipiatur, & aduersario similiter actionem tribuit, ac si uerè ʒctus præcessisset. Idem est in aliis ʒctibus, ut ff. de iureiur. l. si duo. §. si quia iurauerit, & §. idem dicimus, & §. Marcellus. Item circa actionem realem, si rem suam esse iurauerit: datur actio in rem utilis, pręterea in factũ ʒ deferentem tm̃, uel hæredem, ut ff. de iureiu. l. nã postea. §. fin. & l. seq. Et ita actori interdum datur in factum, interdum utilis ex eo ʒctu, & utilis in rem. Ex parte aũt rei, si iurat in actione personali: tunc exceptionem tm̃ parit. Si aũt in actione reali, tunc distinguitur, an iurauerit rem petitoris nõ esse, quo casu exceptio tm̃ datur, an suam esse. quo casu etiam actio, si res ad actorem redeat, non ʒ alium, & hoc quod dixi in actore, hẽt locum, si iuratur ex sacr̃i delatione, sed si iuratur ex traditione facta occasione iusiurandi, tunc Publiciana datur ʒ quemlibet: cũ sit iusta cã traditionis, ut ff. de iureiur. l. nam postea. §. fi. & l. quia. & l. seq. & de Public. l. 1. in fi usq; ad l. eum qui. Nec obstat in eo. tit. de iureiu. l. eum qui. §. si parenti, q̃a ibi uerbũ, duntaxat, dñm tm̃ excludit, ʒ quẽ Publiciana non datur, ut ff. de Publicia. l. pen. & fin.

ADDITIO. Hæc glo. in ista parte fina. cõiter reprobatur. uide hic ad longum per dominum Ias.

[d] Iustissimè. Quia propter sacramentum datur.

[e] Actionem in factum. C. de reb. cred. l. actori.

[f] Non illud quæritur. Etiã si periuriũ uellet ꝓbare, q̃a sufficit diuina ultio, ut ff. de dolo. l. ꝙ si deferẽte. & l. seq & C. de reb. cred. l. 3. nisi in casib. ut C. de re. cre. l fi & de iureiu. l. admonendi. Et nota, ꝙ hoc sacramentum quod est de re, ut ff. eo. de iureiu. ʒl. quoties. i. de ueritate, ut ff. ad l. Cor. de fal. l. s. q in rõnib. triplex inuenitur. Voluntarium, quod ex uoluntate datur, suscipitur, & recusatur, & extra iudicium fit, vt ff. eo. de iureiu. l. iusiurandum quod. Item necessarium, quod necessitate imposita à iudice defertur. & suscipitur, ut arg. ff. de in lit. iuran. l. fi. Nec. n. põt hoc sacr̃m referri, uel recusari, nisi pretendatur iusta cã recusationis, ut C. de reb. cred. l. gñalr̃ §. fin aũt. Item iudiciale, quod sic dr̃ a iudicio, qñ. s. pars parti sacr̃m in iudicio defert, quod nõ est necesse subire, [a] sed põt recusari & referri, ut C. de reb. cred. l. delata. & l. gñalr̃. § fin aũt. sed iure ueteri non poterat recusari, ut ff. eo. l manifestæ. Sed sm̃ P. ita demũ actio in factũ datur ea sacr̃o, si snia non subsequat alś quare oriretur actio in factum, cum ex snia eadem nascetur, ut C. de reb. cred. l. actori. Sed nos ʒ licet. n. duę sint, & ad idem eo uole, non nocet, ut ff. de act. empt. l. non

Ver. est in §. præterea. Actio qđ iussu.

† Quam sanctam iusiurãdi religionẽ Romani olim existimauerint, facilè est intelligere ex Cic. in 3. li. Offi. ex loco quo de Regulo meminit. ex Gell. lib. 7. Noct. Atti. cap. 18. Iur̃m triplex est.

Actio exercitoria.

Actio institoria.

[a] In ista materia vide casũ singularẽ in l. fin ff. de exer.

Actio tributoria.

[3] Versiculus est sub §. igitur.

[4] Et non vltra, ut l. 3. §. ex furtiua. ff. de pec. Et addito id quoq; verũ esse in filio ante sniam. Sed si filius ex delicto, uel quasi conueniatur actione in factũ, datur in parem quoq; in factũ vsq; ad peculii quãtitatẽ. d. l. 3. §. idẽ scribit. ff. de pecu. & l. quod ait. & l. con--

dẽnatus. ff. de nox. sm̃ Dyn. Ea quo addas et ꝙ si seru' deliquit, tñ datur in dñm actio, &c. quatenus peculium locupletius ẽ, sed aduersus dñm noxalia actio proponit ex qua ad peculiũ deuenit.

Iuramentum rei qñq; exceptionẽ, qñque actionem parit.

Puta q̃a iã probauit, uel se offert ꝓbaturũ c. 2. ext. de probat. Itẽ si semel reuocatum uelit pars iterum deferre, vt l. si quis iusiurandũ. C. de reb. cred.

Docto. tñ cõiter tenent, ꝙ d. §. fin aũt non corrigitur, sed declarat dictam l. manifestæ, ut per scribẽtes hic.

Pœnales quoq; [a] actiones ꝑtor penè [b] multas ex sua iurisdictione introduxit: veluti aduersus eũ, qui quid [c] ex albo [d] eius corrupisset [e] & in eũ, [f] q patronũ, [g] vel parẽtẽ [h] in ius vocasset, [i]

l. non est nouum. & ff. de fideiusso. l. hæres à debitore. semel tamen fiet exactio tantum, ut ff. de ver. obl. l. qui bis. & de reg. iur. l. bona fides.

¶ Pœnales quoque. CASVS. Multæ diuisiones cõsueuerunt notari in hoc, §. adhuc tñ non habuimus pricipaliter nisi duas: quarum prima est, ꝙ omnis actio aut est in rem, aut in personam. Secũda est, ꝙ oẽs actiones aut sunt ciuiles, aut ꝑtoriæ. Sub materia aũt prætoriarum multæ sunt diuisiones, quia prętoriarum, aliæ sunt in rem, aliæ in personam. Item actionum prætoriarum personalium aliæ sunt pęnales, aliæ non pęnales. De pętoriis autẽ actionib. non pœnalib. ꝑsonalib. dictũ est s. in ꝑxi. §. De prętoriis aũt personalib. uidẽdum est in ista ꝑnti. Non solum. n. dicit Iusti. introduxit ꝑtor actiones personales non pœnales, imò & multas ꝑtorias personales pœnales. & de hoc ponit tria exempla. Primũ est, ꝙ prætor introduxit tria, actionem ꝑtoriã personalẽ pœnalẽ in eum, qui albũ ipsius corrupit. Secundum est, ꝙ ꝑtor introduxit actionẽ prætoriã personalẽ pęnalem in eum, qui patronum parentemve in ius uocauerit antequam hoc à iudice impetrasset. Tertiũ est, ꝙ prætor introduxit actionem ꝑtoriam personalẽ pœnalem in eum, qui in ius uocatum ui exemit, uel aduersus eũ, cuius dolo fuerit exemptus. h. d. Fran.

Libellus contra corrumpentem album Prætoris.

Hic de act. pęnali tangitur, & primo de illa quæ datur de albo prætoris corrupto. Erat. n. album prætoris, dealbatio quædam posita in eminẽti loco in quo erat scriptum de citando aliquem, uel de aliquo ꝑcepto generali, uel speciali, ut ff. de alb. scri. l. 1. & 2. Et est pęna. 50. aureorũ statuta ꝯ corruptorum malitiam, ut ff. de iur. om. iu. l. si quis. Forma ergo in hac act. sic libellum. Dico ego a, ꝯ b ꝙ ipse corrupit albũ ꝑtoris: unde proponendo ꝯ ipsum actio. in factum, peto ipsum in 50. aureis nomine populi mihi condẽnari. ista enim act. popularis debet dici à populo, quia ius populi tuetur, ut ff. de popu. act. l. 2. Et erit causa istius actionis hæc: Quia albũ prætoris corrupit, quæ poterit poni loco actionis.

Libellus in actione in factum, quæ datur patrono vel patri contra libertum vel filium, &c.

Est & alia actio in factum, quæ datur patrono contra libertum, uel patri ꝯ filium, & illa habet locũ, qñ libertus patronum in ius u enia non impetrata, uel filius patrem uocat, ut C. de in ius uocã. l. 2. & hic in versic. ueluti, & est pœna illius 50. aureorum, ut ff. de in ius uocan. l. pen. Forma ergo libellum sic in hac actione. Dico ego a, contra b, libertum meũ, ꝙ ipse me uocauit in ius non impetrata uenia, & ideo incidit in edictum, & tenetur ad pœnam 50. aureorum. unde proponendo ꝯ ipsum act. in factum, peto eundem mihi condẽnari in 50. aureis nomine pęnæ. Et erit cã illius actionis, quia me patronum in ius uocauit: non impetrata venia, quæ proponi potest loco actionis. Et eodem modo si pater agat ꝯ filium, hac actione, formaẽ est libellus. Sed caue, quia hęc actio non datur cõtra filium, qui in potestate: quia etiam impetrata venia non posset patrem in ius trahere: vt C. de in ius voc. l. fin. quia nulla lis inter patrem & filium esse potest, nisi de castrensi peculio, vel quasi: vt ff. de iudi. l. lis nulla.

a Pœnales quoq; dictũ est s. de ꝑtorijs rei persecutorijs, nunc de pœnalibus ꝑtorijs. Sed quę est differentia inter pœnales, & rei persecutorias? Rñ. multæ. quia pœnales prætorię sunt annales excepta acti. furti, vt infra de perpe. & temp. act. in prin. sed rei persecutoriæ sunt perpetuæ, ut ff. de act. & obl. l. in honorariis. Item pœnales odiosę sunt, rei persecutoriæ nõ, ut ff. de pœ. l. interpretatione. Item pęnales non transeũt ꝯ hæredes, nisi aliquid ad eos peruenit, vel lis sit cõtestata, ut C. ex deli. defun. l. 1. sed persecutoriæ sic, vt ff. de act. & obl. l. ex ꝯtrib. Item, vbi plures tenentur rei persecutoria, uno soluẽte, cæteri liberãtur, non in pęnali, ut C. de condic. fur. l. 1. & & ff. de lib. can. l. vlt. & ff. ad legem Aquil. l. item Mela. §. si plures. Accur.

b Penè. Id est ferè, vel melius dic, quod abundat: nã verè multę sunt, & sanè in vetustis codicib. non habetur, & prorsus vacat.

c Quid. Id est, aliquid.

d Ex albo. Erat. n. album, dealbatio quædam posita in loco eminenti, ut apparet in Auth. de lit. §. omnẽ. ibi, voce præconum, &c. collat. viij. in quo albo erat scriptum, vel de citando aliquo, vel de alio præcepto generali, vel speciali: vt ff. de albo. scrib. l. j. & 2. ff. de iurisd. omn. iudi. l. si quis id.

e Corupisset. Vel positum sustulisset, quamuis non corruperit: & sine per se, siue per alium, & tũc ambo tenentur, nec unus liberat alium, & est in quinquaginta aureos, ut in d. l. si quis. & l. seq. tenetur ẽt ille corruptor, l. Cornelia de falsis, ut ff. ad legem Corn. de fal. l. pen. cuius pœna est deportatio, & omnium bonorum publicatio: in seruis etiam ultimum supplicium, ut ff. ad legem Corneliam de fal. l. 1. in fi.

f In eum. Scilicet filium, & libertum datur actio in factum, quæ est similiter pœnalis (vt superior) in quinquaginta aureos: quæ datur patrono, uel patri, & si libertus non possit soluere dictam pecuniam, castigabitur. a Idem fortè in filio: licet noxaliter non detur, ut ff. eo. s. de in ius vocan. l. pen. & j. de noxa. in fi. superior tamen punit solum dolum: hic solũ factum considerat, ut C. de in ius voc. l. venia.

g Patronum. Subaudi uel patronam: item filios, & parentes eorum, ut ff. de in ius uocan. l. 4. §. 1. Et accipe hic patronum, qui manumisit, uel pro quo iudicatum est in cã ingenuitatis & libertinitatis. Vel si ex cã fideicommissi manumisit. Vel si emit eo pacto, ut manumitteret, & manumisit: uel nõ manumisit, sed ex constitutione diui Marci peruenit ad libertatem, ut ff. de in ius uocan. l. adoptiuum. §. 1. & l. is quoq;. & l. sed si hac lege. Item libertos patroni accipe mares, & fœminas, & parentes etiam adoptiuos, ut d. l. sed si hac lege. §. libertos quoq; & parentes. Accur.

h Vel parentem. Et hic accipe marem, & fœminã, & vsq; in infinitũ, ut ẽt si Adam uiueret, non posset uocari in ius sine venia. Item non refert, si sunt legitimi parentes, uel naturales, ut ff. de in ius voc. l. 4. §. 1. 2. & 3. l. parentes. & l. patris. & l. adoptiuum. in princ.

i In ius uocasset. i. iuris experiendi cã vocasset, vt ff. de in ius uoc. l. 1. & hoc siue cã sit ciuilis, siue criminalis multo magis: nam & tunc, s. qñ cã est criminalis, ẽt cum uenia non potest, quia non conceditur, ut ff. de in ius uocan. l. sed & si. §. ꝑtor ait. & ff. de accu. l. qui accusare. in fi. & l. hi tñ. §. 2. Sed quid si solum libellum dedit? Respon. non incidit in hoc edictum, ut ff. de in ius uoc. l. libertus. t. Item quid si non ueniat uocatus? Rñ semper incidit, sed facilius remittitur hæc pœna, qñ uocatus non uenit, ut ff. de in ius uocan. l. quamuis. Sed quidam dicunt uocantẽ nullo modo cadere in edictum, si uocatus non uenit ex ꝑdicta. l. quãuis, & hoc ideo, quia uerba cũ effectu sunt accipienda, ut ff. ne qs eũ, q in ius uocatus est, vi exi. l. pen. §. docere. sed prima snia uerior est, quia in d. l. quãuis, nõ dicit, ꝙ non incidat in edictũ, sed ꝙ nõ remittitur pœna, nisi cã cognita. Item nunquid

hæres

In vetustis exemplaribus nõ scribitur dictio, penè Ægi. Per.

Istã gl. coiter reprehendũt, doct. quia pœna illius edicti nõ habet locũ nisi i corrũpẽte album ꝑtoris gñale, & ꝑpetuũ: secus in speciali: puta, ꝗ citando aliquẽ: sed tũc hẽbit locũ pœna arbitraria, cũ nõ sit taxata à iure, per l j. ꝯ expilatores, cũ seq. ff. de effr. & expilator.

a Et sic habes ex gl. ꝙ qui nõ soluit ære, luit in corpore: sed regula fallit, qñ id quod erat soluẽdũ, nõ debebatur ex pęna delicti, sed fortè ex ꝯctu. Itẽ fallit in nobilib. vel aliàs honestis personis, Itẽ nolẽte eo, nec petẽte cui pœna pecuniaria erat applicãda. Itẽ fallit in pœna extraordinaria, puta mulcta. Itẽ fallit in minimis transgressionib, ut hic per Doc.

1 Istã primã partẽ sequitur Ias.

2 Nisi ex magna cã, Nico. Fa. Ang. & Ias.

3 Cũ qua secũdum Ioan. Fa. trãseunt cõiter doctor. sed Ias. dicit quòd immò approbant aliã opinionẽ vt tũc nõ cõmittaẽ pęna, q rõne citationis venit cõmittẽda.

4 Ab illo versic. vsque ad fi. non est gl. Accu. sed additio secundùm Ias.

hęres potest vocare in ios sine venia? Et certè si extranea est, pōt: vt ff. de obse p̄stan. à liber. l. hæres. si lius nō pōt vocare in ius sine venia. Sed quare secus in hęrede liberti, & in hęrede patroni? Rń. in primo odium versatur: q debet restringi. in secundo fauor, q debet ꝓrogari; vt ff. de lib & posthu l. cum quidam. Item si alter agat tutorio noīe, vel curatorio, atq ff de in ius voc. l. sed si hac lege. § fi. & l. quęsitum. Ratio: qoia nemini officium suum debet esse damnosum: vt ff. quem admo. testa ape. l. sed & si quia ex signatoribus.

cū id nō ĩpetrasset. a Itē aduers⁹ eū, b q vi exemerit eū, q ĩ ius vocaret, cuiusve dolo ali⁹ exemerit, & aliàs ĩnumerabiles. c

Actiones qb. q̄ritur, an qs

a Cum id nō impetrasset. Id est nō petisset, & non accepisset, debet. n. à p̄tore sic petere; Dn̄e permitte mihi vt possim conuenire patrē, vel patronū meum. ut colligit ĩ. de pæ. te. liti. §. fi. & ff de in ius voc. l. 3. & 4. § 1. Illud ēt quæro, an hec postulatio venię debeat fieri in personis oium, qui in ius vocari nō possunt, q enumerantur ff de in ius voc. l. ij. & si nō fiat q cadat in pęnam? Quidā dicūt q sic, nos q nō, quia hæc pęna in eum tm̄ statuitur, qui incidit in edictū. at illæ personæ in edicto nō ꝯtinentur: qđ maximè ꝓbatur ex hoc §. Aliter tñ puto eos puniendos, prout placuerit iudici, ad similitudinē istorū. 1 Sed nūqd hæc petitio hodie est correcta, vt qa habent hodie liberti ius natalium, & regenerationis. vt in Auth. ut liber. de cæ § 1. coll. vj. Rń. nō, quia & ibi reseruantur iura patronis, maximè obsequialia, q̄ natura debētur. Superiora quātū ad libertū plana sunt. ĩ filio distingue, aut erat emancipatus, aut ĩ ptāte, si emancipatus erat, habēt locū superiora: si uero ĩ ptāte, tūc nec cū venia, nec sine uenia pōt ꝯuenire patrē: vt C. de ĩ ius uoc. l. fi. & ff de act. & obl. l. actiones. nisi ꝓ castrensi, vel quasi castrēsi peculio: vt ff. de iud. l. lis nulla. & tūc cū venia: & ff. de ĩ ius uoca. l. adoptiuū. §. i. 2 & hoc eū agit ꝯ patrē. Si aūt contra extraneū: tūc ſm vetera iura tm̄ v. actiones filiosamil. competebant: ut ff de act. & obli. l. filiusfam. & l. in factum actiones. Sed hodie oēs venientes ex aduentitia causa: ut dixi ĩ. per quas person. nob. acqui. § 1. Item q̄ro quis iurabit de calumnia. cum filiusfa. in iudicio erit? Rñ si fili⁹ emācipat⁹ petita venia patrē cōuenit, iurabit fili⁹ si maior est, aliàs curator ei dabitur ad litem, vt in Auth. ut lic. mat. & auiæ. § 1. in fi. col. 6. si aūt sit in potestate patris, & agat de castrensi vel quasi castrensi peculio, tunc iurat filius, cum patresfamiliàs habeantur: vt ff ad Mace. l. 2. si verò esset minor, daretur curator liti, non personę, cum sit in potestate: vt C. de cur. l. fina. in princip & de bon. quæ li. l. fi § si aūt ꝓ parte. Si aūt ꝯ extraneū agat filius. si agat pater eius nomine, pater iurat: vt C. de iureiu. ꝓp calū dan. l. 2 §. quod obseruari. Si filius fortè patre absente, vel secundum veteres leges in v. casibus vel secundum nouas in omni aduentitia causa iurat filius, cum suo nomine agat, & maior est, si modo pater in aduentitija nō habet vsumfru. aliàs pater ageret, & tūderet, & iuraret, vt C. de bo mat. l. 1. in prin. vbi verò filius iurat: licet pater non habeat vsumfr. debet pater consentire filio agenti, & respondenti: vt C. de bo. quę li. l. fi in prin.

a Nota, q in criminalib. & pœnalib. ꝓcedit de similib. ad similia, secundùm Aog. hic.

b Idē dicas ubi cū quę filius in potestate pōt agere cō. tra patrē. ut no. per gl. in d. l. lis nulla.

ADDITIO De isto iuramento ultra hanc glos. uide per gl. in l. 2 § quod obseruari. C. de iureiurando. propter calum. dan.

b Item aduersus eū, Cum scilicet dať actio in factū pęnalis: ut ecce cum uocarē Titiū in ius, qui tenebať mihi actione temporali: dū esset in itinere, detinuisti eum ui: uel capiendo eū p ꝑsonā. uel faciēdo dolo, ut alius eū detineret, & tantū q dies actionis meæ exiuit, teneris u mihi quanti iurauero in litē, & sic est actio pęnalis ex parte mea, quia ultra rei ueritatē forte iurabo, & ex parte tua, qa das mihi aliquid, & tibi nihil adest: vt ff. ne qois eū, q̄ in ius vo. vi ex. l penu. §. j. Sup hoc §. primo q̄ro, cum duo sint tituli: vt ff. ne qois eū, qoi in ius vocatus est vi ex. & alius tit. de eo p qoē factū erit, de quo fit mētio in hoc §. Rńd. de primo qa inde oriť actio ex vtraq parte pœnalis, vt dictum est sed ex alio est pœnalis ex parte rei tm̄ & cū ad interesse actoris detur: vt ff. de eo p quē fact. erit. l fi. j. cū. Itē 2 primus de quo fit mentio hic, ꝯsulit actori tm̄: vt patet in l. j. & iiij. § eximere. ff. ne quis eū, qui in ius voca. vi exi. At secundus consulit vocato, non solum vocāti: vt ff de eo per quem factum erit. l. j. §. si re⁹. in fi. & l. fi. j. rñ. 4 Itē primus habet locū, qn̄ aliquis exemptus est ante satisdationē. & post in ius vocationē: sed secūdus post satisdationē, s. factā in iudicio sisti, & aliàs quæ firmant iudiciū: vt ff. de p̄to. stipu. l. j. in prin Et patet hæc dr̄ia in ordine illorum titulorum. Itē primus, qn̄ vi exemptus sit qs: at secundus ēt si sine vi: vt patet in l. j. §. si dolo de eo p quē factū est, & ti. ne quis eū qui. l. j. & ij. in fin. Vel satis dici pōt, q de vtroq; hic loquiť. qa licet duo sint illi tituli, tū de vno edicto sunt. Item & q dicať pœnalis actio ēt illa, q̄ ex vna parte tm̄ est pœnalis. Sup hoc §. secundo q̄ritur: Nonne p conuentionem solam ēt iure veteri perpetuabať actio: vt ff. de act. obl. l. cōstitutionib. non solum per noua iura: vt ff. de p̄scr. xxx anno. l. cum notissimi. & l. sicut? Rñ. hic nō per executorem, sed per suam denunciationem eum conuenerat. 6 Vel verbū quasi, positum in d. l. constitutionib assertiuè ponitur, non similitudinariè. & ſm hoc hodie esset correctum, quod hic dr̄. Vel dic 7 q talis fuit cōuentio in illa l. cōstitutionib. quæ pro lite contesta habebatur: vt quia actio erat tpalis, & libellus fuit principi datus: vt C. qn̄ li. pri. da li. cō. sac. l. j. & ij. Vel dic ſm Io. q leges veteres circa personales actiones loquuntur: vbi nō ꝑpetuantur per executorem: sed lex illa, cum notissimi. & l sicut in rem, loquuntur in reali: vnde adhuc etiam hodie non corrigitur quod hic dicitur.

ADDITIO Haoc etiam impugnant doct. qui ad. l. sicut & d. l eum notissimi. loquuntur tam in personalibus, quàm in realibus secundùm Ias.

Libellus in actione in factum contra eum qui debitorem, &c.

¶ Pri[illegible] datur actio in factū ꝯ eum, qui debitorē alicuius vocatum in ius vi detinuit, vel dolo detineri fecit, vt ipse liberaret eū, à tpali obligatione, qua obligatus esset, & datur in ipsum actio in quantum actor iurauerit in litem ꝯ ipsum: vt ff ne quis eum, qui in ius voc. est vi exi. l. pe. §. 1. Et formať libellus in hunc modum: Dico ego A, ꝯ B, q ipse debitorem meum in ius vocatum vi detinuit, quo minus in iudicio cōpareret, vt ita liberaretur, debitor actione qua mibi tenebatur: vñ ꝓponendo actionem in factū cōtra ipsum B, peto eundem B, quantum in litē iurauero, mibi ꝯdemnari. Et causa istius actionis est. Quia ui exemit à iudicio meū debitorē, & ita actione qua mihi tenebatur, liberatus est, q̄ cāsa sufficit ꝓponere loco actionis. Eodē mō formatur ꝯ eū q ꝓcurauit, vt alius eximeret. Sed quid si nō vi, sed alio mō ꝓcurauit quo minus veniret? Dic q tunc habet locum actio in factum, q̄ procedit ex eo edicto, Per quem factū erit, quo minus in iudiciū veniret, & datur ad interesse actoris: ut ff de eo per quem fac. erit l. fi. j. rñ. Et hæc est dr̄ia inter hanc actionē, & superiorē, q̄ descendit ex eo edicto. Ne vis fiat ei &c. Et in utraq; eodem mō formabis libellum sed in prima facies mentionem de vi: in secunda nequaquam.

6 Innumerabiles. Imò numerari possunt, sed dicūt innumera-

3 Et in hoc q actio in factū descēdēs ex edicto d quo in isto §. sit mere pœnalis, ex parte actoris & rei, licet doct. antiq tenuerint ꝯ gl. tñ Io. Fa. & alij doctor. moderni tenēt eam gl. ut per Ia. hic.

4 Hāc impugnant docto. cū sit eadem cō sñ satisdatione, q̄ post ergo idē ius, ut per Bart. lo l. j ff. de eo p quē fa. est.

5 Istā approbāt cō muniter doct.

6 Ista gl. reprobatur: qoia hæc materia loquitur qū qs iudiciali authoritate imò iussu maioris iudicis fuit cītat⁹ imò iussu maioris iudicis fuit cītat⁹ l. 3 §. j. ff. ne qs eum qui.

7 Displicet Ias. & est de mēte alorū.

innumirabiles? quia de facili non possont enumerari: vñ dr non posse fieri quod vix fieri põt: vt ff. de. ver. sig. l. nepos Proculo Enomera ergo aliquas, vt ẽ actio in factũ de calũniatorib' de qua dicet j. § qua drupli. Item actio, Quod metos causa. Itẽ forti manifesti. Item serui corrupti io dupium. de quibus dicem' j. eo. § omnes autẽ actiones. Sunt & alię in factom. vt de effusis & eiectis, & de appẽlis: vt ff de ijs, qui deie. vel effu. l. si vero. § prætor. Et aliæ multę sũt quas enumerare non expedit. Aecnt.

Actiones pœnaies prætoriæ sunt multæ.

sit liber, an seruus, libertus, an ingenuus, filius, an non præiudiciales in rem sunt, quarum prima ciuilis est, reliquę verò prætoriæ: Ideo sit dictæ: quia magnum in eis præiudicium versatur, cum per eas de statu hominis quæratur, aut quia cæteris

¶ Præiudiciales aũt. CASVS. Supra dictum est ꝙ sub materia p̃toriarũ multæ sunt diuisiones Quędã enim sunt actiones p̃toriæ in rem, & q̃dam in personam. Prætoriæ aũt in rem subdiuiduntur: quia quædam sont pœnales, & quædam non pœoales: sicut iã supra dictum est. Modo redeundom est ad alterum membrum diuisionis primæ prætoriarum. s. ad prætorias in rem: & de illis scire debetis, ꝙ realiũ actionom prętoriarum quædam sunt præiudiciales, de quibus hic tractat, & quædam nõ præiudiciales, de quibus dictum est supra & ponit Iustin tria exempla in isto §. in bonorem sanctæ Trinitatis de actionib. p̃torijs p̃iudicialibus. Primum exemplum est de actione in rem; per quam quæritur, an aliquis sit liber, vel seruus simpliciter. Secundum exemplum est in actione per quam uendico te in libertum meũ, hæc enim actio est prætoria, & realis, & præiudicialis. Tertium exemplum est in actione, qua te dico filiũ meum esse hæredem, & uendico te filium, tu autem ecõtra ciuiliter te defendis, hæc. n. actio similiter est realis: & prętoria, & prȩiudicialis. Scire tñ debetis, ꝙ una istarum trium actionum ferè legitimam habet causam, id est ferè est ciuilis, illa. s. qua quæritur, an aliquis sit liber, uel seruus. Cæteræ autem duæ bene sunt prætoriæ. h. d. Fiane.

Libellus in actionibus præiudicialibus.

¶ Hic loquiť de p̃iudicialibus actionib. Et primo videndum est de illa qua q̃riť, an aliquis sit liber, uel seruus: & habet locum, qñ aliquis vendicat sibi in seruum eũ, qui est in potestate, & possessione libertatis, uel quando is, qui est in potestate seruitutis vendicat sibi libertatẽ. In primo forma sic libellũ. Dico ego A, ꝯ B, licet ipse B, sit in possessione libertatis, ẽ tñ seruus meus: unde uẽdico ipsum in seruitutem & peto eundẽ mihi adiudicari. Et ecõtra si B. sit in possessione seruitutis Titij, sic formabitur libellus, Dico ego B, cõtra C, ꝙ licet ipse C, me possideat in seruitute siue in libertinitate, liber sum, vnde uẽdico me in libertatem, & peto me liberum pronunciari, & ipsum C, ne impediat uti libertate mihi condemnari. Item forma sic libellum in illa præiudiciali: qua quæritur, an aliquis sit libertus, vel ingenuus. Dico ego B, contra C, ꝙ licet sit in possessione ingenuitatis: tñ est libertus meus: unde vendico ipsum in libertum, siue in libertinitatem: & peto ipsum tanquam libertum meũ mihi adiudicari. & econtra si C, à B, possideatur ut libertus, proponetur sic libellus: Dico ego C, cõtra B, ꝙ licet possideat me vt libertũ, tamẽ sum ingenuus: unde uendico me in ingenuitatem, & peto me ingenuum ꝓnunciari, & ipsum B, ne me impediat uti ingenuitate, mibi cõdẽnari. Itẽ in illa p̃iudiciali, qua q̃ritur, an qs sit filius alicuius, an nõ, formabitur libellus hoc modo: Dico ego A, cõtra B, ꝙ licet ipse sit in possessione sui iuris: tamen filius meus est: vnde vendico ipsum in filiũ, & peto eũ in filiũ mihi adiudicari. Econuerso formabiť sic libellus Dico ego A, ꝯ B, ꝙ licet ipse possideat me in filiũ, tñ dico me non esse filium eius: vnde vendico me in ꝓpriam libertatem, & peto me nõ filium eius iudicari, & ipsum A. ne me impediat vti propria libertate, vt extraneum, mihi condemnari. istæ autem actiones dicuntur præiudiciales, vt hic: quia præiudicaň omnibus alijs actionibus, vel quæstionibus, siue criminalibus siue ciuilibus: quia primo quæritur &c.

quęstionibus pręiudicium faciant: vt s. interea soleant, quamdiu hæ ventilantur.

Præiudiciales [a] actiones in rem esse videntur: † quales sunt, per quas quæritur, an aliquis liber, vel libertus sit, an seruus: [b] vel de partu agno

vt ff de orig. iur. l. j. & ij. in princip. & ff. de ordi. cog. per totum.

[a] Præiudiciales. Pro constanti ponit ꝙ hæ prætoriæ sunt licũ in tractatu p̃toriarũ ponantur, & sunt in rem: quia res petitur, & vẽdicať. Vñ q̃ritur quare nõ posuit has s. inter reales p̃torias? Rñ quia [a] q̃dã de eis est ciuilis, unde eius occasione, & de cæteris hic dicere reseruauit, Et sunt tres. Prima est per quam q̃ritur, an aliquis sit liber, subaudi, vel seruus. Secunda, an aliquis sit libertus, subaudi, vel ingenuus. Tertia est de partu agnoscendo p quam q̃ritur, an quis sit filius vel non: vt oia cõsequaǹ, q̃ filius a patre cõseq debet: aliàs aũt agitur de partu agnoscendo pp alimẽta tm̃, & tũc filiationi non præiudicatur: quia summatim q̃ritur, vt ff de lib. agno. l. j. § Iulianus. & l. si q à liberis sti. §. si vel parens, & ff. de his, qui sunt sui vel alie. iu. l. si index. licet videaǹ cõtra, C. de or. cog. l. r § si. sed dic, vt ibi. Sed dicunt quidã & malè, ꝙ tãtum duæ sunt, & de duabus primis faciunt vnã, hoc modo, an aliquis sit liber, i. ingenuus, vel libertus. & hæc vna. Aliam vero de partu agnoscendo nõ mutant. Sed prima opin. verior est: cum sit commodius singulas causas singulis appellationib. distingui vt s. qui. mo. test. infir. § alio aũt mõ. Itẽ quis postea dicit, Cæteræ verò &c. & ita loquiť de plurib exceptia vna. [b] In prima ergo vbi quæritur, an sit liber, vel seruus, dico ꝙ siue seruus agat contra dñm, dicẽs se esse liberũ, siue ecõtra dñs cõtra seruũ, & seru' sit in possessione libertatis: quod hæc actio in rem, quæ intẽditur, est præiudicialis: vt ff. de lib cau. l. liberis §. fin. Item dico siue patronus vendicet libertum in libertinitatem siue libertus se vendicet in ingenuitatẽ: vtraque est præiudicialis: vt ff si lib. ingeo. esse dica. l. fin. in princ. & §. fin. Intenditur etiam hoc casu officiũ iudicis: vt ff. de iureiuran. l. si duo patroni. in princip. & ff. si lib. inge. esse dica. l. j. & ij. & ff. de rei vẽ. l. j. §. j Idẽ dicas in tertia, vt siue agat pr petẽdo filiũ in filiationem, vel filius dicat se non filium: erit p̃iudicialis, & directa hinc inde Sed quidã dixerunt, ꝙ directa daǹ patrono, parenti, & dño: sed illa q̃ daǹ liberto, filio, & seruo, est cõtraria. ꝙ nulla lege eanium inuenitur: licet aliæ quædam inueniãtur directæ, & cõtrariæ, vt mandati, depositi, & similes. Sed qualiter formanǹ libelli in his? Rñ. sic, Peto Io. in filium meum iudicari ut mihi patri debitam præstet reuerentiam, & alia q̃ patrib. à filijs debentur & idem in patrono. & ex tunc lata sñia, alimenta patri & patrono præstabuntur: vt ff. de lib. agno. l. si qs à liberis, in pri. §. solent. quia sñia ꝓ ueritate acc piť, vt ff. de sta:u hom. l. ingenuum Et ꝓbatur hæc libelli formatio C. de fideicomis. l. j. in seruo & dño sic, Peto in seruum meum talem ꝓnunciari, quia eum meũ dico. Ecõtra seruus, vel libertus, uel filius dicet, Peto me nõ inquietari à Titio, q̃ me i seruũ vel libertũ vel filiũ tenet: q̃a me tali vinculo nõ subesse dico: vt C.

† Præiudiciorum quot rupi citer arcipiat io iure, & an præiudiciales actiones recte dixerit Iustin. cũ io Pand. sub titulo de exceptionibus tractet de p̃iudicijs: pulchrè explicat Frã. Hotoma. hic.

[a] Æmil. Ferr. reiecit hæc, an seru'.

Præiudiciales actiones quare dictæ.

[b] Ista rõ cõiter reprobatur quia fm hoc deberet poni s. in tractato ciuilium, & sic post §. sed istę.

[a] Hic approbant oẽs, quia pluralis locutio nõ põt eẽ contenta minori numero q̃ duob. l. vbi numerus. ff. de test.

[b] Hęc gl. cõiter approbaǹ. licet postea sit sibi cõtraria ibi, itẽ quo iure adscriptitij, &c.

vt C. de ing. ma. l. diffamari. Vel sic. Peto vt ingenu⁹. vel liber, vel no filius pronunciet cōtra Titiū: q̄a sic se rei veritas habet. Et differt hæc ab ea, q̄a petit pater filium in potestatē ex iure Romano: cū ibi tantū de potestate quærat, hic aūt de filiatione. vt ff. de rei vendic. l. j. §. j. & hic. dicitur. Itē hæc prætoria, vt bic: illa ciuilis. Quibus autem modis filius possit peti, diximus s. de patr. pot. §. ius autē potestatis. Item quare dicuntur præiudiciales? Respōde secū dum quosdam: quia

scendo. Ex quibus [a] **ferè** [b] **vna illa legitimā** [c] **cām hēt, p q̄ q̄rit, an aliquis liber sit:** [d] **cæteræ ex ipsius prætoris iurisdictione substātiā capiunt.**

Eam rem, quę nostra est actione personali non assequimur: ineptè igitur agit, qui rē suam sibi dari petit, cùm dare sit dominium transferre: excepta tamen cōdictione furtiua, quę aduersus furem cōpetit.

in modū exceptionis proponunē, [1] & ita præiudicant vt si agas cōtra me hæreditatis petitione & ego obijciā tibi, quod sit seruus defuncti vel quia ipse defunctus seruus fuit: vt ff. de petitio hære. l. si q. s libertate, tūc nō possit esse lis inter nos: vt ff de iud. l. lis nulla, & s. de obli. q̄ ex del. § 2. qui etiā fecit pro hac sententia. C. de ord. cog. l. j. & de petitio. hær. l. liber. & ff. si quis ingenuus esse dicatur, l. fi. Alij dixerunt ideo dici præiudiciales: quia sententia lata sup his fit p̄iudicium omnibus alijs quæstionibus: vt ff. de statu hominum. l. ingenuum. & ff de lib. agnoscē. l. j §. fina. & l. 2. Sed certè secūdum hoc etiam querela inofficiosi testamenti dicit̄ p̄iudicialis: q̄a præiudicat alijs q̄stionib. vt ff. de inoffi. test. l. Papinianus. §. fina. Sed contra hanc sententiam est ff. de libe. causa. l. si seruus. Sed ibi nō fuit pronunciatus ingenu⁹, vel collusio ibi fuit. [2] Vel dic secūdū Ioannem, q̄ p̄iudiciales ideo dicunē: quia omnes aliæ q̄stiones, q̄ interim inter eas personas mouentur, debent silere: vt C. de ordin. cogni. l. 4. & 3. & ff. de lib. causa. l. ordinata & ad hoc facit optimè ff. de noxa. l. penul. j. responso. Nisi talis causa, q̄ ageretur, etiam si constaret eum esse seruum, quod est quandoque: ut ff. de ind. l. vix. Sed secundum hoc cum q̄ritur inter patronum & libertū de libertinitate: non est hæc q̄stio p̄iudicialis: cum aliæ q̄stiones interim inter eos possint exerceri, veniat tamen petita: ut supra eodem. §. & in eum. Sed dic q̄ illæ quęstiones quiescunt, q̄ nō competerent, si constaret eum esse liberum: ut ff. de in ius voc. l. sed si hac. §. pen. & fin. Item quid si nulla alia q̄stio moueatur: nonne tunc istę dicuntur p̄iudiciales, cum non habeant cui p̄iudicent? Azo. dicit quòd non. Sed Ioan. contra. Inspicitur enim aptitudo: quia habilis est esse p̄iudiciales, sicut Augustus dicit̄: licet non semp augeat: vt s. in tit. prooemij. Itē nunqd sunt plures p̄iudiciales, nisi tres? Respondeo sic, [3] vt hæreditatis petitio. Nam tunc cessant omnes aliæ q̄stiones, donec ista intenditur: vt ff. de petitione hæreditatis. l. si quis libertatem. & l. diuus in fi. l. licet hodie contrarium sit. vt C. de petitio. hæreditatis. l. fin. §. j. & a. Item quo iure adscriptitij, coloni, censiti, & similes petunē? R̄s. vtili p̄iudiciali, non directa: & ipsi coloni petuntur in libertatē contraria p̄iudiciali vtili, non directa. Ideo vtilis: quia liberti sunt, non serui: vt in Auth. de sanctissimis episcop. §. adscriptitio. & §. si seruus: colla. ix. Item ideo p̄iudiciali, q̄a parū à seruis distant quo ad seruitia, q̄ facere debent: vt C. de agrico. & censit. l. ne diutⁱ⁹. lib. xj. Sed alij dicunt, quod officio iudicis petuntur, & petunt: vt C. in quibus causis coloni, censi. domi. accusare poss. lib. xj. Sed certè officium iudicis non potest locum habere ad futuras præstationes. [4] vt ff. de vsur. l. j. Alij dicebant habere locum negatoriam & confessoriam vtilē: & q̄ datur directa in seruitutibus alijs, hæc vtilis hic detur, q̄d nihil est. [5] Item si quis ad aliqua annua seruitia teneatur, quo iure petitur, vt cōdemnetur, vt p̄stet in posterum, & ipse quo iure petit absolui? Respon. satis puto, q̄ iudicis officio hoc fiat: siue promissa fuerint hæc seruitia, siue ex consuetudine debeātur hæc seruitia, siue ipsa præstita longo tempore ex promissione petunē vt ff. de vsuris. l. cum de in rem verso, quæ promissio probabit̄ ex longo vsu, [6] vt ibi.

[1] Hæc opi. s̄m Ia. nō est vera: q̄a quocūq; mō pponant̄ semp sūt p̄iudiciales.

[2] Hæc opin. reputat̄ à Docto. derisoria.

[3] Imò nō sunt nisi tres capiēdo p̄iudicialem in quantū p̄iudicat p̄sonę, Ias. & est de mēte aliorum.

Coloni adscriptitij & similes, quo iure petū tur.

[4] Nisi ratiōe p̄sentis iuris & dū glo. dicit, q̄ nō cōpetit off. iu. in hoc reprobatur: q̄a imò p̄ istis adscriptitijs & cēsitis cōpetit officiū iudi.

[5] Imo. Io. Fa. & Ias.

ADDITIO. Et nota q̄ verba sententię, Cōdemno te ad soluēdū par caponū tali domino omni anno, s̄m quod tui antecessores fecerūt nullā penitus conditionē faciūt, sed condēnatus simpliciter tenetur: vt per Bart. in l. cū qui. §. Iulianus. ff. de constit. pecu. & in extrauagan. ad reprimendum. in ver pront. Mandos. in prin. gl. Facul. in ver. vt, vers. Huc spectat illud quòd si Imp.

[6] Si allegetur lit. effitat. Baldu. & Pla.

a Ex quibus. Scilicet tribus præiudicialibus quęstionibus. Acc.

b Ferè. Ferè ideo dicit: quia in ciuilibus q̄stionibus quatuor considerantur. s. actor, re⁹, iudex, & ipsa res. Hic autem est idem qui conuenit, & conuenitur, & res. Vel ideo q̄a p̄tor introduxit de partu agnoscendo, & senatuscon. confirmatur.

c Legitimam. s. de iure ciuili.

d Liber sit. Subaudi vel seruus.

¶ Sic itaque. Aduerte diligenter q̄ hic § difficilis sic clarè potest summari. Actor pro re sua nō pōt intentare actionem personalem ad dādum contra aliquos nisi contra fures: cōtra quos omnes condictio degenerat. Sic declaro: quia condictio non competit, nisi quando dominium est translatum: sed in fure dominium rei subtractæ non transfertur: & tamē condictione furtiua ipse tenetur, igitur condictio degenerat. Ex hoc habes, q̄ nemo potest condicere rē suam p̄terquam à fure. Vel sic & clarissimè summat̄. Qui debet intentare actionē realē, non potest intētare p̄sonalē, cū sint distinctæ, hoc dicit. Et diuidit̄ iste §. principaliter in tres partes. Primo ponit regulam generalē illatiuā ex p̄cedentibus. secūdum glo. sed s̄m Doct. epilogatiuam. Secundo ponit vnam fallentiā. ibi Planè. Tertio naturam actionum realiū, & personalium, & earum differentias: ibi Appellamus. Item prima subdiuiditur, quia primo ponitur q̄dam illatio seu epilogatio, ex supradictis. Secundo ponit rōnes. Secunda ibi, Nec enim.

CASVS. Inter oēs principales diuisiones actionū hæc principalior est. s. q̄ actiones aut sunt in rē, aut in p̄sonam. Hæc enim diuisio locū habet in iure ciuili, & in iure p̄torio. Cum igitur superius dictum sit, q̄ actiones q̄dam sunt in rē, & q̄dā in personam: & etiam q̄dam sunt reales, & q̄dā personales: & hoc siue sint ciuiles, siue p̄toriæ; sic itaq; discretis, & diuisis actionib. s. q̄ q̄dam sunt in rē, & q̄dam sunt in p̄sonā necessarium est naturā vtriusq; videre. Natura āt actionis realis est, vt p̄ eā petat aliquis rē suā sibi restitui. Ista aūt natura realis non tangitur hic, nisi in fi §. quasi incidēter: vt ibi dicit̄, qualis sit aduers⁹ eos hęc in rē actio p̄ quā aliquis rē suā petat. Natura aūt actionis personalis est, vt p̄ eā petat quis rem alienā sibi dari. Certum est ergo aliquem non posse petere rē suam p̄ actionē p̄sonalem, p̄ q̄ personalem dicat̄ aduersariū dare oportere: quia q̄d meū, ast meū amplius fieri nō p̄t. sed dare, est accipiētis facere: quare si potest agere aliq̄s ad rē suā petēda actione p̄sonali q̄a intendit aduersariū suū dare oportere: hoc verū est communiter loquēdo: in q̄busdam tā casib. possum petere rē meam p̄ actionem personalē, vt patet in cōdictione furtiua, quāquam. n. hoc regulariter sit verum quòd actione personali non possit quis rem

suam petere in odium tamen furis est statutũ ↄtrarium in hoc casu: vt s. cootra fures actio ad petitionẽ dupli, si quidẽ sit furtũ non manifestum: vel ad quadruplũ, si sit manifestum: competat domino ad rem suam recuperandã ↄdictio furti: q̃ est ꝑsonalis actio: non obstante, quod dominus rei est, & eam potest vendicare. Franc.

Libell⁹ in condictione certi generalis.

¶ Hic tangit̃ de condictione, & primo dicendum est, ꝙ est q̃dã condictio certi generalis, quæ datur ꝓ omni eo, qd' debetur: ut ff. si cer. pet. l. certi. & in ea forma sic lib. Dico ego i, ꝯ l, ꝙ ipse mihi debet equum ex causa emp. vñ proponendo cõtra ipsum condic. certi. peto eundem l. ad traditionem equi ex causa præmissa mihi condemnari. Eodem modo forma lib. in ista generali condict. si aliqua alia causa tibi certum debeatur.

Sic itaq; [a] discretis actionib. certũ est, non posse actoré suam ré ita ab aliquo petere; si apparet [a] eũ dare oportere. Nec. n. qd' actoris est, id ei dari oportet, [b] s. qa dari cuiquam id intelligitur, qd' ita datur, vt eius fiat: nec res, quæ iam actoris est, magis [c] eius fieri põt Plane odio [d] furũ, quo magis pluribus actionibus teneatur, effectum est, vt extra pœnam dupli, aut quadrupli, rei excipiendę nomine fures, etiam hac actione teneãtur, si appareat [e] eos dare oportere, quamuis sit aduersus eos, etiam hęc in rem actio, [f] per quã rem suam quis esse petit.

Reales actiones ad vindicandum dantur personales verò quas etiam abusinè condictiones appellamus, ad dandum, vel faciendum competunt.

Appellamus autem in

Libellus in condictione certi specialis.

¶ Item sunt aliæ condic. speciales: vt condictio certi ex mutuo, condic. certi ex stipul. condi inde. sine cã & similes, io quibus formatur lib. sicut in generali condictione. sed tantummò in condictionib generalibus assignatur cã: quia alicui non datur aliqua condictio ex re sua, sed tantum pro eo, quod debet ex cã alia nisi ex causa furtiua. Illa. n. pro re sua tantummodo dat̃ cõtra furẽ, & eius hæredẽ: & est speciale in ea, vt pluribus act. teneatur fur: vt in hoc §. sic itaque: vt ff. v sufr. quemad. ca. l. fi.

[a] Sic itaque. Formatur hoc itaq; ex illa diuisione, quæ fit s̃. eo. §. 1. q. d. dictũ est, q̃ sunt in rẽ actiones, & q̃ in personã: itaque sic eis discretis. i. separatis, & diuisis, patet ꝙ hæc regula est vera: quia ꝑsonalis actio, q̃ competit ad dãdũ, nõ cõpetit ꝓ re sua alicui, vt hic. ideo dixi ad dãdũ quia ad tradẽdũ bñ põdari actio personalis: vt cõmodati, depositi. & similes. & ita est via inter. dare, & tradere, vt hic subijcit & ff. de act. emp. l. ex empto. io prin. & ff. de ver. obli. l. vbi aõt. in fi. & l. si rem tradi, & l. nemo qd' subijcit, si apparet. i. quia apparet eum dare oportere, & ita agitur in ꝑsonam, vt aliquid detur. Sed quidam dicunt, vt P. ꝙ hæc verba, si apparet eũ dare oportere, sunt nomina cuiusdam actionis. Ac.

ADDITIO Dic ꝙ istud, quod hic dicit gl. ſm Pla. nihil est dicere, sed tex. vult dicere, si apparet, i. si agat dare oportere: quia medium concludendi nõ debet esse istud, sed ad tradendum, vel constituendum: vt dicit gl. Ang.

[b] Oportet. Id est oportet ꝙ non detur. est enim impossibile ꝙ detur, vt subijcit quia dare est accipientis facere, vt subijcit. nec res quæ &c.

[c] Magis. Sed opponitur, pluries deberi põt. vt ff. de exce. rei iud. l. & an eadẽ § actiones, in fi. §. ergo pluries dominiũ põt fieri meũ. Sed non sequit̃. o ã licet pluries debeatur, tñ semel facta sua non debet plus fieri sua: vt ibidẽ dĩ, & ff. de acq. pos. l. 3. §. ex plurib. & s̃. de leg. §. sed & si rem legatarij, nisi iterum desineret esse sua: vt ff. de verb. ob. l. si rem meam.

[d] Planè odio. Sed in quo vertitur istud odiũ? R. sm quia in cõd. furtiua quis de facto infamat̃ apud bonos, & grauet viro: vt ff. de obse à lib. & li. l. honori. licet nõ io famia iuris: vt ff de act. & obl. l. cessat. sed in rei vẽd neq; de facto, neq; de iure iofamatur. Itẽ multa veniunt io cõdic. furtiua, q̃ non veniũt in rei ven. vt quia interitu rei nõ liberat̃: sed in rei ven. sic: vt ff. de cõd. fur. l. in re, & in malũ est furti, ꝙ ẽ hac actione teneat̃. Item sicut prodest alicui plures habere reos debitores: vt ff. de lib. leg. l. si quis decedens. §. fi. & habere plures actiones: vt ff. de le. 2. l. cũ filius. §. varijs: ita econtra dẽt ei nocere, si pluribus teneatur actionib. licet ẽ nulla alia sit vtilitas. Item nũquid vna tollitur per aliã? Dic ꝙ sic: vt ff. de condi. fur. l. si ꝓ fure. §. furti. Ac.

[e] Si appareat. Id est, qa appareat eos &c. id est, dicere actione in personã. Sed videtur hoc stare nõ posse: nã certum est eum q agit dominũ fuisse ergo & nunc est: qa sine facto suo dñiũ ab eo discedere non potuit: ut ff. de reg. iu. l. id quod nostrum, & C. de prob. l. siue possidetis, ergo nõ pot agere vt, sibi detur, qd' est suum, & tñ hic dicit ꝙ sic. Sed dic relationẽ esse faciendã ad genus non ad speciem. q. d. ea actione, per quam aliàs agitur ad dandum. s. personali, sed hic nõ ad dandum intendit̃. Et ita est mirabile, ꝙ rem meam per personalem actionẽ peto retti rui aliàs contra: ut ff. quemad. usuf. cau. l. fi. & ff. de cõdic. inde. l. si vrbana. Sed est speciale, vt hic ait̃. Vel dic agi ẽt ad dandum. s. possessionẽ dandam, quam amiserã per furtum. [g] vt ff. de acq. poss. l. rem quæ nobis, & ff. de condi. tri. l. 2.

[f] In rem actio. Id est, rei vendicatio pro dñio de iure ciuili vel gentium quæstio intenditur: vt ff. de rei ven. l. in rem act. Itẽ no. ꝙ hic §. locũ habet in quolibet malæ fidei possessore alienæ rei, nõ solũ in fure: ut s̃. de re. diui. §. si tamen. & ff. de cõd. tri. l. j. in fi. & l. 2. in prin. [4] interdũ ẽt contra bonæ fidei possessorẽ dat̃ condictio ratione possessionis: ut ff. de condic. inde. l. indebiti. §. sed & si nũmi. Sed nunqd etiam rẽ suam potest quis ẽt à non fure per condictionem sine cã condicere: ut ff. de condi. sine cau. per totum? R. ſm quosdam, ibi dĩ condictiu actio personalis. nõ tñ talis ꝑ quã intendatur, vt aliquid detur. Alij dicunt, ꝙ si alicubi inueniatur cõdictio sine cã pro re sua competere: de vtili intelligendum est.

ADDITIO. [4] Dic ſm Io. Fab. ꝙ prima est verior: qñ per eam non agit dominus ad dandũ, nisi cõtra furẽ, supple & malæ fidei possessorem, ut hoc in gl. sed ad restituendum, vel forte ad possessionem agi debet, secundum. Ang.

¶ Appellamus autẽ. CASVS. Iam dicta est natura realium actionum, & personalium: quia realia dantur ad rem suã persequendã, personalis aũt ad debitum. Modo quia de realibus, & personalibus dixerat actionibus, dñs Iustinianus ad vberiorem earum doctrinam, plus de illis in litera põit determinat, & dicit ꝙ appellamus actiones in rem, vendicationes: & ideo vbi in C. & ff. tractatur de realibus actionibus, ab illis, qui erant legum compositores, intitulatur titulus De rei vendicatione. Actiones autem in personam quibus dare vel facere oportere aliquid intendimus, uocamus cõdictiones. Et ita omnes actiones

[a] Si pares, legendũ putat Franc. Hoio mão⁹, id n. verbũ solitũ apponi io formulis iudicioiõ docet ex Ci. & Sex Põpeio.

† Cocor. eum hoc teat. c. iO. ter dile ctor, aote ſi ibi, eũ iuta legũ cũ gl. sup ver quud meum, ex tra. de si. iosttu. & glo. e si diligenti, super ver sic. iustus titu. post prioc. ibi, & qd meum ẽ. ex. de rescri.

Actio ad dandũ & ad tradendum differunt.

Dare est accipientis facere.

Meũ amplius meũ fieri non potest.

[g] Ista gl. sequitur Ias. & est de mente dictorum.

[a] Odio furis qa semp fur dr̃ i mora, & moros⁹ re restitu i nõ liberat̃. Ias.

[g] Istæ solutiões reprobãtur à doctoribus, vide hic ꝑ eos.

[4] Dic ſm Io. Fab. ꝙ gl. ꝓcedit in malæ fidei possessore cõtrectante rẽ mobilẽ: q sciẽter cõmitit furtũ. C. qd' cũ eo. l. si libertũ, & ð fur l. si alienum sed ego Intelligo generaliter in oi malæ fidei possessore, qui rẽ aliquã detinet sciẽter cõtra volũtatẽ ꝑ dñi quia ꝯ eũ põt cõdici. & agi ad dãdu l. nga nec eãm. § Ang.

nes personales de mundo condictiones pſũt dici. & hoc erat olim cōſonū effectui actionis in pſonā. ſed hodie non eſt ita. In actionib. n. perſonalib. olim fiebant denunciationes, quæ fiebant p verba ſolennia in actione perſonali tm̃: & quicũque cadebat à ſyllaba, cadebat a cauſa.

rem quidē actiones, Vindicationes: a † in perſona vero actiones, quib. b dare aut facere oportere intenditur, Condictiones c Cōdicere. n. eſt denunciare, d priſca lingua: nunc vero abuſiuè e dicimus cōdictionem actionem in pſonā eſſe, qua actor intendit dari ſibi oportere. Nulla n. hoc tpe eo noie denunciatio fit.

Nunc tertiam actionũ diuiſionem exorditur Iuſtin. ſ. quod quædam rei perſecutoriæ ſunt, quædam pœnales, q̃dam miſtã cãm habentes. Perſecutariæ rei dicũtur, q̃ eius rei, q̃ nobis abeſt, & alteri adeſt, pſequendæ cã comparatæ ſunt: et iã acts & reales, & pſonales ex contractu, dempta depoſiti actione in quatuor caſibus, rei perſecutoriæ ſunt. Pœnales quib. merã pœnã pſequimur: vt actio furti: & id genus aliæ. Miſta, quæ tã pœna, quam rei perſequendæ cauſa inſtitutæ ſunt, hæc eſt in quib. rei perſecutio in pœna continetur: vt vi bon rap. Aquil. et ea quæ inficiando creſcunt.

Sequens f illa diuiſio eſt, q̃ quædam actiones rei perſequēdæ gratia cōparatæ g ſunt, quædam pœnæ perſequendæ, quædam miſtæ h ſunt.

Rei perſecutariæ ſunt omnes in rem actiones, & etiam in perſona ex contractu deſcendentes, excepta depoſiti actione, quæ in quatuor caſib. miſta eſt. Ang.

Alijs modis exponitur iſta denunciatio in notula. Sed hodie ceſſant iſtæ denunciationes: & propterea vocãtur abuſiue actiones in perſonam. h. d. Franc.

a Vĩdicationes. Siue rerũ corporaliũ de quibus eſt C. de rei vend. per totum. & ff. de rei vẽdi. per totum. ſiue rerum incorporalium, de quibus eſt ff ſi vſuſfruc. petat. per totũ. & ff. ſi ſer. vend. per totum, ſiue ſint directæ, ſiue vtiles iſtæ vendicationes: vt ff. de publ. per totum. & ff. ſi ager vectig. per totum.

b Quibus Ideo dicit quibus, q̃a ſunt & aliæ. 1 quib. nõ intenditur dare facere, ſed teſtim. t vt commodati actio, & depoſiti, & ſimiles: & iſte non appellantur condictiones in ſtricta ſignificatione accepto vocabulo, vt hic dicit 2 Vel dic q̃ ẽt in actione commodati, & depoſiti: & ſimilibus intẽdit dari, 3 vel fieri, l. ipſa detẽtatio rei quaſi ipſum factũ poſſit q̃s in ſtipulationẽ deducere: vt ff. de verb. obli. l. ubi autem non apparet. ff. qui id. q̃d non fieret, niſi aliquid daretur: cum ſuæ rei nulla ſit ſtipulatio, ſed alienæ tantum: vt ĩ. de inutilibus ſtipulationibus. § 4.

c Condictiones. Scilicet appellamus.

d Denunciare. Dicunt quidam, q̃ qui volebant aliũ cõuenire, primo ſibi denunciare debebant: vt arg. ff. de ſer. vrba. prædio. l. quidam. Sed hoc non placet: q̃a ex volũtate, aut bonitate, vel vrbanitate hoc fit, no neceſſitate. Sed hic 4 q̃ hæc denunciatio. fiebat p magiſtratus, cũ actiones cõſtituebãt, vel dabãt vt ff. de ori. iur. l. 2 §. omnium, quod eſt hodie ſublatum. vt in fine huius. §. dicitur. & C. de for. l. 1 & 2.

e Abuſiuè Verè abuſiuè dr̃ condictio. i. actio in perſonam, quia non bene conſonat nomnẽ rei, quam ſignat: quod fieri debet, vt ĩ. de don. § eſt & aliud.

¶ Sequens. Iſte. §. vſq; ad § Quædam, diuidit̃ in duas partes. Primo, ponit vnam ſententiam principalium actionum, Secundo declarat eam per exempla, Secunda ibi, Rei perſequendæ. CASVS. dicit gloſſator & malè, & hic ponit̃ quarta diuiſio. Si enim loquamur de principalibus diuiſionibus, quæ traduntur à prædeceſſoribus noſtris, non eſt niſi tertia principalis. Prima enim fuit hæc, Actionum quædam ſunt in rem, & quædam in perſonã. Secunda fuit hæc, Actionum quædam ſunt ciuiles, & quædam prætoriæ. Tertia autem principalis eſt diuiſio iſta. Connumerãdo autem ſubdiuiſiones præhabitas cum principalib. diuiſionib. hæc eſt quarta diuiſio Prima. n. fuit hæc, q̃ omnis actio aut eſt in rem, aut in perſonam, Secunda hæc, eſt, omnis actio aut eſt ciuilis, aut eſt prætoria. Tertia hæc eſt, ꝓtoriarũ alia in rẽ, alia in pſonã. Quarta hæc eſt, omnia actio perſonalis ꝓtoria, aut eſt pœnalis, aut non pœnalis Quinta eſt, ꝓtoria, in rẽ, aut eſt ꝓiudicialis, aut non præiudicialis. Et hæc de qua agimus in pſenti, eſt ſexta. Supponendo ergo q̃ ſit tertia diuiſio principalis. venio ad caſum, in hunc modum: Poſt duas diuiſiones principales de quibus ſupra dictum eſt, ponit hic Iuſtinianus tertiã diuiſionẽ principalẽ. & eſt talis diuiſio. Inter omnes actiones de mundo, quædam ſunt inuentæ cauſa rei perſequendæ, & quædam cauſa perſequendæ pœnæ, & q̃dam miſtæ. tam gratia rei perſequendæ, quam pœnæ. Rei perſequendæ cã inuentæ ſunt omnes reales actiones, & ferè omnes perſonales, q̃ ex contractib. naſcuntur, veluti cum aliquis pecuniã mutuã, vel in ſtipulatum deductã petit, & de hoc etiã poteſt haberi exẽplum in commodato, & mandato, & p ſocio, & in actionẽ ex empto, & vẽdito, & locato, & cõducto pſonales, q̃ ex cõtractib. naſcũtur ideo dixi, ad dr̃iam illatũ, q̃ ex delictis naſcũt. Ferè aũt ideo dixi pp quandam actionẽ perſonalem, quę ex contractu procedit, & tñ in quatuor caſib. eſt perſecutoria rei, & pœnę. Hæc aũt eſt actio depoſiti Si enim rem meam pęnes te depoſuerim cauſa incendij, vel ruinę vel tumultus, vel naufragij, & poſtea non vis mihi eam reſtituere, vel dolum in ea feceris: conueniri potes in duplum hoc dicit. Videtur q̃ iſta diuiſio ſit eadem cum diuiſione ſuperius habita, quæ eſt, quod actionum prætoriarum perſonalium quædam eſt nõ pœnalis, & quædam pœnalis. Frater non eſt eadem Hæc enim diuiſio eſt in contractu ciuilium. Vnde 5 hic dicitur, quod ciuiles quædam ſunt pœnales, & q̃dam non. Prior autem fuit in contractu prætoriarũ; & ſic non eſt vna, & eadem cum altera. Item ſcire debes, quod actiones miſtæ dicuntur duobus modis. Vno modo dicitur actio miſta, quæ continet rem, & pœnam & de tali miſtione loquitur hic. Alia enim miſtura eſt, quod quædam actiones dicuntur miſtæ: quia ſunt in rem, & perſonam. Et de illa miſtione habes ĩ. eod. §. quædam. h d Franc.

f Sequens. Hæc eſt tertia diuiſio actionum. in hoc titulo. Accurſius.

g Comparatæ Id eſt, adinuentæ.

h Miſtæ. Sed nonne quædam ſunt, quæ nullam horum habent: vt ſi ago ne quid fiat in loco ſacro, vel ſancto: vel ſi factum eſt, vt tollatur: & aliæ ſimiles, quę neque ad rem, neque ad pœnam, neque miſtim ſe habent, sed vel ad rei reuerentiam, vel ad publicam vtilitatem dantur? Reſpondeo ſatis ad rei perſecutionem, ſcilicet diuinæ, uel reipublicæ pertinent, cuius nomine agere videor, vel etiam meo nomine, 5 cum cuiuslibet interſit Deum venerari, vt C. de hær. l. 4. Acc.

† Vindicationes, legẽdum contẽdit Fran Hotoma. inque eã rẽ laudat potiſſimum Gelium nocti. Attic. li. 20. ca. 10. Certe in pand. Flo. vindicatio & vindicare vbiq; reperias p eo. q̃ in vulgaris editionibus vẽdicatio vendicarẽ ſcriptum eſt.

1 Iſtã gl. tenẽt Ioan. Fabr. Pla. Ang. & Iaſ.

2 Hãc approbant docto q̃a hic ſemper loquitur, ſolũ de actionib. q̃ competunt ad dandum. ſed iſtæ q̃ q̃b. in gl. cõpetunt ad reddẽdũ, ſeu reſtituendũ l. iiij §. ſi reddita. & l. ſi vt certo. § rẽ tibi dedi. ff. cõmo.

3 Nihil ẽ Fab. Pla. An. & Iaſ.

4 Idẽ Io. Fab. Plac. Angel. & Iaſ. & eſt ſing. ſm Angel. & Iaſ.

5 Iſta gl. bñ dicit, & cum ea tranſeũt. cõiter doctores hic.

¶ Rei persequendæ. Iste § diuiditur in quinque partes. Nã primo ponit de actionib. rei persecutorijs Secundo de actionibus mistis ex contractu descendentib. Tertio ponit vnã regulã vel summulã in actionibus ex maleficio descendentibus Quarto illud per exempla declarat. Primo ponendo de actionibus pœnalibus. Secundo de actionibus mistis Secunda principalis est in ver. plane. Tertia in §. ex maleficijs Quarta in § pęnam Quinta in versi. sed & legis.

Rei psequendæ causa comparatę sunt omnes in rem actiones. a Earũ vero actionum, q̃ n psonam sunt: ex quidem, quæ ex contractu nascuntur, ferè b omnes rei persequendæ causa comparatæ uidentur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor: c item cõmodati, depositi, mandati, p socio, ex empto,

Libellus in actione ex stipulatu.

¶ Hic tangitur de actione ex stipulatu & hęc datur, qñ aliquid incertũ promittitur: vt I. de ver. obli. in princ. & formatur sic libel. Dico ego A, ꝫ B ꝙ ipse ꝓmisit mihi facere domum per stipulationem, & qa non fecit, propono ꝫ ipsum actionem ex stipulatu, & peto ipsum ad interesse meũ (quod ęstimo decẽ) mihi condemnari Istius libelli formatio potest elici ex l. si quis ab alio. §. si quis ff de re iudi. Et licet nomen act. non ponatur in libello, sufficit tamen ponere causam hanc, scilicet: quia domum per stipulationem mihi facere promisit, & non fecit.

Libellus in actione commodati.

¶ Item in actione commodati, de quia hic, formatur sic libellus. Dico ego M, ꝫ I, ꝙ ego accomodaui sibi Codicem meum ad scribendum: vnde propono act. commodati ꝫ eum finito vsu ad quẽ Codex fuit accommodatus: & peto eundem A, ad restitutionẽ Codicis mihi condemnari Et erit causa in ista actione, quã sufficit proponere, hęc. Quia accommodaui sibi Codicem meum ad scribendum, & vsus finitus est.

Libellus in actione depositi.

¶ Item in actione depositi qua etiam hic formatur sic libellus Dic ego T, ꝫ L, quod ego deposui penes eũ Digestum meum, vnde proponendo ꝫ eunde L, actionẽ depositi, peto ipsum ad restitutionem Digesti mei mihi condemnari. Et erit causa in ista act. quam sufficit proponere, talis, qa deposui. Et aduerte ꝙ datur in simplu act. depositi nisi in hic casib. s. quando depositum est causa incendij, tumultus, ruinę & naufragij in quib. casib. si depositarius inficietur tenet ad duplum. vt hic, in ver. planè, & ff. depo. l. 1. Et formatur sic libellus: Propono ego L, contra T, ꝙ ego ob timorem incendij Digestum meum apud ipsum deposui: & quia inficiatur depositum, proponendo contra ipsum actionem depositi: peto eundem T, mihi in duplum condemnari. Et erit causa in hac act. quia deposui apud ipsum rem, & ipse infi.ciatus est. Item eodem modo forma libellum, quando petitur in alijs quatuor casibus, s. quando causa timultus, incendij, ruinæ, & naufragij, depositum est.

Libellus in actione mandati.

¶ Item in actione mandati, de qua etiam hic formatur sic libellus: Dico ego T, ꝫ S, ꝙ ego sibi mandaui vt emeret mihi æquum, & ille suscepit mandatum, sed illud non impleuit: ꝑꝑ ꝙ damnificatus sum ad valorem decem librarum, & tantum æstimo interesse meum: vnde proponendo ꝫ ipsum actionem mandati: peto eundem S, in decem libras nomine interesse mihi condemnari: ista. n. actio tunc demum competit, qñ recipit interesse: ad interesse enim datur: vt ff. mandati. l. si procuratorem § mandati actio.

Libellus in actione pro socio.

¶ Est actio pro socio, de qua etiam in hoc § & habet locum quando societas inter aliquos contrahitũ cõsensu: vt ff. ꝓ soc. l. vt sit, & nascit finita societate vt. C. eo. l. tamdiu. & formatur libellus sic, Dico ego T, quod S & ego inijmus societatẽ emendi vinum vsque ad centum libras: vnde cum ipse socius nomine societatis tantum de vino emerit, peto partem vini deducto capitali mihi adiudicari, & ad restitutionem dictæ partis ipsum mihi condemnari. Et erit causa in ista actione talis: quia ꝫ inimus societatem, & similiter datur ꝓpter dolum vel culpam socij r vt ff. pro socio l nemo & l. seq. & C eo l. 4

Libellus in actione ex empto.

¶ Item Et hic agitur de actione ex empto: in qua sic forma libellum. Dico ego. T, ꝫ S, ꝙ ego emi equũ ab eo pro decem libris, vnde proponendo ꝫ ipsum actionẽ ex empto, peto eundem ad restitutionẽ equi mihi ꝯdemnari. Ex parte aũt venditoris petitur sic: Dico ego S, ꝫ T, quod ipse debet mihi decem ex venditione talis equi, quem sibi vendidi & tradidi: vnde proponendo ꝫ ipsum act. ex vendito, peto ipsum T, in illis decem libris mihi condemnari. Et erit causa in hac actione talis: Quia vendidi & tradidi.

Libellus in actione locati.

¶ Est & finaliter actio locati, de qua hic in qua sic forma libellũ: dico ego B, contra C, quod ego locaui sibi domum talẽ vsque ad annum, pro mercede decẽ librarum constituta mihi, & promissa ab eodem C. vnde proponendo contra ipsum actionem locati, peto ipsum in decem libras mihi condemnari. Et econtra conductor proponet hoc modo: Dico ego C contra B, quod ego conduxi talem domum ab eo pro mercede decem librarum sibi promissarum: vnde ꝓponendo contra ipsum actionem ex conducto, peto eundem B, vt domum conductam ad habitandum mibi tradat condemnari.

a In rem actiones, s. q̃ decem sunt: vt diximus ꝫ eo. §. itẽ Seruiana. Sed certè vr, ꝙ sunt omnes pęnales, nam in eis iuratur in litem. vt ff de rei vend l. qui restituere & ff de in li. iur. l. in actionibus. Sed dic ꝙ illud. s. iur. in litẽ non fit iure actionis, sed officio iudicis: vt ĩ. eo § præterea. in fi §. vnde non dicunt pœnales. Alij tñ dicebant: r ꝙ ideo non dicebãtur pœnales, quia non originaliter illud fit, ꝙ crescãt ꝑ sacramentum in litem, sed ex contumacia: vt ff de in lit. iur. l. 1. & ideo magis attendebant quod naturaliter erat, q̃ quod incidenter. Sed certe actio depositi in quatuor casib. ab initio est rei persecutoria, & tñ dicitur pęnalis inspecto, ꝙ crescit ex cõtumacia r vt ĩ proxi. & ĩ. eo. §. quadrupli. aliàs §. at ille. unde primam responsionem approbo.

Iuramentum in litem præstatur in actionib⁹ realibus.

r Idẽ Ang. & Ias.

ADDITIO Secundum doc & gl. vr aduersari gl. magnæ positæ in § pęnales. in uer. item aduersus, in prin à eo q̃ vr concludere: quod ibi illa actio dicatur pœnalis quia iuratur in litem, & tñ secundum eos constat ꝙ illud iusm venit offic iud. sicut in qualibet alia actione. & dicunt hanc glo. esse veriorem

2 Quis ibi loquit de pęna conuentionali, hic de legali. Ang. & Ias.

b Ferè. Ferè dicit, ꝑꝑ actionem ex stipulatu, per quã pœna petitur, nec inspicit qđ interfuit. ut ĩ de inuti. stip. §. alteri, ſm quosdam, quod est falsum. 3 Imò ꝑꝑ actionem depositi in quatuor casib. ut ĩ. subijcit. Item ꝓpter actionem redhibitoriam, q̃ datur in duplum aduersus uenditorem: qui neq; ꝓcium neque accessiones soluit: ut ff de ædil. edi. l. redhibitoria.

3 Glo. sequuntur Angel. & Ias.

c Petit actor: Ad vtramq; autem 5 . s. ad mutuam & ad eam pecuniam, q̃ in stipulatum deducta est certi condictio: ut ff. si cer. pet. l. si quis certum. & sup.

de

de ver. ob. in prin. ita q ad mutuū detur ꝯdictio specialis de mutuo: ut i. quib mo. re. cōtra ob. in prin. ad pecuniā deductā in stipulationē dat cōdictio certi generalis, si certum sit, vt ī de ver. obl. in prin.

a Conducto. Sed nonne omnes istæ dant ad interesse, etiam quod est extra rem: vt ff de act emp l. 4. in prin. ergo peto aliquid, quod tibi nō adest, ergo sunt pœnales.

vendito, locato, conducto. [a] Plane, si depositi agatur eo nomine, quòd tumultus, incendij, ruinæ, naufragij causa, depositum sit, in duplum [b] actionem prætor reddit: si modò, cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum hærede eius de dolo ipsius [c] agitur: quo casu mista est actio.

Actionum descendentium ex maleficijs quædam sunt persecutoriæ pœnæ tantum, quędam mistæ, tam rei, vnquam pœnæ, primum per vnum, ultimum per tria exempla declarat. Are.

Ex maleficijs vero proditæ actiones, aliæ tantū pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quam rei persequendæ: & ob id mistæ sunt. Pœnam tantum

s Sed dic tib. modis dici actiones. [a] primo illa q̄ hinc inde ē pęnalis. vt furti, & similes, quādo peto mihi, quod mihi non abest, & quod tibi adest, & hoc modo acceptæ dicuntur hic istę oēs pœnales. Secūdo qñ est pœnalis ex parte vna, scilicet ex parte rei tantum: qđ est vbicunque actoris interesse excedit id quod reo abest. & ī hac significatione actiones istę dicunt pœnales, s. ex empto, & similes: & ēt rei vendicatio, qñ in litem iuratur. Et q inspecta psona rei tantū, pœnales dicanī, probatur ff. de eo pec quē. fac. erit. l 3. §. si plures & l. si. & ī. eo §. pęnales.

s Tertio dicitur pœnalis inspecta psona actoris tantum: vt si accipisti ab aliquo aliquid, vt me accusares par calumniam. nam repeto, licet nihil mihi absit, a te, s. cui adest. vt probatur ff. de cal. l. generaliter. §. illud erit notandum.

b In duplū. s. si reus inficiatur: vt j. eo. §. furti. Acc.

c Ipsius, s. hæredis. ex dolo. n. defuncti in simplum tantū. vt ff. depo. l. 1 § 1 Et rō quare in his quatuor casibus datur in duplū & in alijs in simplū est: quia hic ex necessitate deponitur: nec potuit prouidere apud quem deponeret, vt ff. depo. l. 1 § merito.

¶ Ex maleficijs. CASVS Iā vidistis vnam diuisionem in qua cauetur q actiones, aut sunt introductæ rei persequēdæ cā, aut pœnæ tm̄, aut sunt mistæ. & de illis, q̄ sunt introductæ tantū rei persequēdæ cā, iam habuistis: q̄ sunt omnes reales actiones: & ferè oēs personales, q̄ descendunt ex ꝯctibus. Modo vult tractare de actionibus procedentibus ex delictis: quarū quædā sunt pœnæ persecutoriæ tm̄, & quædā rei tantum, & quædā mistæ, tam pœnæ, quam rei, & sic persequitur partes illas primæ diuisionis hic positæ in §. sequens illa diuisio. Et primo tractat de actionibus ex maleficijs procedentibus pęnam tantū persequentibus, & de hoc ponit unum exemplū, s. in actione furti. Si. n. agatur actione furti manifesti ad quadruplū, siue non manifesti ad duplū, totum duplū, vel quadruplū est pœna: q̄a propter istam actionem competit domino rei vendicatio ad rē suā vendicandā, siue ille fur rē suam possideat, siue aliquis alius. & pter hoc datur condictio furtiua ꝯ furem, sum in uer. Vi aūt bon. rap. In superioribus dictum est de actionibus descendentibus ex delicto, q̄ persequuntur pœnam tantum: modo uidendum est de alijs actionibus, quæ proficiscuntur ex delictis, & sunt mistæ, tam rei, quā pœnæ. Et de hoc ponit duo exempla. Primū est in actione vi bo. rap. q̄ dat̄ intra annū ad quadruplū: & de illo quadruplo triplō est pęna: & simplū pro rei persecutione: & ita est mista, & ꝯtinet rē, & pœnā. Scdm exemplū est in act. l. Aqui. q̄ qñ dat̄ ꝯ inficiantem, est in duplū: & unū simplū est pœna & aliud pro rei psecutione: & ita similiter est mista, q continet rē, & pœnā ꝯ inficiantem. Et etiam potest esse mista actio l. Aquil. ue in casu, si ali

a Dic q illud interesse nō venit iure actionis, sed offō iudicis. Fab. Ang. & Ias.

a Magistralis glo. fm Angr. hic.

a Istā gl. īpugnant Io. Fab. & Ia. hic. Est enim ridiculum q actiones, hic enumeratę, & cæteræ bonæ fidei ppea q̄ in eis iureī i litē, sint pęnales: ꝑ ea q̄ habent̄ s. in d. §. pęnales. Io gl. magna ī uer. rīē aduersus. in princ.

quis seruū meum occiderit, q tēpore quo occidebat̄ luscus fuit, vel aliter fuit ita deterioratus, q vilis ptij erat, in anno tñ retro magnę æstimationis, vel magni pcij fuerat: tunc condēnabit̄ occisor quāti plurimi fuit in anno retro, ex primo capite. In ver. Itē mista. casus est talis. Vidistis ī de realibus actionibus, quæ sunt rei psecutoriæ tm̄: & etiam de psonalibus, quæ descēdunt ex ꝯctu: quę sunt reales ferè omnes. & de actionib. psonalibus, q̄ descēdunt ex delictis, q̄ sunt pœnę persecutoriæ tantum, & ēt de actionib. descendētib. ex delictis, q̄ sunt mistæ: modo intēdo dicere de quadā actione psonali, q̄ nō descēdit ex cōtracto, nec ex delicto, sed est psonalis mista, q̄ descendit ex quasi contractu: & est mista tam rei, quam culpæ: & de hac venio ad exemplum Quidā testator fecit testm̄: ipse aliquid reliquit alicui ecclesiæ, vel alicui uenerabili loco hæres testatoris distulit soluere id legatum, donec in iudiciū uocaret̄ ille hæres conuentus actione ex testō, quæ descendit ex quasi contractu condemnandus est in duplū, & hoc dicit. Præter, actio ista ex testō de qua fit mentio in isto §. descendit ex quasi ꝯctu: ut s: de obl. q̄ ex quasi ꝯctu nascūtur Alij uoluerunt dicere, q prosequit̄ hoc mō materiā suam inchoatā & q hic tractatur de delictis: & propter delictum est hoc q cōdemnat̄ ad duplū, uidelicet, q̄a distulit soluere, donec in iudicium euocaret. sed dico, q ex procrastinatione, & ꝑ mora sua condemnat̄. vnde dico, q descendit actio ista ex quasi contractu. h d. Fran. de Are.

Libellus in actione legis Aquiliæ,

¶ Ex maleficijs Hic tangit̄ de act. fur. manife. I qua hęc forma libel Dico ego a, ꝯ b, q ipse palā surripuit equū meū: vñ ꝓponendo ꝯ ipsum act. furti manifesti, peto eundē in quadā summa pecuniæ noīe pęnæ mihi cōdēnari. Et erit cā in hac act. q̄ sufficit proponere, talis: Quia furtū fecit manifestū. Et eodē modo forma libellum in act. furti non manifesti, sed hęc est d. ffērentia, quia in prima actione quadruplum est pœna, ultra rei restitutionem: ut in hoc §. in secūda uerò scilicet furti manifesti, duplum est pœna vltra rei persecutionem.

Libellus in actione vi bonorum raptorum.

¶ Vi aūt bonorū. In actione verò vi bo. rap. de qua hic, sic format̄ lib. Dico ego a, cōtra b, q ipse a manibus meis talē rē ui rapuit: vñ ꝯ ipsum actionē, Vi bonorū raptorū proponens, peto eundē b, in quadruplū (re in ipso quadruplo cōputata) mihi condēnari: vt in hoc §. vi aūt bon. rap & ī. de ui bon. rap. §. quadruplū. In furto autem manifesto totū quadruplū est pœna. Et erit causa in ista actione, sicut dictum est. Quia talem rem rapuit de manibus meis.

Libellus in actione Furti manifesti.

¶ Sed & legis Aquiliæ. Itē in actione legis Aquiliæ sic forma libellū contra negantē: Dico ego c ꝯtra b, q ipse per culpā suā occidit seruū, meū. quē æstimo x. & si negat se ipsum occidisse, ꝓponēdo cōtra eum act. l. Aquil. peto eundē b, in duplum, s. in 20. mihi ꝯdēnari: vt vnū simplū sit pro dāno dato: & aliud ꝑ pęna q̄a negauit. Contra cōfitētē autē format̄ libel. similiter sicut dictū est ī proxi. sed simplum petitur.

persequitur quis actione furti. siue enim manifesti agat quadrupli, [a] siue nõ manifesti[*] dupli de sola pœna agit. Nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens, [b] siue fur ipse eã rem possideat, siue alius quilibet. [c] Eo amplius aduersus furem et cõdictio [d] est rei. † Vi aũt bonorum raptorum actio mista est: quia in quadruplo [e] rei persecutio continetur: pœna autem tripli est.

Sed & legis Aquiliæ actio de dãno iniuria dato mista est, non solum si aduersus inficiantẽ in duplum agatur: sed interdum, etsi in simplum [f] quisque [*] agat veluti, si quis hominem claudum, aut luscum occiderit, qui in eo anno integer, & magni precij fuerit. tanti n. damnatur, quãti is homo in eo anno plurimi fuerit, secundum iam traditam [g] diuisionem. Item mista est actio contra eos [h] qui relicta sacrosanctis ecclesijs, vel alijs venerabilibus locis [i] legati, vel fideicommissi nomine, dare distulerint: [k] vsque adeo, vt etiam in iudicium [l] vocarentur tunc enim & ipsam rem, vel pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro

Erit autẽ causa in priori actione talis, s. quia damnũ dedit: & erit in primo casu pœna: in secundo verò non. Præterea in alio casu est pœnalis: q. agitur ex primo capite legis Aquiliæ æstimabitur res quãti plurimi fuerit retro intra annũ Si verò agetur ex tertio capite: tunc æstimabitur res quanti plurimi retro fuerit intra xxx. dies: vt sup. ad l. Aqui §. j. j. rñ. & § ex hoc tamẽ capite, & i. de act. §. sed & legis Aquiliæ. & tunc in ea sic forma libellum: Dico ego c. cõtra K, quòd ipse occidit seruum meũ qui valet decem, sed hoc anno ualuit triginta: vnde proponendo contra ipsum act. legis Aquil. quia debet mihi fieri æstimatio serui occisi, [1] quanti retro plurimi fuerit intra annũ, peto eundẽ mihi in xxx. condemnari. Eodẽ modo formabis libellum, si agatur ex tertio capite: sed non fiet æstimatio, nisi quanti plurimi retro fuerit intra xxx. dies.

[a] Quadrupli. Sed quare plus manifestum furtũ punitur, quam non manifestum: cum clam facta magis punienda sint: ut ff. de adultero. l. non existimo. & ff. de ritu nup. l. ulti. Rñ. magis delinquit qui palam, [1] quam qui clã. clam noceri [*] ut i. de ui bono. rap. in princ. unde magis punitur. ut ar. ff. de offi. præsi. l. diuus.

ADDITIO Sed per hanc solutionem non respondetur contrario in glo. alleg. unde dicas fm Cy. quẽ cæteri sequuntur: quia iste textus procedit in omni illicitis, contrarium autem in ijs, quæ possunt esse licita & illicita secundum Ang.

[b] Petens Scilicet rei uendicatione.

[c] Quilibet. Vt i. de obli. quæ ex delic. nasc. §. si.

[d] Condictio. s. furtiua, q̃ soli domino datur. [2] & hæredi eius aduersus furem, & eius hæredẽ. ut ff. de cõdi. fur. l. j & l. v. & j. de obli. quæ ex del. nas. § fin.

[e] Quadruplo. Vsq; s. ad annũ post annũ in simplũ, [3] ut s. de ui bo. ra. in prin. nisi in casu. ut si Iudeus, [*] Christianum agat, tunc in duplum tãtũ agit: ut C. de paga. l. Christianis. Sed nunquid etiã raptor tenetur actione furti manifesti; Dic q̃ nõ, secundum P. quia in duplum tantum tenetur, si furti conueniatur: ut ff. ui bo. rap l. j. nisi in casu ubi nec in duplũ tenetur fm eum: ut ff. de fur. l. si quis ex domo. sed certe ibi erat actum actione vi bo. rap. unde sublata erat actio furti non manifesti, nisi in id quod excedit: ut ff. vi bo. rap. l. j. & ff. de act. & obl. l. qui lenũ, sed satis uidetur. q̃ etiam manifesti furti nomine conueniatur & in quadruplum: ut arg ff. de fur. l. si uendiderit §. cum raptor & l. si quis ex domo. licet Plac. cõtradixerit: ut dictum est. [5]

[f] In simplum. Vbi contra confitentẽ datur. nam tunc in simplum, & contra negantem in duplũ, ut hic, & i. eo. § ad ille. & C. de leg. Aquil. l. contra negantẽ. & ff. de iniu. l. eum qui.

[g] Iam traditã. Vt s. de leg. Aquil. in prin. Nã ibi diuidit primũ caput legis Aquil. à tertio capite, ex quo tertio fit condẽnatio quantũ res retro valuit in proximis xxx. dieb. vt j. eo. tit. §. ex hoc capite. Itẽ adiõge. [6] actionẽ quod metus causa. nam & ipsa mista est: vt ff quod me. cau. l. si cũ exceptione. § j Accursi.

[h] Cõtra eos. Scilicet hæredes, vel alios qui legatis vel fideicõmissis grauati sũt: q̃m hi non tã sunt pecuniariter, vt i. d. lu. re p. fidei. relict. i prin. & ff. de leg. j. l. planè. [*] in fi.

[i] Venerabilibus locis. Quæ multa sunt, & enumerantur in auth. de nõ alie. §. nos igitur. coila. 2.

[k] Distulerint. Id est fraudulenter. [7] vel sine iusta causa: aliàs nõ puniuntur: vt ff. si cer. pe. l. quod te. & ff. de usur. l. sciendum, & ff. de pe. hær. l. illud in princip. Et nota quem punit ex procrastinatione, vel dilatione, illicita. sic ff. de edẽ. l. præt. §. sed & si seru. in fi. Et est speciale [8] in his legatis. in alijs legatis vel fideicõmissis non præstatur duplum: sed usuræ currũt ex mora, vel saltẽ post contestationem litis, [9] & fructus rerũ restituuntur, ut C. de vsus. leg. seu fideicõ. l. j. Item hæc legata habent in alio priu. legiõ, ut si indebitum soluatur, non repetatur: ut i. de obliga q̃ ex quasi contractu in fi. Quid si primo negauit, postea confiteatur? Resp. pot penitere. [10] cum exponeret actorẽ à probando: ut ff. de iureiu. l. eum qui. in prin. Arg. cõtra ff. de ædil. edi. l. quis sit fugitiuus. in prin. Itẽ qd̃ si cõfessus est, & postea negat? Rñ. punitur cum ultima mora noceat: ut de peri & commo. rei uendi. l. illud. [11] Item quid si non inficietur, sed dicat non ualere, uel aliã proponat rationabilẽ causam? Rñ. q̃ dã, q̃ punitur: ne inueniret uia, per quam negantes suã exerceant auaritiã. ut i. de ui bono. rapt. §. quia rñ. Alij. q̃: [12] quod nerum puto, ut j. eo. §. at ille. Item nunquid hoc in legato generali, & speciali locũ habet? Rñ. sic fm, locũ utrumq; sit legatũ, ut i. de fideic. hære. §. fi. & C. de fideic. in prin. Item quid si duplũ nõ pot soluere? Respon. luat in corpore: ut ff. de pe. § generaliter. & C. de ser, fug, l. quicũq;. § q̃ non, & in glo. castigatio, & ff. de in ius. uoc. l. pe. & fi.

[l] In iudicium. Quid si in iudiciũ non nocantur, sed aliàs sunt in mora? Resp. quidã adhuc idẽ, ut duplentur. [13] sed hic lex contradicit. Itẽ in dubijs pœnæ sunt molliendæ: ut ff de pe. l. interpretatione. Sed dicam currere usuras & fructus, deberi ex mora. [14] & ipsa re, i. sine interpellatione dicam, moram committi: ad instar minorum quibus legata debentur: C. in quib. cau. in inte. rest. nõ est. ne. l. in minor. Itẽ quid si Reipublicæ, uel fisco relinquatur? Videtur q̃ idem sit, quod hic dr, cum ius diuinum, & publicum simile sit. ut C. de sac. san. ec l. fi. & i auth. de nõ alie. § si minus coila. ij. Sed dico cõtra: [15] q̃ pœnæ sunt molliendæ, ut diximus: ut ff. de pe. l. pe. Itẽ q̃d in redẽptione captiuorũ? Vr idẽ: quasi sic rei uenerabili sit relictũ. Sed [*] certe nõ extendã. [16] l. id quod dñi in hoc §. adhuc cassum, cũ sit pœna. Itẽ quid si Deo uel alicui

† Quõ aũt actio ne hac dicere possimus dari rẽ nobis oportere, q̃ nia est pulchrè explicat Frã. Hotomãnus in §. Sic itaque i. eo.
[1] Hoc uerũ I his q̃ sũt de genere prohibitorũ sceleris in his q̃ possunt esse licita. Nico. Bal. Ioan. Fa. Pla. Ang. & Isco.
[*] Qd̃ nemo scit pene non sit. q. a Beati, quorũ recta sũt peccata. ps. xxxj. iuxta illud. Peche se cret, est ƌ my pardo ne. Ægi. Per.
[2] Idẽ Nicol.
[3] Idem Nicol. & Ias. & est de mente aliorum.
[4] Idem D. Ioan. Fa. & An.
[5] Cho. istius gl. transeũt indistinctè doc. hic.
[6] Idẽ Nico. Fab. Pl. & Ange.
[*] Aliàs quis.
[7] Idẽ præ dic. scrib.
[8] Idem Nic. Fab. Pla. & Ia.
[9] Non est opus litis contestatione, fm Ias.
[10] Hoc verũ quã ecclesia vellet vià cõfessiõe. & p eã probare legatũ, aliàs sec. Nic. Fa. Pla. & Ias.
[11] Hanc cõclusionẽ, & p̃cedentẽ, limita nisi steruenis set iustus error: q. forte excusaret. vt p Io. Fa. hic.
[12] Istã gl. vsq; ad fi. sequunt, Nic. Fab. Pla. & Ia.
[13] Hoc verũ si ne generis, aliàs requirit uocatio in iudiciũ. Ia.
[14] Ista gl. est sing. fm Ias.
[15] Et bñ Ange. & Ias.
De hac re uide Bar. in l. cõtra negante. C. ad l. Aql.
[16] Imò fm Fab. Ange. & Ias.

alicui sancto vel administratori, q idē valent: vt in Auth de ec.ti.§ si qui in nomine.col 9 & ff ad l. Fal. l.j.§.si quis &§. ad municipiū? R.ñ. locū habet hic.§. quia venerabili loco est relictum: vt ff. de annu.leg. l.annua § à Titia.

ADDITIO. No. ex hac gl. q in pœna lib. nō fit extēsio de simili:b. ad similia, qñ pœnæ imponunt habito respectu ad priuilegiū alicuius psonæ, et si ipsi casus esset à iure ꝗparatū vt pulchrè p Iasonē hic, qui allegat duas glossas iuris canon. ꝯtraria. vide per eum.

poena: a & ideo in duplum eius fit condemnatio.

Aliæ quoq; sunt actiones mistam causam tam in rem, quam in personam habentes, cuiusmodi sunt tria diuisaria iudicia: in quibus quoties res (quæ commodam diuisionem accipere nequit) occurrit, permittitur iudici, vni ex litigatoribus, eam in solidum adiudicare, & eum inuicem alteri certa pecunia condemnare.

a Pro pœna. Si hæc est ratio, vt sit mista: patet q condictio ex l.illa, si quis in tantam, sit mista, vt C vnde vi, l. si quis in tantam. Item & illa condictio, quæ datur ex l. Constantiniana vt C. finium regund l. si constiterit. & oēs illę actiones, vbi res & aliquid pro pœna petitur. quod verum est.

¶ Quædam actiones. Diuiditur in tres partes. Primo ponit dictū generale. Secundo illud per exempla declarat. Tertio ponit, quæ possunt esse partes iudicis in istis actionibus. Secunda ibi, Qualis est. Tertia ibi, In quibus tribus. &c. Are.

CASVS. Dictum est ī. de quibusdā act. q mistæ sunt tam rei, quam pœnæ ponit modo de quibusdā mistis q sunt tam in rē quā in personā. Et scitote q posset dici, q hic adijcitur tertiū membrū illius diuisionis, qd habuistis ī. eo. in prin. vbi dicitur q actionum quædam sunt in rem & quædā in personā Et ibi posset addi tertium membrū, qd hic ponit, s. q quædā sunt mistæ vt ibi dictū est de actione hac, quę est mista in rē & in personā. Ponit hic de do Iusti mihi tria exēpla. Primū exēplū est in actione l factū q cōpetit cohæredib. de diuidenda hrditate. Scdm exemplū est in iudicio cōi diuid. quod redditur inter eos inter quos aliquid est cōe sine societate, vt diuidatur. Tertium exemplum est in act. finiū regun. quæ habet locum inter eos, qui cōfines agros habent Et in his tribus iudicijs licebit iudici ex bono & æquo vni rem adiudicare & illum cui res est adiudicata, in certa summa pecuniæ alij condemnare h.d. Fran.

Libellus in actione familię ercifcundæ.

¶ Hic tangitur de actione Famil. ercis. quę habet locum inter cohæredes & nascitur ex quasi ꝯtractu. vt ī. de obl q ex quasi contrac. nas. § idem iuris, dum vtrique ambo possideant, vel confiteantur se hrdes. & fortè in ea formatur libellus sic: Dico ego g. ꝯ s. q fuimus cohæredes in tali hæreditate: unde propono actio. fam. erc. contra illum, pro illa hæreditate diuid. Et dico q in ista actione, & duobus seq. permittitur iudici rem vni adiudicare, & illum alteri in certe summa pecuniæ condemnare, prout ipsi uidebitur: & erit causa in hac act. Quia fuimus cohęredes.

Libellus in actione Communi diuidundo.

¶ Item si simili modo formabis libellum in act. Cōi diuidūdo: q habet locum inter eos, quib. est aliqua res cōis sine societate, veluti legat, a vel donata: vnde oritur ea quasi contractu: vt ī. de obli. quæ ex quasi contrac. §. item si inter aliquos.

Libellus in actione Finium regundorum.

¶ Est & actio finium regun. de qua hic loquitur: l qua ita formatur lib. Dico ego b, ꝯ c, q inter me, & ipsū habebamus duos fundos, ipse vnū & ego aliū, adeo confines, q vix possent agrorū fines discerni: vnde proponēdo ꝯ ipsum act. Finium regund. dico ego & peto vt fines diuidā tur, & merè discernātur, sic vt finalis iurgij qō, siue controuersia inter nos sopiatur.

Quędā actiones b mistam cam obtinere videntur tam in rem q in personā: qualis est familiæ erciscundæ actio, c † quę competit cohæredib. de diuidēda hæreditate. Itē cōi diuidundo, d quæ inter eos redditur, inter quos aliquid cōmune. e est, vt id diuidatur. Item finium regundorum f actio, quæ inter eos agit, qui confines g agros

b Quędā actiones. Hic adijcitur secundū quoddā 1 tertiū mēbrū illi diuisioni quā habes. ī. e §. j. vbi diximus.

c Familiæ erciscun dæ actio. Ista ideo: sic dicitur: quia familia pro hæreditate ponitur: & erciscūdę, i. diuidēdæ. nā ercisco, cis. i. diuido diuidis, q.d. actio diuidendæ hæreditatis. Itē ideo dr mista: quia in qua liber re mihi adiudicata partē habeo iure meo, & quo ad hoc in rem. Itē partem vice cōsortis, & vt ab eo: quia portio mea erat sua: & quo ad hoc est psonalis. 2 Vel ideo dr mista: 3 q in ea petunt dominia rerum corporaliū nō dari, sed tradi vel assignari pro parte sua: & in hoc dr realis. Itē petunt fructum si alter tm eos percepit: vel ipse sulua impēsas fecit & hæc petunt dari, i. vt fiant sui, cui dant, & propter hoc dr psonalis: vt ff. fam ercis. l. itē labeo. §. familiæ. & ī. de obli. ex quasi contrac. §. item si inter. & ā. eo. §. sic itaq;. Sed quāto tps durat? R.ñ 30. ann. 4 inspecto potius, quod sit personalis: vt de annu excep. l. 2. Itē quæro ex quo nascitur? R.ñ. sm Mar. ex voluntate agentium: ut ff. fam erc. l j. Sed certè imo ex contractu: vt ā, de obli. quæ ex quasi contrac. §. item si inter. in fi. Accur.

d Cōmuni diuidundo. Quæ sunt hic locū personalium pręstationum, & quæ loco realium, dic eodem modo vt proximè diximus in actione familiæ ercis. & idē in proximo casu, & facit ad hunc § ff. cōm. diui. l. per hoc iudicium, §. sicut.

e Aliquid commune. Scilicet, sine societate, vel cū societate, vt ff pro socio, l. quibus & l. si actum. & ī. de obli. q ex quasi contrac. l. item si inter.

f Item finium regundorum. Scilicet est mista: ut hic & ff. finium regun l. sed & loci §. in iudicio.

g Confines. Quid si domos habāt conuicinas? R.ñ. non habet locū, si hincinde sint domos: 5 vt ff. fi regun. l. 4 in fi. § hoc iudiciū. 6 vbi ponitur differentia inter ꝯfiniū & viciniū. Si autē ex altera parte tantū sit domus, ex altera fundus: tunc locum habet vtile iudiciū finium regundorum: ut ff. fin. reg. l. 2. in princ. Et adiunge his tribus actionibus mistis quādam aliam s. hæreditatis petitionē: 7 vt C. de petit. hære. l. hæreditatis. & ff. de petit. hære. l. si bonæ fidei § fi. 8 Item quid de oībus noxalibus actionibus? Videtur. n. quod sint in rem quia cōtra quemlibet possidentem seruū dantur: vt j. de noxa. act. §. omnis autē Item quid de actione de tigno iniūcto. nam & hęc datur cōtra quēlibet possidentem: vt ff. de tigno iniuncto. l. j. in fi. Itē quid de actione, Qđ metus causa. nam & hæc quemlibet possidentem persequitur. ut ff. quod met. cau. l. cum exceptione. § Pedius. Item quid de actione in factum q daf contra eum qui aliquid habet in loco publico positū: ff. ne q.d in loco publico. l. 2 §. antep. Itē quid de actione in factum, siue interdicto, Quod vi, aut clā. nā & hæc

Cōdictio ex lege ē sæpe mista.

a Et male Bald. Fab. Angel. & Ias. Actio familię ercis. quare est mista.

1. Quæ in rem q u i dā est o b

dominiū quod cohæredes habeāt in parte sua. In psonā autē ob pstationes, q personales sunt. hinc elegāter scil psit Vlpianus in l. itē labeo. §. familię ff. famil. erciscun. Iudicium familię erciscūdę ex duob constare rebus, atque pstationibus, q psonales sunt. Vide Frā. Hotoma. hic.

2 Gl. inepte loquitur Ias.

3 Ista sequit Fab. Angel. & Ias.

4 Qñ alter tm possidet: secus si ambo Angc. & Ias.

5 Ista gl. sequunt. Fa. & An.

6 Dic & l. 2 i prin. eo. ti. & ē rō, q in agris faciliter turbant cōfinia: nō sic i vrbanis. iō id rustācis fuit pvisū. Angel.

7 Imò est realis origine licet habeat quasdā psonales pstationes. Angc. & Ias.

8 Aliās ē lex. sed & si lege. §. petitur.

suaserit. & ff. de ser. corrupto. l. i. §. psuadere & qua si p totū titu. Vnde in hac actione ti. formatur libellus. Dico ego A ꝯ B, q ipse persuasit seruo meo vt au fugeret, & aufugit: & sic eum corrupit, vnde proponendo actionem serui corrupti, peto ipsum B, in duplum, scilicet pro deteriotatione in decem, & pro pęna in alijs decem mihi cōdemnari. Et erit cā in hac actione talis, scilicet. Quia seruū corrupit: quam suffi cit proponere loco actionis.

luti furti nec manifesti, [a] damni, iniurię, ex lege Aquilia, [b] depositi, ex quibusdam causis. [c] Item serui corrupti: † q̄ cōpetit in eū, cui⁹ hortatu, cō silio ve seruus alienus fugerit, aut cōtumax aduersus dn̄m factus est, aut luxurio. è viuere cœperit, aut deniq; quolibet mō deterior factus sit. [d] In qua actione earū ēt rerū, quas fugiendo seruus abstulerit, ęstimatio deducitur, [e] Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum est: secundū ea, quæ suprà diximus. [f]

Qui maiorem summā ideo in libello complexus fuit, vt reus maioribus grauaretur sportulis: eius damni, quod reus ob id passus est, triplum prestare cogitur: in quo tamen inest ipsius damni persecutio.

Tripli verò agimus, cùm quidam [g] maiorē vera æstimatione quantitatē libello [h] cōuctionis inserunt, vt ex hac causa viatores, id est, executores litium ampliorē summam

[a] Furti nec manifesti: vt s̄. de oblig. quę ex delic. nasc. §. pęna.

[b] Ex lege Aquilia. Puta per infitiationem: vt j. eo. §. at illę.

[c] Ex quibusdam causis. Veluti quod tumultus īcēdij, ruinę, naufragij causa depositum est: vt supra eodem §. rei persequendę.

[d] Deterior factus sit. s. In mente. nā si in corpe, locū habet lex Aquil. vt s̄. de leg. Aquil. in pri. & hoc siue fiat de bono malus, siue de malo deterior: vt ff. de ser. corrup. l. i. §. persuadere, vsque in. fi. & l. seq.

ADDITIO. Nota differentiam inter istā actionē serui corrupti, & actionem legis Aquiliæ ꝓ seruo: q̄a illa cōm petit, quoties in morib seruus est deteriotatus, sed lex Aquilia habet locū, qn̄ mores nō mutantur, sed corpus læditur, vt ibi: Ang.

[e] Æstimatio deducitur. Vt omne cū ipsa re dānū [3] dupletur, siue peruenerit res, quā secū seruus exportauerit, ad ipsum solicitatorem, siue ad alium: vt ff. de ser. cor. l. in hoc iudicio: Sed nūquid iure actionis fit hæc æstimatio, vel iudicis officio? Rñ. fit iudicis officio, s̄m lr. ita sit io actione, quod metus causa ff. quod metus cau. l. si cum exceptione. § r. & §. quadruplatur. [4] Sed pro filio corrupto, nūq̄ ꝓ filio qualiter agitur? Rñ. habet vtilē hāc actionē. [5] vt ff. de ser. corrup. l. ni tantum § j vnde dicunt, quod veniet interesse patris consistens in operis filij quia non vult operari, & cum sit corruptus, aliud q̄ opera nō pōt æstimari, quia liberum corpus nō recipit æstimationem. vt ff. de ijs qui deie. vel effu. l. fina. habet enim itam vtilem, ac si esset in bonis, & erit l eam, s. summam, quam ipse æstimauerit. suo iureiurando, vt de actione iniuriarum dicitur: vt s̄. de iniur. §. pęna. & ff. de iniur. l. constitutionibus. Vel dic quod primo ęstimat iudex summam ad quam competit. vt arg. ff. de custo reo. l. si quis reum.

[f] Diximus. s̄. eo. §. item mista. [4]

¶ Tripli vero. CASVS. Dixi nobis exēpla illarum actionum, quib agitur in simplū, & illarum q̄b. agitur in duplum. Modo ponam nobis exemplū de quadam actione, quę uocatur condictio ex lege noua & ista datur in triplum. Scire aūt debetis q olim erat cōsuetudo. q uiatores & nuncij iudicū, q citationes faciebāt, exigebāt noīe sportularū magis, aut minus à reis in iudicio cōuētis, s̄m quod maior, vel minor erat quātitas petita. Quidam ergo ad hoc, vt me reum grauaret in sportulis pręstandis, executori maiorem quantitatem in libello suo inseruit, dī in l. q quicquid damni reus passus est per malitiam actoris in tāli casu, triplum consequetur ab actore. Sed domine, qua actione? Frater, ꝯditione ex quadam l. noua, q̄ in nostro C. refulget. Et sciatis, quia l. illam nouam inueni hic, & forte fuit in C veteri, quem non habemus. & constitutio ista, siue l. noua a l. condictitia emanauit. Erat n. l. condictitia olim, sub qua erāt multæ constitutiones. Sportulæ autem dicūtur salaria, q̄ dātur nuncijs iudicis, & sic vocatur illud q datur, ꝓ eo in quo dat̄ sportula. Sporta n. vel sporta, vel sportula est quoddā genus vasis. De istis sportulis habetis specialem titu. in princ. tertij lib. C. de spor. Franc.

Libellus in actione ex lege condictitia.

¶ Hic tāgit̄ de cōdictiōe ex lege q̄ nascitur ex lege condictitia: & dat̄ ad triplum ꝯ eum, qui maiorem summam in libello conuentionali quā deberet inseruit, vel aduersarius in pręstatione sportularum grauaretur, vt in hoc § tripli, & in ea sic formatur libellus, Dico ego, A, contra B, quod ipse in libello conuentionali contra me porrecto, maiorem summam quam deberet inseruit, vt ob hoc me grauaret in præstatione sportularum: occasione cuius maioris quantitatis damnificatus sum in decem solidis, vnde ꝓponendo contra ipsum B, condictionē ex lege. peto eum in triplum, scilicet in xxx. solidos, uidelicet in x. nomine damni dati, & in xx. nomine pęnę, mihi condemnari. Et condictione ea eadem lege agitur contra executorem pro eo, quod exegit maiores sportulas a reo quam deberet, secundum quantitatem in libello comprehensam, & formatur libellus mutatis mutandis: vt s̄. proxi scripsit.

[g] Cum quidam. Scilicet actores.

[h] Libello. Hic nota duo. Primo q libellus est faciendus in causa, quod est verum iure nouo, vt hic, & C de episc. & cler. auth. generaliter. & C de litis contest. auth offeratur. nisi in quatuor casibus: quos not. in Auth. de mand princi. §. sit tibi coll. iij. [5] Aliud est iure veteri. [6] nam tunc non fiebat nisi ex voluntate: vt ff de eden. l. j nisi in casu: vt C de dig l. quoties, lib. xij. Item secundo not. q quantitas certa est in libello comprehendenda, vel res & ita ēt in personali actione debet actor certificare reū: vt hic & in Auth. de litig. §. ad excludendas. colla. viij. & ff de rei ven. l. si in rē, § & si vestimenta, [7] Tertio no. q sportulę. vel salaria, q̄ dabātur executorib. i. nuncijs, qui faciunt omnes repræsentati: & alias qui faciunt hmōi citationes, ꝓ suis officijs dabantur s̄m quantitatē petitā, vt hic dicit. Sed hodie magis, secū dum consuetudinem. [8] vel longitudinem itineris: vt C. de epis. & cle. auth. sed hodie. Et dicas q hic dī ex hac causa esse causatiuè, nō cōsecutiuè dictū. Sed istæ sportulæ, q̄ iudicib dabantur, certę sunt, nec crescunt, licet quantitas petita sit magna, nec decrescūt, licet sit parua: [9] vt in auth de iudi. § ne aut, colla. vj. Item no. q reus soluebat hmōi sportulas: vt hic. & C de epis & cle. auth generaliter sed actor ei restituebat. nisi iusta causa eū uocasset: vt ff. de iud. l. eū quem temere item no. adhuc q hmōi sportulæ q̄bus dā ꝓsus remittunt, vel pauperib. vt in Aut. de mā pri. §. oportet. coll. iij. a q̄busdā pauciores exigebantur, vt

[2] Ius sc[ri]ptū actione serui corrupti, sicut actione ex lege Aqlia, duplum nō est extra rē, sed in duplo res ipsa ꝯtinetur. l. vt iam §. in hac actione. ff. de ser. corru. l. sit ser. ff ad leg. Aql.

[2] Scilicet tunc illa tū, & æstimatū: secus in eo quod postea seqt̄ q̄d facit vt ille q̄ deflorauit virginē, aut ꝑsuasit alicui ut semel unū malū faceret, non teneatur de fornicationib. cum alijs viris uel cæteris malis. ut ꝑ Ioā. Fa. & Ange. hic.

[3] Istud ī pugnāt cōtter do cto. hic, imo totū venit iuse actionis.

[8] Sequūtur hanc gl. Nico. Fa. Ange. & Ia. & idem ī marito pro vxore, secūdū eosdem.

[4] Versic. est sub §. ex malefi cijs.

[5] Melius allegasset gl. §. iam cimus, in Auth. de exhiben. reis. Pla. An. & Ias.

[6] In causa ciuili secus in criminali. Fa. Pla. & Ias.

[7] Istā secundum partē sequuntur. An & Ias.

[8] Idē Ias. licet Fab. & An. dicāt q est de iure.

[9] Dūmodo excedat summam centū aureorum, Fab. Pla. Ang. & Ias.

Furti actio, & serui corrupti, earum origine semper pœnales sunt: actio vero legis Aquiliæ, depositi in quatuor casibus, & quæ pro legatis locis venerabilibus factis competit, ex accidenti pœnales sunt: hoc est, vel inficiatione, aut morosa dilatione; aliàs rei persecutoriæ sunt.

Sed furti quidem nec manifesti actio, & serui corrupti à cęteris, de quibus simul locuti sumus, eo differunt, quòd hæ actiones omnimodo [a] dupli sunt. at illæ, id est dãni iniuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi, [b] inficiatione duplicantur. [c] in confitentem autem in simplum dãtur. Sed illa, [d] quę de ijs competit, quę relicta venerabilibus locis sunt, non solum inficiatione [e] duplicatur, sed etsi distulerit relicti solutionem, vsque quo iussu magistratuum nostrorum conueniatur. In confitentem vero, & ante quã iussu magistratuum conueniatur, soluentem, simpli redditur.

Qui illato metu quicquam ab altero extorserit, si illud iubente iudice restituat metũ passo, pœnam quadrupli euitat, quam non parendo incurrisset: & in hoc à cæteris, quę in quadruplum dantur differt, quod metus causa actio.

Itẽ actio de eo quod met[9] cã factũ sit, à cæteris, de quibus simul [f] locuti sum[9] eo differt, quod eius natura tacitè cõtinet: vt qui iudicis iussu ipsam rẽ actori restituat, [g] absoluatur. [h] quod in cęteris casib. [i] nõ est ita, sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur: quod est & in furti manifesti actione.

¶ Sed furti quidẽ nec manifesti. CASVS. Isti duo proximi. §§ sunt hic positi ad vberiorem doctrinã. Quia enim superius isto ti. in §. in duplum posuit quinque actiones insimul, & pro similib. cũ tñ duo in multis sint dissimiles, propterea ne propter hoc crederet aliquis actiones illas similes esse omnimodo, ad errorem illum remouendum ponit hic istos duos §§. In primo ergo §. dat differentiã inter illas quinque actiones pro duplo, quas posuit ī. eo. §. in duplũ. videlicet, inter actionẽ furti non manifesti, & actionẽ leg. Aql. & actionẽ depositi in quatuor casibus, & actionẽ serui corrupti, & actionẽ ex testamento, quę datur pro legato relicti alicui loco venerabili. Et dicit quod istarũ quinque actionum duæ sunt quæ omnimodo sunt pœnales à principio, se demum inficiatione secuta videlicet actio depositi in quatuor casib[9], & actio l. Aqui. Quinta aũt actio singulare habet furtum. Est. n. pœnalis per inficiationẽ, & per nimiã procrastinationem, hoc dicit primus §. Et quod dicit in litera omnimodo sũt pœnales, non intelligas, quod per se sint in pœnis, sed similiter omnimodo, i. à principio ambæ sunt pœnales, licet non secuta fuerit inficiatio. Fian.

[a] Omnimodo. De actione furti cõstat, quod semper est in duplũ: vt hic, & ī. de obli. quę ex delic. nas. § pœna aũt. Itẽ de actione serui corrupti, nisi in casu: vt quã marito in vxorẽ dat, & econtra. vt hic & ff. de ser. cor. l. doli verbum § hæc actio. l. & l. fin. Vel dic omnimõ. i. siue neget, siue nõ: nõ aũt in oi psona. Acc.

[b] Depositi. Aliàs est in litera de dolo depositi: & tũc dic actionem depositi propter dolum. Nam vtraque non põt habere locũ simul, s. de dolo actio & depositi: vt ff. de dolo. l. 1. §. j. aliàs non est de dolo & tũc plana est litera.

[c] Duplicãtur. Scilicet si legitimis probationibus nõ iureiurando conuincantur: vt C. ad leg. Aquil. l. contra. & ff. de iureiur. l. cum. qui.

ADDITIO Et sic probatio per iusiurandum non censetur legitima Adde illam gl. in l. cum de indebito. in prin. in verb. legitimis. ff. de proba. Ias.

[d] Sed illa. s. actio ex testamento. Et construe, sed illa actio. s. ex testã, quę. s. actio competit de ijs, quę sunt &c. vt duplicetur, non solum &c. Acc.

[e] Inficiatione. Bene dicit, in ficiatione: quia si confiteatur non tenẽtur, vel si iusiurandum detulerit actori, qui exonerat eum à probatione. ff. de iureiu. l. eum qui. Acc.

¶ Item actio &c. CASVS. Tu vidisti qualiter se purgauit à primo vitio: modo in isto §. purgat se à secundo vitio: ponens differentiã inter quatuor actiones in quadruplũ, quas posuit quasi similes. ī. eo §. quadrupli. dicens quod actio, Quod met[9] causa est in quadruplũ verũ est, nõ à principio; sed ita demum fit iste fuerit cõtumax, & noluerit rẽ restituere obediendo primæ sententię, tũc enim debet sequi sentẽtia secunda, quæ ī est quadruplum. Aliæ aũt cẽs ab initio sunt ī quadruplum. Fian.

Libellus in actione quod metus cã.

¶ Hic tangit de actione, Quod metus causa, & illa datur cõtra eũ, qui metum intulit, & cõtra quẽ liber possessorem. vt ff. quod met. ca. l. si cũ excep. §. in hac act. In qua sic forma li. Dico ego Titius cõtra Sempronium, quod ipse detinet rẽ mihi per metum ablatã. vñ proponendo actionẽ, Quod metus causa contra ipsum peto eũdem ad restitutionem rei mihi cõdemnari. Et tunc Iudex cõdemnabit cũ ad restitutionẽ rei, & si restituere non vult, petetur ab eo quadruplum in quo quadruplo ipsa res continetur: ut ff. quod met. cau. l si cũ exceptione §. hęc autem actio. & tunc forma hoc modo libellum. Dico ego Titius cõtra Sempronium. quod ipse rem mihi per metum ablatam detinens, illam non vult restituere, licet sit super hoc condemnatus: vnde proponendo cõtra ipsũ actionẽ. Quod metus causa peto ipsum in quadruplum. i. ad rei restitutionem, & in triplum nomine pœnæ mihi condemnari. Et aduerte quod si vult restituere ante sñiam, liberabitur à pœna tripli, vt in hoc §. item actio. Et erit causa in hac actione quam proponere sufficit hæc, s. Vnde cum per metum res ista sit mihi ablata, peto &c. Et datur hæc actio usque ad annum tantum in quadruplum, post annum vero in simplum: ut ff. quod met. cau. l. si cum exceptione. §. 1. & 2.

[f] Simul. Cautè. ponit illud simul, l. vna cum eis de quibus aliàs dixit: ut ī. eo. §. quadrupli.

[g] Restituat. Vsque ad definitiuam sñiam, [z] quod intellige de secunda sententia. Nam in actione, Quod metus causa, duæ feruntur sententiæ. Prima de restituenda re: alia de dando quadruplo, re computanda in eo: ut ff. quod met. cau. l si cum exceptione. §. hęc aũt. Sed nunquid vtraque est definitiua? Dic quod sic: quia utraque definit controuersiã: ut ff. de re iu. l. 1. Alij dicũt esse admonitione quandam primam sñiam: ut in Auth. de hære. & Fal. § si quis aũt non. colla. 1. & ex eo, quod per primam sñiam admonet, & tãdiu expectatur, qui me tum intulit dũ hęc actio arbitraria: ut j. eo §. pręterea.

[h] Absoluatur. Scilicet à præstatione quadrupli.

[i] In cęteris casibus. Qui enumerantur ī. eo. § quadrupli. Accur.

[z] Quid ī. portet ī. ista dictio omnimõ, habetur ī l. si cũ exceptione. §. quato n[9]. & ibi Bar. ff. quod met. cau. & i l. gręce. §. illud ff. de fideius. Ac ẽt importat ppetuitatẽ act[9]. ut no. glo. 1. & ibi Pe. de Anch. in cl. 1. de ui. & ho. cle. Ang.

[z] Dic, quod nõ est necessaria nisi una sñia quãuis duæ possint ferri. Ang. Sed Bar. ibi quem cõiter Doct. sequitur, tenet quod nõ est necesse, quod feratur nisi una.

[*] Tu dicito quod cẽsetur definitiua, quia definit negotiũ, sed alio respectu põt potius dici executio primę sñię, quã nona sñia secundam Bar. l l. Tãtia, ff. de actio.

¶ Actionum. Diuiditur in tres partes. Nã primo ponit regulã generalẽ Secundo in specie ponit, q̃ sunt actiones bonæ fidei. Tertio, q̃ licet ol im esset dubitatio, tñ hodie clarum est, quod petitio hæreditatis est bonæ fidei. Secunda: ibi, bonę fidei. Tertia ibi, quamuis. Are.

CASVS. Multas diuisiones actionũ habuistis s. & post illas de quib. dictũ est s. ponit hic quædã alia diuisio. Et hoc est, quod dicit dominus La. Diuisio est hæc per se, non dependens ex pcedentibus Et tractat iste §. vt dicit Io. de iustitia positiua, vbi non redditur alia ratio nisi quia ita placuit iuris conditoribus. Est quippe diuisio quam hic ponit talis: Actionum quædam sunt bo. fid. quædam stricti iuris. & enumerat hic xvij. actiones bon. fid. Prima est actio ex empto, secunda ex vendito, & sic de alijs. Est & hæreditatis peti. de qua semper ante tempora Iustin. magna fuit dubitatio, vtrum esset bonæ fidei, vel stricti iuris Nostra tamẽ constitutio (dicit,) qua habes C. de peti. hær. l. vlt. disposuit esse bo. fid. De xvij. actione tractat in seq. §. Notare autem debes in principio, quòd duplex est bona fides, vna, quę est contraria dolo & fraudi, & hoc modo omnes cõtractus bonę fidei sunt, in omnib. n. debet abesse dolus & fraus. Est & alia bona fides, q̃ antonomasicè vocatur bona fides propter exuberantem fidem, quæ est in ea. Ab illa bona fide dicuntur cõtractus in isto. § enumerati bonæ fi. Sed domine q̃ est exuberantia fidei, quæ est in istis siue in istis actionibus? Res. Frater, ex hoc quod in eis multa cõueniunt ex bono, & æquo: de quibus non fuit actũ inter partes. In cõtractib. aũt stricti iuris solũ veniunt ea de quibus actum est inter partes, vt venirent. De act. depo. quando ipsa sit bo. fi. nemini venit in dubium, quantũ ad aliquid. De ipsa tñ discrunt quidã antiqui, q̃ simpliciter est bon. fid. in quatuor tñ casibus, puta tumultus, incẽdij, ruinę, naufragij. Dñs autẽ Ia. dicit, q̃ act. depo. bo. fid. est. Franc.

Accipe quintam actionũ sectionem, & quamcunque hic enumeratam non inueneris, stricti iuris eam iudicato.

Actionum [a] autem quædam bonæ fidei sunt, † quædam stricti iuris. Bonæ fidei sunt [b] hæc: ex empto vendito, locato conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi. [c] pro socio, [d] tutelæ, [e] cõmodati, pignoratitia, [f] familię erciscũ

[a] Actionũ. Hæc est quinta diuisio actionũ. Sed quare actionum dicit, & non contractuum? Res. quia generalius, & plenius loquitur dicendo actionũ, quã contractuum. Accur.

[b] Bonæ fidei sunt hæ. s. xvij. actiones, q̃ enumerantur in hoc §. & seq. bonæ fidei sunt: [2] aliæ sũt oẽs sunt stricti iuris. Nam quamcunque hic inueniam, stricti iuris eã iudicabo, [3] quia posito vno de contrarijs, & omnia alia intelligenda sunt, vt s. de his, q. sui vel alie. iur. sunt, §. videamus. Sed quare magis hæ dicunt bonæ fide, quam aliæ, nũquid ideo, quia possit esse mala fides in alijs? Resp. non, quia in oĩ cõtractu debet bona fides interuenire: vt de act. & obl. l. bonã fidem. Imò si interueniat dolus in contractu bonæ fidei, qui det cãm cõtractui, nõ valet ipso iure: vt ff. de do. l. eleganter. in princ. Sed in cõtractu stricti iuris purgatur per actione. vel per exceptionem doli: vt C. de inuti. stipu. l. dolo. Si vero incidit in cõtractum bonæ fidei, purgatur per actionem ex eo contractu: vt ff. de act. empt. & vendi. l. Iulianus. §. si venditor. Sed in stricti iuris de dolo agi, vel excipitur, vt dictũ est: vt ff. de dolo. & l. eleganter. §. nõ solũ. & ff. de ver. obl. l. si quis cũ aliter. [3] Cum ergo dolus vbiq; puniatur. vel mala fides: ad quid bonæ fidei istæ dicuntur? R. aliæ stricti iuris dicunt: [4] quia non venit in eis, nisi qd stricte exigit natura actionis. Vnde non veniunt vsuræ ex mora in cõtractib. stricti iuris. vt ff. de neg. ge. l. quia tantundẽ. & C. de vsu. l. 3. & de cõdi. inde. l. 2. sed in cõtractibus bonæ fidei sic: vt ff de act. emp. l. Iul. § ex vendito. & ff de vsu. l. mora. §. in bonæ fidei. Itẽ in actionib. stricti iuris fructus nõ veniunt ex mora, si petã quod nõ fuit meũ, nisi à tpe litis cõtestatæ. tunc n. incipiunt venire fructus ex mora. Sed si petã qd aliqñ fuit meũ veniunt fructus ex mora: secus in bonæ fidei iudicijs: vt ff. de vsu. l. videamus. §. actionem. Item non venit interesse, si rem dari est in obligatione: secus si rem tradi, vel factũ: vt ff de verb. oblig. l. vbi aũt. §. fi. & l. si fundum. & ff. de re iudic. l. si quis ab alio. §. fin. q̃ veniunt in bonæ fidei iudicijs: vt ff de act. empt. l. 1. in prin. Ista ergo omnia, quæ vicem obtinent accessionum, non veniunt in contractibus stricti iuris, nisi vt dictum est: nec obstat q̃ veniunt ista in arbitrarijs, quæ sunt stricti iuris, quia iudicis officio veniunt, nõ iure actionis: vt j. e. §. præterea. & § sed istæ. in fi. Sed in bo. fid. iure actionis [5] veniunt pter vsurã q̃ venit ex mora officio iudicis: vt C depo. l. 4. & ff. de neg ge. l. quia tantundẽ. Itẽ in bo. fid. iudicijs veniãt de eo qui nec actũ, nec cogitatũ est, vt ruta, cæsa, & similia: vt ff. de act. emp. l. fundi § si ruta. & C. de act. emp. & vẽdi. l. totũ Itẽ ex hoc §. nota quãdã aliam circa cõpensationẽ q̃ dic, vt j. eo. § in bo. fid. patet ergo q̃ exuberantius & pinguius iudex officiũ suũ ad ea quæ bonæ fidei sunt intendit, q̃ in cõtractibus stricti iuris. & facit s. de obli. quæ ex consen. in fi. & ideo dicuntur bo. fid. & aliæ stricti iuris.

¶ Vnde de talibus dantur tales versus.

Empti, conducti, mandati, depositiq;
Pignora, ciscunda, communi, pro socioq;,
Dotis, & hæredis, tutelæ, commoda, gestor.
Præscriptis verbis, si mutat, siue licetur,
Ista bonæ fidei, sunt stricti cætera iuris.

ADDITIO. Vide glo. ferè similem in c. cum venerabilis extra de excep.

[c] Depositi. Hãc actionẽ dñr quidã esse stricti iuris in quatuor casib. qui enumerant. ff. depo. l. 1. §. j. Sed lo. cõtra. [7] Et daf in duplum contra eũ, qui depositũ suscepit, de eo, quod dolo fecit, sed in hæredẽ defuncti, ex dolo defuncti, datur in simplum: sed hæres ex dolo suo tenetur in duplũ, vt in d. §. 1. aliàs semper tenetur in simplũ, qui depositum suscepit. Et est rõ quare plus puniatur in pdictis quatuor casibus qui enumerant. ff. depo. quia grauius est fidẽ fallere ei, qui ex necessitate deponit quã qui ex voluntate: vt d. l. 1. ff. deposi. §. merito. Sed nunqd in his casib. est bonæ fidei? Dicunt quidã q̃ non: arg. ff. de preca. l. j. Nos cõ: & dicimus q̃ sit bonæ fidei. nam cũ lex non distinguat, nec nos distinguere debemus.

[d] Pro socio. quæ est vtraq; directa ab vtraq; parte: vt j. de pœ. teme. litig. §. ex quibusdam.

[e] Tutelę. Sed cũ istæ tã cõtrariæ, q̃ directę inueniãtur nunqd oẽs sunt bonæ fidei? Rñ. sic in dubio, cũ fauor sit extendendus: vt ff. de lib. & posth. l. cũ qdã.

ADDITIO Nota, q̃ actio tutelæ est bonæ. fidei. idem dicas in actione pro tutela directa & cõtra: vt puta in eo, qui gessit, vt tutor, cum non esset: vt not. Bar. Dy. & Bal. in l. 1. §. pen tutore. ff. eo. de eo, qui p tu. vel cur. neg. gessit Ang.

[f] Pignoratitia. Tã directa, quæ debitori daf soluto debito: vt s. qui mo re contra. obl. §. fi. q̃ cõtraria, q̃ datur creditori: vt ff. de pig. act. l. tutorẽ. § cõtrariũ.

ADDITIO. Quæ pignoratitia daf debitori cõtra creditorẽ ad repetẽdũ pignus traditũ, & nascit tpe solutionis

† Bonæ fid. actiones vñ sic appellatę sint: & in quã significationẽ, boni vocabulũ veteres vsurparint, vide hoc loco explicatũ per Frã. Hotomannũ. Bona fides duplex.

[1] Imò sũt 25. cõputatis actionibus cõtrarijs. q̃ eodẽ modo sũt bonę fidei. An. & Ia. hic.

[a] Gl. procedit in directis actionib. non in cõtrarija bonę fi. fm. Io. Fab. & Ang. hic.

[3] Sed si cõtract. sit duplex, puta q̃a l. cõtractu bonę fid. intercessit stipulatio, tunc dol. dans cã. n contractui annulat ipso iure, vt p Bar. in d. l. dolo.

[4] Ista gl. nõ respõdet ad q̃situ. s. quare magis.

actiones possit sũt bonę fidei quam aliæ: ideo dic vt per Ias. in ar notabili istius. §.

[5] Et est effectus, q̃ tunc si iudex omittat in sententia cõdemnare, nihilo minus posset peti iure actionis: secus si venirẽt officio iudicis: vt est gl. in l nõ solum. in ver. canere. ff. de rei. vend.

[6] Glo. sequitur Ias. licet displiceat Fa. & Pla.

[4] Hactenus progreditur Accur. gl. Ægi. Per.

[7] Ista opi. Lo. cõiter approbatur per doct.

Actio pignoratitia est duplex.

lutionis vel satisfactionis crediti quomodocūq; de voluntate ipsius creditoris factę: vt l. si rem §. oīs. et ibi gl. Bar. & doc. ff. de pign. act. licet nascatur ex contractu dudum facto & initio. vt su. quib. mod. re contrahi. obli. §. fi. secundum. Ang.

ff. Item quarto dicitur in factum: q̄ est ex varijs figuris causarum: vt C. de sac. sanc. eccl. l. sancimus t §. sin aūt. quod quartum genus non pōt sub regula cō prehendi, sicut nec mora: vt ff. de vsuc. l. more. in pri. Nunquid ergo eē stricti iuris semꝑ? Rñ. sic, cum non inueniam, quod bonæ fidei sit. Sed quidā dicunt, quod in tertio casu vbi loco præscriptis verbis datur quæ competeret ex permutatione vel æstimatione, sit bonæ fidei: quod est falsum: quia in omni contractu vbi certum debetur, ᵏhabet locum certi condictio: vt ff. si cert. peta l. certi condictio, & tamen nemo dicit aliquam condictionem esse bonæ fidei. Item quid de actione præscriptis verbis, quę pro precario datur? Dicunt quidam quod bonæ fidei est: vt ff de p̄ca. l. 2. §. hoc interdictum. Sed contra dico: ᵗquia non inuenitur, quod sit bonæ fidei: vt ff. de precario l. 2 § hoc interdictum. Accur.

dæ, ᵃ cōi diuidundo, ᵇ pręscriptis verbis, quæ de ęstimato ᶜ proponit, & ea, ᵈ quæ ex permutatione ᵉ competit, & hæreditatis petitio. ᶠQuamuis enim vsque adhuc ᵍ incertum erat, inter bonæ fidei iudicia connumeranda hæreditatis petitio esset, an non: nostra tamen cōstitutio ʰaperte eam esse bonę fidei disposuit.

Rei ⁱvxoriæ actione sublata, hodie dotis exigendæ, vel recuperandę causa, ex stipulatu actio competit: quæ illius in locum subrogata, & bonę fidei est, & tacitę hypothecę priuilegia suffulta: vsque adeo vt in ea mulier reliquis creditoribus simili hypotheca nitentibus, longo internallo præferatur.

Fuerat antea & rei vxoriæ actio ᵃ vna ex bo. fidei iudicijs, sed cū pleniorē eē ex stipulatu ᵏ actionē inuenientes, oē ius, qd̄ res vxoria antea habebat cū multis diuisionib. in actionē ex stipulatu, q̄ de dotib. exigendis ꝓponit, trāstulerimus: ˡ merito rei vxoriæ actione sublata, ex stipulatu actio, q̄ ꝓ ea introducta est, naturā bonæ fidei iudicij tantū in exactione dotis meruit ᵐ vt bonę fidei sit: sed

ᵃ Familię erciscundæ. Quæ inter cohæredes datur: vt ff. famil. ercisc. l. 2. & su. de ob. quæ ex quasi contrac. §. idē iuris.

ᵇ Communi diuidundo. Quæ datur inter eos, qui habent rem cōem cum societate, vel sine, vt diuidatur: vt sup. de obliga. quæ ex quasi contrac. §. item si inter aliquos. & no. su. eo. §. quędam. Sed quid de actione finium regundorum? Rñ. quidam idem ꝓpter similitudinem quam habet cum his duabus vt su. eod. §. quædam actiones. Sed ꝯ dico: ᵗ cum hic de ea non inueniam, & pōt esse rō, quare secus sit in ista quam in alijs duabus: quia in ista id quod pure est meum, potest alteri adiudicari: vt ff fi. reg. l. 2. in fi. sed in alijs duabus communis res non propria adiudicatur. vt ĵ. de off. iud. §. fi.

ᶜ De æstimato. vt si tibi rem meam do, & æstimo tibi eam decem, vt aut rem, aut decem reddas. si verò plus vendas, tuum sit: & est tunc periculum a[illegible] entia indistinctè: vt hic. & ff de æsti. act. l. 1. in fi. [illegible] vero sic dixi, rem aut æstimationem reddas: tunc distinguitur, quis rogauerit: vtrum ego te de vendendo, an tu me de tradendo, vt sit periculum rogantis: vt ff de præsc. l. si gratuitam. § 1.

ᵈ Et ea Scilicet actio præscriptis verbis.

ᵉ Ex permutatione. Quæ nascitur demum ab altera parte secuta, & tunc non ex traditione rei, sed ex pacto dudum apposito, s. nascitur: vt C. de rer. permu. l. ex placito. Sed cum istis duob. casib. sit bonæ fidei. quæro vbi stricti iuris erit? Rñ. vbi dat ex pacto incōtinēti apposito, qd̄ euenit. vt ff. de pact. l. iurisgētiū, §. sed cum nulla: & § quinimo, & est rō q̄ non inuenio quod sit bonæ fidei, nisi in duobus casibus. Itē in cōtractibus tribus innominatis. do, vt facias: facio, vt facias: & in tertio, de quo diximus, do, vt des. qd̄ de permutatio. In primis. n. duobus, præscr. verbis actio est stricti iuris: sed in tertio est bonæ fidei: vt hic dr̄. In quarto ꝯtcto innominato, s. facio, vt des, de dolo agitur, non p̄scriptis verbis, ᵏ vt ff. de præsc. ver. l. naturalis. §. quod si faciam, vt des, Itē in omni contractu vbi est incertum de nomine actionis, habet locum hæc actio, & est stricti iuris: vt ff. de præsc. verb l. 2 3. & 4. Sed quid de actione in factum, nūquid est bonæ fidei? Respon. quatuor sunt genera actionis huius in factum. Vnum, vt detur ex omni edicto, vel interdicto prætoris: vbi non dedit prætor certum actionis nomen: vt infra de interd. § fin. & ff. ost. cau. sta. l. & ita. §. ait prætor, in gloss. ex edicto Secundo, vbi datur in subsidium legis Aquil. vt ĵ. de le. Aquil. §. fin. Tertio, vt detur vbicunque p̄scriptis verbis actio datur, & tunc eadem est, quod actio præscriptis verbis: vt ff. de prescri. verb. l. 1. in

ADDITIO. Nisi tale pactum sit æstimatio, vel permutatio: vt quia ab vtraq; parte sit species certa præstanda: quia tunc talis actio præscrip. verb. est bonæ fidei. Ias.

ᶠ Hæreditatis petitio. Quæ datur contra possidentem pro hærede, uel pro possessore: vt ff. de peti. hær. l. regulariter & l. seq & l. qui interrogatus.

ᵍ Vsq; adhuc i. usq; ad tpa huius legis, uel nostræ constitutionis, de qua statim memoriam facit.

ʰ Constitutio. Vt C. de pet. hær. l. fi. in fi.

¶ Fuerat autea. CASVS Dñe, intellexi, quod 17. sunt actiones bo. fid q̄ enumerant in ꝓxi. superiori §. & es q̄ vocat actio ex stipulatu ꝓ dote: de qua in p̄nti tractare intendimus: ꝓ Deo dicatis mihi, q̄ est eius natura? frater, dicit ipse, scire debes, quod olim erat q̄dā actio, q̄ erat bo. fi. q̄ vocabat rei vxo ac. q̄ cōpetebat mulierib. ad dotes suas repetēdas: & olim numerabat 17. sed quicq̄d olim erat in actione illa, hodie transfusum est in actionē ex stipulatu ꝓ dote: & illa penitus est sublata. Duo aūt bona erāt illa actione, videlicet antiqua: q̄a erat bo. fi. & ēt tacitam habuit hypothecā: vnde dicimus, quod actio ex stipulatu, quanq̄ stricti iuris sit ex sui primitiua natura: tñ q̄a in oibus supplet nām rei uxoriæ actionis, q̄ datur pro do dicimus, quod habet ista duo, s. quod est bo fi. & etiam quòd tacitam habet hypothecam h. d. Franc.

ⁱ Rei uxoriæ actio Nomē erat actionis. Vel dic quod factum denotat, i. rem ipsam: uel quia pro re uxoris competebat soluto matrimonio.

ᵏ Ex stipulatu. Quæ similiter pro dote datur.

ˡ Trāstulerimus. Vt C. de rei uxo. act. l pri. & cōpetit hęc actio ex stipulatu, siue marito, ᵃ vt ei dos det, siue uxori, vel p̄ri ei⁹, vt restituat. & siue utiliter fuerit interposita stipulatio, siue sit: tñ semꝑ credit tacitè, & utiliter interuenire, ut C. de rei vx. act. § j. uñ & aliàs intelligit stipulatio tacita. vbi nō est: ut ff de ado l. his uerbis, & ff. de cui plus q̄ p l. Fal. l. uiti. § Itē sciēdū.

ᵐ Meruit. s. actio ex stipu. ut hic, & C. de rei vo. act. §. sed

Actio cōi diuidundo. Actio ᶠfiniū regūdorū est stricti iuris.

ᵃ Cū iste gl. cōiter transeūt Doct.

Æstimatę rei cuius est periculum.

Actio quā nascit ex permutatione.

ᵃ Quod verum vbi ex facto meo nihil tibi adest: aliàs vt g le. hic ponentē et qualiter ex permutatione plures & diuersæ & ad diuersa tendentes cō petant actiones.

ᵃ Iste ter approbāt Doc. hic.

Actio ex stipulatu pro dote competit marito & vxori.

ᵃ Not. nō tantū vxori ad reprehendā dotē ꝓsumit sic vt hic, sed ēt ex parte viri ad ꝯsequendā dotem & ex vtraq; parte inest tacita hypotheca: vt est tex. in l. 1. §. j. C. de rei vx. act. ibi, stipulationē & hypotheca, &c. Ang.

§. sed & si nō ignoramus. Aliàs enim stricti iuris est: cū non inueniatur φ sit bonæ fi. & ī.co. § actionū
a Tacitam. Scilicet actionem hypothecariam.
b Ei. Scilicet actioni ex stipulatu, vel mulieri.
ADDITIO Qd verum intellige, quantam ad priuilegiū tacitę hypothecæ: secus quo ad priuilegiū plationis. qa cōpetit mulieri, & est effectus: quia tūc est psonale, & nō trāsit ad alium, nisi ad filiū: vt hic in gl. fi. secus in primo casu, vt hic per doct.

& tacitam [a] ei [b]. dedimus hypothecā. [c] Præferri autē alijs creditoribus. [d] in hypothecis tūc cēsuimus, cū ipsa [e] mulier de dote sua experiatur: cuius solius [f] prouidētia hoc induximus. [g]

Quæ olim inter bonæ fidei iudicia, & stricti iuris circa compensationes fiebat differentia (vt. s. in illis ipso iure in his opposita doli exceptione fieret compensatio) hodie sublata est: hoc igitur iure vtimur, quod quibuscunque actionibus obijcitur compensatio, illud statim iure ipso aut perimit, aut minuit: deme depositi actionem, quæ

c Hypothecam Scilicet ex vtraqꝫ parte siue ex parte mulieris ad repetendā dotem siue ex parte viri ad petēdā eā. Semper. n. sunt ibi tacitæ hypothecæ: vt C. de rei vxo. act. §. j.
d Creditorib. Sed nunquid omnib. indistinctè? Rñ. secundum M. sic siue primi habeant pignus expressum, siue nō. Sed hæc opinio non valet, quia l. distinguit: vt C. de iu. dut. l. vbi. Item fiscus & mulier pari passu ambulant: vt C. de pri. fisc. l. quamuis, & fiscus non prę fertur habentibus expressam: vt ff. qui po. in pig. habe. l. si pignus. ergo nec mulier Secunda est opi. vt distinguatur inter pign⁹. s. traditū, & hypothecam. s. non traditam: vt primo casu non præferatur mulier, secundo sic arg. ff. quib. mod. pig. ra. contra l. pen. Sed & hanc reprobu: per id, quod ē sup. eo. § inter pignus. Tertia est opin. secundum B. & Io. & Azo. ut habentibus tacitam hypothecam p̄feratur, non autem habentibus expressam lex. n. suū priuilegium, quod dede rat primia, eis adimere præsumitur propter mulierem, non autem id priuilegium, quod quis sibi adinuenisset: & hoc cauiē probatur per verba l. C. qui po. in pig. hab. l. fi. ibi, licet anterioris temporis priuilegio sint uallati. &c. Acc.
e Cum ipsa. Vis facienda est in eo, φ dicit ipsa. [t] Nam alius non admittit ad tale priuilegiū agens p dote, et hæres mulieris: vt C. de priui. du. l. j. nisi sit de suis hēdib. i. de filijs & alijs descendentib. mulieris: ut C. qui pōt. in pig. hab. l. fi. in fi. Sed nunqd procuratori mulieris dat hoc priuilegium? Rñ sic vt ff. sol. inst. l. alia, & ff de proc. l. minor. §. qm: [z] Item quod hic dicit de dote sua, ideo dicit: quia aliud est in donatione pp nuptias. nam in ea non habet hoc priuilegium: [a] C q pot. in pig hab. l. fi. in fi. Sed qñ mulier pōt experiri de dote? Rñ solu matri. nō pri⁹, nisi maritus ad inopiam uergat: ut C. de iur. dot. l. vbi. & ff. sol. mat. l. si constante, in princi. & hoc siue ipsa dederit dotem, siue alius extraneus, qui tamen nun fuit pactus de ea sibi reddenda: quo casu sibi, non mulieri daretur: vt C. de rei vxo. act. §. accedit. Si autem pater mulieris dederit dotē patri actio, & filiæ simul dabitur, imò aliquātulum habet plus pater, qui agit, & filia semp creditur cōsentire, nisi habeat iustam causam ɔ̄dicendi, & contradicat: vt ff. sol. ma l 2 § si & l. non solum, & hanc dotem integram deb et seruare pater pro filia, nisi clade, id est tēpestate, vel ut patrimonium suū fuerit diminutū. ut in Auth. de æqua. do. §. quia vero omnia, coll. vij. Sed

Dotē petens mulier an p̄ferat omnib. creditorib.
[z] Quæ dictio est p̄sonalissima Mando: in Gl. Facult. §. Et p̄priū, in vers. ipsius & in §. habitu. in eo ver. Mulieris hęres i petitiōe dotis nō potiē priuilegio mulieris.
[t] Hoc est verū ī p̄curature simplici: si vero sit procurator in rē suā, distingue vt p Ias. hic.
[a] Scilicet prælationis. habet tū priuilegium tacitæ hypothecæ, vt p Ias. hic in secundo not.

nunquid patri hoc priuilegium dabit⁹ vī φ non qa sua actione agit: vt ff. sol. mat. l. a. §. volūtate. Econtra quòd sic, vī quia per hoc filiæ p̄uidet, cū pater hāc reseruare cogatur filiæ, vt dictum est, & hoc verum puto. [e] vt hic dicitur, cuius prouidentia &c.

nulla compensationis exceptione tollitur.

In bonæ fidei iudicijs libera potestate pmitti vī iudici ex bono, & ęquo æstimandi, quātū actori restitui [h] debeat. In quo [i] & illud cōtinet, ut si qd ī uicē p̄stare [k] actorē oporteat eo cōpēsato, [l] ī reliquū is, cū quo actū ē, dēat cōdēnari. Sed & ī stricti iuris iudicijs ex rescripto diui Marci, opposita doli mali exceptione, [m] cōpēsatio inducebāt: sed nr̄a constitutio [n] easdē compensationes, quæ iure aperto [o] nituntur latius introduxit, vt actio-

f Solius. Scilicet mulieris.
g Hoc īduxim⁹. Scilicet vt alijs p̄ferat.
¶ In bonæ. Diuidit ī tres partes. Primo qualiter cōpensatio fit in bonę fidei iud. Secundo qualiter olim, & hodie fit in stricti iuris. Tertio facit quandam exceptionem, Secūda ibi sed et in stricti iuris. Tertia ibi, excepta.
CASUS In superioribus dictum est, φ actiones sunt bonæ fidei: & ēt per oppositum patet, quæ sūt stricti iuris: quia omnes pręter eas, quæ in alijs præcedentibus §§ enumerat. Modo intendit dñs Iustinianus p̄sequi quandam largam materiam quam habet iudex in iudicija bonæ fid. Vberius enim, & pinguis exercet iudex officium suum in actionibus bon. fid. quam in actio. stricti iuris: adeo, φ ex ista exuberantia permittit iudici ex bono, & æquo in act. bo. fid. ęstimare quantū per actiones istas actori sit præstandum, in quo iudicis officio ɔ̄tinetur, vt si actor qui petit puta xv. reo teneatur in aliquo, puta in x. compensato eo, quod actor reo debet, iudex reum in solidos v. condemnabit, & fiebat ista compensatio in iudicio bonæ fidei ipso iure, sed in act. stricti iuris nō pōt habere locum compensatio, nisi opposita doli mali exceptione, & hoc erat inductum ex constitutione diui Pij, sed nostra constitutio (Dicit Imperator) induxit eandē cōpensationem ipso iure tam in stricti iuris iudicio, φ in bon. fid. vsq; ad concursum in petitione quantitatem, in omni actione, in qua petit quantū, dū tamen quātitas ex alia parte sit debita: & hoc siue sit actio in rem, siue in personam: excepta actione depositi in qua vī absurdum aliquid compēsationis nomine opponi, ne prætextu compensationis aliquis depositarum rerum exactione fraudaretur. hoc dicit Fran.
h Restitui Large accipe, siue pro dando, siue pro restituendo, ut ff. de ver. sig. l. verbū reddendi. & hoc intelligas siue in vsuris ex mora: vt ff. de vsu. l. mora. §. in bonæ fidei. siue in interesse agentis: vt ī. de obli. ex consensu, in fi. Accur.
i In quo. Scilicet officio iudicis.
k Pręstare Scilicet rei.
l Eo compensato Scilicet apposita exceptione compensationis tantum.
m Doli mali exceptione. Quæ exceptio ideo dabatur: quia dolo facit, qui petit quod restituturus est: vt ff. de excep dol. l. dolo. Et ita nota quantum ad effectum, nulla est differentia, sed quātum ad verba, vel rigurem iuris.
n Constitutio. ut C. de compensa. l. fi.
o Iure aperto. Id est vbi quantitas hincinde debet. Nam speciei ad speciem, vel speciei ad quantitatem, vel quantitatis ad quantitatem, si est quantitas vs species

a Hoc verū intellige, qñ filia eēt vi ua tempore quo pł agit. aliàs secus. vt hic per doct.
[y] Illa gl. male loquitur secūdū Ias. cū leges non uerbis. sed rebus imponantur. l. ij. C. cōia de le

ad hoes, non fit compensatio, quia non patet iure aperto, ut ff. de pig. act. l. si conuenerit. t. respon. & ff. de condi. inde. l. si non sortem. § si centum. & de impē. in reb. do. fact. l. quod dr. & l. fi. & ff. de pecul: l. si creditor. §. t. Sed nonne statim hic subiicit, ꝙ actioni in rem pōt obiici compēsatio? ergo vr̄ fieri de specie ad quātitatem. Sed dic ꝙ fit rei vēdicatio, quā re non restituta iuratur in litem, uel in ueram æstimationem, ut ff. de rei vēdica. l. qui restituere. Itē quid si hinc inde debitum est in gñe, ut debeo tibi hominem, & tu mihi hominem? Rñ. fit compensatio, ut ff si pars here. pet. l. 1. §. item si cum me. ff. de hære. instit. l. qui non militabat. t. respon. & ff. de lega. a. l. vnum ex familia. §. sed si uno. Item quid si ab una parte debitum est confessatum, ab altera negatum? Respond. non patet aperto iure, unde non fit compensatio, ut C. de compen l. fi. §. pen.

Compensatio in q̄bus rebus fit.

Ac nec exceptio nō numeratæ pecuniæ ei obiici pōt. l. in contractib. §. sed qm̄. C. de non nu. pecu.

Compēsatio fit ipso iure, sed debet opponi.

nes ipso iure minuant siue in rem, siue in personam, siue alias quascunque, excepta sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sanè iniquum esse credimus, ne sub prætextu compensationis, depositarum rerum quis exactione defraudetur.

ADDITIO Nisi tale debitum nōn confessatum posset de proximo liquidari, ut d. l. fi. C. de compen. quando autem oppositio compensationis requirat altiorem indaginem, & quantum tempus detur ad probandum, uide hic per Doct.

Vt actiones. Accusatiui casus. Est enim sensus, ut compensationes minuant actiones.

Ipso iure. Adeo ut dixerint quidam non esse necesse uoce hominis opponi compensationem, ut hic. Sed certè imò est necessarium, ut opponatur, qđ probo trib. rationibus. Nam fideiussor conuentus eligit, vt vel quod sibi, uel quod reo debetur, compenset: quæ electio sibi non daretur si ius compensaret, ut ff. de compen. l. si quid. Item & reus conuentus eligit in quam causam compenset, si debeat ex pluribus causis, ut ff de compensa. l. quod Labeo. Item lex dicit eum malè agere, cui obiici potest compensatio, ut ff. de compen, l. uetum. § sicut. sed qui malè agit, hēt actionem, sed eliditur exceptione, ut ff. qn̄ di usufru. leg. ced. l. r. in fi. Sed secundum hanc opi. quid adiiciatur in actione stricti iuris ad id, qđ erat olim? Respond. quia doli mali tantum obiiciebatur exceptio, per quam non extinguebatur actiones ipso iure. sed nunc etiam compensationis exceptio opponitur, per quam ipso iure hincinde actio extinguitur, ut hic, & j. eod. §. pen. & nihilo minus doli, cum generalis sit, ut ff. de excep dol. l. 2. §. generaliter.

Nota illū casum & glo. ibi nor. adducit plures alios casus, in q̄b. q̄s cōpensat nō tm̄ sibi sed debitū alteri. dic vt ibi Ang.

Minuant. Scilicet compensationes.

Alias. Actiones, ut s. missas, quæ sunt quatuor, ut s. eo. §. quædam actiones. Item persecutio fideicōmissorum. Item officium iudicis, & similia, quæ actiones sunt, largissimè accepto uocabulo, ut ff. de act. & obli. l. actionis uerbo. Vnde & petitiones cautionum occasione damni infecti compensantur, ut ff. de dāno infecto l. 1. & l. qui bona. §. si quis. Accur.

Compensatio in multis casib. cessat.

ADDITIO. Hoc verum intellige de debito officio iudicis, in quo nullū obstaculū est in medio, alr̄ secus, ut per Bar. in l. fi. § fi. ff. de condic. indeb.

Depositi. Quod tu intelligas, qñ pecunia nō signata est deposita, quo casu etiam similem reddere pōt, ut ff. depo. l. Lucius, & l. diem sponsaliorum. §. 1. Si aūt esset depositio facta in specie, uel in pecunia, ut in specie, quod esse potest, ut ff. de leg. t. l. planè. t. §. si eadem. versic. sed hoc ita. Tunc etiam alia rōne non obiicietur compensatio, quia in specie non fit cōpensatio. Item quod hic dicit in actione depositi, idem dicunt quidam in actione commodati, ut C. comm l. sub prætextu. Sed certè imò est ibi ratio, quia in specie fieret. Nam solæ species commodantur, non quantitates, nisi quantitas vt species commodetur, vt ff. commo. l 3. §. fin. Item cessat aliàs compensatio, ut, s. qñ per uiolentiam mihi rem abstulisti, ut C. de compen. l. fin. in fin. Itē & fisco non opponitur in quibusdam casibus: quos dic, ut ff. de iure fisci. l. aufertur. §. qui compensationem. & C. de cōpensat. l compensationes. & l. in ea. Itē in curatore, q fraudauit publicam annonam: ut ff. de cōpensatio. l. ob negocium.

Istud de violentia intelligas, vt ibi no. gl. & do. An.

Arbitrarias actiones eas cognominamus, quæ à mero iudicis arbitrio pendent, in quib si iubente iudice reus non restituat rem, soluat, vel exhibeat, pōt iudex ipsum quantum interesse parti perpenderit, pro arbitrio condemnare. Illud tū pro viribus curet ius dicens, vt in his, alijs q; omnibus actionibus, certam ferat sententiam: etiam si petitio incerta sit.

Præterea quasdā actio

Defraudetur. Sed nonne hæc ratio vbique potest habere locum? Respon. non ita, quia si restitutio denegatur, est dolus, ut ff. manda. l. si procuratorem. §. dolo. Item depositarius de dolo tantum aliàs tenetur. vnde si hic magis grauatur, non est mirum, ut ar. ff. de iureiur. l. eum qui. in prin.

Depositarius de dolo tātū tenetur.

¶ Præterea. Diuiditur, in tres partes. Primo quare dicantur arbitrariæ. Secundo quæ sint istæ arbitrariæ. Tertio quid iudex in his possit. Secunda ibi, Sed istę. Tertia ibi, In his enim. Aret.

Diuisio.

CASVS Præter actiones de quib. facta est mentio, s. adhuc scire dētis, ꝙ sunt quædam actiones arbitrariæ, hoc est ex arbitrio iudicis dependētes; In quibusdam. n. actionibus nisi reus actori iudicis officio satisfaciat, veluti rem restituat cum rei uend. agitur, vel rem exhibeat, cum ad exhibendum agitur, uel soluat, cum aliquid certo loco est soluendum, vel ex noxali cā seruū dedat, cum noxaliter agitur ꝯ ipsum: ille qui sic condemnatur à iudice, reus. s. si non vult satisfacere ad arbitriū iudicis, pōt condemnari, vel ad interesse, uel ut in litem ꝯ eum iuretur. & hoc dicit litera ista. præterea, quasi dicat: Istæ actiones de quibus ad præsens tractare propono, nec sunt bonæ fidei, nec stricti iuris: sicut illæ de quib. proximè tractatū est: sed hñt aliā quandam naturam per se, & in hac opinione fuerūt quidam antiqui. Alij dñt, ꝙ sub bonę fid. & hoc qa in istis hēt iudex largas habenas sicut in ꝯctib. bonæ fi. Sed tu dic, ꝙ censentur stricti iuris: cum inter eas, q̄ sunt bonæ fid. non numerentur. Item vr̄, ꝙ ista litera, uel ex noxali cā seruum dedat non innuat, ꝙ dominus, qui conuenitur noxaliter, præcisè condemnari debeat ad hoc, ꝙ seruum dedat pro noxa, cum lex dicat ęstimationē damni esse in obligatione noxæ, aut deditionem in liberatione, ut ff. de re iudi l. miles, § aut noxæ. Frater intellige, ꝙ facta fuit condemnatio in æstimatione damni, sed poterat euitare illā damnationem dando seruum pro noxa. vnde expone literam, debet condemnari. Vel sic potes dicere, ꝙ omnia iudicia sunt absolutoria, ideo ꝙ si aliquis alicui in veritate debet decem, qui à creditore in iudicium vocetur, & in tali statu sit, ꝙ contra eum debeat ferri sententia, si tamen ante sententiam soluerit: illud iudicium, quod debet esse condemnatoriū, modo erit absolutorium, & sic intelligo illud uerbum, iudicia sunt absolutoria. Pone ergo quòd seruus ignorante domino damnum dederit in rem alicuius: ille qui damnum passus est, agit ꝯ dominum, petens ꝙ damnum emendet, certè condēnabitur dominus ad ęstimōnē, nisi ante cōdemnationē dederit

nes ᵃarbitrarias, i. ex arbitrio ᵇiudicis pēdētes appellamus: in quib. nisi arbitrio iudicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restituat, ᶜvel exhibeat, ᵈvel soluat, ᵉvel ex noxali ᶠcausa seruū dedat: ᵍcōdemnari debeat. Sed istæ actiones ⁱtā in rem, ᵏq̄ in personam inueniuntur. In rem, veluti Publiciana: ˡSeruiana ᵐde rebus coloni, quasi Seruiana, q̄ ēt hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur, quod vi aut metus causa, ⁿaut dolo malo ᵒfactum est. Item cum id, ᵖquod certo loco pmissum est, ᑫpetitur. Ad exhibendum quoq; actio ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus ʳ& cæteris similibus ˢpermittitur iudici ex bono, & æquo, secundum cuiusque rei, de qua actum est, naturam ᵗæstimare, quemadmodum actori satisfieri ᵘoporteat.

seruū p noxa. & sum in versi. Sed istæ actiones, &c. Dixi vobis q actionum stricti iuris q̄dam sunt arbitrariæ. Istarum sunt aūt q̄dam in rē, q̄dam in psonā. Arbitrariæ in rem sunt, vtputa Publiciana, & Seruiana. In psonā sunt actiones, quod metus causa: de dolo actio, q̄ ē arbitraria actio: & actio p quā petit pecunia certo loco pmissa: & actio ad exhibēdum. Et in omnib. istis casib. & similibus pmittit iudici ex bono, & æquo æstimare, fm rei naturam in quantum actori satis fieri oportet. h. d. Franc.

a Actiones arbitrarias. Sed nunquid sunt bonæ fidei, vel stricti iuris? Respō. quidam: q bonę fidei sunt: quia in iudicis arbitrio sunt: ut j. proxi. §. in fi & s. e. §. in bonæ fidei iudicijs. Sed hęc nō valet: quia officiū iudicis, quod in bo. fid. iudicijs venit, est iure actionis. Sed hoc qđ est in arbitrio, merū est, & in iudice tm est: vt ff. de eo qđ cer. lo. l. in bonæ fidei. Alij dicūt, q nec sunt bonę fidei, nec stricti iuris: imò est tertia species ad illā diuisionem q̄ est s. e. §. actionū. & facit p eis. ff. de in li. iur. l. in actionib. §. planè. & ff. de vsur. l. in fideicommissi. q̄ est l. 3. §. in his. hāc ēt reprobat: q dicta diuisio est perfecta, & immediata. Alij dicunt, quòd verius est, q sint stricti iuri, cum bonæ fidei nō inueniatur: ut s. eod. §. actionum. Accur.

ADDITIO Hæc ultima vera est: & eam sequuntur communiter scribentes hic.

b Ex arbitrio. Bene dicit ex arbitrio. Nec enim obligatus est rem restituere, vel simile quid facere; quod promptè dices esse verum in actione in rem. In personalibus autem, & arbitrarijs, quæ hic enumerantur, dices q licet exhibitio, vel restitutio sit in obligatione; pœna tamen, id est interesse, vel quanti in litem iuratum est, non nisi per officium iudicis præstatur: & ideo arbitrariæ dicuntur.

c Rem restituat Vt in rei vendicatione, quæ est arbitraria: cum primo restituendo liberetur: aliàs iudicis arbitrio in litem iuratur: vt ff. de in lit. iuran. l. in actionibus. & ff. de rei vend. l. qui restituere vel hypothecaria: vt j. proxi. §. vbi hæc omnia exempla diligentius dicuntur.

d Vel exhibeat. Cum ad exhibendum agitur.

e Vel soluat. Scilicet cum certo loco soluendū est.

f Vel ex noxali. Cum noxaliter agitur.

g Dedat. Id est, det. Acc.

h Condemnari. Diuersis modis fiet condemnatio: sicut diuersæ sunt istæ arbitrariæ: vt dicemus j. proxi. §. in fine.

i Sed istæ actiones. Scilicet arbitrariæ.

k In rem. Separatim intellige: nā vna, & eadē actio nō potest in rem & in personam esse, nisi in quatuor casibus mistis: ut s eo. §. quædam actiones.

l Publiciana. De qua habes s. eo. §. aut.

m Seruiana. De his duab. habes s. e. §. Seruiana. Ac.

n Metus causa. Licet sit in psonam, vt hic: tñ in rē est scripta. vt ff quod metus cau. l. metum. §. cum autem. & de hac dic ut s. e. §. item actio.

o Dolo malo. Actio de dolo est arbitraria: ut hic, qđ est ideo, quia liberatur dolosus verū interesse pstando, si restituere non possit: aliàs iudicis officio iuratur in litem: vt ff. de do. l. arbitrio. in prin.

p Item cum id. Scilicet pecunia.

q Promissum est Idem etiam si legatum sit relictū certo loco dādū: & idē si mutuū sit datū certo loco reddēdū. Nā in his tribus casibus locum habet certi condictio arbitraria: vel ex testamēto arbitraria, s. in promissione, & legato, & mutuo: aliàs non, vt ff. de eo quod certo loc. l. a. §. hæc aūt. & l. si hæres. & l. aut si.

r Et quod hic dici tur, petitur, s. alibi, quam vbi fuerat pmissum dari: & venit in ea utilitas, tā agentis, quā rei: vt j. eod. §. loco.

s Actionibus. Scilicet personalibus & arbitrarijs.

t Similibus, s. in rē, & sunt decē: de qb. dixerat s. vel dic, q aliæ sunt arbitrariæ, q̄ hic nō enumerantur: ut ecce actio in factū, q̄ dat 9 nautā, cauponē, stabulariū: vt ff. nau. cau. sta. l. 1. in prin. Sed qdam dicūt eā nō esse arbitrariā, q ibi nō fuerūt sniæ duæ, Itē est actio in factū, q dat 9 Publicanū: ut ff. de pub. l. 1. in prin. Itē actio finiū reg. l. 2. in fi. & l. 4. Itē actio redhibitoria: ut ff. de ædil. edict l. redhibitoria. Item actio ex stipulatu, q̄ p dote repetenda datur. ut ff. sol. mat. l. filiusfamilias. §. maritū. Sed certè isto casu non ideo iurat in litē: quia arbitraria sit, sed quia bonæ fidei sit: ut s. eo. §. fuerat. Item actio rerum amotarum est arbitraria: vt ff. rerum amo. l. si cum dos in fi. Ac.

u Naturā. Id est bonitatē, dicūt qdā. Vel melius, i. fm naturam actionis arbitrariæ, q̄ intēditur. Nā triplex pōt modus condēnationis deprehendi in arbitrarijs. Vnus, ut duæ sniæ ferātur, prima de restituenda re, & nisi restituatur, fiat cōdēnatio in pęnā, uel Interesse p delationē iurisiurādi in litē: ut patet ī actione, qđ metus causa, & in actione de dolo, & rei uendicatione, & in actione ad exhibendū, & similib. Est & alius modus, ut una feratur sententia & in ea statim interesse cōsideratur: ut qñ certo loco aliqd dādum est: & hoc est in ista sola. Tertius modus est, vt non in quantitate condemnationis fiat arbitriū, sed in qualitate, vt in act. noxali: ī qua arbitratur iudex an liberetur dādo seruū p noxa, qđ est qñ dño ignorāte, vel phibere nō ualēte deliqt. aliàs in solidū tenetur: vt ff. de noxa. l. a. in prin. & l. in delictis. in pri.

x Satisfieri. Sed nōne hoc idē in bonæ fidei iudicijs fit? Rñ. dic, q triplex est iudicis officiū. Primū, q obtinēt actionis vicē, p qđ officiū petuntur salaria aduocatorū, & restitutiōes maiorū, & minorū: vt ff. de mi. l. qđ si minor, §. fi. Aliud est, qđ bonæ fid. actionib. inhęret, qđ iure actionis venit: vt ff. de eo, qđ cer. lo. l. in bonæ fidei. & vna cum actione pit: vt ff. depo. l. 4. Tertiū est, qđ Ihęret actionib. stricti iuris qbusdā arbitrarijs. & hoc ex solo meru iudicis descēdit, vt qua si liberū sit ei hoc facere; sed ī actionib. bo. fid. adstringit ad hoc. Itē ī actionib. bo. fid. una fert snia. in his aūt plerūq; duæ, ut mō diligenter notauimus.

ADDITIO. Tu dic, secundū las. & in actione bonę fidei officiū iudicis eis deseruiens puenit ex natu-

ᵃ Aliàs sine ex. Quàm multiplex sit in hoc §. arbitrij significatio & qd sit arbitrari, docet hoc loco elegāter Fr. Hotomā. cui non placet opinio referētiū locū hunc ad iurisdictionē, aut merū mixtūne iperiū: qñ qdē hmōi ljtiū iudices priuati hoīes plerūque sūt, qui nec impegiū, nec iurisdictionem, sed notionē dūtaxat hēnt.

Ang. notat illā gl. p singulari: sed Ia. reprobat. ī le. hic p eā: & reprobatione quā facit istā glo. q̄ approbatī cōmuniter p doct. & ēt sequēs.

ᵃ Aduertas q Bar. in l. actionib. ff. de in l. t. Inuā. ī uersi. tertio habet locū in &c. dat vnā regulā, q oīs actio in qua res nō restituitur fm pceptū iudicis, dr arbitraria, ut index hēat prātē deferēdi iu-

gamētū in litē, & fm illud 9dēnādi, siue sit actio bo. fi. siue stricti iuris, psonalis, siue in rē, siue q̄cūq; actio sit, & allegat d. l. q restituet. qđ credo uerū pp idētitatē rōnis, q a. in oībus casib. contēnit maiestas ptoria, fm Ange.

Bar. & cōiter doctor. in d. l. si hīs reprobat istā, gl. & dīt q oīs actio stricti iuris pp adiectionē loci pt esse arbitraria ut refert hic las.

Sed gl. f. hoc edicto. ī uerbo, absoluendū. ff. de pu. tenuit 9triū: & illā sequtus Bar. post Dy. reprobat a hac gl. fm la.

Condemnatio ī arbitrarijs pt fieri triplicitet.

Officium iudicis est triplex. s. nobile, mercenariū merū & mercenarium mistum.

Natura quot modis accipiat, Mā. sup 4. cō. in versic. de sui nā. Ioā. Fa.

reprehendit hac gl. quia in arbitrariis iudex necessitatur impertiri offim 1 sed nō necessitatur ad tale, vel tale, vt hic per eum.

→ Cōcor. e. licet, in glo. super ver. possidētis. poss. princ. ex. de proba. & c. inuenis. in gl. 2. post pri. extra. de spon.

† Idē statutum est l arbitrio: per l. quod tū. §. Pomponius ff. de arbit. Porro duplicem incerti significationem quātum ad hunc tractatū attinet, vt de p Frā. Hotomā. hic.

Sententia quoq; non pōt semp esse certa.

1 Illud. exēplum de seruo cōiter reprobatur, qa in cā noxali iudex debet certā ferre sententiā, puta ad cuiē dationē damni: cū sit in obligatione illud solū ut hic per Doc.

Snia est in scriptis ferenda.

ex natura ipsarum, per quod statim, ꝙ debitor est in mora, potest condemnari ad vsuras, vel interesse, sed in actione stricti iuris prouenit ex quodā accidanti extrinseco: puta, quia non præstatur res, in qua fuit facta condēnatio. & sic illæ actiones sunt arbitrariæ.

¶ Curare. Diuiditur in tres partes. Primo mandat iudici de ferendo certā sniam: ibi, Certæ pecuniæ. Scdo limitat mandatum, si illud est possibile: ibi, Quantū. Tertio remonet vnū obiectū, ibi, Etiā si de Icerta. CASVS. Supradictæ sunt multæ diuisiones actionum. adhuc ponet plures: sed in præsenti. §. dat quendā effectum actionis, & dicit, ꝙ si quędā actio corā iudice proponatur: curare dēt iudex ut quantum possibile est, & in quantum natura actionis hoc patitur, certam ferat sententiam. h.d. Franc.

Iudex debet ferre sententiam certam, etiam super libello incerto, si incertitudo est in potestate iudicis. h.d. Aret.

Curare † autem debet iudex, vt omnino, quantum possibile [a] ei sit, certæ pecuniæ [b] vel rei [c] sententiam ferat, [d] et si de incerta [e] quantitate apud eum actum est. †

Quisquis olim re, loco, tempore, aut causa plusquam sibi debebatur petiisset, totam rem amittebat: sed D. Iustiniani constitutione cautum est, vt qui loco, quantitate, aut causa plus iusto petierit, atq; ex hoc damni aliquid aduersario inferatur, eius damni triplum restituat: si autem ante tempus solutionis litem moueat, inducias, quas ex conuentione debitori dederit, vel quæ ex natura actionis indulgentur, in duplum habeat debitor.

Si quis agens intentione sua [f] plus [g] complexus fuerit, quā ad eum pertineat, à [a] cā cadebat, i. rem amittebat: [h] nec facilè in integrum restituebatur à Prætore, nisi minor erat xxv. ann. Huic [i] enim sicut alijs in causis causa cognita [k] succurrebatur, si lapsus iuuentute [l] fuerat, ita & in hac causa succurri solitū erat. Sanè si tam magna cā iusti erroris interueniebat, vt etiā constantissimus [m] quisque labi posset: etiam maiori xxv. ann. succurrebatur; veluti si quis totū legatum petierit: post deinde prolati fuerint codicilli, quibus, [n] aut pars legati adempta sit, aut quibusdā aliis [o] legata data sint, quæ efficiebant, vt plus petiisse videretur petitor, quàm dodrantem, atq; ideo lege Falcidia legata [p] minuebantur. [q]

a Possibile. Hoc iō dicit, quia interdū non potest certam ferre sententiam. Quid. n. si homo in genere pmissus petitur, uel sub alternatione puta Stichū aut Pamphilū, aut damnū emendari, vel seruum p noxa dari? 1 certe iudici non est possibile ferre certā sententiam: quia natura actionis non patitur: vt infra de offi. iudi. in princ. Idem dico in hæreditatia petitione, nam sicut sufficit in libello proponere uniuersaliter, ita & in sententia, puta sic, Pronuncio te hæredem extitisse ex asse, vel ex semisse, & ideo tibi hæreditatem restituendam.

b Pecuniæ. Scilicet cum pecunia petitur.

c Vel rei. Quando alia res petitur, quę in quantitate consistat, uel non & hoc si certum est petitum, aliàs enim non tenet sententia: nisi in aliqua parte actorum res certa scripta inueniatur, ut C. de senten. quę sine cer. quant. l. hęc sententia. 1. si autem est incertum. aut certificari potest, ut si peto interesse, quod debet coram iudice probari, & deduci ad certitudinem, ut C. de senten. quæ pro eo quod interest. l unica. §. 1. & tunc locum habet hic §. aut non potest deduci in certitudinem, ut in homine generaliter petito, & similib. quæ modo diximus, & tunc non habet locum iste. §. Accur.

d Sententiam ferat. Et in scriptis, ut C. de senten. ex bre. reci. l. si nisi in quatuor casibus, ut in Authen. de mād. prin. §. si tibi. col. 2. & in Auth. ut iud. sine quoquo suff. §. necessitatem. col. 3. & in Authen. ut cler. apud propr. episc. conue. § 1. col. 6.

e De incerta. Vt de interesse.

¶ Si quis agens. Diuiditur principaliter in duas partes. Primò ponit id quod erat in iure antiquo, quādo plus petebatur. Secundo id, qđ est de iure nouo. Scda ibi, Et hæc quidem. Item prima subdiuiditur in tres: Nam primo ponit regulā gnālem iuris antiqui, qualiter puniatur plus petens. Secundo quot modis dicatur plus petere. Tertio exempla vniuscuiusque. Secunda ibi, Plus autem. Tertia ibi, Re veluti. Are.

CASVS. In superioribus dictum est de natura omnium actionum: nunc autem nihil aliud intendit legislator ostendere, nisi qualiter abusores actionū puniantur. dicit ergo, ꝙ quotiescunq; actor plus petit in intentione sua, quam sibi debeatur, quocumque genere plus petendi, cadit à causa, hoc est, rem quam petit, amittit: nec succurritur ei de facili à prętore per in integ. restitu. nisi fuerit minor. Si enim minor xxv. annis aliqua facilitate lapsus plus petierit: tunc cā cognita succurritur ei: sed maiorib. plus petentibus nullo mō succurrebatur, quin à cā caderent, nisi haberent magnam, & iustā cām erroris: tunc. n. parcendum erat eis: & de hoc ponit duo exēpla. 2 Primum est, qn aliquis maior petebat totum legatum: puta petebat legatum relictum sibi in testamento, & per errorem, cum aliqua pars legati, vel fortè solida legata in codicillis essent adempta, quia tū ignorauit, succurrebatur ei. Secundum exemplū est in maiore, qui integra legata petebat, & tamen tota erant aliis legata: ita quod locus erat Falcidiæ. Hoc erat olim in quolibet genere plus petendi, s. ꝙ cadebat à causa, nisi iustam causam haberet, ut s. dictum est, sed hodie non est ita, ut habetis infra, eo. §. Et hęc quidem antea. Franc.

f Intentione sua. Id est in libello, ubi erat intentio sua. Accur.

g Plus. Etiam tempore, ut ff. de lib. leg. l. non solum. §. 1. & §. fi. nam plus quatuor modis dicitur, ut infra proxi. §. & in omnibus his locum habet, § iste.

h Amittebat. Facit j. de excep. §. temporales. a & quod hic dicit in priuato, idem erat in fisco, ut C. de iu. fis. l. iustas. • lib. 10.

i Huic. minori vigintiquinque annis.

k Causa cognita. Bene dicit causa cognita. Nam omnes in integrum restitutiones causa cognita permittuntur, ut ff. de in integ. resti. l. omnes. Ac.

l Iuuentute. Id est, facilitate sua: idem multo magis, si dolo aduersarii, ut ff. de mino. l. 1. Accur.

m Constantissimus. Quia errauit in facto, in quo prudentissimi falluntur, ut ff. de iur. & fact. ign. l. 2.

n Quibus. Scilicet codicillis.

o Quibusdam aliis. Scilicet legatariis.

p Legata. s. ea quæ sibi in testamento relicta sunt.

q Minuebantur. Nam tot erant legata, ut lea Falcidia locū haberet. i. oportebat, ut legata defalcarētur.

a Aliàs sine à.

2 Aduertas ꝙ litera ibi dicit, ꝙ induciæ duplicātur, & ꝙ postea nō cogitur litē suscipere, nisi refectis sibi expensis. & idē dicit tex. in c. 1. ex. de plus peti. Ang.

• Addas & hoc cū hac gl. ꝙ d. l. iustas, hodie sit correcta, tenet gl. I d. l. iustas vbi Bart. Nicol. de Neapo. & Iaso. hic quamuis ꝯ tenuerint Ios. Fab. Ios. de Pla. & Ang.

ad hoc, nt haberet hæres Falcidiam: quia dodrantē eacedebat. vnde hæres debet detrahere Falcidiā: vt ā ad l. Falc. §. 1.

¶ Plus autem. CASVS. Domine ā. dixistis, ꝙ quicunq; petebat plus quocumque genera petēdi plus, cadebat à causa, & sem amittebat, nisi iustus error eū excusasset. Sed dñe, cum plus pluribus modis peti possit: dicatis mihi, quot modis plus petitur? Ad hoc rñd. Dñs Iustin. sic: Quatuor .n. modis plus petitur re, tempore, loco, causa. Re, vt si ille cui debentur decem, petat xx. vel xxx. vel si ille cuius fundus est pro parte, totum petat: petit plus re. Tempore de hoc habuistis exemplum de eo, cui aliquid debet in diem, vel sub cōditione, si ante diē, vel conditionē existentē petat. Et sum in versic. loco plus petitur. Supra vidistis duo exempla, ī qbus plus petitur, scillcet re, & tempore. modo videatis exemplum de eo q plus petit loco: & est exemplū in eo, qui quod certo loco stipulatus ē sibi dari, petit in alio loco, nulla facta cōmemoratiōe de loco in quo ꝓmisit ꝓmissor, vt puta si aliquis stipulatus fuerit à Titio aliquid sibi dari Ephesi, & illud petat Romę sibi dari, ille plus petit loco, eo ꝙ aufert cōmoditatē, vel vtilitatē ꝓmissori, quā habuit rōne loci, in quo promisit. Vñ in isto casu habet locū actio arbitraria loci in qua hēbitur ratio utilitatis, q̄ con petitura esset ꝓmissori, si soluisset loco illo, in quo promisit se soluturum. Et illa vtilitas in mercibus, veluti in frumento, oleo vino: & in alijs mercib. bene apparet. Merces enim in diuersis regionibus diuersa habent ꝓtia: vñ si modia frumenti ꝓmisi tibi Ephesi, & tu petas ea Romæ, aufers mihi magnā vtilitatē. modiū .n. qd nō ealebat Ephesi nisi .x. valet fortè Romę xv. vel xx. & illius utilitatis habebit rō. Sed domine, qd dicetis vos de pecunia? Rñ. idē dico tibi de pecunia: q̄a plus expedit promissori pecuniā soluere in vno loco, quā in alio, eo ꝙ in vno loco pōt pecuniā sub leuioribus vsuris habere, quàm in alio. Sed qd si is q alio loco certo sibi aliquid dari stipulatus est, in eodē loco pecuniā petat, quo sibi ꝓmissa est? Resp. tōc rectè agit, nec habet locum arbitraria loci: quia loci commoditas est salua promissori.

Sūmatus est iste §. sup. tamē specialiter hoc habet: Plus petitur quatuor modis, s. re, tēpore, loco, & causa: & primò tres primos modos exemplariter declarat. Ang.

Plus autē quatuor modis [a] petitur: re, tempore, loco, & causa. Re, veluti, si quis pro decem aureis: qui ei debebantur, viginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam vel maiorem partem suam esse intenderit. Tempore, veluti, si quis ante diem, vel ante conditionem petierit. Qua. n. ratione, qui tardius soluit, quam soluere deberet, minus soluere intelligitur: eadem ratione, [b] qui præmaturè petit plus petere [c] videtur. Loco plus petitur, veluti cum quis id, quod certo loco sibi dari stipulatus est, alio loco petit, sine commemoratione [d] illius loci, in quo sibi dari stipulatus est. Verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit: Ephesi dare spondes? Romæ purè intendat sibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur, quia vtilitatem quam haberet promissor, si Ephesi solueret, adimit [e] ei pura intentione: propter quam causam alio loco petenti arbitraria [f] actio proponitur: [g] in qua s. ratio habetur vtilitatis, q̄ promissori [h] cōpetitura fuisset, si illo loco solueret, quo se soluturum spopōdit. Quæ vtilitas plerumque in mercibus maxima inuenit, veluti vino oleo, frumento, q̄ p singulas regiones diuersa habēt precia. Sed & pecuniæ numeratæ nō ī omnibus regionibus [i] sub eisdem vsuris fœnerant. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo vt sibi detur, stipulatus est, pura [l] actione rectè agit, idque etiam ꝓtor monstrat, scilicet, q̄a vtilitas soluendi salua est promissori.

Summatus est iste §. suprà tamen specialiter hic declarat per exempla, qualiter plus petitur causa, vnde nota, quòd in alternatiuis contractibus in dubio est electio debitoris, con cor. l. plerumque, in fi ff. de iure dot. Aret.

a Plus autem quatuor modis. Vt omnibus his modis à causa videantur cadere iure antiquo. vnde isti quatuor modi plus petendi patent in hoc versu, Plus petitur causa, vel tempore, reque, ideoque.

b Ratione. A simili per contrarium.

c Petere. Vt hic, & ī de fideicomm. §. non solum.

d Sine commemoratione. Id est, sine vtilitate rei debitę, vel interesse rei. nā est habenda rō eius utilitatis, si sua iter sit ī loco destinato potius cōueniri. Vel sine commemoratione, id est, mentionem faciente de ipso loco. nam locū ipsum vbi erat facienda solutio, in libello ponere debet sic, peto vt decē mihi soluas hic, vel ubi soluere promisisti: vt hic, & ff. de eo qd cer. loc. l. 2 §. fi. post hæc nisi soluat, poterit eū conuenire vbicunq; voluerit dūmodo cōuentus habeat ibi forū, nō alias: vt ff. de iud. l. hæres absens. in fi. Sed Pla. dicit, quòd scilicet ubicūq: poterat eū cōuenire, potest ibi etiam, ubi non habeat forū. & est pro eo. ff. de ind. l. cum qui, & ff de consti. pe. l. si duo. §. sed & certo. Sed certè qd' dictis legibus dicitur, vt quolibet loco possit cōueniri, uerum est idoneo, ubi conuentus habeat forū: ut ff. de muoe, & hono. l. 1. gradatum. §. 1.

e Admit. Id est adimere desiderat, non tamen adimere potest.

f Arbitraria. i. utilis certi cōdictio ex stipulatu, ubi stipulatio intercessit, ut hic fuit: uel utilis certi cōdictio ex mutuo, ubi mutuū erat datū certo loco reddendū, uel utilis actio ex testamento, ubi legatū est dandū certo loco. Nec enim est proprium nomen actionis: vt ff. de eo quod cer. loc. l. a. §. hæc autē actio & l. si hæres. & l. ant si mutua. Acc.

g Proponitur. Id est, tribuitur, uel datur: ut ff. de eo quod cer. lo. l. quod si Ephesi.

h Promissori. Sed & actoris utilitas attenditur, & utriusque utilitas simul attenditur, ut ff. de eo, quod certo lo. da. opor. l. a. t. respon.

ADDITIO. Dic ꝙ interesse rei, si conueniatur in alio loco, semper æstimantur: sed nō actoris: nisi reus fuisset in mora uel culpa: ut no. gl. Bart. & doct. in d. l. a. in prin. Ang.

i Quære Io. Fab. si ē nororiū ꝙ vtilius est debitori soluere in loco vbi agitur, quā in loco conuēto, sic nū quid debeat actor mentionē facere de loco conuēto, & dicit ꝙ sic, quia petitor sp̄ dēt narrare formā obligationis, vt j. pxi. §. in fine. Itē quia aliqñ expedit. & facilius ē debitori soluere', qꝫ damnosius est sibi, j. e. §. præterea agitur, in fi. Ang.

k Alias, nō est, regionib.

l Pura. Id est, non habita mentione, uel ratione loci vbi erat facienda solutio, ut diximus ī eo. §.

* Sane si talis sit cōditio, quę oīno extra rura est, nec vllū diē in se cōtineat, pura est oblīo, per l. in i la stip. ff. de verb. obl. Dies. n. solutionis, ē pars obligationis, nō secus ac summa ipsa. l. t. §. 1. ff. de eden.

Huic

¶Huic autem. CASUS. Supra dictum est quod quocunque genere plus petendo olim plus petebatur, cadebat a causa, & rem amittebat plus petens, qualiter autem plus petebatur re, uel tpe, uel loco, dictum est supra. Modo dicit dominus Iustin. quare plus petitur cã, & de hoc ponit duo exempla: onom io isto §. & allud in se quenti. Primum exemplum est tale. Siquis est stipulatus Stichum, aut decẽ, uel uiginti aureos, & post ea petit Stichum praecisè, plus petere cã videtur. Habuit.n. electionẽ promissor soluendi decem, uel Stichũ. vnde cum praecisè petat unum adime re sibi uidetur electionem, quod ita plus petere cã vi,& ita olim cadebat à cã. Quid ergo debet facere stipulator? quid petet? Respon. secundum qualitatem contractus debet facere libellũ, & hoc est optimum verbum, quotidianum: hoc est, eodẽ modo, quo stipulatus est. vnde quia stipulatus est alteruatiuẽ debet libellum suum conficere, uel formare. Et sum in vers. Praeterea si quis. Tu habes unum exẽplum de eo qui plus petit cã. Hic ponit dñs Iu stin. aliud exemplũ de eodem. Plus enim petit cã ille, cui bonum in genere promissum est, si bonũ nem certum petat, & similiter est in vi no, & in purpura, & in aliis. Generaliter.n. qñcunque aliquid debetur in gñe: si certum quid petatur, plus peti vr. Videtur.n. promissori adimere electionem, vel ad minus hoc facere intendit. Diceret aliquis: hoc verum est: qñ aliquid in genere promissum est, & ille cui promissum est, certum petit, quia tunc si preciosissimum pe tat, plus petere cã videtur. Sed quid dicetis uos do mine, si aliquid in genere esset promissum, & ipse praecisè petat illud quod vilissimum est in illo gene re: videtur ne plus petere. Respon. q sic, quia adhuc electionem soluendi promissori adimere videtur. Saepe enim accidit, vt promissori facilius sit soluere illud, quod maioris precij est. Omnibus ergo litis mo dis dicitur plus peti, & quocunque illorũ modorum plus petebatur, cadebat plus petens à causa. Hodie non est sic, ut patet in proximo. §. Franc.

ᵃQui causa. Hanc causam, electionem iam vocabis.

ᵇElectio. Nisi cum iam unum interiit, tunc.n. alterum, quod superest praestabit, vt ff. de eo quod certo loc. l. non utique §. qui Stichum, & facit ad hunc §. ff. de iur. do. l. plerumque. in fine.

ᶜ Eripit. Id est, eripere vult.

ᵈ Facit. Id est facere vult.

Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa, ᵃ plus petit. vt ecce si quis ita à te stipuletur, Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes? deinde alterum petat, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur: quia in eo genere stipulationis promissoris est electio, ᵇ vtrum pecuniam, an hominem soluere malit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit ᶜ electionem aduersario, & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, ᵈ aduersarij vero sui deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est ᵉ actio, vt quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari opor tere: i. vt eodem modo petere, quo stipulatus est. Praeterea ᶠ si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat, aut generaliter vinũ stipulatus sit, & specialiter Campanũ petat, aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat, plus petere intelligitur, quia electionem aduersario tollit, ᵍ cui stipulationis iure liberum fuit, aliud soluere, q̃ quod peteretur. Quinetiam licet vilissimum sit, qd quis petat, nihilominus plus petere intelligitur, quia saepe accidit, vt promissori facilius sit illud soluere, qd maioris pretij est. ʰ

Summarius est is. §. in §. si quis agens: tamen specialiter hoc habet. Hodie contra plus petẽtem tempore, duplicantur induciae: & fit condemnatio ad omne damnum litis: petens vero plus alijs modis, in triplum sumptus, quem sustinuit reus, litis nomine, est cõdemnandus. Angel.

Sed haec quidem ⁱ antea in vsu fuerant, postea vero lex Zenoniana, ᵏ & nostra ˡ rem coarctauit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum, quid statui oporteat, Zenonis diuae memoriae loquitur constitutio. ᵐ Sin autem

ᵉ Prodita est. Id est datã. Et est actio ex stipulatu hoc mo do, (alternatiuẽ scilicet) ponenda, vt dr hic.

ᶠ Praeterea. Hoc est aliud exemplum, qualiter causa plus petitur.

ᵍ Tollit. Id est, tollere vult.

ʰ Maioris precij & Facit ad hoc ff. loc. l. Item quaeritur, §. j. & ff. de cond. & de monst. l. quod tradi tum est, & l. seq. & ff. de in diem addi. l. si venditor. §. sed si neuter, & ff. de v. fo & hab. l. fi. & ff. de vsufruc. l. ha. ctenus. §. fi. & l. seq.

¶Sed haec quidem. CASUS. Ab illo. §. si quis agens, vsque nunc, solum habitis, q quatuor sunt modi plus petendi, & quicunque aliquo illorum modorum plus peteret, cadebat à cã sua. pp qd dicit dñs Iustin. hoc vt loquitur, & correctione dignũ, vt dicit: haec antea in usu fuerant, sed postea lex Zenoniana & nostra constitutio hoc stetuerunt. Et hodie obtinet, q nullus à cã cadat, si q plus petit tpe, aut alio modo. Sed si plus petatur tpe, tunc in poenam petentis plus tpe, duplicabuntur induciae: ita q si illud, q post annum debatur, incontinen ti petat non poterit illud petere nisi post biennium, & etiam necesse habebit adhuc soluere oẽs expẽsas quas in lite reus fecerit. Si autem re, vel loco, vel cã plus petat? Respon. Impe. q tunc omne damnũ, quod sustinebit reus per pluris petitionem, resarciet sibi actor in triplum. h.d. Sed vr per hoc, quod di hic, q non habebit locum id C. de plus pet. l. voica. Respõ. imò, quia titu. ille in alio casu loquitur, ut patet in apparatu. propter mendacium enim ibi punitur.

ⁱSed haec quidem. Scilicet quae diximus, vt plus pe tendo cadat à tota causa, ut §. eod. §. si quis agens.

NOTATIO. Et consuluit dominus Ias. ad euadendum istas poenas, q in libello semper adijciatur illa salutaris clausula: saluo iure superflui, &c.

ᵏ Lex Zenoniana. s. Graeca, quam non habemus. Accur.

ˡ Et nostra. Scilicet Graeca, quam non habemus.

ᵐ Constitutio. Scilicet Graeca, ut diximus, cuius sen-

Tu vel rò pro ha ius decla ratione videto Bar. in l. Stichum aut Pamphilum, in prioc. col. 2 ver. reassume ergo. ff. & sol.

Ista fuit bene fa ctenus cir ad propositum nihil fa ciunt. Ias.

tentia est, vt tempus debeat duplicari conuento, & omnes expensæ sibi restitui, ut j. de exceptio. §. hodie autem.

a Quantitate. Et sic re.

b Alio modo. i. loco, vel causa, ut sup. §. plus aût. Ac.

c Diximus. Vt s. e. §. tripliei. & ibi hu- ius nostræ constitu- tionis Græcæ sñia recitatur. sed si non solum petiit, sed et cautionem exegit post litem contesta- tam, amittitur debi tum & hodie, vt C. de plus pet. l. 1. q est huic contraria. Si ante litem conte statam pœnitetet, nõ punitur: qa non petit, sed petere vult vt ff. rem ratam ha- be. l. amplius nõ pe- tit. & in dicta l. C. de plus pet. l. 1.

d Puniatur. Scillicet conditione ex lege illa Græca cu- ius effectum habui mus. s. eo. §. tr. pli. & in hoc §. plus autê. q §. minus. Diuidi- tur in duas partes.

quantitate, a vel alio modo b plus fuerit petitum: in omne, si quod fortè damnum ex cã acciderit ei, contra quê plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione (sicut supra diximus) c puniatur. d

Qui minus quàm sibi debe- retur, iudiciali libello petierit, nihil prohibet, quin coram eo- dem iudice quod reliqui est pe tere possit: idem quoque iuris est in eo, qui errans aliud pro alio sibi deberi intenderit, cui etiam in eadem instantia erro- rem corrigere conceditur.

Si minus a in intêtione e sua complexus fuerit actor, q ad eũ ptineat: veluti, si cũ ei decẽ aurei deberêtur, quinq; sibi dari oportere intêderit: aut si cũ totus fundus eius esset, partem dimidiã suam esse petierit: sine periculo agit. In reliquũ n. nihilo min⁹ iudex aduersariũ in eodẽ iudicio f ei cõdẽnat ex constitutione g diuæ memoriæ Zenonis.

Si quis per errorem aliud pro alio petierit, libellum mutare poterit. Arc.

Si quis aliud pro alio intendit: h nihil eum periclitari placet: sed in eodem iudicio i cognita veritate, errorẽ suũ corrigere ante litem, ut dicunt, & est pro eis. ff. de no xa. l. in delictis. §. si detracta. & sic intelligunt. C. de eden. l. edita. Altera ratio est, quia ẽm eos, & in hac sñia fuit dñs M. sed certè, secundum eos ẽm potest quis immutare libel- lum, nisi usque ad litem contestatam, nec etiã hodie post detum libellum, quia sic dicit auth. quod nõ habet necesse in primo libel lo persistere, ut in Auth. de litig. § om nem. colla. 5. item, quia non vĩ in indi cium venisse, quod post litis contesta- tionem contingit, ut ff. de iud. l. nõ potest. & ff. de exce. rei iudic. l. cum quæri- tur. & l. egit. Nec obst quod hic dicitur, & quod dicit, eodem iudicio. Nam dic, id est, coram eodem iudice, & ab eodem actore & reo. Nam & propter hanc causam, s. pp. ic en titatem personarum, etiam ubi prorsus aliud peti- tur, tamen dicitur iudicium idem, ut j. proxi. §. item nou obstat ff. de noxa. l. in delictis §. si detract. quia ibi ex eadem causa, & eadem actione, & ad idem agebatur licet esset uariatio in quodam beneficio, quod dominus habet per legem, ut possit pro noxa dare, ut j. de noxa. act. § in summa & ff. de re iudi. l. miles. §. 1. Item alia ratio non est bona, quia non secundum conscientiam, sed secundum allegata debet iudex iudicare & pronunciare, ut ff. de off. præs. l. illicitas. §. ueritas. nisi habeat conscientiam ut iudex ut in dicta l. & ff. finium regund. l. si irruptione. §. ad officium, & hoc in singularibus iudiciis. Sed quid in vniuersalibus? Respon. potest in eis adiici quandocunque ante sententiam, ut ff. de petit. hær. l. 4. & l. si quo tempore, & sic intelligitur. C. de appela l. fin. § fin.

e Intentione. i. in libello intentionis, & hoc per errorem sc. n. scienter, donare præsumitur, ẽm quosdã. Sed ʒ, puto q nunquã donare psumatur, nisi tunc qñ traditio sieret ab eo, qui donare psumitur, ut ff. de re. iur. l. cuius per errorê. hic aũt non erat datio, sed qdã abstinentia. Vnde siue de reliquo sciat, qui agit, siue non, tempore cepti iudicii, locum habet. §. iste.

AUDITIO. Ista gl. in sc. & relata ad tex. nostrum est uera, & secundum l. unica, & singularis, non tamen est simplicitet uera inquantum dicit, nunquã præsumi donationem, nisi interueniat traditio, prosequetur ut per eum.

f In eodem iudicio. i. quandocunque ante litem reliquum petierit sine noua contestatione, secũdum quosdã, ut hic dicitur, & hoc propter duas rationes falsas. Vna, quia potest emendare libellum quando-

g Constitutione. Scilicet. Græca, quam non habemus. Accur.

CASVS. Si quis aliud. Supra uidistis, quid iuris de eo qui plus petit. Sed quid si aliquis aliud pro alio petierit, uel si unam actionem pro alia proposuerit? Respondet q non propter hoc periclitabitur ei aliquid, sed in eodem iudicio cognita causa, errorem suum corrigere potest. h. d. Franc.

h Intenderit. Scilicet sibi deberi.

i In eodem iudicio. Id est apud eundem iudicem, & dicitur idem iudicium, pp identitatem personarum & iudicis: tñ uere aliud est. Sed nunquid non dilationes dabuntur? Rñ. si pt esse instructus ex petitione prima, etiam ad secundam non dabuntur, cũ necessariæ, non voluntariæ sint dandæ dilationes, ut C. de dila. l. 1. Nam si primo egit actione ui bonorũ raptorum, & postea mutetur, & agatur actione furti satis pôt esse reus instructus. Si aût sunt diuersæ petitiones, ut in hoc §. dr, nouæ dilationes dandæ sunt, vt C. de dil. l. 1. Item nũquid iterũ de calũnia iurabitur? Respon.

CASVS. Vidistis iam de eo qui plus petit, qualiter puniebatur olim, & qualiter hodie punitur. Dominus Iustinianus, nihil volens dimittere indiscussum, adhuc tractat de eo, qui minus petit, quid iuris sit: & dicit, qui minus petit, hoc potest facere sine periculo, & in eodem etiam iudicio plus petere põt, quia ex constitutione Diuæ memoriæ Zenonis fuit hoc introductum, q ille qui minus peteret, posset in eodem iudicio plus petere. Et scire debetis q hæc materia illius legis. C. de eden. l. edita actio, & ea quæ super repetitione illius legis dicuntur, possunt hic repeti. Quidam autem per §. istum uoluerunt dicere, q emendatio libelli, & mutatio possit fieri usq; ad sententiam definitiuam, quia usque ad sententiam definitiuam semper manet idem iudicium. Doctores tamen nostri in hoc resident omnes, q ante lit. contesta. potest fieri emendatio, & mutatio, & literam istam ita intelligunt: in eodem iudicio, i. ante litem contestatam, uel sic, in eodem iudicio, i. apud eundem iudicem, non in eadem instantia iudicii. uocatur tamen iudicium idem propter identitatem iudicis & causarum. Fran. de Are.

(Condi- tionẽ cõmitti, i. qd vulgo dicim⁹ cõ dênatio- nẽ incur- risse, ut & pœnã cõ- misisse is dr, qui in pœnã in- ciderit.

Idem Bab. Plac. & Ang.

2. Sequun tur Bald. Fab. Plac. Angel & Ias. & est gl. similis in c. 1 eẽ. de p⁹ pe.

Gl. in c. inter dile ctos. sup ver adde- di, dicit q arg. huius § in libel lo sũt po- nẽda illa verba, sal uo iure addendi, &c.

Primo qñ minus petijt. Secũdo, qñ aliud pro alio petit errorem petiat. Secunda ibi, si quis aliud, Fran. Are.

a Tu caue no ne te gl. fallat, quæ f. ufa eit uerbo emẽdare mõnuntur; ta re: qua- si pro eo- dem quo ad iuris terminos sumatur, qd falsũ

est; siqui- dem hãt significa- tionẽ lon gẽ diuer- sam. vt l. edita. C. de eden. ibi emen dari, nel mutari.

Contra tiũ tenẽt Fab. Plac. Angel. & Ias.

Iudicium ẽ idẽ pp psonarũ identitatem.

Iudex nõ ẽm conscientiam debet iudicare.

Nota se cundum glo. q iudex q est supra legẽ, ut Papa, Imperator, uel Princeps, cuius iudiciũ habetur pro lege, dẽt sp secũdũ conscientiam suã iudicare quatenuscumque eã habeat, siue ex actis, si ue non: alias peccaret.

Itẽ nota q executor tenet exeq sententiã & ʒ ppriam conscientiam, nisi in cã criminali, & corporali quia tunc iudex nõ dẽt exeq ʒ suã conscientiã, ut pulchrè per eũ.

rigere [a] ei permittitur: veluti si is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotē petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, [b] qđ ex stipulatu debetur.

Adest sexta huius tractatus nouissima actionum diuisio, ut quaedam sint solidi persecutoria, quaedam verò quibus non semper solidum consequitur: quarum aliquot exēpla vsque ad tituli metas subijciuntur.

Sunt pręterea quędam actiones, [c] qbus nō sēper solidū qđ debeť nobis, psequmur: sed modò minus: vt ecce, si in peculiū filij, seruive agamus. Nam si non minus in peculio sit, q̄ psequmur. in solidū dñs, paterve cōdēnať. si verò minus inueniať: eaten⁹ ꝯdēnat iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodū aũt peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus. [d]

In dotis restitutionem condemnatur maritus, in quantū facere potest.

Annota. Maritum doti. restituendae nomine conuentum, non ultra quam facere possit condemnandum.

Itē si de dote in iudicio mulier agat: placet eatenus maritum [e] condemnari debere, quatenus facere possit, id est, quatenus facultates [f] eius patiuntur. Itaque, si dotis quantitati concurrant facultates eius, in solidum damnatur: si minus, in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas [g] in res

Resp sic: quia potest & in hac causa calumniari: ut ff. de dam infec. l. qui bona fide. §. antep & pen.

[a] Corrigere. Nota, q permittitur alicui errorem suum corrigere Sed nuquid in ueteri habet necesse persistere? Respon non secundum hanc legē. Sed hodie cōtra: uel Auth. de lit § omnē, colla. vlij. & ita intētabit veterem, & nouam, nisi reo absoluto in ueteri, obijciatus exceptio rei iudicatae in noua, ut quia sit eadē cā agendi, & eędē personae, & eadē res, licet alia sit actio: ut ff. de iureiur. l. duobus. §. exceptio. & ff. de except. rei iu. l. si mater. §. eandē. & l. cum quaeritur. Vł nisi actio prima [1] ita se habeat ad secundam, ut electione tollatur: qđ in casibus cōtingit: ut C. de furt. l. 1. & C. si seruus exte. se emi. mā. l. 1. & C. de codic. l. fi. & C. de pac. inter empto. & vendito l. commissoriae. & ff. de tribu. l. quod in haeredē. §. eligere. & ff de lega. 2. l. cum filius §. uarijs.

[1] Glossa intrat hic materiā cumulationis, de qua uide Batt. Bal. Sal. & Ias. in l. edita, C. de edē. Ioā. Fab. & Angel. hic.

[b] Intenderit. scilicet, sibi deberi.

¶ Sunt praeterea. Diuidit ī duas partes. In prima ponit vnū dictū gñale, uidelicet q nō oīs actio est psecutoria solidi. Scđo illud p plura exempla pbat. Scđa ibi, Vt ecce. Itē secūda subdiuidi: in primo ponit exemplū de peculio, Scđo de dote, Tertio qñ agit ꝯ patrem, patronū sociū uel donatariū. Quarto qñ agit p cōpēsationem, Quinto qñ agitur ꝯ illū q bonis cessit. Scđa ibi, Item si de dote. Tertia ibi, Sed & si qs cū parēte. Quarta ibi, Cōpensationes. Quinta ibi, Cū eo quoq;. Legā tñ p particulas, ut clarius vnaquaeq; materia cōprehendat.

CASVS. Iā uidistis in ti. de act. varias, & diuersas diuisiones actionū, Adhuc ēt est alia diuisio actionū, q̄ innuit uobis Iusti. & vsq; in fi. ti. psequi:, & est diuisio ista talis, Actionū q̄dā sunt, quib psequimur solidū, q̄dā quib. nō solidū, & quaedā qb. minus. Et ponit exemplū dicens, q p actionē, de peculio aliqñ psequmur solidum, veluti si tempore lit. cōt. tm reperiatur in peculio deducto oī eo, qđ de iure deduci dēt, quantum nobis debetur. & quemadmodum peculiū intelligi debeat suo loco pponemus. Et sum in §. itē si de dote, iā vidistis exemplū de una actione, q̄ qñque psecutoria est solidi. qñq; nō. Modo dabo uobis exemplū de actione, q̄ quandoq; datur in solidū. qñque nō, & est exemplum de actione de dote. q̄ est psecutoria solidi, qñ maritus solidū facere pōt. Si aut nō habeat vnde solidū facere possit, tūc debet cōdemnari inquantum facere pōt. & sumus in uet. Propter retentionem. Iā vidistis unum casum, in quo nō ꝯsequtur mulier solidum p actionem de dote. Hic ponit domi. Iusti. alium casum, puta maritur utit retētione p impensas factas in dote. h. d. Francis. de Aretio.

[a] Potest sustineri, q tertia diuisio fuit in §.

[c] Sunt praeterea quaedā actiones. Innuit hic quādā diuisionē actiuuum, s. q aliae sunt persecutoriae in solidū, aliae nō. & hanc prosequitur usq; in fi. huius ti. & nō est ista diuisio de xij diuisionibus. Nā prima est q aliae sunt in rē, aliae in personā: ut s. eodem. Secunda est, q aliae sunt ciuiles, aliae ptoriae: ut s. eodem. §. sed istae q̄dē actiones sūt. Tertia fuit a s. eo §. sequens. Quarta s. eod. § oēs aut actiones. Quinta s. e. §. actionū autē quaedam sunt. Sexta est, q aliae sūt tēporales, aliae sunt ppetuae. Septima, q aliae sunt trāsitoriae ad haerdes, aliae non: ut j. de perpe. & tēpo. act. §. nō omnes. Octaua est, q aliae sunt famosae, aliae non: ut j. de pen. te me. liti §. penu. Nona, q aliae sunt directę, aliae utiles: ut ff. si quadr. paupe. fec. di. l. penul. Decima, quòd aliae directae, aliae cōtrariae: ut s. de ob. quae ex quasi cōtrac. §. 1. & 2. Vndecima, q aliae singulares aliae vniuersales, aliae gñales: vt ff. pro so. l. si socio arbitet, Duodecima diuisio est q aliae sunt simpliecer, aliae duplices, vt fa mil. ercis. cōmu. diuidū. fi. seg. & q̄dā interdicta, ut j. de interdi. §. tertia diuisio. Est autem & extrauagans, de qua hic dicitur.

pindicosa les, & si mō diuisio. §. seq. erit quarta, Iason.

[a] Dic q in isto ti. nō ponuntur nisi sex diuisiões. prima i §. 2. secūda i §. sed istae tertia i §. sequens: quarta in §. oēs. quarta in §. actionum: sexta hic. la. & ē de mente aliorum. Et hoc deducendo dēt attendi modus circa duo Primò circa quantitatem rei ꝯsideratis facultatibus, & cōditione psone, vt sic possit operari, & habeat officiū, vł artificiū, tibi cōputetur, & fiat deductio istarum opesatū, nobilis uero plus expendat, q̄ rustic⁹. Secundo circa quantitatem temporis, puta annorum ipsius mariti sm formā legis libertceditati. in princi. ff. ad l. Fa. ut p Iaā. Fa. & Angel. hic.

[d] Proponemus. Vt j. ti. 1. §. cum autem.

[e] Maritum, Vel eius haeredes s. filios cōmunes secus in extraneis haeredibus, ut ff. sol. mat. l. etiā filios mulieris. & l. maritum. & l. seq.

[f] Facultates. Vt tamen ipse maritus non egeat: ff. de re. iud. l. inter eos. & ff. de re. iur. l. in cōdēnatione personarū, & hoc nisi dolo fecerit maritus, quominus possit cautione exposita ab eodē d solido soluendo si ad meliorē fortunā perueneris, ut C. de rei uxo. actio. §. cum autem. & ff. sol. ma. l. etiam filios. §. licet & ff. pro so. l. uerum est. §. id quod. Itē nisi mulier ipsa esset paup, ita vt ad ipsius uictū tota dos eēt necessaria. Itē si res dotalis, vel alia acq sita ea re dotali, extaret, quia non haberet locum beneficium istius tex. ut per doct. hic.

[g] Impēsas. Dic. q impensae aliae necessariae sunt, vt qbus nō factis res erat peritura, uel deterior futura. Aliae utiles, ut quib. nō factis res nō erit peritura, sed eis factis res est melior futura. Aliae uoluptariae, q̄ tm rē exornāt, ut ff. de uer. sig. l. impēsae. & ff. de impē. in re. do fact. l. 1. & l. qđ dr. 1. §. vtiles, & l. uoluptariae. in primis impēsis dic, q minuūt dotē ipso iure, si cōsistat in pecunia, & specie ut si est fundus & pecunia i dotē data, q̄diū in fundū impēditur, tm in pecunia ipso iure deberi desinit. Si uero solus fundus in dote sit tūc si tñ expendit simul, uel diuersis vicib. quāti est fundus, tunc ipso iure desinit esse dotalis, nisi mulier ista anuū spōte marito ipensas obtulerit. Si uerò nō tm, nō desinit esse dotalis, sed tādiu tot⁹, vł p parte retinei, quādiu ipensę restituāt, vt ff. de impē. rer.

do.factis.l.quod dr, & ff.de in.dot.l.ſi quis.§.pe & ſi. & hoc in neceſſariis impenſis. Si autem utiles ſunt, tunc per act.ne.geſt.vel mandati, ſi mandato mulieris fecit, repetuntur. Voluptuariæ non repetuntur, et ſi mandato mulieris factæ ſunt: ſed abraduntur ſine læſione prioris ſtatus, ut C.de rei vxo.act.§.ſed nec ob impenſas, & ff. de rei vend.l.in fundo.

ī.eo.§.in bonæ fidei.& C.de compen.l.ſi.
Ex eadem cauſa. Hodie ex quacumque cauſa, & in quolibet contractu bonæ fidei, vel ſtricti iuris ut ī.eo.§ in bonæ fidei.
k Iam dictum eſt ī.eod.§.in bonæ fidei.

Impenſæ voluptuariæ, an poſſint abradi.

Et hoc ſpeciale in vxore, tñ ab alio cuius voluntate factæ fuiſſent in rē ſua bene repetuntur.l.3.§.ſi mutuatis.ff.de in rē verſ.

Quid ſi cum fratre & patre agat Hotomannus hic idem ius ſtatuēdum eſſe. cū.n.pietati libertatis id concedatur. d. pronuſ. ff.de re iudi.: multo magis paterni libertis hoc tribuēdum.

i Et ſm hanc diſtinctionem hunc §. intelligas. & quod dicit in litera, quaſi, non denotat improprietatē, ſed eſt impenſa neceſſaria, ut dictum eſt: ſed ſi utilis vel voluptaria, nullo modo locum habet hic §.

a Dos. In pecunia conſiſtens.

b Libris. Vt ff. de impenſ.in re.do.fa. per totum tit. Ac.

¶ Sed & ſi quis. CASVS. Præter actiones iam dictas, ſunt & aliæ, quibus quandoque perſequimur ſolidum, quandoque non. Eiuſmodi ſunt illæ, quæ dantur contra parentes, & patronos, & contra ſocium. Idem dico in actionibus, quæ competunt contra eū, qui conuenitur ex ſua donatione. h. d. Franc.

c Sed & ſi quis. Scilicet filius, uel libertus, qui agunt uenia impetrata; aliàs puniuntur, ut ī.eod. §.pœnales. ver.veluti. ibi, & in cum. Accur.

dotales factas, marito quaſi retentio conceſſa eſt: quia ipſo iure neceſſarijs ſumptibus dos a minuitur: ſicut ex latioribus digeſtorum libris b cognoſcere licet.

In his quatuor caſibus reus condemnatur, in quantum facere poteſt. Ang.

Sed & ſi quis c cũ parente ſuo, f patronove agat, item ſi ſocius cũ ſocio, d iudicio ſocietatis agat, non plus actor conſequitur, quàm aduerſarius eius facere poteſt. e Idem eſt, ſi quis ex donatione f ſua cõueniat. g

Compenſationis exceptio obiecta petitioni efficit, vt vltrò, citroque debito compenſato, in eo iudex reum petitori condemnet, quod reliquum tantum debet.

Compenſationes quoque oppoſitæ plerumque h efficiunt, vt minus quiſque conſequatur, quã ei debeatur. Nam ex bono, & æquo habita rõne eius quod inuicem actorē ex eadē cã i præſtare oportet, k in reliquum eum, cum quo actũ eſt, condemnat, ſicut iam dictũ eſt.

Qui bonis ceſſit, quamuis poſtea pinguior arriſerit fortuna: non tñ vlterius, quã facere poteſt, conueniendus eſt.

Cum eo quoque, qui creditorib. l ſuis bonis ceſſit, ſi poſtea aliquid acquiſierit, quod idoneum emolumentum habeat, ex integro m in id, quod facere põt, creditores experiunt, inhumanũ em̃ n erat ſpoliatũ fortunis ſuis in ſolidum damnari.

TITVLVS VII.

QVOD CVM EO, † qui in aliena eſt ptãte negociũ geſtũ eẽ dr.

Cognito contractu ſeruorũ ad obligandum dñm, erit cognitum, quid de contractu filij ad obligandum patrem.

¶ Cum eo quoq;. CASVS. Adhuc ponit dñs Iuſtin. nobis aliud exemplum actionum, in quo exēplo, nõ ſemper perſequimur ſolidum ſed aliquando minus ſolido. Pone, ꝙ habeam debitorē, qui ceſſit bonis: deinde tñ ad pinguiorem fortunam deuenerit, intento cõtra eum actionem vtilem, quia mihi ante bonorum ceſſionem competebat directa: condēnabitur ne in actione ſecunda in ſolidum? Reſpon. quod non, ſed inquantum facere poteſt. Inhumanum enim eſſet, ꝙ de poſtea acquiſitus in ſolidum condemnaretur, h. d. Fran. Are.

l Creditoribus. Quod fieri poteſt, ante quàm debitũ agnoſcat, uel in iure confiteatur, ut ff. de ceſſionib. bon.l. pen. Prodeſt autem hæc ceſſio, ut non ducatur debitor in carcerem, ut C. qui bonis cedere poſſ.l. 1. & quod in acquiſito poſtea conueniatur, inquantum facere poſſit, ut ſubiicit.

Hæc gl. peſſime loquitur, ſm Iaco. quem uide plenius.

In Vetuſt. quibuſdam exempl. Index in reliquũ, &c.

Ceſſio bonorum in duob. prodeſt.

d Socio. Et ſe confitente ſocium. aliàs non datur ei hoc beneficium, ut ff. pro ſoc.l.ſi unus.§.vlt.

ADDITIO. Quod verum intellige, ſi perſeueret in negatione vſq; ad litem conteſt. & negauit in ſpecie eſſe ſocium, aliàs ſecus: puta ſi in genere, ut negotiata, prout narrantur, &c. ſecundum Doct. hic.

e Poteſt. Quod ſemper accipe detracto tanto, quòd poſſit inde viuere conuenientus, ut ff.de regul.iur.l.in condemnatione.

f Ex donatione. Id eſt, quando non poteſt ſoluere, cum donare promiſit. Accur.

g Conueniatur. Scilicet condictione ex lege, ut C. de dona.l.ſi quis argentum.§.ſin autem. Et nota ꝙ hic ſolus conuenitur in quantum facere poteſt deducto ære alieno, ut ff.de re iudic.l.inter eos.§.1. & 2.& melius §.ſi.

¶ Compenſationes. CASVS. Supra, vidiſtis qualiter quandoque per actiones perſequimur ſolidum, & quandoque non, & hoc per naturam actionis, ut in ſuperioribus patet. Hic autem dicit, ꝙ ſimiliter per actiones quandoque non perſequimur ſolidum propter compenſationem factam, vel compoſitam ab homine, h.d Franc.

h Plerumque. h.d propter actionē depoſiti, & alias quaſdam, in quibus non obiicitur compenſatio: vt

m Ex integro. Videtur ſibi ipſi contraria litera, ꝙ ex integro, & inquãtum facere poteſt, conueniatur, ut ſubiicit. Sed ſic intelligitur, ꝙ in ſolidum conueniatur, quamdiu poteſt ſoluere: hoc tamen eſt deducto ſemper ne egeat, ut ff.de ceſſ.bon.l.qui bonis. & ff.de reg.iur. l.in condemnatione.

ADDITIO. Vel dic & longè facilius, ex integro, i. denuo, ſiue iterum, ut ſit una dictio, & ita exponunt Doctores periti. Et hoc.ſ. ꝙ qui ceſſit bonis, poteſt iterum conueniri, ſi perueniat ad pinguiorem fortunam: verum eſt, niſi pro eo iam ſuſtinuiſſet pœnas corporales, uel ceſſionem feciſſet culo nudo ſuper lapidem. de hoc gloſſa not.in verb.ſi habens.in c.ſicut dignum.§.eos inſuper.extra, de ho.& in c.peccatum. de reg.iur. in 6.

Ceſſione bonorum facta, nõ ſemp conuenietur quiceſſit, etiã ſi ad pinguiorē fortunam peruenit.

n Inhumanum enim. Bene dico quòd inquantum facere poteſt deducto, &c. non conueniatur. inhumanum enim &c.

QVOD CVM EO, † QVI IN ALIENA eſt poteſtate, negocium geſtum eſſe dicitur.

Qualiter conueniamur ex contractibus, vel furtis ſeruorũ habitis, dictũ eſt: nũc qualiter conueniamur ex habitis cum ijs, quos in poteſtate habemus. Ac.

† Alias quod cum eo contractum eſt qui in aliena poteſtate.

Continuatio.

Quia

QVia tamē superius mētionem habuimus de actione, in peculium filiorum familiàs, seruorumque agitur: opus est, vt de hac actione, & de cæteris, quę eorundem nomine in parentes dominosve dari solent: diligentius[b] admoneamus. Et quia siue cum seruis negotium gestū sit, siue cū ijs, q in potestate parētum sunt, eadem fere[c] iura seruantur: ne verbosa fiat disputatio,[d] dirigamus sermonem in personam serui dñiq;, idē intellecturi de liberis quoq;, & parentibus, quorū in potestate sunt. Nā si quid in his[f] propriè seruetur, separatim ostendemus.

Dominus tenetur ex contractu serui in solidum si contrahi iusserit; vel si ipsum, vel liberum hominem naui, vel alicui alij negotiationi præposuerit, actionibus cognominatis, quod iussu, & exercitoria, & institoria. Ang.

[h] Si igitur iussu domini cum seruo negotium gestum erit: in solidum prætor aduersus dominum actionem pollicetur: scilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur.[i]

Qui seruum, aut hominem liberum, naui, tabernæ, aut cuiuis negociationi præfecerit, in id quod eius rei nomine, cui præpositus fuerit, contractum est, in solidum obligatur.

Eadem ratione[k] prætor duas alias† in solidum actiones pollicetur:

QVia tamen. Totus iste tit. diuiditur in sex partes. Primo ponit continuationem tituli. Secundo, quòd filius, & seruus æquiparantur. ideo dictū in vno potest intelligi dictum in alio. Tertio prosequitur de contractibus seruorum qualiter, & inquantum eorum dominus teneatur. Quarto illud extendit ad filios. Quinto ponit vnum in filio, qd non habet locū in seruo. Sexto redit ad contractum serui. Secunda ibi, Et quia. Tertia ibi, Si igitur. Quarta ibi, Quę diximus. Quinta ibi, Illud ppriè. Sexta ibi, illud, in summa.

CASVS. Supra tit. px. sed & si quis cum parente. tractatum est de actione de peculio, quę datur cōtra parētem, vel dominum pro contractu facto cū filiofamiliàs, vel cū seruo, sed nō plenè. & ppterea dicit in hoc loco, quod de ea vberius tractate pponit: & occasione inde sūpta, tractat de omni negotio, quod gestū esse dicitur cū eis, qui in nostra potestate sunt. Dicit ergo, siue cum filiofamiliàs, siue cū seruo negotium gestū sit, q in nominibus ferè eadē natura seruat: & sine dubio in quolibet articulo possemus tractare, & exemplificare de ambobus: q̄a tamen in his duobus eadem ferè natura intelligitur ne verbosa fiat disputatio, sermonem nostrū in personā serui, & domini dirigamus, & idem intelligamus in parentibus, & liberis: & de hoc tractabimus j. eo. §. illud propriè. ar. eius, quod dicitur, opus est, & de hac actione &c. voluerunt quidā dicere, q hoc verbum, de peculio, est proprium nomen actionis, nos contra: sed sunt adiectiones, & no. in fin. huius §. h. d. Fran. de Aret.

a Superius. Vt supra, tit. 1. § actiones autem. & § sūt præterea.

b Diligentius. Quàm supra dictum sit, vel dic diligētius id est, diligenter.

Ferè. Hoe dicit p opter Macedonianum, quod habet locū in filijs, non in seruis: vt j. eod. §. quæ diximus. & propter alios casus, quos ibi dicemus. Acc.

Disputatio. No. cōtra multos doct. qui legendo, & consulendo multa, & inutilia effundunt, cum paucis vti possint: contra id qd dicitur, q gaudēt breuitate moderni. nam in multiloquio non deest peccatum, facit l. ampliorem, §. in refutatorijs. cū ibi no. per glo. & doct. C. de appel. Aug.

Idem intellecturi. Nā similiū eadē est disciplina: vt hic, & ff. de in rē ver. l. 2. §. pinde. & §. quoties.

In his. Scilicet pa rente & filio.

Ostendemus. Vt j. eod. § quæ diximus.

Si igitur iussu domini. CASVS. Supradictū est, q tractādu erat de actiōibus adiectionibus actionum, q cōpetunt propter negotia gesta cū seruis, & filijsfa. Videamus igitur primo de illa act. quæ cōpetit propter negotium gestum cū seruo iussu dñi. Dicit igit, q si aliquis iussu domini cū seruo cōtrahat, cum domino cōtraxisse videtur: & ideo cōtra dñm ei actio dat l solidū cū hac adiectione, qd iussu, & in solidū. Fidē enim domini seq videtur, q eius iussu cum seruo ptrahit. Similiter posset poni exemplum in filio, cū quo iussu patris contractum est: sed ne verbosa, l. verborū sit disputatio: idē intelligas in filio & patre, qd dicit in seruo, & dño. sum in ver. Eadē rōne prætor &c. Vidistis duas actionū adiectiones in solidū, adhuc pter illas duas adiectiones prætor pponit alias duas: quarum vna vocat exercitoria, & alia institoria: & primo ponit exēplū de exercitoria, dicēs, & tūc cōpetit exercitoria, cū dñs nauis, siue nauta, qui exercere dicitur, seruum suum magisterio nauis p†posuit, cum seruo illo cōtractum fuerit. Dat enim tunc contrahenti contra dñm nauis actio exercitoria in solidum cum præposuerit eū in solidum, & quāquā litera in seruo suo loquatur. idē tamē intelligas in seruo alieno, vel in libero homine magisterio nauis pposito, si cum eo contractū fuerit eius rei gratia ad quā ppositus fuerit, & sic trahit exercitoria nomen suum ab ipso dño nauis, q alium præposuerit alicui negotio, qui exercitor dr, sed institoria econuerso trahit nomē ab eo, qui certo negotio pponitur, q institor appellat: & sumus in vers. institoria, &c. Supra vidistis, qū locum hēt exercitoria actio: modo videatis qñ locum hēt institoria: & certè hēt locum cū qs præponit seruū tabernæ, aut alicui negociationi, & cum eo contractū fuerit eius rei gratia, cui præponitur. Tunc n. dat actio contra eū ex eo contractu, cū hac adiectione institoria Qui aūt a domino pponit, institor appellatur. In versi. Istas tamen duas actiones &c. casus est talis. Supra diximus, q locū hēt exercitoria, siue institoria, cum seruū suum naui vel tabernæ, vel alteri rei, siue certæ negociationi dñs ppo suerit. Istas etiam duas actiones prętor reddit & donat: & si dominus seruum alienum vel liberū hominem alicui negociationi pręposuerit; quia eadem ratio æquitatis in eo casu inuenitur h. d. Fran.

h Dñi s. volētis cū seruo cōtrahi, siue dirigat iussū ad seruū, siue ad ptentem cū seruo, siue subscripserit, siue quocūq; mō ptum ratū habuit: vt ff. qd iussu. l. 1. § 1. & §. sed & si serui chyrographo, & §. si ratū.

i Videtur. Vt etiam ab ipso domino debitū condici possit: vt j. eo. §. pe.

k Eadem rōne. Quia fidem domini sequi videtur. vt s. proxi §. in fi. Acc.

† Autem.

† Ista gl. nō est Accursij.

Similitudo tñ in vno nō coarguit similitudinē in alio, vt no. p Ang. in l. ex facto. in no. ff. de vulga. & pu. sub.

† Et hoc quidē in his q̄ contracta sūt respectu ei° rei, cui pficiunt. Nā sec° si in alia re ptractum sit vt non añ ex mutuo à pfectis ptcto, pficientes cōueniri possint.

Exercitoria actio.

Exercitor.

Institoria actio.

Institor.

Et qd mutuū pbentes hmōi negotiatorib. spectare debeāt vide hic apud Ioā. Pla.

Execu-

quarum altera exercitoria, [a] altera institoria appellaẽ. Exercitoria tunc habet locū, cùm quis seruū suum magistrū naui pposuerit, & qd cum eo eius rei grã, [b] cui ppositus erit, contractū fuerit. Ideo aũt exercitoria vocaẽ: qa exercitor is appellatur, ad quẽ quotidianus nauis quæstus [c] p'inet. Institoria tunc locū hẽt, cū qs tabernæ fortè, aut cuilibet negotiationi seruum [d] suum pposuerit, & quid cū eo eius rei, cā cui ppositus erit, cõtractum fuerit. Ideo aũt institoria appellatur: qa qui negotiationibus pponũtur, institores vocanẽ. [e] Istas tñ duas [f] actiones ptor reddit: etsi liberum quis hominem, aut alienum seruum naui, aut tabernę, aut cuilibet negotiationi præposuerit, s. quia eadem æquitatis [g] ratio etiã eo casu interueniat.

Si seruus in peculiari merce sciente domino negotians ex contractu quibusdam creditoribus obnoxius fiat: tūc si quid inde etiam domino debeatur, inter eum, cæterosq; creditores merces peculiares secundum ratam cuisq; portiones inuicem contribuuntur. quòd si cui creditorum minus, quam oporteat contigerit, actione (quæ tributoria dicitur) aduersus dominum experitur.

Introduxit & aliā prętor actionem, quæ tributoria vocatur. Namque si seruus in peculiari merce [h] sciente domino negotietur, [i] & quid cum eo ius rei causa [k] cõtractum erit: ita prætor ius dicit, vt quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores pro rata portione distribuaẽ. & ideo tributoria uocatur: qa ipsi domino distributionẽ prætor permittit. Nam si quis ex creditoribus queratur, quasi minus [l] ei tributum sit quam oportuerit: hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur.

Quod si ex contractu serui (etiam inscio domino inito) in domini utilitatem versum est, id solidum soluere cogitur: in rem autem versum intelligimus, si quid seruus impenderit, quo meliorem rem dominus habeat, aut non deteriorẽ: ut exemplis aperitur. Quòd si versum non fuit, eatenus tãtũ tenetur, dominus, quatenus vires peculij sese extendunt.

Præterea introducta est

[a] Exercitoria. Quæ perpetuo hæredi & in hæredem datur: vt ff. de exerci. l. si tamen, § fi. Idẽ in institoria, ut ff de institor. l. nouissimè Idem etiam de in rem verso: ut ff. quando de pecu. act. anna est, l. quæsitum. in fine.

[b] Eius rei gratia. Bene dicit, eius rei gratia. Nam si ob aliam rem. puta negotij sui, uel cū esset ppositus ad vehendū onus, ipse accepit mutuam pecuniam, nõ ad utilitatem nauis, nõ tenetur dominus: ut ff. de exercit. l. i. §. non autem.

[c] Quæstus, Id est, prouẽtus, siue lucrū. Sed magister appellaẽ, cui totius nauis anchora, id est gubernatio cōmẽdatur: ut ff. de exer. l. i. §. magistrum nauis.

[d] Seruum. Vel liberum: ut in fine huius. §.

[e] Vocantur. Nota q institoris à ppositio. sed exercitoria à præponente uocatur: ut hic, & supra proxi. §.

[f] Duas. Per hoc, quod dicit duas, excludit primã, quod iussu. Accur.

[g] Æquitatis. Not. q vbi eadẽ est æquitas, idem ius statuẽdum est: sic ff. ad le. Aquil. l. illud. §. cū enim. in glo. æstimati &c. qui. mo. ius patr. pot. sol §. pati ratione.

¶ Introduxit. CASVS Pręter pręd ictas actiones, quod iusso, exercitoria, & institoria, adinuenit adhuc ptor aliã actionem, q vocatur tributoria: & habet locum hęc actio, quando domino sciente, & iubẽte in mercibus peculiarib. negotiatur seruus. Tunc. n. si aliquis in illis mercibus cum seruo contrahat, statuit prætor, q quicquid in illis mercibus cum seruo contractum est, vel inde receptum, q totum inter dominum, & creditores tributoria agentes distribuatur, & quia domino permittitur distribuere, si contingeret, quòd malè distribueret dominus, propterea in hoc casu accommodauit prætor hanc actionem siue adiectionem, creditori conquerenti de mala distributione. h. d. Quidam tamen dicunt, q non habet locum tributoria contra dominum, nisi in eo casu quando dominus iam male distribuit. tu dic contra. Franc.

[h] In peculiari merce. Hoc cautè dicit, non in dñica: ut ff. de insti. l. sed & si popillos. § pen.

[i] Negotietur. Ad omnem quoque porrigitur negotiationem, ut ff. de tribu. l. illud. & l. i. §. l cet.

[k] Eius rei causa. Nota q ad hoc, ut competat ista actio, oportet q sit contractum illarum mercium cã, aliàs nõ cõpeteret: ut per An. hic.

[l] Minus. Hãc actionem tributoriã dicũt quidam nõ dari, nisi dominus prímo distribuat: & dicunt q cogitur officio iudicis: & hoc colligitur ex hoc §. quia dicit minus. Sed dico, quòd ante & post competit, qa minus tribuit: qui nihil tribuit: ut ff. de tribu. l illud. §. si cuius dolo. vers. sic. minus. & argu. ff. de uer. signifi. l. minus. & l. verbum amplius. secundum Ioan.

¶ Præterea introducta. CASVS. Iam vidistis naturam diuersarum adiectionum videlicet adiectionis, quod iussu, exercitoriæ, & institoriæ, & tributoriæ, adhuc pręter istas sunt inductę à ptore alię adiectiones quarū una vocatur de in rẽ verso, & alia de peculio, & sunt diuersæ à prædictis, quia supradictæ actionum adiectiones, nūquã habent locum contra dominum p cõtractu facto cū seruo, nisi hoc factum fuerit domino volente, sed istæ duæ adiectiones dantur contra dominū pro contractibus factis cum seruo domino ignorante, & nolente, adeo, q si sine domini uoluntate negotiū gestum sit: tamẽ si quid in eius negotium uersum fuerit, id totum præstare tenetur dñs: & ad hoc potest agi actione ex illo contractu, cum hac adiectione, de in rẽ verso, si autem nõ sit aliquid uersum in rẽ eius: tunc põt dñs conueniri quatenus est in peculio, deinde docet quid videaẽ versum in rem domini: dicens, quòd illud videtur uersum, quod in rem eius necessario impẽdit seruus, & de expensis necessarijs ponit multa exempla. Sed pone, q seruus alicuius, q sciẽte dño i negotijs peculiarib. negotiatur, à Titio decẽ aureos acceperit mutuo, & quinq; aureos creditorib. suis soluerit: reliquos verò quinq; alio modo cõsumpserit, pro illis quinq; quos in re domini cõuertit, debet dominus, in soli-

Dic hoc uerum, si prima actio daretur hæredi, uel in hæredẽ: qa istæ non sunt proprię actiones, sed adiectiones: ut hẽr i d. l. si tñ. §. fi. sm Ang.

Ius idẽ statuatur, vbi est eadẽ æqtas.

Nota ex illo §. pe. differẽtiã qa institoria hẽt locũ i merce dominica, tributoria in merce peculiari. & si vna egi & sue cubui qa malu intentaui, possum alia intẽtare. de quo dic, vt ibi p gl. Ang.

In solidum conueniri, pro aliis verò quinque peculio tenus dñs conuenitur. Si autem omnes decem aurei in rem domini versi fuissent, decem aureos consequetur per actionem de in rem uerso. Licet enim vna sit actio, siue adiectio, qua de peculio, & de eo rem uerso. Et quod subiicit, duas habet condemnationes. s. actio de peculio unam. s. pro suo effectu, & aliam pro effectu, s. actionis de in rem uerso Ac. ADDITIO. Hæc opin. glo. q̃ sunt diuersæ actiones verior est, quia habent diuersa nomina, & diuersa media concludẽdi.

Actio d̃ peculio, & de in rem verso sunt diuersæ.

quod in rem domini uersum sit agitur: tñ duas hẽt condẽnationes. Iudex ergo coram quo de in rem uerso agitur dẽt inspicere, an in rem dñi uersum sit, an non. Non enim aliter debet uenire ad æstimationẽ peculii, nisi aut nihil in rem dñi uersum sit, aut totum. h. d. Franc.

[a] Deque eo. Caue tibi, quia de duab. actionib. simul dicit, s. de peculio, & de in rem uerso.

[b] Patitur. Facit. ff. de pecul. l. si qs seruum. § etiam & hic adiunge. § cęterum qui est infra.

[c] Mercatus erit. Facit. ff. de in rem uerso. l. 3. § proinde.

[d] Ex decem. Quia quot sunt consumpti, in tot debet teneri, ut s. proxi. §.

[e] Damnari debes. Facit. ff. de in rem uerso l. si pro parte. § idem.

[f] Licet. Hoc punctum quod est hic, ita pranè intelligũt quidam, q̃ quicunque agit de peculio videtur intentare illam formulam, & agere. s. de in rem uerso, ut hic, & ff. de in rem uerso. l si filiusfamiliàs. in fi. & ff. de pecu. l. 1. § est autem, q̃ opinio necessaria esse vr̃. Nam cũ de peculio agitur, debita peculiaria cõputantur, & it q̃ seruus dẽt domino, & dominus dẽt seruo naturaliter: qa qd̃ seruus impẽdit in rem domini, uenit in actione de peculio: ut ff. de pec. l. quam Tuberonis. § in peculio. versi. sed & hic quod nihil aliud est, quam de in rem uerso agi. & ita qui agit de peculio, & de in rem uerso agit. Sed lo. dicit, q̃ diuersę sunt actiones, & actionum formulæ, nec qui formulam vnius ꝓponit, alterius formulã proponere videtur. Nec obst. d. l. de pecul. l. 1. § est aũt. quia licet ibi videatur sub actione & edicto de peculio actionem de in rem verso ꝓponere: tamen nõ demõstratur edictũ, qd̃ fit de peculio tm̃, sed generale, qd̃ dicit de omni eo, quod fit cum eo, qui in aliena est potestate: ut in ea. l. 1. § verba sũt. Itẽ non ob. d. l. filiusfamiliàs, in fi q̃ quo ad effectũ ꝓponitur de in rẽ uerso, q̃ ꝓponit de peculio, ñ quo ad formulã: & eodẽ mõ expone qd̃ hic dr̃, vna est actio de peculo & de in rẽ verso. i. ille, q̃ ꝓponit actionẽ de peculio, cõsequtur effectu actionis de in

Textũ exponit.

actio de peculio, deque eo, [a] quod in rem domini versum erit, ut quãuis sine voluntate domini negotium gestum erit: tamẽ siue quid in rem eius versum fuerit, id totum præstare debeat: siue quid nõ sit in rem eius versum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculium patitur. [b] In rem autem domini versum intelligitur, quicquid necessario in rẽ eius impenderit seruus: veluti si mutuatus pecuniam creditorib. eius soluerit, aut ædificio ruẽtia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiã fundum, aut quamlibet aliam rem necessariã mercatus erit. [c] Itaq; si ex decẽ [d] puta aureis, quos seruus tuꝰ Titio mutuos accepit, creditori tuo quinque aureos soluerit, reliquos uerò quinque quolibet modo consumpserit pro quinq; quidem in solidum damnari debes: [e] pro cæteris verò quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo, s. apparet, si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titiũ consequi posse. Licet [f] cũ vna est actio, qua de peculio, deque eo, quod in rẽ domini uersum sit, agit: tamen duas habet condẽnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione [g] agitur, ante despicere solet, an in rem dñi uersum sit: nec aliter ad peculij æstimationẽ transit, quàm si aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum.

In peculio dicitur esse, id quod superest deducto eo, quod debetur domino, dummodo non debeatur vicario serui. h. d. Aret.

Cum autem quæritur, quantum in peculio sit: ante deducitur quicquid seruus domino, [*] eive, qui in potestatẽ eius sit, debet, & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliqñ tñ id, quod ei dẽt [i] seruus, qui in pñate dñi sit: non deducit ex peculio, veluti si is [k] in

[g] Actione. Scilicet de peculio.

❡ Cum aũt. CASVS. In si. proxi. § habuistis q̃ tunc demum transeundum est ad æstimationem peculij qñ nihil est in rẽ dñi uersum, uel nõ totum. Sed dñe pro Deo dicatis mihi qualr̃ in isto casu debuit æstimari peculium? Frater rñd. cum quæritur quantum peculium sit: solũ quod superest deducto eo, quod dño dẽtur, & ẽt eo, quod illis dẽtur, q̃ in sua ptãte sunt, vel tutela, illud qd̃ superest, dr̃ esse in peculio, & sum in uersie. Aliquando tñ. Iam intellexistis, q̃ peculium intellr̃ illud, qd̃ remanet deducto eo quod dño dẽtur, & ẽt illis, qui in eius ptãte sunt: qñq; tñ cõtingit, q̃ dñs non primo deducit qd̃ seruis suis dẽtur, puta si habeã seruum ordinarũ & ipse hẽat seruũ uicarium, & ordinarius meus dẽat mihi centum & uicario suo 50. ego postea cõuẽtus act. de peculio pro ꝯctu serui ordinarii. pꝛ deducam illa centum, q̃ mihi dẽbat. poteto ne deducere illa 50 q̃ seruo suo uicario dẽbat? dr̃, q̃ non. Et rõ huius est hæc, qa leges imponunt reb. & non uerbis. Si. n. dñs deduceret debitum uicarii de peculio ordinarii, & illud poneretur in peculio uicarii, hoc nihil aliud esset, q̃ una manu auferre de peculio ordinarii, & alia manu ponere idem in peculio ordinarii, cum peculiũ uicarii sit peculium ordinarii. h. d. Franc.

Seruus ordinarius. Seruus uicarius.

[h] Domino. s. dẽt. Cum enim inspecto iure naturali seruus liber sit, ꝑparet q̃ naturaliter potest obligari etiam domino suo, ut ff de condi. inde. l. si id qd̃. & ff. de pecu. l nec seruus, & s. de fide. ius. § 1. Accur.

[i] Debet q. d. Et id deducitur, quod dẽt dare seruus iis, qui sunt in ptãte, ut conseruis suis, & filiis dñis, & pupillis dñi, ut ff. de pec l. peculium aũt. in princ.

[k] Si is. s. cui dẽtur, puta hẽo seruũ catialdum, q̃ ordinarius dr̃, q̃ hẽt sub se aliũ, q̃ uicarius dr̃, si ordinarius dr̃, qui dẽt uicario, & conuenior de peculio ordinarii, non deducam quod uicario debetur. & est ratio in promptu, quia si deduco pro uicario. adhuc remanet peculium ordinarii, & ita frustra fieret deductio.

Castaldus is seruus dr̃ ab Alciat. in cõmentariis ad l. lecta. ff d̃ reb. cred. in uerbo de domo. cui casæ, seu domꝰ cura ẽ demandata.

ductio, cum semper maneret ordinarii peculium.

a Ipsius. Scilicet ordinarij.

b Quod eo pertinet. Id est, quod modo sub nube dixi: obtinet in hoc casu.

c Seruus. Scilicet ordinarius.

d Eius. Scilicet ordinarij.

e Caeterum. diximus. s. in illo §. praeterea. quod is agit de peculio, qui contrahit cum seruo, inuito vel ignorante domino. vnde videtur, quod qui contraxit eo volente, quia iussu suo, nō posset agere de peculio: sed tamē aliud est, ideo dic caeterum, pro sed.

¶ Cęterū dubium. CASVS. Dixi Iustini. Domine, supra fecistis mentionem de adiectionibus & duas vltimo posuistis, s. de peculio, & de in rem uersu, sed domine, posuistis eas vltimo propterea, quia non dantur in casibus, in quibus aliae quatuor dantur? Frater respond. dñs Iustin. non: imò nulli dubium est, quin ille, qui iussu dñi contraxit, possit etiam de peculio, vel de in rem verso agere, sed stultissimus esset si omissa actione. Quod iussu, per quā facilè solidum consequi possit, trāseat ad difficultatē ꝓbandi in rem dñi versum, vel probandi, quod tm̄ sit in peculio, quod solidum per actiones illas consequatur: & sumus in versicu. Is quoque. Scire debetis quod ille etiam cui competit tributoria, potest agere de peculio, & de in rem verso, & quandoque expedit plus agere tributoria quia in tributoria non habet dominus priuilegiū deductionis, seu ꝓdeductionis, sed cū alijs creditorib. vocatur in tributum Aliquando (dicit) plus expedit, agere de peculio: puta si non fuerit cōtractum in toto peculio, sed in quadam merce peculiari, quae est in tertia, vel in quarta parte peculij: maior autem pars peculij non est pecunia: & tunc si agat tributoria, habebitur non in merce, sed in praedijs, & mancipijs, & fęnebri pecunia solū eius merces, i. qua negotiat, sed & id quod inde receptū est. Si autē de peculio agit, habebitur ratio, peculij totius: & propterea debet quis cautè prouidere, & eligere illam actionem quae magis sibi proficere possit. Sed quicunque potest probare se in rem domini versum, de in rem verso agere potest, uel debet, hoc dicit. Franc. de Aret.

ipsius a peculio sit: Qđ eo pertinet, b vt si quid vicario suo seruus c debeat, id ex peculio eius d non deducatur.

Cui competit actio institoria, vel exercitoria, vel quod iussu, competit etiam de peculio, totius eius quod est in peculio, ratio est habenda: in tributoria, solum eius circa quod negociatur. Quapropter quandoque expedit agi una, quandoque alia. Are.

Cęterū e dubiū nō est quin is quoque, qui iussu dñi ꝯtraxerit, cuiq; institoria vel exercitoria actio cōpetit de peculio, deq; eo qđ in rē dñi versum est, agere possit. Sed erit stultissimus, f si omissa actione, qua facillimè solidū g ex cōtractu cōsequi possit se ad difficultatē ꝑducat ꝓbādi in rē dñi versum esse, vel habere seruū peculium, & tm̄ habere, vt solidum sibi solui possit. què de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed sanè huic modò i tributoria expedit agere, modò de peculio, & de in rē verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio praecipua non est, id est, quod domino debetur, non deducitur, sed eiusdem iuris est dominus, cuius & cęteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur k quod domino debetur: & in id, quod reliquum est, creditori dñs condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione l totius peculij ratio habetur: at in tributoria eius tantum, quo negociatur. m Et potest quisque tertia fortè parte peculij, aut quarta, vel etiā minima negociari: maiorem autem partem in pręditjs, vel mancipijs, aut fęnebri pecunia habere: Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem, vel illam eligere n debet. Certè qui potest probare in rem domini versum esse, de in rem verso agere debet.

Haec inter actionem de peculio & tributoriam est differentia: quod in priori, quod domino debetur ante omnia deducitur: in posteriori verò, dominus tanquam extraneus cum cęteris crediteribus in tributum vocatur: item in illa, totius peculij ratio habetur: in hac, eius tantum, in quo negociatus est seruus: quo fit, vt quandoq; altera experiri expediat.

Is quoq; h cui tributoria actio competit: ae-

Dicta de dominis, & seruis intelliguntur in parentibus, & liberis.

Quę diximus o de seruo,

f Sed erit stultissimus. Nota quē esse stultum, si eligat malū cū possit eligere bonum: ut in Authen. quibus modis nat. effic. sui. §. j. colla. vj. Vnde versus. Qui videt vtilius, & sumit deteriora: Absit ei radius luminis absque mora. Accursius.

g Solidum. Nota, quòd habens duas actiones: unam ex qua solidum consequi possit, & aliam cum diminutione, debet intentare illam, ex qua solidum consequatur. Angel.

h Is quoque. Facit ff. de tribu. l. aliquando.

i Modo. Id est, aliquando.

k Ante deducitur. No. quod in actione de peculio dñs est priuilegiatus, quia primo sui debiti rō habetur: de quo i. eo. §. praeterea. Ang.

l In hac actione. Scilicet. de peculio.

m Negociatur. Et qđ inde receptum est, ut ff. de trib. l. procuratoris §. mercis, vers. per hanc. & i. eo. §. introduxit. Acc.

n Eligere. Et post quam elegerit, non variabit, ut ff. de tribu. l. qđ in heredem. §. eligere. nisi fuerit deceptus quā primā elegit, ut ff. quod cum eo qui in alie. pot. l. sed si ex parte. §. fi.

¶ Quae diximus. CASVS Quae diximus de illo, qui ꝯtraxit cum seruo, intelligatis, & in eo qui cum filio, uel filia, nepote, uel nepte contraxit. Item licet idem sit de seruo quo ad dominum, quod in filio quo ad patrem, & econuerso, aliquid tamen speciale est in filio, quod non habet locum in seruo, scilicet Senatusconsultum Macedonia. quod prohibet filiofamil. mutuari, quod non loquitur de seruis. Quare autem Senatusconsultum Macedo. introductum fuerit: melius habetis in litera, quam in aliqua parte iuris. h. d. Franc.

o Quae diximus. A princ. titu. usque huc.

Electio debet esse de meliori.

Et variatio est phibetur Mand in 18. q. 32. Regu. nume. 13. nō nōnam tamē admittitur, ut idem subdit.

Eadem

a Eadem. Quantum actiones supradictas, sed in quibusdam non conueniunt. a ut in mutua pecunia quod dic, ut j.prox.§.item filius potest subire iudicium, & arbitriú, & patrem obligat quasi ex cõtractu de peculio, sed seruus non, vt ff.de pecu.l.3.§.si seruus. & §.idē scribit. & C.de ind.l.seruus. a Item filius fideiubere põt, & patrem de peculio obligare, vt ff.de pecu.l.3.§ si filius. sed seruus non. ff.de fideiuss.l.seruus. & l.seq. & pp hoc dixit ferè s.eo §.1.

b Aduersus patrē. Etiã de peculio nõ tenetur pr̃, vt hic dr̃, & C.ad S.C Maced.l.si filius. & cautè colligitur. C. ne fil.pro patre, vel pater pro filio. l.1.

c Senatus. Scilicet S.C.Macedonia. vt ff.ad Macedon. l. 1. quod cessat in multis casibus, s.xi. Primo, si fuerit miles filiusfami. vt C. ad S.C. Macedon.l.fin. Item si dixerit se patremfami. vt C. ad S.C.Macedon l.fin. Item si publicè paterfami. videbatur, vt ff.ad S.C.Maced. l. si quis patremfa. Itē si fuerit in scholis, ut ff.ad S.C.Macedon.l.sed Iulia.§. quod dicitur. & C. eod.l.Macedonian. Item si alius creditori soluit, ut ff ad Senatusconsul. Macedon. l.sed Iulianus. § penult. Item si factus paterfamiliàs debitum primum 3ctum quocunque mõ agnouit, ut C.e. l.Zenodorus. Item si uertit in rem patris, ut ff.eo.l.sed Iulianus. §.Proinde si acceperit. Item & si non accepit, ut uerteret in rem patris, postea tamen vertit, ut ff. eo.l.sed Iulianus.§.proinde.ver sed & si ab initio. Item cessat quando pater consensit, uel presens non contradixit, ut ff.eodem, lege, sed Iulianus. §.quanquam. & l.si tamen sciente, & C.eod.l.si permittente. Item si postea pater ratum habeat: t vt C.eod.l.finali, in princip. Item si paterfami. factus soluere cœpit, ut ff. eod.l.sed Iulianus.§.fi. & l.sequenti. Aliàs autem locum habet. ut non teneatur pater, vel filius, siue pecunia fuerit mutuo data, siue aliud in fraudem Senatusconsul. ut ff.eo l.si filiusfam.§.is autem. & l.sed Iulianus.§ mutui dationem.

& domino, eadem a intelligimus, & de filio & filia, & nepote, & nepte, & patre, auove, cuius in potestate sunt.

Qui filiofamiliàs in patria potestate constituto mutuam dederit pecuniam, is neque in patrem, neque in filium (etiã postquam sui iuris effectus est) ullam habet actionem, S. C. Maced. ita constituente.

Illud propriè seruatur in eorum persona, quod S.C Macedonianum prohibuit mutuas pecunias dare eis qui in potestate parentis sunt, & ei qui crediderit, denegatur actio tam aduersus ipsum (filium, filiamve, nepotem, neptemve) siue adhuc in potestate sint, siue morte parentis, vel emancipatione suæ potestatis esse cœperint) quam aduersus patrem, b auumve, siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. Quæ ideo Senatus c prospexit, quia sæpè onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumebant, vitæ parentum insidiabantur.

¶ Illud in summa. CASVS. Dixi Iustiniano: Dñe, satis dixisti de natura istarum actionum. Frater, dicit ipse, verum est. Adhuc in summa debes scire, q si aliquis contraxit cum filio, uel cum seruo iussu patris, uel domini, uel in rem patris, uel domini aliqd uersum fuerit, poterit agere cum patre uel domino ac si cum eo contraxisset, & ab eo condicere directa actione, uel institoria, uel quod iussu, uel alia. Ipse enim qui potest agere exercitoria, uel institoria, poterit agere directa contra dominum, vel patrem, quia iussu ipsorum cõtraxisse videtur. Semper enim, qui instituit, vel præponit, quasi iubere, & velle videtur, quod cum eo ageretur. h. d. Franc. de Are.

Actione, Quod iussu, vel de in rem verso, vel institoria, vel exercitoria, potest agi directo contra patrem, vel dominum ex contractu filij, vel serui. Ar.

Illud in summa admonendi sumus, id quod iussu patris, dominive contractum fuerit, quodq; in rem eius versum erit, directo d quoque posse à patre, dominove condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestũ esset. Ei quoq;, cui e exercitoria, vel institoria actione tenetur, directo posse cõdici e placet, quia huius quoque iussu contractum intelligitur. f

d Directo. Id est, certi condictione directa, non adhibita hac adiectione de peculio, vel de in rem verso. Sed nunquid supradicta sex nomina. s. q iussu, exercitoria, tributoria, de peculio, & de in rem verso, sunt nomina actionum? Respondent quidam, q sic, & faciunt pro eis infinitæ leges, quæ dicunt de action. de peculio, & sic de singulis, ut patet etiã in rubrica cuiuslibet tit. 1. Sed Ioan. contra. Dicit enim q sunt actionum adiectiones, non actiones. & facit pro eo. ff. de negotiis gestis. l. mandatti. & ff. de pecu. l. tertia. §. cui congruit.

ADDITIO. Nota, quod istæ actiones sunt adiectiuæ, non autem proprium nomen actionis. Et idem not. gloss. in l. si tamen plures. §. fina. ff. de exercit. & in l. tertia. §. si filiusfamiliàs. ff. de pecul. Angelus.

e Condici. Scilicet certi condictione, non adhibita hac adiectione, institoria. Item & de in rem uerso, vt ff. de in rem uerso. l. 1. in princ.

f Intelligitur. Facit ff. de edendo. l. prætor. §. sed & si seruus, & ff. si cer. pet. l. si institorem.

TITVLVS VIII.

DE NOXALIBVS actionibus.

Quoties alienus seruus noxam seu damnum cuipiam intulerit, actio noxalis aduersus dñm instituitur: quasi condemnatus fuerit. s. damnum soluere, aut ipsius serui datione, damni vitare æstimationem: is tñ cui noxa deditus est, quãuis dñs serui sit effectus, eum tñ postea damnum resarcientem manumittere cogitur.

DE NOXALIBVS actionibus.

Non solùm ex contractibus eorum, qui in nostra potestate sunt, conuenimur: sed etiam ex delictis, & quia pro eis noxaliter agitur, ideo de noxalibus ponitur. Accursius.

ADDITIO. Ast istam continuationem facit l. 1. ff. eodem. Continuatio.

Ex

a Vide hic l hoc xij. differētias per Io. d Plat.

a Quare autē fiat executio filio condēnato: hr̃. j. tit. 1. §. fi. Ang.

Regulariter tñ filiusfa. obligari põt dēpta hac mutui cã & voti, ita vt si non sit soluendo detrudatus in carcerē, vt l. cum filij. C. q bo. cede. licet glo. sentiat cõtra. Et in hoc nõ rectè, vt in l. 3. §. sed vtrum, in ver. conueniri. ff. de nupt. Et adde q si exceptio Macedo. fuerit omissa post sententiã opponi põt, sicut plures aliæ, no. in l. tametsi. ff. ad Ma. & C. de iuris & fac. igno. l. 1.

a Dic idē si tacitè ratum habuisse dicatur, vt quia recuperat literas à filio continentes q pecunias mutuo acceptas soluere, & nõ est statim protestatus de ... ria sua

voluntate, ut est tex. sing. in l. filiusfam. ff. ad Macedo. Ang.

a Aliàs qui.

Qđ iussu, exercitoria, & cæteræ, non sũt actiones, sed actionũ adiectiones.

EX maleficijs [a] † seruorum, veluti si furtum fecerint, [b] aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriã commiserint, noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato [c] permittitur, aut litis æstimationem [d] sufferre, aut ipsum hominem noxę dedere. Noxa [e] aũt est ipsum corpus, quod nocuit, id est seruus, noxia [e] ipsum maleficium, ueluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Summa autem ratione permissum est noxę deditione fungi. Namque erat iniquum [f] nequitiã eorũ vltra ipsorũ corpora dominis damnosam esse.

Pro delicto serui dominus liberatur dando seruum pro noxa, & in damnum passum transfertur dominium: quod aneccari potest si dominus emẽdet damnum, & velit eum manumittere. Aret.

Dominus noxali iudicio serui sui nomine [g] conuentus, seruum actori noxæ dedendo liberatur, [h] nec minus [i] in perpetuum eius serui dominiũ à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus est, seruus resarcierit quæsita pecunia, auxilio [k] prætoris inuito domino manumittetur.

Noxalium actionum quadam sunt ciuiles, & quadam prætoria. Aret.

Sunt autem constitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus, veluti furti [l] ex lege duodecim tabularum, damni, [m] iniuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris, veluti iniuriarum, & vi bonorum raptorum.

Omnis ad quem seruus delinquens transit, noxaliter conuenitur: Et noxaliter etiam quis punitur pro delicto liberi hominis facti postea serui. Aretinus.

Diuisio.

EX maleficiis. Tot... cipaliter in duas p... ...o ponit qualiter deditio pro noxa habeat locũ in seruo delinquente. Secundo, an habeat locũ in filiosfamiliàs. Secunda ibi, Sed ueteres.

CASVS. Quæui à legislatore. in quibus habeat locũ noxal. actio. Et ipse rñ. dicẽs, ꝙ introductæ sunt ex maleficiis seruorum. Et ponit exemplum in litera de diuersis maleficiis, pro quibus datur actio. noxales. in quib. noxa actio. si condemnatus fuerit dñs noxaliter cõuentus, liberum est ei soluere æstimationem damni, vel dare seruũ pro noxa. Sed dñe, quid est noxa? dicit ipse: Noxa est ipsum corpus, quod delinqt, siue nocet: noxia est ipsum maleficium, propriè loquendo, promiscuè tñ utimur his uerbis: s. noxia, & noxa, & sum in vers. Summa aũt. in quo pone sic casũ. Quæsiui à legislatore, quare fuit constitutu, ꝙ dñs, qui conuenitur act. noxali, possit liberari dãdo seruum pro noxa? Frater, dicit ipse: hoc summa ratione fuit introductum. Iniquũ. enim esset, si seruus per nequitiam suam domino suo vltra æstimationem corporis sui posset damnum dare: hoc dicit. Franc. de Aret.

† Scilicet priuatis. nã ex publicis delictis ipse seruus ae... sustinet. l. a C. de ac. cus. l. hos accusate. §. omnib. ff. illo tit. l. penul. §. vlt. C. de noxal. actin. nec ad publica delicta ptinet noxæ appellatio. Vnde & qui stipulatus est seruũ noxis solutũ quæri non pt de criminib. publicis. l. hæc stipulatio noxis. ff. de verbo. obl. Fran. Balduinus hic.

[f] Vide q̃ hic annotaui atq; inibi quã calũniosè Valla hũc Iustiniani locum reprehendat. Ægi. Per.

[a] Ex maleficiis. Idem est, et quasi maleficiis, ut ff. nau. caup. sta. l. fin. § seruorum, & de hoc plenè diximus, j. de act. §. actiones autem.

[b] Furtum fecerit. t. Sup. extraneo. & Idem in sequentibus articulis. Nam cum domino talia committendo agi non potest, ut j. de obliga. ex delicto. §. hi qui. & ff. de noxa. l. cum seruus.

[c] Domino damnato. Nescienti eum dalinquere seruus: uel scienti, tamen prohibere nolenti: alioqui in solidum tenetur, ut ff. de noxal. act. l. 2. & l. in delictis, & C. eod. l. 2.

[d] Æstimationem. Puta decem, ad quæ semper est obligatus: sed liberatur dando animal. s. quousque actione iudicari conueniatur, ut ff. de re iudic. l. miles, §. decem, & ff. de peti. hær. l. item ueniunt. §. cum prædiximus. Accur.

Noxa & noxia differunt.

[e] Noxia. Vnde versus: Noxia delictum, dalinquens noxa uocatur. sed quandoque uno pro alio utimur.

[f] Iniquum. Sed quandoque iniquum esset officium alicuius esse sibi damnosum, secundum lo. ut ff. de fur. l. si seruus communis. § quod verò.

¶ Dominus noxali. CASVS. quod iã dictũ est de noxalibus actionibus, sufficeret pro toto titu. In §. tñ isto dicitur, ꝙ si dñs conueniatur pro maleficio serui, dando seruum liberatur, & in isto casu licet dñs pro delicto serui, & non pro facto suo seruum tradat ipsi actori: tñ dominium transfert in ipsum actorem sicut transfer dominium serui in tradendo seruum pro proprio facto, puta si uendidisset eum. Verumtamen scire debetis, quòd si seruus datus pro noxa, quæsita pecunia ab amicis suis damnum velit resarcire: auxilio prætoris manumittetur, quod est mirabile: sed hoc est in fauorem libertatis. h. d. Fran. de Are.

[g] Serui sui [r] nomine. nota ꝙ dominus tenetur nomine serui, & ita dẽt fundari libellus secundum Ang. Are.

[r] Ista glo. nõ est Accursij.

[h] Liberatur. Sed cum seruus non sit in obligatione, sed damni æstimatione: vt ff. de re ind. l. miles. § decẽ. quomodo dando seruum liberatur. seũ aliud pro alio, inuito creditore solui nõ possit, ut ff. si cer. petat. l. ij. §. j. Respon. speciale est, quia iniquum est serui nequitiam vltra ipsius corpus extendi: [s] vt s. eod. §. summa.

[s] Vel dic vt dicit Bart. in d. l. miles. §. 1. d̃ re iu. quia imò seruus erat in solutione: vñ ipsum soluendo liberatur, vt arg. l. si quis stipulatus fuerit. ff. de sol. Ang.

[i] Nec minus. Quasi dicat, licet detur pro alio, s. pro delicto uel æstimatione delicti: tamen dominium transfertur.

[k] Auxilio. Sed nonne iniquũ est auferri, quod perpetuò sibi quæsitum est, ut modo dixerat, & probatur. ff. rer. amo. l. non enim. Sed certè est speciale fauore libertatis. sic & aliàs, C. de patr. qui fil. distra. l. 2. & ff si lib. ingenuus esse dic. l. 2. sic & ff. de hæred. institu. l. pignori. Accur.

ADDITIO Et dicit hic Ang. ꝙ redimens aliquem ab hostibus (qui hodie intelliguntur infideles) potest eum retinere loco pignoris. Vt seruiat sibi per quinquennium, nisi se redemerit. l. Senatus. §. fi. ff. de lega. 1. & l. 1. C. de captiuis.

¶ Sunt autem. CASVS. Ego dixi Imperatori. Dñe, vellem scire, an actiones illæ noxales procedant à iure ciuili, an à prætorio. Et dicit ꝙ ab utroque iure procedunt. Est enim una actio noxalis, quæ procedit à lege xii. tabula. scilicet actio furti non manifesti. Est & alia noxalis, quæ descendit à lege Aquil. s. dãni, iniuriæ, & aliæ sunt actiones noxales, quæ descendunt à iure prætorio: veluti ui bonorum raptorum, & iniuriarum. Franc.

[l] Furti. Scilicet non manifesti. Nam actio furti manifesti est prætoria, ut. j. de perpe. & temp. act. §. 1.

[m] Damni. Scilicet, actio.

Omnis

¶ Omnis aūt. CASVS. Scire debitis, q ols actio noxalis caput sequitur. vnde si seruus tuus damnū dederit, & postea incipiat alius eum possidere, egit noxaliter ꝯ nouum dominum ipsum seruum possidentē, vel si manumissus fuerit, tūc poterit directò conueniri de delicto suo: & similiter contingit ecōuerso plerūq;, q ille qui tenebat directò primo ex delicto suo, postea incipiat teneri noxaliter. & de hoc exēplificat dominus Iusti. satis in litera. h. d. poterat incipere: & quamuis postea illum seruum alienaueris, adhuc non poterat ꝯ eum agere, sicut nec poterit seruus alienatus, vel manumissus in quē dominus suus deliquerat agere, contra ipsum. hoc dicit. Franc.

Omnis aūt noxalis actio caput sequitur. Nā si seruus tuus noxiā cōmiserit: a quādiu in tua potestate sit, b tecū est actio: si aūt i alterius ptātē puenerit, cū illo incipit actio esse. at si manumissus fuerit: c directò ipse tenet. & extinguit noxæ deditio. Ex diuerso quoq; directa actio noxalis esse incipit. Nā si liber homo noxiam cōmiserit, & is seruus tuus esse cœperit (quod quibusdā casibus effici primo libro d tradidimus) incipit tecum esset noxalis actio, quæ ante directa fuisset.

Ex delicto serui proprij nulla competit domino actio ēt si postea alienetur, vel manumittatur. Idem in seruo alieno, q efficitur ipsius dānū passi. Itē ex delicto domini nō datur actio seruo libero facto. ar.

Annota, Quoties ab initio actionis ortus impeditur, quamquam res ad eū casum perueniat, in quo ñasci actio posset, nihilò magis suscitatur, vel oritur actio: è regione autem, quæ semel nata est obligatio, si in eum casum res perducatur, à quo initium capere non posset, euanescit.

Si seruus dño noxiā ꝯmiserit: actio nulla nascitur. Nāq; īter dnm, & eū, qui in ptāte eius est, nulla obligatio e nasci pōt. Ideoque & si in alienam ptātē seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso, f neque cum eo, cuius nunc in ptāte g sit, agi pōt: Vnde si alienus seru⁹ noxiam tibi cōmiserit, & is postea in ptāte tua esse cœperit. h interdicitur i actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere nō potuit. k Ideoque licet exierit de tua ptāte, agere non potes. l quemadmodum si dñs in seruū suum aliqd commiserit: nec si manumissus, aut alienatus fuerit seruus, vllā actionē cōtra dominum habere potest.

Veteri iure filijfamil. noxiam inferentes, non secus atque serui, noxa debebantur: quod vtpote asperum, & inhumanum hoc iure exauctoratum fuit: eum filiusfa. qui deliquit ipse conueniri possit.

Sed veteres qdē hoc & in filijsfamiliarū masculis, & fœminis admisere. m Noua autem hominū conuersatio huiusmodi asperitatem rectè respuendam esse existimauit, n & ab vsu cōi hoc penit⁹ recessit. Quis enim patiatur, filiū suū, & maximè filiā in noxā alij dari, vt

Et idē si seruus moriat: qm̄ tunc extinguit crimen. & dñs liberat, ēt si dolo possidere desijt anteq̄ cōuenia: uel anteq̄ mora sit iudicij acipiēdi. l. elegāter. §. si isquē. ff. eo. ī lo. de Pla. Furti non manifesti actio ē ciuilis. Furti vero manifesti prætoria. Seruus manumissus an teneai d gestis in seruitute.

a Commiserit. Scilicet extraneo.

b In tua potestate sit. Vel dolo fecisti quo minus sit, nam tunc vtilis noxalis locum habet: vt ff. eod. l. si bo. fid. & l. electio. §. si is.

c Directò. Hic distingue an seruus deliqt, an ꝯx: t: primo casu si in dñm, nō tenet postea factus liber: ut ī. de obl. q̄ ex delic. §. ij q. & ī. psimo §. & ff. de iur l. serui. & filij. Si in extraneū, tenetur directò, vt hic. Si autem contrahat, & fuerit cōnexa gestio illa, q̄ gesserit i seruitute, cum ea quam in libertate fecit, tenet, non aliàs: vt ff. de nego. gest. l. cū actū. & C. an seruus ex suo facto. l. 3. in fi. nisi in casu: vt C. de pet. hæredit. l. fin. §. pen. in fin.

ADDITIO Alios ēt casus habes notatos ī l. cum actū, in gl. reddere. ff. de neg. gest.

d Primo libro. Vt ī. de iure pers. §. pe.

Si seruus domino. CASVS Pone, q seruus deliquerit ꝯ dominum suum: certè de hoc nulla obligatio pdita ē: quia nulla est actio ciuilis inter dominum, & seruum, & adeo hoc verum est, vt si nouum dominum cœperit seruus ille, qui ꝯ dominū deliquit, obtinere: vel si liber factus fuerit: non possit quondā dñs contra eum agere, nec nouum dominum noxaliter conuenire. Sed quid si seruus alienus aliquid deliquerit contra te, & postea factus fuerit seruus tuus poterisne agere contra dominum quondam serui tui nunc ex illo delicto? Et respondet dominus Iustinianus, q iam finita est illa actio, quæ primo cōpetebat. Deducta est enim in eum casum, à quo non

e Obligatio. Id est ciuilis, sed naturalis fit: vt supra de fideius. §. t.

f Cum ipso. Manumisso. vt hic, & C. codē. l. t. in fi. Acc.

g In potestate. Cū alienatus est. Et facit ff. de pecul. l. & ancillarum. §. si seruus. versi. sed si alieno. Accursius.

h Esse cœperit. Ante litem contestatā. Nā post litem contestatam non intercidit: vt ff. eodem. l. si alienus seru⁹. Et est rō: quia imputatur ei quare alienauerit: vt ff. eod. l. quemadmodum. in princ.

i Interdicitur. Facit ff. d minor l ve. rum. in fi. t. respon. & ff. de le. i. l. legatarius. in fine.

k Non potuit. Scilicet noxalis actio. Et no. rē impediri, si deducitur in eū casum à quo incipere non pōt. arg. supra, de le. §. ex cōtratio. Mand. in 2o. q̄st. 3a. Regu. nu. 3.

l Non potes. Argum. ff de ca. & po. re. l. 2. §. 1. aliàs, de ca. dimi. l. secunda. §. ei qui.

¶ Sed veteres. CASVS. Dixi vobis qualiter dominus cōuenitur actione noxali, & qualiter poterit se liberare dando seruum pro noxa. Hoc etiā habebat olim locum in filijs vtriusq; sexus. Noua antē cōstitutio rectè respuēdā hāc asperitatē existimat, & statuit hoc solum in seruis habere locum: & maxime quia veteres legū authores scripserunt filiosfamiliàs pro delictis eorū conueniri posse. hoc dicit.

Fili⁹ ols pro noxa dabaī, & à patre licite occidebatur.

m Admisere. Iure veteri dabatur filius pro noxa, vt seruus. vt hic. Item occidebatur licite à patre, sicut seruus à domino: sed hodie non sic: a vt supra, de his q sui sunt vel alie. iur. §. 2. & ī. de iure perso. §. 3. & ff. de libe. & posth. l. in suis. in fi. & C. de pat. potesta. l. fi.

n Existimauit. Vt hic, & C. de fur. & ser. corru. l. apud antiquos. in fine. Accur.

a Et ideo quia hoc nō erat ēt de iure Digestorū necessario seq̄, q iste te. dēt intelligi añ in ra Digestorū. An.

Penè.

ᵃ Penè. Id est ferè, vel pœnæ nominaliter, s. per corpus pœnæ, & tunc diphthongatur, quasi dicat, per corpus filii patientia pœnam.
ᵇ Pudicitiæ fauor. Nota q pudicitia est multum fauorisanda, facit l. nec ei. §. pe. ff. de adop. Ang.
ᶜ In seruos. Id est, propter seruos.
ᵈ Filiosfamiliâs. Non & patres, ut si filiusfamiliâs index litem suam fecerit malè iudicando, ut ff. de iudic. l. si filius familiâs. vel si dam num alicui dederit proiiciendo, eo separatim habitante à patre, ut ã. de obl. quæ ex quasi delic. §. si filiusfam. & ff. de iis, qui deiec. uel effud. l. 1. §. si filius familia. & de his le gib. dicit hic, cum dicit antiquos com mentatores. Accur.
ᵉ Conueniri. Scilicet directo, ut ff. eo. l. noxali. & l. seque. quib. filiis condemnatis datur in patrẽ actio in factũ de re iudicata in peculiũ, ut ff. eod. l. & si condemnatus, & ff. de pecu. l. 3. § item scribit. Sed quid si iudicium filius accipere noluit, imò contumaciter non venit, an mitti actor dẽt in possessionem peculii pro fectitii? Vi q non, quia ex delicto filii non dẽt coueniri pater, ut hic di. E͞z vẽ q sic, quia aliàs dicit lex, q pôt cedere bonis in peculio tali, ut C. qui bon. cede. pos. l. cum & filii, in eo quod dicit, vel à patre, &c. Sed huic verbo rñd. Aldricus, quod dicta lex, cum & filii, loquitur de castrensi, vel de eo, quod habet a pa tre sibi cunti in castra, donandum, quod etiam castren se dicitur, ut C. fam. ercis. l. si filiusfamiliâs.

Contumacia filii, an faciat q actor mittatur in peculiũ profectitium.

ᶠ Obseruna diligẽter gl. hâc quæ tradit dñã. l. Aql. quæ est aduersus liberũ hominẽ, & noxalẽ q aduersus seruũ, ac postremo actionem in factum de pauperie, q occasione quadrupedis datur. idẽ tradit gl. in c. si sup verb. alalia. extra. de Iniur. & damn. da. dices tamen & Aquil. in seruũ esse noxalẽ, & l quadrupedẽ quoque.

penè ᵃ per filij corpus pr̃ magis, quam filius periclitet, cum in filiab. etiã pudicitiæ fauor ᵇ hoc bñ excludebat. Et iõ placuit, in seruos ᶜ tumò noxales actiones eẽ ppõnẽdas, cũ apud veteres le gum cõmentatores inuenerimus sæpius dictũ, ipsos filiosfamiliâs ᵈ p suis delictis posse cõueniri. ᵉ

TITVLVS IX.

SI QVADRVPES pauperiem fecisse dicatur.

Quoties quadrupes contra innatam sibi gñis consuetudinẽ cõmota feritate, lasciuia, vel alio quouis mõ, dãnũ intulerit, actio noxalis aduersũ quadrupedis dñm accommodatur, ut aut damni æstimationẽ soluat, aut animal noxæ dedat.

Animaliũ ᶠ nõie, † quæ rõne carẽt, si qua lasciuia, ᵍ aut feruore, ʰ † aut feritate pauperiẽ fecerint: noxalis actio ᵏ lege xij. tabu. prodita ˡ est. Quæ aĩalia si noxæ dedanẽ, pro ficiuntreo ad liberõnem, qa ita lex xij. tabu. scripta estⁿ: v. puta, S: equus calcitrosus calce pcusserit, aut bos cornu petere soli tus, ᵐ cornu petierit. † Hęc aũt † actio in ijs, q ○ naturam ᵒ mouentur. locum habet. Cæterum si genitalis ᵖ sit feri-

Cõcor. cum hoc toto prin. in c. si cul glo. super verb. animalia tue extra. de iniur. & dãno da. Aliàs, pauote.

solitus cornu petere, cornu petierit, damnum dant, aut pauperiem faciunt, & pp hoc locum bẽt actio, sm quod de hoc in proaimo §. apparebit. Et sum in versi. hæc autem actio Quæsiui à domino Iusti. Dñe, pro Deo dicatis mihi, utrum hæc actio locum bẽat in omnib. animalibus, quæ ratione carent? Et rñd. Frater, hæc act. locum hẽt in omnib. animalibus quæ carent rõne, dummodo ɜ na turam sui generis & consuetudinem moueantur, & alicui damnum dederint. cæterum si ex naturali feritate alicui damnum dedetint, cessat hęc actio. vnde si vrsus à dño fugerit, & alicui nocuerit, vel pauperiẽ fecerit: non potest dñs eius quondam conueniri, quia ex quo fera euasit, desiit esse dñs. Et sumus in versi. paupories, in quo dic casum: Dñe, pro deo exponatis, & dicatis mihi, quid ẽ pauperies? Et rñ. Frater, pauperies est damnũ sine iniuria, &c. Animalia autem irrationabilia, quę ratione carent, non possunt iniuriã facere, quia iniuria pertinet ad noxalem actionem. hoc dicit Franc.

† De boue. q cornu petit, multa sũt in l. Mosaica sancita. Exod. 21.

† Cõcor. ca. si culpa. in glo. sup versi. alalia. in me. extra. de Iniur.

ᶠ Animalium. Scilicet quadrupedum, ut ff. eod. l. 1. in princ. sed nomine damni dati à bipede vtilis locũ habet, ut ff. eo. l. pen.
ᵍ Lasciuia. Id est luxuria, Vel dic facilitate, ut facit pullus.
ʰ Feruore. Id est amore, ut si equus tuus, ut equam meam adiret, ostium meum fregerit, & dicitur feruor, quia calefacit amor. ut in Auth. quib. mod. nat. effi. leg. §. illud. versi. sed nihil. colla. 6.
ⁱ Feritate. Id est crudelitate, s. sua, non sui generis natura, ut j̃. proaimo §.
ᵏ Actio. quæ vocatur in factum, vel simpliciter de pauperie.
ˡ Prodita. Id est, adinuenta.
ᵐ Scripta est. Vt ã. tit. 1. §. sunt aũt. & ff. eo. l. 1. in prin.
ⁿ Solitus. Subaudi in utroq; exemplo etiam. Nam idem est, & si non sit solitus, ut in prin. huius tit.
ADDITIO. Hoc verum si fera nocens non euasit, quæ habet consuetudinem redeundi: aliàs si euasit, nec utili, nec directa tenetur dominus, etiam si postea redierit, arg. l. qui tes §. aream, ff. de solu. Ang.
ᵒ Contra naturam. i. consuetudinem gñis illius animalis, licet sit sua consuetudo, ut calcitret, ut ã. proaimo §. nam maior pars equorum non pessundat, & maior pars boum non cornu petit, quia equi, & bones dñr mansueti. Et mansueta dñr, quæ gregatim pascuntur: vnde sm hoc canis non est in numero ferarum nec mansuetorum. Nam maior pars canum non mordet, & maior pars non gregatim pascitur, sed vr̃ et q in his feris locum habeat hęc actio, vt j̃. eo. §. si. quæ est ɜ. Sol. utilis (vt ibi) locum habet, directa non, ut hic, & ff. eo. l. 1. §. in bestiis. Ac.
ᵖ Si genitalis. Id est, si à genere habeat quod sit fera.

Equi & boues sũt mãsueti. Canes aliqui non mordent. Aliàs fine non.

Pauperies quid.

SI QVADRVPES PAVPERIEM fecisse dicatur.

De maleficijs seruorum dictum est. nunc de maleficijs irrationabilium animalium: Nam aut damnum dat homo liber, & tunc locum habet tit. supra ad legem Aquil per totum: Aut seruus, & tunc locum habet supra tit. 1. per totum: Aut aliud animal, & tunc locum habet hic tit. Accur.

Animalium. Totus iste tit diuiditur in duas partes. Primo qñ actio de pauperie locum habet, vel non Secundo loquitur quando habet locum actio de ædil. edic. nel non. Secunda ibi, hæc autem, uel ibi, cęterum.
CASVS. Quæsiui à legislatore qualiter conueniamur nomine animalium, quæ ratione carent, lasciuia, uel feritate damnum dederint, uel pauperiem fecerit alicui: poterit ɜ te agi actione noxali de pauperie, quæ quidem actio descendit ea lege xii. tab. Poteris tñ liberari dando illud animal pro noxa. Sed dñe, qualiter animal irrationale potest dare damnũ, aut pauperiem facere? Et ipse respondet, Frater, si equus tuus calcitrosus calce percusserit, aut bos tuus

tas, [a] cessat actio. [b] denique si vrsus fugerit a domino, & sic nocuerit: nō potest quondam dominus conueniri: quia desijt dominus esse, vbi [c] fera esse fit. [d] Pauperies [e] autem est damnum sine iniuria facientis datum. Nec .n. potest animal iniuriam fecisse dici, quod sensu caret. [f] Hæc [g] quidem ad noxalē pertinent actionē.

Si quadrupes nō mansueta iuxta naturā sui generis damnū dederit in liberū corpus, nō occidendo: dominus ex ædilitia edicta arbitrio iudicis cōdemnatur: in alijs rebus in duplum. vel noxalis actio his duobus casibus cōtra dominū dirigitur: et pœnales actiones pro eodē facta concurrētes nō perimunt se concursu. Aret.

Annota, quoties plures pœnales actiones pro eodem facto competunt, concursu inuicem nequaquam se perimunt.

Cæterū sciēdū est ædilitio edicto [h] prohiberi nos canem, verrem, aprū, vrsum, leonem [i] ibi habere, qua vulgo iter fit, & si aduersus ea factum erit & nocitum [k] libero homini esse dicatur: qđ bonum, & æquū iudici videtur, tanti dominus cōdēnetur: [l] cæterarū vero rerū quanti damnum datū sit, dupli. Præter has [m] āt ædilitias actiones, & de pauperie locū habebit. [n] Nunquam enim actiones præsertim pœnales, de eadem re [o] concurrentes alia aliam consumit, [p]

TITVLVS X.

DE IIS, PER quos agere possumus.

Actiones intentantur per nos, & per procuratores nostras: quorum vsus olim prohibitus erat, nisi in certis casibus. sed nunc necessarius est, quando principalis agere vel defendere impeditur. Angelus Aretinus.

NVnc admo-

a Feritas. Id est crudelitas.
b Actio. Scilicet directa.
c Vbi. Id est, postquam.
d Euasit. Vt ī de rerum diui. §. feræ.
e Pauperies. Mirabilis est hæc expositio, & legalis Ideo sic Iure dicta, quia pauperiem aliquā facit: & sicut & damnū diminutio, vel ademptio patrimonij dicitur: vt ff. de damno infecto, l. tertia.
f Sensu caret. Quandoque tñ res inanimata in iniuriam facere dicitur impropriè vt ff. commod. l. si vt certo. § planè si sic commodani.
g Hæc. Scilicet supradicta duo. & ꝙ nomine feræ bestiæ nō agitur hac actione, & quod nomine mansueræ noxaliter tantum agatur. vt ī. proxi. §. & in principio tit.
¶ Cæterū sciendum est CASVS. Iam dictum est supra. ꝙ non habet act. noxalis de pauperie locū nisi animal fuerit sine ratione, & cōtra naturam sui generis nocuerit. & scire debetis, quod ædilitio edicto prohibitum est, ne quis habeat canem, verrem, vel aprum, vel aliud animal, quod transeuntibus nocere possit, ea parte qua vulgo iter sit. & si hēat, & illud animal libero homini nocuerit: condemnabitur ille, qui illud animal habuerit, inquantum iustum visū fuerit iudicanti: non habendo deformitatis æstimationem: quia deformitas humani corporis æstimari non pōt. Si autem in alijs rebus dederit damnum, condemnabitur in duplum. In vers. præter has aūt, scire debetis, ꝙ qñ aliquod animal nociturum & cōtra naturam sui generis est in eo loco, quo vulgo iter fit: præter act. in factum, quæ descendit ex ædilitio edicto, similiter habet locum contra eum act. noxalis de pauperie vtilis. Sed dñe, si sic est, ergo vos datis duas act. pro eodem delicto. Frater, verum est, Cum enim plures sint actiones pęnales ex eodem delicto descendentes: vna alteram concursu non tollit. hoc dicit. Fran. de Aret.
h Edicto. Posito ff de ædil edic l hic enim. §. deinde & l. sequenti.
i Leonem Item lupum, pantheram, & generaliter omnē animal, quod debeat nocere, siue solutū, siue ligatum: ita tñ, ꝙ damnū nihilo minus facere possit: vt ff. de ædil. edi. l hi enim. & l. gñaliter & l seq.
k Et nocitum. In corpore. ita quod non sit mortuus alias cc. solidi debentur: r vt ff. de ædil. edic. l. qua vulgò. ij. respon. Accursius.
l Condemnetur. Ratione deformitatis. nō habita, sed impensarum tātum in curatione factarū, & operarum amissarum, & amittendarum. vt ff. eod l. ex hac. Item condemnatur in duplum occasione damni dati in alijs rebus ex hoc edicto: vt hic, & ff. de ædil. edic. l. quā vulgo. ij. respon. in fine.
m Præter has. Id est prēter hos modos agēdi ædilitio edicto.
n Habebit Scilicet vtilē: aliās ꝯ: vt ē. e. §. hic aūt. Acc.
o De eadē re. Id ē ex eo facto. & delicto.
p Cōsumit. Hoc est intelligēdū ꝯcursu, ꝯceptiōe. n. vna aliā ꝯsumit. Et ad euidē tiā istorū dic, ꝙ qñ cōpetunt plures actiones eidē, & ꝯ eū dē, aut oēs pęnales sūt, aut oēa rei psecutoriæ, aut aliæ pœnales, aliæ rei persecutoriæ: Primo casu subdistingue, aut oēs ex vno delicto, & tūc vna tollit aliam ꝯceptiōe, ñ l id, qđ excedit: & ff vi bon. rapt. l. j. & ff de ac. & oblig l. qui seruum. §. fi. & hoc cū ex vno delicto: si aūt ꝯcursu: & hic dicit. vbi āt ex diuersis factis nunā tollit alterā, ēt ꝯceptiōe: vt ff de priuat delic l. nūquā. § prin. In secundo casu, qñ oēs sūt rei ꝑsecutoriæ: dic ꝙ aut ꝯ eundem dani & tunc tollunt adinteē ꝯceptione, ñ ꝯcursu: vt ff. loc. l. si merces. §. culpa. aut ꝯ diuersos, & tūc non tollunt ꝯceptione: vt ff. de tab exhib l. In eū. §. cōdemnatio. In tertio casu. s qñ alia est pœnalis, & altera rei persecutoria iterum subdistingue, q a aut est pęnalis originaliter, & tūc neutra ꝑ alterā tollitur: vt ff. de fur. l. si pignore § cum furti, & ff. de cōd. fur l si ꝓ fure. § furti hoc tñ fallit in casu: vt ff nau. cau. stabul. l. & ita §. fi. quia ibi cōpetebat altera de iure cōi: altera de iure speciali. Aut nō est merè, vel originaliter pęnalis: & tunc vna per alteram tollit. vt ff. quod metus cau. l. metum § licet.
ADDITIO Similē gl habes. ff. nau cau. stab. l. & ita quæ olim incipiebat. idem ait. § fin. & in l nunquam actiones ff de reg. iur. cuius regulæ tenor ponitur hic in fin. tex.

r Ista pœna secundum glo. in l. qua vulgo applicat ꝓ parte fisco, & ꝓ parte parti, alle. ff de ijs qui deie. l. si vero. §. penul. secundum. Ang.

Actiones plures si cui competāt, an vna intentata tollatur aliæ.

DE IIS, PER QVOS &c.

Quia de actionibus diximus videamus per quas exerceatur, & in hoc incipit, Nunc &c.

NVnc. Totus iste titu. diuiditur in tres partes. Primo ponit vnum dictum bimembre. Secundo vnum membrum assumit. & declarat tam de iure antiquo, quam hodierno.

Tertio declarat quid est procurator, & tutor. Secunda ibi. Alieno veluti. Tertia ibi, Procurator.

¶ Accessi ad dñm Iusti. & quæsiui ab eo, Dñe, qs est ille qui põt ꝓ alieno agere? Frater, dicit, ipse. Scire debes: ꝙ licitum est cuilibet nomine suo agere, vel nomine alieno. Nomine suo, sicut pro facto suo: nomine alieno, veluti nomine procuratorio vel tutorio, vel curatorio. & sic seruat̃ hodie Olim autem potuit quilibet agere nomine suo, sed nõ nomine alieno, nisi in casibus positis in littera. Et quia antiquitas ista modernis dura videbatur, & magnã afferebat incommoditatem, quod alieno nomine agere non licebat, eo ꝙ multis de causis impediebãtur hoĩes, quo minus res suas exequi possent. propterea cœperunt homines per procuratores litigare hoc dicit Frãcis. de Are.

No. igit̃ ꝑꝑ hominũ necessitatẽ, & cõmoditatem vsũ ꝓcuratorũ eẽ introductũ ꝗ tñ ẽt si ne necessitate cõstiti põt. Nã liberũ ẽ cuilibet ꝓcuratorẽ ↄstituere, vel nõ ↄstituere posse. vt hic, & l. j. § usus ff. de ꝓcur. qđ tu limitabis, vt §. vsus notatur.

Dic, ꝙ seruus nõ põt esse ĩ iudicio nisi ĩ certis casib. de qb ĩ l. vix certis ff. de iudi. Ang.

[a] nẽdi sumus, agere [b] posse quẽlibet [c] hoĩem aut suo nomine, aut alieno. Alieno, veluti ꝓcuratorio, tutorio, curatorio. cũ [d] olim in vsu fuisset alterius nomine agere nõ posse, nisi pro populo, ꝓ libertate, pro tutela. Præterea lege Hostilia permissum erat furti agere eorũ nomine, [e] q apud hostes essent, aut Reipu. cã abessent, quive in eorũ cuius [f] tutela essent. Sed ꝗa hoc nõ minimã incõmoditatem † hẽbat ꝙ alieno nomine neq; agere, neq; excipere actionẽ licebat: cœperũt homines ꝑ ꝓcuratores litigare. Nam & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itẽque aliæ multæ causę sępè hominib. impedimento [g] sunt, quò minus rẽ suam ipsi exequi possint.

Procurator constituitur verbis habilibus interpositis, etiam aduersario absente, & ignorante. Ang.

Procurator neq; certis verbis, [h] neq; pñte sem per aduersario. imò plerũque [i] eo ignorãte cõstituitur. Cuicunq; [k] n. permiseris rẽ tuã [l] agere, aut defendere, [m] is tuus ꝓcurator intelligit̃.

De tutoribus & curatoribus remitit.

Tutores, & curatores quemadmodum constituantur, primo libro [n] expositum est.

TITVLVS XI.

DE SATISDAtionibus.

Antiquo iure, quisquis in rem, vel in personam suo nomine agebat, satisdare non adstringebatur. alieno autem nomine agens rem ratam dominum habiturum præstare debebat. Cæterum reus in rẽ actione conuentus, siue suo, siue alieno nomine iudicium susciperet, satisdationis iudicatum solui, onere grauabatur, personali vero actione impetitus, ita demum si alieno nomine defendebatur.

Satisdationũ modus alius antiqtati placuit, aliũ nouitas per

---

[a] Admonendi sumus. Id est, admonemus.

[b] Agere. Scilicet hodie.

[c] Quemlibet. Scilicet idoneum, ꝓꝑ seruum qui nec suo nec alieno nomine admittitur: vt C. de iud. l. seruus. Itẽ propter pupillum: vt C. qui legi. perso. hab. per totum. Accur.

ADDITIO. Ex hac gl. no quod lex generaliter loquens recipit restitutionẽ ex habilitate siue idoneitate. vt l. vt gradatim. §. & h. ff de mun & ho.

[d] Cum Id est, quamuis.

[e] Eorum nomine. Scilicet si quis faceret furtum captiuis vel reipu. causa absentibus.

ADDITIO. Dic ꝙ hæc tõ fuit impulsios. fm Ang.

[f] Cuius. Id est, alicuius q. d. procurator põt agere nomine eorum, qui sunt in tutela captiuorum & reipublicæ causa absentium.

[g] Impedimento. Sed quid si nullum sit impedimẽtum? Rñd idem, vt ff. de proc l. 1. § usus.

[h] Procurator. CASVS. Accessi ad Dñm Iustin & quæsiui ab eo, si procurator debeat institui certis verbis, & pñte aduersario? Et respon. dñs Iusti. dicẽs, quod certa solennia verba non oportet esse quib. procurator constituitur, sed per quæcunque verba constitu. potest, dũ tamen per verba ad hoc apta cõstituatur, & procurator absente aduersario, & etiã ignorante eo plerumque constituitur Sed dñe, qua liter constituuntur tutores, & curatores? Frater, hoc in primo libro habuimꝰ h. d. Fran.

[h] Neq; certis verbis. Imò qbuslibet, aptis tñ ad hoc siue gñaliter, siue specialiter In casib. tamẽ speciale mãdatũ exigit̃, vt in interdicto de liber. hõ. exhib. vt ff. de proc. l. Pomponius. in princ. Idem si mando alicui, ꝙ inueniat maritum filiæ meæ: vt ff. de ritu nup. l. generalit̃. in prin. Itẽ in cã suspecti tutoris: vt ff. de ꝓcul. l. non solũ §. fi. Itẽ qñ duos gñaliter factio ꝓcurato sea: nam neuter ab altero exiget, nisi habeat spãle mandato: vt ff de procur l. itaq; & l. qui doos. Itẽ in integrum restit. petenda. vt ff. de mi. l. illud § si talis.

Mãdatũ spãle in multis casibus exigitur.

[i] Eo. Scilicet aduersario.

[k] Cuicunq; Scilicet habili, non militi: vt ff. de ꝓcu. l. filiusfamil. §. veterani. Itẽ nõ fœminæ: vt ff de ꝓcu l fœmina & l. neq;. Itẽ nõ hñti imminens impedimentũ, quare non possit cogi: vt ff. de ꝓcur l. neq; fœmina. Itẽ non minori 25 an. vt ff de ꝓcu. l minor. Itẽ non furioso, vel muto: vt ff. de ꝓcu. l 3. § furiosus & l. mutus. j. iñ Item nõ accusato de crimine capitali: ut C. de procu. l. reum Accus.

Procuratoria officium quibusdã est interdictum.

ADDITIO. Qui omnes prohibentur esse, ꝓcuratores. nisi fuerit lis contest. Et erit ratio: qa hæc exceptio dẽt opponi ante lit. contest. aliàs habilitatur ꝑsona procuratoris, vt hic per Doctor. & in l ita demum. & in l exigendi. C. de procu.

[l] Rem tuam Ergo & vnam, & plures. ergo nuncius est procurator, quod verum est: vt ff. de procu. l. 1. §. primo.

[m] Defendere. Scilicet mandato interueniẽte. aliàs simpliciter positum hoc verbum, defensor, intelligitur sine mandato: sed procurator, cum mandato. vt ff. de procurato. lege si procurator. §. per contrarium & facit ad hunc. §. ff. famil. erciscun. l. plane. in fine.

[n] Primo libro. Vt s. qui da tut pos. per totum. & de legi. agna. tu. per totum. & per alios seq ti. vsque ad tit. de satis. tu. & cur.

DE SATISDATIONIBVS.

Cõtinuatio.

Facta mentione procuratorum, a quibus satisdatio exigitur, competenter de satisdatione subiungitur. Aret.

Satisdationum. Totus iste ti diuidit̃ur in tres ptes. Primo ponit, qd iuris erat olim

Diuisio

citca

circa satisdationē in iud·cio. siue qs agebat nole suo sine vt procurator. Secūdo quid iuris sit hodie Tertio extendit hanclegē ad omnes prouincias. Secūdo ibi, Sed hodie hęc. Tertia ibi. Quam formam.

CASVS. Modus satisdationis alius fuit olim, alius est hodie. Apud antiquos ita erat olim, quod quicunq; conueniebatur actione in rem, & suo nomine: ipse debebat satisdare sub hac forma, quod si victus esset rem restitueret, vel litis ęstimationem: & super hoc dabat bonum fideiussorē: & licebat petitori agere cum ipso reo, vel cum eius fideiussore, & ista satisda. vocabatur olim Iudicatum solui, quoniam ponebatur pro iudicato soluendo: & multo fortius debebat praestare istā satisdationem, qui cōueniebatur in rē actione, & nomine alieno. Sed quid erat de eo olim, qui agebat actione in rem? Prater, aut agebat nomine suo: & tunc non cogebatur satisdare, dominum suum rem ratam habiturum: Periculum enim aliàs esset ipsi reo, ne ipse dominus iterum ageret pro eadem re. Tutores etiam, & curatores, qui agebant actione in rem nomine pupillorum, vel adultorum, eandem satisdationem interponere solebāt. Sed quid erat olim in actione psonali? Prater in persona actoris idem intellige, qđ in persona rei. in persona tamē rei est differentia, qa in persona li actione reus: si suo nomine cōueniatur, nullā satisdationē praestat de iudicato soluendo. Si autē alieno nomine conueniatur in actione personali, tunc necesse habet satisdationem praestare de iudicato soluē do. qa in aliena re nemo idone⁹ defensor sine satisdatione intelligitur. h.d. vsq; ad illum §. sed hodie.

Iudicatū solui.

vsum amplexa est. Olim .n. si i rē agebat. satisdare possessor [a] cōpellebat, vt si victus esset, nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationē: potestas [b] esse petitori, aut cū eo agēdi, aut cū fideiussorib. [c] eius. Quæ satisdatio appellatur Iudicatum solui. Vnde aūt sic appelletur facilè est intelligere. [d] namq; stipulabatur quis, vt solueretur sibi, quod fuisset iudicatum. Multo magis is, qui in rem actione conueniebatur, satisdare cogabatur, si alieno nomine iudicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator vero si in rem agebat, satisdare iubebatur rem ratam dominum habiturū. Periculum [e] etiam erat ne iterum dominus de eadem re experiretur. Tutores vero, & curatores eodem modo, quo & procuratores satisdare debere, verba edicti [f] faciebant, sed aliquando his [g] agentibus satisdatio remittebatur. [h] Hæc ita erant [i] si in rem agebatur. Si vero in personam, ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur: [k] ab eius vero parte, cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interueniret: omnimodo [l] satisdaret: [m] quia nemo [n] defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quòd si proprio nomine aliquis iudiciū accipiebat in psonam iudicatum solui satisdare non cogebatur. [o]

Suprascriptis satisdationibus ex authoritatis, hodie reus, quamuis actione sua nomine conuentus, de lite ad finem vsque prosequenda quandoque satisdatione idonea quandoque iuratoria cautione cauere debet.

Sed hodie hæc aliter obseruantur. Siue enim quis in rem actione conuenitur, siue psonali suo nomine, nullam satisdationem [p] pro litis ęstimatione

a Possessor. Suo nomine conuentus.
b Cum eo. Scilicet reo victo.
c Aut. Cum fideiussoribus. Ex fideiussione.
d Facile est intelligere. Cū nomē sit cōsequens rei: vt s. de don. § est & aliud.
e Periculum. Facit ff. de proc. l. nō solū. § itē ait. & de iureiur. l. nam postea.
f Edicti. Scilicet prętoris: quod edictū nō habem⁹.
g His. Scilicet tutoribus, & curatoribus. Sed quādo hoc? Respon. forte tunc quando erant testamentarij, vel datiui. s. per inquisitionem. Nam tunc non cauebant de rato: ut s. de satisda tu. in prin.
h Remittebatur. Scilicet de facto.

i Hęc ita erant. Hic non debet esse §. sm Io. quia & quod sequitur, est de antiquitate.
k Agitur. Vt suo nomine agens non caueat, aliàs caueat rem ratam dominum habiturum: vt s.e. §. ipse autem § procurator.

l Omnimodo. s. siue cum mandato siue sine mandato.
m Satisdaret. s. iudicatum solui.
n Quia nemo. Nota antiquam regulam, quæ et hodie bona est: vt hic, & j. eod. §. si verò reus, & ff. de proc. l. nō videt. & l qui pprio. § qui alium.
o Non cogebatur. In hoc solo casu differebat ab actione i rem. licet per multa verba hucusque inter eos notauerit differentiam.

ADDITIO. Dic sm Ioan. Fab. quod hęc glo. rectè loquitur. q̄ supponit, quod olim cōuentus actione psonali nō satisdabat & idem dicit ff. de proc. l. si procurator meus in gl non datur. Sed contrarium dicitur in tl. iu. solui. pro quo ff. de so. l. cum quis § de peculio secundùm Ang. Sed hodie. CASVS. In superioribus dixi, quod cōuentus actione in personā, non tenebatur iudi. sol. satisdare: sed cōuētus in rē actione suo nomine satisdare tenebat indicatū sol Sed hodie aliud est, siue enim hodie aliquis conueniatur in rem, siue in personam, & suo nomine, nō tenet satisdare de iud. sol. sed tenet satisdare iudicio sisti vsq; ad terminū litis: & in ista cautione quādoq; statur suæ promissioni cū iureiurando, aliqā suæ nudæ promissioni: aliqā sit ista cautio per bonos fideiussores sec̄dm qualitatem personæ, si fuerit extranea Si enim fuerit patronus vel parens quilibet fideiussor pro idoneo habetur. h.d. Franc.

Litis æstimatio.
Iuratoria cautio.

p Nullā satisdationē. i. nullā promissionē per fideiussores facere. Nā satisdatio per fideiussores fit: vt ff q. sat. cog. l. j. nā nec de defendēdo: nec đ dolo, quod absit, nec iudicatū soluere promittit: quę tria cōtinent sub clausula hac. s. iudicatū solui: vt ff. iud. sol. l. iudicatū solui. nec vllam aliā, nisi vnā quā subijcit. Sed econtra nunquid actor aliquam facit satisdationē? Dic quod duas, Primo, quod litē cōtestabitur vsq. ad duos menses connumerandos à die libelli porrecti: vt in Auth. de execu. & his. § j col. vij. quę est auth. C. de li. oblat. l. libellū. Aliā quod psistet vsq; ad finē: & si cōuictus fuerit iniustè se mouisse litē, decimā partē litis noīe expēsarum dabit reo: vt in Auth. de li. § ad excludendas, col. vij, q̄ est in C. de epi. & cle. auth generaliter, quandoque

Satisdare, est promissionē per fideiussores facere.
Satisdatio duplex ab actore exigitur.

Qnq ad id qd interest cōmittit. l. a ff q sat. cog. datas q aduersus fideiussorem actio i factū & cet si condictio generalia fm gl. l. 3. l. a. §. fina Et adde Bar. in l. 1 ff iud. sol l hoc an habeat executionē paratam aduersus fideiussorem sine nouo processu. & Bald. in §. si uero reus.

† Theophil' vertit, μέχρι τέλους hoc est, vsque ad finem. & ita vulgo hūc locū interpretantur. Sed an hæc interpretatio possit cōmode referri ad omnes fideiussores, uide hic p Frā. Balduī.

2 Intelligas dispositionem huius l. p̄cedere in casu suo, videlicet in stipulatione prætoria & iudiciali, si aūt sit stipulatiōe cōuentionali: ut ibi notāt Bald. Ange & Salic. et no.

doque tamen hæ duæ ex consuetudine non sortiantur, nec sunt in vsu. Accur.

a Pro litis æstimatione. Iudicatum solui. Accur.

b In iudicio permaneat. Hæc satisdatio appellatur iudicio sisti, ut hic patet, & ff. qui satisd. cog. l. a. §. prætor ait. in fin. Et caue tibi ī notanda differētia horum capitulorū hic enim primo loquitur, qā immobilia non possidet: ut hic, & ff quā satisd. cog. l. sciendū est, in prin.

c Ad terminū Hoc est tēpus definitiuæ sententiæ. Sed nunquid fideiussor tamdiu tenetur, quamdiu durat lis? D. distingue, aut fideiussit in certum tempus: & tunc tādiu tenetur, & nō vltra: ut C. de fideiuss. l. pe. aut nō: nec ī causa publica, nec l scriptis: & tunc non tenetur ultra duos menses: ut dicit. d. l pen. C de fideiuss. Et est ratio: quia actor uidetur sibi temperare, cum promiserit, litem se contestaturum vsque est duos menses: ut in Auth de exe. § j col 7. Si autem in causa publica, uel scriptis: tunc perpetuo, (vel quod est uerius) usq; ad triennium tenetur cum tantum duret instantia causæ: ut C. de iu. l. properandum, in prin. Sed nunquid sub pœna fiet hæc satisdatio? Rñ. nō, nisi cōueniat inter partes sed interesse tantū uenit: ut ff. qui satisd. cog. l. 3. §. fi. Sed si est promissa, & est statutū tēpus intra quod teneatur fideiussor, si quidē sex mensiū est, intra alios sex menses potest fideiussor morā purgare, si maior, non habet tñ nisi sex menses intra quos pōt mora pœnæ purgari, si exhibeatur reus: licet primo exhibitus nō fuerit, q̄ dic ut C de fideiuss. l. antepe. 1 Sed qd si possidet immobilia tm̄ quæ valent. x. & conueniatur in centū, nunquid satisdabit? Rñ. sic, ad minus in eo, quod excedit: quia quod iuris est in toto quo ad totū idem erit in parte quo ad partē ut ff de acqui. hę. l. si seruus eius, & dixi l q̄ de tota, in glos. dicta sunt, ff. de rei uendi.

tione a dare compellitur: sed pro sua tantum persona, quòd in iudicio pmaneat b vsque ad terminū c litis: vel committitur suę promissioni d cū iureiurando, (quam iuratoriam cautionem e vocant) vel nudā promissionē f vel satisdationē pro qualitate g personæ h suæ dare compellitur.

Tantes actoris procurator rati cautionem præstare debent quoties de mandato dubitatur: quod etiam in procuratore earum locum sibi vendicat, qui alienarum rerum administratores sunt. rei autem conuenti procurator (etiam mandato munitus) iudicatum solui satisdare debet: à qua satisdandi onere releuatur, domino iudicialiter, vel extra, eius nomine cum clausulis opportunis, & bonorum hypotheca, de iudicato soluendo fideiubente.

Sin autē p procuratorē, lis vel īfertur; vel suscipitur: in actoris quidē psona, si nō mādatū i actis insinuatū, k est, vel præsens dominus litis in iudicio procuratoris sui personam confirmauerit, l ratam rem dominum habiturum, m satisdationem procurator dare cō pellitur; eodem obseruā do, & si tutor, vel curator vel alię tales personæ

Sin autem per procuratorem. CASVS Supra dictū est q si aliquis suo nomine conuenitur, quòd nunquam, satisdabit de iud. sol. sed solū pstabit cautionē vsq; ad terminum litis Sed quid si litiget p procuratorem? Frater, per procuratorē potest actor litigare, vel reus. Et primo uideamus de illis, qui litigant per procuratorem ea persona actoria, sic enim necesse est, quod caueat de rato, si dubitetur de mādato. Si enim constet de mādato: tunc non tenetur cauere de rato. sed qualiter poterit constare de mandato pcuratoris? Frater tibi dico: de mandato procuratoris constabit, si mandatū est actis insinuatum: uel non dominus litis in iudicio est præsens, & in iudicio pcuratoris personam confirmauerit. idem obseruandum est de tutore & curatore nolēte agere per procuratorē: & in alijs quibuscunq; personis alienarum rerum gubernationē habentibus. ut in gl. & suam, in uer. Si uero aliquis, in quo pone casum sicut iā habuistis qd iuris sit, quando lis in fertur p procuratorē actoris: modo videamus qd iuris sit quando lis suscipitur per procuratorem rei. Tūc enim pōt reus præsens esse fideiussor procuratoris sui coram iudice: uel extra iudiciū potest esse fideiussor sui pcuratoris pro omnibus clausulis contentis sub illo verbo iudicatū sol. ita q teneatur p illā satisdationem & etiam hæres eius. debet etiā cauere procurator rei quia reus ueniet ad iudicium tempore sententiæ definitiuæ, vel si non venerit, q soluet omnia q̄ in definitiua sententia fuerint: nisi a definitiua ipsa fuerit appellatū. h. d Hæc tamen vltima cautio in persona rei hodie non habet locū nec etiā alię duæ in persona actoris. l. quod caueat se cōtestaturū litē intra duos menses: & q idem soluet decimam partē litis si succūbat. vnde q satisdetur, in l cauatur, sed in usu nō habetur. Franc.

d Promissioni Scilicet ubi possidet immobilia. Itē propter priuilegiū: ut C de prin. agen. in re l. fi. lib. xij de dig. l. quoties. eo. lib. Item in casu, quando nō possidet immobilia: ut C. ut omnes tam ci. quam cri. l j. ibi iuratoriæ tantum cautioni.

e Iuratoriam cautionem. Scilicet iudicio sisti.

f Nudam promissionem. Repete, dare compellitur, ut œconomus, & alij clerici: ut in Auth. de san. epis. §. si quis autem pecuniaria causa. col. ix.

g Pro qualitate. Ut si sit parēs, uel patronus rei uel actoris: ut quia vocet patronum, uel parentem, tūc enim quilibet fideiussor pro idoneo accipitur: ut ff in ius uoc ut eant. l j. ij. & iij ff. qui satisda. cog l. iij §. ij. & §. quod ait ptor. Sed nunquid hodie indistinctè satisdandū est: ut in Auth. de exhi. & intro. re. §. suscepto. col. v. quæ est in C. de lit contest. auth. offeratur Resp. illa, secundum distin. huius l. intelligitur. Nā posteriores per priores intelliguntur: ut ff. de leg. & sena. l. sed & posteriores.

h Personæ. Scilicet rei.

i Mandatum. Extra ius factum.

k Insinuatum. Id est, coram iudice demonstratum

l Confirmauerit. Repete nō, nā cōfirmare pōt, & tūc satisdate nō tenetur: ut j. prox. §. aliàs est in litera, nō.

ADDITIO. Nota quod quando procurator agit præsente domino, & cōfirmante, nō potest procurator repelli defectu mādati: vel ubi dominus mittat literas aduersario uel iudici: ut l. si pcuratorē, ff. de pcu.

m Habiturum Id est, q dominus habebit ratū, quę committitur qñ dominus scit, & potest habere ratum & non debet, ut ff. rē ra. ha. l. quo enim §. j & ff de... lo l. ratum. 2 vbi dicitur, ratū aut habere dominus habet, cum primum certior factus est. Hic tñ distingue an sit certum habere mandatum, & tunc nō cauet: ut hic & C. de satisda. l. j. Aut certum est quod non habet: & tunc etiā cum satisdatione non admittitur: ut ff. de nego gest. l si pupilli. §. fin. aut. dubiū est: & tunc secundū P. est in electione rei, vtrū exigat probationem mandati à procuratore, an satisdationē recipiat. & est p eo arg. in Auth. de col. § con. in fin.

Bart. in l. 4 circa fi. ff. de cust. reo quod not. & Ang.

2 Dic, q ista stipulatio ratī committitur ad interesse, & sic ad totale, uel particulare interesse ꝓ prout ratū pro parte, uel nullo modo habetur: ut i l. pcurator. ff. rē ra ha no. gl. & Bar. in l. 4 §. Cato. ff. d verb. obl. Ang.

fin.col.ix.sed ibi non loquit de ꝓcuratore: sed de exactore tributorum. Sed Ioan. ꝫ. Dicit enim in electione ꝓcuratoris esse, quòd duorum istorũ facere velit: q̃a quoties ad duo quis alternatiuè tenet, eius est electio: vt ĩ. de actio. §. huic. Bul. aũt distinguebat vtrum diceret, non habes mandatum: & tunc probet mandatum. an. dicat, dubito: & tunc satisdat. Sed Ioan. opinio verior est. Præstat ẽt aliam cautionem procurator actoris. s. de defendendo eum pro quo agit: vt ff. de procura. l. seruum. §. fina. aliàs denegatur ei actio: vt, ff. de ꝓcu. l. mutus §. pœna.

næ,[a] q̃ alienare rerum gubernationem receperunt, litẽ q̃buſdã p alium inferunt.[b] Si vero aliquis conuenit si quidem præsens[c] ꝓcuratorẽ dare paratus est: pót[d] vel ipse in iudiciũ venire, & sui procuratoris personã per iudicatũ solui satisdationẽ solenni stipulatione firmare: vel extra iudicium satisdationẽ exponere[e] per quã ipse sui ꝓcuratoris fideiussor existat[f] pro omnib. indicatum solui, satisdationis clausulis,[g] vbi & de hypotheca suarum rerum conuenire compellit,[h] siue in iudicio ꝓmiserit siue extra iudicium cauerit, vt tã ipse, q̃ hæredes eius[i] obligent: alia isup cautela, vel satisdatione pp ꝑsonã ipsi'[k] exponẽda,[l] ꝙ tempore sniæ recitandæ in iudicium veniet:[m] vel si non venerit, omnia dabit fideiussor[n] quæ in condemnatione continẽtur,[o] nisi fuerit prouocatum.

Quisquis absentis defensionem subire vult, eum iudicatum solui satisdare operæ precium est.

Si vero reus præsto[p] ex quacunque causa non fuerit, & alius velit defensionem eius subire: nulla differentia inter actiones in rem, vel personales introducenda potest hoc facere: ita tamẽ vt satisdationem[q] Iudicatum solui, pro litis æstimatione pręstet. Nemo[a] enim secundum veterem regulam (vt iã dictum est[b]) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.

Experientia est rerum magistra. Aretinus.

Quę omnia apertius, & perfectius quotidiano iudiciorum vsu in ipsis rerum documentis apparent.

[a] Personæ. vt sunt patres in bonis filiorũ: ut C. de bo. ma. l. j. & de bonis q̃ lib. l. fina. §. vbi autem. Item orphanotrophi, & brephotrophi: vt C. de episco. & cle. l. orphanotrophos. Item œconomi vel actores vł syndici. vt ff. quod cu. v. ni. no. l. j. § quibus. & l. nulli. & l. item. § j & C. de sa. san. ecclę. l. iubemus. secũda, circa princip ibi, nulli œconomo. & C. de epis. & cleri. l. omnes qui vbique. § hoc nihilominus: Item aprocrisarij: vt in Authent. quomodo opor. epis. §. & illud. colla. j. Item magistratus nomine municipij:[s] vt C. de iu. prop. calu. dan l. ij. § j. Isti enim possunt inferre per aliũ litem vt hic subijcit.

[b] Per alium inferunt. s. per procuratorem: quod est intelligendum, si prius ipsi litem contestentur, & sic litium domini efficiantur: vt C. de procu l. neq;, aliàs non: cum non domini. sed administratores sunt: & procurator à domino debet constitui: vt ff. de procu. l. j. in princ. Sed si ipsę, supradictæ ꝑsonę agũt nunquid de rato cauent: vel de iudicato soluendo, si conueniuntur? Respon. non: vt C. de admini. tut. l. tutores debita, & l. sancimus. ij. §. defensionem. Sed ñ in tutore uidetur dicere lex ꝫ. si sit incertũ de officio suo: vt ff. de admi. tut. l. vulgo. Sed certè ibi non dicit, ꝙ debeat de rato cauere: sed ꝙ reus damnum non subibit, propterea ꝙ iste non sit tutor. Sed quæ est ratio, ꝙ procuratores satisdant, sed supradictæ ꝑsonæ non? Rñd quia supradictæ personę quasi domini sunt: vt ff pro empto l. qui fundum. § sit tutor. & C. de epis. & cle. l. orphanotrophos. sed in procuratoribus secus, quia non sunt domini uerè, sed fictè ut ff de procu l j. in priu.

[c] Præsens. Præsentem accipe, etiam si sit in hortis, uel in continentibus ædificijs: vt ff. de procura. l. pręsens. & l. qui in foro. & l. ideo.

[d] Pót. i. debet[a] secundum quosdam. dicunt. n. ꝙ si dñs est præsens. ipse tñ debet fideiubere pro procuratore suo. Si autem absens est, procurator potest & debet fideiussores suos dare: & facit ꝓ eis. ff. iud. sol. l. si ad defendendum. & ff. de procur. l. qui ꝓprio in princip. Vel dici potest, quod etiã si dominus est præsens, tamen potest procurator dare suos fideiussores: cum etiam sine mandato quilibet possit alium defendere: ut C. de satisda. l. j. & C. de ꝓcura. l. exigẽdi. & ẽt inuitum: vt ff. de solu. l. solutionem. & ita ꝓpriè sccipitur hoc verbum, potest.

[e] Exponere. Actori vel notario scribenti procurationẽ ex cuius stipulatione quęritur actori vtilis actio: vt ff. rem pupil. sal. fo. l. non quasi.

[f] Fideiussor existat. No. quod dominus etiam extra iudicium potest pro suo procuratore fideiubere, & releuare eum ab onere satisdandi, fideiubendo, pro eo notario, qui de suo mandato est rogatus. vt l. si defũctus. in pri. ff. de procurat. Aug.

[g] Clausulis. Quæ clausulę tres sunt, scilicet de defendẽdo reo: & de dolo quod absit, & quod sonat ipsum verbũ. vt ff. iud. sol. l. iudicatum solui, & hic dr.

[h] Compellitur. Per iudicem. Accur.

[i] Hæredes eius. Nam habet naturam hæc stipulatio, vt ad hæredes transeat, sicut illa iudicio sisti: vt ff. si quis cau. l. eum § qui iniuriarum.

[k] Ipsius. Scilicet rei. Accur.

[l] Exponenda. A procuratore.

[m] Veniet. s. reus, q litẽ prius ꝯtestatus est suo noĩe.

[n] Fideiussor. Datus nunc à procuratore.

[o] Continentur. Ergo debet condemnari procurator præsens.

¶ Si verò reus. CASVS. Intellexi §. præcedentem in eo, qui præsens erat, & constituit ꝓcuratorẽ ad se defendendum. Si autem reus sit absens, siue conueniatur in rem, siue in personam, procurator eius debet satisdare iudicatum sol. pro litis ęstimatione: nec alio modo admittetur, quantumcunque bonæ famę fuerit: quia nemo &c. Franc.

[p] Pręsto. s. post litem contestatam contra eum.

[q] Satisdationẽ. Nota, ꝙ siue interueniat ꝓcurator ante lit. cõtesta. vt ĩ e. §. si vero. debet satisdare. siue postea: vt hic, & C. de consor. eiusdẽ li. l. ij. Nec obst. quod dicitur, ꝙ debet fieri ante lit. contest. vt ff de ꝓcu. l. Pomponius. §. ratihabitionis, q̃a ibi interuenit ꝓcurator ante lit. contest. vbi antẽ postea interuenit, & postea[a] satisdat: vt dictum est.

[a] Nemo. s. ꝓcurator: vt ff. de ꝓcur. l. q ꝓprio. §. ij.

[b] Dictum est. Supra eodem. §. ab eius.

Personæ alienarũ rerum gubernationem habentes.

[s] Nota ꝙ magistratus municipalis ꝓ sua ciuitate vel municipio potest agere: vt ẽ tex in l 3. § plane. ff. quod vi aut clam. cũ ibi nota. Auge.

Tutor an teneat cauere de rato.

Procuratores satisdãt nõ autẽ patres orphanotrophi.

[a] Pót. i. debet pro qua interpretatione Mand. in proœ. Gl. Facul. in ver. debemus: sic ꝫ debet pro pót, vt ꝑ eundem ibdem.

Defendit quilibet etiã sine mandato.

Indicatũ solui tres clausulas habet.

[a] Et adde huiusmodi satisdationis effectũ eẽ vt ꝓcurator ꝑcisè cogat ad defendendum dominũ & iudicium suscipiendum. l. si. iusfa. §. si. ff de ꝓcu. Item ut domini morte nõ finiat mandatũ ut l. si de funct°. ff. de ꝓcur.

a Regia vrbe. Scilicet Constantinopolitana. Vel dic de veteri Roma. Accur.

b Caput C. de veteri iure enuc. l. 1. §. nulla. & § sed & si quę leges.

c Sequi. Imò non vr in spiciēdū, q ibi fiat: sed q fieri debeat: vt ff. de offi. p̄si. l. sed licet q̄ ast ꝫ Sed hęc ē intelligenda, qn̄ ex certa sciā ē cōsuetudo, vt lex: nō p errorem: vt ibi. & facit ad hāc ff. de le. & sena. consul. l. de quib. Acc. ADDITIO. Hoc verum, qn̄ lex tollit ꝯsuetudinē, aliàs vnaquæq; ciuitas abūdat ī. sēsu suo & sic obseruare debet suā cōsuetudinē: & ex gnāli pr̄icipis ꝑmissu inducere pōt particulares ꝯsuetudines ēt ꝯ leges, qb. statre dēt: vt hī in §. ex non scripto ī de iu. na. gē & ci. Quærò tū an in fideiuss. sotē de iudicato sol uendo fiat executio sine nouo processu. Et cōiter doc. dicūt q sic: vt in l. fi. C. de vsu. rei. iu. & Bart. ī l. j. ff. iu. sol. per tex. in d. l. fi. vbi dr̄ statim. qa dictio statim, inportat sūmariā cognitionē sine ordie iudiciario, vt l. momētaneę. C. vñ vi. dic vt ī dict. s iusib. lati' p doc. Ang.

Omnes ciuitates dēnt seq consuetudinē ciuitatis Romanę.

Quā formā nō solū in hac regia vrbe, a sed ēt in oīb. nostris prouincijs (& si pp imperitiā aliter forte celebrat) obtinere cēsem': cū necesse sit, oēs ꝓuincias caput b oīum nostrarum ciuitatū, id est hāc regiā vrbē, eiusq; obseruantiam sequi. c

---

TITVLVS XII.

DE PERPETVIS ET tēporalibus actionibus, & q̄ ad hęredes & in hæredes transeunt.

Quæcunque à iure ciuili institutæ fuerunt actiones, olim quidem perpetuæ erant: hodie vero certis sunt finibus limitatæ: prætoriæ autem si pœnales existant, anno perimūtur, dēpta furti manifesti actione: sin rei persecutoriæ sunt, perpetuo dantur.

HOc loco admonēdi sumus, eas qdē actiones q̄ ex lege, d Senatusve cōsulto, e siue ex sacris ꝯstitutionib. f ꝓficiscūtur, ꝑpetuo † solere antiq'us competere, donec sacræ ꝯstitutiōnes tā in rem, q̄ in ꝑsonā actionib. certos fines dederūt. Eas g vero q̄ ex propria p̄toris iurisdictione pēdent, plerūq; h

dicitis vos, plerūq;. Et rn̄. Ideo, q non oēs p̄toriæ act. annales sunt. sed aliq̄ ꝑpetue hoc est vsq; ad finē sacris constitutionib. ꝯstitutā duratiuæ: vt patet in bo. pos. hæreditatis petitione, q̄ dat succedenti de iure p̄torio. Hæc. n. est p̄toria, & tn̄ ꝑpetua, & idē ī hæredes cū missarijs quia bo. pos. sūt hǣdes du iure p̄torio: hęc: cōmissarij vero sunt vtiles loco hæredūt vnde cōiunctio: immediate vmura post aliū habetis inost. ī ff. vet. Similiter in pœnalib. & prętorijs qdā act. reperiūtur ꝑpetuæ. vt act. furti manifesti, q̄ à p̄toris iurisdictione descendit. Absurdum .n. videbatur actionē ita famosam anno finiri. hoc dicit.

d Ex lege xij tabul. vt fa. erci. vt ff. fam. erci. l. j. Item noxalis de pauperie: vt ī. si quadr. paupe. fe di. in prin. & ff. si quadru paup fec. di. l. j.

e Senatusve consulto. Vt hęreditatis petitio: vt ff. de pet. hę re. Litē veniūt. § pri die. & C. de pet. hę. l. fi. in prin. Item si quis clauum de naui abstulerit, cuius causa tota nauis perijt. vt ff de incen. rui. nau. l. 3. § senatusc.

f Constitutionib. Vt Condic. ex lege. q̄ dat ex cōstitutionib. quibuslibet post 12. tab. cōstitutis: vt ff. de cōdic. ex lege. l. vnica. & ff. ad leg. Iul. de adul. l. qd' ex his, & C. de do. l. si quis argentum, §. fi & ī. de act. §. tripli. vel ex quacunq; alia parte iuris, vt plebiscito: ut patet in l. Aqui. vt ī. de leg. Aqui. §. exterū. & ff. ad leg. Aqui l. 1. Nā quinq; sunt partes iuris p̄ter p̄toriū. vt ī de iu. na. §. ꝯstat. & totū est in ius ciuile vt ff. de iu. & iu. l. ius aūt ciuile. & actiones ex eo descendentes sunt ꝑpetuæ, vt hic dicit i. sine p̄finitione tpis, fm antiqua tpa, sed sacræ constitutiones in personalib. metas imposuerunt xxx. an. vt C. de p̄sc. 30. vel 40. an. l. sicut. l. oēs, & C. qui non obij. don. temp. præsc l. neq; & C. de ann. exce. l. 1. & de consti. pe. l. 2. in realib. aūt imponit meta p constitutiones in reb. mobil. trium ann. in immob 10. ann. inter præsentes, 20. inter absentes: & hoc qn̄ tit. habet possessor: aliàs 30. ann vt C. de vsuc. transfor. l. 1. & ī. de vsuc. §. 1. g In hypothecaria ēt, q̄ est in rē, certa statuunt tpa vel x. vel 20. vel 30. vel 40. an. vt C. si ad uer. cre l. diuturnā. & C. de præscr. 30 an. l. cū notissimi, & de anna. exce. l. 1. Sed quō erat ꝑpetua rei vēdicatio, fm antiqua tps: imò temporalissima: vt ī. de vsu. in prin. Rñ. q hic dicit, q erant perpetuæ. s. personales, sed meta imponitur tā in realibus, q̄ in personalibus. Item caue tibi: quia duæ personales sunt ciuiles, quæ durant per annum tantum: vna iniuriarum, quæ descendit ex leg. Cor. vt C. de iniur. l. si nō conuicij in fi. Alia quæ datur ex l. Iul. repetundarum: vt ff. ad leg. Iul. repe. l. 2.

g Eas. Scilicet pœnales, & tune non est necesse, plerumque: uel si habes plerumq; ea pone, vt j. Acc.

h Plerumq;. Hoc dicit, pp prætorias rei persecutorias quæ perpetuæ sunt: nisi in rescissoria, q̄ annalis est: quia ꝯ ius ciuile datur: vt ff. de act. & obli. in l. honora.

DE PERPETVIS &c.

Cōtinuatio. *Quia de actionib' est dictū: & q̄dā sunt ꝑpetua, & q̄dā non, ideo de his ponit: vt inf. eo. in prin. Item quia quędā transitorię sunt hæredib. & contra hæredes: & de his ponit infra eo. §. non autem. Accur.* ADDITIO. Sed melius resideret iste. ti. immediatè post tit. de actionibus, quia continuatur à remotis nimium, cum non simus in prin libri.

Diuisio. HOc loco. Totus iste titu. diuiditur in tres partes. Primo ponit regulam & exceptionem, s. quæ actiones sunt perpetuæ. Secundo ponit regulam & exceptionem, s. quæ actiones sunt transitoriæ ad hęredes. Tertio ponit nouum casum. Secunda ibi, non autem omnes. Tertia ibi, superest.

CASVS. Scire debetis (dicit. Iusti.) q q̄dā actiones. erant olim perpetuæ, hoc est, sine tpis præfinitione durabāt: sed hodie quædam sunt perpetuæ. i. duratiuæ usque ad tempus a sacris constitutionib. constitutum, hoc est, vsque ad triginta annos: cuius modi sunt illæ actiones. quæ descendunt a legib. & a sacris constitutionibus Imperatorum, & senatus. sed prætoriæ regulariter loquendo, & olim erant, & hodie sunt annales: quia prætoria imperium & olim erat & etiam hodie est annale, & hoc dicit. Et caue tibi: quia pp hoc quod dicit litera, donec sacræ cōstitutiones tam in rem, quā in personam &c. nō vult innuere, q actiones in rem solæ erant ꝑpetuæ: sed hoc ideo dicit, quia tamen realibus quā in personalibus dederunt sacræ constitutiones fines certos, & sum. in ver. Aliqn̄. Sup. proxi. § dixit Iust. q plerumque sunt annales prætoriæ actiones. Sed dñe, quare

† De hoc uerbo perpetuo quot modis accipiat, vide gl. a. q. 2. c ea n. §. perpetua. & p Mandot in su perscripti. Gl. Facul. in uer. ad ꝑpetuā & in §. uolētes, ī uers. ꝑpetuò. Actiones ex quaque parti. iuris descendētes, sūt ciuiles & ꝑpetuæ. Actiones ꝑsonales q̄ to tempore durāt.

g Et nota, q ultra titulū requiritur ēt possessio: nam sine possessiōe nō incoat usucapio. l. sine possessione. ff. de usucap. licet aliqn̄ inchoata trahat ad fi. ut l. cœptā. ff. de usuc. coniuncta l. 2. §. Scæuola. ff. si q's test. li. esse ius. fu. Ange.

Prætoriæ rei psecutoriæ sūt ꝑpetuæ. Prætoriæ pœnales sunt annales.

honorarijs. § sed cum rescissa & s. de ac. §. rursus, & J. eod. §. item nõ in redhibitorijs, quæ dantur ad tẽpus, licet rei sint psecutoriç. vt ff de ædi edi. l. sciẽdũ § fi. quia dantur contra id, in quod conuenerunt cõtrahentes Item fallit dicta regula ff quod fal. tuto. auth l. hæ·s actionis. § has actiones. & quæ in fraud. cre. l. ait prætor. §. si debitorem. versic. annos. C. de do. l fin. & ff. de eo per quẽ fac. est, l. 1 §. pen. Si aũt sunt pœnales p̃torię locũ habet qd hic dicit, vt sint annales, sine pœnales ex vtraq; parte, siue ex altera tantum: vt ff. de cal. l. j. & de in ius voc. l. pe & ff. de alien. iudi mu l. vel post annum. Accur.

ADDITIO Sed secundum Angel. illa est pœnalis ex vna parte tantũ: & ideo non videt bene excipi. Sed Bar in l. 1 honorarijs. ff. de ac & obli. cõcludit, quod omnes rei psecutoriæ ex vtraq; parte sunt perpetuæ Ex parte sũ actoris rei persecutoriæ, & ex parte rei pœnales: finiuntur anno.

intra annum [a] viuere. Nam & ipsius prætoris intra annum erat Imperium. Aliquando [b] tamen & in perpetuum extenduntur: id est, vsuque ad finem ex constitutionibus [c] introductũ: quales sunt eæ, quas bonorum possessori, [d] cęterisq;, q hęredis loco sũt [e] accõmodat. Furti quoque manifesti actio, q̃uis ex ipsius prętoris iurisdictione pficiscatur: [f] tamen perpetuo datur. absurdum enim esse existimauit [g] anno eam terminari.

Ex maleficijs pœnales actiones quamuis contra hæredes, non dantur, hæredibus tamen assensis dantur, excepta actiones iniuriarum: actiones autem ex contractu dolo inito, aduersum hæredes (si nihil ex eo ad eos peruenitret) minime competunt. Omnes tamen pęnales actiones, lite contestata contra hæredes transeunt.

Non autem [h] omnes actiones, quæ in aliquem aut ipso iure [i] cõpetũt, aut à prętore dantur: & in hęredem ęquè competũt, aut dari solent. [k] Est enim certissima iuris regula: Ex maleficijs [l] pęnales actiones in hęredẽ rei nõ cõpeterer [m] veluti furti, vi bonorũ raptorum, iniuriarũ, dãni iniurię. [n] Sed hr̃dib. [o] hmõi actiones competunt, nec denegantur, excepta iniuriarum actione, [p] & si qua alia similis in-

[a] Intra annum s. vtilem Nam de talibus annis prætores loquebant: vt patet ff de vi. & vi arm. l 1 § qđ autẽ ait prætor versi. annus & ff de ædil. edi. l. sciendũ § fi nisi in casu, vbi est inutilis ad sui principiũ sed continuus ad sui processum. vt ff de cal. l. annus.

[b] Aliquando. Ecce quare dicit plerumque.

[c] Constitutionibus De quibus dixit s. eo. in princ.

[d] Bonorum possessori id est cuilibet possessori, q vult succedere de iure prætorio, qui habet hæreditatis petitionem bonorum possessoriã: de qua habes ff. de poss. hær. pe per totum Accur.

[e] Hæredis loco sunt. Vt quibus restituta est hr̃ditat p fideicõmissum. quibus datur hæreditatis petitio fideicõmissaria, de qua habes ff. de fideicommiss. hæred pett. per totum. Et hę duæ sunt rei persecutoriæ. Ac.

[f] Proficiscatur. Nota actionem furti manifesti esse prætoriam: sed non manifesti est ciuilis: vt s. de act. §. sunt autem Ac.

[g] Existimauit. Scilicet prætor. & idem in qualibet pœnali in eo, quod puenit ad delinquentẽ. vt ff de vi. & vi ar. l. j. in prin. & ff. de do l. Sabinus.

[Margin:] Ex contractu aũt pœnales actiões etiã in hr̃dẽ oẽiur l. vlt. ff. de nautico fœnore. Act onis duplex distinctio. Dic q est verum I quasi de

¶ Nõ aũt oẽs. CASVS. Expediuit iam dñs Iosti. prima partẽ tt. modo īcipit tractare de secũda parte. dicẽs No aũt oẽs, &c. vnde q̃uis vtrũ oẽs actiones danẽ hæredibus, & in hęredes? & tñ q nõ: Certissima est enim regula iuris, q̃ dicit ex maleficio actiones ĩ hr̃des nõ cõpetere. huiusmodi sunt actio furti, vi bo rap. iniuriarũ, damni, iniuriæ, quod ĩtellige it. non conue contra defunctũ: etiã si ad hæredes fuit tũ peruenirer per maleficiũ: & possem cũ isto § cõiungere illũ § pœnales actiones &c. dicẽdo, q pęnales act. descẽdent a ca maleficio lit cõt cu defuncto cõpetũt vel danẽ hæred b. eorũ qui maleficium passi sunt, excepta actione iniuriarũ, & si qua alia similis

inueniatur & sumus in versi. Aliquando tñ Quia ppter quandã generalitatẽ quã vidistis modo in §. pcedenti (vidistis enĩ q certissima iuris regula est, q dicit ex maleficio pœnales act. in hæredẽ nõ competere, & habetis regulã istã ff. de pri. delict.) videbaẽ à contrario sensu, q omnes act. quæ nõ sunt pęnales ex maleficio, dẽtur in hæredes. & sic oẽs actiones ex cõtractu prouenientes dentur contra hæredes ideo cõtra generalitatem istam, iumprã à cõtrario sensu ea ista regula loquiẽ litera ista, & dicit Aliquando tamẽ a ct. o ex contractu nõ daẽ cõtra hr̃dem: ve luti si dolose versatus fuerit testatorẽ in cõtractu & ex dolo testatoris ad hæredẽ rea no perueniret. Et sum in vers Pœnales autem. Supra vidistis, q certissima est iuris regula, quæ dicit, quod ex maleficio petentis pęnales actiones, de quibus supradixit, si ab illis principalibus ploni in eis lis fuerit cõtest. hæredibus danẽ: & in hæredes transeunt. hoc dicit. Fran.

licito omittẽdo commisso, secus si cõmittendo vt l 4 §. si ff d dã. infect. vt dic vt ibi per Bart. & Ang. [*] Huc inferio, q de in. casu no. & I de l ct. s, & s contracti l. ĩuerd hæc ecem quid peruenerit, si ue non puenit t, si ue cũ defucto fuerit lis cõte. hue minimè, sẽper hr̃s renet in solidum. xvj quæs. vij. ca. si epm & 9. qõ. ij. ca. epos vbi gloss hãc decisionẽ ponit. & de sepul. ca. fin & Inn ca. literis de rap. vnde infert hr̃dem vsurarij defuncti ad restitutio oẽ vsurarũ teneri: vt s c tua nos, d v. sur. & no. s ca. j. de vsur. l 1 6. Actiones ex malefi cio s duobus casib. trãseunt in hæredes. Iniuriarũ actio nõ datur hæredi rõne duplici. Iniuriarũ actio alij quas habet similes conuenientias.

[h] Non autem. Hic ponit diuisionẽ, q aliæ sunt trãsitoriæ, aliæ nõ, sed superior fuit, q aliæ erant perpetuæ, aliæ non: vt s eo in prin.

[i] Ipso iure. Scilicet ciuili.

[k] Dari solent Scilicet iure prætorio. Accur.

[l] Ex maleficijs s. priuatis. vt subijcit in exemplis, & subaudi, vel quasi maleficijs: vt s de obl ex quasi de li § fi. [r] Quid in publicis de quibus tractaẽ de publ. iud Respon idem, & plus: quia etiã lite cõtestata non transeunt cõtra hæredes: vt ff. de accu l ex iudiciorũ nisi in quinq; casibus. Primus est leg Iul. maie. in duobus capitulis tãtũ eius legis: vt ff ad le. Iul. maie. l. fi. Secũdus est crime hæresis: vt C de Apostat. l. a & l apostatarũ in fi. Tertius est crimen repetundarũ Quartus est de residuis Quintus peculatus crimen: vt ff ad legem Iul pec. l fi.

[m] Non competere. Nisi lis fuerit [*] cõte. vt J eod. § pęnales & ff d acc. l. ex iudiciorũ, ĩ fi Itẽ nisi aliqđ ad hr̃dẽ peruenerit, tũc. n. teneẽ: vt ff de cal. l l hæredẽ, & ff qđ me. cau. l. videam°. In duob. tñ casib est §. vi in act vi bo rap q̃ nõ datur in hr̃dẽ, licet ad hr̃dẽ aliqd peruenerit: sed tamen daẽ cõdictio: vt ff vi bo. rap l a § fi. Itẽ interdicto vñ vi: qđ non datur in hęredem: sed in factum actio: vt ff de vi & vi ar. l 2 § fi.

[n] Damni, iniuriæ Legis Aquiliæ. actio.

[o] Sed hæredibus. Id est, hæredibus eorum, qui passi sunt hæc maleficia.

[p] Iniuriarum actione Nam hæc non datur hæredi nisi lis contestetur: hoc ideo, quia nõ est in bonis nostris ante lit. contest. vt ff de iniur l iniuriarum. § & l. iniuriarum j. in prin. in glo ij. Est & alia ratio: q a nihil mihi de patrimonio abest, nec reo adest: vt ff de col bo. l cũ emãcipati. § emancipatus. Sũt & aliç similes ai, vt lobijcit, in qb. nec actori aliquid de patrimonio

trimonio abest nec reo aliquid adest: unde idē istis est, quod in . ista. vt est actio in factū, quæ datur ɔtra libertū vocantē patronū in ius sine venia, in sn. autem reos. vel in filiū vocātē patrē: vt ī de pœ. teme. li. §. fi. & ff. de in ius voc. l. pe. Idē in popularibus actionibus: vt si quis habeat positum, vel suspensum: vt ff. de ijs, qui deiec. vel effude. l. si vero. §. ꝗ autē. Quidam dicunt idē de actione in factū de calūniatoribus: vt ff. de ca. l. hæc actio. Sed certè ibi alia est ratio: quia habet cōditionē ob turpē cau. vt ibi dicitur. Itē ꝗa abest ibi aliquid a ctori, & adest aliqd reo: vnde non est similis ī. dict.

veniatur. ^a aliquando tamen ēt ex cōtractu ^b actio ^c contra heredem nō competit: veluti cùm testator dolosè ^d versatus sit, & ad heredem ^e eius nihil ex eo dolo puenit. Pœnales autem actiones quas supra diximus ^f si ab ipsis principalibus psonis fuerint contestatæ: ^g hæredibus dātur, ^a & contra hæredes transeunt. ^h

Si pendente adhuc iudicio reus satisfecerit, ab obseruatione iudicij absoluendus est.

Superest, ^k vt admoneamus, ꝙ si ante rem iudicatam is, cū quo actū est, satisfaciat actori: officio iudicis cōuenit eū absoluere: ^l licet in ea cā fuisset iudicij accipiendi tēpore, vt damnari deberet: & hoc est, ꝙ antea vulgò dicebatur, omnia iudicia absolutoria esse.

a Inueniatur. Hic continuatur ille §. qui est ī. eo. §. pœnales.

b Etiam ex contractu. Non solum ex delicto. Accur.

c Actio. i. de dolo, nata propter dolum adhibitū in contrahendo. Nam si dedit dolus causam cōtractui, non agit actione ex cōtractu, cum nullus sit: sed de dolo, vt hic, & ff. de do. l. eleganter. in prin. Si enim esset incidens: ageretur actione ex eo ɔtu, ut purgaretur dolus: vt ff. de act. emp. l. Iulianus §. si venditor. & datur in hæredes: vt ff. de act. & obli. l. ex contractibus. Vel pone casum, ꝙ dolus fuit incidens vel superueniens: & remanet ɔtus: & non agitur ɔ heredē nisi peruenerit aliquid ad eū: vt in actione depositi, quæ datur in duplum ɔ eum qui dolum commisit in deposito causa tumultus, vel incendij, vel ruinæ, vel naufragij: sed in heredē nō datur in duplum de dolo defuncti, licet in simplum detur: vt ff. depo. l. i. Itē qualis est actio in factū, quæ datur ɔ agrimensorem: nō autem aduersus hæredē: vt ff si mē. fal. mo. di. l. 3. §. pen. Itē in actione ex stipulatu indicio sisti, in eo, q erat conuentus iniuriarū: vt ff. si quis cau. l. si, eū §. iniuriarū. Idē est in actione tributoria: vt ff de tri. l. illud, §. si. & de his casibus loquitur hic §. cū dixi ex ɔtu in hæredem non dari qnqꝫ. Aliās autem ex cō tractu agitur contra hēdē, ēt de dolo defuncti regulariter: vt ff. de act. & obli. l. ex cōtractibus. & l. ex depositi. ꝗ sunt huic contrarię. & hanc specialitatem, si velis tenere primam opinionem, denotat hęc litera cum dicit, Aliquando tamen, &c.

Dolus ali qū dat cām contractui, aliqū incidit in cō tractum.

Actio de positi daī in duplū ɔ quatuor casib. nō tñ ɔ hēdē.

Actiones ex cōtractu descēdētes quę non dant in hēdes.

d Dolose. Dolo dante causam contractui Vel dic incidenti, vel superuenienti, vt modo diximus. Ac.

e Ad hæredem. Sed si superuenisset actio in factū perpetuo contra hæredem, & contra defunctum daretur: ut ff. de dolo, l. itaque. Sed de dolo olim intra annum vtilem. hodie intra biennium continuū datur: vt C. de do. l. fi.

f Diximus ī. eo. §. nos autem omnes. Acc.

g Contestatæ. Imo vt dentur hæredi, sola præparatio sufficit: vt ff de inoff. test. l. posthumus. §. fi. Ioan. Vel sine præparatione datur querela hæredi, hodie.

h Dātur. Nisi in duobus casibus primus, cū agitur ad operas cōtra libertū, & moritur patronus extraneo hærede relicto: ad quē non transeunt operæ, ēt lite cōtest. vt ff. de ope. li. l. si operarū iudicio. Secūdus in patre repetente dotē filiæ, quæ à viro diuerterat, si decedat pater extraneo hærede relicto, etiam lite contest. vt C. de rei vxor. act. l. vnica §. videamus.

Operæ liberto im. positę nō trāseunt ad heredē extraneū.

ADDITIO. Nam eo ipso ꝙ mater moritur, vel aliter filia efficitꝰ sui iuris, statim actio cō solidatur in filiam: vt d. §. videamus. licet pater fuerit litē cōtestatus: & sic ꝑ pter hoc non facit transitum in suum hæredem. & sic est speciale in dote: ꝗa est proprium patrimonium filiæ: vt. l. 3. §. sed vtrū, in fi. ff. de mino. & facit. l. Pomponius Philadelphus. ff famil. ercifcun. Ang.

TITVLVS XIII

DE EXCEPTIONIBVS.

Instituitur idcirco fuerunt exceptiones, vt qui ipso iure absoluti sunt, iniquas petitorū actiones excludant: quod exēplis aperitur.

Equitur, vt de exceptionibus dispiciam⁹. Compara-

i Transeunt. Nisi in duobus casibus. Primus in actione de dolo C. p do. l fi. Secūdus in retractatione alicuius in ser uitutem vel libertinitatē, qui per collusionem pronunciatus fuerat ingenuus: vt ff. ne de statu. defun. l. i §. sed interdum.

k Superest. CASVS. Ois quæ iam dixi à prin tit. vsque nunc, in duobus consistunt, s. in vita, & trāsitu actionum Modo vult dicere de officio iudicis & parum deficit, quod non posuit hūc rojū ti. de offi iud. sed residuum seruat vsq; ad tl. specialem de of. iud. Dicit ergo Iusti. Volo ꝙ vos sciatis, ꝙ si ille qui conuenitur ante condemnationē satisfaciat, of. iud. conuenit eum absoluere, licet erat talis qui debebat cō dēnari. Et licet illud iudiciū de sui natura debebat esse condemnatoriū, per solutionem, ante condemnationē factā fit absolutorium, & hoc est quod vulgo dicitur, omnia iudicia esse absolutoria. Fran.

Superest. Hæc de vita, & transitu actionū secundū quod in titulo promisit, dicta sunt: nunc de iudicis officio dicit, quod cum exponere debeat, ista pauca, vt modicū respiret, deliberat: nā cōceptū sermonē ꝑ retinere pōtꝫ ꝗa igit iā cōcepit in animo tractare de offi. iud. ēo poterit tacere, quin dicat aliquid hic?

l Absoluere. Scilicet ab obseruatione iudicij. nam principalis causa est sublata solutione: ut ī. quibus mod. tol obl in princ. Acc.

DE EXCEPTIONIBVS.

Quia exceptio tenet vicem actionis, vt ff. de exc. l. 1. ideo post actiones ponit de exceptionib Vel quia de armis actorum videmus, & de reorū armis videāmus: ideo dicit, vt sequitur. Accur.

Equitur. Totus iste tit. diuidit in quinq partes principales. Primo cōtinuat ad præcedentia titulū. Secundo ponit cām quare fuerint exceptiones inuētæ. Tertio id demonstrat per exempla, tam in actionib. realibus, quam in personalibus. Quarto ponit duplicē, vel potius triplicē diuisionē exceptionū. Quinto id exēplificat. Secunda ibi Cōparatę sunt Tertia ibi, Verbigratia. Quarta ibi in §. appellant, vel potius in §. alteę. ea quā multis. Quinta ibi Perpetuę, & peremptorię.

Cōtinuatio.

Ois. n. cōtrouersia cōstat ex intentiōe actoris, & depulsione rei. Hic ꝗs otiē toti⁹ causæ statuꝰ, & qua re videQuintilia nu, li. 3 c. 9.

Diuisio.

Casus

Viso de actionibus sequit(dicit Insti)vt de exceptionibus uideamus. Et domine Iust. pro Deo instruatis nos cōpetēter materiā de exceptionibus. Frater, dicit ipse, scire debes quod inuentę sunt, seu institutæ exceptiones ad defentionē reorū: sunt enī arma reorum. Frequēter enim cōtingit, q̄ actio cōpetēs actori, prima facie iusta videt: iniquū tñ esset reum cōdemnare, vt puta, si metu coactus, aliquid ꝓmisit: & ideo datur reo contra actorem exceptio de dolo, vel exceptio, qđ metus cau. Omnis enim exceptio adinuenta fuit ad actionem impugnandā. h.d. Fran. de Aret.

In factum Redde singula singulis, proponitur casus, sm̄ Ioan. Sed nonne hoc tertio casu, s. qñ per errorē promisit, dat doli exceptio? Certe sic: vt ff. de do. ma exc. l. ij. §. circa. Quare dic, q̄ hæc actio in factum est ꝓponenda in subsidium doli exceptionis, l. cōtra patronum & parentem, contra quos tñ pes exceptiones nō opponūtur: vt ff. de do. ma exce. l. apud Celsum, §. aduersus. & ita hic accipitur. Accur.

tę [a] autem sunt exceptiones defendendorum eorum [b] gratia cum quibus agitur. Sępe enim accidit vt licet ipsa persecutio, qua actor experitur iusta sit: [c] tamen iniqua sit aduersus eū cum quo agitur. Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, [d] errore lapsus, stipulanti Titio ꝓmisisti [e] quod non debueras promittere: palàm est, iure ciuili te obligatum esset: [f] & actio, qua intenditur dare te oportere efficax est: [g] sed iniquum [h] est te condēnari. Ideoque datur tibi exceptio, Quod metus causa: [i] aut Doli [k] mali, aut in factum, [l] composita ad impugnandam actionem.

Qui futurę numerationis spe mutuum recepisse scriptis fassus fuit, exceptione non numeratę pecunię tutus est.

Idem iuris est, si quis quasi credēdi causa pecuniā à te stipulatus fuerit, neque numerauerit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum, certum est. dare enim te oportet, cū ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est eo nomine te condemnari: placet exceptione pecunię non numeratę te defendi debere. Cuius temporā nos (secundum qđ iam superioribus libris scriptū est [m]) cōstitutione [n] nostra coarctauimus.

Si debitori creditor non petere pactus fuerit, ex pacto præcedens obligatio perimitur sed pacti conuenti exceptio aduersus creditorem agentē paratur.

Præterea debitor si pactus fuerit: cum creditore, ne à se pecunia peteretur, [o] nihilo minus obligatus manet: quia pacto conuento obligationes non omnino [p] dissoluuntur qua de causa efficax est aduersus eū actio, quam actor intendit, si apparet [q] eū dare oportere. Sed quia iniquū est contra pactionem eū condemnari: defenditur per exceptionem pacti conuenti.

Qui iureiurando delato se nihil debere asseruit, ipso iure liberatus non est, sed exceptione iurisiurandi munitus, æquè si quis in rem conuentus, rem petitam suam esse iurauerit, non propterea actor dominus esse desinit, verum exceptio iurisiurandi sibi postea vendicanti obstabit.

a Comparatę. Alias inuentæ. Accur.

b Eorum. Scilicet reorum. Nam ipsi sunt, cū quibus agitur: vt ff. de iureiur. l. 3. in prin & i §. eū.

c Iusta sit. Prima facie.

d Dolo inductus. Hoc est in stricti iuris iudicijs in bonæ fidei autē iudicijs ipso iure non tenet contractus, ff de do. l. & eleganter, in princ. Accur.

ADDITIO. Hoc verum in odium doloſi, sed in sui præiudicium tenet cōtractus: & ex eo potest conueniri, nisi lex resistat actui: quia tūc ex neutra parte datur actio: vt est glo. in l. a diuo Pio. ff. de rit. nup. in glo. ij. & Bald. in l. j. C. plus val. quod agi. Accur.

e Promisisti. Credens te debere, cum no deberes: vt hic, & ff. de excep. do. l. ij. §. circa.

f Obligatū esse. s. inspecto iuris rigore, de æquitate obligatus non es: vt ff. de li. cau. l. vel obligatus est §. obligatū. ff. de ver. sig. l. si creditor, quæ sunt contra.

g Efficax est. Scilicet, in sui substantia. Nam ciuiliter, & naturaliter est obligatus, & pure, sed nō est efficax. quantum ad opem exactionis. Vel dic efficax est inspecto genere, nam prima facie condemnandus videt, sed inspecta qualitate, quia fuit dolo facta, vel metu, vel simili causa impediat, est inefficax. & ita expone in sequentibus.

h Iniquum. No. q̄ contra iniquitatem, & sic econtra ex æquitate datur reo exce. l. qui æquitate. ff de do. ma. exce. Ang.

i Metus causa. Hoc quando metu fuit compulsus.

k Doli. Hoc quando inductus fuit per dolum.

Sed sm̄ Ang. iste text. non facit ad ꝓpositū: quia loquit̄ qū stipulatio fit sine causa, hic vero secus.

Quis autē metus in hoc requiratur habes ex l metum. cū multis alijs seq. ff. qđ me. causa nēpe q̄ fit vel mortis, vel corporis cruciatus. Et adde q̄ si post metum cessantē soluat quis, nō posset repetere, quoniam solutio illa vt spōte facta p̄cludit viā tum actioni, tū metus exceptioni. Secus tñ foret si solutionis tēpore is metus duraret, qui ꝓmissionis tempore fuit. vt. l. 2. & ibidē p Bart C. quod me. cau.

¶ Idem iuris. CASVS. Iam dixi vobis vnū exemplum, in quo videtur æquum prima facie, vt actor debeat obtinere, iniquum tamen inspecta persona rei: quia competenti exceptione potest se defendere. Et de hoc eodem recito vobis hic aliud exēplum, scilicet de eo, qui causa credendi pecuniam, stipulatus est pecuniam, sibi reddi: & postea pecuniam nō numerauit. Vnde si agat stipulator competit promissori exceptio non numeratæ pecuniæ hoc dicit. Fran. de Aret.

m Scriptum est ī. de li. obli.

n Cōstitutione. Vt C. de nō numerata pecunia. l. in contractibus.

Præterea si debitor. CASVS. Iam vidistis duo exempla in quibus prima facie æquum videt, q̄ actor debeat obtinere: iniquum tamen videt inspecta persona rei: qui competenti exce. se defendere potest. Modo ponit tertium exemplum, puta cū creditor fecerit debitori pactum de non petendo, sicut patet in litera.

o Peteretur. No. q̄ pactum de petendo trino operatur Nam tollit naturalē ipso iure: vt ff. de sol. l. Stichum. § naturalis. Item elidit ciuilē: vt in hoc § liē obligat naturaliter paciscentem non petere. Nam & aliās sciēt quis obligatus naturaliter aliqd nō facere: vt nō facere furtū: ut ī de obli. quæ ex deli. nas. §. j.

p Non omnino. Quia nō ciuilis, sed naturalis tantem: vt ff. de sol. l. Stichum. §. naturalis. In casib. tamen ēt ipso iure vtrumque tollit pactum: vt in maleficijs factis, si quis paciscatur, ne agat. [z] Item in pignore remisso per pactum: ut ff. eo. l. si tibi. §. quædam actiones. & §. de pignore.

q Si apparet. Oratio posita loco actionis: scd̄m P. sed scd̄m Io ā. cōtra: ut diximꝰ ī. de act. §. sic itaque.

Pactum de nō petēdo tres habet effectus.

a Nota tñ quod qui remittit actiōes & maleficio nō uidet remittere dāmū vel interesse, vt p Din. Bar. Bald. & Ange. in §. quędā. vt ī gl alleg. vbi ēt vide, an per remissionē iniuriarū factam in foro pœnitētiali tollantur istæ actiones ex maleficijs.

Æquè.

¶ Æquè si debitor. CASVS. Iā vidistis tria exempla, in quibus prima facie videtur æquū q actor debeat obtinere, iniqua tamen videtur suspecta persona rei q a cōpetenti except. se defendere potest. Hic ponit quartum exemplum de eodē. puta in excep iurisiurandi, cū iuramentum delatū fuerit debitori à vero creditore & ipse se nihil debere iurauerit. si agat actor contra reū, qui iurauerit: defendere se potest reus per exceptionem iurisiurandi, & sū in versi. In ijs quoq; actionib⁹ &c. In superioribus habuistis, qualiter exceptiones opponuntur cōtra actiones personales. Modo intēdit tractare de exceptionibus, quę opponuntur cōtra eos, qui agūt actionibus realibus: vt si rē tanquā meā vendicem, dicēs rē meam esse, & verū dico: quia res mea est, tamen iniquum esset, quod ipse reus q iurauit, condemnetur cōtra stylū sui iuramēti. h. d. Fran.

Aeque, si debitor creditore deferente iurauerit, nihil se dare oportere, adhuc obligatus permanet sed quia iniquum est, [a] periurio quæri: defendit per exceptionē iurisiurandi. In ijs quoque actionibus, qbus in rē agitur, æquè necessariæ sunt exceptiones: veluti si petitore deferente possessor iurauerit, eam rem suam esse, [b] & nihilo minus petitor eandem rē vindicet. Licet.n. verum sit, qđ intendit: id est, rem eius esse, iniquum tamen est possessorē condemnari.

Absolutio rei conuenti primeuam obligationem minimè tollit: absolutio tamen rei iudicatæ exceptionem adquirit

Iē si in iudicio tecū actū fuerit, [c] siue in rē, siue in personā: nihilo minus obligatio durat, [d] & iō ipso iure de eadē re postea aduersus te agi pōt: sed debes per exceptionē rei iudicatæ adiuuari.

Hæc prior est exceptionū diuisio, vt quædam ciuiles sint, quædam prætoriæ.

Hæc exempli causa retulisse sufficiat. Alioqui quam ex multis varijsque causis exceptiones necessariæ sint, ex latioribus Digestorum seu Pādectarum libris intelligi potest. Quarum quædam ex legibus, [e] vel ex ijs, quę legis vicem obtinēt, [f] vel ex ipsius prętoris iurisdictione [g] substantiam capiunt.

Iam adest posterior exceptionum sectio: vt quædam perpetuæ, peremptoriæ sint, quędam temporales, & dilatorię: perpetuæ, & peremptorię sunt, quę & semper locum habent, & causam principalem perimunt: dilatoriæ verò sunt, quæ ad tempus nocent, & actionem in tempus differre solent, vt exceptio pacti ne intra certum tempus petatur, & similes: quæ olim ante tempus agenti apposita, actionem omnino consumebant: hodie vero duplum induciarum debitori tribuunt: item finita tempore nō antea actor audiendus est, quam expensas litis refuderit.

Appellantur autem exceptiones, aliæ perpetuæ & peremptoriæ, alię temporales & dilatorię:

[x] Iniquū est. Hic no. simile ff de iu iu. l. fina & ff. de iureiurau. l. nam post. ea § iureiurando dato. & ff. de dona l. nam sufficit: hoc tamen fallit quoties est contra leges iuratum: quia non seruatur sacramētum: vt in Authen sceni. non solum. §. non enim, si quis. col. v. quæ est C. de nupt. Authen. quod eis & ff. de iur. pat. l. adigere. C de le & consti. l non dubium. in fi. Item qñ veritas aliàs per testimonium potest inueniri: ut C. de reb. cred. l si. Item quando defertur sacramentum à iudice: ut ff de iureiu. l. admonendi. aliàs autem obtinet, quod hic dicitur.

Hic cō parationē in genere contrare sed l speciali vtriusq; conditionē multū iesse discrimi nis, docet elegāter hoc loco Fr. Bal. quē oino videas.

Iuramentū ɔtra leges nō est seruādū.

[b] Rem suam esse. Distinguitur tamē vtrū iuret suā rem esse, vel petitoris nō esse: qs si iuret suā esse, dat sibi actio. & exceptio sed si iuret petitoris nō esse: nascitur tibi exceptio cōtra petitorē tm̄: ut ff de iureiur. l. sed & si possessori. j. & ij. rā. ibi non enim.

Iuro rem meā esse, & iuro rem nō esse diffe runt.

¶ Itē si in iudicio CASVS. Adhuc præter exceptiones illas, de quibus supra dictū est, qdā alia est exceptio, per quam pōt reus se tueri: veluti, si uerus debitor p solam iud.c s fuerit absolutus sententialiter Licet enim per imperitiā verus debitor absoluat, naturaliter tamen manet debitor, sed contra creditorem agētem poterit se tueri excep. rei iu. & hoc dicit. Sed quid est, quod hic dic. f. quòd ex sola naturali obligatione possit agi? Frater, dicit Iusti. ex sola naturali a principio nō agitur: sed quādo naturalis & ciuilis fuerint cōiunctæ à principio, si tollatur vna ipsarū, ipso iure ex altera potest agi, licet agenti obstet exceptio. Fran.

[c] Actum fuerit. Subaudi, & fuerit absolutus, sicut hic innuit.

ADDITIO. Intelligas istum text. cum ista gl. q reus fuit absolutus: ut j. patet Arg.

[d] Obligatio durat. Scilicet, si primo erat obligatus: vnde si soluat, nō repetit cum debitū soluat: vt ff de cōdi. inde l. Iulianus, & l. index. Et caue sibi quia per iusiurandum, & p pactum naturalis tolluntur obligatio & remanet ciuilis, ut ff de iure iu. l. si. in princ. & ff. de solu. l. Stichum aut Pamphilum § naturalis Sed per sententiam tollitur ciuilis, & remanet naturalis: ut ff. de condi. inde. l. Iulianus. Sed cum actionem inducat res iudicata, vbi nulla omnino erat, ut C. de rebus credi. l actori. quare non tollit ubi est? Rñd. res iudicata de iure ciuili est: & ideo tollit. & inducit ea quæ sunt de iure ciuili: & ita obligationem ciuilem tollit & actionem (q est de iure ciuili) inducit: ut ff. de origine iuris. l. x. §. deinde ex his. ea autem, quæ sunt iuris naturalis, nō tollit: vt obligationem naturalem: ut argu. j. de leg. agn tu. §. fin.

Obligatio naturalis tollitur p pactum: sed ciuilis p sententiā.

Sententia est de iure ciuili.

ADDITIO. Istam gl. intellige de iuramento voluntario, & sic delato à parte parti: non autem de necessario quia illud habet eandem uim, sicut res iudi. vt l a ff de iureiur

[e] Ex legibus Vt nequis cōueniatur nisi coram suo iudice: ut C. de excep l. si.

[f] Legis vicem obtinent, Vt in senatusconsultis: vt j. tit. j. in prin. sicut & exceptio Macedoniani, & Velleiani: ut ff. ad Mace. & Vellia per totum tit. Acc.

[g] Prætoris iurisdictione. Vt de dolo malo, & met⁹ causa: ut ff de except dol. per totū Item pacti ut ff. de pact. l iurisgentium § prætor ait Acc.

¶ Appellantur. Diuidit principaliter in tres partes. Primo ponit duplicem distinctionē exceptionum: qa quędam sunt perpetuæ, & quędam temporales Itē quędam sunt peremptoriæ, & quædam dilatoriæ Scđo ponit exemplum cuiuslibet Tertio ponit quā pęnā olim patiebat, & quā hodie patitur q pendēte dilatiōe legali uł data ab hoie, añ dilationē finitā egerit Scđa ibi, Perpetuę, & peremptoriæ, Tertia ibi, Alioq.

Diuisio.

Casus

Perpetuę & peremptorię sunt, quę semper [a] agentib. obstant, & semper rē, de qua agit: perimūt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factū est, & pacti cōuēti, cū ita cōuenerit, ne oīno pecunia peteret. Tpales atq; dilatorię sunt, quę ad tps nocent, & tēporis dilationem tribuunt: qualis est pacti cōuenti, [b] cū ita pcuenerit, ne intra certum tps ageretur, veluti intra qnquēniū. Nā finito eo tpe, non impedit actor rē exequi. Ergo ij, quib. intra certū tps agere volentib. obijcitur exceptio aut pacti cōuenti, [c] aut alia similis: [d] differre debēt actionē, & post tēpus agere. Ideo .n. & dilatorię istę exceptiones appellantur. Aliò qui si intra tps egerint, obiectaq; sit exceptio: neque eo iudicio quicquā consequebantur, propter exceptionem: neque post tempus olim agere poterant, cū temere rem in iudicium deducebāt, & cōsumebant, qua ratione rem amittebant. [e]

Hodie, si actor plus petat tempore, sine pendente dilatione, reo inducię duplicantur, & idem reo actor in expensis factis in causa damnabitur, ante quarum refectionem super principali negotio audientia denegabitur. Aret.

Hodie autem non ita strictè hoc procedere volumus, sed eum, qui ante tempus vel pactionis, vel obligationis litem inferre ausus sit, Zenonianę constitutioni [f] subiacere censemus: quam sacratissimus legislator de ijs, qui tempore plus petierint, protulit: † vt & inducias, quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, [g] si contempserit, in duplum [h] habeant ij, qui talem iniuriam [i] passi sin: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis acceperint: vt actores tali poena perterri-

CASVS. Supra vidistis multa de exceptionibus ad hunc sūt circa naturā excep. scire debetis, quod quędā exceptiones dicunt perpetuæ, & peremptorię videlicet il. a q semp agentib obstant & semp rem perimūt de qua agitur, sicut est exemplū de excep. doli mali, & de excep pacti cōuenti, qn conuenit, ne omnino pecunia peteret. i. sine tpis præfinitione. & istud est quod semper dicunt canonistæ, eccliam debere semper restitui. & sum in versic. Temporales. Tu vidisti exemplum de exceptionibus peremptorijs, modo videam exēplum de temporalibus dilatorijs, quę & tempore nocent, vt puta si sit pactum factum de non petendo vsque ad tempus (& hic habes aliquid de materia plus petitionis.) Si.n. aliquis creditor debitori suo fecerit pactum de non petendo vsque ad quinquennium, propterea actionem suam non perdit, sed intra quinquennium olim suam causam perdebat, nec amplius agere poterat: sed non volt dominus Iustinia. quod hoc hodie ita stricte procedat, sed vult in casu isto, quod locum habeat constitutio Zenoniana, de qua facta est supra mētio de act. §. sed hæc quidem, scilicet quod debeant inducię duplicari: & post quinquenium duplicatum adhuc non auditur nisi omnes expensas, quas reus in litem fecerit, eo quod præmature cum conuenerit, reo soluat, & hoc ideo constitutum est: vt tali pœna perterriti actores, tempora litium doceantur obseruare.

[a] Semper. Id est, sine præfinitione tpis: vt ff de dolo excep. l. pure § fi. ita tñ, si ante sententiam opponantur: vt C. sent. rescin. nō pos. l. peremptorias. nisi in septē casibus, in quibus etiam opponi possunt post sententiam: vt ratione ætatis: vt C sen. rescin. non pos. l peremptorias. & ff. de mi. l. minor. xxv. an. ommissam. Item miles: vt C. de iu. & fa. igno. l j. Itē in Macedoniano, & Velleiano vt ff. ad Maced. l. tametsi. Itē in donatore qui opponit, vt conueniatur inquantū facere potest, etiam post sententiā: vt ff. de re iudic. l. Nessennius, § fin. Item exceptio falsi procuratoris: vt C de pcur. l. licet, secus si rōne personæ procuratoris opponat exceptio: vt quia sit miles, vel mulier. quia talis exceptio est dilatoria, vt j. §. præterea. Itē vbicunq; dicerem nullum fuisse iudicium, vt qa sit venalis sententia, vel falsis testibus, vel instrumētis iudicata: vt C. quando prouoc. non est nec. l. venales. vel cum iudex sit nō suus: vt C. si a nō comp iu. Item si inique a iudice cōpulsus est eo tpe, quo compelli non debuit: vt ff. de fe. l. j. Sed dilatoria pponitur ante litē cōtestatā: sed pbat post quā actor monstrauerit, quod s[...]erit vt C. de prob. l. exceptione & C de excep. l. si quidem. Secus in exceptione fori: quia ante litem contestatā opponi & pbari debet sm quosdam. vt ff. eod. l. pen. Sed qd de exceptione non numeratæ pecuniæ, nunquid est perpetua vel temporalis? Rñdeo, quidam anomalam esse. Nos dicimus, quod est temporalis bienij scilicet vel triginta dierum. vt su. de lib. obl. § fi & C. de non nu. pec. l. in contractib § j. & §. super cæteris. Sed in hoc potest dici annomala: quod cū aliàs probet, q excepit, hic tamen non probat: vt C. de non nu. pe. l. si ex cautione tua. Item quare in exceptione non numeratæ dotis? & eodem mō solue: vt C. de dot. cau. ñ nu. l fi. & auth. ibi posita. Itē qd de ea, quæ opponit, ut qs cōueniat in quantū facere pōt? Rñ. eam esse tpalē. quia p̄sumo, quod aliqua acquiret: & sic postea poterit soluere. vt C ar. tu. l. si defunctos. Nā nō repetitur qd soluitur licet facere non possit commodè: vt ff. de condi. indeb. l nam. & maritus, quod fieret si esset perpetua, cum sit fauorabilis: vt ff de condi. inde. l. qui exceptionem. Et circa hoc vide quod no. in l 1 C. de iur. & fac. igno.

[b] Pacti conuenti. Scilicet exceptio.

[c] Pacti conuenti. Scilicet vsq; ad quinquennium.

[d] Alia similis. Veluti si quis stipuletur id. qd in vtero est, vel fructus futuros: vel domum certo loco ædificari, vel cū Romæ esset, Ephesi dari stipulatus est: vt ff de ver obli. l. interdum. secundum Azo.

[e] Rem amittebant. Facit ī. de act. §. si quis agēs. & ff de li leg. l. nō solū. §. fi & C. de iu. fis l iusta lib. x.

[f] Zenonianę constitutioni. Scilicet Gręcæ, cujus meminit ī de §. act. sed act. quidem.

[g] Continet quod. dic, vt modo dixi per l. interdum, ff de ver. obli.

[h] In duplū. Sed vř quod nullā patiatur pœnā: ut ff. de pet. hær. l. quod in diem. in prin q̄ est huic ȝ. Sed dic illam corrigi. uel melius, speciale est ibi, qa ad hoc solum agebatur: vt eodem iure penes agentē haberet quo erat apud defunctū: vnde nō fuit plus petitum

[i] Iniuriam. Non tñ talem pp quam agere possent.

Et quot modis sēper accipiat Mandos. i. Gl. Facult. §. Nos qui hoc ver.

[a] Hoc verū intelligē, qn post sententiā opponit talē, ex quo apparet dictū iudicē non habuisse iurisdictionē sl tē in causa de qua iudicauit nec fuit facta prorogatio tacitè. vł expressè. vt latè p Ang. hic.

Aliās, asseuerat. Ægi. Pet. Exceptio istis dico me cōueniendū in qnātū facere possum, est tpalis.

[f] In quo cōstituendo imitatus fuisse uł Clau·

dium Go fatē q au[...] ibi ore sue to plerūque restituit actiones ijs, q plus petē do exciderant iure agendi.

At huiusmodi pœna locū in petitiōe hę redi. non obtinebit q̄ ē gnalia in eaque actione, temporales & conditiōales continentur. l. q̄ si in diem. ff. de peti. hære. nisi post ī specie peteret a debitore temporali uł conditionali, ut hic. quod facit ad intellectum gl. in uerbo. indu. plū. Item non uidetur habere locū in sola libelli oblatione. s. dum descenditur ad litis conte. ut apparet ex litera q̄ ait litem inferre, qd tamē intelligitur, dū lis contestatur, ut ī c. ex parte. extra. de uerbo. sig. & per Bart. in l. litē. C de transa. & quod no. in l. amplius ff. cēsar. hab.

Tali

ti, a tempora litium doceantur obseruare.

Exceptionum tertiū genus est, quia quedā vocatur dilatoria iudicij personā respiciēs, vt exceptio incōptentis procuratoris & similis. Aret.

Praeterea ēt ex persona sunt dilatoriae exceptiones: quales sunt ꝓcuratoriae: veluti si per militem, aut mulierē b agere qs velit. Nam militibus nec pro patre, vel matre, c vel ꝓ vxore, nec ex sacro rescripto ꝓcuratorio nomine experiri cōceditur: suis vero negotijs superesse sine offensa d militaris disciplinae psſt.

Exceptio infamiae procuratoris, quę antiquitus competebat, hodie tanquam minus frequentata exauthoratur.

Eas verò exceptiones, q̄ olim procuratorib. ꝑ infamiā, vel dātis, vel ipsius ꝓcuratoris opponebant, cū in iudicijs nullo mō frequentari perspeximus, cōquiescere e sancimus: ne dum de his altercatur, ipsius negotij disceptatio protelletur.

TITVLVS XIIII.

DE REPLICAtionibus.

Quemadmodū exceptio actionē excludit, ita exceptionē replicatio, & replicationē duplicatio rursus triplicatio duplicationem, & deinceps vlteriores defensiones multiplicatis nominibus, vbi opus fuerit, proponi possunt.

Interdū euenit, vt exceptio, q̄ prima facie iusta vr̄, tñ inique noceat. f qd' cum accidit, alia allegatione opus est, adiuuandi actoris gratia, q̄ replicatio vocatur, quia per eam replicatur: atq; resoluitur ius exceptionis veluti cum pactus est aliquis cū debitore suo, ne ab eo pecuniam petat: deinde postea in contrarium pacti sunt, id est, vt creditori

a Tali poena perterriti. Facit C. ad l. Iul. repe. l. j. & ff. de pœ. l. capitalium. §. pe & C. de inoffi. testa. l. si quis in suo, in fine. primi respon. & oe, dum super eis altercatum fuerit, ipsius principalis negotij disceptatio protelletur. Fran.

e Conquiescere. Sed ꝯ. ff. de postu. l. 1. §. secundo loco. & in §. hoc edicto. Solu. ibi de maxima infamia: hic de parua. Vel illud de aduocato, q emolumentū tñ habet. hic in ꝓcuratore, qui tanū habet onus. — Aduocat⁹ lucrum: procurator onus habet.

¶ Praeterea etiam ex persona. CASVS Scire debetis, q̄ quaedam exceptiones dilatorię sunt, q̄ quidem ex l. vel ex natura rei dantur, quaedam sunt dilatoriae, quae ex persona dantur: veluti si aliquis per mulierem agere velit. Mulier enim nō pōt esse procurator, nisi pro patre: similiter miles, non potest esse procurator patris, vel matris, vel alicuius alteri⁹, etiam si hoc per rescriptum Imperiale sibi fuerit indultū, quod intelligo, nisi in rescripto inseratur clausula, Hoc non obstante &c. ꝓ causa tamen sua, vel iure suo, siue offensa disciplinae suae, bene potest esse procurator, & agere. Et illud verbum ita intellexerunt quidam, quod miles suis proprijs negotijs interesse potest, si per hoc non impediatur officiū disciplinae suę, aliter nō: de hoc plene habes in gloss. Franc.

b Mulierem. Quae pro alio agere nō potest, nisi pro parentibus, si morbus aut aetas eos impediat: nec sit qui eorū nomine agat: vt ff. de procur. l. foeminas. Accur.

ADDITIO. Mater tamen non admitteretur pro filio minore etiam ad defendendum: nisi in causa appellationis: & est ratio, quia est maioris praeiudicij, quam principalis. Ang.

c Nec pro patre, vel matre. Nisi pro eorum libertate, vt ff. de lib. cau. l. 3. quae est contra. sm Ioan.

ADDITIO. Dic, q̄ in isto casu dē defendere causam propriam pro suo interesse, vt l. 1. 2. 3. & 4. ff. de lib. cau. facit l. non tantum. ff. de appell.

d Sine offensa. a. hoc fit siue offensa disciplinae. nō autem sic intelligitur, vt hoc non possit fieri, si disciplinae. l. exercitium militare offendatur, sed siue offensa datur, siue non, praesumitur non offendi. vt hic, & C. de procu. l. qui stipendia.

¶ Eas vero exceptiones. CASVS Iste §. tota die in iudicio frequentatur ad probandum q̄ infamia potest esse procurator, quamuis non possit esse aduocatus. & rōnem diuersitatis reddūt quidam: quia ꝓcuratio est tantum onus: aduocatio aūt est onus cum honore. His praetaxatis, venio ad casum in hunc modum. Olim ita erat, q̄ si tu eras procurator Petri cōtra me: te potui repellere propter infamiam tuam, vel propter infamiam Petri: sed hodie non vult Iusti. q̄ ipię exceptiones infamiae iudicis frequētent.

Procurator eē potest infamis non aduocatus. Fallit in Romana curia, in qua infamis nō pōt eē ꝓcurator. Mandos. in 8. q. 4. Reg. cancel. nu. 7. vide eundem in ꝓ. fa. 31. Regu. ou. 2. ubi inuenies in dolosos, & prauos ꝓcuratores.

DE REPLICAtionibus.

Quia exceptio ꝑ replicationem eliditur, ideo p cōsequēs de replicatione dicit vt infra eo. in prin. & ff. de except. l. ij. §. replicatio. — Cōtinuatio.

Interdum. Tot⁹ iste titu. diuiditur in duas partes principaliter. Primo ponitur de replicatione quae prodest actori & quae non. Secundo quae exceptiones cōpetentes reo principali prosunt fideiussori, & quae non prosunt. Secunda ibi, Exceptiones autem. — Diuisio.

CASVS In superioribus dictum est, q̄ illud quod videtur iustum prima facie ex parte actoris, videtur iniquū inspecta persona rei peiētia se defēdere ꝑ exceptionē legitimā, & ad similitudinem illius scire debeas naturā replicationis. Saepius. n. contingit, q̄ reus prima facie habeat exceptionem: sed fortasse actor habet replicationem contra suam exceptionem: quia iniquum esset quod sua exceptio posset nocere actori, cum exceptionem rei per sui replicationem possit elidere, & de hoc ponit hic exemplum, faciendo mentionem eius, quod dr̄ in §. pactus ne peteret. & sum in uers. rursus interdum &c. Supra habuistis, q̄ replicatio daī ꝓpriè actori ꝯ exceptionem rei. Sed qñq; contingit, q̄ replicatio actoris aliqn̄ prima facie uā iusta;, sed inspecta rei persona, qui se per duplicationem competentem potest defendere, videtur iniusta. Iniquū enim esset, q̄ actoris replicatio ei noceret. propterea datur ipsi reo ꝯ replicationē actoris duplicatio, & sic vlterius potest varietas negociorū ista nomina multiplicare. Contra. n duplicationem rei datur actori triplicatio, & contra triplicationem actoris datur reo contra actorem quadruplicatio. Tunc enim plerumq; infringit suum propositum praecedens. & si naturam istarum omnium act. plene uelitis videre, hoc ex lationibus Digestorum voluminibus facere poteritis ff. de excep. l. 2. Franc.

f Noceat. Id est, non prosit, vel dic propriè, scilicet actori. Acc.

Contra

a Conuenit. Id est, ita suis conuentum
b Excludi. Scilicet per exceptionem. Ac.
c Noceat. Id est, non prosit. Ac.
d Ea Scilicet duplicatio. Ac.
e Digestorum. Vt ff. de excep l. a.

cunq; quis in quantũ facere põt, cõdẽnatur. nã fideiussori nõ daẽ exceptio: t vt ff. p so l. veru §. s. & ff su ma l alia. Vbi aũt exceptiones cohærẽt rei, & personæ: vt pacti conuenti, & rei iudicatæ, fideiussoribus competunt, vt hic ẽt innitu reotvt C. de exce. l. defensiones. & ff. de excep. l. omnes

petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor: vt ita demũ cõdemnet, si nõ cõuenerit, ne eã pecuniam creditor petat: nocet ei exceptio. Cõuenit a .n. ita. Nãque nihilo minus hoc verũ manet licet postea in contrariũ pacti sint. Sed quia iniquũ est creditorẽ excludi b replicatio ei dabiẽ ex posteriore pacto cõuento. Rursus iterdũ euenit, vt replicatio, q̃ prima facie iusta est iniq; noceat, c qđ cũ accidit, alia allegatione op⁹ est, adiuuãdi rei grã: q̃ duplicatio vocaẽ: Et, si rursus ea d prima facie iusta videaẽ, sed propter aliquã cãm actori iniq; noceat: rursus alia allegatio ne opus est, qua actor adiuuetur: q̃ dr̃ triplicatio. Quarũ omniũ exceptionũ vsum interdũ vlterius, quã diximus, varietas negotiorũ introduxit, quas oẽs apertius ex Digestorum e latiore volumine facile est cognoscere.

In rem defensiones debito vi competentes (vt pacti de non petendo) fideiussoribus etiam competunt: quia si quid fideiussores pro reo soluerint, id actione mandati ab eo repetunt: exceptiones verò in personam, (vt cessiones bonorum, & id genus aliæ) ad fideiussores non porriguntur.

Exceptiones f autem quibus debitor defenditur, plerumq; accõmodari solẽt ẽt fideiussoribus g eius, & rectè: quia qđ ab ijs h petiẽ, id ab ipso debitori peti vr̃: quia mãdati iudicio redditurus ẽ eis quod ij pro eo soluerint. Qua ratione, i etsi de non petenda pecunia pactus quis k cũ reo fuerit placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti cõuenti illis quoque, l qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset ne ab eis ea pecunia peteretur. Sanè quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim, si debitor bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, m si bonis * cesserit. Sed hæc exceptio fideiussorib. non daẽ: ide, s. quia qui alios pro debitore obligat hoc maximè n prospicit, vt cum facultatibus lapsus fuerit debitor possit ab ijs, quos pro eo obligauit, suum consequi.

TITVLVS XV.

DE INTERDICTIS.

Interdicta olim nil aliud erant, nisi certæ conceptiones verborum latæ à prætore interdictum interponente, cùm inter duos de possessione agebatur. Arc.

Equitur, vt dispiciam a de interdictis, seu actionib. o q̃

CASVS. Iste § deberet poni in fi præcedentis ti. hic tñ satis conuenieñter ponit: quia omnes replicatioñes exceptiones dñi Dicit enim Iusti. instit. § q omnis exceptio q̃ competit alicui reo, debet competere, & eius fideiussori. Patũ .n. vel nihil ipsi reo pdesset, nisi suo fideiussore competeret, qui recursum haberet ꝯ eum, & sum in ver. Sanè exceptiones. & c. Dixi vobis sup. q exceptio, quæ competit reo cõpetit & eius fideiussori. Hoc aũt fallit in vno casu. s. qñ debitor cesserit bonis. Hęc .n. exceptio fideiussoribus nõ prodest illi. n. q alios p reo obligãt, hoc maximè prospiciunt, q si reus principalis fuerit facultatibus suis lapsus possint à fideiussoribus totum suum debitum consequi. h.d Fran.

f Exceptiones. Videtur q hic §. deberet esse in fin. superioris ti. Sed certè cum & replicatio sic exceptio, bñ poniẽ hic generaliter, tam ad exceptiones, quã ad replicationes ptinens Acc.

Fideiussor est nomẽ generale: & dicẽ à fide. Exceptio nes reo ꝯpetentes gia persoñę. fideiussori ñ cõpetunt sed bene si rei cohærent.

g Fideiussoribus. Appellatione fideiussoris oẽm necesſurẽ accipe: siue sit mandator, siue fideius. siue alius: ex eo dictus fideiussor: q pro alio fidem suã adstrinxerit. Et not. q dicit, plerumque. quia exceptio reo cõpetens gratia suæ psonæ: vt qa sit minor, fideiussori non cõpetit: ut ff. de mino. l. in cau sq. i. in prin. & ff de exce. l. exceptiones, n. in fi. l. Itẽ si est damnatus in oĩbus bonis suis rõne sui delicti vt C de fideiuss. l. 1. vel si cessit bonis, vñ psonaliter ei subueniẽ, ne i plus cõueniaẽ, q̃ in quã. ẽ facere potest: ut i. de act. §. si. & j. e. in fi. Itẽ vbi-

Vt ff de re iudi. l. & si fideiussor. in prin. nisi fideiussor vt defensor cõueniaẽ, tunc enim vt defensori non vt fideiussori datur.

ADDITIO Dic vt in l pe. & in l vl mandatori. C. de nõ nu. pecu.

h Ab ijs. s. fideiussoribus.

i Qua rõne. Exemplificat, Ac.

k Quis. s. creditor. Accur.

l Illis quoque. s. fideiussoribus, & similibus.

m Per exceptionẽ. Propter hunc casum dixit s. plerumq;. & propter alios, vt diximus.

n Maximè. Facit i. de fideiuss. in prin.

DE INTERDICTIS.

Quia interdicta vi cẽ sustinent, seu obtinent actionũ, ideo post actiones de interdictis pponitur insero. in prin. Ac.

Cõtinuatio.

* Aliàs: si nõ bonis.

ADDITIO Sed iste ti. congruentius positus fuisset ante ti. de excep. vt fecit Iuriscon. in Digestis: quis ante ti. de exc. posuit illum ti. sed in hoc non est vis.

Equitur. Tot⁹ iste ti. diuiditur i quatuor partes. Primo ponit quòd olim erant interdicta. Secũdo ponit vnã diuisionẽ interdictorũ. Tertio ponit aliam diuisionem. Quarto ponit vnam aliam diuisionem interdictorum. Secunda ibi Summa autem. Tertia ibi, Sequens. Quarta ibi, Tertia diuisio.

CASVS. Dixi iusti. dñc bene video, q vultis tractare de interdic. quaro quę sunt Ierdicta? Prætor dicit ipse, ol. m interdicta erant q̃dã solẽnis ꝯceptio verborũ p quã volebat ptor aliqd fieri vel prohibebat, & maxime hoc faciebat, qñ disceptabatur de possessione, vel quasi. h.d. Franc.

o Actionibus. l. in factum: vt j. eod. fi.

Con-

ue eius aliquid fieri, quo peius nauiget. Restitutoria sunt ꝗbus restitui aliquid iubet: ueluti bonorũ possessori [a] possessionẽ eorũ, q̃ quis ꝓ hærede, aut ꝓ possessore [b] possidet, [c] ex ea hęrditate. † aut cum iubet ei qui de possessione fundi deiectus sit, restitui possessionem. [d] Exhibitoria sunt, per q̃ iubet [e] exhiberi: uelut eũ, de cuius libertate [f] agitur aut libertum, cui patron⁹ opas indicere [g] uelit, aut parẽti [h] liberos q̃ i ꝑtãte ei⁹ sunt. Sũt tñ, q̃ putãt, ꝓpriè interdicta ea vocari q̃ ꝓhibitoria sunt: q̃a interdicere sit denunciare & ꝓhibere. restitutoria aũt & exhibitoria, ꝓpriè decreta vocari. Sed tñ obtinuit, [i] oĩa interdicta appellari: quia inter duos dicuntur. [k]

Iam secundam interdictorum diuisionem aggreditur.

Quorum bonor interdictum adipiscendę possessionis gratia comparatum est, quod iure pretori, succedenti conceditur, pro adipiscenda. scilicet possessione hæreditariarum rerum, quę apud eam sunt qui, pro hęrede vel pro possessore possidet. Interdictum quoque Saluianum causa adipiscendæ possessionis rerum per colonum fundo illatorum (quæ tacitè pro mercede hypothecatæ sunt) contra quoscunque possessores datur.

Sequens diuisio interdictorũ hæc est: ꝙ quędã adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, q̃dam retinendæ, quædam recuperandæ. Adipiscendæ possessionis causa interdictum adcommodatur bonorum possessori, quod appellatur [a] Quorum bonorum: eiusque vis & potestas hæc est, vt quod ex ijs [l] bonis quisque, quorum posses-

Bonorũ possessor qs dr̃. Interdictũ quorũ honorũ est duplex s. directum & vtile. Hr̃ditatis petitio ẽ duplex.

† Hoc interdictũ adipiscẽdæ possessionis est ut ex §. sequẽti facile est cognoscere. Restitutoriũ aũt dr̃ respectu ꝑsonę rei restituentis. Sed & uerbũ restituendi simplr̃, ac generalr̃ accipi pt̃ ꝓ uerbo dãdi, quã in significatione & Reddẽdi uerbũ plerunq; accipitur l. uerbũ reddẽdi ff. de uer. sign. Restituere quoque sumitur pro dare.

[a] Hęc ultima uerior, q a liceat uera possessio nõ trãsferat ad hęredẽ. ut l. cum hęredes. ff. de acq. poss. in princ. fingit tñ transferri propter decretalis bonorũ posses. & hoc attento dr̃ restitutoriũ, attẽta tñ ueritate adipiscẽ-

& ff. ne quid in flu pub. l. j. in fine.

[a] Bonorum possessori. Nõ tñ, sed iuris s. succedẽdi de iure prætorio tantum: vt filio emancipato, vel cognato qui dicuntur bonorum possessores ex bonorũ possessione edictali, & decretali. nã statim hãt hoc interdictũ directũ, vt consequantur possessionem hęreditatis: quod appellatur. Quorũ bonorum, vt j eod. §. adipiscendæ. Vtile vero datur illi, qui succedit de iure ciuili, vel ex testñ, vel ab intestato. vt ff. quo. bo. l. 1. in pri. & C quo. bono. l. j. Sed eẽ est in hæreditatis petitione Nã directa daẽ hr̃di de iure ciuili: vtilis veiò ei, qui succedit de iure prætorio: vt ff de bono. possessio. hær. pe. l. 1. Est & aliud nouum auxilium ꝑ nouam constitutionem inuentum, per quod petitur possessio hæreditatis, si testamentum appareat non vitiatum, vel vituperatum in aliqua sui parte: vt C. de edic. di. Adr. tol. l. fi. Sed quare dicitur hoc restitutoriũ cum nunquam hic bonorum possessor habuerit possessionem? Respon. improprie dicitur restituere ꝓ dare: vt ff. de uerb. signi. l. verbum reddendi. vt ff. de leg. 2. l. cum quædam. Vel dic ꝙ in specta persona defuncti dicitur restitutorium: sed natura sui dicitur adipiscendę possessionis: vt ff. quorum. bon. l j. §. fi. [a]

[b] Pro possessore. Duæ sunt viæ succedendi, scilicet, iure ciuili, & prætorio. Prima subdiuidiẽ in possessorium per constitutionum diui Adriani. & petitorium, vt per petitionem hæreditatis directam. Item secunda similiter subdiuiditur in possessorum, vt ꝑ interdictum, quorum bonorum, per quod petit successori de iure pretorio se mitti in possessionẽ bonorum, quæ tenebat defunctus tempore mortis: vt hic Item in petitorium: ut per petitionem hæreditatis bonorum possessorism.

[c] Possidet. Vel dolo fecit quo minus possideat: ut ff. quorum hon. l j in princ. & expone hæc verba, ꝓ hærede & possessore, ut j. eo. § pro hærede. & §. pro possessore. Accur.

[d] Restitui possessionem. Per interdictum vñ vi. q̃d intra annum locum haber ꝓ ijs q̃ non peruenerũt ad violentum: ꝓ alijs ꝑpetuo: vt ff. de ui, & ui ar. l. j. in prin. & hoc si ciuiliter & naturaliter possideat deiectus. Si autem naturaliter tantum, vtile habet tantum, ut fructuarius. ut ff. de ui, & viar. l. 3 §. unde ui.

[e] Iubet. Scilicet prætor.

[f] Libertate. Vt quia liber homo detinetur inuitus quod interdictum habes, ff de lib. ho. exhib. l. j.

[g] Indicere uelit, i. iniunctas operas dicere uelit, ut conuenias iniungere, quo casu ageret de libero homine exhibendo: vt ff. de li. ho. exhi. l. fi.

[h] Parenti. In hoc casu duo sunt interdicta, vnũ de liberis exhibendis, alterũ de liberis deducẽdis. vt ff. de li. bo. exhi. l. j. j. fi. & l 3 j. respon. in princ.

[i] Obtinuit. Inter sapientes.

[k] Inter duos dicũtur, id est a prætore formantur: vt nos. ĩ. circa prin.

Sequẽs diuisio &c.

CASVS Supra vidisti vnam diuisionem interdictorum, hic sequitur alia & est hæc, scilicet ꝙ q̃dam sunt interdicta adipiscendæ possessionis gratia prodita, vel etiam inuenta & quædam etiam retinendæ possessionis gratia: & quædam recuperandæ. Adipiscendæ possessionis gratia inuentum est interdictum, quorum honorum, & quorum legatorum: quamuis de eo non fiat hic mentio: & Saluianum interdictũ. Quorum bonorum, potest ille cui bonorum possessio data est, potest possess. omnium rerum hæreditariarum ab eo, qui pro hærede, vel pro possessore possidet. & illum in vers. Pro hærede aũt &c.

Dixi quod interdictum, Quorum bonorum appellatur interdictum adipiscendæ possessionis. Sed domine Iustinia pro Deo dicatis mihi, quare sic appellatur Frater, dicit ipse, tantum vult hoc dicere, quod nunc primum uelit adipisci possessionum bonorũ, quorum possessionem nunquam habuit. Vnde si aliquis, habuit possessionem honorum, & postea eam amiserit, non competit ei hoc interdictum: sed magis interdictum recuperande possessionis. & summa in uers. Interdictum quoque, &c. iã habuistis unum exemplum de interdicto adipiscendæ possessionis: adhuc dicam uobis aliud exemplum de eodẽ. interdictum enim Saluianum locum habet ad adipiscendam possessionem omnium rerum, quas possedit colonus tempore illo, que fundum meum conduxit: quæ quidem res pro mercedibus fundi tacitè mihi erant obligatę, & competit mihi hoc interdictum utile contra quemlibet extraneum possidentem: ut sunt res, quas colonus tempore conductionis possedit contra colonum autem possidentem res illas, datur mihi istud interdictum directum. h. d. Fran.

[l] Quod ex ijs Innuitur hic, ꝙ hoc interdictum et ꝓ una re competat. Sed contra uidetur, ꝙ sit uniuersale: ut ff quorũ bonorum, l j. § fi. Sed certè nihilominus est uniuersale licet ad unam rem detur. sic. n. est in hæreditatis petitione: vt ff. de peti. hær l. regulariter. & l. licet quam constat uniuersalem esse: ut ff de rei vendi. l. j. j. respon.

dæ. & seruatur isto text. ibi, ubi dicitũ adipiscẽdæ. Ang.

[l] Legit q dam, q interim dicunt.

Interdictũ quorũ hon & petitio hæreditatis ꝓ una sola re possunt copetere.

Posses-

a Possessio. Scilicet decretalis.
b Data est. Scilicet Voce prętoris vini: vel hodie corā quolibet iudice: vt C. qui admit ad bo. poss. l. fin.
ADDITIO. Dic quod non est necesse, quod iudex, siue prętor, siue alius iudex bonorum pos. concedat secundum Ang.

eorū dicit se possidere, vt aduersariū ad onera probationis compellat. Tunc. n. datur hoc interdictum ad hoc, vt appareat vter eorum possideat, quia non pōt actoria petitio institui antequam appareat quis rē possidet, quamdiu enim quis rem detinet, eam petere non pōt. Sed quia longe commodius est rem possidere, quam petere: propterea super possessione frequenter magna contentio existit. Sed domine pro Deo dicatis mihi, quod est illud commodum possess. Frater, dicit ipse, magnum, quamquam enim ille qui possidet, non sit dominus rei: tamen si ille qui petit rem nō potest probare rem illam suam esse, remanebit res illa penes possidentem, est etiam aliud: quia in dubio si iura possessoris & petitoris sūt dubia, pro possessore iudicari solet. Franc.

sio [a] alicui data est, [b] pro hærede, [c] aut pro possessore possideat, id ei cui bonorū possessio [d] data ē restituere debeat. Pro hærede [e] autem possidere videtur, qui putat se heredē esse. Pro possessore is possidet, qui nullo iure rē hęreditariā vel ēt totā hęreditatē, sciēs [f] ad se nō pertinere, possidet. Ideo aūt adipiscendæ possessionis vocatur interdictū, quia ei tm̄ vtile est, qui nūc primū conat adipisci rei possessionē. Itaq; si qs a de prius possessionē, [g] amiserit eā: [h] hoc interdictū ei inutile est, [i] interdictū quoque, qđ appellatur Saluianum, adipiscendę possessionis cā cōparatū ē: [k] eoq; vtit dn̄s fundi de rebus coloni, quas is pro mercedib. [l] fundi pignori futuras pepigisset. [m]

Interdictum vti possidetis, & vtrobi, sunt retinendę possessionis: quæ præsertim locū habent, si de proprietate alicuius rei futura sit controuersia. antequam enim proprietatis quæstio moueatur, vter ex litigatoribus possidere, & vter petere debeat, inuestigandum est: tum quia sine petitore, & possessore nullum super petitorio institui potest iudicium, tum propter commodum possessionis, in qua remanet is, qui possidet, quamuis dominus non sit, quoad petitor rem suam probauerit.

Retinendæ [†] possessionis causa comparata sunt interdicta. Vti possidetis, [n] & Vtrobi, cū ab vtraque parte de proprietate [o] alicuius rei cōtrouersia sit, & ante quęrat, vter ex litigatoribus possidere & vter petere debeat, [p] Nāque nisi ante exploratū fuerit, vtrius eorū possessio sit, [q] non pōt petitoria actio institui, quia & ciuilis [r] & naturalis [s] ratio facit, vt alius possideat, & alius a possidente petat. Et quia longè cōmodius est, [t] & potius possidere, quam petere: ideo plerūq;, & ferè semper ingens [u] exitit contentio de ipsa possessione.

c Pro hærede. Sed nūquid his res sunt? Respon. non: vt C. In quibus. caus. ces. long temp præscr. l. hæreditatem. ergo vsucapio nō potest procedere. Sed contra ff. quo. bono. l. j. primo rñ. Sed illud expone vt ibi.
d Bonorum possessio. Scilicet decretalis. Accur.
e Pro hærede. Hæc oratio quandoque accipit pro vero titulo. vt si pro hærede per totum. quandoque pro falso: vt quia credebat se hæredem cum non sit, & ita hic accipitur & quādoque agitur petitione hæreditatis: vt ff. de petitione hæredita. l. pro hærede.
f Sciens. Vnde si quærat ab eo, quare possidet audiet q a possideo: vel si dicat pro hærede: tamen falsum scienter dicit: vt ff. de petit. hæred. l. qui interrogatus.
g Possessionē. Quæ est facti Accur.
h Eam. s. possessionem, quæ est facti.
i Inutile est. Sed agat amodo rei vendicatione, cum sit dominus. Acc.
k Comparatum est contra colonum directum, contra extraneos vtile: vt C. de Sal. interd. l. 3.
l Pro mercedibus. Item & pro damno, si quod intulit in eodem, vt ff. de Saluiano interd. l. j. & argu. ff. in quib. cau. pig. vel hypo. ta. cont. l. ij. ver. non solum.
m Pepigisset. Scilicet tacitè: vt C. loc. & cond. l. certi iuris. Sed quid interest inter hoc interdictum, & Seruianam actionem? Rñ. In Seruiana oportet locatorem probare colonum fuisse dominum tempore obligationis vt ff. de pigno. l. j. §. cum prædium. in fi. & l. & quę nondum sunt. §. quod dicitur. Sed in interdicto isto sufficit, si probet ipsum possedisse: vt ff. de saluiano interdicto. l. j. Acc.
¶ Retinendæ possessionis &c. Supra vidimus exemplum de interdicto adipiscēdæ. poss. modo videatis de interdicto retinendæ poss. Retinendæ autem possessio. causa adinuēta sunt duo interdicta. s. interdictum. Vti possidetis, & Vtrubi. Sed domine pro deo, quando habent locum hæc interdict.? Frater, dicit dominus Iustin: a quando ab vtraque parte de proprietate alicuius rei quæritur: & etiā quādo de possessione eiusdem rei est contentio: q a qlibet

n Vti possidetis. Quod de rebus immobilib. dicit, sed vtrobi de mobilib. vt J. eo §. sed interdicto Acc.
o Proprietate. Ob hoc quidem cōparatum est sed & si ne hac controuersia proprietatis debetur, vt si de sola possessione contendatur, secūdum Ioānem.
p Vter petere debeat. Id est, vter sit actor, & vter reus.
q Vtrius eorum possessio sit. Id est vter possideat.
r Non potest. Vt ff. de iu. l. inter litigantes. Acc.
s Ciuilis. Vt quia parit actionem in rem aduersario. ut C. de alie. io. mo. cau. fa. l. j.
t Naturalis. Vt quia nemo a seipso posset petere secundum naturam: vt ff. de recep. ar. l. pen. & facit ad hoc bene ff. vti possi. l. j. §. hoc interdictum. ff. de acquiren poss. l. exitus.
u Ingens, Id est magna, & hæc eadem contentio, & in alijs interdictis retinendæ possessionis est: vt in illo de superficiebus: vt ff. de superfic. l. j. primo rñso. l. ē in illo de itinere actuque priua & via priua vt ff. de itin. actuq; priua. l. j. j. rñso. Item de aqua quotidiana & æstiua. Item inter eos qui ducunt aquā per eundem riuum qui corriuales dicuntur. Item inter eos, q ex eodem castello: vt ff de aqua quotidiana & æstiua l. j. primo respon. & § si inter corriuales. amplissime p §. ait prætor. quo ex castello. In his enim omnib. interdictis vbi de incorporalium quasi possessione agitur: vt idē modus agendi, qui in duobus i his. vnde in Digesto nouo continue post illū titulum Vti pos. alii supradicti ponuntur per ordinem. Acc.

Posse

t Oportet tñ qđ nō sit hæres pro omnia, vl qđ licet sit hæres alter, habeatur pro legatario vt l. quoties. C de hære. institu. cū ibi notatur. Ang.
γ Nā ea si cōtinoatur in hęredē, nec si cluis q dem sit l. cum hæredes. ff. de acquir. possess.
2 Pro q. bus Mau. do. in gl. facult. §. Ac ēt, in ver. pro, vers. pro ēt & proximus.
Saluiani & actiōis Seruianæ differentia.

† Facit ad hūc §. quod dī in c. licet in gl. sup ver. titulum, ibi, sed hoc nō est secum. extra de probat. & in gl. super vbo possideatis, an si. ibi. itē interdictum. extra. de probat.
Aliquā tñ hoc interdictū dat aduersus eum, q nec cogitat qdē se dñm, sed alteri molestus est, ne libere vtatur re sua, l. iij. §. j. ff. vti possi.
Interdicta Vti possidetis & Vtrobi, differunt.
Interdicta sunt multiplicia.
Corriuales.

a) Possessione. No. q maximæ lites sunt in possessorio, quia, vt sequitur in textu, est maximum commodum possidere. Ang.

b Remanet Facit C. de eden. l. qui accusare. in fi. & C. de rei ven. l. res, q est l. fi. & ff. si vsusfr. pe. l. vti frui.

¶ Sed iterdicto, &c.

de acquir. posses. l. si rem.

k Quantum ad possessionem. Nota quantum ad possessionem: nam quantum ad alia remansit differentia, ut olim, ut Vti possidetis in reb. immobilibus, & Vtrobi in mobilibus locum habeat, ut hic dicitur. & supra § proximo.

CASVS. Iā habuimus de iterdictis vti possidetis, & Vtrobi, qū locum habēt. sed domine Iustin. quę est differentia inter interdictum Vti possidetis, & Vtrobi? Frater, dicit ipse, scire debes q olim erant duæ differentiæ inter illa duo interdicta, quarum vna adhuc remanet, & alia est sublata. olim autē, & hodie ē differētia, q quando de possessione immobiliū tractabat iter duos, veluti de possessione fundi, vel ædiū, tunc locum hēt interdictum Vti possi. Pro possessione rerum mobilium datur interdictū Vtrobi. Sed dñe, q olim fuit differētia, quæ hodie non est in vsu? Respondet, differentia fuit illa. olim in iterdicto uti possidetis, vincebat ille, qui tēpe iudicij, i. tēpe litis contestatæ comperiebatur possidere non vi, non clam, non precario ab aduersario. Dicit autem Iustinianus, quod ipse vult, qd hodie quantum ad possessionem retinendam adæquata sunt hæc iura. hodie igitur in utroque modo obtinebit ille, qui se probauerit possidere tempore litis contestatæ, non vi, nō clam, non precario ab aduersario. h. d. Franc.

† Quia facilinres sumus ad absoluendū, quàm ad condēnandum. concor. c. vlt. in fi. cū gl. sup verbo humaniore. extra, de trans.

ne. a commodum autē possidendi in eo est, q ēt si eius res non sit, qui possidet, si modo actor non potuerit suam esse probare, remanet b in suo loco possessor, pp quā causam, cum obscura sunt vtriusque iura, contra petitorem iudicari solet. †

Vti possidetis pro rebus immobilibus, Vtrobi verò pro rebus mobilib. competit. h. d. Ar.

Sed interdicto quidem vti possidetis, de fundi, vel ædium c possessione contenditur; Vtrobi d vero interdicto, de rerum mobilium possessione.

Licet interdicta vti possidetis, & vtrobi, olim plurimum differrent; tñ hodie ille obtinet in vtroque qui tpe litis contestatæ non vi, non clam, nec precario, ab aduersario possidet. Aretinus.

Quorum e vis, ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam Vti possidetis interdicto is vincebat, qui interdicti tpe f possidebat: si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab aduersario possessionem, etiam si alium g vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogauerat aliquem vt sibi possidere liceret. Vtrobi verò interdicto is vincebat, qui maiore h parte eius anni, nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario possidebat. i Hodie tñ aliter obseruat. Nam vtriusque interdicti potestas, quantum ad possessionē k pertinet, exæquata est, vt ille uincat, & in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clam, l nec precario ab aduersario litis cōtestatæ tempore detinet.

Etiam is possidere intelligitur, cuius nomine alius est in possessione. Possessio aūt quāuis solo animo retineatur, solo tamen animo non acquiritur.

l Nec clam. Cum multa sint genera violentiarum, quæ ad præsens omitto. De hac vi, quę inquietatiua dicitur, quæ parit hoc interdictum: dic, ut si me arare, uel ædificare, uel aliquid in meo me facere phibes, contendens te possidere, hēt locū hoc interdictum, ut ff. de ui, & ui arma. l. uim facit. & ff. qđ ui, aut clā. l. prima, §. quid sit. Quid si ille non contendat se possidere, sed solum iniuriatur mihi? Respond. adhuc locū habet hoc interdictum, ut ff. uti possi. l. si duo, §. si uicinos. Sed & actione iniuriarum mihi tenetur, ut ff. de actio. empt. l. q pendētem. Quid si nec possessionis ratione nec iuris, sed qa seruitutem se habere contendit? Resp. si possidet, intentabo negatoriā, si ego possideo, intentabo hoc interdictum, ut ff. si seru. uen. l. 2. §. 1. Clam autē possidet, qui clāculo me absente sibi possidere uolens, ingreditur fundum meum, quem ego possideo: nec tamen suspicor me posse repelli, & ita me absente & inuito sæpissimè facit, ut ff. quod ui, aut clam. l. 3. §. fi. & de acq. poss. l. clam. in prin. Ille enim qui ingreditur, habet naturalem per introitū suum, & ego ciuilem. Vel dic, q ego retineo naturalē ciuiliter, ingrediens naturalem naturaliter. Sed nonne ēt naturalem perdit statim cum de fundo exit, & ad Iudicium uenit, uel ēt aliàs recedit? Respond. non, imò animo retinet eam naturalem, ut facit fructuarius, qui solam naturalem habet. Vel dic, q si amittit eā, non tamen nocet, qa adhuc hoc interdicto tenetur, licet ego possideam tūc, ut diximus per l. uti possidetis. l si duo. §. si uicinus: Precario autem possidet aduersarius a me, ut si precib. suis motus, concessi sibi p̄cario, ut ff. de preca. l. 1, in prin & §. j. & distingue p̄ precario, qa aut agitur, ut ois possessio in accipientem transferatur, qđ fieri pōt, ut ff. de preca. l. in reb. & ff. de acquir. poss. l. Pomponius. § si is qui . aut ut nulla. & hoc ualet, ut ff de prec. l. cer. è. §. is [illegible]. Aut ut habeat naturalem tūn, qui accepit, & hoc ualet, ut ff. de preca. l. & habet §. eum. r Sed nūquid in omni precario uinco habentem à me per hoc interdictum s. Vti possidetis? Respon. non illum qui hēt omnē possessionem, cum hoc interdictū possessorem tueatur,

Vis inquietatiua, q parit interdictū qđ ui aut clam, qualiter fit.

Clam possidere.

Possessor clandestinus hēt naturalē possessionē, & deiectus ciuilem.

Precaria possessio. Dic, & in dubio p̄sumitur naturalis tantūmodo possessio translata. ut no. gloss. Bar. & Ange. in d. §. cum.

c Vel ædium. ff. Vti possidetis. l. 1. primo responso. Accur.

d Vtrobi. Hoc dicitur ab utrum, & ubi, ut utrum, ponatur pro ad, uel apud: ubi, ponatur pro quem, q. d. apud quem [illegible], apud eum sit. Non fit autem mentio hic possessionis, cum mobilia propriè non possideātur, sed immobilia tantum: cum dicatur possessio, quasi pedum positio, ut ff. de acq. poss. l. 1. in princip. Abusiue tamen tam mobilia, quam immobilia dicuntur possideri. Accur.

Possessio vnde dr.

Possessio nō est propriè d mobilibus.

Vtrobi vnde dr.

e Quorum. Scilicet duorum interdictorum.

f Interdicti tempore. Id est tempore, quo proponitur interdictum.

g Alium. Dummodo non aduersarium.

h Maiore. Scilicet quàm aduersarius, ut ff. de uerb. sign. l. maiore parte.

i Possidebat. Et sic citius uincebat in Vti possidetis, quam in Vtrobi, & erat fortè ratio, quia citius mobilia transferuntur, quàm immobilia, ut ff. commo. l. prima, & ff. de re iudica. l à diuo Pio. § primo, & ff.

N. P. Instit. Imper. & ut

vt ff. uti possid. l. 1. §. 1. & §. 2. ergo uinco supradictos, etiam, si ego habebam possessionem ab alio vi, uel clam, uel precario: ut hic, & ff. uti possidetis. l. 1. §. si & l. secunda. Acc.

¶ Possidere autem. in interdicto Vtrobi, quam in interdicto Vti possidetis, quæ sūt interdicta retinendæ possessionis, ille vincit qui in possessione inuenitur tempore litis contestatæ. Sed domine, pro Deo dicatis mihi. qualiter aliquis dicatur possidere, & ipse respōdet, Frater, dicit ipse, non solum dicitur quis possidere, si per se, hoc est si corpore suo possideat, sed etiā si corpore alterius possideat quamuis eius iuri non sit subiectus: dum tamē nomine suo possideat sicut per colonum & inquilinū, & depositarium, & commodatariū. & hoc est quod communiter dicitur, aliquē retinere posse possessionem per quēlibet, qui eius nomine est in possessione, & non solum per corpus suum, & per corpus alterius, qui eius nomine possidet, potest aliquis possidere, siue possessionem retinere, sed etiam solo animo potest aliquis possidere, seu possessionem retinere, licet ipse non sit in possessione, uel aliquis eius nomine: dum tamen non animo deserendæ possessionis eam deseruit, sed postea reuersus sit ad illam. h. d. Franciscus.

[a] Hic M. Tullius in orat. pro Cecinna dubiū nō esse ait, quin Cecina possideret, cū erat eius colonus I fundo.

CASVS Iam habuistis. ꝙ tā

Possidere autem vr̄ q̄sq;, non solū si ipse possideat, sed & si eius noīe aliqs in possessione [a] sit: licet eius iuri subiectus non sit; qualis est colonus, [b] & inquilinus. Per eos quoq; apud quos deposuerit qs, aut q̄b. cōmodauerit: ipse possidere [c] vr̄. Et hoc ē, qđ dr̄: retinere [d] possessionē posse aliquē p quēlibet, qui eius noīe sit in possessione. Quinetiā animo quoque solo retineri possessionem placet: i. vt quāuis neq; ipse sit in possessione, neq; eius nomine alius: tñ si nō relinquendæ possessionis aīo, sed postea reuersurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. Adipisci verò possessionem per quos aliquis pōt, secundo libro exposuimus. [e] Nec vlla dubitatio est, quin aīo solo adipisci possessionem nemo possit.

Etiam qui vi, clam, vel precario à spoliatore immobilem rem possidebat, interdicto, Vnde

Colonus & inquilinus nec ciuiliter, nec naturaliter

[a] In possessione sit. Cantè dicit, ut ff. de acq. pos. l. si quis ante. §. idem Pomponius. ibi, non ut possideret. nam non possident illi nec ciuiliter, nec naturaliter, secundum Ioan. s. colonus, & inquilinus, & similes, ut hic, & ff. de usucap. l. nō solum. §. quod uulgo. Sed M. dicit eos naturaliter possidere, ut ff. cōm. diuidund. l. communi diuidundo. §. neque. Sed illud intellige colonum possidere, scilicet alij.

[b] Colonus. Scilicet in uilla, sed inquilinus in ciuitate, ut ff. de acq. posses. l. re pignoris.

[c] Possidere uidetur. Si ergo per aliū possidet, ergo non possidet, ut ff. de acq. posses. l. quod meo, licet quidam dixerint eos naturaliter possidere, sicut & colonum, ut superiori casu diximus.

[d] Retinere. Licet animo retineatur, non tñ animo quæritur: ut ff. de acquir. pos. l. quemadmodum. & C. de acq. pos. l. licet. & j. prox. Acc.

[e] Exposuimus. Supra per quas pers. nob. ac. §. ex his. Accursius.

[b] Quo nā autē mōq rañ, ac p daī posses sio, q̄d itē ea sit, ac quotuplex, quo ne iure inducta, nū ue factū sit, an ius dicēda, ui de ac dic ut p Bar. in l. 1. ff. de acq. poss.

¶ Recuperandæ possessio. CASVS Vidistis s. per exempla de interdicto adipiscendæ possessionis, & de interdictiv retinendæ possessionis: modo videndū est de interdictis recuperandæ possessionis. Recuperandæ autem possessionis interdictum, est interdictum Vnde vi, per quod cogitur deijciens vi deiectū restituere, scilicet in illam possessionē, à qua ipsū deiecit, licet deiect[us] à deijciēte vi, vel clam, vel precario possederit, qđ uidei mistum: in gloss. tamen habes hoc expeditū vno uerbo. scilicet, illud verbū ex interuallo, & hæc erat pęna uiolēti secūdū iura antiqua: sed alio mō punitur hodie violentus iste p nouas constitutiones p l. si quis in tantā. C. unde ui. cuius effectus talis est, si qs rem mobilem, uel immobilē inuaserit uiolenter: si dñs erat illius rei quā inuasit violēter: dñiū illius rei amittit. si aūt nō erat dñs illius rei cōpellit restituere, & soluere æstimationē rei per uiolētiā possessę & oēs pęnę illę īponūtur nō solū p actionē ciuilē, sed et per actionē criminalē, Pōt. n. q aliū vi de possessione deiecit, accusari lege Iul. de ui priuata, si sine armis. si verò cū armis, de vi publica. Sed dñe, qd appellatis uos arma? Sunt. n. qdam, q solummodo credunt cum armis deijcere eū q loricatus, & cū gladio: & scuto, & lācea, & cōsimilib. armis aliquē deiecit. Frater, nō est ita: armorū. n. appellatione, nō solū scuta, gladios, & et cætera arma appellari, nolumus, sed et fustes, & lapides. Franc.

vi, quod recuperandæ possessionis est, eius rei possessionē à qua eiectus [i] fuit consequitur: quinimo qui rem suam penes aliū constitutam violenter inuaserit, à dominio cadet: sin autem aliena sit, rē deiecto restituet, illiusq; æstimationem præterea præstabit. Ad hæc criminis, vel Iulia, de vi publica, vel priuata reus fit.

Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi, vel ædium [f] vi deiectus fuerit. [†] nam ei proponitur [g] interdictū. Vnde vi: [h] per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem. licet is [i] ab eo, qui vi deiecit, vi, vel clam, vel precario posideat.

Hodie per vim spolians, si dominus est, à domino rei cadit: aliàs rem spoliatam & eius æstimationem restituit: qui aliàs lege Iulia de vi publica, vel priuata criminaliter punitur. Et armorum appellatione lapides & fustes continentur. Aret.

[†] Idē & si īpdiū cuius possessionē aīo retinebat ingredi phibitus sit, aut in medio itinere detētus sit ab eo q ipse possessionē occupatit. l. 1. §. interdictū aūt. ff. d ui & ui ar. Ex quo loco aperte definita ē tota ꝯtrouersia Cecinnæ, q tot uerbis tuetur Cice. Frā. Baldui. hic.

[i] No. istā gl. cū nec. sic. sequēti. ꝙ incōtinēti dr̄ eadē die, ut in hac gl. & vide text. in l. cōtinuus. in princi. ff. de uer. obl. Ang. Alibi incōtinenti fieri dr̄ ea q̄ j. biduum, vel triduum geruntur. Mā. in p. q: 31. Regu. cāc. nu. 3.

[f] Ædium. Aliud in rebus mobilibus. nam pro his competit vi bo. ra. actio. ut ff. de ui, & ui ar. l. 1. §. hoc interdictum & §. illud. & § plane, nisi mobilia cum immobilibus petantur huc interdicto: ut ff. de vi & ui ar. l. 1. § qui autem. Ac.

[g] Proponitur. Id est, datur.

[h] Vnde ui Sed quare dicitur unde ui? Rñd. quia talia erant uerba prætoris: unde illum vi deiecesti &c. & ita à princ. verborum prætoris sumpsit denominationem: sicut & alia, ut quorum bonorum: & similia: ut ff. de ui, & ui ar. l. 1. in prin.

[i] Is. s. deiectus: ut qa hodie expoliaui te: uel quia cępi possidere rem tuam clā, uel ui: in sequēti uerò die me expulisti, nā teneris mihi hoc interdicto. Secus si icōtinēti me deijcis: ut ff. de ui, & ui ar. l. 1. §. cū igit. in gl. fi. & l. qui possessionem. Quod incontinenti accipe ante, quā ad alios actus extraneos diuertat;

sectat, ut ff. de duo. re. sti. l. duos reos.
a Constitutionibus. Vt C. vnde ui. l. si quis in tātam.
b Suprà diximus. Vt s. vi bo. rap. §. quia tamen.
c Rei s. proprietatis: sed interdicto Vti possidetis possessio æstimatur, ut ff. vti pos. l. pe. §. fi. Acc.

pave eius aliquid fieri. Duplicia sunt, ueluti interdictum Vti possidetis, & vtrobi. & hæc ideo uocantur duplicia, quia in eis unusquisque tam rei, quā actoris uicem sustinet. h. d. Fran

f Duplicia. Similis potest fieri diuisio actionum ciuilium. Nā quædā duplices sunt, vt fa mi. erci. fi. regun. & cōmuni diuidun. ut ff de iudic. l. in tribus.

Actiones ciuilium q̄dā sunt simplices: q̄dam duplices.

Sed ex cōstitutionibus a sacris (vt suprà diximus)[b] si quis rem p vim occupauerit, si quidem in bonis eius est, dn̄io eius priuat: si aliena, post eius restitutionem, etiam æstimationē rei [c] dare vim passo compellitur. Qui autem aliquem de possessione per vim deiecerit, tenetur lege Iulia de vi priuata,[d] aut de vi publica, sed de vi priuata, si sine armis vim fecerit, sin autem armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica tenetur. Armorum autem appellatione non solùm scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides[e] † significari intelligimus.

Accipe tertiam interdictorum diuisionem.

Tertia diuisio interdictorum est, quòd aut simplicia sunt, aut duplicia: f Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus est: qualia sunt oia restitutoria, aut exhibitoria. Nam actor is est, qui desiderat, aut exhiberi, aut restitui, reus autem is est, à quo desideratur, vt restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorū alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cum prætor prohibet in loco sacro,[g] vel flumine publico,[h] ripave eius aliquid fieri: Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt, veluti Vti possidetis interdictum, & vtrobi.[i] Ideo autem duplicia vocantur: quia par vtriusque litigatoris in hic conditio est, nec quisquam præcipuè reus, vel actor intelligitur, sed vnusquisque, tam rei, quam actoris partes sustinet.

Abiecta veteri proponendo rum interdictorum solemnitate, hodie pro eis in factum actio competit.

k De ordine, & veteri exitu interdictorū[l] superuacuum est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem[m] ius dicitur (qualia sunt hodie omnia iudicia) non est necesse reddi interdictū, sed pinde iudicat sine interdictis,[n] ac si vtilis actio[o] ex causa interdicti reddita fuisset.

ADDITIO. Dic sm Io. Fab. q imo Dy. tenet, q in hoc interdicto fiat æstimatio possessionis, sicut in interdicto Vti possid. sed ipse Ioan. Fab. dicit, q ad proprietatem & ad possessionem potest fieri æstimatio: secundum quod cōcludit. Ang.

d De vi priuata. pœna aūt huiōi legis ē tertiæ partis bonorum publicatio, si sine armis, & relegatio, si cū armis, vt j. de publ. iudi. §. itē lex Iulia de vi pub. & C. ad leg. Iu. de vi publ. l. quoniam & l. 2. & ff. de accus. l. bos accusare §. omnib. vnde, versus nis priua ta teum deponit ab ordine rerum. Sed deportatur, si uis armata probatur. vide ca. 2. extra de ordin. cogn. in glo.

Et lapides, Facit j. de publ. iud. §. itē lex. & ff. de ui, & vi ar. l. 3. in princ. & ff. de uerb. sign. l. armorum. Sed nūqd debet aliquis expectare se primo percuti, quā percutiat? Dicunt quidam quòd sic, ut argu. C. unde vi. l. 1. & ff. ad legē Aquil. l. si ex plagis. §. tabernarius. Nos contra, sed sufficit iustus timor: ut ff. ad legem Aquil. l. sed & si queincunque, & ff. ad leg. Cor. de sica. l. is qui. & ff. de vi & vi ar. l. 3. §. qui armati ♠ Aduerte tñ, quod aliqñ vis infertur personæ, aliquando rebus: ut no. gl. fi. in c. significasti. 2. de homicid. & ibi uide qualiter intelligitur illud commune dictum, vim vi repellere licet, cū moderamine inculpatæ tutelæ.

¶ Tertia diuisio &c. CASVS. Positis duabus diuisionibus interdictorum, quarū utraqꝫ est bimēbris: hic ponit dominus Iusti. tertiam: & est talis; quòd interdictorum quædam sunt simplicia, & quædā duplicia. Simplicia aūt sunt illa, in quibus nō repetitur nisi unus reus, & unus actor. cuiusmodi sunt oīa restitutoria, & exhibitoria. Duplicia sunt illa, in qbus quilibet repetitur reus & actor. Sed interdictoru q̄dam sunt prohibitoria: & illorum quædā sunt simplicia, quædam duplicia. Simplicia sunt, ueluti cum phibet ptor in loco sacro, uel in flumine publico, ri

• Quod sequit ad ditio est ad gl.

† Ac pati ter q̄cūqꝫ apta vata que sunt ad nocendum. quo fit ex sentētia Bar. & Angel. ut gladi' panis Icitotius, vt ad calamos tēpe rādos cōparat' p armis nō habeat: ueluti necdētes, nec vini amphora, urce', aut cyathus, & hmōi similia: vsi fit vt dēte premēs, l. petēsqꝫ i. statuti pg nā de armis puniēte non intridat: ut hic pet Io. d Pla. quē vide.

Vnde ui cōcernit res imobiles. ui bo. rapto. res mobiles.

Lex Iulia de ui priuata, & de publica qualiter punit.

• Id qđ sequit nō est Accu.

g In loco sacro. Vt ff. ne quid in loco sacro. l. 1.

h Publico. Vt ff. ne quid in flumi. per totum.

i Vtrobi. Item interdictum de superficiebus: ut ff. de superfi. l. 1. § proponitur. & dic: ut s. eo. §. retinendæ.

¶ De ordine, & veteri &c. CASVS. Dixi Iustinianus: domine, quare non recitatia vos totā naturam, & solennitatē antiquorū interdictorū? Frater, dicit ipse, Superuacuum esset hodie de ordine, & solennitate antiqua interdictorū dicere. Nā quotiescūqꝫ extra ordinē. i. solennitatē antiquā ius dicitur (qđ hodie fit in omnibus iudiciis) nō est necesse interponere interdictum. Dn̄e, bene dicis: sed bene dimittetē solennitatē interdictorū, si loco interdictorum essent mihi actiōes proditæ à prætore. Frater, dicit Iust. sic poteris illas hodie proponere sine aliqua solennitate, sicut posses, si ea tibi dedisset prætor hodie. Similiter qñ dat tibi Prætor hoc interdictum, poteris hodie loco illius interdicti actionem in factū utilem proponere, perinde ac si istam actionem utilem prætor tibi accommodasset. h. d. Fran.

k De ordine. Id est, de antiqua solennitate quæ proponebātur interdicta sub certis formis: ut diximus s. eo. in prin. Acc.

l Exitu interdictorū. s. cū antiqua solennitate: sine ea tñ reddi potest, & proponi, ut ff. de ope. no. nun. l. prætor ait. §. nonnulli. Vel etiā in factum actio loco cuiuslibet interdicti: quæ utilis uocatur ut subiicit.

m Extra ordinem. Id est, extra antiquā solennitatē. quod semper fieri uidetur, ut subiicit: ut s. de suc. sub. in prin. & ff. de neg. gest. l. actio. in fi. tl. & C. de form. & impe. act. subl. l. 1. & 2.

n Sine interdictis. Scilicet solennibus.

o Vtilis actio. s. in factū, quæ datur loco cuiuslibet

& z inter-

ditat fuisset.

TITVLVS XVI.

DE POENA TEMERE litigantium

Litigatorum temeritas triplici pęna coercetur: periurij scilicet, pecuniaria, & infamiæ, siue ignominia: quarum singulas partes vsque ad titulicalcem persequitur.

NVnc admonendi sumus magnam curam egisse eos, qui iura sustinebant, ne facilè homines ad litigādū procederent, qd & nobis studio est. Idque eo maximè fieri pōt, ꝙ temeritas tam agētium, q̄ eorū, cum quibus agitur, mō pecuniaria pœna, mō iurisiurandi religione, modo infamiæ metu coercetur.

Reus, actor, necnon vtriusq; partis aduocati, iurisiurandi religione propter calumniam, seu cauillationem euitandam introducti, sese adstringere debent: alioqui non procedet iudicium.

Annota, Negantium mendacia pœna quandoque dupli, quandoque tripli puniri.

Ecce enim iurisiurandū omnib. qui conueniuntur, ex constitutione nostra defertur. Nā reus non aliter suis allegationibus vtitur, nisi prius iurauerit, ꝙ putans se bona instantia vti, ad cōtradicendum peruenit.

Negans id, quod debet, aliquando in duplo punitur. Arc.

At aduersus inficiātes ex quibusdam causis

Actionis in factū, quatuor sunt gn̄a. interdicti. Et no quatuor eē genera actionis i factū: Vna est, quæ ex omni edicto uel interdicto p̄toris datur, ubi specialis actio nō datur, ut hic. Alia est legia Aquiliæ subsidiaria, quando dānū datur de nō corpore io nō corpus: ut supra ad leg. Aquil. § fi. quæ est ipsa prætoria: ut ff. de præsc. verb. l. qa actinnum in fi. Tertium genus est extraordinariū: quod ex uarijs figuris causarū est introductū, quoties æquū ē actionē dari: vt C. de sa. san. ec. l. sancimus. Quartū genus est qd̄ ęquiparatur actioni præscriptis verbis, q̄ vna cū illa in factū ciuilis dr̄: ut ff. de p̄scrip. verbis. l. t. in fi. & hēt locum in tribus generib. negotiorum. Primo in contractibus īnominatis tribus, do, vt des, do vt facias, & facio ut facias. ut ff. d p̄scri. verb. l. naturalis § 1. & 2. Sed i quarto innominato contractu, scilicet facio vt des, hēt locum actio de dolo: ut ff. de p̄scrip. verb. l. naturalis. § qd̄ si faciam. Itē in secūdo genere hēt locum p̄scriptis verbis ea omni pacto incontinenti, aote uel post apposito ioxta aliquē cōtractū: ut C. de pac. īter emp. & uen. l. 2. & C. de pact. l. petens. Item in tertio genere ubicūque dubitat de nomine contractus. ut patet in exēplis: ut ff. de æstima. act. l. 1. & ff. de p̄scrip. uerb. l. 1. per totum, & l. 3. Quid sit actio in factum, & ad quid cōpetat tex. cum gl. est in l. quoties. ff. de præsc. uerb. & in l. in factum cum ibi no. ff. de act. & obli. Acc.

Actio pręscriptis verbis in trib. gn̄ibus negociorū hēt locum.

Hinc Isocrates regē Nicoclē admonebat vt eas leges ferret quæ nullius litis haberēt'c minariū.

ADDITIO. No. hāc gl. quot sunt actiones in factum, & ad quid unaquęque cōpetat: & adde gl. in l. quoties. ff. de præsc. uer. & tex. in l. in factum. & ibi gl. ff. de act. & obli. Ang.

a Reddita. Scilicet ab illo eodem prætore.

DE PÆNA TEMERE litigantium.

Continuatio. *Vsque nunc de propositione actionum dictum est, sed quia contingit eas interdum temerè proponi: nunc de pœna temerè proponentium dicit. Accur.*

Diuisio. NVnc admonendi. Totus iste ti. diuiditur in tres partes. Primo continuat titulū ad p̄cedentia. Scđo ponit tres pęnas, q̄ temerè litigantem coercent. Tertio dictas pœnas sigillatim per exempla declarat. Secunda ibi Idque eo maximè. Tertia ibi, Ecce. n. CASVS Dici. Iust. domine, tot, & tanta audiuimus: quod tedio affecti sumus: & vos estis nobis tediosus factus. Pro Deo dicis nobis, quid amplius vos intēditis dicere? Frater, dicit Iust scire debes, ꝙ multū studuerunt magistratus antiqui, ꝙ nō de facili litigaret calūniose: & nos similiter circa hoc studeamus: q̄a hoc maximè fiet, ut temeritas litigantiū, tā actorum, quā reorū aliquo de tribus modis. s. uel pœna pecuniaria, vel iureiurando, uel metu infamiæ puniatur. h. d. Franc.

b Sustinebant. Scilicet magistratus, qui iura reddebant: ut ff. de ori. iu. l 2. § post originem.

c Maximè. Id est, certè.

d Modo. Id est aliquando: & ita communiter exponitur quando bis aut ter repetitur: vt supra quod cum eo. § cæterū. verb. sed sanè.

e Pecuniaria pęna: Vt infra eo. § fi. Ac.

f Iurisiurādi. s. calumniæ: ut j. proxi. § Sed quando? Respō. in futuro seculo: licet non in isto: ut C. de iurei. l. 2.

Periurus i alio sæculo punietur.

g Infamiæ j. eo. § ex quibusdam.

h Ecce enim. CASVS Dn̄e, vos iam dixistis, quòd temeritas litigātiū modis pluribus coercetur: p Deo dicatis, si uobis placet, qualiter debeat primo coerceri: Frater, dicit ipse: primo dēt per iuramentū coerceri: quia omnibus litigatorib. p̄cipitur, quòd iurent, de calumnia. Fran.

Die ut habet i l. 4. & ibi Bar. ff. de crim. stel. & in d. l. 2. C. de iurein. Ang.

Cōstitutione. C. de iureiurā p̄pter calum. dan. l. 2. in princip.

Aliàs pecuniaria pęna cum aduersus inficiātes. &c.

i Nisi prius. Non dicit, ꝙ prius reus, quàm actor iuret, sed prius quàm audiatur: actor autem priusquā reus iuret: ut C. de iureiuran. propter calum. dan. l. 2. in princip. quæ est contra.

l Ad contradicendum. Nota diligēter capitula huius sacramenti. Actor enim iurat, ꝙ bona iustitia venit ad agendum: vt C. de iureiu. propter calum. da. l. 2. in princip. Item ꝙ non dabit vel dabit aliquid iudici, vt proferatur pro eo sententia: ut in authentic. vt liti. iurent in exordio litis. coll. ix. Item quòd nullam exiget, uel faciet probationem calumniosam: vt in authent. de iis, qui ingre. ad appellan. § fin. collatio. v. Econtra reus iurat hæc eadē: nisi ꝙ in primo capitulo iurat se uti bona contradictione. Quid continere debeat iuramentum calumniæ, not. gl. in c. 1. extra. de iuramen. calumn. vnde uersus. Illud iuretur, ꝙ lis sibi iusta videtur. Et si quæretur uerum, non inficietur. Nil promittetur, vt falsa probatio detur. Vt lis tardetur, dilatio nulla petetur.

Iuramentū de calumnia p̄statur tā ab actore q̄ à reo.

l Hactenus pcedit gl. Accursij.

Iuramētū de calumnia continet quinque capitula.

m At aduersus. CASVS Domine, bene vidimus qualiter iuramenti religione litigatorum temeritas coercetur: modo dicere debetis, si uobis placet, qualiter pęna pecuniaria compescitur: certè dicit ipse, bene verum est, quòd pœna pecuniaria litigatorum temeritas coercetur: quia quandoque actio, q̄ ex sui natura in simplum competit, propter inficiationem ipsius rei datur in duplum: ueluti, si damni iniuriæ, & legatorum locis venerabilibus relictorū nomine agitur. & tamen bene sunt aliquę actiones, quæ sine aliqua inficiatione dātur plus quā in simplum, vt est actio furti manifesti, quæ datur in quadruplum. Fr. ane. de Aret.

No. gl. quę ponit ea quę debet iurare actor: & q̄ dēt iurare reus. Ang.

Tripl.

Sed et inulta remanet sed et alias pœnas temere litigantibus leges inferunt: ut actio dupli vel tripli a constituitur, veluti si dāni, iniuriæ, aut legatorū locis venerabilibus relictorum nomine agatur. b

Reus incertis casibus siue neget siue fateatur, ultra sim plum condemnatur.

Statim autem ab initio pluris, quā simpli ē actio: veluti furti manifesti, quadrupli, nec manifesti, dupli. Nam ex his, & aliis quibusdam causis (siue quis neget, siue fateatur) pluris, quām simpli est actio.

Actor de calumnia iurare tenetur. Aret.

Item actoris d quoque calumnia coercetur. Nam etiam actor pro calumnia iurare cogitur ex nostra constitutione.

Aduocati actoris & rei de calumnia iurare debent. Are.

Vtriusque etiam partis aduocati iusiurādum subeunt. e † quod alia nostra constitutione comprehensum est.

Reiecta mulcta decima par tis litis, quæ olim improbis liti gatoribus irrogabatur: hodie quisquis iniq̄ litigabit, periurum incurrit, & dannum, im pensasq̄, omnes victrici parti inferre cogitur.

Hæc autē f oīa pro veteri calūniæ actione introducta sunt, quæ in desuetudinē abiit: quia in partē decimā litis actores mulctabat: qđ nusquā factum esse inuenimus: sed pro his introductum ē & præstatum iusiurādum: & vt im.pb. litigator, & dānum, & impensas litis inferre aduersario suo cogatur.

Cōdemnatus, vel pactus ex criminib. q̄ hic enumerantur, vel cōdemnatus actionib. directis nō contrariis, descēdentibus ex cōtractib. hic enumeratis, erat infamis. Annecta, directa dicūtur, q̄ pupillo aduersus tutorem mandati aduersus mādatarium, depositori aduersus depositarium cōpetūt: & nō ē regione. Annotato ēt, pactione infamiam contrahi: nā quicunq; ex delicto obnoxius, precio dato paciscitur ignominiosus fit.

Ex quibusdā iudiciis damnati g ignominiosi fiunt, veluti furti, vi bonorū raptorū, iniuriarū,

---

a Tripli. Vt ī. de actio. §. tripli. vbi quis per mendacium aut dolum plus petens, quam debeat, in triplū condemnatur. Alii deponunt de libris illud, vel tripli, eo q̄ subiecta exempla non sunt huic vers. apta.

b Agatot. Item alibi, ut C. de non nume. pecu. auth. contra qui propriā. Item alibi ut si creditor negat sibi debitum solutum. Nā postea q̄ fit debitū, probare cogitur, vt ff. de proba. l. cum. de indebito. Item possessor negans se possidere: si probatur, perdit possessionē, vt ff. de rei vendi. l. fi. & in Authen. de trien. & se. §. illud. & ibi glo. in verbo possessio, collat. 3. Item alias, ut ff. de iudic. lege, eum.

ADDITIO. Nota pœnas aliquas, quas patitur calumniosè negās: & maximè no quādo aliquis possidet, & negat interrogatus se possidere. q. perdit possessionē, & de mendacio condemnatur, vt l. fin. ff. de rei vendi. Ang.

c Est actio. Etiam à principio, non solū inficiatione, ut hic, & ī. de actio. §. at il le. Accur.

¶ Item actoris quoque. CASVS. Dixi lustin. Domine, vidimus ī. qualiter per iuramentum, & pœnā pecuniariam rei temeritas coarctatur: sed de actore quid dicetis? Certè, dicit ipse, non solum reus, secundum q̄ superius diximus, sed & actor cōpelli tur subire calumniæ iuramentum, imò plus adhuc dico tibi, & non solum reus, & actor iurant, sicut diximus, sed etiam vtriusq; partis aduocati iusiurandum subeunt ī in quod est in alia nostra constitutione nouissima. & hæc omnia introducta sunt loco actionis veteris calumniæ, quę in desuetudinē abiit, qua tenebatur actor, qui temerè litigabat, in decimam partem litis, quod nunquam inuentum est factum esse, ut hic dicitur, sed pro his introductum est iusiurandum, & ut in expensis, & damnis litis puniatur improbus litigator. h. d. Franc.

d Item actoris. Quasi dicat, non solum reus iurat de calumnia, ut s. eo. §. 1. sed et actor, ut in constitutione nostra dī, ut C. de iureiur. pp cal. dan. l. 2. in princ.

e Subeunt. Scilicet quòd iustum, & fidele patrocinium præstent, ut in constitutione dicitur. Sed tamen in cō suetudine non habetur, quod iuretur, licet lege eaueatur, ut C. de iu. l. rem non nouam. §. patroni. & fa cit in Authen. de test. §. fi. collat. 7.

f Hæc autem. Scilicet quæ de sacramento calūniæ dicta sunt. s. eod. §. 1. s. eod. §. item actoris & §. præx.

Actione. Actio. n. quædam erat, qua tenebatur actor qui per calumniam litigabat, in decimam partem litis, quod hodie corrigitur. Sed & hoc hodie iure authenticorum in antiquum redit statum: licet non iure illius actionis, sed per iudicis officium, ut in Auth. de lit. § ad excludendas. col. 8.

¶ Et nota ea hoc §. & ea dicto Authē. de lit. & ex l. ff. de reg. iur l. qui in ius. §. nemo. & ex l. illud. ff. de peti. hære. q nisi improbè, & calumniosè litigauerit, non debeat condemnari in expensis, ut ff. de iu. l. eum quem, & C. de fruct. & lit. expen. l. non ignoret. licet in C. de iu. l. properandum. §. sin autē. indistinctè dicat victum condemnari victori in expensis.

Sed est intelligendum cum iam dicta determinatione, si calumniosè agit. ut in Authentica de iudiciis. §. oportet. coll. 6.

ADDITIO. Nota ex glos. quòd licet vna l. generaliter loquatur, tamē per alias leges pariter limitationes, & restrictiones, & sic lex pariter interpretationem patitur, & vt lege ptima. §. lex Falcid. ff. ad legem Falcidism.

¶ Et quibusdam iudiciis. CASVS. Vis so qualiter iureiur. & pœna pecuniaria litigatorum proteruitas compescatur. videndum est qualiter metu infamiæ refrenetur, & certe quædam sunt iudicia siue actiones, in quibus si quis fuerit damnatus, infamis efficitur, quas actiones litera enumerat & hoc intel lige, qđ directè intentantur, quia tunc & non aliter damnatus in illis efficitur infamis. In actiones autē pro socio, quę directa est ab utraq; parte. hoc est tam a parte intentantis, q̄ à parte eius ꝯ quem intētatur, secus est, & ideo quicunque sociorum in actione pro socio fuerit condemnatus, infamis efficitur. Sed tamen scire debes q̄ dita est inter actiones hic notatas descendentes ex ꝯtū, uel quasi, quia non solum illi, qui damnati sunt in actionib. descendentib. ex delicto hic nominatis sunt infames, sed ēt illi, qui in suis act. transigunt, quia etiam vi confiteri qui transigit. in actionib. aūt hic nominatis descendentib ex ꝯtū, uel quasi, solum damnati fiunt infames: non autem illi qui transigunt, h. d. Franc. de Are.

g Damnati Scilicet suo noie, nisi prouocauerint, uō si procuratorio, ut ff. de iis qui not. infam. l. furti, § fi Instit. Imper. & 3 quis

---

Medaciū facit quē puniri.

b Dic ut ibi p glo. & Ang & uide tex. & gl. Par. Cy. Bal. & Sali. in auth. gña liter. C ā episco. & ele. sed ut dicit ī. de satisd. §. sed hodie, & Ba. I d. auth. gñaliter. hodie huiusmodi satisdatio de lite prosequenda & decima parte litis & e nō ē i usu. Ang.

Expēsarū ꝯdēnatio an in distinctè sit attēto fieri dēat nō attēto an qs iustè, an calumniosè litiganerit, & qs sit litus Rotæ Romanæ, qd statuitis, q victus uictori in expēsis ꝯdēnari de beat? plenè p Qui. Mād. I xj. Quæst. Re gu. de subro num. 4. ea. 12. & seq.

¶ Hinc Cicero dictum pro Sylla, Vos inquit dii penates testor, me hue integro animo dęscēdere. Et Fabius li. xij. nō cōuenit ait oratori Iniusta tueri scientē.

Aduocati partiū, an debeāt iurare.

N. P.

de dolo: itē tutelæ, mādati, depositi, directis, [a] nō 3rijs actionib. Itē ꝓ socio, q̄ ab vtraq; parte directa est: & ob id q̄libet ex socijs eo iudicio dānatus ignomina notatur. Sed furti q̄dē, aut vi bonorū raptorū, aut iniuriarū, aut de dolo, non solū dānati notant ignominia, sed & pacti: [b] & rectè. Plurimū. n. interest, vtrū ex delicto al:q̄s, an ex cōtractu debitor sit. [c]

Annota, Iudicia omnia à citatione exordienda esse.

Omniū † aut actionum instituendarū principiū ab ea parte edicti ꝓficiscitur: qua ꝑtor edicit [d] de in ius vocando † vtiq; . n. in primis aduersarius in ius vocādus est, id est, ad eū vocādus, q̄ ius dicturus sit. [e] Qua parte prætor parentib. & patronis, item parētibus, liberisq; patronorum, & patronarū hūc ꝑstat honoré, [f] vt non aliter liceat liberis libertisque eos in ius vocare, q̄ si id ab ipso ꝑtore postulauerint, & impetrauerint: in eum pœnam solidorum quinquaginta [g] constituit.

quis. & hoc si à iudice ordinario vel delegato sit cōdemnatus. secus si ab arbitro, ut ff. de ijs qui no. infa. l. quid ergo. §. cum autem. versi. ex compromisso.

[a] Directis. Et ob id tutor conuentus à pupillo, & dānatus infamatur. Idem in aliis directis, secus si econtra tutor pupillum faciat condemnari, vt hic, & ff. de iis q̄ no. infa. l. 1. Et nota ꝙ in casu etiā 3rio infamat, ut ff. de iis qui no. Infa. l. furti. §. mandati. Itē not. ꝙ quatuor hic ponuntur exempla de maleficiis, & quatuor de 3ctibus, vel quasi. [a] Et ista cōtinentur in versib': Iudice damnatos, infames reddit vbique, Quod vi diripitur, iniuria, furta, doli que, Actio mandati, tutelæ, depositique, Directo, si ꝓ socio cōis vtrique.

[b] Sed & pacti. Scilicet precio æris sine iussu prætoris, vt ff. de iis qui no. ifa. l. in actionibus. & l. furti. §. pactus. Ac.

[c] Debitor sit. Vt ff. de infa. l. furti. §. fi.

¶ Omnium autem actionum. CASV. In proaimo §. tractat dñs Iustin. qualiter puniatur temeritas litigantiū metu infamiæ: hic tractat qualiter punitur temeritas litigantium metu pœnæ pecuniariæ. Vel sic pōt continuari: Temeritas q̄nque consistit in perseuerando improbè litigando: q̄nque autem consistit temeritas in ius vocando. Cum ergo s̄. dixerit dominus Iusti. qualiter punitur temeritas litigantiū in perseuerando improbè litigando: modo dī qualiter punitur litigantis temeritas, quæ est in ius vocando. Dicit ergo, ꝙ principiū institūēdarum actionum ab edicto de in ius vocando proficiscitur, & explanat seipsum in textu, dicēs, ꝙ in primis debet aduersarius in ius vocari coram iudice: sed quo ad istam vocationem in ius satis abundè prospexit prætor parentibus, & patronis. Statuit. n. ꝙ non liceret liberis, & libertis parentes, uel patronos in ius vocare antequàm à prætore hoc postulassent, & etiam impetrassent, & sic non sufficit postulare: sed necesse est, ꝙ obtineāt ante, quàm eos in ius uocent. Si quis autem eorum aliter eos in ius uocaret, statuit, in eum pœnam quinquaginta solidorum. h. d. Franc.

[d] Edicit. i. edictum proponit de in ius uocando, ut ff. de in ius uocan. l. 3. §. prætor. & per totum tit. Ac.

[e] Dicturus sit. Vt ff. de in ius uoc. l. 1.

[f] Honorem. Nota ꝙ patribus, & patronis est honor præstandus & reuerentia, ut hic, & l. honori. & ff. de obse. à libe & liber paren. & patro. præstan. & habetur in l. ut vim. ff. de iusti. & iu. Ang.

[g] Solidorum quinquaginta. Aliàs quasi inofficiosus castigatur si præ inopia pœnam soluere non possit, ut ff. de in ius uocan. l. pen. & fi. Et intellige hoc in emancipatis filiis, aliàs non posset esse iudicium inter patrem & filium, ut C. de in ius uoc. l. fi. & diximus. s̄. de act. §. in eum quoque. aliàs est uersi. & in eum. §. pœnales quoque. Item nota hic, ꝙ aureus pro solido accipitur, cum ff. de in ius uocan. l. si libertus. & l. in eum. dicat L. aureorum, & hic dicit solidorū. Item nota, ꝙ septuaginta duo aurei faciunt libram auri, ut C. de susce. & arca l. quotiescūque. lib. 10.

Sñia sup̄ actiōe famosa an semp̄ infamet.

Actiones octo sunt quæ infamant.

[a] Hoc gl. residuum nō est Ac. Ægi. Per.

† Facit ad hūc, §. cle. r. innecta gl. sup̄ verbo citationes. in fi. de iudic.

Hinc Plato dialogo octauo de legibus admonet nō esse negligēdas leges de in ius vocā. putat tamen eam rem esse leuiorē, quam ut graue legum latorem multum occupare debeat.

Luat in corpore, q̄ non hēt in ære.

Aureus ꝓ solido sumitur.

Libra auri, cōtinet 72. aureos

DE OFFICIO iudicis.

Iste tit. continuatur secundū Io. Fa. Quia visum est supra de actionib. & quia officium iudicis loco actionis aliquando habetur, vt l. actionis verbo. ff. de actio. & obli. id post actiones ponit de officio iudicis. Vel potest continuari, ꝙ iudicium consistit in tribus personis, videlicet ex persona actoris, rei, & iudicis, vt cap. forus. extra, de ver. signif. sed supra dictum est de actionibus, & sic de persona actoris. de excep. & sic de reo: sequitur necessario videre de tertio, & sic de iudice, & eius officio. Et istam continuationem infert gl. hic in nigro.

Continuatio.

TITVLVS XVII.

DE OFFICIO iudicis. [a]

Iudex debet iudicare secundum ius scriptum, vel consuetudinarium, & sententiam suam secundum naturam actionis proposita ferre: quod ostenditur in nexali actione. Arc.

SVPEREST, [b] vt de officio iudicis di-

[a] De officio iudicis grauiter, & copiosè disserit Phanorinus philosoph' apud Gellium lib. 14 c. 2. Vide etiā elegātem admodū tractatū eiusdē argumenti Claudij Cantiunculæ.

SVperest. Totus iste titu. diuiditur in sex partes. Primo ponit generaliter quid spectet ad officium iudicis circa sententiam. Secundo quid ad ipsum pertinet circa condemnationem malorum seruorum. Tertio quid in actione in rem. Quarto quid in actionibus vniuersalibus. Quinto quid in personalibus. Sexto quid in iudiciis diuisoriis. Secunda ibi, Ideoque. Tertia ibi, Et si in rem. Quarta ibi, Et si hæreditas. Quinta ibi, Si ad exhibendum. Sexta ibi, Si famil. ercis.

Diuisio.

CASVS. Viso de actionibus quomodo intentantur ab actoribus 3 reos: superest, ut de offic. iudic. dispiciamus, & in primis scire debes, ꝙ iudex tenetur ad hoc, ut ipse iudicet secundum leges, vel secundum constitutiones, vel secundum mores, hoc est secundū consuetudinem. Et sumus in vers. ideoque si noxali. Dixi uobis supra, ꝙ iudex debet pronunciare s̄m leges: ita pater ꝙ dñm conuentum actione noxali condemnare debeat pro delicto serui: & debet eum condemnare in hunc modum: Lucium dominum talis serui Publio Mæuio in decem solidos condemno: aut noxam dare permitto, quia leges uolunt, ꝙ dñs damnum datum à seruo debeat resarcire, uel quòd possit liberari, si uelit seruum dare pro noxa. Sic. n. vult lex, ꝙ damni æstimatio sit in condemnationem, licet noxæ deditio sit in solutionem. Franc.

[a] Superest. Sed vnde superest? Rñ. quia de actorib. dixi-

d!slmus & de reis, sequitur, vt & de iudice q̄ sedet in medio dicamus, & eius officio. circa quæ versatꝰ.
a In primis. i. principalius, uel inter principalia. Nā primo libellus dandus est: vt C. de lit. conte. auth. offeratur. & causæ examinatio præcedere debet hanc obseruantiam, quę circa sentētiā adhibetur: vt C. de iud. l. Iudices. Vel dic in primis. s. obseruantijs, s. circa sententiā adhibendis. Nā & alia sūt obseruāda, s. quòd detur in scriptis: vt C. de sēten. ex breui. reci. l. fina. & sedendo: vt in authent. vt ab il lustri. & qui super. §. sancimus. coll. v. Sed hoc est principale, quòd sm̄ leges iudicet, vt hic dicitur. Acc.

Libell' in causa est dādus.

Sētētia ī scriptis. & sedēdo ferēda ē.

spiciamus. Et qdē in primis a illud obseruare dēt iudex, ne aliter iudicet, q̄ legibus, aut constitutionibus, b aut moribus c proditum est.

Annota, Ea est ratio, nam domino noxali actione conuen to optionem iura concedunt, aut damnum soluendi, aut seruum noxa dedendo, damni euitandi æstimationem.

Ideoq; si noxali d iudicio aditus est: e obseruare dēt, vt si cōdēnādus vr̄ dn̄s, ita dēat condemnare: Publiū Męuiū Lucio Titio in decē aureos condemno, aut noxā dedere. f †

Iudicis est reum singulari in rem, vel vniuersali actione conuentum ad rei fructuumq; restitutionem condemnare. q si malæ fidei possessor fuerit, non modo perceptos fructus, sed & quos percipere potuit, præstare cogitur, quòd si bonæ fidei fuerit, consumptorum & culpa non pceptorū noīe nequaquā tenebitur. post litis tn̄ cōtestationem nihil differt à mala fidei possessore, quo fit, vt omnium fructuum ratio à die litis cōtestatæ habēda sit.

Et si in rem actum sit coram iudice, siue ꝯ petitorem iudicauerit, absoluere dēt possessorem: siue ꝯ possessorem, iubere ei g dēt, vt rē ipsā h restituat cū fructibus. i Sed si neget possessor in præsenti k se restituere posse, & sine frustratione videbitur tp̄s restituendi causa petere, indulgendū est ei: vt tamen de litis æstimatione caueat cū fideiussore, si intra tp̄s, qđ ei datum est, nō restituerit.

In iudicio vniuersali ita fructus veniunt, sicut in singulari: & in vtroque iudicio malæ fidei possessor de non perceptis tenetur: secus in bona fidei possessore: nisi post litem contestatam. Aret.

b Constitutionib. Scilicet Imperatorum.
c Moribus. Id est consuetudine, quę pro lege seruatꝰ: vt sup. de iur. natura. gentium & ciuili. §. ex nō scripto. Sed quid si vnum eorū alteri contradicit? Respond. constitutio legi antiquæ p̄iudicat: vt ff. de legibus & Senatuscō sul. l. non est nouū. & consuetudo pręiudicat vtrique, siue sit generalis: vt ff. de legibus, & Senatusconsult. l. de qbus. in fin. siue sit specialis in illo loco, scilicet tantum, præiudicat vtrique: vt ff. commu. præd. l. venditor. §. si constat.

† In l. miles. §. 1. ff. de re iud. non noxā dedere legit sed noxæ dedere. Ægid. Per.

Cōstitutio legē, utrumq; ꝯsuetudo uincit.

Cōsuetudo est duplex.

d Noxali. Id est super. Acc.
e Aditus est. Scilicet iudex.
f Noxam dedere. Scilicet permitto. nā damni æstimatio tantum est in cōdemnatione: vt ff. de re iud. l. miles. §. 1. & 2. aliàs esset incerta sententia, quod esse non debet: ut ī. de act. § curare.

ADDITIO. De hoc, an iudex debeat ferre sententiam certam, & an valeat sententia incerta, dic vt per Ang. in d. §. curare.

g Et si in rē. CASVS. Vidistis qualiter iudex debeat formare uerba sentētiæ in actio. noxa. Sed dn̄e pro Deo dicatis, si placet, quale debeat esse officiū iudicātis inter aliquos in actio. reali? Frater, dicit ipse libenter. Nā aut uidet iudex, ꝙ ferenda est sentētia ꝯ petitorem: & tunc nihil aliud incumbit ei, nisi quod absoluat possessorem: aut videt quòd est ferenda sententia contra possessorem: tunc debet cōdemnare possessorem: ut rem cū fructib. petitori restituat, & tenetꝰ cōdemnatus in ista actione reali, in cōtinenti rē cū fructibus restituere. sed in actione p̄sonali nō tenetur incontinenti rē restituere: sed hēt inducias à lege. Sed domine, qđ si dixerit possessor condemnatus, quòd non possit rē restituere inconti nenti, & petat tempus restituendi? Frater, si videat iudex, ꝙ calumniosus sit, & tempus petat frustratoriē, nō dabit ei tempus: & nisi rē restituerit, iurabitur contra eū in litem. si uerò frustratoriē non petat tempus, bene dabit ei iudex tempus intra qđ restituat, secundum quod sibi videbit: ita tn̄, ꝙ caueat p̄ bonos fideiussores, ꝙ si intra tēpus, quod sibi datū est, nō restituat rē ꝙ æstimationem litis soluat, h. d. Fran.
g Ei. Scilicet possessori.
h Vt rē ipsam. Idē & si in personā. i vt si res petatur vt possessa, p̄ actionē, Quod metus causa, vel ex stipulatu ad rem tradendam. Si autem quantitas, uel in genere aliquid petatur, tunc à petitione actoris absoluitur, vel cōdēnatꝰ in re petita.
i Cum fructibus. Sed de quibus fructibus loquitur hic? Nunquid de naturalibꝰ, ut de pomis & cerasis: & similibus, 2 an uero de industrialibus? Respond. de naturalibus nō: quia illi aut extant: & tunc per rei uēdicationē petūtur, sicut res ipsa, cum nullus etiā bonæ fidei possessor faciat suos: vt ff de vsur. l. fructus. Aut non extant: cum nec habeat, nec dolo fecerit quo minus haberet: sed cōdictione sine causa æstimatio debetur: ut ff. si cert. pet. l. si & me. & vtroq; casu cessat officiū iudicis, de quo hic agitur: cum iure actionis petantur. Idē de industrialibus non, si à bonæ fidei possessore pcepti sunt: quia percipiendo eos, & separando à solo, suos facit & lucrat: ut ī. de rer. diui. § si quis à nō domino, siue habeat titulum, siue nō: ut ff quibus modis usufruct. amit. l. si usufructuarius, & ff. de reg. l. 4. §. post litem. si autē non separauit adhuc ipsius fundi sunt: ut ff. de rei vend. l. fructus. Sed dic de industrialib. hic loqui, q̄ sunt percepti, sed nō consumpti à bonæ fidei possessore, nam cū sunt facti possessoris, nō rei uēdicatione, sed iudicis officio petuntur. ut hic, & C. de rei vend. l. certum. §. bonæ fidei. Si autē malæ fidei sit de cōsumptis tenebitur cōdictione sine cā: de extantibus rei uendicatione, non dico eadem rei vēdicatione qua petitur res, sed alia omnino: licet in petitione hæreditatis sit secus: ut C. de rei uendi. l. certū. r. resp. de percipiendis autem tenetur officio iudicis: ut ī. eo. §. 1. uersicu. illorū, & ff. de rei uē. l. si nauis. §. fin. Si uerò malæ fidei possessor titulum hēat, de consumptis tenetur cōdictione sine causa: de extantibus rei vēdicatione, à percipiendis p̄pter titulum excusatur: vt C. de rei uendic. l. si fundū. nisi in quatuor casibus, ubi de percipiendis tenetur qui habet titulum, quod dic ut supra diximus de rerū diuisione. §. si quis à non domino.
k In præsenti. Nota in actione in rē incōtinēti fieri

Scilicet agatur si solū si in rem.

Quid de uliua, & sylua an dicant fructus naturales uel industriales, dic ꝙ dicunt Idustriales: sicut seges, vt est textus in l. si seruꝰ seruū. §. si oll nā. ff. ad legē Aql. & ibi doc. Ang.

Possessor malæ fidei quo iure tenetur fructꝰ restituere.

executionē: secus in personalibus, quia quatuor mensium spaciū datur: vt C. de usu. rei iud. l. 2. & 3. & fi. Et in criminali statim sententia est executioni mandanda: vt C. de pœ. l. cum reus.

ADDITIO Nisi in casibus qui notantur xij. q. 3. c. cū apud. gl. in c. quærenti. extra, de offi. deleg. in gloss. quadrimestre. Primus casus est quādo quis est confessus de crimine: differtur executio donec appareat, an velit in cōfessione perseuerare. Secundus est, cum sententia lata est contra mulierem prægnantē: differtur executio usq; ad tempus partus. Tertius casus est quādo princeps ex iracundia tulit sententiam: tūc enim differtur executio vsque ad triginta dies ad vidēdum si princeps illam relaxabit. Quartus est, quādo insula est assignāda à principe, ad quā debeat malefactor deportari. Quintus est, si sententia est, si seruū lata, differtur executio, donec ratiocinia reddiderit domino. Vn versus: In psonali post mēses quatuor: in re, Protinus est omnis sententia perficienda. Sic in criminibus, sed casus excipe quinque. Cōfessus, prægnans, iratus & insula, seruus.

In eorū obligatione, & executione id discrimen est, quod in rei vend. seu actionis post litē contestatā percepti nō veniunt in se eiusdē actionis, sed officio iudicis: & si ā percepti sūt ppria actione peti debēt. At in petitione hæreditatis fructus pti neē eadē illa actione, qua petitur hæreditas. Nam ipsi fructus hæreditatē augēt & videntur pars eius esse. l. item veniunt. §. fructus l. hæc ex fu rios. ff. de peti. hær. l. i post inuenē. §. fructib. C. illo tit. Joan. Balduin. hic.

Et si hæreditas petita sit: [a] eadē circa fructus interueniunt, quæ diximus interuenire de singularū rerū petitione. [b] Illorū aūt fructuū, quos culpa sua possessor non pcepe-rit, siue illorum, quos perceperit, in vtraque actione [d] eadē rō penè [e] habeẽ, si pdo fuerit. Si verò bonæ fidei possessor fuerit, nō habeẽ rō, [f] neque cōsumptorū, neq; nō perceptorū. Post inchoatam autem petitionē, et illorū fructuū ratio hẽtur, [g] qui culpa possessoris percepti nō sunt, vel percepti consumpti sunt.

Conuento ad exhibendum actione rem vtcunq; exhibere non sat est, vt liberationem consequatur, sed in eum causa statum exhibenda est, in qua cæ; ti iudicij tempore erat: nō pendente iudicio vsucapta rem exhibendo non liberatur. Fructus quoque medio tempore pceptos restituere cogitur, si tamen rei statim exhibendæ facultatem non habeat reus, dilationem consequetur cautione, s. prius præstita. q si iussus à iudice exhibere, non exhibeat, aut se intra tempora exhibiturum non caueat, in id quod aduersarij interest, damnabitur.

Si ad exhibēdum actū fuerit non sufficit, si exhibeat rem is, cū quo actū est: sed opus est, vt etiam rei causam debeat exhibere, i. vt eam causam habeat actor, quā habiturus esset, si cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideoque si inter moras exhibendi vsucapta [h] sit res à possessore, nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medij tēporis, id est, eius, qđ post acceptum ad exhiben-

Sententia an statim sit executioni mandanda.

¶ Et si hæreditas. CASVS Iā dixi vobis quale sit offi. iud. cū aditur iudex in act. in rem, modo videamus qđ est offi. iud. qñ aditur in act. mixta, tā in rē, q in psonam, vt in petitione hæreditatis: & qd debet iudex tūc facere. Et dico, q idē dēt facere in pe. hæ. qđ in rei uen q. iz datur pro singularū rerū petitione ad differentiā pe. hær. in qua multæ res petuntur. h. d. quicquid dicat litera, nō est per oia idē: ut j. uidebitis Et sūm in uersi. illorū autē fructuum. Dixi Iust. q tā beue uidi, q tā in rei uendic. quā in peti. hæ. ueniūt fructus pcepti iudicis off. quia debet iubere rest. tui cū fructib. Sed dñe, quid dicemus de fructibus pcipiendis in eo, qui condemnat pet. hæ. uel rei uen. Frater dicit Iust. aut fuit bonæ fid. poss. aut malæ fidei. si fuit malæ fidei poss. tunc ferè idē est in rei vē. & pe. hæ. ut eodē modo tenentur malæ fi poss. de fructib. quos p culpā suā nō percepit, in rei ven. sicut pet. hæ. si aūt fuit bo. fi. poss. nō tenet de cōsumptis, nec de percipiendis, nisi post lit. contest. sicut pdo tenet de fruct. b. culpa sua, s possessoris nō perceptis, uel perceptis. & consumptis h. d. Fran.

Petitio hæreditatis est realis & psonalis.

[a] Et si hæreditas petita sit. i. si hæreditatis petitione actum sit, & condemnatio secuta. Nam & ipsa est in rem, & in personam: vt s. de act. §. quædam.

[b] Petitione. Vt restituātur fructus cū re: ut j. prox. §.

[c] Non perceperit. s. qui titulum non habebat, et iā ab istis percipiendis excusatur, ut modo diximus.

[d] In utraque actione. Scilicet in rem, & in petitione hæreditatis. Acc.

[e] Penè. Penè dicit: quia in petitione hæreditatis veniunt eadem actione qua res: sed in rei vendicatione alia est pro re, alia pro fructibus.

[f] Non habetur ratio. Hoc est verum per rei vendicationem, vel p iudicis officiū, sed per condictionem sine causa sic, cū bonum & æquū sit, ut ff. si cer. pet. l. si & me. scdm quosdam.

[g] Ratio habetur. Nisi infans, vel pupillus fuerit possessor, ut ff. de rei vē. l. quod infans. §. 1.

§ Si ad exhibendū. CASVS. Domine, pro Deo dicatis si placet, quale sit offi. iu. in actio. ad exhibendum, quæ psonalis est, licet sit in rem scripta? Frater. dicit ipse, j act. ad exhibēdum debet iudex iubere, q res exhibeat. & nō sufficit, q exhibeatur, nisi in eadē causa exhibeatur, in qua causa esset, si à principio fuisset exhibita, unde si ille, qui iussus est exhibere rem, eam exhibere distulerit: & per eius morā fuerit res exhibenda à possessore usucapta: nihilo minus cōdemnat ille. q iussus fuerit exhibere. Itē rationē fructuū medij tēporis, id est, eius tēporis, quod intercessit post lit. contest. & rē iudicatā, debet habere iudex. Item incontinenti debet exhibere ille, q rē exhibere iussus est: sicut in reali condemnatus debet rem restituere incōtinenti, & sic hæc actio ad exhibendū psonalis est: ut ad exhiben. l. 2. tamen dicitur scripta in rem: qa in multis habet naturā realis actionis. Sed domine, quid si cōdemnatus in act. ad exhibendū dicat q incontinenti nō potest rē exhibere? Frater, (dicit ipse) si uideat iudex, q sine frustratione petat tēpus, intra qđ rē exhibeat, debet ei dare tēpus: sic tamē ut ipse caueat per bonū fideiussorē se rē exhibiturū: si autē nec iussu iudicis rē exhibere velit, nec cauere se postea rē exhibiturū: tunc debet cōdēnari actori quanti sua interest, non exhibitam rem fuisse. h. d. Franc.

[h] Vsucapta sit. Sed quomodo potuit usucapi, cū interruptione facta in actione ad exhibendum, videatur facta etiā in rei uendicatione: vt C. de anna. exceptio. l. fina. Respon. secundùm Ioan. lex illa intelligitur in tribus casib. ibi in litera positis, non aliàs: ut ff. ad exhiben. l. Iulianus, in fine. Alij dicunt illam generaliter intelligi per l. ff. de iudic. l. solemus. Et quod hic dicit circa res mobiles, intellige, in quibus non interrumpitur usucapio per litis contestationem: vt ff. de rei vendicatio. l. si post. Prima sententia verior est.

Vsucapio rerū mobiliū nō interrumpitur per litis contestationē.

Actum

Actum est. Et obtentum.
Vt tamen caueat. Vt s. eo. §. sed si neget. & ff. ad exhib. l. de eo. §. si post. ver. si iusta.
Condemnandus. Delato iureiurando in litem. Vt ff. de in lit. iur. l. in actionibus.

est Iust.) eodẽ modo debet se habere i iudicio cõmuni diuidundo iudex, sicut in iudicio fami. ercl. quia si aliq. qbus plures res sunt cões, intendat ind. communi diuid. inter se, debet iudex, si plures res sint cões, uni unã, alteri alterã adiudicare. Si aũt de una re agãt, q̃ cõmodè diuidi possit, eã diuidere dẽt: & vni vnã partem, & alteri alterã partẽ adiudicare. Et, si pars vni assignata melior sit quã altera, quæ alteri assignat: tũc dẽt iudex eum cui meliorẽ partẽ assignauit, alteri i qua dã sũma pecuniæ, se cundũ quod sibi vi sum fuerit, cõdemnare. Si autem res commodè diuidi nõ possit, tunc poterit iudex eam totã ad iudicare uni: & eũ alteri in certa summa pecuniæ condẽ nare. h. d.

§ Si familiæ ercis. CASVS. Vidimus iã de offi. iudi. in act. simplicibus: modo videamus quale dẽat eẽ officium iudic. in act. duplicib. vt puta in iudicijs diuisorijs: & dicit, q̃ si fa. er. iudicio actũ sit inter duos cohæredes: debet iudex, si possit, singulas res singulis hẽdib. adiudicare, i. primo vni unã, & postea alteri alteram. & si aliqua res preciosa uel magni pcij vni fuerit adiudicata: & ob hoc alter sue rit pgrauatus: tunc debet iudex illum, cui res preciosa adiudicata est, alteri i certa summa pecuniæ cõdẽnare: uel qd sibi visum fuerit facere. Et si vn' hæredum rem hæreditariã corrupit, vel solus fruct' alicuius fundi percepit: eo nomine hæredi eo nomine tenetur. & istud iudiciũ quodãmodo habet locum inter tres cohæredes, uel quatuor, pluresve, sicut inter duos. Franc. de Aret.

Si ergo frustratoriè petat, si condẽdi à iudice nõ debet: vt de dila. l. siue pars. Nã præsumitur ad uersus eũ q dilationis subter fugit iudicium: ut in ca. nullus dubitat. de præsũ. dẽtque p hmõi dilationibus frustatorijs puniri l expẽsis, sicut & q frustratoriè appellat, ut in cle. mẽ. fi aũ. de dolo & cõtum. viuræ excurront, e l. fin. ff. de re iudi. & punitẽ extraordina riè. l. eios. §. nec temere. de appell.

Debet. s. index. Accur.
Dictũ est. Supra de act. §. quædam actiones.
Corrupcrit. No. q̃ cohæres, qui corrupit, deuastauit, uel macolauit, uel consumpsit rem cõmunẽ, tenetur alteri cohæredi, lito iudicio Ang.
Consumpserit. vt hic & ff fam. ercis. l. puto. §. sed & si dolo.

§ Eadẽ interueniũt. CASVS. Iã habuistis de officio iudicis in iudicio fami. ercis. Sed dñe, pro Deo dicatis, qood est officium iudicis in iudicio cõi diuidundo? Frater, (di-

dum iudicium ante rem iudicatam intercesserit, rationem debet habere iudex. Quòd si neget re^u, cum quo ad exhibendum actum est, in præsenti se exhibere posse, & tẽpus exhibendi causam petat, idq; sine ^b frustratione postulare videatur: dari ei debet, vt tamen caueat se restituturum. Quòd si neque statim iussu iudicis rem exhibeat, neque postea exhibiturũ se caueat: condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset.

Nunc quid iudici faciendũ incumbat in diuisorijs iudicijs paucis accipe. Si igitur fa. er. iudicium inter duos, pluresve vertatur iudicijs est, singulas res singulis hæredibus adiudicare, & si vnius res præualeat eundem pro eo quod pluris est, certa pecunia cohæredi cõdẽnare. Itẽ si vnus cohæredũ fructus ex re hæreditaria percepit, aut male in ea versatus fuerit, eo noĩe cohæredib. cõdẽnãdus est. Idẽ q̃ oĩa in iudicio cõi diuidundo dicite, ẽt si de vna re tantum lis sit: modo cõmodã diuisionẽ patiatur, q̃ si non patiatur, permittitur iudicẽ alteri ex litigatoribus rẽ ẽt totam adiudicare, atq; eũdẽ alteri certa pecunia in rei locum inuicem condemnare.

Si familiæ ercisc. iudicio actũ sit, singulas res singulis hẽdibus adiudicare debet: & si i alterius plũna prægrauare videtur adiudicatio: dẽt ^d hũc inuicẽ cohẽdi certa pecunia (sicut iam dictum est) ^e condemnare. Eo quoque nomine cohæredi q̃s

q; suo condemnandus ẽ, q̃ solus fructus hẽditarij fundi perceperit, aut rẽ hereditariam corruperit, aut consumpserit. ^f Quæ quidem similiter inter plures quoque, quã duos cohẽdes subsequũt.

In actione cõi diuidũdo, si sint plures res cões, singulas singulariter iudex adiudicabit: & si vna plus ualet, quam altera, in pecunia cõdẽnabit. Si verò vna res sit, q̃ diuisionem non accipiat, adiudicabitur vni in solidũ, qui cõdẽnatur consocio in pecunia. Are.

Eadem interueniũt, etsi cõi diuidun. de pluribus reb. actũ sit. Quòd si de vna re, veluti de fundo: si quidem iste fundus commodè regionibus ^f diuisionem recipiat, partes eius singulis adiudicare dẽt. & si vnius ps p̃grauare vr̃. is inuicẽ certa pecunia alteri cõdemnandus est. Quòd si cõmodè diuidi nõ possit; veluti, si homo fortè, aut mulus erit de quo actum sit, tunc totus vni adiudicandus est: & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est.

Si finium regund. iudicio tunc licet iudici ab antiquis agrorũ finib. recedere, cũ euidẽtiorib. modis q̃ hactenus fuissent, nũc distingui nequeant: quo casu, partem ex alterius agro alteri adiudicabit: & eũ dẽ alteri certa pecunia cõdẽnabit: in hoc quoq; iudicio dẽ vertitur: vt si quis circa fines maliciosè quicquã gesserit, vel metiri agros passus non fuerit, puniendus sit.

Si finium regundo-

Eadem interueniunt, sicut fiat adiudicatio rerũ, & pecuniæ: ut s. eod. §. si familiæ. aut circa dãnata in rebus: ut s. eod. §. proxi. & ff. com. diui. l. 3.

Non possit. Nota non posse fieri quod sine commoditate fit: ut hic, & ff. de ue. bur. signif. l. nepos Proculo. Item nota corpus aliud diuiduum, ut fundus, qui diuiditur secundum uolũ tatem par. is fam. ut ff. de le. 1. l. q. Item rerum natura. §. 2. Aliud indiuiduũ, ut hõ: ut hic. & ff. de vsuc. l. rerum mistura. in prin.

Mãd. I gl. Fac. §. volentes, I ver. possit. in pri. Reglo quot modis accipiat Mãd. in gl. Facult. §. nec non electioni, in ver. capitolinorum.

Si finium regun. CASVS. Iam vidistis officium iudicis circa iudiciũ fa. erc. & cõmn. di. Modo videatis qualiter se dẽat habere iudex in iudicio finiũ regũ. scorã quo est controuersia. Et dicit Insti. q̃ iudex i illo casu debet I spicere, an necessaria sit adiudicatio: quod contingit in vno casu, uidelicet, quando fines in tali loco erant: sitis quia propter loci naturam sæpius fis con-

Corpus ẽ duplex.

con entio super terminis: veluti, si locus fuerit humidus vel morbosus. Debet n iudex tunc alio loco firmo, & solido ponere fines: ita q amplius super finibus non possit esse contentio, & ita ex agro alterius partem aliquam adiudicate alteri, & cũ cui de alterius agro partẽ adlud canerit, in certa summa pecuniæ condemnare. Et sum in ver. Eo quoque nomine. Scire debes, q in iudicio finium regnodorum si quis circa fines aliquid malitiosè fecerit, criminaliter põt conueniri. Propter contumaciam et debet quis in iudicio isto condemnari quantum vilum fuerit iudicanti: veluti, si iudex iussit agros mẽsurari, vt fines ponantur, & aliquos agros metiri non fuerit passus, & sum l versic Quod antẽ istis. Iam vidistis, q in istis iudiciis duplicibus familiæ ercisc. communi diuidun. finium regun. sæpè illud, quod erat vnius, adiudicatur alteri, & aliter in quadam summa pecuniæ condemnatur. modo scire debetis, q quicquid in iudiciis istis alicui adiudicatur, incontinenti fit illius, cui adiudicatur. h.d.

rum [a] actum fuerit: dispicere [b] dẽt iudex, an necessaria sit adiudicatio: [c] quæ sanè vno casu necessaria est, si euidentioribus finib. distingui agros commodius sit, quã olim fuissent distincti. Nam tũc necesse est ex alterius agro partẽ aliquam alterius agri dño adiudicari, quo conueniens est, vt is alteri certa pecunia dẽat condemnari. Eo quoque nomine cõdemnandus est quisque hoc iudicio, q fortè circa fines aliqd maliciosè commisit: verbi gratia, quia lapides finales furatus est, [d] vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio condemnatur: [e] veluti si qs iubente iudice metiri [f] agros passus non fuerit.

[a] Si finium regundorũ. Quo iudicio agitur, ut agris confinibus termini ponantur: sed pro domibus vicinis hoc iudicio non agitur. Si autem sit domus in p̃dio rustico, agitur utili finium regund. non directa, ut ff. fin. regun. l. 2. in prin. & l. sed & loci. §. fi.

[b] Dispicere. hoc, s. qd seqtur, si euidentiorib. &c. Ac.

[c] Adiudicatio. Facit. ff. fi. reg. l. 2. § fi. & l. 3. & 4. ĩ prin.

[d] Furatus est ad quid damnabitur? Respon. quanti in litem iurauerit actor: Potest etiam criminaliter puniri in quinquaginta aureis, ex lege agraria, pro qualibet uice, quæ applicatur fisco, ut ff. de ter. mo l. agraria. Nec ciuilis tollitur per criminalem: cum ad rei persecutionẽ altera detur, ut C. quando ci. actio præiudi. crimi. l. t. nisi interim donec altera exerceatur, ut ff. de pub. iud. l. is qui.

[e] Condemnatur. Scilicet ad interesse, delato iureiurando in litem. Accur.

[f] Metiri. Nota quòd ille, qui non patitur metiri fundum suum ad mandatum iudicis, ut contumax, & inobediens potest puniri. Arer.

[g] Eius fit. Nota ex sñia iudicis dñium transferri. sic est in missione, quę fit ex secundo decreto, ut ff. de acq. pos. l. 3. §. fi & ff. ut ex no. can. aga. l. 2. io ti. & ff. cõmuni diuid. l. sed si res. quæ sic accipe, si fuerit facta missio per ipsum prætorem. Nam sola sñia non facit dñm, sed traditio, ut C. de pac. l. traditionibus, & ĩ. de rer diui § per traditionẽ, & ff. de acq. poss. l. iustè. sed qd in rei uen. si res est aliena, & mea pnuncietur, & ea eadẽ mihi traditur? Rñd. idem, cum n Publiciana mihi detur, qn à dño mihi adiudicatur & traditur, ut ff. de pub. l. 3. In fi. ergo vbi dñs est, dẽt ex sñia traditio me dñm facere, ut ff. de publ. l quæcunque. Preterea l. vĩ expressa, ut ff. de procur. l. Pomponius. § sed & is, & ff. de except. rei iudi. l. si inter. io fi. Nec obst. q ibi sit error, ex quo videatur dñium non transire, quia hic error iam reprobari non põt iudicii sola purgatus, à qua nõ fuit appellatum. Itẽ nec ob. q sñia lata in actione psonali reo absoluto remanet debitor, ut ff. de cõd. inde. l. Iulianus, qa illud hẽt locum in oblĩone, quæ est res incorporalis, hic autem dicimus de dominio rei corporalis, quod facile, & prorsus põt separari ab vno & aliis dari, sed non sic in incorporalis, ut ff. pro so. l. ea verò.

Sola & secundũ decretum transferunt dominium.

Dñiũ rei corporalis facilè perditur, quam incorporalis.

Quod autem istis iudiciis alicui adiudicatum fuerit: id statim eius fit, [g] cui adiudicatum est.

TITVLVS XVIII.

DE PVBLICIS iudiciis.

Iudicia ex edictis publicis descendẽtia in multis ab actionib. differunt. Et quia vnicuique permittitur accusatio, ideo dñr publica: quorum pœna aliquando est corporalis: aliquando irrogat infamiam cum pœna pecuniaria. Aret.

PVblica iudicia neq; per actiones [h] ordinantur, neque omnino quicquã simile [i] hñt cũ cæteris iudiciis, de qb. locuti sumus, magnaque

DE PVBLICIS iudiciis.

Quia ciuilia iudicia dicta sunt vsque huc, & etiam quædam criminalia, s. circa priuata delicta, vt supra in princ. huius quarti lib. vsq; ad titu. de act. ideo nunc ponit de publicis accusationib. siue iudiciis.

PVblica. Totus iste tit. diuiditur in quatuor partes. Primo ponit q publica iudicia nõ habent conformitatem cum priuatis. Secondo vnde dicta sunt publ. iudi. Tertio ponit in gñe, quæ pœna sit in publicis iudiciis. Quarto sigillatim demonstrat publica iudicia, & pœnas vniuscuiusq;. Scda ibi, Publica aũt dicta. Tertia ib, Publicorũ iudiciorũ. Quarta ibi, Publica aũt iudicia.

CASVS. Quæsiui à legislatore, vtrum publica iudicia, id est, publica crimina ordinentur, & constituantur, seu exerceãtur per ciuiles actiones, de quibus dictum est? Et ipse respon. & dicit. Carissime, scire debes, q alio modo instituuntur, & alio modo exercentur publica iudicia, quam actiones. Et dicet aliquis: Domine, quare dicuntur publica iudicia? Frater (dicit ipse) propter hoc, quia cuilibet de populo datur eorum executio, & hoc intelligendum est, dum tamen sit habilis ad accusandum, & sum in ver. Publicorum &c. Scire debes, q publicorum iudiciorum quædam sunt capitalia, & quædam non capitalia. Capitalia dñr illa per quæ infligitur mors, uel exilium perpetuũ, uel ignis, & aquæ interdictio, vel in metallũ danatio. Publica aũt & non capitalia sunt, q̃ irrogant infamiã cũ damno pecuniario. Fran.

[h] Neque per actiones Imò per accusationes.

ADDITIO. No. q actio datur ad utilitatem partis priuatæ, & ciuiliter, facit quod no. Bar. in l. agraria. ff. de term. mo. Ang.

[i] Neq; omnino quicquã simile. Hoc uerbum omnis largè positum hic intellige, quia in ciuilib. agitur, ut aliquid detur actori, in his aũt non, ut aliqd detur, sed

[e] Adde huic glo. q glo. est ipsi contrariã in l. exceptio. ff. de excep. rei iudi. quã sequitur Ia. & Pe. de Bellaper. l. 4. §. subtilius. ff. de cõd. ob caus. sed glos. hanc approbat hic Bald. ex sñia Bart. in l. Pompon. §. si iussu. ff. de acq. pos. idq; per tñ. glo. q reddit de § subtilius.

Et adde speciẽ huius gl. esse decisã per auth. [illegible] iodic. eisq; pro hac gl. q ponit i l. statuti. §. r. ff. de statu lib.

Actionis in factum quatuor sunt gña.

Publica iudicia differunt à ciuilibus.

sed vt puniatur accusatus, & ita considerata petitione conquerentis, nihil habent simile inspecto fine, nec in principio; cùm vnum per actionem, alterum per accusationem instituatur. Nec in exercitio, cum in ciuilibus probet actor tantum: vt C. de eden. l. q accusare. sed in criminalibus actor, & reus quandoq;: vt C. de aboli. l. fallaciter. & C. ad legem Corneliã de fal. l. ubi. In alijs autem multa sunt similia, nam in vtrisque fit libellus: vt C. de lit. contesta. auth. offeratur. & ff. de accus. l. libellorũ. Item in utrisq; de calũnia iuratur: vt C. de iureiu. l. 1. in pri. & C. de fide instru. l. vlt. licet quidam dixerunt contra: ut arg. ff. de bo. eo. l. 1.

a Et in instituendo. Sed qualiter formatur libellus? Respondet sic, vt cõtineat nomẽ accusantis, & accusati & crimẽ: & mẽsem quo cõmissum fuit crimen: & locum vbi fuit commissum: & cõsules sub quibus est admissum. i Itẽ dies dati libelli dẽt inseri: sed dies commissi criminis, uel hora non est necesse: ut ff. de accu. l. libellorum in prin. & in Auth. de exhiben. re. §. suspecto. colla v. & habet hoc locũ in publico, & in priuato crimine, qñ criminaliter agitur: ut ff. de priua. deli. l. fi. Et ita possunt haberi his uersibus. Cõsule, mense, die, coram pretore, pcessus, Te deferre reum, crimẽ, loca, pone sodalem, Et licet hora, dies, nõ tempus prætereatur. capi. tua. ex. de p cura. Qñq; tñ hæc solennitas nõ est necessaria: ut in leui crimine & notorio: ut ff. de accusa. l. leuia. & C. de accu. l. ea quidem quæ. Et ibidem in casibus, in qbus sine accusatore quis damnari potest: qui, s. casus his legib. no. ff. ad legem Iul. de adulte. l. 1. §. si publica. & C. de test. l. nullũ. & C. de proba. l pe. & ff. de susp. tut. l. tutor. § præterea. & C. de calũ. l. 1. & ff. de bo. li. l. qui cum maior. §. si libertus. & idẽ in notorio crimine: ut diximus per l. C. de accusa. l. ea quidem quæ. & idem in crimine falsi. secundũ B. vt C. ad le. Corn. de fal. l. vbi. Sed Ioan. contra, & dicit q ibi principaliter fuit accusatio falsi instituta.

b Publica. Hæc est ratio quare dicantur publica, s. quasi populica. sic s. de suspec tuto. §. consequens, Et intellige, q aliàs possit esse habilis ad accusandum, non aliàs, vt ff. de accu. l. qui accusare.

c Plerumque. Hoc ideo dicit, quia quandoque est publica accusatio, & tamen non competit cuilibet ius accusandi, ut in crimine suppositi partus, vbi accusant soli parẽtes. ut ff. ad le. Cor. de fal. l. lege Cornelia. §. 1. Item propter accusationem adulterij. quę primo defertur certis personis: vt C. ad leg. Iul. de adult. l. quamuis. secunda. Acc.

d Publicorum. Facit ff. eo. l. 2. Acc.

e Vltimo supplicio. Quod interpretamur mortem i. q; ff. de pœ. l. ultima.

f Interdictione. Quæ est mors ciuilis: vt ff. de contratab. l. 1. in fine.

g Deportatione, uel metallo. Has pœnas expone, ut diximus s. quib. mo. ius pat. pote. sol. §. cum autem.

diuersitas eorũ est, & in instituẽdo, a & in exercendo. Publica b aũt dicta sunt: q cuiuis ex populo executio eorũ plerũque c dat. Publicorũ d iudiciorum quædã capitalia sunt, quædam nõ capitalia. Capitalia dicimus, quæ vltimo supplicio e afficiũt homines, vel etiam aquæ & ignis interdictione, f vel deportatione, vel metallo. g Cætera, si quã infamiã h irrogãt cũ dãno pecuniario, hæc publica i quidem sunt, non tamen capitalia.

Crimen læsæ maiestatis publicum & in duobus casibus morte non extinguitur, sed memoria defuncti damnatur.

Publica aũt iudicia hęc sunt, lex Iulia maiestatis, quæ in eos, q̃ cõ Imperatorẽ, vel rempublicam k aliqd moliti sunt l suũ vigorem extendit, cuius pęna animæ m amissionem sustinet, n & memoria o rei etiam post mortem damnatur.

Ex lege Iulia de adult. in omnibus capitulis est crimen publicum: cuius pœna aliter honestiores, & aliter humiles puniuntur. Aret.

Annota, Humiles grauioribus pœnis plectendos, quam honestiores.

Itẽ lex Iulia p de adulterijs coercẽdis, quæ q non solum temeratores alienarum nuptiarũ gladio punit, r sed & eos, q cũ masculis s † nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia t etiam stupri flagitiũ punit, cum qs sine vi, u vel virginem, vel

h Infamiam. Vt in lege Iul. de vi priuata: ut s. eo. §. item lege: Iul. de vi, Publ.

i Capitalia. Et ista appellantur relegationes. vt ff. eo. l. a. §. fina.

¶ Publica aũt iudicia. CASVS Domine, p Deo ponatis nobis exempla de publicis iudicijs & capitalib. Frater dicit ipse, libenter. unde dicit ipse: Publicum iudiciũ & capitale est lex Iul. maiest. p quam puniuntur illi, qui cõ Imperatorẽ, vel rẽpublicã aliqd moliti sunt. Per legem enim Iul. maie. puniũtur tales ultimo supplicio: & etiam eoru memoria damnatur, qui contra principem aliquid moliti sunt. Franc. de Aret.

k Rempublicam. Scilicet Romanorum. Acc.

l Moliti sunt. Cum effectu: tamen sola voluntas sufficit: vt C. ad legem Iul. maie. l. qsquis.

m Animæ. Id est, animati corporis, nam anima nõ in hominis, sed in potestate Dei consistit: sic C. de sac. sanc. eccle. l. sancimus. 1. In fi. & in gl. penul.

n Sustinet. Id est, infert. Acc.

o Et Memoria. id est dicere, ẽt post mortem põt accusari: vt bona deferãtur in fiscũ, & auferãtur hæredib. tanquã indignis: vt C. ad le. Iul. ma. l. qsquis. & l. seq. & quod dixi post mortẽ accusati. intelligas in duob. capitulis illius legis: hoc est cũ cõ prin. vel cõ tẽpu. Rom. est machinatus. i. nisus ad malũ, aliàs finit morte, vt cætera crimina: vt ff. ad legẽ Iul. maiest. l. fin. Item lex Iulia. CASVS Vidistis iam unum publicum iudicium: hic ponit dñs Insti. exemplum de quodã alio iudicio publico, s. de le. Iul. de adu. quæ punit temeratores alienarum nuptiarũ vltimo supplicio, & illos qui cũ masculis rem nefandã cõmittũt, & non solũ puniuntur illi, q adulteriũ cõmittũt le. Iul. de adul. sed ẽt q sine vi uirginẽ, uel uiduã honeste viuentẽ stuprauerint. Si. n. honestus cũ honesta muliere fornicatur: patietur publicationẽ dimidiæ partis bo. si autem humilis sit, relegabitur.

p Itẽ lex Iulia. s. inter publica iudicia nnmeratur.

q Quæ. Scilicet lex Iulia de adult. Acc.

r Gladio punit. Sacrilegos enim nuptiarum gladio feriri oportet: ut C. de adul. l. quamuis 2. in fine.

s Cu masculis. Nã in hoc casu armãtur iura. vt gladio feriãtur: ut C. ad legẽ Iul. de adul. l. cũ vir nubit.

t Lege Iul. Scilicet de adul. nã habet hæc lex multa capitula: vt ff. de mi l. auxiliũ. §. sed ut ad legis. & ff. ad legem Iul. de adul. l. capite quinto.

u Sine vi. Quid si uis. habetur j. eo. §. fin aũt p vim. Viduam

Iudicia publica & ciuilia in aliquibus conueniunt.

Libell' In criminalib. qd cõtinere debet.

† Adde tñ, q non ea oĩa publica iudicia sunt i qb. crimẽ vertitur: sed ea ẽt q̃ ex legibus publicorũ iudiciorũ vertũtur: vt Iulia. de adul. Corne. de sica. & venef. Pompeia de parricid. Cor. de testi. vt j. vi debitis.

Die ad minus dn os: vel. forma. ff. de censi. & l. si qs l fundi uocabulo. ff. d leg. t. nisi locus eẽt insignis. & notorius p se t ut l. 1. I fi. ff. de dot. præleg. & l. demonstratio in prin. ff. de cõdi. & de mõ. Ang.

Part' suppositi & adulterij accusatio nõ oĩbus pceditur.

† Contra hos Quęst. Mãd. sup signat. Grauę tl. de priuatio. uet. fi. Fortius p cedere cõ sodomitas.

Anima est in Dei ptãte.

Die q in adulterio pœna mortis fuit hodie inuẽta, q̃ non erat olim tpe digestorũ: ut not. gl. in l. q cum uno. §. a adul. ff. de re mil. & ditas q I talib. delictis ẽt per viã inqsitionis põt pcedi. vt l. a. §. si publico. ff. de adul. Angel.

a Viduā. Adiicias, vel puerū, & dic de vidua, & de virgine, nisi sint meretrices, vel licitæ ꝯcubinę, vt hic subiicit, honeste, &c. & ff. de adul. l. stuprū. 1. rñ. & §. 1.

ADDITIO. Dic, ꝙ hoc procedit de iure ciuili, de iure canonico non est permissum, ut Cle. ad nostram: de hæret. §. a. & ibi glo. 2. igitur, &c. Ang.

b Humiles. Quj sint humiles, vel honesti, dic vt C. de incest. nup. l. humilem. (Aliàs peccatoribus.)

c Cū relegatione. Hæc distinctio pœnæ fallit in trib. casibus: in quibus committitur stuprum, & tū maior pœna imponitur. Primus est si quis in puerum committit, q tunc gladio feritur, vt ī. eod §. item, & qñ tutor stuprauerit eā, cuius est tutor, ut C. si tu. pu. suam. l. 1. Itē si fuerit stuprata aliqua à suo proprio seruo, ut C. de mu. quæ se. pro. se iunxerunt. l. 1. Et nota pœnam stupri esse quinquēnalem: nisi qñ per uim cōmittitur: tunc. n. sine præfinitione tpis pōt institui, ut ff. ad legem Iul. de adul. l. mariti. § quinquennium. & § fi. (stupri pœna est qn quinquennalis.)

uiduam i honestè viuentem stuprauerit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratorib. a si honesti sunt, publicationē partis dimidiæ bonorum, si humiles, b corporis coercitionē cum relegatione. c

Hominem telo .i. quocunque quod manumittitur, occidens: vel cum telo causa occidendi persequens: lege Cornelia de sicar. punitur qua lege castigabitur veneficus, vel arte magica hominem occidens, vel male medicamēto publicè occidens.

Item lex Cornelia d de sicarijs, e quæ homicidas vltore ferro persequitur, f vel eos qui hominis occidēdi cā cum telo ambulant, g Telum aūt (vt Caius noster ex interpretatione legum xij. tab. scriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, qđ ab arcu mittitur, † sed & oē significat, qđ manu cuiusq; iacitur. Sequitur ergo, vt lignum, & lapis, h & ferrum hoc nomine contineantur, dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, à Græca i voce τηλοῦ figuratum. Et sic hāc significationem inuenire possumus & in Græco noie. Nam quod nos telum appellamus, illi βέλλος appellant ✱ ἀπὸ τοῦ βάλλειν Admonent nos epigrammata in † Xerolopho † vrbis latissimè † scripta. Sicarij autem appellātur à sica, k quod significat ferreum cultrum. Eadem lege l & venefici m capite damnantur, qui artibus odiosis, n tam venenis, quàm susurris o magicis homines occiderint, p vel mala medicamenta publicè vendiderint.

Lex Pompeia de parricidijs, qua cauetur, ꝙ occidens parentes, vel alios, de quibus hic, singulari pœna plectatur, est publici iudicij. Et committens delictum in se punitur, quàm committens in alio. Aro

Annota, Atrocioribus delictis atrociorem pœnam irrogandam: quandoquidem delicto pœna commensuranda est.

Alia deinde lex asperrimum crimen noua pœna persequitur, quæ Pompeia de parricidiis vo-

¶ Item lex Cornel. CASVS. Supra vidistis duo exēpla publicarum ac. adhuc dabo uobis vnū exemplum: uidelicet in l. Corne. de sicar. q homicidas punit, & ēt eos qui cum telo ambulant hominis interficiendi cā. Sed quæsiui à dño Iusti. Dñe, quid est telum? Frater dicit ipse, strictè accipiendo telum, est quod ab arcu emittitur: largè tū loquēdo dicitur telum quidquid emittitur, vel de manu, uel de arcu, dummodo tamen nocere possit & ponit in litera multa Gręca nomina, & sum in uers. sicarij, &c. Dñe Iusti. vnde dñr sicarij? Frater à sica, quod est cultrum ferreum utrumque scindens. In uers. eadem. l. dicta. iam uidistis unam leg. Cornel. quę tractauit de sica. modo uideamus aliā, quæ tractat de ueneficiis, & lege illa tenentur oēs illi qui artibus odiosis, vel uenenis, uel susurris homines occiderunt, & etiam qui mala medicamina publicè uendiderunt. hoc dicit. Fran.

(f Cōcor. c. si perso diēs. iuncta gl. super verb. tex. ex. de homi.)

d Item lex Cornelia. Scilicet computatur inter publica iudicia.

e De sicar. Quare sic dicantur, dic ut ī. eod. §. sicarij. Accursius.

f Persequitur. l. persequitur eos, qui homicidium fecerunt cum ferro, nec enim per hanc legem occiditur occidens, sed deportatur, & omnia bona sua publicantur, ut ff. ad leg. Corn. de sica l. eiusdem. §. legis. & l. pen. Vel dic ꝙ persequitur homicidas ferro, quia eos hodie occidimus, ut d. l. eiusdem. §. fi.

ADDITIO. Dic ꝙ pœna legis Cornelię de sicar est mors, ut no. in l. 1. & l. is qui cum telo ff. de sica. Ang.

g Cum telo ambulant. Licet eos non occidant, ut C. ad legem Corn. de sica. l. is qui cū telo. Et nota capitula ex quibus aliqs ex lege tenetur iut ff ad leg. Corne. de sicar. l. 1. Accur.

h Lapis Facit supra de interdict. §. qui autem.

i Græca. ✱ Significat enim telū, idē quod lōgè. nisi fortè malis substituere teloiō, quasi dicas, de lōginquo. quod & Neb. placuit ī lexico sui iuris ciuilis, in dictione telū; & Bud. in Codice suo Iustin. annotauit. Nos tamen qđ propius accedit, elegimus, quando & ita legit Sypōtinus, & post eum Ambrosius Calepinus in dictione telum.

k A sica. Vnde videbatur, quòd tantum qui cū sica occideret, hac lege teneretur. Sed tamē generalius hodie accipit sica, & telū per interpretationem: vt ī. proxi. § Est autem sica (vt subijcit) cultellus vtrinque scindens: quem portant peregrini quīq; ī baculo quodam ita quod non apparet: vnde versus, Mucro latēs sica: sicarius inde vocatur.

l Eadem lege. Quæ dicitur Cornelia de sicarijs.

m Venefici. Nam plus est hominem veneno extinguere, quàm gladio occidere: vt C. de mathemat. l. 1. Accur.

n Artibus odiosis. Id est, artificijs odiosis. Nam omnis ars bona est.

o Susurris. Id est, incantationibus. Nam hæc scientia reprobāda est ut C. de male. & mathema. l. corū.

p Occiderint. Etiam sine dolo: ut ff. de pœn. l. si quis aliquid. 2. §. qui abortionis. Secus in Cornelia: quia dolus est necessarius, nec sufficit etiam lata culpa: ut ff. ad leg. Corn. de sica. l. in lege.

¶ Alia deinde lex. CASVS. Adhuc est quæ iam lex, quæ asperrimum crimen persequitur noua pœna, quia si quis patrem, vel matrem, vel auum, vel proauum, uel aliquem eorum de quibus fit mentio in litera occiderit, debet cædi cū uirgis sanguineis: & postmodum consui debet in quodam sacculo, & cum ipso debet poni serpēs viuus, & canis, & gallus gallinaceus, & uipera, & simia: & tunc cum illis animalibus

✱ Hęc gl. nō est Ac. Ægi. Per.

✱ Aliàs desunt, ἀπὸ τοῦ βάλλειν

† Est qui hoc loco legit ex Xenophōte subijciens, καὶ τὰ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λόγχος, τοξεύματα, σφενδόνα. πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. atqs ita legendum esse cēset Anto. Augu. lib. emē. 4. c. 5. quē vide.

† Xerolophon, qđ sit pulchrè ī primis Suidas, & post eum Ioā. Bapt. Pius annota. posteri ca. 375. & Nebri. in lexico iuris ciu. dictione Xerolophum. Nisi Xeralæpheo malis legere, vt Bu in suo codice annotauit, vt locū intelligas In quo apricātes vngebant, q sensus dictiōi lautissime appositissime conueniat. Faustissime.

malibus brutis debet proijci in vicinũ flumẽ, uel in vicinum mare, ſm quod regionis qualitas tulerit vt ſic inter ferales anguſtias deficiat: & omniũ elementorum uſu careat: vt ei cœlũ ſuperſtiti, & terra mortuo auferatur. & ſum in verſ. ſi quis aũt &c. Iam uidiſtis qualiter punitur, q aliquem de linea deſcẽdẽti, vel aſcẽdẽti interfecerit. Sed certè ſi qa aliàs perſonas ſibi coniunctas aliqua affinitate, uel cognatione, de qua dictum eſt ſ. proxi. necauerit. per legẽ Corne. de ſicar. ſimiliter punitur.

catur, qua cauetur, vt ſi quis parentis, aut filij, aut omnino affinitatis eius, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparauerit: ſiue clam, ſiue palam id auſus fuerit, necnon is, cuius dolo malo id factum eſt, vel conſcius criminis extitit, licet extraneus [e] pœna parricidij puniatur: & neque gladio, neq; ignib. neque vlli ſolenni pœnæ ſubijciatur, ſed inſutus culeo cum cane, & gallo gallinaceo, vipera, & ſimia, & inter eas ferales anguſtias comprehenſus, ſecundum quod regionibus qualitas tulerit, vel in vicinum mare, vel in amnem [f] proijciatur: vt omni elementorum vſu viuus carere incipiat: & ei cœlum ſuperſtiti, & terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione, vel affinitate coniunctas ſibi perſonas necauerit, pœnam legis Corneliæ de ſicarijs ſuſtinebit.

Publici iudicij crimen legis Corneliæ de falſis cenſetur: qua tenetur quicunque aliqd de ijs, quæ exprimuntur in textu, commiſerit: & pœna eius in ſeruo eſt vltimum ſuppliciũ, in libero deportatio. Aret.

Item lex Cornelia de falſis, quæ ẽt teſtamentaria [h] vocatur, pœna irrogat ei, qui teſtamẽtum, vel aliud inſtrumentum [i] falsũ ſcripſerit, ſignauerit, recitauerit, ſubiecerit, vel ſignum [m] adulterinũ fecerit, ſculpſerit, expreſſerit, ſciens, dolo malo: Eiuſque legis pœna in ſeruos vltimum ſupplicium eſt qđ ẽt in lege de ſicarijs & veneficis ſeruatᷓ: in liberos verò deportatio.

Vim committens cum armis, aliter quam virginem rapiendo, deportabitur. ſi ſine armis tertiæ partis bonorum publicatione damnabitur. Sed p vim virginem, vel monialem rapiens, vel præſtans opem, capite punitur Aret.

Item lex Iulia de vi publica, ſeu priuata aduerſus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel ſine armis comiſerint. Sed ſi quidem armata vis arguatur: deportatio ei ex lege Iulia de vi publica irrogatur. ſi verò ſine armis, in tertiam partem [p]

Parricidiũ quas perſonas cõcernit.

Parentis. Accipe parentes, & filios uſque in infinitũ: ut ff. de in ius. uoc. l. quiq;. §. fina & l. ſed ſi hac §. liberos. Accur.

Affinitatis. Aliàs affinitatis, & alias affectionis. Acc.

Continetur. Sed qui ſunt hi, qui hac appellatione continentur? Reſpon. ſuperiores, & inferiores, ut diximus. Itẽ collaterales: ut fratres conſubrini, & patrueles, & proximiores eis. Itẽ affinea quidã, ut vxor, nurus, gener, vitricus, priuignus, ſocer, & etiam patronus: vt ff. e. ad legẽ Pompeiã de parrici. l. 1 & l ſed ſciendum. & l. cũ pater. Accur.

Regionẽ hic nõ prout ſupra §. eadẽ de off. iud. ſed p prouincia, vel regno accipe. p hac interpretatione vidẽ Mãd. in gl. Fac. §. Nec nõ electioni, l ver. capitolinorũ. ver. Aliã & interpretationẽ.

d Præparauerit. Forte & ſi non neci derit ſecundũ P. & facit pro eodem. ff. eod. ad l. Pompe. de parric. l. 1. In fin. vel dic illũ ſpecialem caſum.

Dic q primam opin. ſeqĩ hic Io. Fa. pp atrocitatẽ criminis. facit l. fi. C. đ ſicar. & hãc tenet gl. I l. vnic. C. eo Ang.

e Extraneus. Nõ extraneum plus puniri: quã ſi ipſe occidiſſet ut hic, & ff. eo. l. utrum & l. ſciente.

Vel in amnem. Id eſt, flumen. uel ſi hęc vicina nõ ſunt beſtijs ſubijciatur: ut ff. eo. l. pe.

Suſtinebit. Sed nonne & qui ſuperiores perſonas occidit, hac l. Cornelia tenetur? Videtur quod ſic: ut ff. eod. l. 1. ſed contra. C. eo. l. 1. Dic ergo, quod hac l. Cornel. tenetur, ſed non accuſatur. Vel dic ſecũdum Ioan. q tenetur eadem pœna ſcilicet capitali: ſed maior hic imponitur.

¶ Item lex Cornelia. 1. CASV Iam vidiſtis multas actiones publicas: adhuc ponit unã actionẽ publicã uidelicet, ſi quis falſum inſtrumentũ, uel teſtimoniũ ſcripſerit, vel ſignauerit, vel ſubiecerit. l. Cor. de fal. ſi punitur: ita q ſi ſeruus eſt, ultimo ſupplicio afficietur, ſi uerò liber eſt, deportari debet Franc.

Teſtamentaria. Ideo ſic dicta: quia de teſtamento falſo ibi agitur.

i Inſtrumentum. Scilicet emptionale, uel alicuius contractus. Acc.

ʒ Falſum ſcripſerit Et ita ueritatem mutauit, ut in authen. de inſtru. cau. & fi. §. 1. in prin. col. vj.

Recitauerit No. contra illos, qui habent inſtrumẽta, & ſcripturas alienas in cuſtodiã, & tamẽ alia oſtendũt, & recitãt, & copiã faciunt: quia incidunt in falſum, vt hic, & l. 1. §. ia qui. ff. ad leg. Corne. de fal. coniuncta. l. qui teſtamentum. Accurſius.

m Signũ. a Id eſt ſigillum quod in teſta. apponitur: ut ĩ đ teſt. §. poſtea. Item ſigilum quod chartis imponitur, ut qñq; facilius fiat cõparatio ex inſtrumentis: ut ĩ auth de inſtru. cau. & fi §: oporter autem. co vj. Accurſius.

Sing. gl. ſm Amanellũ l fin. ſuis ad hoc, q ſi notari mutauerit ſignũ puniatur pęna falſi.

De ſigillo pleniſſimè per Mãd. ĩ gl. Fac. §. Et pprio in ver. ſigillum.

ʒ Vltimum ſupplicium. Quod interpretatur mortẽ: ut ff. de pœn. lege, vltimum.

Deportatio. Et omnium bonorum publicatio. & ſic not. quòd ex eodẽ cõmiſſo plures ſerui, quàm liberi puniuntur, ut hic, & ff. ad legẽ Corn. de fal. l. 1. §. fina. & ff. ſi ex noxa. cau aga. l. pen & ff. de pœn. l. in ſeruorũ. imò & inter liberos magis puniunt minores, quã maiores: ut ff. de incen. rui. nauf. l. Pedius.

Pęnę dineſificantᷓ ex pſonarum diuerſitate.

¶ Item lex Iulia. CASV Iam vidiſtis multas accuſationes publicas, adhuc eſt quædam accuſatio publica, per quam punitur violentia, ſiue publica. ſiue priuata: quia per legem Iuliã de vi publica punitur quis de vi arma. quia deportatur Per legem autem Iuliam de vi priuata aliquis punitur, q vim fecit ſine armis, quòd tertia pars bonorũ ſuorũ publicatur, & ſum in verſicul. Sin autem per vim. Supra uidiſtis de illo, qui commiſit ſtuprum cum vi, ut quia uiduã, uel uirginem, vel monialẽ rapuit, vel potes continuare iſtum § ad præcedentem ſic, in §. proxi. delictũ eſt qualiter punit ille, qui per vim armatã, uel ſine armis aliquid alicui abſtulerit: modo autẽ tractat qualiter punitur ille qui ſtuprum cõmittit per vim. Franc.

In tertiam partẽ No. ex maioritate delicti maiorem pœnam imponi, ut hic & C. ad legem Iul. de vi. l. ſecunda, & facit ſupra de interdict. §. qui autẽ, Itẽ hic damnatus fit infamis. ut ff. ad l. Iul. de vi. pri. l. 1. 1. reſpon. Acc.

Pęna maior maiori delicto debetur

Sin au-

Sin autem. Dixit s. qñ sine vi aliquis commiserit stuprum: ut s. eo. §. sed eadem, nūc quando ui. Vel cōtinua eum superiori proa. §

Constitutionis. Vt C. de rapto. virginum. l. i.

Itē lex Iulia. CASVS. Non solum leges superiores dicuntur accusationes publicæ, sed etiā accusatio legis Iul. peculatus dicitur accusatio publica: & hac lege punitur ille, q pecuniā Reipubl. surripuit: & si fuerit iudex, uel magistratus, q hoc fecerit, pœna capitali punitur, & oēs eius cōplices. Si autem quis extraneus, qui no fuerit iudex vel magistratus pecuno à Reipu. surripuerit: ipse & eius cōplices deportari debent. Franc. de Aret.

Publicam pecuniā. Ciuitatis Romanæ, nō alterius: vt ff. de fur. l. ob pecuniā. & ff. ad leg. Iuliam pe. l. 4. §. pe.

Rem sacram. Vt calices, & thuribula quę sacta sunt. vt supra de rerū diui. §. nullius.

Religiosam. Vt ornamenta sepulchrorum.

Furati fuerint. vel etiā immiscuerint, ita q dānificauerint rēpublicā: ut ff. ad legem Iuliam peculatus. l. i.

Ministerium. Id est, adiutorium.

Susceperint. Scilicet, ad custodiendum.

Deportationis. Deportantur enim. Et nota, q quinquennio durat hæc actio. ut ff. ad le. Iul. pec. l. peculatus. Itē est speciale in eo, q contra hæredes inchoenturr: vt ad legem Iul. pec. l. fi. Acc.

¶ Est & inter. CASVS. Nō solū illa sunt publica iudicia, quos uidistis: sed & lex Flauia de plagiarijs, quæ interdum pęnam capitis infligit, & interdū minorem, dicitur publicum iudiciū, & habet locū hæc lex, si quis filium alterius surripuerit, & eū vendiderit, talis enim magnam plagā parentibus infert. Idē est, si seruum alienū surripuerit & distraxerit. Frāc.

De plagiarijs. Ideo sic dicta, quia orbato patre filio, vel dño seruo, hæc lex punit orbātē, siue talē plagā inferentē. hēt enim locu, qñ aliquis distrahit alienū seruū, vel filium, ita quod pater uel dñs non pōt rehabere, ut ad leg. Fla. de pla. l. r. & l. legē. & l. eū. & l. pe. §. fi. Item tenetur, qui liberū hominē de loco in locū trāsportat: vt C. ad legē Fla. de pla. l. qm̄, & hoc si dolo facit, non aliter: ut ff. ad leg. Fla. de plag. l. lege Flauię. Itē hac lege tenet, si quis seruum in fuga cōstitutum vendat, ita ut emptio statim teneat: ut C. ad legem Fla. de plag. l. in fuga.

Capitis pęnā. s. maiorē: aliqñ minorē capitalē, cū capitalis alias sit minor, alias maior. Nā ingenu' nobilis in metallū damnat, ignobilis gladio ferit, seru' uel libertus bestijs subijcit: ut ad le. Fla. de pla. l. fin.

Col. 1 margin: Cōcot. et. perue- s. & iūcta gl. di. ex. ā adulte. & stup.

No. dili gēter hūc locū, qui vult iudices ita delinquētes vna cum adiutoribus pęna corporalis naturalis q. mortis plecti: q. vult text. l. 2. C. e. licet gl. illa exponat q. deportatiōe quod pugnat cum hac, & illa litera: vt hic no. Io. d Pla.

Dic idē in adulterio, & stupro, vt no tat gl. s. e. § 4. egulatiter āt durat per annos xx. l. q. ela. cū ibi no. C. de fal. & c. Ang.

Phaniā uocāt hāc legem Beto. Idus Perotius, Catellianus Cotta: Flauiū vero (id quod magis placet) Pōponius Lætus vir ætatis suæ eruditissimus Flauio quodā Tribuno plebis.

Bonorum suorum publicatio imponitur. Sin autē per vim raptus virginis vel viduę, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores & ij, qui opem huic flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ cōstitutionis definitionē: ex qua hoc apertius possibile est scire.

Publicam, sacrā, vel religiosam rem furto subtrahens, & talibus opem præstans, ex leg. Iul. peculatus, quæ publica est, capite punitur: aliter autem ex ea delictum committens, deportatur. Aret.

Itē lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam pecuniā, vel rē sacrā, vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi iudices tēpore administrationis publicas pecunias subtraxerint, capitali animaduersione puniūtur: & non solùm hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scienter susceperint. Alij verò qui in hanc legē inciderint, pęnę deportationis subiugantur.

Lex Flauia de plagiarijs quandoque pęnam capitis, quandoque leuiorem irrogat, secundùm Ang.

Est & inter publica iudicia, lex Flauia de plagiarijs, quæ interdū capitis pęnā ex sacris cōstitōib. irrogat, interdū leuiorem.

Lex Iulia de ambitu, repetūdarū, de annona, & residuis, quæ in diuersis capitulis loquūtur, diuersas pœnas (præterquā mortis) inferunt. Aret.

Sunt prӕterea publica iudicia, lex Iulia de ambitu, lex Iulia repetūdarū, & lex Iulia de annona, & lex Iulia de residuis: quę de certis ca

& ff. ad leg. Fal. l. fi. in fine. Itē quædam ciuilis pęna olim imponebatur, quæ cessat hodie: vt ff e l fi.

¶ Sunt præterea. CASVS. Scire deberis, q oīa ferè iudicia publica, de quibus tractatū est à pri. illius ti. usq; huc, sunt publica & capitalia. Modo antē est tractatur Iustinia. de quibusdam iudicijs, q̄ sunt publica, sed non capitalia: & enumerat ea in litera. Prima est lex Iul. de ambitu. Scda ē lex Iulia repetūdarū. Tertia est lex Iul. de annona. Quarta est lex Iul. de residuis. Quādo aūt, & in qb. cāsib. locū habeāt istę leges, plenè habes notata in gl. i. Istæ antē leges minorem pęnam, quam capitalē inferūt eis, q pce pta earū siue earū iudicia neglexerint. Franc.

Lex Iulia de ambitu, q̄ habet locū in quatuor casibus. Primo, si quis dederit clam pecuniam, vt aliquē sort. aint honorem nō in ciuitate Romana: nā ibi cessat hæc lex, cū princeps ibi eligat: vt ff. ad leg. Iu. de ambitu. l. i. l. prā. Ideo dicit clā: quia palā potest: ut ff. de pol. l. i. & ff de offic. præt. l. Barbarius. Secundo hēt locum qñ quis stetit in magistratu vltra annum: vt C. ad l. Iul. de ambi l. i. Tertio. si quis ingredit domum iudicis cognoscentis de causa criminali: ut ff. ad le. Iul. de amb. l. i. Itē quarto, si quis iudex nouum vectigal. instituerit: & est pęna centū aureorum: ut ff. ad leg. Iul. de amb. l. i. Sed in casu deportat, qñ scilicet bis idē officiū cōtinuè est assecutus: ut C. ad leg. Iul. de amb. l. i. Sed fallit in assessore: ut C. de asses. l. licet. Itē in proconsule: vt ff de off. procon. l. antepen. Vel dic ibi, sex fascibus, id est, sex mensibus: quia tantum durabat eius officium. Acc.

Lex Iulia repetundarum. Quæ habet locū, qñ iudex p pecuniā facit aliquid, vel omittit: vt ff. ad lag. Iul. repet. l. i. 3. 4. 5. 6. & 7. Esculentum tamen potest accipere iure veteri, dūmodo nō nimis magnū, ut ff. de off procon. l. solent. in §. sed iure nouo non si qñ deficeret salariū, ut in Anth. ut in fine quoquo suf. §. scriptū est exemplar huius. ver. qua pp̄ter ibi aut si nō est col. a. pęna autem huius legis ciuilis i. quadruplū: ut C. ad le. Iu. repe. l. i. criminalis extra ordinem, ut ff. ad leg. Iul. repe. l. lex Iulia. §. hodie.

Lex Iulia de annona. Hæc lex locū habet, quoties quis facit, vt annona carior sit, & eū pęna in eū statuta xx. aureorum, ut ff. ad leg. Iul. de annona. l. a.

Lex Iulia de residuis. Et hæc lex habet locum, qñ aliquid superfuit ex aliqua administratione publica, & ipse in vsū suū cōuertit, cui erat illa administratio cōmissa, vt ff. ad leg. Iul. pecu. l. 2. & 3. §. lege. Pœna autē huius legis est tertia pars amplius, quā debet

Right margin: bis. In Fa. Fl. lex Fauia dī à Theophilo vero Fabia.

Qui est affectati honoris crimē Dī stat āt ab ambitione, q ambitus l actu fit, ambitiorē in aīo. Cęterū qđ iura ciuilia purè dāt, iura canonicā simoniā appellāt.

Lex Iulia i quatuor casib'. hēt locum.

Dicit Io. Fa. q hocū ē verū, ut l in eos. ff. de iure. & in Anth. ut iudi. sine quoquo suf. per totum. & ff. de mu. & honor. l. existimatione. tu. aūt dic honore sine administratione pseque̅do bū dari, nō aūt cū administratione: scdm Barto. & Ang.

Lex Iulia repetūdarum.

Lex Iulia d annōa.

Lex Iulia de residuis.

piculis loquuntur: & animæ quidem amissionem non irrogant: alijs autem pœnis eos subijciunt, [a] qui præcepta earum [b] neglexerint.

Iustinianus finem facturus ampliorem publicorum iudiciorum determinationem Digesta continere dicit Angelus.

Sed de publicis iudicijs hæc exposuimus, vt vobis possibile sit summo digito, [c] & quasi per indicem [d] ea tetigisse, alioqui diligentior eorum sciētia vobis ex latioribus Digestorum, seu Pandectarum libris Deo propitio aduentura est. [e]

cet: quod P. sic dixit: ut esset in quadruplū. Vel dic amplius tertia parte: quia punit in simplū, & in tertia parte simpli: vt ff. ad legem Iuliā pec. l. 4. §. sed & qui pecuniam, in fine, maxime quia pœnæ restringēdæ sunt: ut ff. de pœna. l. interpretatione.

ADDITIO. No. q in istā legem incidūt officiales, siue camerarij, qui hēnt ex administratione publicas pecunias, & finito officio aliqd retinent: q tenētur ista lege & pęna supradicta. Et ēt aduertas, q ista pęna, & lege tenent officiales, q vnā collectā ipositā in cōmuni, destinatam pro vsu, & necessitate communi, ipsi conuertunt dictam pecuniam in alium vsum, quia, etiam si esset pro necessitate communis, tamen incidunt in istam legem, vt est casus in l. 2. ff. ad legem Iuliam pec. secundum Angelum.

[a] Subijciunt. Scilicet leges prædictę quatuor, vel dic, q loquitur indefinitè. vt patet in inferioribus.

[b] Earum. Scilicet legum nā in contractib. & alijs, q debent de iure sortiri effectum, & non sortiuntur, indicat lex non valere, vt C. de leg. & con. l. non dubiū Item in criminalibus variæ constituuntur pœnæ: quarum quædam sunt ordinariæ, quæ, s. habent certam pęnam aliqua lege inductam, vt patet per multos tit. ff. de pub iudi. & sequentibus. Aliæ sunt extra ordinariæ, vt ff ad senatusc. Turp. l. & in priuatis. & ff. de extraordi. cri. l. 1. & in sequentibus ti. vsq; ad ti. de pub. iudi.

Pęnę i criminalib. sunt ordinariæ, & extraordinariæ.

CASVS. Sed de publicis iudicijs. Dixi Iustin. Dñe, quare tantum de publicis iudicijs tractastis, & tot exēpla de eis posuistis? Frater (rñdet dominus Iustinianus) hoc fecimus ad utilitatem uestram, s. vt de eis aliquam notiam gñalē haberetis siue cognitionē: sed plena eorum cognitio, siue scia ex latiorib. Digestorū libris Deo ppitio aduētura ē. Modo autem sufficiat uobis hęc summo digito, & quasi per indicem tetigisse. Et nota, q p hæc duo uerba aduētura, & summo digito, duo dat nobis intelligere, scilicet p profunditatem, p hoc quod dicit, summo digito, & beatam spem per hoc quod dicit aduentura. hoc dicit. Fran. de Are.

[c] Summo digito Id est, longiori digito, cum quo quis tangere potest altius quam cum alijs: qui dicitur medius. Ace.

[d] Per indicem. Id est per alium digitum, qui dicit index. Vel dic, & melius, q hæc dicta sunt, ut sint index, siue demonstratio aliorū dicendorum: sicut & sub gallina ouū dimittitur, vt sit index ad hoc. ut ibi alia faciat oua, & idē in his, q aucupant ad colūbas.

[e] Aduentura est. Vt ff. de public. iudic. per. totum librum usque ad titulum de appellationibus: qui sequitur. Ace. Flor.

ADDITIO. Velit rex cœlestis nostra crimina omnia & priuata, & publica tollere: ne nos æthereas ad sedes impediant ascendere. Amen.

Summo digito & qu si p in dicē, ostē certè elegās metaphoricè apta, & translata, ut innuat hic se Iustin. perstrinxisse, & leuiter attigisse. Nā q̄ leuiter volumus attingere, id summo digito. i. digiti summitate facere solemus, & p indicem quandoque capita & summa tm dixisse uideri uelit ut no. Alex. ad l. fin. ff. de verb. sig.

FINIS.

REGISTRVM.

✝. ✝✝ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z &

Omnes sunt Quaterniones, preter ✝✝ Sesterniones.

VENETIIS, MDXCI.